

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE COMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS

DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI

SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM

DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM

ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO

SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

TEXTUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE INTOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VICINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET VILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRAUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XLVI.

S. GREGORIUS NYSSENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

PATR OLOGY

SECRET

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΗΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

(Ed. Morell. 1658.)

NUNC DENUO CORRECTIUS ET ACCURATIUS EDITA ET MULTIS AUCTA.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

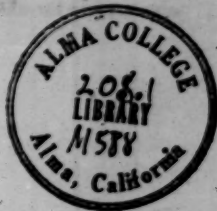
TOMUS TERTIUS.

VENEUNT TRIA VOLUMINA 33 FRANCIS GALLICIS.

**EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIADICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.**

1858

8127

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XLVI CONTINENTUR.

De Anima et Resurrectione.	col.	11
De Infantibus qui præmature abripiuntur.		161
Testimonia adversus Judæos.		193
De sancta Trinitate, quod Spiritus sanctus sit Deus.		235
De Differentia Essentia et Hypostaseos.		235
De Anima.		235
De Professione Christiana.		237
De Perfecta Christiani forma.		251
De Instituto Christiano.		287
De Castigatione.		307
De Virginitate.		318
De Baptismo.		415
Orationes. — Contra usurarios, col. 434. — I De pauperibus amandis, 454. — II De pauperibus amandis, 454. — Contra fornicarios, 490. — De mortuis, 498. — Adhortatoria ad pœnitentiam, 539. — In principium jejuniorum, 539. — In apostolos Petrum et Paulum, 539. — Contra Manichæos, 541. — In suam ordinationem, 543. — De deitate Filii et Spiritus sancti, 554. — In Baptismum Christi, 577. — In Christi Resurrectionem (adsunt quinque), 599. — In Ascensionem Christi, 690. — De Spiritu sancto, 695. — In S. Stephanum protomartyrem, 702. — In eundem, 722. — De S. Theodoro martyre, 735. — In XL martyres, 749. — In eosdem, 774. — In laudem fratris Basilii, 787. — De Vita S. Patris Ephræm Syri, 819. — De Meletio episcopo, 851. — In funere Pulcheriæ, 863. — In funere Placillæ imp., 878. — De Vita B. Gregorii Thaumaturgi, 893. — De Vita S. Macrinæ, 959.		
Epistolæ.	col.	999
Fragmenta.		1107
In diem Natalem.		1123
De occurso Domini, etc.		1151
Variorum notæ.		1182
Index analyticus.		1250

Vide ad calcem tomi III collationem ordinis novi cum veteri.

IN OPUSCULUM SEQUENS

MONITUM

(Jo. Christ. Wolf, *Anecdota Græca sacra et profana*, tom. II, Hamburgi 1793, in-8°)

Dialogus qui inter Gregorium Nyssenum et Macrinam, sororem ejus, *de Anima et Resurrectione*, facta ex obitu Basilii M. occasione, intercessisse fingitur, semper lectu dignus mihi visus est, ob industriam et doctrinam, quam ad argumenti hujus tractationem Pater optimus attulit. Percepit autem, totam commentationem pluribus locis in utraque editione Parisiensi, imprimis vero in priore, pessime acceptam et habitam esse. Quod ut appareret, partem illius totam cum versione Latina pristina notisque meis exhibendam censi, deinde vero satis me fecisse putavi, si varietates lectionum tantum subindicarem. Cæterum ipsæ illæ varietates exhibentur a me ex duobus diversis codicibus, iisque bonæ notæ, et ut plurimum, saltem in iis, quæ alicujus sunt momenti, secum invicem conspirantibus. Alter eorum ornamentum est insignis Bibliothecæ, quam illustris Zachariæ Conradus ab Uffenbach, Reipublicæ Mœno-Francfurtanæ seuor meritissimus, statorque rei litterariæ hodie præcipuus, non tam sibi servat, quam eruditis quod ad usum communem esse jubet. Scriptus is est sæculo xiv in charta, formamque refert quarti ordinis, prout describitur a doctissimo J. Henrico Maio, in Bibliotheca Uffenbachiana nista parte II, pag. 425. Folio codicis illius 157 incipit hæc disputatio et decurrit usque ad p. 257. Et hic (verba habes Cl. Maii) additæ marginibus sunt varietates lectionum, calligraphi primam manum calami agnoscens. Ad calcem disputationis, nempe folio 251, b, occurrunt παραρρησεις τι-
vές, scholia quædam, ad hunc ipsum tractatum. Horum scholiorum aliqua e regione textus poni ceperunt, mox cum marginis spatium non caperet omnia, rejecta ad hunc postremum suere locum. Denique paulo post monetur, scholia ipso codice esse recentiora, et sero addita. Atque istud quidem exemplum cum edito, col. Uffenbachii precibus adductus, contulit illustris Steinhelius, serenissimi Poloniarum regis minister residens in urbe ad Mœnum Francosfurtana, eaque opera pro singulari, qua pollet, harum omnisque generis litterarum notitia et dexteritate diligenter et feliciter defunctus est, raro omnino nostra ætate exemplo, et vel ideo ad posteritatem omnino memorando. Ego vero pari virorum incomparabili non minus meo, quam publico, nomine pro isto litteras provehendi studio gratias decenter et officiose persolvo. Alter codex pervenit ad me beneficio Rev. Zachariæ Hasselmanni, verbi divini apud Oldenburgenses in Wagria ministri solertissimi dexterrimique, qui ejus mihi copiam liberaliter fecit. Est ille, meo iudicio, ejusdem et ætatis et formæ cum priore, in charta diligenter et curate exaratus, atque id habens præcipuum, quod, cum commentatio hæc disputationis formam referat, colloquendum sermones descriptis rubro colore disputantium Gregorii et Macrinæ nominibus, a se invicem distinguantur. Quæ quidem res subinde contextus seriem egregie illustrat, quemadmodum vel ex specimine quod ipse dedi, patebit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ⁽¹⁾ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΕΗΣ

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ Ο ΛΟΓΟΣ

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ

ΤΑ ΜΑΚΡΙΝΙΑ.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

DE ANIMA ET RESURRECTIONE DIALOGUS

QUI INSCRIBITUR

MACRINIA.

(Textum continimus cum editione Joan. Georgii Krabingeri, quae prodiiit Landshuti, 1840, in-8°. corr.)

Cum ingens ille inter sanctos Basilius ex humana A vita ad Deum migrasset, et communis causa luctus Ecclesiis extitisset, atque etiam nunc soror et magistra vitae superstes esset, ego quidem studiose ibam, ut cum illa communicarem calamitatem, morte fratris acceptam. Ac mihi, tanto accepto detrimento, animus vehementer anxius atque dolore confectus erat, et aliquem socium lacrymarum requirebam qui aequè magnum aegritudinis onus susciperet atque ego. Ut autem alter alteri fulmus in conspectu, mihi quidem magistra visa refreuit animi dolorem: etenim jam etiam ipsa mortifero morbo correpta erat. At illa quemadmodum equorum regendorum artis periti facere solent, cum permisisset mihi ut impetu doloris paulisper trans- versus agerer, postea oratione me reprimere atque

Ἐπεὶ δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρὸς Θεὸν μετέστη ὁ πολὺς ἐν ἀγίοις Βασίλειος, καὶ κοινὴ πένθους ἀφορμὴ (2) ταῖς Ἐκκλησίαις ἐγένετο, περιῆν δὲ ἐτι τῷ βίῳ ἡ ἀδελφὴ καὶ διδάσκαλος, ἐγὼ μὲν ἦν (3) κατὰ σπουδὴν κοινωνήσων ἐκείνῃ τῆς ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ συμφορᾶς. Καὶ μοι (4) περιώδυνος ἦν ἡ ψυχὴ, πρὸς τοιαύτην ζημίαν ὑπεραλγούσα, καὶ τινὰ τῶν δακρύων κοινοῦν ἐπεζητούον τὸν Ἰσὸν ἔχοντά μοι τῆς λύπης ἄχθος. Ὡς δὲ ἐν ὀφθαλμοῖς ἤμεν (5) ἀλλήλων, ἐμοὶ μὲν ἀνεκτὶναι τὸ πάθος προφανέστατον τοῖς ὀφθαλμοῖς· ἡ δὲ διδάσκαλος· καὶ γὰρ ἦδη καὶ αὐτὴ τῇ πρὸς θάνατον ἀρρώστῃ συνείχετο. Ἡ δὲ κατὰ τοὺς τῆς ἱππικῆς ἐπιστήμονας ἐνδοῦσα μοι πρὸς ὀλίγον παρενεχθῆναι τῇ ῥύμῃ (6) τοῦ πάθους, ἀναστομοῦν ἐπεχείρει μετὰ ταῦτα τῷ λόγῳ, καθάπερ χαλινῷ τινι τῷ ἰδίῳ λογισμῷ τὸ ἀτακτοῦν τῆς ψυχῆς (7) ἀπευθύνουσα, καὶ ἦν

(1) Τοῦ ἐν ἀγίοις. Inscriptio cod. ms. A, sive *Uffenbachiani*, cum ea quae in editis comparet, consentit, nisi quod pro Νύσσης legitur Νύσσατος, eodem sensu, nec praeter scriptorum ecclesiasticorum morem, qui saepe Gregorium nostrum τὸν Νύσσατα ab episcopatus sede appellant. Deinde desunt ibidem verba extrema, ὁ λεγόμενος λόγος τὰ Μακρίνια. Titulus in ms. B. seu *Hasselmaniano* obviis, alio modo conceptus, ita habet: *Διάλεκτις τῆς δόξης Μακρίνης μετὰ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου περὶ ψυχῆς*. Eodem modo Suidas refert, Gregorium nostrum scripsisse μακρόν τινα καὶ περι- καλλῇ πρὸς τὴν ἀδελφὴν Μακρίνην περὶ ψυχῆς λόγον. Ex quo etiam manifestum est, quod et res ipsa credere jubet, dialogum hunc non quidem revera inter Gregorium et Macrinam habitum, sed instar dissertationis a Gregorio conscriptum esse.

(2) Ἀφορμὴ. Ita rescripti pro καλὸρμῃ, quod in editis erat, auctoritate ms. utriusque, sicut et versio Latina eandem vocem recte expressit, quod etiam alias fieri observavi.

(3) Ἦν. Ita recte ms. utrumque pro edito εἶην.

(4) Μοι agnoscit neuter codex, quod tamen locum habere potest.

(5) Ἦμεν. Ita omnino scribendum est, praecunte utroque ms. pro ἡμῶν, quod edita exhibent.

(6) Ῥύμη. Permutavi hoc cum lectione edita ῥώμη, ad exemplum ms. utriusque. De affectus enim impetu, de quo hic sermo est, rectius haec quidem vox usurpatur, quam altera illa ῥώμη.

(7) Τῆς ψυχῆς. Hoc rationes grammaticae requirunt pro vulgata lectione τῇ ψυχῇ, quam ἐδ ἀτακτοῦν, cui vox illa jungitur, non admittit.

αὐτῇ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον (8) προφερόμενον (9). A cohibere conabatur rationibus suis, tanquam aliquo freno incompositum, indecorum et inordinatum animi dirigens affectum, ac proferebat apostolicum illud dictum, quod non angere et morere eī.

oporteat propter illos, qui obdormiverunt; solis

A. Κάγω περιεύουσης ἐστὶ μοι τῆς καρδίας τῇ λύπῃ (11) Πῶς ἐστίν, εἶπον, ἐν ἀνθρώποις τοῦτο κατορθωθῆναι, οὕτως ἐν ἐκάστῳ φυσικοῦ τινος πρὸς τὸν θάνατον τῆς διαβολῆς ὑπαρχούσης, καὶ οὕτε τῶν ὁρώντων τοὺς ἀποθνήσκοντας (12) εὐκόλως καταδεχομένων τὴν θείαν, οἷς τε ἂν προσίῃ (13) ὁ θάνατος ἀποφευγόντων ἐφ' ὅσον οἶόν τε; Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπικρατούντων νόμον ἔσχον ἐν ἀδικίαις καὶ ἔσχον ἐν τιμωραῖς τοῦτο κρινόντων, τίς μηχανὴ τὸ μὴδὲν ἡγεσθαι τὴν τοῦ ζῆν ἀναχώρησιν, καὶ ἐπὶ τῶν ἔξω τινός (14) μὴδε γὰρ τῶν ἐπιτιθεμένων, ὅταν τοῦ βίου λήγῃ; Ὁρῶμεν δὲ, εἶπον, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν (15) πρὸς τοῦτο βλέπουσαν, ὅπως ἂν ἐν τῷ ζῆν διαμένοιμεν (16). Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἷός τις πρὸς διαγωγὴν (17) ἡμῶν ἐπινέονταί (18), ὥς ἂν μὴ τῷ περιέχοντι (19) διὰ φύσεως ἢ θερμότητος καταπονοῖτο τὰ σῶματα. Γεωπονία δὲ τί ἄλλο καὶ οὐχὶ τοῦ ζῆν ἐστὶ παρασκευὴ; Ἡ δὲ τῆς ζωῆς φροντίς πάντως διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γίνεται (20). Ἡ δὲ λατρικὴ πόθεν τιμὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐστίν; Οὐκ ἐπειδὴ μάχεσθαι πῶς διὰ τῆς τέχνης δοκεῖ πρὸς τὸν θάνατον; Θώρακες δὲ, καὶ θυρεοὶ (21), καὶ κνημίδες, καὶ κράνη, καὶ τὰ ἀμυντήρια (22) τῶν ὅπλων, καὶ αἱ τῶν τοιῶν περιβολαί, καὶ σιδηρόδετοι πύλαι, καὶ ἡ τῶν τάφρων ἀσφάλεια καὶ τὰ τοιαῦτα, τί ἄλλο πλὴν διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γίνεται (23); Οὕτως οὖν ὅπως φοβεροῦ φυσικῶς (24) τοῦ θανάτου, πῶς ἐστὶ βραδίως πεισθῆναι τῷ κελεύοντι ἄλυσιν (25) διαμέ-

(8) Λόγιον. Ms. A in textu habet θαῦμα. In priori omnino est acquiescendum.

(9) Προφερόμενον. Ms. A praemittit εὐδύς, i. e. e restigio, statim, non inconcinne quidem, sed tamen praeter necessitatem.

(10) Ἐλπίδα. Ms. B addit ἀναστάσιως. Fortasse Gregorius explicationis loco addidit. Paulus enim, 1 Thess. iv, 15, qui locus hic respicitur, non diserte memorat resurrectionem, sed tamen procul dubio respicit. Fortasse olim glossema fuit, et ex margine in textum hic irrepit.

(11) Τῇ λύπῃ in textu ms. A desideratur, at in margine restituitur.

(12) Ἀποθνήσκοντας. Ms. B pro composito simplex habet θνήσκοντας.

(13) Προσίῃ. Ita scripsi auctoritate ms. utriusque, cum in editis legatur προσῆι. Quae quidem varietas ex pronuntiatione, diversas vocales eodem modo efferente, orta est.

(14) Ἐπὶ τῶν ἔξω τινός. In extremo: ita versio Latina an. 1615 edita, non interpretis, sed librarii aut typographi vitio, qui pro eterno, quod restitui, obvio errore legit extremo. Eadem emendatio facta est in edit. Paris. an. 1638.

(15) Σπουδὴν. In utraque editione legitur ζῶην, in versione autem vertitur per studium, adeoque exprimitur τὸ σπουδῆν, quod fide utriusque ms. in textum recepi. Fortasse sequens verbum ζῆν huius erroris occasio fuit librario.

(16) Διαμένοιμεν. Ita utrumque ms. in textu. At in margine τοῦ A legitur διαμένοιεν, i. e. permanent. Utraque lectio locum tueri potest. Placet tamen non parum lectio marginalis.

(17) Διαγωγὴν. Ita uterque codex. At margo τοῦ A exhibet διαμονήν, praeter rem. Διαγωγὴ enim de

animi iis qui spem non haberent, id accidere solet.

G. Atque ego cum cor mihi aegritudine atque dolore etiam tunc undique ferveret et aestuaret. Quo pacto, inquam, potest id inter homines praestari, cum adeo naturalis quaedam unicuique adversus mortem calumnia atque querela insita sit, ac neque qui vident morientes, spectare facile sustineant, et, quibus mors imminet, quoad ejus fieri potest, eam refugiant? Quin etiam cum leges, quibus ultimum ac regimur, ut in maleficiis, ita in suppliciis hanc extremam iudicent, quo pacto, quibusve rationibus effici potest, ut quis vel in externo et alieno aliquo vitae separationem et recessum pro nihilo ducat, nedum in propinquis ac necessariis, vitam finientibus? Videmus autem, inquam, omne quoque studium hominum eo spectare, ut in vita permaneamus. Nam idcirco domicilia quoque a nobis, ne vel per aestum vel frigus ab aere circumfuso corpus affligeretur et conficeretur, ad inhabitandum excogitata sunt. Agricultura vero quid est aliud, quam vitae apparatus et subsidium? Nam cura atque sollicitudo vitae metu mortis prorsus adhibetur. Quid item medicina? qua de causa ab hominibus in honore habetur? Annon propterea quia pugnare quodammodo cum morte ea ars videtur? Thoraces vero, loricae, clypei, ocreae, galeae et innumera arma, quibus vim homines a corpore propulsent, murorum item ambitus, portae ferreae, fossarum muni-

vitae rationibus et statu usurpari solet, quo hic respicitur. Criticus, quicumque is fuit, antecedente verbo διαμένειν, ad hanc emendationem suscipiendam perducere se passus est.

(18) Ἐπινέονταί. Edit. Paris. 1615, mendose habet ἐπινέονταί, quod in altera anni 1638 recte emendatum est.

(19) Περιέχοντι. Sic rescripsi ex A et B, pro περιόντι, quod est in editis: scilicet τὸ περιέχον, etiam sine addito, usurpari solet de aere circumfuso, seu Latina versio recte expressit. Loca veterum lege in notis Gatakeri ad Marci Antonini lib. iv, § 39, ubi legis οὐδὲ μὲν ἐν τινι τροπῇ καὶ ἐπερώσει τοῦ περιέχοντος. Idem Marcus lib. viii, § 54, phrasin ellipticam supplet, ubi legis τὸν περιέχοντα ἀέρα. Ita noster paulo post ἕως ἂν περικατῇται τὸ πνεῦμα τῷ περιέχοντι.

(20) Διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γίνεται. Ita recte editio anni 1638 consentiente ms. utroque, pro eo quod in altera illa anni 1615 legitur, διὰ τὸν τοῦ θανάτου; γίνεται. Τί δὲ λατρικὴ φόβον πόθεν, etc. Scilicet vox φόβον quae statim post τὶ δὲ λατρικῇ sequitur, locum suum, nescio quomodo, mutavit, qua propria sedi vindicata caetera bene fluunt.

(21) Θυρεοί. Hoc restitui praesente cod. B pro θυραίοι.

(22) Ἀμυντήρια. Cod. A in margine exhibet μυρία ἀμυντήρια.

(23) Διὰ τὸν τοῦ θανάτου γίνεται φόβον. Ita recte editio anni 1638, pro eo quod illa anni 1615 habet διὰ τῶν — φόβον. Eadem phrasin proxime antecedens una cum codd. mss. nostram hanc vindicat.

(24) Φυσικῶς. In textu cod. A omittitur, in margine vero restituitur.

(25) Ἄλυσιν. Codex A legit ἀλύτως ἄλυσιν,

tiones, cæteraque ejusdem modi qua alia de causa fiunt, præterquam metu mortis? Cum igitur naturaliter mors adeo terribilis ac formidabilis sit, qui facile obtemperari potest ei, qui jubeat superstitem ob alterius mortem expertem ægritudinis permanere? — M. Quid veroqua maxime de causa tibi, inquit magistra, ipsa per sese mortis necessitas acerbata atque molesta videtur? Non enim satis est ad criminandum et conquerendum consuetudo eorum, qui ratione minus utuntur. — G. Quid enimvero, annon res digna mœroris est, ad eam inquam ego, cum videmus eum, qui paulo ante vivebat et loquebatur, sine spiritu, sine voce, immobilem repente factum, omniaque ei sensuum naturalia vasa et instrumenta extincta, non oculis, non auribus, non alio quoquam eorum, quorum apprehensionem, subsidium atque auxilium sensus habet, operante atque officium suum faciente? cui sive ignem sive ferrum admoveas, sive gladio corpus incidas, sive carnivoris feris objicias, sive humi defodias, ad omnia similiter jacens efficitur. Cum igitur in his consistere mutatio videatur, vitalisque illa causa, quæcunque tandem illa erat, repente visui subducta atque extincta incertum quo concesserit, ubi vel lateat, quemadmodum in lucerna extincta sit, cum flamma, quæ modo in ea accensa erat, neque in elychnio manet, neque alio quopiam transit ac recedit, sed ad extremum interitum et abolitionem redigitur atque transmigrat, qui fieri possit, ut tantam mutationem, qui nulla re certa confirmetur, sine animi dolore ferre possit? Exitu enim animæ audito, quod quidem relictum est, videmus, quod autem separatum atque diajunctum est, tum ipsum quid tandem secundum naturam sit, tum in quid concesserit, atque redactum sit, ignoramus, non aere, non terra, non aqua, non alio quopiam elemento in sese ostendente illam

vein ἐπὶ τοῦ κατοικομένου τῇ περιόντῃ. — M. Τί δὲ, φησὶν ἡ διδάσκαλος, τί σοι μάλιστα λυπηρὸν αὐτὸ ἐφ' αὐτοῦ, τὸ τοῦ θανάτου (26) δοκεῖ; οὐ γὰρ ἱκανὸν εἰς διαβολὴν ἡ τῶν ἀλογωτέρων συνήθεια. — Γ. Τί μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ λύπης ἄξιον, πρὸς αὐτὴν εἶπον ἐγὼ, ὅταν βλέπωμεν (27) τὸν τῶς ζῶντά τε καὶ φεγγόμενον, ἀπνουν καὶ ἀναυδον (28) καὶ ἀκίνητον ἄθρως γενόμενον, καὶ πάντα αὐτῶν σεσθέντα ἐὰ φυσικὰ αἰσθητήρια, οὐκ ὕψους, οὐκ ἀκροῆς ἐνεργούσης, οὐκ ἄλλου τινὸς ὢν ἡ αἰσθησις τὴν ἀντιληψὶν ἔχει; Ὡ (29) καὶ πῦρ προσενέγκῃς; καὶ σιδήρον, καὶ ἀνατέμης (30) διὰ ξίφους τὸ σῶμα, καὶ τοῖς σαρκωδοῦροις προθῇς (31), καὶ ἐγκρύψῃς χύματι, πρὸς ἅπαντα (32) ὁμοίως ὁ κείμενος ἔχει (33). Ὅταν οὖν ἐν τοῦτοις βλέπεται (34) ἡ μεταβολή, τὸ δὲ ζωτικὸν ἐκεῖνο αἴτιον, ὃ τί ποτε ἦν, ἀφανὲς τε καὶ ἄβολον ἄθρως γίνηται (35), καθάπερ ἐπὶ λύχνου σεσθέντος τῆς τῶς ἐξαπτομένης ἐφ' αὐτοῦ (36) φλογὸς οὔτε ἐπὶ τῆς θρυαλλίδος μενούσης, οὔτε ἐτέρωθι που μεθισταμένης. ἀλλ' εἰς ἀφανισμὸν παντελῆ μεταχωρούσης, πῶς ἂν γένοιτο τὴν τοσαύτην μεταβολὴν ἐνεργεῖν ἀλύτως μηδὲν, προδήλως ἐπείρειδόμενον (37). Ἐξοδὸν γὰρ ψυχῆς (38) ἀκούσαντες, τὸ μὲν ὑπολειφθὲν (39) ὁρώμεν, τὸ δὲ χωρισθὲν ἀγνοοῦμεν, αὐτὸ τε ὃ τί (40) ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ, καὶ εἰς ὃ τι μεταχωρήσκειν, οὐ γῆς, οὐκ ἀέρος, οὐκ ὕδατος, οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν στοιχείων ἐν αὐτῷ δεικνύοντος ἐκείνην τὴν (41) δύναμιν τὴν τοῦ σώματος ἐκχωρήσαν· ἥς ὑπεκείνουσης νεκρὸν ἐστὶ τὸ ὑπολειφθὲν (42) καὶ πρὸς διαφορὰν (43) ἤδη ἐκκείμενον (44).

præter rem, et vitio librarii, qui priorem vocis ejusdem formam incondite scriptam delere neglexerat.

(26) Τὸ τοῦ θανάτου. Ita lege cum ms. utroque sine voce ἀναγκαῖον, quam edita habent. Neque enim hic ad necessitatem mortis simpliciter, sed ad ea, quæ mortis sunt in universum, respicitur.

(27) Βλέπωμεν. Ita utrumque ms. pro βλέπομεν.

(28) Καὶ ἀναυδον. Ita ms. utrumque, quod et versio Latina recte expressit, quamvis in Græco edito non exstet.

(29) Ὡ utroque codex habet in editis omissum, quod tamen versio Latina habet.

(30) Ἀνατέμης. Ms. A ἀνατέμνης. Prius præferendum suadent sequentia verba ejusdem temporis προσθῇς et ἐγκρύψῃς.

(31) Προθῇς. Ita ex ms. B et ex lectione marginali τοῦ Α, qui in textu exhibet προσθῇς minus recte. Nam de rebus in cibum propositis non προστίθεται, sed προστίθεται usurpatur; v. c. apud Sophoclem:

Προθέτω δαδελφὸν δείκνον οἰκίαν τέκνων.

(32) Ἀπαντα. Codex A habet ἅπαν.

(33) Ὁ κείμενος ἔχει. Posteriorem vocem ex utroque cod. restitui. Eam enim sensus omnino requirit.

(34) Βλέπεται. Ita iterum pro βλέπεται, quod

est in edito.

(35) Ἰσθῆται. Ms. B habet γαίνηται.

(36) Ἐφ' αὐτοῦ. Sic lego pro edito αὐτοῦ cum edicibus A et B, quorum hic lectionem isiam in ipso textu, hic vero in margine exhibet, cujus loco in contextu mendose legitur ἐπ' αὐτῶν.

(37) Μηδὲν ἐπείρειδόμενον. Hanc lectionem restituo ex ms. utroque, pro editis μὴ προδήλως ἐπείρειδόμενον, in quibus sensum frustra quaeras. Imo ipsa versio Latina eandem expressit ita reddens: qui nulla re certa confirmetur. Loquitur enim Gregorius de lugente ejusmodi, qui nullum habet spei presidium.

(38) Ψυχῆς. Restitui ex utroque cod., sicut et versio Latina exprimit.

(39) Ὑπολειφθὲν. Sic legendum pro ὑποληφθὲν, quod est in edit. 1615, jubente ms. B et postulantiibus grammaticæ rationibus, imo emendante edit. anni 1618. Derivari enim debet ex ὑπολείπω, non ex ὑπολαμβάνω.

(40) Αὐτὸ τε ὃ τι. Ὅτι non agnoscit A, quo tamen ad sensum perficiendum opus est.

(41) Τῇ. Interseui ex ms. utroque.

(42) Ὑπολειφθὲν. Ita scribo iterum pro ὑποληφθὲν, quod est in edit. 1615.

(43) Διαφορὰν. Codex A habet simplex φθορὰν.

(44) Ἐκκείμενον. Ms. B habet ἐγκείμενον mendose.

vim, quæ excesserit e corpore : qua egressa atque subducta, quod relinquitur, mortuum est et corruptioni jam expositum.

Γ. Ταῦτα δέ μου διεξιόντος (45) μεταξὺ κατασει- A
σασα (46) τῇ χειρὶ διδάσκαλος.—Μ. Μὴ τίς σε τοιοῦ-
τος, φησί, φόβος ὑποταράσσει καὶ συνέχει (47)
τὴν διάνοιαν, ὥς οὐ διαμενοῦς τῆς εἰς αἰὲ (48) τῆς ψυ-
χῆς, ἀλλὰ συγκαταληγούσης τῇ διαλύσει τοῦ σώμα-
τος;—Γ. Ἐγὼ δὲ (καὶ γὰρ οὐπω τοῦ πάθους τὸν λογι-
σμόν ἀνεδεξάμην) (49) θρασυτέρῳ πως ἀπεκρινάμην,
οὐ πᾶν περισκεψάμενος τὸ λεγόμενον. Εἰπον γὰρ
ἐπιτάγμασιν εοικέναι τὰς θείας φωνάς, δι' ὧν τὸ μὲν
δεῖν πεπεισθαι τὴν ψυχὴν εἰσελεῖ διαμένειν ἀναγκα-
ζόμεθα, οὐ μὴν λόγῳ τινὶ τῷ τοιοῦτῳ προσήχθημεν
δόγματι. Ἄλλ' εοικεν ἡμῖν (50) δουλικῶς ἐνδοθεν ὁ
νοῦς φόβῳ τὸ κελευόμενον δέχεσθαι, οὐχ (51) ἐκουσίᾳ
τινὶ ὁρμῇ τοῖς λεγομένοις συντιθεσθαι. Ὅθεν καὶ
βαρύτερα ἡμῖν ἐπὶ τῶν κατοικουμένων αἱ λύπαι
γίνονται [οὐκ] ἀκριβῶς ἐπισταμένων (52) ἡμῶν, εἴτ' ἐτι
ἐστὶ (53) καθ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ζωοποιῶν αἰτίον, καὶ
ὀπη, καὶ ὅπως, εἴτε οὐκ ἐστὶν οὐδαμῇ οὐδαμῶς.
Ἰσὰς (54) γὰρ ποιεῖ τοῦ ἀληθῶς ὄντος ἀθλία (55)
τὰς ἐπ' ἐκάτερον ὑπολείψει. Καὶ πολλοὶ μὲν τοῦτο,
πολλοὶ δὲ τὸ ἐναντίον (56) δοκεῖ. Καὶ εἰσὶ γὰρ τινες
παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὐ μικρὰν ἔχοντες ἐπὶ φιλοσο-
φίᾳ (57) τὴν δόξαν, οἱ ταῦτα φήθησάν τε καὶ ἀπε-
φώνησαν. —Μ. Ἐα, φησί, τοὺς ἐξωθεν λήρους, ἐν
οἷς ὁ τοῦ ψεύδους εὐρέτης ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἀληθείας
πιθανῶς τὰς ἡπατημένους ὑπολήψεις συντίθῃσιν· οὐ
δὲ πρὸς τοῦτο βλέπε, ὅτι τὸ οὕτως περὶ ψυχῆς ἔχειν,
οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀλλότριον (58) πρὸς τὴν ἀρετὴν
ἔχειν, καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἡδὺ μόνον βλέπειν· τὴν δὲ
τοῖς αἰῶσιν (59) ἐνθεωρουμένην ζωὴν ἀπ' ἐλπίδος
ποιεῖσθαι, καθ' ἣν μόνῃ (60) ἡ ἀρετὴ τὸ πλεον ἔχει.
—Γ. Καὶ πῶς, ἔφη, γένοιτ' ἂν ἡμῖν παγία (61) τίς
καὶ ἀμετάθετος ἡ περὶ τοῦ διαμένειν τὴν ψυχὴν δόξα;

(45) *Διεξιόντος*. Hoc malim cum ms. B pro ἐξιόντος, quod est in editis. Διεξιέναι enim de enarratione rerum copiosa et luculenta usurpantur solet. Vide B. Godofr. Olearii notas ad Philostratum I, 20, § 2 De Vitis sophistarum, et Ludov. Cresollium in *Theatro rhetorum* III, c. 17.

(46) *Κατασεισασα*. Sic scribendum puto cum eod. A qui in textu hanc lectionem diserte, in margine vero κατασιγάσασα exhibet, quod posterius explicat alterum illud. Utrumque enim silentium infert, et nostra quidem lectio tale, quod quis, facto per manum indicio, vel suadet vel imperat. Vide Actor. XII, 17; XIII, 16, etc. et confer Lambert Bos, ad Nov. Testam. p. 79. Codex B in ipso textu legit κατασιγάσασα.

(47) *Συνέχει*. Codex A habet συγχεῖ, eodem fere sensu.

(48) *Διαμενούσης εἰσας*. Codex A legit μενούσης εἰσας· B vero μενούσης αἰε.

(49) *Ἀνεδεξάμην*. Codex uterque legit ἀνελεξάμην, quod malim. Videtur etiam interpret Latinus hoc verbum ante oculos habuisse. Vertit enim, *collegeram*.

(50) *Ἡμῖν* deest in codice B.

(51) *Οὐχ*. Malo hoc, quam οὐδέ, quod est in editis. Alterum illud tuetur ms. utrumque.

(52) *Ἐπισταμένων*. Editio anni 1615, mendose ἐπισταμένους, quod in altera anni 1638 emendatum, probante ms. utroque.

G. Hæc cum ego dixissem, manu interim silentio imperato, magistra. — M. Nunquid ejusmodi, inquit, metus te perturbat, et mentem tuam angit, quasi anima non semper maneat, sed una cum dissolutione corporis ipsa quoque esse desinat?—G. Ego vero (etenim nondum ab ægritudine et perturbatione rationem collegeram) audacius protreviusque quodammodo, quid diceretur, non admodum considerans, respondi. Dixi enim, divinas voces præceptis et edictis esse similes, quibus credere quidem cogamur, animam oportere in perpetuum permanere, non autem aliqua ratione ad ejusmodi sententiam adducamur. Sed videtur nobis mens iatra nos servilem in modum metu probare quod jobetur, non voluntario quodam motu his, quæ dicantur, assentiri. Unde etiam fit, ut gravius mortuorum nomine doleamus, cum plene et exacte non sciamus, sitne adhuc per sese hæc vivifica causa, et ubi, et quomodo, an vero nusquam sit ullo modo. Nam incertitudo ejus, quod revera est, pares efficit in utramque partem opiniones. Ac multis quidem hoc, multis vero contrarium videtur: et sunt sane apud Græcos quidam non in parva propter philosophiam existimatione, qui hæc et opinati sunt et pronuntiaverunt. —M. Mitte, inquit, externas nugæ, in quibus mendacii inventor in detrimentum veritatis probabiliter falsas opiniones componit. Tu vero huc respice, quod ita de anima sentire nihil est aliud, quam a virtute alienum esse, et id quod in præsentia suave et jucundum est, solum spectare, eam autem vitam, quæ in infinitis sæculis consideratur, per quam sola virtus eminet atque superior est, desperare.—G. Et

(53) *Εἴτ' ἐτι ἐστὶ*. Hanc lectionem et ms. A suggerit, et sensus requirit pro εἴτε τι ἐστὶ quod est in editis. Huic enim opponitur in sequentibus εἴτε οὐκ ἐστὶν. Varietas orta est ex duabus vocibus εἴτ' ἐτι et εἴτε τι facile inter legendum inter se permittendis. Versio Latina nostram lectionem sequitur.

(54) *Ἰσὰς*. Ita scribere jubet et ms. utrumque et sensus pro ἰσως, quod est in editis.

(55) *Ἀθλία*. Hoc reposui ex ms. utroque pro ἡ δαίμνα, quam vocem edita male exhibent. Interpres Latinus per *incertitudinem* vertens, vel eandem vocem præ oculis habuit, vel conjectura assecutus est.

(56) *Τὸ ἐναντίον*. Ms. B legit τὸναντίον.

(57) *Ἐπὶ φιλοσοφίᾳ*. Ita scripsi ex cod. B pro ἐπὶ φιλοσοφίᾳ quod est in edit. anni 1615. Nam ea quæ est anni 1638, mendosam scriptionem emendavit.

(58) *Ἀλλότριον*. Ms. A habet ἀλλοτρίως, idque mellus.

(59) *Τοῖς αἰῶσιν*. Ms. A in margine τοῖς ἀτελευτήτοις αἰῶσιν.

(60) *Μόνῃ*. Sic scripsi pro μόνῃ ex ms. A. Virtuti enim soli hæc prerogativa hoc loco vindicatur.

(61) *Παγία*. Ita recte ms. utrumque, ut et editio anni 1638, pro παγία, quod est in edit. anni 1615. Derivatur enim a πάγνυμι, et soliditatem infert.

quo pacto, inquam, firmam aliquam, stabilem, fixam et immobilem habere possimus opinionem, qua animam credamus permanere? Nam et ipse sentio, quod re omnium pulcherrima in vita (de virtute loquor) vita hominum caritura fuerit, nisi aliqua certa et non ambigua de hac re fides in nobis firmata fuerit. Quomodo enim virtus habere locum possit in iis, qui id quod est, presenti vita circumscribi sibi persuasum habent, et post eam nihil amplius sperant?—M. Ergo quaerere, magistra inquit, oportet, unde nobis conveniens et idoneum de hac questione principium oratio sumere possit. Ac, si placet, abs te contrariarum opinionum atque sententiarum propugnatio atque defensio suscipiatur. (Nam video quod etiam animus tibi motus est, ac gestit eas tibi deferri partes.) Deinde hoc modo post oppositionem veritatis ratio requiritur. —G. Posteaquam autem ita facere jussit, deprecatus ab ea, ne, quae a nobis contradicerentur, idcirco proferri, ut doctrina de anima firmiter intentionem solutis:

Nonne, inquam, haec dixerint qui contrariam opinionem defendunt, quod corpus, cum compositum sit, prorsus, ex quibus constat, in ea dissolvatur? Soluta autem ea quae est in corpore, elementorum coalitione atque concretionem, unumquodque, ut par est, ad proprium fertur, vergit et inclinatur, ipsa natura elementorum per attractionem quamdam necessariam ei, quod est ejusdem generis, suum reddente. Nam et cum calido rursus unietur id quod in nobis est calidum, et cum solido ac duro terreum; atque ex reliquis unumquodque ad cognatum redigitur et recedit. Anima ergo postmodum ubi erit? Nam siquidem aliquis dicat eam in elementis esse, eandem illam esse cum his necessario concedet, atque assentietur. Non enim aliqua cum alieno mistio fieri possit ejus, quod est diversae naturae, et si haec ita sint, varia quaedam prorsus videbitur, ut quae cum contrariis sit mista qualitatibus: quod autem

A λισθάνομαι (63) γὰρ καὶ αὐτὸς, ὅτι τοῦ καλλίστου τῶν κατὰ τὴν ζωὴν (63) (τῆς ἀρετῆς λέγω) ὁ τῶν ἀνθρώπων χηρεῦσαι βίος, εἰ μὴ τις ἀναμφίβολος (64) ἢ περὶ τούτου πίστις ἐν ἡμῖν κρατυνθεῖη. Πῶς γὰρ ἔστι τὴν ἀρετὴν χώραν ἔχειν ἐφ' ᾧ ἡ παρούσα ζωὴ περιγράφειν τὸ εἶναι (65) ὑπεληπται, καὶ πλεον ἐλπίζεται μετὰ ταύτην οὐδέν;—M. Οὐκ οὖν ζητῆσαι χρὴ, φησὶν ἡ διδασκαλος, ὅθεν ἂν ἡμῖν τὴν δέουσαν περὶ τούτων ἀρχὴν ὁ λόγος λάβῃ (66). Καὶ εἰ δοκεῖ, παρὰ σοῦ γενέσθω τῶν ἐναντιῶν δογμάτων ἡ συμμαχία· ὁρῶ γὰρ ὅτι σοι καὶ ὑποκείμεναι πρὸς τοιαύτην (67) καταφορὰν ἢ διάνοια. Εἴθ' οὕτως ὁ τῆς ἀληθείας μετὰ τὴν ἀντιθεσιν ἀναζητηθήσεται λόγος.—Γ. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐκέλευσε, παραιτησάμενος αὐτὴν μὴ κατὰ ἀλήθειαν οἰηθῆναι τὰ παρ' ἡμῶν (68) ἀντιλέγεσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ βεβαίως κατασκευασθῆναι τὸ περὶ ψυχῆς δόγμα, τῶν ἀντιτιπτόντων (69) πρὸς τὸν σκοπὸν τούτων ὑπεκλυθέντων (70).

pro seria ac vera contradictione acciperet, sed constitueretur, ac probaretur, oppositis ad hanc

Ἡ που (71). Ἐφην, ταῦτα ἂν εἴποιεν οἱ τῶν ἐναντιῶν παριστάμενοι λόγῳ, ὅτι τὸ σῶμα σύνθετον ἐν, πάντως εἰς τὰ, ἐξ ὧν συνέστηκε, διαλύεται; Αὐθείσης δὲ τῶν στοιχείων τῆς ἐν τῷ σώματι συμφορᾶς (72), ἐπὶ τὸ οἰκεῖον ἐν (73) ἐκάστῳ γίνεται κατὰ τὸ εἶδος ἢ ῥοπή αὐτῆς φύσεως τῶν στοιχείων, δι' ὧν (74) τινος ἀναγκῆς τῇ ὁμογενεῖ τὸ οἰκεῖον ἀποδιδοῦσης. Τῷ τε γὰρ θερμῷ πάλιν τὸ ἐν ἡμῖν (75) ἐνωθήσεται, καὶ τῷ στερρῷ τὸ γεῶδες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκάστῳ (76) C πρὸς τὸ συγγενὲς ἢ μεταχώρησις γίνεται. Ἡ οὖν ψυχὴ μετὰ τούτου ποῦ ἔσται; Εἰ μὲν γὰρ (77) ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι τις λέγοι, τὴν αὐτὴν εἶναι τοῖς κατ' ἀνάγκην συνθήσεται. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτό τις τοῦ ἑτεροφυοῦς πρὸς τὸ ἀλλότριον μίξις, καὶ, εἰ ταῦτα εἴη, ποικίλη τις πάντως ἀναφανήσεται ἢ πρὸς τὰς ἐναντίας μεμιγμένη ποιότητος, τὸ δὲ ποικίλον ἀπλοῦν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν συνθέσει θεωρεῖται πάντως. Πᾶν δὲ τὸ σύνθετον καὶ διαλυτὸν ἐξ ἀνάγκης· ἢ δὲ διάλυσις φθορὰ τοῦ συνεστώτος ἐστίν. Τὸ δὲ φθειρόμενον

(62) *Λισθάνομαι*. Sic rescripsi pro *αἰσθάνομαι* utriusque editionis, vi linguae et auctoritate utriusque ms.

(63) *Τῶν κατὰ τὴν ζωὴν*. Ita scripsi τῶν pro τῶν quod habet editio anni 1615.

(64) *Ἀναμφίβολος*. Hanc vocem pro ἀμφίβολος, quod est in utraque editione, requirit et sensus et ms. utrumque.

(65) *Περιγράφειν τὸ εἶναι*. Ita editio Paris. 1638, melius quam altera ubi legis περιγραφεῖν, quae tamen in eo rectius habet, quod pro ζωὴν ponit ζωῇ. Interim aliam et ut puto, veriore lectionem exhibet ms. utrumque, ubi ita habent verba: Ἡ παρούσα ζωὴ περιγραφὴ τοῦ εἶναι ὑπεληπται. Sensus utriusque idem est, sed posterior phrasis Graecismo accommodatior.

(66) *Δόξῃ*. Ms. utrumque λάβοι.

(67) *Πρὸς τοιαύτην*. Mss. A B πρὸς τὴν τοιαύτην.

(68) *Παρ' ἡμῶν*. Hoc restitui pro παρ' ἡμῖν vulgato. Consentit ms. utrumque, et rationes grammaticae requirunt.

(69) *Τῶν ἀντιτιπτόντων*. Articulus praemissi auctoritate mss.

(70) *ὑπεκλυθέντων*. Sic legendum omnino est pro edito ὑποκλυθέντων jubente ms. utroque. Idem expressit interpres Latinus, et passim observet, genuinam lectionem in versione existare, non autem in textu.

(71) *Ἡ που*. Ad haec verba in margine codicis A haec leguntur: Ἐνθα ἀρχεται ὡς ἀπὸ τῶν ἐναντιῶν ὁ ἐπίσκοπος, πρὸς τὴν οἰκεῖαν ἀδελφὴν διαλέγεσθαι: i. e. Hic incipit episcopus tanquam in contrariam sententiam contra sororem suam disputare.

(72) *Συμφορᾶς*. Codex A in textu habet συμφορᾶς, mendose: at in margine restituitur lectio genuina.

(73) *Ἐν* delet ms. utrumque: neque eo opus est.

(74) *Δι' ὧν*. Sic scribere sensus jubet, et Latina quoque versio expressit. Habet vero etiam ms. utrumque.

(75) *Ἐν ἡμῖν*. Ita recte ed. anni 1638, pro mendoso alterius ἐν ὧν.

(76) *Ἐκάστῳ*. Pro ἐκάστῳ edito, probante nostrum ms. utroque.

(77) *Γὰρ*. Addidi ex ms. A.

οὐκ ἀθάνατον· ἡ οὕτως γε ἂν (78) καὶ ἡ σὰρξ ἀθάνατος λέγοιτο, εἰς τὰ, ἐξ ὧν συνέστηκε, λυομένη. Εἰ δὲ ἄλλο τι που παρὰ ταῦτά ἐστι, ποῦ λόγος αὐτὴν εἶναι ὑποτίθεται, ἐν μὲν τοῖς στοιχείοις διὰ τοῦ ἐτεροφυῶς αὐτὴν (79) ἔχειν οὐκ εὐρίσκομένην, ἄλλου δὲ οὐδενός ἐν τῷ κόσμῳ ὄντος (80), ἐν ᾧ γένοιτο, ἂν ἡ ψυχὴ καταλήλως (81) τῇ ἰδίᾳ φύσει ἐμβιοτεύουσα; Ὅ δὲ μηδαμῇ (82) ἐστίν, οὐδὲ (83) ἐστὶ πάντως.

esse ponit, quæ in elementis quidem propterea, quod diversæ atque alterius naturæ sit, non invenitur, aliud autem nihil sit in mundo, in quo esse anima possit, convenienter et ad suam naturam accommodata vivens? Quod autem nusquam est, ne prorsus quidem est.

M. Καὶ ἡ διδασκαλὸς ἡρέμα τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπιστενάσσα, Τάχα που ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, φησὶ, πρὸς τὸν Ἀπόστολον ἐν Ἀθήναις ποτὲ συστάντας προέφερον (84) Στωϊκοὶ τε καὶ Ἐπικουροὶ. Καὶ γὰρ ἀκούω πρὸς ταῦτα μάλιστα τὸν Ἐπίκουρον ταῖς ὑπολήψεις φέρεσθαι, ὡς (85) τυχαία (86) τις καὶ αὐτόματος ἡ τῶν ὄντων ὑπενοήθη (87) φύσις, ὡς οὐδεμιὰς προνοίας (88) διὰ τῶν πραγμάτων διηκούσης (89). Καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἀκολουθεῖν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πομφόλυχος (90) δίχην φέτο πνεύματι τινι (91) τοῦ σώματος ἡμῶν περιταθέντος (92), ἥως ἂν περιτρατῆται τὸ πνεῦμα τῷ περιέχοντι, τῇ δὲ διαπύσει τοῦ ὅγκου καὶ τὸ ἐναπειλημμένον (93) συγκατασθέννυσθαι. Ὅρος γὰρ τοῦτω (94) τῆς τῶν ὄντων φύσεως (95) τὸ φαινόμενον (96) ἦν, καὶ μέτρον τῆς τοῦ παντός καταλήψεως ἐποιεῖτο τὴν αἰσθησιν (97), μεμυκὼς παντάπασιν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν νοητῶν τε καὶ ἀσωμάτων βλέπειν οἶός τε ὦν (98), ὥσπερ ὁ (99) οἰκίστωρ τινὲς καθειργμένος τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἀθάνατος μένει, τοῖς τοίχοις καὶ τῷ ὁρόφῳ πρὸς τὴν τῶν ἔξω θάαν (1) ἐμποδιζόμενος. Ἀτεχνῶς γὰρ γήϊνοι τινὲς εἰσι τοῖχοι τὰ αἰσθητὰ πάντα, ὅσα ἐν τῷ παντὶ καθορᾶται, πρὸς τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν δι' ἑαυτῶν τοὺς μικροφυγοτέ-

(78) Οὕτως γε ἂν. Ms. A in margine exhibet οὕτω γὰρ ἂν.

(79) Ἀδὴν delet ms. utrumque.

(80) Ἄλλου δὲ οὐδενός ἐν τῷ κόσμῳ ὄντος. Edit. anni 1615 habet ὄντως, male. Ms. B legit: ἀλλ' οὐδὲ οὐδενός ὄντος ἐν τῷ κόσμῳ.

(81) Καταλήλως. Ms. B legit κατάλληλος. Utrumque recte.

(82) Μηδαμῇ. Ms. A μηδαμοῦ, B οὐδαμοῦ.

(83) Οὐδέ. Ms. B legit οὐδὲν eodem sensu.

(84) Προέφερον. Ms. A προσέφερον, sensu non dissimili.

(85) Ὅς. Sic rescripsi pro ᾧ, jubente ms. utroque.

(86) Τυχαία. Ita recte edit. anni 1638, male altera ταχαία.

(87) Ὑπενοήθη. Ms. A ἐπενόηθη.

(88) Προνοίας. Ms. A mendose παρανοίας in textu: at recte in margine προνοίας.

(89) Διηκούσης. Ita scribendum est cum edit. 1638 et mss. pro διοικούσης prioris illius. Sermo enim hic est de providentia divina, omnia permeante.

(90) Πομφόλυχος. In calce cod. ms. A παρασημαίνουσιν τινές seu notula leguntur, inter quas ad hanc vocem ista occurrunt: Ἡ πομφόλυξ οὕτω γίνεσθαι. Πνεῦματι τὸ ὅδε περιτρίβεται, οὐ περιβόηγνυμένου διαφορεῖται τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ πομφόλυξ ἀφανίζεται, τοῦτ' ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Video idem hoc scholion

A varium est, simplex non est, sed in compositione prorsus consideratur. Quidquid autem compositum est, necessarius quoque dissolubile est. At dissolutio corruptio est ejus, quod compositum est; quod autem corrumpitur, non est immortale; nam alioquin caro quoque immortalis diceretur, ut quæ solvatur in ea ex quibus constat. Sin autem aliquid diversum est ab elementis, ubinam ratio eam quod diversæ atque alterius naturæ sit, non invenitur, in quo esse anima possit, convenienter et ad suam naturam accommodata vivens? Quod autem nusquam est, ne prorsus quidem est.

M. Et magistra, ubi paululum dictis ingemisset: Hæc talia fortassis adversus Apostolum, inquit, olim Athenis coeuntes Stoiici et Epicurei proferebant. Etenim audio in hanc sententiam Epicurum maxime in opinionibus ferri et inclinari, quod casu ac fortuito concursu quodam per se exsisterit atque effecta sit rerum natura, quasi nulla providentia per res pertranseat et permeet; et idcirco per consequens humanam quoque vitam in modum bullæ putabat spiritu quodam corpore nostro inflato, esse tandiu, quandiu cohiberetur et coerceretur spiritus ab aere, quo continetur: simul autem atque tumor ille collapsus et dissolutus esset, id quod intus cohibitus et interceptum fuisset, exstingui. Terminus enim ei ac finis rerum naturæ id, quod appareret, erat, et modum comprehensionis rerum universalitatis sensum esse putabat, et cum clausa penitus et obtusa habeat animæ sensuum vasa atque instrumenta, et nihil eorum, quæ incorporea sunt, et mente percipiuntur, intueri possit, domuncula quædam coercitus et abstrusus, expertus spectaculi coelestium miraculorum manet, parietibus et tecto contemplari externa prohibitus. Nam terrei quidam plane parie-

ad marginem editionis anni 1638 ita Latine exhiberi: Bulla ita existit: statim aqua undique intenditur, quæ rumpente flatus dissipatur, et bulla evanescit. Ita alia quoque annotationuncula in sequentibus ex cod. A afferuntur, quarum pleraque ad oram editionis Latine existant.

(91) Τινι: addidi ex ms. B.

(92) Περιταθέντος. Sic scribendum putavi pro περιτρίβεται. Sermo enim est de corpore spiritu quodam inflato, et sic extenso ac dilatato. Vocem ipsam ex περιτρίβω vel περιτρίβω derivatam constat. Edita habent περιτρίβεται. Ms. B παρατρίβεται. Utrunque mendose.

(93) Ἐναπειλημμένον. Ita recte ed. 1638, pro ἐναπειλημμένον in priore.

(94) Τοῦτω. Sic scripsi ex ms. B pro edito τοῦτο.

(95) Τῶν ὄντων φύσεως. Sic scripsi ex ms. B pro τῆς ὄντως φύσεως quod est in editione anni 1615. Posterior legit ὄντων, sed sine articulo.

(96) Τὸ παρῳνυμένον. Ms. A in textu habet γινόμενον, in margine vero genuinum illam lectionem.

(97) Τὴν αἰσθησιν. In margine cod. A scholii loco legitur: τοῦτ' ἐστὶν ἡ ψυχὴ.

(98) Οἶός τε ὦν. Sic scribere jubet ms. utrumque.

(99) Ὁ οἰκίστωρ ex mss.

(1) Πρὸς τὴν τῶν ἔξω θάαν. Ms. A πρὸς τὴν ἔξωθεν, mendose.

tes sunt omnia, quæ in universitate rerum sub A sensum cadentia conspiciuntur, minus alto animo præditis quasi pariete per sese objecto earum rerum, quæ mente atque intelligentia cernuntur, causa contemplationi officientia et obstantia. Terram, qui talis est, aquam, aerem, ignem dualaxat intuetur; unde autem horum unumquodque sit, aut per quod, aut a quo coerceatur, comprehendatur et contineatur, perspicere præ animi exiguitate non potest. Ac vestem quidem aliquis conspiciat, rationibus eo adducitur, ut textorem agnoscat; per navem fabricatorem ejus intelligit, itemque simul atque ædificium conspiciatur fuerit, manus opificis spectantium menti obversatur: isti vero dum mundum intuentur, ad eum, qui per illum declaratur, cæcuntur et hallucinantur. Unde fit, ut scita ista acuta ab iis, qui interitum et abolitionem animæ suis decretis tradunt, proferantur, corpus nimirum ex elementis, et elementa esse ex corpore, item animam per sese esse non posse, nisi vel horum aliquid, vel in his sit. Nam si propterea nusquam eam esse adversarii opinantur, quod anima non sit ejusdem generis et naturæ cum elementis: hi primum quidem etiam, quæ in carne degitur, vitam inanimam esse tradunt (non enim aliud quidquam corpus est, atque concursus elementorum), ergo nec in his quidem animam esse dicant, quæ per sese vivificet eam concretionem atque commistionem: siquidem fieri posthac non potest, quemadmodum opinantur, ut manentibus elementis etiam anima sit, quo efficiatur, ut nihil aliud, quam mortuam esse vitam nostram demonstrarent. Sin autem nunc in corpore animam esse non dubitant, quo pacto corpore dissoluto in elementa animam aboleri atque interire censent ac tradunt? Deinde vero adversus divinam quoque naturam paria audeant obloqui et oblatrare. Quomodo enim dicent invisibilem, incorpoream, materiam expertem, et eam quæ mente sola percipitur, naturam in humida molliaque et calida atque dura penetrantem in essentia continere res universas, quæ sunt: cum neque cognita ejusdemve generis cum iis sit, in quibus versatur, neque propterea quod alterius ac diversi generis sit, in eis esse non possit? Ergo penitus ex eorum doctrina eximatur etiam ipsum divinum Numen, quo res

ρους (2) διατεχνίζοντες. Ἦν ὁ τοιοῦτος βλέπει μὲν (3), καὶ ὕδωρ, καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ· ὅθεν δὲ τούτων ἕκαστον, ἢ ἐν τίνι ἔστιν, ἢ ὑπὸ τίνος (4) περικρατεῖται, διδεδέν ὑπὸ μικροψυχίας οὐ δύναται. Καὶ ἡμάτιον μὲν (5) τις ἰδὼν τὸν ὑφάντην ἀναλογίσαστο, καὶ διὰ τῆς νηὸς (6) τὸν ναυπηγὸν ἐκνήσκειν, ἢ τε αὐτοῦ οἰκοδόμου χεὶρ ὁμοῦ τῇ τοῦ οἰκοδομήματος (7) ὅψει τῇ διακοῇ τῶν θεωμένων ἐγγίνεται. Οἱ δὲ πρὸς τὸν κόσμον ὀρῶντες πρὸς τὸν διὰ τούτων (8) δηλούμενον ἀμειλιτωποῦσιν (9), ὅθεν τὰ σοφὰ (10) ταῦτα καὶ ὀριμέα παρὰ τῶν τὸν ἀφανισμὸν ψυχῆς δογματιζόντων προφέρεται· σῶμα ἐκ στοιχείων, καὶ στοιχεῖα ἐκ σώματος, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ψυχὴν καθ' ἑαυτὴν εἶναι, εἰ μὴτε τούτων τι εἴη, μὴτε ἐν τούτοις. Εἰ γὰρ ὅτι μὴ ὁμοφυῆς τοῖς στοιχείοις ἔστιν ἡ ψυχὴ, διὰ τοῦτο (11) οὐδαμῶς εἶναι αὐτὴν οἱ ἀντιλέγοντες οἰοῦνται· οὗτοι πρῶτον μὲν καὶ τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν ἀψυχὸν εἶναι δογματίζεσσαν. Οὐ γὰρ ἄλλο τι τὸ σῶμά ἐστιν, εἰ μὴ συνδρομὴ τῶν στοιχείων· μὴ τοίνυν μὴδ' ἐν τούτοις τὴν ψυχὴν εἶναι λεγέτωσαν δι' ἑαυτῆς ζωοποιούσαν (12) τὸ σύγκριμα· εἴπερ οὐκ ἔστι μετὰ ταῦτα δυνατόν, καθὼς οἰοῦνται, τῶν στοιχείων ὄντων καὶ τῇ ψυχῇ εἶναι, ὥς μὴδὲν ἄλλο ἢ νεκρὰν τὴν ζωὴν ἡμῶν παρ' αὐτῶν ἀποδείκνυσθαι. Εἰ δὲ νῦν ἐν τῷ σώματι τὴν ψυχὴν εἶναι (13) οὐκ ἀμφιβάλλουσι, πῶς τὸ σῶμα (14) εἰς τὰ στοιχεῖα τὸν ἀφανισμὸν αὐτῆς δογματίζουσι, ἔπειτα δὲ καὶ κατὰ ταῦτα (15) τῆς θείας φύσεως τὰ ἴσα τολμάτωσαν. Πῶς γὰρ ἐροῦσι τὴν νεκράν τε (16) καὶ ἄψυχον καὶ ἀσυνεχὴ φύσιν εἰς τὰ ὑγρά τε καὶ μαλακὰ καὶ στερέμνια διαδυσωμένην (17) ἐν τῷ εἶναι· συνέχειν τὰ ὄντα, οὕτε συγγενῶς ἔχουσιν πρὸς τὰ ἐν οἷς γίνονται, οὕτε διὰ τὸ ἑτερογενὲς ἐν αὐτοῖς εἶναι ἀδυνατοῦσαν; Οὐκοῦν ἐξηρήσθω (18) καθόλου τοῦ δόγματος αὐτῶν καὶ αὐτὸ τὸ θεῖον, ᾧ διακρατεῖται τὰ ὄντα.—Γ. Αὐτὸ δὲ (19) τοῦτο, εἰπον (20) ἐγὼ, πῶς ἂν τοῖς ἀντιλέγουσιν ἀναμφίβολον γένοιτο, τὸ ἐκ Θεοῦ εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ περικρατεῖσθαι τὰ ὄντα, ἢ καὶ ὅπως τὸ εἶναι τι θεῖον τῆς τῶν ὄντων ὑπερκεῖμενον φύσεως;

(2) Μικροψυχότερους. Ms. B legit μικροψύχους.

(3) Μόνον. Ms. utrumque μόνον, eodem sensu.

(4) Ἐν τίνι ἔστιν, ἢ ὑπὸ τίνος. Ita ms. utrumque et editio anni 1638 pro mendosa lectione ἐν τίνι et ὑπὸ τίνος editionis prioris.

(5) Μὲν deest ms. A.

(6) Νηὸς. Ms. B legit νεὸς.

(7) Οἰκοδομήματος. Sic utrumque legit ms. pro οἰκοδομήσαντος, quod edita habent. Latinus interpres genuinam hanc lectionem expressit.

(8) Τούτων. Sic et utrumque ms.; at codex A in margine legit τούτου, quod præstat, quia sermo est de mundo, per quem creator ejus demonstratur.

(9) Ἀμειλιτωποῦσιν. Ms. utrumque ἀμειλιώπτου-οιν sensu eodem.

(10) Σοφὰ. Sic utrumque ms. pro σοφὰ in editis; paulo post ὀριμέα recte edit. 1638, pro ὀριμέα, quod est in prioribus.

(11) Διὰ τοῦτο. Hoc rescripsi ex mss. pro διὰ

τούτων quod est in editis.

(12) Ζωοποιούσαν. Ita recte editio an. 1638, pro ζωοποιούσα prioris, consentientibus mss.

(13) Εἶναι inserui ex mss. Deest enim in editis male.

(14) Τοῦ σώματος deest in ms. utroque, quia scilicet ex antecedentibus facile intelligi poterat.

(15) Κατὰ ταύτης. Ms. utrumque κατ' αὐτῆς, rectius, ut puto.

(16) Νεκράν vs. Ms. B addit hic vocem φύσιν, quam in editis post ἀσυνεχὴ invenio.

(17) Διαδυσωμένην. Sic lego ex mss. pro διαλυωμένην quod est in editis. De penetratione enim, non autem solutione, sermo est.

(18) Ἐξηρήσθω. Hoc malim ex mss. pro ἐξηρήσθω quod editum est.

(19) Δέ. Ms. B legit in textu δέ, A vero in margine idem habet.

(20) Εἶπον. Ms. B εἰπὼν.

universæ continentur, atque conservantur. — G. De hoc ipso nimirum, inquam ego, quomodo ad-
versarii non ambigere, nec dubitare possint, quod ex Deo omnia sint, et per eum contineantur et
conserventur res universæ; aut sitne aliquod omnino Numen, quod in superis præsit rerum
naturæ?

M. Ἡ δὲ σωπῆν μὲν (21) ἦν, φησὶν, ἐπὶ τοῖς A
τοιούτοις ἀρμονιώτερον, μὴ δὲ ἀξιῶν ἀποκρίσεως τὰς
μωράς τε καὶ ἀσεβεῖς τῶν προτάσεων (22), ἐπὶ καὶ
τις τῶν θεῶν ἀπαγορεύει λόγος μὴ ἀποκρίνεσθαι
ἄφρονι ἐν τῇ ἀφροσύνῃ (23) αὐτοῦ· ἄφρων δὲ πάντως
ἐστὶ, κατὰ τὸν Προφήτην, ὁ μὴ εἶναι λέγων Θεόν. Ἐπεὶ
δὲ χρὴ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ἐρῶ σοι, φησὶ, λόγον,
ἐμὸν (24) οὐχί, ἀλλ' (25) οὐδὲ ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου·
μικρὸς γὰρ οὗτος, ὅστις (26) ὁ ἀνὴρ (27)· ἀλλ' αὐτὸν (28)
ὅν ἡ κτίσις τῶν ὄντων διὰ τῶν ἐν αὐτῇ θαυμασίων
διέξεισιν, ἀκροατὴς ὀφθαλμὸς γίνεται, διὰ τῶν φαι-
νομένων, ἐννηχοῦντος τῇ καρδίᾳ τοῦ σοφοῦ τε καὶ τε-
χνικοῦ λόγου. Βοᾷ γὰρ ἄντικρυ (29) τὸν ποιητὴν ἡ
κτίσις, αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, καθὼς φησὶν ὁ Προφή-
της (30), ταῖς ἀλαλήτοις (31) φωναῖς τὴν δόξαν τοῦ
Θεοῦ δηγουμένων (32). Τίς γὰρ βλέπων τὴν τοῦ
παντὸς ἀρμονίαν, τῶν τε οὐρανίων καὶ τῶν κατὰ
γῆν θαυμάτων, καὶ (33) ὡς ἐναντίως ἔχοντα πρὸς
ἑλληλα τὰ στοιχεῖα κατὰ τὴν φύσιν, πρὸς τὸν αὐτὸν
τὰ πάντα σκοπὸν διὰ τινος ἀρρήτου κοινωνίας συμ-
πλέκεται, τὴν παρ' ἑαυτοῦ δύναμιν ἑκαστον πρὸς τὴν
τοῦ παντὸς διαμονὴν συνεισφερόντα, καὶ οὕτε τὰ
ἑκαστὰ τε καὶ ἀκοινώνητα κατὰ τὴν ἰδιότητα τῶν
ποιότητων (34) διαχωρεῖ ἀπ' ἀλλήλων, οὕτε ἐν ἀλλή-
λοις φθέρεται κατακινούμενα πρὸς ἄλληλα ταῖς ἐναν-
τίαις κινήσειν, ἀλλὰ καὶ οἷς ἀνωφερὲς ἐστὶν ἡ φύ-
σις, ἐπὶ τὰ κάτω φέρεται, τῆς ἡλιακῆς θερμότητος
διὰ τῶν ἀκτίνων καταβρέουσης· τὰ τε ἐμβριθὲ τῶν
σωμάτων ἀναχουφίζεται διὰ τῶν ἀτμῶν λεπτυνόμενα,
ὥς καὶ τὸ ὕδωρ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀνωφερὲς
γίνεσθαι, δι' αἴρος ἐπὶ πνευμάτων ὁχοῦμενον (35),
καὶ τὸ αἰθέριον πῦρ πρόσγειον γίνεσθαι, ὥς καὶ τὸ
βάθος μὴ ἀμωρεῖν (36) τῆς θερμότητος, ἐπιχειρομένην
δὲ τῇ γῇ τὴν ἐκ (37) τῶν ὕδρων ἰκμάδα μίαν οὖσαν
τῇ φύσει, μωρίας γεννᾶν βλαστημάτων διαφορὰς
πᾶσι κατάλληλον (38) τοῖς ὀποκειμένοις ἐμφυομένην·
τὴν τε δξυτάτην τοῦ πολλοῦ περιφορὰν (39) καὶ τῶν

— M. Atilla, Commodius et convenientius, inquit,
esset super talibus silere, ac non dignari re-
sponso stultas pariter et impias propositiones:
quippe divinum etiam quoddam dictum vetat re-
spondere dementi juxta dementiam suam. Stultus
autem et insipiens, ut ait Propheta, prorsus est
is, qui Deum esse negat. Sed quoniam oportet
etiam de his dicere, dicam tibi rationem, in-
quit, non meam nec alterius hominum cujusquam
(quippe exigua hæc quæcunque tandem fuerit),
sed eam quam creatura rerum per ea, quæ in ea
sunt miracula, explicat et enarrat, cujus crea-
turæ auditor est oculus, per ea, quæ apparent,
resonante, in corde solerte pariter et artifice ser-
mone. Clamore enim palam creatura indicat facto-
rem, ipais cælis, ut inquit Propheta, ineffabili-
bus vocibus gloriam Dei enarrantibus. Quis enim
intuens et animadvertens harmoniam (id est con-
spirantem, consentientem et quasi concinentem
copulationem atque coagmentationem) rerum uni-
versitatis cælestiumque ac terrestrium miraculo-
rum, et quemadmodum elementa natura inter sese
contraria ineffabili et occulta quadam societate at-
que communiione ad eundem omnia scopum atque
intentionem unumquodque suam vim ad rerum
universitatis permansionem, durationem et inco-
lunitatem simul conferentia atque contribuentia
conferuntur, implicantur et connectuntur; cumque
juxta qualitatum proprietatem neque commisceri
neque consociari possint, non tamen secedunt ab
invicem, neque contrariis qualitibus inter sese
commista atque contemperata aliud per aliud cor-
rumpuntur, sed et illa, quibus ea natura est, ut in
sublime ferantur, deorsum vergunt atque feruntur,
calore solis per radios deorsum fluente; corporaque
gravia ac ponderosa sublevantur et attolluntur per
vapores extenuata, ut et aqua præter sui naturam

(21) *Mær* deest in ms. B.

(22) *Προτάσεων*. Recte ita editio anni 1638, pro
προτάσεων in priore.

(23) *Ἐν τῇ ἀφροσύνῃ*. Ms. utrumque κατὰ τὴν
ἀφροσύνην.

(24) *Ἐμὸν*. Ms. utrumque addit μὲν.

(25) *Ἀλλ'* omittit uterque codex.

(26) *Ὅστις*. *Ὅσος* habet A et B non paulo melius
altero illo. Agitur enim hic de rationis pondere
qualicunque.

(27) *Ἁνὴρ*. Codex B habet εἷς.

(28) *Αὐτόν*. Ita scripsi ex mss. pro οὗ τόν, quod
est in editis pessimo.

(29) *Ἀντικρυ*. *Ἀντικρυς* A et B.

(30) *Αὐτῶν τ. οὐ. κ. γ. δ. προσήτης* desunt in
ms. B mendose.

(31) *Ἀλαλήτοις*. Ms. B mendose ἀλάτοις.

(32) *Δηγουμένων*. Ms. B mendose δηγουμένην,
ex ingenio forte librarii, qui cum τῶν οὐρανῶν ὀμι-
sisset, nec videret, quo illud δηγουμένων referen-
dum esset, ad vocem φύσις hoc verbum accommodo-
dandum putavit.

(33) *Καὶ*. Addidi ex ms. utroque particulam hanc,
ab interprete Latino recte expressam. Codex A post-
ponit eam τῷ ὥς minus recte, at τὸ B præmittit.

(34) *Ποιότητων*. Ms. B legit ἰδιότητων, male.
Librarii memoria adhuc in præcedente voce ἰδιό-
της occupata erat.

(35) *Ἐπὶ πνευμάτων ὁχοῦμενον*. Ita scripsi ex
utroque codice pro editis ἐπουρανίων ὁχοῦμένων.
Scilicet τὸ ἐπουρανίων ex compendio scriptionis
ἐπὶ πῶν natum videtur. Latina versio lectionem
nostram etiam hic representat.

(36) *Ἀμωρεῖν*. Ita recte editio anni 1638, pro
ἀπομωρεῖν, quod est in edito.

(37) *Ἐκ* omittit ms. B mendose.

(38) *Κατάλληλον*. Uterque codex habet κατά-
λῃως, idque rectius.

(39) *Τὸν πολλόν περιφορὰν*. In calce ms. A ad has
voces hoc legitur scholion: Ἡλόος καλεῖται τὸ οὐρά-
νιον σῶμα, παρὰ τὸ πλεῖστον, τοῦτοστι σπείρεσθαι.
Τοῦτο φησὶν ἐκ πλεόντων συχλεῖσθαι σπείρων, ὧν
τὴν μὲν ἐξωτερὰν καὶ τὰς λοιπὰς περιέχουσαν τὴν
ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς κινεῖσθαι κίνησιν, τὰς δὲ

ad sup̄ra feratur, per aerem flatibus vecta, et æthereus ignis ad terram deferatur, adeo ut et infimæ partes calor̄is expertes non sint, et terræ superfusus imbr̄ium humor, cum unus natura sit, innumeras germinum producat differentias omnibus subjectis apte atque accommodatè inhærens, atque insidens: celerrimam item axis in orbem circumque rotundum conversionem atque revolutionem, interiorumque circularum in contrarium motionem, subjectionesque et congressus coitusve atque concinnas, ap̄las, ratas, constantes, convenientes et æquales digressiones distantiasque siderum: hæc si quis oculis intelligentiæ atque acie mentis intuetur, annon aperte per ea quæ apparent, docetur quod divina vis artificiosa solersque in rebus univ̄ersis apparens, atque per omnia pertinens ac fusa cum partibus accommodat et adaptat toti, tum totum partibus explet, atque una quadam vi rerum univ̄ersitas coercetur et continetur, dum ipsa in se ipsa manet, et circum se ipsa movetur, ac moveri nunquam desinit, neque in alium quemdam locum, præter eum, in quo est, transmigrat?—G. Ei quo pacto, inquam, argumentum, quo Deum esse fides sit, simul etiam animam humanam esse demonstrat? Non enim utique eadem cum Deo res anima est, ut si unum esse concedatur, prorsus etiam de altero non dubitetur.

M. At illa: Dicitur, inquit, a sapientibus homo parvus quidam esse mundus, qui in sese hæc elementa contineat, ex quibus rerum univ̄ersitas constat atque completa est. Quod si hæc opinio vera est, ut esse videtur, forsitan non opus habuerimus alio auxilio ad confirmandam eam quam de anima concepimus opinionem: censem̄s autem eam per sese præditam esse natura propria, peculiari, eximia, diversa atque alia quam corpus quod ex crassis partibus constat. Ut enim univ̄ersum mundum auxilio sensuum cognoscentes, per ipsam nostrorum sensuum actionem atque efficientiam deducimur ad considerationem notionemque rei, opinionis et intellectus sensum superantis, atque oculus nobis existit interpres omnipotentis sapientiæ, quæ in rerum quidem univ̄ersitate cernitur, eum vero, qui per ipsam solus res univ̄ersas undique comprehendit atque complexus est, per sese indicat: ita dum eum quoque, qui in nobis est, mundum intuemur, haud parva subsidia habemus per ea quæ apparent, etiam ad id quod occultum est, conjectura perveniendi. Id autem in sese occultum et absconditum est, quod et mente et intelligentia percipitur formæque expertus est, quod sensuum effugit animadversionem.

G. Atque ego: Verum sapientia quidem, inquam, D. quæ in superis partibus quasi in arce rerum

ἐν τῷ κόσμῳ τὴν ἐπὶ τὸ ἐμπάλιν κίνησιν, τὰς τε ὑποδορὰς καὶ τὰς συνόδους, καὶ τὰς ἐναρμονίους ἀποστάσεις τῶν ἀστρον' ὁ ταῦτα βλέπων τῷ διανοητικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, ἄρα οὐχὶ φανερώς ἐκ τῶν φαινομένων διδάσκεται, ὅτι θεία δύναμις ἐντεχνός τε καὶ σοφὴ τοῖς οὖσιν ἐμφαινόμενῃ, καὶ διὰ πάντων ἡκουσα τὰ μέρη (40) συναρμῶζει τῷ ὅλῳ, καὶ τὸ ὅλον συμπληροῖ ἐν τοῖς μέρεσι, καὶ μὴ τινι περικρατεῖται δυνάμει τὸ πᾶν (41), αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ μένον [καὶ περὶ ἑαυτοῦ κινούμενον] (42), καὶ οὕτε λήγόν ποτε τῆς κινήσεως, οὕτε εἰς ἄλλον τινὰ τόπον παρὰ τὸν, ἐν ᾧ ἐστὶ, μεθιστάμενος;—Γ. Καὶ πῶς, εἰπον; ἡ περὶ τὸ εἶναι τὸν θεὸν πίστις, καὶ τὴν ψυχὴν εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην συναποδείκνυσιν; Οὐ γὰρ δὴ ταῦτόν ἐστι τῷ θεῷ ἡ ψυχὴ, ὥστε εἰ τὸ ἐν ὁμολογεῖτο (43) εἶναι συνομολογεῖσθαι πάντως καὶ τὸ λεγόμενον.

M. Ἦ δὲ, λέγεται (44), φησί, παρὰ τῶν σοφῶν μικρός τις εἶναι κόσμος ὁ ἀνθρώπος, ταῦτα περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα, οἷς τὸ πᾶν συμπληρῶται. Εἰ δὲ ἀληθὴς οὗτος ὁ λόγος (δοκεῖ δὲ), τάχα οὐκ ἂν ἐτέρας ἐδεήθημεν (45) συμμαχίας εἰς τὸ βεβαιωθῆναι ἡμῖν ὅτι περὶ ψυχῆς ὁπελήφαμεν (46). Ὑπελήφαμεν δὲ τὸ εἶναι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐξηλλαγμένη τε καὶ ἰδιαζούσῃ φύσει, παρὰ τὴν σωματικὴν παχυμέρειαν. Ὡς γὰρ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως ἐπιγινώσκοντες, δι' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν αἰσθησιν ἡμῶν ἐνεργείας εἰς τὴν τοῦ ὑπὲρ αἰσθησιν πράγματος (47) καὶ νοήματος ἐννοίαν ὁδηγούμεθα (48), καὶ γίνεται ἡμῖν ὁ ὀφθαλμὸς ἐρμηνεὺς τῆς παντοδυνάμου σοφίας, τῆς τῷ παντὶ μὲν ἐνθεωρουμένης, τὸν δὲ κατ' αὐτὴν (49) τοῦ παντός περιεδραγμένον δι' ἑαυτῆς μηνυόμενος, οὕτω καὶ πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν βλέποντα κόσμον, οὐ μικράς ἔχοντες ἀφορμὰς πρὸς τὸ διὰ τῶν φαινομένων καὶ τοῦ κεκρυμμένου (50) καταστοχάσασθαι. Κέκρυπται δὲ ἐκεῖνο, ὃ ἐφ' αὐτοῦ ὄν νοητόν τε (51) καὶ ἀειδὲς διαφεύγει τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν.

G. Καὶ γὰρ εἰπον: Ἀλλὰ τὴν (52) τοῦ παντός ὑπερκειμένην σοφίαν διὰ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ φύσει τῶν

λοιπὰς τὴν ἐναντίαν.—Περὶ ὁμοῦ. Ταῦτα πάντα διαφοράς εἰσιν κινήσεων καὶ σχέσεων πρὸς ἄλληλα τῶν ἀστρον.

(40) Τὰ μέρη. Ms. utrumque τὰ τε.

(41) Δυνάμει τὸ πᾶν. Ita recte editio anni 1638. Aliter habet inter punctum in editione 1615, sed mendose. Codex B pro sequenti αὐτὸ legit male αὐτῷ.

(42) Περὶ ἑαυτοῦ κινούμενον. Ita scripsi ex ms. A pro edito περὶ αὐτοῦ γινόμενον. Cod. B mendose περὶ ἑαυτοῦ. Cætera consentit.

(43) Ὁμολογεῖτο. Ita uterque codex pro eo quod editio 1638 habet ὁμολογεῖτο, et altera prior ὁμολόγοιτο.

(44) Ἦ δὲ, λέγεται. In calce codicis A hanc invenis notam, ἐντεῦθεν τὰς περὶ ψυχῆς ἀποδείξεις γράφει.

(45) Ἐδεήθημεν. A B δεηθείημεν.

(46) Ὑπελήφαμεν, etc. B ὁπελήφαμεν. ὁπελήφαμεν δὲ ἑαυτὴν ἐξηλλαγμένην.

(47) Πράγματος. A B πράγματος τε.

(48) Ὁδηγούμεθα. B ποδηγούμεθα.

(49) Κατ' αὐτὴν. A καθ' αὐτόν.

(50) Τοῦ κεκρυμμένου. In calce codicis A τῆς ψυχῆς ἐκλονότι.

(51) Ὅν νοητόν τε. A ὁ νοητόν τε.

(52) Ἀλλὰ τὴν. A B ἀλλὰ τὴν μὲν.

δυνάμει σοφῶν τε καὶ τεχνικῶν λόγων, ἐν τῇ ἁρμονίᾳ (53) ἡ ταύτη καὶ διακοσμήσει· δυνατόν ἐστιν ἀναλογισασθαι· ψυχῆς δὲ γνῶσις διὰ τῶν κατὰ τὸ σῶμα δεικνυμένων τίς ἂν γένοιτο τοῖς ἀπὸ τῶν φαινομένων τὸ κρυπτόν ἀνιχνεύουσιν; —M. Καὶ μάλιστα (54) μὲν τοι, φησὶν ἡ παρθένος, τοῖς κατὰ τὸ σῶμα ἐκείνου παρὰ γὰρ γέγραμμαι γινώσκεις· ἐαυτοὺς ἐπιθυμοῦσιν· εἰ καὶ ἡ (55) διδάσκαλος τῶν περὶ ψυχῆς ὑπολήψειςιν αὐτῇ ἡ ψυχῇ, οὐκ αὖτις τις (56) καὶ αἰσώματος, καταλλήλως τῇ ἰδίᾳ φύσει ἐνεργοῦσα (57) τε καὶ κινουμένη, καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων τὰς ἰδίας κινήσεις ἐνδείκνυμένη. Ἡ γὰρ ὀργανικὴ τοῦ σώματος αὐτῇ διασκευῇ, ἐστὶ μὲν οὐδὲν ἥτερον καὶ ἐπὶ τῶν ἀπονεκρωθέντων (58) διὰ θανάτου, ἀλλ' ἀκίνητος (59) μένει καὶ ἀνενέργητος, τῆς ψυχικῆς δυνάμεως ἐν αὐτῇ μὴ ὀψης. Κινεῖται δὲ τότε ὅταν ἡ τε (60) αἰσθησις ἐν τοῖς ὀργάνοις ἦ, καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἡ νοητὴ δύναμις διήκῃ (61) ταῖς ἰδίαις ὁρμαῖς συγκινοῦσα πρὸς τὸ δοκοῦν τὰ ὀργανικὰ αἰσθητήρια. —Γ. Τί οὖν, εἰπον, ἐστὶν ἡ ψυχῇ; εἰ δυνατόν λόγῳ τινὶ τὴν φύσιν ὑπογραφῆσαι, ὥς ἂν τις γένοιτο ἡμῖν τοῦ ὑποκειμένου διὰ τῆς ὑπογραφῆς κατανόησις. Καὶ ἡ διδάσκαλος, —M. Ἄλλοι μὲν ἄλλως, φησὶ, τὸν περὶ αὐτῆς ἀπεφάναντο λόγον, κατὰ τὸ δοκοῦν ἕκαστος ὀρίζομενοι, ἡ δὲ ἡμετέρα περὶ αὐτῆς δόξα οὕτως ἔχει· Ψυχὴ ἐστὶν οὐσία γεννητὴ (62), οὐσία ζῶσα, νοερά, σωματικῶν ὀργανικῶν καὶ αἰσθητικῶν, δύναμις ζωτικῆν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικῆν δι' ἐαυτῆς ἐννοῦσα (63), ἔω; ἂν ἡ δεξιὰ τούτων συνίστηται (64) φύσει. Καὶ ἅμα ταῦτα λέγουσα δείκνυσιν εἰς τὴν χεῖρα τὸν ἱατρὸν τὸν ἐπὶ θεραπείᾳ τοῦ σώματος αὐτῇ προσκαθήμενον, καὶ φησιν· Ἐγγὺς ἡμῖν τῶν εἰρημένων ἡ μαρτυρία. Πῶς γὰρ, εἶπεν (65), οὗτος ἐπιβαλὼν τῇ ἀρετρῇ τὴν τῶν δακτύλων ἀφῆν, ἀκούει ἐρόπον τινὰ διὰ τῆς ἀπτικῆς αἰσθήσεως τῆς φύσεως πρὸς αὐτὸν βούσης, καὶ τὰ ἰδία πάθη διηγουμένης, οὐκ ἐν ἐπιτάσει ἐστὶ τῷ σώματι τὸ ἀβρώστημα, καὶ ἀπὸ τῶνδε τῶν σπλάγγνων ἡ νόσος ὤρμηται, καὶ ἐπὶ τοσούδε παρατείνει τοῦ φλογμοῦ ἡ ἐπίτασις; Διδάσκειται δὲ καὶ ὅτι τοῦ ὀφθαλμοῦ ἄλλα τοιαῦτα, πρὸς τε τὸ σχῆμα τῆς κατακλίσεως βλέπων, καὶ πρὸς τὴν τῶν σαρκῶν τηκεῖνα. Καὶ ὥς ἐπισημαίνει τὴν ἔνδοσιν διάθεσιν, τὸ τε εἶδος τοῦ χρώματος, ὑπαχρόν τε ὅν καὶ χολῶδες, καὶ ἡ τῶν ὀμμάτων βολὴ περὶ τῶν λυπούντων (66) καὶ ἀλγύνων αὐτομάτως ἐγκλινομένη. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀκοή (67) τῶν ὁμοίων διδάσκαλος γίνεται, τῷ δὲ (68) πυκνῷ τοῦ ἁσματος, καὶ τῷ συνεκδομένῳ μετὰ τῆς ἀναπνοῆς στεναγμῷ τὸ πάθος ἐπιγινώσκουσα. Εἰποὶ δ' ἂν τις μὴδὲ τὴν ὁμοίαν τὸν ἐπιστήμονος ἀνεπίσκεπτον εἶναι τοῦ πάθους, ἀλλὰ διὰ τῆς ποιᾶς τοῦ ἁσματος ἰδιότητος ἐπιγινώσκῃ τὸ ἐγκερυμμένον τοῖς σπλάγγνοις ἀρ-

A praesidet universalitati per eas, quae spectantur in natura rerum, solertes et artificiosas rationes, in hac apta, concinna, consentienti atque conspiranti distinctione, descriptione atque digestionem potest animadverti atque testimari: anima vero cognitio per ea quae in corpore ostenduntur, quoniam contingere possit illis qui per apparentia quod occultum est, investigant? M. Atque admodum sane, inquit virgo, vel ipsa anima, juxta scitum illud praecceptum, seipsos noscere cupientibus, opinionum atque persuasionum de anima satis idonea sufficiensque magistra est, nempe quod expert materiam et incorporea quaedam sit, quae ad suam naturam accommodate et operetur et moveatur, et per instrumenta corporalia suas motiones ostendat. B Instrumentorum enim corporis haec digestio atque apparatus est quidem nihilominus in morte peremptis et extinctis, sed quod animae vis in ea non sit, expert manet et motionis et actionis. Movetur autem tunc, cum et sensus instrumenti est, et per sensum intelligendi vis atque facultas pertinet atque pervadit una cum suis conatibus et appetitionibus quo visum fuerit, simul movens sensuum instrumenta. —G. Quid igitur, inquam, est anima? si forte potest aliqua ratione natura ejus designari atque describi, ut ex ipsa delineatione atque descriptione aliquo modo quod propositum est, animadvertatur et cognoscatur. —M. Et magistra, Alii quidem aliter, inquit, rationem ejus ediderunt, prout cuique videretur, definientes: nostra vero de ea sententia talis est: Anima est essentia generata, essentia vivens, intellectualis, corporeis sensuum instrumentis vivendi, atque ea quae cadunt sub sensu percipiendi facultatem ac vim per sese suggerens et immittens, quandiu capax earum rerum natura constare videatur. Et simul haec dicens, medicum, qui ei curandi corporis causa assidebat, manu ostendit, et ait: Praesto nobis est eorum quae dicta sunt testimonium. Quoniam enim modo, inquit, hic tactu digitorum ad arteriam adhibito, per tangendi sensum quodammodo audit ad ipsum clamantem naturam, suasque affectiones et aegritudines enarrantem, quod in incremento nimirum et in intentione corporis infirmitas sit, et ab his visceribus morbus exortus sit, et tandiu prorogetur ac duret ardoris vehementia? Atque alia quoque talia discit ab oculo, dum vel ad figuram et habitum decumbentis, vel ad carnium tabem atque collapsionem respicit. Et quemadmodum et species coloris vel subpallidi vel biliosi, et oculorum ictus ad habitum doloris

(53) Ἁρμονία etc. ἁρμονίᾳ ταύτῃ διακοσμήσει.

(54) Μάλιστα. B. μάλιστα.

(55) Εἰ καὶ ἡ. A. B. ἰκανῇ.

(56) Ἀνδρὶς τις. A. B. ἀνδρὶς τις ἐστὶ.

(57) Ἐνεργοῦσα. B. ἐνεργουμένη.

(58) Ἀπονεκρωθέντων. A. ἀπονεκρωθέντων.

(59) Ἀκίνητος. A. B. ἀκίνητος τε.

(60) Ὅταν ἡ τε. B. δὲ ἂν ἡ τε.

(61) Διήκῃ. A. διήκῃται.

(62) Γεννητὴ. B. γεννητὴ.

(63) Ἐννοῦσα. A. B. ἐννοῦσα.

(64) Συνίστηται. A. in margine συνεστηκυῖα φαίνεται.

(65) Πῶς γὰρ εἶπεν. In calce codicis A hanc notam invenies: Σημειῶσαι ὅπως ἱατρὸν εἰς μαρτυρίαν καλεῖ.

(66) Τῶν λυπούντων, etc. A. B. τὸ λυποῦν τε καὶ ἀλγύνον.

(67) Ἡ ἀκοή. B. ἡ βοή.

(68) Τῷ δὲ. B. τῷ τε.

indicem atque cristitiae sua sponte inclinans inter-
nam significat affectionem; atque iidem auditis
quoque simillium magister existit, tum ex fre-
quenti ac crebra anhelatione, tum ex gemitu simul
cum respiratione edito aegritudinem cognoscens.
Dixerit autem aliquis, ne odoratum quidem periti
non posse animadvertere et notare morbum, sed
per certam quamdam anhelitus qualitatem agno-
cere in visceribus latentem infirmitatem. Nunquid
igitur haec fieri possent, nisi aliqua vis quae mente
cernitur et sub intelligentiam cadit, unicuique
sensuum adesset instrumento? Quid nos manus
ab se ipsa docere potuisset, nisi cogitatio mentis
et intelligentia ad subjecti cognitionem tactum
deduceret? Quid item auditis a mente sejunctus,
aut oculus, aut nasus, aut aliquid aliud sensuum
instrumentum ad cognitionem rei quaesitae adjuva-
ret, si per sese solum horum unumquodque esset?
Sed omnium est verissimum, quod quidam exter-
nis litteris ac disciplinis eruditus praefare ac recte
dixisse memoratur, mentem esse nimirum quae
hoc dederit esse verum, quo pacto, dic tu, cum
didicisti, non quantos vulgo hominibus apparet,
tantum eum esse ais, sed amplitudine ac magni-
tudine orbis multis partibus superare terram
universam? annon quod certum quendam motum,
temporumque pariter ac locorum distantias et
intervals, defectionumque causas per apparentia
mente secutus sis, confidenter pronuntias atque censes, illa se rem habere?

Atque etiam lunae diminutionem et incremen-
tum cum vides, per eam quae apparet in ele-
mento figuram alia discis, videlicet eam et ex
sui natura splendoris expertem esse et circum
terrae proximum orbem versari atque vagari; lucem
autem atque splendorem accipere ab radiis solis,
quemadmodum naturaliter fieri solet in speculis,
quae solem in sese recipientia non proprios red-
dunt splendores, sed luminis solaris, quod lum-
en ex laevi glabroque ac nitido corpore in
contrarium reflectitur atque reverberatur. Quam
rem, qui sine scrutatione atque iudicio intuentur,
ex ipsa luna splendorem existere arbitrantur.
Quod autem id ita non sit, hinc demonstratur,
quod ex diametro quidem e regione solis facta
toto qui ad nos spectat orbe illuminatur; in bre-
viori autem et angustiori suo loco citius lustrato
circulo in quo versatur, priusquam sol semel

Α ρώστημα. Ἀρ' οὖν εἰ μὴ τις δύναμις ἦν νοητὴ ἢ
ἐκαστῶ τῶν αἰσθητηρίων παρούσα; Τί ἂν ἡμᾶς ἡ
χεὶρ ἀφ' ἑαυτῆς ἐδιδάξατο, μὴ τῆς ἰσχύος πρὸς τὴν
τοῦ ὑποκειμένου γνώσιν τὴν ἀφ' ἧν ὁδηγούσης; Τί δ'
ἂν ἡ ἀκοή (69) διανοίας διαζευγμένη, ἢ ὀφθαλμοῦ,
ἢ μυκτήρ (70), ἢ ἄλλο τι αἰσθητήριον πρὸς τὴν ἐπι-
γνώσιν τοῦ ζητουμένου συνήρῃσεν, εἰ ἐφ' ἑαυτοῦ
μόνον τούτων ἑκαστον ἦν; Ἀλλ' ὁ πάντων ἐστὶν ἀλη-
θέστατον (71), ὁ καλῶς τις τῶν ἐξω πεπαιδευμένων
εἰπὼν μνημονεύεται, τὸν νοῦν εἶναι τὸν ὁρῶντα (72),
καὶ νοῦν τὸν ἀκούοντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἴη τις (73)
ἀληθὲς εἶναι, πῶς, εἰπέ σὺ, πρὸς τὸν ἥλιον βλέπων,
καθὼς ἐδιδάχθης παρὰ τοῦ διδασκάλου βλέπειν, οὐχ
ὅσος φαίνεται τοῖς πολλοῖς, τοσούτον αὐτὸν φῆς εἶναι
τῷ μεγέθει τοῦ κύκλου, ἀλλ' ὑπερβαλεῖν πολλαπλά-
σια (74) τῷ μέτρῳ πᾶσαν τὴν γῆν; Οὐκ ἐπειδὴ τῇ
ποῖα κινήσει, καὶ τοῖς χρονικοῖς τε καὶ τοπικοῖς δια-
στήμασι, καὶ ταῖς ἐκλειπτικαῖς αἰταῖς τῇ διανοίᾳ
διὰ τῶν φαινομένων ἀκολουθήσας, θαρρῶν ἀποφαί-
νων (75) τὸ οὕτως ἔχειν;

videat, mentem item quae audiat. Nam nisi quis
solem intueris, quemadmodum a magistro intueri
tantum eum esse ais, sed amplitudine ac magni-
tudine orbis multis partibus superare terram
universam? annon quod certum quendam motum,
temporumque pariter ac locorum distantias et
intervals, defectionumque causas per apparentia
mente secutus sis, confidenter pronuntias atque censes, illa se rem habere?

Καὶ τῆς σελήνης (76) μείωσιν τε καὶ αὐξήσιν βλέ-
πων, ἄλλα διδάσκει (77) διὰ τοῦ φαινομένου περὶ τὸ
στοιχεῖον σχημάτων (78), τὸ, ἀφεγγῆ τε εἶναι αὐτὴν
κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, καὶ τὸν πρόσγειον κύκλον περι-
πολεῖν· λάμπει (79) δὲ (80) ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτί-
νων, ὡς ἐπὶ τῶν κατόπτρων γίνεσθαι πεφυκέναι (81)
τὸν ἥλιον, ἐφ' ἑαυτῶν δεχόμενα οὐκ (82) ἰδίας αὐγὰς
ἀντιδίδωσιν, ἀλλὰ (83) τοῦ ἡλιακοῦ φωτός ἐκ τοῦ λαίου
καὶ στίλβοντος σώματος εἰς τὸ ἐμπάλειν ἀνακλιωμένου.
Ὅσπερ (84) τοῖς ἀνεβεβασμένως βλέπουσιν ἐξ αὐτῆς
δοκεῖ τῆς σελήνης εἶναι τὸ φέγγος. Δείκνυται δὲ τὸ
μὴ ἔχειν (85), δεῖ γινόμενη (86) μὲν ἀντιπρόσωπος
τῷ ἡλίῳ κατὰ διάμετρον ὅλη τῇ πρὸς ἡμᾶς βλέποντι
κύκλῳ καταφωτίζεται· ἐν ἐλάττω δὲ τῷ κατ' αὐ-
τὴν (87) τόμῳ θάττον περιούσα (88) τὸν ἐν ᾧ ἐστὶ
κύκλον, πρὶν ἀπαξ τὸν ἥλιον περιοβεῖσαι τὸν ἴδιον
δρόμον, κλίον ἢ δωδεκάκις αὐτῇ (89) τὸν κατ' αὐ-
τὴν (90) περιέρχεται. Αὐτὸ συμβαίνει μὴ αἰετὶ πεπλη-

(69) Ἡ ἀκοή. Α καὶ ἀκοή.
(70) Μυκτήρ. Α ὁ μυκτήρ.
(71) Ἀληθέστατον. Β ἀληθέστερον.
(72) Τὸν νοῦν εἶναι τ. ὁρῶντα. In calce codi-
cis Α ita: οὐμὰ τὸν Μένανδρον εἶναι.
(73) Τοῦτο δοῖν τις. Δοῖν τις τοῦτο.
(74) Ὑπερβαλεῖν πολλαπλ. Α Β ὑπερβάλλειν
πολλαπλασίονι.
(75) Ἀποφαίνων. Α ἀποφαίνω. Β ἀποφαίνωντο.
(76) Σελήνης. In margine τοῦ Α scholii loco:
Ἐπίσταντο ἐκ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς ἢ σελήνη ἔχει καὶ
προσγελῶς περιπολεῖ. In calce vero ejusdem codicis
eadem fere observatio, mutatis aliquantulum ver-
bis, recurrit ita: Σημεῖναι περὶ σελήνης, δεῖ προσ-
γελῶς περιπολεῖ. Ἐν γὰρ τῇ ἐνδοτέρᾳ σφαίρᾳ, ἥτις
προσγειοτέρα, φασὶν εἶναι καὶ κινεῖσθαι τὴν σε-
λήνην

(77) Διδάσκει. Β διδάσκη.
(78) Σχημάτων. Α Β σχηματός.
(79) Λάμπει. Α λάμπει.
(80) Δέ. Β δὲ αὐτήν.
(81) Πεφυκέναι, etc. Α πέφυκεν· Α τοῦ ἡλίου ἐφ'
ἑαυτῶν. Β πέφυκεν ἄ.
(82) Οὐκ δεστ Β.
(83) Ἀλλὰ δεστ Β.
(84) Ὅσπερ. Α ὅπερ.
(85) Μὴ ἔχειν. Α Β μὴ οὕτως ἔχειν.
(86) Γινόμενη. Α γινόμενην.
(87) Κατ' αὐτήν. Β καθ' ἑαυτήν. Α in margine
καθ' ἑαυτήν.
(88) Περιούσα. Β περιούσα.
(89) Αὐτῇ. Β αὐτή.
(90) Κατ' αὐτήν. Α εἰ Β καθ' ἑαυτήν.

ρῶσθαι φωτός (91) τὸ στοιχείον· οὐ γὰρ μένει ἐν τῷ πυκνῷ τῆς περιόδου διηνεκῶς ἀντιπρόσωπος (92) θέσις, ἅπαν τὸ πρὸς ἡμᾶς τῆς σελήνης μέρος διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων πεφωτισμένον ἐποίησεν, οὕτως ὅταν ἐπὶ τὰ πλάγια γίνεται (93) τοῦ ἡλίου τοῦ ἀεὶ κατ' αὐτὸν γινομένου (94) τῆς σελήνης ἡμισφαίριου διαλαμπανομένου τῇ τοῦ (95) ἀκτίνων περιβολῇ, τὸ πρὸς ἡμᾶς κατ' ἀνάγκην ἀποσκιάζεται, ἀντιμεθισταμένης τῆς λαμπρόδος ἀπὸ τοῦ μὴ δυναμένου πρὸς τὸν ἥλιον βλέπειν μέρους ἐπὶ τὸν (96) ἀεὶ κατ' ἐκείνον γινόμενον, ἕως ἂν ὑποβῶσα (97) κατ' εὐθείαν τὸν ἡλιακὸν κύκλον κατὰ νότον τὴν ἀκτὶνα ἐξήγῃται, καὶ οὕτω τοῦ ἀνωθεν ἡμισφαίριου περιλαμψθέντος ἀόρατον ποιεῖ τὸ πρὸς ἡμᾶς μέρος, τὸ εἶναι (98) καθόλου τῇ ἰδίᾳ φύσει ἀφεγγές καὶ ἀφώτιστον· ὅπερ δὴ παντελὲς τοῦ στοιχείου μειωσις λέγεται. Εἰ δὲ παρέλθῃ πάλιν τὸν ἥλιον κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ ὁρόμου κίνησιν, καὶ ἐκ πλάγιου γένοιτο τῇ ἀκτίνι, τὸ πρὸ ὀλίγου ἀλαμπὲς ὑπολάμπειν ὄρεται (99), τῆς ἀκτίνος ἀπὸ τοῦ πεφωτισμένου πρὸς τὸ τέως ἀφανὲς (1) μειώσεως. αἵτε perfecta ipsius elementi diminutio dicitur. Quod si rursus sui cursus motu solem praeierit, et ex transverso radio fuerit opposita, quod paulo ante lumine carebat, lucere incipit, transeunte radio ab illuminata parte ad eam, quae hactenus splendoris experta erat.

Ὅρξ· οἶόν (2) σοι γίνεται ἡ ὅψις διδάσκαλος, οὐκ ἂν σοι παρασχομένη δι' ἑαυτῆς τῶν τοιούτων τὴν θεωρίαν (3), εἰ μὴ τι οὖν (4) τὸ διὰ τῶν ὕψων βλέπων (5), ὃ τοῖς κατ' αἰσθήσιν γινωσκομένοις οἶόν τιςιν ὁδηγοῖς χειρηγόμενον διὰ τῶν φαινομένων, ἐπὶ τὰ μὴ βλέπομενα (6) διαδύεται; Τί δὲ προστιθέται τὰς γεωμετρικὰς ἐφόδους διὰ τῶν αἰσθητῶν χαρὰ γμάτων, πρὸς τὰ ὑπὲρ αἰσθήσιν ἡμᾶς χειραγωγούσας, καὶ μυρία ἐπὶ τοῖς ὅλοις, δι' ὧν συνίσταται (7) διὰ τῶν ἐν ἡμῖν σωματικῶς ἐνεργουμένων τῆς ἐγχεκρυμμένης (8) τῇ φύσει ἡμῶν νοερᾶς οὐσίας τὴν κατέληξιν γίνεσθαι; — I. Τί δὲ, εἰπον, εἰ ὥσπερ κοινὸν μὲν ἐστὶν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τῶν στοιχείων φύσεως τὸ ὁλόφες, διαφορά δὲ κατὰ τὸ ἰδιαζόν ἐν ἑκάστῳ εἶδει τῆς ὕλης πολλὴ (ἥ τε γὰρ κίνησις αὐτοῖς ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστίν, τοῦ μὲν ἀνωφεροῦς ὄντος, τοῦ δὲ ἐπὶ τοῦ (9) κάτω βρῖθοντος, τὸ δὲ (10) εἶδος οὐ τὸ αὐτὸ, καὶ ἡ ποιότης διάφορος ἐν τινι), τούτων (11) κατὰ τὸν λόγον συνουσιωμένην τις εἶναι λέγοι δύναμιν, τὴν τὰς νοητικὰς ταύτας φαντασίας τε καὶ κινήσεις, ἐκ φυσικῆς ἰδιότητος τε καὶ δυνάμεως ἐνεργοῦσαν; Οἷα δὲ πολλὰ βλέπομεν ὑπὸ τῶν μηχανοποιῶν ἐνεργοῦμενα, ἐφ' ὧν ἡ ὕλη τεχνικῶς

A suum conficiat cursum, ipsa suum amplius decies complet orbem. Quamobrem accidit, ut non semper elementum lunae plenum luminis sit; nam quae suum cursum exiguo temporis spatio saepe conficit, crebro circuitu ei, qui longo temporis intervallo suum orbem lustrat, adversa perpetuo non manet, sed quemadmodum directio soli adversus lunae situs efficit ut omnis illius ea pars, quae ad nos spectat, a radiis solis lumen accipiat atque collustratur: ita ubi ex transverso soli fuerit opposita, quoniam ea dimidia globi lunaris pars, quae semper ipsi soli opposita est amplexu radiorum intercepta collucet; altera, quae ad nos pertinet, umbra necessario obduclitur, transeunte nimirum splendore ab ea parte quae soli aspicere non potest, ad illam partem quae semper illi est adversa, donec directio subiens orbem solis a tergo radium accipiat, atque ita collustrata ea dimidia parte sphaerae, quae supra est, illam quae ad nos spectat, quoniam ex sui natura prorsus splendoris et luminis experta est, visui subducit: quod nimirum plena Quod si rursus sui cursus motu solem praeierit, et ex transverso radio fuerit opposita, quod paulo ante lumine carebat, lucere incipit, transeunte radio ab illuminata parte ad eam, quae hactenus splendoris experta erat.

Videsne qualium rerum tibi visus magister sit, qui per sese talium rerum tibi considerationem atque cognitionem non praeberet, nisi aliquid esset quod per oculos cerneret, quod his quae sensu percipiuntur tanquam cubilis quibusdam utens per apparentia penetraret ad ea, quae non apparent? Quid opus est addere instrumenta geometrica, quae per sensibiles figuras ad ea quae supra sensum sunt, nos quasi manuducunt, ac praeter haec alia sexcenta, quibus ostenditur atque probatur per ea quae corporalliter in nobis operantur, comprehensionem atque perceptionem fieri intellectualis et invisibilis essentiae, quae in natura nostra infusa, immista, contemperata atque abscondita est? G. Quid vero, inquam, si, quemadmodum materiale quidem commune est insensibili elementorum naturae, differentia autem singulatim in unaquaque specie materiae magna (motus enim iis contrarius est, cum aliud quidem sursum feratur, aliud vero deorsum vergat, species item non eadem et qualitas diversa), si quis his elementis vim quamdam ratione atque proportionem contemperatam, insitam et

(91) Περὶ ῥῶσθαι φωτός. In calce codicis A hanc lego annotationem: "Οὐκ ἐλάττωνα τόπον τοῦ ἡλιακοῦ τοσοῦτον ἢ σελήνην περιτολεῖ, ὥστε ταύτην μὲν κατὰ μήνην τὸν ἴδιον ἐκτελεῖν τόπον, τὸν ἥλιον δὲ δι' ἐνισυτοῦ.

(92) Ἀντιπρόσωπος. Post hanc vocem in mss. A et B sequuntur ista in editis omissa: τῷ διὰ πολλοῦ περιόντι τὸν ἴδιον πόλον ἢ δι' ὀλίγου πολλάκις τὸν ἑαυτῆς περιόδουσα· ἀλλ' ὥσπερ ἡ κατ' εὐθείαν ὡς πρὸς τὸν ἥλιον ἀντιπρόσωπος θέσις.

(93) Γίνεται. A γίνεταί.

(94) Γινομένου. B γενομένου.

(95) Τῇ τοῦ. B τῇ τοῦ.

(96) Ἐπὶ τόν. A in textu ἐπὶ τόν, in margine ἐπὶ τόν.

(97) Ὑποβῶσα. B Ὑποβῶσαν.

(98) Τὸ εἶναι. A τῷ τὸ εἶναι. B τῷ εἶναι.

(99) Ὄρεται. B ὄρεται τότε.

(1) Ἀφανές. A B ἀφεγγές.

(2) Οἶόν. A B οἶον.

(3) Θεωρίαν. B θεωρεῖαν.

(4) Οὖν. B ἤν.

(5) Βλέπων. A B βλέπον.

(6) Μὴ βλέπομενα. Μὴ deest B.

(7) Συνίσταται. B συνίσταται τόν.

(8) Ἐγχεκρυμμένης. A in margine ἐγχεκρυμμένης.

(9) Ἐπὶ τοῦ. A B ἐπὶ τόν.

(10) Τὸ δὲ. A B τόν τε.

(11) Ἐν τινι, τούτων. A B ἐν τινι τούτων.

quasi incorporatam atque consubstantiatam esse dicat, quæ hæc, quæ mente percipiuntur, visa atque motiones ex naturali proprietate atque facultate efficiat? qualia multa nimirum a machinarum artificibus effici videmus, ubi materia arte disposita naturam imitatur, non in forma solum similitudinem ostendens, verum etiam in motu versatur, et sictam quamdam vocem representat, resonante machina in parte vocali: ac non utrique vim quamdam intelligentia præditam in iis quæ sunt inesse animadvertimus, quæ singulatim quasque res efficiat et operetur, figuram, speciem, sonum, motum. Si hæc dicamus etiam in hoc mechanico naturæ nostræ fieri instrumento, nulla separatim, quæ mente certatur, natura infusa, sed quadam facultate movendi insita naturæ eorum quæ in nobis sunt elementorum, urgente, atque ejusmodi actionem esse rei effectum, quæ nihil aliud est quam motus quidam impulsivus, qui versatur et occupatur circa cognitionem earum rerum, quibus studemus et operam damus: utrum magis per hæc, essene illam in sese rationalem intelligentiamque participem et incorpoream animæ naturam, an ne prorsus quidem esse, demonstretur?

M. At illa: Cum similitudo, inquit, adjuvat atque defendit nostram orationem, tum structura atque compositio omnis ex adverso nobis illatæ contradictionis non parum conferet ad sententiæ nostræ confirmationem. — G. Qui hoc dicis? inquam. — M. Quoniam, inquit, ita scire, tractare, disponere et accommodare materiam inanitam, ut ars, quæ ad machinas adhibita est, loco animæ propemodum materiæ sit, propterea quod et motum, et sonum, et figuram et talia representat, satis fuerit ad demonstrandum, quod sit aliquid in homine tale quod per contemplativam et inventricem facultatem cum naturaliter possit hæc in seipso considerare, mente concipere et animadvertere, tum ante cogitatione instituire ac præparare machinas, atque ita deinde eas per artem ad actionem perducere ac per materiam ostendere mentis conceptum. Primum enim quod ad vocem edendam spiritu opus sit animadvertit; deinde quo pacto machinæ spiritus excogitaretur, considerata elementorum natura, ratione ante perpendit, quod nimirum nihil vacuum sit in rerum natura, sed comparatione cum graviore, leve vacuum putetur atque dicatur, quoniam et ipse aer in sese sui naturæ solidus ac plenus est. Vacuum enim vas dicitur per abusionem, cum ab humore vacuum fuerit, nihilominus aeris plenum eruditus etiam hoc es-

A διατεθείσα μιμνῆται τὴν φύσιν, οὐκ ἔν τῷ σχήματι μόνῳ (12) δεικνύσα τὸ ὁμοίον, ἀλλὰ (13) καὶ ἐν κινήσει γίνεται, καὶ φθογγὸν τινὰ ὑποκρίνεται, ἡχοῦντος ἐν τῷ φωνητικῷ μέρει τοῦ μηχανήματος, καὶ οὐδέ που (14) νοστήν τινα δύναμιν γινομένους (15) ἐνθεωροῦμεν τὴν καθ' ἑκαστον (16) ἐργαζομένην τὸ σχῆμα, τὸ εἶδος (16'), τὸν ἦχον, τὴν κίνησιν. Εἰ ταῦτα λέγομεν (17) καὶ περὶ τὸ μηχανικὸν τοῦτο τῆς φύσεως ἡμῶν ὄργανον, μηδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον νοστής οὐσίας ἐγκεκραμένης (18) γίνεσθαι, ἀλλὰ τινος τῇ φύσει τῶν ἐν ἡμῖν στοιχείων κινήτικῆς δυνάμεως ἐγκειμένης, καὶ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἀποτελεσμα εἶναι (19) ἐφ' ἑαυτῆς· τὴν νοστήν ἐκλήνην καὶ ἀσώματον τῆς ψυχῆς οὐσίαν ἀποδεικνύοιτο, ἣ τὸ μηδὲν εἶναι;

B M. Ἡ δὲ, Συμμάχει, φησί, τῷ λόγῳ καὶ τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἡ κατασκευὴ πάσα τῆς ἀνθρωπενῆς ἡμῖν ἀντιρρήσεως οὐ μικρὰ συντελεῖσι πρὸς τὴν τῶν νοηθέντων ἡμῖν βεβαιότητα. — Γ. Πῶς οὖν τοῦτο λέγεις; — M. Ὅτι τοι, φησί, τὸ οὕτως εἶδέναι μεταχειρίζεσθαι τι (20) καὶ διατεθεῖναι τὴν ἀψυχὸν ὕλην, ὥς τὴν ἐναποτιθεῖσαν (21) τοῖς μηχανήμασι τέχνην μικροῦ δεῖν ἀντὶ τῆς ψυχῆς τῇ ὕλῃ γίνεσθαι, δι' ὧν κίνησιν τε καὶ ἦχον, καὶ σχήματα, καὶ τὰ τοιαῦτα καθυποκρίνεται, ἀποδείξας ὅτι χρεῖα πρὸς τὴν ἐκ τούτου (22) ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ᾧ ταῦτα (23) πέφυκε διὰ τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐρευρητικῆς δυνάμεως κατανοεῖν τε ἐν ἑαυτῷ (24) καὶ προκατασκευάζειν τῇ διανοίᾳ τὰ μηχανήματα, εἰδ' οὕτως εἰς ἐνέργειαν διὰ τῆς τέχνης ἄγειν, καὶ διὰ τῆς ὕλης δεικνύειν τὸ νόημα.

Πρῶτον γὰρ οἱ πνεύματός ἐστι χρεῖα πρὸς τὴν ἐκφώνησιν, κατενόησεν· εἰδ' ὅπως ἂν ἐπινοηθεῖ πνεῦμα τῷ μηχανήματι τῷ λογισμῷ προσεζήσας, τὴν τῶν στοιχείων φύσιν ἐπισκεψάμενος, ὅτι οὐδὲν κενὸν ἐν τοῖς οὐσίς ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς (25) τὸ βαρύτερον παραθέσει κενὸν τὸ κοῦφον νομίζεται, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν μεστός τε ὁ ἀήρ καὶ πλήρης ἐστὶ (26). Διδάσκον γὰρ τὸ ἀγγεῖον ἐκ καταχρήσεως λέγεται. Ὅταν γὰρ τοῦ ὕγρου κενὸν ᾖ, οὐδὲν ἦττον (27) μεστὸν ἀέρος πεπαιδευμένος (28) καὶ τοῦτο λέγει. Σημεῖον δὲ τὸν ἐπαχθέντα τῇ λίμνῃ ἀμφορέα (29) μὴ εὐθὺς πληροῦσθαι τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐπιπλάζειν τὰ πρῶτα, τοῦ ἐναπιλημμένου ἀέρος

(12) Μόνῳ. A in margine μόνων.

(13) Ἀλλὰ. A ἀλλὰ γάρ.

(14) Οὐδέ που. A Οὐ δηπου.

(15) Γινομένους. B τοῖς γινωσκομένοις.

(16) Καθ' ἑκαστον. B Τὸ καθ' ἑκαστον.

(16') Τὸ σχῆμα, τὸ εἶδος. B τὸ εἶδος, τὸ σχῆμα.

(17) Λέγομεν. A B λέγομεν.

(18) Ἐγκεκραμένης. B ἐγκεκρυμμένης.

(19) Ἀποτελεσμα εἶναι. A et B postea hæc exhibet: Ἡ οὐδὲν ἄλλο ἢ κίνησις τίς ἐστιν ὁρμητικὴ περὶ τὴν γνῶσιν τῶν σπουδασομένων ἐνεργουμένη. Τί ἂν μᾶλλον διὰ τούτου (διὰ τούτων A) ἦ τὸ εἶναι.

(20) Μεταχειρίζεσθαι τι. B μεταχειρίζεσθαι τε.

(21) Ἐναποτιθεῖσαν. A in textu ἐναποληφθεῖσαν, in margine ἐναποτεθείσαν. B ἐναποτεθείσαν.

(22) Τι τοιοῦτον. B τοιοῦτόν τι.

(23) Ὡς ταῦτα. A ὅς ταῦτα.

(24) Ἐν ἑαυτῷ. B ἐν αὐτῷ.

(25) Πρὸς. B τῇ πρὸς.

(26) Μεστός τε ὁ ἀήρ κ. κ. δ. A ὁ ἀήρ ναστός τε καὶ πλήρης. B enimdem ordinem servat, sed pro ναστός retinet μεστός.

(27) Οὐδὲν ἦττον. A B οὐδὲν δὲ ἦττον.

(28) Πεπαιδευμένος. A B ὁ πεπαιδ.

(29) Ἀμφορέα. B τὸν ἀμφ. A in textu idem habet, in margine vero τὸν κεοαμέα.

ἐπὶ τὸ ἄνω τὸ κοῖλον ἀνέχοντος, ἕως ἂν πιεσθεὶς ὁ A se dicit. Cujus rei signum est, quod amphora admota stagno non statim aqua repletur, sed primum, coactio ac deprehensio intus aere concavum sursum tollente, innatat, quoad haurientis manu amphora pressa in fundo fuerit, ac tunc per os accipiat aquam: quo facto ostenditur, quod nec antequam aqua repleretur, vacua esset. Nam pugna quaedam duorum circa os elementorum cernitur, dum aqua quidem propter gravitatem et ponderositatem vi in concavum influit atque irruunt: aer vero, qui in concavo interceptus deprehenditur, per idem os in contrarium circa aquam coarctatus dilabitur ac retro fluit, adeo ut per hunc aqua quasi interrumpatur et impediatur, ac vi spiritus refracta reciprocatque ac spumans quasi e conchylio sonum edat. Et hæc igitur animadvertit, et quomodo spiritus machinis immittatur, per elementorum naturam excogitavit. Nam concavo quodam ex solida duraque materia facto, atque aere intus concluso undique cohibito atque compresso ne exspiret, aquam, pro modo presentis usus quantitatem ejus dimensus, per os in concavum inducit, deinde sic ad oppositam fistulam ex adverso transitum aeri dat, expressus autem vehementius et elisus ab aqua violentius aer, spiritus sit: qui spiritus irruens et incumbens in structuram fistulae sonum edit.

Ἄρ' οὐ (44) φανερώς δέκνυνται διὰ τῶν φαινομένων, ὅτι ἐστὶ τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοῦς ἄλλο τι (45) παρὰ τὸ φαινόμενον, ὃ τῷ (46) ἀεῖδει τε καὶ νοεῖ τῆς ἰδίας φύσεως ταῦτα ἐν αὐτῷ προκατασκευάζων ταῖς ἐπινοίαις, εἰθ' οὕτως διὰ τῆς ὀλίκης ὕπηρεσίας εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγων τὴν ἔκδοσιν συστάσαν διανοίαν; Εἰ γὰρ ἦν κατὰ τὸν ἀντιτεθέντα λόγον ἡμῖν τῇ φύσει τῶν στοιχείων τὰς τοιαύτας θαυμαστούτητας λογίζεσθαι (47), αὐτομάτως ἂν ἡμῖν συνέστη πάντως τὰ μηχανήματα· καὶ οὐτὲ ὁ χαλκὸς τὴν τέχνην ἀνέμεινεν εἰς τὸ γενέσθαι ἀνδραιοκελον (48), ἀλλ' εὐθὺς (49) ἂν τοιοῦτος ἐκ φύσεως (50) ἦν· οὐδ' ἂν τοῦ αὐλοῦ πρὸς τὸν ἦχον ὁ ἀήρ ἐδεῖθῃ, ἀλλὰ πάντως ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ (51) ἦχε κατὰ τὸ συμβᾶν (52), ῥέων τε καὶ κινούμενος· τοῦ τε (53) ὕδατος οὐκ ἂν ἦν βεβιασμένη διὰ σωλῆνος, ἢ πρὸς τὴν ἀναφορὰν (54) τῆς τέχνης ἐκ πιεσμάτων εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἀναθλιβούσης τὴν κίνησιν· ἀλλ' αὐτομάτως ἀνίη (55) τὸ ὕδωρ πάντως πρὸς τὸ μηχανήμα, τῇ ἰδίᾳ φύσει ἐπὶ τὸ ἄνω ὀχετεύμενον. Εἰ δὲ τούτων κατὰ τὸ αὐτόματόν ἐστιν οὐδὲν ὑπὸ τῆς τῶν στοιχείων φύσεως ἐνεργούμενον, ἀλλὰ τέχνη πρὸς τὸ δοκοῦν ἕκαστον ἀγεται· ἢ δὲ

ad se dicit. Cujus rei signum est, quod amphora admota stagno non statim aqua repletur, sed primum, coactio ac deprehensio intus aere concavum sursum tollente, innatat, quoad haurientis manu amphora pressa in fundo fuerit, ac tunc per os accipiat aquam: quo facto ostenditur, quod nec antequam aqua repleretur, vacua esset. Nam pugna quaedam duorum circa os elementorum cernitur, dum aqua quidem propter gravitatem et ponderositatem vi in concavum influit atque irruunt: aer vero, qui in concavo interceptus deprehenditur, per idem os in contrarium circa aquam coarctatus dilabitur ac retro fluit, adeo ut per hunc aqua quasi interrumpatur et impediatur, ac vi spiritus refracta reciprocatque ac spumans quasi e conchylio sonum edat. Et hæc igitur animadvertit, et quomodo spiritus machinis immittatur, per elementorum naturam excogitavit. Nam concavo quodam ex solida duraque materia facto, atque aere intus concluso undique cohibito atque compresso ne exspiret, aquam, pro modo presentis usus quantitatem ejus dimensus, per os in concavum inducit, deinde sic ad oppositam fistulam ex adverso transitum aeri dat, expressus autem vehementius et elisus ab aqua violentius aer, spiritus sit: qui spiritus irruens et incumbens

Annon igitur per ea quæ apparent manifesto ostenditur quod sit quædam in homine mens aliquid aliud atque apparet, quæ invisibili atque informi et intelligentia prædita natura sua hæc intra seipsam excogitata præparans, sic deinceps per materiale ministerium in propatulum atque apertum educit intus agitatam et conflantem intelligentiam? Nam si juxta oppositam nobis orationem elementorum naturæ talia mirifica opera ascribere atque assignare liceret, sua sponte casusque fortuito nobis prorsus machinæ condereatur; ac neque æs artem expectaret ad hoc ut statua virilis evaderet, sed protinus a natura tale esset, neque ad sonum edendum aer tubo opus haberet, sed semper per sese resonaret, quippe qui fortuito casu fluere et moveretur, neque aquæ per fistulam cursus in sublime, arte motum præter naturam per expressiones ad supera elidente atque cogente, ut conficeretur, sed sponte sua prorsus aqua ad machinam ascenderet, quippe sui natura sursum evecta. Sin autem horum nihil sua sponte ab elementorum natura efficitur, sed arte, quor-

(30) Γίνεται. A B γίνεται.

(31) Τοῦτο. A B τότε.

(32) Τῷ στόματι. A B τῷ στομίῳ.

(33) Μάχη. B μηχανή.

(34) Τῷ στόματι. A B τὸ στόμιον.

(35) Στόματος. A B στομίον.

(36) Ὡς καὶ. Καὶ deest A.

(37) Διὰ τούτου. B διὰ τοῦτο ἦ.

(38) Ἀναχοχλάζειν. A B ἀναχοχυλάζειν.

(39) Περιεσφρίζον. B περιεσφρίζοντι.

(40) Ταῦτα. A B ταῦτα τε.

(41) Κοῖλον γὰρ τι. B delet γὰρ.

(42) Στόματος. A B στομίον.

(43) Ἐκκίπτον. A B ἐμπίπτον.

(44) Ἄρ' οὐ. A in margine ἄρ' οὐν οὐ.

(45) Ἄλλο τι. B ἄλλος τις.

(46) Ὁ τῷ. A δὲ τῷ.

(47) Λογίζεσθαι. A in margine καταλογίζεσθαι.

(48) Ἀνδραιοκελον. A ἀνδραιοκελον.

(49) Εὐθὺς. A B εὐθύς.

(50) Τοιοῦτος ἐκ φύσεως. B ἐκ φύσεως τοιοῦτο.

(51) Ἄρ' ἐφ' ἑαυτοῦ. Ἐφ' ἑαυτοῦ ἂν.

(52) Συμβᾶν. B συμβάν.

(53) Τοῦ τε. B τοῦ δέ.

(54) Ἀναφορὰν. A B τὸ ἄνω φορὰ.

(55) Ἀνίη. A in textu ἂν εἴη in marg., f. scilicet. B ἀνίστα

sum visum fuerit unumquodque ducitur : ars autem est intelligentia quedam stabilis ac firma, quæ ad aliquod propositum et institutum per materiam exercetur, atque intelligentia mentis quidam proprius motus et efficientia est, nimirum etiam esse mentem, consequentia dictorum demonstravit.

M. Ego vero: Hoc quidem, inquam, etiam ipse dico ita se habere, quod nimirum id quod non apparet, non idem sit cum eo quod apparet: non tamen in hac oratione video id quod queritur: nondum enim mihi liquet quid tandem existimare oporteat illud esse quod non apparet, sed quod materiale quidem aliquid non sit, didici ex sermone: nondum autem cognovi quid de eo dicere conveniat. Ego hoc maxime desiderabam discere, non quid non sit, sed quid sit. — M. At illa: Multa, inquit, etiam de multis ita discimus, dum dicimus non hoc aliquid esse ipsam essentiam rei quesita, quidnam tandem ea res sit significantes. Cum enim ἀπὸντρον, id est non prævum vel haud malum dicimus, bonum ostendimus: cum item ἀνανδροῦν, id est, non virum nominaverimus, timidum designavimus, ac multa his similia atque ejusdem modi dici possunt, per quæ vel benigniorem per malorum negationem excipimus intellectum, vel contra ad deterioiorem opinionem deflectimus, ademptione bonorum id quod pravum et malum est indicantes. Ad hunc igitur modum si quis ex præsentī quoque questione rem consideraverit, ab ea cogitatione atque opinione quam res ad querendum et scrutandum proposita requirit atque desiderat, non aberrabit.

Queritur autem, quid mentem esse oporteat arbitrarī secundum ipsam essentiam. Qui igitur quā sit quidem id, de quo questio est, propter eam, quæ ab ipso nobis ostenditur, efficientiam, non dubitat hoc quid sit, scire si vult, abunde ac sufficienter id assequi poterit. Nam si didicerit id non esse hoc quod sensu percipitur, non colorem, non figuram, non durilem, non gravitatem, non quantitatem, non eam, quæ in tria fit, divisionem, non in loco positionem, neque quidquam prorsus eorum quæ circa materiam deprehenduntur, novit quod aliud adque hæc sit. — G. Ego autem ejus interpellato sermone, Nescio, inquam, si omnia hæc ex sermone detrahantur, qui fieri possit, ut non una cum his tollatur et aboleatur id quod queritur. Quidnam enim absque his percipiendi cura atque sedulitas amplectatur, cui inhæreat, mea quidem opinione, nondum apparet.

(56) Post διάνοια in A et B sequuntur ista: ἐστὶν ἀσφαλὴς πρὸς τινὰ σκοπὸν ἐνεργουμένη διὰ τῆς ὕλης, ἥ δὲ (in margine ἡ τε) διάνοια νοῦ τίς ἐστιν οὐκ αἰετὶ κίνησις τε. in margine ἐστὶ ποία κίνησις τε. In B ita: ἐστὶν ἀσφαλὴς ἥ δὲ διάνοια νοῦ. Pro ποία idem legit ποία.

(57) Παρεστήκαμεν. A B παρεστήκαμεν.

(58) Τούτοις. B τοιούτοις.

(59) Ἀποφάσεως. A in margine ἀπεμφάσεως.

(60) Τὸ δὲ δ τι. A in margine τοῦθ' ἐτι.

(61) Εὐροῖτο. A B εὐροῖ το.

τὴν εὐροῖαν (56) τίς ἐστι ποία κίνησις τε καὶ ἐνέργεια, ἀρα καὶ διὰ τῶν ἀντιθέτων ἡμῖν τὸ ἄλλο τι παρὰ τὸ φαινόμενον εἶναι τὸν νοῦν ἢ ἀκολουθία τῶν εἰρημένων ἀπέδειξεν.

per opposita nobis aliquid aliud atque apparet,

Γ. Ἐγὼ δὲ, Τοῦτο μὲν οὕτως ἔχειν φημι καὶ αὐτὸς, τὸ μὴ ταῦτόν εἶναι τῷ φαινόμενῳ τὸ μὴ φαινόμενον· οὐ μὴν τὸ ζητούμενον ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ βλέπω, οὐπω γάρ μοι δῆλόν ἐστιν, ὅ-τι ποτε χρὴ νομίζειν ἐκεῖνο εἶναι τὸ μὴ φαινόμενον, ἀλλ' ἐτι μὲν ὀκισθὲν τι οὐκ ἐστὶν ἐξιδόχῃ τῷ λόγῳ· οὐδέπω δὲ ἔγνω, ὅ-τι περὶ αὐτοῦ προσήκει λέγειν· ἐγὼ δὲ τοῦτο μάλιστα ἐξεδόμην μαθεῖν, οὐκ ἐτι οὐκ ἐστὶν, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν. — M. Ἡ δὲ, Πολλὰ, φησί, καὶ περὶ πολλῶν οὕτω μανθάνομεν ἐν τῷ μὴ τὸδε τι λέγειν εἶναι αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ ζητουμένου, ὅ-τι ποτέ ἐστι διερμηνεύοντες. Ἀπὸντρον γάρ εἰπόντες τὸν ἀγαθὸν παρεστήκαμεν (57), καὶ ἀνανδροῦν ὀνομάσαντες τὸν δειλὸν ἐγνωρίσαμεν, καὶ πολλὰ τούτοις (58) ἐστὶν εἰπεῖν ὁμοιότροπα. Δι' ὧν ἡ τὸ χρηστότερον ἀναλαμβάνομεν νόημα διὰ τῆς τῶν πονηρῶν ἀποφάσεως (59), ἥ τὸ ἐμπαιὼν ἐπὶ τὸ χειρὸν ταῖς ὑπονοίαις τρεπόμεθα, τῇ τῶν καλῶν ἀπαίρεσει τὸ πονηρὸν ἐνδοεξάμενοι. Οὕτω τοῖνον καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τις λόγῳ κατανοήσας, οὐκ ἂν τῆς δεούσης περὶ τὸ ζητούμενον ἐννοίας ἀποσφαλεῖ.

Ζητεῖται δὲ τί χρὴ τὸν νοῦν οἰεσθαι κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Ὁ τοῖνον τὸ μὲν εἶναι τοῦτο, περὶ οὗ δὲ λόγος ἐστὶ, διὰ τῆς παρ' αὐτοῦ δεικνυμένης ἡμῖν ἐνεργείας μὴ ἀμφιδόλλων, τὸ δὲ δ τι (60) ἐστὶ γνωῖναι βουλόμενος, ἵκανῶς ἂν εὐροῖτο (61), μὴ τοῦτο μαθεῖν εἶναι αὐτὸ δὲ καταλαμβάνει ἢ αἰσθῆσις, μὴ χρῶμα, μὴ σῆμα, μὴ ἀντιστάειν, μὴ βάρος, μὴ κηλυκότητα, μὴ τὴν εἰς τρία διάστασιν, μὴ τὴν ἐπὶ τόπου θέσιν (62), μηδὲ τι (63) τῶν περὶ τὴν ὕλην καταλαμβανόμενων ὅπως μὴδὲν ἴδῃ (64), τί ἄλλο παρὰ ταῦτά ἐστιν. Ἐγὼ δὲ μεταξὺ διεξιούσης, — Γ. Οὐκ οἶδα, ἔφη, πῶς ἐστὶ, πάντων τούτων ἀφαιρουμένων (65) τοῦ λόγου, μὴ συνεξαλειφθῆναι τούτοις καὶ τὸ ζητούμενον. Τίνι γὰρ προσφυῇ (66) διὰ τούτων ἢ καταληπτικῇ περιεργίᾳ, κατὰ γε τὴν ἐμὴν ὑπόληψιν οὐπω ὁράται. Πανταχῇ (67) γὰρ ἐν τῇ τῶν ὄντων ἀναζητήσει διὰ τῆς ἐξεταστικῆς διανοίας ὅσον τε (68) τὸ ζητούμενον, ὥσπερ τινὲς τυφλοὶ διὰ τοίχων ἐπὶ

(62) Θέσιν. A B διάθεσιν.

(63) Μηδὲ τι. A μηδὲν τῶν.

(64) Ὅπως μὴδὲν ἴδῃ. A ὅπως μὴδὲν εἰ δὲ τι.

B μὴδὲν. Εἰ δὲ τι. In margine τοῦ A tota illa sententia ita scribitur: θέσιν· μηδὲ τι τῶν περὶ τὴν ὕλην καταλαμβανόμενων ὅπως μὴδὲν οἶδεν, ἐτι ἄλλο παρὰ ταῦτά ἐστιν.

(65) Ἀφαιρουμένων. B ἀφαιρουμένου.

(66) Προσφυῇ. A προσφυῆς. B ἂν προσφυῇ.

(67) Πανταχῇ. A in margine Πανταχοῦ.

(68) Ὅσον τε. A B ἀφάσσοντες.

τὴν θύραν χειραγωγούμενοι, ἐνδὸς τῶν εἰρημένων πάντως θιγγάνομεν (69), ἡ χρῶμα εὐρίσκοντες, ἡ σχῆμα, ἡ πηλικότητα, ἡ τι τὸν παρὰ σοῦ νῦν ἀπηριθμημένων ἑτερον· ὅταν δὲ τούτων μηδὲν εἶναι λέγεται ἂν (70), εἰς τὸ μηδὲν τι εἶναι οἰεσθαι ὑπὸ μικροψυχίας περιγόμεθα.

enumerata sunt offendentes: cum autem dicitur nihil ne prorsus quidem aliquid esse putemus.

M. Ἡ δὲ σχετλιάσασα μεταξὺ τοῦ λόγου, Φεῦ τῆς ἀτοπίας, φησὶν, εἰς οἷον (71) κατατρέφει πέρας ἡ μικροψυχὴ αὕτη καὶ χαμαιζήλος περὶ τῶν ὄντων κρίσις! Εἰ γὰρ ἐξήρηται τοῦ ὄντος ἅπαν ὃ μὴ τῇ αἰσθήσει γνωρίζεται, οὐδ' ἂν αὐτὴν τὴν τοῦ παντός ἐπιστατούσαν καὶ περιδεδραγμένην τῶν ὄντων δύναμιν ὁμολογοίη (72) πάντως ὃ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ τὸ ἀσωμάτον τε καὶ ἀειδὲς περὶ τῆς θείας φύσεως διαχθεὶς, τὸ μὴ εἶναι αὐτὴν ὅλως ἐκ τῆς τοιαύτης πάντως (73) ἀκολουθίας λογίζεται (74). Εἰ δὲ ἐκεῖ τὸ ταῦτα μὴ εἶναι περιγραφὴ (75) τοῦ εἶναι οὐ γίνεται, πῶς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τοῦ ὄντος ἐκθλίβεται τῇ ἀφαίρεσει τῶν σωματικῶν ἰδιωμάτων συνδαπανώμενος; —Γ. Οὐκοῦν, εἴπον, ἐξ ἀτόπων (76) μεταλαμβάνομεν ἑτερον ἀτοπον διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης. Περικεῖται γὰρ ὁ λόγος ἡμῖν εἰς τὸ ταῦτον οἰεσθαι (77) τῇ θείᾳ φύσει, καὶ τὴν νοῦν τὸν ἡμέτερον, εἴπερ τῇ ὑπεξαίρει τῶν κατ' αἰσθησὶν εὐρίσκομένων νοεῖται (78) ἐκότερον. —Μ. Μὴ ταῦτόν (79) εἴπης, φησὶν ἡ διδάσκαλος (ἀσθεὺς γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος), ἀλλ' ὡς ἐδιδάχθης παρὰ τῆς θείας Γραφῆς: (80), ὅμοιον εἰπὲ τοῦτο ἐκεῖν. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα (81) γινόμενον διὰ πάντων ἔχει πάντως τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον (82) ὁμοιότητα, νοεράν τοῦ νοεροῦ, καὶ τοῦ ἀσωμάτου ἀσωμάτων, ὅκω τε παντός (83) ἀπηλλαγμένον ὥσπερ ἐκεῖνο, καὶ πᾶσαν ἐκφεύγον διὰ σημαντικὴν (84) καταμέτρησιν ὁμοίως ἐκεῖν. Ἄλλο δὲ τι παρ' ἐκεῖνο κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἰδιότητα. Οὐκέτι γὰρ ἂν εἴη εἰκὼν, εἰ ἐκεῖν δι' ἀπάντων (85) εἴη ταῦτόν (86), ἀλλ' ἐν οἷς ἐν τῇ ἀκτίστῃ φύσει καθορᾶται ἐκεῖνο, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἡ κτιστὴ φύσις δέκνυσσι τοῦτο· καὶ ὥσπερ πολλάκις ἐν μικρῷ ψήγματι ὀκλίγη (87), ὅταν τύχῃ πρὸς ἀκτῖνα κείμενον, ὅλος ἐνορᾶται τοῦ ἡλίου ὁ κύκλος, οὐ κατὰ τὸ ἴδιον μέγεθος αὐτῷ ἐμφαινόμενος, ἀλλ' ὡς χωρεῖ βραχύτης (88) τοῦ ψήγματος τοῦ κύκλου τὴν ἐμφασιν· οὕτως ἐν τῇ βραχύτητι τῆς ἡμετέρας φύσεως τῶν ἀφράστων ἐκεῖνων τῆς θεότητος ἰδιωμάτων αἱ εἰκόνες ἐκλάμπουσιν, ὥστε διὰ τούτων τὸν λόγον χειραγωγούμενον, μήτε ἀπο-

A Nam ubique in rerum investigatione examinatrice atque scrutatrice intelligentia, quasi palpantes id, quod quaeritur, tanquam caeci quidam ducibus parietibus ad ostium tendentes, prorsus unum ex dictis attingimus, vel colorem, vel figuram, vel quantitatem, vel aliquid aliud eorum quæ abs te horum esse, præ animi exiguitate eoredigimur ut

M. At illa, dum hæc dicerem indignata, Proh res importuna, inquit, et absurda! ad quem finem redigitur ac desinit exigui ingenii, pusillanimumque et abjectum istud de rebus quæ mente noscuntur iudicium! Nam si ex rerum natura exemplum est quidquid sensu non cognoscitur, ne ipsam quidem rerum universitatis rectricem atque præfectam, quæ res universas complexa est, vim atque potestatem confiteri prorsus potuerit is qui hoc dicit: sed ubi incorpoream, informem et invisibilem esse divinam acceperit naturam, non esse eam penitus, ex huiusmodi prorsus consequentia existimabit. Sin autem illæ propterea quod hæc non sint, ipsius essentia præscriptio atque preceptio non existit, quo pacto mens humana ex natura rerum, ut quæ una cum ademptione corporalium proprietatum consumatur, eliditur atque excluditur? —G. Ergo ex absurdo, inquam, per hanc consequentiam, aliud invicem arripimus absurdum; nam eo nobis oratio redacta est, ut nostram quoque mentem eandem rem esse cum divina natura putemus, siquidem subtractione eorum quæ sensu deprehenduntur, intelligitur, utrumque. —M. Ne idem dicas, inquit magistra (impia erim hæc quoque oratio est), sed quemadmodum a divina voce doctus es, simile esse hoc illi dic. Nam quod secundum imaginem factum est, per omnia penitus principalis exemplaris atque formæ similitudinem habet: intellectualem, ejus quod est intellectuale; incorpoream, incorporei; atque ab omni mole corporea liberum est idem, ut illud; et omnem intervallarem dimensionem effugit similiter atque illud: sed est aliquid aliud atque illud quod ad naturæ attingit proprietatem. Non enim amplius imago fuerit, si per omnia, per intellectualem, incorpoream, intervalli experientiam naturam idem cum illo esset, sed per quæ in natura non creata illud perspicitur, per eandem naturam creata hoc ostendit; et quemadmodum in parvo sæpe frusto vitri, cum ad radium expositum jacet, totus solis

(69) *Θιγγάνομεν*. In textu A additur ἀπότομα, in margine vero monetur: Λέπει τὸ ἀπότομα.

(70) *Λέγεται ἂν*. A et B delent ἂν.

(71) *Εἰς οἷον*. A in textu εἰς ὄν, sed in margine εἰς οἷον.

(72) *Ὁμολογοίη*. A ὁμολογοίη.

(73) *Πάντως* delet B.

(74) *Λογίζεται*. A λογίζεται, quod et habet editio anni 1615.

(75) *Περιγραφὴ*. A παραγραφὴ.

(76) *Ἐξ ἀτόπων*. B ἐξ ἀτόπου.

(77) *Οἰεσθαι*. A in margine νοεῖσθαι.

(78) *Νοεῖται* delet B.

(79) *Μὴ ταῦτόν*. Ἀλλ' ἢ ταῦτόν εἴπης.

(80) *Γραφῆς*. A B φωνῆς.

(81) *Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα*. In calce codicis A hæc ita explicantur, Ὅτι ὅμοιος μὲν ἐστὶ τῷ θεῷ ὁ ἡμέτερος νοῦς, οὐκέτι δὲ ὁμοούσιος.

(82) *Τὸ ἀρχέτ.* A τὸν ἀρχέτυπον.

(83) *Ὅκω τε παντός*. B ὅκω πάντως [sic] et A habet ὅκω.

(84) *Διὰ σημαντικὴν*. A et B διασηματικὴν.

(85) *Δι' ἀπάντων*. B διὰ πάντων.

(86) *Ἐκεῖν*. In A additur, ἐν τῷ νοερῷ καὶ ἀσωμάτῳ καὶ ἀδιαστάτῳ.

(87) *Ὀκλίγη*. A B ὀκλίγη.

(88) *Βραχύτης*. B ἡ βραχύτης.

orbis conspicitur, non pro sua magnitudine in eo apparens, sed prout brevitatis frusti circuli simulacrum atque representationem capit et admittit: sic in exiguitate nostrae naturae inexplicabilium illarum deitatis proprietatum imagines elucet, ut per hanc manu quasi ducta ratio neque excidat et aberret ab naturae mentis deprehensione atque cognitione, si in examinatione quaestionis corporalis proprietate xcernatur et rejiciatur; neque rursus ex diverso eandem cum invisibili simul et immortalis natura parvam mortalemque naturam esse ducat, sed ratione et intelligentia quidem cerni naturam ejus existimet: quoniam etiam mente comprehensibilis naturae imago est, non tamen eandem cum principali et originali forma imaginem esse dicat.

Ut igitur per arcanam et ineffabilem Dei sapientiam quae in universitate rerum apparet, divinam naturam pariter ac potestatem in rebus universis esse non dubitamus, ut in sua omnia maneant essentia (quanquam si quis naturae rationem exigit et exquirat, longe plurimum natura Dei distat atque diversa est a singularibus rebus quae in creatura et ostenduntur et intelliguntur: attamen in his esse constat id quod natura distat atque diversum est), ita nullo modo incredibile esse animae quoque naturam quae per sese aliquid aliud est (quodcumque tandem etiam esse putatur), non impediri quin sit, etiamsi ea quae in mundo tanquam elementa considerantur, ei, ratione naturae, non conveniant: quemadmodum enim jam ante dictum est, nec in viventibus quidem corporibus, quorum natura constat ex elementorum contemperatione, simplici pariter et informi invisibilique animae ratione naturae, aliqua cum crassa corporum copergie atque concretionis communitas est; verumtamen vitalem animae efficientiam ratione quadam humanam animadversionem atque cognitionem superante, permistam ac diffusam in his esse non dubitatur. Ergo ne resolutis quidem in sese, quae in corpore sunt, elementis, perit id quod per vitalem efficientiam ea colligat atque connectit. Sed quemadmodum, constante ac durante adhuc elementorum concretionem, omnes pariter atque similiter partes corpus complentes atque constituentes anima penetrante, singulatim unumquodque animatur, neque aliquis vel solidam esse animam dixerit ac duram, quae cum terreo commista atque contemperata sit, vel humidam, vel frigidam aut frigido opposita qualitate praeditam, quae in his universis sit, et unicuique vim vitalem immittat: ita soluta quoque illa coagmentatione et ad proprias cognatasque res iterum redacta, simplicem et incompositam illam naturam unicuique parti etiam post dissolutionem adesse, atque eam quae

πίπτειν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ καταλήψεως, ἀποκαθαιρομένης ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ σχήματος τῆς σωματικῆς ιδιότητος· μηδ' αὖ πάλιν εἰς ἴσον (89) ἄγειν τῇ ἀορίστῳ τε (90) καὶ ἀκηράτῳ φύσει, τὴν μικρὰν καὶ ἐπικύρον· ἀλλὰ νοητὴν μὲν οἰεσθαι τὴν οὐσίαν· ἐπειδὴ καὶ νοητῆς οὐσίας ἐστὶν εἰκὼν, μὴ μὲντοι τὴν αὐτὴν τῷ ἀρχετύπῳ τὴν εἰκόνα λέγειν.

Ὡς περ οὖν διὰ τῆς ἀπορρήτου σοφίας τοῦ Θεοῦ τῆς τῷ παντὶ ἐμφαινόμενης τὴν θείαν φύσιν τε καὶ δύναμιν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, ὥς ἂν ἐν τῷ εἶναι τὰ πάντα μένοι· καὶ τοί γε εἰ (91) τὸν τῆς φύσεως (92) ἀπαιτοῖς λόγον, παμπλήθως (93) ἀπέχει οὐσία Θεοῦ πρὸς τὰ καθ' ἑκαστον ἐν τῇ κτίσει δεικνύμενά τε καὶ νοούμενα· ἄλλ' ὅμως ἐν τοῦτοις εἶναι τὸ διεσθὲς (94) κατὰ τὴν φύσιν ὁμολογεῖται· οὕτως οὐδὲν ἀπιστον καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν, ἄλλο τι καθ' ἑαυτὴν οὖσαν, ὃ τί ποτε καὶ εἶναι εἰκάζεται, μὴ ἐμποδίζεσθαι πρὸς τὸ εἶναι, τῶν στοιχειωδῶς ἐν τῷ κόσμῳ θεωρουμένων οὐ συμβαινόντων αὐτῇ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως· οὐδὲ (95) ἐπὶ τῶν ζώντων σωματίων, καθὼς ἤδη προεῖρηται, οἷς ἡ ὑπόστασις ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ἐστὶ συγκράσεως, κοινωνία τις κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ἐστὶ τῷ ἀπλῶς τε καὶ ἀειδελ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σωματικὴν παχυμερίαν (96)· ἄλλ' ὅμως τὸ ἐν τοῦτοις εἶναι τὴν ζωτικὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, οὐκ ἀμφιβάλλεται, λόγῳ τινι κρείττονι τῆς ἀνθρωπίνης κατανοήσεως ἀνακραθεῖσαν. Οὐκοῦν οὐδὲ ἀναλυσάντων πρὸς ἐαυτὰ τῶν ἐν ταῖς σώμασι (97) στοιχείων, τὸ συνδέον αὐτὰ διὰ τῆς ζωτικῆς ἐνεργείας ἀπόλοιεν. Ἀλλ' ὥσπερ συνεστώτος ἐτι τοῦ τῶν στοιχείων συγκρίματος φυχοῦται καὶ τὰ (98) καθ' ἑκαστον, ἴσως τε καὶ ὁμοίως πᾶσι τοῖς μέρεσι τοῖς συμπληροῦσι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐνδουμένης (99), καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι, οὔτε στερεὰν αὐτὴν καὶ ἀντίτυπον εἶναι, τῷ γεῶδει συγκραμένην, οὔτε ὕγρην, ἢ ψυχρὰν ἢ τὴν τῷ ψυχρῷ ἀντικειμένην ποιότητα, τὴν ἐν πᾶσιν (1) οὖσαν τοῦτοις, καὶ ἐκάστῳ τὴν ζωτικὴν δύναμιν ἐνιούσαν (2)· οὕτω, καὶ λυθέντος τοῦ συγκρίματος, καὶ εἰς τὰ οἰκεία πάλιν ἀναδραμόντος, τὴν ἀπλὴν ἐκείνην καὶ ἀσύνθετον φύσιν ἐκάστῳ παρῆναι τῶν μερῶν, καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν οἰεσθαι, οὐδὲν τοῦ (3) εἰκότος ἐστίν· ἀλλὰ τὴν ἅπαξ ἀρρήτῳ τινι συμφυεῖσαν λόγῳ τῷ τῶν στοιχείων (4) συγκρίματι (5), καὶ εἰσαεὶ παραμένειν, οἷς κατεμύθη, μηδὲν τρόπον τῆς γινόμενης ἀπαξ αὐτῇ συμφύτας ἀποσπωμένην. Οὐ γάρ

(89) Ἐἰς ἴσον. B εἰς ἐν.

(90) Ἀορίστῳ γε. A ἀορίστῳ τε, B ἀρίστῳ τε.

(91) El delet B.

(92) Φύσεως. A In margine: φύσεως τις ἀπαιτοῖς λόγον. B φύσεως εἰς τις ἀπαιτοῖς λόγον.

(93) Παμπλήθως. A B παμπλήθως.

(94) Διεσθὲς B διεστώς.

(95) Οὐδέ. A B οὐδέ γάρ.

(96) Παχυμερίαν. A παχυμέρειαν.

(97) Τοῖς σώμασι. A B τῷ σωματι.

(98) Καὶ τὰ. Καὶ delet A et B.

(99) Ἐνδουμένης. B ἐνδομένης.

(1) Τὴν ἐν πᾶσιν. Τὴν ἐν ἅπασιν

(2) Ἐνιούσαν. Ἐνισίαν.

(3) Οὐδὲν τοῦ. A B οὐδὲν ἐξω.

(4) Τῷ τῶν στ. B διὰ τῆς.

(5) Συγκρίματι. B συγκράσεως.

ἐπειδὴ λύεται τὸ συγκείμενον, κινδυνεύει (6) συν-
διαλυθῆναι τῷ συνθέτῳ τὸ μὴ συγκείμενον.
petuum permanere cum iis quibus commista est, neque ullo modo ab ea coalitione atque concretionem, quæ
semel ei contigerit, aveli putare, nullo modo est a verisimilitudine atque probabilitate alienum. Non enim
quia solvitur compositum, inde etiam necessario consequitur una cum composito dissolvi id quod compo-
situm non est.

Γ. Κἀγὼ εἶπον, Ἄλλὰ τὰ μὲν στοιχεῖα συμπίπτειν τε
πρὸς ἄλληλα (7), καὶ πρὸς ἄλλῃων διακρίνεσθαι,
καὶ τοῦτο εἶναι τὴν τοῦ σώματος σύστασιν τε καὶ
διάλυσιν, οὐδεὶς ἂν ἀντίποι. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ τὸ
μέσον ἐκάστω (8) νοεῖται τοῦτο τῶν (9) ἑτερογενῶς
ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, κατὰ τε τὴν τοπικὴν θέσιν,
καὶ τὴν τῶν ποιημάτων (10) διαφορὰν τε καὶ ἰδιότητα,
συνδεσμευμένων μὲν (11) ἀλλήλοις περὶ τὸ ὑποκει-
μενον τῶν στοιχείων, τὴν νοεράν ταύτην καὶ ἀδιάστα-
τον φύσιν ἣν καλοῦμεν (12) ψυχὴν, ἀκολουθοῦν συμ-
φυῶς πρὸς τὸ ἡνωμένον ἔχειν· εἰ δὲ ἀπ' ἄλλῃων
διακριθεῖ ταῦτα, κἀκεῖσε (13) γένοιτο, ὅπῃπερ ἂν
ἐκάστον ἡ φύσις ἄγοι (14), εἰ πείσεται (15) ἡ ψυχὴ
πολλαχῇ τοῦ ὀχήματος αὐτῇ διασπαρέντος· ὥσπερ τις
ναυτὴς τῆς ὀκάδος ἐν ναυαγίῳ διαλυθείσης ἀδυνα-
τῶν πᾶσι τοῖς τοῦ πλοίου μορίοις ἄλλοις ἀλλαχῇ τοῦ
πελάγους ἐσκαδασμένοις κατ' αὐτὸν (16) ἐπινηξασθαι
(παντός (17) γὰρ τοῦ ἐπιτυχούντος (18) λαβόμενος
τὰ λοιπὰ φέρειν (19) καταλείψει τοῖς κύμασι), τὸν
αὐτὸν τρόπον ἡ ψυχὴ (20) τῇ διακρίσει τῶν στοιχείων
συνδιασπασθῆναι τὴν φύσιν οὐκ ἔχουσα, εἴπερ δυσ-
απαλλάκτως ἔχει τοῦ σώματος, ἐνὶ τινὶ πάντως προσ-
φυεῖσα στοιχείων (21), τῶν ἄλλων ἀποσπασθῆσεται,
καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀθάνατον αὐτὴν διὰ τὸ ἐν ἐνὶ ζῆν,
ἢ ὀλητῆν, διὰ τὸ ἐν τοῖς πλείοσι μὴ εἶναι, ἢ ἀκολου-
θία τοῦ λόγου διδῶσιν οὐδεῖσιν.
mento, ab aliis avelletur et intercludetur, et ut nihilo magis immortalis quæ in uno vivat, quam mortalis
putetur quæ in pluribus non sit, consequentia sermonis dat.

Μ. Ἄλλ' οὕτε συστέλλεται, φησὶν, οὕτε διαχέται τὸ
νοητὸν τε καὶ ἀδιάστατον (σωμάτων γὰρ ἴδιον συστολή
καὶ διάλυσις), ἐπίσης δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν τὴν
ἀεὶδῃ καὶ ἀσώματον τῇ τε συγκρίσει τῶν στοιχείων
περὶ τὸ σῶμα καὶ τῇ διακρίσει πάρεστιν, συνεσφι-
γμένων (22) ἐν τῷ συγκρίματι τῶν στοιχείων στενο-
χωρουμένη, οὕτε ἀποφοιτησάντων ἐπὶ τὰ συγγενῇ (23),
καὶ κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἀπολιμπανομένη, καὶ πολὺ τὸ
μέσον εἶναι δοκεῖ τὸ τῆς ἑτερότητας (24) τῶν στοι-
χείων ἐνθεωρούμενον. Πολλὴ γὰρ ἡ διαφορὰ (25) τοῦ
ἀνωφεροῦς τε καὶ κούφου πρὸς τὸ βαρὺ καὶ γεῶδες,
τοῦ θερμοῦ (26) πρὸς τὸ ψυχρὸν, καὶ τοῦ ὕγρου πρὸς
τὸ ἐναντίον· ἄλλ' ὅμως οὐδεὶς πόνος τῇ νοεῖσθαι φύσει

A simul occulta atque ineffabili quadam ratione cum
elementorum concremento coaluerit etiam in per-

elementorum concremento coaluerit etiam in per-

G. Atque ego : Verum elementa quidem, inquam.
inter sese tum coire et coherescere, tum alterum
ab altero separari atque disjungi, et id corporis
esse tum constitutionem tum dissolutionem, quæ
contradixerit. Quoniam autem multum interesse
intelligitur inter unumquodque horum, quæ tum
secundum localem positionem, tum qualitatum dif-
ferentiam pariter ac proprietatem diversi inter sese
generis sunt, siquidem circa subjectum inter sese
concurrerint elementa, consentaneum est, intel-
lectualem hanc dimensionisque expertem naturam,
quam animam vocamus, coherere atque conjun-
ctam esse cum eo, quod (ita) unitum est; sin
autem hæc alterum ab altero separata atque illo
redacta fuerint, quocunque unumquodque natura
ducit, patietur etiam anima, in multas partes pas-
sim vehiculo ejus disjecto : et quemadmodum ali-
quis nauta, ubi naufragio dissoluta fuerit navis,
ad omnes ejus partes, aliis in aliam pelagi partem
dissipatis, eodem tempore adnare non potest (nam
si quidquid primum occurrerit et obviam fuerit,
apprehenderit, reliqua fluctibus ferri plane permit-
tet), eodem modo anima quæ ea natura prædita
non est, ut una cum separatione elementorum
scindatur, siquidem a corpore liberari atque expe-
diri non potest, si uni alicui prorsus inhaerit ele-
mento, ab aliis avelletur et intercludetur, et ut nihilo magis immortalis quæ in uno vivat, quam mortalis
putetur quæ in pluribus non sit, consequentia sermonis dat.

M. At neque, contrahitur, inquit neque diffunditur
id quod et mente noscitur, cogitationeque perci-
pitur, et disjunctionis separationisque expertus est
(corporum enim contrahi atque diffundi proprium
est), sed æqualiter juxta sui naturam, quæ et in-
visibilis, informis et incorporea est, cum coalitis
atque concretis circa corpus elementis, tum sepa-
ratis atque disjunctis adest, ac neque constrictis in
concretionem elementis premitur atque coarctatur,
neque ad cognata sibi naturalia reversis, relin-
quitur, etiamsi magnum illud discrimen esse videat-
ur, quod cernitur et animadvertitur in elementor-
um diversitate; magna enim differentia est inter

(6) Κινδυνεύει. Καὶ κινῶ.

(7) Πρὸς ἄλληλα. Α Β ἀπ' ἄλλῃ.

(8) Ἐκάστω. Α Β ἐκάστω.

(9) Τοῦτο τῶν. Α Β τούτων.

(10) Ποιημάτων. Α Β ποιημάτων.

(11) Μέρ deest Α.

(12) Ἦν καὶ Α τὴν καὶ.

(13) Κἀκεῖσε. Β καὶ ἐκεῖσε.

(14) Ἄγοι. Α ἀγει, Β ἄγη.

(15) Πείσεται. Α in margine. Ἄγεται, πείσεται καὶ ἡ ψυχὴ.

(16) Κατ' αὐτό. Α κατὰ ταυτόν.

(17) Παντός. Α πάντως.

(18) Ἐπιτυχούντος. Α Β ἐπιτυχόντος.

(19) Φέρειν. Α in margine : Τοῖς κύμασι καταλεί-
φει φέρεσθαι.

(20) Ἡ ψυχὴ. Β καὶ ἡ ψυχὴ.

(21) Προσφυεῖσα στοιχείων. Β προσφυεῖσα στοι-
χείω. Α στοιχείω.

(22) Συνεσφιγμένων. Α et Β præmittunt οὕτε.

(23) Συγγενῇ. Β συγγενῇ τε.

(24) Δοκεῖ τὸ τῆς ἑτερότητας. Α Β δοκεῖ τῇ ἑτερό-
τητι.

(25) Ἡ διαφορὰ. Α in textu ἀναφορὰ, in margine
διαφορὰ.

(26) Τοῦ θερμοῦ. Β καὶ τοῦ θερμοῦ.

id quod cum leve sit, sursum fertur, et grave ter-
reumque : item inter calidum et frigidum, humidum-
que et ei contrarium, altamen nullo negotio intel-
lectualis natura, eaque quæ mente sola constat et
cogitatione percipitur, adest unicuique eorum, qui-
bus semel inhæserit, nec per refusionem, discus-
sionem ac distractionem una cum contrarietate
scinditur elementorum. Non enim quia dispositione
loci certa quædam proprietate, procul hæc inter
se distare existimantur, idcirco inseparabilis,
disjunctionisque ac spatii expers natura magno ne-
gotio ac difficulter conjungitur cum iis quæ loco
distant, quoniam etiam nunc mens simul et cælum
contemplari, et ad terminos mundi curiosa in-
quisitione extendi potest ; ac non divellitur contem-
plativa animæ nostræ pars, dum ad tantas disten-
ditur longitudines. Ergo nihil impedit animam,
quin æqualiter corporis adsit elementis, tum per
concursum temperatis, tum per discussionem,
distractionem, atque disjunctionem resolutis. Quem-
admodum enim auro et argento colliquesfactis,
artificiosa vis quædam cernitur, quæ materias eas
conflaverit ; et si rursus per liquefactionem alterum
ab altero separatum fuerit, nihilominus ratio artis
in utroque manet ; ac materia quidem divisa fuerit,
ars autem una cum materia non dissecatur ; quo-
nam enim modo dividi poterit individuum ? eadem
ratione ea quæ mente constat, atque cogitatione
percipitur, animæ natura, et in concursu elementorum cernitur, et resolutis iis, non secernitur nec
segregatur ; sed et manet in iis, et una cum separatione eorum extensa non interciditur, nec inter-
rumpitur, neque pro numero elementorum in partes et frustra conciditur : id enim corporeæ pariter
et intervallaræ naturæ proprium est : at incorporea intellectualisque et invisibilis pariter, atque divi-
sionis dimensionisque expers natura passionem et casus ex distantia atque intervallo contingentes non
recipit, neque admittit.

Ergo anima est in iis in quibus semel fuit, nulla
necessitate eam a coherentia, qua cum illis con-
iuncta est atque concrévit, avellente. Quid igitur
in his triste, acerbum atque animi demissione dig-
num est, si id quod videtur, cum invisibili com-
mutatur ? Et cuius rei gratia adeo mens tua morti
infensa est ? — G. Ego vero, ubi definitionem animæ,
quam in superiori sermone fecerat, animo revol-
vissem atque repetivissem, dixi non satis mihi con-
sideranti atque animo reputanti potentias et vires,
quæ in anima cernuntur, illam orationem esse de-
monstratam : quæ dicit eam intellectualem esse na-
turam, et in instrumentario corpore vitalem vim ad
sensuum efficientiam atque adjectionem ingenere.
Nam non solum circa eam mentis nostræ agitatio-
nem, qua scientias percipimus ac speculamur, effi-
cax et actuosa anima nostra est, per eam quæ
mente constat et intelligentia suæ naturæ vim talia

A ἐκάστῳ παρῆναι, οἷς ἀπαξ ἐνεφύη, διὰ κράσεως (27)
μὴ συνδιασχιζομένη τῇ τῶν στοιχείων ἐναντιότητι.
Οὐ γὰρ ἐπειδὴ κατὰ τὴν τοπικὴν διάστασιν, καὶ τὴν
πολὺν (28) ἰδιότητα, πόρρωθεν ἀλλήλων ταῦτα (29)
νομίζεται, διὰ τοῦτο κάμνει ἡ ἀδιάστατος φύσις τοῖς
τοπικῶς διεστηκόσι συναπτομένη, ἐπεὶ καὶ νῦν ἔξαστι
τῇ διανοίᾳ ἡμῶν τε τὸν ὁρατὸν θεωρεῖν, καὶ ἐπὶ τὰ
πέρατα τοῦ κόσμου ταῖς πολυπραγμοσύναις ἐκτείνε-
σθαι· καὶ οὐ διασπᾶται πρὸς τὸσαῦτα μήκη τὸ θεω-
ρητικὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν διατεινόμενον. Οὐκοῦν οὐδ-
ὲν ἐμποδῖόν ἐστι τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἴσον παρῆναι τοῖς
τοῦ σώματος στοιχείοις, καὶ συγκεκραμένοις διὰ τῆς
συνδρομῆς, καὶ ἀπολυμένοις διὰ (30) τῆς ἀνακρά-
σεως. Καθὰπερ γὰρ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου συντετηχ-
των ἐνθεωρεῖται τις τεχνικὴ δύναμις ἢ τὰς ὕλας
συντήξασα· καὶ εἰ πάλιν ἀποτακτεῖ τοῦ ἑτέρου τὸ
ἕτερον, οὐδὲν ἑλάττω δὲ τῆς τέχνης· λόγος ἐν ἑκατέρῳ
μένει· καὶ ἡ μὲν ὕλη διεμερίσθη, ἡ δὲ τέχνη οὐ συν-
διετηχθῆ τῇ ὕλῃ· πῶς γὰρ ἂν διαιρεθῇ τὸ ἀτμητόν ;
κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ νοερά τῆς ψυχῆς φύσις,
καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν στοιχείων ἐνθεωρεῖται, καὶ δια-
λυθέντων (31) οὐκ ἀποκρίνεται, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς
μένει καὶ ἐν τῷ χωρισμῷ αὐτῶν συμπαρεκτεινομένη
οὐ διακόπτεται, οὐδὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων
εἰς μερικὰ (32) τμήματα κατακερματίζεται (33).
Τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς σωματικῆς καὶ διαστηματικῆς
ἐστὶ φύσεως· ἡ δὲ νοερά τε καὶ ἀδιάστατος φύσις
τὰ ἐκ διαστάσεως οὐκ ἀναδέχεται πάθῃ.

C Οὐκοῦν εἰσιν ἐν αὐτοῖς ἡ ψυχὴ, ἐν οἷς ἀπαξ ἐγέ-
νετο, οὐδεμιᾶς ἀνάγκης τῆς πρὸς ἐκεῖνα συμφύτας
αὐτὴν ἀποσπώσης. Τί οὖν τὸ σκυθρωπὸν ἐν τούτοις
ἐστίν, εἰ τοῦ ὁρωμένου τὸ αἰεὶ δὲ ἀνταλλάσσεται ; καὶ
ὕπερ τίνας οὕτω διαβέβηται σοι πρὸς τὸν θάνατον ἢ
διάνοια ; — Γ. Ἐγὼ δὲ, ἀναλαβὼν (34) τῇ διανοίᾳ τὸν ὁρι-
σμὸν, ὃν ἐν τοῖς πρὸ τοῦτου λόγοις περὶ ψυχῆς ἐποι-
ήσατο, οὐχ ἱκανῶς εἶπον ἐνδεδειχθῆναι μοι τὸν λόγον
ἐκεῖνον τὰς ἐνθεωρουμένας τῇ ψυχῇ δυνάμεις (35)·
ὅς φησι νοεράν αὐτὴν εἶναι οὐσίαν, καὶ τῷ ὁργανικῷ
σώματι ζωτικὴν δυνάμιν πρὸς τὴν τῶν αἰσθησεων
ἐνέργειαν ἐμποιεῖν· οὐ γὰρ μόνον περὶ τὴν ἐπιστημο-
νικὴν τε καὶ θεωρητικὴν διάνοιαν ἐνεργὸς ἐστὶν ἡμῶν
ἡ ψυχὴ, ἐν τῷ νοερῷ τῆς οὐσίας τὸ τοιοῦτον ἐργαζο-
μένη, οὐδὲ τὰ αἰσθητήρια μόνον πρὸς τὴν κατὰ φύσιν
D ἐνέργειαν οἰκονομεῖ· ἀλλὰ πολλὴ μὲν ἡ κατὰ ἐπιθυ-
μίαν (36), πολλὴ δὲ καὶ ἡ κατὰ θυμὸν κίνησις ἐν-
θεωρεῖται τῇ φύσει· ἑκατέρας (37) δὲ τούτων γενι-

(27) Διὰ κράσεως. A B δὲ ἀνακράσεως.

(28) Πολύ. B Ποιάν.

(29) Ταῦτα deest B.

(30) Ἀπολυμένοις διὰ. B ἀπολ. δ. τῆς συνδρο-
μῆς καὶ ἀπολυμένης.

(31) Διαλυθέντων. A in margine, ἀναλυθέντων.

(32) Μερικά. B μέρος καί.

(33) Κατακερματίζεται. B καταμριζεται.

(34) Ἐγὼ δὲ ἀναλαβὼν. Scholia in calce codicis
A explicant, Γρηγόριος ἐπίσκοπος ὡς ἐν ἀντιθέσει.
In margine scribitur Παράθεσις.

(35) Δυνάμεις. A addit ἐννοούμεν.

(36) Κατὰ ἐπιθυμίαν. B κατ' ἐπιθυμ.

(37) Ἐκατέρας. A ἐκατέρου.

κῶς ἡμῖν ἐνυπαρχούσης (38), εἰς πολλὰς τε καὶ αἰσθητικὰς διαφορὰς ὁρῶμεν προτιθεῖσαν ταῖς ἐνεργείαις ἀμφοτέρων τὴν κίνησιν. Πολλὰ μὲν γὰρ ἔστιν ἰδεῖν, ὧν τὸ ἐπιθυμητικὸν καθηγείται· πολλὰ γέ (39) πάλιν ἅ τῆς θυμοειδοῦς αἰτίας ἐκφέσται, καὶ οὐδὲν τοῦτο σῶμά ἐστι (40), τὸ δὲ ἀσώματον νοερὸν πάντως· νοερὸν δὲ (41) τὴν ψυχὴν ὁ ὀρισμὸς ἀπεφύνατο, ὥστε δυοῖν ἀτόμοις τὸ ἕτερον ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀνακύπτειν τοῦ λόγου, ἣ καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἄλλας ἐν ἡμῖν εἶναι ψυχὰς, καὶ πλῆθος ψυχῶν ἀντὶ μιᾶς καθορᾶσθαι, ἣ μὴδὲ τὸ διανοητικὸν τὸ ἐν ἡμῖν ψυχὴν οἶσθαι. Τὸ γὰρ νοερὸν ἐπίσης πᾶσιν ἐφαρμοζόμενον, ἣ πάντας (42) ψυχὰς ἀποδείξει ταῦτα, ἣ ἕκαστον τοῦτων ἐκ τοῦ ἰσού τοῦ (43) ἰδιώματος τῆς ψυχῆς ἐξαιρήσει.

ex consequentia orationis existat atque emergat, aut ut iracundia quoque atque cupiditas alia in nobis animæ sint, et pro una multitudo animarum deprehendatur atque animadvertatur, aut ne mentis quidem agitatrix et intelligendi vis in nobis, anima esse putetur. Nam intellectuæ sola que mente constans et comprehensibile æqualiter omnibus accommodatum, aut omnia hæc animas esse demonstrabit, aut unumquodque horum ex æquo eximet atque excipiet ex hac animæ proprietate.

M. Ἡ δὲ πολλοῖς φησὶν, (44), ἥδη καὶ ἄλλοις ἐξητημένον τὸν λόγον τοῦτον ἀκολουθῶς καὶ αὐτὸς ἐπιζητεῖς (45), ὅ, τι (46) ποτὲ χρὴ ταῦτα νομίζειν εἶναι τὸ ἐπιθυμητικὸν (47) καὶ τὸ θυμοειδὲς, εἰτε συνουσιωμένα τῇ ψυχῇ, καὶ παρὰ τὴν αὐτὴν (48) εὐθὺς τῇ κατασκευῇ συνυπάρχοντα, εἰτε τι ἄλλο παρ' αὐτὴν ὄντα καὶ ὑστερον ἡμῖν ἐπιγινόμενα (49). Τὸ μὲν γὰρ ἐνορᾶσθαι τῇ ψυχῇ ταῦτα, παρὰ πάντων ἐπίσης ὁμολογεῖται· τὸ δὲ ὅ, τι χρὴ περὶ αὐτῶν οἶσθαι, οὕτω δι' ἀκριθείας εὖρεν ὁ λόγος, ὥστε βεβαίαν τὴν περὶ τούτων ὑπόληψιν ἔχειν, ἀλλ' ἔτι πεπλανημέναις οἱ πολλοὶ καὶ διαφοροῖς ταῖς περὶ τούτων δόξαις ἐπιδιστάουσιν. Ἡμῖν δὲ εἰ μὲν ἱκανὴ πρὸς ἀποδείξιν ἀληθῶς (50) ἦν ἡ ἐξω φιλοσοφία, ἡ τεχνικῶς περὶ τούτων διαλαβοῦσα, περιττὸν ἂν ἦν ἰσῶς τὸν περὶ ψυχῆς λόγον προτιθέναι (51) τῷ σκέμματι. Ἐπεὶ (52) δὲ τοῖς μὲν κατὰ τὸ φανὲν ἀκολουθοῦν κατ' ἐξουσίαν προήλθεν ἡ περὶ ψυχῆς θεωρία· ἡμεῖς δὲ τῆς (53) ἐξουσίας ἁμοιροῖ τοιαύτης ἐσμεν, τῆς λέγειν (54) φημὶ ἅπαρ βουλόμεθα, κανόνι παντὸς δόγματος (55) καὶ νόμῳ χρῆσθαι τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ (56)· ἀναγκαιῶς πρὸς ταύτην βλέποντες, τοῦτο δεχόμεθα μόνον, ὅ, τι περ ἂν ἡ συμφωνοῦν (57) τῷ τῶν γεγραμμένων σκοπῷ. Οὐκοῦν παρέντες τὸ Πλατωνικὸν ἄρμα (58), καὶ τὴν ὑπερσυγγμένην αὐτῷ ξυνορίδα τῶν πάλων, οὐχ ὁμοίως ταῖς ὁρμαῖς πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων, καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων ἡνιόχον, δι' ὧν ἀπάντων τὰ τοιαῦτα περὶ

A efficiens, neque sensoria vasa instrumentaque sola ad naturalem efficientiam, operationemque gubernat; sed multus quidem cupiditatis, multus item iracundiæ quoque motus cernitur in ejus natura; cum autem horum utrumque generaliter in nobis insit, in multas pariter ac varias differentias actionibus, efficientiisque amborum progredi motum videmus. Nam multa quidem videre licet, quorum concupiscendi vis auctor ac dux est; rursus item multa a causa iræ concitatrice nascuntur, ac nullum horum corpus est; quod autem incorporeum est, intellectuæ præsertim est, sola que mente constat; porro intellectualem quamdam sola que mente constantem et comprehensibilem rem esse animam definitio declaravit, ut duorum absurdorum alterum aut ut iracundia quoque atque cupiditas alia in nobis animæ sint, et pro una multitudo animarum deprehendatur atque animadvertatur, aut ne mentis quidem agitatrix et intelligendi vis in nobis, anima esse putetur. Nam intellectuæ sola que mente constans et comprehensibile æqualiter omnibus accommodatum, aut omnia hæc animas esse demonstrabit, aut unumquodque horum ex æquo eximet atque excipiet ex hac animæ proprietate.

B. M. Atque illa, Hanc, inquit, rationem jam a multis etiam aliis quæsitam, consequenter ipse quoque requisivisti, quidnam tandem hæc esse oporteat existimare, τὸ ἐπιθυμητικόν, id est, vim concupiscendi; τὸ θυμοειδὲς, id est, vim iræ concitatricem: simulne insita in animæ naturā et quasi coessentia atque consubstantia, et ab initio cum ea sint, atque a principio statim una cum creatione et constitutione ejus exstiterint, an etiam aliquid aliud atque ipsa sint, et posterius nobis accesserint? Nam quod hæc quidem in anima cernantur, ex æquo constat inter omnes; quid autem de eis existimare oporteat, nondum plene atque perfecte ratio assecuta est, ut firmam de his habeat opinionem, sed vulgus etiam nunc vagis, falsisque ac diversis opinionibus de his ambigit. Nobis vero, siquidem sufficiens esset ad demonstrationem veritatis externa philosophia, quæ de his rebus artificiose disputavit, atque tractavit, superfluum forsitan esset illorum commentationi de anima adicere sermonem. Sed quoniam ab illis quidem propter consequens et consentaneum visum esset, ex licentia atque ad arbitrium prodita est de anima commentatio; nos autem hujus licentiæ expertes sumus, dicendi, inquam, quæ volumus; quippe qui regula prorsus divinæ doctrinæ et pro lege ultimæ sanctæ Scripturæ, atque ad hanc necessario respicimus, hoc solum recipi-

(38) Ἐνυπαρχούσης. A B ἐνυπάρχοντος.

(39) Πολλὰ γε. A B πολλά δέ.

(40) Τοῦτο σῶμά ἐστι. B τούτων σῶμά ἐστι.

(41) Δέ τι. B δέ τι χρῆμα.

(42) Πάντας. A B πάντα.

(43) Ἰσού τοῦ. A B ἰσού τούτου.

(44) Ἡ δὲ πολλοῖς. In calce codicis A hoc habes

scholion, Ἡ διδάσκαλος ἀπαντᾷ τῇ ἀντιθέσει, γραφικῶς τὸ ἀπορον θεραπεύουσα.

(45) Ἐπιζητεῖς. A B ἐπεζητήσας.

(46) Ὅ, τι. B ὅτι.

(47) Ἐπιθυμητικόν. A B ἐπιθυμητικόν τε.

(48) Παρὰ τὴν αὐτὴν. A B παρὰ τὴν πρώτην.

(49) Ἐπιγινόμενα. B ἐπιγενόμενα.

(50) Ἰκανὴ πρὸς ἀπόδ. ἀληθῶς. B. πρὸς ἀπόδ.

ἀληθείας ἱκανή. A ἀληθείας pro ἀληθῶς.

(51) Προτιθέναι. B περιτιθέναι.

(52) Ἐπεὶ. B ἐπειδὴ.

(53) Ἡμεῖς δὲ τῆς, etc., hæc verba in calce codicis A ita illustrantur, Ὅτι κατὰ τὴν τῆς θείας Γραφῆς σκοπὸν ἡ περὶ ψυχῆς διδασκαλία τῷ συγγραφῇ μεμελητηται.

(54) Τῆς λέγειν. B τῆς τοῦ λέγειν.

(55) Δόγματος. A θεῶν δόγματος.

(56) Κεχρημ. τῇ ἁγίᾳ Γρ. B τῇ ἁγίᾳ κεχρημ. Γραφῇ.

(57) Συμφωνοῦν. B σύμφωνον.

(58) Πλατωνικὸν ἄρμα. In calce codicis A hoc legitur scholion, Διάλογον ὁ Πλάτων ἐποίησας περὶ ψυχῆς, ὃν Φαίδωνα ἐπέγραψεν, ἐν ᾧ τὸ μὲν θυμοειδὲς

mus et approbamus, quodeunque cum Scripturæ con-
veniret et concordaverit intentione. Igitur omis-
so Platonis curru, eique subjunctis bijugis pullis.
equorum, non eadem inter se affectione et impetu
præditis, iisque præfecto auriga, quibus omnibus
ille per ænigma atque involucrum talia de anima
philosophatur (a); omissis item iis, quæ tradit is
qui post eum philosophus fuit, qui res apparentes
artificiose persequitur, eaque quæ nunc nobis pro-
posita sunt diligenter examinans ac tractans, mor-
talem per hæc animam esse censuit atque pronun-
tiavit; relictis item omnibus iis qui et ante et post
hos fuerunt, qui vel prosa solutaque, vel numero
quodam ac mensura astricta oratione res philoso-
phicas tradiderunt, divinitus proditam Scripturam,
quo spectet et intendat, orationi proponamus, et
quæque divina Scriptura statuit, ut nihil in anima
esse putemus eximium et insigne, quod non etiam divinæ naturæ proprium sit. Qui enim similitudinem
Dei animam esse dixit, quicquid a Deo alienum est, extra definitionem animæ essa declaravit. Et enim
in diversis ac differentibus similitudo conservari non possit. Ergo quoniam ejusmodi nihil cum divina
cernitur natura, ne animæ quidem hæc insita et quasi coessentiata esse recte quis existimaverit.

Jam vero dialectica quidem arte, per rationem et
argumentorum collectricem ac resolutricem scien-
tiam, nostra quoque dogmata atque decreta confir-
mare: quod hujusmodi species orationis ad demon-
strandam veritatem, tum debilis, tum suspecta sit:
recusabimus ac prætermitemus. Patet enim omni-
bus ac liquet quod dialectica curiosa subtilitas pa-
res in utramque partem vires habeat, vel ad ever-
sionem veritatis, vel ad mendacium judicandum.
Unde etiam ipsam veritatem, ubi hujusmodi aliqua
adhibita arte profertur, sæpenumero suspectam
habemus, quasi harum artium subtilitas atque
versutia mentem nostram seducat, et in fraudem
impellat atque a veritate avertat. Sed si quis in-
compositam et inconditam, atque ab omni velamine
et amictu nudam admittat orationem, dicemus, ut
poterimus, juxta seriem et contextum Scripturæ
traditionis, commentationem de his rebus inferentes.
Quid igitur est quod dicimus? Quod hoc rationis
particeps animal homo, nimirum intelligentiæ atque
scientiæ capax sit, vel eorum qui a ratione nostræ
fidei atque religionis alieni sunt, testimonio com-
probatum est: quippe non ita naturam nostram de-
scripturam ac designaturam definitio fuisset, si quidem
et iracundiam, et concupiscentiam et hujusmodi omnia cum nostra natura unita et quasi coessentiata:

A ψυχῆς φιλοσοφεί δι' αἰνίγματος· ὅσα θ' ὁ (59) μετ'
ἐκείνου φιλόσοφος ὁ τεχνικός (60) τοῖς φαινομένοις
ἀκολουθῶν, καὶ τὰ νῦν ἡμῖν προκειμένα δι' ἐπιμε-
λείας κατεστήσας, θνητὴν εἶναι διὰ τούτων τὴν ψυ-
χὴν ἀπεφάνετο, καὶ πάντας τοὺς τε πρὸ τούτων, καὶ
τούς ἐφεξῆς, τοὺς τε καταλογάδην καὶ τοὺς ἐν
βυθμῷ (61) τινὶ καὶ μέτρῳ φιλοσοφῆσαντας καταλι-
πόντας, σκοπὸν τοῦ λόγου τὴν θεόπνευστον Γραφὴν
ποιησώμεθα (62), ἣ ψυχῆς ἐξαίρετον μὴδὲν νομίζειν
εἶναι νομοθετεῖ, ὃ μὴ καὶ τῆς θείας φύσεως ἐστὶν
ἴδιον. Ὁ γὰρ ὁμολοῖμα Θεοῦ τὴν ψυχὴν εἶναι φη-
σας (63), πᾶν δ' ἄλλοτριόν ἐστι Θεοῦ, ἐκτὸς εἶναι τοῦ
ἔρου τῆς ψυχῆς ἀπεφάνετο. Οὐδὲ γὰρ (64) ἂν ἐν τοῖς
παρηλλαγμένοις διασυνθεῖν τὸ ὅμοιον. Οὐκοῦν ἐπειδὴ
τοιούτων οὐδὲ τῇ θείᾳ (65) συνθεωρεῖται φύσει, οὐδὲ
B τῇ ψυχῇ συνουσιουῖται (66) ταῦτα κατὰ λόγον ἂν τις
ὑπονοήσῃ.

Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν διαλεκτικὴν τέχνην διὰ συλ-
λογιστικῆς τε καὶ ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης βεβαιουῖσθαι
καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα, ὥς σαθρόν τε καὶ ὑποπτον
εἰς ἀπόδειξιν ἀληθείας τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου
παραιτησώμεθα. Πᾶσι γὰρ ἐστὶ πρόδηλον τὸ τὴν δια-
λεκτικὴν περιεργάσαν ἰσὴν ἐφ' ἐκάτερα τὴν ἰσχυὴν ἔχειν,
πρὸς τε τὴν τῆς ἀληθείας ἀνατροπὴν, καὶ πρὸς τὴν
C τοῦ ψεύδους κατηγορίαν (67). Ὅθεν καὶ αὐτὴν τὴν
ἀλήθειαν, ὅταν μετὰ τινος τοιαύτης τέχνης προάγῃ-
ται, δι' ὑποφίας πολλάκις ποιούμεθα, ὥς τῆς περὶ
ταύτης (68) δεινότητος παρακρουομένης ἡμῶν τὴν
διάνοιαν, καὶ τῆς ἀληθείας ἀποσφαλίσσης (69). Εἰ δέ
τις τὸν ἀκατάσχετον τε καὶ γυμνὸν πάσης περιβολῆς
προσίοιτο λόγον, ἐροῦμεν ὅς ἂν (70) οἶόν τε ἢ κατὰ
τὸν εἰρμὸν τῆς γραφικῆς ὀφηγήσεως τὴν περὶ τούτων
θεωρίαν προσάγοντες. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φάμεν (71); Τὸ
λογικὸν τοῦτο ζῶον ὁ ἄνθρωπος νοῦ τε καὶ ἐπιστή-
μης δεσπικὸν εἶναι, ἣ (72) παρὰ τῶν ἔξω τοῦ λόγου
τοῦ καθ' ἡμᾶς μεμαρτύρηται, οὐκ ἂν οὕτω τοῦ ὀρι-
σμοῦ τὴν φύσιν ἡμῶν ὑπογράφοντος, εἴπερ ἐνέωρα
D θυμὸν τε καὶ ἐπιθυμίαν καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα συν-
ουσιωμένα τῇ φύσει. Οὐδὲ γὰρ ἐπ' ἄλλου τινὸς ἔρου
ἂν τις ἀποδοίη τοῦ ὑποκειμένου, τὸ κοινὸν ἀντὶ τοῦ
ἰδίου λέγων.

(65) Οὐδὲ τ. θ. B οὐδὲν τ. θ.

(66) Συνουσιουῖσθαι. B συνουσιωῖσθαι.

(67) Τῇ τ. ψ. κατηγορ. B τὴν κατηγορ. τ. ψ.

(68) Περί ταύτης. A B περί ταῦτα.

(69) Ἀποσφαλίσσης. A B ἀποσφαλλούσης.

(70) Ὅς ἂν. A B ὅπως ἂν.

(71) Τί οὖν ἐστὶν ὃ φάμεν. In calce codicis A hæc
invenis notam, ὁρισμὸς τῆς οὐσίας.

(72) Ἡ. B καί.

καὶ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς μέρος συζυγία πάλιν
ἀπεικάζει, τὸ δὲ διανοητικόν, ἡγουν τὸν νοῦν, ἡνίοχον.
Ibidem ad verba textus, quæ paulo post sequuntur,
ὁ μετ' ἐκείνου φιλόσοφος, legis, Ἀριστοτέλης.

(59) Ὅσα θ' ὁ. B ὅσα τ' οὖν.

(60) Τεχνικός. B τεχνικός.

(61) Βυθμῷ τινι κ. μ. B εὐρύθμῳ τινὶ μέτρῳ.

(62) Ποιησώμεθα. B ποιησώμεθα.

(63) Φήσας. B εἰπών.

(64) Οὐδὲ γὰρ. B οὐ γὰρ.

(a) Scholion in Græco appositum: Plato de anima
dialogum fecit, quem Phædonem inscripsit: in quo
eas quidem animæ partes, in quibus et concupiscendi
vis et irarum ardor existit, pari pullorum equinq-

rum curru subjunctorum: mentem autem seu illam
animæ vim, qua et animo agitur, cogitamus et
animadvertisimus, aurigæ assimilavit. Hæc autem in
Phædone non sunt, sed in Phædro.

atque consubstantiata esse videret. Nam nec in ulla quidem alia re, loco proprii commune ponens, subiecti quisquam ediderit definitionem.

Ἐπεὶ οὖν τὸ ἐπιθυμητικὸν τε καὶ θυμοειδὲς κατὰ τὸ ἴσον καὶ ἐπὶ τῆς ἀλόγου τε καὶ λογικῆς φύσεως καθορᾶται, οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐκ τοῦ κοινοῦ χαρακτηρίζῃ (73) τὸ ἴδιον. Ὁ δὲ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ὑπογραφὴν περιτείν (74) τε καὶ ἀπόδητον, πῶς ἐνεστὶν (75) ὡς μέρος τῆς φύσεως, ἐπ' ἀνατροπῇ (76) τοῦ ὅρου τὴν ἰσχυὴν ἔχειν; Πᾶς γὰρ ὁρισμὸς οὐσίας πρὸς τὸ ἴδιον τοῦ ὑποκειμένου βλέπει. Ὁ, τι δ' ἂν ἔξω τοῦ ἰδιάζοντος ᾖ, ὡς ἀλλότριον παρορᾶται τοῦ ὅρου. Ἀλλὰ μὴν ἡ κατὰ θυμὸν τε καὶ ἐπιθυμίαν ἐνέργεια κοινὴ πάσης εἶναι τῆς λογικῆς τε καὶ (77) ἀλόγου φύσεως ὁμολογεῖται. Πᾶν δὲ τὸ κοινόν, οὐ ταῦτόν ἐστι τῷ ἰδιάζοντι. Ἀνάγκη ἄρα διὰ τούτων ἐστὶ, μὴ ἐν τούτοις εἶναι ταῦτα λογίζεσθαι, ἐν οἷς κατεξαιρετον (78) ἡ ἀνθρωπινὴ χαρακτηρίζεται φύσις. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ θρεπτικὸν καὶ αὐξητικὸν ἐν ἡμῖν τις ἰδῶν οὐκ ἀναλύει διὰ τούτων τὸν ἀποδοθέντα τῆς ψυχῆς (79) ὅρον (οὐ γὰρ ἐπειδὴ τοῦτο ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐκεῖνο οὐκ ἐστίν), οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κατανοήσας τῆς φύσεως ἡμῶν κινήματα, οὐκ ἂν (80) εὐλόγως τῷ ὄρω μάχοντο, ὡς ἑλλειπῶς (81) ἐνδειξαμένῳ τὴν φύσιν.

si quis naturæ nostræ circa iracundiam et concupiscentiam motus animadvertit, non etiam recte definitionem oppugnet, ut quæ minus sufficienter naturam ostenderit.

Γ. Τί οὖν χρὴ περὶ τούτου (82) γινώσκειν, εἰπον πρὸς τὴν διδάσκαλον; Οὐπω γὰρ οὐκ ἐγώ κατιδεῖν οἶκως προσήκει· τὰ ἐν ἡμῖν ὄντα, ὡς ἀλλότρια τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποποιεῖσθαι. — Μ. Ὅρξ, φησὶν, ἐπὶ μάχῃ τίς ἐστὶ τοῦ λογισμοῦ πρὸς ταῦτα, καὶ σπουδῇ τοῦ μονωθῆναι τὴν ψυχὴν τούτων, ὡς ἂν οἶόν τις (83) ᾖ. Καὶ εἰσι γέ τινας οἷς κατὶώρθωνται ἡ σπουδῇ, καθάπερ ἐπὶ τοῦ Μωυσέως ἀκούομεν, ὅτι κρείττων ἦν θυμοῦ τε καὶ ἐπιθυμίας ἐκεῖνος, ἀμφοτέρω μαρτυρουσῆς αὐτῷ τῆς ἰστορίας, ὅτι (84) πρὸς ἦν παρὰ πάντας ἀνθρώπους (ἐνδείκνυνται δὲ τὸ ἀόργητον διὰ τοῦ πρᾶου, καὶ τὴν πρὸς τὸν θυμὸν ἀλλοτρίωσιν), καὶ ἐπὶ οὐκ ἐπεθύμησε τούτων τινος, περὶ ἃ ὀρώμεν ἐν τοῖς πολλοῖς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐνεργούμενον. Ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο (85), εἰ φύσις ἦν ταῦτα, καὶ εἰς τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἀνήγετο. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατόν τὸν ἔξω γεγονότα τῆς φύσεως ἐν τῷ εἶναι μένειν. Ἀλλὰ μὴν εἰ Μωσῆς (86) καὶ ἐν τῷ εἶναι ἦν, καὶ ἐν τούτοις οὐκ ἦν, ἄλλο τι ἄρα παρὰ τὴν φύσιν ἐστὶ ταῦτα, καὶ οὐχὶ φύσις. Εἰ γὰρ (87) ἀληθῶς φύσις τοῦτο ἐστὶν (88), ἐν ᾧ τὸ εἶναι τῆς οὐσίας καταλαμβάνεται, τούτων δὲ ἡ ἀλλοτρίωσις ἐφ' ἡμῖν κεῖται, ὡς μὴ μόνον ἀζήμιον, ἀλλὰ καὶ ἐπικερδῆς (89) εἶναι τῇ φύσει τὸν ἀφανισμὸν τῶν τοιούτων. Δῆλον οὖν ὅτι τῶν ἔξωθεν ἐπιθεωρουμένων ἐστὶ

A Quoniam igitur et concupiscendi et irascendi vis æqualiter quoque tam in rationis experte quam rationis compote cernitur natura, nulla ratione nec recte quis per communem notam, id quod proprium est designaverit. Quod autem ad naturæ designationem supervacuum ac rejiciendum est, quo pacto tanquam pars naturæ, potest ad eversionem definitionis vires habere? Omnis enim definitio substantiæ, proprium subiecti spectat. Quidquid autem extra peculiaritatem ac proprietatem fuerit, tanquam a definitione alienum despicitur atque contemnitur. Atqui tam irascendi quam concupiscendi vim atque efficientiam cum omni natura tam rationali quam irrationali commune esse constat. Quidquid autem commune est, non idem cum peculiari est. Necessario igitur per hæc sequitur ut hæc in illis non esse existimemus per quæ præcipue designatur humana natura. Sed quemadmodum si quis sentiendi, nutriendi et augendi vim in nobis conspicatus, per hæc non resolvit animæ demonstratam definitionem (non enim quoniam hoc est in anima, illud non est), eodem modo

G. Quid igitur, inquam ad magistratam, de his statuere et sentire oportet? nondum enim animadvertere possum quo pacto conveniat ea quæ in nobis insunt, tanquam aliena a natura nostra segregare atque repudiare. — M. Vides, inquit, quod pugna quædam rationis adversus hæc sit, et studium, quoad ejus fieri possit, animam ab his separandi atque segregandi. Ac sunt sane nonnulli, quibus hoc studium prospere successit, quique id quod quæsierunt assecuti sunt, quemadmodum de Moyse audivimus, quod is nec ab ira nec a concupiscentia vinci ac superari posset, utriusque rei testimonium ei perhibente historia, quod et lenis mitisque esset supra omnes homines (per lenitatem autem et clementiam iræ vacuitas et ab iracundia alienus animus ostenditur), et quod non concupisceret quidquam eorum circa quæ in plerisque hominibus vim concupiscendi occupatam esse videmus. Quod non ei contingeret, si natura hæc essent, et ad rationem essentiae referrentur. Fieri enim non potest, ut extra naturam constitutus in esse maneat. Atqui si Moyses et in esse erat, et in his non erat, aliud ergo quidpiam atque natura, hæc sunt, et non natura. Quæ enim vere natura est, hoc est, in quo ipsum esse

(73) Χαρακτηρίζει. B χαρακτηρίζει.

(74) Περιτείν. A περιτείνον ἐστὶ καὶ.

(75) Ἐνεστὶν. B ἐστίν.

(76) Ἐπ'. A B ἐπὶ.

(77) Τῆς λογικῆς τε καὶ δεινῆς A B.

(78) Κατεξαιρετον. B κατ' ἐξαιρετον.

(79) Τῆς ψυχῆς. A in textu περὶ τῆς ψυχῆς, in margine τῇ ψυχῇ.

(80) Οὐκ ἂν. A in margine οὐκ ἔν' ἂν.

(81) Ἐλλειπῶς. A B ἐλλειπῶς.

(82) Περὶ τούτου. B περὶ τούτων.

(83) Οἶόν τις. A οἶόν τι, B οἶόν τε.

(84) Ὅτι. B ἐπὶ τε.

(85) Ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο. In calce A ad hæc verba ista leguntur, Ὅτι οὐ φυσικός ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία.

(86) Μωσῆς. A B Μωυσῆς.

(87) Εἰ γὰρ. B ἡ γὰρ.

(88) Τοῦτο ἐστίν. A τοῦτ' ἐστίν.

(89) Ἐπικερδῆς. A ἐπικερδῆ.

substantiæ deprehenditur; horum autem alienatio in nobis sita est, ut non solum non noceat, verum etiam lucrosa atque quæstiuosa naturæ talium motuum abolitio sit. Palam est ergo quod ex iis quæ extrinsecus in rebus considerantur, hæc sint affectus et perturbationes naturæ, et non natura. Nam hæc quidem est, quod est; iracundia autem vulgo fervor sanguinis, qui circa cor est, esse plerisque videtur. Aliis vero, appetitio ulciscendium, a quo laceratus et ante læsus sis. Sed, ut nos arbitramur, iracundia est appetitio nocendi ei qui concitaverit et ad iram provocaverit. Horum autem nihil convenit animi definitioni. Itemque si per sese concupiscentiam definiamus, appetitionem esse dicemus ejus quod deest, vel desiderium fruendæ voluptatis, vel dolorem ob id quod non potimur eo quod cordi est, atque animo gratum et acceptum, aut aliquam affectionem ad id quod est suave et jucundum, quo frui non licet. Hæc enim et ejusdem modi omnia cupiditatem quidem ostendunt, ad definitionem autem animæ non pertinent.

Quinetiam alia quoque quæ circa animam cernuntur, quæ sibi invicem ex adverso posita videntur, veluti timiditas et audacia, dolor et voluptas, metus et contemptus, et quæcunque talia sunt, quorum unumquodque cognatum quidem esse videtur cum irascendi atque concupiscendi vi, peculiari autem definitione suam designat naturam. Nam et audacia et contemptio demonstrationem ac representationem indicat ad iram propensæ appetitionis, diminutionem vero quamdam et remissionem hujus ejusdem, is qui per timiditatem et metum ingeneratur habitus et affectus. Dolor autem ex utroque materias habet. Nam et iræ inefficacia, dum non potest quæ ulcisci eos a quibus ante læsus sit, dolor et existit et est; itemque desperatio eorum quæ concupiscuntur, privatioque eorum quæ cordi sunt atque placent, tristem hanc ac tetricam in mente ingenerat affectionem. Atque etiam id quod contrarium dolori videtur, voluptatis sensum dico, similiter et in iram et concupiscentiam dividitur. Voluptas enim utriusque horum ex æquo principatum tenet. (a) Quæ omnia, cum circa animam sunt, tum anima non sunt, sed veluti quædam verrucæ ex cogitatrice parte animæ

A ταῦτα τὰ πάθη τῆς φύσεως ὄντα καὶ οὐκ οὐσία. Ἡ μὲν γάρ (90) ἐστὶν ὥστε ἐστὶν θυμὸν δὲ ζῆσιν εἶναι τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος τοῖς πολλοῖς δοκεῖ. Ἐτεροι δὲ (91), ὁρεῖν (92) τοῦ ἀντιλυπῆσαι τὸν προκατάρξαντα (93). Ὡς δ' ἂν ἡμεῖς ὑπολάβοιμεν (94), θυμὸς ἐστὶν ὁρμὴ τοῦ κακῶσαι τὸν παροξύνοντα. Ὁν οὐδὲν τῷ περὶ ψυχῆς ὄρω συμβαίνει. Κἀν τὴν ἐπιθυμίαν (95) ἐφ' ἐαυτῆς διορισώμεθα (96), ἔφασιν λέξομεν τοῦ ἐνδέοντος, ἢ πόθον τῆς καθ' ἡδονὴν ἀπολαύσεως, ἢ λύπην ἐπὶ τῷ μὴ κατ' ἐξουσίαν ὄντι καταθυμητικῷ (97)· ἢ τίνα πρὸς τὸ ἡδῦ σχέζιν, οὐ μὴ πάρεστιν ἢ ἀπολαύσις. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἐνδείκνυνται, τοῦ δὲ ὀρισμοῦ τοῦ περὶ ψυχῆς οὐ προσάπτεται.

B Ἀλλὰ καὶ ὅσα ἄλλα περὶ ψυχὴν καθορᾶται, τὰ ἐξ ἀντιθέτου ἀλλήλοις ὁρώμενα, ὡς οὐδεὶς (98) καὶ (99) θράσος, λύπη καὶ ἡδονή, φόβος καὶ καταφρόνησις, καὶ (1) ὅσα τοιαῦτα, ὧν ἕκαστον συγγενῶς (2) ἔχειν δοκεῖ πρὸς τὸ ἐπιθυμητικὸν (3) ἢ θυμοειδές, ἰδιάζοντι δὲ ὄρω τὴν ἰδίαν ἀνυπογράφει (4) φύσιν. Τό τε γὰρ θράσος καὶ ἡ καταφρόνησις ἐμφασιν ὑποσημαίνει τινὰ τῆς θυμώδους ὁρμῆς· ἐλάττωσιν δὲ τίνα καὶ ὄρεσιν τοῦ αὐτοῦ τοῦτο ἢ κατὰ δειλίαν καὶ φόβον ἐγγινώμεν σχέσις. Ἡ δὲ λύπη ἐξ ἀμφοτέρων (5) ἔχει τὰς ὕλας. Ἡ τε (6) γὰρ τοῦ θυμοῦ ἀτονία, ἐν τῷ τοῦ ἀμύνασθαι τοὺς προέλευσηκότας ἀδυνάτω (7) λύπη γίνεσθαι καὶ ἡ ἀπόγνωσις τῶν ἐπιθυμωμένων, καὶ ἡ στέρησις τῶν καταθυμιῶν, τὴν σκυθρωπὴν ταύτην ἐμποιεῖ τῇ διανοίᾳ διάθεσιν. Καὶ τὸ ἀντιθεωρούμενον τῇ λύπῃ, τὸ καθ' ἡδονὴν λέγω νόημα, ὁμοίως τῷ θυμῷ τε καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐπιμερίζεται. Ἡδονὴ γὰρ ἐκατέρου τούτων κατὰ τὸ ἴσον ἡγεμονεύει. Ἀ (8) πάντα καὶ περὶ τὴν ψυχὴν ἐστὶ, καὶ ψυχὴ οὐκ ἐστὶν, ἀλλ' ὡς μυρμηκία τινὲς τοῦ διανοητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἐκφυγεῖναι (9). Ἀ μέρη μὲν αὐτῆς εἶναι διὰ τὸ προσπεφυκέναι νόμιζεται, οὐ μὴν ἐκείνῳ εἶναι (10), ὥστε ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν. — Γ. Καὶ μὴν ὁρώμεν, φημι πρὸς τὴν παρθένον, οὐ μικρὰν ἐκ τούτων γίνο-

(90) Εἰ μὲν γάρ. B ἡ μὲν γάρ.

(91) Ἐτεροι δέ. A B ἑτέροις δέ.

(92) Ὅρεσιν. A ὁρεῖς.

(93) Προκατάρξαντα. B παροξύνοντα.

(94) Ὑπολάβοιμεν. A ὑπολαμβάνοιμεν.

(95) Κἀν τὴν ἐπιθυμίαν. In calce A hæc nota occurrat, ὅρος ἐπιθυμίας.

(96) Διορισώμεθα. B ὁρισώμεθα.

(97) Καταθυμητικῷ. A B καταθυμῷ.

(98) Δειλίαν. A δειλία—λύπη, φόβος καὶ καταφρόνησις.

(99) Καλ. Delet B.

(1) Καλ. Delet B.

(2) Συγγενῶς. A B συγγενῶς μὲν.

(3) Ἐπιθυμητικόν. A in margine, ἐπιθυμητικόν τε καὶ θυμοειδές.

(4) Ἀνυπογράφει. A B ὑπογράφει.

(5) Ἡ δὲ λύπη ἐξ ἀμφοτέρων. In calce τοῦ A hoc legitur scholion, Περὶ δειλίας καὶ θράσους, καὶ φόβου καὶ καταφρόνησεως, καὶ λύπης καὶ ἡδονῆς, καὶ οὗ πάντα περὶ τὸ θυμοειδές καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν συνίστανται.

(6) Εἰς. B ἡ τε. Ibid. Ἐν τῷ. B ἐν τῇ.

(7) Ἀδυνάτω. B ἀδυναμίᾳ.

(8) Ἀ. A B ἄπαρ.

(9) Ἐκφυγεῖναι. B ἐκφυόμενα.

(10) Εἶσιν. A in margine εἶναι.

(a) Scholion: Vitium quoddam in cute corporis nostri existit, quod verruca vocatur. Carnosum enim parvum quoddam tuberculum existit in cute quod cutis quidem pars esse videtur, quippe ei in-

hærescens: revera tamen ita se res non habet. Unde si quis curare velit, opus est ut tollatur. Hac similitudine ad rem propositam admodum commoda usus est.

μένην την πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνατισοράν τοις ἐναντίοις. Τῷ τε γὰρ Δανιὴλ ἑταίρος ἦν ἡ ἐπιθυμία· καὶ ὁ Φινεὶς τῷ θυμῷ τὸν Θεὸν ἠλώσατο (11)· καὶ ἀρχὴν σοφίας φόβον ἐμάθομεν, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύτης σωτηρίαν εἶναι τὸ πέρας (12) παρὰ τοῦ Παύλου ἠκούσαμεν· τῶν τε δεινῶν τὴν καταπρόνησιν νοουθετεῖ (13) ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τὸ μὴ φοβεῖσθαι πτόησιν οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦ θράσους ἐστὶν ὑπογραφή· ὅπερ ἐν ἀγαθοῖς ὑπὸ τῆς Σοφίας καταλείπεται (14). Δείκνυσι τοίνυν διὰ τῶν τοιούτων (15) ὁ λόγος, τὸ μὴ πάθῃ τὰ τοιαῦτα (16) δεῖν (17) οἰεσθαι· οὐ γὰρ ἂν πρὸς ἀρετῆς κατέρωθωσιν συμπαραληφθεῖς (18) τὰ πάθη.

Ostendit igitur Scriptura per hæc, quod non existimandum sit, talia affectiones esse que perturbationes: non enim ad virtutis actionem perturbationes una adhibere essent.

M. Καὶ ἡ διδάσκαλος, Ἔοικα, φησί, τῆς τοιαύτης τῶν λογισμῶν συγχύσεως αὐτὴν (19) τὴν αἰτίαν παρέχειν, μὴ διακρίνασα τὸν περὶ τούτου (20) λόγον, ὥστε τινὰ τάξιν ἀκόλουθον ἐπιτεθῆναι τῇ θεωρίᾳ. Νῦν οὖν, ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, ἐπινοηθῇται τις τάξις τῷ σκέμματι, ὥς ἂν δι' ἀκολουθοῦν προιούσης τῆς θεωρίας, μὴ καθ' ἡμῶν (21) αἱ τοιαῦται τῶν ἀντιθέσεων (22) ἔχουσιν χώραν. Θαμὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν μὲν θεωρητικὴν τε καὶ διακριτικὴν καὶ τῶν ὄντων ἐποπτικὴν δύναμιν οἰκεῖν εἶναι καὶ κατὰ φύσιν αὐτὴν (23), καὶ διὰ (24) τῆς θεοειδοῦς χάριτος, διὰ τοῦτο (25) σώζειν ἐν αὐτῇ (26) τὴν εἰκόνα. Ἐπεὶ καὶ τὸ θεῖον, ὃ, τί ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν, ἐν τούτοις ὁ λογισμὸς εἶναι στοχάζεται· ἐν τῷ ἀφορᾶν (27) τε τὰ πάντα καὶ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ χείρονος. Ὅσα δὲ τῆς ψυχῆς ἐν μεθορίᾳ κεῖται πρὸς ἑκάτερον τῶν ἐναντίων ἐπιρρεπῶς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἔχοντα (28)· ὧν ἡ πόλις (29) χρήσις, ἡ πρὸς τὸ καλὸν ἢ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀγει τὴν ἔκδοσιν, οἷον τὸν θυμὸν, ἡ τὸν φόβον, ἡ εἰ τι τὸ τοιούτον (30) τῶν ἐν τῇ ψυχῇ κινήματων ἐστίν, ὧν ἅνευ οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπίνην θεωρηθῆναι φύσιν· ταῦτα ἐξωθεν ἐπιγενέσθαι (31) αὐτῇ λογιζόμεθα (32), διὰ τὸ τῷ ἀρχετύπῳ κάλλει μηδὲνα τοιούτων ἐνθεωρηθῆναι (33) χαρακτῆρα. Ὁ δὲ δὴ περὶ τούτων λόγος ἡμῖν (34) ὥς ἐν γυμνασίῳ προκείμεθω, ὥς ἂν διαφύγοι τῶν συκοφαντικῶς ἀκούοντων τὰς ἐπηρείας, ὁδῶ τινι καὶ τάξεως ἀκολουθίᾳ πρὸς τὴν ἀνθρωποποιεῖν ὁρμήσαι τὸ θεῖον διηγέται ὁ λόγος.

A. eascentes. Quæ partes quidem ipsius esse, eo quod agnate sint, non tamen id esse existimantur quod anima ex sui natura atque essentia est. — G. Aique, non parvum, inquam ad virginem, virtute præditis ab his afferri videmus ad bonum adjumentum. Nam et Danieli laudi cupiditas erat; et Phinees ira Deum placavit; et initium sapientiæ, timorem esse didicimus: atque ejus, qui secundum Deum est doloris finem a Paulo audivimus; et rerum adversarum atque asperarum contemptum Evangelium nobis præscribit: et non expavescere ad res terribiles et casus adversos, nihil est aliud quam audacia præscriptio: quæ audacia in bonis a Sapientia connumeratur. Ostendit igitur Scriptura per hæc, quod non existimandum sit, talia affectiones esse que perturbationes: non enim ad virtutis actionem perturbationes una adhibere essent.

B. Et magistra, Videor, inquit, talis rationum confusionis ipsa causam præbere, quæ non distinguerim ac discreverim sermonem de hac re, quo aliquis ordo consentaneus speculationi atque tractationi adhiberetur. Nunc igitur quoad ejus fieri poterit, excogitabitur aliquis ordo commentationi, ut per consequentiam procedente speculatione, tales contradictiones amplius locum inter nos non habeant. Dicimus enim animæ quidem speculatricem et dijudicatricem, rerumque inspectricem vim ejus propriam esse ac naturalem, ejusque gratiæ qua Deo similis est, per hæc illam in sese imaginem conservare. Quoniam ratiocinatione et conjectura colligitur divinum quoque numen (quodcumque tandem id ex sui natura est) in his occupatum esse, nempe tum in inspicendo omnia, tum in discernendo bonum a malo. Quæcumque autem in animæ confinio posita sunt ad alterutrum ex contrariis propensionem et inclinationem juxta sui naturam habentia: quorum certus quidam usus vel ad id quod bonum vel bono contrarium est ducit eventum, veluti ira vel metus, ac si quid ex motibus, qui in anima sunt, ejusmodi est, sine quibus humana natura considerari non potest: hæc extrinsecus ei accessisse existimamus, propterea quod in principali et originali pulchritudine nullum ejusmodi signum cernatur. Ac disputatio sane de his rebus a nobis interim tanquam in gymnasio pro-

(11) Ἠλώσατο. A ἐξήλωσατο.

(12) Τὸ πέρας delet B.

(13) Νοουθετεῖ. A B νομοθετεῖ.

(14) Καταλείπεται. B καταλείπεται.

(15) Τῶν τοιούτων. B τούτων. Cæterum ad hæc verba in calce codicis A hanc notam invenis: Δοκεῖ ἐν τῷ χειμένῳ ἑλλείπειν, οὐδὲρ ἐστὶν ἡ διασάφησις. Πάθος τι περὶ τὸ δέρμα τοῦ σώματος ἡμῶν γίνεται, ὃ μυρμηκῶν [μυρμηκία] καλεῖται· σαρκώδης γὰρ τις ἐπίφωσις μικρὰ ἐπανεστῆται τῷ δέρματι, ἥτις δοκεῖ μὲν μέρος εἶναι τοῦ δέρματος, ὡς προσπεφυκυῖα αὐτῷ, οὐ μὲν κατ' ἀλήθειαν οὕτως ἔχει, ὅθεν καὶ τὴν ἀρετὴν πρὸς τὴν θεραπείαν ἐπιζητεῖ. Τούτῳ ὑποδείγματι ἐχρήσατο πρὸς τὸ προκείμενον σφόδρα καταληλῶ.

(16) Τὰ τοιαῦτα δεῖν οἰεσθαι. A in textu ταῦτα δεῖν οἰεσθαι, in margine τὰ τοιαῦτα διανοεῖσθαι.

(17) Δεῖν δεῖν B.

(18) Συμπαραληφθεῖς. B οὐ συμπαραλ.

(19) Αὐτήν. B αὐτή.

(20) Τούτου. B τούτων.

(21) Μὴ καθ' ἡμῶν. A B μὴ καθ' ἡμῶν.

(22) Ἀντιθέσεων. A in margine ἀντιρρήσεων.

(23) Φύσιν αὐτῆς. A φύσιν αὐτῆς.

(24) Διὰ δελεῖ A B.

(25) Διὰ τοῦτο. B διὰ τούτων.

(26) Ἐν αὐτῇ. A in margine ἐαυτῇ.

(27) Ἀφορᾶν. B ἐφορᾶν.

(28) Φύσιν ἔχοντα. B ἔχοντα φύσιν.

(29) Πόλις. B πόλις.

(30) Τὸ τοιούτον. Τὸ delet A B.

(31) Ἐπιγενέσθαι. A in margine ἐπιγενεῖσθαι, B idem in textu.

(32) Λογίζόμεθα. B διαλογίζόμεθα.

(33) Ἐνθεωρηθῆναι. B ἐνθερεῖν.

(34) Ἡμῖν. A B ἡμῖν τίως.

ponatur, ut effugere possit eorum qui calumniandi causa auscultant incursus et offensiones, via quadam et ordinis consequentia ad creationem hominis divinum numen accessisse Scriptura docet. Posteaquam enim conditæ sunt res universæ, quemadmodum historia dicit, non utique statim homo exstitit in terra, sed hunc quidem ratione carentium natura præcessit; ante illa vero germina ac plantæ fuerunt. Ostendit, opinor, per hæc Scriptura, quod vis vitalis ordine ac vicissitudine quadam in sensu carentia sese penetrans et infundens, postea vero ad sensu præditam progrediens: ita deinceps ad id quod mente atque intelligentia præditum rationisque particeps est, ascendens.

Igitur eorum quæ sunt, aliud quidem corporeum, aliud vero mente atque intelligentia præditum prorsus; corporeum autem aliud quidem inanimatum, aliud vero animatum est. Animatum autem dico quod vitæ particeps est. Atque eorum quæ vivunt, alia quidem in sensu vivunt, alia vero ejus expertia sunt. Rursus sensu præditorum alia quidem ratione prædita, alia vero rationis expertia sunt. Quoniam ergo sensu prædita vitæ absque materia consistere non possit, et quod mente præditum est aliter in corpore esse nequeat, nisi vi sentiendi inhaerescat, hac de causa homo postremo loco conditus esse traditur, ut qui omnem vitalem speciem, et eam quæ in germinibus, et eam quæ in brutis animadvertitur, in sese complexus sit. Nam ali quidem et alescere atque crescere, ex vita plantarum et stirpium habet: licet enim tale quiddam etiam in illis videre, quippe cum et attrahatur nutrimentum per radices, et per fructus simul ac folia excernatur et rejiciatur: quod autem sensu gubernatur, a brutis et ratione carentibus habet. At vis cogitandi ac ratiocinandi in hac natura nulla admixtione concreta, sed peculiaris est, quæ per se separatim consideratur. Sed quemadmodum necessariorum attractricem vim natura habet a vitæ materiali, quæ vis si in nobis fuerit, appetitus dicitur. Eam autem vim de plantarum vitæ specie esse dicimus: quippe cum et in illis liceat videre tanquam facultates quasdam naturaliter vim suam exercentes, dum et replentur eo quod cuique proprium et commodum fuerit, et impelluntur ac turgent ad crescendum et germinandum: eodem etiam modo quæcunque ratione carentis naturæ propria sunt, hæc intelligentia prædita animæ parti permista sunt. Hinc, inquit, est

Ἐπειδὴ γὰρ συνέστη τὸ πᾶν, καθὼς ἡ ἱστορία φησιν, οὐκ εὐθὺς (35) ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ γῇ γίνεται, ἀλλὰ τούτου μὲν ἡ τῶν ἀλόγων προηγήσατο φύσις· ἐκείνων δὲ τὰ βλαστήματα. Δείκνυσιν, οἶμαι, διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ ζωτικὴ δύναμις ἀκολουθεῖ τινὲ τῇ σωματικῇ καταμίνυται φύσει, πρῶτον μὲν τοῖς ἀναισθητοῖς ἐνδύουσα (36), κατὰ (37) τοῦτο δὲ ἐπὶ τὸ αἰσθητικὸν προοῦσα, εἴθ' οὕτως πρὸς τὸ νοερὸν καὶ λογιστικὸν (38) ἀναβαίνουσα.

corporali commiscetur naturæ, primum quidem in

Οὐκοῦν τῶν ὄντων τὸ μὲν σωματικὸν, τὸ δὲ νοερὸν ἐστὶ πάντως· τοῦ δὲ σωματικοῦ, τὸ μὲν ἐμφυχόν ἐστι, τὸ δὲ ἀψυχον. Ἐμφυχον δὲ λέγω τὸ μετέχον ζωῆς· τὸν δὲ ζῶντων (39), τὰ μὲν αἰσθησοὶ συζῇ (40), τὰ ἀμοιρεῖ ταύτης. Πάλιν τῶν αἰσθητικῶν, τὰ μὲν λογικά ἐστι, τὰ δὲ ἀλογα. Ἐπεὶ οὖν ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ οὐκ ἂν εἶχα τῆς ὕλης συστατῇ, οὐδ' ἂν τὸ νοερὸν ἄλλως ἐν σώματι γένοιτο, μὴ τῷ αἰσθητικῷ (41) ἐμφυόμενον, τούτου χάριν τελευταία ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ ἱστορεῖται, ὡς πᾶσαν ἐμπειριεληφότος (42) τὴν ζωτικὴν ἰδέαν, τὴν τε ἐν τοῖς βλαστήμασι καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις θεωρουμένην. Τὸ μὲν τρέφεσθαι (43) τε αὐξεσθαι (44) ἐκ τῆς φυτικῆς ἔχει ζωῆς· ἐστὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ ἐν ἐκείνοις ἰδεῖν, ἐλκομένης τε καὶ διὰ ριζῶν τῆς τροφῆς καὶ ἀποποιοιμένης διὰ καρπῶν τε καὶ φύλλων· τὸ δὲ κατ' αἰσθησιν οἰκονομεῖσθαι ἐκ τῶν ἀλόγων ἔχει. Τὸ δὲ διανοητικὸν τε καὶ λογικὸν ἀμικτόν ἐστι ἰδιάζον (45), ἐπὶ ταύτης τῆς φύσεως ἐφ' ἑαυτῇ (46) θεωρούμενον. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ ἐμφελκτικὸν τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὴν ὕλην (47) ζῶν ἡ φύσις ἔχει, ὅπερ ἐν ἡμῖν γινόμενον ὀρεῖς λέγεται. Τοῦτο δὲ φαμεν τοῦ φυσικοῦ (48) τῆς ζωῆς εἶδους εἶναι· ἐπεὶ δὲ (49) καὶ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν ἰδεῖν, οἷόν τινας ὀρέας (50) φυσικῶς ἐνεργουμένας ἐν τῷ πληροῦσθαι τε τοῦ οἴκου καὶ ὀργᾶν (51) πρὸς τὴν ἐκφυσιν· οὕτω καὶ ὅσα τῆς ἀλόγου (52) φύσεως ἐστὶν ἰδέα, ταῦτα τῷ νοερῷ τῆς ψυχῆς καταμίσχθη. Ἐκείνων, φησὶν, ὁ θυμὸς, ἐκείνων ὁ φόβος, ἐκείνων τὰ ἄλλα πάντα ὅσα κατὰ τὸ ἐναντίον ἐν ἡμῖν (53) ἐνεργεῖται, πλὴν τῆς λογικῆς τε καὶ διανοητικῆς δυνάμεως· ὁ δὲ μόνον τῆς ἡμετέρας ζωῆς (54) ἐξαίρετον ἐν ἑαυτῷ (55), καθὼς εἴρηται, τοῦ θεοῦ χαρακτήρος ἔχον τὴν μίμησιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἥδη προαποδοθέντα (56) λόγον, οὐκ ἐστὶν ἄλλως τὴν λογικὴν δύναμιν ἐγγενεσθαι τῇ σωματικῇ ζωῇ, μὴ διὰ τῶν αἰσθησῶν ἐγγινομένην (57)· ἡ δὲ αἰσθησις ἐν

(35) Εὐθὺς. B εὐθὺς δέ.

(36) Ἐνδύουσα. A B ἐνδύνουσα.

(37) Κατὰ. B μετὰ.

(38) Πρὸς τὸ νοερὸν καὶ λογικόν. A πρὸς τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν, B πρὸς τὸ νοερὸν τε λογικόν.

(39) Ζῶντων. B ζῶων.

(40) Συζῇ. A ζῇ, τὰ δὲ.

(41) Αἰσθητικῷ. B αἰσθητικῶς.

(42) Ἐμπειριεληφότος. B ἐμπειριεληφ.

(43) Τρέφεσθαι. B γὰρ τρέφ.

(44) Αὐξεσθαι. A καὶ αὐξ. B καὶ αὐξάνεσθαι.

(45) Ἰδιάζον. A B καὶ ἰδιάζον.

(46) Ἐαυτῇ. A B ἐαυτοῦ.

(47) Ὑλικήν. In margine τῆς ὕλης ζωῆς.

(48) Φυσικοῦ. A φυσικοῦ.

(49) Ἐκεῖ δέ. A B ἐπειδὴ.

(50) Ὀρέας. A in margine ἀφορέας.

(51) Ὀργᾶν. A in margine ὀργᾶν.

(52) Τῆς ἀλόγου. B καὶ τ. ἀλ.

(53) Ἐν ἡμῖν. A delet ἐν.

(54) Ζωῆς. A B addunt ἐστίν.

(55) Ἐν ἑαυτῷ. B ἐν αὐτῷ.

(56) Προαποδοθέντα. A in margine προαποδοθέντα.

(57) Ἐγγινομένην. B ἐγγινομένη.

τῇ τῶν ἀλόγων προϋπέστη φύσει· ὡς (58) ἀναγκαίως A διὰ τοῦ ἐνδὸς καὶ πρὸς (58*) τὰ συνημμένα τούτων (59) γίνεται τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡ κοινωνία.

præcipua vitæ nostræ pars est in sese divinæ figuræ, sicut dictum est, imaginem continens. Sed quoniam juxta jam ante redditam rationem, ratione prædita vis corporeæ vitæ non aliter inesse potest, nisi per sensus insit, atque sensus in bruta atque rationis experte natura ante substituit atque constitutus est, necessario per unum etiam cum coherentibus huic atque conjunctis animæ nostræ communio existit.

Ταῦτα δὲ ἐστὶν ὅσα ἐν ἡμῖν γινόμενα πάθη λέγε-
ται, ἃ οὐκ πάντως ἐπὶ κακῷ τινι τῇ ἀνθρωπίνῃ
συνεκληρώθη ζῷῳ· ἡ (60) γὰρ ἂν ὁ Δημιουργὸς τῶν
κακῶν τὴν αἰτίαν ἔχη (61), εἰ ἐκείθεν αἱ τῶν πλημ-
μελημάτων ἦσαν ἀνάγκαι συγκαταβεβλημέναι τῇ
φύσει· ἀλλὰ τῇ ποιᾷ χρήσει τῆς προαιρέσεως, ἡ ἀρε-
τῆς, ἡ κακίας ὄργανα τὰ τοιαῦτα τῆς ψυχῆς κινήμα-
τα γίνονται. Καθάπερ ὁ σίδηρος κατὰ γνώμην τοῦ
τεχνίτου τυπούμενος, πρὸς ὅπερ ἂν ἔθετο (62) τοῦ
τεχνιτεύοντος ἡ ἐνθύμησις, πρὸς τοῦτο καὶ σχηματί-
ζεται, ἡ ξίφος, ἡ τι (63) γεωργικὸν ἐργαλεῖον γινόμε-
νος (64). Οὐχοῦν εἰ μὲν ὁ λόγος, ὃ δὲ τῆς φύσεως (65)
ἐστὶν ἐξάρτεον, τῶν ἔξωθεν (66) ἐπισκρίθέντων τὴν
ἡγεμονίαν ἔχει, καθὼς καὶ δι' αἰνίγματος ὁ τῆς Γρα-
φῆς παρεδήλωσε λόγος, ἀρχεῖν ἐγκυλευόμενος πάντων
τῶν ἀλόγων, οὐκ ἂν τι πρὸς κακίας ὑπερσεῖαν τῶν
τοιούτων κινήματων (67) ἡμῖν ἐνεργήσῃ, τοῦ μὲν
φόβου τὸ ὑπήκουον ἐμποιοῦντος, τοῦ δὲ θυμοῦ τὸ ἀν-
δρεῖον, τῆς δειλίας δὲ τὴν ἀσφάλειαν, τῆς δὲ ἐπιθυ-
μητικῆς ὁρμῆς τὴν θέαν τε καὶ ἀκήρατον ἡμῖν ἡδο-
νὴν προσενοῦσης. Εἰ δὲ ἀποβάλοι (68) τὰς ἡνίας
ὁ λόγος, καὶ οἷον τις ἡνίοχος ἐμπλακεῖς τῷ ἄρματι
κατόπιν ὑπ' αὐτοῦ σύροιο, ἐκεῖ (69) ἀπαγόμενος
δοῦπερ ἂν ἡ ἀλογος κίνησις τῶν ὑπερφυγμένων φέ-
ρει (70), τότε εἰς πάθος αἱ ὁρμαὶ καταστρέφονται,
οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τοῖς (71) ἀλόγοις ἐστὶν ἰδεῖν. Ἐπεὶ (72)
γὰρ οὐκ ἐπιστατεῖ λογισμοῖς (73) τοῖς φυσικῶς αὐ-
τοῖς ἐγκωμιαζομένης (74) κινήσεως, τὰ μὲν θυμῶδῃ
τῶν ζώων ἐν ἀλλήλοις φθίρεται (75) τῷ θυμῷ στρα-
τηγούμενα· τὰ δὲ πολὺσάρκα τε καὶ θυνάτα εἰς οὐ-
δὲν οἰκεῖον ἀγαθὸν ἀπώτατο γίνεσθαι δυνάμεως, κτήμα
τοῦ λογιζομένου διὰ τὴν ἀλογίαν γινόμενα· ἡ τε τῆς ἐπι-
θυμίας καὶ τῆς ἡδονῆς ἐνέργεια περὶ οὐδὲν τῶν ὑψη-
λῶν (76) ἀσχολοῦται (77)· οὐτε ἄλλο τι τῶν ἐν αὐ-
τοῖς (78) θεωρουμένων λόγῳ τινὶ πρὸς τὸ λυσιτελοῦν
διεξάγεται. Οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν εἰ μὴ πρὸς τὸ δέον
ἄγοιτο ταῦτα διὰ τοῦ λογισμοῦ, ἀλλ' ἐπικρατοῖ τῆς
τοῦ νοῦ δυναστείας τὰ πάθη, πρὸς τὸ ἀλογόν τε καὶ
ἀνόητον μεταβαλὼν (79) ὁ ἀνθρώπος, ἀπὸ τοῦ δια-
νοητικοῦ καὶ θεοειδοῦς τῇ ὁρμῇ τῶν τοιούτων παθη-

Hæc autem sunt, quæcunque in nobis existentia,
πίθη, id est affectus, passionēs, sive perturbationes,
et motus dicuntur : quæ non omnino mali alienius
causa humanæ contributa naturæ sunt (nam alio-
qui Creatori causa malorum assignari posset, si il-
line peccatorum necessariæ causæ simul in naturam
collatæ essent), sed certo quodam usu voluntatis
et arbitrii, vel virtutis vel vitii instrumenta tales
animi motus existunt. Quemadmodum ferrum dum
ex sententia artificis cuditur, quocunque ferramen-
tum artificis animo voluntas destinaverit, ad id
etiam formatur, et vel gladius vel rustici alicujus
operis instrumentum fit. Ergo siquidem ratio quæ
præcipua nimirum naturæ nostræ pars est eorum
quæ extrinsecus nobis superinducta et insinuatæ
sunt principatum obtineat (quemadmodum etiam
Scripturæ sermo per ænigma tectamque orationem
subinnuit, omnibus brutis et rationis expertibus
præesse jubens), nullus ejusmodi motus nobis ad
vitii ministerium efficax fuerit : metu quidem obe-
dientiam, ira vero fortitudinem ; timiditate cautio-
nem atque securitatem ingenerante ; cupiditatis
item impetu divinam simul et immortalē nobis
voluptatem conciliante. Sin autem ratio habenas
amittat et tanquam auriga aliquis implicitus cur-
rui retro ab eo trahatur, illoque abripiatur quo-
cunque eum rationis expertus motus jumentorum
auferat, tunc in perturbationem appetitiones con-
vertuntur, quale nimirum etiam in brutis videre
licet. Quoniam enim ratio naturaliter eis insitæ
motiōni non præstat, ea quidem animalia, quæ ad
iram prona atque proclivia sunt, irā dūcente atque
concitante sese invicem conficiunt ; quæ autem
carnosa sunt ac viribus pollent, dum propter
rationis defectum ratione præditi quasi mancipia
ac prædæ sunt, nullum proprium suarum virium
commodum sentiunt ; cupiditatis quoque atque
voluptatis efficientia in nulla re sublimi occupa-
ta est ; neque aliud quidquam eorum quæ in his
animadvertuntur, ratione aliqua ad id quod pro-

(58) Ὡς delent A B.

(58*) Καὶ πρὸς. Καὶ delet B.

(59) Τούτων. A τούτων.

(60) Ἡ. H B.

(61) Ἐχη. A in textu εἶχεν, in margine ἔχει.

(62) Ἐθετο. A B ἐθέλη.

(63) Ἡ τί. B ἡ τι.

(64) Γινόμενος. B γινόμενον. A in textu κινού-
μενος, in margine γινόμενος.

(65) Φύσεως. A B addunt ἡμῶν.

(66) Ἐξωθεν. A addit ἡμῖν.

(67) Κινήματων. B νοημάτων ἐν.

(68) Ἀποβάλοι. A ἀποβάλλοι.

(69) Ἐκεῖ. B ἐκεῖθεν.

(70) Φέρει. A B φέρη.

(71) Ἐπὶ τοῖς. A B ἐν τοῖς.

(72) Ἐπεὶ. B ἐπειδὴ.

(73) Λογισμοῖς. B λογισμός.

(74) Ἐγκωμιαζομ. A B ἐγκυμμένης.

(75) Φθίρεται. B φέρεται.

(76) Ὑψηλῶν. A in margine ὑψηλοτέρων.

(77) Ἀσχολοῦται. A B ἀσχολεῖται.

(78) Αὐτοῖς. A in margine ταῖς.

(79) Μεταβαλὼν. B μεταβαλῖν. A in margine δια-
βαλῖν.

sit et expediat deducitur. Idem in nobis nisi A μάτων ἀποκτηνοῦμενος.—Γ. Ἐγὼ δὲ καὶ σφόδρα (80) περὶ τὰ εἰρημένα διατεθεὶς. Ἀρχεῖ (81) μὲν, ἔφη, παντὶ τῷ γε νοῦν ἔχοντι φιλῶς οὕτως καὶ ἀκατασκευάως δι' ἀκολούθου προσελθὼν ὁ λόγος, εὖ ἔχειν θέλει καὶ μηδαμῶς παρεσφάλλαι τῆς ἀληθείας.

— G. Ego vero admodum bene erga ea quæ dicta erant affectus, Sufficit quidem, inquam, cuivis certe cordato ita nude atque simpliciter, nulla adhibita probatione, per consequentia consentaneæque progressa oratio, ut recta esse, et nusquam a veritate aberrare videatur.

Sed quoniam iis qui in artium quidem compendiis atque instrumentis artificiosis argumentis exercitati sunt, ratio demonstrationum ad fidem faciendam sufficere videtur: nobis vero dubium non est, quin omnibus artificiosis conclusionibus ad fidem faciendam magis idoneum sit, ac plus virium habere debeat id, quod per sacra Scripturæ documenta apparet: præter ea quæ dicta sunt, querendum esse opinor, an divinitus suggesta ac tradita doctrina concordet atque ab iis non discrepet. — M. Atque illa: Ecquis, inquit, contradixerit, quin in eo solo, cui Scripturarum testimonii adest sigillum, veritas ponenda sit? Quocirca si oportet etiam evangelicæ doctrinæ nonnihil ad patrocinium atque defensionem huius dogmatis atque sententiæ adhibere, non intempestiva nobis fuerit zizaniorum similitudinis consideratio. Spargebat enim illic paterfamilias bonum semen (nos autem familia plane sumus): observato autem tempore quo homines dormirent, inimicus in eo, quod aptum erat ad nutriendum, interjecto inter frumentum zizanio, semen inutile sparsit. Eaque semina alterum una cum altero simul germinaverunt et enata sunt. Fieri enim non poterat, ut semen, quod inter ipsum frumentum coniectum erat, una cum illo non existeret ac germinaret. Velat autem præses et inspector segetis ministros evellere id quod inutile erat, propterea quod in radice contraria inter se coaluissent atque concreta essent, ne una cum alieno id quod ad nutriendum aptum esset evelleretur. Tales enim animæ appetitus et impetus per bona semina Scripturam ostendere putamus: quorum seminum unumquodque si ad bonum duntaxat excoleretur, virtutis fructum nobis prorsus produceret. Sed quoniam juxta hæc inspersus est error circa iudicium boni

Ἐπεὶ δὲ τοῖς μὲν τὰς τεχνικὰς ἐφόδους μεμελετηκόσι τῶν ἀποδείξεων, ὁ συλλογισμὸς ἱκανὸς (82) εἰς πίστιν δοκεῖ· ἡμῖν δὲ πάντων τῶν τεχνικῶν συμπερασμάτων ἕξιν (83) πιστότερον εἶναι ὁμολογεῖτο (84) τὸ διὰ τῶν ἱερῶν τῆς Γραφῆς (85) διδασμάτων ἀναφαίνονμενον· ζητεῖν οἶμαι δεῖν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοισι, εἰ ἡ θεόπνευστος διδασκαλία τοῦτοις (86) συμφέρεται (87).—M. Ἡ δὲ (88), Κἀν τίς ἀνάντεποι, φησὶ, μὴ οὐχὶ ἐν τούτῳ μόνῳ τὴν ἀλήθειαν τιθέσθω (89), ᾧ (90) σφραγὶς ἔπεται τῆς γραφικῆς (91) μαρτυρίας; Οὐκοῦν εἰ χρεὶ τι καὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας πρὸς τὴν τοῦ δόγματος τούτου συνηγορίαν παραληφθῆναι, οὐκ ἀπὸ καιροῦ γένοιτο· ἂν ἡμῖν τῆς παραβολῆς τῶν ζιζανίων ἡ θεωρία. Ἐσπεῖρε γὰρ ἐκεῖ τὸ καλὸν σπέρμα ὁ οἰκοδεσπότης (ἡμεῖς δὲ πάντως ὁ οἶκος [92] ἐσμεν)· καθεδόντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἐπιφυλάξας ἐνέσπειρεν ὁ ἐχθρὸς τῷ τροφίμῳ τὸ ἀχρηστον, αὐτῷ τῷ σίτῳ κατὰ τὸ μέσον ἐνθεὶς τὸ ζιζάνιον. Καὶ συνεδλάστησαν (93) ἀλλήλους τὰ σπέρματα. Οὐ γὰρ ἦν δυνατόν τὸ αὐτῷ τῷ σίτῳ ἐντεθεὶν σπέρμα (94) μὴ σὺν ἐκείνῳ βλαστῆσαι. Κωλύει δὲ τοὺς ὑπηρέτας ὁ τῆς γεωργίας ἔφορος μὴ (95) ἀποτιλλεῖν τὸ ἀχρηστον διὰ τὴν ἐν τῇ βίβλῃ τῶν ἐναντίων συμφύλιν, ὥς ἂν μὴ τὸ ἀλλότριον (96) συνεκτίψει (97) τὸ τροφίμον. Τὰς γὰρ τοιαύτας τῆς ψυχῆς ὁρμὰς διὰ τῶν καλῶν σπερμάτων οἰόμεθα τὸν λόγον ἐνδείκνυσθαι, ὧν ἕκαστον, εἰ μόνον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐγεωργεῖτο, τὸν τῆς ἀρετῆς ἐν ἡμῖν (98) καρπὸν πάντως ἐδλάστησεν. Ἐπειδὴ (99) δὲ παρενοσπάρη τοῦτοις ἡ περὶ τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν δι' ἀμαρτίαν (1), καὶ τὸ ἐντως καὶ μόνον κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν καλὸν, διὰ τοῦ συναναφύεντος βλαστοῦ τῆς ἀπάτης ἐπεσκοτίσθη (2)· (τὸ γὰρ ἐπιθυμητικὸν οὐ πρὸς τὸ φύσει (3) καλὸν οὐ χάριν (4) κατεσπάρη ἡμῖν ἐφύη (5) τε καὶ ἀνέδραμεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κτηνώδες καὶ ἀλογον τὸν βλαστον μετεποίησε τῆς περὶ τὸ καλὸν ἀκρισίας, πρὸς τοῦτο

(80) Καὶ σφόδρα. Καὶ delent A B.

(81) Ἀρχεῖ. A B ἀρχεῖν.

(82) Ἰκανός. A ἱκανός.

(83) Ἐξιν πιστότερον. A B ἄξιον πιστότερον.

(84) Ὁμολογεῖτο. A B ὁμολογεῖται.

(85) Τῆς Γραφῆς. B delet.

(86) Τούτοις. A B delent.

(87) Συμφέρεται. A in margine ἐμφέρεται.

(88) Ἡ δὲ. A εἰ δὲ καὶ τις ἂν, in margine ἡ δὲ καὶ τις. B delet ἂν.

(89) Τιθέσθω. B τιθεσθαί.

(90) ᾧ. A in textu ὧς, in margine ᾧ.

(91) Τῆς γραφικῆς. B ἐκ τῆς γρ.

(92) Ὁ οἶκος. A in margine ὁ κόκκος.

(93) Συνεδλάστησαν. A B συνεδλάστησεν.

(94) Σπέρμα delet B.

(95) Μὴ. A μὴ καὶ σὺν, B μὴ οὐ σὺν.

(96) Τὸ ἀλλότριον. A τὸ ἄλλοτριον.

(97) Συνεκτίψει. A in textu συγκαταλύη, in margine συνεκτελεῖ. B συνεκταλεῖ.

(98) Ἐν ἡμῖν. A ἂν ἡμῖν.

(99) Ἐπειδὴ. B ἐπεὶ.

(1) Δι' ἀμαρτίαν. A B διαμαρτία.

(2) Ἐπεσκοτίσθη. A in textu ἐπεσκοτώθη, in margine ἐπεσκοτίσθη.

(3) Ἰδὲ φύσει. A τὸ καὶ τῇ φύσει, B τὸ τῇ φύσει.

(4) Οὐ χάριν. B οὐ καὶ χάριν.

(5) Ἐφύη. B ἐνεφύη.

τὴν τῆς ἐπιθυμίας ἐνεγκούσαν (6) ὁρμήν. Ὡσαύτως A καὶ τὸ τοῦ θυμοῦ σπέρμα οὐ πρὸς ἀνδρείαν ἐστούμε-
 σαν (7), ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν (8) ὁμοφύλων μάχην
 ἐξώπλισεν· ἥ τε τῆς ἀγάπης δύναμις τῶν νοητῶν (9)
 ἀπέστη, περὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀπάλαυσιν πέρα τοῦ
 μέτρου ὀλομανήσασα (10), καὶ τὰ ἄλλα τὸν αὐτὸν (11)
 τρόπον, τοὺς χειρόνας βλαστοὺς ἀντὶ τῶν κραιττόνων
 ἐξήνθησεν·) τοῦτο χάριν ἀφίησιν ὁ σοφὸς γεωργὸς
 τὸ ἐμφυεῖν τῷ σπέρματι βλάστημα ἐν αὐτῷ εἶναι,
 προμηθεῖα τοῦ μὴ γυμνωθῆναι τῶν κραιττόνων ἡμᾶς,
 καθόλου τῆς ἐπιθυμίας τῷ ἀρχήσῃ βλαστῷ συνεκρι-
 ζωθείσης. Εἰ γὰρ τοῦτο πάθῃ (12) ἡ φύσις (13), τί
 ἔσται τὸ ἐπαῖρον ἡμᾶς πρὸς τὴν τῶν ἐπουρανίων (14)
 συνάρεϊαν; ἡ τῆς ἀγάπης ἀφαιρεθείσης (15), τίνι
 τρόπῳ πρὸς τὸ θεῖον συναφθῆσόμεθα; Τοῦ δὲ θυμοῦ
 κατασκευασθέντος (16), ποῖον ὄπλον κατὰ τοῦ προσ-
 παλαίνοντος ἔξομεν; Ἐφίησι (17) τοῖνον τὰ νόθα τῶν
 σπερμάτων ἐν ἡμῖν ὁ γεωργός, οὐχ ὡς ἀεὶ (18) κατα-
 κρατεῖν τῆς τιμιωτέρας σποράς, ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν
 ἄρουραν (οὕτω γὰρ τὴν καρδίαν τροπικῶς (19) ὀνο-
 μάζει) διὰ τῆς ἐγκειμένης αὐτῇ φυσικῆς (20) δυνά-
 μως, ἥτις ἐστὶν ὁ-λογιστὸς, τὸ μὲν ἐξηρᾶναι τῶν
 βλαστημάτων, τὸ δὲ κάρπιμον καὶ εὐθαλὲς ἀπεργά-
 σασθαι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, τῷ πυρὶ τὴν τῆς
 γεωργίας διάκρισιν ταμιεύεται.

gemur? Ira item extincta, quibus armis adversus reluctantem utemur? Relinquit igitur in nobis agri-
 cola semina adulterina, non ut semper praevaleant adversus pretiosiore[m] segetem, sed ut ipsa tellus (ita
 enim allegorice ac per modum translationis cor nominat) per insitam ei vim naturalem, quae est ratio,
 aliud quidem germen arefaciat et exsiccat, aliud vero floridum atque frugiferum efficiat: quodsi id factum
 non fuerit, igni discrimen agri proventus faciendum reservat.

Ὁμοιοῦν εἰ μὲν τις τοιοῦτος κατὰ τὸν δέοντα χρῆ-
 σαι (21) λόγον, ἐν αὐτῷ (22) λαμβάνηται (23) ἐκεῖνα,
 καὶ μὴ αὐτὸς ἐν ἐκείνοις, ἀλλ' (24) ὅσῳ τὴν βασιλεὺς
 τῇ πολυχειρίᾳ τῶν ὑπηκόων συνεργῶ χρώμενος, ῥᾶρον
 κατορθώσει (25) τὸ κατ' ἀρετὴν σπουδάζομενον. Εἰ
 δὲ ἐκείνοις (26) γένοιτο, καθάπερ δούλων τινῶν ἐπα-
 ναστάντων τῷ κεκτημένῳ, καὶ ἐξ ὧν δραποδιοθεῖ (27)
 ταῖς δουλικάς ἐπινοίας (28) ἀγέννωσ' ὑποκύψαι (29),
 καὶ κτήμα γένοιτο τῶν ὑπερευγμένων κατὰ τὴν φύ-
 σιν αὐτῶν, πρὸς ἐκεῖνα κατ' ἀνάγκην μετατεθῆσεται,
 πρὸς ἅπερ ἂν ἡ ἐπικράτης τῶν καθηγουμένων
 βιάζεται (30). Εἰ δὲ (31) ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρό-
 πον, οὕτε ἀρετὴν, οὕτε κακίαν ἐπ' αὐτῶν ταῦτα ἀπο-
 φανούμεθα, ὅσα κινήματα τῆς ψυχῆς ὄντα ἐπὶ τῇ
 ἐξουσίᾳ τῶν χρωμένων κείται, ἡ καλῶς ἢ ἐτέρως; (32)
 ἔχειν. Ἄλλ' ὅταν μὲν αὐτοῖς πρὸς τὸ κρεῖττον ἡ

A et honesti, atque id quod reipsa ac solum ex sui
 natura bonum ac rectum est, per germen fraudis
 et erroris, quod una excrevit, obtenebratum et
 obscuratum est: (nam concupiscendi vis non ad
 id, quod natura bonum et honestum est, cujus
 gratia nobis etiam insita est, enata est et excrevit,
 sed ad bestialem pecorinamque et rationis exper-
 tem naturam, eo appetitum et imperium cupidi-
 tatis rapiente, pravo circa bonum ac rectum ju-
 dicio, germen transmutavit. Itidem irae quoque
 semen non ad fortitudinem exacuit, sed ad pu-
 gnandum cum popularibus ac proximis nos arma-
 vit; itemque dilectionis vis ab iis, quae mente
 percipiuntur, discessit, et in fruendo rebus sub
 sensum cadentibus et materialibus ultra modum
 insanivit atque debacchata est, ceteraque eodem
 modo pejora pro melioribus germina produxe-
 runt:) idcirco prudens agricola germen innatum
 semini in eo inesse sinit, id providens atque ca-
 vens ne melioribus nudetur, si una cum inutili
 germine cupiditas penitus fuerit extirpata. Si
 hoc enim acciderit humanae naturae, quid erit quod
 nos erigat et incitet ad coelestium conjunctionem
 atque propinquitatem? aut sublata dilectione, qua
 ratione cum divino numine copulabimur et conjun-

Quocirca si quidem aliquis his recte et ita ut ratio
 postulat utatur, et in sese quidem recipiat ea, non
 autem ipse in potestate illorum redigatur, sed
 tanquam rex aliquis magna manu subditorum ad-
 jutrice utatur, facilius assecutus fuerit id quod
 cum virtute efficere conetur. Sin autem quemad-
 modum fieri solet, cum servi aliqui adversus do-
 minum insurgunt, illis obnoxius fuerit, et servili
 arrogantiae atque confidentiae degeneri abjectoquo
 animo succumbens, servus et mancipium eorum
 factus sit, quae natura ei subjecta sunt, ad ea ne-
 cessario traducetur, quo vis regentium eum impu-
 lerit. Quod si haec ita sunt, neque virtutem neque
 vitium per sese haec esse pronuntiabimus, quae
 cum animae motus sint, in potestate et arbitrio
 utentium situm est, recte an pravi sint. Sed

- (6) Ἐνεγκούσαν. A B ἐνεγκούσης.
 (7) Ἐστούμεσαν. B ἀνεστόμωσαν.
 (8) Τὴν τῶν. Τὴν delet A.
 (9) Τῶν νοητῶν delet B.
 (10) Ὀλομανήσασα. A B ὀλομανήσασα.
 (11) Τὸν αὐτὸν. A et B praemittunt κατὰ.
 (12) Πάθῃ. A πάθοι.
 (13) Ἡ φύσις. A addit ἀνθρωπίνην.
 (14) Ἐπουρανίων. A οὐρανίων.
 (15) Ἀφαιρεθ. A ἀναγρεθείσης.
 (16) Κατασκευασθέντος. A in textu κατασ-
 σθέντος, in margine ἀποσβεσθέντος.
 (17) Ἐφίησι. A ἀφίησι.
 (18) Ἀεὶ. A εἰσαεῖ.
 (19) Τὴν καρδ. τροπ. B τροπικῶς; τ. καρδ.

- (20) Αὐτῇ φυσικῆς. Αὐτῷ φυσικῶς.
 (21) Χρήσαι. A in textu χρήσεται, in margine χρῆ-
 σαιτο.
 (22) Ἐν αὐτῷ. A ἐν αὐτῷ.
 (23) Λαμβάνεται. A B λαμβάνων.
 (24) Ἄλλ'. B γενόμενος.
 (25) Κατορθώσει. A in margine κατορθώσει.
 (26) Ἐκείνοις. B ἐπ' ἐκείνοις.
 (27) Ἐξ ὧν δραποδ. A ἐξανδροποδιοθεῖ καὶ, B ἐξ-
 ἀνδροποδιοθεῖ.
 (28) Ἐπινοίας. A ἀπονοίας.
 (29) Ὑποκύψαι. A B υποκύψας.
 (30) Βιάζεται. A βιάζεται.
 (31) Δέ. B δὲ.
 (32) Ἐτέρως. A πρὸς ὡς.

quando motus eorum ad bonum inclinat, laudum materia existunt, ut Danieli cupiditas ac desiderium, et ira Phineeo, eique qui recte lugeat, dolor. Sin autem ad deterius propendunt, tunc affectus ac perturbationes et sunt et nominantur. — G. Ego vero, cum his expositis quievisset, et exiguum quiddam spatii intercedere sermoni passa esset, atque ipse mente collegissem ea quae dicta erant, rursus ad priorem consequentiam sermonis cucurri, quo asserebatur fieri posse ut dissoluto corpore anima esset in elementis; atque ita ad magistram: Ubi est, inquam, illud quod vulgo passim jactatur Orci et inferni nomen: quod multum quidem in consuetudine vitae, multum item in scriptis tum externis tum nostris circumfertur; in quem infernum tanquam in quoddam receptaculum omnes hinc putant animas transmigrare? Non enim elementa Orcum et infernum dixeris. — M. Ac magistra: Videris, inquit, non admodum attendis, et animum sermoni adhibuisse. Cum enim dicerem translationem animae ex eo quod videtur, fieri ad id quod non videtur, nihil putabam me praetermisisse quod de inferno quaeretur. Nec enim aliud quidpiam mihi videtur tum in externorum libris, tum in divina Scriptura per hoc nomen significari, in quo animas esse dicunt, praeterquam in id quod et obscurum est et non videtur, transitionem. — G. Et qua ratione subterraneum, inquam, locum nonnulli ita dici existimant, atque illum in sese animas quasi hospitio excipere, tanquam receptaculum quoddam ad recipiendum ejusmodi naturam aptum et idoneum, quod eas quae jam ex humana vita evolaverint, ad se attrahat?

M. At nihilo magis, inquit magistra, per hanc opinionem sententia atque doctrina nostra infirmabitur et laedetur, etiamsi vera tua oratio est. Nam propterea quod vertex coelestis secum continuus et indissolubilis est, omnia intra suum circulum et ambitum cohibens atque coercens, et terra quaeque circa eam animadvertuntur in medio suspensa sunt, et omnium quae in orbem voluntur motus circa id quod stabile firmumque ac solidum est sit, omnino necesse est, inquit, ut quidquid unicuique elementorum circa superam partem terrae accidit, id etiam circa oppositam contingat, quippe cum una eademque natura circum totam

κίνησις ἢ ἐπαίνων γίνεσθαι (33) ὕλην, ὡς τῷ Δανιὴλ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τῷ Φινεὲς τὸν θυμὸν, καὶ τῷ καλῶς πενθοῦντι τὴν λύπην. Εἰ δὲ πρὸς τὸ χεῖρον γένοιτο ἡ ῥοπή, τότε πάθῃ γίνεσθαι ταῦτα καὶ ὀνομάζεσθαι (34). — Γ. Ἐγὼ (35), ταῦτα διεξελοῦσθαι (36), ἐπεὶ παυσανμένη βραχὺ τι ἔδωκε τῷ λόγῳ διαλεπῆναι, καὶ συνελεξάμην τῇ διανοίᾳ τὰ εἰρημένα, πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν διέδραμον (37) ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ἐν ᾧ κατεσκευάζετο, μὴ ἀδύνατον εἶναι τὴν ψυχὴν διαλυθέντος τοῦ σώματος ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι. Καὶ τοῦτο εἶπον πρὸς τὴν διδάσκαλον (38). Ποῦ ἐκεῖνο τὸ πολυθρύλλητον τοῦ ἄδου ὄνομα· πολὺ μὲν ἐν τῇ συνθεῇ τοῦ βίου, πολὺ δὲ ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταῖς τε ἔξωθεν καὶ ταῖς ἡμετέραις περιφερόμενον, εἰς δὲ πάντες ὁφονται καθάπερ δοχεῖον (39) ἐνθὲν δὲ τὰς ψυχὰς μετανίστασθαι; Οὐ γὰρ ἂν τὰ στοιχεῖα τὸν ἄδην λέγοις. — Μ. Καὶ ἡ διδάσκαλος (40), ἄλλος ἢ (41) φησί, μὴ λίαν προσεσχηκώς τῷ λόγῳ. Τὴν γὰρ ἐκ τοῦ ὁρωμένου πρὸς τὸ ἀεὶδὲς μετὰστασιν τῆς ψυχῆς ἐλποῦσα, οὐδὲν ὥρην ἀπολελοιπέναι (42) εἰς τὸ περὶ τοῦ ἄδου ζητούμενον. Οὐδὲν (43) ἄλλο τί μοι δοκεῖ παρὰ τε τῶν ἔξωθεν καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ὄνομα τοῦτο διασημαίνειν, ἐν ᾧ τὰς ψυχὰς γίνεσθαι λέγουσι, πλην (44) εἰς τὸ ἀεὶδὲς καὶ ἀφανὲς (45) μετέχουσιν. — Γ. Καὶ πῶς, εἶπον (46), τὸν ὑποχθόνιον χώρον ὁφονται τινες οὕτω λέγεσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ κακείνων (47) τὰς ψυχὰς πανδοχεῖσθαι, καθάπερ τι χώρημα τῆς τοιαύτης φύσεως δεκτικὸν τὰς ἀποπτάσας ἤδη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκόμενον;

C μινον; naturam aptum et idoneum, quod eas quae jam ex humana vita evolaverint, ad se attrahat? M. Ἄλλ' οὐδὲν μέλλον, φησὶν ἡ διδάσκαλος, τὸ δόγμα διὰ τῆς ὑπονοίας ταυτῆς παραβλασθήσεται (48), καὶ (49) ἀληθὲς ὁ λόγος ὁ κατὰ σέ. Εἰ γὰρ συνεχῇ (50) τε πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀδιόσπαστον εἶναι τὸν οὐράνιον πόλον τῷ ἰδίῳ κύκλῳ πάντα ἐμπεριέχοντα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τὴν γῆν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν αἰωρεῖσθαι, καὶ πάντως (51) κυκλοφοροῦμενον τὴν κίνησιν περὶ τὸ ἐστὼς καὶ πάγιον γίνεσθαι, ἀνάγκη πᾶσα, φησὶν (52), ὅτι περ ἂν ἐκάστω (53) ἐκ τῶν στοιχείων ἢ κατὰ τὸ ἄνω τῆς γῆς μέρος, τοῦτο (54) κατὰ τὸ ἀντικείμενον εἶναι, μιᾶς τῆς οὐσίας (55) ὁλὸν αὐτῆς τὸν ὅγκον ἐν κύκλῳ περιθεούσης. Καὶ ὥσπερ ὑπὲρ (56) τοῦ ἡλίου φανέντος ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς στρέφεται (57) ἡ

(33) Γίνεσθαι. A γίνεσθαι.

(34) Ὀνομάζεσθαι. A ὀνομάζεται.

(35) Ἐγὼ. B ἐγὼ δέ.

(36) Διεξελοῦσθαι. A in margine διεξελοῦσθαι.

(37) Διέδραμον. A in textu ἀνέδραμον, in margine ἔδραμον.

(38) Εἶπον π. τ. δ. B πρὸς τ. δ. ε.

(39) Δοχεῖον. A B praemittunt εἰς τι.

(40) Καὶ ἡ διδάσκα. In textu, καὶ εἰ ὁ ἄλλος εἰ μὴ λίαν, in margine καὶ ἡ διδάσκαλος φησὶ, ἄλλος εἰ μὴ λίαν.

(41) Ἦ. B εἰ, ubi et deest sequens φησὶ.

(42) Ἀπολελοιπέναι. A ἐλλειλοπέναι.

(43) Οὐδέν. A οὐδὲ γάρ.

(44) Πλήν. A πλην τῆν.

(45) Εἰς τὸ ἀ. καὶ δ. A B εἰς τὸ ἀφανὲς τε καὶ ἀεὶδὲς μεταχώρησιν.

(46) Εἶπον. A addit ἐγὼ.

(47) Ἐν αὐτῷ κακείνων. B κακείνων ἐν αὐτῷ. Ita et A qui in margine habet, ἐν αὐτῷ τε κακείνων τὰς ψυχὰς πανδοχεῖσθαι.

(48) Παραβλασθήσεται. B παραβληθῇ.

(49) Κἄν. A B εἰ γάρ.

(50) Εἰ γὰρ συνεχῇ. A τὸ συνεχῇ.

(51) Πάντως. A B πάντων τῶν.

(52) Φησὶν. B φησ.

(53) Ἐκάστω delent A B. A in margine ἐκάστω στοιχείων.

(54) Τοῦτο. A τοῦτο καὶ.

(55) Οὐσίας. A καὶ τῆς αὐτῆς.

(56) Ὑπὲρ. A ὑπὲρ γῆς in textu; in margine ὑπὲρ γῆν, quod idem habet et B.

(57) Στρέφεται. A τρέπεται, B τρέφεται.

σκιὰ τοῦ σφαιροειδοῦς σχήματος, οὐ δυναμένου κατ' αὐτόν (58) ἐν κύκλῳ διαληφθῆναι τῇ τῆς ἀκτίνος περιβολῇ, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, καθ' ὅπερ ἂν τῆς γῆς μέρος προσβάλλῃ (59) ταῖς ἀκτίσιν ὁ ἥλιος, κατὰ τινος κέντρου πάντως ἐπὶ τῆς σφαίρας γινόμενος, πρὸς τὴν (60) εὐθείαν διάμετρον κατὰ τὸ ἕτερον πέρας σκότος ἔσται· καὶ οὕτω κατὰ τὸ διηγεῖσθαι, τῷ ἡλιακῷ ὁρόμῳ (61) ἐπὶ τὸ ἀντικείμενον τῇ τῆς ἀκτίνος εὐθείᾳ συμπεριδεύει τὸ σκότος, ὥστε κατὰ τὸ ἴσον, τὸν τε ὑπέργειον, καὶ τὸν ὑπόγειον τόπον ἀνὰ μέρος γίνεσθαι ἐν φωτὶ τε καὶ σκότει (62)· οὕτως εἰκὸς καὶ τὰλλα (63) πάντα ὅτιπερ ἂν στοιχειωδῶς ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἡμισφαίριῳ τῆς γῆς θεωρεῖται, τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τὸ ἕτερον εἶναι μὴ ἀμφοτέλλειν. Μιᾶς δὲ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσῆς κατὰ πᾶν (64) τῆς γῆς μέρος τῆς τῶν στοιχείων περιβολῆς, οὕτε ἀντιλέγειν, οὕτε συναγορεύειν οἶμαι δεῖν τοῖς περὶ τούτων ἐνισταμένοις, ὡς δέον ἢ τοῦτόν, ἢ τὸν καταχθόνιον τόπον ἀποτετάχθαι οἰεσθαι ταῖς τῶν σωμάτων ἐκλυθεῖσαις ψυχαῖς. Ἔως γὰρ ἂν μὴ παρακινῶν τὸ προηγούμενον δόγμα ἢ ἐνστάσις περὶ τοῦ εἶναι μετὰ τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν τὰς ψυχὰς, οὐδὲν περὶ τόπου ὃ ἡμετέρος λόγος διενεχθήσεται, μόνον (65) σωμάτων ὅσον εἶναι τὴν ἐπὶ τόπου θέσιν καταλαμβάνων· ψυχὴν δὲ ἀσώματον οὔσαν, μηδεμίαν ἀνάγκην ἔχειν ἐκ φύσεως τόποις τισὶν ἐγκατέχεσθαι.

degitur, animæ sint, pervertere ac labefactare non movebit oratio, quæ corporum duntaxat propriam quæ incorporea sit, nulla naturæ necessitate certis quibusdam locis detineri.

Γ. Τί οὖν, εἶπον, εἰ τὸν Ἀπόστολον ὃ ἀντιλέγω προσβάλλοιτο (66), πᾶσαν λέγοντα τὴν λογικὴν κτίσιν ἐν τῇ τοῦ παντὸς ἀπακαταστάσει πρὸς τὸν τοῦ παντὸς ἐξηγούμενον βλέπειν, ἐν οἷς (67) καταχθόνιον μνημονεύει τινῶν δι' Ἐπιστολῆς πρὸς Φιλιππησίους εἰπόν· ὅτι αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψαι ἐπουράνιων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθόνιων; — Μ. Ἐπιμενοῦμεν τῷ δόγματι, φησὶν ἡ διδασκαλος, καὶ ταῦτα λεγόντων ἀκούωμεν, περὶ μέντοι (68) τοῦ εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἀντιλέγοντα σύμφηρον ἔχοντες, περὶ τόπου (69), καθὼς ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται, οὐκ ἐνιστάμενοι. — Γ. Τοῖς οὖν ἐπιζητοῦσιν, εἶπον, τὴν ἀποστολικὴν (70) ἐν τῇ φωνῇ ταύτῃ (71) διάνοιαν, τί ἂν τις εἴπῃ, εἰπερ τῆς τοπικῆς σημασίας ἀποκινῶν (72) τὴν λέξιν; — Μ. Ἡ δὲ, Ὅ μοι δοκεῖ, φησὶν, ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τοπικῶς τὴν νοερὰν διακρίνων οὔσαν, τὸ μὲν ἐπουράνιον, τὸ δὲ ἐπίγειον, τὸ δὲ καταχθόνιον ὀνομάσαι (73). Ἀλλ' ἐπεὶ δὲ τρεῖς τῆς λογικῆς φύσεως εἰσι καταστάσεις ἡμῖν (74), ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀσώματον λαχοῦσαι (75) ζωὴν, ἣν ἀγγελικὴν ὀνομάζομεν· ἡ δὲ πρὸς τὴν σάρκα

A ejus molem feratur atque volvatur. Et quemadmodum super terram apparente sole, ad subjectam ei infernam ejus partem umbra versatur, propterea quod globosa figura non possit undique eodem tempore ab radii amplexu comprehendere, sed prorsus necesse est ut ad quamcunque terræ partem sol radio admovertit, in quodam puncto prorsus in globo terræ versans, ad rectam lineam demetientem, quæ διάμετρος dicitur, circa alteram terræ extremitatem tenebræ sint; atque ita perpetuo una cum cursu solari supra oppositam rectæ radii lineæ partem tenebræ vagentur, adeo ut æquabiliter et inferus et superus terræ locus invicem tum tenebris obducti, tum luce illustrati sint: ita par et consentaneum est non dubitare quinetiam in cæteris omnibus quodcunque juxta naturam elementorum in nostro hemisphærio terræ animadvertitur, idem etiam in altero quoque hemisphærio sit. Cum autem per omnem partem terræ unus et idem amplexus elementorum sit, neque contradicendum, neque patrocinandum arbitror iis qui hanc quæestionem urgent, quod oportet existimare vel hunc, vel subterraneum locum destinatum et attributum esse animis corpore solutis. Nam quando urgendo et instando primariam præcipuamque doctrinam, nempe quod post vitam quæ in carne conabitur, nullam de loco controversiam nostra esse in loco positionem comprehendit, animam vero

C. Quid igitur, inquam, si Apostolum adversarius producat, dicentem quod omnis creatura particeps rationis in restitutione universalis præsidem universarum rerum observatura sit: ubi etiam subterraneorum nonnullorum Epistola ad Philippenses meminit his verbis: Ipsi omne genu flectetur, cælestium, terrestrium et subterraneorum? — M. Permanebimus ac perseverabimus, inquit magistra, in certa stabilitate sententia, etiam si audiamus hæc dicentes, quippe cum de eo quidem quod anima sit, etiam adversarium concordantem et assentientem habeamus, de loco autem ubi versatura sit, sicut in superioribus dictum est, non repugnemus. — G. Quid ergo requiruntibus, inquam, apostolicam in hac voce sententiam aliquis dixerit, an quod attinet ad loci significationem, dictionem removeat? — M. Illa vero: Non videtur mihi divinus, inquit, Apostolus ratione loci naturam mente atque intelligentia præditam discernens atque distinguens, aliud quidem cæleste, aliud vero terrestre, aliud item subterraneum

(58) Κατ' αὐτόν. Α κατὰ ταῦτόν.

(59) Προσβάλλῃ. Α Β προσβάλλ.

(60) Πρὸς τὴν. Β ἐπὶ τὴν.

(61) Τῷ ἡλιακῷ ὁρόμῳ. Β κατὰ τὸν ἡλιακὸν ὁρόμον.

(62) Σκότει. Α εἰ Β σκότω.

(63) Τὰλλα. Α τὰ ἅλλα.

(64) Πᾶν. Β πάντα.

(65) Μόνον. Β μόνων. Α in margine μόνων.

(66) Προβάλλοιτο. Α Β προβάλλοιτο.

(67) Ἐν οἷς. Α ἐν οἷς καὶ.

(68) Μέντοι. Α μὲν.

(69) Περὶ τόπου. Α περὶ δὲ τοῦ τόπου ὅπου καθῶς; Β ἰδίαν habet δὲ.

(70) Ἀποστολικήν. Β præmittit αὐτήν.

(71) Ταύτην. Β ταύτην.

(72) Ἀποκινῶν. Α Β ἀποκινῶν.

(73) Ὀνομάσται. Β ὀνομάσαι.

(74) Ἡμῖν. Β Α ἡ μὲν.

(75) Λαχοῦσαι. Β λαχοῦσα, Α in textu τὸ ἀνιματὸν ἔχουσα, in margine λαχοῦσα.

nominasse. Sed quoniam naturæ ratione præditæ tres status atque conditiones sunt : una quidem, cui ab initio vita contingit incorporea quam angelicam nominamus; altera vero cum carne conserta atque connexa, quam humanam dicimus; alia autem per mortem a carnalibus absoluta. Quæ res in animabus animadvertitur, hoc opinor, altitudine sapientiæ videntem divinum Apostolum, eum qui aliquando futurus est, universæ ratione præditæ naturæ in bono consensum significare; ac cœlestis quidem vocare, angelicum et incorporeum; terrestre vero, implicitum et consortum cum corpore; subterraneum autem id quod jam a corpore separatum atque disjunctum sit, aut certe si alia quoque præter enumeratas natura, inter ratione præditas animadvertitur; quam sive quis dæmonas, sive spiritus, sive aliquid aliud tale voluerit denominare, non contendemus, sed susque deque feremus. Persuasum est enim tam ex communi opinione, quam ex Scripturarum traditione, esse quamdam naturam extra talia corpora, quæ recto atque honesto adversa contrariaque sit, et in humanæ naturæ detrimentum atque perniciem incumbat, quæ sponte sua a melliore sorte exciderit atque defluerit, et in locum boni et honesti, a quo defecit, id quod ex contrario intelligitur, in sese substituerit : quam aiunt Apostolum inter subterranea et inferna numerare, id illo sermone significantem quod vitiositate longis sæculorum anfractibus et circuitibus aliquando abolita atque extincta, nihil præter bonum relinquetur. Sed etiam dæmones concorditer et consensu dominationem Christi consitebuntur.

Quocirca cum hæc ita sint, nemo nos coegerit subterraneorum et infernorum nomine subterraneum intelligere locum, quippe cum aer æqualiter undique terræ circumfusus sit, ut nulla ejus pars ab aeris amplexu vacua ac nuda deprehendatur. — G. Hæc ubi magistra exposuit, paulisper cunctatus, Nondum, inquam, satis quæsi, nec mihi quærenti satisfactum est : sed etiam nunc super iis quæ dicta sunt mens ambigua mihi quodammodo manet, ac rogo, ut omissis quidem iis de quibus jam convenit inter nos, ad eandem consequentiam iterum oratio mihi reducat. Nam haud difficile arbitror eos, qui non admodum duricie perverces sint, per ea quæ dicta sunt inductum iri, ne post corporum dissolutionem, animam ducant ad interitum et abolitionem, neu, quod ab elementorum natura diversa est, idcirco affirmant, eam nusquam in rebus universis esse posse. Licet enim cum elementis non congruat atque conveniat intelligentiæ particeps et materiæ expers natura, esse tamen in eis non prohibetur : quippe duplici ratione nobis hæc opinio confirmatur, tum ex eo quod nunc in hac vita,

A συμπελεγμένην (76) ἀνθρωπίνην φαμέν· ἡ δὲ διὰ θανάτου τῶν σαρκικῶν (77) ἀπολελυμένη. Ὅπερ ἐν ψυχαῖς θεωρεῖται, τοῦτο οἶμαι, τῇ βῆθαι τῆς σοφίας βλέποντα τὸν θεὸν Ἀπόστολον, πάσης τῆς λογικῆς φύσεως τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ ποτε γενησομένην συμφωνίαν ἀποσημαίνειν· ἐπουράνιον μὲν καλοῦντα τὸ ἀγγελικὸν καὶ ἀσώματον· ἐπίγειον δὲ τὸ συμπελεγμένον τῷ σώματι· καταχθόνιον δὲ τὸ διακεχυμένον (78) ἡδὲ τοῦ σώματος, ἡ δὲ τις (79) καὶ ἄλλη παρὰ τὰ εἰρημένα φύσις ἐν λογικῇ (80) θεωρεῖται, ἣν εἴτε δαίμονας εἴτε πνεύματα, εἴτε τοιαῦτον (81) ἐθέλοι (82) κατονομάζειν, οὐ διοισόμεθα. Πείσονται (83) γὰρ ἐκ τε τῆς κοινῆς ὑπολήψεως, καὶ ἐκ τῆς τῶν (85) Γραφῶν παραδόσεως, εἶναι τινα φύσιν ἔξω τῶν τοιούτων σωμάτων ὑπεναντίως πρὸς τὸ καλὸν διακειμένην, καὶ βλαπτικὴν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐκουσίως τῆς χρεῖττονος ὑπολήψεως (84) ἀπορρῦεσαν· καὶ τῇ ἀποστάσει τοῦ καλοῦ τὸ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενον ἐν αὐτῇ (85) ὑποστήσασαν· ἥνπερ φασὶ καταχθονίοις ἐναριθμεῖν τὸν Ἀπόστολον, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ (86) τῷ λόγῳ σημαίνοντα, ὅτι τῆς κακίας ποτὶ ταῖς μακραῖς τῶν αἰώνων περιόδοις ἀφανισθείσης, οὐδὲν ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ καταλειφθήσεται. Ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνων ὁμοφώνως (87) ἡ ὁμολογία τῆς τοῦ Χριστοῦ κυριότητος ἔσται.

C Τούτων (88) οὕτως ἐχόντων, οὐκέτ' ἂν τις ἡμᾶς ἀναγκάζοι τῷ τῶν καταχθονίων ὀνόματι τὸν ὑπόγειον ἔννοεῖν χώρον· ἐπίσης τοῦ ἀέρος πανταχόθεν περιχυμένου τῇ γῇ, ὥς μηδὲν αὐτῆς μέρος γυμνὸν τῆς περιβολῆς τοῦ ἀέρος καταλαμβάνεσθαι. — Γ. Ταῦτα δὲ (89) διεξελοῦσθαι τῆς διδασκαλίας, μικρὸν ἐπισχῶν, οὕτω ἱκανῶς ἔχω, φημί, τοῦ ζητουμένου· ἀλλ' ἔτι μοι τοῖς εἰρημίοις ἐπιδιδάσκει πως ἡ διάνοια, καὶ δέομαι πάλιν ἐπαναχθῆναι μοι πρὸς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τὸν λόγον, τῶν μὲν ἡδὲ συμβεβασθέντων ἡμῖν ἀπαλλαγέντα. Μέτριον (90) γὰρ οἶμαι διὰ τῶν εἰρημίων τοὺς μὴ λίαν ἀντιπώως ἔχοντας ἐναχθῆσεσθαι μὴ εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἀνυπαρξίαν τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σωμάτων ἄγειν, μηδὲ κατασκευάζειν μηδαμῷ δύνασθαι αὐτὴν ἐν τοῖς οὖσιν εἶναι διὰ τὸ D ἑτεροειδῶς (91) ἔχειν πρὸς τὴν τῶν στοιχείων οὐσίαν. Εἰ μὴ συμβαίνει γὰρ τοῖσι τοῖς ἡ νοερά τε καὶ αἰσθητά φύσις, τὸ εἶναι αὐτοῖς (92) οὐ κωλύεται, διχόθεν ἡμῖν τῆς ὑπολήψεως ταύτης βεβαιουμένης, ἐκ τε τοῦ νῦν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ τὴν ψυχὴν ἐν τοῖς σώμασιν εἶναι, ἄλλο τι παρὰ τὸ αἶμα κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπάρχουσαν, καὶ ἐκ τοῦ τὴν θεὸν φύσιν ἀποδεῖξαι

(76) Συμπελεγμ. A B συμπελεγμένη, ἦν.

(77) Σαρκικῶν. A σαρκίων.

(78) Διακεχυμένον. A B διακεχυμένον.

(79) Ἡ δὲ τις. B εἰ δὲ τις.

(80) Λογικῇ. B λογικοῖς.

(81) Τοιούτων. B ἄλλο τι τοιούτ.

(82) Πείσονται. A πέπεισται.

(83) Τῆς τῶν. A delet τῆς.

(84) Ὑπολήψεως. A λήξεως.

(85) Ἐν αὐτῇ. B ἐν ταυτῇ. A in margine ἐν ταυτῇ.

(86) Ἐν ἐκείνῳ. Ἐν delet B.

(87) Ὁμοφώνως. A in margine ὁμοφώνως.

(88) Τούτων. B τούτων οὖν.

(89) Ταῦτα δὲ. Δὲ delet A B.

(90) Μέτριον. A B μετρίως.

(91) Ἑτεροειδῶς. A B ἑτεροεῖδως.

(92) Εἶναι αὐτοῖς. A εἶναι ἐν αὐτοῖς.

τὸν λόγον, ἄλλο τι παντάπασιν εἶσαν τῆς αἰσθητικῆς A
τε καὶ ὕλικῆς οὐσίας· ὅμως δὲ ἐκάστου τῶν ὄντων
διήκειν, καὶ τῇ πρὸς τὸ πᾶν ἀνακράσει συνέχειν ἐν
τῷ εἶναι τὰ ὄντα, ὡς διὰ τούτων κατὰ τὸ ἀκολουθόν
μηδὲ τὴν ψυχὴν ἔξω τῶν ὄντων οἰσθᾶν ἀπὸ τῆς
ἐν (93) εἶδει θεωρουμένης ζωῆς εἰς τὸ ἀεὶδὲς μετα-
στᾶσαν.

mista est, in essentia continere ea quæ sunt in rerum natura, ut per hæc, prout consequentia ser-
monis ostendit, existimandum sit, ne animam quidem extra res universas esse, cum ex ea vita/
quæ in forma ac specie animadvertitur, ad eam, quæ conspici non potest transmigraverit.

Ἀλλὰ πῶς, εἶπον, τῆς τῶν στοιχείων ἐνώσεως
ἑτερόν τι διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως εἶδος (94)
ἀναλαβόντων (95), πρὸς ᾧ (96) τῆς ψυχῆς γέγονεν
ἡ οἰκείωσις (97), ἐπειδὴν τῇ διαλύσει τῶν στοιχείων
κατὰ τὸ εἶδος συναφανισθῇ καὶ τὸ εἶδος; Τίνι ση-
μείῳ κατακολουθήσει ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ (98) ἐγνωσμέ-
νου μὴ παραμέναντος; — Μ. Ἡ δὲ μικρὸν ἐπισχούσα,
Δεδόσθω μοι, φησί, κατ' ἐξουσίαν (99) πλάσαι τινα
λόγον ἐν ὑποδείγματι, πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου
σαφηνείαν, κἂν ἔξω τοῦ δυνατοῦ δοκῇ τὸ λεγόμενον.
Δεδόσθω γὰρ δυνατόν εἶναι τῇ τοῦ ζωγράφου τέχνῃ.
μὴ μόνον μιγνύειν ἐξ ἐναντίου τὰ χρώματα, καθὼς
εἶδος ποιεῖν αὐτοῖς πρὸς τὴν τῆς μορφῆς ὁμοιότητα,
ἀλλὰ καὶ διακρίνειν τὰ μεμιγμένα, καὶ τὴν κατὰ
φύσιν πάλιν ἐκάστου τῶν χρωμάτων ἀποδιδόναι βα-
φὴν. Οὐκοῦν τὸ λευκὸν, καὶ τὸ μέλαν, ἡ τὸ ἐρυθρὸν,
καὶ τὸ χρυσαεῖδές, ἡ εἰ τις ἄλλη βαφὴ πρὸς τὴν
ὁμοιότητα τοῦ προκειμένου συγχρίνεται (1), εἰ πάλιν
ἀποκριθεῖ τῆς πρὸς ἑτερον (2) μίξεως, καὶ ἐφ'
C ἑτέρου (3) γένοιτο, οὐδὲν ἥττον γινώσκεισθαι ὑπὸ τοῦ
τεχνίτου φαμέν αὐτὰ τὸ εἶδος τοῦ χρώματος, καὶ μὴ
μίαν (4) ἐγγίνεσθαι λήθην αὐτῷ, μήτε τοῦ ἐρυθροῦ
μήτε τοῦ μελανοῦ, εἰ (5) ἑτερόχρωμα (6) κατὰ τὴν
τοῦ (7) πρὸς ἄλληλα μίξιν γινόμενα (8), πάλιν εἰς
τὴν κατὰ φύσιν ἐπανελθῇ (9) βαφὴν· μεμιγμένου (10)
δὲ τοῦ τρόπου τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν χρωμάτων συγ-
κράσεως· εἶδέναι ποῖον ἐν τινι (11) γινόμενον (12)
οἷον ἀπειργάσασθαι χρῶμα, καὶ ὅπως ἐκδηθέντος (13)
ἐκ τοῦ ἀπολυθῆναι τοῦ ἑτέρου πάλιν εἰς τὸ οἰκεῖον
ἐπανεδραμεν ἄνθος, καὶ εἰ πάλιν δέοι διὰ τῆς μίξεως
τὸ ἴσον ἐργάσασθαι, ἀπανυτέρα ἔσται αὐτῷ ἡ κατα-
σκευὴ ἐν τῇ προλαβοῦσῃ δημιουργίᾳ μελετηθεῖσα.
Εἰ δὲ τι (14) ἀκόλουθον ἐν τῷ ὑποδείγματι, φησὶν, ὁ
λόγος ἔχει, ἑξαστάσειν ἡδὴ ἡμῖν αὐτὸ τὸ προκειμενον.
Ἀντὶ γὰρ τῆς γραφικῆς τέχνης (15) ἡ τῶν στοιχείων
νοεῖσθω φύσις (16), ἡ δὲ μίξις τῆς ποικίλης τῶν
ἑτεροχρυσούντων βαφῆς, καὶ πάλιν ἡ δοθεῖσα ἡμῖν
καθ' ὑπόθεσιν εἰς τὰ οἰκεῖα τούτων ἐπάνοδος, τὴν
συνδρόμην τε καὶ διάστασιν τῶν στοιχείων ὑπογρα-

A cum natura aliud quiddam anima atque corpus sit,
in corporibus tamen est; tum ex eo quod oratio de-
monstravit, divinam naturam, licet omnino alia
sit atque ea quæ sensus materieque particeps est,
tamen per unumquodque eorum quæ sunt in rerum
natura, fundi, permeare atque permanare, eaque
vi qua cum universitate temperata atque com-

Sed quo pacto, inquam, cum elementorum unitio
per mutuam mixturem aliam quamdam speciem
assumpserit, cum qua anima conciliata atque con-
sociata fuit, posteaquam una cum elementorum dis-
B solutione, species quoque, ut est verisimile atque
consentaneum, abolita atque deleta fuerit? quod si-
gnum anima posthac æquequetur, cum id quod notum
fuerat, non permanserit? — M. Hæc verò paulum mo-
rata: Detur, inquit, mihi ut ad arbitrium commini-
scar ac fingam aliquam similitudinis atque exempli
gratia rationem ad propositæ quæstionis perspicuita-
tem atque declarationem, etiamsi quod dicitur, fieri
non posse videatur. Detur enim fieri posse per ar-
tem pingendi, ut non solum colores ex contrariis,
quod pictores facere solent ad similitudinem formæ
miscantur, verumetiam misti separentur, ac rur-
sus unicuique colori naturalis tinctura reddatur.
Si igitur albus et niger, aut ruber et fuscus color,
C aut si qua alia tinctura ad similitudinem argumenti
temperatus, rursus a commistione qua cum
altero colore contemperatus est, secretus ac
per se singulalim separatus fuerit, nihilominus
ipsam speciem coloris ab artifice agnosci dicimus,
nullamque ej oblivionem obrepere vel rubri vel ni-
gri, si diversi colores invicem commisti rursus ad
naturalem redacti fuerint tincturam: itemque si
modi colorum ad invicem contemperandorum et
commiscendorum recordetur, scire, quis cui color
permistus quem colorem effecerit, et quo pacto altero
eluto atque secreto, rursus ad proprium solem re-
ductus sit: ac si rursus permistione opus sit idem
efficere, minore cum negotio atque labore conficiet
D id, quod in priore compositione meditatus exercue-
rat. Si igitur aliquid in similitudine consentaneum,
inquit, oratio habet, scrutanda atque perpendenda
jam nobis erit proposita quæstio. Nam pro parte
pingendi, anima orationi proposita sit; et loco co-
lorum artis, intelligatur elementorum natura: nisiio
autem variæ diversorum colorum tincturæ, ac

(93) Τῆς ἐν. B τῶν ἐν.

(94) Εἶδος delet B.

(95) Ἀναλαβόντων. B ἀναλαμβάνοντων.

(96) Πρὸς ᾧ. A B πρὸς ὧ.

(97) Οἰκείωσις. B οἰκείωσις.

(98) Μετὰ τοῦ. B μετὰ τούτου τοῦ.

(99) Κατ' ἐξουσίαν. A κατεξουσίαν.

(1) Συγχρίνεται. A B συγχρινᾶται.

(2) Πρὸς ἑτερον. A B πρὸς τὸ ἑτερον.

(3) Ἐφ' ἑτέρου. A B ἐφ' ἑαυτοῦ.

(4) Μὴ μίαν. A B μηδεμίαν.

(5) Εἰ delet A.

(6) Ἑτερόχρωμα. A B ἑτερόχρομα.

(7) Τὴν τοῦ. Τοῦ delet A.

(8) Γινόμενα. A γινόμενα.

(9) Ἐπανελθῇ. B ἐπανέλθοι.

(10) Μεμιγμένου. B μεμιγμένου.

(11) Ἐν τινι. B ἐν τινι.

(12) Γινόμενον. A B γινόμενον.

(13) Ἐκδηθέντος. A B ἐκπληθέντος τοῦ ἑτέρου.

(14) Εἰ δὲ τι. A εἰ δὲ τι.

(15) Τέχνης. B jungit hæc: Ἡ ψυχὴ προκειμένη
τῷ λόγῳ, καὶ ἀντὶ χρωμάτων τῆς τέχνης.

(16) Φύσις delet A.

rursus exempli gratia nobis data horum ad propria cuiusque redactio, tum concursus, tum diremptionem elementorum designet. Ut igitur in similitudine dicimus artificem non ignorare coloris tincturam, quæ post mistionem rursus ad proprium florem redacta sit, sed agnoscere tum rubrum, tum nigrum, et si quis alius color per certam quamdam cum diversi generis colore communionem, formam efficit, qualis quidem esset in commistura, qualis item nunc sit, cum suæ naturali tincturæ restitutus est: qualis item futurus sit, si eodem modo rursus colores inter se misceantur: ita animam elementorum quæ coierint ad constitutionem corporis cui ipsa inhæserit, etiam post dissolutionem eorum naturalem scire proprietatem censemus. Ac tametsi natura præcui ab invicem abstrahat elementa propter insitas contrarietates, unumquodque eorum arcens a commistione contrarii, nihilominus cognoscendi et explorandi vi proprium amplectens anima, apud unumquodque erit ac manebit, donec rursus in idem concursus diremptorum ad instaurationem dissoluti corporis ex elementis coacti factus fuerit, quæ proprie resurrectio et est et nominatur.

G. Atque ego: Videris, inquam, egregie mihi obiter et in transitu defendisse doctrinam et fidem resurrectionis. Arbitror enim per hæc sensim adduci posse eos qui eam fidem oppugnant, ne putent fieri non posse ut rursus elementa inter se coeant, et eundem hominem efficiant. — M. Nempe hoc vere, inquit magistra, dicis. Licet enim audire dicentes eos qui huic opinioni adversantur, Cum in universitatem pro cuiusque cognitione elementorum resolutio fiat, qui fieri potest ut calor, qui in hoc est, ubi ad universitatem redactus fuerit, rursus nulla admistione cum eo quod est ejusdem generis concretus, segregetur et abstrahatur, ad constituendum hominem, qui vita defunctus reficiatur et instauretur? Nam nisi perfecte proprium redierit, sed pro peculiari aliquid aliud ex eodem genere assumptum fuerit, alterum pro altero fiet, atque id non item resurrectio fuerit, sed novi hominis creatio. Quod si eundem rursus ad seipsam reverti oportet, penitus ac prorsus eundem secum esse convenit, omnibus elementorum partibus recipientem pristinam naturam. — G. Ergo, sicut dixi, etiam adversus hanc, inquam, oppositionem et contradictionem ejusmodi de anima nobis opinio suffecerit: nempe

A φέτω. Ὡς περ οὖν φαμεν (17) ἐν τῷ ὑποδείγματι μὴ ἀγνοεῖν τὴν βαφὴν τοῦ χρώματος (18) τὸν τεχνίτην, μετὰ (19) μίξιν πάλιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἄνθος ἐπανελθούσαν, ἀλλ' ἐπιγινώσκειν τὸ τε (20) ἐρυθρὸν καὶ τὸ μέλαν, καὶ εἰ τι ἕτερον διὰ τῆς ποίης πρὸς τὸ ἑτερογενὲς κοινωνίας τὴν μορφήν ἀπειργάσατο, οἷον μὲν (21) ἐν τῇ μίξει, οἷον (22) καὶ νῦν ἔστιν ἐν τῷ κατὰ τὴν φύσιν γινομένῳ (23). οἷον δὲ πάλιν ἔσται, εἰ ὁμοιοτρόπως (24) αὖθις ἀλλήλοις ἀναμιχθεῖ τὰ χρώματα. οὕτως εἰδέναι τὴν ψυχὴν τῶν συνδραμόντων στοιχείων πρὸς τὴν τοῦ σώματος κατασκευὴν, ὥς ἐνεφύη (25), καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῶν τὴν φυσικὴν ἰδιότητα. Κἀν πόρρωθεν ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ ἡ φύσις ἀφέλκῃ διὰ τὰς ἐγκειμένας ἐναντιότητάς, ἐκαστον αὐτῶν τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον ἐπιμειξίας (26) ἀπειργουσα, οὐδὲν ἦντο παρ' ἐκάστῃ ἔσται τῇ γνωστικῇ δυνάμει τοῦ οἰκεῖου ἐφαπτομένη, καὶ παραμένουσα ἕως ἂν εἰς ταῦτό (27) πάλιν ἡ τῶν διεστώτων γένηται συνδρομή πρὸς τὴν τοῦ διαλυθέντος ἀναστοιχείωσιν, ὅπερ ἀνάστασις κυρίως καὶ ἔσται καὶ ὀνομάζεται.

Γ. Καὶ ἐγὼ (28) εἶπον, Ἀριστά μοι δοκεῖς κατὰ τὸ παρόν (29) συμμαχηχέναι (30) τῷ λόγῳ τῆς ἀναστάσεως. Δύνασθαι γὰρ ἂν διὰ τούτων ἡρέμα προσσχεθῇαι τοὺς ἀπομαχομένους τῇ πίστει, πρὸς τὸ μὴ οἰεσθαι τῶν ἀδυνάτων εἶναι πάλιν ἀλλήλοις συνελθεῖν τὰ στοιχεία, καὶ τὸν αὐτὸν ἀπειργάσασθαι ἄνθρωπον, — Μ. Καὶ (31) φησιν ἡ διδάσκαλος Ἀληθὲς τοῦτο λέγεις. Ἔστι γὰρ λεγόντων ἀκούειν τῶν (32) πρὸς τὸν λόγον τούτων ἐνισταμένων, ὅτι Εἰς τὸ πᾶν (33) κατὰ τὸ συγγενὲς γινομένης τῶν στοιχείων τῆς ἀναλύσεως (34)· τίς μηχανὴ τὸ ἐν τῷδε θερμὸν ἐν τῷ καθόλου γενόμενον συμμιγῆς (35), τοῦ συγγενούς πάλιν ἀποκριθῆναι πρὸς τὸ συστήναι τὸν ἀπαλλασσόμενον (36) ἄνθρωπον; Εἰ γὰρ μὴ ἀκριβῶς τὸ βῖον ἐπανέλθοι, ἐκ δὲ τοῦ ὁμογενούς ἀνελ τοῦ ἰδιόζοντός τι παραληφθεῖ (37)· ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου γενήσεται, καὶ οὐκ ἐστὶ ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον ἀνάστασις, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργία. Εἰ δὲ χρὴ τὸν αὐτὸν εἰς ἑαυτὸν πάλιν ἐπανελθεῖν, δι' ὅλου (38) εἶναι προσσχεῖ τὸν αὐτὸν, ἑαυτοῦ (39) πᾶσι τοῖς τῶν στοιχείων μέρεσι τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπαναλαβόντα (40) φύσιν. — Γ. Οὐκοῦν, πῶς (41) εἶπον, αὐτάρκης ἡμῖν πρὸς (42) ταύτην τὴν ἐκτασιν ἡτοιχῆται περὶ τῆς ψυχῆς ἂν εἴη ὑπόληψις· τὸ οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐνεφύη στοιχείοις τούτοις (43), καὶ μετὰ

(17) Φαμέν. B ἴφαμεν.

(18) Τοῦ χρώματος. B τῶν χρωμάτων.

(19) Μετὰ. B μετὰ τήν.

(20) Τότε. Τό τε B.

(21) Οἷον μέρ. A B οἷον μὲν ἦν.

(22) Οἷον. A οἷον δέ.

(23) Γινομένῳ. B γινόμενον.

(24) Ὁμοιοτρόπως. A B ὁμοιότροπος.

(25) Ὡς ἐνεφύη. B ὥς ἀνεφύη.

(26) Ἐπιμειξίας. B ἐπιμοιρίας.

(27) Εἰς ταῦτό. A B εἰς αὐτόν.

(28) Καὶ ἐγὼ. B καὶ γώ.

(29) Τὸ παρόν. A B παρόδον.

(30) Συμμαχηχέναι. B συμμαχίχεναι.

(31) Καί. B καί.

(32) Ἀκούειν τόν. A B ἀκούειν τῶν.

(33) Πᾶν. B πᾶσαν.

(34) Ἀναλύσεως. A in textu ἀναλύσεως· in margine τῆς τῶν στοιχείων ἀναλύσεως.

(35) Συμμιγῆς. A B ἀμιγῆς.

(36) Ἀπαλλασσόμενον. A B ἀναπασσόμενον.

(37) Παραληφθεῖ. Παραλειφθεῖ.

(38) Δι' ὅλου. B δι' ὅλων.

(39) Αὐτὸν ἑαυτοῖς. A B αὐτὸν ἑαυτῷ.

(40) Ἐπαναλαβόντα. In margine ἐπαναλαμβάνοντα.

(41) Ὡς delet B.

(42) Ἡμῖν πρὸς. A ἡμῖν ἡ καὶ πρὸς.

(43) Στοιχείοις τούτοις. B Στοιχείοις, τούτοις.

τὴν διάλυσιν παραμένειν, ὅσον εἰ φύλακα τῶν οὐρανίων (44) καθισταμένην, καὶ ἐν τῇ ἀνακράσει τῇ πρὸς τὸ ὁμόφυλον οὐ διαφείσαν (45) τὸ ἴδιον ἐν τῷ λεπτῷ τε καὶ εὐκίνητῳ τῆς νοερᾶς δυνάμεως, οὐδεμίαν ἐν τῇ λεπτομερίᾳ τῶν στοιχείων ὑπομένουσαν πλάνην· ἀλλὰ συνδιαλύεσθαι (46) τοῖς ἰδίῳις καταμιγνυμένοις (47) πρὸς τὸ ὁμόφυλον, καὶ μὴ ἀτρεῖν συνδιεξιούσαν αὐτοῖς, ὅταν πρὸς τὸ πᾶν ἀναχέωνται (48), ἀλλ' ἐν αὐτῷ (49) αἰεὶ μένειν ὅποιον (50) αὐτὰ, καὶ ὅπως παρασκευάσῃ ἡ φύσις.

Εἰ δὲ γένοιτο πάλιν παρὰ τῆς τοῦ πᾶν οἰκονομώσεως δυνάμεως τοῖς διαλυθεῖσι πρὸς τὴν συνδρομὴν τὸ ἐνδόσιμον· τότε καθάπερ εἰ μὴς ἀρχῆς (51) ἐξαφθεῖεν σχολοὶ διάφοροι, ὁμοῦ (52) καὶ κατ' αὐτὸν αἱ πᾶσαι τῷ ἐφελκομένῳ συνέπονται· οὕτως ἐν μίᾳ τῇ τῆς (53) ψυχῆς δυνάμει, τῆς τῶν στοιχείων διαφορᾶς ἐλκομένης, ἀθρόως ἐν τῇ συνδρομῇ τῶν οὐρανίων, ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν σειρά διὰ τῆς ψυχῆς συμπλαχέσεται, καταλλήλως ἐκάστου πάλιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ σύνθηδες πλεκουμένου (54), καὶ περιπτυσσόμενου τὸ γινώριμον (55).—Μ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο (56) τὸ ὑπόδειγμα, φησὶν ἡ διδασκαλός (57), εἰκότως ἀν' προστεθείη τοῖς ἐξεταστέμοις (58) εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ πολλὴν εἶναι τῇ ψυχῇ τὴν διδασκαλίαν (59) ἐν τοῖς στοιχείοις διακρίνειν (60) τοῦ ἁλλοτρίου τὸ ἴδιον. Προκείμενῳ γὰρ τῷ κεραμεύοντι (61) πηλὸς καθ' ὑπόθεσιν, πολὺς δὲ οὗτος εἶναι δεδόςθω, οὗ τὸ μὲν τοι πρὸς τὴν τῶν σκευῶν ἀπεργασίαν (62) ἤδη τετυπωται, τὸ δὲ μέλλον (63). Τὰ δὲ σκευὴ πάντα μὴ ὁμοειδῶς (64) ἀλλήλοις διεσχηματίσθω, ἀλλὰ τὸ μὲν πῖθος, τὸ δὲ ἀμφορεὺς, ἕτερον δὲ πινάκιον, ἡ τριβλίον, ἡ ἄλλο τι τῶν κατὰ τὴν χρῆσιν ἐπιτηδεύων ἔστω, ταῦτα δὲ πάντα μὴ εἰς κεκτήσθω, ἀλλ' ἴδιον ἐκάστου (65) δεσπότου, ὑποκείμενῳ τῷ λόγῳ.

vis aliud sit ex iis quæ ad usum apta ac necessaria sunt, atque hæc omnia non unus possideat, sed suus cuiusque dominus orationi proponatur.

Ὅπου ἔως ἀν συνεστήκει, ταῦτα φανερά τε (66) τοῖς ἔχουσιν γίνεσθαι· καὶ συνετρίβει πάλιν, οὐδὲν ἥττον γινώριμα (67) ἀπὸ τῶν (68) συνετριμμάτων τοῖς κεκτημένοις ἔσται, τὸ μὲν (69) τὸ ἐκ τοῦ πῖθου, ποῖον δὲ (70) τὸ ἐκ τοῦ ποτηρίου τρύφος ἔστιν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀκχέτραστον καταμιχθεὶς πηλόν, πολὺ μᾶλλον ἀπλάνης ἡ διάγνωσις τῶν ἤδη κατεργασμένων ἀπ' ἐκείνου γίνεσθαι. Οὕτως οἶον

A quod in quibus elementis ab initio inhereret, apud ea post dissolutionem quoque permaneat, quasi custos ædium, quæ in resolutione elementorum in suum cuiusque genus, per subtilitatem et agilitatem intelligentia præditæ facultatis proprium non dimittat, nec erroris quidquam in exilitate atque tenuitate elementorum sustineat, sed una cum propriis, dum cum suo quoque genere commiscetur, penetret ac permeet, nec deficiat una cum eis permeans, dum in rerum naturam universam refunduntur, sed semper in eis maneat, quocunque loci ac quomodocunque ea natura redegerit.

Quod si rursus ab ea potentia atque virtute, quæ rerum universitatem gubernat, dissolutis elementis tunc concursum, signum atque occasio data fuerit, tunc quemadmodum sit, si ab uno principio diversi funes suspensi sint, ut simul eodemque tempore cuncti attrahentem sequantur: eodem modo, dum per unam virtutem et potentiam animæ diversa trahuntur elementa, repente unoquoque momento statim per collisionem atque concursum propriorum, corporis nostri catena per animam conseretur, atque concinnabitur, et unumquodque se commode rursus ad pristinum et consuetum applicabit, et tanquam sibi notum amplectetur.

—M. Quin etiam hæc quoque similitudo, magistra inquit, haud immerito adungi possit iis quæ quæ sita, tractata atque examinata sunt ad demonstrandum, quod haud magno negotio anima possit inter elementa suum ab alieno discernere. Proponatur enim exempli gratia sigulo lutum, idque multum ease detur, cuius alia quædam pars ad vasorum confectionem jam formata, alia vero formanda sit, vasa autem omnia non eadem forma sint, sed aliud quidem dolium, aliud vero amphora, aliud autem scutella, vel patella, aut quid-

Quandiu igitur hæc constiterint et integra fuerint, haud difficulter a suis dominis agnoscuntur. Atque etiamsi collisa confractaque fuerint, rursum nihilominus ex fragmentis notæ signaque possessoribus exstarent, quibus judicare possint quod frustum ex dolio, quod ex poculo sit. Quod si etiam cum rudi massa luti commista fuerint, multo magis certa dijudicatio eorum quæ jam ad

(44) Οὐρανίων. Α οὐρανίων.

(45) Διαφείσαν. Β διαφείσαν.

(46) Συνδιαλύεσθαι. Α συνδιαλύεσθαι.

(47) Καταμιγνυμένοις. Β καὶ οὐ μίγνυμι.

(48) Ἀναχέωνται. Α in margine αναχέονται.

(49) Ἐν αὐτῷ. Α Β ἐν αὐτοῖς.

(50) Ὅποιον. Α Β ὅποιον ἀν.

(51) Ἀρχῆς. Β ἐξ ἀρχῆς.

(52) Ὁμοῦ. Α ὁμοῦ τε.

(53) Τῇ τῆς. Delet Α τῇ.

(54) Πλεκουμένου. Β πλεκομένου τε.

(55) Γινώριμον. Β γινώρισμα.

(56) Ἀλλὰ καὶ τοῦτο delet Β.

(57) Ἡ διδασκαλός delet Α.

(58) Ἐξεταστέμοις. Α in textu ἐξεταστέμοις, in

marginē ἐξεταστέμοις.

(59) Διδασκαλίαν. Α Β δυσκολίαν.

(60) Διακρίνειν. Α τοῦ διακρίνειν.

(61) Κεραμεύοντι Β κεραμεῖ.

(62) Ἀπεργασίαν. Β ἐργασίαν.

(63) Μέλλον. Β μέλλει.

(64) Ὁμοειδῶς. Α in margine ὁμοιοειδῶς.

(65) Ἰδιον ἐκάστου δεσπότου. Α ἴδιος ἐκάστου.

δεσπότης. Β ἴδιος ἐκάστου δεσπότης.

(66) Φανερά τε. Β φανερά.

(67) Γινώριμα. Β γινώρισμα. Α in margine γινώ-

ρισμα.

(68) Ἀπὸ τῶν. Α Β καὶ ἀπὸ τῶν.

(69) Τὸ μὲν. Β τί μὲν.

(70) Ποῖον δὲ. Α in margine τι.

opus redacta fuerint ex rudi materia sit. Ita tanquam vas quoddam homo quisque singularis est, ex elementorum concursu a communi materia formatus, peculiari prorsus figura multum differens ab eo quod ejusdem generis est. Quo dissoluto, nihilominus etiam ex reliquiis anima quæ possidet vas, proprium agnoscit, neque in communione atque confusione fragmentorum, neque si eadem cum rudi elementorum materia commisceatur, a proprio discedens, sed semper sciens suum, quale esset tum cum in forma consisteret, et post dissolutionem ex signis quæ in reliquiis manserunt, circa proprium non errans.—G. Ego vero approbatus iis quæ dicta erant, ut apposite, apte atque accommodata ad propositum argumentum inventa, Hæc quidem, inquam, hoc modo tum dici, tum credi rectum et æquum est, sed si quis narrationem Domini eam, quæ est in Evangelio de iis qui sunt in inferno, adversus ea quæ dicta sunt proferat, quasi non congruentem et convenientem cum iis præparare nos ad responsionem oportet?

M. At illa, Ad corpus quidem accommodatus, inquit, sermo narrationem exponit, multas tamen inspergit materias et causas, per quas ad subtiliorem speculationem invitat, si quis accurate exquisiteque rem intellexerit. Nam qui hiatu vasto malum a bono dirimit atque discludit, qui guttam aliquam quæ per digitum admoveatur, desiderantem fecit eum qui cruciabatur, qui patriarchæ sinum ei qui per hanc vitam malis et incommodis vexatus fuerat, ad quietem proposuit, qui item antea mortuos eos ac sepulture traditos exposuit, non parum avocet et abducit ab ea sententia quæ in promptu est eum qui haud stulte et imperite, sed intelligentem verba sequatur. Quos enim oculos attollit in inferno dives ille, qui carneos oculos in sepulcro reliquerat? Quo pacto item flammam sentit id quod incorporeum est? Quam vero linguam refrigerari per guttam cupiebat, cum ei carnea lingua non adesset? quis autem ille digitus, qui præferret ei guttam? Ipse item sinus requietis, quis? Cum enim corpora essent in sepulcris, anima vero neque in corpore esset, neque ex partibus constaret, difficile fuerit narrationis structuram, prout protinus ac prima fronte intelligitur, ad veritatem accommodare, nisi quis singulatim quæque verba a corpore traducat ad eam quæ mente percipitur speculationem, ut hiatus, qui dirimit atque disjungit communio-

A τι σκευός, ὁ καθ' ἑκαστόν ἐστιν ἄνθρωπος, ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων ἀπὸ τῆς κοινῆς ὕλης ἀνατετυπωμένος (71), ἐν ἰδιάζοντι πάντως τῷ σχήματι πολλὴν πρὸς τὸ ὁμογενὲς τὴν διαφορὰν ἔχων. Οὐ διαλυθέντος (72) οὐδὲν ἦττον καὶ ἀπὸ τῶν λειψάνων ἡ κεκτῆμένη τὸ σκευός ψυχὴ τὸ οἰκεῖον ἐπιγινώσκει, οὕτε ἐν (73) τῇ κοινωνίᾳ τῶν συντεριμμάτων, οὕτε εἰ πρὸς τὸ ἀκατέργαστον τῆς τῶν στοιχείων ὕλης καταμιχθείη, τοῦ οἰκεῖου ἀφίσταμένη, ἀλλ' αἰὲ ἐπισταμένη τὸ ἴδιον, οἶόν τε συνεστὼς (74) ἐν τῷ σχήματι ἦν, καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν ἐκ τῶν ἀπομεινάντων (75) σημείων τοῖς λειψάνοις οὐ πλανωμένη περὶ τὸ ἴδιον. — Γ. Ἐπιδεξάμενος δὲ τὰ εἰρημένα ὡς προσωπῶς τε καὶ οἰκειῶς πρὸς τὸν προκειμένον εὐρεθέντα σκοπόν, ταῦτα μὲν οὕτως, εἰπον, λέγεσθαι τε καὶ πιστεῦσθαι καλῶς ἔχει· εἰ δέ τις τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου περὶ τῶν ἐν ἄδου διήγημα πρὸς τὰ εἰρημένα προσφέρει (76), ὡς οὐ συμβαλὶν τοῖς ἐξητασμένοις (77), πῶς χρὴ παρασκευάσασθαι πρὸς τὴν ἀπόκρισιν; quæ examinata atque perpensa sunt, quo pacto

M. Ἡ διδάσκαλος (78) δὲ, ὁματικώτερον μὲν, φησὶν, ὁ λόγος ἐκτίθεται τὸ διήγημα, πολλὰς δὲ κατασπεῖρει τὰς ἀφορμὰς, δι' ὧν εἰς λεπτοτέραν θεωρίαν ἐκκαλεῖται τὸν ἐξεταστὴν (79) ἐπαλόντα. Ὁ γὰρ χάσματι (80) μεγάλῳ διεργων τὸ κακὸν ἐκ τοῦ κρείττονος, σταγόνος τέ τινος δακτύλῳ (81) κομιζομένης ἐπιθεὶ ποιήσας τὸν ὀδυνώμενον, καὶ πατριάρχου κόλπον τῷ διὰ τῆς ζωῆς ταύτης κεκαχωμένῳ ὑποθείς ἀνάπαυσιν (82), πρὸ τούτων δὲ καὶ τὸ τεθνᾶναι αὐτοῦ, καὶ ταφὴν δοθῆναι διηγησάμενος, οὐ μικρῶς ἀφίστησι τῆς κατὰ πρόχειρον (83) διανοίας τὸν μὴ ἀσυνέτως (84) τοῖς λεγομένοις ἐπόμενον. Ποίους γὰρ ὀφθαλμοὺς ἐπαίρει ἐν τῷ ἄδῃ ὁ πλούσιος, τοὺς τῆς σαρκὸς ἐναφείς (85) τῷ τάφῳ; Πῶς δὲ φλογὸς ἡσθάνετο (86) τὸ ἀσώματον; Ποίαν δὲ γλώσσαν καταψυχθῆναι διὰ τῆς σταγόνος ἐπιθυμεῖ, τῆς σαρκίνης αὐτῇ μὴ παρούσης; Τίς δὲ ὁ διακομίζων αὐτῇ τὴν βανίδα δακτύλος; Αὐτὸς δὲ ὁ κόλπος τῆς ἀναπαύσεως, τίς; Τῶν γὰρ σωμάτων ἐν τάφοις ὄντων, τῆς δὲ ψυχῆς οὕτε ἐν σώματι οὐσης, οὕτε ἐκ μερῶν συνεστῶσης, ἄπορον ἂν εἴη τὴν τοῦ διηγήματος διασκευὴν κατὰ τὸ προχειρὸς νοούμενον ἐφαρμόσαι τῇ ἀληθείᾳ, εἰ μὴ τις μεταλάβῃ (87) τὰ καθ' ἑκαστον εἰς νοήτην θεωρίαν· ὥστε χάσμα τὸ διεργὸν τῶν ἀμείκτων τὴν κοινωνίαν, μὴ γῆς διάστασιν (88) αἰεσθαι· τῷ γὰρ ἀσωμάτῳ καὶ νοερῷ, τίς πόνος διαπτήναι τὸ χάσμα, καὶ εἰ μὴ χύσιν ἦν; Διότι τὸ νοερὸν τῇ φύσει, ἐν ᾧ περ ἂν ἐθέλῃ ἀχρόνως γίνεσθαι. — Γ. Τί οὖν ἂν εἴη, φημί,

(71) Ἀνατετυπωμένος. A in margine τετυπωμένος. B in textu.

(72) Διαλυθέντος. A in textu διαγνωθέντος, in margine διαλυθέντος.

(73) Οὕτε εἰ. El delet B.

(74) Συνεστὼς. B συνετός.

(75) Ἀπομεινάντων. A ἐναπομεινάντων.

(76) Προσφέρει. B προσφέρει.

(77) Ἐξητασμένοις. A in textu ἐξετασμένοις, in margine ἐξητασμένοις.

(78) Ἡ διδάσκαλος. A B delent.

(79) Ἐξεταστήν. A B ἐξεταστικῶς.

(80) Χάσματι. A in textu σχήματι, in margine χάσματι.

(81) Δακτύλῳ. A B διὰ δακτύλου.

(82) Ἀνάπαυσιν. A B εἰς ἀνάπαυσιν.

(83) Πρόχειρον. A B praefigit τὸ.

(84) Ἀσυνέτως. A B συνεστῶς.

(85) Ἐναφείς. B ἀφείς.

(86) Ἠσθάνετο. B ἐπισθάνετο.

(87) Μεταλάβῃ. A μεταλάβοι.

(88) Διάστασιν. A in margine διάστημα.

τὸ πῦρ, ἢ τὸ χᾶσμα, ἢ τὰ λοιπὰ τῶν εἰρημένων, ἢ μὴ (89) ἀ λέγεται (90); — M. Ἐμοὶ δοκεῖ, φησί, δόγματά τινα περὶ τῶν κατὰ ψυχὴν (91) ζητούμενων δι' ἐκάστου τούτων υποσημαίνειν τὸ Εὐαγγέλιον. Προσιπὼν (92) γὰρ πρὸς τὸν πλουσίον ὁ πατριάρχης, ὅτι Ἀπίσχες τῷ διὰ σαρκὸς βίῳ τῶν ἀγαθῶν τὴν μοῖραν, καὶ περὶ τοῦ πτωχοῦ τὸ ἴσον εἰπὼν, ὅτι Καὶ οὗτος ἀπέπλησε παρὰ τὸν βίον τῆς τῶν κακῶν μετουσίᾳς λειτουργίας (93)· εἴθ' οὕτως ἐπαγαγὼν περὶ τοῦ χᾶσματος, ὡς ἀπ' (94) ἀλλήλων διατερίζονται, μέγα τι (95) διὰ (96) τούτων ἔοικεν ὑποδεικνύειν τῷ λόγῳ, quæ circa animam quærantur, per unumquodque ita ad divitem patriarcha ante dixisset: Receplisti in vita, quam in carne transegisti, portionem bonorum, atque eodem modo de mendico dixisset: Et hic in vita malorum et incommodorum participationis munere functus est; et sic deinceps subiecisset de hiato, quo altiori ab alteris discluderentur, magnam quamdam doctrinam, certamque ac stabilem sententiam per hæc verba orationis significare videtur.

Τὸ δὲ δόγμα, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, τοιοῦτον ἐστὶ· Μονοειδὲς (97) ἦν ἡ τῶν (98) ἀνθρώπων ζωὴ, μονοειδὲς δὲ (99) λέγω τὴν ἐν μόνῳ τῷ ἀγαθῷ ὁρωμένην (1), καὶ πρὸς τὸ κακὸν ἀνεπίμικτον. Τὸν δὲ τοιοῦτον λόγον ὁ πρῶτος τοῦ Θεοῦ νόμος μαρτυρεῖται (2), ὁ τοῦ παντὸς μὲν δούς τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ καλῶν ἀφθονον τῷ ἀνθρώπῳ τὴν μετουσίαν, ἀπειργῶν δὲ μόνου ἐκείνου ὃ σύμμικτος ἦν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἢ φύσις, τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ καλὸν συγκεκραμένου, θάνατον ἐπιθεῖς τῷ παρανομήσαντι τὴν ζημίαν. Ἄλλ' ἐκουσίως ὁ ἀνθρώπος ἐν τῷ αὐτεξούσιῳ κινήματι καταλιπὼν τὴν ἀμύγῃ τοῦ χειρόνος μοῖραν, τὴν ἐκ τῶν ἐναντιῶν σύγκρατον ζωὴν ἐπ' ἐσπάσατο. Οὐ μὴν ἀφῆκεν ἡ θεία προμήθεια τὴν ἀδουλίαν ἡμῶν ἀδιόρθωτον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῖς παραδεδικόσι τὸν νόμον ὁ χρεῖσις ἐπ' αὐτῷ θάνατος ἀναγκαιῶς ἐπηκολούθησε, διχῇ μερίσας τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, εἰς τε τὴν διὰ σαρκὸς ταύτην, καὶ εἰς τὴν ἔξω τοῦ σώματος μετὰ ταύτην, οὐ κατὰ τὸ ἴσον μέτρον τοῦ διαστήματος, ἀλλὰ τὴν μὲν βραχυτάτῃ τινὶ τῷ χρόνῳ περιγράφας ὅρῳ· τὴν δὲ παρατείναν (3) εἰς τὸ ἀδίδιον, ἐξουσίαν ἔδωκεν ὑπὸ φιλενθρωπίας, ἐν ᾗ τις βούλεται, τούτων ἑκάτερον ἔχειν (τὸ τε ἀγαθὸν λέγω καὶ τὸ κακὸν), ἢ κατὰ τὸν βραχὺν τοῦτον καὶ ὠκύμορον βίον, ἢ κατὰ τοὺς ἀτελευτήτους ἐκείνους αἰῶνας, ὅν πέρας ἡ ἀπειρία ἐστίν. Ὁμωνύμως δὲ λεγομένου τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ ἑκατέρου τούτων (4) πρὸς διπλὴν ἔννοιαν μεριζομένου (πρὸς νοῦν τε λέγω καὶ αἰσθησιν), καὶ τῶν μὲν τούτο ἐν ἀγαθοῦ μοίρᾳ κρινόντων ὅπερ ἂν ἦδ' ἡ δειρομένην πεποιτευσκόντων ἀγαθὸν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι. Οἱ μὲν ἀγύμναστές ἐστιν ὁ λογισμὸς, καὶ

A nem eorum, inter quos nulla societas intercedere potest, non terræ spatium et intervallum existimetur; nam quid negotii fuerit ei quod incorporeum et sola mente præditum est, transvolare hiatum, etiamsi vastissimus sit, quippe cum id quod naturale est, ut mente sola constet, ubicunque esse veli nullo temporis intercedente spatio, illo penetret atque evadat? — G. Quid igitur fuerit, inquam, ignis, vel hiatus, vel cætera quæ dicta sunt, si non sunt ea quæ dicantur? — M. Mihi quidem, inquit, certas stablesque quasdam sententias de his rebus horum Evangelium significare videtur. Cum enim

B hæc autem sententia, mea quidem opinione, talis est: Ab initio vita humana simplex et uniformis erat. Simplicem autem et uniuersam dico eam quæ in solo bono animadvertitur, et nullius mali communione permista est. Talem autem opinionem prima lex divina testimonio quo comprobatur, quæ cum omnibus quidem bonis, quæ erant in paradiso, hominem abunde frui et uti permisisset, ab illo solo prohibebat, cuius, cum malum cum bono contemperatum esset, commista ex contrariis erat natura, mortemque ei, qui contra hanc legem fecisset, poenam apposuit. Sed homo sponte sua propriaque voluntate et arbitrio relicta sorte, quæ a malo integra erat, eam quæ ex contrariis contemperata erat, vitam attexit et amplexus est. Sed non absque correctione et emendatione temerarium et stolidum illud consilium nostrum divina providentia reliquit. Sed quoniam transgressores legis poena mortis, quæ legi iudicio latoris et auctoris ejus apposta erat, necessario consecuta est, posteaquam vitam humanam bifariam partitus esset, et in hanc quæ per carnem transigitur, et in illam quæ post hanc extra corpus degitur, non pari intervalli modo atque mensura, sed illam quidem brevissimo quodam termino temporis et spatio circumscripsit; hanc vero ad æternitatem usque extendit atque produxit, ac benigno atque humano consilio usus, potestatem dedit, ut in utra quis vita vellet, horum alterutrum habeat (bonum inquam et malum), vel per brevem hanc fluxamque et caducam vitam, vel per illa sempiterna sæcula, quorum terminus est infinitus. Cum autem æquivoce dicatur et bonum et malum, atque horum

(89) Ἡ μὴ. A εἰ μὴ.

(90) Λέγεται. A addit ἐστίν.

(91) Κατὰ ψυχὴν. B κατὰ τὴν ψ.

(92) Προσιπὼν. A προσιπὼν.

(93) Λειτουργίας. A B τὴν λειτουργίαν.

(94) Ὡς ἀπ'. A ὡς ἀπ'.

(95) Μέγα τι. Δόγμα addit B.

(96) Διὰ. A διὰ δόγμα.

(97) Μονοειδὲς. A μονοειδῆ.

(98) Ἡ τῶν. B τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ τῶν.

(99) Μονοειδὲς δὲ. A B μονοειδῆ δὲ.

(1) Ὁρωμένην. A B θεωρουμένην.

(2) Μαρτυρεῖται. A B μαρτυρεται.

(3) Παρατείναν. A in textu παραγράφας, in margine παρατείναν.

(4) Τούτων. B τούτου.

(5) Διείρειν. A addit, ὅπερ ἂν ἦν θεωρούμενον.

utrumque in duplicem intellectum dividatur (tum A in mentem, inquam, tum in sensum), atque alii quidem, quod sensui suave et jucundum visum fuerit, id loco boni habeant: alii vero, id solum bonum et esse et nominari credant, quod cogitatione ac mentis agitatione animadvertitur et consideratur, quibus quidem inexercitata ratio est, ut quid melius sit considerare non possint, hi, per ingluviem et intemperantiam, in carnali vita eam quæ naturæ debetur boni sortem ante tempus posthac futura est vitam reservantes et comparcentes; alii vero ratione sana ac iudicatrice suam vitam gubernantes, in hac brevi vita per ea quæ sensum lædunt contristati atque vexati, in futurum sæculum bonum comparcent atque recondunt, ut sibi una cum sempiterna vita melior sors extendatur atque prorogetur.

Hic igitur, ut mea quidem opinio fert, hiatus illo est, qui non terra discedente atque diducta sit, sed quem iudicium per hanc vitam in contraria studia atque instituta divisum atque diductum facit. Nam qui semel quidquid in hac vita suave ac jucundum est elegerit, nec penitentia ductus stolidum ac temerarium suum consilium corrigit atque emendat, inaccessum et invium sibi locum honorum posthac efficit, cum hanc inevitabilem, quæ transiri non possit, necessitatem, tanquam barathrum quoddam vastum et invium, qua transiri non possit, adversus sese perfoderit. Quamobrem bonum quoque animæ statum, in quo patientiæ athletam sermo requiescere facit, sinum Abrahæ nominasse mihi videtur. Primus enim hic patriarcha ex illis qui olim fuerunt, cum spe futurorum, præseptum commodorum usum atque voluptatem commutasse memoratur, qui quidem omnibus nudatus, in quibus ei vita ab initio consistebat, inter alienos conversabatur, et domicilium habebat, per afflictiones et incommoda præsentis vitæ, eam quæ speratur beatitudinem querens. Ut igitur certam aliquam pelagi partem circumscriptam, per abusum quendam, sinum nominamus, ita mihi sermo nomine sinus immensorum illorum nostrorum bonorum demonstrationem significare videtur: in quo sinu bono omnes, qui per virtutem præsentis vitæ cursum conficiunt, cum hinc solverint, tanquam in portu non obnoxio fluctuum procellis, animas appulas ac quasi subductas statuunt. Reliquis autem eorum quæ bona videntur eis ejectio privatioque flamma animam perurens existit, guttam aliquam ex pelago bonorum, quibus sancti affluunt et abundant, ad consolationem desiderans, et non adipiscens. Porro cum linguam et oculum et digitum, reliquaque nomina ad corpus pertinentia in colloquio incorporeorum anim-

B Τοῦτο οὖν ἐστίν, ὡς γε ὁ ἐμὸς λόγος, τὸ χάσμα, ὃ οὐχὶ γῆς διασχούσης γίνεται, ἀλλ' ἡ (7) παρὰ τὸν βίον κρίσις πρὸς τὰς ἐναντίας προαιρέσεις διασχοθεῖσα ποιεῖ. Ὁ γὰρ ἀπ᾽ αὐτῆς τὸ ἡδὺ κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἐλκόμενος (8), καὶ μὴ θεραπεύσας (9) ἐκ μεταμελείας τὴν ἀβουλίαν, ἀδατον ἐαυτῷ μετὰ ταῦτα τὴν τῶν ἀγαθῶν χώραν (10) ἐργάζεται, τὴν ἀδιάδατον ταύτην ἀνάγκην, καθάπερ τι βάραθρον ἀχανές τε καὶ ἀπαρόδευτον καθ' ἐαυτοῦ διορύξας. Διὸ μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀγαθὴν τῆς ψυχῆς κατάστασιν, ἐν ᾗ τὸν τῆς ὑπομονῆς ἀθλήτην ἀναπαύει ὁ λόγος, κόλπον τοῦ Ἀδραμῆ ὀνομάσαι. Πρῶτος γὰρ οὗτος ὁ πατριάρχης τῶν πώποτε γεγονότων ἱστορεῖται τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρόντων ἀνταλλαξάμενος, ὅς γε πάντων γυμνωθεὶς, ἐν οἷς ἦν αὐτῷ καταρχὰς ἡ ζωὴ, ἐν ἀλλοτριότητι εἶχε τὴν διαίταν, διὰ τῆς παρούσης κακοπαθείας, τὴν ἐπιζομένην εὐκληρίαν ἐμπορευόμενος. Ὡς περ οὖν τὴν ποῖαν τοῦ πελάγους περιγραφὴν ἐκ καταχρήσεως τινος ὀνομάζομεν κόλπον, οὕτω (11) δοκεῖ τῶν ἀμετρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν τὴν ἐνδειξὴν ὁ λόγος τῷ τοῦ κόλπου διασημαίνειν ὀνόματι, ᾧ πάντας οἱ δι' ἀρετῆς τὸν παρόντα διαπλέοντες βίον, ὅταν ἐντεῦθεν ἀπαίρωσιν (12), ὥς περ ἐν ἀκατακλύστῳ λιμένι τῷ ἀγαθῷ κόλπῳ τὰς ψυχὰς ἐνορμίζονται (13), τοῖς δὲ λοιποῖς ἢ τῶν φαινομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στερήσεως φθδὲ γίνεται τὴν ψυχὴν διαπύχουσα (14), βανίδος τι νός ἐκ τοῦ πελάγους τῶν τοῦς ὁσίους περικλυζόντων ἀγαθῶν εἰς παραμυθίαν προσδεομένη, καὶ οὐ τυγχάνουσα. Γλῶσσαν δὲ καὶ ὀφθαλμὸν, καὶ δάκτυλον, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων ἐν τῷ διαλόγῳ τῶν ἀσωμάτων βλέπων, τὴν καταστοχασμὸν (15), ἡμῖν ἥδη νοθῆναι περὶ ψυχῆς λόγῳ συμφώνως ἔχειν ὁμολογήσεις, ἐπισκεψάμενος τῶν ῥητῶν (16-17) τὴν διάνοιαν. Ὡς περ γὰρ (18) ὅλου τοῦ σώματος ἢ τῶν στοιχείων συνδρομὴ ποιεῖ τὴν οὐσίαν, οὕτως εἰκὸς καὶ τῶν ἐν τῷ σώματι μερῶν ἐκ τῆς αὐτῆς

(6) Λαιμαργίαν. A B λαιμαργίας.

(7) Ἀλλ' ἢ, A ἀλλ' ὅ ἢ.

(8) Ἐλκόμενος. A B ἐλόμενος.

(9) Θεραπεύσας. A in textu θεραπεύσας ἐκ μεταβουλίας ἀδατον· in margine: καὶ μὴ ἐκ μεταβολας θεραπεύων τὴν ἀβουλίαν.

(10) Τὴν χώραν. A B τὴν χώραν.

(11) Οὕτω. A B οὕτω μοι.

(12) Ἀπαίρωσιν. A B ἀπόρῳσιν.

(13) Ἐνορμίζονται. A in margine ἐνορμίζουσι.

(14) Διαπύχουσα. A διασημάουσα.

(15) Τὸν καταστοχασμὸν, εἰς. A B τῷ κατὰ στοχασμὸν ἥδη νοθῆναι.

(16-17) Ῥητῶν. B ῥημάτων.

(18) Ὡς περ γὰρ. A ὡς γὰρ.

αιτίας (19) συμπληροῦσθαι τὴν φύσιν. Εἰ οὖν πά-
στιν ἡ ψυχὴ τοῖς ἐκ τοῦ σώματος στοιχείοις πρὸς τὸ
πάν ἀναμιχθεῖσιν (20), οὐ μόνον τὸ πλήρωμα τῶν
εἰς ὅλον τὸ σύγκριμα συνθεδραμηκότων γνωρίσει,
καὶ ἐν αὐτοῖς ἔσται· ἀλλ' οὐ τὴν (21) ἰδιάζουσιν
ἐκάστου τῶν μερῶν σύστασιν ἀγνοήσει, διὰ πόλων
τῶν ἐν τοῖς στοιχείοις μορίων ἀποτελεσθῆ (22) τὰ ἐν
ἡμῖν μέλη.

reversis, non modo congeriem et complementum
eorum quæ ad totam coagmentationem consti-
tuentem concurrerunt agnoscat, et in eis erit; sed ne
peculiarem quidem ejusque partis constitutionem
et concrectionem ignorabit, per quas nimirum particulas elementorum membra nostra absoluta sint.

Τὴν οὖν (23) ἐν παντὶ οὖσαν τῷ τῶν στοιχείων
πληρώματι, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον εἶναι, οὐδὲν
ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστίν· καὶ οὕτω πρὸς τὰ στοιχεῖα
τις βλέπων, οἷς ἐνυπάρχει τῇ δυνάμει τὰ καθ' ἑκά-
στον μέλη τοῦ σώματος, δακτυλὸν τε περὶ αὐτὴν
εἶναι καὶ ὀφθαλμὸν καὶ γλῶσσαν, καὶ τὰ ἅλλα πάντα
μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ συγκρίματος τὴν Γραφὴν λέ-
γειν ὑπονοῶν, τοῦ εἰκότος οὐχ ἀμαρτήσεται. Εἰ οὖν
τὰ καθ' ἑκάστον ἀπάγει (24) τὸν νοῦν τῆς σωματικῆς
περὶ τοῦ διηγήματος ὑπολήψεως, εἰκὸς δέηται καὶ
τὸν μνημονευθέντα νῦν ᾄδην μὴ τόπον τινὰ οὕτως
ὀνομαζόμενον οἰεσθαι, ἀλλὰ τινὰ κατάστασιν ζωῆς
ἀειδῆ καὶ ἀσώματον, ἣ τὴν ψυχὴν ἐμβιοτεύειν παρὰ
τῆς Γραφῆς ἐκδιδασκόμεθα (25). Ἀλλὰ καὶ ἕτερον
ἐν τῷ κατὰ τὸν πλοῦσιον καὶ πτωχὸν διηγῆματι
δόγμα μανθάνομεν, ὃ πολλὴν ἔχει (26) πρὸς τὰ ἐξη-
τασμένα τὴν οικειότητα. Ἐποίησεν ἑκείνον τὸν ἐμ-
παθῆ καὶ φιλόσαρκον, ἐπειδὴ τὸ ἀφυκτον εἶδε τῆς
παρ' αὐτοῦ (27) συμφορᾶς, φροντίδα τῶν ὑπὲρ γῆς
κατὰ τὸ γένος προσεχτῶν (28) ἔχειν, καὶ τοῦ
Ἀβραάμ εἰπόντος μὴ ἀπρονοήτων εἶναι τῶν ἐν σαρκὶ
ζώντων βίον (29), ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν προκεισθαι
αὐτοῖς τὴν ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν χειρ-
αγωγίαν· εἴτι παραμένειν προσλιπαροῦντα τὸν δι-
καιον (30), ὅπως ἂν ἐκ τοῦ παραδόξου πιθανὸν αὐ-
τοῖς τὸ κήρυγμα γένοιτο, ὅτε τινος ἐκ τῶν νεκρῶν
ἀναθεωρούμενος καταγγελλόμενος.
tutionem legis ac prophetarum; adhuc perseverare
et inopinato credibilis eis prædicatio fieret, quæ
retur.

Γ. Τί οὖν, εἶπον, ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ δόγμα (31);
— Μ. Ἐπειδὴ, φησὶ, τοῦ μὲν Λαζάρου πρὸς τοὺς πα-
ροῦσιν δαγολὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ, καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν κα-
ταλειφθέντων αὐτὴν ἐπιστρέφει, ὃ δὲ πλούσιος οἰο-
ντο (32) ἰδῶν τινὲ τῇ σαρκίνῃ ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον
εἶτι προσίχεται (33), ἣν οὐδὲ παυσάμενος τοῦ ζῆν κα-
θαρῶς ἀπέδωκετο, ἀλλ' εἴτι αὐτῷ διὰ φροντίδος ἐστὶν
ἡ σὰρξ καὶ τὸ αἷμα (34) ὧν γὰρ τοὺς κοινωνούντας
αὐτῷ τοῦ γένους ἐξαιρεθῆναι τῶν κακῶν δεῖται, δῆ-
λός ἐστι μήπω τῆς σαρκικῆς (34) ἐκλυθεῖς προσπα-

A advertis, si verborum sententiam inspexeris, cum
opinione quam jam per conjecturam de anima
mente concepta exposuimus convenire non nega-
bis. Ut enim concursus elementorum totius corpo-
ris efficit naturam: ita probabile est, etiam par-
tium corporis ex eadem causa compleri naturam.
Si igitur anima adest elementis ex corpore disso-
luto ad rerum universam naturam refusus atque

Quocirca quæ in universo elementorum comple-
mento sit, eam etiam in singularibus esse, nulli
modo a probabilitate ac verisimilitudine alienum
est; atque ita si quis spectet ad elementa, in qui-
bus singularia membra corporis insunt ipsa poten-
tia, atque Scripturam dicere arbitretur, et digitum
circa ipsam animam esse et oculum et linguam,
cæteraque omnia etiam post dissolutionem con-
creti, a probabilitate ac verisimilitudine non aber-
rabit. Si igitur singularia mentem abducunt ab eo
qui ad corpus refertur narrationis intellectu, par
et consentaneum nimirum est, ut etiam modo me-
moratum infernum, non locum qui sic nominetur
esse putemus, sed quemdam vitæ statum incorpo-
reum, qui videri non possit, in quo animam vitam
degere a Scriptura docemur. Atque etiam aliam
in narratione quæ ad divitem et mendicum pertinet,
certam firmamque discimus sententiam, quæ ma-
gnam cum illis quæ scrutati sumus et excussimus,
affinitatem habet. Facit illum humanis affectibus
ac perturbationibus obnoxium, carnisque studiosum
divitem, posteaquam ex sua calamitate ac non
posse expediri et effugere animadvertit, curam ha-
bere eorum qui super terram cum genere contin-
gebant; cumque Abraham negasset eorum qui in
carne viverent vitam provisionis expertem esse, sed
abunde eis propositam esse doctrinam atque insti-
tutionem instantem ac flagitantem, ut ex improvise
ab aliquo qui ex mortuis revixisset annuntia-

G. Quenam igitur in his, inquam, sententia est?
— M. Quoniam, inquit, Lazari quidem anima circa
præsentia occupata est, et ad nullam earum rerum
quas reliquerat sese convertit; dives autem, tan-
quam visco cuidam, carnali vitæ etiam post mor-
tem adhuc adheret: quam nec cum vivere quidem
desisset penitus exuerat, sed adhuc ei curæ caro
et sanguis erat (per hoc enim quod rogat ut illi qui
communione generis eum contingebant, malis exi-
merentur, perspicuum est quod nondum carnali

(19) Αὐτῆς αἰτίας. Β οὐσίας.
(20) Ἀναμιχθεῖσιν. Α in textu ἀνελθοῦσιν. in
margine: ἀναχθεῖσιν. Β ἀνασχεθεῖσιν.
(21) Οὐ τὴν. Α Β οὐδὲ τὴν.
(22) Ἀποτελεσθῆ. Α ἀποτελεσθῆ.
(23) Τὴν οὖν. Α τί οὖν.
(24) Ἀπάγει. Α ἀπάγειν.
(25) Ἐκδιδασκόμεθα. Α διδασκόμεθα.
(26) ἔχει. Α Β ἔχει.

(27) Παρ' αὐτοῦ. Α κατ' αὐτόν.
(28) Προσεχτῶν. Α Β προσεχόντων.
(29) Βίον. Α τὸν βίον.
(30) Δίκαιον. Α πλούσιον.
(31) Τὸ δόγμα. Β delet τὸ.
(32) Οἰοντο. Α Β οἶον.
(33) Προσίσχεται. Α προσίχεται.
(34) Σαρκικῆς. Β σαρκίνης.

affectu exsolutus erat), per has, inquit, narrationes existimamus censere Dominum quod oporteat eos qui in carne vivunt, quam maxime secundum virtutem vivendo, quodammodo separari et expediri ab affectu carnis, ne post mortem alia morte rursus opus habeamus, quæ reliquias carnalis glutinis separet, excernat et expurget; sed tanquam vinculis circum animam ruptis, nulla corporea molestia eam ad sese attrahente, celer et expeditus ei cursus ad bonum contingat. Nam si quis mente carnalis penitus totus redditus fuerit, et omni animi motu atque efficientia in voluntatibus carnis occupetur, is nec si extra carnem quidem evaserit, ab affectibus ac perturbationibus ejus recedit, sed quemadmodum illi, qui in foetidioribus locis diutius commorati sunt, nec si in purum quidem, suavem et amœnum aerem transierint, integri ac vacui sunt ab illo ingrato et injucundo odore quem propter diuturniorem in eo commorationem contraxerunt: ita ne tum quidem, cum carnalis vita, cum subtili et invisibili commutata fuerit, fieri possit quin carnis amantes prorsus attrahant aliquid ex graveolentia atque foetore carnali. Unde graviore dolor exsistit, cum ex hujusmodi circumstantia anima magis materialis evaserit. Videtur autem aliquo modo cum hujusmodi opinione concinere atque convenire, quod sæpenumero a nonnullis dicitur, conspici videlicet circa conditoria atque repositoria corporum umbratilia quædam spectra mortuorum. Nam si revera ita sit, argumentum est animam ultra modum nunc in hac vita fuisse erga carnalem vitam affectam, adeo ut ne carne quidem extrusa plane ab ea velit volare, neque concedere ut absoluta figura ad id quod conspici non potest et formæ experta est, transmutatio fiat, sed circa speciem postquam species dissoluta fuerit etiam nunc maneat, et cum jam extra eam evaserit, illius desiderio materiæ locis oberret, circumque ea versetur atque vagetur.

G. Ego vero paululum commoratus, repetita sententia eorum quæ dicta erant, Videtur, inquam, mihi ex iis quæ modo dicta sunt, existere quiddam contrarium iis quæ de affectibus ac perturbationibus antea excussa atque examinata sunt. Nam si ex ea quæ cum brutis est cognatione tales in nobis animæ motus effici putantur, quales superior enumeravit

θείας), ἐκ τούτων, ψηφί, πῶν διηγημάτων ολόμθε τοῦτο (35) δογματίζειν τὸν Κύριον, τὸ δεῖν εἶναι μάλιστα τοὺς ἐν σαρκὶ βιοτεύοντας, διὰ τῆς κατὰ ἀρετὴν ζωῆς, χωρίζεσθαι πῶς καὶ ἀπολύεσθαι τῆς πρὸς αὐτὴν σχέσεως, ἵνα μετὰ τὸν θάνατον μὴ πάλιν ἄλλου θανάτου δεώμεθα, τὰ λείψανα (36) τῆς σαρκῶδους κόλλης ἀποκαθαίροντος (37). ἄλλα καθάπερ δεσμῶν τὴν ψυχὴν (38) περιβραγέντων, κοῦφος αὐτῇ καὶ ἄνετος ὁ πρὸς τὸ ἀγαθὸν γένηται δρόμος, οὐδεμῶς αὐτὸν (39) σωματικῆς ἀλγηδόνος (40) πρὸς ἑαυτὴν ἀρελκώσας (41). Ὡς εἰ τις ἄλως εἰς ὧν ἀποσαρκωθεὶς τῇ διανοίᾳ, πᾶσαν ψυχῆς κίνησιν τε καὶ ἐνεργεσίαν ἐν τοῖς θελήμασι τῆς σαρκὸς ἀσχολῶν, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τῆς σαρκὸς ἔξω γενόμενος τῶν κατ' αὐτὴν παθημάτων χωρίζεται, καθάπερ (42) οἱ ἐπὶ πλεόν ἐνδιατρίψαντες τοῖς δυσωδεστέροις τῶν τόπων, οὐδὲ εἰ πρὸς τὸν εὐπνοῦν ἀέρα μετέλθοιαν καθαρεύουσι τῆς ἀσθείας, ἣν διὰ τῆς χρονιωτέρας ἐν αὐτῇ διαγωγῆς ἀναμίσξαντο (43). οὕτως οὐδὲ πρὸς τὸν ἀγθὴν (44) καὶ ὀδυνώδη (45) βίον τῆς μεταβολῆς γενομένης, δυνατόν ἂν εἴη τοὺς φιλοσάρκους μὴ ἀφίλεσθαι (46) τι πάντως τῆς σαρκικῆς (47) δυσωδίας, εἰ ὧν (48) πλεόν αὐτοῖς ἡ ὀδύνη βαρύνεται, ὠλωδεστέρας ἐκ τοιαύτης (49) περιστάσεως τῆς ψυχῆς γενομένης (50). Δοκεῖ δὲ πῶς πρὸς τοιαύτην (51) ὑπόληψιν συνάδειν ὁ παρά τινων λέγεται (52), πολλάκις ὁρᾶσθαι τὰς περὶ (53) τῶν σωμάτων θέσεις, σκιοειδῆ τινα τῶν κατοικομένων φαντάσματα. Εἰ γὰρ τοῖον τι (54) γίνεται, οὕτως ἐλέγχεται τῆς ψυχῆς ἡ πέρα τοῦ δέοντος γενομένη (55) νῦν πρὸς τὸν σαρκῶδη βίον προσπάθεια, ὥς μὴδὲ ἐξωσθεῖσαν τῆς σαρκὸς καθαρῶς αὐτὴν (56) ἐθέλειν ἀφίπτασθαι (57), μὴδὲ συγχωρεῖν τὴν παντελῆ γίνεσθαι (58) πρὸς τὸ ἀειδὲς τοῦ σχήματος μεταποίησιν, ἀλλὰ παραμένειν ἐν τῷ εἶδει μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ εἶδος, καὶ ἔξω γενομένην ἤδη τοῦτου πόθῳ τοῖς τῆς ὕλης ἐπιπλανᾶσθαι τόποις, καὶ περὶ αὐτοὺς ἀναστρέφεσθαι.

Γ. Ἐγὼ δὲ μικρὸν ἐπισχὼν καὶ ἀναλαβὼν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, Δοκεῖ μοι, εἰπον, τοῖς περὶ παθῶν (59) προεξητασμένοις ἀνακύπτειν ἐκ τῶν εἰρημένων τις ἐναντιώσις. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τὰ ἄλογα συγγενείας ἰσχυροῦς τὰ τοιαῦτα τῆς ψυχῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι κινήματα, ὅσα προσλαβὼν (60) ὁ λόγος ἀπηρεμήσατο, θυμὸν τε καὶ φόβον, καὶ ἡδονὴν καὶ

(35) Τοῦτο delet A.

(36) Τὰ λείψ. A τοῦ τὰ λείψ.

(37) Ἀποκαθαίροντος. A in margine ἀποδοιστῶν.

(38) Τὴν ψυχὴν. A B τῇ ψυχῇ.

(39) Αὐτόν. B αὐτήν.

(40) Ἀλγηδόνος. B ἀγθῆδόνος.

(41) Ἀρελκώσας. B ἐρελκώσας.

(42) Καθάπερ. A B ἀλλὰ καθάπερ.

(43) Ἀναμίσξαντο. A B ἀνερμίσξαντο.

(44) Ἀγθὴν. A B ἀειδῶν.

(45) Ὀδυνώδη. A λεπτὸν.

(46) Ἀφίλεσθαι. A B ἐφίλεσθαι.

(47) Σαρκικῆς. B σαρκινῆς.

(48) Δι' ὧν. A in margine δι' ὧν.

(49) Τοιαύτης. B τῆς τοιαύτης.

(50) Γενομένης. A γενομένης.

(51) Πρὸς τοιαύτην. A πρὸς τὴν τοιαύτην.

(52) Ὁ παρά τινων λέγεται. B. τὸ π. τ. λέγεται. A in margine τὸ πολλάκις παρά τινων λεγόμενον ὁρᾶσθαι.

(53) Τὰς περὶ. A B περὶ τὰς.

(54) Τοῖον τι. B τῷ ὅντι γίνεται οὕτως.

(55) Γενομένην. A γενομένην.

(56) Αὐτήν. B αὐτήν.

(57) Ἀφίπτασθαι. A ἐφίπτασθαι.

(58) Γίνεσθαι. B γινέσθαι.

(59) Παθῶν. A B τῶν παθῶν.

(60) Προσλαβὼν. A προλαβὼν.

ἐπιθυμίαν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐφρῆται δὲ τὴν μὲν ἀγα-
θὴν τῶν τοιοῦτων χρῆσιν ἀρετὴν εἶναι, διὰ δὲ τῆς
ἰσχυρῆς τὴν κακίαν γίνεσθαι (61)· προσέθηκε
δὲ ὁ λόγος ἐκείνου τὰ τῶν ἄλλων τὴν πρὸς τὸν κατ'
ἀρετὴν βίον συνεισφορὰν, ὅτι δι' (62) ἐπιθυμίαν (63)
πρὸς τὸν θεὸν ἀναγόμεθα, ὅλον τινα στερὰν (64)
κάτωθεν πρὸς αὐτὸν ἀνακινούμενοι, δοκεῖ πως. Ἐφ' ἣν
ἐναντιοῦσθαι πρὸς τὸν σκοπὸν ὁ λόγος. — M. Πῶς
τοῦτον (65) λέγεις; φησὶν. — Γ. Ὅτι τοι, εἰπον, τῆς
ἀλόγου πάσης κινήσεως μετὰ τὴν καθάρσιν ἐν ἡμῖν
ἀποσβεσθείσης, οὐδὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν πάντως ἔσται·
τοῦτο δὲ μὴ ὄντος οὐδ' ἂν ἡ τοῦ κρείττονος ἐφεσις
εἴη, μηδενὸς ὑπολειφθέντος τῇ ψυχῇ τοιοῦτου κινήμα-
τος, τοῦ πρὸς τὴν ὁρεξίν (66) τῶν ἀγαθῶν ἐπεγείρου-
τος. — M. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο, φησὶν (67), ἐκεῖνός φημεν,
ὅτι τὸ θεωρητικὸν τε καὶ διακριτικὸν ἴδιον ἔστι τοῦ
θεοειδοῦς τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ καὶ τὸ θεῖον ἐν τοῦτοις κα-
ταλαμβάνομεν. Εἰ τοίνυν εἴτε ἐκ τῆς νῦν ἐπιμελείας,
εἴτε ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα καθάρσεως (68) ἐλευθέρᾳ
γίνοιο ἡμῖν ἡ ψυχὴ τῆς πρὸς τὰ ἄλογα τῶν παθῶν
συμφυίας, οὐδὲν πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ θεωρίαν ἐν-
αποδισθῆσθαι (69). Τὸ γὰρ καλὸν ἐκτικὸν πως (70)
κατὰ τὴν ἑαυτοῦ (71) φύσιν παντὸς τοῦ πρὸς ἐκεῖνο
βλέποντος. Εἰ οὖν πάσης κακίας ἡ ψυχὴ καθαρεύ-
σειεν, ἐν τῇ καλῇ πάντως ἔσται. Καλὸν δὲ τῇ ἑαυ-
τοῦ φύσει τὸ θεῖον πρὸς ὃ διὰ τῆς καθαρότητος τῆς
συνάφειαν ἔχει τῷ οὐκείῳ συναπτομένη.

Si igitur anima ab omni vitiositate pura fuerit, in bono et honesto prorsus erit. Bonum autem et honestum ex sui natura numen divinum est, cum quo per puritatem anima conjunctionem habebit, quippe cum proprio coherens atque coalescens.

A oratio, iram videlicet et metum, et cupiditatem, et voluptatem, ceteraque ejusdem modi, atque dictum est bonum quidem horum usum virtutem esse; per pravum vero vitium existere: adiecit item oratio cum ceterorum ad eam vitam quæ cum virtute transigeretur contributionem et adjumentum, tum quod per concupiscentiam ad Deum tollimur atque erigimur, veluti catena quadam ex inferiori loco sursum ad eum attracti, videtur nimirum, inquam, aliquo modo oratio sibi contraria esse atque proposito adversari. — M. Quo pacto hoc dicis? inquit magistra. — G. Quoniam omni rationis experie, inquam, motu post purificationem in nobis extincto, ne concupiscendi quidem vis prorsus erit: qua deficiente, nusquam boni desiderium fuerit, cum nullus ejusmodi motus animæ relictus sit qui excitet ad appetitum bonorum. — M. At adversus hoc, inquit, illud dicimus, quod speculandi ac dijudicandi vis propria est ejus animæ partis quæ Deo similis est, quoniam etiam divinum numen per hæc comprehendimus. (a) Si ergo vel nunc adhibita cura atque diligentia, vel posthac perignis purificationem anima nostra libera fuerit ab ea conjunctione qua eum ratione carentibus affectibus coaluit atque conerevit, nulla read boni et honesti contemplationem impeditur: bonum autem et honestum eam vim ex sui natura habet, ut quidquid in illud intueatur, id ad se quodammodo trahat. Si igitur anima ab omni vitiositate pura fuerit, in bono et honesto prorsus erit. Bonum autem et honestum ex sui natura numen divinum est, cum quo per puritatem anima conjunctionem habebit, quippe cum proprio coherens atque coalescens.

C Si igitur hoc acciderit, non amplius cupiditativus motus opus erit, qui nobis præeat ac dux sit ad illud quod bonum et honestum est: nam qui in tenebris vitam degit, is lucem desideraverit, qui si in lucem pervenerit, eaque frui ac potiri cœperit, concupiscere atque desiderare desinet. Facultas enim atque potestas potiendi atque fruendi vanam et inutilem efficit cupiditatem. Quocirca per hæc nullum detrimentum accidet ad boni participationem, si rursus ad sese anima reversa, ac plene sese nascens qua natura prædita sit, et velut in speculo et imagine per propriam pulchritudinem ad principalem respiciens, a talibus moribus libera fuerit. In hoc enim verelicit dicere plenam et absolutam esse di-

(61) Γίνεσθαι. B γινέσθαι.

(62) Ὅτι δι'. B καὶ δι' δι'. A ὅτι καὶ.

(63) Ἐπιθυμίαν. B ἐπιθυμία.

(64) Τινὰ στερὰν. A B τινὶ στερᾷ.

(65) Πῶς τοῦτον. A πῶς τοῦτο.

(66) Ὁρεξίν. B ὁρεξιν λέγω.

(67) Φησὶν. A φησὶν ἡ διδάσκαλος.

(68) Καθάρσεως. A in margine πωρώσεως.

(69) Ἐνυποδισθῆσθαι. A B ἐνυποδισθῆσθαι.

(70) Ἐκτικόν πως. A addit ἐστὶ.

(71) Ἐαυτοῦ. B αὐτοῦ.

(72) Πρὸς τὸ καλόν. A et B addunt ἡμῖν.

(73) Τοιοῦτων sequitur in A τῶν.

(74) Εἰδοῦσα. A B ἰδοῦσα. A in margine εἰδοῦσα.

(a) Σχόλιον. Ne de omnibus hoc cum dixisse existimes, sed de illis in quibus parva quadam vitiosæ vitæ fuerint reliquia, quæ propter infirmitatem carnis venia dignæ sint: a quo animas purgari ait: quemadmodum etiam alii quidam Patres censent: in quibus est etiam Dionysius Areopagita. Item Diadochus Photiciæ episcopus. Nisi enim id intellexerimus, et omnibus aliis doctoribus, et tibi ipsi contra-

ria dicentem ostendemus. Dicebat enim ante hæc invivum et inaccessum peccatoribus esse bonorum usum fructum, atque etiam cum divinis verbis pugnare demonstrabitur, quibus ostenditur illorum penam sine carere. Erit igitur peccatoribus eorum bonorum, quæ justis recondita sunt usus fructus, experibus abolitis vitiositate desiderium boni. Memento supra dictorum.

vinī numinis similitudinem, nempe si anima nostra quodammodo superam rerumque universarum praesidem naturam imitetur. Nam natura quae superat omnem intellectum, procul ab iis quae in nobis cernuntur sita, alio quodammodo suam exigit vitam, et non quemadmodum nos nunc, dum vivimus, agimus. Nam homines quidem propterea quod prorsus in motu semper natura est, quocunque impetus voluntatis inclinaverit, illo rapimur: cum non similiter anima ab anteriore sui parte, ut aliquis dixerit, atque a posteriore affecta sit. (a) Nam spes quidem praecedit motum, qui ulterius tendit atque progreditur; memoria vero excipit atque subsequitur motum ad spem progredientem, ac si quidem ad id quod natura bonum et honestum est spes animam ducat, jucundum quasi vestigium memoriae imprimit motus voluntatis: sin autem ab eo quod melius et praestabilius est aberratum et offensum fuerit, cum simulacro quodam pulchritudinis spes animam deceiverit ac frustra fuerit quae rem actam consecuta fuerit recordatio, pudor efficitur. Atque ita bellum hoc intestinum in anima conflatur, memoria adversus spem pugnante, quod male voluntati praerit. Nam ejusmodi quemdam animi sensum aperte indicat affectus pudoris, cum poenitentia tanquam flagello quodam inconsultum ac temerarium impetum perstringens et incessens, anima mordetur propter eventum, et in auxilium adversus id quod angit et offendit oblivionem asciscit.

Sed nobis quidem propterea quod boni egeni est natura, semper fertur atque contendit ad id quod deest, ac desiderium ejus quod deficit, ipse naturae nostrae concupiscendi affectus est, qui vel aberrat propter sinistrum judicium ab eo quod vere bonum et honestum est, vel etiam consequitur et adipiscitur id quo potiri bonum est. At ea quae superat omnem bonam cogitationem natura, quaeque super omnem potentiam eminet, ut quae nul-

(75) Ζωήν. A B ψυχὴν.

(76) Οὐσίαν. A in margine φύσιν.

(77) Ἐν τῷ ζῆν. B ἐν τῇ ζωῇ.

(78) Φύσιν εἶναι. A inserit ἀκίνητος γὰρ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καθάπερ.

(79) Καθάπερ. B καθ' ὅπερ.

(80) Αὐτῆς. B ἐαυτῆς. Ceterum ad haec verba: οὐχ ὁμοίως τῆς ψυχῆς κατὰ τὸ ἐμπροσθεν, haec in calce codicis A inter notas leguntur: Μη ἐπὶ πάντων τοῦτο νοήσης αὐτὸν εἰρηξέσθαι, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνων, ἐν οἷς μικρά τινα τῆς ἐμπαθοῦς ζωῆς ἢ νέα λείμματα, διὰ τὴν σαρκικὴν ἀσθένειαν συγγνώμης ἄξια, ὧν καθαίρεισθαι τὰς ψυχὰς φησι, καθὰ καὶ ἄλλοις τισὶ τῶν Πατέρων δοκεῖ, ὧν καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ Διάδοχος ὁ Φωτικὸς ἐπισκόπος ἐστίν. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσωμεν, καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις διδασκαλοῖς καὶ ἑαυτῷ τὰ ἐναντία λέγειν δεῖξομεν. Ἐπὶ γὰρ ἐμπροσθεν, ἄβαντος καὶ ἀπαρδένοντος εἶναι τοὺς ἀμαρτωλοὺς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν, καὶ τοὺς θεοὺς δὲ ῥήμασι μαχόμενος ἀποφανθῆναι, ἀπείραντος εἶναι τούτοις τὴν κόλπον ἀπορρινόμενος. Ἔσται γοῦν τοῖς ἀμαρτωλοῖς, ἀφανισθεῖσιν τῆς κακίας, τοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἐρεσις, τῆς

(a) Ἐξόλιον. Reprehendit et incusat memoria quidem spem per reputationem et estimationem actorum: spes autem fraudem ad defensionem producit, ut quae

A σθαί πως τὴν ἡμετέραν ζωὴν (75) τὴν ὑπερχειμένην οὐσίαν (76). Ἡ γὰρ ὑπεράνω παντὸς νοήματος φύσις πόρρω τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων ἀνιδρουμένη, ἄλλω τινὶ τρόπῳ τὴν ἰδίαν ἐξοδεύει ζωὴν, καὶ οὐ καθὼς ἡμετεῖς νῦν ἐν τῷ ζῆν (77) ἔσμεν. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ, διὰ τὸ ἀεὶ πάντως ἐν κινήσει τὴν φύσιν εἶναι (78), καθάπερ (79) ἂν ἡ ὁρμὴ τῆς προαιρέσεως γένηται, κατ' ἐκεῖνο φερόμεθα, οὐχ ὁμοίως τῆς ψυχῆς κατὰ τὸ ἐμπροσθεν αὐτῆς (80), ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ τὸ ὁπίσω διακειμένης. Ἐλπὶς μὲν γὰρ καθηγείται τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω κινήσεως, μνήμη δὲ δέχεται (81) πρὸς τὴν ἐλπίδα προτιούσαν τὴν κίνησιν· ἄλλ' εἰ μὲν πρὸς τὸ φύσει καλὸν ἡ ἐλπίς τὴν ψυχὴν ἀγοί, φαίδρον ἐνσημαίνεται τῇ μνήμῃ τὸ ἴχνος ἢ τῆς προαιρέσεως κίνησις· εἰ δὲ διαφευθεῖται τοῦ κρείττονος, εἰδὼς τινὶ καλοῦ, (82) παρασφισαμένης τὴν ψυχὴν τῆς ἐλπίδος, ἡ ἐπακολουθοῦσα (83) τοῖς γινόμενοις μνήμῃ αἰσχύνῃ γίνεται. Καὶ ἐμφύλιος (84) οὗτος ὁ πόλεμος ἐν τῇ ψυχῇ συνίσταται, μαχομένης τῇ ἐλπίδι τῆς μνήμης, ὡς κακίως καθηγησαμένης τῆς προαιρέσεως. Τοιοῦτον γὰρ τινα νοῦν ἐρμηνεύει σαφῶς τὸ κατ' αἰσχύνῃ πάθος, ὅταν δάκνηται πρὸς τὸ ἀποδῶν ἡ ψυχὴ, οἷόν τιμι μάλιστα τῇ μεταμελείᾳ καθ' αἰσχύνῃ τῆς ἀουλήτου ὁρμῆς, καὶ εἰς συμμαχίαν κατὰ τοῦ λυποῦντος ἐφελκομένη τὴν λήθην.

C 'Ἄλλ' ἡμῖν μὲν, διὰ τὸ πτωχὴν (85) εἶναι τοῦ καλοῦ, ἡ φύσις ἀεὶ πρὸς τὸ ἐνθέον ἔσται (86), καὶ ἡ τοῦ λειπόντος (87) ἐρεσις αὐτῇ ἐστὶν ἡ ἐπιθυμητικὴ τῆς φύσεως ἡμῶν διάθεσις, ἥτις σφαλλομένη δι' ἀκρισίαν τοῦ ὄντος (88) καλοῦ, ἢ καὶ τυγχάνουσα οὐ τυχεῖν (89) ἀγαθόν. Ἡ δὲ ὑπερέχουσα πᾶσαν ἀγαθὴν ἐννοίαν φύσις, καὶ πάσης ὑπερχειμένη δυνάμειος, ὅτε μηδενὸς ἐνδεὺς ἔχουσα τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν νοουμένων, αὐτῇ (90) τῶν ἀγαθῶν οὐσα τὸ πλήρωμα, οὐδὲ κατὰ

τῶν ἀποκειμένων τοῖς δικαίοις ἀγαθῶν ἀπολαύσεως ἀμετόχος· μέμνησσι τῶν ἐμπροσθεν.

(81) Δέχεται. A B διαδέχεται. In calce A scholion legitur istud: ὁμοιωμάτι καὶ οὐ κατ' ἀλήθειαν ὄντι.

(82) Καλοῦ. A B κάλλους.

(83) Ἐπακολουθοῦσα. A in margine ἐπακολου-

D θήσασα.

(84) Καὶ ἐμφύλιος, etc. Καὶ οὕτως ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος. Ad haec verba in calce codicis A ista legis: Μέμνηται μὲν ἡ μνήμη τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τοῖς ἀναλογισμοῖς τῶν πεπραγμένων· ἡ δὲ ἐλπίς τὴν ἀπὸ τὴν εἰς ἀπολογίαν προβάλλεται, ὅπῃ τοῦ φαινομένου καλοῦ σοφισθεῖσα, καὶ κατ' ἀλήθειαν αὐτὸ προελ- μένη.

(85) Πτωχὴν. A B πτωχῇ.

(86) Ἔσται. B ἵσταται.

(87) Λειπόντος. B λοιπόντος [sic].

(88) Ὀντος. A ὄντας.

(89) Τυχεῖν. A πρὸς τὴν καὶ.

(90) Αὐτῇ. B αὐτῇ. A in textu αὐτῇ, in margine

αὐτῇ.

ab eo quod bonum et honestum appareret decepta illi, idque pro eo quod vere bonum est elegerit.

μετοχὴν καλοῦ τινος ἐν τῷ καλῷ κινουμένη (91), ἀλλ' αὐτὴ οὕτως ἢ τοῦ καλοῦ φύσις, ὅτι ποτε καὶ εἶναι τὸ καλὸν ἐν αὐτῇ οὐκ ὀφείσκειται, οὕτως τὴν ἐπιστητικὴν κίνησιν ἐν αὐτῇ δέχεται. Πρὸς γὰρ τὸ μὴ παρὸν ἢ ἐλπίς ἐνέργηται (92) μόνον. "Ὁ δὲ ἔχει τις, τί καὶ ἐλπίζει; φησὶν ὁ Ἀπόστολος (93). Οὕτως τῆς μνημονευτικῆς ἐνεργείας πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐπιστήμην ἐπιδεῖς ἐστὶ τὸ γὰρ βλεπόμενον τοῦ μνημονευθῆναι (94) οὐκ ἐπιδέσκειται.

reminiscendi ac recordandi efficientia ad rerum scientiam opus habet. Quod enim videtur recordatione non indiget.

Ἐπει (95) δὲ (96) οὖν παντὸς αγαθοῦ ἐπέκεινα ἡ θεία φύσις, τὸ δὲ αγαθὸν αγαθοῦ φίλον πάντως, διὰ τούτου ἐν αὐτῇ (97) βλέπουσα, καὶ ὅτι ἔχει θέλει, καὶ ὅτι θέλει ἔχει, οὐδὲν τῶν ἐξωθεν εἰς αὐτὴν δεχομένη, ἐξω δὲ αὐτῆς οὐδὲν, ὅτι μὴ ἡ κακία μόνη, ἥτις, εἰ καὶ (98) παράδοξον εἰπεῖν, ἐν τῷ μὴ εἶναι τὸ εἶναι ἔχει· οὐ γὰρ ἄλλη τις ἐστὶ καὶ κακίας (99) γένεσις, εἰ μὴ τοῦ ὄντος (99') στέρησις. Τὸ δὲ κυρίως ὅτι ἡ τοῦ αγαθοῦ φύσις ἐστίν. "Ὁ οὖν ἐν τῷ ὄντι οὐκ ἐστίν, ἐν τῷ μὴ εἶναι πάντως ἐστίν. Ἐπειδὴ οὖν καὶ ἡ ψυχὴ πάντα τὰ ποιήματα τῆς φύσεως ἀποσκευασμένη κινήματα θεοειδῆ γίνεται (1), καὶ ὑπερβῆσα τὴν ἐπιθυμίαν ἐν ἐκείνῳ ἧ, πρὸς δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶς ὑπῆρτο (2), οὐκέτι τινα (3) σχολὴν διδωσιν ἐν αὐτῇ, οὕτως τῇ ἐλπίδι, οὕτως τῇ (4) μνήμῃ, τὸ γὰρ (5) ἐλπίζόμενον ἔχει· ἡ δὲ (6) περὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αγαθῶν ἀσχολία τὴν μνήμην ἐκκρούει τῆς διανοίας· καὶ οὕτως τὴν ὑπερέχουσαν μμελταὶ ζωὴν τοῖς ἰδιώμασι τῆς θείας φύσεως ἐμμορφωθείσα, ὥς μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῶν ἄλλων αὐτῇ, πλὴν τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως, φυσικῶς τῷ καλῷ προσφωμένης. Τούτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἡ πρὸς τὸ καταδόμιον ἐνδιάθετος σχέσις. "Ὅταν οὖν ἡ ἀπλὴ (7) καὶ μονοειδῆς καὶ ἀκριβῶς θεοεικέλος (8) ἡ ψυχὴ γινόμενη (9) εὐροίτο ἀληθῶς ἀπλοῦν τε καὶ ἅπλουν αγαθόν, ἐκεῖνο τὸ μόνον τοῖόν τι (10) ἀγαπῶν καὶ ἐράσμιον προσφέρεται τε αὐτῇ καὶ συνανακινρεῖται (11) διὰ τῆς ἀγαπητικῆς κινήσεως τε καὶ ἐνεργείας, πρὸς τὸ αἰ καταλαμβα- νόμενόν τε καὶ εὐρισκόμενον αὐτὴν μορφοῦσα· καὶ

A lius indigeat earum rerum quas circa bonum et honestum intelliguntur, cum ipsa sit bonorum plenitudo, neque tanquam particeps alicujus boni et honesti in bono versetur, sed ipsa sit ipsius boni et honesti natura (quodcumque tandem etiam bonum et honestum esse mens ponit), neque sperandi motum in sese admittit (spes enim ad id quod non adest duntaxat adhibetur, quod autem quis habet cur etiam speret? inquit divinus Apostolus), neque

Quoniam igitur divina natura supra omne bonum est, ac bono bonum prorsus amicum est, idcirco cum seipsam intuetur, et quod habet vult, et quod vult habet, nihil externum in sese admittens. Extra eam autem nihil præterquam sola vitiositas est, quæ, etsi dictu absurdum et a vulgari opinione alienum est, in eo quod non est, suum esse habet. Non enim ulla alia generatio vitiositas est, quam ejus quod est privatio (e). Quod autem proprie est, boni natura est. Quod igitur in ente non est, in eo quod non est prorsus est. Postquam igitur anima quoque, segregatis omnibus variis naturæ motibus, Deo similis effecta fuerit, atque superata cupiditate in illo fuerit, ad quod olim a cupiditate erigebatur et incitabatur non amplius consistendi locum in sese dat, neque spei, neque recordationi, nam quod quidem sperabatur habet; occupatione autem fruendorum bonorum memoriam a mente removel ac missam facit; atque ita vitam superam et excelsam, informata divinæ naturæ proprietatibus imitatur, adeo ut nihil aliud ei relinquatur præterquam dilectionis affectus, qui naturaliter ei quod bonum et honestum est adhaeret. Id enim dilectio est, animo, videlicet, insitus habitus et affectus ad id quod placet atque cordi est. Cum igitur simplex et uniformis ac plane similis Deo anima facta, nacta fuerit illud vere simplex et materię dolique expertum bonum, quod solum revera dignum quod diligatur et amabile est,

(91) Κινουμένη. A B γινόμενη.

(92) Ἐνέργηται. A B ἐνεργεῖται.

(93) Ἀπόστολος. A præmittit θεός.

(94) Μνημονευθῆναι. A B μνημονεύεσθαι.

(95) Ἐπει. A in margine ἐπειδὴ οὖν.

(96) Δέ delet B.

(97) Ἐν αὐτῇ. A B αὐτῇ.

(98) Εἰ καὶ. Εἰ delet B. Cæterum ad verba, ἥτις, εἰ καὶ παράδοξον εἰπεῖν, in calce codicis A ista legas: Εἰσι τινα, ὅπερ οἱ ἐξω φαίνονται ἐν τῷ γίνεσθαι ἔχειν τὸ εἶναι, οὐκ ἐν τῷ γεγονέναι, ὡπερ τὴν σκιά τῶν σωμάτων. Αὕτη γὰρ χωρισθεῖσα τῆς ποιούσης αἰτίας, ἀφανὴς γίνεται, οὐ καθάπερ αἱ οὐσίαι καὶ τῶν ποιούντων αἰτίων χωρισθέντων μένουσι· τοιαύτη καὶ ἡ κακία ἐν τῷ γίνεσθαι καὶ πράττεσθαι μόνον ἔχει τὸ εἶναι, ὅπερ ταῦτόν ἐστι τῷ μὴ εἶναι.

(a) Σχόλιον. Sunt nonnulla quæ dicuntur ab externis, in eo quod fiant essentiam habere, non in eo quod facta sint; quemadmodum umbram corporum. Hæc enim remota causa efficiente evanescit,

(99) Καὶ κακίας. Καὶ delet A et B.

(99') Τοῦ ὄντος. A ἡ τοῦ ὄντος.

(1) Γίνεται. B γηγένται.

(2) Ὑπῆρτο. B ἐπῆρτο.

(3) Τινα B delet.

(4) Τῇ... τῇ. delet B.

(5) Τὸ γὰρ. B τὸ μὲν γὰρ.

(6) Ἡ δὲ. A τῇ δὲ.

(7) Ἡ ἀπλῇ. Ἡ delet A et B.

(8) Ἀκριβῶς θεοεικέλος. In calce codicis A hæc annotatio legebatur: Καθ' ὁμολοσίαν δηλονότι καὶ μετοχῇ, οὐ κατ' οὐσίαν γινόμενη.

(9) Γινόμενη. A et B γινόμενη.

(10) Τοῖόν τι. B τῷ ὄντι.

(11) Συνανακινρεῖται. A B συνανακινρεῖται.

non sicut substantiæ remotis etiam causis efficiuntibus manent. Talis etiam vitiositas in eo quod fit et agitur duntaxat essentiam habet, quod idem cum eo est quod non est.

cum adheret eidem, tum una commiscetur atque contemperatur, per dilectionis motum et actionem, ad id quod semper et comprehenditur et invenitur sese formans, atque id per similitudinem boni evadens quod ejus quod participatur atque percipitur, natura est: cum autem in illo cupiditas non sit, propterea quod nec ullius quidem boni defectus in eo sit, consequens fuerit, etiam animam, cum eo evaserit, ubi rei nullius motum atque affectum, qui tunc duntaxat exsistit,

Talis autem doctrinae atque sententiae divinus quoque nobis Apostolus auctor est. Cum enim omnium rerum quarum nunc in nobis boni quoque causa studia vigent abolitionem et quietem quamdam atque sedationem et finem futurum ante denuntiasset, solius dilectionis et charitatis terminum non invenit. Nam prophetiae abolebuntur, inquit, et cognitiones et scientiae quiescent, et finem habebunt; charitas autem ac dilectio nunquam excidit. Quod perinde est ac si dixisset, Semper eadem est; quin etiam cum fidem et spem una cum charitate atque dilectione permanere diceret, rursus eam etiam illis praefert atque proponit, neque injuria. Nam spes interim movetur, dum non licet frui atque potiri iis rebus quae sperantur. Et itidem fides sustentaculum ac firmamentum est incertitudinis earum rerum quae sperantur. Nam et ita eam definiit, cum diceret: Est autem fides rerum, quae sperantur, substantia. Cum autem venerit id quod speratur, aliis omnibus quiescentibus, charitatis ac dilectionis efficientia manet, quippe cum non inveniat quod eam excipiat et in locum ejus succedat. Quamobrem etiam universarum actionum quae cum virtute perficiuntur atque etiam legis praeceptorum principatum tenet. Si igitur ad hunc finem aliquando anima pervenerit, aliarum rerum non erit egea, quippe rerum nimirum universarum plenitudinem complexa, per quam solam quodammodo ipsius divinae beatitudinis in sese conservare insigne videtur. Nam et vita superae naturae charitas atque dilectio est, quoniam quod bonum et honestum est,

τοῦτο γινόμενη διὰ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ὁμοιότητος, ἢ τοῦ μεταχομένου φύσις ἐστίν, ἐπιθυμίας (12) ἐν ἐκείνῳ μὴ οὐσίας διὰ τὸ μηδὲ τινος τῶν ἀγαθῶν ἔνδειαν ἐν αὐτῷ εἶναι, ἀπολῶσθαι δὲ εἴη καὶ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ ἀνεκδίετι γινόμενην (13) ἐκβάλλειν ἀπ' ἐαυτῆς καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴν κίνησιν τε καὶ διάθεσιν, ἥ (14) τότε γίνεσθαι μόνον, ὅταν (15) μὴ παρὰ τὸ ποθοῦμενον. ἐγέστας ἐστὶ, ἐκ sese ejicere quoque concupiscendi cum non adfuerit id quod desideratur.

Τοῦ δὲ τοῦ τοιούτου δόγματος καὶ ὁ θεός. Ἀποστόλος ἡμῶν καθηγῆσάτο, πάντων τῶν νῦν ἐν ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῷ κρείττονι σπουδαζομένων πάλιν τινα καὶ καταστῶν προαγγελίας, μόνης δὲ (16) τῆς ἀγάπης οὐχ ἐδρών (17) τὸν ὄρον. Προφητεία γάρ, φησὶ, καταργηθήσονται, καὶ γνώσεις (18) παύσονται· ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέ ποτε πίπτει (19)· ἑπερ ἰσὺν ἐστὶ τῷ αἰετώσῳ εἶναι· ἀλλὰ καὶ πίστις καὶ ἐλπίδα συμπαραμεινῆναι (20) τῇ ἀγάπῃ λέγων, πάλιν καὶ τούτων αὐτὴν ὑπερτίθῃσιν εἰκότως. Ἡ γὰρ ἐλπίς μέχρι ἐκείνου κινεῖται, ὥς ἂν μὴ παρῇ (21) τῶν ἐλπιζομένων ἀπολαύσις, καὶ ἡ πίστις (22) ὡσαύτως ἐρεῖσμα τῆς τῶν ἐλπιζομένων ἀθλήσεως γίνεσθαι. Οὕτω γὰρ αὐτὴν καὶ ὠρίασατο λέγων· Ἐστὶ δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Ἐπειδὴ δὲ ἐλθῇ τὸ ἐλπιζόμενον, τῶν ἄλλων εὐτηρεμόνων (23) πάντων, ἡ κατὰ τὴν ἀγάπην ἐνέργεια (24) μένει, ἐν διαδοχόμενον αὐτὴν οὐχ ἐδρίσκουσιν (25). Διὸ καὶ προτερεῖται τῶν τε κατ' ἀρετὴν κατορθουμένων ἀπάντων, καὶ τῶν τοῦ νόμου παραγγελμάτων. Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦτο ποτε τὸ τέλος φθάσειεν ἡ ψυχὴ, ἀνεκδίεως ἐξεῖ τῶν ἄλλων, ὅτε δὴ τοῦ πληρώματος περιδεσφραγμένη τῶν ὄντων, καὶ δοκεῖ (26) μόνῃ πως αὐτῆς (27) τῆς θείας μακαριότητος ἐν αὐτῇ (28) οἴσῃσιν τὸν χαρακτήρα. Ἡ τε γὰρ ζωὴ τῆς αἰῶς φύσεως ἀγάπη ἐστίν, ἐπειδὴ τὸ καλὸν ἀγαπητὸν (29) πάντως ἐστὶ (30) τοῖς γινώσκουσιν· γινώσκει δὲ αὐτὸ (31) τὸ θεῖον· ἡ δὲ γνώσις ἀγάπη γίνεσθαι. Διὸ δὲ (32) καλὸν ἐστὶ τῇ φύσει τὸ γινώσκόμενον, τοῦ δὲ ἀληθῶς (33) καλοῦ ὁ ὕδριστός οὐ προσάπτεται κόρος (34)· κόρου δὲ τὴν ἀγαπητικὴν πρὸς τὸ καλὸν σχέσιν (35) οὐ διακόπτοντος, αἰεὶ ἡ θεία ζωὴ δι' ἀγάπης ἐνεργηθήσεται, ἥ καλῇ τε κατὰ φύ-

- (12) Ἐπιθυμίας. A B ἐπιθυμίας δέ.
(13) Γινόμενη. B γινόμενην.
(14) Ἡ. B ἥ.
(15) Ὅταν. A ὅτ' ἂν.
(16) Δέ delet A.
(17) Ἐδρών. A in margine εἶρε.
(18) Γνώσεις. B γλώσσαι.
(19) Πίπτει. A B ἐκπίπτει.
(20) Συμπαραμεινῆναι. A in margine σύν δεδραμῆναι.
(21) Παρῇ. A B παρὴ ἥ.
(22) Καὶ ἡ πίστις. Ad haec verba in calce codicis A ista legebantur, Ὅτι πᾶσαι τῆς ψυχῆς αἱ πρὸς τὸ κρεῖττον ἐνέργειαι παύσονται· ἐλπίς, ἐρεσις, μνήμη, καὶ ὅσαι τοιαῦται, πλὴν τῆς ἀγαπητικῆς κινήσεως.
(23) Εὐτηρεμόνων. A in textu ἀτρεμούων, in margine ἡρεμούων.
(24) Ἐνέργεια. B ἐνέργειαν.
(25) Ἐδρίσκουσιν. A B ἐδρίσκουσα.

- D (26) Καὶ δοκεῖ. A in margine καὶ εἰ.
(27) Αὐτῆς. A in margine αὐτῆς. B αὐτῇ.
(28) Ἐν αὐτῇ. A B ἐν ἐαυτῇ.
(29) Ἀγαπητόν. B ἀγαπητόν ἐστι.
(30) Πάντως ἐστὶ. Ἐστὶ delet B.
(31) Αὐτό. B ἐαυτό.
(32) Διὸ δέ. B διότι. Ad verba διότι καλὸν ἐστὶ in calce codicis A haec notantur· Ὅτι κόρον οὐκ ἔχει ἡ πρὸς τὸν θεὸν τῶν ἁγίων ἀγαπητικὴ σχέσις. Ἁγίος οὖν ἐστὶν ὁ παρ' Ὀριγένης ἀναπλασθεὶς τῶν νόων κόρος, καὶ ἡ ἐκ τούτου κατὰ φύσιν αὐτῶν καὶ ἀνάγκησις, ἀπ' οὗ τὸ πολυβρύλλητον δόγμα τῆς τῶν ψυχῶν προϋπάρξεως τε καὶ ἀποκαταστάσεως ἀσάτω φορᾷ περιφερομένων κατασκευάζει τὰ Ἑλληνικὰ μυθώματα τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀληθείᾳ ὡς κακῶν πασιγκάπηλος προσμίξις σπουδάσας.
(33) Ἀληθῶς. B ἀληθοῦς.
(34) Οὐ προσάπτεται κ. B κόρος οὐ προσάπτεται.
(35) Πρὸς τὸ καλὸν σχέσιν. B σχέσιν πρὸς τὸ καλόν.

σιν ἐστὶν, καὶ ἀγαπητικῶς πρὸς τὸ καλὸν ἐκ φύσεως ἔχει, καὶ ὅρον (36) τῆς κατὰ τὴν ἀγάπην ἐνεργείας οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ οὐδὲ τοῦ καλοῦ τι πέρας καταλαμβάνεται, ὡς συναπολήγειν τῷ πέρατι τοῦ καλοῦ τὴν ἀγάπην· μόνω γὰρ τῷ (37) ἐναντίῳ τὸ καλὸν περατιούται· οὐ δὲ (38) ἡ φύσις ἀνεπίδεκτός ἐστι τοῦ χειρόνος, πρὸς τὸ ἀπέραντόν τε καὶ ἀόριστον τὸ ἀγαθὸν προελεύσεται (39).

et honestum est, non interruptente, divina vita quæ vita cum natura bona atque honesta est, tum erga id quod bonum et honestum est, dilectionis affectu natura prædita est, ac terminum et satietatē diligendi actionis non habet, quoniam nec boni et honesti quidem aliquis finis deprehenditur, ut una cum fine boni et honesti charitas atque dilectio quoque desinat. Nam solo contrario bonum atque honestum terminatur atque fluitat. Cujus autem boni ea natura est, quæ deterius non admittit, id in infinitum et indeterminatum usque progreditur.

Ἐπεὶ οὖν ἑλκτική τῶν οὐκείων πᾶσα φύσις ἐστίν, οὐκείον δὲ πῶς τῷ θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, ὅτε δὴ φέρον ἐν αὐτῷ τοῦ ἀρχετύπου μιμήματα (40), ἔλκεται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ συγγενὲς ἡ ψυχῇ. Δεῖ γὰρ πάντα καὶ πάντως τῷ θεῷ ἀποσπᾶσθαι τὸ ἴδιον· ἀλλ' εἰ μὲν κούφη καὶ ἀπείριστος τύχη (41), μηδεμίαν σωματικῆς ἀσθηδόνος αὐτὴν πιεζούσης, ἡδέϊα καὶ εὐκόλος αὐτῇ (42) ἡ πρὸς τὸν ἐπισπώμενον προσχώρησις γίνεται. Εἰ δὲ τοῖς τῆς προσπάθειας ἡλαίς εἰς τὴν πρὸς τὰ ὀλίγη σέξιν (43) καταπαρῇ (44), οὐδὲν τινα (45) πάσχειν εἰκὸς ἐν τοῖς συμπτώμασι τῶν σισμῶν, τὰ ἐμπισθέντα τοῖς χώμασι σώματα· προκίπθω δὲ καθ' ὑπόθεσιν τὸ μὴ (46) βεβαρῆσθαι μόνον αὐτὰ τοῖς συμπτώμασιν, ἀλλὰ καὶ διαπεπρωγῆσθαι τισιν ὀφελὸς ἡ εὐλοῖς τοῖς ἐνευρεθείσι (47) τῷ χώματι (48)· ὅπερ οὖν εἰκὸς ὑπομένειν· τὰ οὕτω διακειμένα σώματα, παρὰ τῶν οὐκείων τῆς συμπτώσεως ὁσίας (49) ἐνεκὸν ἐξελεόμενα· ἐκινῆσθαι γὰρ πάντως, καὶ ἀπαρχῆσθαι, καὶ πᾶν ὅτι οὖν τῶν χαλεπωτάτων πείσεται, τοῦ χώματος αὐτὰ καὶ τῶν ἡλίων διὰ τὴν τῶν ἐφελκομένων βίαν καταξινούντων· τοιοῦτόν τι μοι δοκεῖ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν γίνεσθαι πάθος, ὅταν ἡ θεία δύναμις ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐκ τῶν ἀλόγων τε καὶ ὀλιγῶν συμπτώματων ἐφέλκεται (50) τὸ ἴδιον. Οὐ γὰρ (51) μισοῦν οὐδ' ἀμυνόμενος ἐπὶ τῇ κακῇ ζωῇ, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν λόγον, ἐπάγει τοῖς ἐξημαρτηκόσι τὰς ὀδυνηράς διαθέσεις ὁ θεός, (52) ὁ ἀντιποιοῦμενός τε καὶ πρὸς αὐτοὺς ἔλκων πᾶν ὅπερ αὐτοῦ χάριν ἔλθεν εἰς γένεσιν· ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τῷ κρείττονι σκοπῷ πρὸς αὐτόν, ὃς ἐστὶ πηγὴ πάσης μακαριότητος, ἐπισπᾶται τὴν ψυχὴν (53)· ἐπισυμβαίνει δὲ κατ' ἀνάγκην ἡ ἀλγεὶνὴ διάθεσις τῷ ἐλκόμενῳ.

et apprehendit et vindicat, et ad se trahit quidquid ipsius gratia provenit in rerum naturam; sed

A prorsus ab iis qui id cognoscunt dilectione dignum habetur: cognoscitur autem id numine divino; notitia vero in dilectionem convertitur, propterea quod natura bonum et honestum est id quod cognoscitur; id autem quod vere bonum et honestum est, a petulanti atque proterva satietate non attingitur. Porro satietate dilectionis habitum et affectum ad id quod bonum semper per charitatem ac dilectionem exigitur, tum erga id quod bonum et honestum est, dilectionis affectu natura prædita est, ac terminum et satietatē diligendi actionis non habet, quoniam nec boni et honesti quidem aliquis finis deprehenditur, ut una cum fine boni et honesti charitas atque dilectio quoque desinat. Nam solo contrario bonum atque honestum terminatur atque fluitat. Cujus autem boni ea natura est, quæ deterius non admittit, id in infinitum et indeterminatum usque progreditur.

Quoniam igitur cujusque nature ea vis est, ut affinia, propria, atque cognata attrahat, propinquum autem quodammodo atque conjunctum Deo genus humanum est, quippe ferens in se mirum imaginem principalis figure, necessarium plane est ut anima trahatur ad id quod divinum simul atque cognatum est (oportet enim usquequaque penitus ac prorsus Deo suum reservari); sed si quidem levis, expedita atque sincera fuerit, et nihil redundantis superfluitatisque in se habuerit, nulla corporea molestia eam premente, jucundus ac facilis ei ad attrahentem accessus fit. Sin autem affectionis clavis ad eum habitum qui cum materialibus conjunctus est et affinitatem habet affixa fuerit: quale quiddam terre motu collapsis ædificiis, corporibus mole atque aggero oppressis atque obtritis, accidere potest ac verisimile est (ponatur autem exempli gratia, non solum ea gravata esse molibus, ruina, atque labe locorum, verumetiam verubus quibusdam, aut clavis et lignis in ruinis et aggeribus inventis trajecta atque transfixa esse); quod igitur ita affecta corpora sufferre verisimile est, dum, ut parentetur eis ac justa exsequiarum persolvantur, a propinquis et necessariis ex labe atque ruina extrahuntur (lacerabuntur enim prorsus dilaniabunturque, et quam atrocissime acerbissimeque tractabuntur, aggero simul et clavis eapropter vim attrahentium dilacerantibus): ejusmodi quoddam incommodum circa

D animam quoque mihi accidere videtur, cum humanitate mota divina potentia ex rationis expertibus et materialibus quod suum est attrahit ruinis. Nec enim odio ac vindicandæ prævæ vitæ causa, mea quidem opinione, Deus iis qui peccaverint dolorem facientes adhibet affectiones, qui

(36) Ὅρον· A B ὅρον.

(37) Μόνω γὰρ τῷ, etc. B μόνον γὰρ τὸ ἐναντίον τῷ καλῷ περατούται. A περατούται.

(38) Οὐ δὲ. A B οὐδὲ.

(39) Προελεύσεται. B προσελεύσεται.

(40) Μιμήματα. B μίμημα.

(41) Τύχη. A B τύχοι. Cæterum ad verba, ἀλλ' εἰ μὲν κούφη, in margine codicis B hæc erant notata: Ὁ μακάριος Γερμανὸς ὠφέλις μέσος τῶν ἐμπροσθεν, ὡς νόθα.

(42) Αὐτῇ. B αὐτῇ.

(43) Εἰς τὴν... σέξιν. B τῇ... σέξιν.

(44) Καταπαρῇ. B καταπαρῇ.

(45) Τινα. B τι.

(46) Τὸ μὴ. B τῷ μὴ.

(47) Ἐνευρεθείσι. B εὐρεθείσι.

(48) Τῷ χώματι. A ἐν τ. γ.

(49) Ὀσίας. B τῆς ὁσίας.

(50) Ἐφέλκεται. A ἐφέλκεται. B ἐφέλκεται.

(51) Οὐ γὰρ. B οὐδὲ γὰρ.

(52) Ὁ θεός. B delet.

(53) Ἐπισπᾶται τὴν ψ. B τ. ψ. ἐπισπ.

ille quidem meliore animo atque consilio ad sese, qui omnis beatitudinis fons est, animam attrahit: ex necessitate autem ei quod attrahitur accidit illa affectio acerba.

Ac quemadmodum illi, qui auro materiam immistam per ignem expurgant, non solum id quod adulterinum est igne liquefaciunt, sed omnino necessarium est, ut purum quoque una cum adulterino, improbo atque corrupto liquefat, atque hoc consumptio illud maneat: eodem modo plane necesse est, ut dum vitiositas purgatorio igni absumitur, anima quoque, quæ cum vitiositate unita est, in igne sit, donec id quod inspersum est adulterinum, materiale atque fucatum et corruptum totum aboleatur igne consumptum. Item quemadmodum si cui funiculo lutum tenacius penitus circumlinatur, deinde per quoddam angustum foramen initium funis trahitur, ac violenter aliquis intorsus a summitate funem attrahat, omnino necesse est ut funis quidem sequatur attrahentem, lutum vero circumlitum ex violenta tractione extra foramen maneat, a fune detersum et abrasum, eique causa existit, ut cum eo in transitu non commode agatur, sed violentam sufferat ab attrahente extensionem: tale quiddam mihi videtur circa animam quoque cogitari atque intelligi oportere, eam videlicet materialibus atque terrenis affectibus involutam laborare atque distendi, dum Deus quidem quod suum est ad sese trahit: quod autem alienum est, propterea quod cum anima quodammodo coaluerit, violenter abradiatur et abstergitur, acresque ei atque intolerabiles affert dolores. — G. Ergo iudicium, inquam, divinum, ut videtur, non ex causa principali atque præcipua cruciatum adhibet illis qui deliquerunt, sed illud quidem, ut oratio demonstravit, bonum duntaxat, dum id a malo secernit et eximit, et ad communionem beatitudinis attrahit, operatur; divisio autem coalitionis et coagmentationis ei quod trahitur dolorem facit. — M. Idem, inquit magistra, ego quoque sentio, et quod pro quantitate vitiositatis quæ in unoquoque fuerit, cruciatus ac doloris modus adhibeatur. Non enim par est utrumque, tum eum qui in malis vetitis tandiu versatus sit, tum eum qui in mediocria delicta quædam inciderit, per purgationem vitiosi habitus ex æquo discruciarī atque dolere, sed pro modo ac quantitate materię, vel longiore vel breviori temporis spatio illa

A Καὶ ὥσπερ τὴν ἐμυκτηθεὶσαν τῷ χρυσίῳ (54) ὕλην οἱ διὰ πυρὸς ἐκκαθαροῦντες (55) οὐ μόνον τὸ νόθον τῷ πυρὶ τήκουσιν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην καὶ τὸ καθαρὸν τῷ κιβδηλίῳ συγκατατίθεται, κάκεινον δὲ (56) δαπανωμένου τοῦτο μένει· οὕτω καὶ τῆς κακίας τῷ ἀκοιμήτῳ (57) πυρὶ δαπανωμένης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν ἐνωθεῖσαν αὐτῇ ψυχὴν ἐν τῷ πυρὶ εἶναι, ὥς ἂν (58) τὸ κατεσπαρμένον νόθον καὶ ὀλῶδες, καὶ χι-
βδηλον ἀπαναλωθῇ (59) τῷ αἰώνιῳ (60) πυρὶ δαπανω-
μενον. Καὶ καθάπερ εἰ τινι σχοινίῳ πηλὸς τῶν κολ-
λωδεστέρων διὰ βάθους περιπλασθεῖη, εἴτα διὰ τινὸς
λεπτοῦ χωρήματος ἡ ἀρχὴ διεξαχθεῖ τῆς σχοίνου,
καὶ βιαίως (61) τις ἐπὶ τὰ ἐντὸς ἐκ τοῦ ἄκρου τὴν
σχοίνον ἐφέλκοιτο, ἀνάγκη πᾶσα τὴν μὲν ἔπεσθαι τῷ
ἐπισπωμένῳ, τὸν δὲ παραπλασθέντα (62) πηλὸν ἐκ
B τῆς βιαιᾶς ὀλκῆς ἔξω τῆς τρυμαλιᾶς μένειν τῆς σχοί-
νου ἀποξυόμενον, καὶ αἰτίον αὐτῇ γίνεσθαι (63) τοῦ
μὴ εὐδοῦσθαι κατὰ τὴν πάροδον, ἀλλὰ βίαιαν ὀπο-
μένειν ἐκ τοῦ ἐφελκομένου τὴν τάσιν· τοιοῦτόν τι μοι
δοκεῖ καὶ τὸ περὶ τὴν ψυχὴν ἐννοεῖν ταῖς ὀλκκαῖς τε
καὶ γειώδεσι προσπαθείαις ἐνειληθεῖσαν, κάμνειν
καὶ διατείνεσθαι, τοῦ μὲν θεοῦ τὸ ἴδιον πρὸς αὐτὸν
ἔλκοντος· τοῦ δ' ἄλλοτρίου, διὰ τὸ συμφυεῖναι πως
αὐτῇ, βιαίως ἀποξυρομένου (64-65), καὶ τὰς δριμυίας
αὐτῇ καὶ ἀνυποστάτους ἀλγυθδόνας ἐπάγοντος. — Γ.
Οὐκοῦν, εἶπον, οὐχ ἡ θεία (66) κρίσις, ὥς δοικε, κατὰ
τὸ (67) προηγούμενον, τοῖς ἐξημαρτηκόσιν ἐπάγει τὴν
κόλασιν, ἀλλὰ τὸ μὲν (68) ὥς ὁ λόγος ἀπέδειξεν (69),
ἀγαθὸν ἐνεργεῖ μόνον τοῦ κακοῦ ἀποκρίνουσα, καὶ
C πρὸς τὴν τῆς μακαριότητος κοινωνίαν ἐπισπωμένη· ὁ
δὲ τῆς συμφορᾶς διασπασμὸς ὀδύνη τῷ ἔλκομένῳ γίνε-
ται. — Μ. Οὕτω, φησὶν ἡ διδάσκαλος, καὶ ὁ ἐμὸς ἐστὶ
λόγος, καὶ οὐ μέτρον τῆς ἀλγυθδόνος ἢ τῆς κακίας ἐν
ἐκάστῳ ποσότης ἐστίν. Οὐ γὰρ εἰκὸς ἐκ τοῦ ἴσου τὸν εἰς
τοσοῦτον (70) ἐν ἀπηγορευμένοις γεγονότα κακοῖς, καὶ
τὸν μετρίους (71) συνεχεχθέντα πλημμελήμασιν, ἐν
τῇ κρίσει (72) τῆς μοχθηρᾶς ἔξεως ἀναθῆναι. Ἀλλὰ
παρὰ τὸ ποσὸν τῆς ὕλης, ἡ πλεῖον ἢ ἑλάττω (73) ἡ
ὀδυνηρὰ ἐκείνη φλὸξ ἐξαφθῆσεται, ὥς ἂν (74) τὸ ὀπο-
τρέφον ᾗ. Ὡς τοίνυν πολλὸς ὁ ὀλῶδης ἔπεστι φόρτος,
πολλὴν ἀνάγκη καὶ διαρκεστέραν ἐπ' αὐτῷ (75) γί-
νεσθαι τὴν ἀναλίσκουσαν φλόγα· ᾧ δὲ ἐπ' ἑλάττω ἡ
τοῦ πυρὸς δαπάνη ἐγκαταμίχεται, τοσοῦτον ὀποκα-
D ταβαίνει τῆς σφοδροτέρας τε καὶ δριμυτέρας ἐνεργείας

(54) Χρυσίῳ. B χρυσίῳ.

(55) Ἐκκαθαροῦντες. B ἐκκαθαίροντες.

(56) Δε delet B. Ad verba, κάκεινον δεδαπανημέ-
νου, in calce codicis A hæc notantur: Κατὰ τὴν ἀνω-
τέρω παρ' ἡμῖν λεγθεῖσαν διάταξιν, ἔνθα περὶ τῆς
ἀφανισθείσης κακίας διαλαμβάνει, νοητὸν καὶ τὰ
παρόντα καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀνάγκη τοῦτα κάκεινα ἐπι-
μελῶς.

(57) Ἀκοιμήτῳ. A in textu καθαρσίῳ, in mar-
gine ἀκοιμήτῳ. B καθαρσίῳ.

(58) Ὡς ἂν. A ἕως ἂν.

(59) Ἀπαναλωθῇ. A in textu ἅπαν ἀναλωθεῖη,
in margine ἀναλωθῇ.

(60) Αἰώνιῳ delet A.

(61) Βιαίως. A in textu βεβλωσις τῶν ἐπὶ, in

marginē βιαίως.

(62) Παραπλασθέντα. A περιπλασθέντα.

(63) Γίνεσθαι. B γενέσθαι.

(64-65) Ἀποξυόμενον. A B ἀποξυόμενον.

(66) Οὐχ ἡ θεία. A delet οὐχ.

(67) Κατὰ τό. A οὐ κατὰ.

(68) Ἀλλὰ τὸ μὲν. A B ἀλλ' ἡ.

(69) Ἀπέδειξεν. B ὁπείδειξεν.

(70) Εἰς τοσοῦτον B delet.

(71) Μετρίους. B addit τισίν.

(72) Κρίσει. B καθάρσει.

(73) Πλεῖον ἢ ἑλάττω. B πλείων ἢ ἐλάττω.

(74) Ὡς ἂν. A B ἕως ἂν.

(75) Ἐπ' αὐτῷ. A B ἐπ' αὐτοῦ.

ἡ κόλασις, ὅσον ἡλάττωται τῷ τῆς κακίας μέτρῳ τὸ A flamma dolorifica, quandiu fuerit id quod eam alit, accendetur. Cui igitur magnum inhaerit onus materiale, in eo necesse est magnam ac diutius durantem esse flammam, quae materiam eam consumat: in eo vero, cui minori spatio temporis ignis ille consumens admoveatur, tantum de vehementiore atque acriore operatione poena remittit, quantum, quod ad modum vitiositatis attinet, subiectum fuerit diminutum. Oportet enim penitus ac prorsus aliquando malum eximi ex eo quod est et quod in superioribus dictum est, id quod reipsa non est, ne esse quidem omnino. Quoniam enim ea vitii nequitiaeque natura est, ut extra voluntatem et arbitrium non sit, cum omnis voluntas et omne arbitrium in Deo fuerit, ad absolutam atque perfectam et extremam abolitionem et interitum vitiositas redigetur, ut nullum ejus receptaculum relinquatur.

Γ. Ἀλλὰ τί κέρδος (80) τῆς χρηστῆς ἐλπίδος (81), εἰ-
πον ἐγὼ, τῷ λογιζομένῳ ὅσον ἐστὶ κακὸν καὶ ἐνιαυ-
στίαν (82) μόνην ὑποσχέιν ἀλγυδὸνα, εἰ δ' εἰς αἰώ-
νιον τι διάστημα ἡ ἀσχετος ἐκείνη δόξην παραταθείη,
τίς ἐκ (83) τῆς ὑστερον ἐλπίδος ὑπολείπεται (84) πα-
ραμυθία, ᾧ πρὸς ὅλον αἰῶνα συνδιαμετρεῖται ἡ κό-
λασις; — Μ. Ὡστε (85) προνοητέον ἢ καθόλου τῶν τῆς
κακίας (86) μολυσμάτων φυλάξαι τὴν ψυχὴν ἀμυγῇ τε
καὶ ἀκονιώνητον· ἢ εἰ τοῦτο πάντῃ ἀμύχανον διὰ
τὸ ἐμπάθεσ (87) τῆς φύσεως ἡμῶν, ὥς οὐ μάστιχα
ἐν μετρίοις τίσι καὶ εὐθεραπεύτοις εἶναι τὰ τῆς
ἀρετῆς ἀποτεύγματα. Οὐδὲ γὰρ ἡ εὐαγγελικὴ διδα-
σκαλία καὶ μυρίων ὀφειλέτην τινὰ ταλάντων (88-89),
καὶ πεντακοσίων δηνარიῶν, καὶ πεντήκοντα, καὶ κο-
δράντου τινός (90), ὅπερ τὸ ἔσχατον ἐστίν (91) ἐν
νομίσμασι· τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ δικαίαν κρίσιν διὰ πάν-
των διεξίεναι, καὶ τῷ βάρει τοῦ ὀφληματος συνεπι-
τείνουσιν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπαιτήσεως, καὶ οὐδὲ (92)
τῶν σμικροτάτων ὑπεροῶσαν. Τὴν δὲ ἀπόδοσιν τῶν
ὀφλημάτων τὸ Εὐαγγέλιον εἶπεν οὐκ ἐκ χρημάτων
διαλύσεως γίνεσθαι, ἀλλὰ παραδίδοσθαι τοῖς βασανι-
σταῖς τὸν ὑπόχρεον, ἕως ἂν, ὡσὶν, ἀποδῷ πᾶν τὸ
ὀφειλόμενον· ὅπερ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ διὰ τῆς βα-
σάνου τὴν ἀναγκαίαν ὀφείλῃ ἀποτίσαι, τὸ ὀφλημα τῆς
τῶν λυπηρῶν μετουσίας, ὧν (93) παρὰ τὸν βίον ὑπό-
χρεως ἐγένετο, ἀμυγῇ τε καὶ ἀσχετον τοῦ ἐναντίου τὴν
ἡδονὴν ὑπὸ ἀβουλίας ἐλόμενος, καὶ οὕτως, ἅπαν (94)
ἀποθήμενος τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁμαρ-
τία, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὀφλημάτων αἰσχύνην ἀποδυσάμε-
νος, ἐν ἐλευθερίᾳ τε καὶ παρῆρησίᾳ γένηται. Ἡ δ' ἐλευ-
θερία ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἀδέσποτον τε καὶ αὐτοκρατὲς
ἐξομοίωσις, ἡ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡμῖν παρὰ Θεοῦ (95)
δεδορημένη, συγκαλυφθεῖσα τῇ τῶν ὀφλημάτων αἰσχύ-
νῃ. Πᾶσα δ' ἐλευθερία μία τίς ἐστι τῇ φύσει καὶ πρὸς
ἐαυτὴν οἰκείῳ· ἔχει. Ἀκολουθῶς οὖν πᾶν (96) τὸ ἐλευ-
θερον τῷ ὁμοίῳ συναρμοσθήσεται· ἀρετὴ δὲ ἀδέσπο-

flamma dolorifica, quandiu fuerit id quod eam alit, accendetur. Cui igitur magnum inhaerit onus materiale, in eo necesse est magnam ac diutius durantem esse flammam, quae materiam eam consumat: in eo vero, cui minori spatio temporis ignis ille consumens admoveatur, tantum de vehementiore atque acriore operatione poena remittit, quantum, quod ad modum vitiositatis attinet, sub-

G. Sed quod lucrum et operae pretium est, inquam ego, hujus bonae spei reputanti quantum sit malum, vel annum solum sustinere cruciatum, quod ai usque ad aeternum quoddam intervallum intolerabilis ille dolor prorogetur, quoniam ex posterius futura spe consolatio relinquitur ei cui ad totam aeternitatem poenae modus ac mensura redigitur? — M. Itaque providendum fuerit ut vel penitus et in universum ab inquinamentis vitiositatis integra atque omnis cognationis experta anima conservetur; aut si id propter affectus et vitia, quibus natura nostra obnoxia est, nulla ratione prorsus expediri ac fieri potest, ut in quam maxime mediocribus quibusdam curatuque facilibus delictis consistant virtutis incommoda atque detrimenta. Novit enim evangelica doctrina et decies mille talentorum, et quingentorum denariorum et quinquaginta, et quadrantis alicujus, quod in moneta extremum est, quemdam debitorem: ac justum Dei judicium omnia persequi, proque magnitudine aeris alieni prorogare et extendere necessitatem solutionis, ac ne minima quidem despiciere ac praeterire. Solutionem autem debitorem non ex pecuniarum decisione ac dissolutione fieri Evangelium dixit, sed tradi tormentibus obaeratum, donec solverit, inquit, quidquid debet (quod nihil aliud est, nisi per tormentum necessarium aes alienum solvere, debitum, inquam, participationis rerum tristem et acerbam, quarum participationis per tempus vitae debitor factus est, cum meram contrariique admisione non temperatam voluptatem consilii stoliditate expetivit atque elegit), atque ita ubi quidquid a se alienum est, id est peccatum deposuerit et abjecerit, pudoremque, quem ex debitis contraxerat, exuerit, in libertate simul et fiducia versetur. Porro libertas est assimilatio et exaequatio cum eo quod domi-

(76) Τὸ ὄντως. A B τῷ ὄντι.

(77) Εἶναι delet B.

(78) Πᾶσα προαίρεσις delet B.

(79) Μὴ χωρήσει. A B μεταχωρήσει.

(80) Κέρδος. A B τὸ κέρδος.

(81) Ἐλπίδος. A B ταύτης ἐλπίδος.

(82) Ἐνιαυσίαν. B ἐνιαύσιον.

(83) Τίς ἐκ. A τίς ἢ ἐκ.

(84) Ὑπολείπεται. B ὑπολείπεται.

(85) Ὡστε. B ὅτι.

(86) Τῆς κακίας. Τῆς delet A, sed B habet ἐκ

κακίας.

(87) Ἐμπάθεσ. A B ἐμπάθις.

(88-89) Τινὰ ταλάντων. B ταλάντων τινά.

(90) Τινός. B ἑνός.

(91) Ὅπερ τὸ ἔσχ. δ. B ὅπερ ἐστὶ τὸ ἔσχατον.

(92) Οὐδέ. B οὐδὲν.

(93) Ὁρ. B ὅ.

(94) Ὅταν delet B.

(95) Παρὰ Θεοῦ. A B ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

(96) Πᾶν delet B.

num non habet, ac sui juris et in sua potestate est: Α τον. Οὐκοῦν ἐν ταύτῃ γενήσεται πᾶν τὸ ἐλεύθερον, quæ libertas ab initio quidem nobis a Deo data est: ἀδέσποτον γὰρ τὸ ἐλεύθερον (97). sed una cum pudore ob debita contracta in occultum sese abdedit atque recessit. Omnis autem libertas una quædam natura secumque conveniens, conjuncta atque cognata est. Consequenter igitur quidquid liberum est, cum sui simili copulabitur atque conjungetur: porro virtus dominum non habet. Ergo in hac versabitur quidquid liberum fuerit: dominum enim libertas non habet.

Atqui divina natura omnis virtutis fons est. In hac igitur erunt, qui a vitiositate expediti ac liberati fuerint, ut, quemadmodum inquit Apostolus, Deus sit omnia in omnibus. Hæc enim vox quæ dicit, et in omnibus, et loco omnium esse Deum, aperte ac plane confirmare mihi videtur ante excussam ac disquisitam sententiam. Nam cum vita quam in præsentia transigimus varie pariter ac multifariam a nobis exigatur, et multæ quidem res sunt quarum participes sumus, ut temporis, ut aeris, ut loci, cibique ac potus, ut tegumentorum, et solis, lucernarumque, ut aliarum rerum multarum ad usum vitæ necessarium, quarum rerum nulla Deus est; beatitudo vero, quæ exspectatur, nullius quidem harum rerum egenæ est, omnia autem nobis loetique omnium erit divina natura, ad omnem usum ac necessitatem illius vitæ sese convenienter et apte impartiens. (α) Atque id planum ac manifestum est ex sacris oraculis, quod Deus et locus existit illis, qui digni sunt, et domus, et indumentum, et cibus, et potus, et lumen, et divitiæ, et regnum, ac quidquid vel mente concipi, vel nominari potest, quod nobis conferat et conducat ad bonam vitam. Porro qui omnia existit, etiam in omnibus existit. Atque in hoc mihi videtur perfectum et absolutum interitum vitiositatis ac nequitiae tradere Scriptura. Si enim in omnibus rebus

Ἀλλὰ μὴν ἡ θεία φύσις ἡ πηγὴ πάσης ἐστὶ τῆς ἀρετῆς (98). Ἐν ταύτῃ ἄρα (99) οἱ τῆς κακίας ἀπηλλαγμένοι γενήσονται, ἴνα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ σαφῶς μοι δοκεῖ βεβαίουν τὴν προεξηγασμένην διάνοιαν, ἡ λέγουσα, καὶ εἰς πάντα (1) γενέσθαι (2) τὸν Θεόν, καὶ ἐν πᾶσι. Τῆς γὰρ ἐν τῷ παρόντι ζωῆς ποικίλως τε καὶ πολυειδῶς ἡμῖν ἐνεργουμένης, πολλὰ μὲν ἐστὶν ὧν μετέχομεν, οἷον χρόνου καὶ ἀέρος καὶ τόπου, βρωσῶς τε καὶ πόσεως, καὶ σκεπασμάτων (3), καὶ ἡλίου, καὶ λύχνου, καὶ ἄλλων πρὸς τὴν χρείαν τοῦ βίου πολλῶν, ὧν οὐδὲν ἐστὶν ὁ Θεός· ἡ δὲ προσδοκωμένη μακαριότης (4) μὲν οὐδένος ἐστὶν ἐπιδεῆς, πάντα δὲ ἡμῖν καὶ ἀντὶ πάντων ἡ θεία γενήσεται φύσις, πρὸς πᾶσαν χρείαν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐαυτὴν ἀρμοδίως ἐπιμερίζουσα. Καὶ τοῦτο δὴλόν ἐστιν ἐκ τῶν θείων λόγων (5), ὅτι καὶ τόπος γίνεται ὁ Θεὸς τοῖς ἀξίοις, καὶ οἶκος, καὶ ἐνδύμα, καὶ τροφή, καὶ πόσις, καὶ φῶς, καὶ πλοῦτος, καὶ βασιλεία, καὶ πᾶν νόημά τε καὶ νοῦμα τῶν πρὸς (6) τὴν ἀγαθὴν ἡμῖν (7) συντελούντων ζωὴν. Ὁ δὲ (8) πάντα γινόμενος καὶ ἐν πᾶσι γίνεται. Ἐν τούτῳ δὲ μοι δοκεῖ (9) τὸν παντελῆ τῆς κακίας ἀφανισμὸν δογματίζειν ὁ λόγος. Εἰ γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν ὁ Θεὸς ἐσται, ἡ κακία δηλαδὴ ἐν τοῖς οὖσιν οὐκ ἐσται. Εἰ γὰρ τις ὑπόποιτο κακείνην εἶναι, πῶς σωθήσεται τὸ ἐν (10) πᾶσι τὸν Θεὸν εἶναι; Ἡ γὰρ ὑπεξαίρεσις ἐκείνης, ἐλλειπὴ τῶν πάντων ποιεῖ

(97) Ἀδέσποτον γ. τ. δ. Α et B delent.

(98) Τῆς ἀρετῆς. Τῆς delet B.

(99) Ἀρα. B ἀρα. B ἀρα. Ol delet B. Ad verba: ἐν ταύτῃ ἄρα, etc. hæc notat codex A in calce: Ἀπηλλαγμένοι μὲν ἔσονται οἱ μὴδὲ ἐνεργεῖν τι κακὸν δυνατόμενοι, ἀλλ' οὐ πάντες ἐξω κολάσεως, ἕως διὰ ζήλου, ἡ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπολαύσουσιν. Ἀνάγνωθι τὰ ἐξῆς, καὶ μαθήσῃ, τί ἐστὶ τὰ πάντα ἐν πᾶσι Θεός, καὶ μέμνησο τῶν εἰρημένων περὶ τῆς κακίας.

(1) Εἰς πάντα A B delet.

(2) Γενέσθαι. A B γίνεσθαι.

(3) Καὶ σκεπασμ. Καὶ delet B.

(4) Μακαριότης. B addit τούτων.

(5) Λόγων. A B λογίων.

(6) Πρὸς delet B.

(7) Ἡμῖν delet B.

(8) Ὁ δὲ. B ὁ δὲ τὰ.

(9) Ἐν τούτῳ δὲ μοι δοκεῖ. In calce codicis A scholii loco hæc legas: Οὐκοῦν καὶ ἐν δαίμοσι καὶ ἐν ἀμαρτωλοῖς ἀνθρώποις ἐσται. Καὶ ποῦ τὰ δίκαιον, εἰ τοῖς δίκαιοις ἐπίσης κακείνοι τύχῳσι τὰ καλοῦ; Ἀλλ'

οὐχ ὁμοίως, φήσεν ἂν τις, ἀλλὰ καὶ λίαν διαφοράτερον. Ποῦ γὰρ θήσομεν τὰ τῆς κολάσεως ἐπιτίμια, πῶρ ἀσβεστον, καὶ ἀτελευτήτων σκώληκα, καὶ τὰ θμῶς; καὶ γὰρ τὴν διχονομίαν εἶναι οἶμαι μὴδὲν ἔτερον, ἢ τὸ κεχωριστὰ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐν πᾶσι μὲν ἐσται δοξαζόμενος, καὶ προσκυνοούμενος ὁ Θεός, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπολαύσις τῆς βασιλείας, τοῖς δὲ τῆς κολάσεως. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δόμεν, καὶ τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ τοῖς ἄλλοις Πατράσι μαχησόμενον δείξομεν τὸν διδάσκαλον, καὶ μὴ καὶ ἐαυτὸν. Δείκνυνται γὰρ ἐτέρῳι κολασιν αἰώνιον διδάσας, καὶ μηδεμίαν πάροδον ἔχειν τοὺς ἀμαρτωλοὺς εἰς τὰ τῶν δικαίων ἀγαθά. Τί δὲ φάμεν ἐτέρῳι; καὶ τῷ παρόντι διαλόγῳ (ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐγνωνεν), ἡ τοίνυν κατὰ τὸν λεχθέντα νοῦν τὰ προεξηγασμένα νοητέον, ἡ ὅτι παρενστάθη ταῦτα ὑπὸ παραχαρακτῶν τιμῶν τῇ ἀληθείᾳ μὴ παιθομένων, ἡ ἀλλόκοτος ὁ διδάσκαλος φανεῖται, ὅπερ εἶπεν (lege εἶπεν) ἄποτον. Οὐκοῦν ἐκείνως πάντως ἐκλειπτέον τὰ παρόντα. Ἀνάγνωθι τὰ ἐξῆς· μέμνησο τῶν προτέρων.

(10) Τὸ ἐν. Τὸ delet B.

(α) Ἐχθόλιον. Ergo etiam in dæmonibus et hominibus peccatoribus erit. Et ubi iustitia, si illi quoque æque atque iusti bonum assequuntur? Sed non similiter, dixerit aliquis, sed et longe diversa ratione. Ubi enim ponemus supplicii pœnas? ignem, qui non exstinguitur, vermem, qui non emoriatur, et similia? atque adeo in duas partes æquales dissectionem? quod nihil aliud esse opinor, quam a Deo sejunctum atque re-

motum esse. Ergo in omnibus quidem glorificabitur et adorabitur Deus, sed his quidem regno fruentibus, illis vero supplicium sufferentibus. Nam nisi hoc demus, et cum divina Scriptura, et cum aliis Patribus, atque adeo secum pugnantem doctorem ostendemus. Ostenditur enim alibi supplicium æternum docuisse, et quod nullum aditum peccatores habeant ad bona iustorum.

την παρῶψιν. Ἄλλ' ὅ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐσόμενος, ἐν τοῖς A
μὴ οὖσιν οὐκ ἔσται. — Γ. Τί οὖν χρή λέγειν, εἰπον,
πρὸς τοὺς μικροψύχους ταῖς συμβολαῖς (11) διακειμέ-
νους; — Μ. Εἰπωμεν πρὸς αὐτοὺς, φησὶν ἡ διδάσκα-
λος, ὅτι Μάτην, ὧ οὔτοι, δυσανασχεταῖτε καὶ δυσχερα-
νετε τῷ εἰρημῷ τῆς ἀναγκαίας πραγμάτων (12) ἀκο-
λουθίας, ἀγνοοῦντες πρὸς ὄντινα σκοπὸν τὰ καθ' ἑκα-
στον ἐν τῷ παντὶ οἰκονομούμενα φέρεται, ὅτι πάντα
χρή τάξει ἐνὶ καὶ ἀκολουθίᾳ κατὰ τὴν τεχνικὴν τοῦ
καθηγεμόνος σοφίαν τῇ θεῷ προσοικειωθῆναι φύσει.
Τούτου γὰρ ἔνεκεν ἡ λογικὴ φύσις ἤλθεν εἰς γένεσιν,
ὡς τὸν (13) πλοῦτον τῶν θεῶν ἀγαθῶν μὴ ἀργὸν εἶναι·
ἀλλ' οἷον ἀγγεῖά τινα προαιρετικὰ (14) τῶν ψυχῶν (15)
δοχεῖα, παρὰ τῆς τοῦ πᾶν συστησαμένης σοφίας κατε-
σκευάσθη (16), ἐφ' ὧς εἶναι τὴν χόρημα δεκτικὸν ἀγα-
θῶν, τὸ ἀεὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ εἰσχεομένου μείζον B

quae in universalitate administrantur, quoniam oportet omnia ordine ac vicissitudine quadam secundum artificiosam creatoris et auctoris sapientiam divina conciliari atque conjungi natura. Nam idcirco ratione praedita natura provenit in rerum naturam, ne divitiis divinarum bonorum otiosae atque inutiles essent, sed quasi vasa quaedam et libero arbitrio praedita animarum receptacula a sapientia, quae condidit et constituit rerum naturam universam, parata sunt, ut esset aliquod vas et conceptaculum capax bonorum, quod semper accessione ejus quod infunderetur, majus efficeretur.

Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ ἀγαθοῦ μετουσία, ὥστε
μεῖζονα καὶ δεκτικώτερον ποιεῖν τὸν ἐν ᾧ γίνεται,
ἐκ δυνάμεως (17) καὶ μεγέθους προσθήκην ἀναλαμ-
βανομένη τῷ δεχομένῳ, ὡς ἂν (18) αὔξασθαι τὸν
τρεφόμενον, καὶ μὴ λήγειν ποτὲ τῆς αὐξήσεως. Τῆς
γὰρ (19) πηγῆς τῶν ἀγαθῶν ἀνέκλειπτα πηγασού-
σης, ἡ τοῦ μετέχοντος φύσις, διὰ τὸ μηδὲν τοῦ λαμ-
βανομένου περιττωματικόν τε (20) εἶναι καὶ ἀχρη-
στον, ὅλον τὸ εἰσέρων προσθήκην τοῦ ἰδίου ποιουμένου C
(21) μεγέθους, ἐκτικωτέρα τε ὅμα τοῦ κρείττους,
καὶ πολυχωρητοτέρα γίνεται ἀμφοτέρων ἀλλήλοις συ-
νεπιδιδόντων, τῆς τε τρεφομένης δυνάμεως ἐν τῇ (22)
τῶν ἀγαθῶν ἀφονίᾳ πρὸς τὸ μείζον ἐπιδιδούσης, καὶ
τῆς τρεφούσης χορηγίας, τῇ τῶν ἀδυναμούντων (23)
ἐπιδόσει συμπλημυρούσης (24). Ἔστιν οὖν εὐδὲς εἰς
τοιοῦτον ἀναβῆσθαι μέγεθος, ἐφ' ὃν (25) ὁρὸς οὐδεὶς
ἐπικόπτει (26) τὴν αὔξησιν. Εἴτα τοιούτων ἡμῖν προ-
κειμένων, χαλεπαίνετε διὰ τῆς ταπεινότητος ἡμῶν ὁδοῦ
πρὸς τὸν ἰδίον σκοπὸν προελεύσης τῆς φύσεως; Οὐ
γὰρ ἔστιν ἄλλος ἐπέκεινα (27) γενέσθαι τὸν ὁρῶν
ἡμῖν, μὴ τοῦ ἐκείνου ἡμᾶς, τοῦ ἐμμετροῦς λέγω D
τούτου καὶ γεωμετρικῶς, τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀπο-
σιωθέντος, οἷος τε αὐτὸ συμπαθείας, ἣν ἐν τῷ
δε τῷ (28) βίῳ ἐσχέκαμεν διὰ κρείττους ἐπιμελείας
ἐγκαθαρόντας (29), ἐν τῷ ἑαυτῶν δινηθῆναι προ-
οικειωθῆναι τὸ ὅμοιον. Εἰ δὲ σὺ καὶ ἐκὰς πρὸς τὸ σῶμα
τούτου σχέσις ἐστὶ, καὶ λυπεῖ σε ἡ κατασπατημένου (30)

Deus erit, vtilitas nequitiaeque nimirum in rerum natura non erit. Nam si quis vtilitatem etiam et nequitiam esse posuerit, quomodo servabitur ea sententia qua dicitur quod in omnibus Deus sit? Illius enim, videlicet vtilitatis nequitiaeque exemplo atque subtrahitio, imperfectam ac non plenam efficit omnium comprehensionem. Verum qui in omnibus erit, in iis quae non sunt non erit. — G. Quid igitur oportet dicere, inquam, ad eos qui calamitates et incommoda parvo ac demisso animo ferunt? — M. Dicamus ad eos; inquit magistra, Neus vos frustra vos afflictiatis et excruciatitis atque offendimini et angimini serie necessariorum rerum vicissitudinis et consequentium, ignorantes ad quodnam positum atque consilium singulatis res quonque referantur,

ut quae in universalitate administrantur, quoniam oportet omnia ordine ac vicissitudine quadam secundum artificiosam creatoris et auctoris sapientiam divina conciliari atque conjungi natura. Nam idcirco ratione praedita natura provenit in rerum naturam, ne divitiis divinarum bonorum otiosae atque inutiles essent, sed quasi vasa quaedam et libero arbitrio praedita animarum receptacula a sapientia, quae condidit et constituit rerum naturam universam, parata sunt, ut esset aliquod vas et conceptaculum capax bonorum, quod semper accessione ejus quod infunderetur, majus efficeretur.

Hujusmodi enim est divini boni participatio, ut majorem atque capaciorem faciat eum in quo existit, dum ad potentiae magnitudinisque incrementum sumitur a recipiente, ut semper crescat is qui aliter, et nunquam crescere desinat. Nam fonte bonorum continenter et indesinenter scaturiente atque manante, natura participantis, quia nihil ex eo quod sumitur, excrementosum et inutile est, dum quicquid influit, sume magnitudini adjicit, nihil et ad attrahendum quod melius est aptior et ad id capiendum spatiosior sit, utroque invicem altero una cum altero crescente, tam virtute, quae aliter propter copiam et abundantiam bonorum in majus proficiente, tum vi alimentorum suppeditatrice una cum incremento atque profectu crescentium abundante. Est igitur verisimile in eam evasuros esse magnitudinem, in qua nullus terminus interrumpat et impediatur incrementum. Et cum talia nobis proposita sint, indignamini, si per ordinatam certamque viam quo destinavit, natura nostra progreditur? Non enim aliter ad illa cursum nobis intendere atque instituere licet, quam si id quo gravamur, hoc molestum inquam ac terrenum onus, ab anima nostra excusserimus, ut per meliorem curam ac diligentiam expurgati atque expiati ab ea, quam in hac vita cum illo onere habuimus, convenientia, conjunctione atque consensu per puri-

(11) Συμβολαῖς. Α συμβολαῖς. Β πρὸς τὰς συμ-

(12) Πραγμάτων. Α, Β τῶν πραγμ.

(13) ὡς τόν. Α, Β ὥστε τόν.

(14) Προαιρετικὰ. Α, Β καὶ προαιρ.

(15) Τῶν ψυχῶν. Β τὰ τῶν ψ.

(16) Κατεσκευάσθη. Κατεσκευάσθη.

(17) Δυνάμει. Α, Β εἰς δυνάμ.

(18) ὡς ἂν.

(19) Τῆς πηγῆς. πῶς γάρ.

(20) Περιττωματικόν τε. Β περιττωματικόν τι.

(21) Ποιουμένου. Α, Β ποιουμένη.

(22) Ἐν τῇ. Α, Β ἐν τῇ.

(23) Ἀδυναμούντων. Α ἀδυναμούντων.

(24) Συμπλημυρούσης. Β συμπλημυρούσης.

(25) Ἐφ' ὃν. Α, Β ἐφ' ὃν.

(26) Ἐπικόπτει. Β ἐπισκόπτει.

(27) Ἐπέκεινα. Α ἐπ' ἐκείνα.

(28) Τῷ δὲ τῷ. Β τῷ τῷ.

(29) Ἐγκαθαρόντας. Α, Β ἐγκαθαρόντας.

(30) Ἡγασμένου. Α in margine ἀγαπωμένου. Β in textu eodem modo.

tatem cum simili possimus conciliari atque conjungi. Quod si aliqua tibi etiam ad hoc corpus affectio est, et angit te ac male habet, quod disjungeris ab eo quod diligis, ne hoc quidem spem tibi adimat. Videbis enim corporeum hoc amiculum, quod nunc morte dissolutum fuerit, ex iisdem rursus contexti atque componi, non hac crassa gravique textura, sed ad aeriam tenuitatem atque subtilitatem filo reconcinnato atque resecto, ut et adsit tibi quod diligis, et in meliori atque amabili magis pulchritudine denuo restitatur. — G. Ac videtur, inquam, ex serie atque continuatione dictorum nobis doctrina resurrectionis quodammodo in orationem irrepsisse, de qua mihi non dubitandum quidem esse videtur, quin vera et ex doctrina Scripturarum credibilis et explorata sit; sed quoniam humane mentis infirmitas rationibus, quas capere possimus, magis quodammodo ad hujusmodi aliquid credendum confirmatur, haud alienum fuerit, ne hanc quidem partem indiscussam et inexplicatam præterire. Quid igitur dicere oporteat, videamus.

M. Ac magistra: Qui a nostra quidem, inquit, philosophia alieni sunt, in diversis opinionibus alius alter ex parte quadam de resurrectione doctrinam attingunt, nec plane cum nostris sentientes, nec penitus ab ejusmodi spe aberrantes. Nam nonnulli quidem rem communicando contumelia afficiunt, ac dehonestant humanum genus, eandem animam censentes invicem tum hominis, tum ratione carentis, ac bruti fieri animalis, alia post alia subinde corpora induentem, et ad id quod placeat semper transuentem, vel volatile, vel aquatile, vel terrestre animal post hominem fieri, ac rursus ab his ad humanam redire naturam. Alij vero etiam ad frutices ejusmodi deliramentum extendunt, ut etiam arborum ac ligneam ei vitam convenientem atque accommodatam esse putent. Nonnulli vero hoc solum videtur, videlicet quod ex homine semper alium hominem invicem sumat, et per eundem omni tempore humana vita exigatur atque regatur: cum nunc quidem in his, rursus item in aliis eadem in perpetuum animæ sint. Nos autem commodissimum esse censemus, ut ab ecclesiasticis sententiis atque decretis exordientes, iisque quasi fundamentis nixi, tantum dumtaxat de opinionibus eorum, qui hæc philosophico more tractaverunt, accipiamus, quantum satis sit ad demonstrandum eos aliquo modo convenire

A διδάσκεις, μὴ δὲ τοῦτο σοὶ ἀπ' ἐλπίδος εἶναι (31). Ὅψι (32) γὰρ τοῦτο τὸ σωματικὸν περιβάλλον τὸν νῦν (33) διαλυθὲν τῷ θανάτῳ ἐκ τῶν αὐτῶν πάλιν ἐξυφανόμενον, οὐ κατὰ τὴν παχυμερῆ ταύτην καὶ βαρεῖαν κατασκευὴν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ λεπτότερόν τε καὶ ἀσπρῶδες, μετακλινομένης τοῦ νήματος (34), ὥστε σοὶ καὶ παρῆναι τὸ ἀγαπώμενον, καὶ ἐν ἀμείνωνι καὶ ἐρασμιωτέρῳ κάλλει (35) πάλιν ἀποκαθίστασθαι. — Γ. Ἄλλ' εἰπὲς πως, εἶπον, ἐξ ἀκολουθίας ἡμῖν τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως ἐπεισέληλυθέναι (36) τῷ λόγῳ, ὃ μοι δοκεῖ ἰδεῖν (37) ἀληθὲς μὲν καὶ πιστὸν ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας, ἵνα μὴ ἀμφιδόλλῃ (38) ἐπειδὴ (39) πῶς ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τοῖς χωρητοῖς (40) ἡμῖν λογισμοῖς, μᾶλλον πρὸς τοιαύτην (41) πίστιν ἐπιστηρίζεται, καλῶς ἂν ἔχοι μὴδὲ τοῦτο τὸ μέρος παραδραμεῖν ἀδεώρητον. Τί οὖν χρὴ λέγειν, περισκεψόμεθα (42).

M. Καὶ ἡ διδασκαλία, οἱ μὲν ἔξω, φησὶ, τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας ἐν διαφόροις ὑπολήψεσιν, ἄλλος ἄλλως (43) μέρει (44) τινὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἐμφανέος δόγματος, οὕτε δι' ἀκριθείας τοῖς ἡμετέροις συννεχθέντες, οὕτε πάντῃ τῆς τοιαύτης ἀποσφαλέντες ἐλπίδος. Τινὲς μὲν γὰρ ὁρίζονται τῇ κοινότητι τὸ ἀνθρώπινον, τὴν αὐτὴν ἀνὰ μέρος ἀνθρώπου τε καὶ ἀλόγου ψυχὴν διορίζμενοι γίνεσθαι, μετανδυσμένην τὰ σώματα, καὶ πρὸς τὸ ἀρεσκὸν αἰετ μεταβαλλοῦσαν, ἢ πτηνὸν, ἢ ἐνυδρὸν, ἢ χερσαῖόν τι ζῶον γινόμενῃ μετὰ τὸν ἀνθρώπου, καὶ πάλιν ἀπὸ τούτων πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπανίσταναι φύσιν. Ἄτεροι δὲ μέχρι τῶν θάμνιον τὸν τοιοῦτον λῆρον ἐκτείνουσιν, ὡς καὶ τὸν ξυλόδῃ βίον αὐτῇ κατὰλλήλῳ τε καὶ οἰκίῳ νομίζειν. Τοῖς δὲ τοῦτο δοκεῖ μόνον τὸ ἐξ ἀνθρώπου (45) ἕτερον ἀνθρώπον αἰετ μεταλαμβάνειν, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πάντοτε τὸν ἀνθρώπινον διεξάγεσθαι βίον, νῦν μὲν ἐν τούτοις, πάλιν δὲ (46) ἐν ἑτέροις τῶν αὐτῶν ψυχῶν εἰς τὸ διηνεχὲς γινόμενον. Ἡμεῖς δὲ καλῶς ἔχειν φαμέν, ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ὁρμώμενοι, τοσοῦτον παραδέξασθαι μόνον τῶν τοιαύτα πεφιλοσοφηκότων, ὅσον συμφωνοῦντας ἀποδοῦναι τὸν τινὰ δεῖξαι τῷ τῆς ἀναστάσεως δόγματι. Τὸ γὰρ λέγειν αὐτοὺς πάλιν τισὶν (47) ἐπισκρίνεσθαι δόγμασιν (48) μετὰ τὴν (49) ἀπὸ τούτου (50) διάλυσιν τὴν ψυχὴν, οὐ λανθάνει τῆς ἐλπίζομένης ἡμῖν ἀναδύσεως, ὅτι (51) γὰρ ἡμετέρος λόγος ἐκ τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων, νῦν τε καὶ αἰσαυθὺς τὸ σῶμα ἡμῶν συνίστασθαι λέγει, καὶ τοῖς ἔξω-

(31) Ἔστιν. A, B ἔστιν.

(32) Ὅψι. B ὅψι.

(33) Τὸν νῦν. B τὸ νῦν.

(34) Τοῦ νήματος. B τοῦ νήματος.

(35) Κάλλει. B τῷ κάλλει.

(36) Ἐπεισέληλυθέναι. B ἐπεισέληλυθέναι.

(37) Ἰδεῖν. B αἰεῖν.

(38) Ἴνα μὴ ἀμφιδόλλῃ. A εἶναι (sic et B) μὴ ἀμφιδόλλειν.

(39) Ἐπειδὴ. A, B ἐπειδὴ δέ.

(40) Χωρητοῖς. A χωρητικοῖς.

(41) Τοιαύτην. B τὴν τοιαύτην.

(42) Περισκεψόμεθα. A, B ἐπισκεψόμεθα.

(43) Ἄλλως. B ἄλλω.

(44) Μέρει. A ἐν μέρει.

(45) Ἐξ ἀνθρώπου. A ἐξ ἀνθρ. πάντοτε.

(46) Πάλιν δέ. A πάλιν νῦν δέ.

(47) Πάλιν τισιν. A πάλιν αὐτὴν τισιν.

(48) Δόγμασιν. A, B σώμασιν.

(49) Μετὰ τὴν. A in textu: Μετὰ τὴν ἀπὸ τούτων διάλυσιν τὴν ψυχὴν λανθάνει in margine, τοῦ σώματος διάζευξιν οὐ λανθάνει.

(50) Τούτου. B τούτου.

(51) Ὅτι. A, B ὅτε.

θεν τὸ ἴσον δοκεῖ. Οὐ γὰρ (52) ἄλλην τινὰ τοῦ σώματος ἐπινοήσεις (53) φύσιν ἔξω τῆς θροῆς (54) τῶν στοιχείων. Διαφέρει δὲ τοσούτον, ὅσον παρ' ἡμῶν μὲν τὸ αὐτὸ λέγεσθαι πάλιν περὶ τὴν ψυχὴν (55) συμπεφυγνυσθαι σῶμα, ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων συναρμοσόμενον· ἐκείνους δὲ οἰεσθαι πρὸς ἄλλα τινὰ σώματα λογικά τε καὶ ἄλογα, καὶ ἀναίσθητα τὴν ψυχὴν καταπίπτειν (56)· οἷς τὸ μὲν ἐκ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν εἶναι τὴν σύστασιν ὁμολογεῖται, διαφωνεῖ δὲ τὸ μὴ ἐκ τῶν αὐτῶν οἰεσθαι τῶν κατ' ἀρχὰς (57) ἐν τῇ διὰ σαρκὸς ζωῇ τῇ ψυχῇ προσφυνέντων. Οὐκοῦν τὸ μὲν μὴ ἔξω τοῦ εἰδότητος εἶναι τὸ πάλιν τὴν ψυχὴν ἐν σώματι (58) γενέσθαι, παρὰ τῆς ἔξω φιλοσοφίας μαμαρτυρήσθω· τὸ δὲ ἀσύστατον τοῦ ἐκείνων δόγματος (59) καιρὸς ἂν εἴη διασκορπίσασθαι (60), καὶ δι' αὐτῆς δὲ (61) τῆς κατὰ τὸ εὐλογον ἀνακυντούσης ἡμῖν ἀκολουθίας, πα-

νερῶσαι βραδίως ἐστὶ (62) δυνατόν τὴν ἀλήθειαν. Porro quin ex partibus mundi conflentur non dubitatur, nec de ea re controversia est; sed in eo dissensio est, quod illi non putant ex iisdem partibus ea conflare quæ partes ab initio in carnali vita animæ adhiæserant. Ergo veri quidem non absimile esse quod anima rursus in corpore existat, externæ philosophiæ testimonio comprobatum esto. Quod autem eorum doctrina consistere non possit, tempestivum fuerit dispicere, atque per eam quæ ex recta ratione nobis existit consequentiam, quoad ejus fieri potest, ostendere ac declarare veritatem.

Τίς οὖν ὁ περὶ τούτων λόγος; Οἱ πρὸς διαφορὰς φύσεις τὴν ψυχὴν μετακίζοντες, συγχεῖν (63) μοι δοκοῦσι τὰς τῆς φύσεως ιδιότητας· καὶ πάντα χρῆ (64) καταμιγνύειν τε καὶ ἀναφύρειν πρὸς ἄλλα, τὸ ἄλογον, τὸ λογικόν, τὸ αἰσθητικόν (65), τὸ ἀναίσθητον· εἴπερ ἐν ἀλλήλοις ταῦτα γένοιτο, μηδὲ τινι (66) φύσεως εἰρημῇ κατὰ τὸ ἀμετάπτωτον ἀπ' ἀλλήλων διαστοιχιζόμενα (67). Τὸ γὰρ τὴν αὐτὴν ψυχὴν λέγειν, νῦν μὲν λογικὴν τε καὶ διανοητικὴν, διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ σώματος περιβολῆς γίνεσθαι· πάλιν δὲ μετὰ τῶν ἐρπετῶν φωλεῦσιν (68), ἢ τοῖς ὀρνέοις συναγελάζεσθαι, ἢ ἀχθοφορεῖν, ἢ σαρκοδορεῖν, ἢ ὑποδρύχιον εἶναι, ἢ καὶ πρὸς τὸ ἀναίσθητον μεταπίπτειν, μίζουμένην τε καὶ ἀποθενδρουμένην, καὶ κλάδων ἐκφύσεις (69) ἀναδιδασκάνουσαν, καὶ ἐν τούτοις ἢ ἄνθος, ἢ ἀκάνθην (70), ἢ πρόφιμόν τι φρουμένην, ἢ δηλητήριον, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ταῦτόν ἡγεῖσθαι τὰ πάντα, καὶ μίαν ἐν τοῖς οὖσιν εἶναι τὴν (71) φύσιν ἐν συγκαχυμένην τι καὶ ἀδιακρίτῳ κοινοῦντι παφυρμένην (72), μηδεμιᾶς ἰδιότητος τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἀποκρινούσης. Οὐ γὰρ λέγων τὸ αὐτὸ ἐν παντὶ γίνεσθαι, οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἐν εἶναι τὰ πάντα βούλεται, τῆς ἐμφαινομένης διαφορᾶς τοῖς οὖσιν οὐδὲν πρὸς (73) ἐπιμείλαν τῶν ἀκοινωητῶν ἐμποδιζούσης· ὡς ἀνάγκην εἶναι, καὶ ἐν τῶν ἰσθμῶν, καὶ σαρκοδορῶν (74) θεάσθαι, ὁμοφυ-

cum doctrina resurrectionis. Nam quod dicunt, animam postquam a corpore disjuncta fuerit, rursus penetrare, et insinuare se in aliqua corpora, non admodum discrepat ab ea quam speramus resurrectione, quoniam et nostra quoque scriptura dicit, ex elementis mundi et nunc constare nostrum corpus, et in posterum constatum et constitutum iri: et idem externis philosophis placet. Non enim aliunde conflare corpus excogitare possint, quam ex concursu elementorum. Differentia autem et controversia in eo consistit quod a nobis quidem dicitur, idem rursus circa animam eandem concrescere corpus, quod ex iisdem elementis coeat et concinnetur; illi vero putant, ad alia quædam corpora, tum ratione prædita, tum rationis atque adeo sensus expertia animam redigi atque transire: quæ quidem corpora quin ex partibus mundi conflentur non dubitatur, nec de ea re controversia est; sed in eo

disensio est, quod illi non putant ex iisdem partibus ea conflare quæ partes ab initio in carnali vita animæ adhiæserant. Ergo veri quidem non absimile esse quod anima rursus in corpore existat, externæ philosophiæ testimonio comprobatum esto. Quod autem eorum doctrina consistere non possit, tempestivum fuerit dispicere, atque per eam quæ ex recta ratione nobis existit consequentiam, quoad ejus fieri potest, ostendere ac declarare veritatem.

Quenam igitur hisce de rebus oratio est? Quibus ad diversas naturas animam transire atque migrare placet, hi mihi proprietates naturæ confundere videntur; omnesque res inter sese confundere atque commiscere, ratione carens, ratione prædita, sensu prædita, sensu carens; siquidem hæc invicem aliud in alio sint, nullo naturæ quasi carcere et clastro immutabiliter alterum ab altero dirempta. Nam eandem animam dicere nunc quidem et ratione et intelligentia atque cogitandi vi præditam, per talem quendam corporis amietiam fieri; rursus vero cum reptilibus in cavernis latitare, aut cum aviculis congregari, aut sarcinas gestare, aut crudis carnisbus vesci, aut submersam esse, aut etiam in sensu carentem naturam degenerare, ut vel radicem agat, vel arbor evadat, ramorumque germis producat, et in his vel flos, vel spina, vel aliquid nutriendi vi prædita, vel noxium fiat atque evadat, nihil aliud est, nisi omnia idem esse putare, unamque in rebus universis esse naturam, inconflata quadam et indistincta atque indiscreta communione secum commistam, nulla proprietate alterum ab altero secernente. Qui enim dicit idem in universa natura rerum fieri, nihil

(52) Οὐ γὰρ. B οὐ γὰρ ἂν.

(53) Ἐπινοήσεις. A, B ἐπινοήσαιεν.

(54) Θροῆς. B συνδρομῆς.

(55) Ψυχὴν. B αὐτὴν ψυχὴν.

(56) Καταπίπτειν. A, B μεταπίπτειν.

(57) Κατ' ἀρχὰς. A καὶ κατ' ἀρχ.

(58) Σώματι. A τῷ σώματι.

(59) Ἐκείνων δόγματος. A, B κατ' αὐτοὺς δόγμ.

(60) Διασκορπίσασθαι. A, B διασκοπῆσθαι.

(61) Δέ. Delet A, B.

(62) Ραδίως ἐστὶ. A ὡς ἐστὶ.

(63) Συγχεῖν. B συγχέειν. A συγχέειν.

(64) Πάντα χρῆ. B πανταχῇ. A in textu πάντα

χρήματα, in margine πάντα τὰ ἰδιώματα.

(65) Αἰσθητικόν. B αἰσθητόν.

(66) Μηδὲ τινι. A, B μηδενί τι.

(67) Διαστοιχιζόμενα. A, B διαπειχιζόμενα.

(68) Φωλεῦσιν. A in margine ἐμφωλεῦσιν.

(69) Ἐκφύσεις. B ἐμφύσεις.

(70) Ἀκάνθην. B ἀκανθάν.

(71) Εἶναι τὴν. Εἶναι delet A.

(72) Κοινωῖα παρ. A, B κοινότητι πρὸς ταύτην

παφυρμένην. B συμπαφυρμένην.

(73) Πρὸς. B πρὸς τὴν.

(74) Καὶ σαρκός. B ἡ σαρκός.

aliud, quam omnia unum esse vult, ea quae in rebus universis apparet differentia nullo modo earum rerum, quibus inter se nulla communio est, permissionem impediende, ut necesse sit, ut etiam si aliquam bestiam venenatam et canisimam videat, sui generis atque cognatum sibi putet id, quod videtur, neque cicutam quidem is tanquam alienam a sua natura aspiciet: si quidem etiam in plantis cernit humanam naturam, ac ne tali quidem suspitione de ipso racemo carebit, qui racemus ad usum vitae produciatur. Etenim is quoque de genere germinum, stirpium ac plantarum ex terra enascentium atque provenientium est; germina autem etiam nobis sibi fruges spicarum, quibus nutrimur.

Quomodo igitur faciem admovebis specieis secandis? Quomodo item exprimet racemum, aut ex arvo spinam effodiet, aut florem decerpit, aut aves venabitur, aut ex lignis rogam accendet, cum incertum sit anne cognatis, aut parentibus, aut popularibus manus afferantur, et per eorum corpus vel ignis accendatur, vel erater temperetur, vel cibus paretur? Nam si quis putet animam hominis per unumquodque horum plantam vel animal fieri, ac nulla apposta esse signa quibus notetur qualis quidem sit ex homine planta vel animal, quale item id quod aliter factum sit, adversus omnia pariter et eodem modo, qui ejusmodi persuasionem praeceperit, affectus et animatus erit, ut etiam necessario, vel adversus eos quoque qui in rerum natura vivant homines, asper et immitis sit, aut siquidem natura adversus propinquos et populares ad humanitatem propensus et inclinatus est, eodem modo adversus omne animalium affectus sit, sive id inter reptilia, sive inter feras fuerit: quin etiam si in silvam arborum pervenerit is qui hanc doctrinam amplexus sit, ceterum atque consentaneum hominum arbores existimabit. Quamvis ergo vitae ratio est, ejus qui vel adversus omnia propter necessitudinem ac propinquitatem quam a se habet putet pius, officiosus ac sollicitus, vel etiam adversus homines, propterea quod inter eos ceterarumque res nihil interesse existimet, asper, immitis, inhumanus et infideliosus sit? Ergo, ut ex jam dictis apparet, rejicienda fuerit ejusmodi oratio atque doctrina, multis etiam aliis rebus haud immerito nos ablucentibus ab hujusmodi opinione. Nam audiri ex iis qui talia trahunt, quod nationes quaedam animalium esse ponant in peculiari quadam civitate, antequam ad corpoream vitam deveniant, viventes: quae in tenui atque agili sua natura una cum revolutione atque conversione universalis

λον νομίζειν αὐτοῦ καὶ συγγενὲς τὸ φαινόμενον, οὐδὲ τὸ κύνειον ὁ τοιαύτος ὡς ἀλλότριον τῆς ἰδέας ὁφείκει (75) φάσκει· εἴπερ βλέπει καὶ ἐν ψυχαῖς τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν ἀνυπόστατος ἔξει τὸν βότρινον ἐν τῇ τῇ ψυχῇ τῆς ζωῆς γεωργούμενον. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς (76) τῶν φουμένων ἐστίν· φυτὰ δὲ ἡμῖν καὶ τὰ τῶν ἀσταχίων γεννήματα, δι' ὧν τρεφόμεθα.

Πῶς οὖν ἐπάξει τὴν ἀρετὴν (77) ἀσταχίων τομῇ; πῶς δὲ ἀποθλίψει τὸν βότρινον, ἢ ἀνορύξει τῆς ἀρούρας τὴν ἀκαθάρτην, ἢ τὸ ἀνθρώπινον ὁφείκει (78), ἢ θηρεύσει τοὺς θορυβίους, ἢ ἀπὸ ἐξῶν ἀνακαύσει πυρὰν, ἀθλὸν δὲ εἰ μὴ κατὰ συγγενεῖν, ἢ παραφύκων, ἢ ὁμοφύλων, ἢ χεῖρ φέρεται, καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτῶν ἢ τὸ πῦρ ἀνάπτεται, ἢ ὁ κρατὴρ κινεῖται (79), ἢ ἡ τροφή παρασκευάζεται; Τὸ γὰρ οὐδεὶς δι' ἐκείνου τοῦτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου γίνεσθαι φυτὸν ἢ ζῶον, σημαίνει δὲ μὴ ἐπικεῖσθαι, ποῖον μὲν τὸ ἐξ ἀνθρώπου φυτὸν ἢ ζῶον, ποῖον (80) δὲ τὸ ἐτέρως γινόμενον, πρὸς πάντα κατὰ τὸ ἴσον ὁ τῇ τοιαύτῃ (81) ποιεῖται λημμένος ὁπολῆφει διατεθῆσθαι, φς κατ' (82) ἀνάγκην, ἢ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ φύσει ζώντων ἀνθρώπων ἀπηνῶς ἔχειν, ἢ εἴπερ ἐπὶ τῶν ὁμοφύλων πρὸς φιλανθρωπίαν ἐκ φύσεως ῥέπει, ὁμοίως αὐτὸν διακρίσθαι πρὸς πᾶν ἐμφύκων, καὶ ἐν ἐρετρίδι (83), καὶ ἐν θηρίοις τόχοι· ἀλλὰ καὶ ἐν ὕλῃ δένδρον γίνεσθαι (84), ὃ τὸ δόγμα τοῦτο παραθεσάμενος, δῆμον ἀνθρώπων τὰ δένδρα οἰήσεται (85). Τίς οὐδὲν τοιοῦτος (86) βίος ἢ πρὸς πάντα εὐλαβῶς διὰ τὸ ὁμοφύλων, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀπηνῶς διὰ τὴν ἐπὶ αὐτῶν ἑλλέν ἀδιαφορίαν ἔχοντος; Οὐκοῦν ἀπόβλητος ἐκ τῶν εἰρημένων ὁ τοιοῦτος ἀν εἰς λόγος, πολλῶν καὶ ἄλλων τῆς τοιαύτης ἡμῶς ὑπολήψεως κατὰ τὸ εὐλογον ἀπαγνῶτων. Ἐκφύσει γὰρ τῶν τοιαύτων δογματιζόντων, οὐκ ἔστιν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποτίσθαι (87) ἐν ἰδιαιότητι τῇ (88) πολιτείᾳ πρὸς τὴν (89) ἐν σώματι ζωὴν (90) βιοτεύοντα (91), ἐν τῇ λεπτῇ τε καὶ εὐκρινεῖ τῆς φύσεως αὐτῶν (92) τῇ τοῦ παντός συμπεριπολούντος (93) διηγεῖται, ὅσην δὲ τινι τῇ πρὸς κακίαν πεποροφθοῦσας (94) τὰς ψυχὰς ἐν σώματι (95) γίνεσθαι· πρῶτον μὲν ἀνθρώποις (96), εἰς οὗτος διὰ τῆς πρὸς τὰ ἄλλα τῶν καθὼν ὁμοίας, μετὰ τοῦ (97) ἀνθρωπίνου βίου ἐγγύρησιν (98) ἀποκηνοῦσθαι, κακίαν μέχρι τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ ἀνασθέντος καταπύ-

(75) Ὀφείκει. A in margine οἰεῖται, ὁφείκει.

(76) Καὶ αὐτὸς. A, B καὶ οὗτος.

(77) Ἀρετὴν. A, B τῇ τῶν.

(78) Ἀφίξει. A, B ὁφείκει.

(79) Κινεῖται. A, B κινεῖται.

(80) Ποῖον. A ἔτερον γινόμενον, ποῖον δὲ τὸ ἐπὶ πρὸς γινόμενον.

(81) Τῇ τοιαύτῃ. Τῇ delet B.

(82) Ὡς κατ'. A ὡς καὶ κατ'.

(83) Καὶ ἐν ἐρετρίδι. Delet B.

(84) Γίνεσθαι. B γένεσθαι.

(85) Οἰήσεται. A οἰήσεται.

(86) Τοιοῦτος. A τοῦ τοιοῦτου.

(87) Ἀποτίσθαι. A B ὁποτίσθαι.

(88) Τινι. B τῇ.

(89) Πρὸς τὴν. B πρὸς τῆς.

(90) Ἐν σώματι ζωὴν. A ἐν σώματι ζωῆς, B ἐν σώματι ζωῆς.

(91) Βιοτεύοντα. A in margine ἐμβιοτεύοντα.

(92) Ἐαυτῶν. A αὐτῶν.

(93) Συμπεριπολούντος. A B συμπεριπολούντων.

(94) Πεποροφθοῦσας. B πεποροφθοῦσας.

(95) Σώματι. B σώμασι.

(96) Ἀνθρώποις. B ἀνθρώπινους.

(97) Μετὰ τὴν. A μετὰ τὴν ἐκ τοῦ. B μετὰ τὴν τῶν.

(98) Ἐγγύρησιν. A B ἐκχώρησιν.

πειν ζωής, ὡς τὸ τῇ φύσει λεπτὸν καὶ εὐκίνητον. A
 ὅπερ ἔστιν ἡ ψυχὴ, πρῶτον μὲν ἐμδριθέει τε καὶ
 κατωφερέει γίνεσθαι τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασι διὰ
 κακίας εἰσοικιζόμενον· εἴτα τῆς λογικῆς δυνάμεως
 ἀποσθεοθείσης τοῖς ἀλόγοις ἐμβιοτεύειν· ἐκείθεν δὲ
 καὶ τῆς τοιαύτης (99) τῶν αἰσθητικῶν χάριτος ἀφαι-
 ρεθείσης, τὴν ἀναίσθητον ταύτην ζωὴν τὴν ἐν φύσει
 μεταλαμβάνειν· ἐπὶ τούτου δὲ πάλιν διὰ τῶν αὐτῶν
 ἀνίεναι βαθμῶν, καὶ πρὸς οὐράνιον (1) χώρον ἀποκαθ-
 ἵστασθαι.

humana propter vitium atque nequitiam immigrans : deinde rationis praedita vi extincta, in ratione
 carentibus vitam degere ; illinc vero sensuum quoque dono adempto hanc plantarum vitam, quae
 sensus experta est, invicem suscipere, ac postea
 locus coelestem.

Τὸ δὲ τοιοῦτον δόγμα τοῖς καὶ μετρίως κρίνειν B
 ἐπισκεμμένοις αὐτόθεν ἐλέγχεται, μηδεμίαν ἔχον (2)
 ἐν αὐτοῖς (3*) στάσιν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῆς οὐρανίας ζωῆς
 διὰ κακίας (5) ἐπὶ τὸν ἐνυλὸν βίον ἡ ψυχὴ κατασύ-
 ρεται, ἀποτούτου δὲ πάλιν δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν οὐράνιον
 ἀνατρέχει, εὐρίσκειται ὁ λόγος αὐτῶν ἀπορῶν, ὅτι (4)
 προτιμότερον οἶεται (5), εἴτε τὴν ἐνυλὴν, εἴτε τὴν
 οὐρανίαν ζωὴν. Κύκλος γὰρ τίς ἐστι διὰ τῶν ὁμοίων
 περιγυρῶν, ἀλλ' τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ περ ἂν ἡ ἀστατού-
 σης. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς ἀσωμάτου ζωῆς πρὸς τὴν σωμα-
 τικὴν ἀναπίπτει (6), καὶ ἐκ ταύτης πρὸς τὴν ἀναι-
 σθητον· ἐκείθεν δὲ πάλιν πρὸς τὴν (7) ἀσώματον
 ἀνατρέχει, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀδιάκριτος κακῶν τε καὶ
 ἀγαθῶν σύγκρισις παρὰ τοῖς ταῦτα δογματίζουσιν
 ὑπονοεῖται. Οὕτε γὰρ ἡ οὐρανία διαγωγὴ ἐν τῷ μακα-
 ρισμῷ διαμένει, εἴπερ κακία τῶν ἐκεῖ ζώντων (8)
 καθάπτεται (9)· οὕτε τὰ ἐνυλὰ τῆς ἀρετῆς ἀμοιρῶ-
 σαι (10), εἴπερ ἐντεῦθεν μὲν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν παλιν-
 δρομεῖν οἶονται τὴν ψυχὴν, ἐκείθεν δὲ τοῦ κατὰ κα-
 κίαν ἀνέρχεσθαι (11). Εἰ γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ (12) ἡ
 ψυχὴ συμπερικλοῦσα τῇ κακίᾳ συμπλέκεται, καὶ
 διὰ ταύτης ἐπὶ τὸν ἐνυλὸν καθελκύσθαι βίον, ἀν-
 οθεῖται· πάλιν ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἐν φύσει διαγωγὴν·
 ἄρα τὸ ἐμπάλιν παρ' ἐκείνων κατασκευάζεται, τὴν
 μὲν ἐνυλὴν ζωὴν κακίας εἶναι καθάριν (13), τὴν
 δὲ ἀπλανῆ περιφορὰν κακῶν ἀρχηγὸν καὶ αἰτίαν τοῖς
 ψυχαῖς γίνεσθαι, εἴπερ ἐντεῦθεν (14) δι' ἀρετῆς πε-
 ρορυσσασαί μεταμορφοῦσιν (15), ἐκείθεν (16) δὲ
 διὰ κακίας τῶν περὶ ἐκπιπτόντων χαμαιπετεῖς
 πρόσγειοι (17) γίνονται, τῇ παχύτητι τῆς ὕλης
 καταμυγνύμεναι φύσει. Καὶ οὐ μὲχρι τούτων ἵστα-
 ται τῶν τοιούτων δογμάτων ἡ ἀτοπία, τῷ ἀντεστρά-
 φθαι (18) πρὸς τοῦναντίον τῆς ὑπολήψεως. 'Αλλ' οὐδὲ

ad vitium atque nequitiam, quasi defluentibus pennis
 animas intra corpora rodigi, primum quidem huma-
 na, deinde eodem modo propter consuetudinem ra-
 tionis carentium affectuum ac perturbationum, post-
 quam e vita humana excesserint, in pecora dege-
 nerare, atque inde usque ad hanc plantarum sensu-
 que carentem vitam delabi, adeo ut natura lenue
 atque agile, sicut anima est, primum quidem pon-
 derosum ac deorsum vergens efficiatur in corpora
 rursus per eodem gradus ascendere, et restitui in
 locus coelestem.

Atque ejusmodi doctrina ab iis qui vel medio-
 criter exercitato iudicio fuerint, ex seipsa facile
 deprehenditur, nullum in sese stabile firmamentum
 habere. Nam si a coelesti vita propter vitium et
 nequitiam ad ligneam vitam anima detrahitur ; ab
 ea vero rursus propter virtutem ad coelestem re-
 currit, reperitur eorum oratio dubitare quid prae-
 stabilius, magisque praefendum putet, ligneamve
 an coelestem vitam. Certeus enim et quasi orbis
 quidam est, qui per similia peragitur atque conficitur
 anima semper, ubicunque fuerit, nullum firmum cer-
 tumque consistendi locum habente. Nam si ex incor-
 poreā vita ad corpoream delabatur, et ex illa ad eam quae
 sensu caret ; itemquē illiūc rursus ad incorpoream re-
 currit, nihil aliud nisi indistincta atque indiscreta tum
 malorum tum bonorum confusio ab iis, qui haec tra-
 dunt, fingitur et existimatur. Neque enim coelestis
 vita in bestitudine permanebit, siquidem vitiositas
 illuc viventes invadit : neque ligna ac stipites vir-
 tualis expertes erunt, siquidem hinc ad bonum recur-
 rere, illinc vero vitiosae vitae initium sumere ani-
 mam putant. Nam si anima, quae una cum corpore versatur
 cum vitio atque nequitia conflictatur, ac propter
 vitiositatem ad materiale ac alvibilem vitam detrusa
 rursus hinc subvehitur, ut vitam degnat in sublimi : res
 nimirum inverna ab illis asseritur atque affirmatur,
 nempe quod materialis quidem vita vitiositatis expia-
 tricem vim continet : stellarum vero inerrantium
 coeloque inhaerentium conversio atque revolutio, ma-
 lorum causa atque principium animabus existat, si-
 quidem hinc per virtutem alas adeptas sublimis
 abeunt atque coelestia contemplantur ; illinc vero
 per vitium atque nequitiam quasi alis amissis, hu-

(99) Τοιαύτης. Delent A. B.

(1) Οὐράνιον. A, B ἐν οὐρανῷ. Πρὸς τὸν οὐρά-
 νιον χώρον. Sub asterisci signo in margine codicis
 A ad calcem praefigitur οὐ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα
 Πριγνέει ἐν τοῖς οἰκείοις ἀνεπλάσται συγγραμμασιν,
 ὡς πᾶσιν ὑπάρχει σαφὲς τοῖς καὶ πρὸς βραχυτάτων
 αὐτοῖς ἐπισκήφασιν.

(2) Ἐστίν. B ἔστιν.

(3*) Ἐαυτοῖς. A, B ἑαυτῷ.

(4) Κακίας. A κακίαν.

(5) Οὐ τι. B οὐτι.

(6) Οἶεται. B οἰσέεται.

(7) Ἀναπίπτει. A, B καταφέρεται, ἐκ δὲ ταύτης.

(7) B ἐκ ἐστίν. A πρὸς τὸ τὴν.

(8) Ἐκεῖ ζώντων. B ζώντων ἐκεῖ.

(9) Καθάπτεται. B καταδάπτεται.

(10) Ἀμοιρῶσαι. B ἀμοιρῶσαι.

(11) Ἀνέρχεσθαι. A in textu ἀρχεσθαι βίου, in
 margine ἀνέρχεσθαι. B ἀρχεσθαι βίου.

(12) Ἐν τῷ οὐρανῷ. A in margine εἰ γὰρ τῷ οὐ-
 ρανῷ.

(13) Καθάριν. A, B καθάριστον.

(14) Ἐντεῦθεν. A, B ἐντεῦθεν μὲν.

(15) Μεταμορφοῦσιν. Μεταμορφοῦσιν.

(16) Ἐκείθεν. A ἐκείθεν δὲ.

(17) Πρόσγειοι. A, B καὶ πρόσγ.

(18) Τῷ ἀντεστράφθαι. A τὸ ἀντεστράφθαι.

miles et abjecti sunt, et ad terram depressi cum crassitudine materialis naturæ commiscuntur. Atque hactenus nondum consistit ejusmodi sententiarum atque doctrinarum absurditas, ut in contrarium inversæ sint opiniones. Sed ne hæc quidem perpetuo certa stabilisque eis imaginatio opinioque permanet. Nam si immutabilem dicunt coelestem esse naturam, quo pacto in immutabili passio et affectio locum habet? itemque si affectibus et vitiiis obnoxia est inferna natura, quo pacto in eo quod affectibus obnoxium est, passionum atque affectuum vacuitas et abolitio confici atque expediri potest? Verum permiscet ea quæ misceri non possunt, atque uniant ea quibus inter se nulla communio est; in affectione immutabilitatem, in mutabili rursus passionum et affectuum abolitionem et vacuitatem imaginantes. Ac ne in his quidem semper permanent ac perseverant; sed unde animam per vitium et nequitiam deduxerunt, illo rursus eam tanquam in tutam et immortalem vitam ex materiali reducunt, quasi obliti quod vitiositate gravata illinc quasi pennis amissis inferre commista naturæ sit.

Itaque obtrectatio et vituperatio hujus vitæ, coelestiumque ac superiorum laus inter sese confunduntur et commiscuntur, quippe cum illa quidem vita quæ male audit et infamia laborat, boni (ut illorum opinio fert) auctor et dux sit; quæ autem pro meliore habetur, propensionis ad malum ansam et occasionem animæ det. Quocirca ejicienda ex doctrina veritatis omnis falsa pariter et instabilis de hujusmodi rebus persuasio est: ac ne illos quidem sequamur, quibus animas ex muliebribus corporibus ad virilem vitam transire placet; aut contra a virilibus corporibus separatas animas intra mulieres redigi, aut etiam ad viros ex viris transire, et ex mulieribus rursus fieri mulieres, sed illos, ut eos qui a veritate aberraverint, missos faciamus. Nam prior quidem opinio, non solum quod et instabilis et fallax sit, reprobanda est, cum ipsa per sese propter contrarias opiniones evértatur, verum etiam quod impia est, ut quæ tradat, nihil in rerum naturam produci, nisi vitiositas principium ejusque naturæ det. Nam si neque homines, neque plantæ, neque pecora, nisi superne in hæc anima delapsa fuerint, nascuntur, lapsus autem is propter vitiositatem sit, utique vitium ac nequitiam præesse putant rerum creationi. Ac circa idem quodammodo tempus utraque accidunt, ut et homo ex nuptiis procreetur, et animæ delapsus cum nuptiarum stu-

αὐτῇ (19) παγία διαμένει μέχρι πάντων (20) αὐτοῖς ἡ ὑπόνοια. Εἰ γὰρ ἀτρέπτον τὴν οὐράνιον (21) λέγουσι φύσιν (22), πῶς χώραν ἔχει (23) ἐν τῷ ἀτρέπτῳ τὸ πάθος; Καὶ εἰ ἐμπαθὴς (24) ἡ κάτω φύσις, πῶς ἐν τῷ παθητῷ κατορθοῦται ἡ ἀπάθεια; Ἀλλὰ φερούσι (25) τὰ ἄμικτα, καὶ ἐνοῦσι τὰ ἀκοινώνητα, ἐν πάθει τὸ ἀτρέπτον, καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ (26) πάλιν καθορῶντες τὴν ἀπάθειαν. Καὶ οὐδὲ τούτοις (27) εἰσαὶ διαμένουσιν (28)· ἀλλ' ὅθεν τὴν ψυχὴν διὰ κακίας ἀπώκησαν (29), ἐκείσε πάλιν αὐτὴν ὡς ἀσφαλῆ (30) καὶ ἀκίρατον ζῶν ἐκ τῆς ὀλιχθῆς ἀνοικίζουσιν, ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τὸ ἐκείθεν αὐτὴν ἡ κακία (31) βρύσασα (32), τῇ κάτω καταμιχθῆναι φύσει.

Ἡ τε οὖν διαβολὴ τοῦ τῆς βίου, καὶ ὁ τῶν οὐράνιων (33) ἔπαινος ἐν ἀλλήλοις συγγέονται, καὶ ἀναφερόνται (34), τοῦ μὲν διαβεβλημένου κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν πρὸς τὸ καλὸν καθηγουμένου· τοῦ δὲ πρὸς κρείττονος (35) ὑπεκλημένου τὴν ἀφορμὴν ἐνδιδόντος (36) τῇ ψυχῇ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον βοῆς. Οὐκ οὖν ἐκβλήται τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων πᾶσα τετραπλημένη τε καὶ ἀστατοῦσα περὶ τῶν τοιούτων ὑπόληψις· μήθ' ὅσοι (37) καταβαίνειν ἐκ (38) γυναικείων σωμάτων πρὸς τὴν ἀνδρῶν ζωὴν τὰς ψυχὰς δοκεῖ (39) τὸ ἐμπαλιν ἐν γυναιξὶ γίνεσθαι τὰς τῶν ἀνδρῶν σωμάτων χωρισθείσας ψυχὰς, ἢ καὶ πρὸς ἀνδράς ἐξ ἀνδρῶν μεταβαίνειν, καὶ γυναικῶν ἐκ γυναικῶν γίνεσθαι λέγουσιν (40), ὡς τῆς ἀληθείας ἐστοχασμένους ἀκολουθήσομεν (41). Ὁ μὲν γὰρ πρότερος οὐ μόνον τῷ (41') ἀστατος (42) καὶ ἀπατηλὸς εἶναι ἀπεδοκιμάσθη ὁ λόγος (43), αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ (44) πρὸς τὰς ἐναντίας ὑπολήψεις περιτρεπόμενος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀσεβῶς ἔχει, μὴδὲν τῶν ὄντων εἰς γένεσιν ἀγεσθαι δογματίζων, καὶ κακίας (45) τῇ ἐκάστου φύσει τὴν ἀρχὴν ἐνδιδούσης. Εἰ γὰρ οὕτε ἀνθρώποι, οὔτε φυτὰ, οὔτε βοσκήματα, μὴ ψυχῆς ἀνωθεν ἐπὶ ταῦτα ἐμπεσοῦσης (46) φύονται (47)· ἢ δὲ πῶσις διὰ κακίας γίνεται, ἀρα κατάρχειν οἴονται τὴν κακίαν τῆς τῶν ὄντων συστάσεως. Καὶ πῶς συμβαίνει κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀμφοτέρω (48), καὶ ἀνθρώπων ἐκ γάμου φύεσθαι, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν κατὰπτωσιν τῇ τοῦ γά-

(19) Οὐδὲ αὐτῇ. Α οὐδὲ αὐτῇ.

(20) Πάντων. Α, Β πάντος.

(21) Τὴν οὐράνιον. Β τὸ οὐράνιον.

(22) Φύσιν. Delet Β.

(23) Χώραν ἔχει. Β ἔχει χώραν.

(24) Εἰ ἐμπαθὴς. Α ἡ ἐμπαθὴς.

(25) Φερούσι. Α, Β φέρουσι.

(26) Τρεπτῷ. Β ἀτρέπτῳ.

(27) Τούτοις. Β ἐν τούτοις.

(28) Διαμένουσιν. Β παραμένουσιν.

(29) Ἀπώκησαν. Α, Β ἀπώκησαν.

(30) Ἀσφαλῆ. Β εἰς ἀσφ.

(31) Ἡ κακία. Α, Β ἐν κακίᾳ.

(32) Βρύσασα. Α βρύσασαν, Β βρύσασαν.

(33) Οὐράνιων. Β ἐπουράνιων.

(34) Ἀναφερόνται. Α βαναφύρονται.

(35) Πρὸς κρείττονος. Α Β πρὸς τὸ κρείττον.

(36) Ἐνδιδόντος. Β ἐνδιδόντες.

(37) Μήθ' ὅσοι. Α ἀλλὰ μήθ' ὅσοις μεταβαίνειν. Β eodem modo, nisi quod omittit ἀλλά.

(38) Ἐκ. Β ἐκ τῶν.

(39) Δοκεῖ. Α, Β δοκεῖ ἢ τὸ ἐμπαλιν.

(40) Λέγουσιν. Α λέγουν πάλιν ὡς τῆς ἀληθείας ἡστοχημέναι. Β λέγουν, ὡς τῆς ἀληθ. ἐστοχασμένοι.

(41) Ἀκολουθήσομεν. Β ἀκολουθήσομεν.

(41') Οὐ μόνον τῷ. Οὐ μόνον διὰ τὸ

(42) Ἀστατος. Β ἀστατός τε.

(43) Ὁ λόγος. ὁ delet Α.

(44) Ἐαυτῷ. Β αὐτῷ.

(45) Καὶ κακίας. Α, Β καὶ κακίας.

(46) Ἐμπεσοῦσης. Α, Β πεσοῦσης.

(47) Φύονται. Β φύονται.

(48) Χρόνον ἀμφοτέρω. Β ἀμφοτέρω χρόνον.

μου συμβαίνειν σπουδή. Καὶ τὸ ἐπὶ τούτου παραλο-
γώτερον (49), εἰ ἔαρὶ τὰ πολλὰ τῆς ἀλόγου φύσεως
συνδυάζεται. Ἄρ' οὐν ἔστιν εἰπεῖν ὅτι καὶ τῇ ἄνω
περιφορᾷ τὸ ἔαρ ἐμφύεσθαι, τὴν χάριν ποιεῖ, ὥστε
συμβαίνει (50) ὁμοῦ τε τοῦ κακοῦ τὰς ψυχὰς πληρου-
μένας πίπτειν, καὶ τὰς γαστέρας τῶν ἀλόγων κυλ-
ισσέσθαι; Τί δ' ἀνεῖπνε τις (51) περὶ τοῦ γεωπόνου (52)
τοῦ καταπηγνύοντος (53) τῇ γῇ τὰς τῶν φυτῶν ἀπο-
σπάδας; Πῶς ἡ τούτου χειρ συγκατέχουσα τῷ φυτῷ
τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, συντρεχούσης περὶ ῥύψ-
σεως (54) τῇ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φυτεῖαν ὁρμῇ;
Τὸ αὐτὸ τοῖνυν ἔσποιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν λό-
γων (55), ἐπὶ τὸ οἰεσθαι τὴν ψυχὴν τὰς συνδόους ἐν
συζυγίᾳ (56) ζώντων περιεργάσασθαι (57), ἢ τὰς λο-
γείας ἐπιτηρεῖν, ἵνα τοῖς φουρμένοις σώμασιν ἐπισκρι-
θῶσιν (58). Εἰ δὲ ἀπέποι οὗ ἀνὴρ τὸν γάμον, ἡ δὲ
γυνὴ ἑαυτὴν τῆς τῶν ὀδυνῶν (59) ἀνάγκης ἐλευθερώ-
σεται. Ἄρ' οὐ βαρῆσει τὴν ψυχὴν ἡ κακία; Οὐκοῦν
ὁ γάμος τῇ ἄνω κακίᾳ τὸ κατὰ τῶν φυτῶν ἐνδύσι-
μον (60) δίδωσιν, ἢ καὶ διχα τοῦτου καθάπτεται τῆς
ψυχῆς ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον σχέσις. Οὐκοῦν δοῖκος ἐν τῷ
μέσῳ καὶ ἀλλήτις ἡ ψυχὴ πεπλανήσεται, τῶν μὲν
οὐράνιων ἀπορρύπτεισα· σώματος δὲ ἂν οὕτω τύχοι
πρὸς ὑποδοχὴν ἀμοιρήσασα. Εἴτα καὶ πῶς διὰ τού-
των ἐπιστατεῖν τὸ θεῖον τῶν ὄντων ὑπονοήσουσι, τῇ
τυχῇ ταύτῃ καὶ ἀλόγῳ τῶν ψυχῶν καταπίπτει τὰς
ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης ἀνατιθένης (61) ζωῆς;
Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τῇ ἀρχῇ καὶ τὰ (62) μετὰ ταύ-
την (63) συμφώνως ἔχειν. Εἰ γὰρ ἐκ συντυχίας αὐ-
τομάτου τινὸς ὁ βίος ἤρξατο, τυχῆα (64) πάντως καὶ
ἡ κατ' αὐτῶν (65) διέξοδος γίνεται. Καὶ μάτην τῆς
θείας δυνάμεως οἱ τοιοῦτοι τὰ ὄντα ἐξάπτουσιν, οἱ μὴ
βουλήματι θεῶν τὰ ἐν τῷ κόσμῳ φύεσθαι λέγοντες,
ἀλλ' εἰς πονηρὰν τινῶν (66) συντυχίαν τὰς ἀρχὰς
τῶν γινόμενων ἀνάγοντες, ὡς οὐκ ἂν συστάσης τῆς
ἐνθρωπίνης ζωῆς μὴ τοῦ κακοῦ δόντος τῇ ζωῇ τὸ
ἐνδόσιμον. Εἰ οὖν ἡ ἀρχὴ τοῦ βίου τοιαύτη, ὁπλαδὴ καὶ
τὰ ἐφεξῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν κινήθησεται. Οὐ γὰρ ἂν τις
ἐκ κακοῦ καλὸν, οὐδὲ ἐξ ἀγαθοῦ τὸ ἐναντίον φύεσθαι
λέγοι. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ σπέρματος φύσιν, καὶ τοὺς
καρποὺς ἀναμένομεν (67). Οὐκοῦν πάσης τῆς ζωῆς
ἡ αὐτόματος αὕτη καὶ συντυχὴ κίνησις ἡγεμο-
νεύει (68), μηδεμίαν προνοίαν διὰ τῶν ὄντων οἰχοῦ-
σης (69).

Non enim aliquis dixerit ex malo bonum, neque ex bono contrarium nasci. Sed prout fuerit seminis natura, ita fructus quoque expectare solemus. Ergo temerarius hic atque fortuitus motus omni vitæ præerit atque præbuit, nulla providentia per res universas pertinente atque permeante.

Ἀχρηστος δὲ παντάπασιν καὶ ἡ τῶν λογισμῶν ἔστιν ἀ-
προμήθεια· τῆς δὲ ἀρετῆς κέρδος οὐδὲν, καὶ πρὸς
τὸ (70) κακὸν ἀλλοτρίως ἔχειν ἀντ' οὐδενὸς ἂν εἴη.

(49) Παραλογώτερον. A in marg. παραδοξότερον.

(50) Συμβαίνει. A, B συμβαίνειν.

(51) Εἰπνε τις. B εἰποι τις.

(52) Γεωπόνου. B γεηπόνου.

(53) Καταπηγνύοντος. A, B καταπηγνύοντος.

(54) Περιορρύψης. A, B τῆς ψυχικῆς περ.

(55) Τῶν λόγων. A, B τ. λόγ. ἐστ.

(56) Ἐν συζυγίᾳ. B τῶν ἐν συζυγίᾳ.

(57) Περιεργάσασθαι. A, B περιεργάζεσθαι.

(58) Ἐπισκριθῶσιν. A, B ἐπισκριθῶσιν.

(59) Ὀδυνῶν. B ὀδίνων.

A dio conveniat et concurrat. Et quod absurdius est et adhuc magis abhorret a communi sensu atque opinione, vere pleraque animalia rationis experti natura prædita coeunt et conjunguntur. Ergone dici potest quod ver efficiat ut superæ quoque revolutioni atque conversioni vitiositas innascatur, ut contingat simul et animas vitio compleri atque delabi, et uteros brutorum animalium concipere? Quid autem dixerit aliquis de agricola resectos et avulsos plantarum surculos in terram desigente? quo pacto manus hujus una cum planta animam humanam terra obruit atque defodit, concurrente cum hominis studio plantandi defluxione pennarum, quibus anima spoliatur? Eadem item absurditas est etiam in altera opinione, si quis putet animas colitis eorum qui in conjugio vivunt, explorare atque rimari, vel pariendi tempus observare, ut in corpora nascentia sese insinuent. Quod si vir nuptias recusaverit, mulier item se ab necessitate pariendi liberaverit, an non animam vitiositas gravabit? Quocirca nuptiæ superæ vitiositati ansam et occasionem adversus animas dant: aut etiam absque nuptiis affectas adversus id quod contrarium est, animam invadit. Ergo domicilio carens interim et vagabunda anima oberrabit, cum e celestibus quidem defluerit et exciderit, corporis vero (si ita acciderit) receptaculi expers sit. Et quomodo deinde per hæc præesse rebus universis divinum Numen in animum inducent, qui huic fortuitæ et ratione carenti animorum delapsioni principia vitæ humanæ assignant? Prorsus enim necesse est, ut id quod principium consequitur, etiam cum ipso conveniat. Si enim a casu aliquo temerario vita alicujus initium ceperit, fortuitus etiam omnino cursus et exitus ejus existit. Ac stulte et inepte atque absurde ab divina potentia tales homines res universas pendere volunt qui non voluntate divina res mundanas produci ac provenire dicunt, sed ad pravam quemdam casum referunt principia eorum quæ nascuntur, quasi vita humana constitui et conflare non potuisset, nisi vitium occasionem et initium vitæ dedisset. Quocirca si principium vitæ tale est, consequentia quoque nimirum sicut principium movebuntur. Non enim aliquis dixerit ex malo bonum, neque ex

bono contrarium nasci. Sed prout fuerit seminis natura, ita fructus quoque expectare solemus. Ergo temerarius hic atque fortuitus motus omni vitæ præerit atque præbuit, nulla providentia per res universas

perinente atque permeante. Inutilis item prorsus erit rationibus nixa prudentia, cautio atque cura: virtutis emolumentum nullum; et a vitio integrum et alienum esse pro

(60) Ἐνδόσιμον. B ἐν δόγματι.

(61) Ἀνατιθένης. B ἀνατίθενται.

(62) Τά. B. τό.

(63) Μετὰ ταύτην. A μετ' αὐτήν.

(64) Τυχῆα. A, B τυχαία.

(65) Κατ' αὐτῶν. A, B κατ' αὐτόν.

(66) Πονηρὰν τινῶν. Πονηρὰν τινα.

(67) Ἀναμένομεν. A ἀναμένομεν.

(68) Ἠγεμονεύει. A ἡγεμονεύει.

(69) Οἰχοῦσης. A, B ἡκούσης.

(70) Καὶ πρὸς τό. B καὶ τὸ πρὸς τό.

nihilo ducetur. Nam omnia prorsus in potestate A
 temere rapientis et auferentis fortuna sita erunt;
 neque vita quidquam differet a navibus gubernatore
 carentibus, armamentorumve expertibus, quæ
 fortuitis casibus tanquam fluctibus quibusdam alias
 ad alium bonorum malorumve casum quasi traji-
 ciatur atque traducatur. Non enim lucrum, quod ex
 virtute contingit, inesse potest iis quorum natura
 ex contrario principium habet. Nam siquidem vita
 nostra divinitus gubernatur, dubium non amplius
 esse poterit quin vitiositas vitæ nostræ non præ-
 sit. Sin autem per vitium ac nequitiam nascimur,
 penitus ac prorsus vitiose ac nequiter vivimus.
 Quocirca nugæ ac deliramenta per hæc esse de-
 monstrabuntur post hanc vitam futura judicia, et
 pro merito compensatio atque remuneratio, et
 quæcunque alia ad tollendam vitiositatem dicuntur
 et creduntur. Nam qui fieri potest ut homo nequi-
 titæ vitiique expertis sit, qui per vitiositatem natus
 sit? Quomodo item alacritas animi quædam stu-
 diumque ad vitam cum virtute agendam homini
 innasci possit, cuius natura a vitiositate, ut aiunt,
 principium habet? Ut enim nullum ex brutis ani-
 malibus hominum more loqui conatur, ac naturali
 consuetudine et in qua innutrita sunt voce utentia,
 nihil sibi detrimenti accidisse putant, si orationis
 ac sermonis expertia sint: eodem modo etiam illi,
 qui vitium ac nequitiam existimant esse principium
 et causam vitæ, ad expetendam virtutem, utpote
 quæ extra naturam eorum sit, adduci non pos-
 sint. Atqui omnes qui rationibus animam purga-
 tam habent, vitam quæ cum virtute transigatur,
 summo studio appetunt atque concupiscunt. Ergo
 per hoc aperte demonstratur vitiositatem vita anti-
 quiolorem non esse: neque illine primam originem
 naturam habuisse, sed vitæ naturæ auctorem et
 causam esse sapientiam Dei, quæ rerum naturam
 universam administrat atque gubernat. Cum autem
 anima quemadmodum creatori placet, in rerum
 naturam provenierit, tunc ad arbitrium eam eli-
 gere, quod placeat atque cordi sit, et quidquid
 per facultatem eligendi arbitrarium esse voluerit,
 id etiam evadere. Hanc autem sententiam discere
 possimus ab similitudine oculi, qui ut videat qui-
 dem a natura habet, ut autem non videat, ex arbi-
 trio ac præcedente voluntate, vel etiam ex vitio
 atque calamitate. Pro natura enim aliquando fieri
 potest etiam id quod præter naturam est, aut vo-

Πάντα γὰρ πάντως ἐπὶ τῷ φέροντι κείσεται, καὶ
 οὐδὲν ὁ βίος διοίσει τῶν ἀνεργασιζόντων (71) πλοίων,
 ταῖς αὐτομάτοις συντυχίαις, οἷόν τιτι κύμασιν, ἀλ-
 λοτε (72) πρὸς ἄλλην καλῶν ἢ φαύλων σὺν τύχῃ (73)
 μεθορμίζομενος. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ ἐξ ἀρετῆς (74) ἐγγε-
 νέσθαι κέρδος, οἷς ἡ φύσις ἐκ τῶν ἐναντιῶν (75) τὴν
 ἀρχὴν ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ θεῶν οἰκονομεῖται ἡμῶν ἡ
 ζωὴ, τὸ δὲ (76) κακίαν κατάρχειν τῆς ζωῆς ἡμῶν
 συνομολογεῖται. Εἰ δὲ δι' ἐκείνης φύσεως, πάντα τε
 καὶ πάντως κατ' αὐτὴν βιοτεύομεν. Ἀλλ' οὖν διὰ
 τούτων ἀποδείχθησεται, τὰ μετὰ τὸν τῆδε βίον δι-
 καιωτήρια· καὶ ἡ πρὸς (77) ἀξίαν ἀνταπόδοσις (78),
 καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ἀναίρεσιν τῆς κακίας λέγεται· καὶ
 πιστεύεται (79). Πῶς γὰρ δυνατόν ἐξω ταύτης εἶναι
 τὸν ἀνθρώπον τὸν δι' ἐκείνης φύσιν; Πῶς δὲ καὶ (80)
 ὁρμὴ τις ἐγένετο (81) προαιρετικῇ τῷ ἀνθρώπῳ
 πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον, οὗ ἡ φύσις ἐκ κακίας,
 ὥς λέγουσι, τὴν ἀρχὴν ἔχει; Ὡς γὰρ οὐκ ἐπιχειρεῖ
 τι τὸν ἀλόγων (82) ἀνθρώπων φθίγγεσθαι, τῇ δὲ
 συντροφῇ καὶ κατὰ φύσιν καχρημένα φωνῇ, οὐδε-
 μίαν ἡγεῖται ζημίαν ἀμοιροῦντα τῷ λόγῳ (83)· κατὰ
 τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ οἷς ἡ κακία (84) νομίζεται
 εἶναι τῆς ζωῆς ἀρχὴ (85) καὶ αἰτία, οὐκ ἂν εἰς ἐπι-
 θυμίαν ἔλθοιεν τῆς ἀρετῆς. Ὡς ἐξω τῆς φύσεως αὐ-
 τῶν οὐσης. Ἄλλα μὲν πᾶσι τοῖς κακαθαρμένοις ἐκ
 λογισμῶν τὴν ψυχὴν διὰ σπουδῆς τε καὶ ἐπιθυμίας ὁ
 κατ' (86) ἀρετὴν βίος ἐστίν (87). Ἀρα διὰ τού-
 των (88) σαφῶς ἀποδείκνυται, τὸ μὴ προεσυτέραν
 εἶναι τῆς ζωῆς τὴν κακίαν, μᾶτ' (89) ἐκείθεν τὰς
 πρώτας ἀρχὰς ἐσχηκέναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατάρχειν
 ἡμῶν τῆς ζωῆς τὴν τὸ πᾶν οἰκονομοῦσαν τοῦ θεοῦ
 σοφίαν. Ἐλθούσαν δὲ εἰς γένεσιν τὴν ψυχὴν κατὰ
 τὸν ἀρεσκοντα τρόπον τῷ κτίσαντι, τότε κατ' ἐξου-
 σίαν αὐτὴν αἰρεῖσθαι τὸ κατὰ γνώμην ἐκ τῆς (90)
 προαιρετικῆς δυνάμεως, ὃ τί περ ἂν ἐθέλει (91) τοῦτο
 καὶ γινώσκον. Μάθοιμεν δ' ἂν τὸν λόγον ἐκ τοῦ τῶν
 ὀφθαλμῶν (92) ὑποδείγματος, ᾧ τὸ μὲν ὁρᾶν ἐστὶν ἐκ
 φύσεως, τὸ δὲ μὴ ὁρᾶν ἐκ προαιρέσεως ἢ καὶ πάθους.
 Γίνονται γὰρ ἂν ποτε καὶ τὸ παρὰ φύσιν (93) ἀντὶ
 τῆς φύσεως, ἢ ἐκουσίως· τινὸς τὸν ὀφθαλμὸν ρύοντος,
 ἢ ἐκ πάθους στερηθέντος τῆς ὄψεως. Οὕτως ἐστὶν
 εἰπεῖν, καὶ τῇ ψυχῇ θεῶν μὲν εἶναι τὴν σύστα-
 σιν (94), μηδεμιᾶς δὲ νοουμένης περὶ τοῦ θεοῦ κα-
 κίας, ἐξω τῆς κατ' αὐτὴν ἀνάγκης εἶναι· γενομένην
 δὲ οὕτως τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ πρὸς τὸ δοκοῦν ἀγεσθαι, ἢ
 ἐκ προαιρέσεως πρὸς τὸ καλὸν ἐπιμύουσιν, ἢ ἐξ ἐπι-
 θυμῆς τοῦ συνοικούντος ἡμῶν τῇ ζωῇ πολέμου (95)
 τὸν ὀφθαλμὸν βλαπτομένην, καὶ ἐν τῷ τῆς ἀπάτης

(71) Ἀνεργασιζόντων. A in margine ἀνεργασιζόντων.

(72) Ἄλλοτε. B ἄλλοτε.

(73) Σὺν τύχῃ. A, B συντυχίαν.

(74) Ἀρετῆς. B ἀρετῆς.

(75) Τῶν ἐναντιῶν. A, B τῶν ἐναντίων.

(76) Τὸ δὲ. A, B τὸ μὴ δὲ.

(77) Ἡ πρὸς. A πρὸς.

(78) Ἀνταπόδοσις. B ἀνταποδοσις.

(79) Πιστεύεται. B πιστεύεται.

(80) Δὲ κατ'. A B δ' ἂν κατ'.

(81) Ἐγένετο. A, B ἐγγίνετο.

(82) Ἀλόγων. A, B. addunt ζώων.

(83) Τῷ λόγῳ. A, B τῷ λόγῳ.

(84) Ἡ κακία. B κακία.

(85) Ἀρχή. A ἡ ἀρχή.

(86) Ὁ κατ' B ἐστὶν ὁ κατ'.

(87) Ἐστίν. Delet B.

(88) Τοῦτων. A, B τούτων.

(89) Μᾶτ'. A, B, μᾶτ'.

(90) Ἐκ τῆς. A in margine διὰ.

(91) Ἐθέλει. A, B ἐθέλη.

(92) Τῶν ὀφθαλμῶν. A, B κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν.

(93) Φύσιν. A τὴν φύσιν.

(94) Σύστασιν. A, B σύστασιν αὐτῆς.

(95) Πολέμου. A, B πολέμου.

βιοτεύουσιν (96) σκότει, καὶ τὸ (97) ἔμπαιιν καθαρῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπουσαν, πόρρω γίνεσθαι (98) τῶν σκοτεινῶν παθημάτων.

atque crealam esse, ac cum nulla vitiositas circa divinum numen animadvertatur, eam extra vitiositatis esse necessitatem. Cum autem hac conditione creata sit, sua voluntate atque arbitrio duc; eam quo visum fuerit, aut ex libera voluntate ad bonum et honestum oculos claudentem, aut ex insidiis vitæ nostræ cohabitantis hostis, vitium et jacturam oculorum sustinentem, et in fraudis tenebris viventem: aut etiam ex contrario pure in veritatem insistentem procul a tenebrosis affectibus et vitis abesse.

Πότε οὖν ἐρεῖ τις γινόμενῃ (99), καὶ πῶς; Ἀλλὰ τὴν μὲν ζητήσιν τὴν περὶ τοῦ πῶς τὰ (1) καθ' ἑαυτὸν γέγονεν, ἑξαρετέον πάντῃ τοῦ λόγου. Οὕτε γὰρ περὶ τῶν προχέλων ἡμῖν εἰς κατανόησιν, ὅν τὴν ἀντιλήψιν δὲ αἰσθήσεως ἔχομεν, δυνατόν ἂν γένοιτο τῷ διερευνημένῳ λόγῳ, τὸ πῶς ὑπέστη τὸ φαινόμενον κατανόησαι, ὥς μήτε τοῖς θεωρουμένοις καὶ ἀγίοις ἀνδράσι τὸ τοιοῦτον ληπτὸν νομισθῆναι. Βί- στες γὰρ νοοῦμεν, φησὶν (2) ὁ Ἀπόστολος (3), κατη- ρισθῆναι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐμ- φατινομένων (4) τὰ ὁρώμενα (5) γεγονέναι· οὐκ ἂν, ὡς οἰομαι (6), τοῦτο εἰπὼν (7), εἰπερ φετο γνωστὸν, εἶναι διὰ τῶν λογισμῶν τὸ ζητούμενον. Ἀλλ' ὅτι μὲν θελήματι θεῶν καθήρηται αὐτοῖς τὰ ἐκ αἰῶν, καὶ πάντα ὅσα ἐν αὐτῷ γεγέννηται (ὅπου οὖν ἂν εἴη (8) οὗτος ὁ αἰὼν, ὃ παραθεωρεῖται πᾶσα ὁρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις), τοῦτο πεπιστευμένοι φησὶν ὁ Ἀπό- στολος, τὸ δὲ πῶς ἀφῆκεν ἀδιερεύνητον. Οὐδὲ γὰρ ἐφικτὸν τὸ τοιοῦτον οἶμαι τοῖς ἀναζητοῦσιν εἶναι, πολλὰς ἀμυχανίας τοῦ περὶ τούτων ζητήματος ἡμῖν προδεικνύοντες, πῶς ἐκ τῆς ἐστῶσης φύσεως τὸ κε- νοῦμενον ἐκ τῆς ἀπλῆς τε καὶ ἀδιαστάτου τὸ διαστη- ματικὸν τε καὶ σύνθετον; Ἀρα (9) ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας; Ἀλλ' οὐκ ὁμολογεῖ τὸ ἑτερο- γενὲς (10) ἔχειν πρὸς ἀκίνητον τὰ ὄντα, ἀλλ' ἐτέρωθεν ποθεῖν (11). Καὶ μὴν οὐδὲν ἔξωθεν τῆς οὐσίας φύσεως ὁ λόγος βλέπει. Ἡ γὰρ ἂν διασχιθεὶς πρὸς δια- φόρους ἀρχὰς ἢ ὑπολήψεις, εἰ τι τῆς ποιητικῆς αἰτίας ἔξω νομισθῇ, παρ' οὗ ἡ τεχνικὴ σοφία, τὰς πρὸς τὴν κτίσιν παρασκευὰς ἐρανίζεται. Ἐπει οὖν ἐν μὲν τῶν ὄντων τὸ αἰτίον, οὐκ ὁμογενὴ δὲ τῇ ὑπερκει- μένῃ φύσει τὰ δὲ ἐκείνης παραχθέντα εἰς γίνεσιν· τῇ δὲ καθ' ἑκάτερον (12) ἐν τοῖς ὑπονοουμένοις ἡ ἀτομία, τὸ τε ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ τὴν κτίσιν οἰεσθαι, καὶ τὸ ἐξ ἐτέρας τινὲς οὐσίας ὑποστῆναι τὰ πάντα· ἡ γὰρ καὶ (13) τὸ θεῖον ἐν τοῖς τῆς κτίσεως ἰδιώμασιν εἶναι ὑπονοηθήσεται, εἰπερ ὁμογενὲς (14) πρὸς τὸν Θεὸν ἔχοι (15) τὰ γεγονότα· ἡ τὴν οὐκτικὴ φύσις ἔξω τῆς οὐσίας ἀντεξαχθήσεται (16) τῷ

Quando igitur dicet aliquis eam nasci, aut quo- modo? Atque ea quidem quaestio, qua scire desi- deratur, qua ratione unaquaque res facta sit, ex oratione penitus eximenda est. Neque enim de iis, quae nobis animadversu cognituque facilia et ex- pedita sunt, quorum perceptionem per sensum adipiscimur, fieri possit, ut ratio scrutatrix et inquisitrix, quomodo id quod apparet, in rerum naturam productum sit, animadvertat atque cognoscat, adeo ut nec spiritu quidem ac numine divino raptis et afflatis sanctisque viris id compre- hensibile esse existimetur. Fide enim intelligimus composita ac perfecta esse saecula verbo Dei, in- quit Apostolus, ut ex non apparentibus ea quae conspiciuntur atque cernuntur, facta esse intelligen- tur. Non, ut opinor, hoc dicturus, si quidem per ratiocinationes, id quod quaeritur, cognosci posse putaret. Sed quod voluntate quidem divina, tum ipsum saeculum, tum omnia quae ex illo facta sunt, composita atque perfecta sint (quodcumque tam- dem etiam saeculum est, cum quo una intelligitur omnis et visibilis et invisibilis creatura), hoc se credere dicit Apostolus, sed quomodo composita atque perfecta sint, scrutari atque investigare prae- termisit. Neque enim arbitror id quemquam inve- stigando assequi atque comprehendere posse, cum multas nobis quaestio de his rebus prima fronte difficultates ac perplexitates ostendat: quo pacto ex consistente ac stabili natura id quod movetur, existerit? Item ex simplici pariter id quod dimen- sionibus intervallisque obnoxium et compositum est? Nunquid ex ipsa suprema natura? At non conceditur neque constat, propterea quod diversi generis ab illa res ceterae sint, an aliunde ali- cunde. Atqui nihil extra divinam naturam ratio cernit. Nam scissa minitum ac divisa esset opinio in principia diversa, si quid extra causam effectri- cem esse existimaretur, a quo artificiosa sapientia apparatus ad creandum sumeret et corrogaret.

(96) Βιοτεύουσας· σκότει. A, B βιοτ. σκότειν ἡ.

(97) Κατ' εἶ. A ἡ κατ' εἶ.

(98) Γίνεσθαι. B γενέσθαι.

(99) Γινόμενῃ. B γινόμενῃ.

(1) Πῶς τὰ. A πῶς τὸ.

(2) Νοοῦμεν, φησιν. A, B φησὶ, νοοῦμεν.

(3) Ὁ Ἀπόστολος. Delent A, B.

(4) Ἐμφαινομένων. A, B ἐμφαινομένων.

(5) Ὀρώμενα. A in margine βλέπομενα.

(6) Οἰομαι. A in margine οἶμαι τοῦτ'.

(7) Εἰπὼν. B οἶμαι.

(8) Ὅσα, etc. A, B τὰ ἐξ ἐκείνου γινόμενα ὅ τι

ποτε καὶ ἐστίν.

(9) Ἀρα. A in margine ἄρα.

(10) Ἐτερογενές. A in margine ὁμολογεῖται τῷ ἑτερογενὲς ἔχειν.

(11) Ἐτέρωθεν ποθεῖν. B ἐτέρωθεν ποθεῖν.

(12) Ἐκάτερον. A in textu ἑτερον, in margine ἐκάτερον.

(13) Ἡ γὰρ καὶ. A ἡ γὰρ ἂν καὶ.

(14) Ὁμογενές. A ὁμογενὲς.

(15) Ἐχοι. B ἔχει.

(16) Ἀντεξαχθήσεται. A in textu ἀντεξαχθήσε- ται, in margine ἀντεξαχθήσεται.

Quoniam igitur una quidem rerum universarum causa est, nec ejusdem cum suprema natura generis sunt ea quæ per illam procreata sunt: par nimirum utriusque opinionis absurditas est, sive quis putet ex natura Dei creaturam, sive ex alia quapiam essentia res cunctas in rerum naturam productas esse: aut enim Numen quoque divinum proprietatibus naturæ præditum esse existimabitur, siquidem ejusdem cum Deo generis sunt ea quæ facta atque creata sunt: aut aliqua natura materialis extra divinam essentiam adversus Deum introducetur, et cum eo comparabitur, quæ ratione non genitæ proprietatis, cum sempiternitate ejus qui est, adæquetur: quod nimirum etiam Manichæi imaginati, et nonnulli ex Græcænica sapientia eisdem opinionibus assensi, pro certa stabilique sententia hanc imaginationem habuerunt.

Ut ergo maxime effugiamus et evitemus eam quæ ex utraque parte existit absurditatem in questione de rebus universis, exemplo Pauli, rationem, quomodo unumquodque creatum sit, explorare atque scrutari prætermittamus, tantum obiter duntaxat indicantes, quod motus divinæ voluntatis ac destinationis, cum voluerit, res sit et voluntas ad essentiam et effectum redigitur, protinus natura evadens, quia quodcumque divina potestas sapienter pariter et artificiose voluerit, id voluntatem vanam, inefficacem et absque effectu esse non patitur. Voluntatis autem existentia atque substantia, essentia est. Cum autem bifariam divisæ sint res universæ, tum in intellectualem (quod cum mente sola constat et intelligens est, tum mente sola atque intelligentia cernitur et comprehenditur), tum in corporalem, intellectualium quidem creatura non videtur aliquo modo discrepare ac diversa esse ab incorporei natura, sed esse ex propinquo, quippe cum id, quod visum et tactum, dimensionem atque intervallum effugit, ostendat. Quod utique si quis etiam de suprema natura suspicetur, non errabit. Porro cum corporea creatura inter eas proprietates quæ nullam cum divino Numine communionem habent, spectetur atque consideretur, eaque potissimum magnam illam difficultatem ac perplexitatem rationi ingeneret, quæ ratio perspicere atque animadvertere non potest, quo pacto ex invisibili exstiterit id quod videtur? ex eo quod tactum effugit, solidum atque durum; ex indefinito definitum; ex eo quod et quantitatis et magnitudinis expertum est, id quod omnino mensuris quibusdam, quæ per quantitatem intelliguntur, continetur? Et quæcumque alia singulatim circa corpoream naturam comprehenduntur de quibus tantum dicimus, quod nihil earum rerum, quæ circa corpus considerantur, per sese corpus est, non figura, non color,

θεῶ κατὰ τὸ ἀγέννητον (17) τῇ αἰδιότητι τοῦ ὄντος παρουσμένη· ὅπερ δὴ καὶ Μανιχαῖοι φαντασθέντες, καὶ τινες τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας (18) ταῖς ἰσαῖς ὑπονολαῖς συνενεχθέντες, δόγμα τὴν φαντασίαν ταύτην ποιοῦνται.

Ὡς ἂν μάλιστα οὖν ἐκφυγόμεν τὴν ἀπ' ἐκαστοῦ (19) ἀτοπίαν ἐν τῇ ζητήσει τῶν ὄντων, κατὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου (20) ὑπόδειγμα, ἀπολυπραγμόνητον τὴν λόγον τὴν περὶ τοῦ, πῶς ἑκαστὸν ἐστίν, καταλείβομεν, τοσοῦτον παρασημαίνόμενοι (21) μόνον, ὅτι ἡ ὁρμή τῆς θείας προαιρέσεως, ὅταν ἐθέλει (22), πρᾶγμα γίνεται, καὶ οὐσιούται τὸ βούλευμα (23) εὐθὺς ἡ φύσις (24) γινόμενον, τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας, ὅπερ ἂν σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς ἐθέλη (25), μὴ ἀνυπόστατον ποιούσης τὸ θέλημα. Ἡ δὲ τοῦ θελήματος ὑπαρξίς οὐσία ἐστὶ. Διχῇ δὲ διακρινόμενων (26) τῶν ὄντων, εἰς τὸ νοερὸν τε καὶ σωματικόν· ἡ μὲν τῶν νοερῶν κτίσις οὐ δοκεῖ πως ἀπάδειν τῆς τοῦ ἀσωμάτου φύσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ σύγγενος εἶναι τὸ αἰδέεσθαι τε καὶ ἀναφεῖσθαι καὶ ἀδιάστατον δεικνύουσα (27). Ὅπερ δὴ καὶ περὶ τὴν ὑπερκειμένην φύσιν ὑπονοῶν τις οὐχ ἀμαρτήσεται. Τῆς δὲ σωματικῆς κτίσεως ἐν ἀκοινωνήτοις ὡς πρὸς τὸ θεῖον τοῖς ἰδιώμασι θεωρουμένης· καὶ ταύτην (28) μάλιστα τὴν πολλὴν ἀμνηχανίαν ἐμποιοῦσης τῷ λόγῳ, μὴ δυναμένου κατεῖδεν, πῶς ἐκ τοῦ ἀοράτου τὸ ὁρώμενον; ἐκ τοῦ ἀναφύου τοῦ βρόχου καὶ ἀντίτυπον, ἐκ τοῦ ἀορίστου τὸ ὀρίσμενον, ἐκ τοῦ ἀπόστου τε καὶ ἀμεγέθου (29) τὸ πάντως μέτροις τίσι τοῖς (30) κατὰ τὸ ποσὸν θεωρουμένοις περιεργόμενον; Καὶ τὰ καθ' ἑκαστον ὅσα περὶ τὴν σωματικὴν καταλαμβάνεται φύσιν, περὶ ᾧ τοσοῦτον φασιν, ὅτι οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ τῶν περὶ τὸ σῶμα θεωρουμένων σῶμά ἐστιν, οὐ σχῆμα, οὐ χρῶμα (31), οὐ βάρος, οὐ διάστημα, οὐ πηλικότης (32), οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν ποιότητι (33) θεωρουμένων οὐδὲν, ἀλλὰ τούτων ἑκάστον (34) λόγος ἐστίν· ἡ δὲ πρὸς ἄλληλα συνδρομὴ τούτων καὶ ἑνωσις σῶμα γίνεται. Ἐπεὶ οὖν αἱ συμπληρωματικαὶ τοῦ σώματος ποιότητες νῦν (35) καταλαμβάνονται καὶ οὐκ αἰσθῆσαι, νοερὸν δὲ τὸ θεῖον, τίς πόνος (36) τῶν νοητῶν τὰ νοήματα κατεργάσασθαι; Ὡν ἡ πρὸς ἄλληλα συνδρομὴ τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπεγένηνσε φύσιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἔξω τοῦ

(17) Ἀγέννητον. B ἀγέννητον.

(18) Φιλοσοφίας. A in margine σοφίας.

(19) Ἀπ' ἐκαστοῦ. A, B ἐφ' ἐκαστοῦ.

(20) Κατὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου. B κατὰ τὸν Ἀποστόλου.

(21) Παρασημαίνόμενοι. A παρασημαίναντες. B παρασημαίναντες.

(22) Ἐθέλει. A, B ἐθέλη.

(23) Βούλευμα. A, B, βούλημα.

(24) Ἡ φύσις. Ἡ delent A, B.

(25) Ἐθέλη. A, B ἐθέληση.

(26) Διακρινόμενων. B διηρημένων.

(27) Δεικνύουσα. A delet. B habet δεικνύουσα.

(28) Ταύτην. A, B ταύτης.

(29) Ἀμεγέθου. A ἀμεγέθους.

(30) Τοῖς. B τοῦ.

(31) Οὐ σχῆμα, οὐ χρῶμα. B οὐ χρ., οὐ σχ.

(32) Οὐ πηλικότης. A ἡ πηλικότης.

(33) Ἐν ποιότητι. A addit καταλαμβανόμενων.

(34) Ἐκαστον. B ἐκάστην.

(35) Νῦν. B ἐν νῦν.

(36) Τίς πόνος. A, B, τίς πόνος τῶν νοητῶν τὰ νοητὰ κατεργ.

προκειμένου παρεξέτασθῃ (37). Τὸ δὲ ζητούμενον ἦν, A
 εἰ (38) προϋφεστήκασιν αἱ ψυχαὶ τῶν σωμάτων, πότε
 ἢ πῶς γίνονται. Καὶ τοῦτου χάριν ἡμῖν περὶ (39)
 τοῦ πῶς ζήτησιν ὡς ἀνεφικτον οὖσαν ἀπολυπραγμά-
 νητον ἀφῆκεν ὁ λόγος. Περὶ τοῦ (40) πότε τὰς ἀρχὰς
 αἱ ψυχὰς τῆς ὑπάρξεως ἔχουσιν, ὡς ἀκολουθοῦν δὲ
 τοῖς προεξετασμένοις, ζητεῖν καταλείπεται. Εἰ γὰρ
 δοθείη τὸ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἰδιαζούσῃ τινὶ κατα-
 στάσει τὴν ψυχὴν βιοτεῦσιν· ἀνάγκη πάσα τὰς ἀπό-
 τούς ἐκείνας δογματοποιίας ἰσχύον ἔχειν νομίζειν (41)
 τῶν διὰ κακίας τὰς ψυχὰς εἰσποικιζόντων (42) τοῖς
 σώμασιν. Ἀλλὰ μὴν ἐπωστερίζειν τὰς ψυχὰς (43)
 τὴν γένεσιν, καὶ νεωτέρας (44) τῆς τῶν σωμάτων
 εἶναι συμπλάσεως (45), οὐδεὶς ἂν τῶν εὖ φρονούν-
 των ὑπονόησειεν, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος ὅτι οὐδὲν τῶν
 ἀψύχων κινητικὴν τε καὶ αὐξητικὴν ἐν αὐτῷ (46) δύ-
 ναμιν ἔχει. Τῶν δ' ἐν νηδύνι (47) ἐντρεφομένων, οὔτε
 ἡ αὐξήσις, οὔτε ἡ τοπικὴ κίνησις ἐστίν (48) ἀμφι-
 βολος.

atque expedire non posset, curiose investigare atque scrutari oratio nostra pratermisit. Restat
 autem secundum ea, quæ antehac examinavimus, ut quaeratur, quando animæ principia sui ortus et
 existentiae habeant? Nam si datum fuerit quod ante corpus in peculiari quadam statione anima
 vivat, omnino necesse est ut absurdas illas sententias et fictas opiniones eorum qui propter vitio-
 sitatem animas in corpora deduci volunt, vires habere putemus. Enimvero posteriorem esse origi-
 nem animarum, ipsasque recentiores esse corporum compositione nemo sana mente præditus in
 animum induxerit, cum manifestum ac perspicuum sit omnibus quod nihil ex inanimis habeat
 in sese vim movendi pariter atque crescendi. At eorum qui in utero nutriuntur, neque augmentum
 et incrementum, neque de loco ad locum motus controversus et ambiguus est.

Λέγεται οὖν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ψυχὴς τε καὶ C
 σώματος ἀρχὴν τῆς συστάσεως οἰεσθαι. Καὶ ὥσπερ
 τῆς ρίζης τὴν ἀποσπάδα λαβοῦσα παρὰ τῶν γενηπό-
 νων ἡ γῆ δένδρον ἐποίησεν, οὕκ αὐτὴ τὴν αὐξητικὴν
 ἐνθεῖσα τῷ τρεφομένῳ δύναμιν, ἀλλὰ μόνον τὰς πρὸς
 τὴν αὐξήσιν ἀφορμὰς ἐνθεῖσα τῷ ἐκκαίμενῳ (49) οὕτω
 φαινομένη, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀποσπώμενον πρὸς
 ἀνθρώπου φυτεῖται, καὶ αὐτὸ τρόπον τινὰ ζῶον εἶναι
 ἐξ ἐμφύχου ἐμφύχον, ἐκ τρεφομένου τρεφόμενον. Εἰ
 δὲ μὴ πάσας τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας καὶ κινήσεις
 ἡ βραχυτέρας ἀποσπάδος (50) ἔχουρσεν, θαυμαστόν οὐ-
 δέν. Οὐδὲ γὰρ (51) ἐν τῷ σπέρματι οἶτος εὐθύς κατὰ
 τὸ φαινόμενον στάχυς ἐστὶ (πῶς γὰρ (52) τοσοῦτον
 ἐν τοσοῦτῳ χωρῆσειεν); ἀλλὰ τῆς γῆς αὐτὸν ταῖς
 καταλλήλοις τιθηνομένης τροφαῖς, στάχυς ὁ οἶτος
 γίνεσθαι, οὐκ ἐξαλλάσσων (53) ἐν τῇ βολῇ (54) τὴν φύ-
 σιν, ἀλλ' ἐμφαινῶν (55) ἐαυτὸν καὶ τελειοῦν (56) τῇ
 τῆς τροφῆς (57) ἐνεργείᾳ. Ὡς περ οὖν ἐπὶ τῶν φυσί-
 κων σπερμάτων κατὰ λόγον (58) ἡ αὐξήσις ἐπὶ τὸ
 τέλος (59) πρόεισι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς

A non gravitas et pondus, non dimensio atque inter-
 vallum, non quantitas, non aliud quidquam prorsus
 eorum, quæ per qualitatem comprehenduntur. aut intelliguntur, sed unumquodque horum ratio
 atque proportio est, horum autem inter sese concursus atque unio, corpus fit. Quoniam igitur ex
 qualitates, ex quibus corpus constat, mente, non sensu comprehenduntur, atque intellectuale ac mente
 constans, menteque comprehensibile, Numen divinum est: quid negotii est ei quod et mente
 constat, et intelligentia comprehenditur, efficere ea quæ mente cernuntur et intelliguntur? quorum
 inter ipsa concursus corporis nobis generavit naturam. Sed hæc quidem extra propositum obiter
 examinata, explicata atque excussa sint. Quæstio
 autem erat, annon animæ ante corpora existi-
 rint, et in rerum naturam productæ sint, quando, et quomodo existant, atque idcirco eam quæstio-
 nem, quomodo hæc existerent, ut quam assequi

Relinquitur igitur, ut putemus, unum et idem
 animæ et corporis constitutionis principium esse. Ac quemadmodum terra si surculum ab radice
 avulsum, ab agricolis acceperit, arborem inde effi-
 cit, non ipsa vim augescendi ei quod nutritur in-
 jiciens, sed incrementi duntaxat materiam atque
 subsidium sibi insito immittens: ita dicimus etiam
 id quod ex homine avellitur ad hominis stationem,
 ipsum quoque aliquo modo animal esse, ex anima-
 to animatum, ex eo quod nutritur id quod nutritur.
 Quod si non omnis animæ efficientias pariter ac
 motus exiguitas surculi avulsi capere potuit, nihil
 mirum. Neque enim in semine frumentum, quod
 quidem appareat, protinus spica est (nam quo
 pacto tantum in tantillo locum habere poterit?),
 sed terra frumentum convenientibus et aptis nu-
 triente alimentis, in spicam frumentum evadit,
 non immutans in gleba naturam, sed exserens ac
 prodens, et absolutum ac perfectum sese reddens
 auxilio nutrimenti. Quemadmodum igitur in na-

D sed terra frumentum convenientibus et aptis nu-
 triente alimentis, in spicam frumentum evadit,
 non immutans in gleba naturam, sed exserens ac
 prodens, et absolutum ac perfectum sese reddens
 auxilio nutrimenti. Quemadmodum igitur in na-

(37) Παρεξέτασθῃ. A παρεξέτασθω. B παρεξ-
 ητάσθῃ.

(38) Εἰ. A, B εἰ μὴ. Αἱ ψυχὰς τῶν σωμ. B. τῶν
 σωμ. αἱ ψ.

(39) Περὶ. B τὴν περὶ.

(40) Περὶ τοῦ. B περὶ δὲ τοῦ.

(41) Νομίζειν. B νομίσαι.

(42) Εἰσποικιζόντων. B ἐνοικιζόντων.

(43) Τὰς ψυχὰς. B τῶν ψυχῶν.

(44) Νεωτέρας. A, B νεωτέρων.

(45) Συμπλάσεως. A διαπλάσεως.

(46) Ἐν αὐτῷ. A, B ἐν αὐτῷ.

(47) Ἐν νηδύνι. A τῇ νηδύνι. B δὲ τῇ νηδύνι.

(48) Κίνησις ἐστίν. Κίνησις ἐστίν ἀμφιθετήσι-
 μός τε καὶ ἀμφίβ.

(49) Ἐκκαίμενῳ. A, B ἐκκαίμενῳ.

(50) Ἀποσπάδος. A τῆς ἀποσπ.

(51) Οὐδὲ γὰρ. A, B οὐδὲ γὰρ δ.

(52) Πῶς γὰρ. A, B πῶς γὰρ ἂν τό.

(53) Ἐξαλλάσσων. B ἐξαλλάττων.

(54) Βολῇ. A, B βάλῳ.

(55) Ἐμφαινῶν. A, B ἐκφαίνων.

(56) Τελειοῦν. A, B τελειών.

(57) Τροφῆς. A in margine φύσεως συνεργία.

(58) Κατὰ λόγον. A, B κατ' ὄλγον.

(59) Τέλος. A, B τέλος.

scensibus seminibus incrementum paulatim ad perfectionem progreditur: eodem modo in hominum quoque formatione atque constitutione pro ratione ac proportionē corporeæ magnitudinis, animæ quoque potentia apparet atque elucet: primum quidem per vim alendi simul atque augendi iis quæ in utero effluuntur, sese insinuans atque innascens (a); post hæc vero donum sentiendi in lucem productis inducens, atque ita deinceps quasi fructum quemdam, aucta jam planta mediocriter exserens ac prodens ratione præditam vim, non universam simul in unum conductam repente, sed una cum surgente et excrecente planta, per consentaneum et competentem progressum atque profectum crescentem et augescentem. Quoniam igitur id quod ab animatis ad materiam et causam animati constitutionis avellitur, mortuum esse non potest (mortalitas enim per animæ privationem fit; non autem privatio habitum anticipaverit), ex his deprehendimus communem et in unum idemque tempus collatum ingressum et aditum ad essentiam patefieri ei coagmentationi atque coalitioni, quæ ex ambobus (corpore scilicet et anima) constat et coalescit: neque hoc prius existente, neque illa posterius accedente. Porro ratio necessario futurum prævidet, ut aliquando incrementum animarum numeri consistat, nec ulterius progrediatur, ne perpetuo fluat natura, semper in eas, quæ aliæ post alias existant, manans ulterius ac nunquam moveri desinens. Causam autem cur nostram quoque prorsus aliquando naturam stabilem fieri oporteat, hanc esse putamus, quod cum omnis natura quæ sensus effugiens mente sola comprehenditur, in suo compluimento ac plenitudine consistat, probabile ac par est humanum quoque aliquando genus ad finem esse perventurum (nam ne hoc quidem ab ea natura, quæ non sensu, sed mente cernitur, alienum est), ne semper in defectu conspici existimetur. Nam aliorum post alia subinde existentium semper accessio arguit naturam esse imperfectam. Cum igitur genus humanum ad suam plenitudinem pervenerit, consistet omnino fluxus hic naturæ motus, quippe necessarium finem assecutus; atque alius quidam generatio atque corruptionem invicem exigitur. Ubi enim ortus et generatio non erit, omnino necesse est ut ne sit quidem quod intereat et corrumpatur. Nam si dissolutionem compositio præcedit (compositionem autem dicimus, accessum per generationem), omnino consequitur, quod, non præcedente compositione, nec dissolutio quidem sequatur. Ergo stabilis quædam, ac dissolutionis experta post hanc futura (prout credere par est) vita præsignatur, quæ neque per ortum, neque per interitum immutetur.

A ἀνθρωπίνης συστάσεως, πρὸς λόγον (60) τῆς σωμᾶτικῆς ποσότητος, καὶ ἡ τῆς ψυχῆς διαφαίνεται δύναμις· πρῶτον μὲν διὰ τοῦ θρεπτικοῦ καὶ αὐξητικοῦ τοῖς ἐνδοθεν πλασσομένοις ἐγγινώμενη. Μετὰ ταῦτα δὲ τὴν αἰσθητικὴν χάριν τοῖς εἰς φῶς προσελθοῦσιν ἐπάγουσα, εἰθ' οὕτω, καθάπερ τινὰ καρπὸν, αὐξηθέντος ἤδη τοῦ φυτοῦ, μετρίως (61) τὴν λογικὴν ἐμφανουσα δύναιμι, οὐ πᾶσαν κατὰ τὸ ἀδρόν, ἀλλὰ τῇ ἀναδρομῇ τοῦ φυτοῦ δι' ἀκολουθοῦ προκοπῆς συναυξανόμενην (62). Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ ἐκ τῶν ἐμφύχων εἰς ἀφορμὴν ἐμφύχου (63) συστάσεως ἀποσπώμενον, νεκρὸν εἶναι οὐ δύναται (ἡ γὰρ νεκρότης κατὰ ψυχῆς στέρξιν γίνεται· οὐκ ἂν δὲ (64) προσλάβῃ (65) τὴν ἐξ ἡ στέρξης· ἐκ τούτων καταλαμβάνομεν τὸ κοινὴν τῷ ἐξ ἀμφοτέρων (66) συνισταμένῳ συγκρίματι, τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον γίνεσθαι (67), οὔτε τούτου προτεραιούτος, οὔτ' ἐκείνου ἐφυστερζοντος· στᾶν δὲ ποτε τῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψυχῶν αὐξήσεως, ἀναγκαιῶς προορᾷ ὁ λόγος. Ὡς ἂν μὴ διαπαντὸς βέοι ἡ φύσις, ἀεὶ διὰ τῶν ἐπιγινομένων ἐπὶ τὸ πρόσω χρομένη, καὶ οὐδέποτε τῆς κινήσεως λήγουσα. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ δεῖν πάντως στασιμὸν ποτε καὶ τὴν ἡμετέραν γίνεσθαι φύσιν, ταύτην οἰόμεθα, ὅτι πάσης τῆς νοητῆς φύσεως ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι ἐστῶσης, εἰκὸς ποτε καὶ τὸ ἀνθρώπινον εἰς πέρας ἔλθειν, οὐδὲ γὰρ τοῦτο τῆς νοητῆς ἡλωτερίεται φύσεως· ὥς μὴ πάντοτε δοκεῖν ἐν τῷ λείποναι (68) καθορᾶσθαι. Ἢ γὰρ αἱ τῶν ἐπιγινομένων προσθήκη, κατηγορία τοῦ ἐλλείποντος (69) ἔχειν τὴν φύσιν γίνεσθαι. Ἐπειδὴ οὖν εἰς τὸ οἰκεῖον πλήρωμα τὸ ἀνθρώπινον φθᾶσιν, στήσεται πάντως ἡ ροῦδης (70) αὕτη τῆς φύσεως κίνησις, εἰς τὸ ἀναγκαῖον καταντήσασα πέρας, καὶ τις ἑτέρα κατάστασις τὴν ζωὴν διαδέχεται (71), τῆς νῦν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ διεξαγομένης κεχωρισμένη. Μὴ οὐσης γὰρ γενέσεως, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην οὐδὲ τὸ φθειρόμενον ἔσται. Εἰ γὰρ πρὸ τῆς διαλύσεως σύνθεσις (72) ἄρχεται, σύνθεσιν δὲ φαμεν τὴν διὰ γενέσεως πάροδον· ἀκολουθοῦν πάντως μὴ καθηγουμένης τῆς συνθέσεως, μηδὲ τὴν διαλυσιν ἔπασθαι. Οὐκοῦν ἐστῶσά τις (73) καὶ ἀδιάλυτος ἡ μετὰ ταῦτα ζωὴ δι' ἀκολουθίας (74) προφαίνεται (75), οὔτε ὑπὸ γενέσεως, οὔτε ὑπὸ φθορᾶς ἀλλοιουμένη. status vitam excipiet, diversus ab eo, qui nunc per

(60) Πρὸς λόγον. B πρὸς ἀνάλογον.

(61) Μετρίως. Delet B.

(62) Συναυξανόμενην. A συναυξανόμενην.

(63) Ἐμφύχου. A ἐμφύχον.

(64) Δὲ, B δὲ.

(65) Προσλάβῃ. A προλάβῃ.

(66) Τὸ κοινὸν τῷ ἐξ ἀμφ. Delet B.

(67) Γίνεσθαι. A γενέσθαι.

(68) Λείπονται. A ἐλλείπονται.

(69) Ἐλλείποντος. A ἐλλειπῶς.

D (70) Ροῦδης. A in margine, in textu autem ροῦδης.

(71) Διαδέχεται. A, B διαδέχεται.

(72) Σύνθεσις. A, B ἡ σύνθ.

(73) Οὐκοῦν ἐστῶσά τις. In calce codicis A. hanc invenio observationem: "Ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Ἐδωγελίου ἀκολουθίαν ἡ μελλούσα ζωὴ ἀπέραντος ἔσται."

(74) Δι' ἀκολουθίας. A, B δι' ἀκολουθοῦ.

(75) Προφαίνεται. A, B addunt πιστεύως.

(a) Scholion. Unde nec redit quidem unquam privatio ad habitum: veluti cæcitas ad visum: contra namque habitus, privatione antiquior est, ac solet eum privatio mutare.

Γ. Ἐγὼ δὲ ταῦτον διεξιζούσης διδασχάλον (62), ἐπει-
 δὴ τοῖς πολλοῖς παρακαθημένους (77) ἰδοὺς τὸ προσ-
 ῖνον ἐσχημένον πέρας ὁ λόγος, φοβηθεὶς μὴ οὐκ
 εἶναι ὁ διαλύων (78) ἡμῖν τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως
 παρὰ τῶν ἔξωθεν προφερόμενα, εἰ τι ἐκ τῆς ἀβρω-
 στίας ἢ διδασκαλίας πάθοι, ὁ δὲ καὶ ἐγένετο (79).
 οὐπω, φημί, τοῦ κυρωτάτου (80) τῶν κατὰ
 δόγμα (81) ζητουμένων ὁ λόγος ἤφατο. Φησὶ γάρ
 ἡ θεόπνευστος Γραφή, κατὰ τὴν νέαν καὶ ἀρ-
 χαίαν (82) διδασκαλίαν, πάντως ποτὲ τάξει τινὶ
 καὶ εἰρμῷ τῆς φύσεως ἡμῶν κατὰ τὴν παροδι-
 κήν (83) τοῦ χρόνου κίνησιν διεξιζούσης, στήσεσθαι
 μὲν τὴν ροῇ τῆς αὐτῆς φορᾶς τὴν διὰ τῆς τῶν ἐπι-
 γινομένων (84) διαδοχῆς προτοῦσαν, τῆς δὲ τοῦ παν-
 τὸς συμπληρώσεως· μηκέτι τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον (85)
 ἐπαύξεισιν προδεχομένης (86), ἅπαν τὸ τῶν ψυχῶν
 πλήρωμα, πάλιν ἐκ τοῦ αἰδοῦς καὶ ἐσκεδασμένου (87)
 πρὸς τὸ συνεστὸς καὶ φαινόμενον ἐπανελθεῖσθαι, τῶν
 αὐτῶν στοιχείων κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρμὸν πρὸς ἄλληλα
 πάλιν ἀναβραμιόντων. Ἡ δὲ τοιαύτη τῆς ζωῆς κατὰ-
 στασις, περὶ τῶν τῆς θείας διδασκαλίας Γραφῶν (88)
 ἀνάστασις λέγεται, τῇ τοῦ γεώδους ἀνορθώσει,
 πάσης τῆς τῶν στοιχείων κινήσεως συνονομαζομένης.
 — Μ. Τί οὖν, φησι, τούτων ἀμνησέμευτον ἐν τοῖς
 εἰρημένοις ἐστίν; — Γ. Αὐτὸ, φημί, τὸ δόγμα τῆς
 ἀναστάσεως.

mine ejus quod terreum est, erectionis et instaurationis omni elementorum motu comprehenso,
 — M. Quid igitur horum, inquit, est, cujus in supradictis mentio facta non sit? — G. Ipsa, inquam,
 doctrina resurrectionis.

Μ. Καὶ μὴν πολλὰ, φησὶ, τῶν νῦν διεξιζούσης εἰρημέ-
 των, πρὸς τοῦτον τὴν σκοπὴν φέροι. — Γ. (Ὁ γὰρ ὁ-
 δας, εἰπον, ὅσον (89) παρὰ τῶν ἀντιταγμένων ἡμῖν
 παρὰ τῆς (90) ἐλπίδος ταύτης ἀντιθέσεως (91) ἀνθυπα-
 φέρεται σμῆνος; Καὶ ἡμεῖς λέγειν ἐπεχείρουν, ὅσα
 πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀναστάσεως παρὰ τῶν ἐριστικῶν
 ἐφευρίσκειται. — Μ. Ἡ δὲ, Δοκεῖ μοι, φησὶ, χρῆναι
 πρῶτον τὰ σπαράξον παρὰ τῆς θείας Γραφῆς περὶ
 τούτου τοῦ δόγματος ἐκτεθέντα (92) δι' ὁλγῶν ἐπα-
 δραμεῖν, ὡς ἂν ἐκείθεν ἡμῖν ἡ κερυνὶς ἐπιτεθείη τῷ
 λόγῳ. Ἦκουσα τοίνυν (93) τοῦ Ἀρθῶ δὲ ὁμολογοῦντος
 ἐν θείαις ῥήσιν, ὅτι τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν
 ὑπόθεσιν τοῦ ὅμου πεπονημένον ἐν ἀπασιπῇ τέρψῃ
 ψαλμῷ πρὸς τὸ τέλος τῆς ὁμνολογίας τοῦτο φησιν, ὅτι
 Ἄνταλεις (94) τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν,
 καὶ εἰς τὸν χροῖν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποσταλὲς
 τὸ Πνεῦμα σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσ-
 θησονται.

A G. Ego vero, cum hæc magistra exposuisset, ac
 plerisque eorum qui assidebant, convenientem
 fidem oratio adeptæ esse videretur, verius ne, si
 ex morbo magistræ humanitas aliquid accideret
 (quod nimirum etiam accidit), non amplius esset
 qui dissolveret ea quæ ab externis nobis de resur-
 rectione obijciuntur: Nondum, inquam, id quod
 est maxime proprium atque præcipuum, maxime-
 que ad rem pertinet ex iis quæ circa hanc senten-
 tiam atque doctrinam quærentur, attigit oratio.
 Dicit enim divinitus prodita Scriptura, et secun-
 dum novam et secundum antiquam doctrinam, cum
 natura nostra ordine quodam ac serie per transi-
 torium et in orbem redeuntem temporis motum,
 expedita atque explicita fuerit, prorsus aliquando
 fore, ut fluxus quidem hic cursus per successionem
 et continuationem aliorum post alios invicem
 existentium et exorientium progrediens consistat;
 complemento autem rerum universarum naturæ
 non amplius incrementum in majus admittente,
 universam plenitudinem et cœlum animarum rur-
 sus ex invisibili ac dissipato statu ad eum statum,
 in quo collectus consistere stabilisque permanere
 atque apparere et conspici possit, rediturum esse,
 iisdem elementis, per eandem seriem rursus aliis
 ad alia regressis. Talis autem vitæ status ab divi-
 næ doctrinæ Scripturis resurrectio dicitur, sub no-

C M. Atqui multa, inquit, ex iis quæ nunc sunt,
 proluxe atque copiose dicta sunt, ad eam pertinent
 sententiam. — G. Annon nosti, inquam, quan-
 tum ab adversariis de hæc spe nobis oppositio-
 num et subjectionum quasi examen inferatur? ac
 simul dicere conabar, quæcunque ad eversionem
 resurrectionis homines contentiosi comminiscun-
 tur. — M. At illa, Opus esse mihi videtur, inquit, ea,
 quæ passim ac sparsim ab divina Scriptura de hæc
 sententia atque doctrina exposita sunt, paucis
 prius percurrere, ut inde nobis finis orationi impo-
 natur. Audivi igitur divinis cantionibus Davidem
 laudes Dei predicantem, cum sumpta occasione
 prædicandi ab rerum universarum naturæ diges-
 tione et administratione; in centesimo tertio psalmo
 circa finem cantionis ita ait: «Auferes spiritum eo-
 rum, et deficient, et in pulverem suum conver-

(76) Διδασχάλον. A B, τῆς διδασχ. In scholiis ad
 calcem codicis A, hæc lego: Περὶ τῆς ἀναστάσεως
 πάλιν διαλέγεται.

(77) Παρακαθημένους. A, B τῶν παρακαθημένων.

(78) Ὁ διαλ. B ἡ ὁ διαλ.

(79) Ἐγένετο. B γέγονε.

(80) Κυρωτάτου. B καιρωτ.

(81) Δόγμα. B. τὸ δόγμα.

(82) Ἀρχαίαν. A, B τὴν ἀρχ.

(83) Παροδικήν. A περιοδικήν.

(84) Τὴν ἐπιγιν. B τὴν τῶν ἐπιγ.

(85) Τὸ πλεῖον. B. πλέον.

(86) Προδεχομένης. B προσδεχομ.

(87) Ἐσκεδασμένου. B διεσπασμένου.

(88) Περὶ τῶν τῆς θ. δ. γ. A καὶ τῆς θείας
 τῶν Γραφῶν. B παρὰ τῆς θείας τῶν Γραφῶν δι-
 δασκαλίας.

(89) Ὅσον. B νέσον.

(90) Παρὰ τῆς. B περὶ τῆς.

(91) Ἀντιθέσεως. A, B ἀντιθέσεων.

(92) Ἐκτεθέντα. B ἐκτεθέντα.

(93) Ἦκουσα τοίνυν. Scholiastes in calce co-
 dicis A ita, περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀρθῶ ἀναστάσεως.

(94) Ἀνταλεις. A ita in margine; in textu
 vero, ἀνταλεις.

tentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae. » Omnia in omnibus operantem virtutem spiritus eos, in quibus fuerit vivificare dicens, contraque vita privare eos a quibus abfuerit. Quoniam igitur recedente quidem spiritu viventium defectum; accedente autem eo atque praesente eorum qui defecerint, renovationem fieri dicit: et in ordine orationis, eorum qui renovantur, defectus praecedit, hoc ipso dicimus mysterium resurrectionis Ecclesiae annuntiari, spiritu ac munere prophetico hanc gratiam Davide praedicente. Atque etiam alibi dicit idem hic Propheta, rerum universalium naturae Deus, rerum cunctarum Dominus apparuit nobis, ut constitueremus festum nostrum inter tegentes et ornantes, festum tabernaculorum fixationis indicans per ejusmodi vocem τοῦ πικασμοῦ, id est, tectioⁿis, et ornatⁱonis et compositionis: quod olim quidem ex traditione Mosis institutum erat: prophetarum, opinor, more futura legislatore praedicente, cum autem semper fieret, nondum factum erat. Nam praesignificabatur quidem veritas typice atque figurate per aenigmata atque involucria eorum quae fiebant; ipsum autem verum tabernaculorum fixationis festum nondum erat, sed hac de causa juxta propheticum sermonem, Deus summæ rerum ac Dominus seipsum ostendit nobis, ut constitueretur humanae naturae dissoluti nostri domicilii scenopegia, hoc est, tabernaculorum fixio, quae rursus per coitionem et concursum elementorum corporaliter componeretur et ornaretur. Amictum enim et ambitum ejusque cultum et ornatum propria significatione vox πικασμός, id est, tectio compositionisque designat.

Dictio autem psalmodiae ad hunc modum sese habet: Dominus Deus et apparuit nobis ad constituendum festum inter tegentes et componentes usque ad cornua altaris: quibus verbis per aenigma, hoc est, per involucria et quasi integumenta verborum, praedicere mihi videtur unum festum constitui omni ratione praeditae creaturae, inferioribus unicuique eminentibus et excellentibus in coetu et conventu honorum choreas ducentibus. Quandoquidem enim in figurata ac mystica templi fabricatione non omnibus, qui foris erant, permissum erat intra ambitum parietum penetrare, sed ab ingressu prohibebantur quicumque gentiles, et alterius generis et nationis erant: itemque ex iis qui ingressi erant, non omnes ex aequo jus ad interiorem locum acce-

derant. » Πάντα (95) ἐν πᾶσιν (96) ἐνεργοῦσαν τοῦ πνεύματος δύναμιν, ζωοποιεῖν τε λέγων, οἷς ἀν' ἐγγένηται, καὶ ἀφίστην τῆς ζωῆς πᾶν ὧν ἀν' (97-98) ἀπογένηται. Ἐπεὶ οὖν τῇ (99) ἀναχωρήσει τοῦ πνεύματος τὴν τῶν ζώντων (1) ἐκλείψιν, τῇ δὲ τούτου (2) παρουσίᾳ τῶν τῶν ἐκλείπόντων (3) ἀνακαινισμὸν γίνεσθαι λέγει, προηγείται δὲ κατὰ τὴν τοῦ λόγου τάξιν τῶν ἀνακαινιζομένων ἢ ἐκλείψιν· τοῦτο ἐκείνῳ φαμέν τὸ κατὰ τὴν ἀνάστασιν καταγγέλλεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ (4) μυστήριον, τῷ προφητικῷ πνεύματι (5) τοῦ ἀποκλῖν τὴν χάριν ταύτην προεκφωνήσαντος. Ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν (6) φησὶν ὁ αὐτὸς οὗτος (7) προφήτης, ὅτι ὁ τοῦ παντὸς Θεός, ὁ τῶν ὄντων Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν ἐπὶ τῷ (8) συστήσασθαι τὴν ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν τὴν τῶν Σκηνοπηγίων (9) ἑορτὴν διὰ τῆς (10) τοῦ πυκασμοῦ λέξεως ἐρμηνεύων, ἡ πάλαι μὲν ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ Μωυσέως γενόμετο· προφητικῶς, οἶμαι, τὰ μέλλοντα τοῦ νομοθέτου προαγορεύοντος· ἀλλ' ἐκ γενόμενος (11), οὕτως ἐγγένει. Προεδηλωτο μὲν γὰρ τοῖς τῶν γινομένων αἰνίγμασι τυπικῶς ἡ ἀλήθεια· αὕτη δὲ ἡ ἀληθὴς σκηνοπηγία οὕτως ἦν, ἀλλὰ τούτου χάριν (12), κατὰ τὴν προφητικὴν λέξιν, ὁ Θεὸς τῶν ὄντων καὶ Κύριος αὐτῶν ἐπέφανεν ἡμῖν, ὡς ἀν' συστάῃ (13) τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἡ τοῦ διαλυθέντος ἡμῶν οἰκητηρίου σκηνοπηγία, πάλιν διὰ τῆς συνόδου τῶν στοιχείων σωματικῶς πυκαζομένη. Τὴν γὰρ περιβολὴν καὶ τὸν ἐκ ταύτης κόσμον ἢ τοῦ πυκασμοῦ λέξις κατὰ τὴν ἰδίαν ἔμφασιν διασημαίνει.

Amictum enim et ambitum ejusque cultum et ornatum propria significatione vox πικασμός, id est, tectio compositionisque designat.

Ἐχει δὲ ἡ ῥῆσις τῆς ψαλμωδίας τοῦτον τὸν τρόπον· Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν συστήσασθαι ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅτι δοκεῖ μοι προαναφανεῖν δι' αἰνίγματος, τὸ μίαν ἑορτὴν πάσῃ τῇ λογικῇ κτίσει συνίστασθαι τῶν ὑποδεεστέρων τοῖς ὑπερέχουσιν ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συνόδῳ (14) συγχορευόντων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ τυπικῇ τοῦ ναοῦ κατασκευῇ, οὐ (15) πᾶσιν ἐφέτω τῆς ἐξόδου περιβολῆς ἐντὸς γενέσθαι, ἀλλὰ περικέκριτο (16) τῆς εἰσόδου πᾶν ὅσον ἐθνικὸν καὶ ἀλλόφυλον, τῶν τε αὖ ἐντὸς γινομένων (17), οὐ μὲν τῇ (18) ἐκ τοῦ ἰσοῦ πᾶσι τῆς ἐπὶ τὸ ἐνδοτερον παρόδοι, μὴ τινι καθαρωτέρᾳ διαίτη, καὶ τισὶ περιβραντηρίοις ἀφανισθεῖσι (19)· πάλιν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς· τοῖς οὐ πᾶσι βάσιμος ἦν ὁ ἐνδον ναὸς, ἀλλὰ

(95) Πάντα. B τὴν τὰ πάντα. A τὴν πάντα.

(96) Πᾶσιν. B ἅπασιν.

(97-98) Ὁρ δν. B ὅς δν. A delet δν.

(99) Τῇ. A, B add. μὲν.

(1) Ζώντων. A ζώνων.

(2) Τούτου. Delet B.

(3) Ἐκλείπόντων. A ἐκλειπόντων.

(4) Τῇ ἐκκλησίᾳ. A τῆς ἐκκλησίας.

(5) Πνεύματι. A in margine χαρίσματος.

(6) Ἐτέρωθεν. A, B ἐτέρωθεν.

(7) Οὗτος. Delet B.

(8) Ἐπὶ τῇ. A in margine ἐν τῇ.

(9) Σκηνοπηγίων. B Σκηνοπηγίων.

(10) Διὰ τῆς. A διὰ τῆς τοιαύτης.

(11) Γενόμενος. A, B γινόμενος.

(12) Ἀλλὰ τούτου χάριν. Nota hoc scholion codicis A: Σημειώσαι· διὰ τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν ἀνάστασιν τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ γεγεννησθαι.

(13) Συστάῃ. A in textu ἐνσταῃ.

(14) Συνόδῳ. A, B συνοδία.

(15) Κατασκευῇ, ob. Delet B. Inter scholia codicis A, ista occurrerant ad has voces, Ὅτι οὐ πᾶσιν ἐφέτω ἐντὸς τοῦ ναοῦ γενέσθαι, καὶ διάφορος ἦν ἡ ἐν τούτῳ πάροδος.

(16) Ἀλλὰ περικέκριτο. A, B ἀλλ' ἀπεκρίτο.

(17) Γινομένων. A γινόμενων.

(18) Μετὰ τὴν. B μετῇ.

(19) Ἀφανισθεῖσι. B ἀφανισθείσι.

τοῖς (20) ἱερεῦσι μόνοις νόμιμον ἦν κατὰ χρεῖαν ἱε-
ρουργίας ἐντός τοῦ καταπετάσματος γίνεσθαι, τὸ δὲ
ἀπόκρυφόν τε καὶ ἄδύτον τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ τὸ θυσια-
στήριον ἔδρυτο κεράτων τισὶ προσβολαῖς (21) κεκαλ-
λωπισμένον, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἱερεῦσιν ἀνεπίβητον ἦν,
πλὴν ἐνός τοῦ προτεταγμένου τῆς ἱερουσύνης, ὡς (22)
ἁπᾶς τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ τινὰ νόμιμον ἡμέραν, μόνος
ἀπορρητοτέραν τινὰ καὶ μυστικωτέραν προσάγων
ἱερουργίαν ἐπὶ τὸ ἐντός παρεδύετο. Τσαυτῆς οὖν οὐ-
σης (23) περὶ τὸν ναὸν τοῦτον διαφορᾶς, ὅτι τις (24)
εἰκὼν (25) καὶ μίμημα τῆς νοητῆς ἦν καταστά-
σεις, τοῦτο τῆς σωματικῆς παρατήρησεως διδασκού-
σης, ὅτι οὕτε πᾶσα ἡ λογικὴ φύσις τῷ ναῷ τοῦ
θεοῦ, τοὔτεστι τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ μεγάλου θεοῦ προσ-
εγγίζει· ἀλλ' οἱ πρὸς τὰς ψευδεῖς ὑπολήψεις πε-
πλανημένοι ἐκτός εἰσι τοῦ θεοῦ περισχοινίσματος.
Τῶν δὲ διὰ τῆς ὁμολογίας ἐντός γεγεννημένων προτι-
μοτέρων (26) τῶν ἄλλων, οἱ περιβρᾶντηριοὶ καὶ
ἀγνίσται προκαθαίρομενοι (27), καὶ τούτων οἱ ἀφιε-
ρωθέντες ἦδη τὸ πλέον ἔχουσιν, ὥστε τῆς ἐσωτερικῆς
ἀξιοῦσθαι μυσταγωγίας, ὡς δ' ἂν τις ἐπὶ τὸ φανερώ-
τερον προάγοι (28) τὴν τοῦ αἰνίγματος ἔμφασιν.
Ταῦτα ἐστὶ μαθεῖν τοῦ λόγου διδάσκοντος, ὅτι τῶν λο-
γικῶν δυνάμεων, αἱ μὲν τινὲς εἰσιν ὅσον τὸ ἅγιον θυ-
σιαστήριον ἐν τῷ ἁδύτῳ τῆς θεότητος καθιδρυμέναι·
αἱ δὲ τινες πάλιν καὶ τούτων ἐν ἐξοχῇ θεωροῦνται,
κεράτων δίκην προβεβλημέναι, καὶ ἄλλαι περὶ ἐκεί-
νας κατὰ τινὰ τάξεως ἀκολουθίαν προτερεύουσι τε
(29) καὶ δευτερεύουσι. Τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ
τὴν ἐγγινομένην κακίαν ἔξω τῆς θαλάς περιβολῆς
ἀπεώσθη· ὅπερ τῷ περιβρᾶντῳ (30) λουτρῷ καθη-
ράμενον ἐντός γίνεται.

κατα, nonnullae vero rursus etiam ex his in excellentia conspiciantur cornuum instar prominentes, atque aliae rursus circa illas competenti consentaneoque quodam ordine tum primum, tum secundum locum obtineant. Genus autem humanum propter vitiositatem innatam extra parietum divi-
norum ambitum summoveatur : quod ubi conspersorio lavacro expiatur fuerit, intro mittatur.

Ἄλλ' ἐπειδὴ μέλλει ποτὲ τὰ μετὰ (31) ταῦτα πα-
ραβρᾶγματα λύεσθαι, δι' ὧν (32) ἡμᾶς ἡ κακία πρὸς
τὰ ἐντός τοῦ καταπετάσματος ἀπετείχισεν, ὅταν σκη-
νοπηγῇ (33) πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν ἡ φύ-
σις, καὶ πᾶσα ἡ κατὰ κακίαν ἐγγινομένη (34) διαφθο-
ρὰ ἐξαφανισθῇ τῶν ὄντων, τότε κοινὴ συστήσεται ἡ
περὶ τὸν θεὸν ὁρτὴ τοῦ διὰ τῆς ἀναστάσεως πυκα-
σθεῖσιν, ὡς μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν προκεῖσθαι πᾶσι
τὴν εὐφροσύνην· μηκέτι διαφορᾶς τινος τῆς τῶν
ἰσων μετουσίας, τὴν λογικὴν φύσιν διατεμνούσης,
ἀλλὰ τῶν νῦν ἔξω διὰ τὴν κακίαν ὄντων ἐντός τῶν
ἁδύτων τῆς θαλάς μακαριότητος ποτε γενησομένων,
καὶ τοῖς κέρασι τοῦ θυσιαστηρίου, τοὔτεστι, ταῖς
ἐξουσίαις τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεσιν αὐτοῦς (35)

A dendi habebant, nisi puriore quadam victus ratio-
ne, ac quibusdam aspersionebus essent expiati ; ac
rursus etiam ex his ipsis non omnibus internum
templum ingredi licebat, sed sacerdotibus duntaxat
sacrificandi causa intra velum versandi jus erat :
occultus vero et arcanus templi locus (quem ἁδύ-
τον vocant), in quo altare collocatum cornuum qui-
busdam prominentiis adornatum erat, ipsis sacer-
dotibus inaccessus erat, praeterquam uni qui sacer-
dotio praepositus erat, qui semel in anno legitimo
quodam, certo atque solempni die, solus, ut arcanum
et reconditum quoddam magis et occultum sacrifi-
cium offerret, introibat. Cum igitur tanta esset
circa hoc templum differentia, quod imago pariter
ac simulacrum ejus, qui mente comprehenditur,
status erat, hoc nimirum docente corporali obser-
vatione, quod non omnis creatura ratione praedita
templo Dei, hoc est confessioni magni Dei appro-
pinquet ; sed qui falsis opinionibus ac persuasionibus
seducti sunt, prohibeantur a septis divinis
atque cancellis. Ex iis autem qui per confessio-
nem intro admissi fuerint, caeteris anteferantur ac
praesent qui aspersionebus, puritate et a veneris
abstinentia ante fuerint expiati, atque his illi qui
sacrificiis destinati sunt, exinde jam meliorem con-
ditione sint, ut interiorum sacrarum administra-
tione ac praesulatu digni habeantur. Sed prout ali-
quis ad evidentiorum ac magis perspicuam expli-
cationem aenigmatis atque involucri significationem
proferre possit, haec discere licet docente ratione,
quod ex ratione praeditis virtutibus aliae quidem
veluti sanctum altare sint in adyto Deitatis collo-
cate, nonnullae vero rursus etiam ex his in excellentia conspiciantur cornuum instar prominentes, atque aliae rursus circa illas competenti consentaneoque quodam ordine tum primum, tum secundum locum obtineant. Genus autem humanum propter vitiositatem innatam extra parietum divi-
norum ambitum summoveatur : quod ubi conspersorio lavacro expiatur fuerit, intro mittatur.

Sed quoniam haec in medio opposita septa, per
quae vitiositas nos ab eo loco qui intra velum est
dirimit, aliquando solventur, cum per resurrectio-
nem natura nostra rursus quasi tabernaculum fixa,
atque omnis per vitiositatem innata corruptio, ex
rerum natura abolita atque sublata fuerit, tunc iis
qui per resurrectionem tecti, ornati atque compo-
siti fuerint, commune festum circa Deum consti-
tuetur, ut omnibus una atque eadem letitia propo-
natur, nulla amplius differentia ratione praeditam
naturam a participatione aequi juris atque eorum-
dem bonorum dirimente, sed iis qui nunc propter
vitiositatem extra sunt, tandem aliquando intra
adyta divinae beatitudinis futuris, et cornibus alta-

(20) Ἄλλα τοῖς. A, B ἡ τοῖς.

(21) Προβολαῖς. A, B προβολαῖς.

(22) Ὡς. B ὥς.

(23) Τσαυτῆς οὖν ὁδοῦ. Ad haec scholion illud
legebam in calce codicis A : Ὅτι τύπος ἦν καὶ εἰκὼν
τῆς νίκης ταύτης καταστάσεως ἡ τῆς ἐν τῷ ναῷ εἰσ-
όδου διαφορά.

(24) Ὅτι τις. A, B ἡ τις.

(25) Εἰκὼν. A εἰκὼν τε.

(26) Προτιμωτέρων. A, B προτιμωτέροι.

(27) Προκαθαίρομενοι. A in margine προκαθη-
ράμενοι.

(28) Προάγοι. B προσάγοι.

(29) Προτερεύουσι τε. B προτερεύουσι δὲ τε.

(30) Περιβρᾶντῳ. A, B περιβρᾶντηρίῳ.

(31) Μετὰ. B μετὰ.

(32) Δι' ὧν. B τὰ δι' ὧν.

(33) Σκηνοπηγῇ. A, B σκηνοπηγῇ.

(34) Ἐγγινομένη. A ἐγγινομένη.

(35) Ἐαυτοῦς. B ἐν αὐτοῖς.

ria, hoc est, excellentibus supramundanis virtutibus sese conjuncturis. Quod nimirum apertius dicit Apostolus, universitatis cum bono concordiam atque consensum significans, nempe quod ei omne genu flectetur coelestium, terrestrium et inferorum, atque omnis lingua confitebitur, quod Dominus Jesus Christus sit in gloria Dei Patris: pro cornibus quidem angelicum atque coeleste genus dicens *, per reliquos vero eam quæ post illos intelligitur creaturam, nos videlicet significans, qui omnes in uno concordii atque consentienti festo erimus occupati. Festum autem est ejus qui revera est tum confessio, tum cognitio. Possunt autem, inquit, alia quoque multa sanctæ Scripturæ loca colligi ad commendationem et confirmationem ejus quæ circa resurrectionem doctrina atque sententia certa stabilisque habetur. Nam et Ezechiel prophético spiritu omne quod in medio tempus est, quodque inter hoc intercedit intervallum transgressus, in ipso articulo ac puncto resurrectionis prænoscenti virtutis consistit, et futurum tanquam jam præsens conspiciens, narrando oculis subjicit. Campum enim ingentem, et in infinitum et immensum exporrectum atque patentem vidit, ossiumque in eo multorum cumulum et acervum, aliorum alibi, fortuito casu disjectorum, quæ deinde divina potentia ad cognata propriaque una moverentur, et acerent, postea nervis, carnibus, pellibus integerentur et opererentur (quod psalmodia, integerentur sive corporarentur et constiparentur per verbum et exsuscitantem quidquid jaceret).

Porro Apostoli eorum quæ circa resurrectionem existunt, miraculorum descriptionem, ut quæ expedita, facilis et in promptu legentibus sit, quid attinet aliquem exponere, quemadmodum cum hortatu quodam et tubarum sono Scriptura dicat in momento temporis mortuos atque jacentes universos repente in immortalis naturæ statum immutatum iri. Quinetiam evangelicas voces, ut quæ cunctis manifestæ sint, prætermittam. Non enim verbo solo Dominus mortuos resurrecturos esse dicit, verum etiam ipsam quoque resurrectionem representat ac præstat ab iis, quæ nobis

Α συναπτόντων. Οπερ δὴ γυμνότερόν (36) φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὴν τοῦ παντὸς πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφωνίαν διεσπινύειν, ὅτι αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς· ἀντὶ μὲν τῶν κεράτων λέγων τὸ ἀγγελικόν τε καὶ ἐπουράνιον, διὰ δὲ τῶν λοιπῶν σημαίνων τὴν μετ' ἐκείνους νοουμένην κτίσιν ἡμᾶς, οὓς πάντας (37) μία καὶ σύμφωνος (38) ἑορτὴ κατακρατήσῃ. Ἑορτὴ ἐστὶν (39) ἡ τοῦ ὄντως (40) ὄντος ὁμολογία τε (41) καὶ ἐπίγνωσις. Ἔστι (42) δὲ, φησὶ, καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς πρὸς σύστασιν τοῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν δόγματος ἀναλέεσθαι. Ὅ τε γὰρ Ἑζεκιήλ (43) τῷ προφητικῷ πνεύματι τὸν ἐν τῷ μέσῳ πάντα χρόνον, καὶ τὸ ἐν τούτῳ διάστημα ὑπερβάς, ἐπ' αὐτοῦ ἱσταται τοῦ καιροῦ τῆς ἀναστάσεως τῇ προγνωστικῇ δυνάμει καὶ τὸ ἐσόμενον ὡς ἦδη (44) τεθεαμένος ὑπ' ὧν δὲ ἀγεί, τὸ διηγήματι. Πεδίον (45) μέγα καὶ εἰς ἀπειρον εἶδε διηπλωμένον, ὁστέων (46) σωρείαν ἐπὶ τούτῳ (47) πολλήν, ἄλλων ἀλλαχῇ πρὸς τὸ συμβᾶν διεσπινύμενων· εἰτα βεβαίως δυνάμει πρὸς τὰ συγγενῇ καὶ ἰδίᾳ συγχινουμένων, καὶ ταῖς οἰκείαις ἀρμονίαις ἐμψυομένων. Εἰτα νεύροις καὶ σαρκὶ καὶ δέρμασι καλυπτομένων (ὅπερ ἡ ψαλμῳδία πυκαζομένων λέγει), καὶ πνεύμα ζωοποιούν, τε καὶ διεγείρον ἅπαν τὸ καίμενον (48).

propriis convenientibusque compagibus inhaere-
πυκαζεσθαι, dicit) et spiritum vivificantem simul

Τὴν δὲ τοῦ Ἀποστόλου κατὰ (49) τὴν ἀνάστασιν θαυμάτων διασκευὴν, ὡς πρόχειρον οὖσαν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, τίς ἂν τις λέγοι (50); Ὅπως ἐν κελεύσματί τιμι καὶ σαλπείγων ἤξει (51) φησὶν ὁ λόγος ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου ἅπαν ἀθρώπος τὸ τεθνηκός τε καὶ καίμενον, εἰς ἀθανάτου φύσιν (52) ὑπαρμενθήσεται (53); Ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγγελικὰς (54) φωνάς, ὡς προδῆλους ἅπασιν (55) οὖσας, παρήσαμεν (56). Οὐ γὰρ μόνῳ λόγῳ (57) φησὶν ὁ Κύριος τοὺς νεκροὺς ἀναστήσεσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐνεργεῖ τὴν ἀνάστασιν, ἀπὸ τῶν ἐγγυτέρων ἡμῖν καὶ ἦτον ἀπιστεῖσθαι δυναμένον τῆς θαυματουργίας ἀρεζάμενος. Πρῶτον μὲν

(36) Γυμνότερον. B γυμνότερόν πως.

(37) Οὓς πάντας. A, B ὡν πάντων.

(38) Μία καὶ σύμφωνος. Ad has voces ita in calce codicis A scribebatur, Ποῖαν εἶναι φησὶ τὴν μέλλουσαν ἄδων ἑορτὴν ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων; Τὸ πάντας συμφώνως ὁμολογεῖν εἶναι Θεόν· οὐχοῦν περὶ μὴν τὴν θεογνωσίαν πάντες ὁμογνωμονήσουσιν ἀμαρτωλοὶ καὶ δίκαιοι, οὐ μὴν δὲ μὴς ἐσονται καταστάσιως. Ἐπεὶ ποῦ τὸ δίκαιον; Ἀλλ' οἱ μὲν ἐν ἀπολαύσει τῆς τῶν οὐρανῶν γενήσονται βασιλείας, οἱ δὲ ταύτης ἐκτὸς κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἀπόφασιν.

(39) Ἑορτή. B δὲ ἐστὶν.

(40) Ὅντως. Delet B.

(41) Ὅμολογία τε. B ὁμολογία δὲ.

(42) Ἔστι. B ἱσταται.

(43) Ἑζεκιήλ. B Ἰεζεκιήλ.

(44) Ὅς ἦδη. A ὡς ἦδη παρόν.

(45) Πεδίον. A πεδίον γάρ.

(46) Ὅστέων. A ὁστέων τε.

(47) Τούτῳ. A in margine τούτου.

(48) Κεῖμενον. A in margine κινούμενον..

(49) Κατὰ. A, B τὴν κατὰ.

(50) Λέγοι. B λέγειν.

(51) ἤξει. A ἤξῃ. B ἤξῃ.

(52) Φύσιν. A φύσεως.

(53) Ὑπαρμενθῇ. A addit κατὰστασιν.

(54) Ἀγγελικὰς. B ἀγγελικὰς.

(55) Ἄπασιν. Delet B.

(56) Παρήσαμεν. B παρήσομεν.

(57) Μόνῳ λόγῳ. B λόγῳ μόνῳ.

* Scholion. Quale futurum ait festum angelorum et hominum, ut omnes concorditer et consentienter unum Deum confiteantur. Ergo circa cognitionem quidem Dei omnes consentient et concordabunt peccatores et iusti: verumtamen non erunt ejusdem status et conditionis (nam ubi iustitia?); sed hi quidem regno caelorum fruentur: illi autem, juxta Apostolicam sententiam, ab hoc arcebuntur.

γὰρ ἐν τοῖς ἐπιθανασίαις (58) τῶν νοσημάτων τὴν ἄνω ψυχὴν δύνανται ἀπαιτῶν προστάγματι καὶ λόγῳ (59) τὰ πάθη· εἴτα ἀρτιθανὸς ἐγείρει (60) παῖδιον, εἴτα νεανίαν τοῖς τέφροις ἤδη προσκομιζόμενον τῆς σοφοῦ διαναστήσας τῇ μητρὶ δίδωσι· μετὰ τοῦτο διαπεπτωκότα ἤδη τετραήμερον χρόνον τὸν Λάζαρον νεκρὸν ἐξάγει (61) τοῦ τάφου (62) φωνῇ (63) καὶ προστάγματι ζωοποιήσας τὸν καίμενον· εἴτα τὸν αὐτοῦ ἀνθρωποῦ (64) ἡλούς καὶ λόγῳ διαπεπαρμένον ἐκ νεκρῶν διὰ τρίτης ἡμέρας διανίστησι (65), τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν καὶ τὴν πληγὴν τῆς λόγχης εἰς μαρτυρίαν (66) τῆς ἀναστάσεως ἐπαγόμενος (67). Περὶ ὧν οὐδὲν οἶμαι χρῆναι διεξιέναι, μὴ μὴς (68) ἀμφιβολίας ἐν τοῖς τὰ προγεγραμμένα (69) παραδειγμένοις εἰπούσης (70).

Γ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο (71), εἰπὼν ἐγὼ, τὸ ζητούμενον ἦν· τὸ γὰρ εἶσεσθαι ποτε τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸ ὑπαχθῆσεσθαι τῇ ἀδεκάστῳ κρίσει τὸν ἀνθρωποῦ, διὰ τε τῶν γραφικῶν ἀποδείξεων, καὶ τῶν ἡδὴ προεξετασμένων, οἱ πολλοὶ τῶν ἀκονόντων συνθήσονται. Ὑπόλοιπον (72) ἂν εἴη σκοπεῖν, φησὶν, εἰ ὥσπερ τὸ νῦν (73) καὶ τὸ ἐλπίζόμενον ἔσται. Ὑπὲρ εἰ ὅτως (74) εἴη, φευκτὸν (75) εἶπον τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως εἶναι (76). Εἰ γὰρ οἷα γίνεται, ὅταν λήγεται (77) τοῦ ζῆν τὰ ἀνθρώπινα σώματα, τοιαῦτα τῇ ζωῇ πάλιν ἀποκαθίσταται· ἀρα τις ἀτέλεστος συμφορὰ διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῖς ἀνθρώποις ἐλπίζεται. Τί γὰρ ἂν ἐλαυνότερον γένοιτο θέαμα, ἢ ὅταν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα καταβρέγνυθέντα (78) τὰ σώματα μεταποιηθῇ πρὸς τὸ εἰδεχθῆς τε καὶ ἀμορφον, τῆς μὲν σαρκὸς αὐτῆς (79) ἀναλωθείσης τῷ χρόνῳ, ῥυσοῦ δὲ τοῖς ὀστέοις περισκληρότος (80) τοῦ δέρματος; Τῶν δὲ δὴ νεύρων συνεσπασμένων διὰ τὸ μῆκετι τῇ φυσικῇ ἰκμάδι ὑποταθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο παντὸς συνελκομένου τοῦ σώματος, ἄπονον τι καὶ ἐλαυνόν θέαμα γίνεται, τῆς μὲν κεφαλῆς ἐπὶ τὸ γόνυ συγκεκλιμένης· τῆς δὲ χειρὸς ἐνθεν καὶ ἐνθεν πρὸς μὲν τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν ἀπρακτοῦσης, ἐντρομῆς (81) δὲ κατὰ τὸ ἀκούσιον (82) αἰ κεκλιμένης. Οἷα δὲ πάλιν τῶν ταῖς χρονίαις νόσοις ἐκτετηκόντων τὰ σώματα; Ἄ τοσοῦτον διαφέρει τῶν γυμνωθέντων ὀστέων, ὅσον ἐπικαλύφθαι δοκεῖ λεπτῷ, καὶ ἐκδεδαπανημένῳ ἤδη τῷ δέρματι (83). Οἷα δὲ (84) καὶ τῶν ἐν ταῖς ὕδρι-

A propinquiora sunt, quibusve fides minus abrogari ac detrahi possit, hujus mirifici operis initio facto. Nam primum quidem in mortiferis morbis vivificam vim demonstrat, jussu ac verbo abigens affectiones; deinde paulo ante mortuam puellam resuscitat, postea adolescentem qui jam ad sepulcrum efferebatur excitatum e loco matri dat; post hunc, Lazarum qui jam quatruidni tempore mortuus dissiuebat et olebat, vivum educit ex sepulcro, voce pariter ac jussu vivificans jacentem; postea suum ipsius hominem clavis ac lancea transixum tertio die resuscitat, vestigia clavorum ac lanceæ in testimonium resurrectionis adducen-tem. De quibus nihil arbitror opus esse dicere, cum nulla subsit ambiguitas inter eos qui ea quæ scripta sunt acceperunt et approbaverunt.

B G. Verum non hoc erat, inquam ego, quod quaerebatur an resurrectio aliquando futura sit, et quod homo incorrupto judicio sistetur, cum propter Scripturarum demonstrationes, tum propter ea quæ jam ante exquisitis atque excussa sunt, plerique audientium assentientur; reliquum autem fuerit considerare an prout est id quod nunc est, ita etiam quod speratur futurum sit. Quod si ita fuerit, fugiendam dixerim hominibus esse spem resurrectionis. Nam si qualia evadunt humana corpora dum vivere desinunt, talia rursus vitæ restituantur: nimirum perpetua quædam calamitas ab omnibus per resurrectionem speratur. Quod enim miserabile magis spectaculum fuerit, quam cum in extrema senectute incurvata atque contracta corpora ad turpitudinem ac deformitatem redacta fuerint, carne quidem eorum tempore consummata, rugosa autem et arida cute ossibus adherente? Etenim nervis, quod naturali nimirum non amplius humore imbuantur ac pinguedant, convulsis, et ideo toto corpore contracto, res quædam infirma ac spectatu miserabilis existit, cum caput quidem in genua inclinatum sit; manus autem utrinque ad naturalem quidem usum invalidæ sint, præ tremore vero semper invitæ micent ac moveantur. Qualia vero rursus eorum corpora sunt qui diuturnis ac longinquis morbis extabuerunt? quæ corpora hoc differunt a nudatis ossibus,

(58) Ἐπιθανασίαις. Α ἐπιθανασίαις.

(59) Καὶ λόγῳ. Α καὶ λόγου. Β λόγου.

(60) Ἐγείρει. Α in margine ἀνagείρει.

(61) Ἐξάγει. Α Β ἐξάγει ζῶντα.

(62) Τοῦ τάφου. Α τῶν τάφων.

(63) Φωνῇ. Α φωνῇ τε.

(64) Εἴτα τὸν αὐτοῦ ἀνθρωποῦ. In calce codicis Α ista leges, Ὅτι διὰ πίστεως τῆς τοῦ σώματος ἀναστάσεως τὰ σημεῖα τοῦ ἰδίου πάθους εἰσεν ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ὁ Κύριος.

(65) Διανίστησι. Β ἀνίστησι.

(66) Μαρτυρίαν. Β μαρτύριον.

(67) Ἐπαγόμενος. Α Β ἐπαγόμενον.

(68) Μὴ μὴς. Α Β μηδεμιάς.

(69) Προγεγραμμένα. Α Β γεγραμμένα.

(70) Παραδειγμένοις ὡς. Παραδειγμένης ὑποούσης. Β παραδειγμένα ὑποούσης.

(71) Οὐ τοῦτο. Β οὐδὲ τοῦτο.

(72) Ὑπόλοιπον. Β ὑπόλοιπον δ' ἂν. Hæc in calce codicis Α ita illustrantur: Ἐνθεν ἀρχεται ὡς ἐξ αὐτοῦ ἀνθυποφέρειν τὰς περὶ τῶν τῇ ἀνάστασι μαχομένων ἀντιθέσεις.

(73) Ὅσπερ τὸ νῦν. Α πρὸς τὸ νῦν ἐν.

(74) Ὅτως. Α οὕτως.

(75) Φευκτόν. Α Β φευκτὴν.

(76) Εἶναι. Delet B.

(77) Ὅταν λήγεται. Α Β λήγονται.

(78) Καταβρέγνυθέντα. Α Β καταρικνωθέντα.

(79) Αὐτῆς. Α Β αὐτοῖς.

(80) Περισκληρότος. Β περισκληρότος.

(81) Ἐντρομῆς. Α ἐν τρώμῳ. Β ἐν τρώμῳ.

(82) Ἀκούσιον. Β ἐκούσιον.

(83) Ὅσον ἐπικαλύφθαι. Usque ad τὸ δέρματι deleta sunt in Ms. Α et in margine legitur σκόλια.

(84) Οἷα δὲ. Ad hæc verba in calce codicis Α hæc nota ascripta erat, ζήσεις περὶ τῶν ἀνθρώπων

quod tenui ac jam consumpta cute oblecta esse videntur. Qualia item eorum qui aquae intercutis morbo intumuerunt? Quae vero oratio indecoram eorum jacturam ac detrimentum, qui sacro morbo correpti sunt, ante oculos ponere possit ut eis omnia membra, tam instrumentaria quam sensoria paulatim putredo progrediens depascat? qualia item eorum corpora sint, qui in terrae motibus, vel bellis, vel ex alia causa quapiam mutilati sunt, et ante mortem aliquo tempore post eam calamitatem acceptam adhuc vivunt, aut eorum qui a natalitate adverso aliquo casu laesi ac vitiiati cum distortis membris adoleverunt, et ad aetatem perfectam evaserunt, quid opus est dicere?

De modo genitis autem infantibus, qui vel exponuntur, vel suffocantur, vel fortuito casu pereunt, quid existimandum est, si rursus tales ad vitam reducantur, utrum in infantia remanebunt, et quid miserius, an ad aetatis modum perfectum evadent, et quali lacte natura rursus eos enutriet? Itaque si quidem per omnia idem nobis corpus rursus reviviscet, calamitas et incommodum est id quod exspectatur; sin autem non idem, alius atque is qui jacet mortuus, erit ille qui resuscitatur atque resurgat. Nam si jacuit quidem puellus, resurgit autem homo perfectae aetatis, aut contra, quo pacto dicere possumus ipsum qui jaceret excitatum esse atque exsurrexisse, cum quod attinet ad differentiam aetatis, is qui occidisset, immutatus sit? Si quis enim pro puello adultum, et pro sene, in vigore aetatis ac flore constitutum videt, alterum pro altero conspiciatur, pro mutilato quoque et aliquo vitio laborante integrum ac sanum, pro macie confecto corpulentum, et in caeteris omnibus eodem modo, ne si quis omnia singulatim commemorare velit, molestiam ac tedium orationi inducat? Nisi igitur rursus tale corpus revixerit quale erat cum terrae mandaretur, non id quod mortuum fuisset resurget, sed in alium hominem terra rursus formabitur. Quid igitur ad me resurrectio pertinet, si pro me alius reviviscet? Nam qua ratione ipse me agnovero, si non cernam in meipso meipsum? Non enim ego revera fuero, nisi per omnia idem mecum sim. Quemadmodum enim in praesenti vita, si cujus memoria teneam figuram, ponatur

A καὶς (85) ἀβρωστῆταις ἐξημερόντων (86), τῶν δὲ τῇ ἱερᾷ νόσῳ κεκατημένων τὴν ἀσχήμονα λώθην τίς ἂν ὕπ' ὀφιν ἀγάγοι λόγος, ὥς κατ' ὀλίγον αὐτοῖς πάντα τὰ μέλη τὰ ὀργανικά τε καὶ αἰσθητὰ προσιοῦσα (87) ἢ σηπεδὼν ἐπιδόσκειται; τῶν δὲ ἐν σεισμοῖς, ἢ πολέμοις, ἢ ἐξ ἑτέρας τινὸς αἰτίας ἡκροτηριασμένων, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου χρόνον τινὰ ἐν τῇ συμφορᾷ ταύτῃ ἐπιδιούτων, ἢ τῶν ἀπὸ γενέσεως λώθῃ τινὶ συναποτελεσθέντων ἐν διαστροφῇ (88) τοῖς μέλεσι, περιόῃ (89), τι ἂν τις λέγοι;

Περὶ τῶν (90) ἀρτιγενῶν νηπίων τῶν τε ἐκτιθεμένων, καὶ τῶν καταπνιγμένων, καὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτόματον ἀπολλυμένων, τί ἐστὶ λογίσασθαι, εἰ τὰ τοιαῦτα (91) πάλιν πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανάγοιτο, ἄρα ἐναπομένῃ (92) τῇ νηπιότητι, καὶ τί ἀθλιώτερον;

ἄλλ' ἐπὶ τὸ ἄκρον (93) ἤξει τῆς ἡλικίας, καὶ ποιῶ γάλακτι πάλιν ἢ φύσις αὐτὰ τιθηνήσεται; ὥστε εἰ μὲν διὰ πάντων ταῦτων ἡμῖν τὸ σῶμα πάλιν ἀναδιώσεται, συμφορὰ ἔσται τὸ προσδοκώμενον· εἰ δὲ μὴ ταῦτον, ἄλλος τις ὁ ἐγειρόμενος ἔσται παρὰ τὸν κείμενον. Εἰ γὰρ πέπτακε μὲν τὸ παιδίον, ἀνίσταται δὲ τέλειος (94), ἢ τὸ ἐμπαλιν, πῶς ἔστιν εἰπεῖν αὐτὸν ἀνωρθῶσθαι τὸν κείμενον, ἐν τῇ τῆς ἡλικίας διαφορᾷ τοῦ πεπτακώτος ὑπὸ πηλαγμένου ὄντος· ἀντὶ γὰρ τοῦ παιδίου τέλειος, καὶ ἀντὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ἀκμηστον (95) τίς ὁρῶν, ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου τεθέσθαι, καὶ ἀντὶ τοῦ λελωδημένου τὸν ἀρτιον, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐκτετηκώτος τὸν εὐσαρκον, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἵνα μὴ, τὰ καθ' ἑκάστον τις διεξιὼν, ὄχλον ἐπιστάγῃ (96) τῷ λόγῳ; Εἰ μὴ οὖν (97) τοιοῦτον ἀναδιώσῃ (98) τὸ σῶμα πάλιν, οἷον ἦν ὅτε τῇ γῇ κατεμύγνυτο, οὐ τὸ τεθνηκὸς ἀναστήσεται, ἀλλ' εἰς ἄλλον ἀνθρώπων ἢ γῇ διαπλάσθῃσεται. Τί οὖν πρὸς ἐμὲ ἢ ἀνάστασις, εἰ ἀντ' ἐμοῦ τις ἄλλος ἀναδιώσεται; Πῶς γὰρ ἂν ἐπιγνοίην αὐτὸς ἐμαυτὸν, βλέπων (99) ἐν ἐμαυτῷ (1) οὐκ ἐμαυτόν; Οὐ γὰρ ἀνεῖην ἀληθῶς ἐγὼ, εἰ μὴ διὰ πάντων εἶην ὁ αὐτὸς ἐμαυτῷ. Καθάπερ γὰρ κατὰ τὸν παρόντα βίον εἰ τις ἐχοίμην διὰ μνήμης τὸν χαρακτήρα, ὑποκείμεθω δὲ κατὰ τὸν λόγον φεδνὸς ὁ τοιοῦτος εἶναι, προχειλῆς, ὑποσιμὸς (2), λευκόχρους (3), γλαυκόματος, ἐν πολὺ τῇ τριχί, καὶ ῥυσπὶ τῷ σώματι· εἴτα ζητῶν τὸν

C ἐκδήλιος οὐκ ὀλίγον τῆς οὐσίας τοῦ σωματος ἡμῶν, ἀμφοτέρα δὲ ἀπ' ἀλλοιωσεως γίνεται, τοῦτο μὲν τῶν τροφῶν ἀλλοιούμενων, ἐν τῇ νεύρῳ νεύρων, καὶ ἐν τῇ ὀσπῷ ὀσπῶν, τοῦτο δὲ πάντων τῶν ἐν ἡμῖν ὕγρων τε καὶ στερεῶν σωμάτων ὑπὸ τῆς ἐμφύτου θερμασίας διὰ παντὸς ἀλλοιούμενων, καὶ οὕτω διαφορουμένων.

(91) Τὰ τοιαῦτα. Α ταῦτα Β τοιαῦτα.

(92) Ἄρα ἐναπομένῃ. Α Β ἀρ' ἐναπομένει.

(93) Ἄκρον. Α μέτρον.

(94) Τέλειος. Α ὁ τέλειος.

(95) Ἀκμηστον. Α Β ἀκμαστήν.

(96) Ἐπεισάγῃ. Α in margine ἐπισυνάγοι.

(97) Μὴ οὖν. Α μὴ.

(98) Ἀναδιώσῃ. Α Β ἀναδιώχῃ.

(99) Βλέπων. Α in marg. οὐ βλέπων ἐν ἐμαυτῷ

ἐμαυτόν π. γὰρ ἂν εἶην ἀληθῶς ἐγὼ, εἰ μὴ διὰ.

(1) Ἐμαυτῷ. Β ἐαυτῷ.

(2) Υποσιμὸς. Β ὑπόσιμος.

(3) Λευκόχρους. Α λευκόχρους.

σωμάτων, εἰ οἷα τῶν τελευτώντων ἐστὶ τὰ σώματα, τοιαῦτα καὶ ἀνίσταται κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρόν; καὶ διάφοροι ἐπαπορήσεις πρὸς τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄγμα. — Β οἷα δὲ.

(85) Ὑδρικαῖς. Β ὕδρικαῖς.

(86) Ἐξοιδηκόντων. Β ἐξημερόντων.

(87) Αἰσθητὰ προσιοῦσα. Α Β αἰσθητῆρια προϊούσα.

(88) Διαστροφῇ. Β διαφόροις.

(89) Περιόῃ. Delet Α.

(90) Περὶ τῶν. Α περὶ δὲ τῶν. Caeterum ad haec

verba in calce codicis Α inter scholia haec leguntur: Ἀντίθεσις· ὅτι οὐ ταῦτον ἀναστῆσεται τὸ σῶμα, ἢ ἄλλο παρὰ τὸ πεσόν, εἰ μὴ τὰς ἐπισυμβάσας αὐτῷ διαφόρους ἀλλοιώσεις ἔχον ἐγείρεται. Τοίνυν δις κατὰ ταῦτον τῆς φλογὸς θίγοντα ὥσπερ τὸ μὲν ἐπὶ ῥύτον διὰ τῶν τροφῶν γίνεται προστιθεμένων τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἀντὶ τοῦ διαφορηθέντος μέρους αὐτῆς. Τὸ δὲ ἀπὸ ῥύτου ὑπὸ τοῦ περιέχοντος ἡμῶς αἵρος ἐκ διαφορουντος

τοιούτων, εντυχοιμι νέμρ, κομήτη (4), γρυπῶ, μελανο-
χροῖ (5), καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τοῦ κατὰ τὴν μορφήν
χαρακτῆρος ἐτέρως ἔχοντι. Ἄρα τούτων εἰδῶς (6)
ἐκείνον οἰήσομαι; μᾶλλον δὲ τί χρὴ ταῖς ἐλάττωσι τῶν
ἐνστάσεων ἐνδιατρίβειν τὸν ἰσχυρότερον (7) ἀφιέμε-
νον (8); Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ῥοή τιμι προσείκειν
ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀπὸ γενέσεως εἰς θάνατον ἀεὶ
διὰ τινος κινήσεως προϊούσα, τότε τῆς κινήσεως λή-
γουσα, ὅταν καὶ τοῦ εἶναι παύσεται (9);
instantium oppositionibus immorari? Quisnam
assimiletur, ab nativitate ad mortem per motum
necnon, cum etiam esse desierit?

Ἡ δὲ κίνησις αὐτῇ οὐ τοπικὴ τίς ἐστι μεταστάσις (10)
(οὐ γὰρ ἐκβαίνει ἑαυτὴν ἢ φύσιν, ἀλλὰ δι' ἀλλοιώσεως
ἔχει τὴν πρόδον. Ἡ δὲ ἀλλοίωσις ἕως ἂν ᾗ τοῦτο
δὲ λέγεται, οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένει· (πῶς γὰρ
ἂν ἐν ταύτῃ φουλαχθεῖν τὸ ἀλλοιούμενον;) ἀλλ'
ὥσπερ τὸ ἐπὶ τῆς θρυαλλίδος πῦρ, τῷ μὲν δοκεῖν
ἀεὶ τὸ αὐτὸ φαίνεται (τὸ γὰρ συνεχὲς ἀεὶ τῆς κινή-
σεως ἀδιάσπαστον (11) αὐτὸ καὶ ἡνωμένον πρὸς ἑαυ-
τὸ (12) δεκνυσσι), τῇ δὲ ἀληθείᾳ πάντως (13) πάντοτε
ἑαυτὸν (14) αὐτὸ (15) διαδεχόμενον, οὐδέποτε αὐτὸ
μένει (ἢ γὰρ ἐξελκυσθεῖσα διὰ τῆς θερμότητος ἰκμάς,
ὁμοῦ τε ἐξεφλογώθη καὶ εἰς λήγην (16) ἐκκαυθεῖσα
μετεποιήθη, καὶ ἀεὶ τῇ ἀλλοιωτικῇ δυνάμει ἢ τῆς
φλογὸς κίνησις (17) ἐνεργεῖται, εἰς λήγην (18) δι'
ἑαυτῆς ἀλλοιούσα (19) τὸ ὑποκείμενον)· ὥσπερ τοί-
νων (20) εἰς κατὰ ταῦτον τῆς φλογὸς θίγοντα, οὐκ
ἐστὶ τῆς αὐτῆς τὸ εἰς ἀφασθαι· (τὸ γὰρ ὅξυ τῆς ἀλ-
λωπώσεως οὐκ ἀναμένει τὸν ἐκ δευτέρου πάλιν ἐπι-
θιγγάνοντα, καὶ ὡς τάχιστα τοῦτο ποιῇ), ἀλλ' ἀεὶ
καινὴ τε καὶ πρόσφατος ἐστὶν ἡ φλὸξ πάντοτε γινο-
μένη (21), καὶ ἀεὶ ἑαυτὴν διαδεχομένη, καὶ οὐδέποτε
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένουσα· τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὴν τοῦ
σώματος ἡμῶν φύσιν ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἐπὶ ῥύτον (22)
τῆς φύσεως ἡμῶν, καὶ τὸ ἀτόρρυτον διὰ τῆς ἀλλοιω-
τικῆς κινήσεως ἀεὶ πορευόμενον (23), τότε κινούμε-
νον ἵσταται, ὅταν καὶ τῆς ζωῆς ἀπολήξῃ· ἕως δ' ἂν
ἐν τῷ ζῆν ᾖ, στάσιν οὐκ ἔχει. Ἡ γὰρ πληροῦται, ἢ
διαπνέεται (24), ἢ δι' ἐκτερέων πάντως εἰσαεὶ διεξά-
γεται. Εἰ τοίνυν οὐδὲ τῷ χριζῶ τις ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλ'
ἕτερος τῇ ἀπαλλαγῇ (25) γίνεται, ὅταν ἐπαναγάγῃ
πάλιν τὸ σῶμα ἡμῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἢ ἀνάστασιν,
ὁμοῦς τις ἀνθρώπων πάντως ὁ εἰς γενήσεται, ὡς ἂν
μηδὲν ἑλλείποι τοῦ ἀνισταμένου τὸ βρέφος, τὸ νήπιον,
ὁ παῖς, τὸ μεράκιον, ὁ ἀνὴρ, ὁ πατήρ, ὁ πρεσβύτερος,
καὶ τὰ διὰ μέσου πάντα. Σωφροσύνης δὲ καὶ ἀκολα-
σίας διὰ σαρκὸς ἐνεργουμένης, τῶν δὲ (26) ὑπομε-

A verbi gratia is esse raro capillo, labiis prominen-
tibus atque demissis, naribus nonnihil pressis,
albus, caesiis oculis, cano capillo, corpore rugoso;
deinde si quaerens eum incidam in juvenem, capil-
atum, adunco naso, nigrum, et in ceteris omni-
bus, quod attinet ad formæ figuram ac lineamen-
ta, diversum, nunquid hunc conspicatus illum
esse putabo? Enimvero quid opus est, validioribus
omissis, minoribus ac levioribus urgentium et
enim ignorat quod flumini cuiquam humana natura
quemdam semper progrediens, tunc moveri desi-

Porro motus hic non est de loco ad locum
transitus atque translatio (non enim natura seip-
sam excedit), sed per alterationem ac muta-
tionem progressum habet. At mutatio quandiu
id fuerit quod dicitur, nunquam in eodem manet
(nam quo pacto in eodem statu conservari
poterit id quod alteratur et immutatur?) sed
quemadmodum ignis, qui est in ellychnio, prout
videtur quidem, semper idem apparet (continuum
enim semper motus, nullo intervallo diduc-
tum atque diremptum, sed cum secum unitum
reddit), revera autem ipse sese semper exci-
piens, nunquam idem manet (humor enim, qui
per calorem extractus fuerit, simul et in flam-
mam convertitur, exustus in fumum ac fuliginem
redigitur; ac semper alterativa vi motus
flammae peragitur in fumum ac fuliginem per se-
se subjectum immutans): quemadmodum igitur
si quis bis simul flammam contingat, non pos-
sit eandem tangere bis (celeritas enim altera-
tionis atque mutationis non expectat eum qui
flammam iterum rursus attingat, etiamsi quam
celerrime id faciat); sed flamma semper nova ac
recens est, omni tempore nascens, ac semper
seipsam excipiens, et nunquam in eodem manens:
hujusmodi quiddam circa naturam nostri quoque
corporis est. Nam cum tum influens, tum efflu-
ens natura nostra per alterandi motum semper
et ambulet et moveatur, tunc consistet, cum
etiam vivere desierit; quandiu vero in vita fue-
rit, statum et locum consistendi non habet. Aut
enim impletur aut diffiatur atque evanescit et ex-
inanitur, aut per utrumque in perpetuum pror-
sus transigitur. Si igitur nec qui natus quidem
est, interim dum vivit, idem est, nec is manet
qui heri fuisset, sed per immutationem alius eva-

(4) Κομήτη. A in margine κομῶντι.

(5) Μελανοχροῖ. A B μελανόχροι.

(6) Εἰδῶς. A ἰδὼν ἐκείνον εἶναι. B ἰδὼν ἐκείνον νοήσαιμι.

(7) Τὸν ἰσχυρότερον. A B τῶν ἰσχυροτέρων.

(8) Ἀφιέμενον. A ἀφιέμενον.

(9) Παύσεται. A B παύσεται.

(10) Μετάστασις. A ἡ μετάστασις.

(11) Ἀδιάσπαστος. A ἀδιάστατος.

(12) Ἐαυτό. A ἑαυτῷ.

(13) Πάντως. Delent. A B.

(14) Ἐαυτόν. A B εἰαυτό.

(15) Αὐτό. B τὸ αὐτό.

(16) Λήγην. A B λήγυν.

(17) Κίνησις. Delet B.

(18) Λήγην. B λήγυν.

(19) Ἀλλοιούσα. B ἀλλοτριούσα.

(20) Τοῖνον δις. A τινί τις.

(21) Γενουμένη. A in textu γεννησμένη, in margine γεννωμένη, B γενωμένη.

(22) Ἐπὶ ῥύτον. A ἐπὶ ῥήτον.

(23) Πορευόμενον. A B in margine πορευόμενόν τε καὶ κινούμενον τότε ἵσταται.

(24) Διαπνέεται. B διαπνέεται.

(25) Ἀπαλλαγῇ. A B ὑπαλλαγῇ.

(26) Τῶν δέ. A B τῶν τε.

dit : cum resurrectio corpus nostrum rursus ad vitam reduxerit, populus quidam hominum prorsus unus evadet, ut nihil absit ab eo qui resurgit, infans videlicet, pusio, puer, adolescentulus, vir, pater, senex, et omnia quæ inter hæc intercedunt. Porro cum continentia atque incontinentia per carnem exerceatur, tum propter pietatem gravia atque acerba supplicia sustinentium, tum animi mollitia refugientium hæc atque vitantium, et per sensum corporeum horum utrumque designantium : qui fieri potest, ut id quod justum est, in iudicio servetur ? Aut cum idem nunc quidem peccaverit, postea vero per poenitentiam sese expiaverit, ac fortasse rursus in peccatum ac delictum lapsus sit, cum item per naturæ vicissitudinem, tum inquinatum, tum ab iniquatione vacuum corpus immutatum fuerit ; et neutrum horum in perpetuum suffecerit atque duraverit, qualenam corpus una cum intemperante, atque incontinentie puniatur ; utrum id quod in senectute morti vicinum contractum et quod peccatum perpetraverit an id quod vitio non resurget, et resurrectio non representabitur, nec ad effectum deducetur, sed inefficax erit ; aut hic resurget, et iudicium ac pœnam effugiet obnoxius atque subjectus.

Dicam etiam aliquid ex iis quæ obijciuntur nobis ab illis qui hanc doctrinam non approbant. Nihil, inquiunt, ex partibus et membris corporis otiosum et sine aliquo officio atque usu natura fecit. Nam alia quidem vivendi causam in nobis ac vim continent, sine quibus fieri non potest, ut vita quam in carne transigimus consistat : ut cor, jecur, cerebrum, pulmo, venter, et reliqua viscera ; alia vero sentiendi motui destinata atque attributa sunt. alia item agendi ac transigendi officio funguntur ; alia item ad successionem posterorum idonea atque accommodata sunt. Si igitur per eandem quidem nobis vita, quæ post hæc erit, excercebitur atque transigetur, ad nihil traductio atque immutatio fit ; sin autem vera est oratio (ut nimirum vera est) quæ neque matrimonium in ea vita quæ resurrectionem excipitura sit amplius locum habere affirmat, neque cibo ac potione eam vitam quæ tunc futura sit conservari : quis erit usus corporis partium, cum non amplius ea propter quæ nunc membra habemus per illam vitam sperentur ? Nam si nuptiarum causa sunt ea membra, quæ ad matrimonium pertinent, cum nuptiæ non fuerint, nihil opus habemus iis quæ ad illas parata sunt. Sic ad opus manus, ad cursum pedes, ad sumptio-

A νότων ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τὰς ἀλγεῖν (27) τῶν κολάσεων, τῶν τε αὐτῶν μαλακισομένων πρὸς ταῦτα (28) διὰ τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως, ἐκατέρων (29) τούτων ἐπιδεικνυμένων, πῶς ἐστὶ παρὰ τὴν (30) κρίσιν διασωθῆναι τὸ δίκαιον (31) ; Ἡ τοῦ (32) αὐτοῦ νῦν μὲν πεπλημελιχότος, αὐθις δὲ διὰ μεταμελείας ἑαυτὸν ἐκκαθάραντος (33), κὰν οὕτω τύχη πάλιν ἐπὶ τὸ πλημελεῖς ὀλισθήσαντος, ὑπαμειφθέντος δὲ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, καὶ τοῦ μεμολυσμένου καὶ τοῦ ἀμολύντου σώματος, καὶ μὴδ' ἑτέρου (34) τούτων εἰς τὸ διηνεχὲς ἐξαρκέσαντος, ποῶν τῶν ἀκολούτου σώμα συγκολασθήσεται, τὸ ρικνωθὲν ἐν τῷ γήραει πρὸς τῷ θανάτῳ ; Ἀλλ' ἕτερον ἦν τοῦτο παρὰ τὸ τὴν ἀμαρτίαν κατειργασμένον (35), ἀλλ' ὅπερ κατεμολύνθη τῷ πάθει ; καὶ ποῦ ὁ προσδότης ; Ἡ γὰρ οὐκ ἀναστήσεται οὗτος, καὶ οὐκ ἐνεργὸς ἡ ἀνάστασις ; ἢ οὗτος ἐγερθήσεται, καὶ διαφεύξεται τὴν δίκην ὁποκαίμενος.

B incurvatum fuerit ? At hoc aliud esset atque id coinquinatum fuerit ? Et ubi senex ? Nam aut hic

Εἶπω τι καὶ ἄλλο τῶν προφερομένων ἡμῖν παρὰ τῶν οὐ δεδωγμένων τὸν λόγον. Οὐδὲν, φησὶν (36), ἀπρακτὸν τῶν ἐν τῷ σώματι μορίων ἡ φύσις ἐποίησε. Τὰ μὲν γὰρ τὴν τοῦ ζῆν αἰτίαν καὶ δύναμιν ἐν ἡμῖν ἔχει, ὧν ἄνευ συστήνηται διὰ (37) σαρκὸς ζωὴν ἡμῶν (38), οὐκ ἐνδέχεται, οἶον, καρδίαν, ἥπαρ, ἐγκέφαλον, πνεύμων, γαστήρ, καὶ τὰ λοιπὰ σπλάγχνα. τὰ δὲ τῇ αἰσθητικῇ κινήσει ἀποκεκλήρωται. τὰ δὲ τῆς πρακτικῆς (39) καὶ μεταβατικῆς ἐνεργείας ἐστὶν. Ἄλλα δὲ πρὸς τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπιγινομένων ἐπιτηδεύει ἔχει. Εἰ μὲν οὖν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἡμῖν ὁ μετὰ ταῦτα βίος ἐσται, πρὸς οὐδὲν ἡ μετὰστασις γίνεται ; εἰ δὲ ἀληθὲς ὁ λόγος (ὥσπερ οὖν ἐστὶν ἀληθὲς), ὁ μὲν γάμον ἐμπολιταῖσθαι τῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν βίῳ διορίζμενος, μὴτε διὰ βρώσεως καὶ πόσεως τὴν τότε διακρατεῖσθαι ζωὴν, τίς ἐσται χρήσις τῶν μερῶν τοῦ σώματος, οὐκέτι τῶν δι' αὐτὸν ἐστὶ τὰ μέλη κατὰ τὴν ζωὴν ἐκείνην ἐλπιζομένων ; Εἰ γὰρ τοῦ γάμου χάριν τὰ πρὸς τὸν γάμον ἐστὶ μέλη (40), ὅταν (41) ἐκεῖνος μὴ ᾖ, οὐδὲ τῶν πρὸς ἐκεῖνον (42) δοῦμεθα. Οὕτω (43) πρὸς τὸ ἔργον αἱ χεῖρες, καὶ πρὸς τὸν δρόμον οἱ πόδες, καὶ πρὸς τὴν παραδοχὴν (44) τῶν σιτίων τὸ στόμα, καὶ οἱ ὀδόντες πρὸς τὴν τῆς τροφῆς ὑψηρεσίαν, καὶ πρὸς τὴν πέψιν τὰ σπλάγχνα, καὶ πρὸς τὴν ἀποβολὴν τῶν ἀχρεωθέντων οἱ ἐξοδικοὶ (45) τῶν πόρων (46). Ὅταν οὖν (47) ἐκεῖνα μὴ ᾖ, τὰ δι' ἐκεῖνα γινόμενα πῶς ἢ

(27) Ἀλγεῖν. B ἀλγηδόνες.

(28) Ταῦτα. A ταῦτα καὶ. B ταύτας.

(29) Ἐκατέρων. A ἐκάτερον.

(30) Παρὰ τὴν. A in margine περὶ τὴν.

(31) Τὸ δίκαιον. B τὸν δίκαιον.

(32) Ἡ τοῦ. B. εἰ ἐπὶ τοῦ.

(33) Ἐκκαθάραντος. A. ἐκκαθάραντος.

(34) Μὴδ' ἑτέρου. B. μὴδ' ἑτέρου.

(35) Κατειργασμένον. A κατειργασάμενον.

(36) Φησὶν. A in margine φασίν.

(37) Διὰ. A B τὴν διὰ.

(38) Ἡμῶν. Delet B.

(39) Πρακτικῆς. A B πρακτικῆς.

(40) Μέλη. Delet A B.

(41) Οὐδέ. A οὐδέν.

(42) Ἐκεῖνον. A B ἐκεῖνο.

(43) Οὕτω. A B οὕτω καὶ.

(44) Παραδοχὴν. B παραδρομήν.

(45) Ἐξοδικοί. A B διεξοδικοί.

(46) Πόρων. B πόρωνων.

(47) Οὐκ. Delet B.

ὕπερ τίνος ἔσται, ὡς ἀνάγκη εἶναι, εἰ μὲν (48) εἴη ἡ περιτὰ τὰ σῶματα πρὸς οὐδὲν πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην συνεργεῖν μέλλοντα, μὴδὲ (49) εἶναι τι τῶν (50) νῦν συμπληρούντων ἡμῖν (51) τὸ σῶμα (ἐν ἄλλοις γὰρ ἡ ζωὴ), καὶ οὐκέτι (52) τὸ τοιοῦτον ἀνάστασιν ὀνομάσει, τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν διὰ τὴν ἐκείνην (53) τῇ ζωῇ ἀχρηστῶν οὐ συνανισταμένων τῷ σώματι; Εἰ δὲ διὰ πάντων ἔσται τούτων ἐναργής (54) ἡ ἀνάστασις, μάταια ἡμῖν καὶ ἀνόνητα (55) πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην δημιουργήσει ὁ ἐνεργῶν τὴν ἀνάστασιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἶναι πιστεύειν χρὴ τὴν ἀνάστασιν, καὶ μὴ ματαίαν εἶναι. Οὐκοῦν προσεκτέον τῷ λόγῳ, ὅπως (56) ἂν ἡμῖν διὰ πάντων ἐν τῷ δόγματι τὸ εἰκὸς διασώζοιτο.

cum corpore resurgant? Sin autem per hæc obitur, vana nobis et inutilia ad illam vitam procreabit is qui resurrectionem exercet atque representat. Atqui et esse resurrectionem et non frustra eam esse credere oportet. Ergo orationi diligenter animus attendendus erit, quo per omnia nobis in hac sententia aque doctrina id quod probabile et consentaneum est, conservetur.

M. Ἐμοῦ δὲ ταῦτα διεξεληθόντος, οὐκ ἀγεννῶς, φησὶν ὁ διδάσκαλος, κατὰ τὴν λεγομένην ῥητορικὴν τῶν τῆς ἀναστάσεως δογμάτων κατεπεχειρήσας (57), πιθανῶς τοῖς ἀνασκευαστικοῖς τῶν λόγων ἐν κύκλῳ περιδραμῶν τὴν ἀλήθειαν, ὥστε τοὺς μὴ λίαν ἐπισκευμένους τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον παθεῖν ἂν πως (58) τὸ κατὰ τὸ εἰκὸς πρὸς τὸν λόγον, καὶ οἰηθῆναι μὴ ἔξω τοῦ δέοντος ἐπῆχθαι (59) τοῖς εἰρημένους τὴν ἐπαπόρρῃσιν (60). Ἐχει δὲ οὕτω, φησὶν, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἀδυνάτως ἔχωμεν ἐκ τῶν ὁμοίων ἀντιρρητορεῖν τῷ λόγῳ, ἀλλ' ὁ μὲν ἀληθὴς περὶ τούτων λόγος ἐν τοῖς ἀποκρύφοις σοφίας (61) θησαυροῖς τεταμμέναι, τότε εἰς τὸ ἐμφανὲς ἦξων, ὅταν ἐργῶν τὸ τῆς ἀναστάσεως διδασκώμεν μυστήριον, ὅτε οὐκέτι δεήσει ῥημάτων ἡμῖν πρὸς τὴν ἐλπίσιν (62) φανερῶσιν. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν νυκτὶ πολλῶν κινουμένων τοῖς διαγρυπνοῦσι λόγοις (63) περὶ τῆς τοῦ ἡλίου λαμπρότης, οἷα ἔστιν, ἀργὴν ποιεῖ τὴν τοῦ λόγου ὑπογραφὴν προφανεῖσα μόνον τῆς ἀκτίως ἡ χάρις, οὕτω πάντα λογισμὸν στοχαστικῶς τῆς μελλούσης καταστάσεως ἐπαπορρῶμεν, ἂν' οὐδενὸς ὑποδείκνυσιν, ὅτε (64) γέννηται ἡμῖν ἐν τῇ παύσῃ τὸ προσδοκώμενον. Ἐπειδὴ (65) δὲ χρὴ (66) μὴ παντάπασι ἀνεξετάστους (67) ἐαθῆναι τὰς ἀντυπευ. ἐχθείσας ἡμῖν ἐνστάσεις, οὕτως τὸν περὶ τούτων λόγον διαληφόμεθα (68). Νοῆσαι χρὴ πρῶτον τίς ὁ σκοπὸς τοῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν δόγματος, καὶ (69) ὅτου χάριν καὶ εἰρηται τοῦτο παρὰ τῆς ἀγίας φωνῆς (70) καὶ πεπίστευται. Οὐκοῦν, ὡς ἂν τις ὄρω τι τὸ τοιοῦτον (71) περιλαβὼν ὑπογράψαι, οὕτως ἐροῦ-

A nem ciborum os, dentes ad ministerium alimenti, ad concoctionem atque digestionem viscera, et ad rejectionem et excretionem eorum quæ corrupta atque inutilia facta sunt, meatus illi per quos transeunt et excernuntur. Cum igitur illa non fuerint ea quæ propter illa facta sunt, quomodo ejusve gratia erunt, ut necesse sit, si quidem circa corpus non fuerint ea, quæ nihil adjumenti iis quæ ad illam vitam pertinent allatura sint, nihil fore eorum quæ corpus nostrum nunc constituunt et complent (in aliis enim vita fuerit), idque non amplius aliquis resurrectionem nominaverit, cum singularia quæque membra propter eorum in illa vita inutilitatem, non una omnia resurrectio representabitur, et exercetur.

M. Iis a me expositis, Egregie satis atque præclare, inquit magistra, per eam artem, quæ oratoria dicitur, sententiam atque doctrinam resurrectionis aggressus atque adortus es, probabiliterque refutatoris verbis et argumentis undique veritatem circumeundo tentasti, ut non mirum fuerit, si ii qui non admodum veritatis mysterium consideratum atque perspectum habuerint, aliquo modo per ista verba atque argumenta pro eorum probabilitate atque verisimilitudine commoveantur, ac putent non absurde neque abs re iis, quæ dicta sunt, inductam esse dubitationem. Veritas autem, inquit, non ita sese habet, etiamsi contra non possimus a similibus argumentis officio oratoris in hac disceptatione fungi, sed vera quidem ratio harum rerum in abditis et oculis arcanisque sapientiæ thesauris recondita conservatur, tunc in propatulum et apertum ventura, cum reipsa didicerimus mysterium resurrectionis, cum verbis nobis non amplius opus fuerit, ad earum rerum quæ sperantur manifestationem. Sed quemadmodum multas quæstiones de splendore solis, qualis is sit, momentibus iis qui noctem pervigilem traducunt, radii decor procul duntaxat apparens frustratur, vanamque et otiosam atque inutilem efficit propositam disputationem: eodem modo omnis ratio per conjecturas futurum statum attingens, pro nihilo esse ostendetur, cum reipsa experti fuerimus, id quod expectatur. Quoniam autem ex adverso objecta

(48) Εἰ μὲν. A εἰ μὲν μὴ εἴη περὶ τὸ σῶμα τὰ πρὸς οὐδὲν τῶν πρὸς τὴν ζωὴν. B εἰ μὲν μὴ οὐδὲν τῶν.

(49) Μὴδὲ. A μὴδὲν.

(50) Τί τῶν. Τί delet B.

(51) Ἡμῖν. A in margine ὑμῶν.

(52) Οὐκέτι. A B οὐκ ἔτ' ἂν τις.

(53) Ἐκείνη. A ἐν ἐκείνῃ.

(54) Ἐναργής. A ἐνεργός.

(55) Ἀνόνητα. A ἀνόνητα ἄ.

(56) Ὅπως. A in margine ὡς.

(57) Κατεπεχειρήσας. B κατενεχειρήσας.

(58) Ἀν πως. A ἂν τι κατὰ.

(59) Ἐπῆχθαι. A ἐπαχθῆναι.

(60) Ἐπαπόρρῃσιν. B ἀπόρρῃσιν.

(61) Τῆς σοφίας. Delet B.

(62) Ἐλπίσιν. B τῶν ἐλπίσιν.

(63) Λόγοις. A B λόγων.

(64) Ὑποδείκνυσιν ὅτε. A B ἀποδείκνυσιν ὅταν.

(65) Ἐπειδὴ. A ἐπεὶ.

(66) Δὲ χρὴ. Delet B.

(67) Ἀνεξετάστους. A ἀνεξετάστους.

(68) Διαληφόμεθα. A διαληφόμεθα.

(69) Καί. Delet B.

(70) Φωνῆς. A in margine γραφῆς. B delet.

(71) Τοιοῦτον. A τοιοῦτο. B τῷ τοιοῦτῳ.

nobis argumenta non penitus inexcussa atque in-
examinate præfermittere oportet, ita disceptationem
de his rebus disponamus. Considerare atque in-
telligere primum oportet quo pertineat ac spectet
resurrectionis doctrina, cujusve rei gratia a sancta
Scriptura prodita, introducta et credita sit. Quo-
circa, prout aliquis definitione quadam talem
quæstionem complexus designaverit, ita dicemus:
resurrectio est naturæ nostræ in antiquum statum
restitutio. At in prima vita ejus Deus ipse creator
fuit, neque senectus, ut probabile ac verisimile
est, neque infantia erat, neque ea quæ per varias
infirmittates ac morbos accidunt incommoda, neque
decebat ac par erat, Deum ejusmodi res creare),
quam genus humanum vitium appetere cœpisset.
In nos invaserunt et irruerunt. Ergo vita vitiositatis
expers in iis quæ propter hanc acciderunt,
versari nullo modo necesse habebit.

Quemadmodum enim per gelu ac glaciem iter B
facienti accidit, ut corpus ejus frigore laboret,
aut per calidos radios inambulant, ut facies ac
summa cutis aduratur atque nigrescat; sin autem
extra horum utrumque fuerit, protinus ab adustione
atque refrigeratione prorsus liberatur, ac nulla
probabili ratione quispiam requisiverit id quod
ex aliqua causa contingit, causa non exstante:
eodem modo natura nostra passionibus, vitiiis, per-
turbationibus atque affectibus obnoxia facta iis quæ
patibilem vitam necessario consequuntur, con-
flictata est. Ubi autem ad eam, quæ a perturba-
tionibus, vitiiis, passionibusque vacua est, bea-
titudinem recurrerit non amplius conflictabitur
iis quæ vitiositatem consequuntur. Quoniam
igitur quæcumque ex ea quæ rationis expers est
vita humanæ naturæ commixtæ sunt, non prius
in nobis erant, quam in affectiones ac perturba-
tiones per vitiositatem delapsæ esset humanum
genus, necessario relictis affectionibus ac pertur-
bationibus, etiam omnia quæcumque cum iis cer-
nuntur, simul relinquemus. Itaque non recte nulla-
que probabili ratione quis in illa vita quæsierit
ea quæ ex affectione ac vitio nobis posterius
acciderunt. Quemadmodum enim si quis lacera
tunica circumdatus, eo amictu nudatus sit, non
amplius in sese abjecti turpitudinem ac dedecus
indumenti videt: eodem modo cum nos quoque
exuerimus mortuam ac turpem illam tunicam, ex
ratione carentibus pellibus nobis injectam (pelles

(73) Φύσεως. A in margine πίστεως.

(73) Οὕτε. A addit τι ἄλλο.

(74) Οὕτε κατὰ. A οὕτε τὰ κατὰ.

(75) Οὕτε ἄλλο. A οὕτε τι ἄλλο.

(76) Οὐδὲν οὕτε. A in margine οὐδέ.

(77) Τὰ τοιαῦτα. B delet τὰ.

(78) Διὰ ταῦτα. A B διὰ ταύτην.

(79) Θερμῶν ἀκτίνων. A B θερμῆς ἀκτίνος.

(80) Ἐκτός. A in textu ἐκ τοῦ, in margine ἐκτός.

(81) Συναπαλλαγῆσεται. B συναπαλλαγῇ. B συν-
απηλλάγη.

(82) Ἐκ τίνος. B ἐκ τίνος.

(83) Γενομένη. B γινόμενη.

(84) Ἀναδραμούσα. B ἀναδραμούσης.

(85) Ἐπακολουθοῦσι. B ἐπακολουθήμασι.

A μεν· ὅτι ἀνάστασις ἐστίν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύ-
σεως (72) ἡμῶν ἀποκατάστασις. Ἄλλ' ἐν τῇ πρώτῃ
ζωῇ, ἥς αὐτὸς γέγονε δημιουργὸς ὁ Θεός, οὕτε (73)
γῆρας ἦν, ὡς εἰκός, οὕτε νηπιότης, οὕτε κατὰ (74)
τὰς πολυτρόπους ἀβήρωστιάς πάθος, οὕτε ἄλλο (75) τῆς
σωματικῆς ταλαιπωρίας οὐδὲν (76) (οὕτε γὰρ εἰκός ἦν
τὰ τοιαῦτα (77) δημιουργεῖν τὸν Θεόν), ἀλλὰ θελὼν τι
χρῆμα ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὶν ἐν ὁρμῇ γίνεσθαι
τοῦ κακοῦ τὸ ἀνθρώπινον. Ταῦτα δὲ πάντα τῇ εἰσόδῳ
τῆς κακίας ἡμῖν συνεισέβαλεν. Οὐκοῦν οὐδεμίαν
ἀνάγκην ἔξει ὁ ἀνευ κακίας βίος ἐν τοῖς διὰ ταῦτα (78)
συμβεβηκόσιν εἶναι.

ulla molestia atque ærumna corporea (neque enim
sed divina quædam res erat humana natura, prius-
Hæc autem omnia una cum ingressu vitiositatis
in nos invaserunt et irruerunt. Ergo vita vitiositatis
expers in iis quæ propter hanc acciderunt,

Ὡςπερ γὰρ ἐπακολουθεῖ τῷ διὰ κρυμῶν ὁδοπο-
ροῦντι τὸ φύγεσθαι τὸ σῶμα, ἢ τῷ διὰ θερμῶν ἀκτι-
νων (79) πορευομένῳ τὸ μελαίνεσθαι τὴν ἐπιφάνειαν·
εἰ δὲ ἐκτός (80) ἑκατέρου γένοιτο τοῦτων συναπαλλα-
γῆσεται (81) πάντως καὶ τοῦ μελασμοῦ καὶ τῆς φύ-
ξεως, καὶ οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐπιζητοῖ τὸ ἐκ τι-
νος (82) αἰτίας συμβαίνειν, τῆς αἰτίας οὐκ ὁυσης· ὁ-
πως ἡ φύσις ἡμῶν ἐμπαθῆς γενομένη (83), τοῖς ἀναγ-
καίως ἐπακολουθοῦσι τῇ παθητικῇ ζωῇ συννεχέθῃ.
Πρὸς δὲ τὴν ἀπαθῆ μακαριότητα πάλιν ἀναδρα-
μούσα (84), οὐκέτι τοῖς ἐπακολουθοῦσι (85) τῆς κα-
κίας συννεχθήσεται. Ἐπεὶ οὖν ὅσα ἐκ τῆς ἀλόγου
ζωῆς τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμείχθη φύσει, οὐ πρότερον ἦν
ἐν ἡμῖν πρὶν εἰς πάθος διὰ κακίας (86) πεσεῖν (86') τὸ
ἀνθρώπινον, ἀναγκάως καταλιπόντες τὸ πάθος, καὶ
πάντα ὅσα μετ' αὐτοῦ καθορᾶται συγκαταλείφομεν.
Ὡςπερ οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐν τῷ βίῳ ἐκείνῳ τὰ ἐκ τοῦ
πάθους ἡμῖν συμβεβηκότα (87) ζητήσῃεν. Ὡςπερ γὰρ
εἰ τις ῥωγαλέον (88) περὶ αὐτὸν (89) ἔχων χιτῶνα,
γυμνωθεῖ τὸ περιδελήματος, οὐκέτι ἂν τὴν τοῦ
ἀπορρίφεντος ἀσχημοσύνην ἐφ' ἑαυτοῦ βλέποι, οὕτως
καὶ ἡμῶν ἀποδυσασμένων τὸν νεκρὸν ἐκείνον καὶ εἰ-
δεχθῇ χιτῶνα, τὸν ἐκ τῶν ἀλόγων δερμάτων ἡμῖν
ἐπιβληθέντα (δέρμα (90) δὲ ἀκούων τὸ σχῆμα τῆς
ἀλόγου φύσεως νοεῖν μοι δοκῶ, ὅ (91) πρὸς τὸ πάθος
οἰκειωθέντες (92) περιεβλήθημεν). πάντα ὅσα (93)
τοῦ ἀλόγου δέρματος περὶ ἡμᾶς ἦν ἐν τῇ ἀπεκδύσει
τοῦ χιτῶνος συναποβαλλόμεθα (94). Ἔστι δὲ ἡ προσ-
ελαβὼν (95) ἀπὸ τοῦ (96) ἀλόγου δέρματος, ἡ μίξις, ἡ
σύλληψις, ὁ τόκος, ὁ ῥύπος, ἡ θηλή, ἡ τροφή, ἡ ἐκ-

(86) Διὰ κακίας. Delet B. A legit κακίαν.

(86') Πεσεῖν. B παθεῖν.

(87) Συμβεβηκότα. B ἐπισυμβεβηκότα, quod et
habet A in margine.

(88) Ῥωγαλέον. A in margine addit διεσχισμένον.

(89) Αὐτόν. A B ἐαυτόν.

(90) Δέρμα. A δέρματα.

(91) Ὁ. B ὁ.

(92) Οἰκειωθέντες. A ὁ οἰκειωσάμενος.

(93) Πάντα ὅσα. A καὶ πάνθ' ὅσα.

(94) Συναποβαλλόμεθα. A ita in margine: in
textu autem συναπεκδύθησεται, quod et habet B.

(95) Προσελάβων. A B προσελάβομεν.

(96) Ἀπὸ τοῦ. A ἀπὸ δὲ γε.

ποίησις, ἡ κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὸ τέλειον αὐξήσις, ἡ ἀκμή, τὸ γῆρας, ἡ νόσος, ὁ θάνατος (97). Εἰ οὖν ἐκεῖνο περὶ ἡμᾶς οὐκ ἔσται, πῶς ἡμῖν τὰ ἐξ ἐκείνου ὑπολειφθήσεται (98); Ὅστε μάταιον ἄλλης τινὸς καταστάσεως κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἐλπίζομένης, διὰ τῶν μηδὲν αὐτῇ κοινωνοῦντων ἐνίστασθαι πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως.

corporeum, conceptio, partus, sordes, mamma, alque perfectam: ætatem incrementum, summus pellis illa circa nos non erit, quomodo in nobis, alius quidem status in futura vita speretur, si habent, contra doctrinam resurrectionis nitetur,

Τὶ γὰρ κοινὸν ἔχει ἡ βικνότης (99) καὶ πολυσαρκία καὶ τηχεδὼν, καὶ πληθώρα, καὶ εἰ τι ἄλλο τῇ βουστῇ φύσει τῶν σωμάτων ἐπισυμβαίνει πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην, ἡ τῆς (1) ρούθους τε καὶ παροδικῆς τοῦ βίου διαγωγῆς ἡλλοτριεῖται; Ἐν ζητεῖ μόνον ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος, τὸ φυῆναι διὰ γενέσεως (2) ἀνθρωποῦ· μᾶλλον δέ, καὶ καθὼς (3) φησι τὸ Εὐαγγέλιον, εἰ ἐγενήθη (4) ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον, τὸ δὲ μακρόδιον ἢ ὠκυμόρον, ἢ τὸν τοῦ θανάτου τρόπον τοῖςδε (5) ἡ ἐτέρως συμβεβηκέναι, μάταιον τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ συνεξετάζειν. Ὅπως γὰρ ἂν τοῦτο δώμεν καθ' ὑπόθεσιν ἔχειν, ἐν τῷ ὁμοίῳ πάντως ἔστιν, οὔτε δυσκολίας, οὔτε (6) βραδυνῆς ἐκ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς περὶ τὴν ἀνάστασιν οὐσης. Τὸν γὰρ τοῦ ζῆν ἀρξάμενον, ζῆσαι χρὴ πάντως, τῆς ἐν τῷ μέσῳ διὰ τοῦ θανάτου συμβάσεως αὐτῷ διαλύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει διορθώσεως. Τὸ δὲ πῶς ἡ πότις ἡ διάλυσις γίνεται, εἰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀνάστασιν; Πρὸς ἕτερον γὰρ σκοπὸν βλέπει ἡ περὶ τούτου σκέψις, ὅσον καθ' ἡδονὴν τις ἐδίδε, ἢ ἀνιψόμενος, κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν, ἐπαίνετος (7) ἢ ὑπαίτιος (8), ἐλευθῆρς ἢ μακαρίως παρήλας τὸν χρόνον. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ τοῦ μέτερου τῆς ζωῆς καὶ ἐκ τοῦ εἶδους (9) κατὰ τὸν βίον εὐρίσκειται, καὶ οὕτω πρὸς τὴν κρίσιν τῶν βεβιωμένων, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τῷ κριτῇ πάθος καὶ λῶσιν, καὶ νόσον, καὶ γῆρας, καὶ ἀκμὴν, καὶ νεότητα, καὶ πλοῦτον, καὶ πένιν διερευνᾶσθαι· ὅπως τις δι' ἐκάστου τούτων γενόμενος, ἢ εὖ ἢ κακῶς τὸν συγκληρωθέντα βίον παρέδραμε, καὶ ἡ (10) πολλῶν ἐγένετο δεστικὸς ἀγαθῶν, ἢ κακῶν (11), ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ, ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὅλως ἐκατέρου τούτων ἐφῆφατο, ἐν ἀτελείᾳ τῇ διανοίᾳ τοῦ ζῆν παυσάμενος; Ὅταν δὲ πρὸς τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν δι' ἀναστάσεως ὁ Θεὸς ἐπανέγῃ (12) τὴν φύσιν, ἀργὸν (13) ἂν εἴη τὰ τοιαῦτα λέγειν, καὶ τὸ διὰ τῶν τοιούτων ἐνστάσεων (14) οἰεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς τὸν σκοπὸν ἐμποδίζεσθαι.

prorsus horum utrumque attigerit, quippe nondum autem ad primam fabricationem et constitutionem

A autem audiens, figuram ac habitum ratione carrentis naturæ, quo cum affectione ac vitio conjuncti atque consociati circumdati fuimus, mihi videor intelligere), etiam omnia, quæcunque de rationis experte pelle circa nos erant, una cum exultione tunicæ simul exuentur. Sunt autem hæc ea quæ sumpsimus a pelle rationis experte, mistio, cibis, egestio, quod paulatim sit, ad adultam vigor ætatis, senectus, morbus, mors. Si igitur quæ ex illa exstiterunt, relinquuntur? Itaque, cum quis per ea quæ nihil cum illa vita commune frusta et in vanum laborabit.

B Quid enim incurratio et corpulentia, macies et tabes, et abundantia humorum, ac si quid aliud fluxæ corporum accidit naturæ, commune habet cum illa vita quæ a fluxæ pariter atque transitorie vitæ ratione aliena est? Unum duntaxat ratio resurrectionis querit, ut productus homo videlicet per nativitatem sit: imo vero, ut inquit Evangelium, ut homo natus sit in mundo, longinquitatem autem vitæ, aut mortis ac fati celeritatem, aut modum mortis an taliter vel aliter contigerit, una cum ratione resurrectionis exquirere, vanum et ineptum est, ac nihil pertinet ad rem. Nam quomocunque id sese exempli gratia dederimus habere, in idem omnino res redit, ac nihil refert, cum neque difficultas et incommoditas, neque commoditas atque facilitas ex tali differentia circa resurrectionem sit. Nam cum qui vivere cœperit, vivere prorsus oportet, ea quæ medio tempore per mortem ei contigerit dissolutione per resurrectionem correctæ atque emendatæ. Cæterum qua ratione aut quando dissolutio fiat, quid hoc ad resurrectionem? Ad aliud enim propositum spectat hujus rei consideratio, verbi gratia, in voluptate, vel in tristitia atque dolore aliquis vixit, secundum virtutem vel vitiosæ, cum laude, vel crimini obnoxius, miserabiliter, vel beate tempus transegit. Hæc enim atque ejusmodi omnia ex mensura modoque atque ex genere vitæ deprehenduntur, et quantum attinet ad faciendum actæ vitæ judicium, necessarium judici fuerit, de vitio, de jactura ac detrimento, de morbo, de senectute, de ætatis vigore, de juventute, de divitiis, de paupertate inquirere atque sciscitari: quo pacto quis per horum unumquodque versatus bene an male vitæ, quam sortitus sit, cursum confecerit, et an multorum capax honorum, vel malorum fuerit, tempore longinquo, an nec ab initio quidem mente atque ingenio perfectæ vita defunctus? Cum hominis per resurrectionem Deus naturam re-

(97) Ἡ ἀκμή - ὁ θάνατος. Delet B.

(98) Ὑπολειφθήσεται. B ἀπολειφθ.

(99) Ἡ βικνότης. A delet ἡ.

(1) Ἡ τῆς. A Ἡ τῆς τις.

(2) Γενέσεως. A γεννήσεως.

(3) Καὶ καθὼς. Καὶ delet A.

(4) Εἰ ἐγενήθη. A in margine δι.

(5) Τῶνδε δέ. A in margine εἰ τοῖωδε ἡ ἐτέως συμβέβηκε.

(6) Οὔτε - οὔτε. A οὐδὲ - οὐδέ.

(7) Ἐπαίνετος. A B ἐπαίνετος.

(8) Ὑπαίτιος. A B ὑπαίτιος.

(9) Εἶδους. A addit τοῦ.

(10) Καὶ ἡ. A καὶ εἰ.

(11) Ἡ κακῶν. Delet B.

(12) Ἐπανέγῃ. A in margine ἐπαναγάγῃ.

(13) Ἀργόν. B ἔργον.

(14) Ἐνστάσεων. B συστάσεων.

duxerit, otiosum, vanum et inutile fuerit talia dicere ac putare, quod per huiusmodi objecta argumenta potentia Dei a suo proposito atque consilio prohibeatur atque impediatur.

Porro propositum atque consilium ejus hoc unum est, ut omni naturæ nostræ plenitudine singulatim per quosque homines jam perfecta atque absoluta, cum alii quidem jam statim per hanc vitam a vitiositate expiati, alii vero posthac, convenientibus temporibus per ignem curati fuerint, alii autem ex æquo boni simul ac mali scientiam atque experientiam per hanc vitam non habuerint, omnibus proponat participationem et usum honorum, quæ in ipso sunt, quæ bona Scriptura neque oculum vidisse, neque aures accepisse, neque cogitationibus et ratiocinationibus assequi atque comprehendere possit. Id autem nihil est aliud, ut mea quidem opinio fert, quam in ipso Deo esse: bonum enim quod superat auditum et oculum et cor, id fuerit quod in superioris naturæ rerum præsident universæ. Porro differentia vitæ, quæ vel cum virtute, vel cum nequitia vitioque transigitur, posthac maxime per hoc ostenditur, quod citius aut tardius quis beatitudinis quæ speratur, particeps fiet. Nam pro modo unicuique insitæ vitiositatis proportionem respondens accommodabitur prorsus etiam productio medicinæ. Medicina autem animæ fuerit vitiositatis expiatio; ea vero sine dolorifica affectione perfici non potest, quemadmodum in superioribus quassatum atque ostensum est. Magis autem superfinitatem, ineptitudinem et inconvenientiam obiectorum argumentorum agnoverit, si quis profunditatem apostolicæ sapientiæ contemplatus fuerit. Nam Corinthiis mysterium huius rei declarans, cum et illi ipsi eadem forsitan objicerent, quæ nunc ab illis qui hanc doctrinam oppugnant, ad eversionem fidei eorum qui credunt, proferuntur, sua auctoritate illorum imperitiæ atque inscitæ coerecens audaciæ, ita dicit: «Dices igitur mihi: Quo modo mortui resurgent? quali item corpore venient? Stulte, inquit, tu quod seminas, non videris, nisi mortuam fuerit, et id quod seminas, non quod nascetur, corpus seminas, sed nudum granum, verbi gratia, tritici, aut alicujus ex cæteris seminibus. Deus autem dat ei corpus, ut vult». Hic enim mihi os obturare, atque silentium imponere iis videtur, qui proprias mensuras naturæ ignorant, et eam suis viribus divinam ex adverso comparant potentiam, atque existimant tantum Deum posse, quantum humanum ingenium capere atque comprehendere possit: quod autem supra nos sit, etiam divinam potentiam præcedere atque superare. Qui enim interrogaverant Apostolum, quæ

A Σκοπὸς δὲ αὐτῷ εἶς, τὸ τελειωθέντος ἢ διὰ (15) τῶν καθ' ἑκαστον ἀνθρώπων, παντὸς τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν πληρώματος, τῶν μὲν εὐθὺς ἤδη κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἀπὸ κακίας καθαθαμένων, τῶν δὲ μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ πυρὸς (16) τοῖς καθήκουσι χρόνοις λατρευθέντων, τῶν δὲ ἐπίσης καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τὴν πείραν παρὰ τὸν τῆδε βίον ἀγνοήσαντων, πᾶσι προθεῖναι τὴν μετουσίαν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν, ἅπερ φησὶν ἡ Γραφή, μήτε ὀφθαλμοὺς ἰδεῖν, μήτε ἀκοὴν διέξασθαι, μήτε λογισμὸς ἐπιτελεῖν (17) γενέσθαι. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν λόγον, ἢ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ γενέσθαι: τὸ γὰρ ἀγαθὸν τὸ ὑπὲρ ἀκοὴν καὶ ὀφθαλμὸν καὶ καρδίαν, αὐτὸ ἂν εἴη τὸ τοῦ παντὸς ὑπερκαίμενον. Ἡ δὲ τοῦ κατ' ἀρετὴν ἡ κακίαν βίου διαφορὰ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα κατὰ τοῦτο δευχθήσεται μάλιστα, ἐν τῷ θέττον ἢ σχολαίτερον (18) μετασχεῖν τῆς ἀπαιτούμενης μακαριότητος. Τῷ γὰρ μέτρῳ τῆς ἐγγενομένης (19) ἐκάστῃ κακίας ἀναλογησεται (20) πάντως καὶ ἡ τῆς λατρείας παράτασις. Λατρεία δὲ ἂν εἴη ψυχῆς τὸ τῆς (21) κακίας καθάρσιον· τοῦτο δὲ ἀνευ ἀλγεῖνης διαθέσεως κατορθωθῆναι οὐχ οἶόν τε, καθὼς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐξήτασται. Μᾶλλον δὲ ἂν τις ἐπιγνοίῃ τῶν ἐνστάσεων τὸ περιττὸν καὶ ἀνοίκειον, εἰς τὸ βάθος τῆς ἀποστολικῆς διακρίσεως σοφίας. Τοῖς γὰρ Κορινθίοις τὸ περὶ τούτων σαφηνίζων μυστήριον, τάχα ταῦτα (22) προτεινόντων αὐτῷ κακείνων, ἃ παρὰ τῶν νῦν κατεπιχειροῦντων τοῦ δόγματος ἐπὶ ἀνατροπῇ τῶν πιστευμένων πρόφερεται, τῷ ἰδίῳ ἀντιτάττει τὸ τῆς ἀμαθίας αὐτῶν ἐπισκόπων (23) ὁράδος, οὕτως λέγει. «Ἐρεῖς οὖν μοι: Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; (*) Ποῦν δὲ σώματι ἔρχονται;» Ἀφρων, ὦ φησὶ, εἰ οὐ δ' σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, καὶ δ' σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν σπερμάτων· ὁ δὲ Θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα καθὼς ἠθέλησεν. Ἐνταῦθα γὰρ ἐπιστοιμίζων μοι δοκεῖ τοὺς ἀγνοούντας τὰ οἰκτεῖα μέτρα τῆς φύσεως, καὶ πρὸς τὴν ταυτῶν ἰσχὺν τὴν θεῶν ἀντιεξετάζοντας δύναμιν, καὶ ολομένους τοσοῦτον εἶναι τῷ Θεῷ δυνατόν, ὅσον (24) χωρεῖ καὶ (25) ἡ ἀνθρωπίνη κατάληψις· τὸ δὲ ὑπὲρ ἡμᾶς ὄν, καὶ τοῦ Θεοῦ παρίναί τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ ἐρωτήσας τὸν Ἀπόστολον τὸ πῶς (26) ἐγείρονται οἱ νεκροί, ὥς ἀμήχανον ὄν τὸ ἐσχεδασμένων τῶν τοῦ σώματος στοιχείων εἰς συνδρομὴν πάλιν ἔλθειν ἀποφαίνεται· καὶ ὥς τοῦτο μὴ δυναμένου, ἄλλου δὲ (27) σώματος παρὰ τὴν (28) συνδρομὴν τῶν στοιχείων οὐχ ὑπολειπομένου, τοῦτον φησὶ κατὰ τοὺς δεινούς τῶν διαλεγόμενων συμπεράνας (29) διὰ τινος ἀκολουθίας ἅπερ ὑπέβλετο·

11 Cor. xv. 35 sqq.

(15) Ἡ διὰ. A B ἡδὲ διὰ.

(16) Διὰ τοῦ πυρὸς. A in margine τῷ αἰωνίῳ πυρὶ καταδικασθέντων τῶν δὲ ἐπίσης τοῦ καλοῦ τε.

(17) Ἐπιτελεῖν. A ἐπιτελεῖ.

(18) Σχολαίτερον. A in margine σχολαίτερον.

(19) Ἐγγενομ. B ἐγγινωμ.

(20) Ἀναλογησεται. A B ἀναλογησεί.

(21) Τὸ τῆς. A τὸ ἀπὸ τῆς.

(22) Τάχα ταῦτα. A B τάχα τὰ αὐτά.

(23) Ἐπισκόπων. A in margine ἐπισκοπήτων.

(*) Ἐρεῖς - οἱ νεκροί. Delet B.

(24) Ὅσον. A ὅσον καί.

(25) Καί. Delet B.

(26) Τὸ πῶς. A in margine ὅπως.

(27) Ἄλλου δέ. B ἀλλ' οὐδέ.

(28) Παρὰ τὴν. B πρὸς τὴν.

(29) Συμπεράνας. A. addit λόγῳ.

Εἰ σῶμα ἐστὶ συνδρομή στοιχείων, τούτων δὲ ἀμή-
χανος (30) ἐκ δευτέρου ἢ ἀνάδοξος, πόῃ χρῆσονται
σώματι οἱ ἀνιστάμενοι; Τοῦτο τοίνυν τὸ δοκοῦν διὰ
τίνος τεχνικῆς σοφίας αὐτοὶς συμπεπλάσθαι, ἀφρο-
σύνην ὠνόμασε, τῶν μὴ κατιδόντων ἐν τῇ λοιπῇ
κτίσει τὸ ὑπερέχον τῆς θείας δυνάμεως. Καταλιπὼν
γὰρ τὰ ὀφηλότερα τοῦ Θεοῦ θαύματα (31), δι' ὧν ἦν
εἰς ἀπορίαν ἀγαγεῖν τὸν ἀκούοντα, οἶον, τί τὸ οὐρά-
νιον σῶμα, καὶ πόθεν, τί δὲ τὸ ἡλιακὸν, ἢ τὸ σελήναιον,
ἢ τὸ ἐν τοῖς ἀστροῖς φαινόμενον, ὁ αἰθέρ, ὁ ἀήρ, τὸ
ἕδωρ, ἢ γῆ; ἀλλ' ἐκ (32) τῶν συντρόφων ἡμῖν καὶ
κοινωτέρων ἐλέγχει τῶν ἐνισταμένων τὸ ἀνεπί-
σχεπτον.

qui non animadvertissent in reliqua creatura præstantiam et excellentiam potentie divinæ. Omissis enim
sublimioribus miraculis Dei, per quæ ad dubitationem ac perplexitatem adduci poterat auditor, veluti,
quidnam sit corpus celeste, aut unde sit, quidnam item corpus solis aut lunæ, aut id quod in sideri-
bus apparet, quid æther, quid aer, quid aqua, terra, per ea, quæ frequentî consuetudine nobis
nota magisque communia sunt, arguit inconsiderantiam adversariorum.

Οὐδὲ ἡ γεωργία σε διδάσκει, φησὶν, ὅτι μάταιός
ἐστὶν ὁ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ μέτρον τῆς θείας δυνάμεως τὸ
ὑπερέχον στοχαζόμενος; πόθεν τοῖς σπέρμασι τὰ
περιφουδόμενα σώματα; τί δὲ καθηγεῖται τῆς βλάστης
αὐτῶν; οὐχὶ θάνατος, εἴπερ θανάτος ἐστὶν ἡ τοῦ
συνεστηκότος διάλυσις; Τὸ γὰρ σπέρμα μὴ ἀνέλ-
θοι (33) εἰς ἐκφυσιν μὴ διαλυθῇ ἐν τῇ βύλῃ (34),
καὶ γενόμενον ἀραιὸν (35) καὶ πολυπόρον, ὥστε
καταμιχθῆναι πρὸς τὴν παρακειμένην ἰκμάδα τῇ
οἰκείᾳ ποσότητι, καὶ οὕτως εἰς ῥίζαν καὶ βλάστην
μεταποιηθῆναι, καὶ μηδὲ ἐν τούτῳ (36) μείναι, ἀλλὰ
μεταβαλεῖν εἰς καλὰμην, τοῖς διὰ μέσου γόνασιν,
οἷον τισὶ συνδέσμοις ὑπεκωσμένῃ, πρὸς τὸ δύνασθαι
φέρειν ἐν ὀρθῇ τῷ σχήματι τὸν στάχυν τῷ καρπῷ
βαρυνόμενον. Ποῦ τοίνυν ταῦτα περὶ τὸν αἶτον ἦν
πρὸ τῆς ἐν τῇ βύλῃ αὐτοῦ διαλύσεως; Ἀλλὰ μὴν
ἐκείθεν τοῦτό ἐστιν. Εἰ γὰρ μὴ ἐκεῖνο πρότερον ἦν,
οὐδ' ἂν (37) ὁ στάχυς ἐγένετο. Ὅσπερ τοίνυν τὸ κατὰ
τὸν στάχυν σῶμα (38) ἐκ τοῦ σπέρματος φαίνε-
ται (39), τῆς θείας δυνάμεως ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦτο
φιλοτεχνούσης, καὶ οὕτε δι' ὅλου (40) ταυτόν ἐστι
τῷ σπέρματι, οὕτε παντάπασιν ἕτερον· οὕτω, φησὶ,
καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως ἤδη σοι διὰ τῶν
ἐν τοῖς σπέρμασι θαυματοποιουμένων προερμηνεύ-
εται (41), ὡς τῆς θείας δυνάμεως ἐν τῷ περιόντι τῆς
ἐξουσίας, οὐ μόνον ἐκεῖνο τὸ διαλυθὲν σοι, πάλιν ἀπο-
δικύσης, ἀλλὰ (42) μεγάλα τε καὶ καλὰ προστιθεί-
σης, δι' ὧν σοι πρὸς τὸ (43) μεγαλοπρεπέστερον ἢ
φύσις κατασκευάζεται. «Σπείρεται,» φησὶν, «ἐν
φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθορᾷ·» σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ,
ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται (44) ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρε-
ται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα
πνευματικόν. Ὡς γὰρ καταλιπὼν μετὰ τὸ διαλυ-

A ratione mortui resurgerent, quasi fieri non posse
censerent, ut corporis elementa dissipata rursus
veniant ad concursum; et cum hoc quasi fieri non
posset, nec aliud præter id quod ex concursu
constetur elementorum, corpus relinqueretur,
more eorum qui subtiliter et callide disserunt
ac disputant, per quamdam consequentiam ea quæ
proposuerat, oratione concludens, hoc dicit: Si
corpus est: concursus elementorum, ac fieri non
potest, ut iterum ea coeant et convenient: quo cor-
pore utentur ii qui resurgunt? Hoc igitur, quod per
artificiosam quamdam calliditatem ab iis connexum
et concinnatum videbatur, stultitiam nominavit,
qui non animadvertissent in reliqua creatura præstantiam et excellentiam potentie divinæ. Omissis enim
sublimioribus miraculis Dei, per quæ ad dubitationem ac perplexitatem adduci poterat auditor, veluti,
quidnam sit corpus celeste, aut unde sit, quidnam item corpus solis aut lunæ, aut id quod in sideri-
bus apparet, quid æther, quid aer, quid aqua, terra, per ea, quæ frequentî consuetudine nobis
nota magisque communia sunt, arguit inconsiderantiam adversariorum.

B An nec agricultura quidem te docet, inquit,
quod stultus et ineptus sit is qui ex modo ac men-
sura suarum virium divinæ potentie æstimat excel-
lentiam? unde seminibus ea quæ nascuntur, cor-
pora? quid item præcedit eorum germinationem?
an non mors, si quidem mors est, compacti atque
coagmentati dissolutio? Nam semen non perveniret
ad germinationem, nisi in gleba dissolutum, molli-
tum et rari effectum, atque in plures meatus dif-
fusum fuerit, ut sua propria qualitate permisceatur
cum adjacentē humore, atque ita in radicem et
germen transmutetur, ac ne in his quidem
maneat, sed in medio enatis geniculis, veluti
quibusdam nodis et vineulis, succinctum in
cultum mutetur, ut in figura ardua atque
erecta spicam fruge gravatam ferre possit. Ubi
igitur hæc quæ circa frumentum conspiciuntur
erant, antequam id in gleba dissolutum ac diffusum
esset? Atqui illinc hoc ortum est. Nam nisi illud
prius fuisset, ne spica quidem nata esset. Quem-
admodum igitur corpus spicæ ex semine provo-
nit, divina potentia ex illo ipso hoc efficiente, ac
neque penitus idem cum semine, neque omnino
ab eo diversum est: eodem modo, inquit, myste-
rium quoque resurrectionis jam tibi per ea, quæ
mirabiliter sunt in seminibus præsignificatur, quod
divina nimirum potentia per suæ potestatis excel-
lentiam non solum illud dissolutum tibi de novo red-
dat, verumetiam alia tibi magna atque præclara
adjiciat, per quæ tibi natura ad augustiorem et
amplioiorem decorem instruitur et exornatur. «Se-
minatur enim,» inquit, «in corruptione, resurgit
in incorruptibilitate; seminatur in infirmitate, re-

(30) Ἀμήχανος. A addit ἐστὶν ἡ.

(31) Τοῦ Θεοῦ θαύμα. Τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμάτων. B δογμάτων.

(32) Ἀλλ' ἐκ. Delet A.

(33) Μὴ ἀνέλθοι. A B οὐκ ἂν ἔλθοι.

(34) Βύλῃ. B βύλῃ.

(35) Γενόμε. ἀρ. R γενόμενον ἀραιόν.

(36) Ἐν τούτῳ. A ἐν τούτοις

(37) Οὐδ' ἄρ. A οὐδέν.

(38) Τὸ σῶμα. B τὰ σώματα.

(39) Φαίνεται. A B φέεται.

(40) Δι' ὅλου. B δι' ὅλων.

(41) Προερμηνεύεται. B προηρμήνευται.

(42) Ἀλλὰ etc. A B ἀλλὰ σοι καὶ ἕτερα μεγάλα.

(43) Πρὸς τὸ. Τὸ delet A.

(44) Σπείρεται. A addit γάρ.

surgit in potentia; seminatur in ignominia, resur-
git in gloria; seminatur corpus animale, resur-
git corpus spirituale. ⁴⁰ Ut enim postea-
quam in gleba dissolutum ac diffusum triticum
fuerit, relicta ea quæ in quantitate considera-
tur exiguitate, et ea quæ in qualitate spectat-
ur figuræ suæ proprietate, seipsum non dimittit,
sed in seipso manens spica evadit, longe pluri-
mum ipse sese et magnitudine, et pulchritudine,
et varietate, et figurâ superans atque præcedens :
ita natura quoque humana omnibus suis in morte
relictis proprietatibus, quas per affectionem ac dis-
positionem passionibus, motibusque et animi per-
turbationibus obnoxiam acquisiverat, dedecore,
inquam, et ignominia, corruptione, infirmitate,
ætatum differentia, seipsam non dimittit, sed tan-
quam in spicam quamdam, in incorruptibilitatem
immutatur, in gloriam, in honorem, in potentiam,
et in omni re perfectionem, et in eam conditionem,
ut vita ejus non amplius naturalibus proprietati-
bus administretur, sed in spiritualem quemdam, et
a passionibus et animi motibus perturbationibusque
immunem statum transeat. Hæc est enim animalis
corporis proprietas, ut semper per fluxum quem-
dam et motum ab eo in quo versatur, diversum fiat, et in aliud immutetur. Nam quæ nunc non
solum in hominibus, sed etiam in plantis et stirpibus atque pecoribus bona videmus, horum nihil in
illa quæ tunc erit vita relinquitur-

Videtur autem mihi per omnia sermo quoque
apostolicus cum nostra de resurrectione opinione
concordare, atque id ostendere, quod etiam nostra
continet definitio, quæ dicit, nihil aliud esse re-
surrectionem, quam in antiquum statum et condi-
tionem naturæ nostræ restitutionem. Quoniam
enim in prima origine mundi, hoc a Scriptura di-
dicimus, quod primum graminis herbam terra pro-
duxit, ut in narratione continetur, deinde ex ger-
mine semen provenit : quod postquam in terram
defluxisset, eadem rursus species ejus quod ab
initio provenerat, enata est : id nimirum divinus
Apostolus in resurrectione quoque fieri dicit. Non
solum autem hoc ab eo docemur, videlicet quod
humanum genus ad magnificentiorem et augustio-
rem statum et conditionem immutetur; verum etiam
quod nihil aliud sit id quod speratur, nisi id quod
erat in principio. Quoniam enim ab initio non
spica ex semine, sed ex illa semen provenit : postea
vero deinceps semini spica accrescit, consequentia
similitudinis aperte ostendit, quod ubi omnis per
resurrectionem nobis beatitudo repullulaverit, in
antiquam gratiam atque decorem restituetur. Cum

A θῆναι (45) ἐν τῇ βόλῃ οἷος τὴν ἐν τῷ ποσῷ βρα-
χύτητα, καὶ τὴν ἐν τῷ ποσῷ σχήματος (46) αὐτοῦ
ἰδιότητα, ταυτὸν οὐκ ἀφῆκεν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ (47) μένων
στάχους γίνεται, ἀπὸ πολλὰ (48) διαφέρων αὐτὸς
ταυτοῦ, μεγέθει, καὶ κάλλει, καὶ ποιότητι, καὶ σχή-
ματι (49)· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη
φύσις ἐναφείσα τῷ θανάτῳ πάντα τὰ περὶ αὐτὴν (50)
ἰδιώματα, ὅσα διὰ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως ἐπεκτε-
σαστο, τὴν ἀτιμίαν λέγων, τὴν θορόαν, τὴν ἀσθένειαν,
τὴν κατὰ τῆς (51) ἡλικίας διαφορὰν, ταυτὴν οὐκ
ἀφίησιν, ἀλλ' ὥσπερ εἰς στάχυν τινὰ πρὸς τὴν ἀφθα-
σίαν μεθίσταται, καὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ
τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐν παντὶ τελειότητα, καὶ τὸ
μηκέτι τὴν ζωὴν αὐτῆς οἰκονομεῖσθαι τοῖς φυσικοῖς
ἰδιώμασιν, ἀλλ' εἰς πνευματικὴν τινὰ καὶ ἀπαθῆ με-
ταβῆναι κατὰστασιν. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ ψυχικοῦ
σώματος ἰδιότης, ἀεὶ (52) διὰ τινος ῥοῆς καὶ κινή-
σεως ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν ἀλλοιούσθαι, καὶ μεταβάλλ-
ειν εἰς ἕτερον. Ἄ γὰρ οὖν (53) οὐκ ἐπ' (54) ἀν-
θρώποις μόνον ὁρῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν φυτοῖς καὶ ἐν
βοσκήμασι (55), τοῦτον οὐδὲν ἐν τῷ τῷδε (56) βίῳ
ὑπολειφθήσεται.

corporis proprietas, ut semper per fluxum quem-
dam et motum ab eo in quo versatur, diversum fiat, et in aliud immutetur. Nam quæ nunc non
solum in hominibus, sed etiam in plantis et stirpibus atque pecoribus bona videmus, horum nihil in
illa quæ tunc erit vita relinquitur-

Δοκεῖ δέ μοι καὶ διὰ πάντων συναγορεύειν ὁ ἀπο-
στολικὸς λόγος τῇ καθ' ἡμᾶς ὑπολήψει τῆς ἀνα-
στάσεως, καὶ τοῦτο δεῖκνυσθαι ὅτι ἡμετέροις ὀρι-
σμός περιέγχει λέγων, Μηδὲν ἕτερον εἶναι ἀνάστασιν,
C ἢ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατά-
στασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ κοσμογονίᾳ τοῦτο
παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, ὅτι πρῶτον ἐβλά-
στησεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καθὼς ὁ λόγος φησὶν,
εἴτα ἐκ τῆς βλάστης σπέρμα (57) ἐγένετο, οὗπερ
ἐπὶ τὴν γῆν καταβρύεντος, τὸ αὐτὸ πάλιν εἶδος τοῦ
ἐξ ἀρχῆς φυέντος ἀνέδραμε· φησὶ δὲ τοῦτο ὁ θεὸς (58)
Ἀπόστολος καὶ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως γίνεσθαι. Οὐ
μόνον δὲ (59) τοῦτο παρ' αὐτοῦ διδασκόμεθα, τὸ πρὸς
τὸ μεγαλοκρεπίστατον (60) μεθίστασθαι τὸ ἀνθρώ-
πινον, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐλλειζόμενον οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ
ὅπερ ἐν πρώτοις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ κατ' ἀρχὰς οὐχ
ὥς (61) στάχους ἀπὸ τοῦ σπέρματος, ἀλλ' ἐκείθεν τὸ
σπέρμα· μετὰ ταῦτα δὲ οὗτος τῷ σπέρματι περι-
D φέεται, ἢ τοῦ ὑποδείγματος ἀκολουθία σαφῶς ἐπιδει-
κνυσὶ (62), τὸ πᾶσαν τὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀνα-
πλασθῆσθαι ἡμῶν μακαριότητα, πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς
ἐπανέναι χάριν. Στάχους γὰρ ὄντες καταρχάς (63)
τρόπον τινὰ καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ (64) τῷ καύσωνι τῆς

⁴⁰ I Cor. xv, 42.

(45) Διαλυθῆναι. A διαλυθῆναι ὁ.

(46) Σχήματος. A τοῦ σχ.

(47) Ἐν αὐτῷ. A B ἐν ταυτῷ.

(48) Πάμπολλα. A πάμπολυ.

(49) Σχήματι. A in textu χάριτι.

(50) Περί αὐτήν. A περί ταυτήν.

(51) Κατὰ τῆς. A B κατὰ τὰς.

(52) Ἀεὶ. A B τὸ ἀεὶ.

(53) Οὐν. A οὖν.

(54) Ἐπ' A B ἐν ὁρῶμεν. A addit καλὰ.

(55) Ἐδόσκημασι. R delet.

(56) Τῷ δέ. A τότε.

(57) Σπέρμα. A B τὸ σπέρμα.

(58) Ὁ θεός. B καὶ ὁ θεός.

(59) Δέ. delet A.

(60) Μεγαλοκρεπίστατον. B μεγαλοκρεπίστερον.

(61) Οὐχ ὥς. A οὐχ ὁ. B οὐχί.

(62) Ἐπιδείκνυσιν. A ὑποδείκνυσιν.

(63) Καταρχάς. A B κατὰρχ.

(64) Ἐπειδή. Delet B.

κακίας κατεξηράνθημεν, ὁπολαβοῦσα (65) ἡμᾶς (66) ἡ γῆ διὰ τοῦ θανάτου (67) λυθέντας, πάλιν κατὰ τὸ ἔαρ τῆς ἀναστάσεως στάχυν ἀναδείξει τὸν γυμνὸν τοῦτον κόκκον τοῦ σώματος, εὐμεγέθη τε καὶ ἀμφιλαφῆ καὶ ὄρθιον, καὶ εἰς τὸ οὐράνιον ὄψος ἀνατείνομενον, ἀντὶ καλᾶμης ἢ ἀνθέρικος (68) τῇ ἀφθορίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν θεοπροπῶν γνωρισμάτων ὡραϊζόμενον. « Δεῖ γάρ (69) τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθορίαν. » Ἡ δὲ ἀφθορία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις, ἵδια τῆς θείας φύσεως εἶναι ὁμολογεῖται, ἅπερ πρότερόν τε περὶ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον ἦν, καὶ εἰσαυθὺς ἐλπίζεται. Ὁ γὰρ πρῶτος στάχυς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦν Ἀδάμ (70). Ἄλλ' ἐπειδὴ τῇ τῆς κακίας εἰσόδῳ εἰς πλῆθος ἡ φύσις κατεμερίσθη, καθὼς γίνεται ὁ καρπὸς ἐν τῷ στάχυϊ· οὕτως οἱ καθ' ἑκάστον γυμνωθέντες τοῦ κατὰ τὸν στάχυν ἐκεῖνον εἶδους, καὶ τῇ γῇ καταμιχθέντες, πάλιν ἐν τῇ ἀναστάσει κατὰ τὸ ἀρχέγονον κάλλος ἀναφυόμεθα, ἀντὶ ἐνὸς τοῦ πρώτου στάχυος ἀνάπειροι (71) μυριάδες τῶν λήτων γενόμενοι (72).

Ὁ δὲ κατ' ἀρετὴν βίος ἐν τούτῳ πρὸς τὴν κακίαν τὸ διάφορον ἔχει (73), οἱ οἱ μὲν ἐνταῦθα παρὰ τὸν βίον δι' ἀρετῆς ἑαυτοὺς γεωργήσαντες, εὐθὺς ἐν τελείῳ τῷ στάχυϊ φαίνονται (74)· οἱ δὲ διὰ κακίας ἐξέτηλός τε (75) καὶ ἀνεμώφθορος ὁ κόκκος γέγονε παρὰ τὸν βίον τοῦτον ἢ ἐν τῷ ψυχικῷ σπέρματι δύναμις, καθάπερ (76) τὰ λεγόμενα κεράσβολα (77) οἱ τῶν τοιοῦτων ἐπιστήμονες λέγουσι γίνεσθαι· οὕτω καὶ οὗτοι (78), καὶ φύσει (79) διὰ τῆς ἀναστάσεως, πολλὴν (79') ἀποτομίαν παρὰ τῷ κριτῇ ἐξουσιν, ὅτε δὴ οὐκ ἰσχυόντες ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦ στάχυος, καὶ γενέσθαι ἐκεῖνο (80) ὅπερ ἤμεν πρὸ τῆς ἐπὶ τὴν γῆν καταπτώσεως. Ἡ δὲ θεραπεία τοῦ ἐπιστατούντος τῶν γεννημάτων, ἡ τῶν ζιζανίων τε καὶ τῶν ἀκανθῶν ἐστὶ συλλογὴ, τῶν συναναφυέντων τῷ σπέρματι, πάσης τῆς ὑποτροφεύσεως τὴν ῥίζαν δυνάμειος πρὸς τὸν νόθον (81) μεταβήσεως, δι' ὃν ἀτροφόν τε καὶ ἀτελεσφόρητον τὸ γνήσιον ἐμείνει σπέρμα τῇ παρὰ φύσιν βλαστῇ (82) συμπεπλεγμένον (83). Ἐπειδὴν οὖν πᾶν ὅσον νόθον τε καὶ ἀλλότριον ἐκτιλῇ (84) τοῦ τροφίμου, καὶ εἰς ἀφανισμόν ἔλθῃ, τοῦ πυρὸς τὸ παρὰ φύσιν ἐκδραπνήσαντος τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παραδοθῆν (85), τότε καὶ οὗτοι εὐτροφῶσι ἡ φύσις, καὶ εἰς καρπὸν ἀδρυνηθήσεται (86) διὰ τῆς τοιαύτης ἐπιμελείας, μακράς ποτε περιόδου τὸ κοινὸν εἶδος τὸ ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν θεοῦ ἐπιβλήθην ἀπολαβοῦσα. Μακάριοι δὲ εἰσιν (87) οἱ εὐθὺς τὸ τελειὸν

A enim spica quodammodo nos quoque ab initio essemus, posteaquam aestu vitiositatis exaruiimus, exceptos nos terra per mortem dissolutos rursus in vere resurrectionis, hoc nudum corporis granum spicam efficiet proceram, ingentem et copiosam, arduam et erectam, et ad altitudinem usque caeli pertingentem, pro culmo vel aristis, incorruptibilitate reliquisque divinis et augustis insignibus conspicuam et ornatam. « Oportet enim, » inquit, corruptibile hoc induere incorruptibilitatem. » Constat autem quod incorruptibilitas, et honor, et gloria, et potentia, propria divinae naturae sint, quae cum prius aderant ei, qui ad imaginem factus est, tum in posterum reditura sperantur. Nam prima spica, primus homo Adam erat : sed posteaquam per introitum vitiositatis in multitudinem natura divisa est, sicut in spica fructus exsistit, ita singulatim unusquisque homo illius spicae forma nudati et cum terra commisti, rursus in resurrectione in antiquam pulchritudinem renascimur, pro una illa prima spica, infinita millia segetum effecti.

Porro vita quae per virtutem transigitur, in hoc differt a vitiosa vita, quod illi qui in hac vita per virtutem sese excoluerint, statim in perfecta spica apparent : quibus autem propter vitiositatem exilia, evanida, adulterina, ignava, ventorumque injuriarum obnoxia vis per hanc vitam in animali semine fuit, quemadmodum ea, quae κεράσβολα, id est dura atque immitia dicuntur, talium rerum periti nasci dicunt : hi etiamsi per resurrectionem nati fuerint, magnam duritiam et severitatem iudicis experientur, ut qui nimirum non valeant exrescere et surgere ad formam spicae, et evadere illud quod eramus antequam in terram delapsi essemus. Porro curatura atque remedium, quod adhibet is qui germinibus praestet, hoc est, ut nimirum zizania simul ac spinas colligat, quae una cum semine enatae fuerint, omni vi radicem subitus alente in adulterinam naturam transfusa : quibus rebus accidit ut et genuinum ac germanum semen non nutriretur, et idcirco, quod ab eo germine quod praeter naturam juxta enatum esset, suffocaretur, nihil unquam perfecti praeferre posset. Posteaquam igitur quidquid non sincerum ac germanum, sed adulterinum et alienum est, ex eo quod sincerum est, ac vim nutriendi habet, evulsum et ad interitum redactum fuerit, atque ignis id quod naturale non est, assum-

(65) Ὑπολαβοῦσα. B ὁπολαβ. δέ.

(66) Ἡμᾶς. Delet B.

(67) θανάτου λυθέντας. B ἀναλυθέντας.

(68) Ἀνθέρικος. A B ἀνθέρικων.

(69) Δεῖ γάρ. A B addunt φησί.

(70) Ἀδάμ. B delet. A ὁ Ἀδάμ.

(71) Ἀνάπειροι. A οἱ ἄποροι. B αἱ ἄπειροι.

(72) Γενόμενοι. B γινόμενοι.

(73) Ἐχει. A B ἔχει.

(74) Φαίνονται. B φύονται.

(75) Ἐξέτηλός τε. A B ἐξέτηλός τις.

(76) Καθάπερ. B καθάπερ γάρ.

(77) Κεράσβολα. B κερασβόλαια.

(78) Οὕτω καὶ οὗτοι. A in margine οὔτοι καὶ

φύσει διὰ τῆς ἀναστάσεως πολλὴν ἀποτομίαν.

(79) Φύσει. B φύσει.

(79') Πολλὴν- χρόνους. B Πολλῆς τῆς παρὰ τοῦ γεωργούντος θεραπείας προσδόνται πρὸς τὸ μᾶλλον ποτὲ τοῖς καθήκουσι χρόνους.

(80) Ἐκεῖνο. B ἐκεῖνον.

(81) Τὸν νόθον. A B τὸ νόθον.

(82) Βλαστῇ. B βλάστη.

(83) Συμπεπλεγμένον. A B συμπεπλεγμ.

(84) Ἐκτιλῇ. B ἐκταλῇ.

(85) Τῷ α. π. π. delet A. B.

(86) Ἀδρυνηθ. Ἀδρυνηθ.

(87) Δέ εἰσιν. A B δελεῖν εἰσιν.

perit, tunc etiam horum natura copioso nutrimento accepto grandescet, ac fructum producere maturabit per ejusmodi curam longo tandem circuitu temporum, communi specie quæ ab initio nobis a Deo impressa atque attributa est, recuperata. Beati autem, quibus per resurrectionem nascentibus protinus simul perfecta atque absoluta spicarum pulchritudo exoriatur.

Hæc autem dicimus, non quod ulla corporalis in resurrectione differentia apparitura sit in iis qui cum virtute vel vitio nequitiaque vitam transegerunt, ut alium quidem, quod ad corpus attinet, imperfectum putemus, alium autem perfectionem habere existimemus; sed quemadmodum per hanc vitam et vincit et solutus simili quidem ambo corporis habitu sunt, multum autem inter utrumque quantum ad voluptatem et dolorem attinet, interest, eodem modo puto in futuro posthac tempore differentiam bonorum pariter ac malorum æstimari oportere. Nam perfectio corporum ex semine nascentium cum incorruptibilitate pariter ac gloria, cum honore ac potentia futura dicitur ab Apostolo; harum vero rerum diminutio, non corporalem quamdam renati mutilationem significat, sed uniuscujusque eorum quæ per bonum intelliguntur, privationem simul et alienationem. Quoniam igitur alterum circa nos prorsus esse oportet eorum quæ per oppositionem intelliguntur, vel bonum, vel malum, perspicuum est quod, cum aliquis non in bono versari dicitur, prorsus eum in malo versari demonstratur. Atqui circa vitiositatem non honos, non gloria, non incorruptibilitas, non potentia est. Prorsus igitur necesse est ut circa quem hæc non sint, huc ea quæ ex opposito intelliguntur, adesse non dubitetur, infirmitatem scilicet, ignominiam, corruptionem, et quæcunque ejus generis sunt, cujus in superioribus scriptis mentionem fecimus, cum diceremus quod ii qui ex vitiositate contracti sunt animæ morbi atque affectus, cum per eam totam diffusi coaluerint, et cum ea uniti fuerint, ejusmodi evadunt, ut difficulter tolli atque aboleri possint. Talibus igitur cura conveniente expurgatis et expiatis, quidquid in eorum succedet, incorruptibilitas, vita, honor, modi vel in ipso Deo, vel in imagine ejus quæ est. Ei gloria in sæcula, Amen.

Α κάλλος τῶν ἀσπαχῶν συνανταλεῖ (88) τοῖς (89) φρονέουσιν διὰ τῆς ἀναστάσεως.

Ταῦτα δὲ φάμεν οὐχ ὡς σωματικῆς τινος διαφορᾶς ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν βεβαιώσιν ἐν τῇ ἀναστάσει φανηρομένης, ὡς τὸν μὲν ἀτελῆ κατὰ τὸ σῶμα νομίζειν, τὸν δὲ τὸ τέλειον ἔχειν οἰεσθαι· ἀλλ' ὥστε παρὰ τὸν βίον ὁ δεσμότης τε καὶ ἀνετος, ἔχουσι μὲν ἀμφοτέροι παραπλησίως τῷ σώματι, πολλὴ δὲ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἡ καθ' ἡδονὴν τε καὶ λύπην διαφορὰ· οὕτως οἱ μὲν χρῆναι τῶν ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν ἐν τῷ μεταξὺ (90) ταῦτα χρόνῳ λογιζέσθαι τὸ διάφορον (91). Ἡ γὰρ τελειότης (92) τῶν ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναφωμένων σωμάτων ἐν ἀφθαρσίᾳ τε καὶ δόξῃ, καὶ τιμῇ, καὶ δυνάμει (93) παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γενέσθαι (94) λέγεται· ἡ δὲ τῶν τοιούτων ἐλάττωσις οὐ σωματικὴν τινα τοῦ φυέντος διασημαίνει κολόβωσιν, ἀλλ' ἐκάστου τῶν κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένων (95) στερησίν τε καὶ ἀλλοτριώσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ χρῇ πάντως περὶ ἡμᾶς εἶναι τῶν κατ' ἀντίθεσιν νοουμένων, ἢ ἀγαθῶν, ἢ κακῶν, δηλονότι τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ τινα λέγειν μὴ εἶναι, ἀπόδειξις γίνεται τοῦ ἐν τῷ κακῷ πάντως (96). Ἀλλὰ μὴν περὶ τὴν κακίαν, οὐ τιμὴ, οὐ δόξα, οὐκ ἀφθαρσία, οὐ δύναμις. Ἀνάγκη πᾶσα (97), περὶ οὐ μὴ ἦν ταῦτα, τὰ τοῦτοις (98) ἐξ ἀντιθέτου νοούμενα παρῆναι, μὴ ἀμφιβάλλειν, ἀσθένειαν, ἀτιμίαν, φθοράν, καὶ ὅσα τοιούτου (99) γένους ἐστίν, ἀ (1) ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται λόγοις, ὅσα (2) δυσπατάλαστα γίνεται τῇ ψυχῇ τὰ ἐκ κακίας πάθη, δι' ὅλης αὐτῆς ἀνακραθέντα καὶ συμφυέντα, καὶ ἐν πρὸς ἐκείνην γενόμενα. Τῶν τοιούτων οὖν (3) ταῖς διὰ πυρὸς (4) λατρείαις ἐκκαθαρθέντων τε καὶ ἀφανισθέντων, ἐκαστον τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον νοουμένων ἀντεπελεύσεται (5), ἢ ἀφθαρσία, ἢ ζωὴ (6), ἢ τιμὴ, ἢ χάρις, ἢ δόξα, ἢ δύναμις (7), καὶ εἰ τι ἄλλο τοιούτου (8) ἐν τῇ τῷ Θεῷ (9) ἐπιθεωρεῖσθαι ἐβελίζομεν, καὶ τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, ἢ τίς ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις (10).

meliozem partem intelligitur, invicem et in locum gratia, gloria, potentia: et si quid aliud ejusdem humana natura cerni conjicimus et existimamus.

(88) Συνανταλεῖ. B συναντάλλει.

(89) Τοῖς. A B delent.

(90) Μεταξὺ. A B μετά.

(91) Διάφορον. A διάφορον.

(92) Τελειότης. B τελειότης.

(93) Δυνάμει. B δυναστεία.

(94) Γενέσθαι. A B γίνεσθαι.

(95) Νοουμένων. B νοουμένων.

(96) Πάντως. A B addunt εἶναι.

(97) Πᾶσα. A πᾶσα οὖν.

(98) Τῶν τοιούτων. A in margine τοῦτο.

(99) Τοιούτου. A τοῦ τοιούτου.

(1) Ἄ. A ἄπερ.

(2) Ὅσα. A B ὅτι.

(3) Τῶν τ. οὖν. B τῶν οὖν τ.

(4) Ταῖς διὰ πυρὸς. A in margine τῇ προσήκουσῃ ἐπιμειλεί ἐκκαθαρθέντων.

(5) Ἀντεπελεύσεται. A B ἀντισελεύσεται.

(6) Ἡ ζωὴ. in B sequitur ἡ δύναμις.

(7) Ἡ δύναμις. Delet B.

(8) Τοιούτου. B τοιούτου.

(9) Ἐν τῷ θ. B αὐτῷ τε τ. θ.

(10) B Ἀὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

ΠΡΟ ΩΡΑΣ ΑΦΑΡΗΖΟΜΕΝΩΝ,

ΠΡΟΣ ΙΕΡΙΟΝ

EJUSDEM

DE INFANTIBUS

QUI PRÆMATURE ABRIPUNTUR,

AD ΠΙΕΡΙUM.

Laurentio Sifano interprete.

Σοὶ μὲν, ὦ ἄριστε, πάντες σοφισταὶ τε καὶ λο-
γράφοι τὴν τοῦ λέγειν πάντως ἐπιδείξονται δόναμιν,
οἷόν τινα σταδίῳ τῷ πλάτει τῶν σὺν θαυμάτων ἐνδια-
θέοντες. Καὶ γὰρ πως οἶδεν μεγαλοφρονότερον ποιεῖν
τὸν λόγον γενναία τις ἀμφιλαφὴς προτεθεῖσα τοῖς θυ-
ναμένοις ὑπόθεσις, περὶ ἣν ὁφίεται ὁ λόγος, τῷ με-
γέθει τῶν πραγμάτων συνεπαίρομενος. Ἡμεῖς δὲ
κατὰ τοὺς γηραιούς τῶν Ἰππῶν ἔξω τοῦ σταδίου τῆς
ὑποθέσεως μένοντες, τὸ οὖς μόνον ταῖς ἐπὶ σοὶ τῶν
λόγων ἀμύλλαις διαναστήσομεν, εἰ ποῦ τις καὶ μέχρις
ἡμῶν φθάσειεν ἦχος, τῷ σφοδρῷ τε καὶ συνεστα-
μένῳ τῷ ἄρματι διὰ τῶν σὺν θαυμάτων τὸν λόγον
ἐλαύνων. Ἐπειδὴ δὲ συμβαίνει καὶ ὅπῃ γῆρας ἔξω
μὲν τῶν ἀγώνων ὁ ἵππος, πολλάκις αὐτὸν τῷ κτύπῳ
τῶν κατακροαινόντων εἰς προθυμίαν διεγειρόμενον,
τὴν τε κεφαλὴν ἀνέχειν, καὶ ὄρεῖν ἐναγώνιον, πνέειν
τε θυμῶδες καὶ ὑποκινεῖν τοὺς πόδας πυκνῶς τῷ
ἐδάφει τὰς ὀπλὰς ἐπαύσσοντα, ἥ προθυμία μόνη πρὸς
τοὺς ἀγῶνας ἐστίν, ἣ δὲ τοῦ τρέχειν δύναμις προαν-
ηλώθῃ τῷ χρόνῳ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἡμέτερος
λόγος ἐξαγώνιος μένων διὰ τὸ γῆρας, καὶ παραχωρῶν
τοῦ σταδίου τοῖς ἀκμαίοις κατὰ τὴν παιδευσιν, μόνῃ
σοὶ δείκνυσσι τὴν προθυμίαν τοῦ ἐθέλειν ἂν καὶ ἐπὶ
σοῦ ἀγωνισασθαι, εἴπερ ἡδύσιν οἱ κατὰ τοὺς νῦν τοῖς
λόγοις ἀκμάζοντες. Ἦση δέ μοι τῆς προθυμίας ἐστὶν
ἡ ἐπιδείξις, οὐκ ἐν τῷ διεγείσθαι τι τῶν σὺν. Τούτου
γὰρ μόνος ἂν καὶ ὁ σφριγῶν τε καὶ συνεσταμένος τύχοι
λόγος, ὥς μὴ πολὺ κατόπιν τῆς ἀξίας ἀπολειφθῆναι,
ὁ τὴν ἀμύλλαν ταύτην ἁρμονίαν τοῦ ἥθους διε-
ρημεύων ἐκ τῶν ἐναγέων συγκαταρμένῳ. Πῶς κα-
θάπερ ταῖς τῶν βλεφάρων προβολαῖς τὸ τῶν ἀκτι-
νῶν ἀπάρτον ἡ φύσις ἐπισκιάζουσα, κακραιμένον
προσάγει τὸ φάγος τοῖς ὕμνασιν, ὥς ἂν προσ-
ήνης ὁ ἥλιος γένοιτο, πρὸς τὴν ἐκ τῶν βλεφάρων
σκιδν συμμέτρῳ τῇ χρεῖσι κακραιμένους, οὕτως
τὸ σεμνὸν τε καὶ μεγαλοφυὲς τοῦ ἥθους τῇ ἐμμέτρῳ
κατανοήσῃ καταμηνύμενον, οὐκ ἐπιστρέφει τὰς

A Dicendi quidem vim, qua quisque præditus fue-
rit, omnes et oratores et rerum scriptores haud
difficulter tibi, o vir optime, veluti in stadio quo-
dam per amplitudinem miraculorum tuorum dis-
currentes utique demonstrabunt: etenim præcla-
rum et egregium copiosumque dicendi peritis pro-
positum argumentum erigere, et una cum magni-
tudine rerum quasi in altum tollere, et magis
quodammodo grandiloquam atque sonoram efficere
solet orationem. Nos vero tanquam equi veluti
extra stadium argumenti manentes, aurē dūn-
taxat iis quæ propter te fiant, orationum certami-
nibus præbebitis, si forte etiam ad nos usque
vehementi impetu et incitato curru per ista mira-
cula agitans orationem aliquis sonus pervenire
possit. Sed quoniam accidit ut, etiam si propter
senectutem extra certamina maneat equus, aspe-
tamen fremitu pulsque ac sonitu lascivientium
insultantiumque ad alacritatem erectus et caput
tollat, et veluti in certamine versans, tum ardo-
rem in oculis, tum in spiritu flatuque animos
ostendet, et crebro motu pedum ungulas identidem
solo illidat, cui sola alacritas ad certamina adest,
facultas autem currendi ante lapsæ tempore ab-
sumpta est: eodem modo nostra quoque oratio
propter senectutem extra certamina manens, stadio
cedens eruditione florentibus, solum tibi alacrita-
tem et voluntatem in gratiam tuam certandi osten-
dit, siquidem ita florere, ut qui nunc eloquentia
vigent. Sed quam estrond prompta voluntas et
C animi propensio, non eo pertinet, ut ex tuis rebus
aliquid exponere velim. Id enim vehemens, copio-
sæque et elaborata vix assequatur oratio, quin
multa non assequatur quæ pro dignitate rei non
tractet, quæ immensam et omni imitatione supe-
riorem hanc morum et ingenti concordantiam et
consonantiam ex contrariis rebus compositam et

contemperatam susceperit explicandam. Quo pacto, sicut palpebrarum prominentibus pilis, quasi vallo objecto, puritatem et vehementiam radiorum natura obumbrans et frangens, temperatum ac dilutum splendorem oculis infert, quo placidus sol pro eo modo quem usus poscit, cum umbra quam palpebrae faciunt, contemperatus existat, ita morum gravitas atque majestas cum moderata animi demissione commista, non avertat oculos intuentium, sed jucundum efficiat obtutum, ut neque gravitatis ac severitatis splendor obscuretur, neque latens in animo vis propter humilitatem despicitur, sed alterum aequaliter in utroque, tum in celsitudine ac sublimitate comitas et humanitas, tum in humilitate vice versa gravitas et severitas animadvertatur. Alius haec exponat, et animum istum compluribus oculis insignitum, laudibus prosequatur. Forsitan enim pilos capitis numero aequant animi oculi, undique pariter et ex aequo certum et acutum cernentes, ut et ex longinquo prospiciant, nihilque fugiat ac lateat eos ex propinquo, nec experientiam utilitatis e: commodi magistrum expectent; sed aliud quidem oculis spei provideant, aliud vero per memoriam cernant, aliud item in praesentia undique circumque circa animadvertant, omnia vero simul et eodem tempore omnibus huiusmodi actionibus absque confusione convenienter et apte mens sese

Venerandas item paupertatis divitias admiretur, si quis nostra aetate est qui ejusmodi rem cum laude et admiratione celebrare sciat. Ac forsitan etiamsi prius non erat, at nunc propter te paupertatis quoque desiderium florebit, tuaque tenuitas atque frugalitas ingentibus Cræsi auri ponderibus beator habebitur. Quemnam enim vel terra vel mare ambo suos proventus benigne impartientes ita beatum reddiderunt, ut tuam vitam animus iste materialium facultatum et mundanarum opum contemtor? Ut enim illi qui a ferro rubiginem abstergunt et abradunt, splendendum id et ad argenti decus accedens afficiunt, ita tibi vitae radius, dum semper a rubigine pecuniarum diligenter expurgatur, clarius evasit. Haec quoque eloquentibus ac dicendi facultate praeditis relinquantur; et quod pulchre calles, in quibus rebus ex sumptione et acceptione, quam ex abstinentia lucri plus laudis ac gloriae quis ferre possit. Liceat enim mihi cum bona venia tua dicere, quod non omnia lucra despicias atque contemnis, sed quae nemo superiorum adhuc attingere et assequi potuit, ea ambabus manibus solus complexus es. Pro veste enim aliqua pretiosa, pro mancipiis, pro pecuniis ipsas hominum animas captas, et in dilectionis thesauro depositas tenes. Haec scriptores et oratores, quibus huiusmodi res pulchre describere ornamento est, exponant; nostra autem senilis oratio tantum sese moveat et excitet, ut pedetentim persequatur a tua sapientia nobis propositam questionem, nempe quid statuere et judicare oporteat de iis qui premature abripiuntur, in quibus nativitas morti propemodum conjungitur. Quas res etiam sapiens ille inter externos Plato, cum multa ex persona ejus, qui revivisset, de iudiciis quae illic apud inferos exerceantur, philoso-

A θψεις τῶν προσορώντων, ἀλλὰ δι' ἡδονῆς βλέπειν παρασκευάζει, ὥς μήτε τῆς σεμνότητος τὴν μαρμαρυγὴν ἀμαυροῦσθαι, μήτε διὰ ταπεινότητος καταφρονεῖσθαι τὸ ἐνδιόθετον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἐκαστέρῳ θεωρεῖσθαι τὸ ἕτερον, ἐν τε τῇ ὑψηλῇ τὴν κοινότητα, καὶ ἐν τῇ ταπεινῇ τὸ ἐμπάλιν τὴν σεμνότητα. Ἄλλοι ταῦτα διεξερχέσθω, καὶ τὸ πολυόμματον τῆς ψυχῆς ἀνυμνεῖτω. Ἰσάριθμοι ταῖς θριβί τάχα τῆς κεφαλῆς οἱ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, πανταχόθεν ἐπίσης δέξω τε καὶ ἀπλανὲς δεδορκότες, ὥστε πόρρωθέν τε προῖδεν· καὶ μὴ ἀγνοεῖν ἐκ τοῦ σύγγερου, μηδὲ τὴν πείραν ἀναμένειν τοῦ λυσιτελοῦντος διδάσκαλον· ἀλλὰ τὸ μὲν τοῖς τῶν ἐλπίδων ὀφθαλμοῖς προσεῖν, τὸ δὲ θεωρεῖν διὰ τῆς μνήμης, ἄλλο τε δὲ κατὰ τὸ ἐνέστωδες ἐν κύκλῳ περιαιρεῖν, πάντα δὲ κατὰ ταῦτόν ἐνεργεῖν ἀσυγχύτως πάσαις ταῖς τοιαύταις ἐνεργείαις τὸν νοῦν καταλλήλως ἐπιμερίζοντα.

numero aequant animi oculi, undique pariter et ex aequo certum et acutum cernentes, ut et ex longinquo prospiciant, nihilque fugiat ac lateat eos ex propinquo, nec experientiam utilitatis e: commodi magistrum expectent; sed aliud quidem oculis spei provideant, aliud vero per memoriam cernant, aliud item in praesentia undique circumque circa animadvertant, omnia vero simul et eodem tempore omnibus huiusmodi actionibus absque confusione convenienter et apte mens sese

C Τὸν τε σεμνὸν τῆς πενίας πλοῦτον θαυμάζειτο πάλιν ἐκεῖνος, εἰ τίς ἐστιν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ εἰδὼς τὸ τοιοῦτον ἐν ἐπαίῳ ποιεῖσθαι καὶ θαύματι. Τάχα δὲ εἰ καὶ μὴ πρότερον ἦν, ἀλλὰ νῦν διὰ σὲ καὶ πενίας ἀνθήσει πόθος, καὶ πρὸ τῶν πολυταλάντων τοῦ Κροίσου κλίνῃων, ἡ σὴ κλινόμενης μακαρισθήσεται. Τίνα γὰρ μακαριστὸν οὕτως ἀπέδειξε γῆ τε καὶ θάλασσα, ταῖς ἰδίαις ἐκαστέρα προσδοκίαις δεξιουμένη, ἢ ὡς τὸν σὸν βίον ἡ πρὸς τὴν οὐκίην παρουσίαν ἀποδιόσεις; Ὡς γὰρ οἱ τοῦ σιδήρου τὸν ἰὸν ἀποξέοντες, στυλῶν αὐτὸν καὶ ἀργυροειδῆ καταργάζονται, οὕτως σὺ φανερωτέρω γέγονεν ἢ τοῦ βίου ἀκτής, ἀεὶ δι' ἐπιμελείας τοῦ ἰοῦ τῶν χρημάτων καθαιρομένη. Καὶ ταῦτα παρῆσθαι τοῖς εἰπεῖν δυναμένοις, καὶ ὅτι καλῶς ἐπίστασαι ἐν τίσιν ἐστὶ τὸ λαθεῖν τοῦ καθαρεῖσθαι λήμματος ἐνδοξότερον. Ἄδς γὰρ μοι μετὰ παρῆρησίας εἰπεῖν, ὅτι οὐ πάντων ὑπερορᾷς τῶν λημμάτων, ἀλλ' ὧν οὕτω τις ἀφασθαι τῶν προλαβόντων δεδύνηται, μόνος περιεβράξω διπλῇ τῇ χειρὶ. Ἀντὶ γὰρ ἐσθῆτός τινος ἢ ἀνδραπέδων ἢ χρημάτων, αὐτὰς τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς λαβὼν ἔχεις, τῷ θεσαυρῷ τῆς ἀγάπης ἐναποθέμενος. Ταῦτα λογογράφοι καὶ σοφισταὶ διεξίψωσαν, οἷς κόσμος καλῶς τὰ τοιαῦτα γράφειν· ὁ δὲ γῆριος ἡμῶν λόγος, τοσοῦτον ἑαυτὸν ὑποκινεῖτω, ὅσον βλάβην ἐπεξελθεῖν τῷ προτεθέντι ἡμῖν παρὰ τῆς σῆς σοφίας προβλήματι, εἰ χρὴ γινώσκειν περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀναρπαζομένων, ἐφ' ὧν μικροῦ δεῖν ἢ γένησις τῷ θανάτῳ συνάπτεται· καὶ ὁ σοφὸς ἐν τοῖς ἔξω Πλάτων πολλὰς ἐκ προσώπου ἀναβεβωκεν, περὶ τῶν ἐκείθεν δικαστηρίων φιλοσοφῆσας, ἀφῆκεν ἀπόρρητα, ὥς κρείττονα ἔντα δηλαδὴ, ἢ ὥστε ὑπὸ λογισμὸν ἀνθρώπινον εἶδεν. Εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐξητασμένοις ἐστίν, ὥς λύειν τὰς τοῦ προβλήματος ἀμφιβολίας, δέξῃ δηλαδὴ τὸν εὐρεθέντα λόγον· εἰ δὲ μὴ, συγγνώμη πάντως τῷ γῆρῳ, μόνην τὴν προθυμίαν ἡμῶν εἰς τὸ παρασχεῖν εἰ σοὶ τῶν κεχαρισμένων

ἀποδεξάμενος. Καὶ γὰρ τὸν Σέρην ἐκείνον τὸν πᾶσαν τὴν ὕψ' ἡλίῳ μικροῦ δεῖν ἐν στρατόπεδον ποιησάμενον, καὶ πᾶσαν ἐαυτοῦ συγκινούντα τὴν οἰκουμένην, ὅτε κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐστράτευσε, μεθ' ἡδονῆς δέξασθαι φησιν ὁ λόγος πένητός τινος δῶρον. "Υἱὸν δὲ τὸ ἔτινον ἦν, καὶ τοῦτο οὐκ ἐν κεράμῳ φερόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ κοίλῳ τῆς τῶν χειρῶν παλάμης περιεχόμενον. Οὕτως οὖν καὶ σὺ κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι μεγαλοφυίαν μιμήσῃ πάντως ἐκείνον, ᾧ δῶρον ἐγένετο ἢ προαίρεσις, εἴπερ ἡμῶν βραχὺ τε καὶ ὑδατώδες εὐρεθεῖν τὸ δῶρον. Ὡς περ ἐπὶ τῶν οὐρανίων θαυμάτων ὁρᾷ μὲν ἐπίσης τὰ φαινόμενα κάλλη, καὶ πεπαιδευμένους, καὶ ἰδιώτης τύχη τις ὧν ὁ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπων διανοεῖται δὲ τὰ περὶ αὐτῶν οὐχ ὁμοίως, ὅτι ἀπὸ φιλοσοφίας ὁρμώμενος, καὶ ὁ μόναις ταῖς αἰσθήσεσι τὸ φαινόμενον ἐπιτρέπων. Οὗτος μὲν γὰρ ἢ ταῖς ἀκτίσιν ἤδεταί τοῦ ἡλίου, ἢ τὸ κάλλος τῶν ἀστρῶν θαύματος ἄξιον κρίνει, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ σεληνιαίου δρόμου ἐπὶ τοῦ μηνὸς παρετήρησεν.

si nostrum donum et exiguum et æqueum fuerit apparentes pulchritudines ex æquo quidem videt, cælum suspicit : sed aliter de illis cogitatis, qui a philosophia ad contemplationem earum venit, aliter item is qui solis sensibus id quod apparere permittit, vel pulchritudinem siderum miraculo dignam iudicat, vel

Ὁ δὲ διορατικὸς τὴν ψυχὴν, καὶ διὰ παιδείσεως πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν οὐρανίων κεκαθαρμένος, καταλιπὼν ταῦτα δι' ὧν εὐφραίνεται τῶν ἀλογωτέρων ἢ αἰσθησις, πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν βλέπει, καὶ ἐκ τῆς ἐγκυκλίου κινήσεως τὴν ἐκ τῶν ἐναντίων εὐαρμοσίαν ἐπισκοπεῖ, πῶς τῇ ἀπλανεῖ περιφορᾷ οἱ ἐντὸς κύκλοι πρὸς τὸ ἐμπάλιν ἀνελίσσονται· πῶς τὰ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενα τῶν ἀστρῶν πολυειδῶς σχηματίζεται ἐν προσεγγισμοῖς τε καὶ ἀποστάσεσι, καὶ ὑποδρομαῖς τε καὶ ἐκλείψεσι, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ πλάγια παραδρομαῖς, τὴν ἀδιάλειπτον ἐκείνην ἁρμονίαν ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐξεργαζόμενα, οἷς οὐδὲ τοῦ βραχυτάτου τῶν ἀστρῶν ἡ θέσις ἀθεώρητος περιόρεται, ἀλλὰ πάντα τὴν ἴσιν παρέχει φροντίδα τοῖς διὰ τῆς σοφίας ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν νοῦν μεταίσισαι. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ σὺ, ὦ τιμὰ μοι κεφαλῇ, τὴν ἐν τοῖς οὐσί τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν βλέπων, ἀφελὲς ἐκείνα περὶ ἃ τῶν πολλῶν ἀσχολός ἐστιν ἡ διάνοια (πλοῦτον λέγω καὶ τύφον, καὶ δόξης ἐπιθυμίαν κενῆς, ἅπερ ἀντικρυς ἀκτίνων δίκην περισσεύοντα τοὺς ἀλογωτέρους ἐκπλήττειν εἶωθεν), οὐδὲ τὰ δοκούντα μικρότερα τῶν ἐν τοῖς οὐσί θεωρουμένων ἀνεξέστατα καταλείψεις, ἀνερευνῶν τε καὶ διασχοπούμενος τὴν ἀνωμαλίαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· οὐ μόνον τὴν κατὰ πλοῦτον καὶ πένιαν θεωρουμένην, ἢ τὰς κατὰ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ γένη διαφορὰς (οἷδας γὰρ ἀν' οὐδενὸς εἶναι ταῦτα οἷς τὸ εἶναι οὐ καθ' ὑπόστασιν οἰκείαν ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῇ μεταίᾳ ὑπολήφει τῶν τοῖς μὴ οὖσιν ὡς ὕφεστώσι προσεχγνόντων· εἰ οὖν τις ἀφείλοιο τοῦ λαμπρυνόμενου τῇ δόξῃ τῶν εἰς αὐτὰ βλέπόντων τὴν μύσιν, οὐδὲν ὑπολειφθεῖσεται τῷ μεγαλοφρονούντι ἐπὶ τῇ διακένῳ φουσίᾳ, καὶ πᾶσα χρημάτων ἢ ὕλη παρ' αὐτῷ κατορυγμένη τύχη), ἀλλὰ σὺ διὰ φροντίδος ἐστὶ γινῶναι τὰ τε ἄλλα τῆς θείας οἰκονομίας πρὸς ὅ τι τῶν γινομένων ἕκαστον βλέπει, καὶ τίνος χάριν τῷ

A phico more discernisset, reliquit inexplicatas, ut quæ majores videlicet essent, quam quæ sub ratiocinationem et conjecturam humanam cadere possent. Si igitur aliquid quidem tale est in iis quæ perpendimus atque scrutati sumus, quod solvat propositæ questionis ambiguitates, amplecteris et approbabis; nimirum inventam rationem: sin minus, senectuti prorsus ignoscas, solamque animi nostri propensionem, qua tibi gratum facere cupimus, approbabis. Etenim Xerxem illum, qui universam propemodum quæ sub sole est terram una castra fecit, et omnem terrarum orbem secum movit, cum adversus Græcos expeditionem fecit, tenet fama pauperis cujusdam munus cum voluptate accepisse. Id autem donum aqua erat, B eaque non in fictili vase ferebatur, sed in cava manu palma continebatur: sic ergo tu quoque pro ea, qua præditus es animi magnitudine, prorsus illum imitaberis, cui pro munere voluntas fuit, inventum. Quemadmodum in cœlestibus miraculis sive eruditus, sive rudis et idiota fuerit, is qui in philosophia ad contemplationem earum venit, aliter enim vel ra diis solis delectatur, vel C vel numerum lunaris cursus in mense observat.

At is qui animo perspicax et per eruditionem ad contemplationem cœlestium purgatus et excultus est, omissis his quibus ratione minus utentium sensus delectatur, rerum universarum harmoniam, hoc est consentientem et quasi concinentem conspirationem, copulationem atque coagmentationem intuetur, et ex circulari atque in orbem redeunte motu eam quæ ex contrariis sit, aptitudinem et congruentiam contemplatur: quo pacto orbis interiores revolutione motuque contrario, atque inerrantium cœloque inherrentium et infixarum stellarum ambitus rotundus, retro versentur atque ferantur; quomodo sidera quæ in iis conspiciuntur, multiformiter figurentur, tum in appropinquationibus, accessibus, congressibusque, tum recessibus, digressibus, distantibus, elongationibusque, tum subjectionibus atque defectibus, et obliquis transcursibus indeficientem, indesinentem, stabilem, perpetuamque illam concordantiam et harmoniam semper æqualiter et eodem modo efficientia, a quibus ne minimi quidem sideris situs quem non contempletur prætermittitur, sed omnia parem curam præbent iis qui per sapientiam ad supera mentem traduxerunt: eodem modo tu quoque, o charum mihi caput, cum administrationem Dei in rebus universis consideras omissis illis circa quæ vulgi mens occupata est (de divitiis loquer, et deliciis, et vanæ gloriæ cupiditate, quæ res plane radiorum in modum quasi fulgure præstringentes eos qui ratione minus utuntur, obstupefacere, atque perculsos, attonitos et consternatos reddere solent), nec ea quidem, quæ minima videntur, ex iis quæ in rebus universis considerantur, inexcussa relinquis, considerans, dispiciens et scrutans inæqualitatem humanæ vitæ: non eam Juntarai, quæ circa

divitias et paupertatem consideratur, vel dignitatum et generum differentias (nosti enim hæc pro nihilo esse, quibus essentia non est secundum propriam subsistentiam, sed in vana opinione eorum qui rebus non entibus, quasi subsistentibus inhiant: nam si quis adimat ei qui gloriæ splendore inflatus est, opinionem et existimationem eorum qui has res intueri solent, nihil relinquetur ei qui magnos sibi ob res vanas spiritus sumit, et inepte inflatus est, etiamsi vel universa pecuniarum materia penes eum defossa sit). Sed tibi curæ est scire, cum reliqua divinæ administrationis, quo quidque spectet eorum quæ sunt, tum qua de causa alii quidem in longam senectutem vita prorogetur, alius vero hactenus vitæ particeps sit, quatenus per respirationem aerem hauriat, et protinus vitam finiat. Nam si nihil eorum quæ in mundo sunt, non a Deo est, sed omnia a divina voluntate pendent, ac sapientia providendique virtute præditum numen divinum est, prorsus etiam bis aliqua ratio subest, quæ sapientiæ Dei simul et ejus curæ, qua prospicitur ac providetur rebus universis, insignia ferat. Quod enim temere ac sine ratione sit, opus Dei non fuerit. De namque proprium est, quemadmodum inquit Scriptura, omnia cum sapientia facere. Quod igitur sapienter factum in illo? Prodiit homo per nativitatem in vitam; hausit aerem, a gemitu vitam inchoavit, lacrymas naturæ muneris vice impendit, primitias vitæ solvit et libamina fecit de fletu, priusquam alicujus rei in vita jucundæ particeps fuisset, priusquam sensibus vegetatus et firmatus esset: etiam nunc membrorum compage atque coagmentatione solutus, tener ac diffusus, inarticulatus, artubus nondum compositis atque formatis, et ut summam dicam, priusquam homo factus esset, siquidem hominis proprium donum rationis est; at hic rationis nondum capax erat, hic qui nihilo plus habebat quam is qui materno utero continetur, præterquam quod in aere fuit, in ea ætate cum sit per mortem solvitur, vel expositus, vel suffocatus, vel sponte per infirmitatem vivere desinens, quid de eo cogitare oportet? Quomodo item de iis qui hunc exitum vitæ habuerunt sentire? An illa quoque anima iudicem videbit, tribunali cum aliis sistetur, subibit actæ vitæ iudicium, accipiet pro merito retributionem et compensationem, vel igni purgata, juxta Evangelii verba, vel in toro benedictionis refrigerata atque refocillata?

EXPLICATIO.

Hinc plane manifestum est quod purgatorium ignem Pater hic tormenta cruciatusque dicit, quibus post mortem quisque eorum qui peccaverunt et ante mortem, non ut dignum et par erat, penitentiam egerunt in flamma afficiuntur, juxta parabolam Evangelicam de divite et Lazaro¹. Perspicuum est enim quod hujus hic parabola meminit dum dicit, vel igne purgata (hoc propter divitem), vel in toro benedictionis refrigerata, (hoc propter Lazarum). At illa juxta iudicii sententiam, et Adibunt hi quidem ad æternum supplicium, iusti vero ad vitam eternam: ², nondum ante iudicium locum habet in his

Sed haud scio quomodo hæc de hujusmodi anima cogitare oporteat. Nomen enim retributionis et remunerationis aliquid oportere prorsus ante præbitum esse significat; at ei qui omnino non vixit materia aliquid præbendi præcepta est. In quibus autem

A μὲν εἰς γῆρας μακρὸν παρατείνεται ἡ ζωὴ, ὁ δὲ τοσοῦτον μετέχει τοῦ ζῆν, ὅσον δι' ἀναπνοῆς τὸν ἀέρα σπᾶσαι, καὶ εὐθὺς καταλῆξαι τὸν βίον. Εἰ γὰρ οὐδὲν ἀθεοῖ τῶν ἐν κόσμῳ ἐστὶ, πάντα δὲ τῆς θείας ἐξήπται βουλῆσεως, σοφὸν δὲ καὶ προνοητικὸν τὸ θεῖον, πάντως τις ἔπεται καὶ τούτοις λόγος, τῆς σοφίας ἅμα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς προνοητικῆς ἐπιμελείας τὰ γνωρίσματα φέρων. Τὸ γὰρ εἰκὴ τε καὶ ἀλόγως γινόμενον, οὐκ ἂν ἔργον εἴη Θεοῦ. Θεοῦ γὰρ ἴδιον, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, τὸ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιεῖν. Τί οὖν τὸ σοφὸν ἐν ἐκείνῳ; Παρήλθε διὰ γεννήσεως εἰς τὸν βίον ὁ ἀνθρώπος, ἔσπασε τὸν ἀέρα, ἀπὸ οἰμωγῆς τὸ ζῆν ἤρξατο, ἔλκετοῦργησε τῇ φύσει τὸ δάκρυον, ἀκήρξατο τῇ βίῳ τῶν θρήνων, πρὶν τινος μετασχεῖν τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδυν, πρὶν τωκοῦσθαι τὴν αἴσθησιν, εἰτε λελυμένος ταῖς τῶν μελῶν ἁρμονίαις, ἀπαλὸς τε καὶ διακεχυμένος, καὶ ἀδιάρθρωτος, καὶ τὸ ὅλον εἰπεῖν, πρὶν γενέσθαι ἄνθρωπος (εἰπερ ἀνθρώπου ἴδιον ἡ λογικὴ χάρις ἐστίν· ὁ δὲ οὕτω ἐν αὐτῷ τὸν λόγον ἐχώρησεν), οὗτος ὁ μηδὲν πλέον ἔχων, τοῦ ἐν τῇ μητρὶ αὐτῇ συνεχόμενου, πλὴν τὸ ἐν ἀέρι γενέσθαι, ἐν τούτῳ τῆς ἡλικίας ὢν, διὰ θανάτου λύεται, ἢ ἐκτεθεῖς, ἢ καταπνιγείς, ἢ κατὰ τὰ αὐτόματα δι' ἀρρωστίας τοῦ ζῆν παύσμενος, ¹ ἢ χρὴ περὶ αὐτοῦ ἐννοεῖν; Πῶς περὶ τῶν οὕτω τετελευτηκότων ἔχειν; Ὅφεται ἄρα κάκεινῃ ἡ ψυχὴ τὸν κριτὴν, παραστήσεται μετὰ τῶν ἄλλων τῷ βήματι, ὑφίξει τῶν βεβιωμένων τὴν κρίσιν, λήφεται τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν, ἢ πυρὶ καθαιρουμένη κατὰ τὰς τοῦ Εὐαγγελίου φωνᾶς, ἢ τῇ δόξῳ τῆς εὐλογίας ἐναποφύχουσα;

C νὰς, ἢ τῇ δόξῳ τῆς εὐλογίας ἐναποφύχουσα;

Ἐντεῦθεν δὴλον τρανὶς, οὗ καθάρσιον πῦρ ὁ Πατὴρ, τὰς μετὰ τὴν τελευτὴν ἐκάστου τῶν ἡμαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἀέλιως πρὸ τελευτῆς, ἐν φλογὶ βασάνους φησὶ· κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παραβολὴν, περὶ τοῦ πλουτοῦ, καὶ τοῦ Λαζάρου. Δῆλον γὰρ οὗ ταῦτα ὡς μέμνηται τῆς παραβολῆς τῷ εἰπεῖν, ἢ πυρὶ καθαιρουμένη (τοῦτο διὰ τὸν πλοῦσιον), ἢ τῇ δόξῳ τῆς εὐλογίας ἐναποφύχουσα (τοῦτο διὰ τὸν Λαζάρου). Ἡ δὲ ἀπόφασις τοῦ δικαίου κριτοῦ, εἰ ἄσπεύουσιν οὗτοι μὲν εἰς αἰώνιον κόλασιν, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὕτω πρὸς τῆς κρίσεως χάραν ἔχει ἐν ταῦτοις.

Ἄλλ' οὐκ οἶδα πῶς χρὴ ταῦτα περὶ τῆς τοιαύτης ἐννοήσαι ψυχῆς. Τὸ γὰρ τῆς ἀντιδόσεως ὄνομα, τὸ χρῆναι τι πάντως προπαρασχεθῆναι σημαίνει, τοῦ δὲ μὴ βεβιωκότος ὅλως, ἢ ὅλη τοῦ τι παρασχεῖν παραψηρηται. Ἐφ' ὧν δὲ δύοις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀντίδοσις κυρίως

¹ Luc. xvi, 19 sqq. ² Matth. xxv, 46.

ὀνομασθήσεται. Μὴ οὖτος δὲ τῆς ἀντιθέσεως, οὐτε ἀγαθὸν ἐστὶν οὐτε κακὸν τὸ κατ' ἐλπίδα προκείμενον. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο, τῶν καθ' ἑκάτερον νοουμένων τὴν ἀμοιβὴν ἐπαγγέλλεται· τὸ δὲ μήτε ἐν ἀγαθῷ μήτε ἐν κακῷ εὐρισκόμενον, ἐν οὐδενὶ πάντως ἐστίν· ἄμεσος γὰρ ἡ τῆς τοιαύτης ἀντιθέσεως ἐναντιότης, ἡ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, λέγω, ὡς οὐχέτερον ἐσται, τῷ μὴ θατέρου κατάρξαντι. Τὸ οὖν ἐν μηδενὶ ὃν οὐδὲν εἶναι τις εἰποι ὅλως. Εἰ δὲ τις τὸ τοιοῦτον καὶ εἶναι λέγοι, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι, διδόντος, οὐκ ἀποδιδόντος τοῦ Θεοῦ τὰ ἀγαθὰ τοῖς τοιοῦτοις, ποῖαν λέγει τῆς ἀποκληρώσεως ταύτης αἰτίαν; Ποῦ τὸ δίκαιον συναποδείξει τῷ λόγῳ; Πῶς δὲ ταῖς εὐαγγελικαῖς φωναῖς σύμφωνον δεῖξει τὸ νόημα; Ἐκεῖ συναλλαγματικὴν τινα τῆς βασιλείας τὴν ἐμπορίαν τοῖς ἀξιουμένοις προσγίνεσθαι λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ καὶ τὸ, φησὶ, πεποιήκατε, τὴν βασιλείαν ἀντιλαβεῖν ἔστε δίκαιοι. Ἐνταῦθα δὲ μηδεμιᾶς, μήτε πράξεως, μήτε προαιρέσεως ὑποούσης, τίνα καιρὸν ἔχει καὶ τοῦτοις παρὰ τοῦ Θεοῦ γίνεσθαι λέγειν τὸ ἐξ ἀμοιβῆς ἐλπιζόμενον; εἰ δὲ τις ἀβασανίστως τὸν τοιοῦτον δέξεται λόγον, ὥς πάντως ἐν ἀγαθοῖς ἐσομένου τοῦ παρελθόντος οὕτως ἐπὶ τὸν βίον, ἐκ τοῦτου μακαριστότερον ἀναφανήσεται τῆς ζωῆς τὸ μὴ μετέχειν ζωῆς, εἴπερ ἐκεῖνον μὴ ἀναμφισβόλος ἡ τῶν ἀγαθῶν μετουσία, καὶ βαρβάρων τύχη γονέων, καὶ μὴ νουνομιμένῳ κυθητὴ γάμῳ· τῷ δὲ βεβιωκότῳ τὸν χωρητόν τε καὶ νόμιμον τῇ φύσει χρόνον, πάντως ἡ πλεόν ἢ ελασσον ὁ τῆς κακίας μολυσμὸς τῇ ζωῇ καταμίγνυται· ἢ, εἰ μέλλοι παντελῶς τῆς πρὸς τὸ κακὸν κοινωνίας ἐκτὸς εἶναι, πολλῶν αὐτῷ δεῖ[ν] ἰερῶτων πρὸς αὐτὸ τοῦτο καὶ πόνων. Οὐ γὰρ ἀκμητε κατορθοῦται τοῖς μετιούσιν ἀρετῇ[ν], οὐδὲ ἀπὸνός ἐστι τοῖς ἀνθρώποις ἡ τῶν καθ' ἡδονὴν ἁλλοτρίωσις, ὅσα ἐνὶ τῶν ἀνιερῶν ἐξ ἀμφοτέρων συνενεχθῆναι δεῖν πάντως τὸν μετασχόντα τοῦ χρονιωτέρου βίου, ἢ νῦν τῷ ἐπιπόνῳ τῆς ἀρετῆς ἐναθλοῦντα, ἢ τότε διὰ τὴν ἐν κακίᾳ ζωὴν τῇ ἀντιθέσει τῶν ἀλγεινῶν ὀδυνώμενον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνρίων τοιοῦτόν ἐστιν οὐδὲν· ἀλλ' εὐθέως ἡ ἀγαθὴ λῆξις; τοὺς ἐν ἀωρίᾳ μεταστάντας ἐκδέχεται, εἴπερ ἀληθεύει τῶν οὕτως ὑπεληφθέντων ὁ λόγος. Οὐκοῦν ἐκ τοῦ ἀκολούθου καὶ τοῦ λόγου προτιμωτέρα δειχθήσεται ἡ ἀλογία, καὶ ἡ ἀρετὴ οὐδενὸς ἀξία διὰ τούτων ἀναφανήσεται. Εἰ γὰρ μηδεμίᾳ γέγονε ζημία πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν τῷ μὴ μετασχόντι τῆς ἀρετῆς, μάταιον ἂν εἴη τὸ περὶ ταύτην ποιεῖν καὶ ἀνόνητον, τῆς ἀλόγου καταστάσεως ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ κρίσει προτεραιούσης.

in præmaturis autem nihil est ejusmodi. Sed protinus eos, qui immatura ætate ex hac vita translati sunt, si modo vera eorum qui ita auspicantur et credunt, opinio est, bona sors atque conditio excipit. Ergo ex consequenti rationis carentia etiam ipsa ratione esse præstantior et optabilior ostenditur, et virtus nullius pretii per hæc apparebit. Nam si nullum damnum ac detrimentum, quantum ad usum et participationem bonorum attinet, accidit ei qui particeps virtutis non fuit, vanum et inutile ejus studium fuerit, cum status et ordo rationis expers priores partes in judicio Dei optineat.

Ταῦτα οὖ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα διανοούμενος, ἐξετάσαι τὸν περὶ τοῦτου λόγον διεκλεύσω, ὥς ἂν ἡμῖν διὰ τῆς ἀκολούθου ζητήσεως ἐπὶ τινας βεβαίον νοήματος ἡ περὶ αὐτοῦ ἰδρυμένη διάνοια. Ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ δυσθεώρητον τοῦ προτεθέντος ἡμῖν σχήματος βλέπων, ἀρμόζειν μὲν οἶμαι καὶ τὴν τοῦ Ἀπο-

A datio non est, nec compensatio quidem et retributio proprie nominabitur. Ubi autem retributio non est, neque bonum neque malum, quod vel speretur, vel metuatur, propositum est. Id enim nomen eorum, quæ in alterutram partem intelliguntur, compensationem et retributionem promittit; quod autem neque in bono neque in malo invenitur, in nulla re prorsus est; sine medio est enim ejusmodi oppositionis contrarietas, boni et mali inquam, quorum neutrum continget ei qui non alterius exemplum et specimen præbuerit. Quod igitur in nulla re est, ne esse quidem prorsus aliquis dixerit. Quod si quis tale et esse et in bonis esse dicat, Deo bona talibus dante, non reddeute, quam hujus attributionis causam asseret? ubi justitiam in hac attributione simul inesse oratione demonstrabit? Quomodo autem hanc opinionem cum Evangelicis vocibus concordantem ostendet? Illic quidem tanquam ex negotio contracto regnum eos qui digni habentur consecuturos esse dicit. Quoniam enim hoc et hoc, inquit, fecistis, æquum est, ut regnum loco remunerationis accipiat. Hic vero cum nullum neque factum neque voluntas subsit, qua ratione et occasione quis dicet etiam his a Deo contingere id quod ex retributione et compensatione operatur? Quod si quis sine ulla excussione et examinatione hujusmodi opinionem amplectetur, quasi prorsus in bonis futurus sit is qui hoc modo prodierit in vitam, ex hac opinione meliore conditione beatiorque esse videbitur qui vitæ particeps omnino non est, quam qui vivit, si quidem ille procul dubio bonorum particeps erit, etiam si Barbaros parentes habeat et iustis legitimisque nuptiis conceptus non sit; illius autem vitæ, qui id quod natura capit atque consuevit, vivendo tempus exegerit, prorsus vel major vel minor coinquinatio vitiositatis admiscetur; aut si penitus a communione mali vacuus erit, multis ei ad hoc ipsum sudoribus et laboribus opus erit. Non enim absque negotio qui virtuti student eam assequuntur; neque absque labore hominibus contingit, ut a malis voluptatibus alieni sint, adeo ut prorsus oporteat eum qui diutius in vita saturus sit, altero ex duobus molestis implicatum consticiari, vel nunc in laborioso exercitio virtutis decertantem, vel tunc propter vitam per malitiam et nequitiam transactam, in retributione tristem et

C acerbarum rerum cruciatum et dolores tolerantem: datio non est, nec compensatio quidem et retributio proprie nominabitur. Ubi autem retributio non est, neque bonum neque malum, quod vel speretur, vel metuatur, propositum est. Id enim nomen eorum, quæ in alterutram partem intelliguntur, compensationem et retributionem promittit; quod autem neque in bono neque in malo invenitur, in nulla re prorsus est; sine medio est enim ejusmodi oppositionis contrarietas, boni et mali inquam, quorum neutrum continget ei qui non alterius exemplum et specimen præbuerit. Quod igitur in nulla re est, ne esse quidem prorsus aliquis dixerit. Quod si quis tale et esse et in bonis esse dicat, Deo bona talibus dante, non reddeute, quam hujus attributionis causam asseret? ubi justitiam in hac attributione simul inesse oratione demonstrabit? Quomodo autem hanc opinionem cum Evangelicis vocibus concordantem ostendet? Illic quidem tanquam ex negotio contracto regnum eos qui digni habentur consecuturos esse dicit. Quoniam enim hoc et hoc, inquit, fecistis, æquum est, ut regnum loco remunerationis accipiat. Hic vero cum nullum neque factum neque voluntas subsit, qua ratione et occasione quis dicet etiam his a Deo contingere id quod ex retributione et compensatione operatur? Quod si quis sine ulla excussione et examinatione hujusmodi opinionem amplectetur, quasi prorsus in bonis futurus sit is qui hoc modo prodierit in vitam, ex hac opinione meliore conditione beatiorque esse videbitur qui vitæ particeps omnino non est, quam qui vivit, si quidem ille procul dubio bonorum particeps erit, etiam si Barbaros parentes habeat et iustis legitimisque nuptiis conceptus non sit; illius autem vitæ, qui id quod natura capit atque consuevit, vivendo tempus exegerit, prorsus vel major vel minor coinquinatio vitiositatis admiscetur; aut si penitus a communione mali vacuus erit, multis ei ad hoc ipsum sudoribus et laboribus opus erit. Non enim absque negotio qui virtuti student eam assequuntur; neque absque labore hominibus contingit, ut a malis voluptatibus alieni sint, adeo ut prorsus oporteat eum qui diutius in vita saturus sit, altero ex duobus molestis implicatum consticiari, vel nunc in laborioso exercitio virtutis decertantem, vel tunc propter vitam per malitiam et nequitiam transactam, in retributione tristem et

considerandum et contemplandum proposita quaestio est, convenire quidem opinor etiam praesenti commentationi apostolicam vocem, qua ille usus est in arduis et mentis cogitationi inaccessis et incomprehensibilibus quaestionibus. « O altitudo, » inquiens, « divitiarum et sapientiae et cognitionis Dei ! Quam inscrutabilia iudicia ejus, et investigabiles viae ejus ! Quis enim cognovit mentem Domini ? » Sed quoniam rursus Apostolus ait ⁴, proprium spiritualis esse omnia scrutari, indagare, exquirere et examinare, atque commendat eos qui a divina gratia in omni ratione omnique cognitione ditati sunt, recte me facturum esse censeo, si, quoad ejus fieri poterit, inquisitionem et investigationem non negligam, neque quod in his quaeritur, ita despiciam atque contemnam, ut id absque scrutatione atque contemplatione praetermittam; ne ad similitudinem argumenti propositae quaestionis, oratio quoque de ea re imperfecta evanescat, vel etiam ante tempus veluti infans aliquis modo natus, priusquam in lucem prodeat et augeat, tanquam morte quadam, in quaestione veritatis deficientium ignavia atque socordia intreat atque corrumpat. Haud igitur incommodum existimo, non statim a fonte et initio more oratorum in judiciis decertantium cum oppositionibus implicari atque configere, sed quodam orationi imposito ordine, per consequentiam propositae quaestionis producere commentationem. Quisnam igitur est ille ordo? Nosse primum unde natura humana, et cujus rei gratia procreata sit. Si enim haec nos non suggerint, nec a proposita quidem nobis commentatione aberraverimus. Jam vero supervacuum fuerit oratione probare, quod quidquid secundum Deum in rerum natura, tum mente percipitur, tum videtur, ex ipso Deo essentiam habeat: cum nemo, opinor, eorum qui utique rerum veritatem contemplati fuerint, hujusmodi opinionem oppugnaturus sit. Constat enim inter omnes ex una causa pendere res universas, nullamque rem ipsam ex sese essentiam habere, neque sui ipsius principium et causam esse, sed unam quidem esse naturam non creatam et sempiternam, quae semper similiter et eodem modo sese habeat, omni intervallari intellectu superior, incrementi diminutionisque experta, quae ultra omnem terminum esse conspiciatur et intelligatur: cujus opus sit et tempus et locus et his consequentia omnia, ac si quid ante haec cogitatio comprehendit, tum sola mente comprehensibile, tum supramundanum. Unum autem ex his quae facta sunt, naturam quoque humanam esse dicimus, oratione quadam divinae doctrinae duce ad hoc utentes: quae ait, omnibus a Deo ad generationem productis, hominem quoque super terram creatum esse, cujus natura ex diversi generis rebus temperata sit, divina intellectualique natura ad eam quae ejusque elementi ei contributa est, por-

A στολου φωνήν τῇ παρόντι λόγῳ, ἣν ἐπὶ τῶν ἀνεφίκτων ἐκείνος πεποιήται λέγων· « Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ! Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! Τίς γάρ ἐγνω νοῦν Κυρίου ; » Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ Ἀπόστολος ἴδιον τοῦ πνευματικοῦ φησι τὸ ἀνακρίνειν τὰ πάντα, καὶ ἀποδέχεται τοὺς παρὰ τῆς θείας χάριτος πλουτισθέντας ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει· καλῶς ἔχειν φημὶ μὴ κατολιγωρῆσαι τῆς δυνατῆς ἐξετάσεως, μηδὲ περιδεῖν τὸ ζητούμενον ἐν τούτοις ἀνερεύνητόν τε καὶ ἀθεώρητον, ὥς ἂν μὴ καθ' ὁμοιότητά τῆς τοῦ προβλήματος ὑποθέσεως, καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἀτελής ἀφανισθεῖ, ἥ καὶ ἄωρος, καθάπερ τι νήπιον τῶν ἀρτιτόκων πρὶν εἰς φῶς προελθεῖν καὶ ἀδρυνθῆναι, οἷόν τινα θανάτῳ τῇ βουλή τῶν πρὸς τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἀπονούτων διαφθειρόμενος. Φημὶ τοίνυν καλῶς ἔχειν μὴ ῥητορικῶς τε καὶ ἀγωνιστικῶς εὐθύς κατὰ στόμα πρὸς ἀντιθέσεις συμπλέκεσθαι, ἀλλὰ τινα τάξιν ἐπιθέντας τῷ λόγῳ, δι' ἀκολουθοῦ προάγειν τὴν περὶ τοῦ προβλήματος θεωρίαν. Τίς οὖν ἡ τάξις; Τὸ γινῶναι πρῶτον ὅθεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ ὅτου χάριν ἔλαβεν εἰς γένεσιν. Εἰ γάρ τούτων μὴ διαμαρτοίμεν, οὐδὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν θεωρίας ἡμαρτηκότες ἐσόμεθα. Τὸ μὲν οὖν ἐκ Θεοῦ πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶ μετ' αὐτὸν ἐν τοῖς οὖσιν ἐν τῇ φύσει νοούμενον τε καὶ ὁρώμενον τὸ εἶναι ἔχειν, περιττόν ἂν εἴη λόγῳ κατασκευάζεσθαι, οὐδενὸς, οἶμαι, τῶν ὁπωσοῦν ἐπεσκευαμένων τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐνισταμένου. Ὁμολογεῖται γάρ παρὰ τῶν ὄντων, μιᾶς αἰτίας ἐξῆφθαι τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχειν, οὐδὲ ἑαυτοῦ εἶναι ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἀλλὰ μίαν μὲν φύσιν εἶναι ἀκτίστον καὶ ἀίδιον, αἰετὰ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσαν, παντὸς διαστηματικοῦ νοήματος ὑπερκειμένην, ἀναυχῇ τινα καὶ ἀμείωτον, καὶ παντὸς ὅρου ἐπέκεινα θεωρουμένην· ἥς ἔργον, καὶ χρόνος, καὶ τόπος, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις πάντα, καὶ εἴ τι πρὸ τούτων καταλαμβάνει ἡ ἐννοία νοητὸν τε καὶ ὑπερκόσμιον. Ἐν δὲ τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι φάμεν, λόγῳ τινὶ τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας ὁδηγῷ πρὸς τοῦτο συγχρώμενοι· ὅς φησι πάντων παρὰ τοῦ Θεοῦ παραχθέντων εἰς γένεσιν, καὶ τὸν ἀνθρώπον ἐπὶ τῆς γῆς ἀναδειχθῆναι, ἐξ ἑτερογενῶν συγκεκραμένον τὴν φύσιν, τῆς θείας τε καὶ νοερᾶς οὐσίας, πρὸς τὴν ἐκάστου τῶν στοιχείων αὐτῷ συνερανισθεῖσαν μοῖραν καταμιχθείσης· γενέσθαι δὲ τοῦτον παρὰ τοῦ πεποιηκότος, ἐφ' ὅτε εἶναι τῆς θείας τε καὶ ὑπερκειμένης δυνάμεως ἐμψυχόν τι ὁμολοῖμα. Βέλτιον δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν παραθέσθαι τὴν λέξιν ἔχουσαν οὕτως· « Καὶ ἐποίησα, » φησὶν, « ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. » Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τοῦ ζώου τούτου κατασκευῆς, τῶν πρὸ ἡμῶν τινες ταύτην ἀποδεδύκασιν, ὅτι διχῇ διηρημένης τῆς κτίσεως πάσης, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὸ ὁρατὸν τε καὶ ἀόρατον· σημαίνεται διὰ μὲν τοῦ ἀοράτου, τὸ νοητὸν καὶ ἀσώμ-

⁴ Rom. xi, 33. ⁵ I Cor. ii, 10.

τον διὰ δὲ τοῦ ὁρατοῦ, τὸ αἰσθητὸν τε καὶ σωματώδες. A tionem admista : hunc autem idcirco factum esse a Creatore, ut esset divinæ atque superæ virtutis animatum quoddam simulacrum. Commodius autem *fecit etiam ipsam in medium asserre dictionem, quæ talis est : « Et fecit, » inquit, « Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum ».* Porro causam creationis hujus animalis, quidam eorum qui ante nos fuerunt, hanc reddiderunt, quod cum bifariam divisa sit omnis creatura, quemadmodum inquit Apostolus, in visibile scilicet et invisibile : per invisibile quidem, id quod mente percipi potest, et incorporeum ; per visibile autem sensibile et corporeum significatur.

Εἰς δύο τοίνυν ταῦτα διηρημένον πάντων τῶν ὄντων, εἰς τε τὸ αἰσθητὸν, λέγω, καὶ εἰς τὸ κατ' ἐνοίαν θεωρούμενον : καὶ τῆς μὲν ἀγγελικῆς τε καὶ ἀσωμάτου φύσεως, ἥτις τῶν ἀοράτων, ἐν τοῖς ὑπερκοσμοῖς τε καὶ ὑπερουρανίοις διατιωμένης, διὰ τὸ καταλλήλον εἶναι τῇ φύσει τὸ ἐνδιαίτημα (ἥ τε γὰρ νοερά φύσις λεπτή τις καὶ καθαρὰ καὶ ἀδαρῆς καὶ εὐκίνητος, τὸ τε οὐράνιον σῶμα λεπτὸν τε καὶ κούφον καὶ ἀεὶ κίνητον) : τῆς δὲ γῆς, ὃ δὲ τῶν αἰσθητῶν ἐστὶν ἔσχατον, οἰκείως τε καὶ καταλλήλως πρὸς τὴν τῶν νοητῶν ἐν αὐτῇ διαγωγὴν οὐκ ἐχούσης : (τίς γὰρ ἂν γένοιτο τοῦ ἀνωφεροῦς τε καὶ κούφου πρὸς τὸ βαρὺ τε καὶ ἐμβριθὲς κοινωνία ;) ὥς ἂν μὴ τελείως ἀμοιρὸς τε καὶ ἀπύκνητος ἡ γῆ τῆς νοεράς τε καὶ ἀσωμάτου διαγωγῆς εἴη, τοῦτου χάριν προμηθεὶς κρείττονι τὴν ἀνθρωπίνην συστήναι γένεσιν, τῇ νοερᾷ τε καὶ θεῇ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ τῆς γῆνης μοίρας περιπλασθείσης, ὥς ἂν τῇ πρὸς τὸ ἐμβριθὲς τε καὶ σωματώδες συμφύτῃ καταλλήλως ἡ ψυχὴ τῷ στοιχείῳ τῆς γῆς ἐμιοιτοῦοι, ἐχούσης τι πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον. Σκοπὸς δὲ τῶν γινομένων ἐστὶ, τὸ ἐν πάτῃ τῇ κτίσει διὰ τῆς νοεράς φύσεως τὴν τοῦ παντὸς ὑπερκειμένην δοξάζεσθαι δύναμιν, τῶν τε ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγυνόντων διὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας (λέγω δὲ διὰ τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν) ἀλλήλοις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν συναπτομένων. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐνέργεια οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ ζωὴ τῇ νοερᾷ φύσει ἐοικυῖα : τε καὶ κατάλληλος. Ὡς περ γὰρ τὰ σώματα γήινα ὄντα, ταῖς γήιναις διακρατεῖται τροφαῖς, καὶ τι σωματώδες ζωῆς εἶδος ἐν τούτοις καταλαμβάνομεν, ὁμοίως ἐν ἀλόγοις τε καὶ λογικοῖς ἐνεργούμενον : οὕτως εἶναι τινα χρὴ καὶ νοητὴν ζωὴν ὑποτίθεσθαι, δι' ἧς ἐν τῷ ὄντι συντηρεῖται ἡ φύσις. Εἰ δὲ ἡ τῆς σαρκὸς τροφή, ἐπὶ βρώτός τις οὐσα καὶ ἀποβρέουσα, δι' αὐτῆς παρ' οὐδοῦ δύναμιν τινα ζωτικὴν ἐναποτίθεται οἷς ἂν γένηται : πόσω μᾶλλον ἡ μετουσία τοῦ ὄντως ὄντος, τοῦ ἀεὶ μένοντος καὶ πάντοτε ὡσαύτως ἔχοντος, ἐν τῷ εἶναι φυλάσσει τὸν μετασχόντα ! Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ οἰκεία τε καὶ κατάλληλος τῇ νοερᾷ φύσει ζωὴ, τὸ τοῦ Θεοῦ μετέχειν, οὐκ ἂν διὰ τῶν ἐναντίων γένοιτο ἡ μετουσία, εἰ μὴ τρόπον τινὰ συγγενὲς εἴη τῷ ὀρεγμένῳ τὸ μετεχόμενον. Ὡς γὰρ ὀφθαλμῷ γίνεταί τῆς αὐτῆς ἡ ἀπόλαυσις τῷ ψυχικῇ αὐγῇ ἐν αὐτῷ πρὸς τὴν τοῦ ὁμογενοῦς ἀντιλήψιν ἔχειν, καὶ οὕτε δάκτυλος, οὕτε ἄλλο τι τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐνεργεῖ τὴν ὄρασιν, διὰ τὸ μηδεμίαν ἐκ φύσεως αὐγὴν ἐν ἄλλῳ τινὲ τῶν μελῶν κατεσκευάσθαι : οὕτως ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μετουσίας εἶναι τι συγγενὲς πρὸς τὸ μετεχόμενον ἐν τῇ φύσει τοῦ.

Cum igitur in hæc duo divisa sint omnia quæ sunt, in sensibile, inquam, et in id quod per mentis agitationem et cogitationem consideratur et intelligitur, atque angelica quidem et incorporea natura, quæ ex invisibilibus est, in supramundanis et supercelestibus partibus domicilium habeat, propterea quod ea sedes illi naturæ conveniens et accommodata sit (nam sicut natura intellectualis tenuis quædam, pura, ponderis expers et agilis est, ita corpus quoque cæleste, tenue, leve et semper mobile est) : terra autem, quæ extremum nimirum ex sensibilibus est, cum ad hoc apta atque accommodata non sit, ut in ea degant ea quæ sola mente comprehenduntur : (quam enim communionem habeat id quod leve est ac sursum fertur, cum eo quod grave ac ponderosum est?) ne terra penitus expers ac vacua esset ab intellectuali et incorporea conversatione, idcirco providentia meliori, cum intellectuali divinæque animæ naturæ terrena portio circumdata et obducta esset, adiunt humanam conflantem esse naturam, ut per eam qua cum pondere corporis coaluit conjunctionem, apte atque accommodate viveret anima in elemento terræ, quæ nonnihil cognationis et affinitatis habet cum natura carnis. Hæc autem omnia huc spectant, ut nimirum in omni creatura per intellectualem naturam glorificaretur et celebraretur ea virtus et potestas quæ supra præsidet rebus universis, tum cælestibus, tum terrestribus, per eandem efficientiam (dico autem per hoc, ut ad Deum respiciant) ad eandem intentionem inter sese conjunctis. Porro efficientia respiciendi ad Deum, nihil est aliud quam vita intellectuali naturæ conveniens et accommodata. Quemadmodum enim terrena corpora terrenis conservantur cibis, ac corpoream quamdam in his vitæ speciem deprehendimus, quæ in brutis pariter et ratione præditis exercetur : ita ponere oportet esse quamdam etiam mentis intellectu comprehensibilem et invisibilem vitam, per quam in sua essentia natura conservatur. Quod si carnis alimentum affluere ac defluere solitum, per transitum ipsum vim quamdam vitalem subministrat quibus ingestum fuerit, quanto magis participatio ejus qui revera est, qui semper manet atque eodem modo semper se habet, in sua essentia conservat eum qui particeps ejus fuerit ! Si igitur hæc propria conveniensque intellectuali naturæ vita est, si Dei particeps sit, nequaquam per contraria participatio contigerit, nisi aliquo modo id cujus

* Gen. 1, 27.

participatio est cognatum fuerit ei quod appetit et particeps esse cupit. Ut enim oculo usus atque fruitio splendoris contingit ex eo quod naturalem in sese splendorem habet ad apprehensionem ac perceptionem ejus quod ejusdem generis est; ac neque digitus, neque aliud ullum corporis membrum visum exercet, propterea quod nullus in alio quopiam membrorum a natura inditus sit splendor: ita plane necesse est etiam in participatione Dei quiddam cum eo cuius fruitio atque participatio est cognatum esse in natura fruentis. Idcirco Scriptura dicit, secundum imaginem Dei hominem esse factum, ut per id quod simile est, simile, opinor, videret. Deum autem videre, vita animæ est, quemadmodum in præcedentibus dictum est. Quoniam autem ejus, quod vere bonum est, ignorantia, veluti nebula quædam perspectivæ animæ facultati teaebras offudit; nebula vero densata nubes facta est, adeo ut per profunditatem ignorantiae radius veritatis penetrare non possit, necessario una cum privatione lucis etiam vita ipsius deficit. Dictum est enim veram animæ vitam per boni participationem exerceri, ignorantia vero Dei contemplationi atque cognitioni officiente vita excidisse animam quæ Dei particeps non sit.

Porro nemo nobis necessitatem imponat originem ignorantiae exponendi, unde hæc inquires, et a quo; sed ex ipsa significatione nominis intelligat quod scientia atque ignorantia indicent animam aliquo modo sese ad aliquid habere. Nihil autem eorum quæ ad aliquid et intelliguntur et dicuntur, substantiam exprimit atque demonstrat. Alia enim est ejus quod ad aliquid dicitur, et alia substantiæ ratio. Si igitur scientia substantia non est, sed mentis circa aliquam rem actio, multo magis certum atque extra controversiam est ignorantiam longe abesse ab eo ut substantia sit. Quod autem secundum substantiam non est, nec omnino quidem est. Absurdum igitur et vanum fuerit de eo quod non est, unde sit, curiose inquirere. Quoniam igitur vitam quidem animæ Dei participationem esse sermo dicit, eaque participatio in eo versatur, ut quantum ei licet et capit, scientia prædita sit; ignorantia autem non alicujus substantia, sed ejus quæ per scientiam fit, actionis interitus atque peremptio est; ac necessario consequitur, ut ubi participatio Dei non exercetur, privatio et alienatio vitæ sit (id autem malorum fuerit extremum): consequenter omnis boni factor curationem mali in nobis operatur. Bona enim res curatio est; at modum curationis prorsus ignorat, qui non respicit ad mysterium Evangelicum. Cum igitur malum esse demonstratum sit, si a Deo, qui est vita, alienati simus, curatio ejuscemodi infirmitatis erat, Deo rursus conjungi atque conciliari, et in vita versari. Cum ergo hæc vita per spem humanæ naturæ proposita sit, non proprie dici potest remunerationem eorum qui bene vixerunt, participationem et usum vitæ fore, et supplicium vice versa. Sed quod dicitur simile est ei quam de oculis in medium afferimus similitudini. Neque enim ei qui oculos purgatos habet, præmium quoddam et honorarium esse dicimus eorum quæ cerni possunt animadversionem: aut oculis laboranti con-

A ἀπολαύοντος. Διὰ τοῦτο φησὶν ἡ Γραφή, κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον· ὡς ἂν, οἶμαι, τῷ ὁμοίῳ βλέπειν τὸ ὅμοιον. Τὸ δὲ βλέπειν τὸν Θεόν, ἐστὶν ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐν τοῖς φθόσασιν εἴρηται. Ἐπεὶ δὲ πῶς ἡ τοῦ ἀληθοῦς ἀγαθοῦ ἄγνοια καθάπερ τις ὁμίχλη τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ἐπεσκότῃσεν, παχυνθεῖσα δὲ ἡ ὁμίχλη νέφος ἐγένετο, ὥστε διὰ τοῦ βάθους τῆς ἀγνοίας, τὴν ἀκτῖνα τῆς ἀληθείας μὴ διαδύεσθαι· ἀναγκαιῶς τῷ χωρισμῷ τοῦ φωτός καὶ ἡ ζωὴ αὐτῆς συνεξέλιπεν. Εἴρηται γὰρ τὴν ἀληθῆ ζωὴν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ μετουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ ἐνεργεῖσθαι, τῆς δὲ ἀγνοίας πρὸς τὴν θείαν κατανόησιν ἐμποδιζούσης ἐκπεσεῖν τῆς ζωῆς τὴν ψυχὴν τὴν τοῦ Θεοῦ μὴ μετέχουσαν.

vero Dei contemplationi atque cognitioni officiente vita excidisse animam quæ Dei particeps non sit.

B Μηδεὶς δὲ γενεαλογεῖν ἡμᾶς ἀναγκάζτω τὴν ἀγνοίαν, πῶθεν αὕτη λέγων καὶ ἀπὸ τίνος· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς νοεῖται τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας, ὅτι ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἀγνοία τῶν πρὸς τί πῶς ἔχειν τὴν ψυχὴν ἐνδείκνυται. Οὐδὲν δὲ τῶν πρὸς τι νοουμένων τε καὶ λεγομένων, οὐσίαν παρίστησιν. Ἄλλος γὰρ ὁ τοῦ πρὸς τι, καὶ ἕτερος ὁ τῆς οὐσίας λόγος. Εἰ οὖν ἡ γνῶσις οὐσία οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ περιττὴ τῆς διανοίας ἐνέργεια· πολλὴ μᾶλλον ἡ ἀγνοία πόρρω τοῦ κατ' οὐσίαν εἶναι ὠμολόγηται. Τὸ δὲ μὴ κατ' οὐσίαν ὂν, οὐδὲ ἐστὶν ὄλως. Μάταιον τοίνυν ἂν εἴη περὶ τοῦ μὴ ὄντος, τὸ ὅθεν ἐστὶ περιεργάζεσθαι. Ἐπειδὴ τοίνυν ζωὴν μὲν ψυχῆς τὴν τοῦ Θεοῦ μετουσίαν ὁ λόγος εἶναι φησὶ, γνῶσις δὲ κατὰ τὸ ἐγγυρόν ἐστιν ἡ μετουσία· ἡ δὲ ἀγνοία οὐχί τίνος ἐστὶν ὑπαρξίς, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν

C γνῶσιν ἐνεργείας ἀναίρεσις· τῷ δὲ μὴ ἐνεργεῖσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν μετουσίαν ἡ τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσις ἀναγκαιῶς ἐπηκολούθησεν (τοῦτο δ' ἂν εἴη τῶν κακῶν τὸ ἔσχατον)· ἀκολούθως ὁ τοῦ παντός ἀγαθοῦ ποιητῆς τὴν τοῦ κακοῦ θεραπείαν ἐν ἡμῖν κατεργάζεται. Ἀγαθὸν γὰρ ἡ θεραπεία, τὸν δὲ τρόπον τῆς θεραπείας ἀγνοεῖ πάντως ὁ μὴ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν βλέπων μυστήριον. Κακοῦ τοίνυν ἀποδειχθέντος τοῦ ἀλλοτριωθῆναι Θεοῦ, ὅστις ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἡ θεραπεία τοῦ τοιοῦτου ἀρρωστήματος ἦν τὸ πάλιν οἰκισθῆναι Θεῷ, καὶ ἐν τῇ ζωῇ γενέσθαι. Ταύτης οὖν τῆς ζωῆς κατ' ἐλπίδα προκεκρίμενης τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν κυρίως ἀντίδοσιν τῶν εὐ βεβιωκότων γενέσθαι τὴν τῆς ζωῆς μετουσίαν, καὶ τιμωρίαν τὸ ἐμπαλιν.

D Ἄλλ' ὁμοίον ἐστὶ τῷ κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑποδείγματι τὸ λεγόμενον. Οὐδὲ γὰρ τῷ κεκαθαρμένῳ τὰς βλεφαρὰς ἐπαθλὸν τί φαμεν εἶναι καὶ πρᾶσθαι τὴν τῶν ὀφθαλμῶν κατανόησιν, ἢ τῷ νοσοῦντι, τὸ ἐμπαλιν, καταδίκην τινὰ καὶ τιμωρητικὴν ἀπόδοσιν τὸ μὴ μετέχειν τῆς ὁρατικῆς ἐνεργείας. Ἄλλ' ὡς ἀναγκαιῶς ἔπεται τῷ κατὰ φύσιν διακειμένῳ τὸ βλέπειν, τῷ τε ἀπὸ πάθους παρενεχθέντι τῆς φύσεως, τὸ μὴ ἐνεργεῖν τὴν ὁράσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ μακαρία ζωὴ συμφορὰς ἐστὶ καὶ οἰκεία τοῖς κεκαθαρμένοις τὰ

τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· ἐφ' ὧν δὲ καθάπερ τις λήμη A
τὸ κατὰ τὴν ἀγνοίαν πάθος ἐμπόδιον πρὸς τὴν μετου-
σίαν τοῦ ἀληθινοῦ φωτός γίνεται, ἀναγκαίως ἔπεται
τὸ μὴ μετέχειν ἐκείνου, οὗ τὴν μετουσίαν ζωὴν εἶναι
φαμεν τοῦ μετέχοντος.

non exerceat : eodem modo beata quoque vita cognata ac propria eorum est quibus animæ sen-
soria purgata sunt : in quibus autem ignorantie vitium, quasi quædam lippitudo participationi veri
luminis officit, necessario sequitur, ut non participes sint ejus ejus participationem et usum
vitam esse dicimus participantis.

Τούτων τοίνυν οὕτως ἡμῖν διηρημένων, καιρὸς ἂν
εἴη διεξετάσαι τῷ λόγῳ τὸ προτεθέν ἡμῖν πρόβλημα·
τουούτων δέ τι λεγόμενον ἦν· Εἰ κατὰ τὸ δίκαιον γί-
νεται τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀνταπόδοσις, ἐν τίσιν ἔσται ὁ ἐν
νηπίῳ τελευτήσας τὸν βίον, μήτε κακὸν ἐν τῇ ζωῇ B
ταύτῃ καταβαλλόμενος, μήτε ἀγαθόν, ὥστε διὰ τούτων
γενέσθαι αὐτῷ τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν; Ὡς πρὸς
τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐξητασμένων ὁρῶντες ἀποκρινοί-
μεθα ὅτι τὸ προσδοκώμενον ἀγαθόν, οἰκεῖον μὲν ἐστὶ
κατὰ φύσιν τῷ ἀνθρώπινῳ γένει, λέγεται δὲ κατὰ
τίνα διανοίαν τὸ αὐτὸ καὶ ἀντίδοσις· τῷ δὲ αὐτῷ
ὀποδεύματα πάλιν τὸ νόημα τοῦτο σαφηνισθήσεται.
Δύο γάρ τινες ὑποκείμεναι τῷ λόγῳ ἀρρυστήματι
τινὶ κατὰ τὰς βφείας συνενεχθέντες, τούτων δὲ ὁ μὲν
σπουδαιότερον ἑαυτὸν ἐπιδίδωται τῇ θεραπείᾳ, πάντα
ὑπομένων τὰ παρὰ τῆς λατρικῆς προσαγόμενα, καὶ
ἐπιπόνῃ ἤ· ὁ δὲ πρὸς λουτρά τε καὶ οἰνοφλυγίας
ἀκρατέστερον διακείμενος, μηδεμίαν τοῦ λατρεύοντος
συμβουλήν πρὸς τὴν τῶν ὀφθαλμῶν ὀφείαν παρα-
δεξιόμενος. Φαμὲν τοίνυν, πρὸς τὸ πέρας ἐκατέρου C
βλέποντες, ἀξίως ἀντιταθεῖν ἐκάτερον τῆς προαιρέ-
σεως αὐτοῦ τοὺς καρπούς· τὸν μὲν τὴν στήρησιν
τοῦ φωτός, τὸν δὲ τὴν ἀπολαυσιν. Τὸ γὰρ ἀναγκαίως
ἐπόμενον, ἀντίδοσιν ἐκ καταχρηστέως ὀνομάζομεν.
Ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν νηπίων ζητούμενων ἔστιν εἰπεῖν,
ὅτι ἡ τῆς ζωῆς ἐκείνης ἀπολαυσις, οἰκεῖα μὲν ἐστὶ τῇ
ἀνθρωπίνῃ φύσει· τῆς δὲ κατὰ τὴν ἀγνοίαν νόσου,
πάντων σχεδὸν τῶν ἐν τῇ σαρκὶ ζώντων ἐπικρατού-
σης, ὁ μὲν τὰς καθηκούσας θεραπείας ἐαυτὸν ἐκ-
καθάρας, καὶ οἷον τινα λήμην τοῦ διορατικοῦ τῆς
ψυχῆς ἀποκλύσας τὴν ἀγνοίαν, ἄξιον τῆς σπουδῆς
ἔχει τὸ κέρδος, ἐν τῇ ζωῇ τῇ κατὰ φύσιν γεγόμενος· ὁ
δὲ τὰ διὰ τῆς ἀρετῆς φεύγων καθάρσια, καὶ δυσίατον
ἐαυτῷ διὰ τῶν ἀπατηλῶν ἡδονῶν κατασκευάζων τῆς
ἀγνοίας τὴν νόσον, παρὰ φύσιν διατεθεὶς, ἡλλοτριω-
ται τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἀμέτοχος γίνεται τῆς οἰκειᾶς
ἡμῖν καὶ καταλλήλου ζωῆς. Τὸ δὲ ἀπειρόκακον νῆπιον
μηδεμίᾳ νόσῳ τῆς ψυχῆς ὁμμάτων πρὸς τὴν
τοῦ φωτός μετουσίαν ἐπικρατούσης, ἐν τῷ κατὰ
φύσιν γίνεσθαι, μὴ δεόμενον τῆς ἐκ τοῦ καθαρθῆναι
ὀφείας, ἐστὶ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν τὴν νόσον τῇ ψυχῇ παρ-
εἰδῆσθαι.

nam dispositus et affectus alienus est ab eo quod
quæ nobis proprie convenit et accommodata est. At puellus infans simplex omnisque malitiæ ex-
pers, nullo etiam nunc oculorum animi morbo participationi lucis officiente, in eo quod naturale
est versatur, sanitate quæ per purgationem contingit, non indigens, quippe qui nec ab initio
quidem prorsus in animum morbum admisit.

Καὶ μοι δοκεῖ διὰ τίνος ἀναλογίας οἰκεῖως ἔχειν ὁ
παρὶν τοῦ βίου τρόπος τῇ προσδοκωμένῃ ζωῇ. Καθ-
άπερ γὰρ θηλῇ καὶ γάλακτι ἡ πρώτη τῶν νηπίων

tra, condemnationem quamdam et pœnalem sen-
tentiam, quod non compos est efficientiæ videndi.
Sed ut necessario consequitur, ut is qui secundum
naturam dispositus est videat, is vero cœsus ex
morbo natura vitiosa ac depravata est, visionem

His igitur a nobis hoc modo distinctis et expli-
catis, tempestivum fuerit propositam nobis oratione
tractare atque discutere quæstionem : hujusmodi
autem quiddam erat quod proponebatur : Si pro
eo quod justum est, bonorum renumerationi atque
retributio sit, in quibus versabitur is qui infans
in tenera ætate vitam finivit, neque boni in hac
vita neque mali quidquam conatus et exorsus, ut
per hæc ei pro merito retributio fiat? Cui ad con-
sequentiam eorum quæ examinata sunt respicientes
respondebimus quod bonum, quod exspectatur,
secundum naturam quidem humani generis pro-
prium est : dicitur autem secundum quemdam
intellectum, idem etiam retributio : atque eadem
rursus similitudine sensus hic explicabitur. Po-
nantur enim in oratione nostra duo quidam, qui
in morbum quemdam inciderint oculorum, quorum
unus majori cum studio magisque sedulo sese
curationi permittat, omnia quæ ab arte medica
adhibeantur, quantumvis etiam dolorem facientia,
sustinens : alter vero a balneis et nimio vini usu
sese minus abstinere possit, nullum medicæ con-
siliium quod ad sanitatem oculorum pertinet
admittens. Dicimus igitur ad finem et eventum
utriusque spectantes, utrumque suæ voluntatis
dignos recipere fructus : hunc quidem privationem,
illum vero usum et fructum lucis. Quod enim
necessario sequitur, id per abusionem, retribu-
tionem et compensationem nominamus. Hæc etiam
ad ea quæ de infantibus quærentur dici possunt,
quod illius vitæ usus atque fructus, propria qui-
dem humane naturæ sit, sed cum ignorantie
morbo omnes propemodum qui in carne vivunt
corrupti sint : qui quidem idoneis et competentibus
curationibus sese expurgaverit, et veluti lippitudi-
nem quamdam a perspectiva vi animæ ignoran-
tiam quasi derivaverit, abluerit atque sustulerit,
dignum studio lucrum consecutus in ea quæ se-
cundum naturam est, vita versatur ; qui autem
ea quæ per virtutem adhibentur, purgatoria fugit
remedia, curatuque difficilem sibi per fallaces vo-
luptates ignorantie morbum efficit, præter natu-
secundum naturam est, et expertus sit ejus vitæ
participationi lucis officiente, in eo quod naturale
esse videtur ei vitæ quam exspectamus. Quemad-

modum enim prima infantium aetas mamma ac lacte nutrita educatur; deinde alius conveniens ei cui adhibetur excipit cibus, qui idoneus ac proprius sit ejus qui enutritur, donec ad perfectam pervenerit aetatem: ita opinor etiam animam per ea quae semper competentia sibi atque accommodata sint, ordine atque consequentia quadam participem fieri ejus vitae, quae secundum naturam est, quantam capit ac potest, de iis quae in beatitudine proposita sunt, partem capientem, quemadmodum etiam id a Paulo didicimus, aliter nutriendum eum qui jam per virtutem creverit, aliter infantem et imperfectiorem: nam ad hujusmodi quidem dicit: «Lactis potu vos alui, et non cibo; nondum enim poteratis». Ad eos autem qui jam impleverant mensuram aetatis, quae ratione ac mente percipitur: «Perfectorum autem est», inquit, «solidus cibus», qui per habitum sensoria habent exercitata. Quemadmodum igitur dici non potest, in similibus esse virum et infantem, etiamsi neuter eorum morbo aliquo implicetur: (quo pacto enim in paribus versari deliciis possint, qui earundem rerum participes non sunt?) sed morbo quidem nullo affligi, et in hoc et in illo similiter dicitur, quandiu passionis et afflictionis uterque expers est, sed fructus deliciarum non amplius ab iisdem similiter percipitur (nam huic quidem licet vel orationibus delectari, vel rebus praesae, vel cum laude ac gloria magistratus gerere, vel beneficiando hominibus egentibus clarescere, vel si res ita tulerit, cum uxore, quae cordi sit, matrimonio junctum esse, ac domui praesae; ac si qua alia per hanc vitam una cum his jucunda licet invenire, tum acroamata, tum spectacula, venationes, lavaera, gymnasia, convivales animi delectationes, ac si quid aliud ejusmodi est: at infanti deliciae sunt lac, nutriciae ulnae, queta ac placida motio, quae somnum invitet et demulceat; nam imperfectae aetatis ea natura est, ut quae superet hanc oblectationem non capiat): eodem modo, qui per virtutem in hac vita animas nutriverunt, ei, ut inquit Apostolus, mentis suae sensuum instrumenta exercuerunt, si ad incorpoream illam vitam traducantur, pro ratione habitus ac potentiae, quae in ipsis insit, divinarum deliciarum participes erunt, vel majorem vel minorem secundum praesentem cujusque potentiam propositorum partem capientes. At anima quae virtutem nondum gustavit, eorum quidem malorum quae ex improbitate ac nequitia oriuntur, ut quae ab initio prorsus in malitiae morbum non inciderit, expers manet; illius autem vitae, quam Dei tum cognitionem tum participationem esse oratio superior designavit, tantam in initio partem capit, quantae rapax convenienti et accommodato ad contemplationem capax efficiatur, largiter et abunde pro arbitrio

Ad haec respicientes malorum quidem, quae ex improbitate ac nequitia existunt, pariter expertem

hλικία τιθηνουμένη ἐκτρέφεται· εἴτα διαδέχεται ταύτην κατὰλληλος ἑτέρα τῷ ὑποκειμένῳ τροφῇ, οἰκείως τε καὶ ἐπιτηδείως πρὸς τὸ τρεφόμενον ἔχουσα, ἕως ἂν ἐπὶ τὸ τέλειον φθάσῃ· οὕτως οἶμαι καὶ τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αἰεὶ καταλλήλων τάξει τινὶ καὶ ἀκολουθίᾳ μετέχειν τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ὥς χωρεῖ καὶ δύναται τῶν ἐν τῇ μακαριότητι προκειμένων μεταλαμβάνουσα, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ Παύλου τὸ τοιοῦτον ἐμάθομεν, ἄλλως τρέφοντος τὸν ἥδη διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτῇ θέντα, καὶ ἐτέρως τὸ νήπιον καὶ ἀτελέστερον. Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς τοιοῦτους φησὶν, ὅτι· Ἰάλα ὁμῶς ἐπότισα, οὐ βρώμα· οὕτω γὰρ ἡδύνασθε· πρὸς δὲ τοὺς πεπληρωκότας τὸ μέτρον τῆς νοητῆς ἡλικίας, «Τελείων δέ ἐστι», φησὶν, «ἡ στερεὰ τροφή», τῶν διὰ τὴν ἐξὶν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἔχόντων.

Καθάπερ τοίνυν οὐκ ἐστὶν ἐν τοῖς ὁμοίοις εἰπεῖν εἶναι τὸν ἄνδρα τε καὶ τὸ νήπιον, καὶν μηδεμίαν νόσον ἐκατέρω τούτων προσάπτειται· (πῶς γὰρ ἂν ἐν τῷ ἴσῳ τῆς τρυφῆς γένοντο, οἱ τῶν αὐτῶν μὴ μετέχοντες;) ἀλλὰ τὸ μὲν μὴ κακοῦσθαι νόσῳ τινὶ, καὶ ἐπὶ τοῦτου καὶ ἐκείνου λέγεται παραπλησίως, ἕως ἂν ἐξω πάθους ἑκάτερος ᾗ· τῶν δὲ κατὰ τρυφήν ἢ ἀπόλαυσιν οὐκέτι ὁμοίως παρὰ τῶν αὐτῶν ἐνεργεῖται· τῷ μὲν γὰρ ὑπάρχει καὶ διὰ λόγων εὐφραίνεσθαι, καὶ πραγμάτων ἐπιστατεῖν, καὶ εὐδοκίμως ἀρχὰς μετείνειν, καὶ ταῖς τῶν δεομένων εὐεργεσίαις λαμπρύνεσθαι, γαμετῇ τε συνοικεῖν, ἂν οὕτω τύχῃ καταθυμία, καὶ οἴκου ἀρχεῖν, καὶ ὅσα κατὰ τοῦτον ἐστὶν ἡδέα τὸν παραβατὸν βίον εὐρεῖν, ἀκροάματά τε καὶ θεάματα, θῆραι καὶ λουτρά, καὶ γυμνάσια, καὶ συμπόσια, καὶ θυμηδαί, καὶ εἰ τι τοιοῦτον ἕτερον· τῷ δὲ νηπίῳ ἡ τρυφή, τὸ γάλα ἐστὶ, καὶ ἡ τῆς τιθῆνης ἀγκάλῃ, καὶ ἡρεμαία κίνησις τὸν ὕπνον ἐφελκομένη τε καὶ ἡδύνουσα· τὴν γὰρ ὑπὲρ τοῦτο εὐφροσύνην, τὸ ἀτελὲς τῆς ἡλικίας χωρεῖσθαι φύσιν οὐκ ἔχει)· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ διὰ τῆς ἀρετῆς ἐν τῷ τῆδε βίῳ τὰς ψυχὰς θρέψαντες, καὶ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καταγυμνάσαντες ἑαυτῶν τὰ νοητὰ αἰσθητήρια, εἰ πρὸς τὴν ἀσωμάτων ἐκείνην μετοικισθεῖεν ζωὴν, πρὸς λόγον τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως, τῆς θείας τρυφῆς μεταλήψονται, ἡ πλειονος, ἡ ἐλάττονος, κατὰ τὴν παρούσαν ἐκάστου δύναμιν τῶν προκειμένων μετέχοντες. Ἡ δὲ ἀγευστος τῆς ἀρετῆς ψυχὴ, τῶν μὲν ἐκ πονηρίας κακῶν, ἅτε μήτε τὴν ἀρχὴν συνενεχθεῖσα τῇ τῆς κακίας νόσῳ, διαμέτοιχος τῆς ζωῆς ἐκείνης, ἣν Θεοῦ γυνώσκιν τε καὶ μετουσίαν ὁ πρὸ τούτων λόγος ὠρίσατο, τοσοῦτον μετέχει παρὰ τὴν πρώτην, ὅσον χωρεῖ τὸ τρεφόμενον, ἕως ἂν, καθάπερ τινὶ τροφῇ καταλλήλῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος ἐναδρυνθεῖσα, χωρητικὴ τοῦ πλειονος γένηται, ἐν βασιλείᾳ τοῦ ὄντως ὄντος κατ' ἐξουσίαν μετέχουσα.

est id quod enutritur, quoad tanquam cibo quodam ejus, qui revera est, grandis effecta majoris partis partem capiens ejus qui revera est.

Πρὸς ταῦτα βλέποντες, ἔξω μὲν τῶν ἐκ πονηρίας κακῶν ὁμοίως εἶναι φαμεν τὴν ψυχὴν, τοῦ τε διὰ

* 1 Cor. iii, 2. * Hebr. v, 14.

πάσης ἀρετῆς ἤκοντος, καὶ τοῦ μηδὲ ὅλων μετεσχη-
κότος τοῦ βίου. Οὐ μὴν ἐν τῷ ὁμοίῳ τὴν ἐκτέρου
τούτων διαγωγὴν ἐννοοῦμεν. Ὁ μὲν γὰρ ἤκουσε,
καθὼς ὁ Προφήτης φησὶ, τῶν οὐρανίων διηγημάτων,
δι' ὧν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεται, καὶ διὰ τῆς
κτίσεως πρὸς τὴν κατανοήσιν ὡδηγήθη τοῦ Δεσπότου
τῆς κτίσεως, καὶ διδασκάλῳ τῇ ὄντως σοφίᾳ ἐχρή-
σατο, τῇ ἐν τοῖς οὐσι θεωρουμένη σοφίᾳ, τὴν τοῦ
φωτὸς τούτου κάλλος κατανοήσας, ἀναλογικῶς τὸ τοῦ
ἀληθινοῦ φωτὸς κάλλος ἐνόησε, καὶ ἐν τῷ παγίῳ τῆς
γῆς τὸ τοῦ πεποιηκότος αὐτὴν ἀμετάθετον ἐπαιδεύθη·
καὶ τὸ ἀμέτρητον τοῦ οὐρανοῦ μέγεθος κατανοήσας,
πρὸς τὸ ἀπειρὸν τε καὶ ἀόριστον τῆς ἐμπεριχοῦσης
τὸ πᾶν δυνάμεως ὡδηγήθη, τὰς τε ἀκτίνας ἰδὼν τοῦ
ἡλίου ἐκ τῶν τοσοῦτων ὕψωμάτων μέχρις ἡμῶν
δηκοῦσας, τὸ μὴ ἀτονεῖν τὰς νοητικὰς τοῦ Θεοῦ ἐν-
εργείας πρὸς ἕκαστον ἡμῶν ἀπὸ τοῦ τῆς θεότητος
ὑψους κατείναν διὰ τῶν φαινομένων ἐπίστευσεν. Εἰ
γὰρ εἰς ὧν φωστὴρ κοιῆς τε τὸ ὑποκείμενον ἅπαν τῇ
φωτιστικῇ δυνάμει διαλαμπάνει, καὶ πᾶσι τοῖς με-
τέχουσιν αὐτὸν ἐπινέμων, ὅλος ἐκάστω καὶ ἀδιαίρετος
πᾶρεστι· πόσω μᾶλλον ὁ τοῦ φωστῆρος δημιουργὸς,
καὶ πάντα ἐν πᾶσι γίνεται, καθὼς φησιν ὁ Ἀπό-
στολος, καὶ ἐκάστω πᾶρεστι, τοσοῦτον αὐτὸν διδοὺς,
ὅσον τὸ ὑποκείμενον δέχεται! Ἀλλὰ καὶ στάχυν τις
ἰδὼν ἐπὶ γῆς, καὶ τὴν ἐκ φυτοῦ βλάστην, καὶ βότρυν
ὥριμον, καὶ τὸ τῆς ὀπώρας κάλλος, ἢ ἐν καρποῖς, ἢ
ἐν ἄνθεσι, καὶ τὴν αὐτόματον πόαν, καὶ ἄρος ἐπὶ τὸ
αἰθέριον ὕψος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀνατεινόμενον, καὶ τὰς
ἐν ὑπαρείαις πηγὰς, μαζῶν δίκην ἐκ τῶν λαγόνων
τοῦ ἔρους ἐπιρρέουσας, ποταμούς τε διὰ τῶν κοίλων
ρέοντας, καὶ θάλασσαν ὑποδεχομένην τὰ πανταχόθεν
ρεύματα, καὶ ἐν τῷ μέτρῳ μένουσαν, κύματά τε τοῖς
αἰγιαλοῖς ὀριζόμενα, καὶ οὐκ ἐπεξιούσαν ὑπὲρ τοὺς
τεταγμένους ἔρους κατὰ τῆς ἡπείρου τὴν θάλασσαν·
ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα βλέπων, πῶς οὐχ ἅπαντα δια-
λάβοι τῷ λόγῳ, δι' ὧν γίνεται ἡ διδασκαλία τοῦ ὄντος,
εἰ μικρὰν αὐτῷ δύνανται πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς
τροφῆς ἐκείνης παρεσκευάσαστο; Ἰνα δὲ παρῶ τὰ
μαθήματα, ὅθεν θήγεται πρὸς ἀρετὴν ἡ διάνοια, γεω-
μετρίαν τε καὶ ἀστερονομίαν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ
κατανόησιν τῆς ἀληθείας, πᾶσάν τε μέθοδον ἀποδει-
κτικὴν τῶν ἀγνωστομένων καὶ βεβαιωτικὴν τῶν κατει-
λημμένων, καὶ πρὸς γε τούτων, τὴν τῆς θεοπνεύστου
Γραφῆς φιλοσοφίαν, τελείαν ἐπάγουσαν καθάρσιν τοῖς
δι' αὐτῆς τὰ θεῖα πεπαιδευμένοις μυστήρια.

Ὁ δὲ μηδὲν τούτων ἐν γνῶσει γενόμενος, μηδὲ
χειραγωγηθεὶς διὰ τοῦ κόσμου πρὸς τὴν τῶν ὑπερ-
κοσμίων ἀγαθῶν κατανόησιν, ἀπαλός τις καὶ ἀγύμνα-
στος καὶ ἀτριβὴς τὴν διάνοιαν παρελθὼν τὸν βίον,
ἐκεῖνος οὐκ ἂν ἐν τοῖς αὐτοῖς εἴη, ἐν οἷς ὁ λόγος τὸν
προλαβόντα ἀπέδειξεν, ὥς μηχανεὶ διὰ τοῦτο μακαρι-

A animam esse dicimus tum ejus qui per omnem
virtutem progressus facit, tum ejus qui ne vitæ
quidem penitus particeps fuit, non tamen in eodem
siatu atque conditione pari utriusque horum con-
versationem vitæque traductionem esse intelli-
mus. Hic enim cælestes, ut ait Propheta, narratio-
nes, per quas gloria Dei annuntiatur, audivit, et
per creaturam ad considerationem Domini creaturæ
deductus est, et ad cognoscendam eam quæ vere
sapientia est, magistra usus est ea sapientia quæ
in rebus universis consideratur, et inesse intelli-
gitur, atque hujus lucis pulchritudine animadversa,
per convenientem similitudinem ac proportionem,
veræ lucis pulchritudinem consideravit et intelle-
xit; et per soliditatem ac firmitudinem terræ, ejus
qui fecit eam, didicit immobilitatem ac stabilitatem.
Immensa quoque cœli magnitudine animadversa,
ad infinitam et indeterminatam potentiam res uni-
versas in se continentem deductus est; conspectis
que radiis solis e tantis altitudinibus ad nos usque
pertinentibus, per ea quæ apparent, providentiæ
divinæ efficientiis facultatem non deesse credidit,
ut ab altitudine deitatis ad unumquemque nostrum
descendat. Nam si unum luminare et communiter
quidquid subjectum esse illuminatrice vi occupat et
comprehendit, et omnibus utentibus atque fructi-
bus seipsum impertiens, totus unicuique et in-
divisus adest, quanto magis luminaris fabricator,
et omnia in omnibus, ut Apostolus inquit*, exis-
tit et unicuique adest, tantum sese exhibens,
quantum subjectum capit! Quinetiam si quis vel
spicam super terram conspexerit, vel ex planta
germen enatum, vel racemum maturum, vel au-
tumni pulchritudinem, tum in fructibus tum in
floribus, vel sponte proveniente herbam, vel
montem ad ætheream altitudinem a cacumine per-
tinentem, et fontes in locis depressis uberum in
modum ex lateribus et hiatibus montis affluentes,
tum amnes per concava loca fluentes, tum mare
quod et omnia undique flumina etcipit, et in sua
mensura manet, fluctusque littoribus terminat, et
non ultra constitutos fines, in continentem mare
erumpens: hæc et hujusmodi si quis consideret,
quò pacto non omnia ratione comprehendat, per
D quæ theologis cognitio existit ejus qui est? Nun-
quid parvam sibi vim ad participationem illarum
deliciarum comparavit? Ut omniam interim disciplinas,
quibus mens ad virtutem acuitur, geometri-
am, astronomiamque, et eam quæ per numerum
contingit cognitionem veritatis, atque omnem ratio-
nem ac viam demonstrativam eorum quæ ignorantur, et
confirmativam eorum quæ comprehensa et
intellecta sunt: ad hæc item divinæ Scripturæ
philosophiam, quæ perfectam iis qui per eam di-
vina fuerint edocti mysteria, affert purgationem.

At is qui harum rerum nullius cognitionem ade-
ptus est, neque per mundum ad cognitionem supra-
mundanarum rerum quasi manu ductus est, sim-
plex adeo, tener et inexercitatus menteque incultus
vitam transiens, non in iisdem versetur, in quibus
superiorem illum versaturum oratio demonstravit,

* I Cor. xv, 28.

ut ideo non amplius juxta prolatam a nobis oppositionem beatior esse ostendatur is qui vitæ particeps non fuit, eo qui præclare particeps ejus fuit. Nam eo quidem qui cum vitio nequitiaque vixit, non modo simplex, vitiiq; ac malitiæ expertus, verumetiam is forsitan, qui nec prorsus quidem ab initio prodit in vitam, beatior fuerit. Tale enim de Juda quoque per Evangelicam vocem didicimus¹, quod in talibus is qui penitus in rerum natura non est, eo qui cum vitiositate pervenit in rerum naturam, meliore conditione sit. Nam illi quidem ob profunditatem innate vitiositatis in infinitum prorogatur ea quæ per purgationem sit poena, eum vero qui non est, quomodo dolor attingere possit?

Quod si quis comparat immaturam infantium vitam cum ea quæ secundum virtutem agitur, is revera infans et importunus est, qui hujusmodi judicio de rebus utatur. Interrogas ergo cujus rei gratia in ea ætate quis e vita subducitur, quid per hoc divina sapientia providendo cavet? Quod si de his quidem dicas quæ illegitimum partum arguunt, et ideo a parentibus de medio tolluntur, immiserito malitiæ operum a Deo rationem reposeas, qui ea quæ in hac parte non recte facta sunt, in judicium adducit. Sin autem aliquis, etiamsi diligenter edocetur et curetur a parentibus, vota que ab iisdem pro eo studiose suscipiantur, vitæ tamen particeps non est, morbo ad mortem usque invalescente (quod solius haud dubie causæ est), hanc de talibus conjecturam facimus, quod perfectæ providentiæ sit, non modo morbos contractos curare, verum etiam ne ab initio quidem prorsus aliquis in rebus vitiosis versetur, providere. Verisimile enim est eum qui id quod futurum est æque atque præteritum cognovit, progressum vitio infantis ad perfectionem prohibere, ne quod vi præscia malum animadversum est in eo qui ita victurus fuisset, perficiatur, atque ei qui ex voluntate arbitrioque victurus fuisset, vitii nequitiaque materia vita fiat. Atque hunc intellectum similitudine quadam facile fuerit exprimere atque representare. Sit enim, exempli gratia, ex omni generis ciborum opiparum quoddam ac dubium convivis epulum propositum; huic præsit ex convivis is qui exacte cujusque naturæ proprietatem noverit, quid tali quidem temperamento atque complexioni commodum, quid item noxium et incommodum sit, addita sit item huic cum auctoritate potestas et officium quoddam, ut ad suum arbitrium alium quidem uti et frui appositis sinat, alium vero prohibeat, et omnia faciat ad hoc, quo quiaque suo temperamento atque complexioni commoda convenientiaque attingat, ne vel morbo obnoxius per esculenta materiam morbo adiciens conficiatur, vel robustior incommodo cibo molestiam ex humorum abundantia contrahat atque laboret; in his aliquis vinolentus addictus, vel ex medio convivio educatur, vel cum incipiat inebriari, vel in finem usque perma-

σσότερον ἀποδείκνυσθαι, κατὰ τὴν προσεχθεῖσαν ἡμῖν ἀντίθεσιν, τὸν μὴ μετασχόντα τοῦ βίου τοῦ μετασχόντος καλῶς. Τοῦ μὲν γὰρ κακίᾳ συνεζηχότος οὐ μόνον ὁ ἀπειρόχακος ἀν εἴη μακαριστότερος, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν παραλθὼν εἰς τὸν βίον. Τοιοῦτον γὰρ καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα διὰ τῆς Εὐαγγελικῆς φωνῆς ἐδιδάχθημεν, ὅτι ἐπὶ τῶν τοιούτων κρεῖττον τοῦ κατὰ κακίαν ὑπεσθῆνός ἐστι τὸ παντελῶς ἀνυπόστατον. Τῷ μὲν γὰρ διὰ τὸ βάθος τῆς ἐμπειρίας κακίας εἰς ἀπειρον παρατείνεται ἡ διὰ τῆς καθάρσεως κόλασις, τοῦ δὲ μὴ ὄντος τῶς ἀν ὁδῶν καθάρσιν;

Εἰ δὲ τις πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον κρίνοι τὸν νηπιῶν καὶ ἄωρον, ἄνωρος ὁ τοιοῦτός ἐστι τοιαύτη κρίσις περὶ τῶν ὄντων χρώμενος. Ἐρωτᾷς οὖν ὅπου χάριν ἐν τούτῳ τῆς ἡλικίας ὃν τῆς ζωῆς ὑπεξάγεται, τί διὰ τούτου τῆς θείας σοφίας προμηθευμένης. Ἄλλ' εἰ μὲν περὶ τούτων λέγοις, ὅσα τῆς παρὰ νόμου κακίης ἐλεγχος γίνεται, καὶ διὰ τούτου παρὰ τῶν γεννησαμένων ἐξαφανίζεται, οὐκ εἰκότως ἀν τῶν τῆς κακίας ἔργων τὸν θεὸν ἀπεινοῖς τὸν λόγον, τὸν τὰ μηκαλῶς ἐπὶ τούτῳ γεγεννημένα εἰς κρίσιν ἄγοντα. Εἰ δὲ τις καὶ ἀνατρεφόμενων τῶν γεννητόρων, καὶ δι' ἐπιμελείας θεραπευόντων, καὶ δι' εὐχῆς σπουδαζόντων, ὅμως οὐ μετέχει τοῦ βίου, κατακρατοῦντος μέγχι θανάτου τοῦ ἀβυσσώματος (ὁ μόνος τῆς αἰτίας ἀναιμιβόλως ἐστὶ), ταῦτα περὶ τῶν τοιούτων εἰκάζομεν, ὅτι τελείας ἐστὶ προνοίας, οὐ μόνον γεγονότα θεραπεύειν τὰ πάθη, ἀλλ' ὅπως ἀν μὴδὲ τὴν ἀρχὴν τις τοῖς ἀπηγορευμένοις ἐγγένοιτο προνοεῖν. Τὸν γὰρ ἐγνωκότα ἐπίσης τῷ παρεληλυθότι τὸ μέλλον, ἐπικυλῶσιν εἰδὼς τὴν ἐπὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ νηπιῶ προόδον, ὡς ἀν μὴ τῇ προγνωστικῇ δυνάμει τὸ κατανοηθὲν κακὸν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος οὕτως βιώσεσθαι τελευθεῖν, καὶ γένηται τῷ τῇ τοιαύτῃ προαιρέσει συζήσεσθαι μέλλοντι βίῳ κακίας ὁ βίος. Ὑποδείγματι δὲ τινι ῥῥδιον ἀνεῖν παραστήσαι τὸ νόημα. Ἔστω γὰρ καθ' ὑπόθεσιν παντοδαπὴ τις εὐωχία προαιμένη τῷ συμποσίῳ, ἐπιστατεύει δὲ τις τοιοῦτος τῶν δαυτομόνων, ὅλος ἀκριδῶς εἶναι τὰ τῆς ἐκάστου φύσεως ἰδιώματα, καὶ τί μὲν κατάλληλον τῇ τοιαύτῃ κρίσει. τί δὲ ἐπιβλαβὲς καὶ ἀνοίσιον προσκείσθαι δὲ τούτῳ καὶ αὐθεντικῇ τῇ ἐξουσίᾳ, τοῦ κατὰ τὸ ἴδιον βούλημα τὸν μὲν τινα μετέχειν τῶν προκαίμενων ἔβν, τὸν δὲ ἀποτρέπειν, καὶ πάντα ποιεῖν, ὡς ἀν κατὰ τὴν εαυτοῦ κρίσιν ἕκαστος τῶν καταλλήλων προσάπτοιτο, ἵνα μήτε ὁ γαστρῆς ἐπιτριβείη, προσθεὶς ὕλην διὰ τῶν ἐδωδύμων τῇ νόσῳ, μήτε ὁ εὐρωστότερος κάμοι, εἰς πληθωρικὴν ἀγρίαν ἐκπίπτων τῇ καταλλήλῳ τροφῇ ἐν τούτοις ἡ μεσοῦτος τοῦ συμποσίου τις τῶν τῇ οἰνοφυλίᾳ προσκαίμενων ἐξάγεται, ἢ ἐν ἀρχῇ ὃν τῆς μέθης, ἢ μέχρι τέλους παραμένη τῷ δειπνῷ, ταῦτα τοῦ ἐπιστάτου οἰκονομοῦντος, ὡς ἀν εὐσχημονεῖ διαρκῶς ἡ τράπεζα τῶν ἐκ πληθώρας καὶ μέθης καὶ παραφορᾶς κακῶν καθαρῶν. Ὅσπερ οὖν τῆς τῶν ἡδυσμάτων κλίσης ἀποσπώμενος οὐκ ἐν ἡδονῇ

¹ Matth. xvi, 24.

ποιείται τὼν καταθυμίων τὴν στέρησιν, ἀλλ' ἀκριβίαν
 εἶναι τοῦ ἐπιστατούτος καταγινώσκει, ὡς φθόνῳ τὴν
 καὶ οὐ προνοίᾳ τὼν προκειμένων ἀπεργοντος. Εἰ δὲ
 πρὸς τοὺς ἐστὶ ἀσχημονοῦντας τῇ παρατάσει τῆς μέθης
 βλέπει ἐν ἐμέτοις καὶ καρηθαρλαῖς καὶ τῷ παραφθέγ-
 γασθῶναι τῶν οὐ δαδόντων, χάριν ὁμολογεῖ τῷ πρὸ τοῦ
 τοιοῦτου πάθους τῆς ἀμέτρου πλησμονῆς ἀποστή-
 σαντι. Εἰ δὲ νενόηται ἡμῖν τὸ ὑπόδειγμα, βῆδιον ἂν
 εἴη προσπαγεῖν τὸ ἐν τούτῳ καταληφθῶν ἡμῖν θεώ-
 ρημα τῷ προκειμένῳ νοήματι. Τί γὰρ τὸ προκειμένον
 ἦν; Ὅπου χάριν ὁ Θεὸς, πολλῆς οὐσης τοῖς πατράσι
 σπουδῆς φυλαχθῆναι ταῦτο τοῦ βίου διάδοχον,
 ἄωρον πολλὰς ἐν τῷ τέλει τῆς ἡλικίας εἶναι τὸ τεχθῆναι
 ἀναρπάζεσθαι; Πρὸς οὗς ἐρούμεν τὸ συμποτικὸν
 ἐκείνο ὑπόδειγμα, ὅτι τῆς τοῦ βίου τραπέζης πολλὴν τε
 καὶ παντοδαπὴν τῶν ἐκδομίων τὴν παρασκευὴν ἔχου-
 σης (νόμι δέ μοι κατὰ τὴν ὁφάρτυτικὴν ἐμπειρίαν μὴ
 πάντα τῷ τῆς ἡδονῆς μέλει τὰ τοῦ βίου καταγλυκαλ-
 νεσθαι, ἀλλ' ἔστιν ἔπου καὶ τοῖς αὐστηρητοῖς τῶν
 συμπομάτων τὴν ζωὴν ἐπαρτύνεσθαι, ὅσα δὲ φιλοτεχνού-
 σιν οἱ τῶν περὶ γαστέρα καὶ θοήν τῃ ἡδονῇ τεχνίταις,
 τοῖς δριμυτέροις, ἢ ἀλμύσιν, ἢ παραστούφουσιν τὰς
 ὀρέξεις τῶν δαιτυμόνων ἀναβρίσκοντες)· ἐπεὶ οὖν οὐ
 διὰ πάντων ἔστι τῶν πραγμάτων μελιθεῖς ὁ βίος, ἀλλ'
 ἔστιν ἐν οἷς ἄλλη τὸ ὅψον ἔστιν, ἢ στύψις, ἢ ὀξέτης,
 ἢ δηκτικὴ τις καὶ δριμύτης ποιότης ἐντεριδεῖσα τοῖς
 πράγμασι, δύσληπτον ποιεῖ τὴν καρυκαίαν τοῦ βίου,
 πλήρεις δὲ οἱ τῆς ἀπάτης κρατῆρες παντοδαποῦ κρᾶ-
 ματος· ὧν οἱ μὲν τὸ φυσῶδες πάθος διὰ τοῦ στύφου τῆς
 ἀπάτης ἐμποιοῦσιν, οἱ δὲ εἰς παραφορὰν τοὺς ἐμπόν-
 τας ἐξεκαλέσαντο, ἄλλοις δὲ τῶν πονηρῶς κτηθέντων
 τὸν ἔμετον διὰ τῆς αἰσχροῦς ἀποτίσεως ἀνεκίνησαν.
 Ὡς ἂν οὖν μὴ ἐπιχρονίζοι τῇ τοιαύτῃ τῆς τραπέ-
 ζης παρασκευῇ ὁ μὴ δεόντως τῷ συμποσίῳ χρησά-
 μενος, θάπτεον ἐξάγεται τοῦ τῶν δαιτυμόνων πληρώ-
 ματος, κερδαίνει τὸ μὴ ἐν ἐκείνοις γενέσθαι, ὧν ἡ
 ἀμετρία τῆς ἀπολαύσεως τοῖς λαιμαργοῦσι πρόξενος
 γίνεται. Τοῦτο ἔστιν ὁ φημι τελείας εἶναι προνοίας
 κατόρθωμα, τὸ μὴ μόνον συστάτα θεραπεύειν τὰ
 πάθη, ἀλλὰ καὶ κωλύειν πρὸ τῆς συστάσεως. Ὁ δὲ
 καὶ περὶ τοῦ θανάτου τῶν ἀρτιόκων ὑπενόησαμεν,
 ὅτι ὁ λόγος τὰ πάντα ποιῶν ὑπὸ φιλανθρωπίας ἀφ-
 αἰρεῖται τῆς κακίας τὴν ὕλην, μὴ διδοὺς καιρὸν τῇ
 προαίρεσει τῇ διὰ τῆς προγνωστικῆς δυνάμεως γνω-
 ρισθείσῃ διὰ τῶν ἔργων ἐν κακίας ἐφοχῇ δειχθῆναι
 ὅσα ἔστιν, ὅταν πρὸς τὸ κακὸν τὴν ὁρμὴν ἔχῃ. Πολ-
 λάκις δὲ τὴν σεσοφισμένην τῆς φιλαργυρίας ἀνάγκην
 διὰ τῶν τοιούτων ἐλέγχει ὁ συνιστῶν τὸ τοῦ βίου συμ-
 πόσιον, ὡς ἂν, οἰμαί, γυμνῶν τῶν εὐπροσώπων προ-
 καλυμμάτων τὸ τῆς φιλαργυρίας ἀρρώστημα φαί-
 νοιτο, μηδενὶ παραπετάσματι πεπλανημένῳ συσκια-
 ζόμενον. Φασὶ γὰρ οἱ πολλοὶ διὰ τοῦτο ταῖς τοῦ πλείονος
 ἐπιθυμίαις ἐπιπλάτνεσθαι, ὡς ἂν πλουσιωτέρους τοὺς
 ἐξ αὐτῶν γεγονότας ποιήσαιν, ὧν ἐλέγχει τὴν νόσον
 ἰδὼν οὖσαν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἐγγινομένην, ἢ ἀποφράσι-
 στος τῶν ἀτέκνων πλεονεξία. Πολλοὶ γὰρ οὕτως ἔχοντες
 διαδοχὴν ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἐμύθησαν, οὕτε ἐν ἐλπίσι τοῦ
 σχετῆντες, ἀντὶ μυρίων τέκνων πολλὰς ἐπιθυμίας ἐν
 ταῖς παιδοτροφοῦσιν, οὐκ ἔχοντες ποῦ τὴν ἀνάγ-

neat in cœna, hæc ita præfecto administrante, ut
 nullum ex abundantia atque ebrietate mentisque
 depravatione malum exsistens in medio relinqua-
 tur, sed perpetuus decor et honestas in mensa
 servetur. Quomodo igitur ei qui a nidore
 condimentorum avellitur, privatio eorum quæ cordi
 suat, ingrata atque injucunda est, atque importu-
 nitatis ac temeritatis ejusdem præfectum condem-
 nat, quasi invidia quadam et non providentia ab
 apposis arcentem. Sed si ad eos qui prorogatio-
 ne ebrietatis vomendo, caputque gravatum jactan-
 do, ac temere quæ non deest proferendo, etiam
 nunc se turpiter gerentes respiciat, gratiam habet
 ei qui, antequam talia sibi acciderent, ab immoderata
 repletionem eum prohibuerit. Si igitur simili-
 tudo a nobis intellecta est, facile fuerit in ea com-
 prehensam a nobis speculationem ad propositum
 sensum accommodare. Quid enim erat propositum?
 Cujus rei gratia, cum plurimum studii parentes in
 hoc ponant, ut suarum sibi facultatum successor
 reservetur, Deus sæpe ante tempus ac præmature
 in imperfecta ætate abripi sinit id quod natum est?
 His qui ita interrogant, referemus convivalem il-
 lam similitudinem, quod cum multum ac varium
 esculentorum apparatus vitæ mensa habeat (in-
 tellige autem mihi secundum peritiam rei culinariæ
 artisque condiendorum ciborum, non omnes vitæ
 partes voluptatis melle dulcescere, sed alicubi
 etiam acerbioribus casibus vitam condiri, qualia
 nimirum artifices voluptatum ad epulas et ventrem
 pertinentium excogitant et tractant, vel acrioribus,
 vel salsuginosis, vel astringentibus appetitus con-
 vivarum excitantes): quoniam ergo non per omnia
 negotia officiaque vita suavis et jucunda est, sed
 in aliquibus etiam salsamentum obsonium est, vel
 astrictiva, vel acetosa, vel mordax quædam et acris
 qualitas ingesta, et rebus intrita sumptu difficil-
 lem efficit vitæ cibum conditum, pleni item varis
 mixturæ fraudis crateres sunt: quorum alii
 quidem inflationis vitium per fastus fraudem inge-
 nerant, alii vero in temeritatem ac vecordiam
 devocant eos qui imbiberint, aliis item male qua-
 sitorum vomitum per turpes solutionem movent.
 Ne ergo in tali mensæ apparatus diutius immoretur,
 qui non recte ac decenter convivio utatur, ci-
 tius educitur ex cœlu atque consensu convivarum,
 id lucri faciens, quod in illa molestia atque tur-
 pitudine non versetur, quarum rerum immoderata
 sumptio belluonibus conciliatrix existit. Hoc est,
 quod dico perfectæ atque absolutæ providentiæ
 opus esse, non solum contractos curare morbos,
 verum etiam prohibere antequam contrahantur.
 Quam adeo opinionem etiam de morte infantium
 modo natorum habemus, quod is qui ratione
 omnia facit, humanitate adductus vitii materiam
 aufert, spatium temporis voluntati per vim præ-
 sciæ notatæ et animadversæ non dant, ut per
 opera in nequitie vitiique excellentia ostendatur
 qualis sit, cum ad malum impetum habeat et esse-

etiam. Sæpenumero autem per hujusmodi etiam casus simulatam atque prætensam avaritiæ necessitatem arguit is qui vitæ convivium constituit, ut, opinor, nudatus speciosis prætextibus ac velamentis avaritiæ morbus appareat nullo falso tegumento obumbratus. Nam vulgo plerique aiunt, idcirco se cupiditati rem augendi indulgere, ut ditiores ex sese natos reddant, quorum morbum proprium esse, et ex necessitate non innasci arguit inexcusabilis avaritia eorum qui liberis carent. Multi enim cum nec habeant multorum labore partorum honorum successores, nec aliquando habituros esse se sperent, pro infinitis liberis multas intra sese cupiditates alunt, non habentes in quos conferant hujus morbi necessitatem. Quod si qui male in vita versantur, ac dedita opera consultoque crudeles, truces atque tyrannici sunt, omnibus libidinibus obnoxii, iracundia præcipientes, a nullo incurabili malo abstinentes, latrones, homicidæ, patriæ proditores, ac si quid his est detestabilius, magisve nefarium et execrandum (veluti parricidæ, matrum pulsatores, liberorum interfectores, et quadam quasi rabie mentis legibus vetitos concubitus sectantes : qui cum tales adeo sint, in hac nequitia atque vitiositate consenescent : quomodo dicet aliquis hæc congruere et convenire cum iis quæ supra quæsitæ atque tractatæ sunt ? Nam si is qui præmature abripitur, ne juxta similitudinem convivii ad finem usque in vitilis hujus vitæ quasi helluetur atque debacchetur, provida quadam cautione ac benevolentia ex vitali subducitur convivio : qua de causa, qui talis est, usque ad senectutem in convivio debacchatur, noxiam tum sibi, tum compotioribus et convivis malorum crapulam offundens ?

Sed cur, prorsus inquis, hunc quidem provida benevolentia subducit ex vita priusquam per malum voluntas perficiatur, illum vero relinquit talem fieri, ut melius ipsi esset penitus natum non esse ? Ad hoc item ejusmodi quamdam benignioribus et æquioribus rationem reddemus, quod sæpenumero vita eorum qui bene vixerint, etiam iis qui ex ipsis nati sunt, causa melioris conditionis est. Atque sexcenta horum ex divina Scriptura testimonia sunt, quibus aperte decemur ejus curæ beneficique quod digni a Deo consequuntur, etiam ex ipsis progenitos una participes esse. Haud contemnenda autem sors fuerit etiam alicui impedimento fuisse ad malitiam et nequitiam qui juxta illam omnino victurus fuisset. Sed quoniam hic in rebus incertis oratio conjecturis utitur, nullus omnino reprehendet, si in multas partes conjectura mentem diducit. Non solum enim auctoribus generis gratificantem Deum dixerit aliquis ex improba vita subducere eum qui in ea victurus fuisset, verum etiam si nihil ejusmodi sit in iis, qui præmature abripiuntur, haud absurdum fuerit opinari atrocius ac periculosius illos sese in vitiosa vita gesturos fuisse, quam illorum quemquam, qui ob vitam nequam atque improbam nobilitati fuerint. Nam nihil fieri sine Deo ex multis rebus didicimus : rursum vero non fortuita esse, nec ratione carere ea quæ divinitus administrantur, nemo non concesserit, sciens quod Deus ratio ac sapientia est, et omnis virtus ac veritas. Nihil autem rationis, ratione caret, neque sapientis aliquid insipiens est, neque tum virtus, tum veritas admiserit atque sustinuerit id quod cum virtute

ακην τῆς ἀρρωστίας ταύτης επανενέγκωσιν. Εἰ δέ τις κακῶς ἐπιδημῶντες τῷ βίῳ, τυραννικοὶ τε καὶ πικροὶ τὴν προαίρεσιν, πάσαις ἀκολασίαις δεδουλωμένοι, θυμῷ παραπλήγες, φειδόμενοι τῶν ἀνηκέστων κακῶν οὐδενὸς, λησταὶ καὶ ἀνδροφόνοι, καὶ πατριδων προδότες, ἢ εἰ τι τούτων ἐστὶν ἐναγέστερον (οἷον πατροφόνοι τε καὶ μητρολῶναι, καὶ παιδοκτόνοι, καὶ ταῖς παρανόμοις μίξεσιν ἐπιλυσσῶντες), οἱ τοιοῦτοί τινες ὄντες, ἐν τῇ κακίᾳ ταύτῃ γηράσκουσιν· πῶς ἐρεῖ τις συμβαίνειν ταῦτα τοῖς προσεξητασμένοις ; Εἰ γὰρ τὸ πρὸ ὥρας ἀνάρπαστον, ὥς ἂν μὴ εἰς τέλος κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ συμποσίου τοῖς πάθεσι τῆς ζωῆς ταύτης ἑλλαιμαργήσειεν, προνοητικῶς ὑπεβάλλεται τοῦ βωτικῶς συμποσίου· τίνας χάριν ὁ τοιοῦτος μέχρι γήρως ἐμπαροίει τῷ συμποσίῳ, πονηρὰν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς συμπόταις τὴν τῶν κακῶν ἐλωλοκρασίαν ἐπισχεδάζων ;

Ἀλλὰ διὰ τί, πάντως ἐρεῖς, τὸν μὲν προνοητικῶς ὑπεβάλλει τοῦ βίου πρὶν τελειωθῆναι διὰ τοῦ κακοῦ τὴν προαίρεσιν, τὸν δὲ καταλείπει γενέσθαι τοιοῦτον, ὥς ἔμεινον αὐτῷ εἶναι τὸ μὴ γενέσθαι ὅλως ; Πρὸς δὲ τοῦτο τοιοῦτον τινα τοῖς εὐγνωμονεστέροις ἀποδώσομεν λόγον, ὅτι πολλάκις ἡ ζωὴ τῶν εὐ βεβιωκότων καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν αἰτία τοῦ βελτίονος γίνεται. Καὶ μυρία τοῦτων ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς αἱ μαρτυρίαι, δι' ὧν σαφῶς διδασκόμεθα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένης τοῖς ἀξίοις κηδεμονίας καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν συμμετεχειν. Ἀγαθὸν δ' ἂν εἴη κεφάλαιον καὶ τὸ ἐμποιεῖν τινι πρὸς κακίαν γενέσθαι τῷ μέλλοντι πάντως κατ' ἐκείνην βιώσεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀδελφῶν ὁ λόγος ἐνταῦθα καταστοχάζεται, πάντως οὐδεὶς αἰτιάσεται, πολλὰ τῷ στοχασμοῦ τὴν διάνοιαν ἀγοντος. Οὐ μόνον γὰρ τοῖς καθηγουμένοις τοῦ γένους εἴποι τις ἂν τὸν Θεὸν χαρίζομενον ὑπεβάλλειν τῆς κακῆς ζωῆς τὸν κατ' αὐτὴν βιωσόμενον, ἀλλ' εἰ καὶ μηδὲν εἴη τοιοῦτον ἐπὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀνάρπαζομένων, οὐδὲν ἀπεικὸς οἴεσθαι, τὸ χαλεπώτερον ἂν ἐκείνους ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ κατὰ κακίαν βίου, ἢ τοῦτων ἔκαστον τὸν ἐπὶ πονηρίᾳ γνωρισθέντα παρὰ τὸν βίον. Τὸ γὰρ μηδὲν ἀθεῖ γενέσθαι, διὰ πολλῶν ἐγνωκάμεν· τὸ δὲ αὐτὸ πάλιν μὴ τυχαῖα τε καὶ ἄλογα εἶναι τὰ θεοθεν οἰκονομούμενα, πᾶς ἂν ὁμολογήσειεν, εἰδὼς ὅτι ὁ Θεὸς λόγος ἐστὶ, καὶ σοφία, καὶ πᾶσα ἀρετὴ καὶ ἀλήθεια, ... τὸ μὴ ἐνάρτεόν τε καὶ ἔξω τοῦ ἀληθοῦς καταδέξαιτο. Εἴτε οὖν κατὰ τὰς εἰρημένους αἰτίας ἄωροί τινες ἀναρπάζονται, εἴτε τι καὶ ἕτερον παρὰ τὰ εἰρημένα ἐστὶ, τὸ πάντως ἐπὶ σκοπῷ τῷ βελτίονι ταῦτα γίνεσθαι συνομολογεῖσθαι προσήκει. Οἶδα δὲ τινα καὶ λόγον ἕτερον παρὰ τῆς τοῦ Ἀποστόλου σοφίας μαθόν, δι' ὃν τινες τῶν κατὰ κακίαν ὑπερβαλ-

λόντων κατὰ τὴν αὐτῶν προαίρεσιν ζησαι ἀρεθ-
σαν. Γυμνάσας γὰρ ἐπὶ πλεόν τῶν τοιαύτην διάνοιαν
ἐν τῷ πρὸς Ῥωμαίους λόγῳ, καὶ ἀνθυπενεργῶν αὐτῷ
τὸ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἀντιτιθέμενον, τὸ μὴ ἂν εὐλόγως
ἐν αἰτίᾳ τὸν κακὸν ἐτι γενέσθαι, εἴπερ θεὸς ἐχει
τὸ κακὸς εἶναι, οὐκ ἂν γενόμενος πάντως, εἴπερ ἀδού-
λητον ἦν τῷ ἐπικρατοῦντι τῶν ὄντων· οὕτως ἀπαντᾷ
τῷ λόγῳ, διὰ βαθυτέρας τινὲς θεωρίας τὴν ἀνθυπο-
φορὰν ὑπεκλύων. Φησὶ γὰρ τὸν θεὸν ἐκάστῳ τὸ κατ'
ἀξίαν νέμοντα, ἔστιν ὅπου καὶ τῇ κακίᾳ δίδόναι χώραν
ἐπὶ σκοπῷ τῷ βελτίονι. Τοῦτου γὰρ ἔνεκεν εἰσας γενέ-
σθαι, καὶ τοιοῦτον γενέσθαι τὸν Αἰγύπτιον τύραννον,
ὡς ἂν τῇ ἐκείνου πληγῇ ὁ Ἰσραὴλ παιδαυθεῖθι, ὁ πο-
λὺς ἐκεῖνος λαὸς, καὶ πᾶσαν τὴν ἐξ ἀριθμοῦ περιλη-
ψιν διαβαλῶν. Ἰσως γὰρ τῆς θείας δυνάμεως διὰ
πάντων γνωριζομένης, καὶ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν τοὺς
ἀξίους ἱκανὸς ἐχούσης· ἐπεὶ δὲ πάντως ἐχρῆν ἀποι-
ρισθῆναι τῆς Αἰγύπτου τὸν λαὸν ἐκεῖνον, ὡς ἂν μὴ
τις αὐτοὺς γένοιτο τῶν Αἰγυπτίων κακῶν κατὰ τὴν
τοῦ βίου πλάνην κοινωνία, τοῦτου χάριν ὁ θεομάχος
ἐκεῖνος ὁ ἐπὶ παντὶ κακῷ ὀνομαστός Φαραὼ τῇ ζωῇ
τῶν εὐεργετούμενων συνανέσχευε τε καὶ συνήμασεν,
ὡς ἂν τῆς διπλῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας ἐφ' ἐκατέρων
μεριζομένης ἀξίως τὴν γνῶσιν τῶν δύο λάθῃ ὁ Ἰσραὴλ,
τὸ μὲν κρείττον ἐφ' αὐτοῦ διδασκόμενος, τὸ δὲ σκυ-
θρωπότερον ἐπὶ τῶν διὰ κακίαν μαστιγουμένων ὁρῶν,
ὡς τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς σοφίας εἰδότος τοῦ θεοῦ καὶ
τὸ κακὸν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ συνερίᾳ μεταχειρίζεσθαι.
Χρεία γὰρ τῷ τεχνίτῃ (εἰ χρὴ τὸν ἀποστολικὸν λόγον
καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων λόγων βεβαιωθῆναι), χρεία τοί-
νου τῷ διὰ τῆς τέχνης πρὸς τι τῶν βιωφελῶν ἐργα-
λείων τυποῦντι τὸν σίδηρον, οὐ μόνον τοῦ εὐκόλως τῇ
τέχνῃ εἰκοντος ἐκ τινος φυσικῆς ἀπαλότητος, ἀλλὰ
καὶ ἵαν ἀντίετος ὁ σίδηρος ἦ, καὶ μὴ ῥαδίως διὰ
πυρὸς ἐκμαλάσσηται, καὶ πρὸς τὸ σκεῦος τῶν χρησί-
μων τοῦ βίου τυπωθῆναι τῷ ἀνυπαίκτῳ τε καὶ στεννῷ
μὴ οἶός τε ἦ, καὶ τοῦτου ἡ τέχνη ἐπιζητεῖ τὴν συ-
νεργίαν. Ἀκμυνὶ γὰρ χρήσεται τῷ τοιοῦτῳ, ὡς ταῖς
ἐπὶ τοῦτου πληγαῖς τὸν ἐνεργῇ τε καὶ ἀπαλὸν πρὸς τι
τῶν χρησίμων ἀποτυποῦσθαι.

modare sciat. Opus enim erat artificii (si etiam nostris verbis apostolicum sermonem confirmari oportet), opus igitur erat per artem excudenti ferrum ad utile quoddam vitæ instrumentum, non solum eo quod ex naturali quadam tencritate ac mollitudine facile arti cederet, verumetiam si admodum durum, rigidum atque resistens ferrum sit, etiamsi non facile per ignem mollescat, et ad aliquod vitæ necessarium instrumentum ob renitentiam ac firmitudinem suam excudi ac formari non possit, etiam hujus ars adjumentum requirit. Nam pro incude tali utetur, ut ictibus in ea ferrum tenerem et ad opus aptum ad aliquod utile instrumentum excudatur et efformetur.

Ἄλλ' ἐπεὶ τις, ὅτι οὐ πάντες παρὰ τὸν βίον τοῦτον
τῆς αὐτῶν μοχθηρίας ἀπέλαυσαν· οὐδὲ γὰρ οἱ κατ'
ἀρετὴν βιοτεύοντες ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ τῶν τῆς ἀρετῆς
ἰδρύτων ἀπάναντο. Τί οὖν, φησὶ, τοῦτων εἶναι τὸ
χρήσιμον ἐπὶ τῶν ἐν κακίᾳ ἀτιμωρήτως βεβιωκότων;
Παραθήσεται σοι καὶ πρὸς τοῦτο λόγον, τῶν ἀνθρω-
πίνων λογισμῶν ὑψηλότερον. Φησὶ γὰρ πού τῆς αὐτοῦ
προφητείας ὁ μέγας Δαβὶδ, μέρος τι τοῖς ἐναρέτοις
εὐφροσύνης καὶ τὸ τοιοῦτον εἶναι, ὅταν ἀντιπαρεθεω-
ρῶσι τοῖς οἰκείοις ἀγαθοῖς τὴν τῶν κατακρίτων ἀπ-
ώλειαν. «Εὐφρανθήσεται» γὰρ, φησὶ, «δικαίος, ὅταν
βῇ ἐκδικῆσιν ἀσεβοῦς, τὰς χεῖρας αὐτοῦ νύξεται ἐν

A conjunctum, ac veritatis particeps non fuerit. Sive igitur, secundum jam dictas causas, præmature et ante tempus aliqui abripiuntur, sive quid etiam aliud præter ea quæ dicta sunt, est, assentiri convenit, hæc intentione atque prorsus consilio fieri meliore. Novi autem quamdam etiam aliam rationem, quam a sapientia Apostoli didici, per quam nonnullis, qui nequitia excellenter, ad arbitrium suum vivere permissum fuit. Cum tractasset enim diutius ejusmodi sententiam in Epistola ad Romanos, et ex adverso subjecisset sibi id quod ex consequentia opponebatur, non jam amplius recte accusari malum, siquidem divinitus habeat, ut malus sit, qui prorsus futurus non fuisset, si nolisset is qui potitur rerum universarum: sic occurrit orationi per profundiorē quamdam speculationem, oppositionem solvens. Ait enim Deum cuique id quo dignus sit, tribuentem, alicubi nequitie quoque intentione atque consilio quoddam meliore locum dare. Idcirco enim passum esse nasci, atque adeo talem nasci Ægyptium illum tyrannum, ut illius plaga Israel multus ille populus omnemque ex numeris collectam comprehensionem excedens, erudiretur et insitueretur. Nam cum æqualiter divina potentia per omnia cognoscatur, et ad benefaciendum iis qui digni sunt, sufficiens sit, et ad punitionem nequitie facultas ei non desit, quoniam omnino oportebat populum illum deduci ex Ægypto, ne qua eis Ægyptiorum malorum, quod ad vitæ errorem attinet, communio contagioque accideret, idcirco adversarius ille Dei propter omnem nequitiam nominatus et nobilitatus Pharaon, in vita eorum quibus benè fiebat, et exortus est, et floruit, ut duplici efficientia Dei in utrisque distributa justam utriusque cognitionem Israel acciperet, dum id quidem, quod melius erat in seipso disceret, tristius autem in iis qui ob nequitiam et malitiam flagellabantur, videret, cum excellentia sapientie suæ Deus nimirum etiam malum ad adjuvandum bonum tractare et accom-

C Sed dicet aliquis, quod non omnes in hac vita suæ nequitie poenas dent: nam nec qui secundum virtutem quidem vivunt, in hac vita virtutis sudor fructus capiunt. Quam ergo, inquit, in his utilitatem qui in nequitia impune vixerunt esse dicemus? Adducam tibi in medium rationem etiam ad hoc humanis cogitationibus ac ratiocinationibus sublimiorem. Ait enim magnus David in quodam loco suæ prophetiæ, partem quamdam lætitiæ hoc quoque virtute præditis esse, si e regione suorum bonorum opposita damnatorum perniciæ utraque considerent et inter se comparent atque con-

D Sed dicet aliquis, quod non omnes in hac vita suæ nequitie poenas dent: nam nec qui secundum virtutem quidem vivunt, in hac vita virtutis sudor fructus capiunt. Quam ergo, inquit, in his utilitatem qui in nequitia impune vixerunt esse dicemus? Adducam tibi in medium rationem etiam ad hoc humanis cogitationibus ac ratiocinationibus sublimiorem. Ait enim magnus David in quodam loco suæ prophetiæ, partem quamdam lætitiæ hoc quoque virtute præditis esse, si e regione suorum bonorum opposita damnatorum perniciæ utraque considerent et inter se comparent atque con-

tendant. « Lætabitur » enim, inquit, « justus, cum viderit ultionem impii; manus suas lavabit in sanguine peccatoris »¹⁰: non quod insultet doloribus merentium, sed quod tunc maxime cognoscat et animadvertat id quod ex virtute dignis accedit. Significat enim per dicta verba, quod contrariorum ex adverso comparatio accessio lætitiæ atque incrementum virtute præditis existit. Nam per id, quod dixit, « Manus in sanguine peccatoris lavat », huiusmodi nobis præbet sententiam, quod puritas ejus in vita actionis in perditione peccatorum demonstratur. Nam lavandi dictio puritatis speciem et imaginem significat. In sanguine autem nemo lavatur, sed polluitur et inquinatur: itaque per hoc planum fit, quod rerum acerbam ex adverso comparatio virtutis beatitudinem demonstrat. Contrahenda est igitur oratio in capita, ut intellectus atque sententiæ, quas tractavimus atque scrutati sumus, memoriæ haud difficulter mandari possint. Nam immatura mors infantium neque in doloribus ac molestiis esse eum qui sic vivere desit, intelligendum esse nobis suggerit, neque in pari ipsum et eadem conditione ac sorte versari cum illis qui per omnem virtutem in hac vita purgati sunt, providentia meliori exsuperantiam vitiorum prohibente Deo in iis qui ita victuri fuissent. Quod autem nonnulli malorum diutius vivunt, id redditam sententiam non subvertit. Nam in gratiam parentum malum in illis impeditur ac prohibetur: quibus autem nullus a parentibus ad Deum aditus erat, ne ad eos quidem qui ex ipsis prognati sunt, amplius ejusmodi beneficii genus una transmittitur; aut multo sevir et atrocior illis qui ob nequitiam nobiles sunt, visus fuisset is qui per mortem malus fieri prohibitus est, siquidem liberam, expeditam, et non præclusam nequitiam habuisset: aut ei qui etiam ad summum nequitie modum progressi sunt, apostolica contemplatio rem, de qua querimus, consolatur, quod nimirum is qui omnia cum sapientia facit, etiam per malum aliquid boni efficere sciat. Quod si quis etiam in nequitia atque improbitate fastigium ac verticem tenet, et juxta ab arte Dei fabricatus est, hoc lætitiæ eorum qui bene vixerant appendix et additamentum existit, quemadmodum propheta intelligendum proponit, quod in bonis haud parvum quis existimaverit, nec providentia Dei indignum.

¹⁰ Psal. LVII. 1..

τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ· οὐχ ὡς ἐπιχαίρων ταῖς τῶν ἀντιμένων ὁδόναις, ἀλλ' ὡς τότε μάλιστα γνωρίζων τὸ ἐξ ἀρετῆς τοῖς ἀξίοις παραγινόμενον. Σημαίνει γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι προσθήκη τῆς εὐφροσύνης καὶ ἑπτάσις τοῖς ἐναρτέτοις γίνεται ἡ τῶν ἐναντίων ἀντιπαράθεσις. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι « Τὰς χεῖρας ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ νίπτεται », τοιαύτην παρίσσει τὴν διάνοιαν, ὅτι τὸ καθαιρόμενον αὐτοῦ τῆς κατὰ τὴν ζωὴν ἐνεργείας, ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἁμαρτωλῶν διαδείκνυται. Ἡ γὰρ τοῦ νίπασθαι λέξις, καθαρότητος ἐμφασιν διεργνεύει. Ἐν αἵματι δὲ οὐχί νίπτεται τις, ἀλλὰ μολύνεται· ὥστε διὰ τοῦτου ὁ λόγος γενέσθαι, ὅτι ἡ τῶν σκυθρωποτέρων ἀντιπαράθεσις τὴν τῆς ἀρετῆς μακαριότητα δείκνυσιν. Συναπτέον τοίνυν ἐπὶ κεφαλῇ τὸν λόγον, ὡς ἀν' εὐμνημόνευτα γένοιτο τὰ ἐξητασμένα νοήματα. Ἡ γὰρ ἄνωρος τελευτὴ τῶν νηπίων οὐτε ἐν ἀλγείοις εἶναι τὸν οὕτω τὴν ζωὴν παύσασθαι νοεῖν ὑποτίθεται, οὐτε κατὰ τὸ ἴσον τοῖς διὰ πάσης ἀρετῆς κατὰ τὸν τῆδε βίον κεκαθαρμένους γίνεται, προμνηθεὶα κρείττονι τοῦ Θεοῦ τὴν τὸν κακὸν ἀμετρίαν κωλύοντος ἐπὶ τῶν μελλόντων οὕτω βιώσεσθαι. Τὸ δὲ ἐπιδιδῶναι τινὰς τῶν κακῶν, οὐκ ἀνατρέπει τὴν ἀποδοθεῖσαν διάνοιαν. Τῇ γὰρ πρὸς τοὺς γεννησαμένους χάριτι τὸ κακὸν ἐπ' ἐκείνων ἐνεποδίσθη· οἷς δὲ οὐκ ἦν τις ἐκ γονέων πρὸς τὸν Θεὸν παρρησία, οὐδὲ τοῖς ἐξ ἐκείνων τὸ τοιοῦτον ἐπὶ τῆς εὐεργεσίας εἶδος συμπαρεπέμφθη· ἡ πολλῶν χαλεπώτερος τῶν ἐπὶ κακίᾳ γνωρίμων ὁ κωλυθεὶς διὰ τοῦ θανάτου γενέσθαι κακὸς ἐφάνη ἂν, εἴπερ ἀκώλυτον ἔσχε τὴν πονηρίαν· ἡ εἰ τινες καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον τῆς πονηρίας μέτρον προσεληλύθασιν, ἡ ἀποστολικὴ θεωρία παραμυθίζεται τὸ ζήτημα, ὡς εἰδότες τοῦ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιοῦντος καὶ διὰ τοῦ κακοῦ τι τῶν ἀγαθῶν κατεργάσασθαι. Εἰ δὲ τις καὶ ἐν πονηρίᾳ τὸ ἀκρον ἔχει, καὶ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ, κατὰ τὸ ρηθὲν ἡμῖν ὑπόδειγμα, παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ τέχνης κατεγαλειώθη, τοῦτο προσθήκη τῆς εὐφροσύνης τῶν εὖ βεβιωκότων γίνεται, καθὼς ἡ προφητεία νοεῖν ὑποτίθεται, ὅπερ οὐ μικρὸν ἐν ἀγαθοῖς ἂν τις λονίσαιτο, οὐδὲ τῆς τοῦ Θεοῦ προμνηθείας ἀνάξιον.

propositam a nobis similitudinem, ad nullum usum quod in bonis haud parvum quis existimaverit, nec

DOGMATICA DUBIA.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΕΚΛΟΓΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΠΡΟΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ

Μετά τινας ἐπεξεργασίας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος · ὅτι Λόγον, καὶ Πνεῦμα ἔχει ὁ Θεός, κατὰ τὰς Γραφάς· Λόγον ἐνυπόστατον καὶ ζῶντα, καὶ Πνεῦμα ὡσαύτως.

S. P. N. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI

DELECTA TESTIMONIA ADVERSUS JUDÆOS ⁽¹⁾

EX VETERE TESTAMENTO

Cum adjecta quadam uberiori probatione de sancta Trinitate; quod nempe Verbum et Spiritum habeat Deus secundum Scripturas, Verbum subsistens atque vivens, et Spiritum similiter.

(Interprete et scholiaste Laurentio Zacagulo v. cl.— Galland., *Vet. Bibl. Patr.* t. VI, p. 578.)

Λέγει Δαβὶδ ἐν δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ ψαλμῷ·
 « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ
 Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐ-
 τῶν. » Οὐ Λόγος οὖν ὑπάρχει ἀέρος τύποις σημαν-
 τικῇ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκφερομένη, οὔτε
 Πνεῦμα στόματος ἀτμός, ἐκ τῶν ἀναπνευστικῶν με-
 ρῶν ἐξωθούμενος, ἀλλὰ Λόγος μὲν ὁ πρὸς Θεὸν ἐν
 ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ὢν· Πνεῦμα δὲ στόματος Θεοῦ, τὸ
 Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύε-
 ται, Τρία τοίνυν νοεῖ, τὸν προστάττοντα Κύριον, τὸν
 δημιουργοῦντα Λόγον, τὸν στερεοῦντα, τουτέστι τὸ
 Πνεῦμα· τὴν γὰρ στερεῶσιν, τὸν ἁγιασμὸν εἶπε καὶ
 τὴν συμπλήρωσιν. Ἰνα δὲ μάθῃς ὅτι οὐ τοῦτω λέγει
 τῷ προφορικῷ, ἀλλὰ τῷ ἐνυποστάτῳ, ὁ αὐτὸς ἀλλα-
 χῶ λέγει· « Ἀποστελεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει
 αὐτὰ πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ρυήσεται ὕδατα. »
 Λόγος δὲ ἀνυπόστατος οὐκ ἀποστέλλεται. Καὶ πάλιν·
 « Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐ-
 τοὺς, καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. »

A Dicit David in psalmo tricesimo secundo : « Verbo
 Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus om-
 nis virtus eorum » . Igitur Verbum non est aeris
 percussio, rei cujuslibet significativa, quæ per
 instrumenta vocis edatur, neque Spiritus est oris
 anima, quæ ex partibus respirationis servientibus
 emittatur, sed Verbum quidem est id quod in prin-
 cipio erat apud Deum, et Deus est ; Spiritus vero
 oris Dei, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit.
 Tria igitur intellige. jubentem et imperantem Do-
 minum, creans Verbum, firmantem et solidantem,
 nempe Spiritum ; firmare enim dixit pro sanctifi-
 care, et complere. Ut autem scias Davidem di-
 cere, cœlos non hoc verbo, quod in pronuntia-
 tione consistit, firmatos esse, sed eo quod reipsa
 subsistit, idem alibi ait, « Emittet Verbum suum,
 et liquefaciet ea ; spirabit Spiritus ejus, et fluent
 aquæ » . Verbum autem, quod subsistentia caret,
 non emittitur. Et rursus, « Misit Verbum suum, et

¹ Psal. XXXII, 6. ² Psal. CXLVII, 18.

(1) Exstat hoc Nysseni opus in duobus Vaticanæ bibliothecæ codicibus signatis num. 451 et num. 1907, quorum primus ducentis circiter abhinc annis scriptus est, et cum Sifani versione in omnibus fere concordat ; alter vero sexcentos et am-

plius annos antiquitate superat. Itaque horum qui-
 dem primum in Notis nostris recentiorē vocamus ;
 secundum vero vetustiorē ; nam ad utriusque
 codicis fidem, editionem versionemque nostram con-
 cinnavimus.

sanavit eos, et eripuit eos de corruptelis eorum². Et rursus, « Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ³. » « Quis stetit in firmamento Domini, et vidit Verbum ejus⁴? » At verbum hominis non cernitur. Vides a Davide Verbum dici, non quod auditu, sed quod visu percipitur, nimirum, quod reipsa subsistit, quandoquidem verbum substantia carens, locum, ut par est, in Deo nequit habere. Nos enim sermone ad mutuam consuetudinem Creator instruxit, et ut per sermonem alter alterius mentem intelligeremus. Confert autem nobis spiritus ad corporis quoque constitutionem conservandam, dum nempe attrahitur atque hauritur, idemque respiratur ac redditur; verum de Deo, qui solus incorporeus est, non possumus hujusmodi quidpiam opinari. « Annos perficis, Deus, virtute tua. Christus autem Dei virtus, Deique sapientia est⁵. » Ex persona Sapientiae, id est Filii: « Cum pararet cælum, aderam illi: et ego eram, qua delectabatur: quotidie oblectabar facie ejus⁶. »

Quomodo hæc stare poterunt, si non subsistens revera facies erat? neque enim alius esse potest, cum quo collocuta fuerit: « Quis enim cognovit mentem Domini, aut quis consiliarius ejus fuit⁷? » Sed satis fuit ei sola voluntas ad omnium rerum creationem. Ait enim Scriptura, « Et Spiritus Domini ferebatur super aquas⁸. » Quibus verbis subsistentiam Spiritus sancti omnia fovantis, et ad futuram generationem vivificantis, Scriptura significat. Quæ cum ita se habeant, perspicua et clara est Sanctæ Trinitatis, Patris, inquam, et Filii, et Spiritus sancti demonstratio. Quippe hujus sanctæ et consubstantialis Trinitatis, seipsam alloquentis, est illud: « Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum⁹. » Formati enim sumus, prout intelligentia percipi potest, ad imaginem Unigeniti. Et rursus: « Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis¹⁰. » Deus autem omnia per Verbum creasse, ex eo manifestum est, quod singularum rerum creationibus ascriptum est illud: « Et dixit Deus, Fiat; » quo loquendi genere, eam quæ per Verbum facta est, creationem Scriptura significat; nisi enim hoc esset, satis fuisset dicere, Et fecit Deus cælum et terram, et reliqua; et rursus, Jussu Dei factum est firmamentum; et rursus, Divisit Deus. Præterea cum audieris, « Dixit Deus, » statim animo simul concipe eum, qui obaudiverit dicenti: « Et dixit Deus, Fiant luminaria. Et fecit Deus luminaria¹¹. » Quis dixit, et quis dicto obediens fuit? Quin et in pluribus Veteris Testamenti locis subobscurè indicatam repe-

A Καὶ πάλιν· « Ἐξαποστείλεις τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίξεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » « Τίς ἔστιν ἐν ὑποστηρίγματι (2) Κυρίου, καὶ εἶδε τὸν λόγον αὐτοῦ; » Λόγος δὲ ἀνθρώπου οὐ θεωρεῖται. Ὅραξ, ὅτι οὐκ ἀκουστὸν, ἀλλ' ὁρατὸν λόγον λέγει, ὁρᾶν τὸν ἐνυπόστατον, ὅποτε κατὰ τὸν εἰκότα λογισμὸν, οὐδὲ χώραν ἔχει ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοῦ ἀνυποστάτου λόγου. Ἡμᾶς γὰρ ἐκδόμησεν ὁ Δημιουργὸς λόγῳ, διὰ τὰς πρὸς ἀλλήλους συνουσίας, καὶ τὸ γινώσκειν ἡμᾶς τὰ ἀλλήλων διὰ τοῦ λόγου. Συντελεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν, διὰ τὸ προσεῖσθαι, καὶ πάλιν ἀποθεῖσθαι αὐτό· ἐπὶ δὲ Θεοῦ, τοῦ καὶ μόνου ἀσωμάτου, οὐ δυνατόν ὑπολαβεῖν ταῦτα. « Ἐτὴ τελείεις, ὁ Θεός, τῇ δυνάμει σου. Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. » Ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ, « Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ· καὶ ἐγὼ ἤμην, ἣ ἔχαιρε (3)· καθ' ἡμέραν ἠφραϊνόμεν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ. »

Ποίαν οὖν εχει χωραν ταυτα, εἰ μὴ ἣν ἐνυπόστατον πρόσωπον; Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλος, πρὸς ὃν διαλεχθῇ. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Ἄλλ' ἤρκεσεν αὐτῷ μόνῃ βούλῃσις εἰς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν. Εἰρηται γὰρ· « Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὕδατων. » Τὸ ἐνυπόστατον τοῦ ἁγίου Πνεύματος θάλλοντος καὶ ζωογονούντος εἰς τὴν μέλλουσαν γονὴν τὰ πάντα, τῆς Γραφῆς δηλούσης. Ὅν οὕτως ἔχοντων, σαφὴς ἡ τῆς ἁγίας Τριάδος, Πατρὸς, υἱοῦ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἀπόδειξις. Αὕτη γοῦν πρὸς αὐτὴν ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος Τριάς τὸ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. » Μεμορφώμεθα γὰρ νοητικῶς πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Μονογενοῦς. Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν. » Ὅτι δὲ διὰ τοῦ Λόγου τὰ πάντα ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, σαφὲς ἀφ' ὧν ἐπὶ ἐκάστου τῶν δημιουργημάτων γέγραπται τὸ, « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω, » τῆς Γραφῆς σημαίνουσας τὴν διὰ τοῦ Λόγου δημιουργίαν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἤρκει εἰπεῖν· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ τὰ λοιπά· καὶ πάλιν· Προστάξαντος τοῦ Θεοῦ ἐγενήθη τὸ στερέωμα· καὶ πάλιν, Διαχώρισεν ὁ Θεός. Καὶ ὅταν ἀκούσῃς τὸ, « Εἶπεν ὁ Θεός, » εὐθὺς τῇ ἐννοίᾳ σύναγε τὸν ἀκούσαντα τοῦ εἰπόντος· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας. » Τίς εἶπε, καὶ τίς ἤκουσε; Καὶ ἐπὶ πλείοσι τόποις τῆς Παλαιᾶς ἔστιν εὐρεῖν, ἥρεμα ὑποδεικνυμένης τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ὑπόστασιν καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτῆς· οἷον ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀδραάμ· « Ὁφθῇ· γὰρ, φησὶν, αὐτῷ ὁ Θεὸς πρὸς τῇ δρῦϊ τῇ Μαμβρῇ, καθήμενου

² Psal. cvi, 20. ³ Psal. ciii, 30. ⁴ Jerem. xliii, 18, juxta LXX. ⁵ I Cor. i, 24. ⁶ Prov. viii, 30. ⁷ Isa xl, 13; Rom. xi, 34. ⁸ Gen. i, 2. ⁹ ibid. 26, 27. ¹⁰ Gen. iii, 22. ¹¹ Gen. i, 14.

(2) Ὑποστηρίγματι. LXX, Jer. xliii, 18, ὑποστήριγματι. Quem in locum Nobilium adire juverit.

(3) Romana LXX Interpretum editio cum Justiniano Martyre in Dialogo cum Tryphone Judæo, pag. 284, legit, ἣ προσέχαιρεν, et mox, ἐν προσ-

ώπῳ αὐτοῦ. Quam lectionem sequuntur etiam renæus Adversus hæreses lib. iv, cap. 37; Cyprianus lib. ii Testim. adversus Jud., c. 4; et Tertullianus adv. Hermogenem, cap. 18.

αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ μεσημέριας. Ἀναβλέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς, εἶδε· καὶ ἰδοὺ τρεῖς ἄνδρες παρειστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ προσ-
ἰδραμὲν (4) εἰς συνάντησιν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησεν
ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ εἶπε· Κύριε, εἰ εὗρον χάριν ἐναν-
τίον σου, μὴ παρῆλθῃς τὸν παῖδά σου. » Καὶ μεθ'
ἑτερα· « Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν· Ποῦ Σάρρα ἡ γυνὴ σου;
'Ο δὲ εἶπεν· 'Ιδοὺ ἐν τῇ σκηνῇ. Εἶπε δέ· 'Επαναστρέ-
φων ἤξω πρὸς σέ, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας,
καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυνὴ σου. » 'Ιδοὺ δὲ φησὶν
ὀφθῆναι μὲν αὐτῷ τὸν Θεόν, εἶναι γὰρ μὴν τρεῖς ἄν-
δρες, τοὺς ἐωραμένους· αὐτὸν δὲ πάλιν οὐχ ὥς τρισὶν
εἶπεν· Κύριοι, εἰ εὗρηκα χάριν ἐναντίον ὁμῶν, μὴ
παρῆλθῃτε τὸν παῖδα ὁμῶν. Κύριον δὲ μοναδικῶς
τοὺς τρεῖς ὀνομάζοντα, καὶ ὡς ἓνα καταλαβεῖν αἰσθύντα,
καὶ ὡς εἰς φωνή· « Ἦξω. » Ὅρα οὖν τοὺς ὀφθέντας τρεῖς
μὲν ὄντας, καὶ ὁμοσεύτας ἰδιοσυστάτους ἑκαστον·
τῷ γὰρ μὴν τῆς ὁμοουσίας λόγῳ συνεληγμένους εἰς
ἓνα, καὶ τὰς διαλέξεις ποιησαμένους. Τίς δὲ πρὸς τίνα
ἔλεγεν· « Δεῦτε, καταβάντες συγγέμεν τὴν γλῶσσαν
αὐτῶν; » 'Ἠ δὴλον πρὸς ὃν εἶπεν· « Ἐξ γαστέρος πρὸ
ἐωσφόρου ἐγέννησά σε »· καὶ, « Πρὸ τοῦ ἡλίου τὸ
ὄνομα αὐτοῦ (5), καὶ πρὸ τῆς σελήνης; » καὶ πάλιν·
« Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον
γεγέννηκά σε. Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη
τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατασχεῖν σου τὰ
πέρατα τῆς γῆς; » καὶ πάλιν, « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ
εἰς Πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς Υἱόν; » Τί δὲ τὸ,
« Ἐδρεξε Κύριος πῦρ καὶ θέλον παρὰ Κυρίου; » Τί
δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ (6), « Καὶ πᾶς ὁ ἐκχέων
αἷμα, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν
εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον; » 'Ὅρα· ὅτι ὁ
Θεὸς ἐν εἰκόνι τοῦ Θεοῦ ἐποίησε;
ipse erit mihi in Filium ¹²? » Quid item illud, « Dominus pluit ignem et sulphur a Domino ¹³? » Quid
vero ex persona Dei etiam illud, « Et omnis qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine ejus
effundetur, quia in imagine Dei feci hominem ¹⁴? » Vides Deum in imagine Dei fecisse?

Τὸ δὲ ἐν τῇ Ἐξόδῳ πῶς νοητέον· « Καὶ ὀρθρίσας
Μωϋσῆς ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, καθότι συνέταξεν
αὐτῷ Κύριος. Καὶ ἔλαβε Μωϋσῆς τὰς πλάκας τὰς
λίθινας. Καὶ κατέβη Κύριος ἐν νεφέλῃ, καὶ παρέστη
ἐκεῖ, καὶ ἐλάλησε (7) τῷ ὀνόματι Κυρίου. Καὶ παρ-
ῆλθε Κύριος ἀπὸ προσώπου Κυρίου (8). » Ποῖος ἄρα
ἐλάλησε Κύριος ἐν ὀνόματι Κυρίου; καὶ ποῖος παρ-
ῆλθε Κύριος ἀπὸ προσώπου Κυρίου; Τί δὲ τὸ πρὸς
Ἰακώβ (9) εἰρημένον, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὀφθαλμὸς σοι ἐν

aries sanctæ Trinitatis subsistentiam ejusque con-
substantialitatem, quemadmodum in Abrahamo;
nam inquit, « Apparuit ei Deus ad quercum Mam-
bre, cum ille sederet in ostio tabernaculi sui in
meridie. Et respiciens oculis suis vidit; et ecce tres
viri astabant super eum; et ecce procurrit obviam
illis, et adoravit pronus in terram. Et dixit: Do-
mine, si inveni gratiam ante te, ne prætereas ser-
vum tuum ¹². » Et post alia, « Dixit autem ad eum:
Ubi est Sara uxor tua? Ille autem dixit: Ecce in
tabernaculo. Dixit autem: Revertens veniam ad te
in tempore hoc in horas, et habebit filium Sara
uxor tua ¹³. » En utique refert Scriptura apparuisse
quidem Abrahamo Deum; et sane tres existisse
viros illos, quos conspexit, ipsam vero non quasi
tribus dixisse: Domini, si inveni gratiam coram
vobis, ne prætereatis puerum vestrum; sed tres,
tanquam unus essent, nominasse, et tanquam
unum, ut apud ipsum diverterent rogasse, sique
tanquam unus dixere, Veniam. Vides igitur illos,
qui apparuerunt tres quidem existisse, et eorum
singulos in propria hypostasi substituisse; sed con-
substantialitatis ratione in unum fuisse contractos,
et tanquam unum collocutos fuisse. Quisnam au-
tem, et ad quemnam dicebat, « Venite, descen-
dentes confundamus linguas eorum ¹⁴? » Num eum
allocutum fuisse constat, ad quem dixit: « Ex
utero ante luciferum genui te ¹⁵; » et, « Ante so-
lem nomen ejus, et ante lunam ¹⁶; » et rursus,
« Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego
hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes
hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos
terre ¹⁷; » et rursus, « Ego ero ei in Patrem, et
ipse erit mihi in Filium ¹⁸? » Quid item illud, « Dominus pluit ignem et sulphur a Domino ¹⁹? » Quid
vero ex persona Dei etiam illud, « Et omnis qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine ejus
effundetur, quia in imagine Dei feci hominem ²⁰? » Vides Deum in imagine Dei fecisse?

Quomodo autem intelligendum est illud, quod in
Exodo scriptum est: « Et mane surgens Moyses
ascendit in montem Sina, sicut præcepit ei Domi-
nus. Et jussit Moyses tabulas lapideas. Et de-
scendit Dominus in nube, et astitit illic, et locu-
tus est nomine Domini. Et transiit Dominus a facie
Domini ²¹? » Quis ergo Dominus locutus est in
nomine Domini. et quis Dominus transivit a facie
Domini? Quid etiam super vult illud quod ad Jacob

¹² Gen. xviii, 1-3. ¹³ ibid. 9, 10. ¹⁴ Gen. xi, 7. ¹⁵ Psal. cix, 3. ¹⁶ Psal. lxxi, 17. ¹⁷ Psal. ii, 7, 8. ¹⁸ Il Reg. vii, 14. ¹⁹ Gen. xiv, 24. ²⁰ Gen. ix, 6. ²¹ Exod. xxxiv, 4-6.

(4) Romana LXX Interpretum editio et Justinus Martyr legit, εἰστήκεισαν ἐπάνω αὐτοῦ, καὶ ἰδὼν προσεῖδραμεν. Ita etiam legit Euseb. Dem. evangel. lib. v, c. 9, et alii.

(5) In Romana LXX Interpretum editione est tantum, Ante solem permanebit nomen ejus. Vel ut alii codd., Nobilio teste, legitur, permanet; sed in editione illa Psalterii ex eorumdem LXX interpretum translatione, quam Romanam vocant, et Itale antiquis-
simæ versionis partem esse credunt, legitur, Ante solem permanebit nomen ejus: et ante lunam sedes ejus, ut videre est in duplici Psalterii editione a clarissimo viro Josepho Maria Caro, alias Thomasio procurata. Hanc itaque lectionem Nyssenens se-

quitur.

(6) In Vaticano codice est, ex προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ, καὶ πᾶς, etc.: nos postremum illud, καὶ τό, delendum censuimus, cum nec in Siphani versione reperitur.

(7) Romana LXX Interpretum editio legit, ἐλά-
λεσε· sed et Eusebium Cæsariensem, ἐλάλησε, lo-
gisse notat ibidem Nobilius.

(8) Eadem editio, καὶ παρῆλθε Κύριος πρὸ προσ-
ώπου αὐτοῦ. Et transiit Dominus ante faciem ejus.

(9) In Vaticano codice recentiori, et in alio, quo
usus est Siphanus, scribitur, πρὸς Ἀβραάμ, mani-
festo librarii errore: nam hic locus in his Gene-
seos capitibus, in quibus de Abrahamo sermo est,

dixit, «Ego sum, qui apparui tibi in loco Dei»²²? Quomodo item illud, «Adorent eum omnes angeli Dei»? Quem, et cuius Dei? Dicit Moyses: «Et dedit Dominus terminum, dicens: Cras faciet Dominus verbum hoc super terram»²³; et rursus, «Confortare, Zorobabel, quoniam ego voluiscum sum, et Verbum meum bonum, et Spiritus meus in medio vestrum»²⁴. Quid opus erat trium mentionem facere, nisi unumquodque in propria persona subsisteret? Et rursus: «Dixit Dominus ad Moysen: Descendens testare populo, et purifica illos hodie et cras, et laveni vestimenta, et sint parati in diem tertiam. Tertia autem die descendet Dominus in montem Sina coram omni populo»²⁵. Non dixit, Descendam. «Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus: effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae somnia somniant»²⁶. Et post nonnulla: «Sol convertatur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et illustris»²⁷. Non dixit, Diem meum. «Et erit, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit»²⁸. Non dixit, Nomen meum. Et rursus, «Dominus de caelo in terram asperit, ut videret gemitum compeditorum; ut solvat filios mortificatorum; ut annuntiet in Sion nomen Domini»²⁹. Non dixit, Nomen ejus. Et rursus, «Qui habitat in caelis iridebit eos, et Dominus subscannabit eos»³⁰. Et iterum, «Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor»³¹. Quis igitur Dominus apud Deum? Ex persona Dei; Subverti vos, sicut subvertit Deus Sodomam, et Gomorrhaim³². [Et Isaias] quando vidit gloriam ejus³³ (11). Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est³⁴? Non dixit, Et brachium tuum. En, Deo juvante, hypostases sanctae et substantialis Trinitatis, pluribus sunt demonstratae.

II. Ejusdem alia de adventu Domini in carne.

«Hic est Deus noster, et non aestimabitur, alius ad eum. Adinvenit omnem viam scientiae, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post haec autem in terris visus fuit, et cum hominibus conversatus est»³⁵. Item, «Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit»³⁶. Et rursus, «Videbitur Deus deorum in Sion»³⁷.

²² Gen. xxxi, 15. ²³ Psal. xcvi, 7; Hebr. i, 6. ²⁴ Exod ix, 5. ²⁵ Aggae ii, 5, 6. ²⁶ Exod. xix, 10, 11. ²⁷ Joel ii, 28. ²⁸ ibid. 31. ²⁹ ibid. 32. ³⁰ Psal. ci, 20, 22. ³¹ Psal. ii, 4. ³² Psal. xlix, 9. ³³ Amos iv, 11. ³⁴ Joan. xii, 41. ³⁵ Isa. lxi, 4. ³⁶ Baruch iii, 36-38. ³⁷ Psal. xlix, 5. ³⁸ Psal. lxxxi, 8.

non reperitur; nos autem mendum istud sustinuit, ex Gen. cap. xxxi, 15, in quo haec verba Dominum Jacobo dixisse legitur.

(10) Eadem editio, τοῦ ἀκούσαι, ut audiret.

(11) Haec verba nil ad rem facere videntur. Siphianus in sua versione sic habet, Subverti vos, quemadmodum subvertit Deus Sodomam, et Gomorrhaim: (Et Isaias) quando vidit gloriam ejus; sed quia Isaias nomen semicirculis includit, clare satis indicare videtur, verba illa non exstitisse in scripto

αὐτοῦ Θεοῦ; Πῶς δὲ τὸ, Προσκυνησάντων αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ; Τίνι, καὶ πόλῳ Θεοῦ; Ἀγγέλῳ Μωσῆ; Καὶ ἔδωκε Κύριος ὄρον, λέγων· Ἐν τῇ αὐρίῳ ἡμέρᾳ ποιήσει Κύριος τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάλιν· Ἰσχυε, Ζοροβάβελ, διότι ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὁ λόγος μου ὁ ἀγαθός, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐν μέσῳ ὑμῶν. Τίς οὖν χρεὶα τριῶν μνησθῆναι, εἰ μὴ ἕκαστον ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει; Καὶ πάλιν· Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· Καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ ἀγνοῶν αὐτοὺς σήμερον καὶ αὔριον, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἴστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐρίτη καταθήσεται Κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινά, ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε· Καταθήσομαι, Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει Κύριος, ἔκκειν ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ἐνὶ σπύνα ἐνυπνιασθήσονται. Καὶ μετὰ τινά· Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Οὐκ εἶπε· Τὴν ἡμέραν μου. Καὶ ἔσται, ὅς ἐν ἐπιχαλῆσται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. Καὶ οὐκ εἶπε· Τὸ ὄνομά μου. Καὶ πάλιν· Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβηκε, τοῦ ἰδεῖν (10) τὸν στεναγμὸν τῶν πεπονημένων, τοῦ λῦσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων, τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τὸ ὄνομα Κυρίου. Οὐκ εἶπε· Τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν· Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐγκατάσται αὐτοὺς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμηκτεῖ αὐτούς. Καὶ πάλιν· Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν Θεόν μου δεηθήσομαι. Τίς οὖν ὁ Κύριος παρὰ τῷ Θεῷ; Ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Κατέστρεψε ὑμᾶς, καθὼς κατέστρεψεν ὁ Θεός Σόδομα καὶ Γόμορρα, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Κύριε, τίς ἐπίσταται τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου, τίς ἀπεκαλύφθη; Οὐκ εἶπε· Καὶ ὁ βραχίον σου, Ἰδοὺ ἀποδέδεικται σὺν Θεῷ διὰ πλεονῶν τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος αἱ ὑποστάσεις.

B. Τοῦ αὐτοῦ ἔτερα περὶ τῆς ἐνστάσεως τοῦ Κυρίου παρουσίας.

Οὕτως ὁ Θεός ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξέυρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ (12) τῷ ἡγαπημένῳ αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανέστραψεν. — Ὁ Θεός ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. Καὶ πάλιν· Ὁφθήσεται ὁ Θεός τῶν θεῶν ἐν Σιών.

codice, quo utebatur; sed ex conjectura a se fuisse addita. — Zacagnio minime assentiri, cui verba haec, Quando vidit gloriam ejus, nil ad rem facere visum sunt. Ea enim S. Pater desumpsit ex Joan. xii, 4, ubi sic: Τὰῦτα εἶπεν Ἰσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ· ut proinde recte Siphianus iis praemisit in sua versione, Et Isaias, quae in textu librario exciderint.

(12) Romana editio, eodem sensu remanente, nonnihil variat in verbis.

Καὶ πάλιν, « Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » A Et rursus, « Deus Dominus et illuxit nobis ». « Ἐξαίφνης ἦξει εἰς τὸν ναὸν ταυτοῦ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ Ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. » Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κηρύσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι πρᾶς, καὶ ἐπιθεθήκως ἐπὶ ὑποῦγιον καὶ πῦλον δνου (13). » Τίς δὲ ποτε τῶν βασιλείων, ὃν καθήμενος, εἰς Ἱερουσαλήμ εἰσῆλθε; Καὶ πάλιν, « Τέρπου καὶ εὐφραίνου, θύγατερ Σιών, διότι ἐγὼ ἐρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν. » Καὶ πάλιν, « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἐμπροσθέν σου (14). » Καὶ πάλιν, « Στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, τὸ κατάναντι Ἱερουσαλήμ ἐξ ἀνατολῶν. » Καὶ μετὰ βραχέα, « Ἐδεῖξέ μοι Κύριος τὸν Ἰησοῦν (15), τὸν ἱερεῖα τὸν μέγαν, ἐστῶτα πρὸ προσώπου ἀγγέλου Κυρίου· καὶ ὁ διάβολος εἰσῆλκε ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ τοῦ ἀντικείμενου αὐτῷ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς τὸν διάβολον· Ἐπιτίμησαι Κύριος ἐν σοί, διάβολε. Καὶ διεμαρτύρατο ὁ ἄγγελος Κυρίου πρὸς τὸν Ἰησοῦν, λέγων· Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Ἐάν ταῖς ὁδοῖς (16) μου πορεύσῃ, καὶ ἐάν τὰ προστάγματά μου φυλάξῃ, καὶ σὺ διακρίνεις (17) τὸν οἶκόν μου. Καὶ πάλιν, « Ἄκουε δὴ, Ἰησοῦς, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. » Ἡσαίας, « Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσι (18), καὶ εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι (19). » (Καὶ πάλιν, « Καὶ βασιλεὺς μέγαν ὄψεσθε. » Θεὸν δὲ οὐδεὶς ὁρᾷ.) Καὶ πάλιν· « Ἐπιφανήσεται Κύριος ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν. » Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ πάρειμι τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐπεκαλέσαντο τὸ ὄνομά μου. » Δαβὶδ, « Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρῶν ἐμφάνηθι. Ἐξέγειρεν τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἔλθε εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. » Καὶ πάλιν, « Καταθήσεται ὡς ὕετος ἐπὶ πόκον. » Τὸ ἀτάραχον καὶ ἀνευ φόβου τῆς καταβάσεως σημαίνων· ἐπὶ γὰρ τὴν γῆν ὕετος καταβαίνων, φόβον ποιεῖ· ἐπὶ δὲ πόκον ἔριον καταβαίνων, οὐ ποιεῖ. Μιχαίας, « Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ γὰρ σοῦ ἐξελεύσεται μοι ἡγούμενος, (20) ὃς ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραὴλ· καὶ

Et rursus, « Deus Dominus et illuxit nobis ». Item, « Subito veniet in templum suum Dominus quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos vultis ». Item, « Gaude vehementer, filia Sion, prædica, filia Jerusalem. Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, et ascendens super subjugalem et pullum asinae ». Quis vero regum unquam asino insidens, Hierosolymam ingressus est? Et rursus, « Lætare et gaude, filia Sion, quia ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum ». Et rursus, « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te ». Et rursus, « Stabunt pedes ejus in die illa super montem olivarum, qui est contra Hierusalem ab Oriente ». Et post pauca, « Ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum stantem ante faciem angeli Domini; et diabolus stabat a dexteris ejus, ut adversaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum: Increpet Dominus in te, diabole. Et contestabatur angelus Domini ad Jesum, dicens: Hæc dicit Dominus omnipotens: Si vis meis ambulaveris, et præcepta mea custodieris, et tu judicabis domum meam ». Et rursus, « Audi ergo, Jesu sacerdos magne ». Isaias, « Manifestus factus sum non querentibus me; inventus sum ab his qui me non interrogabant ». (Et rursus: « Et Regem magnum videbitis ». Deum autem nemo videt.) Et rursus, « Apparebit Dominus super eos, et disperdet omnes deos gentium ». Et rursus, « Ecce adsum genti, qui non invocaverunt nomen meum ». David, « Qui sedes super Cherubim, appare. Excita potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos ». Et rursus, « Descendet sicut pluvia in vellus ». Quibus verbis significat descensionem ejus fore quietam, ac sine strepitu; pluvia enim super terram descendens, strepitum facit, secus vero, si super lanæ vellus descendat. Michæas, « Et tu, Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exibit mihi dux, qui pascat populum meum Israel; et egressus ejus

¹³ Psal. cxviii, 27. ¹⁴ Malach. iii, 4. ¹⁵ Zach. ix, 9. ¹⁶ Zach. ii, 10, 11. ¹⁷ Malach. iii, 1; Matth. xi, 10. ¹⁸ Zach. xiv, 4. ¹⁹ Zach. iii, 1, 2. ²⁰ ibid. 6. ²¹ ibid. 8. ²² Isa. lxxv, 1. ²³ Isa. xxxiii, 17. ²⁴ Soph. ii, 11. ²⁵ Isa. lxxv, 1. ²⁶ Psal. lxxix, 2, 5. ²⁷ Psal. lxxxi, 6.

(13) Ita et apud Justinum Martyrem legitur; sed D in editione LXX Interpretum est, πῦλον νῶν, pulum novum, atque ita etiam legitur apud Euseb. Demonstr. evang. lib. ii, c. 2, n. 28. Justinus tamen lectionem sequi videtur Irenæus lib. iv Adversus hæres. cap. 66, et Cyprianus lib. ii, Testim., c. 29.

(14) Hic incipit antiquior Vaticanus codex num. 4907.

(15) Male recentior codex Vaticanus, ἔδειξέ με τὸν Ἰησοῦν.

(16) Codex antiquior, ἐάν ἐν ταῖς ὁδοῖς, quam lectionem in aliquibus codicibus, et apud Hieronymum quoque reperiri notat Nobilius.

(17) Male recentior codex, καὶ σὺ δὲ διακρίνεις.

(18) In Romana LXX Interpretum editione priore loco est, ἐπερωτῶσιν, posteriore, ζητοῦσιν, secus atque legit Justinus Martyr in Dialogo cum Tryphone pag. 242; D. Hieronymus, et S. Cyprianus lib. i Testimon. adversus Judæos cap. 21; itemque Irenæus lib. iii Adversus hæreses, cap. 3, qui cum Nysseno concordant.

(19) Quæ semicirculis incluantur, desunt in recentiori Vaticano codice, et in alio, quo usus est Siphanius. Videtur autem respicere Nyssenus ad locum, ni fallor, Isaie xxxiii, 17, ubi ait, Regem cum gloria videbitis.

(20) Comma istud usque ad illa verba, καὶ ἐξοδοί, non habetur in Romana LXX Interpretum editione,

ab initio, ex diebus sæculi ²¹. » Moyses, « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me; ipsum audietis juxta omnia, quæcunque locutus fuerit vobis: et erit, quicumque non audierit prophetam illum, disperdetur ²². »

Multi prophetae suscitati sunt. De quo ergo eorum loquitur? Qui vero suscitabitur, legem ne Moyses docebit, an aliam? Si Moyses quidem legem, ad quid supervacanea alterius suscitatio, cum Moyses sufficiat? Sin autem aliam, dicant quæ sit, et quænam ejus doctrina, et quinam Propheta ipse? Nemo enim alienigena quidquam earum rerum quæ ad legem pertinent, vel petiit, vel edoctus fuit ab eis. Quin et universi Deus prædictionem de semetipso factam confirmavit, dum inquit, « Recte omnia locuti sunt. Prophetam eis suscitabo ex medio fratrum ipsorum, sicut te: et dabo verbum meum in ore ejus ²³. » Perpende igitur vim hujus dicti; neque enim alii prophetae dixit se dedisse verbum; nam illi servorum more ministrantes, dicebant: « Hæc dicit Dominus. » Illic vero eadem, qua Pater, auctoritate leproso dicebat, « Volo, mundus esto ²⁴. » Mortuis quoque dicebat, « Adolescens, tibi dico, surge ²⁵. » et, « Lazare, veni foras ²⁶. » Comminatur mari; et spiritibus cum potestate dicit, « Tace, obmutesce ²⁷. » Quid autem sibi velit illud, « Prophetam sicut te, » si Moyses legem cum Christi lege comparerimus, nullo negotio intelligemus, simulque eorum verborum mentem assequemur, quæ Moyses in lege protulit, dum ait, Non licere ad ejus mandata quidpiam adicere, nec ab eisdem auferre ²⁸. Præterea dum ait, « Ipsum audietis juxta omnia, quæcunque locutus fuerit vobis ²⁹. » significat excellentiam ejus de quo prædicebatur. Isaias, « Ecce Deus noster, ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium cum dominatione ³⁰. » David, « Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam ³¹. » Et rursus, « Disposui testamentum electis meis. Juravi David servo meo: Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem, et generationem sedem tuam ³². » In Paralipome-

A Exodo autem apud archas apud hæmeron aionos (21). » Μωσῆς, « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος (22) ὁ θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς· καὶ ἔσται, ὅς ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται. »

Πολλοὶ ἀνέστησαν προφῆται. Ἄρα περὶ ποίου αὐτῶν λέγει; Οὗτος δὲ ὁ ἀναστησόμενος, ἄρα τὰ Μωσέως διδάξει, ἢ ἕτερα; Εἰ μὲν τὰ Μωσέως, τί τὸ περίεργον, ἄλλον ἀναστῆναι ἀρκούντος Μωσέως; Εἰ δὲ ἕτερα, εἰπάτωσαν, καὶ ποῖα ἦν τὰ διδάγματα αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ προφήτης; τῶν γὰρ νεώμικιμένων οὐδὲς ἐξῴθεν, ἢ εἰδῶξεν, ἢ ἤτησε παρ' αὐτῶν τι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὧν θεὸς ἐκύρωσε (23) τὴν περὶ αὐτοῦ προφητείαν, εἰπὼν, « Ὅρθως πάντα ἐλάλησαν· Προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ μέσου τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὥσπερ σὺ· καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Σκότει οὖν τὴν δύναμιν τοῦ ῥήτου. Οὐδὲ γὰρ ἄλλω προφήτῃ εἶπε δεδωκέναι ῥῆμα· αὐτοὶ γὰρ δουλοπρεπῶς διακονοῦντες ἔλεγον· « Τάδε λέγει Κύριος. » Αὐτὸς δὲ κατὰ τὸ πατρικὸν ἀξίωμα, ἔλεγε τῷ λεπτῷ, « Θέλω, καθαρῶς ἔσθαι. » Τοῖς ταπεινοῖς, « Νεανίσκῃς (24), σοὶ λέγω, ἐγέρθητι· καὶ, « Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. » Τῇ θαλάσῃ ἐπιτιμᾷ, καὶ τοῖς πνεύμασιν ἐν ἐξουσίᾳ, λέγων, « Σιώπα, παύμωσο. » Τί δὲ τὸ, « Προφήτην ὥσπερ σὺ; » Ἀντιπαράθεντες τὰ Μωσέως τοῖς Χριστοῦ (25) εὐρήσομεν ἐπὶ σχολῆς, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἰρημένον ὑπὸ Μωσέως ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ' αὐτῶν προσθεῖναι, καὶ οὐκ ἔστιν ἀπ' αὐτῶν ἀφελεῖν. Εἴτα καὶ εἰπὼν, « Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς, » σημαίνει τὸ ὑπέρροχον (26) τοῦ προφητευομένου. Ἡσαίας (27), « Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν (28)· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον μετὰ κυρίας. » Δαβὶδ, « Ὅμοσε Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτὴν (29)· Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου, καὶ πάλιν, « Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου. Ὅμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου· Ἐως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου, καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεάν καὶ γενεάν τὸν θρόνον σου. » Ἐν τοῖς Παλαιπομένοις; « Καὶ ἔσται ὅταν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι σου, καὶ κοιμηθῇς μετὰ τῶν πατέρων σου, καὶ ἀναστήσω τὸ σπέρμα σου μετὰ σέ, ὃ (30) ἔσται ἐκ τῆς κοιλίας σου, καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Αὐτὸς οἰκοδομήσει μοι οἶκον· καὶ

²¹ Mich. v, 2. ²² Dent. xviii, 15, 19. ²³ Dent. xviii, 15, 18. ²⁴ Matth. viii, 3. ²⁵ Luc. vii, 14. ²⁶ Joan. xi, 43. ²⁷ Marc. i, 25. ²⁸ Dent. xii, 32. ²⁹ Dent. xviii, 48. ³⁰ Isa. xl, 5. ³¹ Psal. cxxxi, 11. ³² Psal. lxxviii, 4, 5.

nec apud Cyprianum lib. ii Testim. adversus Judæos, cap. 12, sed nihilominus exstant apud Justinum in Dialogo cum Tryphone pag. 303, et Tertullianum Adversus Judæos, cap. 13. Cæterum antiquior Vaticanus codex ante verbum, ἐξοδοι, articulum ponit.

(21) Codex recentior, ἕως αἰῶνος. Ita et Siphani codex.

(22) Hæc de Christo prophetia diversis verbis exprimitur in Romana LXX Interpretum editione; sed Nysseus lectionem sequitur, quæ habetur Act. iii, 22.

(23) Codex recentior, τὴν περὶ αὐτοῦ, quo pacto

et Siphanius legit.

(24) In eodem codice deest, νεανίσκῃς, nec ista vox in Siphani versione apparet.

(25) Codex antiquior, τοῖς τοῦ Κυρίου.

(26) Codex vetustior, ὑπέρροχον.

(27) Male recentior codex, Σοφονίας.

(28) Siphani codex, ὧμῶν, vester, juxta LXX Interpretum editionem.

(29) Codex recentior, et Siphanius legit, αὐτῶν, ut etiam legitur apud Irenæum lib. iii Adversus hæreses cap. 9.

(30) In editione LXX Interpretum est, ὅς, qui.

ἀνορθώσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα (31). Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς Πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς Υἱόν, καὶ τὸ θεὸς μου νῦν ἐμπροσθέν σου. Καὶ πιστώσω αὐτὸν ἐν ὄψει μου· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ (32) ἕως αἰῶνος· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ἔσται ἀνορθωμένος ἕως αἰῶνος. » Σολομών, « Καὶ νῦν, Κύριε ὁ θεὸς Ἰσραὴλ, πιστωθήτω δὴ τὸ ῥῆμά σου τῷ Δαβὶδ τῷ Πατρὶ μου· εἰ ἀληθῶς (33) κατοικήσει ὁ θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἱερεμίας, « Καὶ ἀνθρώπος ἔστι, καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; » Ἀμώς· « Ἐπικαλεῖσθαι (34) τὸν θεόν σου· ἐτοιμάσου, Ἱερουσαλὴμ, ὅτι ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτιζὼν πνεῦμα, καὶ ἀποστέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν μου (35), ποιῶν ὄρθρον, καὶ ὀμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς γῆς. » Μιχαίας, « Ἀκούσατε, λαοὶ πάντες, λόγον, Dominus in vobis in testimonium, Dominus ex templo sancto suo; quoniam ecce Dominus egreditur de loco suo, et descendet super excelsa terræ¹¹. »

Ὁ Ἰακώβ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, « Οὐκ ἐκλείψει ἀργὸν ἐξ ἰούδα καὶ ἡγουμένος ἐκ τῶν μετῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ (37) ὁ ἀπόκριται. Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἔθνων. Βαλαάμ, « Ἀνατελεῖ ἀστὴρ ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ, καὶ προνομήσει τοὺς υἱοὺς Σὴθ (38)· καὶ ἔσται Ἐδὼμ κληρονομία ἔθνων. » Δαβὶδ δὲ (39) τοῦτων οὐ περιεγένητο. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ εἶαι εἰπεῖν, Ἀνατελοῦσιν ἀστὴρα ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἡγουμένοι ἐξ Ἰσραὴλ, Ἠσαΐας, « Ἰδοὺ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, καὶ οἱ ὄρη τοῦ ὄρους συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται οἱ ὄρη τοῦ ὄρους· καὶ πεσόνται μαχαίρα. Ὁ δὲ Αἰθίανος σὺν τοῖς ὄρεσιν πεσόνται. Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰσραὴλ, καὶ ἀνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ. Οὐ κατὰ τὴν ὁδὸν κρίνει, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐλέγχει· ἀλλὰ κρίνει (40) ταπεινῶ κρίσιν, καὶ ἐλέγχει τοὺς ἐν-

nis, « Et erit, quando impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, quod erit de ventre tuo, et parabo regnum ejus. Ipse edificabit mihi domum, et erigam regnum ejus in sæcula: Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium, et misericordiam meam non removebo ab eo, sicut removi ab iis qui erant ante te. Et fideliter statuum eum in domo mea; et regnum ejus usque in sæculum; et thronus ejus erit erectus usque in sæculum¹². » Salomon, « Et nunc Domine Deus Israel, fidele sit quæso verbum tuum David patri meo: si vere habitavit Deus, cum hominibus super terram¹³. » Jeremias, « Et homo est, et quis cognoscat eum¹⁴? » Amos, « Invoca Deum tuum: præparare, Jerusalem, quoniam ego firmans tonitruum, et creans spiritum, et mittens ad homines Christum meum, faciens mane et nebulam, et ascendens super excelsa terræ¹⁵. » Michæas, « Audite, populi omnes, verba, et au-scultet terra, et omnes qui habitant in ea. Et erit Jacob in mandatis, « Non deficiet princeps ex Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est. Et ipse est expectatio gentium¹⁶. » Balaam, « Orietur stella ex Jacob, et homo ex Israel: et percutiet duces Moab, et prædabit filios Seth, et erit Edom hereditas gentium¹⁷. » David autem hos non devicit. Quod si de ejus posteris hæc intelligenda essent dicere oportebat, Orietur sidera ex Jacob, et duces ex Israel. Isaias, « Ecce dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, et excelsi superbia conterentur, et sublimes humiliabuntur, et cadent gladio. Libanus autem cum excelsis cadet¹⁸. Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet: et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis: replebit eum spiritus timoris Dei. Non secundum opinionem judicabit, neque juxta sermonem arguet; sed judicabit humili judicium,

¹¹ I Paral. xvii, 11, 14. ¹² II Paral. vi, 17, 18. ¹³ Mich. i, 25. ¹⁴ Gen. xlii, 10. ¹⁵ Num. xxiv, 17, 18.

(31) Codex antiquior, ἕως εἰς τοὺς αἰῶνας. (32) Editio Romana LXX Interpretum, καὶ ἐν βασιλείᾳ αὐτοῦ, et in regno ejus.

(33) Eadem editio, ὃ ἐλάλησας τῷ παιδί σου τῷ Δαβὶδ, ὅτι εἰ ἀληθῶς, quod locutus es puero tuo David, quoniam si, etc.

(34) Codex recentior, et Siphani, ἐπικαλεῖσθαι, ut et sacer textus, qui habet, ἐτοιμάσου τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν θεόν σου, Ἰσραὴλ· δυνάμις Ἰδοὺ ἐγώ, etc. Præpara te ut invoces Deum tuum, Israel. Quia ecce ego, etc.

(35) In LXX Interpretum editione legitur, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· et annuntians in homines Christum suum, quam lectionem sequitur Tertullianus adversus Hermogenem cap. 32, adversus Marc. lib. iii, c. 6, et alibi.

(36) Locus iste Michæe variat nonnihil in editis, præsertim in fine, ubi legunt edita, καὶ καταθήσει-

¹⁶ Jer. xvii, 9, juxta LXX. ¹⁷ Amos iv, 12, 13, 18. ¹⁸ Isa. x, 33, 34.

ται, καὶ ἐπιθήσεται, et descendet, et ascendet super excelsa terræ.

(37) Codex Siphani, et Vaticanus recentior ὃ ἀποκαταί, quod reservatur, quam lectionem in Theodoret scriptis codicibus servari testatur doctissimus Nobilius in notis ad hunc locum.

(38) Codex recentior Vaticanus, et alius Siphani codex, τοὺς υἱοὺς Σούρ· sed hanc lectionem nec Vulgata, nec LXX Interpretes probant.

(39) Male codex recentior, περὶ τούτων ὃ παρ᾽ ἐγώ, quam lectionem secutus est Siphani; verum enim, David autem de his rebus non advenit.

(40) Ita antiquior codex Vaticanus, et LXX Interpretum editio. In recentiori, et apud Siphani est, ταπεινῶν. Sed mox LXX habent, ἐλέγχει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς. Irenæus tamen lib. iii Adversus hæreses, cap. 10, legit, Judicabit humili judicium, et arguet gloriosos terræ.

et arguet gloriosos terræ, et percutiet terram verbo oris sui, et in spiritu per labia interficiet impium. Et erit iustitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas suas⁷⁵. » Et post pauca, « Et erit in die illa radix Jesse, et qui consurgit, ut princeps sit gentium; in ipso gentes sperabunt, et erit requies ejus honor⁷⁶. » David, « Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis⁷⁷. » Vides a Deo Deum ungi; humana enim carne assumpta, factus est pontifex et apostolus confessionis nostræ⁷⁸. » Et paulo post, « Et tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes; et omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut opertorium volves eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es: et anni tui non deficient⁷⁹, qui, videlicet, unctus es.

III. De natiuitate ejus ex Virgine.

Isaias, « Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel⁸⁰, quod interpretatur Nobiscum Deus⁸¹. » Et priusquam cognoscat patrem, vel matrem, tollet virtutem Damasci, et spolia Samarie comedet⁸². » Et Salomon propheticè, « Puer eram ingeniosus, et sortitus sum animam bonam: magis autem cum esset bonus, veni ad corpus incolitum⁸³. » (Quis igitur ante natiuitatem bonus erat, et quis venit in corpus incontaminatum?) Isaias, « Et cupient, si fiant igne combusti. Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, ejus principatus super humerum ejus, et vocatur nomen ejus magni consilii Angelus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, potens, Princeps pacis, Pater futuri sæculi⁸⁴. » Et rursus, « Ecce juvenca peperit et non peperit. » Hoc autem virginem denotat. Et rursus, « Butyrum, et mel comedit⁸⁵. » His enim rebus alebatur, cum descenderet mater ejus a censu; nam postea abundavit lacte. Et rursus, « Sic dicit Dominus Sabaoth: Laboravit Ægyptus et negotiatio Æthiopum; et

A δέξους τῆς γῆς, καὶ πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματός αὐτοῦ, καὶ ἐν Πνεύματι διὰ χειλέων ἀναλείψει (41)· καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὁσπρὶν αὐτοῦ, καὶ ἀλήθειαν φλειμμένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνίστάμενος ἀρχεὶν ἐθνῶν· ἐπ' αὐτῇ ἔθνη ἑλιποῦσι, καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ. » Δαβὶδ, « Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐὼθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἑλατὸν ἀγαλλιάσεως περὶ τοὺς μετόχους σου. » Ὅπως οὖν ὁ Θεός χρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· ἐνανθρωπίζας γὰρ γέγονεν· ἀρχιερεὺς, καὶ ἀπόστολος τῆς ὁμολογίας ἡμῶν. » Καὶ μετ' ὀλίγα, « Καὶ σὺ, Κύριε, B τὴν γῆν ἐδεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολθῶνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἰ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν, τοῦ χρισθέντος δηλαδὴ.

Γ'. Περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τῆς ἐκ Παρθένου.

Ἡσαίας, « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὃ ἐρμηνεύεται, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. » Καὶ πρὶν ἐπιγυνῶναι πατέρα, ἢ μητέρα, λήφεται δύναμιν Δαμασκού, καὶ τὰ σκῆλα Σαμαρείας ἐσθεται. » Καὶ Σολομών προφητικῶς, (42)· Παῖς ἦμην ἐνφυῆς, C φυγῆς τε Ἰακώβ ἀγαθῆς· μᾶλλον δὲ ἀγαθὸς ὢν, ἦλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον. » (43) (Τίς οὖν πρὸ γεννήσεως ἦν ἀγαθός; καὶ τίς ἦλθεν εἰς σῶμα ἀμίαντον;) Ἡσαίας, « Καὶ θελήσουσιν εἰ ἐγανήθησαν παρῆσαντοιοι, ὅτι παῖδὸν ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἰδδὸς ἡμῶν, ὃς ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὧμου αὐτοῦ, (44) καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλῃς βουλῆς Ἀγγελός, θαυμαστός, Σύμβουλος· Θεός ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, Ἀρχὸν εὐφροσύνης, Πάτερ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ πάλιν, « Ἰδοὺ ἡ δάμαλις τέτοκε, καὶ οὐ τέτοκε (45). » Τοῦτο δὲ δηλοῖ τὴν Παρθένον. Καὶ πάλιν, « Βούτυρον, καὶ μέλι φάγεται (46). » Τοῦτω γὰρ ἐτρέφετο κατωδότης τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς· ὕστατον γὰρ εὐπάρησεν γάλακτος. Καὶ πάλιν, « Οὕτως λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἐξοπίσθεν Ἀφύγκτος, καὶ ἀμφοτέρω D Αἰθιοπῶν· καὶ οἱ Σαβαῖοι ἄνδρες ὡφλοῖ ἐπὶ αὐτῷ δια-

⁷⁵ Isa. xi, 1-5. ⁷⁶ Ibid. 10. ⁷⁷ Psal. xlv, 7, 8. ⁷⁸ Mouth. i, 23. ⁷⁹ Isa. viii, 4. ⁸⁰ Sap. viii, 19, 20.

⁸¹ Hebr. iii, 1. ⁸² Psal. ci, 26-28. ⁸³ Isa. vii, 14. ⁸⁴ Isa. ix, 5, 6. ⁸⁵ Isa. vii, 15.

(41) Codex recentior, ἀπελεῖς.
(42) Male in vetustiori codice Vaticano πῶς ἦμην.

(43) Quæ semicirculis includuntur, desunt in vetustiori codice Vaticano, librarii errore manifeste.

(44) In recentiori codice Vaticano, et in eo, quo usus est Siphannus, καὶ καλεῖται τῆς μεγάλῃς βουλῆς ἄγγελος, Θεός ἰσχυρός· sed vetustioris Vaticani codicis lectionem, quam secuti sumus, plerique codices, et non pauci antiqui Patres exhibent. Vide Nobilium in annotationibus ad eum locum.

(45) Locum hunc non memini me legisse apud

Isaiam, aut alium quempiam prophetam. Δάμαλις autem vox, pro juvenca, sæpe reperitur apud LXX interpretes. Quare mirum est velid ignorasse Siphannum, vel legendum censuisse δύναμις· nam alieno prorsus sensu interpretatus est virum.

(46) Similia habet Nyssenus in oratione in illud Apostoli, Quando sibi subjecerit omnia, tunc ipse quoque filius subjiçietur ei: ubi non longe ab initio hæc inquit, Et quomodo cum esset infans, infantilem accipit cibum, butyrum et mel comedens; ita etiam cum processisset ad adolescentiam, non recusavit id quod huic ætati erat congruens et conveniens.

θήσονται (47), καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὅπισω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδας, καὶ διαθήσονται πρὸς σε, καὶ προσκυνήσουσί σοι καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν σοὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σου. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἔδειμιν, Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ Σωτὴρ (48). Ἰεζεκιήλ, « Καὶ ἐπέτρεψέ με Κύριος κατὰ τὴν ὁδὸν τῆς πύλης τῆς βλεπούσης κατὰ ἀνατολὰς, καὶ αὕτη ἦν κεκλεισμένη: καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ, Ὑπὲρ ἀνθρώπου, ἡ πύλη αὕτη κεκλεισμένη ἔσται, καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ εἰσελεύσεται (49), καὶ ἐξελεύσεται δι' αὐτῆς, καὶ ἔσται κεκλεισμένη. » Πσαλς, « Ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐκάλεσα τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μάχαιραν ὄξειαν (50). » Δανιήλ, « Ἰδοὺ ἐταμῆθη λίθος ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὸν ἀνδριάντα, καὶ ἐγένετο εἰς ὄρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε τὴν οἰκουμένην. » Ὁ οὖν ταμῆς λίθος ἀνευ χειρῶν, ἔστιν ὁ γεννηθεὶς ἀνευ σπορᾶς ἀνδρός. Πσαλς πάλιν, « Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν Ὑψιὸς ἐγέννησα, καὶ ὤψωσα, αὐτοὶ δὲ μὴ ἠθέτησαν. Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, οὐδὲ ὁ λαός με συνήκει. » Καὶ πάλιν, « Λάβε τόμον καινοῦ χάρτου μεγάλου (51), καὶ γράψον ἐν αὐτῷ γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὁξέως προνομῆν ποιῆσαι σκύλιον. Καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφήτην, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτακεν υἱὸν καὶ εἶπε μοι Κύριος· Κάλισον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὅξέως προνόμυσον. » Τόμον οὖν καινὸν νοοῦμεν τὴν Παρθένον ὥσπερ γὰρ ὁ χάρτης καινός ἐστι καθαρὸς, ἀγραφὸς ὢν, οὕτως καὶ ἡ Παρθένος ἀγία ἀμύητος ἀνδρός. Καὶ πάλιν (52), « Πᾶν ἄρσεν διανοίγον μητέρα, ἅγιον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται. » Οὐδὲν δὲ ἄρσεν διανοίγει μητέρα, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἀνδρός πρὸς γυναῖκα. Τὸ γοῦν εἰρημένον περὶ τοῦ Κυρίου νοητέον. Συμβαίνει δὲ πολλοὺς τῶν πρωτοτόκων εἶναι ἀσθεῖς, καὶ ἀμαρτωλοὺς. Πῶς οὖν οὕτοι ἅγιοι τῷ Κυρίῳ, διὰ τοῦτο καὶ ἁμῶμοι; διὰ τοῦτο δὲ μὴ καὶ πᾶν ὅθλου; Δῆλον οὖν, ὅτι αὐτὸς ἅγιος (53) καὶ ἁμῶμος μόνος, ἀαβίβ. « Μήτηρ. Σκὼν ἐρεῖ, Ἀνθρώπος, καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸς ἠθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Ὑψιστος. » et inculpatum. David, « Mater Sion dicet: Homo

δ'. Περὶ θαννμάτων, ὧν ἐμελλε ποιῆν ἐνανθρωπίσας ὁ Κύριος.

Ἰερεμίας (54), « Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, καὶ εἰς φῶς ἔθνων, τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν,

Isa. xlv. 14, 15. Ezech. xlv. 1, 2. Isa. xlv. 1. Dan. ii. 34. Ibid. 35. Isa. i, 2, 3. Psal. lxxvi, 5.

(47) Codex recentior, καταθήσονται. Ita et Siphani codex.

(48) Idem codices legunt Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Σωτὴρ.

(49) Romana LXX Interpretum editio, εἰσελεύσεται δι' αὐτῆς, ingredietur per eam; cætera desunt.

(50) Romana LXX Interpr. editio aliter legit, Ex utero matris meæ vocavi nomen meum, et posui os meum quasi gladium acutum.

(51) Hanc lectionem a LXX Interpr. editione diversam in quibusdam codicibus reperiri testatur

A Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et tui erunt servi, et post te sequentur vincti manicis, et transibunt ad te, et adorabunt te, et in te orabunt, quoniam in te Deus est, et non est Deus absque te. Tu enim Deus es, et nesciebamus, Deus Israel Salvator. Ezechiel, « Et convertit me Dominus ad viam portæ respicientis ad Orientem, et hæc erat clausa. Et dixit Dominus ad me: Fili hominis, porta hæc clausa erit, et nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingredietur, et egredietur per eam, et erit clausa. » Isaias, « Ex utero matris vocavi nomen ejus gladium acutum. » Daniel, « Ecce abscissus est lapis sine manibus, et percussit statum, et factus est in montem magnum, et implevit universam terram. » Lapis igitur abscissus sine manibus, id est utique significat qui genitus est absque viri semine. Isaias iterum, « Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quis Dominus locutus est: Filios genui et exaltavi, ipsi autem speraverunt me. Cognovit hos possessorum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. » Et rursus, « Sume tibi tomum novæ chartæ magnæ, et scribe in eo hominis stylo, ut velociter depredationem faciat spoliolum. Et accessi ad prophetissam, et in utero concepit et peperit filium. Et dixit Dominus mihi: Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter depredare. » Tomum igitur novum de Virgine intelligimus; quemadmodum enim nova charta pura est, cum nihil in ea scriptum est, ita et sancta Virgo viri consuetudinis experta est. Et iterum, « Omne masculinum adspiciens vulvam, sanctum Domino vocabitur. » Nullus autem masculus aperit vulvam, sed consuetudo viri cum muliere: igitur dictum illud de Domino est intelligendum. Contingit autem ut primogeniti non pauci impii sint et peccatores: Quomodo igitur omnes filii sancti erunt Domino, et propterea inculpati? Cur item non omne etiam femininum sanctum Domino vocabitur? Manifestum igitur est, ipsum solum sanctum esse, et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam. Ali-

D IV. De miraculis, quæ humana carne assumpta Dominus æliurus erat.

Jeremias, « Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gentium, ut constitueres terram,

Isa. xlv. 1. Dan. ii. 34. Ibid. 35. Isa. i, 2, 3. Psal. lxxvi, 5.

Nobilis in notis ad hunc locum.

(52) Exodi locum huiusmodi prope verbis laudat Tertullianus in lib. De carne Christi, cap. 22.

(53) Codex recentior, ἅγιος μόνος. Ita et Siphani codex.

(54) Locus iste non Jeremie, sed Isaiæ est; eum tamen pro Jeremie loco accepisse Nyssenum, vel inde patet, quod Baruch testimonium, tanquam unius ejusdem prophete subjungat: Baruch autem sæpe ab antiquis sub Jeremie nomine laudari solet.

et possideres hereditatem deserti, dicens his qui in vinculis sunt: Exite; et his, qui in tenebris, Revelamini⁵⁵. » Ille autem de puro putoque homine ab ipso non dici, inde patet quod ipse erat qui dixit, « Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius ad eum⁵⁶. » Isaias, « Confortamini, manus remissae et genua dissoluta; consolamini vos, pusillanimes mente, confortamini, nolite timere⁵⁷. Ecce Deus noster. Ecce Dominus cum fortitudine venit⁵⁸. » Et rursus, « Tunc aperientur oculi caecorum, et aures surdorum audient; tunc saliet claudus, sicut cervus, et expedita erit lingua balborum⁵⁹. » Et rursus, « Spiritus Domini super me, propter quod iunxit me; evangelizare pauperibus misit me, praedicare captivis remissionem et caecis visum. »

V. De proditiōe.

David, « Qui comedebat panes meos, magnificavit super me supplantationem¹. »

VI. De Passione.

« Popule meus, qui beatos vos dicunt decipiant vos, et semitam pedum vestrorum turbant. Sed nunc stabit in iudicio Dominus, et statuere ad iudicium populum suum. Ipse Dominus ad iudicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ejus². » David, « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus³. » Hieronimus, « Spiritus faciei nostrae Deus Dominus captus est in corruptionibus ipsorum, de quo diximus: In umbra ejus vivemus in gentibus⁴. » Isaias, « Ipse peccata nostra portat, et pro nobis dolet, et nos reputavimus eum esse in labore, et in plaga, et in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostrae super eum: livore ejus nos sanati sumus. Omnes quasi oves erravimus; unusquisque a via sua aberravit. Et Dominus tradidit ipsum propter peccata nostra: et ipse propter afflictionem non aperit os. Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tonidente se mutus, sic non aperit os suum in humilatione ejus, quia tollitur de terra vita ejus; ab

et κληρονομήσαι κληρονομίαν (55) ἐρήμου, λέγων τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῇ σκότει, Ἀνακαλύψθετε. » Καὶ ὅτι οὐ περὶ φίλου ἀνθρώπου λέγει, αὐτὸς ἦν ὁ εἰπὼν, « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. » Ἡσαίας, « Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀναιμῆναι καὶ γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε, οἱ ολιγόφυχοι τῇ διανοίᾳ· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν, Ἴδου Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται. » Καὶ πάλιν, « Τότε ανοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλεῖται, ὡς εἰλαφος, ὁ χυλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιᾶλων (56). » Καὶ πάλιν, « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἵνεκεν ἔχησέ με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέστάλαξέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. »

E. Perī prodosiās.

Δαβὶδ, « Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ περνισμόν. »

Γ'. Perī Páthous.

« Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τριβὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσουσιν. Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται Κύριος εἰς χρίσιν, καὶ στήσῃ τὴν λαὸν αὐτοῦ εἰς χρίσιν (57). Αὐτὸς Κύριος εἰς χρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. » Δαβὶδ, « Ἵνα τί ἐπρόβαζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρίστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχόντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ἱερωνίμης, « Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Θεὸς Κύριος (58) συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν, οὐ εἰπομεν· Ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ἡσαίας, « Αὐτὸς τὰς ἀνομίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται καὶ ἡμεῖς ἰλογισάμεθα αὐτὸν ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μαμαλάκιται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἕκαστος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ (59) ἐπλανήθη. Καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἔχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν ἀφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα (60) αὐτοῦ ἐν

⁵⁵ Isa. XLIX, 6-8; Bar. III, 36. ⁵⁶ Isa. XXXV, 5, 4. ⁵⁷ Isa. XL, 9, 10. ⁵⁸ Isa. LXX, 1. ⁵⁹ Psal. XL, 10. ⁶⁰ Isa. LIII, 12-14. ⁶¹ Psal. II, 1, 2. ⁶² Thren. IV, 20.

(55) Codex recentior, κληρονομίαν, λέγων. Ita et Siphani codex. Sed in editione LXX Interpr. est, κληρονομίας ἐρήμους, hereditates desertas.

(56) Codex antiquior, μογιᾶλων.

(57) Codex antiquior, τὸν λαὸν εἰς χρίσιν.

(58) Codex recentior, itemque codex quo usus est Siphani, habet ἡμῶν Κύριος· sed in editione LXX Interpr. est, Χριστὸς Κύριος, quam lectionem Justinus, Irenaeus, Cyprianus, et Tertullianus sequuntur.

(59) In editione LXX Interpretum est, ἀνθρώπος πρὸ αὐτοῦ, et μὴ, παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν: lectionem utramque sequitur Justinus Martyr in Apol. 2, pag. 86, et in Dialogo cum Tryphone, pag. 250, itemque alii; sed posteriori simi-

lem lectionem ex Hieronymo et Cypriano lib. II Testim. adversus Judaeos, cap. 13, refert Nobilius in notis ad hunc locum. Caeterum in recentiori Vaticano, et in alio Siphani codice male legitur, παρέδωκεν αὐτόν.

(60) Hoc in loco longe diversa est LXX Interpretum editio, quae ita se habet, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Ἐν τῇ σφαγῇ αὐτοῦ ἡρῶν. Sic non aperit os. In humilitate iudicium ejus sublatum est. Hanc autem lectionem sequuntur Justinus Martyr, Irenaeus, Tertullianus et Cyprianus caeterique, nisi quod habent, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ, Non aperit os suum. Sed Nyssenus videtur hic in epitomen redegissee Isaiæ verba.

τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωῇ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρεθῇ (61) ὁδὸς ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ τίνα, » Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκύλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἢ ψυχῇ αὐτοῦ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησε, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνῆνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη. » Ἐκ τούτων (62) ὅηλον ὅτι οὐ περὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπαχθέντος ἐν Βαβυλῶνι ὁ Προφήτης λέγει, ὡς τινες ὑπέλαβον. Πῶς γὰρ ἂν ὁ λαὸς, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον; ἢ ποὺς λαὸς, καὶ ποῖον λαοῦ; Καὶ πάλιν, « Τὸν νῦντόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυσμάτων. » Καὶ πάλιν, « Οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ πάλιν ὁ ταῦτα εἰπὼν, εἶπε, « Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσται; » Δαβὶδ, « Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί· συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον με. Ὁρυξαν χεῖράς μου, καὶ πόδας μου· ἐξηρίθμυσαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Αὐτοὶ δὲ κατενόησαν, καὶ ἐπειθόν με· διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματίον μου ἔβαλον κλῆρον. » Ἰερემίας, « Ἐγὼ δὲ ὡς ἀρνίον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔγνων. » Καὶ πάλιν, « Δεῦτε, καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ· καὶ ἐκτριβόμεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ζώντων (63), καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῇ ἔτι. » Ζαχαρίας, « Καὶ ἔλαβον τὰ τριάνοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ τῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμῆως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. »

Z. Περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τοῦ γενομένου σκότους.

« (64) Ὁφείθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. Τὸ πρῶτ' ἔρεῖς· Πῶς ἐγένετο ἑσπέρα; καὶ τὸ ἑσπέρα· Πῶς ἐγένετο πρωτ'; » Ἀμώς, « Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος ὁ Θεός, Δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Ἰερემίας, « Ἐπέδυσεν ὁ ἥλιος ἐν μεσούσῃ τῆς ἡμέρας. » Ἡσαίας, « Ὀλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀντιλέγοντα, καὶ ἀπειθοῦντα. » Καὶ πάλιν, « Ἀράτε σύσημον εἰς τὰ ἔθνη. » Καὶ πάλιν, « Καὶ τότε ταῦτα συνταλεσθήσεται, λέγει Κύριος, ὅταν ξύλον ξύλων κλιθῇ, καὶ ἀναστῇ, καὶ ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα

iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et dabo malos pro sepultura ejus, et divites pro morte illius, quia iniquitatem non fecit, neque dolus inventus est in ore suo. » Et paulo post, « Propterea ipse possidebit multos, et sortium dividet spolia, pro eo quod tradita est ad mortem anima ejus quoniam iniquitatem non fecit, et in iniquis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. » Ex his patet prophetam non loqui de populo, qui in Babylonem adductus est, sicut nonnulli suspicati sunt. Quomodo enim populus propter peccata populi ductus est ad mortem, aut quis populus, et ob cuius populi peccata id passus est? Et iterum, « Dorsum meum dedi ad flagella, et genas meas ad alapas, et faciem meam non averti a confusione sputorum. » Et rursus, « Non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum. » Et rursus cum hæc dixisset, ait, « Generationem ejus quis enarrabit? » David, « Quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas, et pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. » Jeremias, « Ego autem quasi agnus innocens ductus ad immolandum, non cognoscebam. » Et rursus, « Venite, et mittamus lignum in panem ejus, et exteramus eum e viventibus, et nomen ejus non memoretur amplius. » Zacharias, « Et acceperunt triginta argenteos pretium appetiati, quem appetiaverunt a filiis Israel; et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. »

VII. De cruce, et tenebris quæ in Christi morte factæ sunt.

« Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros, et non credetis, si quis enarraverit vobis. Mane dices: Quomodo facta est vespere? Et vespere: Quomodo factum est mane? » Amos, « Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, Occidet sol meridie, et contenebrescet in die lux. » Jeremias, « Occidit sol, cum adhuc medius dies esset. » Isaias, « Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, et contradicentem. » Et rursus, « Levate signum in gentes. » Et rursus, « Et tunc hæc consummabuntur, dicit Dominus, quando lignum lignorum inclinatus fuerit, et resurget, et quando e ligno sanguis distillabit. » Zacharias, « Et erit, in die

* Isa. LIII, 4-9. * Isa. LIII, 12. * Isa. I, 6. * Isa. LIII, 2. * ibid. 8. ** Psal. xxi, 17-19. ** Jer. xi, 19. ** ibid. ** Zach. xi, 12; Matth. xxvii, 40. ** Deut. xxviii, 66, 67. ** Amos viii, 9. ** Jer. xv, 9. ** Isa. Lxv, 2, 12. ** Isa. Lxii, 10. ** Zach. xiv, 6, 7.

(61) Verbum, εὗρεθῇ, deest in editione LXX Interpretum, sed habetur apud Justinum, et apud alios, quos laudat Nobilius in notis, quibus adde Tertullianum *Adversus Judæos*, cap. 40.

(62) Codex antiquior, ἐκ τούτου.

(63) Editio LXX Interpretum. ἀπὸ γῆς ζώντων, quam

lectionem sequuntur Justinus in *Dialog. cum Tryphone*, pag. 299, Tertullianus, Cyprianus et alii.

(64) Diversa est hujus loci lectio tam in editione LXX Interpretum, quam apud Justinum, Tertullianum et alios.

illa non erit lux : et dies illa nota Deo : et non dies, A neque nox ; ad vesperam erit lux. » David, « Et sustinui, qui simul contristaretur, et qui consolaretur, et non inveni, et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto²⁰. » Quorum omnium nihil Davidi coniugisse possunt ostendere. Et rursus, « Posuerunt me in lacu infimo²¹. » Zacharias, « Framea, consurge super pastorem, et in virum populi mei. Percute pastorem meum, et dispergentur oves gregis²². » Et rursus, « Et in die illa erit, quod super frenum equi est sanctum Domino²³. »

VIII. De Christi resurrectione.

David resurrectionem ejus praevidens dicebat, « Exsurge, quare obdormis, Domine? exsurge, et ne repellas in finem²⁴. » Et rursus, « Exsurge, Domine, salvum me fac, Deus meus²⁵. » Et iterum, « Exsurge, Domine, adjuva nos, et redime nos propter nomen tuum²⁶. » Et rursus, « Exsurge, Domine, judica terram; quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus²⁷. » Isaias, « Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc glorificabor, nunc exaltabor, nunc videbitis, nunc salvabimini. Vana erit fortitudo spiritus vestri²⁸. » Osee, « Et quarent faciem meam in tribulatione sua, et mane vigi- labunt ad me, dicentes : Eamus, et revertamur ad Dominum Deum nostrum, quia ipse rapuit, et sa- C nabit nos; percutiet, et curabit nos; sanos nos

²⁰ Psal. LXXIII, 21, 22. ²¹ Psal. LXXVII, 7. ²² Zach. XIII, 7. ²³ Zach. XIV, 20. ²⁴ Psal. XLIII, 25. ²⁵ Psal. III, 7. ²⁶ Psal. XLIII, 36. ²⁷ Psal. LXXI, 8. ²⁸ Isa. XXXIII, 40, 41.

(65) In Vaticano recentiori, et in alio Siphani codice legitur, λέγει Κύριος, ὅτι ἐκ ἑλῶν αἷμα σάξει. Dicit Dominus, quia de lignis sanguis stillabit. Cæterum hic locus apud Jesemiam non legitur; sed verba illa, *Et de ligno sanguis distillabit*, reperiuntur in Esdræ lib. IV, cap. v, 5. An autem Nyssenius ad hunc Esdræ locum respexerit, videant eruditi. Antiquos sane Patres quartum Esdræ librum fusiorem, quam nunc sit, habuisse, ex locis quos ex eodem libro laudat Ambrosius in libro *De bono mortis*, lucide apparet.

(66) Codex antiquior, καὶ οὐκ ὦξ. Sequitur in editione LXX Interpretum, καὶ πρὸς ἑσπέραν, atque ita Cyprianus quoque legit.

(67) In recentiori Vaticano, et apud Siphani male, παρακαλοῦντας, καὶ οὐκ εὐρον· ἔδοξαν.

(68) In vulgata LXX Interpr. editione legitur, ἐπὶ τοὺς ποιμένας μου, καὶ ἐπὶ ἄνδρα πολέτην μου. Super pastores meos, et super virum civem meum. Sed apud Theodoretum, et alios a Nobilio in notis memoratos, legitur ut hic, ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, et mox, πάταξον τὸν ποιμένα. Justinus autem in *Dialogo cum Tryphone* pag. 275 habet, Ποιμένα, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα μου, ἐπὶ ἄνδρα τοῦ λαοῦ μου, etc. πάταξον τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα αὐτοῦ· quæ lectio similis est lectioni, quam hic sequitur Nyssenius, nisi quod habet, τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς· Hieronymus quoque legit, *Dispergentur*. Nyssenius tamen in *Antirrhethico adversus Apollinarem* cap. 18, legit, *Framea suscitare super pastorem meum, et super virum con-*

σάξει (65). » Ζαχαρίας, « Καὶ ἔσται, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐκ ἔσται φῶς· καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ· καὶ οὐκ ἡμέρα, καὶ οὐκ ὦξ (66)· τὸ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. » Δαβὶδ, « Καὶ ὑπόμενα συλλοπούμεγον, καὶ οὐκ ὀπήρξε, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐκ εὐρον· καὶ ἔδοξαν (67) εἰς τὸ βρώμα μου γολῆν, καὶ αἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὕδωρ. » Ὡς οὐδὲν ἔχουσι ἐπὶ Δαβὶδ διέξει γανόμενον. Καὶ πάλιν, « Ἐθενό με ἐν λάκκῳ καταστάτω. » Ζαχαρίας, « Ποιμένα, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ ἐπὶ ἄνδρα τοῦ λαοῦ μου (68)· πάταξον τὸν ποιμένα μου, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποιμνῆς. » Καὶ πάλιν, « Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἔσται τὸ ἐπὶ τὸν χαλινὸν (69) τοῦ ἵππου ἁγίου τῷ Κυρίῳ. »

B

H. Περὶ ἀναστάσεως Χριστοῦ.

Δαβὶδ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ προορῶν ἔλεγεν· « Ἐξεγέρθητι, ἵνα εἰ ὕπνῳ, Κύρις; ἀνάστηθι, καὶ μὴ ἀποσῇ εἰς τέλος. » Καὶ πάλιν, « Ἀνάστα, Κύριε· σωθὼν με, ὁ Θεός μου. » Καὶ πάλιν, « Ἀνάστα, Κύριε, βοηθήσων ἡμῖν, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς τοῦ ἐνόματός σου. » Καὶ πάλιν, « Ἀνάστα, Κύριε, κρίνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακλιθεὶς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. » Ἡσαίας, « Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, νῦν δοξασθήσομαι, νῦν ὀψωθήσομαι, νῦν ὀψοῦμαι, νῦν σωθήσεσθε (70)· ματαία ἔσται ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν. » Ἀποτὴ, « Καὶ ζητήσουσι τὸ πρόσωπόν μου ἐν θλίψει αὐτῶν, καὶ (71) ὁρῶντες πρὸς μὲ, λέγοντες, Πορευθῶμεν καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, ὅτι αὐτὸς ἤρπαξε, καὶ ἴσται (72) ἡμᾶς· πᾶτάξει, καὶ μοιώσει ἡμᾶς·

tribulem meum, hoc est, σύμφυλόν μου, quod postremum verbum ex Aquilæ versione desumptum est.

(69) Male in recentiori Vaticano, et apud Siphani ἐπὶ τὸν χαλινόν.

(70) Codex Siphani et Vaticanus recentior habent νῦν ὀψωθήσεσθε, νῦν σωθήσεσθε. Sed in editione LXX Interpr. est, νῦν ὀψωθήσεσθε, νῦν ὀψοῦμαι, νῦν αἰσθηθήσεσθε. In nonnullis autem libris, ait Nobilius, est, αἰσθηθήσεσθε. In uno est, αἰσγυνθήσεσθε, cui lectioni suffragatur Hieronymus. Sed Cyprianus lib. II *Adversus Judæos*, cap. 26, utramque retinuit; legit enim, *Nunc videbitis, nunc intelligetis, nunc confundemini*. Sed lectio quam hic sequitur Nyssenius, nescio an apud alium quempiam scriptorem reperiat.

(71) In editione LXX Interpr. deest καί, et interpungitur ante, ἐν θλίψει, quibus verbis incipit caput 6. Tertullianus tamen lib. IV *Adversus Marc.* c. 45, Nyssenii interpunctionem sequi videtur; nam legit, *Ut quarent faciem meam, ante lucem vigi-*

(72) In recentiori Vaticano codice, et apud Siphani est, ὅτι αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ ἴατατο. Postrema vox librarii videtur error; sed, ἐπάταξε, licet cum Hebraica lectione non concordet, in cæteris tamen libris ita scribi testatur Nobilius. Tertullianus alteram lectionem exprimit in lib. *Adversus Judæos* cap. 15; scribit enim, *Quoniam ipse eripiet, et liberabit nos*. Vide eundem in lib. IV *Adversus Marc.*, c. 42.

ὀγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας· ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα, διώκωμεν τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον (73), ὡς ὁρθρον ἔκτιστον εὐρήσομεν (74) αὐτόν. » Δαβὶδ, « Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾗδην, οὐδὲ δώσεις τὸν δούλον σου ἰδεῖν διαφθοράν. » Καὶ πάλιν, « Ἐγενήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτης, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος. » Τίς δὲ ἐλεύθερος θανάτου, εἰ μὴ ὁ Θεός; Γέγονε γὰρ ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀδοθήτης, ταπεινώσας τὴν αὐτοῦ σάρκα μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἡσαίας, « Ἰδοὺ (75) τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτόν, ἐντιμόν· καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » Γέγονε γὰρ « εἰς κεφαλὴν γωνίας, » ἑτέρας δηλαδὴ οἰκοδομῆς (76) τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ (77) θαυμαστὴ ἐπὶ ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

Θ. Περὶ τῆς ἀναλήψεως.

Δαβὶδ, « Ἀνέβη ὁ Θεός ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. » Ὅτι δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέλεκται, Δανιὴλ λέγει, « Ἐθεώρουον, » φησί, « καὶ ἰδοὺ θρόνοι ἐτίθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. » Καὶ μετὰ τινά, « Καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος· καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε, καὶ προσήχθη (78) αὐτῷ ἡ δόξα ἡ τιμὴ, καὶ ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, καὶ γλῶσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρέλεύσει, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. » Καὶ ἀλλοῦ Δαβὶδ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. »

Ι. Περὶ τῆς δόξης τῆς Ἐκκλησίας.

Δαβὶδ, « Παρέστη ἡ βασιλισσα ἐκ δεξιῶν σου, ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ, περιδεδημένη, ποικιλομένη. »

ΙΑ. Περὶ τῆς περιτομῆς.

Ἐροῦσι δὲ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι εἰ τὸν αὐτὸν θεὸν σέβετε, τί μὴ περιτέμνεσθε, ἡ ζῶα προσφέρετε εἰς θυσίαν, ἡ σαββατίζειτε, τῶν ἁγίων περὶ τούτων διαγορευουσῶν; Ἀκούσονται οὖν (79), ὅτι ἡ περιτομὴ οὐκ ἦν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐν χρόνῳ ἐγένετο, ὡς καὶ ἐν χρόνῳ παυσομένη· ἔπειτα, ὅτι ὁ Θεὸς διατάζμενος τοῖς πατράσι τὴν περιτομὴν, αὐτοὺς εἶπεν, « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται λέγει Κύριος, καὶ διαθήσεται τῷ οἴκῳ (80) Ἰσραὴλ διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθήκην τοῖς πατράσιν αὐτῶν (81), ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ γὰρ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. » Καὶ πάλιν αὐτῶν τοὺς Ἰουδαίους λέγει, « Πάντα

A faciet post dies duos; in die tertio resurgemus coram eo, et sciemus. Persequamur ut cognoscamus Dominum, quasi mane paratum invenimus eum ». David, « Quoniam non derelinques animam meam in inferno: neque dabis sanctum tuum videre corruptionem ». Et rursus, « Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber ». Quis vero liber a morte nisi Deus? Factus est enim sicut homo auxilio destitutus, cum humiliavit carnem suam usque ad mortem, mortem autem crucis. Isaias, « Ecce ego pono in Sion lapidem summum angularem, electum, honorabilem; et qui crediderit in eum, non confundetur ». Factum est enim « in caput anguli », alterius videlicet edificii Ecclesie quæ est mirabilia in oculis nostris.

IX. De Ascensione.

David, « Ascendit Deus in júbilo, Dominus in voce tubæ ». Hæc autem de Salvatore nostro asseri, ex eo colligitur, quod Daniel dicat, « Ecce throni positi sunt, et Antiquus dierum sedet ». Et paulo post, « Et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniens, et usque ad Antiquum dierum pervenit et adductus est. Ipsi datus est honor, principatus, et regnum, et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servant. Potestas ejus, potestas sempiterna, quæ non pertransibit: et regnum ejus non corrumpetur ». Et alicubi David, « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ».

X. De gloria Ecclesie.

David, « Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta, variegata ».

XI. De circumcisione.

Dicent autem Judæi omnes: Si eundem ac nos Deum veneramus, cur non circumcidimini, animalia non offertis ad sacrificium, nec Sabbatum celebratis, cum Scriptura de his rebus expresse præcipiant? Sciant igitur circumcisionem non fuisse ab initio, sed certo tempore institutam fuisse, ut quæ etiam certo tempore finem habitura esset; deinde Deum, qui patribus, ut circumciderentur, mandaverat, ipsum dixisse: « Ecce dies veniant, ait Dominus, et disponam domui Israel testamentum novum, non juxta testamentum quod disposui patribus eorum, cum apprehendi ego manum eorum ad educendum eos de terra Egypti, quia ipsi non manserunt in testamento meo, et ego

⁷² Osee v. 15; vi. 4-5. ⁷³ Psal. xv. 10. ⁷⁴ Psal. lxxxvii. 6. ⁷⁵ Isa. xxviii. 16. ⁷⁶ Psal. cxvii. 22, 28. ⁷⁷ Psal. xlii. 6. ⁷⁸ Dan. vii. 9. ⁷⁹ Dan. ix. 14. ⁸⁰ Psal. cix. 1. ⁸¹ Psal. xlii. 10.

(75) Siphani codex et Vaticanus recentior, ἐνώπιον αὐτοῦ διώκωμεν.

(74) Cod. antiquior Vatic. καὶ εὐρήσομεν.

(75) In editione LXX Interpr. diversa sunt hujus loci verba; sed idem fere sensus.

(76) Codex Siphani, et Vaticanus recentior, οἰκοδομίας.

(77) Codex antiquior, ἥτις καὶ ἐστὶ.

(78) In editione LXX Interpr. est προσνήχθη, oblatum est; sed Nobilius in notis præfert lectionem quam hic Nysseus sequitur.

(79) Codex recentior, γούν.

(80) Codex antiquior, ἐν τῷ οἴκῳ.

(81) Siphani codex, et recentior Vaticanus, ὁμῶν. Sed mox antiquior codex legit, ἐπιλαβομένου τῆς χειρὸς.

neglexi eos, ait Dominus ³⁹. » Et rursus incusans Judæos ait, « Omnes gentes incircumcisæ carne, populus autem iste incircumcisus est corde ⁴⁰. » Et rursus, « Circumcidite cor vestrum, et non carnem præputii vestri. » Et iterum, « Novate vobis novallia, et nolite serere super spinas; sed circumcidite duritiā cordis vestri. » Jeremias, « Et circumcidite Deo præputium cordis vestri. » Porro per circumcisionem neminem justificari, ex his perspicuum est; Abraham incircumcisus placuit Deo; nam prius visus est gratus et acceptus Deo esse, et tunc demum ipsi circumcisionem dedit. Qui etiam in deserto quadraginta annorum spatio nati sunt, et ipsi circumcisione caruerunt; quique ab Adam usque ad Abrahamum Deo placuerunt, similiter omnes incircumcisi erant; nam quia populus gentibus immisceri debebat, idcirco data est circumcisio. Hujus autem rei ratio manifesta est. Circumcisionis quippe usus ab Abrahamo initium habuit, quem cum Deus supra omnes illius ætatis homines dilexisset, ex ipso Christum quoque secundum carnem nasci prædestinavit. Itaque ut id quod fieri voluerat, posset etiam sincere et legitime fieri, idcirco opus fuit circumcisione et segregatione a reliquis gentibus, ut veluti quodam septo lex ipsos a cæteris hominibus separaret. Quamobrem eo nato ob quem hæc facta sunt, antiquum rerum ordinem instituta fuerant.

XII. De sacrificiis.

Similiter Deus clamat, dicens, « Vivo ego, dicit Dominus, quoniam de sacrificiis et holocaustis non mandavi patribus vestris, ex quo die reduxi eos de terra Egypti et usque ad hunc diem ⁴¹. » Isaias, « Nunquid ego præcepi patribus vestris exeuntibus e terra Egypti, ut offerrent mihi holocausta et sacrificium? » Et rursus, « Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum, et hircorum nolo: neque veniatis, ut appareatis mihi. Quis enim quæsit hæc de manibus vestris? Calcarea atrium meum non apponetis. Si afferatis similia; vanum incensum abominatio mihi est. Neomenias vestras, et sabbata vestra, et diem magnum non fero; jejunium, et otium, et festivitates vestras odit anima mea ⁴². » Et rursus, « Lavamini, mundi estote, auferte mala ex animabus vestris ⁴³. » David, « Non comedam car-

A τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκί, ὁ δὲ λαὸς οὗτος τῇ καρδίᾳ. » Καὶ πάλιν, « Περιτέμενεσθε τὴν καρδίαν ὑμῶν, καὶ μὴ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν (82). » Καὶ πάλιν (83), « Νεώσατε ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπείρετε ἐπ' ἀκάνθαις (84)· ἀλλὰ περιτέμενεσθε τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας ὑμῶν. » Ἱερεμίας (85), « Καὶ περιτέμενεσθε τῷ Θεῷ τὴν ἀκροβυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν. » Ὅτι δὲ οὐδένα δικαιοῖ ἡ περιτομή, δῆλον ἐκ τούτων. Ἀβραὰμ ἀπερίτμητος εὐηρέστησε (86) τῷ Θεῷ· πρῶτον γὰρ ὥφθη εὐαρεστών, καὶ τότε αὐτῷ τὴν περιτομὴν δίδωσι. Καὶ οἱ ἐν τῇ ἐρήμῳ δὲ γεννηθέντες, ἐν τοῖς τεσσαράκοντα ἔτεσιν ἀπερίτμητοι ἦσαν· καὶ οἱ ἀπὸ Ἀδὰμ ὁμοίως ἕως Ἀβραὰμ εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ, πάντες ἀπερίτμητοι ἦσαν· διὰ γὰρ τὸ ἐπιμίγνυσθαι τὸν λαὸν εἰς τὰ ἔθνη, B ἐδόθη ἡ περιτομή, καὶ ἡ αἰτία δῆλη· εἰληφε γὰρ τὴν ἀρχὴν τὰ τῆς περιτομῆς ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ, ὃν ἀγαπήσας ὑπὲρ πάντας τοὺς τότε ὁ Θεὸς, ἐξ αὐτοῦ γεννηθῆσεσθαι καὶ τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα προέθετο. Ἰνα οὖν (87) ὅπερ ἐβουλήθη, καθαρῶς γενέσθαι δυνήθῃ, καὶ ἀνοθεύτως, τούτου χάριν ἐδέχθη (88) περιτομῆς, καὶ τῆς περὶ τὰ λοιπὰ γένη ἀμειξίας, ἵνα ὥσπερ τοι διάφραγμα, τῶν λοιπῶν αὐτοῖς ἀνθρώπων χωρίῃ (89) ὁ νόμος. Ὅθεν καὶ τεχθέντος τοῦ δι' ὃν ταῦτα γέγονε, λοιπὸν ὡς περιττὰ τῷ Θεῷ τὰ παρὰ τὴν ἀρχαίαν ξενίζοντα κατὰστασιν ἐκδέδλινται.

tunc, utique illa abrogata fuere, quæ a Deo præter

IB'. Περὶ θυσιῶν.

C Ὅμοιος ὁ Θεὸς βοᾷ, λέγων· « Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι περὶ θυσιῶν, καὶ ὀλοκαυτωμάτων οὐκ ἐντετεύλαμην πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀνῆγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. » Ἡσαίας (90), « Μὴ ἐγὼ ἐντετεύλαμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ἐκπορευομένοις ἐκ γῆς Αἰγύπτου προσενεγκεῖν (91) μοι ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας; » Καὶ πάλιν, « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων (92) κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἶμα ταύρων, καὶ τράγων οὐ βούλομαι· οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρητέ μοι σερμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα βδελυγμὰ μοι ἐστὶ (93). Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἑορτάς ὑμῶν, μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Καὶ πάλιν (94), « Λύσσαθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλτε

³⁹ Jer. xxxi, 31, 32 apud LXX; c. xxxviii. ⁴⁰ ibid. 16.

(82) Locum hunc in sacro Textu non reperi. Vide an respiciat ad locum Deut. x, 16.

(83) In recentiori codice additur, Ἱερεμίου.

(84) Codex recentior, ἐπ' ἀκάνθας.

(85) Jeremiæ nomen deest hic in recentiori codice Vaticano. Vide an sit locus Deut. x, 16; nam apud Jeremiam hæc verba me legisse non memini.

(86) Idem codex et Siphannus, ἐδούλευσεν.

(87) In recentiori codice deest οὖν.

(88) Idem codex ἐδέχθη.

(89) Idem codex διαχωρίζη.

⁴¹ Jer. ix, 26. ⁴² Jer. vii, 22. ⁴³ Isa. i, 11, 14.

(90) Locum hunc apud Isaiam me legisse non memini; similia habentur apud Jeremiam cap. vii, 22, ex quo etiam loco præcedentia verba sumpta fuisse videntur.

(91) Codex antiquior προσενέγκαι.

(92) Male idem codex, ὀλοκαυτώματα.

(93) Siphani codex, et Vaticanus recentior, μάταιόν μοι βδελυγμὰ ἐστὶ. Siphannus verit, Vana mihi, et abominatio est.

(94) Codex antiquior, καὶ μετ' ὀλίγα.

τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Δαβὶδ, « Οὐ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἵμα τράγων πίομαι. » Καὶ πάλιν, « Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. » Καὶ πάλιν, « Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως (95). » Ἀμὼς, « Μεμίσσηκα, ἀπῶσμαι τὰς ἐορτὰς ὑμῶν, ([96] καὶ οὐ μὴ ὁσφρανθῶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν (97)· διότι καὶ ἐὰν ἐνέγκητέ μοι ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας ὑμῶν,) οὐ προσδέξομαι· αὐτὰ, καὶ σωτηρίου ἐπιφανείας ὑμῶν (98) οὐκ ἐπιθλέφομαι. Μετάστρεψον ἀπ' ἐμοῦ ἤχον ᾠδῶν σου, καὶ ψαλμὸν ὀργάνων οὐκ ἀκούσομαι. » (99) Μαλαχίας, « Οὐκ ἐστὶ μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν, διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἥλιου, καὶ ἕως δυσμῶν τὸ θυσία μου δαδῶσастαι ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται (1) τῷ ὀνόματι μου, καὶ θυσία καθαρὰ· διότι μέγα τὸ θυσία μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. »

II. Περὶ τοῦ Σαββατίζειν.

Τὸ Σάββατον ἐδόθη αὐτοῖς, τοῦ καταπαῦσαι (2) τὴν φιλοχρήματον αὐτῶν ἐπιθυμίαν. Τοῦ λαοῦ γὰρ πενομένου, ἐξεληθόντος ἐκ τῆς Αἰγύπτου (3), καὶ μὴδὲν ἔχοντος, πλὴν ὧν ἐχρήσαντο παρὰ τῶν Αἰγυπτίων, σπουδὴν ἐποιεῖτο ἕκαστος διὰ τοῦ ἀνευδοῦτον πόνου πλοῦτον ἑαυτοῦ περιποιῆσαι. Αὐτὸ λέγει, « Ἐξ ἡμέρας ἐργᾶ· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ οὐ ποιήσεις πᾶν ἔργον ἐν αὐτῇ. » Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρει, ἵνα ἀναπαύσῃ σὺ, καὶ ἡ γυνὴ σου, καὶ ὁ υἱός σου, καὶ ἡ θυγάτηρ σου, καὶ ὁ παῖς σου, ὁ βοῦς σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου. Ἐπεὶ τοι τίνος ἔνεκεν ὁ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ κυκλῶν τὴν Ἰερὴν μετὰ σαλπύγγων ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, οὐκ ἐσχόλασε τῷ Σαββάτῳ; Πῶς δὲ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περιτέμνεται παιδίον; Διὰ τί δὲ ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου τίχεται γυνή; Πῶς δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς πᾶσαν θυσίαν ἐν Σαββάτῳ ποιοῦσι; Πῶς δὲ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἄστρα τὸν ὀριζόμενον δρόμον ἔκτελεῖ καὶ τῷ Σαββάτῳ;

IA. Περὶ τοῦ κατασφραγίζεσθαι.

Δαβὶδ (4), « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Καὶ πάλιν, « Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν· καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με, καὶ αἰσχυνθήτωσαν, ὅτι σὺ, Κύριε, ἐδοξοθήσῃ μοι καὶ παρεχάσεάς με. » Καὶ πάλιν, « Ἐδωκας τοῖς

A nes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo⁹⁵. » Et rursus, « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos⁹⁶. » Et rursus, « Immola Deo sacrificium laudis⁹⁷. » Amos, « Odio habui, repuli festivitates vestras (nec odorabor in conventionibus vestris. Quia, si obtuleritis mihi holocausta, et sacrificia vestra), non suscipiam ea, et salutare præsentiæ vestræ non respiciam. Transfer a me sonitum carminum tuorum: et psalmum organorum tuorum non audiam⁹⁸. » Malachias, « Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens: et sacrificium non suscipiam de manibus vestris, quia ab ortu solis, et usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens⁹⁹. »

XIII. De Sabbati celebratione.

Sabbatum datum est eis ad sedandum nimum, quo tenebantur, pecuniæ studium. Nam cum populus pauper egressus esset ex Ægypto, et nihil haberet præter ea quæ commodato acceperat ab Ægyptiis, unusquisque operam dabat, ut continenti atque assiduo labore sibi divitias pararet. Quamobrem ait, « Sex diebus operaberis; die autem septimo non facies ullum opus in eo⁹⁵. » Causamque subdit, ut requiescas tu, et uxor tua, et filius tuus, et filia tua, et puer tuus, et ancilla tua, bos tuus, et subjugale tuum. Alioqui cujus rei gratia Jesus filius Nave⁹¹ septem diebus circumdans Jericho cum tubis, in Sabbato feriatum non est? Quomodo die octava circumciditur puer? Cur in die Sabbati mulier parit? Quomodo etiam sacerdotes omne sacrificium in Sabbato faciunt? Quomodo item sol, et luna et astra definitum cursum etiam in Sabbato conficiunt?

XIV. De signi impressione.

David, « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine⁹². » Et rursus, « Fac mecum signum in bono, et videant qui oderunt me, et confundantur, quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me⁹³. » Et rursus, « Dediisti metuentibus te

⁹⁵ Psal. xlix, 13. ⁹⁶ ibid. 9. ⁹⁷ ibid. 14. ⁹⁸ Amos v, 21-23. ⁹⁹ Malach. i, 10, 11. ⁹⁰ Exod. xx, 10-11. ⁹¹ Jos. vi, 10. ⁹² Psal. iv, 7. ⁹³ Psal. lxxxv, 17.

(95) Codex recentior et alius Siphani, δικαιοσύνη, ut videatur locus esse Psalmi iv, 6.

(96) Quæ semicirculis includuntur librorum, ut patet, errore deerant in Siphani codice, nec etiam habentur in recentiori Vaticano, licet in utroque codice quædam ex his loco non suo inserantur.

(97) In editione LXX Interpretum additur vox, θυσίας, quæ tamen non habetur nec apud Justinum in Dialogo cum Tryphone pag. 258, nec apud Tertullianum, qui in lib. v Adr. Marcionem habet, Non odorabor in frequentibus vestris.

(98) Siphani codex et Vaticanus recentior, σωτηρίου ἐπιφανείας αὐτῶν postrema vox videtur esse librorum error. Priorem vocem habet etiam vulgata LXX Interpretum editio; sed alii codices et D. Hieronymus, ut scite Nobilius advertit, habent σωτηρίου, quibus addendus est Justinus modolaudatus.

(99) Quæ semicirculis includuntur non habentur in recentiori Vaticano, nec apud Siphani.

(1) In Romana LXX Interpretum editione est, προσάγεται· sed apud Justinum in Dialogo cum Tryphone, pag. 246, legitur, θυσία προσφέρεται verum inferius pag. 260 cum Nysseno legit θυμίαμα προσφέρεται. Cyprianus lib. i Adr. Jud., c. 16: οδοὶ καὶ incensi offeruntur.

(2) Codex antiquior, παῦσαι.

(3) Idem codex, πενομένου ἐκ γῆ; Αἰγύπτου.

(4) Codex Vaticanus antiquior, Δαβὶδ πρῶτος, Ἐσημειώθη.]

significationem, ut fugiant a facie arcus⁵⁴. » Ezechiel, « Fili hominis, transi mediam Jerusalem, et da signum super frontes virorum gementium, et dolentium super iniquitatibus, quæ sunt in medio ipsorum⁵⁵. » Et rursus, « Sex viri veniebant a porta excelsa, quæ respicit ad aquilonem, et uniuscujusque securis in manu ejus. Audientes, ite in civitatem, et percutite, et non parcite oculis vestris, et non miseremini; senem, et adolescentem, et virginem, et parvulos, et mulieres interficite ad interfectionem. Super omnes autem, super quos est signum meum, ne appropinquetis⁵⁶. » Sacrificia autem illis facienda præscripsit, non quod Deus sacrificiis holocaustisque indigeret, sed quia cum Levitica tribus sortem in promissionis terra non haberet, quippe quod ipse Deus sors ejus erat, hanc eis alimenta sibi comparandi rationem tribuit; nolebat enim eos qui sacerdotio fungerentur, labore manuum, negotiatione aliisque fraudulentis artibus ali.

XV. De Evangelio.

David, « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa⁵⁷. » Et rursus, « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem⁵⁸! »

XVI. De incredulitate Judæorum, et Ecclesie gentium.

Isaias Dei nomine, « Neque nosti, neque scisti, neque a principio aperui aures tuas; noveram enim quoniam prævaricans prævaricaberis⁵⁹. » Et rursus, « Magnum nomen ejus in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et sacrificium mundum⁶⁰. » Michæas, « Et erit in novissimis dierum manifestus mons Domini, præparatus super verticibus montium, et elevabitur super colles; et festinabunt ad eum populi, et ibunt gentes multe, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et illuminabunt nos viis ejus, quia de Sion exiet lex, et verbum Domini de Jerusalem⁶¹. » Jeremias, « Et dixit Dominus ad me; Ecce dedi verba mea in os tuum; ecce constitui te hodie super gentes et super reges, ut eradices, et detranceas, et disperdas, et reedifices et plantes⁶². » Si hæc de Jeremia dicta sunt, equæ regna iste evertit, aut quas gentes perdidit? Verum de Do-

A φοβουμένοις σε σημειώσιν, τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τούτου. » Ἰεζεκιήλ, « Γιὰ ἀνθρώπου, δὲλεθε μέσον τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δὸς τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα (5) τῶν ἀνθρώπων, τῶν στεναζόντων, καὶ κατωδυνωμένων ἐπὶ ταῖς ἀδικίαις, ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Καὶ πάλιν, « Ἐξ ἀνδρῶς ἤρχοντο ἀπὸ τῆς πόλεως τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐκάστου ἡ πέλυξ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ (6). ἀκούοντες (7) πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείσασθε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε· πρεσβύτερον, καὶ νεανίσκον, καὶ παρθένον (8), καὶ νῆπια, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνετε (9) εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας, ἐπ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖόν μου, μὴ ἐγγίσσητε. » Ἡμεῖς τοῦ θύειν αὐτοὺς εἰρηται, οὐχ ὅτι ὁ θεὸς εἶδετο θυσίων, ἢ δολοκαυμάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Λευιτικὴ φυλὴ οὐκ εἶχε κλῆρον ἐν τῇ γῇ τῆς παγγελίας, ὅτι αὐτὸς ὁ θεὸς κληρὸς αὐτῆς, ταύτην ἔδωκεν αὐτοῖς εἰς τὸ τρέφεσθαι πρόφασιν· οὐκ ἐβούλετο γὰρ αὐτοὺς ἱερατεύουστας, ἀπὸ πόνου καὶ πραγματείας, ἤγουν κατηλείας, τρέφεσθαι.

ΙΕ. Περὶ τοῦ Εὐαγγελίου.

Δαβὶδ, « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Καὶ πάλιν, « Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνῃ! »

ΙΓ'. Περὶ τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων, καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν Ἑκκλησίας.

Ἦστας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, « Οὐτε ἔγνωσ, οὐτε ἠπίστασο (10), οὐτε ἀπ' ἀρχῆς ἠνοιξά (11) σου τὰ ὦτα· ᾄδειν γὰρ, ὅτι ἀπειθῶν ἀπειθήσεις (12). » Καὶ πάλιν, « Μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι (13) καὶ ἐν παντί τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθάρᾳ. » Μιχαίας, « Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν· καὶ σπεύσουσι (14) πρὸς αὐτὸ λαοὶ, καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἔρουσι, δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· καὶ φωτισοῦσιν ἡμᾶς ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ (15)· ὅτι ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἰερειάς (16), « Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Ἰδοὺ δέδωκα τοὺς λόγους μου ἐν τῷ στόματί σου· Ἰδοὺ κατέστησά σε σήμερον ἐπ' ἔθνη, καὶ βασιλεῖς ἐκρίθουν, καὶ κατακόπτειν, καὶ ἀπολλύειν, καὶ ἀνοικοδομεῖν, καὶ καταφυτεύειν. » Καὶ εἰ

⁵⁴ Psal. LIX, 6. ⁵⁵ Ezech. IX, 4. ⁵⁶ ibid. 2, 5. ⁵⁷ Psal. LXXII, 12. ⁵⁸ Isa. LII, 7; Rom. X, 15. ⁵⁹ Isa. XLVI, 1, 8. ⁶⁰ Malach. I, 11. ⁶¹ Mich. IV, 1, 2. ⁶² Jer. I, 10.

(5) Siphani codex, et Vaticanus recentior ἐπὶ τὸ D μέτωπον.

(6) Male in recentiori Vaticano, καὶ ἕκαστος πέλυξ ἐστὶ τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Siphani legiti ἕκαστω.

(7) Hic multum discrepat editio Romana, quæ habet, καὶ τοῖς εἶπεν ἀκούοντός μου. Apud Tertullianum tamen *adv. Jud.* cap. 11 legitur, *Et in his dixit ad audientem.*

(8) Codex antiquior καὶ παρθένους· sed in singulari, παρθένον, habet etiam Tertull. *adv. Jud.* cap. 14, Cyprianus *adv. eosdem lib. II*, cap. 22 et alibi.

(9) Siphani codex et recentior Vat. καὶ ἀποκτείνετε· sed eam particulam nec editio LXX Interpret., nec Tertullianus, nec Cyprianus habent.

(10) Romana editio ἠπίσταω.

(11) Siphani codex, et Vaticanus recentior, ἠνοιξας, *aperuisti*.

(12) Editio Romana LXX Interpret. ἔγνω γὰρ ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις.

(13) Codex Vaticanus recentior, ἐπὶ τοῖς ἔθνεσι. Mox in vetustiori deest τόπω, librarii, ut videtur, errore.

(14) Male codex antiquior σπεύσουσι.

(15) Ita et Justinus legit in *Dial. cum Tryphone* pag. 336, sed habet τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

(16) Locus iste Jeremias paulo diversis verbis, sed eodem fere sensu legitur in Romana LXX Interpretum editione.

ταῦτα περὶ Ἱερουσαλὴμ, ποίας βασιλείας ἐξεργάσεν, ἢ ἅμιν οὐκ ἐβόησεν; Ἄλλὰ περὶ τοῦ Κυρίου εἰρηται, ἐκτινύσαντος ἀπὸ πάσης ψυχῆς πιστευούσης αὐτῷ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀντικειμένου, ὃς κατέστρεψε τὰ οἰκοδομήματα τῆς κακίας, καὶ τῶν μοχθηρῶν δογμάτων (17), καταφύτουσας τὰ κρείττονα. Δαβὶδ, « Τῦσαι με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ, καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων. Λαὸς, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι » εἰς ἀκοὴν ὧτις οὐκ ἐπὶ μου· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐφύσαντό μοι (18)· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλυναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Μωϋσῆς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πρὸς Ἀβραάμ, « Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ πέματα (19) τῆς γῆς. » Καὶ κάλιν, « Ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν, καὶ δεῖξω τί ἔσται αὐτοῖς ἐπ' ἐσχάτων (20), ὅτι γενεὰ ἐξεστραμμένη ἔστιν. Υἱοὶ οἷς οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς· αὐτοὶ παρεζήλωσάν (21) με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ ἐν παρεζήλωσιν αὐτοῦς ἐπ' οὐκ ἔθνεϊ· ἐπ' ἔθνεϊ ἀσυνέτῳ παροργίζω αὐτούς. » Καὶ ἀλλαχοῦ, « (22) Δώσεις, » φησὶν, « τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ. » Ἰσαίας (23), « Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » (24) Εἶπα, Ἰδοὺ πάρειμι ἔθνεϊ (25), οἱ οὐκ ἐπικαλέσαντο τὸ ὄνομά μου. » Δαβὶδ, « Ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » Περὶ δὲ τῶν ἔθνων λέγει, « Ἀπαγγεῖλόν (26) τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἑκκλησίας ὁμνήσω σε. » Περὶ Ἰουδαίων, « Δι' ὁμᾶς βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου διὰ παντὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Μαλαχίας, « Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὁμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » ([27] Περὶ Ἑθνῶν δὲ, « Ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθω μέχρι δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δοξάσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. ») καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματι μου, καὶ μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » (Περὶ δὲ Ἰουδαίων λέγει,) « Ὑμεῖς δὲ βεβηλόυτε αὐτό. » Δαβὶδ, « Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέματα τῆς γῆς. » Μωϋσῆς (28), « Ἔασόν με ἐξαλεῖψαι τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ δώσω σοι ἔθνος μέγα, καὶ πολὺ,

quod mino dicta sunt, qui in omni fidei anima adversarii regnum evertit, qui malitiæ molimina destruit, et perversorum loco meliora dogmata plantat. David, « Erue me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedi-vit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi; filii alieni inveterati sunt et claudicaverunt a semitibus suis ». » Moyses Dei nomine ad Abraham, « Et benedicentur in te omnes termini terræ ». » Et rursus, « Avertam faciem meam ab eis; et ostendam quid erit eis in novissimis, quoniam generatio perversa est. Filii quibus non est fides in eis; ipsi ad zelum provocaverunt me in non Deo, exacerbarunt me in idolis suis, et ego provocabo eos ad zelum in non gente: in gente similia irritabo illos ». » Et alibi, « Dabit, » inquit, « pessimos pro sepultura ejus ». » Isaias, « Manifestus factus sum non querentibus me: inventus sum ab his, qui me non interrogabant. (Dixi, Ecce adsum genti, qui non invocaverunt nomen meum) ». » David, « Alienatus factus sum fratribus meis, et hospes filii matris meæ ». » De gentibus autem ait, « Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te ». » De Judæis, « Propter vos blasphematur nomen meum semper in gentibus ». » Malachias, « Non est voluntas mea in vobis, dicit Dominus omnipotens ». » (De Gentibus autem, « Quia a solis ortu usque ad occasum clarificatum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens:) et in omni loco incensum offertur nomini meo, et magnum est nomen meum in Gentibus, dicit omnipotens ». » (De Judæis autem dicit,) « Vos autem contaminatis illud ». » David, « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ». » Moyses, « Sine me delere populum hunc, et dabo tibi gentem magnam, et multo magis quam hæc ». » Isaias de Judæis, « Audite verbum Domini, filii Sodomorum; attendite legi Dei populus Gomorrhæ ». » Et rursus, « Sabbata vestra, et neomenias vestras odit anima mea: vota vestra non exaudiam.

¹⁷ Psal. xvii, 44-46. ¹⁸ Gen. xii, 3. ¹⁹ Dent. xxxii, 20. 21. ²⁰ Isa. lvi, 9. ²¹ Isa. lvi, 1. ²² Psal. lxxviii, 9. ²³ Psal. xli, 23. ²⁴ Isa. lvi, 5. ²⁵ Malachi. i, 10. ²⁶ ibid. 11. ²⁷ ibid. 12. ²⁸ Psal. ii, 8. ²⁹ Exod. xxxii, 10. ³⁰ Isa. i, 10. ³¹ ibid. 13-16.

(17) In recentiori codice Vaticano est δομημάτων, inepta lectio. Siphanius legisset videtur. βλαστημάτων, vertit enim stolones et malleoli; sed legendum δογμάτων iuxta vetustiore Vaticanum codicem.

(18) In antiquiori Vaticano, με.

(19) In Romana editione, πᾶσαι αἱ φυλαί, quemadmodum etiam legit Justinus in Dial. pag. 348, et Cyprianus.

(20) Romana LXX Interpret. editio, ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν. Sed Justinus in Dial. cum Tryph. pag. 347, non habet ἡμερῶν, neque etiam Tertul. adv. Marc. lib. iv, c. 31.

(21) Ita Justinus quoque modo relatus legit, atque ita legisset videtur Tertullianus; nam habet hic provocaverunt, et mox provocabo: sed in editione Romana LXX Interpretum est παρώργυναν.

(22) De hac lectione vide Nobilium in Notis.

(23) De hoc Isaie loco vide supra in Notis ad cap. 2, n. 5.

(24) Quæ semicirculis includuntur desunt in recentiori Vaticano, sed habentur apud Siphani.

(25) In Vaticano cod. est ἔθνεϊ, manifesto librarii errore. Editio Romana, et alii legunt, ἰδοὺ εἶμι ἐθνεϊ, et Justinus in Dialogo cum Tryph. pag. 242, εἶμι ἔθνεσιν.

(26) Editio Romana, διηγῆσθαι, eamque lectionem sequuntur Tertullianus et Cyprianus.

(27) Quæ tam hic, quam infra semicirculis includuntur desunt in recentiori Vaticano et apud Siphani.

(28) Videtur Nyssenus respicere ad locum Exod. xxxii, 10, ejusque referre sensum, non verba.

Lavamini, puri estote. Manus vestrae inquinatae sunt sanguine⁷⁷. » Et cum lex aperte dicat non oportere festum extra Jerosolymam ac templum celebrare, juxta illud, « Te decet hymnus, Deus in Sion; et tibi reddetur votum in Jerusalem⁷⁸; » nihilominus scriptum est, « Adorabunt Dominum unusquisque de loco suo⁷⁹. » Et rursus Propheta, « Magnum nomen ejus in Gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini ejus, et sacrificium mundum. » « Vos autem interficiet Dominus, servientibus autem mihi vocabitur nomen novum, cui benedicetur super omnem terram⁸⁰. » At quid magis novum, quam nomen Christianorum? Et David, « Annuntiabit justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus⁸¹. » Cum autem David ait, « Deus inhabitare facit unius moris in domo⁸², » morem illum significat, quo Mosaiscae legi addicti ceterarum gentium consortia vitabant. Isaias, « Implebitur omnis terra cognitione Domini, ut aqua multa ad operiendum mare⁸³. » David, « Memores erunt, et convertentur ad Dominum omnes termini terrae, et adorabunt coram eo omnes patriae Gentium, quoniam Domini est regnum, et ipse dominatur in Gentes⁸⁴. » Haud alienum autem fuerit sciscitari etiam a Judæis, quæ nunc forte lex vigeat; Mosaisca ne, quæ obsolevit, atque negligitur, propterea quod nec templum nunc sit, nec locus, nec propheta, qui futurorum quidpiam prænuntiet; nec arca, in qua legis tabulae atque Decalogus servabantur, in quibus tres illas solemnes celebritates peragere oportebat, et non alibi. Item, « Quia auferetur a Judæis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus⁸⁵. » Hæc autem non alia fuerit, quam Christianorum gens, quæ vitæ legis divinæ institutis consonæ fructus exhibet. David, « Confessio et magnificentia opus ejus, et justitia ejus manet in sæculum sæculi⁸⁶. » Constitetur autem Patri non sua ipsius peccata, qui innocens est, sed eorum peccata, qui in ipsum credunt: nam cum dicat David, « Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis⁸⁷, » et reliqua, Isaias clarius ait, « Dicit Dominus Christo meo Cyro⁸⁸. » Aiunt autem hæc de Cyro Persarum rege dicta esse, sed ridicula est hujuscemodi opinio. Quomodo enim reliqua Cyro conveniunt? Apprehendi dexteram tuam; obedient ante faciem ejus gentes; et fortitudinem regum dirumpam; aperiam ante eum januas, et civitates non claudentur. Ante te ibo, et montes

μᾶλλον τούτου. » Ὑψίστας περὶ Ἰουδαίων, » Ἀκούετε λόγον Κυρίου υἱοὶ Σοδόμων (29)· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομόρρας. » Καὶ πάλιν, » Τὰ Σάββατα ὑμῶν, καὶ τὰς νεομηνίας μισεῖ ἡ ψυχὴ μου· καὶ τὰς εὐχὰς ὑμῶν οὐ προσδέξομαι· λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε· αἱ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι. » Καὶ ὅτι τοῦ νόμου σαφῶς διαγορεύοντος τὸ μὴ δεῖν ἔξω Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ ναοῦ ἑορτάζειν κατὰ τὸ, » Σοὶ πρέπει ὕμνος, ὁ Θεὸς, ἐν Σιών· καὶ σὺ ἀποδοθήσῃται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλὴμ, » γέγραπται, » Ὅτι πρόσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ ἕκαστος (30). » Καὶ πάλιν ὁ Προφῆτης, » Μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς Ἑθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ θυσία καθαρὰ. » « Ὑμᾶς δὲ ἀνελεί Κύριος· τοῖς δὲ δουλεύουσίν μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ πάσης τῆς γῆς. » Τί δὲ καινότερον τοῦ τῶν Χριστιανῶν ὀνόματος; Καὶ ὁ Δαβὶδ, » Ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχνησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Καὶ ὅτι μὲν τὸ εἰπεῖν τὸν Δαβὶδ τὸ, » Ὁ Θεὸς κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ, » σημαίνει τὸ πρὸς τὰ Ἑθνη τὸ τῶν ὑπὸ νόμον ἄμικτον. Ὑψίστας, » Πληρωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολλὸ κατακαλύψαι (31) θάλασσαν. » Δαβὶδ, » Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέματα τῆς γῆς, καὶ πρόσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατρίαι τῶν ἐθνῶν, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεῖα, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν. » Καλὸν δὲ καὶ τὸ πηθεῖσθαι τῶν Ἰουδαίων, τίς ὁ κρατῶν ἐστὶ νῦν ἄρα (32), πότερον ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, οὐ παράβασίς ἐστι νῦν, καὶ οὐ τήρησις, διὰ τὸ μηδὲ τὸν ναὸν, ἢ τὸν τόπον εἶναι, ἢ προφῆτην προμηνούντά τι τῶν μελλόντων, ἢ τὴν κιχιδῶν, ἐν ἧ αἱ πλάκες, καὶ ἡ δεκάλογος, ἐν οἷς ἔδει (33) τὰς τρεῖς ἑορτάς πληροῦν, καὶ οὐκ ἀλλαχού. Καί, » Ὅτι ἀρθήσεται ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ Χριστιανῶν ἔθνος, τοὺς προσήκοντας καρποὺς τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἐπιδεικνύμενον. Δαβὶδ, » Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Ἐξομολογεῖται δὲ τῷ Πατρὶ, οὐ τὰς αὐτοῦ ἀμαρτίας ὁ ἄμωμος, ἀλλὰ τὰς τῶν ἐπ' αὐτῷ πιστευόντων ὅτι τοῦ Δαβὶδ εἰπόντος, » Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, » καὶ τὰ λοιπὰ, Ὑψίστας σαφέστερον λέγει, » Λέγει ὁ Κύριος τῷ Χριστῷ μου Κύρῳ (34). » Λέγουσι δὲ εἰς Κύρον τὸν Πέρσην ἐιρηθεῖν ταῦτα. Γέλῳ δὲ· ποῦ γὰρ ἀρμυζει Κύρῳ τὰ

⁷⁷ Psal. Lxv, 2. ⁷⁸ Soph. II, 11. ⁷⁹ Malach. I, 11. ⁸⁰ Isa. Lxv, 15, 16. ⁸¹ Psal. xxi, 32. ⁸² Psal. Lxvii, 7. ⁸³ Isa. xi, 9. ⁸⁴ Psal. xxi, 28, 29. ⁸⁵ Matth. xxi, 43. ⁸⁶ Psal. cx, 3. ⁸⁷ Psal. cix, 1. ⁸⁸ Isa. xlv, 1.

(29) In editione Romana, et apud alios est ἀρχοντες Σοδόμων, post quæ verba codex Siphani et Vaticanus recentior addunt καὶ. Sequentia vero prophetæ verba in epitomen redegit Nyssenus.

(30) In vetustiori Vaticano deest, ἕκαστος· sed habebatur in Siphani codice, et in editione Romana. Eusebius *Dem. Evang.* lib. I, c. 6, pag. 19, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτῶν. Vide eundem lib. III, cap. 2, num. 16.

(31) Codex recentior Vaticanus, καλύψαι.

(32) In recentiori Vaticano est, τοὺς Ἰουδαίους, τίς ὁ κρατῶν ἐστὶν ἄρα, atque ita etiam legisse videtur Siphanius; vertit enim, *Quid nunc igitur obtinet.*

(33) Hæc verba subjungenda esse videntur post præcedentia illa, διὰ τὸ μηδὲ τὸν ναὸν, ἢ τὸν τόπον εἶναι.

(34) Hunc Isaiæ locum intelligendum esse do Christo Tertullianus quoque *adv. Judæos* c. 7, et Cyprianus lib. I *Testim.*, cap. 21, autumant, nomen.

λοιπά, « Ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς (35) σου · ἐπακούσου· σιν ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσγὺν βασιλέων διαβρῆξω· ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ πύλας, καὶ πόλεις οὐ σύγκλεισθήσονται · ἐμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ἔρη ὁμαλίῳ · θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνθλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς; » Πῶς οὖν ἀρμόσει ταῦτα Κύριε, τῷ μικρὸν ὕστερον εἰς Μασαγέτας αἰσχροῶς ἀναιραθέντι καὶ εἰς ἀσχὸν ἐκδαρέντι; καὶ μετὰ μικρὸν (37) ἐρμηνεύει αὐτὰ ὁ αὐτὸς προφήτης, λέγων ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, (38) « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ καλέσας σε ἐν δικαιοσύνῃ· ἐκράτησα τῆς χειρὸς σου, καὶ ἰσχύσω σε, καὶ δώσω σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν πεπεδημένους (39), καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους (40) ἐν σκότει· » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἰσαίας, (41) « Καὶ εἰπέ μοι, Μέγα σοι τοῦτο, κληθῆναι παῖδά μου, καὶ στήσαι τὰς φυλὰς τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ στρέψαι· καὶ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. »

12'. Ὅτι ἀπὸ τῆς τοῦ Κυρίου δευτέρας παρουσίας ἐλεύσεται Ἡλίας.

Μαλαχίας ὁ προφήτης λέγει, « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω (42) ὑμῖν Ἡλίαν τὸν Θεοσβίτην (43), πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατέρων πρὸς υἱοὺς, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, μὴ ἐλθὼν πατάξω (44) τὴν γῆν ἄρδην. »

13'. Ὅτι κληθσόμεθα Χριστιανοί.

Ἰσαίας λέγει, « Ὁφονται ἔθνη τὴν δόξαν (45) σου, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ καλέσει σε τὸ ὄνομα τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. » Καὶ πάλιν, « Τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὡση, (46) « Καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτου τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπιφανὲς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐπικληθήσονται λαοὶ πολλοὶ, καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ πορευθέντες, ζήσονται ἐν αὐταῖς. »

14. Isa. 1-3. 15. Isa. XLII, 6. 7. 16. Isa. XLIX, 6. 17. Isa. XLV, 16.

Κύριον, Dominum interpretantes. Idem facit Theophilus Alexandrinus in disputatione adhuc inedita cum Simone Judæo. Sed de hac veterum Patrum opinione, vide Hieronymum in Comm. ad hunc locum.

(35) In recentiori Vaticano additur, τῆς χειρὸς, quæ vox etiam in Siphani codice reperiebatur.

(36) Verba illa, καὶ εἰς ἀσχὸν ἐκδαρέντι, non exstant in recentiori codice Vaticano, nec in Siphani versione leguntur.

(37) Labitur memoria Nysenus; hæc enim verba præcedunt, capite videlicet quadragesimo secundo.

(38) Locus iste nonnihil variat in editione Romana, in qua Latine legitur, Ego Dominus Deus vocavi te in justitia, et tenebo dexteram tuam et confortabo te, et dedi te in testamentum generis, etc. Hanc autem lectionem comprobant Justinus in Dial. cum Tryphone Judæo pag. 243, 290 et 350, Cyprianus alique.

(39) Ita etiam legit Justinus modo laudatus. In

A complanabo, portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros tenebrosos 35. Quomodo igitur hæc Cyro convenient, qui paulo post apud Massagetas turpiter interfectus est, et ex ejus detracta pelle uter confectus? Et paulo post idem propheta verborum suorum sensum explicat, dicens ex persona Dei, « Ego Dominus Deus, qui vocavi te in justitia; teneui dexteram tuam, et confortabo te, et dabo te in testamentum generis, in lucem gentium, ad aperiendum oculos cæcorum, ad educendum de vinculis vinctos, et de domo carceris sedentes in tenebris 36. » Et rursus idem Isaias, « Et dixit mihi: Magnum tibi hoc, vocari puer meus, et suscitare tribus Jacob, et dispersionem Israel convertere. Et posui te in testamentum generis, in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ 37. »

B στρέψαι· καὶ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. »

XVII. Quod ante secundum Domini adventum venturus sit Elias.

Malachias propheta dicit, « Ecce ergo mitto vobis Eliam Thesbiten, antequam veniat dies Domini magna et illustris, qui convertet cor patrum ad filios, et cor hominis ad proximum suum, ne forte veniens, percutiam terram penitus 38. »

XVIII. Quod vocandi Christiani.

Isaias dicit, « Videbunt gentes gloriam tuam, et omnes reges justitiam tuam, et vocabit te nomen novum, quod Dominus nominabit illud 39. » Et rursus, « Servientibus autem mihi vocabitur nomen novum, cui benedicetur super terram 40. » Oseas, « Et erit in extremo nomen ejus clarum in omni terra, et nomine ejus cognominabuntur populi multi, et in viis ejus ambulantes, vivent in eis. »

18. Malach. IV, 5. 6. 19. Isa. XLII, 2. 20. Isa. LV,

editione Romana est, ἐκ δεσμῶν δεδεμένους.

(40) In eadem editione Romana legitur, καὶ καθημένους. Nobilius adnotat illud, καὶ, abesse a nonnullis, et a Cyrillo. Adde Justinum pag. 243-290, Cyprianum lib. II Testim. cap. 7, Tertull. adversus Judæos cap. 12, Euseb. Dem. Evang. lib. IV, c. 31.

(41) Et hic locus nonnihil variat in editione Romana, in qua Latine legitur, Magnum tibi est ut voceris puer meus, ut suscites tribus Jacob, et dispersionem Israel convertas. Ecce dedi te in testamentum, etc. Similem huic lectionem exhibet Tertull. adversus Præx. cap. 11.

(42) In editione Romana, ἀποστέλλω, mittam.

(43) Codex Siphani, et Vaticanus recentior, τὸν προφήτην.

(44) In editione Romana est, μὴ ἐλθω, καὶ πατάξω, Ne forte veniam, et percutiam.

(45) In editione Romana prior loco est, δεικνύσων, posteriore, δόξαν.

(46) Locum hunc apud Oseam non reperio.

XIX. Quod futurum erat ut turbaretur Herodes, A 18'. Ὅτι ταραχθήσεται Ἡρώδης, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες.

Jeremias ait, « In die illa, dicit Dominus, peribit cor regis, et cor principum, et obstupescunt sacerdotes, et prophetae mirabuntur²². »

XX. De Baptismate.

Ezechiel, « Et dixit Dominus ad me: Aqua quae egreditur in Galilaeam, sanctificabit aquas. Et erit, omnis anima ad quam supervenerit aqua ista, vivet et sanabitur²³. » Jeremias, « Ecce quasi leo ascendens de medio Jordanis²⁴. »

XXI. De Domini in Aegyptum descensu.

Isaia dicit, « Ecce Dominus sedet super nubem levem, et veniet in Aegyptum, et concutientur omnia manufacta Aegypti²⁵. » Et rursus, « Notus erit Dominus Aegyptiis, et timebunt Dominum in die illa²⁶. »

XXII. De Spiritu sancto.

Isaia, « Et tunc Dominus misit me, et Spiritus ejus¹. » Ex Exodo, « Et dixit Dominus Moysi: Adduc mihi septuaginta seniores, et summam de spiritu qui est in te, et fundam super eos, et suscipiam te². » David, « Cor mundum crea in me, Deus, et Spiritum rectum in nova in visceribus meis; et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me: et Spiritu principali confirma me³. » Et rursus, « Quo ibo a Spiritu tuo⁴. » Job, « Spiritus divinus, qui fecit me⁵. » Et rursus, « Spiritus est in hominibus; spiratio autem Omnipotentis est, quae docet me⁶. » Et rursus, « Vivit Deus, qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui affectu amaritudine animam meam. Spiritus autem divinus, qui circa me est in naribus⁷. » Zacharias (Ego sum in vobis, et Spiritus meus stetit in medio vestrum⁸. » Salomon, « Spiritus Domini replevit orbem terrarum⁹. »

²² Jer. iv, 9. ²³ Ezech. xlii, 8. ²⁴ Jer. xxix, 19 apud LXX. ²⁵ Isa. xix, 1. ²⁶ ibid. 21. ¹ Isa. xlviii, 16. ² Num. xi, 16. ³ Psal. l, 12-14. ⁴ Psal. cxxxviii, 7. ⁵ Job xxxiii, 4. ⁶ Job xxxiii, 8. ⁷ Job xxvii, 2, 3. ⁸ Agg. ii, 6. ⁹ Sap. i, 7.

(47) Adnotat ad suae versionis marginem Siphani, multa hic librarii negligentia, aut errore omissa fuisse in exemplari foedissime corrupto et mutilato, quo usus fuerat; nam quae deinceps sequuntur, ait, parum aut nihil cum titulo conveniunt. Recentior quoque Vaticanus codex cum Siphani exemplari concordat, sed in alio ejusdem Bibliothecae vetustiori, et optime notae scripto codice, non modo nil eorum reperitur, quae ab hoc loco usque ad finem operis leguntur in altero recentiori, et in Siphani editione; verum etiam quatuor subiunguntur genuina capitula, quae integrum absolutumque Nysseni opus nobis exhibent. Non est itaque ut opus hoc Nysseno abjudicet quotquot de ecclesiasticis scriptoribus tractaverunt, si eo tantum argumento nitantur, quod in hujus operis calce quaedam ex Chrysostomo desumpta legantur, qui post Nysseni tempora floruit; nam, ut diximus, quae a capite 19 usque ad finem operis in Siphani editione continentur. non Nysseni verba, sed paucum esse ex

Jeremias φησι, (47) « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, ἀπολείται ἡ καρδία τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ καρδία τῶν ἀρχόντων, καὶ οἱ ἱερεῖς ἐκστήσονται, καὶ οἱ προφῆται θαυμάσονται. »

K'. Περὶ τοῦ Βαπτίσματος.

Ἐζεκιήλ, (48) « Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Ὁ ὕδωρ τοῦτο τὸ ἐκπορευόμενον εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἀγιάσει τὰ ὕδατα. Καὶ ἔσται, πάση ψυχῇ, ἐφ' ἣν ἂν ἐπιέλθῃ τὸ ὕδωρ τοῦτο, ζήσεται καὶ ἰαθήσεται. » Ἱερρεμίας, « Ἰδοὺ ὡς λέων ἀναβήσεται ἐκ μέσου τοῦ Ἰορδάνου. »

KA'. Περὶ τῆς εἰς Αἴγυπτον τοῦ Κυρίου καθόδου.

Ἡσαίας λέγει, (49) « Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται πάντα τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. » Καὶ πάλιν, « Γνωσθήσεται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ φοβηθήσονται· Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. »

KB'. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἡσαίας, « Καὶ νῦν Κύριος ἐξαπέσταλκέ (50) με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. » Τῆς Ἐξόδου (51), « Καὶ εἶπε τῷ Μωϋσεί· Ἀνάγαγέ μοι ἔθδομήκοντα πρεσβυτέρους, καὶ λήψομαι ἀπὸ τοῦ² ἐπὶ δὲ Πνεύματος, καὶ ἐκχεῶ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἀντιλήψομαι σε. » Δαβὶδ, « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ Πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ, καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με. » Καὶ πάλιν, « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου; » Ἰδοὺ, « Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιῆσάν με. » Καὶ πάλιν, « Πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς, πνοὴ δὲ Παντοκράτορος ἐστὶν ἡ διδάσκουσα με (52). » Καὶ πάλιν, « Ζῇ Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Παντοκράτωρ, ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν. Πνεῦμα δὲ θεῶν τὸ περιθῶ μοι ἐν ῥισί (53). » Ζαχαρίας, « Ἐγὼ εἰμι (54) ἐν ὕμνῳ, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐπέστηκεν ἐν μέσῳ ὕμνων. » Σολομών, « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. »

aliorum scriptis Nysseni operi ab antiquis librariis assutum, vel sola Vaticani vetustioris codicis fide atque auctoritate comprobatur.

(48) Hunc Ezechielis locum in epitomen redigisse videtur Nyssenius.

(49) Nyssenius refert hic partim sensum, partim ipsamet Isaiae verba.

(50) Romana LXX Interpretum editio, Κύριος Κύριον ἀπέσταλκε.

(51) Locus iste ad librum Numerorum cap. xi, xvi, pertinere videtur; sed ibi tum in verbis, tum in sensu nonnihil diversus est.

(52) Pronomen, με, non exstat in vulgata LXX Interpretum editione.

(53) Editio Romana LXX Interpretum, ἐν ῥισί sed proprii Hebraice lectio, quam sequitur Nyssenius, et Augustinus a Nobilio memoratur.

(54) Locus est Aggae ii, 6, non Zachariae, sed in Romana edit. est, μεθ' ὧν ἐγὼ εἰμι.

Ἡσαίας· « Παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν. — Ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα Κυρίου. » Ἰωήλ· « Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » δηλαδὴ τὴν πιστεύουσαν, « καὶ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς ὁμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς θυγατέρας ὁμῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἡσαίας· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἵνεκεν ἔγχεσέ με (55), » καὶ, « Ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι πνεύματα. » Καὶ, « Κατέβη Πνεῦμα Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Καὶ, « Πνεῦμα ἐπιστήμης ἐκλήσε Βεσελεὴλ τὸν ἀρχιτέκτονα τῆς σκηνῆς· Πνεῦμα παροξυνόμενον, καὶ Πνεῦμα ἐξῆραν Ἠλίαν ἐν ἄρματι, καὶ ζήτηθην παρ' Ἐλισσαίου διπλάσιον. » Καὶ, « Πνεῦμα παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐκτίσσω. » Καὶ, « Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃ ἐκλεξτός, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. » Καὶ, « Ὁφεί, πέτρα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος· Ἐποίησατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκην (56) οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου. » Καὶ, « Ἐκεῖ συνήνεσαν ἑταροὶ, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων· ἀριθμῶ παρήλθον, καὶ μία αὐτῶν οὐχ ὠπελεψθη (57), διότι Κύριος ἐμετελιότο αὐταῖς, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτάς (58). » Καὶ οὗτοι ἡ ἀνάστασις διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖται, Δαβὶδ λέγει· « Ἀνταναεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξ-αποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »

A Isaias : « Exacerbaverunt Spiritum sanctum, et conversus est eis in inimicitiam ». — Domus Jacob exacerbavit Spiritum Domini ⁵⁵. » Joel : « Et erit in ultimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, » credentium videlicet, « et super filios vestros, et super filias vestras ⁵⁶, » et reliqua, Isaias : « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me ⁵⁷. » Et, « Requiescent super eam septem spiritus ⁵⁸. » Et, « Descendit Spiritus Domini et dux eorum fuit ⁵⁹. » Et, « Spiritus sapientie implevit Beseleel tabernaculi architectum ⁶⁰. Spiritus incitans Eliam, eumque tollens in currum, qui duplex ut in se fieret Eli-seus postulat ⁶¹. » Et, « Spiritus e me egredietur, et statum omnem ego feci ⁶². » Et, « Ecce puer meus electus, dilectus meus, in quo bene complacui anime mee, ponam spiritum meum super eum ⁶³. » Et, « Vae, filii desertorum, hæc dicit Dominus : Fecistis consilium, non per me ; et pactum, non per Spiritum meum ⁶⁴. » Et, « Ibi occurrerunt cervi, et viderunt facies inter se ; numero transierunt, et una ipsarum non remansit : quia Dominus eis mandavit, et Spiritus ipsius congregavit eas ⁶⁵. » Cæterum resurrectionem quoque Spiritus efficit ; David enim ait, « Auferes spiritum eorum, et deficiant, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁶⁶. »

⁵⁵ Isa. LXIII, 10. ⁵⁶ Mich. II, 7. ⁵⁷ Joel II, 28. ⁵⁸ Isa. LXI, 1. ⁵⁹ Isa. XLII, 1. ⁶⁰ Isa. XLII, 1. ⁶¹ Isa. XLII, 1. ⁶² Isa. XLII, 1. ⁶³ Isa. XLII, 1. ⁶⁴ Isa. XLII, 1. ⁶⁵ Isa. XLII, 1. ⁶⁶ Isa. XLII, 1.

⁵⁵ Isa. LXI, 1. ⁵⁶ Isa. XLII, 1. ⁵⁷ Isa. XLII, 1. ⁵⁸ Isa. XLII, 1. ⁵⁹ Isa. XLII, 1. ⁶⁰ Isa. XLII, 1. ⁶¹ Isa. XLII, 1. ⁶² Isa. XLII, 1. ⁶³ Isa. XLII, 1. ⁶⁴ Isa. XLII, 1. ⁶⁵ Isa. XLII, 1. ⁶⁶ Isa. XLII, 1.

(55) Respicere videtur ad Isaiæ locum in cap. XI, 2 : Et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientie, et intellectus, spiritus consilii, et fortitudinis, spiritus scientie, et pietatis ; replebit enim spiritus timoris Domini. Septem enim spiritus hic supputantur, etiam a Tertulliano lib. 7 Adversus Marc., cap. 17.

(56) In Romana LXX Interpr. editione est, συν-

θήκας, quemadmodum etiam legit Irenæus lib. IV Adv. hæc., cap. 23. Sed Cyprianus in ep. 55 cum Nysseno concordat ; legit enim, fecistis conventionem.

(57) Eadem Romana editio, οὐκ ἀπώλετο, non perit.

(58) Eadem editio, αὐτά.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΟΜΑΧΩΝ, ΟΤΙ ΘΕΟΣ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ,

ΠΡΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ.

EJUSDEM S. GREGORII
DE SANCTA TRINITATE

ET IN ADVERSARIOS SPIRITUS SANCTI, QUOD SPIRITUS SANCTUS SIT DEUS

AD EUSTATHIUM.

Legitur inter Epistolas S. Basilii Magni, ep. 189 edit. Maurin. (Patrologia tom. XXXII, col. 683). Lucubrationem istam codices mss. alii Basilio, alii Gregorio Nysseno ascribunt. Cf. Prudentius Maranus, Vita S. Basilii, c. 31, n. 2, in fronte operum S. Basilii nostrae editionis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΠΕΤΡΟΝ ΤΟΝ ΙΑΙΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ
ΠΕΡΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΑΣΕΩΣ.

EJUSDEM
AD PETRUM FRATREM SUUM
DE DIFFERENTIA ESSENTIÆ ET HYPOSTASEOS

ID EST SUBSTANTIÆ SIVE SUBSISTENTIÆ.

Est Basilii Magni Epistola 38 ed. Maurin. Vide Opp. Basilii editionis nostrae, Patrologia tom. XXXII, col 326. Cf. Prudentii Marani nota ibid.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

ΠΡΟΣ ΤΑΤΙΑΝΟΝ.

EJUSDEM, DE ANIMA
AD TATIANUM.

Exstat inter Opera S. Gregorii Thaumaturgi nostrae editionis, tom. X hujusce Patrologiae Graecae, col. 1139.

PARS III.

ASCETICA ET MISCELLANEA.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΤΙ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΟΝΟΜΑ Η ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

ΠΡΟΣ ΑΡΜΟΝΙΟΝ.

EJUSDEM S. GRÉGORII

AD HARMONIUM

QUID NOMEN PROFESSIOVE CHRISTIANORUM

SIBI VELIT.

Laurentio Sifano interprete.

Ὅπερ ποιοῦσι πρὸς τοὺς κρατοῦντας οἱ τοῖς ἡμε- **A**
 ρινοῖς ὑποκαίμενοι φόροις, εἰ πλείονων ἡμερῶν ἐλ-
 λειφθεῖν τὸ χρέος, ἀθρόως τῶν κατὰ μέρος ὀφλημά-
 των ἀποτινύντες ἐν κεφαλᾷ τὸ ὄφλημα, εἰ τις
 ἐπιτύχοιεν εὐπορίας, τοῦτο ποιήσω καὶ αὐτὸς ἐπὶ
 τῆς σεμνότητός σου. Χρεωστῶν γάρ σοι τὸ συνεχῶς
 ἐπιστέλλειν (διότι τοῖς Χριστιανοῖς ἡ ἐπαγγελία χρέος
 ἐστὶ), τὴν ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ τῶν γραμμάτων
 ἔλλειψιν, ἣν ἀκουσίως πεποίημαι, νῦν ἀποπληρῶσαι
 βούλομαι, τοσοῦτον ἐκτείνας τῆς ἐπιστολῆς τὸ μέτρον,
 ὥστε καὶ πρὸς τὰ συνήθη μέτρα τῶν γραμμάτων
 διαιρουμένην, ἀντὶ πολλῶν νομισθῆναι. Ὡς δ' ἂν μὴ
 μάτην ἀδολοσχοίην τῷ μήκει τοῦ γράμματος, καλῶς
 ἔχειν ἡγοῦμαι διὰ τῆς ἐπιστολιμαίου ταύτης φωνῆς
 τὴν κατὰ πρόσωπον ἡμῶν συνουσίαν μιμήσασθαι. **B**
 Μέμνησαι γὰρ πάντως, ὅτι τῶν πρὸς ἀλλήλους πάν-
 τοτε ἡμῖν λόγων αἱ ἀφορμαὶ, μελέται πρὸς ἀρετὴν
 καὶ γυμνασίαι πρὸς θεοσέβειαν ἦσαν, σοῦ μὲν ἐπι-

Quon apud magistratus et eos qui rerum potiu-
 tur, faciunt ii qui quotidianis vectigalibus obnoxii
 sunt, ut si complurium dierum æs alienum ab ipsis
 persolutum non sit, in unam summam coactum sin-
 gularium debitorum æs alienum dependant, si quam
 forte nacti fuerint pecuniæ facultatem, id etiam ipse
 faciam apud tuam amplitudinem. Nam cum debeam
 crebras ad te mittere litteras, quippe cum Chri-
 stianis promissio debitum sit, quam in præterito
 tempore invitus feci litterarum intermissionem
 nunc explere et compensare volo, in tantum epistolæ
 modum excedens, ut si ad consuetum modum litte-
 rarum dividatur, loco multarum epistolarum haberi
 possit. Verum ne frustra litterarum prolixitate lu-
 dam, ac nugando tempus teram, recte mihi factu-
 rus esse videor, si per epistolarem hanc vocem
 imitatus fuero consuetudinem qua coram inter nos
 uti solemus. Meministi enim, sat scio, quod semper

argumenta sermonum, quibus inter nos uti solebamus, meditationes virtutis erant, et ad Dei cultum atque pietatem exercitationes, cum tu quidem præceptoris ac magistri more semper iis quæ dicebantur ex adverso subjiceres et opponeres nihique, quod diceretur absque excussione atque examinatione admitteres; nos vero qui ætate præcederemus, quæ per consequentiam sermonis identidem requirerentur, dissolveremus. Si igitur nunc etiam ita fieri posset, ut a tua prudentia omni sermoni occasio daretur, nihil eo melius ac præstabilius accidere posset. Duplex enim utrique nostrum lucrum existeret, tum ex mutuo conspectu, (quo quid in vita mihi dulcius?) tum ex eo quod plectri in modum a tua prudentia nostra vetusta cithara suscitaretur. Sed quoniam vitæ necessitas facit, ut corpore ab invicem disjuncti simus, etiamsi animis semper conjungamur, necessarium fuerit, sicubi contradictio aliqua nobis existere visa fuerit, per consequentiam adversus sermonem etiam tuam subire personam. Commodum autem fuerit primum argumentum quoddam, unde aliqua ad animum utilitas pervenire possit, proponere quasi scopum litterarum, quo spectenti deinde sic ad rem propositam sermoni operam dare. Igitur ad querendum a nobis propositum esto:

Quæ sit Christiani hominis professio?

Fortassis enim haud inutilis erit hujus rei consideratio. Nam si plene atque exacte inventum fuerit id quod per hoc nomen declaratur, magnum adjumentum adepti fuerimus ad vitam cum virtute transigendam, si id quod nominatur, per sublimem quoque vitæ rationem vere esse studeamus. Quemadmodum enim si quis medicus, vel orator, vel geometra vocari desiderasset, non admitteret, ut propter imperitiam cognomen reprehenderetur, si facto periculo is non inveniretur, cujus nomine appellaretur, sed qui vere harum alicujus professionum nomine appellari vellet, ne falso sumpta appellatio convincatur, ipso studio atque exercitio fidem faceret appellationi: eodem nos quoque modo, si verum hominis Christiani professionis scopum scrutando invenimus, nolimus non esse id quod illud nomen pro nobis pollicetur, ne in nos etiam quadret id quod ab externis et infidelibus de simia vulgo narratur. Aiunt enim quemdam in urbe Alexandria circulatorum et præstigiatorum exercuisse ac docuisse simiam, ut agilitate quadam in formam et habitum saltatricis sese componeret, eique saltatricis apposuisse personam, ac vestem circumdeditis exercitio convenientem; et cum chorum ei adhibuisset, placuisse ac celebratum hominum sermone in pretio fuisse propter simiam, quæ ad cantilenæ modos ac numerum sese flecteret contorqueretque, ac per omnia quæ et faciebat et facere videbatur, naturam occultaret. Cum autem capti essent rei novitate spectatores, quemdam cæteris astutiorum ibi fuisse, qui ludo quodam inhiantibus spectaculo ostenderit simiam esse simiam. Acclamantibus enim cunctis et applaudentibus agilitati simiæ, ad cantum et modulationem apte se moventis et circumagentis, projecisse eum aiunt in orchestra e bellariis ea quæ ta-

A στατικῶς ἀεὶ τοῖς λεγομένοις ἀνθυποφέροντος, καὶ οὐδὲν ἀνεξετάστως παραδεχομένου τῶν λεγομένων. ἡμῶν δὲ διὰ τὸ προήκειν τῷ χρόνῳ τὰ ἐκαστοτε παρὰ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας ἐπιζητούμενα διαλυόντων. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατόν καὶ νῦν γίνεσθαι οὕτως, ὥστε παρὰ τῆς σῆς συνέσεως διδοσθαι λόγῳ τὴν ἀφορμὴν, τῷ παντὶ κρεῖττον ἂν ἦν τὸ τοιοῦτον. Διχόθεν γὰρ ἂν ὑπῆρχεν ἀμφοτέροις τὸ κέρδος, ἐκ τε τοῦ προσορᾶν ἀλλήλους, (οὐ τί γλῶσσκον τῶν κατὰ τὸν βίον ἑμοί;) καὶ ἐκ τοῦ παρὰ τῆς σῆς φρονήσεως, πλῆκτρον δίκην, τὴν γηραιὴν ἡμῶν ἀνακινεῖσθαι κιθάραν. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ βίου ἀνάγκη διεστάναι ἡμᾶς παρασκευάζει τῷ σώματι, καὶ εἰ τὰς ψυχὰς συναπτώμεθα, ἀναγκαῖον ἂν εἴη, καὶ τὸ σὸν πρόσωπον ὑποδύεσθαι, εἰ ποῦ τις ἀντίβρῃσις πρὸς τὸν λόγον, κατὰ τὸ ἀκλόουθον, ἡμῖν ἀναφανείη. Καλῶς δ' ἂν ἔγοι ὑπόθεσιν τινα τῶν ψυχωφελῶν προθεῖναι τῷ τῶν γραμμάτων σκοπῷ, εἴθ' οὕτω πρὸς τὸ προκαίμενον ἀσχηλῆθῃαι τῷ λόγῳ. Οὐκοῦν, ὡς ἐν προβλήματι, ζητήσῃω παρ' ἡμῶν.

B

Τι τοῦ Χριστιανοῦ τὸ ἐπάγγελμα;

Τὰχα γὰρ οὐκ ἔξω τοῦ λυσταλούντος ἡ περὶ τούτου σκέψις γενήσεται. Εἰ γὰρ ἀκριβῶς εὐρεθῇ τὸ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δηλούμενον, πολλὴν ἂν λάβοιμεν πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον συνεργίαν· ἀληθῶς, ὅπερ ὀνομαζόμεθα, τούτο καὶ εἶναι διὰ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας σπουδάζοντες. Ὡς περ γὰρ εἰ τις λατρός, ἡ ῥήτωρ, ἡ γεωμέτρης καλεῖσθαι ποθέσειεν, οὐκ ἂν δεῖξαιτο τῇ ἀπαιδευσίᾳ τὴν ἐπινομίαν ἐλέγχεσθαι, μὴ εὐρισκόμενος ἐπὶ τῆς πελάρας ὁ ὀνομάζεται, ἀλλ' ὁ κατὰ ἀληθείαν τι τούτων προσαγορεύεσθαι θέλων, ὡς ἂν μὴ ψευδὺν ἢ κλησὶς ἐλέγχοντο, αὐτῷ τῷ ἐπιτηδεύματι τὴν προσσηγορίαν πιστώσεται· τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἴπερ τὸν ἀληθὴ σκοπὸν τοῦ Χριστιανοῦ ἐπαγγέλλματος ἐξετάζοντες εὐρομεν· οὐκ ἂν ἐλοιμέθα μὴ εἶναι τούτου, ὅπερ τὸ νομα ὑπὲρ ἡμῶν ἐπαγγέλλεται· ὡς ἂν μὴ τὸ περὶ τοῦ πιθήκου διήγημα τὸ παρὰ τοῖς ἔξω περιφερόμενον καὶ ἡμῖν ἐφαρμόσει. Φασὶ γάρ τινα τῶν θαυματοποιῶν ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου πόλεως ἀσκήσαντα πῖθκον διὰ τινος εὐστροφίας ὀρχηστικῶς σχηματίζεσθαι, καὶ περιθεῖναι αὐτῷ πρόσωπον ὀρχηστικὸν, καὶ ἐσθῆτα τῷ ἐπιτηδεύματι πρόσφορον· καὶ χορὸν αὐτῷ περιστήσαντα, ἐνευδοκίμειν τῷ πιθήκῳ πρὸς τὸν τοῦ μέλους ρυθμὸν αὐτὸν ἐκλυγίζοντι, καὶ διὰ πάντων ἐπιχυροποιόμενον τὴν φύσιν, οἷς ἐπολεῖ τε καὶ ἐφαίνετο. Κατεχομένου δὲ τοῦ θεάτρου πρὸς τὸ καινοπρεπὲς τοῦ θεάματος, παρόντα τινὰ τῶν ἀστειοτέρων παιδιᾶ τινὶ δεῖξαι τοῖς προσεχγνός· τῷ θεάματι, πῖθκον ὄντα τὸν πῖθκον. Ἐπιβούντων γὰρ πάντων, καὶ ἐπιχροτούντων ταῖς τοῦ πιθήκου περιστροφαῖς, εὐρύθμως πρὸς τὴν φθὴν καὶ τὸ μέλος συγχινούμενον, ῥίψαι φασὶν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας τῶν τραγημάτων ἐκείνα ὅσα τὴν λιγυρίαν τῶν τοιούτων θηρίων ἐφέλκεται· τὸν δὲ μὴδὲν μελλήσαντα, ἐπειδὴ διασπαρέντα εἶδε πρὸ τοῦ χοροῦ τὰ ἀμύδαλα, ἐκλαθόμενον τῆς τε ὀρχήστρας, καὶ τῶν

C

D

κρότων, καὶ τῶν τῆς ἐσθῆτος καλλωπισμῶν, ἐπιδρα-
μεῖν τε αὐτοῖς, καὶ ταῖς τῶν χειρῶν παλάμαις συλλέ-
γειν τὰ εὐρισκόμενα· καὶ ὥς ἂν μὴ ἐμποδῶν εἴη τὸ
προσωπεῖον τῷ στόματι, περιαιρεῖσθαι κατὰ σπουδὴν
ἐαυτοῦ τοῖς ὄνυσιν τὴν σεσοφισμένην μορφήν περιβρύ-
ποντα, ὥστε αὐτὸν ἀθρόως γέλωτα κινῆσαι τοῖς
θεαταῖς, ἀντὶ τῶν ἐπαίνων τε καὶ θαύματος, εἰ-
εχθῶς καὶ γελοῖως ἐκ τῶν τοῦ προσώπου λειψάνων
διαφανόμενον. Ὡςπερ οὖν οὐκ ἐξήρκεσεν ἐκεῖνον τὸ
σεσοφισμένον σχῆμα πρὸς τὸ νομισθῆναι ἀνθρώπον,
ἀπελεγχθείσης ἐν τῇ λιχνείᾳ τῶν τραγημάτων τῆς
φύσεως· οὕτως οἱ μὴ ἀληθῶς αὐτὴν τὴν φύσιν ἐαυτῶν
τῇ πίστει μορφώσαντες, ῥαβδίως ἐν ταῖς τοῦ διαβόλου
λιχνείαις ἀπελεγχθῆσονται ἄλλο τι ὄντες παρ' ὃ ἐπαγ-
γέλλονται. Ἀντὶ γὰρ Ἰσάδως, ἡ ἀμυγδάλις, ἡ τῶν
τοιούτων τινός, τὸ κενόδοξον καὶ φιλότιμον, καὶ τὸ
φιλοκερδὲς καὶ φιλήδονον, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἢ
κακὴ τοῦ διαβόλου ἀγορὰ, τοῖς λέγουσι τῶν ἀνθρώπων
ἀντὶ τραγημάτων προτιθεῖσα, ῥαβδίως εἰς ἔλεγχον ἄγει
τάς πιθηκώδεις ψυχὰς, οἱ δὲ μιμησεως ἰσχηματι-
σμένης τὸν Χριστιανισμὸν ὑποκρίνονται, τὸ τῆς σω-
φροσύνης ἢ τὸ τῆς πραότητος, ἡ τινος ἄλλης ἀρετῆς
προσωπεῖον ἐν τῷ καιρῷ τῶν παθημάτων ἐαυτοῖς
ἀφανίζοντες. Οὐκοῦν ἀναγκαῖον ἂν εἴη νοῆσαι τοῦ
Χριστιανισμοῦ τὸ ἐπάγγελμα· τάχα ἂν τοῦτο γενοί-
μεθα, ὅπερ τὸ ὄνομα βούλεται. ἵνα μὴ ψιλλῇ τῇ ὁμο-
λογίᾳ, καὶ τῷ προσήματι τοῦ ὀνόματος μόνου κατα-
μορφούμενοι, ἄλλο τι παρὰ τὸ φαινόμενον ὄντες, τῷ
τὰ κρυπτὰ καθορῶντι ἐπιδειχθῆμεν.

professione ac specie prætextuque solius nominis insignimur, aliud atque videamur esse ab eo qui occulta
intuetur¹ demonstreretur.

Τί τοίνυν ὁ Χριστιανισμός ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγο-
ρίας νοεῖται, πρῶτον ἐπισκεψόμεθα. Ἔστι μὲν οὖν
παρὰ τῶν σοφωτέρων μείζονά τινα καὶ μεγαλοφου-
στέρα πάντως ἐξευρεθῆναι διάνοιαν, συνεπρημένην
τῷ ὑψηλῷ τοῦ ὀνόματος. Ἄ δε ἡμεῖς χρησιμοποιεῖμεν περὶ
τούτου τοῦ ὀνόματος, ταῦτά ἐστι· Τὸ τοῦ Χριστοῦ
ὄνομα, εἰ πρὸς τὸ σαφέστερόν τε καὶ γνωριμώτερον
ῥῆμα μετενεχθείη, τὸν βασιλεῖα σημαίνει, τῆς ἁγίας
Γραφῆς τὴν βασιλικὴν ἀξίαν τῇ τοιαύτῃ φωνῇ κατὰ
τινα ἰδιόζουσαν χρῆσιν ἐνδεικνυμένη. Ἄλλ' ἐπειδὴ,
καθὼς φησιν ἡ Γραφή, ἀφραστὸν ἐστὶ τὸ θεῖον καὶ
ἀκατάληπτον, πάσης ὑπερκεῖμενον καταληπτικῆς
ἐκβολῆς, ἀναγκαίως οἱ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι θεοφορού-
μενοι προφηταὶ καὶ ἀπόστολοι, πολλοῖς ὀνόμασι τε
καὶ νοήμασιν ἐπὶ τὴν σύνεσιν τῆς ἀφάρατου φύσεως
ἡμᾶς χειραγωγοῦσιν· ἄλλου πρὸς ἄλλο τι τῶν θεο-
πρεπῶν νοημάτων ἡμᾶς διευθύνοντες, ὥστε τὴν μὲν
ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν τῷ τῆς βασιλείας ὀνόματι πα-
ρακληθῆναι· τὸ δὲ πάθος παντός καὶ κακίας πάσης
ἀμιγὲς καὶ ἐλευθερον τοῖς τῆς ἀρετῆς ὀνόμασι ὀνο-
μάζεσθαι, ἐκάστης πρὸς τὸ κρεῖττον νοουμένης τε
καὶ λεγομένης· ὥστε τὸ αὐτὸ δικαιοσύνην τε εἶναι, καὶ
σοφίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ἀλήθειαν, ἀγαθότητά τε,
καὶ ζωὴν, καὶ σωτηρίαν, καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ ἀμε-
τάβλητόν τε καὶ ἀνάλλοϊόν, καὶ πᾶν ὃ τὴν πέρ ἐστίν

lium bestiarum ingluviem attrahunt atque invitanti;
illam vero nihil cunctatam, ut viderit ante eorum
dispersa amygdala, oblitam et saltationis, et plau-
sum, et vestis ornamentorum, accurrisse ad ea,
et manuum palmis collegisse quæ inveniret, et ne
impedimento esset, personam ori detraxisse cele-
riter, atque unguibus suis assimilata formam cor-
rupisse atque dilacerasse, atque ita pro laudibus
et admiratione risum abunde spectatoribus movi-
se, ut quæ turpis ac ridicula ex personæ reliquiis
se conspiciendam præberet. Quemadmodum igitur
illi non satis fuit falsa atque assimilata adscitaque
forma, ad hoc ut homo existimaretur, deprehensa
per ingluviem bellariorum natura: ita qui non vere
ipsam naturam suam fide formaverint, facile per
diaboli escam et ingluviem convincentur, quod
aliud sint atque præ se ferant ac profiteantur. Pro
caricis enim vel amygdalis, aut huiusmodi aliquo
cibo, vana gloria, ambitio, lucri voluptatisque stu-
dium et quæcunque sunt alia huiusmodi mala, dia-
boli annona loco bellariorum avidis hominibus
proposita, simiarum similes animos facile produunt,
qui per fictam imitationem Christianismum simu-
lant, temperantiae, mansuetudinis, aut alicujus al-
terius virtutis personam in tempore afflictionum et
calamitatum sibi detrahentes et amoventes. Igitur
necesse fuerit considerare et intelligere Christia-
nismi professionem: fortassis enim fieri possumus

C id quod nomen illud sibi vult, ne dum nulla pro-

Quamobrem imprimis quid ex ipsa appellatione
per Christianismum intelligatur consideremus.
Fieri igitur potest, ut a sapientioribus quidem
major plane et amplior intellectus, qui sublimitati
nominis respondeat, excogitetur. Quæ autem nos
capere et intelligere de hoc nomine possumus,
hæc sunt: Christi nomen, si ad dilucidius magisque
perspicuum et intellectu facilius verbum transfe-
ratur, regem significat, quippe cum sancta Scriptura
huiusmodi voce peculiari quodam usu regiam im-
dicet dignitatem. Sed quoniam, ut ait Scriptura,
numen divinum verbis explicari ac percipi non po-
test, quippe cum omnem superet excogitationem et
comprehensionem, necessario qui Spiritus sancti
nomine divinitus rapiebantur prophætæ atque apo-
stoli, multis nominibus, notionibus et considera-
tionibus ad intelligendum incorruptibilem naturam
nos quasi manu ducunt, alius ad aliam considera-
tionem et intellectum Deo convenientem nos diri-
gentes, ut ipsa quidem omnibus imposita potestas
regni nomine declaratur; ea vero vis quæ omnis
affectus perturbationisque experta, et ab omni vi-
tiositate ac malitia vacua ac libera est, virtutis
nominibus designetur; ita ut unaquæque virtus de
natura excellentiore tum dicatur. tum intelligatur;

¹ Matth. vi, 6.

atque idem sit et justitia, et sapientia, et potentia, et veritas bonitasque et vita, tum salus, incorruptibilitas immortalitasque, tum immutari ac variari nescia virtus, et quicumque sublimis est intellectus, qui per hæc nomina declaratur, omnia nihil aliud quam Christus et sint et dicantur. Si igitur omnis sublimis intellectus in Christi nomine comprehendi intelligitur (sublimiori enim significatione reliqua quoque continentur, ita ut cæterorum unumquodque nomen in notione et intellectu regni consideretur), fortasse per consequentiam aliquo modo quid per Christianismum significetur, animadvertere et intelligere possimus. Si enim ejus quod excellit inter ea nomina quibus incorruptibilis et immortalis natura explicatur, nominis participes sumus, qui per fidem in eum cum ipso conjungimur: omnino necesse est, ut quicumque una cum hoc nomine circa immortalem illam naturam considerantur intellectus, per consequentiam cum illis quoque nobis communio nominis sit. Ut enim participatione Christi, Christiani appellationem adepti sumus: ita per consequens convenit omnium quoque sublimium nominum nos asciscere communionem ac societatem. Ac quemadmodum in catena qui eam, quæ in extremitate est, curvaturam attraxerit, eas quæ continentur inter se coherent, per unam attraxerit: ita quoniam Christi nomini reliqua quoque quibus ineffabilis ac multiformis illa beatitudo explicatur, natura coherent atque conjuncta sunt, necesse fuerit eum qui unum arripuerit, una cum ipso reliqua quoque attrahere.

Si quis igitur nomen quidem Christi sumat, quæ vero una cum hoc nomine considerantur, vita non exprimat neque repræsentet: is nomen ementitur, juxta propositam a nobis similitudinem personam inaniam humanæ figuræ conformatam et assimilatam signæ apponens. Fieri enim non potest quin Christus sit et justitia, et puritas, et veritas, atque cujusvis mali vitatio, neque Christianus esse potest (qui quidem vere Christianus sit), qui non illorum nominum quoque communionem et societatem in sese ostendat. Quocirca sicut definitione aliquis quid per Christianismum significetur, declaraverit: dicemus quod Christianismus sit imitatio divinæ naturæ. Ac nemo definitioni tanquam immodicæ nostræque humilitatem naturæ superanti obtrechet: non enim excessit ea naturam. Nam si quis primam hominis conditionem et statum consideraverit, deprehendet ex documentis Scripturæ, quod definitio extra modum nostræ naturæ egressa non sit. Nam et prima hominis fabricatio ad imitationem Dei similitudinis erat, Moysæ de homine ita philosophante, dum ait, «Fecit Deus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum»: et Christianismi professio est, ut homo reducat ad pristinam et antiquam felicitatem.

Si igitur antiquitas homo Dei similitudo erat, forsitan haud absurdam et a proposito alienam fecimus definitionem, qui imitationem divinæ naturæ Christianismum esse pronuntiamus. Professio

A ὑψηλὸν νόημα διὰ τῶν τοιοῦτων ὀνομάτων δηλούμενον, πάντα τὴν Χριστὸν καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι. Εἰ τοίνυν περιλήψης παντὸς ὑψηλοῦ νοήματος ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ νοεῖται ὀνόματι (τῷ γὰρ ὑψηλοτέρῳ τῶν σημανομένων καὶ τὰ λοιπὰ περιέχεται, ὡς ἕκαστον τῶν ἄλλων τῇ ἐννοίᾳ τῆς βασιλείας ἐνθεωρεῖσθαι), τάχα δι' ἀκολουθοῦν γένοιτο ἂν τις ἡμῖν τῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐρμηνείας ἢ κατανόησις. Εἰ γὰρ τῷ ὑπερέχοντι τῶν τῆς ἀφθάρτου φύσεως ἐρμηνευτικῶν ὀνομάτων συνονομαζόμεθα οἱ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως πρὸς αὐτὸν συναπτόμενοι, ἀνάγκη πᾶσά ἐστι, καὶ ὅσα μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου περὶ τὴν ἀφθάρτον ἐκείνην θεωρεῖται φύσιν νοήματα, καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἡμῖν τὴν ὁμουνμίαν κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν γίνεσθαι. Ὡς γὰρ τῇ μετοχῇ τοῦ Χριστοῦ τὴν τοῦ Χριστιανοῦ προσήγορίαν ἐσχέχαμεν, οὕτω προσήκει κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν, καὶ πάντων ἡμᾶς τῶν ὑψηλῶν ὀνομάτων τὴν κοινωνίαν ἐφέλκεσθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ ἀλύσειος ἁ τὴν κατὰ τὸ ἄκρον ἀγκυλὴν ἐπισπασάμενος, τὰς συμφυῶς ἐχομένας ἀλλήλων διὰ τῆς μιᾶς ἂν ἐφελκυσαιο· οὕτως, ἐπειδὴ τῷ τοῦ Χριστοῦ ὀνόματι συμφυῶς ἔχει καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς ἀφράστου καὶ πολυειδοῦς ἐκείνης μακαριότητος, ἐπάναγκες ἂν εἴη τὸν τοῦ ἐνὸς δραξαίμενον, καὶ τὰ λοιπὰ τῷ ἐνὶ συνεφέλκεσθαι.

B Εἰ τοίνυν τὸ μὲν ὄνομα τις τοῦ Χριστοῦ ὑποδύοιτο, ὅσα δὲ τῷ ὀνόματι τούτῳ συνθεωρεῖται μὴ δεικνύοι τῷ βίῳ, καταψεύδεται τοῦ ὀνόματος ὁ τοιοῦτος, κατὰ τὸ προτεθεὶς ἡμῖν ὑπόδειγμα, προσωπεῖον ἀψυχον, ἀνθρωπίνῃ χαρακτῇρι μεμορφωμένον, περιθεὶς τῷ πειθήνῳ. Οὕτε γὰρ τὸν Χριστὸν ἐστὶ μὴ δικαιοσύνην εἶναι, καὶ καθαρότητα, καὶ ἀλήθειαν, καὶ κακοῦ παντὸς ἀλλοτρίωσιν, οὔτε Χριστιανὸν ἐστὶν εἶναι (τόν γε ἀληθῶς Χριστιανὸν), μὴ κακείνων τῶν ὀνομάτων τὴν κοινωνίαν ἐν ἑαυτῷ δεικνύοντα. Οὐκοῦν, ὡς ἂν τις δρῶ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν διάνοιαν ἐρμηνεύσειεν, οὕτως ἐροῦμεν, ὅτι Χριστιανισμός ἐστι τῆς θείας φύσεως μίμησις. Καὶ μηδεὶς ὡς ὑπερῶν καὶ ὑπερβαίνοντα τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ταπεινότητα διαβαλέτω τὸν ὅρον· οὐ γὰρ ἐξέβη τὴν φύσιν ὁ ὅρος. Εἰ γὰρ τις τὴν πρώτην κατὰστασιν τοῦ ἀνθρώπου λογίσαιτο, εὐρήσει διὰ τῶν γραφικῶν διδαγμάτων, ὅτι οὐκ ἐξῆλθε τὰ μέτρα τῆς φύσεως ἡμῶν ὁ ὅρος. Ἡ τε γὰρ πρώτη τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Θεοῦ ὁμοιότητος ἦν (οὕτω τοῦ Μωϋσέως περὶ τοῦ ἀνθρώπου φιλοσοφῆσαντος, ἐν οἷς φησιν, ὅτι «Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν»), καὶ ἡ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπαγγελία ἐστὶ τὸ εἰς τὴν ἀρχαίαν εὐκληρίαν ἐπαναχθῆναι τὸν ἄνθρωπον.

D Εἰ δὲ τὸ ἀρχαῖον Θεοῦ ὁμοῖωμα ὁ ἄνθρωπος, ἦν, τάχα οὐκ ἔξω τοῦ σκοποῦ τὸν ὀρισμὸν πεποιήμεθα, μίμησιν θείας φύσεως τὸν Χριστιανισμὸν εἶναι ἀποφνάμενοι. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς προσήγορίας

οὕτω μεγάλη. Καιρὸς δ' ἂν εἴη διασκοπῆσαι, εἰ τὸ ἄνθρωπον οὕτως ἔχειν κατὰ τὸν βίον, ἀκινδυνόν ἐστι τῷ προβαλλομένῳ τὸ ὄνομα. Γένοιτο δ' ἂν ἐξ ὑποδείγμα-
 των σαφὲς τὸ ζητούμενον. Ὑποκεισθῶ τις γραφικὴν
 ἐπαγγελλόμενος τέχνην, γενέσθω δὲ τοῦτω πρόσταγμα
 τοῦ κρατοῦντος, τοῖς πόρρωθεν ἀπικισμένοις χαρά-
 ξαι τὴν τῆς βασιλείας μορφήν. Εἰ τοίνυν εἰδεχθῆς τι
 καὶ δύσμορφον εἶδος ἐπὶ τοῦ πίνακος διαχαράξας, εἰ-
 κλὸνα βασιλέως τὴν ἀσχήμονα ταύτην μορφήν ὀνομά-
 σειν. Ἄρα οὐκ εἰδὲς ἀγανακτῆσαι τὴν ἐξουσίαν, ὥς
 τοῦ ἀρχετύπου κάλλους διὰ τῆς κακῆς ἐκείνης γραφῆς
 ἐν τοῖς ἀγνοοῦσιν ὑβρίζομενος; Οἶον γὰρ ἐπὶ τῆς
 εἰκλόνος τὸ εἶδος δαίνυται, τοιαύτην ἀνάγκη καὶ τὴν
 ἀρχετύπον νομισθῆναι μορφήν. Εἰ οὖν Θεοῦ μίμησιν
 τὸν Χριστιανισμὸν ὁ ὅρος φησὶν, ὁ μὴ τὰ δεξιόμενος
 τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον, οἶον ἂν ἡμῖν ἴδῃ τὸν βίον
 τὸν κατὰ μίμησιν Θεοῦ κατορθοῦσθαι πεπιστευμένον,
 τοιοῦτον ἡμῶν καὶ τὸ θεῖον οἴησεται. Ὡστε εἰ μὲν
 παντὸς ἀγαθοῦ ὑποδείγματα βλέποι, ἀγαθὸν τὸ θεῖον
 εἶναι πιστεύσει τὸ παρ' ἡμῶν σεβαζόμενον· εἰ δὲ τις
 ἐμπαθῆς εἴη καὶ θηριώδης, ἄλλοτε πρὸς ἄλλα πάθη
 μεμρφωμένος θηρίων ἐν τῷ ᾧδε μορφῶς (θηρία γὰρ
 ἀντικρυς ἔστιν ἰδεῖν ταῖς τῆς φύσεως ἡμῶν παρατρο-
 παῖς ἐμμορφούμενα), ἔπειτα Χριστιανὸν ἑαυτὸν ὁ
 τοιοῦτος ὀνομάζοι, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος, ὅτι ἡ ὑπό-
 σχεσις τοῦ ὀνόματος μίμησιν Θεοῦ ἐπαγγέλλεται·
 ψεχτὸν ἐν τῷ ἴδιῳ βίῳ τὸ πεπιστευμένον παρ' ἡμῶν
 θεῖον ἐν τοῖς ἀπίστοις ποιήσει. Διὰ καὶ ἀπειλὴν τινα
 φοβερωτέραν ἢ Γραφὴ τοῖς τοιοῦτοις ἐπαγγέλλεται,
 λέγουσα· «Οὐαὶ, δι' οὗς τὸ ὄνομα μου βλασφημεῖται
 ἐν τοῖς ἔθνεσι!» Καὶ μοι δοκεῖ πρὸς ταύτην μάλιστα
 τὴν διάνοιαν ὁδηγῶν ἡμᾶς ὁ Κύριος, τοῦτο πρὸς τοὺς
 ἀκούσαι δυναμένους εἰπεῖν, ὅτι· Ὦνεσθε τελεῖοι, ὥς
 καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τελεῖός ἐστιν. «Ὁ γὰρ
 Πατέρα τῶν πεπιστευκότων, τὸν ἀληθινὸν ὀνομάσας
 Πατέρα, βούλεται πρὸς τὴν ἐν ἐκείνῳ θεωρουμένην τῶν
 ἀγαθῶν τελειότητα καὶ τοὺς δι' αὐτοῦ γεννηθέντας
 ὁμοίως ἔχειν. Ἐρεῖς οὖν μοι· Καὶ πῶς ἂν γένοιτο ἀν-
 θρωπίνῃ ταπεινότητι πρὸς τὴν ἐν τῷ θεῷ καθορωμέ-
 νην μακαριότητα ἐπεκτείνεσθαι, ὥς αὐτὸθεν τῷ προ-
 τάγματι τῆς ἀμνηχανίας προφαινομένης; Πῶς γὰρ ἂν
 γένοιτο δυνατόν, πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς ὁμοιωθῆναι τὸν
 γῆινον, αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν φύσιν διαφορᾶς δει-
 κνύουσης τὸ ἀνέφικτον τῆς μιμήσεως; Ἐπ' ἴσης γὰρ
 εἶναι ἀμύχανον, τῷ τε οὐρανίῳ μεγέθει καὶ τοῖς ἐν
 αὐτῷ κάλλεσι τὴν εὐρίαν παρισάξεσθαι, καὶ τὸν ἐκ γῆς
 ἄνθρωπον τῷ οὐρανίῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ. Ἀλλὰ σαφὲς
 ὁ περὶ τοῦτου λόγος· ὅτι οὐ τῇ φύσει τῇ θεῷ τὴν
 φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην συγκρίνεσθαι κελεύει τὸ Εὐ-
 αγγέλιον, ἀλλὰ τὰς ἀγαθὰς ἐνεργείας, καθὼς ἂν ᾗ
 δυνατόν, μιμεῖσθαι τῷ βίῳ. Τίνας οὖν εἰσιν αἱ παρ'
 ἡμῶν ἐνεργεῖαι πρὸς τὰς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας ὁμοίως
 ἔχουσαι; Τὸ πάσης κακίας ἀλλοτριουῖσθαι, καθὼς ἂν
 ᾗ δυνατόν, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ καὶ διανοίᾳ τῶν παρ'
 αὐτῆς μολυσμῶν καθαρεύοντας· τοῦτο μίμησις ἐστὶν
 ὥς ἀληθῶς τῆς θείας τε καὶ τῆς περὶ τὸν οὐράνιον
 Θεοῦ τελειότητος.

igitur appellationis ita magna est. Non alienum
 autem et intempestivum jam fuerit dispicere, an
 nihil in hoc periculi sit ei qui hoc nomen præten-
 dit, si ejus vita talis non sit. Ex similitudinibus
 autem planum nobis ac perspicuum fuerit id quod
 querimus. Ponatur aliquis esse, qui artem pin-
 gendi profiteatur, atque huic imperari a magi-
 stratu, ut iis qui procul habitant, regis imaginem
 sculpat. Si igitur turpem aliquam ac deformem
 speciem in tabula sculptam imaginem regis inde-
 coram eam formam nominaverit, an non verisimile
 est indignaturam esse potestatem, quod pulchri-
 tudo principalis propter malam illam picturam
 vituperetur inter ignaros? Qualis enim in imagine
 species ostenditur, talem etiam formam principalem
 existimari necesse est. Quocirca si definitio
 Christianismum Dei imitationem esse dicit, qualem
 vitam, quam juxta imitationem Dei traduci creditum
 est, inter nos viderit is qui nondum mysterii rationem
 acceperit, tale nostrum quoque numen esse
 existimabit. Itaque siquidem omnis boni exempla
 viderit, bonum credet esse numen, quod venera-
 mur; sin autem aliquis affectibus obnoxius ac
 bestiarum similis fuerit, atque alias in alios iden-
 tidem affectus transformetur, multasque ferarum
 formas morum atque ingenii immanitate induat
 et repræsentet (feras enim plane videre licet natura
 nostræ depravatæ vitiiis informari), deinde
 Christianum is se nomet, nemine ignorante, quod
 ejus nominis professio imitationem Dei pol-
 liceatur, per vitam suam efficiet, ut quod a nobis
 creditur esse numen, vituperetur ac reprehendatur
 inter infideles. Quamobrem Scriptura quoque tali-
 bus acriores ac terribiliores quodammodo minas
 denuntiat, dum dicit: «Væ, propter quos nomini
 meo obtreectatur inter gentes». Ac mihi videtur
 ad hanc maxime sententiam et intellectum nos du-
 cens Dominus illud dixisse ad eos qui audire pote-
 rant: «Sitis perfecti, sicut et Pater vester cœlestis
 perfectus est». Qui enim Patrem eorum qui cre-
 diderunt, verum patrem nominavit, vult etiam eos
 qui per ipsum geniti sunt, bonorum perfectioni quæ
 in illo spectatur similes esse. Dices igitur mihi, Et
 qui fieri possit, ut humilitas humana ad eam, quæ
 in Deo conspicitur beatitudinem enitatur, quasi
 in ipso videlicet præcepto, rei quæ fieri nequeat,
 perplexitas atque difficultas emineat et appareat?
 Qui enim fieri possit, ut terrenus similis fiat ei qui
 in cœlis est, cum ea quæ in natura consistit dif-
 ferentia ostendat fieri non posse, ut imitando quis
 eo usque evadat? Æque enim fieri non posse, ut
 vel cœlesti magnitudini, et ei quæ inibi est, pul-
 chritudini facie quispiam adæquetur, vel homo ter-
 renus cœlesti Deo assimiletur. Sed perspicua hac
 de re oratio est, nimirum quod non cum natura
 naturam, humanam inquam, cum divina comparari
 jubeat Evangelium, sed bonas actiones, quoad ejus

fieri possit, vivendo imitari. Quenam igitur a nobis proficiantur actiones, quæ Dei actionum similes sunt? Ab omni vitiositate atque malitia, quæd ejus fieri possit, esse alienos, atque ab ejus iniquationibus. tum opere, tum sermone, tum mente vacuos ac puros esse, id revera divinæ et ejus quæ circa cælestem Deum spectatur, perfectionis imitatio est.

Non enim mihi videtur Evangelium elementum A
coeli tanquam separatam quoddam domicilium Dei dicere, dum jubet nos ita perfectos esse sicut cælestis Pater perfectus est, quippe cum numen divinum in omnibus ex æquo sit, et per omnem iidem creaturam permeat atque pervadat, et nihil, quod ab eisd separatam sit, in essentia manere possit, sed iniquabiliter parique ratione ac modo unamquamque rem natura divina amplectatur et attingat, omnia vi comprehensiva intra se continens atque cœrens: quemadmodum Propheta quoque hoc docet, dicens: Sive mente fuero in caelo, sive subterranea cogitatione penetrans scrutatus fuero, sive ad terminos rerum viam animas cogitativam et imaginativam extendero, omnia video dextera tua comprehendi. Dictio autem ad hunc modum sese habet: « Si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infernum, præsto es; si sustulero alas meas ad diluculum, et diversero ad extremum maris, etenim illic manus tua deducet me, et dextera tua me detinebit ». Igitur ex his discere possumus quod non peculiariter cælestis habitatio Deo separata ac destinata sit. Sed quoniam superiora natura a vitiositate et malitia pura esse solet (multis in locis hoc Scriptura sancta nobis significante per ambages et involuta), et ab hac inferna, quæ ex crassiori materia confata est vita, ea quæ ex vitiositate existunt mala designantur, cum hic inventor vitiositatis angelis circa vitam terrenam serpat atque voratur, quemadmodum de eo per verba tecta involutaque dicit Scriptura, quod super pectus ac ventrem amblet, et terra vescatur semper ^a (hoc autem tum figura motus, tum genus cibi nobis explicat, quod hæc terrena et inferna vita sit, quæ reptationem multiformis vitiositatis in sese admittit, et eibus irrepentis in eam bestix sit): igitur qui cælestem Patrem jubet imitari, a terrenis affectibus vacare ac parum esse jubet: quorum vitatio non mutatione loci, sed ex libera voluntate ac sola animi destinatione fit. Quodcirca si natura ita comparatum est, ut solo motu mentis et appetitu a malo alienemur, nihil laboriosum nobis præcipit evangelicus sermo. Neque enim labor conjunctus est affectioni et ardori mentis, sed licet nobis absque ullo negotio quocunque velimus per cogitationes accedere. Itaque volenti facile est, cælestem vitæ traductionem vel in terra habere, si quemadmodum Evangelium præscribit, cælestia sapiamus, cælestibus afficiamur, et in thesauris cælestibus virtutis divitias deponamus. Inquit enim. « Ne congeritis vobis thesauros in terra, sed congregate thesauros in caelis ubi neque tinea neque erugo corrumpit, neque fures perfodiunt et furantur ^b. »

Οὐ γὰρ μοι δοκεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦ οὐρανοῦ, καθάπερ τι χωρισμένον ἐνδαίτηρα Θεοῦ λαβεῖν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν οἷς προστάσσει τελειοῦσθαι ἡμᾶς, κατὰ τὸν ἐπουράνιον Πατέρα· διότι τὸ θεῖον κατὰ τὸ ἴσον ἐν πᾶσιν ἐστίν, καὶ διὰ πάσης φανέρως διήκει τῆς κτίσεως, καὶ οὐδὲν ἀνχωρισθὲν τοῦ θένος ἐν τῷ εἶναι μέναι, ἀλλ' ὁμοτιμῶς ἐκαστοῦ τῶν ὄντων ἢ θεῶν φύσιν ἐφάπτεται, πάντα τῇ περιεκτικῇ δυνάμει ἐνδὲς αὐτοῦ περιεργουσα· καθάπερ καὶ Προφήτης τοῦτο παθεῖν λέγων, ὅτι ἂν ἐν τῷ οὐρανῷ γένομαι τῇ δυνάμει, ἂν ἐν τῇ ὑπόγειᾳ τῷ λογισμῷ καταβuel ἐξέταται, ἂν ἐν τῇ πύλῃ τῶν ὄντων ἐνδύωμαι τὸν τῆς ψυχῆς ἐπεκτείνω, πάντα ὅρῳ τῇ δεξιᾷ σου περικρατούμενα. Ἐχει δὲ ἡ λέξις τοῦτον τὸν τρόπον· « Ἐάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ εἰ ἐκεῖ· εἰ καταβῶ εἰς τὸν ἔρην, πάρεαι. Εἰ ἀναλάβοιμι τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς βαλάντης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καταβῶ με ἡ δεξιὰ σου. » Οὐκοῦν ἐκ τούτων ἴσται μαθεῖν, τὸ μὴ ἀφωρισθαι κατ' ἐξαιρέτον τῷ Θεῷ τὴν οὐράνιον ἀσκήσιν. Ἄλλ' ἐπεὶ γε πιστεύεται καθαρεύειν κακίας ἢ ἁπλῆς (τοῦτο πολλὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς παρὰ σημειωμένης ἡμῖν δι' αἰνίγματος), καὶ τῇ κατὰ ταύτη τῇ ὁλοδοστέῳ ζωῇ τὰ κατὰ κακίαν ἐνεργεῖται πάθη, ὥδε τοῦ εὐρέτου τῆς κακίας ὁφείας περὶ τὸν γῆινον βίον λυσιτελοῦν καὶ ἐρποντος, καθὼς φησὶν ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ ἐν αἰνίγματι, ὅτι ἐπὶ τὸ στήθος καὶ τὴν κοιλίαν πορεύεται, καὶ γῆν σιτεῖται διαπαντός. Τοῦτο δὲ τὸ τε σχῆμα τῆς κινήσεως ἡμῖν ἐρμηνεύεται, καὶ τὸ τῆς βρώσεως εἶδος· ὅτι γῆινος οὗτος καὶ κατωκισμένος βίος ἐστίν, ὃς τὴν ἐρπηδὸν τῆς πολυτρόπου κακίας ἐπ' αὐτοῦ δέχεται, καὶ τροφή τοῦ ἐρπηδοντος αὐτὸν θηρίου γίνεται. Οὐκοῦν ὁ τὸν οὐράνιον μίμεσθαι καλεῖται Πατέρα, τὸν γῆινον παθεῖν καθαρεύειν καλεῖται, ὃν ἡ ἀπόστασις οὐ διὰ τοπικῆς μεταβάσεως, ἀλλὰ διὰ προαιρέσεως ἐνεργεῖται μόνως. Εἰ οὖν ἐν μόνῃ τῆς διανοίας ὁρμῇ κατορθοῦσθαι πέφυκεν ἡ τοῦ κακοῦ ἀλλοτρίωσις, οὐδὲν ἐπίπονον ἡμῖν ὁ εὐαγγελικὸς ἐγκλειστέος λόγος. Οὐδὲ γὰρ συνίεσθαι κόπος τῇ τῆς διανοίας ὁρμῇ, ἀλλ' ἐξεστὶν ἡμῖν ἀπραγματεύεσθαι, ὅπου περ ἂν θέλοιμεν, δι' ἐνθυμήσεων παραγίνεσθαι· ὥστε τὴν οὐράνιον διαγωγὴν ῥᾶδιον εἶναι τῷ βουλομένῳ καὶ ἐπὶ τῆς ἔχειν, καθὼς ὡφελεῖται τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν τῷ φρονεῖν τὰ οὐράνια, καὶ τοῖς ἐκεῖ θησαυροῖς τὸν τῆς ἀρετῆς πλοῦτον ἐναποτίθεσθαι. « Μὴ θησαυρίζετε· γὰρ, φησὶ, « θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ θησαυρίζετε θησαυροὺς ἐν οὐρανοῖς, ὅπου οὔτε σῆς, οὔτε βρώσεως ἀφανίζει, οὔτε κλέπται διαρυσσοῦσι καὶ κλέπτουσιν. » Ἐνδείκνυνται δὲ διὰ τούτων, τὸ μηδεμίαν τῇ ἁπλῇ ζωῇ φθαρτικὴν τῆς μακαριότητος ἐμπολιτεύεσθαι δύναμιν. Ὁ γὰρ ἐπὶ λύμῃ τοῦ τῆδε βίου πολυειδῶς τὴν ποικίλην αὐτοῦ κακίαν κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς

^a Psal. cxxviii, 8 sqq. ^b Gen. iii, 14. ^c Matth. vi, 19; Luc. xii, 35.

ἐνεργῶν, ἥτοι σὺν τῷ τρόπῳ ταῖς διανοαῖς ἐντίκτεται, ἀχρεῶν τὸ μέρος ὥστε ἂν ἐμψυῇ· ἥτοι διὰ τῆς βρωτικῆς τε καὶ ἀφανιστικῆς δυνάμεως, εἰ μὴ ταχέως ἀποτιναχθεῖν τοῦ μέρους, πρὸς τὰ παρακείμενα μεθέρπων, διαφθορὰς ἔχων, οἷς ἂν ἐμπελάσῃ, διὰ τῆς κινήσεως ἐνοσημαίνεται· ἢ, ἔπειρ τὰ ἐνὸς ἀσφαλῶς ἔχοι, διὰ τῶν ἐξωθεν περιστάσεων ἐπιβουλεύει. Ἡ γὰρ δι' ἡδονῆς τὸν θησαυρὸν τῆς καρδίας ἐτοιγερύχησεν, ἢ δι' ἐτέρου πάθους κενὸν τῆς ἀρετῆς τὸ τῆς ψυχῆς δοχεῖον ἐποίησε, θυμῷ ἢ λύπῃ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιοῦτῳ πάθει τὸν λογισμὸν ὑποκλέψας. Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς ἀνω θησαυροῖς, οὔτε σῆτά φησιν, οὔτε βρῶσιν ὁ Κύριος γίνεσθαι, οὔτε τὴν ἀπὸ τῆς κλεπτικῆς κακίας διδάσκουσιν ταῦτα, ἀπερ ὑπενοήσαμεν· ἐκεῖ μεταθετέον τὴν ἐμπορίαν, ἐν ᾗ τὸ θησαυρίσαι οὐ μόνον ἀσυλὸν τε καὶ ἀμείωτον εἰς αἰὲν διαμένει, ἀλλὰ καὶ σπερμάτων δίκην, ἐπὶ τὸ πολλαπλάσιον κατεργάζεται τὴν ἐπαύξησιν. Χρὴ γὰρ πάντως τῇ φύσει τοῦ τὴν παρακαταθήκην δεχομένου μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. Ὡστερ γὰρ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐαυτῶν ἐνεργούμεν φύσιν, πτωχὰ προσάγοντες διὰ τὸ παφικῶναι τοιοῦτοι· οὕτως εἰκός, τὸν ἐν παντὶ πλούσιον ὄντα, ἃ πέφυκεν ἔχειν, ταῦτα τοῖς προεδοκίσειν ἀντιχαρίζεσθαι. Μῆδεῖς οὖν ἀθυμεῖτω, τὰ κατὰ τὴν ἐαυτοῦ δύναμιν τοῖς θεοῖς θησαυροῖς συνεισφέρειν, ὡς πρὸς τὸ μέτρον, ὧν δέδωκε, κομιεύμενος, ἀλλ' ἀναμενέτω, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ εἰπόντος ὅτι, μεγάλα τῶν μικρῶν ἀντικαταλλάξεσθαι, οὐράνια μὲν τῶν γῆινων, ἅβια δὲ τῶν ὑποκόρων διακρινόμενος· ἃ τοιαῦτα τῇ φύσει ἐστὶν, ὡς μῆτε διανοία δυνατόν εἶναι ληφθῆναι, μῆτε εἰς ἐρμηνείαν λόγου εἰλθεῖν, περὶ ὧν ἡ θεοπνευστος διδάσκει Γραφή, ὅτι· Ὅτε ὁ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἤτολμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ταῦτά σοι, ὦ τιμὴ κεφαλῇ, οὐ μόνον ὑπὲρ τῶν ἐλλειφθέντων γραμμάτων ἀνεπληρώσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα γινόμενα ἐλλείμματα προσεζητήσαμεν. Σὺ δὲ μοι πρῶτους ἐν Κυρίῳ καταθύμιως. Τοῦτο δὲ σοι εἰη διαπαντὸς καταθύμιον, ὃ καὶ τῷ Θεῷ κεχαρισμένον ἐστὶ, καὶ ἡμῖν καταθύμιον.

ἢ δι' ἐτέρου πάθους κενὸν τῆς ἀρετῆς τὸ τῆς ψυχῆς δοχεῖον ἐποίησε, θυμῷ ἢ λύπῃ ἢ ἄλλῳ τινὶ τοιοῦτῳ πάθει τὸν λογισμὸν ὑποκλέψας. Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς ἀνω θησαυροῖς, οὔτε σῆτά φησιν, οὔτε βρῶσιν ὁ Κύριος γίνεσθαι, οὔτε τὴν ἀπὸ τῆς κλεπτικῆς κακίας διδάσκουσιν ταῦτα, ἀπερ ὑπενοήσαμεν· ἐκεῖ μεταθετέον τὴν ἐμπορίαν, ἐν ᾗ τὸ θησαυρίσαι οὐ μόνον ἀσυλὸν τε καὶ ἀμείωτον εἰς αἰὲν διαμένει, ἀλλὰ καὶ σπερμάτων δίκην, ἐπὶ τὸ πολλαπλάσιον κατεργάζεται τὴν ἐπαύξησιν. Χρὴ γὰρ πάντως τῇ φύσει τοῦ τὴν παρακαταθήκην δεχομένου μεγαλύνεσθαι τὴν ἀντίδοσιν. Ὡστερ γὰρ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐαυτῶν ἐνεργούμεν φύσιν, πτωχὰ προσάγοντες διὰ τὸ παφικῶναι τοιοῦτοι· οὕτως εἰκός, τὸν ἐν παντὶ πλούσιον ὄντα, ἃ πέφυκεν ἔχειν, ταῦτα τοῖς προεδοκίσειν ἀντιχαρίζεσθαι. Μῆδεῖς οὖν ἀθυμεῖτω, τὰ κατὰ τὴν ἐαυτοῦ δύναμιν τοῖς θεοῖς θησαυροῖς συνεισφέρειν, ὡς πρὸς τὸ μέτρον, ὧν δέδωκε, κομιεύμενος, ἀλλ' ἀναμενέτω, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ εἰπόντος ὅτι, μεγάλα τῶν μικρῶν ἀντικαταλλάξεσθαι, οὐράνια μὲν τῶν γῆινων, ἅβια δὲ τῶν ὑποκόρων διακρινόμενος· ἃ τοιαῦτα τῇ φύσει ἐστὶν, ὡς μῆτε διανοία δυνατόν εἶναι ληφθῆναι, μῆτε εἰς ἐρμηνείαν λόγου εἰλθεῖν, περὶ ὧν ἡ θεοπνευστος διδάσκει Γραφή, ὅτι· Ὅτε ὁ ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, ἃ ἤτολμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ταῦτά σοι, ὦ τιμὴ κεφαλῇ, οὐ μόνον ὑπὲρ τῶν ἐλλειφθέντων γραμμάτων ἀνεπληρώσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα γινόμενα ἐλλείμματα προσεζητήσαμεν. Σὺ δὲ μοι πρῶτους ἐν Κυρίῳ καταθύμιως. Τοῦτο δὲ σοι εἰη διαπαντὸς καταθύμιον, ὃ καὶ τῷ Θεῷ κεχαρισμένον ἐστὶ, καὶ ἡμῖν καταθύμιον.

A Quibus verbis ostendit quod nulla vis, quæ beatitudinem illam corrumpere possit, in superna vita versetur. Nam ille qui ad corruptelam et perniciem hujus vitæ multifariam multisque modis variam suam malitiam adversus humanam vitam exercet, vel lineæ in modum mentibus innascitur, partem cuicunque inhæserit inutilem reddens; vel per vim corrosivam et corruptivam, nisi celeriter de parte quam invaserit excussus fuerit, ad proximam quæque serpendo progrediens, quæcunque movendo se contigerit, iis vestigium corruptionis imprimit; vel si interiora firma ac tuta sint, per externas circumstantias insidiatur. Aut enim voluptatē perfodiendo cordis thesaurum invadit, aut per alium affectum ex animæ receptaculo virtutem eximit, vel ira, vel tristitia et angore, vel alia simili quapiam perturbatione et affectu rationem subducens. Quoniam igitur Dominus in supernis thesauris neque lineam neque æruginem innasci dicit, neque ab arte furandi malitiam inesse, quæ doceat a quæ commemoravimus, illuc transferenda negotiatio est, ubi non modo compilationi atque diminutioni non obnoxii thesauri semper permanent, verum etiam seminum in modum multiplex efficiunt incrementum. Oportet enim prorsus ex natura depositarii magnam fieri remunerationem. Quemadmodum enim nos ex natura nostra facimus, ut tenuia offeramus, quippe cum natura simus tales, ita consentaneum est eum qui in omni re dives est, iis quæ ex natura habet eos qui sua ante dederint, esse remuneraturum. Ne quis igitur se animo demittat, dum quæ pro viribus suis potest, divinis inseri thesauris, quasi pro modo eorum quæ dederit recepturas; sed speret juxta sollicitationem ejus qui dixit, quod magna parvis sit comparaturus, celestibus quidem terrena, sempiternis vero cito peritura permutans, quæ talia natura sunt, ut neque mente percipi, neque sermone explicari possint, de quibus divina docet Scriptura, quod neque oculus viderit, neque auris au-

¹ 1 Cor. 11, 9.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΕΛΕΙΟΤΗΤΟΣ,

ΚΑΙ ΟΠΟΙΟΝ ΧΡΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΝ,

ΠΡΟΣ ΟΛΥΜΠΙΟΝ ΜΟΝΑΧΟΝ.

EJUSDEM DE PERFECTIONE

ET QUALEM OPORTEAT ESSE CHRISTIANUM,

AD OLYMPIUM MONACHUM.

Francisco Zino interprete.

Quæris qua ratione vita ex virtute possit institui, ut omnibus officiorum numeris absoluta atque perfecta nullis reprehensionibus sit obnoxia; digna profecto professione tua postulatio. Mihi vero nihil esset optatius quam ut eorum quæ cupis exempla possem ex mea vita tibi depromere, ut doctrinam abs te quæsitam factis potius quam verbis explicarem. Ea enim demum bene vivendi institutio digna est, cui fides habeatur, cum docentis vita congruit orationi. Cæterum quoniam me id quod opto nondum assecutum video, ut orationis loco possim vitam ostendere, ne imperfectus omnino videar et a signo præ incscitia penitus aberrare, brevem tibi recte vivendi formulam tradam; atque illius quidem hinc jam nascitur exordium. Bonus Dominus noster Jesus Christus nos, qui in ipsum credimus, adorandi nominis sui participes fecit, ut sive divites, sive nobiles, sive obscuro, sive inopes, sive doctrinæ aut dignitatis insignibus exornati simus, nulla tamen ex re quæ nobis adsit nominemur, sed his omnibus rejectis, de uno nomine ipsius proprie appellemur Christiani. Cum igitur hanc nobis e cælo gratiam attulerit, operæ pretium est ut prius muneris magnitudinem consideremus, quo meritas largitori Deo gratias habeamus. Deinde tales in omni vita nos præstemus, quales requirit hujusce nominis excellentia. Quanta sit hujus muneris magnitudo, quod illius qui vitæ nostræ Dominus est nomine nuncupemur, nobis perspicuum fiet si quid nomen ipsum a Christo deductum significet animadvertemus, ut intelligamus quando universi Dominum in nostris precationibus hac voce nominamus, quam animis nostris notionem concipiamus, aut quid per hoc nomen cogitantes apte credamus ipsum appellare. Id ubi compertum habuerimus,

Α. Πρέπουσα τῇ προαιρέσει ἡ σπουδὴ περὶ τοῦ γινώ-
ναι πῶς ἂν τις διὰ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου τελειωθείη,
ὥστε διὰ πάντων κατορθωθῆναι σου τῇ ζωῇ τὸ ἀμώ-
μητον. Ἐγὼ δὲ περὶ παντὸς μὲν ἂν ἐποιησάμην, ἐν
τῷ ἐμῷ βίῳ τῶν σοι σπουδαζομένων εὐρεθῆναι τὰ
ὕποδείγματα, ὥστε τοῖς ἔργοις πρὸ τῶν λόγων ἐπι-
ζητούμενην ὑπὸ σοῦ παρασχεῖν διδασκαλίαν. Οὕτω
γὰρ ἂν ἀξιόπιστος ἦν τῶν ἀγαθῶν ἡ ὑφήγησις, τοῦ
βίου τοῖς λόγοις συμφεγγομένου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο
μὲν εὐχομαι γενέσθαι ποτὲ, νῦν δὲ οὕτω τοιοῦτον
ἐμαυτὸν βλέπων, ὡς ἀντὶ τοῦ λόγου προδεικνύειν
τὸν βίον, ἵνα μὴ καθόλου δοκοῖν ἀσυντελεῆς εἶναι
σοὶ τις πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ ἀνόνητος, ἐφ' ὃ δεῖ συν-
τείνειν τὸν ἀκριθεῖ βίον, ὑποθέσθαι διανοήσῃν, ἐντε-
θεῖν τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος. Τοῦ ἀγαθοῦ
Β. Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χαρισμένου τὴν
κοινωνίαν ἡμῖν τοῦ προσκυνουμένου ὀνόματος, ὥστε
ἡμᾶς ἐκ μηδενὸς ἄλλου τῶν περὶ ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι,
κἂν πλούσιός τις ᾖ ὡς τύχη, καὶ εὐπατρίδης, κἂν δυσ-
γενεῆς ἢ ἢ πένης, καὶ ἐξ ἐπιτηδεύματων τινῶν ἢ
ἀξιομάτων τὸ γινώριμον ἔχῃ, πάντων τῶν τοιούτων
ὀνομάτων ἀργούντων, μίαν εἶναι κυρίαν κλήσιν τοῖς
εἰς αὐτὸν πεπιστευκόσι δεδώρηται, τὸ Χριστιανὸς
ὀνομάζεσθαι. Ταύτης ἀνωθεν ἡμῖν ἐπικυρωθείσης
τῆς χάριτος, ἀναγκαῖον ἂν εἴη πρῶτον τῆς δωρεᾶς
νοῆσαι τὸ μέγεθος, ὥστε κατ' ἀξίαν εὐχαριστῆσαι τῷ
τὰ τηλικαῦτα δωρησαμένῳ Θεῷ. Ἐπειτα δὲ τοιοῦτους
ἐαυτοὺς διὰ τοῦ βίου δεῖξαι, οἷον ἐπιζητεῖ ἡ τοῦ με-
γάλου τούτου ὀνόματος δύναμις. Τὸ μὲν οὖν μέγεθος
τῆς δωρεᾶς, ἥς διὰ τοῦ συνονομασθῆναι τῷ Δεσπότη
τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡξιώθημεν, οὕτως ἂν γένοιτο ὄφελος
ἡμῖν, εἰ αὐτὸ τὸ σημαίνονμεν τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν
ὀνόματος ἐπιγνοίημεν, ὥστε συνεῖναι, ὅταν διὰ ταύ-
της τῆς φωνῆς τὸν τοῦ παντὸς Κύριον ἐν ταῖς εὐχαῖς
προσκαλώμεθα, ποίαν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἀναλαμ-
βάνομεν ἔννοιαν, ἢ τί διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου κα-

τανοούντες, εὐσεβῶς αὐτὸν ἐπικαλεῖσθαι πιστεύομεν. Ἐπειδὴν δὲ τοῦτο νοήσωμεν, τότε δι' ἀκολουθοῦ, καὶ οἷους προσήκει ἡμᾶς διὰ τῆς περὶ τὸν βίον σπουδῆς ἐπιδειχθῆναι, σαφῶς μαθησόμεθα, διδασκάλῳ καὶ ὁδηγῷ πρὸς τὸν βίον τῷ ὀνόματι χρώμενοι. Οὐκοῦν τὸν ἅγιον Παῦλον πρὸς τὰ δύο ταῦτα καθηγεμόνα ποιούμενοι, ἀσφαλεστάτην ἔξομεν ὁδηγίαν πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων σαφήνειαν. Οὗτος γὰρ μάλιστα πάντων ἀκριβῶς, καὶ τί ἐστὶν ὁ Χριστὸς κατενόησε, καὶ ὅσον εἶναι χρὴ τὸν ἐπονομαζόμενον αὐτῷ, δι' ὃν ἐποίησεν, ὕψηγάτο· οὕτως ἐναργῶς αὐτὸν μιμησάμενος, ὡς ἐν αὐτῷ δεῖξαι τὸν αὐτοῦ Δεσπότην μεμρφωμένον, διὰ τῆς ἀκριβεστάτης μιμήσεως, μεταβληθέντος τοῦ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἶδους πρὸς τὸ πρωτότυπον, ὡς μηκέτι Παῦλον εἶναι δοκεῖν τὸν ζῶντά τε καὶ φθειρόμενον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐν αὐτῷ ζῆν· καθὼς φησιν ὁ καλὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ἐπαισθόμενος, ὅτι· «Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. » Καί, ὅτι· «Ζῶ δὲ ἐγὼ οὐκ ἔτι, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. »

Οὗτος οὖν τοῦ κατὰ Χριστὸν ὀνομαζόντος ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ σημαίνόμενον, εἰπὼν, ὅτι Χριστός ἐστι Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην αὐτὸν ἐκάλεσε, καὶ φῶς ἀπρόσιτον, ἐν ᾧ οἶκε ὁ Θεός, ἁγιασμόν πε καὶ ἀπολύτρωσιν, ἀρχιερέα τε μέγαν, καὶ Πάσχα, ἱλαστήριον ψυχῶν, ἀπαύγασμα δόξης, χαρακτῆρα ὑποστάσεως, καὶ ποιητὴν αἰώνων, βρῶμα πνευματικὸν καὶ πόμα, καὶ πέτραν, καὶ ὕδωρ, θεμέλιον πίστεως, καὶ γυνίαν κεφαλὴν, καὶ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου εἰκόνα, καὶ μέγαν Θεόν, κεφαλὴν τε τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος, καὶ τῆς καινῆς κτίσεως πρωτότοκον, καὶ ἀπαρχὴν τῶν κεκοιμημένων, πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν, καὶ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, καὶ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ Υἱὸν μονογενῆ δόξης καὶ τιμῆς ἐστεφανωμένον, καὶ Κύριον τῆς δόξης, καὶ ἀρχὴν τῶν ὄντων (οὕτως εἰπὼν περὶ αὐτοῦ· «Ὁς ἐστὶν ἀρχὴ), βασιλεῖα τε δικαιοσύνης πρὸς τοῦτοις, βασιλεῖα εἰρήνης, καὶ βασιλεῖα τῶν ἁπάντων, ἀπερίγραπτον ἔχοντα τῆς βασιλείας τὸ κράτος· Καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ, ὧν οὐκ ἔστι τὸ πλῆθος ραδίως ἐξαριθμησάσθαι· ἅπερ πάντα συντεθέντα πρὸς ἄλληλα, τῆς ἐκάστου τῶν ἐπωνύμων διανοίας, τὸ παρ' αὐτῆς εἰς ἐνδείξιν τοῦ σημαινομένου συνεσπερούσης, ἐμφασίν τινα τῆς σημασίας τοῦ κατὰ Χριστὸν ὀνόματος ἡμῖν ἐμποιεῖ, ὅσον χωροῦμεν τῇ ψυχῇ κατανοῆσαι, τοσοῦτον τὰ τῆς ἀφράστου μεγαλειότητος ἡμῖν ἐνδεικνύμενα. Ἐπειδὴ τοίνυν πάσης ἀξίας τε καὶ ἐξουσίας καὶ δυναστείας ὑπερέκειται τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα, τῇ δὲ τοῦ Χριστοῦ προσηγορίᾳ κυρίως καὶ πρώτως τὸ βασιλικὸν διασημαίνεται κράτος (προηγείτο γὰρ, καθὼς ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐμάθομεν, τῆς βασιλείας ἡ χρίσις), τῇ δὲ βασιλείᾳ πᾶσα ἡ τῶν λοιπῶν ἐμπεριέχεται δύναμις, τοῦτο χάριν ὁ τὰ περιεχόμενα κατανοήσας, καὶ τὴν περιετικὴν τῶν κατὰ μέρος συγκατενόησε δύναμιν. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ βασιλεῖα, ἥς ἐνδεικτικὸν ὄνομα ἡ τοῦ Χριστοῦ κλήσις ἐστὶν Οὐκοῦν ἐπειδὴ

A ipso nomine ut magistro et duce ad bene beateque vivendum utiles, quæ nobis vitæ studia sequenda sint, facile cognoscemus. Ad hæc autem duo quæ investigamus percipienda tutissimum aditum habebimus, si nobis D. Paulum itineris ducem proposuerimus. Hic enim maxime omnium exquisitè, et qui Christus sit novit, et qualem esse oporteat, qui ab eo nomen accepit, ex iis quæ gessit ipse, declaravit : nam adeo accurate illum imitatus est, ut in se Dominum ipsum expressum ostenderit, quippe qui diligentissima imitatione formam animi sui ita transtulit in ipsum exemplar, ut non amplius, qui loquebatur, Paulus, sed Christus esse videretur, quemadmodum ipsemet dicit, qui propria bona pulchre sentiebat : « Quoniam experimentum, » inquit, « quæritis ejus qui in me loquitur Christus. » Et, « Vivo ego jam non ego, vivit autem in me Christus. »

Hic igitur nobis et quam vim nomen hoc Christus habeat patefecit, cum diceret Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam, eumque et pacem ipsum nominaret et lucem inaccessibilem, in qua Deus inhabitat, expiationem, et redemptionem, et sacerdotem magnum, et Pascha, et propitiationem animarum, splendorem gloriæ et figuram substantiæ, et effectorem sæculorum, cibum ac potum spiritualement, petram et aquam, fundamentum fidei, et anguli caput, et Dei invisibilis imaginem, et magnum Deum, caput corporis Ecclesiæ, et novæ creaturæ primogenitum, et primitias eorum qui dormierunt, et primogenitum ex mortuis, et primogenitum in multis fratribus, et mediatorem Dei et hominum, et Filium unigenitum gloria et honore coronatum, et Dominum gloriæ, et rerum principium, et regem justitiæ, ad hæc et regem pacis, et regem omnium, imperium regni nullis terminis circumscriptum obtinentem. His et aliis id genus nominibus eum appellavit, quæ tam multa sunt ut præ multitudine haud facile numero comprehendi possint. Quæ quidem omnia si inter se componantur, et singulorum colligantur significationes, mirabilem nobis hujus nominis Christi vim aperient, et majestatis illius quæ verbis explicari nequit, tantum ostendent, quantum animis et cogitatione capere valuerimus. Verum, quoniam omni dignitati, et potentia, et principatui regia præcellit amplitudo, Christi autem nomine regium significatur imperium (nam ut ex historiarum libris didicimus, prius unguuntur, qui futuri sunt reges), regno autem omnis reliquorum nominum vis continetur; eo sit ut qui ea quæ comprehenduntur cognoscit, simul etiam illa complectentem intelligat potestatem. Hoc autem regnum est, quod quidem regnum Christi appellatione indicatur: Quamobrem cum omnium maximum et divinissimum, et primum nomen Domini

nostri bonitas nobis impertiverit, ut Christi cognomine decorati appellemur Christiani, necesse est ut omnia nomina, quæ vocem hanc interpretantur, in nobis item conspiciantur expressa, ne falso vocati Christiani videamur, sed ex vita testimonium habeamus. Neque enim ex appellatione res sunt, sed earum subjecta natura, quæcunque tandem illa sit, apti nominis significatione declaratur. Exempli gratia, si arbori, aut petrae hominis vocabulum tribuamus, idonea planta, aut lapis erit homo? Minime vero; sed oportet ut homo sit prius, deinde congrua ipsius naturæ appellatione nominetur: ac ne illis quidem, quæ similitudinem aliquam habent inter se, idem nomen proprie convenit, ut si quis statuum hominem dicat, aut equum, illius imaginem, sed ut aliquid proprie et vere nuncupetur, germanam omnino appellationem natura demonstrabit. Si quid autem ars in ære, aut marmore, aut alio ejusmodi subjecto imitabitur, id ipsius materię nomen obtinebit. ἄν οὐσα τύχη, τοῦτο καὶ ὀνομάζεται, χαλκός, ἢ λίθος, πρὸς τὸ δοκοῦν σχηματίζουσα.

Quapropter qui se nominant Christianos, id prius oportet ut sint, quod exigit ipsum nomen, deinde eam sibi appellationem accommodent. Ac quemadmodum si quis verum hominem ab homine sculpto velit sejungere, ex utriusque proprietatibus id faciet, alterum asserens animal rationale atque iudicio præditum, alterum vero materiam inanimatam, quæ imitatione formam induerit: sic etiam vere Christianum hominem ab eo qui Christiani tantum speciem habet, ex propria utriusque forma distinguemus. Veri Christiani formam expriment illa omnia, quæ de Christo commemoravimus. Ex quibus ea, quæ capere possumus, imitamur: quæ vero in naturam nostram ad imitandum non cadunt, ea veneramur et colimus. Quamobrem, ut aliquis sit perfectus homo Dei, ut inquit Apostolus³, nullo modo per malitiam perfectionem imminuens, oportet, ut omnia nomina, quæ Christi significationem explicant, in ejus vita partim imitatione, partim veneratione colluceant. Quemadmodum enim qui commentitia fabularum monstra vel oratione vel pictura conflant, bucephalos quosdam, aut hippocentaurus, aut anguipedes, aut quidpiam aliud ex diversis generibus componentes, non ad exemplar naturæ dirigunt imitationem, sed perversa illa inventione naturam prætereuntes, non hominem, sed aliud quiddam effingunt; quippe qui ex eo quod videtur, id formant quod non est, cujus licet aliqua pars cuiusdam humani corporis parti similis videatur, nemo tamen id quod absurda illa compositione confictum est, hominem dicat: eodem pacto haud recte perfectus Christianus appellabitur, qui vel a ratione abhorrens caput obtineat, id est i sum universi corporis caput, quod Verbum est fide non habeat, quamvis

τοῦ μεγίστου τε καὶ θειοτάτου καὶ πρώτου τῶν ὀνομάτων γέγονε παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Δεσπότητος ἡμῖν κοινωνία, ὥστε τοὺς τῇ ἱππονομίᾳ τοῦ Χριστοῦ τιμηθέντας Χριστιανοὺς ὀνομάζεσθαι· ἀναγκαῖον ἂν εἴη πάντα τὰ ἐρμηνευτικά τῆς τοιαύτης φωνῆς ὀνόματι καὶ ἐν ἡμῖν καθορᾶσθαι, ὥς μὴ ψευδώνυμον ἐφ' ἡμῖν εἶναι τὴν κλήσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ βίου τὴν μαρτυρίαν ἔχειν. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλεῖσθαι τι τὸ εἶναι γίνεται· ἀλλ' ἡ ὑποκειμένη φύσις, ὅσα δ' ἂν οὐσα τύχη, διὰ τῆς προσφύουσ τοῦ ὀνόματος σημασίας γνωρίζεται. Οἷόν τι λέγω· Εἰ δένδρῳ τις ἡ πέτρα προσηγορίαν ἀνθρώπου χαρίσαστο, ἄρα ἄνθρωπος ἔσται διὰ τὴν κλήσιν, ἢ τὸ φυτὸν, ἢ ὁ λίθος; Οὐκ ἔστι ταῦτα· ἀλλὰ χρὴ πρώτων εἶναι ἀνθρώπων, εἰθ' οὕτως ὀνομασθῆναι τῇ προσηγορίᾳ τῆς φύσεως. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ὀνομαμάτων αἱ κλήσεις ἔχουσι τὸ κύριον, ὥς εἰ τις ἀνθρώπων λέγει τὸν ἀνδριάντα, ἢ ἱππον τὸ μίμημα· ἀλλ' εἰ μέλλοι τι κυρίως καὶ ἀψευδῶς ὀνομάζεσθαι, ἀληθῆ δεῖξει πάντως τὴν προσηγορίαν ἢ φύσιν. Ἡ δὲ ἀναδεξαμένη τὴν μίμησιν ὕλην, ὅπερ ἢ τι τοιοῦτον ἕτερον, ᾧ ἐπέβαλεν ἡ τέχνη τὸ εἶδος

Οὐκοῦν τοὺς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ λαυτοὺς ὀνομάζοντας, πρώτων γενέσθαι χρὴ ὅπερ τὸ ὄνομα βούλεται, εἰθ' οὕτως λαυτοὺς ἐφαρμόσαι τὴν κλήσιν. Καὶ ὥπερ εἰ τις διακρίνοι ἀπὸ τοῦ ἔντος ἀνθρώπου τὸν ὀμνύμωμος ἐπὶ τῆς εἰκῆς λεγόμενον, ἐκ τῶν ἰδιωμάτων ποιήσεται τὴν διάκρισιν (τὸ μὲν γὰρ ζῶον λογικὸν διανοητικὸν ὀνομάσει, τὸ δὲ ἕτερον ὕλην ἄψυχον διὰ μιμήσεως ὑπελθοῦσαν τὸ εἶδος)· οὕτω καὶ τὸν Χριστιανόν, τὸν τε ἀληθῶς ὄντα καὶ τὸν δοκοῦντα, διὰ τῶν ἐπιφαινομένων τοῖς χαρακτῆρσιν ἰδιωμάτων ἐπιγνωσόμεθα. Χαρακτῆρες δὲ τοῦ ἔντος Χριστιανοῦ πάντα καθεῖνά ἐστιν, ὅσα περὶ τὸν Χριστὸν ἐνοήσαμεν. Ἦν ὅσα μὲν χωροῦμεν, μιμούμεθα· ὅσα δὲ οὐ χωρεῖ ἡ φύσις πρὸς μίμησιν, σεβόμεθα τε καὶ προσκυνούμεν. Οὐκοῦν πάντα τὰ ἐρμηνευτικά τῆς τοῦ Χριστοῦ σημασίας ὀνόματα ἐπιλαμβάνει χρὴ τῷ Χριστιανῷ βίῳ, τὰ μὲν διὰ μιμήσεως, τὰ δὲ διὰ προσκυνήσεως, εἰ μέλλοι ἄρτιος εἶναι ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, μηδαμῶς διὰ τῆς κακίας ἀκρωτηριάζων τὴν ἀριότητα. Ὅπερ γὰρ οἱ τὰς μυθικὰς τερατείας ἢ διὰ τῶν λόγων ἢ διὰ τῆς γραφικῆς πλάσσοντες τέχνης, βουκεφάλους τινας, ἢ ἱπποκενταύρους, ἢ ὄρακοντόποδας, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐξ ἑτερογενῶν συνθεθέντες, οὐ πρὸς τὸ τῆς φύσεως ἀρχέτυπον τὴν μίμησιν ἄγουσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς παραλόγου ταύτης ἐπινοίας τὴν φύσιν ἐμφαίνοντες, ἄλλο τι πλάσσουν, καὶ οὐκ ἄνθρωπον, σχηματίζοντας πρὸς τὸ δοκοῦν τὸ ἀνύπαρκτον· καὶ οὐκ ἂν τις ἀνθρώπων εἶποι τὸ πεπλασμένον διὰ τῆς ἀλλοκότου ταύτης συνθέσεως, κἂν μέρει τινὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος προσεοικὸς τύχη τὸ μέρος τοῦ πλάσματος· οὕτως οὐδ' ἂν Χριστιανὸς ἀκριβῶς ὀνομασθεῖν ὁ τὴν κεφαλὴν ἄλογον ἔχων, τούτεστιν, ὁ τὴν τοῦ παντὸς κεφαλὴν, ἥτις ὁ Λόγος ἐστιν, ἐν τῇ πίστει μὴ ἔχων, κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις ἄρτιος ᾖ, ἢ ὁ τῇ κεφαλῇ τῆς πί-

³ II Timoth. iii, 17.

στεως μὴ κατ'ἀλλήλον ἐνδεκνύμενος τῆς πολιτείας τὸ σῶμα, ἢ δρακόντιον θυμοῖς συμφύδμενος, καὶ καθ' ὁμοίησιν τῶν ἐρπετῶν τοῦτων ἐκθηριούμενος, ἢ τὸ θηλυμανὲς τῶν ἱππων τῷ ἀνθρωπίνῳ χαρακτήρι συμβάλλον, καὶ διφυῆς τις ἱπποκένταυρος ἐκ λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου γινόμενος. Τοιοῦτους δὲ πολλοὺς ἔστιν ἰδεῖν ἐν μόσχου κεφαλῇ, τοῦτέστιν ἐν τῷ τῆς εἰδωλολατρίας δόγματι, τὸν εὐσχήμονα κατορθούντας βίον (οἷον τὸν Μινώταυρον γράφουσιν), οἱ ἐν Χριστιανῷ προσώπῳ θηριωδῶς ὑπαρμύζοντες τῷ βίῳ τὸ σῶμα, οἷους τοὺς κενταύρους ἢ τοὺς δρακοντόποδας πλάττουσιν. Ὡς ἂν ποῖνυν, καθάπερ ἐπὶ σώματος ἀνθρώπου, ὁ Χριστιανὸς γνωρίζοντο, πάντων προσήκει τῶν κατὰ τὸν Χριστὸν νοουμένων ἀγαθῶν τὸν πιστὸν ἐνσημαίνεσθαι τῷ βίῳ τοὺς χαρακτῆρας. Τὸ γὰρ ἐν τινι μὲν εἶναι τοιοῦτον οἷον τὸ ὄνομα βούλεται, ἐν ἑτέροις δὲ πρὸς τὰ ἐναντία ῥέπειν, οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ εἰς πολέμους τάξιν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν διατέμενεσθαι, δι' ἀρετῆς καὶ κακίας ἐν ἑαυτῷ στασιάζοντα, ἀσπονδὸν αὐτὸν αὐτῷ καὶ ἀσπόμενον τῷ βίῳ γινόμενον. «Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;» φησὶν ὁ Ἀπόστολος.

tui vicem obtinens in teipsum dividaris, quod eam nulla ratione tibi ipse in vita placari conciliarique ut inquit Apostolus *.

Ἐπεὶ οὖν ἀμικτός τῷ φωτὶ καὶ ἀμειψτευτός ἐστιν ἡ ἐναντίωσις ὁ ἀμφοτέρων ἐχόμενος, καὶ μὴ θάτερον αὐτῶν μεθίαις, τῇ τῶν ἀντιστοιχοῦντων ἀλλήλοις ἐναντιότητι καὶ αὐτὸς κατ' ἀνάγκην συνδιασχίζεται, πῶς κατὰ ταῦτόν καὶ σκότος ἐν τῷ συμμίκτῳ βίῳ γινόμενος τῆς μὲν πίστειος τὸν φωτισμὸν ἐνέλησθαι, τοῦ δὲ σκοτεινοῦ βίου τὴν ἐκ τοῦ λόγου λαμπρότητα καταμελαίνοντος. Ἐπεὶ οὖν ἀμικτός ἐστι καὶ ἀσύμμετρος τῷ φωτὶ πρὸς τὸ σκότος ἡ κοινωνία, ὁ ἑκατέρου τῶν ἐναντίων περιεχόμενος, αὐτὸς ἑαυτῷ πολέμιος γίνεται, διχῇ μερισθεὶς πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ ἑαυτῷ πρὸς ἀντιπαλὸν τάξιν ἀντικαθιστάμενος. Ὅσπερ δὲ οὐκ ἐστὶν ἐν δύο πολέμοις ἀμφοτέρους νικητὰς κατ' ἀλλήλων γενέσθαι (ἢ γὰρ τοῦ ἐνὸς νικῆ θάνατον τοῦ ἀντικειμένου πάντως ἐργάζεται), οὕτως καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς ἐμφυλίου μάχης, τῆς διὰ τοῦ συμμίκτου βίου συνισταμένης, οὐ πως ἐστὶ νικῆσαι τὴν κρείττονα παράταξιν, μὴ πανωλεθρία τῆς ἄλλης διαφθοραίσης. Πῶς γὰρ ὁ τῆς εὐσεβείας στρατὸς κρείττων τῆς κακίας γενήσεται, τῆς πονηρᾶς φύλαγος τῶν ἐναντίων ἀντιβαίνουσας; ἄλλ' αἱ μέλαιοι νικῶν τὸ κρείττον, φονευθήσεται πάντως τὸ ἀντικείμενον. Καὶ οὕτως ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακίας ἔξει τὰ νικητήρια, ὅταν πᾶν τὸ πολέμιον αὐτῇ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν συμμαχίας μεταχωρήσῃ πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον. Καὶ τότε πληροῦται τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς προφητείας λεγόμενον, ὅτι: «Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω.» Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλως τὸ ἐν ἐμὸν ἀγαθὸν ζῆσαι, μὴ τῷ θανάτῳ πολέμιου ζωοποιούμενον. Ἔκισ δ' ἂν τῶν δύο περιεχόμεθα, ἑκατέρᾳ χεὶρ τῶν ἐναντίων ἀπτόμενοι, ἀδύνατον κατὰ ταῦτόν τῶν ἀμφοτέρων ἔχειν τὴν μετουσίαν.

A cæteris partibus absolutus sit, vel eo capite præditus reliquas corporis partes aut capiti aut inter se minime convenientes possideat, hoc est vivendi rationem a fide alienam instituat, cum et draconum furis imbutus ira excandescat, atque instar horum serpentium humi repat, et equinam rabiem apponens humanæ formæ seminæ amoribus insanjat, et ex duplici natura, humana videlicet et ferina, veluti hippocentaurus coalescat. Ejusmodi autem hominum genera passim licet intueri, qui vel in vituli capite, in idololatricæ videlicet disciplina, decore vitam officiis exultant agunt (qualem simulant esse minotaurum), vel Christianæ personæ bellus corpus, id est flagitiosum vivendi genus adjiciunt, quales hippocentaurus, aut anguipedes fingunt. Consentaneum igitur est ut, quemadmodum in corpore humano singule partes conveniunt, sic tota Christiani vita omnibus, quæ in Christo ex fide considerantur, bonis insigniatur. Nam si una quidem ex parte talis sis qualem Christianum requirit nomen, ex altera vero in contrarium declines, nihil aliud facias, quam si hostis seditionem in te per virtutem et vitium concites, ut possis. «Etenim quæ societas luci ad tenebras?»

Cum igitur luci adeo contrariæ sint tenebræ ut nullo modo commisceri nulloque medio conjungi possint: qui in utrisque versatur, nec alterutram negligit partem, illis inter se contrariis pugnantibus, ipse quoque necessario scinditur, siquidem eodem tempore in ea permixtus confusione et lux et tenebræ efficitur, cum et fides lucem immittat, et vitæ malitia rationis splendori tenebras offundat. Quoniam igitur nulla inter lucem et tenebras amicitia, nulla potest esse conjunctio, qui utrumque contrarium suscipit, ipse sibi hostis evadit, cum ad virtutem et vitium ut duas in partes divisus inclinet, et more hostili tanquam instructa acie se ipsum oppugnet. Ac quemadmodum illi, qui capitali odio dissidentes dimicant, utrique victores esse nequeunt; unius enim victoria alteri victo proprus interitum affert: sic in domestico intestinoque dissidio, quod ex vitæ permixtione nascitur, pars melior sine alterius interuactione victrix esse non potest. Qui enim fiat ut pietatis exercitus superior sit, victorum multitudinæ voluti phalange hostium contra pugnantem, nisi hæc uti debiliior a præstantiore penitus deleatur? Tunc autem virtus de malitia victa triumphabit, cum rationis auxiliis superati omnes tibi cedent adversarii; tunc implebitur id quod ex persona Dei in prophetia dictum est, «Ego occidam et vivere faciam». Nullo enim pacto id quod in nobis est bonum potest vivere, nisi ex adversarii morte vita illi comparetur. Quandiu autem duobus inhaeremus, alterutra manu contraria complectentes, fieri nequit ut utrumque consequamur. Quantum enim ex una

* II Cor. vi, 14. * Deut. xxxii, 39.

parte malitiæ capimus, tantum ex altera virtutis amittimus. Sed, ut eo unde digressa est, revertatur oratio, una est ad puram divinamque vitam, virtutem amantibus via, ut cognoscant quid Christi vocabulum significet, eique vivendi rationem ex vi sanctorum nominum virtute expolitam et concinnam accommodent. Quæcunque igitur verba ex sancta Pauli doctrina Christi significationem explicantia orationis initio recensuimus, ea si nobis ita proponamus, ut partim, quemadmodum diximus, imitemur, partim colamus, tutissimum nobis ad bene beateque vivendum aditum munierimus. A primis igitur, cum servantes ordinem, quem series eorum, quæ jam enumeravimus, suggerit, incipiamus: Christus Dei virtus et sapientia *. Ex his discimus ea quæ divinitati conveniunt, ex quibus Christi nomen nobis venerandum efficitur. Etenim quia res omnes, quæ vel sensu percipiuntur, vel sensus superant cognitionem, per ipsum effectæ sunt, et in ipso consistunt, necessario ad definiendam nominis illius, qui cuncta procreavit, significationem, sapientia et virtus conjunguntur. Nam ex duabus his vocibus ita copulatis id intelligimus; neque enim essent hæc magna et quæ nulla ratione explicari possunt creaturarum miracula, nisi et sapientia eorum procreationem excogitasset, et virtus, quæ per sapientiam excogitata fuerant, confecisset; per virtutem enim ipsius sapientiæ cogitationes opera sunt.

μεως δὲ τῇ σοφίᾳ παρομαρτούσης πρὸς τὴν τῶν νοηθέντων τελείωσιν, δι' ἧς ἔργα τὰ νοήματα γίνεται.

Christi igitur significatio in hanc duplicem vim, sapientiam scilicet virtutemque, dividitur, ut, quando rerum universitatis magnitudinem aspicimus, ex ea immensam Dei virtutem cognoscamus. Quando autem consideramus quonam modo ea quæ nulla fuerant, genita sint, iam multiforini natura in rebus per divinum Spiritum existente, incredibile ipsius qui illa excogitarit sapientiam adoremus et suspiciamus, cujus cogitata ipsa sunt facta: neque vero ignava erit hæc fides, qua Christum esse virtutem et sapientiam credimus, sed ad boni iudicationem nobis erit adjumento. Quod enim quis supplicans appellat, id ad seipsum obsecrando trahit et ducit; atque interiorem hominem virtute ita corroborat, ut Apostolus ad virtutem respiciens dicit: Christus autem est Dei virtus. Et sapiens sit, ut in Proverbiis patet, qui sapientiam invocet, quæ omnino Dominum esse intelligitur *. Quare ille, qui nomen habet a Christo, qui virtus est et sapientia, virtus etiam cum eo appellatur, cum adversus peccatum strenue ac fortiter pugnat: dum vero id quod melius est eligit, in seipso sapientiam ostendit. Qua quidem sapientiæ virtutisque conjunctione vita perfecta constituitur; altera enim, quæ recta honestaque sunt, perspicimus; altera, quæ perspecta habemus, exsequimur et confirmamus. Jam vero Christum esse pa-

A Τοῦ γὰρ περιδραμαζομένου τῆς κακίας, ἡ ἀρετὴ τῆς λαθῆς ἐξωλισθησεν. Οὐκοῦν πάλιν τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀναλίσκωμεν λόγον, ὅτι μία πρὸς τὴν καθαρὰν τε καὶ θείαν ζωὴν ἐστὶ τοῖς φιλαρέτοις ὁδὸς, γινώσκει τί σημαίνει τοῦ Χριστοῦ τὸ ὄνομα, ὃ χρὴ καὶ τὸν ἡμέτερον συμμορφωθῆναι βίον, διὰ τῆς τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως εἰς ἀρετὴν ρυθμιζόμενον. Ὅσα τοίνυν ἐν τοῖς προοιμίοις τοῦ λόγου ῥήματα, τε καὶ ὀνόματα παρὰ τῆς ἀγίας τοῦ Παύλου φωνῆς ἐρμηνευτικὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σημασίας συνελεξάμεθα, ταῦτα προθέentes εἰς τὴν προκειμένην ἡμῖν σπουδὴν, ἀσφαλτοστάτην ὁδηγίαν εἰς τὸν βίον τὸν κατ' ἀρετὴν ποιησόμεθα, τὰ μὲν μιμούμενοι, καθὼς ἐν τοῖς φθάσαντιν εἰρηται, τὰ δὲ προσκυνούντες καὶ σεβάζόμενοι. Γενέσθω δὲ ἡμῖν τάξις τῶν εἰρημένων ἡ ἀπαριθμήσις. Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξόμεθα· Χριστὸς, φησὶ, Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Διὰ τούτων πρῶτον μὲν τὰς θεοπρεπεῖς ἐννοίας διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας μαθάνομεν, δι' ὧν σεβάσμιον ἡμῖν τὸ ὄνομα γίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡ κτίσις, ὅση τε τῇ αἰσθησὶ γινώσκεται, καὶ ἡ τῆς αἰσθητικῆς ὑπερκειμένη κατανοήσεως, δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν, ἀναγκαιῶς πρὸς τὸν ὁρισμὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τοῦ τὰ πάντα ποιήσαντος, ἡ σοφία τῇ δυνάμει συμπλέκεται. Τοῦτο νοούντων ἡμῶν διὰ τῆς τῶν δύο τούτων φωνῶν συζυγίας, τῆς δυνάμεως τε λέγω καὶ τῆς σοφίας, ὅτι οὐκ ἂν ἦν τὰ μεγάλα ταῦτα καὶ ἀφραστα τῆς κτίσεως θαύματα, μὴ σοφίας μὲν τὴν γένεσιν αὐτῶν ἐπινοούσης, δυνά-

C Μερίζεται τοίνυν καταλλήλως εἰς διπλὴν ἔμφασιν τὸ τοῦ Χριστοῦ σημαίνόμενον, εἰς τὴν σοφίαν τε καὶ τὴν δύναμιν, ἵν' ὅταν μὲν πρὸς τὸ μέγεθος τῆς τῶν ὄντων συστάσεως ἀποβλέψωμεν, τὴν ἀφραστον αὐτοῦ δύναμιν διὰ τῶν καταλαμβανόμενων νοήσωμεν. Ὅταν δὲ λογίζωμεθα ὅτι τὰ μὴ ὄντα παρήλθεν εἰς γένεσιν, τῆς πολυειδοῦς ἐν τοῖς ὄνσι φύσεως διὰ θεοῦ νεύματος οὐσιοθεσίας, τότε τὴν ἀκατάληπτον σοφίαν τὸν Χριστὸν πιστεύειν. Ὁ γὰρ τις ἐπικαλεῖται προσευχόμενος, καὶ πρὸς ὃ βλέπει τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν διὰ τῆς εὐχῆς ἐπισπάται· καὶ οὕτω δυνάμει τε κραταιοῦται πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ πρὸς τὴν δύναμιν βλέπων (Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ δύναμις), καὶ σοφὸς γίνεται, καθὼς ἡ Παροιμία φησὶν, ὁ τὴν σοφίαν ἐπικαλούμενος, ἥτις πάλιν νοεῖται ὁ Κύριος. Οὐκοῦν ὁ τῷ Χριστῷ συνονομαζόμενος, ὅς ἐστι δύναμις τε καὶ σοφία, καὶ τῇ δυνάμει συνονομάζεται, δυναμωθεὶς κατὰ τῆς ἁμαρτίας, καὶ τὴν σοφίαν ἐν ἑαυτῷ δεῖξει, τῇ ἐκλογῇ τοῦ βελτίονος. Σοφίας δὲ καὶ δυνάμεως ἐν ἡμῖν δεικνυμένων, τῆς μὲν τὸ καλὸν αἰρουμένης, τῆς δὲ δυνάμεως τὸ νοητὸν βεβαιούσης, κατορθοῦται τοῦ βίου τὸ τέλειον δι' ἀμφοῖν συμπλέκμενον. Οὕτω καὶ εἰρήνην τὸν Χριστὸν νοήσαντες, ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ τὴν κλήσιν ἐφ' ἑαυτῶν ἐπιδείξομεν, ἐὰν διὰ τῆς ἐν ἡμῖν εἰρήνης τὸν Χριστὸν τῷ βίῳ ἐπιδείξωμεθα. Ἐκεῖνος τὴν ἐχθρὰν ἀπέκτεινε,

* 1 Cor. i, 24. * Prov. ii, 2 sqq.

καθώς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Οὐκοῦν μὴδὲ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς ταύτην ζωοποιήσωμεν, ἀλλὰ νεκράν αὐτήν ἐν τῷ ἡμετέρῳ δεῖξωμεν βίῳ. Μήποτε τὴν καλῶς ἐπὶ σωτηρίᾳ ἡμῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ νεκρωθεῖσαν, ἡμεῖς ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, δι' ὀργῆς καὶ μνησι-
κακίας καθ' ἑαυτῶν ἀναστήσωμεν, πονηράν ἀνάστα-
σιν τῆς καλῶς ἀποθανούσης κατεργασάμενοι. Ἄλλ' εἰ τὸν Χριστὸν ἔχομεν, ὅς ἐστιν ἡ εἰρήνη, καὶ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐχθρὰν νεκροποιήσωμεν, ἵν' ὅπερ ἐν ἐκείνῳ πιστεύομεν, τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κατορθώσωμεν βίῳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὸ μεστότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τοὺς δύο ἔκτισεν ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καὶνὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην· οὗτω καὶ ἡμεῖς εἰς καταλλαγὰς ἀγάγωμεν οὐ μόνον τοὺς ἔξωθεν ἡμῖν προσμαχομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς στασιάζοντας, ἵνα μηκέτι ἡ σὰρξ ἐπιθυμῇ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς· ἀλλ' ὅποταγέντος τοῦ σαρκώδους φρονήματος τῷ θεῷ νόμῳ, εἰρηνεύομεν ἐν ἑαυτοῖς, εἰς ἓνα τὸν καὶνὸν τε καὶ εἰρηνικὸν ἄνθρωπον ἀναστοιχειωθέντες, καὶ εἰς οἱ δύο γινόμενοι. Εἰρήνης γὰρ ὁδός, ἡ τῶν διεστηκότων ἐστὶν ὁμοφροσύνη. Ὅταν οὖν ἐξαίρεθῇ τῆς φύσεως ἡμῶν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, τότε καὶ ἡμεῖς, ἐν ἑαυτοῖς εἰρηνεύσαντες, εἰρήνῃ γινόμεθα, ἀληθῆ καὶ κυρίαν ἐφ' ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπαγγελίαν ἐπιδεικνύοντες. Θῶς δὲ ἀληθινὸν καὶ τῷ ψεύδει ἀπρόσβιτον νοήσαντες τὸν Χριστὸν, τοῦτο μαθάνομεν, ὅτι χρὴ καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ταῖς τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀκτίσι καταφωτισθῆναι. Ἀρεταὶ δὲ εἰσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, εἰς φωτισμὸν ἡμῶν ἀποβρέουσαι, δι' ὧν γίνεται τὸ ἀποθέσθαι τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ὥς ἐν ἡμέρᾳ περιπατεῖν εὐοχημένως, καὶ ἀπειπάμενον τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, καὶ πάντα ἐν φωτὶ ποιοῦν-
τα, καὶ αὐτὸν φῶς γενέσθαι, ὥστε καὶ ἄλλοις λάμπειν διὰ τὸν ἔργον, ὅπερ φωτὸς ἐστὶν ἵδιον. Κἂν ἁγισμὸν τὸν Χριστὸν εἶναι νοήσωμεν, τῷ πάσῃς βε-
δήσει καὶ ἀκαθάρτου πράξεως καὶ ἐνοχίας, οὐχὶ ῥήματι τοῦ ἁγιασμοῦ τὴν δύναμιν ὁμολογούντες, ἀλλὰ τῷ βίῳ.

nominis vere participes ostendemus, quippe qui

tionis virtutem prae nobis seramus.
Ἀπολύτρωσιν δὲ εἶναι τὸν Χριστὸν μαθόντες, τὸν ἑαυτὸν δόντα λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τοῦτο διὰ τῆς τοι-
αύτης φωνῆς παιδευόμεθα, τὸ μαθεῖν ὅτι καθάπερ
τιμὴν τινα τῆς ἐκάστου ψυχῆς παρὰσχόμενος ἡμῖν
τὴν ἀθανάσιαν, κτῆμα ἴδιον τοῦ ἐκ τοῦ θανάτου παρ'
αὐτοῦ διὰ τῆς ζωῆς ἐξαγορασθέντας ἐποίησεν. Εἰ τοί-
νυν δοῦλοι τοῦ λυτρωσαμένου γεγόναμεν, πρὸς τὸν
κυριεύοντα πάντως ὀφείμεθα, ὥς μηκέτι ἡμᾶς ἑαυ-
τοῖς ζῆν, ἀλλὰ τῷ κτησαμένῳ ἡμᾶς διὰ τοῦ τῆς ζωῆς
ἀνταλλάγματος. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἑαυτῶν ἔσμεν κύριοι,
ἀλλ' ὁ ὀνισθάνων ἐστὶ Κύριος, ἡμεῖς δὲ αὐτοῦ τὰ
κτῆματα. Οὐκοῦν νόμος ἐστὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς,
τὸ τοῦ κυριεύοντος θέλημα. Ὅπερ γὰρ τοῦ θανά-
του κρατοῦντος ἡμῶν, ὁ τῆς ἀμαρτίας ἐν ἡμῖν νόμος
ἐπολιτεύετο· οὕτως ἐπειδὴ τῆς ζωῆς κτῆμα γεγό-

A cem cogitantes, veram Christiani appellationem ostendemus, si per eam pacem, quæ in nobis est, Christum vita nostra expresserimus. Ille interfecit inimicitiam, ut inquit Apostolus *. Ne igitur eam in nobis ullo modo reviviscere patiamur, sed plane mortuam esse declaremus. Ne præclare pro salute nostra interfectam a Deo, nos in nostrorum perniciem animorum irascentes, et injuriarum remi- niscentes excitemus, eam, quæ bene mortua jacet, improbe in vitam revocantes. Sed cum habeamus Christum, qui est pax, nos item inimicitiam occi- damus, ut, quod in ipso credimus, id in nostra vita prosequamur. Ut ille enim medium parietem maceræ solvens duos condidit in semetipso in uno homine faciens pacem *, sic et nos reconciliemus
B non eos tantum qui nos extrinsecus oppugnant, sed illos etiam qui in nobis ipsis seditiones com- movent, ut ne concupiscat amplius adversus spi- ritum caro, et spiritus adversus carnem; sed pru- dentia carnis legi divinæ subjecta, in unum novum et pacificum hominem reedificati, et ex duobus unus effecti in nobis ipsis pacem habeamus. Hæc enim est pacis definitio, ut dissidentium concordia esse dicatur. Quamobrem, quando naturæ nostræ bellum intestinum sublatum est, in nobis pacem colentes, pax efficitur, et veram ac propriam in nobis hanc Christi appellationem declaramus. At Christum esse lucem veram **, et a mendacio re- motissimam considerantes, discimus vitam quoque nostram veræ lucis radiis illustrari oportere. Solis autem justitiæ radii sunt ipsæ virtutes, quæ ad nos illuminandos emanant, ut abiciamus opera tene- brarum, et tanquam in die honeste ambulemus **, et repudiantes abscondita turpitudinis, atque omnia in luce facientes, ipsi quoque lux evadamus, et quod proprium est lucis, aliis per opera splen- deamus. Quodsi Christum ut sanctificationem con- siderabimus **, ab improbis et impuris omnibus tum factis tum cogitationibus abstinentes, nos ejus
C non verbis, sed vitæ nostræ actionibus sanctifica-

Porro cum redemptionem esse Christum disci- mus, qui seipsum ut nos redimeret, pretium de- dit, ea voce intelligimus, eum tanquam mercedem cujusque animi, præbendo nobis immortalitatem, nos e morte a se per vitam coemptos propriam sibi possessionem effecisse **. Quodsi ejus qui nos rede- mit effecti sumus, Dominum ita sequamur, omnino ut non amplius nobis vivamus, sed illi, qui nos vitæ suæ pretio comparavit **: non enim amplius nostri ipsorum domini sumus, sed ille qui nos coemit Dominus est, nos autem ejus dominiō mancipati. Illius ergo voluntas nobis pro lege vivendi propo- sita sit. Ut enim cum mors impotenti dominatu nos premeret, peccati lex in nobis omnia administra- bat, sic, quando vitæ jam addicti sumus, par uti-

* Ephes. II, 14. * ibid. * Joan. I, 9. ** Rom. XIII, 12, 13. ** I Cor. I, 30. ** I Timoth. II, 6. ** I Cor. VI, 20.

que sit, ut ipsius rerum potentis arbitrio gubernemur, ne quando a vitæ voluntate per peccatum recedentes, rursus ad improbum mortis in animos nostros dominatum ultro delabamur. Illa vero cogitatio nos astringet Domino ¹⁵, si eum a Paulo tum Pascha ¹⁶, tum sacerdotem appellatum esse audiverimus: pro nobis enim vere Pascha immolatus est Christus, sacerdos autem sacrificium obtulit Deo idem ipse Christus. « Seipsum enim, » inquit, « tradidit oblationem et hostiam pro nobis ¹⁷. » Quæ quidem nobis documento sunt, ut qui Christum Deo se oblationem et hostiam dedisse, et factum esse Pascha videt, ipse quoque corpus suum Deo hostiam viventem, sanctam, bene placentem exhibeat, rationabile obsequium factus ¹⁸: sacrificandi autem modus est, ut ne conformetur huic sæculo, sed transformetur in renovationem mentis suæ, ut probet quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta ¹⁹. Neque enim in carne, bona Dei voluntas ostendi potest, nisi ex spiritus lege sacrificata sit: quandoquidem prudentia carnis inimica est Deo, et legi Dei non est subjecta ²⁰. Quocirca, nisi prius caro mortificationis membris, quæ sunt super terram ²¹, quibus obsequimur appetitui, per hostiam viventem sacrificetur, beneplacens et perfecta Dei voluntas sine impedimento non potest in vita credentium observari. Sic etiam dum Christus in proprio sanguine propitiatio consideratur, edocemur, ut nos item nobis ipsis propitiatio simus, et membra mortificationis animos reddamus immortales. Quando autem gloria splendor et figura substantiæ Christus dicitur ²², his verbis adorandam ejus majestatem mente concipimus. Paulus enim divino Spiritu afflatus, et vere doctus a Deo, qui in altitudine divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei divinorum mysteriorum arcana et recondita scrutatus fuerat ²³, cum ad divinitus sibi ostensos splendores earum rerum quæ indagari investigarique nequeunt declarandos lingua imbecillior esset, quatenus suam ipsius in mysterio intelligentiam aures excipientium caperent, significationibus quibusdam subindicavit, tantum videlicet loquens, quantum cogitationi serviens oratio poterat explicare. Nam cum omnia quæ in naturam et potentiam humanam cadunt de natura divina cognovisset, supremæ illius essentiae rationem nullis humanis cogitationibus capi comprehendique posse demonstrat.

Itemque cum ea quæ de ipsa considerantur, pacem nimirum, virtutem, et vitam, et justitiam, et lucem, et veritatem, et id genus alia persequeretur, rationem ipsius omnino posse concipi negavit: Deum enim nec visum unquam fuisse, nec visam iri. « Quem nullus » inquit, « hominum

Α ναμεν, αναγκαλον αν ειναι, προς την κρατούσαν μεθαρμωσθηναι ημων την πολιτειαν, μη ποτε της ζωης παραστραπέντες θελήματος, πάλιν προς τον πονηρον των ψυχων ημων τυραννον, τον θάνατον λέγω, δια της αμαρτίας αυτομολήσωμεν. Η δε αὐτή διάνοια προσοικειώσει ημάς τῷ Χριστῷ, καὶ Πάσχα αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀρχιερέα, παρὰ τοῦ Παύλου ἀκούσωμεν. Ἐτύθη γάρ ὡς ἀληθῶς ὑπὲρ ἡμῶν τὸ Πάσχα Χριστός· ἀλλ' ὁ Ιερεὺς, προσάγων τῷ Θεῷ τὴν θυσίαν, οὐκ ἄλλος τίς ἐστι παρ' αὐτὸν τὸν Χριστόν. « Ἐαυτὸν γάρ, » φησί, « ἀνήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν. » Ὑποκὺν τοῦτο διὰ τούτων μανθάνομεν, ὅτι πρὸς ἐκεῖνον βλέπων, τὸν ἑαυτὸν προσαγαγόντα προσφορὰν καὶ θυσίαν, Πάσχα γενόμενον, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν παραστήσει τῷ Θεῷ θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον, λογικὴ λατρεία γενόμενος· ἃ ἐκ τρόπος τῆς λειτουργίας ἐστὶ, τὸ μὴ συσχηματίζεσθαι τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθαι τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς αὐτοῦ, ἐν τῷ δοκιμάζειν, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. Οὐ γὰρ ἐστὶ ζωῆς τῆς σαρκὸς, καὶ μὴ κατὰ τὸν πνευματικὸν λειτουργηθεὶς νόμον, τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ θέλημα ἐν αὐτῇ δειχθῆναι· διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἐχθρὰ εἰς Θεόν, καὶ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Οὐδὲ γὰρ δύναται, ἕως ἂν ζῇ ἡ σὰρξ, ἥς διὰ τῆς ζωοποιου θυσίας λειτουργηθείς, διὰ τοῦ νεκρώσαι τὰ ἐπὶ γῆς μέλη, δι' ὧν ἐνεργεῖται τὰ πάθη, ἀνεμποδίστως τὸ εὐάρεστον καὶ τέλειον θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτῷ πεπιστευκόων κατορθωθείσεται. Οὕτως καὶ Ἰλαστήριον ἐν τῷ ἰδίῳ ἁίματι ὁ Χριστὸς νοούμενος, διδάσκει ὅτι ταῦτα νοήσαντα, αὐτὸν ἔλαστον γενέσθαι ἑαυτοῦ Ἰλαστήριον, διὰ τῆς πῶν μαλὼν νεκρώσεως τὴν ψυχὴν ἀπαγίνζοντα. Ὅταν δὲ δόξης ἀπαύγασμα, καὶ χαρμηθὲρ ὑποστάσεως ὁ Χριστὸς λέγεται τῆς προσκυνουμένης αὐτοῦ μεγαλωσύνης διὰ τῶν βημάτων τούτων τὰς ἐννοίας ἀναλαμβάνομεν. Ὁ γὰρ θεοπνευστος ὡς ἀληθῶς καὶ θεοβδίκτος Παῦλος, ὁ ἐν τῷ βάθει τοῦ πλοῦτος τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, τὰ ἀόρατα καὶ τὰ κρυφία τῶν θεῶν μυστηρίων διερευνήμενος, τὰς γνωμένους αὐτῷ θεῶν ἐλλάμψεις περὶ τῆς τῶν ἀνεξερευνητῶν τε καὶ ἀνεξιχνίαστων κατανοήσεως, ἀτονωτέρων ἔχων τῆς διανοίας τὴν γλῶτταν, καθὼς ἐχώρει ἡ ἀκοὴ τῶν θεοχομένων τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ, δι' αἰνεγμάτων τινῶν ὑπέδειξεν· ὅσον ὑπουργεῖν τῇ δυνάμει δυνατῶς εἶχεν ὁ λόγος, τοσούτον φεγγερόμενος. Πάντα γὰρ ὅσα χωρεῖ ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις, κατανοήσας, ἀνέφικτόν τε καὶ ἀνεπληπτόν ἀνθρωπίνους λογισμοὺς τὸν τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας προσφέρεται λόγον.

. Διὸ τὰ περὶ αὐτῶν θεωρούμενα λέγων, εἰρήνην, καὶ δύναμιν, καὶ ζωὴν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὸν περὶ αὐτῆς ἐκείνης λόγον, ἀληπτόν εἶναι παντελῶς διαπίσται, εἰπὼν μήτε ἐωρᾶσθαι ποτε τὸν Θεόν, μήτε ἀρθῆσθαι. « Ὅν εἶδε, » γὰρ, φησὶν, « οὐδεὶς, οὐδὲ ἰδεῖν δύνα-

¹⁵ I Cor. v, 7. ¹⁶ Hebr. vii, 11 sqq. ¹⁷ I Timoth. ii, 6; Ephes. v, 2. ¹⁸ Rom. xii, 1. ¹⁹ ibid. 5.]
²⁰ Rom. viii, 6. ²¹ Coloss. iii, 5. ²² Hebr. i, 3. ²³ II Cor. xii, 4.

ται. ὁ δὲ τοῦτο ζητῶν, πῶς ὀνομάσει τὸ μὴ δυνατόν λογισμοῖς ληφθῆναι, ὡς οὐχ εὖρεν ἐμφαντικὸν ὄνομα τῆς τῶν ἀκαταλήπτων ἐρμηνείας, δόξαν καὶ ὑπόστασιν ὀνόμασε τὸ ὑπερκειμένον παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ μῆτε νοούμενον ἀξίως, μῆτε φραζόμενον. Τὴν μὲν οὖν ὑπερκειμένην τῶν ὄντων οὐσίαν ἀφῆκεν ἀκατονόμαστον· τὸ δὲ συναφές τε καὶ ἀδιάστατον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα διερμηνεύων, καὶ τὸ τῷ ἀορίστῳ τε καὶ αἰδίῳ Πατρὶ ἀορίστως τε καὶ αἰδίως συνθετιρούμενον, ἀπαύγασμα δόξης καὶ χαρακτῆρα ὑποστάσεως προσαγορεύει· τῷ μὲν ἀπαυγασματι, τὸ συμφυὲς ἐνδείκνυμενος· τῷ δὲ χαρακτῆρι, τὸ ἰσοστάσιον. Οὐτε γὰρ αὐτῆς πρὸς τὴν ἀπαυγάζουσαν φύσιν ἐπινοεῖται τὸ μέσον, οὔτε τις τοῦ χαρακτῆρος ἐλάττωσις πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηριζομένην ὑπόστασιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν ἀπαυγάζουσαν φύσιν νοήσας, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ταύτης πάντως κατενόησε. Καὶ ὁ τὸ μέγεθος τῆς ὑποστάσεως ἐν νῷ λαβὼν, τῷ ἐπιφαινομένῳ χαρακτῆρι πάντως ἐμμετρεῖ τὴν ὑπόστασιν. Διὸ καὶ μορφὴν τοῦ Θεοῦ λέγει τὸν Κύριον, οὐ κατασμικρύνων τῇ τῆς μορφῆς ἐννοίᾳ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τοῦ Υἱοῦ διὰ τῆς μορφῆς ἐνδεικνύμενος, ἣ ἐνθεωρεῖται τοῦ Πατρὸς ἡ μεγαλειότης, οὐδαμῶς τῆς ἰδίας μορφῆς ὑπερπίπτουσα, οὐδὲ ἔξω τοῦ περὶ αὐτὴν χαρακτῆρος εὐρισκομένη. Ἀμορφον γὰρ καὶ ἀκαλλές περὶ τὸν Πατέρα οὐδὲν, ὃ μὴ τῇ ὁραϊότητι τοῦ Μονογενοῦς ἐπαγγέλλεται· διό φησιν ὁ Κύριος, ὅτι· «Ὁ ἐώρακώς ἐμὲ, ἐώρακε καὶ τὸν Πατέρα,» σημαίνων διὰ τούτου, μῆτε Ἐλλειψίν τινα εἶναι, μῆτε ὑπέρπτωσιν. Ἀλλὰ καὶ φέρει αὐτὸν λέγων τὰ πάντα τῷ τῆς δυνάμεως ῥήματι, λύει τῶν τὰ ἀνεξερεύνητα πολυπραγμονούντων τὴν ἀμχανίαν, οἱ τὸν περὶ τῆς ὕλης ἀναζητούντες λόγον, οὐδαμῶς τῆς πολυπραγμοσύνης ἱστανται, πῶς, λέγοντες, τῷ ὅλῳ ἡ ὕλη; καὶ πῶς τὸ ποσὸν ἐκ τοῦ ἀπόσου, καὶ ἐκ τοῦ ἀσχηματίστου τὸ σχῆμα, καὶ ἐκ τοῦ ἀοράτου τὸ χρῶμα, καὶ ἐκ τοῦ ἀορίστου τὸ τοῖς ἰδίοις μέτροις ἐμπερατούμενον; Καὶ εἰ μηδεμίαν ποιότητος περὶ τὸ ἀπλὸν καὶ ἀσύνητον, πόθεν ἐμπλέκεται ταῖς περὶ αὐτὴν ποιότησιν ἡ ὕλη; Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ζητούμενων λύει ὁ εἰπὼν, ὅτι τὰ σύμπαντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ φέρει ὁ Λόγος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς γένεσιν. Πάντα γὰρ, ὅσα τὴν ἄϋλον εἰληχε φύσιν, μίαν αἰτίαν ἔχει τῆς ὑποστάσεως, τὸ ῥῆμα τῆς ἀφράστου δυνάμεως. Ἐκ δὲ τούτων παιδεύομεθα τὸ πρὸς αὐτὸ βλέπειν, ἀφ' οὗ τῶν ὄντων ἐστὶν ἡ γένεσις. Εἰ γὰρ ἐκείθεν εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήκαμεν, ἀνάγκη πάσα, μηδὲν ἔξω τῆς γνώσεως πιστεύειν εἶναι τοῦ ἐν ᾧ ὄσμεν, καὶ ἀφ' οὗ γεγόναμεν, καὶ εἰς δὲ ἀναλύομεν. Ταύτη δὲ τῇ διανοίᾳ συγκατορθοῦται, κατὰ τὸ εἰκὸς, τὸ κατὰ τὴν ζωὴν ἀναμάρτητον. Τίς γὰρ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ζῆν πιστεύων, μάρτυρα τῆς ἀπειρινοῦσης ζωῆς τολμήσαι ποιήσασθαι τὸν ἐν αὐτῷ τὴν ἐκάστου ζωὴν περιέχοντα; Βρώμα δὲ καὶ πόμα πνευματικὸν ὀνομάζων τὸν Κύριον ὁ θεός.

A vidit, nec potest videre²¹. Idcirco quærens quomodo quem cogitatio non assequitur nominaret, quia non invenit nomen quo ejus excellentiam exprimeret, gloriam et substantiam appellavit id quod omnibus partibus superat omne bonum, quod neque oculis cerni, nec mente percipi, nec verbis explicari potest, atque ita præstantissimam illam rerum substantiam sine nomine præterivit. Arcissimam autem necessitudinem, qua cum Patre nullis terminis circumscripto et sempiterno Filius ipse sine terminis perpetuo conjunctus consideratur, splendorem gloriæ et figuram substantiæ appellat; splendore naturalem unionem ostendens, figura autem indicans æqualitatem. Etenim neque inter splendorem et splendenter naturam medium intelligitur, nec figura minor illa substantia, quæ sub ipsa signatur. Sed qui naturam splendenter cogitat, simul etiam omnino splendorem intelligit. Et qui substantiæ magnitudinem animo concipit, eam figuræ in ipsa conspicuæ prorsus dimittitur æqualem. Qua de causa et formam Dei Dominum vocat, formæ notione non imminuens Dominum, sed per formam ostendens magnitudinem Filii, qua intelligitur Patris amplitudo, quæ propriam formam non excedit, neque extra figuram, quæ circa ipsam est, invenitur. Nihil enim informe, nihil non pulchrum in Patre, nihil, quod non Unigeniti declaret pulchritudinem. Quare, «Qui vidit me,» inquit Dominus, «vidit Patrem²²,» ex his nihil deesse, nihil superesse significans. Quinetiam cum omnia dicat eum portare verbo virtutis suæ²³, solvit dubitationem eorum qui nimis diligenter et anxie vestigant ea quæ sciri non possunt: siquidem hi de materia requirentes rationem, nullo modo præ nimia curiositate consistunt aut conquiescunt. Unde enim, inquirunt, materia sit illi qui a materia sejunctus est? Aut quonam pacto ducat quantum ex eo qui caret quantitate? aut ex illo figura, qui figuram non habet? aut color ab eo qui videri non potest? aut ab illo qui sine vacat, id quod propriis finibus includitur? Quod si nulla adest qualitas simplici et incomposita, unde materia suis qualitatibus est implicita? Has enim omnes et alias ejusmodi quæstiones solvit, qui dicit sic verbo virtutis suæ Verbum omnia portare, ut generentur ex nihilo. Quæcunque enim materiæ vel participem vel expertem naturam acceperunt, unam substantiæ causam habent, verbum virtutis illius quæ nullis verbis dici potest. Ex quo admonemur, ut eum, unde res omnes ortæ generatæque sunt, intueamur. Etenim si ab illo procreati sumus, atque in eo consistimus, omnino necesse est ut nihil esse credamus, quod ejus qui nos procreavit, in quo simus, in quem resolvamur, cognitionem effugiat. Qua quidem cogitatione, ut æquum est, innocentia vitæ conservatur. Quis enim ex ipso, et per ipsum, et in ipso²⁴ se vivere cre-

²¹ 1 Tim. vi, 16. ²² Joan. xiv, 10. ²³ Hebr. i, 3. ²⁴ Rom. xi, 36.

dens, turpis et flagitiosæ vitæ testem habere velit eum, quem uniuscujusque vitam in se continere sciat? Escam autem et potum spirituales Dominum appellans divus Apostolus²⁰ nos commonefacit, ut naturam humanam non simplicem, sed ex mente sensuque compositam cogitemus, cujus quidem utrique parti sit proprius cibus; solida enim esca corpus nutritur; spiritali alimento valetudo animi conservatur. Ac quemadmodum in corpore solida et humida alimenta inter se mista naturam nutriunt et tuentur, dum mutuo concocta singulis partibus, quæ in nobis ex elementis concretæ sunt, commiscuntur: sic mentis alimentum ex proportionem dividens Paulus, escam et potum vocat eandem rem, prout apte et proprie ad accipientium usum accommodatur. Nam imbecillis afflictisque panis sit, cor hominis confirmans; ægris autem et hujus vitæ miseria laborantibus, ac propterea sitientibus sit vinum cordi lætitiā afferens²¹.

Oportet autem per ea quæ dicta sunt vim orationis intelligere, quæ animus ex præsentī usu gratiam accipiens alitur, ut indicat ænigma Prophetæ, qui loco pascuæ, et aqua refectionis consolationem significat²², quæ oratione laborantibus et afflictis adhibetur. Sin aliquis etiam ad mysterium respiciens dicat cibum et potum proprie Dominum nominari, ne id quidem a germana significatione recesserit: vere enim caro ipsius est cibus, et sanguis ejus vere est potus²³. Atque memorata quidem significatione, omnibus cum potestate facultas datur ut participes sint Verbi, quod ab iis qui requirunt illud acceptum, sit cibus et potus sine discrimine gustatus. In altera autem significatione non sine probatione aut sine dilectu sit ejusmodi cibi potusque participatio, cum Apostolus ita definierit: « Probet autem, inquit, se ipsum quisque, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui enim indigne manducat et bibit, iudicium sibi manducat et bibit²⁴. » Hæc autem respiciens evangelista plane videtur eandem significationem confirmasse, cum mysticæ passionis tempore nobilis ille senator immaculata mundaque sindone involvens Domini corpus in novo et puro monumento posuit²⁵. Quamobrem et Apostoli præcepto et evangelistæ observatione commone-mur, ut sacrosanctum Domini corpus pura conscientia suscipiamus. Quod si aliqua peccati macula infecta sit, eam aqua lacrymarum ablueamus et expurgemus. Verum quia etiam petra dicitur Christus²⁶, eam nobis id nomen afferet utilitatem, ut rectam vivendi rationem firmam ac stabilem teneamus, et in rebus adversis fortiter perferendis constantes simus, adversusque omnem peccati impetum strenuos atque invictos animos præstemus: ex his enim rebus et aliis ejusmodi

A Ἀπόστολος, τὰυτα διὰ τῶν λεγομένων νοεῖν ὑποτίθεται, ὅτι οὐ μονοειδὴς ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀλλὰ τοῦ νοητοῦ πρὸς τὸ αἰσθητὸν συγκεκραμένου, ἰδιόζουσα καθ' ἑτερον τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων ἐστὶν ἡ τροφή· τῆς μὲν αἰσθητῆς βρώσεως τὸ σῶμα διακρατούσης, τῆς δὲ πνευματικῆς τροφῆς τὴν ψυχικὴν ἐμποιοῦσης ἡμῖν εὐεξίαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σώματος, τὸ στερεόν τε καὶ ὑγρὸν τῆς τροφῆς, μετ' ἄλλων μινγόμενα, συντηρητικὰ τῆς φύσεως γίνεται, διὰ τῆς καταλλήλου πέψεως ἐκάστῳ τῶν ἐν ἡμῖν στοιχειωδῶς συγκεκραμένων καταμινγόμενα· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναλογικῶς ὁ Παῦλος καὶ τὴν νοητὴν καταμερίζει τροφήν, βρῶσιν ὀνομάζων καὶ πόσιν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, πρὸς τὴν χρείαν τῶν προσφερομένων οἰκείως μεθαρμοζόμενον. Τοῖς μὲν γὰρ B ἀτονοῦσι καὶ ἐκκελυμένοις ἄρτος γίνεται, στηρίζων καρδίαν ἀνθρώπου· τοῖς δὲ κεκηρκόσι διὰ τὴν πρὸς τὸν βίον τοῦτον ταλαιπωρίαν, καὶ διὰ τοῦτο γενομένοις διψώδεσιν, οἶνος γίνεται, τὴν καρδίαν εἰς εὐφροσύνην ἄγων.

Νοεῖν δὲ χρὴ διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ λόγου τῇ δυνάμει, δι' οὗ τρέφεται ἡ ψυχὴ καταλλήλως τῇ χρεῖᾳ, τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν προσδεχομένη, κατὰ τὸ αἰνιγμα τοῦ προφήτου, ὃς τότῃ χλόης καὶ ὕδατος ἀναπαύσεως τὴν ἐκ τοῦ λόγου γινομένην τοῖς κεκηρκόσι παραμυθίαν διασημαίνει. Εἰ δὲ πρὸς τὸ μυστήριόν τις βλέπων, βρῶμα καὶ πόμα κυρίως ὀνομάζεσθαι λέγοι τὸν Κύριον, οὐδὲ τοῦτο τῆς κυρίας ἐμφάσεως ἀπεξένονται· ἀληθῶς γὰρ ἡ σὰρξ αὐτοῦ βρώσις ἐστὶ, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἀληθῶς ἐστὶ πόσις. C Ἀλλ' ἐπὶ τῆς προβήθησεως μὲν διανοίας, πᾶσι κατ' ἐξουσίαν ἐστὶν ἡ μετουσία τοῦ Λόγου, ὅς γίνεται βρῶμα καὶ πόμα προσφερόμενον ἀδιακρίτως, ὑπὸ τῶν ἐπιζητούντων αὐτὸν λαμβάνοντος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ἐνοίας, οὐκ ἐστὶν ἀνεξέταστος καὶ ἀδιακρίτος ἡ τῆς τοιαύτης τροφῆς τε καὶ πόσεως μετουσία, οὕτως τοῦ Ἀποστόλου προσδιορίσαντος, ὅτι· « Διακρίτω δὲ ἕκαστος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. Ὁ δὲ ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων, εἰς κρίμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει. » Πρὸς ὃ μοι δοκεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς βλέπων, ἡσφαλισμένως τὸ τοιοῦτο παρασημαίνεσθαι, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τοῦ μυστικοῦ πάθους ὁ εὐσχημὼν ἐκεῖνος βουλευτὴς, ἀσπίλῳ καὶ καθαρῷ τῇ σινδόνι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου διαλαβὼν, καινῷ τε καὶ καθαρῷ μνήματι ἐναπέθετο· D ὥστε νόμον πᾶσιν ἡμῖν τό τε τοῦ Ἀποστόλου παραγγέλμα γενέσθαι, καὶ τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ παρατήρημα, τοῦ καθαροῦ τῇ συνείδῃσε τὸ ἅγιον ὑποβέχεσθαι σῶμα· εἰ ποῦ τις ἐξ ἁμαρτίας εἴη κηλὶς, τῷ ὕδατι τῶν δακρύων ἀπορρύψαντας. Ἀλλὰ πέτρα λεγόμενος ὁ Χριστὸς, ὠφελήσει διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ τοῦ ἡμᾶς, ἐν τῷ παγίῳ τε καὶ ἀμεταθέτῳ τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς, καὶ ἐν τῷ στερεῷ ἔχειν πρὸς τὴν τῶν παθημάτων ὑπομονήν, καὶ διὰ τοῦ πρὸς πᾶσαν προσβολὴν ἁμαρτίας ἀντιτυπον καὶ ἀνένδοτον τῇ ψυχῇ ἐπιδείκνυσθαι· διὰ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιού

²⁰ I Cor. x, 16 sqq. ²¹ Psal. ciii, 15. ²² Psal. xxii, 2. ²³ Joan. vi, 56. ²⁴ I Cor. xi, 28. ²⁵ Luc. xxiii, 53. ²⁶ I Cor. x, 4.

των πέτρα καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα, μιμούμενοι, καθὼς ἔστι δυνατόν, ἐν τῇ τρεπτῇ φύσει τοῦ ἀτρέπτου τοῦ Δεσπότη καὶ ἀμετάβητου. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς παρὰ τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ θεμέλιος πίστεως, καὶ γωνίας κεφαλὴ ὀνομάζεται, οὐδὲ τοῦτο πρὸς τὴν τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου συνεισφορὰν ἀσυνταλὲς ἡμῖν ἐπιδειγθήσεται. Διδασκόμεθα γὰρ διὰ τούτων, ὅτι πάσης ἀγαθῆς πολιτείας, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ μαθημάτων τε καὶ ἐπιτηδεύματος, καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἐστὶν ὁ Κύριος. Ἡ τε γὰρ ἑλπίς (ἣν ἀνελ κεφαλῆς νοοῦμεν, πρὸς ἣν πάντα βλέπει, τὰ κατ' ἀρετὴν σπουδαζόμενα) ἐκείνός ἐστιν, οὕτως ὀνομασμένος παρὰ τοῦ Παύλου, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὀψλητῆς ταύτης τοῦ βίου πυργοποιίας, ἡ εἰς αὐτὸν γίνεται πίστις, ἐφ' ἧς οἶόν τινα θεμέλιον τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου καταβαλλομένων ἡμῶν, καὶ διὰ καθημερινῶν κατορθωμάτων τὰς καθαράς ἐννοίας τε καὶ ἐνεργείας νομοθετούντων, οὕτως ἡ τοῦ παντὸς κεφαλὴ καὶ ἡμετέρα γίνεται κεφαλὴ, τοῖς δύο τῆς ζωῆς ἡμῶν τοίχοις, τοῖς τε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, δι' εὐσηχμοσύνης καὶ καθαρότητος ἐποικοδομουμένοις, διὰ τῆς ἀγωνίου συμφορᾶς ἐαυτὴν ἐφαρμόζουσα. Ὡς ἂν ἐλλείπη τὸ ἕτερον τῶν οἰκοδομημάτων, ἥτοι τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσηχμοσύνης, ἢ τῆς ψυχῆς καθαρότητι μὴ συνοικοδομουμένης, ἢ τῆς ψυχικῆς ἀρετῆς τῶ φαινομένῳ μὴ συμβαιούσης, οὐκ ἂν γένοιτο τοῦ ἡμιτελοῦς τούτου βίου κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, ὁ μόνῃ τῇ διπλῇ τε καὶ διαγωνίᾳ οἰκοδομῆσαι ἐαυτὸν ἐφαρμόζων· οὐδὲ γὰρ ἔστι δυνατόν, χωρὶς τῆς τῶν δύο τοίχων συμβολῆς, γωνίας γενέσθαι. Τότε οὖν ἐπιτεθῆσεται τῷ οἰκοδομηματι ἡμῶν τοῦ ἀπρωγνιαίου τὸ κάλλος, ὅταν ἀμφοτέρωθεν τὸν ὀρθὸν τοῦ βίου κανόνα τῇ τῶν ἀρετῶν σπάρτῃ ἀποταθῇ ἐναρμονίως ὁ διπλοῦς βίος, ὁρθός τε καὶ ἀδιάστροφος, καὶ οὐδὲν ἔχων ἐν ἑαυτῷ σκολιὸν ἢ κατηγκυλόμενον.

Εἰκόνα δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου τὸν Χριστὸν ὀνομάζων ὁ Παῦλος, τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καὶ μέγαν Θεόν· καὶ ταύταις γὰρ ταῖς φωναῖς ἀνακηρύσσει τοῦ ἀληθινοῦ Δεσπότη τοῦ μεγαλείου, λέγων· «Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ, «Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, τὸ κατὰ σὰρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας» ταῦτα οὖν λέγων που, παιδεύει διὰ τῶν λεγομένων ἡμᾶς, ὅτι αἰεὶ ὢν ὅπερ ἐστὶν (ἔστι δὲ ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ ὢν ἐπίσταται μόνος), τῆς δὲ ἀνθρωπίνης καταλήψεως, καὶ αἰεὶ αὐτῷ διὰ προκοπῆς προσεγγίξῃ ὁ τὰ ἄνω φρονῶν, πάντοτε τῷ ἰσῷ μέτρῳ ὑπερανέστηκεν. Οὗτος τοίνυν ὑπερέκεινα πάσης γνώσεώς τε καὶ καταλήψεως, ὁ ἀφραστός τε καὶ ἀνεκλάητος καὶ ἀδιήγητος, ἵνα σε ποιήσῃ πάλιν εἰκόνα Θεοῦ, καὶ αὐτὸς ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐγένετο εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου· ὥστε τῇ ἰδίᾳ μορφῇ, ἣν ἀνέλαβεν, ἐν σοὶ μορφωθῆναι, καὶ σὲ πάλιν δι' ἐαυτοῦ πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀρχετύπου συσχηματισθῆναι κάλλους, εἰς τὸ γενέσθαι, ὅπερ ἦς ἐξ ἀρχῆς. Οὐκοῦν εἰ μέλλοιμεν γίνεσθαι καὶ ἡμεῖς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρὸς τὸ ἐκκεῖμενον ἡμῖν τοῦ βίου ὑπόδειγμα τυποῦσθαι ζωῆς προσήκει τῆς ἡμῶν τὸ εἶδος· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ· τὸ σαρκὶ ζών-

nos item erimus petra, in natura fragili firmum et immutabile Domini robur pro viribus imitantes. Quod autem a sapiente architecto²² fundamentum fidei²³ et anguli caput²⁴ nuncupatur, id quoque nobis ad vitam ex virtute instituendam expedit. Sic enim bonarum omnium et administrationum civilium, et disciplinarum, et institutorum tum principium, tum etiam finem esse Dominum discimus. Nam et spes, quam pro capite accipimus, ad quam recte honestæque actiones nostræ omnes tendunt, ille nominatus est a Paulo²⁵; et in principio huiusce vitæ ædificii quod ad ipsum dirigitur, fides²⁶, in qua vitæ principia tanquam fundamenta jacimus, et quotidianis officiis puras tum cogitationes tum actiones nostras moderamur, atque ita, quod universi est caput, nostrum etiam caput efficitur, cum duobus vitæ nostræ, corporis videlicet atque animi, muris per honestatem et puritatem constructis angulari conjunctione apte cohæret. Quod si altera pars desit ædificio, ut vel animi puritas conspicuam extrinsecus honestatem non habeat, vel hæc quæ videtur animi virtute vacet, ejus mancæ inchoatæque vitæ caput non erit Christus, quippe qui duplici angularique fabricæ tantummodo quadrat; neque enim, nisi duo concurrant parietes, angulus fieri potest. Quare tunc imponetur ædificio nostro summi angularis fastigii pulchritudo, cum ex utraque parte ad rectam virtutis normam duplex vita et recta, et constans, et nihil obliqui curvique habens, perpendicularo concinne erit accommodata.

At vero cum Dei invisibilis imaginem Paulus Christum appellat²⁷, et in omnibus Deum et magnū Deum (his enim vocibus veri Domini magnitudinem prædicat, «Magni», inquiens, «Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi»²⁸; et, «Ex quibus Christus secundum carnem, qui est in omnibus Deus benedictus in sæcula»²⁹), nos docet, eum semper esse, qui est. Est autem ille major, quam ut humana mente comprehendere possit, si secum ipse versetur, per felicitatem celestia sentiens, et æqualem undique mensuram. Hic igitur longe præstantior, quam ut humanæ cognitione comprehendatur, qui nullis verbis, nulla oratione, nulla vi dici, enarrari, declarare potest, ut te prorsus faceret imaginem Dei, ipse pro sua erga hominem benevolentia factus est imago Dei invisibilis, hoc est, ad humanæ naturæ mensuram sese demisit, ut nos ad divinitatis mensuram extollamur. Ea enim fuerit negotiatio Filii Dei, ut propria forma, quam sumpsit, effectus homo, se rursus ad exemplaris pulchritudinis figuram effingeret, ut esset id quod initio fuerat. Proinde ut nos item simus

²² 1 Cor. iii, 10. ²³ Ephes. ii, 20. ²⁴ Luc. xx, 17. ²⁵ Cor. i, 7. ²⁶ Gal. iii, 5 sqq. ²⁷ Col. i, 15.

²⁸ Tit. ii, 13. ²⁹ Rom. ix, 5.

imago invisibilis Dei, ad propositum nobis exemplar vitæ nostræ vivendi ratio exprimenda est : eo nimirum pacto, ut in carne viventes, minime vivamus secundum carnem⁴³, siquidem et princeps illa Dei invisibilis imago, quæ ad nos per Virginem appropinquavit, per omnia ad humanæ naturæ similitudinem eatenus tentata est, ut nullum peccati experimentum suscepit. « Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus⁴⁴. » Quemadmodum igitur si pingendi artem disceremus, magister aliquam nobis pulcherrime depictam formam in tabula proponeret, cujus in sua quemque pictura oporteret pulchritudinem imitari, ut omnium tabulæ ad propositum pulchritudinis exemplar expolirentur : sic, quoniam suæ quisque vitæ pictor existit, artifex autem hujusce operis voluntas est, colores vero ad exprimendam imaginem virtutes sunt, non mediocriter periculum est, ne a pulchritudinis exemplari ad turpem ac deformem aliquam personam recedat imitatio, et pro Domini forma effigiem vitii sordidis coloribus adumbremus. Itaque pro nostra virili nobis enitendum est, ut virtutum colores puri sint, et scienter periteque ad excipiendam imaginem commisceantur, ut imaginis imago simus, et quoad ejus fieri potest, imitatione perspicua pulchritudinis exemplum exprimamus, ut faciebat Paulus, qui ex virtute vitam instituens, Christi imitator fuit⁴⁵. Quod si clarius ea sigillatim oratione persequi volumus, quibus imitando imaginem representamus, unus color est humilitas. « Discite, » inquit, « a me, quia mitis sum et humilis corde⁴⁶. » alter est patientia, quæ quot modis in imagine invisibilis Dei conspicitur ? ubi gladii, et fustes, et vincula, verbera, alapis maxillæ percussæ, facies sputis oblita, humeri verberibus traditi, judicium impium, crudelis sententia, milites subsannationibus, irrisionibus, contumeliis et calami percussionibus immitem sententiam per delicias exacerbantes, clavi, et fel, et acetum, et gravissima quæque ipsi sine causa illata, imo vero pro innumerabilibus beneficiis redita : tunc ille quo modo ista patrans ultus est ? « Pater, » inquit, « ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt⁴⁷. » Nonne poterat contra eos superius vel cælum perfringere, vel ipsos terræ hiatibus abolerere, vel dimovere ex propriis terminis mare, et voraginibus terram submergere, vel Sodomiticum ignis imbrem demittere unico verbo, vel aliquod aliud acerbum supplicium irrogare ?

Attamen hæc omnia mihi patientique animo pertulit, vitæque tuæ per seipsum leges patientiæ dedit. Sic alia omnia in principe Dei imagine licet intueri, ad quam qui respicit, et ad ejus similitudinem formam exornat suam, ipse quoque fit imago Dei invisibilis per tolerantiam expressa. Qui autem Ecclesiæ caput Christum esse dicit⁴⁸,

ταῖς, μὴ κατὰ σάρκα ζῆν. Καὶ γὰρ ἡ πρωτότυπος ἐκείνη τοῦ ἀοράτου Θεοῦ εἰκὼν, ἡ διὰ τῆς Παρθένου ἐπιδημήσασα, ἐπειράθη μὲν κατὰ πάντα, καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μόνῃς δ' οὐ παρεδίεξτο τῆς ἀμαρτίας τὴν πείραν. « Ὅς ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε, » φησὶν, « οὐδ' εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Ὅσπερ τοίνυν, εἰ τὴν ζωγραφικὴν ἐπαιδευόμεθα τέχνην, προθέντος ἡμῖν τοῦ διδασκάλου κεκαλωπισμένην τινὰ μορφήν ἐπὶ πίνακος· ἔδει πάντως τὸ ἀπ' ἐκείνης κάλλος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἑκαστον ζωγραφίας μιμήσασθαι, ὥστε τοὺς πάντων πίνακας κατὰ τὸ ἐκκαίμενον τοῦ κάλλους ὑπόδειγμα καλλωπισθῆναι· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ τῆς ἰδίας ἑκαστός ἐστι ζωῆς ζωγράφος, τεχνίτης δὲ τῆς δημιουργίας ταύτης ἐστὶν ἡ προαίρεσις, χρώματα δὲ πρὸς τὴν ἀπεργασίαν τῆς εἰκόνος αἰχμαρτῶν· κίνδυνος οὐ μικρὸς, μεταχαράξαι τοῦ πρωτοτύπου κάλλους τὴν μίμησιν εἰς εἰδεχθῆς τι καὶ ἄμορφον προσωπεῖον, διὰ τῶν συπαρῶν χρωμάτων, ἀντὶ τοῦ Δεσποτικοῦ εἰδους τὸν τῆς κακίας χαρακτῆρα σκιογραφῆσαντας. Ἀλλὰ ὡς ἐστὶ δυνατόν, καθαρὰ τῶν ἀρετῶν τὰ χρώματα, κατὰ τινὰ τεχνικὴν μίξιν πρὸς ἄλληλα συγκεκραμένα, πρὸς τὴν τοῦ κάλλους μίμησιν παραλαμβάνειν, ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς τῆς εἰκόνος εἰκόνα, δι' ἐνεργεῶς ὅς οἱ τὴν μιμήσεως ἐκμαζαμένους τὸ πρωτότυπον κάλλος, ὡς ἐποίησε ὁ Παῦλος, μιμητῆς τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου γινόμενος. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τὰ καθ' ἑκαστον διευκρινῆσαι τῷ λόγῳ, δι' ὧν ἡ τῆς εἰκόνος μίμησις γίνεται, ἐν χρώμα ἡ ταπεινοφροσύνη. « Μάθετε, » γὰρ, φησὶν, « ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρὸς εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. » Ἐτερον χρῶμα, ἡ μακροθυμία, ἡ πῶς τῇ εἰκόνι τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ἐπιφανέσας ; Μάχαιρά τε καὶ ξύλα, καὶ δεσμὰ καὶ μάστιγες, σιαγόνες βατιζόμεναι, πρόσωπον ἐμπυδόμενον, νῶτον πληγαῖς ἐκδεδομένον, κρητῆριον ἀπεδὲς, ἀπόφασις ἀπηνῆς, στρατιῶται τῆς σκυθρωπῆς ἀποφάσεως κατατρυφῶντες, ἐν χλευασμοῖς καὶ εἰρωνεῖαις καὶ ταῖς ἐκ καλᾶμου πληγαῖς, ἥλοι, καὶ γολῆ, καὶ ὄξος κατὰ πάντα τὰ δεινότερα, ἀνευ αἰτίας αὐτῷ προσαγόμενα, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῆς πολυτρόπου εὐεργεσίας ἀντιδιδόμενα. Τίς οὖν κατὰ τῶν ταῦτα ποιούντων ἡ ἀμυνα ; « Πάτερ, συγχώρησον αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι. » Μὴ οὐκ ἦν δυνατόν ἀνωθεν αὐτοῖς αὐτὸν ἐπιρρῆσαι τὸν οὐρανόν, ἢ χάσματι γῆς ἐξαφανίσαι τοὺς ὕδασις, ἢ ἐπεκθαλεῖν ἐξω τῶν ἰδίων ὄρων τὴν θάλασσαν, καὶ τοὺς βυθούς ποιῆσαι τὴν γῆν ὑποβρύχιον, ἢ τὴν Σοδομικὴν αὐτοῖς ἐπιβάλειν τοῦ πυρὸς ἐπομβρίαν, ἢ ἄλλο τι ποιῆσαι τῶν σκυθρωπῶν διὰ προστάγματος ;

Ἀλλὰ ταῦτα ἤνεγκεν ἐν πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ, ὁ τῷ σὺ βίῳ δι' αὐτοῦ νομοθετῶν τὸ μακροθυμον. Οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα περὶ τὴν πρωτότυπον τοῦ Θεοῦ εἰκόνα ἐστὶν ἰδεῖν, πρὸς ἣν ὁ βλέπων, καὶ κατ' ἐκείνην ἐναργῶς καλλωπίζων τὴν αὐτοῦ μορφήν, εἰκὼν καὶ αὐτὸς γίνεται τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, διὰ τῆς ὑπομονῆς ζωγραφούμενος. Ὁ δὲ κεφα-

⁴³ Rom. viii, 12 sqq. ⁴⁴ I Petr. ii, 22. ⁴⁵ I Cor. iv, 16. ⁴⁶ Matth. xi, 29. ⁴⁷ Luc. xxiii, 34. ⁴⁸ Eph. v, 23.

λὴν τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν εἶναι μαθὼν, τοῦτο πρὸ πάντων διανοεῖσθω, ὅτι πᾶσα κεφαλὴ τῷ ὑποκειμένῳ σώματι ὁμοφυῆς ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος, καὶ μία τις ἐστὶ τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν πρὸς τὸ ὅλον σύμφυτος, διὰ μᾶς συμπτώσεως κατεργαζομένη πρὸς τὰ μέρη τῷ παντὶ τὴν συμπάθειαν. Οὐκοῦν εἰ τι τοῦ σώματος ἐστὶν ἐκτός, τοῦτο καὶ πρὸς τὴν κεφαλὴν πάντως ἀλλοτριῶς ἔχει. Παιδεύει τοίνυν διὰ τούτων ὁ λόγος ἡμᾶς, ὅπερ ἐστὶν ἡ κεφαλὴ κατὰ τὴν φύσιν, τοῦτο καὶ τὰ καθ' ἕκαστον γίνεσθαι μέλη, ἵνα πρὸς τὴν κεφαλὴν οικειῶς ἔχη. Ἡμεῖς δὲ ἐσμεν τὰ μέλη, οἱ εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ συντελοῦντες. Εἰ τοίνυν τις ἄρας τὸ μέρος τοῦ Χριστοῦ, ποιήσῃ μέλος πόρνης· οἷον τινα μάχαιραν ἐμβαλὼν τὴν ἀκόλαστον λύσαν, διὰ τοῦ πονηροῦ τούτου πάθους τὸ μέρος πάντως τῆς κεφαλῆς ἡλλοτριώσεν. Οὕτω δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας ὄργανα, μάχαιραι γίνονται, δι' ὧν τὰ μέλη τοῦ συμφυτοῦς ἀποτέμνεται σῶματος, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀφορίζεται πάντα, καθὼς ἂν τὴν τομὴν ἐνεργήσῃ τὰ πάθη. Ἵνα οὖν τοίνυν ἐν τῷ κατὰ φύσιν ὅλον διαμένῃ τὸ σῶμα, πρὸς τὴν κεφαλὴν οικειῶς ἔχειν προσήκει καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέλη, οἷον καθαρὰν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας τὴν κεφαλὴν συντελοῦντα. Εἰ ἀφθαρσίαν νοοῦμεν τὴν κεφαλὴν, ἐν ἀφθαρσίᾳ χρεὶ πάντως συνεσθᾶναι τὰ μέλη. Οὕτω καὶ τὰ ἄλλα νοήματα, ὅσα ἡ κεφαλὴ νοεῖται, καὶ ἐπὶ τῶν μελῶν ἀκολουθεῖν ἐστὶ καθορᾶσθαι, τὴν εἰρήνην, τὸν ἀγιασμόν, τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. Διὰ γὰρ τοῦ Ἰησοῦ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τοῖς μέλεσι δεῖκνυται, τῷ συμφυτῶς ἔχειν αὐτὰ πρὸς τὴν κεφαλὴν μαρτυρεῖσθαι· οὕτως εἰπόντος τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι ἐκαίνος μὲν ἐστὶν ἡ κεφαλὴ, ἐξ αὐτοῦ δὲ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβασζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς, τῆς κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστου μέρους, τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται. Καὶ τοῦτο προσήκει διὰ τοῦ τῆς κεφαλῆς ὀνόματος παιδευθῆναι, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τῶν ζώων ἐκ τῆς κεφαλῆς ἐστὶ τῷ σώματι τὸ πρὸς τὰς ἐνεργείας ἐνδοσιμον· δι' ὀφθαλμοῦ γὰρ καὶ ἀκοῆς τὰ καθ' ἕκαστον εὐθύνεται, ἥ τε διὰ ποδῶν κίνηται καὶ ἡ διὰ χειρῶν ἐνέργεια· οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ ὀφθαλμοῦ μὴ ἐπιστατούντος τῶν σπουδαζομένων, ἡ μὴ δεχομένης τῆς ἀκοῆς τὴν ὑφήγησιν, δεόντως τι τῶν προκειμένων γενέσθαι· οὕτω χρὴ κατὰ τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν καὶ ἡμᾶς τὸ σῶμα καταλλήλως κινεῖσθαι πρὸς πᾶσαν ὁρμὴν καὶ ἐνέργειαν, ὅπουπερ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμόν, ἡ ὁ φτερούσας τὸ οὖς καθηγίσεται. Ἐπεὶ οὖν ἡ κεφαλὴ τὰ ἄνω βλέπει, καὶ τὰ μέλη δεῖ πάντως, τὰ ὑψηροσμήνα τῇ κεφαλῇ, ἐπεσθαι τῇ τῆς κεφαλῆς ὁδηγίᾳ, καὶ πρὸς τὰ ἄνω τὴν ῥοπὴν ἔχειν. Ὅταν δὲ πρωτότοκον τῆς κτίσεως εἶναι αὐτὸν ἀκούσωμεν, καὶ πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν, καὶ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, πρῶτον μὲν τὰς αἰρετικὰς ὑπολήψεις ἀποπεμπώμεθα, ὡς οὐδεμίαν συνηγορίαν τῆς πονηρᾶς αὐτῶν δογματοποιίας ἐκ τῶν προκειμένων ῥημάτων ἐγούσας. Μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τὰ πρὸς τὸν ἡθικὸν βίον διὰ τούτων ἡμῶν συντελοῦντα κατανοήσωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν Μονογενῆ Θεὸν τὸν τοῦ παντὸς

A illud in primis cogitet, unam esse capitis et subiecti corporis naturam, et singula membra cum toto naturali quadam necessitudine conjuncta esse, quæ partes toti ita conciliat, ut miro consensu inter se convenient. Ex quo fit ut, si quid extra corpus est, id etiam a capite omnino sejunctum sit. Ex hoc igitur intelligimus, quod natura caput est, idem fieri singula membra, ut cum ipso capite proprie amiceque consentiant. Nos autem membra sumus, qui in Christi corpus coalescimus. Quare si quis membrum Christi tollens, efficiat membrum meretricis⁹⁹, hic rabiem improbe illius libidinis tanquam gladium arripiens, per hanc pravam perturbationem membrum prorsus abscindit a capite. Sic item reliqua malitiæ instrumenta sunt veluti gladii, quibus membra a proprio corpore amputantur, et omnia sejunguntur a capite, quorum sectionem perturbationes efficiunt. Ut igitur totum corpus in naturali amicitia cum capite permaneat, æquum est ut mutua concordia singula item membra inter se jungantur. Quamobrem cum ipsum caput non modo purum, integrum castumque sit, sed ipsa quodam modo puritas, integritas et castitas existimetur, quæ sub ejusmodi caput membra concurrunt; ea item pura, incorrupta castaque sint consentaneum est. Denique quidquid de capite cogitamus, ut pacem, sanetimoniam, veritatem, et alia omnia ejusdem generis, in membris quoque conspicienda sunt. Per Filium enim hæc et talia in membris demonstrantur, quod ea naturali necessitudine cum capite coherere sit testimonio comprobatum: cum sic Apostolus dixerit, Christum esse caput, ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri augmentum corporis facit¹⁰⁰. Illud præterea ex hoc capitis nomine discere debemus: quemadmodum in animalibus ex capite provenit corpori ad agendum occasio atque incitatio, siquidem et pedum et manuum motus atque opera omnia oculorum et aurium ope diriguntur; etenim nisi oculi præsent satagenti, et auris imperium excipiat, nihil eorum quæ proposita sunt recte fieri potest: sic ex veri capitis sententia corpus in rebus omnibus modo ad hoc, modo ad illud agendum dirigi et moveri oportet, quocunque ille qui finxit oculum et plantavit aurem¹⁰¹, ducet. Quando igitur caput quæ supra sunt respicit, opus est ut quæ capiti apte subnexa sunt membra, ipsius capitis ductum sequantur, et ad ea quæ supra sunt tendant. Verum quoniam eum esse primogenitum creaturæ discimus¹⁰² et primogenitum ex mortuis¹⁰³, et primogenitum in multis fratribus¹⁰⁴, primum quidem hæreticas opiniones refutemus, utpote quæ nullum ex propositis verbis pravo suo dogmati quærere patrocinium possint; deinde vero quæ nobis ad vitam et mores ex his

⁹⁹ 1 Cor. vi, 15. ¹⁰⁰ Ephes. iv, 16. ¹⁰¹ Psal. xciii, 9. ¹⁰² Coloss. i, 15. ¹⁰³ ibid. 18. ¹⁰⁴ Rom. viii, 29.

conducunt consideremus. Hostes igitur Dei si unigenitum Deum, universi effectorem, ex quo et per quem et in quo omnia²², factum esse dicunt et creatum a Deo, ideoque ut creaturæ fratrem dici creaturæ primogenitum asserunt, cum temporis jure tantummodo præcellat, quemadmodum Ruben non natura, sed temporis prærogativa propriis fratribus præponebatur: illud imprimis contra istos dicendum est, eundem non posse et unigenitum et primogenitum credi: aut enim unigenitus est, aut ex fratribus primogenitus: si unigenitus, fratres non habet; sin fratrum primogenitus, unigenitus neque esse, neque dici potest omnino.

Quare cum hæc nomina in eodem convenire conjungique nequeant, quod fieri non possit ut idem et unigenitus et primogenitus nominetur, in Scriptura autem de Verbo illo, quod erat in principio, dicatur, unigenitus Deus, et rursus apud Paulum, Primogenitus omnis creaturæ: veritatis judicio sic oportet hæc nomina separare et distinguere diligenter, ut Unigenitum intelligamus id Verbum, quod est ante sæcula; omnis autem creaturæ in Christo factæ, Verbum carnem factum esse Primogenitum. Quodsi, quo modo ille et primogenitus ex mortuis, et primogenitus in multis fratribus intelligatur, didicerimus, simul etiam quo modo sit creaturæ primogenitus, cognoscemus. Est igitur ex mortuis primogenitus aut primitivæ dormientium²³ factus, ut omni carni ad resurrectionem iter aperiret²⁴. Cumque nos, qui natura eramus filii iræ, cœlesti generatione per aquam et Spiritum filios lucis et diel filios esset effecturus, ejusmodi generatione in Jordanis flumine dux ipse præcessit, ut ad naturæ nostræ primitivæ Spiritus gratiam attraheret, id est ut omnes ex spiritali regeneratione ad vitam generatos fratres ipse per aquam et Spiritum antegenitus constitueret. Ad eundem modum creaturæ in Christo generate ipsum primogenitum cogitantes, ab opinione pia minime recesserimus. Quoniam igitur vetus creatura transiit, per peccatum inutilis reddita, necessario post transitum eorum quæ deleta sunt, successit nova vitæ creatura, quæ per regenerationem et resurrectionem ex mortuis constituitur, cujus princeps auctorque vitæ primogenitus est et appellatur. Atque hæc quidem pauca studiosis ad repellendos adversarios, et ad perspicendam veritatem satis erunt. Quare jam quam utilia sint hæc verba ad virtutem et vitam, breviter percurramus. Ruben eorum qui post se geniti sunt fratres, primogenitus fuit²⁵: cognationem autem, qua cum ipso conjuncti erant, signum quoque in eis perspicuum primogenito simile testabatur, ut fraterna sanguinis conjunctio formæ similitudine declarata ignorari non posset. Quapropter si nos item eodem modo per regenerationem aquæ et spiritus Domini fratres geniti sumus, qui propter nos factus est

A δημιουργόν, τὸν ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, ἔργον εἶναι τοῦ θεοῦ, καὶ κτίσμα, καὶ ποίημα, λέγουσιν οἱ θεομάχοι, καὶ διὰ τοῦτο πάσης τῆς κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν λέγεσθαι, διορίζονται· ἢ, ὡς ἀδελφὸν ὄντα τῆς κτίσεως, μόνοις τοῖς τοῦ χρόνου πρεσβείοις αὐτὸν προτερεύοντα, ὡς τὸν 'Ρουβὶμ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, οὐ φύσει προτεταγμένον, ἀλλὰ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείοις προτερεύοντα· πρῶτον μὲν τοῦτο πρὸς ἐκείνους ῥητέον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸν αὐτὸν καὶ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον πιστεύεσθαι. Οὐτε γὰρ ὁ μονογενὴς μετὰ ἀδελφῶν νοεῖται· οὔτε χωρὶς ἀδελφῶν ὁ πρωτότοκος, μονογενὴς πάντως οὔτε ἐστίν, οὔτε λέγεται.

B Οὐκοῦν ἀσύμβατά ἐστι καὶ ἀκοινώνητα ταῦτα πρὸς ἄλλα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τὰ νοήματα, ὡς ἀδύνατον εἶναι, τὰ δύο τὸν αὐτὸν ὀνομάζεσθαι, καὶ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον. Ἀλλὰ μὴν εἰρηται παρὰ τῆς Γραφῆς περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου, ὅτι ὁ Μονογενὴς Θεός, Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. Οὐκοῦν ἐπιμερίσαι προσήκει τῇ μυστηρίῳ τῆς ἀληθείας, ἐκάτερον τούτων τῶν ὀνομάτων εὐσεβῶς διαστελλαντα· ὥστε Μονογενῆ μὲν εἶναι τὸν προαιώνιον Λόγον, τῆς δὲ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Χριστῷ γενομένης κτίσεως πρωτότοκον γενέσθαι τὸν Λόγον, σάρκα γενόμενον. Καὶ ὅπερ ἂν ἡμῖν ἐγγίνετο νόημα, πρωτότοκον αὐτὸν ἐκ νεκρῶν εἶναι μαθόντες, καὶ πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ἐκεῖνο καὶ ἐπὶ τῇ πρωτοτόκῃ τῆς κτίσεως ἀκολουθίῳ νοήσομεν. Οὐκοῦν ἐκ νεκρῶν μὲν πρωτότοκος γίνεται, ὁ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων γενόμενος, ἵνα ὁδοποιη- C σῃ σὰρξ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ μέλλων ἡμᾶς διὰ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως, δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, υἱοὺς ἡμέρας καὶ υἱοὺς φωτὸς ἀπεργάζεσθαι, τοὺς πρότερον ὄντας τέκνα φύσει ὀργῆς, αὐτὸς καθηγείται τῆς τοιαύτης γεννήσεως, ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ 'Ιωρδάνου, ἐπὶ τὴν ἀπαρχὴν τῆς φύσεως ἡμῶν, τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐπισπασάμενος. Ὅτε πάντας τοὺς ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως εἰς ζωὴν γενομένους, ἀδελφοὺς χρηματίζει τοῦ προγεννηθέντος διὰ τοῦ ὕδατος τε καὶ Πνεύματος. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ γενομένης κτίσεως πρωτότοκον αὐτὸν νοούντες, οὐκ ἔξω γινόμεθα τῆς εὐσεβοῦς ὑπολήψεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀρχαία κτίσις παρῆλθε διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀχρεωθεῖσα, ἀναγκάως τὴν τῶν ἀφανισθέντων πάροdon διεδέξατο ἡ καινὴ τῆς ζωῆς κτίσις, διὰ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως συνισταμένη· ἥς ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἡγησάμενος, πρωτότοκος τῆς ζωῆς γίνεται καὶ ὀνομάζεται. Ἀλλ' ὅπως χρὴ πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους ἔχειν, δι' ὀλίγων τῶν εἰρημένων ῥάδιον ἂν γένοιτο τοῖς φιλοπονυτέροις, αὐτάρχη συμμαχίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχειν. Ὅπως δ' ἂν φανεῖται συντελούντα πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον τὰ ῥήματα ταῦτα, διὰ βραχείων ἐπελευσόμεθα· Πρωτότοκος ὁ ἦν τῶν μετ' αὐτὸν διὰ γεννήσεως παραχθέντων ὁ 'Ρουβὶμ· ὡς ἐμαρτύρει τοῖς μετ' αὐτὸν γεννηθεῖσι τὴν πρὸς αὐτὸν συγγένειαν ὁ ἐπιφανόμενος αὐτοῖς χαρακτήρ, οἰκείως πρὸς τὸν πρωτότοκον ἔχων, ὥστε μὴ ἀγνοεῖσθαι τὴν ἀδελ-

²² Rom. xi, 36. ²³ I Cor. xv, 20. ²⁴ I Thess. iv, 13. ²⁵ Gen. xxix, 32.

φύτητα, διὰ τῆς κατὰ τὴν μορφὴν ὁμοιότητος μαρτυρουμένην. Οὐκοῦν εἰ διὰ τῆς ὁμοτρόπου ἀναγεννήσεως, τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ ἡμεῖς ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου γεγόναμεν, τοῦ δι' ἡμᾶς γενομένου πρωτοτόκου ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· ἀκόλουθον ἂν εἴη, διὰ τῶν τοῦ βίου χαρακτήρων ἐπιδεικνύειν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγχιστείαν· ἐμμορφουμένου τῇ ζωῇ ἡμῶν τοῦ πρωτοτόκου τῆς κτίσεως. Τίνα δὲ χαρακτῆρα τῆς ἐκείνου μορφῆς παρὰ τῆς Γραφῆς μαμαθῆκαμεν; Ὅν πολλοῖς εἰρήκαμεν, ὅτι· « Ἀμαρτιανοὺς ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Οὐκοῦν εἰ μέλοιμεν ἀδελφοὶ χρηματίζειν τοῦ καθηγγησαμένου ἡμῶν τῆς γεννήσεως, τὸ ἀναμάρτητον τῆς ζωῆς ἡμῶν πιστώσεται τὴν πρὸς ἐκεῖνον συγγένειαν, μηδενὸς ῥύπου τῆς πρὸς τὴν καθαρότητα συναφείας ἡμᾶς ἀπορρίζοντος. Ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀγιασμός ὁ πρωτότοκός ἐστι, καὶ ἀγάπη, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐκοῦν εἰ διὰ τῶν τοιούτων καὶ ὁ ἡμέτερος χαρακτηρίζεται βίος, ἐναργῆ παρεξόμεθα τῆς εὐγενείας ἡμῶν τὰ γνωρίσματα, ὥστε τὸν ταῦτα ἐν τῇ ζωῇ καθορῶντα τῇ ἡμετέρᾳ, προσμαρτυρεῖν ἡμῖν τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀδελφότητα. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦτο ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων γενόμενος. Ὅτι μὲν οὖν πάντες ἀναστήσονται ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· τοῦτο εἰδείξεν, οἷς τε ἐφ' αὐτοῦ καὶ οἷς ἐπὶ τῶν λοιπῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ θαλάτου κρατηθέντων, ἐποίησεν.

Ὁ μὴν ἴση κατάστασις ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ πάντας τοὺς ἐκ τοῦ τῆς γῆς χώματος ἀναστάντας ἐκδέχεται, ἀλλὰ « Πορευσόμεθα, » φησὶν, « οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· » οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. » Ὅστε εἰ C τινος πρὸς τὴν φοβερὰν ἐκείνην κατάκρισιν ὁ βίος βλέπει· οὗτος, κὰν διὰ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως τοῖς ἀδελφοῖς τοῦ Κυρίου συναριθμούμενος τύχη, καταψεύδεται τοῦ ὀνόματος, ἐν τῇ μορφῇ τῆς κακίας τὴν πρὸς τὸν πρωτότοκον ἀγχιστείαν ἀρνούμενος. Ὁ δὲ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ δι' αὐτοῦ συνάπτων τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, ἐκεῖνο συνάπτει μόνον, ὅπερ ἂν τῆς πρὸς Θεὸν συμφύτας ᾤξων ᾗ· Ὅσπερ οὖν τὸν ἐαυτοῦ ἀνθρώπον τῇ δυνάμει τῆς θεότητος ἐαυτῷ προσμικέωσε, μέρος μὲν τῆς κοινῆς φύσεως ὄντα, οὐ μὴν τοῖς πάθεσιν ὑποπεπτωκότα τῆς φύσεως τοῖς εἰς ἀμαρτίαν ἐκκαλουμένοις (« Ἀμαρτίαν » γὰρ, φησὶν, « οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ »)· οὕτω καὶ τοὺς καθ' ἑκαστον προσάξει τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος, εἰ μὴδὲν ἐπάγιντο τῆς πρὸς τὸ Θεὸν συναφείας ἀνάξιον. Ἀλλ' εἰ τις ἀληθῶς εἴη Θεοῦ ναὸς, μὴδὲν κακίας εἰδωλὸν καὶ ἀφίερμα ἐν ἐαυτῷ περιέχων, οὗτος ὑπὸ τοῦ μεσίτου πρὸς μετουσίαν τῆς θεότητος παραληφθήσεται, καθαρὸς γενόμενος πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῆς αὐτοῦ καθαρότητος. Οὔτε γὰρ εἰς κακότεχνον ψυχὴν εἰσελεύσεται σοφία, καθὼς ὁ λόγος φησὶν, οὔτε ὁ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ ἄλλο τι παρὰ τὸν Θεὸν ἐν ἐαυτῷ βλέπει· ᾧ διὰ τῆς ἀφθαρσίας προσκολληθείς, ἐντὸς αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀγαθὴν βασιλείαν ἐδέξατο. Μᾶλλον δ' ἂν γένοιτο ἡμῖν καταφανὲς τὸ λεγόμενον, εἰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ἣν διὰ τῆς Μαρίας πρὸς τοὺς ἀποστόλους πεποίηται, πρὸς

A primogenitus in multis fratribus, æquum est uita signis nostram cum ipso necessitudinem ostendamus: vitæ enim nostræ formam impressit primogenitus creaturæ. Quæ autem sit ejus formæ nota, ex Scriptura sæpe commemoravimus. « Qui peccatum, » inquit, « non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus ». Proinde utrum illius qui generatione præcessit appellari fratres debeamus, innocentia vitæ testimonium dabit, si nulla macula a puritatis conjunctione nos separaverit. Præterea justitia est primogenitus, et sanctificatio, et charitas, et redemptio, et alia ejusmodi. Quibus si vita item nostra fuerit insignita, adeo præclara præbehimus nostræ nobilitatis indicia, ut, qui illa conspexerint in nostra vita, ipsi quoque nos Christi fratres esse, sint testes futuri. Ipse enim est qui resurrectionis nobis aditum patefecit, et ob id primitiæ dormientium factus est. Nos igitur omnes resurrecturos in ictu oculi in novissima tuba per ea demonstravit, tum quæ in seipso, tum quæ in cæteris qui a morte tenebantur, effecit.

ὁ ἀνοίξας ἡμῖν τὴν θύραν τῆς ἀναστάσεως, καὶ διὰ οὗν πάντες ἀναστήσονται ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι· τοῦτο εἰδείξεν, οἷς τε ἐφ' αὐτοῦ καὶ οἷς ἐπὶ τῶν λοιπῶν, τῶν ὑπὸ τοῦ θαλάτου κρατηθέντων, ἐποίησεν.

Verum in ea quæ futura est vita non idem omnes e terræ tumultu surgentes excipit status, sed « lbunt, » inquit, « qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii ». Quamobrem si cujus vita ad formidandam illam spectat condemnationem, is tametsi per regenerationem ad fratrum Domini numerum forte ascriptus sit, nomen ementitur, in malitiæ forma nullam cum primogenito cognationem præ se ferens. Mediator autem Dei et hominum, qui per seipsum genus humanum conjungit Deo, solum illud conjungit quod ea conjunctione sit dignum. Quemadmodum virtute divina hominem induit, eatenus quidem humanæ naturæ participem, ut nullis naturæ perturbationibus ad peccatum excitantibus subjaceret: « Peccatum » enim, inquit, « non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: » sic homines singulos ad divinitatis communionem adducet, si nihil ea divinitatis conjunctione indignum afferant. Si quis nimirum vere sit templum Dei, nullumque malitiæ simulacrum aut statuiam contineat, is a mediatore, ut divinitatis particeps fiat, admittetur, cum purus sit et ad puritatem ipsius suscipiendam idoneus. Neque enim in malevolam animam, ut scriptum est, introibit sapientia, et qui mundus est corde, nihil in seipso præter Deum videns, incorrupteque ipsi cohærens, omne bonum regnum in se accepit. Cæterum id quod dico, magis perspicuum fiet, si verba quæ Dominus apostolis per Mariam nuntiari voluit, considerabimus: « Ascendo, » inquit, « ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum

⁸⁸ 1 Petr. ii, 22. ⁸⁹ 1 Cor. xv, 52. ⁹⁰ Joan. v, 29. ⁹¹ Sap. i, 4.

vestrum ⁴². » Hæc enim ait mediator inter Patrem et abdicatos filios, qui inimicos Dei reconciliavit veræ et soli Divinitati. Nam quia per peccatum juxta propheticum sermonem alienati sunt homines a vivifica vulva, et erraverunt ab utero in quo formati fuerant, pro veritate mendacium loquentes ⁴³, idcirco naturæ communis primitias per corpus et animam assumens, easque nulla malitia mistas aut contaminatas in se conservans sanctas effecit : ut eas incorruptas dedicans Patri, simul etiam traheret quidquid eis natura et genere cognatum esset, et eos, qui abdicati rejectique fuerant, filios redderet, et inimicos Dei divinitatis ejus participes faceret. Ut ergo massæ primitiæ puritate atque innocentia vero Patri et Deo conciliatæ sunt : sic etiam nos, qui massa sumus, iisdem rationibus cum veritatis Patre conjungemur, si mediatoris innocentiam et constantiam pro viribus imitabimur. Sic enim erimus unigeniti Dei corona ex lapidibus pretiosis, honor et gloria per vitam effecti. Nam Paulus dicit, quoniam : Minuisti eum paulo minus ab angelis ⁴⁴, propter cruciatum mortis Majores enim nostros in spinæ naturam ob peccatum conversos sibi ipse ex mortis dispositione coronam fecit, et spinam in honorem et gloriam patiundo commutavit. Quodcumque enim semel mundi peccatum sustulerit, et capiti coronam de spinis acceperit, ut ex honore et gloria coronam contexeret, non parvum periculum est, ne aliquo modo propter improbam vitam tribuli esse et spinæ deprehendamus : atque ita in media Domini corona, quæ per communionem corporis ejus sit, inserti, vocem illam justam omnino exaudiamus : « Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem ⁴⁵ ? » quomodo te, cum esses spina, inter eos qui ad coronam meam ex honore et gloria conficiendam apti sunt, contuisti ? Quæ conventio Christo ad Belial ? Quæ pars fidei cum infidei ? Quæ societas luci ad tenebras ⁴⁶ ? »

γάρμου ; Πῶς συνέπλάνης τοῖς διὰ τιμῆς καὶ δόξης κοινωνία Χριστῷ πρὸς Βελίαν ; Τίς μερὶς πιστῶ μετὰ Ne quando igitur vita nostra contra nos ejusmodi verbis compelletur, omni studio nobis in eam curam est incumbendum, ut spinosa omnia tum facta, tum dicta, tum cogitata ex omni nostra vita convulsa projiciamus, ut pura innocentique vivendi ratione honor et gloria efficiamur, atque universi caput nobismetipsis uti re pretiosa cornuemus. Nullius enim rei vilis vult esse Dominus ille, qui gloriæ Dominus est ⁴⁷. Quisquis igitur in homine tum abscondito tum manifesto abhorret ab omni turpitudine et vanitate, eum, qui gloriæ non ignominie Dominus est, sibi principem constituit. Præterea principium est : atque adeo rerum omnium principium minime alienum ab iis, quæ ex ipso consequuntur. Quamobrem si quis vi-

⁴² Joan. xx, 17. ⁴³ Psal. lvi, 4. ⁴⁴ Hebr. ii, 7.

τὴν σαφένειαν τῶν εἰρημένων συμπαράλδοιμεν· « Πορεύομαι, » φησί, « πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » Ταῦτα γὰρ ὁ μεσίτης μεταξύ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν ἀποκηρύκτιον φησὶν, ὁ δι' ἑαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καταλλάξας τῇ ἀληθινῇ καὶ μόνῃ Θεότητι. Ἐπειδὴ γὰρ, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ἀπηλλοτριώθησαν τῆς ζωοποιοῦ μητρὸς διὰ τῆς ἁμαρτίας οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλανήθησαν, ἐν ᾗ ἐπλάσθησαν, τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας λαλήσαντες, τοῦτου χάριν τὴν ἀπαρχὴν τῆς κοινῆς φύσεως ἀναλαβὼν, διὰ ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἄγλαν ἐποίησε, πάσης κακίας ἀμύγη τε καὶ ἀπαράδεκτον αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ διασώσας· ἵνα ταύτην ἀναβίς, διὰ τῆς ἀφθαρσίας, τῷ Πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας, συνεπιπάσθῃ δι' αὐτῆς πᾶν τὸ συγγενὲς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῇ καὶ ὁμοφύλον, καὶ προσδέξῃται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς τὴν υιοθεσίαν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ μετουσίαν. Οὐκοῦν, ὥσπερ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ φυράματος, διὰ καθαρότητος τε καὶ ἀπαθείας φεικνύθη τῷ ἀληθινῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ· οὕτω καὶ ἡμεῖς τὸ φύραμα, διὰ τῶν ὁμοίων ὁδῶν τῷ Πατρὶ τῆς ἀφθαρσίας καταληθυσόμεθα, διὰ τοῦ μιμησασθαι, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, τοῦ μιστοῦ τὸ ἀπαθείς τε καὶ ἀναλλοίωτον. Οὕτω γὰρ ἐσόμεθα τοῦ Μονογενοῦς Θεοῦ στέφανος ἐκ λίθων τιμίων, τιμῇ καὶ δόξῃ διὰ τοῦ βίου γενόμενοι. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι « Βραχύ τι αὐτὸν ἠλαττώσας, » διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, « παρὰ τοὺς ἀγγέλους. » Τοὺς πρότερον εἰς ἀνάθηος φύσιν μετατεθέντας διὰ τῆς ἁμαρτίας, στέφανον ἑαυτῷ διὰ τῆς κατὰ τὸν θάνατον οἰκονομίας ἐποίησεν, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν μεταστοιχείωσας διὰ τοῦ πάθους τὴν ἀκαθάρταν. Κίνδυνος οὖν οὐ μικρὸς, ἀπαξ τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, τὸν ἐξ ἀκαθάρτων στέφανον ἀναλαβόντος τῇ κεφαλῇ, ἵνα ποιῇ τὸν ἐκ τιμῆς τε καὶ δόξης συμπλεκόμενον στέφανον, εὐρεθῇναί τινα τρίβολον ἔντα διὰ τοῦ κακοῦ βίου καὶ ἀκαθάρτου, εἴτα ἐν μέσῳ τῷ ἀεσποτικῷ στεφάνῳ· διὰ τῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ κοινωνίας παρενιρόμενον. Πρὸς ὃν ἐρεῖ πάντως ἡ δικαία φωνή· « Πῶς εἰσηλθὼς ὤδε, μὴ ἔχων ἐνδύμα τῷ ἐμῷ στεφάνῳ ἐνηρμισμένους, ἀκαθάρτων ; Τίς ἀπίστου ; Τί κοινὸν τῷ φωτὶ πρὸς τὸ σκότος ; »

Ὡς ἂν οὖν μὴ τῷ αὐτῷ ποτε ῥήματα καθ' ἡμῶν ὁ βίος ἡμῶν ἐκκαλέσαιντο, ἐπιμελητέον ἂν εἴη τοῦ πᾶν ἀκαθάρτους ἔργον τε καὶ ῥῆμα, καὶ νόημα, διὰ πάσης τῆς ζωῆς τοῦ βίου ἡμῶν ἀποσκευασσασθαι, ἵνα τῇ καθαρᾷ τε καὶ ἀπαθείᾳ πολιτεία τιμῇ καὶ δόξῃ γενόμενοι, τὴν τοῦ παντὸς κεφαλὴν δι' ἑαυτῶν στεφανώσωμεν, ὥσπερ τι κειμήλιον καὶ κτήμα τῷ Δεσπότην γενόμενοι. Οὐδενὸς γὰρ ἀτίμου καταδέχεται Κύριος εἶναι τε καὶ λέγεσθαι· ὁ τῆς δόξης Κύριος. Οὐκοῦν ὁ πάσης ἀσχημοσύνης τε καὶ βδελυρίας ἀλλότριος, κατὰ τὸν κρυπτὸν καὶ φαινόμενον ἄνθρωπον, δεσπότην ἑαυτοῦ ποιεῖται τὸν δόξης καὶ οὐκ ἀτιμίας Κύριον ὄντα τε καὶ λεγόμενον. Ἔστι καὶ ἀρχὴ· ἀρχὴ τῷ παντὸς πράγματος οὐκ ἀλλοτρίως πρὸς τὰ μεθ' ἑαυτὴν ἔχει. Εἰ γὰρ ζῶν τὴν ἀρχὴν εἶναι τις ὀρίσαιντο·

⁴⁵ Matth. xxii, 12. ⁴⁶ II Cor. vi, 15. ⁴⁷ Psal. xlii, 8, 10.

ζωὴ πάντως καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀρχὴν ἔσται νοού-
μενον· καὶ εἰ πῶς ἡ ἀρχή, πῶς καὶ τὸ μετὰ τὴν
ἀρχὴν νοηθήσεται. Τί οὖν διὰ τοῦ πιστεῦναι αὐτὸν
εἶναι ἀρχὴν ὠφελοῦμεθα; Τὸ γενέσθαι τοιοῦτους
ἡμᾶς, ὅταν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἡμῶν πεπιστεύκαμεν. Οὐ
γὰρ σκότους ἀρχὴ τὸ πῶς ὀνομάζεται· οὐδὲ τῆς ζωῆς
εἰς ἀρχὴν τεταγμένης, τὸν θάνατον τὸ συνέχες τῆς
ζωῆς ἐνόησαμεν. Ἄλλ' εἰ μὴ τις ὁμοφυῶς πρὸς τὸ
καθηγούμενον ἔχοι, δι' ἀπαθείας καὶ ἀρετῆς τῇ ἀρχῇ
συναπτόμενος, οὐκ ἂν γένοιτο τοῦτο ἀρχή, ἡ τῶν
ὄντων ἀρχή. Ἐκστεινὸν βίου, ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ
σκότους, ἀρχή· τῆς θανατηφόρου ἁμαρτίας, ὁ ἔχων
τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Οὐκ ἔστιν οὖν διὰ μοχθηρὰς
ζωῆς ὑπὸ τὴν τοῦ σκότους ἀρχὴν τεταγμένος, τὴν
παντὸς ἄγαθου ἀρχὴν ἑαυτοῦ εἶναι λέγειν ἀρχήν· τῆς
δὲ αὐτῆς ἔχεται διανοίας, τοῖς πρὸς τὸ ἴδιον ἄγαθόν
τὰς θέλας φωνὰς ἐκλαμβάνουσι, τὸ καὶ βασιλέα δι-
καιουσύνης τε καὶ εἰρήνης αὐτὸν ὀνομάζεσθαι. Ὁ γὰρ,
κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς προσευχῆς, ἔλθειν ἐπ' αὐ-
τὸν τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν εὐχόμενος, μαθὼν οὖν
δικαιουσύνης τε καὶ εἰρήνης ἐστὶ βασιλεὺς ὁ ἀληθινὸς
βασιλεὺς, κατορθώσει πάντως τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν
δικαιουσύνην τε καὶ εἰρήνην, ἵνα βασιλεύσῃ, αὐτῶν, ὁ
τῆς δικαιοσύνης βασιλεὺς καὶ τῆς εἰρήνης. Οὐκοῦν
στρατὸς μὲν νοεῖται τοῦ βασιλέως, πᾶσα ἀρετὴ· διὰ
γὰρ τῆς δικαιοσύνης τε καὶ εἰρήνης πάσας οἶμαι
δεῖν τὰς ἀρετὰς νοεῖν· εἰ τις οὖν λειποτακτῆσας ἀπὸ
τῆς τοῦ Θεοῦ στρατιᾶς, τῇ παρατάξει τῶν ἀλλοφύ-
λων ἑαυτὸν καταλέξει, τοῦ εὐρέτου τῆς κακίας
ὀπλίτης γενόμενος, καὶ ἀποδυσάμενος τὸν θώρακα
τῆς δικαιοσύνης, καὶ πᾶσαν τὴν εἰρηνικὴν παντευ-
χίαν· πῶς οὗτος ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς εἰρήνης ταχθή-
σεται, ῥέψασις τῆς ἀληθείας γενόμενος; Ἀλλ' οὐ γὰρ,
ὅτι τὸ ἐπίσημον αὐτοῦ τῆς ὀπλίσεως δείξει τὸν βασι-
λεύοντα, ἀντὶ τῆς ἐνσκηνογραφουμένης τοῖς ὀπλοῖς εἰ-
κόνας ἐν τῷ χαρακτῆρι τοῦ βίου δεικνύον τὸν καθ-
ηγούμενον. Ὡς μακάριος ἐκεῖνος, ὁ ὑπὸ τὴν θέαν
στρατηγίαν τεταγμένος, καὶ τοῖς τάγμασι τῶν ἐν
μυριάσιν ἀριθμωμένων κατελεγεγμένος, καὶ μετὰ τῆς
κακίας διὰ τῶν ἀρετῶν ὀπλιζόμενος, αἰ τὴν εἰκόνα
τοῦ βασιλέως, τοῦ ἐνδυσάμενου αὐτὰς, ἐνημαίνονται.
Καὶ τί χρὴ περαιτέρω τὸν λόγον προάγειν, πάσας τὰς
φωνὰς, αἷς τὸ τοῦ Χριστοῦ διερμηνεύεται ὄνομα,
προτιθέντα τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἐξετάσεως, δι' ὃν ἔστι
πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον ὁδηγηθῆναι, ἐκαστοῦ ὀνό-
ματος, διὰ τῆς οἰκίας ἐμφάσεως, συνεργούντος τι
πάντως ἡμῖν πρὸς τὴν τοῦ βίου τελείωσιν; ἀλλὰ
καλῶς ἔχειν φημί τὴν τῶν μνημονευθέντων ἀνακε-
φαλαίωσασθαι μνήμην· ὥστε τινὰ γενέσθαι χειρ-
αγωγὴν ἡμῖν πρὸς τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, ὃν ἐξ ἀρχῆς
ὑπεθέμεθα· ζητούντες, πῶς ἂν τις τὸ τέλειον ἐν
ἑαυτῷ κατορθώσῃεν. Οἶμαι γὰρ, εἰ αἰ τοῦτο λογι-
ζοιτο, ὅτι κοινόν ἐστι τοῦ προσκυνουμένου ὀνόμα-
τος, κατὰ τὸ δόγμα τῶν ἀποστόλων Χριστιανὸς χρη-
ματίζων, ἀναγκαίως καὶ τὸν ἄλλον ὀνομάζων, οἷς ὁ
Χριστὸς νοεῖται, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ δεῖξαι τὴν δύναμιν,
κοινωνὸς ἐκάστης κλήσεως διὰ τοῦ βίου γινόμενος.

Christus nuncupatur, arbitror in se ipso ostensurum

A tam principium definierit, vita omnino post prin-
cipium intelligitur. Si lux est principium, et ea
post principium cogitabitur. Quid igitur eum prin-
cipium esse credentes assequimur? Id nimirum,
ut tales simus, quale principium nostrum esse
credimus. Neque enim tenebrarum principium
lux dicitur; neque, cum ad principium vita sit
institutata atque directa, eum ordinem et vitæ con-
tinuationem mortem esse didicimus. Quod si quis
naturæ similitudine non sequatur principium, quod
præcedit, eique apte innocentia virtuteque cohæ-
reat, ejus principium esse non poterit ille qui
rerum principium est. Obscuræ tenebricosæque
vitæ principium est mundi istius ac tenebrarum
princeps; mortiferi peccati principium est ille,
qui mortis habet potestatem. Idcirco non potest
eum, qui bonorum omnium principium est, prin-
cipium suum esse dicere, qui sub tenebrarum prin-
cipio flagitiosæ vitam insituit; qui voces divinas
ad propriam utilitatem excipiant, eodem modo ani-
mīs afficiunt, cum justitiæ pacisque regem no-
minari Christum intelligent. Etenim qui ex pre-
candi disciplina obsecrat, ut in seipsum veniat
regnum Domini, cum eum qui vere est rex, justiti-
æ et pacis regem esse cognoverit, justitiæ
prorsus et pacem in propria vita complectetur,
ut in se rex justitiæ et pacis regnet. Quod si hujus
regis exercitum virtutes faciunt (nam justitia et
pace arbitror virtutes omnes intelligi), qui Dei
militiam deserens se tanquam malitiæ inventoris
militem, abjecto justitiæ thorace et omni armatura
pacificæ, in acie adversariorum constituet, quo-
modo hic a veritate alienus sub justitiæ rege col-
locabitur? Ejus enim armaturæ insigne plane regem
ipsius indicabit, quippe qui vivendi ratione tan-
quam impressa armis imagine ducem ostendat
suum. Quare beatus ille, qui in divina militia
constitutus est, et ordinibus eorum qui in millibus
millium numerantur adscriptus **, contra malitiam
virtutibus armatur, quæ in eo qui ipsas induerit
imaginem regis demonstrant. Cæterum, quid est
necesse ut eas voces, quibus Christi nomen ex-
plicatur et ad reclam ex virtute vivendi rationem
pervenitur, cum ea nominis propria sit vis, ut
nobis omnino ad vitæ perfectionem conducat, pro-
ponentes, atque ordine declarantes, longius pro-
grediamur? cum satis mea quidem sententia sit,
si ea, quæ commemoravimus, memoria breviter
repetentes in summam redigamus, quæ nobis ad
eum finem tanquam dux existat, quem orationis
initio proposuimus, cum abs te quaereretur, quo-
modo quis in seipso perfectum vivendi genus as-
sequi posset. Si quis enim assidue meditetur et
cogitet, se adorandi nominis esse participem,
et ex apostolorum instituto Christianum dici, eum
ego singularum vitæ appellationum compotem fa-
cium, necessario etiam aliorum nominum, quibus
esse potestatem.

** Apoc. vii, 4 sqq.

Quod autem dico, sic fere habet : Tria sunt quæ Christiani vitam declarant atque distinguunt, actio, sermo, cogitatio. Ex his primas obtinet cogitatio; secundo loco ponitur sermo, qui conceptam et impressam animo cogitationem verbis aperit et exponit : post cogitationem et sermonem actio ordine collocatur, quæ animo cogitata factis exsequitur. Si quid horum igitur nos, ut sit, aut ad agendum, aut ad cogitandum, aut ad loquendum ducit; opus est, ut omnia nostra tum dicta, tum facta, tum cogitata ad divinam earum notionem, quibus Christus declaratur, regulam sic dirigantur, ut nihil cogitemus, nihil dicamus, nihil faciamus, quod a sublimi earum significatione recedat. Nam ut quidquid non est jex fide Paulus peccatum dicit⁷⁰, ita nos eodem modo cogitantes plane possumus affirmare, quæcunque non respiciunt Christum, seu verba, seu opera sint, seu cogitationes, illa omnia ad id omnino spectare, quod Christo contrarium est. Qui enim extra lucem et vitam est, is in tenebris prorsus et morte non esse non potest. Quamobrem si, quod ex Christo non sit, et dicitur et cogitatur, illi, quod est bono contrarium, conjunctum est : ex hoc cuius manifestum fuerit, id quod hinc colligitur, scilicet, quod relinquat Christum, qui ab illo sejunctus est per quæ vel cogitat aliquid, vel agit, vel loquitur. Divina igitur illa Prophetæ verba verissima sunt : « Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ⁷¹. » Ut enim qui Christum in persecutionibus negat, divini nominis prævaricator est; sic etiam, si quis veritatem, et justitiam, et sanctitatem, et integritatem, et si quid aliud virtuti conveniens cogitatur, negat, et quo tempore contra perturbationes et vitia fortiter pugnandum est, vitæ constantiam abjicit, is a Propheta prævaricator appellatur : in his enim singulis a Christo, qui est illa omnia, vita recedit, et prævaricator. Quid igitur aliud eum oportet facere, qui magno Christi cognomine dignus effectus est, nisi ut omnia sua tum cogitata, tum dicta, tum facta diligenter exploret, et, utrum eorum singula ad Christum tendant, an ab illo sint aliena, dijudicet? Multis autem modis fit hæc præclara dijudicatio. Quidquid enim perturbatione aliqua aut agitur, aut cogitatur, aut dicitur, id cum Christo minime congruit, sed adversarii notam et imaginem gerit, qui animi margaritæ pro cæno perturbationes admiscet, ut pretiosi lapidis splendorem deformet ac debeat. Quod vero ab omni turbida affectione vacuum et purum est, id ad tranquillitatis auctorem et principem spectat, qui Christus est, ex quo tanquam ex puro incorruptoque fonte, qui suas animi notionem atque affectiones haurit et derivat, talem cum principio atque origine similitudinem præ se feret, qualem obtinet cum ipso fonte, quæ in rivulo decurrit, quæque in amphora resplendet aqua. Etenim una

Ὅλον τι λέγω· Τρία τὰ χαρακτηριζόμενα τοῦ Χριστιανοῦ τὸν βίον ἐστὶ, πρᾶξις, λόγος, ἐνθύμιον. Ἀρχὴ γὰρ γίνεται λόγου παντὸς ἡ διάνοια· δεύτερον δὲ μετὰ τὴν ἐνθύμησιν, ὁ λόγος ἐστὶ, τὴν ἐντυπωθεῖσαν τῇ ψυχῇ διάνοιαν διὰ τῆς φωνῆς ἐκκαλύπτων. Τρίτην δὲ τᾶσιν ἐπὶ κεῖται μετὰ τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον ἡ πρᾶξις, τὸ νοηθὲν εἰς ἐνέργειαν ἀγούσα. Οὐκοῦν, ὅταν εἰς τι τοῦτων ἡμᾶς ἀκολουθῶς τῷ βίῳ προσαγάγηται, καλῶς ἔχει παντὸς καὶ λόγου καὶ ἔργου καὶ ἐνθυμήματος τὰ θεῖα· ταῦτα νοήματα, δι' ὧν ὁ Κύριος νοεῖται καὶ ὀνομάζεται, δι' ἀκριβείας ἐπισκοπεῖσθαι, μὴ ἔξω τῆς δυνάμεως τῶν ὑψηλῶν ἐκεῖνων ὀνομάτων φέρηται ἡμῶν ἡ τὸ ἔργον, ἡ ὁ λόγος, ἡ τὸ ἐνθύμιον. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι πᾶν, ὃ μὴ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν· οὕτως ἐστὶν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ νοήσαντα σαφῶς ἀποκρίνασθαι, ὅτι πᾶν ὃ μὴ εἰς Χριστὸν ἡ ῥῆμα, ἡ ἔργον, ἡ νόημα, εἰς τὸ ἀντικείμενον τῷ Χριστῷ πάντως ὀρθῶ. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν ἔξω φωτὸς ἡ ζωῆς γενόμενον, μὴ ἐν σκότει· πάντως ἡ ἐν θανάτῳ εἶναι. Εἰ τοίνυν τὸ μὴ κατὰ Χριστὸν ἐνεργουμένον τε καὶ λαλούμενον, καὶ νοούμενον, πρὸς τὸ τῷ ἀγαθῷ ἀντικείμενον οἰκείως ἔχει· παντὶ ὀφλὴν ἀνεῖν, τὸ διὰ τούτων ἀναφανόμενον, ὅτι ἀφίρησι τὸν Χριστὸν, ὃ ἔξω ἐκεῖνων γενόμενος, δι' ὧν ἡ νοεῖται τι, ἡ πράττει, ἡ φθέγγεται. Οὐκοῦν ἀληθεύει ἡ θεία τοῦ προφήτου φωνή, ἡ φησὶ· « Παραβαίνοντας ἰλοιοσάμεν πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς. » Ὡς γὰρ ὁ τὸν Χριστὸν ἐν τοῖς διωγμοῖς ἀρνησάμενος, παραβάτης ἐστὶ τοῦ προσκυνουμένου ὀνόματος· οὕτω καὶ εἰ τις ἀλήθειαν ἢ τὴν δικαιοσύνην ἀρνήσαιο, ἢ τὴν ἀγιασμόν τε καὶ ἀφθαρσίαν, ἢ εἰ τι ἄλλο τῶν κατ' ἀρετὴν νοουμένων, ἐν καιρῷ τῆς τῶν παθημάτων ἐπικρατήσεως, ἀποβάλοι τοῦ βίου, παραβάτης ὀνομάζεται ὑπὸ τῆς προφητείας· δι' ἐκάστου τούτων τὸν ταῦτα ὄντα παραβαίνων τῷ βίῳ. Τί οὖν χρὴ πράττειν τὸν τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐπινομίας ἀξιοθέντα; τί ἄλλο, ἢ διὰ παντὸς φιλοκρινεῖν ἐν αὐτῷ τὰ νοήματά τε καὶ τὰ ῥήματα, καὶ τὰ ἔργα, εἴτε πρὸς Χριστὸν ἑαστον τούτων βλέπει, εἴτε τοῦ Χριστοῦ ἡλλοτριώται; Πολλὴ δὲ τῆς διακρίσεως τῶν τοιούτων ἐστὶν ἡ εὐκολία. Ὁ γὰρ διὰ πάθους τινὸς ἐνεργεῖται, ἢ νοεῖται, ἢ λέγεται, τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸν Χριστὸν συμφωνίαν, ἀλλὰ τὸν χαρακτηρεῖ τοῦ ἀντικειμένου φέρει, ὃς ἀντὶ βορβορίου τὰ πάθη τῷ μαργαρίτῃ τῆς ψυχῆς προσσείφω, τὴν λαμπρότητα τοῦ τιμίου λίθου διαλυμαίνεται. Τὸ δὲ καθαρεῖον πάσης ἐμπαθοῦς διαθέσεως, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀπαθείας βλέπει, ὃς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐξ οὗ, καθάπερ ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀφράκτου πηγῆς, ἀρυσόμενος τις εἰς αὐτὸν τὰ νοήματα, τοιαύτην αὐτῷ πρὸς τὸ πρωτότυπον δίδει· τὴν ὁμοίτητα, ὅλα ἐστὶ πρὸς τὸ ὅμοιον τῷ ὁδοῦ, τῷ τε πηγῇ τῷ βρύνοντι, καὶ τῷ ἐκεῖθεν ἐν τῷ ἀμφορεῖ γεγεννημένῳ. Μία γὰρ τῇ φύσει ἡ καθαρότης, ἢ τε ἐν Χριστῷ καὶ ἢ ἐν τῷ μετέχοντι θεωρουμένη. Ἀλλ' ὁ μὲν πηγάζει· ὁ δὲ μετέχων ἀρύεται, μετὰ τὸν ἐπὶ τὸν βίον τὸ ἐν τοῖς νοήμασι κάλλος· ὥστε συμφωνίαν εἶναι τοῦ χρυσοῦ ἀνθρώπου· πρὸς τὸν φαινόμενον, συμβαινούσης τῆς

⁷⁰ Rom. xiv. 23. ⁷¹ Psal. cxviii. 119.

τοῦ βίου εὐσχημοσύνης τοῖς κατὰ Χριστὸν κινουμένοις A et eadem est, quæ in Christo, et quæ in mentibus nostris conspicitur puritas. Sed illa in fonte nascitur, hæc inde manat et in nos derivatur : eam notionum pulchritudinem ad vitam secum trahens, ut absconditi manifestique hominis convenientia et tanquam concentus quidam appareat, cum vitæ modestiam et honestatem notiones ex Christo provenientes moderentur et moveant.

Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ, κατὰ γὰρ τὴν ἐμὴν κρίσιν, τὸ ἐν τῷ Χριστιανῷ βίῳ τέλειον, ὃ πάντων τῶν ὀνομάτων εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ διασημαίνεται ὄνομα, τὸ κοινωνίαν ἔχειν ἐν ψυχῇ τε καὶ λόγῳ, καὶ ἐν τοῖς τοῦ βίου ἐπιτηδεύμασιν, ὥστε ὁλοτελῆ τὸν ἀγίασμόν, κατὰ τὴν εὐλογίαν τοῦ Παύλου, ἐφ' ἑαυτοῦ, ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ πνεύματι, ἔξω τῆς πρὸς τὸ κακὸν ἐπιμιξίας διηλεκτικῶς φυλασσόμενον. Εἰ δέ τις λέγοι δυσκατόρθωτον εἶναι, ἐπειδὴ ἀτρεπτος μόνος ὁ τῆς κτίσεως Κύριος, τρεπτή δὲ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, καὶ πρὸς τὰς μεταβολὰς ἐπιτηδείως ἔχει, πῶς οὖν ἐστι δυνατόν, τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ πάγιόν τε καὶ ἀμετάτρεπτον ἐν τῇ τρεπτῇ κατορθωθῆναι φύσει· πρὸς τοίνυν τὸν τοιοῦτον λόγον, ἐκεῖνός φαμεν, ὅτι οὐκ ἐστὶ στεφανωθῆναι τινα τὸν μὴ νομίμως ἀθλήσαντα· οὐκ ἂν δὲ γένοιτο νομίμως ἀθλήσις, μὴ δυντος τοῦ προσηκάλαιοντος. Εἰ οὐκ μὴ ἦν ὁ ἀντίπαλος, οὐδ' ἂν ὁ στέφανος ἦν· ἡ νίκη γὰρ καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἐστίν, ἐὰν μὴ ᾗ τὸ ἡττώμενον. Οὐκοῦν πρὸς αὐτὸ τὸ τρεπτόν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀγωνισώμεθα, οἷόν τινα ἀντιπάλῳ διὰ τῶν λογισμῶν συμπλεκόμενοι, οὐ διὰ τοῦ καταβαλεῖν αὐτὴν νικῆται γινόμενοι, ἀλλὰ διὰ τοῦ μὴ συγχωρησάι πεσεῖν. Οὐδὲ γὰρ μόνον πρὸς τὸ κακὸν ὁ ἄνθρωπος τῇ τροπῇ χρῆται (ἡ γὰρ ἂν ἀμύχανον ἦν αὐτὸν ἐν ἀγαθῷ γενέσθαι, εἰ πρὸς τὸ ἐναντίον μόνον τὴν ῥοπὴν εἶχεν ἐκ φύσεως)· νυνὶ δὲ τὸ ἀλλοιωτικὸν τῆς τροπῆς ἔργον, ἡ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἐστὶν αὐξήσις, πάντοτε τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιούσεως ἐπὶ τὸ θεϊότερον μεταποιούσης τὸν καλῶς ἀλλοιούμενον. Οὐκοῦν τὸ φοβερόν εἶναι δοκοῦν (λέγω δὲ τὸ τρεπτὴν ἡμῶν εἶναι τὴν φύσιν), οἷόν τι περὶ πρὸς τὴν ἐπὶ ταῖς μελίσιν πῶσιν ὁ λόγος ὑπέδειξεν· ὥς ζημίαν εἶναι ἡμῖν τὸ μὴ δύνασθαι τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιωσιν δέξασθαι. Μὴ τοίνυν λυπεῖσθω ὁ βλέπων ἐν τῇ φύσει τὸ πρὸς τὴν μεταβολὴν ἐπιτήθειον, ἀλλὰ πρὸς τὸ κρεῖττον πάντως ἀλλοιούμενος, καὶ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν μεταμορφούμενος, οὕτω τρεπέσθω, διὰ τῆς καθ' ἡμέραν αὐξήσεως πάντοτε κρεῖττων γινόμενος, καὶ ἀεὶ τελειούμενος, καὶ μηδέποτε πρὸς τὸ πέρας φθάνων τῆς τελειότητος. Αὐτίκα γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς τελειότης τὸ μηδέποτε στήναι πρὸς τὸ κρεῖττον αὐξανόμενον, μηδέ τι πέρατι περιορίσαι τὴν τελειότητα.

In hoc igitur (meo quidem iudicio) Christianæ vitæ perfectio sita est, ut nominum quibus Christi nomen significatur participes, eorum vim et animo, et oratione, et vivendi institutis exprimamus, ut absolutam illam a Paulo commendatam sanctitatem suscipientes⁷³, nos integro et corpore, et animo, et spiritu nulla mali permixtione contaminatos conservemus. Quod si quis ad perfectam virtutem assequendam difficillimam esse vitam objiciat, cum ex omni creatura solus immutabilis sit Christus, inconstans autem natura humana et ad mutationes proclivis, ideoque fieri non posse, ut ad eam perveniamus, ibique firmi et immutabiles consistamus, huic respondebimus, athletam nullum coronari, qui non legitime certaverit⁷⁴; certamen porro non esse legitimum, si nullus quotcum pugnes adsit adversarius. Quamobrem si adversarius non est, corona non erit; victoria enim, nisi aliquid victum sit, esse non potest. Cum illo igitur, quod in natura nostra mutabile est, tanquam cum adversario ea ratione compositi decertemus, ut ipsam non deficientes, sed cadere non permittentibus, victores simus. Neque vero ad malum tantummodo propensionem habet homo: nam si ad eam partem duntaxat natura proclivis esset, ad bonum sese non posset convertiere. Nunc autem pulcherrium motionis opus est, ipsum in bonis incrementum, cum impetu illo, quò ad melius trahimur, is qui recte movetur, assidue transfertur ad ea quæ diviniore sunt. Id ergo, quod formidandum videbatur, nempe naturam nostram mutabilem esse, nobis tanquam alas, quibus ad majora volemus, præbere demonstravimus: damno enim id nobis futurum fuisse, si mutationem ad melius suscipere non possemus. Ne quis igitur vim in natura mutationibus aptam et idoneam cernens doleat aut conquatur, sed sese continenter in melius promovens et de gloria in gloriam transferens, quotidianis incrementis ita vertatur, ut in dies melior et perfectior fiat, nec unquam se ad perfectionis metam pervenisse sibi persuadeat. Ea enim vere perfectio est, ut qui augetur in melius, nunquam consistat, neque terminis ullis perfectionem existimet esse conclusam.

⁷³ I Thess. v, 23. ⁷⁴ II Tim. ii, 5.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΘΕΟΝ ΣΚΟΠΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΑΛΗΘΕΙΑΝ ΑΣΚΗΣΕΩΣ · ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΠΑΙΤΗΣΑΝΤΑΣ ΑΣΚΗΤΑΣ ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΣΚΟΠΟΥ · ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΠΩΣ ΧΡΗ ΣΥΝΕΙΝΑΙ ΑΛΛΗΛΟΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΓΩΝΙ-
ΖΕΣΘΑΙ, ΥΠΟΤΥΠΩΣΙΣ.

S. P. N. GREGORII

DE PROPOSITO SECUNDUM DEUM

ET EXERCITATIONE JUXTA VERITATEM; ET AD RELIGIOSOS QUI PROPOSUERANT
QUESTIIONEM, DE PIETATIS SCOPO, ET DE RATIONE QUA INTER SE CONVERSA-
RENTUR ET UNA CONCERTARENT, DESCRIPTIO SUMMARI.

Ex interpr. Frederici Morelli, Profess. Reg. Decani.

Si quis, cogitatione paululum a corpore se-
juncta, et a perturbationum servitute et stultitia
plane liberatus, perspicaci ac sincera mentis acie
suum ipsius animum intuitus fuerit, in ejus natura
cum Dei erga nos charitatem, tum officii illius
voluntatem pure conspiciet. Hoc enim modo con-
siderans appetitus impetum ad id quod præclarum
optimumque est, homini cognatum, et quasi cohæ-
rentem et insitum comperiet; et intelligibilis illius
ac beatæ imaginis, cujus homo simulacrum
est, imperturbatum ac felicem amorem naturæ co-
pulat. Verum error quidam harum spectabilium
rerum et quæ semper fluunt per rationis expertem
affectum, et voluptatem amaram, instrenuum et
incautum præ ignavia animum decipiens atque in-
cantans, ad nefarium vitium trahit e vitæ deliciis
procreatum et mortem suis amatoribus gignens.
Propterea veritatis notitiam, quod salutare medi-
camentum est animis, Salvatoris nostri gratia iis
qui cum desiderio percipiunt, largita est, qua sol-
vitur sane fraus quæ hominem incantat; et igno-
bilis fastus carnis exstinguitur et comprimitur,
anima quæ tam arctam copulam nacta est per veri-
tatis lucem ad numen divinum et salutem suam
deducta. Par est igitur, ut is qui corpus et animum
juxta pietatis legem adducere Deo cogitat, atque
incrumentum et purum ipsi cultum exhibere, vitæ
ducem instituendo piam fidem, quam sanctorum
voces per omnem nobis Scripturam clamant, adeo
morigerum et obsecundantem animum virtutis
curriculis exhibere, seipsum a vinculis vitæ
exsolvendo, totum vero se fidei et vitæ Dei tantum
tradendo, dum penitus cognitum planeque perspe-
ctum habet, ei apud quem pietatis fides et incul-

Α Εἰ τις σμικρὸν ἀποστήσας τοῦ σώματος τὴν διά-
νοιαν, καὶ τῆς τῶν παθῶν δουλείας τε καὶ ἀφροσύνης
ἔξω γενόμενος, εὐδὴλῃ καὶ εὐκρινεῖ λογισμῷ τὴν
αὐτοῦ ἐαυτοῦ κατὰ τοῦ ψυχῆν · ὁφείλει καθαρῶς ἐν τῇ
ταύτῃ φύσει τοῦ Θεοῦ τὴν τε περὶ ἡμᾶς ἀγάπην καὶ
τὸ βούλημα τῆς ἐκείνου δημιουργίας. Εὐρήσει γάρ,
τοῦτον τὸν τρόπον ἐπισκοπῶν, συνουσιουμένην τε καὶ
συμπεφυκυῖαν τῇ ἀνθρώπῳ τὴν ἐπὶ τὸ καλὸν τε καὶ
ἀριστον τῆς ἐπιθυμίας ὁρμήν · καὶ τῆς νοητῆς ἐκεί-
νης καὶ μακαρίας εἰκότος, ἧς ὁ ἄνθρωπος μίμημα,
τὸν ἀπαθῆ καὶ μακάριον ἔρωτα συνημμένον τῇ φύσει.
Ἄλλα πλὴν τῆς τῶν ὁρατῶν τοῦτων καὶ βρόντων αἰ
διὰ πάθος ἀλόγῳ καὶ πικρᾷ ἡδονῇ τὴν ἀμελῆ καὶ
ἀφύλακτον ὑπὸ ῥαθυμίας ψυχὴν ἀπάτωσα καὶ γοη-
τεύουσα, πρὸς κακίαν ἔλκει δεινὴν, γεννωμένην τε
B ἐκ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου, καὶ γεννώσαν θάνατον τοῖς
ἐαυτῆς ἔρασταίς. Διὰ τοῦτο τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας,
τὸ σωτήριον ταῖς ψυχαῖς φάρμακον, ἡ τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν τοῖς πόθῳ δεχομένοις ἐδωρησατο χάρις · ὅφ'
ἧς λύεται μὲν ἡ ἀπάτη ἡ τὸν ἄνθρωπον γοητεύουσα ·
τὸ δὲ τῆς σαρκὸς ἄτιμον κατασβέννεται φρόνημα, τῷ
τῆς ἀληθείας φωτὶ πρὸς τὸ Θεῖον τε καὶ τὴν ἐαυτῆς
σωτηρίαν ὀδηγουμένης τῆς ψυχῆς, ἡ τὴν ἔνωσιν ἐδέ-
ξατο. Δεῖ τοίνυν τὸν μέλλοντα ψυχὴν καὶ σῶμα κατὰ
τὸν τῆς εὐσεβείας νόμον προσάγειν Θεῷ, καὶ τὴν ἀναί-
μακτον αὐτῷ καὶ καθαρὰν ἀποδίδοναι λατρείαν, ἡγε-
μόνα τε τοῦ βίου τὴν εὐσεβῆ πίστιν ποιοῦμενον, ἥναι
τῶν ἁγίων φωναὶ διὰ πάσης ἡμῖν βοῶσι Γραφῆς, οὗ
τῆς εὐσεβείᾳ καὶ εὐήνῳ τὴν ψυχὴν τοῖς τῆς ἀρετῆς
ἐπιδιδόναι δρόμοις · λύοντα μὲν ἐαυτὸν τῶν τοῦ βίου
C δεσμῶν, ὅλον δὲ τῇ πίστει καὶ τῷ βίῳ τοῦ Θεοῦ μέ-
νον γινόμενον, εἰδὸτα σαφῶς, ὡς ἐν ᾧ πίστις εὐσεβεία,
καὶ βίος ἀμεμπτος, ἐκεῖ καὶ Χριστοῦ παρέστι δύναμις ·
ἐν ᾧ δὲ Χριστοῦ δύναμις, ἐκεῖ κακίας ἀποσυνῆ

Μέγα δὲ, μέγα πρὸς κτῆσιν τῶν νοητῶν τοῖς φόβῳ δεχομένοις τὸ ἅγιον βάπτισμα. Τὸ γὰρ πλοῦσιον καὶ ἀφθονον Πνεῦμα τὸ ρέον ἀεὶ τοῖς δεχομένοις τὴν χάριν, ἧς οἱ ἅγιοι πληρωθέντες ἀπόστολοι, ταῖς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαις τοὺς καρποὺς ἐπεδείξαντο τοῦ πληρώματος, τοῦτο, τοῖς τὴν δωρεάν ἐλιχρινῶς δεξαμένοις κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου τῶν μετεληφότων πίστεως, συνεργὸν καὶ σύνοικον παραμένει, οἰκοδομοῦν ἐν ἐκάστῳ τὸ ἀγαθὸν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς τῆς πίστεως ἔργοις σπουδὴν. Χρὴ οὖν ἕκαστον ἡμῶν δι' ἀρετῆς προκόπτοντα ἀεὶ προσάγειν ἑαυτὸν εἰς ἀνδρα τέλειον, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « Μέχρι κατανήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ἡ μὲν τοῦ σώματος πρὸς τὸ ἀνελεῖν ἐπιδοσις, οὐδὲν ἐφ' ἡμῖν. Οὐ γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου γνώμῃ καὶ ἡδονῇ μετρεῖ τὸ μέγεθος ἡ φύσις, ἀλλὰ τῇ αὐτῆς ἐρμῇ καὶ ἀνάγκῃ. Τὸ δὲ τῆς ψυχῆς ἐν τῇ τῆς γεννήσεως ἀνανεώσει μέτρον καὶ ἄλλος, ἅπερ δίδωσι διὰ τῆς τοῦ δεχομένου σπουδῆς ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, τῆς ἡμετέρας ἡρτηται γνώμης· ὅσον γὰρ ἐκτείνεις τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, τοσούτον καὶ τὸ τῆς ψυχῆς συνεκτείνεται μέγεθος. Καὶ τὴν μὲν αἰδιον ζωὴν, καὶ τὴν ἀρρήτον ἐν οὐρανοῖς εὐφροσύνην, ἡ τοῦ Πνεύματος δίδωσι χάρις· τὴν δὲ ἀξίαν τοῦ διέξασθαι τὰ δῶρα, καὶ ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, ὁ διὰ τῆς πίστεως παρὰ τοὺς πόνους ἔρωσ ἔχει.

Προεβουῖσαι δὲ εἰς ταῦτον δικαιοσύνην ἔργων καὶ Πνεύματος χάρις, εἰς ἣν συνῆλθον ψυχὴν, ταύτην ζωῆς μακαρίας μετ' ἀλλήλων ἐνέπλησαν· διαζυγεῖται δὲ ἀπ' ἀλλήλων οὐδὲν τῇ ψυχῇ κέρδος παρέχουσιν. Ἡ τε γὰρ τοῦ Θεοῦ χάρις ψυχῆς φευγούσας τὴν σωτηρίαν οὐκ ἔχει ἐπιφοιτᾶν, ἡ τε τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀρετῆς δύναμις, οὐκ ἐξαρκεῖ καθ' ἑαυτὴν πρὸς τὸ τῆς ζωῆς εἶδος ἀναβιδᾶσαι ψυχὰς ἀμοιρούσας τῆς χάριτος. « Ἐάν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην οἱ περὶ ταῦτα ποιοῦσι. » Κάντευσεν διδασκαμέθα, μὴ δεῖν φρονεῖν ταῖς ἀνθρωπίναις σπουδαῖς ὅλον κείσθαι τὸν στέφανον· ἀλλ' ἀναφέρειν ἐπὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα τὰς περὶ τοῦ τέλους ἐλπίδας. Ἔστι δὲ θέλημα Θεοῦ τὸ καθάραι διὰ τῆς χάριτος τὴν ψυχὴν, καθαρὰν αὐτὴν προσαγαγεῖν τῷ Θεῷ. Τοὺς γὰρ τοιούτους ὁ Κύριος μακαρίζει, λέγων· « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἱ αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. » Ὅρξ· τὸ βραβεῖον τῆς καθαρότητος; Τί κρείττον τοῦ ἰδεῖν τὸν Θεόν, καθὼς ἡμῖν ἔρχορεῖ; Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ αἰτεῖ τοῦτο, λέγων· « Γενέσθω ἡ καρδιά μου ἄμωμος τοῖς δικαίωμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυνθῶ. » Φοβεῖσθαι καλεῖται τὴν αἰσχύνην· καὶ ἀποθέσθαι καλεῖται ταύτην, ὡς ἐσθῆτα ρυτίσσαν. Πάλιν δὲ φησι· « Τότε οὐ μὴ αἰσχυνθῶ ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. » Ἐν γὰρ τῷ πληρώματι τῶν ἐντολῶν τίθεται τὸ Πνεῦμα τὴν παρρησίαν. Καὶ πάλιν· « Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός· » καὶ, « Πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με. » Ἀλλαχοῦ

A *pala vita existit, etiam Christi potentiam adesse; ubi vero Christi virtus est, ibi vitii fuga est. Magni profecto momenti, magni, inquam, est ad rerum intelligibilium comparationem in iis qui cum timore sancto baptismo tincti sunt. Nam dives et opulentus Spiritus, qui semper infunditur in eos qui gratiam acceperunt, qua sancti apostoli referti, Christi Ecclesiis fructus complementi ostenderunt iis qui munus sincere admiserunt, pro mensura cujusque eorum qui fidei participes fuere, adjuvans et una habitans permanet, et bonum in unoquoque construit, ad animæ studium in fidei operibus. Ergo par est, ut quisque nostrum semper se in virtute proficientem ad virum perfectum adducat, juxta Apostoli dictum, « Quousque occurramus omnes ad unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei, ad virum perfectum, ad mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Corporis certe augmentum ad increndum non in nobis situm est. Haudquaquam natura ex hominis sententia et libidine staturam metitur, sed suo ipsiusmet impetu et necessitate. Animi vero in ortus renovatione modus et decus, quæ Spiritus gratia largitur, per ejus qui acceptus est, studium, a consilio nostro pendent: nam quanto magis labores pro pietate extendis, tanto etiam magis animi magnitudo simul extenditur. Et sempiternam vitam atque ineffabilem quæ in cælis est lætitiā ejusdem Spiritus gratia concedit: accipiendi vero munera dignitatem et gratia fruendi, amor per fidem laboribus obtinet.*

C *Jam vero ad ideam progressæ operum justitiæ et Spiritus gratiæ, in qua anima concurrerunt, eam beata vita certatim complent; sed a se invicem disjunctæ, nullum animæ emolumentum exhibent. Etenim Dei gratia in animis qui salutem fugiunt, non potest frequenter adesse. Hominis vero virtutis vis per se non sufficit ad animos gratiæ expertes, ad vitæ formam absolutam extollendos. « Nisi Dominus ædificaverit domum, et custodierit civitatem, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Hinc edocemur non esse in mentem inducendum, in humano studio totam sitam esse coronam; verum ad Dei voluntatem referendam esse spem de fine obtinendæ: porro Dei voluntas est, ut anima per gratiam purgetur et pura ac munda Deo offeratur.*

D *Nam Dominus ejusmodi beatos prædicat, cum ait, « Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt. » Videsne puritatis præmium? Quid melius est quam Deum videre, quatenus nobis concessum est? Idcirco etiam David hoc postulat dicens: « Fiat cor meum inculpatum in justificationibus tuis, ut non confundar. » Jubeat dedecus metuere, et hoc exuere præcipit, tanquam vestem sordidam. Rursus autem ait: « Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis. » Nam in mandatorum effectu Spiritus libertatem ac fiduciam collocat. Iterum ait idem: « Cor mundum crea in me, Deus; » et, « Spiritu principali confirma me. »*

¹ Ephes. iv, 13. ² Psal. cxxvi, 1. ³ Matth. v, 8. ⁴ Psal. cxviii, 80. ⁵ ibid. 6. ⁶ Psal. l, 12. ⁷ ibid. 14.

Alibi vero interrogat : « Quis ascendet in montem Domini ? » deinde respondet, « Innocens manibus et mundo corde ». Par est ergo eum qui appetit adjungi alicui, mores illius imitari. Igitur necesse est ut anima quæ Christi sponsa fieri desiderat, pulchritudini Christi quoad ejus fieri poterit similis fiat : oportet, inquam, ut anima quæ advolare ad Numen cogitat, et adherere Christo, omne peccatum a se expellat, furtum dico, et rapinam, et adulterium, et avaritiam, et scortationem, et linguæ virus, et omne manifestum delictorum genus, atque etiam occultum, cujusmodi est invidia, diffidentia, malignitas, fraus, et quæcunque alia latentia vitiorum examina, quæ æque ac apertum errorum genus odit Scriptura, et abominatur. Quorum dissipavit ossa Dominus ? nonne hominibus placere studentium ? Quem abominatur Dominus ut facinorosum et sanguinolentum ? nonne subdolum virum et fraudulentum ? nam, « Virum sanguinum et dolosum abominatur Dominus »¹⁰. Nonne aperte David iis « qui loquuntur pacem cum vicinis suis, mala vero in cordibus suis »¹¹, imprecatur ? Idcirco etiam in mandatis habemus, ut neque ab hominibus laudes aucupemur, neque ignominiarum ab ipsis acceptarum pudeat : etenim eos qui per ostentationem virtutem aliquam exercent Scriptura sacra mercede quæ in cælis est privat, utpote qui hic laudationem hominum accipiunt¹².

Sed inquit, Et quomodo dicit Dominus : « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est »¹³ ? Ergo hoc tibi dicimus, hunc sermonem præcipere, ut is qui Dei mandatis obtemperat, quicquid facit, in illum intuendo faciat, atque huic soli placere studeat, nullam ab hominibus gloriam venando : verum fugiat quidem laudes ab his tributas, necnon ostentationem, per vitam autem et opera cognoscatur, ut spectatores horum effecti, non dixit, ostentantem se admirentur, sed Patrem vestrum qui in cælis est glorificent. Nam eo gloriam omnem referri jubet, atque ad illius voluntatem actionem omnem perfici, apud quem etiam merces proposita est virtutis operum. Cupidus esto laudum, quæ in superis consistunt, dicens illud Davidis : « Apud te laus mea »¹⁴. Et, « In Domino laudabitur anima mea »¹⁵. Eum qui honoris hic collati appetens est, Dominus inter infideles recenset. Etenim, « Quomodo vos potestis, » inquit, « credere, qui ab hominibus gloriam accipitis, et gloriam, quæ a Deo solo est, non queritis »¹⁶ ? Odium etiam ex occultis erratis est. Proinde audi Dominum dicentem : « Qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam »¹⁷. Itaque expellit a vita eum qui odit fratrem suum, tanquam homicidam. Jam vero quod nullum discrimen sit inter mala iniuste addita et ea quæ patent, audi Apostolum : « Et sicut non probaverunt, » inquit, « Deum ha-

A δὲ ἐρωτᾷ : « Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου ; » εἰτα ἀποκρίνεται : « Ἀθῶος χερσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. » Δεῖ οὖν τὸν ἐπιθυμοῦντα οἰκειωθῆναι τινι, τὸν ἐκείνου τρόπον μιμῆσθαι. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ τὴν Χριστοῦ ποθοῦσαν γενέσθαι νύμφην ψυχὴν, τῇ τοῦ Χριστοῦ ὁμοιωθῆναι κάλλει τὸ κατὰ δύναμιν. Δεῖ τὴν μέλλουσαν ἀνίπτασθαι πρὸς τὸ Θεῖον ψυχὴν, καὶ κολλᾶσθαι Χριστῷ, πᾶσαν ἐξαλαῦναι ἁμαρτίαν ἀφ' ἑαυτῆς, κλοπὴν λέγω, καὶ ἀρπαγὴν καὶ μοιχείαν, καὶ πλεονεξίαν, καὶ πορνείαν καὶ γλώσσης νόσον, καὶ πᾶν ὅσον ἐμφανὲς ἁμαρτημάτων γένος, καὶ ὅσον λαθραῖον, τοῦτο ἐστὶ φθόνος, ἀπιστίας, κακοήθειας, ὀδίου, καὶ ὅσον ὑπουλον τῆς κακίας μῆνους, ὅπερ ἐξ ἰσχυρῶς φανερῶ γένει τῶν ἁμαρτημάτων ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ καὶ βεβελύσσεται. Τίνος ἐσχόρπισεν ὁσὰ ὁ Κύριος ; ὅς τῶν ἀνθρωπίνων ; Τίνα βεβελύσσεται ὁ Κύριος, ὡς τὸν ἐναγῆ καὶ μαιφόνον ; οὐ τὸν ὑπουλον ἄνδρα καὶ ὀδλίον ; « Ἄνδρα » γὰρ « αἰμάτων καὶ ὀδλίον βεβελύσσεται ὁ Κύριος. » Οὐ φανερώς ὁ Δαβὶδ τοῖς λαλοῦσιν εἰρήνην μετὰ τῶν πλησίων αὐτῶν, κατὰ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καταρᾶται ; διὰ τοῦτο καὶ παραγγελλόμεθα, μὴτε τὰς παρὰ ἀνθρώπων εὐφημίας διώκειν, μὴτε τὰς παρ' αὐτῶν ἀτιμίας αἰσχύνεσθαι. τοὺς γὰρ ἐπιδεικτικῶς ὅταν τινὰ ἡρετὴν ποιοῦντας, ἀποστρεφεί τῶν ἐν οὐρανοῖς μισθῶν ἡ Γραφὴ, ὡς ἐνταῦθα τὸν τῶν ἀνθρώπων ἀπολαμβάνοντας ἐπαινον

ἅλλα φασι. Καὶ πῶς λέγει ὁ Κύριος, « Λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ; » Λέγομεν οὖν σοι, ὅτι κελεύει ὁ λόγος τὸν ἐπόμενον ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, πᾶν ὅπερ ἂν ποιῇ, πρὸς ἐκεῖνον βλέποντα ποιεῖν, καὶ τοῦτω μόνῳ ἀρέσκειν, μηδεμίαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενον. ἅλλα φεύγειν μὲν τοὺς παρὰ τούτων ἐπαινοὺς, καὶ τὴν ἐπίδειξιν, διὰ δὲ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων γνωρίζεσθαι πᾶς ὅπως θεαταὶ τούτων γενόμενοι, οὐκ εἴπει, θαυμάσωσι τὸν ἐπιδεικνύμενον, ἀλλὰ, « Δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐκεῖ γὰρ κελεύει πᾶσαν ἀναφέρεισθαι δόξαν, καὶ πρὸς τὸ ἐκεῖνον θέλημα πράξιν ἀπαρτίζεσθαι πᾶσαν, παρ' ᾧ καὶ μισθὸς ἀπόκειται τῶν τῆς ἀρετῆς ἔργων. Ὅρέγου τῶν ἀνω ἐπαινῶν, τὸ τοῦ Δαβὶδ λέγων. « Παρὰ σοὶ ὁ ἐπαινός μου. » Καὶ, « Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχὴ μου. » Τὸν τῆς ἐνταῦθα τιμῆς ἐπιέμενον τοῖς ἀπίστοις ἐγκαταλέγει ὁ Κύριος. « Πῶς » γὰρ « δύνασθε, » φησὶν, « ὑμεῖς πιστεύειν, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες ; καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες ; » Τῶν ἀφανῶν ἐστὶ καὶ τὸ μίσος ἁμαρτημάτων. Καὶ ἀκούσον τοῦ Κυρίου λέγοντος : « Ὁ μισὼν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ. Καὶ οἰδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον. » Ἐκβάλλου οὖν τῆς ζωῆς τὸν μισοῦντα τὸν ἀδελφόν, ὥσπερ τὸν ἀνδροφόνον. Ὅτι δὲ οὐδεμία διαφορά τῶν ἐνδὸν κεκρυμμένων κακῶν πρὸς τὰ ἐμφανῆ, ἀκούσον τοῦ Ἀποστόλου : « Καθὼς οὐκ ἔδοκί-

¹⁰ Psal. xxiii, 3, 4. ¹¹ Psal. v, 7. ¹² ibid. ¹³ Psal. xxvii, 3. ¹⁴ Matth. vi, 1. ¹⁵ Matth. v, 16. ¹⁶ Psal. xxi, 26. ¹⁷ Psal. xxxiii, 3. ¹⁸ Joan. v, 44. ¹⁹ Joan. iii, 15.

μασαν, ὁ φησὶ, « τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεστοὺς φθόνου, φόβου, ἐριδος, δόλου, κακοηθείας· ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοσυγχεῖς, ὕβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρέτας κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας. Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράττοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν. » Ὁρᾷς ὅπως τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ὑπερηφανίαν καὶ τὸν δόλον καὶ τὰ λοιπὰ τῶν κρυπτῶν, τῷ φόνῳ καὶ τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τοῖς τοιοῦτοις πᾶσι συντάξεν. Οὕτω δὲ ἐστὶ ποινὴ καὶ δυσίατα τὰ ταῖς ψυχαῖς ἔγκραρυμένα κακὰ, ὥστε μὴ δυνατόν εἶναι διὰ μόνῃς τῆς ἀνθρωπίνης σπουδῆς καὶ ἀρετῆς ἐκτρίφαι καὶ ἀνελεῖν, εἰ μὴ τις τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν σύμμαχον προσλάβῃ. Διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με, καὶ ἀπ' ἁλλοτρίων φείσαι τοῦ δούλου σου. » Ἐκ δύο γὰρ ὁ εἰς ἄνθρωπος ἡρμύσται, ψυχῆς τε καὶ σώματος. Καὶ τὸ μὲν, αὐτοῦ ἔξωθεν ἐστίν· ἡ δὲ, ἐνδον παρὰ τὸν βίον μένει. Χρὴ οὖν τὸν ἄνθρωπον τὸ μὲν ἔξωθεν παράγρυπνείν, τηροῦντα μὴ τι τῶν σφαλερῶν ἁμαρτημάτων προῖκεσθαι, κατασεῖσθαι καὶ διαφθεῖρη. Περὶ οὗ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀπειλεῖ λέγων· « Τὸν φθείροντα τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, φθερεῖ ὁ Θεός. » Τὴν δὲ ἐνδον διὰ πάσης φρουρεῖν φυλακῆς, μὴ τις λόγος κακίας ἐκ βάθους ποθὲν ἀνακύψας, καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας λογισμὸν διαφθείρας, δουλώσεται τὴν ψυχὴν, πληρώσας τὸν διεκλόντιον αὐτὴν λάθρα παθῶν. « Οὐ ζεύξεις, » φησὶν ὁ μακάριος Μωϋσῆς, « ἐν τῇ ἁλώνι σου ζῶα ἄλλογενῆ ἐπὶ τὸ αὐτό· οἶον, βοῦν καὶ ὄνον. Οὐδὲ συνωφανεῖς ἐν ἱματίῳ ἔριον λίην. Οὐ γεωργήσεις ἐν τῇ χώρᾳ τῆς γῆς σου δύο καρποὺς ἐπὶ τὸ αὐτό. Οὐδὲ δευτέρον τοῦ ἐνιαυτοῦ. » Οὐκ ἐπιβαλεῖς ἑτερογενεὲς ζῶον ἐπὶ ἑτέρον εἰς γονήν.

Τί ταῦτα βούλεται τὰ αἰνίγματα; τὸ μὴ δεῖν ἐν τῇ αὐτῇ ψυχῇ κακίαν καὶ ἀρετὴν συμψυτεῖναι ἀλλήλαις. Ποία φιλία σωφροσύνης πρὸς ἀκρασίαν; ποία δικαιοσύνης πρὸς ἀδικίαν ὁμόνοια; αἰετὸ ἑτερον ὑπεξίσταται τῷ ἑτέρῳ. Αἰετὸ οὖν τὸν σοφὸν γεωργὸν, καθάπερ ἐκ τῆς πηγῆς ποτίμου καὶ ἀγαθῆς, καθαρὰ παραπέμπειν τοῦ βίου τὰ νάματα· μόνα τὰ τοῦ Θεοῦ γεώργια εἰδότες, καὶ τούτοις ποιοῦντα διὰ βίου, καὶ παραμένοντα· ὅπως κἂν ὑποφύηται τις ξένος λογισμὸς ἐν τῷ κρυφίῳ τῆς ἀρετῆς, τοὺς σοὺς ἰδὼν πόνους ὁ πάντα ὁρῶν, ταχέως τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τὴν ὑποουλον ῥίζαν τῶν λογισμῶν πρὸ τῆς βλάστης ἐκτεμεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἁμαρτεῖν τῆς ἐλπίδος, οὐδὲ ἀνεκδικητὸν μέναι τὸν αἰετὸν παρεδρεύοντα τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ χήραν, ἣ προσήγε μὲν οὐ φιλανθρωπικῶς κριτῇ τὸ τῆς ἀδικίας μέγεθος, ἣ δὲ πολλὴ πρὸς τὴν δόξιν σχολὴ καὶ καρτερίᾳ νικήσασα τοῦ δικαστοῦ τὸν τρόπον, ἐκκαλεῖ πρὸς τὴν τοῦ ἀδικήσαντος τιμωρίαν· μὴ τοῖνον μὴδὲ σὺ προσευχόμενος ἀπειλήσῃ. Εἰ γὰρ

bere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia; plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate; susurrone, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obediētes, insipientes, incompósitos, sine affectione, absque foedere, sine misericordia. Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, morte digni sunt¹⁸. » Vides ut malignitatem, et superbiam, et fraudem et cætera occulta vitia cædi et avaritiæ, atque ejusmodi malis omnibus adjunxerit? Ita porro perversæ et sanatu difficiles sunt animis absconditæ labes, ut nefas sit solo humano studio ac virtute deteri atque eximi, nisi si quis Spiritus potentiam opitulatricem assumpserit. Idcirco ait David: « Ab occultis meis munda me, et ab alienis parce servo tuo¹⁹. » Nam ex duobus unus homo connexus est, ex animo videlicet et corpore. Atque hoc quidem extra ipsum est: animus autem intus propter vitam manet. Quapropter hominem oportet foris quidem evigilare, observando ne quid ex periculosis delictis incidens concutiat et corrumpat. De quo etiam Apostolus minuitur, cum ait: « Si quis templum Dei violaverit, disperdet eum Deus²⁰. » Par est etiam animi sensus intimos omni cautione custodire, ne qua vitiositatis ratio alicunde emergens et profundo, depravato pietatis iudicio, animam ad servitutem redigat, cum affectibus ipsam occulte divellentibus repleverit. « Non junges, » inquit beatus Moyses, « in area tua diversi generis animalia simul, veluti bovem et asinum²¹. Neque contexes in pallio lanam lino. Non coles in solo terræ tuæ duo simul fructuum genera. Neque bis per annum²². » Animal alterius generis non facies coire cum altero ad procreandum²³.

Quid hæc sibi volunt ænigmata? quod in eodem animo vitium et virtutem conserere inter se non oporteat. Quæ temperantiæ amicitia est cum incontinentia? Quæ justitiæ concordia est cum injustitia? Alterum semper decedit altero accedente. Quocirca prudentem agricolam tanquam e potabili et bono fonte puros transmittere vitæ rivos oportet, quippe qui sola Dei novalia culta novit, atque in his per vitam, laborem impendere perseverat, ut quamvis externa et aliena quædam cogitatio subreperet in occulto virtutis, qui videt omnia, tuos intuitus labores, cito sua ipsius potestate latentem cogitationum radicem ante germen excindat. Neque enim fas est a spe aberrare, neque inultum manere eum qui semper Numini ad hæret. Quod si viduam, quæ in Evangelio memoratur²⁴, ad iudicem non benignum adduxit injuriæ magnitudo, et multa mulierculæ in precatione sedulitas ac perseverantia, iudicis moribus supe-

¹⁸ Rom. i, 28-32. ¹⁹ Psal. xlviii, 13, 14. ²⁰ I Cor. iii, 17. ²¹ Deut. xxi, 10. ²² Levit. xxi, 19. ²³ Deut. xxii, 9. ²⁴ Luc. xlviii, 3 sqq.

ratis, ipsum ad punitionem ejus qui injurius fuerat excitavit : ne vero tu quoque in orando Deo animum despondeas. Nam si illius viduæ invercundia in precando magistratus immitis sententiam flexit, qui nos in studio cultus Dei desperare convenit ? Cujus misericordiam sæpe poscentes antevertere nosti. « *Æmulamini*, » inquit Apostolus, « *spiritualia charismata*. Et adhuc his excellentiorem viam vobis ostendo²². Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens²³. » Quod vero charitatis lucrum sit, hic declarat : « Charitas non æmulatur, non perperam agit, non inflatur, non est ambitiosa, non querit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit²⁴. » Quid hoc rei est ? Tametsi alia quis obtineat dona, quæ Spiritus præbet, linguas dico gentium, et prophetiam, et scientiam et sanationum munera, nondum vero pure liberatus fuerit, Spiritus auxilio, ab affectionibus, quæ intus perturbant, neque salutis perfectum in animo medicamentum acceperit ; in timore casus adhuc consistit, quia charitatem non habet, quæ stabilit et confirmat in virtutis statu. Quando igitur ad te venerit precationis illius opulentia, tunc sensu pauper esto, submitte te semper, et charitatis ornamentum tanquam fundamentum aliquid thesauri gratiæ animo comparans, et adversus omnem affectum certans, quousque ad pietatis metam ventum erit. Rursus inquit Apostolus : « Si quæ in Christo nova creatura, vetera transierunt²⁵. » Cæterum novam creaturam appellavit Spiritus sancti inhabitationem, in puro et inculpato corde omnique malitia atque improbitate ac dedecore libero. Nam quando animus peccatum odio persecutus fuerit, ac se pro viribus virtutis administrationi tradiderit, atque cum vita commutatus Spiritus in se gratiam acceperit, novus effectus est totus, et reparatus atque instauratus. Quinetiam istud, « Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio²⁶, » et hoc quoque, « Epulemur, non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis et veritatis²⁷, » hæc, inquam,

A τὸ ἐκείνης περὶ τὴν διέσπιν ἀναιδὲς, ἀργοντος ἀν-
ηλεοῦς ἐκλίνε γνώμην, πῶς ἡμᾶς χρὴ τῆς περὶ τὸν
Θεὸν ἀπογῶναι σπουδῆς ; Οὐ τὸ ἔλεος φθάνειν οἰδᾶς
πολλάκις τοὺς αἰτοῦντας. « Ζηλοῦτε, » φησὶν ὁ Ἀπό-
στολος, « τὰ πνευματικὰ χαρίσματα· καὶ ἐτι καθ'
ὑπερβολῆν, ὅθεν ὑμῖν δείκνυμι. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις
τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ
μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. »
Τί δὲ τὸ κέρδος τῆς ἀγάπης, ἐντεῦθεν δηλοῖ. « Ἡ
ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, οὐ περριπεύεται, οὐ φουσιούται, οὐκ
ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ
λογίζεται τὸ κακὸν, οὐ χαίρει τῇ ἀδικίᾳ· συγχαίρει
τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα
ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει· ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπί-
πτει. » Τί τοῦτο ἐστίν ; Εἰ καὶ τῶν ἄλλων τις τύχοι
B χαρισμάτων, ὧν τὸ Πνεῦμα παρέχει (γλώσσας λέγω
γενῶν, καὶ προφητεῖαν, καὶ γνώσιν, καὶ χαρίσματα
ἰαμάτων), μὴδὲπω δὲ λυτρωθῇ καθαρῶς ἀπὸ τῶν ἐν-
δον ἐνοχλούντων παθῶν τῇ τοῦ Πνεύματος βοηθείᾳ,
μὴδὲ τὸ τέλειον τῆς σωτηρίας ἐν τῇ ψυχῇ δέξεται
φάρμακον· ἐν φόβῳ καθέστηκεν ἐτι τῆς πτώσεως,
τὴν στηρίζουσιν καὶ βεβαιοῦσιν ἐν τῇ τῆς ἀρετῆς
στάσει μὴ ἔχον ἀγάπην. Ὅταν οὖν ἔλθῃ πρὸς σὲ
τῆς δεήσεως ἐκείνης ὁ πλοῦτος, τότε γίνου τῷ φρο-
νήματι πένθος, ὑποκίπτουν αἶψι, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης
καλὸν, ὥσπερ τινὰ χρητὶδα τοῦ τῆς χάριτος θησαυ-
ροῦ, προσδοκῶν τῇ ψυχῇ, καὶ πρὸς πᾶν ἀγωνιζόμε-
νος πάθος, μέχρι τοῦ ἐπικεῖσθαι τοῦ τῆς εὐσεβείας
σκοποῦ. Πάλιν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Εἰ τις ἐν Χριστῷ
καὶνὴ κρίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε. » Καὶνὴν δὲ κρίσιν
C ἐκάλεισε τὴν ἐν καθαρᾷ καὶ ἀμώμῳ καρδίᾳ, καὶ πάσης
ἀπηλλαγμένη κακίας καὶ πονηρίας καὶ αἰσχύνῃς,
ἐνοίκησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν γὰρ μίσθῃ
μὲν ἡ ψυχὴ τὸ ἀμαρτάνειν, οἰκειώσῃ δὲ αὐτὴν κατὰ
δύναμιν τῇ τῆς ἀρετῆς πολιτείᾳ, καὶ δέξεται μετα-
ποιηθεῖσα τῷ βίῳ τὴν τοῦ Πνεύματος εἰς ἑαυτὴν χά-
ριν, καὶνὴ γέγονεν ὅλη, καὶ ἀνεκτίσθη. Ἀλλὰ καὶ τὸ,
« Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον
φύραμα· » καὶ τὸ, « Ἐορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ πα-
λαιᾷ, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας, »
τοῖς περὶ τῆς καὶνῆς κτίσεως εἰρημόνοιοι συμφωνεῖ.
Πολλοὺς μὲν γὰρ ἴστησιν ὁ πειρατὴς τῇ ψυχῇ βρό-
χους· ἐλάττων δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις
τῆς κατ' ἐκείνου νίκης. Διὸ καὶ ὀπλίζειν ἡμᾶς ὁ
D Ἀπόστολος καλεῖται τὰ μέλη τοῖς οὐρανίοις ὅπλοις,
τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, λέγων· « Ἐνδύσασθε,
καὶ ὑποδύσασθε ἐν ἐτοιμασίᾳ τῆς εἰρήνης, καὶ περι-
ζώσασθε τὴν ὀσφίν ἐν ἀληθείᾳ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν θυ-
ρεδὸν τῆς πίστεως ἀναλαβόντες, θυθήσεσθε πάντα τὰ
βέλη τοῦ Πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβῆσαι· » ταῦτα
δὲ ἐστὶ τὰ ἀκόλαστα πάθη. Καὶ τὴν περικεφαλαίαν
δέξασθαι τοῦ σωτηρίου παρεγγυᾶ, καὶ τὴν ἁγίαν μά-
χαιραν τοῦ Πνεύματος. Ταῦτην δὲ λέγει τὸν ἐν δυνάμει
Θεοῦ Λόγον, ὃ χρὴ τὴν δεξιάν τῆς ψυχῆς ὀπλίσαντα
τὰς τοῦ Ἐχθροῦ μηχανὰς ἀποκρούεσθαι. Ὅρᾳς πόσους
ὀπείδειξέ σοι τῆς σωτηρίας τρόπους ὁ Ἀπόστολος, εἰς
μὲν τείνοντας ὁδὸν, καὶ σκοπὸν ἕνα ; ἐν οἷς καὶ πλη-

²² I Cor. xii, 31.²³ I Cor. xii, 31 ; xiii, 1.²⁴ I Cor. xiii, 4-8.²⁵ II Cor. v, 17.²⁶ I Cor. v, 7.²⁷ ibid. 8. ²⁸ Ephes. vi, 15 sqq.

ροῦται βραβίως ὁ πρὸς τὸ ἄκρον τῶν ἐντολῶν τοῦ βίου A ac sanctum Spiritus gladium. Hunc autem dicit, δρῆμας.

Verbum in virtute Dei, quo decet animam dextram armatam hostis fabricas discutere. Videsne quot salutis modos Apostolus tibi subindicarit, qui ad unam viam, eandemque metam tendunt; in quibus facile vitæ curriculum, quod ad mandatorum Dei apicem spectat, expletur.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῆς εὐσεβείας τοιούτους. Δεῖ δὲ τοὺς φιλοσοφεῖν ἐγνασκῆσαι, ἀκριβῶς εἰδέναι αὐτὸν, ὅπως βίῃσιν μὲν πάντες τὴν αὐθάδειαν, καὶ τὸ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι· τὴν τε ἐαυτῶν ψυχὴν μετὰ τοῦ βίου ἀρνησάμενοι, πρὸς ἕνα βλέπωσι πλοῦτον· ὃν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἄλλοις τοῖς ἀγαπῶσιν ἔδωκεν ὁ Θεός, καθὼς φησὶν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος· « Δι' ὑπομονῆς τρέχουσιν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν. » Μη οὖν τοῖς τοῦ Πνεύματος δωρήμασιν ἐπαυρώμεθα, καὶ τῷ κατορθώσαί τι δι' ἀρετῆν, ἀφορμὴν λάβωμεν εἰς τὸ φρονεῖν καὶ σεμνύνεσθαι, πρὶν ἔλθειν εἰς τέλος τῶν ἐπιζομένων· ἵνα μὴ ἐκπίσωμεν τῆς ὁρμῆς, ἀχρεῖον ἐαυτοῖς τὸν προλαβόντα πόνον τῇ αὐθαδεῖα ποιήσαντες, καὶ ἀνὰ τοῖς φανέντες τῆς τελειότητος, εἰς ἣν ἡ τοῦ Πνεύματος ἡμᾶς εἴλκε χάρις. Τοῦτό ἐστι κατόρθωμα μέγα φιλοσοφίας τὸ μέγαν ὄντα... τοῖς γὰρ... σθαί τῇ καρδίᾳ, καὶ καταγινώσκειν τοῦ βίου, μὴ ἔχειν ἐν τῷ συνειδῶτι ἄξιον ἐαυτὸν πεποιχέναι Θεῷ. vitam condemnet, neque conscius fuerit, quod seipsum Deo dignum reputaverit.

Τὰ μὲν δὲ κατὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ σκοποῦ τοῦς φιλοσόφως ζῆν αἰρουμένοις ἱκανῶς εἰρησθαί νομίζομεν. Δεῖ δὲ λοιπὸν προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὅπως μὲν χρὴ συνεῖναι τοῖς τοιούτοις ἀλλήλοις· ὅπως δὲ τρέχειν μετ' ἀλλήλων, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν ἑνω πόλιν ἵφικωνται. Χρὴ τοίνυν τὸν τὰ τοῦ βίου τοῦτου σεμνὰ καθαρῶς ἀτιμάζοντα, καὶ ἀρνούμενον πᾶσαν τὴν κάτω δόξαν, ἀρνήσασθαι μετὰ τοῦ βίου καὶ τὴν οἰκίαν ψυχὴν. Ἀρνήσις δὲ ψυχῆς, τὸ μηδαμῶς ζητεῖν τὸ ἐαυτοῦ θέλημα, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· καὶ τούτῳ κεχρησθαι καθ' ἅπερ ἀγαθῷ κυβερνήτῃ, τῷ τὸ κοινὸν πλῆρωμα τῆς ἀδελφότητος μεθ' ὁμονοίας ἐπὶ τὸν λιμένα τοῦ θεοῦ θελήματος ἀπευθύνοντι· κεκτησθαι δὲ οὐδὲν παρὰ τὸ κοινὸν, πλὴν τοῦ τὸ σῶμα καλύπτοντος ἱματίου. Ὅτι γὰρ ἐτοιμότερον ἔσται, τὸ παρὰ τῶν προσετώτων ἐπιτασσόμενον μεθ' ἡδονῆς καὶ ἐλπίδος προθύμως μὲν τελεῖν, ὥς δοῦλον Χριστοῦ καὶ ἡγορασμένον εἰς τὴν κοινὴν τῶν ἀδελφῶν χρεῖαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος βούλεται, λέγων· « Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν πρῶτος καὶ μέγας· ἔστω πάντων ἑσχατος, καὶ πάντων δούλος. » Χρὴ δὲ τὴν τοιαύτην δουλείαν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀμισθον εἶναι, καὶ ὀφείλει ὁ τοιοῦτος ὑποταγῆσαι πᾶσι, καὶ καθ' ἅπερ θανεῖον χρεώτης θεωρεῖται τοὺς ἀδελφούς. Χρὴ δὲ καὶ τοὺς προσετώτας τοῦ πνευματικοῦ τοῦτου χοροῦ, τότε μέγας τῆς αὐτῶν σκοποῦντας φροντίδος, καὶ τῆς ἐπεδρευούσης τὴν πίστιν κακίας· λογιζομένης τὰς τέχνας ἀξίως τῆς ἐπιστάσεως ἀγωνίζεσθαι, καὶ μὴ πρὸς τὴν ἐξουσίαν αἵρειν τὸ φρόνημα. Δεῖ γὰρ ἐν τῇ ἐπιστάσει μελίζονα μὲν τῶν ἄλλων τοὺς προσετώτας ποιεῖν, ταπεινότερους δὲ τῶν ἀρχομένων φρονεῖν, καὶ τύπον δούλου τὸν ἐαυτῶν βίον παρέχειν

Itaque ejusmodi est pietatis scopus. Eos porro qui veræ sapientiæ studio incumbere decreverunt, probe hanc metam scire oportet, ut omnem fastum et arrogantiam abjiciant, neque ob recte facta superbiant; et cum animam suam cum vita abnegaverint, ad unam opulentiam oculos conjiciant, quam Deus præmium charitatis in Christum concessit amantibus, sicut Apostolus ipse dicit, « Per patientiam curramus propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum ». Ne igitur Spiritus sancti muneribus extollamur, et ex eo quod recte egerimus per virtutem, occasionem fastus et superbiæ sumamus, priusquam ad finem eorum quæ sperantur veniamus, ut ne excidamus a proposito, labore prius exhausto nobis per arrogantiam inutili reddito, cum indigni visi fuimus perfectione, ad quam nos Spiritus gratia trahebat. Hoc ingens est operæ pretium studii sapientiæ, si is qui recte facitis magnus est, submitto et puro corde sit, et vitam dignum reputaverit.

Quæ igitur pertinent ad spem scopi attingendi his qui pie sapienterque vivere proposuerunt, abunde explicata esse censemus. Jam vero reliquum est, ut his quæ dicta sunt addamus, quomodo tales conversari inter se oporteat, et quomodo certatim currere, donec ad supernam civitatem pervenerint. Quocirca opus est cum hujus vitæ res præclaras plane despiciat, et omnem mundanam gloriam abnegat, etiam cum vita animam propriam abnegare. Animæ vero abnegatio est, voluntatem suam nusquam querere, sed Dei voluntatem, eaque veluti bona gubernatrice uti; quæ communem fraternitatis cœtum cum concordia ad portum divinæ voluntatis dirigit; deinde nihil nisi id quod commune est possidere, præterquam vestimentum, quod corpus tegat. Sic namque expeditius erit, quod a præpositis injunctum erit, cum jucunditate et spe alacriter perficere, ut servum Christi, et ad communem fratrum usum redemptum. Hoc enim vult etiam Dominus, cum ait: « Qui vult inter vos primus et magnus esse, omnium sit postremus, et omnium servus ». Verum ejusmodi servitutem apud homines gratuitam esse oportet, et qui talis est, omnibus debet subijci, ac veluti usura debitor fratribus inservire. Ad hæc eos qui huic spirituali choro præficiuntur, magnitudinem suæ curæ considerantes, et malitiam quæ fidei insidiatur, et dolosas artes meditatur, pro dignitate suæ præfecturæ sollicitos esse convenit, ac non ratione potestatis magnos spiritus gerere. Etenim decet in præfectura constitutos, majorem quidem quam

¹¹ Hebr. xii, 1, 2. ¹² Matth. xiv, 11.

alii laborem suspicere, submissius vero quam A
subditi se gerere, ac pro servi imagine exemplove
vitam suam aliis exhibere, dum illos reputant
depositum esse Dei, qui fidei suae commissi sunt.
Sic igitur praepositos oportet fratrum curam ha-
bere, ut probi tenerorum educatores puerorum, qui
ipsis a parentibus traditi sunt. Enimvero hi puero-
rum habitus considerantes, huic verbera, illi monita,
alteri laudem, alteri aliquid ejusmodi admovent; ac
nihil horum ad gratiam, neque ad odium praestant,
quemadmodum spirituales quoque praepositi facere
debent. Si ita invicem affecti fueritis, cum subje-
cti tum magistri, illi quidem cum gaudio jussis
ac mandatis obtemperantes, hi vero cum voluptate
fratres ad perfectum statum provehentes; et si
honoribus invicem praeveniatis, angelorum in
terris vitam degetis. Inducat vero sibi quisque in
mentem, se non fratre solum cum quo versatur
inferiorem infirmioreque esse, sed quovis etiam
homine; hoc enim cognoscens, discipulus revera
Christi erit. Cum ergo humilitatis fructus sciatis,
et fastus, damnum, imitamini Dominum, et uno in
corpore atque anima una ad supernam vocationem
currite, diligentes Deum et vos invicem. Nam
amor et timor Domini primum legis complemen-
tum est. Verumtamen non simpliciter, neque for-
tuito nobis adversus Deum charitas indi atque
inseri solet, sed per labores multos et magnas
curas, et cooperationem Christi, prout dixit Sa-
pientia, « Si enim, » inquit, « quaesieris eam,
quasi pecuniam, et sicut thesaurus effoderis illam,
tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei
invenies²¹. » Agnitione vero Dei inventa, etiam
metum facile comprehendes, et quod sequitur
recte perficies, charitatem dico in vicinum; nam
cum primum et magnum labore comparatum est,
secundum quod minus est, levioris laboris est:
et ex tota mente, quinam sincere et sedulo charitatis in fratres curam haberet?

Verumenimvero cum malitiae artifex nactus est
eum qui totam animam Deo non tradit, et vacuus
est a dilectione illius, facile mancipat et pravis
cogitationibus praecipitem dat, dum nunc facit ut
gravia videantur Scripturae mandata, et onerosum
ministerium fratribus exhibitum, modo ad super-
biam et fastum extollit ab ipso in conservos officio,
ut gloriam ab hominibus quaerat, et honorem a
fratribus exigit, itaque infidelium acta ambiat et
praestet. Etenim infidelis est qui humanos pro coe-
lestibus honores venatur, quemadmodum Dominus
ipse allucini dicit: « Quomodo vos credere po-
testis, qui gloriam a vobis invicem accipitis et
honorem a Deo solo non queritis²²? » Quapropter
si charitas a Deo adfuerit, necessum est reliqua
etiam huic adherere, et fraternum amorem, et
lenitatem et candorem absque fictione, perseve-
rantiam et sedulitatem in precibus, omnemque in
genere virtutem. Quoniam autem quando magna

Α τοῖς ἄλλοις, παρακαταθήκην Θεοῦ νομίζοντας ἔχειν,
οὐκ ἐπιστεύθησαν. Οὕτως οὖν χρή τοὺς προεστώτας
ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἂν χρηστοὶ παιδαγω-
γοὶ παίδων ἀπαλῶν, οὐκ ἐπιστεύθησαν παρὰ τῶν πα-
τέρων αὐτῶν. Ἐκεῖνοι γάρ τῶν παίδων τὰς ἐξείς
σκοποῦντες, τῷ μὲν πληγὰς, τῷ δὲ νοουθεσίαν, τῷ δὲ
ἐπαινον, τῷ δὲ ἄλλο τι τῶν τοιούτων προσάγουσιν,
οὐδὲν οὕτε πρὸς χάριν, οὕτε πρὸς ἀπέχθειαν τούτων
ποιοῦντες, καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ πρόεστώτες
ποιεῖν ὀφείλουσιν. Ἐὰν οὕτως ἔχητε πρὸς ἀλλήλους,
οἷ τε ὀφειστώτες καὶ οἱ διδάσκαλοι, οἱ μὲν πειθόμενοι
μετὰ χαρᾶς τοῖς ἐπιταττομένοις, οἱ δὲ μετ' ἡδονῆς
τοὺς ἀδελφούς ἐπὶ τὸ τέλειον προαγόμενοι, καὶ ταῖς
τιμαῖς ἀλλήλους προηγῆσθε· τὸν τῶν ἀγγέλων ἐπὶ
τῆς γῆς ζήσατε βίον. Πειθέτω δὲ ἕκαστος ἑαυτὸν, ὡς
οὐ τοῦ συνόντος ἀδελφοῦ μόνον ἐστὶ καταβεβητός,
ἀλλὰ καὶ παντός ἀνθρώπου· τοῦτο γὰρ γινώσκων,
μαθητὴς ἔσται ὄντως Χριστοῦ. Εἰδότες οὖν τῆς ταπει-
νότητος τοὺς καρπούς, καὶ τὴν ζημίαν τοῦ τύφου, μι-
μήσασθε τὸν Δεσπότην, καὶ ἐνὶ σώματι καὶ μιᾷ ψυχῇ
χωρεῖτε πρὸς τὴν ἄνω κλήσιν, ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν
καὶ ἀλλήλους. Ἀγάπη γὰρ καὶ φόβος ὁ πρὸς Κύριον,
τὸ πρῶτον τοῦ νόμου ἐστὶ πληρῶμα. Πλὴν οὐχ ἀπλῶς,
οὐδὲ αὐτομάτως ἡμῖν ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη ἐγγίνεσθαι
πέφυκεν, ἀλλὰ διὰ πολλῶν πόνων καὶ μεγάλων φρον-
τίδων, καὶ συνεργίας τῆς τοῦ Χριστοῦ, καθὼς εἰρη-
κεν ἡ Σοφία. « Ἐὰν γὰρ ζητήσῃς αὐτήν, » φησὶν,
« ὡς ἀργύριον, καὶ ὡς θησαυροὺς ἐξερευνήσῃς,
τότε συνήσῃς φόβον Κυρίου, καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ
εὐρήσεις. » Θεοῦ δὲ ἐπίγνωσιν εὐρῶν, καὶ φόβον συν-
νοήσεις βραδύς, καὶ τὸ ἐφεξῆς κατορθώσεις, τὸ ἀγα-
πᾶν, λέγω, τὸν πλησίον· τοῦ γὰρ πρώτου καὶ μεγάλου
πόνου κτηθέντος, τὸ δεύτερον ἔλαττον ἐν, ἀπονώτερόν
ἐστίν· ἐπεὶ ὁ τὸν Θεὸν μὴ ἀγαπῶν ἐξ ὅλης καρδίας,
καὶ ἐξ ὅλης διανοίας, πῶς ἂν ὠγιῶς καὶ ἀδόλως ἐπι-
μελοῖτο τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀγάτης; quandoquidem qui Deum non amat ex toto corde,

Τὸν δὲ μὴ τὴν ψυχὴν ὅλην ἀποδίδοντα Θεῷ, μὴδὲ
πρὸς τὴν ἐκείνου κεκνωμένον ἀγάπην, εὐρῶν ὁ τῆς
κακίας τεχνίτης χειροῦται βραδύς λογισμοῖς πονη-
ροῖς ὑποσκαλίζων, νῦν μὲν βαρεῖα φαίνεσθαι ποιῶν
τὰ τῆς Γραφῆς ἐπιτάγματα, καὶ ἐπαχθῇ τὴν εἰς
τοὺς ἀδελφούς θεραπείαν· νῦν δὲ ἐπαίρων εἰς ἀλα-
ζονείαν καὶ τύφον ἀπ' αὐτῆς τῆς εἰς τοὺς ὁμοδόλους
διακονίας, ὡς τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν ζητεῖν,
καὶ τιμὴν παρὰ τῶν ἀδελφῶν ἐπαιτεῖν· καὶ οὕτω τὰ
τῶν ἀπίστων πραγματευόμενος καὶ ποιῶν. Ἀπίστος
γὰρ ὁ τὰς ἀνθρωπίνους ἀντὶ τῶν οὐρανίων θηρεύων
τιμὰς, ὡς αὐτὸς ποῦ φησιν ὁ Κύριος· « Πῶς δύνα-
σθε ὑμεῖς πιστεῖν, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνον-
τες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζη-
τοῦντες; » Ἀγάτης οὖν ἡμῖν παρουσίας τοῦ Θεοῦ,
ἀνάγκη καὶ τὰ λοιπὰ ταύτης συνέπεσθαι, καὶ τὸ φι-
ἀδελφον, τὸ πρῶτον, τὸ ἀνυπόκριτον, τὸ περὶ τὰς
εὐχὰς διαρκές καὶ σπουδαῖον, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν ἀρε-
τήν. Ὡς δὲ μεγάλου τοῦ κτήματος ὄντος, μεγάλην

²¹ Prov. 11, 4, 5. ²² Joan. v, 44.

δεῖ πόνων περὶ τὴν κτῆσιν, οὐ πρὸς ἐνδεΐξιν ἀνθρώπων γινόμενων, ἀλλ' εἰς τὸ ἀρέσαι Θεῷ τῷ τὰ κρυπτὰ εἰδῶσι. Τοῖς δὲ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν εὐκολος καὶ ἥδὺς ὁ πόνος τῶν ἐντολῶν, ἐλαφρὸν καὶ ἑπέραστον ἡμῖν τὸν ἀγῶνα τῆς πρὸς ἑκείνον ἀγάπης ποιούσης. Διὸ καὶ ὁ Πονηρὸς πάντα ἀγωνίζεται· τρόπον ἐκβαλεῖν τὸν τοῦ Κυρίου φόβον ἐκ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, καὶ διαλύσαι τὴν πρὸς ἑκείνον ἀγάπην ἡδοναῖς παρανόμοις. Δεινὸς γάρ ἐστιν, εἰ βαθυμούντας εὖροι τοὺς φύλακας, κλέψαι καιρὸν, καὶ ἐπαισελθεῖν τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις, καὶ κατασπείραι· τῷ σῶμα τὰ αὐτοῦ ζιζάνια· λοιδορίαν, λέγω, τυφον, κενοδοξίαν, τιμῆς ἐπιθυμίαν, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς κακίας δημιουργήματα. Δεῖ οὖν ἐγγρηγορεῖν, καὶ τηρεῖν πάντοθεν τὸν Ἐχθρὸν, ὅπως κἂν προσβάλῃ τινὰ μηχανὴν ὅτ' ἀναισχυντίας, πρὶν εἰσάσθαι· τῆς φυγῆς ἀποκρουσθῆναι. Μνημονεύετε δὲ μοι συνεχῶς καὶ τούτου, ὅτι Ἄβελ μὲν προσέφερε τῷ Κυρίῳ θυσίαν ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων προβάτων καὶ ἀπὸ στεάτων· Κάιν δὲ ἀπὸ μὲν τῶν καρπῶν τῆς γῆς, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τῶν προβάτων· «Καὶ ἐπέθετο,» φησὶν, «ὁ Θεὸς ἐπὶ ταῖς θυσίαις τοῦ Ἄβελ· ἐπὶ δὲ τοῖς ὄμοις τοῦ Κάιν οὐ προσέσχεν.» Ἔστι τοίνυν μαθεῖν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὡς εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ πᾶν τὸ μετὰ φόβου καὶ πίστεως, οὐ τὸ πολυτελῶς δοῦν ἀγάπης γινόμενον. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραὰμ ἄλλως ἐδέξατο τὴν εὐλογίαν παρὰ τοῦ Μελχισεδεκ, ἀλλ' ἢ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰ καίρια προσήνεγκε τῷ ἱερεὶ τοῦ Θεοῦ. Καίρια δὲ λέγει καὶ ἀκροβόλια τῶν ὑπαρχόντων, αὐτὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν, καλεῖται ἡμῖν μὴ μικροπρεπῶς θύειν τῷ Θεῷ τὰς ἀνέσεις καὶ τὰς εὐχὰς, μηδὲ τὰ τυγχόντα τῷ Δεσπότῃ προσάγειν, ἀλλ' εἰ τι καίριον τῆς ψυχῆς, μᾶλλον δὲ αὐτὴν τὴν ὅλην ἀναιτιθέμεναι Θεῷ. Περὶ μέντοι τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν, πόσον κρείττον ἡγεῖσθαι, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδεύειν, καὶ πόσον τούτου δεύτερον, καὶ τὰ λοιπὰ ἐπεξῆς, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἀλλήλων γὰρ ὁμοίως ἔχονται, καὶ δι' ἀλλήλων ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοὺς χρωμένους ἀνάγουσιν. Ἡ μὲν γὰρ ἀπλότης τῇ ὑπακοῇ παραδίδωσιν· ἡ δὲ ὑπακοή, τῇ πίστει· αὐτὴ δὲ τῇ ἐλπίδι· καὶ ἡ ἐλπίς, τῇ δικαιοσύνῃ· κακείνῃ, τῇ διακονίᾳ· καὶ αὕτη, τῇ ταπεινότητι· παρὰ δὲ ταύτης ἡ πραότης παραλαμβάνεται· ἡ δὲ, τῇ χαρᾷ προσάγει· ἡ δὲ χαρὰ, τῇ ἀγάπῃ· ἐκείνῃ, τῇ εὐχῇ· καὶ οὕτως ἀλλήλων ἐξηρημαίνονται, καὶ ἐξαρτήσασαί τὸν ἐχόμενον, ἐπ' αὐτὴν ἀνάγουσι τοῦ ποθομένου τὴν κορυφὴν. καθάπερ ἀπεναντίας ἡ πονηρία τοὺς ἐαυτῆς φίλους, διὰ τῶν οὐκ ἐκείνων αὐτῆς μερῶν, ἐπὶ τὴν ἐσχάτην κατὰγει κακίαν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς τῇ εὐχῇ πλέον προσκατερεῖν· ὅσον γὰρ κορυφαῖος τις τοῦ χοροῦ τῶν ἀρετῶν αὐτὴ εὐγγέλει, καὶ συνάπτει δι' ἀγιότητος μυστικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας καὶ διαθέσεως ἀρρήτου Θεῷ τὴν τῇ εὐχῇ προσκατεροῦντα· ὅς ζῶν τῷ πόθῳ, κόρον τῆς εὐχῆς οὐχ εὐρίσκει· Δεῖ δὲ τῷ πόθῳ τοῦ ἀγαθοῦ εὐρίσκεται, κατὰ τὸ εἰρημένον· «Οἱ τρώγοντές με, ἐτι πινόντες· καὶ οἱ πίνοντές με, ἐτι διψήσουσι.» Καὶ ἀλλαχοῦ· «Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου.» Καὶ ὁ Κύριος· «Ἡ βασιλεία τῶν οὐ-

A est possessio, magnis etiam ad eam acquirendam laboribus opus est: non qui ad ostentationem hominum suscipiuntur, verum ad placendum Deo, qui occulta novit. Atqui Deum amantibus facilis et jucundus est labor mandatorum, cum leve et gratum nobis certamen efficiat charitas erga Deum. Quapropter malus omni ratione contendit ut Dei metum ex animis nostris expellat, et amorem in Deum voluptatibus illegitimis dissolvat. Enimvero subtilis est, si torpentes socordia invenerit custodes, in rapienda opportunitate, et sensim invadendis virtutis laboribus, atque inserendis zizanlis suis frumento: convicium dico, fastum, inanem gloriam, honoris cupiditatem, et alia vitii effecta. Itaque vigilare oportet, et undique inimicum observare, ut etiamsi fabricam admoverit aliquam prae impudentia sua, antequam animam attingat, excutiat. Hoc quoque frequenter in memoriam revocate, quod Abel quidem obtulit Domino sacrificium de primogenitis ovium, et de adipibus: Cain autem ex fructibus quidem terrae, sed non ex ovibus. Et respexit, inquit, Deus ad victimas Abel, ad munera autem Cain non attendit²⁶. Igitur ex historia sacra discere licet quam acceptum sit Domino omne quod cum timore et fide fit, non quod sumptuose absque charitate. Neque enim aliter Abraham accepisset benedictionem a Melchisedec, nisi primitias et praecipua obtulisset sacerdoti Dei²⁷. Praecipua vero dicit, et primitias manubiarum, animam ipsam et mentem, dum praecipit nobis non sordide sacrificare Deo laudationes et preces; ac neque Domino quaevis offerre, sed si quid in anima primarium fuerit, imo ipsam totam Deo consecrare. Caeterum quae virtutis partes praestantiores censendae sint, et quibus primo ante alias incumbendum sit, et reliquis deinceps, dici non potest. Nam virtutes inter se connexae sunt: ac per se invicem cultores ad cacumen extollunt. Etenim simplicitas obedientiae tradit, obedientia fidei: haec vero spes, et spes iustitiae; iustitia ministerio, et ministerium humilitati; ab hac autem clementia assumitur, quae gaudio admovet; gaudium charitati; haec precationi: et sic a se invicem pendent, et sublimem eum qui appensus adheret ad ipsum verticem optatae rei vebunt, sicuti ex adverso improbitas amicos suos per proprias partes suas ad extremam deprimit nequitiam. Nobis vero amplius orationi insistendum est: siquidem haec veluti chori virtutum antistita quaedam est, et per sanctitatem arcanam et spiritalium actionem et affectum inenarrabilem, Deo conjungit eum qui in prece perseverat; qui desiderio fervens, satietatem precationis non invenit: imo semper a boni appetitu corripitur juxta id quod dictum est: «Qui edunt me, adhuc esurient, et qui bibunt me, adhuc sitient²⁸.» Atque alibi: «Dedisti laetitiam in corde meo²⁹.» Et Dominus, «Regnum caelorum

²⁶ Gen. iv, 4, 5. ²⁷ Gen. xiv, 18 sqq. ²⁸ Eccli. xlix, 20. ²⁹ Psal. iv, 7.

infra vos est⁴⁰. Regnum appellavit gaudium desuper insitum animis per spiritum : quod est arrhabo sempiterni gaudii, quo tunc fruuntur sanctorum animæ.

Igitur quoniam declaratum est quis sit pietatis scopus, quem iis propositum esse convenit, qui Deo charam insituunt vitam, quæ est animæ purgatio, et Spiritus sancti per honorum operum profectum inhabitatio : quisque vestrum anima eo quo demonstratum est modo præparata, ac referta amore divino, ita seipsum precibus et jejuniis tradat, memor ejus qui ad assidue orandum cohortatur, et ad non segniter agendum. Etenim sedulitas in precatione, magna nobis largitur : duntaxat intenta et recta conscientia faciat hoc quisque ; nusquam cogitatione sponte circumvagans, neque ut necessitate exortum debitum exsolvens, sed animi desiderium atque amorem complens. Suggestet etiam Dominus ipse petentibus, quomodo precandæ sit, juxta id quod dictum est : Qui precem dat precanti. Igitur et petere oportet, et scire eum qui in precatione, quæ tanti momenti est, perseverat, magno studio magnaue virium contentione, certamen subire. Quoniam vitium insidiatur ejusmodi potissimum, undique studium honesti quærens evertere. Hinc corporis et animi labes, inde mollitia, et incuria et negligentia, et cætera, quibus anima profligatur, per partes direpta, et ad hostem suum transfuga. Quamobrem par est rationem, tanquam prudentem gubernatorem, animæ præsidere, ut ipsam comparet ad recta navigandum, et appellendum ad portum qui sursum est ; et eandem integram reddat Deo, qui fidei commisit et repetit. Porro præpositos una opitulari huic decet, atque omni studio et admonitione precantis cupiditatem in proposito suo alere. Etenim eorum qui vere precantur virtutum fructus intelligentibus ostensus, non iis modo qui progressi fuerint, sed et infantibus adhuc, et disciplinæ egentibus utilis existit, dum ipsos ad ea quæ vident imitanda concitat. Cæterum puræ ac sinceræ precationis fructus est, simplicitas, charitas, humilitas, tolerantia, innocentia : aliæque ejusmodi, quæ æternis fructibus antecunt, per studiosi vitam... hic pullulant. Hisce fructibus decoratur precatio : quibus si destituatur, inanem sumit laborem ; neque ipsa duntaxat, sed etiam omnis philosophiæ via et ratio, quæ germen habet ejusmodi, justitiæ reapse est semita et ad rectum ducit exitum ; his autem privata, nomen inane relinquitur. Ecquis est usus vitis excultæ, nisi fructus adsint, quorum gratia labores exantillavit agricola ? Quod lucrum est jejunii et orationis et pervigillii, si pax et gaudium et charitas, et reliqui fructus gratiæ spiritus non adfuerint ? Quapropter labores jejunii et orationis et cæterorum operum, cum multa jucunditate et eharitate et spe consi-

A πανὼν ἐντὸς ὑμῶν ἐστὶ. Βασιλείαν δὲ τὴν ἀνωθεν ταῖς ψυχαῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐγγυημένην εὐφροσύνην ἐκάλειπεν, ἥτις ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἥ ἐκ ἀπολαύσεως τότε αἱ τῶν ἀγίων ψυχῶν.

Ἐπεὶ τοίνυν δέδεικται, τίς ἐστὶν εὐσεβείας σκοπός, ὃν χρὴ προκαίειν τοῖς τὸν θεοφιλή βίον αἰρουμένοις, ὅς ἐστι ψυχῆς καθαρισμός, καὶ τοῦ Πνεύματος δι' ἔργων ἀγαθῶν προκοπῆς ἐνδοξασμός. Ἐκαστος ὑμῶν κατὰ τὸν ἀποδείχθента τρόπον παρασκευάσας τὴν ψυχὴν, καὶ μετὴν θεοῦ ποιήσας ἔρωτος, οὕτως ἀποδότην ἑαυτὸν ταῖς εὐχαῖς καὶ νηστείαις, μεμνημένος τοῦ παρακαλοῦντος, τὸ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν. Ἡ γὰρ περὶ τὴν εὐχὴν σπουδὴ, μεγάλη ἡμῖν χαρίζεται· μόνον συντόνῳ καὶ ὀρθῇ συνειδήσει τοῦτο ποιοῖται ἕκαστος, μηδαμῶς κατὰ τὴν διάνοιαν ἐκουσίως περιπλανώμενος· μηδὲ ὥσπερ ὑπ' ἀνάγκης ἀκούσιον χρέος ἀποδιδούς, ἀλλ' ἔρωτα καὶ πόθον ἀποπληρῶν τῆς ψυχῆς. Δώσει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος τοῖς αἰτοῦσιν ὅπως εὐχεσθαι δεῖ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ὁ διδοὺς εὐχὴν τῷ εὐχομένῳ. Δεῖ οὖν αἰτεῖν, καὶ εἰδέναι τὸν τῇ εὐχῇ προσκαρτεροῦντα πράγματι τοσούτῳ, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ δυνάμει ἐναθλεῖν τῷ ἀγῶνι. Ἐπεὶ μάλιστα ἡ κακία τοῖς τοιούτοις ἐφειδρεύει, πάντοθεν ζητοῦσα περιτρεῖσθαι τὴν σπουδὴν. Ἐκείθεν ἀνέσεις σώματος καὶ ψυχῆς· ἐντεῦθεν μαλακία, καὶ ἀκηδία, καὶ ὀλιγωρία, καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ὧν ἀπόλλυται ψυχὴ κατὰ μέρος ἀρπαζομένη, καὶ αὐτομολοῦσα πρὸς τὸν ἐχθρὸν αὐτῆς. Χρὴ οὖν ἐφεστάναι τῇ ψυχῇ καθάπερ σοφὸν κυβερνήτην τὸν λογισμὸν, παρασκευάζοντα εὐθυπλοεῖν πρὸς τὸν ἀνω λιμένα, καὶ τὴν ψυχὴν ἀκέραιον ἀποδιδόντα τῷ πιστεύσαντι Θεῷ. Καὶ τοὺς προσετώτας δὲ χρὴ συναντιλαμβάνειν τῷ τοιούτῳ, καὶ διὰ πάσης σπουδῆς καὶ νοουθεσίας τρέφειν τὴν περὶ τὸ προκαίμενον τοῦ εὐχομένου ἐπιθυμίαν. Τῶν γὰρ ὅντως εὐχομένων ὁ καρπὸς τῶν ἀρετῶν τοῖς συνοῦσιν ἐπιδεικνύμενος, οὐ τῷ προκείμενῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτι νηπίοις καὶ δεομένοις διδασκαλίας, χρησίμος γίνεταί, προτρέπων αὐτοὺς εἰς μίμησιν ὧν ὁρώσι. Καρπὸς δ' ἐλιχρινόυς εὐχῆς ἀπλότης, ἀγάπη, ταπεινοφροσύνη, καρτερία, ἀκακία, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅ πρὸ τῶν αἰώνων καρπῶν, παρὰ τὸν βίον ὁ τοῦ σπουδαίου... ἐνταῦθα βλαστάνει. Τοῦτοις εὐχῇ καλλωπίζεται τοῖς καρποῖς· ἀπορούσα δὲ τούτων, μάταιον ἔχει πόνον· καὶ οὐκ αὕτη μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα φιλοσοφίας ὁδὸς τοιαύτην μὲν ἔχουσα βλάβειν, δικαιοσύνης ὅντως ἐστὶν ὁδός, καὶ πρὸς ὀρθὴν ἀγει τέλος· τούτων δὲ ὑπερτερημένη, κενὸν ὄνομα καταλείπεται. Τί ὅρατος ἀμπελὺς πεποιημένης, καρπῶν μὴ παρόντων, ὧν ἕνεκα ὁ γεωργὸς τὸν πόνον ὑπέμεινε ; Τί κέρδος νηστείας καὶ προσευχῆς καὶ ἀγρυπνίας, εἰρήνης ἀπούσης καὶ χαρᾶς καὶ ἀγάπης, καὶ τῶν λοιπῶν τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος καρπῶν ; Δεῖ οὖν τοὺς μὲν πότους τῆς νηστείας καὶ τῆς εὐχῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἔργων μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ ἀγάπης καὶ ἡλικίδος ὑφίστασθαι· τὰ δὲ ἄνη τῶν πόνων καὶ τοὺς καρποὺς, τῇ τοῦ Πνεύματος εἶναι πιστεύειν ἐνεργείᾳ.

⁴⁰ Luc. xvii, 21.

stere convenit. Flores vero laborum et fructus, A Spiritus sanctissimi operatione adesse credendum est.

Εἰ δ' ἂν ἐαυτῷ τις λογίζοιτο ταῦτα, καὶ τὸ πᾶν ἀνατιθεῖν τοῖς πόνοις, ἀντὶ τῶν ἀκηράτων ἐκείνων καρπῶν, ἀλαζονείας τῷ τοιοῦτῳ φρόνημα φύεται. Διὸ χρὴ τοὺς μὲν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας μεθ' ἡδονῆς ὑπομένειν· τὴν δὲ λύτρωσιν τῆς ψυχῆς, ἐκ τῶν παθῶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεῖναι· ὡς ἂν οὕτως κρείττων ἐαυτῆς ἡ ψυχὴ γενομένη, καὶ τῆς τοῦ Ἐχθροῦ δυνατωτάτης κακίας, οἰκητήριον ἀγαθὸν ἐαυτῇ παρέξει τῷ προσκυνητῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, παρ' οὗ τὴν ἀθάνατον τοῦ Χριστοῦ λαβοῦσα εἰρήνην, συνάπτεται δι' αὐτῆς, καὶ προσκολλᾶται τῷ Κυρίῳ. Εἰ δέ τινες μῆπω τὸν τῆς ἀκρας εὐχῆς τόνον ἔχοντες, μηδὲ τὴν ὀφειλομένην τῷ πράγματι σπουδὴν τε καὶ δύναμιν, ἀπολιμπάνονται ταύτης τῆς ἀρετῆς, ἐν τοῖς ἄλλοις πληροῦσασαν τὴν ὑπακοήν, κατὰ δύναμιν διακονοῦντες, προθύμως ἐργαζόμενοι, σπουδαίως θεραπεύοντες μεθ' ἡδονῆς, μὴ ἐπὶ μισθῷ τινι, μηδὲ τῆς ἀνθρωπίνης δόξης ἐνεκα, μηδὲ ὡς ἄλλοις τοῖς σώμασι καὶ ψυχαῖς ὑπηρετοῦμενοι, ἀλλ' ὡς Χριστοῦ δούλοις, ὡς ἡμετέροις σπλάγχνοις, καθαρὸν ἡμῶν καὶ ἄδολον τὸ ἔργον ἀποφανθῇ τῷ Κυρίῳ. Προσασίζέσθω δὲ μηδεὶς ἀδυναμίαν εἰς τὴν τῶν καλῶν ἔργων σπουδὴν· οὐδὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἀδύνατον ἐπιτάττει· «Ὅς ἐάν,» φησὶ, «ποσὶν ποτήριον ψυχροῦ εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.» Τί τῆς ἐντολῆς ταύτης εὐχερέστερον; καὶ ὁ μισθὸς τοῦ εὐχεροῦς ἔργου, ἐπουράνιος. Καὶ πάλιν· «Ἐφ' ἐπὶ τοῦτων ἐποιήσατε, ἐμοὶ ἐποιήσατε.» Τὸ μὲν ἐπιτάγμα μικρὸν· τὸ δὲ τῆς ὑπακοῆς κέρδος, πολὺ. Ὡστε οὐδὲν ὑπὲρ δύναμιν ἀπαιτεῖ· ἀλλὰ καὶ μικρὸν, καὶ μέγα ποιῆς, ἐπεταί σοι κατὰ τὴν προαίρεσιν ὁ μισθός. Ἐάν μὲν γὰρ εἰς ὄνομα καὶ φόβον Θεοῦ, λαμπρά καὶ ἀναφαίρετος ἦλθεν ἡ δωρεά· ἐάν δὲ εἰς ἐπίδειξιν, ἀκουσον ὁμνῶντος αὐτοῦ τοῦ Κυρίου· «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν.» Ἰνα δὲ μὴ τις τοῦτο πάθῃ, παραγγέλλει τοῖς μαθηταῖς, καὶ δι' ἐκείνων ἡμῖν· «Βλέπετε μὴ ποιήσῃτε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, ἥ τὴν εὐχὴν, ἥ τὴν νηστείαν, ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· εἰ δὲ μὴ γέ, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Πατρὶ ὁμῶν, τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.» Αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Quod si quis hæc sibi ipsi imputaverit, et omnia laboribus suis tribuerit, vice æternorum fructuum illorum, arrogantiae spiritus huic homini inseritur. Idcirco ob virtutem suscepta certamina cum iucunditate par est sustinere, et animi liberationem ab affectibus Deo acceptam ferre, ut sic anima semetipsa melior effecta, et potentissimi hostis malitia superior, domicilium bonum præbeat se adorando sanctoque Spiritui, a quo immortalis Christi pace accepta copulatur per eam, et agglutinatur Domino. Quod si quidam, qui nondum perfectæ præcationis vigorem tenent, neque debitum huic negotio studium, et vim obtinent, privati sunt hac virtute; in cæteris compleant obedientiam, pro viribus ministrantes, alacriter operantes, sedulo cum voluptate cultum impendentes, non ob mercedem ullam, neque humanæ gloriæ causâ, neque ut alienis corporibus et animis inservientes, sed tanquam Christi servis, et nostris visceribus, ut purum et fraudis expers opus nostrum Domino pateat. Nemo autem imbecillitatem prætexat ad honestarum actionum studium. Nihil enim Deus præcipit, quod fieri non possit; quippe cum dicat: «Si quis præbuerit poculum aquæ frigidæ in nomine discipuli, amen dico vobis, non amittet mercedem suam⁴¹.» Quid hoc mandato facilius? Atqui merces tam levis et expeditæ operæ, cœlestis est. Et rursus: «Quandiu fecistis uni de his, mihi fecistis⁴².» Jussum quidem exiguum est; obtemperantiæ vero quæstus ingens. Quare nihil præter vires exposcit. Verum sive parvum, sive magnum quid facias, sequitur te merces ex proposito. Nam si in nomine et timore Dei fiat, illud et quod eripi non possit donum venit; sin autem ad ostentationem, audi jurantem ipsum Dominum: «Amen dico vobis, receperunt mercedem suam⁴³.» Jam ne quis hoc experiatur, præcipit discipulis, et per illos nobis⁴⁴: «Videte ne eleemosynam vestram, aut preces aut jejunium faciatis coram hominibus: alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestram, qui in cœlis est.» Huic gloria in sæcula. Amen.

⁴¹ Math. x, 42; Marc. ix, 40. ⁴² Math. xxv, 40.

⁴³ Math. vi, 2, 5. ⁴⁴ Ibid.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΧΘΟΜΕΝΟΥΣ ΤΑΙΣ ΕΠΙΤΙΜΗΣΕΙ.

EJUSDEM

ADVERSUS EOS QUI CASTIGATIONES ÆGRE FERUNT.

(Gentiano Herveto interprete.)

Sermo Dei ac ratio vere divina res est et sacra, A
 eximia possessio, non aliunde adnata, sed cum
 natura commista, homini munus pretiosissimum
 ab opifice in eum descendens. Itaque et ad simili-
 tudinem Dei fieri dicitur. Etenim hoc etiam ab
 aliis animantibus differt, et divina quadam præro-
 gativa peculiariter insignitur, valde alioqui aliis
 in rebus magna cum pecudibus communicatione
 præditus. Nam oculorum figura, et corporis com-
 positio, eorumque et quæ ad cutem exstant, et in
 ventre latitant, hominem non nobilitant: quando-
 quidem et terrestres, et aquatiles, et volucres, et
 omnes denique animantes illorum participes cer-
 nantur. Hoc vero principem omnium facit, et bea-
 tissimum demonstrat: quo copiose Deus ditatus
 ejus paulum nobis impertivit, in primis ut illum
 intueamur, et agnoscamus sermonem sermonis ac
 rationis largitorem, et religiose serviamus ei qui
 tam bene nos sua ipsius gratia exornaverit. Ser-
 mone rationeque non longe corpore imbecilliores,
 fortiores fortioribus existimus, et omnia servituti
 mancipamus, ac usui nostro jubemus obsecundare.
 Ita tauros domamus, et jugo subicimus, terram-
 que arstris proscindere apparamus, ac celerem
 equum frenis comprimantes obedientem habemus,
 et tardum asinum sustibus compellentes facimus
 celeriores, durasque mulas vehicula trahere one-
 raque bajulare cogimus; elephantorum vero effu-
 sam corporis molem, ac camelorum magnitudinem
 ad id quod placet facili arte traducimus. Hinc
 etiam maris profundum trajicimus, et exiguo ligno
 ratione gubernante pelagus immensum lustramus,
 et cum itineris illius indicibus amotis e conspectu
 terræ abijimus, celestibus signis tuto proficisci-
 mur, ac nauta ea duce iter facit, ut stella Magi
 ducebantur. Coeli autem latitudines et conforma-
 tiones repertæ sunt, et stellarum multitudo, et qua
 quæque sit magnitudine, quoque intervallo, item-
 que lunæ figura, et quid soli accidat, quod certis
 quibusdam temporibus radium abscondat; jam
 vero de terra quoque commota philosophamus,
 quique fiat ut naturalibus soluta firmamenti ipsa-

θεῖον ἀληθῶς καὶ ἱερὸν χρῆμα ὁ λόγος Θεοῦ, κτῆμα
 ἐξαιρετόν, οὐκ ἄλλοθεν προσγεγνημένον, ἀλλὰ συγχε-
 κραμένον τῇ φύσει, ἀνθρώπῳ δῶρον τιμιώτατον
 παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος εἰς αὐτὸν ἐλθόν. Διὸ καὶ
 καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. Τοῦτ' οὖν
 ἔχει καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τὴν διαφορὰν, καὶ τῷ
 θεοειδεῖ πλεονεκτήματι ἰδιαζόντως χαρακτηρίζεται,
 σφόδρα τοῖς ἄλλοις πολλὴν ἔχων τὴν κοινωνίαν πρὸς
 τὰ βόσκηματα. Ὁφθαλμῶν γὰρ τύπος, καὶ σαρκῶν
 διάπλασις, τῶν τε ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, καὶ τῶν ἐν
 γαστρὶ κρυπτομένων, οὐ σεμνύνει τὸν ἀνθρώπον·
 ἐπειδὴ καὶ ἐν χερσαίοις, καὶ ἐνὶ ὄρεσι, καὶ πετηνοῖς,
 καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ζώοις ἡ ἐκείνων μετουσία βλέπεται.
 Τοῦτο δὲ ἡγεμόνα τῶν πάντων ποιεῖ, καὶ μακαριστὸν
 ἀποδείκνυσιν· ὅπερ Θεὸς ἔχων πλουσίως, ὀλίγον ἡμῖν
 B ἐχαρίσατο, ἵνα πρῶτον ἐκεῖνον βλέπωμεν, καὶ γνω-
 ρίζωμεν λόγον τοῦ λόγου δοτῆρα, καὶ λατρεύωμεν τῷ
 οὕτως ἡμᾶς καλῶς τῇ ἰδίᾳ κατακοσμήσαντι χάριτι.
 Διὰ λόγους ἰσχύομεν τῶν ἰσχυρῶν πλέον ἀσθενεῖς ὄν-
 τες τὸ σῶμα, καὶ πάντα δουλοῦμεθα, καὶ ταῖς ἡμετέ-
 ραις ὑπηρετεῖσθαι χρεῖαις κελεύομεν. Οὕτω ταύρους
 θαμάζομεν καὶ ὑπάγομεν τῷ ζυγῷ, καὶ γῆν ἀρότεροις
 ἀνατέμνειν παρασκευάζομεν, καὶ ἱπποὺς ταχὺν τοῖς
 φαλίοις καταγγόντες ἔχομεν εὐπειθῆ, καὶ τὸν βραδὺν
 δυνὸν τοῖς ῥοπάλοις ἐπείγοντες ποιοῦμεν ὀξύτερον,
 καὶ τὰς σκληρὰς ἡμιόνους ὀχήματα ἔλκειν καὶ ἀγθο-
 φορεῖν ἀναγκάζομεν· ἐλεφάντων δὲ τὴν ἐκκεχυμένην
 πολυσαρκίαν, καὶ καμῆλων τὸ μέγεθος εὐμηχάνως
 πρὸς τὸ δοκοῦν μεταχειρίζομεθα. Ἐντεῦθεν καὶ βάθος
 περαιούμεθα, καὶ μικρῷ ἔϋλῳ διὰ κυβερνητικῆς τὰ
 C ἄκρα τῶν πελαγῶν ἐφοδεύομεν, καὶ τῆς πορείας
 ἐκείνης οὐκ ἔχοντες σύμβολα, ὅταν γῆν ἀποκρύψω-
 μεν, τοῖς κατ' οὐρανὸν σημείοις ἀσφαλῶς ὁδηγού-
 μεθα, καὶ ὁδηγεῖ τὸν ναῦτην ὡς τοὺς Μάγους ἀστήρ.
 Οὐρανοῦ δὲ πλάτης καὶ σχήματα ἐξευρέθη καὶ πλήθος
 ἀστέρων, καὶ ὅπως ἑκάστος μεγέθους ἔχει, καὶ δια-
 στήματος, καὶ τῆς σελήνης σημείωσις, καὶ τί πάσων
 ὁ ἥλιος κατὰ τινὰς χρόνους τὴν ἀκτῖνα καλύπτεται·
 ἥδη δὲ καὶ κατὰ γῆς κινουμένης φιλοσοφοῦμεν, ὅπως
 λυομένη τῶν φυσικῶν ἐρεισμάτων αὐτὴ τε ἀναβράσ-
 σεται, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς μετὰ τῶν ἐπικειμένων κλο-
 νεῖ. Συμβόλοις δὲ τοῖς παρατετηρημένοις καὶ ἀόχμοις

παρθεωρούμεν, καὶ ἐπομβρίας προμαντεύμεθα, Α καὶ τοῖς ἐκ γῆς φωμένοις τὸν λόγον προσάγοντες, τὰς φύσεις τῶν βοτανῶν ἐξετάζομεν, καὶ τὴν μὲν τῷ τραυματικῷ σωτήριον ἀποφαίνομεν, ἄλλην ἐπιτήθειον πρὸς ὕπνον τῷ μὴ καθέδοντι, ἐτέραν ἡπατος λατῆν, καὶ ἄλλην τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ σπληνὸς καταστέλλουσιν. Ἐὼ τὰς ἐπιστήμας, ἀφήμι τὰς τέχνας τὰς ἀναγκαίας, τὰς πρὸς τροφήν πάσαν, τὴν ποικίλην τῶν ἐπιτηδευμάτων περίοδον. Τὰ δὲ τοιοῦτον ζῶον, τὸ σοφὸν, τὸ πρακτικόν, τὸ δραστήριον, τὸ μνημονικόν, τὸ ἐνταῦθα ὄν καὶ τὰ ἀλλοῦ βλέπον, διὰ τὸ ποικίλαις ῥθοναῖς καὶ διαφόροις πάθεσι περιέκασθαι, ἐνὸς ὁλιγώρου ἔχει, τῆς ἀληθοῦς ζωῆς καὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας. Καὶ ὁ προβλέπων τροπὰς αἰρών, τὴν ἀνάστασιν οὐχ ὁρᾷ· ὁ τὰς μεταβολὰς τῶν ἐναιυτῶν εἰδώς, τὴν μεταβολὴν οὐ βλέπει τοῦ βίου· ὁ τὸν ἴδιον δούλον ἀπαιτῶν τὰς εὐθύνas ὧν διαπράττεται, τοῦ σοῦ κριτοῦ καὶ Κυρίου τῆς ἐξουσίας καταφρονεῖς.

Ταῦτα οὐκ ἔστι τοῦ λογικοῦ, ἀλλ' εἰς μωρίαν τὸ λογικὸν παταρέποντος. Δικαιοσύνην οὐκ ἀσκεῖς, τὴν ἀρετὴν οὐ μανθάνεις, εὐχῆς ἀμελεῖς. Καὶ τοῦτο ἐδῆλωσεν ἡ χθὺς ἡμέρα. Ποιοὶ γὰρ ὀφθαλμοὶ τὴν Κυριακὴν ὁρᾷ, ὁ ἀτιμάσας τὸ Σάββατον; Ἡ οὐκ οἶδας ὡς ἀδελφαὶ αὗται αἱ ἡμέραι; καὶ εἰς τὴν ἐτέραν ἐξυθρίσης, τῇ ἐτέρᾳ προσκρούεις; Ἐχων νοῦν καὶ λόγον, οὐ προορᾷς τὸ πρέπον καὶ συμφέρον, οὐδὲ ἐμμελῶς ποιῇ τῆς σαυτοῦ ἀθανασίας τὴν ἐπιμέλειαν, οὐδὲ διασκέπτῃ τὴν σαυτοῦ φύσιν ὅστις εἰ, καὶ τί γινέσθαι δύνασαι· γαστρὶ δὲ καὶ λαγνείαις, καὶ ἀργίᾳ, καὶ ὕπνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐεργέτου προδίδως τὸ δῶρον, ἵνα σοι ἀχρεῖον καὶ ἀνωφελὲς καὶ μάταιον γένηται. Αἰσχιστον τοῦτο, καὶ νηπίας φρενὸς, καὶ τῆς ἐπαχθοῦς κατηγορίας ἄξιον. Ἦττον δ' ἂν ᾦν κακὸν, εἰ μὴ νοοῦντες οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτῶν τὸ συμφέρον, ἄλλω γοῦν εἰσηγούμενον τὸ χρησίμον, ἐπειθόμεθα. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τοῖς διδασκαλοῖς ἀχθόμεθα, καὶ χαλεπῶς αὐτῶν τὴν νοουθεσίαν φέρομεν, καὶ ταῖς συμβουλαῖς βαρυνόμεθα. Ναυτιῶμεν δὲ πρὸς τὴν παιδείαν τῶν καλῶν, ὡς οἱ κακόςτιτοι τῶν ἀρρώστων πρὸς τὰ ὅλα τὰ παρὰ τῶν λατρῶν αὐτοῖς ὀρεγόμενα. Κἂν ἐπίκληξις γένηται, χαλεπαίνομεν· καὶ τραχυτέρου ἀκούσωμεν ῥήματος, δυσανασχετοῦμεν· καὶ ἀποκλεισθῶσιν ἡμῖν ἀφορισμῶ αἱ θύραι τῆς ἐκκλησίας, βλασφημοῦμεν. Οὗτος δὲ οὐκ ἔστι μανθάνων τρόπος, οὐδὲ ὑπακοὴ μαθητῶν, ἀλλὰ στασιαστῶν καὶ μαχομένων φιλονεικία. Παιδίῳ γὰρ τάξιν ὁ μαθητὴς ἐπέχειν ὀφείλει, δεῖ τέχνης ἢ ἐπιστήμης ἐπιθυμῆσαι μᾶλλον ἐξωθεν· ὁ δὲ εὐσέβειαν ἀσκούμενος, μετὰ πλεονος τῆς προσθήκης εἶναι βρέφος ὀφείλει· ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος ἐκείνην τὴν ἡλικίαν ὡς εὐπείθῃ τοῖς παρ' ἑαυτοῦ ἐταίροις ἐπέμνηνε. Τὸ παιδίον τοίνυν οὐκ ἐμβαίνει τοὺς χαρακτήρας καὶ τὰς γραμμάς ὥσπερ ἂν ὁ διδάσκαλος τῷ κτηρῷ ἐνοσημῇνηται· οὐδὲ στοιχεῖα καίνοτομει, ὅτ' ἐξουσίας ἐμπλήκτου νεωτερίζον περὶ τὰ γράμματα· ἀλλὰ πρῶτην μὲν τῇ γραφίδι τοῖς τοῦ διδασκάλου τύποις ἐνασχεῖ τὴν χεῖρα· ὀνόματα δὲ οὐκ ἄλλα τοῖς στοιχείοις ἐπι-

que subsiliat, et incolas quæque adjacent concu-
liat, ex signis observatis et æstus perspicimus, et
imbres futuros prædicimus. Præterea ad ea quæ
terra parit rationem admoventes, naturas herbarum
perquirimus, et hanc saucio salutarem decernimus,
alteram somno non dormienti conciliando idoneam,
aliam jecinori sanando, et aliam lienis tumoribus
comprimendis. Omitto scientias, artes relinquo,
tum necessarias, tum quæ ad delicias omnigenas
attinent, varium quoque studiorum orbem. Cæte-
rum tale animal, sapiens, ad agendum idoneum,
laboriosum, memoria valens, quodque quod hic et
quæ alibi sunt cernit, quia variis voluptatibus ac
diversis affectibus circumagitur, unius rei penuria
laborat, veræ vivendi rationis, et suæ ipsius salu-
tis; atque qui æris commutationes intueris, resur-
rectionem non vides; qui annorum conversiones
nostis, vitæ mutationem non cernis; qui a famulo
tuo administrati rationem exis, iudicis et Domini
potestatem contemnitis.

Hæc ejus non sunt qui ratione præditus est, sed
ejus qui rationem in insaniam convertit. Justitiam
non meditaris, virtutem non addiscis, precreationem
negligis: cujus rei hesternus indicio dies est. Qui-
bus enim oculis diem Dominicum intueris, qui
Sabbatum dedecorasti? An hos nescis dies germa-
nos esse? Ac si in alterum injurius sis, te in alte-
rum impingere? Tæ mentis et rationis compos non
provides quid deceat et conducat, nec concinne
tuæ curam geris immortalitatis, nec tuam inter-
pellas naturam quoniam sis, et quid de te fieri pos-
sit, sed ventre, libidine, otio, ac somno, Dei et
benefactoris donum prodis, ut sit inutile tibi, in-
commodum et inane. Turpissima hæc res est, et
juvenilis, id est stulti animi, et gravi accusatione
digna. Minus autem malum esset, si nos intrinse-
cus et a nobis ipsis quid expediret non intelligen-
tes, cum alius quod usui sit adducit, ei credere-
mus. Id vero non habet ita, sed etiam: valde nos
magistris et doctoribus indignamur, ac eorum ad-
monitionem ægre ferimus, et consiliis gravamur.
Nauseamus vero ad rerum honestarum disciplinam,
perinde ac ægroti cibum fastidientes ad opsonia
quæ illis medici porrigit. Ac si quis increpet,
exacerbamur; si asperius verbum audiamus, indi-
gnamur; sique nobis ad separationem ecclesiæ
fores obserantur, ad convicia ferimur, ac blasphe-
mamur. Hi non sunt discipulorum mores, neque obe-
dientia discipulorum, sed seditiosorum et pugna-
cium contentio. Puelli enim vicem discipulus subire
debet, qui artem vel scientiam aliquam de externis
desideraverit: qui vero pietatem meditatur, majori
cum acceptione infans esse debet: præsertim cum
etiam Dominus illam ætatem veluti ad obediendum
paratam suis ipsius laudibus ornaverit. Atque
puellus non insurgit in characteres et lineamenta
quæ præceptor in cera inscripserit, neque novè
molitur elementa, aliquid novi in litteris licentis

stolida attentans, sed primam graphio in notis A
praeceptoris manum exercet, nomina vero non alia
ex elementis colligit quam ea quae audivit, sed
omni modo, ratione ac opera magistri traditionem
imitatur. Quod si quando negligentius quid egerit,
cutis ejus verberibus afficiatur, plagis contumax
non efficitur, neque perfractis tabellis a magistro
abit, sed aliquandiu dolori amaras instillans lacry-
mas, disciplinis adhaerescit, versaturque acrior in
meditatione, non autem negligentior evadit. Alias
rursum si tanquam juvenis ac novus parum rem
curet, a cibis abstinere jubetur, et famis poena
propter socordiam damnatur: permanet vero in
ludo etiam solus, aliis ad prandium discedentibus
pueris, praeceptum religiose observans. Christianus
autem non sic, qui audivit tamen, « Nisi conver-
tamihi, et quasi puelli fiat, non intrabitis in
regnum caelorum »¹. Sed si quando asperius sa-
cerdotem specie ac voce corrigentem erratum per-
ceperit, palam contradicit, et inter dentes mur-
murat, et circumiens forum ac plateas conviciatur.
Et si ab ecclesia excludatur, orationem contemnit,
se cum a populo, tum a mysteriis sine ulla dissi-
mulatione abducens; aut forte ne huius quidem
supplicio addictus, se ab ecclesia submovet, ira
contra episcopum commotus, ac Deum et Dominum
aversatus. Sed ejusmodi homini dicendum est
quod Paulo, cum adhuc Saulus esset, dictum est,
« Iurum tibi est, o homo, contra stimulos calci-
trare »²: sive a teipso Deum dimiseris, reputato
quod qui a sole sejunctus est, in tenebris et cali-
gine vitam degit; sive orationibus ut indignus
revocato.

Nihil falsi aut mendacii scriptum est in Evange-
liis, neque Christi praedictio exitum fallacem habet.
Per Petrum episcopis dedit clavem caelestium ho-
norum; agnosce quod solutus, solutus es, et li-
gatus vinculis invisibilibus constrictus es. Si oculi
tibi essent quibus cernebas animi substantiam,
ostenderem tibi qui a communione abactus es,
speciem condemnati, gravissimis vinculis coervice
depressi, nullum membrorum liberum aut solum
habentis. Atque utinam cum vita supplicium ter-
minaretur! Nunc vero si quid humanum evenierit,
et repente mors accesserit, ut latro de nocte,
scito tibi ocella quae illic sunt esse. Diligentes
sunt et qui non ludant illius regni janitores; vi-
dent animam separationis notas ferentem. Quasi
quemdam fetore et sordibus carceris notatum,
abigunt eam semita quae ad bona ducit. Non con-
cedunt ut ordines iustorum cernat, et angelicam
laetitiam; misera vero tum sum se temeritatis ve-
hementer accusans; lugensque, ac plorans, et
gemens in locum quemdam tristem tanquam an-
gulam abjecta permanebit, luctu nunquam finituro
ac insolabili in aeternum poenas luens. « Nolite
fieri, » inquit, « sicut equus et mulus, quibus non

λέγει, ἀλλ' ὅπερ ἤκουσε· παντὶ δὲ ἐρόπῃ καὶ λόγῳ
καὶ ἔργῳ μιμεῖται τοῦ καθηγητοῦ τὴν παράδοσιν.
Ἄν δὲ πού καὶ ῥαθυμῆσαν ἀποτυμπανισθῇ τῷ σκύ-
τει, οὐ θρασύνεται τῇ πληγῇ, οὐδὲ τὰς δέλτους τῷ
διδασκάλῳ περιβόρῃσαν ἀποποιεῖται· ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον τῇ
ἀληθείᾳ πιχρὸν ἐπιστάξαν τὸ δάκρυον, ἔχεται τῶν
μαθημάτων, καὶ συντονώτερον περὶ τὴν μελέτην, ἀλλ'
οὐκ ἀμελέστερον γίνεται. Ἄλλοτε πάλιν ὀλιγωρήσας
ὡς νέος, κελεύεται μένειν ἀπόσιτος, καὶ τῷ λιμῷ τὴν
ῥαθυμίαν καταδικάζεται. Παράμεινι δὲ τῷ διδασκα-
λεῖν καὶ μόνος, τῶν ἄλλων παιδῶν ἀναχωρησάντων
ἐπ' ἄριστον, τηρῶν τὸ πρόσταγμα σὺν εὐλαβείᾳ
πολλῇ. Ὁ Χριστιανὸς δὲ οὐχ οὕτως, ὁ ἀκούσας,
« Ἄν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδιά, οὐ
μὴ εἰσελθῇτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »· ἀλλ'
ὅταν αὐστηρότερον ἴδῃ τὸν ἱερέα σχήματι καὶ φωνῇ
διορθούμενον τὸ πλημμέλημα, προφανῶς ἀντιλέγει,
καὶ ὑπ' ὀδόντα γογγύζει, καὶ περινοστῶν τὴν ἀγορὰν
καὶ τὰ ἄμφοδα λοιδορεῖται. Κἂν τῆς ἐκκλησίας ἀπο-
κλεισθῇ, καταφρονεῖ τῆς εὐχῆς, ἀπροσποίητως τοῦ
λαοῦ καὶ τῶν μυστηρίων ἀποτεμνόμενος· ἡ τυχὸν
οὐδὲ ὑποβληθεὶς ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ, αὐτὸν τῆς ἐκ-
κλησίας ἀπάγει, διὰ τὴν ὀργὴν τὴν πρὸς τὸν ἐπισκο-
πὸν, καὶ τὸν θεὸν καὶ δεσπότην ἀποστρεφόμενος.
Λεκτέον δὲ τῷ τοιούτῳ τὸ πρὸς Παῦλον λεχθὲν, ἡνίκα
ἔτι Σαῦλος ἐτύγγανε· « Σκληρόν σοι, ἄνθρωπε, πρὸς
κέντρα λατίζειν. » Ἐπεὶ ἀπὸ αὐτοῦ τὸν θεὸν ἀφῆ-
κας, λόγισαι ὅτι ὁ τοῦ ἡλίου χωριζόμενος, ἐν σκοτει-
καὶ ζόφῳ διάγει τὸν βίον· ἔπειτα ἀπεδύθη τῶν εὐχῶν
ὡς ἀνάξιος, ἀνακάλεσαι τῇ μετανοίᾳ τὴν πρώτην
κατάστασιν.

interdictus sis, per poenitentiam primum statum

Οὐδὲν ψεῦδος ἐν Εὐαγγελίοις γεγραπται, οὐδὲ
πρόβησις τοῦ Χριστοῦ ἐσφαλμένην ἔχει τὴν ἐκθα-
σιν. Διὰ Πέτρου ἔδωκε τοῖς ἐπισκόποις τὴν κλεῖδα
τῶν ἐπουρανίων τιμῶν· γίνωσκε ὅτι λυθεὶς λελύσαι,
καὶ δεθεὶς τοῖς ἀοράτοις δεσμοῖς κατασφίγγῃ. Εἰ
ὀφθαλμοὺς εἶχες πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, εἶδεθα
ἂν σοὶ τῷ ἀφωρισμένῳ σχῆμα κατακεκριμένον, βαρυ-
τάτοις δεσμοῖς τὸν αὐχένα πιεζόμενον, οὐδὲν τῶν
μελῶν ἐλεύθερον ἢ ἀνετὸν ἔχοντος. Καὶ εἶθε τῷ βίῳ ἡ
τιμωρία περιωρίζετο! νυνὶ δὲ [ἀν]θρώπινόν τι συμβῇ,
καὶ ἄθροον παραστῇ ἡ τελευτῇ, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί,
γίνωσκε κεκλεισθαι σοὶ τὰ ἐκεῖ. Ἐπιμελεῖς εἶσι καὶ
μὴ παιζόμενοι οἱ τῆς βασιλείας θυρωροὶ ὁρῶσι τὴν
ψυχὴν τὰ τοῦ ἀφορισμοῦ φέρουσιν σύμβολα. Ὡς τινα
τοῦ δεσμοτηρίου τῇ κόμῃ καὶ τῷ ῥύπῳ κατηγοροῦ-
μενον, ἀπελευθύνουσιν αὐτὴν τῆς ἐπὶ τὰ καλὰ φερού-
σης ὁδοῦ· οὐ συγχωρήσουσιν ἰδεῖν τὰ τάγματα δι-
καίων, καὶ ἀγγελικὴν εὐφροσύνην. Ἡ δὲ ἄθλια τότε
πολλὰ τῆς ἀδουλίας αὐτὴν καταμεφομένη, οἰμώ-
ζουσα δὲ καὶ ὀδυρομένη, καὶ στένουσα, καὶ σκυθρω-
πῷ τινι τόπῳ, οἷον γωνίᾳ προεῖρημένη διατελλέει,
τὸν ἀληκτὸν ὀδυρμὸν καὶ ἀπαραιμύθητον εἰς αἰῶνας
ἐκτίνουσα. « Μὴ γίνεσθε, » φησὶν, « ὡς ἵππος καὶ
ἡμίονος, οἳ οὐκ ἔστι σύνεσις· ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ

¹ Matth. XVIII, 3. ² Act. IX, 5.

τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχείεις. Ὁ τὸν σκληρὸν ὁ ψαλμὸς ἀπαλύνει ταῦτα φησί, καὶ οἷον ἑλαίῳ ἐκμαλάσσων ταῖς παραινέσεσι. Κάμψον οὖν τὸν αὐχένα, εἴςον ὡς ζυγῷ τοῖς προετάγμασι· τὸ σκληρὸν ἀπορρήγνυται, τὸ εἶκον καὶ καμπτόμενον ὀρθοῦται· καὶ διδάσκει σε τοῦτο ἢ ἐπὶ τοῖς φυτοῖς παιρεῖ. Μὴ τὸν χαλινὸν ἐνδακῶν ὀρμήσης ἐπὶ τὸν κρημνὸν, ἢ τὸ βάραθρον, ἀλλὰ περιαχθεὶς τὸν αὐχένα τῇ χειρὶ τοῦ ἀναβάτου, ἐπὶ τὴν σῶζουσαν ὁδὸν κατευθύνῃ· ὅταν ἐπιτίμῃσιν δέξῃ, εἰπὲ ἀπὸ εὐλαβοῦς ψυχῆς τὸ δαδτικὸν, ἢ Ἄγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαίωματά σου. Ὁ μὴ ἐπισκοπικῆς αὐθαδεῖας εἶναι τὸν ἀπορισμὸν νομίσῃ· πατὴρ ὁ νόμος, παλαῖς τῆς Ἐκκλησίας κανὼν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀρξάμενος καὶ κρατυθεὶς ἐν τῇ χάριτι. Θεώρησον τὸν ἅγιον Παῦλον δι' ἐπιστολῶν τὰς ἀποφάσεις τοῦ ἀπορισμοῦ κατὰ τὸν ὑπευθύνων ἐκπέμποντα, καὶ τὸν Κορινθίον νεανίσκον τῷ τοιοῦτ' ἱατροῦντα φαρμάκῳ, τὸν τῇ μητρὶ σατανικῶς ἐπιμανέντα· Ὁ γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ υἱὸν ὃν παραδέχεται. Ὁ γὰρ εἰσὶν αἱ βίβαι τῆς παιδείας γλυκαίαι, ἀλλὰ πικραὶ καρπὸν δὲ εἰς ὑστερον βλαστάνουσι κηρίων ἡδύτερον. Καὶ διὰ τοῦτο χρεῖα τῷ μὲν ἀσκουμένῳ τοῦ μοχθεῖν, τῷ δὲ ἀσκούντι καὶ πληγῆς καὶ τραχύτητος. Καὶ τῷ μὲν Μωσαϊκῷ νόμῳ αἱ τέσσαρες δεκάδες μέχοι νῦν αἱ νομικαὶ τῶν πληγῶν παραμένουσιν, οὐ τῷ εὐαγγελικῷ δὲ βίῳ· ἐπειδὴ πάντων ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ ἔλεος, καὶ ῥάβδος, καὶ παράκλησις, καὶ πληγὴ. Οὐ γὰρ τύπτομεν σε ὡς οἰκέτην, ἀλλὰ παιδεύομεν σε ὡς ἐλευθέρου· σοὶ γὰρ ἐκ τῆς Σάρβρας τῆς ἐλευθέρας τὸ γένος, οὐκ ἐκ τῆς Ἄγαρ τῆς δούλης. Αἰδοῦμεθα σε ὡς υἱὸν τῆς ἐλευθέρας, οὐκ ἀτιμάζομεν ὡς γέννημα τῆς παιδείας. Διὰ τοῦτο ταῖς ἐλευθερίαις ἐπιτιμῆσαι λυποῦμεν σε πλημμελοῦντα, οὐ σῶμα ἑαίνοντες, ἀλλὰ ψυχὴν ἀνιώντες. Ἄν δὲ καὶ τοῦτο φειδόμεθα, πῶς σε παιδεύομεν; Δυσμεταχειριστός ἐστιν ὁ διδασκαλικὸς λόγος, καὶ ἡ ἀγωγή τῆς ἀρετῆς, καὶ ποικίλην ἐπιζητεῖ τὴν τῆς ἐπιστάσεως οἰκονομίαν, τοὺς ὑποκειμένους ἡδεσιν ἐαυτὴν προσαρμόζουσα. Ἔστι τις εὐπειθής καὶ τὴν γνώμην εὐάγωγος; τοῦτο ὁ πρῶτος καὶ ἀπαλὸς ἀρμόζει λόγος. Ἄλλος σκληρὸς καὶ ἀνάγωγος; μαστιγῶν χρήζει. Τί οὖν ποιήσομεν, ἐπειδὴ ῥάβδους οὐ μεταχειρίζομεθα; καταλείβομεν αὐτὸν ἀπρονοήτον; Οὐχ οὕτως. Ἄλλο τὸν αὐτὸν λόγῳ μεταρρυθμιζομεν εἰς ἄλλο σχῆμα ὑποκείμενῃ χρεῖα κατάλληλον· καὶ ὥσπερ τὰ ὄψα τῇ μικρᾷ προσθέσει τῶν ἀρτυμάτων πρὸς τὰς ἐναντίας ποιότητάς διαμειβεται, ἀπὸ τοῦ στυφοντος εἰς τὸ γλυκὺ, καὶ ἀπὸ τοῦ γλυκεῖος εἰς τὸ στυφὸν μεταβαλλόμενα· οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος τῇ προσθήκῃ τῶν σχημάτων πρὸς διαφόρους χρεῖας μετατυπῶται, ἵν' ἐπινοηθῇ ἐκάστου τὸ τρόφιμον.

Μὴ οὖν ἐν ταῖς γωνίαις μου καταλάλει, τραχυ ὀνομάζων τὸ διδασκαλικὸν, μηδὲ τοὺς κοινωνοὺς τῶν ἀμαρτημάτων κοινωνοὺς τῶν κατ' ἐμοῦ ποιούμενος μέμψων, καθέξῃ κρίνων ἐπίσκοπον μετὰ τοῦ συν-

A est intellectus: in eamo et freno maxillas eorum constringes. Durum et contumacem psalmus emolliens hæc ait, et veluti oleo adhortationibus mitigans. Incurva ergo cervicem, præcepta tanquam jugum subi. Quod durum est confringitur; quod cedit et flectitur, rectum efficitur; quod te etiam in plantis experientia docet. Ne freno dentibus compresso rapiaris in præcipitium, aut barathrum, sed accommodata manui sessoris cervice, ad viam quæ te servet recta ducaris; cum increparis, dic animo religioso Davidicum illud: Bonum mihi est, quod humiliaveris me, ut discam justificationes tuas. Ne segregationem arbitreris esse ab episcoporum audacia profectam; paterna lex est, antiqua Ecclesiæ regula, quæ a lege traxit originem, et in gratia obtinuit. Contemplantur sanctum illum Paulum per Epistolas separationis poenas in obnoxios pronuntiandas mandantem, et Corinthium juvenem ejusmodi medicamento sanantem, qui satanica rabie percitus, novæ se commiscuerat: Quem enim Dominus diligit, castigat; flagello autem ferit quem suscipit. Non sunt enim radices eruditionis dulces, sed amaræ; fructum autem in posterum germinant favis suaviorum. Et idcirco labore quidem ei qui exercetur opus est; ei autem qui exercet, et verbere, et asperitate. Ac in lege Mosaica decades quatuor hucusque plagarum permanent, non autem in evangelica vita: siquidem omnium sermo est, misericordia et virga, adhortatio et plaga. Non enim tibi verbera inferimus ut servo, sed te castigamus ut liberum: tibi enim ex Saba libera genus est, non ex Agar serva. Reveremur te ut liberæ filium, non dedecoramus ut ancillæ progeniem: ob id liberis increpationibus te angimus peccantem, non corpus pungentes, sed animum cruciantes. Quod si ab hac re absteineamus, quo te pacto castigabimus? Docendi ratio est tractatu difficilis, institutioque virtutis, ac variam requirit administrationis dispensationem, quæ se moribus ut sese offerunt accommodet. Est quispiam obediens et ad instituendum animo facilis? Huic lenis et mitis congruit sermo. Alius durus et indocilis? Verberibus eget. Quid igitur faciemus, cum virge non conceduntur? Eumne nulla cura, nulla providentia dignabimur? Non ita sane. Sed cum verbis ad aliam accommodam rei subjectæ formam concinne traducemus: ac quemadmodum opsonia condimentorum, exiguo additamento ad contrarias qualitates permutantur, ex acri in dulce, et ex dulci in acre conversa: ita et noster sermo figurarum adjectione ad varios usus transformatur, ut quod cujusque educationi congruit intelligatur.

Ne igitur in angulis de me obloquaris, asperum nominans docendi genus, neque cum tuorum scelerum participibus communes mei reprehensiones faciens, assideas episcopum cum vanitatis consensu

stolidi attentans, sed primam grapho in notis A
praeceptoris manum exercet, nomina vero non alia
ex elementis colligit quam ea quae audit, sed
omni modo, ratione ac opera magistri traditionem
imitatur. Quod si quando negligentius quid egerit,
cutis ejus verberibus afficiatur, plagis contumax
non efficitur, neque perfractis tabellis a magistro
abit, sed aliquandiu dolori amarus instillans lacry-
mas, disciplinis adhærescit, versaturque acrior in
meditatione, non autem negligentior evadit. Alias
rursum si tanquam juvenis ac novus parum rem
curet, a cibis abstinere jubetur, et famis poena
propter socordiam damnatur: permanet vero in
ludo etiam solus, aliis ad prandium discedentibus
pueris, praeceptum religiose observans. Christianus
autem non sic, qui audit tamen, « Nisi conver-
tamini, et quasi puelli stitis, non intrabitis in
regnum colorum ». Sed si quando asperius sacer-
dodem specie ac voce corrigentem erratum: per-
ceperit, palam contradicit, et inter dentes mur-
murat, et circumiens forum ac plateas conviciatur.
Et si ab ecclesia excludatur, orationem contemnit,
se cum a populo, tum a mysteriis sine ulla dissi-
mulatione abducens; aut forte ne huc quidem
supplicio addictus, se ab ecclesia submovet, ira
contra episcopum commotus, ac Deum et Dominum
aversatus. Sed ejusmodi homini dicendum est
quod Paulo, cum adhuc Saulus esset, dictum est,
« Durum tibi est, o homo, contra stimulos calci-
trare »: sive a teipso Deum dimiseris, reputato
quod qui a sole sejunctus est, in tenebris et cali-
gine vitam degit; sive orationibus ut indignus
revocato.

Nihil falsi aut mendacii scriptum est in Evange-
liis, neque Christi predictio exitum fallacem habet.
Per Petrum episcopis dedit clavem caelestium ho-
norum; agnosce quod solutus, solutus es, et li-
gatus vinculis invisibilibus constrictus es. Si oculi
tibi essent quibus cerneres animi substantiam,
ostenderem tibi qui a communione abactus es,
speciem condemnati, gravissimis vinculis cervicis
depressi, nullum membrorum liberum aut solum
habentis. Atque utinam cum vita supplicium ter-
minaretur! Nunc vero si quid humanum evenerit,
et derepente mors accesserit, ut latro de nocte,
scito tibi oclusa quae illic sunt esse. Diligentes
sunt et qui non ludant illius regni janitores; vi-
dent animam separationis notas ferentem. Quasi
quemdam fetore et sordibus carceris notatum,
abigunt eam semita quae ad bona ducit. Non con-
cedunt ut ordines justorum cernat, et angelicam
laetitiam; misera vero tum sum se temeritatis ve-
hementer accusans, lugensque, ac plorans, et
gemens in locum quemdam tristem tanquam an-
gulum abjecta permanebit, luctu nunquam finituro
ac insolabili in aeternum poenas luens. « Nolite
fieri, » inquit, « sicut equus et mulus, quibus non

λέγει, ἀλλ' ἄπερ ἤκουσε· παντὶ δὲ τρόπῳ καὶ λόγῳ
καὶ ἔργῳ μιμνῆται τοῦ κατηγητοῦ τὴν παράδοσιν.
Ἄν δέ που καὶ ῥαθυμῆσαν ἀποτυμπανισθῇ τῷ σκύ-
τει, οὐ θρασύνεται τῇ πληγῇ, οὐδὲ τὰς δέλτους τῷ
διδασκάλῳ περιβόρῃαν ἀποποιεῖ· ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον τῇ
ἀλγῆδόνι πικρὸν ἐπιστάξαν τὸ δάκρυον, ἔχεται τῶν
μαθημάτων, καὶ συντονώτερον περὶ τὴν μελέτην, ἀλλ'
οὐκ ἀμελέστερον γίνεται. Ἄλλοτε πάλιν ὀλιγορήσας
ὡς νέος, καλεῖται μένειν ἀπόσιτος, καὶ τῷ λιμῷ τὴν
ῥαθυμίαν καταδικάζεται. Παραμένει δὲ τῷ διδασκα-
λεῖ καὶ μόνος, τῶν ἄλλων παιδῶν ἀναχωρησάντων
ἐπ' ἄριστον, τῶν δὲ τὸ πρόσταγμα σὺν εὐλαβείᾳ
πολλῇ. Ὁ Χριστιανὸς δὲ οὐχ οὕτως, ἀκούσας,
« Ἄν μὴ στραφῇτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ
μὴ εἰσελθῇτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν »· ἀλλ'
B ὅταν αὐστηρότερον ἴδῃ τὸν ἱερέα σχήματι καὶ φωνῇ
διορθούμενον τὸ πλημμέλημα, προφανῶς ἀντιλέγει,
καὶ ὑπ' ὀδόντα γογγύζει, καὶ περινοστῶν τὴν ἀγορὰν
καὶ τὰ ἄμφοδα λοιδορεῖται. Κἂν τῆς ἐκκλησίας ἀπο-
κλεισθῇ, καταφρονεῖ τῆς εὐχῆς, ἀπροσποίητως τοῦ
λαοῦ καὶ τῶν μυστηρίων ἀποτεμνόμενος· ἡ τυχὸν
οὐδὲ ὑποβληθεὶς ταύτῃ τῇ τιμωρίᾳ, αὐτὸν τῆς ἐκ-
κλησίας ἀπάγει, διὰ τὴν ὀργὴν τὴν πρὸς τὸν ἐπίσκο-
πον, καὶ τὸν θεὸν καὶ δεσπότην ἀποστραφόμενος.
Λεκτέον δὲ τῷ τοιούτῳ τὸ πρὸς Παῦλον λεχθὲν, ἦνίκα
ἔτι Σαῦλος ἐτύγγανε· « Σκληρὸν σοι, ἄνθρωπε, πρὸς
κέντρα λατίζειν. » Ἐκτε ἀπὸ σαυτοῦ τὸν θεὸν ἀφῆ-
κας, λόγισαι ὅτι ὁ τοῦ ἡλίου χωριζόμενος, ἐν σκότει
καὶ ζῶφ δίδαι τὸν βλῶν· ἔτε ἀπεβλήθης τῶν εὐχῶν
ὡς ἀνάξιος, ἀνακάλεσαι τῇ μετανόᾳ τὴν πρώτην
C κατὰστασιν.

interdictus sis, per poenitentiam primum statum

Οὐδὲν φεῦδος ἐν Εὐαγγελίοις γεγραπται, οὐδὲ
πρόβησις τοῦ Χριστοῦ ἐσφαλμένην ἔχει τὴν ἐκβα-
σιν. Διὰ Πέτρου ἔδωκε τοῖς ἐπισκόποις τὴν κλεῖδα
τῶν ἐπουρανίων τιμῶν· γίνωσκε ὅτι λυθεὶς ἔλευσαι,
καὶ δεθεὶς τοῖς ἀοράτοις δεσμοῖς κατασφίγγῃ. Εἰ
ὀφθαλμοὺς εἶχες πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, εἶδεα
ἂν σοι τῷ ἀφωρισμένῳ σχῆμα κατακεκριμένου, βαρυ-
τάτοις δεσμοῖς τὸν αὐχένα πιεζομένου, οὐδὲν τῶν
μελῶν ἐλεύθερον ἢ ἀνετὸν ἔχοντος. Καὶ εἶθε τῷ βίῳ ἡ
τιμωρία περιωρίζετο! νυνὶ δὲ [ἀν]θρώπινόν τι συμβῇ,
καὶ ἄθροον παραστῇ ἡ τελευτῇ, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί,
D γίνωσκε κεκλεισθαί σοι τὰ ἐκεῖ. Ἐπιμελεῖς εἶσι καὶ
μὴ παιζόμενοι οἱ τῆς βασιλείας θυρωροί· ὁρῶσι τὴν
ψυχὴν τὰ τὸ ἀφορισμῷ φέρουσαν σύμβολα. Ὡς τινα
τοῦ δεσμωτηρίου τῇ κόμῃ καὶ τῷ ῥύπῳ κατηγοροῦ-
μενον, ἀπελάνουσιν αὐτὴν τῆς ἐπὶ τὰ καλὰ φερού-
σης ὁδοῦ· οὐ συγχωρήσουσιν ἰδεῖν τὰ τάγματα δι-
καίων, καὶ ἀγγελικὴν εὐφροσύνην. Ἡ δὲ ἄθλια τότε
πολλὰ τῆς ἀβουλίας αὐτὴν καταμεφομένη, οἰμώ-
ζουσα δὲ καὶ ὀδυρομένη, καὶ στένουσα, καὶ σκυθρω-
πῷ τινι τόπῳ, ὅλον γωνίᾳ προσεββίμην διατελεῖσι,
τὸν ἀληκτὸν ὀδυρμὸν καὶ ἀπαρμυθητὸν εἰς αἰῶνας
ἐκτίvouσα. « Μὴ γίνεσθε, » φησὶν, « ὡς ἵππος καὶ
ἡμίονος, οἳ οὐκ ἔστι σύνσεις· ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ

¹ Math. XVIII, 3. ² Act. IX, 5.

τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχείς. Ὁ σκληρὸν ὁ ψαλμὸς ἀπαλύνει ταῦτα φησι, καὶ ὅσον ἔλαττω ἐκμαλάσσω καὶ παρανέεσαι. Κάμψον οὖν τὸν αὐχένα, εἰς ὃς συγῇ τοῖς προστάγμασι· τὸ σκληρὸν ἀπορρήγνυται, τὸ εἶκον καὶ καμπτόμενον ὀρθοῦται· καὶ διδάσκει σε τοῦτο ἢ ἐπὶ τοῖς φυτοῖς πείρα. Μὴ τὸν χαλινὸν ἐνδακῶν ὀρμήσης ἐπὶ τὸν κρημνὸν, ἢ τὸ βάραθρον, ἀλλὰ περιαχθεὶς τὸν αὐχένα τῇ χειρὶ τοῦ ἀναβάτου, ἐπὶ τὴν σῶζουσαν ὁδὸν κατευθύνῃ· ὅταν ἐπιτίμῃσιν δέξῃ, εἰπὲ ἀπὸ ἐυλαβοῦς ψυχῆς τὸ δαδτικὸν, ὁ Ἀγαθὸς μοι, ὅτι ἐταπεινώσας με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαῖωμάτα σου. Ὁ Μὴ ἐπισκοπικῆς αὐθαδεῖας εἶναι τὸν ἀφορισμὸν νομίσῃ· πατὴρ ὁ νόμος, παλαῖς τῆς Ἐκκλησίας κανὼν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀρξάμενος καὶ κρατυνθεὶς ἐν τῇ χάριτι. Θεώρησον τὸν ἅγιον Παῦλον δι' ἐπιστολῶν τὰς ἀποφάσεις τοῦ ἀφορισμοῦ κατὰ τῶν ὑπευθύνων ἐκπέμποντα, καὶ τὸν Κορινθίον νεανίσκον τῷ τοιοῦτῳ λατρεύοντα φαρμάκω, τὸν τῇ μητρὶ σατανικῶς ἐπιμανέντα· Ὁν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ υἱὸν ὃν παραδίδεται. Ὁ γὰρ εἰσιν αἱ βίβαι τῆς παιδείας γλυκεῖαι, ἀλλὰ πικραὶ· καρπὸν δὲ εἰς ὑπερὸν βλαστάνουσι κηρίων ἡδύτερον. Καὶ διὰ τοῦτο χρεῖα τῷ μὲν ἀσκουμένῳ τοῦ μοχθεῖν, τῷ δὲ ἀσκούντι καὶ πληγῆς καὶ τραχύτητος. Καὶ τῷ μὲν Μωσαϊκῷ νόμῳ αἱ τέσσαρες δεκάδες μέχρι νῦν αἱ νομικαὶ τῶν πληγῶν παραμένουσιν, οὐ τῷ εὐαγγελικῷ δὲ βίβω· ἐπειδὴ πάντων ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ ἔλεος, καὶ βάθος, καὶ παράκλησις, καὶ πληγὴ. Οὐ γὰρ τύπομεν σε ὡς οἰκέτην, ἀλλὰ παιδεύομεν σε ὡς ἐλευθέρου· σοὶ γὰρ ἐκ τῆς Σάρρας τῆς ἐλευθέρας τὸ γένος, οὐκ ἐκ τῆς Ἀγάρ τῆς δούλης. Αἰδοῦμεθά σε ὡς υἱὸν τῆς ἐλευθέρας, οὐκ ἀτιμάζομεν ὡς γέννημα τῆς παιδίσκης. Διὰ τοῦτο ταῖς ἐλευθερίαις ἐπιτιμῆσαι λυποῦμεν σε πλημμελοῦντα, οὐ σῶμα ἑαίνοντες, ἀλλὰ ψυχὴν ἀνιώντες. Ἄν δὲ καὶ τοῦτο φειδόμεθα, πῶς σε παιδεύομεν; Δυσμεταχειριστός ἐστιν ὁ διδασκαλικὸς λόγος, καὶ ἡ ἀγωγή τῆς ἀρετῆς, καὶ ποικίλην ἐπιζητεῖ τὴν τῆς ἐπιστάσεως οἰκονομίαν, τοὺς ὑποκειμένους ἡθεσιν ἐαυτὴν προσαρμόζουσα. Ἔστι τις εὐπειθὴς καὶ τὴν γνώμην εὐάγωγος; τοῦτω ὁ πρὸς καὶ ἀπαλὸς ἀρμυρὲι λόγος. Ἄλλος σκληρὸς καὶ ἀνάγωγος; μαστίγων χρήζει. Τί οὖν ποιήσομεν, ἐπειδὴ βάθους οὐ μεταχειρίζομεθα; καταλείβομεν αὐτὸν ἀπρονοήτον; Οὐχ οὕτως. Ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λόγῳ μεταρρυθμιζομένον εἰς ἄλλο σχῆμα ὑποκειμένην χρεῖα κατάλληλον· καὶ ὥσπερ τὰ ὅλα τῇ μικρᾷ προσθέσει τῶν ἀρτυμάτων πρὸς τὰς ἐναντίας ποιότητάς διαμειβεται, ἀπὸ τοῦ στυφοντος εἰς τὸ γλυκὺ, καὶ ἀπὸ τοῦ γλυκεῖος εἰς τὸ στυφόν μεταβαλλόμενα· οὕτως καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος τῇ προσθήκῃ τῶν σχημάτων πρὸς διαφόρους χρεῖας μετατυποῦται, ἵν' ἐπινοῇται ἐκάστου τὸ τρέφειμον.

Μὴ οὖν ἐν ταῖς γυναιξί μου καταλάλει, τραχυ ὀνομάζων τὸ διδασκαλικὸν, μηδὲ τοὺς κοινωνοὺς τῶν ἀμαρτημάτων κοινωνοὺς τῶν κατ' ἐμοῦ ποιοῦμενος μέμψειν, καθέξῃ κρίνων ἐπίσκοπον μετὰ τοῦ συν-

A est intellectus: in corno et freno maxillas eorum constringes. Durum et contumacem psalmus emolliens hæc ait, et veluti oleo adhortationibus mitigans. Incurva ergo cervicem, præcepta tanquam jugum subi. Quod durum est confringitur; quod cedit et flectitur, rectum efficitur; quod te etiam in plantis experientia docet. Ne freno dentibus compresso rapiaris in præcipitium, aut barathrum, sed accommodata manui sessoris cervice, ad viam quæ te servet recta ducaris; cum increparis, die animo religioso Davidicum illud: Bonum mihi est, quod humiliiaveris me, ut discam justificationes tuas. Ne segregationem arbitreris esse ab episcoporum audacia profectam; paterna lex est, antiqua Ecclesiæ regula, quæ a lege traxit originem, et in gratia obtinuit. Contemplare sanctum illum Paulum per Epistolas separationis poenas in obnoxios pronuntiandas mandantem, et Corinthium juvenem ejusmodi medicamento sanantem, qui satanica rabie percussus, novercæ se commiscuerat. Quem enim Dominus diligit, castigat; flagello autem ferit quem suscipit. Non sunt enim radices eruditionis dulces, sed amaræ; fructum autem in posterum germinant favis suaviorum. Et ideo labore quidem ei qui exercetur opus est; ei autem qui exercet, et verbore, et asperitate. Ac in lege Mosaica decades quatuor hucusque plagarum permanent, non autem in evangelica vita: siquidem omnium sermo est, misericordia et virga, adhortatio et plaga. Non enim tibi verbera inferimus ut servo, sed te castigamus ut liberum: tibi enim ex Saba libera genus est, non ex Agar serva. Reveremur te ut libera filium, non dedecoramus ut ancillæ progeniem: ob id liberis increpationibus te angimus peccantem, non corpus pungentes, sed animum cruciantes. Quod si ab hac re absteineamus, quo te pacto castigabimus? Docendi ratio est tractatu difficilis, institutioque virtutis, ac variam requirit administrationis dispensationem, quæ se moribus ut sese offerunt accommodet. Est quispiam obediens et ad instituendum animo facilis? Huic lenis et mitis congruit sermo. Alius durus et indocilis? Verberibus eget. Quid igitur faciemus, cum virge non conceduntur? Eumne nulla cura, nulla providentia dignabimur? Non ita sane. Sed cum verbis ad aliam accommodam rei subjectæ formam concinne traducemus: ac quemadmodum opsonia condimentorum, exiguo additamento ad contrarias qualitates permutantur, ex acri in dulcem, et ex dulci in acre conversa: ita et noster sermo figurarum adjectione ad varios usus transformatur, ut quod cujusque educationi congruit intelligatur.

Ne igitur in angulis de me obloquaris, asperum nominans docendi genus, neque cum tuorum scelerum participibus communes mei reprehensiones faciens, assideas episcopum cum vanitatis consensu

judicans. Equidem non ægre feram quasi animo novum quid passus, si e discipulis meis contumaciores indignantur. Est enim ea hominum peculiaris quedam affectio, quæ ab initio ad finem usque vitam comitatur; ac qui aliis imperat, parentibus in totum is molestus et gravis est, imo etiam acceleratis et iniquis odiosus: quisquis enim peccatum prohibet, ægritudinem parit. Ac me id præter eas res quæ extrinsecus occurrunt, satis historia ecclesiastica docet. Quis Moyse pastor præstantior? Quis princeps ita moderatus ac lenis? qui omnia in populi gratiam factus, nutritor, imperator, sacerdos, verus pater, in bello servans, in deserto nusquam aut sata, aut aratro culta bona suppeditans, jus apte dicens, sine errore dux viæ; et tandem tamen seditionibus ut injurius agitatus est, convitiis ut lædens petitus, ut latrones et fraudatores murmure turbatus, maledictis ut imperitus imperator ac malus præfectus lacessitus, periclitatus etiam ne ipso fungendi sacerdotii officio privaretur, quando Dathan et Abiron filiique Core seditionem secum plebem una rupto foedere ex populo abducentes, profani se sacerdotes sanctorum magno conatu esse contenderunt, ac feminas qui suffirent elegerunt, et non multo post sancta attigerunt, ignemque mysticum accenderunt, quod ante incensum suffientes exussit. Usque adeo populi præfectura docendique munus res est offendiculis obnoxia, ut Mosi ne fratres quidem pepercerint: quin et Maria obloquebatur, et Aaron conviciabatur: ac imperii onus importunum naturalem concitavit benevolentiam, et amicissimos quosque viro laborioso ut insurgerent fecit. Verum nihil ad hoc ille, siquidem erat perpetuo Moyses, et nihil seipso deterior evadebat. Ab illis vero peccatorum in ducem Deus poenas exegit, quas luerunt. Quid qui post eum præfuerunt? Nonne religionem docens Isaias serra dissectus est? Nonne Jeremias contra cultum idolorum concionans clamore fatigatus est, et lacus eum et catarrhactarum supplicia exceperunt? Num Zacharias inter templum et altare bello petitus est et trucidatus? Dominus quoque noster ipse nonne pro ovibus pastor occisus est? nonne pro iis quos erudiebat, odio habitus cruci suffluxus est? Quid Paulo caput abscidit? Quid Petrum ad crucem sustulit? Quid singulos discipulos variis tormentis tradidit? Nonne quod prohiberent peccatum, et docerent justitiam? Semper enim discipulis quos reprehendunt, invisī sunt veritatis amatores et magistri. Nos autem nondum veritatis nomine colaphum ullum passi sumus, neque adhuc corporis periculum subimus. Ac quid magni patris aut mater tuas insolentias exacerbationesque amplector.

Α εδρῶν τῆς ματαιότητος. Ἐγὼ δὲ οὐ παραγῆσομαι τὴν ψυχὴν καὶ τὸν τι πάσχω, εἰ ἄρῃται μοι τῶν μαθητῶν οἱ σκληρότεροι. Πάθος γάρ ἐστι τοῦτο ἀνθρώπινον ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος τῷ βίῳ παρακλῶνθον· καὶ βαρὺ μὲν ὁ ἄρχων ὡς ἐπὶ πᾶν τοῖς ἀρχομένοις· τοῖς δὲ μισοῖς καὶ παρὰ νόμοις καὶ μίσους ἄξιος. Αὐταὶ γὰρ τὴν ἁμαρτίαν κωλύουσιν· καὶ με τοῦτο μετὰ τῶν ἐξωθεν πραγμάτων ἱκανῶς καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία διδάσκει. Τίς κρείττων ποιμὴν Μωσῆς; τίς δὲ ἄρχων ἐμμελής οὕτω καὶ ἥπιος, πάντα γινόμενος τῷ λαῷ, τροφεὺς, στρατηγός, ἱερεὺς, αὐτοπατήρ, ἐν πολέμοις σὺς, ἐν ἐρήμῳ ἀσπάρτα καὶ ἀνήροτα χορηγῶν ἀγαθὰ, διδάσκων ἐμμελῶς, ἀπλανῶς ὁδηγῶν; καίτοι ἐπὶ τούτων κατεστασιάσθη ὡς ἀδικῶν, ὁρίσθη ὡς βλάπτων, κατεγογγύσθη ὡς οἱ κλέπτοντες καὶ νοσφίζόμενοι, ἐβλασφημήθη ὡς ἀνεπιστήμων στρατηγός καὶ προστάτης οὐκ ἀγαθός, ἐκινδύνευσεν καὶ αὐτῆς τῆς ἱερουσύνης ἀπελαθῆναι, ἡνίκα Δαθὰν καὶ Ἀβειρόν καὶ υἱοὶ Κορὲ δῆμον στασιώδη μετ' αὐτῶν τοῦ λαοῦ ἀπορρήξαντες, βέβηλοι τῶν ἁγίων ἱερεῖς ἐφιλονεῖκουν εἶναι, καὶ τὰς θυμιατρίας μετεχειρίζοντο, καὶ ὅσον οὐδέπω τῶν ἁγίων ἤπτοντο, καὶ τὸ πῦρ ἀνῆπτον τὸ μυστικόν, ὃ πρὸ τοῦ θυμιάματος τοὺς θυμῶντας κατέφλεξε. Καὶ τοσοῦτόν γε ἐστὶν εὐπρόσπρουντον προστασία λαοῦ καὶ τὸ διδασκαλικὸν ἐπιτήδευμα, ὥστε οὐδὲ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Μωσῆος ἐφείσαντο· ἀλλὰ καὶ Μαρία κατέλειπε, καὶ Ἀαρὼν ἐλοιδορεῖ, καὶ τὸ φορτικὸν τῆς ἀρχῆς τὴν φυσικὴν παρῶσυνεν εὐνοίαν, καὶ τοὺς οἰκειοτάτους τῷ πολυμήθῳ ἀνδρὶ ἐπανάστησεν. Ἄλλ' οὐδὲν περὶ τούτου ὁ μὲν γὰρ ἦν Μωσῆς, καὶ οὐδὲν αὐτοῦ χεῖρων ἐγένετο· οἱ δὲ τῶν εἰς τὸν ἡγεμόνα πλημμελημάτων παρὰ θεοῦ τὰς δικὰς καὶ ἀπητήθησαν, καὶ ἀπέτισαν. Τί οἱ μετὰ τούτων; Οὐχ' Ἠσαῖας τὴν εὐσείδειαν διδάσκων ἐπρίσθη; Οὐχ' Ἱερεμίας τὴν εἰδωλολατρειᾶν ἀποκηρύττων κατεδόθη; Οὐχ' Ἰάκωχοι αὐτὸν καὶ τιμωρίαι καταβράκτων διεδίξαντο; Οὐ Ζαχαρίας μετὰ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἐπολεμήθη καὶ ἐφονεύθη; Ὁ Κύριος ἡμῶν [ὁ] αὐτὸς οὐ περὶ τῶν προβάτων, ὁ ποιμὴν, ἐσφάγη; οὐ περὶ τῶν παιδευομένων μισσηθεὶς ἐσταυρώθη; Τί Παῦλον τῆς κεφαλῆς ἀπέτεμε; τί Πέτρον ἐπὶ τὸν σταυρὸν ὤψωσε; τί τοὺς καθ' ἕκαστον τῶν μαθητῶν ταῖς ποικίλαις τιμωρίαις παρέδωκεν; Οὐ τὸ κωλύειν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ παιδεύειν δικαιοσύνην; Ἀεὶ γὰρ ἐχθροὶ τῶν ἐλεγχόμενων μαθητῶν οἱ τῆς ἀληθείας φίλοι τε καὶ διδάσκαλοι. Ἡμεῖς δὲ οὐδέπω ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐρραπίσθημεν, οὐδέπω τῇ σαρκὶ τὸν κίνδυνον ἐδεξάμεθα. Καὶ τί μέγα ἀνγογγυσθῶμεν, οἱ τοῦ σταυρωθέντος διάκονοι; Ὡς πατήρ ἢ μήτηρ δέχομαι σου τὰς σκληρότητας καὶ παροφυσμούς.

murmuremus, qui crucifixi ministri sumus? Veluti

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΗ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΤ' ΑΡΕΤΗΝ ΒΙΟΝ.

S. P. N. GREGORII

DE VIRGINITATE.

EPISTOLA EXHORTATORIA AD FRUGI VITAM.

(Petro Galesinio interprete.)

Ὁ μὲν σκοπὸς τοῦ λόγου ἐστίν, ἐπιθυμίαν τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐμποιῆσαι· πολλῶν δὲ τῶ κοινωτέρῳ βίῳ, καθὼς ὠνόμασεν ὁ θεὸς Ἀποστολος, τῶν περισπασμῶν ἐγκειμένων, ἀναγκαιῶς ὁ λόγος, ὥσπερ τινὰ θύραν καὶ εἰσοδὸν τῆς σεμνοτέρας διαγωγῆς, τὸν τῆς παρθενίας ὑποτίθεται βίον, ὡς οὔτε τοῖς ἐμπλακεῖσι τῇ τοῦ βίου κοινότητι ῥάδιον τὸ καθ' ἡσυχίαν προσφιλοσοφεῖν τῇ θειοτέρῳ ζωῇ, καὶ τοῖς ἀποταξαμένοις πάντῃ τῷ ταραχῶδε βίῳ, πολλῆς εὐκολίας οὕσης ταῖς ὑψηλοτέραις ἀσχολαῖς παραδρεῦειν ἀπερισπάστως. Καὶ ἐπειδὴ καθ' αὐτὴν πῶς ἀργότερα πρὸς τὸ πείθειν ἐστὶν ἡ συμβουλὴ, καὶ οὐκ ἂν τις ῥάδιως ὑπαγάγοιτο τινα φιλῶ τῷ λόγῳ πρὸς τὴν τῶν ὠφελούντων ἐγκαλεούμενος, εἰ μὴ πρότερον ἀποσεμνύνειεν ἐκεῖνο, πρὸς δὲ τὸν ἀκροατὴν παρορμῶν· τούτου χάριν ἀπὸ τῶν ἐγκωμίων τῆς παρθενίας ἀρξάμενος, οὕτως εἰς τὴν συμβουλὴν καταλήγει. Μᾶλλον δὲ πῶς τοῦ ἐν ἐκάστῳ καλοῦ, καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῶν ἐναντιῶν φανερούμενος, ἀναγκαιῶς καὶ τῆς δυσχερείας τοῦ κοινωτέρου βίου μνήμη τις γέγονεν. Εἰτα εὐμεθόδως ὑπογραφεῖ τις παρεισῆχθη τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι τούτου τυχεῖν τὸν ἐν κοσμικαῖς ὄντα φροντίσιν, κατεσκευάσθη. Τῆς δὲ σωματικῆς ἐπιθυμίας ἀργοῦσης ἐν τοῖς ἀποταξαμένοις, ἀκολούθως ἐπεξητήθη τί τὸ ἀληθὲς ἐπιθυμητόν. Οὗ χάριν καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴν δύναμιν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐλάβομεν. Τούτου δὲ καθ' ὅσον οἶόν τε ἦν ἐκχαλυφθέντος, ἐφάνη ἀκολούθως καὶ τινα μέθοδον πρὸς τὸ τυχεῖν τούτου ἐπινοῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ. Εὐρέθη τοίνυν ἀληθὲς παρθενία, ἡ παντὸς τοῦ ἐξ ἁμαρτιῶν μολυσμοῦ καθαρεύουσα, πρὸς τὴν τοιαύτην ἐπινόειαν ἐπιτηδεύς ἔχουσα· ὥστε πάντα τὸν διὰ μέσου λόγον, καὶ πρὸς ἑτερά τινα βλέπειν δοκῇ, πρὸς τὸ τῆς παρθενίας συντείνειν ἐγκώμιον. Τὰς δὲ μερικὰς ὑποθήκας τοῦ τοιούτου βίου, ὅσαι τοῖς ἀκριδῶς μετιοῦσι τὴν σεμνότητα ταύτην ἐπιτηδεύθησαν, φεύγων τὴν ἀμετρίαν ὁ λόγος παρέδραμε, καθολικῶς τε διὰ τῶν γενικωτέρων παρ-

Oratio hæc omnis eo spectat, ut, qui ejus vim assequuntur, iis profecto vitæ honestæ, et quæ virtuti maxime conveniat, allatura sit cupiditatem; permulta enim cum sint, ut divini Apostoli verbo utar, distractiones, quæ communi hominum vitæ impendent; necessario hæc quidem oratio, quasi quosdam sanctioris disciplinæ aditus, atque fores virginalis vitæ rationes constituit: tanquam neque iis, qui in hac vitæ vulgaris societate occupati sunt, facile sit otioso animo se diviniore vitæ institutis tradere, et illis, qui ab omni turbulentæ vitæ consuetudine se removerunt, valde promptum sit ac facile, in gravioribus rerum divinarum studiis sine ulla interpellatione ac libere versari. Et quoniam aliquo modo consilium per se non multam ad persuadendum vim habet, neque qui ad res aliquas utiles et salutares adhortatur, facile quæpiam simplici verborum ratione scilicet, nisi illud unum ante graviter, et ample exornaverit, ad quod auditorem ipsum impellere studet: propterea oratio hæc, quæ consilio concluditur et terminatur, a virginitatis laudibus exorsa est. Quæ autem cuique rei laus attribuitur, ea quia rerum inter se pugnantium appositione, quasi contentione quadam, illustrior sit, non sine causa a nobis molestiarum, ac difficultatum, quibus humana vita afficitur, mentio facta est. Deinde explicatio quædam, et illa quidem brevis est introducta vitæ illius, quæ philosophiæ consentanea est, illudque sane conclusum est, non posse eam vitæ rationem quemquam assequi, qui in humanis negotiis omnino versatur. Sed cum eorum, qui rerum humanarum curam abjecerunt, corporis cupiditas debilitata sit, et quasi languescat appetitio, illud item ordine quæsitum est, quæ a nobis res sit vere appetenda. Cujus rei gratia ab eo qui naturæ nostræ effector est, ipsam appetitionis vim naturamque nos accepimus. Quæ quidem re, quoad fieri potuit, plane explicata, neque etiam

præpostere visum est, rationem quamdam, atque viam indagare, qua hoc sane bonum assequeremur. Vera igitur, et solida virginitas cum nullis peccatorum sordibus obsolescat, ea ad hanc ipsam indagationem inventa est valde accommodata. Quamobrem quæcunque hac oratione exposita sunt, etsi alio spectare videntur, omnia tamen ad hanc virginalem laudem plane referuntur. Singula enim hujus vitæ præcepta atque instituta, quæ diligenter sunt et accurate exulta ab iis, qui sanctæ vitæ hujus participes sunt, nimiam verborum copiam effugiens, hæc percurrit oratio: ac generatim per communia præcepta adhortatione producta, res singulas ita quodam modo comprehendit, ut neque res ullas necessarias prætereat, neque extra modum vageatur. Cum autem in more atque hominum consuetudine illud positum sit, ut omnes iis potissimum sese studiis dent, quorum laude viros illustres exultasse viderint, necessario qui cœlibatus gloria floruerunt, eos pie commemoravimus. Et quoniam neque rebus narrandis exempla ad virtutis perfectionem tantum quidem momenti habent, quantum certe habet tum vox viva, tum maxime exempla, quæ res salutare gignunt: idcirco jure et merito, hac prope extrema oratione, religiosissimi episcopi, maxime possit hæc ipsa quæ querimus docere. Mentio autem ejus non nominatim facta est, sed ex quibusdam signis oratio ipsa ostendit eum esse, quem nos significamus: ut ne qui postea in hoc sermone versantur, id consilium iis videatur inutile, si, qui in hanc vivendi viam ingrediuntur, se ad juvenes conferre juberentur. At vero hoc solum hi intuendo, nempe qualem esse deceat hujus vitæ moderatorem, deligant eos sibi duces, qui munere ac benignitate Dei instituti sunt, ut honestæ vitæ hujus rationibus præsent: ita enim aut invenient id quod querunt; aut, quale hoc esse debeat non ignorabunt.

CAP. I.

Omni laude præstantior virginitas.

Augusta illa virginitatis quædam quasi facies, quæ eum in pretio est apud omnes qui de bono sincero judicant, tum iis solis contingit, quibus ad præclarum hoc studium Dei gratia benigne opituletur, vel ex nomine quo compellatur, insignem laudem habet: nam incorruptum, quæ vox in virginitate de multorum consuetudine dicitur, ejus integritatem significat. Itaque ex eo nomine quod tantumdem valeat, intelligere est hujus doni præstantiam: siquidem, cum multa sint quæ cum virtute gerantur, solum hoc incorrupti appellatione ornatum est. Sin autem beneficium hoc Dei Optimi Maximi etiam prædicandum est, sufficit ad ejus commendationem divinus Apostolus, qui paucis verbis omnem laudum amplificationem obscuret, sanctam atque inculpatam eam appellans, quæ hoc munere ornata sit. Quod si enim augustæ hujus virginitatis ea est perfunctio, ut inculpatus ac sanctus efficiare: eæ autem voces proprie ac primo ad incorrupti Dei gloriam usurpantur: ecquenam major esse potest laus virginitatis, quam ostendi eam iis rebus castorum suorum arcanorum participes quasi deos efficere, ut socii quidam sint gloriæ solius vere sancti atque inculpati Dei, necessitudine cum eo puritate atque integritate contra-

A αγγελμάτων προσαγών την παραινέσιν, ἐμπεριελήφε τρόπον τινὰ τὰ καθέκαστον· ὥς μήτε τι παρῖδειν τῶν ἀναγκαίων, καὶ τὴν ἀμετρίαν φυλάττειν. Ἐθούς δὲ πᾶσιν ὄντος, προθυμότερον ἀντιλαμβάνεσθαι παντὸς ἐπιτηδεύματος, εἰ τινὰς ἐν ἐκείνῳ προσευδοκίμησαντας ἴδοι, ἀναγκαίως καὶ τῶν ἐν ἀγαμίᾳ διαλαμφάντων ἀγίων μνήμην ἱποποιήσμεθα. Καὶ ἐπειδὴ μὴ τοσοῦτον τὰ ἐν τοῖς διηγήμασιν ὑποδείγματα δύνανται πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς, ὅσον ἡ ζῶσα φωνή, καὶ τὰ ἐνεργούμενα τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα· ἀναγκαίως πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, τοῦ θεοσεβεστάτου ἐπισκόπου καὶ Πατρὸς ἡμῶν ἐπερνήσθημεν, ὡς μόνου δυνατῶς ἔχοντος τὰ τοιαῦτα παιδεύειν. Ἡ δὲ μνήμη οὐκ ἐπ' ὀνόματος γέγονεν, ἀλλὰ διὰ τινων γνωρισμάτων τὸ ἐκεῖνον εἶναι τὸν δηλούμενον ὁ λόγος ἠνέβητο· ἵνα μὴ τοῖς μετὰ ταῦτα καθομιλοῦσι τῷ λόγῳ ἀνόνητος ἡ συμβουλὴ εἶναι δόξῃ, τῷ παρελθόντι τὸν βίον προσποιτῆν τοὺς νέους ἐγκλεσέουσιν· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο βλέποντες μόνον, οἷον εἶναι προτρεχέιν τὸν τοιοῦτον βίον καθηγῆται, ἐκλέγωνται ἑαυτοὺς εἰς ὁδηγίαν τοὺς ἀεὶ παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος εἰς προστασίαν τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας ἀναδεικνυμένοις· ἡ γὰρ εὐρήσουσι τὸν ζητούμενον, ἢ οἷον χρὴ εἶναι οὐκ ἀγνοήσουσιν.

et Patris nostri meminimus, quasi unus omnium

C

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Ὅτι κρείττων ἐγκωμίων ἡ παρθεσία.

Τὸ σεμνὸν τῆς παρθενίας εἶδος, ὃ πᾶσι μὲν τίμιόν ἐστι τοῖς τὸ καλὸν ἐν καθαρότητι κρίνουσι· παραγίνεται δὲ μόνος οἷς ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις εὐμενῶς πρὸς τὴν ἀγαθὴν ταύτην ἐπιθυμίαν συναγωνίσῃται· αὐτότε μὲν ἔχει τὸν πρόποντα ἔπαινον, ἀπὸ τῆς προσηγορίας τῆς συνονομαζομένης αὐτῇ. Τὸ γὰρ ἀφθόρρον κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν πολλῶν ἐπὶ τῆς παρθενίας λεγόμενον, σημαντικόν ἐστι τῆς ἐν αὐτῇ καθαρότητος. Ὅστε δια τοῦ ἰσοδυναμοῦντος ὀνόματος ἐστὶν ἐπικινῶναι τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τοιοῦτου χαρίσματος, εἴπερ πολλῶν ὄντων τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτελουμένων, μόνον τοῦτο τῇ ἐκπνομῇ τοῦ ἀφθάρτου τετίμηται. Εἰ δὲ χρὴ καὶ δι' ἐγκωμίων ταύτην τοῦ Μεγάλου Θεοῦ δωρεὰν ἀποσπενδύνειν, ἀρκεῖ πρὸς ἐφημέριαν αὐτῆς ὁ θεὸς Ἀπόστολος, δι' ὀλίγων ῥημάτων πᾶσαν ἐγκωμίων ὑπερβολὴν ἀποκρῖψας, ὅς ἄγιον καὶ ἀμωμον τὴν κακοσημένην διὰ τῆς χάριτος ταύτης ὠνόμασεν. Εἰ γὰρ τὸ κατόρθωμα τῆς σεμνῆς ταύτης παρθενίας ἐστὶ, τὸ ἀμωμόν τινα γενέσθαι καὶ ἅγιον· ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα κυρίως καὶ πρῶτως εἰς δόξαν παραλαμβάνεται τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ· τίς μάλιν ἔπαινος παρθενίας, ἢ τὸ ἀποδειχθῆναι διὰ τούτων θεοποιούσαν τρόπον τινὰ τοὺς τῶν καθαρῶν αὐτῆς μυστηρίων μετεσχηχότας, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτοὺς κοινωνοὺς τῆς δόξης τοῦ μόνου ὡς ἀληθῶς ἁγίου καὶ ἀμώμου Θεοῦ,

διὰ καθαρότητος αὐτῶ καὶ ἀφθαρσίας οὐκ ἐκινούμενος. Ὅσοι δὲ μακροῦς ἐπαίνους ἐν διεσθινοῦς καταταί-
νουσι λόγοις, ὡς διὰ τούτων προσθήσονται τὴν θαύ-
ματι τῆς παρθενίας, λελήθασιν αὐτοὺς, κατὰ γὰρ τὴν
ἐμὴν κρίσιν, ἐναντιούμενοι τῷ ἰδίῳ σκοπῷ· δι' ὧν
ἐξαίρουσιν εἰς μέγεθος, ὑποκτον ποιοῦντες διὰ τῶν
ἐγκωμίων τὸν ἐπαινον. Ὅσα γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ με-
γαλεῖον ἔχει, οὐκ οὐδὲν τὸ θαῦμα ἐπάγεται, οὐδὲν τῆς
ἐκ τῶν λόγων συνηγορίας δεόμενα· καθάπερ ὁ οὐρα-
νός, ἢ ὁ ἥλιος, ἢ ἄλλο τι τῶν τοῦ κόσμου θαυμάτων·
τοῖς δὲ ταπεινοτέροις τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀνελὺ ὑπο-
βάθρας ὁ λόγος γινόμενος, μεγέθους τινὰ φαντασίαν
διὰ τῆς τῶν ἐπαίνων περιβολῆς προστίθησιν. Ὅθεν
πολλὰκις τὸ ἐκ τῶν ἐγκωμίων κατασκευαζόμενον
θαῦμα, ὡς σεσοφισμένον καθυποπτεύεται ὑπὸ τῶν
ἀνθρώπων. Ἐπαινος δὲ μόνος ἱκανὸς τῆς παρθενίας
ἐστὶ, τὸ κρεῖττον αὐτῆς ἐπαινῶν εἶναι τὴν ἀρετὴν
ἀποφύνασθαι, καὶ τῷ βίῳ θαυμάσαι μᾶλλον ἢ τῷ
λόγῳ τὴν καθαρότητα· ὁ δὲ ὑπόθεσιν ἐγκωμίων ταύ-
την ὑπὸ φιλοτιμίας ποιοῦμενος, εἰκοι τὴν σταγόνα
τῶν οὐκ ἐκ τῶν ἰδρυμάτων ἀξιόλογον εἰς προσθήκην νομί-
ζειν τῷ ἀπείρῳ πελάγῳ γενήσεται, εἰς ἀνθρωπίνῳ
λόγῳ δυνατόν εἶναι τὴν τοσαύτην χάριν ἀποσεμνύναι
πεπίστευκεν. Ἡ γὰρ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἀγνοεῖ, ἢ
δὲ ἐπαινεῖ οὐκ ἐπίσταται.
posse illustrari atque ornari. Aut enim is suarum
ligit.

ΚΕΦΑΛΑ. Β΄.

Ὅτι ἰδιὸν τῆς θείας τε καὶ ἀσωμάτων φύσεως
κατόρθωμά ἐστιν ἡ παρθενία.

Συνέσεως γὰρ ἡμῖν χρεια πολλῆς, δι' ἧς ἐστὶ γινώ-
ναι τὴν ὑπερβολὴν τῆς χάριτος ταύτης, ἥτις συνεπι-
νοεῖται μὲν τῷ ἀφάρτῳ Πατρὶ· ὁ δὲ καὶ παράδοξον,
ἐν Πατρὶ παρθενίαν εὐρίσκεισθαι, τῷ τε Υἱὸν ἔχοντι,
καὶ διχα πάθους γενήσαντι· τῷ δὲ Μονογενεῖ Θεῷ τῷ
τῆς ἀφθαρσίας χορηγῷ συγκαταλαμβάνεται, ὁμοῦ τῷ
καθαρῷ καὶ ἀπαθεί τῆς γεννήσεως αὐτοῦ συνεκλάμ-
ψασα. Πάλιν τὸ ἴσον παράδοξον, Υἱὸς διὰ παρθενίας
νοούμενος. Ἐνθεωρεῖται δὲ ὡσαύτως καὶ τῇ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος φυσικῇ καὶ ἀφάρτῳ καθαρότητι. Τὸ γὰρ
καθαρόν καὶ ἀφάρτον ὀνομάσας, ἄλλω ὀνόματι τὴν
παρθενίαν ἐσημανας. Πᾶσιν δὲ τῇ ὑπερκοσμικῇ φύσει
συμπολιτεύεται, διὰ τῆς ἀπαθείας συμπαροῦσα ταῖς
ὑπερεχούσαις δυνάμεσιν, οὐτε τινὸς τῶν θεῶν χωρι-
ζομένη, καὶ οὐδενὸς τῶν ἐναντίων προσαπτομένη.
Πάντα γὰρ ὅσα καὶ φύσει [καὶ] προαιρέσει πρὸς ἀρετὴν
γένευνεν, τῷ καθαρῷ πάντως ἐνωρᾶζεται τῆς ἀφθα-
ρσίας· καὶ ὅσα πάντα εἰς τὴν ἐναντίαν ἀποκρίνεται
τάξιν, τῇ ἀποπτύσει τῆς καθαρότητος τοιαῦτά ἐστι
καὶ ὀνομάζεται. Τίς οὖν ἐξαρκέσει δύναμις λόγων τῇ
τοσαύτῃ χάριτι παρισωθῆναι; Ἡ πῶς οὐ φοβείσθαι
χρὴ, μὴ διὰ τῆς τῶν ἐπαίνων σπουδῆς λυμῆνται τίς
τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀξιωματός, ἐλάττω τὴν περὶ αὐτοῦ
δόξαν τῆς προειλημμένης τοῖς ἀκροαταῖς ἐμπειρίας;
Οὐκοῦν καλῶς ἔχει, τοὺς μὲν ἐγκωμιαστικούς λόγους
ἐπὶ ταύτης εἶναι, ὡς ἀμήχανον ταῖς ὑπερβολαῖς τῆς
ὑποθέσεως συνεπάραι τὸν λόγον· ὡς καὶ ἐστὶ δυνα-
τὸν δεῖ μνησθαι τοῦ θείου χαρίσματος, καὶ ἐπὶ

A henda. Quicunque vero longius orationis digres-
sionibus hujus rei latius explicant laudes, quasi ex
hoc aliquid admirabili huic virginali studio siat
addituri, hi profecto mihi seipsos ignorare viden-
tur, cum suæ sententiæ magnopere ipsi repugnent:
quibus enim encomiis se rei magnitudinem ampli-
ficare arbitrantur, iisdem suspectam faciunt laudem.
Nam quæ natura excellunt, admirationem secum
afferunt, neque orationum patrociniis indigent:
qualia sunt cælum, sol, cæteraque id generis, quæ
in omni cælo, et terra aliquid admirabile habent:
humilioribus autem studiis oratio pro fundamento
proposita aliquam magnitudinis opinionem laudem
artificio adjungit. Itaque sit plerumque ut admiratio
quæ encomiis comparatur, veluti commentitia ab
hominibus suspecta habeatur. Ergo hæc laus virgi-
nitatis egregia est, ut scilicet statuatur quis virtutem
ipsam omni esse laude præstantiorem, atque ex ipso
potius vitæ genere, quam ex aliqua oratione casti-
tatem suspiciat atque admiretur; nam qui in hoc
virginitatis laudandæ argumento gloriæ cupiditate
adductus versatur, non ab eo plane dissimilis est
qui aliquam sudoris sui stillam, quam is magni
faciat, immenso mari putet fore additamentum, si
modo hominum sermone crediderit tantum munus
virium ignarus est, aut id quod laudat non intel-
ligit.

CAPUT II.

Divinæ et incorporeæ naturæ proprium, et perfectum
virginitatis officium.

Intelligentia non parva egemus, ut cognitionem
capere possimus hujus excellentis gratiæ, quæ cum
incorruptio patre comprehenditur. Res admirabilis
est, atque inusitata, ut virginitas in Patre invenia-
tur, qui et Filium habet, et Filium absque affectu
genuit. Cum unigenito autem Deo, qui omnis pudici-
ticiæ, et incorruptæ virginitatis auctor est, simul
cognoscitur, cum in ejus pudica, atque incorrupta
generatione pariter eluxerit. Rursusque mirum æque
est Filium in virginitate comprehendi. Eademque
ratione in Spiritus sancti naturali atque incorrupta
puritate spectantur. Cum enim purum nōminas,
atque incorruptum, virginitatem alio nomine signi-
ficas: quæ in universa denique cœlesti natura si-
mul versatur, quia cum ab affectibus vacua sit,
sublimibus illis potestatibus inhaeret. Neque vero,
etsi a nullis rebus divinis sejuncta est virginitas,
contrariis tamen est rebus adjuncta. Cuncta enim,
quæ et natura et consilio ad virtutem propensa
sunt, omnino incorruptæ virginitatis, pudiciticiæque
splendore decorantur; quæ vero in contrariam
virtutis partem proclivia feruntur, castitatis lapsu
ea talia et sunt, et nominantur. Quamobrem quæ
tanta erit dicendi facultas et copia, quæ tam magni
muneris dignitatem laudibus æquare possit? Quove
pacto non pertimescendum, ut ne studio laudum
quis dignitatis amplitudinem lædat, si minorem iis,
qui audiunt, quam ipsi antea conceperant, opinio-

nem in laudando afferat? Præclare itaque agitur, A si quæ in alicujus rei laudibus versantur orationes, in hac prætereantur: quasi difficile sit orationis vim et copiam comparare, quæ gravissimo huic argumento respondeat: quemadmodum contra illud facile est, divinum hoc munus perpetua memoria colere, atque id bonum in ore semper habere, quod incorporeæ divinæque naturæ proprium quidem ac præcipuum est; Dei tamen benignitate iis etiam, qui e carne et sanguine effecti hujus vitæ usura fruuntur, datum et tributum est, ut virginitas quasi manum munditiæ participationem porrigens, hominum naturam vitiosa affectione abjectam rursus erigat, et ad cælestium contemplationem perducatur. Ob eam enim causam mihi Dominus noster Jesus Christus, a quo veluti fonte quodam omnis casti-
monia manat, non nuptiarum via quæsitæ, in hanc vitam ingressus videtur, ut ex eo modo, quo carnem humanam assumpsit, admirabile hoc, et magnum plane mysterium patefieret: quoniam, quæ Dei adventum demonstraret, sola castitas idonea est: quam aliter perfecte omnino præstare nemo potest, nisi qui ab omni carnis affectu se etiam atque etiam totum averterit. Quod enim in Mariæ Virginis inviolatæ corpore effectum est, perfecta Christi divinitate, quæ in ipsa Virgine eluxerat: hoc ipsum in omni animo contingit, qui sit castitate ornatus, rationemque ducem in virginali vita sequatur. Quoniam non amplius, ut corporis humani formam habitumque induat, venturus est Dominus; non enim etiam novimus, inquit, secundum carnem Christum; sed in spiritu veniet, et Patrem secum ducet, ut quodam loco testatur Evangelium. Quoniam igitur tantæ vis virginitalis est, ut et in cælis apud spirituum Patrem maneat, et cum cælestibus illis mentibus una exultet, et salutem humanam attingat; cumque Deum ipsum sua vi ad humanæ vite communionem ducat, hominemque rursus ad cælestium rerum cupiditatem excitet; atque adeo hominum cum Deo familiaritatis vinculum quoddam hæc cum sit; et ea, quæ vicissim natura valde distant, ipsa concilians in consensum concordiamque redigat: quæ dicendi vis inveniri posset, quæ mirabilis hujus rei magnitudinem assequatur? Sed quia absurdum plane est mutarum rerum, et earum, quæ sensu carent, similem se esse videri, e duobusque alterum est, ut aut quis virginales laudes non agnovisse videatur, aut ad harum cognitionem non commotum se neque affectum ostenderit: nos hoc ipso de genere toto pauca quædam commemorare proposuimus, quoniam illius, qui nobis præcepit, imperio omnibus in rebus parendum erat. Neque vero magnificam verborum ostentationem quis a nobis requirat: quandoquidem etiam si nos expeteremus hoc fortasse nobis, id orationis genus negligentibus, præstare non liceret. Sin autem facultas nobis hujus ostentationis, quæ generatim minus expedit, inesset, in concionum genere eam approbari, hoc nos antiquius habuimus. Nam qui ratione præditus est, ei potissimum quærendum esse arbitror, non quibus rebus maximam præter cæteros admirationem sui excitaverit, sed quibus cum sibi, tum cæteris adjumentum sit allaturus.

γλώττης ἔχειν το ἀγαθόν, ὅπερ ἴδιον μὲν τῆς ἀσω-
μάτου φύσεώς ἐστι καὶ ἐξαιρέτον· ὑπὸ φιλανθρωπίας
δὲ Θεοῦ, καὶ τοῖς διὰ σαρκὸς καὶ αἵματος λαχοῦσι τὴν
ζωὴν ἐχαρίσθη, ἵνα καταβληθεῖσαν τὴν ἀνθρωπίνην
φύσιν ὑπὸ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως, ὡς περ τινὰ χεῖρα
τῆς καθαρότητος μετουσίαν ὀρέξασα, πάλιν ὀρ-
θώσῃ, καὶ πρὸς τὰ ἀνω βλέπειν χειραγωγήσῃ. Διὰ
τοῦτο γὰρ οἶμαι καὶ τὴν πηγὴν τῆς ἀφθαρσίας, αὐ-
τὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, μὴ διὰ γάμου
εἰσελθεῖν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἐνδείξηται διὰ τοῦ τρό-
που τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον,
ὅτι Θεοῦ παρουσίαν καὶ εἰσόδον μόνῃ καθαρότητι ἱκανῇ
ἐστὶ δεῖξασθαι· ἣν ἄλλως οὐκ ἐστὶ πρὸς ἀκρίβειαν
πᾶσαν κατορθωθῆναι, εἰ μὴ παντελῶς τις ἑαυτὸν τῶν
σαρκικῶν παθημάτων ἀλλοτριώσκειν. Ὅπερ γὰρ ἐν
τῇ ἀμίαντῳ Μαρίᾳ γέγονε σωματικῶς, τοῦ πληρώ-
ματος τῆς θεότητος ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τῆς Παρθένου
ἐκλάμψαντος· τοῦτο καὶ ἐπὶ πάσης ψυχῆς κατὰ λόγον
παρθενευούσης γίνεται. Οὐκέτι σωματικῇ ποιουμέ-
νου τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν· οὐ γὰρ γινώσκουμεν
ἐτι, φησί, κατὰ σάρκα Χριστόν· ἀλλὰ πνευματικῶς
εἰσοικιζομένου, καὶ τὸν Πατέρα ἑαυτοῦ συνεισάγον-
τος, καθὼς φησὶ πού το ἐὺαγγέλιον. Ἐπεὶ οὖν το-
σαύτῃ ἐστὶ τῆς παρθενίας ἡ δύναμις, ὥς καὶ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς παρὰ τῷ Πατρὶ τῶν πνευμάτων μένειν,
καὶ μετὰ τῶν ὑπερκοσμιῶν χορεύειν δυνάμεων, καὶ
τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας ἐφάπτεσθαι· τὸν μὲν Θεὸν
δι' ἑαυτῆς πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κοινωνίαν
κατάγουσα, τὸν δὲ ἀνθρωπὸν ἐν ἑαυτῇ πρὸς τὴν τῶν
οὐρανίων ἐπιθυμίαν περσοῦσα, καὶ οἰοεὶ σύνδεσμός
τις γινομένη τῆς ἀνθρωπίνης πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειώ-
σεως, τὰ τοσούτων ἀλλήλοις ἀρεστῶτα τῇ φύσει, τῇ
παρ' ἑαυτῆς μεσιτείᾳ εἰς συμφωνίαν ἀνάγουσα, τίς
ἂν εὐρεθῇ δύναμις λόγων συνανοῦσα τῷ θαύματι;
Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀποκριν παντελῶς ἀφώνους ἡ ἀναισθητοῖς
ὁμοιον φαίνεσθαι, καὶ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ μὴ ἐπ-
εργαζέσθαι δοκεῖν τὰ τῆς παρθενίας καλὰ, ἢ ἀπληκτον
καὶ ἀκίνητον πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἀσθησὶν ἐπιδει-
χθῆναι· βραχέα τινὰ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν, διὰ τὸ δεῖν ἐπὶ
πᾶσι παῖθεσθαι τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἐπιτάξαντος ἡμῶν,
προσθυμήθημεν. Μηδεὶς δὲ τοὺς κομπωδεστέρους
παρ' ἡμῶν ἐπιζητεῖτω τῶν λόγων· ἐστὶ μὲν γὰρ οὐδὲ
βουλομένοις ἡμῖν ἰσως δυνατόν τὸ τοιοῦτον, ἀμελε-
τήτοις οὖσι τῆς τοιαύτης λέξεως. Εἰ δὲ καὶ παρῇν
τοῦ κομπάζειν ἡ δύναμις, οὐκ ἂν τοῦ κοινῇ λυσίτε-
λουντος τὸ ἐν ὀλίγοις εὐδοκιμῆσαι προετιμήσαμεν.
Ζητεῖν γὰρ ἐξ ἀπάντων οἶμαι δεῖν τὸν γε νοῦν ἔχοντα,
οὐκ ἐξ ὧν ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς θαυμασθήσεται, ἀλλ'
ἐξ ὧν ἂν καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ὠφελήσεται.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

A

CAPUT III.

Μνήμη τῶν ἐκ τοῦ γάμου δυσχερῶν, καὶ ἐνδει-
ξίς τοῦ τὸν γεγραφότα τὸν λόγον μὴ ἀγαμὸν
εἶναι.

Εἶθε πῶς οἶόν τε ἦν καί μοι τι γενέσθαι πλέον ἐκ
τῆς τοιαύτης σπουδῆς· ὥς μετὰ πλείονος ἂν τῆς
προθυμίας τὸν περὶ τούτων πόνον ἀνεστησάμην, ἐπὶ
κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετασχεῖν
τῶν ἐκ τοῦ ἀρότρου καὶ ἀλοῦ τοῦ γεννημάτων, ἐφιλο-
πόνουν τὸν λόγον. Νυνὶ δὲ τρόπον τινὰ ματαία καὶ
ἀνόητος ἡ γνῶσις ἐμοὶ τῶν τῆς παρθενίας καλῶν,
ὥς τῷ βοὶ τὰ γεννήματα, τῷ μετὰ κημῶν ἐπιστρε-
φομένῳ τὴν ἄλωνα· ἡ ὥς τῷ διψῶντι τὸ ἀπορρέον
τῶν κρημνῶν ὕδωρ, ὅταν ἀνέφικτον ᾖ. Μακάριοι δὲ
οἱ ἐν ἐξουσίᾳ τῶν βελτιόνων ἐστὶν ἡ αἵρεσις, καὶ
οὐκ ἀπειγίσθησαν τῷ κοινῷ προληφθέντες βίῳ, καθά-
περ ἡμεῖς οἶόν τινα χάσματι πρὸς τὸ τῆς παρθενίας
καύχημα διειργόμεθα, πρὸς ἣν οὐκ ἐστὶν ἐπανελθεῖν
εἰ τὸν ἀπαξ τῷ κοσμητικῷ βίῳ τὸ ἴχνος ἐναπαρεί-
σῃται. Διὰ τοῦτο θάνατοι μόνον τῶν ἀλλοτρίων ἐσμέν
καλῶν ἡμεῖς, καὶ μάρτυρες τῆς ἐκατέρων μακαριό-
τητος· κἂν τι δεξιὸν περὶ παρθενίας νοήσωμεν, ταύ-
τον πάσχομεν τοῖς ὁμοποιοῖς τε καὶ ὑπερέταις, οἱ
τὴν ἐπιτραπέσιον τῶν πλουσίων τρυφήν ἄλλοις ἡδύ-
νουσιν, οὐδενὸς αὐτοὶ τῶν παρεσκευασμένων μετ-
έχοντες· ὥς μακαριόν γε ἂν ᾦν, εἰ μὴ οὕτως εἴχε,
μηδὲ τῇ ὑστεροβουλίᾳ τὸ καλὸν ἐγνωρίσαμεν. Νυνὶ
δὲ ζηλωτοὶ μὲν ὄντες, καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐπιθυ-
μίας ἐπέκεινα πράττοντες, οἱ ἡ δύναμις τῶν ἀπο-
λαύσεων τῶν ἀγαθῶν τούτων οὐκ ἀποκλείεται.
Ἡμεῖς δὲ καθάπερ οἱ τῇ πολιτείᾳ τοῦ πλούτου τὴν
ἐαυτῶν παραθεωροῦντες πενίαν, πλείον ἀνιώνται τοῖς
παροῦσι καὶ δυσχεραίνουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον ὅσω
πλέον τὸν τῆς παρθενίας πλοῦτον ἐπιγινώσκουμεν,
τοσούτῳ μᾶλλον οἰκτείρομεν τὸν ἄλλον βίον, διὰ τῆς
τῶν βελτιόνων παρεξέτασσεως, οἷον καὶ ὅσον πτωχεύει
καταμανθάνοντες. Οὐ λέγω μόνον ὅσα ὑστερον τοῖς
κατ' ἀρετὴν βελιωκόσιν ἀπόκειται, ἀλλὰ καὶ ὅσα τῆς
παρούσης ἐστὶ ζωῆς. Εἰ γὰρ τις ἀκριβῶς ἐξετάζειν
ἐθελῶ τοῦ βίου τούτου τὸ πρὸς τὴν παρθενίαν διά-
φορον, τοσαύτην εὐρήσει τὴν διαφορὰν, ὅση σχεδὸν
πρὸς τὰ οὐράνια τῶν ἐπιγίων ἐστίν· ἔξεστι δὲ γινῶ-
ναι τὴν τοῦ λόγου ἀλήθειαν, αὐτὰ διασχεψάμενους τὰ
πράγματα. Πόθεν δέ τις ἀρξάμενος ἐπαξίας ἂν τὸν
βαρὺν τοῦτον ἐκτραυφῇ; Ἡ πῶς ἂν τις τὰ
κοινὰ τοῦ βίου ὅπ' ἔβην ἀγάγοι κακὰ, ἃ πάντες μὲν
οἱ ἄνθρωποι διὰ τῆς πείρας γινώσκουσιν, οὐκ οἶδα
δὲ ὅπως ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδοσιν αὐτὰ λαμβάνειν ἡ φύ-
σις ἐμνηχῆσται, ἐκουσίως τῶν ἀνθρώπων ἐν οἷς
εἰσιν ἀγνοοῦνται; Βούλει ἀπὸ τῶν ἡδίστων ἀρξώ-
μεθα; Οὐκοῦν τὸ κεφάλαιον τῶν ἐν τῷ γάμῳ σπου-
δαζομένων τὸ κεχαρισμένης ἐπιτυχίας ἐστὶ συμβίω-
σεως. Καὶ δὴ ταῦθ' οὕτως ἐχέτω, καὶ διὰ πάντων
μακαριστὸς ὑπογεγράφθω ὁ γάμος· γένος εὐδόκιμον,
πλοῦτος ἀρχῶν, ἡλικία συμβαίνουσα, τῆς ὥρας αὐτὸ
τὸ ἄνθος, φίλτρον πολλῶν, καὶ οἶόν ἐστιν ἐν ἐκατέρῳ
ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ὑπονοεῖσθαι· γλυκεία ἐκείνη φιλο-
νεκία τὸ ταυτὸν βούλεσθαι νικᾶν ἐν τῇ ἀγάτῃ ἐκά-

Commemoratio difficultatum, ac molestiarum, quæ
e nuptiis existunt: qua in re demonstratur item
is, qui orationem hanc conscripsit, celebs non
fuisse.

Utinam aliquo modo fieri posset, ut ex hoc stu-
dio mihi quoque aliquid amplius contingeret, quo
propensiore animi voluntate, ego in hoc studii
genere laborem posuissem: quoniam si ea spe
ducerer, ut, quemadmodum litteris proditum est,
frugum quæ ex aratione triturave percipiuntur,
partem ego quoque aliquam ferrem; accurate
sane in hac oratione elaborassem. Nunc vero
mihi virginalium laudum cognitio quodam modo
inanis est ac minime fructuosa, quales solent esse
B terre fruges bovi, qui ore frenis impedito ad
aream convertitur: id quod accidit item ei qui
aquam sitit e præruptis saxis defluentem, neque
eam capere potest. Præclare quidem cum iis agi-
tur, quibus integrum et liberum est meliora de-
ligere: quippe cum communi se vitæ dederint,
quasi vallo aliquo circumsepti non tenentur:
quemadmodum nos, qui veluti quodam terrarum
hiatu prohibemur, quominus ad hanc virginalē
gloriam accedamus, quam attingere illis amplius
non licet, qui in humanæ vitæ curriculo vesti-
gium semel impresserint. Quare nos alienarum
laudum spectatores, beatæque aliorum vitæ te-
stes, licet magnum aliquid, et præclarum de vir-
ginitate cogitemus: tamen idem nobis contingit,
C quod conditoribus administrisque convivii usu
venire solet, qui conquistissimis cibis ad alio-
rum voluptatem divitum mensas coniungit; ipsi
vero earum rerum, quæ apparatus sunt, nullam
omnino partem habent: quam beati essemus,
visi res ita se haberet, neque nos præpostero
consilio seroque malum cognosceremus. Certe
hujusce laudis hi æmulationem revera prostentur,
ac plus sane, quam cupiunt et optant, illi qui-
dem agunt, quibus ad bona hæc perfruenda
non est obstructus aditus. Nos vero jam in ea
porro conditione sumus in qua ii, qui divitiarum,
atque opum amplitudine suam cum ipsi
contemplantur paupertatem, majores ex rerum
suarum statu sibi struunt sollicitudines, vebe-
mentiusque torquentur: ita nos quo magis virgi-
nitatis divitias cognoscimus, eo gravius, rebus
mellioribus indagatis, aliud vitæ genus lugemus;
cum animadvertamus quibus quantisque bonis ca-
reat, neque iis solum, quæ illos manent, qui ho-
neste casteque vixerunt, sed illis etiam quæ
hujus vitæ propria sunt. Si quis enim diligenter
exquirere velit, quæ sit hujus a virginali vita
dissimilitudo, tantam profecto inveniet, quanta
ferme est terrenarum rerum a cœlestibus: hujus-
que orationis veritatem cognitam, exploratamque
ii habere possunt, qui res ipsas ratione animo-
que lustraverint. Unde igitur quis initium fa-
ciendo, acerbam hanc vitam tragice satis deplo-

raret? Aut quomodo hæc communia vitæ incommoda ob oculos poneret, cum ex usu satis hæc ipsa omnes intelligant? Ac nescio quomodo natura effectis, ut hæc ipsa ignota sint iis, qui ea perspiciunt, cum homines, in quibus hæc res insunt, ultro ignorent. Sed lubetne ut a rebus jucundissimis exordiamur? Igitur rerum omnium quas in nuptiis homines expetunt, caput illud est, ut convictum, vitæque societatem jucundissimam assequantur. Atque hæc quidem ita se habeant, nuptiæque omni ex parte quam beatissimæ describantur: generis nobilitas, divitiarum satis, apta atriisque ætas, pulchritudinis flos, charitas summa, et quanta maxima cogitari potest utriusque erga alterum: dulcis illa contentio, cum alter alterum in amore studet vincere. Accedant ad hæc gloria, opes, potentia, splendor, et omne denique, quod addi lubet. Aliamen- ta velim videas ægritudinem quamdam, quæ sensim hominem conficit, unaque necessario iis rebus inest, quæ in bonis numeratæ sunt.

Præterea invidiam, quæ concitari in eos solet, qui gloriæ assecuti sunt splendorem, neque commemoro, quam facile hominum insidiis illud expositum sit, cum quis in vita rebus secundis uti videtur, quamve paratus sit omnis, cui bonorum æquatio non contingit, naturale quoddam odium habere in eum, qui plus adeptus est: atque propterea iis, qui optima animi constitutione esse videatur, propter suspicionem quamdam molestiarum plus vitæ hæc, quam voluptatum affert. Missa hæc facio, quasi contra eos omnis languescat invidia. At non facile inyenire quæpiam licet, in quo hæc duo simul convenerint, ut accendioribus, quam multi, rebus utatur, et invidiam declinet. Sed tamen faciamus esse ut ab his omnibus, si videtur, vacua sit, et libera hominum vita; videamusque an fieri possit, ut qui hoc secundo rerum cursu utuntur, tranquillo rectoque animi statu sint. Quid igitur erit, inquit, quod molestiam afferat, nisi florentissimos homines attigerit invidia? Hoc ipsum dixerim, cum illorum vita omnibus circumfluit bonis, quod est doloris incitamentum. Nam quam diu homo res mortalis est, et caduca; sepulcraque eorum, a quibus ortus est intuetur; si paululum modo rationis est particeps, in dolore est, qui cum hac vita conjunctus separari et avelli non potest. Nam assidua, quotidianaque mortis expectatio nullis certis, neque definitis signis cognita, sed propter incertos casus semper, veluti præsens, perterrefaciens, hanc vitæ jucunditatem perpetuo turbat, atque rerum, quæ sperantur, metu lætitiis omnes pervertit. Si enim fieri posset, ut ante periculum rerum, quas postea quis est expertus, disceret; aut aliqua alia conjectura is, qui in hac vita versatur, res perspicere posset, quantus profecto fieret illorum concursus, qui ad virginitatem a nuptiis confugerent? Quanta cautio provisioque animi adhiberetur, ut inexplicabilibus iis laqueis nunquam se arretissent, quorum difficiles nodos non potest alius accurate cognoscere, nisi qui rebus ipsis illaqueatus tenetur? Cerneret enim, si hoc tamen sine periculo liceret, multam rerum inter se dissimilium perturbationem, risum luctu admistum, mœrorem cum lætitia confusum, semperque iis, qui nati sunt, propter spes, quas sibi proponunt, mortem impen-

Οὐ λέγω τὸν τοῖς εὐδοκίμοις ἐπιφύμενον φθόνον, καὶ τὸ πρόχειρον εἶναι πρὸς ἐπιβουλὴν τῶν ἀνθρώπων τὸ δοκοῦν εὐμερεῖν ἐν τῷ βίῳ, καὶ ὅτι πᾶς ὁ μὴ ἰσομοιρῶν ἐν τῷ κρείττονι, φυσικὸν τι πρὸς τὸν ὑπερέχοντα τὸ μῖσος ἔχει· καὶ διὰ τοῦτο δι' ὑποφίας τοῖς δοκοῦσιν εὐθυμεῖν ὁ βίος ἐστίν, πλεῖω τῶν ἡδῶν τὰ λυπηρὰ παρεχόμενος. Παρήμι ταῦτα, ὡς καὶ τὸ φθόνον κατ' ἀκρίβειαν ἀργοῦντος. Καίτοι οὐ ῥᾶδόν ἐστιν εὐρεῖν ὅτι τὰ δύο κατὰ ταῦτον συνηνέχθη, καὶ ὑπὲρ τοῖς πολλοῖς εὐδαιμονεῖν, καὶ διαφεύγειν τὸν φθόνον. Ἰπλὴν ἀλλὰ πάντων τῶν τοιούτων ἐλευθέραν αὐτῶν τὴν ζωὴν, εἰ δοκεῖ, ὑποθώμεθα. Καὶ ἴδωμεν εἰ δυνατόν ἐστιν εὐθυμεῖν τοὺς ἐν τοιαύτῃ διάγοντας εὐμερεῖα. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λυποῦν, εἴρεῖς, εἰ μὴ δὲ ὁ φθόνος τῶν εὐδαιμονούντων καθ' ἀφεταί; Τοῦτο αὐτὸ φημι τὸ διὰ πάντων αὐτοῖς τὸν βίον καταγλυκαίνεσθαι, τοῦτό ἐστι τὸ τῆς λύπης ὑπεκκαῦμα. Ὡς γὰρ ἄνθρωποι ὥσι, τὸ θνητὸν τοῦτο καὶ ἐπικηρον πρᾶγμα, καὶ τοὺς τάφους τῶν ἀφ' ὧν γεγόναισι βλέπωσιν, ἀχώριστον ἔχουσι καὶ συνευγμένην τῇ ζωῇ τὴν λύπην, εἰ καὶ μικρὸν μετέχοιεν τοῦ λογίζεσθαι. Ἡ γὰρ διηνεκὴς τοῦ θανάτου προσδοκία, οὐκ ἐπὶ βῆτοί; τίσι σημείοις ἐπιγιγνωσκόμενη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδελφάν τοῦ μέλλοντος, πάντοτε ὡς ἐνεσθὴν καὶ φοβεύουσα, τὴν δεῖ παροῦσαν εὐφροσύνην συγχέει, τὸ φόβον τῶν ἐπιζομένων τῆς εὐθυμίας ἐπιταράσσουσα. Εἰ γὰρ ἦν δυνατόν πρὸς τῆς πείρας τὰ τῶν πεπειραμένων μαθεῖν, εἰ γὰρ ἐξῆν δι' ἄλλης τι νὸς ἐπινοίας ἐντὸς τοῦ βίου γενόμενον, ἐποπτεῦσαι τὰ πράγματα· πόσος ἂν ἦν ὁ δρόμος τῶν αὐτομολούντων πρὸς τὴν παρθενίαν ἀπὸ τοῦ γάμου! πόση φυλάκη καὶ προμήθεια τοῦ μήποτε ἀφύκτοις πάταις ἐγκρατηθῆναι, ὧν τὴν δυσκολίαν οὐκ ἐστὶν ἄλλως δι' ἀκριβείας μαθεῖν, μὴ ἐντὸς τῶν ἀρκίων γενόμενον! Εἴδες γὰρ ἂν, εἴπερ ἰδεῖν ἀκινδύνως ἐξῆν, πολλὴν τῶν ἐναντίων τὴν σύγχυσιν, γέλωτα δακρύους ἐμπεφυρμένους, καὶ λύπην εὐφροσύνης συμμειγμένην, πανταχοῦ τοῖς γινόμενοις συμπαρόντα διὰ τῶν ἐπιβίων τὸν θάνατον, καὶ ἐκείνου τῶν καθ' ἡδονὴν ἐφ' ἀπτόμενον. Ὅταν ἴδῃ ὁ νυμφίος τὸ ἀγαπώμενον πρόσωπον, εὐθὺς πάντως καὶ ὁ φόβος τοῦ χωρισμοῦ συνειστρέχεται· κἂν ἀκούσῃ τῆς ἡδέως φωνῆς, καὶ τὸ μὴ ἀκούσεσθαι ποτε ἐννοήσῃ· καὶ ὅταν εὐφρανθῇ τῇ θεωρίᾳ τοῦ κάλλους, τότε μάλιστα φρίττει τὴν προσδοκίαν τοῦ πένθους· ἂν τὰ τίμια τῇ νεότητι, καὶ ὅσα παρὰ τῶν ἀνοήτων σπουδάζεται κατανόησι·

οἷον ὀφθαλμὸν τοῖς βλεφαροῖς λάμποντα, καὶ ὄφρυν περιεχυμένην τῷ ὁρματι, καὶ παρεῖν ἐν ᾗδῃ καὶ γλαφυρῷ μειδιάματι, καὶ χεῖλος ἐπηνθισμένον τῷ φουσιῷ ἐρυθθήματι, κόμην τε χρυσομιγῇ καὶ βαθεῖαν τῷ ποικίλῃ τῆς ἐμπλοκῆς τῇ κεφαλῇ περιστῆδουσιν, καὶ πᾶσαν τὴν πρόσκαιρον ἀγλαίαν ἐκείνην, τότε πάντως, καὶ μικρὸν αὐτῷ προσῇ τοῦ λογίζεσθαι. κάκεινο τῇ ψυχῇ ἐννοεῖ, ὅτι τοῦτο τὸ κάλλος οὐχ ἔσται ποτε διαρρῦν, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν περιστήσεται, ὅσπερ βδελυρά τε καὶ εἰδεχθῇ ἀντὶ τοῦ νῦν φαινομένου γενομένου, οὐδὲν ἔχως, οὐδὲν μνημόσυνον, οὐδὲν λείψανον τοῦ παρόντος ἀνθους ἐπιφερόμενον.

naturali rubore suffusum, comam auro intextam, capitis verticem variis coloribus gemmisque refulgentem, et omnem illum denique venustatis splendorem qui ad tempus manet: tum omnino, si vel paululum rationis in eo sit, illud simul mente intuetur, omnem illam venustatem aliquando prorsus interitum esse, ad ossa deformia, turpia ac sœda redactam, amissa pristina specie, nullum autem vestigium, nullum monumentum, nullas hujus floris reliquias afferentem.

Εἰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διανοοῖτο, ἄρα ἐν εὐφροσύνῃ βιώσεται; ἄρα πιστεύσει τοῖς παρούσιν αὐτῷ χρηστοῖς, ὡς αἰετὶ παραμένουσιν; Ἡ δὲ ὅλον ἐκ τούτων, ὅτι καθάπερ ἐν ταῖς τῶν ὄντων ἀπάταις ἀμνησθήσει, καὶ ἀπίστως πρὸς τὸν βίον ἔξει, ὡς ἀλλοτρίοις προσέχων τοῖς φαινομένοις. Συνεῖς πάντως, εἴπερ ἔχεις τινὰ τῶν ὄντων ἐπίσχεψιν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν τῷ βίῳ φαινομένων, ὡς ἔστι φαίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀπατηλὰς φαντασίας, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ἡμῖν προδείκνυσιν, διαπαίζων τοὺς ἐλπίαι πρὸς αὐτὸν κελύπτων αὐτὸς ἑαυτὸν, ἕως ἂν ἀθρόως ἐν ταῖς μεταβολαῖς ἐλεγχθῇ ἄλλο τι ὢν παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλπίδα, τὴν διὰ τῆς ἀπάτης τοῖς ἀνοήτοις ἔγγινομένην. Ποίας οὖν ἡδονῆς ἄξια τῷ ταῦτα λογιζομένῳ φανεῖται τὰ ἡδέα τοῦ βίου; Πότε αἰσθῆσεται κατὰ ἀλήθειαν ὁ ταῦτα φρονῶν, καὶ τοὺς δοκοῦσιν αὐτῷ παρεῖναι χρηστοὶς εὐφρανθήσεται; Οὐκ αἰετῷ φόβῳ τῆς μεταβολῆς ταρattoύμενος, ἀνεπαίσθητον ἔχει τὴν τῶν παρόντων ἀπείδεισιν; Ἐὖ σημαῖα, καὶ ὄνειρους, καὶ κληθόντας, καὶ τοὺς τοιοῦτους λήρους, πάντα ὑπὸ ματαίας συνηθείας παρατηρούμενα, καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ὑποπετεύμενα. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀδύνων τὴν παῖδα καταλαμβάνει· καὶ οὐχὶ πιτὸς γένεσις, ἀλλὰ θανάτου παρουσία τὸ πρῶγμα νομίζεται, καὶ θάνατος τῆς κυφορούσης διὰ τοῦ τόκου ἐλπίσεται· πολλάκις δὲ καὶ τῆς πονηρᾶς ταύτης μαντείας ὡς διεφύσθησαν, ἀλλὰ πρὶν ἑορτάσαι τὸν γενέθλιον ἑορτήν, πρὶν τινος τῶν κατ' ἐλπίδα αγαθῶν ἀπογεύσασθαι, εὐθὺς εἰς θρήνον τὴν χαρὰν μεθρημόσαντο. Ἐτι τῷ φιλερμ ζέοντες, ἔτι τοῖς πόθοις ἀκμάζοντες, οὐπω τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδίστων λαβόντες τὴν αἰσθησιν, ὥσπερ τινὲς ἐνυπνίου φαντασίᾳ, πάντων εὐθέως τὸν ἐν χειρὶν ἑωυτοῖς ἔσταν. Τὰ δὲ ἐπὶ τοῖς οἰα; Πορθεῖται μὲν ὑπὸ τῶν οἰκείων ὡς ὑπὸ πολέμων ὁ θάλαμος· καλλωπίζεται δὲ ἀντὶ τοῦ θαλάμου διὰ τοῦ τάφου ὁ θάνατος· ἀναχέσεις ἐπὶ τούτων ἀνόνητοι, καὶ μάταιοι χειρῶν κρότοι· ἀναμνήσεις τοῦ προτέρου βίου, κατάραι κατὰ τῶν συμβουλευσάντων τὸν γάμον, μέμψεις κατὰ τῶν μὴ κυλυσάντων φθάν· ἐν αἰτίᾳ πολλῇ οἱ γονεῖς, ἂν τε περιόντες τύχουσιν, ἂν τε καὶ μὴ ἀγανάκτησις κατὰ τῆς

PATROI. GR. XLVI.

A dere, ac singula quæ in voluptate posita sunt attingere. Sponsus honestam faciem, et amabilem cum cernit, continuo eum metus invadit, ne a se disjungatur; cum suavissimam vocem auribus percipiet, ei in mentem statim venit, a se nunquam amplius auditum iri; formoso et liberali aspectu cum delectatus est, tum luctus exspectationem horret: ac denique quæ adolescentes in pretio et in honore habent, quæve insani expetunt, si ea intuebitur, verbi causa, oculum palpebrarum venustate insignem, supercilium oculi decore circumfusus, genas forma et lepore eleganti affluentes, labrum

B Si igitur hæc, cæteraque hujusmodi secum quis animo reputarit, num jucunde vivet? Num in iis quæ ipse bona possidet fiduciam spemque ponet, quasi illa perpetuo maneant? Nonne ex his exploratum habet, se veluti insomniorum fallacii incertum fore, nihil in iis, quæ ad hanc vitam pertinent, se fidei habiturum, cum in eas res, quæ videntur esse, tanquam in alienas incumbat? Jam plane intelligis, si rerum, quæ sunt, aliquam rationem tenes, nihil eorum quæ in hac vita speciem aliquam præbent ita, ut est, videri, sed omnia ex opinionis errore diversa sese nobis ostendere; spe eos illudendo, qui illis intenti sunt, occultandoque sese specie quadam eorum quæ videntur, dum evestigio in commutationibus aliquid aliud compertum sit præter hominum spem, quæ stultis errore quodam innascitur. Ergo qua voluptate ei, qui hæc ratione secum cogitat, digna videntur? Num vitæ jucunditates is vere sentiet, qui hæc intelligit, et iis rebus, quas putat in bonis habere, omnino gaudebit? non vicissitudinis perpetuo metu affectus, gustum, qui ex his rebus capitur, sine sensu voluptatis habebit? Prætereo signa, prodigia, somnia, vaticinationes, cæterasque id generis ineptias: quæ omnia stulta hominum consuetudine observata in pejorem partem conjecturam trahunt. Sed tempus pariendo instat, laborat puella e dolore; neque pueri ortus, sed quia mors tum imminet, hoc negotium putatur: mors enim pregnantis propter incertum partus exitum timetur; eosque sæpe hæc mala divinatio non fefellit: ante vero quam diem natalem egerint, bonumque ullum, quod in spe esset, degustarint, omne gaudium in moerorem repente commutarunt. Præterea qui amore flagrant neque dum rerum, quæ in vita jucundissimæ sunt, quasi specie voluptatis aliqua in somnis oblata, sensum ceperunt: hi ab omnibus, quæ in manibus tenent, subito divelluntur. Ad hæc illud etiam, quod eorum cubiculum a domesticis, ut ab hostibus, diripitur: cubiculique loco funeris exsequiæ exoriantur: insanæ in his lamentationes ac plangores, inanes manuum percussiones antactæ vitæ com-

memorationes, diræ delestationes eorum qui nuptias suaserunt : querelæ gravissimæ de amicis, qui non prohibuerunt : in magna culpa parentes, si adsunt, sin minus, stomachatio et deploratio humanæ vitæ, naturæque omnis reprehensio, et contra Dei ipsius providentiam criminationes et accusationes muliæ : secum pugna, bellum cum iis qui adhortati sunt : nullis aut verbis aut rebus insulsißimis abstinere. Quos enim perturbatio mentis superaverit, et qui præ dolore sæpe mente deseruntur, pegori termino sistere minus potuerint.

Sed hæc mittamus, ponamus meliora, laborum in pariendo periculum fugit, natus est ei scitus puer, imago ipsa parentum formæ. Vides profecto quanto in bono tibi ex argumento ratione gratificetur oratio. Quid? Estne propterea deplorandi materia imminuta, an non potius adaucta? Nam cum superiores illi formidines sustinent, tum hanc etiam filii causa assumpserunt; metuunt enim, ne quid in educatione rei acerbæ accidat, ne qua communis mala fortuna impendeat, neve fortuitus aliquis casus aut morbum, aut febrim, aut periculum ei aliquod importet. Atque hæc quidem utriusque communia; illa vero, quæ uxoris sunt propria, quis commemoret? ut prætereamus ea quæ in promptu sunt, atque omnibus notissima, veluti prægnantis molestias, pariendo periculum, educationis labores, et quamdam denique cordis ipsius præ amore filii quasi convulsionem. Si vero complurium liberorum mater est, ejus animus in totidem curas distrahitur, quot illi numero sunt, tanquam, quæ illis accidant, ipsius visceribus infixæ plane hæreant. Hæc autem, quæ perspecta omnes habent, quis oratione complectatur? Sed quando illa ex divino præcepto non est sui juris, verum ab ejus voluntate, in cuius arbitrio propter nuptias est, omnino pendet : si exiguo tempore est ab eo relicta, quasi capite a se convulso solitudinem ferre non potest, et tanquam vitæ solitudinem, viduitatemque exiguum viri separationem interpretatur, continuo metus efficit, ut in nulla sit rerum expectatione meliorum. Atque eam ob causam oculus ejus plenus perturbationis ac formidinis in ædium aditum ostiumque conjectus est; aures autem susurrations obloquientium observant; rerumque terribilium metu percussus cor ejus disrumpitur : ante vero quam rerum novarum aliquid allatum sit, ostii vel solus concrepitis, sive factus, sive cogitatione comprehensus, quasi malarum rerum nuntius vestigio ejus animum commovit : fortasseque nihil absenti marito adversi accidit, aut metu dignum; sed animi consternatione, nullo accepto nuntio, mentem a jucundis rebus ad contraria convertit. Hæc est felicium hominum vita, non valde scilicet digna : non enim cum virginali libertate comparatur. Atqui multa, quæ graviora sunt, percurrere præterit oratio. Nam sæpe illa cum adolescentula est, atque in sponsæ splendore elucet, fortasseque adhuc sponsi adventu rubet, et pudens limis aspe-

Α ἀνθρωπίνης ζωῆς, κατηγορία πάσης τῆς φύσεως, κατ' αὐτῆς τῆς θείας οἰκονομίας μέμψεις πολλαὶ καὶ ἐγκλήματα, μάχη πρὸς ἑαυτὸν, πόλεμος κατὰ τῶν νοουθετούντων· οὐδεὶς τῶν ἀποπονημάτων ἔκνος, οὔτε ῥημάτων, οὔτε πραγμάτων. Πολλὰκις δὲ, οἷς ἂν ὑπερσχή τὸ πάθος, καὶ περισσοτέρως καταποθῇ ὁ λογισμὸς ὑπὸ τῆς λύπης, εἰς πικρότερον πέρας ἡ τραγωδία κατέληξεν, οὐδὲ τοῦ περιλειφθέντος ἐπιβιώναι τῇ συμφορᾷ δυνθθέντος.

eorum tragœdia sæpe conclusa est, cum dolori res-

Β 'Ἄλλ' οὐχὶ τοῦτο· ὑποθώμεθα δὲ τὰ βελτίω, ὅτι καὶ διέφυγε τῶν ὥδινων τὸν κίνδυνον, καὶ γέγονεν αὐτοῖς παῖς, αὐτὸ τῆς ὥρας τῶν γεννησαμένων τὸ ἀπεικόνισμα. Τί οὖν; ἡλαττώθη διὰ τούτων ἡ τοῦ λυπεῖσθαι ὀπότεσις; ἢ οὐχὶ καὶ προσθήκας μᾶλλον ἔδεδετο; Τούτῃ γὰρ προτέρους ἔχουσι φόβους, καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ τέκνου προσέλαβον, μή τι συμβῇ περὶ τὴν ἀνατροφὴν ἀηδὲς· μή τις πονηρὰ συντυχία· μή τι σύμπτωμα τῶν ἀδουλήτων, ἢ πάθος, ἢ πῆρωσις, ἢ κίνδυνος ἐπαγάγῃ τινα. Καὶ ταῦτα μὲν ἀμφοτέρων κοινά· τὰ δὲ τῆς γαμετῆς ἴδια, τίς ἂν ἐξαριθμῆσαιτο; Ἰνα γὰρ ἑάσωμεν τὰ πρόχειρα ταῦτα καὶ πᾶσι γινώριμα, τὸ τῆς κυοφορίας ἀχθος, τὸν ἐν ταῖς ὥδισι κίνδυνον, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς πόνον, τὸ τὴν καρδίαν αὐτῆς τῷ τεχνέει συναποσχίζεσθαι· καὶ πλείονων γενήσῃται μήτηρ, εἰς τοσαῦτα κατατέμενεσθαι αὐτῆς τὴν ψυχὴν, ὅσος ὁ ἀριθμὸς τῶν τέκνων ἐστίν· τὸ τῶν συμβαινόντων ἐκείνοις τὴν αἰσθῆσιν ἐν τοῖς ἰδίοις σπλάγχνοις δέχεσθαι· καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα γινώριμα πᾶσιν ὄντα τί ἂν τις λέγοι; 'Ἄλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ θεῖον λόγιον, οὐχ ἑαυτῆς ἐστὶ κυρία, πρὸς δὲ τὸν διὰ τοῦ γάμου κυριεύσαντα τὴν ἀποστροφὴν ἔχει, καὶ πρὸς ὅλγων αὐτοῦ μονωθῇ, ὥς τῆς κεφαλῆς διεξευγμένη, οὐ φέρει τὴν μόνωσιν, ἀλλὰ μελέτην τινα τῆς ἐν τῇ χρείᾳ ζωῆς, καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ τοῦ ἀνδρὸς ἀναχώρησιν οἰκονομεῖται. Εὐθὺς ὁ φόβος ἀπογινωσκὶν ἐμποιεῖ τῶν χρηστοτέρων ἐλπιδῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ὀφθαλμὸς περὶ τὴν εἰσδὸν πέπηγε, γέμων παραχῆς καὶ πτοήσεως· ἡ δὲ ἀκοή τοὺς ὑπολαλοῦντας περιεργάζεται· συγκόπτεται δὲ ἡ καρδία μαστιζομένη τῷ φόβῳ, καὶ πρὶν τι προσαγγελθῆναι νεώτερον· καὶ μόνον φόφος πρὸ τῶν θυρῶν ἢ ὑπονοσθεῖς, ἢ γενόμενος, ὥσπερ τις ἀγγελὸς κακῶν ἐξαίφνης τὴν ψυχὴν διεκλόνυσεν. Καὶ τὰ μὲν ἔξω, δεξιὰ τυχὸν καὶ οὐδεὶς ἄξια φόβου· φθάνει δὲ ἡ λειποθυμία τὴν ἀγγελίαν, καὶ ἀναστρέφει πρὸς τὸ ἐναντίον ἀπὸ τῶν ἡδέων τὴν γνώμην. Τοιοῦτος τῶν εὐθυμούντων ὁ βλῶς, οὐ πᾶν γε ἄξιος· οὐ γὰρ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς παρθενίας ἀντεξετάζεται. Καίτοι πολλὰ τῶν σωφρονοτέρων ὁ λόγος ἐπιτρέχων κατέλιπε. Πολλὰκις γὰρ κάκειν ἔτι νέα τῷ σώματι, ἔτι τῇ νυμφικῇ ἀγλαΐᾳ στίβουσα, ἔτι τυχὸν ἐρυθρίωσα τοῦ νυμφίου τὴν εἰσδὸν, καὶ μετὰ αἰδοῦς ὑποδύπουσα, ὅτε καὶ θερμότερους εἶναι συμβαίνει τοὺς πόθους, ὅπ' αἰσχύνης πρὸς τὸ ἐκφανῆναι κυλοομένους, ἐξαίφνης χῆρα, καὶ ἀθλία, καὶ ἐρημος, καὶ πάντα τὰ φευκὰ μεταλαμβάνει νόματα, καὶ τὴν τέως λαμπρὰν καὶ λευκαίμονα καὶ περιδύπτον, ἀθρόως καταμελαίνει

προσπεσούσα ἡ συμφορὰ, καὶ περιβάλλει τῷ πίνθει, ἅτα ἐταί: quandoquidem cum animi cupiditates pudore quodam comprimuntur, quo minus sese ostendant, acriores fieri contingit: tum de improvviso viduitas, ærumna, solitudo: quæve horribilia sunt, nomina sibi imponit, et ecce, quæ lauta modo erat amictu candido ornatuque insigni, repente quæ incidit calamitas eam pulla veste, atroque habitu induit, dilaceratoque sponsæ ornatu, in luctum illam et squalorem conjicit; deinde pro luce in nuptiali cubiculo caligo et tenebræ, luctus, lamentabiles ploratus atque odium in eos qui dolorem lenire conantur; cibique abstinentia, corporis tabes, contractio demissioque animi, mortis cupiditas, quæ sæpe ad ipsam usque mortem perdurat. Sin autem aliquo modo sit ut tempore mitigetur calamitas, rursum alia exoritur ærumna, sive liberos habet, sive caret. Etenim si habet, orbi omnino sunt, propterea commiseratione digni, atque ex his ipsis doloris affectus renovatur; sin omnino caret, mortui memoria funditus tollitur, graviusque est solatio malum. Reliqua, quæ sunt viduitatis propria incommoda, omitto. Quotus enim quisque est, qui omnia accurate enumeret? ut inimicos domesticos, tum eos qui in calamitatem incidunt, tum illos qui ea solitudine gaudent, sensuque quodam oculorum iniquo, et cum voluptate labentem domum, servosque omnia negligentes aspiciunt, cunctasque alias res adversas, quas multas in iis quidem cernere licet: quarum causa non paucae mulieres, cum eas deridentium iniquitatem non ferrent, ex necessitate iterum se similium malorum periculo objecerunt, quasi malis suis pœnas petierint ab iis, a quibus dolorem acceperint. Complures vero superiorum malorum recordatione quidvis sustinere, ac perpeti maluerunt, quam in similes rursus calamitates incurrere. Sin autem communes hujus vitæ difficultates cognoscere cupis, velim audias quæ commemorent mulieres, quæ illud vitæ genus expertæ cognoscunt, quam beatissimas eas esse quæ virginalis vitæ rationem delegerunt, neque ex ulla calamitate, quid melius esset, didicerunt, quoniam ab omnibus his malis vacua est virginitas; non orbitatem luget, non viduitatem lamentatur, unaque semper est cum incorrupto sponso, et fructibus pietatis perpetuo gaudet, ac domum vere propriam omnium optimarum genere continentem institutam videt, propterea quod harum ædium Dominus una semper est atque incolit, ubi non sejunctionem, sed conjunctionem cum eo, cujus desiderio tenetur, mors efficit; cum enim dissolvitur, inquit Apostolus¹, tum est cum Christo.

Ἄλλα καιροὶ ἂν εἴη, ἐπεὶ τὰ τῶν εὐθυμούντων ἐκ μέρους ἐξήτασται, καὶ τοὺς ἐτέρους ἐποπεύσαι βίους τῷ λόγῳ, οἷς καὶ πενίαι, καὶ δυσκλήρια, καὶ λοιπαὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν συμφοραὶ παραπλήγασιν· οἷον πηρώσεις τε καὶ νόσοι, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ συγκεκλήρωται· ἐν οἷς ἅπασιν ὁ μὲν καθ' ἑαυτὸν ζῶν, ἡ διαφεύγει τὴν πείραν, ἡ βῶον διαφέρει τὴν συμφορὰν, συγκεκροτημένην ἔχων περὶ αὐτὸν τὴν δianoian, καὶ πρὸς οὐδὲν ἄλλο ταῖς φροντίαι περιελαχόμενος. Ὅ δὲ πρὸς γυναικα καὶ τέκνα μεμερισμένους, οὐδὲ σχολὴν ἔχει πολλάκις

et at: quandoquidem cum animi cupiditates pudore quodam comprimuntur, quo minus sese ostendant, acriores fieri contingit: tum de improvviso viduitas, ærumna, solitudo: quæve horribilia sunt, nomina sibi imponit, et ecce, quæ lauta modo erat amictu candido ornatuque insigni, repente quæ incidit calamitas eam pulla veste, atroque habitu induit, dilaceratoque sponsæ ornatu, in luctum illam et squalorem conjicit; deinde pro luce in nuptiali cubiculo caligo et tenebræ, luctus, lamentabiles ploratus atque odium in eos qui dolorem lenire conantur; cibique abstinentia, corporis tabes, contractio demissioque animi, mortis cupiditas, quæ sæpe ad ipsam usque mortem perdurat. Sin autem aliquo modo sit ut tempore mitigetur calamitas, rursum alia exoritur ærumna, sive liberos habet, sive caret. Etenim si habet, orbi omnino sunt, propterea commiseratione digni, atque ex his ipsis doloris affectus renovatur; sin omnino caret, mortui memoria funditus tollitur, graviusque est solatio malum. Reliqua, quæ sunt viduitatis propria incommoda, omitto. Quotus enim quisque est, qui omnia accurate enumeret? ut inimicos domesticos, tum eos qui in calamitatem incidunt, tum illos qui ea solitudine gaudent, sensuque quodam oculorum iniquo, et cum voluptate labentem domum, servosque omnia negligentes aspiciunt, cunctasque alias res adversas, quas multas in iis quidem cernere licet: quarum causa non paucae mulieres, cum eas deridentium iniquitatem non ferrent, ex necessitate iterum se similium malorum periculo objecerunt, quasi malis suis pœnas petierint ab iis, a quibus dolorem acceperint. Complures vero superiorum malorum recordatione quidvis sustinere, ac perpeti maluerunt, quam in similes rursus calamitates incurrere. Sin autem communes hujus vitæ difficultates cognoscere cupis, velim audias quæ commemorent mulieres, quæ illud vitæ genus expertæ cognoscunt, quam beatissimas eas esse quæ virginalis vitæ rationem delegerunt, neque ex ulla calamitate, quid melius esset, didicerunt, quoniam ab omnibus his malis vacua est virginitas; non orbitatem luget, non viduitatem lamentatur, unaque semper est cum incorrupto sponso, et fructibus pietatis perpetuo gaudet, ac domum vere propriam omnium optimarum genere continentem institutam videt, propterea quod harum ædium Dominus una semper est atque incolit, ubi non sejunctionem, sed conjunctionem cum eo, cujus desiderio tenetur, mors efficit; cum enim dissolvitur, inquit Apostolus¹, tum est cum Christo.

Sed quoniam quæ ad lætos homines pertinent, sunt aliqua ex parte a nobis indagata, tempus jam est, ut hac oratione cæteras vitæ rationes persequamur, quæ paupertatibus, rebus adversis, reliquisque malorum humanorum sunt implicatæ pestibus: quales omnino sunt febres, morbi, et quæcunque id generis humanæ vitæ acciderunt: quorum omnium periculum aut declinat, aut eorum calamitatem æquius fert is, qui sibi vivit, utpote cum omnis ejus mentis cogitatio in ipso hæreat, neque alienarum rerum curis abstrahatur. Qui vero uxo

¹ Philipp. 1, 23.

ris ac liberorum cogitatione detinetur, propter rerum sibi charissimarum curam, quæ in alienis malis animum occupat, sæpe nec otium quidem is habet ut suis ipse delectat incommodis. Sed fortasse supervacaneum est hæc commemorare, quæ exploratissima sunt: etenim si tantus labor, tantave miseria cum iis conjuncta est, quæ in rebus optimis esse videntur, quid aliquis de rebus contrariis opinabitur, quandoquidem est veritate inferior omnis illa sermonis explicatio, qua quis hanc vitam ob oculos omnium ponere conatur? Attamen multas fortasse hujus vitæ injucunditates ex paucis demonstrari licet: quoniam quibus hoc vitæ genus contingit, si comparentur cum iis, qui beati esse videntur, e rebus contrariis dolorem ac mœsticiam capiunt. Nam his qui gaudenti sunt animo, aut exspectata, aut quæ jam instat mors perturbationem affert; illis vero calamitas est dilatio mortis: vitæque eorum inter se contraria est, quasque interjecto diametro distat: utriusque tamen imbecillitas animi eodem termino commiscetur. Quamobrem multiplex et varia est copia malorum, quæ a nuptiis existunt: dolorem enim liberi nati æque important, ac non nati; et rursus tam vivi, quam mortui. Hic enim liberorum multitudine gaudet, cum non satis habeat unde alat; ille vero hærede caret facultatum suarum, in quibus maxime elaboravit: atque unius quidem bona fortuna alterius calamitatem efficit, cum sibi uterque illud evenire velit, quo alterum cruciari videt. Ac huic mortuus est suavissimus puer: illi superat prodigus. Uterque sane commiseratione dignus: unus quidem filii mortem, alter vero vitam lugeat. Prætereo quibus affectibus et calamitatibus suspensiones, et rixæ, vel ex rebus veris, vel e falsis cogitationibus exortæ terminentur. Quis enim omnia diligenter narrare posset? Tu vero si scire vis, ut his rebus vita sit hominum implicata, ne mihi repetas antiquas narrationes, quæ poetis fabularum argumenta præbuerunt; nam propter incredibilem quandam insulsiatē fabulæ illæ quidem putantur: in his enim liberorum cædes, ac voracitates, fratrum trucidationes, virorum neces, matrum interemptiones, nefarii coitus, et varia denique naturæ perturbatio, cujus commemorationem ii, qui vetera narrant, a nuptiis exordiantur, hujusmodique calamitatibus narrationem ipsam concludunt. Verum omnibus his præterminissis, tu velim in hujus vitæ theatro tragedias species, quarum omnino ministræ hominibus nuptiæ sunt. Veni ad judicia, pertracta de his leges, invenies in illis res de nuptiis nefarias: quemadmodum enim, cum medicos de variis morbis disserentes audieris, animadverterisque quibus, quotive morbis corpus humanum affici potest, illius miseras cognoscis: ita ex legibus, cum perspicias multa, et varia, quæ in nuptiis scelera committuntur, quorum poenæ legibus ipsis definiuntur, accurate intelligis, quæ sunt nuptiarum propria: neque enim aut medicus eos, qui non sunt, morbos curat, nec delicta item, quæ non committuntur, leges puniunt.

Α τοῖς ἰδίους ἐπιστενάζει κακοῖς, τῆς τῶν φιλάτων φροντίδος τὴν καρδίαν περιεχούσης. Ἡ τὰχα περιττὸν ἔστι τοῖς ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίβειν τῷ λόγῳ· εἰ γὰρ τοῖς δοκοῦσι καλοῖς τοσοῦτος πόνος καὶ ταλαιπωρία συνέζευκται, τί ἂν τις περὶ τῶν ἐναντίων στοχάσεται; Ἦπου πᾶσα λόγου ὑπογραφή τῆς ἀληθείας ἐλάττων ἐστὶ, τὸν βίον αὐτῶν ὅπ' ὅφιν ἀγαγεῖν ἐπιχειροῦσα. Ἀλλ' ἐστὶν ἰσως δι' ὀλίγου τὸ πολὺ τῆς κατὰ τὴν ζωὴν ἀγῆδίας ἐνδείξασθαι, ὅτι ἐναντίας πρὸς τοὺς εὐήμερεῖν δοκοῦντας συγκεκληρωμένοι τῷ βίῳ, καὶ τὰς λύπας ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἔχουσι. Τοῖς μὲν γὰρ εὐθυμοῦσι ταρασσέει τὸν βίον ὁ πρόσδοκιμμενος ἢ καὶ παραγινόμενος θάνατος, τοῦτοις δὲ συμφορὰ ἐστὶν ἡ ἀναβολὴ τοῦ θανάτου· καὶ ὁ μὲν βίος αὐτοῖς πρὸς τὸ ἐναντίον διεσπῆκεν, ἡ δὲ ἀθυμία πρὸς τὸ αὐτὸ πέρας ἀμφοτέροις συμμείρεται. Οὕτω πολὺτροπὸς ἐστὶ καὶ ποικίλη τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἡ χορηγία· λυποῦται γὰρ ὁμοίως καὶ γινόμενοι παῖδες καὶ μὴ ἐλπιζόμενοι· καὶ πάλιν ζῶντες καὶ ἀποθνήσκοντες. Ὁ μὲν γὰρ εὐθηνεῖται παισὶν, οὐδὲ τροφῆς ἔχων ἱκανῶς· τῷ δὲ οὐχ ὑπερτείνῃ τοῦ κλήρου διάδοχος ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἐμύχθησεν, καὶ ἐν ἀγαθῶν μοίρῃ τὴν τῶν ἀλλοτρίων ποιεῖται συμφορὰν· ἐκότερος αὐτῶν ἐκεῖνον γενέσθαι βουλόμενος, ἐφ' ᾧ εὐσφοροῦντα βλέπει τὸν ἑτερον. Ὡ μὲν γὰρ τέθεικεν ἡγαπημένος· παῖς, ᾧ δὲ ἐπέβλεψεν ὁ ἄσματος· ἐλεεινὸς δὲ ἀμφοτέροι· ὁ μὲν τὸν θάνατον τοῦ παιδὸς, ὁ δὲ τὴν ζωὴν οὐδύρομενος. Ἐὼ ζηλοτυπίας καὶ μάχας, εἴτε ἐξ ἀληθῶν πραγμάτων, εἴτε ἐξ ὀπνονῶν συνίσταμέναις, εἰς οἷα πάθη καὶ συμφορὰς καταλήγουσι. Τίς γὰρ ἂν πάντα μετὰ ἀκριθείας ἀπαριθμήσαιο; Ἐὼ δὲ εἰ βούλει μαθεῖν, ὅπως ἐμπέλησται τῶν τοιούτων κακῶν ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, μὴ μοι ἀναλάβῃς τὰ παλαιὰ διηγήματα, ἀ τοῖς ποιηταῖς τῶν δραμάτων τὰς ὑποθέσεις ἔδωκε· μῦθοι γὰρ ἐκεῖνα διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀπορίας νομίζονται, ἐν οἷς παιδορρεννίαι, καὶ τεκνοφαγίαι, φόνοι τε ἀνδρῶν, καὶ μητροκτονίαι, καὶ ἀδελφῶν σφαγαί, καὶ μίξεις παράνομοι, καὶ ἡ παντοδαπὴ τῆς φύσεως σύγχυσις· ἢν οἱ τὰ ἀρχαῖα διηγούμενοι ἀπὸ γάμων ἀρχόμενοι τῆς ἀφηγήσεως, εἰς τὰς τοιαύτας συμφορὰς καταλήγουσιν. Ἀλλ' ἐκεῖνα πάντα καταλιπόν, θεώρησον ἐπὶ τῆς παρούσης τοῦ βίου σκηνῆς τὰς ἐν αὐτῇ τραγυρίας· ὧν χορηγὸς γίνεται τοῖς ἀνθρώποις ὁ γάμος. Ἐλθέ ἐπὶ τὰ δικαστήρια, ἀνάγνωθι τοὺς περὶ τούτων νόμους; ἐκεῖ κατ'ὅφει τὰ τῶν γάμων ἀπόρρητα. Ὡς περ γὰρ ὅταν ἱατρῶν ἀκούσης τὰ ποικίλα πάθη διεξιόντων, τὴν ἀθλιότητα μακθάνεις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὧν καὶ ὅσων κακῶν δεκτικὸν ἐστὶν διδασκόμενος· οὕτως ἐπισιδῶν τοῖς νόμοις ἐντύχης, καὶ γυφὲς τὰς πολυτρόπους τῶν γάμων παρανομίας, καὶ ὧν ἐκεῖνοι τὰς τιμωρίας ὀρίζουσιν, ἀκριθῶς διδασκῇ τοῦ γάμου τὸ ἴδιον. Οὔτε γὰρ ἱατρὸς τὰ μὴ ὄντα θεραπεύει πάθη, οὔτε νόμος τὰ μὴ γινόμενα θεραπεύει κακά.

D

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Α

CAPUT IV.

Ἵτι πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον ἀτοπα, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ γάμου ἔχει· ἐν ᾧ καὶ ὁλος ὁ κατὰ ἀληθείαν ἀποταξάμενος τῷ βίῳ ἐστίν.

Μᾶλλον δὲ τί χρη μικρολόγως τοῦ τοιοῦτου βίου τὴν ἀτοπίαν ἐλέγχειν, ἐν μόναις μοιχαίαις, καὶ διαστάσει, καὶ ἐπιβουλαῖς περιορίζοντας τὴν τῶν συμφορῶν ἀριθμῆσιν; δοκεῖ γάρ μοι τῷ ὑψηλότερῳ καὶ ἀληθεστέρῳ λόγῳ, πᾶσα ἡ τοῦ βίου κακία, ἡ πᾶσι πράγμασι καὶ ἐπιτεθεύμασιν ἐνθαιρουμένη, μηδεμίαν εὐρίσκειν ἀρχὴν κατὰ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς, εἰ τις ἑαυτὸν μὴ ὀπαγάγοι τῇ ἀνάγκῃ τοῦ βίου τοῦτου. Οὗτω δὲ ἡμῖν ἡ ἀλήθεια τοῦ λόγου φανερωθήσεται· Ὁ τὴν τοῦ βίου τοῦτου ἀπάτην κατανοήσας καθαρῶ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, καὶ ὑψηλότερος τῶν ἐνταῦθα σπουδαζομένων γενόμενος· καὶ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, καθάπερ τινὰ δυσώδη σκύβαλα πάντα περιορῶν, καὶ τρόπον τινὰ τοῦ βίου παντὸς διὰ τῆς τοῦ γάμου ἀνχωρήσεως ἑαυτὸν ἐξοικίσας, οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν πρὸς τὰ κακὰ τὰ ἀνθρώπινα· πλεονεξίαν λέγω καὶ φθόνον, ὀργὴν τε καὶ μῖσος, καὶ κενῆς δόξης ἐπιθυμίαν, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τοιοῦτον γένους ἐστίν. Πάντων δὲ τῶν τοιούτων τὴν ἀτέλειαν ἔχων, καὶ διὰ πάντων ἐλευθεριάζων καὶ εἰρηνεύων τῷ βίῳ, οὐκ ἐστὶν ἐφ' ᾧτε φιλονεικήσῃ τοῖς γεινῶσι τὸν φθόνον, οὐδενὸς τῶν τοιούτων ἀπτόμενος, οἷς ὁ φθόνος ἐν τῇ ζωῇ περιφύεται· παντὸς γάρ τοῦ κόσμου τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ὑπεράρας, καὶ μόνον τίμιον ἑαυτῷ κτήμα νομίζων τὴν ἀρετὴν, ἄλυπὸν τινα καὶ εἰρηνικὸν καὶ ἀμαχον βιοτεύσει βίον. Τῆς γὰρ ἀρετῆς ἡ κτήσις, καὶ πάντες μετέχουσιν αὐτῆς ἄνθρωποι, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστος, ἀεὶ πλήρης τοῖς ἐπιθυμοῦσιν ἐστίν· οὐ κατὰ τὴν ἐπὶ γῆς κτήσιν, ἣν διαιροῦντες εἰς τμήματα, ὅσον ἂν προσθῶσι τῇ μὲν μερίδι, τοσοῦτον ὑφέλονται τῆς ἑτέρας, καὶ πλεονασμὸς τοῦ ἑνὸς, ἐλάττωσις ἐστὶ τοῦ συμμετέχοντος. Ὅθεν καὶ αἱ περὶ τοῦ πλείονος μάχαι, διὰ τὸ πρὸς τὸ ἐλάττωσθαι μῖσος τοῖς ἀνθρώποις συνίστανται· ἐκείνου δὲ ἀνεπίφρονός ἐστιν ἡ πλεονεξία τοῦ κτήματος, καὶ ὁ τὸ πλεῖον ἀρπάσας, οὐδεμίαν ἦνεγκε ζημίαν τῷ μετασχεῖν ἀξιούντι τῶν ἰσῶν· ἀλλ' ὅσον ἐστὶ τις χωρητικὸς, αὐτὸς τε πληροῦται τῆς ἀγαθῆς ἐπιθυμίας, καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν οὐ καταναλίσκεται. Ὁ τοίνυν πρὸς τοῦτον ἀποβλέπων τὸν βίον, καὶ τὴν ἀρετὴν ἑαυτῷ θησαυρίζων, ἣν οὐδεὶς ὁρὸς ἀνθρώπινος περιγράφει, ἄρα καταδέξεται ποτε πρὸς τι τῶν ταπεινῶν καὶ πεπατημένων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐπικλίνει; ἄρα θαυμάσεται τὸν γηγενὸν πλοῦτον, ἢ δυναστεῖαν ἀνθρωπίνην, ἢ ἄλλο τι τῶν ὅτ' ἀνάσσει σπουδαζομένων; Εἰ μὲν γὰρ τις εἴ τι περὶ ταῦτα διακαίνεται ταπεινῶς, ἔξω τοῦ τοιοῦτου ἂν εἴη χοροῦ, καὶ οὐδὲν πρὸς τὸν ἡμέτερον ἔξει λόγον· εἰ δὲ τὰ ἄνω φρονεῖ, καὶ συμμετεωροπορεῖ τῷ θεῷ, ὑψηλότερος πάντως τῶν τοιούτων ἐστίν, οὐκ ἔχων τὴν κοινήν ἀφορμὴν τῆς περὶ ταῦτα πλάνης, τὸν γάμον λέγω· τοῦ γὰρ ὑπὲρ τοῦς ἄλλους θέλειν εἶναι, τὸ χυλεπὸν τοῦτο πάθος, ἢ ὑπερηφανία, ὃ δὴ μάλιστα σπέρμα

Quaecunque in hac vita erentur absurda, initium ab nuptiis habent. Qualis item esse debeat is qui huius se vitae societate abduzerit.

At vero quid huius vitae absurditatem brevi oratione praestringere nos oportet, qui adulteriis, dissidiis, dissensionibus, atque insidiis calamitatum enumerationem terminemus? veriori enim ratione mihi omnis vitae improbitas, quae et cunctis in rebus, et studiis cernitur, nullum in hominum vita imperium habere videtur, nisi quis huiusmodi vitae necessitatem sibi ipse imponat. Atque hoc quidem modo huius orationis veritas nobis aperietur, Qui huius vitae fraudes puro mentis sensu animadvertit, et alius a rebus, quae hic expetuntur, se tollit, omniaque, ut est apud Apostolum, quasi putida stercora despicit², atque ab omni vitae consuetudine, repudiatis nuptiis, quodam modo se removet; nullum omnino habet cum humanis vitiis, avaritia, inquam, invidia, odio, gloriae cupiditate commercium, neque cum ceteris, quae id generis sunt. Qui enim ab omnibus his vacuus atque omnino liber est, et quiete vivit, nihil sane est, in quo plus habere contendat, aut contra se alienius rei gratia vicinorum invidiam commoveat, cum nihil earum sit rerum assecutus, ex quibus in hac vita concietur invidia; nam qui ab omnibus humanis rebus quimum summum superando abduxit, et virtutem solum, quae magno a se aestimetur, possessionem sibi statuit, hic ab omni certe dolore vacuam, quietam, atque otiosam vitam deget: virtutis enim possessio, etsi homo pro virili quisque aliquam ejus partem tenet, appetentium tamen cupiditates semper explet, non ut aliqua soli possessio, quam qui in partes dividunt, quantum uni parti addunt, tantum de altera detrahunt, atque ita quod uni redundat, id plane deest alteri, qui socius est. Unde de majori cumulationisque parte contentiones existunt; ex eo enim, quod incrementum facta est, conflatum est odium, virtutis vero si quis majorem partem occupavit, ab invidia vacuus est, neque vero qui plus ab ea rapuit, ullum ei detrimentum importavit, qui aequas partes ferre dignum se esse ducit; sed, ut quisque capax est, ita et recta cupiditate expletur, et rebus iis, quas supra meminimus, non exhauriuntur virtutum divitiarum. Itaque hanc vitam qui intuetur, atque in virtute, quae nulla hominum definitione describitur, omnes sibi thesauros constituit, an unquam ad res ullas humiles, et caducas animum suum proclivem ferri patietur? An terrenas divitias, an hominum opes, et potentiam, an aliud quidpiam eorum, quae praestultitia expetuntur, est admirabitur? Etenim si quis ita humili est, et abjecto animo, ut ad haec ipsa afficiatur, is utique est ab hoc caetu alienus, nihilque ad nostrum sermonem; sin

² Philipp. iii, 8.

autem coelestia cogitat, divinaque simul cum Deo A contemplatur, ad sublimiores hic omnino res relictis humilibus contuetur, cum minime nuptiis vinctus sit, unde communis existit occasio cur in ejusmodi rerum errore quis versetur; nam cum quis vult se aliis præponere, gravissimus est hic superbæ affectus: quem si quis semen, vel potius radicem dixerit omnis spinæ, quæ e peccato est, non a recto is aberrabit. Hic sane affectus a nuptiarum causa initium maxime habet.

Non enim potest plerumque avarus hujus vitii liberos accusare, neque item is, qui præ gloriæ aviditate insanit, neque qui honoris studio tenetur, ne hujus mali causam ad progeniem ipsam referat, ut ne iis, qui ante se nati sunt, ipse inferior videatur, et ut a posteris, aliquam de se commemorationem liberis suis relinquendo, magnus omnino existimetur: eodemque modo reliquæ, quæ sunt animi ægritudines, invidia, et odium, injuriarum recordatio, si quæ aliæ sunt, ab hac sane causa proficiuntur. Hæc enim omnia in his una insunt, qui hanc vitam attigerunt: a quibus quidem rebus qui remotissimus est, tanquam ex alta aliqua specula hominum perturbationes longe prospiciens, eorum dolet cæcitatem, qui rebus his fallacibus sese manciparunt; rerumque humanarum prosperitatem magnum aliquid esse putarunt. Cum enim hic quempiam hominem rebus, quæ in vita eveniunt, secundis florentem, honoribusque, aut opibus, aut potentia ornatum videt, eorum quidem, qui harum rerum studio efferuntur, ridet insaniam, humanæque vitæ tempus, ut a Psalmorum auctore terminus ejus certus dictus est, quam brevissimum numerat: deinde infinitis illis sæculis cum exiguo hoc vitæ spatio collatis, mollitiem ejus luget, qui ad res hujusmodi sordidas, humiles, quæque ad tempus manent, animum extollit. Quid enim causæ est, cur in iis ipsis rebus honos, quem plerique expetunt, sit beatitudine dignus? Quoniam quid iis, qui honore affecti sunt, addit honor? Atqui ea conditione natus est ut moriatur, mortalis hic manet, sive honos ei tribuatur, sive non. Aut multa jugera terræ possedisse? Ad quem optimum finem hoc perducit eos, qui ista possederunt, nisi quis demens arbitretur sua esse ea, quæ nullo pacto ad se pertinent; præ multa enim inexhausta aviditate, ut verisimile est, hoc ignorat, quod Domini est terra, et plenitudo ejus¹. Rex enim omnis terræ Dominus; hominibus vero ut rerum, quas possident, domini appellantur, falso hoc illis tribuit avaritiæ affectus. Terra enim, inquit sapiens Ecclesiastes², in æternum stetit, omnibus ætatibus suppedians, aliosque subinde e se natos nutriens. Neque vero homines sui potestatem habent, sed ex voluntate, nutuque summi rectoris pendet: cum enim nesciunt, in hanc vitam ingrediuntur, cum autem minime volunt, ex eadem rursus exeunt: cumque vicissim nascantur et intereant, insigni stultitia

τις εἰπὼν ἢ ῥίξαν πάσης τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ἀκάνθης, τοῦ εἰκότος οὐκ ἀμαρτήσεται, τοῦτο μάλιστα ἐκ τῆς αἰτίας τοῦ γάμου τὴν ἀρχὴν ἔχει.

ejusmodi rerum errore quis versetur; nam cum quis vult se aliis præponere, gravissimus est hic superbæ affectus: quem si quis semen, vel potius radicem dixerit omnis spinæ, quæ e peccato est, non a recto is aberrabit. Hic sane affectus a nuptiarum causa

Οὐ γὰρ ἔστιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τὸν πλεονέκτην μὴ τοὺς πῆλας ἐπαιτιᾶσθαι, ἢ τὸν δοξομανῆ καὶ φιλότιμον μὴ εἰς τὸ γένος ἀνενεγκεῖν τοῦ κακοῦ τὴν αἰτίαν· ὡς ἂν μὴ ἐλάττωεν δοκοῖη τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων, καὶ ἵνα μέγας τοῖς μετὰ ταῦτα νομίζοιτο, καταλιπὼν τινὰ τοῖς ἐξ αὐτοῦ δηγήματα· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ψυχῆς ἔστιν ἀρρώστηματα, φθό-

νος, καὶ μνησικαχία, καὶ μίσος, καὶ εἰ τι τοιοῦτον ἕτερον, τῆς αὐτῆς αἰτίας ἥρτηται. Πάντα γὰρ ταῦτα τοῖς περὶ τὸν βίον τοῦτο[ν] ἐπτοημένοις συμπολιτεύεται· ὧν ὁ ἐξω γενόμενος, καθάπερ ἐπὶ τινος ὕψηλης σκοπιᾶς πόρρωθεν ἐποπτεύων τὰ ἀνθρώπινα πάθη, οἰκτερεῖ τῆς τυφλότητος τοὺς τῇ τοιαύτῃ ματαιότητι δεδουλωμένους, καὶ μέγα κρίνοντας τὴν τῆς σαρκὸς εὐπραγίαν. Ὅταν γὰρ τινὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τινὶ τῶν κατὰ βίον ἰδῇ περιδλεπτον, ἀξιωμασιν, ἢ πλούτοις, ἢ δυναστείαις κομῶντα, καταγεῖθ' τῆς ἀνολας τῶν διὰ ταῦτα πεφουσημένων, καὶ ἀριθμῇ τὸν μήκιστον χρόνον τοῦ ἀνθρώπινου βίου, κατὰ τὴν εἰρημένην ὑπὸ τοῦ Ψαλμοῦ προθεσμίαν· εἶτα παραμετρῶν τοῖς ἀπείροις αἰῶσι τὸ ἀκαριαῖον τοῦτο διάστημα, ἔλεει τῆς χαυνότητος τὸν ἐπὶ τοῖς οὕτω γλισχροῖς καὶ ταπεινοῖς καὶ προσκαίροις τὴν ψυχὴν ἐπαμβόμενον.

Τί γὰρ ἄξιόν ἐστι μακαρισμοῦ τῶν ἐνταῦθα ἢ τιμῆ, τὸ παρὰ πολλοῖς σπουδαζόμενον; Ἐπεὶ δὲ τί πλέον τοῖς τετιμημένοις προστίθῃσι; διαμένει γὰρ θνητὸς ὁ θνητὸς, καὶ τιμᾶται, καὶ μὴ. Ἡ τὸ πολλὰ πλεῖον κεκτῆσθαι γῆς; Τοῦτο δὲ εἰς τί πέρας χρηστὸν καταλήγει τοῖς κτησαμένοις, ἐκτὸς τοῦ οἰεσθαι τὸν ἀνὴρ τὸν ἑαυτοῦ εἶναι τὰ μὴδὲν προσήκοντα; ἀγνοεῖ γὰρ, ὡς εἰκεν, ὑπὸ πολλῆς λαίμαργίας, ὅτι τοῦ Κυρίου μὲν ἔστιν ἡ γῆ ἀληθῶς, καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς· Βασιλεὺς γὰρ πάσης τῆς γῆς ὁ Θεός· τοῖς δὲ ἀνθρώποις τὸ τῆς πλεονεξίας πάθος ψευδώνυμον τῆς κυριότητος τὴν προσηγορίαν δίδωσι τὴν οὐδὲν προσήκοντων. Ἡ μὲν γὰρ γῆ, καθὼς φησιν ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστής, εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκε, πάσαις ὑπηρε-

τοῦσα ταῖς γενεαῖς, καὶ ἄλλοτε ἄλλους τοὺς κατ' αὐτὴν γινόμενους ἐκτρέφουσα. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὐδὲ ἑαυτῶν ὄντες κύριοι, ἀλλὰ πρὸς τὸ τοῦ ἄγοντος βούλημα, ὅτε οὐκ ἴσασιν, εἰς τὴν ζωὴν περιιόντες, καὶ ὅτε μὴ βούλονται, πάλιν αὐτῆς χωριζόμενοι, ὑπὸ τῆς πολλῆς ματαιότητος κυριεύειν ὄνται αὐτῆς, οἱ κατὰ καιροῦς γινόμενοι τε καὶ ἀπολλύμενοι, τῆς αἰῶνος μενούσης. Ὁ οὖν ἐπεσκαμμένος ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο περιφρονῶν ὅσα τίμια τοῖς ἀνθρώποις νομίζεταί, μόνης δὲ τῆς θείας ζωῆς ἔχων τὸν ἔρωτα, ὁ εἰδὼς ὅτι πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα ὁῦσα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου, τότε σπουδῆς ἄξιον τὸν χόρτον οἰήσεται τὸν σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον οὐκ ἐσόμενον; Οἷδε

¹ Psal xxiii, 1. ² Eccle. i, 4.

γάρ ὁ ἐπισκευμένους τὰ θεῖα καλῶς, ὅτι οὐ τὰ ἀνθρώπινα μόνον οὐκ ἔχει τὸ πάγιον, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ κόσμου παντός εἰς τὸ διηνεκὲς ἡρμησόντος, διὰ τοῦτο ὡς ἀλλοτρίας καὶ προσχαίρου ταύτης ὑπεροχῆς τῆς ζωῆς· ἐπειδὴ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, καὶ πάντα τὴν μεταστοιχείωσιν ἀναγκαιῶς ἐκδέχεται. Διὰ τοῦτο, ἕως ἐστὶν ἐν τῷ σκῆνει, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸ πρόσκαιρον ἐνδείκνυμενος, βαρούμενος τὴν παρούσαν ζωὴν, τῷ μακρύνεσθαι αὐτῷ τὴν παροικίαν ταύτην ὁδύρεται, ὥσπερ καὶ ὁ Ψαλμῶδς ἐν ᾧ παῖς θείας λέγων πεποιήται. Ὅντως γὰρ ἐν σκότει βιωτεύουσιν οἱ μετὰ τῶν σκηνωμάτων τούτων τῇ ζωῇ παροικοῦντες. Οὐ γὰρ ἐν στενάδας ὁ Προφήτης πρὸς τὴν παράτασιν τῆς παροικίας, «Ὀψοίμι, φησὶν, ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη!» Σκότει δὲ τὴν αἰτίαν τῆς κατηφείας ταύτης ἀνέθηκε. Τὸ γὰρ σκότος τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ κηδὴρ ὀνομάζεσθαι μεμαθήκαμεν· ἡ γὰρ ὡς ἀληθῶς, καθάπερ ἄορασις τινὶ νυκτερινῇ κεκρατημένοι οἱ ἀνθρώποι, οὕτω πρὸς τὴν τῆς ἀπάτης ἐπίγνωσιν ἀμβλυοῦσιν· οὐκ εἰδότες ὅτι πάντα ὅσα τέμια ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ νενομίσταται, ἡ καὶ ὅσα πρὸς τὸ ἐναντίον ὑποβλήσεται, ἐν μόνῃ τῇ ὑπολήψει τῶν ἀνοήτων ὑφέστηκεν· αὐτὰ δὲ ἐφ' ἑαυτῶν ἐστὶν οὐδαμῇ οὐδέν· οὐ δυσγένειά τις, οὐκ εὐδοκίμησις γένους, οὐ δόξα, οὐ περιόφεια, οὐ τὰ παλαιὰ διηγῆματα, οὐχ ὁ ἐπὶ τοῖς ἐνεστώσι τύφος, οὐ τὸ κρατεῖν ἐτέρων, οὐ τὸ ὑποχεῖσθαι εἶναι· πλοῦτοί τε καὶ τρυφαί, καὶ πενταί καὶ ἀπορίαι, καὶ πᾶσαι αἱ τοῦ βίου ἀνωμαλίαι, τοῖς μὲν ἀπαιδεύτοις πάμπλου διαφέρειν δοκοῦσιν, ὅταν ἡδονὴν ποιῶνται τῶν τοιοῦτων κριτήριον.

solūm insana quadam hominum opinione talia existisse: ea vero per se nihil omnino sunt: nulla ignobilitas, nullum illustre genus, nulla gloria, nullus splendor, nullæ de majoribus commemorationes, nulla rerum præsentium animi elatio, nihilque est in alios dominari, nihilque aliorum imperio teneri: non divitiæ, non paupertas, non egestas, nullæ denique hujus vitæ inæquabiles varietates, quæ imperitis quidem hominibus, cum hi voluptatem suis sensibus metiantur, nullum eminere videntur.

Τῷ δὲ ὑψηλῷ τὴν διάνοιαν πάντα ὁμοτίμα φαίνεται, καὶ οὐδὲν προτιμότερον τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον, τῷ ὁμοίως διὰ τῶν ἐναντίων τὸν τῆς ζωῆς δρόμον ἀνύεσθαι, καὶ ἴσῃ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν λήξεων τὴν πρὸς τὸ εὖ ἢ κακῶς ἔσθιν δύναμιν ἐνυπάρχειν, διὰ τῶν δεξιῶν ὅπλων καὶ ἀριστερῶν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας· δι' ὧν ὁ μὲν κεκαθαρμένος τὸν νοῦν καὶ ἐπισκευμένους τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν, ὁρθῶς ὁδεύσει τὴν πορείαν, ἀπὸ γενέσεως μέχρι τῆς ἐξόδου τὸν τεταγμένον αὐτῷ χρόνον διεξερχόμενος· ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ὁδοπόρων συνήθειαν τοῦ πρόσω ἐρχόμενος, ὀλίγον ποιεῖται τῶν προφαινομένων τὸν λόγον. Σύνηθες γὰρ τοῖς ὁδοιποροῦσιν ἐπὶ τὸ τῆς ὁδοῦ πέρας ὁμοίως ἐπιγίγνεσθαι, ἂν τε διὰ λειμῶνων καὶ συμφύτων χωρίων, ἂν τε δι' ἐρημοτέρων καὶ τραχυτέρων τόπων διερχόμενοι, καὶ οὕτε τὸ ἡδὺ παρακάτεσθαι, οὕτε τὸ ἀγδὲς ἐνεπιδίσειν. Οὕτω καὶ αὐτὸς ἀμεταστρεπτὸς πρὸς τὸν προκειμένον σκοπὸν ἑαυτῷ ἐπιγίγνεσθαι, πρὸς οὐδὲν τῶν παροδίων ἐπιστρεφόμενος· ἀλλὰ πρὸς μόνον οὐρανὸν βλέπων διαπεράσει τὸν

A se terræ dominari credunt, quæ semper maneat. Ergo qui hæc mente intuetur, hacque de causa pro nihilo ea putat, quæ hominum vulgus in pretio, atque in honore habet, quique cœlestis vitæ solum amore ducitur, fenumque esse omnem carnem, quasque seni florem omnem hominis gloriam videt, studione dignum fenum unquam putabit, quod hodie est, cras non futurum? Qui enim divina recte contemplatur, hic animadvertit non solum res humanas nihil firmi solidique habere, sed, quasi neque universus hic mundus in perpetuum sit futurus, propterea vitam hanc quasi alienam, eamque caducam negligit: quoniam, ut voce Domini significatum est, cœli et terra transibunt, cunctaque formæ commutationem necessario expectant. Quamobrem quandiu aliquis, inquit Apostolus, in hoc habitaculo est, mortalitatem præ se ferens, hacque vita gravatus, prorogari sibi hunc incolatum dolet, ut in divinis cantibus Psalmistes cecinit; vere enim in tenebris vivunt ii, qui in his tabernaculis vitam degunt: itaque hujus incolatus prorogationem Propheta his verbis lugeat: «Væ mihi, quoniam incolatus meus prolongatus est!» Tenebris porro domicilii, et incolatus hujus causam tribuit: Hebræorum enim voce Cedar tenebras appellari a sapientibus didicimus; aut id quidem revera: ut enim quædam noctis caligo mortalibus offunditur, sic hi ad erroris cognitionem obcecantur, utpote cum minime videant, quæ in hac vita summa magnificaque existimata sunt, quæve in contrariis sunt rebus habita, omnia hæc

At vero qui magno altoque est animo, omnia hæc paria esse, neque rem unam alteri præstare putat, quoniam ex rebus inter se contrariis vitæ cursus æque conficitur, æqualisque in utraque vitæ conditione et bene et male vivendi inest facultas; tam ex rebus dextris, inquit Apostolus, quam sinistris, et æque ex gloria, atque ex aliqua ignominia: in quibus quidem rebus is, qui pura mente fuit et incorrupta, rerum veritatem intuitus est, ab ortu usque ad obitum præfinitum sibi tempus percurrando, recta hunc ipsum vitæ cursum conficit, cum neque voluptatum blanditiis molliatur, neque rebus gravibus debilitetur ac deprimatur, sed viatorum more longius progressus, parvam earum rerum, quæ se illis ostendunt, rationem habet. Illud enim in consuetudine eorum est qui peregrinantur, ut sive pratis, sive cultis agris, sive vastis desertive locis iter faciant, neque rei ullius oblectatione, neque re aliqua molesta impediti, itineris

cursum conficere maturent. Parique ratione hic nec diverticula, neque viarum flexiones respiciendo, ad illud quod sibi maxime propositum est, omnino perveniet, sed in cælum solum contuendo, hunc vitæ cursum, tanquam aliquis optimus gubernator, conficiet, qui cœleste aliquid sidus intuendo ad id navis cursum dirigit. Ille vero, cui obtusior est mentis acies, inferiora respicit, et ad corporis voluptates, tanquam ad pabulum pecudes, animum adjicit, ventrique soli, cæterisque ventris vitium consequentibus rebus deditus vivit; quive a vita divina aversus, et a testamentorum promissis alienus, nihil aliud in bonis esse putat, nisi cum quis in corporis voluptate est, hic profecto, et omnis homo, qui in eo numero est, in tenebris, ut divinis Litteris scriptam est^α, ambulat, cum in vita hujusmodi mala introducat: in his enim avaritia, animi impotentia, immodica ad voluptates affectio, imperii cupiditas, inanis gloriæ appetitio, ac reliqua inest earum quæ sunt hominibus contubernales, perturbationum multitudo. Ex his enim morbis, alter quodam modo alterius vinculo tenetur, et cui unus ex his accedit, reliqui quasi naturali quadam necessitate compulsi, ad eum concentrant: id quod in catena fieri videmus: ejus enim principio attracto, neque reliqui illius orbis consistere possunt, sed ultimus catenæ orbis cum primo simul motus est, cum ex eorum perpetuo ordine qui simul annexi sunt circulis, a primo motio ipsa progrediatur: ita humani affectus impliciti inter se atque connexi sunt, sæpeque fit, ut, cum unus imperaverit, reliqua item morborum turba animum invadat. Atque si hæc quidem ipsa quasi malorum catena tibi explicetur necesse est, fac esse quempiam, qui præ voluptate quadam sit inanis gloriæ affectu superatus; est huic sane inanis gloriæ cupiditati adjuncta etiam appetitio quadam, ut plus is assequatur: quoniam non potest quis plus habendi cupiditate teneri, nisi hujus affectus dux et comes quadam sit gloriæ aviditas; deinde appetitio hæc, qua quis afficitur, ut ei opum, et dignitatis amplitudine cæteris ipse antistat, vel in æquales concitat iram, vel superbiam in inferiores, vel in superiores invidiam, cujus socia est simulas: hujus vero comes acerbitas, quam odium quoddam hominum consequitur: at horum omnium postremum est damnatio, in gehennam, tenebras, atque ignem desinens.

Vides horum omnium inalorum quasi viam, quemadmodum videlicet ab uno voluptatis affectu cuncta proficiscuntur? Quamobrem ubi ejusmodi malorum conjuncta multitudo in hanc vitam semel sese conjecit, una est, ut ab his liberemur, ratio, quam in divinis Litteris contemplerur: ea autem est, ut ab illa vitæ disciplina nos avocemus, quæ rebus gravibus est atque molestis stricta; neque enim, cui Sodomam incolere cordi est, ignis imbrem declinare hic potest: nec qui Sodomis egressus, iterum ad urbis excidium se convertit, in statuum salis non concreescere, ne-

βιον, καθάπερ τις κυβερνήτης ἀγαθὸς πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν διευθύνων τὸ σκάφος. Ὁ δὲ παχὺς τὴν διανοίαν, καὶ κάτω βλέπων, καὶ συγκεκυφὸς τῇ ψυχῇ πρὸς τὰ ἡδέα τοῦ σώματος, καθάπερ πρὸς τὴν νομὴν τὰ βοσκήματα, μόνῃ τῇ γαστρὶ καὶ τοῖς μετὰ γαστέρα ζῶν, ἀπηλλοτριωμένος τοῦ Θεοῦ τῆς ζωῆς, καὶ ξένος τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, οὐδὲν ἕτερον ἀγαθὸν εἶναι νομίζων, ἢ τὸ ἡσθῆναι διὰ τοῦ σώματος, οὗτός ἐστιν, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος, ὁ ἐν σκότει διαπορευόμενος, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, ὁ τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κακῶν εὐρέτης· ἐν τούτοις γὰρ καὶ πλεονεξία, καὶ παθὼν ἀκολασία, καὶ ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς ἐμπειρία, φιλαργία τε πᾶσα, καὶ κενῆς δόξης ἐπιθυμία, καὶ ὁ λοιπὸς ὁμιλος τῶν συνοικούντων παθῶν τοῖς ἀνθρώποις. Ἔχεται γάρ πως ἐν τοῖς κακοῖς τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, καὶ ὥστε ἂν τὸ ἐν παραγένηται, καὶ τὰ λοιπὰ καθάπερ ὑπὸ τινος φυσικῆς ἀνάγκης ἑλκόμενα, συνεισέργεται πάντως. Ὅσον ἐν ἀλύσει γίνεται, τῆς ἀρχῆς ἐπισπασθεῖσθαι, οὐδὲ τὰς λοιπὰς ἡρμεῖν τῆς ἀλύσεως ἀγκύλας δυνατόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ ἕτερον πέρας τῆς ἀλύσεως ἀγκυλὴ συνεκινήθη τῇ πρώτῃ, κατὰ τὸ ἀκολουθοῦν αἰεὶ καὶ προσεχὲς ἀπὸ τοῦ πρώτου διὰ τῶν παρακειμένων τῆς κινήσεως προοῦσθαι· οὕτως ἐμπέπλεκται καὶ συμπέφυκεν ἀλλήλοις τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ δι' ἐνὸς τοῦ ἐμπικρατήσαντος, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν κακῶν ὅλος συνεισέργεται τῇ ψυχῇ. Καὶ εἰ χρή σοι διαγράφειν τὴν πονηρὰν ταύτην ἀλυσιν, ὑπόθου τινὰ διὰ τινος ἡδονῆς τοῦ κατὰ τὴν κενοδοξίαν ἡτηθῆναι πάθους· ἀλλὰ τῇ κενοδοξίᾳ καὶ ἡ τοῦ πλείονος ἐφρασις συνηκολούθησεν· οὐ γὰρ ἐστὶ πλεονέκτην γενέσθαι, μὴ ἐκείνης ἐπὶ τὸ πάθος χειραγωγούσης. Εἴτα ἡ τοῦ πλεονεκεῖν καὶ προέχειν ἐπιθυμία, ἡ ὀργὴν ἐξάπτει πρὸς τὸ ὁμόφυλον, ἢ πρὸς τὸ ὑποχείριον τὴν ὑπερηφάναν, ἢ πρὸς τὸ ὑπερέχον τὸν φθόνον· φθόνου δὲ ἀκόλουθος ἡ ὑπόκρισις γίνεται· ἐκείνης ἡ πικρία, ταύτης ἡ μισανθρωπία· τούτων ἀπάντων τὸ τέλος κατὰκρισις, εἰς γένναν καὶ σκότος καὶ πῦρ καταλήγουσα.

Ἄρα τὸν ὅλον τῶν κακῶν, ὅπως ἐνὸς τὰ πάντα τοῦ κατὰ τὴν ἡδονὴν ἐξέρχεται πάθους; Ἐπειδὴ οὖν ἀπαξ εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον ἡ ἀκολοῦθία τῶν τοιούτων παθῶν, μίαν ὁρῶμεν ἐκ τῆς τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν συμβουλῆς τὴν διέξοδον τούτων, τὸ χωρισθῆναι τοῦ τοιοῦτου βίου. τοῦ συνημμένῃν ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ τὴν τῶν ἀνιρῶν ἀκολουθίαν· οὐκ ἐστὶ γάρ, ἐν Σοδόμοις φιλοχωρήσαντα, διαφυγεῖν τὴν τοῦ πυρὸς ἐπομβρίαν· οὐδὲ τὸν ἔξω Σοδόμῳ γενόμενον, εἴτα ἄλλιν ἐπιστραφέντα πρὸς τὴν ἐρήμωσιν ταύτης, μὴ παγῆναι στήλην ἀλός· ἀλλ' οὐδὲ τῆς Αἰγυπτίων δουλείας ἀπαλλαγῆσθαι, ὁ μὴ καταλιπὼν τὴν Αἰγυ-

πτον, την ὑποδρύχιον λέγω ταύτην ζωὴν, καὶ δια-
 βάς οὐχὶ τὴν Ἐρυθρὰν ἐκεῖνην, ἀλλὰ τὴν μέλαιναν
 ταύτην καὶ ζοφώδη τοῦ βίου θάλασσαν· εἰ δὲ, καθὼς
 φησὶν ὁ Κύριος, ἐὰν μὴ ἐλευθερώσῃ ἡμᾶς ἡ ἀλήθεια,
 τῷ κακῷ τῆς δουλείας ἐναπομένονεν, πῶς ἐστὶν ἐν
 τῇ ἀληθείᾳ γενέσθαι τὸν ζητοῦντα ψεύδος, καὶ ἐν τῇ
 πλάνῃ τοῦ βίου ἀνασπασσόμενον; πῶς δὲ τις τὴν δου-
 λείαν ἀποδράσει, ὁ ταῖς ἀνάγκαις τῆς φύσεως ὑπο-
 χεῖρison δοὺς τὴν ἰδίαν ζωὴν; Γνωριμώτερος δ' ἂν
 γένοιτο ἡμῖν διὰ τινος παραδείγματος ὁ περὶ τούτων
 λόγος· Ὅπερ τις ποταμὸς χειμῆριος βέβηκεν τραχυό-
 μενος, καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φερόμενος φύσιν, εὗλα
 τε καὶ λίθους, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ὑπολαμβάνων
 τῷ βέβηκεν, μόνοις τοῖς κατ' αὐτὸν γινομένοις σφαλε-
 ρὸς καὶ κινδυνώδης ἐστὶ, τοῖς δὲ πόρρωθεν αὐτὸν
 φυλάσσουσιν εἰκὴ βεῖ· οὕτω καὶ τὴν τοῦ βίου τα-
 ραχὴν ὁ κατ' αὐτὴν γεγωνὸς μόνος ὀφίσταται, καὶ
 μόνος ἀναδέχεται κατ' ἑαυτοῦ τὰ πάθη, ἅπερ ἂν ἡ
 φύσις ἀκολούθως ἑαυτῇ βέουσα τοῖς δι' αὐτῆς πορευο-
 μένοις ἀναγκάως ἐπάγεται, διὰ τῶν τοῦ βίου κακῶν
 ἐπικλύζουσα. Εἰ δὲ τις καταλίποι τὸν χειμάρρον τοῦ-
 του, ὥς φησιν ἡ Γραφή, καὶ τὸ ὕδωρ δὲ ἀνυπόστατον,
 ἔξω πάντως ἔσται, κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν, τῆς
 θήρας τῶν ὀδόντων τοῦ βίου, καθάπερ στρούθιον τῷ
 τῆς ἀρετῆς περὶ διαπύας τὴν παγίδα. Ἐπειδὴ γάρ,
 κατὰ τὸ ρηθὲν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ χειμάρρου ὑπόδειγμα,
 παντοίας παραχαῖς καὶ ἀνωμαλίαις πλημμύριον ὁ
 ἀνθρώπινος βίος ἀεὶ φέρεται, κατὰ τοῦ πρηνούς τῆς
 φύσεως προγεόμενος, καὶ οὐδὲν ἔστωκε τῶν ἐν αὐτῷ
 σπουδαζομένων, οὐδὲ ἀναμένει τὴν πλημμονὴν τῶν
 ἐπιθυμιῶντων αὐτῶν· πάντα δὲ τὰ προσπίπτοντα
 ὁμοῦ τε προσήγγισσε, καὶ θίγοντα παρέρραμε, καὶ τὸ
 ἀεὶ παρὸν τῷ σφοδρῷ τῆς παρόδου διαφεύγει· τὴν αἰ-
 σθησιν, ὅπου τῆς κατόπιν ἐπιβρότης τῶν ὀφθαλμῶν ἀρ-
 παζομένων· διὰ τοῦτο λυσίτελὲς ἂν εἴη πόρρω τοῦ
 τοιοῦτου βέβηκεν· ἑαυτοῦς ἀνέχειν, ὥς ἂν μὴ τῶν
 ἀστάτων περιεχόμενοι, τῶν ἀεὶ ἐστώτων ὀλιγορήσαι-
 μεν. Πῶς γὰρ ἐστὶ τὸν προσπαθούντα τινὶ τῶν ἐν
 τῷ βίῳ τούτῳ, διὰ τέλους ἔχειν τὸ ποθοῦμενον; Τῶν
 μάλιστα σπουδαζομένων εἰσαεὶ παραμένει τοι-
 οῦτον; ποία νεότητος ἀκμή; τίς δυνάμεις ἡ μορφῆς
 εὐμορφία; τίς πλοῦτος; ποία δόξα; τίς δυναστεία; Ὅ
 πάντα τὰ τοιαῦτα μικρὸν ἀνθήσαντα χρόνον, πάλιν
 ἀπερρύθη, καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἐκωνομίαν μετε-
 ἔπασσε; Τίς ἐνεβίω διαπαντὸς τῇ νεότητι; τίς διήρ-
 κesse διατέλους ἡ δύναμις; Τὸ δὲ τοῦ κάλλους ἄνθος
 ἄρ' οὐχὶ καὶ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαυνομένων
 ὠκυμορύτερον ἢ φύσις ἐποίησε; Τὰ μὲν γὰρ τῆς
 ὥρας ἐπιλαβοῦσης ἐβλάστησε, καὶ μικρὸν ἀπανθῆ-
 σαντα χρόνον, πάλιν ἀνέζησε· καὶ πάλιν ἀπερρύθη,
 καὶ πάλιν ἐκλήμψε, καὶ τὸ νῦν κάλλος καὶ εἰς νεότητα
 ἔδειξε. Τὸ δὲ ἀνθρώπινον ἄνθος ἀπαξ ἡ φύσις κατὰ
 τὸ ἔαρ τῆς νεότητος βεῖξασα, εἴτα ἀπέσπασε, τῷ
 χειμῶνι τοῦ γήρως ἐναφανίσασα· ὥσαύτως καὶ τὰ
 ἄλλα πάντα πρὸς καιρὸν τὴν τῆς σαρκὸς αἰσθησιν
 ἀπαθῆσαντα, εἴτα παρέρραμε καὶ συνεκαλύφθη τῇ
 λήθῃ. Ἐπεὶ οὖν αἱ τοιαῦται μεταβολαὶ κατὰ τινὰ τῆς

A que ab Ægyptiorum servitute se quis vindicabit,
 nisi Ægyptium, id est hanc submersam vitam
 deserat, et non Rubrum illud, sed nigrum hoc et
 obscurum vitæ mare transeat; si autem nisi li-
 beraverit nos, ut inquit Dominus, veritas, in malo
 servitutis permanebimus, quomodo potest, qui
 falsum querit, quive in hujus vitæ erroribus est,
 in veritate versari? Quove pacto quis hoc jugum
 servitutis dejecerit, qui vitam suam, quasi ser-
 vum, in naturæ necessitates conjicit? Sed notior
 quidem nobis proposito aliquo exemplo erit de
 his plane oratio. Quemadmodum amnis aliquis,
 qui sua natura satis profluens, incitatis aqua-
 rum profluxionibus rapidior fertur, lignaque et
 lapides, et omnia, quæ sibi obviam sunt, in al-
 veum rapit, calamitatem hic et periculum his im-
 portat, qui prope incolunt, illis vero frustra de-
 fluit, qui longe remoti eum vitant: ita, qui sibi
 hujus vitæ perturbationem peperit, eam solus
 sustinet, et solus eos sua sponte recipit affectus,
 in quos natura, quæ suo quodam cursu fertur,
 cum his vitæ malis circumfluat, illos impellit,
 qui ejus cursum tenent. Sed si quis, ut est in sacris
 Litteris, torrentem hunc, intolerabilemque aquam
 relinquit, hic plane liber erit, ut in Psalmo se-
 quitur, a captione dentium hujus vitæ, ac veluti
 passer e laqueis alis virtutis evolat. Quoniam igitur,
 ut illo ipso torrentis exemplo patet, variis per-
 turbationibus inæquabilibusque rerum varietatibus
 referta mortalium vita, ad naturæ declinationem ef-
 fusa semper fertur; ne quidquam consistit rerum
 quæ in ea ambiunt, neque exspectat, dum il, qui
 cupiditate aliqua tenentur, saletate expleantur,
 cumque omnia, quæ impetu quodam feruntur prope
 simul accesserint, et quæ attingunt, cursum con-
 fecerint, quodque semper præsens adest, fluxu
 quodam clandestino ex oculis ereptum, cum sen-
 su nostro celeri transitu effugiat: propterea
 utile sane esset extra hunc vitæ fluctum longe se
 tenere, ut ne rebus his caducis nos impediat ea quæ
 sempiterna sunt omnino despiciamus. Quo enim
 modo potest his vitæ rebus addictus assidue id ha-
 bere, quod in rebus, quæ maxime expetuntur, op-
 tabile est ut perpetuo maneat? Quod adulta æta-
 tis robur, quæ virium aut formæ integritas, quæ
 opes, quæ gloria, quæ potentia? nonne omnia hæc
 vel exiguo tempore cum floruerint, rursus dif-
 flunt, atque in contrariam nominis appellationem
 defluxa considerunt? Quis omni tempore in adole-
 scentia? Cui perpetuo suppediatur vires? Annon
 pulchritudinis florem citius vel illis ipsis floribus,
 qui se primo ostendunt, interiturum natura efficit?
 Quæ sane tempore suo natura concevit, cum brevi
 tempore floruerint, rursus surgunt, rursus difflunt,
 rursus frondescunt, atque hanc quidem pulchritu-
 dinis speciem adulta in ætate natura ostendit.
 Quam vero hominum pulchritudinem in adolescen-

tia, quasi primo vere, plane demonstravit, senectutis postea hieme exstinxit; eodemque modo reliqua omnia, quæ ad quoddam tempus carnis sensum deceperunt, posteaquam cursum ea perfecterunt, oblivione simul occultata sunt. Quoniam igitur ejusmodi commutationes, quæ quadam naturæ necessitate eveniunt, dolore illum afficiunt qui in affectione versatur, una certe est horum malorum declinatio, ut ne ullis rebus, quæ animum concitent, sese adjungat, sed, quantum fieri potest, se ab omni vitæ consuetudine avocet, quæ ad vitiosam disciplinam, carniq̃ue deditam adducat, vel potius ab ea convenientia, conjunctioneque naturæ se removeat, qua suo quisque corpori astrictus tenetur, ut ne vita, quæ e carne est, sit carnis obnoxia calamitatibus: hoc autem est, soli animæ vivere, ut quis, quantum in se est, institutum imitetur illarum potestatum, quæ corporis expertes sunt: illæ enim neque nubunt, neque nubuntur; sed hoc est ipsis propositum munus, studium, atque perfectum officium, ut incorruptæ integritatis patrem contemplantur, atque, quantum imitatione assequi possunt, ad ipsius pulchritudinis exemplar contuendo, suam ipsi ornent formam.

CAPUT V.

Animi integritatem, ejusque ab omnibus affectibus vacuitatem, corporis munditiis antequam oportet.

Hujus igitur mentis, summæque cupiditatis adjutorium, ut in divinis Litteris appellari solet, homini virginitatem tributam esse diximus: ut enim reliquorum studiorum artes quædam ad illorum qui earum studio tenentur, perfectam disciplinam inventæ sunt: sic virginitatis studium mihi ars quædam et facultas diviniore vitæ videtur esse, quæ doceat, quemadmodum ii, qui his corporis vinculis astricti tenentur, earum rerum, quæ corpore carent, naturæ similes efficiantur. Vitæ enim hujus omne studium, atque institutum illud est, ut ne voluptatum impetu animi deprimatur altitudo, neve nos, qui cælestia contemplari, quive divina animo contueri debemus, ad corporis affectiones delapsi cadamus. Quo enim modo animus noster, qui inferiori huic carnis voluptati mancipatus est, atque in humanorum affectuum appetitionem totus incumbit, potest cognatum illud lumen, quodque mente ipsa cernitur, vacuo et libero sensu aspicere, cum is præva quadam atque inerudita anticipationem ad humiles has res, et lutulentas aciem intendat? Nam ut porcorum oculi natura in terram conversi, mirificarum rerum cælestium aspectum non habent, sic animus corporis luxu perditus, cum ad humilia, et ad ea quæ sunt pecudum inclinatus sit, non cælum amplius, neque reliquarum rerum convenientiam, et decorem cernere poterit. Quare at ad voluptatē divinam illam quidem, et beatam animus noster quietus, ac liber maxime respiciat, ad nullas omnino res caducas, et terrenas se ipse convertet, neque earum voluptatum particeps fiet, quæ ad communis vitæ indulgentiam comparatæ sunt, sed omnem potius amoris vim a rebus corporeis ad eam traducet pulchritudinis contemplationem; quæ et corporis experta est, et mente cernitur: atque ad hanc quidem animi affe-

A φύσεως ἀνάγκην συμβαίνουσαι, λυποῦσι πάντως τὸν ἐν προσπάθειᾳ γενόμενον, μία τῶν τοιούτων κακῶν ἐστὶν ἀποφυγὴ, τὸ μὴδὲν τῶν μεταβαλλομένων τῇ ψυχῇ προσεθῆναι, ἀλλ' ὥς ἐστι δυνατόν, χωρισθῆναι τῆς πρὸς πάντα τὸν βίον τὸν ἐμπαθῆ τε καὶ σάρκινον ὁμιλίας· μᾶλλον δὲ καὶ τῆς πρὸς τὸ σῶμα τὸ αὐτοῦ συμπαθείας ἔξω γενέσθαι, ὥς ἂν μὴ κατὰ σάρκα βίους, ὑπεύθυνος γένηται ταῖς ἐκ τῆς σαρκὸς συμφοραῖς· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ μόνῃ τῇ ψυχῇ ζῆν, καὶ μιμῆσθαι κατὰ τὸ δυνατόν τὴν τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων πολιτείαν· ἐν ᾗ οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίσκονται· ἀλλ' ἔργον αὐτοῖς καὶ κατόρθωμα τὸ θεωρεῖν τὸν Πατέρα τῆς ἀφθαρσίας ἐστὶ, καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον κάλλος τὴν ἰδίαν καλλωπίζειν μορφὴν διὰ τῆς ἐνδεχομένης μιμήσεως.

B

ΚΕΦΑΛΑ. Ε΄.

Ὅτι προηγεῖσθαι χρή τὴν τῆς ψυχῆς ἀπάθειαν τῆς ἐν σώματι καθαρότητος.

Ταύτης οὖν τῆς διανοίας καὶ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας συνεργόν, καθὼς τῇ Γραφῇ δοκεῖ, καὶ βοηθὸν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν παρθενίαν εἶναι φαμεν. Καὶ ὥσπερ τῶν λοιπῶν ἐπιτηδευμάτων τέχναι τινὲς πρὸς τὴν ἐκάστου τῶν σπουδαζομένων ἐπεργασίαν ἐπενοθήσαν· οὕτω μοι δοκεῖ καὶ τὸ τῆς παρθενίας ἐπιτήδευμα τέχνη τις εἶναι καὶ δύναμις τῆς θειοτέρας ζωῆς, πρὸς τὴν ἀσωματον φύσιν τοὺς ἐν σαρκὶ ζῶντας ὁμοιοῦσθαι παρασκευάζουσα. Πᾶσα γάρ ἐστι σπουδὴ τοῦ τοιούτου βίου, ὅπως μὴ τὸ ὑψηλὸν τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἡδονῶν ταπεινωθῇ, καὶ ἀντὶ τοῦ μετεωροπορεῖν, καὶ εἰς τὰ ἄνω βλέπειν τὴν διάνοιαν ἡμῶν, πρὸς τὰ σαρκὸς καὶ αἵματος κατενεχθεῖσαν πάθη πεσεῖν. Πῶς γάρ ἐτι δύναται πρὸς τὸ συγγενὲς τε καὶ νοητὸν φῶς ἐλευθέρῳ ἀναβλέπειν τῷ ὁματι ἢ προσηλωθεῖσα κάτω τῇ ἡδονῇ τῆς σαρκὸς, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὰ ἀνθρώπινα πάθη ἀπασχολήσασα, ὅταν πρὸς τὰ ὕλῳδῃ σῆ τὴν ῥοπὴν ἐκ μοχθηρᾶς τινος καὶ ἀπαιδεύτου προσλήψῃ; Καθάπερ γάρ οἱ τῶν σῶν ὀφθαλμοὶ εἰς τὸ κάτω παρὰ τῆς φύσεως ἐστραμμένοι τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἀπείρους ἔχουσιν, οὕτως ἡ τῷ σώματι συγκατασπασθεῖσα ψυχὴ οὐκέτι πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄνω κάλλη βλέπειν δυνήσεται, πρὸς τὸ ταπεινὸν καὶ κτηνώδες τῆς φύσεως ἐπικύπτουσα. Ὡς ἂν οὖν μάλιστα ἡμῖν ἐλευθέρᾳ καὶ ἀνετὸς ἡ δύναται πρὸς τὴν θείαν τε καὶ μακαρίαν ἡδονὴν ἀναβλέποι, πρὸς οὐδὲν τῶν γῆινων αὐτὴν ἐπιστρέψῃ, οὐδὲ τῶν νενομισμένων κατὰ τὴν τοῦ κοινῶ βίου συγχώρησιν ἡδονῶν μεταλήψεται, ἀλλὰ μεταθήσει τὴν ἐρωτικὴν δύναμιν ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἐπὶ τὴν νοητὴν τε καὶ αἰὸλον τοῦ καλοῦ θεωρίαν. πρὸς τὴν τοιαύτην τῆς ψυχῆς διάθεσιν ἡ παρθενία τοῦ σώματος ἡμῖν ἐπενοθή· ὥς ἂν μάλιστα λήθην καὶ ἀμνηστίαν ἐμποιήσῃ τῇ ψυχῇ τῶν ἐμπαθῶν τῆς φύσεως κινήματων, μηδεμίαν ἀνάγκην ἐπάγουσα πρὸς τὰ ταπεινά τῆς σαρκὸς ὀφλήματα καταγίνεσθαι.

Ἐλευθερωθεῖσα γὰρ ἀπ᾽ τῶν τοιούτων χρεῶν, οὐκέτι κινδυνεύει μὴ τῷ κατ' ὀλίγον προσετισμῷ περὶ τὰ δοκοῦντα νόμῳ τινὶ φύσεως συγκεχωρησῶναι, ἐν ἀποστροφῇ καὶ ἀγνοίᾳ τῆς θείας τε καὶ ἀκηράτου γέννηται ἡδονῆς, ἣν μόνῃ ἡ καρδίας καθαρότης, τοῦ ἐν ἡμῖν ἡγεμονικοῦ, θηρεύειν πέφυκεν.

sæ videntur, veram illam atque immortalem voluptatem aversetur atque fugiat, quam cor solum, pura ejus, qui nos regit, animi integritate adhibita, capere solet.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι Ἠλίας καὶ Ἰωάννης τῆς ἀκριβοῦς τοῦ βίου τούτου ἐπεμελήθησαν.

Διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας ἐν προφήταις Ἠλίας, καὶ ὁ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου μετ' ἐκείνων ἐπιδημήσας τῷ βίῳ, οὐ μείζων οὐδείς ἐν γεννητοῖς γυναικῶν. Εἴπερ τι καὶ ἕτερον ἢ κατ' αὐτοὺς ἱστορία παραηλοῖ δι' αἰνίγματος, τοῦτο μάλιστα τῷ Ἰωὴ δογματίζειν βίῳ, τὸ χωρισθῆναι τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀκολουθίας τὸν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἀοράτων σχολάζοντα· ὃς ἂν μὴ ταῖς τοιαύταις ἀπάταις ταῖς διὰ τῶν αἰσθήσεων γινόμεναις προσεθισθεὶς, σύγχυσιν τινα καὶ πλάνην πάθοι περὶ τὴν τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ χρίσιν. Ἀμφότεροι γὰρ εὐθύς ἐκ νέων ἀπεξενώθησαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ ὅσον ἔξω τῆς φύσεως ἑαυτοὺς ἔστησαν τῇ περὶ τὴν βρώσιν καὶ πόσιν ὑπεροφίᾳ τῆς συνήθους καὶ νενομισμένης τροφῆς, καὶ τῇ κατὰ τὴν ἔρημον διαγωγῇ, ὥς καὶ τὴν ἀκοήν ἀπεριήχτητον, καὶ ἀπλάνητον αὐτοῖς φυλαχθῆναι τὴν ὄψιν, καὶ τὴν γεῦσιν ἀπλὴν τε καὶ ἀπραγμάτευτον διαμείναι, ἐκ τοῦ προστυχόντος ἑκατέρους πληρουμένης τῆς χρείας. Ἐντεῦθεν εἰς πολλὴν εὐδίαν καὶ γαλήνῃ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν θορύβων κατέστησαν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς τοσοῦτον μέγεθος τῶν θείων χαρισμάτων ἐπήρθησαν, ὅσον περὶ ἑκατέρου τούτων μνημονεύει ὁ λόγος. Ἠλίας μὲν γὰρ καθάπερ ταμίης τις τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν καταστάς, τὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χρείας κατ' ἐξουσίαν καὶ ἀποκατεῖναι τοῖς ἀμαρτάνουσι, καὶ ἀνέναι τοῖς μετανοοῦσι κύριος ἦν. Τὸν δὲ Ἰωάννην τοιοῦτον μέντοι θαυματοποιῆσαι οὐδὲν φησιν ἡ θεὰ ἱστορία· περισσότερον δὲ ἡ κατὰ πάντα προφήτην τὸ ἐν αὐτῷ χάρισμα παρὰ τὸν τὰ κρυπτὰ βλέποντος μεμαρτυρηται· τάχα ὅτι καθαρὰν τε καὶ ἀμυγῇ πάσης ὕλικης προσπάθειας τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος τῷ Κυρίῳ ἀνέθηκαν, οὔτε εἰς τέκνων σποργὴν, οὔτε εἰς γυναικὸς φροντίδα, οὔτε εἰς ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων ἀσχολήσαντες· οἳ γε μὴδὲ τῆς καθ' ἡμέραν ἀναγκαίας τροφῆς πρέπειν ἑαυτοῖς ὑπολαβόντες τὴν μέριμναν, τῆς τε τῶν ἐνδυμάτων σεμνότητος κρείτους· ἐπιειδθέντες, ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἑαυτοῖς τὰς χρείας ἀπεσχεδίαζον, ὁ μὲν δέρμασιν αἰγείοις, ὁ δὲ χαμηλοῦ θριβί σκεπαζόμενος· οὐκ ἂν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέγεθος, ὡς οἶμαι, φθάσαντες, εἰ ταῖς τοῦ σώματος ἡδυσθαλείαις ὑπὸ τοῦ γάμου κατεμαλάχθησαν. Τὰῦτα δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, εἰς νοουθεσίαν ἡμῶν ἀναγέγραπται, ἵνα πρὸς τὸν ἐκείνων βίον καὶ τὸν ἑαυτῶν κατεσθύνωμεν. Τί οὖν ἐκ τούτων μανθάνομεν; Τὸ καὶ ὁμοιότητα τῶν ἁγίων ἀνδρῶν, μὴδὲν τῶν βιωτικῶν πραγμάτων προσασχολεῖν τὴν διάνοιαν τὸν ἐπιθυμοῦντα τῷ Θεῷ συναφθῆ-

ctionem, studiumque est corporis inventa virginitas, ut, cum affectionum, quæ a natura tributa videntur, oblivionem animo maxime attulerit, nullam inducat necessitatem sordidis carnis debitis vacandi. Nam ubi semel hisce liberata est debitis, non jam amplius periculum est, ne assuetudine tandem rerum, quæ naturæ quadam lege permis-

CAPUT VI.

Elias et Joannes diligentem harum curam adhibuerunt.

Ob eam causam magnus in prophetis mihi videtur Elias, et is qui postea in spiritu et virtute Enæ in vitam venit, quo sune in natis mulierum nemo major exortus est. Quæ porro de his ipsis narratur historia, etsi quid aliud obscure, illud tamen maxime indicat, quod vitæ rationem docet, ut, qui scilicet contemplandis rebus, quæ minime sub aspectum cadunt, se dedit, hic ab humanæ vitæ consuetudine alienus fiat, ne hujusmodi fraudibus, quæ sensibus concipiuntur, addictus, perturbatione atque mentis errore in illius judicio afflicatur, quod re vera bonum est. Hi ambo ab adolescentia sese statim ab humanæ vitæ societate removerunt: cum enim potionis, atque cibi, qui cæteris ad vitæ sustentationem est datus, despicientia, tum vita, quam in solitudine egerunt, se quasi a naturæ alienarunt instituto, ut et aures a strepitu et oculos ab errore tuerentur, et gustatu simplici essent, et ad nullam rem parato, nimirum cum necessitatem victus ex quibusvis rebus, quæ utrique obviam fierent, sane explerent. Quamobrem ab externis perturbationibus remoti, in summa vitæ tranquillitate atque otio sese constituerunt indeque ad tantam divinorum munerum altitudinem elati sunt, quantam hæc de utroque commemorat oratio. Elias enim quasi Dei munus quæstor aliquis, cum ex potestate quadam cœli administrationem haberet, illius et peccatoribus obstruendi, et iis, qui penitentiam agendo resipiscerent, aperiendi potestatem habuit. Joannem vero tale aliquid miraculum fecisse, nihil divinis est Litteris proditum: at is, qui res occultas perspicit, testatum reliquit, majus illi munus esse tributum, quam cæteris omnibus prophetis. Hæc fortasse his duobus contigerunt, quoniam puram, omnisque materialis expertem affectionis suam in Deo cupiditatem posuerunt, neque liberorum amoribus, neque conjugum curis, neque cæteris ullis rebus humanis intenti, ne quotidiani quidem, ac necessarii victus curam ad se pertinere consuerunt: vestiumque luxu abjecto, ex iis quæ offerebantur, facile sibi necessaria parabant: unus enim quidem caprinis pellibus, alter pilis cameli amictus erat: neque profecto, ut arbitror, ad eam magnitudinem pervenissent, si nuptiæ eos corporis oblectamentis delinitos mollivissent. Hæc porro non sine causa, sed, ut est apud Apostolum, ad nostram sane

doctrinam scripta sunt, nempe ut ad illorum vitæ A ναι· οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατόν τὸν εἰς πολλὰ τῇ διανοίᾳ institutam nos item vitam nostram dirigamus. διαχεόμενον, πρὸς Θεοῦ κατανόησιν καὶ ἐπιθυμίαν. Ergo quid ex his documenti percipimus? Id sane, εὐθυπορῆσαι. ut, proposito sanctorum virorum exemplo, iis rebus quæ ad hanc vitam pertinent, animum ne adjiciat is qui se cum Deo junctum esse studet: fieri enim non potest, ut ejus animus multarum rerum curis distrahatur, is in Dei contemplationem, cupiditatemque plane totus incumbat.

CAPUT VII.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

Qui multis rerum curis distinctetur, fieri non potest ut hic animo sit perfectio.

Ὅτι τὸν εἰς πολλὰ μεριζόμενον τελεωθῆναι τὴν ψυχὴν ἀδύνατον.

Mihi sane videtur, quod de his præceptum est, exemplo illustrius fieri posse. Ponamus igitur aquam, quæ a fonte aliquo manat, in diversas fluxiones, ac rivos, ut sit, dispergi atque dissipari. Quando certe ita fertur, ad nullas eas res, quæ agriculturæ expediant, erit accommodata; cum illius aquæ in multas partes dissipatio exiguum id efficiat, quod in singulis partibus tenue est, vixque præ tenuitate movetur: sin autem quis omnes ejus dispersos rivos colligat, quodve passim dissipatum est, in unum alveum concludat, ad multas vitæ commoditates, et eas quidem necessarias uberiore uteretur aqua, quæ in unum sit locum derivata. Ita hominum mens, si passim diffunditur, eoque potissimum, quo sensuum illecebris rapitur, perpetuo diffuit ac dissipatur, nullam plane mihi magnam vim habere videtur ad eum cursum, qui ad verum bonum pertinet; sed si undique sese collegerit, atque in se receperit, totaque ad eam, quæ sibi propria est, ac naturalis muneris functionem impellatur, nihil quidem impedimento erit, quominus ad superiora feratur, atque rerum, quæ vere sunt, veritatem attingat. Ut enim magna aquæ vis aquæ ductibus oblecta et conclusa, sæpe, cum vis illa erumpat, in sublime fertur, quoniam non habet qua diffundatur, idque cum motus ejus naturalis ille sit, ut deorsum feratur: sic humana mens quasi angusto quodam aquæ ductu, cum undique continentia ipsa comprimatur, neque habeat unde erumpat, agitatione ipsa naturali ad rerum cælestium quodam modo excitabitur appetitionem. Nam neque animus, qui perenni agitationem movetur, consistere potest, cum ab eo, qui illum effecit, hujusmodi motus naturam sortitus sit: neque, si prohibetur, quominus ad res inanes eo motu utatur, dubium est, quin cum undique a rebus absurdis repellatur, ad veritatem recta omnino contendat: in multis enim itineribus viatores maxime videmus recta via non aberrare, cum reliquorum itinerum errore ante instructi omnino caveant, ne aberrant, veluti is, qui in itinere faciendo cum se ab incertis, transversisque semitis abduxerit, magis in recta se via conservabit: ita animus noster a rebus inanibus aversus, in rebus quæ sunt, veritatem plane agnoscet. Itaque de summis illis prophetis commemoratio nos ad hoc erudire videtur, ut iis rebus, quæ in hac vita expiuntur, ne implicemur: in quarum rerum numero sunt nuptiæ, quæ studiorum inanum semen potius sunt, atque principium.

Δοκεῖ δὲ μοι δι' ὑποδείγματος ἐναργέστερον ἂν παραστήσαι τὸ περὶ τούτων δόγμα. Ὑποδύμεθα γάρ τι ὕδωρ ἐκ πηγῆς προχέομενον, εἰς διαφόρους ἀπορροὰς κατὰ τὸ συμβαλὸν διασχίζεσθαι. Οὐκοῦν ἕως ἂν οὕτω φέρεται, εἰς οὐδὲν πᾶν πρὸς τὴν γεωργίαν χρησίμων ἐπιτήθειον ἔσται, τῆς εἰς πολλὰ διαχύσεως ὀλιγον τὸ ἐν ἑκάστῳ, καὶ ἀδρανὲς, καὶ δυσκίνητον ἢ ἀπόντας παύσης· εἰ δὲ τις πάσας αὐτοῦ τὰς ἀρὰς εὐς ἀπορροὰς συναγάγῃ, καὶ εἰς ἓν βεβῆρον τὸ πολλαχθὲν εἰσέλθας ἀποστρέψῃ, εἰς πολλὰ ἂν τῶν βιωφελῶν καὶ χρησίμων ἀδρόν καὶ συνεταγμένῳ τῷ ὕδατι χρῆσταιτο. Οὕτω μοι δοκεῖ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, εἰ μὲν πανταχοῦ διαχέοιτο, πρὸς τὸ ἀρέσκειν αἰ τοῖς αἰσθητηρίοις βέβω καὶ σκεδαννόμενος, μηδεμίαν ἀξιόλογον δύναμιν ἴσχειν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ θυτικὸν ἀγαθὸν ποιεῖν· εἰ δὲ πανταχόθεν ἀνακληθεῖς, καὶ περὶ ἑαυτὸν ἀδροισθεῖς, συνηγμένος καὶ ἀδύχτος πρὸς τὴν οἰκίαν ἑαυτοῦ καὶ κατὰ φύσιν ἐνέργειαν κινεῖτο, οὐδὲν τὸ κωλύον αὐτὸν ἔσται πρὸς τὰ θνα φέρεσθαι, καὶ τῆς ἀληθείας τὸν ἔνθεν ἐφάπτεσθαι. Καθὰ περ γὰρ τὸ περιεστογασμένον διὰ σωλῆνος ὕδωρ ὁρθον πολλαχῶς ὑπὸ τῆς ἀναβληδούσης βίας ἐπὶ τὰ θνα φέρεται, οὐκ ἔχον ὅπῃ διαχυθῇ, καὶ ταῦτα, καταφερούς αὐτῷ τῆς κατὰ φύσιν οὐσης κινήσεως· οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, οἷον τινος σωλῆνος στεγανὸς τῆς ἐγκρατείας αὐτὸν ἀπανταχόθεν περισφιγγούσης, ἀνακληθεῖσθαι πως ὑπὸ τῆς τοῦ κινεῖσθαι φύσεως πρὸς τὴν τῶν ὀφλοτέρων ἐπιθυμίαν, οὐκ ἔχον ὅπου παραρῶν. Οὕτε γὰρ στήναι ποτε δυνατόν ἐστι τὴν ἀκίνητον ὑπὸ τοῦ πεποιηκότος εἰληφῶτα τὴν φύσιν, καὶ εἰς τὰ μάταια χρῆσθαι τῇ κινήσει κωλυόμενον, ἀμύχανον μὴ πρὸς τὴν ἀλήθειαν πάντως εὐθυπορῆσαι, τῷ πανταχόθεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων ἀπείργεσθαι· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πολυοδίαις οὕτω μάλιστα τοῖς ὁδοιπόροις ὁρῶμεν τῆς εὐθείας οὐχ ἀμαρτάνοντας, ὅταν τὴν ἐν ταῖς ὁδαῖς πλάνην προμαθόντες, ἐκκλίνωσιν. Ὡς ὁ πᾶν πεπλανημένον τρέβων ἐν τῷ ὁδεύειν ἀναχωρήσας, ἐπὶ τῆς εὐθείας μᾶλλον ἑαυτὸν φυλάξει· οὕτως ἡμῶν ἡ διάνοια τῇ ἀποστροφῇ τῶν ματαίων τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν ἐπιγινώσκει. Ὡς οὖν οὖν ταῦτα παιδεύειν ἡμᾶς τῇ μνήμῃ τῶν μεγάλων προφητῶν ἐκείνων, τὸ μηδενὶ πᾶν ἐν τῷ κάμῳ σπουδαζομένων ἐμπλέκεσθαι· ἐν δὲ τῶν σπουδάζομένων ὁ γάμος ἐστίν· μᾶλλον δὲ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῆς τῶν ματαίων σπουδῆς.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

A

CAPUT VIII.

Ὅτι οὐδὲ ὁ γάμος τῶν κατεργασμένων ἐστίν.

Nec matrimonium esse in rebus damnatis.

Μηδεὶς δὲ διὰ τούτων ἡμᾶς ἀθετεῖν οἰεσθῶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ γάμου· οὐ γὰρ ἀγνοοῦμεν ὅτι καὶ οὗτος τῆς τοῦ Θεοῦ εὐλογίας οὐκ ἡλλοτριῶται· ἀλλ' ἐπειδὴ τούτου μὲν αὐτάρκης συνήγορος καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἐστίν, αὐτόματον τὴν πρὸς τὰ τοιαῦτα ῥοπὴν ἐντιθεῖσα πᾶσι τοῖς διὰ γάμου προτοῦσιν εἰς γέννησιν· ἀντιβαίνει δὲ πῶς ἡ παρθενία τῇ φύσει· περιττὸν ἂν εἴη περὶ γάμου προτροπὴν καὶ παραινεσθὶν φιλοπῶνους συγγράφειν, τὴν δυσανταχώνιστον αὐτοῦ προβαλλομένους συνήγορον τὴν ἡδονὴν, πλὴν εἰ μὴ τάχα διὰ τοὺς τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας παραχαράσσοντας τῶν τοιούτων χρεῖα λόγων ἂν εἴη· οὐ· κεκαυτηριασμένους τὴν ἰδίαν συνείδησιν ὁ Ἀπόστολος ὀνομάζει· καὶ καλῶς ὀνομάζει· ὅτι καταλιπόντες τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ τῆς τῶν δαιμόνων διδασκαλίας οὐλὰς τινὰς καὶ ἔκκαυματα ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγχαράσσουσιν, τὰ τοῦ Θεοῦ κτίσματα βδελυσσόμενοι ὡς μιάσματα, καὶ εἰς κακὸν φέροντα, καὶ κακῶν αἰτία, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύοντες. Ἄλλὰ τί μοι τοὺς ἔξω κρίνειν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος; ἔξω γὰρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνοι τῆς τοῦ λόγου τῶν μυστηρίων αὐλῆς, οὐκ ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ μάντρᾳ τοῦ Πονηροῦ αὐλιζόμενοι· οἱ ἐξωγρημένοι εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ συνιέντες, ὅτι πάσης ἀρετῆς ἐν μεσότητι θεωρουμένης, ἡ ἐπὶ τὰ παρακείμενα παρατροπὴ κακία ἐστίν· ἰψέσεως γὰρ καὶ ἐπιτάσεως πανταχοῦ τις τὸ μέσον ἐπιλαβὼν, τὴν ἀρετὴν ἐκ τῆς κακίας διέκρινε. Σαφέστερος δ' ἂν ἡμῖν ὁ λόγος γένοιτο ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων δεικνύμενος· Δειλία καὶ θράσος δύο κακίαι κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμεναι, ἡ μὲν κατὰ ἔλλειψιν, ἡ δὲ κατὰ πλεονασμὸν πεποιθήσεως, μέσην περιέχουσιν αὐτῶν τὴν ἀνδρείαν. Πάλιν ὁ εὐσεβὴς οὕτε ἄθεος, οὕτε δεισιδαίμων ἐστίν· Ἰσὺν γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν τὸ ἀσέβημα, καὶ τὸ μηδένα Θεὸν, καὶ τὸ πολλοὺς εἶναι οἰεσθαι. Βούλει καὶ δι' ἐτέρων ἐπιγινώσκειν τὸ δόγμα; Ὁ φυγὼν τὸ φειδωλὸς εἶναι καὶ ἄσματος, ἐν τῇ τῶν ἐναντίων παθῶν ἀναχωρήσει τὴν ἐλευθερίαν τῇ ἥθει κατώρῳσε· τοιοῦτον γὰρ τι ἡ ἐλευθερία ἐστίν, τὸ μῆτε πρὸς τὰς ἀμέτρους καὶ ἀνωφελεῖς δαπάνας εἰκὴ διαχεῖσθαι, μῆτε πρὸς τὰ ἀναγκαῖα μικρολόγως ἔχειν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πάντων, ἵνα μὴ τοῖς καθέκαστον ἐπεξίμεν, τὴν μεσότητα τῶν ἐναντίων ἀρετὴν ὁ λόγος ἐγνώρισεν. Οὐκοῦν καὶ ἡ σωφροσύνη μεσότης ἐστίν, καὶ φανερὰς ἔχει τὰς ἐφ' ἑκάτερα πρὸς κακίαν παρατροπὰς. Ὁ μὲν γὰρ ἐλλείπων κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τόνον, καὶ διὰ τοῦτο εὐκαταγώνιστος τῷ τῆς ἡδονῆς πάθει γινόμενος, καὶ μὴδὲ προσεγγίσας τῇ ὁδῷ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου καὶ σώφρονος, εἰς πᾶθ' τῆς ἀτιμίας κατώλισθεν· ὁ δὲ παρελθὼν τῆς σωφροσύνης τὸ βᾶσιμον, καὶ ὑπερπεσὼν τοῦ μέσου τῆς ἀρετῆς, ὅσον χρημύνῃ τινι τῇ διδασκαλίᾳ τῶν δαιμόνων ἐγκατηνέχθη, καυτηριάζων, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Ἐν ᾧ γὰρ

Nemo vero ex iis, quæ diximus, in opinionem veniat, nos matrimonii improbare institutionem: non enim ignoramus, neque illud a benedictione Dei fuisse alienum. Sed quoniam hoc ipsum satis accurate defendit communis hominum natura, quæ sua sponte ad huiusmodi res vim inserit iis qui matrimonii via quæsitæ ad liberorum procreationem accedunt: naturæ enim quodam modo resistit virginitas; supervacaneum utique esset, admonitiones atque hortationes de matrimonio diligenter conscribere, cum voluptas ipsa ostendat, se acerrimum illius patrociniū suscipere, nisi fortasse tamen his sermonibus opus esset propter eos, qui Ecclesiæ præcepta atque instituta corrumpunt: quos cauteriatam suam conscientiam habentes vocat Apostolus¹, et recte vocat, propterea quod, spiritum ducem relinquendo, dæmoniorum doctrinis cicatrices quasdam, atque inunctiones cordibus suis imprimunt, res a Deo creatas detestantes, quasi impure illæ sint, ad malumque trahant, atque in causa sint malorum, et hæc atque alia ejusmodi dicentes. At quid ad me extraneos judicare, inquit Apostolus²? Extranei enim, et alieni re vera sunt illi a sese domicilioque, in quo mysteriorum sermo positus est, qui non in Dei præsidio, sed in spelunca diaboli ad ejus voluntatem commorantur, secundum vocem Apostoli: proptereaque non intelligunt, cum virtus omnis in mediocritate consistat, id, quod in contrarias partes convertitur, esse vitium. Qui enim in omnibus rebus et ejus, quod parum, et illius, quod nimium est, mediocritatem capit, hic vitium a virtute distinxit. Quæstio hæc illustrior erit, si rebus ipsis demonstraretur. Metus et audacia, duo e regione posita vitia putantur, hic quidem, quoniam confidentiæ modum deserit, illa quia superat, mediocritatem continent, quæ in fortitudine cernitur. Rursus, qui pietatem colit, is neque impius est, neque superstitiosus; in utroque enim æque inest impietas: alter, quia Deum negat; alter quoniam multos esse opinatur. Visne hoc ipsum ex aliis cognoscere? Qui in avaris ac prodigis esse recusat, contrariis inter se affectibus remotis, liberalitatem habitu quodam recte coluit; liberalitas enim in eo elucet, ut ne quis in sumptus immoderatos minimeque utiles temere profuseque erogat, neve in rebus necessariis parvus sit ac remissus. Atque ita in cæteris omnibus, ne singula nos persequamur, rerum inter se pugnantium mediocritatem in virtute positam esse ratio definivit: itaque temperantia item mediocritas est, atque in utraque parte conversiones ad vitium habet perspicuas. Qui enim animi firmitate deseritur, voluntatisque affectu facile vincitur, eamque ob causam

¹ I Timoth. iv. 2. ² I Cor. v. 12.

ad incorruptæ temperatæque vitæ viam prope non accessit, in ignominiosas hic affectiones delapsus incidit: qui vero temperantiæ fines transit, et a virtutis mediocritate recedit, hic conscientiam suam, inquit Apostolus, cauteriatam habens, in aliquas dæmoniorum doctrinæ salebras compulsus incurrit. Nam quod matrimonium detestabile esse conscindit: si enim arbor mala, ut est quodam loco in Evangelio ¹¹, fructus ejus item est arbore plane dignus, matrimonii quasi alicujus plantæ germen est, atque fructus homo. Quæ igitur ipse in matrimonium convicia conjicit, in eum illa ipsa recidunt.

At illi quidem, qui conscientiam notis inustam habent, atque ex sententiæ absurditate sunt cicatrice quadam affecti, ejusmodi rebus convinctur. Nos vero de matrimonio ita sentimus, oportere nos rerum divinarum studium curamque huic matrimonii officio anteferre, neque tamen eum despiciere, qui temperate illo, ac moderate uti potest: qualis patriarcha Isaac fuit, qui non florescente ætate, ut affectioni conjugium serviret, sed exhausta jam adolescentia, ob Dei in semine benedictionem, Rebeccam in matrimonium duxit: cui cum usque ad unum partum operam dedisset, rursus in rebus, quæ oculis non cernuntur, totus fuit, clausis corporis sensibus. Id enim significare mihi videtur historia, quæ gravem illius patriarchæ oculorum obtutum commemorat. Atque hæc quidem ita se habeant, quemadmodum iis ita se habere videntur, qui ejusmodi res perspicere plane sciunt. Nos vero, quæ ad orationis perpetuitatem pertinent, persequamur. Quid ergo illud est quod dicitur, si licuerit, neque a divina voluntate discedat, neque nuptias fugiat? quæ porro naturæ institutionem aspernetur, crimineturve id, cui honos attribui solet, nulla est oratio: nam ut in eo, quod a nobis expositum est, aquæ et fontis exemplo patet: cum in regionem aliquam agricola canalibus aquam derivat, in medioque cursu contingit, ut exiguo rivulo opus sit: tantum ille aquæ diffuere concedet, quantum usus ille moderate exigere videtur, rursusque paratus est, ut id cum reliquo iterum aquæ cursu commisceatur. Sin autem, aquæ nihil reservando, aditum illi incaute aperiet, periculum erit, ne tota aquæ vis, rectum cursum relinquendo, paludibus ex transverso omnia occupet. Pari ratione, quoniam in vita opus est mutua successione, si quis hoc, quod jam contractum est, matrimonio ita utetur, ut rebus spiritualibus præpositis, tenui ad ejusmodi res ac remissa cupiditate usus sit propter temporis brevitate, hic temperans est, ex Apostoli præcepto, agricola, qui acipsum sapientiæ præceptis excolit, nec in retribuendis illis frigidis debitis sordide semper, abjecteque occupatus est, sed ex convenientia quam munditiam animi in orationum studio constituit: timet enim, ne ex hac affectione totus efficiatur caro, et sanguis, in quibus non permanet Spiritus Dei. Qui vero ita infirmus est, ut

ἀδελυκτὸν εἶναι τὸν γάμον ὀρίζεται, ἑαυτὸν στίζει τοῖς τοῦ γάμου ὀνειδισμοῖς· εἰ γὰρ τὸ δένδρον κακὸν, καθὼς φησὶ πάλιν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὁ καρπὸς πάντως τοῦ δένδρου ἄξιός ἐστι. Εἰ δὲ τοῦ φερού τοῦ κατὰ τὸν γάμον βλάστημα καὶ καρπὸς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, τὰ τοῦ γάμου ὀνειδῆ πάντως τοῦ προφερόντος γίνεται. statuit, matrimonium ipsum vituperando, se ipse in Evangelio ¹¹, fructus ejus item est arbore plane

Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν στιγματίζονται τὴν συνειδήσιν καὶ καταμεμωλωτισμένοι τῇ ἀτοπίᾳ τοῦ δόγματος διὰ τῶν τοιούτων ἐλέγχονται. Ἡμεῖς δὲ ταῦτα καὶ περὶ τοῦ γάμου γινώσκοντες, ὡς δεῖ προηγουμένην μὲν εἶναι τὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδὴν τε καὶ ἐπιμέλειαν, τῆς δὲ τοῦ γάμου λειτουργίας μὴ ὑπερορᾶν τὸν σωφρόνως τε καὶ μεμετρημένως κεχρησθαι δυνάμενον· οἷος ἦν ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ, ὃς οὐκ ἐν ἀκαμῇ τῆς ἡλικίας, ἵνα μὴ πάθους ἔργον ὁ γάμος γένηται, ἀλλ' ἥδη τῆς νεότητος ὑπαναλωθείσης αὐτῷ δέχεται τὴν τῆς Ῥεβέκκας συνοίκησιν, τῆς διὰ τὴν ἐπὶ τῷ σπέρματι τοῦ Θεοῦ εὐλογίαν· καὶ μέχρι μίᾳς ὥδινος ὑπερηρέσας τῷ γάμῳ, πάλιν τῶν ἀοράτων ὅλος ἦν, μύσας τὰ σωματικὰ αἰσθητήρια· τοῦτο γὰρ ἡ ἱστορία δοκεῖ σημαίνειν, τὴν βαρύτητα τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πατριάρχου διηγουμένη. Ἄλλα ταῦτα μὲν ἐγέτω, ὅπως ἂν ἔχουν δοκῇ τοῖς τὰ τοιαῦτα καθορᾶν ἐπιστήμοσιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ συνεχῆ τοῦ λόγου προωμμεν. Τί οὖν ἦν τὸ λεγόμενον; Ὅτι ἂν ἐξῇ, μήτε τῆς θεοτεράς ἐπιθυμίας ἀφίστασθαι, μήτε ἀποφεύγειν τὸν γάμον. Οὐδεὶς ἐστὶ λόγος ὁ ἀθετῶν τὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως, καὶ ὡς ἀδελυκτὸν διαβάλλων τὸ τιμίον. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ προρρηθέντος ἡμῖν τοῦ κατὰ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν πηγὴν ὑποδείγματος, ὅταν ἐπὶ τι χωρίον διχοτετεύω ὁ γεωργὸς τὸ ὕδωρ ἐφέλκεται, γένεται δὲ τις καὶ διὰ μέσου χρεῖα βράχειας ἀπορροῆς, τοσοῦτον μόνον δώσει παραρρύθηναι, ὅσον τῇ ἐπιζητούσῃ χρεῖᾳ σύμμετρον γενόμενον, πάλιν εὐκόλως συναναμιχθῆναι τῷ ὅλῳ· εἰ δὲ ἀπείρως καὶ εὐταμειύτως ἀνοίξει τῷ ὕδατι τὴν ἀπόρροϊαν, κινδυνεύσει τῆς εὐθείας ἀπέμενον ἅπαν ἐκχαράδρωθῆναι κατὰ τὸ πλάγιον· τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ χρεῖα τῷ βίῳ καὶ τῆς ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆς, εἰ μὲν τις οὕτω χρήσαιο τῷ γινόμενῳ, ὡς προηγουμένων τῶν πνευματικῶν, φειδωλῇ καὶ ὑπεσταλμένῃ κεχρησθαι τῇ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιθυμίᾳ, διὰ τὴν τοῦ καιροῦ συστολήν, οὗτος ὁ σῶφρων ἂν εἴη γεωργός, κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ Ἀποστόλου, οὐκ δεῖ περὶ τὰς ἀποδόσεις τῶν ψυχρῶν ἐκεῖνων ὀφλημάτων μικρολογούμενος, ἀλλὰ τὴν ἐκ συμφώνου καθαρότητα τῇ σχολῇ τῶν προσευχῶν ἀφορίζων, ὁ δεδοικώς μὴ διὰ τῆς τοιαύτης προσπάθειας ὅλος γένηται σὰρξ καὶ αἷμα, ἐν οἷς οὐ καταμένει τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα. Ὁ δὲ ἀσθενῶς διακείμενος, ὡς μὴ δύνασθαι πρὸς τὴν τῆς φύσεως φορὰν ἀνδρικῶς στήναι, κρείττων ἂν εἴη πόρρω τῶν τοιούτων ἑαυτὸν μάλλον ἀνέχων, ἢ εἰς ἀγῶνα κατιῶν μέλιστα τῆς δυνάμεως. Κίνδυνος γὰρ

¹¹ Matth. vii 18.

οὐ μικρὸς παρακρουσθέντα τὸν τοιοῦτον ἐν τῇ πείρᾳ τῆς ἡδονῆς, μηδὲν ἕτερον ἀγαθὸν οἰσθῆναι, ἢ τὸ διὰ σαρκὸς μετὰ προσπάθειας τινὸς λαμβανόμενον, καὶ ἀποστρέψαντα παντελῶς τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἀπὸ τῆς τῶν ἀσωμάτων ἀγαθῶν ἐπιθυμίας, ὅλον σαρκικὸν γενέσθαι, τὸ ἐν τούτοις ἡδὺ διαπαντὸς τρόπου θηρεύοντα· ὡς φιλήδονον εἶναι μᾶλλον αὐτὸν ἢ φιλόθεον. Ἐπειδὴ τοίνυν διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀσθενές, οὐ παντός ἐστι τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα συμμετρίας ἐπιτυχάνειν, ἐπικινδυνὸν δὲ τὸ ἐξω τοῦ μέτρου παρενεχθέντα εἰς ἴδυν βυθοῦ, κατὰ τὸν Ὑαλμωδόν, ἐμπαγῆναι· λυσitteλὲς ἂν εἴη, καθὼς ὀφείγεται ὁ λόγος, ἀπειρατον τῶν τοιούτων διαβιώναι· ὡς ἂν μὴ τῇ προφάσει τῶν συγκεχωρημένων εἰσόδον λάβοι κατὰ τῆς ψυχῆς τὰ πάθη.

figantur : illud maxime expedit, hujusmodi vitæ genus, uti hæc oratio monet, minus experiri, ne rerum, quæ permissæ sunt excusatione adhibita, animi affectionibus aditus patefiat.

ΚΕΦΑΛΑ. Θ.

Ὅτι δυσμετάθετον ἐπὶ παντός ἡ συνήθεια.

Ἄμαχον γάρ ἐστιν ἐπὶ παντός ἡ συνήθεια, πολλὴν ἔχουσα δύναμιν πρὸς ἑαυτὴν ἐλκύσαι καὶ ἐπισπάσθαι τὴν ψυχὴν, καὶ τινὰ καλοῦ παρασχεῖν φαντασίαν, ἐν ᾗ ἂν τις σῆξιν καὶ προσπάθειαν διὰ τοῦ προσθετισμοῦ τινὰ κτήσεται· καὶ οὐδὲν οὕτω τῇ φύσει φευκτόν ἐστιν, ὡς ἐν συνήθειᾳ γενόμενον μὴ καὶ σπουδῆς ἄξιον καὶ αἰρετὸν νομισθῆναι. Ἀπόδειξις τοῦ λόγου ὁ ἀνθρώπινος βίος, ἐν ᾗ τοσούτων ὄντων ἔθνων, οὐ τὰ αὐτὰ πᾶσι σπουδάζεται, ἄλλα δὲ παρ' ἑτέροις ἐστὶ καλὰ τε καὶ τίμια, τῆς παρ' ἑκάστου συνήθειας τὴν περὶ τι σπουδῆν τε καὶ ἐπιθυμίαν ποιούσης. Καὶ οὐ μόνον κατὰ τὰ ἔθνη τὴν τοιαύτην παραλλαγὴν ἔστιν ἰδεῖν, τῶν αὐτῶν ἐπιτηδεύματων παρὰ τισι μὲν θαυματομένων, διαβαλλομένων δὲ παρ' ἑτέροις· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ γένους, ἐν οἷς πολλὴν ἐστὶ διαφορὰν ἰδεῖν ἐκ τῆς συνήθειας ἑκάστος ἐγγινομένην. Οὕτως ἐκ μιᾶς ὥδιος ἀδελφοὶ προσελθόντες εἰς γένεσιν τοῖς ἐπιτηδεύμασι τῷ βίῳ πλείστον ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθησαν· καὶ οὕτω τοῦτο θαυματούμενον· ἐπεὶ καὶ ὁ καθέκαστος ἀνθρώπος οὐ τὴν αὐτὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος κρίσιν ἔχει, ἀλλ' ὡς ἂν περὶ ἑκάστου ἀπὸ τῆς συνήθειας διατεθῇ. Καὶ ἴνα μὴ τὰ πόρρω τοῦ πράγματος λέγωμεν, πολλοὺς ἡμῖν ἐγνωρίσαμεν ἑραστάς μάλιστα τῆς σωφροσύνης εὐθὺς παρὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν φανέντας, ἀρχὴν δὲ βυπαροῦ βίου ποιησαμένους τὴν δοκοῦσαν ἐννομόν τε καὶ συγκεχωρημένην τῶν ἡδονῶν μετουσίαν. Ἐπεὶ γὰρ ἅπας τὴν τοιαύτην παρεδέξαντο πείραν, κατὰ τὸ ῥηθὲν ἡμῖν ἐπὶ τοῦ βιβλίου ὑπόδειγμα, ὅλον πρὸς ταῦτα τὸ ἐπιθυμητικὸν μεταστρέψαντες, καὶ τὴν ὁρμὴν ἀπὸ τῶν θιοτέρων πρὸς τὰ ταπεινά καὶ ὑλώδη μεταχετεύσαντες, πολλὴν ἐν ἑαυτοῖς τὴν εὐρυχωρίαν τοῖς πάθεσιν ἠνοιξαν· ὡς παντελῶς τῆς ἐπὶ τὸ ἀνω φορᾶς λῆξαν καὶ ἀποξηρανθῆναι τὴν ἐπιθυμίαν, ὅλην πρὸς τὰ πάθη μεταβρέψαν. Διὰ τοῦτο λυσitteλὲς εἶναι νομίζομεν τοῖς ἀσθενετέροις εἰς τὴν παρθενίαν

A natura onus sustinere nequeat, melius agetur, si ab iis procul se abducatur, quam in certamen descendat impar viribus. Periculum enim non leve est, ne hic voluptatum usu, quasi esca, deceptus, nihil aliud in bonis esse putet, quam illud quod cum suavitate quadam carnis percipitur sensibus, neve, cum a rerum corpore vacantium cupiditate suam mentem plane averterit, in rebus sane corporeis totus omnino sit, rerumque harum voluptatem omni tempore indaget, quasi potius voluptatis sit, quam Dei amator. Et quoniam præ naturæ imbecillitate non cujusvis hominis est, harum rerum moderationem assequi, periculosumque est, qui extra modum positi sunt, ne hi, ut est in Psalmorum auctore ¹¹, in limo profundi in-

B

CAPUT IX.

In omni re non facile commutari potest consuetudo.

In omni re difficilis est, quæ expugnetur, consuetudo : quoniam cum multam ad attrahendum in se animum, afficiendumque vim obtineat, tum in eo valet, ut aliquam honesti opinionem afferat ; nam si quis ex consuetudine, usuque habitum, et aliquam animi affectionem sibi comparaverit, nihil vel ipsa natura sic fugiendum est : quod si in consuetudinem abierit, non omni studio dignum expectandumque videatur. Atque hujus sententiæ testis est hominum vita, in qua cum infinitæ existant nationes, non omnes tamen uno eodemque studio ducuntur, sed apud diversas, ex earum cujusque consuetudine, quæ studium in aliqua re et cupiditatem gignit, res in honore atque pretio sunt. Neque apud diversas solum nationes ejusmodi horum studiorum variam commutationem cernere licet, ut apud quasdam gentes in pretio illa sint, apud alias improbentur, sed in eadem natione, eademque civitate, et familia hanc, quæ a singulorum consuetudine nascitur, dissimilitudinem plane cognoscere possumus. Eodemque modo sæpe gemelli fratres diversis vitæ studiis ex usu consuetudineque affecti sunt, neque hoc sane mirabile est : quoniam singuli homines non sæpe idem de una eademque re sentiunt, sed ita ut quisque est consuetudine affectus. Et ne, quæ a re ipsa valde remota sunt, commemoremus, multos nos quidem amatores cognovimus, qui ab ineunte prope ætate se omnis temperantiæ maxime studiosos ostenderunt ; impuræ vero vitæ initium quoddam jecerunt, quod justum permissum videtur esse voluptatum consortium, postea vero quam hoc semel experti sunt, omnem, ut in alvei nos exemplo diximus, appetitionis vim cum ad hæc ipsa converterint, et a rebus divinis ad humiles, caducasque mentem, et cupiditatem traduxerint ; ita valde sibi patentem ad animi affectiones aditum apparue-

¹¹ Psal. LVIII, 5.

runt, ut cœlestia petere omnino desierint; peneque illarum ardore arefacti sint, cum omnis eo confluat appetitio. Quamobrem iis qui minus firmi sunt, conducere arbitramur, ut ad virginitatem tanquam ad tutissimum quoddam præsidium confugiant, neque ad hujus vitæ consuetudinem descendentes, contra se tentationes provocent, neque ut propter hos carnis affectus, illis se maxime rebus implicent, quæ summopere mentis nostræ repugnant rationi, periclitenturque non de prædii finibus, non de pecuniarum jactura, non de ullis denique cæteris rebus, quæ in hac vita expetuntur, sed de ea spe, quæ præluet. Non enim qui ad res humanas mente, animoque se convertit, atque omnem illuc curam rejicit, animumque suum in eo occupat, ut hominibus placeat, is potest primum illud, et maximum Dei præceptum explorare, quo monemur, ut toto corde, totis viribus Deum diligamus. Quo enim pacto fiet, ut toto quis animo Deum diligat, cum suum hic animum modo in Deum, modo in res humanas impellat, debitamque illi soli pietatem, ac benevolentiam quodam modo eripiens, in humanis affectibus exhauriat? cœlebs enim ea, quæ Dei sunt, curat: qui vero matrimonio vinculus est, in his, quæ et mundi et hominum sunt, curam studiumque adhibet. Sin autem laboriosa contra voluptates ac difficilis videtur pugna; fidenti animo quisque sit et forti; non enim parum in eo consuetudo valet, ut vel iis quæ difficillima esse videntur, voluptatem quamdam, eamque honestissimam et maxime puram ex aliqua perseverantia pariat, cujus quidem voluptatis amore is, qui mente præditus est, potius est detinendus, quam a rebus vere magnis, quæve omnem mentem excedunt, alienandus ex demissione quadam animi, quæ in rebus humilibus cernitur.

CAPUT X.

Quid re vera expetendum.

Quanta enim jactura fiat, cum quis veri honesti possessione cadit, quæ orationis vis hoc explicaret? quantave mentis esset adhibenda præstantia? Quo enim modo quis id explicando assequeretur, quod neque oratione exprimi, neque mente comprehendere potest? Nam si quis ita mentis aciem purgaverit, ut aliquo pacto intueri possit, quod in beatitudinibus factum est nobis a Deo promissum, is omnem hominum vocem reprehendet, quasi nullam vim habeat ad rei intellectus explanationem; si quis autem corporis ita est irretitus affectibus, ut mentis suæ acies affectione mala, quasi lippitudine quadam obscurata sit, inanis huic est et minime fructuosa omnis vis et orationis copia, quoniam in illis qui sine sensu sunt, perinde est, elevés verbis an amplifices miracula: ut in solis radiis, inanis est, atque minime utilis de his sermonis explicatio ei, qui lumen ab ortu non aspexit, quoniam luminis radios auribus percipere non potest: ita in vero lumine, quod mente cernitur, suis cuique oculis opus est, ut illam pulchritudinem aspiciat, quam qui munere Dei, ac providentia cernit, incredibili mentis stupore tenetur in eo quod exprimi non potest; qui vero non aspexit, is

ὥς εἰς ἀσφαλὲς τι φρούριον καταφεύγειν, καὶ μὴ πρὸς τὴν ἀκολοθίαν κατιόντας τοῦ βίου, προσκαλεῖσθαι καθ' αὐτῶν πειρασμούς, καὶ τοῖς ἀντιστρατευομένοις τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς ἡμῶν διὰ τὸν τῆς σαρκὸς παθημάτων συμπλέκεσθαι, καὶ κινδυνεύειν οὐ περὶ γῆς ὅρων, ἢ χρημάτων ἀποβολῆς, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην σπουδαζομένων, ἀλλὰ περὶ τῆς προηγουμένης ἐλπίδος. Οὐκ ἔστι γὰρ τὸν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἀποστρέφοντα τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐνθάδε μέριμναν ἀναλαβόντα, καὶ εἰς ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν ἀσχολοῦντα ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν, πληρωτὴν γενέσθαι τῆς πρώτης καὶ μεγάλης ἐντολῆς τοῦ Κυρίου, ἣ φησιν ἐξ ὅλης καρδίας καὶ δυνάμειος τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν. Πῶς γὰρ ἀγαπήσει τις ἐξ ὅλης καρδίας καὶ δυνάμειος τὸν Θεόν, ὅταν καταμερίσῃ τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ πρὸς Θεὸν καὶ κόσμον, καὶ κλέπτῃ τὸν τινὰ τὴν ἐκείνῃ μόνῳ χρεωστούμενην ἀγάπην, ἀνθρωπίνους αὐτὴν πάθει προσαναλίσκη; ὁ γὰρ ἀγαπῶς μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου. Εἰ δὲ ἐπίπονος ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς μάχη δοκεῖ, θαρρείτω πᾶς· οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτο μικρὰ ἡ συνήθεια καὶ τοῖς δυσκολωτάτοις εἶναι δοκοῦσιν, ἡδονὴν τινὰ διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐνεργάσασθαι· καὶ ἡδονὴν τὴν καλλίστην καὶ καθαρωτάτην, ἥς ἄξιόν ἐστι τὸν γε νοῦν ἔχοντα περιέχεσθαι μᾶλλον, ἢ τῇ περὶ τὰ ταπεινὰ μικροπρεπεῖα, τῶν μεγάλων κατ' ἀλήθειαν καὶ πάντα νοῦν ὑπερεχόντων ἄλλοτριούσθαι.

C

ΚΕΦΑΛΑ. Γ.

Τὶ τὸ ἀληθῶς ἐπιθυμητόν.

Ὅση γὰρ ἔστιν ἡ ζῆλια ἐν ἀποπτύσει γενέσθαι τῆς τοῦ βτικῶς καλοῦ κτήσεως, τίς ἂν παραστήσει λόγος; ποῖα δ' ἂν τις χρῆσταιτο διανοίας ὑπερβολῇ; πῶς ἂν ἐνδείξαιτο καὶ εἰς ὑπογραφήν ἀγάγοι τὸ καὶ λόγῳ ἀρρήτον καὶ νοήματι ἀκατάληπτον; Εἰ μὲν γὰρ τις ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τῆς καρδίας ὄμμα κεκάθαρται, ὥς δυνήσθαι πως ἰδεῖν τὸ ἐν τοῖς μαχαρισμοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐπηγγελμένον, πάσης καταγνώσεται ἀνθρωπίνης φωνῆς, ὥς οὐδεμίαν ἐχούσης δύναμιν εἰς τὴν τοῦ νοηθέντος παράστασιν· εἰ δὲ τις ἔτι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐγκαθήμενος πάθει, καθάπερ ὑπὸ λήψης τινὸς τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς ἐπιπέπλασται, ματαία καὶ τούτῃ πᾶσα λόγων ισχύς· ἐπὶ γὰρ τῶν ἀναισθητῶς ἔχοντων, ἐν τῷ ὁμοίῳ καθέστηκεν τὸ ἐλαττοῦν διὰ τοῦ λόγου καὶ τὸ ὑπεραίρειν τὰ θαύματα· ὥς καὶ ἐπὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, τῷ μὴ τεθεαμένῳ τὸ φῶς ἀπὸ πρώτης γενέσεως ἀργὴ καὶ ἀνόνητος γίνεται ἢ διὰ τῶν λόγων τοῦ φωτὸς ἐρημνία· οὐ γὰρ ἔστι δυνατὸν τὴν τῆς ἀκτίνος λαμπρότητα δι' ἀκοῆς ἐναυγάζειν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ νοητοῦ φωτὸς, ἰδίῳ ὀφθαλμῶν ἐκάστῃ χρεια, ἵνα τὸ κάλλος ἐκεῖνο θεάσθαι, ὅπερ ὁ μὲν ἰδὼν κατὰ τινὰ θέαν δωρεάν τε καὶ ἐπίποιαν ἀνερμήνευτον ἐν τῷ ἀπορρήτῳ τῆς συνεκτικῆς ἔχει.

τὴν ἑκπλήξιν· ὁ δὲ μὴ τεθεαμένος, οὐδὲ γινώσκειται τὴν ζημίαν ὣν ἀπεστέρηται. Πῶς γὰρ ἂν τις αὐτῷ διαπεφευγὸς αὐτὸν ἀγαθὸν παραστήσει; πῶς δ' ἂν τις ὑπ' ὅσιν ἀγάγοι τὸ ἀφραστον; Ἰδίας φωνάς σημαντικὰς ἐκεῖνον τοῦ κάλλους οὐ μεμαθήκαμεν· ὑπόδειγμα τοῦ ζητουμένου ἐν τοῖς οὖσιν οὐκ ἔστιν οὐδὲν· ἐκ συγκρίσεώς γε μὴν αὐτὸ δηλωθῆναι ἀμύχανον. Τίς γὰρ ὀλίγῳ σπινθῆρι προσεικάζει τὸν ἥλιον, ἢ βανίδα βραχείαν πρὸς τὴν τῶν ἀδύσων ἀπειρίαν ἀντίστησιν; Ὅν γὰρ ἔχει λόγον πρὸς τὰς ἀδύσους τῇ ὀλίγῃ σταγῶν, ἢ πρὸς τὴν μεγάλην ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου τὸ μικρὸν σπινθηράκιον· οὕτω διακείται καὶ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς καλὰ θαυμαζόμενα πρὸς ἐκεῖνο τὸ κάλλος, ὃ περὶ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐπέκεινα παντὸς ἀγαθοῦ θεωρεῖται. Τίς οὖν ἐπίνοια τὸ μέγεθος τῆς ζημίας τῷ παθόντι τὴν ζημίαν ταύτην ἐνδείκνεται; Καλῶς μοι δοκεῖ ὁ μέγας Δαβὶδ τὴν ἀμύχαναν ἐνδείκναι ταύτην· ὅς ἐπειδὴ ποτὲ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ὤφθελος τὴν διάνοιαν, καὶ ὅσον ἐκθὰς αὐτὸς ἑαυτὸν, εἶδεν ἐκεῖνο τὸ ἀμύχανον καὶ ἀπερινόητον κάλλος ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκστάσει (εἶδε δὲ πάντως ὡς ἀνθρώπων γε δυνατὸν ἰδεῖν, ἔξω τῶν τῆς σαρκὸς προκαλυμμάτων γενόμενος, καὶ εἰσελθὼν διὰ μόνης διανοίας εἰς τὴν τῶν ἀσωμάτων καὶ νοητῶν θεωρίαν)· ἐπειδὴ τι καὶ εἰπεῖν ἄξιον τοῦ ὁφθέντος ἐπεπόθησεν, ἐκείνην ἐξεβόησε τὴν φωνὴν, ἣν πάντες ἄδουσιν, ὅτι Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστηκε· τοῦτο δὲ ἔστιν, ὡς γε ὁ ἐμὸς λόγος, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος φωνῇ ἐπιτρέπων τὴν τοῦ ἀφράστου φωτὸς ἐρμηνείαν, ὥτως ψεύστηκε ἔστιν· οὐχὶ τῷ μισεῖν αὐτὴν, ἀλλὰ τῷ ἀσθενεῖν περὶ τὴν τοῦ νοηθέντος παράστασιν. Τὸ μὲν γὰρ αἰσθητὸν κάλλος, ὅσον κάτω περὶ τὸν ἡμέτερον ἀναστρέφεται βίον, εἶτε ἐν ἀψύχοις ὕλαις, εἶτε καὶ ἐν σώμασιν ἐμφύχοις διὰ τινος εὐχολίας ἐμφανταζόμενον, αὐτάρκης ἡμῶν ἢ κατὰ τὴν αἰσθησιν δύναμις καὶ θαυμάσαι, καὶ ἀποδέξασθαι, καὶ γινώριμον ἐτέρῳ ποιῆσαι, διὰ τῆς τῶν λόγων γραφῆς ὥσπερ ἐν εἰκόνι τινὶ τῷ λόγῳ τοῦ τοιοῦτου κάλλους ἐγγραφομένοι· οὐ δὲ τὸ ἀρχέτυπον κάλλος διαφεύγει τὴν κατανόησιν, πῶς ἂν ὁ λόγος ὑπ' ὅσιν ἀγάγοι, οὐδεμίαν μηχανὴν ἐξευρίσκων ὑπογράφῃς, οὐ χροιάν ἔχων εἰπεῖν, οὐ σχῆμα, οὐ μέγεθος, οὐ μορφῆς εὐμοιρίαν, οὐδὲ τινα ὅλων φλυαρίαν τοιαύτην; Τὸ γὰρ αἰδεῖς πάντη, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ πληκτικὸς πάσης ἀλλότριον, καὶ πάντων ὅσα περὶ σῶμα καὶ αἰσθησιν θεωρεῖται, πόρρωθεν ἰδόμενον, πῶς ἂν τις διὰ τῶν μόνῃ τῇ αἰσθήσει καταλαμβανόμενων γνωρίσειεν; Οὐ μὴν διὰ τοῦτο γε ἀπογνωστέον ἡμῶν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, ὅτι ὕψηλότερα φαίνεται τῆς καταλήψεως· ἀλλ' ὅση μέγα τὸ ζητούμενον ὁ λόγος ἀπέδειξεν, τοσούτῳ μᾶλλον ὀφείδεται χρῆσθαι τὴν διάνοιαν καὶ συνεπαίρεισθαι τῷ μεγέθει τοῦ ζητουμένου, μὴ παντελῶς ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας· κίνδυνος γὰρ οὐ μικρὸς, μὴ τῷ ἡλίῳ ὕψηλῳ τε καὶ ἀβύρῳ, παντάπασιν τῆς περὶ αὐτοῦ ἐννοίας ἀπολισθῶμεν, μηδενὶ γνωρίμῳ τὴν κατανόησιν αὐτῶν ἐπερείδοντες. Δεῖ τοίνυν τῆς ἀσθε-

A neque earum rerum damnum sentiet, quibus orbat^{us} est. Quomodo enim illi quisquam bonum exponeret, quod ab ejus sensu refugit? qua ratione rem ob oculos poneret, quæ sub aspectum non cadit? nos propria verba, quæ illius pulchritudinis speciem significarent, non didicimus; non ullum ejus, de quo quæritur, exstat exemplum: comparatione vero aliqua hoc ipsum illustrari difficile sane est. Quis enim parvæ scintillulæ solem comparat, aut parvam stillam cum immensa aquarum voragine confert? nullam enim comparationem habet neque cum voragine gutta, neque cum solis radiis minima scintilla. Eodem modo se habent omnia, quæcunque homines tanquam pulchra admirantur, comparatione facta cum eo quod omne pulchrum atque bonum excedit. Itaque quæ mentis vis est, ut ei, qui hoc damno afficitur, illud ipsum demonstret? Recte mihi quidem hanc difficultatem summus ille David demonstrasse videtur: qui Spiritus vi aliquando mente elatus, quasi que extra se positus, cumque in beata illa mentis elatione esset, pulchritudinem illam difficilem, quæ non mente comprehenditur, ipse vidit, ut homini saltem potest contingere, corporis velut exutus involucris, sola mente animoque cum ad rerum, quæ corpore vacant, mentisque solum intelliguntur, contemplationem se conferret, quoniam aliquid dicere cupierat eo dignum, quod a se conspectum erat, ejusmodi verbum protulit, quod vulgo dici solet: « Omnis homo mendax »: hoc est, ut mea fert opinio, homo omnis, qui ineffabilis luminis interpretationem sermoni permittit, hic est re vera falsus: non quia veritatem odit, sed quoniam ad ejus quod mente comprehenditur, explicationem infirmus est. Pulchritudinem enim, quæ sensibus percipitur, quæve in terris in nostra hac vita cernitur, sive illa sit in rebus inanimis, sive in corporibus animatis, bono aliquo colore excogitata, vis sensuum nostrorum per se satis est, ut illam nos aspicimus, admiremur, demonstramus aliis, ac sermone, quasi in tabella quadam sit hujus pulchritudinis expressa species, notam illam cæteris faciamus; neque enim ejus exemplar intelligentiam fugit: quo modo fiet, ut ob oculos rem ponat oratio, quæ nullam describendi artem comperit, non dicendū colorem, non figuram, non magnitudinem, non integritatem formæ, neque ullas plane id generis nugas habet? quod enim ab omni parte obscurum est, neque ulla forma expressum, quodve ab omni magnitudine alienum, longeque ab his omnibus positum est, quæ corporis sensibus cernuntur, id quo moilo aliquis cognitum ex iis rebus haberet, quæ solo sensu comprehenduntur? Non propterea tamen hujus cognitionis, cupiditatisque nos spem deponere debemus, quoniam altior ea apparet, quam ut mente comprehendi possit; sed, quo ma-

¹¹ Psal. cxy, 11.

jus est id, quod quaeritur, eo altius animo mente-
que efferri, reique ipsius magnitudine magis atque
magis nos excitari oportet, ut ne ab ipsius boni
societate alieni nos plane efficiamur. Periculum enim non parvum est, ne, cum nullius rei cogni-
tione hujus intelligentiam capi posse affirmaverimus, propter magnam quamdam et inexplicabi-
lem magnitudinem nos ejus omnino cognitionem amittamus. Itaque propter hanc ipsam imbecillia-
tem, ex rebus sensu cognitis mentis vim nos quodammodo ad id traducere oportet, quod sub ocu-
los non cadit. Atque in hac quidem contemplatione nos ita versemur.

CAPUT XI.

*Quemadmodum quis in consideratione vere honesti
versari debet.*

Qui exteriores tantum res nulla penitiori con-
templatione intuentur, cum hominem, aut rem
aliquam aspiciunt, quæ speciem aliquam præ se
ferat, nihil sane amplius exquirunt, quam id quod
sub oculis cadit. Nam dum corporis molem con-
templantur, iis satis est, si totam corporis con-
stitutionem comprehendisse se putent. At vero
qui mente est acuta et perspicaci, scientiarumque
disciplinis instructus, non solum satis habet oculo-
rum sensu res, quæ sunt, intueri; neque rebus,
quæ videntur, simpliciter acquiescit; neque id
quod non cernitur, in iis rebus, quæ nullæ sunt,
numerat; sed omnem etiam animi naturam dili-
genter investigat, corporumque qualitates, quæ
apparent, et universe, et sigillatim considerat: et
harum unam ab altera præcipue ratione distin-
guit: rursusque illarum communem concursum et
conspirantem quemdam consensum in corporis
constitutione contempletur. Eadem igitur ratio est
in hujus honesti pulchrique indagatone. Qui enim
mente minus perfecta est, cum aliquid cernit,
quod speciem pulchritudinis aliquam præ se fert,
illud ipsum pulchrum sua natura esse opinabitur,
quod voluptate quadam ejus sensus affecerit: ni-
hilque præter eam requirit. Sed qui integerrimo
est animi sensu ejusmodique res inspicere potest,
is materiam relinquens pulchri formæ subjectam,
eo, quod oculis cernitur, quasi fundamento aliquo,
utetur ad illius pulchritudinis contemplationem,
quod mente comprehenditur, cujus communione
cum reliqua honesta pulchraque sunt, tum etiam
habentur. Mihi vero difficile videtur, cum plerique
obtusæ mentis acie sint, eos, qui sermone mate-
riam disjungunt, et a pulchritudine illa secernunt,
quæ aspicitur, posse ipsam per se pulchritudinis
naturam cognitam habere. Ac si quis malarum
opinionum in erroreque versantium causam accu-
rate perspicere velit, non aliam sane eum inve-
nire arbitror, nisi quod non accurate nos hos
nostri animi sensus in hoc exercuimus, ut hone-
stum pulchrumve ab eo internosceremus, quod
neque honestum, neque sane pulchrum est. Quam-
obrem cum ab hoc studio, quod in vero bono
consistit, se abduxerint homines, partim in carnis
amore delapsi sunt, partim in inanimatarum pec-
uniarum vim cupiditatibus prolapsi inciderunt:
plerique vere in honoribus, in gloriæ splendore,
in opibus et potentia honestum posuere; nonnulli

A νείας ἔνεκεν ταύτης διὰ τῶν τῇ αἰσθήσει γνωρίμων
χειραγωγεῖν πρὸς τὸ ἀόρατον τὴν διάνοιαν. Ἡ δὲ
ἐπίνοια γένοιτο ἂν ἡμῖν τοιαύτη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Πῶς ἂν τις ἐν περιτοίᾳ γένοιτο τοῦ ὄντως καλοῦ.

Ὅσπερ τοίνυν οἱ μὲν ἐπιπολαιότερον δίχα διανοίας
τὰ πράγματα βλέποντες, ἐπειδὴν εἰδῶσιν ἀνθρώπων
ἢ ὑπερ ἂν τύχη τῶν φαινομένων, πλέον οὐδὲν τοῦ ὁρω-
μένου περιεργάζονται· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς θεασαμέ-
νοις τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, ὅλον νομίσαι τὸν τοῦ
ἀνθρώπου λόγον κατελιγμένον· ὁ δὲ διορατικὸς τὴν
ψυχὴν, καὶ πεπαιδευμένος μὴ μόνοις ὀφθαλμοῖς ἐπι-
τρέπει[ν] τὴν τῶν ὄντων ἐπίσκεψιν, οὐ μέχρι τῶν φαι-
νομένων στήσεται, οὐδὲ τὸ μὴ βλέπομενον ἐν τοῖς
μὴ οὖσι λογίζεται, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσιν περινοεῖ,
καὶ τὰς τῷ σώματι ἐμφορούμενας ποιότητας, καὶ κοινῇ
καὶ καθ' ἑαυτὰς ἐπισκέπτεται· ἰδίᾳ τε γὰρ αὐτῶν
ἐκάστην χωρίζει τῷ λόγῳ, καὶ πάλιν τὴν κοινὴν αὐ-
τῶν συνδρομήν τε καὶ σύμπτωσιν περὶ τὴν τοῦ ὑπο-
κειμένου σύστασιν θεωρεῖ· οὕτως οὖν καὶ ἐν τῇ τοῦ
καλοῦ ζητήσει, ὁ μὲν ἀτελής τὴν διάνοιαν, ἐπειδὴν
ἰδῇ τι πρᾶγμα ὧ καλλίους τινὲς περιέχεται φαν-
τασία, αὐτὸ ἐκεῖνον καλὸν εἶναι, τῇ ἑαυτοῦ φύσει οἰή-
σεται, ὅπερ ἂν τὴν αἰσθησιν αὐτοῦ δι' ἡδονῆς ἐπισπά-
σεται, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τοῦτο πλέον περιεργάζεται. Ὁ
δὲ κεκαθαρμένος τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν, καὶ δυνα-
τὸς τὰ τοιαῦτα βλέπειν, χαίρειν ἕσας τὴν ὕλην τὴν
ὑποβελημένην τῇ τοῦ καλοῦ ἰδέᾳ, ὅλον ὑποβάθρῳ
τινὶ τῷ ὁρωμένῳ χρήσεται, πρὸς τὴν τοῦ νοητοῦ κάλ-
λους θεωρίαν, οὗ κατὰ μετουσίαν τὰ ἄλλα καλὰ γί-
νεται τε καὶ ὀνομάζεται. Δοκεῖ δὲ μοι χαλεπὸν εἶναι,
τῶν πλείστων τῇ τοιαύτῃ παχύτητι τῆς διανοίας συ-
ζῶντων, τὸ διατεμόντας τῷ λόγῳ καὶ χωρίσαντας τὴν
ὕλην ἀπὸ τοῦ ἐπιθεωρουμένου κάλλους, αὐτὴν ἐφ'
ἑαυτῆς τοῦ καλοῦ τὴν φύσιν κατανοῆσαι. Καὶ εἰ τις
ἀκριβῶς ἐθέλοι τὴν αἰτίαν σκοπεῖν τῶν πεπλανημέ-
νων καὶ μοχθηρῶν ὑπολήψεων, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ ἄλλην
εὐρεῖν, ἢ τὸ μὴ ἀκριβῶς ἡμῶν γεγυμνάσθαι τὰ τῆς
ψυχῆς αἰσθητήρια πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ μὴ τοιοῦ-
του διάκρισιν. Διὰ τοῦτο ἀποστάντες οἱ ἀνθρωποὶ τῆς
περὶ τὸ ὄντως ἀγαθὸν σπουδῆς, οἱ μὲν εἰς ἔρωτα
σαρκῶν κατωλισθησαν, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἀψυχον τῶν
χρημάτων ὕλην ταῖς ἐπιθυμίαις ἐρεψαν· ἄλλοι ἐν τι-
μαῖς καὶ δόξαις καὶ δυναστείαις τὸ καλὸν ὥρισαντο·
εἰσὶ δὲ τινες ὁ περὶ τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἐπιτόθη-
σαν· οἱ δὲ ἀνδραποδοδότεροι τούτων, λαμβὼν καὶ
γαστέρα τοῦ ἀγαθοῦ ποιοῦνται κριτήρια. Οἱ δὲ ἀπο-
στάντες τῶν ὕλικῶν νοσημάτων, καὶ τῶν περὶ τὰ φαι-
νόμενα προσπαθειῶν, ἀνεξήτουν τὴν ἀπλὴν τε καὶ
ἄῤῃλον καὶ ἀσχημάτιστον τοῦ καλοῦ φύσιν, οὐκ ἂν
περὶ τὴν ἀφρῆσιν τῶν ἐπιθυμητῶν ἐπλανήθησαν, οὐδ'
ἂν τοσοῦτον ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἀπάτης παρηγέχθησαν,
ὥς μὴδὲ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἐν τούτοις ἡδονῆς βλέ-

ποντας, πρὸς τὴν ὑπεροφίαν τῶν τοιούτων ὁδηγ-
θῆναι.

Autem sunt, qui in artium scientiarumque disciplinis stupore quodam affecti tenentur: qui vero sunt his abjectiores vilioresque, hi in gula, ac ventre sedem honesti collocant. Verum qui a rebus sub sensum cadentibus, et ab animi affectionibus ad eas res propensis, quæ speciem aliquam præbent, sese abduxerint, hi simplicem ipsius honesti indagant naturam, quæ materiæ expers est, nullaque figura exprimitur; neque in deligendis his aberrant, quæ maxime optabilia sunt; neque ejusmodi sunt erroribus ita circumventi, ut neque perspecta voluptatis, quæ in his est, brevitate, ad ejusmodi rerum despicientiam deducti venerint.

Οὐκοῦν αὐτὴ ἀν γένοίτο ἡμῖν ὁδὸς εἰς τὴν τοῦ καλοῦ εὐρεσιν ἀγούσα, τὸ πάντα τὰ ἄλλα, ὅσα τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐφέλκεται, καλὰ εἶναι νομιζόμενα, καὶ διὰ τοῦτο σπουδῆς τινος καὶ ἀποδοχῆς ἀξιοῦμενα, ταῦτα ὑπερβαίνοντας ὡς ταπεινὰ τε καὶ πρόσκαιρα, μηδενὶ τούτων προσαναλίσκειν τὴν ἐπιθυμητικὴν ἡμῶν δύναμιν, μήτε μὴν ἀργὴν καὶ ἀκίνητον ἐν ἑαυτοῖς κατακλίσαντας ἔχειν, ἀλλ' ἐκκαθά-
B ραντας αὐτὴν ἀπὸ τῆς τῶν ταπεινῶν προσπαθείας, ἐκεῖ ἀνάγειν, ὅπου οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἴσθησις· ὡς μήτε οὐρανοῦ [ἀνθρώπου] κάλλος θαυμάσαι, μήτε φωστῆρος αἰῶα, μήτε ἄλλο τι τῶν φαινομένων καλῶν· ἀλλὰ διὰ τοῦ πᾶσι τούτοις ἐπιθεωρουμένου κάλλους χειρ-
C ἀγωγείσθαι πρὸς τὴν ἐκείνου τοῦ κάλλους ἐπιθυμίαν, ἥς καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγούνται τὴν δόξαν, καὶ στερέω-
μα, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἀναγγέλλει τὴν γνῶσιν. Οὕτω γὰρ ἀνιῶσα ἡ ψυχὴ, καὶ πᾶν τὸ καταλαμβανόμενον ὡς μικρότερον τοῦ ζητούμενου καταλιμπάνουσα, γέ-
νοίτο ἂν ἐν περιολῇ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς ἐκείνης, τῆς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἐπηρμένης. Ἀλλὰ πῶς ἂν τις τῶν ὑψηλῶν ἐφίκοιτο, περὶ τὰ ταπεινὰ τὴν σπουδὴν ἔχων; πῶς ὁ ἂν τις πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνα-
C πτεῖν, μὴ πεταρθεὶς τῷ οὐρανίῳ πετερῷ, καὶ ἀνω-
φερῆς καὶ μετέωρος διὰ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας γενόμενος; Τίς δὲ ὁπῶς ἔξω τῶν εὐαγγελικῶν μυστη-
ρίων ἐστίν, ὡς ἀγνοεῖν ὅτι ἐν δχημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ τῆς ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς πορείας ἐστὶ, τὸ τῷ εἶδει τῆς καταπτάσης περισσεῶς ἑαυτὸν ὁμοιωσαί, ἥς τὰς πτέρυγας γενέσθαι αὐτῷ καὶ Δαβὶδ ὁ προφῆτης ἐπό-
θησεν; Οὕτω γὰρ ἐν αἰνίγματι τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν τῇ Γραφῇ σύνηθες ὀνομάζειν· εἴτε διότι χο-
λῆς ἐστὶν ἄμοιρον τοῦτο τὸ ὄνειον, ἢ ὅτι δυσωδίας ἐχθρὸν, καθὼς φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα παρατηρήσαντες. Οὐκοῦν ὁ πάσης πικρίας καὶ σαρκικῆς δυσωδίας ἑα-
τὸν ἀποστήσας, καὶ πάντων τῶν ταπεινῶν τε καὶ χα-
μαιζήλων ὑπεαρθεὶς, μέλλον δὲ παντὸς τοῦ κόσμου γερονῶς ὑψηλότερος ἐν τῷ προειρημένῳ πετερῷ, ἐκεῖ-
D νος εὐρήσει τὸν μόνον ἐπιθυμίας ἄξιον, καὶ γενήσε-
ται καὶ αὐτὸς καλὸς, τῷ καλῷ προσπελάσας· καὶ ἐν αὐτῷ γεγονώς, λαμπρὸς τε καὶ φωτεινός ἐν τῇ με-
τσοσίᾳ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καταστήσεται. Ὅσπερ γὰρ ἐν νυκτὶ τὰς ἀβρόας τοῦ ἀέρος ἐκλάμψεις, οὐς τινες διέφττοντας καλοῦσιν ἀστέρας, οὐδὲν ἄλλο φασὶν οἱ ταῦτα φιλοσοφῆσαντες, ἢ ἀέρα εἶναι ὑπὸ βίας πνευ-
μάτων τινῶν εἰς τὸν αἰθέριον τόπον ὑπερχεόμενον· λέγουσι γὰρ τὸν πυροειδῆ τοῦτον ὄλεον, ἐκπλογθέν-
τος ἐν τῷ αἰθέρι τοῦ πνεύματος, τῷ οὐρανῷ ἐγγα-
ράσσεσθαι· ὥσπερ οὖν ὁ ἐπίγειος οὗτος ἀήρ ἀνωθεὶς ὑπὸ τῆς βίας τοῦ πνεύματος, φωτεινὸς γίνεται, τῷ καθαρῷ τοῦ αἰθέρος ἐναλλοιούμενος· ταῦτε τὴ δὴ καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, καταλιπὼν τὸν θολερὸν τοῦ-

Hæc igitur nobis quidem via est, qua ad ipsius honesti inventionem ducimur, ut cætera omnia, quibus hominum trahuntur cupiditates, quæve honesta putantur, ea cum pro nihilo habeamus, quasi humilia sint, ad tempusque mancant, nullam in his sane appetitionis nostræ vim nos consumamus; neque tamen, ut, cum in nobis ipsis eam concluderimus, otiosam, ab omnique agitatione vacuum habeamus, sed cum ab omni rerum vilium abjectarumque cupiditate nos illam liberaverimus, eo plane referamus oportet, quo sensus ipse pervenire non potest, ita ut neque cæli pulchritudinem, neque luminum radios, neque res cæteras admiretur ac suspiciat, quæ aliquam præbeant pulchri speciem. At ex ipsa, quæ in his omnibus spectatur, pulchritudine animus noster ad pulchri illius cupiditatem ducatur oportet, cujus gloriam et cæli et firmamentum enarrant, omnisque creatura cognitionem ejus annuntiat. Cum enim animus sic ascenderit, et quidquid comprehensum sit, velut inferius eo quod inquirat relinquit, tum in illius majestatis, quæ supra cælos se extulit, contemplatione versabitur. Sed qua ratione fiet, ut qui rerum humilium studio tenetur, res sublimes divinasque assequatur? quove modo circa cælum pervolaret is, qui non alis cælestibus sublatus, neque sublimia petit, neque ex sublimi quodam insituto cælestia contempletur? Quis ita ab Evangelii mysteriis aversus est, qui ignoret illud unum esse itineris vehiculum, quo hominum animus ad cælos vehitur, cum quis scilicet seipsum efficit similem columbæ devolantis, cujus quidem alas sibi effici summus etiam propheta David valde expetivit. Ita enim Spiritus sancti vim mos est in divinis Litteris subobscurè appellari; sive quoniam avis hæc felle caret, sive quia est inimica setori, ut tradunt hi, qui hæc ipsa investigarunt. Is igitur qui ab omni acerbitate, et carnis fetore longe refugit, quive a rebus humilibus terrenisque altius fertur; vel ab omnibus potius rebus mundanis se illis ipsis, quas diximus, alis sublimibus tollit, is profecto inveniet, quod est solum appetitione dignum, cumque ad pulchritudinem ipsam prope accesserit, pulcher etiam ipse efficietur, splendidusque in ea, ac luminosus factus in veri luminis societate constituetur. Ut enim nocte frequentes cæli ignes, quos micantes stellas vocant, nihil aliud esse dicunt hi, qui in hoc studio versati sunt, quam aerem qui spirituum quorundam vi in æthereum cælestemque illum sit locum effusus: dicunt enim inflammato in æthere spiritu,

igneum hunc tractum cœlo imprimi: ut igitur aer hic, qui omnem terram complectitur, vi spirituali in sublime pulsus, cum ætherisque puro splendore commutatus, luminosus existit: ita hominum mens, cum turbulentam hanc vitam, ac cœnosam deseruit, quoniam spiritus vi jam pura effecta est, cum sublimi illo veroque et puro splendore commista, in illo quodammodo perlucet, radiorumque coruscatione impleta est, atque ex Domini promisso lumen quodammodo efficitur: promiserat enim is justos viros ad solis similitudinem relucere fore. Atque id ipsum quidem in terris fieri videmus, vel in speculo, vel in aqua, vel in cæteris rebus, quæ præ tenuitate relucendi vim habent. Cum enim res aliqua ejusmodi radios solis excipit, alios rursus in se radios ipsa efficit: quod utique non factum esset, si pura illius rei splendidaque superficies sordibus quibusdam esset inutilis facta. Ergo nos sive terrenis relictis his tenebris in sublimi versemur, ibi jam lucidi efficiemur veræ Christi luci appropinquant; seu lux illa vera, quæ vel in tenebris lucet, ad nos descendat, etiam ait: nisi quibusdam malitiæ impuritalisque sordibus propius cordi admotis, luminis nostri obscurabitur gratia.

Atque fortasse quidem hæc quæ in exemplis consistit oratio sensim eo nos adduxit, ut putemus nos in id commutatum iri, quod melius est: demonstratumque est, non aliter fieri posse, ut animus cum immortalis incorruptoque Deo junctus sit, nisi ipse, quantum fieri potest, integritatis, castitatisque præsidio purus, atque incorruptus fiat, ut hac similitudine id, quod simile est, apprehendat; tanquam aliquo speculo adhibito Dei puritati se ipse subjiciens, quæ pulchritudinis ipsius exemplari sibi demonstrato, ad illius similitudinem, formam suam exprimat. Sin autem quispiam talis est, qui noverit hæc humana deserere, aut corpora, aut pecunias, aut scientiarum, artiumque studia, aut quæcunque moribus legibusque præclara putantur, quoniam in his rebus, quarum sensus judex est, de honesto opinionis error versatur; hic profecto et amore, et cupiditate ad illud ipsum solum honestum, pulchrumve trahetur, quod non aliunde exsistere potest, neque aliquando, neque ad aliquid ejusmodi refertur, sed quod ex se, et per se, et in se honestum est, hoc sane est semper honestum, neque aliquando non fuit, aut aliquando non futurum, sed perpetuo se uno eodemque modo habet, neque omnino augeri, neque amplificari, neque ulla permutatione mutari potest. Atqui cunctas animi sui potestates omnium vitiorum sordibus qui absterserit, illud ausim dicere, affirmareque, perspicuum ei omnino esse id quod natura est solum honestum, a quo cum honesti omnis, tum boni principium, atque causa existit: ut enim oculus, qui lippitudinis morbo liberatus est, aperite ea cernit, quæ in cœlo appa-

τον καὶ λυώδῃ βίον, ἐπειδὴν καθαρὸς γενόμενος ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος, φωτισθεὶς γένηται καὶ ἐμμιχθείη τῇ ἀληθινῇ καὶ ὕψιῃ καθαρότητι, διαφανεταί πως καὶ αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ, καὶ ἀκτίνων ἐμπέπλῃται, καὶ φῶς γίνεταί, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόσχεσιν, ὅς τοις δικαίοις λάμψει καθ' ὁμοίτητα τοῦ ἡλίου καταπηγεῖσθαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὁρώμεν γινόμενον ἐπὶ κατόπτρου, ἢ ὕδατος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἀποστῆβαιν διὰ λεϊότητα δυναμένων. Ὅταν γάρ τι τούτων δέξεται τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτίνα, καὶ ἄλλην ἀφ' ἑαυτῶν ἀκτίνα ποιεῖ· οὐκ ἂν ποιήσαντα, εἰ ῥύπον τινὲ τὸ καθαρὸν τε καὶ στιλπνὸν τῆς ἐπιφανείας ἀχρευθεῖη. Ἐπεὶ οὖν ἡμεῖς ἄνω γενοίμεθα, καταλιπόντες τὸ περιγεῖον σκότος, ἐκεῖ φωτισοίμεθα γενησόμεθα, τῷ ἀληθινῷ φωτὶ τοῦ Χριστοῦ ἐμπελάσαντες· ἔστε τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τὸ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπον καὶ μέχρις ἡμῶν καταβαῖν, καὶ ἡμεῖς φῶς ἐσόμεθα, καθὼς φησὶ πού τοις μαθηταῖς ὁ Κύριος· Εἰ μὴ τις κακίας ῥύπος τῇ καρδίᾳ προσπεπλάσμενός τὴν χάριν τοῦ ἡμετέρου φωτὸς ἀμαυρώσει.

nos lux erimus, ut Dominus quodam loco discipulis

Τὰχα τοίνυν ἡμεῖς ἡμέρα διὰ τῶν ὑποδειγμάτων ὁ λόγος προσήγαγε τῇ ἐπινοίᾳ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἡμῶν ἀλλοιώσεως· καὶ ἐδειχθῇ μὴ δυνατόν ἐτέρως εἶναι συναρθῆναι τὴν ψυχὴν τῷ ἀφθάρτῳ Θεῷ, μὴ καὶ αὐτὴν ὡς ὁλόν τε καθαρὰν γενομένην διὰ τῆς ἀφθαρσίας· ὡς ἂν διὰ τοῦ ὁμοίου καταλάβῃ τὸ ὅμοιον, οἶονεῖ κατόπτρον τῇ καθαρότητι τοῦ Θεοῦ ἑαυτὴν ὑποθεῖσθαι· ὥστε κατὰ μετοχὴν καὶ ἐμφάνειαν τοῦ πρωτοτύπου κάλλους καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μορφωθῆναι. Εἰ δέ τις τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἦδη πάντα καταλιπεῖν τὰ ἀνωθρόπινα, ἔστε σώματα, ἔστε χρήματα, ἔστε τὰ ἐν ἐπιστήμας ἢ τέχναις ἐπιτηδεύματα, ἢ καὶ ὅσα ἐν ἔθεσι καὶ νόμοις δεξιὰ θεωρεῖται (περὶ τὰ τοιαῦτα γὰρ ἡ πλάνη τῆς τοῦ καλοῦ κατανοήσεως, ἐν οἷς ἡ αἰσθησις κριτήριον γίνεταί), ὁ τοιοῦτος πρὸς ἐκείνῳ μόνον ἐρωτικῶς τε καὶ ἐπιθυμητικῶς ἔξει, ὃ οὐχ ἐτέρωθεν ἔχει τὸ καλὸν εἶναι, οὐδὲ ποτὲ, ἢ πρὸς τι τοιούτῳ ἐστίν· ἀλλὰ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ καλὸν, καὶ ἐν ἑαυτῷ τοιοῦτον καλὸν ὂν, καὶ οὐδὲ ποτὲ καλὸν D γενόμενον, ἢ ποτὲ οὐκ ἐσόμενον, ἀλλὰ πάντοτε ὡσαύτως ἔχον, προσθήκης τε καὶ αὐξήσεως ὑπεράνω, καὶ ἀνεπίδεκτον πάσης τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως. Τῷ τοίνυν πάσας ἑαυτοῦ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐκ παντὸς εἵδους κακίας ἀποκαθάραντι, τοιμῶ καὶ λέγω, ὅτι ἐμφανὲς γίνεταί τὸ μόνον τῇ φύσει καλὸν, ὅπερ ἐστὶ τὸ παντὸς καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ αἴτιον. Καθάπερ γὰρ ὀφθαλμῷ τὴν λήμνην ἀπορροφάμεν τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ τηλαυγῆς καθοράται· οὕτως καὶ τῇ ψυχῇ διὰ τῆς ἀφθαρσίας παραγίνεται ἡ δυνάμις τῆς τοῦ φωτὸς ἐκείνου κατανοήσεως, καὶ ἡ ἀληθινὴ παρθενία, καὶ ἡ περὶ τὴν ἀφθαρσίαν σπουδὴ εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν καταλήγει, τὸ δι' αὐτῆς δυνηθῆναι τὸν Θεὸν ἰδεῖν. Ὅτι γὰρ τὸ κυρίως καὶ πρώτως καὶ μόνως καλὸν τὸ

καὶ ἀγαθὸν καὶ καθαρὸν ὁ τῶν ὧλων ἐστὶ Θεὸς, οὐδεὶς ἄνθρωπος οὕτω τυφλὸς τὴν διάνοιαν, ὥς μὴ ἂν αὐτοῦ συνιθεῖν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἰσως οὐδεὶς ἀγνοεῖ· ἐπιζητεῖν δὲ εἰκόσ τινας, εἰ δυνατόν ἐστιν ὁλόν τινα μέθοδον καὶ ἀγωγὴν τὴν πρὸς τοῦτο χειραγωγοῦσαν ἡμᾶς ἐξευρεῖν. Μεστὰ μὲν οὖν αἱ θεαταὶ βίβλοι τῆς τοιαύτης εἰσὶν ὑψηλῆσεως· πολλοὶ δὲ τῶν ἁγίων καθάπερ τινὰ λύχνον τὸν ἑαυτῶν βίον τοῖς κατὰ Θεὸν πορευομένοις προφαίνουσιν. Ἀλλὰ τὰς μὲν ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰς τὸν προκειμενον σκοπὸν ὑποθήκας ἔξεστιν ἐκαστῷ πλουσίως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν διαθηκῶν ἀναλέεσθαι· πολλὰ μὲν γὰρ ἐν προφηταῖς καὶ νόμῳ, πολλὰ δὲ ἐν εὐαγγελικαῖς τε καὶ ἀποστολικαῖς παραδόσεσι πάρεστιν ἀφθάνως λαβεῖν. Ὅσα δ' ἂν καὶ ἡμεῖς ὑπονοήσαιμεν, ταῖς θεαταῖς ἀκολουθοῦντες φωναῖς, ταῦτ' ἐστίν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὅτι οὐδ' ἐξ ἀρχῆς, οὐδὲ κατὰ κρίσιν συνουσιωμένων, ἀλλ' αὐτεξούσιον ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ παθητικόν.

Τὸ λογικὸν τοῦτο καὶ διανοητικὸν ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, τῆς θείας τε καὶ ἀκράτου φύσεως ἔργον καὶ μίμημα γεγονώς· οὕτω γὰρ ἐν τῇ Κοσμογενείᾳ περὶ αὐτοῦ ἀναγράφεται, ὅτι « Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν »· τοῦτο οὖν τὸ ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, οὐ κατὰ φύσιν οὐδὲ συνουσιωμένον ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ παρὰ τὴν πρώτην γένεσιν τὸ παθητικόν τε καὶ ἐπίκρητον. Οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν τὸν τῆς εἰκόνης διασωθῆναι λόγον, εἰ υπεραντίως εἴχε τὸ ἀπεικονισμένον κάλλος πρὸς τὸ λογέεσθαι. Ἀλλ' ὕστερον ἐπεισέχθη τὸ πάθος αὐτῷ μετὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν· ἐπεισέχθη δὲ οὕτως· Εἰκὼν ἦν καὶ ὁμοίωμα, καθὼς εἰρηται, τῆς πάντων τῶν ὄντων βασιλευούσης δυνάμεως· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς πρὸς τὸν ἐξουσιάζοντα πάντων εἴχε τὴν ὁμοιότητα, οὐδεμιᾷ τινι τῶν ἐξωθεν ἀνάγκῃ δεδουλωμένος· ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῇ ἰδίᾳ πρὸς τὸ δοκοῦν δικαιοῦμενος, καὶ τὸ ἀρέσκειν αὐτῷ κατ' ἐξουσίαν αἰρούμενος, τὴν συμφορὰν ταύτην, ἥ νῦν κεκράτηται τὸ ἀνθρώπινον, αὐτὸς ἐβελοντῆς ἀπάτῃ παρενεχθεὶς ἐπεσπάσατο, αὐτὸς τῆς κακίας εὐρέτης γενόμενος, οὐχὶ παρὰ Θεοῦ γενομένην εὐρίων· Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ κτίστης καὶ δημιουργὸς τοῦ κακοῦ κατέστη ὁ ἄνθρωπος. Καθάπερ γὰρ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς κοινή μὲν πρόκειται πᾶσιν ἡ μετουσία, οἷς ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ δύναμις πόρεται· δύνονται δὲ τις, εἰ βουληθεῖ, μύσας τὸν ὀφθαλμὸν, ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ φωτὸς ἀντιλήψεως, οὐ τοῦ ἡλίου ἀποχωροῦντος ἐτέρωθεν, καὶ οὕτως ἔχειν τὸ σκότος ἐπάγοντος, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐπιμύσεως τῶν βλεφάρων τὸν ὀφθαλμὸν ἐκ τῆς ἀκτίνος διατειχίσαντος· τῆς γὰρ ὁρατικῆς δυνάμεως ἐν τῇ ἐπιμύσει τῶν ὀφθαλμῶν ἀργεῖν ἀδυνατούσης, ἀνάγκῃ πᾶσα τὴν ἐνέργειαν τῆς ὁράσεως, σκότους ἐνέργειαν γίνεσθαι, ἐκουσίως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τῆς ἀορασίας

rent : sic animo ex pura integritate, castitateque facultas accedit lucis illius contemplandæ. Atque vera quidem virginitas incorruptæque castitatis studium eo sane refertur, ut illius ipsius ope adhibita, Deum quis possit intueri. Nam proprie, et primum, et solum honestum, purumque Deum esse, nemo ita mente cæca est, quin per se intelligat. Sed hoc ipsum fortasse nemo ignorat; at æquum tamen est, ut nonnulli, si fieri potest, omnino indagent, quæ sane ratio sit ac via, quæ nos ad illud ipsum honestum ducat. Plenæ igitur hujusce narrationis divinæ Litteræ, compluresque sanctissimi viri vitam suam, quasi lumen aliquod, illis ostendunt, qui cum Deo ambulant. Verum præcepta quidem multa, quæ ad hoc propositum B pertinent, ex divinis utriusque Testamenti scriptis e prophetis, atque lege, tum pleraque sane, et ex evangelicis, et apostolicis traditionibus abunde percipi possunt. Quæ vero nos, divinos imitati ser-

CAPUT XII.

Neque a principio, neque natura innatæ sunt homini affectiones, sed ex consilio sibi eveniunt.

Homo, qui rationis particeps, mentisque compos animal est, et divinæ incorruptæque nature opus, atque simulacrum effectum : in mundi enim constitutione de eo his verbis scriptum est : « Ad imaginem Dei fecit eum »· hoc, inquam, animal homo, principio non illud sibi natura ingentum habuit, ut affectibus esset, mortique expositus. Neque enim fieri poterat, ut similitudinis conservata esset ratio, si contra se id haberet, quod ad exemplaris imaginem, similitudinemque expressum est. Sed post primam hominis fabricationem affectionum vis in eum introducta est; introducta est autem hoc modo : Imago erat homo, similitudoque, ut dictum est, ejus potestatis, cujus imperio, quæcunque sunt, omnia tenentur, ac reguntur : idque propterea in hominis libero consilio, voluntateque positum fuit, se illius similitudinem tenere, cujus potestate res universæ complectuntur; neque ulla sane rerum externarum necessitate servus effectus est, sed sua ipse sententia ad id, quod sibi visum est, sese affecit : cumque ex potestate id elegisset, quod sibi placuerat; calamitatem hanc, quæ hominis genus jam oppressum tenetur, sponte ipse fraude circumventus contraxit : et ita omnis mali auctor fuit, non a Deo facti inventor : mortem enim Deus non effecit, sed mali conditor quodammodo, fabricatorque homo exstitit : quemadmodum enim solis lux communis proposita est omnibus qui cernendi vim habent; potest enim quis, si voluerit, clausis oculis efficere ne lucem illam excipiat : non quia sol alio migret, atque ex eo tenebras offundat, sed quia homo ipse, clausis palpebris, oculum a radiis sepiere : nam cum videndi vis, operis oculis, suo munere fungi

non possit, necesse est omnis hæc aspectus cessatio tenebras efficiat, quas homo sibi sponte ex eo offundit, quia videre recusat: aut veluti si quis domum sibi ædificans, nullum luci aditum patefaciat ad ea, quæ domi sunt, is certe cum ingrediendi viam radiis sponte obsruxerit, in tenebris ipse vitam deget: pari ratione primus homo de terra, vel potius is, qui malum in homine peperit, unum quidem natura honestum et bonum undique sibi propositum in potestate habuit: per se tamen ultro est ea molitus, quæ contra naturam sunt: cum mali, vitiique usum, repudiata virtute, suo ipse consilio introduxerit. Malum enim extra consilium positum, ac per se constans, in omni natura nullum est. Nam Dei opus omne bonum, neque detestandum, cunctave, quæ Deus effecit, sunt admodum bona; sed posteaquam eo, quem diximus, modo in vitam hominum non sine maxima perniciæ irrepit peccandi consuetudo, atque ex parva causa, quæ in infinita hominum mala latius manavit, divina illa animi pulchritudo, quæ ad exemplaris imitationem fuerat expressa; quasi ferrum, rubigine vitii est consumpta, non tantam quidem, quanta certe sibi ex natura inerat, conservavit imaginis gratiam, sed ad peccandi turpitudinem sese tota convertit. Itaque magnum illud et pretiosum homo, ut a Scriptura est appellatus, cum a dignitate sua excidisset, quod accidit iis qui in cœnæ illapsi sunt, facie omni limo oblita, ne a familiaribus quidem agnoscuntur: eodem modo ille in peccati sordes præcipitatus incorrupti Dei imaginem perdidit, mutatoque habitu corruptam quandam peccatique labe inquinatam imaginem induit, quam ratio deponere suadet ei qui incorrupta vitæ disciplina se quasi aqua quadam abluerit: ut hoc sane terreno abjecto integumento, animi rursus appareat pulchritudo. Aliena vero abjicere, in eo est, ut ad sua quisque atque ad naturam redeat: quod profecto assequi non aliter licet, nisi talis rursus quis fiat, qualis principio effectus est. Non enim nostrum est, neque facultatis hominum officium, ut divinitatis similes fiant; sed hoc sane contingit maximo munere Dei, qui a

At hominum studii taptum illud sane est, ut quas sibi sordes postea ex peccato ipsi contraxerant, eas omnino eluant, pulchritudinemque illam illustrent, quæ in animo occultata est. Ejusmodi autem præceptum in Evangelio Dominum docere arbitror, cum loquitur ad eos qui sapientiam in mysterio loquentem audire possunt. Regnum Dei, inquit¹¹, intra vos est. Id enim, opinor, Scriptura significat, non esse divinum bonum a natura nostra abjunctum; nec procul ab iis abesse, qui illud indagare instituant. At in singulis illud est, incognitum tamen atque obscurum, cum et curis, et vitæ voluptatibus compressum sit: rursus autem

Α συνισταμένην· ἡ ὥσπερ εἰ τις οἰκίαν ἑαυτοῦ κατασκευάζων, μηδεμίαν ἐντέμνῃ τῷ φωτὶ τὴν ἐπὶ τὰ ἔσω παράδοον, ἀναγκαιῶς ἐν σκότῳ βιώσεται, ἐκὼν ἀποκλείσας ταῖς ἀκτίσι τὴν εἰσοδὸν· οὕτω καὶ ὁ πρῶτος ὁ ἐκ γῆς ἄνθρωπος, μᾶλλον δὲ ὁ τὴν κακίαν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γεννήσας, ἐν μὲν τῇ φύσει τὸ καλὸν τε καὶ ἀγαθὸν κατ' ἐξουσίαν ἔσχεν πανταχόθεν προκείμενον· ἐθελοντὴς δὲ παρ' ἑαυτοῦ τὰ παρὰ φύσιν ἐκαينوτόμησε, τὴν τοῦ κακοῦ πείραν ἐν τῇ ἀποστροφῇ τῆς ἀρετῆς τῇ ἰδίᾳ προαιρέσει δημιουργήσας. Κακὸν γὰρ ἔξω προαιρέσεως κείμενον, καὶ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν θεωρούμενον, ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐστὶν οὐδέν. Πᾶν γὰρ κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, καὶ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς καλὰ λίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον εἰσεφάρη τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων ἡ τοῦ ἀμαρτάνειν ἀκολουθία, καὶ ἐκ μικρᾶς ἀφορμῆς εἰς ἀπειρον τῆς κακίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κυβήσας, καὶ τὸ θεοεῖδὲς ἐκεῖνο τῆς ψυχῆς κάλλος κατὰ μίμησιν τοῦ πρωτοτύπου γενόμενον, οἷόν τις σιδήρος κατεμελάνθη τῷ τῆς κακίας ἴψ· οὐκ ἐτι τηνικαῦτα τῆς οικείας αὐτῷ κατὰ φύσιν εἰκόνος τὴν χάριν διέσωζεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ αἰσχος τῆς ἀμαρτίας μετεμorfώθη. Ὅθεν τὸ μέγα καὶ τίμιον τοῦτο, ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάσθη, ἐκπεσὼν τῆς οικείας ἀξίας, οἷον πάσχουσιν οἱ ἐξ ὀλισθήματος ἐγκατενεχθέντες βορβόρῳ, καὶ τῷ πηλῷ τὴν μορφὴν ἑαυτῶν ἐξαλείψαντες, ἀνεπίγνωστοι καὶ τοῖς συνήθεσι γίνονται· οὕτως κακείνος ἐμπεσὼν τῷ βορβόρῳ τῆς ἀμαρτίας, ἀπώλεσε μὲν τὸ εἰκὼν εἶναι τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ, τὴν δὲ φθάρηται καὶ πηλίνην εἰκόνα διὰ τῆς ἀμαρτίας μετεμorfώσασατο· ἣν ἀποθέσθαι συμβουλεύει ὁ λόγος, οἷόν τιτι ὕδατι τῷ καθαρῷ τῆς πολιτείας ἀποκλυσάμενον· ὡς ἂν περιαιρεθέντος τοῦ γηίνου καλύμματος, πάλιν τῆς ψυχῆς φανερωθῇ τὸ κάλλος. Ἀποθέσεις δὲ τοῦ ἁλλοτρίου ἐστὶν ἡ εἰς τὸ οἰκεῖον ἑαυτῷ καὶ κατὰ φύσιν ἐπάνοδος· οὗ τυχεῖν ἄλλως οὐκ ἔστι, μὴ οἷος ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθη, τοιούτου πάλιν γενόμενον. Οὐ γὰρ ἡμέτερον ἔργον, οὐδὲ δυνάμειος ἀνθρωπίνης ἐστὶ κατόρθωμα ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁμολογίαι· ἀλλὰ τοῦτο μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοδορεῖας ἐστίν, εὐθύς ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει χαρισάμενον τῇ φύσει τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητα.

α primo statim ortu nobis sui est similitudinem Τῆς δὲ ἀνθρωπίνης σπουδῆς τοσοῦτον ἂν εἴη, ὅσον ἐκκαθῆραι μόνον τὸν ἐπιγενόμενον ἀπὸ κακίας ῥόπον αὐτῷ, καὶ τὸ κεκαλυμμένον ἐν τῇ ψυχῇ κάλλος διαφωτίσαι. Τὸ δὲ τοιούτου δῶμα καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διδάσκειν οἶμαι τὸν Κύριον, λέγοντα τοῖς ἀκούειν δυναμένοις τῆς ἐν μυστηρίῳ λαλούμενης σοφίας, ὅτι « Ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν »· ἐνδείκνυσται γὰρ, οἶμαι, ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι τὸ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν οὐ διώριστα τῆς φύσεως ἡμῶν, οὐδὲ πόρρωθέν ποτε τῶν ζήτειν αὐτὸ προαιρουμένων ἀπόκειται· ἀλλὰ ἐν ἐκάστῳ ἐστίν, ἀγνωστὸν μὲν καὶ λανθάνον, ὅταν ὑπὸ τῶν μερικῶν τε καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου συμπνίγηται· εὐρισκόμενον δὲ πάλιν, ὅταν εἰς ἐκεῖνο τὴν διανοίαν

¹¹ Luc. xvii, 21.

ἡμῶν ἐπιστρέφωμεν· εἰ δὲ χρὴ καὶ δι' ἐτέρων τὸν λόγον πιστώσασθαι, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἀναζητῆσει τῆς ἀπολλυμένης δραχμῆς ἡμῖν ὑποτίθεσθαι οἶμαι τὸν Κύριον, ὡς οὐδὲν ὁφελος ἐκ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, ἅς δραχμὰς ὁ λόγος ὠνόμασε, καὶ πᾶσαι παρούσαι τύχωσι, τῆς μῖας ἐκείνης ἀπούσης τῇ χηρευούσῃ ψυχῇ. Διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἅπτειν λύχρον ἐλαίου καλεῖται, τὸν λόγον τάχα σημαίνων τὸν τὰ κεκρυμμένα φωτίζοντα· εἶτα ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, τουτέστιν, ἐν αὐτῷ, ζητεῖν τὴν ἀπολλυμένην δραχμὴν. Διὰ δὲ τῆς ζητουμένης δραχμῆς τὴν εἰκόνα πάντως τοῦ βασιλέως αἰνίσσεται, τὴν οὐχὶ παντελῶς ἀπολλυμένην, ἀλλὰ ὑποκεκρυμμένην τῇ κόπῃ. Κόπρον δὲ χρὴ νοεῖν, ὡς οἶμαι, τὴν τῆς σαρκὸς ρυπαρίαν· ἥς ἀποσαρωθείσης καὶ ἀνακαθαρώσεως διὰ τῆς ἐπιμελείας τοῦ βίβου, ἐκδηλον τὸ ζητούμενον γίνεσθαι, ἐφ' ᾧ εἰκότως αὐτὴν τε τὴν εὐρούσαν χαίρειν ψυχὴν, καὶ εἰς κοινωνίαν τῆς εὐφροσύνης συμπαραλαμβάνειν τὰς γείτονας. Τῷ ὄντι γὰρ πᾶσαι αἱ σύνοικοι τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ἅς γείτονας νῦν προσηγόρευσε, ἐπειδὴν ἀνακαλυφθῇ καὶ ἐκλάμψῃ αὐτὴ ἡ τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰκὼν, ἣν ἐξ ἀρχῆς ἐνεσημῆνατο ἡμῶν τῇ δραχμῇ ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, τότε ἐπὶ τὴν θείαν ἐκείνην χαρὰν τε καὶ εὐφροσύνην ἐπιστραφίσκονται, τῷ ἀφράστῳ κάλλει τοῦ εὐρεθέντος ἐνατενίζουσαι. « Συγχαρήτε » γάρ « μοι, » φησὶν, « ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν ἣν ἀπώλεσα. » Αἱ δὲ γείτονες, ἥτοι σύνοικοι τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐπὶ τῇ εὐρέσει τῆς θείας δραχμῆς εὐφραίνονται, ἡ λογικὴ τε καὶ ἐπιθυμητικὴ, καὶ ἡ κατὰ λύπην τε καὶ ὀργὴν ἐγγινομένη διάθεσις, καὶ εἰ τινες ἄλλαι δυνάμεις εἰσὶ περὶ τὴν ψυχὴν θεωρούμεναι, εἰκότως ἂν καὶ φθαίαι εἶναι νομίζονται, ἅς πᾶσας τότε χαίρειν ἐν Κυρίῳ εἰκός, ὅταν αἱ πᾶσαι πρὸς τὸ καλὸν τε καὶ ἀγαθὸν βλέπωσι, καὶ πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ἐνεργῶσι, μηκέτι τῆς ἁμαρτίας ὄπλα γινόμεναι.

Εἰ οὖν αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπίνοια τῆς τοῦ ζητουμένου εὐρήσεως, ἡ τῆς θείας εἰκότος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις, τῆς νῦν ἐν τῷ τῆς σαρκὸς ρύπῃ κεκαλυμμένης, ἐκεῖνο γενώμεθα ὃ ἦν παρὰ τὴν πρῶτην αὐτοῦ ζωὴν ὁ πρωτόπλαστος. Τί οὖν ἐκεῖνος ἦν; Γυμνὸς μὲν τῆς τῶν νεκρῶν δερμάτων ἐπιβολῆς, ἐν παρῥησίᾳ δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον βλέπων, οὐτῶς δὲ διὰ γεύσεως καὶ ὀράσεως τὸ καλὸν κρίνων, ἀλλὰ μόνον τοῦ Κυρίου κατατρυφῶν, καὶ τῇ δοθείσῃ βοηθῷ πρὸς τοῦτο συγχρώμενος, καθὼς ἐπισημαίνεται ἡ θεία Γραφή, ὅτι οὐ πρότερον αὐτὴν ἔγνω, πρὶν ἐξορισθῆναι τοῦ παραδείσου, καὶ πρὶν ἐκείνην ἀντὶ τῆς ἁμαρτίας ἦν ἀπατηθεῖσα ἐξῆμαρτε, τῇ τῶν ὀδίνων τιμωρίᾳ κατακριθῆναι. Αἱ ἥς τοίνυν ἀκολουθίας ἐξω τοῦ παραδείσου γεγόναι, τῷ προπάτορι συνεκδηλῆντες, καὶ νῦν διὰ τῆς αὐτῆς ἕξεσιν ἡμῖν παλινδρομήσασιν ἐπανελθεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα. Τίς οὖν ἡ ἀκολουθία; Ἡδονὴ τότε δι' ἀπάτης ἐγγενομένη τῆς ἐκπτώσεως ἤρξατο. Εἶτα αἰσχύνῃ καὶ φόβος τῷ πάθει τῆς ἡδονῆς ἐπηκολούθησε, καὶ τὸ, μηκέτι λοιπὸν ἐν

A invenitur cum mentem, animumque nostrum ad illud converterimus; sin autem ex aliis quoque, hoc, quod dicimus, confirmatum iri oportet, in amissa drachmæ indagazione, hoc ipsum nobis Dominum præcipere censeo, quasi e cæteris virtutibus, quas drachmas ille vocavit, etiamsi omnes adsint, illa tamen una remota sit ab animo viduo, nulla existat utilitas. Propterea lucernam primum quidem accendi jubet: rationem enim fortasse significat, quæ res occultas, atque obscuras illustrat: deinde suæ quemque domi, nempe in seipso amissam drachmam exquirere vult. Hac sane drachmæ indagazione summi regis imaginem tacite intelligi oportet, quæ non plane amissa, sed sub fimo occultata est. Fimum vero, ut arbitror, carnis est interpretanda immundities, cujus sordibus purgatis atque ablutis perspicuum id sit, quod quaeritur: quo invento, par est et ipsum, qui invenit, animum gaudere, atque ad ipsius gaudii societatem vicinas asciscere. Omnes enim re vera contubernales animi potestates, quas nunc vicinas appellavit, cum ipsa magni regis patefacta imago refulsit, quam initio nostra drachma is significavit, qui separatim nostra corda effecerat: tum incredibilem rei inventæ pulchritudinem illæ attente aspicientes, ad divinum illud gaudium letitiamque convertuntur. « Congratulamini, » inquit, « mihi, quia invenī drachmam, quam perdideram. » Vicinæ enim, hoc est, contubernales animi potestates, quæ divina drachma inventa gaudent, hæ merito esse putantur: ratio scilicet, appetitio, doloris iræque affectiones; et si quæ aliæ intelliguntur animæ facultates, merito amicæ etiam creduntur, quas quidem omnes æquum est in Domino tum gaudere, cum et ad honestum, et ad bonum omnes contuentur: neque peccati amplius arma sunt, sed cuncta efficiunt quæ ad Dei gloriam maxime spectant.

Quamobrem si ratio hæc est inveniendi id quod quaeritur, ut divinam imaginem, quæ carnis sordibus demersa sit, in integrum restituamus: nos illud sane efficiamur, quod principio is fuerat, qui primum fabricatus est homo. Quid igitur illud erat? Nudus quidem is, necdum mortuis pellibus amictus, libere autem Dei faciem cernens, neque adhuc ex gustatu et aspectu suavitatem sentiens, sed Domino solum delectatus, adiutorioque, quod ad hoc, ut divinæ ostendunt Litteræ, datum ei erat, simul utens. Non enim prius Evam cognovit, quam e paradiso expulsus est¹², illaque dolorum partus supplicio damnata esset ob peccatum, quod dolo circumventa admiserat. Ergo qua sane via e paradiso primi nostri parentis causa nos ejecti sumus, eadem profecto nobis licet, si rursus in cursu erimus, ad pristinam beatitudinem redire. Quæ igitur via est? Voluptas tum quidem fraude, doloque inducta, a peccato, lapsuve initium habuit; deinde pudor, et metus, voluptatis affectum consecuti sunt, ut non

¹² Luc. xv, 9. ¹³ Gen. iv, 1.

auderent porro in conspectu amplius illius esse, qui eos procreavit, sed foliis, umbrisque sese occultarent, ac mortuis deinde pellibus se contegerent. Atque ita in pestiferam hanc regionem laborumque plenam, in qua moriendi solatium est conjugium inventum, incolæ ambo, atque habitatores mittuntur. Quamobrem si futurum est, ut nos hinc dissolvamur, atque cum Christo simus, ab ultima rursus dissolutione expedit nos exordiri. Ut enim qui a patria procul peregrinati sunt, cum ad eum ipsum locum revertuntur, unde profecti sunt, primo illum locum relinquunt, quo postremo pervenerunt: ita quoniam nostræ in paradiso vitæ separationis postremum est conjugium, hoc ipsum primum, quasi postremum aliquod diversorium, relinquere, hæc oratio monet eos qui ad Christum redeunt: deinde a miseria excolendæ terræ segregari, in qua post peccatum homo est collocatus; deinde ut carnis involucria removeamus, et vestes pelliceas, hoc est carnis prudentiam exuamus, et omnia occulta dedecoris abdicemus, non acerbæ amplius hujus vitæ, quasi fici umbris sese occultent, sed depositis abjectisque hujus caducæ vitæ foliorum integumentis, in oculis versentur ejus, qui illos procreavit; ac fraudem, quæ ex gustatu aspectuque concipitur, eam plane repellant; in consiliumque non amplius venenosum serpentem, sed Dei præceptum solum adhibeant. Illud enim est, ut honesta duntaxat attingamus; gustum vero malarum rerum aspernemur, quasi hujusmodi rerum, quæ in malis sunt, usus ex eo initium habeat, quoniam malum nos ignorare nolimus, itaque illud primis parentibus præceptum est, ut ne una cum bono rerum contrariarum cognitionem caperent, sed a scientia et boni, et mali abstinere, puroque et simplici, neque cum ulla mali parte conjunctio bono fruerentur: quod sane, ut mea fert sententia, perinde est, ac solum cum Deo esse, perpetuamque et sempiternam hanc delectationem habere, nec quæ ad contrariam partem spectant, cum hac ipsa suavitatem communicare. Atque si confidenti animo loqui decet, fortasse hoc ita est, ac si quis a mundo hoc, qui in maligno positus est, in paradysum rursus rapiatur, quod Paulus sublatus audivit et vidit quæ neque exprimi, neque cerni possunt, neque fas est hominem loqui¹¹. D

CAPUT XIII.

Virginitatem exemplum esse mortis dominio.

Et quoniam viventium quidem domicilium est ac ædes paradysus, neque eos recipit, qui ob peccatum morti addicti sunt; et nos e carne sumus, mortalesque peccato venundati: quomodo in viventium loco esse is potest, qui mortis vi et potestate teneatur? Quem modum, quodve consilium hic inveniet, ut hac ipsa potestate solutus ac liber fiat? At vero ad hoc vel satis omnino est Evangelii doctrina. Quin etiam Dominum audivimus, qui Nicodemum

A ὀφθαλμοῖς τολμᾶν εἶναι τοῦ κτίσαντος, ἀλλὰ φύλλοις καὶ σκιαῖς ὑποκρύπτεσθαι· δέρμασι νεκροῖς μετὰ ταῦτα περιχαλύπτονται. Καὶ οὕτως εἰς τὸ νοσῶδες τοῦτο καὶ ἐπίπνον χωρίον ἀποικοιπέμπονται, ἐν ᾧ ὁ γάμος παραμυθία τοῦ ἀποθνήσκειν ἐπενοήθη. Εἰ οὖν μέλλομεν ἀναλύειν ἐντεθεῖον, καὶ σὺν Χριστῷ γίνεσθαι, πάλιν ἐκ τοῦ τελευταίου προσήκει τῆς ἀναλύσεως ἀρξασθαι· ὥσπερ οἱ τῶν οἰκείων ἀποξενωθέντες, ἐπειδὴν ἐπιστρέφωσιν θεῶν ὠρμήθησαν, πρῶτον ἐκαῖνον καταλείπουν τὸν τόπον, ᾧ τελευταῖον προΐοντες ἐνέτυχον. Ἐπεὶ οὖν τοῦ χωρισμοῦ αἵς ἐν τῷ παραδείσῳ [διατριβῆς] ζωῆς τὸ τελευταῖον ὁ γάμος ἐστὶ, τοῦτον πρῶτον καταλείπειν, ὥσπερ τινὰ σταθμὸν ἔσχατον, τοῖς πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναλυσουσιν ὑψηγείται ὁ λόγος· εἰτα τῆς περὶ τὴν γῆν ταιλαιπωρίας ἀναχωρῆσαι, ἥ ἐνιδρυνθῇ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ὁ ἀνθρώπος· ἐπὶ τοῦτῳ ἔξω τῶν τῆς σαρκὸς προκαλυμμάτων γενέσθαι, τοὺς δερματίνους χιτῶνας, τοῦτέστι, τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἀπακδυσαμένους· καὶ πάντα ἀπειπαμένους τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μηκέτι τῇ συκῇ τοῦ μικροῦ βίου ὑποσιδιάζεσθαι, ἀλλ' ἀπορρίψαντας τὰ ἐκ τῶν προσκαίρων τούτων φύλλων τῆς ζωῆς προκαλύμματα, ἐν ὀφθαλμοῖς γίνεσθαι πάλιν τοῦ κτίσαντος, τὴν τε κατὰ γέυσιν καὶ εἶψιν ἀπάτην ἀπώσασθαι, σύμβουλον οὐκέτι τὸν ἐσθλόν ὄφιν, ἀλλὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ μόνην ἔχειν. Αὕτη δὲ ἐστὶ, τὸ μόνου τοῦ καλοῦ ἄπτεσθαι· τὴν δὲ τῶν πονηρῶν γεῦσιν ἀπώσασθαι· ὥς ἐκείθεν ἡμῖν τῆς τῶν κακῶν ἀκολουθίας ἀρχὴν λαβούσης, ἐκ τοῦ μὴ θελήσαι τὸ κακὸν ἀγνοῆσαι. Διὸ καὶ ἀπερρήθη τοῖς πρωτοκλάστοις τὸ μὴ μετὰ τοῦ καλοῦ καὶ τὴν τῶν ἐναντίων γνῶσιν λαβεῖν· ἀλλ' ἀποσχεσθαι μὲν τοῦ γνωστοῦ καλοῦ τε καὶ πονηροῦ, καθαρὸν δὲ καὶ ἀμύγες καὶ ἀμέτοχον τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι. Ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ὥς γε ὁ ἐμὸς λόγος, ἥ μετὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι μόνον, καὶ ταύτην ἀπαυστον ἔχειν καὶ διηνεχὴ τὴν τρυφήν, καὶ μηκέτι συγκαταμιγνύειν τῇ ἀπολαύσει ταύτῃ τὰ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀφελόντα. Καὶ εἰ χρὴ τολμήσαντας εἰπεῖν, τάχα οὕτως ἂν τις ἀπὸ τοῦ κόσμου, ὃς ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, ἀρπαγείῃ πάλιν εἰς τὸν παράδεισον, ἐν ᾧ καὶ Παῦλος γενόμενος, ἤκουσέ τε καὶ ἶδε τὰ ἄρρητα καὶ ἀθέατα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ὅτι ἡ παρθερία κρείττω τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας ἐστίν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ παράδεισος ζώντιον ἐστὶν οἰκητήριον, τοὺς διὰ τῆς ἀμαρτίας νεκρωθέντας οὐ προσδεχόμενος· ἡμεῖς δὲ σάρκινον ὄντες καὶ θνητοὶ, πεπραμένοι ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας· πῶς ἔστιν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων γενέσθαι τὸν τῇ δυναστείᾳ τοῦ θανάτου κρατούμενον; Ποῖον τρόπον καὶ ποῖαν ἐπίνοιαν ἐξεύροι τις ἂν, ὅπως τῆς ἐξουσίας ταύτης ἔξω γενήσεται; Ἄλλ' ἀρκεῖ πάντως καὶ πρὸς τοῦτο ἡ τοῦ Εὐαγγελίου ὑφήγησις. Οὐκοῦν ἤκουσαμεν τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Νικοδήμῳ

¹¹ II Cor. xii, 2 sqq.

λέγοντος, ὅτι « Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σὰρξ ἔστιν » τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἔστιν. » Οἴομεν δὲ τὴν μὲν σάρκα θανάτου διὰ τὴν ἁμαρτίαν οὖσαν ὑπόδικον, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφθαρτον, καὶ ζωοποιόν, καὶ ἀθάνατον. Ὡς περ τοίνυν τῇ κατὰ σάρκα γενέσει συναποτίκτεται πάντως καὶ ἡ διαλύουσα τὸ γεννώμενον δύναμις· οὕτω δηλαδὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῖς δι' αὐτοῦ γεννωμένοις τὴν ζωοποιὸν ἐναποτίθεται δύναμιν. Τί οὖν ἀνακύπτει διὰ τῶν εἰρημένων; Ἀποστάντας ἡμᾶς τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς, ἥ πάντως τοιοῦτος ἐπακολουθεῖ καὶ ὁ θάνατος, τοιοῦτον ἐπιζητῆσαι βίον, ὃς οὐκ ἐστὶ τοῦ θανάτου τὴν ἀκολουθίαν ἐφέλκεται. Οὗτος δὲ ἔστιν ὁ ἐν παρθενίᾳ βίος. Καὶ ὡς ἀληθῆ ταῦτα, μικρὸν προσηθέντων ἔσται καταφανέστερον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι τῆς μὲν σωματικῆς συναφείας τὸ ἔργον σωματικῶν θνητῶν ἐστὶ κατασκευὴ· τῆς δὲ πρὸς τὸ πνεῦμα κοινωνίας ζωῇ καὶ ἀφθαρσίᾳ τοῖς συναφθεῖσιν ἀντὶ τέκνων προσγίνεται; Καὶ καλῶς ἐστὶ τὸ ἀποστολικὸν εἰπεῖν ἐπὶ τούτου, ὅτι « Σὺζέται διὰ τῆς τεκνογονίας ταύτης » ἡ τῶν τοιούτων τέκνων μήτηρ εὐφραίνουμένη, καθὼς ἐν θεοῖς ὁμοῖς ὁ Παλμυρδὸς ἀνευφήμησεν, εἰπὼν· « Ὁ κατοικοῦν στείραν ἐν οἴκῳ μητέρα ἐπὶ τέκνοισι εὐφραίνουμένην. » Εὐφραίνεται γὰρ μήτηρ ὡς ἀληθῶς ἡ παρθένος μήτηρ, ἡ τὰ ἀθάνατα τέκνα κυφοροῦσα διὰ τοῦ Πνεύματος, στείρα διὰ τὴν σωφροσύνην ὑπὸ τοῦ Προφήτου ὀνομασμένη. Οὐκοῦν ὁ τοιοῦτος βίος προτιμητέος τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν, ὃς κρείττων τῆς τοῦ θανάτου δυναστείας ἐστίν. Ἡ γὰρ σωματικὴ παιδοποιία (καὶ μηδὲς δυσχεράνη τῷ λόγῳ) οὐ μᾶλλον ζωῆς ἢ ἀλλὰ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις ἀφορμὴ γίνεται· ἀπὸ γὰρ γενέσεως ἡ φθορὰ τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἥς οἱ παυσάμενοι διὰ τῆς παρθενίας, ἐν ἑαυτοῖς ἑστησαν τὴν τοῦ θανάτου περιγραφὴν, περαιτέρω προελθεῖν αὐτὸν δι' ἑαυτῶν κωλύσαντες, καὶ ὥς περ τι μεθόριον θανάτου καὶ ζωῆς ἑαυτοῖς στήσαντες, ἐπέσχον αὐτὸν τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω φορᾶς. Εἰ οὖν οὐ δύναται παρελθεῖν τὴν παρθενίαν ὁ θάνατος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ καταλήγει καὶ καταλύεται, σαφῶς ἀποδείκνυται τὸ κρεῖττον εἶναι τοῦ θανάτου τὴν παρθενίαν· καὶ καλῶς ἀφθορον ὀνομάζεται σῶμα, τὸ μὴ ὑπουργῆσαν τῇ τοῦ φαρτοῦ βίῳ ὑπηρεσίᾳ, μηδὲ τῆς θνητῆς διαδοχῆς ὄργανον γενέσθαι καταδεχόμενον.

Ἐν τούτῳ γὰρ διεκόνῃ τὸ συνεχὲς τῆς τοῦ φθείρεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν ἀκολουθίας, ὅπερ ἀπὸ τοῦ πρωτοπλάστου καὶ μέχρι τῆς τοῦ παρθενεύοντος ζωῆς διὰ μέσου γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν ἀργῆσαι ποτε τὸν θάνατον, ἐνεργουμένης διὰ τοῦ γάμου τῆς ἀνθρῶ πίνης γενέσεως· ἀλλὰ πάσαις ταῖς προλαβοῦσαις γε καὶ συμπαροδοῦσιν, καὶ τοῖς διὰ παραγομένοις εἰς τὸν βίον συνδιερχόμενος, ὅρον τῆς ἐνεργείας ἑαυτοῦ τὴν παρθενίαν εὗραν, ὃν παρελθεῖν τῶν ἀμνηχάνων ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τῆς θεοτόκου Μαρίας ὁ βασιλεύσας ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρις ἐκείνης θάνατος, ἐπειδὴ καὶ κατ' αὐτὴν ἐγένετο, καθάπερ τινὶ πέτρᾳ τῷ καρπῷ τῆς παρθενίας προσκταίσας, περὶ αὐτὴν συνετρέθη· οὕτως ἐν πάσῃ ψυχῇ τῇ διὰ παρθενίας τὴν ἐν σαρκὶ

A his verbis alloquitur : « Quod e carne natum est, caro est; quod e spiritu natum est, spiritus est ». Et nos novimus, carnem propter peccatum morti subjectam; Dei vero Spiritum et incorruptum et vivificum et immortalem esse. Atqui ut quod e carne genitum est, inhæret ei omnino vis quædam, quæ id dissolvit, quod est carne concretum : sic Spiritus vim quamdam vitalem scilicet iis rebus attribuit, quæ a se gignuntur. Quo spectant hæc quæ diximus? Ut sane ab hac nos mortali vita abalienati, cui omnino comes adjuncta mors est, illud vitæ genus quæramus, quæ nullam moriendi necessitatem secum trahat, vita autem ejusmodi in virginitate consistit. Atque hæc quidem quam vera sint, paucis sane propositis, apertiora fient. Quotus enim quisque est, qui ignoret, corporeæ conjunctionis opus esse mortalium corporum constitutionem? ex spiritali vero congressu liberorum loco vitæ et immortalitatem acquiri : recteque ad hoc illud Apostoli quadrat : « Salvabitur autem per filiorum generationem » mater, quæ his filiis gaudet, ut in divinis hymnis Psalmorum vates his verbis cecinit : « Qui habitare facit sterilem in domo matrem filiorum lætāntem ». Vere enim ac solide virgo mater gaudet, quæ spiritus opere immortales liberos parit, sterilis ob temperantiam a Propheta appellata. Certe ejusmodi vita, quæ vim mortis superat, potior est ab iis habenda, qui mente præditi sunt. Corporea enim liberorum procreatio non vitæ magis (pace omnium dictum sit) quam mortis occasio hominibus existit : siquidem ab ortu initium habet interitus, a quo virginitatis causa qui immunes futuri sunt, mortis in se terminum constituerunt, cum ultra in se illam progredi prohibuerint, et vitæ et mortis se quasi terminos aliquos cum statuerint, eam sane continuerunt, ne ultra prorumperet. Ergo si virginitatem mors superare non potest, sed ejus potius præsidio illa concluditur ac dissolvitur, illud manifesto compertum est, morte ipsa virginitatem esse potentiorē : unde recte corpus incorruptum vocatur, quoniam caducæ hujus vitæ munci neque operam præstitit, neque hoc etiam admisit, se mortalis posteritatis instrumentum fieri.

Hoc enim pacto perpetuum illum et corruppendi et moriendi cursum interrupti, qui a primo parente usque ad virginealem vitam nunquam est intermissus. Neque enim fieri poterat, ut hominum genere e nuptiis procreato, mors unquam cessasset, sed superiores omnes hominum ætates prætergressa, cum his etiam qui hanc vitam ingrediuntur, similis jam illa percurrens, virginitatem muneris sui terminum invenit, quem porro transilire difficile est : tanquam Dei matris Mariæ tempore ab Adamo usque ad eam regnum mors obtinuerit : posteaque sola efficit, ut, cum tanquam ab lapidem aliquem virginitatis fructum mors offenderit, in ea contrita sit : ita omni animo, qui virginitatis præsidio

²⁰ Joan. iii, 6. ²¹ I Timoth. ii, 15. ²² Psal. cxii, 9.

hanc carnis vitam cohibet, atteritur quodam modo ac dissolvitur potentia mortis, quasi non habeat quibus ipsius stimulus insigatur. Ut enim igni nisi subjecta sint ligna, stramenta, fenum, aut aliud id generis, quod igne consumitur, non potest ejus vis ac natura consistere: sic neque mortis vis quidquam efficit, nisi ei materiam conjugium supeditaverit, moriturosque quasi damnatos paraverit. Si vero dubitas, id velim animadvertas, unde profisciscantur calamitatum nomina, quæ mortis causa hominibus imponuntur, ut orationis initio dictum est. Num viduitatem, aut orbitatem, aut filiorum jacturam lugere licet nuptiis non ante contractis? Exoptatæ enim animi voluptates, et lætitiæ, et oblectationes, cunctave, quæ in nuptiis jucunda expectantur, his dolorum cruciatibus concluduntur, ac terminantur. Nam ut gladii capulus politus ille quidem, tactu facilis, et ornatu undique cinctus apparet: reliquum vero ferrum mortis est instrumentum (formidolosum hoc certe est videre: illud tamen formidolosius multo est, si ad aliquem vel pugnæ, vel cædis usum adhibetur): hoc in genere nuptiæ sunt, quæ quasi capulum aliquem artificioso opere illustratum, politam quamdam voluptatis speciem gustui contractionique nostræ præ se ferunt. Cum vero in manibus ejus sunt, qui illas attigerit, luctus, miseriarumque ipsæ mortalibus cum effectrices existant; rerum omnino gravium, quæ secum connexæ sunt, aditum aperuerunt.

Hæc miserrabilia spectacula, lacrymarumque plena edidere. Videmus enim sæpe liberos immatura ætate solos relictos, potentiumque hominum prædæpropositos, qui ob malorum imperitiam plerumque in rebus adversis rident. Viduitatis vero principium et causa quæ alia est? An non nuptiæ? divortium igitur ab innumerabilibus his omnibus malis vacationem habet, idque non injuria. Cum enim dissolvitur pœna, quæ contra eos, qui deliquerunt, initio statuta est, tum etiam, quemadmodum scriptum est, non matrum ærumnæ multiplicantur, neque dolor hominis ortum præcedit: simul sublata est penitus calamitas, lacryma ex vultibus est ablata, ut inquit Propheta: neque in iniquitatibus amplius conceptio, neque in peccatis partus, neque ex sanguine, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed voluntate Dei procreatio fit¹³. Etenim cum incorruptam spiritus integritatem vivo corde quis concipit, sapientiam hic, justitiam, sanctimoniam parit, eodemque modo redemptionem. Cuique enim licet, se matrem esse ejus qui hæc sit, ut quodam loco ait Dominus; quoniam, inquit, « Qui facit voluntatem meam, hic et frater, et soror, et mater mea est¹⁴. » Quem igitur locum in his partibus mors habet? Re vera in illis a vita mors est absorpta: virginalisque vita illius futuri ævi beatitudinis imago quædam esse videtur, cum multa secum signa illorum bonorum

παρουσίᾳ ζῶν, συντριβήσεται πως καὶ καταλύεται τοῦ θανάτου τὸ κράτος, οὐκ ἔχοντος τίσι τὸ ἑαυτοῦ κέντρον ἐναπερείσθαι. Καὶ γὰρ τὸ πῦρ, εἰ μὴ ἐπιβληθεῖ ξύλα, καὶ καλάμη, καὶ χόρτος, καὶ ἄλλο τι τῶν ὑπὸ πυρὸς δαπανωμένων, οὐκ ἔχει φύσιν ἐφ' ἑαυτοῦ μένειν· ὡτως οὐδὲ ἡ τοῦ θανάτου δύναμις ἐνεργήσει, μὴ τοῦ γάμου τὴν ὕλην ὑποτιθέντος αὐτῇ, καὶ τοὺς τεθνηξομένους ὡς καταδικούς τινὰς ἐτοιμάζοντος. Εἰ δὲ ἀμφιβάλλεις, ἐπίσκεψαι τῶν συμφορῶν τὰ ὀνόματα, ὅσα ἐκ τοῦ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεται, καθὼς ἤδη κατ' ἀρχὰς τοῦ λόγου προεῖρηται, πῶθεν τὴν ἀρχὴν ἔχει. Ἄρα ἐστὶ χηρείαν ἢ ὀρφανίαν δούρεσθαι, ἢ τὴν ἐπὶ παισὶ συμφορὰν, μὴ προλαβόντος τοῦ γάμου; Αἱ γὰρ περισπούδαστοι θυμηδίαί, καὶ εὐφροσύναι, καὶ ἡδοναί, καὶ πάντα ὅσα περὶ τὸν γάμον σπουδάζεται, ταῖς τοιαύταις δόυναις ἐναπολήγουσιν. Ὡσπερ γὰρ τοῦ ξίφους ἡ μὲν λαβὴ λεία καὶ εὐαφής, καὶ περιεξεσμένη, καὶ στιλβουσα, καὶ τῷ τύπῳ τῆς παλάμης ἐμφορεμένη· τὸ δὲ λοιπὸν σιδηρὸς ἐστὶ, θανάτου ὄργανον, φοβερὸν μὲν ἰδεῖν, φοβερώτερον δὲ εἰς πεῖραν ἔλθειν· τοιοῦτόν τι καὶ ὁ γάμος ἐστὶ, καθάπερ λαβὴν τινα δι' εὐμηχάνου τορείας ὠραισμένην, τὸ λεῖον καὶ ἐπιπλοαῖον τῆς ἡδονῆς προτείνων τῇ ἐπαφῇ τῆς αἰσθήσεως· ἐπειδὴν ἐν χερσὶ γένηται τοῦ ἀφαιμένου, καὶ τὴν τῶν ἀλγεινῶν παρουσίων συνημμένως μεθ' ἑαυτοῦ συνήγαγε, πένθους καὶ συμφορῶν δημιουργὸς τοῖς ἀνθρώποις γινόμενος.

Οὗτος εἰδεξε τὰ ἐλαττωὰ καὶ πλήρη δακρύων θεάματα, παῖδας ἐν ᾠρίᾳ τῆς ἡλικίας ἡρημωμένους, καὶ λάφυρον προκειμένους τοῖς δυναστεύουσιν, ἐπιμειδιώντας πολλὰκις ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν ἀγνοίας τῷ δυστυχήματι. Χηρείας δὲ γενέσις τίς ἄλλος, καὶ οὐχὶ γάμος ἐστίν; Οὐκοῦν ἡ ἀναχώρησις τοῦτου, πάντων ἀθρόως τῶν κακῶν τούτων λειτουργημάτων τὴν ἀτέλειαν ἔχει· καὶ οὐδὲν ἀπεικός. Ὅπου γὰρ ἀναλύεται ἡ ἐξ ἀρχῆς ὁρισθεῖσα κατὰ τῶν πεπλημμεληκότων κατάκρισις (οὐκέτι δὲ θλίψεις τῶν μητέρων, κατὰ τὸ γεγραμμένον πληθύνονται), οὐδὲ λύπη τῆς ἀνθρωπίνης προηγείται γενέσεως, συναγῆρηται πάντως ἡ ἀπὸ τοῦ βίου συμφορὰ, καὶ ἀφήρηται τῶν προσώπων τὸ δάκρυον, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης. Οὐ γὰρ ἐν ἀνομίαις ἐστὶν ἡ σύλληψις ἐτι, οὐδὲ ἐν ἀμαρτίαις ἡ κύησις· οὐδὲ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς καὶ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ μόνου ἡ γέννησις γίνεται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν συλλαμβάνῃ μὲν τις ἐν τῷ ζωτικῷ τῆς καρδίας τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ πνεύματος· τίκεται δὲ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην, ἁγιασμόν ὡσαύτως καὶ ἀπολύτρωσιν. Παντὶ γὰρ ἔξεστι μητέρα γενέσθαι τοῦ ταῦτα ὄντος, καθὼς φησὶ πού ὁ Κύριος, ὅτι· « Ὁ τὸ θέλημά μου ποιῶν, καὶ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ μου ἐστίν. » Τίνα γάρων ἔχει ἐπὶ τούτων κυημάτων ὁ θάνατος; Οὕτως κατεπόθη ἐν ἐκείνοις ὁ θάνατος· ὑπὸ τῆς ζωῆς· καὶ εἰκεν εἰκὼν τις εἶναι τῆς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μακαριότητος ὁ ἐν παρθενίᾳ βίος, πολλὰ φέρων ἐν αὐτῷ

¹³ Joan. i, 13. ¹⁴ Matth. xii, 50.

τῶν δι' ἐλπίδος ἀποκειμένων ἀγαθῶν γνωρίσματα. Ἔστι δὲ ἐπιγυνῶναι τὴν τῶν εἰρημένων ἀλήθειαν τὸν λόγον κατεξετάζοντας· πρῶτον μὲν ὅτι τῇ ἁμαρτίᾳ καθάπαξ ἀποθανόντων, ζῆ τὸ λοιπὸν τῷ Θεῷ οὐκέτι καρποφόρων τῷ θανάτῳ, καὶ ὅσον τὸ ἐφ' αὐτῷ συντέλειαν τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς ἐν αὐτῷ ποιήσας, ἀναμένει λοιπὸν τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ, οὐδὲν διάστημα μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν διὰ μέσου γενητῶν ἐργαζόμενος. Εἴτα ὅτι ἐξαίρετον τῶν ἐν τῇ ἀναστάσει καλῶν, καὶ ἐν τῷ παρόντι καρποῦται βίῳ. Εἰ γὰρ ἰσαγγελος ἡ ζωὴ ἢ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρὰ τοῦ Κυρίου τοῖς δικαίοις ἐπιγγέλλεται· τῆς δὲ ἀγγελικῆς φύσεως ἴδιον τὸ ἀπηλλάχθαι τοῦ γάμου ἐστίν· ἥδη δίδεσθαι τὰ τῆς ἐπαγγελίας καλὰ, ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων ἀναμιγνύμενος, καὶ τῷ ἀμολύντῳ τῆς ζωῆς τὴν καθαρότητα τῶν ἀσωμάτων μιμούμενος. Εἰ οὖν τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἡ παρθενία γέγονε πρόξενος, τίς μὲν λόγος ἐπαξίως τὴν χάριν ταύτην θαυμάσεται; Τί δὲ ἄλλων τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν εἴτω φανήσεται μέγα καὶ τίμιον, ὅς τῇ τελειότητι ταύτῃ παρισωθῆναι διὰ συγκρίσεως;

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Ὅτι ἡ ἀληθὴς παρθενία ἐν παντὶ ἐκτελεσθῆναι θεωρεῖται.

Ἄλλ' εἰ κατεληπται ἡμῖν ἡ ὑπερβολὴ τοῦ χαρίσματος, συνιδεῖν προσήκει καὶ τὸ ἀκλόουτον, ὅτι οὐχ ἀπλοῦν, ὡς ἂν τις οἰηθῇ, τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐστίν, οὐδὲ μέχρι τῶν σωμάτων ἰστάμενον, ἀλλ' ἐπὶ πάντα διήκον καὶ διαβαῖνον τῇ ἐπινοίᾳ, ὅσα κατορθώματα ψυχῆς ἐστὶ καὶ νομίζεται. Ἡ γὰρ τῷ ἀληθινῷ νυμφίῳ προσκολληθεῖσα διὰ παρθενίας ψυχῆς, οὐ μόνον τῶν σωματικῶν μολυσμάτων αὐτὴν ἀποστήσει, ἀλλ' ἐντεθεὶς μὲν ἀρξεται τῆς καθαρότητος, ἐπὶ πάντα δὲ ὁμοίως καὶ μετὰ τῆς ἰσῆς ἀσφαλείας πορεύεται, καὶ δεδοικυῖα μήπου τῆς καρδίας παρὰ τὸ δέον ἐπιχειθεῖσας, πονηροῦ τινος κοινωνίᾳ μοιχῶν τι πάθος κατὰ τὸ μέρος ἐκείνῳ προσδέξεται. Οἷόν τι λέγω (πάλιν γὰρ τὸν λόγον ἐπαναλήφωμαι)· Ἡ τῷ Κυρίῳ προσκολληθεῖσα ψυχὴ εἰς τὸ γενέσθαι πρὸς αὐτὸν ἐν πνεύμα, καθάπερ ὁμολογίαν τινὰ συμβιωτικὴν καταθεμένη τὸ μόνον ἐκείνον ἀγαπᾷ ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ δυνάμεως, οὔτε τῇ πορνείᾳ προσκολληθήσεται, ἵνα μὴ γένηται σῶμα ἐν πρὸς αὐτὴν· οὔτε ἄλλο τι τῶν ἀντικειμένων τῇ σωτηρίᾳ προσδέξεται, ὡς μῖς οὐσίας ἐν ἅπασι τῆς τῶν μiasμάτων κοινωνίας· καὶ εἰ δι' ἐνός τινος μολυνθεῖ, μηκέτι τὸ ἀσπλον ἔχειν ἐν αὐτῇ δύναμει. Ἔστι δὲ καὶ δι' ὑποδειγμάτων τεκμηριῶσαι τὸν λόγον. Ὅπερ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ ὕδωρ τέως μὲν λεῖόν ἐστι καὶ ἀκίνητον, εἰ μηδεμία τις τῶν ἐξωθεν ταραχῶν προσπεσοῦσα τὸ σταθερὸν τοῦ τόπου διακινήσει· λίθου δὲ τινος ἐμπεσόντος τῇ λίμνῃ, ὅλον συνεκινήθη τῷ μέρει· ὁ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ βάρους εἰς τὸν βυθὸν καταβύεται· τῶν δὲ περὶ αὐτὸν κυμάτων κυκλοτερεῶς ἐν ἄλλοις ἔγειρομένων, καὶ ἐπὶ τὰ ἄκρα τοῦ ὕδατος ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μέσῳ κινήσεως ἐξωθουμέ-

Afferat, quæ ex spe nobis proposita et parata sunt. Ac veritatem eorum quæ diximus, perspicere est oratione examinanda: primum enim quidem qui peccato prorsus moritur, Deo is porro vivit, cum nullum amplius morti fructum pariat; cumque vitæ hujus, quæ secundum carnem traducitur pro virili consummationem perfecit, beatam porro spem atque adventum magni Dei exspectat, nec ullum inter se Deique adventum per interjectas generationes constituit intervallum. Deinde quæ in resurrectione maxime præcipua bona sunt, iis in hac vita fruitur. Si enim vita angelorum similis post resurrectionem a Deo justis viris promittitur, illud angelorum naturæ proprium est, ut sint a nuptiis alieni. Jam promissionis præmia is accepit, qui sanctorum virorum splendoribus simul eluxit, quive nullis vitæ sordibus eorum, qui corpore carent, puram est naturam imitatus. Quamobrem si harum cæterarumque hujusmodi rerum virginitas conciliatrix est, quæ sane oratio hujus muneris admirationem satis excitabit? Quæ reliqua animi bona ita magna, atque adeo perfecta videbuntur, ut comparatione facta, perfectioni huic adæquatæ sint?

CAPUT XIV.

In omnibus studiis vera virginitas spectatur.

Sed si hujus muneris præstantia a nobis comperita est, illud sane etiam, quod sequitur, expedit ut intelligamus, quoniam non simplex est, ut alicui forte videatur, hoc perfectum virginitatis officium, neque in corpore solum consistit, sed opinione etiam ad omnia pervenit ac pertinet, quæcunque recta animi officia et sunt et habentur. Nam virginitatis præsidio animus cum vero sponso conjunctus non a corporeis modo sordibus se ipse removebit, sed inde etiam profectus ad munditiem aggredietur, ad omniaque pari item securitate ibit: illud tamen pertimescendo, ne aliquo modo ad rei pravæ societatem corde plus, quam par est, inclinato, affectionem aliquam ex ea parte adulterinam capiat. Verbi gratia (sermonem enim rursus repetam), animus qui cum Domino junctus est, ut unus ad eum spiritus efficiatur, cumque tanquam aliquod communis vitæ pactum cum eo fecerit, ut toto corde viribusque eum solum diligat, non cum fornicatione sese conglutinabit, ne unum cum illa corpus fiat; neque cum ullis rebus, quæ salutis repugnent, societatem inibit, quasi una sit omnibus in rebus impuritatem communis (a): sicque unus alicujus sceleris labe contaminatus est, non possit eam in se contractam labem amplius eluere. Atqui exemplis id quod dicimus aperte indicare licet: veluti in stagno aqua pura atque immobilis manet, nisi aliqua extrinsecus perturbatio incidit, quæ illius motum agitet; si autem lapis incidit aliquis, totum una cum parte commovetur; nam præ gravitate, et pondere in imum gurgitem ille

(a) Hic locus corruptus est in codice Græco.

fertur : cumque aquæ fluctus circa eum in gyrum A mutuo ducantur , medioque motu impulsus in summum aquæ æstum erumpant, omnis summa stagni aqua, cum ima pars mota sit, æstuum ambitu agitur; pari ratione tranquillitas et animi quies, si unus aliquis affectus in eum invadat, tota simul concutitur, et partis detrimentum una etiam sentit. Commemorant enim illi, qui hæc ipsa indagant, virtutes inter se minime disjunctas esse; neque fieri posse, ut qui unius rationem diligenter accurateque percurrerit, cæteras quoque non attingat; sed cui una ex virtutibus inest, reliquas necessario eum consequi dicunt. Quin etiam contra alicujus rei, quæ nos attingit, vitium ad omnem honestam vitam pertinet, vereque, ut est apud Apostolum **, totum cum partibus afficitur; sive gloria afficitur, totum una gaudet.

CAPUT XV.

Ut aliquid est a virtute remotum, ita in periculo versatur.

Sed innumerabiles in nostra vita sunt peccandi viæ, variosque hos delinquendi modos multitudinis nomine divinæ Litteræ ostendunt. « Multi enim sunt, inquit, qui persequuntur me, et tribulant me »; et, « Multi bellum gerunt adversus me ex alto ». Atque alia quidem multa ejusmodi sunt. Fortasse igitur apte commemorare licet multos esse, qui adulterando insidias struant, ut honorabile hoc vere concubium, et immaculatum torum deturpent : sique hos adulteros nominatim enumerare oportet, adulter ira, adulter avaritia, adulter invidentia, injuriarum recordatio, inimicitia, invidia, et omnia denique, quæ ab Apostolo colliguntur, tanquam adulterorum enumeratio ea omnia sint, quæ salutari doctrinæ repugnant. Atqui faciamus in feminis unam esse forma integra, quæve digna sit ut ametur; ideoque quoniam regis conjugio conveniret, a quibusdam impudicis hominibus egregiam ob formam ei insidias poni : hæc sane quandiu in eos omnes, qui sibi vitium offerre student, inimico est animo, remque ipsam vero marito indicat, mulier est pudica, quæque solius viri sui honori servit, nullumque propterea cum ea locum habent petulantium hominum insidie. Sin autem ex illis qui insidiantur uni consentit, non sane a pœna illam liberat pudicitia, quam in aliis præ se fert. Ad damnationem enim sat est vel unius labe cubile deturpatum. Eodem modo animus is, qui Deo vivit, non ullis rebus se oblectaverit, quæ sibi ex errore quodam non veram honesti speciem præbent; sin ex aliqua affectione vitii maculam cordi contraxerit, spiritalis ipse matrimonii jura rescidit; atque, ut in divinis Litteris scriptum exstat, « In animam inalevolam non intrabit sapientia ». Pari ratione nos vere dicere possumus, in animo irarum invidiæque pleno, quive ejusmodi aliquo peccato irritus tenetur, fieri non posse ut in eo bonus spon-

νων, πᾶσα ἐν κύκλῳ περιτραχύνεται τῆς λίμνης ἢ ἐπιφάνεια, συνδιατιθεμένη τῇ βάθει· οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς γαληναῖον καὶ ἡσυχον, δι' ἐνὸς τινος παρεμπιπτόντος εἰς αὐτὴν πάθους ὅλον συνδραμεῖσθαι, καὶ τῆς τοῦ μέρους βλάβης συνήσθητο. Φασὶ δὲ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐξητακότες, μὴ ἀπεσχέσθαι τὰς ἀρετὰς ἀλλήλων, μὴδὲ δυνατόν εἶναι μίᾳς τινος ἀρετῆς κατὰ τὸν ἀκριβῆ περιδράσασθαι λόγον, τὸν μὴ καὶ τῶν λοιπῶν ἐραφάμενον· ἀλλ' ὅτι ἂν παραγένηται μία τῶν ἀρετῶν, ἀναγκαιῶς ἐπακολουθεῖν καὶ τὰς λοιπὰς. Οὐκοῦν ἐξ ἀντιστροφῆς καὶ ἡ περὶ τῆς βλάβης τῶν ἐν ἡμῖν εἰς ὅλον τὸν κατ' ἀρετὴν διατείνει βίον, καὶ ὅπως, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, τοὺς μέρεσι τὸ ὅλον συνδιατίθεται, ἂν τε πάσῃ μέλος ἐν, συναγαγούντος τοῦ παντός, εἴαν τε καὶ δοξάζηται, τοῦ ὅλου συγγαίροντος. ἐνὶ μίᾳ enim una pars patitur, totum simul dolet; sive

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΕ'.

Ὅτι τὸ ὁπωσοῦν ἔξω γενέσθαι τῆς ἀρετῆς τὸν ἴσον κίνδυνον ἔχει.

Ἄλλα μυρία κατὰ τὸν βίον ἡμῶν αἱ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν παρατροπαί, καὶ πολυτρόπως αἱ Γραφαὶ τὸ πλῆθος τοῦτο διασημαίνουσι· « Πολλοὶ γὰρ οἱ ἐκδιώκοντές με καὶ θλίβόντές με » καὶ, « Πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ἀπὸ ὕψους » καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Τάχα τοίνυν κυρίως ἔστιν εἰπεῖν ὅτι πολλοὶ οἱ μοιχικῶς ἐπιβουλεύοντες, πρὸς τὸ διαφθεῖραι τὸν τίμιον τοῦτον ὡς ἀληθῶς γάμον καὶ τὴν ἀμίαντον κοίτην· εἰ δὲ χρὴ καὶ τῷ ὀνόματι τοῦς τ[ρι]γούτους ἀπαριθμῆσθαι, μοιχὸς ἡ ὀργή, μοιχὸς ἡ πλεονεξία, μοιχὸς ὁ φθόνος, ἡ μνησικακία, ἡ ἐχθρά, ἡ βασκανία, τὸ μίσος, πάντα ὅσα παρὰ τοῦ Ἀποστόλου κατελείκται ὡς ἀντικείμενα τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ, μοιχῶν ἔστιν ἀπαριθμῆσις. Ὑποθώμεθα τοίνυν εἶναι τινα ἐν γυναιξὶν εὐπρεπῆ τε καὶ ἀξέβραστον, καὶ διὰ τοῦτο βασιλεῖ πρὸς γάμον συναρμολογεῖσθαι· ἐπιβουλεύεσθαι δὲ διὰ τὴν ὥραν ὑπὸ ἀκολάστων τινῶν. Οὐκοῦν ἡ τοιαύτη ἔως μὲν ἂν πρὸς πάντας τοὺς ἐπὶ φθορᾷ παρεδρεύοντας ἐχθρῶς ἔχη καὶ κατηγορῇ τοῦτων ἐπὶ τοῦ νομίμου ἀνδρός, σὺμφων ἔστι, καὶ πρὸς μόνον τὸν νυμφίον ὄρεξ, καὶ οὐδεμίαν ἔχουσι χώραν κατ' αὐτῆς αἱ τῶν ἀκολάστων ἀπάται. Εἰ δὲ τινα πρόσθοιτο τῶν ἐπιβουλεύόντων, οὐκ ἐξαιρέται αὐτὴν τῆς τιμωρίας· ἡ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σωφροσύνη. Ἄρκει γὰρ εἰς κατάκρισιν καὶ τὸ δι' ἐνὸς μιανθῆναι τὴν κοίτην. Οὕτως καὶ ἡ τῷ Θεῷ ὥσα ψυχὴ, οὐδενὶ τῶν δι' ἀπάτης αὐτῇ προφαινομένων καλῶν ἀρεσθήσεται· εἰ δὲ παραβέξαιτο διὰ τινος πάθους τὸν μiasμόν τῇ καρδίᾳ, ἔλυσε καὶ αὐτὴ τοῦ πνευματικοῦ γάμου τὰ δίκαια· καὶ ὡς φησὶ ἡ Γραφή, εἰς κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν· οὕτως ἔστιν ἀληθῶς εἰπεῖν, μὴδὲ εἰς θυμῶδὴ καὶ βασκανον, ἢ ἄλλο τι ἔχουσιν ἐν ἑαυτῇ πλημμελές, δυνατόν εἶναι τὸν ἀγαθὸν νυμφίον εἰσεκισθῆναι. Τίς γὰρ ἐπίνοια συναρμόσει τὸ τῇ φύσει ἁλλότριον τε καὶ ἀκοινωνήτον; Ἀκούσων τοῦ Ἀποστόλου, μηδεμίαν εἶναι κοινωνίαν φωτὶ πρὸς σκότος διδάσκοντος, ἡ δικαιοσύνη πρὸς ἀνομίαν, ἡ συνέλδναι

** I Cor. xii, 26. ** Psal. cxviii, 57. ** Psal. iii, 2. ** Sap. i, 4.

φάναι, πάντα ὅσα ἐστὶν ὁ Κύριος κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐν αὐτῷ θεωρουμένων νοούμενός τε καὶ ὀνομαζόμενος, πρὸς πάντα τὰ ἐν κακίᾳ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα. Εἰ οὖν ἀμήχανος τῶν τῇ φύσει ἀμείκτων ἡ κοινωνία, ἀλλοτρία πάντως καὶ ἀνεπίδεκτος τῆς τοῦ ἀγαθοῦ συνεικήσεως ἡ ὑπὸ κακίας τινὸς κατεληγμένη ψυχὴ. Τί οὖν ἐκ τούτων μανθάνομεν; Τὸ δεῖν τὴν σὺφρονα καὶ λελογισμένην παρθένον παντὸς πάθους κατὰ πάντα τρόπον τῆς ψυχῆς ἀπομένου χωρίζεσθαι, καὶ φυλάσσειν ἑαυτὴν ἀγνὴν τῷ ἀρροσασμένῳ πύτῃν συμφύῳ, μὴ ἔχουσιν σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων.

virtutis capax est is animus, qui aliquo vitio irretitus est. Ergo quid ex his documentis nos accipimus? Hoc sane, quod pudicam virginem, quæ affectionibus se omnino abducere oportet: ac sponso, qui eam adornabit, integram se atque adeo puram conservare, ut aut sordes, aut rugas, aut aliquid ejusmodi minus contrahat.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ'.

Ὅτι ἀτελής εἰς τὸ ἀγαθὸν ὁ καὶ ἐπὶ τινὶ τῶν κατ' ἀρετὴν ἑλλείπων.

Μία γάρ ἐστιν ὁδὸς εὐθεία, στενὴ τε ὡς ἀληθῶς καὶ θελημένη, καὶ τὰς ἐφ' ἑκάτερα παρατροπὰς οὐκ ἐπιδεχόμενη, καὶ τὸ ὅπως οὖν ἔξω ταύτης γενέσθαι ἴσον ἔχει τὸν τῆς ἀποπτώσεως κίνδυνον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, διορθωτέον ὡς οἶδ' ἐκ τῶν πολλῶν τὴν συνήθειαν, ὅσοι πρὸς μὲν τὰς αἰσχροτέρας τῶν ἡδονῶν ἰσχυρῶς ἀπομάχονται, ἄλλως δὲ τὴν ἡδονὴν ἐν τιμαῖς καὶ φιλαρχίαις θηρεύουσιν· παραπλήσιον ποιοῦντες, ὥστε ἂν εἰ τις οὐκ ἐκείνης ἐλευθερίας ἐπιθυμῶν, μὴ ὅπως τῆς δουλείας ἔξω γενήσεται σπεύδει, ἀλλ' ἐναμείβοι τοὺς κεκτημένους, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν κεκτημένων ἐλευθερίαν οἰόμενος. Δούλοι γὰρ εἰσιν ἐπίσης πάντες, καὶ μὴ ὑπὸ τῶν αὐτῶν κυριεύονται, ἕως ἂν ὁμῶς ἐπικρατῇ τις αὐτῶν μετὰ δυναστείας ἀρχῇ. Εἰσὶ δὲ πάλιν οἱ τῇ πολλῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς μάχῃ, εὐκαταγώνιστοί πως τῷ ἀντικειμένῳ πάθει γεγόνاسι, καὶ ἐν τῇ ἐπιτεταμένῃ τῆς ζωῆς ἀκριβεῖ, λύταις, καὶ παροξυσμοῖς, καὶ μνησικαχίαις, καὶ τοῖς λοιποῖς πάσιν, ὅσα πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦ κατὰ τὴν ἡδονὴν πάθους ἀντικαθέσθαι, εὐκόλως τε ἀλλοτριούνται, καὶ δυσχερῶς διεκδύνουσι· τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν μὴ ὁ λόγος ὁ κατ' ἀρετὴν, ἀλλὰ τι πάθος τῆς κατὰ τὸν βίον πορείας ἡγεμονεύῃ. Ἡ μὲν γὰρ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου σφόδρα τηλαυγής, ὡς καὶ νηπίων ὀφθαλμοὺς φωτίζει, μόνῃ τῷ Θεῷ προσκολλησθαι ἀγαθὸν εἶναι λέγουσα· ὁ δὲ θεὸς οὐτε λύπη ἐστίν, οὐτε ἡδονή, οὐτε δειλία, ἢ θράσος, ἢ φόβος, ἢ ὀργή, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον πάθος, ὃ τῆς ἀπαυδεύτου κυριεύει ψυχῆς· ἀλλ' ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, αὐτοσοφία καὶ ἀγιασμός, ἀληθεία τε καὶ χαρὰ, καὶ εἰρήνη, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Πῶς οὖν ἐστὶ τῷ ταῦτα ὄντι προσκολληθῆναι τὸν ὑπὸ τῶν ἐναντίων κρατούμενον; Ἡ πῶς οὐκ ἀλογον τὸν τῷ ἐνὶ τινὶ τῶν παθῶν ὅπως μὴ ὑπαχθεῖ σπουδάζοντα, ἀρετὴν νομίζειν τὸ ἀντικείμενον; Οὐκ, ἡδονὴν μὲν φυγόντα, λύπη κατέχεσθαι· ἐδὲ θρασὺ καὶ προπετὲς διακλίνοντα, δειλὴ ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν· ἢ θυμὸς ἀνάλωτον μένειν ἐσπουδακίαν, κατεπηχέναι τῷ φόβῳ. Τί γὰρ διαφέρει οὕτως ἢ ἄλλως τῆς ἀρετῆς ἐκπεσεῖν,

A sus inhabitet. Quæ enim consilii ratio conciliabit id, quod natura inter se alienum non coheret, neque ullo societatis jure illigatum est? Tu velim audias Apostolum, qui docet, nihil esse luci cum tenebris commune, neque æquitati justitiæque cum iniquitate²²: atque, ut summam breviterque dicam, omnia quibuscunque et mente comprehensus et vocatus est Dominus, ex earum rerum differentia, quæ in eo cernuntur, hæc omnibus his, quæ in vitio posita sunt, contraria intelligi. Si igitur difficilis est rerum inter se dissimilium societas, remotus omnino est a virtutis contubernio, neque plane rationem vitæ ducem sequitur, ab omnibus animi

B

CAPUT XVI.

Ad bonum minime aptus est is, qui aliqua ex parte in virtutis officio peccat.

Via est una recta, angusta illa quidem, et trita, quæ neque alterius viæ flexiones, et diverticula comprehendit; atque ex hac aliquo sane modo deflectere fortasse periculum est, ne quis labatur et concidat. Si hæc ita se habent, multorum nos consuetudinem, quoad ejus fieri potest, moderari oportet: qui enim contra scdissimas voluptates pugnacissime se defendunt, eas vero, quæ in honoribus atque imperii appetitionibus existunt, voluptates consecretantur, hi nihil omnino dissimile faciunt ac si quis servus libertatis avidus, mature operam det, non ut a servitute vindicetur, cum in eo libertatem esse putet, si ab eo, in cujus potestate fuit, ad alium dominum transferatur. Servi enim pari conditione omnes sunt, quamvis non eorumdem dominorum imperio potestateve teneantur, cum unus aliquis illis domineatur, atque cum potestate imperet. Rursusque sunt plerique qui multo contra hæc voluptates certamine, facile quodammodo sunt ab adversario superati, atque in accurata beneque constituta vivendi ratione, doloribus et animi concitationibus, et malorum recordationibus, et cæteris denique omnibus quæ contra hunc voluptatis affectum restiterunt, cum facile expugnantur, tum difficulter ab his liberantur: hocque tum accidit, cum non ratio virtuti consentanea, sed animi affectio quæpiam vitæ cursum dirigit. Præceptum enim Domini lucidum valde est²³, ut vel infantium oculos illuminet, eademque dicit soli Deo adherere bonum esse²⁴: siquidem neque dolor est Dominus, non voluptas, non formido, non audacia, aut ira, aut aliquis hujusmodi affectus, qui in animo rudi dominatur; at sapientia ipsa est, inquit Apostolus, sanctificatio, veritas, pax, et gaudium, omniaque alia id generis²⁵. Quo igitur modo huic junctus esse potest is, qui contrariis affectibus tenetur²⁶? Aut quo modo non absurdum est, eum qui studium in

²² II Cor. vi, 14. ²³ Psal. xviii, 9. ²⁴ Psal. lxxii, 28. ²⁵ I Cor. i, 30. ²⁶ Rom. xiv, 17.

eo ponit, ut nulla affectionum vi impeliatur, putare in eo quod contrarium est, esse virtutem? Verbi causa, si qui voluptatem fugit, dolore hic vincatur: quive audaciam ac temeritatem declinat, prae timiditate is animum prosternat atque abjiciat, aut qui invicto esse animo studuit, is metu fractus ceciderit. Quid enim interest, hoc an illo modo quis a virtute cadat, vel potius se a Deo ipso removeat, qui virtus absoluta est, ac perfecta? Nam in corporalibus ægrotationibus nihil referre quis dixerit, utrum morbi tabes a nimia cibi tenuitate sit, an ab immoderata ingurgitatione, cum utriusque immoderatio eodem termino concludatur. Itaque qui et animi vitæ, et salutis curam habet, in moderata quadam animi æquitate versabitur, quoniam in eo permanet, ut nullam cum ea repugnantia societatem habeat, quæ sit utrinque virtuti opposita. Non mea quidem hæc est, sed vocis ipsius divinæ oratio. Aperte Domini doctrinæ hoc præceptum est, in iis quæ discipulos docet velut agnos inter lupos versantes, ut non solum columbæ sint, sed aliquid etiam serpentis in moribus habeant. Hoc sane est, ut neque quod in simplicitate hominibus laudandum videatur, impensius consecretur, quod is habitus ad extremam dementia propius accedat, neque rursum calliditatem ac vafritiem, quam plerique homines prædicant, meram atque impermistam contrario virtutem credant, sed ex adversariis rebus unum aliquod temperatum morum genus conficiant, hinc dementia, illinc malitiosa sapientia recisa, quasi ex utroque contrario unum perfectum sit honestum, quod et ex animi simplicitate et solertia conflatum est. « Estote » enim, inquit ²⁴, « prudentes ut serpentes, simplices ut columbæ.

CAPUT XVII.

Omnes animi potestates virtutem spectare debent.

Quod igitur eo loco dictum est a Domino, commune sit omnis vitæ præceptum, iis præsertim, qui virginitalis studio ad Deum accedunt, ut, cum ad unum aliquod rectum officium respiciant, non modo res contrarias caveant, sed quod bonum est undique sibi colligant, ut omnibus quærendis vitam in tuto collocent. Neque enim miles, qui armis partem aliquam corporis munierit, reliquum corpus armis nudum periculo objiciet. Quid enim ei lucri est ex parte corporis armata, si in partibus nudis lethalem plagam accipiat? Quis formosum eum dixerit, cui ex iis, quæ ad formæ speciem attinent, aliquid est calamitate rescissum? Turpitudine enim ac deformitas partis illius truncæ, venustatem integræ corrumpit. Quod si, ut quodam loco scriptum est ²⁵, ridiculus est, qui turris ædificium aggressus, atque in fundamentis omne quidem studium suum cum posuerit, extremam ædificii partem non est exsecutus, qui ex hac nos parabola aliud cognoscimus, quam ut, proposita re aliqua sublimi, finem assequi studeant, qui variis mandatorum quasi structuris Dei opus perficiunt? Neque enim lapis unus tota est turris ædificatio,

Α μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἔξω γενέσθαι, ὅς ἐστιν ἡ παντελὴς ἀρετὴ; Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν τοῦ σώματος ἀρβύστημάτων, οὐκ ἂν διαφέρειν τὸ κακὸν τις εἰποι δι' ὑπερβαλλούσης ἐνδείας, ἢ ἀπὸ πλεονουμένης ἀμέτρου διαφθορῆναι, εἰς τὸ αὐτὸ πέρας τῆς ἐν ἐκατέροις ἀμετρίας ληγοῦσης. Οὐκοῦν καὶ ὁ τῆς κατὰ ψυχὴν ζωῆς τε καὶ ὕγιαιας ἐπιμελούμενος, ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς ἀληθείας ἑαυτὸν τηρήσει, ἀμιγῆς καὶ ἀμέτοχος διαμένων τῆς ἐκατέρωθεν τῇ ἀρετῇ παρακειμένης ἐναντιότητος. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς. Φανερῶς γὰρ τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας τὸ δόγμα τοῦτο ἐστίν, ἐν ᾧ διδάσκει τοὺς μαθητὰς, ὡς ἄρνας λύκοις συναναστρεφομένους, μὴ περισσότερὰς εἶναι μόνον, ἀλλ' ἔχειν τι καὶ τοῦ θφους ἐν τῇ ᾗθει. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ μήτε τὴν ἀπλότητα δοκῶν ἐπαινετὴν τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἄκρον ἐπιτηδεύειν, ὡς τῇ ἐσχάτῃ ἀνοίᾳ τῆς τοιαύτης ἐξέως πλησιαζούσης· μήτε τὴν ἐπαινουμένην ὑπὸ τῶν πολλῶν δεινότητα καὶ πανουργίαν, ἀμιγῇ τῶν ἐναντίων καὶ ἄκρατον ἀρετὴν νομίζειν· ἐκ δὲ τῆς δοκούσης ἐναντιότητος μίαν τινὰ συγκεκραμένην ἡθους κατὰστασιν ἀπεργάζεσθαι, τῆς μὲν τὸ ἀνόητον, τῆς δὲ τὸ ἐν πονηρίᾳ σοφὸν περικόψαντας· ὡς ἐξ ἐκατέρων ἐν ἀποτελεσθῆναι καλὸν ἐπιτήδευμα, ἀπλότῃ γνώμῃ καὶ ἀγγινοίᾳ συγκεκραμένον. « Γίνεσθε » γὰρ, φησί, « φρόνιμοι ὡς οἱ θφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσότεραι. »

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Οτι χρὴ πάσας τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις πρὸς ἀρετὴν βλέπειν.

Οὐκοῦν ὅπερ ἐνταῦθα εἰρηται παρὰ τοῦ Κυρίου, κοινὸν ἔστω δόγμα τοῦ βίου παντός, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν διὰ παρθενίας τῷ Θεῷ προσόντων, τὸ μὴ πρὸς ἐν τι κατόρθωμα βλέποντας, τῶν ἐναντίων ἀφυλάκτως ἔχειν, ἀλλὰ πανταχόθεν ἑαυτοῖς τὸ ἀγαθὸν ἐξευρίσκειν, ὡς ἂν διὰ πάντων τὸ ἀσφαλὲς ὑπάρχη τῷ βίῳ. Οὐδὲ γὰρ στρατιώτης μέρη τινὰ τοῖς ὅπλοις φραζάμενος, γυμνῷ κινδυνεύει τῷ λοιπῷ σώματι. Τί γὰρ κέρδος αὐτῷ τῆς ἐπὶ μέρους ὀπλίσεως, εἰ κατὰ τῶν γυμνῶν τὴν καιρίαν δέξαιτο; Τίς δ' ἂν εὐμορφον ὀνομάσειεν ἐκεῖνο, ὃ τῶν εἰς εὐμορφίαν τι συντελούντων ἐκ τινος συμφορᾶς περιέκοπται; Ἡ γὰρ περὶ τὸ λείπον αἰσχύνῃ καὶ τὴν τοῦ ὀγιάοντος χάριν διελυμήνατο. Εἰ δὲ καταγέλαστός ἐστι, καθὼς φησὶ πού τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ ἐγγειρήσας μὲν τῇ τοῦ πύργου κατασκευῇ, ἐν θεμελίοις δὲ τὴν σπουδὴν ἑαυτοῦ στήσας, καὶ τοῦ τέλους οὐκ ἐπιχόμενος· τί ἄλλο ἐκ τῆς παραβολῆς ταύτης μανθάνομεν, ἢ τὸ πάσης ὑψηλῆς προθέσεως ἐπὶ τὸ πέρας φθάνειν ἐσπουδακῆναι, ταῖς ποικίλαις τῶν ἐντολῶν οἰκοδομαῖς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ τελειοῦντας; Οὕτε λίθος εἰς ἡ πᾶσα οἰκοδομὴ τοῦ πύργου ἐστίν, οὕτε ἐντολὴ μία πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον μέτρον ἄγει τὴν τῆς ψυχῆς τελειότητα· ἀλλὰ καὶ τὸν θεμέλιον

²⁴ Matth. x, 16. ²⁵ Luc. xiv, 28 sqq.

ὁποδεβλῆσθαι δεῖ πάντως, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, **A** [καί] τὴν ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίον οἰκοδομὴν ἐπιθεῖσθαι. Οὕτω γὰρ τὰ ἔργα τῶν ἐντολῶν ὀνομάζεται, κατὰ τὸν εἰπόντα Προφήτην, ὅτι « Ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυσοῦ, καὶ λίθων τιμίον πλὴν. » Ὑποκαίσθω τοίνυν ἀντὶ θεμελίου τινὸς τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ ἡ περὶ τὴν παρθενίαν σπουδὴ · ἐποικοδομείσθω δὲ τῷ θεμελίῳ τούτῳ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς. Εἰ γὰρ καὶ σφόδρα τοῦτο τίμιον καὶ θεοπρεπὲς εἶναι πιστεύεται, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ καὶ πεπιστεύεται · ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ὅλος ὁ βίος τούτῳ συμβαίνει τῷ κατορθώματι, ἐπιμολύνειτο τῇ λοιπῇ τῆς ψυχῆς ἀταξίᾳ, τοῦτό ἐστι τὸ ἐνώτιον ἔκεινο τὸ ἐν τῇ βίῳ τῆς σὺς, ἡ ὁ μαργαρίτης ὁ ἐν τοῖς ποσὶ τῶν χοίρων καταπατούμενος. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τσαῦτα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Μόνη ἡ ἀρετὴ, καθ' ἑλπίος, οὐδὲν ὥφελεῖ τῷ ἐν πασὶ τῇν ἀρετῇ οὐκ ἀσκουμένῳ.

Εἰ δὲ τις παρ' οὐδὲν ποιεῖται, τὸ μὴ συντηρῆσθαι τινὶ διὰ τῶν καταλλήλων τὸν βίον, τὰ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ θεασάμενος παιδευθῆται περὶ τοῦ δόγματος. Δοκεῖ γὰρ μοι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκῆσεως ὁ τοῦ οἴκου δεσπότης οὐκ ἀποδέχεται, ἀπρεπῇ καὶ ἀσχημονα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ βλέπειν, ἢ κλίνην ἀνατετραμμένην, ἢ κλῆσιν κλῖπρου τὴν τράπεζαν, ἢ τὰ μὲν τίμια τῶν σκευῶν ἐν ρυπαροῖς τοῖς τόποις ἀπερριμμένα · ὅσα δὲ πρὸς τὰς ἀτιμοτέρους ὑπηρεσίας ἐστίν, ἐν ὀφθαλμοῖς προκείμενα τῶν εἰσιόντων · ἀλλὰ πάντα εὐσηχημῶν **C** καὶ κατὰ τάξιν τὴν πρέπουσαν διαθεῖς, καὶ ἐκάστην ἀρμόζουσιν ἀποδοῦς χώρῳ, θαρρῶν ἀποδέχεται τοὺς ἐπιξενομένους · ὥς οὐδεμίαν ἀισχύνην ὀφλήσων εἰ φανερά γένοιτο, ὅπως αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν ἔχοι · οὕτως οἶμαι χρῆναι καὶ τὸν τοῦ σκηνώματος ἡμῶν οἰκοδεσπότην καὶ οἰκονόμον, τὸν νοῦν λέγω, πᾶν τὸ ἐν ἡμῖν εὖ διατίθεσθαι, ἐκάστη τε τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, ἃς ἀντὶ ὀργάνων καὶ σκευῶν ὁ Δημιουργὸς ἡμῖν ἐντετεκνήνατο, οἰκείως καὶ πρὸς τὸ καλὸν κεχρησθαι. Εἰ δὲ μὴ φλυαρίαν τινὰ καὶ ἀδολεσχίαν τοῦ λόγου τις καταγινώσκει, εἰρήσεται καὶ καθ' ἕκαστον, ὅπως ἂν τοῖς παροῦσιν αὐτῷ χρώμενος, πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῷ τὸν βίον οἰκονομήσει. Φαμὲν τοίνυν τὴν μὲν ἐπιθυμίαν δεῖν ἐν καθαρῷ τῆς ψυχῆς ἰδρυσάμενον ἔχειν, ὥσπερ τι ἀνάθημα ἡ ἀπαρχὴ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ἐξελόντα Θεῷ, ἀφιερῶσαντά τε αὐτὴν ἅπαξ, ἀνέπαφον τε καὶ καθαρὰν διαφυλάττειν, μηδαμοῦ τῇ κατὰ τὸν βίον ρυπαρίᾳ μολυνώμενην. Τὸν δὲ θυμὸν, καὶ τὴν ὀργὴν, καὶ τὸ μῖσος, καθάπερ κύνας τινὰς πυλῶρος, πρὸς μόνην ἐγρηγορέναι τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀντίστασιν, καὶ κατὰ τοῦ κλέπτου καὶ πολεμίου κεχρησθαι τῇ φύσει, ὃς ἐπὶ λύμῃ τοῦ θείου θησαυροῦ παρεισδύεται, καὶ διὰ τοῦτο ἔρχεται, ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ · τὴν δὲ ἀνδρείαν καὶ τὸ θάρρος ἀντὶ ὅπλου τινὸς διὰ χειρὸς φέρειν, πρὸς τὸ μὴ πτοηθῆναι ποτε πτόησιν ἐπιβουῶσαν, καὶ ὀρμὰς ἀσεδῶν ἐπερχομένας · ἐλπίδι δὲ καὶ ὑπομονῇ ἀντὶ βακτηρίας,

A neque præceptum sane unum perfectionem animi ad eum ducit, quem nos quærimus, modum; sed jactum esse oportet plane fundamentum, atque super aurum, ut ait Apostolus, et lapides pretiosos ædificium struendum est: ita enim mandatorum opera Propheta appellavit his verbis: « Dilexi mandata tua super aurum, et lapidem pretiosum multum »²⁷. Atque pro aliquo quidem fundamento sit honestæ vitæ propositum studium virginittatis; et super hoc fundamentum cuncta virtutis opera extruantur. Etsi enim valde honestum hoc et Deo conveniens esse creditur, ut sane et est, et creditur: nisi tamen huic præclaro officio vita omnis respondeat, aut si reliqua animi perturbatione inquinetur; illud aurum ornamentum est, quod in **B** rostro suis, aut margarita, quæ sit porcorum pedibus proculcata. Sed de his quidem hactenus.

CAPUT XVIII.

Sola virtus, etiam perfecta, nihil omnino prodest ei, qui in omnibus virtutem non colit.

Si vero quis pro nihilo putat vitæ suæ rationem cuipiam invicem accommodare, res suas domesticas contemplatus ad hoc præceptum erudiat. Ut enim paterfamilias domi suæ passurus mihi non videtur, ut res sædas, ac turpes cernat, veluti non stratum lectum, aut mensam sordium plenam, aut vasa pretiosa quæ aliquo conjecta sint, ubi sordium situs est; quæ vero sunt ad usus minus honestos accommodata in oculis adeuntium illa posita sint; sed apte ille atque ordine recto cuncta collocando, summeque cuique rei locum tribuendo; cum exploratum habeat quo ordine res domi suæ sint, tum fidenti animo, quasi nullo pudore prohibitis, hospites ac peregrinos excipiet: eodem modo domicilii nostri domino ac moderatori, nempe rationi, agendum esse arbitror; ut, quæ in nobis sunt omnia recte instituat, singulisque animi potestatibus, quas et pro instrumentis et vasis summus nostræ naturæ opifex fabricatus est, iis apte et ad honestatem utatur. At vero jam, nisi quis nugacitatis et garrulitatis nos condemnet, sigillatim explicabimus, quo pacto usus quis insitis sibi rebus vitam quam utilissime componat. Itaque dicimus oportere eum appetitum in animi puro dedicatum, velut donarium quoddam ac bonorum suorum primitias Deo segregare, et semel consecratum intactum porro atque integrum servare nullis vitæ sordibus contaminatum. Excandescentiam vero et iram et odium quasi canes aliquos ostii custodes ad solam peccati repugnantiam in vigilia, et statione manere, adversusque furem et hostem natura eum usum esse, qui in divini thesauri perniciem aditum sibi facit, atque ob eam causam venit, ut furetur, et mactet, et perdat; pro telo aliquo audaciam, et fortitudinem asserat oportet, ne ulla formidine, quæ incidat, aut subitis impiorum affectibus animus consterneretur; spe autem et tole-

²⁶ I Cor. III, 12. ²⁷ Psal. CXVIII, 127.

rantia quasi baculo inniti, si quando quis tentationibus defatigatur; in peccatis vero poenitentiae tempore si usu venerit, doloris remedium parare, atque adhibere, quasi neque hoc alias utile sit, ac salutare, nisi ad solum huiusmodi poenitentiae usum. Tum vero recta horum regula iustitia erit, quae docet, quid in omnibus et dictis et factis sit a peccato alienum, quove modo animi partes insitui oporteat, quave ratione, quod cuiusque proprium sit, pro dignitate tribuatur. Cupiditatem autem, quae in plus habendo posita est, multam illam quidem et immensam in singulorum animis, si quis ad eam, quae a Deo est, appetitionis vim addiderit, is in hac ipsa plus habendi cupiditate beatissimus erit, illic vim faciens, ubi laudabile est vim facere. Atqui sapientiam, prudentiamque rerum omnium, quae expediant, consiltrices vitae quae suae contubernales adhibebit, ut nullo unquam tempore aut imperitia, aut imprudentia in errorem abducatur; sin autem iis, quas commemoravi, virtutibus neque ut par est, neque ut earum natura postulat, quis usus est, ad idque, quod minime decet, earum usum convertit, vel quia ad res turpissimas cupiditatem adjicit, vel quia in vicinis odium concipit, vel quia iniquitatem colit, vel quia se contra parentes acrem ostendit, atque absurda quaeque audet, inanisque sperat; hic certe cum prudentiam et sapientiam a contubernio suo repellat, ingluviem quamdam, atque intemperantiam sibi socias adjungit: qui si in reliquis eodem modo facit, insulsus utique est, et monstri similis, ita ut ejus absurditas declarari pro dignitate non possit. Ut enim si quis perturbate armatus galeam invertat, ut et faciem tegat, et conum in posteriorem partem inclinaverit, pedesque in thorace habeat, ocreas pectori accommodet, quaeve a laeva ad dexteram commutet, dexteræ vero partis sit in militia ut huic eveniat, qui ita praepostere est armis instructus, hoc ipsum consentaneum est illi in vita accidere, qui mente ita perturbata est, ut animi virtutum usum pervertat.

Quin adhibenda est a nobis quaedam diligens in his convenientiae decorique ratio, quam in animis nostris vera temperantia inserere solet. Sique perfecta absolutaque huius virtutis definitio consideranda est, fortasse quidem proprie dicitur omnium animi motuum bene constituta quaedam, et cum sapientia, prudentiaque conjuncta moderatio. Atque huiusmodi animi constitutio non ullo amplius labore, neque studio ad rerum sublimium caelestiumque societatem indigebit, sed nullo sane negotio, rebus contrariis rejectis, cum id, quod quaeritur, naturaliter teneat, perficiet id, quod assequi difficile videtur: qui enim extra tenebras longe positus est, eum et in luce omnino versari, et qui mortuus non est, illum vivere necesse est. Et profecto, nisi quis animam suam in vano acceperit, in veritatis via plane erit: quoniam prudentia, ac scientia, quam quis adhibet, ne a via declinet, dux sane aliquis diligens est recti itineris. Ut enim servi, jam servituti liberati, cum operam iis navare desierint, quorum potestate tenebantur,

A εἴποτε τοῖς πειρασμοῖς κάμωι, ὁποστηρίζεσθαι· τὸ δὲ τῆς λύτης κτήμα καιρῷ μετανοίας ἐπὶ ἀμαρτήμασιν, εἰ τύχοι, ποτὲ συμβῶν, προχειρίζεσθαι, ὡς οὐδέποτε χρήσιμον ὅν ἡ πρὸς τὴν τοιαύτην μὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ δὲ δικαιοσύνη αὐτῷ κανὼν εὐθύτητος ἔσται, τὸ ἐν παντὶ ἀπαιτεῖτον λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ὑψηλομένη, ὅπως τε χρὴ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ διακρίσθαι, καὶ πῶς ἂν τις τὰ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ νέμοι. Τὴν δὲ τοῦ πλείονος ἐφεσιν, ὁ πολὺ τε καὶ ἀμέτρητον ἔγκειται τῇ ἐκάστου ψυχῇ, τῇ κατὰ θεὸν ἐπιθυμίᾳ προσθείς, μακάριος ἔσται τῆς πλεονεξίας, ἐκεῖ βιαζόμενος, ὅπου ἐπαινετὸν τὸ βιάζεσθαι. Σοφίαν δὲ καὶ φρόνησιν συμβούλους ἔξει τῶν συμπερφερότων, καὶ συνδικοποιῶν αὐτῷ τὴν ζωὴν, ὡς μηδαμῷ ὑπὸ ἀμαθείας ἢ ἀφροσύνης παραβλαβῆναι· εἰ δὲ μὴ κατὰ τὸ οἰκεῖον χρῆσθαι ταῖς εἰρημέναις δυνάμεσιν, ἀλλ' ὑπαλλάσσοι παρὰ τὸ δέον, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν προστείλεις τοῖς αἰσχίτοις, τὸ δὲ μέλος ἐπὶ τοῖς ὁμοφυλοῦς προχειρίζόμενος· ἀγαπῶν δὲ τὴν ἀδικίαν, καὶ ἐπὶ τοῖς γονέας ἀνδριζόμενος, καὶ θαρσύν τὰ ἄτοπα, καὶ ἐλπίζων τὰ μάταια, φρόνησιν δὲ καὶ σοφίαν ἀπελαύνων τῆς μετ' αὐτοῦ συνοικήσεως, λαίμαργίαν καὶ ἀφροσύνην προσεταιρίζοιτο· καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὡσαύτως ποιῶν, ἄτοπος ἂν εἴη τις καὶ ἀλλόκοτος, ὡς μὴδ' ἀνείπειν ἀξίως τινὰ δυνήθησιν τὴν ἀτοπίαν. Καθάπερ γὰρ ἂν εἰ τις ἐναλλάξ ὀπλιζόμενος, ἀναστρέφοι μὲν τὸ κράνος, ὥστε καλύπτειν τὸ πρόσωπον, καὶ ὀπίσω νενευκέναι τὸν λόφον, τοὺς δὲ πόδας ἔχει ἐν θώρακι, καὶ τὰς κνημίδας ἐφαρμόζει τῷ στήθει, καὶ ὅσα τὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐστὶ τῇ δεξιᾷ μεταλαμβάνοι, τὴν δὲ τῶν δεξιῶν ὀπλίσιν τῇ ἐκωνόμῳ προσρίπτει. Ὅπερ οὖν παθεῖν εἰκὸς ἐν πολέμῳ τὸν τοιοῦτον ὀπλίτην, τοῦτο καὶ παρὰ τὸν βίον πάσχειν εἰκὸς τὸν συγκεχυμένον τὴν γνώμην, καὶ τὴν χρῆσιν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς ὑπαμαίβοντα.

Οὐκοῦν προνοητέον ἡμῖν τῆς ἐν τοῖς εὐαρμοστίας, ἣν ἡ ἀληθὴς σωφροσύνη πέφυκεν ἐμποιεῖν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς. Καὶ εἰ χρὴ τὸν τελεστάτον τῆς σωφροσύνης ὅρον ἐπισκοπεῖσθαι, τάχα τοῦτο σωφροσύνη κυρίως ἂν λέγοιτο, ἡ πάντων τῶν ψυχικῶν κινήμετων μετὰ σοφίας καὶ φρονήσεως εὐτακτος οἰκονομία. Καὶ ἡ τοιαύτη κατάστασις τῆς ψυχῆς οὐκέτι πόνου τινὸς οὐδὲ πραγματείας πρὸς τὴν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ οὐρανίων μετουσίαν δεῖσεται, ἀλλ' ἐν πολλῇ βεστώνῃ τὸ τέλος δυσφικτόν ἐν αἰσιν δοκοῦν κατορθώσει φυσικῶς, τῇ ὑπεξαίρεσει τοῦ ἐναντεῖον τὸ ζητούμενον ἔχουσα· τὸν τε γὰρ ἔξω τοῦ σκοτοῦς γενόμενον, ἐν φωτὶ πάντως εἶναι ἀνάγκη· καὶ τὸν μὴ τεθυκότα, ζῆν. Καὶ τοίνυν εἰ τις μὴ ἐπὶ ματαίῳ λάβοι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν, ἐν τῇ ὁδῷ τῆς ἀληθείας πάντως ἔσται· ἡ γὰρ τοῦ μὴ παρατραπήναι πρόνοιά τε καὶ ἐπιστήμη, ὁδηγία τίς ἐστὶν ἀκριβὴς τῆς ἐπὶ τὴν εὐθείαν πορείας· καὶ ὥστε οἱ ἐλευθερωθέντες οἰκείται πυσσάμενοι τοῦ τοῖς κρατοῦσιν ὑπηρετεῖν, ἐπειδὴν αὐτῶν γίνωνται κύριοι, τρέπουσι πρὸς αὐτοὺς τὴν σπουδὴν· οὕτως οἶμαι καὶ τὴν ψυχὴν ἐλευθερωθείσαν

ἀπὸ τῆς σωματικῆς λατρείας, ἐν ἐπιγνώσει γενέσθαι τῆς οὐκείας ἐαυτῇ καὶ κατὰ φύσιν ἐνεργείας· ἡ δὲ ἐλευθερία ἐστὶ, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ἐμάθομεν, τὸ μὴ ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθαι, μὴδὲ καθάπερ δραπέτην ἢ κακοῦργον γενόμενον, πεδηθῆναι τῷ τοῦ γάμου δεσμῷ. Ἀλλὰ μοι πάλιν ὁ λόγος ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἀνατρέχει, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ μόνῳ τὸ τέλειον τῆς ἐλευθερίας ἐστίν, ἐν τῷ ἀποστήναι τοῦ γάμου (μὴ τις οὕτω μικρὸν τε καὶ εὐωνον τὸ τῆς παρθενίας οἰεσθαι, ὥστε ἐν ὀλίγῳ παρατηρήματι σαρκὸς κατορθοῦν νομίζειν τὸ τοσοῦτον πρᾶγμα)· ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶς ὁ ποῦν τὴν ἁμαρτίαν δούλος τῆς ἁμαρτίας ἐστίν, ἢ ἐν παντὶ πράγματι καὶ ἐπιτηδεύματι πρὸς κακίαν παρατροπῇ, δουλοῦται τὸν ἄνθρωπον καὶ στιγματῖαν ποιεῖ, μὴλῶπας αὐτῷ καὶ ἐκ καύματα διὰ τῶν τῆς ἁμαρτίας πληγῶν ἐμποιοῦσα· ὥστε τὸν τοῦ μεγάλου σκοποῦ τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν ἀψάμενον, ἐν πᾶσι προσήκειν ἐαυτῷ εἶναι ὅμοιον, καὶ πάσῃ τῇ ζωῇ συνεμφαίνειν τὴν καθαρότητα. Εἰ δὲ χρὴ καὶ διὰ τίνος τῶν θεοπνευστῶν συνηγορησαί τῷ λόγῳ, ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν αὐτῇ ἡ ἀλήθεια, διὰ παραβολῆς καὶ αἰνίγματος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ τοιοῦτον ἡμῖν δογματίσασα· τοὺς γὰρ χρυσοὺς καὶ ἐδωδίμους τῶν ἰχθύων ἀπὸ τῶν πονηρῶν τε καὶ δηλητηρίων ἢ ἀλειυτικῇ τέχνῃ ἀποχωρίζει, ὥς ἂν μὴ ἵτινος τῶν ἐναντίων συνεισπεσόντος τοῖς ἄγγελοις, καὶ ἡ τῶν χρησίμων ἀπόλαυσις ἀχρεωθεῖν. Τοῦτο καὶ τῆς ἀληθινῆς σωφροσύνης ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐκ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων τὸ καθαρὸν τε καὶ ὠφέλιμον ἐκλεγομένην, ἐν παντὶ τὸ ἀπεμφαίνειν ἀποποιεῖσθαι ὡς ἀχρηστον, καὶ ἐναφίεσθαι τοῦτο τῷ κοινῷ καὶ κοσμητικῷ βίῳ, θαλάσσην τροπικῶς ὑπὸ τῆς παραβολῆς ὀνομασμένην· ἐπεὶ καὶ ὁ Ψαλμῶδης διδάσκαλον ἐξομολογήσεως ἐν τινι τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ὑφηγούμενος, τὸν ἀστατον τοῦτον καὶ ἐμπαθεῖ καὶ ταραχῶδη βίον, ὕδατα ψυχῆς ἀπτόμενα, καὶ βάθη θαλάσσης καὶ καταιγίδα καλεῖ· ἐν ᾗ πᾶσα μὲν ἀποστατικὴ διάνοια, καθ' ὁμοίτητα τῶν Αἰγυπτίων, ὡς λίθος εἰς τὸν βυθὸν καταδύεται. Ὅσον δὲ Θεῷ φίλον καὶ διορατικὸν τῆς ἀληθείας ἐστίν, ὅπερ Ἰσραὴλ παρὰ τῆς ἱστορίας ὀνομασται, τοῦτο μόνον ὡς ξηρὴν αὐτὴν διεξέρχεται, οὐδαμοῦ τῆς πικρίας καὶ τῆς ἄλμης τῶν βιωτικῶν κυμάτων συνεπαπτόμενον· οὕτω τυπικῶς ὑπὸ καθηγεμόνι τῷ νόμῳ· τύπος δὲ ἦν ὁ Μωσῆς τοῦ νόμου· καὶ ὁ Ἰσραὴλ τὴν θάλασσαν διεπέρασεν ἄβροχος, καὶ τούτῳ συνδιαπερῶν ὁ Αἰγύπτιος ὑποδρύχιος ἦν, ἑκάτερος ὑπὸ τῆς συμπαρούσης αὐτῷ διαθέσεως, ὁ μὲν κούφως διεξῶν, ὁ δὲ εἰς βυθὸν καθελκόμενος· κούφον μὲν γάρ τι καὶ ἀνωφερὲς πρᾶγμα ἢ ἀρετὴ. Πάντες γὰρ οἱ κατ' αὐτὴν ζῶντες ὡς νεφέλαι πέτονται, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν, καὶ ὡς περισσότεραι σὺν νεοσσοῖς· βαρὺ δὲ ἡ ἁμαρτία, καθὼς ψηφαί τις τῶν προφητῶν, ἐπὶ τάλαντον μολίβδου καθεζομένη. Εἰ δὲ τινι βεβιασμένη καὶ ἀπροσκόλλητος ἡ τοιαύτη τῆς ἱστορίας ἐκδοχὴ φαίνεται, καὶ οὐ δέχεται πρὸς ὠφέλειαν ἡμῶν τὴν διὰ τῆς θαλάττης θαυματοποιῶν ἀναγεγρά-

A postquam sui juris sunt, omne studium atque operam in se ipsi convertunt. Sic animum servili corporis obsequio liberatum in illius versari arbitror actionis cognitione, quæ sibi propria est ac naturalis: siquidem libertas, ut ab Apostolo didicimus, in eo est, ut ne quis rursus servitutis iugo illigetur, neque tanquam servus fugitivus, aut venerator factus, nuptiarum compedibus vinctus sit. Sed ad ipsum initium hæc mea redit oratio, quoniam non in eo solum perfecta est libertas, ut a nuptiis abstinenceatur: ne quis ita exiguum et vile putet hoc virginitatis officium, tanquam parvo carnis solum reprimendæ præcepto se perfecte agere arbitretur. Sed quoniam quisque peccatum facit, servus est peccati¹; illa in omni re studioque prava ad vitium propensio hominem quodam modo servituti subjicit, vitiique notam ei inurit, cum cicatrices atque inustiones peccati plagis illi obducit. Quare qui summum hoc virginalē institutum assequi vult, eum et omnibus in rebus sui similem esse, et puram in omni vita integritatem castitatemque præ se ferre oportet. Atque si ex ullis, quæ a divino Spiritu sunt, litteris huic orationi patrocinium querere oportet, ad veritatis confirmationem per se satis est veritas ipsa, quæ in Evangelio aliquid hujusmodi ex parabola quadam nobis præcipit²: optimos atque esui aptos pisces a malis ac venenatis ars piscandi secernit, ut ne, cum pestiferi ex illis aliqui in vasculum irrepserint, optimorum piscium usus inutilis fiat. Hoc item veræ temperantiæ munus est, ex omnibus studiis, quod purum utileve est, id in omni re deligere; quod vero obscurum est an expediat, hoc tanquam inutile rejicere, illudque communi et mundanæ vitæ relinquere, quæ mare quoddam est parabolarum modo appellata, quandoquidem Psalmistes etiam psalmo quodam nobis confessionis doctrinam cum exponat, caducam hanc, et affectionibus expositam, turbulentamque vitam, aquas animam attingentes, et profundum maris, et procellas appellat³: in qua sane vita omnis perversa mens ad Ægyptiorum similitudinem, quasi lapis aliquis demergitur. Quod vero est Deo gratum, et ad veritatem perspicendam vim habet, quod Israelis nomine est ab historia appellatum, hoc solum, quasi exsiccatis aquis, mare transit, cum nullam rerum humanarum acerbitem, quasi salsuginem, lege duce attingat⁴: adumbratio enim legis Moses erat. Atque populus quidem Israeliticus mare exsiccatis aquis transivit, Ægyptii vero cum illud ipsum transirent, omnes summersi sunt: horum uterque populus, sua quisque affectione ducebatur. Hic quidem facile et celeriter mare transmittit, ille aquis imis demergitur: celer enim atque expedita aliqua res quæ in sublimē fertur, virtus est, quandoquidem omnes, qui virtuti congruenter vivant,

¹ Joan. viii, 34. ² Matth. xiii, 47 sqq. ³ Psal. lxxviii, 16. ⁴ Exod. xiv, 21 sqq.

quasi nebulae volant, juxta Isaiam^a, et quasi columbae cum pullis: peccatum vero grave est, et ut unus ex prophetis ait, plumbi talenta insidet^b. Sed si cuiusmodi difficilis haec historiae explicatio, et quasi vi quadam ad id sententia adducta videtur neque quod in maris illa transmissione factum est miraculum, id ad utilitatem nostram litteris consignatum esse putat, Apostolum hic in consilium adhibeat: quod enim illis evenit, et adumbrationem nostrae disciplinae habuit, et ad nostram institutionem conscriptum est^c.

CAPUT XIX.

Mentio Mariae Aaronis sororis quasi ejus, quae hujus perfecti officii rationem inierit.

Nobis vero, ut haec ipsa commentaremur, occasione dedit prophetissa Maria, quae exsiccatum mari transmissoque, mulierum choro stipata cum esset, canoro tympano praecinit^d: fortasse enim illa historiae commemoratio tympano tacite significare videtur virginitatem, quae primum a Maria exulta est, per quam crediderim Dei genitricem Mariam praesignatam. Nam tympanum omni aquae humore purgatum, aridumque, magnum sonum emittit: ita virginitas cum nullum hujus vitae humorem in se colligat, clara et illustris existit. Si itaque mortuum quidem corpus illud tympanum fuit, quod manibus Maria tractabat, corporisque affectum interitus quidem virginitas est: fortasse signum hoc non valde remotum est, prophetissam hanc virginem esse. Sed haec nos quidem conjecturis quibusdam et opinionibus, non certa demonstratione ita esse putavimus, prophetissam Mariam virginum coetui praefuisse, licet viri docti multi eam coelibem fuisse aperte pronuntiarint, quoniam in nullis historiarum monumentis de ejus matrimonio, aut liberorum procreatione memoriae proditum est. Alioqui non a fratre ejus Aarone, sed a viro, si habuisset, nominata esset: quia non frater, sed vir uxoris caput nominatur. At vero si a quibus in benedictionis parte liberorum procreatio expelebatur, iis etiam legitima fuit et honesta virginitatis gratia: quomodo nos, qui secundum carnem divinas benedictiones non exaudivimus, erga illam affectos esse decet? Divinis enim sermonibus apertum et patefactum est, quando et concipere et parere salutare sit, quodve multae proles genus a sanctissimis Dei viris expeteretur. Nam et propheta Isaias, et divinus Apostolus haec ipsa aperte sapienterque significarunt: unus quidem his verbis: « A timore tuo, Domine, in utero accepiimus, et parturivimus, et peperimus^e »: alter vero de sobole omnium numerosissima se jactans, ut et civitates integras et nationes pepererit: cum non Corinthios solum Galatasque suis laboribus ad lucem adduxerit et ad Dei religionem informaverit, sed ab Ierosolyma undique illas omnes continentis regiones usque in Illyricum suis liberis expleverit^f, quos Evangelii virtute Domino genuit. Ita beatus in Evangelio praedicatur sanctae Virginis venter, qui immaculato partui ministravit: quia neque

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Μνήμη Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Ἀαρὼν, ὡς ἀρξαμένης τοῦτον τοῦ κατορθώματος.

Ἡμῖν δὲ διδωσι τὰ τοιαῦτα ὑπονοεῖν καὶ ἡ προφη-
τις Μαρίας, εὐθέως μετὰ τὴν θάλασσαν ξηρὸν καὶ
εὐηχον μεταχειριζομένη τὸ τύμπανον, καὶ τοῦ χοροῦ
τῶν γυναικῶν προπομπεύουσα· τάχα γὰρ διὰ τοῦ
τυμπάνου τὴν παρθενίαν ἔοικεν ὁ λόγος αἰνιττεσθαι,
ὑπὸ τῆς Μαρίας πρώτης κατορθωθείσαν, δι' ἧς οἶμαι
καὶ τὴν θεοτόκον προδιατυπώσθαι Μαρίαν. Ὡς περ
γὰρ τὸ τύμπανον πολλὴν τὸν ἦχον ἀφίησι πάσης
ἰκμάδος κεχωρισμένον, καὶ ξηρὸν εἰς ἄκρον γενομέ-
νον· οὕτω καὶ ἡ παρθενία λαμπρὰ τε καὶ περιβόητος
γίνεται, μηδὲν ἐν ἑαυτῇ τῆς ζωτικῆς ἰκμάδος κατὰ
τὸν βίον τοῦτον προσδεχομένη. Εἰ οὖν νεκρὸν μὲν
σῶμα τὸ τύμπανον, ὅπερ ἡ Μαρία μεταχειρίζετο·
νέκρωσις δὲ σώματος ἡ παρθενία ἐστὶ· τάχα οὐ πολλὸ
τοῦ εἰκότος τὸ παρθένον εἶναι τὴν προφητίαν ἀ-
εσχολίσταται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν στοχασμοῖς τισι καὶ
ὑπονοαῖς, οὐκ ἐκ φανεράς ἀποδείξεως οὕτως ἔχον
ὑπενοήσαμεν, τὸ τὴν προφητίαν Μαρίαν τοῦ χοροῦ
τῶν παρθένων ἡγήσασθαι· εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπ-
εσκεμμένων ἀγαθῶν αὐτὴν σαφῶς ἀπεφάνησαν, ἐκ τοῦ
μηδαμοῦ τῆς ἱστορίας γάμον καὶ παιδοποιίαν αὐτῆς
μνημονεύσαι. Ἡ γὰρ ἂν οὐκ ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς
Ἀαρὼν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνδρός, εἴπερ ἦν, ὀνομάζετο τε καὶ
ἐγνωρίζετο· ἐπειδὴ κεφαλὴ γυναικὸς, οὐχ ὁ ἀδελφός,
ἀλλ' ὁ ἀνὴρ προσηγόρευται. Καίτοι παρ' οἷς ἐν εὐλο-
γίας μέρει τὸ παιδοποιεῖν ἐσπουδάζετο καὶ νόμιμον
ἦν, εἰ φανεῖται τίμιον τὸ τῆς παρθενίας χάρισμα, πῶς
ἡμᾶς προσήκει καὶ περὶ ταύτην ἔχειν τοὺς μὴ κατὰ
σάρκα τῶν θείων εὐλογιῶν ἐξακούοντας; Ἀπεκα-
λύφθη γὰρ διὰ τῶν θείων λογίων πότε, τὸ κυοφορεῖν
τε καὶ εἰσφέρειν ἀγαθόν ἐστι, καὶ πολλὸν εἶδος τῆς
πολυτεχνίας παρὰ τοῖς ἀγίοις τοῦ Θεοῦ ἐσπουδάζετο.
Ὅ τε γὰρ προφήτης Ἰσαίας, καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος
ἐναργῶς ταῦτα καὶ σοφῶς διεσήμαναν· ὁ μὲν λέγων
« Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν »
ὁ δὲ καυχώμενος ἐπὶ τῷ πάντων γενέσθαι πολυ-
γονώτατος, ὡς πόλεις ὅλας καὶ ἔθνη κυοφορήσαι· οὐ
μόνον Κορινθίους καὶ Γαλάτας διὰ τῶν οἰκείων ὀδί-
ων εἰς φῶς ἀγαγὼν, καὶ ἐν Κυρίῳ μορφώσας, ἀλλὰ
καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ κύκλῳ, καὶ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶς
καταπληρώσας τῶν ἰδίων τέκνων τὴν οἰκουμένην,
ἅπερ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησε. Τοῦτο
μακαρίζεται καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἡ τῆς ἁγίας Παρ-
θένου κοιλία, ἡ τῶ ἀρχάντῳ τόκῳ ὑπηρετήσασα· ὡς
οὐτε τοῦ τόκου τὴν παρθενίαν λύσαντος, οὐτε τῆς
παρθενίας τῇ τοιαύτῃ κυοφορίᾳ ἐμποδὼν γενομένης.
Ὅπου γὰρ πνεῦμα σωτηρίας γεννᾶται, καθὼς

^a Isa. lx, 8. ^b Zachar. v, 7. ^c Rom. xv, 4. ^d Exod. xv, 20. ^e Isa. xxvi, 18. ^f Rom. xv, 19.

Ἡσαίας φησὶν, ἀχρηστα πάντως τῆς σαρκὸς θελήματα. Ἔστι δέ τις καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τοιοῦτος λόγος, ὡς ἄρα διπλοῦς ἡμῶν ἐστὶν ὁ καθ' ἑκαστον ἄνθρωπος· ὁ μὲν ὀρώμενος ἐξωθεν, ὃ τὸ διαφθείρεσθαι κατὰ φύσιν ἐστίν· ὁ δὲ κατὰ τὸ κρυπτόμενον τῆς καρδίας νοούμενος, ὃς ἐπιδέχεται τὸ ἀνακαινοῦσθαι. Εἰ οὖν ἀληθὴς ὁ λόγος (πάντως δέ ἐστιν ἀληθὴς διὰ τὴν ἐν αὐτῷ λαλοῦσαν ἀλήθειαν), οὐδὲν ἀπεικὸς, καὶ γάμον διπλοῦν ἐννοεῖν, ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν ἀνθρώπων πρόσφορον τε καὶ κατὰλληλον· καὶ τάχα ὁ τοιμήσας εἰπεῖν τὴν σωματικὴν παρθενίαν τοῦ ἐνδοθεν καὶ πνευματικοῦ γάμου συνεργόν τε καὶ πρόσθεν γενέσθαι, οὐ πόρρω τοῦ εἰκότος ἀποτολήμῃσι.

fortasseque qui dicere audebit, corporis virginitatem spiritalis atque interioris matrimonii adju-

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

B

CAPUT XX.

Ὅτι ἀδύνατον ὁμοῦ ταῖς σωματικαῖς ὑπηρετεῖν ἡδοναῖς, καὶ τὴν κατὰ θεὸν εὐφροσύνην καρποῦσθαι.

Ὅς γὰρ οὐκ ἐστὶ κατὰ ταῦτόν δύο τισὶ τέχναις ὑπηρετεῖν διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐνεργείας· οἷον γεωργούντα καὶ ναυτιλλόμενον, ἢ χαλκευόντα τε καὶ τεκταίνοντα· ἀλλ' εἰ μέλλει μίαις ὁγίως ἀντιλήψεσθαι, τῆς ἐτέρας ἀφεκτέον αὐτῷ· οὕτως ἡμῖν καὶ δύο προκειμένων γάμων, τοῦ μὲν διὰ σαρκὸς ἐπιτελουμένου, τοῦ δὲ διὰ πνεύματος, ἢ περὶ τὸν ἕνα σπουδὴ τὸν τοῦ ἐτέρου χωρισμὸν ἀναγκαῖον ποιεῖ. Οὕτε γὰρ δύο κατὰ ταῦτόν ὀφθαλμοὺς ἰδεῖν ἱκανὸς ἐστίν, εἰ μὴ ἀνὰ μέρος καὶ ἰδίᾳ ἑκατέρῳ τὸν ὀφθαλμὸν ἐπερείσειεν· οὕτε ἡ γλῶσσα διαφόροις ὑπηρετήσει φωναῖς, Ἐβραίων τε ῥήματα καὶ Ἑλλήνων ἐν τῷ αὐτῷ φεγγαίῳ· οὕτε ἡ ἀκοὴ διηγησέως τε πραγμάτων καὶ διδακτικῶν λόγων κατὰ ταῦτόν ἀκροάσεται. Ἡ γὰρ διαφορὰ τῆς φωνῆς, εἰ μὲν ἀνὰ μέρος ἀκούοιτο, ἐνσημαίνεται τοῖς ἀκροαμένοις τὴν ἐννοίαν· εἰ δὲ κατὰ ταῦτόν μιχθεῖσα περιχρῶσθαι τὴν ἀκοήν, σύγχυσίς τις ἀδιάκριτος τὴν διάνοιαν λήφεται, τῶν σημεινομένων ἐν ἀλλήλοις συγχεομένων. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἡμῶν φύσιν οὐκ ἔχει ὁμοῦ ταῖς σωματικαῖς ἐξυπηρετεῖν ἡδοναῖς, καὶ τὸν πνευματικὸν μετέναι γάμον. Οὐδὲ γὰρ διὰ τῶν ὁμοίων ἐπιτηδευμάτων δυνατόν ἐστὶν ἑκατέρου τῶν σκοπῶν λαβεῖσθαι· τοῦ μὲν γὰρ ἐγκράτεια, καὶ σώματος νέκρωσις, καὶ τῶν κατὰ σάρκα πάντων ὑπερβολὰ πρόξενον γίνονται· τῆς δὲ σωματικῆς συναφείας πάντα τὰ ἐναντία. Οὐκοῦν ὥσπερ δύο κυρίων ἐν αἰρέσει προκειμένων, ἐπειδὴ κατὰ ταῦτόν οὐκ ἐστὶν ἀμφοτέρων γενέσθαι ὀνήκον (οὐδεὶς γὰρ δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν), τὸν ὠφελιμώτερον ὁ εὖ φρονῶν ἐπιλέξεται· οὕτως ἡμῖν καὶ δύο προκειμένων γάμων, ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ἐν ἀμφοτέροις εἶναι (ὁ γὰρ ἀγαμος μερικῶς τὰ τοῦ Κυρίου, ὁ δὲ γαμήσας μερικῶς τὰ τοῦ κόσμου), συμφρονούντων ἂν φημι μὴ διαμαρτεῖν τῆς ἐκλογῆς τοῦ συμφέροντος· ἀλλὰ μῆτε τὴν ἐπὶ τοῦτον ἀγούσαν ὁδὸν ἀγνοῆσαι, ἣν οὐκ ἐστὶν ἄλλως ἢ διὰ τινος ἀναλογίας μαθεῖν. Ὡς γὰρ ἐν τῷ σωματικῷ γάμῳ ὁ μὴ ἀποδηγέος γενέσθαι σπουδάζων, καὶ

Fieri non potest, ut corporis voluptatibus simul quis serviat, et temperantiam, quæ Deo grata sit, assequatur.

Quemadmodum non possumus manuum munere actioneque duas simul artes exercere, veluti et agriculturæ et navigationi simul operam dare, ferrariamque simul et lignariam facere, sed si quis uni recte sese daturus est, alteram deserat necesse est: ita cum binæ nobis propositæ sint nuptiæ, quarum unæ carnis opere consiciuntur, alteræ vero in spiritu consistunt, studium, quod in unis ponitur, ab alteris nos necessario separat. Neque enim oculus satis est, qui res duas simul videat, nisi separatim ac per se in earum rerum alteram, quæ cerni possunt, se conjiciat: neque lingua diversarum vocum sonis simul serviet, ut Hebræas et Græcas voces eodem tempore simul exprimat: nec aurium item sensus et rerum explicationem, et verborum, quæ ad docendum appposita sunt, orationem una percipiet. Dissimilis enim sermo est, qui si separatim auditur, sententiam auditori imprimit: si vero confuse exprimitur, aurium sensum perturbat, atque iis, quæ significantur, confuse prolatis, quædam non distincta confusio mentem occupabit. Pari ratione appetitio nostra naturam non habet, ut corporeis simul voluptatibus serviat et spirituales nuptias ambiat. Neque enim similibus studiis utriusque rei propositum assequi licet: unius enim ratione et continentia, et corporis affectuum interitus, et eorum omnium, quæ e carne existunt, despicientia nobis conciliantur: e corporea autem coitione omnia his contraria apparent. Veluti igitur cum de duobus dominis ad deliberandum propositum est, quoniam fieri non potest, ut utriusque imperio quis simul pareat: nemo enim potest duobus dominis servire: is, qui recte sapit, utiliorem ex his dominum deliget: ita si binæ propositæ sunt nuptiæ, quia in utrisque esse non licet: cælebs enim, quæ divina sunt, curat, qui vero nuptiis junctus

est, in rebus mundanis studium ponit: temperantium hominum est, non aberrare in eo deligendo, quod utile est, neque viam ignorare quæ ad bonum ducit: quam quidem viam nemo aliter, nisi aliquo ejusmodi exemplo cognoscere potest. Ut enim qui in corporeis nuptiis cupit non vilis et abjectus esse, cum appetat optimum corporis habitum, decorum ornatum, divitiarum copias, et omnem aut ex vita, aut ex genere turpitudinem vitet, magnamque in hoc curam ponat: hoc enim pacto id assequitur, quod maxime vult: ita qui spirituale matrimonium contrahere cupit, primum quidem mentis renovatione juvenem se et ab omni senectute remotum, deinde divitem se ostendet, et copiosum earum rerum, quibus abundare maxime beatum est, non his terrenis opibus extolli, sed cœlestibus thesauris ornari. Generis vero nobilitatem non ex fortuna quadam, quæ casu advent, qualis plerisque vel pessimis hominibus contingit, ille se habere contendet, sed eam, quæ et labore et studio ex suis recte factis comparatur, quam ii soli ostentant, qui sunt lucis et Dei filii, et a solis ortu nobiles ob splendidas suas res gestas vocantur. Fortitudinem autem atque optimum corporis habitum, neque corpus exercendo, neque carnem saginando efficit: sed contra potius vim spiritus imbecillitate corporis perficiet. Quæ vero harum nuptiarum sponsalia munera adhibentur, non ea sunt quæ his fallacibus hominum sunt pecuniis elaborata, sed quæ ex animi divitiis dono data sunt. Si munerum horum nomina audire cupis, audi Paulum optimum nuptiarum instructorem de quibusdam, qui divites in omnibus facti sunt, in quibus eum alia multa et magna dicat, illud etiam, « In castitate, » addit. Rursusque quæcunque alibi in spiritualibus fructibus numerantur, omnia harum nuptiarum dona sunt. Ac si quis Salomoni fidem adhibitorus est, ut et contubernalem sibi et vitæ sociam veram sapientiam adjungat, de qua is ait: « Dilige eam, et custodiet te, honora eam ut ¹¹ complectatur te, » hic pro hujus cupiditatis dignitate stola pura ornatur, cum iis, qui nuptiis his gaudent diem festum agendo, ut ne foras ejiciatur: qui enim festi diei celebritatis participem se esse dignum putat, nuptialem vestem non induit. Perspicuum vero est, et in viris et in feminis communem ad hujusmodi nuptiarum studium esse rationem: quia ut est apud Apostolum ¹²: « Non est masculus, neque femina, sed omnes et in omnibus Christus, » merito qui sapientiæ amore ducitur, hic in omni cupiditate propositum sibi divinum scopum habet, qui vera sapientia est, atque animus is qui cum incorrupto sponso sese jungit, veræ sapientiæ, quæ Deus est, amore tenetur. Quid sit autem spirituale matrimonium, quove purus cœlestisque amor spectet, ex iis sane quæ commemoravimus, satis est a nobis demonstratum.

CAPUT XXI.

Qui accuratam hanc vivendi rationem tenere instituit, ab omni corporis voluptatum genere se abdicare debet.

Quoniam sane manifestò compertum est, non

¹¹ Prov. iv, 6. ¹² Coloss. iii, 11.

A τῆς τοῦ σώματος εὐξίας, καὶ τοῦ πρόποντος καλλωπισμοῦ, καὶ πλούτου περιουσίας, καὶ τοῦ μηδὲν, μήτε ἐκ τοῦ βίου, μήτε ἐκ τοῦ γένους ἐπάγεσθαι τι θνητός, πολλὴν ποιήσεται πρόνοιαν (οὕτω γὰρ ἂν τύχη μάλιστα τῶν κατὰ γνώμην)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τὸν πνευματικὸν γάμον αὐτῷ μετιών, πρῶτον μὲν νέον ἑαυτὸν καὶ πάσης παλαιότητος κεχωρισμένον τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοῦς ἐπιδείξει· εἴτα πλούσιον γένος, ᾧ τὸ πλουτεῖν ἐστὶ περισπούδαστον, οὐ τοῖς ἀπὸ γῆς σεμνυνόμενον χρήμασιν, ἀλλὰ τοῖς οὐράνιους θησαυροῖς κομῶντα. Γένους δὲ σεμνότητα, οὐ κατὰ τὴν αὐτόματον συντυχίαν, πολλοὺς καὶ τῶν φαύλων προστούσαν, κάκεινος ἔχειν φιλοτιμῆσεται, ἀλλὰ τὴν πόνῳ καὶ σπουδῇ δι' οἰκείων κατορθωμάτων προσγινομένην, ἣν μόνοι ἀγχοῦσιν οἱ τοῦ φωτός υἱοὶ, καὶ τέκνα Θεοῦ, καὶ τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν εὐγενεῖς διὰ τῶν ἔργων τῶν φωτεινῶν χρηματίζοντες· ἰσχυρὸν δὲ καὶ εὐξίαν, οὐ σῶμα ἀσκήν, οὐδὲ καταπιάνων τὴν σάρκα περιποιήσεται, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, ἐν τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ τελειῶν τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν. Οἶδα δὲ καὶ τὰ ἔδνα τοῦ γάμου τούτου οὐκ ἀπὸ φθαρτῶν χρημάτων πεποιημένα, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἰδίου πλούτου τῆς ψυχῆς δωροφορούμενα. Βούλει μαθεῖν τὰ τῶν ὁρῶν ὀνόματα; ἀκούσον Παύλου τοῦ καλοῦ νυμφοστόλου, ἐν τίσιν πλουτοῦσιν οἱ ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτούς· ἐν οἷς ἄλλα τε πολλὰ καὶ μεγάλα εἰπὼν, « Καὶ ἐν ἀγνότητι » φησὶν. Καὶ πάλιν ὅσα ἐτέρωθεν ἐν τοῖς τοῦ πνεύματος καρποῖς ἀπαριθμεῖται, πάντα τοῦ γάμου τούτου ὀνείρα ἐστὶ· καὶ εἰ τις μέλλει παθεσθαι τῷ Σολομώντι, καὶ τὴν ἀληθινὴν σοφίαν σῶναι· καὶ τὸν βίου κοινωνὸν αὐτῷ λαμβάνειν (περὶ ἧς φησὶν, δι· « Ἐράσθητι αὐτῆς, καὶ τηρήσει σε· τίμησον αὐτήν, ἵνα σε περιλάβῃ »)· ἐπαξίως τῆς ἐπιθυμίας ταύτης παρασκευάζεται ἐν καθαρᾷ τῇ στολῇ τοῖς ἐν τῷ γάμῳ συνευφραίνομένους· συνεορτάζειν· ἵνα μὴ ἀπόβλητος γέννηται, τῆς μὲν εορτῆς συμμετασχεῖν ἀξίῳ, τὸ δὲ ἔνδυμα τοῦ γάμου μὴ περιεΐμενος. Ἀἴτιον δὲ ὅτι κοινὸς ὁ λόγος ἐστίν, ἐπὶ τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὁμοίως, εἰς τὴν περὶ τῶν τοιούτων γάμων σπουδὴν· ἐπειδὴ γὰρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « Οὐκ ἐν ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντα δὲ καὶ ἐν πᾶσι Χριστός »· εἰκότως ὁ τῆς σοφίας ἐραστὴς τὸν ἔνθεον ἔχει τῆς ἐπιθυμίας σκοπὸν, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθὴς σοφία· καὶ ἡ τῷ ἀφάρτῳ νυμφίῳ προσκολληθεῖσα ψυχὴ, τῆς ἀληθινῆς σοφίας ἔχει τὸν ἔρωτα, ἥτις ἐστὶν ὁ Θεός. Ἀλλὰ τί μὲν ὁ πνευματικὸς γάμος ἐστὶ, καὶ πρὸς τίνα βλέπει σκοπὸν ὁ καθαρὸς τε καὶ οὐράνιος ἔρως, μετρίως ἡμῖν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀνακεχάλυνται.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅτι χρὴ τὸν ἀκριβῶς ἔχῃ προεβόλετον, πρὸς πᾶν εἶδος σωματικῆς ἡδονῆς ἀλλοτριῶς ἔχειν.

Ἐπειδὴ δὲ τῇ καθαρότητι τοῦ Θεοῦ προσεγγίσει,

μη αὐτόν τινα πρότερον τοιούτον γεγόμενον, ἀδύνατον κατεφάνη· ἀναγκαῖον ἂν εἴη μέγαλιν τινὶ καὶ ἰσχυρῷ διατελεῖσθαι πρὸς τὰς ἡδονὰς ἑαυτὸν διαστήσαι· ὥς ἂν μηδαμῷ τῷ προσεγγισμῷ τούτῳ τὸ καθαρὸν τῆς καρδίας ἐπιμολύνοντο. Τεῖχος δέ ἐστιν ἀσφαλές, ἡ τελεία πρὸς πᾶν τὸ ἐμπαθῶς ἐπιτελούμενον ἄλλοτριωσις. Μία γὰρ οὕσα τῷ γένει ἡ ἡδονή, καθὼς ἀκούειν ἐστὶ τῶν σοφῶν, ὥσπερ τι ὕδωρ ἐκ μιᾶς πηγῆς εἰς διαφόρους ὀχετοὺς μερίζμενον, δι' ἐκάστου τῶν αἰσθητηρίων τοῖς φιληθόνους ἐγκαταμίσγνυται. Οὐκοῦν ὁ διὰ μιᾶς τινος τῶν αἰσθήσεων τῆς ἐγγυνομένης αὐτῇ ἡδονῆς ἡττηθείς, ἐκείθεν ἐτρῶθι τὴν καρδίαν· καθὼς διδάσκει ἡ τοῦ Θεοῦ φωνή, ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἐπιθυμίαν ὁ πληρώσας, ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν βλάβην ἐδέξατο. Οἷμαι δὲ ἀπὸ μέρους ἐνταῦθα περὶ παντὸς αἰσθητηρίου προειρηχέναι τὸν Κύριον· ὥστε ἀκολουθοῦντας ἡμᾶς τῷ εἰρημῶν, καλῶς ἂν προσθεῖναι, ὅτι ὁ ἀκούσας πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, καὶ ὁ ἀφάμενος, καὶ ὁ πᾶσαν τὴν ἐν ἡμῖν δύναμιν εἰς ὑπηρεσίαν ἡδονῆς κατασπάσας, τῇ καρδίᾳ ἐξήμαρτεν. Ἰνὰ οὖν μὴ τοῦτο γένηται, κανὼν χρηστέον τούτῳ πρὸς τὴν ἴδιον βίον τῷ σώφρονι, τῷ μήποτε προσθεῖσθαι τινὶ κατὰ ψυχὴν· ὃ δέλεαρ τι ἡδονῆς καταμεικται· πρὸ γὰρ πάντων τὴν ἐπὶ τῆς γεύσεως ἡδονὴν διαφερόντως φυλάσσειν, διότι προσεχέστερα πως αὕτη δοκεῖ εἶναι, καὶ οἷον μῆτηρ τῆς ἀπηγορευμένης· αἱ γὰρ κατὰ βρῶσιν καὶ πόσιν ἡδοναί, πλεονάζουσιν τῶν ἐδωδίων τὴν ἀμετρίαν, ἀνάγκην ἐμποιοῦσι τῷ σώματι τῆς τῶν ἀδουλήτων κακιῶν πλησμονῆς, ὡς τὰ πολλὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐντικτούσης τὰ τοιαῦτα πάθη. Ὡς ἂν οὖν μάλιστα γαληνιαῖον ἡμῖν διαμῆναι τὸ σῶμα, μηδενὶ τῶν ἐκ τοῦ κόρου παθημάτων ἐπιθολούμενον, προνοητέον τῆς ἐγκρατεστέρας διαγωγῆς, μέτρον μὲν καὶ ὅρον τῆς ἀπολαύσεως οὐ τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ χρεῖαν ὀρίζειν. Εἰ δὲ τῇ χρεῖᾳ καὶ τὸ ἥδος πολλάκις συγκαταμεικται (πάντα γὰρ οἶδεν ἐφθύνειν ἡ ἐνδεια, τῷ σφοδρῷ τῆς ὀρέξεως τὸ τῇ χρεῖᾳ παρעורעבθען ἅπαν καταγλυκαίνουσα), οὐκ ἀπωστέον τὴν χρεῖαν διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν ἀπολαυσιν· οὔτε μὴν κατὰ προηγούμενον μεταδιωκτέον τὴν ἡδονήν· ἀλλ' ἐκ πάντων ἐκλεγόμενους τὸ χρήσιμον, ὑπερορᾶν προσήκει τοῦ τὰς αἰσθήσεως εὐφραίνοντος.

oblectationem quæ consequitur, necessitatem rejicere, neque voluptatem principaliter persequi, sed ex omnibus id quod utile est deligendo, quæ sensus

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ.

Ὅτι οὐ δεῖ πέρα τοῦ δέοντος ἀσκεῖν τὴν ἐγκράτειαν.

Ὅρῶμεν δὲ καὶ τοὺς γεωργοὺς ἀναμειγμένον τῷ σίτῳ τὸ ἀχυρον τεχνικῶς διακρίνοντας· ὥς ἂν ἐκάτερον αὐτῶν εἰς προσήκουσαν χρεῖαν παραληφθεῖν, τὸ μὲν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, τὸ δὲ εἰς καυσὶν τε ἅμα καὶ εἰς τὴν τῶν ἀλόγων τροφήν. Οὐκοῦν καὶ ὁ τῆς σωφροσύνης ἐργάτης διακρίνων τῆς ἡδονῆς τὴν χρεῖαν, ὥσπερ ἀχύρου τὸν σίτον, τὴν μὲν ἀπορρίψει τοῖς ἀλογωτέροις, ὧν τὸ τέλος εἰς καυσὶν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· τῆς δὲ χρεῖας αὐτῆς κατὰ τὸ ἐνδέον εὐ-

A posse quempiam ad Dei puritatem accedere, nisi telis ipse prius factus est, illud certe necessarium est, ut se magno aliquo firmoque interjecto muro, a voluptatibus removeat : ut nullo quidem pacto hac appropinquatione cordis inquinetur mundities : murus vero firmissimus est quædam ab affectuum imperio abalienatio. Cum enim voluptas, ut a sapientibus intelligi licet, genere una sit, veluti aqua aliqua, quæ ab uno fonte manans in varios rivulos partitur : sic illa per singulas sensuum vias sese in voluptatum amatores infundit. Igitur qui ex uno aliquo ejus voluptatis sensu, quæ sibi inhæret, victus est, ex ea parte, ut voce Dei moneamur, plagam in corde accepit, quoniam qui oculorum sensu cupiditatem explevit, corde is peccati labem concepit. Quod vero de parte illic est a Domino prædictum, id de universis sensibus intelligi arbitror, quasque nos illud, quod dictum est imitando, recte hæc addamus : Qui ad concupiscendum audit, qui teligit, qui denique omnem, quæ in nobis est, facultatem ad aliquem voluptatis usum dissolvit, is corde peccavit. Quare ut ne hoc eveniat, regula est hæc adhibenda ad vitæ temperantiam accommodata, ut animum ne ad aliquid unquam quis adjungat, in quo aliqua permista est voluptatis cupiditas, atque imprimis voluptatem eam maxime caveat, quæ gustatu percipitur, quoniam antiquior quodam modo quasque vitii mater videtur. Quæ enim e cibo atque potione existunt voluptates, cum modum plus justo excedant, gravium malorum necessitatem corpori imponunt, quoniam immoderata cibi satietas multos admodum hujusmodi morbos mortalibus parit. Ergo, ut nulla potissimum horum malorum turba corpus perturbatum in nobis tranquillum maneat, continentior vitæ disciplina quædam est diligenter procuranda adhibendaque, ut non voluptatem, sed necessarium in singulis usum delectationis modum et terminum constituamus. Quamvis autem cum necessitate jucunditas sæpe commista sit : quoniam solet indigentia cuncta condire, quæ vehementi cibi appetitione id quod ad necessarium usum inventum est, suavitatem condit : non tamen oportet propter oblectant, negligere debemus.

D

CAPUT XXII.

Continentiam exercere non debemus plus quam oportet.

Videmus autem quemadmodum et agricolæ paleas frumento commistas artificiose secernant, ita ut ex his utrumque ad usum suum, hoc quidem ad hominum vitam, illas vero et ad combustionem et ad bestiarum pastum assumant. Igitur et qui temperantiam colit, a voluptate necessitatem, quasi a paleis frumentum sejungit, ut voluptatem quidem bardis objiciat, quorum consummatio est, ut ait Apostolus, in combustionem ; necessitatem vero

rerum suavium, quatenus oportet, ipse sumet : sed quoniam plerique in alterum immoderationis genus delapsi inciderunt, studiumque in eo, quod sibi propositum habent, ipsi adhibentes, ex nimia quadam diligentia in res contrarias venerunt, atque alio quidem modo a rebus cœlestibus ac divinis animum removentes, in occupationes et curas humiles ceciderunt, cum ita ad harum rerum, quæ corporeæ sunt, observationes mentem adjecerint, ut neque cœlestia illis, neque divina liberum sit animo contemplari, sed ad hoc inclinati sint ut carnem exagitent atque affligant : præelare certe ageretur hujus etiam rei curam adhibere, atque hanc utramque immoderationem æqualiter refugere, ut neque corporis obesitate mentem quasi aggeribus circumsepiant, neque rursus inductis imbecillitatibus tenuem illam et humilem efficiant, et ad corporis labores prorsus inutilem, meminerintque illud præceptum sapientis viri, qui prohibet, ut ne quis ad dexteram, neque ad sinistram declinet. Audiavi equidem medicum quempiam artis suæ præcepta dissenterent dicere, corpus nostrum quatuor non ejusdem generis elementis, sed diverse inter se affectis concretum esse, calidumque frigido misceri ac temperari, humidæque naturæ temperationem quamdam ex arida siccaque præter opinionem fieri, mediaque quadam rerum, quæ conveniunt, cognatione adhibita cum contrariis coherere. Atque subtili hujusmodi arte ille, qui in hoc indagandæ naturæ studio versatur, rationem demonstrat, atque singula hæc ab oppositis naturaliter, quasi medio interjecto, disjuncta, quadam qualitatum propinquarum affinitate cum contrariis convenire. Cum enim frigus et calor æqualiter cum humore siccitateque cohercant, rursusque humor et ariditas æquali caloris et frigoris temperatione componantur : hæc qualitatum eadem æqualitas, quæ in contrariis apparet, rerum inter se contrariarum convenientiam per se gignit. Sed quid ad me singula diligenter explicare attinet, et quomodo hæc ob naturæ repugnantiam invicem disjungantur, et rursus ob qualitatum cognationem mutuo temperata conjungantur ? Verum eam ob causam nos de iis, quæ diximus, mentionem fecimus, quoniam, qui his rebus animadversis corporis naturam commentatus est, hic monuit æqualem eam qualitatum potentiam omni ratione curari oportere, quia in hoc sita est bona valetudo, ut nihil eorum, quæ in nobis insunt, ab aliis superetur. Igitur nos hujusmodi corporis constitutionem, si quid veri earum rerum commemoratio habet, ad valetudinem perpetuo tuendam curare debemus, ut ad nullam partem eorum, ex quibus compacti sumus, neque nimium neque parum ex inæquali victus ratione addamus. Ut enim vehiculi rector si forte equulos non consentientes concordisque regit, neque celem verberibus incitat, neque tardum habenis reprimat, neque rursus perversum, effrenatum et indomitum suis illum incitationibus in ordinis pertur-

A χαριστῶν μεταλήψεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ ἐπὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς ἀμετρίας κατολισθήσαντες, διὰ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀκριβείας, ἔλαθον ὑπεναντία σπουδάζοντες τῷ ἰδίῳ σκοπῷ, καὶ ἄλλῃ τρόπῳ τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θειωτέρων τὴν ψυχὴν ἀποστήσαντες, εἰς ταπεινὰς φροντίδας καὶ ἀσχολίας κατήγαγον, πρὸς τὰ σωματικὰ παρατηρήματα τὴν διάνοιαν αὐτῶν κλίναντες· ὥς μηκέτι αὐτοῖς ἐν ἐλευθερίᾳ μετεωροπορεῖν τὸν νοῦν, καὶ τὰ ἀνω βλέπειν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ποιοῦν καὶ συντριβόμενον τῆς σαρκὸς ἐπικλίνεσθαι· καλῶς ἂν ἔχοι καὶ τοῦτο ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ εἰς ἐξ ἐκατέρων ἐπιμετρίας ἐπίσης παραφυλάττεσθαι, μήτε διὰ πολυσαρκίας καταγωννύντας τὸν νοῦν, μὴδ' αὖ πάλιν ταῖς ἐπεισάκτοις ἀσθενείαις ἐξίτηλον αὐτὸν καὶ ταπεινὸν ποιεῖν, καὶ περὶ τοὺς σωματικούς πόνους ἡσυχάζον· μεμνησθαι δὲ τοῦ σοφοῦ παραγγέλματος, τοῦ ἐπίσης ἀπειρηκτός τὴν τε ἐπὶ τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἐναντία παρατροπήν. Ἦκουσα δὲ τινος Ιατρικοῦ τὰ ἐκ τῆς τέχνης διεξιόντος, ὅτι ἐκ τεσσάρων ἡμῖν οὐχ ὁμοειδῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐναντίας κειμένων, τὸ σῶμα συνέστηκε· θερμὸν τε καὶ ψυχρὸν συγκεκράσθαι· καὶ ὕγρου πρὸς ξηρὸν εἶναι τὴν μίξιν παράλογον, τῇ δὲ μέσῳ τῶν συζυγίων οἰκειότῃ πρὸς τὰ ἐναντία συναπτομένων. Καὶ τινι λεπτοῦργίᾳ τοιαύτῃ τὸν λόγον φυσιογῶν ἀπεδείκνυε, φάσκων ἐκαστοῦ τούτων ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἀφεστῶς τῇ φύσει διὰ τῆς συγγενείας τῶν παρακειμένων ποιότητων τοῖς ἐναντίοις συνάπτεσθαι. Τοῦ γὰρ ψυχροῦ καὶ τοῦ θερμοῦ κατὰ τὸ ἴσον ὕγροις τε καὶ ξηροῖς ἐγγινομένων, καὶ τὸ ἐμπάλιν τοῦ ὕγρου τε καὶ ξηροῦ ἐν τοῖς θερμοῖς τε καὶ ψυχροῖς ὁμοίως συνισταμένων· ἡ τῶν ποιότητων ταυτοῦς ἐπίσης τοῖς ἐναντίοις ἐμφαινόμενη, δι' ἐαυτῆς ποιεῖ τῶν ἀντικειμένων τὴν σύνθεσιν. Ἄλλὰ τί μοι τὰ καθ' ἕκαστον δι' ἀκριβείας ἐξέιναι, ὅπως ταῦτα καὶ τέμνηται ἀπ' ἀλλήλων τῇ ἐναντιώσει τῆς φύσεως, καὶ πάλιν ἡνωται τῇ συγγενείᾳ τῶν ποιότητων ἀλλήλοις συνανακρινόμενα ; Πλὴν οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν, ὅτι συνεβούλευεν ὁ τὴν τοῦ σώματος φύσιν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ κατανοήσας προνοεῖν, ὥς οἶόν τε, τῆς ἰσοκρατείας τῶν ποιότητων· ἐν τούτῳ γὰρ εἶναι τὸ ὀγιαίνειν, ἐν τῷ μὴδὲν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου τῶν ἐν ἡμῖν δυναστεύεσθαι. Οὐκοῦν ἐπιμελητέον ἡμῖν τῆς τοιαύτης καταστάσεως πρὸς τὴν τῆς ὕγειας διαμονήν, εἴπερ τι ἀληθὲς αὐτῶν ὁ λόγος ἔχει, μὴδὲν μέρει τῶν ἐξ ὧν συνεστήχαιεν ἢ πλεονασμῶν ἢ ἐλάττωσιν ἐκ τῆς κατὰ τὴν δόξαν ἀνωμαλίας ἐπάγοντας· ὥστε γὰρ ὁ τοῦ ἄρματος ἐπιστάτης, εἰ μὴ συμφωνούντων ἐπιστατοῖν τῶν πώλων, οὔτε τὸν ὄξιν ἐπισπέρχει τῇ μάστιγι, οὔτε τὸν βραδὺν κατὰγει ταῖς ἡνίαις, οὐδ' αὖ πάλιν τὸν ἐνδίστροφον ἢ δυσήνιον ἀνετον εἴ ταῖς οἰκείαις ὀρμαῖς εἰς ἀταξίαν ἐκφέρεσθαι, ἀλλὰ τὸν μὲν εὐθύνει, τὸν δὲ ἀνακόπτει, τοὺς δὲ καθικνεῖται διὰ τῆς μάστιγος, ἕως μίαν τοῖς πᾶσι τὴν πρὸς τὸν δρόμον σύμπνοιαν ἐμποιήσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς ὁ τὰς τοῦ σώματος ἡνίας ἐφ' ἐαυτὸν ἔχων, οὔτε πλεονάζοντι τῷ θερμῷ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς νεότητος τὰς τῆς πυρώσεως προσθήκας ἐπινοήσει, οὔτε κατεφυγμένῳ διὰ πάθος ἢ χρόνον, τὴν

φύχοντα καὶ τὰ μαραίνοντα πλεονάσει· καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ποιότητων ὁμοίως τῆς Γραφῆς ἀκούσεται· Ἰνα μήτε ὁ τὸ πολλὸν πλεονάσῃ, μήτε ὁ τὸ ὀλίγον ἐλαττωθῇ· ἀλλὰ τὸ ἐν ἑκατέρῳ ἀμετρον περικόπτων, τῆς τοῦ ἐνδόντος προσθήκης ἐπιμελήσεται, καὶ ἐπίσης τὴν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ σώματος ἀχρηστίαν φυλάξει· μήτε δι' ὑπερβαλλούσης εὐπαθείας ἀτακτον καὶ δυσήνιον τὴν σάρκα ἑαυτοῦ ἐπασχέσας, μήτε διὰ τῆς ἀμέτρου κακοπαθείας νοσήδῃ καὶ λελυμένην καὶ ἀτονον πρὸς τὴν ἀναγκαίαν ὑπηρεσίαν παρασκευάσας· οὗτος ὁ τελειότατος τῆς ἐγκρατείας σκοπὸς, οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ σώματος βλέπειν κακοπάθειαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ψυχικῶν διακονημάτων εὐκόλιν. ἀδ corporis incommoditatem æqualiter in utroque cavebit, ne vel præ abundantia deliciarum ita perturbata sit caro, ut regi non possit, vel præ immoderata afflictatione male affecta, tenuis et ad usus vitæ necessarios infirma efficiatur : hac ratione illud perfectissimum est continentię propositum, ut non ad corporis afflictationem, sed ad commodas animi functiones spectet.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ὅτι ὁμοίως ἐναντιοῦται τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν τελείωσιν, ἥ τε πολυσαρκία καὶ ἡ ἀμετρος κακοπάθεια.

Τὰ δὲ καθ' ἑκαστον, ὅπως τε χρὴ βιοτεύειν τὸν ἐν φιλοσοφίᾳ ταύτῃ ζῆν προελέμενον, καὶ τίνα φυλάττεσθαι, καὶ τίς ἐπιτηδεύμασιν ἀσπεῖν ἑαυτὸν, ἐγκρατείας μέτρα, καὶ διαγωγῆς τρόπον, καὶ πάντα τὸν ἐπιβάλλοντα τῷ τοιοῦτῳ σκοπῷ βίον, ὅτι φίλον δι' ἀκριθείας μαθεῖν, εἰσὶ μὲν καὶ ἐγγραφοὶ διδασκαλῆαι ταῦτα διδάσκουσαι· ἐνεργεστέρα δὲ τῆς ἐκ τῶν λόγων διδαχῆς ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐστὶν ὑφήγησις· καὶ οὐδεμία πρόσεστι δυσκολία τῷ προστάγματι, ὥς δεῖν ἢ μακράν ὁδοπορίαν, ἢ ναυτιλίαν πολλὴν ὑποστάντας, ἐπιτυχεῖν τοῦ παιδεύοντος· ἀλλ' ἐγγὺς σου τὸ ῥῆμα, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἀπὸ τῆς ἐστίας ἡ χάρις· ἐν ταῦθα τὸ τῶν ἀγαθῶν ἐργαστήριον, ἐν ᾧ τὸ ἀκρόατον τῆς ἀκριθείας ὁ τοιοῦτος βίος προῖον ἐκκεκῆται· καὶ πολλή ἐστὶν ἐξουσία καὶ σιωπῶντων ἐν ταῦθα καὶ φθειγγομένων τὴν οὐράνιον ταύτην πολιτείαν διὰ τῶν ἔργων διδάσκεσθαι· ἐπεὶ καὶ πᾶς λόγος διχα τῶν ἔργων θεωρούμενος, κἂν ὅτι μάλιστα κεκαλλωπισμένος τύχη, εἰκόνι ἔοικεν ἀψύχῃ, ἐν βαφαῖς καὶ χρώμασιν εὐανθῇ τινα χαρακτῆρα προδεικνυούσῃ· ὁ δὲ ποιῶν καὶ διδάσκων, καθὼς πού φησι τὸ Εὐαγγέλιον, οὗτος ἀληθῶς ζῶν ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ὥρατος ἐφ' ἁλλῇ, καὶ ἐνεργὸς, καὶ κινούμενος. Οὐκοῦν τοιοῦτῃ προσφοιτῆτον ἐστὶ τὸν μέλλοντα κατὰ τὸν ἐρῶντα λόγον τῆς παρθενίας ἀνθέξεσθαι· καθάπερ γὰρ ὁ φωνὴν ἔθνους τινὸς ἐκμαθεῖν προθυμούμενος, οὐκ ἐστὶν αὐτάρκης ἐαυτῷ διδάσκαλος, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐπισταμένων παιδεύεται, καὶ οὕτω γίνεται τοῖς ἀλλογλώσσις ὁμόφωνος. Οὕτως ὁμοίως καὶ τοῦ βίου τοῦτου μὴ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν προϊόντος τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπεξενωμένου τῇ καινότητι τῆς διαγωγῆς, μὴ ἄλλως τινὰ μαθεῖν τὴν ἀκριθείαν, ἢ παρὰ τοῦ κατωρθωκότος χειραγωγούμενον· καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα ὅσα κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδεύομεν, μᾶλλον κατορθωθείη τῷ μετιόντι, εἰ παρὰ διδασκαλίας τις ἐκάστου τῶν σπουδαζομένων ἐκμάθοι τὴν ἐπιστήμην, ἢ εἰ

Abatationem efferrī sinit, sed hunc dirigit, illum refrenat, et alium flagello impellit, quoad unam omnibus ad currendum conspīrationem effecerit : eodem modo mens nostra, quæ corporis habenas in se habet, non ignis additamenta excogitabit ardori, qui adulta ætate vehementior sane est, quam oportet : neque quod aut tempore, aut affectu refrixerit, magis ea accendet, quæ frigida et extincta sunt : atque in reliquis quidem qualitativis paritate id audiet, quod divinis litteris scriptum est : Ne qui multum, abundet ; qui parum, minus habeat : sed quod in utroque immoderatum est, amputans, augere id curabit, in quo deest : et corporis incommoditatem æqualiter in utroque cavebit, ne vel præ abundantia deliciarum ita perturbata sit caro, ut regi non possit, vel præ immoderata afflictatione male affecta, tenuis et ad usus vitæ necessarios infirma efficiatur : hac ratione illud perfectissimum est continentię propositum, ut non ad corporis afflictationem, sed ad commodas animi functiones spectet.

B

CAPUT XXIII.

Ad animi perfectionem tam impedit corporis obesi-tas, quam afflictatio immoderata.

Qui vero philosophię deditus est, quem vitæ cursum in singulis rebus tenere eum oporteat, et in quibus versari, et quæ cavere, et ad quæ studia animum adjungere, quæve sit continentię ratio, qui disciplinæ modus, qui denique vitæ cursus omnis, qui ad hoc propositum spectat, cuicunque gratum est diligenter cognoscere, præcepta quidem multa litteris consignata sunt, quibus hæc ipsa traduntur : sed minorem vim habet illa præceptorum explicatio, quæ verbis potius, quam factis demonstratur, nullaue rei difficultas inest, ut aut longinquum iter, aut multam navigationem nos subire oporteat, ut præceptorem hujusmodi disciplinæ magistrum assequamur, sed prope te verbum est, inquit Apostolus¹², et in præsentī gratia. Hoc loco virtutum officina est, in qua hujusmodi vita ad summam quamdam integritatem progressa, sordibus purgata est. Multa etiam hoc loco cum iis qui tacent, tum illis, qui loquuntur, proposita est facultas, ut ex factis ipsis cœlesti hoc vitæ instituto erudiantur, quoniam oratio omnis, quæ nullis factis perspicua est, etsi ornata, multo perpolitā, ad inanimatæ imaginis similitudinem prope accessit, lineamentisque et coloribus quasi florentem aliquam formam præ se feret. Namque qui facit et docet, ut quodam loco est in Evangelio¹³, hic vere homo et pulchritudine insignis. Itaque hic ei frequentandus est, qui, ut litteræ loquuntur, virginitatem sit apprehensurus. Ut enim qui aliqujus nationis sermonem discere instituit, minime per se satis est, ut a se ipse erudiat, sed ab iis, qui illius sermonis periti sunt instituitur, atque hoc pacto brevi ex audiendi consuetudine progressus, peregrini sermonis particeps efficitur : sic opinor, si hæc vita non naturæ via progreditur, sed novo quodam instituto aberrat, eam perfecte

¹² Rom. x, 8. ¹³ Matth. v, 19.

a nemine posse percipi, nisi optimo viro duce statatur: atque alia omnia, quæcunque huic vitæ studia proposita sunt, rectius ab eo perficerentur, qui illis deditus est, si a doctoribus magistrisque scientiam illarum rerum perciperet, quarum studio tenetur, quam si per se ad rem aggrediretur. Non enim perspicuum est institutum istud, sic ut necesse sit iudicium eorum quæ in rem nostram futura sunt, nobis permittere: quandoquidem rerum ignotarum experientiam tentare periculo non caret. Quemadmodum enim medicinam prius incognitam ex usu rerum homines invenerunt, quibusdamque observationibus ejus præcepta brevi patefecerunt, ut cum rerum, quarum periculum factum est, exemplo esset cognitum quid prodesset, quidve noceret, id hoc modo in artis rationem redactum sit, quodve a majoribus ea de re præceptum fuit, id sit postea diligenter observatum, nunc vero qui ad hanc artem se contulit, non necesse habet suo periculo medicamentorum vim cognoscere, num venenum sit, an remedium, sed cognitas res cum ab alio discat, ipse medendi munere perfecte fungetur: pari ratione de animorum medicina dicendum est. Hæc autem philosophia est, ex qua omnis affectionis, quæ animum attingit, curationem cognovimus. Non necesse igitur est, conjecturis quibusdam atque commentationibus scientiam persequi, sed cognitionis ejus facultas multa in eo est, qui diuturna multave consuetudine adeptus est habitum. Periculosa est enim plerumque vel in omni negotio consiliorum moderatrix adolescentia, neque facile quispiam aliquid earum rerum quæ studio dignæ sunt, recte ab eo factum comperit, a quo non est senectus in consilii societate adhibita: quanto enim quod nobis propositum est, reliquis studiis gravius majusque apparet, tanto diligentius nos periculum cavere debemus. Nam adolescentia quidem, quæ non consilio regitur, in reliquis rebus aut facultatibus suis damnum importavit, aut aliquo mundanæ laudis splendore aut dignitate spoliata est: In hac vero cupiditate magna illa quidem ac divina, non pecunie in periculum veniunt, non gloria mundana, unius diei spatio deficiens, non aliæ denique ullæ res, quæ aliunde nos consequuntur: quas quidem res ego sane despicio, exiguamque harum tanquam extrinsecus venientium rationem moderati ac temperantes homines habent: sed consilii temeritas ipsum animum commovet: atque hujus detrimenti periculum est, non illius sane, quo cum quis afficitur, fortasse fieri posse videtur, ut illud ipsum resarciat, sed illud quidem, ut ne se ipsum quis perdat, atque animæ suæ damnum importet. Qui enim patria bona consumpsit, non fortasse desperat, quandiu in vita est, quibusdam adhibitis cogitationibus, se ad pristinas rursus posse pervenire bonorum copias: qui vero a vita ipsa cecidit, omnem simul spem abjicit posse se ad meliora redire. Itaque, quoniam adolescentes et

A ἀφ' ἑαυτοῦ κατεπιχειροῖη τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ ἐναργές ἐστι τὸ ἐπιτρεῖν αὐτοῦ, ὥστε κατ' ἀνάγκην ἑαυτοῦς ἐπιτρέπειν τῶν λυσitteλουστων τὴν κρίσιν· ὅτε δὴ καὶ τὸ κατατολμᾶν τῆς τῶν ἀγνοουμένων πείρας οὐκ ἐξω κινδύνου καθίσταται. Καθ' ὅσον δὲ τὴν λατρικὴν πρότερον ἀγνοουμένην διὰ τῆς πείρας ἐξεύρον οἱ ἄνθρωποι, παρατηρήμασι τισι κατ' ὀλίγον ἐκκαλυφθεῖσαν, ὥστε καὶ τὸ ὠφελοῦν καὶ τὸ βλάπτον διὰ τῆς τῶν πεπειραμένων μαρτυρίας ἐπιγνωσθῆναι, οὕτως εἰς τὸν τῆς τέχνης λόγον παραληφθῆναι, καὶ παράγγελμα πρὸς τὸ μέλλον τὸ παρατηρηθὲν τοῖς προλαβοῦσι γίνεσθαι· νῦν δὲ ὁ πρὸς τὴν τέχνην ταύτην ἐσπουδακὸς, οὐκ ἔχει ἀνάγκην τῇ καθ' ἑαυτὸν πείρᾳ διαγινώσκειν τῶν φαρμάκων τὴν δύναμιν, εἴτε δηλητηρίον, εἴτε ἀλεξιτήριον τί ἐστιν· ἀλλὰ τὰ ἐγνωσμένα παρ' ἐτέρων μαθὼν, αὐτὸς τὴν τέχνην κατάρθωσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῆς τῶν ψυχῶν λατρικῆς, τῆς φιλοσοφίας λέγω, δι' ἧς πάντες πάθους τοῦ τῆς ψυχῆς ἀπομένου τὴν θεραπείαν μανθάνομεν, οὐκ ἐστὶν ἀνάγκη στοχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοήσις μετιέναι τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' ἐξουσία πολλὴ τῆς μαθητικῆς παρὰ τοῦ διὰ μακρᾶς τε καὶ πολλῆς τῆς πείρας κτησαμένου τὴν ἔξιν. Ἐστὶ μὲν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐπὶ πάντες πράγματος σύμβουλος ἡ νεότης, καὶ οὐκ ἂν τις εὖροι βέλτιον κατωρθωμένον τι τῶν σπουδῆς ἀξίων, ὃ μὴ πολὺ συμπαρηλθῆναι πρὸς κοινωνίαν τοῦ σκέψματος· ὅσην δὲ μείζον τῶν λοιπῶν ἐπιτηδεύματων ὁ προκεῖμενος τοῖς μετιούσιν ἐστὶ σκοπὸς, τοσούτῳ καὶ μᾶλλον προνοητέον ἡμῖν τῆς ἀσφαλείας ἐστίν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν λοιπῶν ἡ νεότης οὐ κατὰ λόγον διοικουμένη εἰς χρήματα πάντως τὴν ζημίαν ἤνεγκεν, ἢ τινος κοσμικῆς περιφανείας, ἢ καὶ ἀξιώματος ἐκπεσεῖν κατηνάγκασεν· ἐπὶ δὲ τῆς μεγάλῃς τε καὶ ὑψηλῆς ταύτης ἐπιθυμίας, οὐ χρήματα τὸ κινδυνευόμενον ἐστίν, οὐδὲ δόξα κοσμικὴ καὶ ἐφήμερος, οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἐξωθεν ἡμῖν παρεπομένων, ὧν καὶ κατὰ γνῶμην, καὶ ὡς ἐτέρως διοικουμένων ὀλίγος τοῖς σωφρονοῦσιν ὁ λόγος· ἀλλ' αὐτῆς ἀπτεται τῆς ψυχῆς ἡ ἀβουλία, καὶ ὁ κίνδυνος τῆς τοιαύτης ζημίας ἐστίν, οὐ τὸ ἄλλο τι ζημιωθῆναι, οὐ τυχὸν καὶ δυνατὴ φαίνεται ἡ ἐπανάληψις, ἀλλὰ τὸ αὐτὸν ἀπολέσθαι καὶ ζημιωθῆναι τὴν ψυχὴν τὴν ἰδίαν. Ὁ μὲν γὰρ τὴν πατρίαν καταναλώσας οὐσίαν, οὐκ ἀπελπίζει τυχὸν ἐπινοήσας τισὶ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἐπανελθεῖν εὐπορίαν, ἔως ἂν ἐν τοῖς ζώσιν ᾖ· ὁ δὲ τῆς ζωῆς ταύτης ἐκπεσὼν, πᾶσαν ἐλπίδα τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς συναφῆρηται. Οὐκοῦν ἐπειδὴ νέοι εἰσι καὶ ἀτελεῖς τὴν διάνοιαν οἱ πολλοὶ τῆς παρθενίας ἀντιλαμβάνονται, τοῦτο πρὸ πάντων αὐτοῖς ἐπιτηδεύεον ἂν εἴη, τὸ ζητῆσαι τῆς ὁδοῦ ταύτης καθοροῦμένων τε καὶ διδάσκαλον ἀγαθόν, μὴ ποὺ διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὔσαν ἐν αὐτοῖς, ἀνοδίας τινὰς καὶ πλάνας ἑαυτοῖς ἀπὸ τῆς εὐθείας καινοτομήσωσιν. Ἀγαθὸν γὰρ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής· εὐκαταγώνιστος δὲ ὁ εἰς τῷ ἐχθρῷ τῷ κατὰ τὰς θείας ὁδοὺς ἐνεδρεύοντι· καὶ ὅντως· οὐαὶ τῷ ἐνὶ ὅταν πείσῃ, ὅτι οὐκ ἔχει τὸν ἀνορθοῦντα. Ἡ δὲ γὰρ τινες ὁρμῇ μὲν δεξιᾷ πρὸς τὴν τοῦ σεμνοῦ βίου ἐπιθυμίαν ἐκρήσαντο· ὡς δὲ ὁμοῦ τῷ προελέσθαι, καὶ τῆς τελειότητος ἐφ-

αψάμενοι, ἐτέρῳ πτώματι διὰ τοῦ τύφου ὑπεσχελί-
σθησαν, διὰ τίνος φρενοβλαθείας ἑαυτοὺς ἐξαπατή-
σαντες ἐκεῖνο ἡγεῖσθαι καλὸν, ἐφ' ὅπερ αὐτῶν
ἡ διάνοια βέβη. Ἐκ τούτων εἰσιν οἱ παρὰ τῆς
σοφίας ὀνομασθέντες ἀεργοί, οἱ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν
ἀκάνθους στρώσαντες· οἱ βλάβην ἡγούμενοι τῆς ψυ-
χῆς τὴν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐντολῶν προθυμίαν· οἱ
παραγραφάμενοι τὰς ἀποστολικὰς παραινέσεις, καὶ
μὴ τὸν ἴδιον ἄρτον εὐσχημόνως ἐσθίοντες, ἀλλὰ τῷ
ἄλλοις προσηκόντες, τέχνην βίου τὴν ἀργίαν
ποιούμενοι· ἐντεῦθεν οἱ ἐνυπνιαστοί, οἱ τὰς ἐκ τῶν
ὀνείρων ἀπάτας πιστοτέρας τῶν εὐαγγελικῶν διδα-
γμάτων ποιούμενοι, καὶ ἀποκαλύψεις τὰς φαντασίας
προσαγορεύοντες (ἀπὸ τούτων εἰσιν οἱ ἐνδύοντες εἰς
τὰς οἰκίας) καὶ πάλιν ἄλλοι οἱ τὸ ἄμικτόν τε καὶ θηριώ-
δες ἀρετὴν νομίζοντες, οὐδὲ τῆς μακροθυμίας τε καὶ
ταπεινοφροσύνης τὸν καρπὸν ἐπιστάμενοι. Καὶ τίς
ἂν διεξέλθοι πάντα τὰ τοιαῦτα πτώματα, εἰς ὅσα
ἐκφέρεται, τῷ μὴ θέλειν τοῖς κατὰ θεὸν εὐδοκίμοις
προστίθεσθαι; Ἐκ τούτων γὰρ ἔγνωμεν καὶ τοὺς
τῷ λιμῷ μέχρι θανάτου ἐγκατερούντας, ὡς τοῦ θεοῦ
ταῖς τοιαύταις εὐαρεστούμενου θυσίαις· καὶ πάλιν
ἄλλους ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ ἐναντίον ἀποστατήσαν-
τας· οἱ μέχρις ὀνόματος τὴν ἀγαμίαν ἐπιτηδεύσαν-
τες, οὐδὲν διαφέρουσι τοῦ κοινοῦ βίου· οὐ μόνον τῇ
γαστρὶ τὰ πρὸς ἥδονην χαριζόμενοι, ἀλλὰ γυναῖκα
κατὰ τὸ φανερὸν συνοικούντες, καὶ ἀδελφότητα τὴν
τοιαύτην συμβίωσιν ὀνομάζοντες, ὡς δὴ τὴν πρὸς τὸ
χεῖρον ὑπόνοιαν ὀνόματι σεμνοτέρῳ περικαλύπτοντες.
Δι' ὧν καὶ σφόδρα τὸ σεμνὸν τοῦτο καὶ καθαρὸν
ἐπιτηδεύμα βλασφημεῖται παρὰ τῶν ἐξουθεν,
quos aliquis fertur, cum ad eos se conferre recusat, qui Deo probati sunt? Cognovimus enim nos ex his nonnullos, qui famem usque ad obitum patienter tulerunt, quasi his sacrificiis placetur Deus: rursusque alios, qui quasi e regione oppositi ad contrariam rem se adjunxerunt, nomineque duntaxat celibatum profitentes, a communi vivendi consuetudine non longe absunt, utpote qui non ventris solum voluptati indulgeant, sed etiam cum feminis aperte contubernii societatem habeant: hancque cum iis familiarem vivendi consuetudinem fraternæ cognitionis nomine appellant, nempe honestiori nomine suam occul-
jantes mentem, quæ ad pejora proclivis est. Atque ab his quidem grave hoc admodum purumque virgi-
nitatis studium vituperatur apud gentiles.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ὅτι χρὴ τὸν τὴν ἀκρίβειαν τοῦ βίου μάθειν
βουλόμενον, παρὰ τοῦ κατορθώσαντος διδά-
σκεισθαι.

Οὐχοῦν λυσισταλὲς ἂν εἴη μὴ νομοθετεῖν ἑαυτοῖς
τοὺς νέους τὴν τοῦ βίου τούτου ὁδόν· οὐ γὰρ ἐπιτέ-
λοιπε τὴν ζωὴν ἡμῶν τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα·
ἀλλὰ καὶ σφόδρα νῦν, εἴπερ ποτὲ, ἡ σεμνότης ἡν-
θησε, καὶ ἐπιχωριάζει τῷ βίῳ ἡμῶν, πρὸς τὸ ἀκρί-
βειαν ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις ἀκριβοῦναι· ἥς
ἔστι μετασχεῖν τὸν τοῖς τοιοῦτοις ἔχοντι περιπα-
τοῦντα, καὶ τῆς ὁσμῆς τοῦ μύρου τούτου κατέκριν
ἐπόμενον, τῆς εὐωδίας τοῦ Χριστοῦ ἀναπνεύσασθαι.
Καθὰπερ γὰρ μίᾳς ἐξαφθείσης λαμπάδος, εἰς πάντας
τοὺς προσεγγίζοντας λύχνους ἡ τῆς φλογὸς διάδοσις
γίνεται, οὕτε τοῦ πρώτου φωτὸς ἐλαττούμενου, καὶ
τοῖς διὰ μεταλήψεως φωτιζομένοις κατὰ τὸ ἴσον
προσηκόμενον· οὕτω καὶ ἡ τοῦ βίου τούτου σεμνό-

A mente infirma plerique se ad virginitalis studium
conferunt, illud in primis studiose eis curandum
est, ut optimum hujus vitæ ducem ac magistrum
querant, ne quando propter rerum ignorantiam,
quæ in illis est, transversas quasdam sibi vias at-
que a recta aberrantes muniant. Boni enim duo
supra unum, inquit Ecclesiastes: facile vero vin-
citur unus ab adversario, qui Dei via cursum te-
net: reque vera « Væ soli, quando cadit, quoniam
non habet, qui eum erigat »¹⁷. Jam enim nonnulli
ad gravis vitæ cupiditatem laudabili impetu ala-
criter usi sunt, et hoc consilio simul perfectionem
assecuti, ex superbia altero lapsu in terram dejecti
sunt, cum ipsi dementia sua decepti, illud puta-
verint honestum, ad quod eorum mens vergeret.

B Ex his illi sunt, qui pigri atque inertes homines a
Sapientia vocati sunt: qui suas vias spinis strave-
runt; qui illam ad mandatorum Dei opera propen-
sionem, animæ existimarunt detrimentum; qui
apostolorum præcepta traditionesque abrogarunt,
nec suo pane honeste vescuntur, sed ad alienum
intendunt, cum vivendi artem in desidia ignaviaque
ponant: unde somniores sunt, qui somniorum
deceptiones probabiliores faciunt, quam evange-
lica præcepta, revelationesque species rerum in
somnia oblatas putant: ab his existunt qui domos
ingrediuntur: rursusque alii qui immanem et fer-
ram virtutem opinantur, dilectionisque præceptum
ignorant, neque beneficentiæ, neque animi mode-
stie fructum cognoscunt. At sane quis omnes hu-
jusmodi casus prolapsionesque percurreret, in
qui Deo probati sunt? Cognovimus enim nos ex his
nonnullos, qui famem usque ad obitum patienter tulerunt, quasi his sacrificiis placetur Deus: rursusque
alios, qui quasi e regione oppositi ad contrariam rem se adjunxerunt, nomineque duntaxat celibatum
profitentes, a communi vivendi consuetudine non longe absunt, utpote qui non ventris solum voluptati
indulgeant, sed etiam cum feminis aperte contubernii societatem habeant: hancque cum iis familiarem
vivendi consuetudinem fraternæ cognitionis nomine appellant, nempe honestiori nomine suam occul-

CAPUT XXIV.

Qui accuratam hanc vitæ rationem assequi vult, a
perfecto viro erudiatur necesse est.

C Utile igitur est adolescentes hujus sibi vitæ
modum non præscribere, quoniam nostra hæc ætas
bonorum exemplis abundat: quin etiam si unquam
alias, morum gravitas hoc tempore floret, atque in
vita versatur, paulatim ita aucta ut ad summum
pervenerit. Cujus quidem morum sanctitatis fieri
participem ei contingit, qui in ipsius curriculo
vestigia imprimit: illum autem, qui hujus unguenti
odorem secutus sit, optimo Jesu Christi odore per-
fundi. Ut enim, lampade una accensa, in reliquas
omnes propinquas lucernas flamma derivatur,
neque tamen primus ignis immittitur, etsi cum
iis æqualiter adjungitur, qui ex illa luminis deri-
vatione elucent: ita hujus vitæ gravitas ab eo qui

¹⁷ Eccle. iv 10.

illam recte peregit, in eos derivatur, qui proximi A sunt. Verus est enim is Prophetae sermo¹²: Qui cum sancto et innocenti homine egregioque versatur, talenti unumquemque fieri. Sin autem documenta quaeris, quorum praesidio non licet ab optimo exemplo aberrare, facilis haec est explicatio; nam si hominis vitam perspicis, quae in medio mortis et vitae cursu sit, quodque utrinque est ad sapientiae studium utile deligat, ut neque quod in morte est actionis expers et otiosum in studio exsequendi mandata in se recipiat, neque in vivendi statu pleno gradu incedat, quod a saecularibus cupiditatibus sit alienus, in quibus carnis vita deprehendatur, in his minus agat quam mortui; ad virtutis autem opera, ex quibus qui sunt spiritu ferventes agnoscuntur, vere animatum et efficacem et valentem se praebeat: hunc sane virum tuae vitae amussim intueri: hic tibi divinae vitae scopus sit propositus, ut gubernatoribus, quae semper apparent stellae: hujus et senectutem et adolescentiam imitare, vel potius hujus in adolescentia senectutem, contraque in decursa aetate illius adolescentiam imitari debes; neque enim ejus animi virtutem cūsumque ingravescente jam aetate tempus restinxit, neque hujus adolescentia in iis rebus actiosa fuit, in quibus adolescentia, quia versatur, cognoscitur; sed in utraque illius aetate quaedam fuit contrariarum rerum temperatio, vel potius aliqua proprietatum permutatio, utpote cum ad bonum agendum aetate aetate vis et natura in eo juveniliter posset, florescente vero aetate ad pravas actiones minime valeret. Sin autem illius aetatis amores investigas, tu velim tibi proponas summum illum et ferventem divinum sapientiae amorem, cui ab infantia addictus usque ad senectutem permansit. At si ad hunc minime contueri potes, quales ii qui infirmiore sunt oculorum obtutu ad aspiciendum solem, in sanctorum illorum hominum intueri coetum, qui ab eo institutus est, atque illos imitare, qui vitae splendore illustres singularum aetatum hominibus ad imitandum propositi sunt. Hunc vitae nostrae scopum proposuit Deus. Multi in his adolescentes in simplici temperantia consenuerunt, rationeque cum senectutem praeripuerint, et moribus temporis cursum antevertent, hi solum sapientiae amorem cognoverunt: non quod natura dissimiles essent (in omnibus enim caro adversus spiritum concupiscit¹³), sed quoniam recte eum audierunt, qui recte dixit, Vitae lignum quoddam temperantiam esse iis qui in illius studium incumbunt: hoc ligno, quasi navi aliqua, illi fluctuosum adolescentiae mare praetervecti, ad portum divinae voluntatis appulerunt: jamque animo tranquillo sunt, otioso atque ab omnibus fluctibus remoto, hacque Felici navigatione illi beatissimi quidem, quoniam cum in optima spe, quasi in tutissimo aliquo portu, anchoris jactis res suas

της από τοῦ κατωρθωκότος αὐτὴν ἐπὶ τοὺς προσεγγίζοντας διαδίδεται· ἀληθὴς γὰρ ὁ προφητικὸς λόγος, τὸν μετὰ ὁσίου καὶ ἀδώου καὶ ἐκλεκτοῦ διάγοντα, τοιοῦτον γίνεσθαι. Εἰ δὲ ζητεῖς τὰ γνωρίσματα, δι' ὧν οὐκ ἐστὶν ἀμαρτεῖν τοῦ ἀγαθοῦ ὑποδείγματα, εὐκόλος ἡ ὑπογραφή. Ἐὰν βῇς βίον ἀνδρὸς ἐν μέσῳ θανάτου καὶ ζωῆς ἐστῶτα τὸ ἐκατέρωθεν χρήσιμον εἰς φιλοσοφίαν αἰρούμενον, οὔτε τὸ ἀπρακτὸν τοῦ θανάτου καταδεχόμενον ἐν εἴῃ περὶ τὰς ἐντολάς προθυμία, οὔτε ὅλῳ τῷ ποδὶ ἐπὶ τῆς ζωῆς βεβηκότα διὰ τὴν τῶν κοσμητικῶν ἐπιθυμιῶν ἀλλοτριώσιν, ἐν οἷς μὲν σαρκὸς ζωὴ δοκιμάζεται, τῶν νεκρῶν ἀπρακτότερόν μένοντα, πρὸς δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα, δι' ὧν οἱ τῷ πνεύματι ζῶντες ἐπιγινώσκονται, ἀληθῶς ἐμψυχον καὶ ἐνεργῶν καὶ ἰσχύοντα, πρὸς τοῦτον βλέπε τὸν κανόνα τοῦ βίου· οὗτος ἐστὶ σοὶ σκοπὸς τῆς θείας ζωῆς, καθάπερ τοῖς κυβερνήταις οἱ ἀειφανεῖς τῶν ἀστέρων, μίμησαι τοῦτου καὶ πολιὰν, καὶ νεότητα· μέλλον δὲ μίμησαι αὐτοῦ τὸ ἐν μεираκίῳ γῆρας, καὶ τὴν ἐν τῷ γῆρα νεότητα· οὔτε γὰρ τὸ βωμάλειον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς δραστήριον ἦδη πρὸς γῆρας ἐπικλιθείσης τῆς ἡλικίας ὁ χρόνος ἡμαυρώσεν, οὔτε ἡ νεότης ἐνεργῆς ἦν ἐν οἷς νεότης ἐνεργῆς γνωρίζεται· ἀλλὰ τις ἦν μίξις θαυμαστῆ τῶν ἐναντίων ἐν ἐκατέρᾳ ἡλικίᾳ, μέλλον ὑπαλλαγῇ τῶν ἰδιωμάτων. Ἐν γῆρα μὲν τῆς δυνάμεως πρὸς τὸ ἀγαθὸν νεαζούσης, ἐν μεираκίῳ δὲ τῆς νεότητος πρὸς τὸ κακὸν ἀπρακτούσης. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἔρωτας τῆς ἡλικίας ἐκείνης ἀναζητήσεις, μίμησαι τὸ σφοδρὸν καὶ διάπυρον τοῦ θεοῦ τῆς σοφίας ἔρωτος, ᾧ ἐκ νηπίας συνηξήθη, καὶ μέχρι γῆρας διήρκεσεν. Εἰ δὲ ἀδυνατεῖς πρὸς αὐτὸν ὄρεσθαι, καθάπερ πρὸς τὸν ἥλιον οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐμπαθέστεροι· σὺ δὲ ἀποβλέψον εἰς τὸν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένον τῶν ἁγίων χορὸν, τοὺς πρὸς μίμησιν τῶν καθ' ἡλικίαν γενομένων τῷ βίῳ λάμποντας. Τοῦτον τέθεικε σκοπὸν ὁ Θεὸς τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ. Ἐν οἷς πολλοὶ ταῖς ἡλικίαις νεάζοντες, ἐν τῷ καθαρῷ τῆς σωφροσύνης ἐπολιώθησαν, φθάσαντες τῷ λογισμῷ τὸ γῆρας, καὶ τῷ τρόπῳ παρελθόντες τὸν χρόνον· οἱ τὸν τῆς σοφίας ἔρωτα μόνον ἐγνωρίσαν, οὐχ ὅτι φύσεως ἐτέρως εἶχον (ἐν ᾧ πᾶσι γὰρ ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος), ἀλλ' ἐπειδὴ καλῶς ἤκουσαν τοῦ εἰπόντος, ὅτι ἡ σωφροσύνη ἐξύλον ἐστὶ ζωῆς πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς· ἐπὶ τοῦτου τοῦ ξύλου τὸν τῆς ζωῆς κλύδωνα ὥσπερ ἐπὶ σχεδίας τινὸς διαπλεύσαντες, εἰς τὸν λιμένα τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καθωρμίθησαν. Καὶ νῦν ἐν εὐδίᾳ καὶ γαλήνῃ τὴν ψυχὴν ἀκύμαντον ἔχουσι, μακαριστοὶ τῆς εὐπλοίας· οἱ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, ὥσπερ ἐπὶ τινος ἀσφαλοῦς ἀγκύρας βεβαιωσάμενοι, πόρρω τῶν κυμάτων τῆς ταραχῆς ἀτρεμοῦντες, καθάπερ πυρσούς τινας ἀπὸ ὑψηλῆς φρυκτωρίας, τὴν τῶν ἰδίων βίων λαμπρότητα τοῖς ἐπομένοις προέθηκαν. Οὐκοῦν ἔχομεν πρὸς δὲ ἀποβλέποντες ἀσφαλῶς τὸν κλύδωνα τῶν πειρασμῶν διαφυγεῖν. Τί μοι πολυπραγμονεῖς εἰ τινες τῶν ταῦτα διανοηθέντων ἠτήθησαν; καὶ διὰ τοῦτο ἀπογινώσκεις ὡς ἀμηχάνου τοῦ πράγματος;

¹² Psal. xvii. 26. ¹³ Galat. v. 17.

Πρὸς τὸν κατωρθώκοτα βλέπε, καὶ θαρρῶν κατατόλ-
 μησον τῆς ἀγαθῆς ναυτιλίας τῇ ἐπιπονοίᾳ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος, ὑπὸ κυβερνήτῃ τῷ Χριστῷ ἐν τῷ πηδα-
 λίῳ τῆς εὐφροσύνης εὐθυνομένοις. Οὐδὲ γὰρ οἱ κατα-
 θαίνοντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, καὶ ποιοῦντες ἐρ-
 γασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, τὸ συμβᾶν τινι ναύγιον
 κώλυμα τῶν ἐλπίδων πεποιήνται· ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν
 ἐλπίδα ἑαυτῶν προβαλλόμενοι, ἐπὶ τὸ πέρας τοῦ κατ-
 ορθώματος σπεύδουσιν. Ἡ οὐχὶ πάντων ἀποπότατον
 ἂν εἴη, τὸ μὲν σφαλῆναι τινα ἐν τῷ ἡκριωμένῳ πο-
 νηρὸν τίθεσθαι, ὅλον δὲ τὸν βίον καταγερῶντας ἐν
 σφάλμασιν ἄμεινον ἡγεῖσθαι βουλευέσθαι; Εἰ γὰρ
 δεινὸν ἐστὶν ἅπασι προσεγγίσει τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ διὰ
 τοῦτο ἀσφαλὲς εἶναι νομίζεις τὸ μὴδὲ ἔγχειρεῖν τῷ
 ὑψηλοτέρῳ σκοπῷ· πόσω χαλεπώτερόν ἐστιν ἐπιτή-
 δευμα βίου τὴν ἁμαρτίαν ποιήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο
 ἀμέτοχον καθόλου τῆς καθαρωτέρας διαμείναι ζωῆς;
 Πῶς ἀκούρης τοῦ ἐσταυρωμένου, ὁ ζῶν, τοῦ ἀποθανόν-
 τος τῇ ἁμαρτίᾳ, ὁ κατ' αὐτὴν ὑγιαίνων, τοῦ κε-
 λειόμενος τὴν ἀκολουθήσιν ὀπίσω αὐτοῦ, ὥστερ τι
 τρόπαιον κατὰ τοῦ Ἀντικειμένου τὸν σταυρὸν ἐπὶ
 τοῦ σώματος φέροντος, ὁ μὴ σταυρούμενος τῷ κό-
 σμῳ, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκὸς μὴ δεχόμενος;
 Πῶς πεθῇ τῷ παρακαλοῦντί σε Παύλῳ, παραστή-
 σαι τὸ σῶμά σου θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ
 Θεῷ, ὁ συσχηματιζόμενος τῷ αἵῳ τούτῳ, καὶ μὴ
 μεταμορφούμενος τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός σου, μὴδὲ
 περιπατῶν ἐν τῇ καινότητι τῆς ζωῆς ταύτης, ἀλλ'
 ἐτι τὴν ἀκολουθίαν τῆς τοῦ παλαίου ἀνθρώπου ζωῆς
 περιέπων; Πῶς ἱερατεύεις Θεῷ, καίτοι εἰς αὐτὸ
 τοῦτο χρισθεὶς, εἰς τὸ προσφέρειν δῶρον τῷ Θεῷ,
 δῶρον δὲ οὐκ ἀλλοτρίον τι πάντως, οὐδὲ ὑποβολι-
 μαῖον ἐκ τῶν ἑξωθέν σοι παρεπομένων, ἀλλὰ τὸ ἀλη-
 θῶς σὸν, ὅπερ ἐστὶν ὁ ἑὸς ἄνθρωπος, τέλειός τε καὶ
 ἁμώμος εἶναι ὀφείλων, κατὰ τὸν περὶ τοῦ ἀμνοῦ νό-
 μον, πάσης κηλίδος τε καὶ λώδης ἀπηλλαγμένον;
 Πῶς οὖν ταῦτα προσοίσεις Θεῷ, ὁ μὴ ἀκούων τοῦ,
 κωλύεσθαι ἱεραῖσθαι τὸν ἄναγνον; Εἰ δὲ καὶ τὸν Θεὸν
 ἐπιφανῆναι σοι ποθεῖς, τί οὐκ ἀκούεις τοῦ Μωσέως,
 καθαρῶν ἀπὸ γάμου τῷ λαῷ παραγγέλλοντος, ἵνα
 χωρῇσωσι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐμφάνειαν; Εἰ δὲ μικρὰ σοι
 ταῦτα δοκεῖ, τὸ συσταυρωθῆναι Χριστῷ, τὸ παρα-
 στήσαι ἑαυτὸν θυσίαν Θεῷ, τὸ ἱερεῖα γενέσθαι τοῦ
 Θεοῦ τοῦ ὀψίτου, τὸ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ ἐπι-
 φανείας ἀξιωθῆναι· τί σοι τούτων ἐπινοήσωμεν ὑψη-
 λότερον, εἴπερ σοι μικρὰ καὶ τὰ ἀπὸ τούτων ὀξεῖ;
 Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ συσταυρωθῆναι, καὶ συζῆσαι, καὶ
 συνδοξασθῆναι, καὶ συμβασιλεῦσαι προσγίνεται· ἐκ
 δὲ τοῦ ἑαυτὸν παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἀπὸ τῆς ἀνθρω-
 πίνης φύσεως καὶ δέξας, εἰς τὴν ἀγγελικὴν ἐστὶ με-
 τατάξασθαι. Οὕτω γὰρ φησι καὶ ὁ Δανιὴλ, ὅτι Ἐξ-
 λιαὶ χιλιᾶδες παριστήχουσιν αὐτῷ. Ὁ δὲ τῆς ἀλη-
 θινῆς ἱερουσύνης λαβόμενος, καὶ τῷ μεγάλῳ ἄρχιε-
 ρεῖ ἑαυτὸν συντάξας, μένει πάντως καὶ αὐτὸς ἱερεὺς
 εἰς τὸν αἰῶνα, οὐκέτι θανάτῳ παραμένειν εἰς τὸ δι-
 ηνεχὲς κωλυόμενος. Τοῦ δὲ τὸν Θεὸν εἰπεῖν καταξιο-
 θῆναι ἰδεῖν, οὐκ ἄλλος τίς ἐστὶν ὁ καρπός, ἢ αὐτὸ

A constituerint, ab omni fluctuum perturbatione longe
 positi secure quiescunt, suæque vitæ lumen æ-
 quentibus tanquam aliquas cælestis splendoris
 flammæ protendunt. Igitur habemus, quo nos cum
 respererimus, tentationum fluctuationes tuto per-
 transibimus. Quid curiose a me quæris, an ii, qui
 hæc ipsa animadverterunt, aliquando superati sint?
 atque propterea desperas, quasi res hæc difficilis
 sit? Contuere ad eum qui perfectus est, fortique
 ac fidenti animo te optimæ huic navigationi, gu-
 bernatore Christo, Spiritus sancti afflatu, tempe-
 rantiaque navigio vectus committe. Neque enim
 qui mare navigant, mercaturamque mari exercent,
 hi ab instituto spei cursu desistunt, naufragio de-
 terri, quod quispiam fecerit: sed bona sua spe
 ipsi excitati ad perfecti muneris finem festinant.
 B Annon maxime omnium absurdum esset, qui in
 errorem incidat in exquisitissima vivendi ratione
 improbum eum putare, qui vero in omni vita in
 vitiis consenescit, opinari eum melius consulere?
 Si enim grave est semel peccatum admittere, pro-
 ptereaque tutissimum esse statuis, sublimius ali-
 quod institutum non aggredi: quanto pejus
 est, si quis vitæ studium in peccato adhibeat,
 eamque ob causam puriorem vitam omnino non
 experiatur? Quomodo qui vivit, crucifixum, qui
 peccato vegetus est, peccato mortuum audiet præ-
 cipientem ut ipsum sequatur, crucem velut hostile
 tropæum corpore ferentem, is qui neque mundo
 crucifixus, neque carnem mortificare dignatus
 C est? Quomodo Paulo, qui te his verbis adhorta-
 tur¹⁰: «Exhibe corpus tuum hostiam viventem,
 sanctam, Deo placentem,» obtemperas, qui hujus
 sæculi habitum induis; qui neque mentis tuæ re-
 novatione immutatus, neque novam hujus vitæ
 viam ingressus veteris hominis vitæ institutum
 persequeris? Quomodo Dei sacerdotio fungeris,
 qui ad hoc ipsum, ut munus offerres, unctus es?
 Munus sane non omnino alienum, neque suppositum
 ex iis, quæ tibi extrinsecus eveniunt, sed re-
 vera tuum, quod est homo tuus interior, qui tan-
 quam agnus innocens, et perfectus esse debet, ab
 omnique macula ac sordibus remotus. Quomodo
 hæc ipsa Deo offeres, qui legi non obtemperas
 D prohibenti, ne sacra impurus faciat? Ac si Deum
 tibi apparere expetis, quid causæ est, cur Moysen
 non audias, qui populo edicit, ut a nuptiis purus
 sit, quo Dei aspectum comprehendat? Sin exigua
 hæc tibi videntur, cum Christo simul crucifixum
 esse, se ipsum hostiam Deo exhibere, sacerdotem
 fieri Altissimi, magnoque illo Dei splendore dig-
 num haberi: quæ altiora nos tibi commentabimur,
 si quæ ex iis consequantur, levæ etiam putabis?
 Ex eo enim quod simul crucifigere, una etiam vi-
 vere ac gloria florere et regnare acquiritur; ex
 eo autem, quod seipsum Deo quis exhibuit, ab
 humana natura dignitateque licet in angelicam

¹⁰ Rom. xii, 1.

commutari. Ita enim Daniel : « Millies ¹¹ mille asterunt ei. » Qui autem est ab eo acceptus, qui verum sacrificium est, summoque sacerdotum principi se ipsum constituit, manet omnino et ipse sacerdos in æternum, nec a morte in sempiternum permanere prohibetur. Illius vero, qui dignum se Deum videre putavit, non aliquis alius fructus est, quam hoc ipsum, nempe quod Deum videre dignus habitus est. Omnis enim spei summa, omnis cupiditatis perfectio, omnis et beneficentiæ, et promissi divini, et ineffabilem bonorum, quæ neque sensu, neque cognitione percipi posse credita sunt, finis hic est atque caput. Hoc Moyses expetivit, hoc multi prophetæ, hoc et reges videre cupierunt : soli vero hi digni putantur, qui corde puri, qui ob hoc ipsum beati sunt et habentur, quoniam ipsi Deum videbunt ²² ; ex quibus te unum fieri volumus, qui cum Christo una crucifixus, te purum sacerdotem Deo exhibeas : quive omni pura integritate sacrificium purum factus castitatis, ipsius præsidio te ad adventum Domini pares, ut tu quoque puro corde Deum aspicias, ut promissio nobis facta est a Deo Salvatoreque nostro Jesu Christo, cum quo gloria omnipotenti Deo, una cum Spiritu sancto in sempiterna sæcula. Amen.

¹¹ Daniel. vii, 10. ²² Matth. v, 8.

Α τοῦτο τὸ καταξιώθῃναι τὸν Θεὸν ἰδεῖν. Πάσης γὰρ ἐλπίδος ἡ κορυφή, καὶ πάσης ἐπιθυμίας, εὐλογίας τε Θεοῦ, ἐπαγγελίας πάσης, καὶ τῶν ἀρρήτων ἀγαθῶν, τῶν ὑπὲρ αἰσθησὶν τε καὶ γνῶσιν πεπιστευμένων, τὸ πέρας καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐστίν, ὃ καὶ ὁ Μωσὴς ἰδεῖν ἐπεπόθησε, καὶ πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν· ἀξιοῦνται δὲ μόνοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἱ διὰ τοῦτο ὄντως μακάριοι καὶ ὄντες καὶ ὀνομαζόμενοι, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται· ὧν ἕνεκα καὶ σὲ βουλόμεθα γενέσθαι συσταυρωθέντα Χριστῷ, παραστάντα τῷ Θεῷ ἄγνόν ἱερέα, καὶ καθαρὸν θῆμα γενόμενον, ἐν πάσῃ καθαρότητι διὰ τῆς ἀγγελίας ταυτὸν ἐτοιμάσαντα τῇ τοῦ Θεοῦ παρουσίᾳ· ἵνα καὶ αὐτὸς ἰδῇς τὸν Θεὸν ἐν καθαρᾷ τῇ καρδίᾳ, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΒΡΑΔΥΝΟΝΤΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ.

EJUSDEM S. GREGORII

ADVERSUS EOS QUI DIFFERUNT BAPTISMUM ORATIO.

Gentiano Hervelo interprete.

Hujus mundi reges, cum leges scripserint, quæ C hominum vitæ certam regulam constituunt, eas tradentes magistratibus, per illos eas jubent publicari civibus, ut quæ jussa fuerint, sic serventur inviolata. Dedit autem magnus quoque Deus leges Ecclesiarum ducibus, quas singulis annis certis temporibus proferentes, vobis legimus, et quæ scripta sunt jubemus servare pro viribus. Ecce ergo bonus universorum dispensator, qui annos revocat et temporum gubernat ambitum, diem adduxit salutarem quo solemus vocare hospites ad adoptionem in filios, egenos ad gratiæ participationem, ad peccatorum emundationem eos qui sunt inquinati sordibus peccatorum. Et hæc est vetus illa prædicatio, quæ fuit paulo antequam apparet Servator : « Vox clamantis in deserto : Parate D viam Domini, rectas facite semitas ejus ²². » Quod si

Οἱ τῆς οἰκουμένης ταύτης βασιλεῖς, ἡνίκα ἀν νόμους συγγράψωσι τοὺς τῶν ἀνθρώπων βίους καλῶς κατονίζοντας, τοῖς ἀρχούσιν αὐτοὺς ἐγχειρίζοντες, δι' ἐκείνων κελεύουσι τοῖς ὑπηκόοις δημοσιεύεσθαι, ἵν' οὕτως ἀπαράβαστα τὰ προστεταγμένα φυλάττοιο. Ἔδωκε δὲ ὁ μέγας Θεὸς νόμους τοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν ἡγεμόσιν, οὓς καὶ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις προφέροντες, ὑπαναγινώσκωμεν ὑμῖν, καὶ τηρεῖν εἰς δύναμιν τὰ γεγραμμένα κελεύομεν. Ἰδοὺ τοίνυν ὁ τῶν ὅλων ἀγαθὸς οἰκονόμος, ὁ τοὺς ἐνιαυτοὺς ἀνακυκλῶν καὶ κυβερνῶν τὴν τῶν χρόνων περίοδον, ἤγαγεν ἡμέραν σωτήριον, καὶ τὴν σύνθησιν ἡμῖν καλεῖν εἰς υἱοθεσίαν τοὺς ξένους, εἰς χάριτος μετουσίαν τοὺς πενομένους, εἰς κάθαρσιν ἀμαρτιῶν τοὺς ἐρρυθπωμένους τοῖς πλημμελήμασι. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο κήρυγμα, τὸ προλαβὼν ὀλίγον τοῦ Σωτῆρος τὴν ἐπιφάνειαν· « Φωνὴ βοῶντος

²² Isa. xl, 3 ; Matth. iii, 3 ; Marc. i, 3 ; Joan. i, 23.

ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐ-
θείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Εἰ δὲ μήτε Ἰωάν-
νης, μήτε Δαβὶδ ἐγὼ, ἀλλὰ ἡ ταπεινότης τοῦ ὑπ-
ηρέτου μὴ βλαπτέτω τοῦ Δεσποτικοῦ νόμου τὴν δύνα-
μιν. Οὐτε γὰρ τοὺς γραμματέας τῶν νόμων αἰδοῦμε-
νοι τοῖς διηγορευμένοις παιθόμεθα· ἀλλὰ δεδοικότες
τοῦ Νομοθέτου τὴν ἐξουσίαν, ὑποκύπτομεν τοῖς προσ-
τάγμασιν. Ἦλθε χάρις βασιλικὴ δυσὶ τάγμασι θλι-
βομένοις χαρίζομένη τὴν ἀνείκελ· τοῖς δεσμώταις λύ-
σιν, τοῖς ὀφειλέταις συγχώρησιν. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ γὰρ
ἀμφοτέροις τοῖς τάγμασιν, τὰ κατὰλληλα ἱατρεία
ἀνοίγω· καὶ μετὰ πολλῆς πεποιθήσεως ὑπισχνούμαι
τὴν ἐκ τῆς ἐπιμελείας βοήθειαν.

Ἴνα δὲ μὴ νομίσῃ τις πολυδάπανον τὴν θεραπείαν,
αὐτὰ προλέγω τὰ φάρμακα οἷς ἐξῶμαι τοὺς κάμνον-
τας. Τοῖς μὲν γὰρ δι' ὕδατος καὶ λουτροῦ ἐγγυῶμαι
τὴν ὑγείαν, τῶν δὲ δι' ὀλίγων δακρύων ἐξαλείψω τὴν
νόσον. Ἀπλὴ γὰρ ἡ μεταχείρισις, καὶ θεόπεμπτος
ἡ δωρεά, καὶ μεγάλη ἀληθῶς ἡ ἐπιτυχία, χωρὶς καύ-
σεως ἢ τομῆς χρόνιων ἀπαλλαγῆναι τραυμάτων, ἃ
κακῶς ἐπάθομεν ἐκ τῶν δηγμάτων τοῦ ὄφους. Ἐλ-
θετε οὖν, οἱ κεκακωμένοι, πρὸς τὴν ἐξυτὼν ἐπιμέ-
λειαν, καὶ μὴ ῥαθυμίας δότε τὸ πρᾶγμα. Νόσος γὰρ
παλαιωθείσα καὶ ἐγγρονίσασα, τέχνης θεραπείας γί-
νεται κρείττων. Οἱ πένητες καὶ ἐνδεεῖς, σπεύσατε
πρὸς τὴν διανομήν τῶν βασιλικῶν χαρισμάτων· τὰ
πρόδωκα, πρὸς τὴν σφραγίδα καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυ-
ροῦ τὸ τῶν κακῶν ἀλεξήτηριον. Δότε μοι τὰ ὀνόματα,
ἵνα ἐγὼ μὲν αὐτὰ ταῖς αἰσθηταῖς ἐγχαράξω βίβλοις,
καὶ γράψω τῷ μέλανι· Θεὸς δὲ ταῖς ἀφθάρτοις πλα-
ξιν ἐνοσημῇται, δακτύλῳ γράψας ἰδίῳ, ὥς ποτε
τοῖς Ἑβραίοις τὸν νόμον.

« Προσελθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτισθήτε, καὶ τὰ
πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Λούσασθε,
ἀφέλεσθε τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. » Ταῦτα ἐγράφη πρὸ
πολλοῦ· οὐκ ἐπαλαιώθη δὲ τῶν γραμμάτων ἡ δύνα-
μις, ἀλλ' ἀκμάζει καὶ καθ' ἡμέραν ἰσχύει. Ἐξέλθετε
τοῦ δεσμοτηρίου, παρακαλῶ. Μισήσατε τὰ τῆς ἁμαρ-
τίας σκοτεινὰ οἰκητήρια. Φεύγετε τὸν διάβολον, ὡς
πικρὸν δεσμοφύλακα, ἐκ τῆς συμφορᾶς τῶν ἁμαρ-
τωλῶν τρεφόμενον καὶ κερδαίνοντα. Ὡς γὰρ Θεὸς
εὐφραίνεται ταῖς δικαιοσύναις ἡμῶν, οὕτως ἐφθδεταί
τοῖς παραπτώμασιν ὁ τῆς ἁμαρτίας αἴτιος. Ἐξω
τοῦ παραδείσου τυγχάνεις, ὁ κατηγούμενος, κοινω-
νὴν τῆς ἐξορίας τῷ Ἀδὰμ τῷ προπάτορι. Νῦν δὲ σοὶ
τῆς θύρας ὑπανοιγομένης, εἰσελθε ὅθεν ἐξῆλθες, καὶ
μὴ βραδύνῃς, μήπου θάνατος παρεμπιπτοῦν ἀποφρά-
ξῃ τὴν εἰσοδόν. Ἡ κεφαλὴ λοιπὸν λευκαίνεται, τοῦ
βίου τὸ θέρος ἐγγύς, τάχα ἀκονάται καθ' ἡμῶν ἡ
δρεπάνη, καὶ δέδοικα, μὴ καθεδόντων ἡμῶν καὶ
ἐνασχολουμένων ταῖς ματαλαῖς ματαιότησιν, ἀθρόον
ἐπιστῇ φοβερός ὁ τέμνων. Ἄλλ' ἔρεῖς ὁ νέος· Οὐδέ-
πω γεγήρακα. Μὴ τοίνυν ἀπατηθῇς· θάνατος γὰρ
προβεσμιαίς ἡλικιῶν οὐχ ὀρίζεται, οὐδὲ φοβεῖται τοὺς
ἐν ἀκμῇ, κατὰ δὲ γερόντων μόνον ἔχει τὸ κράτος.
Καὶ τούτου μάθε τὴν καθημερινὴν πείραν διδάσκα-
λον. Ὅρξες γὰρ τὴν κλίνην τῆς ἐκπορᾶς, ὅπως ἀνω-

A ego nec sum Joannes, nec David: at servi humi-
litas legi Dominica non afferat detrimentum. Neque
enim legum scriptores reveriti, paremus iis quæ
ab ipsis jubentur; sed legislatoris timentes pote-
statem, jussis nos submittimus. Venit gratia regis,
duobus afflictis ordinibus concedens remissionem,
nempe vinctis liberationem, debitoribus debiti re-
missionem. Et ideo ego quoque ambobus ordinibus
convenientem aperio medicinam; et cum magna
fiducia polliceor quod ex diligentia procedet auxi-
lium.

Ne quis autem existimet, medicinam esse magnæ
impensæ, prædico ipsa medicamenta, quæ sunt
adhibenda laborantibus. Nam illis quidem promitto
sanitatem per aquam et lavacrum, horum autem
per paucas lacrymas deleo morbum. Est enim sim-
plex applicatio, et a Deo missum donum, et ma-
gnus revera eventus, absque ustione et sectione a
diuturnis liberari vulneribus, quæ passi sumus a
morsu serpentis. Venite ergo, qui malis affecti
estis, ad vestram curationem, neque rem negligatis.
Morbus enim diuturnus et inveteratus artem
superat et curationem. Pauperes et egentes, festi-
vate ad distributionem donorum regaliū; oves,
ad signaculum et signum crucis, quod malis opem
fert et remedium. Date mihi nomina, ut ego ea
imprimam libris sensilibus, et scribam atramento;
C Deus autem ea signet in tabulis, in quas non cadit
interitus, scribens proprio digito ut olim legem
Hebræis.

« Accedite ad eum et illuminamini, et vultus vestri
minime pudore afficiantur ». Lavamini, auferte pec-
cata vestra ». Hæc quidem longo tempore ante scri-
pta sunt: scriptorum autem vis minime est anti-
quata, sed viget et in dies invalescit. Exite e car-
cere, vos rogo. Odio habete tenebrosa vitii habi-
tacula. Fugite diabolum, tanquam acerbum eorum
qui sunt in vinculis, custodem, qui ex peccatorum
calamitate nutritur et quæstum facit. Quomodo
enim justitiis nostris lætatur Deus, ita gaudet de-
lictis is, qui est auctor peccati. Es extra paradi-
sum, catechumene, socius exsilii Adæ primi nostri
parentis. Nunc autem ostio tibi aperto ingredi
unde es egressus, et ne tardes, ne si forte mors
inciderit, ea tibi obstruat aditum. Caput jam ca-
nescit: prope est æstas vitæ: in nos forte falx
acuitur, et timeo, ne nobis dormientibus, et in una
spe occupatis, repente accedat messor terribilis.
Sed, dices tu, qui es juvenis: Nondum consenui.
Noli ergo decipi. Non definitur mors certo tempore
ætatis, neque timet eos qui sunt in ipso flore ætatis,
in solos autem senes obtinet dominatum. Hujus
autem accipe magistrā quotidianam experientiam.
Vides enim, quo mortui efferantur, feretrum, quam
inæqualiter, et ut contigit, omnem effert ætatem,

hodie senem, cras florentem et elegantem adolescentem, paulo post eum cui coeperat apparere lanugo : rursus virum robustum et valentem viribus, et rursus vetulam simul et virginem. Hæc aspicientes nos muniamus, ut non simus metu vacui. Non magno eveniet negotio ut exinaniatur uter spiritus, si os parum fuerit apertum, neque est difficile hominem momento temporis animam emittere.

Video, quando aliquis terræ motus in mundo exortus fuerit, aut fames pestivæ sævierit, aut irruptio facta sit inimicorum, festinare omnes ad baptisterium, ne vacui gratia excedant ab hominibus. Quid vero? Annon alii varii et inopinati casus eandem vim habent quam illa mala? Apoplexiæ, syncopæ, inopinatæ suffocationes, ventorum irruentes procellæ? Nonne videmus, eos qui currunt, cadere, et qui comedunt, plane cessare a nutrimento, et qui dormiunt duci ad mortem somni sororem? Confirma et stabili vitæ instabilitatem et incertitudinem. Noli negotiari, aut cauponari gratiam, ne a dono excidas. Tantum debe, quantum possit condonari, et quod non possit excludere regis benignitatem. Terræ enim principes, quando aliquem acceperint, qui publica supra modum appetierit, et se regia pecunia etiam supra satietatem impleverit, desperant quidem fore ut reddat, acerbæ autem puniunt, pœna contenti pro pecunia. Multum temporis dedisti voluptati, da etiam aliquid philosophiæ. Exue veterem hominem tanquam vestem sordidam, quæ est plena probro et dedecore, quæ ex peccatorum conflata est multitudine, et consarcinata ex miserabilibus pannis iniquitatis. Accipe autem indumentum incorruptionis, quod explicatum et extensum tibi Christus porrigit; nec repelle donum, ne injuria afficias eum, qui dedit. In luto diu es volutatus; festina ad meum Jordanem, non Joanne vocante, sed Christo adhortante. Fluvius enim gratiæ fluit ubique, non fontes habens in Palæstina, et vicinum mare influens, sed totum orbem terrarum circumiens, et ingrediens paradysum, fluens ex adverso illorum quatuor, qui illinc effluunt, et in paradysum longe pretiosiora inferens, quam quæ illinc exportantur. Nam illi quidem ferunt aromata, agriculturam et germen terræ; hic autem infert homines a Spiritu generatos. Quocunque traxeris, illuc transfuit; derivatur in totum orbem terræ, et non consumit fluentum in iis in quæ dividitur. Fontem enim divitem habet Christum, et ex illo fluens inundat mundum universum. Hic est dulcis et potabilis, nihil injucundæ salsuginis attrahens. Dulcis enim redditur adventu Spiritus, ut fons Mara tactu ligni²². Is a piis facile potest transmitti, profanis autem per profundus, et nec ab iis quidem potest adiri. Imitare Jesum Nave. Porta Evangelium, sicut ille arcam; dimitte de-

Α μάλως, καὶ ὡς ἔτυχε. πᾶσαν ἡλικίαν ἐξάγει, σήμερον τὸν πρεσβύτερον, αὐριον τὸ ἀνθεόν καὶ χαρίεν μερᾶκιον, μετ' ὀλίγον τὸν αὐξανόμενον τοῦ ἰούλου, πάλιν τὸν ῥωμαλέον, καὶ ἀκμάζοντα, αὖθις τὴν γραιὺν, ὁμοῦ τὴν κόρην. Ταῦτα ὁρῶντες, τὴν ἀθλητὴν ἀσφαλίσωμεθα. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐργῶδες, ἵνα ἀσχος κενωθῇ τοῦ πνεύματος, μικρὸν ὑπανοιγέντος τοῦ στόματος, οὐδὲ δύσκολον ἀνθρώπον ἐν ἀκαρεὶ τὴν ψυχὴν προέσθαι.

Ὅρῳ ἔταν ποτὲ σεισμός ἐπιγίνεται τῷ βίῳ, ἡ λιμὸς, ἡ πολεμίων καταδρομὴ, πάντας ἐπείγμενος ἐπὶ τὸ βαπτιστήριον σπεύδοντας, ἵνα μὴ κενὸι τῆς χάριτος ἐξ ἀνθρώπων ἀπέλθωσιν. Τί οὖν; τὰ ἄλλα τὰ ποικίλα πάθη καὶ ἀπροσδόκητα οὐκ ἰσχυναίμεται τοῖς κακοῖς ἐκείνοις; Ἀποκληξίαι, παρακοπαί, πνίξεις ἀδόκητοι, πνευμάτων ἐνοστάσεις, καὶ τὰ τούτων ἀκόλουθα; Οὐ βλέπομεν τοὺς ἐν τῷ τρέχειν πίπτοντας, ἐσθλόντας καὶ τελείως τῆς τροφῆς παυομένους, καθυδόντας καὶ λανθανόντας τῷ ἀδελφῷ τοῦ ὕπνου τῷ θανάτῳ προσαγομένους; Ἀσφάλισαι τὸ ἀστάθμητον καὶ ἀθλον τοῦ βίου. Μὴ ἐμπορεύου τὴν χάριν, ἵνα μὴ ἐκπέσης τῆς δωρεᾶς. Τοσαῦτα χρεώστησεν, ὅσα δυνατὸν καὶ συγχωρηθῆναι, ὅσα καὶ τὴν φιανθρωπίαν τοῦ βασιλέως οὐκ ἀποκλείσει. Καὶ γὰρ οἱ τῆς γῆς ἀρχόντες ἔταν τινὰ λάθωσιν ὑπεράγαν σπαθήσαντα τὰ δημόσια, καὶ τῶν βασιλικῶν χρημάτων ὑπὲρ κόρον κατατρυφήσαντα, τῆς μὲν ἀποδόσεως ἀπογινώσκουσι· κολάζουσι δὲ πικρῶς, ἀντὶ τῶν χρημάτων ταῖς τιμωρίαις ἀρκούμενοι. Πολλοὺς χρόνους ἔχαρίσω τῇ ἡδονῇ· ὅς καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ σχολήν. Ἀπόδουσαι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, ὡς ἱμάτιον ῥυπαρὸν, τὸ αἰσχρὸν, τὸ γέμον αἰσχύνης τὸ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν πολυκόλλητον, τοῖς οἰκτροῖς ῥακίοις περικεκνημένον τῆς ἀνομίας. Δέξαι δὲ τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἔνδυμα, ὅπερ ὁ Χριστὸς σοι διαπλώσας προτείνεται, καὶ μὴ ἀπόσῃ τὴν δωρεάν, ἵνα μὴ ὑβρίσης· τὸν δωρησάμενον. Ἐπὶ μακρὸν ἐνεκλίσω τῷ βορδέρῳ· σπεύσον, ἄνθρωπε, ἐπὶ τὸν ἐμὸν Ἰορδάνην, οὐκ Ἰωάννου καλοῦντος, ἀλλὰ Χριστοῦ προτρέποντος. Ὁ γὰρ τῆς χάριτος ποταμὸς βεῖ πανταχοῦ, οὐκ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ τὰς πηγὰς ἔχων, καὶ εἰς τὴν γείτονα καλυπτόμενος θάλασσαν, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κυκλῶν, καὶ εἰσβάλλον εἰς τὸν παράδεισον· ἀντιπρόσωπος ῥέων τῶν τεσσάρων τῶν ἐκεῖθεν ἀπορρέοντων, καὶ πολλὰ τιμιώτερα εἰσάγων εἰς τὸν παράδεισον τῶν ἐκεῖθεν ἐκφερομένων. Οἱ μὲν γὰρ φέρουσιν ἄρώματα, γεωργίαν, καὶ βλάστημα γῆς. Ὁ δὲ ἀνθρώπους εἰσφέρει γεννήματα πνεύματος. Ὅπου δ' ἂν ἐλκύσης, ἔχει μεταρρεῖ, πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐξοχετεύεται, καὶ οὐ διαπνᾷ ἐν τοῖς μερισμοῖς τὸ βέηθρον. Πηγὴν γὰρ ἔχει πλουσίαν τὸν Χριστὸν, καὶ ἀπ' ἐκείνου ῥέων, σύμπαντα πελαγίζει τὸν κόσμον. Γλυκὺς οὗτος καὶ πότιμος, οὐδὲν τῆς ἀηδοῦς ἄλμης ἐπισυρόμενος. Ἡδύνεται γὰρ τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ πνεύματος ὡς ἡ Μερβὰ πηγὴ τῇ θῆξει τοῦ ξύλου, διαβατὸς τοῖς εὐσεβέσι, τοῖς δὲ βεβήλοις ἀγχιβαθὴς καὶ ἀπρόσιτος. Μίμψαι τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναυή. Βά-

²² Exod. xv, 23.

στασον τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς ἐκείνος τὴν κιβωτὸν ἄφεσ τὴν Ἐρημον, τὴν ἁμαρτίαν· περιαιώθητι τὸν Ἰορδάνην· σπεύσον εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, εἰς τὴν γῆν τὴν γόνιμον τῶν εὐφραίνοντων καρπῶν, τὴν ῥέουσιν, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, μέλι καὶ γάλα· κατάλυσον τὴν Ἱεριχὼ, τὴν παλαιὰν συνήθειαν, μὴ ἀφῆς αὐτῆς ὀχύρωμα· ἐκ θεμελίων λύσον τῶν ἁμαρτωλῶν λογισμῶν τὴν μητέρα· ποιήσον τοὺς ὀλερούς Γαβωνίτας οἰκέτας τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦτέστι, θεσλοῦς τοὺς πονηροὺς λογισμοὺς τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βίου· λιθοβολήσῃς ὁ σοφιστὴς καὶ πλεονέκτης Ἀχαρ· ὁ τὴν γλῶσσαν τὴν χρυσοῦν ὑπελόμενος. Οὕτως δέ ἐστιν ἐκείνος ὁ τῆς τιμᾶς ἐντολῆς ἀφανίσας τὴν τήρησιν. Πάντα ἐκεῖνα τύπος ἡμέτερος, πάντα προμηνύματα τῶν νῦν φαινόμενων πραγμάτων.

Ἀπόλυσον λοιπὸν τοῦ βίου σου τὸν γαστρίμαρ-
γον κόρακα· ὅς ἐπὶ περιστερᾷ καιρὸν ἐπιτιπῆναι
σοι· ἦν πρῶτος Ἰησοῦς τυπικῶς ἐξ οὐρανοῦ κα-
τήγαγε, τὴν ἄδολον, τὴν πρᾶυτάτην, τὴν πολυγόνον·
ἦτις ἐπειδὴν εὗρη ἄνδρα κεκαθαρισμένον ὡς πύριον
καλῶς ῥοκμημένον, εἰσοικίζεται, καὶ ἐπωάζουσα πυροὶ
τὴν ψυχὴν, καὶ πολλὰ τίκτει καὶ εὐχαρῆ τὰ ἐαυτῆς
τέκνα. Ταῦτα δέ εἰσι ἀγαθὰ πράξεις καὶ λόγοι σε-
μνοὶ, πίσεις, εὐσέβεια, δικαιοσύνη, σωφροσύνη,
ἀγνεία, καθαρότης. Ταῦτα τέκνα τοῦ πνεύματος,
κτήματα δὲ ἡμέτερα. Μέχρι ποῦτε μαθητῆς τῶν πρῶ-
των στοιχείων; Ἀνοίσθον σου τὴν ψυχὴν ὡς δέλτον, καὶ
συγχώρησον ἡμῖν ἐγχαράξαι μάθημα τέλειον· μὴ αἰ-
μετὰ τῶν παλίων φελλίζου· μὴ νηπιώδης τὴν φρένα.
Ἐρρυθρίω ὑπὲρ σοῦ, ὅτι γηράσας λοιπὸν μετὰ τῶν
κατηχοιμένων ἐκβάλλῃ, ὡς παιδίσκον ἄνου καὶ
οὐκ ἐγέμισθον, μέλλοντος μυστηρίου λαλεῖσθαι. Ἐνώ-
θητι τῷ μυστικῷ λαῷ καὶ μάθε λόγους ἀπορρήτους.
Φθίγξαι μεθ' ἡμῶν ἐκεῖνα, ἃ καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα
Σεραφίμ μετὰ τῶν τελείων Χριστιανῶν ὁμοῦντα
λέγει. Ἐπιθύμησον τροφῆς ἐνδυναμοῦσας ψυχὴν·
γεύσαι πόματα καρδίαν εὐφραίνοντος· ἐράσθητι
μυστηρίου εἰς νεότητα τοὺς παλαιούς ἀοράτως ἀμεί-
βοντος. Μίμησαι τὸν Αἰθίοπα τὸν εὐνοῦχον τῆς ζεού-
σης ἐπιθυμίας. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐπειδὴ τὸν Φίλιππον
προσαχθέντα παρὰ τοῦ Πνεύματος σύναξεν ἐπὶ τοῦ
ἔρματος ἑλθεῖν, ὁδοῦ δὲ πάρεργον ἔμαθε μὴ ἀνα-
τινώσκειν μόνον, ἀλλὰ καὶ γινώσκειν τὸν σοφὸν
Ἰσραὴλ· ἐγεύσατο δὲ διὰ τῆς ἐρμηνείας ὡς ἀγαθὸς
σκύλαξ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σφαγέντος ἀμνεῖ· σφο-
δρῶς τοῦ Φιλίππου καθυλάχτησιν, μέχρις οὗ πρὸς τὴν
τελείαν αὐτὸν θῆραν τῆς ἐν χειρὶ προφητείας ὠδή-
γησεν· αὐτοσχέδιον δὲ τὸ βάπτισμα ζητήσας ἑλθεῖν,
οὔτε καταγωγίαν ἀναμείνας, οὔτε πόλιν ἢ κώμην, ἢ
τὸν τόπον ἀγιάσματος ἐκδεξάμενος, λογισάμενος δὲ
σωφρόνως, ὅτι πᾶς τόπος τοῦ κοινοῦ Δεσπότη, καὶ
πᾶν ὕδωρ ἐπιτιθεῖται εἰς τὴν τοῦ βαπτίσματος χρεῖαν,
μόνον ἂν εὗρη πίστιν τοῦ λαμβάνοντος, καὶ εὐλο-
γίαν τοῦ ἀγιάζοντος ἱερέως. Μὴ παροξύνῃς τὸν βα-
πτιστὴν βραδύνων, μηδὲ παροργίσῃς αὐτὸν ἡμέραν
ἐξ ἡμέρας ἀναβαλλόμενος, καὶ δαπανῶν ἐν ὑποσχέ-

A sertum, nempe peccatum; transi Jordanem; se-
stina ad vitæ institutionem, quæ est ex Christo,
ad terram quæ fert fructus lætitiæ afferentes,
quæ convenienter promissioni fuit melle et lacte.
Everte Jericho, veterem nempe consuetudinem,
ne dimittas eam munitam. Dirue a fundamentis
matrem peccantium cogitationum. Dolosos Gabao-
nitas fac servos Israelis, hoc est, malas cogita-
tiones servas vitæ Evangelicæ: lapidibus obruatur
qui sibi usurpabat, et alieni appetens erat Achar,
qui linguam suffuratus est auream. Is autem ille
est, qui honorandi præcepti delevit observationem.
Omnia illa nostra sunt figura. Omnia sunt præsi-
gnificationes eorum, quæ nunc apparent.

B A vita tua solve voracem corvum²⁷. Da columbæ
tempus ut ad te advolet, quam primus Jesus typice
e cælo deduxit²⁸, quæ est doli nescia, mansuetis-
sima et fertilissima: quæ postquam invenerit vi-
rum purgatum, ut argentum recte exercitum et
expositum, in eo lubenter habitat, et animam
igne tanquam ova fovens, multos ei parit et do-
nat filios. Hi autem sunt bonæ actiones, et honesti
sermones, fides, pietas, justitia, temperantia, ca-
stitas, puritas. Hi sunt filii Spiritus, nostræ au-
tem possessiones. Quousque eris discipulus primo-
rum elementorum? Aperi animam tuam tanquam
tabulam, et accede nobis, ut imprimamus per-
fectam disciplinam, non semper balbutiens cum
pueris, non mente infans. Me tui pudet, quod cum
consueveris, adhuc ejiciaris cum catechumenis,
tanquam insipiens puellus, et qui arcana non po-
test celare, cum dicendum sit mysterium. Unire
populo mystico, et arcanos discere sermones. Elo-
quare nobiscum illa, quæ sex alas habentia Sera-
phim cum perfectis Christianis dicunt hymnos can-
entia. Desidera cibum qui confirmat animam;
gusta potum qui cor exhilarat; ama mysterium,
quod eo modo, qui non cadit sub aspectum, vete-
res transmittit ad juventutem. Imitare Æthiopem
eunuchum ferventis desiderii. Etenim ille post-
quam Philippum a sancto Spiritu adductum as-
sumpsit in curru consessorem; in via autem aliud
agens, non animadvertit, se sapientem Isaiam
non solum legere, sed etiam intelligere. Gustavit
autem interpretationem, tanquam bonus catulus
sanguinis et agni occisi, vehementer allatravit
Philippum, donec eum deduxit ad perfectam vo-
nationem prophetiæ, quam habebat in manibus,
et minime operosum a se petitum baptismum acce-
pit, nec exspectans diversorium, neque civitatem
aut vicum, aut locum sanctificationis²⁹, prudenter
autem reputans quod omnis locus est communis
Domini, et omnis aqua est apta ad usum bap-
tismatis, si modo invenerit fidem ejus, qui id ac-
cepit, et benedictionem sacerdotis sanctificantia.

²⁷ Gen. viii, 6, 7. ²⁸ Matth. iii, 16; Marc. i, 10. ²⁹ Act. viii, 27 sqq.

Noli nimis tardando irritare baptizatorem, nec eum ad iram provocare, diem de die differens, et tempus quod effluit in promissis consumens, ne te iisdem vocibus insectetur, quibus Joannes, te solum viperæ nominans ³⁰, et surdam aspidem, quæ esseratur ad vocem incantatoris ³¹; vel acutam, vel splendentem tibi ostendat securim, sitam juxta arborem et minantem amputationem ³². In electione malorum magis est eligendum, ut quis salutare lavacrum assecutus, rursus sit in peccato, quam ut gratiæ expers vitam finiat. Nam peccatum quidem veniam fortasse consequetur, aut clementiam, cujus magna est spes apud bonos; alteri autem est omnino velita salus ex certa et definita sententia. Nam cum audiero vocem quæ non mentitur, dicentem: « Amen, amen dico vobis: nisi quis natus fuerit desuper, non potest videre regnum Dei ³³, » nihil boni possum expectare iis qui mysticis non sunt initiati. Quamnam enim revera veniam æquum est eis impertiri, qui regis gratiam affecerunt contumelia, æris alieni non admittentes rescissionem, nec amplectentes libertatem, quæ sua sponte ad eos e cælo descendit, per dñi autem contemptum, eum qui donavit probro et dedecore afficientes? Animam minime illuminatam, et regenerationis gratia non ornatam, nescio an angeli suscipiant, postquam fuerit a corpore separata. Quomodo enim, cum non sit obsignata, nec ullum ferat signum sui Domini? Imo est verisimile per aerem ferri errantem et vagantem, et minime quæsitam, ut quæ Domino careat, quærentem quietem et locum, in quo maneat, et non invenientem, frustra desilentem et inutiliter pœnitentem, non secus atque divitem qui induebatur purpura et bysso, quemque lautus et delicatus omnis generis cibis aiebat, materiam ignis, qui non potest exstingui ³⁴.

Volo autem vobis etiam narrare quemdam sermonem viri infelicitis, qui magnam spem non erat assecutus, et aquam quærebat in tempore, quo aqua deficiebat. Nuper enim, quando Scytharum nomadum incursio plurimum agri simul cum habitatoribus diripuit et evertit, in hac Comanorum civitate vicina suburbanis barbarorum, quidam juvenis nobili loco natus, Archias nomine, quem ego sciebam ægerrime ferre et privata et communia mala patriæ, egressus est ex civitate et ex præsidio, ut diligenter specularetur, quot erant, qui prædas agebant barbari, et quænam erant ea quæ contingebant, et cum incidisset in hostes, sagittis fuit appetitus. Qui cum cecidisset et ad mortem properaret, quam maxima poterat voce exclamabat (erat enim baptismi sacramento nondum initiatus): Montes et silvæ, baptizate; arbores, et rupes, et fontes, date gratiam! Et has miserabiles voces edens, vitam finit. Quas cum rescivisset civitas, eas magis deflevit, quam casum belli. Illic similes sunt ii quoque, qui a morbis repente

Α σσει τὸν βέοντα χρόνον, μήποτε σοὺ ταῖς ὁμοίαις φωναῖς Ἰωάννου καθίκηται, γέννημά σε ὀνομάζω, ἐχθρὸς, ἢ ἀσπίδα κωφὴν, πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἐπιφθόντος ἀγριαίνουσιν, ἢ τὴν ἀζίνην σοὶ δειλῇ τεθηγμένην καὶ σπλιδουσάν, παρακειμένην τῷ δένδρῳ, καὶ τὴν τομὴν ἀπειλοῦσαν. Αἰρετώτερον ἐν κακῶν ἐκλογῇ ἀζιωθέντα τινὰ τοῦ σωτηρίου λουτροῦ, γενέσθαι πάλιν ἐν ἁμαρτήματι, ἢ τῆς χάριτος ἀμέτοχον τελευτῆσαι τὸν βίον. Τὸ μὲν γὰρ πλημμέλημα τυχὸν καὶ συγγνώμης ἢ φιλανθρωπίας ἀζιωθήσεται, ἥς πολλὴ ἡ παρὰ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίς· τὸ δὲ πάντᾳ πασιν ἀπηγορευμένην ἔχειν τὴν σωτηρίαν ἐξ ἀποφάσεως ὀρισμένης· ὅταν γὰρ ἀκούσω τῆς ἀφευδούς φωνῆς λεγούσης, « Ἀμήν, ἀμήν λέγω σοὶ· ἔαν μὴ τις γέννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, » οὐδὲν δύναμαι τοῖς ἀμυήτοις προσδοκῆσαι χρηστόν. Τίνος γὰρ ὄντως συγγνώμης δίκαιον τοῖς τοιούτοις μεταδιδόναι, οἱ τὴν βασιλείαν χάριν ἐνύδρισαν, μὴ δεξάμενοι τὰς ἀποκοπὰς τῶν χρεῶν, μὴδὲ προσκυνήσαντες τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀσπασάμενοι, αὐτεπάγγελτον πρὸς αὐτοὺς ἐλθοῦσαν ἐξ οὐρανῶν· διὰ δὲ τῆς καταπρόνθεως τοῦ δώρου, τὸν δωρησάμενον ἀτιμάσαντες; Ψυχὴν ἀφώτιστον καὶ τῇ χάριτι τῆς παλιγγενεσίας μὴ κοσμηθεῖσαν, οὐκ οἶδα οὐδὲ εἰ ἄγγελιο μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος ὑποδέχονται. Πῶς γὰρ τὴν ἀσφράγιστον, τὴν μηδὲν τῆς δεσποτείας ἐπίσημον φέρουσαν; Ἡ εἰκὸς ἐμφέρεσθαι τῷ ἀέρι πλανωμένην καὶ ἀλητεύουσιν, καὶ ἀζήτητον, ὡς ἀδέσποτον· ἐπιθυμοῦσαν ἀναπαύσεως καὶ μόνης, καὶ μὴ εὐρίσκουσαν ὀδυρομένην ἀνόνητα, καὶ μεταμελομένην ἀπρακτὰ· ὁμοίαν τῷ πλουσίῳ, ἐν πορφύρᾳ, καὶ βύσσος ἡμφιάζεν, τροφὴ δὲ πάντα καὶ ἀπλάουσιν ἀβροδίατος ἐτρέφεν, ὅλην τοῦ ἀσέβητου πυρὸς.

Εθέλω δὲ ὑμῖν εἰπεῖν τινα καὶ λόγον ἀνδρὸς ἀθλήου, ἀποτυχόντος τῆς μεγάλης ἐλπίδος, καὶ ζητούντος ὕδωρ ἐν ἀνδρὶ καιρῷ. Πρώην γὰρ ἦν ἱκανὴ ἡ καταδρομὴ τῶν νομάδων Σκυθῶν, πολλὴν σὺν τοῖς οἰκοῦσι χώραν ἠφάνισεν, ἐπὶ τῆς Κομαναίων πόλεως ταύτης ἀστυγέτονος τὰ προδοτεία τῶν βαρβάρων ληϊζομένων, ἀνὴρ τις νέος τῶν εὐπατριδῶν, Ἀρχίας τοῖνομα, ὃν καὶ αὐτὸς ἀκριδῶς ἡπιστάμενην περιεργεῖν τοῖς τε ἰδίοις καὶ κοινοῖς τῆς πατρίδος κακοῖς; ἐξῆλθε τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου, ὡς κατοπτεύσαι ἀκριδῶς, πόσοι μὲν οἱ ληοῦντες βάρβαροι, τίνα δὲ τὰ συμβαίνοντα πάθῃ· καὶ περιτεσσὼν τοῖς πολεμίοις κατετοξεύθη. Πεσὼν δὲ καὶ πρὸς τὸν θάνατον ἐπεγόμενος, ὡς εἶχε δυνάμειος, ἀνεβόα (καὶ γὰρ ἦν τῶν ἀμυήτων)· Ὅρη καὶ νάπαι, βαπτίσατε· δένδρα, καὶ πέτραι, καὶ πηγαί, ὅστε τὴν χάριν. Καὶ ταῖς οἰκτραῖς φωναῖς ταύταις ἐπετελεύτησεν. Ἀς καὶ ἡ πόλις μαθοῦσα, πλέον τῆς συμφορᾶς τῆς κατὰ τὸν πόλεμον ἀπεθρήνησεν. Παραπλήσιοι δὲ τούτῳ καὶ οἱ παρὰ τῶν νόσων ἀθρώως πιεζόμενοι. Ὅταν γὰρ ὁ χυδῆς ὑγιαίνων καὶ μακροῦς ἑαυτῷ τοὺς χρόνους τῆς

³⁰ Matth. iii, 7.³¹ Psal. lvi, 5.³² Luc. iii, 9.³³ I Joan. iii, 5.³⁴ Luc. xvi, 19.

ζωῆς διαγράφων πάθῃ τὸ τοῦ παλαιῦ ματαιόφρονος, καὶ λεχθῇ πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς ἀπογνώσεως, ὅτι ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἡ ψυχὴ σου τοῦ σώματος λύεται, τότε θόρυθος καὶ κραυγὴ· καὶ πάντα ἐν ῥοπῇ καιροῦ ὀξέως ζητεῖται, τὰ σκευῆ, τὸ ὕδωρ, ὁ ἱερεὺς, ὁ λόγος ὁ πρὸς τὴν χάριν προευνεπιζών, ὃν ἀπαιτεῖ μὲν ἡ χρεῖα, ἐπισκοπεῖ δὲ ἡ νόσος, σφοδρὸν καὶ ἀνένδοτον ἐργαζομένη τὸ ἄσθμα. Καὶ ποιεῖ τὸν θόρυβον τῆς κατὰ πόλεμον συνοχῆς οὐκ ἐλάττωνα· πάντες δὲ οἱ κατὰ τὴν οἰκίαν ἀλλήλοις ἀπαντῶντες ἐκρήγνυνται· καὶ ὠδισμός ἐστι, καὶ παραχῇ, καὶ θρόος γούδης καὶ ἄσσημος, ὥσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ ἀλλήλοις ἐμπλεκομένων, δούλων, συγγενῶν, φίλων, τῶν παίδων, τῆς γαμετῆς. Ὡς ἐστὶ τοίνυν καιρὸς εἰρήνης, τὰ καθ' ἑαυτοὺς σωφρόνως διαθώμεθα. Ἐν σχολῇ καὶ γαλήνῃ τοῦ βίου δέξασθε τὴν τοῦ Χριστοῦ δωρεάν, ὅτε καὶ ὁ λαμβάνων τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀσύγκριτον εὐεργεσίαν μεθ' ἡδονῆς τῷ καταλόγῳ τῶν υἱοθετουμένων συναριθμεῖται, καὶ οἱ γνώριμοι πάντες τὴν ἐκείνου πρὸς τὸ κρεῖττον μεταποιήσιν ἐξαίρετον χάριν καὶ εὐφροσύνην ποιοῦνται.

Ἄλλὰ δέδοικα, φησὶ, τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν εἰς ἁμαρτίαν εὐκόλον, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν χάριν τῆς παλιγγενεσίας βραδύνω. Εὐπρόσωπον μὲν σου τῆς δεξιᾶς τὸ πρόσημα, καὶ καλὸς σαυτὸν κατασηματίζεις τῷ τῆς εὐλαβείας πλάσματι· ἀλλὰ σὺ σύντομος ἐρώτησις προσαχθεῖσα ἀρκέσει προγομῶσαι τὴν σκηνὴν εὐκόλως. Ἐπεὶ γάρ, ὁ δεδοικέναι λέγων τὴν ἁμαρτίαν, κατηχούμενος ὑπάρχεις, τίνα ἄρα ζῆς βίον ἀκατηγόρητον, ἢ τὸν ἀναμάρτητον, ἢ τὸν ἐν ἁμαρτίαις; Εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀναμάρτητον, τί δειλίζει τὸ βάπτισμα, καὶ πρὸ ἐκείνου τῶν τὴν νομοθετημένην ἀκρίθειαν; Εἰ δέ σοι ἀκάθαρτος καὶ ἀφύλακτος ἡ ζωὴ βραδύνων ἐν ἀνομίαις, καὶ τῇ μακρᾷ συνηθείᾳ ἐξιν κτώμενος τοῦ κακοῦ, πρόδηλον ὅτι τὴν ἐσχάτην ἀναμένεις ἀναπνοήν· ἵνα τῷ βαπτίσματι παραληφθῇ κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν συντελεσθῇ ἡ ζωὴ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ καινὴ καὶ παράδοξος ἐμπορία, οὐ χρυσοῦ καὶ ἰσθῆτος, ἀλλὰ πλήθους ἀνομιῶν καπηλεία περιεργος τῆς κατὰ ψυχὴν καθάρσεως. Καὶ καθάπερ οἱ χοῖροι πηλὸν ἐκ πηλοῦ μετέρχονται, καὶ τὸν βόρβορον ἔχουσιν αὐτοῖς ἐνδιαίτημα· οὕτως οἱ ταῖς ἀκαθαρταῖς συζῶντες συνάπτουσιν ἐπαλλήλους τὰς ἀνομίας. Ἡ δὲ γὰρ τῇ πορνείᾳ μολύνονται, ἢ τὴν δυσώδυνον μοιχεύειαν τεχνάζουσιν, ἢ τὴν μέθην ἀσχοῦσι τὸ τῶν πονηρῶν ἐπιθυμιῶν ὑπέκκαυμα, ἢ τὰς ἀδελφὰς τούτων καὶ συγγενεῖς ἁμαρτίας ἐπιτηδεύουσι. Φοβούνται δὲ τὸ βάπτισμα, ὡς τῶν ἡδονῶν κώλυμα, καὶ τῶν μιᾶρ ἁπολαύσεων ἀποχρῆμα. Ὅταν οὖν λέγει ὁ προφασιζόμενος προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, ὅτι φοβοῦμαι, πρόδηλός ἐστιν οὐ τὴν ἁμαρτίαν εὐλαβούμενος, ἀλλὰ μακρὰν αὐτῷ γενέσθαι βουλόμενος, τὴν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἀναστροφὴν. Οἱ δὲ ταύτην ἔχοντες ἐν τῷ βάθει τὴν πονηρὰν γνώμην, πρῶτον μὲν οὐδὲ ἀξιοῦνται τῆς χάριτος· ἀλλὰ ταῖς κεναῖς ἐλπίσιν ἑαυτοῦς

A opprimuntur. Cum enim ei, qui heri erat sanus, et vitæ sibi longum tempus dimetiebatur, acciderit id quod illi qui olim vana cogitabat, et ei dictum fuerit ex desperatione: Hac nocte anima tua solvitur a corpore¹³, tunc magnus oritur tumultus et clamor; et omnia momento temporis acriter queruntur, vasa, aqua, sacerdos, sermo qui præparet ad gratiam, quem usus quidem postulat, interrumpt autem morbus, qui efficit, ut vehemens et frequens sit anhelitus, et facit non minorem perturbationem, quam quæ est, cum urget bellum; omnes autem qui sunt domi, sibi invicem occurrentes erumpunt; estque protrusio, tumultus, murmurque et susurrus flebilis, et incertus tanquam in prælio navali, se invicem implicantibus servis, cognatis, amicis, filiis, uxore. Donec est ergo tempus pacis, in otio et vitæ tranquillitate res nostras componamus. Accipite Christi donum, quando is qui altum et incomparabile accipit beneficium, cum voluptate refertur in numerum eorum qui adoptantur in filios; et omnes noti et familiares, ex illa mutatione in melius summam voluptatem capiunt et lætitiā.

Sed timeo, inquis, naturæ nostræ ad vitium proclivitatem, et ideo differo accedere ad gratiam regenerationis. Speciosus est quidem tuus prætextus timiditatis, et diligentis cautionis speciem reete præ te fers; sed brevis tibi proposita interrogatio sufficiet ad scenam facile aperiendam. Dic enim, qui dicis te timere peccatum, cum sis catechumenus, quemnam dicis vivere vitam, in quam nulla cadit reprehensio? eumne, qui non peccat, an eum qui est in peccatis? Si enim eum, qui non peccat, qui times baptismum, cum etiam ante eum diligenter observes id quod est lege constitutum? Sin autem tibi est vita immunda et nullam adhibens cautionem, cum diu moreris in iniquitatibus, et longa consuetudine mali habitum possideas, perspicuum est quod ultimum expectas anhelitum, ut cum baptismo ultima hora suscepto vita simul finiatur. Hoc autem est vana et mirabilis mercatura, non auri et vestium, sed multitudinis iniquitatum, et supervacanea ac curiosa cauponiatio animæ purificationis; et quo modo porci a luto in lutum trans-eunt, et in luto jucunde et lubenter vitam agunt: ita qui vivunt in immunditia, scelera ac flagitia invicem conjungunt. Aut enim polluuntur scortatione, aut abominandum machinantur adulterium, aut exercent ebrietatem, fomitem malarum cupiditatum, aut his afflinia, et cognatione conjuncta exercent peccata. Timent autem baptismum, ut qui prohibeat voluptates, et abstinere faciat a nefariis deliciis. Cum ergo dixerit, qui quærit excusationes in peccatis, timere, perspicuum est eum non vereri, aut cavere peccatum; sed velle se quam diutissime versari in flagitiis. Qui autem in profundo malam hanc habent mentem, primum qui-

¹³ LUC. XII, 20.

dem nec gratiam assequuntur; sed vana spe se ipsos pascentes, præter opinionem abducuntur absque strepitu et repente, tanquam insidias struente fure, opprimente morte. Sin autem Deus suam verius effundens clementiam et bonitatem, in ultimo die eum, qui delectatur peccato, mysteriis sit dignatus, non est eis ex negotiatione tantum lucri, quantum existimant. Putant enim futurum, ut eis regnum statim aperiatur, accipiant autem aliquem locum plenum bonis admirabilibus, et eosdem assecuturos esse honores quos iusti. Hoc autem est quædam spes inanis, falsa opinione præstringens oculos animæ. Nam, ut mihi videtur, trifariam dividuntur res hominum, in ea quæ expectatur vita, ut interim magis generalim ea persequar absque subdivisionibus. Et primus quidem erit ordo eorum qui sunt laudabiles et iusti; secundus autem, eorum qui neque honorantur nec puniuntur; tertius autem eorum qui pro peccatis dant pœnas. Ubi ergo eos ponemus qui in exsequiis acceperunt lavacri beneficium? Num perspicuum est quod inter secundos, idque cum venia, ut sint hæredes per Dei propriam benignitatem. Qui enim per socordiam et negligentiam prodidit, quæ recte et ex virtute sunt, non est liber a pœna et damnatione: siquidem velle malum est affine criminationi, et bona odisse, aperte insinulatur improbitatis. Quid ergo magni lucraberis, si a regno excidas, et ab illis promissis quæ nec oculus vidit, nec auris audivit? Non punior, inquit, neque timeo mortem; satis autem habeo, si neque grave quid patiar, neque præclarum aliquid fecisse renuntier. Hoc est mali servi institutum, qui pistrini et vinculorum et flagrorum solum studet vitare supplicia; liberalem autem gloriam et honorum splendorem ne tantillum quidem sibi vindicat. His est inimica et contraria vox omnium sanctorum, qui fuerunt ab ævo. Illi enim omnes pro fiducia in Deum et libera fidei confessione pericula dilexerunt, et præbuerunt corpus volentibus secundum et varie occidendum: nec ulla re aspera fracti sunt ac molliti, sanguinis et rerum præclare gestarum præmium expectantes, honorem, qui est in regno cælorum. Propter illum jussus Abraham filium sacrificavit; et Moses laboravit in asperis deserti difficultatibus, et Elias in solitudine vitam egit asperam et austeram; et omnes prophetae vixerunt in ovinis et caprinis pelibus, afflicti et vexati. Pro illo evangeliste passi sunt stigmata pro Evangelio, et martyres decertarunt adversus tormenta tyrannorum. Et quicumque est vere ratione præditus, et Dei imago, et habens cognitionem cum iis quæ sunt excelsa et cælestia, ne vult quidem esse, neque simul suscitari cum hominibus, qui reviviscunt, nisi sit a Deo laudandus ut bonus seryus, aliquibus dignus censendus honoribus. Propter hoc institutum David quoque cervi sitim accipit¹¹, ut ostendat, quantum sit suum

A ἀποδουκολούντες ἀδοκῆτις; ἀπάγονται, ἀφοφῆτι καὶ ἄθρόον ὡς ἐπιβούλου κλέπτου τοῦ θανάτου καταλαμβάνοντος. Ἀλλὰ καὶ πλεονάσας ὁ Θεὸς τὴν οἰκίαν μακροθυμίαν καὶ ἀγαθότητα, καταξίωσας τῶν μυστηρίων τὸν φιλαμάρτητον ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς τοσοῦτον τῆς πραγμάτων τὸ κέρδος, ὅσον νομίζουσιν. Οἴονται γὰρ εὐθὺς μὲν ὑπανοιχθήσεσθαι τὴν βασιλείαν αὐτοῖς· λήψεσθαι δὲ τινα χρόνον ἀγαθῶν γέμοντα θαυμασίων, καὶ τῶν ἰσῶν ἀξιοθήσεσθαι τοῖς δικαίοις τιμῶν. Τὸ δὲ κενὴ τίς ἐστὶν ἐλπίς, δόξη ψευδεῖ τὴν ψυχὴν γοητεύουσα. Ὡς γὰρ ἐμοὶ φαίνεται, τριχῇ τὰ τῶν ἀνθρώπων διαίρεθῆσεται ἐπὶ τῆς προσδοκωμένης ζωῆς, ὡς γενικώτερον τέως χωρὶς ὑπομερισμῶν διελεῖν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐστὶ τάγμα τῶν ἐπαπειτῶν καὶ δικαίων· B δευτέρον, τῶν οὕτε τιμωμένων, οὕτε κολαζομένων· τρίτον τῶν διδόντων δίκας ὑπὲρ ὧν ἐπλημέλησαν. Πού τοίνυν τάξομεν τοὺς ἐντάφιον λαβόντας τοῦ λουτροῦ τὴν εὐεργεσίαν; Ἡ πρόδηλον, ὡς ἐν τοῖς δευτέροις, καὶ τοῦτο μετὰ συγγνώμης, ἵνα κατὰ τὴν οἰκίαν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν κληροδοτήσωμεν. Ὁ γὰρ δικῶν προδούς τὰ τῆς ἀρετῆς κατορθώματα, οὐκ ἐλευθερὸς ζημίας καὶ καταγνώσεως, εἰ γε τὸ ἐθελοκακῆν ὑπὸ κατηγορίαν ἄγεται, καὶ τὸ μισεῖν τὰ καλὰ πρόδηλον ἔχει τῆς πονηρίας τὸν ἐλεγχον. Τί τοίνυν μέγα κερδανεῖς· ἔξω πίπτων τῆς βασιλείας, καὶ τῶν ἐπαγγελίων ἐκείνων, ἃς ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν; Οὐ κολάζομαι, φησὶν, οὐδὲ φοβοῦμαι τὰς ἀπειλάς· ἀρκοῦμαι δὲ τῷ μὴ παθεῖν τι δεινόν, μήτε ὡς κατορθώσας τι γενναῖον ἀποδειχθῆναι. C Δραπέδους πονηροῦ ἢ προαίρεσις· μύλωνος ἀξίου καὶ δεσμοῦ καὶ μαστιγῶν, ἐκδύναι μόνον τὰς τιμωρίας σπουδάζοντος· ἐλευθερίου δὲ δόξης καὶ τῶν ἐκ λαμπρότητος τιμῶν, οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἀντιποιουμένου. Ἐχθρὰ πάντων αὐτῶν τῶν ἀγίων φωνή, ἐναντία τῶν ἀπ' αἰῶνος ὁσίων. Ἐκείνοι γὰρ ἅπαντες τοὺς ὑπὲρ παρῆστας κινδύνους ἠγάπησαν, καὶ παρέχον τοῖς βουλομένοις τέμνειν καὶ φονεύειν ποικίλως τὸ σῶμα, καὶ πρὸς οὐδένα ὠδινόντων ἐμαλακίσθησαν ἄθλον, τοῦ αἵματος καὶ τῶν ἀθραγαθμάτων, τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν προσδοκῶντες τιμὴν. Δι' ἐκείνων Ἀβραάμ τὸν υἱὸν προσταχθεὶς ἔθυσεν· καὶ Μωϋσῆς ἐνεμόχθει τοῖς δεινοῖς τῆς ἐρήμου· καὶ Ἥλίας τὸν ἔρημον ἐξη βίον καὶ ἀθεράπευτον· καὶ πάντες προφῆται διηγῶν ἐν μελωταῖς, ἐν αἰγείοις D δέρμασιν, ὀλιγόμενοι, κακочουόμενοι. Ὑπὲρ ἐκείνης εὐαγγελιστὰς τὰ ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ἐπασχον στίγματα, καὶ μάρτυρες ταῖς κολάσεσι ταῖς παρὰ τῶν τυράννων ἐνηγωνίσαντο, καὶ πᾶς, εἰ τις ἀληθῶς λογικὸς καὶ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, καὶ συγγένειαν ἔχων πρὸς τὰ ὑψηλὰ καὶ οὐράνια, οὐδὲ εἶναι βούλεται οὐδὲ συνεργεθῆναι τοῖς ἀναδυσσομένοις ἀνθρώποις· εἰ μὴ μέλλοι ἐπανεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀγαθὸς δοῦλος, καὶ τινων ἀξιοῦσθαι γεῶν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ προαίρεσει καὶ ὁ Δαβὶδ τῆς ἐλάφου τὴν δίψαν οἰκτεῖν ὑπόδειγμα ποιεῖται τῆς αὐτοῦ πρὸς Θεὸν ἐπιθυμίας· καὶ ἰδεῖν εὐχεται τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἵνα σαῖς

¹¹ Psal. xli, 2.

νοηταῖς ἐνευφρανθῇ δεξιώσεσι. Καὶ Παῦλος εὐχεται ἅνθρωποις ἡμετέροις τὴν σάρκα ὡς καὶ βαρὺ καὶ φορτικὸν ἱμάτιον, ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πάντως ἀμφοτέρω φανταζόμενοι τὴν μακαρίαν εὐφροσύνην καὶ ἀμετάβλητον. Εἰ δὲ ἐκείνης ἔριος οὐδεὶς, πάντα ὁλοῦς τὰ ἄλλα, κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστήν, ματαιότης ματαιότητων.

Φεύγετε τοίνυν, ἄνδρες Χριστιανοί, κλήσεως ἐπουρανίου· μέτοχοι, πᾶσαν ἐννοίαν τοιαύτην ληστών καὶ κακούργων ἀξίαν, μὴδὲ τοῦτο μακαριστὸν ἡγήσασθε τὸ φεύγειν τιμωρίαν, ἀλλ' ἐράσθητε ὠρεῶν καὶ στεφάνων· οὗς ὁ Θεὸς τοῖς ἀθλήταις τῆς δικαιοσύνης ἡντρέπει· ἐπιθυμήσατε βαπτίσματος ἀδόλου· λάβετε τὸ τάλαντον, καὶ πρόσθετε τὴν ἔργασίαν· οὕτως γὰρ κατὰ τὴν παραβολὴν ἡγεμόνες δέκα γενήσεσθε πόλεων. Ὁ δὲ συνταφεὶς τῷ βαπτίσματι, ἐκρύψεν εἰς γῆν τὸ τάλαντον, καὶ πάντως ἐκείνων ἀκούσει τῶν πρὸς τὸν δούλον ἀργὸν λεγθέντων καὶ ῥάθυμον. Καλῶς ὁ νεοφύτιστος ἂν τῇ πιστεὶ συνάξῃ τὴν ἐντολήν, ἐπὶ πλείον οὐδὲν ἔχει τοῦ ἀνεγκλήτου. Δεσμώτης ἐτύγγανεν μυρίους ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος, δεδοικώς τὸ κριτήριον, τρέμων τῶν εὐθυνῶν τὸν καιρὸν. Ἦλθεν ἄρδον βοσιλέως φιλανθρωπία, ἤνοιξε τὸ δεσμητήριον, ἀφῆκε τοὺς πονηροὺς. Ὁ μὲν δούς τὴν χάριν, ὑμνεῖσθαι καὶ προκυνεῖσθαι, ὡς ἀγαθότητος περιουσία σώσας τοὺς τὴν ζωὴν οὐκ ἐλπίζοντας· ὁ δὲ γνωρίζεται ἑαυτὸν, ἐν ταπεινότητι διαγέτω· μὴ ὡς κατορθώσας τι διακείσθαι, ἐπειδὴ τῶν δεσμῶν ἐλύθη. Ἀφῆκε γὰρ ἐγκλημάτων τὸν ἔλεον· προσμαρτυρεῖ τῷ συγχωρήσαντι, οἱ μὴ εὐδοκίμησιν τῷ ἀφελέντι. Ὁ λαβὼν τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν, ὅμοιος στρατιωτῇ νέῳ ὑπόγειον ἐναριθμηθέντι τοῖς ὀπλιτικοῖς καταλόγοις, μὴδέπω δὲ μὴδὲν ἐπιδειγμένῳ στρατιωτικῷ ἢ γενναίῳ. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος ἀνελόμενος τὴν ζωὴν, καὶ τὴν χλιανίδα ἐμπορησάμενος, οὐκ εὐθὺς ἑαυτὸν ἀριστέα νομίζει, οὐδὲ προσίων μετὰ παρρησίας τῷ βασιλεὶ ὡς γνώριμος διαλέγεται, οὐδὲ χάριτας αἰτεῖ τὰς τῶν χαμένων καὶ ἀνεσάντων· οὕτως μὴδὲ σὺ τυχὼν τῆς χάριτος, οἷον τοῖς δικαίοις συζήσεσθαι, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἀγθῆσεσθαι κληρὸν, ὃν μὴ πολλοὺς ὑπομείνης ὑπὲρ εὐσεβείας κινδύνους, καὶ πολεμήσης τῇ σαρκί, καὶ μετ' ἐκείνης τῷ διαβόλῳ, καὶ γενναίως ἀντιστῇς πρὸς πάντα τὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τοξεύματα. Μᾶλλον δὲ εἰ δοκεῖ αὐτὴν τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν μέλλουσαν ἐπὶ τῆς κοινῆς ἐκφέρεισθαι κρίσεως, λάβωμεν τοῦ προκειμένου διδάσκαλον. Τί γάρ φησι· «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν.» Διὰ τί· Οὐχ ὅτι τὸ ἱμάτιον ἐνεδύσαθε τῆς ἀφθαρσίας, οὐδὲ ὅτι τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἀπελούσαθε, ἀλλ' ἐπειδὴ κατωρθώσατε τὴν ἀγάπην. Καὶ εὐθὺς ὁ κατάλογος ὑποτέτακται τῶν τραφέντων, τῶν ποτισθέντων, τῶν ἐνδοθέντων. Καὶ εἰκότως ὁ ἀπαραλόγιστος κριτὴς οὕτως δικάζει· «Ἡ χάρις μὲν γὰρ τοῦ δεσπότου δόρον ἢ δὲ πολιτεία, τοῦ τιμηθέντος κατόρθωμα. Χάριτος

A in Deum desiderium; et optat videre Dei vultum, ut exhilaretur amplexibus, qui cadunt sub intelligentiam. Et Paulus optat exuta carne tanquam gravi et molesta veste, dissolvi et esse cum Christo¹⁸: ambo omnino cogitantes beatam et immutabilem beatitudinem. Quod si nullus sit ejus amor, omnia alia, ut vere dicit Ecclesiastes, sunt vanitates vanitatum¹⁹.

Fugite ergo, viri Christiani, participes celestis vocacionis, omnem hanc cogitationem, latronibus dignam et maleficis, neque beatum existimate fugere supplicium; sed dona amate et coronas, quas Deus paravit athletic justitiæ; expetite baptismum sine fraude, accipite talentum, et curate ne sit otiosum: ita enim, ut vult parabola, efficiamini B duces decem civitatum¹⁷. Qui ergo sepultus fuit simul cum baptismo, talentum abscondit in terra, et omnino illa audiet, quæ dicta sunt servo otioso et negligenti¹⁸. Recte is, qui est recens illuminatus, si fidei non amplius mandatum conjunxit, nihil habet quod non sit affine criminationi. Fuit C vincetus, innumerabilibus criminibus obnoxius, timens judicium, horrens tempus reddendæ rationis. Venit repente regis benignitas, aperuit carcerem, dimisit malos. Qui dedit quidem gratiam, laudibus celebretur, et qui sua bonitatis abundantia conservavit eos, qui non sperabant vivere. Ipse autem seipsum cognoscat, et degat in humilitate: non ita sit affectus, tanquam aliquid præclarum gesserit, quoniam solutus est vinculis. Criminum enim remissio testatur misericordiam ejus qui concessit, non autem quod se recte gesserit is, qui fuit dimissus. Is qui lavacrum accepit regenerationis, est similis novo militi, qui nuper fuit relatus in numerum militum, nondum autem quidquam egit præclarum aut forti milite dignum. Quo modo ergo ille zona accinctus, et chlamyde indutus, non se statim existimat virum fortem, neque confidenter accedens ad regem, cum alloquitur tanquam familiaris, neque petit beneficia, quæ qui laboraverunt, et se strenne gesserunt: ita nec tu, gratiam assecutus, putes fore ut vivas cum justis, et ad illorum ducaris hæreditatem, nisi pro pietate multa adeas pericula, et cum carne bellum geras, et simul cum illa, cum diabolo fortiter resistas omnibus jaculis malignorum spirituum. Imo vero si videtur, accipiamus ipsam Domini vocem, quæ est proferenda in ipso communi judicio, et est magistra ejus quod proponitur. «Venite, benedicti Patris mei, estote hæredes parati vobis regni a constitutione mundi¹⁹.» Quamobrem? Non quoniam induti estis veste incorruptionis, neque quoniam peccata vestra abluisitis, sed quoniam in charitate vos recte gessistis. Et statim sequitur catalogus eorum qui sunt nutriti, potati, induti, Et jure qui falli non potest iudex ita judicat. Nam gratia quidem est donum Domini. Ex vitæ autem administra-

¹⁸ Philipp. i, 23. ¹⁶ Eccle. i, 2. ¹⁷ Luc. xix, 16, 17. ¹⁸ Matth. xxv, 24 sqq. ¹⁹ ibid. 34.

tione est recte, factum ejus, qui est honoratus. Gratia autem quam accepit, nemo petit mercedem; sed contra est debitor. Et ideo quando baptismo fuerimus illuminati, benefactori debemus benevolentiam. Nostra autem in Deum benevolentia est, quam in conservos exercemus liberalitas, salus nostra, et virtutis cura. Deponite ergo vestram inanem sententiam, qui baptismum reservatis ad exsequias, scientes quod fides suam requirit sororem, spem, nempe quæ est ex charitate vitæ institutionem. Qua quidem digni sumus Dei voluntate et ope: quem decet adoratio nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

Α δὲ ἡς ἔλαβεν οὐδεὶς μισθὸν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ὀφείλει. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν τῷ βαπτίσματι φωτισθῶμεν, χρεωστοῦμεν τῷ εὐεργέτῃ τὴν εὐνοίαν. Εὐνοία δὲ ἡμετέρα πρὸς Θεὸν ἡ περὶ τοὺς ὁμοδόλους ἐγνωμοσύνη, ἡ σωτηρία ἡμῶν αὐτῶν, καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλεια. Ἀπόθεσθε τοίνυν τὴν ματαίαν γνώμην, οἱ ἐντάφιον τηροῦντες τὸ βάπτισμα, εἰδότες, ὡς ἡ πίστις τὴν ἀδελφὴν ἑαυτῆς, τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν ἐπιζητεῖ· ἥς ἀξιοθεύμεν ἀγαθῇ προαιρέσει καὶ βοήθειᾳ Θεοῦ, ᾧ πρέπει προσκύνησις νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

PARS IV.

ORATIONES ET EPISTOLÆ.

I. ORATIONES.

MONITUM IN ORATIONEM SEQUEM (a).

Primus hanc Orationem edidit ex uno codice Monacensi Jacob. Gretserus, Soc. Jesu Theol. in Appendice ad S. Gregorii Nysseni Opera, Paris. 1618, in-fol., p. 225-234. Paulo post repetita est in altera editione Paris. 1638, in-fol., tom. II, p. 225-234. Accuratius inspecta editione utraque, descriptisque verbis Græcis ex exemplari Gretserianæ Appendicis, orationem Græcam S. Patris erroribus omnis generis tam deformatam, versionemque Latinam tam parum accuratam esse reperi ut mihi ad codicem refugium esset. Litteras dedi ergo ad J. G. Krabingerum, bibliothecæ Regiæ Monacensis custodem, virum celeberrimum et de his nostris litteris egregie meritum, codicis illius collationem novam ab amico petens libere et candide. Annuit lubentissime precibus meis Krabingerus, dieque 10 Nov. 1839 Monachio ad me transmisit lectionum varietatem plenam et in minimis quoque accuratam, qua item hic in Adnotatione mea fidsissime usus sum, neglectis tantum orthographicis vitis apertis. Est autem codex ille Monacensis; quem litteris *Mon.* designavi, unicus in quo hæc homilia servatur; nec Vindobonæ, Venetiis, aut Florentiæ alterum reperiri Krabingerus mihi scripsit, nec ego Parisiis inveni, nec Matriti asservari puto. Contentus ergo esse debui codice illo Monacensi 47, chartaceo, sæculi xvi, in-fol., cujus ope emendare et supplere potui plurima. Mirum est Gretserum, uti Krabingero videtur, tam multa ascripsisse, correxisse, subinde corrupisse, ut ego quidem meo jure eum, præter Monacensem, alio codice usum fuisse putem. Plura egomet correxi, monito ubique lectore; quod an perverse egerim, me doctiores judicabunt; interpunctio autem tota mea est.

(a) Ludov. de Sinner, in fronte editionis suæ orationis sequentis, quæ anno 1838 apud Gæmæ fratres prodiit in-12.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΤΟΚΙΖΟΝΤΩΝ.

S. P. N. GREGORII
EPISCOPI NYSSENI
ORATIO CONTRA USURARIOS.

Jacobo Gretsero Soc. Jesu theologo interprete.

Τῶν φιλαρέτων ἀνθρώπων, τῶν ζῆν (1) κατὰ λό-
γον προαιρουμένων, νόμοις ἀγαθοῖς ὁ βίος καὶ προ-
τάγμασι κεκανόνισται· ἐν οἷς καθορᾶται τοῦ Νο-
μοθέτου ἡ γνώμη πρὸς δύο γενικῶς ἀποτεινομένη
σκοπούς· ἓνα μὲν, τῶν ἀπειρημένων τὴν ἀπαγόρευ-
σιν ἔχοντα· ἕτερον δὲ, τὸν πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῶν
καλῶν κατεπείγοντα. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως εὐπολί-
τευτον βίον κατορθωθῆναι καὶ σώφρονα, εἰ μὴ τις
φεύγων ὡς ἔχει δυνάμει τὴν κακίαν, διώξειεν ὡς
υἱὸς μητέρα (2) τὴν ἀρετὴν. Συναχθέντες τοῖνον καὶ
σήμερον (3) ἵνα Θεοῦ προσταγμάτων ἀκούσωμεν,
ἡκρούμεθα τοῦ Προφήτου φωνεῦντος τὰ μοχθηρὰ
τῶν δανεισμάτων τέκνα, τοὺς τέκους, ἐξαίρουντος δὲ
τοῦ βίου τὴν ἐπ' ἐργασίᾳ χρῆσιν τῶν νομισμάτων·
δεξιόμεθα δὲ εὐπειθῶς τὸ παράγγελμα· ἵνα μὴ ἡ
πέτρα (4) ἐκείνη γενόμεθα, ἐφ' ἣν καταπεσὼν ὁ Β
σπῆρας, ζηρὸς καὶ ἀγονος ἐμεινεν, μὴδὲ λεχθῇ πρὸς
ἡμᾶς ὅτι ποτε πρὸς τὸν δυσάγων Ἰσραὴλ· Ἀκοῇ
ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες
βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

Παραιτοῦμαι δὲ τοὺς ἀκουστομένους μηδαμῶς θρα-
σύτητός μου ἢ ἀνοίας καταψηφίσασθαι, εἰ ἀνδρὸς
λογάδος καὶ ὀνομαστοῦ κατὰ φιλοσοφίαν, πάντων δὲ
λόγων ἀσκηθέντος παιδεῖαν, ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως αὐ-
τῆς εὐδοκίμησαντος, καὶ καταλιπόντος (5) τὸν κατὰ

A Hominum virtutis studiosorum, et qui mores ex
rationis præscripto formant, vita continetur bonis
legibus et præceptis, in quibus videre est legisla-
torem duo generatim spectare: alterum, ut mala
vetet; alterum, ut ad honestas actiones singulos
incitet. Non enim fieri potest, ut quis in societate
civili vitam ad recti et temperantiæ normam com-
ponat, nisi totis viribus improbitatem fugiat, vir-
tutemque maximo studio persequatur. Coacti igitur
hodie quoque in unum, ut divinis mandatis
audiendis operam demus, audivimus quomodo
propheta, pestifera senoris germina, usuras in-
quam, succidat, et ex hominum consortio funditus
evellat pecuniæ ad usuram elocationem. Nostrarum
partium erit, morem gerere prophetæ monitis, ne
efficiamur illa petra, supra quam cum semen ceci-
disset, exaruit, nullumque fructum protulit¹, ne
forte audiamus quod olim ad præfractos et intra-
ctabiles Israelitas dictum est: *Auditu audietis, et
non intelligetis, et videntes videbitis, nec tamen vi-
debitis*².

Rogo autem omnes, quicumque audituri sunt, ut
me audaciæ et insipientiæ non condemnent, quod
cum vir disertus, et in rebus ad divinam philoso-
phiam spectantibus, magni nominis et in omni
dicendi genere admodum exercitatus, et in hac

¹ Luc. viii, 13. ² Isa. vi, 10.

(1) Ζῆν. Cod. Mon. ζῆν (sic). Πῶς γὰρ nescio cuius
codicis qui servatur in libro ms. Suppl. bibl. Re-
giæ n° 399, primamque tantum hujus orationis
exhibet lineam, diserte habet ζῆν. Ed. τῆν.

(2) Ὡς υἱὸς μητέρα. Ita Mon. Ὡς οἷος μάλιστα
Ed.

(3) Καὶ σήμερον. Ita Mon. Ἐπισήμερον, vocem
nihil, dat Ed. Mox inter ἀκούσωμεν et ἡκρούμεθα
lacunula est in Mon. Alludit noster ad Ezech. xxi,
12: τόκον καὶ πλεονασμὸν ἐλαμβάνονταν ἐν σοί,
κτλ., quæ lecta fuerant in ecclesia ante orationem.
De forma Alexandrina ἐλαμβάνονταν pro ἐλάμβανον

von v. Burnouf, § 241; Winer, Gramm. N. T. § 9,
3; Buttmann, t. I, p. 346.

(4) Ἡ πέτρα. Articulum om. Ed., supplevit
Mon. Locum ad quem hic alludit Nyssenens, S. Lu-
cæ est in parabola de seminante, c. viii, 5 sqq.

(5) Καταλιπόντος. Ex his fortasse inferes hanc
Orationem a S. Gregorio Nysseno habitam esse
post obitum S. Basilii dilectissimi fratris. Decessit
enim Cæsareæ archiepiscopus anno 379, die primo
mensis Januarii; S. Gregorius Nyss. autem, anno
394. V. tamen infra, c. 10, in fine Orationis. Mon.
καταλιπόντος τῶν κατατοκιστῶν, unde articulum

ipsa materia præclare versatus, orationem contra A feneratores instruendæ vitæ reliquerit, ego in eadem arenam descenderim, junctis bovm aut asinorum paribus, quibus contendam cum equis victoriæ corona redimitis; semper enim cum grandioribus visuntur nonnulla humiliora; nam sole splendente splendet nonnihil et luna: et onerariam navem, quæ millenis mercibus referta, a ventis hinc inde impellitur, sequitur exigua quædam cymbula, idem secans æquor: virisque athletico more et ritu depugnantibus, eadem lege digladiantur et pueri. Hæc igitur nostra sit petitio.

Tu vero, quem alloquor, quisquis es, odio habeto mores cauponum, cum homo sis. Ama homines, non pecuniam; obsiste tantisper peccato. Insona aliquando gratissimis tibi usuris vocem illam Joannis Baptistæ: *Genimina viperarum*², abite a me. Pernicies estis iis qui vos retinent, et accipiunt. Paululum oblectationis affertis; sed temporis progressionem virus a vobis sparsum, convertitur animæ in acerbum maleficium. Viam vitæ obsepitis; regni cælestis fores clauditis. Modicum quidem oculos aspectu, tinnituque vestro aures recreatis; interim æterni doloris causa et origo estis. Hæc ubi dicta, valedic superflue rerum copię et usuris, pauperumque amorem in te excita, *Et illum, qui mutuum petiit, ne averteris*³. Ob inopiam tibi sit supplex, foribusque tuis assidet: cum egens sit, confugit ad tuas copias, ut ab eo egestatem depellas. At tu contrarium facis, opitulor verteris in hostem: non enim opem fers, ut ex illa qua premitur inopia evadat et ab usuris pendendis liberetur; sed seris afflicto mala, nudum exuens, vulneratumque denuo vulnerans, curas curis accumulans, doloresque doloribus addens. Nam qui pecuniam cum fenore reddendam accipit, pignus et arrham paupertatis accipit, specie beneficii exitium domum reportans. Quemadmodum enim is, qui precibus victus febricitanti, et quem vehementissimus calor, sitisque nimis exagitat, meri poculum porrigit, exhilarat quidem ægrum perbrevis tempore, dum poculum exhaurit; sed non longe post acerbissimam et decuplo gravio-

τοκιστῶν λόγον κτήμα τῷ βίῳ, καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν ἀμίλλαν καθήκα, ὅτων ἡ βούνη ἄρμα πρὸς τοὺς στεφανίτας ἱππους ζευξάμενος· παραφαίνεται γὰρ αἱ τὰ μικρὰ τοῖς μεγάλοις· καὶ λαμπομένη σιλήνη, ἡλίου φαίνοντος· πλεούσης δὲ μυριοφόρου νηὸς, καὶ τῇ σφοδρότητι τῶν ἀνέμων ἐλαυνομένης, ἐπακολουθεῖ ἡ μικρὰ πορθμὺς τὸν αὐτὸν περαιουμένη βυθόν· ἀνδρῶν δὲ πάλιν ἀγωνιζομένων νόμοις ἀθλητικοῖς, ἐγκονίζονται τῷ αὐτῷ καὶ παῖδες. Ὡς μὲν οὖν ἐχέτω τῆς γνώμης ἡ αἵτησις.

Σὺ δὲ, πρὸς ὃν ὁ λόγος, ὅστις ποτ' ἂν ἦς, μίσησον τρόπον καπηλικόν, ἀνθρώπος ὢν. Ἀγάπησον ἀνθρώπους, καὶ μὴ ἀργύριον· στήσον μέχρι τούτου τὴν ἀμαρτίαν. Εἰπέ τοῖς ποτέ σου φιλότοις τόκοις τὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ φωνήν· Γεννήματα ἐχιδνῶν (6), πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ. Ὁλεθροὶ τῶν ἐχόντων ὑμεῖς καὶ λαμβανόντων ἐστέ· τέρεπετε πρὸς ὀλίγον, ἀλλὰ χρόνοις ὕστερον ὁ ἀπ' ὑμῶν ἰδὲ πικρὸν γίνεται δηλητήριον τῇ ψυχῇ· ἀποφράττετε ζωῆς ὁδόν· κλείετε τῆς βασιλείας τὰς θύρας· μικρὸν τέρφαντες τὴν ὄψιν, καὶ τὴν ἀκοήν περιχρήσαντες, αἰωνίου λύπης γίνεσθε πρόξενοι. Ταῦτα εἰπὼν ἀπόταξαι πλεονασμῷ (7) καὶ τόκοις, σύνταξαι δὲ φιλοπτωχία, καὶ τὸν θέλοντα δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς. Διὰ πενίαν σε ἐκτετεύει καὶ ταῖς θύραις προσκἀθηται· ἀπορῶν καταφεύγει πρὸς τὸν σὸν πλοῦτον, ἵνα γένη αὐτῷ τῆς χρείας ἐπικούρος. Σὺ δὲ τούναντίον ποιεῖς· ὁ σύμμαχος γίνῃ πολέμιος· οὐ γὰρ αὐτῷ συμπράττεις, ὅπως ἂν (8) καὶ τῆς ἀνάγκης ἐλευθερωθεῖ τῆς ἐπικειμένης, καὶ σοὶ ἀποπληρώσῃ τὸ δάνεισμα, ἀλλὰ σπείρεις τῷ στενουμένῳ κακὰ, τὸν γυμνὸν ἀπεκδύων, τὸν τετρωμένον ἐπιτραυματίζων, φροντίδας ἐπισυνάπτων ταῖς φροντίσι, καὶ λύπας τῇ λύπῃ. Ὁ γὰρ ἔντοκος χρυσὸν ὑποδεχόμενος, ἀρραβῶνα πενίας λαμβάνει ἐν προσχήματι εὐεργεσίας, δλεθρον ἐπεισάγων τῇ οἰκίᾳ. Ὡς περ γὰρ ὁ πυρεταίνοντι, καιομένῳ παρὰ τῆς θερμότης, διψῇ δὲ σφοδρότατῃ συγεχομένῳ, καὶ ἡναγκασμένῳ αἰτοῦντι τὸ πόμα, διδοὺς οἶνον δῆθεν ὑπὸ φιλανθρωπίας, εὐφραίνει μὲν πρὸς ὀλίγον τὴν κύλικα ἐφελχόμενον, ὀλίγου δὲ χρόνου παρελθόντος, σφοδρὸν καὶ δεκαπλασίονα τῷ

² Matth. iii, 7. ³ Matth. v, 42.

τὸν inserui. — Loquitur de Basilio magno fratre suo, qui contra usurarios orationem habuit et edidit.

(6) Γεννήματα ἐχιδνῶν. Sunt ex S. Matth. iii, 7; S. Luc. iii, 7: cætera autem more suo παραφράζει noster.

(7) Μὸν. ἀπόταξε πλεονασμῷ. Ed. ἀπόταξαι πλεονάσμασι. Recte quidem πλεονασμῷ: «Vox enim πλεονασμός in sacris Litteris significat id quod præter sortem accipitur. Vide cap. xlii Ezechielis.» Garnier. ad S. Basil. Homil. in feneratores, c. 3, supra, p. 14, l. 12. Ita noster infra, c. 9, μὴ μετὰ τῶνων, μὴδὲ πλεονασμῶν. De synonymia vocum τόκος et πλεονασμός hæc habet Biel Thesaur. philol. in LXX, s. v. πλεονασμός: «Balsamo ad Gregorii Nysseni Epistolam canonicam: Πλεονασμός οὖν ἐστίν, ὡς ὅταν τις δῶ τινα σῖτον, ἢ οἶνον, ἢ ἔλαιον,

D ἢ ἄλλο τι, ἐπὶ τῷ λαβεῖν ὁμοιογενὲς πλεόν τοῦ δοθέντος. Πλεονασμός quidem est, cum, si quis alicui mutuo dederit frumentum, vel vinum, vel oleum, vel aliud quid, plus similis generis accipit, quam dedit. Subjicit paulo post: Ὁ δὲ τόκος λέγεται ἐπὶ νομισμάτων. Τόκος autem dicitur de usura pecunie. Cf. Salmasium De mod. usur. p. 320, ubi verisimile esse putat, quod, ubicunque in sacra Scriptura duæ hæc voces τόκος et πλεονασμός simul posita reperiantur, altera pecunie usura, altera frugum significetur. V. et Ez. Spanhemii Not. ad Aristoph. Nub. v. 1291.» (Aristoph. ed. Schütz., t. I, part. II, p. 445 sq.) Cf. Biel. l. I. s. v. τόκος. — Infra, καὶ τὸν... ἀποστραφῆς S. Matthæi sunt, v. 42. (8) Ἀν addidi ex Mon., cui debetur etiam καὶ σοὶ ἀποπληρώσῃ. Ed. καὶ μὴ ἀπ.

κάμνουντι τὸν πυρετὸν ἀπεργάζεται· οὕτως ὁ παρ-
έχων πένητι γέμοντα (9-10) [πενίας] χρυσὸν, οὐ
παύει τὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐπιτείνει τὴν συμφορὰν.

Μὴ τοίνυν ζήσης μισάνθρωπον βίον ἐν φιλανθρω-
πίας προσχηματι, μὴδὲ γένῃ λατρὸς ἀνδροφόνος, τὸ
πρόσχημα μὲν τοῦ σώζειν ἔχων διὰ τὸν πλοῦτον, ὡς
ἐκείνος διὰ τὴν τέχνην· τῇ προαιρέσει δὲ κεχηρμένος
εἰς ἀπώλειαν τοῦ ἑαυτὸν σοι καταπιστεύσαντος. Ἀρ-
γὸς καὶ ὁ πλεονεχτικὸς (11) βίος ὁ τοῦ τοκίζοντος.
Οὐκ οἶδε πόνον γεωργίας, οὐκ ἐπίνοιαν ἐμπορίας·
ἐφ' ἐνὸς δὲ τόπου κἀθήται, τρέφων ἐπὶ τῆς ἐστίας
θηρία. Ἀσπαρτα (12) αὐτῷ βούλεται τὰ πάντα καὶ
ἀνήροτα φύσθαι· ἄροτρον ἔχει τὸν κάλαμον· χώραν,
τὸν χάρτην (13)· σπέρμα, τὸ μέλαν· ὕδρον, χρόνον,
αὐξάνοντα αὐτῷ λανθανόντως τὴν τῶν χρημάτων ἐπι-
καρτίαν. Δρέπανόν ἐστιν αὐτῷ ἡ ἀπαίτησις· ἄλων,
ἡ οἰκία, ἐφ' ἧς λεπτύνει τὰς τῶν θλιδομένων οὐσίας.
Τὰ πάντων ἴδια βλέπει. Εἵχεται τοῖς ἀνθρώποις ἀνάγκ-
ας καὶ συμφορὰς, ἵνα πρὸς αὐτὸν ἠναγκασμένως
ἀπέλθωσι. Μισεῖ τοὺς ἑαυτοῖς ἀρχοῦντας, καὶ τοὺς
μὴ δεδανειμένους (14) ἐχθροὺς ἡγείται. Προσεδρεύει
τοῖς δικαστηρίοις, ἵνα εὖρῃ τὸν στενούμενον τοῖς
ἀπαιτηταῖς, καὶ τοῖς πράκτορσιν ἀκολουθεῖ, ὡς ταῖς
παρτάξις καὶ τοῖς πολέμοις οἱ γυῖες. Περιφέρει
τὸ βαλάντιον, καὶ δείκνυσι τοῖς πνιγομένοις τῆς θή-
ρας (15) δόλεον, ἵν' ἐκείνῳ διὰ τὴν χρεῖαν περιή-
κοντες, συγκαταπίωσι τοῦ τόκου (16) τὸ ἄγκιστρον.
Καθ' ἡμέραν ἀριθμεῖ τὸ κέρδος, καὶ τῆς ἐπιθυμίας
οὐκ ἐμπίπτεται. Ἀχθεταί πρὸς τὸν χρυσὸν τὸν ἐπὶ τῆς
οἰκίας ἀποκείμενον, διότι κείτῃ ἀργὸς καὶ ἀπρακτός.
Μιμεῖται τοὺς γεωργοὺς τοὺς ἀπὸ τῶν σωρῶν ἀεὶ
σπέρματα αἰτούντας (17). Οὐκ ἀνίστη τὸν ἄθλιον χρυ-
σὸν, ἀλλ' ἐκ χειρῶν εἰς χεῖρας μετάγει (18). Βλέπει
γούν τὸν πλοῦτον καὶ πολὺχρυσον· πολλάκις μὴδὲ ἐν
νόμισμα ἔχοντα ἐπὶ τῆς οἰκίας (19), ἀλλ' ἐν χάρταις
τὰς ἐλπίδας, ἐν ὁμολογίαις τὴν ὑπόστασιν, μὴδὲν
ἔχοντα καὶ πάντα κατέχοντα· πρὸς τοὐναντίον τοῦ
ἀποστολικοῦ γράμματος (20) κεχηρμένον τῷ βίῳ,
πάντα διδόντα τοῖς αἰτήσαντι, οὐ διὰ φιλάνθρωπον
γνώμην, ἀλλὰ διὰ φιλάργυρον τρόπον. Αἰρεῖται γὰρ
τὴν πρόσκαιρον πενίαν, ἵνα, ὡς δοῦλος ἐπιμοχθός, ὁ
χρυσὸς ἐργασάμενος, μετὰ τῶν μισθῶν ἐπανέλθῃ.
Ὅρξ, ὅπως ἡ τοῦ μέλλοντος ἐλπίς κενοῖ τὴν οἰκίαν,
καὶ ποιῇ τὸν πολὺν χρυσὸν ἀκτήμονα πρόσκαιρον.
Τούτου δὲ τίς ἡ αἰτία; Ἡ ἐν τῷ χάρτῃ γραφὴ, ἡ ὁμο-

rem febrim misero parit; sic et qui egeno pecuniam
sub fenore commodat, necessitatem illius non sub-
levat, sed calamitatem potius augeat.

Ne vixeris igitur specie humanitas vitam
humanam et efferatam, neque esto medicus, qui
perimat, nomen quidem et formam prae te ferens,
quasi serves ob divitias, sicut et ille propter ar-
tem; voluntate autem tua et animo ad alterius,
qui se tibi committit, perniciem abutens. Segnis
et insatiabilis est vita usurarii. Nescit laborem
agrorum colendorum, mercaturam non exercet;
sed uno in loco considens immanes domi suae
feras nutrit. Vult omnia sibi sine satu, et inarata
progigni, cui quidem aratrum est calamus; ager,
charta; semen, atramentum; pluvia, tempus.
B quod illi pecuniae fructus occultis incrementis
adaugeat et educat. Falx illi est repetitio; area,
domus, in qua miserorum fortunas ventilat. Et
quae omnium sunt, propria sui ipsius videt. Im-
precatur hominibus calamitates, ut coacti ad
ipsum confugiant; odit, quibus res suae sufficiunt,
et quos mutuum sub usura petere non conspiciit,
in hostium numero habet. Assidet curiae et foro,
ut inveniat, quem sors adversa affligit; exactores
et procuratores suos semper sequitur, ut vultures
castra et acies. Circumfert autem loculos, ut mi-
seris escam ostendat, ut ei ob necessitatem inbian-
tes, devorent simul usurae hamum. Quotidie nume-
rat lucrum, suamque cupiditatem minime explet.
Dolet ob argentum domi repositum, quod otiosum
est et infructuosum. Imitatur colonos, qui ex
acervo frumenti semper semen petunt. Non relin-
quit miserandum aurum intactum, sed ex manu in
manum transfert. Aspicias igitur opibus divitiisque
abundantem saepe domi suae ne unum quidem
nummum habere, sed omnes spes ejus in charta-
sitas, omnesque fortunas in pactis et conventis,
qui nihil habet, et omnia possidet: contrario modo
apostolicis monitis vitam instituens, qui omnia
largitur petentibus, non humanitatis, sed cupidita-
tis gratia. Eligit enim pauperiem ad nonnullum
tempus, ut pecunia instar laboriosi servi operans,
cum mercede ad ipsum revertatur. Vides, ut spes
futuri lucri exinaniat domum, efficiatque ut inops
sit, cui alioquin multum auri suppetit. Hujus vero

(9-10) Γέμοντα. Mon. γένοντα, unde Ed. γεν-
vōnta; sed et sic regimen verbi deest. Accen-
tibus ratione ductus scripsi γέμοντα lacunulamque
supplevi addito πενίας, e praecedentibus. Possis
supplere τόκων seu τόκων, ex mente Greiseri; aut
legere γελώντα χρυσόν, sine ullo supplemento; sed
accentus non concinit.

(11) Ἀργὸς καὶ ὁ π. l. Articulus forsan hic de-
lendus, aut saltem post πλεονεχτικὸς transponen-
dus est.

(12) Ἀσπαρτα... ἀνήροτα. Alludit ad Homer.
Odys. ix, 109, ubi v. Boissonad., coll. Dupont.
Gnomologia Homerica, p. 196 sq., vel, si mavis,
notula mea ad Lucian. De mercede conductis, p. 6.

(13) Τὸν χάρτην. Ita Mon. Ed. τὴν χάρτην.

(14) Mon. μὴ δεδανειζομένους, una voce. Ed. μὴ-
ἐν δανειζομένους.

D (15) Τῆς θήρας. Ita Greiseri Appendix. Ed. 1658
τὰς θήρας, quod et Mon. habere videtur.

(16) Συγκαταπίωσι τοῦ τόκου. Sic Ed. Mon.
συγκαταπίωσιν τῶν τόκων (e corr. τῶ τόκῳ, uti-
que v. deleto). Mox Mon. καθ' ἡμέραν.

(17) Αἰεὶ σπέρματα αἰτούντας. Loco horum
verborum, quae desunt in Mon., recentior manus
asteriscum posuit ibidem.

(18) Μετάγει. Mon. μετεσιμ (sic?), in marg. a
manu, ut videtur, Greiseriana, μετάγει.

(19) Verba πολλάκις μὴδὲ ἐν (sic) νόμισμα ἔχοντα
ἐπὶ τῆς οἰκίας (sic), utpote ommissa, alia manus in
marg. Mon. supplevit.

(20) Τοῦ ἀποστολικοῦ γράμματος. Quo alludat
hic noster, latere me fateor. Credas, ad S. Matth.
v, 42: τῷ αἰτούντι σε, δίδου. At non est apostoli-
cum, sed ipsius Salvatoris hoc praeceptum.

quænam causa? Scriptura in papyro consignata, et pactio seu promissio afflicti. Reddam cum fenore. Restitutum cum lucro sortem. Deinde insto et admoveo ut ne fidem fallat. Et debitor quidem, licet inops, fidem facit ob syngrapham. Deus autem, qui dives est, licet multa polliceatur clara et sonora voce, non tamen auditur. Da, et ego reddam, clamat in Evangeliiis, in publico totique terrarum orbi noto chirographo, quod quatuor, loco et vice unius scripserunt, cujus testes omnes Christiani a temporibus partæ salutis exstiterunt. Habes paradisum pignus, pignus utique dignum, quo fidenter nitaris. Quod si et hic aliquid quæris, totius mundus probi debitoris possessio est. Curiose circumspecte copiam, qua abundat is, qui beneficium abs te petit, et invenies ipsius divitias. Nam omnes auri argentique fodinæ debitoris possessio sunt. Omne metallum argenti et æris, et id genus aliorum, dominio et imperio ipsius subijcitur. Respice in totum cælum, qua patet; mente concipe maris infinitatem; cogita terræ latitudinem; numera, quas nutrit feras; omnia subjecta sunt illius potentia, cujus tu paupertatem contemnis. Moderatus et æquus esto. Ne injuria affeceris Deum; neque æstimes Deum inferiore et inhonoriore loco esse quam trapezitas, quibus si spondeant, absque dubio credis. Da sponsori immortalis. Crede chirographo inspectabili quidem, sed ejusmodi tamen, quod perdi nequeat. Ne exigas lucrum, sed impende beneficium sine spe quæstus, videbisque Deum non sine additamento

Quod si hæc oratio tibi peregrina et præter opinionem accidit, in promptu habeo testimonium, quo perspicuum sit Deum pie sumptus et impensas facientibus multis variisque modis reponere vicem. Petro enim interrogante et dicente: *Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Amen dico vobis, inquit, omnis qui reliquerit domos, aut fratres aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*. Vides liberalitatem? Vides bonitatem? Et valde quidem impudens fenerator laborat, ut sortem duplicet; at Deus sponte sua, ei qui fratrem suum non opprimit, centuplum reddit. Obtemperato igitur Deo consulenti, usurasque peccato non obnoxias referes. Cur te haud sine scelere curis conficis, dies

* Math. xix, 27, 28.

(21) Verba διὰ τὴν συγγρ... πλούσιος ὢν ab alia manu in marg. habet Mon.

(22) Δός... ἀποδώσω. Non ad certum locum Evangeliorum hic respicere Nyssenium e plurali ἐν εὐαγγελίοις fere patet: cf. tamen S. Math. vi, 3, 4

(23) Εὐρήσεις. Ed. εὐρήσης. Correxī barbarismum. Subjunctivus tamen verborum αὐθοποτάχτων, velut εὐρήης, λάδης, sim., pro futuro adhibetur a scriptoribus præcipitate Græcitatē, quo de usu vide præstantissimam notam C. B. Hase. Ind. in Leon. Diacon. s. v. *Conjunctivus*. De verbis αὐθοποτάχτους, et verbis scilicet quæ sunt subjunctiva per se, interprete Boissonad. *Anecd. Gr.*, t. II p. 461, cf.

λογία τοῦ στενωθέντος. Δώσω μετὰ τῆς ἐργασίας, ὑποτελέσω μετὰ τοῦ γινομένου. Εἶτα, παρακαλῶ, ὁ μὲν χρεώστης, καὶ ἄπορος ὢν, διὰ τὴν συγγράφην (21) πιστεύεται· ὁ δὲ Θεὸς, πλούσιος ὢν καὶ ἐπαγγελλόμενος, οὐκ ἀκούεται. Δός, καὶ ἐγὼ ἀποδώσω (22), βοᾷ γράφας ἐν εὐαγγελίοις, ἐν χειρογράφῳ δημοσίῳ τῆς οἰκουμένης, ὃ τέσσαρες ἔγραψαν εὐαγγελισταί, ἀνθ' ἐνὸς συμβολ[αι]ογράφου, οὗ μάρτυρες πάντες οἱ ἐκ τῶν χρόνων τῆς σωτηρίας Χριστιανοί. Ἐχεις ὑποθήκην τὸν παράδεισον, ἐνέχυρον ἀξιοπίστον. Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ζητεῖς, ὅλος ὁ κόσμος τοῦ εὐγνώμονος χρεώστου κτῆμα. Περιέργασαι σαφῶς τὴν εὐπορίαν τοῦ ζητούντος τὴν εὐεργεσίαν, καὶ εὐρήσεις (23) τὸν πλούτον. Πᾶσα γὰρ χρυσίτις τοῦ χρεώστου τούτου κτῆμα. Πᾶν μέταλλον ἀργυρίου καὶ χαλκοῦ καὶ τῶν ἑξῆς ὕλων τῆς ἐκείνου δεσποτείας μέρος. Ἀπόδιδον εἰς τὸν μέγαν οὐρανόν· κατὰ μαθε τὴν ἄπειρον θάλασσαν· ἰσθόρησον τὸ πλάτος τῆς γῆς· ἀριθμήσον τὰ ἐπ' αὐτῆς τρεφόμενα ζῶα· πάντα δούλα καὶ κτῆματα, οὐ σὺ ὡς ἄπόρου (24) καταφρονεῖς. Σωφρόνησον, ἄνθρωπε. Μὴ καθυδρίσης τὸν Θεόν, μὴδὲ ἡγήσῃ τῶν τραπέζιτων ἀτιμώτερον, οἷς ἐγγνωμένως ἀναμφιδόλως πιστεύσεις. Δός ἐγγυητῇ μὴ ἀποθνήσκοντι. Πίστευσον χειρογράφῳ μὴ βλεπομένῳ μὴδὲ σπαρασσομένῳ. Μὴ ἐπερωτήσης τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ δὸς ἀκατήλευστον τὴν εὐεργεσίαν, καὶ ἔπει σοι τὸν Θεόν μετὰ προσθήκης ἀποδιδόντα τὴν χάριν.

sed impende beneficium sine spe rependere gratiam.

C Ἄν δὲ ξενίῃ σου τὴν ἀκοήν ὁ παράδοξος [ὁ] λόγος (25), πρόχειρον ἔχω τὴν μαρτυρίαν, ὅτι τοῖς εὐσεβῶς δαπανῶσι καὶ εὐεργετοῦσι πολυπλασιάζων ὁ Θεὸς τὴν ἀμοιβὴν ἀποδίδωσι. Πέτρον γὰρ ἐρωτώντος καὶ λέγοντος· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήσάμεν σοι, τί ἄρα ἔσται ἡμῖν; Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, φησί· Πᾶς ὅστις ἀφήκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ὅρξ· τὴν φιλοτιμίαν; βλέπεις τὴν ἀγαθότητα; Ὁ σφόδρα ἀναίσχυντος δανειστής κάμνει, ἵνα διπλασιάσῃ (26) τὸ κεφάλαιον ὁ Θεὸς δὲ αὐθαίρετως τῷ μὴ θλίβοντι τὸν ἀδελφὸν τὸ ἑκατονταπλάσιον δίδωσι. Πισθού (27) οὖν τῷ Θεῷ συμβουλευόντι, καὶ λήψῃ τόκους ἀναμαρτήτους. Ἴνα τί μετὰ ἁμαρτίας μερίμναις σαυτὸν ἐκτῆχεις, τὰς

D Bast. *Lettre critique*, p. 90 sqq. (p. 127 sqq. vers. Wiedeburg.). — Mox Mon. χρεῶς τοῦ σου (sic).

(24) Ὁς ἄπορον. Inserui ὡς e Mon. Ante ὅ suppl. ἐκείνου scil. Θεοῦ.

(25) Ὁ παράδοξος ὁ λόγος. Vitiatam lectionem emenda scribendo οὗτος ὁ παράδοξος λόγος, aut ὁ παράδοξος οὗτος λόγος, coll. Wolf. ad Demosth. *Leptin.* p. 326 ed. Bremi; aut ante λόγος dele articulum quem uncinis inclusi.

(26) Διπλασιάσῃ. Sic correxi editum διπλασιάζῃ.

(27) Πισθού. Mon. πλῆντι. (sic). Librarius forsans scripturus erat πείσθητι.

ἡμέρας ἀριθμῶν, τοὺς μῆνας ψηφίζων, τὸ κεφάλαιον ἔννοον, τὰς προσθήκας ὀνειροπολῶν, φοβούμενος τὴν προθεσίαν, μὴ ἀκαρπὸς παραγένῃται ὡς θέρος χαλαζωθέν. Περιεργάζεται ὁ δανειστής τοῦ χρεώστου τὰς πράξεις, τὰς ἐκδημίας, τὰ κινήματα, τὰς μεταβάσεις, τὰς ἐμπορίας (28)· καὶ φήμη τις παραγένῃται σκυθρωπή, ὅτι λησταῖς ὁ δεῖνα περιέπεσεν, ἢ ἔκ τινος περιστάσεως εἰς πέναν αὐτῶν μετεβλήθη (29) ἡ εὐπορία, κάθηται, τῷ χεῖρει συνδύσας, στένει συνεχῶς, ὑποδακρύει πολλά· ἀνελίττει τὸ χειρόγραφον, θρηναί ἐν τοῖς γράμμασι τὸν χρυσὸν, προκομίζων τὸ συμβόλαιον, ὡς ἱμάτιον υἱοῦ τελευτήσαντος· ἀπ' ἐκείνου θερμότερον ἐγείρει τὸ πάθος. Ἄν δὲ καὶ ναυτικὴν ἢ τὸ δάνεισμα, τοῖς αἰγιαλοῖς προσκάθηται, τὰς κινήσεις μεριμνᾷ τῶν ἀνέμων, συνεχῶς διερωτᾷ τοὺς καταίροντας (30), μὴ πού ναυάγιον ἤκούσθῃ, μὴ πού πλέοντες ἐκινδύνευσαν. Παχνοῦται τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν λειψάνων τῆς μεθήμερινῆς φροντίδος. Πρὸς δὲ τὸν τοιοῦτον λεκτέον· Παῦσαι, ἄνθρωπε, μερίμνης ἐπικινδύνου. Ἀνάπαυσαι ἀπὸ ἐλπίδος τηροῦσης· μὴ τόκους ζητῶν σαυτῷ τὸ κεφάλαιον διαφείρῃς. Παρὰ πένητος ζητεῖς προσόδους καὶ προσθήκας πλούτου, παραπλήσιον ποιῶν ὡς εἰ τις ἀπὸ χώρας αὐχμῷ θερμωτάτῳ ξηρανθείσης λαβεῖν θελήσειε σίτου θημιονίας (31), ἢ πλῆθος βοτρώων ἐξ ἀμπελίου μετὰ νέφους χαλαζηφόρον, ἢ τέκνον τῶνον ἀπὸ στείρας γαστέρας, ἢ γάλακτος τροφὴν ἐξ ἀτόκων γυναικῶν. Οὐδεὶς ἐγγχεῖρῃ τοῖς παρὰ φύσιν καὶ ἀδυνάτοις· ἐπεὶ πρὸς τῷ μηδὲν κατορθοῦν, προσοφλισκάνει γέλωτα. Μόνος ὁ θεὸς παντοδύναμος, ὃς ἐκ τῶν ἀπώρων εὐρίσκει τοὺς ποτισμοὺς, καὶ τὰ παρ' ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν δημιουργεῖ, νῦν μὲν κελύουσιν πέτρας πηγὴν ἀπορρέειν, αὐθις δὲ βρέχων ἐξ οὐρανοῦ ἄρτον ἀσυνήθῃ καὶ ξένον, καὶ πάλιν γλυκαίνειν (32) τὴν πικρὰν Μερόβαν ἐπαφῇ ξύλου καὶ τῆς στείρας Ἐλισάβετ εὐτοκον ποιῶν τὴν γαστέρα, καὶ διδοὺς τῇ Ἄννᾳ τὸν Σαμουὴλ, καὶ τῇ Μαρίᾳ τὸν ἐν παρθενίᾳ πρωτότοκον. Ταῦτα μόνᾳ τῆς παντοδυναμίου χειρὸς ἔργα.

ligni : præterea Elisabethæ infecundum uterum secundans, Annæque Samuelem, et Mariæ Virginī primogenitum donans. Hæc solius Omnipotentis dexterae sunt opera.

Σὺ δὲ χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ, τῶν ἀγνῶνων ὕλῶν, μὴ ζητεῖ τόκον, μηδὲ βιάζου πέναν τὰ τῶν πλουτούντων ποιεῖν, μηδὲ διδόναι πλεονασμοὺς τὸν τὸ κεφάλαιον προσαιτούντα. Ἡ (33) γὰρ οὐκ οἶδας, ὡς δάνους χρεῖα εὐπρόσωπός ἐστιν ἔλεος αἰτησις; Διὸ καὶ ὁ νόμος, τὸ εἰσαγωγικὸν τῆς εὐσεβείας γράμμα, παντα-

numerans, menses computans, sortem animo revolvens, incrementum somnians, metuensque diem præstitutam, ne infructuosa veniat, instar illius æstatis, qua grando fruges contudit. Curiose et anxie inquit fenerator in omnes debitoris actiones, in peregrinationes, in egressum, mercaturam; et si fama oriatur infestior, quod scilicet quidam in latrones inciderit, vel eventu aliquo inops ex opulento evaserit, sedet junctis manibus, assidue gemit, sæpius plorat, volvit chirographum, lamentatur in litteris illis aurum, efferens contractus tabulas, non secus atque vestem filii mortui, acerbioremque adhuc illarum aspectu resuscitat dolorem. Si autem mutuum fuerit nauticum, littoribus assidet, deslet ventorum procellas et tempestates, perpetuo examinat euntes et redeuntes, num quid alicubi de naufragio sit inauditum, num qui alicubi periculum audierint. Constringit et angit quotidiana sollicitudine animum. Huic igitur dicendum est : Desiste, o homo, a periculosa cura. Abjice spem excruciantem, ne fenus querens amittas et sortem. A paupere exigis redditus et augmenta tuarum divitiarum : similiter facis ac si quis ex agro calore ingenti exsiccato vellet frumenti acervum, aut uvarum multitudinem ex vinea post immissam grandinem, vel liberorum proventum ab infecundo ventre, vel lactis nutrimentum, a feminis quæ non pepererunt. Nullus conatur ea, quæ sunt præter naturam et impossibilia : nam præterquam quod nihil efficeret, aliis etiam risui et ludibrio esset. Solus Deus adeo est omnipotens, ut ex rebus desperatis et depositis elicere possit non parum emolumenti, quippe qui facit ea quæ præter omnium spem et expectationem esse solent : modo quidem imperans, ut ex rupibus aqua profluat, rursus ex cælo, quasi pluviam, dimittens panem insolitum et novum : iterumque dulcem efficiens amaram illam Myrrham [Maram] contactu fecundans, Annæque Samuelem, et Mariæ Virginī dexterae sunt opera.

Tu vero æris et auri, rerum parere non solitarum, ne quærere setum, neque coge pauperiorem ea quæ divitum sunt præstare, neque usuras pendere illum qui sortem petii. An nescis quam mutui exposcendi necessitas digna sit misericordia? Quapropter divinā quoque Scriptura, quæ nos ad

(28) Ἐμπορίας. Mon. ἐμπορίας. At cf. *Thesaur.* D Stephani Didot. s. v. ἐμπορία.

(29) Μετεβλήθη. Sic correxī editum μετεκλήθη. Litteræ enim β et x sæpius confunduntur in codicibus. V. Bast. *Lettre critique*, p. 234 (p. 92 sq. vers. Lat.). Appendix p. 25 sq., *Commentat. palæograph.* ad calcem Gregorii Corinthiī ed. Schæfer. p. 708. Contrarius error deformabat olim Eupnap. Vit. *Ædesii*, p. 29, l. 20, ubi vitiosum Planini μετεκλήθη, Junii conjectura et codicibus fretus, Boissonade (cujus v. annot. p. 229) mutavit in μετεκλήθη, quod lego etiam in Genevensi repetitione (1616) editionis Commellini, p. 45, l. 42. — Ad proximum τῷ χεῖρει notandum est dualem τὰ χεῖρει lere nunquam legi in codicibus (coll. Boissonad.

D *Anecd. Gr.* t. ii, p. 235), quin duales τὰ et ταῖν et forsā etiam ταῦτα et grammaticis expellendus esso viros monuisse doctos quos exscripti in nota mea ad Xenoph. *Mem. Socr.* 2, 3, 48, p. 45.

(30) Καταίροντας. Mon. κατέροντας, supra e scripto ai.

(31) Θημιονίας. Ed. θημιονίας. V. Biel. *Thesaur. philolog.* V. T. et *Thesaur.* Stephan. Didot. s. v. θημιονία. Θημιονία acervi sunt manipulorum.

(32) Γλυκαίνων. Mon. πικραίνων. Sed manus Gretseri, ut videtur, margini adscriptis γλυκαίνων. De Μερόβᾳ historiam legas in Exod. xv, 23-25.

(33) Ἡ. Ed. ei, vitio manifesto quod correxi. — De οἶδα, forma Ionica et communi pro οἶσθα, v. Sauppe et Kühner ad Xenoph. *Mem. Socr.* 4, 6, 6

omnem pietatem informat, ubique usuras prohibet. Si fratri tuo mutuum dederis pecuniam, non urgebis illum*. Accedit quod ipsa gratia, quæ omnis omnino bonitatis abundantissimus fons est, remissionem debitorum lege sancit quam liberalissime his verbis: Non dabitis mutuum his a quibus speratis recipere vicem; et alibi sub specie parabola, durum et immitem servum graviter puniit, quod conservi procidentis non fuerit misertus, neque remiserit centum denarios, exiguum videlicet debitum, qui decies mille talentorum condonationem consecutus¹. Salvator porro noster omnisque honestatis magister, cum discipulis suis modum orandi nihil supervacanei continentem præscriberet, hunc etiam adjecit precandi formulæ articulum, quasi qui maxime valeat ad exorandum Deum: Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris². Hoc quomodo a

* Exod. xxii, 25. ¹ Matth. xviii, 28 sqq. ² Matth. vi, 12.

(34) Καὶ... ἀπολαβεῖν. Alludit ad S. Luc. vi, 35: καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες. — Ἐν παραβολῇ. Lege S. Luc. xxv, 14-30. — Junctura et oppositio- nis ὅπου μὲν cum καὶ ἀλλάχου nullum quidem pos- som afferre exemplum, sed ex sequentibus, ὁ δὲ Σωτὴρ, scribendi ratio Nostri patebit.

(35) Δεῖν... δυσωπῆσαι Θεόν. Ed. δυσωπῆσας, vitium manifestum. Placebat statim δεῖν mutare in δέον: at δεῖν pro δέον (ut πλεῖν pro πλέον) Atticismus est, testibus grammaticis veteribus, quos omnes attulit Dindorf in *Thesaur.* Stephan. Didot. s. v. δέω, p. 1036, BC, ubi consentit cum Koenio, ad Gregor. Corin- th. *De dialect. Attic.* § LXXII, statuente δεῖν in Atticorum scriptis sæpe ab indoctis librariis oblittera- tum fuisse; quamvis obloquatur Buttman, *Gr. gr.* t. I, p. 492 sq. Usum quidem SS. Patrum non bene me- mini; at e bonæ notæ scriptoribus, posteriorum licet temporum, sæculi xiii et xiv, sed Atticismorum appetentissimis, Nicephoro Chumno et Theodoro Hyrtaceno, a Boissonadio primum vulgatis in *Anec- doris Græcis*, exempla petam quibus hunc Atticismum abunde firmabo. Numeri mei hic sunt tomo- rum et paginarum libri Boissonadii. Dicitur δεῖν εἶναι (pro δέον εἶναι), subsequente aut præcedente alio infinitivo. Ita Niceph. Chumn., t. II, p. 78, l. 1: δεῖν εἶναι νομίζειν. Id. Epist. 25: δεῖν εἶναι εὐχαριστεῖν. Id. Epist. 60: δεῖν εἶναι κρίνειν. Id. Epist. 65, et t. V, p. 286, l. 20: δεῖν εἶναι φεύγειν. Id. t. V, p. 292, l. 15: δεῖν εἶναι ὀργνεῖν. Id. t. II, p. 162, l. 15: εὐθύνειν δεῖν εἶναι. Id. t. V, p. 297: τοῦτο δεῖν εἶναι νομίζω, ubi ante τοῦτο præcesse- runt infinitivi tres. Omititur εἶναι. Theod. Hyrtac. t. III, p. 54, l. 5 et t. III, p. 46, l. 5: δεῖν εἰδίσθαι. Id. Ep. 74 med. πρὸς ταῦτα τίνα με δεῖν ψυχὴν ἔχειν; Id. Ep. 67, init.: ἀντιστοῦν δεῖν ἀλλήλοις τὰ φάρμακα. Dicitur δεῖν ἦν pro δέον ἦν. Theod. Hyrt. Epist. 74: ἐστίγυν μὲν ὅτε δεῖν ἦν. Et δεῖν ἐστὶν εἶναι. Id. t. III, p. 47, l. 1; id. t. I, p. 264, l. 11: ἀλλὰ νῦν δεῖν ἐστὶν... ὀδύρεσθαι. Utriusque scriptoris exempla ex epistolis petita habes in notis Boissonadii ad t. II, p. 78; t. III, p. 47. — Restat ut ad illustrandum sensum verbi δυσωπῆν apud Patres Græcos afferam Tib. Hemsterhusii doctissi- mam annotationem quæ primum prodiiit ad calcem tomi II, Raphaelii *Annotationum in S. Scripturam*, ed. Lugd. Bat. 1747, qui liber cum ad manus mihi non sit, Dindorf. autem in *Thes.* Steph. Didot. Hemsterhusii verba detruccaverit, annotationem describam integram qualem Theob. Fix. exscripsit ad S. J. Chrysost. t. XI, p. 849 ed. Gaum. S. Chry- sostomus, Homil. 2 in Epist. ad Philemonem, p. 119,

Α χού ἀπαγορεύει τὸν τόκον. Ἐὰν δανείτης ἀργύριον τῷ ἀδελφῷ σου, οὐκ ἔσθι αὐτὸν καταπειλῶν. Καὶ ἡ χάρις, τῇ πηγῇ τῆς ἀγαθότητος πλεονάζουσα, τῶν ὀφλημάτων νομοθετεῖ τὴν συγχώρησιν· ὅπου μὲν χρη- στευομένη καὶ λέγουσα· Καὶ οὐ δανείζετε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν (34)· καὶ ἀλλάχου ἐν παραβολῇ τὸν σκληρὸν οἰκέτην πικρῶς κολάζουσα, ὅς τῷ ὁμο- δούλῳ προσκυνοῦντι οὐκ ἐπεκλάσθη, οὐδὲ ἀφῆκεν ἑκατὸν θηναρῖον εὐτελὲς χρέος, αὐτὸς τῶν μυρίων ταλάντων λαθὼν τὴν συγχώρησιν. Ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν, καὶ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος εὐχῆς κανὼν, καὶ τύ- πον ἀπέριπτον τοῖς μαθηταῖς εἰσηγοῦμενος, ἐν καὶ τοῦτο τῆς ἱεραίας λόγους ἐνέθηκεν, ὡς μάλιστα δεῖν καὶ πρῶτον ἀρκοῦν δυσωπῆσαι Θεόν (35)· Καὶ ἄρες ἡμῖν τὰ ὀφειλόμενα ἡμῶν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀφ- ἤκαμεν τοῖς ὀφειλόμενοις ἡμῶν. Πῶς οὖν προσεύξῃ, ὁ τοκογλύφος (36); Μετὰ ποίου συνειδότος αἴτημα ἀγαθὸν ζητήσεις παρὰ Θεοῦ, ὁ πάντα λαμβάνων, καὶ

C, ed. Montfaucon., hæc sunt verba: Οὐδὲν οὕτω δυσωπεῖ, ὡς τὸ τὰς ἐτέρων εὐεργεσίας προφέρειν. Ad quæ Hemsterh. hæc: « Hic plurimisque aliis in locis Chrysostomus usurpat illud δυσωπεῖν, quod varie solet a recentioribus adhiberi præter morem veterum, ut moment Phrynichus [p. 190, ed. Lobeck], Herodianus [p. 475, ad calcem Phrynich. Lob.], Harpocration et Thomas Magister in v. Sæpe si- gnificat non tantum simpliciter Orare et Exorare, sed supplicando invidiam facere, sic ut præ pudore quis precibus concedere cogatur. Egregie Gregor. Nyss. t. II, p. 239, C [Append. Greiser.: Ὁ γὰρ φιλόδηρος [Σωτὴρ] ἔχρησεν αὐτοῖς τὸ ἴδιον πρόσ- ωπον, ἵνα δι' ἐκεῖνου δυσωπῶσι τοὺς ἀσυμπαθεῖς καὶ μισοπῶχους, ὥσπερ οἱ τὰς βασιλικὰς εἰκόνας κατὰ τῶν βιαζομένων αὐτοὺς προβαλλόμενοι, ἐν τῇ μορφῇ τοῦ κρατούντος, τὸν καταφρονήτην δυσ- ωπῶσιν.] Schol. Apollon. Rhod. ad l. 3, 694, ἀντίσσει expositi παρακαλέσεις, δυσωπῆσεις, ut Hesych. καταδυσωπῆσαι, παρακαλέσαι. Utraque junguntur ab Heliodoro, l. 1, c. 10, [p. 591, e]. Coray: ἔχειν οὖν ὅμας εἰς τὸν εὐωθῆτα τόπον καὶ παρακαλῶ, καὶ δυσωπῶ], quemadmodum δυσωπεῖν et ἐντρέπειν a Chrysostomo, et Sexto Empirico *Pyrrhon Hypotypos*, 3, 16, p. 161, quamquam paulo diversa potestate: τοὺς Σκεπτικῶς ἐντρέπου- σι μὲν οἱ λόγοι, δυσωπεῖ δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια. Hinc infra, [Chrys. Homil. l. c. c. 2] δυσωπητικὰ, Quæ vim habent exorandi atque animum ad preces fle- ctendi, et ἀδυσώπητος, Rigidus et Qui exorari se non patitur: Diogenian. *Centur.* 6, 79. Ephræm. Syr. p. 21: ὁ κριτὴς ἰσχυρὸς, καὶ τὸ δικαστήριον ἀδυσωπητόν. Ideo Suidas interpretatur ἀπροσωπό- ληπτον. Sententiæ repugnat hoc vocabulum, pra- vumque interpretationem peperit apud Joseph. *De bello Judaico*, l. vi, c. 2, § 10: nam quod mss. præbent εὐδυσώπητον omnino probandum. Non- nunquam ponitur pro Victim aliquem argumentis in ruborem dare, atque adeo refutare; quæ virtus in Sexto Empirico frequens: p. 262, l. 1; p. 286, l. 27; p. 353, l. 30; p. 644, l. 44. Hinc ἀδυσώπη- τοι ἔλεγχοι, Invicta documenta, Cyrill. Hierosol. *Catech.* p. 275, D. Interpretes si consulas, appare- bit non raro, vim verbi parum illis fuisse perspec- tam. » — Sequentia, Καὶ ἄρες... ὀφειλόμενα ἡμῶν, S. Matthæi sunt vi, 12.

(36) Ὁ τοκογλύφος. De hoc Hebraismo, quo no- minativo cum articulo utuntur pro vocativo scri- ptiores sacri, vide exemplorum Novi Testamenti copiam congestam a Pasore, *Grammatica Græca sacra Novi Testamenti*, Groningæ, 1655, p. 664 sq.

μη μαθὼν τὸ δίδοναι; Ἡ οὐκ οἶδας, ὅτι ἡ προσευχή σου ὑπόμνησις μισανθρωπίας ἐστίν; Τί συνεχώρησας, καὶ συγγνώμην αἰτεῖς; Τίνα ἡλέησας, καὶ καλεῖς τὸν ἐλεήμονα; Ἀν δὲ καὶ δῶς ἐλεημοσύνην, μισανθρώπου φορολογίας, οὐκ ἀπὸ συμφορῶν ἀλλοτρίων δακρύων γέμοντα (37) καὶ στεναγμῶν; Εἰ ἐγνώριζεν ὁ πένθος πόθεν ὀρέγεις τὴν ἐλεημοσύνην, οὐκ ἂν ἐδέξατο, ὡς ἀδελφικῶν σαρκῶν γεύεσθαι μέλων, καὶ αἵματος τῶν οἰκείων· εἶπε δ' ἂν πρὸς σὲ λόγον γέμοντα σώφρονος παρρησίας· Μὴ με θρέψῃς, ἄνθρωπε, ἀπὸ δακρύων ἀδελφικῶν. Μὴ δῶς ἄρτον πέντητι γενόμενον ἀπὸ στεναγμῶν τῶν συμπτῶντων. Ἀνάλυσον πρὸς τὸν ὁμόφυλον ὃ κακῶς (38) ἀπήτησας, κατὰ ὁμολογήσῃ τὴν χάριν. Τί ὠφελεῖς, πολλοὺς πτωχοὺς ποιῶν, καὶ ἓνα παραμυθεύμενος; Εἰ μὴ πλῆθος ἦν τοκιστῶν, οὐκ ἂν ἦν τὸ πλῆθος τῶν πενομένων. Λύσον σου τὴν πατρίαν (39), καὶ πάντες ἔξομεν τὴν αὐτάρκειαν. Πάντες τῶν τοκιστῶν κατηγοροῦσι, καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦ κακοῦ θεραπεία νόμος, προφηταί, εὐαγγελισταί. Οἱ γοῦν ὁ θεοπέσιος Ἀμὼς λέγει· Ἀκούσατε (40), οἱ ἐκτρίβοιτες εἰς τὸ πρῶτ' ἀπέντητα, καὶ καταδυναστεύοντες πτωχοὺς ἐπὶ τῆς γῆς· οἱ λέγοντες, Πότε διελεύσεται ὁ μῆν, καὶ ἐμπολήσομεν; Οὐδὲ γὰρ πατέρες οὕτω χαίρουσιν ἐπὶ τῇ γεννήσει τῶν παίδων, ὡς οἱ τοκίζοντες εὐφραίνονται τῶν μηνῶν πληρουμένων.

Καλοῦσι δὲ τὴν ἀμαρτίαν σεμνοῖς ὀνόμασι· φιλάνθρωπον τὸ λήμμα προσαγορεύοντες, κατὰ μίμησιν Ἑλλήνων, οἱ (41) θαίμονας τίνας μισανθρώπους καὶ φονώσας, ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς κλήσεως, Εὐμενίδας (42) προσαγορεύουσιν. Φιλάνθρωπός γε; Οὐ γὰρ ἡ τόκου εἰσφορά οἴκους ἐκτρίβουσα, πλοῦτους δαπανώσα (43), τοὺς εὖ γεγονότας χεῖρον ζῆν τῶν δούλων παρασκευάζουσα, πρὸς ὀλίγον τέρπουσα ἐν ἀρχαῖς, καὶ πικρὸν τὸν ἐς ὑστερον βίον παρασκευάζουσα; Ὡς γὰρ τὰ πτηνὰ τὰ (44) παρὰ τῶν ὀρνιθευτῶν ἐπιβουλεύμενα ἡδεται, βαινομένων τῶν σπερμάτων αὐτοῖς, καὶ φιλὴν ποιεῖται καὶ συνήθη διαγωγὴν τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις, ἐν οἷς διαβύλης αὐτοῖς ἡ τροφή γίνεται, μικρὸν δὲ ὑστερον ἐνσχεθέντα τοῖς θηράτορις διόλλυται· οὕτως οἱ τὰ ἐντοκα τῶν δανεισμάτων λαμβάνοντες, ὀλίγον εὐπορήσαντες χρόνον, ὑστερον αὐτῆς τῆς πατρικῆς ἐστίας ἐκπίπτουσιν. Ἐλεος δὲ ἐξοικεῖται τῶν μικρῶν καὶ φιλαργύρων ψυχῶν (45), καὶ βλέποντες αὐτὴν τὴν οἰκίαν τοῦ ὀφειλοντος ὄνιον προκειμένην, οὐκ ἐπικλῶνται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὴν πρᾶ-

• Amos viii, 4, 5.

(37) *Γέμοντα*. De hoc participio plur. neutr. v. Matthiae § 441.

(38) *Ὁ κακῶς ἀπήτησας*. Mon. ὁ κακῶς ἀποτίσας.

(39) *Φατριαν*. Ed. φατρίαν, scribitur autem φατρία, παροξύτωνος, teste Arcadio, p. 100, 6. Forma antiqua est φατρία. Φατρίαν, hic cum contemptu dictum, docte illustrat Coray ad Heliodor. i. II, p. 324.

(40) *Ἀκούσατε*. Verbum ἀκούσατε, omissum in Ed., suppeditat Mon. Verititamen Greiserus

(41) *Οἱ*. Ita recte Mon. Ed. οἱ.

A Deo postulabis, o fenerator? Qua conscientia voti tui a Deo particeps fieri cupis, qui omnia accipis, et nihil dare nosti? An nescis precēs tuas nihil esse aliud quam inhumanitatis tuæ repetitionem? Quid remisisti, quod remissionem petis? Cujus misertus es, quod misericordiam imploras? Et si des eleemosynam, inhumanitatis tuæ exactiones, an non plena est alienarum calamitatum, lacrymarum et gemituum? Quod si inops sciret, undenam largiaris eleemosynam, utique non acceptaret, refugiens videlicet gustare fraternas carnes, et sanguinem suorum familiarium, teque sermone moderata quadam libertate pleno cohortaretur: Ne me, o homo, alas fraternis lacrymis. Ne dederis panem pauperi confectum ex gemitu egenorum meorum sodalium. Redde fratri tuo a quo injuste subripuisti, et grates agam. Quid utilitatis affers, dum multos efficis inopes, et unum consolaris? Si non esset tanta multitudo usurariorum, non esset tanta copia pauperum. Dissolve tribum et sodalium tuum, omnibusque suppetent res necessariae. Omnes accusant feneratores, nec malo huic mederi queunt: lex, prophetæ, evangelistæ. Qualia divinus Amos intonat: Audite, qui conteritis mane pauperem et opprimitis egenos terræ, dicentes: Quando transibit mensis, et venundabimus merces? Neque enim patres tantopere letantur generatione filiorum, quantum feneratores sine mensium.

Quin et scelus suum pulchris obvelant nominibus, humanum censum seu quæstum appellantes. Ethnicorum instar, qui deam quasdam odio in cunctos inflammatas, hominumque interfectrices, non vero sed miti nomine vocant Eumenides. Itane vero humanus census? An non exactio usuræ est, quæ domos evertit, divitias dissipat, efficitque, ut qui honesto et nobili loco nati sunt, deteriore vitam vivant quam servi, quæ quidem initio nonnihil delectat, posteriores vero vitæ partes acerbo dolore complet? Quemadmodum enim aves, quibus aucupes insidias tendunt, delectantur principio quidem sparsa illis esca, illaque loca frequentant, in quibus uberem et copiosum cibum reperiunt, paulo post autem retribus captae intereunt: sic et qui fenebrem pecuniam accipiunt, perbrevis temporis spatio abundant, postea vero paternis sedibus excidunt. Cæterum omnis misericordia exsulat ab usurariorum perditis et sceleralis animis, cumque ipsam debitoris domum vena-

(42) *Εὐμενίδας*. V. Schol. ad Soph. Ed. Col. 42. et præsertim O. Mueller. ad *Æschyl. Eumen.* 168 sqq. coll. Stephan. *Thesaur.* s. v.

(43) *Πλοῦτους δαπανῶσα*. Verterat hæc Græterus, sed omissa sunt in Ed. Supplevit Mon. — Infra Ed. χεῖρων, male.

(44) *Τὰ πτηνὰ*. Sic Mon. Ed. πετεινά. — Paulo post, Mon. male διαγωγῶν.

(45) *Ἐλεος... ψυχῶν*. Mon. Ἐλεος δὲ ἐξοικεῖ τὰς τῶν μικρῶν καὶ φιλαργύρων (leg. φιλ.) ψυχὰς. Quæ lectio forsitan præstat. Dindorf. in *Thesaur.* Steph. Didot. de hoc loco silet prorsus.

lem prostare aspiciunt, non moventur ulla commiseratione, quin potius venditionem importunius adhuc urgent, ut citius argento accepto alium quemdam miserum senioris nexibus astringant, more indefessorum et insatiabilium venatorum, qui una valle retibus circumdata, omnibus quæ in eo latent feris captis, ad vicinas valles retia transferunt, et ab his ad alias, et ita deinceps, quoad omnia loca venatione sua peragravit. Quilibet ergo oculis tu qui talis es, in cælum respicis? Quomodo petis remissionem peccatorum? Num forte ob stuporem illud quoque oras, quod nos Salvator docuit: *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris?* Quam multi ob usuras laqueo sese interemerunt, vel præcipites in fluvios dejecerunt, tolerabiliorem rati mortem, quam feneratorum, relictis filiis orphanis, quibus paupertas noverca laud benigna et facilis esse cœpit. At vero præclari scilicet isti usurarii, ne orbæ quidem domus miserentur, sed trahunt, rapiuntque hæredes, quibus forte præter laqueum hæreditatis nihil obtigit, aurumque possunt eos, qui victum sibi ex aliorum liberalitate comparant. Cum autem debitoris mors illis, ut par est, exprobratur, cumque nonnulli ut erubescant laquei mentionem faciunt, nullo penitus pudore ob hoc facinus afficiuntur, neque animo expavescunt, sed potius ex pectore exulcerato verba fundunt plena impudentiæ: et num moribus nostris, aiunt, ascribetur, si miser ille et inopis mentis, infelici sidere natus, necessitate fati compulsus, violentas manus sibi intulerit? Philosophantur enim usurarii quoque et mathematicorum

Talis igitur hoc sermone compellendus est: Tu ille infaustus ortus es, et illa infelix siderum necessitas. Si enim curam levasses, et partem quidem partis dimisisses, partemque accepisses cum remissione, non utique odisset lucem tantam odiosam, neque sui ipsius carnifex extitisset. Et quibusnam oculis tempore resurrectionis intueberis interfectum? venietis enim ambo ad Christi tribunal, ubi non usuræ computabuntur, sed vitæ ratio acta judicabitur. Ecquid respondetis accusatis incorrupto iudici, quando tibi dixerit: *Habuiisti legem, prophetas, evangelicas præceptiones. Omnes audivisti simul ingeminantes una voce charitatem et humanitatem, his quidem monentibus: Fratri tuo non feneraberis*¹⁰.

¹⁰ Deut. xxii, 11.

(46) *Ol.* Ita Mon. Ed. ol. — Infra, articulus τὰ post πάντα eidem Monacensi debetur.

(47) *Στάλικας*. Doricum esse στάλις pro σταλίζ affirmant Lexica, nescio quibus auctoribus. Noster certe Dorismum non aucupat.

(48) *Ὁ πόσοι*. Sic scripsi ductus a Monacensis lectione ὡ πόσοι. Ed. ὅποσοι.

(49) *Ὁνειδίζομενοι*. Ita Mon. Ed. ὀνειδίζομενος.

(50) *Καί... θάρατον*. Verba sunt ista feneratorum sese excusantium. Junge καί cum τούτο. Pro ἡμε-

σιν καταπέιγουσιν, ἵνα θάττον τὸ χρυσίον ὑποδεξάμενοι, ἄλλον ἄθλιον δανείσματος καταδήσωσιν· κατὰ τοὺς σπουδαίους καὶ ἀπλήστους τῶν θηρευτῶν, οἱ (46) μίαν κοιλιάδα τοῖς δικτύοις κυκλώσαντες, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ σαγηνεύσαντες θηρία, πάλιν ἐπὶ τὴν γαίονα φάραγγα μεθιστάσι τὰς στάλικας (47) καὶ ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὴν ἄλλην, καὶ μέχρι τοσούτου, μέχρις ἂν τὰ θρη τῶν θηρευμάτων κενώσωσιν. Ποιοὺς οὖν ὀφθαλμοὺς ὁ τοιοῦτος ἀναβλέπεις εἰς οὐρανόν; Πῶς δὲ αἰτεῖς ἄφεσιν ἀμαρτήματος; Ἡ τάχα ὕπ' ἀναισθησίας καὶ τοῦτο λέγεις εὐχόμενος, ὅπερ ἐδίδαξεν ὁ Σωτὴρ, Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλόμενα ἡμῶν, ὥς καὶ ἡμεῖς ἀφῆκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν; Ὁ πόσοι (48) διὰ τόκον ἀγχόνης ἤψαντο, καὶ βρύμασι ποταμίων ἑαυτοὺς ἐξέδωκαν, καὶ κουφότερον ἔκριναν τοῦ θανέσθαι τὸν θάνατον, ἀφῆκαν δὲ παῖδας ὀρφανούς, κακὴν μητριαν ἔχοντας τὴν πενίαν! Οἱ δὲ χρηστοὶ τοκογλύφοι οὐδὲ τότε τῆς ἐρήμου φεῖδονται οἰκίας, ἀλλ' ἔλκουσι τοὺς κληρονόμους, τάχα τὴν σκυλῖνον μόνην τοῦ βρόχου κληρονομήσαντας, καὶ χρυσίον ἀπαιτοῦσι τοὺς τὸν ἄρτον ἐξ ἐράνου πορίζομένους. Ὁνειδίζομενοι (49) δὲ, ὥς εἰκός, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ χρεώστου, καὶ τινων πρὸς δυσωπίαν μεμνημένων τοῦ βρόχου, οὐδὲ ἐγκαλύπτονται πρὸς τὸ δράμα, οὐδὲ πλήττονται τὴν ψυχὴν ἀπὸ πικρᾶς δὲ γνώμης λόγους λέγουσιν ἀναιδεῖς. Καὶ (50) ἡθὼν ἀδίκημα τοῦτο ἡμετέρων, εἰ ὁ κακοδαίμων καὶ ἀγνώμων ἐκείνος, μοχθηρὰς γενέσεως λαχὼν, τῇ ἀνάγκῃ τῆς εἰμαρμένης πρὸς τὸν βλαῖον ἤχθη θάνατον; Καὶ γὰρ καὶ φιλοσοφοῦσιν οἱ τοκογλύφοι, καὶ τῶν μαθηματικῶν Αἰγυπτίων γίνονται μαθηταί, ἐταν δεῖσθαι ὑπὲρ τῶν ἐναγῶν αὐτῶν πράξεων καὶ τῶν φόνων ἀπολογίσασθαι. Αἰγυπτίων discipuli fiunt, cum opus est ut facinoribus et homicidiis suis.

Λεχτέον οὖν πρὸς ἕνα τῶν τοιούτων· Σὺ ἡ μοχθηρὰ γένεσις, σὺ ἡ κακὴ τῶν ἀστέρων ἀνάγκη. Εἰ γὰρ ἐπεκούφισας τὴν φροντίδα, καὶ μέρος μὲν ἀφῆκας τοῦ μέρους, μέρος δὲ ἐχομίστω μετὰ ἀνέσεως, οὐκ ἂν τὴν ἐπιμοχθον ζωὴν ἐμίσησεν, οὐδὲ αὐτὸς ἑαυτοῦ ἐγένετο δῆμιος. Ἄρα (51) ποιοὺς ὀφθαλμοὺς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως ἔχει τὸν φονευθέντα (52); Ἡξετε γὰρ ἀμφοτέροι πρὸς τὸ τοῦ Χριστοῦ βῆμα. Ἐνθα οὐ τόκοι ψηφίζονται, ἀλλὰ βίοι κρίνονται. Τί δὲ λέξεις ἐγκαλούμενος τῷ ἀδεκάστῳ κριτῇ, ἐταν σοὶ λέγηται· Εἶχες νόμον, προφήτας, εὐαγγελικὰ παραγγέλματα. Πάντων ἡκούεις ὁμοῦ βοῶντων μὴ φωνῇ τὴν ἀγάπην, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τῶν μὲν λεγόντων· *Οὐκ ἐκτοκίεις τῷ ἀδελφῷ σου* (53)· τῶν δὲ, *Τὸ ἀργύριον οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκον* ἄλλων, Ἐὰν δα-

τέρων Mon. ἡμέτερον.

(51) Ἄρα. Ed. ἄρα, quod correxi; malim tamen ποιοὺς ἄρα, transpositis vocibus.

(52) *Τὸν φονευθέντα*. Articulum addidi e Mon.

(53) *Οὐκ ἐκτοκίεις τῷ ἀδελφῷ σου*. Deuteronom. xxii, 19. Quæ sequuntur, τῶν δὲ... ἀδελφῶ σου, supplevit Monac.; exciderant quidem in Ed., sed Greiserus verterat. Verba, *Τὸ ἀργύριον... τόκον*, sunt Psalm. xiv, 5; Ἐν... καταπέλων, Exodi xxii, 25.

ρεΐσης τῷ ἀδελφῷ σου, οὐκ ἔσῃ αὐτὸν κατεπει-
γων. Μαθαῖος δὲ ἐν παραβολαῖς ἔκραξεν λέγων,
Δεσποτικὸν λόγον ἀπαγγέλλων Δουλὲ ποτηρῇ, πᾶσαν
τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκ' αὐτῷ, ἐπεὶ παρεκάλε-
σάς με. Οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν
σου, ὡς καὶ ἐγὼ σε ἠλέησα; Καὶ ἐργισθεὶς ὁ
Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως
οὗ ἀποθῆναι τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. Τότε σε κα-
ταλήφεται ἡ ἀνόνητος (54) μεταμέλεια· στεναγμοὶ δὲ
καταλήφονται βαρεῖς, καὶ κόλασις ἀπαραίτητος. Οὐ-
δισμοὶ δὲ χρυσὸς βοηθῶν, οὐκ ἀργυρὸς ἐπαμύνων.
Πικροτέρα δὲ χολῆς ἢ τῶν τόκων ἀνάδοσις. Ταῦτα οὐ
βήματα φοβοῦντα, ἀλλὰ πράγματα ἀληθῆ, πρὸ τῆς
πεiras τὸ κριτήριον διαμαρτυρόμενα, ἃ φυλάσσεσθαι
τῷ σωφρονούντι καλὸν, καὶ τῷ μέλλοντος πρόνοια.

Ἴνα δὲ μεταξύ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων καὶ τι (55)
τῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις συμβάντων ἐν οἰκίᾳ το-
κογλύφου διηγησάμενος ὠφελήσω τι τοὺς ἀκούοντας,
ἀκούσατε τοῦ λόγου, καὶ τάχα οἱ πολλοὶ τὴν ὑπόθεσιν
ὡς γινώριμον ἐπιγνώσεσθε.

Ἄνθρωπος τις ἦν ἐπὶ τῆσδε τῆς πόλεως (οὐκ ἔρῳ δὲ
τοῦνομα, κωμῶδειν ὀνομαστὴν τὸν τελευτήσαντα φυ-
λακτόμενος), τέχνην ἔχων τὰ δανείσματα, καὶ τὴν ἐκ
τῶν μιαιῶν τόκων ἐπικαρτίαν. Τῷ πάθει δὲ συν-
εχόμενος τῆς φιλαργυρίας, φειδωλὸς ἦν καὶ περὶ τὴν
ἰδίαν δαπάνην (τοιοῦτοι (56) γὰρ οἱ φιλαργυροὶ), οὐ
τράπεζαν αὐτάρκτην παρατιθέμενος, οὐχ ἱματίων συν-
έχειαν (57), ἢ κατὰ χρεῖαν, ἀμείβων, οὐ τέκνοις
παρέχων τὴν ἀναγκαίαν τοῦ βίου διαγωγὴν, οὐ λου-
τρῶν ταχέως μεταλαμβάνων, φόβῳ τοῦ μισθοῦ καὶ
τῶν τριῶν ὁδολῶν πάντα δὲ τρόπον ἐπινοῶν, ὅθεν ἂν
πλέον τὸν ἀριθμὸν προαγάγοι τῶν χρημάτων. Οὕτε
μὴν ἀξιοπίστου τινα φύλακα τοῦ βαλαντίου ἐνόμιζεν,
οὐ τέκνον, οὐ δοῦλον, οὐ τραπεζίτην, οὐ κλεῖν, οὐ
σφραγίδα, ταῖς δὲ τῶν τοίχων ὁπαῖς τὸ χρυσίον ἐμ-
βάλλων, καὶ τὸν πηλὸν ἐξωθεν ἐπαλείφων, ἄγνωστον
πᾶσιν εἶχεν τὸν θησαυρὸν, τόπους ἐκ τόπων ἀμείβων,
καὶ τοίχους ἐκ τοίχων, καὶ τὸ λανθάνειν πάντας σο-
φιστόμενος εὐμηχάνως. Ἀθρόον ἀπῆλθε τοῦ βίου, οὐ-
θεν τῶν οἰκεῶν εξαγορεύσας, ἔθθα ὁ χρυσὸς κατ-
ώρυκτο (58). Κατωρύχθη μὲν οὖν κάκεινος τὸ κρύψαι
κερδάνας. Οἱ δὲ παῖδες αὐτοῦ, πάντων ἔσσεσθαι τῶν
ἐν τῇ πόλει λαμπρότεροι διὰ πλοῦτον ἐλπίσαντες,
ἡρῶντων πανταχοῦ, παρ' ἀλλήλων διεπυνθάνοντο, τοὺς
οἰκέτας ἀνέκρινον, τὰ ἐδάφη τῶν οἰκῶν ἀνύρυστον,
τοὺς τοίχους ὑπεκένουν, τὰς τῶν γειτόνων καὶ γνω-
ρίμων οἰκίας ἐπολυπραγμόνουν, πάντα δὲ λίθον (59),
τὸ τοῦ λόγου, κινήσαντες, εὗρον οὐδ' ὁδολόν. Διὰ τοῦτο

A Aliis vero: Pecuniam suam non dedit ad usuram¹¹.

Aliis: Si mutuum dederis fratri tuo, non urgebis
illum¹². At Matthæus in parabolis clamans, Do-
minique mandatum annuntians, ait: Serve nequam,
omne debitum tibi remisi, quia rogasti me: nonne
oportebat et te misereri conserui tui, ut et ego tui
misertus sum? Et iratus Dominus tradidit illum
tormentoribus, quousque persolverit omne debitum¹³.
Tunc sera et infructuosa poenitentia duceris, lu-
ctusque gravissimus te incesset, et poena inevita-
bili punieris. Nec tibi adjumento erit aurum, nec
opem feret argentum. Amarior felle erit fenoris
acceptio. Hæc non sunt nuda verborum terracula-
menta, sed ipsa rei veritas, quæ judicium futu-
rum prius testatur, quam experientia cognosca-

B tur, quod proinde vir prudens, et cui cura futuri,
sedulo cavere studebit.

Ut vero utilitatis aliquid audientibus asseram,
narrando quiddam quod ævo nostro in ædibus eu-
jusdam feneratoris ante illud Dei judicium con-
tigit, attendite: etsi fortassis multi vestrum id,
quod commemoraturus sum, jam exploratum ha-
beatis:

Erat vir quidam in civitate N. (nomen reticebo
ne videar mortuum nominatim traducere velle);
huic fenerare, lucræque aliquid ex detestandis
usuris capere, unica ars erat. Corruptus autem
hoc avaritiæ morbo, tenax et sordidus in seipsum
suosque evasit (ut solent avari), quippe qui in
mensa neque satis cibi apponeret, neque vestes
unquam nisi summa necessitate coactus mutaret,
neque liberis suis necessaria ad victum suppedi-
taret, nec balneis uteretur metu mercedis triobo-
laris; perpetuo in id unum intentus, quomodo
semper magis atque magis pecuniæ numerum au-
geret. Neque quemdam satis fidem crumenæ suæ
custodem arbitrabatur, non filium, non servum,
non trapezitam, non clavem, non sigillum, in
parietum angulis et recessibus, luto superillito,
invisas divitias, et ignotum asserabat thesaurum,
deque loco ad locum et de pariete ad parietem,
sine intermissione transferebat, ut hac ratione
omnes lateret. Porro derepente ex hac vita de-
cedens familiarium nemini indicavit, ubinam
aurum defossus esset. Defossus igitur est et ipse.
hoc unum scilicet lucratus, ut et ipse defossus
occultaretur. At liberi ipsius cum sperarent, se
omnium civium fore ditissimos, omnia perscruta-
bantur, ex aliis sciscitabantur, famulos exa-
minabant, pavimenta ædium fodiendo aperiebant,
parietes evacuebant, vicinorum et familiarium

¹¹ Psal. xiv, 5. ¹² Exod. xxii, 25. ¹³ Matth. xviii, 32 sqq.

(54) Ἀνόνητος. Sic correxi vitium Ed. ἀνώνη-
τος.

(55) Καὶ τι. Ed. καὶ τι cum asterisco post τὸ
lacunæ signo Mon. καὶ τῇ.

(56) Τοιοῦτοι. Mon. τοιοῦτο.

(57) Συνέχειαν. Mon. συνεχῶς.

(58) Κατώρυκτο. Mon. κατώρυκτο, inter ω et ρ
suprascripto ρο a recentiore manu, Gretseri, ut
videtur, qui emendabat κατωρύρυκτο. At v. But-
mann. Gr. t. I, p. 327, et t. II, p. 260.

(59) Πᾶντα λίθον... κινήσαντες. Proverbium
explicui ad S. Basil. De leg. libr. Gentil. p. 36 fin.

domos frequentes obibant, omnemque lapidem, A ἃ δὲ τὸν βίον δοικοῦν, ἀνεστιοῖ, πένητας, ἐπαρωμενοί, ut dicitur, movebant, neque tamen vel obolum inveniebant. Vivunt autem in praesenti vitam πολλὰ καθ' ἑκάστην τῇ τοῦ πατρὸς ματαιότητι exiorrem, domusque et foci expertem, quotidie patris stultitiam detestantes.

Talis igitur, usurarii, vester amicus et socius fuit, qui digno moribus sine vitam conclusit, fenerator ventosus et levis, qui cum innumeris molestiis ipsaque fame conflictatus, sibi quidem aeternas poenas, quasi hereditario jure comparavit, liberis autem suis inopiam reliquit. Nescitis, miseri, cui opes corradatis et congregetis. Eventus rerum varii sunt, impostores infiniti, insidiatores et praedones terram turbant et mare, videte ne amisso auro potissimum vestrum lucrum sit peccatum. Sed oratio haec, alunt, nobis odiosa est et gravis. Novi et ego vestrum murmur dentiumque fremitum, etsi vos ex hoc loco superiore saepius in recta sententia firmare coner. Invidet, inquit, iis, qui beneficiis afficiuntur et egentibus. Ergo a mutuo dando supersedebimus. Et quam vitam agent inopes et afflicti? Digna profecto moribus istorum oratio, conveniensque objectio iis qui divitiarum tenebris obnubilati sunt. Neque enim mentis iudicium satis firmatum habent, ut quae dicuntur intelligere possint. Hinc monita recte sumdentium in contrariam partem accipiunt: ut enim me perorante minantur, se pauperibus non daturus mutuum, sic non sine murmure minantur, egenis venientibus sese oclusuros januam. Ego quidem primum dandum et donandum esse praedico et annuntio. Deinde ad mutuum quoque exhortor. Altera enim donationis species est mutuum; sed addo hoc dandum esse sine fenore et exactione usuraria, eoque modo quo id divina oracula praecipunt. Aequum enim obnoxius est poenae, qui non dat mutuum, et qui dat sub conditione usurae. Illius namque inhumanitas, huius vero cauponarius quaestus merito condemnatus est. At isti ultro ad alterum extremum sese conferunt, omnique modo a dando abstinere volunt. Quod sane furiosa contentio, lisque et bellum contra dans contractum faciam feneratoritium.

Contra usurarios igitur satis hactenus dictum esto, et accusationis capita perspicue tanquam in foro et coram iudice demonstrata sunt. Deus largiatur eis poenitentiam malefactorum. Ad illos autem, qui prompte dant mutuum, usurarumque hamis sese affixerunt, nullum verbum faciam, sufficere ratus consilium, quod divinus dedit Basilii in propria de hoc argumento concione, pluribus cum illis agens, qui inconsulte dant mutuum, quam qui avaritiae causa id faciunt.

(60) Κατάσχητε. Ed. κατασχήτε. At. v. Buttmann. Gr. gr. t. II, p. 187 sqq.

(61) Ὑμᾶς. Mon. et Ed. anni 1658, ἡμᾶς minus bene, si quid video. Paulo ante, Mon. ὕπ' ὀδόντα.

(62) Ὡς... ἀπολέσειν. Haec verba a correctoris manu in margine habet Mon.

(63) Ἀποκλείσειν. Mon. ἀπολέσειν. Mox id. ἐγὼ

Ὁ μὲν δὲ φίλος ὁμῶν καὶ ἐταῖρος, ὃ τοκιστὰς, τοιοῦτος· ἀξίως τοῦ τρόπου καταστρέφας τὸν βίον, ἀνεμιαῖος χρηματιστής, ὀδὸν καὶ λιμὴν μοχθήσας, συναγαγὼν δὲ κληρονομίαν ἑαυτῷ μὲν τὴν αἰώνιον κόλασιν, τοῖς δὲ ἐξ αὐτοῦ τὴν πενίαν. Οὐκ ἴστε δὲ ὑμεῖς τίνι ἀθροίζετε ἢ μοχθεῖτε. Αἱ περιστάσεις πολλαί, οἱ συκοφάνται μυριοί, ἐνέδρευται καὶ λησται γῆν διανοχλοῦσι καὶ θάλασσαν· ὁρᾶτε μὴ καὶ τὰς ἀμαρτίας κερδανέιτε, καὶ τὸν χρυσὸν μὴ κατάσχητε (60). Ἄλλ' ἐπαθῆς ἡμῖν οὗτός ἐστι, φασίν (οἶδα γὰρ ὁμῶν τοὺς ὕπ' ὀδόντων γογγυσμοὺς, καὶ συνεχῶς ὁμᾶς (61) στηρίζων ἐπὶ τοῦ βήματος)· ἐπιβουλεύει τοῖς εὐεργετούμενοις καὶ κηρύττει. Ἰδοὺ γὰρ οὐκέτι προησόμεθα δάνεισμα. Καὶ πῶς διάξουσιν οἱ στενοῦμενοι; Ἄξιοι τῶν πραγμάτων οἱ λόγοι, πρέπουσα ἡ ἀντίρρσις τοῖς τῷ ζῳῇ τῶν χρημάτων ἐσκοτωμένοις. Οὕτε γὰρ τὸ τῆς διανοίας κριτήριον ἔχουσιν ἐρρωμένον, ὥς συνείναι τῶν λεγομένων (62). Πρὸς τούναντίον δὲ τῆς συμβουλῆς τῶν νοουθετούντων ἀκούουσιν· ἢ γὰρ, ἔμοῦ λέγοντος, ἀπειλοῦσι τοῖς δεομένοις μὴ χρῆναι δανείσθαι, οὕτως ὑπογογγύζοντες ἀπειλοῦσι τοῖς δεομένοις ἀποκλείσειν (63) τὰς θύρας. Ἐγὼ πρῶτον μὲν τὸ δωρεῖσθαι κηρύττω καὶ παραγγέλλω. Ἐπειτα καὶ τὸ δανείζειν παρακαλῶ. Δεύτερον γὰρ εἶδος δωρεᾶς δάνεισμα. Ποιεῖν δὲ τοῦτο μὴ μετὰ τόκων μὴδὲ πλεονασμῶν, ἀλλὰ καθὼς ἡμῖν ὁ θεὸς διατάξατο λόγος. Ὁμοίως γὰρ ἔνοχος τιμωρίᾳ, καὶ ὁ μὴ διδοὺς δάνεισμα, καὶ ὁ μετὰ τόκων διδοὺς. Ἐπειδὴ τοῦ μὲν τὸ μισάνθρωπον, τοῦ δὲ τὸ καπηλικὸν κατακρίνεται. Οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐναντίαν αὐτομολοῦσιν ἀκρότητα, εἰς τὸ παντάλῃς ἐφέξειν τὴν δόσιν ἐπαγγελλόμενοι. Ἔστι δὲ τοῦτο ἀναιδὲς ἔνστασις (64), πρὸς τὸ δίκαιον φιλονεικία μανιώδης, πρὸς θεὸν ἔρις καὶ πόλεμος. Ἡ γὰρ οὐ δώσω, φησίν, ἢ δανείζων ἔντοκον θήσομαι τὸ συνάλλαγμα.

sane impudens est propositum, et contra jus fas- Deum. Vel enim non dabo, inquit, vel mutuum

Πρὸς μὲν οὖν τοὺς τοκογλύφους ἱκανῶς ὁ λόγος διηγωνίσαστο, καὶ αὐτάρκως μοι τὰ τῆς κατηγορίας, ὡς ἐν δικαστηρίῳ, δείκνυται. Καὶ δοίῃ ὁ θεὸς αὐτοῖς τοῦ κακοῦ μεταμέλειαν. Πρὸς δὲ τοὺς προχειρῶς δανειζομένους καὶ τοῖς ἀγκιστρῶν τῶν τόκων βυφοκινδύνως ἑαυτοὺς περιπελόντας, οὐδένα ποιήσομαι λόγον, ἀρκεῖν αὐτοὺς κρίνας τὴν συμβουλὴν, ἣν ὁ θεὸς σπέσιος Πατὴρ ἡμῶν Βασιλεὺς ἐν τῷ ἰδίῳ συγγράμματι σωφῶς ἐξεπώνησε, πλείονα πρὸς τοὺς ἀβούλως δανειζομένους, ἢ τοὺς πλεονεκτικῶς δανειζοντας ποιησάμενος λόγον.

μὲν πρῶτον μὲν τὸ δ. De particula μὲν falso repetita v. Bast. Epist. crit. p. 125 sq. ed. Lips. Kr. Mox Mon. a prima manu διακηρύττω. Quo deleto correctoris manus margini apposuit κηρύττω.

(64) Mon. non post ἔνστασις, sed post δίκαιον distinguit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΠΤΩΧΙΑΣ ΚΑΙ ΕΥΠΟΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ Α'.

S. P. N. GREGORII
DE PAUPERIBUS AMANDIS

ET BENIGNITATE COMPLECTENDIS

ORATIO I (a).

Petro Francisco Zino interprete.

Ὁ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης πρόεδρος, καὶ οἱ τῆς Ἀ. ἀπλανοὺς εὐσεβείας καὶ τῆς κατ' ἀρετὴν πολιτείας διδάσκαλοι, πολλὴν ἔχουσι πρὸς τοὺς γραμματιστάς καὶ τοὺς παιδευτάς τῶν πρώτων στοιχείων τὴν ὁμοιότητα. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνοι τοὺς νηπίους καὶ ψελλιζομένους ἐπὶ παῖδας παρὰ τῶν πατέρων δεξάμενοι, οὐκ εὐθὺς ἐπὶ τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων ἀγρουν, ἀλλὰ πρότερον ἐν τῷ κηρῷ τὸ ἄλλα χαράξαντες, καὶ τὰ ἐξῆς τῶν στοιχείων, τὰ τε ὀνόματα αὐτῶν εἰδέναι διδάσκουσι, καὶ τοῖς τύποις τοῖς γραφεῖσιν ἐνασχοῦσι τὴν χεῖρα· μετὰ δὲ τοῦτο ταῖς συλλαβαῖς προδιδάσκουσι, καὶ τῶν ὀνομάτων ἐξῆς παιδεύουσι τὴν ἐκφώνησιν· οὕτως καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθηγεμόνες τοῖς στοιχείωδεσι πρώτων τῶν μαθημάτων προσάγοντες τὸν ἀκροατὴν, παρέχουσι τῶν τελειωτέρων τὴν γνῶσιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν δύο ταῖς προλαβούσαις ἡμέραις, τῆς φάρυγγος καὶ τῆς γαστρὸς τὴν φιληδονίαν ἐσωφρονίσαιμεν, μὴ με οἰηθῆτε καὶ σήμερον τὰ συνήθη λείπειν, ὥς καλὸν καταφρονῆσαι χρεῶν, καὶ ἀποσχέσθαι τοῦ φιλογέλωτος οἴνου καὶ βαρυγευτοῦ· ἐπισχεῖν δὲ τοὺς μαγείρους, καὶ πᾶσαν τοῦ οἰνοχόου τὴν χεῖρα κάμνουσαν. Ταῦτα γὰρ ἐμοὶ τε ἱκανῶς εἰρηται, καὶ ὑμεῖς διὰ τῶν πραγμάτων ἐνεργὸν τὴν συμβουλὴν ἐπεδείξασθε. Τὸ δὲ πρῶτον μάθημα ἀσκηθεῖσιν [ἀσχοῦντων] ὑμῖν, καλὸν ἐκ προσαγωγῆς μεταδοῦναι τῶν μειζόνων καὶ ἀνδρικωτέρων λοιπὸν διδαγμάτων. hoc documentum excolitis, operæ pretium est, ut sunt, progrediamur.

Ἐστὶ τοίνυν καὶ ἀσώματος νηστεία, καὶ αὐλὸς ἐγ- C κράτεια ἡ περὶ ψυχὴν στρεφόμενη ἀποχὴ τῶν κακῶν· καὶ δι' ἐκείνην ἡμῖν καὶ αὕτη ἐνομοθετήθη ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων. Νηστεύσατε τοίνυν ἀπὸ κακίας· ἐγ-

Qui huic Ecclesiae praesidet, atque adeo omnes, qui se veræ pietatis et ejus vivendi rationis, quæ ex virtute est, magistros profitentur, hominibus illis sunt admodum similes, qui grammaticam docent, et prima tradunt elementa litterarum. Etenim quemadmodum hi pueros a parentum manibus susceptos adhuc infantes et balbutientes non protinus abditis disciplinarum præceptionibus onerant, sed primo litterarum formas insculpunt in ceris, earumque nomina declarant, et ipsorum manus per impressos illos litterarum ductus agunt et exercent; mox eos ob syllabarum cognitionem provehunt, atque ita deinceps ad verborum expressionem perducunt; sic Ecclesiae duces initio documenta, quæ sint instar elementorum, auditoribus B proponunt, deinde gradatim ea, quæ perfectiora magisque recondita sunt, patefaciunt.

Quoniam igitur duobus superioribus diebus cupiditatem illam, quæ gulæ ventrisque voluptatem sectatur, castigavimus, hodierna item die iisdem de rebus me verba facturum ne existimetis, quod videlicet conveniat et carne non vesci, et a vino, cujus fere risus, et insaniam comites sunt, abstinere, et cohibere coquorum studium; et pincernarum manus miscendis porrigendisque poculis fatigatas comprimere. De his enim et nos satis multa diximus, et vos consilium admonitionemque nostram reipsa et factis comprobavistis. Quare dum primum ad ea vobis tradenda quæ majora gravioraque

Est igitur jejunii et abstinentiæ genus, quod a corpore et materia sejunctum est; cumque animam duntaxat respiciat, ea re periclitatur, ut a vitiiis temperemus: atque hujus quidem jejunii gra-

(a) Græce edita ex mss. Cæsareæ Viennens. bibliothecæ, et ex apographo ex Vaticana exscripto, cura P. Jac. Sirmiondi correctæ.

tia, illud indictum est, ut a cibis abstinereamus. Quod cum ita sit, a malitia jejunate, cohibete rerum alienarum cupiditatem, a turpi et injusto questu vobis temperate. Avaritiam Mammonæ fame interficite. Nihil domi reconditum habete, quod sit per vim et rapinas comparatum. Quid enim proderit ore carnem non attingere, si maledicentia fratrem laceras? Quænam erit utilitas, si, dum tua non comedis, quæ pauperis sunt, per injuriam subriperis? Quæ porro pietas ista, si aquam bibens struas fraudem, consuas dolos, et ex improbitate sanguinem sitias? Quid? Nonne Judas etiam cum undecim jejunabat? attamen quia mores avaritiæ deditos non refrenavit, nihil ad salutem illi jejunium profuit. Quid? quod diabolus cum spiritus sit corporis expers, nihil unquam edit omnino, et tamen propter improbitatem e sublimi illo cecidit dignitatis gradu. Eademque ratione nullus dæmonum est, qui, quod aut se obsoniis ingurgitet, aut immodice bibat, ebriosusve sit, accusari possit. Natura enim a bibendi edendique necessitate liberi sunt. Neque tamen idcirco vel die, vel nocte peraera oberrare unquam cessant, flagitiorum auctores et ministri. Nobis autem omni studio moliantur insidias. Quippe livore liquefiunt, et tabescunt invidia, quod ad eam nos homines necessitudinis conjunctionem cum ipso Deo, et felicitatis possessionem, e qua ipsi dejecti sunt, simus perventuri.

Honestis igitur ac bonis moribus instruat Christianorum vita. Eorum animi declinent et fugiant malitiæ detrimentum. Nam si vino et carne temperantes, obstrictos vitiis animos habuerimus, nihil quidquam nobis, cum aliter animo quam extrinsecus affecti simus, aut aquam, aut olera, aut mensas sine sanguine structas profutura prædico atque testificor. Propter munditiâ animæ sunt indicta jejunia. Quæ si tum voluntate, tum factis co inquinantur, quid frustra, quam bibimus, aquam insumimus? Cur ingens hoc cænium, quod elui expurgarique non potest, excolitur? Quid confert jejunium corporis, nisi mens pura mundaque sit? Nihil enim prosit, currum validum ac strenuis quadrigis instructum esse, si auriga insaniat: nulla erit bene fabricatæ navis utilitas, si ebrius sit ipse gubernator. Jejunium virtutis fundamentum est. Quemadmodum autem navium carinæ, et fundamenta domus licet ingentia subicias, inutilia vanaque sint, nisi reliquas item partes perite et scienter exædificaveris: sic istius abstinentiæ nullum erit emolumentum, nisi aliæ justitiæ partes accesserint. Timor Dei erudiat linguam ea quæ decet loqui, tacere contraria, temporis occasionem animadvertere, modum observare: fari necessaria: apte respondere: modeste dicere, ne verborum veluti grandine colloquentes obruat. Idcirco enim et tenuis illa membranula, quæ cum ipsa lingua mentum inferius devincit, frenum dicitur, ne inepte loquatur, et inconcinne. Laudibus igitur, non conviciis utatur; cantibus, non maledictis, commendationibus, non obtreccionibus. Manus petulans Dei memoria tanquam catena vincita cohibeatur.

κρατεῦσθε ἀπὸ τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας· ἀποσχεσθε κέρρους ἀδίκου· λιμοκτονήσατε τοῦ Μαμωνᾶ τὴν φιλαργυρίαν· μὴδὲν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔστω κερμηλίων, ἐκ βίας καὶ ἀρπαγῆς. Τί γὰρ ὕψος, ἂν κρέας μὴ προστενέγκῃς τῷ στόματι, καὶ δάκνης τῇ κακίᾳ τὸν ἀδελφόν; Ἡ τίς δνησὶς ἂν τὰ σὰ μὴ φάγῃς, καὶ λάβῃς τὰ τοῦ πένντος ἀδίκως; Τίς δὲ αὕτη εὐσέβεια, ἂν ὕδωρ πίνων, βλάβης ὀδόν, καὶ αἵματος διψήσῃς ἐκ πονηρίας; Ἐνήστευσε πάντως μετὰ τῶν ἑνδεκα καὶ τοῦδας· ἀλλὰ τὸν φιλάργυρον μὴ δαμάσας τρόπον, οὐδὲν εἰς σωτηρίαν ὠφελήθη παρὰ τῆς ἀπειτίας. Καὶ ὁ διάβολος οὐκ ἐσθίει· πνεῦμα γάρ ἐστιν ἀσώματον· ἀλλὰ διὰ κακίαν τοῦ ὕψους ἀπέπεσεν. Ὁμοίως καὶ τῶν δαιμόνων ἕκαστος, οὔτε ὕψος προσφέρεται, οὔτε πολυποσίας, ἢ μέθης δέχεται κατηγόρημα. Φύσις γὰρ αὐτοὺς τῆς τῶν βρωμάτων μετουσίας ἐχώρισεν. Ἄλλ' ὁμως καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, ἐμπλανώμενοι τῷ ἄερι, κακίας εἰσὶ ποιηταὶ καὶ ὑπηρέται, καὶ τὰς μεθ' ἡμῶν ἐπιβουλὰς ἐνεργοῦσι σπουδαίως. Φθόνῳ δὲ καὶ βασκανίᾳ τήκονται, ἅ καὶ φεγγεῖν καλὸν, εἰ μέλλοιμεν ἀνθρωποὶ πρὸς Θεὸν συγγενεὺς ἔχειν, ἐκείνων ἐκπεσόντων τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν οἰκειότητος.

Παιδαγωγείτω τοίνυν τὸν βίον τῶν Χριστιανῶν τρόπος φιλόσοφος. Καὶ ἡ ψυχὴ φευγέτω τῆς κακίας τὴν βλάβην. Ἄν γὰρ οἴνου καὶ κρεῶν ἀπεχόμενοι, τοῖς κατὰ πρόθεσιν ἀμαρτήμασιν ὤμεν ὑπεύθυνοι, προλέγω, καὶ προμαρτύρομαι, ὥς οὐδὲν ἡμᾶς ὄνησει ὕδωρ καὶ λάχανα καὶ ἀναίμακτος τράπεζα, ἀνόμοιον οἷς ἐξωθεν ἐπιφανείας τὴν ἐνδοθεν διάθεσιν ἔχοντας. Διὰ καθαρότητα ψυχῆς ἐνομοθετήθη νηστεία. Εἰ δὲ ἐκείνῃ τῇ προαιρέσει καὶ ταῖς ἄλλαις ἐνεργείαις μολύνεται, τί μάτην προσδαπανώμεν τὸ πινόμενον ὕδωρ; Τί ἀνέκπλυτον καὶ πολλὴν γεωργουσί τὸν βόρβορον; Τίς δνησὶς τῆς σωματικῆς νηστείας, ἂν μὴ καθαρεύῃ ὁ νοῦς; Οὐδὲν γὰρ ὄψελος, ἐὰν τὸ ἀργύριον ἰσχυρὸν ὑπάρχῃ καὶ τὸ τέθριππον εὐτακτὸν, μαινομένου τοῦ ἡνιόχου. Τί δὲ ὄψελος τῆς εὐήρμοσμένης νεώς, ἐὰν μεθύῃ ὁ κυβερνήτης; Νηστεία θεμέλιος ἀρετῆς. Ὅσπερ δὲ θεμέλιος οἰκίας καὶ τρόπος πλοίου ἀρετῆς, καὶ ἀνόνητα, κἂν σφόδρα καρτερῶς ὑποβλήθωσιν, ἂν μὴ τὰ ἐξῆς αὐτοῖς τῶν ἐπιστημόνως ἐποικοδομηθῇ· οὕτως καὶ τῆς ἐγκρατείας ταύτης οὐδὲν ὄψελος, ἂν μὴ τὴν ἄλλην δικαιοσύνην προσφυῇ καὶ ἀκλόουθον δέξηται. Φόδος Θεοῦ διδασκίτω τὴν γλῶτταν φέγγεσθαι ἃ προσήκει, μὴ λαλεῖν τὰ μάταια, εἰδέναι καιροὺς καὶ μέτρα καὶ λόγον ἀναγκαῖον, καὶ ἀπόκρισιν εὐστοχόν· μὴ λαλεῖν ἀβρύθμους· μὴ χαλαροῦν τοὺς ἐντυγχάνοντας τῇ σφοδρότητι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ λεπτότατος ἐκεῖνος ὕμνη, ὁ ὑποδοσμῶν αὐτῇ γλῶττι τὴν κάτω γένυν, χαλινὸς λέγεται, ἵνα μὴ ἄτακτα καὶ ἀνοικονόμητα φέγγηται. Εὐλογεῖται καὶ μὴ λοιδορεῖται ψαλλέτω καὶ μὴ βλασφημεῖται· εὐφημεῖται καὶ μὴ καταλαλεῖται· ἡ χεὶρ ἢ προσητής τῇ μνήμῃ τοῦ Θεοῦ, ὥς ἀλύσει δεσμεῖσθω. Διὰ τοῦτο νηστεύομεν, ὅτι τὸν ἄμωρον τὸν ἡμέτερον, λοιδορεῖται καὶ βαπτίσματα, πρὸ

τῶν ἡλίων, καθύβρισαν. Μὴ τοίνυν τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον ζηλώσωμεν, οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί.

Ἐὰν γὰρ οὕτως ὤμεν διακαίμενοι, λέξει ἡμῖν Ἰσαίας· *ἴνα τί εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν; Παρὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου διδάχῃται τὰ τῆς ἀδόλου καὶ καθαρᾶς νηστείας ἐνεργήματα· ὅς ἐστι πάντα σύνδεσμος ἀδικίας· διὰ τοῦ στραγγιλιῶς βλαίων συναλλαγμάτων. Διὰ τοῦ πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοῦς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Πολλὴν δὲ ἡμῖν ἀφθονίαν τῶν γυνῶν καὶ τῶν ἀστέγων, ὁ νῦν ἤνεγκε χρόνος. Πληθὺς γὰρ αἰχμαλώτων πρὸς ταῖς θύραις ἔκαστου.*

Καὶ ὁ ξένος καὶ μετανάστης οὐ λείπει· καὶ τὴν ζητοῦσαν χεῖρα, πανταχοῦ τεταμένην ἔστιν ἰδεῖν. Τοῦτοίς οἴκος μὲν ὑπαιθρος ὁ ἀήρ. Καταγῶγια δὲ στοαί, καὶ ἄμφωδα, καὶ τὰ τῆς ἀγορᾶς ἐρημότερα. Κατὰ δὲ τοὺς νυκτικώρακας καὶ τὰς γλαυκάς ταῖς ὁπαῖς ἐμφωλεύουσιν. Ἐσθῆς αὐτοῖς τὰ περικεκεντημένα ῥάκια· γεωργία, τῶν ἐλεοῦντων ἡ γνώμη· τροφή, εἴ τι ἂν ἐκ τοῦ προστυχόντος ἐμπέσῃ· ποτὶν, ὡς τοῖς ἀλόγοις αἱ κρῆναι· ποτήριον, τῶν χειρῶν ἡ κοιλότης· ταμειεῖον, ὁ κόλπος, καὶ οὕτως ἂν μὴ διεβρυχῶς ᾗ, ἀλλὰ στέγων τὰ ἐμβαλλόμενα· τράπεζα, ἡ τῶν γονάτων συνέσεις· κλίνη, τὸ ἔδαφος· λουτρόν, ποταμὸς ἢ λίμνη, ὃ ὁ Θεὸς κοινὸν πᾶσι καὶ ἀκατάσχετον ἔδωκεν. Ἀλητικὸς αὐτοῖς ὁ βίος καὶ ἄγριος, οὗ τοιοῦτος ὢν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς ἀνάγκης γενόμενος.

Τούτοις, ὁ νηστευτής, ὑπάρκεσον. Περί τοὺς ἀτυχούντας τῶν ἀδελφῶν, γενοῦ φιλότιμος. Ὁ τῆς σῆς ὑπερίλας γαστήρ, τῶν πεινῶντι πρόσθε. Γενέσθω ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος δίκαιος ἐξισωθεὶς. Θεράπευσον ἐγκρατεῖα σώφρονι δύο πάθη ἐναντία ἀλλήλοις· τὸν σὸν κόρον, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τὸν λιμόν. Οὕτω γὰρ ποιοῦσι καὶ ἱατροί· τοὺς μὲν κενούσι· τοὺς δὲ πληροῦσι, ἵνα τῇ προσθήκῃ καὶ ὑφαιρέσει ἡ περὶ ἑκαστον οἰκονομηθῇ ὑγεία. Πείσθητε καλῇ παρακλήσει. Ἀνοιχάτω ὁ λόγος τῶν εὐπορούντων τὰς θύρας. Εἰσαγέτω ἡ συμβουλὴ τὸν πένοντα πρὸς τὸν ἔχοντα. Μία δὲ λέξις μὴ πλουτίζατω τοὺς στένοντας. Δότω αὐτοῖς καὶ οἰκίαν, καὶ κλίνην, καὶ τράπεζαν ὃ τοῦ Θεοῦ λόγος ὁ προαιώνιος. Διὰ λόγου οἰκετικοῦ γεώργησον τὰ πρὸς τὴν χρείαν τοῖς σοῖς κτήμασι. Πρὸς τούτους ἄλλοι πτωχοὶ ἀσθενούντες καὶ κατακαίμενοι. Ἐκαστος περιεργαζέσθω τοὺς γείτονάς. Μὴ ἀπῆς παρ' ἄλλου θεραπευθῆναι τὸν ἐγγὺς σου. Μὴ λάβῃ ἄλλος τὸν θησαυρὸν τὸν σοὶ παρακαίμενον.

Περίπτυσαι τὸν καχούμενον ὡς χρυσόν. Ἐναγκάσαι τὸν κεκαχούμενον ὡς σὴν ὑγείαν, ὡς σωτηρίαν γυναικὸς, τέκνων, οἰκετῶν, καὶ πάσης τῆς οἰκίας.

¹ Isa. LVIII, 4, 6-7.

(a) Uncis inclusa desunt in Græco textu.

A Has enim ob causas jejunamus, quoniam Agnus noster priusquam clavis affigeretur cruci, contumeliosis affectus, et alapis cæsus est. Mores Judæicos non imitemur, nos Christi discipuli.

Alioqui si eo pacto fuerimus affecti, verbis illis nos Isaias increpabit: *Cur ad lites et contentiones jejunatis, et pugnis pauperem percutitis? Disce ab eodem propheta sinceri purique jejunii opera: Solve omnem nexum iniquitatis. Dissolve obligationes violentorum contractuum. Frange esurienti panem tuum; et egenos sine tecto induc in domum tuam.* (a) [Cum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne desperis] ¹. Multam nobis hoc tempus affert nudorum vagorumque copiam. Magna enim ejusque fores frequentat captivorum multitudo.

B Hospites exsulesque non desunt. Ubique licet protensas opem implorantium manus aspicere. His aer sub dio tectum præbet. Porticus et bivia, et partes fori magis desertæ sunt hospitibus. Nycticoracum et noctuarum more in cavernis latitant. Pannosis, attritis et laceratis teguntur indumentis. Agriculturæ fructus est illis miserantium animi benignitas. Cibus, si quid ab accedente quopiam impetraverint; potio eadem, quæ rationis expertibus animantibus, nimirum fontes. Pocula manuum volæ. Penu, sinus ipse, nisi plane diffuat, sed possit ea quæ injiciuntur operire. Mensa, contracta genua; lectulus, solum; balneum, id quod Deus omnibus commune et sine industria constructum dedit, flumen aut palus. Vagam et agrestem traducunt vitam, non quod initio sic instituerint, sed quod ad eam calamitatibus et necessitate compulsi sint.

His necessaria victui suppedita tu, qui jejunas. Erga fratres calamitosos benignus esto. Quod ventri subtrahis, tribue esurienti. Exaequet omnia justus Dei timor. Duas inter se contrarias affectiones, tuam videlicet satietatem, et fratris famem, modesta continentia tempera atque moderare. Sic enim faciunt et medici: alios exinaniunt, alios replent, ut accessione decessioneque uniuscujusque sanitas conservetur. Honestæ admonitioni obtemperate. Aperiat ratio pauperibus divitum fores. Consilium inopi ad locupletem aditum faciat. Egentes ne locupletet humana ratiocinatio, sed illis et domum et lectum, D et mensam tribuat Dei verbum sempiternum. Dulci et humana oratione usui necessaria ex tuis facultatibus subministra. Apud te multitudo pauperum atque languentium sibi profugium inveniat. Quisque diligenter vicinorum curam gerat. Studium promerendi de propinquis tibi ab alio præripi ne permittas. Cave, ne capiat alius thesaurum repositum tibi.

Calamitate affectum ut aurum complectere. Infirmitatem pauperis valetudinem ita fove, ut in ea et sanitatem tuam, et salutem uxoris, et filiorum,

servorum, et totius denique familiae positam putes. Nam cum omnes pauperes fovendi adjuvandeque sunt, tum illi qui ægrotant præcipue sunt complectendi. Qui enim egens et æger est, duplici laborat paupertate. Inopes enim, qui valenti sunt corpore, ex hoc ad illud ostium accedentes, qui aliquid dent, aliquando tandem inveniunt. Præterea sedent in triviis, et prætereuntes omnes interpellant, opem implorantes. At illi pauperes, qui adversa præditi valetudine, angustoque hospitio, imo vero angustis hospitio angulis conclusi sunt, uti Daniel in lacu, te benignum et pauperum studio sum atque amantem, tanquam Habacuc expectant.

Quamobrem per eleemosynam prophetæ socius efficere; celeriter et impigre ad alendum egentem accede. Nullam facies in promerendo jacturam. Ne verearis. Multiplex enim et copiosus gignitur fructus ex eleemosyna. Sere beneficium, ut metere possis fructum, et bonis manipulis domum replere.

At enim te quoque pauperem dices. Fac sis; atamen dato. Da quod habes. Neque enim supra vires tuas quidquam abs te requirit Deus. Da tu panem, ille poculum vini, alius vestimentum dabit; atque ita ex multorum benignitate unius calamitas sublevabitur. Ne Moses quidem id, quod impendit in tabernaculum, ab uno tantum homine accepit, sed ab universo populo². Alii enim aurum, argentum alii, ut magis minusve divitiis affluebant, obtulerunt. Pauperes vero vel pelles, vel etiam caprarum pilos, si quis gravius inopia premebatur. Nonne vides pauperis etiam illius viduæ quadrantem divitum munera superasse? illa enim quidquid habebat, exhausit; cum ex horum copiis vix pusillum quiddam exciderit³. Jacentes pauperes tanquam nullius pretii sint, ne despexeris. Considera quinam sint, et eorum cognosces dignitatem: Servatoris nostri personam induerunt.

Propriam enim benignus ille personam eis largitus est, ut, quemadmodum illi, qui adversus vim inferentes tanquam propugnaculum regias prætendunt imagines, quo principis effigie, irruentium impetus frangatur et retardetur; sic ipsi eos, qui nulla moventur commiseratione, quique pauperes odio prosequuntur, per illam flectant, mitigent et exorent. Hi bonorum quæ et expectamus sunt promicondi. Hi janitores regni cælorum, qui foras aperiant benignis et bonis, occludant malis et inhumanis. Hi et vehementes sunt accusatores, et optimi patroni. Accusant autem et defendunt, non oratione, sed aspectu ipso, dum conspiciuntur a iudice. Quæ enim in eos fiunt, apud eum qui corda scrutatur, qui cogitationes hominum omnes atque intimos animi sensus novit, quovis præcone clarius, Propter hos nobis et formidandum illud iudicium,

Illic enim video Filium hominis venientem e cælis, per aera non secus atque per terram incedentem innumerabilibus stipatum millibus angelorum. Deinde gloriæ thronum erectum in sublime, atque in eo consistentem Regem. Tunc omnis hominum tribus, omnes gentes, nationes omnes, quæ

Ἄ ὁ πένης καὶ ἀρρώστος διπλοῦς ἐστὶ πτωχός. Οἱ μὲν γὰρ ὑγιαίνοντες ἄποροι, καὶ θύραν ἐκ θύρας ἀμείβουσι, καὶ βαδίζουσι πρὸς τοὺς ἔχοντας. Καὶ ταῖς τριβόδοις ἐπιχαθήμενοι, πάντας ἀνακαλοῦσι τοὺς δι-
οδεύοντας. Οἱ δὲ παρὰ τῆς νόσου πεπεδημένοι, ἐγκαθ-
ειργμένοι τοῖς στενοῖς καταλύμασι καὶ ταῖς στεναῖς
γωνίαις, ὡς ὁ Δανιὴλ τῷ λάκκῳ, σὲ τὸν εὐλαβῆ καὶ
φιλόπτωχον ὡς τὸν Ἀμβακούμ ἀναμένουσι.

Γενοῦ τοῦ Προφῆτου δι' ἐλεημοσύνης ἐταῖρος· ταχὺς τροφεὺς καὶ δόκνος τῷ δεομένῳ παράστηθι. Οὐκ ἐστὶ ζημία ἡ δόσις. Μὴ φοβῆθης· πολὺχους βλαστᾷ ὁ τῆς ἐλεημοσύνης καρπός. Σπεῖρον διδοὺς, καὶ πλη-
B ρώσεις τῶν ἀγαθῶν δραγμάτων τὴν οἰκίαν.

Ἄλλ' ἔρεῖς· Πένης κἀγώ. Ἔστω. Δεδόσθω. Δὸς ἔχεις. Οὐ γὰρ τὰ ὑπὲρ δύναμιν ζητεῖ ὁ Θεός. Σὺ ἄρ-
τον, ἔτερος ποτήριον οἶνου, ἄλλος ἱμάτιον, καὶ οὕτως
ἐκ συνεισφορᾶς ἡ τοῦ ἐνὸς λύεται συμφορά. Οὐδὲ
Μωσῆς τὴν δαπάνην τῆς σκηνῆς παρὰ ἐνὸς ἑκά-
λειουργοῦ, ἀλλὰ τοῦ δήμου παντός. Ὁ μὲν γὰρ χρυ-
σὸν ἤνεγκαν ὁ πλουτῶν ἐκείνῳ, ἄλλος ἀργυρον, ὁ πέ-
νης δέρματα, ὁ τοῦ πένητος πενέστερος τρίχας. Ὁρᾷ,
ὡς καὶ ὁ τῆς χήρας κορβάντης, ὑπερέβαλε τῶν πλου-
σίων τὰ ἀναθήματα; Ἡ μὲν γὰρ δ' εἶχεν ὅλον ἐκέ-
νωσε· τῶν δὲ, ὀλίγον ἐξέπεσε. Μὴ καταφρονήσης τῶν
κειμένων ὡς οὐδεὸς ἀξίων. Λόγισαι, τίνες εἰσὶ, καὶ
εὐρήσεις αὐτῶν τὸ ἀξίωμα· τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ
πρόσωπον ἐνεδύσαντο.

Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος ἔχρησεν αὐτοῖς τὸ ἴδιον πρό-
σωπον, ἵνα δι' ἐκείνου δυσωπῶσι τοὺς ἀσυμπαθεῖς καὶ
μισοπτώχους, ὥστε οἱ τὰς βασιλικὰς εἰκόνας κατὰ
τῶν βιαζομένων αὐτοὺς προβαλλόμενοι, ἵν' ἐκ τῆς
μορφῆς τοῦ κρατοῦντος, τὴν καταφρονήτην δυσωπή-
σωσιν. Οὗτοί εἰσιν οἱ ταμίαι τῶν προσδοκωμένων
ἀγαθῶν· οἱ θυρωροὶ τῆς βασιλείας, οἱ ἀνοίγοντες τὰς
θύρας τοῖς χρηστοῖς, καὶ κλείοντες τοῖς δυσκόλοις καὶ
μισανθρώποις. Οὗτοι, καὶ κατήγοροι σφοδροὶ, καὶ
συνήγοροι ἀγαθοί. Συνηγοροῦσι δὲ καὶ κατηγοροῦ-
σιν, οὐ λέγοντες, ἀλλ' ὁρῶμενοι παρὰ τοῦ Κριτοῦ. Τὸ
γὰρ περὶ αὐτοὺς γινόμενον ἔργον παρὰ τῷ καρδιο-
γνώστῃ βοᾷ, παντὸς κήρυκος εὐσημότερον. Διὰ τοῦ-
τους ἡμῖν καὶ τὸ φοβερὸν ἀνεγράφη διὰ τῶν ἀγγέλων
τοῦ Θεοῦ δικαστήριον, οὐ πολλάκις ἠκούσατε.
ἀπειρίως, significantius vociferantur et clamant.
quod saepe audivistis, perscriptum est.

Εἶδον γὰρ ἐκεῖ τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐκ
οὐρανῶν, καὶ τὸν ἀέρα ὡς γῆν περσεύοντα, καὶ ταῖς
πολλαῖς μυριάσι τῶν ἀγγέλων δορυφορούμενον.
Ἔπειτα θρόνον δόξης ἀνυψούμενον, καὶ πᾶν φύλον
ἀνθρώπων ὅσον παρῆλθεν εἰς γένεσιν καὶ ἡλίῳ κατ-
ελάμφθη, καὶ τούτου τοῦ ἀέρος ἀνέσπασεν, ἐν ὅ-
δ

² Exod. xxxvi, 5-7. ³ Marc. xii, 42-44.

μέρεσιν ἀποκεκριμένον, καὶ προιστὴς τοῦ κριτηρίου. Ἐκαλοῦντο δὲ οἱ μὲν ἀρνεῖοι, ὅσοι ἐκ δεξιῶν ἔρι-
φους δὲ τοὺς ἐπὶ θάτερον ἤκουσα, ἐκ τῆς ὁμοιότητος
τῶν τρόπων, ἐφ' ἑαυτοὺς τὰς προσηγορίας ἐλύσαν-
τας. Καὶ διαλέξεις ἐκεῖ τοῦ δικαστοῦ πρὸς τοὺς κρι-
νομένους, καὶ ἀποκρίσεις τῶν εὐθυνομένων πρὸς τὸν
Βασιλέα. Ἀπεκλήρουτο δὲ ἐκάστοις τὰ πρόσφορα.
Τοῖς μὲν τὸν ἀριστον βεβιωκόσι βίον, βασιλείας ἀπό-
λαυσις· τοῖς δὲ μισανθρώποις καὶ πονηροῖς τιμωρία
πυρρὴ, καὶ αὕτη διαιωνίζουσα. Γράφει δὲ πάντα ἐπι-
μελῶς, καὶ ἀκριβὲς ἡμῖν τὸ δικαστήριον ἀνεξωγρα-
φήθη παρὰ τοῦ λόγου, οὐκ ἄλλου τοῦ χάριν, ἢ τοῦ
μαθεῖν ἡμᾶς εὐποιίας χρηστότητα. Αὕτη γάρ ἐστιν,
ἡ τὸν βίον συνέχουσα, μήτηρ τῶν πενομένων, διδά-
σκαλος τῶν πλουσίων, ἀγαθὴ κουροτόρος, πρεσβυ-
τέρων γηροκόμος, ταμεὶον τῶν δεομένων, κοινὸς τῶν
ἀτυχούντων λιμήν, πάσαις ἡλικίαις καὶ συμφοραῖς
τὴν ἀφ' ἑαυτῆς μερίζουσα πρόνοια.

est pauperum maier, magistra divitum, bona pupillorum nutrix, conservatrix senum, egentium penu, com-
munis miserorum portus. omnium ætatum curam gerens, omnibus ærumnis et calamitatibus consulens.

Ὡς γὰρ οἱ ἀγνωσθέντες τῆς ματαίτητος, ὑπὸ σάλ-
πιγγος τὴν ἑαυτῶν φιλοτιμίαν σημαίνοντες, πᾶσι τοῖς
τῆς παλαιστρας τὴν τοῦ πλούτου διανομήν ἐπαγγέλ-
ονται· οὕτως ἡ εὐποιία, ἅπαντας πρὸς ἑαυτὴν καλεῖ
τοὺς ἐν δυσκολίαις καὶ περιστάσεσιν, ὅς πληγῶν τι-
μὰς τοῖς προσιοῦσιν, ἀλλὰ συμφορῶν θεραπείας με-
ρίζουσα. Ἔστι δὲ αὕτη, πάσης ἐπαινουμένης πράξεως
ὕψιλοτέρα, Θεοῦ πάρεδρος, τοῦ ἀγαθοῦ φίλη, καὶ
πολλὴν πρὸς αὐτὸν τὴν οικειώσιν ἔχουσα. Οὕτω καὶ
πρὸς πάντων τὰς ἀγαθὰς καὶ φιλανθρώπους πράξεις,
αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῖν αὐτοουργῶν ἀναφαίνεται· τὴν γὰρ
κτείνει τῆς γῆς, καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ διακόσμησιν,
καὶ τὴν εὐτακτον ἐναλλαγὴν τῶν ὥρων. καὶ ἡλίου
θερμότητα, καὶ χρυστάλλου γένεσιν φύχουσαν, καὶ
πάντα τὰ καθ' ἕκαστον, οὐκ αὐτὸς αὐτῷ ὁ Θεὸς
(ἀπροσδεὴς γὰρ τῶν τοιούτων ἐκεῖνος), ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν
διηγεκῶς ἐνεργεῖ· γεωργὸς ἀόρατος τῆς τῶν ἀνθρώ-
πων τροφῆς, σπορεὺς εὐκαιρὸς καὶ ὀχνηγὸς ἐπιστή-
μων. Οὕτως γὰρ, κατὰ τὸν Ἡσαίαν, δίδωσι σπέρμα τῷ
σπείροντι, καὶ τὸ ὕδωρ ἐκ νεφελῶν, νῦν μὲν ἡρε-
μαῖον ἐπιβράινει τῇ γῇ, πάλιν δὲ λάθρον καταχεῖ
τῶν αὐλάκων. Ὅταν δὲ αὐξηθῇ τὰ λῆλα καὶ παρέλθῃ
τὸ χλοαινόμενον, τὰς νεφέλας ἀποσκεδάζων τοῦ οὐ-
ρανοῦ παντὸς, τότε προκαλύμματος γυμνὸν αὐτοῖς
ἐφίστησι τὸν ἥλιον, θερμὴν καὶ ἐμπυρον διατείνοντα
τὴν ἀκτίνα, ἵνα ὥραιοι γένωνται πρὸς τομὴν οἱ στά-
χυες.

immittit solem, ut calidis atque ardentibus ipsius
radiis tepefactæ perveniant ad maturitatem, et
opportunas ad metendum spicas exhibeant.

Τρέφει καὶ ἀμπέλον, ταῖς ὥραις τῷ διψῶντι τὸ πο-
τὸν εὐτρεπίζων· καὶ ἀγέλας ἡμῖν τρέφει διαφόρων
γενῶν, ἵνα ὑπάρχη τοῖς ἀνθρώποις ἀφθονον ὄψον, καὶ
τῶν μὲν αἱ δοραὶ, ἔριον γεωργοῦσαι, τὴν σκέπην παρ-
έχουσι, τῶν δὲ, τὰ ὑποδήματα ἡμῖν ἀπεργάζωνται.
Ὅρᾳς ὅτι πρῶτος ἐραστής εὐποιίας ὁ Θεός, οὕτω
ερέφων τὸν πεινῶντα, καὶ ποτίζων τὸν διψῶντα, καὶ
ἀμφιεννύς τὸν γυμνόν, ὥς προσεήρται.

A in hanc vitam ingressæ sint, quæ hunc spiritu aera
duxerint, quæ hanc solis lucem aspexerint, duas
in partes segregatas ad tribunal iudicis astitisse.
Audio eos, qui a dextra sunt, agnos vocari: hædos
qui a sinistra. Nam ex morum similitudine sumunt
appellationem. Audio illic eos interrogantem Judi-
cem, et rationes conficientem. Audio quid ipsi re-
spondeant Regi. Denique pro suis quemque meritis
ornatum cerno. Illis qui boni benignique fuerint,
atque optime vitam egerint, summa et perpetua
quies tribuitur in regno cœlesti: inhumanis autem
et improbis ignis supplicium, idque sempiternum.
Hæc omnia ibi diligenter, ut scitis, sunt explicata.
Non alia autem de causa iudicium illud tam accu-
rata oratione tanquam penicillo depictum nobis

B ante oculos positum esse crediderim, nisi ut per-
discamus beneficentiam, et benignitatem complec-
tatur. Hæc enim est quæ continet vitam. Hæc

Quemadmodum enim illi, qui in vanitatis certa-
minibus præmia proponunt, tuba liberalitatem
suam significantes, omnibus in palæstra decertan-
tibus pecuniæ largitionem pollicentur atque denun-
tiant: sic ipsa beneficentia omnes in miseriis et
calamitatibus positos ad se vocat, non vulnerum
et plagarum præmia, sed ærumnarum et incommo-
dorum remedia et curationem accedentibus imper-
tians. Hæc est omnium laudatarum actionum præ-
stantissima. Hæc assidet Deo, et magna est cum
ipso necessitudine conjuncta. Sic autem Deum
ipsum nobis omnium, quæ recte benigneque faci-
mus, imprimis auctorem effectoremque esse constat.
Siquidem et terram procreavit et ornatum cœli fa-
bricatus est, et temporum vicissitudines statuit, et
solis calorem et glaciæ refrigerantem naturam,
omnia denique Deus ipse, non sibi, cum nullius
horum indigeat, sed nobis continenter præstat et
conservat: nam mirabili quadam ratione mortalium
aciem effugiente præbet hominibus alimenta, se-
minans opportune, et scienter irrigans. Ipse enim,
ut scribit Isaias ⁴, dat semen serenti, et ex nubi-
bus nunc sensim imbrem emittit in terram, nunc
autem sulcorum latera et toros abunde perfundit.

D At ubi segetes creverint, et viriditas accesserit,
tunc disiectis dissipatisque nubibus, ab omnibus
integumentis nudum et apertum ipsis ostentat et

Quid? quod vitem etiam enutrit, atque ita idoneo
tempore sitientibus potum tribuit. Quid? quod va-
ria item alit animalium genera, ut hominibus et
carnes ad vescendum, et pelles, quæ lanam sup-
peditant ad protegendum, et ad vestes conficiendas,
et ad consuendos calceos præbeant. Cernis quo-
modo primus beneficentiæ auctor et origo sit Deus,
esurientem nutriens, sitienti largiens potum, et
nudum operiens, ut ante diximus.

⁴ Isa. LV. 10.

Si vis autem intelligere, quomodo morbo laborantes, male affectos, atque afflictos cures, audi. Quis apem docuit ceras et mella conficere? Quis e pinu, quis e terebintho, quis e mastiches arbore pingues illos resinae succos destillare fecit? Quis Indorum regionem constituit siccorum atque fragrantium fructuum, et odorem suavium matrem? Quis oleam corporis laboribus et doloribus opitulantem procreavit? Quis nobis radicum et herbarum notitiam, quis qualitatatum et virium, quæ in ipsis sunt, peritiam tribuit? Quis electricem conservatricemque sanitatis medicinam reperit? Quis calidarum aquarum fontes eduxit e terra, ut earum vi tum frigidis et humidis, tum aridis et adustis affectionibus et morbis medeamur? Merito igitur et opportune poteram verba Baruch usurpare: *Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo*^a.

Per hunc artes omnes, quæ vel igne vel sine igne, vel in aquis exercentur, inventæ; per hunc scientiæ innumerabiles excogitatæ, ut nihil omnino desit hominibus, quod ad transigendæ vitæ necessitatem et commoditatem pertineat. Ac Deus quidem hoc modo beneficentiæ et liberalitatis inventor et fons omnia quæ nobis necessaria sunt ditissimus ipse benigne subministrat.

Nos autem, qui singulis divinæ Scripturæ verbis ad Dominum et procreatorem nostrum imitandum (quatenus mortalis beatum et immortalem imitari potest) instituimur, ad utilitatem nostram omnia rapimus, omnia voluptatibus nostris nitimur, et alia quidem vitæ nostræ deliciis elargimur, alia recondimus hæredum aviditati. Miserorum vero nulla habetur ratio, nulla pauperum idonea cura, nulla sollicitudo. O crudeles animos! O mentes ab omni misericordia alienas!

Homo hominem videt egentem pane, non habentem alimenta vitæ necessaria, neque tamen illi prompto alacrique animo subvenit, et salutem præbet; sed illum despicit, et tanquam virentem plantam aquarum penuria sinit arescere: præsertim cum maximis inundet ipse, atque circumfluat copiis, ut ex sua abundantia facile multorum inopiam reficere et recreare possit. Quemadmodum enim ex uno fonte profluens aqua multas camporum longe lateque protensas planities secundas et uberes reddit; sic unius domus opulentia multitudinem pauperum ex egestatis angustiis eripere potest et sustentare, modo ne parvus et avarus animus veluti prolapsus lapis venas et rivulos e benignitate, tanquam e fonte publice defluentes, avertat atque interceptat.

Ne vivamus carni in rebus omnibus: in aliqua vivamus et Deo. Deliciæ enim epularum, quæ in ventrem ingrediuntur, tantulum voluptatis carni duntaxat afferre possunt, quantum est illud spatium, quo fauces continentur. Nam simul atque in ventrem delapsæ sunt, putrescunt, et per inferiores partes secedunt. Misericordia vero et beneficen-

Et si θέλεις ἀκούσαι, πῶς καὶ θεραπεύει τὸν πεπαικμένον, μάνθανε. Τίς ἐδίδαξε τὴν μέλισσαν ἐργάζεσθαι τὸν κηρὸν, καὶ σὺν ἑαίνῳ τὸ μέλι; Τίς τὴν πίτυν καὶ τερέβινθον, καὶ τῆς μαστίχης τὸ δένδρον, τὸν λιπαρὸν ἑκείνον χυμὸν ἀποστάζειν ἐποίησεν; Ἡ τίς τὴν Ἰνδῶν χώραν ἐδημιούργησε ξηρῶν καρπῶν καὶ εὐωδῶν μητέρα; Τίς τὴν ἑλαίαν ἔφυσε, πόνων σωματικῶν καὶ ἀλγυδόνων ἐπίκουρον; Τίς ἔδωκεν ἡμῖν, ριζῶν καὶ βοτανῶν διάγνωσιν, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ποιητικῶν μάθησιν; Τίς τὴν ποιητικὴν τῆς ὑγείας λατρικὴν συνεστήσατο; Τίς ἀνῆκεν ἐκ τῆς γῆς θερμῶν ὑδάτων πηγὰς, τὰς μὲν τὸ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν ἡμῶν ἰωμένας· τὰς δὲ τὸ ξηρὸν ἢ πεπικνωμένον λυούσας; Καὶ προσῆκεν εὐκαιρῶς εἰπεῖν καὶ τὸ τοῦ Βαρούχ· *Οὗτος ἐξέφυρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ*.

Διὰ τοῦτο τέχναι ἐμπυροὶ, καὶ πυρὸς χωρὶς, καὶ ἄλλαι ἐνυδροὶ, καὶ μυρίαι τῶν ἐπιτηδευμάτων εὐρέσεις, ἵνα ταῖς τοῦ βίου χρεῖαις ἀνευδής ἡ διακονία γένηται. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς οὕτως, ὁ πρῶτος τῆς εὐποιίας εὐρετῆς καὶ τῶν ἡμῖν ἀναγκαίων πλούσιος; ὁμοῦ καὶ συμπᾶθης χορηγός.

Ἡμεῖς δὲ οἱ καθ' ἑκάστον γράμμα τῆς Γραφῆς παιδεύόμενοι, ζηλοῦν τὸν ἑαυτῶν Κύριον καὶ δημιουργὸν, καθ' ὅσον τῷ θνητῷ ἢ τοῦ μακαρίου καὶ ἀθανάτου μίμησις ἐφικτὴ, πάντα παρασύρομεν πρὸς τὴν οἰκειαν ἀπόλαυσιν· καὶ τὰ μὲν τῇ ἑαυτῶν ἀποκληροῦμεν ζωῇ, τὰ δὲ κληρονόμοις ταμιευόμεθα. Τῶν δὲ δυσπραγούντων λόγος οὐδεὶς, οὐδὲ τῶν πενομένων ἀγαθὴ μέριμνα. Ὡς τῆς ἀνηλεοῦς γνώμης!

Ἀνθρώπος ἄνθρωπον ὀρᾷ, ἀρτοῦ πενόμενον, καὶ τὴν ἀναγκαίαν ζωπύρην τῆς τροφῆς οὐκ ἔχοντα· οὐκ ἐπαρκεῖ δὲ προθύμως, καὶ ὀρέγεται τὴν σωτηρίαν, ἀλλὰ περιορᾷ, ὅλῳ τι φυτὸν εὐθαλὲς ὑδάτων ἀπορία ἔλκεινώς ξηραίνόμενον· καὶ ταῦτα πλημμυρούσαν ἔχον τὴν ἀφθονίαν, καὶ πολλοὺς ἐποχετεύειν δυνάμενος τὴν ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων παραμυθίαν. Ὡς γὰρ μὴς πηγῆς ἐπιρροή, πολλὰς πεδιάδας ἀνηλωμένας; οὕτως καὶ μὴς οἰκίας εὐπορία, δῆμος; πενήτων ἐξαρκεῖ διασώσασθαι, μόνον ἔαν μὴ γνώμῃ φειδωλὲς καὶ ἀκοινωνητος, ὡς λίθος ἐμπεσούσα τῇ διεξόδῳ, τὴν ἐπιρροὴν ἀναχρούσῃται.

Μὴ πάντα τῇ σαρκὶ· ζήσωμέν τι καὶ τῷ Θεῷ. Τροφῆς μὲν γὰρ αἰσθητῆς καὶ ἀπόλαυσις, ὀλίγον τῆς σαρκὸς μέρος θεραπεύει, τὴν φάρυγγα τῇ γαστρὶ δὲ τὰς ὕλας ἐνστήψασα, τέλος ἔχει τὸν ἀφεδρῶνα. Ἐλεος δὲ καὶ εὐποιία, Θεῷ τί εἰσι πράγματα φίλα, καὶ ὅπερ ἂν ἐνοικήσωσιν ἀνθρώπων, θεοῦσιν αὐτὸν, καὶ πρὸς μίμησιν ἀποτυποῦσι τοῦ ἀγαθοῦ, ἵνα

^a Baruch. iii, 37.

ὕπαρξιν εἰκὼν τῆς πρώτης καὶ ἀκηράτου καὶ πάντα ἅνθρωποι ὑπερβαίνουσιν οὐσίας. Τῇ δὲ σπουδῇ τὸ πέραν ὁποῖον ἐγγυῶνται;

illius illiusque immortalis et mentem omnem superantis naturæ decoretur imagine. At qualem studii laborisque finem pollicentur?

Ἐνταῦθα μὲν καλὴν ἐλπίδα, καὶ προσδοκίαν εὐφραίνουσιν· ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα, ὅταν τὴν ῥέουσιν ταύτην ἀποσκευασάμενοι σάρκα, τὴν ἀφθαρσίαν μετενδυσόμεθα, μακαρίαν ζωὴν, ἀληκτον καὶ ἀνώλεθρον, ἐν θαυμασταῖς τισι καὶ νῦν οὐ γινωσκομέναις ἡμῖν εὐπαθείαις ἡντρεπισμένην.

Οὐκοῦν οἱ λογικοὶ κτισθέντες, καὶ τὸν νῦν ἔχοντες τῶν θεῶν ἐρμηνεία καὶ παιδεύτην, μὴ τοῖς προσκαιροῖς δολασθῇτε. Κτήσασθε δὲ τὰ μηδέποτε καταλιμπάνοντα τὸν κτησάμενον· ὁρίσατε μέτρα τῇ χρήσει τοῦ βίου. Μὴ πάντα ὑμέτερα· ἀλλὰ μέρος ἔστω καὶ τῶν πενήτων τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ. Πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῦ κοινού Πατρός. Ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ ὡς ὁμόφυλοι ἀδελφοὺς δὲ, τὸ μὲν ἀριστον καὶ δικαιοτέρον, κατ' ἰσομοιρίαν λαγχάνειν τοῦ κλήρου. Ἐν δὲ τάξει δευτέρῃ, κἂν τὸ πλεον εἰς ἡ δευτέρου σφετερισθῇ, τὸ γοῦν μέρος κερδανέτωσαν οἱ λειπόμενοι. Εἰ δὲ τις καθόλου κύριος εἶναι τῶν πάντων ἐθέλοι, καὶ αὐτῆς τῆς τρίτης ἡ πέμπτης μοίρας ἐξείρων τοὺς ἀδελφούς, οὗτος πικρὸς τύραννος, βάρβαρος ἀδιάλλακτος, θηρίον ἀπληκτον, μόνον ἡδέως περιχαῖνον τῇ θοίνῃ, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν ἀγριώτερος τῶν θηρίων· εἴγε λύκος μὲν τὸν λύκον εἰς βορὰν παραδέχεται, καὶ κύνας ἐν ταύτῃ πολλοὶ ἐν σπαράττουσι σῶμα· ὁ δὲ ἀπληκτος οὐδένα τῶν ὁμοφύλων εἰς τὴν μετουσίαν παραλαμβάνει τοῦ πλοῦτου. Ἀρκεῖ σοι ἡ σύμμετρος τράπεζα. Μὴ πρὸς τὸ πλεονεξίαν τῆς ἀκολάστου πανδασίας ἐκπέσῃ. Χαλεπὸν γὰρ τὸ ἐπιτείμενον ναυάγιον, οὐ πέτραις περιβρῆγγυνόν ὑφάλους, ἀλλ' εἰς τὸ σκότος ἐξωθοῦν τὸ βαθύτατον, ὅθεν οὐποτε ὁ ἐμπεσὼν ἐκθήσεται.

luxuriae pelagus demittas, ut convivia omni genere ciborum instructa velis. Illic enim grave naufragium sit, quo non scopolis sub salo latentibus collideris, sed in altissimam et obscurissimam voraginem detruderis, in quam qui semel incidit, nunquam emerget.

Χρῆσαι, μὴ παραχρήσῃ· τοῦτο γὰρ σε καὶ Παῦλος ἐδίδαξεν. Ἄνεξ σαυτὸν ἀπολαύσει μεμετρημένη. Μὴ βακχεύσης ταῖς ἡδοναῖς. Μὴ πάντων ἀπλῶς ζῶων ἐλευθέρῳ ἔσο, τετραπόδων, μεγάλων, μικρῶν, ὀρνίθων, ἰχθύων, τῶν εὐπορίστων, τῶν σπανίων, τῶν εὐώνων, τῶν πολυτίμων. Μὴ πολλῶν θηρευτῶν ἰδρῶτι μίαν πληροῦ γαστέρα, ὥσπερ τι φρέαρ βαθύτατον πολυχειρὶ τῶν χωνύων μὴ γεμίζουμενον. Διὰ τοὺς τρυφῶντας οὐδὲ ὁ βυθὸς τῆς θαλάσσης ἀνενόηλος μένει. Οὐδὲ τῷ ὕδατι νηχόμενοι ἰχθύες, μόνον ἀγρεύονται, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἄθλια ζῶα τῇ ὑποστάθμῃ τῶν ὑδάτων ἐμφέρεται, καὶ ταῦτα πρὸς τὴν ἡπειρον καὶ τὸν αἶρα τοῦτον ἐξέλκεται. Οὕτως τὰ γένη τῶν ὀστρεῶν οὐκ ἔλαθε, καὶ ὁ ἔχινος ἀγρεύεται, καὶ ἡ σπηκία ἐρπουσα σαγηνεύεται, καὶ ὁ πολύπους ταῖς πέτραις προσπεφυκὼς ἀποσπᾶται, καὶ οἱ κοχλῆαι τῶν κατωτάτων βυθῶν ἀποσύρονται· καὶ πάντα γένη

lia virtutes sunt Deo gratissimæ: quæ si cuius animi incoluerint, eum divinum efficiunt, et summo illi bono quam simillimum reddunt, adeo ut prima

illius illiusque immortalis et mentem omnem superantis naturæ decoretur imagine. At qualem stu-

Nunc quidem præclaram spem, et lætitiæ plenam expectationem; post autem quando istius assidue fluentis carnis spoliis exuli immortalitatem induerimus, vitam beatam, nullum finem habituram, nullis malis obnoxiam, in summis et admirandis, quæque hic a nobis cognitione comprehendi non possunt, versantem gaudiis et voluptatibus.

Vos igitur, qui ratione præditi, et mente rerum divinarum interprete ac magistra decorati estis, ne (quæso) vos rerum fluxarum et caducarum blanditiis deliniri, et tanquam esca illici et capi patiamini. Complectimini eum, qui possidentem se nunquam est derelicturus; usui vitæ modum imponite. Ne omnia vestra existimate. Sit pars etiam pauperum, et amicorum Dei. Illius enim vere sunt omnia, quem habemus Patrem. Nos autem fratres sumus. Quapropter ut genere conjunctos ac fratres melius quidem ac iustius erat æquis partibus cernere hæreditatem: verum quando id factum non est, sed unus aut alter plus interverit, reliqui partem unam saltem accipiant: quod si quis omnium prorsus esse dominus et universam vult hæreditatem avertere, et tertia aut quinta parte fratres excludere, ille frater non est, sed acerbus tyrannus, immitis barbarus, imo vero inexplebilis fera, quæ hianti ore sola suaves devoret dapes, vel potius ipsis etiam feris sævior et agrestior; siquidem et lupus ad devorandam prædam lupum sibi socium adiungit, et canes multi nonnunquam simul idem dilaniant corpus. At iste divitiarum suarum nullum ejusdem generis hominem participem facit. Moderata mensa sufficit tibi. Ne te in illud luxu-

Uttere igitur, utere, ne abutaris: sic enim Paulus etiam edocuit. Modesta oblectatione te recrea. Temperanter animum relaxa. Ne te deliciæ sic obruant, ut nimia lætitiæ gestias, et insanis voluptatibus debaccheris. Ne sis animalium plane omnium perniciēs, ingentium, mediocrium, minorum, gradientium, volantium, natantium, sive inventu facilia, sive difficilia sint, seu magno seu vili pretio veneant. Multorum venantium sudore ventrem unum ne repleas. Ne sint fauces tuæ veluti vorago, aut gurgis, aut vastissimus ac profundissimus puteus, ad quem obruendum multorum laborent manus. Propter hominum luxuriam atque delicias, non modo mare profundum turbatur; non aquis solum innatantes capiuntur pisces; sed alia, quæcunque animalia in aquis degunt, inde in terram et cælum hoc extrahunt. Sic

ostreorum genera non latuerunt; sic captus echinus; sic serpentes irretitæ sunt sepia; sic polypus saxi quibus inhærebat avulsus; sic ex locis altissimis extracta conchyliæ. Nullum denique est animalium genus, quod vel summas, vel infimas partes maris incolat, quod non humana fraus deceptum, hominum voluptates undique captantium ingenia

Sed qualianam delicias ejusmodi consequuntur?

Necesse est ut luxuria, ubi semel radices egerit, et coaluerit, reliquam secum nequitiae materiam trahat. Quamobrem, qui molliter et delicate vivere instituerunt, necessario ad excogitandos magnificos ædificiorum apparatus alliciuntur. In his construendis et exornandis maxima vis pecuniarum profunditur. Ad hæc cætus hominum libenter convocant, et invitant, splendidam vestem et variam suppellectilem studiose comparant. Mensas pretiosissimas ex argento conflandas curant, alias levitate politissime exæquatas, alias vero artificio sculptas et fabrefactas, ut liceat convivis simul et gulam epulis delinire, et oculis intuendis et legendis historiis oblectare. Hic mihi deinceps tute reliqua considera, crateras, tripodas, cados, gutturnia, lances, innumerabilia poculorum genera, scurras, mimos, citharistas, poetas, oratores, cantores, cantatrices, saltatores, saltatrices, totum denique petulantiae ludum; pueros comis effeminatos, puellas inverecundas, quas propter immodestiam merito sorores Herodiadis appelles, Joannem, id est

Atque dum hæc intus geruntur, assident ad vestibuli fores innumerabiles Lazari, partim ulceribus pleni, partim oculis orbiati, partim pedibus mutili. Quidam ipsorum, quamvis sint omnibus fere membris spoliati, serpente tamen audent, et utcumque progrediuntur. Conclamant autem, nec tamen exaudiuntur. Impedit enim tibiæ strépitus et carmina, quæ ab ipsis cantoribus concinuntur, et solute ridentium cachinnatio. Quod si pauperes paulo vehementius fores pulsaverint, immittis ac sævus alicunde prosiliens domini janitor, eos baculo propellit, et canes appellans, verberibus plagas infligit et vulnera. Abeunt igitur Christi amici, in quibus sita est mandatorum summa, cum nec panis frustum, nec obsonii quidquam acceperint; sed potius contumelias et verbera lucrati sint. Intus autem in officina Mammonæ, alii, tanquam nimis onusta navigia, revolvunt cibum, alii, præsentibus poculis, indormiunt mensæ. Duplex autem in turpi domo exercetur peccatum: unum propter ebriorum satietatem, alterum propter expulso- rum pauperum famem.

Si Deus hæc aspicit, uti plane aspicit, quam vitæ commutationem, quem exitum fore cogitatis vos pauperum inimici? Dicite, quæso, vos, an nescitis, horum causa in sacro Evangelio poni et commemorari exempla omnia horrenda et terribilia? Nonne graves illius cruciatus et gemitus recensentur, qui in bysso fuerat enutritus, et in

ζώνων, ὅσα τοῖς τῆς ἐπιφανείας κύμασιν ἐπινίχεται, καὶ ὅσα τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης ἐλαχε κατοικεῖν, πρὸς τὸν ἀέρα τοῦτον ἐκφέρεται, τῆς τῶν φιληδόνων μηχανῆς ποικίλα κατ' ἐκείνων σοφισομένης τὰ θήρατρα.

ad hanc cæli lucem aspiciendam eduxerit. Adeo ad varias insidias et dolos reperiendos elaborarunt.

Οἷα δὲ καὶ τὰ ἐξῆς τῶν τρυφόντων; Ἐπάναγκες γὰρ τὴν κακίαν, ὅπου ποτ' ἂν ἡ νόσος ἐνσκήψῃ, τὰς ἀκολουθοῦσας ὕλας ἐφέλκεσθαι. Διὸ καὶ οἱ τὴν ἀβροδίαν καὶ Σουδαριτικὴν παρατιθέμενοι τράπεζαν, ἔλκονται πρὸς ἀνάγκην εἰς κατασκευὰς μεγαλοφθύνου οικοδομημάτων, καὶ τὴν πολλὴν εὐπορίαν δαπανῶσιν εἰς μέγεθος οἴκων καὶ κόσμον περίεργον. Ἐπὶ τοῦτοις, τὰς κλισίας φιλοκαλοῦσιν, ἐσθῆτος ἀνθινῆς καὶ πάσης πεποικιλμένης πληροῦντες. Τραπεζὰς πολυτάλαντους ἀργύρου χαλκεύονται, τὰς μὲν εἰς λεϊότητας ἐλαττώσας· τὰς δὲ πεποικιλμένας τῇ γλυπτικῇ, ὥς ἐξεῖναι ὁμοῦ τῇ φάρυγγι καὶ τὴν ἥψιν εὐαχεῖσθαι ταῖς ἱστορίαις. Ἐπιλόγισαί μοι τὰ ἐξῆς, κρατῆρας, τρίποδας, κάδους, τὰ πρόχονα σκεύη, τὰ ὀφόβρα, ἐκπωμάτων γένη μυρία, γελωτοποιούς, μίμους, κιθαριστάς, ὥδους, κομψολόγους, μουσικούς, μουσικὰς, ὀρχηστρίδας, πάντα τῆς ἀσελγείας τὸν ὄρμαθόν, παιδας θηλυνομένους ταῖς κόμαις, κόρας ἀναιδεῖς, ἀδελφὰς τῆς Ἡρωδιᾶδος εἰς ἀκοσμίαν, ἀναιρούσας Ἰωάννην, τὸν ἐν ἐκάστῃ θεοειδῇ καὶ φιλόσοφον νοῦν.

divinum in unoquoque, sapientiaque studiosum

Τούτων πάντων ἐπὶ τῆς οἰκίας τελομένων, προσεβρεύουσι τῷ πυλῶνι μυριοὶ Λάζαροι· οἱ μὲν ἡλκωμένοι χαλεπῶς, ἄλλοι τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένοι, ἕτεροι λῶθην στένοντες τῶν ποδῶν· τινὲς δὲ αὐτῶν ἔρποντες παντελῶς, καὶ πάντων τῶν μελῶν στέρνησιν ὑπομείναντες. Βοῶντες δὲ οὐκ ἀκούονται. Κωλύει γὰρ αὐλῶν ἡ ἡχὴ, καὶ τὰ μέλη τῶν αὐτομάτων ὥδων, καὶ ὁ τοῦ πλατέος γέλωτος καγχασμός. Ἄν δὲ που καὶ ἐπιπλέον διογλήσωσι τὰς θύρας, ἀναπηδῆσας ποθὲν ἀνηλεοῦς δεσπότου θρασὺς πυλωρὸς ἀπελαύνει βάνδοις, ἀναιδεῖς κύνας ἀποκαλῶν, καὶ μάλιστα ἐπιξείνων τὰ τραύματα. Ἀπέρχονται δὲ οἱ τοῦ Χριστοῦ φίλοι, τῶν ἐντολῶν τὸ κεφάλαιον, οὐκ ἄρτου βραχέος, οὐκ ἔβρου μετασχόντες, ὕβρεις δὲ καὶ πληγὰς προσκερδάναντες. Ἐνδον δὲ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τοῦ Μαμμωνᾶ, οἱ μὲν ὥς ὑπὲρ ἀντα πλοῖα τὴν τροφὴν ἀποδίδουσιν· ἄλλοι τῇ τραπεζῇ ἐπικαθεύδουσι παρεστῶτων τῶν ἐκπωμάτων. Διπλῇ δὲ ἀμαρτία κατὰ τὴν ἀσχήμονα οἰκίαν ἐμπολιτεύεται· ἡ μὲν, ἐπὶ τῷ κόρῳ τῶν μεθύοντων, ἡ δὲ ἐπὶ τῷ λιμῷ τῶν ἐλαθέωντων πτωχῶν.

Ταῦτα εἰ ἐμποτεύει Θεὸς, ὥσπερ οὖν ἐφορᾷ, τίνα τοῦ βίου καταστροφὴν ἔννοεῖτε, οἱ μισόπτωχοι; Εἰπατε, ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι πάντα τὰ φορικῶδ καὶ φοβερά ὑποδείγματα τῶν τοιούτων χάριν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐκδοᾷ καὶ μαρτύρεται; Καὶ ἀναγέγραπται μὲν, βαρεὰ βρυχόμενος καὶ στένων ὁ ἐν τῇ βύσσῳ τραφεῖς, καὶ ἐν τῇ ἀβύσσῳ τῶν κακίων συνεχόμενος· ἄλλος

δὲ πάλιν ὁμότροπος τοῦτου, κατεδικάσθη θάνατον ἀπροσδόκητον, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ τὴν ἐσθινὴν τροφὴν θουλεύμενος, καὶ τοῦ ὄρθρου μὴ καταλάβων τὴν ἵκτινα. Μὴ θνητοὶ τὴν πίστιν, καὶ ἀθάνατοι τὴν ἀπόλαυσιν. Οὕτως γὰρ ἔχομεν γνώμης, οἱ τὰ πάντα βέλοντες τῇ τῆς σαρκὸς κολακείᾳ χαρίζεσθαι, ὡς ἀδιάδοχοι οἰκοδεσπόται, ὡς διηνεκεῖς τῶν ἐπὶ γῆς κύριοι, ἐν τῷ θέρει τὴν σπορὰν μεριμνῶντες, καὶ ἐν τῇ σπορᾷ τὴν τοῦ θερισμοῦ θυμηδίαν ἐλπίζοντες· φυτεύοντες τὴν πλάτανον, καὶ τοῦ ὕψηλῳ δένδρου τὴν σκιὰν ἐλπίζοντες· καταπηγνύντες τὸν πυρῆνα τοῦ φοίνικος, καὶ τὴν γλυκύτητα τῶν καρπῶν ἀναμένοντες. Καὶ ταῦτα πολλάκις ἐν πολιᾷ, ὅτε ἐγγὺς τοῦ θανάτου χειμῶν· λείπεται δὲ τῇ ζωῇ, οὐ κύκλος ἐνιαυτῶν, ἀλλὰ τρεῖς ἢ τέτταρες ἡμέραι.

Hæc autem fere in ipsa senectute, quando jam adest ætatis autumnus, et mortis hiems adventat, et vitæ residuum tempus est non series annorum, sed tres aut quatuor dies.

Λογισώμεθα τοίνυν ὡς λογικοὶ, ὅτι παροδικὸς ὁ βίος ἡμῶν, καὶ ῥέων ὁ χρόνος, ἀστατὸς τε καὶ ἀσχετος, ὥσπερ τι ῥεῦμα ποταμοῦ, πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ τυγχάνον ἐλαύνων πρὸς τὸ τῆς φθορᾶς τέλος· καὶ εἴθε, βραχύς ὢν καὶ πενίχρης, ὑπῆρχεν ἀνεύθυνος! Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἐπικίνδυνον, τὸ ἐκάστης ὥρας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν λόγων, ὧν φεγγόμεθα, τῷ ἀδεκάστῳ δικαστηρίῳ τὴν ἀπολογίαν ὀφείλιν. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Ψαλμῶδης, πρὸς ὁμοίαν τῶν νῦν λεγομένων ἐνοίαν ἑαυτὸν ἀναφέρει, ἐπιθυμεῖ γινῶναι τοῦ ἰδίου τέλους τὴν προθεσμίαν. Ἐκλιπαρεῖ δὲ τὸν Θεὸν τῶν ἐπιλοίπων ἡμερῶν διδαχθῆναι τὸν ἀριθμὸν, ἵνα πρὸς τὰ ἔργα τῆς ἐξέδου παρασκευασθῇ. Μὴ ταραχθῇ δὲ ἀθρόως ὡς ἀνέτοιμος ὁδοπόρος μεταξὺ βαθίζων, καὶ τὰ ἀναγκαῖα τῶν ἐφοδίων περιζητῶν. Φησὶν οὖν·

Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρας μου, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου, τίς ἐστίν· ἵνα γινῶ, τί ὕστερῳ ἐγώ. Ἰδοὺ πωλαιστὴς ἔθου τὰς ἡμέρας μου, καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὥσπερ οὐδὲν ἐνώπιόν σου. Βλέπε ψυχῆς συνετῆς μέριμναν ἀγαθὴν, καὶ ταῦτα ἐν βασιλικῷ ἀξιώματι. Ἐνοπτριζέται γὰρ τὸν Βασιλέα τῶν βασιλέων καὶ τὸν Κριτὴν τῶν κριτῶν καὶ ζητεῖ, τὸν τέλειον κόσμον τῶν ἐντολῶν κομισάμενος, ἀπελθεῖν ἄρτιος τῆς ζωῆς τῆς ἐκεῖσε πολίτης· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλοφρονεῖν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

discedat integer et perfectus cælestis illius patriæ civis, quam nos item omnes ut assequamur et opto et spero, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui gloriæ in æternum. Amen.

A malorum abyssu describitur coerceri? Quid? Huic alter ille similis, nonne cum vesperi de matutinis deliciis cogitaret, tam inexpectata, et repentina damnatus est morte, ut ne orientis quidem solis radium potuerit intueri? Proinde cum mortales simus, fidem ne abjiciamus, neve fruamur voluptatibus ut immortales. Sic enim fere affecti sumus, quicunque genio indulgere, et carni in omnibus obsequi volumus. Tanquam patresfamilias successorem nunquam habituri, et perpetui rerum humanarum domini, messis tempore se mentem facimus, et quando seminandum est, speramus lætitiā messis. Platanum serimus, et proceræ arboris umbram speramus. Palmæ semen terræ committimus, et fructuum dulcedinem exspectamus. Hæc autem fere in ipsa senectute, quando jam adest ætatis autumnus, et mortis hiems adventat, et vitæ residuum tempus est non series annorum, sed tres aut quatuor dies.

B Cogitemus igitur nos, qui ratione præditi sumus, quam fragilis fluxaque sit vita nostra, quam velociter labatur tempus, ut sisti cohiberique non possit, ut fluminis cursus omnia quæ metitur, ad interitum ducat et trahat. Atque utinam breve tantum esset spatium vitæ, modo reddendæ rationi non essemus obnoxii. Nunc autem illud merito torquere nos debet, quod et singulis horis instat periculum, et incorruptus atque integer adeundus est iudex, apud quem non solum eorum, quæ fecimus, sed omnium, quæ diximus, reddenda nobis ratio. Quamobrem hæc secum ipse animo volvens beatus ille vates avel intelligere præfinitum terminum vitæ. Itaque Deum precatur, ut sibi numerum dierum, qui reliqui sunt, annuntiet, quo accingat sese ad ea, quæ ad exitum pertinent, ne tanquam viator improvidus, dum iter facit, et viaticum necessarium quærit, repente turbetur. Sic igitur inquit: Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum, quis est, ut sciam quid desit mihi. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantiā meā tanquam nihilum ante te. Cernis animæ bonæ prudentem sollicitudinem, idque in homine in regia dignitate constituto. Nec mirum: intuetur enim Regem regum, et iudicem iudicem. Illud autem obsecrat, ut absoluta mandatorum observantia decoratus

* Luc. xvi, 19 sqq. * Luc. xii, 20. * Psal. xxxviii, 5, 6.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΠΤΩΧΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ Β.

EJUSDEM S. GREGORII
DE PAUPERIBUS AMANDIS

ORATIO II.

Francisco Zino interprete.

In ea Evangelii verba : Quatenus uni ex his fecistis⁴⁴, A Λόγος εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Εὐαγγελίου· Ἐφ' ὧν ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων, καὶ τὰ ἐξ ἧς.

Adhuc in formidolosi magni illius regis adventus nobis ab Evangelio descripti contemplatione detineor. Adhuc attente consideranti metum, quem inicit ea commemoratio, refugit horretque animus. Nam coelestem ipsum regem in throno majestatis, ut ibi describitur, terribili quodam modo praesidentem mihi videor intueri. Magnificum illum thronum, quicumque thronus ille sit, eum qui nullo coercetur loco, continentem cerno. Innumerabilia angelorum regem constipantium millia video. Magnum quin etiam ipsum ac formidandum regem aspicio, ex immensa gloria in naturam humanam desipientem, et universa genera hominum, quicumque ex eo tempore, quo primum generari homines coeperunt, usque ad metuendi illius adventus diem reperiantur, ad se congregantem, singulisque ex institutae et anteaeternae vitae ratione et meritis, vel praemia dantem, vel irrogantem supplicia, illis qui recte sancteque vixerint, ad dexteram partem, ut dictum est, collocatis : qui vero flagitiose et improbe, ad sinistram positos, et condemnatis. Utrosque autem diversa tamen ratione appellantes audio. Alios enim dulcissimis illis ac faustissimis verbis alloquitur : *Venite, benedicti Patris mei* ; alios horribili ac metuenda illa comminatione : *Ite, maledicti, in ignem aeternum*. Sic autem mihi haec legenti et consideranti affectus et perterrefactus est animus, ut [ea non legi, sed fieri, non pronuntiari, sed agi quodammodo existimem, jamque non audire, sed] plane rebus ipsis interesse mihi videor. Itaque praesentium nihil amplius sentio, nec menti vacat respirare ad aliud quidquam eorum, quae mihi ad explorandum et contemplandum proposita sunt,

Ἐτι πρὸς τῷ θεάματι τῆς φοβερᾶς τοῦ βασιλέως ἐπιφανεῖας εἰμι, ἣν ὑπογράφει τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐτι κατέπτηχεν ἡ ψυχὴ, πρὸς τὸν φόβον τῶν εἰρημένων ἐνατενίζουσα· ὡς καθορώσα τρόπον τινὰ αὐτόν τε τὸν οὐρανῶν βασιλέα, καθὼς φησιν ὁ λόγος, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης φοβερῶς προκαθήμενον· καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ θρόνον ἔχεινον· ὅστις ποτὲ καὶ ὁ θρόνος ἐστὶν ὁ χωρῶν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀχώρητον· τὰς τε ἀπείρους τῶν ἀγγέλων μυριάδας ἔχεινας, ἐν κύκλῳ τὸν βασιλέα περιεστῶσας· αὐτόν τε τὸν μέγαν καὶ φοβερὸν βασιλέα, ἐκ τῆς ἀφράστου δόξης ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην κατακύπτοντα φύσιν, καὶ πᾶν γένος ἀνθρώπων τῶν ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἀνθρώποι, καὶ μέχρι τῆς φοβερᾶς ἐμφανείας ἑκαίνης εὐρισκομένων, ἀθροίζοντά τε πρὸς αὐτόν, καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν βεβιωμένων ἐκάστη τὴν κρίσιν ἐπάγοντα, τοῖς μὲν δεξιᾷ τῇ προαιρέσει συζήσας τὰ δεξιὰ, καθὼς εἰρηται, χαριζόμενον, τοῖς δὲ σκαιοῖς τε καὶ ἀποβλήτοις, τὴν κατὰ τὸν φόβον ἀποκλήρουσα ψῆφον· ἐπιλέγοντα ἑκατέρους, τοῖς μὲν τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀγαθὴν ἑκαίνην φωνὴν, ὅτι *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου*· τοῖς δὲ τὴν φρικτὴν καὶ φοβερὰν ἀπειλήν, ὅτι *Πορεύεσθε, οἱ καταραμένοι*. Οὕτω δὲ μοι τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν τῶν ἀνεγνωσμένων φόβον διατεθείσης, ὡς... πρὸς αὐτοῖς δοκεῖν εἶναι τοῖς πράγμασι. Καὶ τῶν παρόντων ἐπαισθάνεσθαι μηδενός, οὐδεμίαν δὲ νοῦς ἄγει σχολήν, πρὸς ἄλλο τι βλέπειν τῶν προκατειμένων εἰς ἐξέτασιν τε καὶ θεωρίαν τῷ λόγῳ· καίτοι γε οὐ μικρὰ ταῦτά ἐστιν, οὐδὲ ὀλίγης ζητήσεως ἄξια, τὸ γινῶναι πῶς ἐρχεται ὁ αἰὶ παρὼν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, *μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας*· καὶ εἰ μεθ' ἡμῶν εἶναι πεπίστευται, πῶς ἤξειν ὡς οὐ παρὼν ἐπαγγέλλεται ; εἰ

⁴⁴ Matth. xxv, 40 sqq.

γὰρ ἐν αὐτῷ ζῶμεν τε καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. ὡς ἐστιν ὁ Ἀπόστολος, οὐδεμία μηχανὴ τοῦ περιδραμαγμένου τῶν πάντων τοὺς ἐν αὐτῷ καταχο-
 μένους τοιτικῶς ἀποστήσει· ὥστε ἢ νῦν μὴ παρῆναι
 οἷς ἐμπεριχομένοις, ἢ χρόνις ὑστερον παρῆναι
 ποτε προσδοκῆσαι. Τίς δὲ καὶ ἡ τοῦ σώματος καθ-
 ἔδρα; καὶ ἡ τοῦ ἀοράτου ἐμφάνεια; καὶ ἡ τοῦ
 ἀσχηματίστου μορφή; καὶ ἡ τοῦ ἀχωρήτου ἐν τῷ
 θρόνῳ περιγραφὴ; καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς μεί-
 ζονα ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ὑπερβήσονται.
 Ὅπως δ' ἂν μὴ εἰς τὴν τῶν ἀποβλήτων ἀπωσθείμεν
 τάξιν, πρὸς τοῦτο, καθὼς ἂν οἷός τε ὦ, πρὸς τὸ
 κοινὸν κέρδος τρέψω τὸν λόγον. Σφόδρα γάρ, ἀδελφοί,
 σφόδρα πρὸς τὴν ἀπειλὴν καταπετόμαι· καὶ οὐκ
 ἀνοῦμαι τῆς ψυχῆς μου τὸ πάθος. Ἐβουλόμην δ'
 ἂν καὶ ὑμεῖς μὴ καταφρονητικῶς ἔχειν τῶν φόβων. Β
 Μακάριος γὰρ ὅς καταπτήσεται πάντα δι' εὐλάβειαν.
 Ὁ δὲ καταφρονῶν πράγματος, καταφρονηθήσεται
 ὑπ' αὐτοῦ, φησί που τῆς σοφίας ὁ λόγος. Οὐκοῦν
 πρὸ τῆς ὥρας τῶν κακῶν, τὸ μὴ ἐν πείρᾳ τῶν σκυ-
 θρωπῶν γενέσθαι φροντίσωμεν. Τίς δὲ ἡ ἀπαλλαγὴ
 τῶν φοβερῶν; Τὸ ταύτην τοῦ βίου τὴν ὁδὸν ἐλῆσθαι,
 ἣν νῦν ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος, τὴν πρόσφατον ὄντως
 καὶ ζῶσαν.

minatione contreritus sum. Hoc autem timore vos item affici velim neque eum ulla ratione de-
 picere. Beatus enim vir qui veretur omnia per metum, ut quodam loco inquit Sapiens 47; qui
 autem contemnit rem, contemnetur ab ea. Priusquam igitur irruant mala, demus operam diligenter,
 ne nobis hæc tristia necesse sit experiri. Verum quonam modo ea declinabimus? hoc nimirum, ut
 eam vivendi rationem et viam, quam in præsentia Scriptura nobis ostendit, quæ nunc viget, et vere
 vivit, ingrediamur.

Τίς δὲ ἡ ὁδός; Ἐπειρω, ἐδίψω, ξέρος ἤμην. καὶ C
 τιμὴν καὶ ἀσθενίαν, καὶ ἐν φυλακῇ. Ἐφ' ὅσον
 ἐποίησατε ἐν τούτῳ τῶν ἐλαχίστων, ἔμοι ἐποίη-
 σαι. Καὶ διὰ τοῦτο, φησί, δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι
 τοῦ Πατρὸς μου. Τί διὰ τούτων μαρτύρομαι; Ὅτι
 εὐλογία μὲν ἐστίν, ἡ τῶν ἐντολῶν ἐπιμέλεια· κατ-
 ἄρα δὲ, ἡ περὶ τὰς ἐντολὰς βλάβη. Ἀγαπήσωμεν
 τὴν εὐλογίαν, καὶ φύγωμεν τὴν κατάραν. Ἐφ' ἡμῖν
 γὰρ ἐστὶν ἐλῆσθαι ἢ μὴ ἐλῆσθαι κατ' ἐξουσίαν ἐκά-
 τερον· πρὸς δ' τι γὰρ ἂν τῇ προθυμίᾳ βέβωμεν, ἐν
 ἐκείνῳ ἐσόμεθα. Οὐκοῦν οἰκισώμεθα τὸν τῆς εὐλο-
 γίας Κύριον, τὸν ἐαυτῷ τὴν περὶ τοὺς δεομένους
 σπουδὴν λογιζόμενον· καὶ μάλιστα νῦν, ὅτε πολλὴν
 ἔχει κατὰ τὸν παρόντα βίον ὕλην ἡ ἐντολή. Καὶ
 πολλοὶ μὲν οἱ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς· πολλοὶ δὲ καὶ
 αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔχουσιν ἐνδεώς, ἐκ τῆς πονηρᾶς
 ἀρρώστιας δαπανηθέντες. Οὐκοῦν ἐν τῇ περὶ τούτους
 σπουδῇ, τὴν ἀγαθὴν ἐπαγγελίαν ἑαυτοῖς κατορθώ-
 σωμεν· λέγω δὲ σαφὲς οὕτως περὶ τῶν ἐκ τῆς χα-
 λεπῆς νόσου διαλωθέντων. Ὅσα γὰρ μερίζων ἐστὶ
 τούτων ἡ ἀρρώστια, τοσούτῳ δηλονότι καὶ πλείων ἡ
 εὐλογία τοῖς τὸ ἐπίπονον τῆς ἐντολῆς κατορθώσασιν.
 Τί οὖν χρὴ πράττειν; Μὴ ἀντιβαίνειν τῇ διατάξει
 τοῦ Πνεύματος. Αὕτη δέ ἐστι, τὸ μὴ ἀλλοτριῦσθαι
 τῶν κοινονούντων τῆς φύσεως· μηδὲ μίμεισθαι τοὺς
 ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κατήγορηθέντας ἐκείνους, τὸν
 ἱερέα λέγω καὶ τὸν Λευίτην, ἀτυμαπῶς παραδρα-

quamvis ea profecto nec parva sint, nec exiguam
 indagationem requirant; quomodo videlicet venire
 intelligatur, qui semper adest, præsertim cum ipse
 dicat: *Ecce vobiscum sum omnibus diebus [usque ad
 consummationem sæculi 48]*; et si nobiscum esse
 creditur, quomodo venturus, tanquam non adsit,
 existimetur? Si enim in ipso (ut inquit Apostolus)
vivimus, movemur, et sumus 49, nullo modo fieri
 potest, ut ab illo, qui complectitur omnia, il, quos
 ipse comprehendit, loco discludantur, ita ut aut
 nunc minime adsit his qui ab ipso continentur,
 aut post aliquod tempus adfuturus expectetur.
 Præterea, quæ possit esse illius aut sedes, aut præ-
 sentia, aut forma, aut in throno circumscriptio,
 qui et corpore caret, et videri non potest, et for-
 mam nullam habet, et ubique sic adest, ut nusquam
 concludi secludive possit. Hæc igitur et cætera id
 genus tanquam majora, quam ut a nobis in præ-
 sentia explicari valeant, omittemus, et communis
 utilitatis gratia illuc orationem nostram converte-
 mus, ut, quo pacto fieri possit, ne redigamur in
 reproborum ordinem, pro viribus ostendamus.
 Equidem, ut ingenue fatear perturbationem animi
 mei, vehementer, o fratres, vehementer illa com-

Quænam est hæc ratio? quænam hæc via? *Esu-
 rivi, sitiivi, hospes eram, et nudus, et infirmus, et in
 carcere. Quatenus uni eorum fecistis, mihi fecistis. Id-
 circo. Venite, inquit, benedicti Patris mei. Quid ex his
 discimus? Benedictionem ac summum bonum in di-
 ligentia, et observantia mandatorum positum esse;
 maledictionem et malorum extremum ex desidia
 mandatorumque despicientia proficisci. Illam igitur
 amplectamur, hanc fugiamus, quando in nostra
 manu situm est, ut, utram volumus, adipiscamur.
 Ad quod enim egregia animi alacritate propende-
 rimus, in eo sūtiri sumus. Quare benedictionis
 Dominum, qui perinde nobis acceptum laturus est
 quidquid studii et officii in pauperes contulerimus,
 ac si in ipsum contulissemus, conciliemus nobis et
 obstringamus, præsertim hoc tempore, quo nobis,
 dum vivimus, magna exsequendi mandati facultas
 præbetur, multique sunt, qui rebus necessariis,
 multi, qui et ipso corpore indigeant, ab ipsa vi
 morbi confecti atque consumpti. Sic igitur nos in
 hac re, hoc est, ut planius loquar, in iis qui
 morbo gravissimo mutilati sunt, fovendis curan-
 disque studiose diligenterque geramus, ut præla-
 rum illud promissum præmium assequamur. Quo
 enim gravior in his morbus reperitur, eo majus
 præmium laboriosum illud mandati munus obeun-
 tes manet. Quid igitur faciendum est? illud utique*

48 Matth. xxviii, 20. 49 Act. xvii, 28. 50 Prov. xviii, 14.

ut sancti Spiritus voluntati ne resistamus; ea autem est, ut eos, qui eadem natura præditi sunt, tanquam alienos non evitemus, neque imitemur reprehensos illos in Evangelio, sacerdotem et levitam dico, qui miserabilem illum, quem historia a latronibus semimortuum relictum tradit, nulla commoti commiseratione præterierunt⁶⁶. Nam si coarguuntur illi quod ad plagas in nudo corpore intumescences non respexerint, quomodo nos, qui reos illos imitatur, non in eandem reprehensionem incurremus? neque enim profecto tam miserandum spectaculum præbuit ille, qui in latrones inciderat, ut præbent hi, qui ejusmodi oppressi sunt calamitate. Vides hominem ex improbitate morbi in quadrupedis formam commutatum, et ungulæ atque unguum loco ligna manibus induisse, atque ita novum vestigii genus humanis semitis imprimentem. Quis ex ea forma queat agnoscere, hominis gressu ejusmodi esse facta vestigia? Homo eo corporis habitu et figura formatus, ut rectus in cælum aspiciat, cui manu instrumentum ad res agendas natura dedit, incurvatur in terram, et quadrupes fit, et parum abest quin rationis expers esse videatur. Cum difficultate spiritum trahit, irraucescit, et ex intimis visceribus fremitus elicit, ipsis etiam rationis expertibus animalibus effectus (liceat audacter id dicere) calamitosior: siquidem illa, quam ab ipso ortu humanis acceperunt, eam ad finem usque conservant; nec ullum ex iis propter aliquem morbum ex ea forma in aliam convertitur. Hic autem, tanquam commutata natura, non id amplius, quod erat, sed aliud quoddam animal videtur esse. Pedom illi munere funguntur manus; genua præbent plantarum usum. Nam ipsæ plantæ naturales, et tali, aut plane deficient, aut veluti scaphæ quædam extrinsecus temere navibus admotæ, fortuito trahuntur. In his tu hominem cernis, nec sanguinis conjunctionem revereris? nec miseraris propinquum? sed avaris calamitatem, et odio supplicem prosequeris? Hominis accessum tanquam feræ alicujus impetum declinas? Atqui, ne id faceres, debebas vel ea cogitatione prohiberi: nempe angelum a corpore materiaque liberum, te, quamvis sis homo, tamen attingere, nec carne et sanguine mistum atque concretum aspernari. Quid autem angelos dico? cum ipse Dominus angelorum, ipse cælestis beatitudinis rex propter te factus sit homo, et sordidas istas abjectasque carnis exuviolas una cum anima, quæ ipsis erat induta, sibi circumdederit, ut attactu suo tuis ægritudinibus mederetur? Tu vero, qui natura idem es cum ægrotante, fugis ejusdem generis hominem. Ne tibi, frater, ne, obsecro, placeat tibi consilium pravum. Qui sis, et de quibus consulas, considera: homo nimirum, de hominibus, qui nihil in te proprium, et a natura communi sejunctum obtines. Futuris de rebus ne præjudicium facias. Dum enim affectionem in alieno corpore conspicias damnas, incertam de tota natura sententiam pronuntias. Ejus autem naturæ tu quoque participes es, ut reliqui omnes. Quapropter tanquam communi de re consulatur.

⁶⁶ Luc. x, 30 sqq.

μόντας τὸν ἐλεύθου δαίμονον ἐκείνον, ὃν φησι τὸ διήγημα ὑπὸ τῶν λησῶν ἡμιθανῆ γενέσθαι. Εἰ γὰρ ἐκείνοι ὑπάτιοι, μὴ ἐπιστραφέντες πρὸς τὰς πληγὰς ἐν γυμνῷ τῷ σώματι διοιδούσας· πῶς ἡμεῖς ἀνεύθυνοι, τοὺς ὑπατίους μιμούμενοι; καίτοι τί τοσοῦτον ἦν ἐπὶ τοῖς λησταῖς παραπεπτωκότος θεάσασθαι, οἷόν ἐστιν ἐπὶ τῶν ἐαλωκότων τῷ πάθει τὸ θέαμα; Ὁρᾷς ἀνθρώπον, διὰ τῆς πονηρᾶς ἀβρῶστίας εἰς τετραπόδου σχῆμα μεταπλασσομένον, ἀνὲρ ὀπλῆς καὶ ὀνύχων, ξύλα ταῖς παλάμαις ὑπολαμβανόμενον, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἀνθρωπίνους ὁδοὺς ἐπιβάλλοντα· τίς ἂν ἐκ τοῦ ἔχοντος ἐπιγνοίῃ, ὅτι ἀνθρώπος τοὺς τοιοῦτους τύπους ἐνεσημῆνατο τῇ πορείᾳ; Ἀνθρώπος, ὁ τῷ σχήματι θρόνος, ὁ εἰς οὐρανὸν βλέπων, ὁ τὰς χεῖρας πρὸς τὴν τῶν ἔργων ὑπηρεσίαν παρὰ τῆς φύσεως ἔχων, οὗτος εἰς τὴν γῆν κλίνεται, καὶ τετραπόδον γίνεται, καὶ μικρὸν ἀποδεί τοῦ λόγου εἶναι. Ἐν δασει καὶ βραγχῶντι τῷ ἄσθματι, βιαίως ἐνδοθεν ἀπὸ τῶν σπλάγγων ὑποβρυχόμενος· μᾶλλον δὲ, εἰ χρὴ τομῆσαντα εἰπεῖν, καὶ τῶν ἀλόγων γινόμενος ἀθλιώτερος. Τὰ μὲν γὰρ τὸν ἀπὸ γενέσεως χαρακτῆρα μέχρι παντός ὡς τὰ πολλὰ διεσώσατο· καὶ οὐδὲν τοῦτων ἐκ τίνος συμφορᾶς τοιαύτης, εἰς ἑτερόν τινα χαρακτῆρα μετεκινήθη. Οὗτοι δὲ, ὥσπερ ἀλλαχθεῖσης τῆς φύσεως, ἄλλο τι φαίνεται, καὶ οὐ τὸ σύνθετος ζῶον· αἱ χεῖρες αὐτῷ τὴν τῶν ποδῶν χρῆσιν καταλαμβάνουσι· τὰ γόνατα βάσις γίνονται, αἱ δὲ κατὰ φύσιν βάσεις, καὶ τὰ σφυρὰ, ἣ παντελῶς ἀπορρέουσιν, ἣ ὡς τι τῶν ἐξωθεν ἐφοκίων εἰκὴ παρηρημένα, κατὰ τὸ συμβᾶν ἐπισύρεται. Ἐν τοιοῦτοις τοίνυν βλέπων τὸν ἀνθρώπον, οὐκ αἰδῶ τὴν συγγένειαν; οὐκ ἐλεεῖς τὸν ὁμόφυλον; ἀλλὰ βδελύσσει τὴν συμφορὰν, καὶ μισεῖς τὸν ἱκέτην, ὥσπερ θηρίου τινὸς προσβολὴν τὸν προσεγγισμὸν ἀποσεύγων; Καίτοι ἔδει εὐγνωμόνως ἀναλογίζεσθαι, ὅτι σοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἄγγελος ἄπτεται, καὶ ἀσώματος τε καὶ ἀβλῆς ὢν, τὸν σαρκὶ καὶ αἵματι ἐγκειραμένον οὐκ ἐδεδούξατο. Τί δὲ ἀγγέλους λέγω; αὐτὸς ὁ τῶν ἀγγέλων Κύριος, ὁ τῆς οὐρανίας μακαριότητος βασιλεὺς διὰ σὲ ἀνθρώπος γέγονε, καὶ τὸ δυσῶδες τοῦτο καὶ ῥυπαρὸν σαρκίον, μετὰ τῆς ἐνδεδεμένης ἐν αὐτῷ ψυχῆς, ἐαυτῷ περιέθηκεν, ἵνα τὰ σὰ πάθη διὰ τῆς ἰδίας ἐπαφῆς ἐξιάσῃται; Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς ὢν κατὰ τὴν φύσιν τῷ ἀβρῶστῇσαντι, φεύγεις τὸν ὁμογενῆ. Μὴ, ἀδελφε, μὴ ἀρεσάτω σοὶ ἡ βουλὴ ἡ κακῇ. Γνωθὶ τίς ὢν, περὶ τίνων βουλεύῃ· ὅτι περὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώπος, οὐδὲν ἰδιῶζον ἐν σεαυτῷ παρὰ τὴν κοινὴν κεκτημένος φύσιν. Μὴ προαποφραίνου τοῦ μέλλοντος. Ἐν ᾧ γὰρ καταψηφίξῃ τοῦ πάθους, τῶς ἐν ἄλλοτρίῳ σώματι φαινόμενον, ἀόριστον κατὰ πάσης τῆς φύσεως ἐκφέρεις ἀπόφασιν· μετέχεις δὲ καὶ σὺ τῆς φύσεως παραπλησίως τοῖς πάσιν. Οὐκοῦν ὡς ὑπὲρ κοινοῦ τοῦ πράγματος ὁ λόγος ἐστὼ.

consulas, considera: homo nimirum, de hominibus, qui nihil in te proprium, et a natura communi sejunctum obtines. Futuris de rebus ne præjudicium facias. Dum enim affectionem in alieno corpore conspicias damnas, incertam de tota natura sententiam pronuntias. Ejus autem naturæ tu quoque participes es, ut reliqui omnes. Quapropter tanquam communi de re consulatur.

Διὰ τί τοίνυν οὐδεὶς σοι τῶν φαινομένων οἶκος εἰσέρχεται; Ὅρᾳς ἀνθρώπους νομάδας ὥστερ' αἱ τὰ βοσκήματα πρὸς τὴν τῆς τροφῆς χρεῖαν ἐσκεδασμένους· ῥαχία περιεκεκμημένα, τοῦτο ἡ ἐσθῆς· βακτηρία ἐν ταῖς χερσὶ, τοῦτο ὄπλον, τοῦτο ὄχημα· οὐδὲ αὐτὴ δακτύλοις κατεχομένη, ἀλλὰ τισιν ὀνάνοις πρὸς τὰς παλάμας συνδεσμένη· πῆρα βωγαλέα, καὶ ἄρτου τρύφος· εὐρῶτι καὶ σηπεδόνι διεσθαρμένον· ἡ ἐστία, ὁ οἶκος, ἡ στιβάς, ἡ κλίνη, τὸ ταμιεῖον, ἡ τράπεζα, πᾶσα ἡ τοῦ βίου πρᾶσκει, ἡ πῆρα ἐστίν. Εἴτα, οὐ λογίζῃ, τίς ὁ ἐν τούτοις ὢν; Ὅτι ἀνθρώπος, ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγὼνός, ὁ κυριεύειν τῆς γῆς τεταγμένος, ὁ ὑποχείριον τὴν τῶν ἀλόγων ὑπηρεσίαν ἔχων· οὗτος εἰς τοῦτο συμφορᾶς καὶ μεταβολῆς προῆλθεν, ὥστε ἀμφίβολον τὸ φαινόμενον εἶναι, οὔτε ἀνθρώπου καθαρώς, οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ζώων ἐναργῆ φέρων ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ γνωρίσματα. Ἐὰν πρὸς ἀνθρώπον εἰκάσῃ, ἀρνεῖται τὴν ἀμορφίαν ὁ χαρακτήρ ὁ ἀνθρώπινος· ἐὰν πρὸς τὰ ἄλογα τρέψῃς τὴν εἰκασίαν, οὐδὲ ἐκεῖνα τὴν ὁμοιότητα τοῦ φαινομένου προσέεται. Μόνοι τοιοῦτοι πρὸς μόνους ἑαυτοὺς βλέποντες, καὶ μετ' ἀλλήλων ἀγλαζόμενοι, διὰ τὴν ὁμοιοτροπίαν τοῦ πάθους· οἱ τοῖς μὲν ἄλλοις βδελυκτοὶ γίνονται, ἀλλήλους δὲ ὑπ' ἀνάγκης οὐ βδελυσσόμενοι. Πανταχόθεν γὰρ ἐξεργόμενοι, ὥς γίνεται δῆμος, πρὸς ἀλλήλους συρρέοντες. Ὅρᾳς τοὺς ἀτερπεῖς χορευτὰς, τὸν γοερὸν καὶ κατεστύγνυσμένον τοῦτον χορὸν; Πῶς ἐμπομπέουσι τοῖς ἑαυτῶν δυστυχίαισι; Πῶς θεατρίζουσιν ἐν αὐτοῖς ἀσχημονοῦσαν τὴν φύσιν, ὥστερ' τινὲς θαυματοποιοὶ τὰς πολυτρόπους ἀβρῶστίας τοῖς συνιοῦσιν ἐπιδεικνύμενοι; Ποιεῖται γοερῶν μελωδημάτων, μελοποιοὶ τῶν πονηρῶν ἐκείνων ἄσμάτων· τραγῶδοι τῆς κενῆς ταύτης καὶ δυστυχοῦς τραγυφίας, οὐκ ἄλλοις τοῖς τραγυφίαισι πρὸς τὰ πάθη χρώμενοι· ἀλλὰ διὰ τῶν οἰκείων κακῶν τὴν σκητὴν πληροῦντες. Οὐαὶ τὰ σχήματα! οἶα τὰ διηγήματα! Τί δὲ λεγόντων ἀκούομεν; Πῶς παρὰ τῶν γεννησαμένων ἀπώσθησαν ἐπ' οὐδὲν ἀδικήματι; Πῶς ἀπελευνόμενοι συλλόγων κοινῶν, ἐορτῶν τε καὶ πανηγύρεων, ὥστερ' ἀνδροφόνους τινὲς, ἡ πατραλοῖαι, τῇ ἀειφυγίᾳ κατάχριτοι, μᾶλλον δὲ κακίων παραπολὺ δυστυχέστεροι· εἴγε τοῖς ἀνδροφόνους μὲν ἔξεστιν, ἀλλαχοῦ μεταστᾶσιν μετὰ ἀνθρώπων ζῆν· οὗτοι δὲ μόνου τῶν πάντων ἀπανταχόθεν ἀπεργόμενοι, ὡς κοῖνοι τινες ἀποδεδειγμένοι πολέμοι· οὐ στέγης μῖς, οὐ τραπέζης κοινῆς, οὐ χρήσεως σκευῶν ἀξιοῦμενοι. Καὶ οὕτω τοῦτο δεινόν· ἀλλ' οὐδὲ πηγάδι βρύουσι τούτοις πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοῖναι, οὐδὲ ποταμοὶ πιστεύονται οὐδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ τῆς ἀβρῶστίας μολύσματος. Κἂν κύων λάψῃ τοῦ ὕδατος τῇ αἰμοδόρῳ γλώσσῃ, οὐκ ἐνομίσθη βδελυκτὸν διὰ τὸ θηρίον τὸ ὕδωρ· ἐὰν ὁ ἀβρῶτος προσγγίσῃ τῷ ὕδατι, εὐθὺς ἀπεκηρύχῃ καὶ τὸ ὕδωρ διὰ τὸν ἀνθρώπον. Ταῦτα διεξέρχονται, ταῦτα οὐδύρονται· διὰ τοῦτο ῥίπτουσιν ἑαυτοὺς κατ' ἀνάγκην πρὸς τῶν ἀνθρώπων οἱ δέλαιοι, ἰκέται παντὸς τοῦ παρατυγχάνοντος γινόμενοι. Πολλάκις ἐπεδάκρυσα τῷ σκυθρωπῷ τούτῳ θεάματι, πολλάκις πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν ἀπεδυσπέτησα· καὶ νῦν πρὸς τῇ

A Cur igitur, quæ in aliis vides misera et calamitosa, non ea te æque ad commiserandum adducunt, ac si in te ipso conspiceres? Vides homines nomades et vagos, tanquam pecora ad comparanda cibaria dissipatos. His vestimenta sunt lacerata, ex attritis centonibus consuta, in manibus baculus, non ab ipsis digitis comprehensus, sed loris quibusdam ad palmas alligatus. Hoc illi pro gladio, hoc pro vehiculo utuntur: sacculus adest, et frustum panis situ carieque confectum. Pera rimosa; in hac illis et focus, et domus, et stragulum, et lectulus, et penu, et mensa, omnis denique suppellex vitæ in hac pera consistit. At tu hæc aspicias, et quis in illis sit, minime cogitas. Hic enim, si nescis, est homo, factus ad imaginem Dei. Huic, ut terræ dominetur concessum est; huic in reliqua animalia datum imperium. Eo tamen calamitate redactus est, atque sic inversus est, ut, quidnam sit, ambigatur. Nam neque hominis plane, neque aliorum animantium cuiusquam indicia præ se fert. Si cum homine conferas, effigies humana respuit eam deformitatem; si cum rationis expertibus animalibus, ea quoque similitudinem ejusmodi non admittunt. Soli igitur ad se ipsos solos respiciunt, et miseriæ similitudine inter se congregantur. Qui ab aliis despiciuntur, se ipsi præ necessitate non despiciunt. Undique expulsi conflunt unum in locum, et proprium quemdam populum faciunt. Vides homines injucundos flebilem tristemque chorum efficientes. At vero ut ipsis sese quodammodo jactitant calamitatibus? Ut in se ipsis naturam ostendant deturpatam? Ut varios convenientibus tanquam præstigiatores quidam morbos demonstrant? Poetæ carminum luctuosorum, tristem narrationum inventores, gravium illarum modulatorum cantionum, auctores novæ istius miseræque tragœdiæ, in qua non ex alienis, sed ex propriis calamitatibus exempla sumunt ad permovendos animos, atque ita sibi audientiam faciunt: O quæ figuræ, bone Deus, quæ narrationes! quid ipsos dicentes audimus? Quomodo ab illis, qui ipsos procrearunt, nulla sua culpa rejecti sunt? Quomodo expelluntur e civitatibus? Quomodo ex colloquiis communibus, ex publicis festisque conventibus extruduntur, tanquam homicidæ, tanquam parricidæ exsilio perpetuo mulctati, imo quam illi longe infeliciores! Siquidem homicidis solum ventibus licet alibi cum hominibus vivere. At isti omnium soli tanquam communes declarati hostes undique exturbantur ut canes. Quid? quod eodem tecto, eadem mensa, eodem vasorum usu judicantur indigni? Quid? quod quasi hæc satis gravia non sint, arcetur a fontibus, qui reliquis hominibus sunt communes? Ipsa quin etiam flumina creduntur ipsorum ægritudine coinquinari. Si lingua cruenta canis aquam lamberit, non eam idcirco respuunt homines: at si ad illam æger accesserit, continuo propter hominem ipsa quoque aqua detestabilis præ-

dicatur. Hæc enarrant, hæc deplorat : ob hæc necessario se ad hominum pedes abijciunt miseri, et omnibus occurrentibus supplicant. Sæpe tristi spectaculo illacrymavi ; sæpe de natura conquestus sum, et ea me recordatio memoriaque nunc etiam movet atque perturbat. Vidi ægritudinem miserandam ; vidi spectaculum plenum lacrymarum ; juxta vias celebres, et a prætereuntibus frequentatas jacent homines, imo ne homines quidem, sed infelices hominum reliquæ, signis et indiciiis ali- quibus indigentes, ut se homines esse fidem faciant. Neque enim ex naturæ notis quidquam est reliquum, ut agnosci possint. Hi soli ex omnibus se ipsos oderunt, soli diem suum natalem exsecrantur, ac jure quidem detestantur illum diem, qui talis vitæ principium fuit. Homines qui se communi appellatione nominare erubescunt, ne ex ipsa nominis communione naturam communem dedecorent. Semper in miseris vitam degunt ; perpetuam luctus materiam habent. Quandiu enim se ipsos aspiciunt, tandiu lugendi habent occasionem. Dubitant autem quas magis deplorent corporis partes, easne, quæ non adsunt amplius, an illas, quæ supersunt. Quas morbus absumpsit, an quæ morbo relicte sunt absumentæ. Dolendumne magis sit, quod in se ipsis eas miseras cernant, an quod eas adempta etiam morbo videndi facultate, intueri non possint. Quod talia de se narrare queant, an quod sibi ab ipso morbo erepta etiam voce, ne illa quidem valeant explicare. Quod tali vescantur cibo, an quod ne illo quidem commode vesci possint, impedita propter oris corruptas a morbo particulas edendi potestate. Quod sentiendo ea quæ mortuorum sunt propria, perpetiantur, an quod ipsis etiam sensibus spoliati sint. Ubi enim illis aut videndi, aut odorandi, aut tangendi vis? Ubi reliquorum sensuum sedes, quas paulatim depa- scente morbo ulcus arrodit? Per omnia igitur vagantur loca, ad uberiores pastum, ut animalia rationis expertia, identidem se transferentes. Occasionem ad negotiandum comparandaque cibaria circumferunt calamitatem, et supplicationis loco morbum omnibus ostendunt. Propter ægritudinem autem ministris egent, a quibus manu ducantur, sed ob inopiam sese vicissim confirmant. Sic enim alter alterius utitur membris pro iis quæ sibi desunt, ut, qui per se singuli sunt imbecilli, mutua illa accessione fulciantur. Itaque in hominum conspectum sigillatim non veniunt, sed (adeo egestas etiam ad parandum victum ingeniosos et solertes facit) universi atque inter se congregati conspici volunt. Inde fit, ut, cum singuli miserabiles sint, hominibus ita conjuncti magis miserandi coadjuvandique videantur. Aliquid enim quisque in commune confert, et alius ex alia calamitate misericordiam comparat. Hic præterdit mutilatas manus ; ille tumidam ventrem ostendit, alius dilaniatam faciem : crurum putrescens alius. Qua denique quisque ægrotat corporis parte, eam denudat, et suam miseriam ostentat.

Quid ergo faciendum est nobis, ut nihil in natura legem peccasse videamur? satissime sit, eorum affectiones deplorare, et oratione morbum extollere

A μνήμη συγχέομαι. Εἶδον πάθος ἐλκεῖνδον, εἶδον θέαμα δακρύων πλήρες· πρόκεινται κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν παρόντων ἀνθρώποι· μᾶλλον δὲ οὐκέτι ἀνθρώποι, ἀλλὰ τῶν ποτὲ ἀνθρώπων θλίβια λείψανα, συμβόλων τινῶν καὶ γνωρισμάτων εἰς τὸ πιστευσθῆναι δεόμενοι. Οὐ γὰρ ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως χαρακτήρων ἐπιγινώσκεισθαι ἀνθρώποι, μόνοι τῶν πάντων ἑαυτοὺς μισοῦντες, μόνοι τὴν γενέθλιον ἡμέραν διὰ κατάρας ἀγοντες, μισοῦσι γὰρ εἰκότως τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τὴν ἀρξασαν αὐτοῖς τῆς τοιαύτης ζωῆς. "Ανθρώποι, οἳ καὶ ὀνομάζειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κοινῆς προσηγορίας αἰσχύνονται· ὥς ἂν μὴ τῇ κοινωνίᾳ τοῦ ὀνόματος τὴν κοινὴν φύσιν δι' ἑαυτῶν καθυβρίσειαν· οἰμωγαῖς δὲ συζῶντες, ἀπαυστον τῶν θρηνην τὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες. "Εως γὰρ ἂν ἑαυτοὺς βλέπωσιν, αἰεὶ τὰς τοῦ θρηνεῖν ἔχουσιν ἀφορμὰς· ἀποροῦντες, ὅτι καὶ μᾶλλον ὀδύρονται, τὰ μηκέτι ὄντα τοῦ σώματος, ἢ τὰ λειπόμενα· ὅσα προανήλωσεν ἡ νόσος, ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται· ὅτι βλέπουσιν ἐφ' ἑαυτῶν τὰ τοιαῦτα, ἢ ὅτι οὐδὲ βλέπειν ἰσχύουσιν, ἀμαυρωθείσης ἐν τῷ πάθει τῆς ὁφείας· ὅτι τοιαῦτα ἔχουσι περὶ ἑαυτῶν διηγέσθαι, ἢ ὅτι οὐδὲ διηγέσθαι τὰ πάθη δύνανται, τὴν φωνὴν ἔκ τοῦ πάθους ἀφρημένον· ὅτι τοιαύτη χρῶνται τροφῇ, ἢ ὅτι οὐδὲ ἐκείνην εὐκόλως ἡ νόσος τῇ διαφθορᾷ τῶν περὶ τὸ στόμα μορίων ἐμποδίζούσης τῆς βρώσεως· ὅτι ἐν αἰσθήσει τὰ τῶν νεκρῶν δυστυχοῦσιν, ἢ ὅτι καὶ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν προσαφῆρηται. Ποῦ γὰρ παρ' ἐκείνοις ἡ ὁρασις; Ποῦ ἡ ὁσφρησις; Ποῦ δὲ ἡ ἀφῆ; Ποῦ δὲ τὰ λοιπὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἃ κατ' ὀλίγον νεμομένου τοῦ πάθους ἡ σηπεδὼν ἐπιδόσκειται; Διὰ ταῦτα κατὰ πάντας ἀλῶνται τοὺς τόπους, καθάπερ τὰ ἄλογα πρὸς τὴν ἀφθονωτέραν νομὴν μετεξανιστάμενοι· ἐφθίδιον τῆς κατὰ τὴν τροφὴν ἐμπορίας, τὴν συμφορὰν περιφέροντες, καὶ πᾶσι τὴν νόσον ἀνδ' ἰκετηρίας προτείνοντες. Καὶ τῶν χειραγωγούντων δι' ἀρρώστιαν δεόμενοι, καὶ ἀλλήλους διὰ τὴν ἀπορίαν ὑποστηρίζοντες. Καθ' ἑαυτὸν γὰρ ἕκαστος ἀσθενοῦντες, ἔρεισμα τῷ ἑτέρῳ γίνονται τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων χρώμενοι. Ποῦ γὰρ καθ' ἓνα φαίνονται· ἀλλὰ τι ἔχει καὶ ἡ ταλαιπωρία σοφὸν εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπίνοιαν, τὸ μετ' ἀλλήλων αὐτοὺς θέλειν ὁρᾶσθαι. "Οντες γὰρ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστος ἐλκεῖν, ὥς ἂν μᾶλλον συμπαθεστέρους τοὺς ἀνθρώπους ποιήσειαν, προσθήκη τοῦ πάθους ἀλλήλοις γίνονται, τὸν ποτηρὸν τῷ κοινῷ συνεισφέροντες ἔρανον, ἄλλος δι' ἄλλης τινὸς συμφορᾶς ἔλεον ἑαυτοῖς ἐρανίζοντες. "Ο μὲν χεῖρας ἡκρωτηριασμένας προτείνων, ἄλλος γαστέρα προδεικνύων φλεγμαίνουσαν, καὶ πρόσωπον ἡκρωτῶμένον ἕτερος, καὶ ἄλλος τὸ σκέλος ἀποσπῆσθαι· ὁ δὲ ὅ ἂν τύχοι τοῦ σώματος ἀπογυμνωσας, ἐν ἐκείνῳ τὸ πάθος ἐδείξεν.

D Τί οὖν; ἄρα ἐξαρκεῖ τοσούτον πρὸς τὸ μηδὲν εἰς τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐξαμαρτεῖν, αὐτὸ τοῦτο τὸ τραγηδεῖν τὰ πάθη τῆς φύσεως, καὶ λόγῳ διατκευάζειν τὴν νόσον,

καὶ πρὸς τὴν μνήμην παθαίνεσθαι; Ἡ τινος ἡμῖν καὶ ἔργου χρεῖα τοῦ ἐπιδεικνυμένου πρὸς τοὺς τοιοῦτους τὸ συμπαθεῖς καὶ φιλάλληλον; Ὅ γὰρ εἰσὶν αἱ σκαογραφαὶ πρὸς τὰ θνῶς πράγματα, τοῦτο οἱ λόγοι διεzeugμένοι τῶν ἔργων. Οὐ γὰρ ἐν τῷ λέγειν φησὶν ὁ Κύριος εἶναι τὴν σωτηρίαν· ἀλλ' ἐν τῷ ποιεῖν τὰ ἔργα τῆς σωτηρίας. Οὐκοῦν ἀντιληπτέον ἡμῖν αὐτοῖς τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ἐντολῆς. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο λεγέτω τις, ὡς ἱκανόν ἐστι πόρρω που τῆς ἡμετέρας ζωῆς, ἐπὶ τινος ἐσχατιᾶς ἀποικισθεῖσι τὴν τροφὴν χορηγεῖν. Ἡ γὰρ τοιαύτη γνώμη, οὐχὶ ἐλέου τινὸς καὶ συμπαθείας ἀπόδειξιν ἔχει· ἀλλὰ τις εὐπρόσωπός ἐστιν ἐπίνοια, τοῦ παντελῶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἡμετέρας ἐξορισθῆναι ζωῆς. Εἴτα οὐκ αἰσχυρόμεθα τὸν ἡμῶν αὐτῶν βίον, εἰ χοίρους, καὶ κύνας ὁμορφίους ποιούμεθα; Οὐδὲ τῆς κοίτης ἑαυτοῦ πολλάκις ἀπείργει ὁ κυνηγέτης τὸν σκύλακα. Οἶδε καὶ φιλήματι τὸν μόσχον ὁ γεωργὸς δεξιῶσασθαι. Καὶ οὕτω τοῦτο πολὺ ἀλλὰ ταῖς ἰδίαις χερσὶ νίπτει τοὺς πόδας τοῦ θνοῦ ὁ ὁδοιπόρος, καὶ βάλλει ἐν τῇ χεῖρᾳ, καὶ ὑποκαθαίρει τὴν κόπρον, καὶ τῆς εὐνῆς ἐπιμελεῖται· τὸν δὲ ὁμογενῆ καὶ ὁμόφυλον, ἀτιμότερον καὶ τῶν ἀλλῶν αὐτῶν ποιησόμεθα; Μὴ ταῦτα, μὴ, ἀδελφοί· μὴ κυρωθῇτω αὕτη κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψῆφος. Μνηστῆναι προσήκει, τίνες ὄντες περὶ τίνων βουλευόμεθα· ὅτι περὶ ἀνθρώπων, ἀνθρώποι, οὐδὲν ἰδιάζον παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐφ' ἑαυτῶν ἔχοντες. *Mia p̄s̄in ep̄i tōn b̄ion ἢ eisodou·* εἰς ὁ τῆς ζωῆς ἅπασι τρόπος, βρώσις καὶ πόσις· ἡ τοῦ ζῆν ἐνέργεια ὁμοιότητος· ἡ κατασκευὴ τῶν σωμάτων μία, καὶ ἡ καταστροφή τοῦ βίου ἅπαν τὸ σύνθετον εἰς διάλυσιν ἔρχεται. Οὐδὲν τὸν συνεστώτων παγίαν ἔχει τὴν σύστασιν· πομφόλυγος δίχην ἐπ' ὀλίγου ἡμῶν τῷ πνεύματι περιτεθέντος τοῦ σώματος· εἴτα ἀπείσθημεν, οὐδὲν ἔχοντος τοῦ προκαίρου τούτου φουσηματος καταλιπόντες τῷ βίῳ. Ἐν στήλαις καὶ λίθοις καὶ ἐπιγραφαῖς τὰ μνημόσυνα· καὶ οὐδὲ ταῦτα εἰσαὶ διαρκοῦντα. Ταῦτα τοῖνον ἐπὶ σεαυτοῦ λογιζόμενος, *Μὴ ὑψηλοφρόνει*, καθὼς φησὶν ὁ Ἀποστόλος, *ἀλλὰ φοβοῦ*· ἄθλον εἰ μὴ σαυτὸ νομοθετεῖς τὴν ἀπήνεαν. Φεύγεις, εἰπέ μοι, τὸν ἀβρωστήσαντα; Τί ἔγκαλειν ἔχων; Ὅτι διέφθαρται τὸ ὕγρὸν ἐν ἐκείνῳ, καὶ τις σηπεδονώδης χυμὸς ἐγκατεσπάρη τῷ αἵματι, τῆς μελαίνης χολῆς τῷ ὑγρῷ παρεγχεθείσης; Ταῦτα γὰρ ἐστὶν λατρῶν ἀκούειν, φυσιολογούντων τὰ πάθη. Τί οὖν ἀδικεῖ ὁ ἀνθρώπος, εἰ βευστὴ οὐσία οὐσα ἢ φύσις καὶ ἄστατος, ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀβρωστίας παρωλισθησεν; Σὺ δὲ οὐχ ὀφρὲς καὶ ἐπὶ τῶν ὑγιαίνοντων σωμάτων, ὅτι πάλλα τις εὐπαθῶν, φυλακτὶδε πολυλίκης ἢ ἀνθρακίῃ, ἢ τινι τοιοῦτῃ συνηχέθη πάθει, ἐκθερμανθείσης πέρα τοῦ δέοντος· περὶ τὸ μέρος τῆς ὑγρασίας, καὶ διὰ τοῦτο φλεγμονὴν τε καὶ ἐρευθὸς καὶ τινα πυαλῶδη διαφθορὰν παθούσης; Τί οὖν; Μὴ πολεμοῦμεν τῷ ἀβρωστήσαντι τῆς σαρκὸς μέρος; Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν, ἅπαν τὸ ὑγιαίνον τοῦ σώματος πρὸς τὴν τοῦ νενοσηχότος τρέπομεν θεραπείαν. Οὐκοῦν οὐ τὸ πάθος βδελυκτόν. Ἡ γὰρ ἂν καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, τοῦ μέρους πονέσαντος, τὸ ὑγιαίνον ἡλιοτριπτοῦ τῆς

atque ipsa commemoratione commoveri? an necesse est, ut facto etiam aliquo misericordiam et benevolentiam erga illos nostram declaremus? Sic est profecto. Nam quæ proportio est inter res veras et adumbratas picturas, eandem obtinent verba, si ab operibus sejungantur. Non enim in verbis salutem consistere dicit Dominus, sed in salutis operibus faciendis⁶⁹. Quamobrem, quod nobis ipsorum causa mandatum est, id oportet ut ipsimet exsequamur. Neque enim illud omnino quispiam dicat, esse satis, si procul a nobis in extremam aliquam nostræ regionis partem, tanquam in coloniam deductis alimenta suppedientur. Ea namque sententia nullam veræ clementiæ et commiserationis significationem habet, sed sub ea misericordiæ specie illud consilium latet, ut homines e vita nostra prorsus exterminentur. Deinde nostræ nos vendi consuetudinis non pudet? qui sues, et canes contubernales habeamus, adeo ut ne suo quidem lectulo venator catulum arceat, et agricola vitulum exosculetur: et propriis manibus viator asini pedes lavet, et curandis vulneribus medicas manus adhibeat, stercusque auferat, et cubile substernat, eos autem, qui generis necessitudine nobis conjuncti sunt, ipsis etiam rationis expertibus animalibus postponamus? Ne fiant hæc, quæso, ne fiant, o fratres. Ea sententia adversus homines rata ne habeatur. Operæ pretium est meminisse, qui sumus, de quibus consilium capiamus. Nempe de hominibus homines, qui nihil proprium, et a natura communi sejunctum possidemus. *Unus omnibus in hanc vitam introitus*, idem omnibus vitæ modus edendi, bibendi, vivendi similis ratio, eadem corporum constructio, *idem e vita exitus*⁷⁰. Omnia enim composita dissolvuntur, et ad interitum veniunt. Nihil eorum quæ mista concretaque sunt, semper eodem statu manet. Exiguum ad tempus bullarum instar spiritui nostro circumjectum est corpus. Mox autem exstinguimur, nullo hujus tumoris in vita relicto vestigio, in columnis, et lapidibus, et titulis monumenta, ac ne illa quidem sempiterna. Hæc igitur tecum ipse reputans, *Noli altum sapere*, scripsit Apostolus, *sed time*⁷¹. Incertum est, an in te ipsum statuas sævitæ legem. Ægrotantemne fugis? Dic, amabo, equid prætexens, id facis? An quia in illo corruptus est humor, et putridus quidam succus, atra bile cum ipso humore confusa, sanguinem infecit? Has enim causas medici, cum de morbis disserunt, afferre solent. Quodnam igitur est hominis crimen, si naturæ materia mobilis et inconstans ad illud ægitudinis genus defluxit? Tu vero non cernis in ipsis etiam valentium corporibus sæpe contingere, ut qui cætera sanus est, inflammatione, aut carbunculo, aut ejusmodi aliquo morbo corripitur, incensa supra quam opus sit, circa membrum aut partem aliquam materia humida et idcirco in tumorem, et ruborem, et putridam sanielem con-

⁶⁹ Matth. xi, 22; Luc. vi, 46. sqq. ⁷⁰ Sap. vii, 6. ⁷¹ Rom. xi, 20

versa? Quando igitur sic affecti sumus, eamne carnis partem aegrotantem aversamur, an contra potius reliquas corporis partes sanas omnes ad illius laborantis curationem convertimus? Non igitur destabilis est morbus: alioquin in nobis etiam ipsi ab ea parte curanda, quæ morbo affecta est, sanæ partes abhorrent. Quid ergo nos ab illis disjungit? quid tandem est? Illud profecto, quod non timemus minas illius, qui dicit: *Discedite a me in ignem æternum: quatenus enim uni ex his non fecistis, nec mihi fecistis*. Si enim hæc ita habere arbitrantur, nunquam adduci in eam sententiam possent, ut ægrotantes a se repellerent, nec studium, quod in calamitosos impenderetur, vitæ nostræ contagium existimarent. Quamobrem si fidelem eum qui promisit, arbitramur, mandatis illius, sine quibus digni promissis ejus esse non possumus, obtemperemus. Hospes, nudus, indigens cibo, infirmus, in carcere clausus, et omnia quæ commemorantur in Evangelio, in hoc misero tibi proposita sunt. Vagus oberrat et nudus, infirmus, et propter inopiam, quæ morbum ipsum consequitur, rerum egens necessariorum. Qui enim nec domi habet unde alatur, nec aliunde labore potest quæstum facere, huic utique desunt ea; quæ vitæ usus requirit. Vincetus autem propterea est, quoniam morbi vinculis constringitur. Itaque mandatorum omnium summam in hoc expletam habes, et ipsum omnium Dominum ob ea quæ benigne ipsi præstiteris, obstrictum et obligatum⁷². Curigitur in tuæ vitæ perniciem niteris? Qui enim rerum omnium Dominum amicum habere non vult, si sibi ipse gravis est inimicus. Quemadmodum autem mandati conciliatur, sic abalienatur crudelitate. *Tollite* (inquit) *jugum meum super vos*⁷³. Mandatorum observantiam jugum appellat; jubenti pareamus. Efficiamur iumentum Christi, induentes vincula charitatis. Tale jugum ne detrectemus, ne excutiamus, suave est, leve est. Subeuntis cervicem non atterit, sed demulcet. *ut etiam in benedictionibus metamus*⁷⁴. Multiplex mandatorum seges, sublimes benedictionis stirpes.

Vis intelligere, in quantam altitudinem extollatur harum stirpium incrementum? Ipsos cæli vertices attingunt. Quidquid enim in hos contuleris, in cæli thesauris conditum invenies. Ne diffidas iis quæ dicta sunt, neve horum amicitiam contemnendam putes. Manus quidem ipsorum sunt mutilatæ, sed ad ferendum auxilium non imbecillæ. Pedes inutiles effecti sunt, sed currere ad Deum non prohibentur. Effluit lux oculorum, sed animo cernunt illa bona quæ oculorum acies intueri non potest. Quamobrem corporis deformitatem ne despicias. Parumper expecta, et quod superet omnis miraculi fidem, intueberis. Non enim quæcunque materiæ fluxæ contingunt, eadem in perpetuum manent; sed quando anima hujus caduci terrenique carceris nexu soluta est, tunc propria splendet pulchritudine. Hoc au-

θεραπείας τοῦ κάμνοντος. Ἀλλὰ τίς ἐστὶν αἰτία, ἡ τῶν τοιούτων ἡμᾶς ἀπιστώσα; Τίς αὕτη; Τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἀπειλὴν τοῦ εἰπόντος, ὅτι Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· ἐφ' ὅσον γὰρ οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτῳ, φησὶν, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. Εἰ γὰρ ταῦτα οὕτως ἔχειν ἔφοντο, οὐκ ἂν τοιαύτην ἐσχόν περὶ τῶν ἀβρώστούντων γνώμην, ὥστε ἀπωθεῖσθαι ἀφ' ἐαυτῶν, καὶ μολυσμὸν οἰεσθαι τοῦ ἡμετέρου βίου, τὴν περὶ τοὺς ταλαιπωρουμένους σπουδὴν. Οὐκοῦν εἰ πιστὸν ἡγοῦμεθα τὸν ἐπαγγελάμενον, ἀντιληπτέον ἂν εἴη τῶν ἐντολῶν, ὧν ἀνευ οὐκ ἐστὶ τῶν ἐλπιζομένων ἀζωοθῆναι. Ξένος, καὶ γυμνός; καὶ τροφῆς ἐνδεής, ἀσθενῶν καὶ κατακλειστός, καὶ πάντα σοι οὕτως ἐστὶν, ὅσα ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ προεῖρηται· ἀλήτης καὶ γυμνὸς περιέρχεται, γυμνὸς δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπιδεής, διὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν τῷ πάθει πέναν. Ὁ γὰρ μήτε τι τῶν οἰκοθεν ἔχων, μήτε μισθωτὸς γενέσθαι δυνάμενος, ἐξ ἀνάγκης πάντως ἀπορος τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἐπιτηδεῖων ἐστίν· δεσμώτης τε ὑπὸ τῆς ἀβρώστιας πεπεδημένος. Οὐκοῦν ὅλον τὸ πλήρωμα τῶν ἐντολῶν ἐν τούτοις ἔχεις πληρούμενον, καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων Κύριον ὑπέχρεών σοι διὰ τῆς εἰς τοῦτον φιланθρωπίας γινόμενον. Τί οὖν φιλονεικῆς κατὰ τῆς ἰδίας ζωῆς; Τὸ γὰρ σύνοικον ἐαυτῷ τὸν Θεὸν τῶν ὅλων μὴ ἐθελῆσαι ἔχειν, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ καθ' ἐαυτοῦ τινα ἰσχυρὸν γενέσθαι. Ὡς γὰρ διὰ τῆς ἐντολῆς εἰσικίχεται, οὕτω καὶ τῆς ἀπηνείας ἀποχωρίζεται. Ἀρατε, φησὶ, τὸν *ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς*; ζυγὸν δὲ λέγει, τὴν τῶν ἐντολῶν ἐργασίαν. Ὑπακούσμεν τῷ κελεύοντι, ἡγνώμεθα τοῦ Χριστοῦ ὑποζύγιον. ταῖς ζεύγλαις τῆς ἀγάπης ἐαυτοὺς ἐνδύσαντες. Μὴ ἀποτεισώμεθα τὸν τοιοῦτον ζυγόν· χρηστός ἐστίν, ἐλαφρὸς ἐστίν· οὐ τρίβει τὸν ἀγένητα τοῦ ὑπελθόντος, ἀλλὰ λαιεῖν. *Σπειρώμεν ἐπ' εὐλογίαις*, φησὶν ὁ Παῦλος, *ἵνα καὶ ἐπ' εὐλογίαις θερίσωμεν*. Πολύχους στάχυς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναδραστικῆς ἀπορᾶς. Βαθὺ τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου τὸ λήϊον· ὠφελὰ τὰ τῆς εὐλογίας γεννήματα.

Seminemus in benedictionibus, inquit Apostolus, *spica ex tali semente pullulabit*. Ampla est Domini

Βούλει μαθεῖν εἰς ὅσον ἀνατρέπειται ὕψος τῶν γεννημάτων ἡ αὐξήσις; Αὐτῶν τῶν οὐρανίων ὕψωμάτων ἐφάπτεται. Ὅσα γὰρ ἂν τούτοις ποιήσης, τοῖς οὐρανόις θησαυροὺς καρποφορεῖς. Μὴ ἀπελπίσης τῶν λεγομένων· μὴ εὐκαταφρόνητον λογίσῃ τῶν τοιούτων τὴν φιλίαν. Ἡ χεὶρ ἡκροτηρίασται, ἀλλ' οὐ πρὸς συμμαχίαν. Ὁ ποὺς ἡκρεῖται, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν οὐ κωλύεται τρέχειν. Ὁ ὀφθαλμὸς ἐξεβέρη, ἀλλὰ βλέπει διὰ τῆς ψυχῆς τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀθέατα. Μὴ τοίνυν τὴν ἀμορφίαν καταπνέον τοῦ σώματος· Μίκρον ἀνάμεινον, καὶ ὅφει τὸ παντὸς θαύματος ἀπιστότερον. Οὐ γὰρ ὅσα περὶ τὴν βευστήν φύσιν συμβέβηκε, ταῦτα καὶ εἰσαεῖ παραμένει. Ἄλλ' ὅταν ἐλευθερωθῇ τῆς πρὸς τὸ φθαρτὸν τε καὶ γήϊνον συμπλοκῆς ἡ ψυχὴ, τότε τῷ ἰδίῳ κάλλει ἐκωραίζεται. Τεκμήριον δὲ, οὐκ ἐβδελύξατο τοῦ πτωχοῦ τὴν χεῖρα μετὰ τὸν βίον τοῦτον ὁ τρωπύ-

⁷² Prov. xix, 17. ⁷³ Matth. xi, 29. ⁷⁴ II Cor. ix, 6.

τῆς ἐκεῖνος πλούσιος· ἀλλ' ἤξιον γενέσθαι αὐτῷ τὸν ποτε διεφθορότα τοῦ πτωχοῦ δάκτυλον, τῆς τοῦ ὕδατος σταγόνης διάκονον· ἐπιθυμῶν αὐτῇ τῇ γλῶσση τὴν περὶ τὸν δάκτυλον ἱκμάδα τοῦ πτωχοῦ περιλάψαι· οὐκ ἂν τοῦτο ἐπιθυμήσας, εἰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀηδίαν τῷ χαρακτῆρι τῆς ψυχῆς ἐνεώρα. Ὅσα εἰκὸς ἦν μάτην παλινφθεῖν ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου τὸν πλούσιον· πόσα μακαρίζειν τῆς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ δυσκλῆρίας τὸν πένητα· πόσα καταμέμφεσθαι τὴν ἑαυτοῦ λῆξιν, ὡς ἐπὶ κακῇ τῆς ψυχῆς ἀποκληρωθεῖσαν τῷ πλούτῳ· εἰ δὲ δὴ καὶ ἀναδιδῶναι πάλιν ἐξῆν, ἐν τῇ αὐτῇ ἐδέξατο πάλιν γενέσθαι· Ἄρ' ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον τοῦτον εὐδαίμονοις, ἢ δυσκληροῖς; Ἄλλ' οὐκ ἄδηλον ὅτι προετίμησε τῶν δυσμερῶν τὸν κλῆρον. Ἀξιοὶ γὰρ γενέσθαι μνηστῆρ τοῖς ἀδελφοῖς ἐκ τῶν νεκρῶν τινά· ὡς ἂν μὴ χιχένοι τῇ ὑπερφανίᾳ τοῦ πλοῦτος βλαβέντες, ἐν τῇ τρυφῇ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ χάσμα τοῦ ἔθους κατενεχθῶσι, διὰ τοῦ λείου τῆς ἡδονῆς ὀλισθήσαντες. Τί οὖν οὐ σωφρονιζόμεθα τοῖς τοιοῦτοις τὸν διηγημάτων; Τί οὐκ ἐμπορεύμεθα τὴν καλὴν ἐμπορίαν, ἣν συμβουλεύει ὁ θεὸς Ἀπόστολος; Τὸ ὑμῶν περίσσευμα, φησὶν, εἰς τὸ ἐκείνων ὑπέρβλημα· ὡς ἂν τὸ περισσὸν τῆς ἐκείνων ἀνέσεως, ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ καὶ ὅμῃ πρὸς σωτηρίαν ἀρκέσειεν. Εἰ τοίνυν βουλόμεθα λαβεῖν τὴν χρηστέαν, προλαβόντες παράσχωμεν· εἰ ἀνεθῆναι μετὰ ταῦτα, νῦν ἀναπαύσωμεν· εἰ δεχθῆναι παρ' αὐτῶν εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, νῦν αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμετέραις καταδεξώμεθα· εἰ θεραπευθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν τὰ τραύματα, τοῦτο καὶ αὐτοὶ τοῖς σώμασι τὴν κακωμένον ποιήσωμεν. Μακάριοι γὰρ οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.

strorum vulnera curari, illorum corporum plagis ipsi misericordiam consequentur⁷⁶.

Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις, ἀγαθὴν μὲν εἰς ὑστερον εἶναι τὴν ἐντολὴν· νυνὶ δὲ μεταδόσιν τινα καὶ κοινωνίαν τοῦ πάθους διευλαθεῖται· καὶ διὰ τὸ μὴ παθεῖν τὴν ἀβουλήτων, φεύγειν οἴεται χρῆναι τὴν προσεγγισμὴν τῶν τοιούτων. Λόγοι ταῦτα, καὶ προφάσεις, καὶ πλάσματα, καὶ τῆς περὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ ῥαθυμίας εὐπρόσωπά τινα προκαλύμματα. Τὸ δ' ἀληθές, οὐχ οὕτως ἔχει. Οὐδεὶς γὰρ ὑπαστι φόβος τῇ τῆς ἐντολῆς ἐργασίᾳ. Μῆδεὶς κακῶ τὸ κακὸν θεραπευέτω. Πόσους γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἐκ νεότητος καὶ μέχρι γῆρας ταῖς θεραπεύαις τούτων ἀποσχολάζοντας, καὶ οὐδὲν τι τῆς κατὰ φύσιν εὐεξίας τοῦ σώματος διὰ τῆς τοιαύτης σπουδῆς ἀμαυρῶσαντας; Οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἐστὶ γενέσθαι ταῦτα. Ἄλλ' ἐπειδὴ τινα τὸν νοσημάτων, οἷον αἱ λοιμώδεις· ἐπιφοραὶ, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῆς ἐξωθεν αἰτίας ἡρητημένα, ὅταν ἐκ διαφθορᾶς ἀέρος ἢ ὕδατος γίνηται, ὑποπτα τοῖς πολλοῖς ἐστίν, ὡς ἐκ τῶν προεαλωκότων καὶ πρὸς τοὺς προσεγγίζοντας διαβαίνοντα, οὐδὲ ἐκεῖ τοῦ πάθους, ὡς οἶμαι, τῷ ὑγιαίνοντι τὴν ἀβρωσίαν ἐκ διαδόσεως ἐμποιοῦντος· ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἐπιφορᾶς τὴν ὁμοιότητα τοῦ ἀβρωστέματος ἐπαγοῦσης, ἔσχεν αἰτίαν ἢ νόσος ἐκ τῶν προεαλωκότων καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς διαβαίνουσα. Ἐνταῦθα δὲ ἔνδο-

A tem vel inde conjicito, quod post hanc vitam non desepxit pauperis manum voluptarius ille dives, quin etiam optavit, ut, qui olim corruptus erat, pauperis digitus, sibi aquæ guttam ministraret, cupiens ipsa lingua stillantem ipsius digitum circumlambere⁷⁸, id neutiquam desideraturus, si ex corpore provenientem tristem illam turpitudinem in animæ quoque forma conspexisset. Quam multa in ea vitæ commutatione verisimile est divitem recantasse? Quam multis nominibus beatum existimasse pauperem illum propter angustias, quibus oppressus fuerat in hac vita? Quot modis fortunam suam, cui in perniciem animæ divitiæ datæ fuerant, incusasse? Quod si reviviscere licuisset, quidnam data optione fuisse creditis electurum? In eorumne esse numero, qui in hac vita beati censentur, an in eorum potius, qui miseri judicantur? Non est dubium, quin infelicium conditionem fuerit accepturus; orat enim, ut ad fratres nuntius ex mortuis mittatur aliquis, ne ipsi quoque divitiarum splendore elati ac tumidi, et propter lubricum voluptatis prolapsi, in eundem inferni hiatus atque voraginem detrudantur. Cur igitur ejusmodi exemplis admoniti nondum resipiscimus? Cur præclarum illud negotiationis genus, ut consulit Apostolus, non exercemus? *Vestra, inquit⁷⁹, copia eorum inopiam sustentet, ut eorum opes in ea quæ post secutura est vita, vobis ad salutem opitulentur.* Si quid igitur benignitatis percipere volumus, bene merendo antevertamus; si posthæc relinqui eos in præsentia recreemus; si ab illis in æterna recipi tabernacula⁷⁷, nunc eos in nostra recipiamus; si peccatorum nostrorum vulnera curari, illorum corporum plagis idem præstemus. *Beati enim misericordes, quoniam*

At aliquis fortasse dicet, utile quidem in posterum esse mandatum: sed hoc tempore sibi adhibendam esse cautionem: ne ejusdem morbi contagione contaminetur. Atque ita ne temeritatis pœnas det, et aliquid eorum, quæ nollet, perpetiatur, sibi eorum congressum ac consuetudinem vitandam putat. Nugæ sunt hæc, et excusationes fictæ ac commentitiæ, quibus veluti quibusdam integumentis inertia ad conficienda mandata Dei protegitur. Non autem ita se res habet. Nullus enim in exsequendo mandato timor inest. Nemo malo malum curet. Quot enim homines licet videre, qui jam inde a pueritia ad ipsam usque senectutem suam in ejusmodi operatione operam collocarunt, neque tamen ob id studium bona ipsorum habitu corporum naturalis est ullo modo facta deterior? Neque vero ulla probabili ratione id fieri potest. Cæterum quoniam aliquando sæviunt quædam morborum genera, ut pestilentia, et alia ejusmodi, quæ ex causis externis pendent, quæ videlicet aere aquave corrupta generantur; hæc autem tanquam ab illis, qui prius correpti sunt, eos qui appropinquant, invadant atque coinguent, multis suspecta sunt: quanquam

⁷⁶ Luc. xvi, 19 sqq. ⁷⁷ II Cor. viii, 14. ⁷⁸ Luc. xvi, 9. ⁷⁹ Matth. v, 7.

meo quidem iudicio neque affectio illa ex successione sanis morbum disperitur, sed communis pestilentiae sævitia morbi similitudinem afferente morbus inde generatus est, et ab illis qui primi correpti sunt ad reliquos serpsit. At hic quoniam affectionis vis intus contrahitur et consistit, et ex tabificorum humorum permistione quodammodo sanguis corrumpitur, in ægrotante solum hæret et circumscribitur affectio. Hoc autem sic habere, illud indicium sit. Qui morbo laborant, aliquidne melioris habitudinis acquirunt ex consuetudine et familiaritate eorum, qui commoda feruntur valetudine, quamvis curentur ab eis diligentissime? Nihil omnino. Sic igitur e contrario fieri par est, ut nihil ex ægrotantibus ad recte valentes incommodi perveniat. Quare, cum tanta mandati utilitas sit, exercendo nullum periculum, ut corpus detrimenti nus ipsum charitatis mandatum excolatur?

Difficile, et magni laboris est, inquit, ut homines ad hæc, a quibus naturaliter et instinctione quadam animi abhorrent, amplectenda pertrahantur. Belle, rationem admitto, et laboriosum esse confiteor. Verum quidnam eorum quæ ex virtute perficiuntur, a labore vacuum ostendes? Sudores et labores multos rerum cælestium spei lex divina proposuit, arduamque ad vitam ducentem viam hominibus demonstravit, eamque laboriosissimis ac difficillimis quibusque documentis peranguste referciens undique coarctavit. *Angusta enim est porta, et arcta, inquit, est via quæ ducit ad vitam*⁷⁹. Quid ergo? Illamne summi boni spem idcirco contemnemus, quod ad illud ignavis et inertibus aspirare non licet? Interrogemus adolescentes, utrum laboriosius sit, sobrie, caste et continenter vivere, an relaxare habenas cupiditati, et solute ac libere conquisitis undique voluptatibus frui; et hæc an illa vivendi ratio suavior, et magis optanda videatur. Quid ipsi sint responsuri nemini dubium est. Nos ergo propterea id, quod jucundum et facile est complectemur; virtute autem, quod difficilis laboriosaque sit, per ignaviam deficiemus? Atqui illi qui vitæ leges tulit, ista non probantur. Proinde spaciola illa deorsum ad perniciem tendente nobis interdicta via. *Intrate, inquit, per angustam et arctam portam*. Unum igitur ex illis institutis, quæ recte per laborem exercentur, et hoc existimemus, ut rejectum e vita atque exoletum mandatum in consuetudinem inducamus, et naturalem offensionem, atque fastidium animi, quo ab illo abhorremus, exercitationis assiduitate leniamus, et emendemus. Magna enim est consuetudinis vis, et rebus etiam difficilioribus solet voluptatem quamdam aspergere. Quamobrem ne quis amplius mandatum esse difficile ac laboriosum objiciat; sed potius omnes utile ac fructuosum illud recte obeuntibus fateantur. Et quoniam apparet lucri magnitudo, labor omnis alacriter suscipiatur. Nam quod prin-

Aθεν συνισταμένης τῆς τοῦ τοιοῦτου πάθους κατασκευῆς, καὶ τινὰ τοῦ αἵματος ἐκ τῆς παρεγχύσεως τῶν φθοροποιῶν χυμῶν διαφθορὰν ὑπομένοντος, ἐν τῷ κάμνοντι τὸ πάθος περιορίζεται· καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, πάρεστι καὶ ἀπὸ τοῦτου μαθεῖν. Μὴ τις ἀπὸ τῶν εὐεκτοῦντων τοῖς ἀρρώστοις κοινωνία τῆς κρείττονος ἕξως γίνεται, καὶν σφόδρα λιπαρῶς τῇ θεραπείᾳ προσμένωσιν; Οὐκ ἔστι ταῦτα. Οὕτως οὖν εἰκὸς καὶ τὸ ἔμπαιιν, μὴδὲ ἀπὸ τῶν ἀσθενούντων πρὸς τοὺς εὐεκτοῦντας μεταβαίνειν τὸ πάθος. Εἰ τοίνυν τὸ μὲν κέρδος τῆς ἐντολῆς τοσοῦτον, ὥστε βασιλείαν οὐρανῶν δι' αὐτῆς ἐτοιμάζεσθαι, ζημία δὲ πρόσεστιν αὐτοῖς οὐδεμία τῷ σώματι τοῦ θεραπεύοντος· τί τὸ κωλύον ἔστι λοιπὸν, ἐνεργὸν εἶναι τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης;

ut inde regnum cælorum comparetur; in eo autem quidquam accipiat, quid impedimento est, quomi-

B' Ἄλλ' ἐπίπονον λέγεις εἶναι τὸ βιάσασθαι φυσικῶς τὰ τοιαῦτα μουσατομένην τῶν πολλῶν τὴν ἔξιν; Καλῶς· συντίθεμαι τῷ λόγῳ, ὅτι ἐπίπονον. Τί δὲ ἄλλο τῶν κατ' ἀρετὴν τελουμένων ἀπονεν δεῖξεις; πολλοὺς ἰδρῶτας καὶ πόνους τῶν οὐρανίων ἐλπίδων προσέταξε νόμος, καὶ δυσπόρευτον τὴν ἐπὶ τὴν ζωὴν ὁδὸν τοῖς ἀνθρώποις ὑπέδειξε, τοῖς ἐπιπόνοις καὶ τραχυτέροις τῶν ἐπιτηδεύματων ἀπανταχόθεν ἀποστενύσας. *Στενὴ γάρ καὶ τεθλιμμένη, φησιν, ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν*. Τί οὖν; Διὰ τοῦτο τῆς ἐλπίδος ἐκελῆς τῶν ἀγαθῶν ἀμελήσωμεν, ὅτι μὴ μετὰ βρασιόνος ἔξεστι κτῆσασθαι; Ἐρωτήσωμεν τὴν νεότητα, εἰ μὴ ἐπίπονος ἡ σωφροσύνη δοκεῖ, ἢ τὸ ἀναλθῆναι ταῖς ἐπιθυμίαις κεχρησθαι, τῆς ἐγκρατοῦς διαγωγῆς μὴ πολὺ ποθεινότερον. Ἄρ' οὖν διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἡδὺ τε καὶ εὐπετὲς ἀνθεξόμεθα, πρὸς δὲ τὸ τραχὺ τῆς ἀρετῆς ἀποκνήσομεν; Οὐ ταῦτα δοκεῖ τῷ τῆς ζωῆς νομοθέτῃ, τῷ τὴν πλατεῖαν καὶ κατωφερῆ καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν κατὰ τὸν βίον κωλύσαντι. *Εἰσελθετε γάρ, φησὶ, διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης*. Οὐχοῦν καὶ ἐνταῦθα ἐν τῶν διὰ πόνου κατορθουμένων καὶ τοῦτο νομίσωμεν, τὸ ἀγαγεῖν εἰς συνήθειαν ἀποξενουμένην τῷ βίῳ τὴν ἐντολὴν, καὶ τὴν φυσικὴν τῶν ὑγιαίνοντων ἀποστροφὴν τῇ ἐπιμονῇ τοῦ πράγματος θεραπεύσωμεν. Δεινὴ γάρ ἐστιν ἡ συνήθεια καὶ τοῖς δυσκολωτέροις εἶναι δοκοῦσιν ἡδονὴν τινα διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἐνεργάσασθαι. Μὴ τοίνυν λεγέτω τις, ὡς ἐπίπονον, ἀλλ' ὅτι ἐπωφελὲς τοῖς μετιούσι τὸ κατορθοῦμενον. Καὶ ἐπειδὴ μέγα τὸ κέρδος, ὑπεροπτόεν τοῦ πόνου, διὰ τὸ κέρδος. Ἡδὺ δὲ τῷ χρόνῳ τὸ τέως ἐπίπονον διὰ τῆς συνήθειας γενήσεται. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τοῦτο προσθεῖναι τοῖς εἰρημέναις, ὅτι καὶ παρ' αὐτὸν τοῦτον τὸν βίον ἐπωφελὴς ἐστὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἢ πρὸς ἀτυχοῦντας συμπάθεια· καλὸς γάρ ἐστι τοῖς νόῳ ἔχουσιν ἔρανος ἔλεος, ἐν ταῖς ἐτέρων δυσπραγίαις προαποκαίμενος. Ἐπειδὴ γὰρ μὴ φύσει διοικεῖται πᾶν τὸ ἀνθρώπινον, καὶ οὐδὲν ἔχει οὐδεὶς τῆς διηγεκοῦς εὐπραγίας βέβαιόν τι παρ' ἑαυτῷ τὸ ἐνέχυρον· διὰ παντὸς προστῆχει μεμνηθῆαι τοῦ εὐαγγε-

⁷⁹ Matth. vii, 14 sqq.

λικού παραγγέλματος, τοῦ συμβουλευόντος, ἅπερ ἂν ἠέλπωμεν ἵνα ποιῶσιν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ταῦτα ποιεῖν. Ἔως τοίνυν εὐπλοεῖς, ὄρεξον χεῖρα τῇ ναυαγήσαντι. Κοινὴ ἡ θάλασσα, κοινὸν τὸ κλυδώνιον, κοινὴ τῶν κυμάτων ἡ παραχῇ· ὕφαλοι καὶ σπιδάδες καὶ σκόπελοι, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς τοῦ βίου ναυαγίας κατὰ ἴσον παρέχει τοῖς ναυτιλλομένοις τὸν φόβον. Ἔως ἀπαθὴς εἶ, ἕως ἀκινδύνως διαπλέεις τοῦ βίου τὴν θάλασσαν, μὴ παρέλθῃς ἀνηλεῶς τὸν προσπταίσαντα. Τίς ἐγγυητὴς σοι τῆς διηγεκοῦς εὐπλοίας; Οὐπω κατῆρας εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀναπαύσεως· οὐπω τῶν κυμάτων ἐκτὸς ἔστηκας· οὐπω σοι βέβηκεν ἐπὶ σταθεροῦ ἡ ζωὴ. Ἐτι φέρῃ διὰ τοῦ βίου πελάγιος. Οἷον σεαυτὸν δειξέεις τῷ δυστυχῆσαντι, τοιοῦτους παρασκευάσεις σεαυτῷ τοὺς συμπλέοντας. Ἀλλὰ πάντες καταντῆσαιμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀπαύσεως, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι πρὸς τὴν προκειμένην τοῦ βίου ναυτίλιαν διευδιάζοντες. Παρεῖη δὲ ἡμῖν ἡ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐργασία, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης πηδάλιον· δι' ὧν εὐθυνόμενοι, καταλάθωμεν τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἐν ᾗ ἡ πόλις ἐστὶν ἡ μεγάλη, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

listi ⁸⁰. Nondum extra fluctuum periculum es constitutus. Tibi nondum in loco tuto constitit vita. Adhuc in vitæ pelago jactaris obnoxius tempestati. Qualem erga naufragum te præsiteris, tales erga te eos, qui simul navigant, experieris. Omnes igitur in quietis portum secundo sancti Spiritus afflatu provehi contendamus. Adsit diligens mandatorum exercitatio, et gubernaculum charitatis! Quibus adjuti tandem promissionis terram assequamur, in qua sita est magna illa civitas, cuius architectus et ædificator est Christus Deus noster, cui gloria in æternum. Amen.

⁸⁰ Psal. cvi, 13.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

EIS TO,

Ο ΔΕ ΠΟΡΝΕΥΩΝ, ΕΙΣ ΤΟ ΙΔΙΟΝ ΣΩΜΑ ΑΜΑΡΤΑΝΕΙ (1).

EJUSDEM S. GREGORII

IN ILLUD

QUI FORNICATUR, IN PROPRIUM CORPUS PECCAT.

Gentiano Herveto interprete.

Φοβερά τῆς ἀποστολικῆς παραγγελίας ἡ σάλπιγξ, ἧς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τῆς εὐσεβείας μαρτυρουμένη στρατὸν, μάλιστα δὲ τῶν τῆς αἰσχρότητος βαράθρων

Terribilis tuba apostolici præcepti, multa quidem etiam alia testificans exercitui pietatis, et maxime eos expellens a barathro turpitudinis, et

(1) Græcus textus editus est ex apographo Cæsareæ bibliothecæ cum altero Patricii Junii oblato

nunc et emendato, cujus variae lectiones in textu inter uncas inclusæ.

in hunc etiam addens militare præceptum : *Fugite*, A inquit, fornicationem. Omne peccatum, quod fecerit homo, est extra corpus¹. Sensibilium enim bellorum milites, nunc quidem adversis frontibus pugnam capebentes, nunc autem fuga utentes, acies instruunt. Est etiam animarum bellum, quod et resistendo et fugiendo prudenter geritur. Hoc sciens Paulus, qui per utramque instruendæ aciei artificiosam rationem ducit exercitum, nunc quidem præcipit ut ad pugnam committendam stent fortiter. *State accincti lumbos vestros in veritate*²; nunc autem fuga consulit decipere inimicos, *Fugite*, inquit, fornicationem. Si irruat bellum incredulitatis, utile est illi resistere. Sed si dolo nobis minetur acies, contra hos adversarios pulchrum est locare insidias.

Tenditur arcus calumniæ: utile est adversa fronte congregari cum mendacio. Quando autem jacit telum forma meretricia, honestum est tergum vertere, et adversum vultum fugere. In oculis enim telum dirigit fornicatio: et oportet meminisse præcepti imperatoris: *Fugite fornicationem*. Habet enim aliquid magis timendum, quam alia scelera. Nam alia quidem peccata videntur abstinere a carne eorum qui ipsa admittunt; et quod actum est, in eo solo se sistit, quod suscipit actionem: ut in rapinis, eorum est solum damnum, quibus est raptum. In vitio invidiæ, id erumpit in eos solum quibus invidetur. In sycophantiis et calumniis, si eis fides habeatur, is solus vocatur in periculum, qui eis appetitur. In iis quoque similiter, qui cædem faciunt, inveniet eorum quidem, qui faciunt injuriam, partem lucrari; eorum autem, quibus fit injuria, damnum accipere. Fornicatio autem non suscipit ejusmodi divisionem: nec ejus, qui passus est, actionem separat ab eo qui egit, sed utrumque simul evertit, et colligat communi vinculo pollutionis. Possunt avari, cum alium damno affecerint, ipsi nullo damno affici. Fornicatores autem non possunt corpus probro et dedecore afficere, quin etiam simul cum eo qui probro est affectus, ipsi quoque probro afficiantur. [Ii qui occidunt, cædem facientes, fieri potest, ut non simul occidantur cum iis qui sunt interfecti.] Fornicatoribus autem, si carnem inquinaverint, non licet esse mundis ab inquinamento.

Considera autem mihi hac in re Pauli subtilitatem. *Fugite*, inquit, fornicationem. Cur? quoniam omne peccatum, quod fecerit homo, est extra corpus (nempe corporis non corrumpens naturam, et non consistens ad membrorum ignominiam, et non completum inquinamento corporis, sed effectum extra damnum corporis, quod id egit); qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat, non

ἐλαύνουσα, καὶ δὴ καὶ στρατιωτικὸν ἐν τῷ τέλει παραγγελμα [στρατιωτικὴν πρὸς τῷ τέλει παραγγέλλαν] προστιθεῖσα. Φεύγετε γάρ, φησί, τὴν πορνείαν. Πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐστὶν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν. Οἱ καὶ [γὰρ] τῶν αἰσθητῶν στρατιώται πολέμων, νῦν μὲν ἀντιπροσώπων συμβολῇ, νῦν δὲ φυγῇ κεχρημένοι, τὰς παρατάξεις σοφίζονται. Ἔστι καὶ πόλεμος ψυχῆς, ἀντιστάσει καὶ φυγῇ σοφίζομενος. Τοῦτο ὁ Παῦλος εἰδὼς, ὃ τῆς εὐσεβείας τακτικῶν δι' ἀμφοτέρας ἀγων τὸν στρατὸν ἐντεχνίας [εὐτεχνίας], νῦν μὲν τὴν [πρὸς τὴν] μάχην ἐπιμονὴν παραγγέλλει. Στήτε, περιζωσάμενοι τὴν ὀφθαλμῶν ἐν ἀληθείᾳ· νῦν δὲ φυγῇ σοφίζεσθαι τὸ πολέμου συμβουλευεῖ. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Εἰ πόλεμος ἀπιστίας προσβάλλῃ, χρησίμος πρὸς κτεῖνον ἀντίστασις. Εἰ δὲ δολερὰ [ἂν δόλων] ἀπειλεῖται παράταξις, καλὴ ἡ πρὸς τούτους ἀνταγωνιστὰς προσέδρα [προσέδραϊα].

Ἄν οὖν συκοφαντῶν ἐπιφέρεται τόξον, λυσίτελεῖ ἡ ἀντιπρόσωπος συμβολῇ πρὸς τὸ ψεῦδος. Ὅταν δὲ μορφή πορνικῆ τοξότης, νῦν δὲ δίδοναι καὶ τὴν ἀντιπρόσωπον φεύγειν. Κατατοξεύει γὰρ κατ' ὀφθαλμῶν ἡ πορνεία· διὸ μεμνησθῆναι δεῖ τοῦ στρατηγοῦ παραγγέλλοντος· Φεύγετε πορνείαν. Ἔστι γὰρ τι τῶν ἄλλων πόνηρευμάτων φοβερώτερον [φευκτότερον]. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς ἁμαρτίας κακὰ φείδεσθαι δοκεῖ τῆς τῶν πραττόντων σαρκὸς, καὶ τὸ πραχθὲν εἰς μόνον τὸν τὴν πρᾶξιν ἐνδεχόμενον ἴσθαι· ὅλον ἐν ἀρπαγαῖς, τῶν ἀρπασθέντων τὸ ζημίωμα μόνον· ἐν τῇ τῶν φθονουμένων ἰσχύϊ, περὶ τοῦ φθονουμένου τοῦ πάθος ἐκρήγνυται· ἐν ταῖς συκοφανταῖς, ὅταν τύχῃσι πίστεως, μόνος [μόνων] αὐθις τοῦ συκοφαντουμένου [τῶν συκοφαντουμένων] ὁ κίνδυνος· ἐν δὲ φονευσί, τοῦ φονευθέντος τὸ δυσπράγμα· καὶ πᾶσαν τῶν ἔργων ἀδίκων ἐπ' ἔρχομενος πρᾶξιν, εὐρήσει τις [ἂν τις] τοὺς μὲν ἀδικούντας, κερβαίνοντας, ζημιουμένους δὲ τοὺς ἀδικουμένους. Πορνεία δὲ τὴν τοιαύτην οὐκ οἷδε διαίρειν· οὐδὲ χωρίζει τὴν τοῦ παθόντος ἐκ τοῦ δράσαντος πρᾶξιν, ἀλλὰ συγκαταστρέφει μὲν πρὸς ζημίαν ἐπικολῶν συνάπτουσα [ἐπικολῶν] συνάπτει δὲ] δεσμῷ μολυσμοῦ τὸν πόρνον καὶ τὴν πόρνην, καὶ καταισχύνας τὸ σῶμα, τῷ καταισχυνθέντι συγκαταισχύνεται· τοὺς φονεύοντας, ἐν τῷ κτείνειν, ἐνδέχεται μὴ συναποθνήσκειν τοῖς φονευθεῖσιν· ὁ δὲ μολύνων τὴν σάρκα, συναπολαύει τοῦ μολυσμοῦ.

Καὶ σκόπει μοι τὴν εἰς τοῦτο τοῦ Παύλου λεπτολογίαν. Φεύγετε, φησί, τὴν πορνείαν. Διὰ τί; διὰ πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐστὶν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν (τῇ τοῦ σώματος μὴ λυμαινόμενον φύσει· ἀλλ' ἐξω τοῦ τὴν βλάβην πράξαντος σώματος ἐνεργεῖται)· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει· οὐχ ὥσπερ ὁ φονεὺς εἰς ἄλλότριον, ἄπρωτον

¹ 1 Cor. vi, 18. ² Ephes. vi, 14.

ἑτερον, τὴν τῆς ἰδίας σαρκὸς φυλαττόμενος βλάβην· ἀλλ' αὐτοῦ διαφθορεῖς ὁ πόρνος, αὐτὸς ἑαυτῷ τὸ τῆς ἀτιμίας περιπέρει βέλος. Ὁ κλέπτης ἵνα θρέψῃ τὸ σῶμα, τολμᾷ τὴν κλοπὴν· ὁ πόρνος δὲ τῇ τῆς ἰδίας σαρκὸς προσεδρεύει ληστείᾳ. Τὸν πλεονέκτην, πρὸς ἀρπαγὴν ἐρεβίζει φιλοκερδ[ε]ίας [φιλοκερδ[ε]ς] λογισμός· πορνεία δὲ, ζημία περὶ τοῦ [καὶ τοῦ] σώματος σεμνότητος. Τῷ βασκάνῳ κατασκευάζει τὸ πάθος δοξαζόμενος ἕτερος· ὁ πόρνος δὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦργεῖ ἀδοξίαν [τῆς ἰδίας ἐστὶν αὐτοῦργος ἀδοξίας]. Τί γὰρ ἀτιμότερον σκευοφόρου πορνείας; Πᾶσα μὲν ἀδοξος τῆς ἀμαρτίας δουλεία· ἀτιμοὶ γὰρ [τῆς] ψυχῆς τὴν εὐγένειαν. Ὁ δὲ πόρνος ἀμαρτίας ἀδοξότερος δούλος. Βόρβορον γὰρ ἀντλεῖν παρ' αὐτῆς τεταγμένος, μολυσμοῦ συνάγει σωρὸν, καὶ ἀκάθαρτον λειτουργεῖ ἐργασίαν. Ἡ οὐ δεῖνόν ἐγκυλισθεῖν πληῶ, αἰσχρότητι τρίβεσθαι, ῥάκους ἔχειν τὸ σῶμα οὐ διαλάττον; Ποία γὰρ ῥάκους καὶ πόρνου διαφορά; Τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσχίζεται σώματος· φθίρεται καθημερινῇ σηπεδόνι ταῖς τῆς ἀμαρτίας ἡδοναῖς, ὡς ἀχρηστον ἐναπορρίπτεται ῥάκος, κεῖται πᾶσι καταπάτημα τοῖς δαίμοσιν. Εἰς αὐτὸν ὁ διάβολος τὴν ἰδίαν ἀπομάσσειται σήφιν.

quam pannus inutilis, et ab omnibus conculeatur dæmonibus. In eo diabolus suam subigit et imprimit putrefactionem.

Τῆς δὲ νοητῆς τοῦ πόρνου κακοπραγίας ἡ πρόδηλος οὐκ ἐλάττων. Ἔστι γὰρ φευκτέος οἰκίας [φευκτὸς οἰκίας], ἀπευκτὸς συντυχίας, τοῖς πλησιάζουσιν ὕδρις, τοῖς ἐχθραίνουσιν δνειδος, συγγενέσιν αἰσχύνῃ, συνόλοις ἐπάρατος, ἀθυμία γονεῦσιν, οἰκέταις θεατρισμός, γέλως καὶ διήγημα [γελώμενον διήγημα] γειτοσιν, γῆμαι σπουδάζων ἀπόδηλος, ὑποκτος μετὰ γάμον νυμφίος. Τοσοῦτον πλήθους τὴν πορνείαν μητέρα ὁ Παῦλος θεώμενος, τὴν νικητήριον φυγὴν ἐγκυλεύεται· *Φεύγετε τὴν πορνείαν.*

consiliarius, largiens ingratus, petens ingrator, multitudinis matrem videns Paulus fornicationem, *Fugite fornicationem.*

Αὐτὴ ἡ φωνὴ νεανίσκου με νῦν ἀνέμνησε σὺφρονος, κατ' Αἰγυπτιακῆς πορνείας διὰ φυγῆς ἀριστεύσαντος. Καίτοι πολλὰ τῷ νεανίσκῳ τὴν πειθῶ κατασκευάζειν, ἡλικία φιλήδονος, δουλείας ζυγός, δισπολίνης ἐρωτικῆς κολακεία. *Ἐγένετο γὰρ τοιαύτη τις ἡμέρα, φησί, καὶ εἰσῆλθεν Ἰωσήφ εἰς τὴν οἰκίαν ποιεῖν τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἦν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔσω, καὶ ἐπεσπάσατο ἡ κυρία τῶν ἱματίων αὐτοῦ, λέγουσα· Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ. Μέγα τὸ τῆς σωφροσύνης ἀξίωμα· τοῦ δούλου τὴν θέσποιεν κατασκευάσε δούλην. Πεπρωμένον τῆς πορνείας τὸ βέλος, ἀλλ' ὕλην ψυχῆς καιομένης οὐχ εὖρε, εἰς ἐσθῆτα δὲ τὴν διάλυσιν ἔσχευ [καιομένην]. Ἡ μὲν ἔλεγε· Κοιμήθητι μετ' ἐμοῦ· ἀντεκλήρυττε δὲ ἡ σωφροσύνη τῷ νέῳ· Γρηγόρησον μετ' ἐμοῦ· καὶ τοῖς ἔργοις ἐκεῖνος ἐδόλῳ τὸ ἄγρυπνον. Οὐ γὰρ ἐνύσταζε ταῖς κολακείαις ὁ τέρας. Οὐχ ὕπνωσεν ἡ γνώμη ταῖς ἐπιδόταις· ἀλλὰ ἦν αὐτῷ πικροτέρα λοιδορίας τῆς*

A sicut homicida in alienum, invulneratum suum corpus conservans : non sicut avarus in alterum, suæ carnis cavens offensionem : sed ipse sui corruptor, fornicator configitur ipse telo suæ infamiæ. Fur ut alat corpus, audet aggredi facinus. Fornicator autem suæ carni parat insidias, ut eam deprædetur. Avarum ad rapinam incitat lucri appetens cogitatio : fornicatio autem damnum honestatis corporis. Invidia struit facinus, et gloriam alteri affert : fornicator autem sibi suam operatur ignominiam. Quid est enim fornicatione, quæ tanquam lixa fert impedimenta, turpius et ignominiosius? Omnis enim servitus peccati turpis est et ignominiosa : afficit enim ignominia animæ nobilitatem. Fornicator autem peccati servus turpior et ignominiosior cui datum est ab eo negotium, ut cœnum hauriat, et sordium congerit cumulum, atque immundo munere fungitur. An non est res gravis, et tetra, volutari in cœno, turpitudine alteri, habere corpus non differens a panno? Quænam enim est panni et fornicatoris differentia? Eo quod ab Ecclesiæ sit abscissus corpore, quotidiana corrumpitur putredine; projectus jacet tanquam

Ea autem, quæ cadit sub intelligentiam fornicatoris miseria et infelicitate, non est major ea quæ est aperta et manifesta. Est enim in ædibus fugiendus, in congressibus abominandus, contumelia appropinquantibus, inimicis opprobrium, cognatis probum, ac dedecus iis qui simul habitant, execrandum, dolor parentibus, famulis publicum ludibrium, vicinis ridicula narratio. Si velit uxorem ducere, rejiciendus. In matrimonio suspectus sponsus. Pater filiis odiosus, despicibilis mortuus magis laborans infamia. Tantæ malorum victricem nobis modo præcipiens fugam, clama-

Vox Pauli nunc nobis revocavit in memoriam pudicum adolescentem qui se fortiter gessit adversus Ægyptiacam fornicationem. Atqui multa erant quæ adolescentem facile movere poterant, ut persuaderetur : ætas libidini obnoxia, jugum servitutis, dominæ amatoris blanditiæ, de impudico amore perpetuus sermo, ad concubitum clam facta adhortatio. Fuit enim inquit, quidam dies, et ingressus est Joseph in domum, ut faceret opera sua, et nemo erat ex iis qui domi erant, intus; et vestes ejus attraxit domina, dicens: *Dormi mecum* **. Magna est dignitas temperantiæ : dominam reddidit servam servi. [Nam illi quidem supplicabatur, hæc vero supplicabat : *Dormi mecum.*] Ignitum est telum fornicationis; sed quæ cremaretur, non invenit materiam, imo vero in veste fractum fuit et dissolutum. [Quæ fornicationis circumdata impudentia, clamabat : *Dormi mecum.* Fornicatorii desi-

** Gen. xxxix, 11, 12 sqq.

derii mugit famem; sed pudici magis obstruebat A δεσποίνης ἡ φωνὴ κελευούσης· Κοιμηθῆτι μετ' aures (2).] Nam illa quidem dicebat, *Dormi mecum*; ἐμοῦ.

adolescenti autem contra proclamabat temperantia: *Vigila mecum*: et reipsa ostendit vigilantiam. Non enim blanditiis cedens, dormitavit robur constantiæ. Non fuit mens sopita incantationibus; non fuit somno oppressa temperantiæ sobrietas; non iis quæ implicatum tenebant incommodis fuit dissoluta, non elegantis formæ capta est illecebris; non amatoriorum verborum fracta fuit blanditiis: sed omni calumnia ipsi erat acerbior vox dominæ blandientis et dicentis: *Dormi mecum*.

Paratus stabat diabolus adulterii pronubus, et simul cum fornicatrice stringebat vestem, et socius erat ansarum quas ipsa apprehendebat; sed nesciebat, se luctari cum veterano athleta pudicitiae, eꝛ qui ab illius ansis se facile exuebat. *Relictis* enim, inquit, *suis vestibus in manibus ejus, fugit, et foras exiit*. O nudatis sanctior indumentis! Quid igitur Ægyptiacæ impudicitiae rabies? sua ipsius mala in Josephum confert. Et ad maritum accurrens, inquit: *Adduxisti nobis puerum Hebræum, ut nobis illuderet, et dixit uxori tuæ, quæ hucusque pudice conservavit tuum cubile: Dormiam tecum. Postquam autem sustuli vocem, et exclamavi, dimisit apud me vestes suas, fugitique et egressus est foras*.

Rursus Joseph per vestem appetitur calumnia. Fratres prius accepta ejus veste, per illam improbe calumniabantur, fuisse eum a fera devoratum: nunc autem ipsa tunica ejus accepta accusat tanquam fornicatorem. Josepho convenit vox Domini, *Diviserunt sibi vestimenta mea, et supra vestem meam miserunt mendacium*³. Pudicorum exercitui dulce est id quod dicitur a pudicitia; sed id imbecillitati carnis durum est et laboriosum. O justam, quam Deus Josephi curam gessit! Ante tentationes Josephum non honoravit, sed per somnia ostendit futurum, docens quod longo ante tempore justis paravit gloriam: permisit autem tentationibus probare adolescentem, aures occludens iis qui delectantur probris ac maledictis. Si enim non dedisset Josepho probationem, dixissent maledici, a cæca hæc fieri fortuna. Inter Ægyptios regnat Joseph, barbaris dominatur adolescentulus. Quamnam ostendit virtutem? Pro quamnam est virtute hoc assecutus? Ne ergo hæc de Josepho dicentur, in eum permittit tentationes, ut eæ justo viro ferrent testimonium, et obstruerent ora maledicorum. Aversemur ergo, quæ a forma meretricia in nos jaciuntur jacula. Claudamus oculos lasciviae, a nobis rideantur voluptates inordinate, carnem custodiat temperantia, in membris inhabitet puritas. Versemur in cogitationibus honestis, bonorum operum splendeamus fulgoribus: expurgata vita eniteamus; conservemus mundum corpus habitationi sancti Spiritus, ei ascribamus hoc præceptum formidabile iis qui sunt impudici: *Si quis templum Dei perdit, perdet eum Deus*⁴. [Verum a nobis ne tantillum quidem sejungi vult. Quid enim patri est jucundius, quam versari cum charis filiis? Sed quoniam nos vocat Verbum ad certamina pietatis, oportet nos currere ad septa Ecclesie, ascitis precum auxiliis. Cæterum illud vestram adhortor charitatem, ecclesiasticum ordinem conservate, et si aliqui irruant tumultus, eos patientia vincite, et lenitate. Futurum enim est, ut pro-

Ἔτοιμος εἰστέχει τῆς μοιχείας νυμφαγωγὸς ὁ διάβολος, καὶ συνέπιγγε τὴν ἐσθῆτα τῇ πόρνῃ, καὶ τῶν παρ' ἐκείνης συνεκοινώνει λαβῶν· οὐκ ἤδει δὲ τεχνίτῃ παλαιῶν ἀθλητῇ σωφροσύνης, καὶ καλῶς τὰς ἐκείνης ἀπεικονομένῃ λαβάς. Καταλιπὼν γάρ, φησὶ, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, ἔφυγε, καὶ ἐξῆλθεν ἔξω. Ὁ γυμνότης [ἀγνώστῃ] δικαιοτέρα ἐνδύσεως! Τί γοῦν τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀκολασίας ἡ λύσσα; Τὰ ἐαυτῆς κατὰ τῷ Ἰωσήφ παρατίθησι· καὶ δραμοῦσα πρὸς τὸν ἄνδρα, φησὶ· Εἰσθήγατες ἡμῖν παῖδα Ἑβραῖον ἐμπαιζέιν ἡμῖν· εἰπέ μοι γάρ· Κοιμηθήσομαι μετὰ σοῦ. Ὡς δὲ ὑψώσα τὴν φωνήν καὶ ἀνεβόησα, ἀφῆκε τὰ ἱμάτια παρ' ἐμοί, καὶ ἔφυγε.

Πάλιν Ἰωσήφ δι' ἐσθῆτος συκοφαντεῖται. Ἀδελφοὶ πρότερον αὐτοῦ τὸν χιτῶνα λαβόντες ὡς θηριόδρωτον αὐτὸν δι' ἐκείνου ἐσυκοφάντουσαν κακούργως· νῦν αὐτὸν τὸν χιτῶνα λαβοῦσα διαβάλλει πορνείας. Πρέπουσα τῷ Ἰωσήφ ἡ τοῦ δεσπότου φωνὴ, *Διμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἐαυτῆς [ἐαυτοῖς]*. Ἄλλ' ὦ τῆς δικαίας ἐπὶ τῷ Ἰωσήφ παρὰ Θεοῦ προστασίας! Πρὸ γὰρ τῶν πειρασμῶν τὸν Ἰωσήφ οὐκ ἐτίμησεν, ἀλλ' ἔδειξε δι' ὀνειράτων τὸ μέλλον, διδάσκων ὅτι πόρρωθεν δικαίους τὴν δόξαν ἡνέτρεψε· συνεχώρησε δὲ τοῦ πειρασμοῦ δοκιμάσαι τὸν νέον, τὰς τῶν φιλοσόφων ἀποκλείων φωνάς. Δοκιμὴν γὰρ μὴ δεδωκότος τοῦ Ἰωσήφ, οἱ φιλόσοφοι ἂν ἔλεγον, συντυχίας εἶναι τυφλῆς τὰ πράγματα Αἰγυπτίων. Ἰωσήφ βασιλεύει, καὶ βαρβάρων δεσπόζει παιδάριον. Ποίαν ἀρετὴν ἐνδειξάμενον; ὑπὲρ ποίας τούτου ἔτυχεν ἀρετῆς; Ἵνα οὖν ταῦτα περὶ τοῦ δικαίου μὴ λέγεται, προλαμβάνων ὁ Θεὸς τοὺς ἐπ' αὐτὸν πειρασμοὺς συγχωρεῖ, ὥστε τὴν ἐπ' ἐκείνῳ τῷ δικαίῳ μαρτυρίαν γενέσθαι, καὶ βῆσαι τῶν φιλοσόφων τὰ στόματα. Ἀποστρεφόμεθα τοίνυν τὰς ἐκ μορφῆς πορνικῆς ἐπερχομένας βολάς. Κλείωμεν ἀσελγήμασι τὸ βλέμμα, φρουραρχεῖτω τὴν σάρκα σωφροσύνη, καθαρότης ἐνοικεῖτω τοῖς μέλεσιν, ἵνα οὕτως εἴη τὸ σῶμα τοῦ Πνεύματος οἰκητήριον· ἐπιγράφωμεν αὐτὸ ἐπιγράμμα [ἐπιγράμματι], τὴν φοβεράν τοῖς ἀκολάστοις παραγγελίαν βοῶν [βοῶντι]· *Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τούτου ὁ Θεός*.

³ Joan. xix, 24. ⁴ I Cor. iii, 17.

(2) Uncis inclusa non sunt in Græco cod. Vienn.

pediem corriganur istæ turbæ. Nolite perturbari rumoribus, nugis ne moveamini, sed nobiscum, qui sumus in via comites, preces ad Deum emittite, ut vestris confirmati precibus, dicamus omni tempore, divinis adjuti viribus : *Omnia possum in Christo, qui me corroborat* *. Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.]

* Philip. iv, 13.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΕΝΘΟΥΝΤΑΣ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΒΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΙΩΝΑ
ΜΕΘΙΣΤΑΜΕΝΟΙΣ.

EJUSDEM ORATIO

QUA DOCET, NON ESSE DOLENDUM OB EORUM OBITUM QUI IN FIDE OBDORMIERUNT.

Petro Francisco Zino interprete.

Οἱ τὴν ἀναγκαίαν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀκολουθίαν ἐν τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπὸ τοῦ βίου συμφορὰν ποιούμενοι, καὶ βαρυνεθούντες ἐπὶ τοῖς μεθισταμένοις ἀπὸ τοῦ τῆδε βίου πρὸς τὸν νοερὸν καὶ ἀσώματον, οὐ μοι δοκοῦσιν ἐπισκέφθαι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἥτις ἐστίν, ἀλλὰ τὰ τῶν πολλῶν πάσχειν, οἱ διὰ τινος ἀλόγου συνηθείας τὸ παρὸν αὐτοῖς ὡς καλὸν ἀγαπῶσιν, οἷον δ' ἂν εἴη. Καί-
τοι γε τὸν λόγον καὶ διανοίαν τῆς ἀλόγου φύσεως προ-
ταταγμένον, πρὸς τοῦτο μόνον τὴν βοήθην ἔχειν προσ-
ῆκον, ἵν' ὁ τῆς τοῦ λόγου κρίσει καλὸν τε καὶ αἰρετὸν ἀναφαίνεται, καὶ μὴ τοῦτο πάντως αἰρεῖσθαι, ὅπερ ἂν αὐτοῖς ἐκ συνηθείας τινὸς καὶ ἀκρίτου προσπα-
θείας ἡδύ τε καὶ καταθύμιον φαίνεται. Διὸ μοι δοκεῖ
καλῶς ἔχειν ἐπινοία τινὴ τῆς πρὸς τὸ σύνθημα αὐτοῖς
διαθέσεως ἀποστήσαντας, μεταγαγεῖν, ὡς ἐστὶ δυνα-
τὸν, ἐπὶ τὴν ἀμείνω τε καὶ πρέπουσαν τοῖς λελογι-
σμένοις διάνοιαν. Οὕτω γὰρ ἂν ἐξορισθεῖ τῆς ἀνθρω-
πίνης ζωῆς ἡ σπουδαζομένη περὶ τὰ πάθη τοῖς πολλοῖς
ἀλογία. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν ἀκόλουθος ἡ τοῦ λόγου
σπουδὴ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, εἰ πρῶτον
μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, οἷόν ἐστιν, ἐξετασθεῖ· ἔπειτα
δὲ τὸ βίον τῆς ἐν σώματι ζωῆς θεωρήσασμεν· πρὸς
τούτοις δὲ εἰ διὰ συγκρίσεως ἀντιπαρατεθεῖ τοῖς
παροῦσι τὰ δι' ἐλπίδος ἡμῖν ἀποκείμενα. Οὕτω γὰρ ἂν
προέλθοι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου ἡ θεωρία, ὥστε
μετατεθῆναι τῶν πολλῶν ἀπὸ τοῦ συνήθους ἐπὶ τὸ
καλὸν τὴν διάνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις
φυσικῇ τις πρὸς τὸ καλὸν ἔγκειται σχέσις, καὶ πρὸς
τοῦτο κινεῖται πᾶσα προαίρεσις, τὸν τοῦ καλοῦ σκο-
πὸν πάσης τῆς κατὰ τὸν βίον σπουδῆς προβαλλομένη·
τούτου χάριν ἡ περὶ τὸ ὄντως καλὸν ἀκρισία, τὰ
πολλὰ τῶν ἀμαρτανόμενων ἐκωθεν ἐξεργάζεσθαι. Ὡς
εἰ γε πρόβλημα πᾶσιν ἦν τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, οὐκ ἂν
ἐκείνου ποτὲ διημάρτομεν, ὥς φύσις ἡ ἀγαθότης ἐστίν·
οὐδ' ἂν ἐκνοσίσω· τῇ τῶν κακῶν συνηγέχθημεν πείρᾳ,

A Qui necessarium naturæ nostræ ordinem in iis
qui e vita discedunt, calamitatem existimant, et
eos qui ex hoc mundo migrant ad cœlestem patriam,
dolore et lacrymis prosequuntur, non videntur
mihi hujusce vitæ conditionem considerasse, sed
ita affecti esse, ut plerique e vulgo, qui consuetu-
dine quadam homine indigna, quæcunque illis
adsunt, ut bona diligunt, qualiacunque sint. Quos
tamen ut ratione cogitationeque cæteris animanti-
bus præstantes, ad ea tantum propensos esse oport-
eret, quæ rationis judicium honesta expetendaque
proponeret, nec illa prorsus appellere, quæ con-
suetudine, et inconsiderata quadam affectione ju-
cunda ac suavia videntur. Quamobrem operæ præ-
tium mihi videor esse facturus, si operam dabo,
ut eos liberem ab hoc opinionis errore, quo so-
liti sunt perturbari, et ad meliorem homineque di-
gniore cogitationem pro viribus traducam. Quod
quidem si erimus assecuti, temerarium illud do-
lendi mœrendique studium, quo multi tenentur,
ex hominum vita depelletur. Recte autem atque
ordine quod proposuimus, persequemur, si primum,
quid vere sit bonum, exquiremus; deinde propriam
vitæ, quam in corpore agimus, conditionem consi-
derabimus; postremo res præsentis conferemus
cum iis quas per spem nobis reconditas exspe-
ctamus. Sic enim disputatio finem propositum as-
sequetur, ut multorum animi ab opinione vulgari
ad rectam de vero bono sententiam traducan-
tur. Nam cum omnibus hominibus insita sit
naturalis quædam ad bonum propensio, ad il-
ludque consequendum semper omni studio con-
tendant, sit ut ex veri boni ignorantia omnia sepe
peccata committant. Quod si cuncti verum bonum
perspectum et cognitum haberent, nunquam ab eo,

in quo natura bonitatem sitam esse scirent, aberrantes, malis, quæ falsam boni speciem præ se ferunt, experiendo ultro sese implicarent. In primis igitur hac oratione, quid vere bonum sit, explicemus; ne illius inscitia malum unquam pro bono complectamur. Oportet enim illius, quod quaerimus, definitionem ac descriptionem quamdam proponi, cujus tanquam indicio tuta veri boni sit nobis investigatio. Ecquod autem erit indicium veri boni? Illud nimirum, mea quidem sententia, ut quod non ad unam tantum aliquam rem utilem, neque quod alio tempore commodum, alio incommodum, neque quod ita cuiquam prosit, ut alii obsit, sed quod et per se ac propria natura sua, et omnibus et semper bonum sit, id sine ulla dubitatione verum bonum esse judicemus. Quod enim nec omnibus, nec semper, nec per se sine ulla externa alterius adjunctione bonum est, proprie boni naturam non habet. Quamobrem multi minus considerate res explorantes, in elementis mundi bonum falso esse sunt suspicati; si quis enim diligenter consideret, nullum eorum nec per se, nec semper, nec omnibus bonum inveniet. Nam quod in unoquoque eorum utile est, contrarium aliquid admistum habet. Ut aqua salutaris quidem est animalibus in ipsa degentibus, pernicioosa autem mediterraneis, si demergantur. Aer contra in ipso natura viventibus prodest, aquatilibus autem in eo expositis exitium affert. Sic etiam ignis aliquem nobis usum præbet, sed longe plura invehit detrimenta. Quid? quod ne ipse quidem sol utentibus, ubique aut semper, aut in omnibus prodest: quippe qui et nimio nonnunquam ardore vehementer noceat, et, quæ sibi objecta sunt, immoderatius exciset, et morborum persæpe causa sit, et lippientibus, atque oculis imbecillioribus officiat, et ex humidorum corruptione damna molestiamque viventibus importet.

Proinde, quemadmodum diximus, id solum ex omnibus bonum oportet existimare, quod semper et omnibus æque exhibet naturam boni, nec pro ratione eorum quæ extrinsecus objiciuntur, immutatur. Nam quæ ex prava quadam opinione videntur hominibus bona, ut quæ ad corpus, ad res externas, ad robur, ad pulchritudinem, ad splendorem, ad opes, ad potentiam et gloriam pertinent, et alia ejusdem generis, cum per se perspicua sint, silentio prætereunda censeo, ne tot rebus ex se claris enumerandis frustra laborem insumam. Quis enim ignorat, quam celeriter formæ dignitas deflorescat, quam brevi corporis robur exstinguatur, quam facile principatus dominum mutent, quam caducus et fragilis sit gloriæ splendor, quam stultum ac vanum hominum in cumulanda pecunia studium, qui ob inanem quamdam raramque speciem, in tam abjectis rebus bonum esse positum arbitrentur? His ita constitutis, considerandum

A εἴπερ μὴ ἐπεκρίχωστο τὰ πράγματα διεφυσμένη τινὶ τοῦ καλοῦ φαντασίᾳ. Οὐκοῦν πρὸ πάντων τούτων τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν, τί τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, ὡς ἂν μὴ τῇ περὶ τούτου πλάνῃ σπουδασθείη ποτὲ τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττους. Φημί τοίνυν χρῆναι καθάπερ ὀρισμὸν τινα καὶ χαρακτῆρα τοῦ ζητουμένου προῦποθέσθαι τῷ λόγῳ, δι' οὗ γένοιτο· ἂν ἡμῖν ἀσφαλὴς ἡ τοῦ καλοῦ κατανόησις. Τίς οὖν ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀληθινῆς ἀγαθότητος; Τὸ μὴ μόνον πρὸς τι τὸ ὠφέλιμον ἔχειν, μηδὲ κατὰ καιροῦς τινας, ἢ ἐπωφελεῖς ἢ ἀχρηστον φαίνεσθαι· μηδὲ τινὶ μὲν εἶναι καλὸν, ἑτέρῳ δὲ οὐ τοιούτων· ἀλλ' ὅπερ καὶ ἐφ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐστὶ καλὸν, καὶ παντὶ, καὶ πάντοτε ὡσαύτως ἔχει, οὕτως ἐστὶ, κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως ὁ χαρακτὴρ ἀπλανὴς τε καὶ ἀφυστος. Ὁ γὰρ **B** μὴτε πᾶσι, μὴτε πάντοτε, μῆτε ἐφ' αὐτοῦ δῖχα τῆς ἐξωθεν περιστάσεώς ἐστι καλὸν, οὐκ ἂν κυρίως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ κρίνοιντο φύσει. Διόπερ πολλοὶ τῶν ἀνεξέστατως προσεχόντων τοῖς οὖσιν, ἐν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις εἶναι τὸ καλὸν ἐφαντάσθησαν· ὧν οὐδὲν εὖροι τις ἂν διεξετάζων καὶ ἐφ' αὐτοῦ, καὶ πάντοτε, καὶ παντὶ καλὸν εὐρισκόμενον. Μέμικται γὰρ τῷ ἐφ' ἑκάστου τούτων χρησίμῳ, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐνέργεια. Ὅσον, τὸ ὕδωρ σωτήριον μὲν τοῖς ἐν αὐτῷ τρεφομένοις ἐστίν, ὀλέθριον δὲ τοῖς χερσαίοις, εἰ ἐπιχλύσειεν. Ὅσαύτως δὲ καὶ ὁ ἀήρ, τοῖς μὲν ἐν αὐτῷ ζῆν πεφυκῶσιν, ἐστὶ σωτήριος, τοῖς δὲ τὸν ἐνυδρον εἰληχόσας βίον, φαρτικὸς εὐρίσκειται καὶ ὀλέθριος, ὅταν ἐν αὐτῷ τις γένηται τῶν ὑποβορυχίων. Ὁδτω καὶ τὸ πῦρ πρὸς τι χρήσιμον ἡμῖν γινόμενον, φαρτικόν **C** ἐστὶ τοῖς πλείοσι. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἥλιον εὖροι τις ἂν, οὔτε παντὶ, οὔτε πάντοτε, οὔτε κατὰ πάντα καλὸν τοῖς μετέχουσιν. Ἔστι γὰρ ἐν οἷς καὶ σφόδρα γίνεται βλαπτικὸς, ὑπερξέων τε τοῦ καθήκοντος μέτρου, καὶ ζηραίνων ἐν ἀμετρίᾳ τὸ ὑποκείμενον, καὶ νοσώδεις αἰτίας πολλάκις ἐξεργαζόμενος, καὶ τοῖς ἐμπαθεστέροις τῶν ὀφθαλμῶν προσεπιτρέβων τὴν νόσον, καὶ διὰ τῆς σήψεως τῶν ὕγρων, βαθερά τε καὶ ἀγῆθη τινα ζωογονῶν ἐν τῇ κατεφραμμένῃ τῶν ὕγρων σπηιδόντι.

Οὐκοῦν, καθὼς εἴρηται, μόνον ἐκ πάντων ὡς καλὸν προαιρεῖσθαι χρὴ, ὃ πάντοτε καὶ πᾶσιν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ καθορᾶται φύσει, ἀεὶ τοιοῦτον ὂν, καὶ οὐ πρὸς τὰς ἐξωθεν περιστάσεις μεταβαλλόμενον. Περὶ **D** γὰρ τῶν ἄλλων ὅσα κατὰ τινα προλήψιν ἀλογωτέραν καλὰ τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ, περὶ σῶμά τέ φημι καὶ τὰ ἐξωθεν, οἷον ἰσχύς τε καὶ κάλλος καὶ γένους λαμπρότης, χρήματά τε καὶ δυναστεία καὶ περιφάνεια, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὡς αὐτῶθεν πᾶσιν ὄντα φανερά, σιωπᾶν οἶμαι χρῆναι, καὶ μὴ μάτην διὰ τῶν ὁμολογούμενων ὅχλον ἐπεισάγειν τῷ λόγῳ. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τοῦ κάλλους τε καὶ τῆς δυνάμεως τὸ ὠκύμορον, ἢ τῆς δυναστείας τὸ εὐμετάπτωτον, ἢ τῆς δόξης τὸ ἀνυπόστατον, ἢ τὴν ματαίαν πρὸς τὰ χρήματα τῶν ἀνθρώπων προσπάθειαν, παρ' ὧν διὰ τὸ εὐχρουν τε καὶ τὸ σπάνιον, ἐν ποιαῖς ὕλαις τὸ καλὸν ἐνομίσθη; Τούτων δὲ οὕτως ἡμῖν διηρθρωμένων, ἀεπιτέον ἂν εἴη περὶ τῆς παρουσίας ζωῆς, ταύτης φημι δὴ διὰ σαρκὸς ἐνεργουμένης, εἴτε τοιούτον ἐστὶν ὡς ἐν τῷ χαρα-

κτῆρι τοῦ καλοῦ θεωρεῖσθαι, εἴτε καὶ ἐτέρως ἔχει· ὅ γὰρ εὐρίσκμενον περὶ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ λόγου, ὁδηγήσει πάντως τὴν τῶν ἐπεσκαμμένων διάνοιαν, ὅπως χρή περὶ τὴν ἐνθὺνδε μετανάστασιν ἔχειν. Ἔστι τοίνυν ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν ζωὴ, πλήρωσις τε καὶ κένωσις διγρόθεν ἐνεργουμένη· ἡ μὲν διὰ βρώσεως τε καὶ πόσεως, ἡ δὲ διὰ τῆς τοῦ ἀέρος ἀλκῆς τε καὶ ἀποπονήσεως, ὧν ἀνευ ἡ κατὰ σάρκα ζωὴ συστήναι φύσιν οὐκ ἔχει. Τότε γὰρ τοῦ ζῆν ὁ ἄνθρωπος παύεται, ὅταν ἡ τῶν ἐναντίων τούτων διαδοχὴ μὴκέτι διοχλῇ τὴν φύσιν. Ἰσταται γὰρ μετὰ τοῦτο καθόλου ἡ τοιαυτὴ ἐνέργεια, οὐδενὸς τῶν ἐξωθεν ἐν τοῖς νεκρωθεῖσιν οὐτε εἰσρέοντος, οὐτε ἀπογινομένου, ἀλλὰ πρὸς τὰ συγγενῆ στοιχεῖα τοῦ ἐκ τούτων συνεστηκότος σώματος διακριθέντος καὶ ἀναλύσαντος, ἡρμετὶ τὸ λοιπὸν δι' ἡσυχίας ἡ φύσις, τῷ οἰκίῳ στοιχείῳ προσαναπαύσασα τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον, τῇ γῇ τὸ γεώδες, καὶ τῷ ἀέρι τὸ ἰδιον, καὶ τῷ ὕγρῳ τὸ οἰκίον, καὶ τῷ θερμῷ τὸ κατὰλληλον. Μήκετι γὰρ τοῦ ὄγκου τοῦ ἐκ τῶν ἑτερογενῶν συνεστηκότος, βιαίως τε καὶ καταναγκασμένως συμπεπλεγμένου, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν ἐκάστου τῶν ἐν ἡμῖν πρὸς τὴν οἰκίαν ἐστὶαν ἐπανελθόντος, παύεται ἀπὸ τούτου ἡ φύσις, συνέχουσα βιαίως ἐν αὐτῇ τῶν ἀλλοφύλων τὴν συμφορὰν. Εἰ δέ τις καὶ τὸν ὕπνον, καὶ τὴν ἐγρηγόρσιν πρὸς τὸ τῆς ζωῆς ταύτης εἶδος μετὰ τῶν εἰρημένων παραλαμβάνει, οὐκ ἐξω τῆς ἀληθείας τὸν λόγον ποιήσεται. Κάμνει γὰρ καὶ διὰ τούτων ἡ φύσις, ἀεὶ πρὸς τὰ ἐναντία μετελχομένη, καὶ νῦν μὲν λυομένη τῷ ὕπνῳ, πάλιν δὲ τουομένη διὰ τῆς ἐγρηγόρσεως, δι' ὧν ἀμφοτέρων πρὸς τὸ κενοῦσθαι καὶ πληροῦσθαι παρασκευάζεται. Εἰ τοίνυν πλήρωσις τε καὶ κένωσις τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐστὶ τὸ ἰδίωμα, καλῶς ἂν ἔχοι τὸν προβηθέντα περὶ τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως χαρακτῆρα νῦν ἀντεξετάσαι τοῖς τῆς ζωῆς ἰδιώμασιν, ὥστε κατιδεῖν εἴτε τὸ ἀληθινὸν ἐστὶν ἀγαθὸν ἢ ζῇ αὐτὴ, εἴτε καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο. Ὅτι μὲν οὖν καθ' ἑαυτὴν ἡ πλήρωσις οὐκ ἂν εἰκότως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ φύσει κριθεῖη, πᾶσι ὅλῳ τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐκ τοῦ καὶ τὸ ἐναντίον αὐτῇ, λέγω δὲ τὸ κενοῦσθαι, καλὸν εἶναι νομίζεσθαι. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἀλλήλων ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀντικαθεστῆκότων, οὐκ ἐστὶ δυνατόν τὸν τοῦ καλοῦ λόγον ἐπίσης τοῖς ἀντικαθεστῶσιν ἀρμόζεσθαι· ἀλλ' εἰ τοῦτο καλὸν εἴη κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ πάντως ἐστὶ κικόν. Ἀλλὰ μὴν ἐνταῦθα ἐπίσης παρ' ἑκατέρου τούτων τὸ χρήσιμον ἡ φύσις ἔχει. Οὐκ ἄρα τὸν τοῦ καλοῦ ὁρισμὸν δέξασθαι δυνατόν ἔχει, οὐτε ἡ πλήρωσις, οὐτε ἡ κένωσις. Οὐκοῦν ἄλλο τι παρὰ τὸ ἀγαθὸν ἀποδέδεικται εἶναι ἡ πλήρωσις. Οὐτε γὰρ παντὶ, οὐτε πάντοτε, οὐτε κατὰ πᾶν εἶδος αἰρετὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον παρὰ πάντων ὠμολόγηται. Οὐ μόνον γὰρ ἐν τοῖς βλαπτικοῖς γενέσθαι τὸν κόρον ἐστὶν ὀλέθριον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τοῖς καταλλήλοις παρελθεῖν τῇ ἁμετρίᾳ τὸ χρήσιμον, κινδύνων πολλάκις καὶ διαφθορὰς αἰτίον γίνεται. Καὶ εἰ ποτε πληθωρικῆς καταστάσεως ἐπιζητούσης τὴν κένωσιν, ἄλλη τις πληθώρα τὴν οὖσαν ἐπιφορτίσειεν, σωρεία γίνεται κακῶν τὸ τοιοῦτον, εἰς ἀνήκεστα προΐουσα πάθη. Οὐκοῦν οὐτε παντὶ, οὐτε πάντως ἀγαθὸν τί ἐστὶν ἡ πλήρωσις, ἀλλὰ καὶ πρὸς τι, καὶ ποτε, καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τε καὶ τὸ ποῖόν, τὸ ἐξ αὐτοῦ γίνεται χρήσιμον.

A videtur, an præsens hæc vita, quam in carne degimus, talis sit, ut ei nota boni conveniat, an contra: quod enim de ipsa disputando reperietur, considerantium animos erudiet quomodo in eorum discessu qui ex illa migrant, affici oporteat. Est igitur nostri corporis vita, repletio atque exinanitio, quæ quidem dupliciter fiunt, tum per cibum et potum, tum per aeris attractionem et emissionem. Sic enim natura comparatum est, ut sine his in carne vivere nequeamus. Nam tunc hominem vita deserit, quando horum contrariorum successio naturam non movet. Talis enim actio cessat universa, cum nihil extrinsecus in defunctis nec influat, nec effluat; cumque singulæ cadaveris partes in cognata sibi elementa recedant ac dissolvantur, natura deinceps conquiescit, suas cuique elemento cognatas ac similes partes resituens, terræ, quod terrenum est; quod æereum, aeri; aquæ, quod ex aqua constat; et igni, quod illius est proprium. Etenim cum illa corporis moles, quæ per vim ex diversis generibus coacta concretaque erat, non amplius consistat, sed omnes illius partes ad suas quæque sedes reversæ sint, natura, quæ ex illa constabat, violentamque diversorum generum conjunctionem continebat, finem habet. Si quis autem post illa quæ dicta sunt, huic generi vitæ somnum et vigiliam adjunxerit, a veritate non aberrabit. Nam his quoque natura laborat, assidueque in contraria distrahitur, dum vel somno solvitur, vel vigilia rursum confirmatur: hæc enim vicissitudine ad exinaniendum, replendumque disponitur. Quamobrem si vitæ nostræ proprium illud est, ut a repletionem, exinanitionemque pendeat, non alienum erit ut boni notam et indicium cum his quæ istius vitæ propria sunt, conferamus, dispiciamusque utrum ipsa sint verum bonum, an aliud quidpiam ab illis diversum. Quod autem ipsa per se repletio boni naturæ non quadret, omnibus vel ex actione illi contraria perspicuum fit, exinanitionem dico, quam æque bonam arbitrantur. Nam boni ratio ac definitio talis est, ut duobus inter se contrariis nequeat convenire, sed si uni quadret ut bono, ab altero tanquam malo prorsus abhorreat. Hic autem in utroque natura suam utilitatem habet. Quare boni definitionem nec repletio suscipit, nec exinanitio. Quociens aliud quiddam quam ipsum bonum, est ipsa repletio; cum nec ubique, nec semper, nec in omnibus omne genus ipsius a cunctis expetendum judicetur. Non solum enim vixis cibus expleri perniciosum est, sed etiam in bonis et convenientibus mediocritatis usum transilire, plerumque periculum et damnum affert. Quod si cum corpus repletum est, levareque desiderat, alio adhuc oneretur cibo, tum vero contractio malorum cumulo in morbos incidit desperatos et insanabiles. Itaque nec semper, nec plane bonum est repletio, sed ad aliquid, et aliquando usui est, et in quantitate qualitateque consistit ejus utilitas.

Eodem pacto et contrariam huic exinanitionem reperies periculosam iis qui a moderato ejus usu recesserint, non inutilem tamen, si prudenter adhibeatur, et eatenus fiat, quatenus ratio quantitatis, et qualitatis, et temporis postulat. Constat igitur ex iis quæ dicta sunt, cum boni nota non congruere vitam istam, quam vivimus : ex quo sequitur, discessum ab ea non esse sejunctionem ab ullo bono. Nam id, quod vere, et proprie, et primo bonum dicimus, nec repletio est, nec inanitio, quas aliquando, et ad aliquid, et in quibusdam tantum utiles demonstravimus, quibus vere boni nota non convenit.

κένωσις ἐστίν, οὕτε πλήρωσις· ἅπερ καὶ ποτε, καὶ ἔπεισιν ὁ τοῦ ἀληθινῶς ὄντος ἀγαθοῦ χαρακτήρ.

Quamobrem cum vere bonum ei quod non est vere bonum, ita contrarium sit, ut nullum inter ea medium detur, consentaneum est eos qui a non vero discedunt bono, ad verum illud bonum accedere, quod semper, et omnibus, et omnino sit bonum, nec pro tempore, aut aliqua ex parte, aut in quibusdam, aut propter aliquid, sed semper, in eisdem, et eodem modo sese habeat. Ad hoc igitur anima humana a vita corporea proficiunt, et a præsenti diversum vite statum assequitur : quem nos, qui cum carne conjuncti sumus, plane intueri non possumus, ex comparatione tamen istius vite, conjectura quadam illius fieri potest. Neque enim erit concreta aliqua corporis crassitudo, nec ulla contrariorum concurrens æqualitas elementorum, quorum æqualis ac mutua pugna constitutionem nostram, valetudinemque conservat. Nam si eorum aliquid vel redundet, vel deficiat, natura perturbatur, ac morbis afficitur. Illa autem vita nec inedia laborat, nec cruditate, nec frigore, coloresve aut alias aeris injurias sentit, et illic agitur, ubi ab omnibus istis laboribus necessariis liberi erimus. Neque enim aut agro colendo, aut navigando defatigabimur ; non mercatura, non ulla quæstus coinquinabimur : sed ab ædificandi, texendi, omnique sordidarum artium miseria vacui tranquillam, ut Paulus ait, ac quietam agemus vitam ; non terra, non mari pugnabimus ; non equitatu, non pediatu manus conseremus ; in apparitibus bellicis non occupabimur, non exigemus tributa ; non fossa, non muro nos muniemus ; sed ab omnibus ejusmodi laboribus et molestiis remotissimi, nec habebimus ullum ipsi negotium, nec exhibebimus alteri. Illic enim nec servitus, nec dominatus, nec paupertas, nec divitiæ, nec generis splendor, aut obscuritas, nec privatorum humilitas, nec dignitas magistratuum, nec ulla talis fortunæ, conditionis, et ordinis differentia locum habet. Et enim omnium ejusmodi rerum necessitatem excludit illa vita, quæ materia expers nulla re eget, in qua naturam animi non ex sicco humidoque constare, sed ex divinæ naturæ cognitione, et hujusce spiritus aerii loco, vero illo sanctoque Spiritu frui non ambigimus. Quæ quidem bona non

Οὕτω δ' ἂν τις εὐροί καὶ τὸ ἐξ ἐναντίου νοοῦμενον, τὸ κατὰ τὴν κένωσιν λέγω, καὶ κινδυνώδες τοῖς ὑπομένουσιν, εἰ παρέλθοι τῇ ἀμετρίᾳ τῇ χρήσιμον, καὶ πάλιν οὐκ ἀνοητῶς γινόμενον, εἰ πρὸς τι τῶν ὠφελούντων συμβαίνει, τοῦ τε καιροῦ καὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ συμπαραλαμβάνομένου πρὸς τὸ τῆς κενώσεως χρήσιμον. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ συμβαίνει πρὸς τὸν τοῦ καλοῦ χαρακτήρα τὸ τῆς ζωῆς ταύτης εἶδος, ὃ βιοτεύομεν· ὁμολογούμενον ἂν εἴη διὰ τῆς τῶν εἰρημένων ἀκαλοκρίας, ὅτι οὐδενὸς ἀγαθοῦ χωρισμός ἐστιν ἢ ἐκ τοῦ τοιοῦτου βίου μετὰστασις. Φανερόν γάρ ἐστι τὸ ἀληθινῶς καὶ κυρίως καὶ πρώτως ἀγαθόν, οὕτε πρὸς τι, καὶ ἐπὶ τινων ἀποδέδεικται χρήσιμα, οἷς οὐκ

Ἐπεὶ οὖν τῷ ἀληθῶς ἀγαθῷ πρὸς τὸ μὴ ἀληθῶς ἀγαθόν ἐστιν ἡ ἀντίθεσις, ἄμεσος δὲ τῶν δύο τούτων ἡ ἐναντιώσις· ἀκόλουθον ἂν εἴη τοῖς χωριζομένοις τοῦ μὴ ἀληθῶς ὄντος καλοῦ, πρὸς τὸ τῇ φύσει καλὸν ἐνθένδε πιστεύειν τὴν μετὰστασιν γίνεσθαι, ὃ πάντοτε καὶ παντὶ καὶ διὰ πάντων ἐστὶν ἀγαθόν, οὕτε κατὰ καιροῦς, οὕτε ἐπὶ τινων, οὕτε διὰ τι, ἀλλ' αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον. Πρὸς τοῦτο τοίνυν μέτεισιν ἀπὸ τῆς σαρκώδους ζωῆς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ἀλλήν τινὰ βίου κατάστασιν ἀντὶ τῆς παρούσης μεταλαμβάνουσα, ἣν δι' ἀκριβείας μὲν ἰδεῖν, ἥτις ἐστὶ, τῇ σαρκὶ συγκεκραμένοις ἀμύχανον· ἐκ δὲ τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦτον γνωριζομένων ὑπεξαίρεσεως δυνατόν ἐστι στοχασμὸν τινὰ δι' ἀναλογίας ἀναλαβεῖν. Οὐκέτι γάρ ἐσται σωματικῇ παχύτητι συμπεπλεγμένη, οὕτε τῇ ἰσκρατείᾳ τῶν ἀντιστοιχοῦντων ἐμβιωτεύουσα, ὣν ἡ ἰσόρροπος πρὸς ἀλλήλα μάχη, τὴν σύστασιν τε ἡμῶν καὶ τὴν ὑγίειαν ποιεῖ. Ὁ γὰρ πλεονασμὸς τῶν ἐναντίων τινὸς καὶ ἡ ἑλλειψις, πάθος καὶ ἀβρώστημα τῆς φύσεως γίνεται· ἐν ᾗ οὐδὲν οὕτε συστέλλεται κενούμενον, οὕτε δυσφορεῖ φορτισζόμενον· ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἀέρος ἀνδῶν ἐξω παντάπασι γίνεται, κρύους τε λέγω καὶ θάλλπους, καὶ πάντων τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον νοοῦμενων ἀπῆλλαγμένη· ἐν ἐκείνοις δὲ γινόμενη, ὅπου πάντων τῶν ἀναγκαίων καμάτων ἐλευθέρα τε καὶ ἀνετός ἐστὶν ἡ ζωὴ· οὐ διὰ γεωργίας κακοπαθοῦσα, οὐ τοὺς διαποντίους ὑπομένουσα πόνους, οὐ διὰ τῆς ἐμπορικῆς καπηλείας ἀσχημονοῦσα· οἰκοδομικῆς τε καὶ ὑφαντικῆς, καὶ τῆς τῶν βαναύσων τεχνῶν ταλαιπωρίας κεχωρισμένη, ἡρεμὸν τινα καὶ ἡσύχιον διάγει βίον, καθὼς ὁ Παῦλος φησιν, οὐκ ἵππομαχοῦσα, οὐ ναυμαχοῦσα, οὐ συστάδην διὰ τῆς περικῆς παρατάξεως συμπλεκόμενη, οὐ πρὸς κατασκευὴν ὀπλῶν ἀσχολουμένη, οὐ φόρους ἐκλέγουσα, οὐ τάφρους καὶ τεῖχη κατασκευάζουσα, ἀλλὰ πάντων τῶν τοιούτων ἀτελῆς τίς ἐστι καὶ ἐλευθέρα. Μῆτε ἔχουσα πρᾶγμα, μῆτε παρέχουσα, ἐν ᾗ δουλεία τε καὶ κυριότης καὶ πενία, εὐγένεια τε καὶ δυσγένεια, καὶ ἰδιωτικὴ ταπεινότης, καὶ ἀξιοματικὴ δυναστεία, καὶ πᾶσα τοιαύτη ἀνωμαλία χώραν οὐκ ἔχει. Παραιρεῖται γὰρ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων τὴν ἀνάγκην, τὸ ἀνευδὲς τῆς ζωῆς ἐκείνης καὶ ἄβυλον, ἐν ᾗ τὸ διακρατοῦν τῆς ψυχῆς τὴν ὑπόστασιν, οὐ ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ τινὸς ἐστὶ μετουσία, ἀλλ' ἡ τῆς θείας φύσεως κατανόησις, ἀντὶ δὲ τοῦ ἐναερίου πνεύματος.

τοῦ ἀληθινοῦ τε καὶ ἀγίου Πνεύματος εἶναι τὴν κοινωσίαν οὐκ ἀμφιβάλλομεν. Ἄν ἡ ἀπόλαυσις οὐκ ἐνηλλαγμένη καθ' ὁμοίωσιν τοῦ τῆδε βίου διὰ τῆς ἔξεως καὶ στερήσεως γίνεται, εἰσκρινομένη τε καὶ ἀποποιούμενη, ἀλλ' αἰὲν πληρομένη καὶ οὐδέποτε περιγράφουσα κόρον τὴν πληρωσιν. Ἀδαρὴς γὰρ ἡ νοερά τρυφή, καὶ ἀπλήρωτος πάντοτε ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν μετεχόντων ἀκορέστως ἐπιπλημμυρίζουσα. Διὰ τοῦτο μακαρία τίς ἐστὶν ἐκεῖνη ἡ ζωὴ καὶ ἀκήρατος, μηκέτι ταῖς τῶν αἰσθητηρίων ἡδοναῖς πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν ἐμπλανωμένη. Τί τοίνυν ἐστὶ σκυθρωπὸν ἐν τῷ πράγματι, δι' ὃ τῇ μεταστάσει τῶν ἐπιτηδείων ἐπιστυγνάζομεν; εἰ μὴ τοῦτό τις ἄρα λυπηρὸν ἡγεῖται, ὅτι πρὸς τὸν ἀπαθὴ τε καὶ ἀνενόχλητον βίον αὐτοῖς ἡ μετástasis γίνεται, ὅς οὔτε πληγῶν ὀδύνας προσέεται, οὐ πυρὸς δέδοικεν ἀπειλὴν, οὐ τὰ διὰ σιδήρου τραύματα, οὐκ ἀπὸ σεισμῶν καὶ ναυαγίων καὶ αἰχμαλωσιῶν συμφορὰς, οὐ τὰς τῶν ὠμοθόρων θηρίων προσβολὰς, αὐτὰ τῶν ἐρπυστικῶν τε καὶ ἰοβόλων κέντρα καὶ δῆγματα. Ἐν ᾧ οὐδεὶς οὔτε ἐξογκοῦται τῷ τύφῳ, οὔτε κατεῖται ἐν ταπεινότητι, οὔτε ὑπὸ θράσους ἐκθριοῦται, οὔτε ὑπὸ δειλίας καταποεῖται, οὔτε τῇ ὀργῇ περιοιδάινει, ζῶν τῷ θυμῷ καὶ μαινόμενος, οὔτε κλονεῖται ὑπὸ τοῦ φόβου, ἀντισχεῖν πρὸς τὴν τοῦ κρατοῦντος ὁρμὴν οὐ δυνάμενος. Ἐν ᾧ φρονεῖς οὐκ ἐστὶν οἷα τῶν βασιλέων τὰ ἥθη· τίνας αἱ νομοθεσίαι, οἷοι τῶν τρόπων οἱ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τεταγμένοι, οἷα τὰ διαγράμματα, πόσος ὁ ἐτήσιος φόρος· οὔτε εἰ πολλὰ γέγονεν ἐπομβρία, κατακλύζουσα τῇ ἀμετρίᾳ τὸ γεωγρούμενον, οὔτε εἰ χάλασα τὰς ἐλπίδας τῶν γεωπόνων ἡχρήωσεν, οὔτε εἰ αὐχμὸς ἐπικρατήσας ἀποξηραίνει πᾶν τὸ φυόμενον. Ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ βίου κακῶν πᾶσαν ἄδειαν ἔχει. Ὁρρανίας τε γὰρ τὸ σκυθρωπὸν οὐ λυπεῖ τὴν ζωὴν ἐκείνην, τὰ ἐκ χρεῖας κακὰ χώραν οὐκ ἔχει· ἀργοῦσι δὲ καὶ αἱ πολύτεργοι τοῦ σώματος ἄβρωστίαί, οἳ τε κατὰ τῶν εὐμερουμένων φθόνοι, καὶ αἱ κατὰ τῶν [δυσπραγουμένων] ὑπεροφῆαι, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐξώριται· ἰσχυροῖα δὲ τις καὶ ἰσανομία διὰ πάσης ἐλευθερίας εἰρηνικῆς, τῷ τῶν ψυχῶν δῆμῳ συμπολιτεύεται· ἐκεῖνο ἐκάστου ἔχοντος, ὅπερ ἀν' αὐτῷ ἐτοιμάσῃ ἐκ προαιρέσεως.

Εἰ δέ τι χεῖρον ἐκ τίνος ἀδουλίας τιμὴ παρασκευασθῇ ἀντὶ τοῦ κρείττονος, ἀνάτιος τῶν τοιοῦτων ὁ θάνατος, κατ' ἐξουσίαν τὸ δοκοῦν ἐλόμενος τῆς προαιρέσεως. Ὅτι πρὸς τίνος οὐκ δυσχεραίνουσιν οἱ θρηνοῦντες τὸν ἀποχόμενον; Καὶ μὴν εἰ παντάπασιν ἐκαθάρευν πάσης ἐμπαθοῦς διαθέσεως ὁ συναποδυσάμενος τὴν ἡδονὴν τε καὶ τὴν λύπην μετὰ τοῦ σώματος· ἐκεῖνος ἂν δικαιότερον τοὺς περιόντας ἐθρήνησεν, οἳ ταῦτον πάσχουσι τοῖς ἐν δεσμοῦ καὶ τῇ διαγωγῇ· οὗς ἡ πρὸς τὰ σκυθρωπά συνήθεια, καὶ ἡ συντροφία τοῦ ζόφου, προσηγνῆς τε καὶ ἄλυτον τὸ παρὸν νομίζειν ἐποίησεν. Καὶ τυχὸν κἀκεῖνοι τοῖς τῆς φυλακῆς ἐκβαλλομένοις ἐπιστυγνάζουσιν, ἀγνοοῖα τῆς παιδρότητος τῆς ἐκδεχομένης τοὺς ἀπαλλαγέντας τοῦ ζόφου. Εἰ γὰρ ᾔδεισαν τὰ ἐν τῷ ὑπαίθριῳ θεάματα, τὸ τε αἶθριον κάλλος, καὶ τὸ οὐράνιον ὕψος, καὶ τὰς τῶν φωστήρων αὐγὰς, τὴν τε τῶν ἀστέρων χορείαν, καὶ περιόδους ἡλιακὰς, καὶ τὸν στεληναῖον δρόμον, καὶ τὴν πολυειδή

A immutantur ad similitudinem eorum quæ sunt in hac vita, dum ea vel assequimur, vel amittimus, dum injicimus, vel ejicimus; sed nunquam explent, nunquam satiant. Animi namque delicæ non sunt graves, nec fruentium desiderio ullam unquam afferunt satietatem. Ideoque beata est illa vita, atque immortalis, quippe quæ sensuum libidine non fallitur in bonis dijudicandis. Quid igitur est in ipsa re mali, quamobrem amicorum et familiarium obitu doleamus? nisi quis dolendum existimat, quod ad vitam perturbationum ac miseriarum expertem proficiscuntur, in qua plagarum dolores non metuunt, non ignis minas, non ferri vulnera, non terræ motus, aut naufragii, aut servitutis calamitates, non immanium serarum impetus, non venenatos ac pestiferos serpentium aculeos morsusque reformidant. In qua nemo inflatur superbia, nemo humilitate deprimitur, nemo effertur audacia, nemo timore concutitur, nemo nec iracundia æstuans et insaniens excandescit, nec superantis impetum sustinere non valens metu contremiscit. In qua nulla sollicitudo est, quales sint regum mores, a quonam ferantur leges, quibusve magistratus committantur, quæ decreta fiant, quæ quotannis imponantur tributa, aut ne immoderata imbrium multitudo sata deprimat, grandove laborum susceptorum spem auferat, aut siccitate, quæ nata sunt, exarescant. Aliorum item malorum, quæ hic sunt, apud eos nullus est timor. Neque aut orbitatis tristitia, aut viduitatis molestia perturbantur. Illic ex tam multis morborum generibus quibus corpora nostra vexantur, nullus adest. Illic nec felicibus invidetur, nec despiciuntur calamitosi. Omnes hæc denique, et id genus aliæ miseriæ absunt ab illa vita quam longissime. Contra vero juris et legum æquabilitas cum summa libertate et pace in eo animorum populo versatur, cum illud quisque habeat, quod ejusque voluntas exoptat.

Quod si quis ob inopiam consilii, ac stultitiam suam pro bono malum amplexus sit, nullam ejus rei mors culpam sustineat, cum liberum cuique fuerit, quod vellet eligere. Cur igitur moerent, qui obeuntes lamentationibus prosequuntur? Certe nisi ab omni perturbatione liberi essent, qui una cum corpore voluptatem et dolorem exuerunt, æquius illi superstites miserarentur, cum non aliter affecti sint, quam ii qui in carcere conclusi vivunt. Multa enim res asperas perpetiendi, in tenebrisque vivendi consuetudine devincti, deceptique, molesta et injucunda non putant, quæ perferunt. Itaque si qui ejiciantur e carcere, eorum vicem fortasse reliqui dolent, ignorantia splendoris illius ad quem veniunt, qui ab eorum tenebris discedunt. Etenim si quæ sub die spectacula cernuntur, cognovissent, si pulchritudinem ætheris, si cæli sublimitatem, si nitorem siderum, stellarum choreas, solis ambi-

tum, lunæque cursum; si eorum, quæ terra gignit, tam varia pulchraque genera, si jucundum maris aspectum, cum nullis ventorum flatibus turbatur, sed leniter crispatur, et tanquam pulchre depictum splendet: si pulchra tum privata tum publica ædificia, quibus magnificæ ac splendide civitates exornantur: hæc, inquam, et his similia si cognovissent, qui in carcere continentur, non dolerent vicem eorum, qui priores e custodia dimissi sunt, tanquam a bono aliquo discessissent: contra potius, qui egressi essent, miseram infelicium inclusorum vitam commiserarentur. Eodem modo qui istius vitæ carcere liberati sunt, si fieri potest, ut dolendo lacrymandoque suam erga calamitosos misericordiam ostendant, videntur mihi lamentationibus et lacrymis commiserari conditionem illorum, qui in istius vitæ molestiis ac doloribus detinentur, quod res illas pulcherrimas, et a materia remotissimas, quæ supra mundum hunc sunt, non conspiciant, nempe thronos, principatus, dominationes, angelorum exercitus, piorumque cætus, ac supremam illam civitatem, celeberrimumque supra cælum conventum illorum, qui in ea descripti sunt. Nam illa, quæ his omnibus præstat, pulchritudo, quam ab iis, qui mundo sunt corde¹, perspicui asservit qui non mentitur, major est, quam ulla spe conjecturave concipi valeat. Neque vero id solum in nobis gemitu, doloreque dignum putant, qui hinc decesserunt, sed multo magis, quod cum tam multis ærumnis miseriisque referta sit mortalium vita, tamen eas perferendi consuetudine sic affecti sunt, ut vivendi moram non jam sibi ut necessariam tolerandam existiment, sed omni studio contendunt, et exoptant, ut perpetua sit. Nam cupiditas principatus, et opum, et voluptatum, et si quid aliud præterea est, quamobrem arma capiantur, gerantur bella, cædes fiant, omnesque miseriæ voluntariæ contingant, et fraudes admittantur, quid aliud sunt, nisi cumulus quidam calamitatum, quem vitæ per se miseriæ voluntate, studio, ac libidine sua infelices adiungunt? Cæterum nec lacrymandi vis, nec ulla ejusmodi affectio adest iis qui ex hac vita migrarunt: et qui a carne et sanguine sejuncti sunt, non mole, sed mente consistunt. Itaque non ea jam est ipsorum natura, ut nos oculis cernere, aut per se monere mortales queant, quo a falsa, quam de rebus habent, opinione desistant. Quamobrem eorum munere mens nostra fungatur, nosque commoneat. Ab ipsis corporibus, quoad fieri potest, cogitatione atque animo recedamus, exuentesque nos ea affectione, qua carnem complectimur, ita nos ipsi compellemus: O homo, qui naturæ particeps es, quemadmodum Moses præcepit, attende tibi, nosce te ipsum, animoque diligenter considera, quinam vere sis tu, et quæ circa te videantur, ne quando, quæ extra te sunt, aspiciens, putes te ipsum intueri. Disce a

τῆς γῆς ἐν τοῖς βλαστήματι ὥραν, καὶ τὴν ἰδεῖν τῆς θαλάσσης ὅτιν, ἐν λειοιδεῖ τῇ αὐγῇ δι' ἡρεμίου τοῦ πνεύματος γλαφυρῶς ἐπιφρίσσουσιν, τῶν τε κατὰ τὰς πόλεις οἰκοδομημάτων τὰ κάλλη, τὰ τε ἱεῖα καὶ τὰ δημόσια, δι' ὧν αἱ λαμπραὶ τε καὶ πολυτελεῖς τῶν πόλεων καλλωπίζονται· εἰ ταῦτα τοῖνυν ἤδεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐκ ἐνταχθέντες τῷ δεσποτηρίῳ, οὐκ ἂν τοὺς ἐκ τῆς φυλακῆς προαγομένους ὡς ἀγαθοῦ τινος χωρίζομένους ἀπολωφύροτο· ὅπερ οὖν εἰκὸς τοὺς ἐξω τοῦ δεσποτηρίου περὶ τῶν ἐτι καθειργμένων διανοεῖσθαι, ὡς ἐλεεινῇ προσταλαίωρουσιν τῇ ζωῇ. Οὕτω μοι δοκοῦσι καὶ οἱ τῆς τοῦ βίου τούτου φυλακῆς ἐξω γινόμενοι, εἰπερ ὅπως δυνατόν ἦν αὐτοῖς διὰ δακρύων ἐνδείξασθαι τὴν πρὸς τοὺς κακοπαθοῦντας συμπάθειαν, θρηνεῖν καὶ δακρύειν τὸν ἐν ταῖς ὁδύνασι τοῦ βίου τούτου παρατενόμενον, ὅτι μὴ ὁρῶσι τὰ ὑπερκόσμια τε καὶ ἄλλα κάλλη, θρόνους τε καὶ ἀρχὰς, ἐξουσίας, καὶ κυριότητας, καὶ στρατιὰς ἀγγελικὰς καὶ ἐκκλησίας, καὶ τὴν ἄνω πόλιν, καὶ τὴν ὑπερουράνιον τῶν ἀπογεγραμμένων πανήγυριν. Τὸ γὰρ ὑπερκείμενον τούτων κάλλος, ὃ τοὺς καθαρὸς τῇ καρδίᾳ βλέπειν ὁ ἀψευδὴς ἀπεφάνετο λόγος, κρεῖττον τε πάσης ἐλπίδος ἐστὶ, καὶ τῆς ἐκ στοχασμῶν εἰκασίας ἀνώτερον. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον στεναγμῶν τε καὶ λύπης ἄξιον ἐφ' ἡμῖν τοῖς μεταστέδων ἂν ἐνομίσθη, ἀλλ' ὅτι τοσοῦτον ἀλγεῖων περιχειμένων τῷ βίῳ, τοσαύτη τις ἐντέτηκεν αὐτοῖς ἡ περὶ τὰ μοχθηρὰ συνδιάθεσις, ὅτι οὐκ ὡς ἀναγκαῖαν τινὰ λειτουργίαν τὴν προσβολὴν αὐτῶν φέρουσιν, ἀλλ' ὅπως ἂν εἰς τὸ διηνεχὲς παραμένει ταῦτα, τὴν σπουδὴν περιποιούν-
ται. Ἡ γὰρ περὶ τὰς δυναστείας τε καὶ πλεονεξίας, καὶ τὰς ἀπολαυστικὰς ταύτας λαίμαργίας ἐπιθυμία, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον σπουδάζεται, ὧν χάριν καὶ ὅπλα, καὶ πόλεμοι, καὶ ἀλληλοφονίαι, καὶ πᾶσα ἡ ἐκουσίως ἐνεργουμένη τάλαιπωρία καὶ δολιότης, οὐδὲν ἄλλο, ἢ σωρεία τίς ἐστι συμφορῶν, ἐκ προαιρέσεως μετὰ σπουδῆς τε καὶ προθυμίας ἐπιεσπομένη τῷ βίῳ. Ἀλλὰ δακρύων μὲν ἐν τοῖς κατοικομένοις πάθος οὐκ ἐστίν, ὅτι μὴδ' ἄλλο τι πάθος, νοῦς δὲ καὶ πνεῦμα τυγχάνοντες, οἷα σαρκὸς ἀπηλλαγμένοι καὶ αἵματος, τοῖς τῇ παχύτητι τοῦ σώματος ἐγκεχωσμένοις ὀφθῆναι φύσιν οὐκ ἔχουσιν, οὐδὲ νοουθῆσαι δι' ἑαυτῶν τοὺς ἀνθρώπους ἀποστῆναι· τῆς πεπλανημένης περὶ τῶν ὄντων κρίσεως. Οὐκοῦν ὁ νοῦς ἡμῖν ὁ ἡμέτερος ἂντ' ἐκείνων διαλεχθῆτω, καὶ εἰπωμεν ὡς ἐστὶ δυνατόν ἐξω τῶν σωματίων τῇ διανοίᾳ γινόμενοι, καὶ τῆς πρὸς τὴν ὕλην προσπαθείας τὴν ψυχὴν ἀποστήσαντες, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης, πᾶς ὁ μετέχων τῆς φύσεως, πρόσθε σεαυτῷ, κατὰ τὸ Μωϋσέως παράγγελμα, καὶ γινώθι σεαυτὸν ἀκριβῶς, τίς εἶ, διαστείλας τῷ λογισμῷ, τί μὲν ἀληθῶς εἶ σὺ, τί δὲ περὶ σὲ καθορᾶται· μήποτε τὰ ἐξω σοῦ βλέπων, σεαυτὸν καθορᾶν νομίσῃς· μάθε παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου τοῦ δι' ἀκριβείας ἐπεσχευμένου τὴν φύσιν, ὃς φησὶ, τὸν μὲν ἐξωθεν ἡμῶν εἶναι ἀνθρώπον, τὸν δὲ ἐσωθεν, χάκείνου φθειρομένου τοῦτον ἀνακαινίζεσθαι. Μὴ τοῖνυν τὸν φθειρόμενον βλέπων, σεαυτὸν οἰσθῆς βλέπειν. Ἔσται

¹ Matth. v, 8.

μὲν γάρ ποτε κάκεινο φθορᾶς ἐλεύθερον, ὅταν ἐν τῇ A καὶ γένεσιν τὸ θνητὸν τε καὶ εὐδαίμοντον μετασκευασθῇ πρὸς τὸ ἀθάνατον τε καὶ ἀδιόλουτον. Ἀλλὰ τὸ γε νῦν ῥέει καὶ διαπίπτει καὶ φθείρεται τὸ ἔξωθεν ἡμῶν προφανόμενον. Οὐκοῦν οὐ πρὸς τοῦτο χρὴ βλέπειν, ὅτι μὴδὲ πρὸς ἄλλο τι προσήκει τῶν βλεπομένων ὄρᾶν. Οὕτως εἰπόντος τοῦ Παύλου, ὅτι μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια· ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀοράτων ἐν ἡμῖν τρέφοντας τὴν θεωρίαν, ἐκείνο πιστεύειν ἀληθῶς εἶναι ἡμᾶς, ὃ διαφεύγει τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν.

quid, neque oportet considerare quæ videntur; quæ enim videntur temporaria sunt, quæ autem non videntur, æterna. Oportet autem, ut cogitationem ad ea, quæ in nobis non videntur, convertamus, idque nos vero esse credamus, quod sensus cognitionem effugit.

Γενώμεθα τοίνυν, κατὰ τὸν παροιμιώδη λόγον, ἐαυτῶν γινώσκοντες. Τὸ γὰρ ἐαυτὸν γινῶσκει, καθάρσιον τῶν ἐκ τῆς ἀγνοίας πλημμελημάτων γίνεται. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ῥᾶδιον ἐαυτὸν κατιδεῖν βουλόμενον, μὴ τινος ἐπινοίας δυνατόν ποιούσης ἡμῖν τὸ ἀδύνατον. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ἡ φύσις ἐποίησεν, οἱ πάντα τὰ ἄλλα βλέποντες, ἐαυτοὺς ἀθάνατοι μένουσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ, πάντα τὰ ἄλλα διερευνημένη, καὶ τὰ ἔξω ἐκ τῆς πολυπραγμοσύνης καὶ ἀκινησύσης, ἐαυτὴν ἰδεῖν ἀδυνάτως ἔχει. Οὐκοῦν ὅπερ ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν γίνεται, τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ μιμησάσθω. Καὶ γὰρ κάκεινο, ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐκ φύσεως δύναμις πρὸς τὴν ἐαυτῶν θεωρίαν τὴν ὀπτικήν ἐνέργειαν ἀναστρέφει, καὶ ἐαυτοὺς κατιδεῖν, κατόπτερον τὸ εἶδός τε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἰδίου θεωράμενοι κύκλου, διὰ τῆς εἰκόνος ἐαυτοὺς καθ- C ὀρῶσιν. Οὕτω χρὴ καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπειδεῖν εἰκόνα, καὶ ὅπερ ἂν ἴδῃ ἐν τῷ χαρακτῆρι, ὃ ἀπωμοιώνται, ὥς ἴδιον ἐαυτῆς τοῦτο θεάσασθαι. Ἀλλὰ μικρὸν ὑπαλλάξαι τι προσήκει τοῦ ὑποδείγματος, ἵνα οἰκειωθῇ τῷ λόγῳ τὸ νόημα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἐν τῷ κατόπτερον μορφῆς, ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον σχηματίζεται· ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς χαρακτῆρος, τὸ ἐμπλαῖν νουοήκαμεν· κατὰ γὰρ τὸ θεῖον κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος ἀπεικονίζεται. Οὐκοῦν ὅταν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐαυτῆς βλέπῃ ἡ ψυχὴ, τότε δι' ἀκριβείας ἐαυτὴν καθορᾷ. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ θεῖον, ὃ ἡ ψυχὴ προσωμοιώνται; Οὐ σῶμα, οὐ σχῆμα, οὐκ εἶδος, οὐ πηλικότης, οὐκ ἀντιτιμία, οὐ βάρος, οὐ τόπος, οὐ χρόνος, οὐκ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν, δι' ὧν ἡ ὕλη κτίσις γνωρίζεται· ἀλλὰ πάντων τούτων καὶ τῶν D τοιούτων ὑφαίρεθέντων, νοερὸν τι καὶ αὔλον, καὶ ἀναφῆς, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀδιάστατον χρὴ πάντως νοεῖν τὸ λειπόμενον. Εἰ τοίνυν τοιοῦτος ὁ χαρακτῆρ τοῦ ἀρχέτυπου καταλαμβάνεται, ἀχόλουθον πάντως κατὰ τὸ εἶδος ἐκείνο μεμορφωμένην τὴν ψυχὴν διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτῆρων ἐπιγνωσθῆναι· ὥστε καὶ ταύτην αὔλον τε εἶναι καὶ ἀειδῆ καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον. Λογισώμεθα τοίνυν πότε μᾶλλον τῷ ἀρχέτυπῳ κάλλει προσεγγίζει ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐν τῷ διὰ σαρκὸς ᾗ, ἢ ὅταν ἔξω ταύτης γενώμεθα. Ἀλλὰ παντὶ ὀφλόν τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ὥσπερ ἡ σὰρξ

A magno Paulo, qui naturam hominis plane perspicam et cognitam habebat. Ait enim, unum hominem exteriorem, alterum interiorem, eumque corrumpi, hunc renovari. Quare cum illum, qui corrumpitur, cernis, teipsum aspicere ne arbitreris. Et ille quidem aliquando erit a corruptione liber, cum in regeneratione mortalis et qui dissolvitur homo, cum immortalis, et qui non dissolvitur, conjungetur. Nunc autem qui extra nos videtur, fluit, concidit, atque corrumpitur. Hic ergo spectandus non est, quando ne reliqua quidem, quæ cernuntur, spectanda sunt. Quoniam, ut Paulus in-

B Nos igitur ipsos, ut proverbium jubet, cognoscamus. Hac enim cognitione expiantur peccata, quæ ab ignorantia proficiscuntur. At non est facile, ut etiam is, qui vere atque ex animo cupit seipsum cognoscere, id assequatur. Nulla enim ratio tribuit, ut, quod fieri nequit, effici possit. Nam quod natura corporeis oculis datum est, ut cum reliqua videant, seipsi nequeant intueri, idem animo contingit, ut, cum cætera omnia exploret, et quæ extra se sunt, diligenter inquireat, et pervestiget, se ipse videre non possit. Itaque hac in re animus oculos imitetur, ac quemadmodum illi, cum a natura non habeant eam facultatem, ut semetipsos in se convertentes aspiciant, speciem ac formam proprii orbis in speculo conspiciat, per imaginem illam sese conspiciunt: sic etiam ipse ad propriam imaginem se convertat, et quod in exemplari, ad cuius similitudinem factus est, viderit, id ipsum ut proprium contempletur, et suum. Ab exemplo tamen hoc paululum est discedendum, ut res ipsa proposito congruat. Nam imago, quæ in speculi forma conspicitur, ad oculi exemplar effingitur; in animi vero imagine contra fit. Ipsius enim species ad divinæ pulchritudinis formam efficta, expressaque est. Itaque tum vere seipse percipit animus, cum exemplar intuetur sui. Quid igitur Deus est, cuius similitudinem animus refert? non corpus, non figura, non species, non qualitas, non moles aspera, non pondus, non locus, non tempus, non aliud quidpiam eorum, ex quibus ea quæ ex materia sunt procreata, cognoscuntur. Sed his omnibus earumque similibus rebus submotis, est quiddam, quod mente constat, materiæque est expers, nec tangi potest, et corpore vacat, et omni dimensione caret. Quocirca cum exemplar sit ejusmodi, consequens est, ut, qui ad ejus similitudinem formatus est animus, eisdem cognoscatur notis. Expers igitur materiæ est, cerni non potest, mente sola percipitur, caretque corpore. Quæ cum ita sint, age, consideremus quando propius ad exemplaris pulchritudinem accedat humana natura, cum in carne vivimus, an cum ab illa separati sumus. Ne-

mini dubium est, quin ut caro ex materia coacta A
concretaque vitæ isti crassæ conjunctioni est, sic
animus tunc vere vivat vitam illam a materia re-
motam, quæ mente sola comprehenditur, quando
materiam sibi circumjectam excusserit, et abjecerit.
Quod si in corpore verum ipsum bonum consisteret,
nobis profecto dolendum esset, cum a carne
distrahimur, quoniam discedentes a corpore, ab
ipsa boni conjunctione discederemus. Nunc autem
quoniam bonum illud, quam cogitari possit, longe
præstantius, ad cuius similitudinem facti sumus,
corporis expers est, menteque sola perspicitur:
nobis autem persuasum esse debet, quando per
mortem corpus relinquimus, ad naturam illam,
quæ ab omni corporea crassitudine remota est,
appropinquare, et carnis exuvias tanquam perso-
nam quamdam nobis impositam deponentes, ad eam
redire pulchritudinem, quam initio, cum ad exem-
plaris imaginem creati sumus, habuimus. Ea cogi-
tatio lætitiâ nobis, non tristitiâ deberet afferre,
cum intelligimus hominem necessario peregrinationis
perfunctum munere, non amplius in alienis
regionibus vivere, sed singulis elementis, quod
ab utroque ipsorum mutuaverat, reddito, ad propriam
sibi naturalemque domum, puram, ac cœlestem
illam sedem revertisse. Hospitium enim profecto,
alienumque domicilium est naturæ illi materia
carenti corpus hoc, cui mens in ista vita a conditione
ipsius prorsus abhorrenti necessario conjuncta,
conficitur. Nam mutua hæc elementorum
conjunctio est veluti hominum variis et linguis et
moribus utentium, qui ex diversis gentibus in
unum confluerint, violenta quædam societas atque
dissentiens, cum a sua unumquodque natura
ad proprium cognatumque genus distrahatur. Animus
autem, qui non est compositus, sed simplici atque
unius generis natura constat, inter hæc tanquam
hospes ac peregrinus vivit, nec cum elementorum,
ut ita dicam, populo potest congruere. Is enim
necessitate quadam ex multiplicibus corporeisque
particulis coactus naturam suam cogit, et ex contrariis
generibus copulatur, atque unum efficitur.

Verum cum elementa naturaliter inter se dissident,
ac dissolvantur, et ad suum propriumque genus
singula contendunt, in ea concentus dissolutione
sensus agitur necessario, et una cum ipso sensu
cruciatum animus: qui licet ab ipso corpore
semper afficiatur molestia, in illud tamen ob
consuetudinis necessitudinem propensus est.
Quamobrem tunc animus angitur cruciatumque
desinit, cum a pugna, quæ ex contrariorum
elementorum conjunctione consurgit, evaserit.
Etenim cum vel frigidum ab exsuperante calido
victum fuerit, vel calidum vi frigidi superatum,
vel sicci potentiæ humidum succubuerit, contrave
siccum ipsum, humiditatis copia dissolutum,
cesserit, tunc bello per mortem confecto, animus,
relicto dimicationis campo, id est, ipso corpore,
pace utitur, et extra acies instructas egressus,
viribusque suis, quæ complexu corporis afflicte la-

λύωδης οὕσα τῇ ὀλίκῃ ταύτῃ ζωῇ προσφύεται,
οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τότε μετέχει τῆς νοερᾶς καὶ αἰθέ-
ρας ζωῆς, ὅταν τὴν περιέχουσαν αὐτὴν ὕλην ἀποτινάξῃ-
ται. Τί οὖν ἐν τοῦτοις συμφορᾶς ἐστὶν ἀξίον; εἰ μὲν
γὰρ σῶμα ἦν τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, δυσχεραίνειν ἡμᾶς
εἶδει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἀλλοτρίωσιν, ὡς ἐκπιπτό-
ντων ἡμῶν ἐκείνου, συναποβαλλομένης πάντως μετὰ
τοῦ σώματος καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν οἰκειότητος.
Ἐπειδὴ δὲ νοερὸν τε καὶ ἀσώματον τὸ ὑπὲρ πάντων
ἐννοίαν ἀγαθόν, οὗ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν· ἀκόλουθον
ἂν εἴη πεπεσθαι, ὅταν διὰ τοῦ θανάτου πρὸς τὸ ἀσώ-
ματον μεταβαίνωμεν, προσεγγίζειν ἐκείνῃ τῇ φύσει,
ἣ πάσης σωματικῆς καχυμερείας κερχώριται, καὶ
οἶόν τι προσωπεῖον εἰδεχθῆς τὴν σαρκώδη περιβολὴν
ἐκδυομένους, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπανίεναι κάλλος, ἐν ᾧ
κατ' ἀρχὰς ἐμορφώθημεν, κατ' εἰκόνα τοῦ ἀρχετύ-
που γεγόμενοι. Ἡ δὲ τοιαύτη βίβανσις, εὐφροσύνης, οὐ
κατηφέας γένοιτ' ἂν τοῖς λεγομένοις ὑπόθεσις, ὅτι
τὴν ἀναγκαίαν ταύτην λειτουργίαν ἀποπληρώσας ὁ
ἄνθρωπος, οὐκέτι ἐν ἀλλοτρίοις ζῇ, ἀποδοὺς μὲν
ἐκαστῶν τῶν στοιχείων τὸ ἴδιον, ὃ παρ' αὐτῶν ἡρα-
νίστατο, εἰς δὲ τὴν οἰκίαν αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν ἐπα-
νελθὼν ἐστὶν, τὴν καθαρὰν καὶ ἀσώματον. Ξένη
γάρ τις ἐστὶν οὐσίας καὶ ἀλλοδαπῆς τῇ ἀσωμάτῳ φύ-
σει ἡ τοῦ σώματος ὕλη, ἥ κατ' ἀνάγκην ὁ νοῦς ἐν τῇ
ζωῇ ταύτῃ συμπεπλεγμένος, ἐνταλαίπωρῃ τῷ ἄλλο-
φύλῳ βίῃ συνδιζιτῶμενος. Τῆς γὰρ τῶν στοιχείων
πρὸς ἀλλήλα συμπλοκῆς, ὥσπερ τινῶν ἀλληλογλώσ-
σων τε καὶ ἀπεξεγνωμένων τοῖς ἡθεσιν ἀνθρώπων, ἐκ
διαφόρων ἔθνων ἓνα ἄνθρωπον ἀναπληροῦντων, βεβια-
σμένη τε καὶ ἀσύμφωνος γίνεται ἡ κοινωνία, ἐκαστοῦ
πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον ὑπὸ τῆς ἰδίας φύσεως
ἀφελκομένου. Ὁ δὲ νοῦς ὁ τοῦτοῖς ἔγκεκραμένος,
ἀσύνθετος ὢν ἐν ἀπλῇ τε καὶ μονοειδεῖ τῇ φύσει, ἐν
ξένοις καὶ ἀλλοτρίοις ζῇ, ἀσύμφυλος ὢν τῷ περιέχοντι
αὐτὸν ἐκ τῶν στοιχείων ὄντω, ὅς τῃ πολυμερείᾳ τῇ
σωματικῇ δι' ἀνάγκης τινὸς ἐνσπειράμενος τὴν ἑαυ-
τοῦ φύσιν βιάζεται, τοῖς ἄλλοφύλοις ἐνούμενος.

Is enim necessitate quadam ex multiplicibus
corporeisque particulis coactus naturam suam cogit, et ex
contrariis generibus copulatur, atque unum efficitur.
Τῶν δὲ στοιχείων πρὸς τὴν τῶν ἀπ' ἀλλήλων διάλυ-
σιν φυσικᾶς ἐπὶ τὸ συγγενὲς τε καὶ οἰκεῖον ἀφελκο-
μένων, ἀνιάται, κατ' ἀνάγκην λυομένης τε καὶ σχι-
ζομένης τῆς συμφύλας, ἣ ἀσθησῆς· συνίσταται δὲ
τῇ ἀσθησῇ τὸ διανοητικὸν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ αἰ-
λυποῦν ἐκ συνηθείας ἐπικλινόμενον. Τότε οὖν ὁ νοῦς
δυσφορῶν τε καὶ ἀνιώμενος παύεται, ὅταν ἐξω γέ-
νηται τῆς μάχης τῆς ἐν τῇ συμπλοκῇ τῶν ἀντιστοι-
χοῦντων συνισταμένης. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τὸ ψυχρὸν
ἡττηθῇ τοῦ θερμοῦ κατισχύσαντος, ἡ τὸ ἐμπαλιν
φεύγῃ τὸν πλεονασμὸν τῆς ψύξεως ἢ θερμότητος, τῷ
τε ἡτῶ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τὸ ὑγρὸν ὑποχωρήσῃ,
ἡ διαλυθῇ τοῦ ξηροῦ τὸ πάγιον ἐν τῷ πλεονασμῷ
τῆς ὑγρότητος, τότε τοῦ ἐν ἡμῖν πολέμου διὰ τοῦ
θανάτου λυθέντος, εἰρήνην ὁ νοῦς ἄγει, καταλιπὼν
τὸ τῆς μάχης μεταίχιμον, τὸ σῶμα λέγω, καὶ τῆς
τῶν στοιχείων πρὸς ἀλλήλα παρατάξεως ἐξω γεγόν-
μενος, καθ' ἑαυτὸν ζῇ, πεπνηκυῖαν ἐν τῇ τοῦ σώ-

ματος σύμπλοχῃ τὴν ἰσχύν αὐτοῦ δι' ἡσυχίας ἀναλαμβάνουν. Ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς ἐν τῷ σώματι ζῶσιν ὁ νοῦς διαλέγεται, μονονουχί φωνὴν ἀφίει, ὅτι Ὁ ἄνθρωποι, οὔτε ἐν οἷς ἐστε, ἀκριβῶς οἴσασθε, καὶ εἰς ὅ τι μεταχωρήσετε, οὕτω ἐπίστασθε. Τὸ μὲν γὰρ παρὸν οἶον τῇ φύσει ἐστίν, οὕτω ἐξευρεῖν ὁ λόγος δεδυνήται, ἀλλὰ πρὸς μόνην τὴν τοῦ ζῆν συνήθειαν βλέπει, μὴ δυνάμενος γινῶναι, τίς ἡ τοῦ σώματος φύσις· τίς ἡ τῶν αἰσθήσεων δύναμις· τίς ἡ τῶν ὀργανικῶν μελῶν διασκευὴ· τίς ἡ τῶν σπλάγχχνων οἰκονομία· τίς ἡ αὐτοκίνητος τῶν νεύρων ἐνέργεια· πῶς τῶν ἐν ἡμῖν, τὸ μὲν εἰς ὁστέου πηγνυται φύσιν, τὸ δὲ εἰς τὴν φωτοειδῆ τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτὴν οὐσιούται, πῶς ἐκ τῆς αὐτῆς τροφῆς καὶ τοῦ αὐτοῦ πόματος, τὸ μὲν εἰς τρίχας λεπτύνεται, τὸ δὲ εἰς θυλακὰς ἀκροῖς τῶν δακτύλων ἐπιπλατύνεται, ἢ πῶς αἰετὶ τὸ ἐγκάρδιον ἀναφλέγεται πῦρ, διὰ τῶν ἀρτηριῶν ἐφ' ἅπαν τὸ σῶμα διαφερόμενον· ἢ πῶς τὸ πινόμενον, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἥπατι γένηται· μεταβάλλει καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν ποιότητα διὰ τινος ἀλλοιώσεως αὐτομάτως ἐξαιματούμενον. Ὡς ἀπάντων ἡ γνῶσις, μέχρι τοῦ παρόντος ἐστὶν ἀπόρρητος· ὡς ἀγνοεῖν ἡμᾶς τὴν ζωὴν ἐν ἣ βιοτεύομεν. Τὸν δὲ τῆς αἰσθήσεως κερχωρισμένον βίον, οἱ τῇ αἰσθήσει συζῶντες, ἀδυνατοῦσι καθόλου θεάσασθαι· πῶς γὰρ ἂν τις δι' αἰσθήσεως ἴδοι τὸ ἔξω τῆς αἰσθήσεως; Ἀμφοτέρων τοίνυν τῶν βίων ὁμοίως ἀγνοουμένων, τοῦτου μὲν διὰ τὸ πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον βλέπειν ὁμᾶς· ἐκεῖνον δὲ, διὰ τὸ μὴ καθικνεῖσθαι τὴν αἰσθησιν. Τί πεπόνθατε, ἄνθρωποι, τοῦτου μὲν ὡς ἀγαθοῦ περιεχόμενοι, καίτοι ἀγνοουμένοι· ἐκεῖνον δὲ δεδοικότες καὶ φρίττοντες, ὡς χαλεπὸν καὶ φόβου ἄξιον· δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἀγνοεῖτε ὅλον ἐστί; Καίτοι πολλὰ καὶ ἄλλα καὶ τῶν κατ' αἰσθησιν ἡμῖν προφαινομένων καὶ ἀγνοουμένων οὐ δεδοίκαμεν. Τίς γὰρ ἡ φύσις τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων, ἢ τί τὸ περιάγον τὸν πᾶν ἐξ ἐναντιοῦ τὴν κίνησιν, ἢ τί τὸ ἐρεῖδον τὴν τῆς γῆς παγιότητα· πῶς δὲ ἡ ῥευστή τῶν ὑδάτων φύσις αἰετὶ γίνεται ἐκ τῆς γῆς, καὶ οὐ δαπανᾶται ἡ γῆ· καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ οὕτε ἐγνώκαμεν, οὔτε φόβον ἄξιαν τὴν ἀγνοίαν κρίνομεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πάντα νοῦν ὑπερβαίνουσαν φύσιν, τὴν θέαν τε καὶ μακαρίαν καὶ ἀκατάληπτον, ὅτι μὲν ἐστὶ, πεπιστευκάμεν, ἐν τίνι δὲ αὐτῆς τὸ εἶναι καταλαμβάνεται, οὕτω τις εὐρέθῃ διὰ στοχασμοῦ κατανόησις, καὶ ὁμῶς ἀγαπῶμεν τὸ ἀγνοούμενον ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ δυνάμεως τὸ καταληφθῆναι τοῖς λογισμοῖς οὐ δυνάμενον. Διὰ τί τοίνυν ἐπιπόνου τοῦ μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἐκδεχομένου ἡμᾶς βίου, ὁ ἄλογος οὗτος συνίσταται φόβος, διὰ μόνην τὴν ἀγνοίαν δεδοικόντων ἡμῶν ὁ οὐκ οἶδμεν, καθάπερ ἐπὶ τῶν νηπιῶν γίνεται τὸν πρὸς τὰς ἀνυποστάτους ὑπονοίας δειματούμενων; Ὁ γὰρ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄντων ἐθέλων βλέπειν, πρῶτον ἐν περινοίᾳ τοῦ πράγματος γίνεται· εἴτα ὅλον ἐστὶ κατὰ τὴν φύσιν ἐπιλογίζεται, εἴτε τι χρησιμὸν καὶ εὐπρόσιτον, εἴτε χαλεπὸν τι καὶ ἀποτρόπαιον. Τὸ δὲ δῶλον καθόλου καὶ ἀγνοούμενον, πῶς ἂν τις τῶν νοῦν-ἐχόντων χαλεπὸν εἶναι κρίνοι, τὴν τῆς συνηθείας

A borabant, per otium recuperatis, secum ipse vivit. His igitur mens ac similibus verbis in corpore viventes alloquitur, talemque propemodum vocem emittens: Vos, inquit, homines, nec plane nostis ubinam sitis; et, quo proficiscendum sit vobis, nondum intelligitis: nam et eorum, quæ hic sunt, naturam nulla adhuc ratio potuit indagare: itaque solam vivendi consuetudinem spectatis, nec intelligere potestis, quæ sit corporis natura: quæ sensuum vis: quæ membrorum, quibus ut instrumentis utimini, structura: quæ nervorum per se moventium actio, quo modo eorum, quæ in nobis sunt, aliud in ossis naturam, aliud in lucidum oculi splendorem coalescat; quo modo ejusdem cibi, potusque pars extenuetur in capillos, pars in ungues ad summos digitos dilatetur; quo modo, qui semper in præcordiis ardet ignis per arterias in totum corpus emanet; quomodo id, quod bibitis, cum ad hepar accesserit, speciem qualitatemque commutet, et in sanguinem convertatur. Horum vos omnium ad hoc usque tempus cognitio latuit, ut eam ipsam, in qua versamini, vitam ignoretis, nedum illam, quæ a sensibus est remotissima, cum sensibus conjuncti cernere valeatis. Quomodo enim quispiam per sensum, id quod sensu superius est, intuebitur? Utraque igitur vita a vobis pariter ignoratur, et præsens hæc, quoniam id solum, quod apparet, inspicitis: et altera illa, quia sensus ad eam vestigando pervenire non potest. Quæ cum ita se habeant, cur, o mortales, sic affecti estis? cur hanc, licet incognitam, ut bonam complectimini, illam autem ut horribilem ac metuendam formidatis? non aliam utique ob causam id agitis, nisi quia, qualis ipsa sit, non cognoscitis. Quæ tamen non est justa causa metuendi, cum multa sint vel sensibus exposita, vel ab eis remota, quæ licet ignoretis, non pertimescitis. Nam et quæ sit eorum natura, quæ in cælo conspiciatis, et quid circa polum cursu contrario motum cieat, quidve terræ soliditatem sustentet, aut quo modo fluxa aquarum natura assidue gignatur e terra, nec ipsa terra deficiat, ignoratis, nec tamen ob inscitiam hanc exhorrescitis. Quid? quod divinam ac beatam illam naturam rerum omnium præstantissimam, D quæ nec cogitatione, nec animo, aut mente plene comprehendi potest, esse quidem creditis, in quo autem consistat, quidve ipsa sit, nulla adhuc ratione conicere potuistis, atque eam tamen, quam nullis rationibus valetis intelligere, toto corde, animo, virtuteque diligitis? Cur igitur hæc stulta timoris ratio valet in illa sola, quæ nos post hanc exceptura est, vita, ut, quæ non novimus puerorum instar, qui inanibus opinionum augmentis deterrentur, formidemus? Qui enim rem aliquam habere cupit perspectam et cognitam, primum operam dat, ut, quæ sit ejus natura, diligenter consideret, atque ita, utrum comoda, et admittenda, an gravis avertendaque sit, intelli-

gat. Quod autem incertum omnino, et incognitum est, quis eorum, qui sapiunt, ob id solum quod ab usu et consuetudine remotum sit, fugiendum putet, et ut ignis, aut feræ cuiuspiam impetum suspicetur? cum ipsa nos vita doceat, ne semper usum et consuetudinem attendamus, sed ad ea, quæ recta honestaque sunt, animos ac studia nostra convertamus. Neque enim eadem semper hominibus est vita, sed, dum in visceribus fetus formantur, propriam illis et convenientem in utero vitam natura tribuit. Nec cum ex utero egressi fuerint, semper inhaerent mammæ, sed quandiu imperfectæ illorum ætatlæ id congruit et prodest; post autem ad alia convertuntur, nec ubera semper ob consuetudinem appetunt. Post autem, cum infantiam exuerint, alia adolescentuli, alia jam ætate proveciore sequuntur studia, et sine molestia simul cum ætate consuetudinem mutant.

Quemadmodum igitur qui in materno ventre nutritur fetus, si vocis usum habet aliquem, dum in ipso ortu e visceribus expellitur, conquere-retur, seque gravia pati clamaret, quod a jucunda distraberetur vivendi consuetudine, id quod etiam facit, dum simul ac primum respirat in hanc vitam ingressus, lacrymas fundit, et quodam modo indignatur, et dolet, quod a solita vita discesserit: sic mihi videntur facere, qui moerent in istius vitæ commutatione, dum instar eorum, qui in utero sunt, volunt semper in angustis ac tetris ipsius in materia demersæ vitæ locis versari. Posteaquam enim mortis tanquam partus dolores quasi obstetricem acciverint, ut in alteram vitam homines educantur, ipsi quidem, cum ad illam lucem processerint, et purum illum spiritum hauserint, experimento cognoscunt, quantum illa vita ab ista differat. At illi, qui in humida putridaque istius vitæ sorditate relinquantur, ut plane fetus quidam in utero, non autem homines, dolent vicem illius, qui prior ex istis, quæ nos ambiunt, angustis egreditur, tanquam ab aliquo bono discedat, nescientes ei, ad similitudinem infantis, qui per partum in lucem hanc editur, oculos aperiri, oculos, inquam, animi, quibus veritatem rerum intuetur; aurium sensum patelli, quo exaudit arcana verba, quæ non licet, ut ait Apostolus, homini loqui¹; os patelli, quo purum, a materiaque alienum haurit spiritum, per quem ad verba cœlestia, verumque sermonem edendum confirmatur, cum sanctorum cœnentium, et choro celebrantium numero admistus fuerit: divinum item gustandi sensum tribui, quo, ut in Psalmis proditum est², percipit, bonum esse Dominum: odoratum præterea talem dari, quo Christi fruatur suavitate: eamque tangendi vim, qua veritatem animus apprehendit, et Verbum ipsum contrectat, ut Joannes testatur³. Quod si hæc, et alia ejusmodi post mortis partum hominibus

Α αναχώρησιν μόνην, ὡς πυρός τινος, ἢ θηρίου προσβολὴν ὑποπεύουν; Καίτοι παιδεύομεθα διὰ τοῦ βίου σαφῶς, μὴ πάντοτε πρὸς τὴν συνήθειαν βλέπειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ καλὸν ταῖς ἐπιθυμίαις ἀεὶ μετατίθεσθαι. Οὕτε γὰρ διὰ παντὸς ἐν ἐμβρύῳ τοῖς πλαστομένοις ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἀλλ' ἕως ἂν ἐν τοῖς σπλάγγνοις ὦσιν, ἡδεῖαν αὐτοῖς καὶ κατάλληλον ἡ φύσις ποιῇ τὴν ἐν τῇ νηδίῳ ζωὴν· οὕτε ἐπειδὴν ἐξω γένωνται, τῇ θηλῇ διὰ παντὸς παραμένουσιν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τῷ ἀτελεῖ τῆς ἡλικίας καλὸν τὸ τοιοῦτόν ἐστι καὶ κατάλληλον. Μετὰ τοῦτο δέ, πρὸς ἄλλην ἀκολουθίαν βίου μετέρχονται, οὐδὲν ὑπὸ τῆς συνήθειας πρὸς τὸ μᾶζω συμπαράμειναι ἀναπειθόμενοι. Εἴτα μετὰ τὴν νηπιώδη κατάστασιν, ἄλλα τῶν μειρακίων, καὶ ἄλλα τῶν παρῆλικεστέρων ἐπιτηδεύματα γίνεται, πρὸς ἃ μεταβαίνει δι' ἀκολουθίαν ὁ ἄνθρωπος, ἀλύτως συμ-
μεταβάλλων ταῖς ἡλικίαις καὶ τὴν συνήθειαν

Ἵσπερ τοίνυν εἰ φωνὴ τις ἦν τῷ τρεφομένῳ ἐν τῇ μητρὶ νηδίῳ, ἡγανάκτιζεν ἂν διὰ γεννήσεως τῶν σπλάγγνων ἐξοικισόμενος, καὶ δεινὰ πάσχειν εἶδα τῆς καταθυμίου διαγωγῆς ἀποσπώμενος, ὅπερ ἐῖη καὶ ποιεῖ, τῇ πρώτῃ ἀναπνοῇ συνεκβάλλων ὅμα τῇ γεννήσει τὸ δάκρυον, ὥσπερ ἀγανακτῶν τε καὶ ὀδυρόμενος ἐπὶ τῷ χωρισμῷ τῆς συνήθους ζωῆς· οὕτω μοι δοκοῦσιν οἱ πρὸς τὴν μεταβολὴν τοῦ παρόντος δυσχεραίνοντες βίου, τὸ τὴν ἐμβρύων πάσχειν, ἐν τῷ διὰ παντὸς ἐθέλειν τῷ χωρισμῷ τῆς ὕλικης ταύτης ἀηδίας ἐμβιοτεύειν. Ἐπειδὴν γὰρ ἡ ὥδς τοῦ θανάτου πρὸς ἕτερον βίον τοὺς ἀνθρώπους μαieiύεται, αὐτοὶ μὲν ὅταν εἰς τὸ φῶς ἐκεῖνο μετέλθωσιν, καὶ τοῦ καθαροῦ σπάσῃσι πνεύματος, τῇ πείρᾳ γινώσκουσιν ὅσον ἐστὶ τῆς ζωῆς ἐκεῖνης πρὸς τὴν νῦν τὸ διάφορον. Οἱ δὲ ὑπολειφθέντες τῷ ὕγρῳ· τούτῳ καὶ κλαδῶντι βίῳ, ἐμβρυα ὄντες ἀτεχνῶς, καὶ οὐκ ἄνθρωποι, ταλανίζουσι τὸν προεξεληθότα τῆς περιεχούσης ἡμᾶς συνοχῆς, ὡς ἀγαθοῦ τινος ἐξω γενόμενον· οὐκ εἰδότες ὅτι καθ' ὁμοιότητα τὸν τεχθέντος βρέφους, ἀνοίγεται μὲν ὁ ὀφθαλμὸς, ὅταν ἐξω τοῦ νῦν συνέχοντος γένηται (νοεῖν δὲ χρὴ πάντως τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς, ᾧ διορθῇ τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν)· ἀνοίγεται δὲ τὸ ἀκουστικὸν αἰσθητήριον, δι' οὗ τῶν ἀρρήτων ἐπακοῦει ῥημάτων, ἃ οὐκ ἐξδὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἀνοίγεται δὲ τὸ στόμα, καὶ ἔλκει τὸ καθαρὸν τε καὶ ἄϋλον πνεῦμα, δι' ὃ τονοῦται πρὸς τὴν νοητὴν φωνὴν καὶ τὸν ἀληθινὸν λόγον, ὅταν καταμυχθῇ τῷ ἡγῶ τῶν ἑορταζόντων ἐν τῷ τῶν ἁγίων χορῷ· οὕτω δὲ καὶ γεύσεως ἀξιοῦται θείας, δι' ἧς γινώσκει κατὰ τὴν ψαλμωδίαν, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος· καὶ διὰ τῆς ὁσφραντικῆς ἐνεργείας τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐωδίας ἀντιλαμβάνεται· καὶ τὴν ἀπικτὴν προσλαμβάνει δύναμιν, ἐφαπτομένη τῆς ἀληθείας ἡ ψυχὴ, καὶ ψαλμῶσα τὸν Λόγον, κατὰ τὴν Ἰωάννου μαρτυρίαν. Εἰ ταῦτα τοίνυν καὶ τὰ τοιαῦτα μετὰ τὸν διὰ τὸ θανάτου τόκον τοῖς ἀνθρώποις ἀπόκειται, τί βούλεται τὸ πένθος, καὶ ἡ σκυθρωπότης, καὶ ἡ κατῳφεια; Νῦν ἡμῖν ὁ πρὸς τὴν τῶν πραγμᾶ-

¹ II Cor. xii, 4. ² Psal. cxvii, 2, 3. ³ I Joan. i, 1.

των φύσιν βλέπων ἀποκρινέσθω, εἰ προτιμότερον οἴεται τὸ τοῖς σωματικοῖς αἰσθητηρίοις περὶ τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν διαπλανᾶσθαι, τοῦ γυμνῷ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων βλέπειν ἀλθῆβαι. Ἐνταῦθα γὰρ ἀνάγκη τις ἔπεται τῇ ψυχῇ ἀλλοτριᾶ κρίσει δουλεύειν ἐν τῇ περὶ τοῦ καλοῦ ὑπονοίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τελεία τῆς ψυχῆς δύναμις ἀχώρητος ἐστὶν ἐπὶ τῷ νηπιᾷζοντι σώματι, ἡ δὲ τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια εὐθὺς τελεία τῷ βρέφει συναποτίκτεται· τούτου χάριν προλαμβάνεται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως ἡ διάνοια ἐν τῇ τοῦ καλοῦ κρίσει, καὶ τὸ τοῖς αἰσθητηρίοις φανέν ᾗδῃ καὶ νομισθὲν εἶναι καλὸν, καὶ διὰ συνηθείας προειλημμένον, ἀδυσανίστως δέχεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνο, καλὸν εἶναι πεισθεῖσα, ὅπερ ἂν προλαβοῦσα προσμαρτυρήσῃ ἡ αἴσθησις, ἐν χρώμασι τοῖς καὶ χυμοῖς καὶ τοῖς τοιούτοις λήροις τὸ καλὸν θεωροῦσα· ὧν μηκέτι προφανομένων μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἔξοδον, ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἀληθὺς αγαθὸν τῇ ψυχῇ φανῆναι, πρὸς δὲ κατὰ φύσιν ὀφείλωται. Οὕτε γὰρ πρὸς τὸ εὐχρουν ἔτι ἡ ὕψις δελεασθήσεται, τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτου μηκέτι ὄντος· οὕτε πρὸς ἄλλο τι τῶν καταγλυκαίνοντων τὰ αἰσθητήρια ἡ ἰσορροπία τῆς προαιρέσεως ἔσται, πάσης σωματικῆς αἰσθήσεως ἀποσθεσθείσης· μόνῃς δὲ τῆς νοερᾶς ἐνεργείας ἀδύως τε καὶ ἀσωμάτως τοῦ νοητοῦ κάλλους ἐφαπτομένης, ἀκωλύτως ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἀπολήφεται αγαθὸν, ὃ μήτε χρῶμα, μήτε σχῆμα, μήτε διάστασις, μήτε πηλικότης ἐστίν, ἀλλ' ὃ πᾶσαν στοχαστικὴν εἰκασίαν παρέχεται. Τί οὖν, ἴσως ἔρει τις δυσχεραίνων πρὸς τὴν παρούσαν ζώην; ἢ τὴν τὸ σῶμα, καὶ ἀντὶ τίνος ἡμῖν, εἴπερ ἀμεινον ὁ χωρὶς τούτου βίος ἀπεδείχθη τῷ λόγῳ; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι οὐ μικρὸν ἐστὶ τὸ ἐκ τούτων κέρδος τοῖς δυναμένοις εἰς πᾶσαν βλέπειν τὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως. Μακάριος μὲν γὰρ ὄντως ἐκεῖνος τῶν ἀγγέλων ὁ βίος, ὁ μὴδὲν τοῦ σωματικοῦ προσδεόμενος βίος. Οὐ μὴν οὐδὲ οὗτος ἀσυντελής ὡς πρὸς ἐκεῖνον ἐστίν. Ὅδός γὰρ πρὸς τὸ ἐλπιζόμενον ὁ παρὼν γίνεται βίος. Καθάπερ ἐπὶ τῶν βλαστημάτων ἐστὶν ἰδεῖν· ἐφ' ὧν ὁ καρπὸς ἀπὸ τοῦ ἀνθους ἀρξάμενος, δι' αὐτοῦ πρόεισιν εἰς τὸ γενέσθαι καρπὸς, καὶ μὴ καρπὸς ἦ τὸ ἄνθος. Ἀλλὰ καὶ τὰ λήλα τῶν σπερμάτων ἐκφυόμενα, οὐκ εὐθὺς ἐν τῷ στάχυϊ φαίνεται, ἀλλὰ χόρτος τὸ πρῶτον γίνεται βλάστημα, εἶτα ἀπὸ τούτου καλὰ μὴ συνίσταται, περιφθαρέντος τοῦ χόρτου· καὶ οὕτω τῇ κεφαλῇ τοῦ

ἀστάχυος ὁ καρπὸς ἐμπεπαινέται. Πλὴν οὐκ αἰτιᾶται τὴν ἀναγκαίαν ταύτην περίοδον τε καὶ ἀκολουθίαν ὁ γενητός, διὰ τί, λέγων, πρὸ τοῦ καρποῦ καὶ ἄνθος; ἢ ὑπὲρ τίνος ὁ ἐκ τοῦ σπέρματος προανατελλών χόρτος, εἰ γὰρ καὶ τὸ ἄνθος ἀποβρέει, καὶ ὁ χόρτος μάλιστα φηραίνεται, πρὸς οὐδὲν συντελῶν τῇ ἀνθρωπίνῃ τροφῇ; Οἶδεν γὰρ ὁ πρὸς τὴν θαυμαστοίαν βλέπων τῆς φύσεως, ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως ἐκ τῶν σπερμάτων τε καὶ βλαστημάτων ὁ καρπὸς τελειωθείη, μὴ τῆς τεχνικῆς ταύτης ἀκολουθίας ὁδοποιούσης αὐτοῦ τὴν τελειώσιν. Οὐ γὰρ ἔπειδὴ πρὸς ἀπόλαυσιν ἡμετέραν ὁ προεκβαλλόμενος ἐκ τῶν σπερμάτων χόρτος ἀχρήστως ἔχει, διὰ τοῦτο περιττόν τε καὶ παρῆλκον ἐστὶ τὸ γινόμενον. Ὁ μὲν γὰρ τῆς τρο-

A reposita sunt, quid sibi vult luctus, et mœror, et squalor? Respondeant hic nobis qui rerum naturam explorant, utrum melius putent, in bono dijudicando corporeis sensibus decipi, an oculis animi veritatem ipsam aspicere. Hic enim, ni bonum ipsum animus discernat, alieno iudicio cogitur inservire. Etenim cum perfectam ipsius vim corpus recens compactum, ac pueriliter agens capere nequeat, perfecta autem sensuum actio simul cum infante nascatur, fit ut in iudicando bono sensus animum prævertant, et, quod sensibus bonum apparuerit, animo quoque videatur. Itaque propter institutam consuetudinem animus inconsiderate ut bonum amplectitur id, quod sensus colore, et succo, et aliis ejusmodi illecebris bonum dimetiens testimonio suo comprobavit. Quibus post discussum a corpore sublati, necesse est, ut animus id vere bonum existimet, quod proprium ipsi et natura conjunctum est. Neque enim amplius pulchra coloris specie illicitur oblitus, ademptis jam oculis: nec aliud quidquam eorum, quæ sensum demulcent, eligitur, omnibus corporeis sensibus ablatis, relictaque sola mentis actione materiæ et corporis experte, divinam pulchritudinem comprehendente, sine ullo impedimento natura proprium bonum percipiet, quod nec color est, nec figura, nec intervallum, nec quantitas, sed omnem conjecturæ similitudinem superat. Cur igitur, inquiet aliquis præsentis vitæ miseria dolens, factum est corpus, aut cur nobis datum, siquidem, ut ostendit oratio tua, vita ab illo sejuncta præstantior est? Huic respondebimus, non parvum ex illo lucrum accedere, si quis omnem naturæ ordinem consideret. Beata quidem est illa angelorum vita, quæ nullo eget corporis pondere. Attamen neque hæc, quatenus ad illam dirigitur, est imperfecta. Est enim præsens vita tanquam via quædam nos ducens ad id quod speramus. Ut in arboribus videmus: in quibus cum fructus a flore principium ducat, per ipsum florem eo progreditur, ut fructus fiat, licet flos non sit fructus. Et ipsæ segetes, quæ ex seminibus proveniunt, non statim spicam ostentant, sed herba primum enascitur, deinde culmus herba corrupta consurgit, tum in summa spica granum perfricitur.

Quæ cum sunt, necessarium hunc ordinem, et seriem non accusat agricola, nec ait, Quorsum flos ante fructum? aut cur herba nascitur prius, quam ipsum granum, cum et flos defluat, et herba inaniter exarescat, humanoque victui nihil prosit? Novit enim, qui mirabile naturæ artificium intuetur, aliter fieri non posse, ut ex seminibus plantisque fructus gignatur, nisi ad ejus perfectionem artificioso hoc ordine natura viam muniat. Neque enim, quoniam herba, quæ prius emittitur, inutilis est, eaque non vescimur, idcirco id quod fit est inane ac supervacuum. Nam qui indiget cibo, nihil aliud nisi utilitatem considerat suam; naturæ

vero unum illud propositum est, ut instituto ordine fructum ad absolutionem perducatur. Ita multiplex primum e jacto semine radix emittitur, quæ ex humore nutrimentum attrahatur. Tum herba pullulat, quæ radicem operit, ne ab aere detrimentum accipiat; ac licet, ipsa fructus non sit, viam tamen præbet quodammodo, et affert auxilium quo fructus perficiatur. Etenim cum insitam semini vim sic expurgat natura, herbam tanquam fructus excrementum projiciens, tum ea radicem protegit defenditque ab aeris injuriis, quæ vel ex frigore, vel ex calore proveniunt. At cum radicibus in imo firmius munitum est semen, neglecta deinceps herba, quod radix non egeat amplius defensione, tota vis ad culmum extollendum ac perficiendum incumbit. Natura enim artificiosa quadam sapientia sublimem fabricam machinatur, qua germen directum mutuis in circuitu distinguitur tunicis: in quibus principio culmus humidus, ac tener indolescat necesse est, et, quo tutior sit, geniculis per medium tanquam vinculis muniatur: ubi autem ad congruentem altitudinem ascendit, ita frugem emittit, ut extrema tunica ex se spicam edat, quæ aristarum multitudine tanquam capillorum vallo distincta frugem tegit, et imis aristarum receptaculis innutritur. Cum igitur non indignetur agricola nec ob stirpium fibras, nec propter herbam, nec propter spicarum aristas, quæ quidem omnia proveniunt ex semine, sed in his singulis usum quemdam perspicit necessarium, quo natura artificiose progrediens, et abiciens quæ sunt inutilia, frugem perficit et absolvit; ne tibi quidem iniquo ferendum est animo, quod natura nostra necessarias persequens vias ad proprium finem perveniat. Sed ut in exemplo seminum cernis, debes existimare, quod præsens est, ad utile et necessarium aliquid omnino referri ac dirigi, neque illud esse cuius gratia geniti sumus. Neque enim setum creator noster formavit, ut in matris utero permaneremus; neque inde nos educit, ut in infantia, aut iis, quæ deinceps subsequuntur aetatibus, natura semper aliam post aliam induente, et formam corporis commutante, degeremus; neque ut corpus ipsum accedente morte dissolveretur, sed ut per hæc et alia ejusmodi, quæ sunt tanquam partes illius viæ, per quam incedimus, ad statum nostrum pristinum, hoc est, ad similitudinem Dei perveniamus. Ac quemadmodum ad perficiendum spicam ex naturæ instituto herbam ostendimus esse necessariam; nec tamen propter ipsam herbam, nec propter tunicas, aut aristas, aut culmum instituitur agricultura, sed propter frugem victui accommodatam, ad cuius perfectionem natura per illa progreditur: sic expectatus hujus viæ finis est beatitudo. Quæ vero nunc corpori eveniunt, ut mors, senectus, juvenus, infantia, formatio fetus in utero, ut herbæ, et aristæ, et culmi, sunt veluti viæ, per quas ad perfectionem speratam contendimus. Quam tibi ipse pro-

A γῆς χρῆσιν, πρὸς τὴν αὐτοῦ χρεῖαν ὀρεῖ· ὁ δὲ τῆς φύσεως λόγος οὐ πρὸς ἄλλο τι βλέπει, ἀλλ' ὅπως ἂν προσαγάγοι τὴν καρπογονίαν διὰ τῆς τεταγμένης ἀκλουθίας ἐπὶ τὸ τέλειον. Διὸ πρῶτον πολυμερῶς διὰ ριζῶν τοῦ ὑποκειμένου ἐμφύεται, δι' ὧν ἕλκει τὴν κατὰλληλον αὐτῷ διὰ τῆς ἰκμάδος τροφήν· εἰτα, χόρτον βλαστάνει, διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβην, προκάλυμμα τῆς ρίζης τὴν πᾶσαν ποιούμενος· ὅπερ καρπὸς μὲν οὐκ ἐστὶ, συνεργία δὲ τις καὶ ὁδὸς γίνεται τῆς τοῦ καρποῦ τελειώσεως. Πρῶτον μὲν ἐκκαθαίρων δι' αὐτοῦ τὴν ἐγκειμένην τῷ σπέρματι δύναμιν, οἷόν τι περίττωμα τοῦ καρποῦ τὸν χόρτον προαποσκευαζομένης τῆς φύσεως, σκέπασμα γίνεται τῇ ρίζῃ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας, τὰς διὰ κρούσεως τε καὶ θάλλου ἐγγινομένας. Εὐτονώτερον δὲ ἥδη διὰ βάθους ἐν ταῖς ρίζαις ὑποσκευασθέντος τοῦ σπέρματος, τότε τοῦ χόρτου λοιπὸν ἀμειψθέντος, διὰ τὸ μὴ κεῖν δεῖσθαι τὴν ρίζαν τοῦ προκαλύμματος, πρὸς τὴν τῆς καλᾶμης ἀναδρομὴν πᾶσα συνδίδεται δύναμις, μηχανικῇ τινι σοφίᾳ τὴν αὐλοειδῆ κατασκευὴν φιλοτεχνούσης τῆς φύσεως, ἥς εὐθυτενῆς μὲν ἡ βλάστη, χιτῶσιν ἐπαλλήλοις ἐν κύκλῳ διελημμένη. Χρὴ γὰρ τοῦτοις ὑγρὰν οὖσαν καὶ ἄτονον τὴν καλᾶμην παρὰ τὴν πρῶτην ἐντρέφεσθαι, τοῖς διὰ μέσου συνδέσμοις ἀσφαλείας χάριν ὑπεκωσμένην. Εἰ δὲ πρὸς τὸ σύμμετρον ἀναδράμει μήκος, τότε κομᾶ ἡ καλᾶμη, τοῦ τελευταίου χιτῶνος ἀπ' αὐτοῦ τὸν στάχυν προδείξαντος, ὃς εἰς πολλοὺς ἀθήρας τριχοειδῶς διαιρούμενος, κρύπτει τὴν κόμην κατὰ τὴν βάσιν τῶν ἀθέρων τοῖς ἐλύτροις ὑποτρεφόμενος. Εἰ τοίνυν οὔτε πρὸς τὰς ρίζας τὸν σπερμάτων ὁ γεωργὸς δυσχεραίνει, οὔτε πρὸς τὸν προεκβαλλόμενον ἐκ τοῦ σπέρματος χόρτον, οὔτε εἰς τοὺς ἀθήρας τοῦ στάχους, ἀλλ' ἐν ἐκάστῳ τούτων ἐνθεωρεῖ τινα χρεῖαν ἀναγκαίαν, δι' ἣς τεχνικῶς ἡ φύσις ὀδεύουσα, προάγει τὸν καρπὸν εἰς τελείωσιν, διὰ τῆς τῶν ἀρχαίων ἀποποιήσεως τὴν γόνιμον ἐκκαθαίρουσα δύναμιν· ὥρα καὶ σοὶ μὴ δυσχεραίνειν διὰ τῶν ἀναγκαίων ὁδῶν προέουσης ἡμῶν τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ βίον τέλος, ἀλλ' ἡγεῖσθαι κατὰ τὴν ἐν τοῖς σπέρματι ἀναλογίαν, τὸ αἰετὸν παρὸν πρὸς τι πάντως χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως ἔχειν, οὐ μὴν τοῦτο εἶναι οὐ χάριν εἰς γένεσιν ἡλωμεν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ ἐμβρυον γενέσθαι παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος ἡμᾶς ὑπέστημεν, οὐδὲ πρὸς τὸν βρεφώδη βίον ὁ σκοπὸς τῆς φύσεως βλέπει, οὐδὲ πρὸς τὰς ἐφεξῆς ἡλικίας ὀρεῖ, ὃς αἰεὶ διὰ τῆς ἀλλοιώσεως μετενδύεται τῷ χρόνῳ τὸ εἶδος συνεξαλλάσσουσα, οὐδὲ πρὸς τὴν ἐπιγινομένην διὰ τοῦ θανάτου λύσιν τῷ σώματι· ἀλλὰ πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς ὁδοῦ δι' ἣς πορευόμεθα μέρη ἐστίν· ὁ δὲ σκοπὸς καὶ τὸ πέρας τῆς διὰ τούτων πορείας, ἡ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις, ὅπερ οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἐστὶν ὁμοίωσις. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν στάχυν εἰκόνης, ἀναγκαῖος μὲν ἐφάνη τῷ λόγῳ τῆς φύσεως καὶ ὁ προεκβαλλόμενος χόρτος· οὐ μὴν δὲ δι' ἐκεῖνόν ἐστιν ἡ γεωργία, οὐδὲ χιτῶνες, καὶ ἀθήρες, καὶ καλᾶμη, καὶ ὑποζώματα πρόκεινται τῇ τῆς γεωργίας σπουδῇ, ἀλλ' ὁ τρέφειμος καρπὸς ὁ διὰ τούτων προῖον εἰς τελείωσιν· οὕτω καὶ τῆς ζωῆς τὸ μὲν προσδοκώ-

μενον πέρας μακαριότης ἐστίν. Τὰ δὲ ὅσα περὶ τὸ σῶμα νῦν καθορᾶται, θάνατος, καὶ γήρας, καὶ νεότης, καὶ νηπιότης, καὶ ἡ ἐν ἐμβρύῳ διάπλασις, πάντα ταῦτα ὁὖν τινες χόρτοι καὶ ἀδέρεις καὶ κάλαμοι, ὁδὸς καὶ ἀκολουθία καὶ δύναμις τῆς ἐλπίζουσας ἐστὶ τελευτώσεως· πρὸς ἣν βλέπων, ἐὰν εὐφρονῇς, οὔτε ἀπεχθῶς ἔξεις πρὸς ταῦτα οὔτε μὴν ἐμπαθῶς τε καὶ ἐπιθυμητικῶς διατεθῇς, ὥς ἡ χωριζόμενος αὐτῶν ἀνίσταται, ἢ αὐτομολεῖν πρὸς τὸν θάνατον. Εἰ δὲ χρὴ προσθεῖναι καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ, οὐκ ἀχρηστον ἰσως ἐστὶ, καὶν ἔξω τῆς ἀκολουθίας εἶναι δοκῇ, ὅτι ἐμμελεῖται τῷ θανάτῳ διὰ πάντας ἡ φύσις, καὶ συμπίπτει διὰ τοῦ χρόνου προτοῦση τῇ ζωῇ πάντως ὁ θάνατος. Πρὸς γὰρ τὸ μέλλον τοῦ παρωχηκότος τῆς ζωῆς πάντοτε κινουμένης, καὶ οὐδέποτε πρὸς τὸ κατέστιν ἀναλυούσης, θάνατος ἐστὶ τὸ πάντοτε τῇ ζωτικῇ ἐνεργείᾳ συνημμένως ἐπόμενον. Ἐν γὰρ τῷ παρωχηκότητι τοῦ χρόνου, παύεται πάντως πᾶσα κίνησις ζωτικῇ καὶ ἐνεργείᾳ. Ἐπεὶ οὖν ἰσθὺν ἐστὶ τοῦ θανάτου τὸ ἀπρακτὸν τε καὶ ἀνεργητὸν· τοῦτο δὲ κατέστιν αὐτῇ τῇ ζωτικῇ ἐνεργείᾳ πάντως ἐφέπεται· οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας ἐστὶ τὸ συμπεπλεγθαι τῇ ζωῇ ταύτῃ τὸν θάνατον λέγειν. Καὶ ἄλλως δ' ἂν τις εὖροι τὸ τοιοῦτον νόημα διὰ τῆς ἀληθείας ἡμῶν κρατυνόμενον, αὐτῆς τῆς πείρας μαρτυρούσης τῷ δόγματι, ὅτι οὐχ ὁ αὐτός ἐστι τῷ χυζῶν ὁ σήμερον ἄνθρωπος κατὰ τὸ ὕλικῶς ὑποκαίμενον, ἀλλὰ τι πάντως αὐτοῦ διὰ πάντος νεκροῦται, καὶ ἔξει, καὶ διαφθείρεται, καὶ ἐκβάλλεται, καθάπερ οἰκίας τινὸς τῆς τοῦ σώματος λέγω κατασκευῆς τὴν νεκρώδη δυσωδίαν ἐκπερούσης τῆς φύσεως, καὶ τῇ γῇ παραδιδούσης τὴν ἡδὴ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως ἔξω γεγόμενον.

Διὸ κατὰ τὴν τοῦ μεγάλου φωνῆν Παύλου καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκωμεν, οὐχ οἱ αὐτοὶ διὰ πάντος ἐν τῷ αὐτῷ διαμένοντες οἰκῶ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐκάστοτε ἄλλοι ἐξ ἄλλου γινόμενοι διὰ προσθήκης τε καὶ ἀποποιοῦσεως, ὥς πρὸς καινὸν σῶμα διὰ πάντος ἀλλοιούμενοι. Τί οὖν ξενίζόμεθα πρὸς τὸν θάνατον, οὐ ἀπεδείχθη μελέτη διηνεκῆς, καὶ γυμνάσιον ἡ διὰ σαρκὸς οὕσα ζωὴ; Καὶ τὸν ὕπνον εἴπης καὶ τὴν ἐγρήγορον, ἄλλην θανάτου λέγεις πρὸς τὴν ζωὴν συμπλοκὴν, κατασθεννυμένης ἐν τοῖς καθεύδουσι τῆς αἰσθησεως, καὶ πάλιν τῆς ἐγρηγόρευσεως ἐνεργούσης ἡμῖν ἐν αὐτῇ τὴν ἐλπίζουμένην ἀνάστασιν; Ἄλλ' οὐπω τὸ προκειμενον ἡμῖν εὐσαφηνίσθη διὰ τῶν εἰρημνῶν, τοῦ ἐπισκοποῦ νοήματος πρὸς ἐτέραν θεωρίαν παραγαγόντος τὸν λόγον.

Πάλιν τοίνυν τὸ προτεθὲν ἀναλάβωμεν, ὅτι οὐκ ἀχρήστως πρὸς τὴν προσδοκωμένην τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδα, οὐδὲ ἡ τοῦ σώματος φύσις ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ ἦμεν ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐγενόμεθα, οὐκ ἂν πάντως τοῦ δερματίνου χιτῶνος προσδεθήμεν, ἐπιλαμπύσης ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιώσεως. Ὁ δὲ θεὸς χαρακτηρὸς ὁ ἐπιφανόμενος ἡμῖν τὸ κατ' ἀρχάς, οὐ ποιοῦ στήματός τινος ἡ χρώματος ἦν ἰδιότης, ἀλλ' οἷς τὸ θεῖον θεωρεῖται κάλλος, τοιοῦτοις ἐκκαλλυζέτο καὶ ὁ ἄνθρωπος, δι' ἀπαθείας τε καὶ μακαριότητος καὶ ἀφθαρσίας, τὴν ἀρχέτυπον χάριν ἀπομιμούμενος. Ἐπειδὴ δὲ δι' ἀπάτης τοῦ ἐχθροῦ τῆς ζωῆς ἡμῶν, πρὸς τὸ κτηνώδες καὶ ἀλογον ἐκουσίως τὴν ῥοπήν ἔσχεν ὁ ἄνθρωπος, τὸ μὲν ἀκοντάς ἀποστῆναι τοῦ

ponens, si sapi, nec propter hæc indignaberis, nec ullo modo sic animo affieieris, ut vel ab hac vita decedens angaris, vel sponte mortem præripas. Jam illud, licet a proposito nostro alienum esse videatur, fortasse non erit inutile ut adjungamus, nempe naturam assidue in mortem incumbere, vitæque tempore antecedenti mortem prorsus instare atque inherere. Etenim cum vita præteriens semper ad futurum contendat, nec ad præteritum unquam revertatur, quid aliud est, quam mors, id, quod vitalem actionem usque subsequitur? Quare cum in tempore, quod ante fluxit, desinat motus omnis et actio vitalis, mortisque proprium sit, res ad interitum, nihilominus redigere; quod quidem semper actioni præteritæ omnino contingit, non mentitur, qui huic vitæ mortem dicit esse conjunctam. Hoc autem res ipsa verum esse confirmat, quandoquidem, quod ad subjectam materiam pertinet, homo non est idem hodie, qui heri fuit. Aliquid enim ex eo momentis singulis moritur, et fetet, et corrumpitur, et abjicitur: cum tetrum natura fetorem ex corpore, tanquam funus ex aliqua domo, efferat, et quod vitalem facultatem jam exiit, terræ tradat.

Quamobrem, ut Paulus ait, quotidie morimur: quippe qui non iidem semper manemus in ipso corporis domicilio, sed accessione decessioneque continua alii ex alio reddimur, et in novum assidue corpus immutamur. Quid igitur cum morte nos ut hospite peregrinosque gerimus, cum demonstratum sit, vitam hanc quam in carne degimus, nihil aliud esse, nisi perpetuam mortis commentationem ac studium? Quid? ipse somnus atque vigilia, quid aliud sunt, nisi mortis vitæque complexus atque conjunctio? cum et dormientes tanquam extinctos sensus nos deserat, et excitatos vigilia speratæ resurrectionis admoneat? Verum digressionis hæc ad alia considerata nos adducente, quod propo-

suimus nondum explicavimus.

Quare ad propositum revertamur, ostendamusque ne corporis quidem naturam inutilem esse ad spem bonorum, quæ a nobis exspectantur. Etenim si tales mansissemus, quales initio fuimus procreati, Dei similitudine in nobis elucente, pellicea tunica neutiquam indignissemus. Divina enim quæ principio in nobis cernebatur nota, non in qualicunque figuræ colorisve proprietate consistebat, sed quibus insignibus Dei pulchritudo conspiebatur, iisdem homo decoratus per beatitudinem ægritudinis et corruptionis expertem exemplaris gratiam exprimebat. Sed posteaquam a vitæ nostræ inimico dolis dereptus ad bestiarum rationique contrariam vitam amplectendam voluntate sua

propensior evasit, inconsideratius fortasse rem expendentibus videretur utile, ut a malo discederemus inviti, coactique ad bonum revertemur. At humanæ naturæ effectori inutile visum est atque iniquum, ut ob eam dispositionem natura maximi boni jacturam faceret. Nam cum Deo similis, beatusque ea re esset homo, quod libera præditus erat voluntate (juris enim esse sui, et nullius subiectum imperio, divinæ est beatitudinis proprium), si necessitate illum, et vi ad aliquid impulsisset, ea spoliasset ipsum dignitate. Qui enim sponte motuque voluntario naturam suam ad aliquid eorum, quæ non conveniunt, converterunt, si per vim ab iis, quæ sibi ipsi delegerunt, desistere cogantur, bonum illis adimitur, quod habebant prius: eaque res est privatio divini honoris. Liberum enim voluntatis arbitrium est honor divino æqualis. Quamobrem ut simul et humane naturæ relinqueretur dignitas liberæ voluntatis, et ipsum auferretur malum, hanc divina sapientia rationem excogitavit, ut in iis hominem esse sineret, quæ sibi ipse elegisset, quo gustatis malis, quæ concupiverat, experiendoque discens, quæ quibus commutasset, ea cupiditate rursus incenderetur, ut vitiorum perturbationumque, quæ rationi inimicæ sunt, onere deposito, et vel in præsentī vita precibus sapientiæque studio purgatus, vel post obitum per expurgantis ignis fornacem expiatus, ad pristinam vellet redire felicitatem. Ut enim si quis medicæ facultatis, et eorum quæ valetudini vel prosint vel obsint, peritissimus, adolescentulo quidem consuleret salutaria, sed ei tamen propter ætatis prudentiæque imbecillitatem consilio suo persuadere non posset, quominus a fructu, aut herba aliqua perniciose temperaret, is cum omne remedium genus in promptu haberet, permetteret filio, ut re noxia vinceretur, quo morbi molestia aut dolore aliquo affectum, reque ipsa paterni consilii utilitatem agnoscentem, valetudinisque cupiditorem medicamentis suis in pristinum reduceret statum, unde propter stultam cibi pestiferi cupiditatem exeidisset: sic humanæ naturæ dulcissimus atque optimus pater, quæ salutaria, quæve perniciose essent homini, plane noverat: itaque illum admonuit, ne perniciose contingeret. Verum cum rei deterioris cupiditate victus esset, medicamentis non indiguit, quibus eum ad pristinam sanitatem revocaret. Etenim cum corpoream istam voluptatem animi letitiæ prætulisset, visus est quodammodo Deus permittere, hominem eo impetu ferri, propter tunicam illam pelliceam, quam ob ejus pensionem ad malum induit illum, qua quidem tunica naturæ ratione vacantes proprietates homini admistæ sunt. Sapientia enim illa quæ per contraria, quod melius est, disponit, naturæ ratione præditæ bestiarum indumentum confecit. Nam tunica illa pellicea secum ferens omnes proprietates, quas ex bestiarum natura continet, nempe voluptatem, iracundiam, gutturis ven-

A χείρονος, καὶ πρὸς τὸ χρεῖττον ἀναγκαστικῶς μετα-
θεῖναι, τοῖς μὲν ἀνεξετάστοις χρήσιμον εἶναι δοκεῖ·
τῷ δὲ πλάστῃ τῆς φύσεως ἀλυσिताῖς ἐφάνη καὶ
ἀδικον, τὴν τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαθῶν ζημίαν διὰ
τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἐμποιῆσαι τῇ φύσει. Ἐπειδὴ
γὰρ θεοειδὴς ὁ ἀνθρώπος ἐγένετο, καὶ μακάριος τῷ
αὐτεξουσίῳ τετιμημένος (τὸ γὰρ αὐτοκρατέας τε καὶ
ἀδέσποτον ἴδιόν ἐστι τῆς θείας μακαριότητος), τὸ
δὲ ἀνάγκης αὐτὸν ἐπὶ τι μεταχθῆναι βιαίως, ἀφαί-
ρεςις τοῦ ἀξιώματος ἦν. Εἰ γὰρ ἐκουσίως τὴν ἀν-
θρωπίνην φύσιν κατὰ τὴν αὐτεξουσίαν κίνησιν ἐπὶ
τι τῶν οὐ δέοντων ὀρμήσασαν, βιαίως τε καὶ κατ-
ηναγκασμένως τῶν αἰρεσάντων ἀπέστισεν, ἀφαιρέσεις
ἀν ἡν τοῦ προέχοντος ἀγαθοῦ τὸ γινόμενον, καὶ τῆς
ἰσοθέου τιμῆς ἀποστέρησις. Ἰσοθεὸν γὰρ ἐστὶ τὸ αὐτε-
ξουσίον. Ὡς ἂν οὖν καὶ ἡ ἐξουσία μένοι τῇ φύσει,
καὶ τὸ κακὸν ἀπογένοιτο, ταύτην εὖρεν ἡ σοφία τοῦ
θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, τὸ ἔδωκεν τὸν ἀνθρώπον ἐν οἷς
ἐβουλήθη γενέσθαι, ἵνα γευσάμενος τῶν κακῶν, ὧν
ἐπεθύμησεν, καὶ τῇ πείρᾳ μαθῶν, οἷα ἀνθ' οἷων ἡλ-
λάξατο, παλινδρομήσῃ διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐκουσίως
πρὸς τὴν πρώτην μακαριότητα, ἅπαν τὸ ἐμπαθέας τε
καὶ ἀλογον, ὥσπερ τι ἄχθος ἀποσκευάσας τῆς φύ-
σεως, ἥτοι κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν, διὰ προσευχῆς
τε καὶ φιλοσοφίας ἐκκαθαρθεῖς, ἥ μετὰ τὴν ἐνθὺνδε
μετανάστασιν, διὰ τῆς τοῦ καθαρσίου πυρὸς χωνείας.
Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἰατρικὸς ὢν, καὶ πάσαν ἐπιστή-
μην τῶν τε σωτηρίων, καὶ τῶν δηλητηρίων ἐκ τέχνης
ἔχων, συμβουλεύων τῷ μεираλίῳ τὰ δέοντα, μὴ δυ-
νηθεὶ διὰ συμβουλῆς καλύσαι τὸν ἀτελεῖ κατὰ τὴν
ἡλικίαν τε καὶ τὴν φρόνησιν, ἐπιθυμητικῶς πρὸς
τινα φθοροποιὸν καρπὸν ἢ πᾶν διατεθέντα, ἔχων δὲ
παντοίαν τῶν ἀλεξιφαρμάκων παρασκευὴν, ἐπιτρέ-
ψει τῷ παιδί μετασχεῖν τῶν βλαπτόντων, ἐφ' ᾧ τε
διὰ τῆς τῶν ἀλγεινῶν πείρας τὸ χρήσιμον τῆς πα-
τρῆας συμβουλῆς μαθόντα, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς
ὕγιαιας γενόμενον, πάλιν διὰ τῶν ἀλεξητηρίων ἐπ-
αναγάγῃ πρὸς εὐεξίαν τὸν παῖδα, ἥς διὰ τῆς ἀτόπου
τῶν δηλητηρίων ἐπιθυμίας ἐξέπεσεν· οὕτως ὁ γλυκύς
τε καὶ ἀγαθὸς τῆς φύσεως ἡμῶν πατήρ, ὁ εἰδὼς καὶ
δὲ ὧν σωζόμεθα, ἐγνωρίσε μὲν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δη-
λητήριον, καὶ τὸ μὴ μετασχεῖν συνεβούλευσεν· κρα-
τησάσης δὲ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ χείρονος, οὐκ ἠπόρησε
τῶν ἀγαθῶν ἀντιφαρμάκων, δὲ ὧν ἐπαναγάγῃ πάλιν
πρὸς τὴν τῆς ἀρχῆς εὐεξίαν τὸν ἀνθρώπον. Τὴν γὰρ
ὕλικὴν ταύτην ἡδονὴν πρὸ τῆς ψυχικῆς εὐφροσύνης
τοῦ ἀνθρώπου προελομένους, συντρέχειν μὲν πως ἔδο-
ξεν αὐτῷ τῇ ὀρμῇ διὰ τοῦ δερματίνοιο χιτῶνος, ὃν
διὰ τὴν πρὸς τὸ χεῖρον αὐτῷ ῥοπήν περιέθηκεν, δὲ
οὐ τῆς ἀλόγου φύσεως ἐπιμήχθη τῷ ἀνθρώπῳ τὰ
ιδιώματα, ὧν τῶν ἀλόγων ζώων τῆς λογικῆς φύσεως
ἐνδύμα κατεσκευάσθη τῇ σοφίᾳ τοῦ διὰ τῶν ἐναντίων
οἰκονομοῦντος τὰ χρεῖττονα. Πάντα γὰρ φέρων ἐν
ἐαυτῷ τὰ ιδιώματα ὁ δερματίνοιο χιτῶν, ὅσα εἶχε
περιέχων τὴν ἀλογον φύσιν, ἡδονὴν τε καὶ θυμὸν καὶ
γαστριμαργίαν, καὶ ἀπληστίαν, καὶ τὰ ὅμοια, ὅθεν
δίδωσι τῇ ἀνθρωπίνῃ προαιρέσει τῆς καθ' ἑκάτερον
ῥοπῆς, εἰς ἀρετὴν τε καὶ κακίαν ὕλη γινόμενος. Τοῦ-
τοις γὰρ ἐμδιότεύων κατὰ τὸν τῆδε βίον ὁ ἀνθρώπος

τῇ αὐτεξουσίᾳ κινήσει, εἰ μὲν διακρίνοιτο τοῦ ἀλόγου τὸ ἴδιον, καὶ πρὸς ἑαυτὸν βλέποι διὰ τῆς ἀστειοτέρας ζωῆς, καθάρσιον τῆς ἐμυχθείσης κακίας τὸν παρόντα βίον ποιήσεται, κρατῶν διὰ τοῦ λόγου τῆς ἀλογίας· εἰ δὲ πρὸς τὴν ἀλογον τῶν παθημάτων ῥοπὴν ἐπικλιθεῖ, τῷ τῶν ἀλόγων δέρματι συνεργῶ χρησάμενος πρὸς τὰ πάθη, ἄλλως μετὰ ταῦτα βουλεύεται πρὸς τὸ κρεῖττον, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἐξοδὸν γνοὺς τῆς ἀρετῆς τὸ πρὸς τὴν κακίαν διάφορον, ἐν τῷ μὴ δύνασθαι μετασχεῖν τῆς θεϊότητος, μὴ τοῦ καθαρσίου πυρὸς τὸν ἐμυχθέντα τῇ ψυχῇ ῥύπον ἀποκαθήραντος.

inter virtutem et vitium differentia est, non poterit

mistas purgatorius ignis abstulerit.

Ταῦτα ἐστὶν ἃ τὴν τοῦ σώματος χρειαὶ ἀναγκαίαν ἡμῖν ἐποίησεν, δι' οὗ τὸ τε αὐτεξούσιον σώζεται, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν πάλιν ἐπανόδος οὐ κωλύεται· ἀλλὰ τῇ περιοδικῇ ταύτῃ ἀκολουθεῖ, διὰ τοῦ ἐκουσίου γίνεσθαι ἡμῖν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπή, τῶν μὲν ἐντεῦθεν ἤδη διὰ τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς τὸν πνευματικὸν ἐν ἀπαθείᾳ κατορθούντων βίον, οἷος γεγενῆσθαι τοὺς πατριάρχας, τε καὶ τοὺς προφῆτας ἀκούομεν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς τε καὶ μετ' ἐκείνους δι' ἀρετῆς τε καὶ φιλοσοφίας ἀναδραμόντας ἐπὶ τὸ τέλειον, μαθητὰς λέγω καὶ ἀποστόλους καὶ μάρτυρας, καὶ πάντας τοὺς τὴν ἐνάρετον ζωὴν πρὸ τοῦ ὕλικου τετιμηκότας βίου, οἳ καὶ ἐλάττους ὡς τῷ ἀριθμῷ τοῦ πληθους τῶν πρὸς τὸ χεῖρον ἀπορρέοντων, οὐδὲν ἦττον τὸ δυνατόν εἶναι διὰ σαρκὸς τὴν ἀρετὴν κατορθῶσαι μαρτυροῦνται· τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τῆς εἰς ὑστερον ἀγωγῆς ἐν τῷ καθαρσίῳ πυρὶ ἀποβαλόντων τὴν πρὸς τὴν ὕλην προσπάθειαν, καὶ πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποκληρωθεῖσαν τῇ φύσει χάριν, διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπιθυμίας ἐκουσίως ἐπανιόντων. Οὐ γὰρ εἰς ἀεὶ παραμένει τῶν ἁλλοτρίων ἡ ἐπιθυμία τῇ φύσει· διότι πλησμιον ἐκάστω καὶ προσκορὴς ἐστὶ τὸ μὴ ἴδιον, οὗ μὴ κατ' ἀρχῆς ἔσχεν ἐν ἑαυτῇ τὴν κοινωνίαν ἡ φύσις· μόνον δὲ τὸ συγγενὲς καὶ ὁμόφυλον ποθεινὸν καὶ ἐράσμιον εἰς ἀεὶ διαμένει, ὥς ἂν ἐφ' ἑαυτῆς ἡ φύσις ἀπαράτρεπτος μένῃ· εἰ δὲ τινα ἐκτροπὴν πάθει διὰ μοχθηρὰς προαιρέσεως, τότε αὐτῇ τῶν ἁλλοτρίων ἡ ἐπιθυμία ἐγγίνεται, ὣν ἡ ἀπόλαυσις ἡδύνη, οὐχὶ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς φύσεως· ἐκχωρήσαντος δὲ τοῦ πάθους, καὶ ἡ τῶν παρὰ φύσιν ἐπιθυμία συνανεχώρησεν, καὶ γίνεται πάλιν αὐτῇ τὸ οὐκ εἶναι ποθεινὸν καὶ κατὰλληλον. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ καθαρόν τε καὶ αἰὼν καὶ ἀσώματον, ὅπερ ἴδιον τῆς ὑπερκειμένης τῶν πάντων θεότητος εἰπὼν τις οὐχ ἁμαρτήσεται. Ὡς γὰρ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς βεῦματός τινος δριμυτέρου τὸ ὅπτικόν πνεῦμα θολώσαντος, ἡδίων ὁ ζῶφος γίνεται, διὰ τὴν τῆς παχύτητος πρὸς τὸ σκοτὸς συγγένειαν. Εἰ δὲ δαπανηθεῖ διὰ τινος θεραπείας τὸ διοχλήσαν τῷ πνεύματι, πάλιν τὸ φῶς οὐκ εἶναι κατὰλληλον γίνεται, τῷ καθαρῷ τε καὶ αὐγοειδεῖ τῆς κόρης καταμιγνύμενον· τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπειδὴ βεῦματός τινος δίκην δι' ἀπάτης τοῦ Ἀντικειμένου ἐπεβρόντῃ τῷ ὀπτικῷ τῆς ψυχῆς ἡ κακία, ἐκουσίως πρὸς τὸν σκοτεινὸν βίον ὁ λογισμὸς ἐπεκλῇ, διὰ τοῦ πάθους οικειωθείς τῷ ζῶφῳ. Ἠδὲ γὰρ

A trisque vitia, et alia ejusdem generis, hominis proposito præbet occasionem, ut, ad utrum velit, sese convertat, cum virtutis et vitii materia sit, in quibus, dum hic vivit, pro arbitratu suo versatur. Si neglecto, quod bestiarum est, urbanius vivendi genus complectetur, ratione vincens, quod rationi contrarium est, præsentī hac vita vitium sibi admistum expiabit. Sin quo perturbationum impetus ducet, inclinabit, bestiarumque pellem ad vitia ministram et adjutricem adhibebit, aliud ei deinde ineundum erit consilium, ut ad bonum perveniat cum e corpore egressus, cognita, quæ inter divinitatis particeps fieri, nisi maculas animo im-

B His de causis corporis usus nobis est necessarius. Eo namque et liberum nobis adest arbitrium, et redivit non intercluditur, sed ordine et versu volentes ad bonum provehimur, aliis quidem jam inde ab eo tempore, quo vivunt hic spiritali, et a vitiis ac perturbationibus alienam vitam instituentibus, quales intelligimus patriarchas et prophetas existisse, et qui una cum ipsis, et post ipsos per virtutem et sapientiæ studium ad perfectionem reverterunt, discipulos, et apostolos, et martyres dico, et quicumque corporeo in materiaque demerso honestum, et cum virtute conjunctum vivendi genus anteposuerunt: qui licet numero pauciores fuerint, quam illi, qui ad deteriora deflexerunt, exemplo tamen ac testimonio suo virtutem in carne coli compararique posse testantur; aliis autem post hanc vitam purgatorio igne materiæ labes et propensionem ad malum abstergentibus, et ad gratiam initio naturæ concessam voluntaria bonorum cupiditate redeuntibus. Aliorum enim cupiditas in natura perpetuo non inhaeret. Quoniam quod naturæ non est proprium, quodque nullam principio cum ipso societatem habebat, unicuique satietatem et fastidium affert, solumque illi, quod illi cognatum ac simile est, optandum ipsi semper amandumque relinquitur. Quod si vitio depravatae voluntatis aliquo modo degeneravit, tunc inest illi cupiditas rerum externarum, quibus fruendis non ipsa natura, sed naturæ affectio delectatur: qua quidem affectione depulsa, rerum etiam externarum cupiditas discedit; et quod illi suum ac proprium est, rursum amabile manet et expetendum: id autem est purum et a materia corporeque se junctum, quod si quis præstantissimæ rerum omnium divinitatis proprium dicat, non errabit. Quemadmodum enim corporis oculis, si acutior aliqua distillatio nervos, videndi spiritum subministrantes, perturbaverit, amicæ sunt tenebræ, propter similitudinem, quam obtusi jam atque hebetes cum illis habent: at si curatione aliqua conficiatur, ac deleatur id, quod nervis illis officiebat, lucem oculi rursus ut propriam sibi congruentem amant, quæ pupillæ puræ, et per se videnti commiscetur: eodem modo, posteaquam inimici fraude vitium instar

eiusdam distillationis defluxit in oculos animi, vitam tenebrosam ut sibi propter aegritudinem convenientem adamarunt. Quisquis enim male agit, odit lucem, ut vox divina testatur^a. Malo autem consumpto, et rursus ad nihilum redacto, natura eo depulso, quod animi oculos hebetabat, cum voluptate lucem iterum intuetur. Ex his igitur quæ dicta sunt, patet, carnis naturam iniquo animo prosequi, stultum esse. Neque enim ab illa pendet malorum causa. Nam si sic esset, eandem haberet in omnes vim, qui corpoream sortiti sunt vitam.

Verum cum ii, quos commemoravimus, sic ex virtute vixerint, ut cum in carne essent, nullis tamen se vitii obstringerent, perspicuum est corpus non esse vitiorum causam, sed propriam cuiusque voluntatem, quæ se vitii contaminat. Corpus enim naturæ suæ convenienter movetur, ad eaque, quibus statum suum tuetur atque conservat, impulsu proprio fertur et trahitur. Exempli gratia, cibo potioneque indiget, ut, quod deperdit vitium, instauretur itaque cibum potionemque appetit. Rursus natura corporis, quæ mortalis est, procreationis serie fit immortalis: idcirco conveniens illi procreandi appetitus insitus est. Ad hæc cum idoneo pilorum præsidio corpora nostra munita non sint, vestimentis extrinsecus admodis indigemus; cumque calor, et frigoris, et imbrum vim perferre nequeamus, domos et tecta nobis construimus. Qui prudenter necessitatem considerat, ejus habita ratione, hæc et alia ejusmodi sine sollicitudine comparat, appetitionique terminum constituit, usum necessarium: domum igitur, vestimentum, conjugium cibumque naturæ suppeditat, ut rebus necessariis sustentetur. Qui vero voluptatum est servus, per necessarios usus vitii aditum aperit, alimentique loco delicias querit; pro vestimento sectatur elegantiam ornamentorum; pro ædium usu colit amplissima magnificentissimaque palatia; pro legitima liberorum susceptione, legibus contrarias atque nefarias libidines aucupatur. Quibus de causis latis portis ingressa est in hominum vitam avaritia, mollities, et otium, et superbia, et ostentatio multiplexque luxuria. Hæc et horum similia vitia, ut stolones, aut rami quidam inutiles, præter vitæ usus necessarios provenerunt, dum necessitatis terminos transiit appetitus, hominesque non curant honestis studiis dilatari. Quid enim alendo corpori prosunt argentea vasa, auro gemmisque tanquam floribus distincta atque exornata? Quem usum asserunt vestes aureis purpureisque filis contextæ, et varia elaborate pictura, qua et prælia, et venationes, et aliæ res ejusmodi in tunicis et indumentis ab artificibus describuntur? Quæ quidem luxuria semper avaritiam comitem habet. Nam ut vires sibi ad hæc parent, rerum cupita-

A ὁ τὰ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καθὼς φησιν ἡ θεία φωνή· ἐκδαπανηθέντος δὲ τοῦ κακοῦ ἐκ τῶν ὄντων, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν αὐθις μεταχωρήσαντος, πάλιν μεθ' ἡδονῆς ἀναβλέπει πρὸς τὸ φῶς ἢ φύσιν, τοῦ ἐπιβολοῦντος τὸ καθαρὸν τῆς ψυχῆς ἐκχωρήσαντος. Μάταιον τοίνυν δέδεικται διὰ τῶν εἰρημένων τὸ δυσμενὲς πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς ἔχειν φύσιν. Οὐ γὰρ ταύτης ἡρτῆται τῶν κακῶν ἡ αἰτία. Ἡ γὰρ ἂν κατὰ πάντων ἐπίσης ἔσχε τὸ κράτος τῶν τὸν σωματικὸν εἰληχόντων βίον.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν ἐπ' ἀρετῆς μνημονευομένων ἑκα-
στος καὶ ἐν σαρκὶ ἦν, καὶ ἐν κακίᾳ οὐκ ἦν, φανερόν
διὰ τούτων ἐστίν, ὅτι οὐ τὸ σῶμα τῶν παθημάτων αἴ-
τιον, ἀλλ' ἡ προαίρεσις ἡ δημιουργοῦσα τὰ πάθη. Τὸ
μὲν γὰρ σῶμα καταλλήλως τῇ ἰδίᾳ κινεῖται φύσει, δι'
ὧν συντηρεῖται πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύστασιν καὶ δια-
μονήν· πρὸς ταῦτα ταῖς ἰδίαις ὁρμαῖς διοικούμενον.
Οἶόν τι λέγω· Βρώσεως ἐστὶν αὐτῷ χρεια καὶ πόσεως,
ὥστε τὸ διαπνευσθὲν τῆς δυνάμεως πάλιν ἀντεισαχθῆ-
ναι, τῷ λείποντι· πρὸς τοῦτο κινεῖται ἡ ἡρεξίς. Πάλιν
διὰ τῆς τῶν γινομένων διαδοχῆς, θνητὴ οὖσα ἡ τοῦ
σώματος φύσις ἀθανατίζεται· διὰ τοῦτο καὶ πρὸς ταύ-
την τὴν ὁρμὴν ἐπιτηδείως ἔχει. Ἐτι πρὸς τοῦτοις
γυμνὸν τοῦ ἐκ τῶν τριῶν σκεπάσματος τὸ σῶμα πε-
ποιήται, οὐ χάριν τῆς ἐξωθεν περιβολῆς ἐδεήθημεν.
Ἄλλα καὶ πρὸς φλογμὸν τε καὶ κρύος καὶ ἐπομβρίαν
ἀντισχεῖν οὐ δυνάμενοι, τὴν ἐκ τῶν οἰκίων σκέπην
ἐπιζητοῦσμεν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ μὲν λελογι-
σμένως πρὸς τὴν χρεῖαν βλέπων, δέχεται τούτων ἑκα-
στον ἀπραγμόνως ὀρῶν, τῆς ὀρέξεως τὸν σκοπὸν τῆς
χρεῖας ποιοῦμενος, οἶκον, ἱμάτιον, συζυγίαν, τροφήν,
δι' ἐκάστου τούτων θεραπεύων τὸ ἐνδεὸν τῆς φύσεως.
Ὁ δὲ τῶν ἡδονῶν ὑπερῆτης, ὁδοὺς παθημάτων τὰς
ἀναγκαίας χρεῖας ἐπείσκει· ἀντὶ μὲν τῆς τροφῆς, τὴν
τροφήν ἐπιζητῶν· ἀντὶ δὲ τῆς περιβολῆς, τὸν καλ-
λωπισμὸν προαιρούμενος· ἀντὶ δὲ τῆς τῶν οἰκίων
χρεῖας τὴν πολυτέλειαν· ἀντὶ δὲ τῆς παιδοποιίας,
πρὸς τὰς παρὰ νόμους τε καὶ ἀπηγορευμένας ἡδονὰς
βλέπων. Διὰ τοῦτο ἡ τε πλεονεξία πταταίαι ταῖς πύ-
λαις τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ εἰσεκώμασεν, καὶ ἡ μαλακία,
καὶ ὁ τύφος, καὶ ἡ χανόντης, καὶ ἡ πολυειδὴς ἀσω-
τία. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, ὥσπερ τινὲς ὄζοι καὶ ἐν-
D ράδες τῶν ἀναγκαίων χρεῶν παρεβλάστησαν, διὰ τὸ
παρελθεῖν τοὺς τῆς χρεῖας ὅρους τὴν ὁρεξίν, καὶ τοὺς
ἐπ' οὐδὲν χρησίμῳ σπουδαζομένοις ἐπιπλατύνεσθαι.
Τί γὰρ κοινὸν ἔχει πρὸς τὸ τῆς τροφῆς χρησίμῳ ὁ
διάγλυφος ἀργυρος, χρυσὸς, καὶ λίθοις ἐπανθιζόμενος;
Ἡ τίνας χάριν ἐπεδεήθη τὸ ἱμάτιον τοῦ χρυσοῦ νή-
ματος, καὶ τῆς εὐανθούσης πορφυρίδος, καὶ τῆς ὑφαν-
τικῆς ζωγραφίας, δι' ἧς πόλεις, καὶ θῆρες, καὶ τὰ
τοιαῦτα τοῖς χιτῶσι τε καὶ τοῖς ἐνδύμασι παρὰ τῶν
ὀφαινότων ἐνζωγραφοῦνται; Οἷς συμμαχοῦσα ἡ τῆς
πλεονεξίας ἐνεφύη νόσος. Ἵνα γὰρ ἐπιτύχῃσι πρὸς
ταῦτα παρασκευῆς καὶ δυνάμεως, τὰς τῶν ἐπιθυμου-
μένων ὕλας παρὰ τῆς πλεονεξίας πορίζονται. Ἡ δὲ

^a Joan. iii, 30.

πλεονεξία τῇ ἀπιστίᾳ τὴν εἰσόδον ἤνοιξεν, ἥτις ἐστὶ κατὰ τὸν Σολομῶντα, ὁ τερτημένος πίθος, αἰ τοῖς ἀπαντλοῦσι λείπων, καὶ κενὸς εὐρισκόμενος. Οὐκοῦν οὐ τὸ σῶμα τὰς τῶν κακῶν ἀφορμὰς, ἀλλ' ἡ προαιρέσις ἐμποιεῖ, τὸν σκοπὸν τῆς χρείας εἰς τὴν τῶν ἀτόπων ἐπιθυμίαν ἐκτρέπουσα. Μὴ τοίνυν κακί' ἐσθὼ παρὰ τῶν ἀπερισκέπτων τὸ σῶμα, ᾧ μετὰ ταῦτα διὰ τῆς παλιγγενεσίας μεταστοιχειωθέντι· πρὸς τὸ θεϊότερον ἡ ψυχὴ καλλωπίζεται, τὰ περιττὰ τε καὶ ἀχρηστοῦ, ὥς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς μελλούσης ζωῆς, τοῦ θανάτου ἀποκαθάραντος. Οὐ γὰρ πρὸς ἃ νῦν ἐπιτηδεύεις ἔχει, τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρησιμεύσει βίῳ, ἀλλ' οἰκεία καὶ κατάλληλος ἔσται τῇ ἀπολαύσει τῆς ζωῆς ἐκείνης ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν παρασκευὴ, ἀρμόδιος πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν διατεθεῖσα. Οἷόν τι λέγω (κρεῖττον γὰρ ὑποδείγματι· ἰὼν γνωρίμων τι διὰ σαφηνίσαι τὸ νόημα)· Ἡ τοῦ σιδήρου βῶλος χρησιμεύει τῇ χαλκευτικῇ τέχνῃ, ἀκατέργαστος ἄκμων γενομένη τοῦ τεχνιτεύοντος. Ἄλλ' ὅταν δει πρὸς τι λεπτότερον μετεργασθῇ τὸν σίδηρον, τότε δι' ἐπιμελείας τὴν βῶλον τοῦ πυρὸς ἐκκαθήραντος, ἅπαν ἀποτίθεται τὸ γεῶδες καὶ ἀχρηστον, ὃ δὴ σκωρίαν οἱ τεχνίται τῆς ἐργασίας ταύτης κατονομάζουσι· καὶ οὕτως ὁ ποτὲ ἄκμων λεπτοεργηθεὶς, ἡ θώραξ, ἡ ἄλλο τι τῶν λεπτῶν κατασκευασμάτων ἐγένετο, τοῦ τοιοῦτου περιττώματος ἐκκαθαρθεὶς διὰ τῆς χωνείας, ὅπερ ἔως ποτὲ ἄκμων ἦν, οὐκ ἐνομιζέτο πρὸς τὴν τότε χρεῖαν εἶναι περίττωμα. Συντελεῖ γὰρ τι καὶ ἡ σκωρία πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ σιδήρου ἐγκαταμειγμένη τῇ βῶλῳ. Ἡ δὲ νεύεται ἡμῖν τὸ ὑπόδειγμα· μετακτεῖν ἤδη πρὸς τὸ προκείμενον νόημα τὴν ἐν τῷ ὑποδείγματι θεωρηθεῖσαν διάνοιαν. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Πολλὰς ἔχει νῦν σκωρεώδεις ποιότητας ἡ τοῦ σώματος φύσις, αἱ κατὰ μὲν τὴν παρουσίαν ζωῆν, πρὸς τι χρήσιμον συντελοῦσιν, ἀχρήστως δὲ παντάπασι καὶ ἄλλοτρίως ἔχουσι πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα προσδοκωμένην μακαριότητα. Ὅπερ οὖν ἐν τῷ πυρὶ περὶ τὸν σίδηρον γίνεται, τὸ ἀχρηστον ἅπαν τῆς χωνείας ἀποποιούσης, τοῦτο διὰ τοῦ θανάτου κατορθοῦται τῷ σώματι, παντὸς περιττώματος ἀποποιουμένου διὰ τῆς ἐν τῇ νεκρότητι λύσεως. Φανερὰ μὲν οὖν ἐστὶ πάντως τοῖς ἐπισκευμένους ποῖα ταῦτα ἐστίν, ὧν ἀποκαθαίρεται τὸ σῶμα εἰς ὑστερον· ἅπερ εἰ μὴ παρείη κατὰ τὴν παρουσίαν ζωῆν, ζημία γίνεται τοῦ βίου τοῦτου. Πλὴν ἄλλα καὶ παρ' ἡμῶν σαφηνείας χάριν δι' ὁλίγων εἰρησεται.

Ἔστω, καθ' ὑπόθεσιν, ἀντὶ μὲν τῆς βῶλου, ἡ δρεξίς ἡ φυσικῶς ἐπὶ πάντων ἐνεργουμένη· ἀντὶ δὲ τῆς σκωρίας ταῦτα, πρὸς ἃ νῦν τὰς ὀρμὰς ἔχει ἡ δρεξίς, ἡδοναί, καὶ πλοῦτοι, καὶ φιλοδοξίαι, καὶ δυναστεῖαι, καὶ θυμοί, καὶ τύφοι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τοῦτων ἀπάντων καὶ τῶν τοιοῦτων, καθάρσιον ἀκριβὲς ὁ θάνατος γίνεται· ὧν γυμνωθεῖσα τε καὶ καθαρθείσα πάντων ἡ δρεξίς, πρὸς τὸ μόνον ὀρεκτὸν τε καὶ ἐπιθυμητὸν καὶ ἐράσμιον τῇ ἐνεργείᾳ τραπήσεται, οὐκ ἀποστέασα

A rum materiam avaritia subministrat : eademque avaritia infidelitati aditum patefacit : est enim, ut ait Solomon², dolium pertusum, quod qui conantur implere, frustra laborant, et vacuum semper inveniunt. Corpus ergo non affert malorum causas, sed ipsa voluntas, quæ necessarium usum ad absurdas et inutiles cupiditates detorquet. Nemo igitur temere et inconsiderate nostrum accuset corpus, quo postea per regenerationem in statum diviniorem commutato animus decorabitur, cum ab inutilibus illud et supervacaneis sordibus et incommodis mors expurgaverit, ut vita futura perfruat. Nam quæ illi nunc congruentia sunt, iis non utetur in altera vita, ad cujus fruenda bona fiet apta accommodataque corporis nostri constitutio. Non alienum autem erit, ut quod dicimus notæ pervulgatæque rei cuiuspiam exemplo declaremus. Arti ærariæ utilis est ferri infecti illabratique massa, dum ea pro incude faber utitur. At cum opus est ferro ad opus aliquod subtilius et magis elaboratum sciendum, tunc igne diligenter expurgantur massæ illius terreæ atque inutiles fæces, quas, qui artis ejus periti sunt, scoriam appellant. Atque ita quod olim erat incus rudisve ferri massa, subtiliter elaboratum lorica sit, aut aliquod aliud opus egregium et expositum, supervacaneis in fornace excoctis abjectisque sordibus, quæ tamen in ipsa incude aut massa consideratæ supervacue non putabantur. Confert enim aliquid ad ferri molem etiam scoria in massa permista. Perspicuum hoc nobis est exemplum : accommodemus nunc præsentem considerationem ad eam quæ in exemplo conspicitur intelligentiam : quidnam igitur istud est? hoc nimium. Multas nunc habet natura corporis sordes, ac veluti scoriam, quamdam præsentis vitæ non inutilem illam quidem aliquo modo, sed tamen alienam prorsus ab ea felicitate, quam expectamus. Quemadmodum igitur in fornace ignis aufert et absomit quidquid in ferro est inutile, sic in ipsa morte corpus ab omni re supervacanea atque inutili per mortalitatis solutionem liberatur. Quæ autem sint ea, a quibus corpus in posterum expurgabitur, quæ nisi hic adessent, præsens hæc vita damnum faceret, licet cuivis studiose consideranti facile intelligere : tamen quo planius etiam constet, ut a proposito exemplo non recedamus, breviter a nobis etiam recensebuntur.

Massa igitur sit appetitio, quæ naturaliter est omnibus insita, scoriam autem, et fæces, ea, ad quæ nunc impetu ducitur et trahitur appetitio, nempe voluptates, divitiæ, gloria, principatus, iracundia, tumor, arrogantia, et id genus alia, a quibus omnibus nos expiatus mors ac plane liberos reddit. His enim exuta vacuaque appetitio ad id quod solum expetendum, optandum, amandumque est, vim transfert suam, non exstinguens penitus insitos

² Eccl. xxi, 17.

ad hæc impetus a natura, sed eos convertens ad illa bona perfruenda, quæ a materia sejuncta sunt. Nam illic viget veræ pulchritudinis amor, qui nunquam exstinguitur. Illic laudabilis adest sapientiæ divitiarum cupiditas, et præclarum ac bonum gloriæ studium, quod in Dei regni societate consumitur, honestumque divinarum epularum desiderium, quæ degustatæ nullam unquam afferunt satietatem. Quamobrem qui novit totius orbis auctorem et opificem Deum opportuno tempore corporis molem ac massam in arma bonæ voluntati suæ grata acceptaque conflaturum, et lorica iustitiæ, ut inquit Apostolus ¹⁰, gladiumque spiritus, et galeam spei, atque omnem divinam armaturam perfecturum, diligit corpus suum ex præscripto legis, quam tulit Apostolus, *nemo*, inquit, *proprium corpus odit* ¹¹. Purum igitur ac mundum corpus oportet diligere, non autem sordidam ejus scoriā, quæ repudiatur et abjicitur. Verum est enim, quod continet divina Scriptura ¹², nos, si terrestris domus nostra hujus tabernaculi destruat, tunc ipsam inventuros ædificationem a Deo factam, domum non manu constructam, æternam in cælis dignam quæ Dei sit domicilium in spiritu. Ac domus quidem illius non manufactæ figuram, et formam, et exemplum mihi nemo describat ad similitudinem earum, quibus proprietate distinguimur. Etenim cum divinis oraculis non solum prædictum sit nobis, nos in vitam esse revocandos, et resurrecturos, verum etiam promittatur in ipsa divina Scriptura per ipsam resurrectionem, immutari atque renovari nos oportere, omnino necesse est, ut, in quid immutandi sumus, ideo prorsus ignoremus, quod nullum eorum quæ speramus, exemplum in hac vita simile contuemur. Nunc enim, quæ crassa et solida sunt, natura deorsum feruntur. Tunc autem sic immutabuntur, ut sursum tendant. Nos enim, ut scriptum est, posteaquam natura per resurrectionem in omnibus in vitam revocatis fuerit commutata: *Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera atque ita semper cum Domino erimus* ¹³. Si igitur qui immutantur, corporis pondus non retinent, sed diviniorem in statum translati simulcum natura incorporea in sublimi versantur; plane consentaneum est, ut color, figura, circumscriptio, et reliquæ corporis proprietates aliqua ratione divinitus commutentur. Idcirco tametsi videmus non esse necessarium, ut in iis, qui resurrectione immutabuntur, ulla ejusmodi appareat differentia, qualem propter eorum, qui succedunt, ordinem, necessario natura nunc habet, non tamen possumus explicare quales futuri sint in illa commutatione. Unum quidem fore omnium genus, unumque Christi corpus futuros omnes, atque unam omnibus formam imprimendam, divina in cunctis imagine æqualiter elucente, non ambigimus. Idque, quod talium proprietatum loco in naturæ immu-

A καθόλου τὰς ἐγκειμένας φυσικῶς ἡμῖν ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ὁρμάς, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύλον τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν μεταποιήσασα. Ἐκεῖ γὰρ ὁ ἔρωσ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους, ὁ ἀπύστος· ἐκεῖ ἡ ἐπαινετὴ τῶν τῆς σοφίας θησαυρῶν πλεονεξία, καὶ ἡ καλὴ τε καὶ ἀγαθὴ φιλοδοξία ἡ τῇ κοινωνίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας κατορθομένη, καὶ τὸ καλὸν πάθος τῆς ἀπληστίας, οὐδέποτε κόρῃ τῶν ὑπερκειμένων πρὸς τὸν ἀγαθὸν πόθον ἐπιχοπτόμενον. Οὐκοῦν μαθὼν, ὅτι τοῖς καθήκουσι χρόνοις ὁ τοῦ παντὸς τεχνίτης τὴν τοῦ σώματος βῶλον εἰς ὄπλον εὐδοκίμίας μεταγαλκεύσει, θώρακα δικαιοσύνης, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ μάγαιραν πνεύματος, καὶ περικεφαλαιὰν ἐλπίδος, καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ πανοπλίαν κατεργασάμενος, ἀγαπᾷ τὸ ἴδιον σῶμα κατὰ τὸν τοῦ Ἀποστόλου νόμον, ὃς φησιν, ὅτι Οὐδεὶς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἐμίσησεν. Τὸ σῶμα δὲ τὸ κεκαθάρμενον ἀγαπᾶσθαι χρὴ, οὐ τὴν ἀποποιουμένην σκωρλίαν. Ἀληθὲς γάρ φησιν, ὡς φησιν ἡ θεία φωνή, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνου καταλυθῇ, τότε αὐτὴν εὐρήσομεν οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ γενομένην οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἄξιαν τοῦ εἶναι αὐτὴν Θεοῦ κατοικητήριον ἐν πνεύματι. Καὶ μοι μηδεὶς χαρακτηρᾷ, καὶ σχῆμα, καὶ εἶδος ὑπογραφέτω τῆς ἀχειροποίητου ἐκείνης οἰκίας, καθ' ὁμοίτητα τῶν νῦν ἐπιφανομένων ἡμῖν χαρακτήρων, καὶ διακρινόντων ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων τοῖς ἰδιώμασιν. Οὐ γὰρ μόνως τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν παρὰ τῶν θείων λογίων κεκηρυγμένης, ἀλλὰ καὶ τὸ δεῖν ἀλλαγῆναι τοὺς ἀνακαισθέντας διὰ τῆς ἀναστάσεως, τῆς θείας διεγγυωμένης Γραφῆς, ἀνάγκη πᾶσα κεκρύφθαι παντάπασι καὶ ἀγνωεῖσθαι πρὸς ὃ τὴ ἀλλαγῆσόμεθα, τῷ μὴδὲν ὑπόδειγμα τῶν ἐλπιδόμενων ἐν τῷ νῦν καθορᾶσθαι βίῃ. Νῦν μὲν γὰρ πᾶν τὸ παχὺ καὶ στερέμνιον, ἐκ φύσεως ἔχει τὴν ἐπὶ τὸ κάτω φορὰν. Τότε δὲ πρὸς τὸ ἀνωφερὲς ἡ μεταποίησις τοῦ σώματος γίνεται, οὕτως εἰπόντος τοῦ λόγου, ὅτι μετὰ τὸ ἀλλαγῆναι τὴν φύσιν, ἐν πᾶσι τοῖς ἀναβεβιωκόσι διὰ τῆς ἀναστάσεως, Ἀρραπῆσόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. Εἰ τολύμν ἐπὶ τῶν ἀλλαγέντων τὸ βάρος οὐ παραμένει τῷ σώματι, ἀλλὰ συμμετεωροποροῦσι τῇ ἀσωμάτῳ φύσει οἱ πρὸς τὴν θειοτέραν μεταστοιχειωθέντες κατάστασιν πάντως ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ σώματος, πρὸς τι τῶν θειωτέρων συμετατίθεται, τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, ἡ περιγραφή, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον πάντα. Τοῦτου χάριν οὐδεμίαν ἀνάγκην ὁρῶμεν τοῖς ἀλλαγεῖσι διὰ τῆς ἀναστάσεως ἐνθεωρεῖσθαι τὴν τοιαύτην διαφορὰν, ἣν νῦν διὰ τὴν τῶν ἐπιγινομένων ἀκολουθίαν ἀναγκαίως ἔσχεν ἡ φύσις. Οὐτε μὴν, ὅτι οὐκ ἔσται, σαφῶς ἔστιν ἀποφῆνασθαι, ἀγνωοῦνται ἡμῶν εἰς ὃ τι ταῦτα διὰ τῆς ἀλλαγῆς μεταθήσεται. Ἀλλ' ὅτι μὲν γένος ἔσται τῶν πάντων ἐν, ὅταν ἐν σῶμα Χριστοῦ οἱ πάντες γενώμεθα, τῷ ἐνὶ χαρακτῆρι μεμορφωμένοι, οὐκ ἀμφιβάλλομεν, πᾶσι κατὰ τὸ ἴσον τῆς θείας εἰκόνης ἐπιλαμπούσης. Τί δὲ ἡμῖν ἀντὶ τῶν τοιούτων ἰδιωμάτων ἐν τῇ ἀλλαγῇ τῆς φύσεως προσγενήσεται, κοεῖττον

¹⁰ Ephes. vi, 15 sqq. ¹¹ Ephes. v, 29. ¹² II Cor. v, 1. ¹³ I Thess. iv, 16.

εἶναι πάσης στοχαστικῆς ἐννοίας ἀποφαινόμεθα. Ὡς ἂν μὴ καθ' ὅλου ἀγύμναστος ἡμῖν ὁ περὶ τούτου λόγος καταλειφθεῖ, τοῦτο φάμεν, ὅτι εἰς οὐδὲν ἑτερον τῆς κατὰ τὸ ἄρβρον καὶ θῆλυ διαφοράς συνεργούσης τῇ φύσει, πλὴν τῆς παιδοποιίας, τάχα τινὰ στοχασμὸν ἔστιν ἀναλαβεῖν τῆς ἐπηγγελμένης τοῦ Θεοῦ τῶν ἀγαθῶν εὐλογίας ἐπάξιον ἐν τῷ περὶ τούτου λόγῳ, ὅτι εἰς τὴν ἐκείνου τοῦ τόκου ὑπηρεσίαν μεταδίδεται ἡ γεννητικὴ τῆς φύσεως δύναμις, οὐ μετέσχευ ὁ μέγας Ἡσαίας εἰπὼν, ὅτι Ἀπὸ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινῆσμεν καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου ἐποίησαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰ γὰρ ἀγαθὸς ὁ τοιοῦτος τόκος, καὶ σωτηρίας αἰτία γίνεται ἡ τεκνογονία, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, οὐδέποτε τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας γεννῶν τις παύεται, ὁ ἡμεῖς δὲ κατὰ τοῦ τοιοῦτου τόκου τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀγαθῶν ἑαυτῷ τεκνωσάμενος. Ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτήρα λέγει τις, ὃ μὴ μεμορφώμεθα, πάλιν ἡμῖν ἐν τῇ ἀναβιώσει τὸν αὐτὸν συμπαρέσθαι, οὐδὲ πρὸς τοῦτο πρόχειρος ἡμῶν ἐστὶν ἡ διάνοια, οὕτως ἢ ἐτέρως ἔχειν ὑπονοῆσαι. Ἐπεὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοι τις εἰδους τὴν ἀναβιώσιν ἔσεσθαι, εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν ἐκπεσεῖται ὁ λόγος, διὰ τὸ μὴ τὸν αὐτὸν ἑαυτῷ κατὰ τὸ εἶδος τοῦ χαρακτῆρος πάντοτε διαμένειν τὸν ἀνθρώπου, ὑπὸ τε τῶν ἡλικιῶν καὶ τῶν παθημάτων ἄλλοτε πρὸς ἄλλο εἶδος μεταπλασόμενος. Ἄλλως γὰρ μορφοῦται τὸ νῆπιον καὶ τὸ μεῖράκιον· ἄλλως ὁ παῖς, ὁ ἀνὴρ, ὁ μεσήλιξ, ὁ γηραιός, ὁ πρέσβυς. Οὐδὲν τούτων ὡσαύτως ἔχει πρὸς τὸ ἕτερον· ἀλλὰ καὶ ὁ τῷ ἰκτέρῳ κατωθείς, καὶ ἐξηθηκὼς τῷ ὕδρῳ, ὃ τε ξηρανθεὶς ἐν τηκεδνῷ, καὶ ὁ πολυσαρκήσας ἐκ τίνος δυσκρασίας, ὁ κατὰχολος, ὁ αἱματώδης, ὁ φλεγματίας· ἐκάστου τούτων πρὸς τὴν ἐπικρατούσαν δυσκρασίαν συμμορφουμένων, οὕτε παραμένειν ταῦτα μετὰ τὸ ἀναβῆναι καλῶς ἔχει λογισασθαι, τῆς ἀλλαγῆς πάντα σκευαζούσης πρὸς τὸ θεϊότερον, οὕτε οἷον ἡμῖν ἐπανθήσει τὸ εἶδος εὐκόλον ἐστὶν ἀναλογισασθαι, τῶν κατ' ἐλπίδα ἡμῖν προκειμένων ἀγαθῶν, ὑπὲρ ὁφθαλμῶν, καὶ ἀκοῆν, καὶ διάνοιαν εἶναι πεπιστευμένων. Ἡ τάχα γνωριστικὸν εἶδος ἐκάστου τὴν ποῖαν ιδιότητα τῶν ἡθῶν εἰπὼν τις, οὐ τοῦ παντὸς ἀμαρτήσεται. Καθάπερ γὰρ νῦν ἡ κατὰ τι παραλλαγὴ τῶν ἐν ἡμῖν στοιχείων τὰς τῶν χαρακτῆρων ἐν ἐκάστῳ διαφορὰς ἐξεργάζεται, κατὰ πλεονασμὸν ἢ ἐλάττωσιν τῶν ἀντιστοιχοῦντων τινὸς σχηματιζόμενου τε καὶ χρωννυμένου τοῦ κατὰ τὴν μορφήν ἰδιώματος· οὕτω μοι δοκεῖ τὰ εἰδοποιούντα τότε τὴν ἐκάστου μορφήν οὐ ταῦτα τὰ στοιχεῖα γίνεσθαι, ἀλλὰ τὰ τῆς κακίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἰδιώματα, ὧν ἡ ποῖα πρὸς ἄλληλα μίξις, ἢ οὕτως ἢ ἐτέρως τὸ εἶδος παρασκευάζει χαρακτῆρῖζεσθαι. Οἷον δὴ τι σχεδὸν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος γίνεται βίου, ὅταν ἡ ἐξωθεν τοῦ προσώπου διάθεσις τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς καταμηνύῃ διάθεσιν ὅθεν ῥαδίως ἐπιγινώσκωμεν τὸν τε τῇ λύπῃ κρατούμενον, καὶ τὸν τῷ θυμῷ διανεστηκότα, καὶ τὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ λυόμενον καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, τὸν φαιδρὸν, τὸν ἀόργητον, τὸν τῷ σεμνῷ χαρακτῆρι τῆς σωφροσύνης καλλωπιζόμενον.

A tatione sumus habituri, præstantius esse dicimus, quam ut ulla cogitatione conicere valeamus. Ac ne tali in re nostra plane rudis oratio deprehendatur, dicimus, maris et seminae differentiam nullum naturæ usum præbituram; nisi quamdam veluti filiorum susceptionis similitudinem promissa illa a Deo bonorum copia dignam intelligamus, ut ejusmodi partui gignendi vis naturalis inserviat, qualem sentiebat Isaias, cum diceret: Ex timore tuo, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus, spiritumque salutis tuæ fecimus in terra¹¹. Nam si bonus est partus hujusmodi, salutisque causa est procreatio filiorum, ut ait Apostolus¹², nullus unquam illic gignendi salutis spiritum finem faciet, qui tali partu sibi copiam bonorum semel pepererit. B Sin aliquis eamdem formam nobis reviviscentibus futuram dicat, ego, nec ut ejus sententiæ subscribam, facile adduci queam, nec utrum res aliter habeat, cogitare. Multa enim absurda illius, qui ita sentit, opinionem consequuntur, cum non eadem semper in eodem homine species formaque maneat, sed pro ætatum affectionumque varietate assidue commutetur. Etenim qui nunc est adolescens, infans puerque fuit, mox erit vir, deinde ad vitæ medium terminum veniet, post illum transibit, fietque jam ætate proventus et senex. Et qui horum in aliquo sunt ætatis gradu, non sunt inter se similes, sed alius regio morbo squalidus est, alius aqua intercute inflatus, alius confectus tabe, alius prava carnis redundantia corpulentus, alius bilis, alius sanguinis, alius pituitæ nimia laborat copia: qui quidem omnes, ut tales reviviscant, et iisdem cum morbis maneant, minime putandum est; cum omnia tunc in meliorem divinioremque statum immutatione sint convertenda, nec facile rursus est explicare, qualis futura sit præclara illa forma, qua decorabimur, cum spe nobis proposita sint ea bona, quæ nec oculis, nec auribus, nec cogitatione possumus comprehendere. Quod si quis formam, qua dignosci valeamus, in certa morum qualitate diceret sitam collocatamque fore, is non prorsus forsitan aberraret. Ut quemadmodum nunc quadam elementorum in nobis mutatione differentes in unoquoque notas impressas cernimus, prout alicujus eorum majore minoreve copia, propria cujusque forma colorque fingitur: ita quæ tunc propriam singulorum formam expriment, non elementa futura sint, sed vitiorum aut virtutum quædam inter se hoc aut illo modo commisto: qua expressa uniuscujusque species apparebit. Cujus rei simile quiddam propemodum hic etiam contingit, cum ipse vultus intimam animi affectionem indicat, ut hunc mœrore vinci, illum efferrî iracundia, alium flagrare cupiditate, aut contra hunc natura lætum, illum minime iracundum, alium insigni quadam modestia præditum, facile cognoscamus.

¹¹ Isa. xavi, 18. ¹² I Tim. ii, 15.

Quemadmodum igitur in hac vita animi affectio A est veluti forma quaedam in vultu, atque oculis expressa, qua, quo modo se intus habeat homo, declaratur: sic mihi videtur, cum natura hominis diviniorem adepta sit statum, ex moribus quisque suis effingi, nec aliud esse, aliud videri, sed qualis est, talis omnino cognosci, ut qui castus, qui justus, qui mansuetus, qui purus, qui benignus, qui pius, atque inter hos qui bonis omnibus, aut qui uno tantum aut pluribus ornatus, quique in uno quidem inferior sit, in alio autem superior constet. Ex his enim similibusque magis minusve praestantibus proprietatibus, quae in ipsis conspicue sunt, variae singulorum differentiae distinguuntur, donec novissima tandem, ut Paulus ait ¹⁶, inimica morte destructa, maloque cunctis e rebus penitus exturbato atque deleta, una in omnibus divina pulchritudo fulgebit, ad cujus exemplar initio formati sumus. Haec autem est lux, puritas, immortalitas vita et veritas, et alia ejusdem generis. Neque enim dedecet, dici lucisque filios et esse et videri. Lucis autem, et puritatis, et immortalitatis nulla mutatio differentiae in eodem genere reperitur, sed una gratia in omnibus elucebit, cum filii lucis effecti fulgebunt ut sol, quemadmodum voce sua verissima Dominus ipse denuntiat ¹⁷: cumque ex divina promissione perfecti erunt, idemque sentient, una eademque in omnibus gratia sic effulgente, ut proximo quisque suo laetitiam impertiatur. Ex quo fiet, ut aliorum alii pulchritudinem contuentes, multis inter se gaudiis vicissim afficiantur, nulla mali, aut vitii, aut turpitudinis macula decus illud in deformem speciem commutante. Haec nobis mens nostra pro decedentibus ex hac vita, voces eorum nobis, ut fieri potest, indicans, disseruit. Nos autem Pauli verbis utentes, consilium nostrum ad eos qui in squalore luctuque versantur concludimus: *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus, ne contristemini, sicut et ceteri, qui spem non habent* ¹⁸.

Si quid ergo studio dignum de iis qui dormiunt, didicimus, degenerem istum servilemque merorem amplius ne suscipiamus; aut si lugendum est, laudabilem illum complectamur luctum, qui cum virtute conjunctus est. Ut enim voluptas alia pecudibus convenit rationeque adversatur, alia pura est, et a materiae sordibus remota; sic id, quod voluptati contrarium est, in vitium virtutemque dividitur. Est igitur lugendi genus unum, quod beatum vocatur, et in excolenda parandaque virtute non abjicitur, quod quidem ab iusana ista servilique molestia longe diversum est. In hac enim quicumque versatur, in posterum poenitebit, quippe qui e constantiae gradu depulsus se a perturbatione superari permiserit. At beatus ille luctus minime repudiandam pudendamve tristitiam praebet iis, qui per illum ex virtute vitam suam instituunt.

Ὅσπερ τοίνυν κατὰ τὴν ἐνεστώσαν ζωὴν μορφή γίνεται ἡ ποιά διάθεσις τῆς καρδίας, καὶ πρὸς τὸ ἐγκείμενον πάθος τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ἀπεικονίζεται· οὕτω μοι δοκεῖ πρὸς τὸ θεόπερον ὑπαλλαγήσης τῆς φύσεως, εἰδοποιεῖσθαι διὰ τοῦ ἡθους ὁ ἀνθρώπος, οὐκ ἄλλο τι ὢν καὶ ἄλλο φαινόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ τοῦτο καὶ γινωσκόμενος, ὡς ὁ σώφρων, ὁ δίκαιος, ὁ πρᾶος, ὁ καθαρὸς, ὁ ἀγαπητικὸς, ὁ φιλόθεος, καὶ πάλιν ἐν τοῦτοις, ἡ ὁ πάντα ἔχων τὰ ἀγαθὰ, ἡ ὁ ἐν ἐνὶ μόνῳ κοσμούμενος, ἡ ὁ ἐν τοῖς πλείοσιν εὐρίσχομενος, ἡ ὁ ἐν τῷδε μὲν ἐλαττούμενος, πλεονεκτῶν δὲ κατὰ τὸ ἕτερον. Ἐκ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων τῶν τε κατὰ τὸ κρεῖττον καὶ τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον ἐπιθεωρουμένων ἰδιωμάτων, εἰς διαφόρους ἰδέας οἱ καθ' ἕναστος ἀπ' ἀλλήλων μερίζονται, ἕως ἀν τοῦ ἐσχάτου Ἐχθροῦ καταργηθέντος, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ τῆς κακίας καθόλου πάντων τῶν ὄντων ἐξοικισθείτης, ἐν τῷ θεοειδὲς κάλλος ἐκαστράψῃ τοῖς πᾶσιν, ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐμορφώθημεν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ φῶς, καὶ καθαρότης, καὶ ἀφθαρσία, καὶ ζωὴ, καὶ ἀλήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐδὲ γὰρ ἀπεικός ἐστιν ἡμέρας τέχνα καὶ φωτὸς εἶναί τε καὶ φαίνεσθαι· φωτὸς δὲ καὶ καθαρότητος καὶ ἀφθαρσίας, οὐδεμία παραλλαγὴ οὐδὲ διαφορὰ πρὸς τὸ ὁμογενὲς εὐρεθῆσεται· ἀλλὰ μία χάρις ἐπιλάμψει τοῖς πᾶσιν, ὅταν υἱοὶ φωτὸς γινόμενοι λάμψωσιν ὡς ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν ἀνευθεὶ τοῦ Κυρίου φωνήν· ἀλλὰ καὶ τὸ πάντας ἔσεσθαι τετελειωμένους εἰς τὸ ἐν κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας, τὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τοῖς πᾶσιν ἐπιφανήσεσθαι χάριν, ὡς τὴν αὐτὴν εὐφροσύνην ἕκαστος τῷ πέλας ἀντιχαρίζεσθαι. Αἱ ὡν ἕκαστος καὶ εὐφραίνεται τοῦ ἐτέρου τὸ κάλλος βλέπων, καὶ ἀντευφραίνεται, μηδεμιᾶς κακίας μεταμορφώσης τὸ εἶδος εἰς εἰδεχθῆ χαρακτῆρα. Ταῦτα ἡμῖν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος ἀντὶ τῶν κατοικομένων διελεχται, τὰς φωνὰς ἐκείνων ὡς δυνατὸν ἡμῖν ὑποκρινόμενος. Ἡμεῖς δὲ τῇ τοῦ μεγάλου Παύλου φωνῇ τὴν πρὸς τοὺς βαρυπνεθούνας συμβουλίην περιγράφωμεν, ὅτι οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπησθε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα.

Εἰ οὖν τι μαμαθήκαμεν σπουδῆς ἁγίου περὶ τῶν κεκοιμημένων, δι' ὧν ἡμῖν ὁ λόγος τὰ περὶ τούτων ἐπιλοσόφησι, μηκέτι τὴν δυσγενὴ ταύτην καὶ ἀνδραποδῶδη λύπην παραδεξώμεθα. Ἀλλ' εἰ χρὴ καὶ λυπεῖσθαι, ἐκείνην ἐλώμεθα τὴν λύπην, τὴν ἐπαινέτην καὶ ἐνάρετον. Ὡς γὰρ τῆς ἡθονῆς τὸ μὲν ἐστὶ κτηνώδες καὶ ἄλογον, τὸ δὲ καθαρὸν τε καὶ αἷον· οὕτω καὶ τὸ ἀντικείμενον τῇ ἡθονῇ πρὸς κακίαν καὶ ἀρετὴν διαστέλλεται. Ἔστιν οὖν τι καὶ πένθους εἶδος μακαρίζοντος, καὶ πρὸς κτῆσιν ἀρετῆς οὐκ ἀπόδηλον, ὅπερ ἐναντίως ἔχει πρὸς τὴν ἄλογον ταύτην καὶ ἀνδραποδῶδη κατῆφειαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ταύτῃ γενόμενος, ἑαυτοῦ μετὰ ταῦτα διὰ μεταμελείας καθάψεται, ὡς ἐξω τοῦ καθεστῶτος παρενεχθεὶς, ὅτε τοῦ πάθους ἥτων ἐγένετο. Τὸ δὲ μακαρίζον πένθος, ἀμεταμέλητον καὶ ἀνεπαίσχυντον ἔχει τὴν σκυθρωπότητα, τοῖς δι' αὐτοῦ τὸν ἐνάρετον κατορθοῦσαι βίον

¹⁶ 1 Cor. xv, 26. ¹⁷ Matth. xiii, 43. ¹⁸ 1 Thess. iv, 12.

Πενθεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ ἐν συναισθήσει τῶν ἀγαθῶν A
ἐκείνων γενόμενος, ὧν ἀποπέπτωκεν, ἀντιπαραθεῖς
τὴν ἐπίκληρον ταύτην καὶ ῥυπώσαν ζωὴν τῇ ἀκηράτῳ
ἐκείνῃ μακαριότῃ, ἥς ἐν ἐξουσίᾳ ἦν, πρὶν τῇ ἐξου-
σίᾳ εἰς κακὸν ἀποχρήσασθαι· καὶ ὅτῳ πλέον ἐπὶ τῷ
τοιούτῳ βίῳ βαρύνει τὸ πένθος, τοσούτῳ μᾶλλον ἐπι-
ταχύνει ἑαυτῷ τὴν τῶν ποθυμένων ἀγαθῶν κτῆσιν.
Ἡ γὰρ τῆς τοῦ καλοῦ ζημίας συναίσθησις, τῆς περὶ
τὸ ποθυόμενον σπουδῆς ὑπέκκαυμα γίνεται. Οὐκοῦν
ἐπειδὴ πέρ ἐστι καὶ σωτήριον πένθος, καθὼς ὁ λόγος
ὑπέδειξεν, ἀκούσατε οἱ πρὸς τὸ τῆς λύπης πάθος εὐ-
κώλως καταφερόμενοι, ὅτι οὐ κωλύομεν τὴν λύπην,
ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατεγνωσμένης τὴν ἀγαθὴν συμβου-
λεύομεν. Μὴ λυπεῖσθε τοίνυν τὴν τοῦ κόσμου λύπην
τὴν καταργαζομένην τὸν θάνατον, καθὼς φησιν ὁ
Ἀπόστολος, ἀλλὰ τὴν κατὰ θεὸν, ἥς τὸ πέρας ἢ τῆς B
ψυχῆς ἐστὶ σωτηρία. Τὸ γὰρ εἰκὴ καὶ μάτην τοῖς
κεκοιμημένοις ἐπιχέομενον δάκρυον, τάχα καὶ κατα-
κρίσεως αἴτιον γίνεται τῷ κακῶς οἰκονομοῦντι τὸ
χρήσιμον. Εἰ γὰρ ἐπὶ τούτῳ λυπηρὰν ταύτην διάθε-
σιν ἐνετεκτῆνατο τῇ φύσει ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιήσας,
ἐπ' ᾧ τε καθάρσιον μὲν αὐτὴν εἶναι προκατασχούσης
κακίας, ἐφ' ὅδιον δὲ τῆς τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν
μετουσίας· τάχα ὁ μάτην καὶ ἀνωφελῶς ἐχέων τὸ
δάκρυον, διακληθήσεται τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ, κατὰ τὸν
εὐαγγελικὸν λόγον, ὡς κακὸς οἰκονόμος διασπείρων
ἀχρήστως τὸν πιστευθέντα πλοῦτον. Πᾶν γὰρ τὸ ἐπ' C
ἀγαθῷ χρησιμεῖον, πλουτὸς ἐστὶ τοῖς τιμίοις τῶν
κειμηλίων ἐναριθμούμενος. Οὐ θέλω οὖν ὑμᾶς ἀγνοεῖν,
ἀδελφοί, περὶ τῶν κεκοιμημένων, ταῦτα ἃ μεμαθήκα-
μεν, καὶ εἰ τι ἄλλο πρὸς τούτοις παρὰ τοῦ Πνεύματος
τοῦ ἁγίου τοῖς τελειωτέροις ἀποκαλύπτεται μάθημα,
ἵνα μὴ λυπῆσθε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλ-
πίδα. Μόνων γάρ ἐστι τῶν ἀπίστων τὸ τῷ παρόντι
βίῳ τὰς τοῦ ζῆν ἐλπίδας περιορίζειν, καὶ διὰ τοῦτο
συμφορὰς ἄξιον ποιοῦνται τὸν θάνατον, ὅτι αὐτοῖς τὸ
πιστευόμενον παρ' ἡμῶν οὐκ ἐλπίζεται. Ἡμεῖς δὲ
τῷ μεγάλῳ ἐγγυητῇ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως πε-
πιστευκότες, αὐτῷ τῷ δεσπότῃ πάσης τῆς κτίσεως,
ὃς διὰ τοῦτο καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, ἵνα τῷ ἔργῳ τὸν
περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον πιστώσῃται, ἀναμφιβό-
λως ἔχωμεν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα, ἥς παρούσης ἢ
ἐπὶ τοῖς κατοικοιμένοις λύπη χώραν οὐχ ἔξει. Ὁ δὲ
θεὸς ἡμῶν καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ παρακα-
λῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρακαλέσθῃ ὑμῶν τὰς καρδίας, D
καὶ στηρίξῃ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην διὰ τῶν οἰκτιρ-
μῶν αὐτοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

Dolet enim ex animo, vereque luget is qui illa bona
considerat, a quibus excidimus, dum mortalem
istam ac sordidam vitam comparat cum immortalī
illa beatitudine, qua potiebatur antequam potestate
ad bonum abuteretur, quantoque magis in hac vita
ejusmodi luctum intendit, tanto celerius ad opta-
tam bonorum possessionem aspirat. Nam qui boni
jacturam animadvertit, ad illud recuperandum ar-
dentiore studio concitatur. Proinde, cum salutare
lugendi genus, ut ostendimus, inveniatur, animad-
vertite, quid ad mœrorem et luctum estis propen-
siores, nos non interdicere, quo minus mœreatis
et lacrymetis, sed vobis consulere, ut pro malo
damnatōque luctu bonum et laudabilem complectamini.
Itaque nolite mundi luctum tristitiamque
suscipere, quæ, ut inquit Apostolus¹⁹, mortis cau-
sam affert, sed eam mœstitiam sumite, quæ Deo
placet, cujus finis est animi salus. Etenim inanes
temereque effusæ pro defunctis lacrymæ fortasse
causa damnationis erunt illi, qui re abutitur bona.
Nam si tristem hanc animi affectionem idcirco
nobis inservit is qui cuncta sapienter egit, ut a
malo, quod nos invasit, expiaret, et ad ea bona,
quæ speramus, fruenda perduceret: forte qui fru-
stra atque inaniter lacrymas fundunt, vocabuntur
in crimen apud dominum suum, ut malus ille villi-
cus, qui, ut in Evangelio legimus²⁰, divitias sibi
creditas inutiliter dissipaverat. Quæcunque enim
ad bonos usus referri possunt, divitiæ sunt in the-
sauris cœlestibus enumeratæ. Nolo igitur ignorare
vôs, fratres, quæ de iis qui dormierunt, didicimus,
et si quid præterea Spiritus sanctus perfectionibus
patefacit, ne tristitia mœroreque afficiamini, ut
cæteri qui spem non habent. Soli enim, qui a fide
alieni sunt, præsentis vitæ finibus vivendi spem
terminant et circumscribunt, ideoque mortem de-
plorandam putant, quod ea, quæ nos credimus,
non sperant. Nos autem, qui magno locupletique
resurrectionis a mortuis sponsori vadique credi-
mus, ipsi rerum omnium procreatarum Domino,
qui ob id mortuus est et resurrexit, ut re ipsa
resurrectionis rationem confirmaret et comprobaret,
certam atque exploratam bonorum spem habeamus,
qua præsentē luctus in eorum obitu, qui ex hac
vita decedunt, nullum habebit locum. Deus autem
noster, Dominus Jesus Christus, qui afflictos atque
humiles consolatur, consoletur animos vestros, et
misericordia benignitateque sua vos ad se diligendum
inflammēt atque corroborēt, quoniam ipsi est gloria
in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁹ II Cor. vii, 10. ²⁰ Luc. xvi, 1, sqq.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.

EJUSDEM S. GREGORII
ADHORTATIO AD PÆNITENTIAM.

Est Asterii Amaseni, quem vide tom. XL, col. 351.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΤΩΝ ΝΗΣΤΕΙΩΝ.

EJUSDEM
IN PRINCIPIUM JEJUNIORUM.

Etiam ad Asterium pertinet. Vide ibid., col. 370.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΕΙΣ ΠΡΩΤΑΠΟΣΤΟΛΟΥΣ ΠΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΝ.
EJUSDEM
IN PRIMOS APOSTOLOS PETRUM ET PAULUM.

Hunc sermonem sub nomine Gregorii Nysseni edidit Gretserus Angolstadii, 1620, in-8 (Opera omnia, XIV. 359); sed est Maximi Planudæ. Cf. Fabricium initio tomi I hujus editionis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ ΛΟΓΟΣ

Δώδεκα συλλογισμῶν, ὅτι τὸ κακὸν, φθαρτὸν καὶ γερνητὸν καὶ ἀνύπαρκτον, καὶ ὁ τοῦτον δὲ πατὴρ
διάβολος οὐκ ἀγέννητος.

EJUSDEM

CONTRA MANICHÆOS ORATIO

Decem constans syllogismis, qua probatur, Malum corruptibile esse et creatum et non subsistens, ejusque patrem diabolum increatum non esse (1).

Εἴ τι ἂν κακὸν, κολαστέον· οὐδὲν δὲ κολαζόμενον ἄφθαρτον. Οὐδὲν ἄρα κακὸν ἄφθαρτον.

Οὐδὲν φθαρτὸν ἀγέννητον· ἔστι δὲ τὸ κακὸν φθαρτόν. Τὸ ἄρα κακὸν οὐκ ἀγέννητον.

Οὐδὲν κατ' οὐσίαν κακὸν· τῷ τὸ κακὸν ποῖον εἶναι. Οὐδὲν δὲ ποῖον οὐσία. Τὸ ἄρα κακὸν οὐκ οὐσία.

Πάντα τὰ ἐναντία ἀλλήλων φθαρτά· τὰ δὲ ἀγέννητα ἔντα οὐ φθαρτά. Τὰ ἄρα ἐναντία οὐκ ἄφθαρτα.

Οὐδὲν ἀγέννητον τρεπτόν· τρέπεται δὲ τὸ ἀγαθὸν κρατηθὲν ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Τὸ ἄρα ἀγαθὸν οὐκ ἀγέννητον.

Τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν ὀρεκτικὸν φθορᾶς τινος, οὐδὲ γε φθαρτικόν· τὸ δὲ γε κακὸν ὀρεκτικὸν φθορᾶς. Τὸ ἄρα κακὸν οὐκ ἀγέννητον.

Αἱ θεαὶ Γραφαὶ ταῖς κολάσεσι παραδίδοσθαι οὗ τοὺς ἄλλους μόνους κακοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον λέγουσι· πᾶν δὲ τὸ κολάσει παραδιδόμενον τρεπτόν· οὐδὲν δὲ τρεπτόν ἀγέννητον. Οὐδὲν ἄρα τῶν κακῶν ἀγέννητον.

Τῶν δι' ὅλου ἐναντιουμένων, οὐδὲν κοινόν. Ὡστε πᾶσα ἀνάγκη τὸ [ἀγαθόν] ὑπάρχει, μὴ ὅν ἄρα τὸ κακόν.

Πᾶς ὁ εὐλόγως ὀρεγόμενός τινος ἐπιτεταυγμένην ἔχει τὴν ὁρεξιν, ἣ εὐλόγως ὀρέγεται· τῶν φθαρτῶν ἄρα ἔστιν ἡ κακία· τῶν φθαρτῶν οὕσα ἀφανισθήσεται. Ἀφανιζομένη δὲ, οὐκ ἔστιν ἀγέννητος.

Ἀγέννητον τὸ κακὸν, κατὰ φύσιν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἶναι. Οὐδεὶς δὲ κατὰ φύσιν ἐνεργῶν ἀμαρτάνει· τὸ ἄρα ἀγέννητον οὐχ ἀμαρτάνει. Τὸ μὴ ἀμαρτάνον οὐχ ὑπαίτιον· ὑπαίτιος δὲ ὁ Σατανᾶς. Οὐκ ἄρα ἀγέννητον.

(1) Fragmenta hæc S. Gregorio Nyss. abjudicanda videntur, quandoquidem integra nec ullo verbo mutato in libro Didymi Alex. *Contra Manichæos*

Si quid sit malum, puniendum est : nihil autem quod punitur incorruptibile est. Nihil igitur malum est incorruptibile.

Nihil corruptibile est increatum : malum autem est corruptibile. Ergo malum non est increatum.

Nihil secundum substantiam malum est : quod malitia sit qualitas. Nulla porro qualitas est substantia, malum igitur non est substantia.

Omnia contraria a se invicem corrumpuntur : quæ autem increata sunt, non sunt corruptibilia. Ergo contraria non sunt incorruptibilia.

Nihil increatum immutabile est : bonum autem a malo superatum mutatur. Bonum igitur non est increatum.

Quod increatum est, non est ejusmodi, ut interitum appetat, aut interitum afferre possit : atqui malum interitum appetit. Malum ergo non est increatum.

Suppliciis plecti non alios tantum malos, sed ipsum diabolum Scripturæ sacræ testantur ; quidquid autem supplicio plectitur est mutabile nihil porro mutabile increatum est. Nihil igitur ex malis increatum est.

Nihil commune est iis, quæ penitus sunt contraria. Itaque necessarium omnino est, ut cum bonum existat, id quod malum est non existat.

Quicumque cum ratione appetit appetitum suum expleri ac perfici videt, quatenus cum ratione appetit : cum autem corruptibilium appetitu teneatur malitia, delebitur. Si autem deleatur, non est increata.

Increatum si sit malum secundum naturam, eo ipso existit quod malum est. Atqui nemo secundum naturam agens peccat : quod ergo increatum est, non peccat : quod non peccat, non est obnoxium supplicio. Satanas autem est supplicio obnoxius. Non ergo res est increata.

contineri detexi. FESSLER *Instit. Patr.* I., 595, not. — Vide *Patrologia* hujusce tom. XXXIX, col. 1087 C.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΝ.

EJUSDEM S. GREGORII
EPISCOPI NYSSENI
IN SUAM ORDINATIONEM.

Fr. Ducao interprete.

Ad nos etiam spiritualis instruendi convivii sors et officium devolutum est, tametsi idonei potius simus, ut alienorum participes flamus honorum, quam ut ipsi nostra largiamur. Equidem omni ope conatuque contendimus, ut ab ejusmodi pendendis tributis propter meam in dicendo penuriam immunis essem, prout etiam fert lex quæpiam conviviorum. Sic enim accepi homines, qui lauta et magnifica victus ratione utuntur, cum communibus compransoribus omnibus in orbem convivia instruxerunt, si quis ex numero convivarum sit angustioris fortunæ, solitos eum a communi symbola conferenda immunem mensæ socium non repudiare. Ita quoque optabam ipse ditiorum epulis tanquam mensarum assecra adhiberi. Quando autem eximius et opulentus hic convivii dominus ne nobis quidem vult parcere, sed et ministrare nos jubet: sic agam cum illo, *Amice, commoda mihi aliquot ex panibus tuis* **, panes autem appello, quod precibus fertur auxilium. Quid enim attinet aures vestras, quæ spiritualibus istis favis sese oblectarunt, jejuna egenaque excipere oratione? Ac fortasse melius se habeat, si quemadmodum in gymniciis certaminibus illorum est stadium, qui viribus corporis in illis valent, cæteri vero decertantium fiunt spectatores: ita in hoc spirituale stadium illi soli, qui virtute sanctorum ac robore pollent, adversus athletas prodeant: si quis autem sit ex iis, quorum unus ego sum, cui cani sint crines, fractæ autem ob ætatem vires, tremula etiam et nonnihil claudicans oratio, huic permittatur, ut se athletarum contentionibus spectandis oblectet. Ne igitur longius vobis, fratres, sermonis exordium protrahamus, cum mirificis eorum qui ante nos dixerunt orationibus operam dederitis. Jam saturati estis, jam divites facti estis; a rebus quippe dulcibus satietas gigni-

A Ἦλθε καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἡ τῆς πνευματικῆς ἐστίασις λειτουργία, μετέχειν μᾶλλον ἐτέρων, ἢ ἑαυτοὺς παρέχειν ἄλλοις, ὄντας ἐπιτηδεύουσιν. Καίτοι γε ἐγωγε καὶ παντελῶς ἤξιον ἀτελεῖς εἶναι τῶν τοιούτων φέρων, διὰ τὴν τοῦ λέγειν πέναν, κατὰ τινὰ νόμον συμποτικόν. Ἀκούω γὰρ τοὺς ἀκροτέρους τὴν διαίταν, ὅταν ἐκ περιόδου τῷ κοινῷ συσσιτίῳ τὰς εὐωχίας παρασκευάσωσιν, εἰ τις ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν δαιτυμόνων πενέστερος εἴη, τοῦτον κοινῆς συνθήκης ἀτελεῖ συνδειπνον εἶναι. Οὕτω καὶ αὐτὸς ἐβουλόμην ἐπισίτιος εἶναι τῆς τῶν πλουσίων τροφῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καλὸς τε καὶ πλούσιος ἐστίατωρ οὗτος οὐδὲ ἡμῶν φεῖδεται, διακονεῖν δὲ προστάττει, ἐρῶ πρὸς αὐτὸν, *Φίλε, χρῆσόν μοι τῶν σῶν ἄρτων*· ἄρτους δὲ λέγω τὴν διὰ τῶν εὐχῶν συμμαχίαν. Πῶς γὰρ ἐστὶ τοῖς πνευματικοῖς τοῦτοις χρήσις τὴν ἀκοὴν ὁμῶν ἐνερψήσασαν, πενιχρῶ καὶ πτωχεύοντι δεξιῶσασθαι λόγῳ; Καὶ τάχα καλῶς εἶχεν, ἢ ὥσπερ ἐπὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων· μόνων γὰρ τῶν ισχυόντων ἐν ἐκείνοις ἐστὶ τὸ στάδιον, οἱ δὲ λοιποὶ θεαταὶ γίνονται τῶν ἀγωνιζομένων· οὕτω καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο στάδιον μόνους τοὺς σφριγόντας ἐν τῇ δυνάμει τῶν ἁγίων πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς ἀποδύσθαι· εἰ δὲ τις εἴη τῶν ὁσίων, ὃ πολλὰ μὲν ἢ θρήξ, κωθρὰ δὲ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἢ δυνάμει, ὑπότρομος δὲ καὶ ὑποσχάζων ὁ λόγος, τοῦτον ἔξω τοῖς ἰδρώσι τῶν ἀγωνιστῶν ἐπευφραίνεσθαι. Οὐκ οὖν μυχύομεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ προοίμιον, ἐνασχολούμενοι τῷ θαύματι τῶν προλαθόντων. Ἦδη κερκορσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε· ὁ δὲ κόρος ἀπὸ γλυκασμάτων ἐστίν· τοῦτοις γὰρ ὁμᾶς ὁ προλαθὼν λόγος ἐτιθήνατο. Τάχα οὖν ἀχρηστον χρόνον ἐπέβαλλε κόρη ἐπάνω τῶν χρυσῶν λόγων, οἷον τισὶ μολυβδίνους νομίμασι τὴν μνήμην ἐπιφορτίζοντα· πλὴν ὅτι συντελεῖ πολλάκις εἰς συγκέρθειαν κάλλους καὶ ἡ χεῖρων ὕλη καταμιχθεῖσα τῇ κρείττονι, ἐγγὺς ἡ ἀπόδειξις. Ὅρᾳς τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦτον ὄρυον, ὡς καλὸς

** Luc. xi, 5.

ἰδεῖν, ὡς γλαφυρὸς ταῖς γλυφαῖς ἐπανεθεὶ τὸ χρυσεόν; A
Οὗτος χρύσεος ὢν ὅλος τὴν ἐπιφάνειαν, κύκλοις τισὶ
πολυγωνίοις κυανῷ διαχειρισμένος ὑποκεχάραται.
Τί οὖν βούλεται τῷ τεχνίτῃ ἡ κυανός; Ὡς ἂν, οἶμαι,
τῷ ἐναλλάσσοντι τὰς χροὰς ἀντιπαρεθεωρούμενος ὁ
χρυσὸς πλέον ἐκλάμπῃ. Εἰ οὖν ἡ κυανὸς ἐμμιχθεῖσα
τῷ χρυσῷ περικαλλεστέραν τὴν αὐγὴν ἀποδείκνυσιν,
οὐκ ἄκαιρον ἴσως τῇ λαμπρόνι τῶν προβήθέντων
λόγων καὶ τὴν ἡμετέραν παραγραφῆναι μελάνην.
Ἔτι ὅμιν ἐν προσιμίοις ἀδολεσχοῦμεν, ἀλλ' ἀκού-
σατε.

deatur aurea, circulis quibusdam multorum angulorum cæruleis picta distinguitur. Quodnam igitur
fuit consilium artificis, dum cæruleum colorem adjecit? ut efficeret, opinor, dum colores variantur,
ut aurum alteri collatum illustrius effulgeret. Si ergo color cæruleus immixtus auro efficit ut multo
pulchrior ejus splendor emicet, non incommodum, opinor, fuerit, si jam pronuntiatorum sermonum
fulgori nostrorum color hic niger appingatur. Adhuc procemiis garruli vos detinemus, sed au-
dite.

Ἀκούω Μωϋσέα τὸν μέγαν, ὅτε τὴν σκηνὴν τοῖς B
Ἰσραηλίταις ἐπήγγυτο, καὶ τὸν Βεζελεὲλ ἐκείνον, ὃς
Πνεύματι θεῷ τὴν σοφίαν ἔσχεν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς
αὐτοδιδασκτον, κοινῇ προθεῖναι τὴν φιλοτιμίαν πλου-
σίοις καὶ πένησι, τῶν μὲν πλουσίων χρυσὸν, καὶ πορ-
φύραν καὶ τοὺς τιμίους τῶν λίθων ἐκλέγοντας, τῶν
δὲ πενήτων ξύλα καὶ δέρματα καὶ τὰς τῶν αἰγῶν
τρίχας οὐκ ἀποβάλλοντας. Ἄλλ' οὐκ ἄκαιρος τῆς
ἱστορίας ἴσως ἡ μνήμη· ὁ γάρ μου τὴν καρδίαν ἐπ-
έδραμε νόημα, βούλομαι καὶ τῷ κοινῷ παραθέσθαι.
Πνεύματι θεῷ ὁ Βεζελεὲλ σοφὸς ἐξ ἰδιώτου ἐγένετο·
οὕτω γὰρ ἡ ἱστορία φησίν. Ἀκούετω τοίνυν ὁ πνευ-
ματομάχος· ὁ θεῖον εἰπόν· Ἐδ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ ἡ
ἐπίδοσις οἷόν τι ἔχουσ τὴν τῆς σοφίας χάριν τῇ ψυχῇ
ἐνσημαίνεται, ἄρα καθυδριεῖ τῇ τοῦ θεοῦ προσ-
ηγορίᾳ τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος; Ἄρα μικρόν τι C
καὶ ταπεινὸν περὶ αὐτοῦ νοεῖν ὑποτίθεται; Τί τῶν ἐν
τῇ κτίσει τῷ ὀνόματι τούτῳ σημαίνεται; Μὴ ἐπί-
κτητον οἰεταὶ τῷ Πνεύματι τὴν θεότητα; Μὴ δι-
πλόην τινὰ καὶ σύνθεσιν περὶ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνητον
ἐννοεῖ; τάχα οὐκ ἔστι ταῖς τοιαύταις ὑπονοαῖς συν-
ενεχθῆναι. Ἄλλ' ὁμολογεῖ πάντως θεῖον ὃν τὸ Πνεῦ-
μα τῇ φύσει τοιοῦτόν τε εἶναι καὶ λέγεσθαι. Ὅρᾳς
ὡς αὐτομάτως ἐκκαλύπτεται σοὶ ἡ ἀλήθεια; πολλὰς
γὰρ θείας φύσεις τὸ τῶν Χριστιανῶν οὐκ ἐπίσταται
κήρυγμα· ἐπεὶ ἀνάγκη πᾶσα καὶ πολλοὺς θεοὺς
ἀναπλάττεσθαι. Οὐ γὰρ ἔστι δυνατόν πολλοὺς νοηθῆ-
ναι θεοὺς, μὴ τῆς κατὰ φύσιν ἑτερότητας τὸ τῶν θεῶν
πλήθος διαγγελούσης. Εἰ οὖν μία παρὰ πάντων θεία
φύσις εἶναι πιστεύεται, θεῖον δὲ τῇ φύσει τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον· τί διατέμνεις τῷ λόγῳ τὸ συνημμένον τῇ D
φύσει; Ἀλλὰ τίς μοι δώσει τὴν δύναμιν τοῦ λόγου
ἐκείνου, οὗ τὸ τέλος σωτηρία τῶν ἀκούοντων ἦν;
Μίαν προήχατο φωνὴν Ἱεροσολυμίταις ὁ Πέτρος, καὶ
τοσαῦται χιλιάδες ἀνθρώπων τῇ περιβολῇ τοῦ λόγου
ὅπῃ τοῦ ἁλῆως ἔσαγνεύθησαν. Τοσοῦτοι δὲ καὶ τοι-
οῦτοι παρὰ τῶν διδασκάλων ἐν ἡμῖν τρίβονται, τίς
γέγονε τῶν σοφισμένων προσθήκη; Τὸ ἐκλείπειν ἐκ-
λείπει, φησὶ τις τῶν προφητῶν, τὸ ἀποθνήσκειν
ἀποθνήσκει· τὸ πεπλανημένον οὐκ ἐπιστρέφει· λέ-
λσται τῆς ἀγάπης ὁ σύνδεσμος· ἤρπασται τῶν θησαυ-

tur: quibus nimirum vos abunde præcedens tracta-
tus enutrivit. Itaque jam nihil aliud fortasse agetur,
quam ut satietas satietati adjiciatur, ac veluti post
aureos sermones memoriam vestram plumbeis nu-
mismatibus oneremus; nisi forte, quoniam sæpe
nonnihil ad conciliandam pulchritudinem confert
etiam materia deterior admista meliori, cujus rei
demonstratio non longe peti potest. Vides hanc
concamerationem, quæ capitibus nostris imminet?
quam pulchra sit adspectu, quam affabre factis
sculpturis aurum intersplendeat? Hæc cum tota vi-

Magnum illum Moysem audio, quo tempore ta-
bernaculum Israelitis erigebat, ac Bezelelem illum,
qui divino Spiritu partam sapientiam architectonicæ
non ab alio eductus sed a se habebat, communi
quadam æmulatione divites simul ac pauperes pro-
vocari voluisse, dum divitum quidem aurum et
purpuram, lapidesque pretiosos seligerent, egeno-
rum vero ligna pellesque ac pilos caprarum non
rejicerent. Enimvero haud importuna fuerit aut a
proposito aliena fortassis historiæ hujus comme-
moratio: libet enim quod mihi in mentem venit, in
medium proferre. Spiritu divino Bezeleel ex
imperito sapiens est factus: ita enim narrat historia⁹⁹.
Audiat ergo qui Spiritui sancto bellum indixit; is
qui Spiritum sanctum dixit divinum, cujus ingres-
sus et quasi vestigium sapientiæ gratiam in anima
designat, num Spiritus dignitatem seu deitatem
divini appellatione traducit? num suadet, ut aliquid
exiguum aut humile de ipso concipiamus? Quid,
quæso, ex rebus creatis hoc nomine significari
solet? num acquisitam et ascititiam esse putat
Spiritui divinitatem? num duplicitatem aliquam aut
compositionem simplici et incomposito attribuit?
Fortasse non licet ejusmodi opinionibus fidem ad-
hibere. Atqui plane constat Spiritum, qui divi-
nus est, natura talem dici ac prædicari. Vides ut
tibi veritas ultro reveletur? plures enim divinas
naturas Christiana nescit religio, quandoquidem
ita omnino necesse esset plures quoque deos con-
fingere. Non enim fieri potest, ut multos intelliga-
mus deos, nisi hæc eorum multitudo per diversita-
tem secundum naturam enuntietur. Si ergo una
ab omnibus natura divina esse creditur, Spiritus
porro sanctus natura divinus, quid oratione divi-
dis quod natura conjunctum est? Verum quis illam
mihi sermonis virtutem concedet, cujus finis salus
exstitit auditorum? Unam emisit Hierosolymitanis
vocem Petrus, et tot hominum millia nuda sermo-
nis sagena ab illo piscatore sunt capta¹⁰⁰. Tam multi
vero tantique a doctoribus in nos impenduntur
sermones: quæ vero ex iis qui salvantur facta est

⁹⁹ Exod. xxxi, 2 sqq. ¹⁰⁰ Act. ii, 41.

accessio? *Quod deficit aeficit*, ait quispiam ex prophetis⁵⁵, *quod moritur moritur*: quod aberravit, non revertitur; solutum est vinculum charitatis, abrepta est pax ex thesauris nostris. O rem calamitosam! cogit enim me mali ac doloris magnitudo ingemiscere; nostra erat olim possessio charitas; paterna nostra hæc hæreditas, quam per discipulos suos nobis Dominus thesaurizaverat dicens, *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*⁵⁶: istam autem hæreditatem ii quidem, qui deinde secuti sunt, successores filii a patribus ordine excipientes usque ad patres nostros conservarunt. At hæc prodiga generatio illam minime custodivit. Quomodo e manibus nostris elapsæ hæ institutionis divitiæ pereunt? nos charitatis indigi sumus, et alii bonis nostris luxuriant et gloriantur. *Zelavi super iniquos*: sic ait Psalmista⁵⁷. Ego vero nonnihil quasi per parodiam inflectens dictum illud ita legam, Zelavi super iniquos, zelavi pacem peccatorum videns. Illi inter se junguntur, et nos ab invicem separamur. Illi quasi testudine facta coeunt inter se, at nos testudinem nostram cuneumque dissipamus. Furto surreptam possessionem nostram animarum prædo ad hostes veritatis delatam projecit, non ut beneficio eos afficeret, nemo sic arbitretur: non enim potest afficere beneficio inventor malorum: verum, efficeret.

Sed quid mihi de iis qui foris sunt judicare? ut inquit ille⁵⁸. At ego qui possim alienationem fratrum sine lacrimis ferre? quomodo paterna substantia derelicta junior hic frater discessit? alter ille in Evangelio descriptus, licet canitie corporis animi juvenilitatem occultet, quomodo fugitivus a fide in longinquam regionem secessit? quomodo abit et ipse paternis bonis in duas dimidias partes divisus, qui dum sublimia dogmata ad humiles et suillas opiniones dejecit, cum meretricibus hæreticis suas divitias dissipavit⁵⁹? Meretrix enim est hæresis, quæ voluptatibus quasi præstigiis attrahit. Quod si quando in seipsum, ut ille, reversus fuerit: si quando rursus ad paternorum ciborum cupiditatem exarserit, si ad divitem mensam recurrerit, in qua multus supersubstantialis est panis, qui Domini mercenarios alit; mercenarii quippe sunt Dei omnes isti qui ob spem repromissionis in vinea Dei operantur: qualis ad eum fiet non unius parentis, sed tam multorum patrum concursus, qui obviam illi prodibunt, qui amplectentur, qui osculis illum excipient? Prolata est stola fidei prima, quam trecentæ octodecim animæ præclara tetrina Ecclesiæ contexuerunt. Unde annulus in manu expressum fidei sigillum habens, choreæ, vitulus, symphonia, cætera omnia quæ in Evangelio commemorantur, excepta fratris invidia. Verumenimvero quid frustra nobis ipsis somnia fingimus? Obdurata sunt corda fratrum, et contraria ratione sunt affecti; communes patres obijciunt, et acceptam ab illis hæreditatem non admittunt; communem sibi vindicant nobilitatem, et a nostra cognatione alienantur;

⁵⁵ Zachar. xi, 9. ⁵⁶ Joan. xi, 34. ⁵⁷ Psal. lxxviii, 2. ⁵⁸ I Cor. iii, 11. ⁵⁹ Luc. xv, 11 seq.

A ῥων ἡμῶν ἡ εἰρήνη. Ὁ τῶν κακῶν! Προάγομαι γὰρ ἐπιστενάζει τῷ πάθει· ἡμέτερον κτήμα ἦν ἀγάπη· ποτὲ πατὴρ ἡμῶν οὗτος ὁ κληρὸς, ὃν διὰ τῶν μαθητῶν ἡμῶν ὁ Κύριος ἐθησαύρισεν εἰπὼν, *Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους*· ἀλλὰ ταύτην τὴν κληρονομίαν οἱ μὲν ἐρεξῆς διόδοχοι παρὰ πατὴρς ἐκδεχόμενοι μέχρι τῶν πατέρων ἡμῶν διεσώσαντο· ἡ δὲ ἀσιωτος αὕτη γενεὰ οὐκ ἐφύλαξε. Πῶς οἴχεται τῶν χειρῶν ἡμῶν διαρρέουσι τῆς ἀγωγῆς ὁ πλοῦτος; ἡμεῖς τῆς ἀγάπης πτωχεύομεν, καὶ ἄλλοι ἡμέτεροις ἀγαθοῖς ἐναδρύνονται. Ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, οὕτως φησὶν ὁ Παλμυρδός. Ἐγὼ δὲ μικρὸν τι παρῳδῆσας τὸ ῥηθὲν ἀναγνώσσομαι, Ἐξήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, ἐξήλωσα εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν. Ἐκεῖνοι ἀλλήλοις συνίστανται, καὶ ἡμεῖς ἀπ' ἀλλήλων διατεμνόμεθα. Ἐκεῖνοι ἑαυτοὺς συνασπίζουσι, καὶ ἡμεῖς τὸν ἡμέτερον συνασπισμὸν διαλύομεν. Κλέψας τὸ ἡμέτερον κτήμα ὁ τῶν ψυχῶν λωποδύτης τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας φέρων προσέβριψεν, οὐκ ἐκεῖνους εὐεργετῶν, τοῦτο μηδεὶς οἰσθῆναι· ὁ γὰρ τῶν κακῶν εὐρετῆς εὐεργετῆς γενέσθαι οὐ δύναται· ἀλλ' ἵνα χεῖρους αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τὸ κακὸν συμποσίᾳ παρασκευάσῃ.

C Ἀλλὰ τί μοι τοὺς ἐξω κρίνειν; φησὶν ὁ εἰπὼν. Ἐγὼ δὲ πῶς ἀδακρυτὴ βαστάσω τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτριώσιν; Πῶς ὥχεται καταλιπὼν τὴν πατρίαν οὐσίαν ὁ ἀδελφὸς ὁ νέος οὗτος; Ἄλλος ἐκεῖνος ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δηλούμενος, καὶ ὑποκρύπτει τῇ πολίτῃ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς τὴν νεότητα, πῶς ἀνεχώρησεν εἰς χώραν μακρὰν δραπέτεύσας ἀπὸ τῆς πίστεως; Πῶς οἴχεται καὶ αὐτὸς ἡμισεύσας τοῦ πατρὸς τὴν οὐσίαν ἐν τῷ καθελκύσει τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων πρὸς τὰ ταπεινὰ καὶ χοιρώδῃ νοήματα, ταῖς αἰρετικαῖς πόρταις προσδαπανήσας τὸν πλοῦτον; Πόρνη γὰρ ἐστὶν ἡ αἵρεσις, ταῖς ἡγαπημέναις ἡδοναῖς γοητεύουσα. Εἰ γὰρ ἔλθοι ποτὲ εἰς ἑαυτὸν, ὥσπερ ἐκεῖνος· εἰ γὰρ ἐπιθυμῇσαι πάλιν τῆς πατρὸς τῆς φῆς· εἰ γὰρ ἐπαναδράμῃ πρὸς τὴν πλουσίαν τράπεζαν, ἐν ᾗ πολλὸς ὁ ἐπιούσιος ἄρτος, ὁ τρέφων τοὺς τοῦ Κυρίου μισθίους· μισθιοὶ δὲ τοῦ Θεοῦ πάντες οὗτοι, οἱ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενοι· ὅς ἂν ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ὁ δρόμος, οὐχ ἔνδς πατὴρς, ἀλλὰ τοσούτων πατέρων προσαπαντώντων, περιπλεκόμενων, ἀσφαζομένων φιλήμασιν; Ἡνέχθη στολὴ τῆς πίστεως ἡ πρώτη, ἦν αἱ τριακῶσαι ὀκτὼ καὶ δέκα ψυχὰι καλῶς ἐριθέουσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξύφηναν. Ἐκείθεν τῇ χειρὶ δακτύλιος ἐκτετυπωμένην ἔχον ἐν αὐτῷ τὴν σφραγίδα τῆς πίστεως, οἱ χοροὶ, ὁ μέσχος, ἡ συμφωνία, τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κατελείκται, πλὴν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ζηλοτυπίας. Ἀλλὰ τί μάτην ὀνειρούς ἑαυτοὺς ἀναπλάττομεν; Ἐσκληρύνται καρδίαι τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἀντιτύπως ἔχουσι, τοὺς κοινούς πατέρας προβάλλοντες, καὶ τὴν κληρονομίαν τὴν ἀπ' αὐτῶν οὐ προσδέχονται, τῆς κοινῆς εὐγενείας

ἀντιποιούνται, καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενείας ἀλλοτριούνται· τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν ἀντικαθίστανται, πρὸς ἃς ἡμᾶς δυσμενῶς ἔχουσιν· ὥσπερ τι μεθόριον ἡμῶν τε καὶ τῶν πολεμίων γενόμενοι, καὶ ἀμφοτέρω εἰσι καὶ οὐδέτερον· οὔτε τὸν ὀρθὸν λόγον ὁμολογοῦσι, καὶ αἰρετικοὶ ὀνομάζεσθαι ἀπαξιοῦσιν. Ὡ καὶ τοῦ πρᾶγματος· καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὸ ψεῦδος ἐπίσης ἐκπεπλεγμένηται, οἷον τι δένδρον ἀρίστον, ὧδε καὶ ὧδε πρὸς τὰς ἐναντίας ὁρμᾶς εὐκόλως μετακλιόμενοι. Ἦκουσα τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν ἀποκρύφους πρὸς τοὺς τοιοῦτους δι' αἰνίγματος λέγοντος· ὡς δέον ἀκριβῶς ζεῖν μὲν πάντως τῷ πνεύματι, κατεψύχθαι δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ· Ὁφείλον γὰρ ἦσθα, φησί, ψυχρὸς, ἢ ἥστος· τὸ δὲ μεθέτερον τούτων, ἀμφοτέρων δὲ ἐφαπτόμενον ναυτιῶδες ἐστὶ, καὶ πρὸς ἕμετον ἐπιτῆδειον. Τί οὖν τὸ αἴτιον, πάλαι μὲν ἐπὶ τῶν μαθητῶν διὰ τοῦ Κυρίου πολὺ πλῆθος τῇ Ἐκκλησίᾳ προσάγεσθαι, νυνὶ δὲ τοὺς μακροὺς καὶ περικαλλεῖς τῶν διδασκάλων λόγους παρατρέχειν ἀπράκτους;

Ἐρεῖ τις ἰσως, ὅτι τότε συνήργει τοῖς ἀποστόλοις τὰ ἐκ τῶν ἔργων θαύματα, καὶ τὸ ἀξιόπιστον ὁ λόγος διὰ τῶν χαρισμάτων εἶχε. Φημι καὶ γὰρ μεγάλην εἶναι πρὸς τὸ πείθειν βοήθη τὴν ἐκ τῶν ἔργων ἰσχύ· νυνὶ δὲ τί χρὴ τὰ γινόμενα ἡγεῖσθαι; Καὶ οὐχ ὁρᾷς τὰ ὅμοια τῆς πίστεως θαύματα; Οἰκειοῦμαι γὰρ τῶν ὑμεσούων ἡμῶν τὰ κατωρθώματα, τῷ αὐτῷ πνεύματι στοιχοῦντες ἐν τῇ δυνάμει τῶν ἰσέων. Μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λόγου ἄνδρες ἐξ ὑπερορίας ἦκοντες, πολῖται τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ἐξ Μεσοποταμίας ὠρμημένοι, ἐξεληθότες καὶ οὗτοι ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου παντός, πρὸς οὐρανὸν βλέποντες, ἐκδημῶντες τρόπον τινὰ τῆς ἀνθρωπίνης, ἄνω τῶν τῆς φύσεως παθημάτων ἰσάμενοι, τοσοῦτον ἐφαπτόμενοι τῆς ζωῆς ταύτης ὅσον ἐπάναγκας, τῷ δὲ πλεονί μέρει ταῖς ἀσωμάτοις συμμετεωροποροῦσι δυνάμεσι, γηραῖοι τὸ εἶδος, σεμνοὶ πρὸς ἰδέαν, πολλὰ στιλβόντες, σιωπῇ κατῃσχυλισμένοι τὰ στόματα, λογομαχεῖν οὐκ εἰδότες, συζητεῖν οὐ μαθόντες· τοσαύτην ἔχουσι κατὰ τῶν πνευμάτων τὴν ἐξουσίαν, ὥς ἁπλᾶτα μόνῃ τῷ δοκοῦντι κατεργάζεσθαι, καὶ ὑποχωρεῖν τὰ δαιμόνια, οὐ συλλογισμῶν τέχναις, ἀλλ' ἐξουσίᾳ τῆς πίστεως, οὐκ εἰς ἀπορίαν ἀντιφάσεως περιεγόμενα, ἀλλ' εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον ἀπελαυνόμενα. Οὕτως οἶδεν ὁ Χριστιανὸς συλλογίζεσθαι· ταῦτα τῆς πίστεως ἡμῶν τὰ κατωρθώματα. Διὰ τί οὖν οὐ πείθομεν, εἰ πλεονάζει τῶν λαμάτων ἡ χάρις; εἰ περισσεύει ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου; Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρου ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Διὰ τί οὐ γίνεται ἡ τὴν σωζομένην προσθήκη; Καὶ μηδεὶς ὑπονοεῖται μικρὰν τὴν παρούσαν ἡγεῖσθαι χάριν. Ὁρῶ κομῶσαν τὴν ἀμπλον, εὐθηνουμένην ταῖς κληματίαις, καὶ τῷ καρπῷ πλεονάζουσαν· ὁρῶ κυμανομένην τῷ πλῆθει τῶν ἀσταγίων τὴν ἀρουραν· βαθὺ τὸ λήϊον, ἀδρὴν τὸ δρέγμα, πολλὸς ὁ σπόρος. Ἀλλὰ τί πάθω; Ἀπλήρωτον ἔχων ἐν τοῖς τοιοῦτοις τὴν φύσιν τῇ πάθει τῶν φιλοπλούτων κατέχομαι.

A hostibus nostris se opponunt, et hostili animo in nos affecti sunt: tanquam confinium inter nos et hostes facti, et utraque sunt et neutrum; neque rectum sermonem confitentur, et hæretici appellari recusant. O rem inauditam! et veritati simul et mendacio pariter bellum indixerunt, tanquam arbor quæpiam radicibus carens huc et illuc levi momento contrariis impulsibus inclinati. Joannem Evangelistam audiavi hujusmodi homines ænigmatica oratione in apocryphis alloquentem: cum oporteret exacte fervere quidem omnino spiritu, frigere autem peccato. *Utinam enim esses*, inquit, *frigidus aut calidus*!! quod verò neutrum est horum, sed utrumque attingit, nauseam excitat, et ad vomitum est idoneum. Quid igitur causæ est, cur olim quidem temporibus discipulorum ad Ecclesiam plurima multitudo a Domino aggregaretur, jam vero longæ et ornate doctorum conciones sine ullo effectu prætervolent?

Fortasse dicet quispiam, quod tum apostolos miracula ex operibus adjuvarent, et illa divina dona orationi fidem conciliarent. Ego vero magnum afferre ad persuasionem momentum vim operum non diffiteor. Verum quid, quæso, de iis quæ nunc geruntur arbitrandum est? nonne paria fidei vides miracula? conservorum enim nostrorum præclara facinora nostra reputo, qui eodem in virtute curationum spiritu nobiscum ducuntur. Hujus orationis veritati testimonium dicunt viri ab exteris et longinquis regionibus advecti, patris nostri Abraham cives ex Mesopotamia profecti, qui et ipsi de terra et cognatione sua, atque adeo ex toto mundo egressi, oculis ad cælum conversis, et extra humanam quodammodo peregrinantes naturam, extra omnem perturbationum aleam constituti, tantum ex hac vita delibant, quantum necesse est; potiori vero sui parte cum incorporeis virtutibus in excelsis versantur, senili specie, atque aspectu venerando, canitie splendentes, et obsignata silentio tenentes ora, qui decertare verbis nesciunt, neque disquirere aut disceptare didicerunt, tantamque adversus spiritus obtinent potestatem, ut miracula sola voluntate perficiant, et dæmonia abscedant non syllogismorum artificio, sed fidei potentia, non in eas redacti angustias, ut nihil contradicant, sed in tenebras exteriores abacti. Sic novit syllogismos texere Christianus: ea sunt fidei nostræ præclara facinora. Cur ergo non credimus, si abundat gratia sanitatum, si exuberat doctrina verbi? *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*!! cur non sit eorum qui salventur accessio? Neque vero in mentem veniat cuiquam exiguum præsentem gratiam existimare. Video comantem vilem, pampinis et sarmentis silvescentem, ac racemis exuberantem, agrum spiciis luxuriantem, densam segetem, amplum manipulum, multam sementem. Quid ergo est quod me male

²⁷ Apoc. iii, 15.

²⁸ 1 Cor. xii, 11.

habet? Inexplebili quadam in ejusmodi rebus natura præditus, eodem cum avâris morbo laboro: nullus cœpæ et redundantia terminus cupiditatem cohibet; id quod in dies accedit, ad plura provocat appetitum, et in fomitem desiderii majorum opum convertitur. Me quidem oblectant ea quæ versantur ob oculos; præsentibus torqueor; novum perturbationis genus ex contrariis compistum animum meum occupavit, tanquam voluptate cum tristitia contemperata. Atque in vos quidem si convertam oculos, in vobis desiderium nostrum acquiescit; si vero quod deest in memoriam redeat, non habeo quo pacto calamitatem deplem. Homines enim omittentes in Domino gaudere, et ex Ecclesiæ pace animo capere voluptatem, de substantiis nescio quibus arguntur, et magnitudines dimetiuntur, Filium ex comparatione cum Patre metiuntur, et quod excedit mensuram, Patri largiuntur. Quis hoc dixerit illis: Quod quantum non est, non mensuratur; quod incorporeum est, non ponderatur; quod infinitum est, non comparatur; quod non comparatur, pluris aut minoris rationem non admittit: siquidem ex rerum inter ipsas comparatione excessum colligimus. Ejus autem, cujus finis comprehendere non potest, excessum mente contingere nemo potest? Memini ego illius psalmi, quem succincentes ac simul hymnos personantes ingrediebamur, *Magnus Dominus et magna virtus ejus; et sapientia ejus non est numerus*⁵⁹. Quid hoc ergo est? Enumera quæ dicta sunt, et mysterium intelligis. *Magnus Dominus*, non dixit, quanta sit magnitudo: neque enim fieri poterat ut diceret quantus esset: sed hoc ipso quod ita eam designat, ut non circumscribat aut terminet, sensim eo mentem provehit, ut immensam esse cognoscat. Pari modo, *Magna*, inquit, *virtus ejus*: virtutem vero cum audis, potentiam intellige. Christus autem Dei potentia est et Dei sapientia, sed et sapientia ejus non est finis. Sapientiam Isaias interpretatur aperte dicens, *Spiritus sapientia et prudentia*⁶⁰. Audiavi inter beatitudines eos beatos prædicari, qui sitiunt Dominum: attendite ergo atque accipite non alienum fortasse a tempore, id quod menti meæ nunc observatur, tametsi ab eo in quo versamur, videtur quodammodo dependere.

Si quis sub meridiem, sole radiis ardentioribus capiti imminente omnemque corporis humorem sua flamma torrente, iter habeat, subjecta vero sit ejus calceis tellus aspera, via difficilis et admodum arida, deinde occurrat ejusmodi homini fons fluiquis, cujus limpida sunt ac perlucida fluentia, et affatim refrigerantia, copioseque profluentia: nunquid ante aquam considerabit, deque ejus natura philosophabitur, unde, et quo modo, quaque ex causa, cæteraque ejusmodi perquirens, quæ ab illis tractari solent, qui in ejusmodi nugis occupantur, vaporem scilicet quemdam in profundis terræ partibus dispersum et prosilientem atque compressum, aquam fieri, aut venas, quæ in concavitatibus terræ diffusæ sunt, si eis ora laxentur aquam profundere: an vero cunctis ejusmodi valedicens incumbit

A Οὐδεις περιουσίας ὄρος τὴν ἐπιθυμίαν ἔστησι. Τὸ αἰ προσγιγνώμενον πρὸς τὸ πλεόν ἐρεθίζει τὴν ὀρεξιν, ὑπέκκαυμα τῆς τοῦ πλείονος ἐπιθυμίας γινόμενον. Εὐφραίνει με τὰ ὀρώμενα. Τοῖς παρούσιν ἀγάλλομαι, καὶ τοῖς ἀπουσιν ἀλγύνομαι· κοινόν τι πάθος ἐκ τῶν ἐναντίων σύμμιχτον τὴν ψυχὴν περιέχει, ἡδονῆς πρὸς λύπην συγκεκραμένης. Ἐὰν πρὸς ὁμὰς ἀναβλέψω, ὁμῶν ἐπαναπαύω τὸν πόθον· ἐὰν τὸ λείπον λογίζομαι, οὐκ ἔχω ὅπως στενάξω τὴν συμφορὰν. Καὶ γὰρ ἀγέντες οἱ ἄνθρωποι τὸ κατατρυφεῖν τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς Ἐκκλησίας εὐφραίνεσθαι, οὐσίας τινὰς τεχνολογοῦσι, καὶ μεγέθη καταμετροῦσιν, γλῶσσαν Πατρὶ παραμετροῦντες, καὶ περισσώτερον τοῦ μέτρου τῷ Πατρὶ χαρίζομενοι. Τίς εἶποι αὐτοῖς· Τὸ ἄποσον οὐ μετρεῖται· τὸ αἰεὶδὲς οὐ δοκιμάζεται· τὸ ἀσώματον οὐ σταθμίζεται· τὸ ἄοριστον οὐ συγκρίνεται· τὸ μὴ συγκρινόμενον τοῦ πλείονος καὶ ἐλάττωτος οὐκ ἐπιδέχεται λόγον. Ἐκ γὰρ τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα παραθέσεως τὸ πλεόν ἐπιγιγνώσκωμεν. Οὐ δὲ τὸ τέλος ἄλλοππον, τούτου τὸ πλεόν ἀνεπινόητον. Ἦκουσα τοῦ ὑποφάλατος, ὃ κοινῇ πάντες ὁμολογοῦντες ἐπῆμεν· *Μέγας Κύριος καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός*. Τί οὖν τοῦτό ἐστιν; Ἀριθμησον τὰ εἰρημένα, καὶ νοεῖς τὸ μυστήριον. *Μέγας Κύριος*, οὐκ εἶπε πόσον μέγας· οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν εἰπεῖν τὸ πόσον, ἀλλὰ τῷ ἄοριστῳ τῆς σημασίας ἐπὶ τὸ ἀπειρον ὁδηγεῖ τὴν διάνοιαν. Ὁμοίως, *Μεγάλη*, φησὶν, ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· ἰσχύϊν δὲ ἀκούσας, τὴν δύναμιν νόησον. Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· ἀλλὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Ἐρμηνεύει τὴν σύνεσιν Ἡσαίας σαφὲς λέγων· *Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως*. Ἦκουσα ἐν τοῖς μακαρισμοῖς μακαριζομένους τοὺς διψῶντας τὸν Κύριον. Τάχα οὖν οὐκ ἔξω τοῦ καιροῦ τὸ ἐνθύμιον· καὶ μοι δέξασθε τὸν λόγον, καὶ ἀπηρτησθαι τῶν παρόντων δοχεῖ.

D Εἰ τις διὰ μεσημβρίας ὀδεύων τοῦ ἡλίου θερμότεραις ταῖς ἀκτῖσι τῆς κεφαλῆς ὑπερξέοντος, καὶ πᾶν τὸ ἐν σώματι ὑγρὸν τῇ φλογὶ καταφύσσοντος· προκείσθω δὲ τῷ ὑποδήματι γῇ τραχεῖα καὶ δυσπόρευτος καὶ διψώδης· εἰτα ἐπιτύχοι πηγῆς ὁ τοιοῦτος, ἥς καλὸν καὶ διαφανὲς τὸ νῆμα, καὶ προσηγῶς καταψύχον, καὶ ἀφθόνως ὑπερχεόμενον· ἅρα προσκαθεδεῖται τῷ ὕδατι, καὶ φιλοσοφῇ περὶ τῆς φύσεως, ὅθεν, καὶ ὅπως, καὶ διὰ τίνος, καὶ τὰ τοιαῦτα διεξετάζων, οἷα δὴ τοῖς ματαιολογοῦσι σύνθετες λέγειν· ὅτι ἑκάς τις ἐγκατεσπασμένη τῷ βάθει τῆς γῆς, καὶ διαπηδῶσα, καὶ συνθλιβομένη, ὕδωρ γίνεται, ἥ ὅτι φλέβες ἐκκεχυμέναι ταῖς κάτω κοιλότησιν, εἴτερ ἀναστομωθῶσι, τὸ ὕδωρ προχέουσιν· ἥ πάντα τὰ τοιαῦτα χαίρειν ἑάσας ἐπικύπτει τῷ νήματι, καὶ προσθεῖς τὰ χεῖλη, θεραπεύει τὴν διψάν καὶ ἀναψύχει τὴν γλῶσ-

⁵⁹ Psal. cxlvi, 5.⁶⁰ Isa. xi, 2.

σαν, καὶ καταπαύει τὸν πόθον, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Α
δεδομένῳ τὴν χάριν; Μίμῃσαι τοῖνον καὶ σὺ τὸν δι-
ψῶντα. Εἰπέ, Καὶ εἴρηται, καθὼς εἴρηται· *Μακάριοι*
οἱ διψῶντες, καὶ καταμαθῶν ὅσα καὶ ὅσα ἀγαθὰ
πηγάζει τὸ ἅγιον· ποίησον τοῦτο τοῦ Προφήτου, *Τὸ*
στόμα σου ἄνοιξον καὶ ἔλκυσον πνεῦμα· πλά-
τυνον τὸ στόμα καὶ πληρώσον, ἔχων τὴν ἐξουσίαν
τῶν χαρισμάτων. Βούλει μαθεῖν ὅσα προχέεται τῆς τοῦ
Πνεύματος πηγῆς ἀγαθὰ; Ἀφθαρσία ψυχῆς, αἰδιότης
ζωῆς, οὐρανῶν βασιλεία, εὐφροσύνη ἀληκτος, χαρὰ
τέλος οὐκ ἔχουσα. Ἀλλὰ γὰρ εἰς τὰ παρόντα βλέπων
ἐλπίην ποιοῦμαι τὴν ζημίαν τοῦ λείποντος. Πεπλή-
ρωταί μοι τῶν ἀγαθῶν ὁ οἶκος· πλήρεις οἱ θησαυροὶ
τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας· ἔξουσιν δὲ τάχα μετ' ἐλπί-
γον καὶ πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου, καὶ προφθάσωσι χεῖρα
αὐτῶν Θεῷ, καὶ βασιλεῖται τῆς γῆς μεθ' ἡμῶν τὸν
ἐπινίκιον ᾄσωσιν ὕμνον, τῷ πάντας εἰς τὴν αὐτοῦ
βασιλείαν καλοῦντι. Ὡ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας. Ἀμήν.

A fluente, et admotis labris sitim sedat, linguam re-
frigerat, cupiditatem exsatiat, et gratias agit ei,
qui tale donum largitus est? Imitare igitur tu quo-
que sitientem: dic esse dictum, sicut et dictum
est a Domino, *Beati qui sitiunt*⁶¹: et cum didiceris
qualia quantaque bona e Spiritu sancto velut ex
fonte manent, fac quod jubet Propheta, *Aperi os*
*tuum, et attrahe spiritum*⁶²: *dilata os tuum, et*
*imple*⁶³, cum donorum habeas potestatem: visne
intelligere quanta ex Spiritus sancti fonte bona
profluant? Immortalitas animæ, aternitas vitæ,
regnum colorum, lætitiæ sempiterna, gaudium nullo
fine conclusum. Verumenimvero dum præsentia
contemplor, exiguum ejus quod deest duco jactu-
ram. Referta mihi bonis est domus; pleni sunt
auro Arabiæ thesauri: quàmprimum autem venient
ex Ægypto legati, et prævenient manus ipsorum
Deo, ac regna terræ triumphalem nobiscum hym-
num concinent ei, qui omnes ad suum regnum invi-
tat. Cui gloria et potestas in sæcula. Amen.

⁶¹ Matth. v, 6. ⁶² Psal. cxviii, 131. ⁶³ Psal. lxxx, 41.

* In hoc sermone Gregorius summum animi dolo-
rem de Christianorum discordia testatus, potissi-
mum refutat eos, qui Spiritus sancti divinitatem ne-
gabant et Personarum divinarum æqualitatem non
admittebant. Oratio hæc de ipsius ordinatione nul-
lum omnino verbum continet: unde potius inscriptio
eiusdem, quam olim adhibuit S. Joannes Damasce-
nus, Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καταστάσεως
τοῦ ἁγ. Γρηγ., approbanda videtur. Ex antiquo hoc
titulo conficere licet, eam probabiliter habitam fuisse
in concilio Constantinopolitano a. 381, postquam
ipse centrum unitatis constitutus fuerat. Cf. Tille-

mont l. c. art. 3. et 16 (p. 566 et 606), cum nota
4 (p. 753-54); Ceillier l. c. § 9, n. 6, 7 (p. 250,
251); D. Papebroch. in *Actis SS.* l. c. n. 34, 35.
Nec quod Tillemont (l. c.) alique eum secuti contra
hanc temporis notam opponunt, Gregorium scilicet
a. 381 nondum adeo propecta ætate fuisse, ut ca-
nos gestaret (quod tamen de se ipse testatur initio
istius Orationis), ullam habet vim, cum idem S.
doctor lib. ii Contra Eunomium (edit. 1615, t. II,
p. 65) pariter de *senili canitie* sua loquatur, quem
tamen certissime a. 381 jam scripserat. (S. Hier.
De Script. eccl. c. 128.) FESSLER, *Instit. Patr.*, I, 613

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

Καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν δίκαιον Ἀβραάμ.

EJUSDEM

ORATIO DE DEITATE FILII ET SPIRITUS SANCTI

Cui inserta est laudatio constantis fidei justī Patriarchæ Abrahami.

Laurentio Sifano interprete.

Οἷόν τι πάσχουσι πρὸς τοὺς πολυανθεῖς τῶν λειμῶ-
νων οἱ τῶν τοιοῦτων φιλοθέαμονες, οἷς οὐ πρὸς ἐν τι
τῶν φαινόμενων διὰ τὸ τῆς ὥρας ὁμοτίμον ὁ ὀφθαλμὸς
ἐπερεῖδεται, ἀλλ' ἐπὶ πάντα ταῖς ἐπιθυμίαις γεόμε-
νοι τῷ μηδενὸς ἐθέλειν διαμαρτεῖν, πολλάκις τοῦ
παντὸς ἀποπίπτονται· τοιοῦτόν τι πέπονθε καί μοι ἡ

A Quale quiddam in florentibus pratis accidere
solet iis qui earum rerum spectandarum studio
tenentur, quorum oculus propter pulchritudinis
decus æquale non in uno aliquo flore, qui in con-
spectu sit, desiguitur, sed dum nullo non potiri vo-
lunt, in omnes cupiditate fusi, id quod in co nego-

lio summum est sapenumero non assequuntur : tale quiddam etiam animo meo pratum Scripturæ spectantis usu venit. Sententiarum enim pulchritudinis varietas ad omnia pariter animum attrahens, efficit ut cupiditas ejus, dum in pari decore præditis haud facile quod potius sequatur reperire potest, inconstans sit, et ab aliis ad alia properet atque festinet. Ecce enim quomodo per prophetiam magni Davidis flores enitent? qualis vero flos divinus Apostolus, paradisi culturæ pulchritudinem ostendens, ac multam odoris Christi redolens suavitatem? Nam Evangelicorum pulchritudinem pratorum quænam oratio explicet humana?

Verum mihi haud alienum esse videtur, in tempore proverbialis illius mentionem facere laudationis, et apem imitari : quam dicit Scriptura viribus quidem infirmam esse¹ (nunquam enim visa est totum colligere florem, et super dorsum ad alvearia portare), sed tenuem illum qui in medio floris quasi lanugini adhæret, alis excussum pulverem curvatis suscipiens erubris, per illa scitum illud efficit opus senis pedum curvaturis numero pares in directum excitans angulos, ac per medium levitate alarum, quasi quibusdam uncturis, tenues illos in modum membranæ parietum ordines expolians. Quod si futurum est ut nostra quoque oratio et regibus et privatis hominibus, ut inquit Solomon, ad sanitatem conducat, precibus et votis eam gratiam nobis pariter conciliemus et ego et vos. Lucrum enim commune est, imo major pars ejus vestra est : quandoquidem accipere aliquid boni plus affert lucri, quam aliquid præbere. Vetat Evangelium in utres veteres vinum novum infundere² : forsitan hac tempora spectat sermonis tecti involucrium. Nam vinum recens expressum, propter eum qui naturaliter exsistit in eo liquoris fervorem, flatu plenum est, naturali motu limosas ab sese per spumam exhalans atque rejiciens sordes. Hoc autem nihil aliud est, ut mea quidem fert opinio, nisi ea quæ de Spiritu sancto traditur doctrina, quemadmodum dicit Apostolus, *Spiritu ferrentes*³, quam putres persipientesque utres ac præ incredulitate inveterati non continent, sed doctrinæ majestate rumpuntur. Idcirco si qua sublimis eis ex doctrina ingenerata fuerit sententia, scinduntur circa amplitudinem doctrinæ : ac cum ipsi quidem per rapturam inutiles redduntur, tum efficiunt ut in vanum ac frustra effluat gratia Spiritus sancti. In animum enim malitiosum sapientia non ingreditur, quemadmodum inquit Scriptura⁴. Imo agite, permitte mihi pauperum consuetudinem imitari : nam et illi solent, cum aliquis eos opipara mensa fuerit dignatus, remoto pudore de epulis sibi apposis etiam in posterum diem cibos providere. Proinde ego quoque ex hesterna magnificentia exiguis quibusdam depromptis reliquiis, illinc pro viribus meis conficiam orationem, plerique eorum, quæ hodie proposita sunt, perfectionibus

A δianoia πρὸς τὸν λειμῶνα τῆς Γραφῆς ἀποδιέποντος. Τὸ γὰρ ποικίλον τῆς ὥρας τῶν νοημάτων ὁμοτίμως ἐπὶ πάντα τὴν ψυχὴν ἐφελκόμενον, ἀστατεῖν ποιεῖ τὴν ἐπιθυμίαν, τῇ μὴ δύνασθαι βῆδως εὐρεῖν ἐν τοῖς ὁμοτίμοις τὸ προτιμότερον. Ἰδοὺ γὰρ πῶς ὑπολάμπει διὰ τοῦ μεγάλου δαδὶδ τῆς προφητείας τὰ ἄνθη· οἷον δὲ ἄνθος ὁ θεὸς Ἀπόστολος τῆς τοῦ παραδείσου γεωργίας ὑποσημαίνων τὸ κάλλος, καὶ πολλὴν ἀποπνέων τοῦ Χριστοῦ τὴν εὐωδίαν! Τῶν δὲ εὐαγγελικῶν λειμῶνων τὸ κάλλος τίς ἂν ὑπεξέλθοι λόγος ἀνθρώπινος;

Ἀλλὰ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν ἐν καιρῷ μνησθῆναι τῆς παροιμιακῆς ἐπαινήσεως, καὶ ζηλωσαι τὴν μέλισσαν· ἣν φησιν ἡ Γραφή τῇ ῥώμῃ μὲν εἶναι ἀσθενή (οὐ γὰρ ὥσθῃ ποτὲ ὅλον θρεψαμένην τὸ ἄνθος, καὶ ὑπὲρ νῶτον ἐπὶ σίμβλα κομίζουσα), ἀλλὰ τὸ λεπτόν καὶ χνούδες τῆς ἐν τῷ μέσῳ κόμης ἐκτιναχθὲν διὰ τῶν περὺγων ταῖς ἀγκύλαις ὑπολαβοῦσα, δι' ἐκεῖνον ἐργάζεται τὴν σοφὴν ἐργασίαν ἐκείνην, ταῖς ἐξ ἀγκύλαις ἰσχυροῦς γυνίας εἰς ἔρθιον ἀνεγείρουσα, καὶ διὰ μέσου τῇ λειότητι τῶν περὺγων, οἷον τισιν ἀλοιφαῖς, τοὺς λεπτοὺς ἐκεῖνους καὶ ὑμεινωδούς [σ]τοίχους ἐπιλειανύουσα. Εἰ δὲ μέλλοι καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος βασιλευσαί τε καὶ ἰδιωταῖς, καθὼς φησιν ὁ Σολομὼν, εἰς γύγιαν ἐπιτήδειος γίνεσθαι, εὐχῇ τὴν χάριν ἐπισπασώμεθα ἐγὼ τε καὶ ὑμεῖς παραπλησίως. Κοινὸν γὰρ τὸ κέρδος, μέλλον δὲ τὸ πλεόν ὑμέτερον· ἐπεὶ περὶ τὸ λαβεῖν τι καλὸν τοῦ παρασχεῖν τι κερδαλιώτερον. Ἀπαγορεύει τὸ Εὐαγγέλιον παλαιὸς ἀσκήσιος οἶνον νέον ἐναποτίθεσθαι· τάχα πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν βλέπει τὸ αἰνigma. Ὁ γὰρ νεοβιβδὴς οἶνος, διὰ τὴν φυσικῶς ἐγγειομένην τοῦ ὕγρου ζέσιν, Πνεύματος πλήρης ἐστὶ, διὰ τῆς φυσικῆς κινήσεως ἐξαφρίζων τὸν ἐλυοδὴ ῥύπον ἀπ' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, κατὰ γε τὸν ἑμὸν λόγον, ἢ ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδασκαλία, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι *τῷ Πνεύματι ζέοντες*, ἦν οἱ σαθεοὶ τε καὶ διεξβρυχότες ἀσχοὶ, καὶ ὑπὸ τῆς ἀπιστίας πεπαλαιωμένοι οὐ στέγουσιν, ἀλλὰ περιβόρηνται τῇ μεγαλοφυῇ τοῦ δόγματος. Διὰ τοῦτο ἅν τε ὑψηλὸν αὐτοῖς ἐκ διδασκαλίας ἐγγένηται νόημα, σκίζοντάς περὶ τὸν ἔγγον τοῦ δόγματος· καὶ αὐτοὶ γε ἀρχειοῦνται διὰ τοῦ ῥήγματος, τὴν τε τοῦ Πνεύματος χάριν εἰκὴ βέειν παρασχευάζουσιν. Εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, καθὼς φησιν ἡ Γραφή. Μέλλον δὲ συγχωρεσάτε μοι μιμῆσθαι τὴν τῶν πενήτων συνήθειαν· ἐπεὶ κάκεινός· συνήθες, ὅταν ποτὲ πλουσίας ἀξιοῦσιν τραπέζης, ἀνεπαίσχυντος ἐκ τῶν προτεθέντων αὐτοῖς, καὶ εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐπισιτίζεσθαι. Καγὼ τοίνυν ἐκ τῆς χθιζῆς πολυτελείας μικρόν τι προγεμισάμενος λείψανον, ἐκείθιν κατὰ τὴν ἑμαυτοῦ δύναμιν ὀλοποιήσω τὸν λόγον, τὰ πολλὰ τῶν σήμερον προτεθέντων τοῖς τελειοτέροις τῶν θαυτομένων ταμειωσάμενος. Τί τοίνυν ἦν τὸ τῆς χθιζῆς πανδακτίας ἁδρωτὸν τε καὶ ἀκατέργαστον; Ἡ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων ἱστορία τὴν ἐν Ἀθῇ-

¹ Eccl. xi, 5. ² Matth. ix, 17. ³ Rom. xii, 11. ⁴ Sap. i, 4.

ναις ἐπιδημίαν τοῦ Παύλου διηγήσατο ἡμῖν, πῶς εἰδωλομανοῦντος τοῦ τῆς λαοῦ, καὶ ταῖς ἐπιδημίαις κνίσσαις προστετηκός, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ μακαρίῳ παρωξύνετο Παύλῳ, οἷόν τι ῥεύμα πλημύρον ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἀποστόλου στενοχωρούμενον, καὶ μὴ εὐρίσκον ἐν τοῖς ἀναξίοις τὴν διέξοδον. Διὰ τοῦτο Στωϊκοῖς τε καὶ Ἐπικουρείοις συμπλέκεται, καὶ εἰς Ἄρειον καταστάς πάγον, ἐκ τῶν συνήθων αὐτοῦς, πρὸς τὴν θεογνωσίαν προσάγεται· βωμὸς γάρ ἐστιν αὐτῷ καὶ ἐπίγραμμα, τὸ τοῦ λόγου προοίμιον. Εἰς τί τοίνυν ἐμνήσθην τοῦ ἀναγνώσματος; Ὅτι καὶ νῦν εἰσι κατ' ἐκείνους τοὺς Ἀθηναίους, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαιροῦντες, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον, χθινοὶ τινες καὶ πρῶτοι ἐκ τῶν βαναύσων ἐπιτηδευμάτων ὁρμῶμενοι, αὐτοσχέδιοι τινες τῆς θεολογίας δογματισταί, τάχα τινὲς οἰκέται καὶ μαστιγῆται, καὶ τῶν δουλικῶν διακονημάτων δραπεταί, σεμνῶς ἡμῖν περὶ τῶν ἀληθινῶν φιλοσοφοῦσιν. Οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως, πρὸς τίνας ὁ λόγος βλέπει. Πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὴν πόλιν τῶν τοιούτων πεπληρωται, εἰ στενωποὶ, αἱ ἀγοραί, αἱ πλατεῖαι, τὰ ἀμφοδολογία, οἱ τῶν ἱματίων κάπηλοι, οἱ ταῖς τραπέζαις ἐφεισθηκότες, οἱ τὰ ἐδώδιμα ἡμῖν ἀπεμπολοῦντες. Ἐάν περὶ τῶν ὁδῶν ἐρωτήσης, ὁ δέ σοι περὶ γεννητοῦ καὶ ἀγεννητοῦ ἐφιλοσόφησεν· κἂν περὶ τιμῆματος ἄρτου πύθοιο, Μελῶν ὁ Πατήρ, ἀποκρίνεται, καὶ ὁ Υἱὸς ὑποκρίριος. Εἰ δὲ, Τὸ λουτρὸν ἐπιτηδεῖον ἐστίν, εἰποις, ὁ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν εἶναι ὁμορίστατο. Οὐκ οἶδα τί χρὴ τὸ κακὸν τοῦτο ὀνομάσαι, φρενίτιν ἢ μανίαν, ἢ τι τοιοῦτον κακὸν ἐπιδήμιον, ὃ τῶν λογισμῶν τὴν παραφορὰν ἐξεργάζεται.

Filius subjectus : quod si lavacrum commodum esse dixeris, ille ex non entibus Filium esse censet. Nescio quo nomine hoc malum oporteat appellare, phrenesin an furem, aut aliquod ejusmodi malum quod in populo grassetur, quod efficiat mentis perversionem.

Διὰ τοῦτο φημι πρὸς τοὺς βλέπειν τὴν κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἱστορίαν· ἃ γὰρ περὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ Γραφή διεξέρχεται, ταῦτα νῦν ἐστὶν ἐπὶ τούτων ἰδεῖν· μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τάληθῃ λέγειν, ἀκαίεινον ἐστὶ τὰ κατὰ τοὺς ἀσυγγωστώτερας. Οἱ μὲν γὰρ οἰνοὶ λήμνη τινὶ τῇ περὶ τὰ εἰδωλα πλάνη τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς κατεχόμενοι, ἰδεῖν αὐτοπροσωπῶς τὴν εὐσεβῆ περὶ τῶν ὄντων ἀδυνατοῦντες ἀληθεῖαν· ὅμως οἷον ἐπαφῇ τινι τῶν λογισμῶν τοσούτον ἐνενόησαν, ὅτι οὐ πάντῃ καταληπτὸν τὸ θεῖον ἐστίν, οὐδὲ οἷον ὁ λογισμὸς οἶεται, τοιοῦτον τῇ φύσει τὸ ὑπερκαίμενον. Διὰ τὸν ὄντως Θεὸν ἄγνωστον εἶναι ὁμολογήσαντες, βωμῷ καὶ γράμματι τιμῶσι τὸν ἀγνοούμενον· ὅτι γὰρ πρὸς τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν. Ἐλπίεν αὐτῶν ἡ διάνοια, μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος, ἐκείνον καταγγέλλον αὐτοῖς τὸν Θεόν, εἰς ὃν εὐσεβεῖν ἐκείνοι διὰ τῆς τοῦ βωμοῦ τιμῆς ὄντο. Πῶς οὖν οὐ χαλεπώτεροι τῶν μνημονευθέντων οἱ νῦν ματαιάζοντες; οἱ μὴ συγχωροῦντες ὑπὲρ τὴν κατάληψιν αὐτῶν εἶναι τὸ θεῖον, ἀλλ' οὕτως τὸν Θεὸν γιγνώσκειν μεγαλαυχοῦντες ὡς αὐτὸς ἐαυτὸν; Πῶς ἂν τις κατ' ἀξίαν τὴν ἡρώτιν τῶν δευλαίων καταθνήσκῃ, οἱ τοσούτου φωτὸς τῆς ἀληθείας τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ζωῇ διὰ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως περιλάμποντος. μόνον πρὸς τὴν αὐ-

A convivis reservans. Quæ sunt igitur hesterni epuli reliquæ, quas convivæ non comederunt neque concoxerunt? Historia actorum apostolicorum, quæ nobis narrabat ut Athenis hospes Paulus sese gereret, quemadmodum populo illius urbis insano simulacrorum cultui dedito, et sacrificiorum nidibus addicto, Spiritus sanctus in beato Paulo concitaretur, tanquam flumen quoddam inundans in animo Apostoli coangustatus, et inter indignos non inveniens locum erumpendi. Quapropter cum Stoicis et Epicureis conflictatur, et in colle Martio stans, ex illorum institutis occasione sumpta, ad Dei agnitionem eos adducere conatur: nam pro orationis procemio sumit altare quoddam, ejusque titulum et inscriptionem. Quorsum igitur illius meminimus lectionis? Quoniam nunc quoque sunt, qui, sicuti Athenienses illi, nulli alii rei vacant, nisi ut dicant et audiant aliquid novi, qui vel heri vel paulo ante ab sellulariis, plebeis et servilibus opificis prodierunt, subitarii atque tumultuarii quidam theologicarum sententiarum auctores, forsitan famuli quidam et verberones a servilibus ministeriis profugi, magnifice nobis de rebus incomprehensibilibus philosophantur. Prorsus haud ignoratis ad quos oratio spectet. Omnia namque loca urbis talibus repleta sunt, abiporta, bivia, fora, plateæ: vestimentorum instilliores, mensis argentariis præfecti, qui esculenta nobis vendunt. Si quem eorum de obolis interroges, ille tibi de geniti et non geniti natura philosophatur: quod si de pretio et æstimatione panis scisciteris, Pater major est, inquit, et

Quapropter Apostoli historiam ad hos dico pertinere; nam quæ de Atheniensibus narrat Scriptura, hæc nunc in his licet videre: imo vero si oportet vera dicere, horum peccatum minore quam illorum error, venia dignum est, atque bis minus quam illis ignosci debet. Quanquam enim illi, quod eorum animi oculos tanquam lippitudo quædam simulacrorum cultus error invaserat, recta facie sua piam de rebus quibusque veritatem videre non poterant; tamen rationum quasi quadam attractione tantum intellexerunt, quod numen divinum penitus comprehendendi non possit, nec quale eam ratio esse putat natura talis supers divina majestas sit. Quamobrem verum Deum cognosci non posse fatentes, ara atque titulo honorant quem ignorant: nam mentem illorum eum, qui revera Deus est, spectasse, Apostolus testatur, dum illum Deum eis annuntiabat, quem pie se colere per honorem altaris existimabant. Qui igitur memoratis non gravius peccant, qui nunc stultitiam suam produnt? qui non concedunt supra captum suum esse numen divinum, sed ita Deum sese cognoscere gloriantur, ut ipse sese cognoscit? qui possit aliquis digne talem miserorum mentis cecitatem deplorare? qui tanta luce universum terrarum orbem in vita nostra per rectam

fidem collustrante, soli ad splendorem, quod attinet ad veritatis agnitionem, cæcunt? an ignoratis quam lucem in vita nostra dicam abundare? Numerate mihi regia luminaria, quæ evangelicis luminari-
bus numero paria universum propemodum complexa mundum in pace atque pietate illustrent: quando fa-
ctor rerum universarum Deus primum illud mundi originis opus mirificum imitatur, qui non solum ma-
gnum luminare constituit in principatu rerum quæ videntur, verum etiam ei simul conjunxit luminare quoque minus, quod a paternis radiis accepto lumine una collucet. Et ejusmodi nobis in communi propo-
sitis commodis, quasi a dæmonibus accepta plaga in furorem acti, impudenter adversus veritatem senten-
tiarum sese opponunt? quemadmodum Stoici et Epicurei illi, cum quibus Paulus apud Athenienses con-
flicatur. Ac ne putetis per calumniam decurrere orationem, ipsas sententias memoratorum consideremus. Materiale numen divinum esse Stoici suspicantur, creatum etiam hi unigenitum Filium esse fingunt; prorsus autem scitis quanta creato cum materiali cognatio sit. Item Epicurei opinantur nullam supe-
ram potestatem præesse nec constitutioni nec ad-
ministrationi rerum, sed omnia temere casuque fortuito ferri, nulla providentia res pervadente: et, ut concisius ac brevius errorem eorum indicemus, ad ἀθεΐαν, id est, negationem numinis divini eorum spectant opiniones. Videamus igitur an non sint imitatores Epicureorum, qui Filium (Dei) ignominia afficiunt? Ac nemo orationi ex adverso opponat: Epicurus neque Patrem novit, neque deitatem ejus confitetur; et quomodo æque impii sunt hi atque illi, qui Patris deitatem non negant nec rejiciunt? Paululum enim moratus atque cunctatus, reperies Anomœum alterum quoque esse Epicurum. Sic autem rem consideremus. Splendorem gloriæ Christi-
sum esse dixit Apostolus, et expressam imaginem substantiæ¹, et potentiam Dei, et sapientiam², et quæcunque sunt talia, quorum unumquodque tanquam in conjunctionibus quibusdam necessariis nullo modo per sese solum ac separatim intelligitur, sed utraque conjunctim et unum cum altero comprehenditur. Splendor enim prorsus alicujus rei splendor est, item effigies et imago alicujus rei prorsus effigies est. Quemadmodum igitur ex lumine splendor existere non possit non exstante causa collustrante: ita splendorem edens natura per sese nisi simul intelligatur splendor, intelligi non possit. Similiter item effigies quoque et imago substantiam ostendit, et substantia per imaginem cognoscitur: ita Dei quoque potentia absque Deo esse non potest, ac Deus absque potentia intelligi naturaliter non potest. Qui igitur unum aliquid eorum, quæ per hanc copulationem significantur, esse negat, una cum potentia prorsus etiam id quod reliquum est tollit. Aliquid dicunt impietatis propugnatores Filium aliquando non fuisse. Ergo si Filius non erat, omnino neque Pater erat; si non

A γὴν ἀμβλυοῦσιν; ἢ ἀγνοεῖτε ποῖον λέγω πλεονάζειν φῶς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ; Ἀριθμήσατέ μοι τοὺς βασιλικοὺς φωστῆρας, οἱ τοῖς Εὐαγγελικοῖς ἱσάριθμοι πάντα μικροῦ δεῖν τὸν κόσμον διαλαβόντες, δι' εἰρήνης καὶ εὐσεβείας καταφωτίζουσιν· ὅτε μιμεῖται ὁ Θεός, ὁ τοῦ παντός ποιητής, τὴν πρώτην τῆς κοσμογενείας θαυματουργίαν, οὐ μόνον τὸν μέγαν φωστῆρα εἰς τὴν τῶν ὁρωμένων τάξιν ἀρχῆν, ἀλλὰ καὶ συμπαραζεύξας αὐτῷ καὶ τὸν ἐλάσσονα φωστῆρα, τὸν ταῖς πατρικαῖς ἀκτῖσι συμπαραλάμποντα. Εἶτα τειοῦνται ἡμῖν ἐν τῷ κοινῷ τῶν ἀγαθῶν προκειμένων, ὥσπερ ὑπὸ δαιμόνων πληγῆς ἐνθουσιῶντες, ἀναιδῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν δογματικῶν ἀντικαθίστανται, κατὰ τοὺς Στωικοὺς τε καὶ Ἐπικουρεῖους ἐκείνους, πρὸς οὓς ὁ Παῦλος παρ' Ἀθηναίοις συμπλέκεται; Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃτε κατατρέχειν ἐν συκοφαντίᾳ τὸν λόγον, αὐτὰ τὰ δόγματα τῶν μνημονευθέντων ἐπισκοπήσωμεν. Ὑλικὸν τοῖς Στωικοῖς τὸ Θεῖον εἶναι ὑπονοεῖται, κτιστὸν καὶ οὗτοι τὸν μονογενῆ Υἱὸν εἶναι κατασκευάζουσιν. Ἰστέ δὲ πάντως, ὅση ἐστὶ τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ὕλικόν ἡ συγγένεια. Πάλιν τοῖς Ἐπικουρεῖοις οὐδὲν ὑπερκεῖσθαι δοκεῖ τῆς τῶν ὄντων συστάσεως τε καὶ διοικήσεως, ἀλλ' αὐτομάτως τὰ πάντα φέρεσθαι, μηδεμιᾶς προνοίας διὰ τῶν πραγμάτων ἡκούσης· καὶ ὡς ἂν συντομώτερον εἴποιμεν τὴν πλάνην αὐτῶν, πρὸς ἀθεΐαν αὐτοῖς βλέπει τὰ δόγματα. Σκοπήσωμεν τοίνυν εἰ μὴ μιμηταὶ τῶν Ἐπικουρεῶν οἱ τὸν Υἱὸν ἀθετοῦντες εἰσὶ. Καὶ μηδεὶς ἀνθυπενέγκῃ τῷ λόγῳ, ὅτι C Ἐπικούρος οὐδὲ τὸν Πατέρα οἶδεν, οὐδὲ ὁμολογεῖ αὐτοῦ τὴν θεότητα, καὶ πῶς κατὰ τὸ ἴσον ἀσεβοῦσιν οὗτοι, οἱ μὴ ἀθετοῦντες τοῦ Πατρὸς τὴν θεότητα; Μικρὸν γὰρ ἐπισχὼν, εὐρήσεις καὶ τὸν Ἀνόμοιον ἄλλον Ἐπικούρον. Οὐνοὶ δὲ σκοπήσωμεν· Ἀπαύγασμα τῆς δόξης εἶπε τὸν Υἱὸν ὁ Ἀπόστολος, καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως, καὶ δύναμιν Θεοῦ καὶ σοφίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ὧν ἕκαστον καθάπερ ἐν συζυγίαις τῶν ἀναγκαζαίαις, οὐδὲν ἀπ' ἐαυτοῦ καταμόνας νοεῖται, ἀλλὰ συνημμένως ἀμφοτέρω, καὶ μετ' ἀλλήλων καταλαμβάνεται. Τὸ γὰρ ἀπαύγασμα πάντως τινὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα, καὶ ὁ χαρακτήρ, τινὸς χαρακτήρ πάντως ἐστίν. Ὡς περ τοίνυν οὐκ ἂν ἀπαύγασμα εἴη τὸ φῶς, μὴ οὕσης τῆς καταυγάζουσης αἰτίας, οὕτως ἡ ἀπαυγάζουσα φύσις οὐκ ἂν καθ' ἐαυτὴν νοηθεῖη, μὴ συνεπινοουμένου τοῦ ἀπαυγασματος. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ χαρακτήρ τὴν ὑπόστασιν δείκνυσσι, καὶ ὑπόστασις διὰ χαρακτῆρος γνωρίζεται· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις χωρὶς Θεοῦ εἶναι οὐ δύναται, καὶ ὁ Θεὸς χωρὶς τῆς δυνάμεως νοηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Ὁ τοίνυν ἐν τι τῶν κατὰ τὴν συζυγίαν ταύτην σηματομενῶν μὴ εἶναι λέγων, συνανείλε πάντως τῇ δυνάμει καὶ τὸ λειπόμενον. Ἀλλὰ μὴν λέγουσιν οἱ τῆς ἀσεβείας προστάται, ὅτι ὁ Υἱὸς ποτε οὐκ ἦν. Εἰ οὖν οὐκ ἦν ὁ Υἱός, πάντως οὐδὲ ὁ Πάτερ ἦν· εἰ οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα, οὐδὲ τὸ ἀπαυγάζον ἦν· εἰ οὐκ ἦν ὁ χαρακτήρ, πάντως οὐδὲ ἡ ὑπόστασις ἦν· εἰ οὐκ ἦν ἡ δύναμις, οὐκ ἦν ἡ σοφία· εἰ δὲ ταῦτα

¹ Hebr. 1, 3. ² 1 Cor. 1, 24.

οὐκ ἦν, ὡν ἄνευ Θεοῦ οὐκ ἔστιν, ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς πῶς ἦν; κατασκευάζεται γὰρ διὰ τούτων τὸ εἶναι Θεόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐννοήσαι ὀξέαν ἀλαμπή, οὐχ ὑπόστασιν ἀγαρακτῆριστον, οὐκ ἄνευ σοφίας σοφόν, οὐκ ἄνευ δυνάμεως δυνατόν, οὐκ ἄπειδα Πατέρα. Οὐκοῦν ἀποδείδειται διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ τὸν Υἱὸν ἀθετῶν, συναθετεῖ καὶ τὸν Πατέρα· ὅπου δὲ οὕτε ὁ Υἱὸς δοξάζεται, οὕτε ὁ Πατὴρ εἶναι πιστεύεται, καθόλου ἡ θεότης ἡθετήται· τὸ δὲ ἀθετεῖν τὴν θεότητα, οὐδενὸς ἄλλου ἢ Ἐπικούρου ἐστίν.

negat, simul etiam negare Patrem? ubi autem neque Filius glorificatur, nec Pater esse creditur, Deitas prorsus reprobat: reprobare vero deitatem

Οὐκοῦν Ἐπικούρειοι οἱ νῦν δογματισταὶ τῆς ἀπάτης ἀναπεφνήσαν, οἱ διὰ τῆς εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὕδρευς, τὰς ὑπεροχὰς τῷ Πατρὶ χαρίζόμενοι, καὶ λέγοντες ὅτι ὁ μὲν μέζων, ὁ δὲ ἐλάττων· ὁ μὲν πέμπει, ὁ δὲ ἀποστέλλεται, εἰ καὶ τινὰς ῥήσεις ἐκ τῆς Γραφῆς περὶ τούτου παράγοντες οἱ ἀνόητοι προτείνονται, καὶ φασιν αὐτὸν ὁμολογεῖν τὸν Κύριον, ὅτι ἐπέμφθη παρὰ τοῦ Πατρὸς. Εἶτα ὅτι μὲν ἐπέμφθη γινώσκεις, ὅτι δὲ ὁ πέμψας μετ' αὐτοῦ ἐστὶν οὐκ ἀκήκοας; Ὁ πέμψας με, φησὶ, μετ' ἐμοῦ ἐστίν· καὶ οὐκ ἐδιδάχθης διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἀποστέλλεται καὶ οὐ χωρίζεται; ἀποστέλλεται μὲν γὰρ διὰ φιανθρωπίας, οὐ χωρίζεται δὲ διὰ τὸ τῆς φύσεως ἁμτητον. Φασὶ δὲ πάλιν παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ὁμολογεῖσθαι, τὸ μέζονα εἶναι αὐτοῦ τὸν Πατέρα, ἐν τῷ λέγειν, ὅτι Ὁ Πατὴρ μου μέζων μου ἐστίν. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν, ἀδελφοί, ἅρα μὴ ψεύδεται ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Εἰ μέζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, πῶς χωρεῖται τὸ μέζον ἐν τῷ ἐλάττω; Εἰ ἐλάττων ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, πῶς πληροῦται τὸ μέζον ὑπὸ τοῦ λείποντος; Ὁ τε γὰρ μέζων στενοχωρεῖται πάντως ἐν τῷ ἐλάττω, καὶ ὁ ἐλάττων ἐπεκταθῆναι πρὸς τὸ ὑπερβάλλον οὐ δύναται· ὥστε ἀνάγκη εἶναι λείπειν μὲν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, περισσεύειν δὲ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα. Καὶ, ψεύδεται ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ (θεὸν εἰπεῖν, εἴπερ ἐλάττων ἐστίν, ὅτι Ἐγὼ ἐν τῷ μέρει τοῦ Πατρὸς), καὶ Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Ἀληθέστερον γὰρ ἦν εἰπεῖν, εἴπερ μέζων ὁ Πατὴρ, ὅτι Μέρος τι τοῦ Πατρὸς ἐν ἐμοί· εἰ δὲ ὅλος ὁ Πατὴρ ἐν ὅλῳ τῷ Υἱῷ, καὶ ὅλος ὁ Υἱὸς ἐν ὅλῳ τῷ Πατρὶ, ποῦ τὸ πλεόν καὶ ποῦ τὸ λείπον; καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, θεὸν μὲν φωνῇ πᾶσαν αὐτῶν περιγράψαι τὴν φλυαρίαν; Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Εἰπέ μοι, τὸ Ἰσὸν ἀκούσας τὸ μὴ Ἰσὸν ἐνόησας; Ὡ καὶ νῆς διδάσκαλός διὰ τοῦ Ἰσοῦ τὸ ἀνίσουν ἐρμηνεύουσας! Ἄλλ' ἴσως εἰκὸς ἐστὶ καὶ τῶν πολυμαθεστέρων τινὰ τὴν περὶ τούτων λόγον ἐπιζητεῖν, πῶς καὶ μέζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, καὶ Ἰσος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς; Δοκεῖ γὰρ πως μὴ συμβαίνειν ἀλλήλοις ταῦτα. Οὐκοῦν ἀφελὲς τὸ πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀντιπάλους διαπληκτίζεσθαι, πατρικῶς ὑμῖν περὶ τῶν προκειμένων διαλεχθῆσθαι. Οὐ πάσας ὁμοτίμους οἶδα τὰς τοῦ Εὐαγγελίου φωνάς, εἶσαι τὰ περὶ τοῦ Κυρίου διδάσκουσιν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόλου-

A erat splendor, neque id quod splendorem edit, erat; si non erat effigies et imago, omnino neque substantia erat; si non erat potentia, non erat sapientia: quod si hæc non erant sine quibus Deus non est, is qui est super omnia, Deus qui erat? per hæc enim efficitur Deum non esse. Non enim cogitari potest nec gloria sine splendore, nec substantia sine effigie, nec sine sapientia sapiens, nec absque potentia potens, nec absque Filio Pater. Annon per modo dicta demonstratum est, eum qui Filium

nullius alterius atque Epicuri est.

Ergo Epicurei nobis esse demonstrati sunt fraudis doctores, qui per contumeliam, qua Filius afficitur, præstantiam Patri largiuntur, ac dicunt hunc quidem majorem, illum vero minorem esse: hunc quidem mittere, illum vero mitti: atque etiam dicta quædam ex Scriptura hac de re proferentes, stulte prætendunt, et aiunt Dominum ipsum confiteri se missum esse a Patre. Et quod missum quidem esse intelligis, eum autem qui misit cum illo esse non audisti? Qui misit me, inquit, mecum est; et non per ea dicta edoctus es quod et mittitur et non separatur? Nam mittitur quidem propter humanitatem, non separatur autem propter naturæ individuitatem. Aiunt item rursus Filium unigenitum confessum esse quod ipso major sit Pater, dum dicit, Pater meus major me est^a. Igitur executiamus, fratres, nunquid mentitur qui dixit, Ego in Patre sum, et Pater in me est^b. Si major Filius Pater est, qui capit et locum habet id quod majus est in minore? si minor Pater Filius est, qui completur id quod majus est a minore? Nam et major coarctatur prorsus in minore, et minor extendi ad exsuperantiam et exaggerationem non potest: adeo ut necesse sit deesse quidem in Patre Filium, redundare autem in Filio Patrem. Ac mentitur qui dixit, Ego sum in Patre (cum oporteret dicere, si quidem minor est, Ego sum in parte Patris), et Pater in me est: verius enim erat dicere (si quidem major est Pater), pars quædam Patris est in me. Quod si totus Pater in toto Filio est, et totus Filius in toto Patre, ubi id quod plus, et ubi id quod minus est? Et quid opus est multa dicere, cum una voce omnem eorum circumscribere oporteat verborum petulantiam atque garrulitatem? qui cum esset in forma Dei, non existimavit rapinam esse quod Deo par esset^c. Dic mihi cum audisti id quod par est, id quod impar est intellexisti? O novam doctrinam, quæ per id quod par est, id quod impar est interpretatur. Sed forsitan consentaneum est etiam aliquem discendi cupidum harum rerum requirere rationem, qui fiat ut et Pater Filius major, et Filius Patri æqualis et par sit? Videntur enim hæc inter sese nullo modo convenire. Igitur omissa decertatione cum vulgo adversariorum, de rebus propositis disseram

^a Joan. viii, 20.^b Joan. xiv, 28. ^c ibid. 10.^d Philipp. ii, 6.

vis more paterno. Non omnes Evangelii voces, quæcunque res a Domino gestas (nos) docent, ejusdem arbitror esse conditionis, neque ab eadem proferri dignitate; nam aliæ quidem altitudinem Filii Dei divinitatis cum verborum maiestate declarant; aliæ vero sese dimittunt et accommodant ad humilitatem humanæ naturæ. Nam ubi Dominus quidem dicit: *Ego præcipio tibi*¹¹; et, *Volo, mundus esto*¹²; et, *Pater in me est, et ego sum in Patre*¹³; et, *Qui vidit me, vidit Patrem*¹⁴; et, *Ego et Pater unum sumus*¹⁵; et, *Nemo Filium novit nisi Pater*¹⁶; et, *Omnia mea tua sunt, et tua mea*¹⁷; et, *Glorificatus sum in eis*¹⁸, et quæcunque sunt ejusmodi, indignant eam potentiam, quæ supra omnem est et naturam, et potestatem. Sed cum ad infirmitatem nostræ naturæ sermonem inclinât, illa pronuntiat: *Per tristitia est anima mea; si fieri potest, transeat calix iste*¹⁹: *Filius non potest a sese facere quidquam*²⁰. *Mandatum accepi quid dicam et quid loquar*²¹. *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, et ad Deum meum et ad Deum vestrum*²². In his pone etiam lacrymas super Lazaro profusas, et lassitudinem ex itinere contractam, et cibi appetitionem, et aquæ petitionem, et cursum ad flumem, et quod Dominus ignorabat arborem illam fructu carere, et in navigio somnum. Hæc enim omnia et quæcunque sunt talia non ejus, quod erat in principio, Verbi Dei dignitatem, sed ejus nostræ imbecillitatem declarant accommodationem atque demissionem.

Dictum est igitur: *Qui misit me, major me est*²³. Igitur videamus a quo hæc oratio proferatur. Quomodo missus est? An forma Dei præditus, an forma servi accepta? In plena deitate manens, an cum seipsum in forma servili exinanivisset? Penitus enim perspicuum esse arbitror, divinam potentiam atque naturam, cum ubique sit ac per omnia pertineat atque pervadat, et res universas amplexa sit, mitti haud recte dici; non enim extra eam aliquid vacuum et inane est, quo, cum prius ibi non esset, postea quam missa fuerit accedat: sed cum conservatrice vi sua res universas coercent atque contineat, non habet quo transeat, cum ipsa sit rerum universitatis plenitudo.

Descensus igitur Filii Dei ad nostram humilitatem et infirmitatem, qui voluntate Patris accidit, missio dicitur. Nam ab immortalis naturæ ad nostram vitam migratio non de loco ad locum motum Domini significat, sed ab altitudine gloriæ ad humilitatem carnis indicat descensum. Descendit igitur et apparuit non nudum Verbum, sed caro factum: non Dei foris per sese, sed in forma servi apparens. Hic igitur est qui dixit se non posse facere quidquam ab seipso, videlicet, in quantum caro factus est; nam non posse, imbecillitatis est. Ut enim luci tenebræ, et vitæ mors, ita potentiae opponitur infirmitas: atqui Christus Dei potentia atque Dei

αἰ μένεις ἀξίας· αἱ μὲν γὰρ τὸ ὕψος τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μεγαλοφώνως κηρύσσουσιν· αἱ δὲ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπίνης συγκαταβαίνουν φύσεως. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ ὁ Κύριος· Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι· καὶ, *Θέλω, καθαρῶσθε*· καὶ, Ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ, Ὁ ἑώρακώς ἐμέ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· καὶ, Οὐδεὶς οἶδε τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· καὶ, Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· καὶ, Δεδόξαμαι ἐν αὐτοῖς· καὶ ὅσα τοιαῦτα τὴν ἐπέκεινα πάσης φύσεως τε καὶ ἐξουσίας ἐνδείκνυται δύναμιν. Ἐπειδὴν δὲ πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐπικλίνῃ τὸν λόγον, ἐκεῖνα φθέγγεται· *Περὶ λυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου*· *Εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον*· *Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιῆν*· *Ἐρχομένη ἔλαστον τί εἰπω, καὶ τί λαλήσω*· *Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Ἐν τοῦτοις τίθει καὶ τὸ ἐπὶ Λαζάρου δάκρυον, καὶ τὸν ἐκ τῆς οὐδοιπορίας κόπον, καὶ τὴν τῆς τροφῆς ἐξουσίαν, καὶ τὴν τοῦ ὕδατος ἀφύπνιν, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς συκῆς δρόμον, καὶ τῆς τοῦ φυτοῦ ἀκαρπίας τὴν ἀγωνίαν, καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ πλοίου ὕπνον. Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐχὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος Λόγου Θεοῦ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ τοῦ ταπεινωσάντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ τὴν πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν παραδολοὶ συγκατάθεσιν.

qui sese in forma servi humiliaverat, ad naturæ

Εἴρηται τοίνυν, ὅτι Ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν. Οὐκοῦν σκοπήσωμεν παρὰ τίνος ὁ λόγος. Πῶς ἐπέμψθη; Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, ἢ μορφῇ δούλου λαβὼν; Ἐν τῷ πληρώματι ὡν τῆς θεότητος, ἢ κενώσας ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ; Πάντῃ γὰρ οἶμαι πρόδηλον εἶναι, ὅτι ἡ θεία δύναμις τε καὶ φύσις πάντα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ διὰ πάντων διήκουσα, καὶ τοῦ παντός περιδραχμένη, οὐκ ἂν εἰκότως πέμπεσθαι λέγοιτο. Οὐ γὰρ ἐστὶ τι κενὸν ἔξω ταύτης, ἐν ᾧ πρότερον μὴ οὖσα, ὅταν πεμψθῇ, παραγένηται· ἀλλὰ τῇ συντηρητικῇ δυνάμει διακρατούσα τὸ πᾶν, οὐκ ἔχει εἰς ὃ μεταχωρήσει, αὐτῇ τοῦ παντός οὕσα πληρωμα.

Ἡ τοίνυν πρὸς τὸ ἡμέτερον ταπεινὸν τε καὶ ἀσθενὲς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κάθοδος, κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς γεγεννημένη, ἀποστολὴ λέγεται. Ἡ γὰρ ἐκ τῆς ἀκηράτου φύσεως πρὸς τὴν ἡμετέραν ζωὴν μεταστάσις οὐ τοπικῇ ποιεῖται τοῦ Κυρίου τὴν κίνησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς δόξης πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς ἐνδείκνυται κάθοδον. Κατέβη τοίνυν καὶ ἐφάνη οὐ γυνὸς ὁ Λόγος, ἀλλὰ σὰρξ γενόμενος· οὐχ ἡ τοῦ Θεοῦ μορφή καθ' ἑαυτὴν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ θεωρούμενος. Οὗτος οὖν ἐστίν, ὁ εἰπὼν μὴ δύνασθαι τι ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῆν, ὅτι καθὼ γέγονε σὰρξ· τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, ἀσθενείας ἐστίν. Ὡς γὰρ τῷ φωτὶ τὸ σκότος, καὶ ὁ θάνατος τῇ ζωῇ, οὕτω τῇ

¹¹ Marc. ix, 24. ¹² Marc. i, 41. ¹³ Joan. xiv, 10. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Joan. x, 30. ¹⁶ Math. xi, 27. ¹⁷ Joan. xvii, 10. ¹⁸ ibid. 10. ¹⁹ Math. xxvi, 38, 39. ²⁰ Joan. v, 19. ²¹ Joan. xii, 49. ²² Joan. xi, 47. ²³ Joan. xiv, 28.

ἐνέμεται ἀντιδιαστέλλεται ἡ ἀσθένεια· ἀλλὰ μὴν Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία· οὐκ ἀδυνατεῖ οὐν πάντως ἡ δύναμις. Εἰ γὰρ ἡ δύναμις ἀσθενοίη, τί τὸ δυνάμενον; Ὅταν οὖν ἀποφώνηται ὁ Λόγος, ὅτι οὐ δύναται ποιεῖν, ὅλκον ἐστὶ οὐχὶ τῇ θεότητι τοῦ Μονογενοῦς τὴν ἀδυναμίαν προστίθῃσιν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως προσμαρτυρεῖ τὸ ἀδύνατον. Ἀσθενὴς δὲ ἡ σὰρξ, καθὼς γέγραπται, ὅτι Τὸ μὲν Πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Οὐκοῦν δι' ἀμφοτέρων ἀληθεύει ἡ θεία Γραφή, καὶ τὸ μείζον ὁμολογοῦσα, καὶ τὸ ἴσον μὴ ἀρνούμενη. Ὅταν γὰρ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ὁ Λόγος βλέπῃ, μείζονα ὁμολογεῖ τοῦ διὰ σαρκὸς ὡρωμένου τὸν μὴ ὡρωμένον· ὅταν δὲ πρὸς τὸ θεῖον χειραγωγῇ τὴν διάνοιαν, ἀρνεῖ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττωτος ἡ συγκριτικὴ αὐτῇ ἀντιπαράθεσις, καὶ ἀντὶ τούτων ἐνόητος κηρύσσεται, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμέν. Τὰ δὲ παρῃλλαγμένα κατὰ τὸ ἄνισον, ἐν εἶναι οὐ δύναται. Ἀρα ὅμιν ὁ λόγος ἡμῶν ἱκανῶς ἀποκαλύπτει, τὴν αἰρετικὴν ἀνισότητα τῶν τῆς εὐσεβείας ἀπορίων δογμάτων; Ἡ ζῆτεῖτε, καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ, διὰ πλείονων μαρτύρων βεβαιωθῆναι τὸν λόγον; Οὐκοῦν ὅτε μοι κατ' ἐξουσίαν ὑπανέμειναι τοῦ λόγου τὸ σύντομον, μνήμη τινὸς τῶν κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν. Ἔσται δὲ ἡμῖν ἱσως οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὸ διήγημα. Ἀκούσατε τῆς ἀποστολικῆς ἀναγνώσεως τὴν κατὰ τὸν Ἀβραάμ ἱστορίαν ἐν ὀλίγῳ διηγουμένης, ἐν οἷς φησι· Τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελίαμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὁμοίας, καθ' ἑαυτοῦ ὡμοσε λέγων ὁ εἰρηχεν.

Ἐπειδὴ τοίνυν εἰκὸς ἀγνωστα εἶναι τοῖς πολλοῖς τὰ τῆς ἱστορίας, δι' ὀλίγον ὅμιν, ὡς ἐν οἷς τε ὧ, διηγήσομαι. Ἀποικίζει τὸν Ἀβραάμ τῶν οἰκείων συγγενῶν τε καὶ τόπων διὰ προστάγματος ὁ Θεός· καὶ ἦν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ὁ πατριάρχης, ἐγκατεργῶν τῇ ἐλπίδι τῆς ὑποσχέσεως. Βάσανος προσάγεται τῷ ἀνδρὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν βεβαιότητος, ἡ χρονία τῶν ἐλπίζομένων παράστασις· ἡ δὲ ὑπόσχεσις ἦν, πατέρα ἔθνους γενέσθαι τὸν Ἀβραάμ. Χρόνος διέβη πολὺς, καὶ ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἐπασχεν, ἥδη πρὸς τὸ γηραῖον αὐτῷ τῆς ἡλικίας ἐπικυβεῖσθαι, καὶ ἐπὶ ἡ ἐλπίς παρατείνεται· ἀπίσθη κατὰ τὸ εἰκὸς ἐν τῷ γηραιῷ τῆς ἡλικίας αὐτῷ τε καὶ τῇ ὁμοζυγῇ ἡ πρὸς παιδοποιίαν ἰσχύς. Καὶ τοῦτο ἀνεπαίσχυντος ἡ ἱστορία παρασημαίνεται, ἐκλειοπέναι φάσκουσα τῆς Σάρρας τὰ θυναικεῖα, δι' ὧν ἐνεργεῖται ἡ σύλληψις. Καὶ τὸ μὲν σῶμα τῇ φύσει ὑπῆκουε τῆς νεότητος ὑπαναλωθεύς, καὶ τῷ γῆρα ἐκάμπτετο, ἡ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίς ἀγῆρων τις ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀκμάζουσα. Ἐν τούτῳ τίκεται αὐτοῖς ὁ Ἰσαὰκ ἵνα φανῇ οὐχὶ φύσεως ἔργον ὁ τόκος, ἀλλὰ θείας δυνάμεως ἀποτέλεσμα. Ἐμπεριχαρὲς ἦσαν, ὡς εἰκὸς, τῇ τοῦ Θεοῦ δωρεᾷ· ἀνῆλθεν αὐτοῖς διὰ τοῦ παιδὸς πάλιν ἡ πολιὰ, δαψύλας αἱ τοῦ γάλακτος πηγαὶ τῇ παρήλκει πρὸς τὴν χρείαν ἐπάρρουσαι· ἐπαίχον ἡ γεγεννηκὴ τῷ παιδὶ τὴν θηλὴν πλήμμουρουσαν. Ἐπηγάλλετο τῷ πατρὶ φύειν θαύματι λέγουσα· Τίς εἶπεν τῷ Ἀβραάμ ἐπὶ θη-

A sapientia est: ergo potentia prorsus potentia non caret. Nam si potentia imbecilla est, quid est id quod potens sit? Cum igitur Verbum dicit se non posse, perspicuum est non deitati unigeniti Filij impotentiam attribueret: sed imbecillitatem nostræ naturæ impotentem esse testari. Infirma autem caro est, quemadmodum scriptum est: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*¹¹. Ergo per utraque vera dicit divina Scriptura, dum et majoritatem confitetur, et æqualitatem non negat. Nam ubi Verbum humanam spectat naturam, eum qui non videtur majorem eo dicit esse qui per carnem videbatur: sed ubi mentem ad divinitatem ducit, cessat hæc majoris et minoris ex adverso opposita comparatio, atque pro his unitas prædicatur, *Ego et Pater unum sumus*, at ea quæ per inæqualitatem variant, unum esse non possunt. Utrum oratio nostra respondendo vobis satisfacit, hæreticam inæqualitatem a pietatis sententiis certis segregans atque secernens? an, quemadmodum in judicio requiritis per plures testes confirmari orationem? Igitur permittite mihi ut commemoratione cujusdam rei gestæ, quæ in historia vetere continetur, libere ad arbitrium meum nonnihil extendam et amplificem orationis brevitatem, forsitan autem nobis narratio non erit a proposito aliena. Audite apostolicam lectionem, Abrahami historiam paucis exponentem, dum dicit: *Abrahamo pollicitus Deus, quoniam per neminem majorem poterat*
C *jurare, per seipsum jurat dicens*²² quæ dixit.

Quoniam igitur verisimile est incognita plerisque esse ea quæ continet historia, paucis vobis, quoad ejus potero, exponam. Deus jubet Abrahamum patria sua, cognatis atque propinquis relictis, alibi quærere sedes; et erat ille patriarcha in terra aliena durans in fide promissionis. Constantia fidei viri adversus Deum probetur per diuturnam prorogationem eorum rerum, quas sperabat: promissio autem erat, Abrahamum patrem et auctorem fore gentis. Multum temporis intercesserat, et jam ad senectutem ætate ejus inclinata, naturæ id quod par est accidebat, atque adhuc spes prorogabatur: sicuti consentaneum ac verisimile est in senili ætate, vires ad procreandum liberos tum ipsius, tum conjugis ejus erant extinctæ. Atque id amoto pudore historia significat, dum dicit destitisse Saræ fieri muliebria per quæ conceptio fit: ac corpus quidem consumpta juvenili ætate naturæ parebat ac senectute incurvabatur, sed erga Deum spes quasi senectutis experts in eis vigeat. Inter ea nascitur eis Isaac, ut ipse partus non naturæ opus, sed effectus divinæ potentie videretur. Dono Dei admodum læti erant, ut par est: cani eorum per filium rursus quasi refoverant, largiter lactis scaturigines ad usum decrepita affluabant: quæ senio confecta erat, lacte abundantem mamma n filio admovebat. Lætabatur et exultabat miraculo

¹¹ Matth. xxvi, 41. ²² Hebr. vi, 15.

quod acciderat præter naturam, dicens: *Quis dixisset Abrahamo Saram filium lactare* ²⁶? Deinde infans grandis evadebat, et ad adolescentulorum tendebat ætatem, ac jam puer erat in flore ætatis, in summo pulchritudinis vigore, jucundum parentibus spectaculum pulchritudine proficiens, ad summum progrediens ætatis vigorem, una cum corporis pulchritudine virtutes augens. Quomodo propter eum affectos fuisse parentes verisimile sit, vos rem cogitationibus subjectam intra vosipsi perpendite atque judicate: ut afficiatur pater ludentem videns filium, et palæstræ, litteris, disciplinis, jucundissimis æqualium cœlibus operam dantem? Interea exploratur atque periculum fit, utrum dilectioni erga Deum patriarcha plus tribueret, an propensionem erga naturam. Horresco dum expono tentationis vehementiam atque periculi atrocitatem. Deus rursus colloquitur cum illo, ac nominatim appellat eundem; atque ille baud cunctanter dicto audiens est vocanti, ex iis quæ prorsus expectans. Sed jubetur, quid?

Accipe mihi, inquit, filium tuum ²⁷. Nondum fortasse cor patris oratio percutit: plane enim ejusmodi quid suspicatur, nimirum quod nuptiis filium copulare jassurus esset et matrimonium accelerare, ut eventum sortiretur benedictio super semine facta. Sed videamus quid adjiciatur orationi: *Accipe mihi, inquit, filium tuum istum dilectum, istum unigenitum*. Vide stimulos orationis, quemadmodum pungat viscera patris. Ut eliciat flammam naturæ; ut excitet incendium amoris, et filium dilectum et unigenitum vocans; ut per ejusmodi nomina efferveret erga eum amoris vis. Et ubi accepero, quid faciam? *Offer mihi, inquit*. An sacerdotem constituere jubes, quem offerre præcepisti? Non sacerdotem, sed hostiam et victimam, quæ per sacrificium igni tota absumatur. *Offer mihi, inquit, in sacrificium holocausti in monte, quemcumque tibi monstravero*. Quomodo affecti estis narrationem audientes, quicumque patres estis et amoris erga liberos affectionem ab natura acceptam habetis? Nostis plane ut accipiant aures paternæ unigeniti filii mactationem. Quis non obstupisset et attonitus fuisset ad hanc vocem? Quis aures non avertisset? Quis in jusso accipiendo potius emortuus non esset, quam in cor admitteret orationem? An non merito ac jure cum eo expostulasset, ipsam naturam pro se patronam opponens, ac dixisset, Cur hæc, Domine, jubes? idcircone patrem fecisti, ut filii percussorem redderes? idcircone me hujus doni dulcedinem gustare fecisti, ut mundo fabulam me efficeres? Meis ipsius manibus filium trucidabo, et cognatum sanguinem tibi libabo? Et tu hæc jubes, et talibus vicinis delectaris? Interficiam filium a quo me sepultum iri speravi? Ejusmodine ei construam thalamum? Talemne ei lætitiæ nuptiarum præpa-

Αλάξει τέκνον ἢ Σάρρα; Εἰτα ἡδρόνυτο τὸ νήπιον κατ' ὀλίγον, καὶ εἰς τὴν τῶν μεираκίων ἡλικίαν ἐτραχεν, καὶ ἤδη παῖς ἦν ἐν ἀνθεί τῆς ἡλικίας, ἐν ἀκμῇ τῆς ὥρας, γλυκὺ θέαμα τοῖς γεννησαμένοις, εἰς ὥραν ἐπιδοδούς, εἰς ἀκμὴν προῖων, τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς συναύξων τῷ κάλλει τοῦ σώματος. Ὅπως ἔχειν εἰκὸς ἐπ' αὐτῷ τοὺς γεννήσαντας, ὑμεῖς τὸ πρᾶγμα τοῖς λογισμοῖς ὑποθέντες, ἐν ἑαυτοῖς ἐξετάσατε· ὅπως διατιθεταὶ πατὴρ παίζοντα βλέπων υἱόν, καὶ σπουδάζοντα ἐν παλαίστραις, ἐν παιδείᾳ, ἐν μαθήμασιν ἢ ἐν ταῖς ἡδίσταις τῶν ἡλικιωτῶν συνουσίαις. Ἐν τούτοις πείρα προσάγεται τῷ πατριάρχῃ καὶ βάσανος, τί τὸ πλέον νέμει, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ, ἢ τῇ περὶ τὴν φύσιν ῥοπῇ. Φρίττω μεταξὺ διηγούμενος τὸ τῆς πείρας ἀπότομον. Χρηματίζει πάλιν ὁ Θεός, καὶ προσκαλεῖται τὸν αὐτὸν ἐξ ὀνόματος· ὁ δὲ προθύμως ὑπακούει τῇ κλήσει, ἐξ ὧν ἤδη τετυχῆται πάντως προσθήκῃν δευτέρας χάριτος ἐκδεχόμενος. Ἀλλὰ τὸ ἐπίταγμα, τί;

jam consecutus erat, secundi doni additamentum

Ἀδέε μοι, φησί, τὸν υἱόν σου. Οὕτω πλήσσει τάχα τοῦ πατρὸς τὴν καρδίαν ὁ λόγος· πάντως γὰρ τοιοῦτον ὑπολογίζεται, ὅτι γάμῳ συναρμῶσαι διακελεύεται καὶ ἐπισπεύσαι τὸν θάλαμον, ὡς ἂν εἰς πύρας ἔλθοι ἡ ἐπὶ τοῦ σπέρματος εὐλογία. Ἀλλ' ἴδωμεν τὴν προσθήκην τοῦ λόγου· *Ἀδέε μοι, φησί, τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητὸν, τὸν μονογενῆ*. Ὅρα τὰ κέντρα τοῦ λόγου, πῶς κενεῖ τοῦ πατρὸς τὰ σπλάγχνα· πῶς ἀναρρίπτει τὴν τῆς φύσεως φλόγα· πῶς ἀνεγείρει τὸ φίλτρον, καὶ υἱὸν ἀγαπητὸν καὶ μονογενῆ καλῶν· ὡς ἂν διὰ τῶν τοιούτων ὀνομάτων τὸ φίλτρον τὸ πρὸς αὐτὸν ἀναζέσειεν. Εἰτα λαβὼν τί ποιήσω; *Ἀνένεργέ μοι, φησί. Μὴ ἱερὰ καταστήσαις καλεῖσεις, ὃν ἀνεργεῖν προσέταξας; Οὐχ ἱερὰ, ἀλλὰ θύμα καὶ ἱερεῖον διὰ θυσίας ὀλοκαυτούμενον*. Ἀνένεργέ μοι, φησὶν, εἰς ὀλοκάρπωσιν ἐπὶ τοῦ ὄρους, οὐ εἰν σοι δεῖξω. Τί πεπόνθατε ἀκούοντες τοῦ διηγήματος, δοσιπατέρες ἐστέ, καὶ τὴν πρὸς τοὺς παῖδας στοργὴν παρὰ τῆς φύσεως ἐδιδάχθητε; Οἴσate πάντως ὅπως δέχεται πατὴρ ἀκοή μονογενοῦς τέκνου σφαγὴν. Τίνος οὐκ ἦν καταπλαγῆναι πρὸς τὴν φωνήν; ἀποστρέψαι τὴν ἀκοήν; ἐναποθανεῖν τῷ προτάγματι μᾶλλον ἢ τῇ καρδίᾳ τὸν λόγον δέξασθαι; Οὐκ ἂν ἐδικαιολογήθῃ πρὸς αὐτὸν, αὐτὴν τὴν φύσιν συνήγορον ἑαυτοῦ προστησάμενος, τί ταῦτα προτάσεις, λέγων, ὦ Κύριε; Διὰ τοῦτο πατέρα ἐποίησας, ἵνα παιδοκτόνον ἀπεργάσῃ; Διὰ τοῦτο με τῆς γλυκειᾶς ταύτης ἔγευσας δωρεᾶς, ἵνα μύθον με ποιήσης τῷ βίῳ; Ταῖς ἑμαυτοῦ χερσὶ κατασφάξω τὸν παῖδα, καὶ τοῦ συγγενοῦς αἵματος σπείσω σοι; Καὶ σὺ ταῦτα καλεῖσεις, καὶ τοιαύταις ἐπιτέρπῃ θυσίαις; Ἀποκτείνω τὸν υἱόν, ὅψ' οὐ ταφῆσθεσθαι προσέδωκας; Τοιοῦτον αὐτῷ πῆξω τὸν θάλαμον; Τοιαύτην αὐτῷ τὴν εὐφροσύνην παρασκευάσω τοῦ γάμου; Καὶ ἄνω ἐπ' αὐτῷ οὐχὶ λαμπρὰ γαμήλιον, ἀλλὰ πῦρ ἐπιτάφιον; Οὐκ οὖν ἐπὶ τούτοις καὶ στεφανώσεται; Οὕτως ἐσομαι

²⁶ Gen. xxi, 7. ²⁷ Gen. xxii, 2 seq.

πατὴρ ἐθνῶν, ὁ μὲν παῖδός συγχωρούμενος; Ἄρα Α
 τι τοιοῦτον εἶπεν ὁ Ἀβραάμ, ἢ ἐνενόησεν; Οὐ μὲν-
 ουν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸν σκοπὸν εἶδε τοῦ ἐπιτάγματος,
 πρὸς τὴν θείαν ἀναβλέψας ἀγάπην, εὐθύς τὴν φύσιν
 ἠγνόησεν, καὶ οἷόν τι γεῶδες ἄχθος τὰς ἐμπροθεῖς τῆς
 φύσεως διαθέσεις ἀποδυσάμενος, ὅλον ἔδωκεν ἑαυτὸν
 τῷ Θεῷ, καὶ τοῦ προστάγματος ἦν· καὶ οὕτε τῇ
 γαμετῇ περὶ τούτου ἀνεκοινώσατο, καλῶς γε ποιεῖν
 καὶ λυσitelῶς ἑαυτῷ, ἀναξιοπίστον εἰς συμβουλὴν
 κρίνας τὸ θῆλυ. Οὐδὲ γὰρ τῷ Ἀδὰμ συνήνεγκε τὴν
 συμβουλὴν δεξαμένη τῆς Εὐας. Διὰ τοῦτο ὡς ἂν μὴ
 πάθῃ τι γυναικεῖον καὶ μητρικόν ἢ Σάρρα, καὶ τὸ
 σφοδρὸν τε καὶ ἀπραιφνὲς τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης
 τοῦ Ἀβραάμ ἐπικλάσειεν, λαβεῖν ἐπετρέψευσεν τὴν
 ὁμῶλλον. Πόσα γὰρ ἦν εἰκὸς, εἰ τι τοιοῦτον ἔγνω
 γινόμενον, ἢ δρᾶσαι τὴν Σάρραν, ἢ πρὸς αὐτὴν ἀπο-
 δύρασθαι; οἷα δ' ἂν ἐπαθε περιχυθεῖσα τῷ παιδί καὶ
 ταῖς ἀγκάλαις ἐμπλεξαμένη, εἰ πρὸς τὴν σφαγὴν
 ἔδιδεν αὐτὸν βιαίως ἐλκόμενον; οἷος δ' ἂν ἐχρή-
 σαι λόγους; Φεῖσαι τῆς φύσεως, ἄνερ, μὴ γένῃ πο-
 νηρὸν τοῦ βίου διήγημα· μονογενὲς μοι ὁ τόκος οὗ-
 τος, μονογενὲς ἐν ὧδισιν ὁ Ἰσαάκ, ἐν ἀγκάλαις μό-
 νος· οὗτός μοι τόκος καὶ πρῶτος καὶ ὑστατος. Τίνα
 μετὰ τοῦτον ἐπὶ τραπέζης ὀφύμεθα; Τίς προσερεῖ
 μοι τὴν γλυκεῖαν φωνήν; Τίς ὀνομάσει μητέρα; Τίς
 θεραπεύσει τὸ γῆρας; Τίς περιστάσει μετὰ τὸν θά-
 ντον; Τίς ἐπιχώσει τάρον τῷ σώματι; Ὅρξ τὸ
 ἄνθος τοῦ νέου, ὃ καὶ ἐν ἐχθρῷ τις βλέπων, πάντως
 ἂν τὴν ὥραν ἠλέησεν. Οὗτος τῆς μακρᾶς εὐχῆς ὁ
 καρπός, οὗτος τῆς διαδοχῆς ὁ κλάδος, οὗτος τοῦ γέ-
 νους τὸ λείψανον, οὗτος ἡ βακτηρία τοῦ γῆρας. Εἰ
 κατὰ τοῦτου φέρεις τὸ εἶρος, ταύτην μοι δὸς τῇ δει-
 λαίᾳ τὴν χάριν· κατ' ἐμοῦ πρῶτον χρήσαι τῷ εἶρει,
 καὶ τότε ποιήσων τὸ δοκοῦν ἐπὶ τούτου· κοινὸν ἀμ-
 φοτέρων ἔστω τὸ χῶμα, κοινὴ κόνις ἐπικαλυφάτω τὰ
 σώματα, κοινὴ στήλη διηγεσθῶ τὰ πάθη· μὴ ἴδῃ
 Σάρρας ὁ φθαλμὸς μήτε Ἀβραάμ παιδοκτονούντα,
 μήτε Ἰσαάκ χερσὶ πατρῷας παιδοκτονούμενον.
 Si in hunc gladium fers, hanc mihi miseræ
 tunc fac quod videtur in hoc: communis amborum
 tumulus esto, communis contegat corpora pulvis,
 communis titulus utriusque cladem prodat, ne videat
 oculus Sarrae nec Abrahamum filium suum
 interficere, nec Isaacum filium manibus paternis trucidari.

Ταῦτα πάντως ἂν καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῆς Σάρ-
 ρας ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ τὰ ῥήματα, εἴπερ τῶν γινο-
 μένων προήθετο. Ἄλλ' ὡς ἂν μηδὲν ἐμπόδιον πρὸς
 τὴν ἐγγείρησιν γένοιτο, ὅνῃ τὰς σχέδιας ἐπιθεῖς, καὶ
 τινὰς τῶν παίδων ἐπαγόμενος, ὅλος τοῦ θεοῦ θελή-
 ματος ἦν· εἶτα καταλειπὼν τοὺς παῖδας, ὡς ἂν μὴ τι
 ἀγεννέστερον καὶ ἀνδραποδῶδες ἐκείνῳ βουλευσόντο,
 κωλύσαντες τοῦ παιδὸς τὴν ἰερουργίαν, μόνον ἐπ-
 ἀγεται τὸν υἱὸν, ἱκανῶς ῥῶν πρὸς τὰ βαρύτερα τῶν
 ἔργων ὅφ' ἡλικίας ἀνδρίζομενον. Μετατάξας γὰρ ἀπὸ
 τῆς ὁδοῦ ἐπὶ τὸν παῖδα τὸ ἄχθος, ἐκείνον ὀπήγαγε
 τῷ φόρτῳ τῶν ζύλων. Πάλιν δριμύσσει καὶ τοῦ πα-
 τρὸς σπλάγχνα τῶν παίδος· ἄλλος οὗτος περ-
 ρασμὸς οὐδὲν τοῦ προλαβόντος φιλανθρωπότερος.
 Προσκαλεῖται τὸν πατέρα ὁ Ἰσαάκ τῇ γλυκεῖᾳ ταύτῃ
 φωνῇ, καὶ φησι, Πάτερ. Ὁ δὲ οὐ καταπνίγεται δά-
 κρυσι, τῷ μικρὸν ὑστερον μηχανεῖ ἀκούσασθαι τῆς

rabo? Et ejus nomine accendam non tædam nu-
 ptialem, sed rogum sepulcralem? Ergo super his
 etiam coronabor? Itane ero pater gentium, cui
 neque filii unius esse patrem concessum sit? Nun-
 quid ejusmodi quippe Abraham dixit aut cogitavit?
 Nihil minus. Sed ubi quo præceptum spectaret
 animadvertit, Dei respiciens dilectionem, statim
 naturæ oblitus est, et tanquam terrenum pondus
 vitiosos naturæ excutens et exuens affectus, totum
 Deo sese permisit, et id quod jubebatur exsequi
 parabat: ac ne cum uxore quidem hac de re
 communicavit, recte sane sibi que utiliter faciens,
 qui feminam non idoneam judicaret, quam in
 consilium adhiberet. Nam nec Adamo utile atque
 conducibile fuit, quod consilium Evæ secutus est.
 Quamobrem ne quid Sara muliebrium atque ma-
 ternorum affectuum impulsione committeret, et
 sinceræ adversus Deum dilectionis Abrahami vehe-
 mentiam infringeret, conjugem suam studio fefel-
 lit, ut ea quod agebatur ignoraret. Nam si quid
 tale agi Sarra rescivisset, quam multa verisimile
 est eam vel facturam, vel apud illum conquestu-
 ram ac deploraturam fuisse? Quam vero misera-
 bilibus affectibus circumfusa filio atque ulnis impli-
 cita fuisset, si eum violenter trahi ad necem anim-
 advertisset? Quibus item usa verbis esset? Par-
 ce naturæ, o vir, ne prava de te narrandi mundo
 præbeas occasionem: unicus hic mihi partus est,
 unicus in pariendo Isaac, in ulnis solus: hic mihi
 partus et primus et postremus. Quem post hunc
 in mensa conspiciemus? Quis me dulci illa voce
 appellabit? Quis matrem nominabit? Quis colet
 atque curabit senectutem? Quis mortuam obvolvet
 ad sepulturam? Quis corpori addet sepulcrum?
 Vides florem juvenis, quem si quis in inimico vi-
 deret, pulchritudinis omnino miseretur. Hic
 longarum precum fructus, hic ramps est succes-
 sionis, hæc generis sunt reliquæ, hic baculus est
 veniam da, in me primum utere gladio, et
 veniam da, in me primum utere gladio, et
 veniam da, in me primum utere gladio, et

His prorsus et ejusmodi verbis Sarra adversus
 Abrahamum usa fuisset, si quidem quod agebatur
 præsensisset. Sed ne quid rem quam agebat im-
 pediret, cum asinum lignis onerasset, et servos
 aliquot assumpsisset, totus divinæ voluntati dedi-
 tus erat: deinde relictis servis, ne quod illi ser-
 vili suæ conditioni conveniens sordidum consilium
 caperent, prohibitori filii immolationem, solum fi-
 lium secum ducit, qui jam ætate satis firmus erat
 ad opera graviora subeunda. Ab asina enim onere
 in filium translato, illum humeris subire onus li-
 gnorum jussit. Rursus patris viscera filii vulne-
 rat vox: alia hæc est tentatio nihilo mitior priore.
 Appellat patrem Isaac dulci hac voce et ait, Pater.
 At ille non suffocatur lacrymis, ut qui cogitaret
 fore ut paulo post talem non amplius vocem audi-
 ret, neque orationi ingemiscit, nec lamentabile ac

Utile verbum ullum profert, sed sedato, constanti atque tranquillo animo cum filii vocem accipit, tum suam invicem reddit. Ait enim ad eum, *Fili, quid est?* Ille mihi considera intelligentiam simul et prudentem juvenis moderationem, quo pacto cum se negligi a patre putaret, ejus rei absque ulla animi offensione illum commonefacit, neque dementiam patri neque oblivionem exprobrans, sed simulando sese velle scire quid ageretur, negligentiae sui atque despicientiae commonefaciens. *Ecce enim, inquit, ligna, ignis, gladius, sed victima ubi est?* At ille sive animum addere filio volens, sive tanquam vates id quod futurum erat spondens, *Deus, inquit, fili, providebit sibi ovem in holocaustum.* Et super his etiam nunc tentatio atque exploratio animi patriarchae prorogabatur. Pervenit tandem ad locum sibi praemonstratum, aedificat Deo altare, filius juxta patrem ligna ponebat, parabatur rogos, ac nondum opus prohibetur ne quis pusillanimis dicat, si hucusque tentationem consistere ac permanere contigisset, non sui similem in studio sacrificandi Abrahamum permansurum fuisse, si discrimini magis appropinquasset.

Post haec pater filium tangit, nec rei gerendae natura adversatur: tradit sese patri filius tractandum, quemadmodum ille vellet. Utrum illorum duorum plus admirer? hunc qui propter dilectionem erga Deum filio manus iniecit, an illum qui patri usque ad mortem parebat et obediens? Certant inter sese, hic quidem super naturam sese tollens, ille vero morte gravius et atrocius esse ducens adversari atque resistere patri. Deinde prius vinculis filium pater constringit. Saepenumero miserabilis hujus rei imaginem in pictura vidi, nec absque lacrymis spectaculum praeterii, adeo perspicue atque evidenter ars pingendi oculis rem gestam subiecit. Procumbit Isaac ante patrem propter ipsum altare flexis genibus nixus, et manus retrorsum habens adductas: ille vero post genuum curvaturam pedibus insistens, et sinistra manu capillum ejus ad sese adducens, inclinato capite intuetur vultum miserabiliter ad ipsum oculos attollentis, ac dexteram armatam gladio dirigit ad caedem faciendam, ac jam gladii mucro corpus tangebat, et tunc demum divinitus ad eum editur vox quae rem agendam prohiberet, vox autem ejusmodi quaedam erat. Vix enim quemadmodum pullum quemdam equinum contumacem et indomitum frenisque et habenis minus obtemperantem, ac de recto itinere declinantem, multisque gyris et anfractibus ex transverso exultantem rursus in viam rectam reduximus orationem. Hoc enim nobis propositum erat ut ostenderemus Apostolum orationi testimonium perhibere, nempe Patrem Filio majorem non esse. Hic enim Scriptura cum angelum orationi Dei praeposuisse, subjicit vocem: *Vocavit enim eum angelus Domini et dixit: Propterea quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti*

A τοιαύτης φωνῆς ἐνοήσας, οὐδ' ἐποιμύζει τῷ λόγῳ οὐδέ τι θρηνηδὲς καὶ γοερὸν ἀποφθέγγεται, ἀλλ' ἐστῶσθαι καὶ ἀκλινεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ δέχεται τοῦ παιδὸς τὴν φωνήν, καὶ τὴν ἰδίαν προέπειται. Φησὶ γὰρ πρὸς αὐτόν· *Τί ἐστὶ, τέκνον;* Ἐνταῦθα μοι κατανόησον τὸ συντεθὲν ἅμα καὶ λελογισμένον τοῦ νέου, πῶς τὸ δοκοῦν παρῶσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀπροσχερούτως εἰς ὑπόμνησιν ἀγει, οὔτε παράνοιαν, οὔτε λήθην τῷ πατρὶ δυνειδίζων· ἀλλ' ἐν προσποιήσῃ δῆθεν τοῦ θελήσαι μαθεῖν, τοῦ παροράματος ὑπομνησκων. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, τὰ ξύλα, τὸ πῦρ, ἡ μάχαιρα· *τοῖς ἐρεῖσιν σου;* Ὁ δὲ, εἰτε παραθαλβύων τὸν παῖδα, εἰτε ὡς προφήτης τὸ μέλλον διεγγυώμενος, Ὁ θεὸς, φησὶν, *δύεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ὁλοκαύσιν, τέκνον.* Καὶ ἐπὶ τούτοις ἐστὶ ἡ πείρα τῆς τοῦ πατριάρχου ψυχῆς παρεστίνετο. Καταλαμβάνει τὸν προβόρθητα χώρον αὐτῷ, οἰκοδομεῖ τῷ θεῷ τὸ θυσιαστήριον, ὁ παῖς; παρεστὶ τῷ πατρὶ τὰς ὕλας· ἡτοιμάζετο ἡ πυρὰ, καὶ οὕτω τὸ ἔργον κωλύεται· ὥς ἂν μὴ τις τῶν μικροψυχοτέρων εἴποι, εἰ μέχρις ἐκείνου συνέβη στήναι τὴν πείραν, οὐκ ἂν αὐτὸς διέμεινεν ὁμοίως, εἰ μᾶλλον τῷ πάθει ἡγγίσεν.

C Ἀπτεται μετὰ ταῦτα τοῦ παιδὸς ὁ πατήρ, καὶ οὐκ ἀντιβαίνει τῷ γινόμενῳ ἢ φύσει· διδωσιν ἑαυτὸν τῷ πατρὶ ὁ παῖς, χρήσασθαι ὃ τι βούλεται. Τίνα πλέον ἐξ ἀμφοτέρων θαυμάσω; τὸν ἐπιβαλόντα διὰ τὴν πρὸς θεὸν ἀγάπην τῷ παιδὶ τὰς χεῖρας, ἢ τὸν μέχρι θανάτου τῷ πατρὶ ὑπακούσαντα; Φιλοτιμούνται πρὸς ἀλλήλους, ὁ μὲν τῆς φύσεως ἑαυτὸν υπεραίρων, ὁ δὲ χαλεπώτερον τοῦ θανάτου τὸ ἀντείνειν τῷ πατρὶ λογιζόμενος. Ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατήρ τὸν παῖδα. Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἀδακρυτὴν τὴν θέαν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὅβιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν. Πρόκειται ὁ Ἰσαὰκ τῷ πατρὶ παρ' αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ, δαλάσας ἐπὶ γόνα, καὶ περιηγμένας ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας· ὁ δὲ ἐπιθετικῶς κατόπιν τῷ πόδε τῆς ἀγκύλης, καὶ τῇ λαίᾳ χειρὶ τὴν κόμην τοῦ παιδὸς πρὸς αὐτὸν ἀνακλάσας, ἐπικύπτει τῷ προσώπῳ, ἐλεεινῶς πρὸς αὐτὸν ἀναδλέποντι, καὶ τὴν δεξιὰν καθωπλισμένην τῷ εἴφει πρὸς τὴν σφαγὴν κατευθύνει, καὶ ἄπτεται ἡδὴ τοῦ σώματος ἢ τοῦ εἴφους ἀκμῇ, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται θεόθεν φωνὴ τὸ ἔργον κωλύουσα. Ἡ δὲ φωνὴ τοιαύτη τις ἦν. Μόγισ γὰρ καθάπερ πῶλόν τινα δυσπειθὴ καὶ δυσήνιον, τῆς εὐθείας παρατραπέντα, καὶ πολλοὺς κύκλους ἐκ πλαγίων διασκιρτήσαντα, πάλιν εἰς τὴν εὐθείαν τὸν λόγον ἡγάγομεν. Τοῦτ' ἔστι τὸ προκείμενον ἡμῖν, δεῖξαι τὸν Ἀπόστολον μαρτυροῦντα τῷ λόγῳ, ὅτι μεῖζον τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ οὐκ ἔστιν. Ἐνταῦθα γὰρ ἄγγελον τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἢ γραφὴ προτάξασα, ἐπάγει φωνήν· ἐφώνησε γὰρ αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου καὶ εἶπεν, ὅτι *Ἄνθ' ὧν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ νιοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ, κατ' ἑμентаὺ ὁμοσα, ποιῆσαι ἅπερ καὶ ἐν τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ λόγου ἐστὶ μαθεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ χρηματίας τῷ Ἀβραάμ; Ἄρα μὴ ὁ Πατήρ; Ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποις ἄγγελλον τινος*

εἶναι τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν ὁ μονογενὴς Θεός, περὶ οὗ ὁ Προφήτης φησὶν, ὅτι *Καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς*. Ἀγγελός. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄγνοεῖ πάντως ὁ Παῦλος ὁ ἐν παραδείσῳ μυθεῖς τὰ ἀπόρρητα, ὅτι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ἡ ἑνορκος αὐτῇ ὑπόσχεσις. Λέγει δὲ ὁ Παῦλος, ὅτι *Τῷ Ἀβραάμ ἐπαγγελιάμενος*, ὁ Θεὸς Λόγος, *ἐκεῖ κατ' οὐδενὸς εἶχε μελλόντος ὁμοῦσαι, ὡμοσε καθ' ἑαυτοῦ*.

institutus est, prorsus haud ignorat, nempe ab unigenito filio jurejurando confirmatam hanc factam esse promissionem. Dicit autem Paulus, Abrahamo pollicitus Deus (id est, Deus Verbum), *quandocumque per neminem majorem poterat jurare, juravit per semetipsum*²².

Πῶς οὖν οὗτοι λέγουσι μεῖζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τοῦ Παύλου λέγοντος ὅτι οὐκ ἔχει τὸ μεῖζον; Ἀλλ' ἐπανεῴθωμεν πάλιν ἐπὶ τὸν εὐαγγελικὸν οἶνον τὸν νέον, ὥς ἂν δεξιόμενοι διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ αὐτοὶ τὴν ζῆσιν τοῦ Πνεύματος, ἐπιτήδεια δοχεῖα τοῦ τοιοῦτου οἴνου γενοίμεθα, μήτε αὐτοὶ διατχιζόμενοι, μήτε τὴν ἐγκεκρυμμένην ἡμῖν χάριν ἐκχέοντες. Ἦκουον τῆς ψαλμῳδίας περὶ τῶν παρόντων, οἶμαι, κακῶν προφητευσούσης· λέγει γὰρ περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν, ὅτι *Ἀπὸ ἡλλοτριώθησαν ἀπὸ μητέρας, καὶ ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς*. Μήτηρ οἶμαι τῶν κατὰ Θεὸν γεννωμένων, τὴν Ἐκκλησίαν λέγεσθαι· αὕτη γὰρ κυοφοροῦσα τῇ ἰδίᾳ νηδύϊ τοὺς ἐν αὐτῇ τελεσοφоруμένους, εἰς φῶς διὰ τῆς πίστεως ἄγει. Ἀλλ' οἱ ἀμαρτωλοὶ κατὰ τὰ ἀμειλιθρίδια τῶν γεννημάτων, τῆς μητέρας ἡλλοτριώθησαν, καὶ τῆς γαστρὸς τῆς ἡρησίας ἀπεπλανήθησαν· οὐχ ὅρῳ γὰρ ἐν τοῖς μητρύοις κόλποις τοὺς ἀποστάτας τῆς πίστεως, καὶ λέγω τὴν προφητείαν περὶ τούτων λέγειν, τῶν διὰ τῆς ἀπάτης πεπλανημένων, ὅτι ἐπλανήθησαν ἀπὸ γαστρὸς· ἐπλανήθησαν τῷ λαλήσει ψευδῇ. Θιγμὸς αὐτοῖς, φησὶ, *κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφως, οὐχ ἀπλῶς ὄφως, ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸ θηρίον τοῦτο τὴν εἰκασίαν σχοῖεν*· ἀλλ' ἡ τοῦ ἄρβουρου προσθήκη τὸ ἀρχέτυπον κακὸν δι' αἰνιγμάτων δείκνυσιν. Ἀλλ' οὐκ ἄκαιρος ἰσως ἡμῖν ἡ μνήμη τοῦ ὄφως, εἰς ἐλεγχον τῶν θρασυστοιμούνων κατὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ οἴονται ταύτην ἰσχυρὰν εἶναι κατὰ τοῦ Πνεύματος λαβὴν, τὸ μὴ προσελησθαι Θεὸν μὴ Πνεῦμα παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς (ὡς αὐτοὶ γε νομίζουσιν· οὐ γὰρ ἡμεῖς συντιθέμεθα)· καὶ φασὶ φύσεως μὲν εἶναι σημαντικὴν τὴν θεότητα, τοῦ δὲ ὀνόματος τούτου μὴ ἐπικειμένου τῷ Πνεύματι, τὸ μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα κατασκευάζουσιν· λαβέτωσαν τῆς ἀνοήτου αὐτῶν βλασφημίας τὸν ὄρον κατήγορον. Ὡς γὰρ ἡμεῖς φαμεν ὅτι ἡ θεία φύσις ὄνομα σημαντικὸν ἢ οὐκ ἔχει ἑαυτῆς ἢ ἡμῖν οὐκ ἔχει· ἀλλ' ἐφ' ἣ καὶ λέγεται εἶτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνήθειας, εἶτε παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῶν τι περὶ αὐτὴν ἀποσημανθέντων ἐστίν· αὕτη δὲ ἡ θεία φύσις ἀφραστός τε καὶ ἀνεκρήνυτος μένει, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν τὴν διὰ φωνῆς σημασίαν· εὐκαιρὸν οἶμαι τοῦτο τῆς Γραφῆς ὅμιν παραθέσθαι τὸ μέρος, ὃ πρὸς τὴν Εὐὰν διεξῆλθεν ὁ ὄφεις, δείκνυς ὅτι τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τῆς ὁρατικῆς ἐνεργείας τὴν σημασίαν ἔχει. Συμβουλευτὼν γὰρ ἀφάσθα. τῶν ἀπ-

A filio tuo dilecto, per me juravi, facturum me esse omnia haec, quae etiam in orationis promissione cognosci possunt. Quis igitur est qui cum Abrahamo collocutus est? Nunquid Pater? At nequaquam dixeris alicujus angelum esse Patrem. Ergo Filius unigenitus is erat, de quo propheta dicit, *Vocatur nomen ejus magni consilii Angelus*²³. Hoc autem Paulus, qui arcanis sacris in paradiso initiatus et unigenito filio jurejurando confirmatam hanc factam esse promissionem. Dicit autem Paulus, Abrahamo pollicitus Deus (id est, Deus Verbum), *quandocumque per neminem majorem poterat jurare, juravit per semetipsum*²².

Qui igitur isti dicunt Patrem Filio majorem esse, cum Paulus neget eum habere (aliquid) majus? Sed redeamus rursus ad evangelicum illud vinum novum, ut et ipsi per doctrinam spiritus accepto fervore, idonea vasa atque receptacula talis vini fiamus, neque ipsi rumpentes, neque reconditam et abditam in nobis gratiam effundentes. Audivi scriptorem Psalmorum de praesentibus, opinor, malis vaticinantem ac praedicentem; dicit enim de peccatoribus his verbis: *Abalienati sunt ab utero peccatores, et aberraverunt a ventre*²⁴. Uterum opinor eorum qui secundum Deum nascuntur, Ecclesiam dici. Haec enim in utero suo gestans eos qui ad perfectionem in ea perveniunt, in incem per fidem producit. Sed peccatores quemadmodum fetus abortivi ab utero abalienati sunt, et a vero atque germano ventre aberraverunt: non enim in materno sinu gremioque video fidei desertores, et aio prophetiam de his loqui qui per fraudem seducti errant, nempe a ventre illos aberrasse, erraverunt eo quod locuti sunt falsa, *Furor eis, inquit, ad similitudinem illius serpentis*²⁵, non plane atque simpliciter serpentis, ne cum bestia hac comparari atque assimilari videantur: sed adjectio articuli originale atque principale malum per aigmata verborumque involucra ostendit. Sed fortasse non intempestive a nobis serpentis est mentio facta, ad coarguendum eos qui temere et inconsiderate adversus Spiritum sanctum loquuntur. Quoniam enim hanc firmam ac validam adversus Spiritum sanctum habere se putant reprehensionem, quod a sancta nimirum Scriptura Spiritus sanctus non appelletur Deus (ut ipsorum saltem opinio fert: non enim nos cum illis concordamus), et aiunt naturae quidem significatricem esse vocem deitatis; et quod hoc nomen Spiritui sancto impositum non sit, non ejusdem cum Patre ac Filio naturae Spiritum sanctum esse fingunt, accipiant serpentem illum stultiae suae vituperationis ac maledicentiae accusatorem: quandoquidem enim nos dicimus divinam naturam nomen quo significetur, aut non habere, aut nobis non habere; sed si quod etiam dicitur sive a consuetudine humana, sive a sancta Scriptura aliquid esse eorum quae circa eam notantur et esse animadvertuntur, ipsam vero divinam naturam inexplicabilem et

²² Isa. ix, 6. ²³ Hebr. vi, 13. ²⁴ Psal. lvi, 4. ²⁵ ibid. 5.

ineffabilem manere, et omnem quæ per vocem fit, superare significationem : tempestivum videtur hanc vobis Scripturæ partem proponere, quod ad Evam loquitur ille serpens, ostendens deitatis nomen videndi efficientiæ continere significationem. Suadens enim eis ut vetitos fructus gustarent, hoc ipsos ex inobedientia commodum ac lucrum consecuturos esse pollicetur. *Aperientur*, inquit, *oculi vestri, et eritis sicut dii* ²¹. Vides quod vocem deitatis in sese cernendi efficientiæ significationem continere testatur. Non enim potest aliquid cerni nisi oculis apertis. Ergo non naturam, sed facultatem videndi significat appellatio deitatis. Nonne igitur considentur Spiritum sanctum videre? An etiam de hoc contentend? Nam si quidem videt, ab efficientia prorsus cognominatur : sin autem hoc etiam ratione atque oratione sese doceri desiderant, etsi supervacuum quidem est confessis iisque rebus de quibus constat immorari, verumtamen hanc quoque cum animi lenitate ignorantibus adjiciamus orationem. Quis Ananiæ sacrilegium deprehendit? Qui Petrus rescivit Ananiam ipsum rei suæ furem fuisse, quod sacrilegium una cum conjuge solus in occulto commiserat? Nonne Spiritus sanctus et in Petro erat, Ananiæ Satanæ aderat? Idcirco dicit Petrus, *Cur implevit Satanæ cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto? non mentitus es hominibus, sed Deo* ²². Quemadmodum igitur is qui dicit : Qui animal ratione præditum contumelia afficit, hominem contumelia afficit, non ad duos quosdam refert contumeliam, sed ad unam personam quæ diversis proprietatibus cognoscitur relatio fit : ita Petrus quoque, cum et Spiritui sancto et Deo dixisset Ananiam esse mentitum, rem eandem per duo vocabula pie intelligentibus demonstrat. Verum efficiamur etiam nos dono Spiritus sancti perspicaces veritatis investigatores et participes deitatis, per Christum Jesum Dominum nostrum, cui gloria atque imperium in sæcula sæculorum. Amen.

²¹ Gen. iii, 5. ²² Act. v, 3.

A ηγορευμένων, τούτο τῆς παρακοῆς αὐτοῖς τὸ κέρδος κατεπαγγέλλεται, ὅτι Ἀνοιγίσσονται ὁμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἑσσεσθε ὡς θεοί. Ὅρξ̃ς ὅτι θεατικὴν ἐνέργειαν προσμαρτυρεῖ τῇ φωνῇ τῆς θεότητος. Οὐ γὰρ ἐστὶ θεάσασθαι τι μὴ τῶν ὀφθαλμῶν ἀνοιγέντων. Οὐκοῦν οὐχὶ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν θεατικὴν δύναμιν ἢ τῆς θεότητος προσηγορία παρίστησιν. Ἀρ' οὖν οὐχ ὁμολογοῦσι θεάσασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἡ καὶ περὶ τούτου ζυγομαχῆσουσιν; Εἰ μὲν γὰρ τεθέσται, τῇ ἐνεργείᾳ πάντως ἐπονομάζεται· εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητοῦσι λόγῳ μαθεῖν, περιττὸν μὲν τοῖς ὁμολογουμένοις ἐνδιατρίβειν· πλὴν ἀλλὰ προσθῶμεν τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ τοῦτον ἐν μακροθυμίᾳ τὸν λόγον· Τίς τοῦ Ἀνανίου τὴν ἱερουσαλὴν ἐξώρασεν; Πῶς ἔγνω Πέτρος αὐτὸν ἐκαυτοῦ τὸν Ἀνανίαν κλέπτῃ γενόμενον, ἣν ἐν παραβύσπῳ μετὰ τῆς ὁμοζύγου μόνος εἰργάσατο; Οὐ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐν Πέτρῳ ἦν, καὶ τῷ Ἀνανίᾳ ὁ Σατανᾶς παρῆν; Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Πέτρος· *Εἰς τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαι σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ*. Ὡς περ τοίνυν ὁ λέγων ὅτι τὸ λογικὸν ὑβρίζας, τὸν ἀνθρωπιν ὑβρισεν, οὐκ εἰς δύο τινὰς φέρει τὴν ὑβρίν, ἀλλὰ πρὸς ἓν ἐστὶ πρόσωπον ἢ ἀναφορὰ διαφόροις ἰδιώμασι γκωριζόμενον· οὕτω καὶ ὁ Πέτρος, καὶ Πνεῦμα καὶ Θεὸν εἰπὼν παρὰ τοῦ Ἀνανίου διεψευσμένον, ταῦτόν τε δύο τοῖς νοοῦσιν εὐσεβῶς ἀποδείκνυσιν. Ἀλλὰ γενοίμεθα καὶ ἡμεῖς διορατικοὶ τῆς ἀληθείας, καὶ μέτοχοι τῆς θεότητος, κατὰ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν Χριστῷ.

C Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ,

Ἐν ᾗ ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν.

EJUSDEM
IN DIEM LUMINUM

In quo baptizatus est Dominus noster.

Laurentio Sifano interpr.

Νῦν γνωρίζω τὴν ἐμὴν ἀγέλην, σήμερον βλέπω
σχῆμα τῆς Ἐκκλησίας τὸ σύνθετος, ἡνίκα καὶ τῶν
σαρκικῶν φροντίδων τὴν ἀσχολίαν μισήσαντες, ἀκε-
ροῦ τῶ πληρώματι πρὸς τὴν θεραπείαν τοῦ Θεοῦ
συνεδράματε· καὶ στενοχωρεῖ μὲν ὁ λαὸς τὸν οἶκον,
εἶσω τῶν ἱερῶν ἀδύτων γινόμενος· πληροὶ δὲ τὸν ἔξω
χώρον ἐν τοῖς προτεμενίσμασιν, ὅσον οὐ χωρεῖται
παρὰ τῶν ἔνδον, κατὰ τὴν εἰκόνα τῶν μελισσῶν. Αἱ
μὲν γὰρ ἔνδον ἐργάζονται, αἱ δὲ ἔξωθεν περιδομεβοῦσι
τὸ σμῆνος. Οὕτως οὖν ποιεῖτε, ὦ παῖδες, καὶ μήποτε
ταύτην τὴν σπουδὴν ἀπολίπητε. Πάθος γὰρ ὁμολογῶ
πάσῃ ποιμαντικῇ, καὶ βούλομαι ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς
ταύτης καθήμενος σκοπιᾶς, κύκλῳ περὶ τοὺς πρόπο-
δας τῆς κορυφῆς βλέπειν ἡθροισμένον τὸ ποιμνιον·
καὶ οὕτως μοι συμβαίνει, προθυμίας τε ἐμπίπλωμαι
θαυμαστῆς, καὶ κίμῳ τὸν λόγον ἡδέως, ὥς οἱ ποι-
μένες τὰ μέλη τὰ νομαῖα. Ὅταν δὲ ἐτέρως ἔχη, καὶ
τὴν ἔξω πλάνην ᾗτε πλανώμενοι, ὥς ὑπόγειον ἐπὶ τῆς
παρελθούσης Κυριακῆς πεποτήκατε, σχετιάζω πολλὰ,
καὶ τὴν σιωπὴν ἀσπάζομαι· βουλεύομαι δὲ τὴν ἐνθὺνδε
ρυτὴν, καὶ ζητῶ τὸν Ἥλιον τοῦ προφῆτου Κάριηλον,
ἡ τινὰ πέτραν ἀόκητον. Φίλον γὰρ πως τοῖς ἀθυμοῦσι
τὸ ἀμικτον καὶ φιλέρημον. Νῦν δὲ βλέπων ὑμᾶς· σὺν
αὐτοῖς τοῖς γένεσιν ἀήρως πανηγυρίζοντας, ὑπομι-
μνήσκομαι λογιῶν προφητικῶν, ὃ πόρρωθεν Ἰσαΐας
ὀνύμνησε, τὴν εὐτεκνον καὶ πολὺπαιδα προαναφανῶν
Ἐκκλησίαν. *Τίνες, φησὶν, οἶδε; ὡς νεφέλαι πέτον-
ται, καὶ ὡς περιστέραὶ σὺν νεοσσοῖς ἐπ' ἐμέ.* Οὐ
μὴν ὅλλὰ πρὸς τοῦτοις κάκειον, *Στενός μοι ὁ τόπος·
ποίησόν μοι τόπον, ἵνα κατοικήσω.* Ταῦτα γὰρ ἡ
τοῦ Πνεύματος δύναμις εἰς τὴν πολυάνθρωπον τοῦ
Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἐθέσπισεν, ἡ χρόνοις ὕστερον ἐμελ-
λεν ἐπ' ἄκρων τῆς γῆς εἰς ἄκρα πληρώσειεν τὴν οἰ-
κουμένην ἅπασαν. Ἦκε τοίνυν ἄγων καὶ περιφέρων
ὁ χρόνος μνήμην ἁγίων μυστηρίων, καθαιρόντων τὸν
ἄνθρωπον, ἃ καὶ τὴν δυσέκνιπτον ἁμαρτίαν ἀπορρύ-
πτει τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· ἐπαναγεί δὲ ποδῶς

A Nunc agnosco meum gregem; hodie video for-
mam Ecclesiae consuetam, quando etiam carnalium
curarum posthabito negotio, justa plenitudine ad
cultum Dei concurreritis, atque eadem quidem popu-
lus angustam reddit, intra sacra adyta penetrans
et irrumpens: quotquot autem ab iis qui intus sunt
non admittuntur, apud in modum locum exter-
num in vestibulis implent. Nam apud aliae qui-
dem intus in opere occupatae sunt: aliae vero
foris alveare circumstrepunt. Sic igitur facite, o
filii, et nunquam hoc studium deseratis. Affecto
enim me pastoralis affici fateor; ac volo in hac subli-
mi specula sedens circa subiectos vertici colles
undique congregatum gregem contueri; et ubi id mihi
contigerit, cum mira impleor animi alacritate, tum
sicuti pastores circa rusticas cantilenas, ita circa
orationem operam sumo lubenter. Cum autem aliter
se res habet, et externo gentilium errore occupati
estis, sicut non ita pridem (nempe) praeterita Domi-
nica fecistis: magna molestia afflictor, et silentium
teneo: atque hinc fugere cupio. ac quaero Eliae
prophetae Carmelum, aut aliquam petram inhabita-
tam. Amica enim quodammodo animi aegritudine
affectis fuga consuetudinis et captatio solitudinis
est. Nunc vero cum video vos una cum ipsis fami-
liis et cognationibus caervatim conventum cele-
brare, venit mihi in mentem oraculi prophetici:
quod olim a longe praedicavit Isaia, felicitatem
Ecclesiae in numerosa atque egregia sobole procre-
anda praedicens. *Qui sunt, inquit, isti? ut nubes
volant, et ut columbae cum pullis ad me.* Quin etiam
his adjicit illud: *Angustus est mihi locus, fac mihi
locum ut inhabitem.* Haec enim virtus Spiritus de
populosa Ecclesia Dei vaticinata est: quae postero-
ribus temporibus ab extremitatibus terre ad extre-
mitates omnem terrarum orbem repleta erat.
Venit igitur aëns et in orbem introvens tempus

memoriam sanctorum initiorum, quæ hominem A purgant, quæ etiam peccatum, quod difficulter eluitur, tum ab anima, tum a corpore abstergunt atque depellant: quæ item ad pristinam pulchritudinem, quam optimus artifex Deus in nobis effluerat, reducant. Atque idcirco vos quidem, qui ex hoc populo initiati estis, bona fidei nostræ experti convenistis, atque adducitis etiam expertem adhuc et imperitam harum rerum multitudinem, tanquam boni patres cura atque conciliatione non initiatos ad perfectam pietatis comprehensionem deducentes. Ego vero gratulor utrisque: initiatis quidem, quod magno dono ditati estis; non initiatis vero, quod bona futura speratis, iudicii scilicet et poenæ remissionem, vinculorum solutionem, conciliationem et conjunctionem cum Deo, fiduciam ingenuam et aditum liberum loco servilis humilitatis, parem cum angelis honoris conditionem. Hæc enim nobis, ac si quid his simile est ac affine, lavacri gratia spondet et dat. Quamobrem aliis Scripturarum materiis et argumentis in alia tempora rejectis in proposito argumento permaneamus, pro viribus convenientia atque accommodata diei festo dona offerentes: suum enim et proprium cuique celebritati gratum et acceptum est. Ita nuptias quidem epithalamii cantilenis celebramus; luctu vero funebribusque lamentationibus justa mortuis et inferias damus; in negotio serio loquimur; in conviviis contractionem et contentionem animi solvimus, unumquodque tempus ab alienarum rerum confusione atque perturbatione integrum servamus.

Natus igitur est Christus, velut ante paucos dies qui ante omnem naturam, tam sensilem quam spiritualem, natus est. Baptizatur hodie ab Joanne, ut sordidatum et contaminatum expurgaret, spiritumque superne adduceret, et hominem in cælos extolleret: ut lapsus erigeretur, et qui deiecerat, confunderetur et dehonoreretur. Ac ne admireris quod Deo res nostræ tanto studio ac curæ fuerunt, ut etiam ipse per sese hominis salutem præstaret ac repræsentaret. Sollicitudine enim adhibita maleficus nobis insidiatus est, cum cura item creatoris servamur. Atque ille quidem invidus et nequam, cum peccatum adversus nos introduceret, dignum suo consilio velamentum serpentem nactus est: impurus in similem sese insinuans, voluntate ac studio terrenus et subterraneus reptili inhabitans. Christus vero, cum illius nequitiam et improbitatem corrigeret, hominem perfectum assumit, et servat hominem, et omnium nostri forma atque figura existit, ut uniuscujusque actionis primitias sanctificaret, et studium traditionis haud ambiguum servis relinqueret. Baptisma igitur peccatorum expiatio est, remissio delictorum, renovationis et regenerationis causa. Regenerationem autem intellige eam quæ cogitatione cernitur, oculis non videtur. Non enim vere quemadmodum Hebræus ille Nicodemus dixit, atque vero crassius intellexerat, senem mutabimus in puerum; neque rugosum et canum in tenerum et juvenem transformabimus, aut iterum hominem in uterum matris reducemus, sed compunctum notis peccatorum et malis moribus inveteratum gratia

τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος, ὅπερ ὁ ἀριστοτέχνης Θεὸς ἐφ' ἡμῖν διεπλάσατο. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μύστις λαὸς, οἱ πεπειραμένοι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἡμετέρας πίστεως, ἠθροίσθητε· ἐπάγεσθε δὲ καὶ τὸν ἄπειρον ἔτι, οἱ πατέρες χρηστοί, μελέτῃ καὶ προσαγωγῇ ὁδηγοῦντες τοὺς ἀμύητους πρὸς τὴν τελείαν τῆς εὐσεβείας κατὰληψιν. Ἐγὼ δὲ ἀμφοτέροις συνήδομαι· τοῖς μὲν τελεσθεῖσιν, ὅτι μεγάλην δωρεὰν ἐπλουτήσατε· τοῖς δὲ ἀμύητοις, ὅτι καλὴν προσδοκίαν ἐλπίζετε, ἀφ᾿ ἑσιν εὐθυνῶν, λύσιν δεσμῶν, οἰκείωσιν πρὸς Θεὸν, παρρησίαν ἐλευθέριον, ἀντὶ δουλικῆς ταπεινότητος ἰσοτιμίαν τὴν πρὸς ἀγγέλους. Ταῦτα γὰρ ἡμῖν, καὶ εἰ τι τοῦτοις ἀκόλουθον, ἡ τοῦ λουτροῦ χάρις ἐγγυᾶται καὶ δίδωσι. Διὸ τὰς ἄλλας τῶν Γραφῶν ὑποθέσεις ἑτέροις καίροις ἀναθέμενοι, τῷ προκειμένῳ σκοπῷ παραμεινωμεν, τὰ οἰκεῖα καὶ πρόσφορα τῇ ἑορτῇ δωροφροῦντες εἰς δύναμιν· φίλον γὰρ ἑκάστη πανηγύρει τὸ ἴδιον. Οὕτω γάμον μὲν ταῖς ἐπιθαλαμίοις ψάλλει δειξιόμεθα· πένθει δὲ τὰ νενομισμένα τοῖς ἐπικλη[ε]ῖσι θρήνοις εἰσφέρομεν· ἐν πράγματι σπουδαιολογούμεθα· ἐν εὐχαρίαις λόμεν τῆς ψυχῆς τὸ πεπικνωμένον καὶ σύντονον· ἕκαστον δὲ καιρὸν τηροῦμεν τῶν ἀλλοτρίων ἀνεπιθέλων.

Ἐγεννήθη τοίνυν Χριστὸς, ὡς πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, ὁ πρὸ πάσης οὐσίας αἰσθητῆς τε καὶ νοητῆς γεννηθεὶς. Βαπτίζεται σήμερον παρὰ Ἰωάννου, ἵνα τὸν ἐρρύπωμένον ἀποκαθάρῃ. Πνεῦμα δὲ ἄνωθεν ἀγάγῃ, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς οὐρανούς ἀνυψώσῃ· ἵνα ὁ πᾶσιν διεγερθῇ, καὶ ὁ ῥίψας καταισχυρῇ. Καὶ μὴ θαυμάσῃς, εἰ τοσούτον ἐγένετο τῷ Θεῷ τὸ κατ' ἡμᾶς περὶ σπουδαστον, ἵνα καὶ αὐτοργήσῃ τοῦ ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν. Μετὰ μερίμνης γὰρ τῆς τοῦ κακοεργήσαντος ἐπεβουλεύθημεν, μετὰ φροντίδος δὲ τοῦ Δημιουργοῦ σωζόμεθα. Καὶ ὁ μὲν μοχθηρὸς καὶ βάσκανος κατὰ τοῦ γένους ἡμῶν τὴν ἁμαρτίαν καινοτομῶν, ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ γνώμης προκάλυμμα τὸν ὄφιν ἐσύρετο, ὁ ἀκάθαρτος τῷ ὁμοίῳ ἐπείσειλθων, ὁ γῆινος καὶ χθόνιος τὴν προαίρεσιν ἐνοικίχσας τῷ ἐρπετῷ. Χριστὸς δὲ ὁ τὴν ἐκείνου πονηρίαν ἐπανορθῶν, τέλειον ἀναλαμβάνει τὸν ἄνθρωπον, καὶ σώζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ γίνεται πάντων ἡμῶν τύπος καὶ χαρακτήρ, ἵν' ἑκάστης πράξεως ἀγίασῃ τὴν ἀπαρχὴν, καὶ τὸν ζητῶν τῆς παραδόσεως ἀναμυθήδον καταλίπῃ τοῖς δούλοις. Βάπτισμα τοίνυν ἐστὶν ἁμαρτιῶν κάθαρσις, ἀφ᾿ ἧς πλημμελημάτων, ἀνακαινισμού καὶ ἀναγεννήσεως αἰτία. Ἀναγέννησιν δὲ νόησον, ἐννοίᾳ θεωρουμένην, ὀφθαλμοῖς οὐ βλεπομένην. Οὐ γὰρ ὄντως κατὰ τὸν Ἑβραῖον Νικόδημον, καὶ τὴν ἐκείνου παχυτέραν διάνοιαν τὸν πρεσβύτερον ἐναλλάττομεν εἰς παιδίον· οὐτε τὸν ῥυτὸν καὶ πεπολωμένον εἰς ἀπάλον καὶ νέον μετασκευάζομεν, ἀν' ἅλιν εἰς τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπανάγομεν· ἀλλὰ τὸν κατεστιγμένον ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ κακοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐμπαλαιωθέντα χάριτι βασιλικῇ ἐπανάγομεν εἰς τὸ τοῦ βρέφους ἀνεύθυνον. Ὡς γὰρ τὸ εὐθύτοκον παι-

διον ἐλευθέρων ἐστιν ἐκκλημάτων καὶ τιμωριῶν, οὕτως καὶ ὁ τῆς ἀναγεννήσεως παῖς οὐκ ἔχει περὶ τίνος ἀπολογῆσθαι, βασιλικῇ δωρεᾷ τῶν εὐθύνων ἀφαιθείς. Ταύτην δὲ τὴν εὐεργεσίαν οὐ τὸ ὕδωρ χαρίζεται (ἦν γὰρ ἂν πάσης τῆς κτίσεως ὑψηλότερον), ἀλλὰ Θεοῦ πρόσταγμα, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοίτησις, μυστικῶς ἐρχομένη πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν. Ὑδωρ δὲ ὑπηρετεῖ πρὸς ἐνδείξει τῆς καθάρσεως. Ἐπειδὴ γὰρ εἰώθαμεν ῥύπῃ καὶ βορβόρῃ τὸ σῶμα καθυδρισθὲν ὕδατι νίπτοντες καθαρὸν ἀποφαίνειν, διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς μυστικῆς πράξεως αὐτὸ προσλαμβάνομεν, τῷ αἰσθητῷ πράγματι τὴν ἀσώματον δηλοῦντες λαμπρότητα. Μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ λεπτότερον προσκαρτερήσωμεν τῇ περὶ τοῦ λουτροῦ ζητήσει, ὅλον ἐκ πηγῆς τινος ἀρξάμενοι τοῦ Γραφικοῦ παραγγέλματος· Ἐάν μὴ τις γεννηθῇ, ψηλὴν, ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τί τὰ δύο, καὶ οὐχὶ μόνον τὸ Πνεῦμα αὐταρχεῖ ἐνομοσίῃ πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ βαπτίσματος; Σύνθετος ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἀπλούς, ὡς ἀκριθῶς ἐπιστάμεθα· καὶ διὰ τοῦτο τῷ διπλῷ καὶ συνευγεμένῳ τὰ συγγενῇ καὶ ὁμοίᾳ φάρμακα πρὸς θεραπείαν ἀπεκληρώθη· σῶματι μὲν τῷ φαινομένῳ, ὕδωρ τὸ αἰσθητόν· ψυχῇ δὲ τῇ ἀοράτῳ, Πνεῦμα τὸ ἀφανές, πίστει καλούμενον, ἀρρήτως παραγινόμενον. Τὸ γὰρ Πνεῦμα, ὅπου θέλει, πνεῖ· καὶ τὴν φωτὴν αὐτοῦ ἀκούει· ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Εὐλογεῖ τὸ σῶμα τὸ βαπτιζόμενον, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ βαπτίζον. Διὸ μὴ καταρροήσῃς τοῦ Θεοῦ λουτροῦ, μηδὲ ὡς κοινὸν αὐτὸ ἐξευτελίσῃς, διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ ἐνεργεῖν μέγα, καὶ ἀπ' ἐκείνου θαυμαστά γίνεται τὰ τελούμενα. Ἐπεὶ καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦτο τὸ ἅγιον, ὃ παρεστήκαμεν, λίθος ἐστὶ κατὰ τὴν φύσιν κοινός, οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν, ἀλλ' τοὺς τοίχους ἡμῶν οἰκοδομοῦσι, καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἐδάφη. Ἐπειδὴ δὲ καθιερώθη τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ, καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέξατο, ἐστὶ τράπεζα ἁγία, θυσιαστήριον ἄχραντον, οὐκέτι παρὰ πάντων ψηλαφώμενον, ἀλλὰ μόνον τῶν ἱερέων, καὶ τούτων εὐλαβουμένον. Ὁ ἄρτος πάλιν ἄρτος ἐστὶ τέως κοινός· ἀλλ' ὅταν αὐτὸν τὸ μυστήριον ἱερουργήσῃ, σῶμα Χριστοῦ λέγεται τε καὶ γίνεται. Οὕτως τὸ μυστικὸν ἔλαιον, οὕτως ὁ οἶνος· ὀλίγου τινὸς ἄξια ὄντα πρὸ τῆς εὐλογίας, μετὰ τὸν ἁγιασμὸν τὸν τοῦ Πνεύματος, ἐκάτερον αὐτῶν ἐνεργεῖ διαφόρως.

pretii ante benedictionem, post sanctificationem, lenter operatur.

Ἡ αὐτὴ δὲ τοῦ λόγου δύναμις, καὶ τὸν ἱερέα ποιεῖ σμῆν καὶ τίμιον, τῇ καὶνότητι τῆς εὐλογίας τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς κοινότητος χωριζόμενον. Χθὲς γὰρ καὶ πρῶτην εἰς ὑπάρχων τῶν πολλῶν καὶ τοῦ δήμου, ἄρθρον ἀποδείκνυται καθηγεμένην, πρεσβρς, διδάσκαλος εὐσεβείας, μυστηρίων λανθανόντων μυσταγωγός· καὶ ταῦτα ποιεῖ, μηδὲν τοῦ σώματος ἢ τῆς μορφῆς ἀμειψθείς· ἀλλ' ὑπάρχων κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνος ὃς ἦν, ἀοράτῳ τινὶ δυνάμει καὶ χάριτι τὴν

A regia eo redigimus, ut innocens sit sicuti infans. Ut enim modo natus puellus a criminibus et pœnis liber est, ita etiam regenerationis puer non habet, cuius nomine causam dicat, ut qui regio dono causæ dictioni exemptus, et a rationibus vitæ reddendis liberatus sit. Hoc autem beneficium non aqua largitur (esset enim omni creatura sublimior) sed Dei præceptum et Spiritus, qui mystice ad nostram libertatem venit, accessus. Aqua vero subservit ad ostendendam purificationem. Quoniam enim sordibus et cœno sœdatum corpus aqua lavantes purum reddere solemus, propterea etiam in mystica actione eam adhibemus, re sub sensum cadenti incorporeum splendorem significantes. Imo vero, si videtur, etiam subtilius explicando perseveremus in quæstione lavacri, tanquam a fonte quodam initium præcepti Scripturæ facientes. Nisi quis, inquit, natus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest intrare in regnum Dei². Quare bina illa, et non solus Spiritus sufficiens existimatus est ad completionem baptismatis? Compositus est homo et non simplex, ut certo scimus. Atque idcirco duplici conjunctoque cognata similiaque medicamenta ad curationem destinata atque attributa sunt: corpori quidem, quod apparet; aqua, quæ sub sensum cadit; animæ vero, quæ visum effugit, Spiritus, qui non apparet, qui fide vocatur, qui ineffabiliter accedit. Spiritus, enim, ubi vult, spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, et quo vadat³: corpus quod baptizatur, et aquam quæ baptizat, benedicit. Quare ne contempnas divinum lavacrum, neque id tanquam commune propter usum aquæ parvi facias, et levi momento ducas. Nam id, quod operatur, magnum est, et ab illo mirabiles existunt effectus. Nam et altare hoc sanctum, cui assistimus, lapis est natura communis, nihil differens ab aliis crustis lapideis, ex quibus parietes nostri exstruuntur, et pavimenta exornantur. Sed quoniam Dei cultui consecratum atque dedicatum est, ac benedictionem accepit, mensa sancta, altare immaculatum est, quod non amplius ab omnibus, sed a solis sacerdotibus iisque venerantibus contractatur. Panis item, panis est initio communis; sed ubi cum mysterium sacrificaverit, corpus Christi fit et dicitur. Sic mysticum oleum, sic vinum, cum sint res exigui quæ a Spiritu procedit, utrumque eorum excel-

Eadem item verbi vis etiam sacerdotem augmentum et honorandum facit, novitate benedictionis a communitate vulgi segregatum. Cum enim heri ac tempore superiori unus ē multitudinem ac plebem esset, repente redditur præceptor, præses, doctor pietatis, mysteriorum latentium præsul: eaque contingunt ei, cum nihil vel corpore, vel forma mutatus, sed quod ad speciem externam attinet, ille sit, qui erat, invisibili quadam vi ac gratia,

² Joan. iii, 5. ³ ibid. 8.

invisibilem animam in melius transformatam gerens. Atque ita ad multas res animum advertens, contemnenda quidem videbis ea, quæ apparent, magna vero, quæ ab illis efficiuntur: ac maxime cum ex veteri historia cognata atque similia ejus, de quo quæritur, argumenti exempla collegeris. Virga Moysis, virga erat e nuce seu corylo. Etenim quid aliud atque lignum commune, quod a cujusque manu cæditur et portatur, et concinnatur ad optaturque ad id quod visum fuerit, et igni ad arbitrium traditur. Ubi autem Deus voluit per illam efficere sublimia illa, quæque nulla vi dicendi exprimi possunt, miracula, mutabatur lignum in serpentem⁵. Et item alibi percussus aquas, alias quidem in sanguinem aquam redigebat⁶: alias vero ranarum fetum infinitum edebat ac producebat⁷: et rursus mare scindebat, quod usque ad imum fundum diducebatur, et non confluebat⁸. Similiter unius prophetæ indumentum, quod erat ex pelle caprina, Elisæum per totum terrarum orbem fama celebratum effecit. Lignum autem crucis omnibus hominibus salutare est, cum sit pars, ut audio, arboris vilis, contemptiorisque quam alie multæ sint. Et frutex rubi Moysi divinas apparitiones ostendit⁹. Item Elisæi reliquie mortuum excitaverunt¹⁰; et lutum cæcum ex utero matris natum illuminavit. Atque hæc omnia cum materiæ sint inanimatæ atque sensus expertes, posteaquam vim Dei accepissent, magnis miraculis media intercesserunt. Ac simili consequentia rationum, etiam aqua, cum nihil aliud sit quam aqua, superna gratia benedicente ei, in eam quæ mente percipitur, hominem renovat regenerationem. Quod si quis mihi rursus dubitando et ambigendo negotium exhibeat, continenter interrogans et sciscitans, qua ratione aqua, ea quæ per illam peragitur, initiatione regeneret, dicam optimo jure ad eum: Ostende mihi modum nativitatæ, quæ sit secundum carnem; et ego tibi vim regenerationis, quæ secundum animam sit, exponam. Dices fortasse quasi quamdam rationem reddens: Semen causa hominis effectrix est. Audi igitur contra a nobis, quod aqua quæ benedicitur, purgat et illuminat hominem. Quod si mihi rursus contra subicias, quomodo? Clamabo contra te vehementius, quomodo humida atque informis natura homo fit? Atque de omni creatura ita oratio progrediens, in unaquaque re exercebitur, qui celum? qui terra? qui mare? qui res singulares? Ubique enim ratio hominum ad inventionem perplexa hæsitans ad hanc syllabam confugit, sicuti ad sellam, qui ingredi et ambulare non possunt. Et ut rem paucis absolvam, ubique divina vis et efficacia incomprehensibilis est, nullaque vel ratione, vel arte explorari potest, creans quidem atque producens facile quæcunque vult, subtilem vero cognitionem efficientiæ nos celans. Quare etiam beatus David cum aliquando animum et mentem adhibuisset ad magnificentiam creaturæ, animique per-

A άόρατον ψυχὴν μεταμορφωθείς πρὸς τὸ βέλτιον. Καὶ οὕτως ἐπὶ πολλὰ τῶν πραγμάτων φέρων τὸν νοῦν, εὐκαταφρόνητα μὲν ὄψει τὰ φαινόμενα, μεγάλα δὲ τὰ ἀπ' ἐκείνων τελούμενα· καὶ μάλιστα, ὅταν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας ἀναλέξῃ τὰ συγγενῆ τοῦ ζητουμένου καὶ ὅμοια. Τοῦ Μωϋσεῶς ἡ βάβδος ἦν καρυτίνη. Καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ξύλον κοινὸν, ὃ πᾶσα χεὶρ κόπτει καὶ φέρει, ρυθμίζει τε πρὸς τὸ δοκοῦν, καὶ τῷ πυρὶ κατ' ἐξουσίαν δίδωσιν; Ἡνίκα δὲ ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ἐπιτελεῖσαι δι' ἐκείνης τὰ ὑψηλὰ καὶ τοῦ λόγου κρείττονα θαύματα, μετεβάλλετο τὸ ξύλον εἰς ὄφιν. Καὶ πάλιν ἐτέρωθι τύπτων τὰ ὕδατα, ποτὲ μὲν αἷμα τὸ ὕδωρ ἐποίει, ποτὲ δὲ βατράχων γονὴν ἀνέβλυζεν ἀπειρον. Καὶ πάλιν τὴν θάλατταν ἔεμενε μέχρι βυθῶν διακοπτομένην καὶ μὴ συρρέουσαν. Ὅμοιος B ἐνδὸς τῶν προφητῶν μελιωτὴ, αἰγὸς οὖσα δέρμα, λόγον τῆς οἰκουμένης τὸν Ἑλισσαίου εἰργάσατο. Τὸ δὲ τοῦ σταυροῦ ξύλον, πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ σωτήριον, μέρος ὄν, ὡς ἀκούω, εὐκαταφρόνητου φυτοῦ, καὶ τῶν πολλῶν ἀτιμωτέρου. Καὶ θάμνος βάτου τῷ Μωϋσεὶ τὰ θεοφάνεια εἰδέναι· καὶ τοῦ Ἑλισσαίου τὰ λείψανα νεκρὸν ἀνέστησε· καὶ πηλὸς τὸν τυφλὸν τὸν ἐκ κοιλίας ἐφώτισε. Καὶ ταῦτα πάντα ὕλαι τυγχάνοντα ἀψυχοὶ καὶ ἀναίσθητοι τοῖς μεγάλοις θαύμασιν ἐμεσίτευσαν, τὴν τοῦ Θεοῦ δεξιμένα δύναμιν. Κατὰ δὲ τὴν ὁμοίαν ἀκολουθίαν τῶν λογισμῶν, καὶ τὸ ὕδωρ οὐδὲν ἄλλο τυγχάνον ἢ ὕδωρ, ἀνακαινίζει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν νοητὴν ἀναγέννησιν, τῆς ἀνωθεν χάριτος εὐλογοῦσης αὐτό. Ἐὰν δέ μοι πάλιν διαστῶν τις καὶ ἀμφιβάλλων πράγματα παρέχῃ, συνεχῶς ἐρωτῶν καὶ διαπυθνόμενος, C πῶς ὕδωρ ἀναγεννᾷ καὶ ἢ ἐπ' ἐκείνῳ τελουμένη μυσταγωγία, λέξω πρὸς αὐτὸν δικαίωτα· Στήσόν μοι τὸν τράπον τῆς γεννήσεως τῆς κατὰ σάρκα· κἀγὼ σοὶ διηγέσσομαι τῆς κατὰ ψυχὴν παλιγγενεσίας τὴν δύναμιν. Ἐρεῖς τυχόν, ὡς τινα λόγον ἀποδοῖδός; Σπέρματος αἰτία ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. Αὐτάκουε τοίνυν καὶ παρ' ἡμῶν, ὡς ὕδωρ εὐλογοῦμενον καθαίρει καὶ φωτίζει τὸν ἄνθρωπον. Ἄν δέ μοι πάλιν ἀνυποκρούσης τὸ, πῶς; ἀντιβοῦμαι σοὶ σφοδρότερον· Πῶς ἢ ὑγρὰ καὶ ἀμορφος οὐσία, ἄνθρωπος γίνεται; Καὶ κατὰ πάσης τῆς κτίσεως οὕτως ὁ λόγος προβαίνων ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι γυμνασθῆσεται· πῶς οὐρανός; πῶς γῆ; πῶς θάλασσα; πῶς τὰ καθέκαστον; Πανταχοῦ γὰρ ὁ λογισμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀπόρων D πρὸς τὴν εὐρεσιν, πρὸς ταύτην καταφεύγει τὴν συλλαβὴν, ὡς πρὸς καθέδραν οἱ τῷ βαδίζειν ἀδύνατοι. Καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, πανταχοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ ἐνέργεια ἀκατάληπτός ἐστι καὶ ἀτεχνολόγητος· ὕφιστώσα μὲν εὐκόλως ἅπας ἂν ἐθέλῃ, τὴν δὲ λεπτομερῆ γνώσιν τῆς ἐνεργείας ἡμῖν ἀποκρύψασα. Διὸ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἐπιστήσας ποτὲ τὸν νοῦν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς κτίσεως, καὶ θαύματος ἀπόρου πληρωθεὶς τὴν ψυχὴν, ἐκείνο τὸ παρὰ πάντων ἄδόμενον ἀπεφθέγγετο· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου. Κύριε! πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Τὴν μὲν γὰρ σοφίαν ἐνενόησες· τὴν δὲ τέχνην τῆς σοφίας οὐχ εὔρεν.

⁵ Exod. iv, 2 sqq. ⁶ Exod. vii, 17. ⁷ Exod. viii, 6. ⁸ Exod. xiv, 20 sqq. ⁹ Exod. iii, 2 sqq. ¹⁰ IV Reg. xiii, 21.

placitate ob inscrutabilia miracula repletus esset, illud quod ab omnibus canitur notabile dictum pronuntiavit : *Quanta magnificentia perfecta sunt opera tua, Domine ! omnia cum sapientia fecisti* ¹¹. Nam sapientiam quidem animo concepit, artem vero sapientiæ non invenit.

Καταλιπόντες τοίνυν τὸ ὑπὲρ δύναμιν ἀνθρωπικῇν πολυπραγμαγεῖν, ἐκεῖνο μᾶλλον ζητήσωμεν, ὃ καὶ μερικὴν ὑποφαίνει κατὰλήψιν· Τίνος ἔνεκεν δι' ὕδατος ἡ κάθαρσις ; καὶ πρὸς ποίαν χρείαν αἱ τρεῖς καταδύσεις παραλαμβάνονται ; Ὁ τοίνυν καὶ οἱ Πατέρες ἐδίδαξαν, καὶ ὁ ἡμέτερος νοὺς συντιθέμενος κατεδέξατο, τοῦτο τυγχάνει· Τέσσαρα στοιχεῖα γνωρίζομεν, ἀφ' ὧν ὁ κόσμος ἔχει τὴν σύστασιν, γνώριμα πᾶσι, καὶ συνωπηθῇ τὰ ὀνόματα. Εἰ δὲ προσῆκε, διὰ τοὺς ἀπλουστεροὺς, καὶ τὰς προσηγορίας εἰπεῖν· πῦρ καὶ ἄηρ, γῆ καὶ ὕδωρ. Ὁ τοίνυν Θεὸς ἡμῶν καὶ Σωτὴρ, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρῶν, τὸ τέταρτον τούτων ὑπῆλθε τὴν γῆν, ἐν' ἐκεῖθεν τὴν ζωὴν ἀνατελεῖ. Ἡμεῖς δὲ τὸ βάπτισμα παραλαμβάνοντες, εἰς μίμησιν τοῦ Κυρίου καὶ διδασκάλου καὶ καθηγεμόνος ἡμῶν, εἰς γῆν μὲν οὐ θαπτόμεθα (αὕτη γὰρ τοῦ νεκρωθέντος παντελὺς σῶματος γίνεται σκέπη, τὴν ἀσθένειαν καὶ φθορὰν τῆς φύσεως ἡμῶν περιτέλλουσα), ἐπὶ δὲ τὸ συγγενὲς τῆς γῆς στοιχεῖον, τὸ ὕδωρ, ἐρχόμενοι, ἐκεῖν' ἑαυτοὺς ἐγκρύπτομεν, ὡς ὁ Σωτὴρ τῇ γῇ· καὶ τρίτον τοῦτο ποιήσαντες, τὴν τρίτημερον ἑαυτοῖς τῆς ἀναστάσεως χάριν ἐξεικονίζομεν· καὶ ταῦτα ποιοῦμεν οὐ συνωπῇ παραλαμβάνοντες τὸ μυστήριον, ἀλλὰ τῶν τριῶν ἁγίων ὑποστάσεων ἐπιλεγόμενων ἡμῖν, εἰς ὧς ἐπιστεύσαμεν, ἐφ' αἷς καὶ ἐλπίζομεν, ἐξ ὧν ἡμῖν καὶ τὸ νῦν εἶναι, καὶ τὸ πάλιν ἔσθαι περιγίνεται. Τάχα δυσχεραίνεις ὁ πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος τολμηρῶς μαχόμενος, καὶ ζητοῦπεις τὸν Παράκλητον τοῦ σεβάσματος, ὃ παρὰ τῶν εὐσεβῶν σίβεται. Καταλιπὼν δὲ ἐμοὶ συμπλέκεσθαι, ἀντίστηθι ταῖς τοῦ Κυρίου φωναῖς, εἰ δύνασαι, αἱ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ βαπτίσματος τοῖς ἀνθρώποις ἐνομοθέτησαν. Τί δέ φησι τὸ τοῦ Δεσπότης παράγγελμα ; *Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Πῶς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ; Ἐπειδὴ ἀρχὴ τῶν πάντων. Πῶς εἰς τὸν Υἱόν ; ἐπειδὴ δημιουργὸς τῆς κτίσεως. Πῶς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ; Ἐπειδὴ τελειωτικὸν τῶν πάντων. Ὑποκύπτομεν οὖν τῷ Πατρὶ, ἵνα ἁγιασθῶμεν· ὑποκύπτομεν καὶ Υἱῷ, ἵνα αὐτὸ τοῦτο γένηται· ὑποκύπτομεν καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, ἵνα τοῦτο γενώμεθα ὅπερ ἐστὶ καὶ λέγεται. Οὐκ ἐστὶ τοῦ ἁγιασμοῦ διαφορὰ, ὡς πλέον τοῦ Πατρὸς ἁγιάζοντος, ἔλαττον δὲ τοῦ Υἱοῦ, ἥττον δὲ τῶν δύο τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τί οὖν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις κατακερματίζεις εἰς διαφόρους φύσεις, καὶ τρεῖς ἐργάζῃ Θεοὺς ἀνομοίους ἀλλήλων, μίαν παρὰ πάντων καὶ τὴν αὐτὴν χάριν δεχόμενος ; postases concidis ac dividis in diversas naturas, ac tres efficis Deos inter se dissimiles, cum unam et eandem ab omnibus etiam gratiam accipias ?

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ὑποδείγματα ἐμφυχότερον αἰεὶ πρὸς τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον ἐργάζεται, εἰδόν· βούλομαι παιδεύσαι τὼν βλασφημούντων τὴν γνῶμην, ἐκ τῶν γῆινων καὶ ταπεινῶν σαφηνίζων τὰ μεγάλα, καὶ κατ' αἰσθησιν μὴ βλέπομενα. Εἰ γάρ σοι συνέβη συμφορὰν

A Omittentes igitur inquirere atque scrutari ea quæ vires superant humanas, illud potius quæramus, quod etiam particularem ostendit comprehensionem, cuius rei gratia per aquam purgatio fiat ? et cur ternæ immersiones adhibeantur ? Quod igitur et Patres docuerunt, et nostra mens assensum præbens accepit, hoc est : Quatuor elementa nota habemus, ex quibus mundus constitutus est : quæ etiam si nomina silentio prætereantur, omnibus nota sunt. Quod si propter simpliciores etiam nomina (eorum) edere ad rem pertinet : ignis (est) et aer, terra et aqua. Cum igitur Deus et servator noster pro nobis susceptam administrationem implet, unum ex his quatuor, terram (scilicet) subiit, ut illinc vitam excitaret. Nos vero baptisma assumentes ad imitationem Domini et doctoris et præceptoris nostri, in terra quidem non sepelimur (hæc enim infirmitatem et corruptionem naturæ nostræ cooperiens morte penitus perempti corporis tegumentum existit), sed ad terræ cognatum elementum aquam venientes, in illa, sicuti Servator in terra, nos abscondimus, idque cum ter simul fecimus, triduo peractam nobis resurrectionis gratiam effingimus, eaque facimus, non silentio mysterium assumentes, sed trium sanctarum hypostaseon, in quas credidimus, in quas etiam speramus, ex quibus nobis contingit, ut et nunc simus, et rursus futuri simus, nominibus super nos pronuntiatis. Forsitan offenderis, qui adversus gloriam Spiritus confidenter pugnas, et invides Paracletō venerationem, qua pii eum venerantur. Sed omitte mecum confligere, et oppone te, si potes, Domini vocibus, quæ invocationem et cognominationem baptismatis hominibus instituerunt ¹². Et quæ sunt verba Domini præcepti ? *Baptizantes eos in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti*. Quomodo in nomen Patris ? quia principium est omnium rerum. Qua ratione in Filium ? quoniam conditor creaturæ est. Quomodo in Spiritum sanctum ? quia vim omnia absoluta reddendi habet. Submittimus igitur nos Patri, ut sanctificemur ; submittimus item nos Filio, ut hoc ipsum fiat ; submittimus nos Spiritui quoque sancto, ut id efficiamur, quod (ille) est ac dicitur.

D Non est differentia sanctificationis, quasi Patre amplius, Filio minus, et minus quam uterque Spiritu sancto sanctificante. Cur igitur trinas illas hypostases, ac tres efficis Deos inter se dissimiles, cum unam

Quoniam autem similitudines semper orationem apud auditores magis vividam reddunt : simulacro volo maledicentium mentem erudire, per terrena atque humilia, magna, quæque sensu non cernuntur, declarans. Nam si ejusmodi tibi calami-

¹¹ Psal. ciii, 24. ¹² Matth. xxviii, 19.

tas accidisset, ut captivus esses apud hostes; servus autem et afflictus cum gemitu antiquam libertatem, quam habuisses, desiderares; atque repente noti et cives tres, qui in regionem tuorum dominorum ac tyrannorum advenissent, ex æquis partibus dato pretio, quo redimereris, sumptuque pecuniario æqualiter inter se diviso, liberassent te ab urgente necessitate: an non hoc beneficium consecutus, similiter illos tres pro benefactoribus haberes, et pretii quo redemptus esses compensationem ex æquis partibus tribueres: cum et studium pro te commune, sumptusque communis fuisset, si modo justus beneficii aestimator esses? Atque hæc quidem quatenus per exempla rem demonstrare conveniebat: non enim nunc nobis propositum est, rectæ fidei tradere rationem. Sed ad præsens tempus ac propositum argumentum recurramus. Nam invenio, quod non solum post crucem, Evangelia gratiam baptismatis prædixerunt, sed et ante incarnationem Domini ubique vetus Scriptura regenerationis nostræ imaginem præfiguravit: non aperte et evidenter formam ostendens, sed ænigmatibus et involucris humanitatem Dei præmonstrans. Et ut agnus ante prædicabatur, et crux prophetabatur, ita etiam baptismus, et verbis et re ipsa indicabatur. At redigamus honestarum rerum studiosis in memoriam figuras; exigit enim tempus feriarum (eam) tantquam necessariam commemorationem. Agar ancilla Abrahami¹³, cujus etiam Paulus ad Galatas verba faciens, allegoricam mentionem facit¹⁴, ab domo domini sui propter iram Sarre aبلغata (molesta enim legitimis uxoribus res est, propter dominum suspecta ancilla), deserta ac destituta ferebatur ad terram desertam, lactantem secum habens puerum Ismaelem¹⁵. Cum autem redacta esset ad inopiam rerum necessariarum, ipsaque prope mortem, et ante eam adeo puer venisset (quam enim in utre aquam habuerat, consumpta erat: quoniam ne fieri quidem poterat, ut Synagoga, quæ olim in figuris perennis fontis versabatur, sufficientiam vitæ haberet), angelus in insperato apparet, et ostendit ei puteum aquæ viventis: atque inde cum hausisset, servat Ismaelem. Vide igitur figuram mysticam, quemadmodum statim ab initio per aquam viventem, quæ non prius esset, sed per angelum dono data esset, pereuntis salus contigerit. Item posteriori tempore nuptiis conjungi oportebat Isaacum¹⁶, propter quem etiam Ismael una cum matre paterna sede pulsus erat. Missus autem servus Abrahami pronubus et nuptiarum conciliator, ut domino suo sponsam adduceret, invenit Rebeccam ad puteum: ac nuptiæ, quæ Christi genus effecturæ erant, ad aquam initium ac primam pactionem conventionemque habuerunt. Quin etiam ipse quoque Isaac cum gregibus præfectus esset, in omnibus locis solitudinis, puteos fodie-

A αἰχμαλωσίας ὑπομείναντι εἶναι παρὰ τοῖς πολεμοῖς· δουλεῦν δὲ καὶ τάλαιπωρεῖσθαι, καὶ στένειν τὴν παλαιὰν ἐλευθερίαν ἣν εἶχες· ἀθρόον δὲ τρεῖς γνώριμοι καὶ πολλοὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν σὺν δεσποτῶν καὶ τυράννων γενόμενοι ἡλευθέρωσάν σε τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης, λύτρα δόντες ἐξίσσης, καὶ τὴν δαπάνην τῶν χρημάτων ἐξ ἰσομοιρίας πρὸς ἑαυτοὺς διελόμενοι· ἄρα τῆς χάριτος ἐκεῖνης τυχὼν, οὐκ ἂν ὁμοίως τοὺς τρεῖς ὡς εὐεργέτας ἐώρας, καὶ τῶν λύτρων τὴν ἀμοιβὴν ἐξ ἰσομοιρίας εἰσέφερες, κοινῆς ὑπὲρ σοῦ καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς δαπάνης γεγενημένης, ἂν παρ δίκαιος ὑπάρχης τῆς εὐεργεσίας κριτῆς; Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἐν ὑποδείγμασιν· οὐ γὰρ νῦν ἡμῖν σκοπὸς τὸν τῆς πίστεως ἀπευθύνειν λόγον. Πρὸς δὲ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν καὶ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἀνα-
B δράμωμεν. Εὐρίσκω γὰρ ὅτι τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν οὐ μόνον τὰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐκέρυξεν Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου πανταχοῦ ἡ Παλαιὰ Γραφή τῆς παλιγγενεσίας ἡμῶν προετύπων τὴν εἰκόνα· οὐ τηλαυγῶς τὴν μορφήν ἐμφανίζουσα, αἰνίγμασι δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν προὑποφαίνουσα. Καὶ ὡς ὁ ἀμνὸς προεκηρύττετο καὶ ὁ σταυρὸς προεφητεύετο· οὕτω καὶ τὸ βάπτισμα πρακτικῶς καὶ λογικῶς ἐμνήστεο. Ἀναμνήσωμεν δὲ τοὺς φιλοκάλους τῶν τύπων· ἀπαιτεῖ γὰρ ὁ τῆς ἐορτῆς καιρὸς ὡς ἀναγκαῖαν τὴν μνήμην. Ἡ Ἄγαρ ἡ παιδίσκη τοῦ Ἀβραάμ, ἣν καὶ Παῦλος ἀλληγορεῖ πρὸς Γαλάτας διαλεγόμενος, ἐκπεμφθεῖσα τῆς οἰκίας τοῦ κυρίου, διὰ τὴν ὀργὴν τῆς Σάρρας (χαλεπὸν γὰρ ταῖς νομίμοις γυναῖξιν ὑποπτευομένη δούλη πρὸς τὸν δεσπότην) ἐρημος ἐφέρετο πρὸς ἔρημον γῆν, ὑπομάζιον ἔχουσα βρέφος τὸν Ἰσμαὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων γέγονεν, αὐτὴ τε ἐγγὺς ἦλθε θανάτου, καὶ πρὸ γε αὐτῆς τὸ παιδίον (τὸ γὰρ ὃν ἐν τῷ ἀσκήῳ ὕδωρ ἐδαπανήθη· ἐπεὶ μηδὲ οἶόν τε τὴν Συναγωγὴν αὐτάρκειαν ἔχειν ζωῆς, τὴν τῶς ἐν τοῖς τύποις διαγούσαν τῆς ἀενάου πηγῆς). Ἄγγελος ἐκ τοῦ παραδόξου φαίνεται, καὶ δείκνυσιν αὐτῇ φρέαρ ὕδατος ζῶντος· καθεῖθεν ἀρυσασμένη, σώζει τὸν Ἰσμαὴλ. Ὅρα τοίνυν τύπον μυστικόν· ὅπως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δι' ὕδατος ζῶντος τῷ ἀπολλυμένῳ ἡ σωτηρία, οὐ πρότερον ὄντος, ἀλλὰ δι' ἀγγέλου κατὰ χάριν δοθέντος. Χρόνους δὲ ὑστερον πάλιν γάμοις ἔδει κατασκευθῆναι τὸν Ἰσαὰκ, δι' ὃν καὶ ὁ Ἰσμαὴλ σὺν τῇ μητρὶ τῆς πατρικῆς ἐστίας ἠλάσθη. Ἀποσταλεῖς δὲ ὁ οἰκέτης τοῦ Ἀβραάμ προμνήστωρ, ὥστε τῷ κυρίῳ νυμφεύσασθαι, εὐρίσκει τὴν Ῥεβέκκαν ἐπὶ τοῦ φρέατος· καὶ γάμος, ὁ μέλλων ποιεῖν τὸ γένος Χριστοῦ, ἐπὶ ὕδατος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρώτην συνθήκην. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰσαὰκ, ἡνίκα ταῖς ἀγέλαις ἐφροστήκει, πανταχοῦ τῆς ἐρημίας ὥρυσε φρέατα, ἅπερ ἐνέφραττον καὶ κατεχώννυσιν οἱ ἀλλόφυλοι· εἰς τύπον τῶν εἰς ὑστερον ἀσεθῶν, ὅσοι τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν ἐκώλυσαν καὶ ἀνεσθόμενοι, ζυγομαχοῦντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλ' ὅμως οἱ μάρτυρες καὶ οἱ ἱερεῖς φρεωρυχούντες ἐνίκησαν, καὶ πᾶσαν τὴν

¹³ Gen. xvi, 15. ¹⁴ Galat. iv, 22 sqq. ¹⁵ Gen. xxi, 9 sqq. ¹⁶ Gen. xxiv, 3 sqq.

λικομένην τὸ τοῦ βαπτίσματος δῶρον ἐπέκλυσε. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ τοῦ λόγου δύναμιν σπεύδων καὶ ὁ Ἰακώβ ἐπὶ μνηστέρων, ἀδοκῆτως ἐπὶ τοῦ φρέατος συνήντησε τῇ Ραχήλ. Ἐπέκειτο δὲ λίθος μέγας τῷ φρέατι, ὃν πλῆθος ποιμένων συνιδὼν ἀπεκύλισεν· εἶθ' οὕτως ἑαυτοῖς καὶ τοῖς προβάτοις ὕδρευόντο. Ὁ δὲ Ἰακώβ μόνος ἀποκυλίζει τὸν λίθον, καὶ ποτίζει τῆς μνηστῆς τὰ πρόβατα. Αἰνίγμα, οἶμαι, τὸ πρᾶγμα καὶ σκιά τοῦ μέλλοντος. Τίς γὰρ ὁ ἐπικείμενος λίθος, ἢ αὐτὸς ὁ Χριστός; Περὶ οὗ φησιν Ἡσίας· Καὶ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐν- τιμον, ἐκλεκτόν. Καὶ Δανιὴλ ὁμοίως· Ἐτμήθη λίθος ἄνευ χειρὸς· τούτέστιν, Ἐγεννήθη Χριστὸς ἄνευ ἀνδρός. Ὡς γὰρ καινὸν ἐστὶ καὶ παράδοξον, λίθον πέτρας ἀποτμηθῆναι ἄνευ λιθοτόμου καὶ ὀργάνων λιθο- ουργικῶν· οὕτω παντὸς ἐπέκεινα θαύματος, ἐξ ἀνυμ- φεύτου παρθένου τόκον ὀφθῆναι.

Ἐν τῷ 19. Et Daniel similiter: *Sectus est lapis absque manu* 19, id est, Natus est Christus absque viro. Ut enim novum, inauditum et inusitatum est, lapidem ab rupe abscindi sine opera latomi, atque instrumentis latomicis: ita superat omne miraculum, videri partum ex virgine inuupta.

Ἐπέκειτο τοίνυν τῷ φρέατι ὁ λίθος ὁ νοητὸς Χρι- στὸς, κρύπτων ἐν βάθει καὶ μυστηρίῳ τὸ τῆς παλιγγε- νεσίας λουτρὸν, ἐπὶ χρόνου πολλοῦ δεόμενον εἰς ἀποκάλυψιν ὡς σχοινίου μακροῦ. Οὐδεὶς δὲ τὸν λίθον ἀπεκύλισεν, εἰ μὴ Ἰσραὴλ, ὅς ἐστι νοῦς ὁρῶν Θεόν. Ἀλλὰ καὶ ἀνιμάται τὸ ὕδωρ, καὶ ποτίζει τὰ πρόβατα τῆς Ραχήλ, τούτέστι, μυστήριον κεκρυμμένον ἀπο- καλύψας· δίδωσι ζωτικὸν ὕδωρ τῇ ἀγέλῃ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὸ τῶν τριῶν ράβδων τοῦ Ἰακώβ πρόσθετος. Ἀφ' οὗ γὰρ αἱ τρεῖς ράβδοι τῇ πηγῇ παρετέθησαν, ἐκ τότε ὁ Λάβαν ὁ πολυθεὸς, πένης ἐγένετο, πλούσιος δὲ καὶ πολύστροφος Ἰακώβ. Ἀλληγορηθῆτω δὲ ὁ Λάβαν εἰς τὸν διάβολον, καὶ ὁ Ἰακώβ εἰς τὸν Χριστόν. Μετὰ γὰρ τὸ βάπτισμα, Χριστὸς πᾶσαν ἤρε τὴν ἀγέλην τοῦ Σατανᾶ, καὶ αὐτὸς ἐπλούτησε. Μωϋσῆς δὲ ὁ μέ- γας, βρέφος ὑπάρχων ἀστεινὸν καὶ ὑπομάζιον, ὑπο- πσιῶν τῇ κοινῇ καὶ σκυθρωπῇ ψήφῳ, ἣν ὁ σκληρὸς Φαραὼ κατὰ τῶν βρεφῶν τῶν ἀρρένων ἐξήνεγκεν, ἐξετέθη πρὸς ταῖς βχθαις τοῦ ποταμοῦ, οὗ γυμνός, ἀλλ' ἐμβληθεὶς λάρνακι. Ἐδεῖ γὰρ εἶναι τυπικῶς τὸν νόμον ἐν κιβωτῷ. Ἐγγὺς δὲ κατετέθη τοῦ ὕδατος. Γεῖνιψ γὰρ ὁ νόμος τῇ χάριτι· καὶ τὰ ἐφήμερα τῶν Ἑβραίων βαντίσματα, ἃ μικρὸν ὕστερον ἐμελλε τῷ τελείῳ καὶ θαυμαστῷ βαπτίσματι καλυφθῆσθαι. Ὡς δὲ Παῦλος τῷ θεσπεσίῳ δοκεῖ, καὶ ὁ λαὸς αὐτὸς τὴν Ἐρυθρὰν περαιωθεὶς θάλασσαν, τὴν ἐξ ὕδατος σωτη- ρίαν εὐηγγελίσαστο. Παρῆλθεν ὁ λαὸς, καὶ βασιλεὺς ὁ Αἰγύπτιος μετὰ τῆς στρατιᾶς ἐβυβίσθη, καὶ τοῦτο τὸ μυστήριον διὰ τῶν ἔργων προφητεύετο. Καὶ νῦν γὰρ, ἥνίκα ἂν ὁ λαὸς ἐν τῇ τῆς παλιγγενεσίας ὕδατι γέννηται, φεύγων τὴν Αἰγύπτον, τὴν μοχθηρὰν ἁμαρ- τίαν, αὐτὸς μὲν ἐλευθεροῦται καὶ σώζεται, ὁ δὲ διάβο- λος μετὰ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν (λέγω δὴ τῶν πνευμά- των τῆς πονηρίας) ἀποπνίγεται τῇ λύπῃ καὶ φθει- ρεται, συμφορὰν ἰδίαν τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν

bat, quos alienigenæ obstruebant, et aggere obrue- bant et occultabant, ad figuram eorum, qui postea fuerunt, impiorum, qui donum baptismatis prohi- bebant et impediabant, veritati sese opposcentes. Verumtamen martyres et sacerdotes puteos fodien- tes vicerunt, omnemque terrarum orbem bap- tismatis donum inundavit. Per eandem item Scri- pturæ vim festinans ad sponsalia etiam Jacob, ino- pinato ad puteum obviam factus est Racheli 17. Im- positum autem erat puteo saxum magnum, quod ubi cælus pastorum convenisset, revolvere, ac sic de- inde et sibi et ovibus aquam haurire solebant. At Jacob solus amovet saxum, ac potu sponsæ suæ reficit oves. Ænigma, opinor, ea res (erat), et um- bra futuri. Quis enim impositus lapis alius atque

ipse Christus? De quo dicit Isaias: *Et immit- tam in fundamenta Sion lapidem pretiosum, ho- noratum, electum* 18. Et Daniel similiter: *Sectus est lapis absque manu* 19, id est, Natus est Christus

Impositus igitur erat puteo lapis, qui mente cernitur Christus, abscondens in profundo atque mysterio lavacrum regenerationis, quod adhuc multo tempore, tanquam longo fune, ad revela- tionem opus habebat. Nemo autem lapidem amo- vebat, nisi Israel, quæ est mens videns Deum. Quin- etiam haurit aquam, et potum præbet ovibus Ra- chelis, hoc est, mysterio, quod absconditum erat, revelato, dat aquam vitalem Ecclesiæ gregi. Adde huc trium virgarum Jacobi rem gestam. Ex quo enim tres illæ virgæ fonti appositæ sunt, ex eo tempore Laban ille multorum deorum superstitione implicatus, pauper evasit; Jacob autem ditari et agnis abundare cœpit 20. Allegorico autem sensu Laban ad diabolum, Jacob ad Christum referatur. Nam post baptismum Christus omnem diaboli gre- gem abstulit, et ipse ditatus est. Moyses autem ille magnus, cum puer scitas et elegans, atque etiam nunc sub uberibus esset, communi ac tristi senten- tiæ, quam durus ille Pharaos adversus infantes masculos tulerat, subjectus, expositus est ad ripas amnis, non nudus, sed cistæ impositus 21. Opor- tebat enim legem typice et allegorice esse in arca. Prope aquam autem depositus est. Vicina enim gratiæ lex est, et quotidianæ Hebræorum aspersio- nes: quæ, paulo post futurum erat ut perfectio atque admirando baptismo obtegerentur. Atque ut divino Paulo videtur 22, etiam populus ipse, qui Rubrum mare transivit, eam, quæ ex aqua contin- git, salutem annuntiavit. Transivit populus, et rex Ægyptius cum exercitu submersus est 23, et myste- rium per opera prædicebatur. Etenim nunc quando populus fugiens Ægyptum, improbum (scilicet) peccatum, in aqua regenerationis versatur, ipse quidem liberatur et servatur; diabolus vero cum

17 Gen. xxix. 9 sqq. 18 Isa. xxviii. 16. 19 Dan. ii. 45. 20 Gen. xxx. 27 sqq. 21 Exod. xxii. 3 sqq. 22 I Cor. x. 1 sqq. 23 Exod. xiv. 22 sqq.

suis ministris (de spiritibus nimirum improbis loquor) animi dolore suffocatur, et conficitur, pro sua calamitate hominum salutem ducens. Atque etiam hæc quidem nobis ad confirmationem propositi tractatus suffecerint. Verumtamen ne sequentia quidem honestarum rerum studioso negligenda sunt. Multis enim incommodis conflictatus, quemadmodum didicimus, Hebræorum populus, et laborioso atque molesto solitudinis confecto circuitu, non prius terram promissionis recepit, quam ducente Jesu, vitamque ejus gubernante ad Jordane[m] pervenit²⁴. Perspicuum est autem, quod etiam Jesus, qui duodecim saxa in flumine deposuit, duodecim discipulos ministros baptismatis præparabat ac prædestinabat. Porro sacrificium illud admirabile, quodque omnem humanam superat mentem, Thesbitæ illius senis, quid aliud tandem atque re ipsa præsignificat fidem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, atque redemptionem? Posteaquam enim universus Hebræorum populus patria conculcata pietate, in errorem multorum deorum cultus prolapsus erat: et rex Achab ab simulacrorum cultu deludebatur, cum malam vite sociam scelestissimamque impietatis magistram haberet infaustam et execrandam Jezabelem: repletus propheta gratia spirituali, et cum Achabo congressus, teste rege, omnique populo sacerdotibus Baal se opposuit ad certamen ingens et admirabile; atque illos, qui proposuerant atque professi erant, quod absque igni bovem sacrificaturi essent, ridiculos ac miseros ostendit, frustra precantes et invocantes deos, qui nulli sunt. Tandem ipse suo ac vero Deo invocato, excessibus pluribus et adjectionibus mirabiliter propositum certamen peregit²⁵. Non enim simpliciter precatus, lignis, quæ arida essent, ignem e caelo superinduxit, sed cum ministros hortatus esset ac jussisset, ut multam aquam afferrent, ac ter in ligna fissa aqua, ut ex repugnantia naturali elementorum, mutuum adjumentum concurrerant, cum magna tiam demonstraret.

Hoc modo Elias quidem aperte eam, quæ in posterum peragenda erat, baptismatis institutionem et initiationem, per admirabile illud sacrificium nobis prædixit. Aqua enim ter superinfusa accensus est ignis, ut significaretur, quod ubi aqua mystica est, illic etiam spiritus est ille vivificans, ardens, igneus, qui impios comburit, et fideles illuminat. Quinetiam hujus quoque discipulus Elisæus, cum ad eum supplex venisset Naaman Syrus²⁶, qui lepræ morbo laborabat, cum lavisset in Jordane, purgat ægrotum, et generali usu aquæ, et speciali amnis illius immersione aperte præmonstrans futurum. Ex amnis enim solus Jordanis, cum in se recepisset sanctificationis et benedictionis primitias, tanquam ex quodam fonte suæ figuræ in totum mundum donum baptismatis, quasi

A ἡγούμενος. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα εἰς βεβαίωσιν τῆς προκειμένης πραγματείας ἦν. Πλὴν οὐδὲ τῶν ἐξῆς ἀμελητέον τῷ φιλοκάλῳ. Πολλὰ γὰρ παθὼν, ὡς ἐδιδάχθημεν, ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς, καὶ τὴν μοχθηρὰν διανύσας τῆς ἐρήμου περίοδον, οὐ πρότερον τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἀπέλαβε, πρὶν ὁδηγούντος Ἰησοῦ, καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ κυβερνῶντος, εἰς τὴν ἰορδάνην ἐπεραιώθη. Ἰησοῦς δὲ καὶ τοὺς δώδεκα λίθους ἀποθέμενος ἐν τῷ ρεύματι, πρόδηλόν ἐστιν, ὅτι τοὺς δώδεκα μαθητὰς, τοὺς ὑπηρέτας τοῦ βαπτίσματος, προητυρέπει. Ἡ δὲ θαυμαστὴ ἱερουργία καὶ πάντα νοῦν ἀνθρώπων ὑπερβαίνουσα τοῦ Θεοῦ τοῦ γέροντος, τί ποτε ἄλλο, ἢ πρακτικῶς προμηνῶναι τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστιν, καὶ ἀπολύτρωσιν; Ἐπειδὴ γὰρ ἅπας ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς τὴν πατρὸς πατήσας εὐσέδειαν, εἰς τὴν πολυθεὸν πλάνην ἐξέπεσε, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀχαάβ παρὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἐπαίζετο, κακὴν τοῦ βίου κοινωνὴν καὶ παμμίαρον τῆς ἀσεβείας ἔχων διδάσκαλον τὴν δυσόνομον Ἰεζάβελ· πλησθεὶς ὁ Προφήτης τῆς πνευματικῆς χάριτος, εἰδὼν δὲ εἰς συντυχίαν τῷ Ἀχαάβ, ὑπὸ μάρτυρι τῷ βασιλεὶ καὶ παντὶ τῷ λαῷ, τοῖς τῆς Βαάλ ἱερεῦσιν ἀντικατέστη πρὸς ἀγῶνα θαυμαστὸν καὶ ἐξαισίον. Καὶ προβαλλόμενος αὐτοῖς τὸ χωρὶς πυρὸς ἱερουργήσαι τὸν βῶν, καταγέλαστους ἔδειξε καὶ ἀθλίους, μάτην εὐχομένους καὶ κράζοντας τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Τέλος, ἐπικαλεσάμενος αὐτὸς τὸν Ἰσὺν καὶ ἀληθινὸν Θεόν, ὑπερβολαῖς πλείοσι καὶ προσθήκαις, θαυμαστῶς ἐξετέλεσε τὸ προβληθὲν ἀγώνισμα. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εὐξάμενος ἤγαγε τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ κατὰ τῶν ἐξύλων ξηρῶν ὑπαρχόντων, ἀλλὰ τοὺς ὑπηρέταις ἐγκλευσάμενος καὶ προστάξας ὕδωρ κομίσαι πολύ. Τρίτον δὲ τῶν σχιδάκων καταγέας τοὺς ἀμφορίσκους, εὐχῇ τὸ πῦρ ἀνῆψεν ἐξ ὕδατος· ἵνα ἐκ τῆς φυσικῆς τῶν στοιχείων ἐναντιότητος, ἐκ τοῦ παραδόξου συνδραμόντων εἰς ψιλὰν καὶ συνεργίαν, μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς τοῦ ἰδίου Θεοῦ τὴν δύναμιν ἐνδείξηται.

amphoriscos effudisset, oratione ignem accendit ex exsuperantia atque excessu naturæ, sui Dei potentiam

Ταῦτα μὲν ὁ Ἥλιος σαφῶς τὴν ἐς ὕστερον μέλουσαν τελείσθαι τοῦ βαπτίσματος μυσταγωγίαν διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης ἱερουργίας ἡμῖν προανεφώνησεν. Ὑδαὶ γὰρ ἀνῆψθη τὸ πῦρ τρίτον ἐπαντήγησεν· ὥστε δηλοῦσθαι, ὅτι ὅπου ὕδωρ τὸ μυστικόν, ἐκεῖ καὶ πνεῦμα τὸ ζωपुरοῦν, τὸ θερμὸν, τὸ πυροειδές, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς καλὸν καὶ τοὺς πιστοὺς φωτίζον. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦτο μαθητὴς Ἐλισσαῖος, ἐλθόντος πρὸς αὐτὸν ἱκέτου Νεεμάν τοῦ Σύρου τοῦ τὴν λέπραν νοσήσαντος, λούσας ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καθαίρει τὸν ἀρρώστον· καὶ τῇ γενικῇ χρήσει τοῦ ὕδατος καὶ τῷ ἰδικῷ τοῦ ποταμοῦ βαπτίσματι σαφῶς προὑποφαίνων τὸ μέλλον. Μόνος γὰρ Ἰορδάνης ποταμῶν ἐν αὐτῷ δεξάμενος τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς εὐλογίας τὴν ἀπαρχὴν, ὥστε ἐκ τίνος πηγῆς τοῦ ἰδίου τύπου τῷ κόσμῳ παντὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος ἐπωχέ-

²⁴ Jos. III, 1 sqq. ²⁵ III Reg. XVIII, 22 sqq. ²⁶ IV Reg. v, 1 sqq.

τευσε χάριν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐνεργὰ καὶ πρακτικὰ ἀμνημόματα τῆς διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας. Καί-
 δωμεν δὲ λοιπὸν τὰς διὰ λόγων καὶ φωνῶν προφη-
 τείας. Ὁ μὲν οὖν Ἡσαΐας κέκραγε, λέγων· Λούσα-
 σθε, καθαροὶ γένεσθε· ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ
 τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Ὁ δὲ Δαβὶδ· Προσέλθετε πρὸς
 αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ
 μὴ κατωσχυνθῇ. Ἰεζεκιὴλ δὲ τῶν δύο σαφέστερον
 καὶ λευκότερον γράφων, ὑποσχέται τὴν καλὴν ἐπαγ-
 γελίαν· Καὶ ῥανῶ ἐφ' ὑμᾶς καθαρὸν ὕδωρ, καὶ
 καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἀκαθαρσιῶν
 ὑμῶν, καὶ ἅπασαν τὴν εὐδοκίαν ὑμῶν καθα-
 ριώ ὑμᾶς, καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ
 πνεῦμα καιρὸν δώσω ὑμῖν· καὶ ἀφελῶ τὴν καρ-
 δίαν τὴν λίθινην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, καὶ δώσω
 ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ πνεῦμά μου δώσω
 ἐν ὑμῖν. Ἐναργέστατα δὲ καὶ ὁ Ζαχαρίας τὸν τε
 Ἰησοῦν προφητεύει τὸν ἐνδεδυμένον τὸ ῥυπαρὸν ἱμά-
 τιον, τὴν δουλικὴν καὶ ἡμετέραν σάρκα, ἐκδύων δὲ
 αὐτὸν τῆς σκυθρωπῆς ἐσθῆτος, κοσμεῖ τῇ καθαρᾷ
 καὶ λαμπρῇ στολῇ· διδάσκων ἡμᾶς διὰ τοῦ εἰκονι-
 κοῦ ὑποδείγματος, ὅτι διὴ ἐν τῷ βαπτισμῇ τοῦ Ἰη-
 σοῦ πάντες ἡμεῖς ἐκδυόμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς χι-
 τῶνα πτωχικόν τε καὶ πολυκόλλητον, τὸν ἱερὸν καὶ
 κάλλιστον τὸν τῆς παλιγγενεσίας μετενδυόμεθα. Ποῦ
 δὲ θήσομεν κχείνο τοῦ Ἡσαΐου τὸ λόγιον, πρὸς τὴν
 ἔρημον κράζον· Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα ἀγαλ-
 λισθῶ ἔρημος, καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον, καὶ ἔξαν-
 θήσεται καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου.
 Πρόδηλον γὰρ ὡς οὐ τόποις ἀψύχοις καὶ ἀναισθητοῖς
 τὴν εὐφροσύνην εὐαγγελίζεται· ἀλλὰ τροπολογεῖ διὰ
 τῆς ἐρήμου τὴν αὐχμώδη ψυχὴν καὶ ἀκόσμητον. Ὡς
 περ δὴ καὶ ὁ Δαβὶδ, ἐπὶ λέγει· Ἡ ψυχὴ μου ὡς
 γῆ ἀνυρόρος σοι. Καὶ πάλιν· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ
 μου πρὸς τὸν Θεὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. Καὶ αὖθις
 ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος· Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω
 πρὸς με, καὶ πινέτω. Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν·
 Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πά-
 λιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω
 αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἡ τιμὴ
 δὲ τοῦ Καρμήλου δίδοται τῇ ψυχῇ τῇ ἐχούσῃ τὴν
 ὁμοίωσιν πρὸς τὴν ἔρημον· τούτέστιν, ἡ διὰ τοῦ
 Πνεύματος χάρις. Ἐπειδὴ γὰρ Ἡλίας μὲν ἔχει τὸν
 Κάρμηλον (ὀνομαστὸν δὲ τὸ ὄρος ἐγένετο διὰ τὴν τοῦ
 ἐποικοῦντος ἀρετὴν καὶ αἰδοῖμον), ὁ δὲ γε Ἰωάννης
 ὁ Βαπτιστὴς ἐν τῷ πνεύματι Ἡλίου διαλάμπων, τὸν
 Ἰορδάνην ἠγάγε· διὰ τοῦτο ὁ Προφήτης ἐθέσπιζε,
 τὴν τιμὴν τοῦ Καρμήλου τῷ ποταμῷ δοθήσεσθαι. Καὶ
 τὴν δόξαν δὲ τοῦ Λιβάνου, ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν
 ὑψηλῶν δένδρων, ἐπὶ τὸν ποταμὸν μετήνεγκεν. Ὡς
 γὰρ ἐκεῖνος ὁ Λιβανὸς ἱκανῶς ἔχει θαύματος ἀφορ-
 μὴν, αὐτὰ τὰ δένδρα αὐτοῦ φύει καὶ τρέφει· οὕτως ὁ
 Ἰορδάνης δοξάζεται, ἀνθρώπους ἀναγεννῶν καὶ φυ-
 τεῶν ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ παραδείσῳ ὧν, κατὰ τὴν ψαλ-
 μικὴν φωνὴν, ἀνθούστων ἀεὶ καὶ ταῖς ἀρεταῖς κομῶν-
 των, τὸ μὲν φύλλον οὐκ ἀποβρύησεται, τὸν δὲ καρπὸν

A per rivum et aquæductum transfudit. Atque hæc
 quidem opere atque re ipsa designata sunt indicia
 regenerationis, quæ per lavacrum contingit. Videam-
 us autem deinceps eas, quæ per sermones ac
 voces editæ sunt, prophetias. Igitur Isaias quidem
 clamat dicens : Lavamini, puri estote, auferte ne-
 quitias ab animabus vestris ²⁷. David autem : Acce-
 dite ad eum, et illuminamini, et vultus vestri non
 confundentur ²⁸. Ezechiel autem utroque aper-
 tius, clarius et candidius scribens, pollicetur bon-
 nam promissionem : Et spargam super vos aquam
 puram, et purgabimini ab omnibus immunditiis ves-
 tris, et ab omnibus simulacris vestris mundabo vos,
 et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo
 vobis, et auferam cor lapideum de carne vestra ; et
 dabo vobis cor carnis ²⁹. Evidentissime autem etiam Zacharias et
 Jesum prophetat indutum pallio sordido ³⁰, servili,
 scilicet, nostraque carne ; et exuens eum tristi veste,
 pura splendidaque stola exornat, docens nos per
 imaginariam similitudinem, quod nimirum in ba-
 ptismate Jesu, omnes nos exuentes peccata, tan-
 quam tunicam mendici vilem et ex multis pannis
 consutam, sacram atque pulcherrimam, nempe
 regenerationis (vestem) invicem induimus. Ubi
 vero ponemus etiam illud Isaiæ oraculum, ad soli-
 tudinem clamantis : Latate, solitudo sitiens ; exsul-
 tet solitudo, ac floreat ut lilium : et efflorescent et
 exsultabunt deserti Jordanis ³¹. Perspicuum est
 enim, quod non locis inanimatis et sensu carentibus
 lætitiā annuntiat : sed per solitudinem tropicæ
 et allegorice squalidam et inornatam animam si-
 gnificat. Quemadmodum sane etiam David, cum
 dicit : Anima mea siliit, sicut terra aquarum penu-
 ria laborans ³². Et rursus : Sitiit anima mea ad
 Deum fortem, rivum ³³. Itemque Dominus in Evan-
 geliiis : Si quis sitiit, veniat ad me, ac bibat ³⁴. Et ad
 Samaritanam : Quicumque bibit ex aqua hac, sitiit
 rursus : at qui biberit ex aqua quam ego dabo ei,
 non sitiit in æternum ³⁵. Atque honor etiam Car-
 meli ³⁶ datur animæ habenti similitudinem cum
 deserto : hoc est donum, quod contingit per Spi-
 ritum. Quoniam enim Elias quidem Carmelum inco-
 lebat (clarus autem mons propter virtutem inha-
 bitantis et fama celebratus est), Joannes autem
 Baptista in spiritu Eliæ resplendens ³⁷, Jordanem
 sanctificabat : ideoque propheta vaticinabatur ho-
 norem Carmeli illi fluvio datum iri. Atque etiam
 gloriam Libani ex similitudine procerarum arborum
 transtulit ad amnem. Ut enim Libanus ille satis
 magnam causam admirationis ipsas arbores habet,
 quas producit et alit : ita Jordanis celebratur, quod
 homines regeneraret ac plantaret in paradiso Dei,
 quorum, juxta vocem psalmi, semper florentium et
 virtutibus quasi frondentium folium quidem non
 desinet ³⁸ : fructu autem in tempore percepto Deus

²⁷ Isa. i, 16. ²⁸ Psal. xxxiii, 6. ²⁹ Ezech. xxvi, 25 sqq. ³⁰ Zach. iii, 3. ³¹ Isa. xxxv, 12. ³² Psal. cxliii, 6. ³³ Psal. li, 3. ³⁴ Joan. vii, 37. ³⁵ Joan. iv, 13. ³⁶ Isa. xxxv, 2. ³⁷ Luc. i, 17. ³⁸ Psal. i, 3

lectabitur, tanquam bonus plantator suis operibus A
gaudens. Porro divinus David etiam vocem prædi-
cens, quam de cælis Pater super Filium, dum bapti-
zaretur, emisit, ut ad naturalem deitatis dignitatem
deduceret audientes, qui prius ad eam, quæ sub
sensum cadebat, humanam vilitatem respiciebant,
libro Psalmorum suo dictum illud inscripsit: *Vox*
Domini super aquas, vox Domini in magnificentia 29.
Verum testimoniis quidem, ex divina Scriptura in
medium asserendis, hic finis esto: (progrediatur
enim oratio ad infinitam prolixitatem, si quis volue-
rit omnia sigillatim electa uni libro mandare.)

Vos autem omnes, qui dono regenerationis vo-
bis placetis, ac pro gloria salutarem renovationem
habetis, ostendite mihi post mysticam gratiam
morum immutationem, et in melius transforma-
tionis differentiam puritate vitæ instituti indicate.
Nam nihil quidem ex iis rebus, quæ sub oculis
cadunt, immutatur, corporis item signa integra
manent, ejusque quæ videtur naturæ figura non
mutatur. Sed opus est aliqua prorsus evidenti
demonstratione, per quam agnoscamus hominem
recens natum, signis quibusdam manifestis, no-
vum a vetere discernentes: hæc autem signa esse
opinor eos, qui secundum propositum sunt, ani-
mæ motus, per quos sese segregans a vetere con-
suetudine, ac novum vitæ instituti iter ingrediens,
aperte familiares docebit, quod alia quædam ex
alia facta sit, nullum post se veteris nequitiae ve-
stigium ac signum relinquens. Est autem hic trans-
formationis modus, si mihi credentes orationem
pro lege servaveritis: Erat ante baptismum homo
protervus, avarus et fraudator, raptor rerum alie-
narum, convitiator et maledicus, mendax, calum-
niator, ac si quod his simile (vitium) est et affine.
Sit nunc modestus, sobrius, suis contentus, et ex
iis paupertate conflictantibus impariēns, veritatis
studiosus, honorem libenter aliis deferens, comis
et affabilis: ut summam dicam, omnem laude di-
gnam actionem exercens. Ut enim adventante luce,
tenebræ discutiuntur, et albo colore illito atramen-
tum aboletur: ita etiam vetus homo iustitiæ ope-
ribus exornatus aboletur. Vides ut etiam Zachæus
mutatione vitæ instituti publicanum occidit, iis,
qui damnum injuria acceperant, quadruplum ejus
quod amiserant, reponens: distribuit item paupe-
ribus reliqua, quæ prius a pauperibus male extorta
collegerat 30. Evangelista Matthæus alius publica-
nus 31 eundem cum Zachæo quæstum faciens,
eamdemque artem exercens, statim post vocatio-
nem tanquam personam quamdam vitæ mutavit
institutum. Persecutor (erat) Paulus, sed post
gratiam Apostolus 32, graves (illas) ferens pro
Christo catenas ad poenitentiam et purgationem in-
iustorum vinculosum, quæ cum aliquando accepis-
set a lege, adversus Evangelia portabat. Talem
convenit esse regenerationem, ita abolere oportet

έν καιρῷ δεξάμενος ὁ Θεὸς εὐφρανθήσεται, ὡς ἀγα-
θὸς φωτοκόμος τοῖς ἰδίοις ἔργοις ἐπαγαλλόμενος. Ὁ
δὲ θεοπέσιος Δαβὶδ καὶ τὴν φωνὴν προφητεύων, ἦν
ἐξ οὐρανῶν ὁ Πατὴρ ἐπαφῆκε τῷ Υἱῷ βαπτίζομένῳ,
ἵνα πρὸς τὸ φυσικὸν τῆς θεότητος ἀξίωμα τοὺς ἀκούον-
τας ὁδηγήσῃ, πρὸς τὴν αἰσθητὴν τέως τὴν κατὰ τὸν
ἄνθρωπον εὐτέλειαν βλέποντας, ἐνέγραψεν ἐκεῖνο τῇ
βίβλῳ, τὸ, *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων, φωνὴ*
Κυρίου ἐν μεγάλῳ ὁρμήσει. Ἀλλὰ τὰς μὲν ἐκ τῶν
θεῶν Γραφῶν μαρτυρίας, μέχρι τοῦτου παυστέον·
χωρήσει γὰρ ὁ λόγος εἰς τλήθος ἀπειρον, εἰ-πὶς βου-
ληθῇ τὰ καθέκαστον ἐκλέγων ἐν παραθέσει βιβλίῳ.

Τίμεις δὲ πάντες, ὅσοι τῷ δώρῳ τῆς παλιγγενεσίας
ἐγκαλλωπίζεσθε, καὶ καύχημα φέρετε ἀνακαινισμὸν
τὸν σωτήριον, δεῖξάτέ μοι μετὰ τὴν μυστικὴν χάριν
τὴν τῶν τρόπων ἐναλλαγὴν, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον
μετακοσμήσεως τὴν διαφορὰν τῇ καθαρότητι τῆς πο-
λιτείας γνωρίσατε. Τῶν μὲν γὰρ ὑποπιπτόντων τοῖς
ὀφθαλμοῖς οὐδὲν ἀλλοιοῦται, οἱ δὲ τοῦ σώματος χα-
ρακτῆρες μένουσιν ἀμετάβλητοι, καὶ ἡ τῆς ὁρωμένης
φύσεως διάπλασις οὐκ ἀμειβεται. Χρεῖα δὲ πάντως
τινὸς ἐναργεῶς ἀποδείξεως, δι' ἧς ἐπιγνωσόμεθα τὸν
ἀρτίτοκον ἄνθρωπον, συμβόλοις τισὶ φανεροῖς τὸν
νέον ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ διακρίνοντας. Ταῦτα δὲ οἶμαι
τυγχάνειν τὰ κατὰ πρόθεσιν τῆς ψυχῆς κινήματα,
ἀφ' ὧν ἑαυτὴν χωρίζουσα τῆς παλαιᾶς συνήθειας,
νεωτέραν δὲ τέμνουσα τῆς πολιτείας ὁδὸν, διδάξει σα-
φῶς τοὺς γνωρίμους, ὡς ἄλλη τις ἐξ ἄλλης γεγένη-
ται, οὐδὲν τῆς παλαιᾶς ἐφελκομένη γνώρισμα. Ἔστι
δὲ οὗτος τῆς μεταποιήσεως ὁ τρόπος, ἃν μοι πεισθέν-
τες τὸν λόγον ὡς νόμον φυλάξῃτε: Ἦν ὁ πρὸ τοῦ βα-
πτίσματος ἄνθρωπος ἀκόλαστος, πλεονέκτης, ἄρπαξ
τῶν ἀλλοτρῶν, λοῖδορος, ψεύστης, συκοφάντης, καὶ
εἴ τι τοῦτοις ὅμοιον καὶ ἀκόλουθον. Γενέσθω νῦν κό-
σμιος, σώφρων, ἀρκεύμενος τοῖς ἰδίοις, καὶ ἐκ τοῦ-
των τοῖς ἐν πενίᾳ μεταδίδους, φιλαλήθης, τιμητικὸς,
εὐπροσῆγορος, πᾶσαν ἀπλῶς ἐπαινουμένην πράξιν
ἀσκῶν. Ὡς γὰρ τῷ φωτὶ τὸ σκότος λύεται, καὶ ἀφα-
νίζεται τὸ μέλαν ἐπιχρωσθείσης λευκότητος· οὕτω
καὶ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἔργοις
ἐπισκοπηθεὶς ἀφανίζεται. Ὅπως ὅπως καὶ ὁ Ζαχαρίας
τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου τὸν τελώνην ἀπέκτεινε, πρὸς
μὲν τοὺς ζημιωθέντας ἀδίκως τετραπλῆν ἐπανάγων
τὴν ἀπόδοσιν· ἐμέριζε δὲ τοῖς πτωχοῖς τὰ κατάλοιπα,
D ἃ πρότερον παρὰ τῶν πτωχῶν θλιβομένων κακῶς
ἐθησαύρισεν. Εὐαγγελιστὴς ὁ Ματθαῖος ἄλλος τελώ-
νης, ὁμότεχνος τοῦ Ζαχαρίου, εὐθέως μετὰ τὴν κλη-
σιν ὥσπερ τι προσωπεῖον ἤμειψε τὸν βίον. Διώκτης ὁ
Παῦλος, ἀλλὰ μετὰ τὴν χάριν Ἀπόστολος, βαρείας φέ-
ρων τὰς ἀλύσεις ὑπὲρ Χριστοῦ, εἰς ἀπολογία καὶ μετά-
νοιαν τῶν ἀδίκων δεσμῶν, ἃ παρὰ τοῦ νόμου ποτὲ
λαβὼν κατὰ τῶν Εὐαγγελίων ἐβάστασε. Τοιαύτην
προσῆκεν εἶναι τὴν ἀναγέννησιν· οὕτως ἐξαλείφειν
τὴν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν συνήθειαν· οὕτω πολιτεῦ-
σθαι τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ· τέκνα γὰρ ἐκεῖνου μετὰ
τὴν χάριν ἀκούομεν. Καὶ διὰ τοῦτο προσῆκεν ἀκρι-
βῶς ἐπισκοπῆσθαι τὰ τοῦ γεννήτορος ἡμῶν ἰδιώ-

30 Psal. xxviii, 5, 4.

31 Luc. xix, 8.

32 Matth. ix, 9.

33 Act. ix, 1 sqq.

ματα, ἵνα πρὸς ὁμοίότητα τοῦ πατρὸς ἑαυτοὺς μορ-
φῶντες καὶ σχηματίζοντες, γνήσιοι φαινώμεθα πα-
τρὸς τοῦ πρὸς τὴν ἐλπίσιν ἡμᾶς τὴν κατὰ χάριν
καλέσαντος. Φαῦλον γὰρ κατηγόρημα ὁ νόθος καὶ
ὑποβολιμαῖος, τὴν πατρικὴν εὐγένειαν ἐπὶ τῶν ἔργων
ψευδόμενος. Διὸ μοι δοκεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγ-
γελίοις τοὺς τοῦ βίου κανόνας διατάττων ἡμῖν, ἐκεί-
νους χρῆσθαι πρὸς τοὺς μαθητευομένους τοῖς λόγοις,
Καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, προσεύχεσθε
ὕπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων,
ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὁμῶν τοῦ ἐν οὐ-
ρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ ποτη-
ροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βράχει ἐπὶ δικαίους καὶ
ἀδίκους. Υἱοὺς γὰρ τότε γίνεσθαι λέγει, ὅταν τῆς
πατρικῆς ἀγαθότητος τὴν ὁμοίωσιν ἐν τῇ πρὸς τοὺς
ὁμοφύλους φιλανθρωπίᾳ τοῖς οἰκείοις λογιμοῖς ἐν-
τυπώσωνται.

cum similitudinem paternæ bonitatis, humanitatem
suis et cogitationibus impresserint.

Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὸ τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα, καὶ
ὁ διάβολος ἡμῖν ἐπιβουλεύει σφοδρότερον· βασκάνω
τηκόμενος ὀφθαλμῷ, ὅταν βλέπῃ τοῦ νεογενεὺς ἀν-
θρώπου τὸ κάλλος, σπεύδοντος πρὸς τὴν ἐπουράνιον
πολιτείαν, ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐξέπεσε· καὶ πυρώδεις ἡμῖν
ἐπιγεῖραι τοὺς πειρασμοὺς, συλῆσαι σπουδάζων καὶ
τὴν δευτέραν ἐπικόσμησιν, ὡς τὸν κόσμον τὸν πρό-
τερον. Ἄλλ' ὅταν αἰσθώμεθα τῶν ἐκείνου προσβολῶν,
προσῆκε τὴν ἀποστολικὴν ρῆσιν ἑαυτοῖς ἐπιλέγειν·
Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸν θάνατον
αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. Εἰ δὲ σύμμορφοι τοῦ θανάτου
γεγόναι· ἐν, νεκρὰ πάντως λοιπὸν ἐν ἡμῖν ἡ ἁμαρ-
τία, τῷ σειρομάσῃ διελαθεῖσα τοῦ βαπτίσματος, ὡς
ὁ πόρνος ἐκεῖνος παρὰ ζῆλωτοῦ τοῦ Φινεῆς. Φεῦγε
τοῖνον ἀφ' ἡμῶν, δυσώνυμε· νεκρὸν γὰρ θελεῖς συ-
λευεῖν, τὸν πάλαι σοι συνταξάμενον, τὸν ἀπολέσαντα
πάλαι πρὸς τὰς ἡδονὰς τὰς αἰσθησεῖς. Νεκρὸς σω-
μάτων οὐκ ἔρξ, νεκρὸς οὐχ ἀλίσκεται πλοῦτι, νε-
κρὸς οὐ συκοφαντεῖ, νεκρὸς οὐ ψεύδεται, οὐχ ἀρπά-
ζει τὰ μὴ προσήκοντα, οὐ λοιδορεῖται τοὺς προστυχόν-
τους. Πρὸς ἄλλην μοι ζωὴν ὁ βίος ἐκωνοίσθη·
ἐπαιδεύθη τῶν ἐγκοσμίων καταφρονεῖν, τὰ γῆινα
παρatreῖν, καὶ σπεύδειν πρὸς τὰ οὐράνια, καθὼς
καὶ Παῦλος διαβέβηκεν μαρτυρεται, ὅτι κόσμος
ἐκείνῳ ἐσταύρωται, κακείνος τῷ κόσμῳ. Ταῦτα ψυ-
χῆς ἀληθῶς ἀναγεννηθείσης τὰ ῥήματα· αὐταὶ τοῦ
νεοτελοῦς ἀνθρώπου φωναὶ, τοῦ μεμνημένου τῆς οἰ-
κειᾶς ὁμολογίας, ἣν ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μυστη-
ρίου πρὸς Θεὸν ἐποιήσατο, πάσης καὶ τιμωρίας καὶ
ἡδονῆς ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάτης καταφρονεῖν
ὑποσχόμενος. Ταῦτα μὲν οὖν αὐτάρκως πρὸς τὴν
ἐκράν τῆς ἡμέρας ὑπόθεσιν, ἣν ὁ κυλωθεὶς ἐν αὐτῷ
τεταγμέναις πρὸς ἡμᾶς ἤνεγκε περιόδοις. Καλὸν δὲ
λοιπὸν τῷ φιλανθρώπῳ τῆς τοσαύτης δωρεᾶς χορηγῶ
προσαναπαῦσαι τὸν λόγον, φωνὴν ὀλίγην ὑπὲρ πρ-
αγμάτων μεγάλων τὴν ἀμοιβὴν ἀντισφέρνηντας. Σὺ
γὰρ ἀληθῶς ὑπάρχεις, ἔσονται, καθαρὰ καὶ ἀέννας
τῆς ἀγαθωσύνης πηγὴ, ὅς ἀπεστράφης ἡμᾶς δικαίως,

consuetudinem cum peccato, ita filios Dei in vita
sese gerere decet: filii enim illius post gratiam vo-
camur. Atque idcirco exacte convenit inspicere ge-
nitoris nostri proprietates, ut ad similitudinem pa-
tris nosmet formantes et effingentes, veri, justique
ac legitimi filii sumus ejus, qui nos ad adoptionem,
quæ per gratiam contingit, vocavit. Grave enim
probrum est, adulterinus, spurius et subditi-
tius, qui factis suis paternam nobilitatem fallat
atque ludificetur: propterea mihi videtur etiam
ipse Dominus in Evangelis vivendi regulas nobis
præscribens, illis ad discipulos uti verbis: Bene-
facite odio prosequentibus vos, orate pro iis qui
lædunt ac persequuntur vos, ut sitis filii Patris
vestri, qui est in cælis, quoniam solem suum exoriri
sinit super malos et bonos, et pluviam mittit super
justos et injustos⁴². Filios enim tunc fieri dicit,

erga populares et proximos præstando, sensibus

Idcirco etiam post adoptionis dignitatem, dia-
bolus nobis vehementius insidiatur, invido oculo
contabescens, dum recens nati hominis festinan-
tis ad cælestem rempublicam, unde ille exiit,
pulchritudinem intuetur, et acerbas nobis ac vehe-
mentes excitat tentationes, secundum quoque or-
namentum sicuti priorem ornatum auferre studens.
Verum ubi senserimus ejus incursus, convenit apo-
stolicum dictum nobismetipsis subicere: *Quicumque
in Christum baptizati sumus, in mortem ipsius bapti-
zati sumus*⁴³. Quod si conformes morti facti su-
mus, mortuum prorsus deinceps in nobis peccatum
est, lancea baptismatis, sicut ille scortator a Phi-
neeo zelote, qui studio atque amore Dei flagrabat,
expulsum⁴⁴. Fuge igitur a nobis, execranda atque
infauste, mortuum enim spoliare vis, qui olim se
tibi conjunxerat, qui propter voluptates olim sen-
sum amiserat. Mortuus corpora non amat, mor-
tuum non capit divitiis, mortuus non calumnia-
tur, mortuus non mentitur, non rapit ea quæ ad
se non pertinent, non conviciatur sibi obviam fac-
tis. Aliam vitæ regulam, aliam morum institui
normam; didici res mundanas contemnere, terrena
præterecurrere, et ad cælestia festinare, quem-
admodum etiam Paulus palam ac diserte testa-
tur⁴⁵, quod mundus sibi, et ipse mundo cruci-
fixus esset. Hæc animæ vere regeneratæ verba; hæc
recens initiati hominis voces, proprium pactum
memoria tenentis, quod pactum in traditione
mysterii cum Deo fecit, cum omniæ pænæ, cru-
ciatum et voluptatem pro illius dilectione se negle-
cturum esse promisit. Atque hæc quidem ad sacrum
diei argumentum, quem diem in orbem statim cir-
cuitibus annus actus ad nos retulit, dicta suffi-
ciant. Haud alienum deinceps fuerit, ut ad eum,
qui tantum nobis donum benigne largitus est, con-
verso sermone, hoc modo finem dicendi faciamus,
exiguam vocem magnarum rerum compensationis

⁴² Matth. v, 44, 45.⁴³ Rom. vi, 3.⁴⁴ Num. xxv, 8 sqq.⁴⁵ Galat. vi, 14.

loco proferentes. Tu enim revera, Domine, purus ac perennis fons bonitatis es, qui juste nos aver-
satus, ac benigne nostri misertus es; odio pro-
secutus, et reconciliatus es; execratus es, et bene-
dixisti; exterminasti ex paradiso, et iterum revo-
casti; exuisti nos foliis ficulneis, indecoro illo
tegumento, et circumdedisti pallio pretioso; ape-
ruisti carcerem, ac dimisisti condemnatos; asper-
sisti aqua pura, et a sordibus mundasti. Non si
posthac a te vocetur Adam, erubescet, neque con-
scientia coarguente, sub luco paradisi latens præ
pudore se obvelabit. Neque vero flammeus gladius
paradisum circumdabit, qui aditu accedentes pro-
hibeat, et locum efficiat inaccessum, sed omnia
nobis hæredibus peccati ad lætitiā traducta sunt,
ac paradisi quidem atque ipsum adeo cælum ho-
mini patet: creatura autem tam mundana quam
supramundana olim inter se dissidens ad amicitiam
coiit, atque reconciliata est, et homines cum an-
gelis illorum colentes theologiam concordēs facti
sumus atque consensimus. Propter hæc igitur om-
nia, gaudii hymnum Deo canamus, quem os Spi-
ritu obsessum olim propheticæ magna voce pronun-
tiavit: *Exsultet anima mea in Domino; induit enim me
pallio salutari, et tunica lætitiæ circumdedit me; ut
sponso adaptavit mihi mitram, et ut sponsam exor-
navit me ornamento* 47. Ornator autem sponsæ pro-
sus est Christus, qui est, et ante erat, et futurus est, benedictus nunc et in sæcula. Amen.

47 Isa. LXI, 10.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ

ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΡΙΗΜΕΡΟΥ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΛΟΓΟΙ ΠΕΝΤΕ.

EJUSDEM IN SANCTUM PASCHA

ET DE TRIDUANO FESTO RESURRECTIONIS CHRISTI ORATIONES QUINQUE.

[Quarum interpretes fuerē, primæ Petrus Fr. Zinus; secundæ, tertiæ et quartæ Laurentius Sifanus, quintæ
Federicus Morellus.]

ORATIO PRIMA.

Si qua patriarcharum benedictio divino Spiritu C confirmata est, si quod in lege præmium vitam ex
virtute instituētibz promissum, si quid veritatis
veterum historiarum ænigmata portenderunt, si
quid boni quod supra naturam sit, prophetarum
oracula prænuntiarunt, ea omnia hodierno munere
continentur. Quo nobis non aliter quam si specta-

ΛΟΓΟΣ Α'.

Εἰ τις πατριάρχων εὐλογία θεῷ Πνεύματι τὸ βέ-
βαιον ἔχουσα, εἰ τι τῆς πνευματικῆς νομοθεσίας
ἀγαθὸν δι' ἐπαγγελίας τοῖς κατορθοῦσιν ἐλπίζεται, εἰ
τις διὰ τῶν ἱστορικῶν αἰνιγμάτων τῆς ἀληθείας
προδιατύπωσις εἶναι πιστεύεται, εἰ τις προφητικῆς
φωνῆ τὰ ὑπὲρ φύσιν εὐαγγελίζεται, πάντα ἐκεῖνα
τῆς παρούσης χάριτός εἰσι. Καὶ ὡσπερ κατὰ τὸ

προκείμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα, ἐν φω-
 περιαστράπτει τὸ τὰς θύεις ἐκ μυρίων λαμπάδων
 ἐρανιζόμενον· οὕτω πᾶσα ἡ τοῦ Χριστοῦ εὐλογία,
 πυρσοῦ δίκην καθ' ἑαυτὴν λάμπουσα, τοῦτο ἡμῖν τὸ
 μέγα φῶς ἀπεργάζεται, τὸ ἐκ πολλῶν τε καὶ ποικί-
 λων τῆς Γραφῆς ἀκτίνων συγκεραυνύμενον. Ἐξεστὶ
 γὰρ λαβεῖν ἂν ἐκαστοῦ τῶν θεοπνευστῶν ἀποδείγμα-
 των τὸ τῆς παρουσίας ἐσθρμένης κατὰλληλον. Ζητεῖς
 τὴν τοῦ Ἀβραὰμ εὐλογίαν; Ἐχεῖς τὸ ζητούμενον, εἰς
 τὰ παρόντα βλέπων. Ὅρᾳς τὰ ἀστέρα τοῦ οὐρανοῦ,
 ταῦτα λέγω τὰ ἀστέρα, τὰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν ἀρ-
 τιως ἀνατελλαντα, καὶ οὐρανὸν ἀθρόως τὴν Ἐκκλη-
 σίαν ποιεῖσαντα, ὧν ἡ τῆς ψυχῆς ἀσπράττουσα χάρις,
 ταῖς τῶν πυρσῶν ἀκτίνι διασημαίνεται; καὶ ταῦτά
 τις εἰπὼν ὄντως τοῦ Ἀβραὰμ εἶναι τέκνα ἐξ ἐπαγ-
 γελίας αὐτῷ γεγεννημένα, τὰ τοῖς ἀστέροις τοῦ οὐρα-
 νοῦ ὁμοιούμενα, τῆς ἀληθείας ὁδὸν ἀμαρτῆσται. Καὶ
 θαυμάζεις τὸν ὕψηλόν Μωϋσέα, τὸν πᾶσαν τὴν τοῦ
 Θεοῦ κτίσιν διαλαβόντα τῇ δυνάμει τῆς γνώσεως;
 Ἰδοὺ σοὶ τῆς πρώτης κοσμογενείας τὸ εὐλογημένον
 Σάββατον. Γνωρίσον δι' ἐκείνου τοῦ Σαββάτου
 τοῦτο τὸ Σάββατον, τὴν τῆς καταπαύσεως ἡμέραν,
 ἣν εὐλόγησεν ὁ Θεὸς ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἡμέρας. Ἐν
 ταύτῃ γὰρ κατέπαυσεν ἀληθῶς ἀπὸ πάντων τῶν
 ἔργων αὐτοῦ ὁ Μονογενὴς Θεός, διὰ τῆς κατὰ τὸν
 θάνατον οἰκονομίας τῇ σαρκὶ σαββατίζας· καὶ εἰς ὃ
 ἦν πάλιν ἐπαυθὼν, διὰ τῆς ἀναστάσεως ἅπαν τὸ
 κείμενον ἐαυτῷ συνανέστησε, ζωὴν καὶ ἀνάστασιν,
 καὶ ἀνατολὴν καὶ ἡμέραν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
 θανάτου καθημένους γενώμενος. Παλῆρος τοι ἡ ἱστο-
 ρία τῆς συγγενούς εὐλογίας· ὁ πατὴρ τοῦ Ἰσαάκ
 ἐκείνου τοῦ ἀγαπητοῦ μὴ φειδόμενος, καὶ ὁ μονογε-
 νὴς πρόσφορ καὶ θυσιὰ γενόμενος, καὶ ἄμνος ἀντὶ
 τούτου σφαγιαζόμενος. Ἐξεστὶ γὰρ ἰδεῖν ἐν τῇ ἱστο-
 ρίᾳ πᾶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Ὁ ἄμνος τοῦ
 ξύλου ἐξήρτηται, ἐκ τῶν κεράτων κατεχομένους· ὁ δὲ
 μονογενὴς βασιτάζει ἐφ' ἑαυτοῦ τὰ τῆς ὀλοκαρπώσεως
 ξύλα. Ὅρᾳς, ὁ πάντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνά-
 μεως, ὁ αὐτὸς καὶ τὸ φορτίον φέρει τῶν ἡμετέρων
 ξύλων, καὶ ὑπὸ τοῦ ξύλου ἀναλαμβάνεται, βασιτάζων
 ὡς Θεός, καὶ ἄμνος βασιτάζόμενος· οὕτω τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος τὸ μέγα μυστήριον τυπικῶς ἀμφοτέροις
 ἐπιμερίσαντος, τῷ τε ἡγαπημένῳ Υἱῷ, καὶ τῷ συμ-
 παραδειχθέντι προβάτῳ· ὥστε δειχθῆναι ἐν μὲν τῷ
 προβάτῳ τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, ἐν δὲ τῷ μο-
 νογενεῖ τὴν ζωὴν, τὴν μὴ διακοπτομένην τῷ θανάτῳ.
 Εἰ δὲ βούλει καὶ αὐτὸν τὸν Μωϋσέα λαβεῖν, τῇ τῶν
 χειρῶν ἐκτάσει τὸν σταυρὸν διαγράφοντα, καὶ ὡς
 τῷ σχήματι τούτῳ τὸν Ἀμάλῃ καταστρεφόμενον,
 ἐξεστὶ σοὶ βλέπειν ἐν τῇ ἀληθείᾳ τὸν τύπον, καὶ τῷ
 σταυρῷ τὸν Ἀμάλῃ ὑποκρίπτοντα. Ἐχεῖς καὶ τὸν
 Ἠσαίαν, οὐ μικρὰ σοὶ πρὸς τὴν παρουσίαν συνεισ-
 φέροντα χάριν. Παρ' αὐτοῦ γὰρ προεδιδάχθης τὴν
 ἀνύμφευτον μητέρα, τὴν ἀπάτορα σάρκα, τὴν ἀνύδ-
 νον ὠδίνα, τὸν ἀμόλυτον τόκον· οὕτως εἰπόντος
 τοῦ Προφήτου· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψε-
 ται, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ

A culo nobis aliquo proposito lumen unum ex innu-
 merabilibus facibus conflatum praestingeret aciem
 oculorum, omnis Christi benedictio tanquam lux
 per se fulgens, magnum hunc animis nostris splen-
 dorem ex multis et variis Scripturae radiis prove-
 nientem emittit. Licet enim ex singulis ejus divinis
 exemplis mutuum hujusce celebritatis testimonium
 colligere. Queris Abraham benedictionem? Praesen-
 tia contemplare, et habebis id quod requiris. Coeli
 stellas non vides? Has, inquam, stellas, quae nu-
 per ex spiritu nobis exortae, statim caelum Eccle-
 siae reddiderunt: stellarum enim radiis praecleara
 virorum virtute pietatis praestantiam gratia si-
 gnificatur: quos si quis Abraham filios ex promissio-
 ne natos coeli sideribus similes dixerit, a veritate
 non aberrabit. Moysen illum eximium admira-
 ris, qui scientiae cognitionisque praestantia res
 omnes a Deo procreatas comprehendit? Ecce tibi
 primae mundi procreationis Sabbatum; cui bene-
 dixit Deus. Ex illo Sabbato praesens hoc Sabba-
 tum agnosce, quietis hunc diem, cui supra dies
 alios Dominus benedixit. In hoc enim vere ab om-
 nibus operibus suis Deus Unigenitus conquievit,
 qui divino salutis humanae curandae consilio, cum
 per mortem carni quietem praeberet, et in id,
 quod erat, per resurrectionem revertisset, quid-
 quid jacebat secum exsuscitans, vita, et resurre-
 ctio, et aurora, et mane, et dies in tenebris et
 umbra mortis degentibus factus est. Simili bene-
 dictione historia item referta est. Pater Isaac dilec-
 to filio non parcens suo, et unigenitus oblatio, et
 victima factus, et agnus loco illius qui immolaba-
 tur. Licet enim totum in hac historia pietatis my-
 sterium intueri. Agnus e ligno cornibus haerens
 pendebat. Unigenitus autem holocausti ligna gesta-
 bat. Cernis quo modo qui cuncta fert verbo virtu-
 tis suae, is et lignorum nostrorum fert onus, et super
 lignum extollitur, ferens quidem ut Deus, sub-
 latus autem tanquam agnus? Sic enim Spiritus
 sanctus utraque re magni mysterii figuram parti-
 tus est, tum dilecto filio, tum simul ostenso agno;
 ut per agnum mortis sacramentum significaret; per
 unigenitum autem vitam morte non ereptam osten-
 deret. Si vis et Moysen ipsum considerare, ma-
 nuum extensione crucem describentem, eaque
 forma Amalecitas in fugam vertentem, veritate
 figuram expressam, et Amalech cruci cedentem
 animadvertere. Habes et Isaiam, qui gratiam ho-
 diernam non parum illustrat. Ab ipso enim ma-
 trem inuuptam, sine patre carnem, sine dolore
 puerperium, sine labe partum ante didicisti. Sic
 enim loquitur propheta: Ecce virgo in utero concipiet,
 et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel,
 quae vox significat, Nobiscum Deus. Et
 enim sine dolore partum exstitisse, ipsa rei aequi-
 tas te docebit. Nam cum omnis voluptas dolorem
 conjunctum habeat, necesse est, ut in iis, quae ita

¹ Gen. xxvi, 4. ² Isa. ix, 2.

³ Gen. xxii, 1 sqq.

⁴ Exod. xvii, 11.

⁵ Isa. vii, 14.

copulata sunt, cum unum abest, alterum etiam A absit.

Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡδονὴ συνημμένον ἔχει τὸν πόνον, ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν συνημμένως θεωρουμένων, τοῦ ἑνὸς μὴ ὄντος, μὴ δὲ τὸ ἕτερον εἶναι.

Itaque cum nulla concipiendi voluptas antecesserit, ne pariendi quidem dolor est consecutus. Hoc autem prophetæ verbis etiam comprobatur, quæ sic habent: *Antequam veniret dolor partus ejus, effugit, et peperit masculum*⁶. Aut, quemadmodum alius interpretes ait: *Antequam dolores sentiret, peperit*⁷. Ex hac, inquit, Virgine matre Puer natus est nobis, et filius datus est nobis. Cujus imperium super humerum ejus, et vocatur nomen ejus magni consilii angelus, Deus fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi. Hic puer, hic filius, *Ut ovis ad occisionem ductus est, et tanquam agnus coram tondente se, obmutuit*⁸. Vel potius, inquit Jeremias, *Hic est agnus ille mansuetus, qui ad victimam ducitur*⁹. Hic est ille panis cui lignum injiciunt, qui panis lignique sunt hostes¹⁰. Imo vero illud e propheta, quod apertissimum et clarissimum est, et quo mysterium planissime declaratur, accipiamus, Jonæ nimirum exemplum¹¹, qui sine offensione in cetum ingressus, et sine molestia rursum egressus, cum in ejus visceribus tribus diebus et totidem noctibus permansisset, Domini apud inferos commemorationem indicavit¹². Hæc et horum similia oportet ex singulis Scripturæ locis indagare, atque seligere. Omnia enim illa ex præsentibus cernis. Et ex hodierna lætitia, ut in Evangelio legimus, *Tota lex pendet, et propheta*¹³. Et, quemadmodum Paulus ait¹⁴, omnis Scripturæ, divino Spiritu dictante exarata, legisque summa in hac gratia concluditur. Hæc enim et malorum est finis, et bonorum principium. Nam exempli causa, *Mors regnavit ab Adam*¹⁵, imperii pestiferi ducens initium, et impotens illius dominatus ad Moysen usque permansit, cum ejus vis a lege minime reprimeretur. Venit vitæ regnum, et solum est mortis imperium. Apparuit alia generatio, alia vitæ, alius vivendi modus, ipsius naturæ nostræ commutatio. Quænam generatio? *Quæ non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo facta est*¹⁶. Quinam, inquires, hoc fieri potest? Audiat, nam paucis explicabo. Fetus hic per fidem concipitur, per baptismatis regenerationem in lucem editur, nutricem habet Ecclesiam, hujus doctrinam et instituta sugit tanquam ubera, illi cœlestis panis est cibus: ætatis perfectio est sublimis vivendi ratio, nuptiæ consuetudo sapientiæ: liberi, spes; domus, regnum; hereditas et opulencia, delicias paradisi; finis non mors, sed vita illa, quæ dignis parata est, beatissima et sempiterna. Hoc in melius commutationis initium videns magnus ille Zacharias ambigit, quod illi nomen imponat, quomodo præsentem gratiam appellet. Etenim, cum ea quæ

Ἐμμανουὴλ, ὃ ἐστὶ Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ὅτι ἐκ ἀπό-
νως γέγονεν ἡ ὥδης, πρῶτον μὲν σε τὸ εἶδος διδάσκει.

Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡδονὴ συνημμένον ἔχει τὸν πόνον, ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν συνημμένως θεωρουμένων, τοῦ ἑνὸς μὴ ὄντος, μὴ δὲ τὸ ἕτερον εἶναι.

Ὅπου τοίνυν ἡδονὴ τοῦ τόκου οὐ καθηγῆσται, οὐδὲ ὁ πόνος ἐπηκολούθησεν. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ τοῦ Προφήτου λέξις βεβαίαι τὸν λόγον, ἔχουσα οὕτω· *Πρὶν εἰσελθεῖν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων αὐτῆς, ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν*. Ἡ, ὡς φησιν ἕτερος τῶν ἐρμηνέων, *Πρὶν ὠδινήσει, ἔτεκεν*. Ἐκ ταύτης, φησὶ, τῆς παρθένου μητρὸς *Παιδίον ἐξηγήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν*. οὗ ἡ ἀρχὴ ἐξηγήθη ἐπὶ τοῦ ὠμον αὐτοῦ, μετὰ τῆς βουλῆς Ἀγγελος, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο τὸ παιδίον, οὗτος ὁ υἱός, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κελροντος αὐτὸν ἄφρονος· μάλλον δὲ, ὡς φησιν Ἱερემίας, *Τοῦτο ἐστὶ τὸ ἄρριον τὸ ἀκακον, τὸ ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι*. Οὗτος ὁ ἄρτος, ᾧ τὸ ξύλον ἐμβάλλουσιν οἱ καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ξύλου πολέμιοι. Μάλλον δὲ τὸ πάντων γνωριμώτερόν τε καὶ φανερώτερον ἐκ τοῦ Προφήτου λάβωμεν, δι' οὗ προγράφεται σαφῶς τὸ μυστήριον, τὸν Ἰωνᾶν λέγω, τὸν ἀπαθῶς κατὰ τοῦ κήτους καταδυόμενον, καὶ δίχα πά-
θους ἐκ τοῦ κήτους ἀναδυόμενον, τὸν καὶ τρισὶν ἡμέ-
ραις καὶ τσσαύταις νυξὶν ἐν τοῖς κητύοις σπλάγχνοις
τὴν ἐν ἄδου διατριβὴν τοῦ Κυρίου προδιαγράφαντος.
Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα δεῖ σε παρ' ἐκείνης Γραφῆς
ἀναζητεῖν καὶ ἐκλέγεσθαι. Πάντα γὰρ ἐκεῖνα, διὰ
τῶν παρόντων ὁρᾶς· καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ φαιδρότητι,
Ὁλος ὁ κόσμος κρέμαται καὶ οἱ προσήται, καθὼς
φησὶ που τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ πᾶς θεόπνευστος λόγος
καὶ νόμος ἐν ταύτῃ ἀνακεφαλαιοῦται τῇ χάριτι, κατὰ
τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, καὶ τῶν
σχυρωπῶν τὸ πέρας, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀρχή. Οἶόν
τι λέγω· Ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ, τῆς
φθοροποιοῦ δυνάμεως λαβὼν τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ
μέχρι Μωϋσέως αὐτοῦ τὸ πονηρὸν κράτος διέμεινεν,
οὐδὲν τοῦ νόμου τὴν κακὴν τὴν θανάτου δυναστείαν
ἀμείλυναντος. Ἦλθεν ἡ τῆς ζωῆς βασιλεία, καὶ
κατελύθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Καὶ γέγονεν ἄλλη
γέννησις, βίος ἕτερος, ἄλλο ζωῆς εἶδος, αὐτῆς τῆς
φύσεως ἡμῶν μεταστοιχείωσις. Τοῦτου ἡ γέννησις
οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, οὐδὲ
ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ γενομένη. Πῶς
τοῦτο; Σαφῶς σοι παραστήσω διὰ τοῦ λόγου τὴν χάριν.
Οὗτος ὁ τόκος διὰ πίστεως κυοφορεῖται· διὰ τῆς τοῦ
βαπτίσματος ἀναγεννήσεως εἰς φῶς ἄγεται· τροφὸς
τοῦτου ἡ Ἐκκλησία γίνεται· μαζὲς, τὰ διδάγματα·
τροφή, ὁ ἀνωθεν ἄρτος· ἡλικίας τελειώσεις, ἡ ὕψιλή
πολιτεία· γάμος, ἡ τῆς σοφίας συμβίωσις· τέκνα, αἱ
ἐλπίδες· οἶκοι, ἡ βασιλεία· κληρὸς καὶ πλοῦτος, ἡ
ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφή· τέλος δὲ, ἀντὶ θανάτου, ἡ
αἰῶνος ζωὴ, ἐν τῇ ὑποκειμένη τοῖς ἁγίοις μαχαριότητι.
Ταύτην ὁρᾷ καὶ ὁ μέγας Ζαχαρίας τὴν ἀρχὴν πρὸς τὸ
ἀγαθὸν ἀλλοιώσεως, καὶ ἀμφιβάλλει περὶ τῆς τοῦ
ὀνόματος κλήσεως, τί χρὴ κυρίως προσεπεῖν τὴν

⁶ Isa. LXVI, 7. ⁷ Isa. IX, 6. ⁸ Isa. LIII, 7. ⁹ Jerem. XI, 19. ¹⁰ Ibid. ¹¹ Jon. II, 1 sqq. ¹² Matth. XII, 40. ¹³ Matth. XXII, 40. ¹⁴ II Timoth. III, 16. ¹⁵ Rom. V, 14. ¹⁶ Joan. I, 13.

ἐνεστῶσαν χάριν. Τὰ γὰρ ἄλλα τὰ περὶ τὸ πάθος A
θαύματα διεξελθὼν, καὶ τοῦτο φησὶ περὶ τοῦ καιροῦ
τούτου, ὅτι Οὐχ ἡμέρα, καὶ οὐχὶ νύξ. Δι' ὧν ἐν-
δείκνυται, ὅτι ἡμέρα μὲν κληθῆναι οὐ δύναται, ἡλίου
μὴ ὄντος, νύξ δὲ οὐκ ἔστι τῇ μὲτ' σκότους εἶναι. Τὸ
γὰρ σκότος ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς νύκτα, καθὼς φησι
Μωϋσῆς.

Ἐπεὶ οὖν κατὰ μὲν τὸν χρόνον, νύξ, κατὰ
δὲ τὸ φῶς, ἡμέρα· τούτου ἐνεκὲν φησιν ὁ Προφή-
της· Καὶ Οὐχ ἡμέρα, καὶ οὐχὶ νύξ. Εἰ οὖν μήτε
νύξ, κατὰ τὸν Προφήτου λόγον, ὁ καιρὸς οὗτός ἐστιν,
ἄλλο τι παρὰ ταῦτα πάντως ἡ παρούσα χάρις
ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται. Βούλεσθε εἰπω ὁ ἐντεθῆμηναι;
Αὕτη ἐστὶν ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἄλλη
παρὰ τὰς ἐν ἀρχῇ ἐστὶν αὕτη. Ἐν ταύτῃ γὰρ ποιεῖ ὁ
Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ οὐρανὸν καινὸν, καὶ γῆν καινὴν,
καθὼς φησιν ὁ Προφήτης. Ποίον οὐρανόν; τὸ στε-
ρέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· ποίαν γῆν; τὴν
ἀγαθὴν καρδίαν φημι, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, τὴν
γῆν τὴν πίνουσιν τὸν ἐν' αὐτῇ ἐρχόμενον ὕδρον, καὶ
τὸν πολύχουν στάχυν ἀβρύνουσιν. Ἐν ταύτῃ τῇ κτί-
σει, ἡλιος μὲν ἐστὶν ὁ καθαρὸς βίος· ἄστρα δὲ, αἱ
ἀρεταί· ἄηρ δὲ, ἡ διαφανής· πολιτεία· θάλασσα δὲ, τὸ
βάθος ἐστὶ τοῦ πλοῦτος τῆς σοφίας τε καὶ γνώσεως·
πόαι καὶ βλαστήματα, ἡ ἀγαθὴ διδασκαλία καὶ τὰ
θεῖα δόγματα, ἅπερ ὁ λαὸς τῆς νομῆς, τούτέστιν ἡ
ποιμνὴ τοῦ Θεοῦ ἐπινέμεται· δένδρα δὲ ποιοῦντα καρ-
πὸν, ἡ τῶν ἐντολῶν ἐργασία. Ἐν ταύτῃ κτίζεται ὁ
ἀληθινὸς ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα γενόμενος Θεοῦ
καὶ ὁμοιωσιν. Ἄρα σοὶ οὐ κόσμος γίνεταί ἡ ἀρχὴ
αὕτη, Ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος; Περὶ ἧς
φησιν ὁ προφήτης Ζαχαρίας, ὅτι οὕτε ἡμέρα κατὰ
τὰς ἄλλας ἡμέρας, οὕτε νύξ κατὰ τὰς ἄλλας νύκτας.
Καὶ οὕτω τὸ ἐξαίρετον τῆς παρουσίας χάριτος ὁ λόγος
ἐκλήρυξεν. Αὕτη ἔλυσεν τὴν τοῦ θανάτου ὄδον. Αὕτη
τὸν τῶν νεκρῶν πρωτότοκον ἐμαυεύσατο. Ἐν ταύτῃ
συνετρίβησαν αἱ σιδηραὶ τοῦ θανάτου πύλαι. Ἐν
ταύτῃ οἱ χαλκοὶ τοῦ ἔδου μοχλοὶ συνεθλάσθησαν.
Νῦν ἀνοίγεται τοῦ θανάτου τὸ δεσμοτήριον. Νῦν κη-
ρύσσεται τοῖς αἰχμαλώτοις ἡ ἀφῆσις. Νῦν γίνεται
τοῖς τυφλοῖς ἡ ἀνάβλεψις. Νῦν τοῖς ἐν σκότει καὶ
σκιᾷ θανάτου καθημένοις, ἡ ἐξ ὕψους ἀνατολὴ ἐπι-
σκέπτεται. Βούλεσθέ τι καὶ περὶ τῆς τριήμερου προ-
θεσμίας μαθεῖν; Ἀρκεῖ τοσούτον μαθεῖν, ὅτι ἐν οὕτῳ
ὀλίγῳ τῷ χρονικῷ διαστήματι, ἤρκεσεν ἡ παντοδύνα-
μος σοφία ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς γενομένη ὁ Κύριος,
τὸν μέγαν ἐκείνων νοῦν τὸν ἐν αὐτῇ διατιώμενον κα-
ταμωρᾶναι. Οὕτω γὰρ ὁ Προφήτης αὐτὸν κατονομά-
ζει, μέγαν νοῦν αὐτὸν ἀποκαλῶν καὶ Ἀσσύριον.
Ἐπεὶ οὖν ἐστία τίς ἐστὶ τοῦ νοῦ ἡ καρδία (ἐν ταύτῃ
γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι πιστεύεται), διὰ τοῦτο γίνε-
ται ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ὁ Κύριος, ἥτις ἐστὶ τοῦ
νοῦ ἐκείνου οὐράνιον ἐνδιαίτημα· ὥστε τὴν βουλὴν
αὐτοῦ μωρᾶναι, καθὼς ὁ Προφήτης φησὶ, καὶ δράζα-
σθαι τὸν σοφὸν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ καὶ περιτρέ-
φαι αὐτῷ πρὸς τὸ ἐναντίον τὰ σοφὰ ἐγχειρήματα.
Ἐπειδὴ γὰρ ἀμήχανον ἦν τὸν ἀρχοντα τοῦ σκότους

ad cruciatus mortemque pertinent, percurrisset,
de tempore hoc, *Neque dies*, inquit, *neque nox*¹⁷.
Quibus verbis ostendit, neque diem, cum sol non
adsit, vocari posse, neque noctem, cum absint te-
nebræ, quas Deus, ut Moses scribit, noctem nomi-
navit¹⁸.

Quamobrem, cum et nox tenebris, et dies sole
præscribatur, propheta, *Neque dies*, inquit, *ne-
que nox*. Quod si neque nox, neque dies, tempus
hoc dici potest, alio nomine profecto præsens
gratia est appellanda. Vultis exponam vobis,
quid ipse sentiam? *Hæc est dies illa, quam fecit
Dominus*¹⁹, a diebus illis longe diversa, qui
mundi procreationis initio sunt constituti, [quos
temporis cursus dimittitur. Alterius hæc est pro-
creationis initium.] In hac enim die cælum no-
vum facit Deus et terram novam, ut ait Pro-
pheta²⁰. Ecquod cælum? firmamentum ejus quæ
in Christo est fidei. Ecquam terram? cor bonum,
inquam, ut dixit Dominus, terram quæ bibit su-
per se venientem imbrem, et spicam multiplicem
parit²¹. In hac creatione, sol quidem est vita
munda, stellæ, virtutes; aer, præclara conversa-
tio; mare, altitudo divitiarum, sapientiæ et scien-
tiæ; herbæ et germina, bona doctrina, divina-
que documenta, quæ populus pascuæ, hoc est,
Dei, grex carpit, atque depascitur; arbores feren-
tes fructum, mandatorum observatio. In hac die
verus homo procreatur ad imaginem et similitu-
dinem Dei. Annon mundus tibi sit hoc principium,
Hæc dies, quam fecit Dominus? Quam neque diem
esse dicit propheta diebus aliis, neque noctem
aliis noctibus similem? Sed quod in hac gratia
præstantissimum est, nondum explicavimus. Hæc
mortis dolores dissolvit. Hæc mortuorum primo-
genitum edidit. In hac ferreæ mortis portæ con-
fractæ sunt. In hac ærei inferorum vectes com-
minuti. Nunc mortis carcer aperitur. Nunc capti-
vis libertas denuntiatur. Nunc cæcis videndi facul-
tas præbatur. Nunc oriens ex alto invisit eos qui
in tenebris et umbra mortis considebant. Vultis
etiam de tridui præfinito termino aliquid intelli-
gere? Illud dixisse contenti simus, tam exiguum
temporis spatium fuisse satis, ut omnipotens sa-
pientia in corde terræ existens magnam illam
mentem in eo habitantem stultam redderet. Sic
enim illum nominat Propheta, magnam mentem
illum et Assyrium appellans²². Quoniam igitur
domicilium quoddam mentis est cor; in eo enim
principatus animi esse creditur: idcirco Dominus
manet in corde terræ, ubi est mentis illius cœle-
ste domicilium, ut consilium ejus stultum reddat,
ut ait propheta, et apprehendat sapientes in
astutia eorum²³, et sapientes ipsorum conatus in
contrarium vertat. Nam quia fieri non poterat ut
princeps tenebrarum meram lucis præsentiam

¹⁷ Zach. xiv, 7. ¹⁸ Gen. i, 5. ¹⁹ Psal. cxvii, 24.
²⁰ Isa. xlii, 14. ²¹ Job v, 13.

²² Isa. lxxv, 17. ²³ Isa. lxxv, 11. ²⁴ Isa. x, 12;

attingeret, nisi partem aliquam carnis in ipsa A
conspexisset, idcirco, posteaquam divinam car-
nem vidit, et res admirandas quæ per ipsam a
divinitate efficiebantur, aspexit, speravit, se, si
morte carnem affecisset, omnem etiã virtutem,
quæ in ipsa erat, superaturum. Itaque dum in-
hians ad carnis escam aspirat, divinitatis hamo
transfixus est, atque ita draco per hamum ductus
est, ut ait Job, qui per se, quod futurum erat,
prænuntians, *Hamo*, inquit, *draconem ducēs* ¹¹.
Audiamus autem a propheta, quænam erant ea,
quæ cor istud terræ adversus universum inibat
consilia, cum adversus Dominum carnem fauces
aperuit. Quid in eum dicit Isaias, illius redar-
guens cogitata? *Tu dixisti in corde tuo: In cælum*
ascendam, super astra cæli ponam solium meum
(sedebo in monte excelso supra nubes conscendam),
et ero similis Altissimo ¹². Hæc secum sceleratum
cor cogitabat. Antè vero, quid magna illa mens
in malitia, quid improbus ille Assyrius secum
ipse loqueretur, ex Isaiæ item verbis intelligamus:
Dixi, Fortitudine manus meæ faciam, et prudentia
sapientiæ meæ terminos gentium auferam, et forti-
tudinem eorum prædabor, et concutiam urbes ha-
bitatas, et orbem terrarum universum tanquam ni-
dum comprehendam, et tanquam ova derelicta tol-
lam, et non erit qui effugiat me, aut contradicat
mihî ¹³. Ille illo spe deceptus, eum qui propter
suam erga genus humanum benevolentiam in terris
nobiscum versabatur, in se suscepit. Verum quæ-
nam illi eorum locò, quæ sperabat, evenerint,
propheta calamitatem ipsius declarans aperte si-
gnificat, *Quomodo*, inquit, *cecidit e cælo Lucifer,*
qui mane oriebatur? Quomodo contritus est in ter-
ram? Super eum strata est putredo, indumentum
ipsius est vermium operimentum ¹⁴, et cætera, qui-
bus interitus ejus describitur, quæ cuilibet licet
ex propheta scriptis intelligere; mihi enim ad
propositum redeundum est.

Ob id igitur vera sapientia in arroganti corde
terræ versatur, ut magnam illam in malitia mentem
deleat, ut tenebræ discutiantur a luce, ut, quod
mortale est, absorbeat a vita ¹⁵, et extremo ini-
mico, morte nimirum, destructo, malum evertatur.
Hæc tibi præscripto tridui spatio confecta sunt.
Num tarda videtur hæc gratia? Num nimis longo
intervallo tantum bonum partum est? Vis eximiam
virtutem agnoscere, qua tam exiguo temporis spa-
tio hæc gesta sunt? Omnes mihi hominum ætates
enumera, quæ jam inde ab ipso primò malorum
ortu usque ad eorum interitum exstiterunt, quot
singulis ætatibus homines, quam multa cunctis
ætatibus hominum millia fuerunt. Iniri non poterit
numerus multitudinis eorum, per quos malitia jure
quodammodo hæreditario sic propagata est, ut
malæ improbitatis divitiæ in singulos disperitæ
singulorum studio et opera auctæ sint, atque ita

ἀκράτῳ προσμύξαι τῇ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ, μὴ σαρκὸς τινα μοῖραν θεωρήσαντα ἐν αὐτῷ· διὰ τοῦτο ὡς εἶδε τὴν θεοφόρον σάρκα, εἶδε δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτῆς ἐνεργούμενα τῆς θεότητος θαύματα, ἤλπισεν, εἰ τῆς σαρκὸς διὰ τοῦ θανάτου κρατήσσει, καὶ πάσης τῆς ἐν αὐτῇ κρατήσσει δυνάμειος. Καὶ τούτου χάριν τὸ τῆς σαρκὸς δέλεαρ περιχανὼν, τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιεπάρη, καὶ οὕτως ἤχθη ὁ δράκων διὰ τοῦ ἀγκίστρου, καθὼς φησὶν ὁ Ἰωβ, ὁ προαναφανήσας δι' αὐτοῦ τὸ ἐσόμενον, λέγων, ὅτι Ἄξεις τὸν δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. Ἀκούσωμεν δὲ παρὰ τῆς τοῦ Προφήτου φωνῆς, τίνα ἦν, ἃ ἡ καρδία τῆς γῆς αὐτῇ κατὰ τοῦ παντὸς ἐδουλεύσατο, ὅτε κατὰ τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου τὸ στόμα ἤνοιξε. Τί λέγει πρὸς αὐτὸν Ἡσαΐας ἐλέγχων αὐτόν; *Σὺ εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι, ἐπάνω τῶν νεφελῶν θήσω τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. Ταῦτα ἡ πονηρὰ καρδία καθ' ἐαυτῆς ἐδουλεύσατο. Καὶ ἐτι πρὸ τούτων, ὁ μέγας ἐν κακίᾳ νοῦς, ὁ πονηρὸς Ἀσσύριος, οἷα πρὸς αὐτὸν διεξῆκει, ἀκούσωμεν πάλιν ἐκ τῆς Ἡσαΐου φωνῆς· Ἄειπε· Τῇ ἰσχύϊ τῆς χειρὸς μου ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀπελῶ ὄρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομήσω, καὶ στείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι ὡς νοστίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διασφύξει με, ἡ ἀντίληψίς μου. Μετὰ ταύτης τῆς ἐλπίδος δέχεται ἐν αὐτῷ τὸν διὰ φιλανθρωπίας τοῖς κάτω ἐπιδημήσαντα. Τί δὲ αὐτῷ ἀντὶ τῶν ἐλπισθέντων γίνεται, διηγείται σαφῶς ἡ προφητεία τὸ κατ' ἐκείνου πάθος λέγουσα· Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος; Πῶς συνετρίβη ἐπὶ τὴν γῆν, ὃ ὑπεστρώθη ἡ σῆψις, ὃ ἔνδυμα γίνεται ἡ περιβολὴ τῶν σκωλήκων; καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ αὐτοῦ διεξέρχεται, ἅπερ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ ἐξ αὐτῶν τῶν γεγραμμένων δι' ἀκριβείας μαθεῖν. Ἐμοὶ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπανακτεῖν τὸν λόγον.*

Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ ἀληθινή σοφία, ἐν τῇ μεγαλορρήμονι ταύτῃ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἵνα ἐξαφανίσῃ ἐξ αὐτῆς τὸν μέγαν ἐν κακίᾳ νοῦν, καὶ φωτισθῇ τὸ σκότος, καὶ καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ τὸ κακὸν εἰς ἀνυπαρξίαν μεταχωρήσῃ, τοῦ ἐσχάτου D
ἐχθροῦ καταργηθέντος, ὃς ἐστὶν ὁ θάνατος. Ταῦτά σοι ἡ τριήμερος προδεσμία κατεργασταί. Μὴ βραδεία ἡ χάρις; μὴ δι' ἀκρας περιόδου τοσούτον ἀγαθὸν κατάρθεται; Βούλει γινῶναι τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμειος, τὸν ἐν οὕτω βραχεὶ χρόνῳ κατορθωθέντων; Ἀριθμήσόν μοι πάσας τὰς μεταξὺ γενεὰς τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν κακῶν εἰσόδου καὶ μέχρι τῆς ἀναλύσεως, πόσοι καθ' ἑκάστην γενεάν ἀνθρώποι ἐν πόσει ἀριθμοῦμενοι μυριάσιν. Ἀδύνατόν ἐστιν ἀριθμῶ διαλειφθῆναι τὸ πλῆθος, ὧν ἐν ταῖς διαδοχαῖς ἡ κακία συνεπλάτυνετο, καὶ ὁ κακὸς τῆς πονηρίας πλοῦτος εἰς τοὺς καθ' ἑκάστον μερίζόμενος, δι' ἑκάστου μείζων ἐγίνετο, καὶ οὕτω πολυγο-

¹¹ Job xl, 19. ¹² Isa. xiv, 13, 14. ¹³ Isa. x, 14.

¹⁴ Isa. xiv, 12 sqq. ¹⁵ II Cor. v, 3.

νούσα συνδιεξήκει ταῖς ἀεὶ ἐπιγενομέναις γενεαῖς ἡ κακία γεομένη τῷ πλήθει πρὸς ἄπειρον, ἕως εἰς τὸ ἀκρῶτατον τοῦ κακοῦ προσελθοῦσα, πάσης κατεκράτησε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· οὕτω τοῦ Προφήτου καθολικῶς ἀποφηνάμενου, ὅτι *Πάντες ἐξέκλιραν, ἅμα ἠχρεώθησαν*, καὶ οὐκ ἦν ἐν τοῖς οὖσιν οὐδὲν, ἢ μὴ κακίας ὄργανον ἦν. Τὴν οὖν τοσαύτην τοῦ κακοῦ σιωρεῖαν τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μέχρι τῆς κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου οἰκονομίας συναθροισθεῖσαν, ὃ ἐν τρισὶ διαγέας ἡμέραις, μικρὰν σοι πεποίηται τῆς ὑπερβαλλούσης δυνάμεως τὴν ἐπίδειξιν; ἢ οὐχὶ πασῶν τῶν ἐν ταῖς ἱστορίαις θαυματοποιῶν ἱσχυροτέραν; Ὅσπερ γὰρ πλεονάζει τοῦ Σαμψὼν τὸ θαῦμα, οὐ κατὰ τὸ κατισχύσαι μόνον τοῦ λέοντος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπόνως αὐτὸν διαχειρίσασθαι γυναικὶς καὶ ἀόπλοις χερσὶ τὸν θῆρα καταπαλίζοντα διασπάσασθαι· οὕτω καὶ τοῦ δίχα πάσης ἐργωδίας τὸν Κύριον τὴν τοσαύτην ἀφανίσαι κακίαν, ἀποδείξεις μείζων ἐστὶ τοῦ τῆς δυνάμεως ὑπερβάλλοντος. Οὐχ ὕδατων ἀπαίρων ἐπὶ ῥοαὶ ἐκ τῶν ζῶων καταραχτῶν τῷ ὑποκειμένῳ ἐγκαταπίπτουσαι, οὐδὲ ἄδυσσοι τῶν ἰδίων ὄρων ὑπεροιδαινόμεναι, καὶ τοῖς πελάγεσι τὴν γῆν ἐπικλύζουσαι, οὐδὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη νηὶς δίχην αὐτανδρός τῷ βυθῷ καλυπτομένη, οὐδὲ ὄρη γινόμενα βόθια, καὶ κορυφαὶ τῶν ὄρων ὑποδρύχιοι· οὐδὲ καθ' ὁμοιότητα Σοδόμων αἱ τῆς φλογὸς ἐπομβρίαι τῷ πυρὶ τὸ διεφθορὸς ἐκκαθαίρουσαι· οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδέν· ἀλλὰ ἀπλῆ τις καὶ ἀκατάληπτος ἐπιδημία μόνῃ ζωῆς, καὶ φωτὸς παρουσία, τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, ἐκλείπειν παντελῆ καὶ ἀφανισμὸν τοῦ τε σκότους καὶ τοῦ θανάτου πεποίηται. Εἶπω τι πρὸς τοὺς εἰρημένους καὶ ἔτερον; Ἐφύη τὸ κακὸν ἐν τῷ ὄρει· ἡτήθη ἡ γυνὴ τῆς πείρας τοῦ δράκοντος· ἡτήθη μετὰ ταῦτα τῆς γυναικὸς ὁ ὄνηρ. Διὰ τριῶν ἔσχε τὸ κακὸν τὴν γένεσιν. Πρὸς τί μοι βλέπει τούτων ἡ μνήμη; Ἔστι τινὰ τοῦ ἀγαθοῦ τάξιν διὰ τῆς ἐν τῷ κακῷ τάξεως κατανοῆσαι. Τρία βλέπω ταῦτα τοῦ κακοῦ δοχεῖα· πρῶτον μὲν, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον συνέστη· δεύτερον, εἰς ὃ μεταβῆναι· τρίτον, ἐν ᾧ μετὰ ταῦτα ἐπεγένετο. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ἡ κακία ἐπλημμυρε, τῇ διαβολικῇ, λέγω, φύσει, καὶ τῇ τῶν γυναικῶν γένει, καὶ τῇ πληρώματι τῶν ἀνδρῶν· τούτου χάριν ἀκολουθῶς ἐν τρισὶν ἡμέραις ἡ νόσος ἐξαφανίζεται, ἐκάστῳ γένει τῶν ἐν κακίᾳ νενοσηκῶτων μιᾶς ἡμέρας ἀποκληρωθεῖσιν πρὸς ἱασιν· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ οἱ ἄνδρες τῆς νόσου καθαίρονται· ἐν τῇ δευτέρᾳ, τὸ τῶν γυναικῶν θεραπεύεται γένος· ἐν τῇ τελευταίᾳ, ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος, καὶ περὶ αὐτὸν ἀρχαί τε, καὶ ἐξουσίαι, καὶ δυνάμεις τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τῶν τε προκαθημένων συναφανίζονται. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ χρονικοῖς διαστήμασιν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ κτίσις ἐπιμερίζεται. Καὶ γὰρ παρὰ τὴν πρώτην τοῦ κόσμου γένεσιν, οὐκ ἡτόνει ἡ θεία δύναμις ἅπαντα ἐν ἀκαρεῖ τελειῶσαι τὰ ὄντα, ἀλλ' ὅμως συμπαραλαμβάνει τῇ δημιουργίᾳ τῶν ὄντων καὶ τὰ χρονικά διαστήματα· ὥς τότε μὲν τι κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν

A secunda malitia aetatibus ordine succedentibus perfusa creverit in insipitum, donec ad summum mali cumulum perveniens totam naturam humanam occupavit? Sic enim sine exceptione Propheta sententiam tulit, *Omnes, inquit, declinaerunt, simul inutiles facti sunt*, adeo ut nihil inveniretur, quod malitiae non esset instrumentum. Tantum igitur malorum acervum, ab ipsa mundi constitutione ad mortem usque Domini cumulatum et auctum, qui tribus diebus dissolvit, et everit, parvumne tibi praestantis potentiae, virtutisque suae significationem dedit? Nonne vis ejus, rerum omnium, quae monumentis historiarii admirandae commemorantur, apparuit excellentissima? Quemadmodum enim Samsonis facinus eo magis admiramur, quod non solum leonem vicit, sed eum sine labore superavit, quodque nuda inermique manu tantam feram, tanquam ludens occidit et dilaceravit? sic ea re Domini virtus excelluit, quod nullo negotio malitiam delevit. Neque enim superioribus cataractis patefactis, abyssisque proprios terminos transilientibus, et tumefactis, aquarum impensa vis ingruit, quae terram obruens universam, montesque transcendens, et montium fastigia superans, orbem tanquam navigium simul cum ipsis nautis atque vectoribus demerserit. Neque, ut Sodomitarum temporibus contigit, ignis, et flammarum imber, quod corruptum erat, purgans expiavit. Neque aliud quidquam accidit ejusmodi. Sed simplex quaedam et incomprehensa peregrinatio, sola vitae lucisque praesentia in tenebris, et regione umbrarum mortis considentibus tenebras omnes dispulit, et mortem ipsam interfecit. Aliudne quidquam adjungam iis quae dicta sunt? In serpente malum exortum est. Mulier draconis insidiis decepta fuit. Mulieris illecebris vir ipse cessit. Tribus hisce gradibus malum emersit. Quorsum haec spectat commemoratio? Licet ex hoc mali ordine quemdam boni ordinem illi respondentem animadvertere. Haec tria cerno mali receptacula: primum, in quo primo constitit: alterum, in quod defluxit; tertium, in quo postea inhaesit. Quare cum in his tribus malitia redundarit, nempe in natura diabolica, et in genere mulierum, et in virorum plenitudine; consentaneum fuit, ut trium dierum spatio morbus expelleretur, singulis generibus malitia laborantibus tributo curationis die, ut uno quidem viri curarentur, altero feminarum genus, extremo autem extremus hostis, mors, destrueretur, et qui mortis ministri sunt principes, et potestates virtutum adversariorum et imperantium profligarentur. Nec adinireris boni proventum fieri temporis intervallo. Nam et in prima mundi procreatione momento poterat divina virtus cuncta perficere, attamen rerum fabricationi tempora distribuit; ut primo quidem die pars earum una constitueretur, secundo autem altera, atque ita deinceps reliquae, donec

omnia perfecta sunt, et absoluta, eo dierum numero, qui scriptus est, Deo cuncta perficiente: sic etiam hic ea sapientiae ratione, quae verbis explicari non potest, tribus diebus malum ejicitur, et excluditur ab hominibus, mulieribus, et a serpentium genere, in quibus primis natura vitii ortum habuit.

Haec de trium dierum numeri causa cogitavimus: recte, necne, auditorum iudicium esto. Neque enim verba nostra certam demonstrationis rationem habere volumus, sed ita quaerendo nos exercemus. Quod si re ipsa praefinitum horum dierum numerum plane vis perspicere (neque enim illi parum deest, si post horam nonam parascevae tempus consideres, qua quidem hora Dominus Patris manibus spiritum commendavit), paulisper attende, et fortasse, quod quaeris, invenies. Quoniam, inquires, pacto? Divinae potentiae magnitudinem considera, et quod scire cupis, intelliges. Recordare, quid de se Dominus pronuntiavit, et eam ipsius esse virtutem cognosces, ut voluntate, non autem naturae necessitate animam a corpore disjungat. *Nemo enim, inquit, tollit animam meam a me, sed ego pono illam a meipso. Potestatem enim habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum assumendi*²⁰. Hoc nobis ita constituto, perspicue patebit id quod quaesitum est.

Qui enim potestate sua cuncta disponit, non ex proditiōe sibi impendentem necessitatem, non Judaeorum quasi praedonum impetum, non iniquam Pilati sententiam expectat, ut eorum malitia sit communis hominum salutis principium et causa; sed consilio suo antevertit, et arcano sacrificii genere, quod ab hominibus cerni non poterat, seipsum pro nobis hostiam offert, et victimam immolat, sacerdos simul existens, et agnus Dei, ille qui mundi peccatum tollit. Quando id prestiti? cum corpus suum discipulis congregatis edendum, et sanguinem bibendum praebuit, tunc aperte declaravit agni sacrificium jam esse perfectum. Nam victimae corpus non est ad edendum idoneum, si animatum sit. Quare cum corpus edendum, et sanguinem bibendum discipulis exhibuit, jam arcana et non aspectabili ratione corpus erat immolatum, ut ipsius mysterium peragentis potestati collibuerat. Et anima in illis erat, in quibus eadem ipsa potestas illam deposuit, simulque cum divina virtute, quae cum illa erat conjuncta, in ea regione cordis versata est. Itaque si quis inde tempus incipiat dimetiri, cum sacrificium Deo factum est a magno illo Principe sacerdotum, qui ratione, quae nec verbis explicari, nec oculis perspicui potuit, seipsum pro communi hominum salute tanquam agnum obtulit, non recedet a veritate. Erat enim vespera, cum sacrum illud corpus comederunt: quam quidem vesperam nox, quae parasceven an-

²⁰ Joan. x, 18.

A τελειωθῆναι τὸ μέρος τῆς κτίσεως, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ ἕτερον· καὶ ἐφεξῆς ὁμοίως ἐπεραιώθη τὰ ὄντα, ῥηταὶς ἡμέραις τοῦ Θεοῦ τὴν κτίσιν ἅπασαν συναρμόσαντος. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸν ἀρρήτον αὐτοῦ τῆς σοφίας λόγον, ἐν τρισὶν ἡμέραις τῶν ὄντων τὸ κακὸν ἐξοικίζεται, ἐξ ἀνδρῶν, ἐκ γυναικῶν, καὶ τοῦ γένους τῶν ὄφρων, ἐν οἷς πρῶτοις ἡ τῆς κακίας φύσις ἔσχε τὴν γένεσιν.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμερῶν αἰτίας, ταῦτα ὑπενόησαμεν· εἰτε δὲ ὁρθῶς, εἰτε καὶ μὴ, ἐν τῇ κρίσει τῶν ἀκροατῶν καταλείβομεν. Οὐ γὰρ ἀπόφασις ὁ λόγος ἐστίν, ἀλλὰ γυμνασία καὶ ζητησις. Εἰ δὲ ζητεῖς δι' ἀκριβείας ἰδεῖν ἐν τῷ πάθει τῶν ἡμερῶν τούτων τὴν προθεσίαν (λείπει γὰρ τῷ ἀριθμῷ οὐκ ὀλίγον, εἰ μετὰ τὴν ἐννάτην τῆς παρασκευῆς ὦραν ἀριθμοῖς τὸν χρόνον, ἀφ' ἧς ταῖς πατρικαῖς χερσὶ τὸ πνεῦμα παρέθετο), μικρὸν ἐπίσχε, καὶ παρέξει σοι τοῦχον ὁ λόγος τὴν περὶ τούτου σαφήνειαν. Τίς οὖν ὁ λόγος; Ἀνάβλεψον εἰς τὸ μέγαλειον τῆς θείας δυνάμεως, καὶ οὐκ ἀγνοήσεις τὸ ἐν τόπῳ ζητούμενον. Μνήσθητι τῆς δεσποτικῆς ἀποφάσεως, τί περὶ αὐτοῦ ἀποφαίνεται ὁ τοῦ παντός ἐξηγούμενος τὸ κράτος· πῶς αὐτοκρατορικῇ ἐξουσίᾳ, καὶ οὐ φύσεως ἀνάγκῃ διαζεύγνυσι τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, ἐν οἷς φησιν, *ὅτι οὐδεὶς αἶρσι τὴν ψυχὴν μου, ἀλλ' ἐγὼ τίθωμι αὐτὴν ἀφ' ἑαυτοῦ*. Ἐξουσίαν *ἔχω θεῖαν αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλην λαθεῖν αὐτὴν*. Τοῦτό μοι στήτω, καὶ τὸ ζητούμενον σεσαφηνίσται.

Οὐ γὰρ πάντα κατὰ τὴν δεσποτικὴν αὐθεντίαν οἰκονομῶν, οὐκ ἀναμένει τὴν ἐκ τῆς προδοσίας ἀνάγκην, καὶ τὴν ληστρικὴν ἐξοδὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν τοῦ Πιλάτου παράνομον κρίσιν, ὥστε τὴν ἐκείνων κακίαν ἀρχηγὸν καὶ αἰτίαν τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας γενέσθαι· ἀλλὰ προλαμβάνει τῇ οἰκονομίᾳ τὴν ἐξοδὸν, κατὰ τὸν ἀρρήτον τῆς ἱερουργίας τρόπον, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀάρατον, καὶ ἑαυτὸν προσήνεγκε προσφορὰν καὶ θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ ἱερεὺς ἅμα, καὶ ὁ ἄμωδός τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Πότε τοῦτο; Ὅτε βρωτὸν ἑαυτοῦ τὸ σῶμα εἰς βρώσιν σαφῶς ἐνδείκνυται τῷ ἤδη γεγενῆσθαι ἐντελὲς τοῦ ἁμωῦ τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἂν ἦν τὸ σῶμα τοῦ ἱεροῦ προὐδὲς ἐδωδὴν ἐπιτηδεῖον, εἴπερ ἐμφύχον ἦν. Οὐκοῦν ὅτε παρέσχε τοῖς μαθηταῖς ἐμπαγεῖν τοῦ σώματος, καὶ τοῦ αἵματος ἐμπιεῖν, ἤδη κατὰ τὸ θελητὸν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ τὸ μυστήριον οἰκονομοῦντος ἀρρήτως τε καὶ ἀοράτως τὸ σῶμα ἐτέθυτο. Καὶ ἡ ψυχὴ ἐν ἐκείνοις ἦν, ἐν οἷς αὐτὴν ἡ ἐξουσία τοῦ οἰκονομοῦντος ἐναπέθετο μετὰ τῆς ἐγκεκραμένης αὐτῇ θείας δυνάμεως, τὸν ἐν καρδίᾳ ἐκείνῳ χώρον περιπολοῦσα. Οὐκοῦν ἀφ' οὗ προσήχθη τῷ Θεῷ ἡ θυσία παρὰ τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, τοῦ τὸν ἑαυτοῦ ἄμωδον ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἁμαρτίας ἀρρήτως τε καὶ ἀοράτως ἱεουργήσαντος, ἀπὸ τότε τις ἀριθμῶν τὸν χρόνον τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτήσεται. Ἐσπέρα μὲν γὰρ ἦν ὅτε ἐβρώθη τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο καὶ ἅγιον σῶμα. Νῦν δὲ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην ἡ πρὸ τῆς παρασκευῆς διεδέξατο. Εἴτα ἡ τῆς παρασκευῆς ἡμέρα, τῇ ἐπεισάκτῳ

νυκτὶ διατμηθεῖσα, εἰς μίαν νύκτα καὶ εἰς ἡμέρας ἅ
 δύο καταφιλεῖται. Εἰ γὰρ τὸ σκότος ὁ Θεὸς ἐκάλει
 νύκτα, ἐν δὲ ταῖς τρισὶν ὥραις ἐγένετο σκότος ἐπὶ
 πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· αὕτη ἐστὶν ἡ κατὰ τὸ μέσον
 τῆς ἡμέρας καινοτομηθεῖσα νύξ, τὰ δύο τμήματα
 τῶν ἡμερῶν δι' αὐτῆς περιγράφουσα, τὸ μὲν ἀπὸ
 τοῦ ὁρθροῦ ἐπὶ τὴν ἑκτὴν ὥραν, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνά-
 τῆς ἐπὶ τὴν ἑσπέραν. Ὡστε εἶναι μέχρι τούτου, δύο
 νύκτας καὶ ἡμέρας δύο. Εἶτα, πρὸ τοῦ Σαββάτου νύξ,
 καὶ μετὰ ταύτην ἡ τοῦ Σαββάτου ἡμέρα, ἔχεις τὰς
 τρεῖς νύκτας. Ζήτησόν μοι λοιπὸν τὴν ἀναστάσιμον
 ὥραν, καὶ εὐρήσεις τὴν ἐν τοῖς εἰρημονίους ἀληθειαν.
 Πότε οὖν τοῦτο; Ὁμὲ Σαββάτω, Ματθαῖος βοᾷ. Αὕτη
 τοι ἡ ὥρα τῆς Ἀναστάσεως κατὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου φω-
 νήν. Οὗτος ὁρος τῆς ἐν καρδίᾳ τῆς γῆς διαγωγῆς τοῦ
 Κυρίου. Ἐσπέρας γὰρ ἦδη βαθείας γεγενημένης (ἀρχὴ
 δὲ ἦν τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἡ ἑσπέρα, ἣν διαδέχεται ἡ
 μία τῶν Σαββάτων ἡμέρα), τότε ὁ σεισμὸς γίνεται.
 Τότε ὁ καταστράπτων τοῖς ἐνδύμασιν ἄγγελος ἀπο-
 κυλῆει τὸν λίθον τοῦ μνημείου. Αἱ δὲ γυναῖκες μικρὸν
 ἐπορθρίσασαι, ὑποφαινούσης ἡδὴ τῆς ἡμέρας τὸ φέγ-
 γος, ὡς καὶ τινα ἡλιακὴν αὐγὴν τῆς ἀνατολῆς ὑπερ-
 φαίνεσθαι, τότε ἱστοροῦσι τὴν ἡδὴ γεγενημένην ἀνά-
 στασιν· αἱ τὸ μὲν θαῦμα ἔγνωσαν, τὴν δὲ ὥραν οὐκ
 ἐδοχάθησαν. Ὅτι μὲν γὰρ ἡγέρθη, εἶπε πρὸς αὐτάς
 ὁ ἄγγελος· τὸ δὲ πότε, τῷ ῥήματι οὐ προσέθηκεν.
 Ἄλλ' ὁ μέγας Ματθαῖος μόνος τῶν εὐαγγελιστῶν
 πάντων τὸν καιρὸν δι' ἀκριθείας ἐπισημήνατο, εἰπὼν
 τὴν ἑσπέραν εἶναι τοῦ Σαββάτου, τὴν ὥραν τῆς Ἀνα-
 στάσεως.

lus ex omnibus evangelistis tempus accurate descripsit, dicens Resurrectionis horam fuisse Sab-
 bati vespeream.

Εἰ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἔστηκεν ἡμῖν
 ἡ προθεσμία, ἀπὸ τῆς μετὰ τὴν πέμπτην ἑσπέρας,
 εἰς τὴν τοῦ Σαββάτου ἑσπέραν διαμετρούμενου τοῦ
 χρόνου, τῆς ἐμβολίμου νυκτὸς, καθὼς εἴρηται, τὴν
 παρασκευὴν εἰς ἡμέρας δύο καὶ νύκτα μίαν κερμα-
 τίσουσης. Ἔδει γὰρ ἐπὶ τοῦ δεσποζόντος ἐν τῇ δυνα-
 στεῖα αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος, μὴ τοῖς συνεταγμένοις τοῦ
 χρόνου μέτροις τὰ ἔργα κατ' ἀνάγκην συμπαταί-
 νεσθαι· ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ὄντων χρεῖαν καινοτομεῖ-
 σθαι τοῦ χρόνου τὰ μέτρα, καὶ συντομώτερον τὴν τῶν
 ἀγαθῶν ἐνέργειαν τῆς θείας δυνάμεως ἐπιτελοῦσης,
 κολοῦντα τοῦ χρόνου σχεδιασθῆναι τὰ μέτρα· ὡς
 μήτε ἐλάττωνα τῶν τριῶν ἡμερῶν καὶ τῶν τοσοῦτων
 νυκτῶν ἀριθμηθῆναι τὸν χρόνον. Ἐπειδὴ τοῦτον τὸν
 ἀριθμὸν ὁ μουσικὸς καὶ ἀπόρρητος ἐπιζητεῖ λόγος,
 μήτε τὰ συνήθη τῶν ἡμερῶν τε καὶ νυκτῶν ἀναμέ-
 νουσιν διαστήματα πρὸς τὸ τάχος τῆς ἐνεργείας τὴν
 θείαν ἐμποδίζεσθαι δύναμιν. Ὁ γὰρ ἐξουσίαν ἔχων
 καὶ θεῖναι ἀφ' αὐτοῦ τὴν ψυχὴν καὶ ἀναλαβεῖν ὅτε
 ἐβούλετο, ἐξουσίαν εἶχεν ὡς ποιητῆς τῶν αἰῶνων,
 οὐχὶ δουλεύσαι διὰ τῶν ἔργων τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ ποιῆ-
 σαι κατὰ τὰ ἔργα τὸν χρόνον. Ἄλλ' οὕτω τοῦ μεγί-
 στοῦ τῶν κεφαλαιῶν ὁ λόγος ἤφατο. Ζητεῖν γὰρ τοὺς
 φιλομαθεστέρους εἰκὸς, πῶς ἐν τῷ χρόνῳ τρισὶν ἡμε-
 ρῶν ὁ Κύριος διδῶσι, τῇ τε καρδίᾳ τῆς γῆς καὶ τῷ

tecedit, excepit. Huic successit Parasceve dies, quæ
 nocte illa propter solis obscurationem interjecta in
 dies duos et noctem unam divisa est. Nam, si
 Deus noctem tenebras appellavit²¹, tribus autem
 horis tenebræ factæ sunt super universam terram²²,
 spatium illud in diei medio constitutum nox fuit,
 quæ singulis illius ex utraque parte sectionibus
 binos dies defnivit : unum quidem ab ortu solis
 usque ad sextam horam, alterum autem ab hora
 nona usque ad vespeream. Atque ita duas jam no-
 ctes habemus, et totidem dies. Hinc Sabbati nox
 est subsecuta, et Sabbati dies. Ex quibus tres dies,
 et noctes itidem tres conficiuntur. Reliquum est
 ut resurrectionis horam inquiramus : qua quidem
 inventa, veritas exstabit. Quando igitur surrexit
 Dominus? *Vespere Sabbatorum*, tibi Matthæus cla-
 ra voce denuntiat²³. Hæc est resurrectionis hora,
 secundum angeli vocem. Hic terminus fuit com-
 morationis Domini in corde terræ. Vespere enim
 jam profunda, quæ quidem vespera noctis, quam
 una Sabbatorum dies consequitur, principium erat,
 terræmotus factus est. Tunc angelus in vestimen-
 tis fulgens revolvit lapidem monumenti. Mulieres
 autem mane surgentes, cum diei jam lux appareret,
 et orientis solis splendor cerneretur, tum visum
 pergunt resurrectionem, quæ jam facta erat : et
 miraculum quidem cognoverunt, horam autem qua
 contigisset, non didicerunt. Angelus enim surre-
 xisse quidem Dominum nuntiavit ; quando autem
 surrexerit, non patefecit. At magnus Matthæus so-
 lus ex omnibus evangelistis tempus accurate descripsit, dicens Resurrectionis horam fuisse Sab-
 bati vespeream.

Quæ cum ita se habeant, constat nobis præfinitum tridui spatium a vespera post quintam usque ad vespeream Sabbati tempus resurrectionis ita dimetientibus, ut interjecta nox, quemadmodum dictum est, connumeretur, quæ parasceven in dies duos et noctem unam partitur. Derebat enim, ut in ejus imperio, qui sæculis dominatur, novæ ratione spatia temporis accommodarentur ad rerum utilitatem, non autem res necessario statutis temporis terminis extenderentur, et divina potentia celerius bona nobis ad exitum perducere, termini temporis ita contraherentur, ut non pauciores tamen, quam tres dies et totidem noctes contingerent. Hunc enim numerum mystica et arcana ratio postulabat, ne solita dierum et noctium spatia celerem divinæ virtutis actionem retardarent. Qui enim et ponendæ et rursum sumendæ animæ, cum vellet, habebat potestatem, poterat etiam, tanquam sæculorum auctor, efficere, ut actionibus suis tempus inserviret, non autem actiones temporis. Sed rerum maximarum caput nondum attigimus. Illud enim a studiosis oportuit investigari, quomodo uno eodemque tempore Dominus se tribus his dederit, cordi terræ, paradiso cum latrone, Patrisque manibus. Nam ad pharisæos quidem, quemadmodum,

²¹ Gen. 1, 5. ²² Matth. xxvii, 45. ²³ Matth. xxviii, 1.

inquit, Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus: sic erit et Filius hominis in corde terræ triquano temporis spatio³⁴. Ad latronem autem, Hodie tecum eris in paradiso³⁵; ad Patrem vero, In manus tuas commendo spiritum meum³⁶. Nemo enim aut paradisu apud inferos esse dixerit, aut inferos in paradiso, ut eodem tempore utrobique fuerit, aut his Patris manus indicari. At hæc pie considerantibus ne quæstione quidem fortasse videantur digna. Qui enim divina potentia sua ubique est, is et rebus adest omnibus, et nullo excluditur loco. Verum ego rationem aliam præterea memini me didicisse, quam vobis, si placeat, breviter explicabo. Quando Spiritus sanctus in Virginem venit, eique Altissimi virtus obumbravit³⁷, ut homo novus in ipsa gigneretur, qui propterea vocatus est novus, quod a Deo præter hominum consuetudinem creatus est, ut Dei esset domicilium non manufactum; neque enim in manufactis, hoc est, hominum opera constructis Altissimus habitat³⁸, tunc Sapientia sibi domum exædificante³⁹, obumbratione tanquam signi forma intus ædificio constituto, duabus illis partibus, ex quibus humana constat natura (animum et corpus intelligo), potentia divina conjuncta est, sese utrique pariter commiscens. Oportebat enim, ut, cum utraque pars propter peccatum supplicio mortis esset obnoxia (siquidem animæ mors est a vera vita se junctio, corporis autem mors est ipsa corruptio et dissolutio), oportebat, inquam, ut vitæ conjunctio ab utraque parte mortem expelleret. Itaque divinitate utrique hominis parti copulata, in utraque perspicua excellentis naturæ indicia patuerunt. Corpus enim tactu suo morbos curans, divinitatem præ se ferebat; animus autem potenti illa voluntate divinam virtutem indicabat. Quemadmodum enim tangendi sensus est corporis proprius, sic animi proprius est voluntatis motus. Accedit leprosus corpore jam dissolutus atque confectus. Quomodo curatur a Domino? Animus vult, corpus [attingit. Utrouque modo expellitur morbus. Statim enim, ut scriptum est⁴⁰, discessit ab eo] lepra. Rursum cum tot hominum millia apud se considerent in solitudine, noluit eos jejunos dimittere. Manibus igitur panes fregit.

Ἡ ψυχὴ θέλει καὶ τὸ σῶμα . . . ἡ λέπρα. Πάλιν τοὺς ἐν πολλαῖς χιλιάδι κατὰ τὴν ἔρημον αὐτῷ προσεδρεύσαντας, ἀπολύσαι μὲν νήστεις οὐ θέλει· ταῖς χερσὶ δὲ διακλῖναι τοὺς ἄρτους.

Vides quomodo divinitas utrique parti conjuncta per utramque declaratur, cum et corpus agat, et animus velit? Verum non est necesse ut res omnes admirandas eodem pacto perfectas recensamus. Sunt enim omnibus notæ. Quamobrem ad id, cujus gratia hæc commemoramus, revertemur. Quomodo eodem tempore et apud inferos, et in paradiso Dominus fuerit, queritur. Cujus quidem quæstionis una solutio est, ut dicamus, nihil avium aut inaccessum esse Deo, in quo omnia consistunt.

Ἀ παραδείσῳ σὺν τῷ ληστῇ καὶ ταῖς πατρίαις χερσὶ. Πρὸς τοὺς Φαρισαίους μὲν γὰρ φησιν, ὅτι Ὡς περ Ἰωάννης μὲν ἦν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, κατὰ τὸ τριήμερον τοῦ χρόνου διάστημα· πρὸς τὸν ληστὴν, ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ· πρὸς δὲ τὸν Πατέρα, ὅτι Εἰς χεῖράς σου παρατίθηναι τὸ πνεῦμά μου. Οὕτε γὰρ ἐν ὑποχθονίοις τις ἂν τὸν παράδεισον, οὔτε ἐν παραδείσῳ τὰ ὑποχθόνια· ὥστε κατὰ ταῦτον ἐν ἀμφοτέροις εἶναι, ἢ χεῖρα τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι ταῦτα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ἐν τοῖς εὐσεβῶς λογιζομένοις τυχὸν οὐδὲ ζητήσεως ἄξιον. Ὁ γὰρ πανταχοῦ ὢν διὰ τῆς θείας δυνάμεως, καὶ παντὶ πάρεστι καὶ οὐδενὸς ἀπολείπεται. Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οἶδα λόγον περὶ τούτου μαθῶν, ὃν βουλομένοις ὁμῶν δι' ὀλίγων ἐκθέσθαι. Ὅτε ἦλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις αὐτῇ ἐπεσκέασεν, ἐπὶ τῷ τὸν καινὸν ἄνθρωπον ἐν αὐτῇ συστήναι (τὸν διὰ τοῦτο καινὸν ὀνομασμένον, ὅτι κατὰ θεὸν ἐκτίσθη, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην συνήθειαν, ὥστε γενέσθαι Θεοῦ δοχείον ἀχειροποιήτων· οὐ γὰρ κατοικεῖ ἐν χειροποιήτοις, τοῖς ὑπὸ ἀνθρώπων, λέγω, κατασκευασμένοις, ὁ Ὑψίστος)· τότε αὐτοῖς τὸν οἶκον τῆς Σοφίας οἰκοδομοῦσης, καὶ τῷ τῆς δυνάμεως ἀποσκιάζματι οἶονεϊ τύπῳ σφραγίδος ἐνδοθεν καταμορφωθέντος, τότε ἀμφοτέροις, δι' ὧν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνέστηκε (ψυχῇ τε, λέγω, καὶ σώματι), ἡ θεία κατακρινᾷται δύναμις, ἑκατέρω καταλλήλως ἑαυτὴν καταμίξασα. Ἐκεῖ γὰρ τῶν δύο τούτων διὰ τῆς παρακοῆς νεκρωθέντων (ἐπειδὴ νέκρωσις ἦν, τῆς μὲν ψυχῆς ἡ τῆς ὄντως ζωῆς ἀλλοτριώσεως· τοῦ σώματος δὲ ἡ φθορά τε καὶ διάλυσις), ἀμφοτέρων τούτων τῇ ἐπιμίξει τῆς ζωῆς ἐσθι-χισθῆναι τὸν θάνατον. Πρὸς ἐκότερον τοίνυν τῶν τοῦ ἀνθρώπου τμημάτων καταλλήλως τῆς θεότητος ἐρμι-χθείσης, δι' ἀμφοτέρων ἐπιδήλη τῆς ὑπερεχούσης φύσεως τὰ γνωρίσματα ἦν. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα διὰ τῆς ἀφῆς τὰς ἰάσεις ἐνεργοῦν ἐπέσθαι· ἡ δὲ ψυχὴ τῷ δυνατῷ ἐκείνῳ θελήματι τὴν θείαν ἐνεδείκνυτο δύναμιν. Ὡς περ γὰρ ἡ κατὰ τὴν ἀφῆν ἀσθησις τοῦ σώματος ἐστὶν ἰδία, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἡ κατὰ προαίρεσιν κίνησις. Προστέγεται ὁ λεπρὸς διεβρύχως ἥδη καὶ ἡχρεωμένος τῷ σώματι. Πῶς γίνεται ἐπὶ τούτου παρὰ τοῦ Κυρίου ἡ ἰασις;

Ὅπως πῶς δι' ἀμφοτέρων ἡ ἐν ἑκατέρῳ συμπαρομοιούσα θεότης δημοσιεύεται, τῷ τε ἐνεργοῦναι σώματι, καὶ τῇ ὁρμῇ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενου θελήματος. Καὶ εἰ χρὴ πάντα διεξίεναι αὐτὰ θαύματα ὁμοιοτρόπως ἐπιτελούμενα, τοῖς προδόχους ἐνασχολοῦντα τὸν λόγον; Ἀλλ' οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθην, πρὸς ἐκεῖνο καὶ μεταβήσομαι. Πῶς κατὰ ταῦτον καὶ ἐν τῷ ᾧ καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ Κύριος; Οὐ ζητήματος λύσις ἐστὶ μία, τὸ μὴδὲν ἄδαιον εἶναι Θεῷ, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκεν. Ἐτέρᾳ δὲ

³⁴ Matth. xii, 40. ³⁵ Luc. xxiii, 43. ³⁶ ibid., 46. ³⁷ Luc. i, 35. ³⁸ Act. xvii, 24. ³⁹ Prov. ix, 1.

⁴⁰ Matth. viii, 3. ⁴¹ Matth. xv, 52 sqq.

πρὸς ἣν νῦν ὁ λόγος βλέπει· ὅτι ὁλὸν τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀνακράσεως εἰς τὴν θείαν φύσιν μετασκευάσαντος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίας οὐ θατέρου μέρους τὸ ἀπαξ ἐγκραθὲν ἀνεχώρησεν (ἀμεταμέλητα γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα)· ἀλλὰ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος, ἡ θεότης ἐκουσίως διέζευξεν, αὐτὴν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἔδειξεν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου κατασφοδρὰν οὐκ ἰδέξατο, κατήργησε τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὥδοποίησε τῷ ληστῇ τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον εἰσοδόν· καὶ τὰ δύο κατ' αὐτὸν ἐνεργεῖται, δι' ἀμφοτέρων τῆς θεότητος τὸ ἀγαθὸν κατορθούσης· διὰ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀφθαρσίας, τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν· διὰ δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἰδίαν ἐστίαν ἐπιγομένης, τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον τῶν ἀνθρώπων ἐπανοδόν. Ἐπεὶ οὖν διπλοῦν μὲν τὸ ἀνθρώπινον σύγγραμμα, ἀπλὴ δὲ καὶ μονοειδὴς ἡ τῆς θεότητος φύσις, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς διαζεύξεως, οὐ συνδιασχίζεται τῷ συνθέτῳ τῷ ἀδιαίρετον, ἀλλὰ τὸ ἐμπλαῖν γίνεται. Τῇ γὰρ ἐνόητι τῆς θείας φύσεως τῆς κατὰ τὸ ἴσον ἐν ἀμφοτέροις οὐσης, πάλιν πρὸς ἄλληλα τὰ διεστώτα συμφύεται. Καὶ οὕτω γίνεται, ὁ θάνατος μὲν, ἐκ τῆς τῶν συμπεφυκότων διαιρέσεως· ἡ ἀνάστασις δὲ, ἐκ τῆς τῶν διαιρεθέντων ἐνώσεως. Εἰ δὲ ζητεῖς πῶς ἐν τῷ παραδείσῳ ὢν, ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν παρατίθεται, ἐρμηνεύσει σοὶ ὁ ὀψηλὸς Ἡσαΐας τὸ περὶ τούτων ζητούμενον. Εἶπε γὰρ ἐκεῖνος· ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς ἀνω Ἱερουσαλὴμ, ἣν οὐκ ἄλλην παρὰ τὸν παράδεισον εἶναι πιστεύομεν, ὅτι Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφησά σου τὰ τεῖχη. Εἰ οὖν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Πατρὸς περιγέγραπται ἡ Ἱερουσαλὴμ, ἥτις ἐστὶν ὁ παράδεισος, δηλονότι ὁ ἐν παραδείσῳ γενόμενος ταῖς πατρίαις πάλιν ἐνδιαιτᾶται παλάμαις, ἐν αἷς ἡ θεία πόλις τὴν περιγραφὴν ἔχει. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ὅσα δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀκούομεν κατατρεχόντων ἐν σφοδρᾷ κατηγορίᾳ τοῦ δόγματος, ἄξιον ἂν εἴη προσθεῖναι διὰ βραχέων τῷ λόγῳ. Λέγουσι γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ τοῖς Ἰουδαίοις νενομοθετῆσθαι παρὰ τοῦ Μωυσαέως τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τοῦ σελήναίου δρόμου περίοδον, καὶ τῶν ἐπτά ἡμερῶν τὴν ἀζυμοφαγίαν, καὶ ὅλον ἐπὶ τοῖς ἀζύμοις ποιέσθαι τῶν πικρίδων τὴν πόαν. Εἰ οὖν ἐπιμελὴς ὑμῖν ἡ τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐστὶ παρατήρησις, συμπαραφυλαττέσθω, φησὶν ὁ Ἰουδαῖος, καὶ ἡ πικρὶς καὶ τὸ ἀζύμον. Εἰ δὲ ταῦτα τοῦ παρορᾶσθαι ἄξια, τίς ἡ περὶ ἐκεῖνης σπουδὴ; Οὐ γὰρ δὴ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου, τὸ μὲν τι δίκαιον καὶ ψυχωφέλες, τὸ δὲ ἀχρηστον κρίνεται καὶ ἀπόβλητον· ὥς ἐπ' ἀνάγκης εἶναι, ἢ πάντα κατορθοῦσθαι παρ' ἡμῶν, ὅσα περὶ τοῦ Πάσχα διηγώρεται, ἢ μηδενὸς ἡμᾶς περιέχουσιν. Τί οὖν ἡμεῖς; Μνησθόμεν τοῦ παραγγελλαντος, μὴ φοβεῖσθαι τὸν ὀνειδισμόν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαλισμῷ οὕτων μὴ ἡττάσθαι. Οἶδαμεν γὰρ τῶν ἀζύμων τὴν ψυχωφελὴ παρατήρησιν, καὶ τῶν πικρίδων τὸ κέρ-

A Altera solutio est illa, ad quam nunc oratio nostra spectat: nempe Deum qui totum hominem per suam cum illo conjunctionem in naturam divinam mutaverat, mortis tempore a neutra illius, quem semel assumpserat, parte recessisse. Nunquam enim illum suorum munerum poenitet⁴³. Divinitas ergo voluntate quidem animum a corpore disjunctit, sed in utroque tamen se manere demonstravit. Nam per corpus, in quo corruptionem ex morte proveniente non admisit⁴⁴, evertit eum, qui habebat mortis imperium⁴⁵: per animum autem latroni patefecit aditum in paradisum: utrumque autem eodem tempore perfectum est, divinitate per utramque hominis partem hæc bona præstante, ut per corporis incorruptionem mortem ipsam dissolveret, per animi vero in sede propria constitutionem hominibus aditum in paradisum aperiret. Quoniam igitur duplex est hominis concretio, simplex autem atque una divinitatis natura, cum homo dirimatur atque distrahatur, divinitas ipsa quæ individua est, non separatur, sed contra potius propter unitatem naturæ divinæ, quæ utrique hominis parti ex æquo inest, quæ sejuncta separataque erant, rursus coeunt et conjunguntur. Atque ita ex partium conjunctarum divisione mors sequitur, ex divisarum autem conjunctione resurrectionis. Quod si quæris quomodo in paradiso se Patris manibus commendarit, tibi sublimis Isaias respondebit de celestis Jerusalem, quam nihil aliud nisi paradisum esse credimus ex Dei personā: *Descripsi muros*, inquit, *tuos in manibus meis*⁴⁶. Quare si Jerusalem, hoc est, paradisus, in manibus Patris descripta est, constat eum, qui in paradiso sit, in Patris manibus, in quibus descriptionem habet divina civitas, comorari. Ac de his quidem hacenus.

Verum quia Judæi vehementer institutum nostrum accusant, non alienum erit, ut, quæ nobis objiciunt, breviter refellamus. Dicunt igitur in Paschate celebrando sic a Mose quartumdecimum lunæ cursus circuitum in lege præscriptum esse, ut septem diebus pane sine fermento, et herbis amaris pro obsonio vrescerent⁴⁷. Quapropter, si quartumdecimum, inquit, diem observatis, simul etiam hos cibos comedite. Sin illos respuitis, cur in die observando studium ponitis? Neque enim dicendum est, quæ ab eodem legislatore sunt constituta, partim esse tanquam justa atque animis utilia comprobanda, partim ut injusta et inutilia repudianda. His argumentis concludunt, aut omnia, quæ in Paschate celebrando jussa sunt, aut nihil observare nos oportere. Quid autem nos ad hæc? Meminerimus nobis esse mandatum, ne hominum maledictis et contumeliis succumbamus⁴⁸. Novimus utilem panis sine fermento confecti observationem, nec amararum herbarum lucrum, aut

⁴³ Rom. xi, 29. ⁴⁴ Act. ii, 27. ⁴⁵ Hebr. ii, 14. ⁴⁶ Isa. xlv, 12. ⁴⁷ Exod. xii, 8. ⁴⁸ Matth. v, 39 seq.

inquit, *Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus: sic erit et Filius hominis in corde terræ triiduo tempore spatio*³⁴. Ad latronem autem, *Hodie mecum eris in paradiso*³⁵; ad Patrem vero, *In manus tuas commendo spiritum meum*³⁶. Nemo enim aut paradisu apud inferos esse dixerit, aut inferos in paradiso, ut eodem tempore utrobique fuerit, aut his Patris manus indicari. At hæc pie considerantibus ne questione quidem fortasse videantur digna. Qui enim divina potentia sua ubique est, is et rebus adest omnibus, et nullo excluditur loco. Verum ego rationem aliam præterea memini me didicisse, quam vobis, si placeat, breviter explicabo. Quando Spiritus sanctus in Virginem venit, eique Altissimi virtus obumbravit³⁷, ut homo novus in ipsa gigneretur, qui propterea vocatus est novus, quod a Deo præter hominum consuetudinem creatus est, ut Dei esset domicilium non manufactum; neque enim in manufactis, hoc est, hominum opera constructis Altissimus habitat³⁸, tunc Sapientia sibi domum exædificante³⁹, obumbratione tanquam signi formæ intus ædificio constituto, duabus illis partibus, ex quibus humana constat natura (animum et corpus intelligo), potentia divina conjuncta est, sese utrique pariter commiscens. Oportebat enim, ut, cum utraque pars propter peccatum supplicio mortis esset obnoxia (siquidem animæ mors est a vera vita sejunctio, corporis autem mors est ipsa corruptio et dissolutio), oportebat, inquam, ut vitæ conjunctio ab utraque parte mortem expelleret. Itaque divinitate utrique hominis parti copulata, in utraque perspicua excellentis naturæ indicia patuerunt. Corpus enim tactu suo morbos curans, divinitatem præ se ferebat; animus autem potenti illa voluntate divinam virtutem indicabat. Quemadmodum enim tangendi sensus est corporis proprius, sic animi proprius est voluntatis motus. Accedit leprosus corpore jam dissolutus atque confectus. Quomodo curatur a Domino? Animus vult, corpus [attingit. Utroque modo expellitur morbus. Statim enim, ut scriptum est⁴⁰, discessit ab eo] lepra. Rursum cum tot hominum millia apud se considerent in solitudine, noluit eos jejunos dimittere. Manibus igitur panes fregit.

Ἡ ψυχὴ θέλει καὶ τὸ σῶμα . . . ἡ λέπρα. Πάλιν τοὺς ἐν πολλαῖς χιλιάδι κατὰ τὴν ἐρημον αὐτῷ προσεδρεύσαντας, ἀπολύσαι μὲν νήστεις οὐ θέλει· ταῖς χερσὶ δὲ διαχλῆται τοὺς ἄρτους.

Vides quomodo divinitas utrique parti conjuncta per utramque declaratur, cum et corpus agat, et animus velit? Verum non est necesse ut res omnes admirandas eodem pacto perfectas recensamus. Sunt enim omnibus notæ. Quamobrem ad id, cujus gratia hæc commemoramus, revertemur. Quomodo eodem tempore et apud inferos, et in paradiso Dominus fuerit, queritur. Cujus quidem questionis una solutio est, ut dicamus, nihil avium aut inaccessum esse Deo, in quo omnia consistunt.

Ἀ παραδείσῳ σὺν τῷ ληστῇ καὶ ταῖς πατρίαις χερσὶ. Πρὸς τοὺς Φαρισαίους μὲν γὰρ φησιν, ὅτι Ὀσπερ Ἰωάννης μὲν ἦν ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, κατὰ τὴν τριήμερον τοῦ χρόνου διάστημα· πρὸς τὸν ληστὴν, ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ· πρὸς δὲ τὸν Πατέρα, ὅτι Εἰς χεῖρας σου παρατίθωμι τὸ πνεῦμά μου. Οὕτε γὰρ ἐν υποχθονίοις τις ἂν τὸν παράδεισον, οὔτε ἐν παραδείσῳ τὰ υποχθόνια· ὥστε κατὰ ταῦτον ἐν ἀμφοτέροις εἶναι, ἡ χεῖρα τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι ταῦτα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ἐν τοῖς εὐσεβῶς λογιζομένοις τυχὸν οὐδὲ ζητήσεως ἄξιον. Ὁ γὰρ πανταχοῦ ὢν διὰ τῆς θείας δυνάμεως, καὶ παντὶ πάρεστι καὶ οὐδενὸς ἀπολείπεται. Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οἶδα λόγον περὶ τούτου μαθὼν, ὃν βουλομένοις ὁμῶν δι' ὀλίγων ἐκθέσωμαι. Ὅτε ἦλθεν ἐπὶ τὴν Παρθένον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις αὐτῇ ἐπεσκέασεν, ἐπὶ τῷ τὸν καινὸν ἄνθρωπον ἐν αὐτῇ συστήναι (τὸν διὰ τοῦτο καινὸν ὀνομασμένον, ὅτι κατὰ θεὸν ἐκτίσθη, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην συνήθειαν, ὥστε γενέσθαι Θεοῦ δοχεῖον ἀχειροποίητον· οὐ γὰρ κατοικεῖ ἐν χειροποίητοις, τοῖς ὑπὸ ἀνθρώπων, λέγω, κατασκευασμένοις, ὁ Ὑψίστος)· τότε αὐτοῖς τὸν οἶκον τῆς Σοφίας οἰκοδομοῦσης, καὶ τῷ τῆς δυνάμεως ἀποσκευασμῶντι οἰκῶνι τύπῳ σφραγίδος ἔνδοθεν καταμορφωθέντος, τότε ἀμφοτέροις, δι' ὢν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις συνέστηκε (ψυχῇ τε, λέγω, καὶ σῶματι), ἡ θεία κατακυριεύουσα δύναμις, ἑκατέρῳ καταλλήλως ἑαυτὴν καταμίχασα. Ἐδεῖ γὰρ τῶν δύο τούτων διὰ τῆς παρακοῆς νεκρωθέντων (ἐπειδὴ νέκρωσις ἦν, τῆς μὲν ψυχῆς ἡ τῆς ὄντως ζωῆς ἀλλοτρίωσις· τοῦ σώματος δὲ ἡ φθορά τε καὶ διάλυσις), ἀμφοτέρων τούτων τῇ ἐπιμείλῃ τῆς ζωῆς ἐσθιῆσθαι τὸν θάνατον. Πρὸς ἑκάτερον τῶν τῶν τοῦ ἀνθρώπου τμημάτων καταλλήλως τῆς θεότητος ἐρμιχθείσης, δι' ἀμφοτέρων ἐπιόηλα τῆς ὑπερεχούσης φύσεως τὰ γνωρίσματα ἦν. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα διὰ τῆς ἀφῆς τὰς ἰάσεις ἐνεργεῖν ἐπεστήμαινε· ἡ δὲ ψυχὴ τῷ δυνατῷ ἐκείνῳ θελήματι τὴν θεῖαν ἐνεδείκνυτο δύναμιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ κατὰ τὴν ἀφῆν αἰσθησις τοῦ σώματος ἐστὶν ἰδίᾳ, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἡ κατὰ προαιρέσειν κίνησις. Προσέρχεται ὁ λεπρὸς διεβρύχως ἦδη καὶ ἡχρεωμένος τῷ σῶματι. Πῶς γίνεται ἐπὶ τούτου παρὰ τοῦ Κυρίου ἡ ἰασις;

Ὅρῃς πῶς δι' ἀμφοτέρων ἡ ἐν ἑκατέρῳ συμπαραμαρτοῦσα θεότης δημοσιεύεται, τῷ τε ἐνεργοῦντι σῶματι, καὶ τῇ ὁρμῇ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ γινομένου θελήματος. Καὶ τί χρὴ πάντα διεξιμένα αὐτὰ θαύματα ὁμοιοτρόπως ἐπιτελούμενα, τοῖς προβόλοις ἐνασχολοῦντα τὸν λόγον; Ἀλλ' οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθην, πρὸς ἐκεῖνο καὶ μεταβήσομαι. Πῶς κατὰ ταῦτον καὶ ἐν τῷ ᾄδῃ καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ Κύριος; Οὐ ζητήματος λύσις ἐστὶ μία, τὸ μὴδὲν ἄδαντον εἶναι Θεῷ, ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκεν. Ἐτέρα δὲ

³⁴ Matth. xii, 40. ³⁵ Luc. xxiii, 43. ³⁶ ibid., 46. ³⁷ Luc. i, 35. ³⁸ Act. xvii, 24. ³⁹ Prov. ix, 1.

⁴⁰ Matth. viii, 3. ⁴¹ Matth. xv, 32 sqq.

πρὸς ἦν νῦν ὁ λόγος βλέπει· ὅτι ὅλον τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσεως εἰς τὴν θείαν φύσιν μετασχευάσαντος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίας οὐ θατέρου μέρους τὸ ἀπαξ ἐγκραθὲν ἀνεγώρησεν (ἀμεταμέλητα γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα)· ἀλλὰ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος, ἡ θεότης ἐκουσίως διέζευξεν, ἑαυτὴν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἔδειξεν. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου καταφθορὰν οὐκ ἰδέξατο, κατήργησε τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὡδοποίησε τῷ ληστῇ τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον εἰσοδόν· καὶ τὰ δύο κατ' αὐτὸν ἐνεργεῖται, δι' ἀμφοτέρων τῆς θεότητος τὸ ἀγαθὸν κατορθούσης· διὰ μὲν τῆς τοῦ σώματος ἀφθαρσίας, τὴν τοῦ θανάτου κατάλυσιν· διὰ δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἰδίαν ἐστίαν ἐπιεργουμένης, τὴν ἐπὶ τὸν παράδεισον τῶν ἀνθρώπων ἐπανοδόν. Ἐπεὶ οὖν διπλοῦν μὲν τὸ ἀνθρώπινον σύγγραμμα, ἀπλή δὲ καὶ μονοειδὴς ἡ τῆς θεότητος φύσις, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς διαζεύξεως, οὐ συνδιασχίζεται τῷ συνθέτῳ τὸ ἀδιαίρετον, ἀλλὰ τὸ ἐμπαινὶν γίνεται. Τῇ γὰρ ἐνότητι τῆς θείας φύσεως τῆς κατὰ τὸ Ἰσὺν ἐν ἀμφοτέροις οὐσης, πάλιν πρὸς ἄλληλα τὰ διεστώτα συμφύεται. Καὶ οὕτω γίνεται· ὁ θάνατος μὲν, ἐκ τῆς τῶν συμπεφυκῶτων διαιρέσεως· ἡ ἀνάστασις δὲ, ἐκ τῆς τῶν διαιρεθέντων ἐνώσεως. Εἰ δὲ ζητεῖς πῶς ἐν τῷ παραδείσῳ ὢν, ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν παρατίθεται, ἐρμηνεύσει σοὶ ὁ ὑψηλὸς Ἡσαίας τὸ περὶ τούτων ζητούμενον. Εἶπε γὰρ ἐκεῖνος ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς ἁνυπερουσιασμένης, ἣν οὐκ ἄλλην παρὰ τὸν παράδεισον εἶναι πιστεύομεν, ὅτι Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφησά σου τὰ τεύχη. Εἰ οὖν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Πατρὸς περιγράφεται ἡ Ἱερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν ὁ παράδεισος, δηλονότι ὁ ἐν παραδείσῳ γενόμενος ταῖς πατρίαις πάντως ἐνδιαττάται παλάμαις, ἐν αἷς ἡ θεία πόλις τὴν περιγραφὴν ἔχει. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ὅσα δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀκούομεν κατατρεχόντων ἐν σφοδρᾷ κατηγορίᾳ τοῦ δόγματος, ἄξιον ἂν εἴη προσθεῖναι διὰ βραχέων τῷ λόγῳ. Λέγουσι γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ τοῖς Ἰουδαίοις νενομοθετῆσθαι παρὰ τοῦ Μωυσαίου τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τοῦ σελήνου δρόμου περίοδον, καὶ τῶν ἐπτά ἡμερῶν τὴν ἀζυμοφαγίαν, καὶ ὅσον ἐπὶ τοῖς ἀζύμοις ποιεῖσθαι τῶν πικριδῶν τὴν πόαν. Εἰ οὖν ἐπιμελὴς ὑμεῖν ἡ τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐστὶ παρατήρησις, συμπαραφυλαττέσθω, φησὶν ὁ Ἰουδαίος, καὶ ἡ πικρὶς καὶ τὸ ἀζύμον. Εἰ δὲ ταῦτα τοῦ παρορᾶσθαι ἄξια, τίς ἡ περὶ ἐκείνης σπουδὴ; Οὐ γὰρ δὴ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου, τὸ μὲν τι δίκαιον καὶ ψυχωφελές, τὸ δὲ ἄχρηστον κρίνεται καὶ ἀπόδλητον· ὡς ἐπάναγκες εἶναι, ἡ πάντα κατορθοῦσθαι παρ' ἡμῶν, ὅσα περὶ τοῦ Πάσχα διηγέρεται, ἡ μηδενὸς ἡμᾶς περιέχεσθαι. Τί οὖν ἡμεῖς; Μνησθόμεν τοῦ παραγγεῖλαντος, μὴ φοβέσθαι τὸν ὀνειδισμὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττάσθαι. Οἶδαμεν γὰρ τῶν ἀζύμων τὴν ψυχωφελὴ παρατήρησιν, καὶ τῶν πικριδῶν τὸ χέρ-

A Altera solutio est illa, ad quam nunc oratio nostra spectat: nempe Deum qui totum hominem per suam cum illo conjunctionem in naturam divinam mutaverat, mortis tempore a neutra illius, quem semel assumpserat, parte recessisse. Nunquam enim illum suorum munerum poenitet⁴³. Divinitas ergo voluntate quidem animam a corpore disjunctit, sed in utroque tamen se manere demonstravit. Nam per corpus, in quo corruptionem ex morte proveniente non admisit⁴⁴, evertit eum, qui habebat mortis imperium⁴⁵: per animam autem latroni palefecit aditum in paradisu: utrumque autem eodem tempore perfectum est, divinitate per utramque hominis partem hæc bona præstante, ut per corporis incorruptionem mortem ipsam dissolveret, per animi vero in sede propria constitutionem hominibus aditum in paradisu aperiret. Quoniam igitur duplex est hominis concretio, simplex autem atque una divinitatis natura, cum homo dirimatur atque distrahatur, divinitas ipsa quæ individua est, non separatur, sed contra potius propter unitatem naturæ divinæ, quæ utrique hominis parti ex æquo inest, quæ sejuncta separatæque erant, rursum coeunt et conjunguntur. Atque ita ex partium conjunctarum divisione mors sequitur, ex divisarum autem conjunctione resurrectionis. Quod si quæris quomodo in paradiso se Patris manibus commendarit, tibi sublimis Isaias respondebit de cœlesti Jerusalem, quam nihil aliud nisi paradisu esse credimus ex Dei persona: *Descripsi muros, inquit, tuos in manibus meis*⁴⁶. Quare si Jerusalem, hoc est, paradisu, in manibus Patris descripta est, constat eum, qui in paradiso sit, in Patris manibus, in quibus descriptionem habet divina civitas, commorari. Ac de his quidem hactenus.

Verum quia Judæi vehementer institutum nostrum accusant, non alienum erit, ut, quæ nobis objiciunt, breviter refellamus. Dicunt igitur in Paschate celebrando sic a Mose quartumdecimum lunæ cursus circuitum in lege præscriptum esse, ut septem diebus pane sine fermento, et herbis amaris pro obsonio vescerentur⁴⁷. Quapropter, si quartumdecimum, inquit, diem observatis, simul etiam hos cibos comedite. Sin illos respuitis, cur in die observando studium ponitis? Neque enim dicendum est, quæ ab eodem legislatore sunt constituta, partim esse tanquam justa atque animis utilia comprobanda, partim ut injusta et inutilia repudianda. His argumentis concludunt, aut omnia, quæ in Paschate celebrando jussa sunt, aut nihil observare nos oportere. Quid autem nos ad hæc? Meminerimus nobis esse mandat, ne hominum maledictis et contumeliis succumbamus⁴⁸. Novimus utilem panis sine fermento confecti observationem, nec amararum herbarum lucrum, aut

⁴³ Rom. xi, 29. ⁴⁴ Act. ii, 27. ⁴⁵ Hebr. ii, 14. ⁴⁶ Isa. xlv, 12. ⁴⁷ Exod. xii, 8. ⁴⁸ Matth. v, 39 seq.

diei quartædecimæ usum ignoramus. Lex, ut paucis rationem hanc explicemus, futurorum bonorum umbram continens⁴², unum illud propositum habet, ut variis mandatis homo ab immista naturæ suæ malitia purgetur. Huc spectat circumcisio, huc Sabbati, huc ciborum, huc variorum animalium immolationis, huc omnium denique legis caeremoniarum et institutorum observatio. Longum autem esset, ea quæ lex per ænigmata præscribit, munditiam animi significantia, sigillatim recensere. Quemadmodum igitur per circumcisionem, quæ spiritu peragitur, natura cupiditates abjicit, vitam carni obnoxiam amputans et circumcidens, per Sabbatum autem instituitur, ut quiescentes a peccatis abstineamus, et animalium mactatio nos docet, ut perturbationes et vitia mactemus, et ciborum immundorum interdictio nos monet, ut ab impura immundaque vita recedamus: sic et hæc celebritas illam indicat celebritatem, ad quam animus per azyma præparatur, dum septem diebus a fermento jubet abstinere. Septem enim dierum numerus prætereuntem hunc temporis cursum significat, qui per hebdomadas circumvolvitur. Diligenter enim quotidie cavendum est, ne dies instans ulla hesternæ malitiæ reliquias conservet, ne quid acerbitalis aut amaritudinis hodierno fermento veteris improbitatis mistio pariat. *Sol ne occidat super iracundiam vestram*, inquit Apostolus⁴³, qui præcipit, ut diem festum celebremus, *non in fermento veteri, nec fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis*⁴⁴. Quod autem de uno malitiæ genere didicimus, id simili ratione de reliquis malitiæ generibus dictum existimemus. Amaritudo enim e vita torporem et ignaviam expellit, et illius loco fortis et duram et asperam vivendi rationem introducit, siquidem omnis disciplina principio videtur non lætitiæ, sed molestiam asferre.

Quare qui vitæ totius hebdomadem nulla veteri malitia commistam, sed ab ipsius fermento liberam transigit, temperantiam in victu tanquam obsonium adhibens, is ab omni tenebrosa mixture se ipsum avocet. Hoc enim quartædecimæ lunæ cursus significat. Nam cum totum ipsius cursum novem et viginti dies cum dimidio conficiant, quo quidem spatio luna tum crescendo circulum perficit, tum decrecendo minuitur, ut omni prorsus luce deficiat, fit, ut horum dierum dimidium numeri quatuordecim dies et paulo amplius contineat. Quod igitur proprio cursu progrediens nocturno spatio sic orbem suum luce compleverit, ut diei splendori nitorem adjungat suum, sequitur, ut neque vespere, neque mane tenebras ulla sinat interponi, quibus continua lucis series interrumpatur, cum in elementis perpetua luminis

Α δος, καὶ τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης τὸ χρῆσιμον. Ὁ δὲ λόγος οὗτός ἐστιν, ὅτι ἐλπίων ἐπισκεψόμεθα· Ὁ τὴν σκιὰν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἔχων νόμος, πρὸς ἑνα κατὰ τὸ προηγούμενον βλέπει σκοπὸν, ὅπως ἂν διὰ τῶν ποικίλων παραγγελμάτων καθαρθεῖ τῆς ἐμμιχθείσης κακίας ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο ἐν τῇ περιτομῇ, τοῦτο ἐν τῷ Σαββάτῳ, τοῦτο ἐν τῇ τῶν ἐδωδίων παρατηρήσει, τοῦτο ἐν τῇ ποικίλῃ ζωοθυσίᾳ, τοῦτο ἐν τοῖς καθ' ἑκάστον παρατηρήμασι κατορθοῦται τοῦ νόμου. Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰ περὶ ἐκάστου ἡμῖν αἰνιγματώδως εἰς τὸ τοῦ βίου καθάρσιον παρὰ τοῦ νόμου δηλούμενα δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι. Ὡς περ τοίνυν διὰ τῆς περιτομῆς τῆς πνευματικῆς ἐπιτελούμενης ἡ φύσις τὸ ἐμπαθὲς ἀποκίβεται, περιαιρουμένη τὸν σαρκώδη βίον· διὰ δὲ τοῦ Σαββατισμοῦ, τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀπραξίαν διδάσκειται· ἡ δὲ ζωοθυσία κατασφάζει τὰ πάθη, καὶ ἡ νεομισμένη περὶ τὰ βρώματα τῶν ἀκαθάρτων διάκρισις συμβουλεύει σοι τοῦ ρυπούντός τε καὶ ἀκαθάρτου βίου τὴν ἀλλοτρίωσιν· οὕτω καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ αὐτοῦ τὴν ἑορτὴν ἐκείνην ἐνδείκνυται, πρὸς ἣν ἡ ψυχὴ διὰ τῶν ἀζύμων παρασκευάζεται, ἐν ἑπτὰ ἡμέραις τῆς τοῦ ζυμοῦ βρώσεως καθαρεύουσα, ὡς τὸ αἰνίγμα τοιοῦτόν ἐστιν· Ὁ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν ἀριθμὸς τὸν παροδικόν σοι τοῦτον χρόνον ἐκδείκνυται, τὸν δι' ἐβδομάδων ἀνακυκλούμενον. Ἐν ᾧ χρὴ δι' ἐπιμελείας εἰς τὴν ἐνεστώσαν ἡμέραν μηδὲν τῆς χυθείσης κακίας λείψανον διασωθῆσαι, ὡς ἂν μὴ τινα στυφὴν καὶ ὀξίαν τῷ σῆμερι φερόμεναι ἢ τῆς ἐώλου κακίας ποιήσῃ. Ὁ ἥλιος μὴ ἱπιδυνέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὧν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ μὴ ἐν Κύμῃ καλαιῶ, μηδὲ ἐν Κύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐλκρινείας καὶ ἀληθείας ἐορτάζειν ἐγκυλεύμενος. Ὁ δὲ περὶ τοῦ ἐνὸς τῆς κακίας εἶδους ἔγνωμεν, ἀναλόγως τοῦτο περὶ τῶν λοιπῶν τῆς κακίας εἰδῶν διδάσκει· ἡ δὲ πικρὴ ἐκβάλλει τὸ καταβεβληκένον ἐν τῷ βίῳ καὶ ἔκλυτον· ἀντιστάγει δὲ τὸν ἐγκρατῆ καὶ κατεσκληρότα, καὶ τῇ αἰσθήσει δύσληπτον βίον. Ἐπειδὴ πᾶσα παιδεία οὐ δοκεῖ πρὸς τὸ παρὸν χαρὰς εἶναι, ἀλλὰ λύπης.

Ὁ τοίνυν διὰ πάσης τῆς τοῦ βίου τούτου ἐβδομάδος ἀνεπίμικτον παλαιὰς κακίας καὶ ἄζυμον τὴν αἰ ἐνεστώσαν κατορθῶν ἡμέραν, ὅλον τῆς ζωῆς ποιούμενος τὴν ἐγκράτειαν, οὗτος ἑαυτὸν πάσης σκοτεινῆς ἐπιμειξίας χωρίζει. Τοῦτο γὰρ ἡ τεσσαρεσκαίδεκάτη τοῦ σεληναίου δρόμου ἐνδείκνυται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐννέα εἰσὶν αἱ πᾶσαι τοῦ σεληναίου δρόμου, καὶ εἰκοσι καὶ ἡμίσεια, ἐν αἷς ἐκ νεομηνίας ἡ σελήνη δι' αὐξήσεως τελειωθείσα τῷ κύκλῳ, πάλιν διὰ μειώσεως εἰς τὴν παντελῆ τοῦ φωτὸς ἔκλειψιν ἐπανέρχεται, δηλονότι τὸ ἡμῖς τοῦ μηνιμονευθέντος ἀριθμοῦ τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐστὶ, καὶ μικρὸν ἔτι πρὸς. Οὐκοῦν, ὅταν ἐν τούτῳ τύχῃ ὅσα ἡ σελήνη τῷ σχήματι, ἐπειδὴ συμφοιτοῦσα κατὰ τὸν ὅλον δρόμον τῷ νυκτερινῷ διαστήματι, προστιθῇ τὸ λείπον τῷ κύκλῳ, ὥστε πληρωθεῖσαν φωτὸς ταῖς αὐγαῖς τῆς ἡμέρας τὰς παρ' ἑαυτῆς λαμπηδόνας συμπαρακαταμῖξαι, ὡς μήτε κατὰ τὴν ἐσπέ-

⁴² Hebr. x, 1. ⁴³ Ephes. iv, 26. ⁴⁴ I Cor. v, 8.

ραν, μήτε κατὰ τὸν ὄρθρον, σκότους τινὰ παρενθῆ-
κην διακόψαι τοῦ φωτός τὴν συνέχειαν. ἐν τῇ διαδοχῇ
τῶν στοιχείων, ἀδιαίρετον τῆς αὐγῆς μενούσης. Πρὶν
γὰρ ἀκριβοῦς τὴν ἡλιακὴν ἀκτίνα καταδύνααι, ἀντι-
φαίνεται δι' εὐθείας ἡ σελήνη τῷ ἡλίῳ κατὰ τὸ διά-
μετρον, καὶ τῷ ἰδίῳ φωτὶ καταλάμπει τὸ ὑποκείμε-
νον. Καὶ πάλιν πρὶν πάντως τὸν κύκλον αὐτῆς ὑπελ-
θεῖν τὸν ὀρίζοντα, τοῖς λευκάνοις τοῦ σελιγαίου φωτός
ἡ τῆς ἡμέρας αὐγὴ κατακρινάται. Καὶ οὕτω τῆς
πανσελήνου ἐκείνης ἡμέρας τὸ σκότος ἐξαφανίζεται,
κατὰ τε τὸν ὄρθρον καὶ τὴν ἑσπέραν, τῇ τῶν φω-
στῆρων διαδοχῇ λαμπρυνόμενον. Ὅπερ τοῖνυν τῷ
αἰσθητῷ φωτὶ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην συμ-
βαίνει, τὸ διὰ πάσης νυκτός τε καὶ ἡμέρας ἀπαρά-
δεκτον εἶναι τῆς ἐπιμείας τοῦ σκότους, τοῦτο βού-
λεται ὁ πνευματικὸς νόμος, σύμβολον γενέσθαι τοῖς
πνευματικῶς ἑορτάζουσιν, ὥστε διὰ πάσης τῆς κατὰ
τὴν ζωὴν ἐβδομάδος, ἐν Πάσχα φωτεινὴν καὶ ἀσκό-
τιστον ὅλον τὸν χρόνον αὐτοῖς τῆς ζωῆς ἐργάζεσθαι.
Αὕτη γὰρ τῶν περὶ τὸ Πάσχα παραγγελμάτων τοῖς
Χριστιανοῖς ἡ κατὰστασις. Διὰ τοῦτο πρὸς τὴν τεσ-
σαρεσκαίδεκάτην βλέπομεν, διὰ τοῦ αἰσθητοῦ τοῦτου
καὶ ὕλικου φωτός, τοῦ αὐλοῦ τε καὶ νοητοῦ τὴν φαν-
τασίαν ἀναλαμβάνοντες, ὡς τὸ μὲν δοκεῖν σελήνην
πλήθουσιν ἐπιζητεῖν, τὸ παρ' αὐτῆς φέγγος διαρκὲς
παρεχομένην ἡμῖν παννύχιον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, νόμον
ἡμῖν εἶναι τὸ παρατήρημα τοῦ πάντα τὸν χρόνον, τὸν
νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ διαμετρούμενον, λαμπρὸν ἡμῖν

A successio maneat. Priusquam enim solis occiden-
tis radii plane deficient, e regione cernitur luna,
quæ luce sua mundum illustrat. Et rursus ante-
quam hinc cursu confecto luna discedat, lucis
ejus reliquiis diei splendor adjungitur. Atque ita
ex illa nocte, qua luna plena est, tenebræ penitus
excluduntur, mutua solis et lunæ tum vesperi
tum mane successione. Quod igitur luci sensibus
expositæ quartadecima die contingit, ut per totam
noctem atque diem nullam tenebrarum missionem
admittat, id spiritualis lex vult esse documentum,
ut per totam vitæ hebdomadam præclarum unum
Pascha et a tenebris remotissimum celebrantes,
omne temporis spatium in luce transigamus. Hæc
est celebrandi Paschatis apud Christianos insti-
tutio atque observatio. Idcirco quartadecimam
hanc diem attendimus, ut ex hac luce, quæ sensu
percipitur et in materia sita est, lucem a mate-
ria sejunctam et quæ sola mente comprehenditur,
intelligamus, et, dum videmur lunam plenam in-
quirere, quæ perpetuum ex se lumen tota nocte
præbeat, nihil aliud nobis ea re legem præscri-
bere existimemus, nisi ut omne tempus, quod
nox diesque dimeitur, virtutibus illustratum et
splendidum, et nullis tenebrosis actionibus per-
mistum inquinatumve traducamus. Ac de his qui-
dem satis.

διαρκῶς εἶναι, καὶ τῶν ἔργων τῶν σκοτεινῶν ἀνεπί-
μικτον. Καὶ περὶ μὲν τοῦτον, τσαῦτα.

Ἔσα δὲ ὁ σταυρὸς ἐμπεριέχει νοήματα, δι' οὗ
τελειοῦται τὸ περὶ τὸ πάθος μυστήριον, τίς ἂν ῥη-
δῶς τῷ λόγῳ σαφηνίσαι; Μὴ γὰρ οὐκ ἦσαν μυρίοι
τρόποι πρὸς θάνατον φέροντες, δι' ὧν ἦν δυνατόν
πληρωθῆναι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν;
'Ἄλλ' ἐκ πάντων οὗτο; ὠρίσθη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἑαυτῷ
κατ' ἐξουσίαν τὸ πάθος ὁρίσαντος. Δεῖ γὰρ, φησὶ, τὸν
Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Οὐκ εἶπε, Τὰ καὶ τὰ πείσεται
ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἂν τις ἀπλῶς εἴποι: προαγο-
ρεύων τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαῖον κατὰ τινὰ
λόγον ἀπόρρητον γενέσθαι ὅφελον δογματίζει τῷ
ῥήματι, ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώ-
που πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι, καὶ
σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.
Κατανόησόν μοι γὰρ τοῦ Δεῖ τὴν διάνοιαν, δι' ἧς
εὐρίσκεται τὸ μὴ δεῖν ἄλλως ἢ διὰ τοῦ σταυροῦ γε-
νέσθαι πάντως τὸ πάθος τὸ δογματιζόμενον. Τίς οὖν
ὁ περὶ τοῦτου λόγος; Μόνου τοῦ μεγάλου Παύλου
ἐστὶ, τοῦ ἐκ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων παιδευθέντος,
ἃ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῦ παραδείσου μυθεῖς ἠκροάσατο,
καὶ τὸ περὶ τοῦτου μυστήριον διασαφῆσαι, καθὼς ἐν
μέρει διὰ τῶν πρὸς Ἐφεσίους λόγων τὸ κρυπτόν
ὑπὴνίξατο λέγων· Ἰνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι
σὺν πάνσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μήκος,
το βάθος καὶ ὕψος, γινώσκει τὴν ὑπερβάλλουσάν
ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, Ἰνα πληρω-
θῇτε εἰς πάν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἁρ-
γῶς ὁ θεὸς ἐκεῖνός ἐφθαλμῶς τοῦ Ἀποστόλου, τὸ

C Quæ vero ad crucem pertinent, per quam pas-
sionis mysterium perficitur, quis ea facile dicen-
do queat explicare? Annon enim innumerabiles erant
moriendi rationes, quibus mortis pro nobis obeun-
dæ consilium expleri poterat? Hanc tamen ex
omnibus unam is, qui mortis, quam vellet, opi-
nionem habebat, sibi delegit atque præscripsit.
Oportet enim, inquit, Filium hominis. Non dixit,
hæc et hæc Filius hominis patietur, ut aliquis
futura prænuntians simpliciter dixisset, sed ne-
cessarium arcana quadam ratione ac debitum
esse significat, dum, Oportet, inquit, Filium homi-
nis multa pati, et reprobari, et crucifigi, et ter-
tia die resurgere¹¹. Vim enim illius verbi, oportet,
mihi considera, et invenies id in ea contineri, ut
significet, fieri aliter non oportere, nisi ut per
crucem mors oppetatur. Quæ hujusce rei causa?
Pauli solius est eam exponere, per arcana illa verba,
quæ in adytis paradisi constitutus audivit: solius, in-
quam, Pauli est, hoc crucis mysterium explanare,
quemadmodum etiam ex parte aliqua in epistola ad
Ephesios facit, dum arcanum hoc patefaciens, Ut
possitis, inquit, comprehendere cum omnibus sanctis,
quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et pro-
fundum, scire etiam supereminentem scientiæ chari-
tatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudi-
nem Dei¹². Neque enim frustra divinus ille Apostoli
oculus crucis figuram excogitavit. Sed ea item re

¹¹ Matth. xvi, 21; Marc. viii, 31; Luc. ix, 22; Joan. xii, 31 sqq. ¹² Ephes. iii, 18, 19.

facile ostendit, se omnibus ignorantiae squamis ab oculis mentis excussis, ipsam rerum veritatem clare perspexisse. Novit enim, ea figura, quatuor cornibus e medio provenientibus descripta, potentiam per omnia commeanstem et providentiam illius, qui in ipsa manifestatus est, significari, et ideo partes illius singulas propriis nominibus appellavit. Eam enim, quæ a medio deorsum vergit, profundum vocat; quæ autem sursum, sublimitatem; latitudinem vero et longitudinem illas, quæ utrinque transversæ protenduntur, ut, quæ hinc a medio producit, latitudo, quæ autem illinc, longitudo nominetur: quibus aperte mihi videtur sermone declarare, nihil in rebus creatis esse, quod non divina natura incolome tueatur, quod est supra cælos, quod sub terra, quodque ad extrema mundi transversum undique protenditur. Nam per altitudinem, id quod est sursum; per profundum, quod subterraneum; per longitudinem et latitudinem in medio posita extrema significat, quæ a virtute totum hoc universum tuente continentur. Potes autem ex iis quæ in anima tua sunt, ea quæ de Deo cogitanda sunt declarata contemplari. Cælum enim suscipe, et partes infimas animo complectere, extremosque ac summos orbis terminos cogitatione comprehendere, atque considera, quanam potentia tanquam universitatis vinculum hæc omnia devinciat atque contineat: videbisque sponte sua in ea divinæ potentie contemplatione crucis figuram exprimi in animo ac mente tua, a superis ad infera, ab extremis ad extrema protentam atque descriptam.

Figuram hanc magnus etiam David de se loquens expressit: *Quo ibo, inquit, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum (hæc est sublimitas), tu illic es. Si descendero in infernum (hoc est profundum), ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, id est, ad ortum solis (hæc est latitudo), et habitavero in extremis maris*⁵²: sic enim occasum appellat (hæc est longitudo). Cernis quo modo crucis figuram describat? Tu es, inquit, qui per omnia commeas, qui cuncta devincis, qui in teipso comprehendis universa. Tu supra es, tu es infra. In hac extrema parte manus est tua, et in altera viæ dux est dextera tua. Ob id magnus item Apostolus, cum omnia fide et cognitione repleta fuerint, fore dicit, ut is, qui super omnia est, in nomine Jesu Christi adoretur, et a cælestibus, et a terrestribus, et ab infernis⁵³: quibus verbis per crucis figuram dividit Christi adorationem. Cælestis enim regio in sublimi crucis parte adorationis cultum exhibet, mundana in mediis, inferna ad profundum pertinet. Idem mea quidem sententia significat etiam *totâ illud*, si cum apice conjunctum consideretur, quod et cælo stabilis, et terra firmus, et omni rerum constitutione certius est. *Cælum enim et terra transibunt*⁵⁴, et, *Hujus mundi*

σχῆμα τοῦ σταυροῦ κατενόησεν· ἀλλ' εἶδε καὶ διὰ τοῦτου σαφῶς, ὅτι πᾶς τῆς ἀγνοίας λεπίδας ἀποβαλὼν τῶν ὁμμάτων, πρὸς αὐτὴν ὁρᾷ καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν. Οἷός γάρ ἐστι τὸ σχῆμα τοῦτο τέτταρσι προβολαῖς ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μέσῳ συμβολῆς μεριζόμενον, τὴν διὰ πάντων ἤκουσαν τοῦ ἐν αὐτῷ φανέντος δύναμιν τε καὶ πρόνοιαν διασημαίνει, καὶ τοῦτου χάριν ἐκάστην προβολὴν ἰδιαζούσαις κατονομάζει φωναῖς· βάθος λέγων· τὸ ἐκ τοῦ μέσου κάτω, καὶ ὕψος τὸ ὑπερκεείμενον· πλάτος δὲ καὶ μήκος, τὸ ἐκ πλαγίου παρατεινόμενον μετὰ τὴν συμβολὴν ἐκατέρωθεν· ὥς τὸ μὲν ἐνθεν τοῦ μέσου, πλάτος, τὸ δὲ ἐτέρωθεν, μήκος, προσ-
 αγορεύσαι· δι' ὃν τοῦτό μοι δοκεῖ σαφῶς διασημαίνειν τῷ λόγῳ, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστίν, ὃ μὴ τῇ θεῇ διακρατεῖται φύσει, τὸ ὑπερουράνιον, τὸ ὑποχθόνιον, τὸ ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν ὄντων πάντοθεν ἐκ πλαγίου παρατεινόμενον. Σημαίνει γὰρ διὰ μὲν τοῦ ὕψους, τὸ ὑπερκεείμενον· διὰ δὲ τοῦ βάθους, τὸ ὑποχθόνιον· τῷ μήκει δὲ καὶ τῷ πλάτει, τὰ διὰ μέσου πέρατα, τὰ ὑπὸ τῆς πᾶν διακρατούσης δυνάμεως συνεχόμενα. Ἔστω δὲ διὰ τῶν ἐν τῇ σῇ ψυχῇ γινομένων ἐν τῇ περὶ Θεοῦ ἐννοίᾳ ἡ τῶν λεγομένων ἀποδείξεις. Ἀνάβλεψον γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰ κάτω βάθῃ τῷ λογισμῷ κατανόησον, ἐκτείνον ἐπὶ τὰ πλάγια καὶ τὰ ἄκρα τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως τὴν διάνοιαν, καὶ λόγισαι τίς ἐστίν ἡ ταῦτα συνεχόουσα δύναμις, οἷόν τις σύνδεσμος τοῦ παντὸς γινομένη. Καὶ βῆει ὡς αὐτομάτως ἐν τῇ διανοίᾳ ἡ περὶ τῆς θείας δυνάμεως ἐννοία τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ ἐγχαράσσεται, ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἐπὶ τὰ βάθη καθήκον, καὶ ἐπὶ τὰ πέρατα τῶν ἁκρων ἐγκαρσίως παρατεινόμενον.

Τοῦτο τὸ σχῆμα καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν ὕμνησεν λόγῳ· *Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν* (τοῦτο τὸ ὕψος). *Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾗδην* (τοῦτο τὸ βάθος). *Ἐὰν ἀναλάβωμαι τὰς πτέρυγας μου καὶ ὄρθω*, ὁ ἐστὶν ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου (τοῦτο τὸ πλάτος). *Εἰ κατασκηνώσαιμι εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης* (οὕτω γὰρ τὰς δυσμὰς ὀνομάζει)· (τοῦτο τὸ μήκος. Ὅρᾳς πῶς διαζωγραφεῖ τὸ τοῦ σταυροῦ σχῆμα διὰ τῶν λεγομένων; Σὺ εἰ, φησὶν, ὁ διὰ πάντων ἤκων, καὶ σύνδεσμος τῶν γινομένων, καὶ πάντα ἐν ἑαυτῷ διαλαμβάνων τὰ πέρατα. Ἄνω σὺ εἰ, κάτω σὺ πάρει, ἐν τῷ πέρατι τούτῳ ἡ χεὶρ σου ἐστίν, καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ ἡ δεξιὰ σου ὁδηγεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος, ἐνθα πληρωθῇ τὰ πάντα τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως, προσκυνεῖσθαι λέγει τὸν ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ὄντα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων· πάλιν καὶ διὰ τούτων κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ μερίζει τοῦ σταυροῦ τὴν προσκύνησιν. Ἡ μὲν γὰρ ὑπερχόσμιος λῆξις ἐν τῷ ἄνω τοῦ σταυροῦ μέρει τῷ δεσπότη πληροῖ τὴν προσκύνησιν· ἡ δὲ ἐγχόσμιος, ἐν τοῖς μέσοις· ἡ δὲ ὑποχθόνιος, τοῦ βάθους ἔχεται. Τοῦτο καὶ τὸ Ἰωάν· ἐστὶ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον, τὸ

⁵² Psal. cxxxviii, 7 sqq. ⁵³ Philipp. ii, 10. ⁵⁴ Matth. xxiv, 35.

μετὰ τῆς κεφαλῆς θεωρούμενον, ὃ καὶ τῶν οὐρανῶν A
μονιμώτερον, καὶ τῆς γῆς σταθερώτερον, καὶ πάσης
τῆς τῶν ὄντων συστάσεως διαρκέστερον. Ὁ οὐρανὸς
καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· καὶ, "Ὁλου τοῦ κόσμου
παράγει τὸ σχῆμα· τὸ δὲ ἰῶτα ἐκ τοῦ νόμου, καὶ
ἡ κεφαλὴ οὐ παραδέχεται. Ἡ ἐγκάθετος γραμμὴ, ἡ
ἄνωθεν ἐπὶ τὸ βάθος καθήκουσα, ἰῶτα λέγεται· ἡ δὲ
ἐγκαρσίως ἀγομένη διὰ πλαγίου, κεφαλὴ ὀνομάζεται,
καθὼς ἔστι καὶ παρὰ τῶν ναυτιλλομένων τοῦτο μα-
θεῖν. Τὸ γὰρ ξύλον τὸ διὰ πλαγίου τῇ ἰσχύϊ ἐπικείμε-
νον, οὗ καὶ τὴν ὁδὸν ἐξαπλοῦσι, κεφαλὴν λέγουσιν,
ἐκ τοῦ σχήματος ὀνομάζοντες. Διὸ μοι δοκεῖ πρὸς τοῦτο
βλέπειν ἡ θεία τοῦ Εὐαγγελίου φωνή· ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν
ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκε, τὸ τῶν ἐν αὐτῷ περικρα-
τουμένων αἰδιώτερον, ὃ τὴν αὐτοῦ δύναμιν τὴν συν-
τηρητικὴν πάντων ὄντων, ὅσον δι' αἰνίγματος
καὶ ἐσπέρου τινὸς τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν σχήματος
ὑποδείκνυσαι. Διὰ δὲ τοῦτο φησιν, ὅτι δεῖ τὸν Υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου, οὐχ ἀπλῶς ἀποθανεῖν, ἀλλὰ σταυρω-
θῆναι, ἵνα γένηται τοῖς διορατικωτέροις θεολόγος ὁ
σταυρὸς τὴν παντοδύναμον ἐξουσίαν τοῦ ἐπ' αὐτῷ
δειχθέντος, καὶ πάντα ἐν πᾶσιν ὄντος, ἀνακηρύσσων
τῷ σχήματι. Μὴ παρασιωπήσωμεν, ἀδελφοί, μηδὲ τὸν
εὐσχήμονα βουλευτὴν ἐκεῖνον, τὸν ἀπὸ Ἀριμαθίας
Ἰωσήφ, ὃς δῶρον τὸ ἀχραίντον καὶ ἅγιον ἐκεῖνο σῶμα
λάβων, καθαρὰν περιτίθεισιν αὐτῷ σινδῶνα, καὶ καθα-
ρῷ μνημεῖω ἐναποτίθεται. Νόμος ἡμῖν ἔστω τὸ τοῦ
εὐσχήμονος ἐκεῖνου βουλευτοῦ ἔργον τοῦ καὶ ἡμᾶς
ὁμοίως βουλευέσθαι, ὅταν λάβωμεν ἐκεῖνο τὸ δῶρον
τοῦ σώματος, μὴ ἐρρύπωμένη τῇ τῆς συνειδήσεως
C σινδῶνι λαμβάνειν, μηδὲ ὀδωδότη ἐξ ὁστέων νεκρῶν
καὶ πάσης ἀκαθαρσίας τῷ μνήματι τῆς καρδίας
ἐναποτίθεσθαι· ἀλλὰ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος,
δοκιμάζειν ἑαυτὸν ἐαυτὸν, ἵνα μὴ κρίμα ἡ χάρις
γένηται τῷ ἀναζῶντος δεχομένῳ τὴν χάριν. Ἀλλὰ γὰρ
μεταξὺ λέγων αἰσθάνομαι τῇ φωτεινῇ στολῇ τοῦ ἀγ-
γέλου καταστραπτόμενος, καὶ μου διασείει ὁ ἡρόνης
τὴν καρδίαν ὁ γλυκύς ἐκεῖνος σεισμός, ὃ τὸν βαρὺν
λίθον τοῦ ἀνθρωπίνου μνήματος ἀποκυλίων, δι' οὗ
ἀνοίγεται πᾶσιν ἡ θύρα τῆς ἀναστάσεως. Δράμωμεν
καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ παραδόξου θεάματος·
διαγέγονε γὰρ ἡδὴ τὸ Σάββατον· μὴ κατόπιν τῶν
γυναικῶν ἀπαντήσωμεν. Ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμετέ-
ραις χερσὶ τὰ ἄρώματα, ἡ πίστις καὶ ἡ συνειδήσις.
Aὕτη γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ἡ εὐδοκία. Μηκέτι μετὰ
D τῶν νεκρῶν τὸν ζῶντα ζητήσωμεν. Τὸν γὰρ οὕτως
αἰτῶν ζητοῦντα, ἀπωθεῖται ὁ Κύριος, λέγων· Μὴ μου
ἄπαι· ἀλλ' ὅταν ἀναβῶ πρὸς τὸν Πατέρα, τότε σοι
ἐξεστὶν ἄπεισθαι. Ἀκούσωμεν τί εὐαγγελίζεται καὶ
ἡ γυνὴ ἡ προλαβούσα τὸν ἄνδρα διὰ τῆς πίστεως, καὶ
καλῶς τοῦτο ποιήσασα, ἵνα διὰ τοῦ κατάρχεσθαι
πρὸς τὸ ἀγαθὸν περὶ τῆς τοῦ κακοῦ αἰτίας ἀπολογή-
σῃται. Τί οὖν ἐστὶ τὸ τῆς γυναικὸς Εὐαγγέλιον; Ὁν-
τως οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀκούε γὰρ, φησὶν, ὃ ἐντέταται
ἡμῖν ὁ Κύριος πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, ὑμᾶς οὐς καὶ ἀδελ-
φοὺς αὐτοῦ κατονομάζει, ὅτι Πορεύομαι πρὸς τὸν

A figura præterit⁵⁵, iota autem ex lege, et apex unus
non præterit⁵⁷. Linea recta e sublimi in imum de-
scendens iota dicitur. Oblique autem ad latera
pertingens apex nominatur, id quod ab ipsis na-
vigantibus licet discere, qui lignum illud transver-
sum malo adjacens, cui vela suspendunt, Græce
eodem nomine quo apicem nominant, nempe ce-
ream. Quamobrem divina hæc Evangelii verba mihi
videntur in crucis figura tanquam ænigmatē et spe-
culo quodam illud ostendere, in quo omnia con-
sisterunt, quod omnibus, quæ in ipso continentur,
stabilius est, atque æternum, cujus potentia cun-
cta moderatur. Proinde Dominus ait, oportere Fi-
lium hominis, non simpliciter mori, sed crucifigi,
ut crux Deum gestans adversarii omnipotentem illi-
us, qui in ipsa penderet, vim, quique omnia in omni-
bus est⁵⁸, figura sua patefaceret. Nobilis ille senator
Joseph, fratres, ab Arimathæa non est nobis silen-
tio prætereundus, qui cum immaculati sanctique
illius corporis munus accepisset, sindone mundo
illud involvit, et in monumento novo ac puro col-
locavit. Quod ab honesto hoc senatore gestum est,
nobis sit tanquam lex, ut idem nos quoque præ-
stemus, cum illud corporis munus suscipimus, ne
id sordido conscientie linteo involvamus, neve in
cordis monumento mortuorum ossibus omnique
immunditia pleno reponamus. Sed unusquisque, ut
scribit Apostolus, se ipsum probet, ne munus in-
digne suscipienti sit in iudicium⁵⁹. Verum, dum hæc
loquor, lucida ængeli stola mentis aciem mihi per-
stringit, et dulcis ille terræ motus, quo gravis ille
humani monumenti lapis revolutus est, omnibus-
que resurrectionis fores patefactæ sunt, præ volu-
ptate cor meum concutit. Curramus et nos ad con-
spiciendum spectaculum hoc novum et admirabile.
Sabbatum enim jam illuxit. Ne permittamus, ut
mulieres antevertant. Sint etiam in manibus nostris
aromata fidei puræque conscientie. In his enim
consistit bonus odor Christi. Nequeramus amplius
viventem cum mortuis. Dominus enim eum a quo
sic requiritur, rejicit et arcet, dicens: *Noli me
tangere*⁶⁰. Cum autem ascendero ad Patrem, tunc
me licebit attingere. [Id est, cum non corpoream
amplius servilemque formam, sed eum, qui est in
gloria Patris, qui est in forma Dei, et Deum Ver-
bum, fide conceperitis, tunc me, non autem sim-
plicem servi formam, adoretis.] Audiamus bonum
nuntium, quem nobis mulier affert, quæ fide prior,
quam vir, accedit, ac merito quidem, ut incipiens
ipsa ad bonum currere, diluat crimen, in quod in-
cidit, cum ante-cucurrit ad malum. Equod igitur
est hoc mulieris Evangelium? Non ex hominibus
profecto, neque per homines, sed per Jesum Chri-
stum. Audite, inquit, quod mihi Dominus, ut vo-
bis quos fratres etiam nominat, nuntiarem, ipse
mandavit. *Ascendo, inquit, ad Patrem meum, et
Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum*⁶¹.

⁵⁵ 1 Cor. vii, 31. ⁵⁷ Matth. v, 18. ⁵⁸ 1 Cor. xv, 28. ⁵⁹ 1 Cor. xi, 28. ⁶⁰ Joan. xx, 17. ⁶¹ ibid.

O nuntium præclarum et bonum! Qui pro nobis factus est homo, is cum sit Unigenitus, quo nos fratres efficiat suos, se hominem ad verum Patrem adducit, ut per se ipsum omnes cognatos secum trahat, ne possit illis amplius objici, quod eos, qui natura dii non sunt, adoraverint. Etenim cum ad viventem et verum Deum adorandum revocati sint, ab hæreditate paterna tanquam rejecti reprobati non possunt excludi, quoniam Filium verum ipsi per adoptionem filii secuti sunt. Qui multis in fratribus primogenitum creaturæ se per carnem efficiens, omnem naturam humanam, cujus particeps esse voluit, assumptæ carnis necessitudine sibi conjunxit. Sed quia panis azymus ante Pascha pro obsonio herbas amaras habet, videamus qua jucunditate post resurrectionem panis efficiatur dulcis. Cernis in manibus Domini Petro piscante panem et favum mellis? Inde considera, in quid amaritudo vitæ commutetur. Quare nos item ex piscatu verborum Dei jam ad panem illum cœlestem accurramus, quem spei savus dulcem reddit in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potentia una cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO II.

De resurrectione Domini nostri Jesu Christi, et quod nullo modo inter se contrarii evangelistæ diversis modis memoriæ prodiderint ea quæ acciderunt in resurrectione Emmanuelis.

Quaquam omnes quidem prope modum, dilecti, eam quæ a nobis in Dominica nocte commode atque competenter introducta est, Evangeliorum approbant lectionem de resurrectione magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi: nonnulli tamen utilitatem quidem se sensisse non negant, sed quod putent se aliquando tectis et obscuris doctos esse, de eadem re non eadem, sed contraria et auditorem magis ad incredulitatem inducentia dicentibus evangelistis, perturbari se aiunt. Cui enim credendum est? Matthæo, qui vesperi Sabbatorum resurrectionem accidisse scribit? An Joanni, qui hoc idem mane, cum adhuc tenebræ essent, contigisse memoriæ prodidit? An Lucæ et Marco: quorum hic ortum solis, ille profundum diluculum eundem articulum temporis, quo illa contigerint, nominavit? Ad solutionem igitur propositi dubii, aliarumque circa scrutationem dictorum exorientium quæstionum, excitari nos, licet infirmos, a Deo, qui resurrexit, et planam adhibere interpretationem oportet. Etenim eum qui semen lectionis dejecit, eamque in auribus universorum sparsit, æquum est inde quoque ortarum quæstionum reddere rationem. Hoc itaque facere etiam, atque ex illis ipsis, quæ super his dubitantes dicebant, rationem inferre conabor. Neque enim sacri Evangeliorum scriptores, vel vesperi Sabbatorum, vel majori parte noctis præterita, vel diluculo rursus, vel post solaris radii emersum, resurrexisse Dominum di-

A Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Ὡ καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν εὐαγγελίων! Ὁ δὲ ἡμᾶς γενόμενος καθ' ἡμᾶς. ἵνα διὰ τοῦ γενέσθαι ἡμῖν ὁμογενῆς, ἀδελφοῦς ἡμᾶς αὐτοῦ ποιήσῃ, προσάγει τὸν αὐτοῦ ἀνθρώπων τῷ ἀληθινῷ Πατρὶ, ἵνα δι' αὐτοῦ ἅπαν τὸ ὁμογενὲς ἐφελκυσθῇ, ὥς μηκέτι θνείδος εἶναι τοῖς δουλεύουσι τοῖς μὴ φύσει οὔσι θεοῖς. Διὰ τὸ προσαχθῆναι πάλιν τῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ Θεῷ, μὴδ' ἀποβλήτους καὶ ἀποκηρύκτους τῆς πατρῴας κληρονομίας γενέσθαι, τοὺς τῷ ὕψι διὰ τῆς υἱοθεσίας ἀκολουθήσαντας· ὁ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς πρωτότοκον διὰ τῆς σαρκὸς ποιήσας αὐτὸν, πᾶσαν τὴν κτίσιν ἥς ἐκoinώνησεν διὰ τῆς ἀνακραθείσης αὐτῷ σαρκὸς ἐπεπλάσατο. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ Πάσχα σῆτος ὁ ἄζυμος, ὅφον τὴν πικρίδα ἔχει, ἴδωμεν τίς ἡ δύσμητις ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄρτος ἡδύνεται. Ὁρᾷς τοῦ Πέτρου ἀλιεύοντος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Κυρίου ἄρτον καὶ κηρὸν μέλιτος; νόησον τί σοι ἡ πικρία τοῦ βίου κατασκευάζεται. Οὐκοῦν ἀναστάντες καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς τῶν λόγων ἀλείας, ἥδη τῷ ἄρτῳ προσδράμωμεν, ὃν καταγλυκαίνει τὸ κηρὸν τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι κατὰ μὴδὲν ἀλλήλοις ἐναντιωθέντες οἱ εὐαγγελισταί, διαφέρουσιν τὰ συμβεβηκότα τῇ ἀναστάσει τοῦ Ἐμμανουὴλ ἱσθόσαν.

C Πάντες μὲν, ἀγαπητοί, ὥς εἰπεῖν, ἀποδέχονται τὴν ἐν τῇ Κυριακῇ νυκτὶ παρ' ἡμῶν εἰσηγθεῖσαν ἀρμολογίαν τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ἀνάγνωσιν, περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τινὲς μέντοι τὸ μὲν ὠφελεῖσθαι ὁμολογοῦσι· πυκνότερον δὲ πως ἀποδοῦναι δοκοῦντες, ταράττεσθαι φασί, τῶν εὐαγγελιστῶν μὴ τὰ αὐτὰ λεγόντων περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀλλ' ἐναντία, καὶ τὸν ἀκρόατὴν μᾶλλον πρὸς τὴν ἀπιστίαν ἐναγόντων. Τίνι γὰρ πιστευτέον; Ματθαίῳ γράφοντι τὴν ἀνάστασιν ὅφ' ἐγενήσθαι Σαββάτων, ἢ Ἰωάννῃ ταῦτ' οὗτο συμβεβηκέναι· πρῶτ' ἔτι σκοτίας οὐσης, ἱστορηκότες, ἢ Λουκᾷ καὶ Μάρκῳ· τῷ μὲν ὄρθρον βαθὺν, τῷ δὲ ἀνατολὴν ἡλίου τὸν αὐτὸν καιρὸν ὄνομασαν; Πρὸς οὖν τὴν τοῦ ὑποκειμένου προβλήματος λύσιν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν βητῶν ἀναπρομύχων ζητήσεων, διεγερθῆναι δεῖ παρὰ τοῦ ἀναστάντος Θεοῦ, καίπερ ἀσθενεῖς ὄντας ἡμᾶς, καὶ τὴν ἐρμηνείαν παραστήσαι σαφῆ. Καὶ γὰρ ὁ τὸ σπέρμα τῆς ἀναγνώσεως καταβαλόμενος, καὶ ταύτην πλατύνων ἐν ταῖς ἀπάντων ἀκοαῖς, δίκαιός ἐστι καὶ τῶν φύντων ἐντεῦθεν ἐρωτημάτων ἀποδοῦναι τὸν λόγον. Τοῦτο δὴ καὶ ποιῆσαι πειράσσομαι, ἐξ αὐτῶν ὧν οἱ ἐπαπορήσαντες ἔρασαν τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Οὐδὲ γὰρ εἶπον οἱ τῶν εὐαγγελίων ἱεροὶ συγγραφεῖς, ὅφ' Σαββάτων, ἢ παρρηχότος τοῦ πλειονοῦς τῆς νυχτὸς, ἢ ὄρθρου πάλιν, ἢ μετὰ τὴν τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος βολὴν ἐγγεῖρθαι τὸν Κύριον· οὕτως γὰρ ἂν ἐναντιώσις ἦν, τὸ ἐν πράγματι τῶν συγγεγραφότων οὐκ ἐνὶ μᾶλ-

λον, ἀλλ' ἐν διαφόροις ἱστορησάντων γεγενῆσθαι καιροῖς· ἀλλὰ τὰς γυναῖκας ἔγραψαν, ἄλλοτε ἄλλως ἐπιπαραγενέσθαι τῷ τάφῳ, καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν· πῶς γὰρ τὰς διαφόρους ἐλθοῦσας, πάσας δὲ ὁμοίως ἀκηκοῖναι παρὰ τῶν ἀγγέλων περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅτι Ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε, μὴ προστεθέντος τοῦ πότε; ὡς κατ' ἐκείνην μὲν ὁμολογουμένως καὶ συμφώνως τὴν θείαν νύκτα τῆς ἀναστάσεως γενομένης· μεθὲν δὲ τὴν ὥραν ἐπισημηνάμενου, τὴν πᾶσιν ἄγνωστον, πλὴν τοῦ ἀναστάντος Θεοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς τῷ μόνῳ γινώσκοντος οὕτω τὴν ἴδιν, ὡς αὐτὸς ἔγνωται τῷ Πατρὶ.... Καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ πάντα ἐρυνῶντος, καὶ τὰ βᾶθ' τοῦ Θεοῦ. Ματθαῖος γὰρ ἔφη Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν καὶ τὴν ἄλλην Μαρίαν ὅψ' Ὡσθάτων ἐπὶ τὴν θῆαν ἐληλυθέναι τοῦ τάφου· σεισμένον τε γεγενῆσθαι μέγαν· ἄγγελον δὲ καταβεβηκέναι ἐξ οὐρανοῦ, τὸ μὲν εἶδος ἀστραπῆς, χεῖν δὲ τὴν στολὴν παραπλήσιον ἵνα τῷ μὲν φοδερῷ καταπλήξῃ τοὺς φύλακας (οἱ καὶ τὴν θῆαν οὐκ ἐνεγκόντες, μικροῦ καὶ ἀπώλοντο καταστάντες τῷ δέει νεκροί), τῷ φαιδρῷ δὲ προσκαλέσθαι τὰς γυναῖκας, καὶ θάρσος ἐμποίησεν αἰς τὴν φύσιν εὐποτότοις καὶ δειλαῖς, καὶ τὴν ἀνάστασιν δι' αὐτοῦ τοῦ σχήματος ἀναγγεῖλαι περιχαρῶς. Ἐπεὶ καὶ τούτων χάριν ἀπέσταλτο. Τὸν γὰρ λίθον ἀποκυλίσας, εὗρεν ἐγγεγερμένον τὸν Κύριον, κεκλεισμένον τὸν τάφον, καὶ αἰς σφραγῖς κατησφαλισμένον, καὶ τῇ στρατιωτικῇ φρουρᾷ πεφυλαγμένον, ἀπολιπόντα θεοπρεπῶς, ὃν τρόπον καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἶδω τοῦ δοματίου γενομένου τοῖς μαθηταῖς ἐπεφοίτησε. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἡγέρθη· μνησὺν ὁ ἄγγελος· τῆς οικίας ἀφίξεως προτεταυματουργησθαι τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ἣν ὡς Θεὸς ἰδίᾳ δυνάμει πληρώσας, τὴν οἰκονομίαν ἐνήρτησεν, ἀγγελικῆς συμμάχιας οὐ δεσθεῖς. Εἰ γὰρ οὗτο μὴ ἦν, εἶπεν ἂν, Ἰδοὺ ἐγείρεται, δηλῶν τὸ παρατυχεῖα γινόμενον· ἐπειδὴ δὲ προεγεγόνει τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ χρησάμενος, ἔφησεν· Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἡγέρθη.

esset, dixisset : Ecce resurgit, significans id, quod statim fieret; sed quoniam ante factum erat, præterito tempore utens dixit : Non est hic, sed surrexit.

Κἀκεῖ δὲ ἐκ τούτου δείκνυται σαφῶς, ὡς οἱ ἀπόστολοι κηρύττοντες τὸ Εὐαγγέλιον, ἔλεγον τὸν Χριστὸν ἐγγεγῆρθαι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ τῶν ἀκούοντων ἀσθενῆς, εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ταύτῃ κατασκευάζοντες. Ὁ δὲ ἄγγελος τὴν εὐαγγελιζομένην τὴν ἀνάστασιν ῥῆξας φωνὴν, γυνὴν ἐκφαίνων τὴν θεοπρεπιστάτην ἐξουσίαν τοῦ ἀναστάντος ἐβόα· Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἡγέρθη. Καὶ τὸ ἐγγεγῆρθαι δὲ αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεσθαι, τῶν μὲν ἀκούοντων, ὡς ἔφην, οἰκονομεῖ τὸ ἀσθενές· τὸν δὲ αὐτὸν ἔχει νοῦν, καὶ οὐχ ἕτερον. Ἐν τίνι γὰρ ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ; Ἐν τῇ οικείᾳ δυνάμει δηλονότι. Τίς δὲ ἔστιν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς; Οὐδεὶς ἄλλος, ἢ ὁ Χριστός· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία. Οὐκοῦν ἐαυτὸν ἀνέστησεν ὁ Σωτὴρ, εἰ καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐγγεγῆρθαι λέγεται. Τὸ δὲ Ὅψ' Ὡσθάτων, οὐ τὴν ἐσπέραν τὴν κατὰ τὴν ὥσιν τοῦ ἡλίου δηλοῖ· οὐδὲ γὰρ ἐνικῶς

A xerunt. Sic enim contrarietas esset, si unum factum, non in uno potius, sed in diversis temporibus accidisse scriptores memoriae prodidissent. Sed mulieres scripserunt, alio tempore alias ad sepulcrum venisse, et non circa eundem temporis articulum, (quomodo enim eas, quæ diversis temporibus venerunt?) omnes vero similiter audivisse ab angelis de Servatore, Surrexit, non est hic : non adjecto quando. Quasi in illa divina nocte absque controversia, et in hoc omnibus consentientibus resurrectio quidem acciderit, nemo vero horam notaverit, quæ omnibus ignota erat, præterquam cum Deo, qui resurrexit, tum Patri, qui solus ita noscit Filium, ut ipse cognitus est a Filio : tum Spiritui, qui omnia scrutatur, etiam profunditates

B Dei. Mathæus enim dixit : Mariam Magdalenam et aliam Mariam vesperi Sabbatorum venisse ad videndum sepulcrum : terræ motum autem factum esse magnum : atque angelum de cælo descendisse, cujus aspectus quidem fulguri, stola vero nivi haud dissimilis fuerit, ut ipso terribili quidem habitu perterrefaceret custodes, qui etiam non serentes visionem, parum absfuit quin perirent, mortui facti metu : candore vero invitaret mulieres, et fiduciam injiceret natura timidis ac formidolosis, resurrectionemque per ipsum habitum cum ingenti lætitia annuntiaret. Illis enim de causis missus erat. Cum enim lapidem revolvisset, reperit resurrexisse Dominum, sepulcro quod sigillis munitum fuerat, ac præsidio militum custodiebatur, sicut Deum decebat, clauso relicto, quemadmodum clausis quoque

C januis penetrans in domicilium ad discipulos accessit. Quare etiam dicebat : Non est hic, sed surrexit : significans angelus ante suum adventum admirabiliter accidisse resurrectionem Servatoris, quam ut Deus propria virtute exsequens in iis, quæ disposita ac destinata erant, peragendis nullum angelorum auxilium desideravit. Nisi enim hoc ita

Atque illud etiam ex hoc aperte demonstratur, quod apostoli, cum prædicarent Evangelium, propter infirmitatem audientium dicebant Christum resuscitatum esse a Patre, acceptabilem et commendabilem hoc modo sermonem reddentes. Sed angelus, qui primus resurrectionis annuntiatricem vocem ruppit, nudam designans ac majestatis plenissimam ideoque maxime convenientem ejus, qui resurrexerat, potestatem, clamabat : Non est hic, sed surrexit. Itaque quod dicitur eum resuscitatum esse a Patre, audientium quidem, ut dixi, disponebat atque moderabatur infirmitatem, eundem vero continet, et non alium intellectum. Nam in quo operatur Pater? In propria potentia videlicet et virtute. Quænam est autem virtus ac potentia Patris? Nemo alius præterquam Christus : Christus enim Dei virtus ac potentia, Deique sapientia est. Ergo scip-

¹ Matth. xxviii, 6 ² ibid. 1 sqq.

sum resuscitavit Christus, etsi a Patre dicitur esse **A** resuscitatus. Cæterum ὥς Σαββάτων, id est, *sero vel vesperi Sabbatorum*, non significat vesperum, qui post occasum solis fuit: neque enim singulariter dixit, sero Sabbati, sed pluraliter, sero Sabbatorum. Sabbata vero omnem septimanam vocare solent Hebræi. Nam ne longius abeas, evangelistæ, *uno Sabbatorum*, inquit: cum dicendum fuisset, Primo die septimanæ. Sic nimirum etiam in communi consuetudine utimur, secundum Sabbatorum et tertium Sabbatorum appellantes secundum et tertium diem septimanæ. Non dixit igitur, sero Sabbati, aut vesperi Sabbati, ut vesperum illius diei significaret: sed *Sero Sabbatorum*, ut tardius, et multum distans indicaret. Etenim aliquando nos quoque ita dicere solemus, ὥς τοῦ καιροῦ παραγέγονας, id est, *sero vel tardius ad tempus venisti*: ὥς τῆς ὥρας, id est, *sero vel tardius ad horam*: ὥς τῆς χρείας, id est, *sero ac tardius*, quam usus et necessitas postulasset: non vesperam, neque tempus, quod post occasum solis est, significantes, sed tardius, et post quam usus et necessitas postulaverit aut post tempus commodum et opportunum factum esse quippiam hoc modo indicantes. Atque ὥς Σαββάτων, id est, *sero vel vesperi Sabbatorum*, longius et tardius præterite septimanæ tempus significat. Impletur quælibet septimana occasu solis Sabbatum excipiente. Nam etiam Matthæus cum temporis articulum, qui multum distabat a fine **C** expletæ septimanæ, significaret, et quasi seipsum interpretaretur, adiecit, *Quæ illucescit in unam Sabbatorum*. Præterierat, inquit, in tantum nox ut esset tempus gallorum cantus, qui cantus lucem futuri diei præcedit. Tunc nimirum atque in hoc articulo temporis, non autem vespera quæ Sabbatum insequitur, finientes jejunia, incipimus nos oblectare atque lactari, consuetudine, quæ apud omnes obtinuit, hanc rem comprobante.

Cum igitur hic temporis esset articulus, Maria Magdalena atque altera ejusdem nominis ad sepulcrum venerunt, et angelum, qui de cælo descendit, quemadmodum dictum est, viderunt: qui, revoluti lapide, super eum sedebat: a quo etiam invitate viderunt locum, ubi positus erat Dominus: et currere jussæ, quæque acceperant, mandata discipulis edere, egressæ celeriter e monumento currebant: itaque currentibus obviam factus Jesus appellavit eas, dicens, *Avete*³. Etenim **D** oportebat primum muliebrem sexum et ab angelo bonum resurrectionis accipere nuntium, et Dominum videre, et primam ab eo vocem audire, *Avete*. Quoniam mulier quoque prima audiverat fraudem serpentis, et contra præceptum viderat ligni interdicti fructum, et pœna tristicie ac doloris condemnata fuerat. Quapropter etiam adorare Servator et pedes apprehendere et contrectare permittebat, ut iis quæ primæ desciverant et alienatæ erant ab eo, et discipulis gaudium annuntiare jubebat, cum mulierem, quæ tristitie ministra Adamo fuerat, gaudii nuntiam viris esse vellet, contrariis contraria curans. *Euntibus autem illis,*

εἶπεν Ὁὗς Σαββάτου, ἀλλὰ πληθυντικῶς, Ὁὗς Σαββάτων. Σάββατα δὲ τὴν πᾶσαν ἑβδομάδα καλεῖν Ἑβραίοις ἔθος. Αὐτίκα γοῦν οἱ εὐαγγελισταὶ τῇ *Μιᾷ τῶν Σαββάτων* φασὶ δὲ, Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος, εἰπεῖν. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ κεχρημέθα, δευτέραν Σαββάτων, καὶ τρίτην Σαββάτων προσαγορεύοντες τὴν δευτέραν καὶ τρίτην τῆς ἑβδομάδος ἡμέραν. Οὐκ εἶπεν οὖν, Ὁὗς Σαββάτου, ἢ, Ἑσπέρας Σαββάτου, ἵνα τὴν ἑσπέραν τῆς ἡμέρας ἐκείνης δηλώσῃ· ἀλλ', Ὁὗς Σαββάτων, ἵνα τὸ βράδιον καὶ πολλὴ διεστηκὸς ἐμφάνῃ. Καὶ γὰρ ποῦ καὶ οὕτως ἡμῖν σύνθεσις λέγειν· Ὁὗς τοῦ καιροῦ παραγέγονας, ὥς τῆς ὥρας, ὥς τῆς χρείας· οὐχὶ τὴν ἑσπέραν, καὶ τὸν μετὰ ἡλίου δυσμὰς χρόνον δηλοῦσιν· ἀλλὰ τὸ βράδιον, καὶ κατόπιν τῆς χρείας, ἢ τοῦ καιροῦ γενέσθαι τὸν τρόπον τούτων μηνύουσι. Καὶ τὸ Ὁὗς Σαββάτων, τὸ πόρρω καὶ βράδιον τῆς περαιωθείσης ἑβδομάδος δηλοῖ. Πληροῦται δὲ ἑβδομάς ἐκάστη, ταῖς μετὰ τὸ Σάββατον ἡλίου δυσμαῖς. Ἀμέλει καὶ τὸ πολλὴ διεστηκὸς τοῦ καιροῦ πρὸς τὸ τέλος τῆς πληρωθείσης ἑβδομάδος ὁ Ματθαῖος δηλῶν, καὶ ὥσπερ ἐρμηνεύων αὐτὸν, ἐπέφηγε, *Τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν Σαββάτων*. Παρωχῇκει, φησὶν, ἡ νύξ τούτου, ὥς εἶναι τὸν καιρὸν τῆς τῶν ἀλεκτρούων βοῆς, ἥτις τὸ φῶς τῆς μελλούσης ἡμέρας προανακρούεται. Ταύτῃ τοι, καὶ τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ οὐ τῇ μετὰ τὸ Σάββατον ἑσπέρᾳ καταλύοντες τὰς νηστείας, τῆς εὐφροσύνης ἀρχόμεθα, τῆς κατὰ πάντων κρατη-

σάσης συνηθείας συνηγορούσης τῷ πράγματι. **T**οῦ καιροῦ τοίνυν ὄντος τούτου, ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία καὶ ἡ ὁμώνυμος ἐπὶ τάφον ἦλθον, καὶ τὸν ἄγγελον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκότα τὸν προειρημένον ἐθεάσαντο τρόπον, ἀποκυλίσαντα τὸν λίθον καὶ ἐπ' αὐτὸν καθεζόμενον, ὃν οὐ καὶ προκλήθεισαι, τὸν τόπον εἶδον, ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος, καὶ προσταχθεῖσαι τοῖς μαθηταῖς δραμεῖν καὶ ἀπαγγεῖλαι, ἐξελθούσαι ταχὺ τοῦ μνήματος ὁδον· καὶ δὲ τρεχούσαις προσαπαντήσας ὁ Ἰησοῦς προσεφώνησε· *Χαίρετε*. Καὶ γὰρ ἔδει πρῶτον τὸ γυναικῶν γένος καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐαγγελισθῆναι παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὸν Κύριον ἰδεῖν, καὶ πρώτην παρ' αὐτοῦ φωνὴν ἀκοῦσαι, τὸ, *Χαίρετε*. Ἐπεὶ καὶ γυνὴ πρώτη τῆς ἀπάτης τοῦ ὄφεως ἦκουσε, καὶ εἶδε παρανόμως τὸν τοῦ ἀπηγορευμένου ξύλου καρπὸν, καὶ λύπη κατεδικάζετο· διὸ καὶ προσκυνεῖν ὁ Σωτὴρ καὶ κρατεῖν τοὺς πόδας συνεχώρει, ὥς πρώτας ἀποπεσοῦσαις καὶ ἁλλοτριωθεῖσαις αὐτοῦ, καὶ τοῖς μαθηταῖς τὴν χαρὰν διαγγέλλειν ἐκέλευσε, χαρὰς ἀγγέλου ἀνδράσι γυναῖκα γενέσθαι βουλόμενος, τῆς λύπης τῇ Ἀδὰμ γενομένην διάκονον, τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντίων ἰώμενος. *Πορευομένων δὲ αὐτῶν, φησὶν, ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς, ἰδοὺ τινες τῆς κουστῳδίας ἐδόσαν-*

³ Matth. xxviii, 9 sqq.

τες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια λαβὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις λέγοντες· Εἰπατε οἱ οὖν μαθηταὶ αὐτοῦ τυχεῖς ἐλθόντες ἐκλεψάντες αὐτὸν ἡμῶν κοιμώμενων, καὶ ἔαν ἀκουσῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμους ποιήσομεν· οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν, καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον.

Ἡ μὲν οὖν ἄλλη Μαρία (ταύτην δὲ εἶναι τὴν Θεοτόκον πιστεύειν ἀκόλουθον, ὅτι μὴδὲ ἀπελείφθη τοῦ πάθους, ἀλλ' ἴσταιτο παρὰ τῷ σταυρῷ, ὡς Ἰωάννης ἱστορήσεν, ἥ καὶ ἔπρεπε τὰ τῆς χαρᾶς εὐαγγελισσασθαι, ῥίζη τῆς χαρᾶς οὖση, καὶ καλῶς ἀκουσάση τὸ, *Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ*), τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου πληροῦσα, τοῖς μαθηταῖς πέντως ἀπήγγειλεν. Οὐ γὰρ ἦν θέμις μὴ πληρωθῆναι τὸ οὕτω σοφῶς οἰκονομηθέν· τε καὶ προσταχθέν, εἰ καὶ ἠπίστησαν οἱ ἀκούσαντες. Ἐπεὶ καὶ ἔπεται τοῦτο πολλάκις τῇ τῶν ἀπαγγελλομένων θαυμάτων ὑπερβολῇ. Οὐ γὰρ ἂν ἄργοι διέμειναν, εἰ ἐπίστευσαν. Ἡ δὲ Μαγδαληνὴ συμπορευομένη τῇ Θεοτόκῳ, καὶ πρὸς τὴν ἀπαγγελίαν ὁμοίως ἐπειγομένη, πέπονθέ τι καὶ ἀνθρώπων· καὶ ὥσπερ ὁ Πέτρος ὑπὸ Ἡρώδου συλληφθεὶς, καὶ διὰ τοῦ ἀγγέλου τῶν ἀλύσεων λυθεὶς αὐτομάτως, καὶ τῆς φυλακῆς ἔξω γενόμενος, καὶ ἐπιπολὺ βαδίσας, ὡς καὶ τὴν τῆς πόλεως πύλιν διελθεῖν, ἀληθὲς οὐκ ἔστο τὸ γινώμενον, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὄραμα βλέπειν· οὕτω καὶ αὕτη τὴν ὑπερβολὴν τοῦ θαύματος οἶνει ἀκαιρὸν τινα λογισμένη, καὶ ἅμα τῶν φυλάκων ἐπιφασάντων καὶ ἀρξαμένων μετὰ τὴν ἀρχιερέων τὴν συκοφαντίαν ὑφαίνει κατὰ τῆς ἀναστάσεως αἰσθημένη πάντως τοιοῦτου τινὸς ἐπιψιθυριζομένου, τοὺς τῆς ἀμφιβολίας παρεδέξατο λογισμοὺς, καὶ τῆς ἀπαγγελίας ὀλιγορήσας, καὶ τοῦ σωτηρίου προστάγματος, πρὸς τὸν τάφον ἐχώρει πρῶτ', σκοτίας ἔτι οὖσης, ὡς Ἰωάννης φησίν. Ὡς περ γὰρ συνεχώρησεν ὁ Κύριος τὸν Θωμᾶν ἐξ ἀπιστίας εἰπεῖν, *Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἡλῶν, καὶ βάλῃ τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἡλῶν, καὶ βάλῃ τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλεურὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω* καὶ διὰ τῆς ἐκείνου πολυπράγμονος ἀπιστίας καὶ ἐπαφῆς, ἡμεῖς εἰς τὴν πίστιν ἐθεοκαύωμεν, ἐν ᾧ σώματι πέπονθεν, ἐν αὐτῷ καὶ ἐγγιγῆθαι πιστεύσαντες τὸν Ἐμμανουὴλ, τοὺς τῆς δοκίσεως μύθους ἀποπεμφθέντες· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν Μαγδαληνὴν Μαρίαν πρὸς ἀπιστίας ὑπονοστήσασαν, καὶ μεγαλειυχερῶς τοῦτο παθοῦσαν (οὐκ ἄδῃον γὰρ τὸ τῆς γυναικείας εὐδοκίᾳ φύσεως), συνεχῶς διὰ τῆς περιέργου ζητήσεως, πιστότερον ἐργάσασθαι τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως, πιστεῶς ὑπάρχον πέρα καὶ παντὸς λογισμοῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα τῆς ἀμφιδόλου διανοίας ἐλθοῦσα, καὶ ἰδοῦσα μόνον τὸν λίθον ἀποκυλισθέντα

A inquit, ut mandata referrent discipulis, ecce quidam de custodia in urbem venerunt, ac renuntiaverunt principibus sacerdotum omnia, quæ acciderant. Atque illi coacti, unaque cum senioribus habito consilio satis magnam pecuniam dederunt militibus dicentes: Dicite, quod discipuli ejus nocte venerint, et subripuerint eum vobis dormientibus. Et si hoc delatum fuerit ad præsidem, nos persuadebimus ei, et vos securos reddemus. Illi autem accepta pecunia, fecerunt quemadmodum erant edocti: et divulgatus est hic rumor apud Judæos usque in hodiernum diem *.

Atque altera quidem Maria (hanc autem Deiparam fuisse credere consentaneum est: quoniam nec a passione quidem abfuit, sed stabat juxta crucem, ut Joannes memoriæ prodidit *, quam etiam decebat ea, quæ ad gaudium pertinebant, annuntiare, ut quæ radix gaudii esset, ac præclare audivisset illud, *Ave, gratia plena, Dominus tecum* *), mandatum Domini exsequens discipulis omnino exposuit. Non enim fas erat non adimpleri id, quod ita clare dispositum, administratum, et præceptum erat, tametsi non crederent qui audiebant. Quoniam hoc quoque sæpe accidere solet, dum immensa miracula annuntiantur. Neque enim otiosi permansissent, si credidissent. At Magdalenæ una cum Deipara abeunti et similiter ad annuntiandum properanti accidit quiddam more humano: et quemadmodum Petrus ab Herode comprehensus, et per angelum solutis ultro catenis ex custodia eductus, multumque spatii progressus, quo ad portam quoque urbis transisset, non putabat verum esse quod agebatur, sed visionem se videre existimabat: ita etiam hæc cum excellentiam miraculi veluti importunum et intempestivum quiddam esse reputaret, et simul, posteaquam custodes antevertissent, et cum pontificibus cœpissent texere calumniam adversus resurrectionem, prorsus tale quiddam subsurrari sensisset, ambiguitatis ac dubitationis cogitationes admixit: neglectaque renuntiatione atque salutari mandato, ad sepulcrum tendebat mane, *Cum adhuc tenebræ essent*, ut Joannes ait *. Quemadmodum enim permisit Dominus, ut ex incredulitate Thomas diceret, *Nisi videro in manibus ejus vestigium clavorum, et mittam digitum meum in vestigium clavorum, mittam item manum meam in latus ejus, non credam* *: ac per curiosam illius incredulitatem et contrectationem, nos in eam fidem confirmati sumus, ut omissis opinionum ac suspitionum fabulis, quo corpore passus est, eodem etiam resuscitatum esse credamus Emmanuelem: eodem modo Mariam quoque Magdalenam ad incredulitatem reversam, cum hoc etiam facilius ei accidisset (non ignota est enim muliebri sexus fragilitas et facilitas ad lapsum), per curiosam et supervacuam inquisitionem, miraculum resurrectio-

* Matth. xxviii, 11-15. * Joan. xix, 25. * Luc. i, 28. * Joan. xx, 1. * ibid. 25.

nis, quod omnem fidem cogitationemque superat atque excedit, credibilis efficere permittebat. Cum hac igitur ambigua mente accedens, cum lapidem duntaxat ab ostio monumenti revolutum vidisset, angelum autem non amplius super eo, ut paulo ante, sedentem; ab incredulitate vinci se passa est, imaginationem et alienationem mentis ex pavore repentino contractam esse existimans id, quod prius viderat, idque non pro vero, sed pro falso ducebat: cumque accurrisset ad Petrum et ad alium discipulum, quem diligebat Jesus, clamabat, dicens: *Sustulerunt Dominum ex monumento, et nescio ubi posuerint eum*¹.

Vides quod cum ex iis quæ post relationem custodum noctu apud Judæos conflictata erant, aliquid tale ad aures ejus pervenisset, mente immutata atque depravata est: ac putavit adversarios furatos esse corpus Jesu, ut furtum in apostolos conferrent. At Petrus et Joannes sine mora surrexerunt, et ad sepulcrum cucurrerunt. Non enim novum et inopinatum erat quod dicebatur, ut, quod ad resurrectionem attinet, fidem non habere: imo vero etiam credibile et non discordans et alienum erat a malitia Judaica. Intrepide autem et absque metu id agebant, cum silentium esset, tenebris nondum discussis, Deoque fiduciam eis atque animi præsentiam subministrante. Sed cum eo venissent, manifestia atque evidentialia signa resurrectionis invenerunt. Vident enim in sepulcro linteamina jacentia: quod nequaquam accidisset, si corpus furto sublatum fuisset. Primum enim furibus mos est vestes detrahare atque spoliare: C deinde admodum celeriter committere furtum, ne in ipso facinore deprehensi pessime mulctentur. De corpore autem Jesu in hunc fere modum scripsit Joannes: *Obvinzerunt eum linteis cum aromatibus, prout mos erat Judæis sepelire*¹⁰. Quomodo igitur non multi negotii res furantibus fuisset vincula solvere, corpusque nudare linteaminibus, quæ jam adhæsiscent, et facile avelli non potuissent, ac priusquam detracta essent rumparentur? Mistura enim aloes et myrrhæ, quam attulerat Nicodemus, conserta et implicata erant. Quin etiam sudarium, quod fuerat in capite ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum, nullius trepidationis, quasi furto sublatum corpus fuisset, indicium erat. Qui enim otium, talisque securitas furibus fuisset, ut tegumentum etiam capitis apte involverent, et separatim deponerent? Itaque hoc etiam manifesto veritatem resurrectionis ostendebat: simul autem etiam mysterium a divina majestate haud alienum innuebat: nimirum quod caput deitatis locum obtinens (juxta illud, *Caput Christi Deus*¹¹) ei qui de eo exstant sermones, manent circa carnis humanæ assumptionem quasi involuti atque indissolubiles: etiamsi inferiora, quæ circa dispositionem et administrationem, quam in carne peregit, et circa eam, quam cum hominibus in terra conversationem habuit (quarum rerum figura, linteamina

A τῆς θύρας τοῦ μνήματος, οὐ μὴν ἀγγελον ἐπ' αὐτῷ καθάπερ ᾗδ' ἐκαθήμενον, δίδωκε τῇ ἀπιστείᾳ τὸ κρατεῖν, φαντασίαν οἰηθεῖσαν τὴν θείαν καὶ ἔκστασιν, καὶ οὐχ ὡς ἀληθῆ, ἀλλ' ὡς ψευδῆ· καὶ δραμοῦσα πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει Ἰησοῦς, ἐβόα λέγουσα· Ἦραρ τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καλοὺς οἶδα ποὺ ἔθηκαν αὐτόν.

quod prius viderat, idque non pro vero, sed pro falso ducebat: cumque accurrisset ad Petrum et ad alium discipulum, quem diligebat Jesus, clamabat, dicens: *Sustulerunt Dominum ex monumento, et nescio ubi posuerint eum*¹.

Ὁρᾷς ὡς ἐκ τῶν λογοποιηθέντων νύκτωρ παρὰ Ἰουδαίους μετὰ τὴν τῶν φυλάκων παραγγελίαν· περιχηρηθῆσαί τι τοιοῦτον, παρηνέχθη τὸν λογισμὸν· καὶ φήθη τοὺς ἐναντίους κλέψαι τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν κλοπὴν τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφημίσωσι. Πλὴν ὁ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐτοίμως διανέστησαν, καὶ ἐπὶ τὴν τάφον ἔβραμον. Οὐ γὰρ ἦν· παράδοξον τὸ λεγόμενον, ἵν' ὡς ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστήσωσι· μᾶλλον δὲ καὶ πιστὸν καὶ οὐκ ἀπῆδον τῆς Ἰουδαϊκῆς κακουργίας. Ἀρρόπως δὲ τοῦτο ἐποίουν, καὶ ἡσυχίας ὑπαρχούσης καὶ ἐτι σκότους ὄντος, καὶ πρὸς τοῦ Θεοῦ τὸ θαρρῆν λαβόντες. Ἀλλὰ ἔλθοντες εὗρον ἐναργῆ τὰ σημεῖα τῆς ἀναστάσεως. Ὅρῳσι γὰρ ἐν τῷ μνήματι τὰ ὀθονία κείμενα· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ποτε ἐγένετο, κλαπέντος τοῦ σώματος. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῖς κλέπταις φίλον τὸ λωποδυνεῖν· ἔπειτα δὲ, τὴν ταχέως ἐνεργεῖν ἄγαν τὴν κλοπὴν, ἵνα μὴ φωραθῶσι καὶ τὰ πάνθεινα πάθωσι. Περὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ γέγραπεν ὁ Ἰωάννης ὡς οὕτως· Ἐθηκαν αὐτὸ ἐν ὀθονίᾳ μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἦν τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Πῶς οὖν οὐκ ἐργῶδες τοῖς κλέπτουσι τὸ λῦειν τοὺς δεσμούς, καὶ τὸ σῶμα τῶν ὀθονίων ἀπογυμνῶν, προσκεκαλλημένων καὶ δυσάσποπαστως ἐχόντων, καὶ πρὶν ἀπαμφιασθῆναι βηγνυμένων; Μίγματι γὰρ ἀλόγης καὶ σμύρνης συνεπλέκxσαν, ὅπερ ἐκόμετε Νικηδμήμον. Ἀλλὰ καὶ τὸ σοῦδαριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἓνα τόπον, οὐδένα θόρυβον ὡς ἐπὶ κλεπτῶν ἐδήλου λαβόντων τὸ σῶμα. Πού γὰρ σχολὴν εἶχον οἱ κλέπται καὶ τοιαύτην ἀδειαν, ὡς καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα κατὰ τάξιν εἰλεῖν καὶ τιθέναι χωρὶς; Ὅστε καὶ τοῦτο συνίστησι σαφῶς τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀλήθειαν· ἅμα δὲ καὶ μυστήριον παρεδήλου θεοπρεπές, ὡς ἡ κεφαλὴ τῆς θεότητος τάξιν ἐπέχουσα (κατὰ τὸ, Ἡ κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός), καὶ οἱ περὶ αὐτῆς λόγοι μένουσι καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν οἶον· ἐνευλημ[μ]ένοι καὶ ἀδιάλυτοι· κἂν τὰ κάτω τὰ περὶ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν, καὶ τὴν ἐπὶ γῆς μετὰ ἀνθρώπων ἀναστροφὴν (ὣν τύπος ἦν τὰ ὀθονία), κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν διαλέλυται τε καὶ ἐψηλάφηται. Καὶ ταῦτα ἰδόντες οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἐπίστευσαν, οὐχ ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ κρείττονι νῦν καὶ ἀποστολικῷ θεασάμενοι. Πληρὴς γὰρ ἦν ὁ τάφος φωτός, ὥστε καὶ νυκτὸς ὀσγος ἐτι, διπλῶς θεάσασθαι τὰ ἐνδον, καὶ αἰσθητικῶς καὶ πνευματικῶς. Εἰ γὰρ φῶς δικαίους, κατὰ τὸ γεγραμμένον, διὰ παντός, πολλῶ μᾶλλον

¹ Joan. xx, 13. ¹⁰ Joan. xix, 40. ¹¹ I. Cor. xi, 3.

τῶ τῶν δικαίων Θεῷ. Οὐκ ἐπίστευσαν δὲ, φησὶν, ἅπασαν τὴν Γραφήν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Καὶ μὴ ᾔδεισαν τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς πολλάκις προειρηκότος, ὡς ἀναστήσεται· ἀλλ' οὐκ ὡς ἀπὸ τῆς Γραφῆς πεπεισμένοι καὶ τῶν ἐκείθεν φερομένων χρησμῶν (οὓς μὴ ἐκδῆναι τῶν ἀδύνατων ἦν), ἀλλ' ἔτι περὶ τὴν πίστιν ὀκλάζοντες. Justorum Deo. Non crediderunt autem, inquit, quia nondum noverant Scripturam, quod oporteret eum a mortuis resurgere¹². Atqui sciebant, quia Servator eis sæpe prædixerat, quod resurrecturus esset: sed non tanquam a Scriptura, atque inde petitis oraculis (quæ fieri non poterat, quin evenirent) adducti, sed tanquam circa fidem adhuc labascentes atque claudicantes.

Παρίσταισι δὲ τὸ γυμνὸν τὸν Ἰησοῦν ἀναστῆναι, τῶν ὀθνίων χωρὶς, τὸ μηδαμῶς αὐτὸν ἔτι κατὰ σάρκα γνωσθῆσθαι τροφῆς ἢ ποτοῦ δεηθῆσόμενον, ἢ ἐνδύματων περιβολῆς. Εἰ καὶ τὴν οἰκονομίαν πληρῶν, τούτοις ἐκὼν ὑπέθηκεν ἑαυτὸν, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνήσας ἡμῖν, ἔπειτα δὲ δηλοῖ καὶ τὴν τοῦ Ἀδάμ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν, ὅτε γυμνὸς ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ οὐκ ἡσχύνετο. Λοιπὸν γὰρ ὡς Θεός, εἰ καὶ σεσαρκωμένος, δόξη τῇ θεοπροπεσιᾷ τῇ πεοιεσθῆναι, αὐτὸς ὢν ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, ἢ φησὶν ὁ προφήτης Δαβὶδ. Ἄλλ' ὁ μὲν Πέτρος καὶ Ἰωάννης πιστωθέντες ἐκ τῶν τεθεαμένων, ἀνεχώρουν οἰκადε· τῇ Μαρίᾳ δὲ εἶπον οὐδέν. ἤκονόμει γὰρ ὁ μόνος σοφός, ὡς ἀπιστοῦσαν ἐκ θύας αὐτὴν προσάγεσθαι μᾶλλον, ἢ ἀκοῆς. Εἰστίηκει τοίνυν πρὸς τῷ μνήματι ἐξῶ κλαίονσα, καὶ παρακύνῃσασα εἶδεν ἀγγέλους δύο λευκοῦς καὶ φαιδροῦς τῇ στολῇ, καθεζομένους ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν, οἷον ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ δὶον τὸν ὄδυρμόν εἰς εὐφροσύνην μεταβαλεῖν, τῶν δακρύων οὐκ ἔληγεν, ὥστε τοὺς ἀγγέλους οἶονε μετ' ἐπιτιμήσεως εἰπεῖν· Γύναι, τί κλαῖεις; ὡσανεὶ εἰλεγόν· Γυναικεῖα ταῦτα τὰ δάκρυα, οὐκ εὐφρονος νοῦ. Πῶ γὰρ ἡώραν ἔχει τὸ μετὰ τοιαύτην θείαν ὀδύρεσθαι; Κάκειν τῆς αὐτῆς ἀπιστίας ἐχομένη (παρετίετο γὰρ τὸ πάθος, ἵνα τοῖς κατὰ μικρὸν προτιθεμένοις εἰς πίστιν τελεῖται· ἐκκαθαρθεῖν), πρὸς αὐτοὺς εἶπεν ὅτι· Ἦσαν τὸν Κύριον μου ἐκ τοῦ μνημεῖου, καὶ οὐκ εἶδα ποῦ ἔθηκεν αὐτόν. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶ· τοῦτο μὲν ἐκ τῶν δακρύων ἐπισκοπούμενη, καὶ οἷον ἀγλῦτι βεβαρημένη, τοῦτο δὲ τῷ Ἰησοῦ ὀικονομοῦντος τὸ μὴ γνωσθῆναι αὐτῇ· διδὼ καὶ εἶπε· Γύναι, τί κλαῖεις; Τίνα ζητεῖς; Ἐκείνη δοκοῦσα ὅτι ὁ κηπουρός ἐστὶ, λέγει αὐτῷ· Κύριε, εἰ σὺ ἐδάσασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκες αὐτόν, καὶ γὰρ αὐτὸν ἀρῶ. Τάχα δὲ οὐκ ἐξῶ τοῦ πρέποντος κηπουρὸν ὑπέλαθεν εἶναι τὸν Ἰησοῦν· τῷ ὄντι γὰρ ἦν αὐτός ὁ τοῦ παραδείσου γεωργός ἀληθής καὶ ἀθάνατος, ἐν τῷ τοῦ μνημεῖου κήπῳ καθάπερ ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν γυναῖκα, τὴν ἐξ ἀπιστίας τὸν Ἀδὰμ τὸν πρῶτον κηπουρὸν ἀπατήσαν, διορθούμενος. Οὕτως οὖν ἅπαντα μυστηριώδη, καὶ λόγων ἑμπλεια θειοτέρων καὶ ὑψηλῶν.

disi erat, in horto monumenti, sicut in paradiso mulierem, quæ Adamum primum hortulanum per-

erant) acciderunt, quantum ejus fieri potuit a nobis dissoluta atque contrectata sint. Atque his visis Petrus et comes ejus crediderunt, cum non simpliciter solum, verumetiam præstantiori mente ac sensu apostolico rem spectassent. Plenum enim luminis erat sepulcrum, ut etiamsi nox adhuc esset, dupliciter tamen, tum sensibiliter, tum spiritualiter viderent ea quæ intus erant. Nam si lux justis perpetuo, prout scriptum est, multo magis justorum Deo. Non crediderunt autem, inquit, quia nondum noverant Scripturam, quod oporteret eum a mortuis resurgere¹². Atqui sciebant, quia Servator eis sæpe prædixerat, quod resurrecturus esset: sed non tanquam a Scriptura, atque inde petitis oraculis (quæ fieri non poterat, quin evenirent) adducti, sed tanquam circa fidem adhuc labascentes atque claudicantes.

Cæterum quod nudus Jesus absque linteaminibus resurrexit, significat eum nequaquam posthac cibi potusve, aut indumentorum gestaminis atque operimenti egentem in carne cognitum iri. Et si id, quod decretum, dispositum ac destinatum erat, exsequens et administrans sponte sua se his rebus subjecit, ut qui ejusdem nobiscum naturæ participes esset: deinde significat etiam Adami in pristinum statum restitutionem, in quo nudus erat in paradiso, et non erubescerebat. Nam de cætero tanquam Deus, licet incarnatus, gloria, quæ Deum maxime decet, circumdatus erat, cum ipse sit is, qui lumine tanquam pallio induitur, ut inquit propheta David¹³. Ac Petrus quidem et Joannes, fide ipsis ex iis quæ viderant facta, domum revertunt; Mariæ vero nihil dixerunt. Curabat enim et operam dabat is, qui solus sapiens est, ut fidem non habens per ea quæ videret potius, quam quæ audiret, ad credendum adduceretur. Stabat igitur juxta monumentum foris plorans, et cum inclinasset se, vidit angelos duos veste candida insignes et illustres, sedentes unum ad caput, alterum ad pedes, ubi jacuerat corpus Jesu¹⁴: et cum lamentationem lætitia commutare oporteret, lacrymari non desiebat, adeo ut angeli quasi cum increpatione dicerent: Mulier, quid fles? perinde ac si dicerent: Mulieres hæc sunt lacrymæ, non læti animi. Qui enim locum habet lamentatio post tale spectaculum? Atque illa in eadem incredulitate perseverans (prorogabatur enim et extendebatur perturbatio, ut per ea quæ paulatim adjiciebantur, ad credendum perfecte expurgaretur) ad eos dixit: Sustulerunt Dominum meum ex monumento, et nescio ubi posuerint eum. Atque hæc locuta conversa est retrorsum, et videt Jesum stantem, nec sciebat quod Jesus esset. Partim quod præ lacrymis offusa tenebris, et quasi caligine gravata esset; partim quod etiam Jesus interea rem ita disponderet, ut ab ea non agnosceretur. Quamobrem etiam dixit: Mulier, quid ploras? Quem quæris? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu asportasti eum, dic mihi, ubi posueris eum, atque ego eum tollam. Forsitan autem non abs re, neque extra decorum, hortulanum esse putabat Jesum: sane enim ipse verus et immortalis agricola paradisi erat, in horto monumenti, sicut in paradiso mulierem, quæ Adamum primum hortulanum per-

¹² Joan. xx, 9. ¹³ Psal. ciii, 2. ¹⁴ Joan. xx, 11 sqq.

incredulitatem deceperat, ipsam corrigens atque emendans. Sic igitur universa mysteriorum plena, rationibusque divinis ac sublimibus referta sunt.

Cæterum cum hæc dixisset Maria, et circa scrutationem corporis sollicita hæreret, ac jam etiam magis conversa esset ut abiret, satis territam et exanimatam conspicatus is, qui penetrat usque ad divisionem animæ atque spiritus, artuum quoque ac medullarum¹⁵, qui judicare quoque scit de cogitationibus cordis ac mentis agitationibus, unica voce incredulitatem exemit, visumque mulieris acuit ad agnitionem, cum dixisset solum ut ipse sciebat, cum redargutione et motu ad reverentiam, *Maria*. Atque illa extemplo conversa, et *Rabouni*, quod dicitur *magister*, eum appellabat, et divinos illos pedes conabatur apprehendere: et audivit, *Ne me tangas*. Nondum enim ascendi ad Patrem meum: hoc, inquit, donum jam consecuta, quæ una cum altera Maria et contrectasti me et adoravisti, pedesque tenuisti, contempsisti adeo ut etiam non credideris, ac nihil magnum de me in animo concepisti, sed adhuc circa monumentum quærebas, qui divinitus supra apud Patrem eram. Ac nunc ne me attingas, si eadem mentis agitatione ad Patrem ascensionem deesse mihi existimas. Nondum enim, ut tu cogitas, ascendi ad Patrem meum; sed vade ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, et Deum meum, ac Deum vestrum. Quoniam, inquit, secundum carnem primogenitus fui inter multos fratres, non mihi nunc, sed vobis fratribus, corporaliter ascendam ad Patrem meum, et Patrem vestrum, et Deum meum, ac Deum vestrum. Nisi enim Deus meus appellatus esset, cum innocentiam humanæ naturæ, propterea quod, sicut in principio generis, peccatum ignorabam, in me vidit: vester Pater vel Deus, utpote eorum qui ab eo abalienati eratis, appellatus non esset. Quapropter etiam Paulus Hebræis scribens dicebat: *Non enim in manufacta sancta introivit Christus, ad similitudinem facta verorum: sed in ipsum cælum, ut appareat nunc in conspectu Dei pro nobis*¹⁶. Venit igitur Magdalena Maria, et annuntiat discipulis, quod vidisset Dominum qui hæc dixisset sibi. Cum venisset autem, atque ea annuntiasset, rursus invenit Mariam Jacobi, et Joannam, et alias nonnullas cum ipsis, cum apparatu aromatum et unguentorum ad sepulcrum properantes¹⁷, discussis tenebris, ac profundo diluculo (hoc est, justo ac vero, et nunc primum incipiente), ut inquit Lucas¹⁸, et adjungens se una cum eis ibat, ac propter ardens erga Jesum desiderium dux earum videbatur, ac propter hanc claritatem, quam ex facto adeptæ est, prima apud evangelistas numeratur. Cupiebat enim etiam illis non ex iis, quæ ab sese et ab altera Maria audivissent, sed ex illis ipsis, quæ vidissent, vel angelorum præsentia fidem fieri resurrectionis: et erat cum eis prudenter ac dedita opera tacens, nihilque di-

A Ἀλλὰ ταῦτα τῆς Μαρίας εἰπούσης, καὶ περὶ τὴν ἔρευναν ἐπιτομένης τοῦ σώματος, καὶ μᾶλλον ἐπιστραφεῖσας, ὥστε καὶ πορευθῆναι, βασιανισθεῖσαν ἰκανῶς θεασάμενος ὁ δικνούμενος ἀκριβοῦς ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας· φωνῇ μιᾷ τὴν ἀπιστίαν ἐξέκοψε, καὶ τὸ βλέμμα τῆς γυναίκος ὥρνευεν πρὸς ἐπίγνωσιν, εἰπὼν μόνον, ὡς αὐτὸς ἐγίνωσκε, ἐντροπικῶς· *Μαριάμ*. Καὶ παραχρῆμα ἐπιστραφεῖσα, καὶ, *Ῥαβουνί*, προσηγορεύσεν, ὃ λέγεται, *Διδάσκαλε*, καὶ τῶν θείων ποδῶν ἐκεῖνων ἐξήτει λαβέσθαι, καὶ ἤκουσε· *Μὴ μου ἅπτου*. Οὐδὲν γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. Ταύτης, φησὶν, ἤδη τῆς φωνῆς τυχοῦσα τῆς δωρεᾶς, καὶ ἀψάμενη μου μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας, καὶ προσκυνήσασα, καὶ τοὺς πόδας κρατήσασα κατηφρόνησεν, ὡς καὶ ἀπιστῆσαι, καὶ οὐδὲν μέγα διανοήθη περὶ ἐμοῦ, ἀλλ' ἔτι περὶ τὸ μνημα ἐξήτει τὸν ἀναθὲν θεϊκῶς πρὸς τὸν Πατέρα ὑπάρχοντα. Καὶ νῦν μὴ μου ἅπτου, εἰ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἀναθῆναι νομίζεις ἐλλείπειν μοι. Οὐδὲν γὰρ ἀναβέβηκα κατὰ σὲ πρὸς τὸν Πατέρα μου· πλὴν πορεύου πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπέ αὐτοῖς· *Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Ἐπειδὴ γέγονα, φησὶ, κατὰ σάρκα πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, οὐκ ἑμαυτῷ νῦν, ἀλλ' ὑμῖν τοῖς ἀδελφοῖς, σωματικῶς ἀναβήσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Εἰ μὴ γὰρ ἐμοῦ Θεὸς ἐχρημάτισας, ἐν ἐμοὶ τὸ ἀμωμον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διὰ τὸ ἀγνοεῖν ἁμαρτῖαν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους ἰδὼν, οὐκ ἂν ὑμῶν ἐκλήθη Πατὴρ, ἢ Θεὸς τῶν ἀπληροτρωμένων αὐτοῦ. Διὸ καὶ Παῦλος Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγεν· *Ὁ γὰρ χειροποίητος ἄρα εἰσῆλθε ὁ Χριστὸς ἀντίτυπος τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἤντη ἐμψωπασθῆναι τῷ προσώπῳ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν*. Ἐρχεται οὖν ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία ἀπαγγέλλουσα τοὺς μαθηταῖς, ὅτι εὗρεσκε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. Παραγενομένη δὲ καὶ ἀπαγγέλλασα, πάλιν εὐρίσκει Μαρίαν τὴν Ἰακώβου, καὶ Ἰωάνναν, καὶ ἄλλας σὺν αὐταῖς μετὰ παρασκευῆς ἀρωμάτων καὶ μύρων πρὸς τὸν τάφον ἐπειγομένας, τοῦ σκοτεινοῦ ὑποχωρήσαντας, καὶ ὁρθοῦ βαθεῖος ὄντος (τουτέστιν, ἀκριδῶς, καὶ ἀκριτῶς πρῶτον ἀρξαμένου), καθὼς φησὶν ὁ Λουκᾶς, καὶ ἀναμίσχασα αὐτὴν σὺν αὐταῖς, ἐπορεύετο, διὰ τὸ θερμὸν τοῦ πόθου τοῦ περὶ τὸν Ἰησοῦν, ἐξάργειν αὐτῶν δοκοῦσα, καὶ πρώτη παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς ἀριθμουμένη, διὰ τὸ ἐντεῦθεν ἐπίσημον. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτάς, οὐκ ἐξ ὧν παρ' αὐτῆς καὶ τῆς ἄλλης Μαρίας ἤκουον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς θείας, ἢ ἀγγέλων ἐπιστασίας πιστωθῆναι πρὸς τὴν ἀνάστασιν· καὶ συνὴν αὐταῖς συνετῶς σιωπῶσα, καὶ μὴδὲν λέγουσα διαπορευομένης, ἀλλὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀναμύνουσα Μαρίαν, καὶ πιστεύουσα καὶ αὐταῖς αὐτοῖς ὁμῶς ἰδὼν τινὰ πληροπορίαν δοθήσεσθαι. Καὶ δὴ τὸν λίθον ἀποχευισμῇ

¹⁵ Hebr. iv, 12. ¹⁶ Hebr. ix, 24. ¹⁷ Luc. xxiv, 10 sqq.; Marc. xvi, 1 sqq. ¹⁸ Luc. xxiv, 1.

res, de quibus est apud Marcum, persona Salome ignara inferitur, absque controversia, oratio probabilis ac verisimilis est. Nam nec illas consentaneum est dixisse, *Quis revolvat nobis lapidem*, propterea quod Judæi obsignassent aditum sepulcri, adhibita custodia militum, et tertius dies instaret. Dixerant enim scelerati illi ad Pilatum: *Recordati sumus, quod impostor ille dixit, cum adhuc viveret: Post tres dies resurgam*²¹. Si mulieres igitur sciebant miraculum, quod per angelum factum erat, et quod lapis remotus esset, et custodes expavefacti mortuisque similes facti recessissent, quomodo sollicitæ et anxie de revolutione lapidis erant? Sin autem miraculum ignorabant, custodiam militum considerare ac non de aperiendo monumento cogitare oportebat. Verum, ut dixi, Salome et hoc ignorabat, et ipsius solius ea verba erant. Nam Maria Magdalena atque altera Maria cum sedissent e regione sepulcri, quemadmodum memorie prodidit Matthæus²², magnoque studio atque industria assidentes id egissent, tum signacula Judæorum, tum armorum custodiam oculis suis conspexerant. Ingressa autem Salome cum utraque Maria, viderunt juvenem sedentem a dextris, amictum stola candida, et expaverunt omnes²³: hæc quidem, quod fide indigeret, ac magis humano more affecta esset: ille vero quod sæpius ad monumentum venissent, carioseque ac supra quam necesse atque opus esset, deinceps explorare atque investigare resurrectionem viderentur. Nam idcirco etiam juvenis apparuit, qui magnitudine perterrefacere ac metum injicere posset, ac terrori alacritatem et lætitiā miscens, per candorem stolæ, cum propter diem scilicet festum, tum ne metu obticescerent, acerbius eas alloquitur, castigans verbis et admonens, ne post tot spectationes curiosæ essent, sed potius firmæ manerent in iis, quæ vidissent: *Ite enim, inquit, dicite discipulis ejus et Petro* (discipulis quidem, utpote iis qui sæpe non crediderunt: Petro vero, ut qui iterum eadem vobiscum curiositate adductus ad monumentum venit) *quod præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis sicut dixit vobis*²⁴, vobis mulieribus *sero Sabbatorum*, ea die quæ lucescit in primam Sabbatorum, ut Matthæus²⁵ conscripsit. Discipulis enim nunquam apparet eum dixisse, quod post resurrectionem ipsis in Galilæa appariturus esset, nisi forte quis illud dixerit, quod mysticam exeuntibus ipsis dicto hymno in montem Olivarum, ab Serratore sic quodammodo dictum, *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam*²⁶.

Egressæ autem e monumento Mariæ et Salome, tremore atque terrore correptæ profugiebant, ac nemini quidquam dicebant: *timebant enim*, partim quidem propter terrorem adolescentis, partim verum quod jam dies progressus esset, et Judæi (ut est verisimile) sursum deorsum obambulantes ad cædem parati essent. In exemplaribus paulo diligen-

A *ἀμὴν τὸν λίθον*, τῶν Ἰουδαίων σφραγισάντων τὴν εἰσόδον τοῦ τάφου, καὶ τὴν τῶν στρατιωτῶν παρακαταστήσαντων φρουρὰν, καὶ τῆς τρίτης ἡμέρας ἐνεστώσης. Πρὸς γὰρ τὸν Πιλάτον εἶπον οἱ μισροί· *Ἐπιθήσθημεν οὖν ὁ ἀλλόττος ἐκείνους εἶπεν ἐτι ζῶν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔγερσονται*. Εἰ μὲν οὖν ᾔδεισαν αἱ γυναῖκες τὸ διὰ τοῦ ἀγγέλου γινόμενον θαῦμα, τὴν τε ἀποκίνησιν τοῦ λίθου, καὶ τὴν τῶν φυλάκων ἐκ τοῦ φόβου νέκρωσιν τε καὶ ἀναχώρησιν, πῶς διηπόρουσιν περὶ τοῦ ἀποκυλισθῆναι τὸν λίθον; Εἰ δὲ ἤγνουν τὸ θαῦμα, τὴν στρατιωτικὴν φρουρὰν ἐννοεῖν ἔδει, καὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ μνήματος μὴ φανταζεσθαι. Ἀλλ', ὡς ἔργον, ἡ Σαλώμη καὶ τοῦτο ἤγνεί, καὶ αὐτῆς μόνῃς τὰ ῥήματα ἦν. Μαρία γὰρ ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, καθεσθίεσαι τοῦ μνήματος ἐξ ἐναντίας, ὡς ὁ Ματθαῖος ἰστόρησε, καὶ φιλοπόνως προσεδρεύσασαι, καὶ τὰς σφραγίδας τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν τῶν ὀπλιτῶν φυλακὴν ὄψεσθαι παρελθόν. Εἰσελθούσα δὲ ἡ Σαλώμη σὺν ταῖς Μαρίας ἀμφοῖν, νεανίσκον εἶδον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς, περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐποθήθησαν ἅπασαι· ἡ μὲν, ὡς ἐνδὲς; ἔχουσα πίστει καὶ ἀνθρωπινότερον διακειμένη· αἱ δὲ, ὡς ἐπιχωριάζουσαι συγχῶς τῷ μνήματι, καὶ πολυπραγμανεῖν δοκοῦσαι λοιπὸν πέρα τοῦ δέοντος τὴν ἀνάστασιν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ νεανίσκος ὥφθη καταπλήξαι τῷ μεγέθει καὶ φόβον ἐμποιῆσαι δυνάμενος, καὶ μιν γνῶς τῷ φοβερῷ τῷ φαιδρῶν, διὰ τοῦ λευκοῦ τῆς στολῆς, καὶ ὡς ἐν ἑορτῇ, καὶ ἵνα μὴ παγῶσι τῷ δέει, σφοδρότερον αὐταῖς διαλέγεται, παιδεύων αὐτάς δι' ὧν ἔλεγε μετὰ τοσαύτας θείας μὴ περιέργως διακρίσθαι, βεβαίως δὲ μάλλον ἐφ' οἷς εἶδον ἐστάναι. Ὑπάγετε γὰρ, φησὶν, εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ (τοῖς μὲν μαθηταῖς, ὡς πολλάκις ἠπιστηκόσι· τῷ δὲ Πέτρῳ, ὡς μετὰ τῆς αὐτῆς ὕμνι πολυπραγμοσύνης δευτέρῳ ἐπὶ τὸ μνῆμα ἐλθόντι), *ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν*· ὕμνι ταῖς γυναῖξιν, *Ὅψέ Σαββάτων*, τῇ ἐπιφωσκούτῃ εἰς μίαν Σαββάτων ἐπιφανείας, ὡς ὁ Ματθαῖος συνέγραψεν. Τοῖς γὰρ μαθηταῖς οὐδέποτε φαίνεται φήσας, ὡς μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῖς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ φανήσεται· εἰμῆτι γὰρ ἐκεῖνο ἔρει τις, ὅπερ ὁ Ματθαῖος, καὶ Μάρκος ἔγραψε, μετὰ τὸ δεῖπνον τὸ μυστικὸν ἐξεληθόντων αὐτῶν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν μετὰ τὸ ὕμνησαι, ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημίνον ὥδε πως· *Μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναι με, πρὸς ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν*. εἰ Ματθαῖος, εἰ Μάρκος ἔγραψαν post cenam

Οlivarum, ab Serratore sic quodammodo dictum, *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam*²⁶. Ἐξελθούσαι δὲ ἐκ τοῦ μνήματος αἱ Μαρίας καὶ ἡ Σαλώμη, τρόμῳ καὶ ἐκπλήξει συνεχόμεναι, φυγάδες ἐγένοντο, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον· Ἐφοβοῦντο γάρ, τοῦτο μὲν διὰ τὸ φοβερὸν τοῦ νεανίσκου, τοῦτο δὲ διὰ τὸ τὴν ἡμέραν ἤδη προσελθεῖν, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς εἰκὸς, φωνῶντας ἀνω καὶ κάτω περινοστεῖν. Ἐν μὲν τοῖς ἀκριβεστέροις ἀντιγράφοις τὸ μετὰ Μάρκον

²¹ Matth. xvii, 63. ²² Matth. xxviii, 1 sqq.

²³ Matth. xxvi, 32; Marc. xiv, 21.

²⁴ Marc. xvi, 5.

²⁵ ibid. 7.

²⁶ Matth. xxviii, 1.

Εὐαγγέλιον μέχρι τοῦ, Ἐφοδοῦντο γάρ, ἔχει τὸ Α τέλος. Ἐν δὲ τισι πρόσκειται καὶ ταῦτα Ἀναστὰς δὲ πρῶτῃ πρώτῃ Σαββάτῳ ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἐκτὰ δαιμόνια. Τοῦτο δὲ ἐναντιῶσιν τινα δοκεῖ ἔχειν πρὸς τὰ ἐμ- προσθεν ἡμῖν εἰρημένα. Τῆς γὰρ ὥρας τῆς νυκτὸς ἀγνώστου τυγχανούσης, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ ἀνέστη, πῶς ἐνταῦθα ἀναστῆναι πρῶτ' ἔγγραπται; Ἀλλ' οὐδὲ ἐν- αντίον φανήσεται τὸ βῆτον, εἰ μετ' ἐπιστήμης ἀνα- γνωσόμεθα. Καὶ γὰρ ὑποστίξαι χρὴ συνετῶς, ἀναστὰς δὲ, καὶ οὕτως ἐπαγαγεῖν, Πρῶτ' Σαββάτου ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἵνα τὸ μὲν Ἀναστὰς, ἔχη τὴν ἀναφορὰν συμφώνως τῷ Ματθαίῳ πρὸς τὸν προλαβόντα καιρὸν· τὸ δὲ, Πρῶτ', πρὸς τὴν τῇ Μαρίᾳ γενομένην ἐπιφάνειαν ἀποδοθεῖν, πρώτῃ σὺν τῇ ἄλλῃ Μαρίᾳ, καὶ πάλιν μόνῃ θεασαμένη τὸν Κύριον· πρῶτ' γάρ ἐστιν ἅπαν τὸ διάστημα, τὸ μετὰ τὴν τῶν ἀλεκτερόντων βοήν. Τεσσάρων τοίνυν θυτων καιρῶν, καὶ τοσοῦτων ἀρίσεων, καθ' ὧς αἱ γυναῖκες ἐπὶ τὸ μνήμα ἦλθον, ἕκαστον εὐαγγελιστὴν ἓνα καιρὸν ψυκονόμησε γράψαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὁ μὲν Ματθαίος, τὰς ὅψ' Σαββάτου παραγενομένας ἐπὶ τὸ μνήμα ἰστόρησε, καὶ ἄγγελον ἓνα καταβεβηκότα ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντα· ὁ δὲ Ἰωάννης, Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν ἐληλυθῆναι μόνην ἐν τῷ σκότει πρὸ τῆς ἑω συγγέγραφε, καὶ δύο ἀγγέλους ἐνδον τοῦ τάφου θεάσασθαι· Λουκᾶς δὲ, ἄλλας κατὰ ταύτων τὸν ὄρθρον· Μάρκος δὲ, ἑτέραν ἀνίσχοντος ἡλίου, συναναμειγμένων τινῶν καὶ τῶν ἡδὴ παρα- γενομένων. Καὶ ταῖς μὲν δύο ἀνδρας ἐπιστάνας αὐ- ταῖς· ταῖς δὲ καθήμενον ἐν τοῖς δεξιῷς νεανίσκον ἰδεῖν· στολαῖς δὲ ἅπαντας ἡμφιεσμένους λευκαῖς. Ὅστες δύνασθαι τινα κατὰ τὴν τῶν καιρῶν τάξιν τὰ παρ' ἑκάστου γεγραμμένα συνθέντα, μίαν ἁρμονίαν καὶ ἐν σῶμα πάσης τῆς ἰστορίας ἐργάσασθαι· καθά- περ ἐνὸς τὸ πᾶν γεγραφότος καὶ οὐ πολλῶν. Εἰ μὲν γὰρ μίς ἀφίξω· τῶν γυναικῶν ἐν ἐνὶ καιρῷ γενομένης οὐ τέσσαρες ἐμνημόνευσαν, καὶ οὐ τοὺς αὐτοὺς εἶπον ἀγγέλους ἐπιφανῆναι, ἢ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν, ἡγουμένην ὅπτασι, ἅπαντες εἰπόντες, ταύτην ἑφασαν ἐν διαφοροῖς γεγενῆσθαι καιροῖς, οὐχ ἐνὸς μνημονεύσαντες ἕκαστος χρόνου, διαφωνίας εἶχε μέμψιν ὁ λόγος. Εἰ δὲ καὶ οἱ καιροὶ διαφοροὶ καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ αἱ τῶν ἐπιφανέντων ὁφεί; οὐχ αἱ αὐ- ται (τοῦ Θεοῦ βουλευθέντος διὰ πολλῶν τρόπων πι- στῶσασθαι τὸ ἀπιστον θαῦμα τῆς ἀναστάσεως) καὶ τὸ τῷ ἄλλῳ μὴ λεχθὲν ἕτερος ἰστόρησεν εὐαγγελιστῆς· πῶς οὐκ ἐστὶν ἡ διήγησις ὅλη καθαρά καὶ ἐλευθέρα πάσης λαβῆς;

Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν Μαρτῶν ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις φέρεται μνήμη, τρεῖς εἶναι τὰς πάσας γινώσκειν

lius et exactius scriptis Evangelium secundum Marcum hactenus, *Timebant enim, finem habet. In nonnullis adjecta sunt etiam hæc, Cum surrexisset autem mane primo die Sabbatorum apparuit primum Mariæ Magdalene; ex qua eiecerat septem demonia.* Hoc autem contrarium quiddam iis, quæ a nobis supra dicta sunt, continere videtur. Cum enim hora noctis, qua Servator surrexit, ignota sit, qui sit, ut in hoc loco, *mane* eum resurrexisse, scriptum sit? Sed hoc dictum nullo modo contrarium apparebit, si apte atque scienter legerimus. Et enim subnotare et subdistinguere docte atque intelligenti oportet. Cum surrexisset autem: atque ita subungere consequenter, *mane primo die Sab- bati apparuit primum Mariæ Magdalene*: ut verbum quidem *ἀναστὰς*, id est, *cum surrexisset*, convenientem cum Matthæo ad superius tempus relationem habeat: verbum vero, *πρῶτ'*, id est, *mane*, ei quæ Mariæ facta est, apparitioni attribuitur: quæ prima cum altera Maria, atque iterum sola viderat Dominum: *πρῶτ'* enim, id est, *mane*, vel *diluculo*, universum illud spatium est, quod post gallorum cantum intercedit. Cum igitur quaternæ temporum sint vices, totidemque accessus, quibus mulieres ad monumentum venerunt, Spiritus sanctus rem ita dispensavit atque ordinavit, ut singuli evangelistæ singulos temporum articulos conscriberent. Ac Matthæus quidem illas, quæ vesperi Sabbatorum venerunt ad monumentum, historia comprehendit, et angelum unum descendisse de cælo, qui lapidem revolvisset²⁷; Joannes autem, Mariam Magdalenam venisse solam in tenebris ante lucem conscripsit, atque angelos duos intra monumentum vidisse²⁸: Lucas alias circa ipsum diluculum²⁹; Marcus vero aliam oriente sole, adjunctis nonnullis, quæ jam etiam antea ad monumen- tum fuissent³⁰. Atque illas quidem duos viros qui ipsis astitissent; has vero sedentem a dextris juvenem vidisse; atque omnes stolis albis indutos fuisse memoriæ prodiderunt. Itaque si quis ea, quæ singuli secundum ordinem temporum scripse- runt, composuerit, possit unam consonantiam, concordantiamque et unum corpus historiæ totius efficere: perinde ac si unus totam rem gestam, et non complures scripissent. Nam si unus quidem adventus mulierum, qui in uno temporis articulo accidisset, omnes quatuor mentionem fecissent, et eosdem angelos dixissent apparuisse: vel una at- que eadem apparitione sive visione ab universis edita, hanc in diversis temporibus accidisse dixissent, et non unus quisque temporis mentionem fecissent, discrepantiæ atque dissensionis reprehensionem effugere narratio non posset. Sin autem et personæ et tempora diversa fuerunt, et eorum qui apparuerunt, facies non eadem: cum Deus compluribus modis fidem facere voluerit incredibili miraculo resurrectionis; et quod unus prætermisit, alius historia persecutus est evangelista: qui fieri potest, ut non tota narratio pura et ab omni re- prehensione libera sit?

Quoniam autem multarum Mariarum in Evange- liis mentio fit, tres numero omnes esse statuere

²⁷ Matth. xxviii, 1 sqq. ²⁸ Joan. xx, 1 sqq. ²⁹ Luc. xxiv, 1 sqq. ³⁰ Marc. xvi, 1 sqq.

debemus : quas Joannes comprehensim numeravit, eum diceret : *Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus, Maria Cleopha, et Maria Magdalena* ²¹. Nam Mariam Jacobi et Josæ matrem apud alios evangelistas nominatam, Deiparam et non aliam esse credimus. Quoniam enim ita dispositum et destinatum erat, ut et divinus partus obumbraretur, et sanguinarius Judæis non manifestaretur, quod circa ipsum tempus, quoad lectum jugalem ducenda erat, virgo ex Spiritu sancto concepisset : quemadmodum Litteris mandatum est, quod et vir hujus et pater Jesu ^{22, 23} vocatus sit Joseph : eodem modo Josæ et Jacobi filiorum Joseph fabri ex prioribus nuptiis et præ mortua uxore puerilem ætatem agentium mater Deipara et appellabatur et nominabatur : hæc nimis obtrecentantes etiam Judæi de Servatore dicebant : *An non hic est filius fabri ? Nonne mater ejus vocatur Maria, et fratres ejus Jacobus, et Josæ, et Simon, et Judas* ²⁴ ? Atque idcirco Joannes quidem, ut qui libere divinam historiam conscriberet, eam, quæ stabat juxta crucem, id quod re ipsa erat, matrem Jesu appellavit : cæteri vero evangelistæ, qui multum circa dispositionem laboraverunt, certo consilio matrem eam Jacobi et Josæ appellaverunt (hi enim primi erant, et insignes, filii Josephi) hoc aperte significante Scriptura, quod hac dispositione et ordinatione atque inde concepta opinione absque periculo Maria passioni salutari intererat. Nam si vulgus eam esse virginem scivisset, perditam forsitan fuisset ab invidis Judæis. Reperias autem eam etiam unius solius filiorum Josephi matrem apud evangelistas nominatam esse Mariam Jacobi, et Mariam Josæ. Marcus autem Jacobi parvi, et Josæ matrem eam vocavit, quoniam alter erat Jacobus Alphæi, magnus idcirco, quia duodecim apostolis connumeratus erat. Nam parvus non erat de numero eorum.

De illo autem aliquis fortassis haud immerito addubitaverit : quo pacto Servator discipulis partim per angelos, partim sua ipsius voce pollicitus, quod profectus in Galileam eis appariturus esset ²⁵, visus sit Jerosolymis quoque promissum præstare. Nam secundum Lucam quidem in ipsa die resurrectionis ipsis undecim congregatis ²⁶ : ut Joannes autem scribit, et in hoc ipso, et octavo die præstat apparitionem stans in medio ac dicens, *Pax vobis* ²⁷, atque etiam Thomæ se contrectandum præbens. Verum hoc liberalitatis et humanitatis divitias ostendit, non mendacii crimen continet. Non enim dixit, In Galilæa duntaxat me videbunt, neque vero Jerosolymis visus, non apparuit in Galilæa sicuti promiserat (hoc enim esset : suos sermones falsos reddere mentiendo), sed si et in Jerusalem

ὁρῶμεν, ἃς ὁ Ἰωάννης συλλήθεον ἡρῆθησε φήσας· *Εἰστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, Μαρία ἡ τοῦ Κλεόφα καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ. Μαριάμ γὰρ τὴν Ἰακώβου, καὶ Ἰωσὴ μητέρα παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ὀνομασμένην, τὴν Θεοτόκον εἶναι, καὶ οὐκ ἄλλην, πεπιστεύκαμεν. Καθάπερ γὰρ διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τῷ ἐπισκισθῆναι τὸν θεῖον τόκον, καὶ μὴ φανερωθῆναι τοῖς μαιφόνους Ἰουδαίοις παρ' αὐτὸ τὸ μέλλειν ἐπὶ τὴν παστάδα ἀγεσθαι τὴν Παρθένον ἐκ Πνεύματος ἁγίου συλλαβεῖν ἀναγέγραπται· ὥς ἄνδρα ταύτης χρηματίζειν τὸν Ἰωσήφ, καὶ πατέρα τοῦ Ἰησοῦ· τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ Ἰωσή καὶ τοῦ Ἰακώβου παίδων ὄντων τοῦ τέκτονος Ἰωσήφ, παιδικὴν ἀγόντων τὴν ἡλικίαν ἐκ προηγησαμένων γάμων καὶ προτετελευτηκυίας γυναικὸς, μήτηρ ἡ Θεοτόκος προσσηγορεύετο τε καὶ ὀνομάζετο. Ταῦτά τοι καὶ βλασφημοῦντες κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαρία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Ἰάκωβος, καὶ Ἰωσὴ, καὶ Σίμων, καὶ Ἰούδας; Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰωάννης, καὶ παρὰ τῷ σταυρῷ ἐστῶσαν, οἷα δὴ μετὰ παρῆρσις θεολογῶν, ἐκ τῆς ἀληθείας αὐτῆς μητέρα τοῦ Ἰησοῦ προσηγόρευεν· οἱ δὲ λοιποὶ τῶν εὐαγγελιστῶν τὰ πολλὰ περὶ τὴν οἰκονομίαν ἀσχοληθέντες, οἰκονομικῶς αὐτὴν μητέρα Ἰακώβου καὶ Ἰωσὴ προσηγόρευσαν (οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ πρῶτοι καὶ ἐπίσμοι παῖδες τοῦ Ἰωσήφ)· τοῦτο δηλοῦντος τοῦ λόγου σαφῶς, ὅτι μετὰ ταύτης τῆς οἰκονομίας, καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὀπνορίας, ἀκινδύνως ἡ Μαρία τῷ σωτηρίῳ πάθει παρῆν. Εἰ γὰρ παρθένος ὑπεγινώσκετο τοῖς πολλοῖς, ὑπὸ τῶν βασκάνων Ἰουδαίων ἀπώλετο ἂν. Ἔστι δὲ αὐτὴν παρὰ τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ τοῦ ἐνὸς μόνου τῶν παίδων τοῦ Ἰωσήφ ὀνομασμένην εὐρεῖν Μαρίαν τὴν Ἰακώβου, καὶ Μαρίαν τὴν Ἰωσή. Ὅ δὲ Μάρκος, Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ Ἰωσή μητέρα αὐτὴν εἶπεν, ἐπειπερ ἦν ἄλλος Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, διὰ τοῦτο μέγας, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις τοῖς δώδεκα συνῆριθμητο. Ὁ γὰρ μικρὸς οὐκ ἦν αὐτοῖς ἐναριθμῖος.*

Ἐκεῖνο δὲ ἂν τις εἰκότως ἐπαπορήσειεν, πῶς ὁ Σωτὴρ ὁποσχόμενος τοῖς μαθηταῖς, τοῦτο μὲν καὶ διὰ τῶν ἀγγέλων, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς οικείας φωνῆς, ὅτι εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπικόμενος ὀφθῆσεται, ἐφάνη τὴν ἐπαγγελίαν καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ πληρῶν. Κατὰ μὲν τὸν Λουκᾶν ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως συνηθροισμένοι τοῖς ἔνδεκα· κατὰ δὲ τὸν Ἰωάννην, καὶ ἐν αὐτῇ καὶ ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ποιεῖται τὴν ἐπιφάνειαν, στὰς ἐν μέσῳ, καὶ λέγων, *Ἐλθῆτε ὁμῖν*, καὶ τῷ Θωμᾷ ψηλαφᾶν ἐνδιδοὺς αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτο φιλανθρώπου φιλοειρίας πλοῦτον παρίστησιν, οὐ ψεύδους ἔχει κατηγορίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ με ὄψονται μόνον, οὔτε μὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ φανείσ, οὐκ ὥφθη κατὰ τὴν Γαλιλαίαν ὥς ἐπηγγείλατο (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τοῖς οικείοις ψεύσασθαι λόγους)· εἰ δὲ καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἀποκεκλεισμένοις ἐν ὤμα-

²¹ Joan. xix, 25. ^{22, 23} Matth. xvi, 19; Luc. ii, 48. 36 sqq. ²⁷ Joan. xx, 21 sqq.

²⁴ Marc. vi, 3.

²⁵ Matth. xxviii, 7.

²⁶ Luc. xxiv,

τῶν διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ἔπεφάνη θεωμένοις
 τῆς αὐτοῦ παρουσίας, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἐπλήρω-
 σεν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ φανεῖς, ἐκφυγεῖν ἔστι πᾶσαν κατ-
 ηγορίαν, ἀμφοτέρω γινόμενα φιλανθρωπῶς ἅμα καὶ
 ἀληθῶς. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ πολλὴν ἔμφασιν ἔχειν τὸ εἰ-
 ρημένον παρὰ τῷ Ματθαίῳ περὶ τῶν μαθητῶν, τὸ,
 Ἴνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με θύον-
 ται. Πολλῶν γὰρ αὐτοῖς ἔσεσθαι ἐπιφανειῶν, πρὸς
 μίαν ὡς ἐξαίρετον παρὰ τὰς ἄλλας ἀποβλέπει τὰ
 τῆς ἐπαγγελίας, καθ' ἣν ἔμελλον αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ θρόνου
 φανήσεσθαι. Τότε γὰρ προσελθούσιν αὐτῷ καὶ προσ-
 κευνηκόσι, τινὼν ἀμφιβαλλόντων, μετ' ἐξουσίας
 ἔφη θεοπρεπῶς, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐ-
 ρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Ἄ γὰρ εἶχε φυσικῶς ὡς Θεὸς,
 ταῦτα λέγεται λαμβάνειν ὡς γινόμενος ἄνθρωπος
 οἰκονομικῶς. Διὸ καὶ ἔλεγεν· Δόξα σοὶ με σὺ, Πάτερ,
 παρὰ σκωτῶ τῇ δόξῃ, ἣ ἔχον πρὸ τοῦ τὸν κό-
 σμον εἶναι κορὰ σοί. Εἰ γὰρ μὴ εἶχεν αὐτὴν ἰδίαν
 ὡς Θεὸς, τῶν ἀδυνάτων ἦν αὐτὸν ταύτην, ὡς ἄλλο-
 τριαν λαβεῖν, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διὰ τοῦ Προφήτου
 λέγοντος, Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. Καὶ ἐπι-
 φέρει λοιπὸν τὰ ῥήματα, δι' ὧν ἔμελλον τὴν οἰκουμέ-
 νην ὅλην σαγηνεύειν, καὶ ἐν οἷς ἔστιν ἅπαν τὸ τῆς
 εὐσεβείας μυστήριον. Πορευθέντες γὰρ, φησὶ, μα-
 θητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς
 τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα
 ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν. Καὶ προστίθησι λοιπὸν τὰ
 τὸ τέλος τῶν ῥημάτων τούτων καὶ τὴν ἐκβασιν ἐγ-
 γινώμενα· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς
 ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν.
 Διὰ ταῦτα ἔλεγεν· Ἀπαγγεῖλατε τοῖς ἀδελφοῖς
 μου, Ἴνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με
 θύονται. Πρὸς ταύτην τὴν θῆν, ὡς ἴδιαν τινὰ καὶ
 ἐξαίρετον, ὡς ἴσῃν, ἀποτεινόμενος, ἦν αὐτοῖς μᾶλλον
 καὶ δι' ἐτέρων ῥημάτων προσημνύειν, ἀ τοῖς εὐαγγε-
 λικοῖς γράμμασιν οὐκ ἐμφέρεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο
 ἦν, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Ματθαῖος· Οἱ δὲ ἐνδεκα μαθηταὶ
 ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν εἰς τὸ ὄρος, οὗ
 ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὐδαμοῦ τῶν Εὐαγγελίων
 ἐπὶ τοῦ θρόνου ὑποσχομένου τοῦ Κυρίου ποιῆσθαι τὴν
 ἐπιφάνειαν. Ἐπεὶ πρὸ ταύτης τῆς θέας τῆς ἐν τῷ
 θρόνῳ, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάττης αὐτοῖς τῆς Τιβεριάδος,
 ἥτις ἐστὶ τῆς Γαλιλαίας, ἐφάνη τὸν ἀριθμὸν οὖσιν
 ἑπτὰ· Πέτρου καὶ Θωμᾶ, καὶ Ναθαναὴλ, καὶ τοῖς
 υἱοῖς Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοις δύο τῶν μαθητῶν, ὡς
 Ἰωάννης συνέγραψεν. Ἀλλὰ πρὸς τὸ ὄρος ἀπέβλεπεν,
 οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, τὸ, κακεῖ με θύονται,
 δηλαδὴ θεοπρεπῶς ἐντελλόμενος, Πορευθέντες μα-
 θητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς
 τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἀπὸ σκοποῦ μοι δοκεῖ τὸ
 ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Γαλιλαίας καὶ μὴ ἐτέρῳθι που ταῦτα
 εἰρησθαι τὰ ῥήματα. Γαλιλαία γάρ, ἡ Κατακλιστή
 τῇ Ἑλλάδι γλωττῇ ἐρμηνεύεται. Διὸ καὶ Γαλγὲλ ὁ
 τροχὸς ὀνομάζεται. Καθάπερ οὖν ἐξ θρόνου ὑψηλοῦ

A propter metum Judæorum conclusis in domicilio
 adventuque et præsentia sua opus habentibus ap-
 paruit, et promissum præstitit in Galilæa quoque
 visus, cum utraque benigne juxta ac vere accide-
 rint, effugere licet omnem criminationem. Mihi au-
 tem magnam ac latentem videtur in se continere
 significationem, quod apud Mathæum dictum est
 de discipulis, nempe, *Ut abeant in Galilæam, atque
 ibi me videbunt*³². Cum enim futurum esset, ut sæ-
 pius eis appareret, ad unam tanquam præcipuam
 et præter cæteras eximiam apparitionem spectant
 verba promissionis, juxta quam appariturus erat
 eis in monte. Nam tunc cum accessissent et ado-
 rassent eum, quibusdam ambigentibus, cum aucto-
 ritate plena majestatis divinæ dixit : *Data est
 mihi potestas omnis in cælo et in terra*³³. Nam quæ
 naturaliter habebat tanquam Deus, hæc dicitur
 accipere tanquam homo certo consilio factus.
 Quamobrem etiam dicebat : *Glorifica me, Pater,*
*apud temetipsam gloria, quam habebam antequam
 mundus esset apud te*³⁴. Nisi enim hanc propriam
 haberet, ut Deus, fieri non posset, ut eam tan-
 quam alienam acciperet, Deo et Patre per prophe-
 tam dicente : *Gloriam meam alteri non dabo*³⁵. Ac
 deinde adjungit verba, quibus totum orbem terra-
 rum habitatum capturi et quasi irretituri erant, et in
 quibus consistit universum mysterium pietatis. *Eun-
 tes enim, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos
 in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes
 eos servare omnia, quæ præcepi vobis*³⁶. Ac dein-
 cept addicit ea quibus finem horum verborum et
 eventum spondet. *Et ecce ego vobiscum sum omni-
 bus diebus usque ad consummationem sæculi. Amen.*
 Propterea dicebat : *Renuntiate fratribus meis ut
 abeant in Galilæam, atque ibi me videbunt*³⁷. Ad
 hanc apparitionem, tanquam propriam quamdam
 atque præcipuam, ut dixi, respiciens : quam magis
 etiam eis per alia verba prædixerat, quæ in evan-
 gelicis scriptis non continentur. Nisi enim hoc ita
 esset, non dixisset Matthæus : *Undecim autem apo-
 stoli abierunt in Galilæam, in montem ubi consti-
 tuerat eis Jesus*³⁸ : cum nusquam in Evangeliiis
 pollicitus sit Dominus in monte se facturum esse
 apparitionem. Nam ante hanc apparitionem quæ in
 monte accidit, etiam ad mare quoque Tiberiadis,
 quod est Galilææ, apparuit illis, qui septem nu-
 mero una erant, Petro nimirum, Thomæ, Natha-
 naeli, et filiis Zebedæ, aliisque duobus ex disci-
 pulis, ut Joannes scriptum reliquit. Verum ad
 montem, *ubi constituerat eis Jesus*, respiciebat illud
 verbum, *Ibi me videbunt*, divinæ majestatis plena
 videlicet oratione mōdans et præcipiens. *Euntes,
 docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris,
 et Filii, et Spiritus sancti.* Etenim nec abs re qui-
 dem mihi, nec extra propositum videtur, quod in
 monte Galilææ, et non aliquo alio loco hæc verba

³² Matth. xxviii, 7. ³³ ibid. 18. ³⁴ Joan. xvi, 5. ³⁵ Isa. xlii, 8. ³⁶ Matth. xxviii, 19, 20. ³⁷ ibid. 7.

dicta fuerunt. Nam Galilæa lingua Græca κατακυλιστή, id est, *devoluta*, sive *devolubilis* interpretatur, unde etiam Gelgel *Rota* nominatur. Igitur velut ex monte excelso, Salvatoris videlicet ore prolata hæc verba, rotæ in modum, in orbem terrarum habitatum devoluta sunt, et omnem percurrerunt; atque universi baptizati sunt, et gentes, et civitates, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Cæterum his verbis auditis, discipuli ad nullam gentem statim profecti sunt, sed manserunt Jerusalem usque ad Pentecosten, expectantes adventum et præsentiam Spiritus sancti, qui in igneis linguis ad eos accessit. Nam cum ita variis modis eis ad quadraginta dies appareret, et congregaret in unum, quemadmodum Lucas ait in principio libri Actorum ⁴⁵, præcipiebat et mandabat ne ab Jerosolymis discederent, sed ut expectarent promissum Patris, de quo (inquit) audistis ex me, quoniam Joannes quidem aqua baptizavit, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. Admodum autem pulchre, μη χωρίζεσθαι (id sonat Latine *ne separarentur vel disjungerentur*), hoc est, ne longe distarent, neu procul abessent, non autem dixit, ne prorsus exirent ex Jerusalem. Nam qua ratione hoc dicturus fuisset, qui præceperat eis, ut in Galilæam venirent? Quod autem in fine Evangelii Lucæ dictum est: *Et accidit dum benediceret eis, discessit ab eis, et tollebatur in cælum* ⁴⁶. Itemque quod apud Marcum scriptum est: *Ac Dominus quidem, postquam locutus fuisset eis, assumptus est in cælum, et sedit a dextris Dei* ⁴⁷: intelligendum est, accidisse quadagesimo die, secundum id quod in Actis memoriæ proditum est. Quæ enim breviter et concisim in Evangeliiis dixerunt, hæc latiore narratione explicantur et declarantur. Hæc sunt, quæ in evangelicis lectionibus Dominicæ noctis continentur, quæ ignorantem perturbare possint, quæ etiam vobis tanquam debitum dependimus: vos autem quæ facturi sitis hæc audientes, erubescere dicere, considerans concursum ad spectaculum, rabiemque multitudinis. Præbeat autem nobis Dominus virtutem ad declinandum a malo et ad bonum faciendum per gratiam atque benignitatem Domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi: cui gloria et imperium cum [Patre et] Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO III.

De sacro festo Paschæ et de Resurrectione, habita in magna die Dominica.

Pauperes homines, qui dies festos amant, et cum lubenti ac parato animo, tum habitu cultuque splendido conventus ac celebritates frequentant, etsi de suo sibi suppeditare sumptus ad eam, cui student, elegantiam non possunt, a notis tamen atque propinquis omnem magnificum ac pretiosum ornatum corrogantes, efficiunt, ut nihil sibi desit ad præsentem usum. Quod mihi quoque præsent

Α τοῦ Σωτηρίου στόματος προερχθέντα ταῦτα τὰ ῥήματα, δίκην τροχοῦ κατὰ τῆς οἰκουμένης ἐκυλισθη, καὶ πᾶσαν ἐπέδραμεν· καὶ ἐβαπτίσθησαν ἅπαντες, καὶ τὰ ἔθνη καὶ πόλεις, *Εἰς τὸ δρομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.*

Ἄλλὰ τούτων ἀκούσαντες τῶν ῥημάτων οἱ μαθηταί, πρὸς οὐδὲν ἔθνος ἐπορεύθησαν εὐθέως, ἀλλ' ἔμεινον ἐν Ἱερουσαλὴμ μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς, ἀναμένοντες τὴν ἐνδημίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἥτις αὐτοῖς ἐν πυρίναϊς ἐπεφοίτησε γλώσσαις. Οὕτω γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας διαφόρως φαινόμενος καὶ συναυλιζόμενος, ἥ ἤρξην ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων ὁ Λουκᾶς· *Ἐνετέλλετο καὶ παρήγγελλε λέγων, Ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καλῶς δὲ ἄγαν τὸ μὴ χωρίζεσθαι, τοῦτό ἐστι· μὴ μακρὰν ἀφίστασθαι, μηδὲ πόρρω γίνεσθαι, καὶ οὐκ εἶπε μὴ ἐξίεναι τὸ παράπαν τῆς Ἱερουσαλὴμ. Πῶς γὰρ ἐμελλε τοῦτο εἰπεῖν, ὁ προστάξας αὐτοῖς εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἔλθειν; Καὶ τὸ εἰρημένον δὲ ἐν τῇ τέλει τοῦ Εὐαγγελίου τῷ Λουκᾷ· *Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς, διέσθη ἅπ' αὐτῶν, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.* Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ παρὰ τῷ Μάρκῳ γεγραμμένον· *Ὁ μὲν οὖν Κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ.* νοητέον ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ γεγενῆσθαι, κατὰ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορημένον. Ἄ γὰρ ἐπιτεμόντες ἐν Εὐαγγελίοις εἰρήκασι, ταῦτα τῷ πλάτει τῆς ἱστορίας ἐξαπλοῦνται καὶ σαφηνίζεται. Ταῦτά ἐστι τὰ τοῖς εὐαγγελικοῖς ἀναγνώσμασι τῆς Κυριακῆς νυκτὸς περιεχόμενα, καὶ θορυβεῖν τὸν ἀγνοοῦντα δυνάμενα, ἃ καὶ ὡς χρέος ὁμῶν κατεδέμεθα· ὑμεῖς δὲ τίνα ποιεῖν ὀφείλετε τούτων ἀκούοντες, ἐρρυθρίῳ λέγειν, τὸν ἐπὶ τὰς θέας δρόμον καὶ τὴν λύσσαν τῶν πολλῶν λογιζόμενος. Παράσχει δὲ ἡμῖν ὁ Κύριος δύναμιν, εἰς τὸ ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθόν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

D

ΛΟΓΟΣ Γ΄.

Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἐλέγχῃ τῇ μεγάλῃ Κυριακῇ.

Οἱ πένητές τῶν ἀνθρώπων, φιλέρσοί τε καὶ προθύμῳ τῇ ψυχῇ, καὶ γαῦρῳ τῷ σχήματι, τὰς πανηγύρεις κατασπαζόμενοι, καὶ ἐαυτοῖς μὴ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν σπουδαζομένην φαιδρότητα, παρὰ τῶν οἰκείων καὶ γνωρίμων πᾶσαν πολυτέλειαν ἐραυιζόμενοι, ἀνευδεῖς ἑαυτοὺς εἰς τὴν προκειμένην χρεῖαν παρασκευάζουσιν. Ὅπερ δοκῶ πρὸς τὴν παρούσαν ἡμέραν πάσχειν ἐγώ. Οὐδὲν γὰρ ἔχων μεγαλοπρεπὲς ἐν ταῖς

⁴⁵ Act. i, 4, 5. ⁴⁶ Luc. xxiv, 51. ⁴⁷ Marc. xvi, 19.

προκειμέναις εὐφημίαις παρ' ἑμαυτοῦ συντελεῖν πρὸς τὴν ἱερὰν ᾠδὴν, ἣν ἀρτίως ἤσαμεν, καταφεύξομαι. Ἐκεῖθεν δὲ, ταῖς ἀφορμαῖς χρησάμενος, ἀποτίσω τὸ χρέος τῇ Γραφικῇ λέξει προσυφήνας καὶ τὰ ἑμὰ, εἰ τινα ἄρα καὶ τυγχάνει παρὰ τῷ πέννῃ δουλῷ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην εὐχαριστίας ἐγκώμια. Ἐλεγε τοίνυν ἀρτίως ὁ Δαβὶδ, καὶ ἡμεῖς μετ' ἐκείνου· *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινεῖσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί*. Πάντα τὸν ἐξ Ἀδάμ ἄνθρωπον πρὸς τὸν ὕμνον καλεῖ, μηδένα καταλιμπάνων ἔξω τῆς κλήσεως· ἀλλὰ τοὺς Ἑσπερίους, τοὺς Ἑφούς, τοὺς παρ' ἑκάτερα, εἰ τις ἀρχτοῦ γείτων καὶ τῆς μεσημβρίας ἑνοικοῦ, ὁμοῦ πάντας δημαγωγῇ τῷ ψαλμῷ. Καὶ ἀλλαχοῦ μὲν ἀπὸ μέρους τισὶ τῶν ἀνθρώπων προσδιαλέγεται, ἢ τοὺς ὁσίους καλῶν, ἢ τοὺς παῖδας πρὸς ὕμνον ἐγγείρων· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος ἔθνη καὶ λαοὺς τῷ ψαλτηρίῳ συναγεί. Ὅταν γάρ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, παρελύθῃ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, βασιλεὺς δὲ καὶ θεὸς ἐπεφανῇ πᾶσιν ὁ Χριστὸς, πᾶσαν ψυχὴν ἀπιστον πληροφωρήσας, καὶ γλῶσσαν βλάστησιν χαλινώσας, στήσῃ δὲ Ἑλλήνων τὴν ματαιότητα, καὶ Ἰουδαίων τὴν πλάνην, καὶ τῶν αἰρέσεων τὴν ἀδόξαστον γλῶσσαν· τότε δὴ, τότε πάντα τὰ ἔθνη καὶ οἱ ἀπ' αἰῶνος λαοὶ ὑποκύψαντες, ἀμαχον τὴν προσκύνῃσιν ἀναπέμψουσιν, καὶ θαυμαστῇ τις ἔσται συμφωνία θεολογίας, τῶν μὲν ὁσίων συνήθως ὁμνουμένων, τῶν δὲ ἀσεδῶν, ἐξ ἀνάγκης ἱκετευόντων. Καὶ τότε ἀληθῶς ὁ ἐπινίκιος ὕμνος συμφωνῶς παρὰ πάντων ᾄσθήσεται, καὶ τῶν κρατηθέντων καὶ τῶν νικησάντων· τότε καὶ ὁ τῆς ταραχῆς ὑπαίτιος ὁ τὴν τοῦ Δεσπότης φαντασθεὶς ἀξίαν, μαστιγίας οἰκείας ὀφθήσεται πᾶσι, παρ' ἀγγέλων πρὸς τὴν τιμωρίαν συρόμενος, καὶ πάντες οἱ τῆς ἐκείνου κακίας ὑπηρέται καὶ συνεργοί, ταῖς πρεπούσαις κολάσεσι καὶ δίκαις ὑποβληθήσονται· εἰς δὲ φανήσεται βασιλεὺς καὶ κριτὴς, κοινὸς Δεσπότης παρὰ πάντων ὁμολογούμενος· ἡσυχία δὲ ἔσται κατεσταλμένη, ὥς περ ὅταν ἀρχόντος ἐπὶ βήματος καθήμενου, ὁ μὲν κήρυξ ὑποσημαίνῃ τὴν σιωπῇ, οἱ λαοὶ δὲ καὶ ὕψιν καὶ ἀκοῇ συνεινιάντες, τὴν τῆς δημηγορίας ἀκρόασιν ἀναμένουσιν. Διὰ τοῦτο, *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, ἐπαινεῖσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί*. Αἰνεῖσατε ὡς δυνατόν, ἐπαινεῖσατε ὡς φιλόανθρωπον· ὅτι πεσόντας καὶ νεκροὺς ὄντας αὖθις ἐξωποιοῖς, καὶ τὸ πονῆσαν σκεῦος ἀνεκώσαστο πάλιν, καὶ τὴν ἐν τοῖς τάφοις τῶν λειψάνων ἀθῖαν εἰς ζῶον ἀφθαρτον φιλανθρώπως ἐμόρφωσε, καὶ ψυχὴν τὴν πρὸ τεσσάρων χιλιᾶδων ἐτῶν καταλιπούσαν τὸ σῶμα, ὡς ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας, εἰς ἰδίαν οἰκίαν ἐπανήγαγεν, οὐδὲν ἀπὸ χρόνου καὶ λήθης ξενοζομένην πρὸς τὸ ἴδιον ὄργανον, ἀλλὰ θάττον ἐπ' αὐτὸ χωροῦσαν, ἢ ὅρnis ἐπὶ τὴν καλὴν τὴν οἰκίαν καθίσταται.

Εἰπωμεν γάρ τὰ οἰκία τῆς ἑορτῆς, ἵνα ἀκολούθως

die accidere videtur. Cum enim ipse nihil præclarum atque magnificum a me ipso possim ad propositas laudes concelebrandas conferre, ad sacram canticionem, quam paulo ante concinimus, confugiam: atque inde argumento atque occasione sumpta dictioni Scripturæ mea quoque conjungens et quasi attexens, solvam æs alienum: si modo etiam aliquæ pauperi servo ex animi gratitudine erga dominum suum profectæ laudes suppetunt. Dicebat igitur paulo ante David, et nos una cum illo: *Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi*¹. Unum hominem ab Adamio usque, neminem prætermittens quem non invitet, ad hymnum vocat; sed occidentales, orientales, et si quis circa alterutros, vel septentrionibus vicinus, vel meridianarum partium incolæ est, simul omnes allicit et invitat hoc psalmo. Atque alias quidem speciatim nonnullos homines appellat, aut sanctos vocans, aut pueros ad hymnum excitans: in præsentī vero gentes ac populos psalterio cogit in unum. Cum enim, ut Apostolus ait², figura hujus mundi transierit, rex vero ac Deus Christus, omni anima incredula atque plenam fidem ac certam cognitionem traducta, linguaque maledica cohibita atque frenata, omnibus apparuerit; inhibuerit item Græcorum vanitatem, et Judæorum errorem, et hæreseon indomitum linguæ morbum. Tunc nimirum, tunc omnes gentes, et qui a sæculo usque sunt populi procumbentes consentientem et concordem adorationem præstabunt, et admirabilis quidam concentus et consensus glorificationis erit, sanctis quidem more solito laudes dicentibus, impiis autem ex necessitate supplicantibus. Et tunc revera victoriæ carmen consentientem ab omnibus canetur tam victis, quam victoribus, tum etiam servus ille verbero turbæ auctor, qui sibi domini sui dignitatem imaginatione sumpserat et arrogaverat, videbitur omnes admonens, dum ab angelis ad supplicium trahetur, et omnes illius nequitie ministri et socii debitis suppliciis ac pœnis afficientur: unus autem rex ac judex apparebit, quem omnes communem Dominum esse consteantur: quies item erit atque silentium, quemadmodum fieri solet, cum pro tribunali sedente prætore præco silentium indicit, et populi auribus et oculis simul intenti concionantis vocem exspectant. Idcirco, *Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi*. Laudate tanquam potentem, laudate tanquam benignum et humanum: quoniam eos qui ceciderant et mortui fuerant, rursus vitæ restituit, vas fractum de integro renovavit, situm atque injucunditatem reliquiarum, quæ in sepulcris erant, ad animal incorruptibile benigne redegit, animam quæ ante quatuor millia annorum corpus reliquerat, veluti ex longa peregrinatione ad suum domicilium reduxit, eamque non præ spatio temporis et oblivione quasi peregrinam erga suum instrumentum affectam, seclitius ad id tendentem, quam avis ad nidum suum devolat.

Dicamus enim ea quæ proprie ad festum per-

¹ Psal. cxvi, 1. ² I Cor. vii, 31.

tinent, ut ad ipsas res accommodare et convenienter feriemur. Nam quod improprium est et alienum, præterquam quod nihil prodest, res est inordinata, incompressa atque absurda, non solum in iis orationibus, quæ de religione ac pietate habentur, verum etiam in externis, et iis quæ ad mundanam pertinent sapientiam. Quis enim est orator ita stultus adeoque ridiculus, qui ad nuptias hilaritate et jucunditate plenas vocatus, relicto apto et jucundo genere orationis, quod accommodatum sit, ac quasi congratuletur hilaritati ac festivitati conventus, tristia quædam carmina atque lugubria pronuntiet, et ex tragedia petitas calamitates in convivio nuptiali et in thalamo occinat? Aut ex contrario mortuo alicui justa exsequi et orationem funebrem habere iussus, oblitus præsentis casus, jucundum se præbeat et hilarem apud mæstitia plenum conventum? Quod si in rebus mundanis res decora est ordo atque scientia, multo profecto magis eam observari convenit in rebus magnis atque cœlestibus. Christus igitur nobis resurrexit hodie Deus, calamitatibus et casibus amplius non obnoxius, immortalis (Ac subsiste parumper tu, ethnice, omisso petulanti ac protervo risu, quoad omnia audiveris) non ad necessitatem casuum, vel de cœlo descendere coactus, vel resurrectionem tanquam inexpectatum inopinatumve beneficium præter spem adeptus, sed qui novisset omnium rerum finem, atque ita initium fecisset, ut qui in oculis divinitatis haberet propositum cognitionem, et priusquam de cœlo descenderet, videret et gentium perturbationem et duritiam Israelis, et Pilatum pro tribunali sedere, et Caipham vestem sibi discindere, et seditiosam plebem ira inflammari, et Judam prodere, et Petrum propugnare, et paulo post seipsum per resurrectionem ad gloriam immortalitatis transformare: ac quidquid futurum erat, cognitione præscriptum habens, non distulit beneficium homini præstare, neque in longiorem diem contulit earum rerum administrationem, sed quemadmodum illi, qui debilem aliquem ab impetu torrentis et voraginis rapi vident, licet haud ignorantes quod fieri possit, ut cœno torrentis ipsi quoque involvantur, et lapidum, quos secum aqua rapit atque provehit, ictibus lædantur, tamen præ misericordia periclitantis ingredi non gravantur: ita Servator noster humanus ultro ac sponte sua contumeliosa et ignominiosa suscepit, ut eum qui fraude perierat, servaret, descendit in mundum, quoniam prævidebat etiam gloriosum ascensum. Mori se generi humano permisit, quoniam resurrectionem quoque præsentiebat, et animo prævidebat. Non enim sicuti unus ex vulgaribus hominibus temere sese periculis objiciebat, incertitudini futuri eventus rem committens, sed tanquam Deus

Hæc igitur est dies, quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea, non ebrietatibus et comessationibus, non choris et debacchationibus insanis, sed divinis ac Deo convenientibus cogitationibus. Hodie universum orbem terrarum videre

Α και προσφυῶς τοῖς πράγμασιν ἑορτάσωμεν. Τὸ γὰρ ἀνοίγειον καὶ ἀλλότριον πρὸς τῷ μηδὲν ὠφελεῖν, ἀτακτὸν ἐστὶ καὶ ἀλλόκοτον, οὐκ ἐν τοῖς περὶ θρησκείας καὶ εὐσεβείας λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν καὶ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας. Τίς γὰρ οὕτως ἀνόητος ἢ ὑπεργέλως ῥήτωρ, ὡς κληθεὶς εἰς φαῖδρότητα γάμον ἀποστῆναι μὲν τῶν ἀρμολίων λόγων καὶ γλαφυρῶν συνευπαθούντων ταῖς τῆς πανηγύρεως χάρισι, γοερὰ δὲ μέλη θρηνεῖν καὶ τὰ ἐκ τραγῳδίας κακὰ τῶν παστᾶδων κατολοφύρεσθαι; ἢ τὸ ἐμπαλιν ἐπιταχθεὶς ἐν τῶν τετελευτηκότων τὰ νενομισμένα τελεῖν, ἐπιλαθέσθαι μὲν τοῦ πάθους, φαῖδρύνεσθαι δὲ πρὸς τὸν καταφρεῖας γέμοντα σύλλογον; Εἰ δὲ ἐν τοῖς ἐγκοσμοῖς καλὸν ἡ τάξις καὶ ἐπιστήμη, πολλῶ δὴ πού πλέον ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ οὐρανίοις ἀρμολιότερον.

Β Χριστὸς τοίνυν ἀνέστη σήμερον ὁ Θεός, ὁ ἀπαθής, ὁ ἀθάνατος (καὶ μικρὸν ἐπίσχεος ὁ ἐθνικὸς, παρὲς τὸν προπατὴ γέλωτα, μέχρις ἂν πάντων ἀκούσης), οὐ πρὸς ἀνάγκην παθὼν, οὐδὲ τὴν ἐξ οὐρανῶν κάθοδον βιασθεὶς, οὐδὲ τὴν ἀνάστασιν ὡς ἀπροσδόκητον εὐεργεσίαν παρ' ἐλπίδας εὐρύν, ἀλλ' εἰδὼς πάντων τῶν πραγμάτων τὸ τέλος, καὶ οὕτω τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος, ἔχων ἐν ὀφθαλμοῖς τῆς θεότητος τῶν προκειμένων τὴν γνῶσιν, καὶ πρὶν ἐξ οὐρανῶν κατελθεῖν, βλέπων καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ταραχὴν, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν σκληρότητα, καὶ Πιλάτον προκαθήμενον, καὶ Καϊάφαν αὐτῷ τὴν ἐσθῆτα περισπαράσσοντα, καὶ τὸν στασιώδη δῆμον φλεγμαίνοντα, καὶ Ἰούδα προιδόντα, καὶ Πέτρον ὑπερμαχόμενον, καὶ μετ' ὀλίγον ἑαυτὸν τῇ ἀναστάσει εἰς δόξαν ἀφθαρσίας μεταμορφούμενον. Γ καὶ πᾶν τὸ μέλλον ἔχων ὑπογεγραμμένον τῇ γνῶσει, οὐκ ἀνεβάλετο τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον χάριν, οὐδὲ ὑπερέβητο τὴν οἰκονομίαν· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τὸν ἀσθενὴ παρὰ χαράδρας συρόμενον βλέποντες, εἰδότες ὡς ἐστὶ καὶ βορβόρυ τοῦ χειμάρρου ἐνείληθῆναι, καὶ τῆς πληγῆς ἀνασχέσθαι τῶν λίθων τῶν συνουσιμένων παρὰ τοῦ ὕδατος, ὁμῶς διὰ τὸ συμπαθεῖς τὸ περὶ τὸν κινδυνεύοντα οὐκ ἄκνοῦσι τὴν εἰσοδόν· οὕτω καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτὴρ, ἐθελοντῆς ὕδριστικὰ καὶ ἄτιμα κατεδέξατο, ἵνα τὸν ἐξ ἀπάτης ἀπολλύμενον σώσῃ, κατήλθεν εἰς τὸν βίον, ἐπειδὴ προῆδει καὶ τὴν ἀνοδὸν ἐνδοξον. Δ ποθανεῖν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἑαυτὸν συνεχώρησεν, ἐπειδὴ καὶ τὴν ἔγερσιν προεγίνωσκεν. Οὐ γὰρ ὡς εἰς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ρυφιοκινδύνως ἐτόλμα τῇ ἀθλίᾳ τοῦ μέλλοντος ἐπιτρέπων τὴν ἐκδασιν, ἀλλ' ὡς Θεὸς ψυχόνει τὸ προκείμενον, ἐπὶ ῥητῇ καὶ ἐγνωσμένῳ τῷ τέλει.

Αὕτη τοίνυν ἡ ἡμέρα, ἥν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα καὶ ἐθωρακώμεν ἐν αὐτῇ, μὴ μέθαις καὶ κώμοις, μὴ χοροῖς καὶ παροινίαις, ἀλλὰ ταῖς θεοκεῖσιν ἐννοαῖς. Σήμερον ἅπασαν τὴν οἰκουμένην ἐστὶν ἰδεῖν ὡς υἱὰν οἰκίαν εἰς συμφωνίαν ἐνός

πράγματος συγχυθείσαν τοῦ κατὰ συνθήειαν πράγματος, μετασκευασθείσαν δὲ ἐν συνθήματι εἰς τὴν σπουδὴν τῆς εὐχῆς. Αἱ λεωφόροι τοῦς ὁδοπόρους οὐκ ἔχουσι· θάλασσα σήμερον ναυτῶν καὶ πλωτῆρων ἔρημος· γεωργὸς τὴν σκαπάνην καὶ τὸ ἄροτρον ῥίψας, εἰς τὸ τοῦ ἑορτάζοντος σχῆμα ἐκαλλωπίσατο· αἱ καταπλεῖται τῆς ἐμπορίας σχολάζουσιν· αἱ ὀγλήσεις ἐλύθησαν, ὡς χειμῶν ἐπιφανέντος ἔαρος· θόρυβοι καὶ ταραχαὶ καὶ ζῆλαι τοῦ βίου, τῇ εἰρήνῃ τῆς ἑορτῆς ὑπεξίστησαν· ὁ πένθος ὡς πλοῦσιος καλλωπίζεται· ὁ πλοῦσιος τῆς συνθηθείας περιφανέστερος δεικνύται· ὁ προσβύτης ὡς νέος τρέχει πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς εὐφροσύνης· ὁ ἀσθενὴς, καὶ τὴν νόσον βιάζεται· τὸ παιδίον τῇ ἐξαλλαγῇ τῆς ἐσθῆτος αἰσθητῶς ἑορτάζει, ἐπειδὴ νοητῶς οὐδέπω δύναται. Ἡ παρθένος ὑπεργάννυται τὴν ψυχὴν, ὅτι τῆς ἰδίας ἐλπίδος λαμπρὰν καὶ οὕτω τιμωμένην τὴν ὑπόμνησιν βλέπει· ἡ ἔγγαμος ὅλη τῇ πληρώματι τῆς οἰκίας ἑορτάζουσα χαίρει· νῦν γὰρ αὕτη, καὶ ὁ σύνοικος, καὶ οἱ παῖδες, καὶ οἱ οἰκέται, καὶ πάντες ἐφέστιοι ἀγάλλονται. Καὶ ὥσπερ τὸ σμήνος τῶν μελισσῶν τὸ νέον καὶ ἀρτίτοκον, πρῶτον τῆς καταδύσεως ἢ τῶν καλαθίσκων πρὸς τὸν ἀέρα καὶ τὸ φῶς ἐξιπτάμενον, ἄθρουν ὁμοῦ καὶ συνηγμένον ἐν κλάδῳ δένδρου προσπλάσσεται· οὕτως ἐπὶ ταύτης τῆς ἑορτῆς ὁλόκληρα τὰ γένη πρὸς τὰς ἐστίας συντρέχει. Καὶ ἀληθῶς τῇ μιμῆσει πρὸς τὴν μελλούσαν ἡμέραν ἡ παρούσα καλῶς ἀναφέρεται. Ἀθροιστικαὶ γὰρ ἀνθρώπων ἀμφοτέραι, ἐκείνη τῶν καθόλου, αὕτη τῶν ἐπὶ μέρους· ἵνα δὲ τὸ ἀληθέστερον εἰπωμεν, ὅσον εἰς φαῖδρότητα φέρει καὶ εὐθυμίαν, αὕτη τῆς προσδοκωμένης χαριεστέραι, ἐπειδὴ τότε μὲν ἐπάναγκες καὶ τοὺς ὀδυρομένους ὀρθοῦσαι, ὧν αἱ ἁμαρτίαι ἀποκαλύπτονται· νῦν δὲ ἀντιπιδεστικὸς τῶν σκυθρωπῶν ἐστὶν ἡ εὐπάθεια. Ὁ τε γὰρ δίκαιος εὐφραίνεται, καὶ ὁ τὸ συνεῖδος μὴ καθαρευῶν ἀναμείναι τὴν ἐκ τῆς μετανοίας διάρρωσιν, καὶ πᾶσα ἡ λύπη ἐπὶ τῆς παρούσης ἡμέρας κοιμίζεται· οὐδεὶς δὲ οὕτω κατῶδυνος, ὡς ἀνεσιν μὴ εὐρεῖσθαι τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἑορτῆς· νῦν ὁ δεσμώτης λύεται· ὁ χρεώστης ἀφίεται· ὁ δοῦλος ἐλευθεροῦται τῷ ἀγαθῷ καὶ φιλάνθρωπῳ τῆς Ἐκκλησίας κηρύγματι, οὐ βαπτιζόμενος ἀσχημόνως κατὰ τῆς παρεΐας, καὶ πληγῇ τῆς πληγῆς ἀφιέμενος, οὐδὲ ὥσπερ ἐν πομπῇ τῷ δῆμῳ δεικνύμενος ἐφ' ὤψλην βήματι, ὕβριν δὲ ἔχων καὶ ἐρυθρίασμον τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας· ἀλλ' οὕτω κοσμίως ἀφιέμενος, ὡς γινώσκεται, εὐεργετίζεται καὶ ὁ μένων ἐπὶ τῆς δουλείας ἐτι. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ καὶ βαρεὰ τὰ ἁμαρτήματα, παρατίθην ὑπερβαίνοντα καὶ συγγνώμην, αἰδούμενος ὁ δεσπότης τὸ τῆς ἡμέρας γαληνὸν καὶ φιλάνθρωπον, δέχεται τὸν ἀπεθρῦμένον, καὶ ἐν τοῖς ἀτίμοις ὀρώμενον, ὡς ὁ Φαραὼ τὸν οἰνοχόον ἐκ τοῦ δεσποτηρίου. Οἶδε γὰρ ὡς κατὰ τὴν προθεσμίαν τῆς ἀναστάσεως, ἥς καθ' ὁμολογητὰ τὴν παρούσαν τιμῶμεν, χρήζει καὶ αὐτὸς τῆς ἀνεξιδικίας καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ δεσπότη, καὶ δυνεΐζων ἐνταῦθα τὸν ἔλεον, προσδοκᾷ τὴν ἀπόδοσιν ἐν καιρῷ. ἤκουσατε, οἱ δεσπότης; Φυλάξατε τὸν λόγον ὡς ἀγαθὸν, μὴ διαβάλητέ με παρὰ τοῖς δούλοις ὡς ψευδῶς τὴν ἡμέραν ἐγκωμιάζοντα· ἀφέλατε τὴν

Α licet, perinde ac si una domus esset, in unius rei de more fieri solitæ consensum ac quasi consonantiam colisse atque coaluisse, unoque signo, quasi tessera accepta ad studium orationis tractum. Viæ publicæ viatoribus carent, mare hodie a nautis et vectoribus desertum; agricola aratro ac ligone projecto in habium feriantis compositus et exornatus est, cauponæ a quæstu vacant: strepitus tanquam hiems appetente vere cessant: tumultus, turbæ, vitæ procellæ paci et quieti diei festi decesserunt, pauper ut dives exornatur dives solito splendidior conspicitur; senex perinde ac juvenis accurrit, ut particeps lætitiæ fiat, infirmus quoque vim morbo affert: puellus infam mutatione vestis sensu externo festum colit, quandoquidem interiori animi sensu nondum potest. Virgo in animo suo vehementer lætatur, quod suæ spei recordationem adeo splendide honorari carnit; materfamilias cum toto grege domus, nemine familiarium atque domesticorum absente, festum celebrans lætatur: nunc enim ipsa atque maritus et liberi, et servi, omnesque domestici lætantur. Ac veluti novum ac recens editum examen apum ex latibulis primum et alvearibus simul coactum atque confertum in aerem ac lucem evolans ramo alicujus arboris sese applicat et considit: hæc aliter in hoc festo integræ familiæ ad sedes quæque suas confluent. Ac profecto ipsa imitatione præsens dies ad futurum recte refertur atque comparatur. Uterque enim hominum congregator est: ille universorum, hic singularium: ut autem verius dicamus, quantum ad lætitiæ pertinet et hilaritatem: hæc quam illa, quæ exspectatur, gratior ac jucundior est, quippe tunc quidem necesse est etiam lamentantes videri, quorum videlicet peccata deteguntur; præsentis vero diei jucunditas nullos admittit tristes et animo demissos. Nam et justus lætatur, et is qui conscientiam puram non habet, ex resipiscencia sui correctionem sperat, atque omnis in præsentis die tristitia sopita est: nullus autem a leonæ ægritudine pressus et obnoxius est, quin per hujus festi magnificentiam mali sui remissionem sentiat atque levamen: hoc die nexi solvuntur: debitor dimittitur; servus bono et humano præconio atque edicto Ecclesiæ manumittitur, nec tamen alapis sæde os ejus cæditur, plagaque a plaga liberatur: nec, quemadmodum in pompa fieri solet, in edito atque sublimi suggesto populo ostentatur, a rubore et contumelia libertatem suam exorsus: sed ita decore ac honeste dimittitur, ut notum est; beneficio item afficitur is, qui adhuc in servitute manet. Nam etiamsi multa ac graviora sint delicta, quæ veniam ac deprecationem excedant, hujus diei serenitatis et humanitatis veneratione Dominus recipit abjectum, et inter viles et ignominiosos conspicuum, quemadmodum Pharao ex carcere pincernam. Novit enim ipse tempore resurrectioni destinato, ad ejus similitudinem præsentem diem coonestamus,

etiam seipsū opus habere lenitate ac bonitate Domini, et quasi mutuo misericordiam hic dans expectat in tempore suo relationem et compensationem. Audistis, domini : Custodite sermonem pro bono, ne traducatis me apud servos, quasi falso ac non sincere laudibus celebrem diem, dimittite aegritudinem afflictis et anxiiis animis, quemadmodum Dominus corporibus mortificationem : traducite infames ad honestatem; restituite ignominia notatos in famæ integritatem; traducite ad gaudium afflictos, ad libertatem sermonis fiducia ac libertate carentes. Educite ex angulo tanquam ex sepulchris projectos. Efflorescat et emineat in omnibus sicuti flos, decor diei festi. Nam si natalis dies hominis regis carcerem aperit : dies victoria celebris et illustris, Christus resurgens

λύπην τῶν θλιβομένων ψυχῶν, ὡς ὁ Κύριος τῶν σωμάτων τὴν νέκρωσιν· μεταμορφώσατε τοὺς ἀτίμους εἰς ἐπιτιμίαν, τοὺς θλιβομένους εἰς χαρὰν, τοὺς ἀπαρῆσιάτους, εἰς παρῆρσιν. Ἐξαγάγετε τῆς γωνίας τοὺς βιβέντας, ὡς τάπων· ἐπανθήσατε τὸ τῆς ἐορτῆς κάλλος ὡς ἀνθος τοῖς πᾶσιν. Εἰ γὰρ βασιλέως ἀνθρώπου γενέθλιος· ἡμέρα ἀνοίγει δεσμωτήριον, ἡ ἐπινίκιος ἡμέρα Χριστοῦ ἀναστὰς οὐκ ἀφήσει τοὺς τεθλιμμένους : Οἱ πτωχοί, τὴν ὑμετέραν τροφὴν ἀσπασάσθε· οἱ διεβρύχκοτες καὶ λελωθημένοι τὰ σώματα, τὴν ἰωμένην ὑμῶν τὰς συμφορὰς. Διὰ γὰρ τὴν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως ἐλπίδα καὶ ἀρετῇ σπουδάζεσθαι καὶ κακία μισεῖται, ἐπεὶ ἀναστάσεως ἀνηρημένους, εἰς παρὰ πᾶσι κρατῶν εὐρεθήσεται λόγος· *Φάγομεν καὶ πίωμεν· αἵριοι γὰρ ἀποθνή-*

σκομεν.

afflictos, oppressos et constrictos non dimittet? Pauperes, amplectimini vestram nutricem : qui oblaesa, vitata, corrupta mutilata corpora habetis, curatricem vestrarum calamitatum (diem) salutem, quippe propter spem resurrectionis virtuti studetur, et vitium odio habetur, quoniam sublata resurrectione unus apud omnes obtinens sermo reperietur. *Edamus et bibamus : cras enim moriemur*¹.

Ad hunc diem respiciens Apostolus temporariam vitam contemnit, et futuram desiderat et affectat, extenuans autem ea, quæ videntur, Si in hac, inquit, vita spem posuimus. maxime omnium hominum miserabiliores sumus². Propter hanc diem homines hæredes Dei et cohæredes Christi existunt. Propter hunc diem pars corporis, quam ante mille annos carnivoræ aves comederint, integra reperietur, et quam vel canes, vel cete cæteraque animalia marina devoraverint, una cum homine suscitatio resurget : quinetiam quod ignis concremaverit, quod vermis in sepulchris assumpsit; et ut rem in summam conferam, omnia denique corpora, quotquot post generationem corruptio aboleverit et a medio sustulerit, integra nullaque sui parte carentia reddentur et terra, et ut Paulus docet³, in momento oculi perficietur resurrectio. Ictus autem seu momentum oculi clausio palpebrarum est. Atque hac velocitate nulla res alia celerior esse possit. Neque humano more pro captu tuo reputas descriperis in animo tuo quot sint temporum intervalla, primum ut ossa putrefacta et in terram redacta in pristinam duritiem et levitatem compingantur : unita vero ex ipsa fractione rursus in aptam et convenientem compagem et naturalem coeant juncturam et commissuram; neque vero deinde animadvertentes carniū obductionem, et nervorum productas conjunctiones, venarum arteriarumque tenues et exiles ductus, et quasi alveos sub cute explicatos; animarum innarrabilem et innumerabilem multitudinem ex arcanis quibusdam habitationibus (evolantem) earumque unamquamque suum corpus tanquam vestem peculiarem agnoscentem, et in hoc rursus celeriter inhabitantem, certoque discrimine utentem in tanta multitudine spirituum generis ejusdem. Cogita enim ab Adam animas, et ab illo

Πρὸς ταύτην βλέπων ὁ Ἀπόστολος τὴν ἡμέραν, τῆς ζωῆς τῆς ἐπιταίρου καταφρονεῖ· ἐπιθυμεῖ δὲ τῆς μελλούσης, ἐξευτελίζων δὲ τὰ ὀρῶμενά φησιν· *Εἰ ἐπὶ τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλιχικότες ἐσμέν, ἐλσεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*. Διὰ ταύτην τὴν ἡμέραν κληρονόμοι Θεοῦ ἄνθρωποι, καὶ συκληρονόμοι Χριστοῦ. Διὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ὅπερ οἱ σαρκόβοροι ὄνιθες ἔφαγον πρὸ χιλίων ἐνιαυτῶν μέρος τοῦ σώματος, εὐρεθήσεται μὴ λείπον· καὶ ὅπερ κήτη καὶ κύνες, καὶ τὰ ἐνάλια ζῶα κατεβροχήθησαν, ἐγειρομένοι πρὸ ἀνθρώπων συναναστῆσθαι· καὶ ὅπερ διέφλεξε πῦρ, καὶ σκόληξ ἐν τάφοις κατεδαπάνησε, καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ σώματα, ὅσα μετὰ τὴν γένεσιν ἠφάνισεν ἡ φθορὰ, ἀνελλιπή καὶ ἀκέραια δοθήσεται ἐν τῆς γῆς· καὶ ὡς Παῦλος διδάσκει, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ τελεσθήσεται ἡ ἀνάστασις. Ῥοπή δὲ ὀφθαλμοῦ, ἐπιμυσις βλεφάρων ἐστὶ. Καὶ τούτου τοῦ τάχους οὐκ ἂν ἕτερον ὀξύτερον γένοιτο· οὐδὲ ἀνθρωπικῶς κατὰ τὴν δύναμιν τὴν αὐτοῦ λογίζομενος, πόσα διαστήματα χρόνων διαγράφεις ἐν τῇ ψυχῇ σου· πρῶτον, ἵνα τὰ διασαπέντα τῶν ὀστέων καὶ γεωθέντα εἰς τὴν σκληρότητα καὶ λειότητα συμπαγῇ, ἐνωθέντα δὲ ἐκ τῆς θρύψεως πάλιν εἰς ῥυθμὸν ἀρμονίας, καὶ τὴν φυσικὴν συνελθῇ συνάρτησιν. Εἴτα ἐπινοεῖς τὴν τῶν σαρκῶν περίπλασιν, καὶ νεύρων ἀποτεταμένους συνδέσεις, καὶ φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν λεπτοὺς ὀχετοὺς ὑφηλωμένους τῷ δέρματι· ψυχῶν δὲ ἀμύθητον καὶ ἀναρίθμητον πλῆθος ἐκ τινων ἀπορρήτων οἰκήσεων· γνωρίζουσιν δὲ ἐκάστην ὡς ἰμάτιον ἐξαίρετον τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ τούτῳ πάλιν ἐνοικοῦσαν ὀξέως, ἀπλανῇ δὲ ἔχουσιν τὴν διάκρισιν κατὰ πλῆθος τοσούτου ὁμοφύλων πνευμάτων. Ἐννόησον γὰρ τὰς ἀπὸ Ἀδὰμ ψυχὰς, καὶ τὰ ἀπ' ἐκείνου σώματα πλῆθος τοσούτων οἰκῶν λυθεισῶν, καὶ οἰκοδεσποτῶν ἐκ μακρᾶς τῆς ἀποδημίας ὑποστρεφόντων, πάντα δὲ παραδόξως τελούμενα· οὕτε γὰρ οἰκία ἀνακτιζομένη βραδύνει, οὕτε ὁ ἐνοικος πλανᾶται καὶ θυραυλεῖ, ζῇ-

¹ 1 Cor. xv. 52. ² ibid. 10. ³ ibid. 52.

τῶν ποῦ τὰ ἴδια καὶ ἐξαιρέτα· εὐθὺς δὲ ἐπ' αὐτὴν χωρεῖ, ὥστε περισσευεῖ πρὸς τὸν ἴδιον πύργον, καὶ πολλοὶ καὶ συνεχεῖς περὶ τὸν αὐτὸν τόπον ὧσιν οὐ ὅμοιον σχημάτων ἐκλάμποντες. Πόθεν πάλιν ἡ ἀνάμνησις καὶ ὁ ἀναλογισμὸς τοῦ προτέρου βίου, καὶ ἐκάστης πράξεως ἔννοια, οὕτως ὀξέως συναπαρτιζομένη τῷ ζῶντι πρὸ τοσούτων αἰώνων διαλυθέντι; Καίτοι γε καὶ ἐξ ὕπνου ἄνθρωπος ἀνεγερθεὶς βαθυτέρου, ἐπ' ὄλγον ἀγνοεῖ ὅστις ἐστὶ καὶ ὅποι διαγεί, καὶ τῶν συνήθων ἐπιλανθάνεται, μέχρις ἂν ἡ ἐγρήγορις τὴν νάρκην ἀποσκηδάσῃ, πάλιν τὸ μνημονικὸν καὶ ἐνεργὲς ἀναζωπυρήσῃ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τοὺς λογισμοὺς τῶν πολλῶν ὑποτρέχοντα θαύματος ὑπερβάλλοντος πληροῖ τὴν διάνοιαν, συνεισάγει δὲ τὴν ἀπιστίαν τῷ θαύματι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς οὐχ εὐρίσκει τῶν ἀπορουμένων καὶ ζητουμένων τὴν λύσιν, οὐδὲ δύναται τὴν ἑαυτοῦ πολυπραγμοσύνην εὐρῆσαι καὶ καταλύσει προσαναπαῦσαι, χωρεῖ πρὸς ἀπιστίαν λοιπόν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἰδίων λογισμῶν, ἐκβάλλον καὶ ἀδυνάτων τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν. Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ ὁδῷ προβαίνειν ὁ λόγος πρὸς τὸ συνεχῶς λαλούμενον ἀφίκετο ζήτημα, καὶ τῆς παρουσίας ἑορτῆς ὑπὸθεσις οἰκεία καὶ συγγενής, φέρε μικρὴν εἰς ἀρχὴν πρέπουσαν ἀναγαγόντας τὸ προκείμενον, πληροφориαν ἐμποιοῦσαι πειραθῶμεν τοῖς πρὸς τὰ φανερά κακῶς ἀμφιβάλλουσιν. Ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς θελήσας κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, οὐχ ὡς εὐκαταρρόνητον ζῶον, ἀλλ' ὡς τιμιώτερον πάντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε, καὶ τῆς ὑπ' οὐρανὸν κτίσεως ἀνέδειξε βασιλεία. Τοῦτο προελόμενος, καὶ τοιοῦτον ἀπαρτίσας σοφὸν καὶ θεοειδῆ, καὶ πολλὴ κατακοσμήσας τῇ χάριτι, ἄρα μετὰ γνώμης τοιαύτης εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, ἵνα γεννηθεὶς φθαρτῇ, καὶ τελείαν ὑπόσπῃ τὴν ἀπώλειαν; Ἀλλὰ μάταιος ὁ σκοπὸς, καὶ σφέδρα ἀνάξιον τὴν τοιαύτην ἔννοιαν εἰς θεὸν ἀναφέρειν. Παιδίοις γὰρ οὕτως ἀπεικάζεται, οἰκοδομοῦσι σπουδῇ, καὶ λύουσι ταχέως· τὸ κατασκευάσμα, πρὸς οὐδὲν πέρας εὐχρηστον τῆς διανοίας αὐτῶν καταληγούσης. Πᾶν δὲ τούναντίον ἐδιδόχθημεν· ὅτι τὸν πρωτόπλαστον ἀθάνατον ἐκτίσεν. Ἐπισυμβάσης δὲ τῆς παραβάσεως καὶ τῆς ἁμαρτίας, εἰς δίκην τοῦ πλημμελήματος τῆς ἀθανασίας ἐστέρησεν· εἴτα ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπερβλύζουσα τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ πρὸς τὸ ἔργον ἐπικλασθεῖσα τῶν ἰδίων χειρῶν, σοφίᾳ καὶ ἀπιστήμῃ κατεκόσμησεν, ὅς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἡμᾶς εὐδόκησεν ἀνακαινίσαι κατὰστασιν.

menter sane indigna res est talem cogitationem ad Deum referre, et huiusmodi quidquam de eo sentire. Puerulis enim hac ratione assimilatur studiose ædificantibus, et celeriter structuram solventibus : quippe nullum finem utilem mente eorum spectante. Contrarium autem prorsus edocui sumus, quoniam eum quem primum finxit, immortalem creavit; verum cum postea accidisset transgressio atque peccatum, in pœnam delicti eum immortalitate privavit : deinde fons bonitatis exundans humanitate, et ad opus manuum suarum flexus, sapientia atque scientia adornavit, donec ita factu commodum ei visum est esse, ut in pristinum nos statum restitueret ac renovaret.

Ταῦτα καὶ ἀληθῆς τυγχάνει, καὶ τῆς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεως ἄξια. Προσπαρτῦρεϊ γὰρ αὐτῷ μετὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δύναμει. Τὸ δὲ ἀπαθῶς ἔχειν καὶ σκληρῶς πρὸς τὰ ἀρχόμενά τε καὶ ποιμαίνόμενα, οὐδὲ ἀνθρώπων ἐστὶ χρηστῶν καὶ βελτίστων. Οὕτως ὁ ποιμὴν βούλεται ἐξῆρῶσθαι τὸ ποιμῆνιον αὐτῷ, καὶ

A usque corpora toti numero domibus solutis ac desertis, patribusque familias ex longa quasi peregrinatione revertentibus, eaque omnia perfici admirabiliter et extra communem captum : neque enim vel domus tarde renovatur et instauratur, vel incola oberrat, ac quasi sub dio manet, dum propria ac pecularia querit, sed protinus ad eam tendit, tanquam columba ad suam turrim, etiamsi multæ atque frequentes circa eundem locum fuerint iisdem notis insignes. Unde rursus recordatio et prioris vitæ expensio retractatioque, atque cuiusque actionis cogitatio, quæ adeo celeriter una cum animali ante tot sæcula dissoluto absolvitur atque perficitur? Atqui vel ex somno profundiori excitatus homo paulisper ignorat qui sit, et ubi degat; familiarumque et consuetarum rerum obliviscitur, donec vigilia discusso torpore rursus vim memoriæ conservatricem et efficaciam recreaverit, et redintegruerit. Hæc et similia cogitationes vulgi subeuntia ingenti mentem implent admiratione, et una cum admiratione inducunt incredulitatem. Quoniam enim mens eorum de quibus dubitat et querit, solutionem non invenit, neque suam curiositatem inventionem ac dissolutionem sedare potest, deinceps propter infirmitatem suarum cogitationum et sensuum tendit ad incrudelitatem, ejiciens et reprobans rerum veritatem. Enimvero quoniam cursu suo progrediens oratio ad eam, quæ frequenter tractatur, quæstionem pervenit, atque argumentum non alienum, sed proprium hujus diei festi est; age paululum ad initium huic disputationi aptum atque conveniens quæstionem propositam revocantes, certam persuasionem inducere ac fidem facere conemur iis, qui perperam ambigunt de rebus manifestis. Creator rerum universarum cum statuisset hominem creare, non quod facile contemni posset, sed quod cæteris omnibus dignitate præstaret, animal in rerum naturam produxit, ejusque quæ sub cælo est, creaturæ regem designavit. Hoc cum animo destinasset, et talem perfecisset sapientia formæque divina præditum, ac multa gratia atque decore ornatum, numquid eo consilio illum in ferum naturam produxit, ut genitus corrumpetur, et extremum subiret interitum? At vanum id consilium, ineptum propositum et absurda fuisset intentio : ac vehementer

Hæc et vera sunt, et digna ea quam de Deo habere par est opinione. Testantur enim ejus non bonitatem solum, verum etiam potentiam. Nam non moveri ac durum esse adversus subjecta nostræque curæ commissa, nec hominum quidem benignorum et optimorum est. Ita opilio vult valere

sibi gregem, ac propemodum immortalem esse : A item bubulcus variis curis boves auget : caprarius item capras setus gemellos quoquo tempore parere optat : et in summa, omnis pastor pecorisque magister ad finem quemdam utilem respiciens, cum durare atque permanere sibi gregem atque armentum desiderat, tum fetura feliciter propagari cupit. Hoc cum ita sit, et ex iis quæ a nobis modo dicta sunt ostensum sit, maxime decere artificem ac creatorem generis nostri reformare et instaurare corruptum opus : palam est, quod qui cæteris fidem non habent, non ex aliqua causa pugnant et adversantur, quam quod arbitrantur fieri non posse, ut Deus id, quod mortuum ac dissolutum est, resuscitet. Mortuorum rêvera sensuque carentium cogitatio, qui existimant aliquid esse, quod a Deo perfici et expediri non possit, et suam ipsorum infirmitatem majestati omnipotenti assignant. Sed ut argumentis et probationibus eorum reprehendamus amentiam, ex præsentibus et præteritis ostendatur id quod futurum quidem est, sed futurum esse non creditur. Audisti quod pulvis ad formam redactus et homo factus est. Doceigitur me, quæso, tu qui tua sapientia omnia complecti vis, qua ratione tenuis pulvis dissipatus coactus sit ; quomodo terra caro facta sit, atque eadem materia, qua ratione et ossa, et cutem, et adipem, et pilos confecerit ; quomodo cum una sit caro, diversæ cum formæ membrorum, tum qualitates et tactus sint ; quomodo pulmo tactu mollis, colore lividus, jecur solidum, firmum et non cedens ac rubrum ; cor constrictum ac durissima particula carnis ; lien rarus et niger, omentum album et instar piscatoris retis a natura complicatum. Consideremus et illa, quo pacto prima mulier ex parva parte lateris integrum animal simile perfecto ac primo facta est ; et pars ad omnia suffecit, et exiguum totum constituit, costa facta est caput, manus et pedes, viscerum et intestinorum flexuosa tortuosaque ac varia figura atque distinctio : caro, pili, oculus, nasus, os, omnia denique (ne longius orationem producam), omnia admirabilia, abhorrentia a communi opinione et sensu, ac mentis nostræ, qui Deo comparati universi exigua quæpiam portiuncula sumus, captum excedentia : apud Deum vero rationes fabricationis in promptu sunt et faciles, omnemque dubitationem excludentes, et admodum certæ. Quo igitur pacto sana mente præditi esse videbuntur, qui concedunt ex una quidem costa hominem esse factum, non autem credunt ex integri hominis materia eundem renovari ? Non potest fieri, non potest, ut humanæ mentis agitationibus divina vis in rebus efficiendis inquirendo explorari et investigari possit. Nam si omnia a nobis percipi comprehendique possent, non præstaret nobis is qui præstat. Quid loquor de Deo ? Nec cum brutis quidem animalibus, quod ad quasdam attinet potentias et facultates, comparandi aliquo modo, sed et illis quoque inferiores sumus. Ne longius abeam, cursu quidem nos equi, canes, aliaque animalia multa præcedunt : viribus item cameli et muli, notationes vero viarum, asini nobis antecellunt, et acumen visus et acies oculorum, quæ capræ præditæ sunt, in oculis nostris non reperitur.

Α σχεδὸν ὑπάρχειν ἀθάνατον · καὶ ὁ βουκόλος παντοδαπαῖς θεραπαίαις αὖξαι τὰς βοῦς · καὶ τὰς αἰγας διδοµότους ὑπάρχειν ὁ αἰπόλος εὐχεται · καὶ πᾶς ἀγέλαρχος ἀπλῶς διαµένειν αὐτῷ καὶ εὐθηνεῖσθαι ποθεῖ τὴν ἀγέλην, πρὸς τι τέλος εὐχρηστον ἀφορῶν. Τοῦτου δὲ οὕτως ἔχοντος, καὶ ἐκ τῶν ἀρτίως ἡµῖν εἰρηµένων δειχθέντος περὶ τοῦδε στατον ὑπάρχειν τῷ δημιουργῷ καὶ τεχνίτῃ τοῦ γένους ἡµῶν ἀναπλάσαι τὸ φθαρὲν ποίηµα, πρόβηλον ὡς οἱ τοῖς ἐξῆς ἀπαιθοῦντες οὐκ ἄλλοθεν ποθεὶν ἀποµάχονται, ἢ διὰ τὸ νοµίζειν ἀδύνατον εἶναι τῷ Θεῷ τὸ τενηλικὸς καὶ διαλυθεὶς ἀνεγείραι. Νεκρὸν ἀληθῶς καὶ ἀναισθητὸν τὸ φρόνηµα, τὸ ἀδύνατον καὶ ἀμήχανον ἐπὶ Θεοῦ λογισµένον, καὶ τὰ τῆς ἰδίας ἀσθενείας ἐπὶ τὴν παντοδύναµον φερόντων μεγαλοκρίπειαν. Ἵνα δὲ λόγοις ἐλεγκτικαῖς τῆς ἀνοίας αὐτῶν καθιζώμεθα, ἐκ τῶν γεγονότων καὶ ὄντων ἀποδείξῃται τὸ μέλλον καὶ ἀπιστοῦµενον. Ἦκουσας οὖν οὐ καὶ χροῖς ἐκπλάσθη, καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος. Αἰδᾶζον οὖν µέ, παρακαλῶ, ὁ πάντα ἀξίων τῇ σοφίᾳ τῇ ἑαυτοῦ περιδράσασθαι, πῶς ὁ λεπτὸς χροῖς ὁ ἐσκεδασµένος συνήχθη, πῶς ἡ γῆ σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἡ οὐτὴ ὕλη, καὶ ὅστέα ἐποίησε, καὶ δέρµα, καὶ πικρὸν καὶ τριγῆρας · πῶς μιᾶς οὐσσης τῆς σαρκὸς διάφοροι αἱ ἰδέαι τῶν µελῶν καὶ αἱ ποιότητες καὶ ἀραι · πῶς ὁ πνευµένον ἀπαλὸς τὴν ἀφῆν, πελιθὸς τὴν χρῶαν · τὸ ἦπαρ στριφ[ν]όν καὶ ἔρυθρόν, ἡ καρδία πεπιληµένη καὶ σκληρότατον µέριον ἐν σαρκί, ὁ σπλὴν ἀραιὸς καὶ μέλας · ὁ ἐπίπλους λευκὸς, καὶ δίκτυον ἀλευτικὸν συµπλεχµένον παρὰ τῆς φύσεως. Σκεψώμεθα καὶ ταῦτα · πῶς ἡ πρώτη γυνή, ἀπὸ μικροῦ µέρους τῆς πλευρᾶς, ὑπέστη ζῶον ὁλόκληρον, ὁμοίον τῷ τελείῳ καὶ πρώτῳ, καὶ τὸ μέρος πρὸς πάντα διήρκεσε καὶ τὸ ὅλγον τὸ πᾶν συνεστήσατο, ἡ πλευρὰ, ἐγένετο κεφαλὴ, χεῖρες καὶ πόδες, ἐγκάτων σκολιὰ καὶ ποικίλη διάπλασις, σὰρξ, καὶ τριγῆρας, ὀφθαλμοί, καὶ ῥίς, καὶ στόµα, καὶ πάντα ἀπλῶς, ἵνα µὴ μακρὸν ἀπαγάγω τὸν λόγον, πάντα θαυµαστὰ καὶ παράδοξα ἡµῖν τοῖς ὀλίγοις, πρόχειροι δὲ παρὰ Θεῷ τῆς κατασκευῆς οἱ λόγοι καὶ λίαν ὁµολογοῦµενοι. Πῶς οὖν σωφρονεῖν δόξουσιν οἱ τὴν µὲν µίαν πλευρὰν συγχωροῦντες γενέσθαι ἄνθρωπον, ἀπὸ δὲ ὁλοκλήρου τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὕλης ἀπιστοῦντες τὸν αὐτὸν ἀνακτίσθαι ; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἐπινοίας ἀνθρωπικαῖς Θεοῦ πολυπραγµονεῖν ἐνεργείας. Εἰ γὰρ πάντα ἦν ἡµῖν καταληπτὰ, οὐκ ἂν κρείττων ἦν ἡµῶν ὁ κρείττων. Τί λέγω παρὶ Θεοῦ ; Οὐδὲ πρὸς τὰ λόγια τῶν ζώων ἐπὶ τινων δυνάµειν σύγκρισιν τινα ἔχοµεν, ἀλλὰ κακείνων ἀπολειπόµεθα. Αὐτίκα δρόµῳ µὲν ἡµᾶς ὑπερβάλλονται ἵπποι, καὶ κύνες, καὶ ἄλλα πολλὰ · δυνάµει δὲ κάµηλοι καὶ ἡμίονοι · σηµεῖώσει δὲ ὄνων, οἱ ὄνοι · καὶ τὸ τῆς δορυβάδος ὄξυωπὸν ἐν ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς οὐχ εὐρίσκεται.

Διὸ εὐγνωμονῶν καὶ σωφρονούντων ἐστὶ πιστεύειν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγομένοις· τοὺς δὲ τρόπους καὶ τὰς αἰτίας τῶν ἐνεργειῶν, ὡς ὑπερβαίνουσας, μὴ ἀπαιτεῖν. Ἐπειὶ λεγθήσεται ἐνὶ τῶν πολυπραγμόνων· Δειξόν μοι τῷ λόγῳ σου τὴν τῶν ὁρωμένων οὐσίαν. Εἰπέ ποῖα τέχνη τὴν πολύμορφον ταύτην ἐργασίαν ἐδημιούργησεν. Ἄν· γὰρ ταῦτα ἐξεύρης, εἰκότως ἀμηχανεῖς καὶ ἀσάλλεις, διότι τὴν τῆς παλιγγενεσίας μετακόμηνσιν ἀγνοεῖς, ὁ τῆς γενέσεως τὸν λόγον εἰδώς. Εἰ δὲ ἅπαρ σοὶ ἐκεῖνα καὶ φαντασία, καὶ πανταχόθεν ἡ ἐπὶ γνώσις ἄπορος, μὴ ἀγανάττει, εἰ τὸν λόγον τῆς κατασκευῆς ἀγνοῶν, καὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ φθαρέντος οὐ συνορᾷς. Ὁ αὐτὸς τεχνίτης ἐστὶ καὶ τῆς πρώτης κτίσεως, καὶ τῆς δευτέρας μετακομῆσεως. Οὐδὲν ὅπως τὸ ἴδιον ἔργον διδάσκειν ὅποιαν συναρμόσει πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν. Εἰ σοφίας χρεῖα, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας παρ' ἐκεῖνω· εἰ δυνάμεις, οὐ χρῆζει συνεργοῦ καὶ συλλήπτορος. Οὗτος ἐστὶν ὁ κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ ὁσφυσάτου Προφῆτου μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν μέγαν καὶ ἄπλετον οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τὴν γῆν δρακί. Θεώρησον εἰκόνας, ἐνεργεῖας σημεῖα παρεχομένας· τῆς ἀρρήτου δυνάμεως, ἀπόγνωσιν ἐμποιοῦσας τοῖς λογισμοῖς ἡμῶν, τοῦ μηδὲν δύνασθαι ἀξίον τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως φαντασθῆναι. Παντοδύναμος καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται. Τάχα γὰρ οὐ ζυγομαχῆσεις πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ δώσεις ὡς συγκεχωρημένον κρατεῖν. Τῷ δὲ πάντα δυναμένῳ, οὐδὲν ἄπορον ἡ ἀμήχανον. Ἐχεις πολλὰ τῆς πίστεως ἐνέχυρα ἀναγκαστικῶς σε συνελαύνοντα πρὸς τὸ συντίθεσθαι τοῖς παρ' ἡμῶν λεγομένοις· πρῶτον μὲν πᾶσαν τὴν ποικίλην καὶ πολυσύνθετον κτίσιν βοῶσαν παντὸς κηρύγματος εὐσημότερον, ὅτι ὁ μέγας καὶ σοφὸς τεχνίτης, ὁ πάντα τὰ βλέπομενα τεχνησάμενος. Πρὸς δὲ ταύτην προμηθεὺς ὢν ὁ Θεὸς, καὶ τὰ τῶν ἀπίστων ψυχάρια πόρρωθεν καθορῶν, ἔργῳ τῶν νεκρῶν ἔγερσιν ἐδεδείκνυσεν, πολλὰ σώματα τῶν τετελευτηκότων ψυχῶν. Διὰ τοῦτο Λάζαρος τετραήμερος νεκρὸς τῆς θήκης ἐξήλτο· καὶ τῆς χήρας ὁ μονογενὴς ἀπεδόθη τῇ μητρὶ, ἐκ τῆς κλίνης καὶ τῆς ἐκφορᾶς πρὸς τοὺς ζῶντας ἀναλυθεῖς, καὶ ἄλλοι μυριοὶ οὐς ἀπαριθμεῖσθαι νῦν ὀχληρόν. Τί λέγω περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, ὅποτε, ἵνα ἐπιπλέον δυσωπηθῶσιν οἱ ἀμφιδόλλοντες, καὶ τοῖς δοῦλοις αὐτοῦ τοῖς ἀποστόλοις τὴν τοῦ ἔγερσιν νεκρῶν ἐχαρίσατο δύναμιν; Ἔστιν οὖν ἡ ἀπόδειξις ἐναργής. Καὶ διὰ τί, οἱ φιλόνοικοι, πράγματα ἡμῖν παρέχετε, ὡς ἀναποδείκτων λόγων ἐξηγηταί; Ὡς εἰς ἡγέρθη, οὕτω καὶ δέκα· ὡς οἱ δέκα, καὶ τριακόσιοι· ὡς τριακόσιοι, καὶ πολλοί. Ὁ γὰρ ἐνὸς ἀνδριάντος τεχνίτης, ἐστὶ ῥαδίως καὶ μυρίων δημιουργός. Οὐκ εἴθετε τοὺς μηχανικούς, ὅπως τῶν μεγάλων καὶ ἐξαισίων οἰκοδομμάτων ἐν ὀλίγῳ κηρῷ τὰς μορφὰς καὶ τοὺς τύπους προσαναπλάττουσιν; Καὶ ὁ ἐν τῷ μικρῷ λόγῳ τὴν αὐτὴν ἔχει δυνάμιν ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ μεγάλαις κατασκευαῖς. Μέγας ὁ οὐρανός, τεχνικὸν τοῦ Θεοῦ δημιούργημα. Ἐπειδὴ δὲ λογικὸν ζῶον ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον

A Quocirca candidos, gratos et sanos homines fidem habere decet iis, quæ a Deo dicuntur: modos autem et causas actionum et operum, tanquam nostram intelligentiam excedentes, exquirere non oportet. Dicitur enim cuilibet istorum curiosorum: Ostende mihi ratione atque oratione tua, quomodo hæc res, quas videmus, ad essentiam productæ sint. Dic qua arte multiforme opus hoc creavit. Nam si hæc excogitaveris et compereris, merito perplexus et implicitus hæsitās, et succensens et indignaris, quod regenerationis transformationem nescis, qui generationis rationem haud ignores. Quod si illa tibi nihil aliud quam somnium et imaginatio sunt atque undique cognitio perplexa, inexplicabilis et investigabilis est, ne indigneris, si cum rationem fabricationis ignores, etiam correctionem atque reparationem corrupti non intelligis. Mem artifex est et primæ creationis et secundæ transformationis. Novit quomodo suum opus dissolutum rursus concinet, et ad pristinum statum reducat. Si sapientia opus est, fons sapientiæ est apud illum: si potentia et viribus opus est, non indiget socio atque adjutore. Hic est qui juxta vocem sapientissimi prophætæ, manu sua dimensus est aquam, et magnum et immensum cælum palmo, et terram pugno. Contemplare imagines, evidentia signa præbentes ineffabilis potentia, cogitationibus nostris desperationem inducentes, nihil dignum Dei natura posse nos imaginari. Omnipotens et est et dicitur. Forsitan enim non adversaberis in hoc, sed datis tanquam concessum obtinere, atque ita se habere. At ei qui omnia potest, nihil est perplexum, nihil quod explicari aut expediri perficere non possit. Multa fidei pignora habes, quæ necessario te compellant, ut assentiaris iis, quæ a nobis dicuntur: primum quidem universam creaturam variam et multiplicem, cujusvis præconis voce clarius et significantius proclamantem, quod et magnus et sapiens artifex sit is, qui ea quæ videntur, fabricatus est. Cum autem adversus hanc creaturam Deus providus ait, autem etiam procul infidelium animulas intueatur, ipso opere resurrectionem mortuorum confirmavit, multis corporibus mortuorum anima restituta. Hac de causa Lazarus quartum jam diem mortuus exsiluit et sepulcro. Unicus item ille viduæ filius ex leetice, qua efferebatur, ad vivos revocatus matri suæ redditus est: atque alii sexcenti, quos enumerare nunc molestum fuerit. Quid dico de Deo ac Servatore? quandoquidem, ut magis flectantur et moveantur illi qui ambigunt, etiam servis suis apostolis mortuos excitandi virtutem largitus est. Demonstratio igitur evidens est ac manifesta. Et cur nobis negotium exhibetis, contentiosi, quasi sermonum, qui demonstrari non possint, auctoribus? Quemadmodum unus excitatus est, eodem modo decem, ita et trecenti; ut trecenti, ita etiam plures. Unius enim statua arti-

ut multi ædes auro et lapide tum Thessalico, tum Laeonico exornatas deseruerint, et jucundiores sibi sub arboribus habitationem esse duxerint. Idcirco patriarcha quoque Abraham sub quereu tabernaculum sedit, non prorsus inopia domicilii, sed quia tenebatur ea, quæ ex ramis edebatur, voluptate. Etiam vita serpentium me deducit ad probationem propositæ rationis. Illorum enim viva virtus hiberno tempore mortificatur, ac menses sex in cavernis delitescunt penitus immobiles. Cum autem statutum tempus advenerit, et tonitrua in mundo exaudita fuerint, quasi quoddam signum fragorem (tonitruum) accipientes, celeriter exsiliunt, et longo intervallo consueta agunt. Quenam huius rei ratio est? Dicat mihi quasitor arbiter et explorator operum Dei, doceatque me, qua ratione concedat angues quidem fragore tonitruum mortuos resuscitari, homines vero non admittat tuba Dei de cælo resonante animam recipere et vivificari, quemadmodum divina Scriptura dicit, *Canet enim tuba, et mortui resurgent*¹⁰. Et alibi apertius, *Et emittet angelos suos cum tubæ voce magna, et congregabit electos suos*¹¹.

Ne igitur fidem detrahamus mutationibus et renovationibus. Etenim plantarum et animalium diversorum, atque ipsorum adeo hominum vita nos edocet, quod nihil eorum, quæ generationi et corruptioni obnoxia sunt, in eodem statu subsistat, sed in alium subinde vertatur atque mutetur. Ac primum quidem, si placet, eam, quæ in rebus nostris fit, mutationem perpendamus et consideremus. Puerulum lactentem, qualis sit, haud difficile agnoscimus. Exiguo spatio temporis præterito, vires ad rependum adipiscitur, ac nihil a parvulis catulis differt, nisi quatenus sese sustentans. Circa annum tertium accidit, ut erectus et arduus ingreditur, et vocem aliquo modo vel balbutientem vel blasam, et titubantem impeditamque emittat: deinde articulate atque perfecte verba pronuntiat, et lepidus adolescentulus et pusio fit: ex illa ætate in impuberem adolescentem evadit: lanugine vero maxillas ac mentum vestiente, barbatus et hirsutus paulatim, et alius ex alio: deinde jam plene adultus vir, asper laboriosusque existit. Cum autem præterierint anni quadraginta, initium flexionis adest, canitiesque paulatim caput dealbat, et robur adfirmatam declinat, et tandem senectus accedit, extrema virium abolitio. Corpus autem flexitur et ad terram curvatur, quemadmodum spica, quæ nimium exaruerunt: quod exporrectum ac læve fuerat, rugosum et contractum efficitur, et is qui quondam vigore ætatis ac virium præstabat, infans rursus evadit, balbutiens, ineptiens, delirans, manibus ac pedibus similiter, ut olim, repens. Hæc omnia quid tibi esse videntur? Annon alteratio? Num variae mutationes? Num diversæ novitates, quæ mortale animal etiam ante mortem transformant? Quin etiam somnus noster et vigilia quomodo sapienti

A ὁδηγεῖ με πρὸς συγκατάθεσιν τοῦ προκειμένου λόγου καὶ τῶν ἐρπετῶν ἡ ζωὴ. Νεκροῦται γὰρ ἐκείνων ὥρῃ χειμῶνος ἡ ζωπυρος δύναμις, καὶ τὸν χρόνον τῶν ἐξίμηνων ἐν τοῖς φωλεῶσι κατὰκειται, παντελῶς ἀκίνητα. Ἐπειδὴν δὲ ὁ τεταγμένος ἔλθῃ καιρὸς, καὶ βροντὴ κατηχηθῇ τοῦ κόσμου, ὥστερ τι σύνθημα τῆς ζωῆς τὸν κτύπον δεχόμενα ὀξείως ἀναπηδᾷ, καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου ἐνεργεῖ τὰ συνήθη. Τίς ὁ λόγος οὗτος; Λεγέτω μοι ὁ τῶν πράξεων τοῦ Θεοῦ βασανιστὴς καὶ ἐπιγνώμων, καὶ διδάσκατέω με, πῶς βροντῇ μὲν τοὺς ὄφεις διεγείρεσθαι συγχωρεῖ νεκροῦς ὑπάρχοντας, ἀνθρώπους δὲ οὐ δίδωσι ψυχοῦσθαι, τῆς τοῦ Θεοῦ ἀλλοιότητος ἐξ οὐρανῶν ἐπιχούσης, καθὼς ὁ θεὸς λόγος φησὶ· *Σαλπείσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται*. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν σαφέστερον, *Καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐκσυρᾷ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ*.

Μὴ τοίνυν ταῖς ἀλλοιώσεσι καὶ τοῖς ἀνακαινισμοῖς ἀπιστῶμεν. Καὶ γὰρ φυτῶν καὶ ζώων διαφόρων ὁ βίος, καὶ αὐτῶν γε τῶν ἀνθρώπων ἡμᾶς ἐκπαιδεύει, ὥς οὐδὲν ἐν ταύτῳ τῶν ἐν φθορᾷ, καὶ γενέσθαι, ἐν ἀλλοιώσει δὲ καὶ τροπῇ. Καὶ πρῶτον γε, εἰ δοκεῖ, τὴν ἐν ταῖς ἡλικίαις ἡμῶν μεταβολὴν καταμάθωμεν. Τὸ παιδίον τὸ ὑπομάζιον, οἷόν ἐστι γνωρίζομεν. Ὀλίγου χρόνου παρελθόντες, τὴν ἐρπυστικὴν λαμβάνει δύναμιν, καὶ οὐδὲν διαφέρει τῶν μικρῶν σκυλάκων, τέταρσιν ἐρείδόμενον βάσειν. Περὶ τὸν τρίτον ἐνιαυτὸν ὄρθιον γίνεται, καὶ φωνὴν ὑποτραυλιζομένην καὶ φελλιζομένην προτεταί· εἴτα διαβροῖ τὸν λόγον, καὶ χαρλεν ἀποτελεῖται μετρίκων· ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡλικίας πρὸς τὸν ἐφηβον καὶ νεανίσκον ἐκβαίνει· ἰούλου δὲ τὴν παρεῖαν καλύψαντος, γενεὴς λάστος μετ' ὀλίγον, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου· εἴτα, ἀνὴρ ἀκμάζων, τραχὺς καὶ τληπαθής. Ἐπειδὴν δὲ παρέλθωσι τέσσαρες δεκάδες ἐνιαυτῶν, ἀρχὴ τῆς ὑποστροφῆς καίνει· τὴν κεφαλὴν, καὶ ἡ ῥώμη πρὸς ἀσθένειαν ἀποκλίνει, καὶ παραγίνεται τελευταῖον τὸ γῆρας, τέλειος ἀφανισμὸς τῆς ἰσχύος. Κλίνειται δὲ τὸ σῶμα καὶ κυρτοῦται πρὸς γῆν, ὥς οἱ λίαν ὑπερξηρανθέντες τῶν ἀσταχυῶν, καὶ τὸ λεῖον ἀποτελεῖται βυσθὴν, καὶ πάλιν βρέφος ὁ ποτε νεανίσκος καὶ ἀριστέως, φελλιζόμενος, ἀνοητῶν, ἐπὶ χειρῶν καὶ ποδῶν ὁμοίως ἐρπων, ὥς παῖς. Ταῦτα πάντα τί σοι δοκεῖ; Ὅχι ἀλλοιώσεις; Οὐ μεταβολαὶ πολὺτροποι; Οὐ διάφοροι καινότητες τὸ θνητὸν ζῶον μεταμορφοῦσαι καὶ πρὸ θανάτου; Ὁ δὲ ὕπνος ἡμῶν καὶ ἡ ἐγρήγορις, πῶς οὐκ ἂν τῇ σοφῇ γένετο διδασκάλιον τοῦ ζητουμένου; Ὁ μὲν γὰρ, ἐκὼν ἐστὶ τοῦ θανάτου· ἡ δὲ, τῆς ἀναστάσεως μίμημα. Διὰ καὶ τινες τῶν ἐξωθεν σοφῶν, ἀδελφὸν προσείπον τοῦ θανάτου τὸν ὕπνον, διὰ τὴν ὁμοίωσιν τῶν ἀπ' ἐκατέρου συμβαινόντων παθῶν. Λήθη γὰρ ὁμοίως ἐπ' ἀμφοτέρων καὶ ἀγνοία τῶν

¹⁰ I Cor. xv, 52. ¹¹ Matth. xxiv, 31.

παρελθόντων καὶ τῶν μελλόντων, καὶ τὸ σῶμα κεῖται ἀναισθητον, φίλον οὐκ εἶδος, ἐχθρὸν οὐ γινώσκον, τοὺς περιεστώτας καὶ θεωροῦντας μὴ βλέπον, παρειμένον, νεκρὸν, πάσης ἀμοιβῶν ἐνεργείας, οὐδὲν διαφέρον τῶν ἀποκειμένων ἐν τάφοις καὶ θήκαις. Οὕτω τοι συλῆς ὡς νεκρὸν, εἰ θέλοις, τὸν καθεύδοντα, κείνους τὴν οἰκίαν, δεσμὰ προσάγεις, καὶ οὐδεμία τῶν πρατομένων αἰσθήσις ἐπιγίνεται. Ὀλίγον δὲ ὕστερον, ὅταν ἀνοχῇ τις καὶ λώφῃσις γένηται τοῦ πάθους, ὥσπερ ἄρτι ζωοποιηθεὶς ὁ ἄνθρωπος διανίσταται, κατὰ μικρὸν εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων ἐρχόμενος, καὶ σχολῇ τὰς ἐνεργείας ἀναλαμβάνων, καὶ ὅσον ψυχούμενος τῇ ζωπυρῇσι τῆς ἐγγρηγόρειας. Εἰ δὲ ὑπεστώτος ἔτι τοῦ ζώου καὶ περιδόντος τοσαῦτα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐκστασεις, ἀλλοιώσεις, μεταβολαί, λῆθαι καὶ μνημαὶ τῶ βίῃ παραπεπήγασιν, λίαν ἀνόητον καὶ φιλονεικόν, Θεῷ μὴ πιστεύειν τὸν ἔσχατον ἀνακαινισμόν ἐπαγγελλομένῳ, τῷ καὶ τὴν πρώτην πλάσιν δημιουργήσαντι. Ὁ δὲ μάλιστα φράττει τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ ἀπιστεῖν παρασκευάζει, τοῦτο πρὸ πάντων, ὡς οἶμαι, τὸ νομίζειν ἀφανισμὸν παντελῆ γίνεσθαι τῶν σωμάτων. Ἐχει δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ τέλειον ἀφανίζεται, ἀλλὰ διαλύεται εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη· καὶ ἔστιν ἐν ὕδατι, καὶ ἀέρι, καὶ γῇ, καὶ πυρὶ. Τῶν δὲ πρωτοτόπων στοιχείων μενόντων, καὶ τῶν ἀπ' ἐκείνων μετὰ τὴν διάλυσιν ἐκείνοις προσχωρησάντων, ἐν οἷς καθόλου σώζεται καὶ τὰ μέρη· Θεῷ δὲ μάλιστα μὲν εὐπορον ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖν (καὶ γὰρ οὕτως ἐν ἀρχαῖς ἔλαβε τὰ πάντα τὴν γένεσιν)· τὸ δὲ ἐξ ἀρχῶν τῶν οὐσῶν γενεσιουργεῖν πολλῷ ἤπου ῥῆστον καὶ εὐκολώτατον. Μὴ τοίνυν τὴν καλὴν ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων ἀνέλωμεν, τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, καὶ τὴν δευτέραν, ὡς ἴαν εἶποι τις, γένεσιν τὴν ἐλευθέραν θανάτου, μηδὲ φιληθονίας ὑπερβολῇ τὴν ἀγαθὴν καὶ φιλόφρονον τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεσιν καθυβρίσωμεν. Ἐμοὶ γὰρ δοκοῦσιν οἱ τῆς προκειμένης υποθέσεως ἐναντίοι, ἄνδρες εἶναι κακίαις ἑταῖροι καὶ ἀρετῆς ἐχθροὶ, λάγνοι καὶ πλεονέκται, καὶ ἀκατεῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἀκοῇ καὶ ὁσφρησεῖ, καὶ πάσαις ταῖς αἰσθήσεσιν ῥέουσιν ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἡθονὴν εἰσδεχόμενοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ τῆς ἀναστάσεως λόγος προκειμένην ἔχει τὴν χρίσιν, καὶ τῶν ἱερῶν βιβλίων ἀκούουσι λεγουσῶν διαβρέθη, ὡς οὐκ ἀνεύθυνος ἡμῶν ὁ βίος· ἀλλ' ὅταν πρὸς τὴν δευτέραν ἀνακαινισθῶμεν ζωὴν, πάντες παρατησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὅπ' ἐκεῖνη κριτὴ τὰς πρὸς ἀξίαν ἀμοιβὰς τῶν βεβωμένων κομίσασθαι· συνειδότες ἑαυτοῖς πράξεις αἰσχίστας, πολλῶν ἀξίας τιμωρίων, μίσει τῆς κρίσεως ἀναιροῦσι καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ὅσπερ οἱ πονηροὶ τῶν δούλων, οἱ τὴν οὐσίαν τοῦ κυρίου δαπανήσαντες, ἰανάτου δὲ τοῦ δεσπότου καὶ ἀπωλείας ἑαυτοῖς ὑπογράφοντες, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν διακένους οἰσιμῶς ἀνατλάσοντας.

admittentes. Quoniam autem tractatus resurrectionis iudicium propositum habet, et sacros libros audiunt, in quibus expresse ac discrete continetur, quod nostra vita quaestioni et examinationi exempta non sit, sed cum ad alteram vitam renovati fuerimus, futurum, ut omnes ad tribunal Christi sistamur, ut illo iudice dignas actae vitae retributiones et compensationes recipiamus: quod sibi conscii sunt turpissimarum ac fœdissimarum actionum, quibus multas poenas meriti sunt, odio iudicii tollunt etiam resurrectionem: quem-

A et acuto homini documentum propositae quaestioni esse non possunt? Ille enim mortis imago, hæc resurrectionis imitamentum est. Quocirca etiam nonnulli externi sapientes germanum mortis somnum vocarunt, propter similitudinem eorum, qui in utroque accidunt, affectus et perturbationes. Oblivio namque pariter et ignorantia præteritorum et futurorum in utroque contingit, corpus sine sensu jacet, amicum non novit, inimicum ignorat, circumstantes et spectantes non videt, tabidum, fractum, languidum, solutum, remissum, modo non mortuum, omnis expers efficaciae, nihil differens ab iis, quæ in loculis et sepulcris reposita sunt. Perinde nimirum dormientem, si velis, compilas, ac si mortuus esset, evacuas et exhauris ædes, vincula inficis, ac nullus eorum quæ sunt sensus intervenit. Paulo post ubi intermissio aliqua aut laxamentum affectus advenerit, quasi modo vitæ redditus homo surgit, paulatim ad sui ipsius rerumque rediens sensum, pedetentim efficacias recipit, tanquam animatus vigiliæ recreatione. Quod si exstante etiam nunc in rerum natura atque superstitute animali, tam multæ nocte et interdiu mentis alienationes, alterationes, mutationes, obliviones et memorie vitæ conjunctæ sunt: valde stultum et contentiosum est Deo non credere ultimam renovationem promittenti, cum etiam primævæ formationis auctor sit. Quod autem maxime contradicentes armat, et incredulitatis eorum causa efficiens est: hoc, ut opinor, præcipuum est, quod corporum extremam fieri abolitionem et interitum existimant. Sed res ita se non habet. Non enim omnino intereunt et abolentur, sed dissolvuntur in eas res, ex quibus composita sunt: et sunt in aqua, in aere, in terra et in igne. Manentibus autem principalibus elementis, et iis, quæ ex illis constant, post dissolutionem ad ea accedentibus, in quibus prorsus salvæ manent etiam partes: cum Deo maxime quidem facile est vel ex iis, quæ non sunt, creare (etenim sic in principiis rerum universa naturam et originem sumpserunt) tum ex principiis suppetentibus naturam efficere longe certe facillimum et expeditissimum. Ne igitur præclaram spem hominum, correctionem et emendationem videlicet infirmitatis ac fragilitatis nostræ, et secundam, ut ita dicam, generationem a morte liberam tollamus, neque nimio studio voluptatis benignam, studioque et amore hominum factam promissionem Dei sugillumus atque dehonestemus. Mihi enim præsentis argumenti adversarii videntur esse homines vitii atque nequitie amici, virtutis inimici, libidinosi, avari, et oculis intemperantes, tum auditu et olfactu, omnibus denique sensibus influentem et obrepentem ipsis voluptatem in sese

admodum servi mali, qui facultates et bona domini consumpserunt, et mortem et interitum (interim) domini sibi proponunt, et pro eo quod cupiunt et optant, vanas cogitationes sibi fingunt.

Verum nemo sanus ita sentiet. Quæ est enim A utilitas justitiæ? Quod commodum veritatis, bonitatis et omnis honestatis? Cujus rei gratia homines laborant, et studio sapientiæ dediti sunt? Ventris voluptatem sibi subjugantes, continentiam temperantiamque amplexantes, somno ad exiguum tempus indulgentes, tempestatem et æstum tolerant, si resurrectio non est? Dicamus juxta verba Pauli: *Edamus et bibamus, cras enim morimur* ¹². Si resurrectio nulla, finis vero vitæ mors est, tolle mihi accusationes atque reprehensiones; permitte homicidæ, ut absque impedimento sua licentia utatur; sine adulterum libere insidiari matrimoniis; insultet adversariis dives avarus et alieni usurpator, nemo conviciatorem coerceat, juret assidue perjurus: manet enim mors etiam justum, religiosum, ac pium, jurisque jurandi observantem. Mentitur quisvis alius quantum velit: nullus enim veritatis fructus, nemo pauperis misereatur; expers enim misericordia mercedis est. Hujusmodi sensus et cogitationes pejorem diluvio inducunt confusionem, et omnem sanam quidem rationem expellunt; Turiosorum autem et latronum quaslibet cogitationes et consilia acunt atque confirmant. Nam si resurrectio non est, ne judicium quidem erit; sublato autem judicio, etiam timor Dei simul ejicitur. Ubi autem timor non cohibet, nec in officio homines continet, ibi cum peccato diabolus tripudiat, atque choreas ducit. Atque admodum convenienter et apte adversus tales David illum psalmum scripsit: *Dixit amens in corde suo: Non est Deus. Corrupti et abominabiles facti sunt in studiis et exercitiis suis* ¹³. Quod si resurrectio non est, fabula Lazarus et dives ille est; item formidabilis et horrendus ille hiatus; et ille intolerabilis ardor ignis et inflammatio; lingua item ardens: ad hæc desiderata gutta aquæ, digitusque mendici. Palam enim est, quod hæc omnia nobis futuram significant resurrectionem. Lingua enim ac digitus non incorporeæ membra animæ intelliguntur, sed partes corporis. Ac nemo putet hæc jam contigisse, sed prædictionem esse futuri: evenient autem tunc, cum renovatio animam mortuis reddiderit, et ad reddendam actæ vitæ rationem unumquemque reduxerit, compositum eodem modo quo prius, ex anima et corpore constantem. Porro Ezechiel divino spiritu raptus ¹⁴, et magnarum visionum spectator, ad quam tūque sententiam et intellectum deducebatur, cum vidit magnum illum, ac longe lateque patentem campum humanis ossibus completum, de quibus jubebatur prophetare: *Carnes quidem illis statim obducebantur: quæ autem soluta ac temere nulloque ordine disjecta erant, in aptum convenientemque sibi invicem ordinem et compagem redigebantur atque coalescebant. Annon perspicuum*

'Αλλ' οὐδεὶς οὕτω φρονήσει τῶν σωφρονούντων. Τί γὰρ ὄφελος δικαιοσύνης, καὶ ἀληθείας, καὶ χρηστότητος, καὶ παντὸς τοῦ καλοῦ; ὅπερ τίνας δὲ μοχθοῦσι καὶ φιλοσοφοῦσιν ἄνθρωποι, γαστρὸς ἡδονὴν δουλαγωγούντες, καὶ ἀγαπῶντες ἐγκράτειαν, καὶ ὕπνου πρὸς ὀλίγον μεταγαγγάνοντες, καὶ παραταττόμενοι πρὸς χειμῶνα καὶ πνίγος, εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν; Εἰπωμεν πρὸς αὐτὰ, τὰ ῥήματα Παύλου; Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν. Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πέρας τοῦ βίου θάνατος, ἀνελὲ μοι κατηγορίας καὶ φόβος· ὅς ἀκώλυτον τῷ ἀνδροφόνῳ τὴν ἐξουσίαν· ἀφες τὸν μοιχὸν μετὰ παρῆρησίας ἐπιβουλεύειν τοῖς γάμοις, τρυφᾶτα κατὰ τῶν ἐναντίων πλεονέκτης, μηδεὶς ἐπικοπτεῖται τὸν λοῖδορον, δυνάτω συνεχῆς ὁ ἐπιτορκος· μένει γὰρ θάνατος καὶ τὸν εὐορκον. Ψευδῆσθω ἄλλος ὅσα βούλεται· οὐδεὶς γὰρ τῆς ἀληθείας καρπὸς. Μηδεὶς ἐλεείτω τὸν πένητα· ἄμισθος γάρ ἐστιν ὁ ἔλεος. Ταῦτα τὰ φρονήματα, χεῖρονα ποιεῖ τοῦ κατακλυσμοῦ σύγχυσιν· καὶ πάντα μὲν ἐκβάλλει σὺφφρα λόγον, πᾶν δὲ νόημα μανικὸν καὶ ληστρικὸν ἐπιθίγει. Εἰ γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ κρίσις· εἰ δὲ κρίσις ἀνήρηται, καὶ φόβος Θεοῦ συνεχέδalletai. Ὅπου δὲ φόβος οὐ σωφρονίζει, ἐκεῖ χορεύει μετὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ διάβολος. Καὶ λίαν ἀρμοδίως πρὸς τοιοῦτους ὁ Δαβὶδ ἐκεῖνον ἀνέγραψε τὸν ψαλμὸν· *Εἴπαρ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασιν*. Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστι, μῦθος ὁ Ἀδάμας, καὶ ὁ πλούσιος, καὶ τὸ φρικτῶδες χάσμα, καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ἀσχετος φλόγῳσις, καὶ ἡ διακαὴς γλώσσα, καὶ ἡ ποθυμένη σταγὼν τοῦ ὕδατος, καὶ ὁ δάκτυλος τοῦ πτωχοῦ. Πρόδῃλον γὰρ ὅτι ταῦτα πάντα, τὸ μέλλον ἐξεικονίζει τῆς ἀναστάσεως. Γλώσσα γὰρ καὶ δάκτυλος, οὐ τῆς ἀσωμάτου μέλη ψυχῆς νοεῖται, ἀλλὰ μέρη τοῦ σώματος. Καὶ μηδεὶς οἰεῖσθω ταῦτα ἤδη πεπράχθαι, ἀλλὰ προαναφώνησιν εἶναι τοῦ μέλλοντος· ἔσται δὲ τότε, ὅταν ἡ μετακόσμησις, ψυχώσασα τοὺς νεκροὺς, πρὸς τὰς εὐθύνas ἕκαστον τῶν βεβιωμένων ἀναγάγῃ, σύνθετον ὄντα καθὼς πρότερον, καὶ διὰ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστῶτα. Ὁ δὲ θεοφορούμενος Ἰεζεκιήλ, καὶ τῶν μεγάλων ὄπταστων θεωρὸς, πρὸς πόλιν ἄρα δίδωσιν ὀδηγούμενος ἐβλεπε τὸ μέγα καὶ ἀνηπλωμένον ἐκεῖνο πεδίον, τὸ γέμον τῶν ἀνθρωπίνων ὀστέων, καθ' ὧν ἐκελεύετο προφητεῦειν; Καὶ σάρκες μὲν ἐκείνοις εὐθὺς περιεφύοντο, τὰ δὲ λευκόμενα καὶ ἀτάκτως διεσπρίμμένα, εἰς τάξιν καὶ ἀρμονίαν ἀλλήλοις συνεκολλᾶτο. Ἡ πρόδῃλον, ὡς διὰ τῶν τοιούτων λόγων τὴν τῆς σαρκὸς ταύτης ἀναβίωσιν ἡμῖν ἱκανῶς ὑποδείκνυσιν; Ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ πρὸς τοῦτον τὸν λόγον ἐριστικῶς ἔχοντες, οὐ ὁυσεθεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ παραπαίοντες εἶναι. Ἀνάστασις γὰρ καὶ ἀναβίωσις καὶ μετακόσμησις καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὀνόματα, πρὸς τὸ σῶμα τὸ τῇ φθορᾷ ὑποκείμενον τοῦ ἀκρωμένου φέρει τὴν ἔννοιαν. Ὡς ἡ γὰρ ψυχὴ αὕτη καθ'

¹² I Cor. xv, 52. ¹³ Psal. xiii, 1. ¹⁴ Ezech. xxxvii, 1 sqq.

ἐαυτὴν ἐξεταζομένη, οὐποτε ἀναστήσεται, ἐπειδὴ μὴ τελευτῇ, ἀλλ' ἀφ' ὁρατός ἐστι καὶ ἀνώλεθρος. Ἀθάνατος δὲ ὑπάρχουσα, θνητὸν ἔχει τὸ κακῶν τῶν πραγμάτων· καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ ἐν τῷ καιρῷ τῶν εὐθύνων ἐνοικίσει· πάλιν τῷ συνεργῷ, ἵνα μετ' ἐκείνου κοινὰς δέξεται τὰς κολάσεις ἢ τὰς τιμὰς. Μᾶλλον δὲ ἵνα καὶ πλεον ἡμῖν ὁ λόγος ἀκολουθότερος γένηται, οὕτω σχολήσωμεν· τὸν ἄνθρωπον τί φαμεν; τὸ συναμφοτέρον, ἢ τὸ ἕτερον; Ἀλλὰ πρόδηλον ὡς ἡ συζυγία τῶν δύο χαρακτηρίζει τὸ ζῶον. Οὐ γὰρ προσήκεν ἐν τοῖς ἀναμφοδιότητοισι καὶ γνωρίμοις παρέλκειν. Τοῦτο δὲ οὕτως ἔχοντος, κακῆν προσλογισώμεθα, πότερον, ἃ πράττουσιν ἄνθρωποι, οἷον μοιχείαν, φόνον, κλοπὴν, καὶ πᾶν εἰς τοῦτοις ἐπόμενον, ἢ τοῦναντίον, σωφροσύνην, ἐγκράτειαν, καὶ πᾶσαν τὴν ἀντίθετον τῆς κακίας ἐνέργειαν, τῶν δύο φαμὲν ὑπάρχειν ἀποτελέσματα, ἢ τῇ ψυχῇ μόνῃ τὰς πράξεις περιορίζομεν;

junctio amborum designat animal. Non enim convenit in rebus notis, ac nihil controversie in se continentibus, superfluo uti sermone. Cum hoc ita sit, illud quoque insuper consideremus, utrum ea, quæ committunt ac perpetrant homines, verbi gratia, adulterium, cædem, furtum ac quidquid his affine est: aut ex contrario, sobrietatem, continentiam, et omnem vitio oppositam actionem, utriusque dicimus esse effectus, an animæ solum circumscribimus actiones?

Ἀλλὰ καὶ οὕτω πρόδηλος ἡ ἀλήθεια. Οὐδαμῷ γὰρ ἀποσχίζουσα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, ἢ τὴν κλοπὴν ἐπιτηδεύει, ἢ τὴν τοιχωρυχίαν ἐργάζεται· οὐδ' αὖ μόνῃ τῷ πεινῶντι τὸν ἄρτον δίδωσιν, ἢ ποτίζει τὸν διψῶντα, ἢ πρὸς τὸ δεσμωτήριον ἀόκνως ἐπέιγεται, ἵνα θεραπεύσῃ τὸν δεσμωτηρίῳ κεκακωμένον· ἀλλ' ἐπὶ πάσης πράξεως ἀλλήλοις ἀμφοτέρα συνεφάπτεται καὶ συναποτελεῖ τὰ γινόμενα. Πῶς τοίνυν τοῦτων οὕτως ἔχοντων, καὶ κρίσιν τῶν βεβιωμένων ἔσσεσθαι συγχωρῶν, ἀποσπᾶς τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον; Καὶ κοινῶν ὄντων τῶν ἐργασμένων, τῇ ψυχῇ μόνῃ περιορίζεις τὸ δικαστήριον; Εἰ δὲ τις ἀκριβὲς γένοιτο δικαστὴς τῶν ἀνθρωπίνων πλημμελημάτων, καὶ σκοπήσειεν ἐπιμελῶς, πόθεν φύονται αἱ πρῶται τῆς ἀμαρτίας αἰτίαι, τάχα πρῶτον ἀτακτοῦν ἐν τοῖς ἐγκλήμασιν εὐρήσει τὸ σῶμα. Ἡρεμούσης γὰρ πολλάκις τῆς ψυχῆς, καὶ γαλήνῃν ἔχουσας ἀτάραχον, εἶδεν ὁ ὀφθαλμὸς ἐμπαθῶς ἢ μὴ θεάσασθαι βέλτιον ἦν, καὶ τῇ ψυχῇ παραπέμφας τὴν νόσον, εἰς χειμῶνα καὶ κλύδωνα τὴν ἡσυχίαν μετέβαλεν. Ὅμοιως αἱ ἀκοαὶ ἀσχημόνων τινῶν ἢ παροξυντικῶν ἐπακούσασαι λόγων, οἷον διὰ τινων σωλήνων ἐαυτῶν τὸν τῆς ταραχῆς, ἢ τὸν τῆς ἀκοσμίας βόρβορον τοῖς λογισμοῖς ἐπαισρεύουσιν. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἡ ῥίς διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῶν ἁμῶν μεγάλα τε καὶ ἀνείκαστα κακὰ διατίθῃσι τὸν ἔσωθεν ἄνθρωπον. Οἰδασι καὶ χεῖρες διὰ τῆς ἐπαφῆς καρτερὰς ψυχῆς ἐκθλύνουν στερόβητα. Καὶ μοι κατὰ μικρὸν οὕτως ἐπιόντι καὶ σκοπούμενῳ ὑπαίτιον εὐρίσκεται τῶν πολλῶν ἀμαρτιῶν τὸ σωματίον. Φέρει δὲ καὶ τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους, καὶ τοὺς ἀγῶνις ἐμμοχθεῖ τῶν καλῶν, τεμνόμενον σὸς ἥρῳ, καὶ πυρὶ φλεγόμενον, καὶ ξαινόμενον μᾶστιγι, καὶ βαρυνόμενον ἀργαλέοις δεσμοῖς, καὶ πᾶσαν ὑπομένον λώθην, ἵνα μὴ προδῇ τὴν ἱερὰν φιλοσοφίαν, ὥσπερ τινὰ πόλιν καλίποργον κεκυκλωμένην τῷ τῆς κακίας πολέμῳ. Εἰ τοίνυν ἐν κατορθώματι συμμοχθεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ

A est quod per hujusmodi nobis scripta carnis hujus resurrectionem abunde satis demonstrat? Mihi vero qui adversus hunc sermonem pertinaciter contendunt, non impii solum, verumetiam insani esse videntur. Resurrectio enim et reditus ad vitam, et transformatio, et omnia talia vocabula ad corpus corruptioni obnoxium cogitationem audientis ducunt. Nam anima quidem, si ipsa per sese examinetur et excutitur, nunquam resurget, quando quidem non moritur, sed interitus et corruptionis est expers. Cum autem sit immortalis, mortale corpus socium habet actionum: atque ideo apud justum judicem, tempore reddendarum rationum, rursus socio suo inhabitabit, ut cum illo communes recipiat vel poenas vel præmia. Enim vero quo magis nobis oratio consentanea sit, hoc modo rem consideremus. Hominem quid esse dicimus, utrumque simul, an alterum separatim? At manifestum est, quod con-

B

At etiam in hoc manifesta veritas est. Nusquam enim a corpore separata anima vel furtum committit, vel parietes perrumpit; neque contra sola vel panem esurienti dat, vel potum sitiienti præbet, vel in carcerem haud gravatim concedit ut officium et ministerium præstet ei qui carcere affigitur; sed in omni actione ambo sibi invicem conjuncta simul et capessunt et perficiunt ea quæ aguntur. Qua ratione igitur cum hæc ita sint, et ante actorum judicium fore concedas, alterum ab altero divellis? et cum alterum alteri in commissis et perpetratis socium esse des, anima sola judicium determinas atque circumscribis? Quod si quis verus delictorum humanorum judex fuerit, et diligenter perpenderit, unde primæ peccati causæ oriantur, fortasse prius in culpa atque crimine corpus inveniet officii et honestatis fines excedere. Nam quiescente sapienter anima, et in tranquillo statu sine ulla perturbatione constituta, oculus commotus videt ea quæ non conspexisse melius fuisset, et in animam morbum transmittens, in tempestatem ac turbinem quietem ac tranquillitatem convertit. Similiter aures inverecundis quibusdam atque exacerbantibus verbis exceptis, per quasdam quasi sui ipsarum fistulas, perturbationis aut inverecundiæ cœnum cogitationibus inferunt atque inducunt. Nonnunquam etiam nasus olfactu et attractu vaporum magnis et inconcessis vitiis hominem inficit interiorem. Solent item manus contractatione validæ animæ robur effeminare. Atque ego paulatim ita progrediens atque considerans, magnæ peccatorum partis corpusculum esse causam invenio. Tolerat autem etiam pro virtute labores, et in certaminibus honestarum rerum laborat et affigitur, dum vel ferro secatur, vel igni crematur, vel flagris cæditur, vel gravibus vinculis oneratur, et omnem sus-

D

tinet adversitatem et afflictionem, ne sacram prodatur philosophiam, tanquam egregiis turribus ornata urbem quamdam bello vitiorum atque nequitiae circumsessam. Si igitur in praeclaris factis una cum anima laborat et affigitur, et in peccatis non abest : quibus rationibus et argumentis motus solam incorpoream in judicium adducis? At neque justa neque sanorum hominum oratio est. Si sola et nuda peccavit, solam etiam puniet : sin autem manifestum habet adiutorem, non hunc justus iudex dimittet. Ego autem etiam hoc Scripturam audio prodentem, quod condemnati justis afficiuntur suppliciiis, igne, tenebris, verne. Quae omnia compositorum, ac materialium corporum poenae cruciatuque sunt : animam vero per sese separatim ignis nunquam attigerit : nec tenebrae quidem ei molestae fuerint, utpote quae oculis caret, et videndi instrumentorum expertis est. Quid autem vermis effecerit, qui corporum non spirituum corrupticem vim habet? Atque idcirco consentaneis his considerationibus et ratiocinationibus undique compellimur, ad comprobendam resurrectionem mortuorum, quam convenientibus temporibus Deus perficiet, rebus ipsis suis promissiones confirmans. Credamus igitur dicenti : *Canet enim tuba, et mortui resurgent*¹³; ac rursus, *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus, et prodibunt, hi qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui autem mala faciunt, in resurrectionem iudicii*¹⁴. Non enim promittit solum, verum etiam operibus, quae quotidie facit, aperte docet quod sit omnipotens. Neque enim in initio dum crearet, laboravit ac defatigatus est, neque in transformando sapientia indigebit. Praesentia consideremus, et rei futurae fidem non detrahemus. Cum enim omnis efficacia divina comitem habeat stuporem et consternationem : tum magnum et inexplicabile miraculum est, cum patrum et precavorum similitudines plene transire animadvertimus in formas liberorum, ac posteros majorum suorum quasi exprimere atque referre figuras. Tunc nimirum artem prestantissimi opificis ac servatoris Dei omnem solertiam in sese complexam cum ingenti stupore admiror, quemodo eorum, quae nec existent, nec appareant, primorum illorum exemplarium imitamenta arcano mysterio creentur et effingantur, quasi alteros quosdam eos, qui mortui, sunt per efficaciam formarum excitantia. Saepe autem multarum etiam personarum proprietates simul in uno corpore exprimuntur et effinguntur. Patris nasus, avi oculus, patris incessus, matris sonus vocis et loquela. Atque unus homo spectatur tanquam planta quaedam, quae multarum arborum surculis insititilis in se receptis innumera quoque fructuum genera decerpentibus et colligentibus praebet. Haec omnia admirabilia quidem sunt, sed quo pacto fiant, nobis ignotum est : opifici autem facilia atque expedita, et ab eo nullo negotio, ut scimus, perficiun-

A ἐν ἀμαρτήμασιν οὐκ ἀπολιμπάνεται· πόθεν ὁρμώμενος μόνην τὴν ἀσώματον ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἄγει; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν οὔτε δίκαιος οὔτε σωφρονούντων ὁ λόγος. Εἰ μὴν καὶ γυμνὴ διήμαρτε, μόνην καὶ κολάσει· εἰ δὲ φανερόν ἔχει τὸν συνεργόν, οὐκ ἀφήσει τοῦτον ὁ κριτὴς δίκαιος ὢν. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τῆς Γραφῆς ἀκούω λεγούσης, ὅτι τοῖς κατεγνωσμένοις ἐπιτεθήσονται δίκαιαι τιμωρίαι, πῦρ, καὶ σκότος, καὶ σκώληξ. Ἄ πάντα τῶν συνθέτων καὶ ὕλικῶν σωμάτων κολάσεις εἰσὶν· ψυχῆς δὲ καθ' ἑαυτὴν οὐποτ' ἂν βῆται πῦρ οὐδ' ἂν σκότος αὐτὴν λυπηθείεν ἡμιερῶσαν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν βλεπτικῶν ὀργάνων. Τί ὁ ἂν καὶ σκώληξ πράξει, σωμάτων ὑπάρχων φθαρτικός, οὐ πνεύματων; Καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἀκολουθοῦσι λογισμοῖς πανταχόθεν συναυνοῦμεθα πρὸς συγκτάσεις τῆς ἐγέρσεως τῶν νεκρῶν, ἣν τοῖς καθήκουσι χρόνοις ἐκτελέσει ὁ Θεός, ἔργοις βεβαιῶν τὰς ἰδίας ἐπαγγελίας. Πιστεύσωμεν τοίνυν τὴν λέγοντι· *Σαλπίζετε γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται*· καὶ πάλιν· *Ἐρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράσσοντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως*. Οὐ γὰρ ὑπισχέται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις, οἷς ἐκτελεῖ καθ' ἡμέραν, διδάσκει σαφῶς ὡς ἔστι παντοδύναμος. Οὔτε γὰρ ἐν ἀρχῇ δημιουργῶν ἔκαμεν, οὔτε μεταμορφῶν ἀπορήσει σοφίας. Τὰ παρόντα θεωρήσωμεν, καὶ τῷ μέλλοντι οὐκ ἀπιστήσομεν. Πάσης γὰρ ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ ἀκόλουθον ἐκούσης τὴν ἐκπλήξιν, καὶ πολὺ τὸ θαῦμα καὶ ἄφραστον, ὅταν τὰς τῶν πατέρων καὶ προπάππων ὁμοιότητας κατεβῶμεν μεταβαίνοισα; ἀκριβῶς εἰς τὰς τῶν ἀπογόνων μορφάς, καὶ ἐκμαγεῖα γινόμενους τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν προπατέρων. Τότε δὴ τὴν πάνσοφον τέχνην τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ὑπερεκπλήττομαι, πῶς τῶν μῆτε ὄντων μῆτε φαινομένων ἀρχετύπων αἱ μιμήσεις ἐν ἀπορρήτῳ μυστηρίῳ δημιουργοῦνται καὶ ἀναπλάσσονται, ἄλλους τινὰς τοὺς θεοειδῆς διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν τύπων ἐγείρουσαι. Πολλάκις δὲ καὶ πολλῶν ὁμοῦ προσώπων τὰ ἰδιώματα ἐν ἐνὶ ἐξωτερικῇ σῶματι· τοῦ πατρὸς ἡ ρις, τοῦ πάππου ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ θεοῦ τὸ βάδισμα, τῆς μητρὸς τὸ φέγγος· καὶ εἰς ἄνθρωπος θεωρεῖται καθάπερ τι φυτὸν πολλῶν δένδρων τὰς ἐπιβολὰς δεξάμενον, καὶ μυρία καρποφοροῦν γένη τοῖς ὁμαρρίζουσιν. Ταῦτα πάντα θαυμαστά μὲν, καὶ ὅπως γίνονται ἡμῖν ἀγνοούμενα, πρόχειρα δὲ τῷ δημιουργῷ καὶ μετὰ πολλῆς, ὡς ἴσμεν, τῆς βρασύνης ἐπιτελούμενα. Ἄτοπον δὲ λίαν καὶ ἀμαθέες, τὰ μὲν τῶν σαπέντων καὶ φθαρέντων ἤδη σωμάτων γνωρίσματα ἐν τοῖς νῦν καθ' ἡμέραν φουμένους ἐγείρεσθαι, καὶ τὰ ἄλλότρια μεταβαίνειν εἰς ἄλλους, τὰ δὲ ἴδια καὶ ἐξαίρετα, περὶ αὐτῶν ποτε κεκτημένων ἀναεῖσθαι καὶ ἀναδιώσκεσθαι μὴ συνομολογεῖν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀκυροῦν καὶ διαμάχεσθαι, καὶ μῦθον, οὐ λόγον τὴν ἐπαγγελίαν νομίζειν, τοῦ πᾶν τότε τὸ ὁρῶμενον συστήσασθαι καὶ

¹³ I Cor. xv, 52. ¹⁴ Joan. v, 28, 29.

κοσμήσαντος ὡς ἠθέλησεν. Ἀλλ' ἡμεῖς μὲν πεπι-
στεύκαμεν τῇ ἀναστάσει, δόξαν ἀναπέμποντες τῷ
Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ
δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

transire in alios; propria autem ac peculiaria in iis qui alias ea habuerunt, renovari ac reviviscere, non etiam simul assentiat, sed contra improbet atque impugnet, ac fabulam, non verum sermonem existimet esse promissionem ejus, qui hoc omne quod videtur, constituit, et ut voluit, ornavit. Nos vero credimus resurrectioni, gloriam reddentes Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Εἰς τὸ ἁγίον καὶ σωτήριον Πάσχα.

Ἡ μὲν ἀληθινή τοῦ Σαββάτου κατάπαυσις, ἡ τὴν
εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ δεξαμένη, ἐν ᾗ κατέπαυσεν ἀπὸ
τῶν αὐτοῦ ἔργων ὁ Κύριος ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σω-
τηρίας τῇ ἀπραξίᾳ τοῦ θανάτου ἐνασθατίας, ἥδη
πέρας ἔχει, καὶ τὴν ἰδίαν ἐδείξε χάριν καὶ ὀφθαλμοῖς
καὶ ἀκοαῖς καὶ καρδίᾳ διὰ πάντων τούτων τῆς ἑορτῆς
ἡμῖν τελεσθείσης, οἷς εἶδομεν, οἷς ἠκούσαμεν, οἷς τῇ
καρδίᾳ τὴν εὐφροσύνην ὑπεδείξαμεθα. Τὸ μὲν γὰρ
ὁρίμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὥς ἦν τῇ τοῦ πυρὸς νε-
φέλῃ διὰ τῶν λαμπάδων ἡμῖν ἐν τῇ νυκτὶ δαδουχοῦ-
μενον. Ὁ δὲ παννύχιος ταῖς ἀκοαῖς προσήκων λόγος
ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, οἷον
ῥεῦμα χαρᾶς δι' ἀκοῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσρέων, πλή-
ρεις ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐποίησεν. Ἡ δὲ καρ-
δία τοῖς λεγομένοις τε καὶ βλέπομένοις εὐφραينوμένη,
τὴν ἄφραστον ἐτυπούτο μακαριότητα, διὰ τῶν φαινο-
μένων χειραγωγουμένη πρὸς τὸ ἄρατον. Ὡστε τῶν
ἀγαθῶν ἐκείνων, ἃ οὔτε ὀφθαλμοὶ εἶδον, οὔτε οὖς
ἤκουσαν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, εἰκόνα
εἶναι τὰ τῆς καταπαύσεως ταύτης ἀγαθὰ, δι' αὐτῶν
τὴν ἀνεκφώνητον ἐλπίδα τῶν ἀποκειμένων πιστού-
μενα. Ἐπειδὴ τοίνυν φωτεινὴ νύξ αὕτη, τὰς ἐκ τῶν
λαμπάδων αὐγάς ὀρθρινᾶς ἀκτίσι τοῦ ἡλίου συμμί-
ξασα, μίαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἡμέραν ἐποίησε, μὴ δια-
μερισθεῖσα τῇ παρενθήκῃ τοῦ σκότους, νοήσωμεν,
ὁδοῖς, τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν, ὅτι Αὕτη
ἐστὶν ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἐν ᾗ ἔργον
ἐστίν, οὐ βαρὺ τι καὶ δυσκατάρθωτον, ἀλλὰ χαρὰ καὶ
εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα· οὕτως εἰπόντος τοῦ λόγου·
ὅτι Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανώμεν ἐν αὐτῇ.
Ὡ καλῶν πραγμάτων! Ὡ γλυκείας νομοθεσίας! Τίς
ὑπερίσθεται πρὸς τὸ ὑπακοῦσαι τοιοῦτοις προστά-
γμασι; τίς δὲ οὐχὶ ζημίαν ἡγείται καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ
τῶν πραγμάτων ἀναβολὴν; Εὐφροσύνη τὸ ἔργον, καὶ
ἀγαλλίαμά ἐστι τὸ ἐπίταγμα· δι' ὧν ἀναλύεται ἡ
ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ κατάρσις, καὶ εἰς χαρὰν τὰ λυπηρὰ
μεταρροῦσται.

Τοῦτό ἐστι τὸ τῆς σοφίας ἀπόφθεγμα, ὅτι ἐν ἡμέρᾳ
εὐφροσύνης, ἀμνηστία κακῶν. Λήθην ἐποίησε τῆς
πρώτης καὶ ἡμῶν ἀποφάσεως ἡ ἡμέρα αὕτη· μάλ-
λον δὲ ἀφανισμὸν, οὐχὶ λήθην. Ἐξήλειψε γὰρ καθό-
λου πᾶν μνημόσυνον τῆς καὶ ἡμῶν κατακρίσεως.
Τότε ἐν λύπαις ὁ τοκετός· νῦν χωρὶς ὀδύων ἡ γέννη-
σις. Τότε ἐκ σαρκὸς ἐγεννήθημεν σάρκες· νῦν τὸ γεν-
νηθὲν πνεῦμά ἐστιν ἐκ πνεύματος. Τότε υἱὸς ἀνθρώ-
που· νῦν τέκνα Θεοῦ ἐγεννήθημεν. Τότε εἰς γῆν ἀπ'

tur. Valde autem absurdum et eum multa imperitia
conjunctum fuerit, si quis putrefactorum quidem et
corruptorum jam corporum insignia concedat in
iis, qui nunc quotidie nascuntur, excitari, et aliena

qui alias ea habuerunt, renovari ac reviviscere, non

ORATIO IV.

De sancto et salutari festo Paschæ.

Vera quidem Sabbati requies, quæ benedictionem
Dei accepit, in qua requievit Dominus ab operibus
suis, pro salute mundi mortis efficacia fracta feriat,us,
jam finem habet, et gratiam suam cum oculis, tum
auribus, tum cordi demonstravit, per hæc omnia,
quæ vidimus, quæ audivimus, per quæ corde lætitiā
recepimus, a nobis festo peractio. Nam quod oculis
cernitur, lumen nocte nobis per lampades in nube
ignis præferebatur. Sermo autem per totam noctem
aures nostras circumsonans in psalmis, hymnis
cantionibusque spiritualibus tanquam flumen quod-
dam gaudii per aures in animum influens, nos op-
tima spe replevit. Cor vero, dum et iis quæ diceban-
tur et videbantur oblectaretur, inexplicabilis beati-
tudinis figuram accipiebat, dum per ea quæ appare-
bant, quasi manu duceretur ad eum, quod videri non
potest. Itaque hujus requietis bona pergesse fidem fa-
cientia ineffabili spei eorum, quæ destinata atque
reposita sunt, imago sunt illorum bonorum, quæ ne-
que oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor
hominis ascendit. Quoniam igitur hæc lucida
nox commistis lampadum luminibus eum matutinis
radiis solis unum continuum nullarum interpositio-
ne tenebrarum diremptum diem effecit, considere-
mus et intelligamus, fratres, prophetiam quæ di-
ci: Hic est dies, quem fecit Dominus. In quo opus
propositum est non grave aliquod et effectu difficile,
sed gaudium, sed lætitia, sed exultatio, ita dicente
Scriptura, Exultemus et lætemur in eo. O mandata
præclara! O dulcem constitutionem! Quis sine
mora atque procrastinatione talibus præceptis non
obtemperabit? Imo quis non in damno poquet vel
exiguam jussorum citationem? Lætitia est opus: et
exultatio est id quod præcipitur, per quæ propter
præcatum facta condemnatio rescinditur, et in gau-
dium tristitia convertitur.

Hoc est sapientiæ notabile dictum, in die lætitiæ
oblivio atque abolitio malorum. Oblivionem primæ
contra nos sententiæ pronuntiatæ dies hic induxit:
imo vero abolitionem, non oblivionem. Delevit
enim et quasi erasit omnem penitus memoriam
contra nos factæ condemnationis. Tunc in dolori-
bus partus edebatur: nunc absque parturitionis
cruciatibus nativitas existit. Tunc ex carne carnes
nati sumus: nunc quod natum est spiritus est ex

¹ I Cor. II, 9. ² Psal. cxvii, 24.

spiritu. Tunc filii hominum, nunc filii Dei nati sumus. Tunc in terram de cœlis relegati sumus : nunc is qui cœlestis est, etiam nos cœlestes fecit. Tunc per peccatum mors regnabat : nunc invicem justitia per vitam recipit imperium. Tunc unus morti locum introeundi dedit : per unum etiam nunc contra vitam introducit. Tunc per mortem vita excidimus : nunc a vita mors deletur. Tunc prae pudore sub sicu occultati fuimus : nunc per gloriam ligno vitæ appropinquamus. Tunc propter inobedientiam ex paradiso expulsi sumus : nunc per fidem in paradysum admittimur. Rursus fructus vitæ ad delicias nobis propositus est ad arbitrium. Rursus fons paradisi quadripartito diductus per evangelicos amnes universam Ecclesiæ faciem irrigat, adeo ut etiam sulci animarum nostrarum inebrientur, quos is qui sementem sermonis facit aratro doctrinæ prosodit, ac multiplicentur germina fructusque virtutis. Quid igitur ob hæc facere convenit? Quid aliud, quam imitari montes propheticos et colles exultationibus? Montes enim, inquit, exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium¹. Venite igitur, exsultemus Domino, qui fregit vires et potentiam hostis et magnum pro nobis crucis trophæum in ruina adversarii erexit. Ἀλαλάζωμεν, id est, jubilemus, ἀλαλαγμός autem, sive jubilus, est in victoria fausta ac læta acclamatio, quæ a victoribus adversus victos excitatur. Quoniam igitur prostrata est acies hostis, atque ille ipse, qui imperium nefarii exercitus demonum obtinebat, periit, deletus et ad nihilum jam redactus est : dicamus quod Deus sit magnus Dominus, et rex magnus super omnem terram, qui benedixit coronæ anni benignitatis suæ, et conduxit nos in hunc chorum et cœtum spiritualem per Christum Jesum Dominum nostrum, cui gloria in sæcula. Amen.

ORATIO V.

In illustrem et sanctam Domini Deique nostri resurrectionem.

Benedictus Deus. Dicamus bona verba, et celebremus hodie unigenam Dei Filium, verum cœlestium procreatorem : qui ex occultis terræ sinibus emersit, et clarissimis radiis orbem terrarum operuit. Celebremus hodie sepulturam Unigeniti, resurrectionem victoris, gaudium mundi et vitam gentium mundi. Celebremus hodie eum qui peccatum induerat. Celebremus hodie Dei Verbum, quod mundi sapientiam arguit, prophetarum prædicationem confirmavit, apostolorum vinculum connexit, Ecclesiæ vocationem, Spiritus gratiam explicavit. Ecce enim nos qui olim alieni a Dei notitia eramus, Deum agnovimus, et olim scriptum perfectum est : *Reminiscentur, et convertentur ad Dominum omnes fines terræ : et adorabunt in conspectu ejus universæ familie gentium*². Cujus rei me-

οὐρανῶν ἀπελύθημεν, νῦν ὁ ἐπουράνιος καὶ ἡμᾶς οὐρανίους ἐποίησε. Τότε διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος ἐβασίλευσε· νῦν ἀντιμεταλαμβάνει διὰ τῆς ζωῆς ἡ δικαιοσύνη τὸ κράτος. Εἰς ἥνοιξε τότε τοῦ θανάτου τὴν εἰσοδον· δι' ἐνὸς καὶ νῦν ἡ ζωὴ ἀντείσταται. Τότε διὰ τοῦ θανάτου τῆς ζωῆς ἐξεπέσαμεν· νῦν ὑπὸ τῆς ζωῆς ἀναιρεῖται ὁ θάνατος. Τότε ὑπ' αἰσχύνῃς τῇ συκῇ ὑπεκρύβημεν· νῦν διὰ δόξης τὸ εὔλογον τῆς ζωῆς προσεγγίζομεν. Τότε διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ παραδείσου ἐξῆλθον· νῦν διὰ πίστεως τοῦ παραδείσου εἰσω γινόμεθα. Πάλιν ὁ καρπὸς τῆς ζωῆς εἰς τρυφὴν ἡμῶν πρόκειται κατ' ἐξουσίαν. Πάλιν ἡ τοῦ παραδείσου πηγὴ, ἡ τετραπλὴ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν ποταμῶν μεριζομένη, ἅπαν ποτίζει τὸ πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας· ὧς καὶ μεθύσκει ἡμῶν τὰς αὐλακὰς τῶν ψυχῶν, ἃ· ὁ σπείρων τὸν λόγον τῷ ἀρότρῳ τῆς διδασκαλίας ἀνέτεμε, καὶ πληθύνειν τῆς ἀρετῆς τὰ γεννήματα. Τί οὖν ἐπὶ τούτοις προσῆκει ποιεῖν; Τί ἄλλο, ἢ μιμεῖσθαι τὰ ὅρα τὰ προφητικὰ καὶ τοὺς βουνοὺς τοῖς σκιρτήμασι; Τὰ ὅρα γάρ, φησὶν, ἐσκήρτησαν ὡσεὶ κριοί, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβατῶν. Οὐκοῦν δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, τῷ καθελόντῳ τοῦ πολεμίου τὴν δύναμιν, καὶ τὸ μέγα τρόπαιον τοῦ σταυροῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσαντι ἐν τῷ πτώματι τοῦ ἀντικειμένου. Ἀλαλάζωμεν. Ἀλαλαγμός δέ ἐστιν ἐπινίκιος εὐφημία, παρὰ τῶν κεκρατηκότων ἐγερομένη κατὰ τῶν ἡττημένων. Ἐπεὶ οὖν πέπτωκεν ἡ τοῦ πολεμίου παράταξις, καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τὸ κράτος ἔχων τῆς πονηρᾶς τῶν δαιμόνων στρατιᾶς ὀχρεται καὶ ἡφάνισται, καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν ἤδη μετακωλύρηκεν· εἰπωμεν, ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος, καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ εὐλογήσας τὸν στέφανον τοῦ ἐκταυτοῦ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ· καὶ συναγαγὼν ἡμᾶς εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην χοροστασίαν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Εἰς τὴν φωτοφόρον καὶ ἀγίαν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν.

Εὐλογητός ὁ Θεός. Εὐφημήσωμεν τήμερον τὸν Μονογενῆ Θεόν, τὸν τῶν οὐρανίων γεννήτορα, τὸν τῶν κρυφίων λαγόνων τῆς γῆς ὑπεκλύψαντα, καὶ ταῖς φασσφόροις ἀκτίσι τὴν ὅλην οἰκουμένην ἐπισκιάσαντα. Εὐφημήσωμεν τήμερον τὴν ταφὴν τοῦ Μονογενοῦς, τὴν ἀνάστασιν τοῦ νικητοῦ, τὴν χάριν τοῦ κόσμου, τὴν ζωὴν τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου. Εὐφημήσωμεν τήμερον τὸν τὴν ἀμαρτίαν ἐνδυσάμενον. Εὐφημήσωμεν τήμερον τὸν Θεὸν Λόγον, ὃς τὴν τοῦ κόσμου σοφίαν ἤλεγξε· τῶν προφητῶν τὴν πρόβησιν ἐκύρωσε· τῶν ἀποστόλων τὸν σύνδεσμον συνήθροισε· τῆς Ἐκκλησίας τὴν κλήσιν, τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἐφῆπλωσε. Ἰδοὺ γάρ ἡμεῖς οἱ ποτε ξένοι τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσεως, τὸν Θεὸν ἐπέγνωμεν· καὶ τὸ γεγραμμένον πεπληρωται· *Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ περὰ τῆς γῆς,*

¹ Psal. cxiii, 4. ² Psal. xxi, 28.

καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. Τί μνησθήσονται; Τὴν παλαιὰν πτώσιν, τὴν νέαν ἀνάστασιν, τὴν ἀρχαίαν παράδασιν, καὶ τὴν ὑστερον διόρθωσιν· τὴν θνήσιν τῆς Εὐας, τῆς Παρθένου τὴν γέννησιν, τῶν ἰδνῶν τὴν ἐπανάρθωσιν, τῶν ἀμαρτωλῶν τὴν ἀφεσιν, τῶν προφητῶν τὴν πρόβρῃσιν, τῶν ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, τῆς κολυμβήθρας τὴν ἀναγέννησιν, τοῦ παραδείσου τὴν εἰσοίτησιν, τῶν οὐρανῶν τὴν ἐπάνοδον, τὸν δημιουργὸν ἀνιστάμενον, τὸν τὴν ἀπρέπειαν ἀποδυσάμενον, τὸν τῇ θεϊκῇ μεγαλοῦργίᾳ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταλλάξαντα. Καὶ ποίαν ἀπρέπειαν ἀπέθετο; Ἦν Ἡσαΐας εἶπε, Καὶ εἶδομεν αὐτὸν, φησὶν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος. Ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε τοῖς ἀλιτηρίοις Ἰουδαίοις προσωμνείει καὶ Σαμαρείταις, καὶ δαιμόνιον ἔχων ἐκαλεῖτο· ὅτε Ἰουδαῖοι ὁ Ἰσακαριώτης καὶ τὰ τοῦ σκότους γεννήματα, πρὸς φόνον ἐκράτουν τὸν ἀχώρητον. Οὐκ ἀσκόπως ἔλεγεν αὐτοῖς Ἰωάννης Ἰερνηματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φωνεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ἐρηγῆ; Ὅντως γὰρ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτούς. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε τὸ βλάστημα τῆς ἐπεικειίας βάπτισμα διελάμβανεν, καὶ μεθ' ὀρκῶν ἡρώτων τῶν ὀρκῶν δικαστὴν ὑπάρχοντα. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε ἐδικάζετο ὁ δικαστὴς, καὶ ἐκρίνετο ὁ κριτὴς τοῦ κόσμου· ὁ οἰκέτης ἡρώτα, δεσπότης ἐσιώπα, καὶ τὸ φῶς ἡσύχαζε, καὶ σκότος ἐγαυρία· τὸ πλάσμα ἔθρασύνετο, καὶ ὁ δημιουργὸς ἐκαρτέρει. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε οἱ ταῦροι ἐκεράτιζον, καὶ ὁ μόσχος παρίστατο· ὅτε ὁ λέων ὠρύατο, καὶ οἱ ταῦροι ἐγαυρύνοντο, καθὼς γέγραπται· Περιεκύλωσάν με μόσχοι πολλοὶ, ταῦροι κίονες περιέσχον με. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠνόμερος. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε οἱ κύνες ὠλάκουν, καὶ ὁ δεσπότης ἠνείχετο· ὅτε οἱ λύκοι ἤρπαζον, καὶ τὸ πρόβατον παρίστατο· ὅτε ληρτὴς εἰς ζῶην ἐκαλεῖτο, ἡ δὲ ζῶη τοῦ κόσμου εἰς θάνατον εἰλκετο· ὅτε ἐβόων ἐκείνην τὴν ἀτακτον καὶ ὀλέθριον φωνήν, Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Οἱ Κυριοκτόνοι, οἱ προφητοκτόνοι, οἱ θεομάχοι, οἱ μισόθεοι, οἱ τοῦ νόμου ὕβρισται, οἱ τῆς χάριτος πολέμιοι, οἱ ἄλλοτριοι τῆς πίστεως τῶν πατέρων, οἱ συνήγοροι τοῦ διαβόλου, τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν, οἱ ψιθυρισταί, οἱ κατάλαλοι, οἱ ἐσχοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἡ ζύμη τῶν Φαρισαίων, τὸ συνέδριον τῶν δαιμόνων, οἱ ἀλάττορες, οἱ πάμφαυλοι, οἱ λιθασταί, οἱ μισόκαλοι. Εἰκότως γὰρ ἔκραζον Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν. Ἐδίδει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἐπιθεμία τῆς θεότητος μετὰ σαρκὸς, καὶ ἐλύπει τὸν ἐλέγχον ὁ τρόπος· ἔθος γὰρ ἀμαρτωλοῖς μισεῖν τὴν τῶν δικαίων συντυχίαν.

Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε αὐτὸν ἐφραγέλλωσαν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐβασάνισον, φέροντα ἐκουσίως πάθος, ἵνα τοὺς παλαιούς μώλωπας τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων θεραπεύσῃ· ὅτε τὸ ξύλον τοῦ

A mores erunt? Antiqui lapsus, et novae resurrectionis, et emendationis quae postea secuta est: Eva interitus, virginis ortus, gentium restitutionis, delinquentium absolutionis, prophetarum praedictionis, apostolorum praedicationis, piscinae regenerationis, in paradisum introductionis, reditus in caelos, rerum Opificis ad vitam redeuntis, cum indecentiam exuisset, ac divina magnificentia quod erat mortale et corruptum, in immortale et incorruptum commutasset. Qualem vero indecentiam deposuit? eam quam dixit Isaias his verbis: *Et vidimus ipsum, et non erat species, nec decor. Sed facies ejus erat ignobilis, inferior forma prae filiis hominum*¹. Quando ignobilis erat? quando cum sceleratis Judaeis conversabatur, et Samaritanus et daemonio exagitatus dicebatur. Quando Judas Iscariotes et tenebrarum progenies tenebant ad caedem eum, quem nullus locus capere potest. Non abs re dicebat ipsis Joannes, *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a futura ira*²? Vere enim ira Dei manebit super ipsis. Quando fuit ignobilis? Tum cum nobile germen aquitatis gravi colapho caesum est, et cum verum jurisjurandi praesidem, cum sacramento juramenti interrogarent. Quando sine honore fuit? Cum judicaretur judex, et arbiter mundi damnaretur; cum servus inquireret, et herus conticesceret; cum lux quiesceret, et caligo exsultaret; cum figmentum audaciam prae se ferret, et rerum opifex perpeteretur. Quando fuit inglorius? Cum tauri cornibus impeterent, et juvenis se submitteret; cum rugiret leo, et superbirent tauri: sicut scriptum est: *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rupiens et rugiens*³. Quando fuit inhonoratus? Cum canes latrarent; et Dominus patienter ferret; cum lupi diriperent, et ovis consisteret; cum latro vocaretur ad vitam, at vita mundi traheretur ad mortem; cum inconcinna et exaltiosa voce clamarent: *Tolle, tolle, crucifige eum*⁴. *Sanguis ipsius super nos et super filios nostros*⁵. Domini caesores, prophetarum occisores, Dei hostes: Dei osoras, in legem injurii, gratiae adversarii, alieni a fide parentum, patroni diaboli, progenies viperarum, susurrones, blaterones, mente involuta tenebris, fermentum Pharisaeorum, consessus daemonum. Facinorosi; deterrimi, lapidatores, honestatis osores. Atenim merito clamabant: *Tolle, tolle, crucifige eum*. Gravis enim ipsis erat divinitatis cum carne conversatio; et consuetudo reprehendendi, infesta erat: nam in morte positum est peccatoribus, odisse justorum caelum et successum.

Quando fuit ignobilis? Cum ipsum flagris insecurati sunt, et sanctum ejus corpus torserunt, qui libenter cruciatum perferebat, ut antiquos vinctes nostrorum animi vulnerum sanaret· quando

¹ Isa. LIII, 2, 3. ² Luc. III, VII. ³ Psal. XVI, 12, 13. ⁴ Luc. XXIII, 19. ⁵ Matth. XXVI, 25.

lignum crucis super humeris gestabat, ut tropæum adversus diabolum; cum coronam e spinis imposuerunt ei, qui corona donat eos qui confidunt in ipso; quando purpura induerunt eum, qui immortalitatem largitur iis, qui regenerantur ex aqua et Spiritu sancto⁷; quando sufflaverunt ligamēto vitæ necisque Dominum⁸. Quando fuit inglorius? Cum milites, celestis exercitus imperatorem illudentes triumpharent. Quando fuit ignominiosus? Cum adjuncta arundini spongia, eaque aceto madefacta potum ei dederunt, et fel obtulerunt ei qui manna abunde ipsis infuderat; quando petrae diruptæ sunt, et velum templi scissum est, quasi flagitiosorum audaciam stuperent; quando luxit sol, et caliginem tanquam saccum induit, Judæorum ruinam deplorans: dies enim ipse lamentabatur Judæorum ærumnas; cum in medio latronum vita penderet: altero quidem conviciante, et obloquente, altero vero pœnitentia paradikum deprædante. Quando fuit inglorius? Quando corpus ejus sepulture traditum est. Quando fuit ignobilis? Cum milites ipsum custodierunt, et terra eum abscondit, qui super aquis terram fundaverat: et eum apostoli occultarent se, et tentationum magnitudinem ferre non possent. Sed vide, charissime, Dei miracula, et post passionem, lætitiæ successus profectusque. Ignobilis in claritatis decus mutatus est, et mundi gaudium immortale excitatum est cum corpore. Tunc parturit terra, et dies concepit, et mors regressit omnium vitam. Non enim fieri poterat ut is a morte detineretur, qui verbo temet omnia. Celebremus igitur resurrectionem tertio die factam, æternæ vitæ conciliatricem. Ut enim Maria Dei parens, virginibus atque innuptis partibus non solutis, Dei voluntate et sancti Spiritus gratia genuit sæculorum opificem, ex Deo Deum Verbum: sic etiam terra ex propriis penetralibus, fetu mortis edito, herum Judæorum jussa est exserere. Etenim detinere non poterat corpus, quod immortalitatis vehiculum exstiterat. Quocirca cum propheta David decentis status constitutionem, mortis solutionem, et quondam servorum libertatem consideraret, exclamat et enuntiat, *Dominus regnavit, decorem indutus est*⁹. Qualem cede decorem induit? Perpetuam integritatem, atque immortalitatem, apostolorum cætum, Ecclesiæ coronam. Non amplius Judas prodit, Non amplius Caiaphas militatur. Non amplius Herodes ad puerorum cædem armatur. Non judicat amplius Pilatus; neque amplius Israelitæ ipso potiuntur. Enimvero quod fragile et caducum erat, factum est incorruptum. Tum qui apud eos censebatur homo nudus, Deus verus est demonstratus. Idcirco nos etiam clamamus: *Ubinam tuus est, o mors, aculeus? Ubi tua est, inferne, victoria*¹⁰? *Decorem induit: Induit Dominus potentiam, et accinxit se*¹¹. Potentiam dicit salutis dispensationem per carnem fac-

A σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐβάστασε τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον· ὅτε στέφανον ἐξ ἀκαθῶν περιέβαλον τῷ σταφανοῦντι τοὺς πεποιθότας ἐπ' αὐτόν· ὅτε πορφύραν ἐνέδυσαν τὸν ἀφθαρσίαν τοῖς ἀναγεννωμένοις δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἁγίου χαριζόμενον· ὅτε προσήλωσαν τῷ ξύλῳ τὸν ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου Κύριον ὑπάρχοντα. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε ἐθριάμβευον ἐμπαιζόντες οἱ στρατιῶται τὸν τῆς στρατιᾶς τῶν οὐρανῶν δεσπότην. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε καλὰ μὲν περιθέντες σπόγγον, ἐμπλήσαντες ὕδους ἐπότιζον αὐτόν, καὶ χολὴν ἐδίδουν τὸν τὸ μάννα αὐτοῖς ἐπομβρήσαντα· ὅτε αἱ πέτραι ἐρρήγνυντο, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίζετο, τῶν ἀλιτηρίων τῆν τὸλμαν ἐκπληττόμενα· ὅτε ὁ ἥλιος ἐπέμβη καὶ τὸ σκότος ὡς σάκκον ἐνεδύετο, πενθῶν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν. Ἐθρήνηι γὰρ ἡ ἡμέρα τὰς Ἰουδαίων συμφορὰς, ὅτε ἐν μέσῳ ληστῶν ἡ ζωὴ ἐκρέματο· τοῦ μὲν ὀνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος, τοῦ δὲ τῇ μετανοίᾳ ληστειόντος τὸν παρόντα. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε τὸ σῶμα πρὸς ταφὴν ἐτίθετο. Πότε ἦν ἄτιμος; Ὅτε στρατιῶται ἐφύλαττον, καὶ ἡ γῆ κατέκρυπτεν τὸν τῆν γῆν ἐπὶ τῶν ὁδῶν ἐδράσαντα· ὅτε οἱ ἀπόστολοι ἐκρύπτοντο, τῶν πειρασμῶν τὸν ὄγκον οὐ δυνάμενοι φέρειν. Ἀλλὰ ὅρα, ἀγαπητὲ, τοῦ Θεοῦ τὰ θαύματα, καὶ μετὰ τὸ πάθος τῆς χαρᾶς τὰ κατορθώματα. Ὁ ἄτιμος εἰς εὐδοξίαν μεταβάλλετο, καὶ ἡ τοῦ κόσμου χαρὰ ἀφθαρτος ἐγήγερται μετὰ τοῦ σώματος. Τότε ὥδινεν ἡ γῆ, καὶ ἐκυσφόρησεν ἡ ἡμέρα, καὶ ἀπέπτυσεν ὁ θάνατος τὴν πάντων ζωὴν. Οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου τὸν πάντα λόγῳ κρατοῦντα. Ἐορτάσωμεν τοίνυν τριήμερον ἀνάστασιν, ζωῆς αἰωνίου πρόξενον. Ὡς περ γὰρ Μαρία ἡ θεοτόκος, παρθενικὰς καὶ ἀνυμνεύτους ὥδινας οὐ λύσασα βουλῆσει Θεοῦ καὶ Πνεύματος χάριτι ἐγέννησε τὸν τῶν αἰώνων ποιητὴν, τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν Λόγον· οὕτως καὶ ἡ γῆ, ἐκ τῶν οὐκ ἐκείνων λαγόνων τὰς ὥδινας τοῦ θανάτου λύσασα, ἀπέπτυσεν καλεουσέισα τὸν τῶν Ἰουδαίων δεσπότην· οὐ γὰρ ἡδύνατο κατέχειν σῶμα, φορεῖον ἀθανασίας γενόμενον. Σκοπῶν τοίνυν ὁ προφήτης Δαβὶδ τῆς εὐπρεπείας τὴν διόρθωσιν, τοῦ θανάτου τὴν λύσιν, τῶν ποτε δούλων τὴν ἐλευθερίαν, βῶλ καὶ λέγει· Ὁ Κύριος ἐθασιλεύσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Ποίαν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο; Τὴν ἀφθαρσίαν, τὴν ἀθανασίαν, τῶν ἀποστόλων τὴν σύγκλητον, τῆς Ἐκκλησίας τὸν στέφανον. Οὐκέτι Ἰούδας προδίδωσιν· οὐκέτι Καίφας ἀπειλεῖ· οὐκέτι Πιλάτος δικάζει, οὐτε Ἰσραηλῆται κρατοῦσι. Τὸ γὰρ φθαρτὸν γέγονεν ἀφθαρτον, καὶ ὁ παρ' αὐτοῖς νομιζόμενος ἀνθρώπος φίλος, Θεὸς ἀποδίδειχται ἀληθινός. Διὸ καὶ ἡμεῖς βοῶμεν· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ ῥήκος; Ὁ Κύριος ἐθασιλεύσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν, καὶ περμεύσατο. Δύναμιν λέγει τὴν διὰ σαρκὸς δίκονομίαν. Ὅτε γὰρ ἐκείνης δυνάτωτερον οὐδὲν, διὰ σώματος ὁ ἀσώματος δαίμονας κατέβαλε· διὰ σταυρὸν τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἐξέπολιόρκησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πρῶτα ἐκλίνει τὴν*

⁷ Tit. iii. 5. ⁸ Act. iii. 15. ⁹ Psal. xcii. 4. ¹⁰ I Cor. xv. 55. ¹¹ Psal. xcii. 4.

γῆν ἢ ἁμαρτία, ἀναστὰς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καθὼς προείπεν, ἐστερέωσεν αὐτὴν τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ, μὴκέτι πρὸς ἐλισθὸν ἀπωλεία, βαδίζειν, μῆτε χειμῶσι τῆς πλάνης ριπίζεσθαι. Μάρτυρα δὲ τοῦ λόγου τὸν μακάριον Παῦλον ἀγάγωμεν, λέγοντα ἀπλῶς· Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Αἰὶ καὶ ὁ Ψαλμῶδς λέγει· Ἔτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε· ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ· καὶ, Ἡ βασιλεία σου, βασιλεία αἰῶνος, ἣτις οὐ διαφθαρήσεται. Καὶ πάλιν· Ἡ βασιλεία σου, βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων. Καὶ πάλιν· Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλισθήτω ἡ γῆ, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος. Ἀμήν.

regnum omnium saeculorum¹⁶; ac rursus, Dominus regnavit, exsultet terra; latentur insulae multae¹⁷; Quia ipsi gloria et fortitudo convenit. Amen.

¹⁶ I Cor. xv, 53. ¹⁷ Psal. xcii, 2. ¹⁸ Psal. cxliv, 13. ¹⁹ Dan. xii, 14. ²⁰ Psal. cxliv, 15. ²¹ Psal. xcvi, 1.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΝΑΛΗΨΙΝ

ΤΗΝ ΛΕΓΟΜΕΝΗΝ Τῷ ΕΠΙΧΩΡΙῳ ΤΩΝ ΚΑΠΠΑΔΟΚΩΝ ΕΘΕΙ

ΤΗΝ ΕΠΙΣΘΟΜΕΝΗΝ.

EJUSDEM IN ASCENSIONEM CHRISTI

QUAE DIES FESTA CAPPADOCIBUS DICTA EST

CONSECRATA.

Francisco Zino interprete.

Ὡς γλυκὺς συνέμπαρος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ C
προφήτης Δαβὶδ, ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς τῆς ζωῆς ἐδ-
ρισκόμενος, καὶ πάσαις ταῖς πνευματικαῖς ἡλικίαις
προσφόρως καταμινύμενος, παντὸς τάγματος τῶν
προκοπόντων συνεφαπτόμενος! Τοῖς κατὰ Θεὸν
νηπίοις συμπαίζει, τοῖς ἀνδράσι συναγωνίζεται, παι-
δαγωγεῖ τὴν νεότητα, ὑποστηρίζει τὸ γῆρας, τοῖς πᾶσι
πάντα γίνεται, στρατιωτῶν ὄπλον, ἀθλητῶν παιδο-
τρίβης, γυμναζομένων παλαίστρα, νικούντων στέφα-
νος, ἐπιτραπέζιος εὐφροσύνη, ἐπικήδειος παραμυθία.
Οὐκ ἐστὶ τι τῶν κατὰ τὸν βίον ἡμῶν τῆς χάριτος
ταύτης ἀμέτοχον. Τίς προσευχῆς δύναμις, ἥς μὴ
Δαβὶδ συνεφέπεται; τίς ἐορτῆς εὐφροσύνη, μὴ
τοῦ Προφήτου ταύτην φαιδρύνοντος; Ὁ δὲ καὶ
νῦν ἐστὶν ἰδεῖν· ὅτι καὶ ἄλλως μεγάλην ἡμῖν ὄσαν
τὴν ἐορτὴν, μέλζονα δι' ἑαυτοῦ ὁ Προφήτης ἐποίη-
σεν, προσφόρως τῇ ὑποθέσει τὴν ἐκ τῶν ψαλμῶν

Quam dulcis hominum comes propheta David in
omnibus vitae itineribus! quam aptus spiritualibus
cunctis aetatibus! quam omni proficientium ordini
conditionique commodus invenitur! Cum illis, qui
apud Deum pueri infantesque sunt, colludit. Viris
in certamine et pugna se socium praebet, juven-
tutem erudit, senectutem confirmat, omnibus om-
nia sit, militum arma, magister pugilum, palestra
certantium, corona victorum, in conviviis hilaritas,
in funere lugentium consolatio. Nulla denique
pars humanae vitae illius munere et gratia vacat.
Quenam est precatōnis facultas quam David non
subministret? Quae celebritas laetitiae, quam non
exornet Propheta? id quod in praesentia quoque
licet intueri. Hodiernam enim celebritatem, satis
per se magnam, ipse majorem efficit, dum illi gau-
dium e psalmis apposite adjungit. In uno enim

illorum ovem te jubet esse, quæ a Deo pascaris, et A omnibus bonorum copiis affluas, ut cui et herba, et pabulum, et aqua refrigerii suppetat¹. Tibi et cibum, et tabernaculum, et viam, et ducem, et omnia se præbet pastor egregius, gratiamque suam ad omnem usum apte distribuit. Ex quibus omnibus Ecclesiam instruit, oportere te primum boni pastoris ovem fieri per bonam catechesim et initiationem ad divinæ doctrinæ pascua fontesque deductum, ut cum illo sepeliaris per baptismum in mortem, neque tamen mortem ejusmodi reformidare. Non enim mors est ista, sed mortis umbra et similitudo. *Nam si ambulavero, inquit, in medio umbræ mortis, non timebo, ut malum, id quod accideris, quoniam tu mecum es*². Deinde spiritus virga consolatur. Spiritus enim consolator est. Tum mensam mysticam proponit ex adverso mensæ dæmonum instructam. Per idololatriam enim hominum vitam afflixerunt dæmones, quibus contraria est Spiritus mensa. Ad hæc oleo spiritus caput ungit, et vinum, quod lætitia cor afficit³, addens, sobriam illam animo ebrietatem injicit, et e caducis fluxisque rebus mentem trahit ad sempiternas. Etenim qui tali est affectus ebrietate, brevem vitam cum immortalitate commutat, et in longitudine dierum habitat in domo Domini. Hæc nobis in uno Psalmorum elargitus, ad majorem et perfectiorem in altero, qui proxime sequitur, voluptatem animum excitat, cujus sententiam vobis, si videtur, paucis explicabo. *Domini est terra et plenitudo ejus*⁴. Quid igitur novi contingit, homo, si Deus noster in terra visus est, si cum hominibus vixit? Ipse terram creavit et condidit. Quare nec inusitatum nec absurdum est, ut ad propria Dominus veniat. Neque enim in orbe versatur alieno, sed in eo quem ipse constituit et fabricatus est, qui super maria terram fundavit et effecit, ut secus fluminum decursum optime collocata esset. Quam autem ob causam advenit, nisi ut te ex peccati voragine liberatum, et regni currum, id est, virtutis institutum in ipso ascensu adhibentem, in montem adduceret? Neque enim licet in montem illum ascendere, nisi virtutes tibi comites adjunxeris, et innocens manibus fueris, et nullo scelere coinquinatus, sed mundo corde ad nullam vanitatem animum tuum applicueris, nec dolo proximum tuum deceiveris. Istius ascensus præmium est benedictio, huic repositam Deus misericordiam largitur. *Hæc est generatio quærentium eum*, per virtutem in sublimi conscendentium, *et quærentium faciem Dei Jacob*. plerique exarsuerunt. Tautis tñs anabásews epablón estin h eulogia. tóutw didwsi tñn apokaiemñn elapmósnyn h Kýrios. Aðtē estin h twn çhtóntwn autōn genēa, twn d' aretēs prōs ūfos anabainóntwn, kai çhtóntwn tō prósōpon tōu theōu Iakōb.

Hujusce psalmi pars reliqua forsitan evangelica etiam voce doctrinaque sublimior est. Nam Evangelium Domini consuetudinem et vitam, quam egit in terra, et ejus reditum in cælum narrat. Hic

συνεισενεγχών εὐφροσύνην. Ἐν μὲν γὰρ τῷ ἐνί, πρὸ-
δατόν σε κελεύει γενέσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ ποιμαινόμενον, καὶ οὐδενὸς τῶν αγαθῶν ὑστεροῦμενον· ὃ καὶ
πόα νομῆς, καὶ ὕδωρ ἀναπαύσεως, καὶ τροφή, καὶ
σκηνή, καὶ τρίβος, καὶ ὁδηγία, καὶ πάντα γίνεται
ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, πρὸς πᾶσαν χρείαν τὴν αὐτοῦ
χάριν προσφόρους καταμερίζων. Δι' ὧν ἀπάντων
παιδεύει τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτι χρή σε πρόβατον
πρῶτον γενέσθαι τοῦ καλοῦ ποιμένος, διὰ τῆς ἀγαθῆς
κατηχήσεως πρὸς τὰς θείας τῶν διδασμάτων νομάς
τε καὶ πηγὰς ὁδηγούμενον, εἰς τὸ συνταφῆναι αὐτῷ
διὰ τοῦ βαπτισμοῦ εἰς τὸν θάνατον, καὶ μὴ φοβηθῆναι
τὸν τοιοῦτον θάνατον. Οὐ γὰρ θάνατος οὗτός ἐστιν,
ἀλλὰ θανάτου σκία καὶ ἐκτύπωμα. Ἐὰν γὰρ πορευθῶ,
φησιν, ἐν μέσῳ σκιάς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι
ὡς κακὸν τὸ γινόμενον· ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ.
Μετὰ ταῦτα παρακαλέσας τῇ βακτηρίᾳ τοῦ Πνεύ-
ματος· ὁ γὰρ παράκλητος τὸ Πνεῦμά ἐστι· τὴν
μυστικὴν προτίθησι τράπεζαν, τὴν ἐξ ἐναντίου τῆς
τῶν δαιμόνων τραπέζης ἐτοιμασθεῖσαν. Ἐκεῖνοι γὰρ
ἦσαν οἱ διὰ τῆς εἰδωλολατρείας τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώ-
πων ἐκθλίβοντες· ὧν ἐξ ἐναντίου ἡ τοῦ Πνεύματος
τράπεζα. Εἰτα μυρίζει τὴν κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τοῦ
Πνεύματος, καὶ προσθεὶς αὐτῷ ὀλὸν τὸν τὴν καρδίαν
εὐφραίνοντα, τὴν νήφουσαν ἐκεῖνην μέθην ἐμποιεῖ
τῇ ψυχῇ, στήσας τοὺς λογισμοὺς ἀπὸ τῶν προσκαίρων
πρὸς τὸ αἰδίον· ὁ γὰρ τῆς τοιαύτης γευσάμενος μέθης,
διαμείβεται τοῦ ὠκυπόρου τὸ ἀτελεύτητον, εἰς μα-
κρότητα ἡμερῶν τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ διαγωγὴν
παρατείνων. Τοιαῦτα ἡμῖν ἐν τῷ ἐνί τῶν ψαλμῶν
χαρισάμενος, πρὸς μείζονα καὶ τελειωτέραν εὐφροσύ-
νην ἐν τῷ ἐξῆς ψαλμῷ τὴν ψυχὴν ἐπαγαίρει· καὶ, εἰ
δοκεῖ, καὶ τούτου τὴν διάνοιαν ὑμῖν παραθώμεθα,
δι' ὁλγῶν ἐπιτεμόμενοι. Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ
πλήρωμα αὐτῆς. Τί οὖν ξενίζῃ, ὡ ἀνθρώποι, εἰ ὁ
θεὸς ἡμῶν ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναν-
εστράφη; κτίσμα γὰρ ἐκεῖνον ἡ γῆ, διότι καὶ ποίημα.
Οὐκοῦν οὐδὲν κακὸν, οὐδὲ ἐξω τοῦ πρέποντος, τὸ
εἰς τὰ ἴδια ἰλθεῖν τὸν Δεσπότην· οὐ γὰρ ἐν ἀλλοτρίῳ
γίνεται κόσμος, ἀλλ' ὃν αὐτὸς συνεστήσατο, ὁ ἐπὶ
θαλάσσης θεμελιώσας τὴν γῆν, καὶ πρὸς τὴν τῶν
ποταμῶν δίοδον εὐθετον αὐτὴν εἶναι παρασκευάσας.
Ὑπὲρ τίνος οὖν ἡ παρουσία; Ἵνα σε τῶν βαράθρων
τῆς ἁμαρτίας ἐκβάλων, ἐπὶ τὸ δρος ἀγάπῃ, βασιλείας
D ὁχμήματι πρὸς τὴν ἀνοδὸν τῇ κατ' ἀρετὴν πολιτείᾳ
χρησάμενον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνελθεῖν ἐπὶ τὸ δρος
ἐκεῖνο, εἰ μὴ ταῖς ἀρεταῖς συνοδεύσεις· ταῖς μὲν
χερσὶν ἀθῶος γενόμενος, καὶ μηδεμιᾶ πονηρᾷ πράξει
βυπούμενος, καθαρὸς δὲ τῇ καρδίᾳ, πρὸς οὐδὲν μά-
ταιον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ φέρων, μηδέ τινα δόλον τῷ
τὸ δὲ ἐφεξῆς τῆς ψαλμωδίας, καὶ αὐτῆς τάχα τῆς
εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἐστὶν ὑψηλότερον. Τὸ μὲν
γὰρ Εὐαγγέλιον, τὴν ἐπὶ γῆς τοῦ Κυρίου διαγωγὴν,
καὶ τὴν ἀναστροφὴν διηγῆσατο. Ὁ δὲ ὑψηλὸς οὗτος

¹ Psal. xxii, 1 sqq. ² Psal. xlii, 4. ³ Psal. ciii, 15. ⁴ Psal. xxiii, 1 sqq.

προφῆτης, ἐκδὸς αὐτοῦ ἐαυτὸν, ὡς ἂν μὴ βαρύνοντο αὐτὸν τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώματος, καὶ ταῖς ὑπερκοσμοῖς δυνάμεσιν ἐαυτὸν καταμίξας, τὰς ἐκείνων ἡμῖν φωνὰς διεξέρχεται, ὅτε προπομπεύουσαι τοῦ Δεσπότη ἐπὶ τὴν χάθον, ἐπαρθῆναι κελεύουσι τῶν περιγίγων ἀγγέλων, τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πεπιστευμένων, τὰς εἰσόδους, λέγουσαι· Ἄρατε πύλας, οἱ ἀρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπαρθήτε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ὃ ἂν γένηται ὁ τὸ πᾶν ἐν ἑαυτῷ περιέχων, σύμμετρον ἐαυτὸν τῷ δεχομένῳ ποιεῖ· οὐ γὰρ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἀνθρωπος γίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀκόλουθον πάντως καὶ ἐν ἀγγέλοις γινώμενος, πρὸς τὴν ἐκείνων φύσιν ἐαυτὸν συγκατάγει· διὰ τοῦτο χρῆζουσιν οἱ πυλῶροι τοῦ δεικνύοντος· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; Οὐ χάριν τὸν κραταῖον αὐτοῖς καὶ δυνατόν ἐν πολέμῳ ὑποδεικνύουσι, τὸν μέλλοντα πρὸς τὸν αἰχμαλωτίσαντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συμπλέκεσθαι, καὶ καταλύειν τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἵνα τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ ἀφανισθέντος, εἰς ἐλευθερίαν τε καὶ εἰρήνῃν ἀνακληθῇ τὸ ἀνθρώπινον. Πάλιν διεξέρχεται τὰς ὁμοίας φωνὰς· πεπληρωταὶ γὰρ ἦδη τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, καὶ κατέρωθαι κατὰ τῶν πολεμίων ἡ νίκη, καὶ ἐγγίγεται τὸ κατ' αὐτῶν τρόπαιον ὁ σταυρὸς· Καὶ πάλιν ἀνέβη εἰς ὕψος, αἰχμαλωτεύων τὴν αἰχμαλωσίαν, ὁ δοὺς τὴν ζωὴν τε καὶ τὴν βασιλείαν, τὰ ἀγαθὰ ταῦτα δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ δεῖ πάλιν ἀνοιχθῆναι τὰς ὑπερκειμένας πύλας αὐτῷ. Ἀντιμεταλαμβάνουσι τὴν προπομπὴν οἱ ἡμέτεροι φύλακες, καὶ ἀνοιχθῆναι αὐτῷ τὰς ὑπερκειμένας πύλας παρακελεύονται, ἵνα πάλιν ἐν αὐταῖς δοξασθῇ. Ἄλλ' ἀγνοεῖται ὁ τὴν ῥυπαρὰν στολὴν τοῦ ἡμετέρου βίου περιβαλλόμενος, οὐ τὸ ἐρύθημα τῶν ἱματίων ἐκ τῆς ληνοῦ τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν. Διὰ τοῦτο παρ' ἐκείνων ἡ ἐρωτηματικὴ αὐτῇ φωνῇ πρὸς τοὺς προπομπεύοντας γίνεται· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; εἰτα, ἡ τούτων ἀποκρίσις, οὐκέτι, Ὁ κραταῖος καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ, Κύριος τῶν δυνάμεων, ὁ τοῦ παντὸς ἐξηγμένος τὸ κράτος, ὁ ἀναεφαλαῖωσας τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ, ὁ ἐν πᾶσι πρωτεύων, ὁ εἰς τὴν πρώτην αἰσὶν ἀποκαταστήσας τὰ πάντα, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. Ὁρᾶτε ὅπως ἡμῖν γλυκυτέραν τὴν ἑορτὴν ὁ Δαβὶδ ἀπειργάσατο, τὴν, ἰδίαν χάριν τῇ παιδρότητι τῆς Ἐκκλησίας ἐγκαταμίξας. Οὐκοῦν μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς τὸν Προφῆτην, ἐν οἷς δυνατόν ἐστι κατορθῶσαι τὴν μίμησιν, ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἀγάπῃ, ἐν τῇ τοῦ βίου πραότητι, ἐν τῇ πρὸς τοὺς μισούντας μακροθυμίᾳ· ἵνα γένηται ἡ τοῦ Προφῆτου διδασκαλία τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας χειραγωγία, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A autem excelsus Propheta supra se ipsum egrediens, tanquam corporis onere nihil prematur, infert se coelestibus potestatibus, et voces earum nobis exponit, cum in caelum redeuntem Dominum ipsae comitantes, angelis, qui versantur in terris, quibusque in humanam vitam ingressus commissus est, imperant ad hunc modum: Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit Rex gloriae. Et quoniam, ubicunque fuerit ille, qui in seipso omnia continet, pro suscipiendae capti se ipsum dimittit; neque enim solum inter homines homo sit, verumetiam, dum inter angelos versatur, ad illorum naturam sese demittit: idcirco narrantem janitores interrogant: Quis est iste Rex gloriae? Respondent ipsis demonstrantque sortem et potentem in praelio, qui pugnaturus erat contra illum, qui naturam humanam in servitute captivam detinebat, et eversurus eum qui mortis habebat imperium*, ut gravissimo hoste superato, genus hominum in libertatem et pacem vindicaret. Rursum repetit easdem voces. Completum enim jam est mortis mysterium, et victoria de hostibus reportata, et contra ipsos excitatum crucis tropaeum. Ascendit in altum, captivam ducens captivitatem*, qui vitam, et regnum, et praeclara haec dona hominibus tribuit. Impositae illi rursus patefaciendae sunt portae. Occurrunt ei nostri custodes, et portas jubent recludi, ut in ipsis rursus gloriam assequatur. Verum non agnoscunt eum, qui sordidam vitae nostrae stolam indutus est, ejus rubra sunt vestimenta ex humanorum malorum torculari*. Itaque rursus comites ejus vocibus illis interrogantur. Quis est iste Rex gloriae? Respondetur autem non amplius: Fortis, et potens in praelio: sed Dominus virtutum, qui mundi principatum oblinuit, qui summam omnia in se collegit, qui in omnibus primas tenet, qui pristinum in statum cuncta restituit, ipse est Rex gloriae. Cernitis, quomodo dulciorem nobis celebritatem David effecerit, dum Ecclesiae hilaritati gratiam immiscet suam. Proinde nos item, quantum possumus, imitemur Prophetam in charitate erga Deum, in mansuetudine vitae, in tolerantia erga illos qui nos odio prosequuntur, ut Prophetae doctrina nobis ad bene beateque vivendum dum dux magistraque sit, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

D dum dux magistraque sit, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

* Heb. 11, 14. * Psal. LXXIII, 19. * Isa. LXIII, 2.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ.

EJUSDEM ORATIO DE SPIRITU SANCTO

SIVE IN PENTECOSTEN (1).

Interprete et scholiaste Laurentio Zacagnio V. ..

Quodlibet festivæ celebritatis argumentum per se ipse illustrius efficit David, dum suavissimam illam citharam ad id, quod usui est, apte semper accomodat. Quapropter sapientiæ fidibus Spiritus pleetro pulsatis, cantum edens, idem nobis Propheta magnam quoque Pentecostes celebritatem illustret. Dicat proinde ex divina illa modulatione sua psallendum illum hodierno Dei beneficio congruum: *Venite, exsultemus Domino*¹. Primum autem nosse oportet quodnam sit hoc Dei beneficium, deinde orationis argumento aptanda sunt verba prophetiæ; perque vos mihi liceat, quæ ad hæc pertinent, aliquo ordine pro viribus explicare. Initio aberraverant homines a cognitione Dei, relictoque rerum omnium Domino, alii mundi colebant elementa, alii demones venerandum censebant, plerisque vero manufactæ etiam simulacrorum imagines numina esse videbantur, quibus colendis aras, et templa, et sacra, et victimas, et fana, et delubra aliaque id genus dedicaverant. Benignis igitur oculis naturæ Dominus corruptam hominum naturam respexit, et humanam vitam ab errore ad veritatis cognitionem quibusdam quasi gradibus revocavit. Quemadmodum enim qui diuturna fame confectos ex medicæ facultatis præscripto reficiunt, eorumdem imbecillitati prospicientes, haud illico eis ad satietatem cibos suppeditant; sed posteaquam victu moderato vires recuperarunt, tum demum ipsi ad arbitrium sese explendi, potestatem faciunt: sic etiam cum horrenda veluti fame humanum genus absumptum esset, mysteriorum escam divina illis providentia hac ratione dispensavit, ut in dies paulatim, atque

Ἰᾶσαν ἑορτῆς ὑπόθεσιν παιδρωτέραν ὁ Δαβὶδ δι' αὐτοῦ ἀπεργάζεται, τὴν πολυαρμόδιον ἐκείνην κιθάραν προσφόρως ἀεὶ τῇ χρεῖᾳ μεθαρμωζόμενος. Οὐκ οὖν καὶ τὴν μεγάλην τῆς Πεντηκοστῆς ἑορτὴν φαιδρυνέτω ἡμῖν ὁ αὐτὸς Προφήτης, τῷ πλήκτρῳ τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς χορδαῖς τῆς σοφίας τὸ μέλος ἀναχρυσούμενος. Εἰπάτω τοίνυν ἐκ τῆς ἐνθέου μελωδίας ἐκείνης, τὸ τῇ παρουσίᾳ χάριτι πρόσφορον (2), ὅτι Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ. Πρώτερον χρὴ γνῶναι τὴν χάριν. ἥτις ἐστίν, εἰθ' οὕτως τὴν κατάλληλον ἐκ τῆς προφητείας ἐφαρμοῇ τῇ ὑποθέσει φωνήν· καὶ μοι δότε, καθὼς ἂν ᾖ δυνατόν, διὰ τίνος ἀκολουθοῦ τάξεως διασαφῆσαι τὸν περὶ τούτων λόγον· Περπλήνητο κατ' ἀρχὰς τὸ ἀνθρώπινον, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν, καὶ καταλιπόντες τὸν τῆς κτίσεως Κύριον, οἱ μὲν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις δι' ἀπάτην (3) ὑπέκυπτον, ἄλλοι δὲ τὴν τῶν δαιμόνων φύσιν ἐποιοῦντο σεβάσμιον, πολλοὶ δὲ τὸ θεῖον ἐδόκει καὶ ἡ χειροποίητος τῶν εἰδώλων μορφή, οἷς βρωμοί τε, καὶ ναοὶ, καὶ τελεσταί, καὶ θυσίαι, καὶ τέμενη, καὶ ἀφιδρύματα. καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα παρ' αὐτῶν ἀντιτίθετο εἰς θεραπείαν τῶν ψευδονύμων θεῶν. Εἶδε τοίνυν τῷ τῆς φιλανθρωπίας ὀφθαλμῷ τὴν τῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων διασφορὰν ὁ Δεσπότης τῆς φύσεως, καὶ διὰ τίνος ἀκολουθίας ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπανάγει τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Ὅσπερ γὰρ οἱ τοὺς ἐν λιμῷ χρόνιῳ συντετηχέντας, μετὰ τίνος ἱατρικῆς ἐπιστήμης ἀναλαμβάνοντες, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὸν κόρον προάγουσι (4), φειδοὶ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν· ἀλλὰ διὰ τῆς συμμέτρου τροφῆς ἀναληφθεὶς αὐτοὺς τῆς δυνατόμεως, τότε συγχυροῦσι κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι

¹ Psal. xciv, 1.

(1) GALLAND., VI, 601. — Edita est hæc oratio Latine tantum ex versione Francisci Zini: cum autem Græce haberetur in tribus perantiquis Vaticanæ bibliothecæ codicibus signatis num. 564, 1435 et 1907, in quibus omnia fere Gregorii Nysseni opera continentur, opportunum nobis visum est. eam quoque Græce edere ex codice 1435, ad

alios codices collato, addita insuper versione nostra, ut melius eruditi dignoscere possint, an genuinus sit Nysseni fetus.

(2) Alius codex, πρόσφορα.

(3) Alius codex, δι' ἀπάτης.

(4) Alius codex, προάγουσιν.

τοῦ κόρου· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ φοβερῷ λιμῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως διαπανθήσεως, τεταμειμένη γίνεται αὐτοῖς παρὰ τῆς οἰκονομίας ἡ τῆς τῶν μυστηρίων τροφῆς μετουσίᾳ· ὥστε διὰ τινος ἀκολουθοῦν τάξεως αἱ τὸ τέλειον προσλαμβάνοντες, οὕτως ἐπὶ τὸ πέρας φθάσαι τῆς τελειότητος. Τὸ μὲν γὰρ οὖρον ἡμᾶς ἡ ζωοποιὸς ἐστὶ δύναμις, ἐν ὀνόματι Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος πιστευομένη. Οἱ δὲ τοῦ παντὸς ἀχώρητοι διὰ τὴν γεγεννημένην αὐτοῖς ἐκ τοῦ λιμοῦ τῶν ψυχῶν ἀσθένειαν, πρότερον ἐκ τῆς πολυθείας ὑπὸ τῶν πράξεων τε, καὶ τοῦ νόμου μετασθέντες, εἰς μίαν θεότητα βλέπουν ἐθίζοντες, καὶ ἐν τῇ μιᾷ θεότητι μόνην τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν κατανοοῦσιν, ἀχώρητοι, καθὼς εἶπον, ὄντες τῆς τελείας τροφῆς. Εἰτα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς (5) τοῖς διὰ τοῦ νόμου προτεταλειωμένοις ἀποκαλύπτεται, μετὰ τοῦτο παραγίνεται ἡμῖν ἡ τελεία τῆς φύσεως ἡμῶν τροφή, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ ζωή. Αὕτη τῆς ἐορτῆς ἡ ὑπόθεσις· διὰ ταῦτα καλῶς ἔχει, χορευτὰς ἡμᾶς γενομένους τοῦ Πνεύματος, πεῖθεσθαι τῷ κορυφαίῳ τῆς πνευματικῆς ταύτης (6) χοροστασίας Δαβὶδ τῷ λέγοντι· Ἀσῦτα, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος.

Σήμερον γὰρ κατὰ τὴν ἐτήσιον τοῦ ἔτους περίοδον τῆς πεντηχοστῆς συμπληρουμένης, κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, εἴγα περὶ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἐσμέν, ἐγένετο ἡ ἀνεκδιήγητος χάρις. Κατεμείχθη γὰρ πάλιν τοῖς ἀνθρώποις τὸ Πνεῦμα, ὅπερ (7) πρότερον διὰ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν ἄνθρωπον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπεφοίτησε· καὶ διὰ τῆς βίαιας ἐκείνης πνοῆς, τῶν πνευματικῶν τῆς πονηρίας δυνάμεων, καὶ πάντων τῶν ὑπερῶν δαιμονίων ἀποσκηδασθέντων ἀπὸ τοῦ αἵματος, ἐν τῇ καθόδῳ τοῦ Πνεύματος, πληρεῖς τῆς θείας δυνάμεως, ἐν εἰδεί πυρός, οἱ ἐν τῷ ὑπερφῶ καταλειφθέντες ἐγένοντο· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ἄλλως μέτρον Πνεύματος ἁγίου γενέσθαι· τινὰ, μὴ τῷ ὑπερφῶ τῆς ζωῆς ταύτης ἐνδιατώμενον. Ὅσοι γὰρ τὰ ἄνω φρονοῦσι, μεταθέντες ἑαυτῶν ἀπὸ τῆς εἰς οὐρανὸν τὸ πολιτεύμα, τοῦ ὑπερφῶ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας ὄντες οἰκήτορες, ἐν μετουσίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γίνονται. Οὕτω γὰρ φησιν ἡ ἱστορία τῶν Ἠράξεων, ὅτι συνηγμένοι αὐτῶν ἐν τῷ ὑπερφῶ, τὸ καθαρόν ἐκείνο καὶ ἄλλον πῦρ εἰς εἶδη γλωσσῶν, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν, διασχίζεται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν Ἠάρθῃς, καὶ Μήδοις, καὶ Ἑλαμίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι διελέγοντο, κατ' ἐξουσίαν πρὸς πᾶσαν ἐθνικὴν γλῶσσαν τὰς ἑαυτῶν φωνὰς μεταρμόζοντες· Ἐγὼ δὲ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, θέλω πάντες λόγους ἐν Ἑκκλησίᾳ τῷ νοῦ μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελίσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. Τότε μὲν χρῆσιμον τὸ ὁμόφωνον γίνεσθαι τοῖς ἀλλογλώσσοις, ὥς ἂν μὴ ἀνερέγγητον εἶη τὸ κήρυγμα τοῖς ἀγνοοῦσι, τῇ φωνῇ τῶν κηρυσσόντων ἐμποδίζόμενον· νῦν μέντοι τῆς κατὰ τὴν γλῶσσαν ὁμοφωνίας

A ordine proficientes, ad perfectionis tandem apicem pervenirent. Quod enim nobis salutem impertit, vitalis est illa virtus, in quam in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti credimus. At cum propter animarum imbecillitatem, ex quadam veluti fame contractam, ad percipiendum mysterium illud homines nequaquam essent idonei, a multorum prius deorum cultu per prophetas, et legem sic revocati sunt, ut unam cernere divinitatem, et in una divinitate solam Patris potentiam agnoscere assuescerent, quippe qui solidiori, id diximus, cibo non essent idonei. Deinde quos ad pleniorē divinitatis cognitionem lex praepraverat, iis revelatus est per Evangelium unigenitus Filius: ac postremo datus est nobis perfectius naturae nostrae cibus, in quo vita est, B Spiritus sanctus. Hoc hodiernae celebritatis est argumentum; quamobrem aequum est, ut cum ad choros in sancti Spiritus festivitatem celebrandos convenierimus, spiritualis hujus chori principi Davidi pareamus, dicenti, *Venite, exultemus Domino; Dominus autem, ut inquit Apostolus, Spiritus est* ¹.

Hodie enim transactis, juxta annui orbis steta tempora, quinquaginta a Paschatis festivitate diebus, hac ipsa, tertia scilicet diei hora, donum illud hominibus largitus est Deus, quod omnem dicendi vim superat. Rursus enim homini admistus est ille Spiritus, qui antea, propterea quod homo esset caro, a natura nostra recesserat, et spiritualibus nequitiae potestatibus per vehementem illum spiritum disiectis, cunctisque sordis demonibus ejusdem adventu ex aere expulsis, divina virtute, speciem ignis prae se ferente, repleti sunt, qui in superiore domus parte degebant; neque enim fieri potest, ut quis sancti Spiritus particeps fiat, nisi in sublimiori hujus vitae instituto versetur. Nam qui ea, quae sursum sunt, sapiunt, et vitae conversatione e terra in caelum translata, in cenaculo sublimis illius vitae rationis habitant, hi sancti Spiritus participes sunt. Congregatis enim in cenaculo discipulis, ut in Actuum apostolorum historia narratur, ignis ille divinus omnisque materiei expers, ad linguarum instar, pro eorumdem discipulorum numero, divisus est. Illi ergo Parthos, Medos, et Elamitas, ac reliquas gentes alloquebantur, ad quarumlibet earum linguas voces suas pro libitu accommodantes. At ego, ut inquit Apostolus, *malo, sensu meo quinque verba loqui in Ecclesia, ut aliis etiam proxim, quam decem millia verborum in lingua* ². Verum tunc quidem multum profuit, apostolorum vocem aliarum gentium linguas aptari, ne praecognum linguam ignorantibus Evangelii promulgatio incassum fieret; nunc autem quoniam una

¹ II Cor. iii, 47. ² I Cor. xiv, 19.

(5) Zinus legit Θεός, atque ita etiam alter Vatic. codex legit.

(6) Pronomen ταύτης non erat in Zini codice,

nec exstat in uno ex Vaticanis, in cujus tamen margine additur manu diversa.

(7) Alius codex, ὁ.

eademque lingua ulimur, igneam debemus Spiritus A
linguam exquirere, qua eos qui per errorem in tenebris versantur, illuminemus. Et hic etiam nobis praeceat David, sociumque sibi adjungat Apostolum. In hoc enim psalmo, ejus initium nobis exsultandi in Domino formam suppeditat, inquit, *Venite, exsultemus Domino*, non solum ad Spiritus sancti laudes celebrandas adducimur; sed potius ex iis, quae postea sequuntur, de ejusdem divinitate edocemur. Ipsa autem Prophetae verba vobis proferam, quibus magnus item Apostolus adstipulatur, sunt autem haec: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*¹. Horum quippe mentionem faciens divinus Apostolus, sic ait, *Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus*²; atque ita praefatus, haec Prophetae verba statim affert, Spiritus sancti personae illa attribuens. Quis igitur est, quem patres ipsorum tentaverunt in deserto? Quis est, quem irritaverunt? Disce ab eodem Propheta dicente, *Tentaverunt Deum excelsum*³. Atqui Apostolus cum Spiritus personae mentionem injecisset, has easdem illi voces tribuit, inquit: *Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus: Secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri.*

Quem igitur Deum excelsum nuncupavit Propheta, hunc divinus Apostolus sanctum esse Spiritum asserit. Quod si autem verum id esse non cre- C
dis, rursum quae dicta sunt considera: *Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri*. Si ergo Spiritus sanctus dicit, *Tentaverunt me patres vestri in deserto*; Propheta vero testatur, eum qui tentatus est, excelsum esse Deum; obstructa ergo sunt illorum ora, qui Spiritum sanctum temere oppugnant, et loquuntur iniquitatem adversus Deum, cum perspicue tum Apostolus, tum Propheta, in iis quae diximus, Spiritus sancti divinitatem praedicent. Propheta quidem dum ait, *Tentaverunt Deum excelsum*, et tanquam Dei personam indutus Israelitas verbis illis alloquitur, *In deserto tentaverunt me patres vestri*: magnus vero Paulus, dum haec eadem verba Spiritui sancto attribuit; ut ex his evidenter pateat, Spiritum sanctum esse Deum excelsum. Videntne ergo qui gloriae Spiritus adversantur, igneam sacrorum eloquiorum linguam, quae obscura erant, illustrantem? An nos, ut musto

ουσης, ἐπιζητῆσαι χρῆ τὴν πυρίνην γλῶσσαν τοῦ Πνεύματος εἰς φωτισμὸν τῶν δι' ἀπάτης ἐσκοτισμένων. Οὐκοῦν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς δὴγησάτω Δαβὶδ, συγχορεύοντα λαδὼν ἑαυτῶ τὸν Ἀπόστολον. Ἐν γὰρ τῇ ψαλμῳδίᾳ ταύτῃ, ἥς ἡ ἀρχὴ τὸ ἀγαλλίαμα ἡμῖν τὸ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ χαρίζεται, λέγουσα· Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, οὐ διὰ τοῦτου πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγούμεθα δοξολογίαν· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐν τοῖς ὑπολοίτοις τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ διδασκόμεθα. Δέξω δὲ ὑμῖν αὐτὰ τοῦ Προφήτου τὰ ῥήματα, οἷς συντίθεται καὶ ὁ μέγας Ἀπόστολος· ἔχει δὲ ἡ ῥῆσις οὕτως· *Σήμερον ἐὰν τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Τούτων μεμνημένος ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὕτω φησί· *Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*· καὶ τοῦτο εἰπὼν, ταύτας τοῦ Προφήτου τὰς ῥήσεις ἐπήγαγεν, ἐπαρμόζων αὐτὰς τῷ προσώπῳ τοῦ Πνεύματος. Τίς οὖν ἐστίν, ὃν ἐπειρασαν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίς, ὃν παρώργισαν; Μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ Προφήτου, ὅς φησιν, *Ἐπειρασάν τὸν Θεὸν τὸν Ὑψίστον*. Ἀλλὰ μὴν ὁ Ἀπόστολος προτάξας τὸ πρόσωπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκείνῃ ταύτας τὰς φωνὰς ἀνατίθῃσι, λέγων· *Διὸ, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*.

Οὐκοῦν ὃν ὕψιστον Θεὸν ὁ Προφήτης κατανόμασε, τοῦτον ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγει. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, πάλιν τὸ εἰρημένον ἐπίσκει· *Διὸ, καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*. Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, *Ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ*· ὁ δὲ Προφήτης διαμαρτύρεται, *ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ πειροσθεὶς, ὑψιστός ἐστι Θεός* (8)· ἐνεργήσῃ τὰ στόματα τῶν Πνευματομαχῶν, τὰ λαλοῦντα (9) κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, σαφῶς τοῦ τε Ἀποστόλου καὶ τοῦ Προφήτου διὰ τῶν εἰρημένων τὴν θεότητα κηρυσσόντων τοῦ Πνεύματος· τοῦ μὲν εἰπόντος, *Ἐπειρασάν τὸν Θεὸν τὸν Ὑψίστον*, καὶ ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς Ἰσραηλίταις προφέροντος τὴν ῥῆσιν ἐκείνην (10), *Ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν*· τοῦ δὲ μεγάλου Παύλου τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ταύτας τὰς φωνὰς ἐπαρμόσαντος, ὡς διὰ τούτων ἐναργῶς ἀποδειχθῆναι, *ὅτι Θεὸς ὕψιστος τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον*. Ἄρα βλέπουσιν οἱ ἐχθροὶ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος (11) τὴν πυρίνην γλῶσσαν τῶν θεῶν λογίων τὴν τὰ κεκρυμ-

¹ Psal. xciv, 8, 9. ² Heb. iii, 7. ³ Psal. lxxvii, 56.

(8) Haec est vera hujus loci lectio, quam Vaticanae codex num. 564 exhibet. In altero Vaticanæ itidem Bibliothecæ codice num. 1097 male legitur, οὗ ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν· ὁ δὲ Προφήτης διαμαρτύρεται, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ πειροσθεὶς ὑψιστός ἐστι Θεός. Haec autem lectio in Zini quoque codice reperiebatur; vertit enim, *Propheta vero testatur, eum qui tentatus est in deserto, esse Deum excelsum*. Male etiam in altero Vaticano codice

scribitur, *Ei οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγει, ὅτι ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὁ πειροσθεὶς ὕψιστός ἐστι Θεός*.

(9) Alius codex, τῶν λαλούντων.

(10) Zinus aliter legit; nam interpretatus est, *Ipsa Deo verbis illis Israelitis alloquente: In deserto, etc.*

(11) Verbum τοῦ Πνεύματος omisit Zinus, nec habetur in alio codice.

μένα φωτίζουσιν, ἢ ὡς πεπληρωμένων τοῦ γλεῦ-
κούς καταγελάσουσιν; Ἐγὼ δὲ καὶ ταῦτα λέγωσι
καθ' ἡμῶν, συμβουλεύω ὑμῖν, ἀδελφοί, μὴ φοβηθῆ-
ναι τὸν ὀνειδισμὸν τῶν τοιούτων, μηδὲ τῷ φαλισμῷ
αὐτῶν ἡττηθῆναι. Εἶθε γὰρ γένοιτό (12) ποτε καὶ
ἐκείνοις τὸ γλεῦκος τοῦτο, ὃ νεοθλιθῆς οὗτος οἶνος, ὃ
ἐκ τῆς ληνοῦ προχέθει, ἣν ἐπάτησε διὰ τοῦ Εὐαγ-
γελίου ὁ Κύριος, ἵνα σοι πότιμον τοῦ ἰδίου βότρυος τὸ
αἷμα ποιήσῃ (13). Εἶθε γὰρ ἐπληρώθησαν καὶ οἱ
τοῦ νέου τούτου οἴνου, ὃν γλεῦκος ὠνόμασαν, ὃς τὴν
διὰ τοῦ αἵματος (14) ὕδατος ἐπιμίξιν παρὰ τῶν
καπλήλων οὐκ ἔπαθε· πάντως γὰρ καὶ τοῦ Πνεύματος
πλήρεις ἐγένοντο, δι' οὗ τὸ παχὺ τε καὶ ἰλυώδες τῆς
ἀπιστίας οἱ Πνεύματι ζῶντες ἀφ' ἑαυτῶν ἐξαφρί-
ζουσιν (15). Ἀλλ' οὐ δύνανται οἱ τοιοῦτοι ἐν ἑαυτοῖς
τὸ γλεῦκος δέξασθαι, ἔτι τὸν παλαιὸν ἀσκὸν περιφέ-
ροντες, ὃς περικρατεῖν τὸν τοιοῦτον μὴ δυνάμενος οἶ-
νον, αἰρετικῶς ἀπορρήγνυται. Ἀλλ' ἡμεῖς (16),
ἀδελφοί, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, Δεῦτε, ἀγαλλια-
σώμεθα τῷ Κυρίῳ, πίνοντες, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας
γλυκάσματα, καθὼς ὁ Ἐσδρας διακελεύεται, καὶ
ταῖς τῶν ἀποστόλων τε καὶ προφητῶν χοροστασίαις
ἐμφαιδρυνόμενοι, κατὰ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐπὶ τῇ (17)
ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἐν Χριστῷ
Ἀμὴν.

* Isa. LXII, 5. * III Esdr. IX. 52.

(12) Zinus videtur legisse, γένοιτο, refraganti-
bus Vaticanis omnibus codicibus; vertit enim, At-
que utinam ipsi quoque degustent hoc mustum.

(13) Videtur aliam lectionem secutus esse Zinus.
qui interpretatur, Ut nobis tanquam racemi proprii
corporis sanguinem propinare.

(14) Omisit Zinus vocem, τοῦ αἵματος.

A plenos, irridebunt? Ego vero, quamvis hæc contra
nos dicant, nihilominus auctor vobis sum, fratres
ut eorum dicteria nil timeatis, neve eorundem de-
risionibus succumbatis. Utinam enim et ipsis ali-
quando foret hoc mustum, recens, inquam, effusum
hoc vinum, ac ex torculari profusum, quod per
Evangelium Dominus calcavit^{*}, ut tibi proprii ra-
cemi sanguinem potandum daret. Utinam et ipsi
repleti fuerint novo hoc vino, quod mustum appel-
laverunt, quod hæreticæ aquæ admistione non est
a cauponibus adulteratum: prorsus enim Spiritu
etiam repleti fuissent, cujus opera, qui eo fervent,
crassam perfidiæ fecem ex ipsorum animis despu-
mant. Verum istius generis homines in se ipsis mu-
stum illud capere non possunt, cum adhuc veterem
B utrem circumferant, qui cum ejusmodi vinum con-
tinere non valeat, hæretica fractura dirumpitur.
Nos autem, fratres, ut ait Propheta, Venite, exsul-
temus Domino. Bibamus pietatis dulcedinem, ut
Esdras præcipit^{*}, et in apostolorum et propheta-
rum choris gaudentes, pro sancti Spiritus dono
exsulemus, et lætemur in hac die quam fecit Do-
minus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria
in sæcula. Amen.

† Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

(15) Videtur aliter legisse Zinus, vel potius vim
Græci textus non esse assecutus; nam vertit, Quo
quidem ferventes, crassam limosamque perfidiæ
spumam ex animis suis effunderent, et abjicerent.

(16) Zinus legit, ὁμοίως.

(17) Alius codex Vaticanus. ἐν τῇ.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟΝ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΥΡΑ.

EJUSDEM

ENCOMIUM

IN SANCTUM STEPHANUM PROTOMARTYREM.

Laurentio Sifano interprete.

Ὡς καλὴ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀκολουθία! ὡς γλυκεῖα
τῆς εὐπροσύνης ἡ διαδοχὴ! Ἰδοὺ γὰρ ἑορτὴν ἐξ
ἑορτῆς, καὶ χάριν ἀντιλαμβάνομεν χάριτος. Χθὲς
ἡμεῖς ὁ τοῦ πινυτοῦ Δεσπότης εἰσέταξε, σήμερον, ὃ

C Quam pulchra bonorum consequentia est! Quam
jucunda lætitiæ successio! Ecce enim diem festum
ex die festo, et gratiam pro gratia accipimus. Hæc
Dominus universi nos pavit, hodie Domini imitator.

Quomodo hic, aut quomodo ille? Ille hominem A pro nobis induens, hic pro illo hominem exuens. Ille vitæ speluncam propter nos subiens, hic propter illum ex spelunca excedens. Ille pro nobis fasciis involutus, hic pro illo lapidatus. Ille mortem interimens, hic morti jacenti insultans. Enim vero, fratres, concurramus etiam nos sermone ad theatrum, quo magnus ille athleta laborat, et adversus improbum humanæ vitæ adversarium ad certamen accingitur in stadio confessionis. Revera enim, juxta vocem Pauli¹, mundo et angelis et hominibus spectaculo fuit magnus ille Stephanus, qui primus Stephano, id est, corona confessionis redimitus et ornatus est, martyrum cœtui aditum fecit; qui primus usque ad sanguinem peccato adversatus est. Ac mihi videtur ad sanguinem peccato exercitus omnis, et omnes angelorum legiones, tam ministrantium quam assistentium: ac si quid aliud dignitate præditum in supernis partibus audimus, quod in principatibus, et virtutibus et thronis et potestatibus et dominationibus versetur, et omnis cœlestis conventus tunc athletam cum adversario confingentem spectaculo sibi proposuisse. Patebat enim veluti stadium quoddam decertantibus humana vita; tendebant autem uterque alter alteri infestis, hinc quidem improbus humanæ vitæ adversarius, jam inde a lapsu primo conditorum hominum, usque ad tempora Stephani, victoriis de hominibus partis exercitatus: illinc vero magnus ille fidei athleta, nihili faciens adversarii incursum. C Arma autem ambobus alteri adversus alterum erant; inventori quidem mortis, mortis terror; discipulo autem vitæ, confessio fidei. Quis enim non admiratus esset novam hanc certaminis formam, cum veritas vita ac morte dijudicabatur, ac documentum veritatis mors fuit? Nam præco fidei absconditæ ac vitæ, quæ ignorabatur, reipsa prædicationem hominibus divulgabat: per hoc enim quod haud gravate neque cunctanter hanc vitam deseruit, recte rem æstimantibus demonstrabatur, quod ea, quæ relinquebatur vita, præstantiori commutaretur. Verum haud incommodum fuerit, tanquam in tabula, oratione exacte quasi depingere concertationem, ut per rerum gestarum seriem commodè miraculorum ratio demonstraretur. Nuper enim violentus ille ac vehemens flatus superne delatus, dissipatis atque disjectis omnibus aeris ac fallacibus dæmonum copiis, domicilium apostolorum repleverat; et linguarum in modum ignearum divisus pro numero donum accipientium Spiritus in unoquoque resederat. Ac jam ad inopinatum et inauditum vocis ac linguæ miraculum eos qui ex omni gente profecti, Jerusolymis versabantur, consternatio confusioque invaserat, omnibus qui in varias ac diversas linguarum formas divisi fuerant, repente cum discipulis ejusdem linguæ factis; cum nulla præcedente disciplina atque exercitatione, sed ex

μιμητῆς τοῦ Δεσποτοῦ. Πῶς οὗτος, ἢ πῶς ἔκεινος; Ἐκεῖνος, τὸν ἀνθρώπον ὑπὲρ ἡμῶν ἐνδυσάμενος, οὗτος, τὸν ἀνθρώπον ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀποδυσάμενος. Ἐκεῖνος, τὸ τοῦ βίου σπήλαιον δι' ἡμᾶς ὑπερχόμενος, οὗτος, τοῦ σπηλαίου δι' ἐκείνον ὑπεξερχόμενος. Ἐκεῖνος, ὑπὲρ ἡμῶν σπαργανούμενος, οὗτος, ὑπὲρ ἑαυτοῦ καταλιθούμενος. Ἐκεῖνος ἀναιρῶν τὸν θάνατον, οὗτος ἐπεμβαίνων τῷ θανάτῳ χειρμένη. Ἀλλὰ γὰρ συνδράμωμεν, ἀδελφοί, καὶ ἡμεῖς τῷ λόγῳ πρὸς τὸ θέατρον, ὡς ὁ ἀθλητὴς ὁ μέγας ἐναγωνίσσεται, πρὸς τὸν πονηρὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ὁμολογίας ἀποδιδόμενος. Ἀληθῶς γὰρ, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν, θέατρον ἐγενήθη τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις ὁ μέγας Στέφανος, πρῶτος τὸν στέφανον τῆς ὁμολογίας ἀναθησάμενος, πρῶτος τῷ χορῷ τῶν μαρτύρων ὁδοποιήσας τὴν εἰσοδὸν, πρῶτος ἀντικαταστάς πρὸς τὴν ἀμαρτίαν μέχρις αἵματος. Καὶ μοι δοκεῖ πᾶσα τῶν ὑπερκοσμίων ἡ στρατιὰ, καὶ πᾶσα τῶν ἀγγέλων αἱ μυριάδες τῶν τε λειτουργούντων καὶ τῶν παρεστηκότων, καὶ εἰ τι κατὰ τὴν ἄνω λῆξιν τῶν τιμῶν ἀποδομὴν, ἐν ἀρχαῖς τε καὶ δυνάμεσι καὶ θρόνοις καὶ ἐξουσίαις καὶ κυριότησι, καὶ πᾶσα ἡ οὐρανία πανήγυρις, θέαμα ποιῆσθαι τότε τὸν ἀθλητὴν, τῷ ἀνταγωνιστῇ συμπλεκόμενον. Ἐφ' ἡλώσαστο μὲν γὰρ οἶόν τι στάδιον τοῖς ἀνταγωνιζομένοις ὁ ἀνθρώπινος βίος ἀντεφώρμων δὲ ἀλλήλοις ἀμφοτέροι· ὅτε πονηρὸς ἀντίπαλος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀπὸ τοῦ πτώματος τῶν πρωτοπλάστων μέχρι τῶν κατὰ Στέφανον χρόνων τῇ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγγυμνασάμενος νίκη, καὶ ὁ μέγας τῆς πίστεως ἀγωνιστῆς, ἀντ' οὐδενὸς κρίνων τοῦ ἀντιπάλου τὴν ἐσθλότητα. Ὅπλα δὲ κατ' ἀλλήλων ἀμφοτέροις ἦν, τῷ μὲν εὐρετῇ τοῦ θανάτου ἀπειλή, τῷ δὲ μαθητῇ τῆς ζωῆς, ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἡγάσθη τὸ καινὸν τοῦτο τῆς ἀγωνίας εἶδος, ὅτε ζωὴ καὶ θάνατος ἡ ἀλήθεια διεκρίνετο, καὶ ἀπόδειξις ἐγένετο τῆς ἀληθείας ὁ θάνατος; Ὁ γὰρ κήρυξ τῆς κεκρυμμένης πίστεως καὶ ἀγνωσιμότητος ζωῆς, ἐργῶ διήγγαλλε τοῖς ἀνθρώποις τὸ κήρυγμα· τὸ γὰρ ἐτοίμως τοῦτον καταλιπεῖν τὸν βίον, ἀπόδειξις τοῖς ὁρθῶς κρίνουσιν ἦν, τοῦ τὴν προτιμωτέραν ζωὴν ἀντὶ τῆς καταλειπομένης ἀλλάξασθαι. Ἀλλὰ καλὸν ἂν εἴη καθάπερ ἐπὶ πίνακος ἀκριβῶς τῷ λόγῳ διαζωγραφῆσαι τὴν ἀθλήσιν, ὡς ἂν καὶ ὁδὸν ἡμῖν διὰ τῆς τῶν γεννητῶν ἀκολουθίας ἡ τῶν θαυμάτων τάξις ἐπιδεικνύηται. Ἀρτί μὲν γὰρ ἡ ἀνωθεν βία τα πνοή, πᾶσαν τὴν ἐναέριον καὶ ἀπατηλὴν τῶν δαιμόνων διασχεδασασα δύναμιν, ἐπλήρωσε τῶν ἀποστόλων τὸν οἶκον· καὶ πυροειδῶς εἰς γλώσσας διαμερισθὲν τὸ Πνεῦμα, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν δεχομένων τὴν χάριν ἐν ἑκάστῳ ἐγένετο. Ἡδὲ δὲ, πρὸς τὸ παράδοξον τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν καὶ τὴν γλῶσσαν θαύματος, τοὺς ἐκ παντὸς ἔθνους Ἱερουσαλὺμοις ἐπιδημοῦντας, ἐκπηξίς τε κατεῖλθε καὶ σύγχυσις· τῶν εἰς ποικιλίας τε καὶ διαφορὰς γλωσσῶν ἰδέας διεσχισμένων, πάντων ἀθρόως ὁμολώσων τοῖς μαθηταῖς γεγεννημένων· ὅτε οὐκ ἐκ προπαιδείσεως καὶ μελέτης τινὸς, ἀλλ' ἐξ ἐπιπνοίας

¹ 1 Cor. iv, 9.

τοῦ Πνεύματος, ἀθρόως τοῖς ἀποστόλοις ταύτης ἐν-
σπεύσας τῆς χάριτος, ἥ τοῦ φέγγεσθαι δύναμις
προσεγένετο. Ἐδεῖ γάρ τοὺς ἐπὶ τῇ γῇ τὴν πυργο-
ποιεῖν ὁμοφωσίαν λύσαντας, ἐπὶ τῇ πνευματικῇ
πάλιν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομῇ, εἰς ὁμοφωσίαν ἔλθειν·
καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ἐντεθεὶν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
οἰκονομία τῆς χάριτος ἀρχεται· ὥστε τὴν κοινὴν τῶν
ἀνθρώπων εὐεργεσίαν, εἰς πᾶσαν διάνοιαν τῆς ἀν-
θρωπίνης καταμερίσαι φωνῆς, ἵνα μὴ μὲν γλώσση
μόνη τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας ἐναποκλειόμενον,
ἀπρακτον τοῖς ἀλλογλώσσοις μένῃ καὶ ἀνενέργητον.

Ἦδὲ τοίνυν τῶν μὲν Φαρισαίων καὶ ταῖς ἰδίαις
ἀκοαῖς ἀπιστοῦντων, καὶ τοὺς ἐκπεπληγμένους τὴν
θαυματουργίαν διεσφάλλαι καταχλευαζόντων, ὡς
γλεύκους αὐτοῖς τὴν τοιαύτην παραφορὰν ἐμποιή-
σαντος· τοῦ δὲ Πέτρου μὲν τοῦ λόγου περιβολῇ τρι-
σχίλια ψυχὰς τῷ Χριστῷ σαγηνεύσαντος, καὶ κα-
θεξῆς διὰ τῇ προσθήκῃ τῶν σωζομένων τῆς Ἐκκλη-
σίας εἰς πληθύνειν ἐπιιδούσης· καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς χω-
λοῦ πάλιν τὴν ὥραιαν τοῦ ἱεροῦ πύλιν τοῖς σωζομέ-
νοις ἀνοίξαντος, ἢ προσκαθήμενος τῷ καθ' ἑαυτὸν
θαύματι τῆς ἰάσεως, τοὺς κατὰ ψυχὴν χωλεύοντας
ἐπὶ τὴν πίστιν ἐχειραγωγῶν. Πολλῶν τοίνυν πρὸς τὸ
κήρυγμα τῆς πίστεως συρρέοντων, καὶ τῆς χρείας
πλείονα τὴν πολυχειρίαν ἐπιζητούσης τῶν διακονούν-
των τῇ χάριτι· τότε καλεῖται πρὸς ἐπικουρίαν τῶν
ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὁ πολὺς τῇ σοφίᾳ καὶ
τῇ χάριτι Στέφανος. Καὶ μηδεὶς τῶν τῆς διακονίας
ὀνόματι, δευτερεύειν αὐτὸν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν
ἀξίαν ὑπονοεῖται· ἐπεὶ καὶ Παῦλος αὐτὸν οἶδε διάκο-
νον μυστηρίων Χριστοῦ, καὶ ὁ τοῦ παντὸς Κύριος, ὁ
διὰ σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν οἰκονομῶν, οὐκ
ἐπησχύνθη τῷ τῆς διακονίας ὀνόματι, εἰπὼν· ἐν
μέσοις εἶναι, ὡς ὁ διακονῶν, ὁ τὰς διαίρεσεις τῶν
διακονῶν ἐνεργῶν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Καθ' ἑπε-
γὰρ τὸ πῦρ τῆς ἐπιτηδείας ὕλης δραξάμενον, εἰς
ὕψος ἀφρεῖ τὴν φλόγα, καὶ περιφανεστέραν τὴν αὐγὴν
ἀπεργάζεται· οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τῇ τοῦ
Στεφάνου μεγαλοφυίᾳ γενόμενον, ἐκδηλωτέρας ἐποίει
τὰς ἀκτῖνας τῆς χάριτος. Διὸ πάντες πρὸς αὐτὸν
ἀφείρων, ἐν ὅσοις ἦν γνώσεώς τινας μετουσία καὶ
παιδεύσεως· καὶ κατὰ συστάσεις οἱ τῶν λοιπῶν δο-
κοῦντες πλέον ἔχειν, οἷον εἰς φάλαγγας τινὰς δι' ἄλ-
λῃων καταποικνούμενοι, οὕτως ὁπομένειν ἐπειρώντο
τοῦ Στεφάνου τὴν προσβολήν. Ὁ δὲ πᾶσιν ἐπίσης
ἄμαχος ἦν, καὶ πολλοῖς συμμέσων κατ' αὐτὸν καὶ
ἐλάττωσιν. Ἐν τοῦτοις τοίνυν, τὸ μὲν φαινόμενον,
Ἀλεξανδρεῖς καὶ Λιβερτίνου καὶ Κυρηναῖοι καὶ οἱ
πανταγρόθεν ἦσαν ἄνθρωποι πρὸς τὸν τῆς ἀληθείας
ἀγωνιστὴν συμπελεκόμενοι· ὁ δὲ διὰ τοῦ φαινομένου
νοούμενος, ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους ἦν, δι' ἀνθρωπίνων
προσώπων πρὸς τὴν ἐν τῷ Στεφάνῳ λαλουμένην ἀλή-
θειαν αὐτὸν ἀντεγείρων. Ἀλλ' ἡ μὲν ἀλήθεια κατὰ
τοῦ ψεύδους τροπαιοφόρος ἦν, καλῶς τρεψάμενου
τοῦ ἀριστέως πάντας τοὺς προαγωνιστὰς τῆς ἀπά-
της· ὁ δὲ διάκονος τῆς ἀληθείας παρὰ τοῦ ἐχθροῦ

A inspiratione Spiritus atque repente ex tempore hoc
dono representato, facultas loquendi apostolis ac-
cessisset. Oportebat enim eos, qui in terrenae turris
extructione communionem linguarum, vocisque con-
cordiam solverant, in spirituali Ecclesiae aedifica-
tione rursus ad commercium linguarum venire, atque
idecirco sancti Spiritus dispensatio recte gratiam
hinc orditur, ut commune hominum beneficium in
omnem intellectum humanæ vocis dispertiretur,
ne si in unam linguam solam prædicatio pietatis
includeretur, inefficax et inutilis hominibus diversæ
linguæ maneret.

Jam igitur cum Pharisei quidem suis etiam ip-
sorum auribus non crederent, ac miraculo rei ob-
stupefactos ceteros errare contenderent irridentes,
quasi mustum talem vecordiam atque furorem apo-
stolis ingenerasset; Petrus autem uno orationis
complexu, animarum millia tria quasi verriculo
captas Christo lucificasset², ac deinceps semper
adjectione eorum, qui salvi fierent, Ecclesia numero
ac multitudine cresceret: itemque is, qui a nati-
vitate claudus fuerat, speciosam portam templi
rursus iis, qui salvi fierent, aperuisset³, cui assi-
dens sue sanationis miraculo anima claudicantes
ad fidem adduxerat. Cum multi igitur ad prædica-
tionem fidei confluerent, atque majorem manum
gratiæ ministrantium res postularet, tunc sapientia
ac gratia abundans Stephanus a Spiritu in auxilium
apostolorum vocatur⁴. Ac nemo nomine ministerii
motus, secundum eum ab apostolica dignitate lo-
cum obtinere suspicetur: quoniam etiam Paulus
sese ministrum mysteriorum Christi agnoscit⁵: nec
universarum rerum Dominum qui per carnem hu-
manam salutem administrabat, ministerii nominis
puduit, cum diceret sese in medio esse tanquam
ministrum, qui divisiones ministeriorum efficit, ut
inquit Apostolus⁶. Quemadmodum enim ignis apta
comprehensa materia, flammam in altum tollit; et
illustriorem splendorem efficit: ita etiam Spiritus
sanctus, cum in magna illa Stephani animi indole
versaretur, gratiæ radios clariores efficiebat. Quam-
obrem omnes, in quibus eruditionis atque scientiæ
nonnihil inerat, in sese convertebat: ex iis qui cæ-
teris præstare videbantur, coitione atque conspira-
tione facta, veluti in phalange quasdam consipati,
sic impetum Stephani sustinere nitebantur. At ille
omnibus pariter invictus erat, sive cum multis so-
lus, sive cum paucis congregaretur. Tunc igitur
in speciem quidem Alexandrini, Libertinique et
Cyrenenses, quique undique convenerant homines,
cum veritatis athleta conflegebant. Qui autem per
id quod apparebat intelligitur, is pater mendacii
erat, per figuras humanas adversus eam, quæ a
Stephano proferebatur, veritatem insurgens. Sed
veritas quidem de mendacio tropæum reportabat,
cum vir ille strenuus omnes propugnatores fraudis
in fugam egregie vertisset: minister autem veri-

¹ Act. II, 41. ² Act. III, sqq. ³ Act. VI, 5. ⁴ I Cor. IV, 1. ⁵ Ephes. IV, 11; I Cor. XII, 4 sqq.

tatis ab hoste veritatis insidiis petebatur, quasi non A
patefaceret eam, quæ revera esset, sed eam, quæ
non esset, fingeret veritatem. Quid hæc moliris
adversus præconem, ad diabolum dixerim? Si tibi
aliquæ sunt vires, incommoda veritati, quæ in Ste-
phano elucet; sin autem illa tuis machinationibus
sublimior est, quid circa veritatis vas malignitatem
exerces, atque omisso eo quod continetur, tollis e
melio id quod continet, non secus ac facere solent
canes, qui lapides quibus petuntur rictu invadunt,
et eum a quo petuntur, non attingunt? Posteaquam
igitur mendacium per ea quæ opponebantur, con-
futatam atque convictum erat, nec quemquam alium
improbis ille postea propugnatorem fraudis inve-
nire poterat, omnibus ad patefactam veritatem
respicientibus, non obliviscitur sui certaminis,
atque efficaciam suam tam in accusatores quam in
iudices parit, cum utrisque sese insinuasset, hos
quidem, ut falsa adversus Stephanum dicerent, im-
pulsit, illos vero, ut animo irato calumniam admit-
terent, induxit. Cumque variis modis etiam Judæis
sese inseruisset, omnium adversus Stephanum fun-
gitur officio, accusatoris, iudicis, carnificis, et re-
liqui totius ministerii mortis, ignorans cum quanta
ruina post talem adversus Stephanum sententiam,
præceps abiturus esset. Quemadmodum enim periti
athletæ subeuntes corpus adversariorum per quam-
dam artificiosam agilitatem atque habilitatem, gra-
viores lapsum eis struunt: ita magnus quoque
Stephanus humi prostratus⁷, gravem illam contu-
sionem adversarii confecit.

Hinc enim in orbem terrarum apostoli currere cœ-
perunt, hoc in omnes partes sermonis divulgationis
initium est. Nam nisi ab illius cæde populus Judæo-
rum in apostolos sævisset⁸, forsitan solis Jerosolymis
Evangelii gratia inclusa esset, nunc vero agitati a
Judæis, alius alio gentium per orbem terrarum dis-
persi sunt, undique per mysteriorum doctrinam
diabolum exturbantes. Hoc modo Samaria sermo-
nem recipit: hoc modo obiter in via salus eunuchi
a Philippo conficitur⁹: ita magnum illud Ecclesiæ
instrumentum Paulus ira minisque a diabolo arma-
tus adversus ipsum armatorem tela vertit¹⁰, ex
omni eum exterminans orbe terrarum, ut nullum
relinqueret locum fidei Christi inaccessum. Hinc
Ægyptii, Syri, Parthi, et Mesopotamitæ, Itali et
Galli, Illyrii, Macedones Christum agnoscunt, et
omnes undique gentes sermo percurrens ad fidem
adducit. Vides Stephani athleticam scientiam? quam
multis ruinis obtritibus sit adversarius, cum per ca-
lumniam adversario superior fuisse videretur? Ve-
rum ad stadium denuo revertamur. Quibus verbis
populum concitant calumniatores? Non desinit, in-
quiant, verba contumeliosa loqui adversus locum
hunc sanctum et legem: audivimus enim ex eo, cum
diceret, Jesus Nazarenus hic demolietur locum hunc,
et mutabit instituta, quæ nobis tradidit Moyses¹¹. Ac-

τῆς ἀληθείας ἐπεβουλευέτο, ὡς οὐχὶ φανερον τὴν
οὔσαν, ἀλλὰ ποιῶν τὴν μὴ οὔσαν ἀλήθειαν. Τί ταῦτα
συσκευάζῃ κατὰ τοῦ κήρυκος, πρὸς τὸν διάβολον, εἴ-
ποιμι ἂν; Εἰ σοὶ τίς ἐστὶ δύναμις, τὴν ἐν τῷ Στε-
φάνῳ βλαφον ἀλήθειαν· εἰ δὲ ἐκείνη τὸν σὸν μη-
χανημάτων ὑψηλοτέρα, τί περὶ τὸ σκεῦος τῆς ἀλη-
θείας ἀπασχολεῖς τὴν κακόνοιον, καὶ ἀναίρεις τὸ
παριέχον, καταλιπὼν τὸ ἐγκείμενον; οἶόν τι ποιοῦσιν
οἱ κύνες, τοὺς λίθους οἷς βάλλονται περιχαίροντες, τοῦ
βάλλοντος οὐχ ἀπτόμενοι; Ἐπειδὴ τοίνυν ἀπληγῆθη
διὰ τῶν ἀνθισταμένων τὸ ψεῦδος, καὶ οὐκέτι οἷός τε
ἦν ὁ Πονηρὸς ἄλλον τινὰ προαγωνιστὴν τῆς ἀπάτης
εὑρεῖν, πάντων πρὸς τὴν φανέρωσιν τῆς ἀληθείας
ἀποδλεπόντων, ἀναμένεσθαι τοῦ Ἰδοῦ παλαίσματος,
καὶ καταμερίσας αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν εἰς τε τοὺς
κατήγόρους καὶ τοὺς δικαστάς· καὶ ἂν ἀμφοτέροις
γενόμενος, τοὺς μὲν λέγειν τὰ ψευδῆ κατὰ τοῦ Στε-
φάνου προήγετο, τοὺς δὲ μετ' ὀργῆς τὴν συκοφαν-
τίαν προσδέχεσθαι. Καὶ ποικίλως αὐτὸν τοῖς Ἰου-
δαίοις ἐγκατασπείρας, πάντα γίνεται τῷ Στεφάνῳ,
καὶ κατήγορος καὶ δικαστής, καὶ δῆμιος, καὶ πᾶσα ἡ
λοιπὴ τοῦ θανάτου ὑπηρεσία· οὐκ εἰδὼς οὐ μὴ πτώ-
ματι μετὰ τὴν τοιαύτην ἐπὶ Στεφάνῳ ῥήγον κατενε-
χθήσεται. Καθάπερ γὰρ οἱ ἔμπειροι τῶν ἀθλητῶν
ὑποβάντες τῷ σώματι τῶν προσπαλαίωντων, χαλε-
πώτερον αὐτοῖς διὰ τινος τεχνικῆς εὐστροφίας τὸ
πτῶμα κατασκευάζουσιν· οὕτω καὶ ὁ μέγας Στέ-
φανος, εἰς γῆν κλιθεὶς, τὸ χαλεπὸν σύντριμμα τοῦ ἀν-
τικειμένου εἰργάσατο.

Ἐντεῦθεν γὰρ γίνεται τοῖς ἀποστόλοις ἐπὶ τὴν οἰ-
κουμένην ὁ δρόμος· αὕτη τῆς πανταχοῦ τοῦ λόγου
διαφοιτήσεως ἡ ἀρχή. Εἰ γὰρ μὴ τῇ κατ' ἐκείνου
μαιφονίᾳ ὁ δῆμος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῶν ἀποστό-
λων ἐμάνη, μόνοις ἂν τάχα Ἱεροσολύμοις ἡ τοῦ
Εὐαγγελίου χάρις ἐναπεκλειέτο· νυνὶ δὲ διωχθέντες
παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἄλλος ἀλλαγὴ τῶν κατὰ τὴν οἰ-
κουμένην ἐθνῶν διεσπάρη, πανταχόθεν τὸν διάβολον
διὰ τῆς τῶν μυστηρίων διδασκαλίας ἐξείργοντες. Οὕτω
δέχεται τὸν λόγον ἡ Σαμάρεια· οὕτως ὁδοῦ πέραργον
ἡ τοῦ εὐνοῦχου σωτηρία παρὰ τοῦ Φιλίππου γίνεται·
οὕτω τὸ μέγα σκεῦος τῆς Ἐκκλησίας Παῦλος, θυμῷ
καὶ ἀπειλῇ παρὰ τοῦ διαβόλου καθοπλισθεὶς, ἐπ' αὐ-
τὸν τρέπει τὸν ὀπλίτην τὰς ἀκίδας, πάσης αὐτὸν
ὑπερρρίζων τῆς οἰκουμένης, ὡς μηδένα τόπον κατα-
λιπεῖν τῇ πίστει τοῦ Χριστοῦ ἀνεπίδατον. Ἐντεῦθεν
Αἰγύπτιοι, Σύροι, Πάρθοι καὶ Μεσοποταμίται, Ἱτα-
λοὶ καὶ Γαλάται, Ἰλλυριοὶ, Μακεδόνες, καὶ τὰ παν-
ταχόθεν ἔθνη προσάγει τῇ πίστει διατρέχων ὁ λόγος.
Ὅρᾳς τοῦ Στεφάνου τὴν ἀθλητικὴν ἐπιστήμην; πόσοις
συνετρίβη πτώμασιν ὁ ἀντίπαλος, ὁδὸς διὰ τῆς
συκοφαντίας ὑπέρτερος τοῦ προσπαλαίουτος γενέσθαι;
Ἄλλ' ἐπ' ἀνέλωμα πάλιν ἐπὶ τὸ στάδιον. Τίσι λόγοις
ἀνακινούσιν τὸν δῆμον οἱ συκοφάνται; Οὐ παύεται,
φασί, λαλῶν ῥήματα βλάσφημα κατὰ τὸν τόπον
τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ τόμου· ἀρχοῦμεν γάρ

⁷ Act. vii, 59. ⁸ Ibid. ⁹ Act. viii, 27 sqq. ¹⁰ Act. vii, 57. ¹¹ Ibid. 41 sqq.

αὐτοῦ λέγοντος, οὗτοι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλοίξει τὰ ἔθνη. Ἡ παρέδωκεν ἡμῖν Μωϋσῆς. Ἡ μὲν οὖν κατηγορία τῶν τοῦ διαβόλου βητόρων τοιαύτη. Ἡ δὲ τῶν ἀκούοντων ἀνοία τις; Ἐπὶ τίνι χαλεπαίνουσι τῷ κατηγορηθέντι; τίνα κακίαν ἐν τοῖς εἰρημένους ἐφώρασαν; Τὰ μὲν γὰρ προφερόμενα κατ' αὐτοῦ, τῶν ἐσύτερον ἐκδησόμενων ἦν. Ἐφῆσαν γὰρ αὐτὸν εἰρηκέναι, τὸν τόπον καταλυθῆσθαι, καὶ τὰ νόμιμα τοῦ Μωϋσεως μετατεθῆσθαι. Τί οὖν ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ ἀδίκημα, καὶ ἀληθεύῃ, καὶ ψεύδεται; Εἰ μὲν γὰρ ψεύδεται, τὸ λυποῦν οὐκ ἐκδησεται· εἰ δὲ ἀληθεύει, τί ἀδικεῖ ὁ λόγος προμηνῦναι τὴν ἔκβασιν; Τὰ γὰρ γινόμενα, πάντως ἐκδησεται καὶ σωπῶνται, καὶ μή· ὁ δὲ φόνος τοῦ προμηνύσαντος, τίνα φέρει τῶν λυποῦντων διόρθωσιν; Εἰτα, κατηγορεῖται μὲν Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος· ἡ δὲ τῆς τιμωρίας ψῆφος, ἐπὶ τὸν Στέφανον φέρεται. Καὶ τοι εἰ ὁ ἀδικῶν κινεῖ τὴν ὀργήν, ἀδίκημα δὲ ἐστίν, ἡ τοῦ τόπου καὶ τῶν ἐθνῶν μεταποίησις· ταῦτα δὲ οὐ παρὰ Στεφάνου, ἀλλὰ παρὰ Ἰησοῦ γίνεσθαι φησιν ὁ κατηγορός, ἐπὶ τὸν κατηγορηθέντα πάντως ἐδει συγκινεῖσθαι τὸ δικαστήριον. Ὡς τῆς ἀδικίης τῶν ἀκούοντων ψήφου! Ἐπειδὴ, φησίν, ὁ Ἰησοῦς μεταποιεῖσι τοὺς νόμους, καταλεινοθήτω ὁ Στέφανος. Πῶς δὲ καταλύσει τὸν νόμον ὁ Ἰησοῦς, ὁ οὕτως ἔχων περὶ τὸν νόμον, ὁ πάντα πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἀρχαίων νομοθετήσας, ὁ εἰπὼν· Οὐκ ἔλθοι καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· ὁ τὸν περὶ τοῦ μὴ φονεῦσαι νόμον, διὰ τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὀργισθῆναι τοῖς μαθηταῖς βεβαίωσας, ὁ τῇ ἐπιθυμίᾳ συνεχθαλὼν τὴν μοιχείαν, ὁ διὰ τοῦ μὴ ἀμύνασθαι τὸν προελευπηκότα κελεῦσαι, τὸ μηδὲ ἄρχειν χειρῶν ἀδικῶν νομοθετήσας, ὁ διὰ τῆς τῶν προσόντων μεταδόσεως τὸ κατὰ πλεονεξίαν πάθος ὑπερορίσας;

Πῶς οὖν οὐτε ἐμνημονεύθη ταῦτα, οὐτε συνεζητήσθη τῇ κρίσει; Ἐβουλόμην νῦν παρεῖναι μοι τῶν μαιφόνων ἐκείνων δικαστῶν τὸ συνέδριον, καὶ μαθεῖν περὶ τῶν τόπων ὑπὲρ ὧν χαλεπαίνουσι, ποῦ ὁ διώνυμος ἐκεῖνος ναὸς, ποῦ τὰ ἀπιστούμενα τῶν λίθων μεγέθη, ποῦ τὸ χρυσίον ἐκεῖνο τῇ λοιπῇ ὕλῃ περὶ τὸν ναὸν μικροῦ δεῖν ἰσοστάσιον, ποῦ αἱ νόμιμοι ἱεουργίαι, ὁ κριὸς, ὁ μόσχος, ὁ ἀμνός, ἡ δάμαλις, ἡ περιστέρη, ἡ τρυγὼν, ὁ ἀποπομπαῖος χίμαρος; Εἰ διὰ τοῦτο θάνατον τοῦ Στεφάνου καταψήφίζονται, ἵνα μηδὲν τῶν σκυθρωπῶν ἐκείνων εἰς πέρας ἔλθοι, δεξιότατον ὅσα διὰ τῆς μαιφονίας ἑαυτοῖς διεσώσαντο. Εἰ δὲ οὐδὲν τούτων ἐστίν, ὑπὲρ οὗ τὴν ψῆφον ἐκείνην ἐξήνεγκεν· ἀνελί τίνος ὁ φόνος; εἰπάτωσαν. Ἀλλ' ἴδωμεν ἐν τοῖς ἐφεξῆς τῶν ἀγώνων, ὅπως ἀμύνεται τοῖς μαιφόνους, ὁ ταῖς νικαῖσι τῶν λίθων καταχωνύμενος· ποίας ἀντιπέμπτει βολὰς κατὰ τὸν ἀφιέντων τάς τῶν λίθων βολίβας. Μαθέτωσαν Ἰουδαῖων παῖδες τὰ τῶν Χριστιανῶν ὅπλα, οἷς πρὸς ἀμύναν τῶν λυποῦντων χρησάμενος ὁ μέγας Στέφανος, νόμον τῷ βίῳ τὸ ἔργον πεποιήται. Οἱ μὲν γὰρ θηριώδει τινὶ καὶ ἀπηνεῖ τῇ λύσει κύκλῳ περιστάντες τὸν ἄγιον, πρὸς ἓνα σκοπὸν οἱ πάντες ἐβλεπον, πᾶν τὸ ὑπὸ χεῖρα

A cusatio quidem diaboli oratorum talis est. Sed quanam est audientium amentia? Cujus criminis nomine in accusatum sæviunt? quam nequitiam in his verbis deprehenderunt? Nam quæ quidem adversus eum proferebantur, in posterum eventura erant. Aiebant enim eum dixisse locum eversum iri, et instituta Mosis commutatum iri. Quod igitur maleficio in his verbis continetur, sive vera, sive falsa loquatur? Nam si quidem mentitur, id quod angit et male habet, non eveniet: si autem vera dicit, quanam inest injuria sermoni, quo prædicitur id quod eventurum sit? Nam quæ sunt, prorsus evenient, sive sileamus, sive loquamur: at cædes prædicantis quam assert incommodorum correctionem? Deinde accusatur quidem Jesus Nazareus: sententia autem, qua poena atque supplicium decernitur, adversus Stephanum fertur. Atqui si is, qui delinquit, iram movet et crimini datur loci et institutorum mutatio; atque hæc accusator non a Stephano, sed ab Jesu fieri dicit: adversus accusatum prorsus commoveri judices oportebat. O injustam audientium sententiam! Quoniam, inquit, Jesus mutabit leges, lapidetur Stephanus. Quomodo autem legem Jesus abrogabit, qui ita affectus erat erga legem, qui omnia ad confirmationem antiquarum legum instituit, qui dixit: Non veni dissoluturus legem, sed impieturus? qui legem de non interficiendo, per hoc, quod nec prorsus quidem irasci quemquam voluit, discipulis confirmavit? qui adulterium una cum libidine atque concupiscentia ejecit? qui per id, quod noluit, ut quisquam ulciscatur eum, a quo ante læsus esset, ne lacessendum quidem injuria quemquam esse sanxit? qui per communicationem facultatum, avaritiæ vitium exterminavit?

Qui sit igitur, ut hæc neque commemorata, neque in cognoscendo simul quæ sita atque examinata sint? Vellem nunc adesse mihi sanguinariorum illorum judicum consilium, ac de locis, quorum nomine sæviunt infensi, sciscitari, ubi celebre illud templum, ubi incredibiles lapidum magnitudines, ubi aurum illud, quod reliquam templi materiam pretio propemodum æquabat, ubi legitima sacrificia, aries, vitulus, agnus, juvenca, columba, turtur, avertendis malis sacrificari solitus caper? Si idcirco Stephanum capitis condemnant, ut ne quid tristem illarum rerum eveniat, ostendant quæcunque per cædem illam nefarium sibi conservarint. Quod si nihil horum reliquum est, quorum nomine sententiam illam tulerunt, dicant cujus rei gratia cædes ab ipsis perpetrata sit? Verum videamus in reliquo certamine, qua ratione sanguinarios ulciscatur is, qui veluti nivalibus floccis crebris incidentibus, ita lapidum quasi grandinis imbre obruebatur, quibus contra jaculis petat eos, qui lapidum in eum tela emittebant. Cognoscant Judei arma Christianorum, quibus injuriam ulciscendo magnus Stephanus usus, sui facti exemplo legem vitæ

¹¹ Matth. v, 17.

sanzit. Nam illi quidem ferina quadam atque immani rabie undique sanctum circumstantes, in unum illum tanquam scopum omnes intenti erant, quidquid ad manum esset, eo vice teli adversus Stephanum intentes: hic vero tanquam sacerdos quidem, juxta legem spiritualem, puram hostiam immolans, non alienum, sed suum altaribus admoveans corpus, et loco libaminis sanguinem spargens, per sese Deum, quem in caelestibus adytis cernebat, delinquentibus placabat, beneficio nefariam caedem eorum compensans, clamans audientibus homicidis, ac dicens: *Domine, ne imputes eis hoc peccatum*¹³. Atque hic quidem oratione peccatum eorum, quod sceleratis manibus suis sanguinari quasi exarabant, delebat; illi vero etiam ad orationem exasperabantur: ac non prius eum impetere remiserunt, quam magnus Stephanus veluti teneris floribus vel rore quodam levi circumfusus in dulcem simul ac beatum somnum delatus est. Verum victoria certamen praevenit, et ante certamen athletam corona victoriae decoratum videmus. Antequam enim certamen spectaverimus, ad finem certaminis oratione procecli sumus. Oportebat enim, opinor, oratione non praeterire ea, per quae maxime martyris virtus ostendebatur, qualis ad caedem propensorum consessus, et quomodo omnibus ex aequo animus ad caedem concitatus, quanta congregatis ad malum conspiratio, qualis cujusque obtutus, qualis habitus, qualis dentium motus et affectus esset, sicut divina Scriptura significat, quod dissecarentur cordibus suis, et frenderent dentibus suis in eam¹⁴: qui in medio tot ac talium stans, contraque omnem vim adversariam, quae a sanguinariis illis representabatur, sese contra exsuscitans, per omnia magnitudine animi atque indolis excelebat, ira quidem lenitatem: minis vero, despicientiam; mortis terrori, vitae contemptum; odio, dilectionem; malevolentiae, benevolentiam; calumniae, veritatis praedicationem opponens. Non enim uno modo victor declarabatur, sed adversus omnem malitiae speciem, quae tunc ab Judaeis representabatur, sese per varias virtutes distribuens cum omnibus et conflixit et omnes superavit. Ita audio in gymniciis quoque certaminibus eos, qui viribus caeteros antecedunt, adversus totum saepe stadium gymnici cum sese certamini offerentes et accingentes, de omnibus victoriae praemia reportare. Talis martyrum stadii princeps erat: qui adversus omnes adversarii copias cum se opposuisset, adversus omnes victoria clarus designatur. Nam falsam sapientiam per Libertinos, Cyrenenses, et Alexandrinos sapientes adversus se luctantem, per veram sapientiam devicit; terrorem, per libertatem loquendi, et ingenuam increpandi fiduciam; minas, per despicientiam; saevitiam, per beneficentiam; mendacium, per veritatem. Illi quidem ad caedem spectabant, et jam manus lapidibus armabant,

A γενόμενον, ὅπλον κατὰ τοῦ Στεφάνου ποιοῦμενοι· ὁ δὲ, καθάπερ τις ἱερεὺς, κατὰ τὸν πνευματικὸν νόμον εὐαγγῆ θυσίαν ἱερουργῶν, οὐκ ἀλλότριον, ἀλλὰ τὸ ἴδιον προσάγων σῶμα, καὶ ἀντὶ τῆς σπονδῆς ἀπορβαίνων τοῦ αἵματος, δι' ἑαυτοῦ τὸν Θεόν, ὃν ἐν τοῖς οὐρανίοις ἀδούτοις ἔδλεπεν, ὑπὲρ τῶν πλημελοῦντων ἐξέλεοῦτο. Εὐεργεσίᾳ τὴν μισοφονίαν αὐτῶν ἀμειβόμενος, βῶν ἐν ταῖς τῶν φονευτῶν ἀκοαῖς, καὶ λέγων· *Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην*. Καὶ ὁ μὲν, ἐξήλειφεν αὐτῶν δι' εὐχῆς τὴν ἁμαρτίαν, ἣν ταῖς παρανομίαις αὐτῶν χειρὶν οἱ μισοφῶνοι ἐχειρογράφουν· οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν εὐχὴν παρωξύνοντο, καὶ οὐ πρότερον ἀνέστησαν βάλλοντες, ἕως οὗ ὁ μέγας Στέφανος καθάπερ ἄνθρωποι ἀπαλοῖς, ἡ δὲ ῥῆσις τιμὴν κούφην περιβρέθεμενος εἰς τὸν γλυκύν καὶ μακάριον ὕπνον ἐκλίθη. *Ἄλλ'* ἐφθασεν ἡ νίκη τοὺς ἄθλους, καὶ πρὸ τῶν ἀγώνων ὀρώμεν τὸν στεφανίτην. Πρὶν γὰρ θεωρησάι τὴν ἀγωνίαν, πρὸς τὸ πέρας τῶν ἄθλων ὑπὸ τοῦ λόγου παρήχθημεν. Ἔδει γάρ, ὅμαι, μὴ παραδραμεῖν ἑκαῖνα τῷ λόγῳ, δι' ὃν μάλιστα ἡ τοῦ μάρτυρος ἀρετὴ διεδεικνυτο· ὅσον ἦν τὸ τῶν φονευτῶν συνέδριον, καὶ πῶς κατὰ τὸ ἴσον πᾶσι, πρὸς τὸν φόνον ὁ θυμὸς διεγίγχετο· ὅτι πρὸς τὸ κακὸν ἦν τοὺς συνελεγεμένους ἡ σύμπνοια· ὅσον ἐκάστου τὸ βλέμμα, ὅσον τὸ σχῆμα, ὅσον τὸ περὶ τοὺς ὀδόντας πάθος, καθὼς παρασημαίνεται ἡ θεία Γραφή, ὅτι διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρουχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ τοσούτων ἐστῶς, καὶ πάσῃ τῇ ἀντικειμένην δυνάμει τῇ ἐν τοῖς μισοφῶνοις ἐνεργουμένην ἑαυτὸν ἀντεγείρων, διὰ πάντων ὑπερέσχε τῷ μεγαλοφῶνι τοῦ φρονήματος· ἀντιτιθεὶς τῷ μὲν θυμῷ τὴν μακροθυμίαν, ταῖς δὲ ἀπειλαῖς τὴν ὑπεροφίαν, τῷ δὲ τοῦ θανάτου φόβῳ τὴν τῆς ζωῆς καταφρόνησιν, τῷ δὲ μίσει τὴν ἀγάπην· τῇ θυσμενεῖ, τὴν εὐμένειαν· τῇ συκοφαντεί, τὴν τῆς ἀληθείας φανερωσιν. Οὐ γὰρ δι' ἐνὸς τρόπου νικητῆς ὁ τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴς ἀπεδείκνυτο· ἀλλὰ πρὸς πᾶν εἶδος κακίας τῆς τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἐνεργουμένης ἑαυτὸν διὰ τῆς ποικίλης ἀρετῆς καταμερίσας, καὶ πᾶσι συνεπλάκη, καὶ καθυπερέσχε τῶν πάντων. Οὕτως ἀκούω καὶ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι τοὺς πλεονεκτοῦντας κατὰ τὴν δύναμιν, πρὸς ὅλον πολλάκις ἀποδοιομένους τὸ γυμνικὸν στάδιον, κατὰ πάντων φέρεσθαι τῶν ἀντιπάλων τὰ νικητήρια.

D Τοιοῦτος ὁ τοῦ σταδίου τῶν μαρτύρων καθηγητὴς ὢν πρὸς πᾶσαν τοῦ ἀντικειμένου τὴν δύναμιν ἑαυτὸν ἀντιτάξας, λαμπρὸς τῇ κατὰ πάντων ἀναδείκνυται νίκη. Τὴν γὰρ ψευδῶν σοφίαν, τὴν διὰ Λιθερτίνων καὶ Κυρηναίων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου πόλεως σοφῶν αὐτῷ προσκαλαίουσαν, διὰ τῆς ἀληθοῦς σοφίας κατηγωνίσαστο· τὸν φόβον, διὰ τῆς παρρησίας· τὴν ἀπειλήν, διὰ τῆς ὑπεροφίας· τὴν πικρίαν, διὰ τῆς εὐποίας· τὸ ψεῦδος, διὰ τῆς ἀληθείας. Οἱ μὲν πρὸς τὸν φόνον ἔδλεπον, καὶ ἦδη τὰς χεῖρας τοῖς λίθοις ἐξώπλιζον, καὶ τῷ βλέμματι καὶ τῷ ἄσθματι καὶ τῇ τῶν ὀδόντων συμπτώσει τὴν πικρίαν ἐπισημαί-

¹³ Act. vii, 59. ¹⁴ Ibid. 54.

νοντες· ὁ δὲ ὡς ἀδελφούς εἴωρα, καὶ ὡς πατέρας Ἀ
ῥσπάετο.

Ἄνδρες γάρ, φησιν, ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου. Οἱ μὲν τὴν συκοφαντίαν πιθανῶς συνέπλεον· τῷ δὲ τὸ τῶν φονῶντων συνέδριον, τῆς ἀληθείας φροντιστήριον ἦν. Οὐκ ἀπέκοπτε φόβῳ τὸν λόγον, οὐδὲ πάρετος πρὸς τὴν ἐλπίδα τῶν κινδύνων ἐγίνετο, οὐδὲ πρὸς τὸν θάνατον ἐβλεπεν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ ὕψος τὴν ψυχὴν ἔχων, καὶ τὰ ἐν ποσὶ πάντα περι-
ορῶν, ὡς παιδία μάτην ἀφραίνοντα, ἐπαιδαγωγεῖ τῷ λόγῳ, τοῖς παρ' αὐτῶν ἐκείνων πιστευομένοις εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πεπλανησθαι αὐτοὺς περὶ τῶν δογμάτων συγχρώμενος. Ἀβραὰμ τῷ λόγῳ παράγεται· καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία πᾶσα δι' ἐλίγων ὕπ' ἑβὴν ἀγε-
ται· εἴτα ἡ τῶν ἐφεξῆς ἀγίων διαδοχὴ. Μωϋσῆς ἐπὶ τούτοις τιτρώμενος, ἀνατρεφόμενος, παιδεύμενος, ἐπὶ τοῦ θροῦς μυσταγωγούμενος· μαρτίων τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἰσραὴλ διασώζων, τὸ κατὰ τὸν Κύριον προμηνῶν μυστήριον. Ὁ καὶ μάλιστα συγχινεῖ τὸ συνέδριον, καὶ ἀναθερμαίνει τὴν νόσον, ὅτι καὶ Μωϋσῆς, οὗ δὴ προσεποιούντο ὑπερσπουδάζειν, συ-
ῆγορος τοῦ δόγματος ἀπεδείκνυτο. Ἐφ' ἧ καὶ διανα-
στάντες, τὸ πέρας ἐπάγουσιν ἄξιον καὶ τῆς ἰδίας πι-
κρίας, καὶ τῆς τοῦ Στεφάνου ἐπιθυμίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐκδὼς τὴν φύσιν, καὶ πρὶν ἐκθῆναι τοῦ σώματος βλέπει τοῖς καθαροῖς ὀφθαλμοῖς τὰς οὐρανίας αὐτῷ πύλας δισταμένας, καὶ τὸ ἐντός τῶν αὐτῶν διαφαι-
νόμενον, αὐτὴν τε θείαν δόξαν, καὶ τὸ τῆς δόξης ἁπαύασμα· καὶ τῆς μὲν Πατρικῆς δόξης, οὐδεὶς ὑπο-
γράφεται χαρακτήρ διὰ τοῦ λόγου· τὸ δὲ ἁπαύασμα, ἐν τῷ ὀφθέντι τοῖς ἀνθρώποις εἶδει, τῷ ἀθλητῇ καθο-
ρᾶται, ὡς ἤν χωρητὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὕτω φαινόμενον. Ὁ μὲν οὖν ἔξω γεγωνὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ πρὸς τὴν ἀγγελικὴν μεταποιηθεὶς χάριν, ὡς καὶ αὐτοῖς εἶναι τοῖς μαιφόνους ἐν θαύματι, πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον εἶδους ἀλλοιωθέντος, καὶ εἶδε τὰ ἀθέατα, καὶ τὴν ὁρθεῖσαν αὐτῷ χάριν ἐξεδόχσεν. Οἱ δὲ συνέσχον τὰ ὦτα, καὶ τὸ διήγημα τῆς ὁπτασίας οὐ παρεδέχοντο, καλῶς τοῦτο γοῦν ἐν πᾶσι ποιήσαντες· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀξία βεβήλων ἀκοῇ, θείας ἐμφανείας διηγήματα δέξασθαι. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἐκοινωνεῖς τοῖς παρούσι τῆς χάριτος, εἰς τὸ κοινὸν ἐκεῖνα προτιθεὶς τῷ δι-
ηγήματι, ὧν κατὰ μόνας ἤλειπτο, θεωρῶ, λέγων, τοὺς οὐρανούς ἀνεφημένους, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ, κράξαν-
τες φωνῇ μεγάλῃ, καὶ συγχόντες τὰ ὦτα, ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καλῶς προσέθηκεν ἡ περὶ αὐτῶν ἱστορία τὴν κραυγὴν τοῖς ἔργοις, ἵνα δείξῃ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς Σοδομίτας συγγένειαν. Καὶ γὰρ τὸ ἐκείνων ἀνόμημα κραυγὴ παρὰ τοῦ κρίνοντος ὀνομάσθη. Κραυγὴ γάρ, φησὶ, Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἀνῆλθε πρὸς με. Ἐκραζὺν τοῖνυν καὶ οὗτοι, ἵνα ἀκουσθῇ καὶ αὐτὸν ἡ ἐπὶ Στε-
φάνου κραυγὴ. Οὐ μὴν ἡγνῶει ὁ ἀδελθεὶς διὰ τῆς πικρίας τῶν μαιφονούντων εὐεργετούμενος. Τῷ γὰρ

obtutu, anhelatione, dentium collisione saevitiam præ se ferentes : hic vero tanquam fratres aspiciebat, et tanquam patres salutabat.

Viri enim fratres, inquit, et patres, audite ¹². Illi quidem calumniam probabiliter confingebant : huic vero consilium ad eadem propensiorum pro curia veritatis erat. Non metu præcidebat orationem, non languidus fractusque ac remissus metu periculorum erat, non mors ei ante oculos versabatur : sed erecto animo omnia quæ ante pedes erant contem-
nens, tanquam puerulos misere insipientes regebat ac moderabatur oratione, ad demonstrandum eos in errore doctrinarum versari, simul etiam iis docu-
mentis, quibus ab illis ipsis fides derogari non poterat, utens. Abraham orationi adhibetur, tota-
que illius historia paucis ante oculos ponitur : deinde cæteri sancti, qui successerunt. Ad hæc Moyses ut natus, ut educatus, ut eruditus et institutus, ut in monte sacrinis initiatum et instructum sit, ut Ægyptum flagellaret, Israël servaret, mysterium Domini prædicaret. Quod etiam maxime concitat concilium, et morbum incendit, quod etiam Moyses, cuius se nimirum vehementer studiosos esse videri volebant, patronus doctrinæ hujus demon-
stratur : quomobrem etiam surgentes finem imponunt, qualem et Stephanus desiderabat, et illorum crudelitatem decebat. Nam ille quidem natu-
ram egressus, etiam antequam corpore excessisset, puris oculis cælestes sibi portas apertas videt et id quod intra adyta apparebat, cum ipsam divinam glo-
riam, tum gloriæ splendorem conspicatur, ac paternæ quidem gloriæ nulla describitur oratione figura : splendor vero in ea, qua ab hominibus visus erat, forma ab athleta conspicitur, sic apparens, ut hu-
mana capere poterat natura. Atque hic quidem extra naturam humanam constitutus, et in angelicum decorem transformatus, ut ipsis, etiam nefariis homicidis miraculo esset, in angelicam dignitatem forma faciei mutata, cum vidit effugientis aspectum, tum eam, quæ sibi apparebat, gratiam sublato cla-
more significavit. Illi vero continuerunt aures, et narrationem visionis non admiserunt, hoc saltem ex omnibus recte facientes : neque enim dignæ erant profanorum et impurorum aures, quæ divinæ ap-
parationis acciperent narrationes, atque ille quidem gratiam præsentibus communicabat narrando, in commune proponens ea quorum contemplatione solus dignus iudicatus erat, Video, inquires, cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei ¹³. Hi vero exclamantes voce magna, et continentes aures suas, impetum unanimitè in eum fecerunt. Recte adjecit eorum factis historia clamorem, ut ostenderet destinatæ voluntatis eorum cum Sodomitis cognationem. Etenim illorum scelus clamor a iudicante nominatus est. Clamor enim, inquit, Sodomorum et Gomorrhæ ad me ascendit ¹⁴. Clama-
verunt igitur hi quoque, ut etiam eorum adversus

¹² Act. vii. 2 sqq. ¹³ ibid. 55. ¹⁴ Gen. xviii, 20.

Stephanum clamor audiretur. Non ignorabat autem A athleta se per crudelitatem eadem nefariam perpe-
trantium beneficium accipere. Nam orbe lapides
undique conjicientium quasi corona cinctus, ita
accepit id quod agebatur, quasi corona victoriae
præmium in manibus adversariorum necleretur.
Quare etiam benigna precatione sanguinarios com-
pensat, rogans ne in contrarios eventus facinus,
quod in ipso perpetrabatur, divideretur, ut sibi
quidem vitam, adversarii autem exitum afferret:
sed quibus ipse dignus iudicatus esset, ab iis ne
hostes quidem, quasi honorum sibi aliqua ex parte
auctores, excluderentur. Sic is, qui Christum cer-
nit, adversus hostes sese gerere novit. Quoniam
enim patientiæ legislatorem videbat, recordatus
est legum ab eo latarum inimicos diligere jubentium,
et benefacere odio prosequentibus, et pro
hostilia facientibus orare ¹⁸. Verum athleta qui-
dem non humanis laudibus celebratur, neque in
certando gloriam ex hominibus conflata sibi propositam habebat: sed cum magnificentia facinoris
egregii totum mundum superaverit, humanarum
omni laudativa facultate post se abjecta.

Igitur ille quidem in omni humano sermone victo-
riæ præmia obtineat; nos autem historia sua adju-
vet ad animarum salutem. Quemadmodum enim
inter corporeos athletas ii, qui in publicis certa-
minibus contendere desierunt, juvenes athleticis
exercitationibus per artificiosam quamdam agilitatem
et habilitatem assuefaciunt, prehensiones adver-
sariorum frustrari atque eludere docentes: ita nos
quoque opinor oportere per magnum Stephanum
exerceri et assuefieri ad pietatem, ut per eum fu-
giamus atque evitemus Pneumatomachorum, id est,
Spiritus sancti hostium, correptiones atque vexatio-
nes. Aiunt enim illi qui adversus gloriam sancti
Spiritus insaniunt, suæ absurditati et importuni-
tati Stephanum patrocinari, qui cælum intentis
oculis contuitus, vidit gloriam Dei et Jesum stan-
tem a dextris Dei ¹⁹. Ad eversionem igitur pietatis
doctrinæ in hunc modum dicunt: Si cum Patre et
Filio Spiritum omnino numerari oportet, qui sit
ut Stephanus in apparitione una cum Filio Spi-
ritum quoque non viderit? Quomodo igitur iis, qui
per hæc ipsa verba supplantantur, manum Step-
hanus porriget? Quo pacto certandi arte labascentes
eriget? Sane ex eodem loco existit auxilium quod
evertat adversarii incredulitatem. Quæris, o pneu-
matomache, si gloria Patris apparuit, et Filius a
dextris stationem obtinens, ubi Spiritus? Quod si
in te Spiritus esset, non propositum de eo verbum
te præterisset: quemadmodum ii, qui capti sunt
oculis, aurum ante pedes obiectum ignorantes
prætereunt. At nunc saltem audi, nisi aures forte
contines, sicuti Judæi faciebant: Quomodo Step-
hanus supercælestem gloriam vidit? Quis ei portas
cælorum patefecit? Nunquid humanarum virium
id opus erat? Num quis ex angelis ad illam publi-

περί αὐτὸν τῶν καταλευόντων κύκλῳ στεφανωθείς,
οὕτως ἐδέξατο τὸ γινόμενον, ὥς στέφανον νικητήριον
ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἐναντίων πλεκόμενον. Διὸ καὶ εὐ-
λογεῖ τοὺς μισοφύλους ἀμύνεται, οὐκ ἀξιῶν πρὸς τὰς
ἐναντίας ἐκδᾶσαι τὴν ἐπ' αὐτῷ πρᾶξιν καταμερίζε-
σθαι, ὡς ἐκαίην μὲν τὴν ζωὴν, τοῖς δὲ ἀντικειμένοις
φέρειν τὸν διέθρον· ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἡξίωτο καὶ τοὺς πο-
λεμίους ὡς ἀγαθὸν αὐτῷ συναιτίους μὴ ἐκπασεῖν. Οὐ-
τως οἶδεν ὁ Χριστὸν βλέπων τοὺς πολεμοῦσι προσφέ-
ρεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τῆς μακροθυμίας τὸν νομο-
θέτην, ὑπεμνήσθη τῶν νόμων τῶν ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθρούς
κελεύοντων, καὶ καλῶς ποιεῖν τοῖς μισοῦσι, καὶ ὑπὲρ
τῶν πολεμοῦντων προσεύχεσθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀθλητής,
οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνων ἐπαίνων δοξάζεται. Οὐδὲ γὰρ ὁ
σκοπὸς αὐτῷ τῆς ἀθλήσεως πρὸς τὴν ἐξ ἀνθρώπων
ἐβλεπε δόξαν· ἀλλ' ὑπερβάς πάντα τὸν κόσμον τῇ
μεγαλοφυίᾳ τοῦ κατορθώματος, καὶ τὰ μέτρα τῆς
ἀνθρωπίνης δυνάμεως συμπαρέδραμε, πᾶσαν ἐγκω-
μιαστικὴν δύναμιν κατόπιν ἑαυτοῦ βίψας.

quoque virium modos simul prætergressus est,

Ὁμοῦν, ὁ μὲν ἐχέτω κατὰ παντὸς ἀνθρωπίνου
λόγου τὰ νικητήρια· ἡμῖν δὲ συναγωνιζέσθω τῇ κατ'
αὐτὸν ἱστορίᾳ πρὸς τὴν τῶν ψυχῶν σωτηρίαν. Καθά-
περ γὰρ ἐν τοῖς σωματικαῖς ἀθληταῖς, οἱ τῶν
ἀγώνων παυσάμενοι, παιδοτριβοῦσι τοὺς νέους ταῖς
ἀθλητικαῖς γυμνασίαις, διὰ τινος τεχνικῆς εὐστροφίας
ἐκδύνειν τὰς λαβὰς τῶν ἀντιπαλαίνοντων διδάσκοντες·
οὕτως οἶμαι δεῖν καὶ ἡμᾶς διὰ τοῦ μεγάλου Στεφάνου
παιδοτριβεῖν αὐτὴν τὴν εὐσεβείαν, ὡς ἂν δι' αὐτοῦ
φύγωμεν τὰς τῶν Πνευματομάχων λαβὰς. Φασι γὰρ
οἱ λυσσῶντες κατὰ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, συν-
ήγορον εἶναι τῆς ἐκείνων ἀτοπίας τὸν Στέφανον, ὅς
ἐνατενίσας τῷ οὐρανῷ εἶδε δόξαν Θεοῦ καὶ Ἰησοῦν
ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ. Λέγουσι τοίνυν ἐπ'
ἀνατροπῇ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, ὅτι, Εἰ μετὰ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δεῖ πάντως ἀριθμεῖσθαι τὸ Πνεῦμα,
πῶς οὐκ εἶδεν ὁ Στέφανος ἐν τῇ ὁπτασίᾳ μετὰ τοῦ
Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν ὁρέξει τὴν χεῖρα τοῖς
διὰ τῶν τοιοῦτων λόγων ὑποσκελιστομένοις ὁ Στέφα-
νος; πῶς ἀνωρθώσει τῇ ἀγωνιστικῇ τέχνῃ τοὺς
ὑποκλάζοντας; Ἡ αὐτόθεν ἐστὶν ἡ βοήθεια ἡ ἀνατρέ-
πουσα τὴν ἀπιστίαν τοῦ προσπαλαίνοντος. Ζητεῖς, ὦ
Πνευματομάχε, ὅτι, Εἰ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς ὥφθη, καὶ
ὁ Υἱὸς τὴν ἐκ δεξιῶν στάσιν ἔχων, ποῦ τὸ Πνεῦμα;
Εἰ ἦν ἐν σοὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν προκείμενον τὸν περὶ
αὐτοῦ λόγον παρέδραμες, ὥσπερ οἱ πηροὶ τὰς βύεις,
τὸ πρὸ τῶν ποδῶν κείμενον χρυσίον ἀγνοοῦντες παρέρ-
χονται. Ἀλλὰ νῦν γοῦν ἀκουσον, εἰ γε μὴ συνέχεις
κατὰ τοὺς Ἰουδαίους τὴν ἀκοήν. Πῶς εἶδε τὴν ὑπερου-
ράνιον δόξαν ὁ Στέφανος; τίς αὐτῷ τὰς πύλας τῶν
οὐρανῶν διέπνευσεν; Ἀρ' ἀνθρωπίνης δυνάμεως ἦν
τὸ κατορθώμα; Ἄρα τινος τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸ
ὑφὸς ἐκεῖνο τὴν κάτω κειμένην φύσιν ἀναβιβάσαν-
τος; Οὐκ ἐστὶ ταῦτα· οὐ γὰρ οὕτως ἡ κατ' αὐτὸν
ἱστορία φησὶν, ὅτι Στέφανος δὲ πολὺς κατὰ τὴν δῶ-

¹⁸ Matth. v, 44. ¹⁹ Act. vii, 55.

ναμιν ὧν, ἡ τῆς ἀγγελικῆς βοηθείας πλήρης γενόμενος, εἶδεν ἃ εἶδεν. Ἀλλὰ τί λέγει; *Στέφανος δὲ, πλήρης ὢν Πνεύματος ἁγίου, εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μορφοῦν τοῦ Θεοῦ Ὡρίδ.* Οὐ γὰρ ἔστι, καθὼς φησιν ὁ Προφήτης, τὸ φῶς ὀφθῆναι, μὴ ἐν τῷ φωτὶ καθορώμενον. Ἐν γὰρ τῷ φωτὶ σου, φησὶν, *ὀφύμεθα φῶς.* Εἰ οὖν οὐκ ἐνδέχεται μὴ ἐν τῷ φωτὶ γενέσθαι τὴν τοῦ φωτὸς θεωρίαν· πῶς γὰρ ἔστιν ἀπιδεῖν εἰς τὸν ἥλιον ἔξω τῶν ἀκτίνων γενόμενον; ἔπει οὖν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Πατρὸς, τούτεστιν ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τῷ ἐκείθεν ἐκπορευομένῳ, τὸ Μονογενὲς καθορᾶται φῶς· διὰ τοῦτο προκαταυγασθεὶς τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος, ἐν περινοῖα τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξης γίνεται. Ἐπει, πῶς τὴν εὐαγγελικὴν ἀπόφασιν ἀληθεύειν φησομεν, ὅτι *θεὸς οὐδεὶς ἑώρακε πρόποτε;* Πῶς δὲ τὸν Ἀπόστολον μὴ ἐναντία τοῖς ἱστορηθεῖσι βοᾶν, ὅταν λέγει· *Οὐτε τις εἶδεν αὐτὸν ἀνθρώπων, οὐτε ἰδεῖν δύναται;* Εἰ γὰρ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει, ἡ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξα χωρητὴ κατέστη· ψευδὴς πάντως, ὁ ἀχώρητον ἀνθρώποις ἀποφηνάμενος εἶναι τὸ θεῖον θέαμα. Ἀλλὰ μὴν οὐτε ἐκείνον ψευδεσθαι, καὶ τὴν ἱστορίαν ἀληθεύειν ἐπάναγκες. Ἄρα φανερῶς ἡ κακουργία τῶν Πνευματομάχων πεφώραται, ὅτι τῷ ὁμοίῳ καθορᾶσθαι τὰ ὅμοια παρὰ τῆς Γραφῆς μαρτυρηται. Ὁ γὰρ Στέφανος οὐκ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τε καὶ δυνάμει μένων τὸ θεῖον βλέπει· ἀλλὰ πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀνακραθεὶς, δι' ἐκείνου ὀφώθη πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν. Οὐκοῦν εἰ χωρὶς τοῦ Πνεύματος οὐτε Κύριον Ἰησοῦν ἔστιν εἰπεῖν, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, οὐτε τὴν Πατρικὴν δόξαν κατανοῆσαι· δέδεται σαφῶς, ὅτι ὅπου τὸ Πνεῦμα ἔστιν, ἐκεῖ καὶ ὁ Υἱὸς καθορᾶται, καὶ ἡ Πατρικὴ δόξα καταλαμβάνεται. Ἄλλ' ἔτερον ἡμῖν ἐκ τῶν ἱστορηθέντων ὅπλον ἀσεβείας παρὰ τῶν Χριστομάχων προβάλλεται. Φασὶ γὰρ τὸ καταδεῆς τοῦ Μονογενοῦς διὰ τούτου σημαίνεσθαι. Τὸ γὰρ παρεστάναι αὐτὸν τῇ δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἀπόδειξιν ποιοῦνται τοῦ ὑποχείριον εἶναι τῇ τοῦ Πατρὸς ἐξουσίᾳ. Τί οὖν ὁ Παῦλος, πρὸς αὐτοὺς εἰποὺς ἂν; τί δὲ καὶ πρὸ ἐκείνου ὁ προφήτης Δαβὶδ, ἀμφοτέρω τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ Μονογενοῦς δόξαν ἐκδιηγούμενοι; Ὁ τε γὰρ Δαβὶδ φησιν, *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.* Ὁ δὲ Ἀπόστολος ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ κεκαθικέναι λέγει τὸν Κύριον. Εἰ οὖν ἡ στάσις τῆς ἐλαττώσεως, ἡ καθέδρα πάντως τῆς ὁμοτιμίας ἐστὶ σημεῖον, ἡ τοῖνον παραγραφέσθωσαν τὰς θεοπρεπεῖς μαρτυρίας, δι' ὧν τὸ ὀψληδὸν τῆς δεξιᾶς διασημαίνεται, ἡ καὶ ταύτην εὐσεβῶς ἐκδεγέσθωσαν. Εἰς γὰρ ἐφ' ἐκάστου τῶν εἰρημίων διδάσκαλος, ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ὁ μὲν γὰρ Στέφανος, πλήρης ὢν Πνεύματος ἁγίου, εἶδε τε ἃ εἶδε· καὶ ἃ εἶδεν, ἐφθέγγετο. Ὁ δὲ Δαβὶδ, ἐν Πνεύματι αὐτὸν καλεῖ Κύριον, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον. Παῦλος δὲ, καθὼς αὐτὸς ἐκείνους φησιν, ἐν Πνεύματι λαλεῖ τὰ μυστήρια. Εἰ οὖν εἴς ὁ διδάσκαλος, οὐδεμίαν πρὸς αὐτὸν διαφωνίαν ἔχων

A mitatem infernam naturam evexit? Non hæc ita sunt, non enim ita de eo historia dicit, nempe: Stephanus autem cum viribus polleret, aut cum abunde ei suppeteret angelicum auxilium, vidit ea quæ vidit. Sed quid dicit? *Stephanus autem cum esset plenus Spiritu sancto, vidit gloriam Dei et unigenitum Dei Filium* ²⁰. Non enim fieri potest, ut inquit Propheta, ut lumen videatur, nisi per lumen conspiciatur. *In lumine enim, inquit, tuo videbimus lumen* ²¹. Si igitur non nisi per lumen fieri luminis contemplatio potest, quomodo si quis extra radios versetur, solem contueri potest? Quoniam igitur per lumen Patris, hoc est, per Spiritum sanctum illinc procedentem Unigenitum conspiciatur lumen: idcirco gloria Spiritus prius illuminatus lumen: idcirco gloria Spiritus prius illuminatus plena mentis comprehensione, et Patris et Filii gloriam percipit et animadvertit. Nam quomodo alioqui dictum evangelicum, *Deum nemo vidit unquam* ²², verum esse dicemus? qua ratione item Apostolum non contraria iis quæ memoriæ prodita ac litteris mandata sunt, clamare? cum dicit, *Nec quisquam hominum vidit, neque videre potest* ²³? Nam si ab humana vi atque natura, et Patris et Filii gloria percipi posset, mendax et vanus prorsus esset is, qui dixit, homines divini spectaculi capaces non esse. Atqui neque illum mentiri et historiam veram esse necesse est. Ergo malitia Spiritus sancti hostium manifesto deprehensa apparet, quia testimonio Scripturæ probatum est a simili similia cerni. Nam non in humana natura ac vi manens Stephanus numen divinum cernit: sed cum gratia sancti Spiritus permistus et contemperatus, per illum sublati et evectus est ad Dei contemplationem. Quocirca si absque Spiritu neque Dominum Jesum dicere licet, ut inquit Apostolus ²⁴, neque paternam gloriam contemplari: demonstratum est aperte, quod ubi Spiritus sit, illic etiam Filius cernitur, et paterna gloria comprehenditur. Verum aliud nobis ex iis, quæ in historia continentur, impietatis telum a Christomachis, id est *Christi hostibus*, objicitur. Aiunt enim inferiorem Unigeniti dignitatem per hæc significari. Nam per hoc, quod assistat ad dexteram Patris, demonstrare conantur, eum subditum esse Patris potestati. Quid igitur Paulus? Dicam ad eos: Quid item ante illum etiam propheta David, ambo per doctrinam sancti Spiritus Unigeniti gloriam expōnentes? Nam et David ait: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis* ²⁵: et Apostolus in dextera solii Dei sedere Dominum dicit ²⁶. Si igitur statio diminutionis, sessio prorsus ejusdem sortis, conditionis et honoris signum est. Aut igitur angusta ac divina rejiciant testimonia, per quæ sublimitas dextræ significatur: aut etiam hoc pie recipiant. Una enim cujusque dicti magistra ac doctrix gratia sancti Spiritus est. Nam Stephanus ²⁷ quidem cum plenus esset Spiritu sancto, et vidit ea, quæ vidit,

²⁰ Act. vii, 35. ²¹ Psal. xxxv, 10. ²² Joan. i, 8. ²³ Coloss. iii, 1; Hebr. i, 3. ²⁴ Act. vi, 8 seqq.

²⁵ 1 Timoth. vi, 16. ²⁶ 1 Cor. xii, 3. ²⁷ Psal. cix, 1.

et quæ vidit, locutus est: David autem in spiritu Dominum eum vocat, ut inquit Evangelium²², Paulus vero, sicut ille ipse dicit, per spiritum loquitur mysteria²³. Si igitur unus magister est, qui nullam secum discrepantiam habet (magister enim spiritus veritatis est, qui fuit in iis qui numine afflati atque divinitate rapti fuerunt), qua ratione quis diversitatem et discrepantiam doctrinarum suspicari possit? At aliam sessio, inquit, et aliam statio, prout in promptu ac facile est intelligere, sententiam indicat. Nec ego nego. Verum non id quod in corporibus verborum significatio ostendit, hoc etiam in incorporea natura fas est existimare. Nam in homine quidem sessio, in natibus corporis positionem designat, ne semper contentio genuum ac poplitum in sese corporis pondus sustinens laboret: et contra statio, arduum et erectum super genua hominem significat, non in natibus sedendo quiescentem. In superna autem et eccellente natura ab huiusmodi intellectibus et sessio et statio vacua atque aliena est, utraque pariter ab ea, quam expedite atque in promptu est, intelligere, significatione separata. Neque enim in poplitibus stationem ejus, quod incorporeum est neque in natibus sessionem ejus, quod expers figuræ est, accipiemus: sed per utramque vocem id quod in omni bono stabile, et in omni bono immutabile est, pie intelligemus. Nam tam is qui stare, quam qui sedere numen divinum dicunt, nihil, quod ad sententiam attinet, diversitate verborum inter se differunt: ille quidem firmiter stare, hic vero immutabiliter constitutum et in bono fundatum esse numen divinum censentes. Quemadmodum autem propheta David²⁴ et apostolus Paulus²⁵ in suis uterque scriptis Unigeniti sessionem memorantes, non indicarunt, quod Patre stante Filius in sede sit, licet solius sessionis Filii mentionem fecissent: eodem modo cum etiam in Stephani historia filii stationem audiveris²⁶, nulla de causa nec recte de Patris sessione suspicatus fueris. Quemadmodum enim in Paulo atque Davide sedere Patrem ex eo quod Filius sedeat a dextris simul constat: tametsi sermo nihil ante de Patre docuisset: ad eundem modum etiam in historia Stephani, Filii statio idem etiam in gloria Patris simul indicat. Sic enim imaginis ratio conservari possit, ut quidquid in hac tam intelligitur quam conspicitur, idem etiam in originali ac principali forma esse credatur, et ut in bono bonum, et in lumine lumen, et in omnibus primitiva ac principalis pulchritudo per proprias notas in imagine designatur: ita etiam in sessione Filii, quemcumque tandem hoc nomen intellectum præbet, Patris quoque sessio comprehenditur, similiter et in statione statio, ne ratio imaginis per abolitionem proprietatum ab originali ac primitivo alienata interdicit atque dilabatur. Hæc a nobis, fratres, ad propositam questionem, cum visio Stephani talem speculationem in orationem intu-

A (ὁ γὰρ διδάσκαλός ἐστι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἐν τοῖς θεοφοροῦμένοις γενόμενον)· πῶς ἂν τις διαφωνίαν τινὰ τῶν δογμάτων καθυποπτεύσειεν; Ἄλλ' ἕτερον ἢ καθέδρα, φησί, καὶ ἕτερον ἢ στάσις ἐνδείκνυται νοῦν, κατὰ τὸ προχείρως νοοῦμενον. Φημὶ καὶ γὰρ ἄλλ' οὐχ ὅπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἢ τῶν ῥημάτων ἔμφασις δείκνυσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀσωμάτου φύσεως εὐαγές ἐστι λογίζεσθαι. Ἐπ' ἀνωρύπου μὲν γὰρ ἢ καθέδρα, τὴν ἐπὶ τῷ ἰσχυρῷ τοῦ σώματος ὑπογράφει θέσιν· ὡς ἂν μὴ διὰ παντὸς κάμνῃ τῆς ἀγκύλης ὁ τόνος, ἐφ' αὐτοῦ τὸ βάρος ἀνέχων τοῦ σώματος. Καὶ τὸ ἐμπαιν-ἢ στάσις, ὁρθὸν ἐπὶ γονάτων ἐρμηνεύει τὸν ἀνθρώπον, οὐκ ἐπ' ἰσχυρῷ διὰ καθέδρας ἀναπαυόμενον. Ἐπὶ δὲ ὑπερεχούσης φύσεως, καθαρεῦει τῶν τοιούτων νοημάτων ἢ καθέδρα τε καὶ ἢ στάσις, ἐπίσης ἑκατέρα τῆς κατὰ τὸ πρόχειρον νοουμένης ἐμφάσεως κεχωρισμένη. Οὕτε γὰρ τὴν ἐπ' ἀγκύλῃ στάσιν τοῦ ἀσωμάτου, οὕτε τὴν ἐπὶ ἰσχυρῷ καθίδρυσιν τοῦ ἀσχηματίστου παραληφόμεθα. Ἀλλὰ δι' ἑκατέρας φωνῆς τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ στάσιμον, καὶ ἐν παντὶ ἀμετάθετον, εὐσεβῶς νοητοῦμεν. Ὅ τε γὰρ ἐστάναι καὶ ὁ καθῆσθαι τὸ θεῖον λέγων, οὐδὲν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τῶν ῥημάτων ἑτερότητι περὶ τὸν νοῦν διαφέρονται· ὁ μὲν βεβαιεῖναι παγίως, ὁ δὲ καθιδρῦσθαι ἀμεταθέτως τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ δογματίζοντες. Ὡς περὶ δὲ ὁ προφήτης Δαβὶδ, καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, τὴν τοῦ Μονογενοῦς καθέδραν ἐν τοῖς καθ' αὐτὸν ἐκάτερος λόγοις διηγούμενοι οὐκ ἔδωκαν νοεῖν, ὅτι τοῦ Πατρὸς ἐστῶτος, ὁ Υἱὸς ἐν καθέδρᾳ ἐστὶ, καίτοι γε μόνως μνησθέντες τῆς τοῦ Υἱοῦ καθιζήσεως· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Στεφάνου, τοῦ Υἱοῦ τὴν στάσιν ἀκούσας, οὐκέτι ἂν εὐλόγως περὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καθέδρας ὑπονοήσεις. Ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Δαβὶδ τὸ καθῆσθαι τὸν Πατέρα, διὰ τοῦ καθῆσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ δεξιῶν συνωμολόγηται, καίτοι τοῦ λόγου μηδὲν περὶ τοῦ Πατρὸς προδιόξαντος· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Στεφάνου, ἢ τοῦ Υἱοῦ στάσις τοῦ Ἰσὺν καὶ ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς συνενεῖκνυται. Οὕτω γὰρ ἂν ὁ τῆς εἰκόνος διασωθείη λόγος, εἰ πᾶν ὃ τί πέρ ἐστὶν ἐν τούτῳ νοοῦμένῳ τε καὶ καθορώμενον, τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ ἀρχετύπῳ πιστεύοιτο. Καὶ ὡς ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν τῷ φωτὶ τὸ φῶς, καὶ ἐν πᾶσι τὸ πρωτότυπον κάλλος διὰ τῶν οἰκείων ἐν τῇ εἰκόνι χαρακτηρίζεται· οὕτω καὶ ἐν τῇ καθέδρᾳ τοῦ Υἱοῦ, ὃ τί ποτε νοεῖν τοῦτο τὸ ὄνομα δίδωσι, καὶ ἢ τοῦ Πατρὸς καθέδρα καταλαμβάνεται, ὁμοίως καὶ ἐν τῇ στάσει ἢ στάσι· ὡς ἂν μὴ διαπέσει τῆς εἰκόνος ὁ λόγος, ἐν τῇ ἀπαλλάξει τῶν ἰδιωμάτων τοῦ ἀρχετύπου ἀλλοτριούμενος. Ταῦτα ἡμεῖν, ἀδελφοί, κατὰ πάροdon πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα θεωρηθῶ, τῆς τοῦ Στεφάνου ὁπτασίας τὴν τοιαύτην θεωρίαν ἐπεισενεγκούσης τῷ λόγῳ. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς, μὴ θεατὰς μόνον γενέσθαι τῆς τοῦ Στεφάνου ἀθλήσεως, ἀλλὰ καὶ μετόχους τῆς χάριτος, πληρωθέντας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς καθαίρεσιν τῶν ἀντιδίκων, εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα

²² Matth. xxii, 44 seqq. ²³ I Cor. xiv, 2. ²⁴ Psal. cix, 4. ²⁵ Hebr. i, 13. ²⁶ Act. vii, 55.

καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. lisset, obiter considerata, discussa atque explicata sit. Contingat autem nobis, ut non solum spectatores Stephani certaminis, verumetiam repleti Spiritu sancto gratiæ participes simus, ad eversionem adversariorum, ad gloriam Domini nostri Jesu Christi, cui gloria, potentia atque imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΤΕΡΟΝ ΕΓΧΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟΝ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΥΡΑ.

EJUSDEM

LAUDATIO ALTERA

S. STEPHANI PROTOMARTYRIS ⁽¹⁾.

Interprete et scholiaste Laurentio Zacagnio V. C

Ἐπεδήμησε Χριστὸς τῷ κόσμῳ εἰς σωτηρίαν, καὶ αὐτὸν ἐβλάττησαν οἱ καρποὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐλαμψεν ὁ μάρτυς τῆς ἀληθείας, καὶ συνέλαμψαν οἱ μάρτυρες τῆς μεγάλης οἰκονομίας. Ἠκολούθησαν οἱ μαθηταὶ τῷ Διδασκάλῳ, τοῖς Κυριακοῖς ἔχουσιν ὀδεύοντες· μετὰ Χριστὸν οἱ Χριστοφόροι· μετὰ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης οἱ φωστῆρες τῆς οἰκουμένης· καὶ πρῶτος μὲν ἡμῖν ὁ Στέφανος ἠνθῆσεν, οὐκ ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀκανθῶν πλακεῖς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐθηνίας πρῶτος καρπὸς τῷ Κυρίῳ προσεγεθείς. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν πλέξαντες, τῇ κεφαλῇ τοῦ Σωτῆρος ἐπέθηκαν, ἀξίους τῆς κακῆς γεωργίας αὐτῶν τοὺς καρποὺς ἐπιδειξάμενοι τῷ Δεσπότη τῷ ἐμπελῶνος, ὡς διὰ τῆς προφητείας προανεφώνει, λέγων· Ἀμπελὶον Κυρίου Σαβαὼθ, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ὁ ἀνθρώπος Ἰούδα, νεόφυτος ἡγάπημενος. Ἐμῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθα. Οἱ δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας ἐργάται πρῶτον προοίμιον εὐσεβείας, καὶ πρῶτην ἀπαρχὴν τῆς γεωργίας, Στέφανον τὸν ἅγιον ἄνδρα προσφέρουσι τῷ Δεσπότη, οἷα δὴ τινα στέφανον ἀληθῶς ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀρετῶν συνηρμοσμένον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ θαυμάσιος οὗτος ἀνὴρ τὴν τῶν χερῶν ἐπιμέλειαν ἐπιστεύετο, μαρτυ-

Christus in mundi salutem advenit, et illico Ecclesiae fructus prodierunt. Refulsit testis veritatis, simulque magnae dispensationis testes coruscarunt. Secuti sunt Magistrum discipuli, Domini vestigiis insistentes; post Christum, Christiferi; post solem justitiae, terrae lumina: et primus quidem nobis Stephanus, corona scilicet, floruit, non ex Judaicis spinis contexta, sed primus Ecclesiae fertilitatis fructus Deo oblatus. Quippe Judaei spineam coronam Salvatoris capiti imposuerunt, mala sua dignos agricultura fructus Domino vineae ostentantes, quemadmodum per prophetas olim locutus est, dicens: *Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est, et homo Juda, novella plantatio dilecta. Expectavi ut faceret uvas, fecit autem spinas*¹. At evangelicae veritatis operarii, primum pietatis exordium et agriculturae suae primitias, Stephanum virum sanctum Domino offerunt, veluti coronam quamdam ex multis diversisque virtutibus vere contextam. Primum siquidem huic admirabili viro videarum cura demandata est, cum ipse tanquam fidelis vir, ac Spiritu sancto plenus, et apostolorum judicio atque delectu, et postea spiritalis sapientiae virtute, comprobatus fuisset. Et sane tanti studii atque conatus

¹ Isa. v, 7.

(1) Galland., *Vet. Patrum Biblioth.*, tom. VI, p. 595. Haec oratio bis eadem manu describitur in Vaticano codice, num. 446, semel quidem in calce ejusdem codicis, ierum vero inter alias Gregorii Nysseni orationes, post celebre ejusdem encomium sancti Stephani, typis jam editum, et quod in festo sancti Stephani publice in Ecclesia Graeca recitari testatur *Typicum monasterii S. Sabae*. Hinc itaque factum est ut Ἐτερον ἐγχώμιον εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον in eo codice inscribatur, licet sequenti die festo habitum a Nysseno fuisse ex ejus lectione

liquido constet, quia, nempe, a S. Stephani laudibus incipiens, mox ad celebrandum SS. Petrum, Jacobum, et Joannem, apostolos transitum facit. Nos autem utramque orationis hujus editionem, in Vaticano codice representatam, difficilioribus in locis consulimus, et ex ea nostram expressimus, locis tamen, ubi utraque inter se discrepat, indicatis. Cæterum hanc orationem genuinum Nysseni fetum esse, tum stylus ipse, tum nonnulli antiqui mores in ea memorati, satis superque demonstrant.

specimen in propugnando promulgandoque Evan-
gelio præbuerat, ut et magna divinæ virtutis mira-
cula ejus prædicationem comitarentur. *Stephanus*
enim, inquit, plenus fide et fortitudine faciebat signa
*magna*¹. Neque enim viduarum curam ullo sibi
impedimento fore putavit, sed et hoc onere alacri-
ter suscepto, a verbi ministerio nunquam cessavit;
et hoc ipsum in eo magnæ admirationi erat, quod
animi ad subeundos labores propensi singularem
plane abundantiam ostenderet. Viduarum curam
gerebat, et animarum negotiationi incumbebat,
illas quidem pane nutriendas, has vero sermonibus
instruens; illis quidem corporalem mensam ap-
ponens, his vero spirituale epulum parans. Erat
enim vir probus, et plenus Spiritu sancto, animi
quidem probitate pauperes alendi munus sustinens,
loquenda vero libertate, et Spiritus sancti virtute,
veritatis hostibus ora præcludens. Omnibus itaque
resistebat, et adversus omnes veritatis prædicatione
decertabat, adversariorum consilia destruens, et
omnem altitudinem extollientem se adversus scien-
tiam Dei². Tanta autem dicendi vi atque efficacia
præditus erat, ut sacra pagina testante, nemo po-
tuerit resistere sapientiæ et spiritui, quo loqueba-
tur³. Sed ad concilium impietatis ductus fuit præco
veritatis; oportet enim nos ita in transcurso,
debitas Protomartyri laudes reddere, quas heri (2)
adimplere propter corporis infirmitatem non licuit,
et hodie debitam sanctis apostolis commemorationem
peragere. Primum siquidem neque diebus,
neque temporibus sanctorum laudes circumscri-
bendæ sunt; nam *In memoria, ait, æterna erit ju-*
*stus*⁴. Deinde vero quibus una eademque fuit mens
atque sententia (3), ii utique laudum quoque de-
bent esse consortes. Non itaque laudandi sunt sine
apostolis martyres, nec sine istis apostoli. Magistri
enim martyrum apostoli, imagines vero apostolo-
rum sunt martyres. Illorum itaque imaginem atque
insigne, crucem videlicet, beatus præ se ferens
Stephanus, primus quoque per mortem martyrii
corona redimitus fuit. Quin et martyrii tolerantia
magistris gloriam decoremque comparavit; et fa-
ctus est vere Stephanus, hoc est, *corona*; nam
magistrorum egregiorum corona, non ex celebri-
tate nominis ortus honor, sed Ecclesiæ incremen-
tum erat, quemadmodum etiam ad Corinthios (4)
scribens divinus Apostolus inquit: *Frates mei*
charissimi, gaudium meum, et corona mea, sic
*state*⁵. Sed ad propositum redeamus.

Ingressus est in Christi occisorum concilium
vir Christum ferens, ovis in luporum synagogam

ρηθεις κρίσει καὶ ἐκλογῇ τῶν ἀποστόλων ἀνὴρ εἶναι
πιστὸς, καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἐπειτα δυνάμει
πνευματικῆς σοφίας. Καὶ γὰρ τῷ θεῷ λόγῳ τοσαύτην
ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος συνηγορίαν ἐπέδεικνυτο, ὥς
καὶ μεγάλα τὰ θαύματα τῆς θείας ἐνεργείας συν-
τρέχειν αὐτοῦ ταῖς διδασκαλίαις. Στέφανος γάρ, φησὶ,
πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως, ἐποίει σημεῖα
μεγάλα. Οὐ γὰρ ἐδικαίωσεν ἐμπόδιον αὐτῷ τι γενέ-
σθαι τῇ περὶ τὰς χήρας σπουδῇ, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἐφ-
χετο προθύμως, κἀκείνης οὐκ ἀπελιμπνέτο· καὶ ἦν
ἐπ' αὐτῷ μέγα τὸ θαῦμα, καὶ φιλοπόνου διανοίας πλεον-
έκτημα. Χήρας ἐπιστεύετο, καὶ ψυχὰς ἐνεπορεύετο,
τὰς μὲν ἄρτον τρέφων, τὰς δὲ λόγῳ παιδεύων, καὶ
ταῖς μὲν σωματικὴν τράπεζαν προτιθεὶς, ταῖς δὲ πνευ-
ματικὴν ἐστὶν προβαλλόμενος. Ἦν γὰρ ἀνὴρ ἀγαθός,
καὶ πλήρης Πνεύματος ἁγίου· ἀγαθότητι μὲν τῆς
γνώμης, τῶν πενήτων τὴν λειτουργίαν ὀφιστάμενος·
παρρησίᾳ δὲ καὶ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, τοὺς ἐχθροὺς
τῆς ἀληθείας ἐπιστοιμίζων. Πᾶσι γοῦν ἀντέκρουε, καὶ
πάντας τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας κατηγωνίζετο, λογι-
σμοὺς καθαιρῶν, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαίρόμενον κατὰ
τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τοσαύτη δὲ αὐτῷ ἰσχὺς τοῦ
λόγου παρῆν, ὥς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἁγίας Γρα-
φῆς, μηδένα δύνασθαι ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ
πνεύματι, ᾧ ἐλάλει. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ συνέδριον ἦγετο τῆς
ἀπιστίας, ὁ κήρυξ τῆς ἀληθείας· δεῖ γὰρ ἡμᾶς οὕτω
παραθερμόμεντας τῷ Πρωτομάρτυρι τὴν ὀφειλομένην
ἀποδοῦναι, ἣν χρεὶς ἀποπληρῶσαι τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώ-
ματος οὐκ ἐπέτρεψε, καὶ σήμερον τοῖς ἁγίοις ἀποστό-
λοις τὴν οἰκίαν μνήμην ἀποπληρῶσαι. Πρῶτον μὲν
γὰρ οὐχ ἡμέραις, οὐδὲ χρόνοις, τὰ τῶν ἁγίων ἐγκώμια
περιορίζεται· Εἰς μνημόσυνον γάρ, φησὶν, *ἀλώριον*
ἐστὶν δίκαιος· ἐπειτα δὲ, οἷς οὐ διαίρειται τὰ τῆς
γνώμης. Οὕτε τοίνυν μάρτυρες ἀνεὺ ἀποστόλων, οὕτε
πάλιν ἀπόστολοι χωρὶς ἐκείνων. Διδάσκαλοι μὲν γὰρ
μαρτύρων, ἀπόστολοι· εἰκόνης δὲ τῶν ἀποστόλων, οἱ
μάρτυρες. Εἰκόνα γοῦν τὴν ἐκείνων καὶ τὸν χαρακτήρα
φέρειν ὁ μακάριος Στέφανος, σταυρὸν (5), καὶ διὰ τοῦ
θανάτου πρῶτος τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον ἀνεδή-
σατο. Ἄλλ' ὅμως διὰ τῆς ὁμομορφίας τοῦ μαρτυρίου
τοὺς διδασκάλους ἀπεσέμνυνε, καὶ γέγονεν ἀληθῶς
στέφανος· στέφανος γὰρ τῶν καλῶν διδασκάλων οὐκ
ἦν τιμὴ τῆς εὐφημίας, ἀλλ' ἦν προκοπὴ τῆς Ἐκκλη-
σίας, ὥσπερ γοῦν Κορινθίοις γράφων ὁ θεὸς Ἀπόστο-
λός φησιν· Ἄδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι,
χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε. Ἄλλ' ἐπὶ
τὸ προκείμενον ἐκπνέλωμεν.

Εἰσῆλθεν εἰς τὸ συνέδριον τῶν Χριστοφόνων ὁ Χρι-
στοφόρος· εἰσαπῆρσεν εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν λύκων

¹ Act. vi, 8 sqq. ² II Cor. x, 15. ³ Act. vi, 10. ⁴ Psal. cxi, 7. ⁵ Philipp. iv, 1.

(2) Habita est igitur hæc oratio postridie festi S. Stephani.

(3) Hic nonnulla deesse videntur in textu Græco, quæ ad antecedentium et subsequentium verborum sensum in versione nostra supplēvimus.

(4) Memoria latitur Nyssenus, nisi veteris libra-

rii error sit; nam hæc verba non in Epistolis ad Corinthios, sed in Epistola ad Philippenses leguntur.

(5) Vide an verbum σταυρόν supervacaneum sit; certe sine illo sensus constare potest.

τὸ πρόβατον· ἀλλ' ἦν οὐχ ὡς ἀπλῶς πρόβατον θηρι-
άλων, ἀλλὰ πρόβατον ὑπὸ Χριστοῦ ποιμαίνόμενον,
καὶ πρὸς τοὺς λύκους ἀγωνιζόμενον. Οἱ μὲν γὰρ ἐλύσ-
ων καὶ διεπρίοντο, ταῖς κατηγορίαις καὶ ταῖς ἀπει-
λαῖς τὸ ποίμνιον καταδάκνοντες· ὁ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς
τοῖς ἐλέγχοις διεσπάρταεν, ἢ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ ταῖς
κατηγορίαις, ὡς ἐκεῖνοι. Μὴ φιλῶς, μὴδ' ἐπιπολαίως
παραδράμωμεν τὰ λεγόμενα. Οὗτος γὰρ πρὸς τοσαύ-
την συναγωγὴν πονηρευόμενος, καὶ πρὸς τοσαύτην
λύκων ἐφοδὸν κατὰ τῆς ἀδικίας ἐθάρσυνε παρρησιά-
σασθαι, καὶ εἰπεῖν μετὰ τὴν πολλὴν ἐκείνην διδασκα-
λίαν· *Σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπερίεμτοι τῇ καρδίᾳ*
καὶ τοῖς ὠσίν, ὅθις δεῖ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ
ἀντιπλάτετε, καθὼς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.
Οὕτως ὁ ἐπὶ μὲν γῆς φαινόμενος, τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ
κατόπτριζόμενος· καὶ ἀνθρώπου μὲν φύσιν ἐνδεδυ-
μένος, ἀγγέλου δὲ ὄψιν καὶ σχῆμα μεταμορφωσάμε-
νος (καὶ τούτων οὐδὲν ἀπικνός· ἐπερπε γὰρ ἀληθῶς
ἐν τῷ Πρωτομάρτυρι δειχθῆναι τῶν μαρτύρων τὸ
ἀξίωμα, καὶ γινώμει λοιπὸν ἅπαντας τῆς κινήσεως χά-
ριτος τὰ ἔργα)· ὁ τοῦ μαρτυρίου πόθος οὐ μόνον
ἀγγελικὴν ἀξίαν χαρίζεται, ἀλλὰ καὶ οὐρανῶν ἀνοίγει
πύλας· οὐκ ἐτι θανάτῳ τὰς ψυχὰς παραπέμπων, ἀλλ'
εἰς χεῖρας Χριστοῦ τὸ πνεῦμα παρατιθέμενος. Ὁ μὲν
γὰρ Κυριακὸς ἄνθρωπος τοῦ Σωτῆρος τῷ ἑαυτῷ Πα-
τρὶ ἐν τῷ σταυρῷ προσφώνει, λέγων· *Πάτερ, εἰς*
χεῖράς σου παρατίθω τὸ πνεῦμά μου· ὁ δὲ τοῦ
Χριστοῦ δοῦλος Στέφανος, ἀνατείνας εἰς τὸν Δεσπότην,
Κύριε, φησὶν, Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου· ταύτη
τῇ φωνῇ τὴν ψυχὴν ἀποθέμενος. Ἄγγελοι τὸν ἑαυτῶν
χορευτὴν ἀπελάμβανον, μᾶλλον αὐτὸν ἔκωθεν βάλλον-
τες ταῖς εὐφημίαις, ἢ ἐν τοῖς λίθοις κάτωθεν Ἰου-
δαῖοι. Ἄλλ' ὁ μὲν Στέφανος οὕτω τὴν καλὴν ἀγωνι-
σάμενος ἀγῶνα, τὸν ἐν οὐρανοῖς κληρὸν ἐδέξατο. Τῷ
Στεφάνῳ δὲ τούτῳ πάντες ἐξαίφνης οἱ τίμιοι λίθοι
συνεπλάκησαν, οἱ θεϊστάτοι τῶν Εὐαγγελίων κήρυκες,
μεθ' οὓς οἱ μάρτυρες, καὶ μετ' αὐτοὺς πάλιν οἱ σω-
τηρίῳ ἀρετῇ διαλάμπαντες· προηγουμένως δὲ οἱ
ἐπὶ τοῦ παρόντος μνημονεύμενοι, πολλοὶ καὶ λαμπρὸν
ἀπαστρέπτοντες τὸ κάλλος τῆς εὐσεβείας, λέγω δὴ
Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης, οἱ καὶ τῆς ἀπο-
στολικῆς ἀρμονίας ἐξαρχοί, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς
εὐδοξίας στέφανοι. Οὐκ ἀφίσταται γὰρ τῆς τοῦ Στε-
φάνου προσηγορίας· ἀλλὰ πολλάκις καὶ μυριάκις
λέγων, ἐτι διψῶν ἐπαναλαμβάνω· Στεφάνου γὰρ κό-
ρος οὐκ ἐστι τοῖς τὸ μακάριον τέλος τῶν στεφάνων
ἐκδεχομένοις. Οὐκοῦν, εἰ δεῖ φιλαλήθως εἰπεῖν, ἀπὸ
Στεφάνου πάλιν στεφάνοις εὐωχοῦμεν, καὶ κοινωνοῦ-
μεν αὐτῶν ταῖς μνήμαις, ἐπειδὴ περ ἐλπίζομεν κοι-
νωεῖν, καὶ μένειν, καὶ συνδοξάζομεν (6)· βεβαιούσης

A insiluit, non tanquam omnino ovis a lupo rapta,
sed tanquam ovis e Christi grege cum lupis dimi-
cans. Nam illi furebant atque dissecabantur, ac-
cusationum atque minarum morsibus gregem di-
lacerantes; at hic diverso prorsus more eos argu-
mentationibus potius suis, quam minis et accusa-
tionibus discernebat. At non leviter atque summa-
tim, quæ de ipso narrantur, percurramus. Hic
enim in tanto malignantium concilio et tot lupo-
rum incursu audacter adversus impietatem loqui,
et post egregiam illam fidei prædicationem dicere
non timuit: *Dura cervice, et incircumcisis cordibus,*
et auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis,
sicut patres vestri, et quæ sequuntur. Hæc ille,
qui in terra quidem esse videbatur, cælestia vero
speculabatur, non exuta hominis natura, in angeli
faciem, speciemque transformatus; idque non im-
merito: decebat enim, ut in Protomartyre, mar-
tyrum dignitas vere appareret, omnesque deinceps
novæ gratiæ opera in eo dignoscere. Martyrii
quippe desiderium non angelicam modo dignitatem
impertit, sed et cælorum aperit portas; non tra-
dens animas morti, sed in Christi manus spiritum
commendans. Nam Dominicus quidem homo Sal-
vator noster ad Patrem suum in cruce clamabat,
dicens: *In manus tuas commendo spiritum meum*.
Stephanus vero Christi servus extensis ad Domi-
num manibus ait, *Domine Jesu, suscipe spiritum*
meum. Et hæc verba proferens, animam exhalavit.
Angeli autem cælestis chori socium susceperunt,
C pluribus e cælo laudibus ipsum cumulantes, quam
quibus in terra eum Judæi lapidibus obruerint. Sed
Stephanus quidem bonum hoc pacto certans cer-
tamen, cælestis gloriæ consors est factus. Huic
autem Stephano, hoc est, *coronæ*, illico pretiosi
lapides agglutinati sunt, divini videlicet Evangelio-
rum præcones, quos subsequuti sunt martyres, et
rursus, qui salutari deinceps virtute coruscant;
præ cæteris vero omnibus ii, quorum in præsentī
memoriam agimus, qui longe lateque pietatis
splendore effulserunt, Petrum aio, Jacobum, et
Joannem apostolici ordinis principes, et ecclesia-
sticæ gloriæ coronas (7). Nequeo enim mihi tempe-
rare, quominus Stephani (8) nomen usurpem, sed
quavis frequentius ac millies Stephani mentionem
D fecerim, attamen propter inexhaustam hujus vocis
proferendæ aviditatem, Stephani nomen rursus ad-
huc repeto; Stephano enim commemorando satiari
nequaquam possunt, qui virorum Stephano simi-
lium felicem exitum expectant. Igitur si vera lo-

* Act. vii, 51. * Luc. xxiii, 46. * Act. vii, 59.

(6) In alia editione hujus orationis quæ in uno eodemque Vaticano codice, num. 446 habetur, le-
gitur καὶ μένειν συνδοξάζεσθαι.

(7) Nyssenæ Ecclesiæ et totius fortasse Cappa-
docum gentis instituto, una eademque die post
S. Stephani solemnitatem, apostolorum Petri, Ja-
cobi, et Joannis festum celebrabatur. Meminit enim

hujus moris non modo hoc in loco Nyssenus no-
ster; sed et initio alterius orationis funebris in
D. Basilium fratrem.

(8) Nyssenus pluries per hanc orationem in voce
Græca, στέφανος ludit, quæ Stephanum *protomar-*
tyrem, et *coronam* æquæ significat, nos autem Ste-

qui oportet, Stephano initium faciente, aliis rursus, **A** γὰρ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ κοινωνία τῆς πίστεως πολυ-
ut ita dicam, Stephanis lætatur, eorumque me-
morizæ communicamus, quia scilicet, et eorum nos gloriæ participes fieri, cumque ipsis manere spera-
mus, et revera cum ipsis aliquando glorificabimur; quandoquidem promissione confirmata, fidei
communio multiplicatur.

Sed et rursus nobis, fratres, spiritualibus bonis
fruendi datur occasio, dum una cum martyrum
commemoratione Dominicus quoque resurrectionis
dies refulget (9). In hac enim die illuminatio
gloriæ Evangelii Jesu Christi mentes nostras po-
tissimum illustravit, in qua lux illa, salutaribus
justitiæ radiis vicens, impietatis tenebras dispulit,
et animas cognitione veritatis illuminavit. Et vide
quam admirabile eximiumque sit istud beneficii
genus. Sol enim iste sensibilis, mane exoriens, et
reriorum fulgoribus adventus sui prænuntiis diem
exordiens, operit quidem, circumdatque suo lu-
mine terram; cæterorum vero astrorum omnium
choros obscurat atque obruit, ita ut ipsum solum
per cœli apsidēs vagari conspiciamus. At Dominus
noster Jesus Christus oriens nobis ex alto, juxta
Prophetam de ipso dicentem, *In quibus visitavit
nos Oriens ex alto* ¹⁰; sanctos illos sui præcursores,
et qui ante adventum ejus stellarum instar reful-
serunt, non solum non obscuravit, sed illos potius
splendidiores reddidit, ac præterea ut nova alia
luminaria secum orientur, effecit. Quippe prophæ-
tæ post ejus adventum coruscarunt; et quidem
majore quam antea fulgore. Nam cum obscuræ
ad huc essent prophætiæ ob ineptas Scribarum
digressiones in iis exponendis, quæ ad Evange-
lium, Christique adventum pertinebant, Salvator
veniens in mundum, cunctas, per eos qui in Evan-
geliiis narratur, eventus, illustravit, clarasque red-
didit, complementum legis et prophetarum factus.

¹⁰ Luc. i, 79.

phani vocem hic retinimus, cum ejus allusionis,
et æquivocationis leporem in interpretatione reti-
neri Latine linguæ indolet non patiarur.

(9) Hinc colligitur Dominica die accidisse festum
Joannis apostoli eo anno, quo hanc orationem ha-
buit Nyssenius.

(10) Ἡ ὅπ' οὐρανόν, phrasis est S. Scripturæ,
quæ terram, vel sublunares regiones significat, ut
videre est in libro Job, cap. i. 7: Περιελθὼν τὴν
γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὅπ' οὐρανόν, πάρεμι.
Idem cap. ii, 2: Διαπορευθεὶς τὴν ὅπ' οὐρανόν, καὶ
ἐμπεριπατήσας τὴν σὺμπασαν, πάρεμι. Nobilius
utrobique vertit, *Eam, quæ sub cælo est*, sed in
veteri editione Latina secundum LXX Interpretes
a doctissimis Benedictini apud Gallos ordinis alu-
minis nuper vulgata in primo S. Hieronymi operum
tomo, vertitur, *Ea quæ sub cælo sunt*.

(11) Particulam ἡ, sensu postulante, nos addi-
dimus, licet in Vaticano codice non habeatur.

(12) Locus obscurus, et corruptionis fortasse
suspectus; nos tamen nihil mutare ausi, commo-
dum aliquem sensum ex his Nysseni verbis eruere
conati sumus. Vult enim Nyssenius Christum ad-
ventu suo prophetias adhuc obscuras illustrasse.
Earum autem obscuritatis causam in Judæorum
Scribas conjicit. Scribæ autem primum quidem
Scripturas in eum, quem videmus, ordinem rede-
gerunt; deinde vero easdem publice in synagogis

Πάλιν δὲ ἡμῖν, ἀδελφοί, τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀπόλαυσις,
τῷ τὴν Κυριακὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν συλλαμβαι-
ντῇ μνήμῃ τῶν μαρτύρων. Ἐν ταύτῃ γὰρ προηγου-
μένως ἡμῶν τὰς διανοίας κατηύγαγεν ὁ φωτισμὸς
τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾗ τὰς σω-
τηρίους ἀκτίνας τῆς δικαιοσύνης ἀνθήσας, τὸ μὲν σκο-
τος τῆς ἀσεβείας ἠφάνισε. τὰς δὲ ψυχὰς τῇ ἐπιγνώ-
σει τῆς ἀληθείας ἐλάμπρυνε. Καὶ ὅρα μοι τὸ θαυμα-
στὸν τῆς ἐνεργείας καὶ μέγιστον. Ὁ μὲν γὰρ αἰσθη-
τὸς οὗτος ἥλιος ἀνίσχων ἔωθεν, καὶ ταῖς προδρόμοις
τῶν ἀκτίνων αὐγαῖς τὴν ἡμέραν προοιμιαζόμενος,
καλύπτει μὲν καὶ περιβάλλει ταῖς μαρμαρυγαῖς τὴν
ὅπ' οὐρανόν (10)· ἀποκρύπτει δὲ καὶ ἄμαυροὶ πάν-
τας ὁμοῦ τοὺς τῶν ἀστέρων χοροὺς, ὥς μόνον αὐτὸν
ὁρᾶσθαι περιπολοῦντα ταῖς οὐρανίαις ἀψίδιν. Ὁ δὲ
γε Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀνατείλας ἡμῖν ἐξ
ὕψους, κατὰ τὴν λέγουσαν περὶ αὐτοῦ προφητείαν,
Ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς Ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, οὐ
μόνον οὐκ ἀπέκρυψε τοὺς πρὸ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ
δίκην ἀστέρων ἀναλάμπαντας ἀγίους, καὶ προδρόμους
αὐτοῦ γενομένους, ἀλλὰ καὶ κείνους λαμπροτέρους
ἐποίησε, καὶ ἐτέρους αὐτοῦ φωστῆρας συνανέλαμψε.
Προσῆται μὲν γὰρ διέλαμψαν μετὰ τὴν ἐκείνου πα-
ρουσίαν· μᾶλλον δὲ ἡ (11) πρὸ ἐκείνης. Ἀμυδρὰς γὰρ
οὖσης ἐστὶ τῆς προφητείας ταῖς εὐαγγελικαῖς τῶν
Γραμματέων ἐκδόσειςιν (12), ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εἰς τὸν
κόσμον, πάντα ἐλάμπρυνε, καὶ διεσάφησε, πλήρωμα
νόμου καὶ προφητῶν γενόμενος. Οὐ γὰρ ἦλθε κατα-
λῦσαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι.
Ἐπὶ δὲ τῆς νέας χάριτος περὶ αὐτοῦ λέγων ὁ Σωτὴρ,

interpretari consueverunt. Porro censere potuit
Nyssenius, tenebras aliquas in prophetarum scrip-
ta a Scribis inductas fuisse, vel cum diffusis et
interdum nugacibus explicationibus ea in synago-
gis publice explicabant, vel cum eadem in unum
corpus digesserant nonnulla, scilicet, partim ad-
dendo, partim tollendo, ut in historicis sacræ Scrip-
turæ libris ab eisdem Scribis factum fuisse pu-
tant. Sane antiquos Judæorum Scribas nonnulla,
quæ emendatione aliqua aut majore claritate in-
digeant, in sacris paginis, præsertim prophetarum
libris, mutasse, atque interpolasse, constat ex
paucis illis Scripturæ locis in quibus Scribarum
correctiones continentur, quique ex rabbinorum
scriptis late præter alios enumerantur a Raymundo
Martini in *Pugione fidei adversus Judæos*, par. ii.
cap. 3, num. 9, et par. iii, dist. 3, cap. 4, num.
11, et cap. 16, num. 26; et a Voisino in *Notis ad*
ejusdem operis Proœmium pag. 88, et ad caput
tertium partis secundæ. Sed nihilominus cum non
satis constet, an correctiones istæ Nysseni ætate
antiquiores sint, licet Judæi in magna Synagoga
Esdræ temporibus habita, illas factas fuisse asse-
rant; et aliqui cum Nyssenius non correctionis,
aut lectionis, sed ἐκδόσεως nomine utatur; verosi-
milis mihi visum est, cum ad prolixas potius,
longeque petitas Scribarum interpretationes, quam
ad eorumdem correctiones biblicas respexisse.

Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου, οὐκ ἀπηξήσωεν ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ἐξ ἀγαθοῦ Πατρὸς προελθὼν, τοῖς αὐτῷ δουλεύουσι μεταδοῦναι τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας· ἀλλὰ φησι πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· Ὑμεῖς ἐστέ τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ, λαμψάτω τὰ ἔργα ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μείζων παραγαγεῖν ἔχομεν εἰς ὑπόμνησιν τῶν εἰρημένων, τοῦτο, χάριτι Θεοῦ, πάλιν ἐκδησόμεθα· Ἰωάννης Βαπτιστῆς, λύχνος ὀνομασθεὶς, καὶ ἐν τοῖς Ῥωμαῖς προσναπεφωνημένος, καὶ ὑπὸ Κυρίου μαρτυρημένος. Ὁ μὲν γὰρ Προφῆτης, ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς, φησὶ αὐτοῦ διὰ τῆς ὁμολογίας· Ἠτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου, τοῦτέστιν, Ὑπηρέτην καὶ πρόδρομον ἡτοίμασα τοῦ φωτός· ὁ δὲ Κύριος τὴν Πατρικὴν βεβαιῶν φωνήν, Ἐκεῖνος ἦν, φησὶν, ὁ λύχνος ὁ καίόμενος. Ἀλλ' ὅμως ὁ λύχνος ὢν, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ ἀμαυρωθῆναι τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ, ὃς ἦν ἥλιος δικαιοσύνης, ὥστε καὶ μάλλον διέλαμψε, κήρυξ ὁμοῦ καὶ θεολόγος αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ὁ Βαπτιστῆς γενόμενος. Ἰωάννης μὲν οὖν διὰ τὸ ἓνα μόνον φωτίζειν οἶκον τὸν τοῦ Ἰσραὴλ, λύχνος (13) ὀνομάσθη. Οἱ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἀπόστολοι, οὐ λύχνοι, οὐδὲ ἀστῆρες, ἀλλὰ φωστῆρες ἀνηγορεύθησαν, οὐκ ἐν ἐνὶ κλίματι, οὐδὲ μίᾳ γωνίᾳ λάμποντες, ἀλλ' ἅπασαν τὴν ὑπὸ οὐρανὸν καταυγάζοντες. Ἐξαρχοὶ δὲ τούτων καὶ κορυφαῖοι ὁ Πέτρος, καὶ ὁ Ἰάκωβος, καὶ ὁ Ἰωάννης, οἱ σήμερον ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίαις σεμνυνόμενοι, συμφώνως μὲν πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου δραμόντες, διαφόροις δὲ τοῦ μαρτυρίου τρόποις ἐναθλήσαντες. Ὁ μὲν γὰρ πρωτοστάτης καὶ κορυφαῖος τῆς ἀποστολικῆς χορείας ἀναδείχθεις, οἰκίαν τῷ ἀξιώματι τὴν ὁδὸν ἀπηνέγκατο, τῇ τοῦ Σωτῆρος ὁμοιοπαθείᾳ ταυτημένης· ὁ σταυρῷ (14) γὰρ προσηλωθεὶς, τὴν Δεσποτικὴν εἰκόνα τοῦ βασιλέως ἐξετύπωσεν (εἰκόνα δὲ λέγω βασιλικὴν τὸν σταυρὸν)· οὐκ ἀσχυρόμενος ἐπὶ τῷ πάθει, ἀλλὰ σεμνυνόμενος ἐπὶ τῷ μεγάλῳ τροπαίῳ. Μῆτε γὰρ αὐτοῖς, μῆτε ἡμῖν, μῆτε τοῖς μεθ' ἡμᾶς, μῆτε τινὶ ἐτέρῳ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν (15)... οὕτω γὰρ καὶ Πέτρος φαίνεται διὰ τιμῆς ἔχων τὴν σεβάσιμον (16)... Ἡεῖου γὰρ κατὰ κεφαλῆς κρεμασθῆναι ὑπὸ τῶν σταυρουμένων διὰ πολλὴν εὐλάβειαν, ἵνα μὴ Ἰσοῦ εἶναι τῷ Σωτῆρι ὁδῇ, τῷ ὑπὲρ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος σταυρωθέντι, καὶ πλατείας, ὥσπερ ταῖς διὰ τοῦ σταυροῦ, χερσὶ τὴν οἰκουμένην περιβαλόντι· Ἰάκωβος δὲ τὴν κεφαλὴν ἀπτεμέντο, τὴν ὄντως αὐτοῦ κεφαλὴν, τὸν Χριστὸν, ἀπολαβεῖν ἐπιειγόμενος. Κεφαλὴ γὰρ ἀνδρὸς ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ πάσης ὁμοῦ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἐν πολλαῖς καὶ διαφόραις κατὰ τὸν βίον ἀθλήσας ἀγῶσι, καὶ ἐν πᾶσι διαπρέφας τοῖς κατορθώμασι τῆς εὐσεβείας, κενὸν μὲν εἰς ὕδωρ τοῦτο

A Neque enim venit solvere legem aut propnetas, sed adimplere¹¹. At vero novæ legis tempore, cum de se ipso Salvator dicat: *Ego sum lux mundi hujus*¹², non indignatus est fons ille bonitatis, e bono Patre emanans, servos suos nominis hujus sui participes facere. Sed ad discipulos suos inquit: *Vos estis lux mundi*; et, *Lucent opera vestra coram hominibus*¹³. Sed quod ad ea quæ diximus, confirmanda adduci potest, id, juvante Deo, rursus proferamus: Joanni Baptistæ impositum fuit lucernæ nomen, juxta id quod in Psalmis de eo antea prænuntiatum, et Christi deinceps testimonio comprobatum fuit. Propheta enim, Patris personam sustinens, de ipso inter canendum ait, *Paravi lucernam Christo meo*¹⁴. hoc est, lucis ministrum et præcursorem. At Dominus paternæ voci robur addens, *Ille*, inquit, *lucerna erat ardens*¹⁵. Sed quantumvis lucerna solummodo esset, tantum abfuit, ut in Domini adventu, qui sol erat justitiæ, obscuraretur, ut clariori potius lumine refulserit, ipsius Salvatoris, ejusdemque divinitatis præco simul, ac testis effectus. Joannes igitur propterea quod unam solam Israelis domum illuminavit, lucernæ nomen accepit. At nostri Salvatoris apostoli, non lucerna, non lampades, nec sidera, sed luminaria nuncupati fuere, utpote qui non in una regione, nec in uno terrarum angulo fulsere, sed quidquid sub cælo est illuminarunt. Horum vero duces ac principes sunt Petrus, Jacobus, et Joannes, ob toleratum pro Christi fide martyrium hodiernæ festivitatis honorem consecuti, qui uno quidem eodemque proposito ad mortem properarunt, diverso autem martyrii genere decertarunt. Nam ille, quem Dominus apostolici chori principem et coryphæum designavit, convenientem dignitati suæ gloriam obtinuit, martyrii genere, Dominicæ passioni haud absimili, decoratus, quippe qui cruci suffixus regiam Domini nostri imaginem expressit. Regiam autem imaginem crucem voco, non quod passionem erubescam, sed quia de magno, quod ab ipsa pendit, trophæo potius glorier. Nam nec ipsis, nec nobis, nec posteris nostris, nec alii cuiquam Domini nostri Jesu Christi, quem admodum Paulus ait... ita enim et Petrum in honore habuisse apparet venerandam.... siquidem propter summam venerationem rogavit, ut a crucisgentibus inverso capite suspenderetur in cruce, ne Salvatori pro universo hominum genere crucifixo, et expansis, ut erat in cruce manibus, totum terrarum orbem complectenti æqualis esse videretur. Jacobus vero capite truncatus fuit, Christo, qui vere caput ejus erat, potiendi cupidus. Caput enim viri Christus secundum Apostolum¹⁶.

¹¹ Matth. v, 18. ¹² Joan. viii, 12. ¹³ Matth. v, 15.

¹⁴ Psal. cxxxi, 17. ¹⁵ Joan. v, 34. ¹⁶ I Cor. xi, 3.

(13) Vox λύχνος in Vaticano codice deest; sed nos eam, sensu palam poscente, supplēvimus.

(14) Fortasse legendum, τῷ σταυρῷ.

(15) Hic lacuna est in codice Vaticano. Fortasse deest, ὁδὸν συνέβη, Gloria contigit, vel quid simile.

(16) Et hic in Vaticano codice lacuna est, quæ fortasse impleri posset his verbis, τὴν σεβάσιμον ἐκελύην σταυρῶσιν, Venerandum illud crucifixionis genus.

atque itidem, totius Ecclesiae caput¹⁷. Beatus denique A Joannes multa atque diversa per totam vitam certans certamina, et in omnibus pietatis officiis emicans, ferventi quidem in aqua hunc finem... judicatus, in martyrum choris annumeratur (apud æquos enim rerum aestimatores non ex passionis eventu, sed ex desiderio libere eligentis voluntatis de martyrio existimatur); et quidem hujusmodi fuit illorum mortis genus, qui per mortem apud Ecclesias quoque immortalem sui memoriam reliquerunt. Enimvero maxime decebat uno eodemque tempore istorum virorum memoriam celebrari, non ea tantum de causa, quod in proficienda pietate una et mente, et voce consenserint, verum etiam quod æquali in honore a Christo habiti fuerint. Hi etenim soli cum Christo ubique versati sunt, ac præterea tum agendi loquendique libertatem, tum eminentiorem quodammodo præ cæteris apostolis locum obtinere, non humanæ amicitiae ratione, sed divino judicio ad id dignitatis evecti.

Ipsos itaque solos a Domino, dum præcipua mi- B racula patravit, tanquam fidelissimos et veracissimos gestorū testes secum assumptos fuisse comperimus. Hoc sane factum fuit in visione montis¹⁸. Soli enim ibi Petrus, Jacobus, et Joannes aderant, cum corpus suum transformans Dominus, in gloriosam ac splendidiorem divinitatem transmutavit, et Moyse, atque Elia sibi adstantibus, lucisque nebula obumbrante, eximiam illam æterni regni imaginem ostendit. Hoc etiam factum est, dum Jairi filiam a mortuis suscitavit¹⁹; tunc enim hos tantum miraculi illius spectatores habuit. Quin et sub ipsum passionis tempus, ne in singulis quibusque narrandis diutius morer, eosdem viros secum assumpsit, eisque tanquam fidelibus constantissimis discipulis non est veritus dicere, *Nunc anima mea turbata est*²⁰. Hæc autem a nobis dicta sunt, non ut cæteris apostolis detrahamus, sed in eorum virtutis testimonium, quorum hodie memoriam celebramus; et ut verius dicam in communem quoque apostolorum omnium laudem: nam de sanctorum excellentia, deque eorum sanctimonie gradibus quidpiam statuere, humanæ cognitionis non est, sed judicii divini. Nos autem qui digni facti sumus, ut tot tantorumque virorum memorie communicemus, gratias ipsis agere necesse est, non quantas debemus, hoc enim fieri nequit, sed quantas possumus; nam et hoc acceptum est. Siquidem sancti hos a nobis honores exposcunt, non ut quid commodi nostris e laudibus sibi accedat, sed ut nos ex hac commu-

πέρας... κεκριμένος (17), τῇ χορῇ τῶν μαρτύρων συν-
ηρθμηται· ([18] παρὰ γὰρ δικάζουσιν, οὐκ ἀπὸ τῆς
ἐκδόσεως (19) τοῦ πάθους, ἀλλὰ παρ' αἰρέσεως τοῦ
πάθου κρίνεται τὸ μαρτύριον)· Ἄλλ' ὁ μὲν τοῦ θανά-
του τρόπος τοιοῦτος ἦν, τοῖς διὰ θανάτου τὴν ἀθάνατον
μνήμην καὶ ταῖς Ἐκκλησίαις χαρισάμενός. Ἐπεριε-
δὲ ὡς ἀληθῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν
τὰς μνήμας ἐπιτελεῖσθαι, οὐ μόνον διὰ τὸ σύμφωνον
τῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὁμῶς τῆς ἀξίας.
Οὗτοι γὰρ μόνον τῷ Κυρίῳ πάντοτε συσκολάζοντες,
καὶ ἐξαίρετον ὥσπερ παρὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀποστό-
λων χώρον ἔχοντες, καὶ παρῆσαν, οὐ κατὰ τὴν τῆς
ἀνθρωπίνης φιλίας πρόσληψιν, ἀλλὰ κατὰ θεϊκὴν ἀλη-
θείας ἐπὶ κρισίν.

Hi etenim soli cum Christo ubique versati sunt, ac
præterea tum agendi loquendique libertatem, tum
eminentiorem quodammodo præ cæteris apostolis
locum obtinere, non humanæ amicitiae ratione, sed
divino judicio ad id dignitatis evecti.

Ἔστι γοῦν εὐρεῖν ἐν τοῖς μεγίστοις τῶν θαυμάτων
μόνους αὐτοὺς παρὰ τοῦ Κυρίου παραληφθέντας, ὡς
πιστοτάτους καὶ ἀληθεστάτους τῶν γιγνομένων μάρ-
τυρας· τοῦτο μὲν ἐπὶ τῆς ἐν τῷ θρεῖ θεωρίας (μό-
νος γὰρ ἦν ἔχει Πέτρος, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάν-
νης, ὅτε τὸ σῶμα τὸ αὐτοῦ μεταμορφώσας ὁ Κύριος,
εἰς ἐνδοξον καὶ λαμπροτέραν θεότητα μετέβαλε,
Μωϋσέα καὶ Ἠλὼν ἐν αὐτῷ (20) παραστυγόμενος,
καὶ τῇ νεφέλῃ τοῦ φωτὸς ἐπισκιάσας, τὴν μεγάλην
ἐκείνην εἰκόνα τῆς βασιλείας ὑπέδειξε)· τοῦτο δὲ ἐπὶ
τῆς Ἰακώβου θυγατρὸς, ἣν θανούσαν διήγειρε· καὶ
γὰρ ἐκεῖ τούτους εἶχεν ἐπόπτας τῆς γενομένης θαυ-
ματοργίας. Ἐτι γε μὴν, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἑκαστον
λέγων διατρίβω, καὶ κατ' αὐτὴν τὸν καιρὸν τοῦ σω-
τηρίου πάθους τοὺς αὐτοὺς ἀνδρας παραλαβὼν, ἐθάβ-
ρησεν εἰπεῖν, ὡς πιστοῖς ἀνδράσι καὶ βεβαιωτάτοις·
Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται. Ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐφ-
ρηται, οὐκ εἰς καθάρσεις τῶν λοιπῶν ἀποστόλων,
ἀλλ' εἰς μαρτύριον τῆς τῶν μνημονευομένων ἀρετῆς·
εἰ δὲ δεῖ φιλαλήθως εἰπεῖν, καὶ εἰς κοινὸν τῶν ἀπο-
στόλων ἐγκώμιον· τὸ γὰρ ὑπεροχὰς καὶ ἐπιδόσεις ἐν
τοῖς ἁγίοις ὀρίζεσθαι, οὐκ ἀνθρωπίνης ἀν' ἡ δοκιμα-
σίας, ἀλλ' ἐκπρίσεως καὶ ἀληθείας θεοῦ. Ἡμᾶς δὲ
μνήμας τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν κοινωνεῖν
ἀξιωθέντας, εὐχαριστεῖν ἀναγκαῖον, οὐχ ὅσον οφεί-
λομεν, τοῦτο γὰρ ἀδύνατον, ἀλλ' ὅσον ἰσχύομεν.
τοῦτο γὰρ εὐαπόδεκτον. Ἀπαιτοῦσι δὲ ταύτας οἱ
ἅγιοι παρ' ἡμῶν τὰς τιμὰς, οὐχ ἵνα τι κερδάνωσιν
εὐφημούμενοι, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς κοινωνήσωμεν εὐε-
γετούμενοι. Ἐκεῖνο δὲ πάλιν οὐδένα τῶν εὐσεβῶν
ἀγνοεῖν οἴομαι, ὡς οὐ μόνον Πέτρου, καὶ Ἰακώβου,

¹⁷ Ephes. v, 25. ¹⁸ Matth. xvii, 1 sqq. ¹⁹ Marc. v, 37. ²⁰ Joan. xii, 27.

(17) Et si nullum scriptorem legerim, qui Joannem apostolum in ferventis aquæ dolium immisum fuisse narraverit; nihilominus id aperte, ni fallor, colligitur ex corrupto isto Vaticani codicis loco, qui commodiorem nullum sensum recipere posse videtur, et fortasse ita restituendus est, ut legamus, *ζέομενον, vel καίόμενον εἰς ὕδωρ τούτου πέρας βίω* ἔχειν· vel λαβεῖν, κεκριμένος, hoc est, *Et ferventi in aqua, ut mortalem hanc vitam terminaret, tyranni decreto jussus, in martyrum choris*

annumeratur. Sed de hac conjectura nostra eruditiorum iudicium esto.

(18) Quæ semicirculis comprehenduntur, desunt in posteriori hujus orationis editione, quam unus idemque Vaticanus codex exhibet.

(19) Ita corrigendum censeo Vaticanum codicem, in quo, manifesto librarii errore, perperam scribitur, οὐκ ἀποτίσει ἐκ βάσεως.

(20) Alia hujus orationis editio, quæ in fine Vaticanici codicis exstat, habet ἐν αὐτῷ.

καὶ Ἰωάννου, ἀλλὰ καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς ἀποστολικῆς Ἀ
 ἁρμονίας τὰς μνείας ἐπιτελοῦμεν. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν
 τῶν δογμάτων ἀλήθειαν, μελῶν τάξιν ἐπέχοντες, ἐνδὲς
 σώματος ἀποπληροῦσι σχῆμα, δηλονότι δοξαζομένου
 μου (21) μέρους ἐνδὲς, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος, *Συν-*
δοξάζεται πάντα τὰ μέλη, καὶ μάλιστα ἐπ' ἐκεί-
νων τῶν μακαρίων καὶ τελειωτῶν ἀνδρῶν, οἷς
πάντα συμφωνεῖ πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὁ τρόπος ὁμό-
γνωμος, καὶ ἡ πίστις ὁμόδοξος, καὶ ὡς κοινὰ τὰ
τῆς εὐσεβείας πλεονεκτήματα τούτων, κοινὰ καὶ τὰ
παρὰ τῆς ἀληθείας σεμνολογήματα. Τίς δὲ οὐκ ἂν
εὐλόγως ἡσθεῖη, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
πληρωθεῖη, ἀποστολικῶ χορῶ κοινωμένον ἡξωμένον,
τῷ πᾶσιν τὴν οἰκουμένην πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς
ἀληθείας ὁδηγήσαντι, τῷ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμέ-
νης ἀπλώσαντι τὰ τῆς εὐσεβείας δίκτυα, καὶ παντα-
χοῦ πῆξαντι τὰ τῆς ἀληθείας θήρατρα, ἵνα συλλαβό-
μενοι πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ὑπὸ τῆς
κακίας ἡγρωμένην προσαγάγωσι τῷ ἐξημεροῦντι
καὶ σώζοντι; Εἰς πᾶσαν τοῦτ' τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ
φθόγγος αὐτῶν. Οἱ θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας, οἱ
στύλοι καὶ τὰ θεμελίωματα τῆς ἀληθείας, οὗτοί εἰσιν αἱ
ἀέννοι πηγαὶ τοῦ σωτηρίου, αἱ πολλῇ, καὶ πλούσιον,
καὶ θεοειδὲς νῆμα τὸ τῆς διδασκαλίας προχέουσιν.
Ἐπὶ τούτους ἡμᾶς καὶ ἡ προφητικὴ παραπέμπει
φωνή, λέγουσα· Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύ-
νης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου.
 fluunt. Ad hosce nos ire jubet propheta cum
Salvatoris 21.

Μνημονεύεται Πέτρος ἡ κεφαλὴ τῶν ἀποστόλων, C
 καὶ συνδοξάζεται μὲν αὐτῷ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐκ-
 κλησίας· ἐπιστηρίζεται δὲ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ.
 Οὗτος γάρ ἐστι κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ
 Κυρίου δωρεάν ἡ ἀβράγης καὶ ὀχυρωτάτη πέτρα,
 ἐφ' ἣν τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Σωτὴρ ψυχόδομησε. Μνημο-
 νέυεται πάλιν Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, καὶ ὡς υἱοὶ
 βροντῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος προσαγορευόμενοι, πάσας
 ἑαυτοῖς τὰς ὁμοροτόκους νεφέλας συνεπιφέρονται·
 βήγνυμένης γὰρ τῆς βροντῆς, ἀνάγκη καὶ τὰς νε-
 φέλας συναθροῖσθαι. Νεφέλας μὲν οὖν τοὺς ἀπο-
 στολικούς καὶ προφητικούς λόγους ὑποληπτέον, ὧν
 εἰ καὶ διάφοροι τοῦ κηρύγματος οἱ χρόνοι, ἀλλὰ σύμ-
 φωνοὶ τῆς εὐσεβείας οἱ νόμοι· ἐξ ἐνδὲς γὰρ αὐτοῖς
 καὶ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος ὥρμηται τὰ χαρίσματα.
 Ἀλλὰ τί τοῖς ἀδυνάτοις ἐπαξιῦναι τολμᾶν, καὶ τῆς D
 ἀποστολικῆς ἀρετῆς ἐπαξίως περᾶσθαι μνημονεύειν;
 Οὐ πρὸς Σίμωνα ἡμῖν, τὸν ἀπὸ τῆς ἀλείας γνωριζό-
 μενον, ἡ τῶν ἐπαύων φιλοτιμία, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκεί-
 νου πίστιν τὴν στερεάν, καὶ πάσης ὁμοῦ τῆς Ἐκκλη-
 σίας τὸ στήριγμα. Οὐδὲ πάλιν πρὸς τοὺς υἱοὺς Ζε-
 βεδαίου τὸν λόγον ἔχοντες, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Βοανερ-
 γεῖς, τοὺς ἐρμηνευομένους, υἱοὺς βροντῆς. Ποῦ νῦν
 φανήσεται ἡ βραχυτάτη τοῦ λόγου φωνή, τοσαύτης
 καὶ τηλικαύτης βροντῆς τὰς πάντων ἀκοὰς περι-
 ηχοῦσης; Οὐκοῦν αὐτὸ τοῦτο μόνον τὴν πρὸς τοὺς
 ἁγίους εὐγνωμοσύνην ἀποπληρῶσαι σταύσαντες, ἐπὶ

nione beneficiis prosequantur. Porro neminem pium
 ignorare arbitror, nos hac die non solum Petri,
 Jacobi et Joannis, sed et omnium simul apostolo-
 rum memoriam celebrare. Si enim quod ad do-
 gmatum veritatem attinet, membrorum instar dis-
 positi, unius corporis formam expriment, et, si
 unum membrum gloriatur, ut ait Apostolus 21, omnia
 simul membra gloriantur, id utique in beatis quo-
 que illis atque sanctissimis viris præcipue locum
 habet, in quibus cuncta cum veritate concordant,
 morum nempe similitudo, et in una eademque fide
 mira consensio; et quemadmodum communia sunt
 eorum egregia pro pietate gesta, ita et communes
 sunt, qui ipsis ob veræ fidei prædicationem imper-
 tiuntur honores. Ecquis lætitia non merito per-
 fundetur et Spiritus sancti gaudio plenus non
 exsultabit, dum se dignatum cogitat apostolorum
 choro communicare, qui orbem totum ad veritatis
 cognitionem perduxere, qui per totum terrarum
 orbem pietatis retia explicarunt, et ubicunque lo-
 corum veritatis fixere venabula, ut omne simul
 humanum genus malitia efferatum, ad eum qui
 mansuefacit illud atque salvat, adducerent: *In*
omnem itaque terram exiit sonus eorum 22. Hi sunt
 Ecclesiæ fundamenta, et veritatis columnæ atque
 fulcimenta. Hi sunt perennes salutis fontes, e
 quibus abundantissimi divinæ doctrinæ latices pro-
 inquit, *Haurietis aquam cum gaudio de fontibus*

Celebratur Petri memoria, qui apostolorum est
 caput, et una quidem cum ipso cætera Ecclesiæ
 membra glorificantur; Dei vero Ecclesia in ipso
 solidatur. Hic enim, juxta prærogativam sibi a
 Domino concessam, firma et solidissima petra est,
 super quam Salvator Ecclesiam ædificavit. Memo-
 ria denique celebratur Jacobi, et Joannis, et ut
 filii tonitru, quemadmodum eos Dominus appel-
 lavit, omnes secum imbriferas nubes trahunt;
 tonitru enim aerem rumpente, necesse est nubes
 congregari. Nubes itaque apostolicos, et prophe-
 ticos sermones significare censendum est, quorum
 etsi præconii diversa sunt tempora, concordēs ta-
 men, ac plane similes pietatis sunt leges, cum ex
 uno eodemque spiritu ipsis charismata promana-
 rint. Sed quid opus nobis est ea, quæ explicari
 nequeunt, audacter prosequi, atque eniti ut di-
 gnam apostolica virtute commemorationem facia-
 mus? Non ad Simonem piscatione notum nostra-
 rum laudum studia pertinent; sed ad firmam
 ejusdem fidem, et totius simul Ecclesiæ firmamen-
 tum. Nec rursus Zebedæi filios alloquimur; sed
 Boanerges, quod interpretatur sonat, tonitruū fi-
 lios. Qualem nam exilis noster sermo sonum edet,
 dum tale tantumque tonitru omnium aures civ-
 cumsonat? Quapropter quantumvis nostrum erga
 sanctos studium ac bonam nostram erga illos vo-

21 I Cor. xii, 26. 22 Psal. xlviii, 5. 23 Isa. xlii, 3.

(21) Delendum hic videtur pronomen μου.

lonitatem explorare, ea saltem ratione magnopere cuperemus, ad silentium tamen periculi expers confugimus, quippe qui optime novimus, nos tum demum dignos fore, qui sanctorum memoriam communicemus, si eorum virtutes imitemur atque æmulemur; non ipsorum gesta sermonibus celebrantes, sed eorum mores ita animo complectentes, ut eos elabi nunquam, ac excidere patiamur. Nos enim veros eorum discipulos esse non festa inconsiderate et pro consuetudine celebrata; sed religiosa pietas, eademque vivendi ratio, et morum similitudo demonstrabit. Veneraris martyrum memorias, eorum quoque propositum venerare: tunc namque sanctorum memoriis vere communicamus, cum eorum vitæ instituta sectamur. Non enim illis solis illuminatio scientiæ claritatis Evangelii Jesu Christi refulsit²². Non illis tantummodo gratiam largitus est Deus: præcepta communia sunt, communis quoque lex morum; unus est, qui certantibus laborum præmia distribuit, unum digni efficiamur, precibus et intercessionibus gratia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

²² II Cor. iv, 4, 6.

(22) In alia hujus orationis editione, quæ habetur in æne Vaticanæ codicis legitur, ὡς ἐν τούτων.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΜΑΡΤΥΡΑ ΘΕΟΔΩΡΟΝ.

EJUSDEM

ORATIO LAUDATORIA

SANCTI AC MAGNI MARTYRIS THEODORI.

Eodem Sifano interprete.

Vos, qui populus Christi, qui grex sanctus ac regale estis sacerdotium, qui undique et ex urbibus et ex agris catervatim confluxistis, unde signo itineris accepto ad hunc sacrum locum venistis? Quis vobis huc veniendi adeo seriam ac quasi præstitutam necessitatem imposuit? Hocque tempore hiemis, quo et a bello quies est, et miles armaturam amovet, et nauta gubernaculum supra frumum ponit, et agricola aratorem boves in præsepio curans quiescit? An palam est, quod sanctus martyr ex militaribus ordinibus tuba cecinit, et multos ex diversis regionibus excitatos ad suæ requietis locum ac sedem vocavit, non ad bellicum instruens apparatus,

ὑμεῖς ὁ τοῦ Χριστοῦ λαός, ἡ ἀγία κοίμη, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, οἱ πανταρχοὶ ἀστικοὶ τε καὶ χωρτικοὶ συρρέυσαντες ὅμοι, πόθεν λαθόντες τὸ σύνθημα τῆς ὁδοῦ, πρὸς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἐδημαγωγῆθητε τόπον; Τίς ὑμῖν τῆς ἐνθάδε σπουδαίαν οὕτω καὶ ἐμπρόθεσμον ἀνάγκην ἐπέθηκεν; καὶ ταῦτα ὥρῃ χειμῶνος, ἡνίκα καὶ πόλεμος ἡρεμεῖ, καὶ στρατιώτης τὴν πανοπλίαν ἀποσκευάζεται, καὶ πλωτὴρ ὑπὲρ καπνοῦ τίθῃσι τὸ πηδάλιον, καὶ γεωργὸς ἡσυχάζει τοὺς ἀροτῆρας βούς θεραπεύων ἐπὶ τῆς φάτνης; Ἡ πρόδηλον, ὡς ἐσάλπισε μὲν ἐκ τῶν στρατιωτικῶν καταλόγων ὁ ἅγιος μάρτυς· κινήσας δὲ πολλοὺς ἐκ διαφόρων πατρίων πρὸς τὴν οἰκίαν ἀνάπαυσιν καὶ

ἑστίαν ἐκάλεσεν, οὐκ ε.ς πολεμικὴν εὐτρεπίζων πα-
ρασκευὴν, ἀλλὰ πρὸς τὴν γλυκεῖαν καὶ μάλιστα δὴ
Χριστιανούς· πρέπουσαν συνάγειν εἰρήνην· ὤντος γάρ,
ὡς πιστεύομεν, καὶ τοῦ παρελθόντος ἐνιαυτοῦ τὴν
βαρβαρικὴν ζάλην ἐκοίμισε, καὶ τὸν φρικτὴν τῶν
ἀγρίων Σκυθῶν ἔσθησε πόλεμον, δεινὸν αὐτοῖς ἐπισεί-
σας καὶ φοβερὸν ἤδη βλεπομένους καὶ πλησιάσασιν,
οὐ κρᾶνος τρίλοφον, οὐδὲ ξίφος εὖ τεθηγμένον, καὶ
πρὸς τὸν ἥλιον ἀποστῆλθαι, ἀλλὰ τὸν ἀλεξίκακον καὶ
παντοδύναμον σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ οὗ καὶ αὐ-
τὸς παθὼν, τὴν δόξαν ταύτην ἐκτίσαστο. Καὶ μοι λοι-
πὸν τὸν νοῦν ἐπιστήσαντες διασκέψασθε· οἱ τῆς κα-
θαρᾶς ταύτης θρησκείας ὑπὲρταί καὶ φιλομάρτυρες,
ἡλίκοι χρῆμα δίκαιοι, καὶ ὅσων ἀξιοῦται τῶν ἀμοι-
βῶν (τῶν ἐγκοσμίων τε, λέγω, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν·
τῶν γὰρ ἀοράτων οὐδεὶς ἱκανὸς λογιῶσθαι τὴν με-
γαλοπρέπειαν)· καὶ διορίσαντες τὸν τῆς εὐσεβείας
καρπὸν, ζηλώσατε τῶν οὕτω προτιμωμένων τὴν γνώ-
μην. Ἐπιθυμήσατε δὲ τῶν γερῶν ἃ Χριστὸς πρὸς
ἡμᾶς διανέμει τοῖς ἀλλήλοις. Καὶ τῶς, εἰ δοκεῖ, τῆς
ἀπολαύσεως τῶν μελλόντων ἀγαθῶν σχολάζουσας, ἣν
ἐλπὶς ἀγαθὴ ταμιεύεται τοῖς δίκαιοις, ἥνικα ἂν ὁ
τῶν ἡμετέρων βίων δικαστὴς ἐπιφοιτήσῃ, τὴν παρ-
οῦσαν ἰδωμεν τῶν ἁγίων κατάστασιν, ὅπως καλλίστη
ἐστὶ καὶ μεγαλοπρεπής. Ψυχὴ μὲν γὰρ ἀνελεύθουσα
περὶ τὸν ἴδιον κλῆρον ἐμψιλοχωρεῖ, καὶ ἀσωμάτων
τοῖς ὁμοίοις συνδιατίτται· σῶμα δὲ τὸ σεμνὸν καὶ
ἀκηλίδωτον ἐκεῖνης ὁργάνον, οὐδαμοῦ τοῖς ἰδίοις πά-
θει· βλάψαν τῆς ἐνοικησάσης τὴν ἀφθαρσίαν, μετὰ
πολλῆς τιμῆς καὶ θεραπείας περισταλὲν, σεμνῶς ἐν
ιερῷ τόπῳ κατέκειται, ὥσπερ τὴν κεφαλὴν πολυτί-
μητον τῷ καιρῷ τῆς παλιγγενεσίας τηροῦμενον, πολὺ
τὸ ἀσύγκριτον ἔχον πρὸς τὰ ἄλλα τῶν σωμάτων, ἃ
κοινῇ καὶ τῷ τυχόντι διελύθη θανάτῳ, καὶ ταῦτα ἐν
ὁμοίᾳ ὕλῃ τῆς φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν λειψά-
νων, καὶ βδελυκτὰ τοῖς πολλοῖς ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς ἡδέως
παρέργεται τάσιν, ἢ καὶ ἀνεμῶνται τυχόν ἐκ τοῦ πα-
ραδόξου, ἐπιβαλὼν δὲ τὴν ὕψιν τῇ ἀμορφίᾳ τῶν ἐγ-
κειμένων, πάσης ἀηδίας πληρωθεὶς, καὶ βαρεῖα κατα-
στενάξας τῆς ἀνθρωπότητος παρατρέχει. Ἐλθὼν δὲ
εἰς τι χωρίον ὅμοιον τούτῳ, ἐνθα σήμερον ὁ ἡμέτερος
ὄμιλος, ὅπου μνήμην δικαίου καὶ ἁγίου λείψανον
πρῶτον μὲν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῶν ὁρωμένων ψυχ-
αγωγεῖται, οἶκον βλέπων ὡς Θεοῦ ναὸν, ἐξησκημένον
λαμπρῶς τῷ μεγέθει τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῷ τῆς
ἐπικοσμήσεως κάλλει, ἐνθα καὶ τέκτων εἰς ζῶων
φαντασίαν τὸ ξύλον ἐμόρφωσε, καὶ λιθοξόος εἰς ἀρ-
γύρου λείοντα τὰς πλάκας ἀτίεσεν. Ἐπ' ἡρώσε δὲ
καὶ ζωγράφος τὰ ἄνθη τῆς τέχνης ἐν εἰκόνι διαγρα-
ψάμενος, τὰς ἀριστείας τοῦ μάρτυρος, τὰς ἐνοστά-
σεις, τὰς ἀληθῆνας, τὰς θηριώδεις τῶν τυράννων
μορφάς, τὰς ἐπηρείας, τὴν φλογετρόφον ἐκείνην κά-
μινον, τὴν μαχαριωτάτην τελειωσιν τοῦ ἀθλήτου,
τοῦ ἀγνωσθέντος Χριστοῦ τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ
ἐκτύπωμα, πάντα ἡμῶν ὥς ἐν βιβλίῳ τινὶ γλωττο-
φόρῳ διὰ χρωμάτων τεχνουργησάμενος, σαφῶς δι-
ηγόρευσε τοὺς ἀγῶνας τοῦ μάρτυρος, καὶ ὡς λειμῶνα
λαμπρὸν τὸν νεὼν κατηγλάισεν· οἷδε γὰρ καὶ γραφὴ
σιωπῶσα ἐν τοίχῳ λαλεῖν, καὶ τὰ μέγιστα ὠφελεῖν.

A sed ad dulcem ac maxime Christianos utique de-
centem pacem cogens? Hic enim, ut credimus,
etiam anno præterito barbaricam tempestatem se-
davit, et horrendum ferorum et immanium Scytharum
bellum inhibuit atque repressit, terribilem
atque formidabilem illis jam visis et appropin-
quantibus obvibrans non galeam trinis cristis et
conis insignem, neque gladium bene acutum et ad
solem resplendentem, sed malorum propulsatricem
et omnipotentem crucem Christi, pro qua et ipse
mortem perpassus hanc gloriam acquisivit. Ac
mibi deinceps animum attendentes considerate, qui
hujus puri cultus ministri ac martyrum studiosi
estis, quanta res sit justus, quamque multas con-
sequatur remunerationes (de iis loquor remunera-
B tionibus, quæ in mundo, et apud nos præstantur:
nam earum, quæ visum effugiunt, magnificentie
nemo satis idoneus æstimator est), et cognito pie-
tatis fructu, imitamini consilium, et aspirate ad
animum et voluntatem eorum, qui ita præ cæteris
honorantur, atque concupiscite et affectate ea præ-
mia, quæ Christus athletis pro merito cujusque
distribuit. Atque in præsentia si placet, cessante
futurorum bonorum fructu, quem bona spes justis
in illud rejicit tempus, quo rerum in vita nostra
actarum judex advenit: præsentem sanctorum
statum inspiciamus, quam præclarus magnificus-
que sit. Nam anima quidem ex quo sublimis abiit,
in suo loco acquiescit, et corpore soluta cum sui
similibus una vivit; corpus vero venerandum et
C immaculatum illius instrumentum, quod suis vitiis
et affectibus illius inhabitantis incorruptibilitatem
non læsit, cum multo honore et cultu compositum
atque ornatum in angusto sacroque loco situm est:
quod veluti res chara magnique æstimata atque
recondita in tempus regenerationis reservatur, mul-
tis singularibus et eximilis rebus præditum, propter
quas ad alia corpora, quæ communi ac vulgari
morte dissoluta sunt, ne comparandum quidem est,
idque in simili materia nature. Nam cæteræ quidem
reliquiæ etiam abominabiles plerisque sunt; ac
nemo lubenter sepulcrum præterit, aut si ex in-
opinato apertum ostendit, deformitate nimirum
earum rerum quæ inibi jacent, faciem operiens
omni injucunditate repletus, et humanæ nature
D conditioni graviter ingemiscens prætercurrit. Quod
si venerit ad aliquem locum similem huic, ubi ho-
die noster conventus habetur, ubi memoria justî,
sanctæque reliquiæ sunt: primum quidem earum
rerum magnificentia, quas videt, oblectatur, dum
ædem ut templum Dei et magnitudine structuræ,
et adjecti ornatus decore splendide elaboratum
intuetur, ubi et faber in animalium figuram lignum
formavit, et latomus ad argenti levitatem crustas
lapideas expolivit. Induxit autem etiam picti
flores artis in imagine depictos, fortia facta mar-
tyris, repugnantias, cruciatus, efferatas et imma-
nes tyrannorum formas, inipetus violentos, flam-
meum illum fornacem, beatissimam consumma-

tionem athletæ, certaminum præsidis Christi habere formæ effigiem, omnia nobis tanquam in libro quodam, qui linguarum interpretationes contineat, coloribus artificiose depingens, certamina atque labores martyris nobis expressit, ac tanquam prælatum amicum et floridum templum exornavit; solet enim etiam pictura tacens in pariete loqui, maximeque prodesse; lapillorum item concinnator historię par opus in pavimento, quod pedibus calcatur, effecit.

His igitur arte elaboratis operibus quæ sensui exposita sunt, ubi oculos oblectavit, cupit deinceps etiam ipsi conditorio appropinquare, sanctificationem ac benedictionem, contrectationem ejus esse credens. Quod si quis etiam pulverem, quo conditorium, ubi martyris corpus quiescit, obsitum est, auferre permittat, pro munere pulvis accipitur, ac tanquam res magni pretii condenda terra colligitur. Nam ipsas attingere reliquias, si quando aliqua ejusmodi prospera fortuna contingat, ut id facere liceat, quam id sit multum desiderandum et optandum, ac summarum precum donum, sciunt experti, et ejus desiderii compotes facti. Quasi corpus enim *per se vivens* et florens, qui intuentur, amplectuntur, oculis, ori, auribus, omnibus sensuum instrumentis adhibentes, deinde officii et affectionis lacrymas martyri, quasi integer esset et appareret, superfundentes, ut pro ipsis deprecator intercedat, supplices preces offerunt tanquam satellitem Dei orantes, quasi accipientem donaculum velit, invocantes. Ex his omnibus, o popule pie, discite, quod *pretiosa* ac honorata *coram Domino sit mors sanctorum ejus*. Nam unum quidem et idem corpus omnium hominum est, ex una massa conflatum: verum id, quod simplici morte dissolutum est, ut res quælibet vilis projicitur. At quod martyrii affectione gratiosum effectum est, ita est amabile, jucundum, et a multis desideratum et expectatum, ut superior oratio demonstravit. Quocirca propter ea, quæ apparent, iis, quæ visum effugiant, propter experimentum earum rerum, quæ in mundo visuntur, futurarum rerum promissioni credamus. Nam multi qui ventrem et vanam gloriam, et has mundanas paleas omnibus rebus antefecerunt, nihil putant esse futurum: sed cum vitæ fine terminari omnia arbitrantur. Verum qui ita sentis, ex parvis magna discite: ex umbris principales formas, quales eæ sint intelligite. Cui regum talis honor habetur? Quis ex iis, qui supra modum inter homines excellere visi sunt, tali memoria celebratur? Quis imperatorum qui urbes munitas ceperunt, nationes innumeras subegerunt, adeo decantatus et fama celebratus est, ut hic miles pauper, modo conscriptus et tyro: quem Paulus armavit, quem angeli ad certamen unxerunt, quem victorem prope ad certamina atque labores martyris accessi, age communibus relictis peculiarem sancti sermonem instituamus; est enim suum cuique gratum et acceptum.

Patria igitur præclaro ac strenuo huic viro est ea regio, quæ ad solem spectat orientem: nam etiam hic, sicuti Job, ex partibus orientalibus nobilis est, cumque patriam cum illo communem haberet, ejusdem imitatio morum ingenique ei non defuit. Nunc vero quilibet martyr totius soli sub-

A καὶ ὁ τῶν ψηφιδῶν συνθέτης, ἱστορίας ἀξιὸν ἐποίησε τὸ πατούμενον ἑδάφος.

Καὶ τοῖς αἰσθητοῖς οὕτως φιλοτεχνήμασιν ἐνευπαθήσας τὴν ὄψιν, ἐπιθυμεῖ λοιπὸν καὶ αὐτῇ πλησιᾶσαι τῇ θήκῃ· ἀγασμὸν καὶ εὐλογίαν τὴν ἐπαφὴν εἶναι πιστεύων. Εἰ δὲ καὶ κόνιν τις δοίη φέρειν τὴν ἐπικειμένην τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἀναπαύσεως, ὁ δῶρον ὁ χοῦς λαμβάνεται, καὶ ὡς κειμήλιον ἡ γῆ θησαυρίζεται. Τὸ γὰρ αὐτοῦ τοῦ λειψάνου προσάψασθαι, εἴ ποτέ τις ἐπιτυχία τοιαύτη παράσχοι τὴν ἐξουσίαν, ὅπως ἐστὶ πολυπόθητον, καὶ εὐχῆς τῆς ἀνωτάτω τῷ δῶρον, ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι, καὶ τῆς τοιαύτης ἐπιθυμίας ἐμφορηθέντες. Ὡς σῶμα γὰρ αὐτὸ τὸ ζῶν καὶ ἀνθρῶν οἱ βλέποντες κατασπάζονται, τοῖς ὀφθαλμοῖς, τῷ στόματι, ταῖς ἀκοαῖς, πάσαις προσάγοντες ταῖς αἰσθήσεσιν, εἴτα τὸ τῆς εὐλαθείας καὶ τὸ τοῦ πάθους ἐπιχέοντες δάκρυον, ὡς ὁλοκλήρῳ καὶ φαινομένῳ τῷ μάρτυρι τὴν τοῦ πρεσβεῦειν ἱκεσίαν προσάγουσιν, ὡς δορυφόρον τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντες, ὡς λαμβάνοντα τὰς δωρεὰς ὅταν ἐθέλῃ ἐπικαλοῦμενοι. Ἐκ τούτων πάντων, ὁ εὐσεβὴς λαὸς, κατὰ μάθετε, ὅτι *Τίμος ἐστὶν ὁ Κύριος ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ*. Ἐν μὲν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ σῶμα πάντων ἀνθρώπων, ἐξ ἐνὸς φυράματος ἔχον τὴν σύστασιν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπλῶς ἀποθάνον, ῥίπτεται ὡς τὸ τυχόν· τὸ δὲ τῷ πάθει τοῦ μαρτυρίου χαριτωθὲν, οὕτως ἐστὶν ἐράσμιον καὶ ἀμφισθητήσιμον, ὡς ὁ προλαβὼν λόγος ἐδίδαξεν. Διὰ τοῦτο πιστεύομεν ἐκ τῶν φαινομένων τοῖς ἀσφατοῖς, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πίερας τῇ τῶν μελλόντων ἐπαγγελίᾳ. Πολλοὶ γὰρ οἱ τὴν γαστέρα, καὶ τὴν κενοδοξίαν, καὶ τὸν ἐνθάδε συρφετὸν πάντων ἐπίπροσθεν ἄγοντες, οὐδὲν ἡγοῦνται τὸ μέλλον· τῷ τέλει δὲ τοῦ βίου συμπεραιωθῆναι τὰ πάντα νομίζουσιν. Ἄλλ' ὁ φρονῶν οὕτως, ἐκ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα κατὰ μαθε, ἐκ τῶν σκιῶν τὰ ἀργεῦτα νόησον. Τίς τῶν βασιλέων τοιαύτην τιμᾶται τιμὴν; τίς τῶν καθ' ὑπερβολὴν ἐν ἀνθρώποις φανέντων τοιαύτη μνήμη δοξάζεται; τίς τῶν στρατηγῶν τῶν πόλεις τευχῆρεις ἐλόντων, καὶ ἔθνη δουλωσαμένων μυρία, οὕτως ἐστὶν ἀοιδίμος, ὡς ὁ στρατιώτης οὗτος, ὁ πένης, ὁ νεκρὸς, ὁ Παῦλος ὥπλισεν, ὃν ἀγγελιοὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἤλειψαν, καὶ νικήσαντα Χριστὸς ἐστεφάνωσεν; Μᾶλλον δὲ ἐπειδὴ ἐγγὺς ἐγενόμην τῷ λόγῳ τῶν ἀγώνων τοῦ μάρτυρος, φέρε, τὰ κοινὰ κατελιπόντες, τὸν ἐξαίρετον τοῦ ἁγίου λόγον ποιήσωμεν· φίλον γὰρ ἐκάστω τὸ ἴδιον.

Christus coronavit? Enimvero quoniam oratione age communibus relictis peculiarem sancti sermonem et acceptum.

Πατρίς τοίνυν τῷ γενναίῳ, ἡ πρὸς ἡλίον ἀνίσχουσα χώρα· εὐγενὴς γὰρ καὶ οὗτος κατὰ τὸν Ἰῶβ τῶν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τῆς πατρίδος ἐκεῖνον κοινωνῶν, οὐκ ἀπελείβετο τῆς τοῦ ἥθους μιμήσεως. Νῦν δὲ πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐστὶ μάρτυς κοινὸς τῆς ὑπ' ἡλίῳ πολιτείας· ληφθεὶς δὲ ἐκεῖθεν πρὸς ὁπλιτικούς κατα-

λόγους, οὕτω μετὰ τοῦ ἰδίου τάγματος πρὸς τὴν Ἀ-
 ἡμετέραν διέβη χώραν, τῆς χειμερινῆς ἀναπαύσεως
 τοῖς στρατιώταις ἐνθάδε παρὰ τῶν κρατούντων δια-
 ταχθείσης. Πολέμου δὲ κινήσεντος ἄβρῶν, οὐκ ἐξ
 ἐφόδου βαρβαρικῆς, ἀλλ' ἐκ νόμου Σατανικοῦ, καὶ
 δόγματος θεομάχου (πᾶς γὰρ Χριστιανὸς ἡλαύνετο
 τῷ δυσσεβεῖ γράμματι, καὶ πρὸς θάνατον ἦγετο) τότε
 δὲ, τότε ὁ τρισμακάριος οὗτος, γνώριμος ὢν ἐπ' εὐ-
 σεβείᾳ, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν πανταχοῦ
 περιφέρων, μόνον οὐκ ἐπὶ τοῦ μετώπου τὴν ὁμολο-
 γίαν γραφάμενος, οὐκέτι νεόλεκτος ἦν τὴν ἀνδρείαν,
 οὐδὲ ἀπειροὺς πολέμου καὶ μάχης· ἀλλὰ γενναῖος τὴν
 ψυχὴν, ἰσχυρὰν ποιησάμενος πρὸς τοὺς κινδύνους
 τὴν ἐνστάσιν, οὐχ ὑφειμένος, οὐ δειλιῶν, οὐ λόγον
 ἀπαρρησιαστον προβαλλόμενος. Ὡς γὰρ ἐκάθισε τὸ
 πονηρὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, ὃ τε ἡγεμὼν καὶ ὁ τα-
 ξίαρχος εἰς ταῦτ' ἐσυνελθόντες, ὡς Ἡρώδης ποτὲ
 καὶ Πιλάτος, τὸν δοῦλον τοῦ σταυρωθέντος, εἰς κρίσιν
 ὁμοίαν τοῦ Δεσπότης κατέστησαν. « Καὶ λέγει, » φησί,
 « πόθεν σοι θρασυτήτος καὶ τόλμης ἐγγινομένης, εἰς
 τὸν βασιλικὸν ἐξυθρίσεις νόμον, οὐχ ὑποκύπτεις δὲ
 τρέμων τοῖς τοῦ Δεσπότης προστάγμασιν, οὐδὲ προσ-
 κυνεῖς κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς κρατοῦσιν; » Οἱ γὰρ
 ἀμφὶ Μαξιμιανὸν τότε τῆς βασιλείας ἡγούντο. Ὡς
 στεφθεῖ τῷ προσώπῳ καὶ ἀκατα[π]λήκτῳ τῇ γνώμῃ,
 ἐστοχὸν τὴν ἀπόκρισιν τοῖς λεγθεῖσιν ἐπέθηκεν·
 « Θεοῦ μὲν οὐκ οἶδα (οὐδὲ γὰρ εἰσὶ κατὰ τὴν ἀλή-
 θειαν)· δαίμονας δὲ ὑμεῖς ἀπατεῶνας πλανᾶσθε τῇ
 τοῦ Θεοῦ τιμῶντες προσηγορίᾳ· ἐμοὶ δὲ Θεὸς ὁ Χρι-
 στός, ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Υἱός. Ὑπερ τῆς εὐσε-
 βείας τοίνυν καὶ τῆς ὁμολογίας τῆς εἰς ἐκεῖνον, καὶ
 ὃ τιρώσκων τεμνέτω, καὶ ὃ μαστίζων ξανέτω,
 καὶ ὃ καίμων προσάγέτω τὴν φλόγα, καὶ ὃ ταῖς φωναῖς
 μου ταύταις ἀγρόμενος ἐξαιρέτω τὴν γλῶσσαν· καθ'
 ἑκαστον γὰρ μέλος, τὸ σῶμα τὸν χτῆσαντι χρεωστῇ
 τὴν ὑπομονήν. » Ἐπὶ τῇ ὁσμῇ τῶν λόγων οἱ τύραννοι·
 καὶ τὴν πρώτην προσβολὴν τοῦ ἀριστέως οὐκ ἤνεγ-
 καν, νεανίσκον βλέποντες πρὸς τὸ πάθος σφριγώντα,
 καὶ ὡς ἡδὺ τι πόμα τὴν τελευτὴν ἐπελχόμενον. Ὡς
 δὲ ἐκεῖνοι μικρὸν ἐπαῖχον ἡπορημένοι, καὶ βουλευσά-
 μενοι τὸ πρακτέον· εἰς τις τῶν ἐν ταῖς στρατιώτης
 κομῆς εἶναι οἰόμενος, ἐπιχευάζων ὁμοῦ τὴν ἀπό-
 κρισιν τὴν τοῦ μάρτυρος, « Ἔστι γάρ, » ἔφη, « Υἱός,
 ὦ Θεόδωρε, τῷ σὺ Θεῷ; καὶ γεννᾷ ἐκεῖνος, ὡς ἀν-
 θρωπος ἐμπαθῶς; » — « Ἐμπαθῶς μὲν ὁ ἐμός, » ἔφη,
 « Θεὸς οὐκ ἐγέννησεν· ἀλλὰ καὶ Υἱὸν ὁμολογῶ, καὶ
 θεοπεπετῇ λέγω τὴν γέννησιν· σὺ, ὦ νηπιόδῃ τὸν
 λογισμὸν καὶ ἄθλιε, οὐκ ἐρυθρίῃς οὐδὲ ἐγκαλύπτῃ
 καὶ θῆλειαν ὁμολογῶν θεῶν, καὶ ὡς μητέρα δώδεκα
 παίδων τὴν αὐτὴν προσκυῶν, πολυτοκὸν τινα δαί-
 μονα κατὰ τοὺς λαγῶους ἢ τὰς ὕας εὐκόλως καὶ ἐγ-
 κυλισκομένην καὶ ἀποτίκτουςαν; »

imperite, quod ad sensum et rationem attinet, an non erubescis, ac pudore vultum demittis, qui etiam feminam Deum confiteris, et ut matrem duodecim liberorum eandem adoras secundam quamdam leporum suumve modo dæmona, quæ facile et concipiat et partum edat?

Οὕτως δὲ τοῦ ἀγίου διπλοῦν ἀντιστρέφαντος τῷ
 εἰδωλολάτρῃ τὸν καταγέλωτα, σχῆμα πλασάμενοι
 φιλανθρωπίας οἱ τύραννοι, « Ὀλίγως, » φησί, « πρὸς
 διάσκεψιν ἐνδοθῇ τῷ ματινομένῳ καιρὸς· ἴσως κατὰ

A jectæ regionis civis universo terrarum orbi com-
 munis est; sumptus autem illinc ad armatos ordi-
 nes militares, cum duces militum eos hic in hiber-
 nis collocassent, ita cum ea legione, in quam con-
 scriptus erat, ad nostram regionem transivit. Bello
 autem repente moto non ex incursione barbarorum,
 sed ex lege Satânica decretoque, quo Deus oppu-
 gnaretur (quicumque enim Christianus esset, impio
 scripto exagitabatur, et ad mortem ducebatur),
 tunc nimirum, tunc hic ter quaterque beatus Theo-
 dorus, quod insigni pietate præditus esset, fidem-
 que in Christum ubique circumferret, propemodum
 in fronte confessionem inscriptam gerens, non jam
 amplius virtute tyro modo conscriptus erat, neque
 rei bellicæ et pugnæ rudis, sed animo strenuus,
 fortiter sese periculis objiciens, non remissus et
 languidus, non trepidans, non formidans et metu
 fractus, non verbum minus liberum proferens. Ut
 enim præses et tribunus in unum convenerunt, sic-
 ut olim Herodes et Pilatus, atque consedit scele-
 stum et improbum illud concilium servum crucifixi
 simili ratione, atque Domino ejus acciderat, ad
 judicium sistunt, « Ac dic, » inquit, « unde tibi
 innata audacia atque temeritate, adversus legem
 imperatoris contumax es? Nec te tremens domini
 jussis submittis? Nec quemadmodum placet iis, qui
 rerum potiuntur, adoras? » Maximianus enim cum
 consorte tunc imperium tenebat. Ille vultu confir-
 mato atque imperterrito animo, scitum et acutum
 dictis adjecit responsum : Deos quidem nescio
 C (neque enim revera sunt). Vos autem erratis, qui
 dæmonas fallaces et impostores Dei appellatione
 honoratis, mihi vero Deus est Christus, Dei unigenitus
 Filius, pro pietate igitur atque confessione istius, et
 qui vulnerat, incidat : et qui verberat, laceret :
 et qui cremat, flammam admoveat ; et qui his
 vocibus meis offenditur, linguam eximat : per sin-
 gula enim membra corpus Creatori patientiam de-
 bet. Fracti sunt his verbis tyranni : ac primum
 impetum viri fortis non sustinuerunt, adolescentem
 videntes ad passionem exultantem, ac veluti sua-
 vem potum mortem appetentem. Ut autem illi pau-
 lisper cunctabantur hesitantes ac deliberantes quid
 facto opus esset : unus quidam ex iis qui ordines
 ducebant, miles, qui sibi lepidus et urbanus esse
 videbatur, simul responsum martyris irridens :
 « Estne, » inquit, « o Theodore, Filius tuo Deo?
 et generat ille carnis affectibus, ut homo, obno-
 xius? » — « Humano quidem more affectibus car-
 nis obnoxius meus, » inquit, « Deus non generavit :
 verum et Filium confiteor, et nativitatem talem
 esse dico, quæ Deum deceat : tu vero, o miser et
 impudens, cum ad sensum et rationem attinet, an non erubescis, ac pudore vultum demittis, qui etiam feminam Deum confiteris, et ut matrem duodecim liberorum eandem adoras secundam quamdam leporum suumve modo dæmona, quæ facile et concipiat et partum edat?

Cum autem hoc modo duplicem sanctus irrisio-
 nem simulacrorum cultori reposuisset, humanitatis
 et clementiæ specie facta tyranni, « Exiguum, »
 inquit, « ad considerandum insanienti tenipus

concedatur, fortasse per otium re secum perpensa atque deliberata mutabitur in melius. Insaniam enim dementes sanitatem mentis vocabant : alienationem vero mentis et vecordiam, pietatem : quemadmodum fit, cum ebrii suam affectionem sobriis objiciunt. At homo pius Christique miles dato sibi spatio ad forte ac virile facinus abutitur. Quodnam autem id fuerit, tempus est vobis cum lætitia narrationem accipiendi : Ei quæ fabulis celebratur, matri deorum templum erat in metropoli Amasea, quod illi, qui tunc errabant, inibi alicubi circa ripas amnis vanitate adducti exstruxerant : hoc iste vir strenuus in tempore datæ sibi securitatis capta occasione, et aura secunda incensum concremavit, reipsa responsum, quod post liberationem prorsus expectabant, impiis atque scelestis datus. Cum ea res celeriter omnibus patefieret (quippe in urbe media clarissimus ignis accensus erat), non occultabat audax incœptum, neque laborabat, ut hoc a se factum lateret, sed palam ac vehementer quidem significabat sese propter præclarum facinus et rem bene gestam exsultare et efferrî, atque tumultu impiorum, quo templi atque statuæ nomine dolentes perturbabantur, supra modum gaudere ; quin etiam magistratibus ir dicatum est, quod ipse suis manibus incendium fecisset : ac rursus iudicium priori terribilius, ut nimirum etiam par erat, cum tanta res, quæ exerbaret et irritaret eos, incidisset. Atque illi quidem in iudiciale tribunal ascenderunt : Theodorus vero in medio eorum (erat) magna loquendi libertate utens, in statu causam dicentis magistratos confidentia præditus cum interrogaretur, celeritate confessionis interrogationem antevertens. Posteaquam autem et imperterritus erat, et ad nihil eorum quæ gravia atque aspera cum minis ei ostentabantur supplicia, se submitteret, nec confidentius loqui desineret, in contrariam rationem mutati sunt, ac benigne cum eo sermonicantes promissis justum subtrahere tentabant. « Et scito, » inquit, « quod si consilium nostrum obedienter admittere volueris, protinus te ex obscuro nobilem, ex humili despectoque et inglorio honoratum efficiemus : ac tibi pontificatus dignitatem promittimus. » Ut autem pontificiam dignitatem nominari audivit, ter quaterque beatus ille, cum diu multumque irrisisset (tandem) dixit : « Ego etiam sacerdotes simulacrorum ærumnosos esse iudico, et ut vanæ actionis ministros miseror ; pontificum vero multo magis me et miseret, et abominor eosdem : inter malos enim qui major est, ac primum locum tenet, miserior est ; ut inter injustos, injustior ; ut inter homicidas, qui crudelitate cæteros præcedit ; ut inter lascivos et libidinosos, qui petulantior atque proturvior est : propterea perniciose promittendi dehinc finem facite ; non enim, heus vos animadvertitis, neque sentitis caput et summum malorum mihi promittentes : at ei, qui pie ac recte vivere statuit, præstat in domo Domini abjectum esse, quam habitare in

σχολήν δούς ἑαυτῷ γνώμην, μετὰθεται πρὸς τὸ βέλτιον. » Μανίαν γὰρ οἱ ἐκφρονες τὴν σωφροσύνην ἐκάλουν· ἔκστασιν δὲ καὶ παραφροσύναν, τὴν εὐλάβειαν· ὥσπερ ὅταν οἱ μεθύοντες, τὸ ἴδιον πάθος τοῖς νήφουσιν ἐνεδίδωσιν. Ἄλλ' ὁ εὐσεβὴς ἀνθρώπος καὶ τοῦ Χριστοῦ στρατιώτης, εἰς ἀνδρικὴν πρᾶξιν τῇ δοθείσῃ σχολῇ κατεχρήσατο. Ποία ταῦτη; Καίριος ὑμῖν μετ' εὐφροσύνης ὑποδέξασθαι τὸ διήγημα· Τῇ μυθευομένῃ μητρὶ τῶν θεῶν, ναὶς ἦν ἐπὶ τῆς μετροπόλεως Ἀμασείας, ὃν οἱ τότε πλανώμενοι, αὐτοῦ που περὶ τὰς ἔχθρας τοῦ ποταμοῦ τῇ ματαιότητι κατεσχεύασαν. Τοῦτον ὁ γενομένης, ἐν τῇ τῆς δοθείσης ἀδελφείας καιρῷ ἐπιτηρήσας εὐκαιρον ὥραν, καὶ αὖραν ἐπιφορον, ἐμπρήσας κατέφλεξεν, ἔργῳ τοῖς αἰτιητοῖς δούς τὴν ἀπόκρισιν, ἣν πάντως ἀνέμενον μετὰ τὴν διάσκεψιν.

Β Ἐπιδήλου δὲ τοῦ πράγματος ταχέως ἅπασιν γενομένου (καὶ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως φανερώτατον ἐξήφθη τὸ πῦρ), οὐκ ἐπεκρύφατο τὴν ἐγγείρησιν, οὐδὲ ἐσπούδασε τὸ λαθεῖν· ἀλλ' ἐνδολος ἦν, καὶ σφόδρα γε τῷ κατορθώματι γαυριῶν, καὶ υπερχαίρων τῇ παραχῇ τῶν ἀθίων, ἣν ἐπαράττοντο, τῷ ναὶ περιαλγούντες καὶ τῷ ζῳαῷ. Καὶ μέντοι κατεμηνύθη τοῖς ἀρχουσιν, ὡς αὐτοῦργήσας τὸν ἐμπρησμόν· καὶ πάλιν κριτήριον φοβερώτερον τοῦ προτέρου· ὥσπερ οὖν καὶ εἶδος, ἐπισυμβάντος τηλικούτου τοῦ παροξύναντος. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὸν δικαστικὸν ἀνέβησαν θρόνον. Θεόδωρος δὲ εὐπαρήσιαστος ἐν τοῖς μέσοις ἀρχοντος θάρσος ἔχων ἐν τῇ στάσει τοῦ κρινόμενου ἔρωτώμενος, καὶ τῷ τάχει τῆς ὁμολογίας τὴν ἐρώτησιν ἐπικόπτων. Ἐπειδὴ δὲ ἀκατάπληκτος ἦν, καὶ πρὸς οὐδὲν ἐφείβετο τῶν ἀπειλουμένων δεινῶν, εἰς τούναντιον μετεβλήθησαν τρόπον· καὶ φιλανθρώπως διαλεγόμενοι, ἐπαγγελίας ὑποσφύρειν ἐπειρώοντο τὸν δίκαιον.

« Καὶ γίνωσκε, » φησὶν, « ὡς εἰ βουληθείης εὐπειθῶς τὴν συμβουλήν τὴν ἡμετέραν προσδέξασθαι, εὐθύς σε καταστήσομεν ἐξ ἀφανῶν γινώριμον, ἐξ ἀδόξων ἐντιμον· καὶ σοι τῆς ἀρχιερωσύνης ἐπαγγελλόμεθα τὴν ἀξίαν. » Ὡς δὲ τοῦ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξιώματος ἤκουσεν, ἐγγελάσας μακρὸν ὁ τρισμακάριος εἶπεν· « Ἐγὼ καὶ τοὺς ἱερέας τῶν εἰδώλων ἀθλίως κρίνων, καὶ ὡς ματαίως πράξεις ὑπηρέτας, οὐκ αἰρώ· τοὺς δὲ ἀρχιερέας ἐπὶ πλεῖον ἐλεῶ καὶ βδελύσσομαι· ἐπὶ γὰρ τῶν χειρόνων, ὁ μείζων καὶ πρωτοτακτὴν ἀθλιώτερος· ὡς ἐν τοῖς ἀδίκοις, ὁ ἀδικώτερος· ὡς ἐν τοῖς φονεῦσιν, ὁ μᾶλλον ὡμός· ὡς ἐν τοῖς ἀκολάστοις, ὁ ἀσελγέστερος· καὶ διὰ τοῦτο ἐντεῦθεν ἤδη διὰ τῶν διθερίων ἐπαγγελίων καταβάλετε· λεληθότες γάρ μοι, ὦ οὔτοι, τὴν κορυφὴν τῶν κακῶν ὑποσχόμενοι· τῷ δὲ εὐσεβῶς καὶ ὀρθῶς ζῆν προαιρουμένῳ, παραρβιπτέσθαι καλὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, ἢ οἰκεῖν ἐν σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν. Ἐγὼ καὶ τοὺς βασιλέας τούτους, ὧν τὸν ἄνομον συνεχὺς ὑπαναγινώσκετε νόμον, ἐλεῶ, ὅτι αὐταρχεῖς ἐν ἀνθρώποις ἀξίωμα τὸ κράτος τῆς βασιλείας ἔχοντες, τὴν τοῦ ἀρχιερέως ἑαυτοῖς προσηγορίαν ἀνέθεσαν, καὶ τὴν πενθήρη καὶ σκοτεινὴν πορφύραν ἐκεῖθεν ἀμπόσχονται, κατὰ μίμησιν τῶν κακοδαίμωνων ἀρχιερέων, ἀξιώματι φαίδρῳ σκυθρωπὸν περιφέροντες ἐνδύμα· ἔστι δὲ ὅτε καὶ μισρῷ βωμῷ πλησιάζοντες, ἀντὶ βασιλείων γίνονται

μάγειροι ὄρνεις θύοντες, καὶ βοσκημάτων ἀθλίων Ἀ tabernaculis peccatorum. Me etiam imperatorum
πλαῖγνα διερευνώμενοι, καὶ τῷ λύθρῳ τοῦ αἵματος, horum, quorum legem iniquam continenter recita-

ὡς κρεμπῶκαί τινες τὴν ἐσθῆτα μολύνοντες. » tis, miseret, quod cum per se satis magna inter
homines dignitate ob regium imperium præditi sint, pontificis appellationem sibi sumpserunt, et
lugubri obscuraque purpura hujus indignitatis nomine induantur, ad imitationem infeliciū pontifi-
cum, in dignitate splendida atque illustri, triste et inamœnum gestantes indumentum, nonnunquam
autem impuro altari appropinquant pro imperatoribus coqui sunt, aves occidentes, et miserorum
pecorum viscera rimantes ac perscrutantes, et spurcitiæ sanguinis tanquam macellarii quidam
lanii carniū venditores vestem fœdantes. »

Μετὰ ταύτας τὰς φωνὰς τοῦ δικαίου, οὐκ ἐστὶ οὐδὲ
τὴν πλαστὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἐσχηματισμένην οἱ
ἀρχόντες ἐπεδείκνυντο· ἀλλὰ καὶ ἀσεβέστατον πρὸς
τοὺς θεοὺς καλοῦντες, καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων ὄβριστὴν
καὶ βλάσφημον, πρῶτον μὲν ἐπὶ τοῦ βασιανιστηρίου
ξύλου κρεμάσαντες, ἐὶ σῶμα κατέβαινον· ὁ δὲ, τῶν
δημίων σφοδρῶς ἐνεργούντων, καρτερὸς ἦν καὶ ἀνέν-
δοτος, καὶ στήθον ἐκ τῆς Ψαλμοδίας ταῖς βασάνους
ἐπέβεν· *Εὐλογῆσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ,*
διὰ παντός ἡ αἰσέσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματί μου.
Καὶ οἱ μὲν τῶν σαρκῶν ἀπέβεν· ὁ δὲ ἐβῆλιν, ὡς
ἄλλου τινὸς ὀφεισταμένου τὴν τιμωρίαν. Διεδέξατο
τὴν κόλασιν ταύτην τὸ δεσμοτήριον, καὶ πάλιν ἐκεῖ
θαῦμα ἐτελείτο περὶ τὸν ἅγιον, καὶ νύκτωρ φωνὴ
πλήθους ψαλλόντων ἤκουετο, καὶ λαμπάδων ἐπιραι-
νουσῶν, ὡς ἐν παννυχίδι αὐτῇ ἐωρᾶτο τοῖς ἑξωθεν,
ὡς καὶ τὸν δεσμοφύλακα πρὸς τὴν παράδοξον εἶναι
καὶ ἀκοὴν παραχθέντα, ἐπιστηδῆσαι εἰς τὸν οἶκόν του,
καὶ μηδὲνα εὐρεῖν πλὴν τοῦ μάρτυρος ἡσυχάζοντος,
καὶ τῶν ἄλλων δεσμοτῶν καθευδόντων. Ἐπειδὴ δὲ
πολλῶν γινόμενων ἤκμαζε πρὸς τὴν ὁμολογίαν καὶ
τὴν εὐσέθειαν, ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν ἡ κατακρίνουσα ψῆ-
φος, καὶ πυρὶ τελευτῶσθαι κελευσθεὶς, αὐτὸς μὲν
ἀπῆλθε τὴν καλὴν καὶ μακαρίαν πρὸς θεὸν πορείαν·
ἡμῖν δὲ τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου διδασχάλλον κατέλι-
πε, λαοὺς ἀθροίζων, ἐκκλησίαν παιδεύων, θαύματα
ἀπελαύνων, ἀγγέλους εἰρηγικούς καταΐγων, ζητῶν
ὕπὲρ ἡμῶν παρὰ θεοῦ τὰ συμφέροντα, λατρεῖον νό-
σων ποικίλων τὸν τόπον τοῦτον ἀπεργασάμενος, λι-
μένα τῶν χειμαζομένων ταῖς θλίψεσι, πνήτων εὐ-
θηνουμένων ταμείων, ὁδοιπόρων ἀνεκτὸν καταγώγιον,
πανήγυριν τῶν ἐορταζόντων ἀληκτον. Εἰ γὰρ καὶ
ἐνιαυσιαλοῖς ἐορταῖς τὴν ἡμέραν ταύτην τελοῦμεν,
ἀλλ' οὐδέποτε λήγει τῶν κατὰ σπουδὴν ἀφικνουμέ-
νων τὸ πλῆθος, τῶν μυρμηκῶν δὲ σώζει τὴν ὁμοιότητα
ἡ ἐπὶ τὰδε φέρουσα λεωφόρος, τῶν μὲν ἀνιόντων,
τῶν δὲ ὑποχωρούντων τοῖς ἐρχομένοις.

studiose advenientium multitudo, ac formicarum similitudinem servat ea quæ huc pertinet via pu-
blica, cum alii quidem ascendunt, alii vero venientibus cedant.

Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὦ μακάριε, τὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ κύ-
κλον καταλαβόντες φιλανθρωπίᾳ τοῦ χρίσαντος,
ἡθροισαμέν σοι τὴν πανήγυριν, τὸν ἱερὸν τῶν φιλο-
μαρτύρων σύλλογον, τὸν τε κοινὸν προσκυνούντας
Δεσπότην, καὶ τὴν ἐπινίκιον πληρώσαντες τῶν σῶν
ἀγώνων ὑπόμνησιν· σὺ δὲ, δεῦρο δὴ πρὸς ἡμᾶς, ὅπου
ποτ' αὖ ἦς, τῆς ἐορτῆς ἑφορὸς (καλέσαντα γὰρ σε
ἀντικαλοῦμεν)· καὶ εἰτε τῷ ὑψηλῷ αἰθέριον διατῆ,
εἰτε τινὰ ἐπουράνιον ἀψίδα περιπολεῖς, ἡ χορὸς

Post has justī istius voces, ne fictam quidem et
assimulatam jam amplius benignitatem magistra-
tus præ se ferebant, sed et impiissimum adversus
deos vocantes, præterea in imperatores quoque
contumeliosum et maledicum, primum quidem in
ligno ad torquendos homines parato suspensum
corpus lacerabant: ille vero licetoribus veheementer
in opere occupatis, constans erat, nihilque de pri-
stina animi magnitudine remittebat, ac versum ex
libro Psalmorum tormentis accinebat: *Benedicam*
Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore
*meo*¹. Atque illi quidem carnes cadendo diminuebant;
hic vero, quasi alius quis pœnam subiret, psallebat:
hoc modo punitum carcer excepit, ac rursus illic
miracula circa sanctum edebantur, ac noctu vox
multitudinis psallentium audiebatur et facies alle-
centium, ut in nocturna pervigilatione, splendor ab
iis qui foris erant conspiciebatur, adeo ut etiam
carceris custos insolita atque admirabili visione et
auditione turbatus insiliret in domunculam, et
neminem inveniret præter martyrem quiescentem
et cæteros victos dormientes. Posteaquam autem,
cum multa fierent ac tentarentur in eo, ad confes-
sionem et pietatem obstrictus erat, prolata est in
eum sententiæ condemnatoria, et igni confici et
consummari jussus, ipse quidem præclaro ac
beato itinere abiit ad Deum: nobis vero memoriam
certaminis pro doctrina reliquit, populos congre-
gans, Ecclesiam erudiens, damonas arcens et fugans,
angelos pacificos reducens, rogans a Deo pro nobis
utilia, variarum morborum medicinæ officinam
hunc locum efficiens, portum eorum qui afflictio-
num tempestatibus jactantur, pauperum abundans
et copiosum ærarium, vialiorum quietum diversio-
rium, locum celebrem conventus ac dies festos
continenter agentium. Etsi enim anniversariis fe-
rtis hunc diem celebramus; at nunquam cessat

Ac nos quidem, o beate, benignitate Creatoris an-
niversariam circuli vicissitudinem assecuti co-
egimus tibi publicum conventum, sacrum, inquam,
martyribus addictum, et communem Dominum ad-
orantes, et tuorum certaminum victoriæ commemo-
rationem peragentes: tu vero, huc jam ades ad nos,
ubicunque tandem fueris, ut diei festo præsis; vo-
cantem enim te contra vocamus: ac sive in subli-
mi æthere habitas, sive per cœlestem aliquem cir-

¹ Psal. xxxiii, 1.

culum versaris, aut in choro angelorum cooptatus Domino assistis, aut cum virtutibus et potestatibus ut servus fidelis adorationis officio fungeris : parumper ab iis officiis vacationem deprecatus, veni ad hos qui te honorant, invisibilis amicus : cognosce ac vise serias quæ celebrantur, ut gratiarum adversus Deum conduplices actionem, qui pro una passione, et una pia confessione tot tibi remunerationes largitus est : ac lateris ob sanguinem effusum, et ignis cruciatus toleratos. Quot enim tunc supplicii spectatores populos habebas, tot nunc habes honoris ministros. Multorum beneficiorum indigemus ; intercede ac deprecare pro patria apud communem regem et Dominum : nam patria martyr est etiam locus passionis, cives item et fratres et cognati, qui et habent eum et tuentur et ornant atque honorant ; timemus afflictiones, expectamus pericula ; non longe absunt scelesti Scythæ bellum adversum nos parturientes ; ut miles propugna (pro nobis), ut martyr pro conservis utereliberitate loquendi. Etiam si superasti sæculum, at nosti affectus et usus necessitatesque humanæ conditionis : pete pacem, ut hi publici conventus non desinant : ne debacchetur atque grassetur adversus templa altariæ rabiosus et sceleratus barbarus : ne conculcet sancta profanus et impius. Nos enim etiam, quod incolumes et integri conservati sumus, tibi beneficium acceptum referimus. Petimus autem etiam futuri temporis præsidium atque securitatem. Quod si majori etiam opus fuerit advocacy ac deprecatione, fratrum tuorum martyrum coge chorum, et cum omnibus una deprecare : multorum iustorum preces multitudinis ac populorum peccata luant ; admone Petrum, excita Paulum, Joannem item Theologum ac discipulum dilectum, ut pro Ecclesiis quas constituerunt solliciti sint, pro quibus catenas gestaverunt, pro quibus pericula ac mortes tulerunt, ne simulacrorum cultus adversum nos caput tollat ; ne hæreses sicut spinæ vineæ succrescant, ne zizanium editum suffocet triticum. Ne quæpetra veri roris pinguedine carens adversum nos existat, et sermonis ac verbi fertilitatis vim radices expertem efficiat, sed virtute tuæ sociorumque tuorum deprecationis, o vir admirande atque inter martyres eminens et excellens, Christianorum respublica campus segetum reddatur, qui campus ad finem usque maneat in pingui fertilique arvo fidei in Christum, semper fructum edens æternæ vitæ, quæ contigit per Christum Jesum Dominum nostrum. Cum quo Patri simul et Spiritui sancto gloria, imperium et honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A ἀγγέλων συντεταγμένους τῷ Δεσπότη παρίστηκας, ἡ μετὰ δυνάμεων καὶ ἐξουσιῶν, ὡς δοῦλος πιστὸς προσκυνεῖς· μικρὸν τὰ αὐτοῖσι παραιτησάμενος, ἦκε πρὸς τοὺς τιμῶντάς σε ἀόρατος φίλος· ἰσότηρον τὰ τελούμενα, ἵνα τὴν εἰς Θεὸν εὐχαριστίαν διπλασιάσῃς, τὴν ἀντὶ πάθους ἐνός, καὶ μιᾶς εὐσεβοῦς ὁμολογίας, τοσαύτας σοὶ τὰς ἀμοιβὰς χαρισάμενον· εὐφρανθεῖς δὲ τῷ αἵματι καὶ τῇ τοῦ πυρὸς ἀλγήθῃ. Ὅσους γὰρ εἶχες τότε λαοὺς τῆς τιμωρίας θεατὰς, τοσούτους νῦν τῆς τιμῆς ἔχεις ὑπέρβας. Χρηζόμεν πολλῶν εὐεργεσιῶν· πρέσβευσον ὑπὲρ τῆς πατρίδος πρὸς τὸν κοινὸν βασιλέα· πατὴρ γὰρ μάρτυρος, τοῦ πάθους ἡ χώρα· πολλοὶ δὲ καὶ συγγενεῖς· οἱ περιστείλαντες καὶ ἔχοντες· καὶ τιμῶντες. Ὑπορώμεθα θλίψεις, προσδοκῶμεν κινδύνους, οὐ μακρὰν οἱ ἀλιτῆριοι Σκῦθαι B τὸν καθ' ἡμῶν ὠδόντες πόλεμον· ὡς στρατιωτῆς ὑπερμάχησον· ὡς μάρτυς ὑπὲρ τῶν ὁμοδόλων χρησάσῃ τῇ παρήρσει. Εἰ καὶ ὑπερέβης τὸν βίον, ἀλλ' οἶδας τὰ πάθη καὶ τὰς χρεῖας τῆς ἀνθρωπότητος· αἶτησον εἰρήνην, ἵνα αἱ πανηγύρεις αὐταὶ μὴ λήξωσιν, ἵνα μὴ χωμάσῃ κατὰ νῶον ἡ θυσιαστηρίων λυσσῶν καὶ ἀδυστος βάρβαρος, ἵνα μὴ πατήσῃ τὰ ἅγια βέβηλος. Ἡμεῖς γὰρ καὶ ὑπὲρ ὧν ἀπαθείς ἐφυλάχθμεν, σοὶ λογιζόμεθα τὴν εὐεργεσίαν· αὐτοῦμεν δὲ καὶ τοῦ μέλλοντος τὴν ἀσφάλειαν. Ἄν χρεῖα γένηται καὶ πλείονος δυσωπίας, ἄθροισον τὸν χορὸν τῶν σὺν ἀδελφῶν τῶν μαρτύρων, καὶ μετὰ πάντων δεθῇτι· πολλῶν δικαίων εὐχαί, λαῶν καὶ δήμων ἀμαρτίας λυσάτωσαν· ὑπόμνησον Πέτρον, διέγειρον Παῦλον, Ἰωάννην ὁμοίως τὸν θεολόγον καὶ φιλοῦμενον μαθητὴν· ἐν ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν ἃς συνεστήσαντο μεριμνήσωσιν, ὑπὲρ ὧν τὰς ἀλύσεις ἐφόρεσαν, ὑπὲρ ὧν τοὺς κινδύνους καὶ τοὺς θανάτους ἤνεγκαν· μὴ εἰδωλολατρεία ἄρῃ καθ' ἡμῶν κεφαλὴν, μὴ αἰρέσεις ὡς ἄκανθα τῷ ἀμπελῶνι ὑποβλαστήσωσι, μὴ ζιζάνιον ἐγερεθὲν πνίξῃ τὸν σίτον· μὴ τις πέτρα γένηται καθ' ἡμῶν λειπομένη τῆς πότητος τῆς ἀληθινῆς θρόσου, καὶ ἄριζον ἀποδείξῃ τῆς εὐκαρπίας τοῦ λόγου τὴν δύναμιν· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς σῆς πρεσβείας καὶ τῶν σὺν σοὶ θαυμαστῶν, καὶ ὑπερλάμπον ἐν τοῖς μάρτυσι· λήϊον ἀποδείχθῃ τὸ τῶν Χριστιανῶν πολίτευμα μέχρι τελους μένον, ἐν τῇ λιπαρῇ καὶ εὐκαρπῇ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως ἀρούρα ἀεὶ καρποφοροῦν τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ. νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

D vitæ, quæ contigit per Christum Jesum Dominum nostrum. Cum quo Patri simul et Spiritui sancto gloria, imperium et honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΑΣ.

EJUSDEM

IN LAUDEM

SS. QUADRAGINTA MARTYRUM.

Eodem interprete.

ΛΟΓΟΣ Α'.

A

ORATIO I (α).

Οἷς ἀνίστασθαι τοὺς πολλοὺς στοχάζομαι, τοῦτοις αὐτοὺς ἀγάλλομαι τὴν διάνοιαν. Ἀγῆδες γὰρ, ὡς εἰκός, τοῖς πολλοῖς τὸ ἐν ἀλλήλοις συνθλίβεσθαι, ἐμοὶ δὲ τοῦτο κεφάλαιον εὐφροσύνης ἐστίν. Εὐφραίνεται γὰρ ὀφθαλμῶς τοῦ ποιμένου, τὸ ποιμνιον βλέπων ὑπὸ κλήθους στενοχωρούμενον, καὶ τῆς μάνδρας ὑπερχόμενον· καίτοι γε οὐ μικρὰ τῶν προβάτων ἡ ἐπαυλὶς, ἀλλὰ στενὴν ποιεῖ τὴν εὐρυχωρίαν εὐθηνώμενον τῷ πλήθει τὸ ποιμνιον. Τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὸν Κύριον ὁ Πέτρος ἰδὼν ἀπεκρίνατο λέγων, ὅτι, Ἐπιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέχουσίν σε καὶ ἀποθλίβουσίν· Ὅντως, καθὼς φησὶ περὶ τοῦ θεοῦ Ἀπόστολος, τὸ θλίβεσθαι καὶ μὴ στενοχωρεῖσθαι τοῦτό ἐστι. Παντὶ γὰρ, φησὶ, θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Ἐγὼ δὲ τίνα προχειρίσομαι λόγον ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου συλλόγου; Τίς δώσει μοι φωνὴν σάλπιγγος ὑψηλοτέραν, ὥστε ὑπερηχῆσαι τὸ πλήθος, καὶ ταῖς ἀκοαῖς τῶν συνευλεγμένων ἐναποθέσθαι τὰ ῥήματα; Πρὸς τί τῶν ἀνεγνωσμένων τρέφας ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν, πρόσφορον ἐξεύρω τοῖς παροῦσι τὸν λόγον; Πολλὺς ὁ Ἰωβ παιθεύων εἰς ἀνδρείαν τὸν βίον τοῖς καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγμασι, πολλὺς ὁ Παροιμιστὴς τοῖς αἰνίγμασι. Τί δ' ἂν τις εἴποι περὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου, ὃς ἐκ τῶν ἀρρήτων ῥημάτων ἐκείνων ἃ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην εἶναι φησὶ κατανόησιν, τάχα διὰ τῆς πρὸς Ἐφεσίους διδασκαλίας καὶ ἡμῖν ὑπελάλησε τὸν ἀπόρρητον ἐν τῷ σταυρῷ λόγον, δι' αἰνιγμάτων ἀνακαλύπτων. Τοιαῦτα δὲ ἕτερα καὶ τὰ ἐκ τῆς ψαλμωδίας μυστήρια, ἀνάμνησις, καὶ στηλογραφία, καὶ ἐπιλήνιος. Ταῦτα γὰρ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν ὑπαναγνωσθέντων ἡμῖν ψαλμῶν κατανοήσαντες, οὐ μικρὰν ὁρῶμεν ἀφορμὴν τῷ λόγῳ διὰ τῶν αἰνιγμάτων δεδομένην. Ἀλλ' ἐμοὶ τὸ μὲν τοῖς εἰρημένοις ἐπεξελεῖν, εὐκαιρον εἶναι δοκεῖ δευτέρῳ ταμεύεσθαι χρόνῳ· ἐπιθυμῶ δὲ τῆς παραδόσης χάριτος πρόσφορόν τινα καὶ κατάλληλον ἐξευρεῖν τὴν φωνήν. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Οἰδᾷ τίνα

B

C

Quas res existimo plerisque grav^r, ac molestas esse, his ipse animo lætor. Multum enim nimirum plerisque est comprimi inter sese et constipari: hoc vero mihi summæ lætitiæ est. Lætatur enim oculus pastoris, cum gregem præ multitudine coarctari, et ovile superfundit videt, quamquam non exiguum ovium stabulum est, sed laxitatem angustam effecit multitudo grex abundans. Hujusmodi quid etiam circa Dominum Petrus conspiciatus respondit his verbis: *Præceptor, turbæ te comprimunt et coarctant*¹. Hoc plane est, ut alicubi inquit divinus Apostolus, premi, et non in angustias redigi. Dum in omni re, inquit, urgemini, et non in angustias redigimini. Ego vero quam proliam orationem in ejusmodi conventu? quis dabit mihi vocem tubæ clariorem et magis sonoram, ut resonantia strepitum multitudinis superet, et in auribus congregatorum verba recondat? ad quam eorum quæ (publice) lecta sunt, mente mea conversa rebus præsentibus convenientem et accommodatam excogitabo sermonem? Multum valet Job in instituenda vita ad fortitudinem suis exemplis, multus in ænigmatibus et verborum involucribus scriptor Proverbiorum. Quid item de sacro Apostolo dixerit aliquis? Qui ex arcanis illis verbis quæ supra captum et intellectum humanum esse ait, fortasse per doctrinam, qua instituit Ephesios, etiam nobis suggerit arcanum in cruce per ænigmata atque involucra verborum detegens sermonem. Hujusmodi item alia psalmodiæ quoque mysteria, recordatio, et tituli inscriptio, et ad torcularia celebrata cantio. His enim in inscriptionibus psalmodum, qui nobis prælecti sunt, animadversis, haud parvam videmus per ipsa ænigmata atque involucra verborum materiam dari orationi. Sed mihi quidem commodum vi-

¹ Luc. viii, 45.

(α) Est autem principium potius orationis: nam cum tumultu ac strepitu certatim confluentis et sese constipantis in templo multitudinis exaudiri

præterquam a proxime adstantibus non posset, in posterum diem rem distulit, et proxima oratione absolvit.

detur, ut explicationem eorum quæ dicta sunt in alterum tempus rejiciamus: cupio autem præsentī festivitati convenientem et accommodatam aliquam vocem excogitare. Quæ igitur est hæc? Novi quendam legem naturæ propriam, ipsis divinis tabulis insculptam a conditore legis naturæ, quæ jubet ut omnibus bonis et officiis, quæcunque præstari possint, beneficia parentum suorum quisque compenset. *Honora, inquit, patrem tuum et matrem tuam: quod est mandatum primum in promissionibus, ut tibi bene sit*¹. Quod si primum locum, quod attinet ad promissionem, obtinet hæc lex, et executio hujus proprium lucrum servantis eam existit (honor enim parentibus habitus revertitur ad eum qui legem impleverit), haud alienum fuerit, quemque cordatum quidem certe ad hanc legem, cujus finis beneficium et gratia ejus qui eam executus fuerit, existit, recipere, eamque observare. Ac carnis quidem nostræ parentes aetati suæ juxta destinatum sibi ab initio tempus ministerio præstito, honoris nostri debito officio non amplius opus habent, cum jampridem excesserint e vita, adeo ut non exstantibus iis qui beneficium accipiant, ejusmodi lex impleri non possit. Lex vero jubet nos in opere versantes consequi promissionem. Neque enim fieri potest ut cessantes in opere versantium præmia obtineant. Quid igitur agere oportet, parentibus non exstantibus, eum qui et promissionem assequi cupiat, et rationem excogitare non possit, qua ratione id quod expetit, obtineat? Profecto solvunt nobis prorsus hanc perplexitatem ea quæ oculis exposita sunt: Vos enim cum video, nullos alios opus habeo inquirere parentes. Vos enim estis patres mei, qui etiam ipsorum mihi patrum patres. Patria enim parentum, in se continet etiam parentum dignitatem. Quo igitur facto legem honoris vobis implebimus? Gratus enim quilibet et pius filius senilem patris ætatem suis officiis recreans et refocillans, sustentat atque confirmat vitium imbecillitatis, ipse patri omnium vicem præstans. Unde rejuvenescentem in filio patrem videri licet. Ac nonnunquam etiam manus senilis ac tremula juventutis vigore ac robore se reficiens et refocillans, fructus ex viribus juvenis quodammodo capiens, et motus pedum, incurvatis jam membris labascens, filii studio sufficientis sublevatus suam recipit efficaciam et vigorem. Quod si tempore visus obscuratus sit, per filium senex, dum manu ducitur ad res vitæ necessarias, visus acumen recipit, et perspicax evadit. Vos autem, qui mihi pro patria estis, non ii estis qui aliqua harum rerum indigeatis.

Quid igitur faciendo benedictionis mandati fructum percipiemus? Quod donum vobis gratum offeremus, cum nullum bonum vobis desit? An etiam ipsa narratio bonorum quæ vobis adsunt, pertineat ad debitum vobis honorem? Proinde tempus fuerit commemorandi quot et qualibus bonis vita vestra exornetur. Imo vero non commemorare (modo), verum etiam ostendere licet. Nunquid autem putatis hæc communia, quæque in promptu sunt, di-

νόμον τῆς φύσεως ὄντων, αὐταῖς ταῖς θείαις πλαξίν ἐντετυπωμένον παρὰ τοῦ νομοθέτου τῆς φύσεως ὅς πάσαν ἀγαθὴν ἀμοιβὴν τοῖς ἰδίαις γονεῦσιν ἐκτινύ-
ναι κελεύει, ὁσπν ἂν ἡ δύναμις φέροι. *Τίμα γάρ, φησί, τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίαις, ἵνα εὖ σοι γένηται.* Εἰ δὲ πρωτεύει κατ' ἐπαγγελίαν οὗτος ὁ νόμος, καὶ τὸ κατόρθωμα τοῦτου ὄντων κέρδος τοῦ φυλάσσοντος γίνεται (ἐπαναστρέφει γὰρ ἡ εἰς τοὺς γονεῖς τιμὴ εἰς τὸν πεπληρωκότα τὸν νόμον). καλῶς ἂν ἔχοι πάντα τὸν γε νῦν ἔχοντα πρὸς ταύτην βλέπειν τὴν ἐντολὴν, ἥς τὸ πέρας εὐεργεσία καὶ χάρις τοῦ ποιήσαντος γίνεται. Οἱ μὲν οὖν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρες, τῇ καθ' ἑαυτοὺς γενεᾷ κατὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ἀφορισθέντα χρόνον ὑπηρετήσαντες, ἀπροσδεῖς εἰσι τῆς ἡμετέρας τιμῆς, ἔξω τοῦ βίου πάλαι γενόμενοι, ὥς μὴ δυνατόν εἶναι τὸν τοιοῦτον πληρῶσαι νόμον, τῶν ὑποδεχομένων τὴν εὐποίαν οὐκ ὄντων. Ὁ δὲ νόμος ἐνεργούντας ἡμᾶς ἐπιτυγχάνειν τῆς ἐπαγγελίας κελεύει. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν τοὺς ἀργούντας ἔχειν τῶν ἐνεργούντων τὰ ἐκπῶλα. Τί οὖν χρὴ πράττειν, τῶν γονέων οὐκ ὄντων, τὸν καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἐρῶντα, καὶ ὅπως ἂν τύχη τῆς σπουδῆς ταύτης ἀδυνατοῦντα; Ναί λυεῖ πάντως τὴν ἀμνηχανίαν ταύτην ἡμῖν τὰ ὁρώμενα. Ὑμᾶς γὰρ βλέπων, οὐδὲν δέομαι πατέρας ἄλλους περιεργάζεσθαι. Ὑμεῖς γὰρ ἐστὶ μοι πατέρες, οἱ καὶ αὐτῶν μοι τῶν πατέρων πατέρες. Ἡ γὰρ πατρὶς τῶν γεννησαμένων ἐν ἑαυτῇ περιέχει καὶ τὸ τῶν γεγεννηκότων ἀξίωμα. Τί οὖν ποιήσαντες τὸν τῆς τιμῆς ἡμῖν νόμον ἀποπληρώσομεν; Εὐγνώμων μὲν γάρ τις παῖς καὶ φιλόστοργος, τὸ γρηραῖον τῆς τοῦ πατρὸς ηλικίας διὰ τῆς παρ' ἑαυτοῦ θεραπείας ἀναευόμενος, ὑπερβαίνει τὸ σάβρον τῆς ἀσθενείας, αὐτὸς τῷ πατρὶ τὰ πάντα γενόμενος. Ὅθεν ἐστὶν ἰδεῖν ἀνηθάσκοντα ἐν τῷ παιδί τὸν πατέρα. Καὶ που καὶ χεῖρ πρεσβυτικὴ καὶ ὑπότρομος, τῷ σθενερῷ τῆς νεότητος ἑαυτὴν ἀναπαύουσα, ἐκχαρποῦται τοῦ νέου τὴν δύναμιν, καὶ ἡ τῶν ποδῶν κίνησις ἥδη τῇ ρικνότητι τῶν μελῶν ἐποκλάζουσα, ἐνεργὸς διὰ τῆς τοῦ τέκνου σπουδῆς γίνεται, ὑπορθομένη τῷ ὑπερείδοντι. Κἂν ἀμαυρωθῇ διὰ τὸν χρόνον ἡ ὄψις, πάλιν διὰ τοῦ παιδὸς ὁ πρεσβύτης ὀφθαλμοὺς γίνεται, πρὸς τὰ τῆς ζωῆς ἀναγκαῖα χειραγωγούμενος. Ὑμεῖς δὲ ἡ πατρὶς, οὐχ οὕτως ἔχετε ὥς τοῦτων ἐπιθεσθῆναι τινος.

οὐχ οὕτως ἔχετε ὥς τοῦτων ἐπιθεσθῆναι τινος.

Τί οὖν πράττοντες τὴν εὐλογίαν τῆς ἐντολῆς καρποσώμεθα; Τί τῶν κεχαρισμένων ἡμῖν δωροφορήσομεν, μηθεὶς τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν λείποντας; Ἡ καὶ αὐτὸ τὸ διηγῆσθαι τὰ προσόντα καλὰ, τιμῆς ἂν εἴη τῆς χρεωστομένης ἡμῖν; Οὐκοῦν καιρὸς ἂν εἴη ταῦτα λέγειν, ὅλος καὶ ὅσις ὁ ὑμέτερος βίος ἐγκαλλωπίζεται. Μᾶλλον δὲ οὐχὶ λέγειν, ἀλλὰ καὶ δεῖκνύειν πάρεστιν. Ἡ ποῦ δὲ οὐδεὶς τὰ κοινὰ ταῦτα καὶ πρόχειρα λέγειν; Γῆς εὐφροίαν, καὶ καρπῶν ἀφροσίαν,

¹ Ephes. vi, 2.

καὶ ποταμὸν διαιροῦντα τὴν οἰκτῆσιν; Τουτοὶ λέγω ἅπαν τοὺς κύκλῳ τοῦ πεδίου τὸ βέλθρον ἑαυτοῦ κατακλείοντα, καὶ λίμνην γινόμενον, ὃς καὶ πρὸ τοῦ λιμνάζειν καὶ μετὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐκάστου χρεῖαν τῶν ἐνοικούντων τεμνόμενος, ἅλῃ τε καὶ λειμῶνας φιλοτεχνῶν διεξέρχεται, καὶ μυρίας παρέχει τοῖς οἰκοῦσι τὰς χάριτας, πρὸς πᾶσαν ἐπιθυμίαν τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως ἑαυτὸν διασχίζων. Ἄλλοι ταῦτα λεγέτωσαν, οἷς καὶ ὁ λόγος ὑπηρετεῖ πρὸς τὸν ὄγκον, καὶ τινα φέρει φιλοτιμίαν τοῖς γεγενημασμένοις, ἐκ τῶν τοιοῦτων αὐξῶν τῇ πατρίδι τὸν ἐπαινον. Κοσμικὸς δέ τις ἀνὴρ, καὶ τῇ ζωῇ ταύτῃ τὰ καλὰ κρίνειν εἰδώς, προστιθέτω τοῖς ἐπαινοῖς, εἰ δοκεῖ, καὶ τὸν ἕτερον τῶν ποταμῶν. Τοῦτον λέγω τὸν γαίτονα, ὃς διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ὀνομαστοῦ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ποταμῶν ἐναριθμῶν ὢν, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρχόμενος ἐν χρόνῳ παραμείβει τὴν πόλιν, οὐ μικρὰν τὴν παρ' ἑαυτοῦ χάριν εἰς προσθήκην κάλλους τε καὶ τῆς συνεργίας τοῦ βίου δι' ἑαυτοῦ συνεισφέρον. Κἂν οἰκιστὰς καταλέγειν δέη, κἂν ἐξ ἀποικίας τὰ γένη τῶν οἰκητόρων ἀποσεμνύνειν, κἂν τινα χειρὸς πολεμικῆς κατορθώματα τοῖς καθ' ἡμᾶς προσειγήμασι τρέπαια, καὶ μάχαι, καὶ τὰ ἐξ ἀριστείας θαύματα, ὅσα συγγραφῶν παῖδες βιβλοῖς ἐναπεθήκωντο, πόρρω ταῦτα τοῦ ἡμετέρου χοροῦ. Αἰσχύνεται γὰρ χριστιανὸς λόγος ἀπὸ τῶν ἔξω τῆς πίστεως τοῖς φιλοχρίστοις τὰς εὐφημίας χαρίζεσθαι, ὥσπερ οἱ τὴν σκιάν τοῦ ἀριστεῖος πρὸ τῶν τροπαίων σεμνύνοντες. Οὐκοῦν τε τράφῃ πρὸς τὰ παρόντα ὁ λόγος, καὶ ὑπ' ὅψιν ἡμῖν ἀγαγέτω τὸν καρπὸν τὸν ὑμέτερον. Σιγάτω δὲ τὰ τοῦ κόσμου καλὰ, κἂν ἐκ περιουσίας πλεονάζῃ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τοιαύτη τῶν ἐγκωμίων ὑπόθεσις. Οὐδὲ γὰρ ὁ οὐρανὸς ὅλος, ὃ δὴ κάλλιστόν τε καὶ μέγιστον τῶν ἐν τῇ κτίσει πάντων ἐστίν, οὔτε αἱ τῶν φωστῆρων αὐγαί, οὔτε τῆς γῆς τὸ πλάτος, οὔτε ἄλλο τι τῶν στοιχειωδῶς τῷ παντὶ ὑποκειμένων μέγα τι καὶ θαύματος ἄξιον οἶδεν ὁ θεόπνευστος λόγος. Παιδεύμαι τῷ θεῷ προστάγματι πρὸς μὲν τῶν παρερχομένων θαυμαστικῶς διατίθεσθαι.

Ἡμεῖς οὖν πάντες οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύθετα, καὶ ἅπαν τοὺς κόσμους παράγει τὸ σχῆμα, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· πῶς ἂν τις εὐκρεπὲς εἶναι νομίσειε, γῆς ἡμῖν καὶ ὕδατος εὐφορίαν εἰς ἀφορμὴν ἐπαίνων προβάλλεσθαι; Εἰ γὰρ καὶ πρόσσοι τῷ καθ' ὑμᾶς τόπῳ πλεόν, ἢ καὶ ἐν ἄλλοις, τὰ τοιαῦτα τῆς γῆς προτερήματα, ἀλλὰ συγκρίσει τῶν ὑμετέρων καλῶν ἀντ' οὐδενὸς οἶδεν ἐκεῖνα παρατρέχειν ὁ λόγος. Οὐκοῦν πρὸς τὰ προτιμότερα τῇ φύσει ταῖς εὐφημαῖς τρεπόμεθα. Ταῦτα δὲ οὐκέτι διὰ λόγων ἡμῖν διεγρήσεται, ἀλλ' εἰς αὐτὸ πάρεστι βλέπειν τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸν καρπὸν τὸν ὑμέτερον, ὅτι ὑμεῖς τὸν τὸν μαρτύρων ἐβλαστήσατε στάχυν, τὸν πολύρου τοῦτον, καὶ ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα τῷ πλήθει τῶν καρπῶν πλατυνόμενον;

A cenda esse? Terræ fertilitatem, et fructuum copiam et abundantiam? Item amnem, qui dividit sedes vestras? Hunc dico, qui circulo atque ambitu campi fluentum suum includit, et lacus evadit: qui et ante et postquam restagnet, ad cuiusque incolentium usum divisus et nemora et prata quasi de industria efficiens, cursum suum peragit atque erumpit, innumeraque habitantibus munera præbet et amœnitates, ad omnem cupiditatem et desiderium urbis incolarum sese dividens et scindens. Alii hæc commemorent, quorum etiam oratio ad gravitatem et amplitudinem accommodata est, atque exercitatis quamdam affert opinionem magnificentiae atque splendoris, ab ejusmodi rebus patriæ laudem exaggers et augens. Mundanus autem aliquis vir, qui ad hanc vitam accommodate bona judicare novit, laudibus, si videtur, adjiciat etiam alterum amnem, hunc dico vicinum, qui propter magnitudinem annumeratus iis qui per orbem terrarum clari amnes habentur, a nostra (regione) exorians urbem proximè præterlabitur, haud parum gratiæ suæ atque commoditatis ad augendam pulchritudinem et viæ adjumenta per sese conferens. Sive conditores urbis enumerare oportet, sive genera coloniarum incolarum celebrare, sive bellicæ manus res benè gestas nostris narrationibus adjicere: tropæa, prælia, fortiumque facinorum miracula, quæ scriptores libris inserere solent, procul hæc absint a nostro cœtu. Erubescit enim Christianus sermo ab iis rebus, quæ a fide alienæ sunt, Christi fidelibus amicis famæ tribuere commendationem, quemadmodum qui umbram viri fortis celebrant ante tropæa. Proinde ad præsentia sermo convertatur, et fructum vestrum nobis ante oculos ponat. Mundana vero bona, et ejusmodi argumentum laudandi, etiamsi magna dicenti copia suppeditari ex his possit, silentio prætereantur. Neque enim totum cælum, quæ utique cum pulcherrima, tum maxima pars est in creatura rerum universalium, neque luminarium fulgores, neque terræ latitudinem, neque quidquam eorum quæ per elementa universitati subiecta sunt, magnum quiddam et admiratione dignum novit divinus sermo. Divino enim precepto eruditus sum, nihil earum rerum quæ prætereunt, admirans.

Ei οὖν πᾶς οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύθετα, καὶ ἅπαν τοὺς κόσμους παράγει τὸ σχῆμα, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· πῶς ἂν τις εὐκρεπὲς εἶναι νομίσειε, γῆς ἡμῖν καὶ ὕδατος εὐφορίαν εἰς ἀφορμὴν ἐπαίνων προβάλλεσθαι; Εἰ γὰρ καὶ πρόσσοι τῷ καθ' ὑμᾶς τόπῳ πλεόν, ἢ καὶ ἐν ἄλλοις, τὰ τοιαῦτα τῆς γῆς προτερήματα, ἀλλὰ συγκρίσει τῶν ὑμετέρων καλῶν ἀντ' οὐδενὸς οἶδεν ἐκεῖνα παρατρέχειν ὁ λόγος. Οὐκοῦν πρὸς τὰ προτιμότερα τῇ φύσει ταῖς εὐφημαῖς τρεπόμεθα. Ταῦτα δὲ οὐκέτι διὰ λόγων ἡμῖν διεγρήσεται, ἀλλ' εἰς αὐτὸ πάρεστι βλέπειν τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὸν καρπὸν τὸν ὑμέτερον, ὅτι ὑμεῖς τὸν τὸν μαρτύρων ἐβλαστήσατε στάχυν, τὸν πολύρου τοῦτον, καὶ ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα τῷ πλήθει τῶν καρπῶν πλατυνόμενον;

D Si igitur totum cælum et terra præteribunt, et omnis mundi species et habitus transit, ut inquit Apostolus: qui possit aliquis decorum existimare, si terræ vobis et aquæ fertilitatem laudandi causa afferam in medium? Nam etiam locus vester plura habet ejusmodi commoda terræ quam alibi reperiantur: attamen comparatione vestrorum bonorum, tanquam res nullius pretii præterire illa novit oratio. Quare ad res natura præstantiores laudationem convertamus. Hæc autem vobis non amplius per verba ostendentur, sed licet in ipsum caput intueri vestrorum bonorum. Quis enim ignorat vestrum fructum, quod vos martyrum prolixeritis spicam, secundam hanc et copiosam, quæ ultra trigenerium numerum multitudine et copia frugum

² 1 Cor. vii, 31.

dilatatur? Videte sacrum hoc arvom, hinc martyrum manipuli collecti sunt. Quod si scire desideras de quo arvo dicam, ne procul ab eo, quod adest, circumspectas. Quis est iste locus qui amplectitur conventum? Quid tibi dicit anniversarius circuli ambitus? Quales hujus diei recordatio atque commemoratio refert tibi narrationes? Annon loquelæ quædam sunt, ut inquit Propheta*, et sermones, quorum tantum non audiuntur voces eorum quovis sermone clarius miracula enarrantes? Si locum intuearis, ipse martyrum stadium esse ait: si diem consideraveris, tanquam præco quidam magnæ vocis et sonorus martyrum coronam pronuntiat. Hæc mihi videor ex die (ipsa) clamante audire; alius quidem dies luminarium creatione gloriatur; alius vero, cælo; item alius lætatur et sibi placet propter fabricationem terræ. Mihi autem ad ornatum miracula martyrum sufficiunt; sufficit coronarum decore atque pulchritudine exornari; sufficit tropæis adversus diabolum erectis honestari atque decorari. Quales in me fuerunt narrationes? Qualis angelis per me facta est accessio? Qualem dedit terra fructum Deo? qualem Dominus in me constitutionem concevit? Unde omnis etiam propemodum orbis terrarum hinc enatorum palmitum et surculorum propaginibus consitus est: tanquam vitis quædam copiosa, atque abundans, cum alias per sese viles efficit, tum ipsa non deficiens in suo permanet vigore. Hæc et ejusmodi nimirum cum diei festivitas, tum locus in quem convenistis, altera talia læta annuntiare videtur. Sed quid agam ad tantum populum, cum exili sim voce, linguaque tarda, qui superante sonitu ac fremitu sermonem vix astantibus in loco ita commodò loquar, ut exaudiri possit? Nam alioquin immoratus essem atque perseverassem in bonis narrationibus, quo pacto præclari contubernales quadraginta cum commune certamen, tum communem ubique coloniam inhabitationemque fecerunt, et quoquò versus disperitiuntur, et in variis locis conjuncti hospitio recipiuntur. Quocirca nemo qui particularem reliquiarum gratiam suscepit, non ex toto martyrum apparitionem recepit. Unus enim in Christo cum fuerint universi, per unum cum toto suo grege recipiuntur. Sed qui fieri potest ut oratio non injuriam faciat, quæ initium narrandi res ab iis gestas silentio prætermiserit? Quod est igitur initium? Adolescentia egregia, atque spectata, fides optima, cujus gratia electi omnes, decore ac pulchritudine insignes, ad ramos magnitudine proxime accedentes, in flore ætatis constituti. Videtisne vocem tumultu turbati, et strepitu sermonem interrumpi, ut nobis veluti pelago quodam æstuante, vocibus populi, inquam, jactatis necessario ad tranquillum silentii portum confluendum sit? Quod si per gratiam Dei nobis etiam ad alteram partem orationis otium contigerit, cum silentio auscultantibus reliqua, quæ nunc prætermissa sunt ad narrationem pertinentia, auxilio Dei supplebuntur. Ei gloria in sæcula sæculorum. Amen.

* Psal. XVIII, 5.

Ὁρᾶτε τὴν ἱερὰν ταύτην ἀρουραν· ἐντεῦθεν τῶν μαρτύρων τὰ δράγματα. Εἰ ζητεῖς μαθεῖν τίνα λέγω τὴν ἀρουραν, μὴ πόρρω τοῦ παρόντος περισκοπήσης. Τίς ὁ τόπος ὁ περιέχων τὸν σύλλογον; Τί σοι λέγει ἡ ἐνιαύσιος τοῦ κύκλου περίοδος; Ποιά σοι διηγήματα ἡ τῆς ἡμέρας ταύτης ὑπόμνησις ἔχει κομίζουσα; Ἄρ' οὐ λαλία τινὲς εἰσι, καθὺς ἔφησιν ὁ Προφήτης, καὶ λόγοι, ὧν οὐχὶ μόνον ἀκούονται αἱ φωναί, αὐτῶν παντὸς λόγου εὐτονώτερον διηγούμεναι τὰ θαύματα; Ἄν εἰς τὸν τόπον ἀπίδῃς, αὐτὸς εἶναι ἔφησι τῶν ματύρων τὸ στάδιον· ἂν τὴν ἡμέραν λογίσῃ, οἶδόν τις κήρυξ μεγαλόφωνος ἀνακηρύττει τὸν μαρτύρων τὸν στέφανον. Ταῦτά μοι δοκῶ τῆς ἡμέρας ἐμβόουσης ἀκοῦειν· ὅτι ἄλλη μὲν τῇ δημιουργίᾳ τῶν φυσικῶν σεμνύνεται, ἄλλη δὲ τῷ οὐρανῷ, καὶ ἕτερα τῇ κατασκευῇ τῆς γῆς ἐπαύλαται. Ἐμοὶ δὲ ἀρκεῖ πρὸς κόσμον τὰ τῶν ματύρων θαύματα· ἀρκεῖ τῷ κάλλει τῶν στεφάνων ἐγκαλλωπίζεσθαι· ἀρκεῖ τοῖς κατὰ τοῦ διαβόλου τροπαίοις ἐπισειμνύεσθαι. Οἷα γέγονεν ἐν ἐμοὶ διηγήματα! Οἷα γέγονε δι' ἐμοῦ τοῖς ἀγγέλοις προσθήκη! Οἷον ἔδωκεν ἡ γῆ τῷ Θεῷ τὸν καρπὸν! Οἷαν ἐφύτευσε φυτεῖαν ἐν ἐμοὶ ὁ Κύριος! Ὅθεν καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ οἰκουμένη ταῖς παραφάσις τῶν ἐντεῦθεν κλημάτων καταπεφύτευται, καθάπερ τις ἀμπελος εὐθηνούσα, καὶ ἄλλαι δι' αὐτῆς ἀμπελούς ἐργάζεται, καὶ αὕτη διαμένει ἀνέκλειπτος. Ταῦτά τοι καὶ τὰ τοιαῦτα δοκεῖ τῆς ἡμέρας ἡ χάρις εὐαγγελίζεσθαι, καὶ ὁ τοῦ συλλόγου τόπος τοιαῦτα ἕτερα. Ἀλλὰ τί πάθω πρὸς λαὸν τοσούτον, ἰσχυρόνως τις ὧν ἐγὼ καὶ βραδύγλωστος, καὶ μόγις τοῖς παρестῶσιν ἐν ἐπηκόῳ φεγγόμενος, ὑπερηχούντος τοῦ ἤχου τὸν λόγον; Ἡ γὰρ ἂν ἐνδιέτριφα τοῖς ἀγαθοῖς διηγήμασιν, ὅπως ἡ καλὴ συσχηνία τῶν τεσσαράκοντα, κοινήν μὲν τὴν ἀθλήσιν, κοινήν δὲ πανταχοῦ τὴν ἀποικίαν πεποιήνται, καὶ πανταχοῦ καταμερίζονται, καὶ μετ' ἀλλήλων ἐπιξενούνται τοῖς τόποις. Οὐκοῦν οὐδεὶς μερικὴν τῶν λειψάνων χάριν ὑποδεξάμενος, οὐκ ἐκ τοῦ παντὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ματύρων ἐδέξατο. Εἰς γὰρ ἐν Κυρίῳ γεγονότες οἱ πάντες, δι' ἐνὸς μετὰ παντὸς τοῦ πληρώματος αὐτῶν εἰσποικίζονται. Ἀλλὰ πῶς ἔστι μὴ ἀδικῆσαι τὸν λόγον, τὴν ἀρχὴν τῶν κατ' αὐτοὺς διηγημάτων σιγήσαντα; Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἀρχή; Νεότης ἀγαθὴ καὶ περιβλεπτος, πίστις ἀρίστη, δι' ἣν οἱ πάντες ἐξελεγμένοι, κάλλει διαπρεπεῖς, ἔρνεσι τὸ μέγεθος παραπλήσιοι ἐν ἀνθεῖ τῆς ὥρας. Ὁρᾶτε τὴν φωνὴν τῷ θορύβῳ παρασσομένην, καὶ τὸν λόγον τῷ ἤχῳ διακοπτόμενον, ὥστε ἡμᾶς οἷόν τι πελάγει κυμαινόμενῳ ταῖς φωναῖς τοῦ λαοῦ χειμασθέντας, ἀναγκαίως ἐπὶ τὸν ἀκούμαντον τῆς σιωπῆς καταφύγειν λιμένα; Εἰ δὲ γένοιτο ἡμῖν κατὰ Θεοῦ χάριν, καὶ τὰ δεύτερα τοῦ λόγου σχολὴ ἐν ἡσυχίᾳ τῆς ἀκρόασις, τὰ νῦν ἐλλειφθέντα συνεργίᾳ τοῦ Θεοῦ πληρωθήσεται. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

A

ORATIO II.

Χθές οἱ μάρτυρες πρὸς ἑαυτοὺς τὸν λαὸν ἐκάλουν· νῦν τῇ καταγωγῇ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιξενούνται αὐτόκλητοι. Νόμος δέ τίς ἐστι συμποτικῆς, τὰς ἐγκυκλίου ταύτας ἐστιάσεις παρὰ τῶν δαιτυμόνων ἀλλήλοις ἐκ περιτροπῆς ἐπιδίδωσθαι. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς τὸν αὐτὸν ἀντιπληρῶσαι τοῦ δειπνοῦ τοῖς μάρτυσιν ἔρανον. Ἄλλ' ἐπειδὴ πένεται ἡμῖν ἡ χορηγία τοῦ λόγου, καλῶς ἔχει τοῖς παρ' αὐτῶν ἐκείνων λειψάνοις ἡμᾶς δεξιῶσθαι, τοὺς χθές μὲν ἐστιάτορας, σήμερον δὲ δαιτυμόνας. Ἀρκεῖ γάρ καὶ βραχὺ τι μέρος ἐκ πλουσίας τραπέζης, μεγάλης εὐωχίας γενέσθαι παρασκευῇ, ὅταν τοιοῦτον λείψανον ᾖ. Τί οὖν τοῦτο τὸ λείψανον; Μέμνησθε πάντως ἐν τίνι ἤμεν τοῦ λόγου, ὅτε ὁ εὐκταὶος ἐκεῖνος καὶ ἡδὺς ἡμῖν ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνελεγμένων ὁρῦος συνέχεε τὴν τῶν λεγομένων ἀκρόασιν, ὅτε ἡ ἐμφυχὸς ἐκείνῃ τῆς ἐκκλησίας θάλασσα τῷ πλήθει τῶν ἐπεισερόντων πλημμυροῦσα, πρὸς τὴν βοτῆν τῶν ἀεὶ βιαζομένων ἐκύμανε, μισομένη καὶ τῷ ἥχῳ τὴν θύρας θάλασσαν, ὅσον αὐταῖς ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν προσρηγνύσα τῶν κυμάτων τὸν φόρον. Ἐν τίσιν τοίνυν κατελίπομεν χειμασθέντα τῷ θορύβῳ τὸν λόγον, μέμνησθε πάντως οἷς μεμελέτῃται διὰ μνήμης ἔχειν τοὺς μάρτυρας. Ἦν δὲ, ὡς οἶμαι, ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου αὐτῇ, ὅτι οὐ τῶν τυχόντων ἦσαν τινες οἱ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐξελεγμένοι, οὐδὲ τις σύμμικτος καὶ ἀνώνυμος ὄχλος, ἐκ ταπεινῶν ἐπιτηδευμάτων ὀρμηθέντες, πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐπήρθησαν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν δι' εὐφυῖαν σώματος, κάλλει καὶ δυνάμει καὶ ῥώμῃς περιουσίᾳ τῶν λοιπῶν διενεγκόμενοι, τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἐνριθμήθησαν· μετὰ ταῦτα δὲ τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ καὶ πολιτείᾳ σώφρονι διαπρέψαντες, ὥσπερ τι γέρας καὶ ἀριστεῖον τὴν χάριν τῆς μαρτυρίας τελειοῦντες ἐδέξαντο. Καὶ εἰ δοκεῖ ὡς ἂν ἡδίστους γενοίμεθα, πάντα τὰ τῶν μαρτύρων ἐφεξῆς ἀναλάβωμεν, ὅσον ὑπ' ἑβὴν ἄγοντες τῷ παρόντι θεάτρῳ τὴν ἀθλήσιν.

cum excelluissent, tanquam præmium quoddam martyrii consummati acceperant. Ac si videtur, quo oratio nostra magis jucunda efficiatur, omnem rem gestam a martyribus deinceps ordine repetamus, tanquam in conspectu huic theatro ipsam certationem adducentes.

Ἦν τι τάγμα στρατιωτικὸν παλαιὸν κατὰ τὴν γαίτονα πόλιν παντὸς τοῦ ἔθνους πρὸς τὰς τῶν βαρβάρων ὁρμὰς προκαθήμενον· ἐκεῖνοις ἐκ τινος προὔπαρχουσας θεοθεν ἐπιφανείας, πλεῖον ἢ πίστις τῶν τακτικῶν ἐσπουδάζετο. Καὶ ἴσως οὐκ ἄκαιρον ἐν τῇ καθόρθωμᾳ τῆς πίστεως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐν παραδρομῇ διηγῆσθαι. Συστάμενος γὰρ αὐτοῖς ποτε τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμου, καὶ τῶν ἐπικαίρων πάντων προκαταληφθέντων ὑπὸ τῆς τῶν ἐναντίων στρατιᾶς, καὶ τῶν ὑδάτων ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν ἐξουσίᾳ γεγεννημένων, εἰς ἑστατον ἐλθόντες κίνδυνον, εἴτε δι' ἀπειρίαν τῶν τὰ ἡμέτερα στρατηγούντων, εἴτε διὰ τινὰ κρίσιν καὶ θεοτέραν οικονομίαν, ὡς ἂν μάλιστα καὶ διὰ τοῦτο φανείη τῶν Χριστιανῶν τὸ πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους διάφορον· ἐπειδὴ οὐκ εἶχον ὅ τι χρῆσονται τοῖς παροῦσι, καὶ πολλή τις ἦν ἡ ἀμηχανία, οὐδεμίαν αὐτοῖς πίδακος ἢ ἀποβροχίας ὑδάτων ἐμπαινομένην τῷ τόπῳ, καὶ κίνδυνος ἦν ὑποκύψαι τοῖς

Hæri martyres ad sese populum vocabant; nunc hospitio Ecclesiæ ipsi sese offerentes excipiuntur. Lex autem quædam convivalis est, ut circulares et vulgares istas epulas alii aliis convivis certa vicissitudine præbeant in orbem. Igitur necesse est, ut etiam nos contra martyribus parem cœnæ gratiam referamus, et idem officium præstemus. Sed quoniam nostra facultas orationis inops et exigua est, haud incommodum fuerit, si ab illis ipsis sumptis reliquiis excipiamus eos qui heri quidem convitatores et epuli præbitores erant, hodie vero convivæ sunt. Sufficit enim vel exigua quædam de divite mensa pars, cum tales reliquæ fuerint, ad magni epuli apparatus. Quæ sunt igitur hæ reliquæ? Meministis prorsus in qua parte orationis hærebamus, cum optatus ille et jucundus nobis ex multitudine congregatorum tumultus confundebat eorum quæ dicebantur auscultationem: cum animatum illud Ecclesiæ mare multitudine aliorum super alios confluentium et ingruentium inundans, ad impetum et impulsionem eorum qui semper vi irrumperent, fluctuaret et æstualet, sonitu quoque ipso verum imitans mare, veluti rupibus littoralibus auribus nostris undarum strepitum infringens et illidens. In quibus igitur tumultu quasi tempestate jactatam reliquerimus orationem, meministis prorsus, quibus recordatio martyrum curæ est. Erat autem continuatio, opinor, et contextus orationis hic, quod non ex gregariis et vilibus quidam essent, qui ad hoc certamen electi sunt, neque promiscuum quoddam, et obscurum vulgus ex humilibus exercitiis et studiis profecti ad hanc dignitatem electi essent; sed primum quidem propter bona atque commoda corporis decore et viribus et robore superante reliquos præcedentes militariis numeris ascripti essent: deinde vero sobrio atque cum virtute conjuncto vitæ instituto decorandæ et honestandæ virtutis ergo gratiam

Erat vetus quædam circa vicinam urbem militum manus, præsidium totius gentis adversus impetus barbarorum. Illis ex quadam ante oblata divinitus apparitione, majori studio fides erat, quam res ac disciplina militaris. Ac forsitan non intempestivum fuerit unum quoddam fidei virorum illorum facinus egregium obiter commemorare. Bello enim eis adversus barbaros aliquando conflato, cum omnibus locis opportunis ab exercitu hostium præoccupatis, aquæ quoque in eorum potestate essent, ad extremum periculum redacti, sive imperitia nostrorum ducum, sive meliore et divino magis consilio atque dispositione, ut vel per hoc maxime appareret quid interesset inter Christianos atque externos et a fide alienos: cum nulla ratione rebus præsentibus mederi possent, magnaue trepidatio atque desperatio esset, cum nullus fons in eo loco, aut aliunde provenientis aquæ facultas eis appa-

reret, periculumque esset ne siti expugnati ab adversariis subigerentur: tunc praefari illi atque egregii, omisso armorum praesidio, invictum cuive resisti non posset auxilium in formidabilibus ejusmodi implorandum sibi statuerunt. Relictis enim in castris iis qui nondum fidem receperant, ac per se separati, imitantur id quod tempore Eliae prophetae factum est miraculum, communi atque conjuncta voce precibus petentes, ut ex rebus desperatis in quas incidissent, eriperentur. Atque illi quidem precabantur; preces vero extemplo in opus convertebantur. Cum enim adhuc ipsi in oratione genibus flexis perseverarent, flatu violento nubes alicunde coacta sublimis in aere castris hostium imminabat: deinde fragoribus ingentibus superintonans, ei fulgurum in subjectos incendia immittens, aquam fluminibus abundantiorem praecipitabat, adeo ut adversariis quidem tum continentia fulmina, tum continuationis imbrium vis extremi exitii causa existeret; his vero, qui precum aciem opposuerant, ad utraque sufficeret, tam ad vincendos hostes quam ad sitis levamen, quippe defluentibus torrentibus abunde potum ipsis suppeditantibus. His igitur adjunctus est etiam noster caelus eorum, qui de exercitu narrationibus illis etiam ipsi circa fidem confirmati, et in iisdem studiis et exercitiis innutriti in tantam animi inoleam ac magnitudinem evecti sunt, ut excellentia virtutis adversus sese invidiam excitaverint. Quemadmodum enim didicimus ex iis quae nunc nobis ex historia Jobi praefata sunt, quod adversarius humanae vitae injuriam sibi fieri putaret quod Job viaticis nomine clareret ac bene audiret, et idcirco eum deposceret ad tormentum, quod offenderet ac molestia afficeret eum Job, qui verax, justus et inculpatus esset: eodem modo hostis et invasor honorum, improbo oculo vidit magnos hos pugiles, et non tulit canitiem morum, quam in juvenili aetate animadvertebat. Vidit corporum florem continentia atque sobrietate ornari: vidit armatum quemdam chorum, per exercitum eos Deo choreas ducentes, pulchros aspectu, oculis terros et terribiles, excelsum animum, et spiritus continaces, pedum velocitatem, vires excellentes, convenientem, aptam et commodam membrorum compactionem, in omnibus, quae ipsis adessent, commodis animi virtutem suo splendore corporis bona superantem. Inambulavit etiam per illos in invidia, qui per orbem terrarum obambulat. Vidit non unum hominem veracem, sed catervam divinam tot virorum, qui omnes veraces, justi, Dei cultores erant, deposcit etiam illos ad suum arbitrium. Ac primum quidem duci copiarum insano simulacrorum cultui dedito persuadere conatur, esse, nisi prius mactaret eos qui Christi nomen adorarent.

His autem propter egregiam confessionem quamprimum designatis, et ultro ad consummationem passionis confugientibus, statim eos gladio interficere (quasi mite quoddam ac benignum genus mortis id esset) intinuit recusavit, sed vinculis

Α ἐναντίοις ἐκπολιορκηθέντας τῷ δόξει· τότε καταλιπόντες οἱ γενναῖοι τὴν ἐκ τῶν ὀπλῶν βοήθειαν, ἔγνωσαν τὴν ἀμαχον καὶ ἀκαταγώνιστον ἐν τοῖς φοβεραῖς ἐπικαλέσασθαι συμμαχίαν. Ἀφέντες γὰρ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου τοὺς μήπω παραδεγμένους τὴν πίστιν, καὶ ἐφ' αὐτῶν ἰδιάσαντες, μιμούνται τὴν ἐπὶ Ἡλίου τοῦ προφήτου γενομένην θαυματουργίαν, κοινῇ τῇ φωνῇ καὶ συντεταγμένῃ λύσιν αὐτοῖς ἐξ ἀμηγάνων γενέσθαι τῆς συμφορᾶς αἰτησάμενοι. Καὶ οἱ μὲν ἠύχοντο· ἡ δὲ εὐχὴ παραχρῆμα ἔργον ἐγένετο. Ἐτι γὰρ αὐτῶν τῇ γονυκλισίᾳ προσκαρτεροῦντων, πνεύματι βιαίῳ νεφέλῃ ποδὲν ἀποληφθεῖσα, μετέωρος ὑπὲρ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον ἵστατο· εἰτα βροντὰς ἐξαισιούς ἐπικυτπήσασα, καὶ ἀστραπαὶς φλογώδεις κατὰ τῶν ὑποκειμένων ἐξάλασα, κατεβῆγγυσεν ὕδωρ ποταμῶν ἀφρονώτερον· ὥστε τοῖς μὲν ὄψιναι· τοῖς, καὶ τῶν σκηπτῶν τὴν συνέχειαν, καὶ τὸ πλῆθος τῆς ἐπομβρίας αἰτίον γενέσθαι παντελοῦς καταφθορᾶς· τοῦτοις δὲ τὸν διὰ τῶν εὐχῶν παραταξαμένους, ἱκανὸν πρὸς ἀμφοτέρωθεν γενέσθαι, πρὸς τὴν νίκην τῶν ἀντιτεταγμένων, καὶ πρὸς τὴν παραμυθίαν τῆς διψῆς, τῆς τῶν χειμάρρων ἀπορροῆς ἀφθύνως αὐτοῖς τὸν πότον χορηγούσης. Τούτοις τοίνυν συνετάχθη ὁ ἡμέτερος τῆς στρατιᾶς χορὸς, ἀπ' ἐκείνων τῶν διηγημάτων καὶ αὐτοὶ περὶ τὴν πίστιν κυρωθέντες, καὶ τοῖς ὁμοίως ἐντραφέντες ἐπιτηδεύμασιν, εἰς τοσοῦτον μεγαλοφυῆας ἐπήρθησαν, ὥστε τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς καθ' αὐτῶν ἀναστῆσαι τὸν φόβον. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν νῦν ὑπαναγνωσθέντων ἡμῖν ἐκ τῆς τοῦ Ἰωβ ἱστορίας ἐμάθομεν, ὅτι ἀδίκημα αὐτοῦ ἐποίησε ὁ ἀντίπαλος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὴν τοῦ Ἰωβ εὐδοκίμην, καὶ διὰ τοῦτο ἐξητήετο πρὸς αἰκισμὸν, ὅτι ἐλύπει αὐτὸν ὁ Ἰωβ, ἀληθινὸς καὶ δίκαιος καὶ ἀμεμπτος ὢν· τὸν αὐτὸν τρόπον εἶδε πονηρῶ τῷ ὀφθαλμῷ ὁ τοῖς ἀγαθοῖς ἐπιφυρόμενος τοὺς μεγάλους τούτους ἀγωνιστὰς, καὶ οὐκ ἤνεγκε πολὺν ἥδυν ἐν ἡλικίᾳ νεότητι βλέπων. Εἶδε σωματίων ἄνθος, ἐν σωφροσύνῃ κοσμούμενον· εἶδεν ἐνόπλιον τινα χοροστασίαν, διὰ τῆς στρατιᾶς αὐτοῖς τῷ Θεῷ χορεύοντας, καλοὺς προσιδεῖν, βλοσυροὺς τὸ ὄμμα, γάιρους τὸ φρόνημα, τάχος ποδῶν, περισυσίαν δυνάμειος, συμμετρίαν μελῶν, ἐν πᾶσι τοῖς προσοῦσιν αὐτοῖς προτερήμασι τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν τῆς σωματικῆς εὐκλείας ὑπεραστράπτουσιν. Ἐμπεριπατεῖ καὶ δι' ἐκείνων τῷ φόβῳ, ὁ ἐμπεριπατῶν τὴν οἰκουμένην. Εἶδεν οὐκ ἓνα ἀνθρώπον ἀληθινόν, ἀλλὰ σύστημα θεῶν τοσοῦτων ἀνθρώπων, πάντων ἀληθινῶν, δικαίων, θεοσεβῶν· ἐξαιτείται κακείνους εἰς τὸ ἴσον βούλημα. Καὶ πρῶτον μὲν εἰδωλομανοῦντι τῷ τῆς στρατιᾶς ἀρχοντι σύμβουλος γίνεται, μὴ ἂν ἄλλως ὑπερσχεῖν τῆς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκης, εἰ μὴ τοὺς τὸ νομα τοῦ Χριστοῦ προσκυνούσας προδύσαιτο.

non aliter eum de barbaris victoria potiturum adorarent.

Ἀναδειχθέντων δὲ τούτων ὡς τάχιστα διὰ τῆς ἀγαθῆς ὁμολογίας, καὶ αὐτομολούντων πρὸς τὴν διὰ τοῦ πάθους τελείωσιν, τὸ μὲν εὐθὺς ἐπαγαγεῖν τὸν διὰ τοῦ ξίφους θάνατον (ὡς τι φιλόδηρον) ὁ Ἐχθρὸς παρετήσατο, θεσμοὶς δὲ τοῖς ἐκ σιδήρου καταπίεσας,

ταύτην ἐποιεῖτο τὴν τῆς τιμωρίας ἀρχήν. Τοῖς δὲ ἦν ἄρα καὶ ὁ δεσμὸς ἐγκαλλώπισμα, καὶ θέαμα γλαφυρὸν καὶ ἡδὺ Χριστιανῶν ὀφθαλμοῖς, νεότης ἐξελιγμένη ἀριθμῷ τοσούτῳ, κάλλιε διαπρεπῆς, ἡλικία ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, πάντες κατὰ ταῦτόν μετ' ἀλλήλων τῷ δεσμῷ συνηρμύζοντο, ὥσπερ τις στέφανος ἢ ἔρμος περιουχένιος ἰσομεγέθεις μαργαρίτας ἐν κύκλῳ διεκλιμμένους ἔχων τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἄγιοι, καὶ διὰ πίστεως ἠνωμένοι, καὶ διὰ τῶν δεσμῶν πρὸς ἀλλήλους σφιγγόμενοι. Ὅντες γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος καλὸς, προσθήκη τοῦ κάλλους ἀλλήλοις ἐγίνοντο. Οἷον ἐπὶ τῶν οὐρανίων συμβαίνει θαυμάτων, ὅταν δι' αἰθρίας καὶ καθαρὰς ἡ τῶν ἀστέρων χάρις δι' ἀλλήλων ποικιλλῇται, ἕκαστος τὴν οὐρανίαν ἀγλάν εἰς τὸν κοινὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ συνεισφέροντος. Τοιοῦτον ἦν τῶν ἁγίων τὸ θέαμα, ὅντως, καθὼς φησί που Ἰεζεκιήλ ὁ προφήτης, ὁρασις λαμπάδων συστρεφομένων. Ἐμφιλογωρεῖ ὁ λόγος τῷ κάλλει τῆς ὥρας. Οἶδεν γὰρ, καθὼς ἡ Σοφία φησὶν, ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων καὶ τὸ ἐν κρυπτῷ κάλλος ἀναλογίζεσθαι, ἐπειδὴ καὶ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης διὰ τοῦ φαινομένου διελαμπε, καὶ ὁ φαινόμενος ἄνθρωπος ἄξιον ἦν τοῦ ἀφανοῦς οὐκινήριον. Ὡς καλὸν τοῖνυν ἦν τότε τοῖς ὁρῶσι τὸ θέαμα! καλὸν λέγω τοῖς τὰ καλὰ βλέπαιν ἐθέλουσι, καλὸν ἀγγέλοις, καλὸν ταῖς ὑπερκοσμίαις δυνάμει· πικρὸν δὲ τοῖς δαίμοσι, καὶ ὅσοι τὰ τῶν δαιμόνων ἠσπάζοντο, ἄνθρωποι (εἴπερ ἄνθρωποι, οἱ τοσούτον ἀνестηκότες τῷ μεγάλῃ τῆς φύσεως) στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὀπλῇται, τῆς πίστεως πρόμαχοι, πύργοι τῆς θείας πόλεως· οἱ πᾶσαν αἰκισμῶν τιμωρίαν, πᾶσαν φθῶν ἐπανάστασιν, πᾶσαν ἀπειλὴν προσβολὴν, ὥς τινα παιδίων ἄνοιαν κατεχευάζον· καθάπερ οὐχὶ τὰ σώματα ταῖς αἰκίαις ἐκθόντες, ἀλλὰ τὰς τῶν σωμάτων σκιάς· οἱ σαρκὶ τὴν σάρκα καταπαλαίσαντες, καὶ τῇ πρὸς τὸν θάνατον ὑπεροφίᾳ πάντων τῶν τυραννικῶν φθῶν ὑπερφρονήσαντες, ὑψηλότεροι τῶν ἀνθρωπίνων μέτρων ἐδείχθησαν. Ὡ καλῶς τοῖς σωματικαῖς τροπαῖς ἐμμελετήσαντες! Ὡ καλῶς μετενεγκόντες τὴν τοῦ πολεμεῖν ἐμπειρίαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου παράταξιν· οὐ ξίφει τὰς χεῖρας ὀπλίσαντες, οὐδὲ τὸν ἐκ τοῦ ξύλου θυρεὸν προβαλλόμενοι, οὐδὲ χαλκῇ περικεφαλαῖα, καὶ κνήμει περιφραζόμενοι, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πανοπλίαν ἀναλαβόντες, ἣν διαγράφει ὁ στρατηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Θεὸς Ἀπόστολος, θυρεὸν, καὶ θώρακα, καὶ περικεφαλαίαν, καὶ μάχιραν· οὕτως ἐχώρουν κατὰ τῆς ἐναντίας δυνάμεως. Ἐστρατήγει δὲ τοῦτον μὲν ἡ οὐρανία χάρις· τῆς δὲ τοῦ διαβόλου παρατάξεως, ὃ ἔχων τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Τόπος δὲ τῆς παρατάξεως αὐτοῖς, τὸ τῶν μαιφόνων διχαστήριον ἦν· ἐν ἐκείνῳ συστάντες διηγωνίζοντο, οἱ μὲν ἀπειλαῖς ἀκροβολιζόμενοι, οἱ δὲ διὰ τῆς ὑπόμονης ἀμυνόμενοι.

quidem minis pugnam accessentes : hi vero per
Πρότασις ἦν παρὰ τῶν ὑπεραντιῶν, ἐξόμνησθαι
τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν, ἢ ζημιουῖσθαι θανάτῳ.

A ferreis affligens, hinc supplicii initium fecit. At illis sane etiam vincula ornamento erant, et elegans atque jucundum Christianorum oculis spectaculum juvenus electa in tanto numero, pulchritudine insignis, ætate cæteris præstans, omnes simul eodem inter se nexu copulabantur, veluti corona quædam aut torques et monile circum collum magnitudine paribus undique margaritis digestis atque distinctis insigne : tales erant sancti, qui et per fidem uniti, et per vincula inter se constricti erant. Cum enim unusquisque per se pulchri essent, accessio atque incrementum pulchritudinis alter alteri erant. Quale in cælestibus accidit miraculis, cum serena ac pura nocte stellarum decor alius per alium distinguitur et ornatur, unaquæque earum suum splendorem ad communem ornatum cæli simul contribuyente : tale erat sanctorum spectaculum, vere, ut alicubi inquit Ezechiel propheta¹, visio lampadum discurrentium. Lubenter pulchritudini formæ et ætatis oratio immoratur. Solet enim, ut inquit Sapientia², ex magnitudine pulchritudinis creaturarum etiam ea quæ est in occulto, pulchritudo æstimari, quoniam et animi puritas per id quod apparebat, elucescebat : et is qui apparebat homo, dignum domicilium erat ejus qui latebat, et visum effugiebat. Quam pulchrum igitur tunc intuentibus erat spectaculum ? pulchrum, inquam, iis qui pulchra atque præclara contueri volunt, pulchrum angelis, pulchrum supramundanis virtutibus ; acerbum vero dæmonibus, et quotquot dæmonum cultum amplectebantur, homines (si modo homines dicendi, qui tanta magnitudine indolis excelluerunt), milites Christi, sancti Spiritus armigeri, fidei æntesignani, terres divinæ civitatis, qui omnem tormentorum penam atque contumeliam, omnes terrores ingruentes, omnem minarum vim, tanquam puerilem quandam amantiam deridebant. Perinde ac si non corpora verberebus præberent, sed corporum umbras : qui cum carne carnem devicissent, et contemptum mortis, omnes tyrannorum terrores magnitudine animi superassent, humana conditione superiores visi sunt. O qui præclare exercitati sunt, qui peritiam bellandi in aciem adversus diabolum instructam transtulerunt ! non gladio manus armantes, neque clypeum ligneum objicientes, neque ærea galea, ocreisque muniti, sed armaturam Dei sumentes : quam prætor et dux Ecclesiæ, divinus ille Apostolus describit³, scutum et lorica, et galeam, et gladium, hæ tendebant adversus copias adversarium. Dux autem erat horum quidem cælestis gratia, diaboli autem aciei, is qui mortis imperium tenet. Locus eis aciei, nefariorum et sanguinariorum tribunal erat : illic congressi decertabant, illi patientiam propulsantes et resistentes.

Proponebatur ab adversariis, ut vel fidem in Dominum abjurarent, vel morte multarentur ; et

¹ Ezech. i, 13. ² Sap. xxi, 5. ³ Ephes. vi, 11 sqq.

respondebatur a viris fortibus, se velle usque ad mortem permanere in sermone. Ignis sub hæc intendebatur, et gladius et barathrum, et quæcunque sunt alia nomina suppliciorum. Una vox ad hæc omnia audiebatur, Christus, quem ore sancti illi confitebantur. Hoc erat adversariorum vulnus, hanc cuspidem adversarii objiciebant, per hanc vocem in medio corde vulnus adversarius accepit, hic est lapis, qui per manum Davidis funda emittebatur, qui a galea adversarii, quo destinatus erat, non aberravit. Nam Christi confessio, boni militis funda existit: cadit inimicus, et caput amittit^a. Verum quasi babenis excussis oratio præterlapsa est, et terminos transiit, et ad audendum non dicenda proferre provehitur, quasi spectatrix fuerit earum rerum quæ visum effugiunt, quod ob ejusmodi vocem, quæ Christum libere confitebatur, supra plausus erat et laus a sanctis angelis, item acclamatio fausta cœlestis urbis civium applaudentium rei bene gestæ, ad hæc gaudium universi cœlestis conventus. Quale enim angelis in mundo hominum confutatum est spectaculum? qualem conflictum diaboli et hominum viderunt nostræ vitæ spectatores? Quam contrarium priori pugnae congressum habuit, cum serpens Adamum devicit? Ne unum quidem homo tunc sustinuit impetum mali, quo per quemdam speciosum prætextum et escam petitus erat: sed simul atque ille irruit, etiam hic ruina eversus est. In his vero omnibus vani et inefficaces erant inimici conatus. Spem ostendebat, hi vero respuebant: terrores intendebat, hi vero deridebant. Unus eis metus solus erat, ne a Christo sejungerentur; unum bonum, esse cum Christo solo; cætera vero omnia, risus et umbra, nugæque et somniorum visis similia. Propterea oratio de iis quæ aspectum effugiunt, loqui sustinet, et ait quod omnis supramundanus exercitus ob rem quæ egregie ab athleticis istis gerebatur, lætaretur. Adhuc oratio in rebus non tentandis sese effert et audet: adhuc supramundana sustinet narrare, quod cum hæc res nimirum hic prospere gererentur in conflictu contra adversarios, justus certaminis institutor ac præses coronas victoribus destinatas proferebat, et imperator divini exercitus præmia victoribus præparabat, et Spiritus sanctus variis donis eos excipiebat. Quoniam enim fidem in Trinitatem profitebantur, idcirco gratia quoque eis a Trinitate referebatur. Quænam autem ea gratia erat? Hoc ipsum ut præstantiores primis athleticis, Adamo, inquam, et Eva demonstrarentur. Illi stantem humanam naturam per peccatum dejecerunt, hi oppressam ruina superiorum per patientiam rursus erexerunt. Illi ex paradiso in terram ejecti sunt; isti hinc ad paradysum emigrarunt. Illi mortem adversus seipsos armarunt (arma enim mortis, inquit, est peccatum); hi mortem peccato armatam sua virtute atque fortitudine tolerandis in-

A Ἀπόκρισις παρὰ τῶν ἀριστῶν, μέχρι θανάτου παραμένειν τῷ λόγῳ. Πῦρ ἐπὶ τοῖς ἡπείλητο, καὶ ξίφος, καὶ βάραθρον, καὶ ὅσα ἄλλα τῶν κολαστηρίων ὀνόματα. Μία φωνὴ πρὸς ταῦτα πάντα ἤκουστο, Χριστὸς ἐν τοῖς στόμασι τῶν ἁγίων ὁμολογούμενος. Αὕτη ἦν ἡ τῶν ἐναντίων πληγὴ. Ταύτην προέτεινον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὴν αἰχμὴν. Διὰ ταύτης τῆς φωνῆς μέσσην ἐτρώθη τὴν καρδίαν ὁ Ἀντικείμενος. Οὗτος ὁ λίθος ἐστὶν ὁ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Δαβὶδ σφενδονούμενος, ὁ τυχὼν τῆς περικεφαλαιᾶς τοῦ Ἀντικειμένου. Ἡ γὰρ τοῦ Χριστοῦ ὁμολογία, σφενδὼν γίνεται τοῦ καλοῦ στρατιώτου. Πίπτει ὁ Ἐχθρὸς, καὶ ἀκέφαλος γίνεται. Ἀλλὰ παρηγέχθη ἀφηγιάσας ὁ λόγος, καὶ ὑπὲρ τοὺς ὅρους ἐξάλλεται, καὶ τῶν ἀρρήτων κατατολμᾷ, καὶ λέγειν προάγειται, ὡς παρείθεα τῆς τῶν ἀοράτων γενόμενος.

B ὅτι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ φωνῇ τῇ τὸν Χριστὸν ἐν παρῳήσῃ ὁμολογούσῃ, κρότος μὲν ἦν ἄνω καὶ ἔπαινος παρὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, εὐφημία δὲ τῶν πολιτῶν τῆς οὐρανίας πόλεως ἐπιπροσπούντων τῷ κατορθώματι, χαρὰ δὲ πάσης τῆς ἐν οὐρανῷ πανηγύρεως. Οἷον γὰρ συνέστη τότε τοῖς ἀγγέλοις ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἀνθρώπων τὸ θέατρον! οἷαν εἶδον συμπλοκὴν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ θεαταὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς! Ὡς ἀπεναντίον τῇ πρώτῃ πάλῃ τὴν σύστασιν ἔσχω, ὅτε ὁ ὄφις τὸν Ἀδὰμ κατεπάλασεν! Οὐκ ἦνεγκε τότε ἄνθρωπος μίαν τοῦ Πονηροῦ προσβολὴν, διὰ τίνος εὐχροίας καὶ ἡλεάσματος αὐτῷ προσαγχείσαν· ἀλλ' ὁμοῦ τε προσέπεσε, καὶ ἀνετράπη τῷ πτώματι. Ἐπὶ τούτων δὲ πάντων ἦν ἀργὰ καὶ ἀπρακτα τοῦ Ἐχθροῦ τὰ καλίσματα. Ἐλπίδας προέτεινεν, οἱ δὲ κατεπάτουν· φόβους ἡπείλει, οἱ δὲ κατεγέλυν. Ἐν φοβερῶν ἦν μόνον αὐτοῖς, τὸ τοῦ Χριστοῦ χωρισθῆναι ἐν ἀγαθῶν, τὸ μετὰ Χριστοῦ εἶναι μόνον· τὰ δὲ ἄλλα πάντα, γέλως καὶ σκιά, καὶ φλυαρία καὶ ὀνειρώδη φαντάσματα. Διὰ ταῦτα κατατολμᾷ τὸν ἀθεάτων ὁ λόγος, καὶ φησὶν ἐπαγγάλλεσθαι πᾶσαν τὴν ὑπερκόσμιον δύναμιν τῶν τῶν ἀθλητῶν κατορθώματι. Ἐτι ὁ λόγος κατὰ τῶν ἀτολμῶν θρασύνεται· ἐτι τολμᾷ διηγέσθαι τὰ ὑπερκόσμια, ὅτι τούτων ἐνταῦθα κατορθούμενων, ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἐναντίους συμπλοκῇ ὁ δίκαιος ἀγωνοθέτης τοὺς ἐπὶ τῇ νίκῃ στεφάνους προέτεινεν, καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς θείας δυνάμεως τὰ ἀριστεία τοῖς νικηταῖς παρεσκευάζεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς παντοδαποῖς ἐδεξιοῦτο χαρίσμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν Τριάδα ἡ πίστις ὁμολογεῖτο, διὰ τοῦτο καὶ ἡ χάρις αὐτοῖς παρὰ τῆς Τριάδος ἀντεμετρεῖτο. Τίς δὲ ἡ χάρις ἦν; Αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑψηλοτέρους ἐπιδειχθῆναι τῶν πρώτων ἀγωνιστῶν, τοῦ Ἀδὰμ λέγω, καὶ τῆς Εὕας. Ἐκεῖνοι ἐστῶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τῆς ἁμαρτίας κατήνεγκαν· οὗτοι κειμένῃ ἐν τῷ πτώματι τῶν προλαβόντων διὰ τῆς ὑπομονῆς πάλιν ἀνῴρθωσαν. Ἐκεῖνοι ἐκ τοῦ παραδείσου ἐπὶ τὴν γῆν ἀπόσθησαν· οὗτοι ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν παράδεισον ἀνωκίσθησαν· ἐκεῖνοι καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον ὥλισαν (ὅπλον γὰρ θανάτου ἡ ἁμαρτία, φησὶν)· οὗτοι καθωπλισμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ τὸν θάνατον διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀνδρείας ἠχρείωσαν, τῇ ὑπομονῇ τῶν

^a I Reg. xvii, 23 sqq.

παθημάτων τοῦ κέντρου τὴν ἀρχὴν ἀπαμβλύναντες ὥστε εἶπεν καλῶς, *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; Καρποῦ φύλου τὴν ἀθλιώτερον, Τὴν εὐτελέστερον φύλου; Καρπὸς εὐχροῖα τινὲ καὶ ἡδονῇ γεύσεως ἐπιτεχρωσμένος, ἀτιμασθῆναι τοῦ παραδείσου τὴν χάριν ἐποίησεν.*

atque commoditas paradisi parvifleret et negligetur.

Τοῖς δὲ μεγάλαις τούτοις ἀγωνισταῖς οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἥλιος ἐφάνη γλυκύς· ἀλλὰ καὶ τούτου ἔκουστος ἡλιοστροφῶντο, ἵνα μὴ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἀποπέσωσι. Τί λέγει περὶ τῆς Εὐας ὁ λόγος (προάγομαι γὰρ καὶ πέρα τοῦ δόντος καταδραμεῖν τῶν πρωτόγονων); *Εἶδεν*, φησὶν, *ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὠραῖον εἰς γεῦσιν.* Εἶτα τὴν ἐν τούτοις χάριν ἀντὶ τοῦ παραδείσου ἡλλάξαντο. Τούτοις δὲ ἄρα κατὰ γεύσεως ἡδονὴν τὰ ὁρώμενα ἦν· οὐρανὸς, ἥλιος, γῆ, ἄνθρωποι· πατρίς, μητέρες, ἀδελφοί, φίλοι, συγγενεῖς, ἡλικιωταὶ ὧν τί μὲν ὀφθῆναι γλυκύτερον; τί δὲ εἰς γεῦσιν ἔλθεῖν τιμωτέρον; Οἴδατε, οἱ παῖδες, τὴν εἰς τοὺς γονεῖς στοργήν. Οἴδατε, οἱ πατέρες, τὴν πρὸς τὰ τέκνα διάθεσιν. Οἴδατε, οἱ βλέπωντες τὸ ἐν ἡλίῳ γλυκύ· οὐκ ἀγνοεῖς, ὁ φιλάδελφος, τὴν φυσικὴν πρὸς τὴν ἀδελφότητα σχέσιν· ἐπιστάσαι, ὁ νέος, τὴν ἐκ τῶν ἡλικιωτῶν χάριν, ὅσον σοὶ τὸν βίον ἡδύνουσιν. Ἀλλ' ἐκείνοις πάντα ἐχθρά, πάντα ἀλλότρια ἦν. Ἐν μόνον ἀγαθόν, ὁ Χριστός. Πάντα τὴν ἐρῶσαντο, ἵνα τοῦτον κερδήσωσιν. Χρόνος ἦν τῶν δεσμῶν οὐκ ὀλίγος, καὶ τοῖς ἁγίοις τῇ παρατάσει τῆς τιμωρίας ἢ πρὸς τὴν τελείωσιν ἐπιθυμία συνήμαρξεν. Καὶ ὥστε οἱ τὴν σωματικὴν εὐεξίαν μελετῶντες, ἐπειδὴν ἱκανὴν ἐν παιδοτριβῇ τὴν δύναμιν κτήσονται, οὕτω θαρ-

A commodis, stimuli aciem obtundentes, frustrati sunt atque fregerunt: adeo ut recte dici possit, *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi stimulus tuus, inferne?* Fructu ligni quid miserius? Ligno quid vilius? Fructus coloris quadam bonitate et suavitate saporis commendatus, effecit ut amœnitas

At magnis istis certatoribus ne soi quidem ipse dulcis visus est, sed ab hoc etiam sponte sua alienati sunt, ne vero lumine exciderent atque privarentur. Quid dicit Scriptura de Eva (provehor enim longius etiam quam res postulat percurrere facta primorum parentum)? *Vidit, inquit, quod esset gratum oculis, et maturum ad gustum*¹⁸; deinde istorum gratiam et illecebram cum paradiso commutavit. At his pro degustationis voluptate erant ea quæ sub visum cadunt, cœlum, sol, terra, homines, patria, mater, fratres, amici, cognati, æquales, quibus rebus quid visu quidem dulcius? Quid vero magis expetendum, quam ad gustum et fructum istarum rerum pervenire? Nostis, liberi, amorem adversus parentes; nostis, patres, erga filios affectionem; nosti, qui intueris dulce lumen solis; non ignoras, qui fratrum studiosus es, naturalem erga fratrem necessitudinem, affectionem; scis, juvenis, quam grata atque jucunda consuetudo æqualium sit, quantopere vitam tuam delectent. At illis omnia inimica, omnia aliena erant. Unum illis bonum videbatur, Christus; omnia repudiaverunt, ut hunc lucrifacerent. Tempus erat vinculorum haud exiguum, et quo diutius supplicium prorogabatur, eo sancti vehementius et ardentius consummationem desiderabant. Ac quemadmodum illi qui corporis bonam habitudinem curant, posteaquam apud pædotribam satis virium acquisiverunt, tum demum audacter ad certamina procedunt: eodem modo etiam hi vinculis et carcere satis ad pietatem exercitati, ita tandem ad coronam certaminum producti sunt. Pervenit ad exitum, imo vero ad verticem totius rei bene gestæ continuatio orationis. Hoc erat tempus: hi certaminis dies: hoc Paschæ præmium, sanctæ quadragesimæ mysterium. Quadraginta placationis nobis sunt dies, totidem etiam sanctorum coronæ Nunquid supervacuis vobis et nugator esse videor, qui vestra inter vos miracula exponam, vestrisque bonis aures vestras demulceam? Verumtamen ne imperfecta vos prætervehatur oratio, ad finem certaminum cum sanctis etiam nos una curremus. Frigus erat in illo die. Prorsus autem nihil opus est vos doceri, quale frigus esset, cum ex præsentī die conjecturam facere possitis, frigus quod vel ipsos pilos pervadit. Nostis nimium intensionem et asperitatem tam advenæ locorum, quam indigenæ: ac nihil opus habetis oratione doceri, sed vel quivis alius exponere possit, quam mirificæ apud vos hiemes esse so-

¹⁸ 1 Cor. xv, 55. ¹⁹ Gen. iii, 6.

αισθήσεως αὐτοῖς διαρκούσης, ἔμειναν ἐφ' ἧς ἐξ ἀρχῆς ἐτάχθησαν τάξεις, διὰ πάντων νικηταὶ κατὰ τοῦ ἐναντίου γινόμενοι. Ἀλλὰ τίς ἂν μοι τὰ ἐπὶ τούτοις πρὸς ἀξίαν ἐκδιηγῆσαιο; Τίς ὑπογράψει λόγος τὴν θεῖαν ἐκείνην πομπήν, ὅτε τὰ ἅγια σώματα δι' ἁμαξῶν ἐπὶ τὸ πῦρ ἐπομπεύετο; Πῶς ἀντὶ τοῦ κλαπέντος ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἀντεισίσχθη τῷ ἀριθμῷ ὁ δεσμοφύλαξ ὑπὸ τῆς χάριτος; Τίς μοι διηγῆσεται τὴν μητέρα ἐκείνην τὴν ἀξίαν τοῦ μάρτυρος ῥίξαν, ἣ καταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ δημίου τὸν ἐξ αὐτῆς, διότι ἔμπρους ἦν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀναληφθέντα μετὰ τῶν ἄλλων ἐπὶ τὴν ἁμαξάν, ἐπειδὴ εἶδε τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δημίου ἐπὶ τὸν ἀριστέα, τὴν ὕβριν οὐκ ἔνεγκεν· ἀλλ' ἐκείνον μὲν λαιοδόρει, ὅτι τῶν συναγωνιστῶν τὸν ἀθλητὴν ἀπέσχοίνισεν· αὐτὴ δὲ παραστῆσα τῷ μάρτυρι, ῥῆθι νεναρχηκότε καὶ ἀκινήτως ὑπὸ τῆς πῆξεως ἔχοντι, καὶ ἰδοῦσα ψυχρῶ καὶ ἀσθενεῖ τῷ ἄσπματι συνεχόμενον, τοσοῦτον ζῶντα μόνον, ὅσον τῶν ἀλγεινῶν ἐπαισθάνεσθαι, ἀμυδρῶ καὶ μεμαρασμένῳ τῷ βλέμματι τὴν μητέρα ἑαυτοῦ ὑποδέκοντα, νεκρᾷ καὶ ἀτονούσῃ τῇ χειρὶ διανεύοντά τε καὶ παραμυθούμενον, ὑποφέρειν γενναίως παρεγυῶντα. Ἐπειδὴ ταῦτα εἶδεν ἡ μήτηρ, ἄρ' αὖ τι ἔπαθε μητρικόν; Ἄρα συνεκινήθη τὰ σπλάγχνα, ἣ τὸν χιτῶνα περιεβρόχματο, ἣ περιεχύθη τῷ τέκνῳ, θερμαῖς ταῖς ὠλέναις τὸν μαρμαρῶν ἐπιβάλλουσα; Ἄπαγε. Καὶ τὸ εἰπεῖν τι τοιοῦτον, τῶν ἀτόπων ἐστίν. Ὅντως ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον ἐπιγινώσκομεν· οὐ δύναται δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιῆσαι.

fovens et resocillans? Remove isthæc. Etiam dicere vera arborem cognoscimus: non potest arbor putris et vitiosa bonos fructus producere.

Ἐπεὶ οὖν ὁ καρπὸς τῆς μαρτυρίας καλὸς, ἐπαίνεσον τὴν ἀριστοτέκον μητέρα, τὴν διὰ τῆς τεκνογονίας σωζομένην, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Ἐπειδὴ γὰρ τοιοῦτον παρέστησε τῷ Θεῷ τὸν καρπὸν, ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν γυναικῶν ἀπελογησατο φύσεως. Οὐκ ἔμην, φησι, τέκνον σύ· οὐ τῆς ἐμῆς ὠδίνος βλάστημα· τὸν Θεὸν δεξάμενος, κατὰ Θεὸν ἐγεννήθης. Ἐλαβες ἐξουσίαν τέκνον Θεοῦ γενέσθαι. Ἀράμει πρὸς τὸν οὖν Πατέρα, μὴ καταλειφθῆς παρὰ τῶν ὁμηλικίων, μὴ δευτέρος ἐπὶ τὸν στέφανον Ἑλθης, μὴ ἀτελῆ ποιήσης μητρῴαν εὐχὴν· οὐ λυπήσεις μητέρα, στεφανίτης καὶ νικητῆς καὶ τροπαιοφόρος γενόμενος. Ταῦτα λέγουσα, καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἑαυτὴν τόνωσασα, μᾶλλον δὲ τονωθείσα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, αὐτὴ τὸν ἐξ αὐτῆς μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπὶ τὴν ἀπῆνην ἀπέθετο, φαυδρῶ τῷ προσώπῳ τοῦ ἀθλητοῦ προπομπεύουσα. Τὰ δὲ ἐπὶ τοιοῦτοις οἶα; Ἐνθάλθησαν τῷ ἀέρι οἱ ἄγιοι, ἤρτασαν καὶ τὸ πῦρ τῇ ἑαυτῶν προσθήκῃ, ὅλη τῇ φλογὶ γενόμενοι. Ἦνεγκαν καὶ ἐπὶ τὸ ὕδωρ τὴν εὐλογίαν. Διὰ πάντων ἐπληροῦτο τὰ θεῖα λόγια. Οἱ τρεῖς παῖδες συμπαραλαβάνουσιν εἰς τὴν κοινὴν ὁμολογίαν φύγος καὶ καύμα· τὸ φύγος, διὰ τῆς πῆξεως· τὸ καύμα, διὰ τῆς καύσεως. Ἐῖτα διήλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος. Ἀλλ' ἐπιθυμεῖ ταῦτα ὡς ἔγνωσμένα παραδραμεῖν ὁ λόγος, καὶ περὶ τινος τῶν πρώην ζητούμενων ἐν καιρῷ

banantur. Atque ita mors eis paulatim ac sensim progrediens protrahabatur, tribus diebus durans. Nam ad id usque spatium sensu eorum durante, manserunt in eo loco in quo ab initio collocati erant, per omnia adversarii victores evadentes. Sed quis mihi ea, quæ consecuta sunt, pro dignitate exponere possit? Quænam oratio divinam illam pompam describet cum sancta illa corpora plaustris ad ignem veherentur? Qua ratione pro eo qui ab diabolo subductus erat, ad supplendum numerum custos carceris a gratia introductus et reliquis adjunctus sit? Quis mihi exponet de matre illa, digna quæ martyrem produderit radice, quæ ex sese nato a carnifice relicto, propterea quod etiam nunc spiraret, et idcirco cum cæteris in plaustrum sublatus non esset, ut vidit humanitatem carnificis erga virum fortem, contumeliam non tulit: sed illum quidem increpabat, quod a commilitonibus et collegis athletam segregasset; ipsa vero martyri assistens torpenti jam et præ congelatione immobili, ac conspicata eum frigido obtutu matrem suam aspicentem, emortua ac languida manu innuentem et consolantem, et ut fortiter ferret hortantem? Ut hæc mater vidit, nunquid ejusmodi aliquid, quale matribus accidere solet, admisit? Nunquid viscera ejus commota sunt, aut tunicam circumscidit, aut filio circumfusa est, calidis ulnis torporem ac defectionem re-

Quoniam igitur fructus martyrii bonus est, lauda optimæ proles matrem, quæ per filii procreationem servatur, ut inquit Apostolus¹². Quoniam enim talem Deo fructum produxit, communem seminei sexus causam defendit. Non meus, inquit, filius es tu: non mei partus germen: quoniam Deum recepisti, secundum Deum natus es. Accepisti potestatem ut filius Dei fias. Curre ad Patrem tuum, ne relinquaris ab tuis coævis, ne secundus ad coronam venias, ne irritum facias votum maternum; non offendes, non molestia afficies matrem, si victor coronatus, si victor et triumphator evaseris. Hæc dicens et ultra (sexus) naturam sese obfirmans, imo vero roborata a Spiritu, ipsa ex se natum ad reliquos in vehiculum imponit, alacri vultu prosequens ac deducens athletam. Quæ consecuta sunt qualia? Certaverunt in aere sancti, sanctificaverunt etiam ignem sui adjectione, materia flammæ facti. Tulerunt etiam ad aquam benedictionem; per omnia implebantur divina oracula. Tres illi pueri ad communem laudum decantationem una assumunt frigus et æstum; frigus per congelationem, æstum per combustionem: deinde transierunt per ignem et aquam. Verum hæc tanquam nota prætervehi cupit oratio, ac de aliqua

¹² 1. Tim. II, 15.

earum quæstionum quæ nuper motæ sunt, nunc in A tempore disserere atque tractare. Posteaquam homo eiectus esset a paradiso, gladius flammeus, qui verteretur, destinatus et collocatus est ad custodiendum aditum. Et causa talis providentiæ Dei est, ne homo irrumperet ad lignum vitæ, ac degustaret, et permaneret immortalis. Meministis prorsus eorum quæ quæsitæ fuerunt: recordamini item, ut par est, etiam eorum quæ a nobis ad id quod quærebatur inventa sunt. sed si omnia ab initio denuo persequi, totamque de integro quæstionem tractare et explicare velimus, ultra quam præsens ratio temporis patiatur, res protrahetur. Ac quæstio quidem hæc erat: an etiam sanctis propter gladium, qui vertitur, paradisi inaccessus sit? Et an athlete paradiso excludantur? Quænam promissio deinceps sit, cuius respectu pro pietate certamina suscipiunt? Item, an deteriore conditione futuri sint, quam latro, ad quem Dominus dixit, *Hodie mecum eris in paradiso*¹⁴? Quamquam non sponte sua latro ad crucem accessit; sed posteaquam prope salutem fuit, animadvertit acutus et ingeniosus fur thesaurum, et nactus occasionem vitam rapuit arte furandi pulchre atque solerter abusus. *Domine, memento mei*, inquit, *in regno tuo*¹⁵. Tunc ille quidem paradysum consequitur: quod autem ad sanctos attinet, flammeus ensis aditum impeditum reddit? Sane a seipsa quæstio solutionem habet. Nam propterea non semper ingredientibus ex adverso stantem gladium Scriptura demonstrat, verum etiam verti fingit; ut indignis quidem adversus appareat: dignis vero versus a tergo exsistat, expeditum eis aditum patefaciens ad vitam, intra quam illi fiducia certaminum illasi flammam transgressi penetrarunt: qua etiam nos intrepide superata, intra paradysum perveniamus, per illorum intercessionem confirmati ad bonam

νῦν ἐξετάσαι. Ὅτε ἐξωρίσθη τοῦ παραδείσου ὁ ἄνθρωπος, ἐτάχθη φρουρεῖν τὴν εἰσοδὸν φλογίνῃ βομφαίᾳ ἢ στρεφομένῃ. Καὶ ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης τοῦ Θεοῦ προμηθείας, τὸ μὴ παρελθεῖν ἐπὶ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἄψασθαι, καὶ διαμεῖναι ἀθάνατον. Μέννησθε πάντως τῶν ἐζητημένων· μέμνησθε δὲ, ὡς εἰκὸς καὶ τῶν πρὸς τὸ ζητούμενον ἡμῶν εὐρημένων· ἀλλ' εἰ μέλλοιμεν πάλιν ἀπ' ἀρχῆς ἐπεξεῖναι, καὶ ὅλον διαλαμβάνειν τὸν λόγον, ὑπὲρ τὸν παρόντα ἔσται καιρὸν ἢ παράτασις. Τὸ μὲν οὖν ζητούμενον τοῦτο ἦν· Εἰ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀδατός ἐστιν ὁ παράδεισος διὰ τῆς στρεφομένης βομφαίᾳς· καὶ εἰ τοῦ παραδείσου οἱ ἀθλήται ἀποκλείονται· τίς ἡ ἐπαγγελία λοιπὸν ὑπὲρ ἧς ἀναδέχονται τοὺς τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, καὶ εἰ τοῦ ληστοῦ ἑλαττον ἔχουσι, πρὸς δὲ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ*; Καίτοι γε οὐχ ἔχουσιν ὁ ληστής τῷ σταυρῷ προσῆλθεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγγὺς τῆς σωτηρίας ἐγένετο, εἶδεν ὁ ὀδὺς καὶ εὐφυῆς κλέπτῃς τὸν θησαυρὸν, καὶ ἐπιτυχὼν καιροῦ τὴν ζωὴν ἐληΐσατο, καλῶς τῇ κλεπτικῇ καὶ εὐστόχως ἀποχρησάμενος, *Κύριε μνησθητέ μοι*, εἰπὼν, *ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Εἶτα ἐκεῖνος μὲν ἀξιοῦται τοῦ παραδείσου· ἐπὶ δὲ τῶν ἁγίων ἡ φλογίνῃ βομφαίᾳ διακωλύει τὴν εἰσοδὸν; Ἡ αὐτόθεν ἔχει τὴν λύσιν τὸ ζήτημα. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐκ αὖ ἐστῶσαν ἀντιπρόσωπον τοῖς εἰσιούσι τὴν βομφαίαν ὁ λόγος εἰδείξεν, ἀλλὰ καὶ στρεφομένην ἐποίησεν, ἵνα τοῖς μὲν ἀναξίοις κατὰ στόμα προφαίνηται, τοῖς δὲ ἀξίοις στρεφομένη κατὰ νώτου γίνηται, ἀκώλυτον αὐτοῖς τὴν εἰσοδὸν ἐπὶ τὴν ζωὴν ὑπανόλουσα· ἧς ἐντὸς ἐκεῖνοι γεγόνاسι, τῇ παρῆρησίᾳ τῶν ἀγώνων ἀπαθῶς τὴν φλόγα περάσαντες· ἦν καὶ ἡμεῖς ἀδεῶς περάσαντες, τοῦ παραδείσου ἐντὸς γενοίμεθα, διὰ τῆς πρεσβείας αὐτῶν δυναμωθέντες πρὸς τὴν ἀγαθὴν ὁμολογίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

confessionem Domini nostri Jesu Christi, cui gloria

¹⁴ Luc. XIII, 43. ¹⁵ ibid. 42.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΓΚΩΜΙΑΣΤΙΚΟΣ

PHΘΕΙΣΕΝ ΤΩ ΜΑΡΤΥΡΙΩ.

EJUSDEM IN QUADRAGINTA MARTYRES

ORATIO LAUDATORIA

DICTA IN EORUM MARTYRIO.

Jacobo Gretsero Soc. Jesu Theol. interprete.

Οἱ μὲν ὀπλῖται Ῥωμαίων κατὰ νόμον πατριον, καὶ συνήθειαν παλαιάν, ἣν παῖδες παρὰ προγόνων διαδεξάμενοι, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος φυλάττουσιν, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐνεστώτος μηνὸς τὴν πανοπλίαν ἐνσκευασόμενοι, καὶ χωροῦντες ἐπὶ τι πεδῖον ἡπλωμένον ἰκανῶς καὶ ὑπιον, ἐνθαπερ ἔξεστι καὶ δρόμον ἵππων ἔκτειναι, καὶ μελετῆσαι τὰ τακτικά, καὶ πᾶσαν γυμνασθῆναι τὴν ἐνόπλιον ἀσκησιν, ἀνάμνησιν τε τοῦ ἔτους ποιοῦνται, καὶ τὴν ἡμέραν ἐπίσημον ἀγούσιν. Ἐγὼ δὲ μνήμην μαρτύρων τελῶν, καὶ ταύτην τῇ προτεραίᾳ κηρύξας ὑμῖν, τοὺς τοῦ Χριστοῦ στρατιώτας τοὺς μ', τοὺς πᾶσαν προθυμίαν ὑπερβαλομένους, ἐν τοῖς ἀγῶσιν ὀπλίσας διὰ τῆς μνήμης σήμερον θαυμαστοὺς τοῖς δυναμένοις βλέπειν προσηύμην· κόσμον τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λαὸν εὐφροσύνης, καὶ Θεοῦ δόξαν τοῦ ἐνισχύσαντος. Ἀριστον δὲ πάντως, καὶ ἄγαν λυσιτελεῖς τοῖς τῆς ἀρετῆς διηγήμασι, τοὺς τε νέους ἐντρέφεσθαι, καὶ συνακμάζειν τοὺς ἄνδρας. Ἡ ἀκοή, μέρος καιριωτάτων ἐστὶ τῶν αἰσθήσεων, καὶ τῆς ὕψους οὐχ ἥττον διδακτικόν. Διὰ γὰρ τῶν ὧτων ἐναργῶς ἐπιδάγει τὴν μάθησιν ταῖς ψυχαῖς· καὶ κίνδυνος οὐ μικρὸς καλὰ τυγχάνειν, ἢ φαῦλα τὰ διηγήματα. Οἷα γὰρ ἐκεῖνα λέγεται, τοιαύτην ἐπάναγκας τοῖς λογισμοῖς φαντασίαν ἐγγίνεσθαι· ἔννοια δὲ, καὶ θεωρία τοῦ νοῦ συνεχής, εἰς ἐπιθυμίαν ἄγει τὸν ἄνθρωπον τὸν ποιεῖν ἅ λογίζεται. Διὸ μοι τὴν ἀκρόασιν γαληνῶσαν καὶ ἀμεταώριστον εὐτρεπίσσετε· ἵνα καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες τιμηθῶσι τὰ πρόποντα, καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς μνήμης παιδευθῆτε τὸ εὐσεβεῖς καὶ φιλόθεον.

Ἔμοι δὲ πρόκειται διπλοῦς ἀγὼν, καὶ δέος μὴ καθυβρίσω μὲν τὴν ὑπόθεσιν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἐξηγήσεως. Εἴτε γὰρ ἐνοήσαί τις αὐτοῦ τοῦ ἐν χειρὶ πράγματος τὴν μεγαλοπρέπειαν, κατὰ παντὸς λόγου

A Romanorum milites more patrio, et antiqua consuetudine, quam a majoribus acceperunt, et usque ad hoc tempus conservant, initio instantis mensis, armis induti ad campum satis planum et æquabilem se conferunt, ubi et equorum cursum extendere, et res militares instruere, et omnia pugnae generis obire illis licet: simul etiam anni commemorationem faciunt, totumque illum diem splendide agunt. Ego vero memoriam martyrum celebrans, quam pridie etiam vobis indixi, quadraginta Christi milites, omni animi alacritate superiores, ad certamen armare, et quam admirabiles sint, per memoriam iis qui cernere queunt repræsentare constitui, qui vere sunt ornamentum Ecclesiæ, lætitia populorum, et gloria Dei, qui illis robur suppeditavit. Optimum autem est et fructuosissimum narrationibus virtutis et rerum præclare gestarum juvenes innutrir, et ad virilem ætatem educari. Nam auditus opportunissima pars est inter sensus, nec minus ad discendum quam visus confert: auditus enim doctrinam in animos per aures perspicue introduxit, nec parum interest quales sint narrationes, bonæ an malæ, probæ an improbæ: nam quales illæ sunt, tales in phantasia quoque imagines produci necessarium est: cogitatio autem et continua mentis contemplatio, hominem desiderio incendunt ad agendum ea quæ cogitatione apprehendit. Quocirca cupio ut quiete et absque strepitu me dicentem audiat, ut et beati martyres, prout decet, honorentur, vosque C per martyrum recordationem ad pietatem Deique cultum informemini.

Me vero duplex lucta et metus manet, ne dicendi tenuitate argumentum deteram: sive enim quis rei, quæ præ manibus versatur, magnitudinem et majestatem perpendat, ea tanta est, ut

omnium sermonibus prædicetur; sive quis virum illum intueatur, qui ante nos beatos ipsos laudibus extulit, et quasi coronavit: vir is commune universitatis miraculum est, eruditionis Christianæ, et quæ ab externis tradita est, accurata norma, philosophiæ imago, episcoporum forma et libra, rector consonus operum simul et verborum (a), cui apud omnes mortales gloria indelebilis constat, exceptis tamen illis, qui neque Christum blasphemias incessere horrent. Quemadmodum enim nullus reperitur qui solem illuminare et calefacere abnuat: sic nemo inficiabitur magnum Basilium omnium virtutum pulchritudine decoratum esse: sublimis igitur ille sublimium laudator, sanctusque sanctorum cultor, pro facultate qua pollebat, inclytis victoribus debitum munus dependit. Cæterum me non ideo tacere oportet, quis ille prius magnifice martyrum admiranda facta deprædicavit, non enim in præsentem cum illo certare institimus, sed in id incumbimus, ut vobis auditoribus aliquid utilitatis afferamus: capit autem qualibet omnino prout potest, ex rebus melioribus utilitatem, quando ab opulentioribus subministratur.

Igitur quadraginta isti officio vitæque instituto milites erant, Romano imperatori auctorati, fide Christiani, et religione pii. Postquam vero is qui illis temporibus imperium tenebat, unus ex eorum numero qui plures deos colebant, dæmonibus acerbum ei consilium et decretum suggerentibus, nova lege et novo edicto Christianos exagitabat, mandans ut omnes subditi, aut dæmonibus thura adolerent, aut hoc facere detrectantes, neci dederentur, et ante mortem toto corpore omni cruciatus genere excarnificarentur; tunc tyrannicam truculentiam Deoque inivisam legem pro fortitudinis ostendendæ ansa beati isti arripientes, et seorsim ab aliis militibus eximiam et Christo debitam cohortem constituentes, quæ virtute spiritus militaret, aperte sese detestandis litteris opposuerunt, et concorditer omnes, velut ex uno ore, fidem nostram professi sunt, dicentes, mortalem hanc et caducam vitam parum sibi curæ esse, seque libenter corpora sua variis tormentorum generibus exposituros. Quapropter crudelis legis crudelior exsecutor et administer, intellecta sanctorum mente, illud contendit, ut alacritati et promptitudini paria supplicia adhiberet, et animos intrepidos et imperterritos novo et inusitato formidinis incutiendæ modo terrefaceret. Si gladium, inquit, illis comminet, parum commovebuntur, neque manus dabunt, sunt enim viri ab ineunte ætate in armis educati et arma ferre assueti. Si alia tormentorum genera illis inferam, generose tolerabunt, utpote qui plagarum et vulnerum diuturnam experientiam habeant. Neque ignis formidini est illis, qui ita, ut isti, obdurato sunt pectore. Eam ob causam excogitandum est supplicium, quod et molestissimum cruciatum pariat,

A φέρει τὰ νικητήρια· εἴτε τὸν πρὸς ἡμῶν διὰ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας στεφανώσαντα τοὺς ἁγίους· ἀνὴρ οὐ τὸ θαῦμα τῆς οἰκουμένης κοινόν· παιδείας τῆς τε παρὰ Χριστιανοῖς, καὶ τῆς ἐξωθεν, κανὼν ἀκριβῆς, φιλοσοφίας ἀγαλμα, ἐπισκόπων τύπος καὶ κίνδυνος, διδάσκαλος ἔργων καὶ λόγων σύμφωνος· παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνταγωνίστον ἔχων τὴν εὐδοκίμησιν, πλήν εἰ μὴ παρ' οἷς οὐδὲ Χριστὸς ἐστὶν ἀδολασφίμητος. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἀντιλέγει· φαντίζειν καὶ θερμαίνειν τὸν ἥλιον, οὕτως οὐδὲ τὸν μέγαν Βασίλειον ἀντερεῖ τις, μὴ παντὶ τῷ κάλλει τῆς ἀρετῆς κέκοσμησθαι. Ὑψηλὸς μὲν οὖν τῶν ὑψηλῶν ἐκπαινέτης, ἅγιος τῶν ἁγίων θεραπευτής· κατὰ τὴν προσοῦσαν δύναμιν ἀποπληρώσας τοὺς ἀριστεύει τὸ γέρας· Ἐμοὶ δὲ οὐ διὰ τοῦτο σωπητέον· ἐκπαίδευσεν τὰ θαυμαστὰ μέγας ὁ προκαθὼν διεκέρυσεν. Οὐ γάρ ἐστι νῦν ὁ σκοπὸς ἀμιλλὰ πρὸς τὸν εἰρηκότα, ἀλλ' ὁ μὴ τῆς τῶν ἀκούοντων ὠφελείας ἐπιμέλεια· ὦρεται δὲ ἑκαστός πάντως ὡς δύναται, τῆς ἀπολαύσεως τῶν μεζόνων παρὰ τῶν πλουσιωτέρων χορηγουμένης.

B
C
D
Στρατιῶται μὲν οὖν οἱ τεσσαράκοντα, τοῦ βίου τὴν τάξιν βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων ὀπλιτεύειν λαχόντες, Χριστιανοὶ δὲ τὴν πίστιν, καὶ εὐσεβεῖς τὴν θρησκείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆνικαῦτα κρατῶν, εἰς ὧν τῶν πολυθῶν, δαιμόνων αὐτῷ τὸ πικρὸν ὑποθεμένῳ ἔκειτο βούλευμα, καὶνῷ νόμῳ καὶ γράμματι Χριστιανούς ἤλανε, καλεῖσας πάντας τοὺς ὑπηκόους, ἢ τὸ λιβανωτῶν ἐναγίζειν τοῖς δαίμονι, ἢ τοῦτο μὴ ποιοῦντας θανάτῳ καταδικάζεσθαι, καὶ πρὸ γε τῆς τελευτῆς, παντὶ τῷ σώματι πολλὰς ὑπομένειν τὰς λύδας· τότε δὴ τότε, τὴν τυραννικὴν ὀμότητα, καὶ τὸν μισῶσθαι νόμον, ἀνδραγαθίας ἑαυτῶν οἱ μακάριοι ποιησάμενοι, καὶ τῶν ἄλλων μὲν ἀπορράγοντες στρατιωτῶν, φάλαγγα ἐξαιρέτον καὶ φιλόχριστον συγκροτήσαντες τῇ δυνάμει στρατηγουμένην τοῦ Πνεύματος, φανερώς ἑαυτοὺς τοῖς μισοῦσι ἀντικατέστησαν γράμμασι· καὶ σύμφωνον πάντες, ὡς ἐκ μιᾶς γλώττης, τὴν πίστιν ἡμῶν ἐξέδοσαν, μικρὸν φροντίζοντες λέγοντες τῆς προσκαιροῦ ταύτης ζωῆς, καὶ παρέχειν ἔκδοτα τὰ σώματα ποικιλίαις κολάσεων ἰδέαις. Ὁ τοίνυν τοῦ βλαίου νόμου τυραννικώτερος ὑπηρέτης, καταμαθὼν τῶν ἁγίων τὴν ἐνστάσιν, ἰσόρροπον ἐβρουσε μηχανήσασθαι τῆς προθυμίας τὴν τιμωρίαν, καὶ ψυχαῖς ἀνενδότοις καὶνὴν καὶ παράδοξον ἐπινοήσας δειλίαν. Ἄν τὸ ξίφος αὐτοῖς ἀπειλήσῃ, φησὶ, μικρὸς εἰς κατὰ πλῆξιν ὁ φόβος, καὶ οὐδαμῶς ὑποκύψουσιν· ἄνδρες γάρ εἰσιν ἐν ὅπλοις ἐκ παιδῶν ζήσαντες, καὶ σιδήρον φέρειν εἰθισμένοι. Ἐὰν ἄλλας αὐτοῖς προσάγῃ κολάσεις, γενναίως ἐγκαρτερήσουσιν, οὐκ ἀπείρως ἔχοντες πληγῶν, καὶ τραυμάτων· οὐδὲ τὸ πῦρ ἐστὶ φοβερόν τοῖς ἐνστατικῶς, ὡς οὗτοι, διακειμένοις. Διὸ προσήκων ἐξευρεθῆναι τιμωρίαν, ἢ καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔξει τῆς ἀληθινῆς ἰδουήραν, καὶ τὸν χρόνον μακρόν, καὶ παρέχοντα. Τί οὖν ἐπιμελῶς ἐβουλεύσατο κατὰ τῶν ἁγίων ὁ τῶν κακῶν σοφιστής; Καὶ μαρμνήσας,

(a) Loquitur de S. Basilio, cujus etiam exstat Oratio in xi. Martyres.

εὔρεν ἐναέριον κίνδυνον, ὃν πρόχειρον αὐτῷ παρείχεν ὁ καιρὸς, καὶ ἡ χώρα. Ὁ μὲν γὰρ καιρὸς, ἦν χειμῶν· ὁ δὲ τόπος, Ἀρμενία, ἡ πρόσκοιτος χώρα, ὡς ἴσται, δυσχείμερος· οὐδὲ τὴν τοῦ θερμοῦ ὕδαν ἀλεσινὴν τοῖς ἐνοικοῦσι παρέχουσα, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀγαπητῶς θαλαπομένη, ὅσον ἐκθρέφει τὸν ἀσταχύν· ἀμπελοῦ δὲ τὸ φυτὸν παρ' αὐτοῖς καὶ ἡγνότηαι· καὶ ὁ μὴ μακρὰν ἐκδημήσας, βότρυν οὐκ οἶδεν· ἐρωτᾷ δὲ περὶ σταφυλῆς οὗτος, ὡς ἡμεῖς περὶ τῶν παρ' Ἰνδοῖς γινομένων. Ἐκεῖ χύονος οὕσης ἀνατέμνει τὴν γῆν ὁ στείρων, καὶ τὸν ἄμητον καταλαμβάνει νιφάς· καὶ τὸν θεριστὴν ἀποδύουσιν ἄνεμοι, ἂν μὴ σφόδρα καταδόσας ἐαυτὸν τοῖς ἱματίοις, πρὸς τὴν βίαν τῶν πνευμάτων διαγωνίσσεται. Μετόπωρον δὲ καὶ ἔαρ σχεδὸν οὐκ εἶσιν, ὡς παρὰ κακοῦ γαιέτος τοῦ χειμῶνος πρὸς τὴν ἐκείνου δυναστείαν παρασυρόμενα.

Autumnus et ver propemodum ibi nulla sunt, utpote a malo vicino, hiemis scilicet inclementia, profligata.

Ἐπ' ἐκείνης τοίνυν τῆς χώρας καὶ τοῦ ἐνεστώτος μηνὸς ἀποδύσας τοὺς ἀγίους, ὑπαιθρίους ἔστησεν ἐν ὀλογύμοις τοῖς σώμασιν ἐξ ἐναντίας τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῆς Βαβυλωνίας χαμίνου, τοὺς τῆς εὐσεβείας μαθητὰς ἀμυνόμενος. Οὐδὲν δὲ παραπλήσιον εἰς ἀλγυδὸνα, πῦρ φλέγον, καὶ κρυμὸς συμπηγνὺς καὶ μαραίνων· τὸ μὲν γὰρ τῷ σιδήρῳ προσῆκεν, ὁ δὲ τῷ ἐπὶ τὸν θάνατον· τὸ δὲ τὴν δόνην ἔχον ἰσόρροπον, παρατείνει τὴν τελευτήν. Ἀργότερα γὰρ καθόλου τὰ ὑπὸ ψυχροῦ γινόμενα πάθη, ὅσον ταρταροί, καὶ καρκίνοι, καὶ ἀνθρακες, καὶ ὅσα φιλοσοφούντες ἱατρικοὶ τὴν ψυχρὰν ὕλην ἀπεφάναντο τοῖς σώμασιν ἐμποιεῖν. Οὕτως οἱ ψυχρότεροι καὶ πιμελώδεις, νοηρότεροι καὶ δύσχηστον ἔχοντες τὸ σῶμα· καὶ τὰ ἄλογα δὲ τῶν ζώων ὁμοίως. Τὰ μὲν θερμότερα, ταχέως καὶ πρὸς τὴν ἐπαίγουσαν χρεῖαν εὐκίνητα· τὰ δὲ ἐναντίως ἔχοντα, βραδέα, καὶ νάρκη πεπεδημένα. Οὕτως ἱππος ταχὺς, συριγμῷ πρὸς τῆς μάλιστα διεγειρόμενος πρὸς τὸν δρόμον· βραδὺς ὁ ὄνος, καὶ μόλις διὰ τῶν ῥοπαλίων τὴν ὁδοπορίαν ἀνύων. Ὀρεῖα ἢ πάρδαλις, ξηρῷ καὶ θερμῷ τῷ σώματι διηπαμένη τὰς νάπας· ἢ ἄρκτος, τὸ ἀνάπαλιν παχυτέροις τοῖς μέλεσιν ἐμβραδύνουσα. Ταῦτα δὲ ὅμην οὐκ ἀπὸ καιροῦ ἐφυσιολόγησα, ἀλλ' ἵνα τὴν καρτερίαν τῶν ἀνδρῶν καταμάθῃτε, τὸν τρόπον τῆς τιμωρίας ἐπισχεψάμενοι. Χειμῶν ποιεῖ ποταμούς ναυσιπόρους πεζεύσθαι, καὶ ὕδωρ τὸ μένον εἰς τὴν τῶν λίθων μεταβάλλει σκληρότητα· καὶ πέτρας διαλύει, ὅταν τοῦ βάρους καθίκηται· καὶ τοῖς ἐναντίοις σώμασιν ἐξίσως λυμαίνεται, τὰ μὲν ἀπαλὰ λιθοποιῶν, τὰ δὲ σκληρὰ διαλύων. Οὕτως ὁ ὄνος ὅταν παγῇ μορφούται πρὸς τὸν περιέχοντα πῖθον, καὶ τὸ ἀπαλὸν ἑλαιον ἱσταται· στερρὸν πρὸς τὸν τόπον τοῦ ἀγγείου σχηματισθέν· ἡ ὕδατος δὲ καὶ ἡστραχον περιβράγνυται τοῖς ὕδροις διαθρύπτεται. Ζῶα δὲ τὰ τὴν ὀρεῖον ζωὴν λαχόντα καὶ ὑπαίθριον, τὰ μὲν διὰ λυταί, τὰ δὲ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ κακοῦ ἐπιλανθάνεται καὶ τῆς ἀγριότητος. Ἐλαφοὶ γὰρ καὶ ὀρχάδες ἐν μάνδρασι αὐλίζονται· οὕτε κύνας τότε δειλιῶσαι, οὕτε τοὺς ἐγγίζοντας ἀποφεύγουσαι. Τὸ γὰρ μέζον αἰὲ δεινὸν τῶν ὑποδεεστέρων φόβον τὴν δειλίαν

et tempore satis longo daret. Quid igitur consilii contra sanctos cepit malorum iste repertor et artifex? Sollicite circumspectiens invenit quasi aerium supplicium, quod ei suppeditabat tempus et regio. Tempus, hiems erat; locus, Armenia, finitima nobis provincia, quæ neque æstatem incolis sine frigoris afflictione præbet, sed eo calore fovetur, qui ad frumentum prognerandum sufficit: at vitis apud illos incognita est, et qui non longius peregrinatus est, botrum seu uvam nunquam vidit: de uva autem talis non aliter querit, ac nos de illis quæ nascuntur apud Indos. Ibi nive nondum liquefacta terram proscindit agricola: et messem bruma excipit, ventorumque violentia messorem vestibus exuit, nisi contra ventorum

vehementiam fortiter vestimenta colligando sese sunt, utpote a malo vicino, hiemis scilicet inclementia,

In hac igitur regione, instante mense, sanctos omnibus indumentis spoliens, sub dio nudos totum corpore constituit, contrario supplicio, quam rex Assyriorum cum sua Babylonica fornace discipulos pietatis afficiens. Nihil vero simile ad cruciatum inferendum habet, ignis ardens, frigusque compingens et tabefaciens; nam ignis ferro compellit, celeremque mortem parit, frigus vero cum dolori procreando parem vim habeat, mortem tamen protelat. Nam durabiliores sunt generatim omnes illæ affectiones, quæ a frigore efficiuntur, ut sunt febres quartanæ, cancer, carbunculi, et id genus alia, quæ a frigida materia in corporibus nasci medicorum filii tradunt. Quo fit ut qui frigidior et obesior constitutione sunt, sint quoque tardiores et pigriores, corpore ad usum non usque adeo habili. Quod etiam in animalibus rationis expertibus cernere licet: nam calidiora, celeriora et ad urgentem necessitatem expeditiora sunt; quæ vero contraria complexione constant, tarda sunt et torpore quasi vincta. Ita equus celer est solo flagelli sonitu ad cursum incitari solitus; tardus autem est asinus, et vix fustibus adigi potest, ut cœptum iter teneat: pernix est pardalis, sicco et calido corpore saltus pervolitans; ursus e contrario densioribus membris constans, tardus est. Hæc autem ex naturæ ædylis petita non abs re vobis propositi, sed ut intelligatis, quodnam supplicii genus generosi isti pugiles subierint. Hiems facit, ut flumina navigabilia pedibus pertranseantur, utque aqua alioqui fluere solita in lapidum duritiem concreascit: quin et petras dissolvit, quando ad profundum usque penetraverit: et contrariis corporibus similiter officit; nam tenera in lapides vertit, dura autem dissolvit. Sic vinum, quando congelascit, formam dolii in quo continetur, induit, oleumque liquidum firmiter consistit ad figuram vasis conformatum; vitrum porro et testa humore confringuntur. Animalia, quæ in montibus et sub dio degunt, partim quidem intereunt, partim magnitudine mali, feritatis naturalis obliviscunt-

tur. Cervi enim et capreae in mandris seu ovilibus stabulantur, neque canes tunc metuunt; neque accedentium formidine aufugiunt: semper enim gravius malum minorum malorum timorem expellit. Aves autem cum hominibus habitant, et sub eodem tecto manent. At homines mare fodiunt, et instrumentis quibus alioqui lapides caedunt, aquam percutiunt: et vicinis quoque sedibus dissiti, se mutuo adire nequeunt. Ejusmodi tempus tyranno arma adversus martyres suppeditavit. Oportebat enim, ut apparet, beatam istam cohortem cum novo supplicii genere depugnare, ut prae multis aliis martyribus singularem et eximiam gloriam adipiscerentur. Stabant igitur tremantes, et membra congelabantur, at mente immota et imperturbata angelis, hominibus et daemonibus spectaculum exhibebant. Angeli enim separationem animarum a corporibus exspectabant, ut illas in propriam sortem et stationem deducerent. Homines autem praestolabantur finem, communis naturae robur et potentiam probantes; quae propter timorem et spem futuri tot ac tantis cruciatibus superior esse posset. At daemones, curiose ad ea, quae gerebantur, intendebant, cum magno desiderio videndi ruinam athletarum et periculorum detractionem. Sed spes illorum confusa est, propter illum, qui martyres intus confirmabat. Intuebatur enim mutilationes quilibet proprias, et aliorum, omnes. Et hic quidem jacebat pede aut digitis diffluentibus; alius jacebat insito calore jam penitus refrigerato et extincto. Quemadmodum autem violentissimi venti cum locum sibi idoneum perfiant, postea arborum culmina concutientes, radicitus exstirpant et in terram prosternunt: sic ab hac hieme nobilis iata beatorum pugilum cohors dejecta est, nobiles videlicet paradisi plantae, societatis humanae decus, radices nostrae germinationis, Pauli milites, Christi satellites, edificatores, qui conscripti, ut contra neminem humani generis hostem confecerunt.

Nequaquam porro inevitabili mortis necessitate constringebantur, sed in eorum potestate salus erat, si se emoliri permisissent. Balneum enim non procul distabat, quod dedita opera loco supplicii vicinum erat; janua patebat, et circumstantes invitabant: nam tyrannus, persecutionis et variae improbitatis sator et auctor, prope transgressionis escam frigore jam compactis apposuerat, suadens, ut sponte sua ad curationem et medelam properarent, imitatus nimirum patrem suum, qui ad ligni vetiti gustum primos parentes fraudulenter induxit¹. Verum illi fortitudinem magis exaceruerunt, non ignari tolerantiam tunc probationem operari, quando quis abstinere ab ejus rei usu et commodo, quae in sua potestate sita est: quod superioribus annis divinum Daniele egisse proditum est. Nam cum moneretur ut opipara lautaeque esculentae et vuculenta sumeret, odio et detestatione

ἐκβάλλει. "Ορνίθες δὲ παρ' ἀνθρώποις εἰσικίζονται, καὶ μένουσιν ὑπὸ ῥόφιοι. "Ανθρώποι δὲ πόντον ὀρύττουσιν, καὶ λιθοβργοῖς ὄργανοις τὸ ὕδωρ κόπτουσιν· καὶ οἱ πλησίον ἀλλήλοις οὐκ ἐπιμύθηνται. "Ο τοιοῦτος καιρὸς ὅπλῶν τῷ τυράνῳ κατὰ τῶν μαρτύρων ἐγένετο. "Εδεῖ γάρ, ὡς εἰσικε, τὴν μεγάλην καὶ σύμφωνον τῶν μακαρίων φάλαγγα καινῷ τρόπῳ τιμωρίας ἐναγωνίσασθαι, ἵνα πρὸς τοὺς πολλοὺς τῶν μαρτύρων ἀσύγκριτον κτήσωνται τῆς εὐσεβείας τὴν ὁδόν. "Εστησαν οὖν, καὶ ἐπήγγυντο τὰ μέλη τρέμοντες, καὶ τὴν γνώμην ἀκλόνητον ἔχοντες, θέαν παρέχοντες ἐναγωνιον, ἀγγέλους, ἀνθρώπους καὶ δαίμονσι... "Αγγελοὶ μὲν τὸν χωρισμὸν τῶν ψυχῶν ἀνέμενον, ἵνα παραλαμβάνοντες αὐτὰς πρὸς τὸν ἰδίον ἀναγάγῃσι κλῆρον. "Ανθρώποι δὲ τὸ τέλος ἐκαπαθόκουν, τῆς κοινῆς φύσεως τὴν δύναμιν δοκιμάζοντες· εἰ διὰ φόβον καὶ ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος τηλικούτων κατευμεγεθεῖν ἀληθῶνως ἰσχύομεν. Δαίμονες δὲ σφόδρα προσεῖχον τοῖς γινόμενοις, ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν τὴν πτώσιν τῶν ἀθλητῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους ἀνανδρὸν ἀπαγόρευσιν. "Η δὲ ἐλπίς αὐτῶν κατησχύνθη, διὰ τὸν ἐνδυναμοῦντα θεόν. "Εβλεπον γάρ τοὺς ἀκρωτηριασμούς, καὶ τοὺς ἰδίους ἑκαστος, καὶ τοὺς ἀλλήλων οἱ πάντες. "Ο μὲν ἑκεῖτο ποδὶς ἢ δακτύλῳ περιβρῶντων· ἄλλος ἑκεῖτο τῆς ἐμφύτου θερμότητος καταψυχθεὶς εἰς τέλος. "Ὅσπερ δὲ πρὸς σφοδρότατοι τῶν ἀνέμων, τόπον ἐπιπνεύσαντες σύμφυτον, εἶτα τὰ ὑψηλὰ τῶν δένδρων κατασεύσαντες, εἰς γῆν καταφέρουσι πρόβριζα· οὕτως ἐστορέ[σθη] παρὰ τοῦ χειμῶνος ἡ τῶν μακαρίων παράταξις· τὰ εὐγενῆ φυτὰ τοῦ παραδείσου, τοῦ γένους τὸ ἐγκαλλώπισμα, αἱ ῥίζαι τῆς ἡμετέρας βλαστήσεως, οἱ Παῦλου ὁπλίται, οἱ Χριστοῦ δορυφόροι, οἱ τῶν βωμῶν καταλυταί, οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν οἰκοδόμοι, οἱ κατὰ βαρβάρων ὁπλιτεύειν ἀπογραφάμενοι, καὶ πρὸς τὸν κοινὸν ἐχθρὸν τῆς ἀνθρωπότητος τὸν ἀγῶνα τελείοντες.

satellites, eversores altarium (ethnicorum), Ec-barbaros militarent, certamen adversus commu-

Ἔγινετο δὲ αὐτοῖς οὐ πρὸς βίαν καὶ ἀπαραίτητον ἀνάγκην ὁ θάνατος, ἀλλὰ καὶ μάλα πρόχειρος ἦν καὶ ἐπ' ἐξουσίας ἡ σωτηρία, εἰ καὶ μαλακισθῆναι πρὸς τὴν ἐνστασιν ἡθουλήθησαν. Λουτρὸν γάρ ἦν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ὅπερ ἔγειννία κατ' ἐπινόειαν τῷ τόπῳ τῆς τιμωρίας· καὶ ἡ θύρα ἠνέμκτο, καὶ παρσιτώτες ἐκάλουν. Σοφιστὴς γάρ ὢν διωγμοῦ καὶ ποικίλης βεβουληρίας ὁ τυράννος, ἐγγὺς τὸ δέλεαρ τῆς παραβάσεως τοῖς πηγνυμένοις παρέθηκε, καὶ συνεβούλευε πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτομολῆσαι, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ τοὺς πρωτοπλάστοντας εἰς τὴν γεῦσιν τοῦ ξύλου. Οἱ δὲ τότε καὶ μέλλον τὴν ἀνδρείαν ἐπέτεινον, εἰδότες ὡς καρτερία τῶν κατὰ τὴν βίαν παρέχει τὴν βάσανον, ἥνικα ἂν προκειμένης ἐν ἐξουσίᾳ τῆς ἀπολαύσεως φείσεται· ὅπερ ἐν τοῖς ἀνωτέροις χρόνοις Δαυιδ ὁ θεσπέσιος πεπονηκὼς ἐπιδέδεικται. Παρακαλούμενος γὰρ ἄφθονα καὶ ἡδέα σίτα καὶ ποτὰ προσφέρεισθαι, μίσει καὶ ἀποστρεφῆ τῶν ἐδωλοθύτων, τὴν σπερμοφαγίαν ἡγά-

¹ Gen. iii, 1 seq.

πῆρε· καὶ νηστεύων ἦνθει, καὶ ἀσιτῶν ὑπὲρ τοὺς τρυφώοντας· εὐσεβὸς ἦν· Θεοῦ γὰρ τοῦτο δῶρον ἐξαιρέτων, τοῖς πιστοῖς δούλοις ἐν ταῖς ἀπορίαις τὰ παρ' ἐλπίδα χαρίζεσθαι.

Πλὴν ἐπειδὴ τοῖς ὑφ' ἡμῶν τῶν πραγμάτων οἱ φθόνοι παραπετήσασιν, ἐκινδύνευσε λωθηθῆναι τὸ μακάριον σύνταγμα, καὶ μικροῦ δέοντος, ἀπωλέσαμεν τῆς τετάρτης δεκάδος τὸ πλήρωμα. Εἰς γὰρ ἀπαγορεύσας διὰ τὸν κρυμνὸν, πρὸς αὐτῷ τῷ τέλει τῆς νίκης, οἱμοί! τοὺς μὲν συστρατιώτας ἀφῆκε, τῇ τέχνῃ δὲ τοῦ τυράννου προσεχώρησε τῷ λουτρῷ, ἥδη τῆς σαρκὸς μαρτυρίαις φεισάμενος ὁ φιλόζωος· τῆς τε γὰρ ἐλπίδος ἐξέπεσε, καὶ τῆς πρόσκαιρου ζωῆς οὐκ ἐπέτυχεν, εὐθὺς ἐπιτελευτήσας τῇ παραβάσει· Ἰούδας δ' ὁβλιος ἐν τοῖς μάρτυσιν, οὔτε μαθητῆς, οὔτε πλούσιος, καὶ πρὸς γὰρ τὸν βρόχον ἐφελκυσάμενος· καὶ μὴ θαυμάση μηδεὶς. Σύνθετος γὰρ τῷ διαβόλῳ κατὰ τῶν ὑποκυνπτῶν αὐτῷ τὸ τοιοῦτότροπον βεβούρηγμα· ἀπατᾷ καὶ κολακεύει ποικίλως, ἵνα ῥίψῃ· ῥίψας δὲ, εὐθὺς ἐπιμβαίνει, καὶ τοῦ κειμένου καταγελᾷ. Ἐπικωμάζει δὲ τῇ συμφορᾷ τὴν αἰσχύνην, καὶ τῇ αἰσχύνῃ τοῦ δελεασθέντος εὐφραίνεται. Διὸ καὶ ὁ Ψαλμῶδης ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν προσηγόρευσε, τὸ τοῦ τρόπου παλίμβολον ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων σημαίνων ἐναντιότητος. Ἀνθρώπων γὰρ ἐκεῖνος οὐδέποτε γίνεται ἐνσπονδός τε καὶ φίλος· ὑποκρίνεται δὲ τότε τὸ φίλον, ὅταν αὐτῷ θελήσῃ προσωπεῖον ἀπάτης ἐνδύσασθαι. Ἄλλ' ὁ τῆς ἀσθενείας τῆς ἡμετέρας ἐπίκουρος, καὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ λόγων, καὶ πράξεων γεωργός, εὔρε κατὰ τὸν Ἀβραάμ· αὐτῷ πρόβατον εἰς θυσίαν ἐκ τῶν πολεμούντων οἰκεῖον, ἐκ τῶν βλασφημούντων ὁμολογητὴν, καὶ ἐκ τοῦ συντάγματος τῶν δικαίωντων μάρτυρα. Εἰς γὰρ τῶν τῆς τυραννίδος θυμίων, ὁπτασίας ἀγγέλων ἀξιώθεις τῶν ἐλθόντων ἐπὶ τοὺς μάρτυρας, καὶ περιλαμφθεὶς τῇ ἐπιφανείᾳ τῶν ἁγίων πνευμάτων, ὡς ποτὶ Παῦλος τῇ ὁδῇ Χριστοῦ, ἤνικα τὴν ἐπὶ Δαμασκῶν ἐπορεύετο, εὐθὺς τὴν γνώμην μετέθετο, καὶ γυμνώσας αὐτὸν τῆς ἐσθῆτος, τοῖς πηγνυμένοις συνανεμίχθη. Πάντα δὲ ἐν ὀλίγῃ καιροῦ ῥοπῇ συνάψας ἐγένετο, προσήλυτος, ὁμολογητής, μάρτυς, λουσάμενος ἐν τῷ ἴδιῳ αἵματι τὸ τῆς παλιγγενεσίας λουτρὸν, αἵματι τῷ νεκρωθέντι, καὶ μὴ βεύσαντι· ἀνὴρ στεφανίτης, ἀνὴρ τοῦ παντός ἀξίος· τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ δι' ἐκεῖνον ἔχω τοὺς μ'. Διὰ τὸν γενναῖον οὐ κολοδός ἡ τῶν μαρτύρων παράταξις. Διὰ τὸν προσήλυτον τελείαν ἀγομεν ἐπ' ἀριθμῷ τελείῳ πανήγυριν. Ὁ δὲ διάβολος χαρίεν ἐπαθεν πρᾶγμα καὶ γέλωτος ἀξίον· ὡς γὰρ ἔκλεπτε τὸν στρατιώτην, ἐσυλῆθη τὸν δώκετον καὶ δήμεον.

Εἴτα τί τὰ ἐπὶ τούτοις; Οἱ μὲν τρισμακάριοι ἐφθασαν, ὅπου ἔσπευδον. Ὁ δὲ τῆς τιμωρίας κύριος, οὐκ ἐνεγκὼν ἀνεκτῶς τῶν μαρτύρων τὴν νίκην, τοῖς νεκροῖς ἐπολέμη· σώμασι· κελεύσας πυρὶ παραδοθῆναι τὰς οἰκίας τῶν ἁγίων φυγῶν, καὶ δι' ἐνὸς πράγματος ἐμίμετο ἄγρια θηρία καὶ πικροὺς ἀνδρας. Τὰ μὲν

A eorum, quæ idolis immolata fuerant, leguminum esum elegit, jejunansque florebat et vigeat, et cibi expers habitior et corpulentior apparebat, quam illi, qui in deliciis vivebant²: Dei enim esset fidelibus servis suis talia dona præter spem conferre.

Cæterum, quia grandibus cœptis livor adhiærere solet, periculum erat, ne beata ista cohors truncaretur, et jam inibi res erat, ut quartæ decadis complemento privaretur. Unus enim sub ipsa victoriæ articulum, impatientia frigoris succubuit. Hei mihi! Commilitones suos deseruit, et subdola tyranni arte accessit ad balneum, carni jam tabefactæ parcens amore hujus vitæ: nam et spe sua excidit, et mortalem hanc vitam non est adeptus, in ipsa transgressione animam exhalans, miserandus Judas inter martyres, et neque discipulus, neque opulentus, et ad laqueum tractus: nec est quod quis miretur. Usitatum est diabolo hujusce modi artificium contra illos, quos sibi subjugat. Decipit ac vane blanditur, ut prosternat; cum prostravit, evestigio inequitat, jacentemque irridet, et insultabundus calamitati pudorem et confusionem superaddit, et ignominia per escam circumventi etsultat. Quare a Psalmographo quoque inimicus et ultor appellatus est⁴, ingenii mutabilitatem diversitate nominum significans: ille enim cum hominibus nunquam sædus serio iñit, aut amicitiam colit. Tunc vero animum amicum simulat, quando sibi larvam fallendi gratia induit. Verum nostræ infirmitatis adjutor, bonorumque et sermonum et actionum plantator, reperit sibi ad Abrahami exemplum oviculam ad sacrificium domesticam: ex blasphemantibus confitentem, et ex eorum ordine, qui persecutores erant, martyrem. Quidam enim ex tyrannidis administris, visione angelorum ad martyres venientium dignatus, et circumfusus sacrorum spirituum apparitione, ut olim Paulus majestate Christi, quando Damascum proficiscebatur, statim mentem mutavit, et vestimentis seipsam exuens frigore concretis sese amiscuit⁵. Et exiguo temporis momento omnia factus est, proselytus, confessor, martyr, abluens proprio sanguine regenerationis lavacrum, proprio, inquam, sanguine mortuo, non fluido. Vir coronam promeritus, vir omni honore dignus: per illum habet Ecclesia Dei quadraginta; per hunc generosum non est mutila martyrum caterva. Propter hunc proselytum perfectam agimus perfecto numero panegyrim. Et diabolo res lepida et risu digna accidit: dum enim militem suffragatus est, amisit persecutorem et carnificem.

Quid vero post hæc? Ter beati illi pervenerunt, quo properabant. At supplicii præses impatienter ferens martyrum victoriam, cum cadavere bellum gerebat, mandans ut sanctarum animarum habitacula igni traderentur, hæc in re et efferratas belluas, et truculentos homines imitatus, quarum illæ effu-

gientium vestes abjectas lacerant. isti vero hostium recedentium domos incendunt et evertunt. Merito martyrum quispiam eum sic compellaverit: Non amplius, o salue, crudelitatem tuam pertimesco: timebam enim, quamdiu animæ congelatis aderant et inerat, ne magnitudo cruciatuum superaret fortitudinem piorum. Hac autem formidine dilapsa, utere luto relicto prout voles: etiamsi carnem voraveris, susque deque habeo: quanto enim rabiem maiorem exseris, eo plus abeuntium victoriam coronas: nam adversariorum validæ impressiones victorum fortitudinem perspicuo argunt.

At quid longis verborum ambagibus utimur? Conhusta sunt corpora, eaque flamma excepit. Cineres vero illi et incendii reliquiae in orbem terrarum ita divisæ sunt, ut ferne quælibet provincia benedictionem inde participet. Habeo et ego partem huius sacri muneris: et corpora parentum meorum juxta horum militum reliquiis posui, ut tempore resurrectionis cum opitulatoribus spei et fiduciæ plenius resurgant. Scio enim illos posse, et qua libertate et fiducia apud Deum valeant, dilucida argumenta vidi: ex quibus unum commemorare lubet, clarum videlicet testimonium, quid efficere queant. Est ad me pertinet vicus, in quo beatissimorum martyrum reliquiae requiescunt. Non procul abest parva civitas, quam Iboram vocitant. In hac cum ex recepta Romanorum consuetudine census militum institueretur, quidam ex militibus ad prædictum vicum venit, a tribuno ad custodiam vici destinatus, ut commilitonum suorum invasiones et injurias propulsaret, quas milites rusticis audacter inferre solent. Egrotabat autem iste altero pede, et claudicabat: eratque affectio diuturna et immedicabilis. Porro postquam in martyrio et in loco requiectionis Sanctorum fuit, precesque ad Deum fudit, Sanctorum quoque intercessionem imploravit, et ecce noctu apparet ei vir veneranda specie, et post alia, quæ dixit, Claudicas, ait, o miles, et curatione egres? sed da, ut tangam pedem. Et apprehensum in somnis pedem fortiter attraxit. Et cum nocturna visio hoc faceret, vigilantibus talis excitatus est sonitus, qualis existere solet, osse ex naturali sua sede revulso, deinde violenter restituto; ut et illi, qui una dormiebant, expergerent, et ipse etiam miles confestim somno solveretur, sanusque more aliorum incederet. Hoc miraculum ego ipse vidi, cum ipso milite versatus, qui ubique et apud omnes hoc beneficium a martyribus acceptum divulgabat, et prædicabat, et commilitonum suorum benignitatem celebrabat.

Si vero quid, quod me peculiari modo attingat, apponere oportet, haud omitam. Quando enim primum festum diem ob reliquias acturi eramus, et urnam in sanctam ecclesiam illaturi, mater mea,

A γὰρ τῶν διωκομένων ἀνθρώπων φυγόντων τὴν προσ[ο]ριφθεῖσαν αὐτοῖς ἐσθῆτα σπαράττει· οἱ δὲ τῶν δυσμενῶν ἀναχωρησάντων τὰς οἰκίας ἐμπιπρῶσι καὶ καταλύουσι. Καὶ τις ἂν τῶν μαρτύρων εἶπεν ἐνδίκως πρὸς αὐτὸν· Οὐκέτι σου, μάταιε, δεῖλιώ τὴν ὁμότητα. Ἐφοδοῦμην γὰρ μέχρις αἱ ψυχαὶ συμπάρησαν τοῖς πηγνυμένοις, μὴ τὸ ὑπερβάλλον τῆς βασάνου νικήσῃ τὴν ἀνδρείαν τῶν εὐσεβῶν· τοῦτο δὲ παρελθόντος τοῦ θεοῦ, χρῆσαι τῷ ἀπομεινάντι πληρῶ, καθὼς βούλει· καὶ ἀπογεύσῃ τῶν σαρκῶν, οὐ φροντίζω. Ὅσῳ γὰρ λυσσῶσαν δεικνύεις τὴν ὁμότητα, τοσούτῳ πλέον στεφανοῖς τὴν ἀπελθόντων τὴν νίκην. Αἱ γὰρ γενναῖαι προσβολαὶ τῶν ἀντιτεταγμένων, ἀποδείξεις ἀκριβεῖς τῆς ἀνδρείας τῶν κρατησάντων B γίνονται.

Ἄλλὰ τί μακρὰ διατρέβομεν; Ἐπλέχθη τὰ σώματα, καὶ τὸ πῦρ αὐτὰ διεδέξατο. Τὴν δὲ κόνιν ἐκείνην, καὶ τῆς χαρίνου τὰ λείψανα ὁ κόσμος ἐμερίσθη· καὶ πᾶσα γῆ σχεδὸν τοῖς ἀγιάσμασι τούτοις εὐλογεῖται. Ἐχω γὰρ μερίδα τοῦ ὕδατος, καὶ τῶν ἐμῶν πατέρων τὰ σώματα τοῖς τῶν στρατιωτῶν παρεδόμην λειψάνοις· ἵνα ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναστάσεως μετὰ τῶν εὐπαρήσιαστων βοηθῶν ἐγερθῶσιν. Οἶδα γὰρ, ὡς ἰσχύουσι, καὶ τῆς παρήσας αὐτῶν τῆς πρὸς θεὸν ἐναργείας ἰδεασάμην τὰς ἀποδείξεις· καὶ δὴ βούλομαι ἐν τῇ τῶν εἰς θαῦμα τελούντων τῆς ἐκείνων ἐνεργείας εἰπεῖν· Κώμης τῆς ἐμοὶ προσηκούσης, ἐν ἧτὰ τῶν τρισμακαρίων τούτων ἀναπέπτανται λείψανα, ἔστι τις πολὺν ἢ γέλινον, Ἰβωρα καλοῦσιν αὐτήν. C Ἐν δὲ ταύτῃ, κατὰ τὸν συνῆθη Ρωμαῖος νόμον, καταλόγου στρατιωτῶν διάγοντος, εἰς τὴν τῶν ὀπλιτῶν ἐπὶ τὴν κώμην τὴν προλεχθεῖσαν ἀφίκετο, πρὸς φυλακὴν τοῦ χωρίου παρὰ τοῦ ταξάρχου δοθεῖς· ἵνα τῶν συστρατιωτῶν ἑαυτοῦ τὰς ὁρμὰς καὶ τὰς ὕβρεις ἀνέλγη, ἅς εἰσβάσιν ἐπάγειν τοῖς ἀγροίκοις ὑπὸ θρόσους οἱ ὀπλιτεύοντες. Ἐνῶσαι δὲ οὗτος τὸν ἑταρὸν τοῖν ποδῶν, καὶ ἐγώλευε· καὶ τὸ πάθος αὐτῷ χρόνιον καὶ δυσίατον ἦν. Ἐπεὶ δὲ ἐντὸς ἐγένετο τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς ἀναπαύσεως τῶν ἁγίων, καὶ θεῷ προσευξάμενος, τὴν τῶν ἁγίων πρεσβείαν ἐπεκαλέσατο· νύκτωρ αὐτῷ φαίνεται αἱ ἀνὴρ ἐξοπρεπής, καὶ τινα ἄλλα διαλεγθεὶς, Ἰωλεῖς, ἔφη, ἔω στρατιῶτα, καὶ δεῖ σοι θεραπείας; ἀλλὰ δὲ μοι D φηλαφῆσαι τὸν πόδα. Ἀδόμενος δὲ ὕναρ αὐτοῦ, σφοδρῶς ἐφειλύσατο. Τῆς δὲ νυκτερινῆς ὕψεως τοῦτο ποιούσης, ὕπαρ τηλικούτος ἐγένετο φόρος, οἷος ἂν γένοιτο, ὁστέου τῆς φυσικῆς ἁρμονίας ἐξολισθήσαντος, εἶτα βιαίως ἐναρμολοθέντος· ὥστε ἀφυπνίσαι καὶ τοὺς συγκαθεύδοντας καὶ αὐτὸν τὸν στρατιωτῆν, διεγερθῆναι δὲ τὸν ἀνθρώπον εὐθὺς, καὶ βαδίζειν ὕγιως κατὰ φύσιν, ὡς· εἰσθεν. Ταύτην τὴν θαυματουργίαν εἶδον ἐγὼ, αὐτῷ τῷ ἀνθρώπῳ περιτυχῶν ἐξαγγέλλοντι πρὸς πάντας, καὶ κηρύττοντι τὴν μαρτύρων εὐεργεσίαν, καὶ τὴν τῶν στρατιωτῶν φυλανθρωπίαν ἀνυμνοῦντι.

Εἰ δὲ τί χρὴ προσθεῖναι καὶ τῶν κατ' ἐξαιρέτων μοι προσηκόντων, ἔρῳ. Ἦνίκα γὰρ τὴν ἐπὶ τοῖς λειψάνοις πανήγυριν τὴν πρώτην τελεῖν ἐμέλλομεν, καὶ τῷ ἁγίῳ στήθῳ ἀναπαύειν τὴν λάρνακα, ἡ μήτηρ ἡ

ἐμὴ· αὐτὴ γὰρ ἦν ἡ τῷ Θεῷ συνάγουσα καὶ κο-
 σμοῦσα τὴν δορυφὸν· ἡ δὲ ἤκειν με πρὸς τὴν μετορσίαν
 τῶν δρωμένων ἐκέλευσε, πόρῳ τε διάγοντα, καὶ ἐτι-
 νόν οὐκ ἔχον, καὶ τοῖς λαϊκοῖς ἀριθμούμενον. Οἷα δὲ φίλῃ
 γίνεσθαι ἐπὶ πράγμασι κατεπέσειουσιν, ἀσχολὸς ὢν,
 βαρύτερον δ' ἀνόητος ἐδεξάμην τὴν κλήσιν, ὑπομεμ-
 φάμενος τῇ μητρὶ, ὅτι μὴ εἰς ἄλλον καιρὸν ὑπερέθετο
 τὴν πανήγυριν, ἀλλὰ με πολλῶν ἀποκινήσασα φρον-
 τίδων, μεθεῖλκυσε ταύτῃ, καὶ πρὸ μὲς τῆς συνόδου.
 Ἀφικόμην εἰς τὸ χωρίον· παννυχίδος δὲ ὁσῆς ἐν
 κήπῳ, ἔνθα καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων ἐτύγγανε
 φαιμαίνεσθαι τιμώμενα, ἐμοὶ πλησίον ἐπὶ τινος δω-
 ματίου καθυδόντι φαίνεται ὅναρ ὅπως τοιαύτη·
 Ἐδόκουν βούλεσθαι εἰσελθεῖν ἐν τῷ κήπῳ, ἔνθα ὑπάρ-
 ῃ παννυχὶς ἐτελείτο. Γενομένην δὲ μοι περὶ τὴν θύραν,
 πληθεὺς ὡφθι στρατιωτῶν προσκαθήμενον ἐπὶ εἰσόδῳ·
 ἀθρόον δὲ οἱ πάντες διαναστάντες, ῥάβδους ἐκανατει-
 νόμενοι, καὶ ἀπειλητικῶς ἐφορμῶντες, οὐ συνεχώ-
 ρουν τὴν εἰσόδον· Ἐλαθον δ' ἄν καὶ πληγὰς, εἰ μὴ με
 εἰς, ὡς ἐδόκουν, φιλανθρωπότερος ἐξητήσατο. Ὡς δὲ με
 ὁ ὕπνος ἀφῆκε, καὶ ἤλθον εἰς ἀναλογισμὸν τῆς ἐπὶ
 τῇ κλήσει πλημμελείας, ἥσθόμην μὲν εἰς τί ἔφερεν
 ἡ τῶν στρατιωτῶν ἐπιφοβὸς ὀπτασία· πολλοὺς δὲ
 θρήνοις ὠδυρόμην τὴν ἐμαυτοῦ ματαιότητα· καὶ αὐτῇ
 γε τῇ θήκῃ τῶν λειψάνων πικρὸν ἐπέβρευσσα δάκρυον,
 ἵνα μοι ὁ Θεὸς τε εὐμενῶς ἔχη, καὶ οἱ ἄγιοι στρατιώ-
 ται τὴν ἀμνησίαν χαρίσονται.

Ταῦτα εἶπον, ἵνα πεισθῶμεν, ὅτι ζῶσιν οἱ μάρτυ-
 ρες, καὶ εἰσι Θεοῦ δορυφόροι, καὶ πάρεδροι, οἱ σῆ-
 μερον ἡμῶν τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελήσαντες καὶ κοσμή-
 σαντες· λαμπροτέρα δὲ καὶ μείζων αὐτῇ ἡ τεσσα-
 ρακοστὴ τῶν μ' μαρτύρων τὴν μνήμην ἔχουσα, καὶ ὁ
 μὴν ἐπιφανέστερος τῶν μηνῶν, καὶ ὁ μοχθηρὸς χει-
 μῶν οὐκέτι μοι δοκεῖ γαλεπός· οὐδὲ σγελιάζω κατὰ
 τῆς ἐνεστώτος καιροῦ ἀγριότητάς. Οὗτος γὰρ ὄπλον
 τοῦ διώκτου γενόμενος, ταύτην μοι τὴν ἱερὰν ἐτε-
 λείωσε φάλαγγα. Καὶ ὥσπερ τῶν ἐπὶ Μακκαβαίων
 ἡ μήτηρ, διὰ τὸ ψυχὴν ἔχειν φιλόθεον μᾶλλον ἢ
 φίλοσπικρον, οὕτως τὴν Ἀντιόχου τοῦ τυραννοῦ Συρίας
 ὠμότητα κατεμέμψατο, οὕτως πρὸς τὰς κολάσεις καὶ
 τὰς συμφορὰς τῶν υἱῶν ἐδυσχέρανε· ἐδέξατο δὲ
 τὴν ἐρημίαν, ὡς εὐεργεσίαν, καὶ τὴν ἀπαιδίαν, ὡς
 βοήθειαν· οὕτως μὲν ὁ Στέφανος λιθαζόμενος ἐνόμιζε
 βλάπτεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ζωοποιεῖσθαι· οὕτως καὶ
 ἡμεῖς τοὺς θεομάχους ὑπεφίλομεν χάριν ἐκ τῆς ἀγαθῆς
 ἀποδόσεως, ἀνθ' ὧν ἡμῖν τοσοῦτον ἀγαθὸν κατέστη-
 σαν αἵτιοι, εἰ καὶ μὴ σκοπῶ εὐεργετούντων, ἀλλὰ
 πολεμοῦντων ἐνήργουν. Εὐεργετοῦσι γὰρ καὶ ἐχθροὶ
 μὴ θέλοντες, τῶν γνησίων φίλων οὐκ ἀτιμότερα.
 Ὁφείλησεν ὁ διάβολος τὸν ἰὼδ μᾶλλον, ἢ ἔλαψεν.
 Εὐεργέτης ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων τοῦ Δανιὴλ
 ἐγένετο. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες τῇ χαμίνῃ χάριν ὁμο-
 λογεῖσκαν· καὶ προσθεὶς ὁ Ἡσαΐας τοὺς Ἑβραίους
 ὤμνετο. Καὶ Ζαχαρίας μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ
 θυσιαστηρίου σφαιρὸς τιμᾶτος τοὺς αὐτόχειρας· καὶ
 Ἰωάννης τὴν κεφαλὴν ἀποτραπείς, εὐεργέτην κηρυτ-
 τῆτο Ἡρώδης· καὶ οἱ ἀπόστολοι τοὺς δῆσαντας καὶ
 μαστίξαντας· καὶ πάντες μάρτυρες ἀγαπάτωσαν

(hujus enim vita cum Deo erat, quæ etiam omnem
 diem festum eximie ornat) jussit me ad rerum
 gerendarum participationem venire. At cum pro-
 cul abessem, adhuc juvenis, et in laicorum or-
 dine, prout fieri consuevit in rebus urgentibus, oc-
 cupationibus distentus, gravius vocationem insi-
 piens accepi, subaccusans matrem, quod hanc cele-
 britatem in aliud tempus non distulisset, sed me
 a variis negotiis abstractum hac abduxisset, et
 quidem ante ullam synodum. Veni ergo in pagum.
 Et cum pervigilium obiretur in horto, ubi etiam
 Sanctorum reliquiæ psalmis honorabantur, mihi
 in vicina ædicula dormienti hujusmodi secundum
 quietem visio oblata est: Videbar intrare in hortum,
 ubi pervigilium agebatur. Et cum ad fores essen-
 apparuit multitudo militum ad introitum exeu-
 bantium, qui e vestigio assurgentes, virgasque
 quatientes, et minabundi in me irruentes, aditum
 non concedebant: quin et plagas acceperissem, nisi
 deprecatione unius, qui, ut videbam, cæteris hu-
 manior erat, ereptus fuisset. Ubi vero somnus
 me reliquit, inque memoriam revocavi, quæ circa
 vocationem deliqueram, tum quid terrificæ mili-
 tum apparitio sibi vellet, intellexi: multis autem
 lacrymis deflevi meam insipientiam, ipsamque sa-
 crarum reliquiarum thecam lacrymis amaris asper-
 si, ut et Deum mihi propitiarem, et a sanctis mi-
 litibus commissi oblivionem obtinerem.

Hæc recensuerim, ut credamus martyres vivere,
 et Dei quasi stipatores et assessores esse, qui hodie
 Ecclesiæ et enolumento et ornamento sunt.
 Ipsa vero Quadragesima, qua quadraginta marty-
 rum memoria obitur, splendidior et major est, et
 mensis mensibus aliis illustrior, nequæ mala huius
 amplius mihi difficilis apparet, neque affligit ob
 temporis instantis inclementiam. Nam immitte tem-
 pus, occasione persecutori subministrata, hanc sa-
 cram catervam confecit. Et quemadmodum septem
 Macchabeorum mater, eo quod animum haberet
 magis Dei quam carnis amantem, neque Antiochi
 tyranni Syriæ crudelitatem accusavit; neque sup-
 plicia et calamitates filiorum indigne tulit, solitu-
 dinem vero, ut beneficium, et orbitatem, ut auxi-
 lium accepit; neque Stephanus lapidatus arbitra-
 batur se læli, sed magis vivificari: ita et nos Dei
 oppugnatoribus gratiam debemus, neque prosperum
 eventum, cum nobis tantorum bonorum causa
 effecti sunt, etsi id quod agebant, non animo be-
 nefaciendi, sed oppugnandi agebant. Nam et hostes,
 licet nolentes, aliquando beneficia conferunt; nec
 diabolus Jobo minus profuit, quam genuini amici
 ejus. Benefactor Danielis fuit rex Assyriorum. Et
 tres pueri incensæ fornaci gratias agant: et Isaias
 serra dissectus Hebræos dilaudet. Et Zacharias
 inter templum et altare mactatus suos interfecto-
 res veneretur, et Joannes capite truncatus Hero-
 dem ceu benefactorum suum prædicet, et apostoli
 eos, a quibus ligabantur et flagellabantur, et omnes
 martyres eos, a quibus persecutionem patiebantur,

diligant: nisi enim illi stādium aperuissent, haudquaquam athletæ fortitudinem suam palam demonstrassent. Quid vero quis ad laudem eorum, qui nobis pro argumento propositi sunt, magis admireretur, an multitudinem, an fortitudinem, an sinceram et non fucatam concordiam? Ne vero prætereamus ingrate primum numerum. Nam qui tantos intercessores habet, is nunquam inanis a precibus et oratione abibit, licet peccatis admodum onustus sit. Cujus sensus et spei testis est ipse Deus in colloquio cum Abrahamo, quando pro Sodomitis supplicabat, cum non quadraginta, sed decem solummodo justos ad civitatis jamjam perituræ conservationem requisivit. Nos vero, juxta Apostolum^a, tantam testium nubem circumfusam habentes, nos ipsos prædicemus beatos, spe gaudentes, orationi instantes, memoriis sanctorum communicantes: nam quadraginta martyres validi sunt contra adversarios propugnatores, et fide digni intercessionis apud communem Dominum advocati; horum præsidio tectus Christianus confidat, licet diabolus tentationes nectat, et homines improbi insurgant, et tyranni furore excandescant, et mare sæviat, et terra non ferat, quæ hominibus ferre solet, tandemque cælum minas intentet: ad omnem enim necessitatem et eventum horum facultas et potentia sufficit, et uberem a Christo gratiam accipit, quem decet omnis gloria in sæcula. Amen.

^a Hebr. xii, 1.

Α τοὺς διώκοντας· εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνοι τὸ στάδιον ἤνοιξαν, οὐκ ἂν οἱ ἀθλήται τὴν ἀνδρείαν ἐδημοσίευσαν. Τί ὃ' ἂν τις πλεόν ἀγασθῇ τῶν προκειμένων ἡμῖν εἰς εὐφημίαν ἀνδρῶν; τὸ πλῆθος, ἢ τὴν ἀνδρείαν, ἢ τὴν ἀψευδῆ συμφωνίαν; Καὶ μὴ παρέλθωμεν ἀναισθητως, μηδὲ ἀχαρίστως πρῶτον τὸν ἀριθμὸν. Ὁ γὰρ τοσούτους ἔχων προσευτὰς, οὐποτ' ἂν ἀπρακτος ἀπέλθοι προσευχῆς καὶ δεήσεως, κἂν σφόδρα βεβαρημένος ὑπάρχῃ τοῖς ἁμαρτήμασι. Καὶ ταύτης τῆς διανοίας καὶ ἐλπίδος, μάρτυς ἐστὶν ὁ Θεός, ἐν τῇ πρὸς 'Αβραὰμ διαλέξει, ἥνίκα τὴν ὑπὲρ Σοδομιτῶν ἱκετείαν ἐδέχετο, οὐ τεσσαράκοντα δικαίους, ἀλλὰ δέκα ζητήσας εἰς παραίτησιν πόλεως μελλούσης ἐξαφανίζεσθαι. Ἡμεῖς δὲ, κατὰ τὸν 'Απόστολον, τοσούτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, μακαρίσωμεν ἑαυτοὺς τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, ταῖς μνήμαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. Τεσσαράκοντα γὰρ μάρτυρες, ἰσχυροὶ μὲν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὑπασιπισταί, ἀξιοπίστοι δὲ τῆς πρὸς τὸν Δεσπότην ἱκεσίας παράκλητοι· μετὰ τῆς τούτων ἐλπίδος καταθαβρέειτω Χριστιανός, καὶ τοῦ διαβόλου πειρασμοὺς ῥάπτοντος, καὶ ἀνθρώπων πονηρῶν ἐπανισταμένων, καὶ τυράννων τῷ θυμῷ ζεόντων, καὶ θαλάσσης ἀγριαίνουσας, καὶ γῆς μὴ φερούσας, ἃ γεννᾷν ἀνθρώπου τέτακται, καὶ οὐρανοῦ συμφορὰς ἀπειλοῦντος. Πρὸς πᾶσαν γὰρ χρείαν, καὶ περίστασιν ἢ τούτων δύναμις ἐξαρκεῖ, καὶ πλουσίαν παρὰ Χριστοῦ λαμβάνει τὴν χάριν· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ ΑΔΕΛΦΟΝ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ.

EJUSDEM

ORATIO FUNEBRIS

QUA FRATRIS SUI BASILII MAGNI LAUDES ET MEMORIAM CONCELEBRAT.

Laurentio Sifano interprete.

bonum imposuit Deus ordinem anniversariis his nostris feriis, quas per ordinatam quamdam vicissitudinem et seriem his diebus et jam celebravimus, et rursus celebramus. Ordo autem nobis spiritualium celebritatum atque conventuum is est, quem magnus etiam Paulus docuit, superne atque cælitus ejusmodi rerum cognitionem adeptus. Αἱ

Καλὴν ἐπέβηκεν ὁ Θεός τὴν τάξιν ταῖς ἐτησίαις ταύταις ἡμῶν ἑορταῖς, ἃς διὰ τινος τεταγμένης ἀκολουθίας κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἦδη τε ἡγάγομεν, καὶ πάλιν ἄγομεν. Ἡ δὲ τάξις ἡμῖν ἐστὶ τῶν πνευματικῶν πανηγύρεων, ἣν καὶ ὁ μέγας Παῦλος ἐδίδαξεν, ἀνωθεν τῶν τοιούτων τὴν γνῶσιν ἔχων. Φησὶ γὰρ ἐκεῖνος, ἐν πρώτοις μὲν τοὺς ἀποστόλους τε καὶ

τοὺς προφῆτας τετάχθαι, μετ' ἐκείνους δὲ τοὺς ποιμένας καὶ διδασκάλους. Συμβαίνει τοίνυν τῇ αποστολικῇ ταύτῃ ἀκολουθείᾳ ἡ τάξις τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ πανηγύρεων. Ἀλλὰ τὴν πρώτην οὐ συναριθμῶ ταῖς ἄλλαις. Ἡ γὰρ ἐπὶ τῇ θεοφανείᾳ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ χάρις, ἡ διὰ τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἀναδειχθεῖσα τῷ κόσμῳ, οὐχ ἀπλῶς ἐστὶν ἁγία πανήγυρις, ἀλλ' ἁγία ἁγίων, καὶ πανήγυρις πανηγύρεων. Ὑποκύν τὰς μετ' αὐτὴν ἀριθμῆσωμεν· Πρῶτον ἡμῖν ἀπόστολοι τε καὶ προφῆται τῆς πνευματικῆς χοροστασίας κατήρξαντο. Τὰ δύο γὰρ πάντως περὶ τοὺς αὐτοὺς ἐστὶ χαρίσματα, τὸ τε ἀποστολικὸν πνεῦμα, καὶ τὸ τῆς προφητείας. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Στέφανος, Πέτρος, Ἰάκωβος, Ἰωάννης, Παῦλος· εἰτα μετὰ τούτων φυλάξας τὴν ἐαυτοῦ τάξιν, ἐξάρχει τῆς παρούσης ἡμῖν πανηγύρεως ὁ ποιμὴν καὶ διδάσκαλος. Τίς οὗτος; Εἶπω τὸ ὄνομα, ἡ ἀρκεῖ ἡ χάρις ἀντὶ τοῦ ὀνόματος δεῖξαι τὸν ἄνδρα· διδάσκαλον γὰρ καὶ ποιμένα μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἀκούσας, ἐνόησας πάντως τὸν μετὰ τοὺς ἀποστόλους ποιμένα τε καὶ διδάσκαλον· τοῦτον λέγω, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν ὑψηλὸν βίβ τε καὶ λόγῳ Βασιλεῖον, τὸν ἀστείον τῷ θεῷ ἐκ γεννήσεως, τὸν τοῖς ἡθεσι πολλὸν ἐκ νεότητος, τὸν παιδευθέντα μὲν κατὰ Μωϋσέα πάσῃ σοφίᾳ τῶν ἔξωθεν λόγων, τοῖς δὲ ἱεροῖς γράμμασιν ἐκ βρέφους καὶ μέχρι τῆς τελειώσεως συντραφέντα καὶ συναυξηθέντα καὶ συνακμάσαντα· ὅθεν διδάσκων πάντα ἀνθρώπων ἐν πάσῃ σοφίᾳ τῇ θεῷ τε καὶ τῇ ἔξωθεν, οἶδ' τις ἀριστεὺς περιδέξιος δι' ἐκατέρας παιδεύσεως τοῖς ἀντιτεταγμένοις ἐαυτὸν ἀνθοπλίζων, ὑπεραίρει δι' ἀμφοτέρων τοὺς προσπαλαίοντας, ὑπερέχων ἐν ἐκατέρῳ τοὺς ἐν θατέρῳ τινὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἰσχυρὸν ἔχειν νομίζοντας, τοὺς μὲν ἐκ τῆς αἰρέσεως τῆς Γραφᾶς προβαλλομένους, ταῖς Γραφαῖς ἀνατρέπων, Ἕλληνας δὲ διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν συμποδίζων παιδεύσεως. Ἡ δὲ κατὰ τῶν ἀντιπάλων νίκη οὐ πτώσιν ἐπολεῖ τῶν ἡττημένων, ἀλλ' ἀνάστασιν. Οἱ γὰρ ἡττημένοι τῆς ἀληθείας, νικηταὶ καὶ στεφανῶνται κατὰ τῆς πλάνης καὶ τοῦ ψεύδους ἐγίνοντο.

tem ac gentiles per suam ipsorum irretiens atque illaqueans eruditionem. Sed victoria de adversariis non ruinam iis, qui victi essent, afferebat, sed resurrectionem. Qui enim veritati succumbebant

τὴν οὖν ἔχομεν καὶ ἡμεῖς νῦν τὸν διατιθέντα ἡμῖν τὴν παρούσαν πανήγυριν, τὸν γνήσιον ὑποφῆτην τοῦ Πνεύματος, τὸν γενναῖον τοῦ Χριστοῦ στρατιώτην, τὸν μεγαλόφωνον κήρυκα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, τὸν ἀγωνιστὴν τε καὶ πρόμαχον τῆς ὑπὲρ Χριστοῦ παρρησίας· ὃ τὰ δευτέρα μετὰ τοὺς ἀποστόλους ὁ χρόνος δίδωσι μόνον. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τῷ Παύλῳ χρόνον μετέσχεν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου Βασίλειος, οὕτως ἀν' πάντως συνεγράφη τῷ Παύλῳ ὡς Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος· καὶ οὐκ ἐξω τῆς ἀληθείας στοχάζομαι, οὕτως τὸν λόγον κατανοήσωμεν· Παρεῖσθαι δὲ τὸ προτερεῦναι τοὺς ἁγίους τῷ χρόνῳ. Ἡ γὰρ τοῦ χρόνου φύσις ἐν τῷ παρωχηκότῳ καὶ τῷ μέλλοντι, πρὸς ἀρετὴν τε καὶ κακίαν ὁμοίως ἔχει, οὔτε τοῦτο οὐσα, οὔτε τὸ ἕτερον· ἐν γὰρ προαιρέσει

A enim ille, in primis quidem apostolos et prophetas constitutos et ordinatos esse, post illos vero pastores et doctores'. Convenit igitur ordo solemnum conventuum et celebritatum cum apostolica hac ordinatione. Sed primam celebritatem una cum aliis non numero. Nam quæ propter divinam unigeniti Filii apparitionem, per partum Virginis a mundo festivitas instituta est, ea non simpliciter sancta celebritas est, sed sancta sanctorum, et celebritas celebritatum. Igitur eas quæ hanc consequuntur, numeremus. Primum nobis apostoli et prophetæ spiritualis cætus initium fecerunt. Utraque enim prorsus circa eosdem sunt dona, et apostolicus spiritus, et spiritus prophetiæ. Sunt autem hi: Stephanus, Petrus, Jacobus, Joannes, Paulus; B deinde post hos conservato ordine suo, pastor et magister præsentem nobis celebritatem auspiciatur. Quis est hic? Dicam nomen, an nominis vicem gratia atque festivitas supplet ad virum ostendendum? Cum enim de magistro atque pastore post apostolos audiveris, intellexisti prorsus eum qui apostolos consequitur pastor et doctor. Hunc dico, qui vas est electionis, sublimem illum et vita et sermone Basilium, gratum et acceptum Deo a nativitate, qui moribus canus ab juventute, qui sicut Moyses¹, eruditus fuit omni sapientia atque scientia externarum disciplinarum, sacris vero literis ab infantia usque ad perfectionem et consummationem innutritus, una crevit, in adulta atque confirmata ætate una versatus est, unde docens omnem hominem in omni sapientia tam externa quam divina, veluti vir quidam fortis et strenuus bellator ambidexter, per utramque eruditionem in adversarios sese armans, per utramque disciplinam vincit reluctantes, utraque armatura præcedens et superans eos, qui per alterutram adversus veritatem aliquas vires habere se putabant, eos quidem qui de hereticorum sententia scripturas proferrent. Scripturis evertens atque confutans, Græcos autem ac gentiles per suam ipsorum irretiens atque illaqueans eruditionem. Sed victoria de adversariis non ruinam iis, qui victi essent, afferebat, sed resurrectionem. Qui enim veritati succumbebant

Hunc igitur habemus nunc etiam nos, qui constituat nobis præsentem celebritatem, genuinum et verum ministrum et interpretem spiritus, strenuum Christi militem, sonorum et vocalem salutaris præconii atque prædicationis præconem, libere pro Christo loquendo decertantem, et in principiis pugnam cientem: cui secundas post apostolos partes tempus solum dat. Nam si eodem tempore, quo Paulus, vitæ particeps humanæ fuisset Basilium, sicuti Sylvanus et Timotheus: ita prorsus una cum Paulo litterarum monumentis celebratus esset. Atque ut intelligatur, quod conjecturam faciendo a veritate non aberro, hoc modo rationem ineamus. Præmittatur ea oratio, qua explicetur, qui sancti, quos sanctos tempore antecesserint (temporis

¹ 1 Cor. xii, 28. ² Act. vii, 22.

enim natura in præterito et futuro, quod ad virtutem et vitium attinet, eodem modo sese habet, cum neque hoc, neque contrarium sit: in libero enim arbitrio atque proposito voluntatis, non in tempore bonum consistit, at fides cum fide, cum oratione oratio conferatur. Nam si quis justus æstimator fuerit in conferendis inter se miraculis, reperiet unam in ambobus gratiam, quæ ex eodem spiritu juxta convenientiam atque proportionem fidei existeret in utroque. Quod si tempore Paulus præcedit, et multis ætatibus post Basilium exhibitus ac designatus est: divinæ administrationis quam hominum gratia suscepit, opus dicis, non affers probationem circa virtutem diminutionis. Nam et Moyses multis temporibus posterior Abrahamo: Samuel Moyse, et hoc Elias: et illo magnus Joannes, et post Joannem Paulus, et post hunc Basilium. Quemadmodum igitur in præcedentibus nihil tempus posterius, quod attinet ad gloriam quæ cum Deo conjuncta est, sanctis incommodavit: ita etiam nunc in disceptatione virtutis, ætatis commodum silentio prætermittatur. Nam id, ut modo dicebamus, providentiæ divinæ, qua consulitur hominibus, continet demonstrationem. Ille enim, qui, ut inquit propheta, res omnes novit antequam existant³, et malitiam diaboli simul cum ætatibus hominum extendi atque traduci et ad finem pergere animadvertit, convenientem et accommodatam ad ejusquæ ætatis morbum medicinam parat, ne curationis expertem sinat esse morbum hominum, qui si desit, a quo sanetur, subigere solet et in potestatem suam redigere genus humanum. Hujus rei gratia, cum vigeret ac prævaleret aliquando philosophia Chaldaeorum, qui rerum causas a certo quodam motu siderum pendere statuebant, nec virtutem quamdam sideribus apparentibus præsidere ac præesse putabant, quæ rerum quarumlibet effectrix esset: tum Abrahamum exhibet, qui quasi scala usus ejusmodi disciplina, investigavit illum, qui per res, quæ videntur, intelligitur, ac (quasi) via fidei, quæ est in eum qui revera Deus est, posteris exstitit, cum ipse relicto patrio errore, atque ea, quæ sensuum instrumentis esse dicitur cum ea, quæ apparet in astris creatura, cognatione, dux ad eam fidem fuisset. Deinde cum Ægyptii ex suggestione, opinor, ejus, qui per varias fraudes (homines) demergit, mirabilem quamdam et præstigiatricem calliditatem invenissent, exhibuit Moysen, qui sapientiæ excellentia Ægyptiorum fraudem expelleret et aboleret. Agnoscit autem prorsus rem gestam, de qua loquor, qui Scripturam novit, quomodo cum præstigiatores illi divinis signis ex adverso suarum fraudum specimen præberent, Moyses omnibus modis superior fuerit, et superne auxilio misso omnes Ægyptias vires deleverit. Intelligis autem hoc cum per alias res, tum per virgarum ænigma. Processu deinde temporis, cum etiam Israelitarum res per eum statum, quo nullius certi

τὸ ἀγαθὸν, οὐκ ἐν χρόνῳ. Ἄλλ' ἐξεταζέσθω πρὸς τὴν πίστιν ἢ πίστις, καὶ πρὸς τὸν λόγον ὁ λόγος· εὐρήσει γὰρ ὅ γε δικαίως ἐκ παραλλήλου ἀντεξετάζων τὰ θαύματα, μίαν ἐπ' ἀμφοτέρων τὴν χάριν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἐγγινομένην ἐν ἑκατέρῳ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Εἰ δὲ προήκει τῷ χρόνῳ Παῦλος, καὶ πολλαῖς ὕστερον γενεαῖς ἀνεδείχθη Βασίλειος, τῆς θείας ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίας λέγεις τὸ ἔργον, οὐκ ἀποδείξειν τῆς κατ' ἀρετὴν ἐλαττώσεως· ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς τοῦ Ἀβραάμ πολλοῖς χρόνοις μεταγενέστερος, καὶ Σαμουὴλ Μωϋσέως, καὶ τοῦτο Ἡλίας· κακείνου δὲ μέγας Ἰωάννης, καὶ μετὰ Ἰωάννην Παῦλος· καὶ μετὰ τοῦτον Βασίλειος. Ὡς περ οὖν ἐν τοῖς προάγουσιν οὐδὲν ὁ χρόνος δευτερεύων, εἰς τὴν κατὰ θεὸν δόξαν τοὺς ἁγίους ἡλάττωσεν· οὕτω καὶ νῦν ἐν τῷ τῆς ἀρετῆς λόγῳ σιωπάσθω τὰ πρὸςθεὶα τοῦ χρόνου. Τὸ γὰρ τοιοῦτον, καθὼς ἔφαμεν, τῆς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τοῦ θεοῦ προμηθείας τὴν ἀποδείξειν ἔχει. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, καὶ τὴν συνδιεξίους τὰς ἀνθρωπίναις γενεαῖς τοῦ διαβόλου κακίαν κατανοῶν, πρὸςφορὸν τε καὶ κατὰλληλον τῷ καθ' ἑκάστην γενεὰν ἀρρώστῃματι τὸν λατρὸν ἐτοιμάζει, ὥς ἂν μὴ ἀθεράπευτον περιῶδι τῶν ἀνθρώπων τὴν νόσον, δι' ἐρημίαν τῶν διορθουμένων κατακρατούσαν τοῦ γένους. Τοῦτο χάριν ἐπικρατούσης ποτὲ τῆς Χαλδαϊκῆς φιλοσοφίας, οἱ τὴν τῶν ὄντων αἰτίαν ἐν τῇ ποιῇ κινήσει τῶν ἀστρων ὠρίζοντο, ὑπερκείμενοι δὲ τινὰ τῶν φαινομένων δύναμιν ποιητικὴν τῶν ὄντων οὐκ ᾔσποντο· τότε τὸν Ἀβραάμ ἀναδείκνυσιν, ὃς ἐπιβάθρῳ τῇ τοιαύτῃ παιδεύσει χρησάμενος, ἀνεζήτησε τὸν διὰ τῶν ὁρωμένων νοούμενον. Καὶ ὁδὸς τοῖς ἐφεξῆς ἐγένετο πίστεως τῆς εἰς τὸν ὄντως ὄντα θεόν, αὐτὸς πρὸς ταύτην καθηγγιάμενος, διὰ τοῦ καταλιπεῖν τὴν πατρίαν ἀπάτην, καὶ τὴν τῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὴν φαινομένην κτίσιν συγγένειαν. Ἐἴτα τῶν Αἰγυπτίων δαιμονίαν τινὰ καὶ γοητικὴν σοφίαν ἐξευρηκότων, ἐξ ὑποθήκης, οἶμαι, τοῦ ποικίλους δι' ἀπάτης καταδουλοῦντος, ἀνέδειξε τὸν Μωϋσέα τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς σοφίας τὴν Αἰγυπτίαν ἀπάτην ἐξαφανίσοντα. Ἐπιγινώσκει δὲ πάντως τὸν λόγον ὁ τὴν Γραφὴν ἐπιστάμενος, πῶς, ἀντεπιδικνυμένων τοῖς θεοῖς σημεῖοις τῶν γοητῶν τὰς ἰδίας ἀπάτας, ὑπερέσχε κατὰ κράτος Μωϋσῆς, διὰ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας τὴν Αἰγυπτίαν ἰσχυρὴν πᾶσαν ἐξαφανίσας. Νοεῖς δὲ τοῦτο διὰ τε τῶν ἄλλων, καὶ τῷ τῶν ῥάβδων αἰνίγματι. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν δι' ἀναρχίας ἐν δημοκρατορικῇ συγχύσει πλημμελῶς διαχειμμένων, ὁ Σαμουὴλ ἀναφαίνεται, κρατῶν δι' ἑαυτοῦ τὸ ὑπὴρξον, καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους ἐπιμειρίας ἀπεργων· εἴτα πρὸς βασιλείας κατὰστασιν τὴν ἀναρχίαν μετασχεύσας, συνήθροισεν αὐτὸ περὶ ἑαυτοῦ τὸ ἀλλόφυλον, τῆς βασιλικῆς δυναστείας νομοθέτης γενόμενος.

³ Dan. xiii, 42.

populi atque confusa potestate male sese haberent, Samuel existit, qui per sese subditos in officio contineret, et a consuetudine atque commercio alienigenarum prohiberet, deinde cum illum confusum statum, quo nullus certus magistratus erat, ad constitutionem regni traduxisset, duodecim iribus congregavit in unum, et regium imperium lege lata sanxit.

Μετὰ ταῦτα οἱ πολλοὶς ὕστερον γυναικί, ὅτε Ἀχαάβ Α Secundum hæc multis post ætationis, cum Achaab, mulieris illud mancipium, et ipse patrios ritus sacrorum deseruisset, mulieri delicatæ ac molli obnoxius factus, et per illam ascito simulacrorum errore, ad eandem secum defectionem Israeliticum populum traxisset, tunc Deus exhibet Eliam, qui magnitudini hominum morbi pares ad sanandum vires haberet, virum, qui curationem et cultum corporis despiceret, facie squalenti, qui multitudine suorum crinuum obumbraretur, qui peculiari modo vivendi uteretur, aspectu venerandum, vultu tristi ac risus experti, obtutu oculorum recto et eodem quo intendisset vergenti, pelle caprina tantum de corpore tegentem, quantum abscondi magis decorum est, reliqua parte corporis ad aera perdurantem, et nihil iniquitatem et injuriam vel æstus vel frigoris curantem, qui cum populo exhibitus esset, primum flagello famis Israellem ad sanitatem reducit, veluti scutica quadam ejusmodi plaga atque poena insolentiam populi ac petulantiam incessens; deinde etiam, divino in sacrificio igni excitato, curat morbum simulacrorum cultus. Deinde secundum illum alius ille compluribus temporibus post existit, qui in spiritu et virtute Eliae per Zachariam et Elisabetham productus, et in vita versatus est, atque universam gentem in solitudine per prædicationem (ad se) evocans: et sordes ob sanguinem prophetarum (effusum) contractas, et multiplicia piacula, variosque peccati nodos, quibus calceamentorum in modum in illo tempore universus populus implicitus et illigatus erat: omnia ejusmodi mala, cum prædicatione poenitentiae dissolveret, et aquæ circumspersione ad Jordanem elueret, in nulla re divina minus præstitit, quam illi qui in exercitio virtutis ante eum fuerunt. Quod item post hunc Paulus, eo quod tempore posterior esset, ad summum gradum divini progressus et incrementi evadere prohibitus est? annon protinus divinæ pulchritudinis, quæ in oculis ejus refulserat, amator exstitit, simulatque ab oculis squamas rejecit? quæ squamæ signum erant tegumenti, quo cor (ejus) obductum fuerat: quo tegumento Judæorum animarum acies perspectiva obducta atque obligata, cæcos eos effecit ad veritatem? nonne posteaquam sordes quas ex ignorantia atque errore contraxerat, in mystico lavacro deposuit, protinus ad augustiorem conditionem naturæ transformatus est, et velut exuto hoc crasso atque carneo amictu in ipsis cælorum adytis versabatur? Et nihil corporei impedimenti pondere tardatus, etiam intra divinam paradisi consuetudinem perveniebat, et illic arcana sacrorum disciplina a veritate initiabatur, atque illinc ad obediendum fidei in omnibus gentibus vini sermonis accipiebat? Unde totius propemodum orbis ter-

rarum pater existit, per spirituales labores et pariter eos qui per ipsum ad Christianam pietatem formantur, in lucem producens. Si igitur ratio temporis in cæteris sanctis nihil quod pertineat ad divinum incrementum atque progressum immittit, eo quod pariter et ex æquo gratia unumquemque adjuvaret ad perfectionem: non immerito audemus etiam eum, qui nostra ætate fuit, hominem divinum, magnum illud veritatis vas Basilium, inclytis illis sanctis annumerandum esse dicere, quippe cum temporis vicissitudo nihil impediat vel sublime illius erga Deum studium atque desiderium, vel divinam gratiam ad animam perfecte et absolute excolendam et exornandam, ne quo modo vel divini consilii dispositionisque intentio atque propositum sugilletur, vel aliquid de illius auxilio atque præsidio, quod ad mysterium considerabatur, propter temporis causam extenuetur, et leviori quam par est, momento aestimetur. Nemo autem prorsus ignorat, quo consilio in hoc tempore præceptor noster designatus et exhibitus sit.

Posteaquam enim hominum insania circa simulacrorum cultum predicatione Christi extincta est, et omnia jam delubra cæteræque res, quæ vano dementium cultu celebrari ac frequentari solebant, dirutæ atque e medio sublatae erant, cum per universum pene terrarum orbem habitatum prædicationis pietatis et veri Dei cultus atque religionis pervasisset, adeo ut is qui fraudis humanæ principatum et imperium tenet, ex omnibus partibus orbis terrarum Christi nomine expelleretur et exturbaretur: solerti et callido nimirum ad malitiam inventori malitiæ atque nequitiae scelestum et improbum consilium non defuit, quo per fraudem denuo obnoxium sibi redderet genus humanum; sed sub prætextu ac specie Christianismi simulacrorum cultum latenter reduxit, cum suis commentis et imposturis persuasisset iis, qui ad ipsum spectabant, ne deficerent a creatura, sed eam adorarent et venerarent, Deumque creaturam esse putarent, quæ Filii nomine vocaretur. Quod si ex rebus quæ non essent, creatura producta est, et a divina essentia, quantum ad propriam ipsius attinet naturam, aliena sit, neminem eam rem debere curare, sed Christi nomine creaturæ imposito, hanc adorare, hanc colere, in hac spem salutis fixam habere, ab hac iudicium expectare. Et ut rem summam complectar, cum invasisset apostata homines totius malitiæ suæ capaces, Arium inquam et Aetium, Eunomium, Eudoxium, ac præter hos multos etiam alios, per eos deficientem jam simulacrorum cultum, sicut dictum est, nomine Christianismi denuo reduxit, atque invalescebat adversus homines morbus, qui creaturam magis quam creatorem colebant, adeo ut etiam illius temporis imperatorum auxilio fraus confirmaretur, et omnes excellentes magistratus et principes pro hoc morbo propugnarent. Cumque omnes propemodum homines ad id quod vigeat et invalescebat malum traducti essent: tunc magnus a Deo Basilius, quemadmodum tempore Achaabi Elias, exhibetur, ac sacerdotio, quod jam quodammodo collapsum atque neglectum erat, susce-

sen, ὁμοτίμως ἐκάστω τῆς χάριτος πρὸς τὴν τελειότητα συνεργούσης· εἰκότως τοιμῶμεν καὶ τὸν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, τὸ μέγα σκεῦος τῆς ἀληθείας, Βασίλειον, τοῖς ὀνομαστοῖς ἐκείνοις ἁγίοις ἐναρίθμιον εἶναι λέγειν, οὐδὲν τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας οὔτε τὴν ὑψηλὴν ἐκείνου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιθυμίαν, οὔτε τὴν θείαν χάριν πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς τελείωσιν ἐμποδίζουσας· ὅς ἂν μὴ τῆς θείας οἰκονομίας ὁ σκοπὸς τι παραβλαβείη, ἥ τι παρὰ τὴν τοῦ χρόνου αἰτίαν ἐλαττωθείη τῆς παρ' αὐτοῦ συνεισφερομένης συμμαχίας πρὸς τὸ μυστήριον. Πάντως δὲ οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸν σκοπὸν τῆς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τοῦ διδασκάλου ἡμῶν ἀναδείξεως.

ne quo modo vel divini consilii dispositionisque intentio atque propositum sugilletur, vel aliquid de illius auxilio atque præsidio, quod ad mysterium considerabatur, propter temporis causam extenuetur, et leviori quam par est, momento aestimetur. Nemo autem prorsus ignorat, quo consilio in hoc tempore præceptor noster designatus et exhibitus sit.

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ περὶ τὰ εἰδωλα τῶν ἀνθρώπων μαγία τῷ κηρύγματι τοῦ Χριστοῦ κατεσθίεσθαι, καὶ πάντα ἦν ἐν ἐρεμίοις ἦδη καὶ ἀφανισμῷ τὰ τῶν ματαίων σεβάσματα, διὰ πάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης τοῦ κηρύγματος τῆς εὐσεβείας φοιτήσαντος, ὥστε τὸν ἐπικρατοῦντα τῆς ἀνθρωπίνης ἀπάτης πανταχόθεν ἐξείργεσθαι, τῷ τοῦ Χριστοῦ ὀνόματι τῆς οἰκουμένης ἐξελαυνόμενον· σοφὸς δὲ εἰς κακίαν ὢν ὁ τῆς κακίας εὐρετής, οὐκ ἠπόρησεν πονηρὰς ἐπινοίας, ὥστε πάλιν ὑποχείριον ποιῆσαι δι' ἀπάτης ἑαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλ' ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τὴν εἰδωλολατρείαν κατὰ τὸ λειψὸς ἐπανήγαγεν, πείσας τοὺς ἰδίαις σοφίσματι τοὺς πρὸς αὐτὸν ὀρνύτας μὴ ἀποστήναι τῆς κτίσεως, ἀλλὰ ταύτην προσκυνεῖν καὶ ταύτην σέβεσθαι, καὶ Θεὸν τὸ ποίημα ὀλεσθαι, τῇ τοῦ Υἱοῦ κλήσει ὀνομαζόμενον. Εἰ δὲ ἐκ μὴ ὄντων ἔστιν ἡ κτίσις, καὶ τῆς θείας οὐσίας κατὰ τὴν ἰδίαν ἡλωστρίεται φύσιν, μηδὲνα ποιεῖσθαι τοῦτου λόγον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἐπιθέοντας τῇ κτίσει ταύτην προσκυνεῖν, ταύτη λατρεύειν, ἐν ταύτῃ τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχειν, παρὰ ταύτης ἀναμένειν τὴν κρίσιν. Καὶ ὁλος ἐμπεσὼν ὁ ἀποστάτης ἀνθρώπος πᾶσαν αὐτοῦ τὴν κακίαν ἱκανοὺς γωρῆσαι, Ἀρεῖρ τε λέγω καὶ Ἀετῖρ, Εὐνομῖρ, Εὐδοξῖρ, καὶ πρὸς τοῦτοις καὶ πολλοῖς ἄλλοις, δι' ὧν ἐκλείπουσαν ἦδη τὴν εἰδωλολατρείαν πάλιν, καθὼς εἴρηται, τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπανήγαγεν, καὶ κατεκράτει τῶν ἀνθρώπων ἡ νόσος, τῶν κτίσει λατρευόντων παρὰ τὸν κτίσαντα, ὡς καὶ τῇ συμμαχίᾳ τῶν τότε βασιλέων τὴν ἀπάτην κρατύνεσθαι, καὶ πάσας τὰς ὑπερχούσας ἀρχὰς τῆς τοιαύτης ὑπερμάχεσθαι νόσου. Καὶ πάντων μικροῦ δεῖν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν μετατεθέντων, τότε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀναδείκνυνται ὁ μέγας Βασίλειος, καθάπερ ἐπὶ τοῦ Ἀγαθὸ ὁ Ἠλίας· καὶ τῆς ἱερωσύνης ἦδη τρόπον τινὰ πεπτωκυῖας ἀντιλαμβάνομενος, ὥσπερ τινὰ λύχον ἐκλειοπτότα τὸν τῆς πίστεως λόγον διὰ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ χάριτος ἀναλάμψαι πάλιν ἐποίησεν. Καὶ οἶόν τις πυρὸς τοῖς νύκτωρ διαπλανωμένοις κατὰ τὸ πέλαιος ὑπερφανεῖς τῆς Ἐκκλησίας, πάντας πρὸς τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἐπέστρεψεν, ὑπάρχους συμπλεκόμενος, στρατηλάταις συμμίσγων, βασιλεῦσι

παρήσιαζόμενος, ἐπ' ἐκκλησίαις ῥοῶν, τοὺς πόρρω-
θεν ἀφεστηκότας, καθ' ὁμοιότητα Παύλου, δι' ἐπιστο-
λῶν προσαγόμενος, ἐκφεύγων τὰς τῶν συμπλεκόμε-
νων λαβὰς, οὐκ ἔχων ὅπου κρατηθῇ παρὰ τῶν ἀντι-
πάλων. Κρείττων μὲν γὰρ ἦν τῶν δημεύοντων, αὐ-
τὸς ἑαυτὸν διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς βασιλείας δημεύσας.
Τοῦ κατὰ τὴν ἑξορίαν φόβου ἀπῆλλακτο, μίαν πα-
τριδα ἀνθρώπων, τὸν παράδεισον εἶναι λέγων, πᾶσαν
δὲ τὴν γῆν ὡς κοινήν τῆς φύσεως ἑξορίαν βλέπων.
Ὁ δὲ καθ' ἡμέραν ἀπονήσκων, καὶ πάντοτε διὰ
νεκρώσεως ἐκὼν παπαινόμενος, πότε ἂν ἐφοβήθη τὸν
θάνατον τὸν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀπειλούμενον; ὃ γὰρ
συμφορὰ ἦν τὸ μὴ πολλάκις δύνασθαι τοὺς τῶν μαρ-
τύρων ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μιμῆσθαι, ἐνὶ
θανάτῳ ὑπερβυγμένης τῆς φύσεως· ὅς ποτε, τῶν
ὑπάρχων τινὶ τὸ ἦπαρ ἐξοίσειν αὐτοῦ τῶν σπλάγγνων
καταπληκτικῶς ἀπειλήσαντι, μειδιάματι τὴν ἀπαι-
δεύτον ἀπειλὴν καταχλευάζων φησί· Χάριν εἰσوماί
σοι τῆς προαιρέσεως. Καὶ γὰρ οὐ μετρίως ἀνὰ τὸ
ἦπαρ τοῖς σπλάγγνοις ἐγκείμενον. Ἐκβαλὼν οὖν
αὐτὸ, καθὼς ἡπειλήσας, τοῦ λυπούντος ἐλευθερώσεις
τὸ σῶμα.

tyrum pro veritate certamina imitari, cum uni
cuidam aliquando se jecur ejus de visceribus
insulas atque protervas minas diludens, Gratiam tibi, inquit, hujus voluntatis atque propositi nomine
habebo. Etenim haud mediocriter molestum est jecur visceribus incumbens. Si ejeceris ergo illud,
ut minaris, re molesta atque odiosa corpus liberaveris.

Τί τοίνυν αὐτοῦ τὸ μεθ' ἐτέρους ἀγίους ἐπιδημῆσαι
τῷ βίῳ κατασμιρύνει τὴν κατὰ Θεὸν εὐδοκίμησιν,
ὥς διὰ τοῦτο τῶν ἐπὶ τοῖς ἀγίοις ἑορτῶν ἐλάττω δο-
κεῖν εἶναι τὴν ἐπὶ τοῦτῳ πανήγυριν; Σκόπησον γὰρ,
εἰ δοκεῖ, πρὸς ἕνα τινὰ τῶν προλαβόντων ἀγίων τὸν
τούτου βίον ἀντεξετάζων. Ἠγάπησε τὸν Θεὸν ὁ Παῦ-
λος· τοῦτο γὰρ δὴ τῶν αγαθῶν τὸ κεφάλαιον, τὸ τῆς
ἀγάπης λέγω· ἀπ' ἧς πᾶσα πίστις, καὶ ἐλπίς
πᾶσα, καὶ τὸ ἐξ ὑπομονῆς προσδοκώμενον, καὶ τὸ ἐν
παντὶ καλῶ ἀμετάπτωτον, καὶ τὸ μετὰ παντὸς πνευ-
ματικοῦ χαρίσματος τὸ πλεόν ἔχειν. Ἄλλ' ἐξετάσω-
μεν πόσον ἦν ἐν Παύλῳ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης τὸ
μέτρον. Ῥεῖς πάντως, ὅτι ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ
ὅλης ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ ἠγάπησε
Θεόν. Τοῦτον γὰρ ἔδωκε τὸν ἀκρότατον τῆς πρὸς
Θεὸν ἀγάπης ὅρον ὁ νόμος. Οὐκοῦν ὁ πᾶσαν ἑαυτοῦ
τὴν καρδίαν τε καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν ἀνα-
θείς τῷ Θεῷ, καὶ πρὸς ἄλλο μηδὲν τῶν κατὰ τὸν
βίον τούτων σπουδαζόμενον ἐπιρρώπως διακείμενος,
ἐν τῷ ἀκροτάτῳ γίνεται τῆς ἀγάπης ὄρω. Εἰ μὲν οὖν
ἔχει τις δεῖξαι τὸν τοῦ διδασκάλου βίον περὶ τι τῶν
κατὰ τὸν κόσμον τούτον σπουδαζομένων ἔχοντα τὴν
ροπήν, οἷον περὶ πλοῦτον, ἢ δυναστείαν, ἢ κενῆς
δόξης ἐπιθυμίαν (τὰς γὰρ ἀνδραποδωδεστέρας ἐπ'
αὐτῶν τῶν ἡδονῶν, οὐδὲ λέγειν ἄξιον-εἰκὸς ἐστίν). ὃ τι
ἂν τούτων εὐρεθῇ σπουδαζόμενον, ἐλαττωσθαι λέ-
γειν δεῖ κατ' ἐκεῖνο τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης τὸ
μέτρον, τῆς ἐπιθυμητικῆς αὐτοῦ διαθέσεως ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ πρὸς τὰ ὑλῶδη μεταβρύεσης. Εἰ δὲ πάντων
τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἐχθρὸς τις ἦν καὶ πολέμιος,
πρότερον μὲν τοῦ ἰδίου βίου πᾶσαν ἑξορίζων τὴν ἐμ-
παθῇ περὶ ταῦτα διάθεσιν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν κοινήν

A plo, tanquam lucernam, quæ defecisset, rationem
fidei per inhabitantem in se gratiam relucere denuo
fecit. Et cum veluti fax noctu errantibus per mare,
Ecclesiae bono apparuisset, omnes ad rectam viam
convertit, cum praefectis et praesidibus confilgens,
cum ductoribus copiarum congregiens, apud im-
peratores libere loquens, in concionibus et eccle-
siis clamans, eos, qui procul abessent, exemplo
Pauli per epistolas concilians atque adjungens,
effugiens et evitans configitientium prehensiones,
cum nihil in se haberet, quo teneretur et vincere-
tur ab adversariis. Fortior enim et firmiter erat,
quam ut ab iis, qui bona ejus publicarant, vinci
ac subigi posset, cum ipse se bonis propter spem
futuri regni multasset. Ab exsilii metu liber erat,
quod unam patriam hominum censeret esse para-
disum, atque omnem terram quasi commune natu-
rae exsilium spectaret. Qui autem quotidie more-
retur, ac per mortificationem semper lubens absum-
meretur, quando tandem mortem, quam inimici
minabantur, metuere potuisset? qui quidem clades
atque calamitas erat, quod non saepe posset mar-
turi morti duntaxat natura obnoxia sit: qui praefecto
erepturum terrendi causa minanti subridendo in-
sulas atque protervas minas diludens, Gratiam tibi, inquit, hujus voluntatis atque propositi nomine
habebo. Etenim haud mediocriter molestum est jecur visceribus incumbens. Si ejeceris ergo illud,
ut minaris, re molesta atque odiosa corpus liberaveris.

Quid igitur illius in rebus divinis splendorem at-
que claritudinem imminuit, quod post alios sanc-
tos in vita fuit? ut idcirco celebritas atque con-
ventus, qui illius nomine agitur, minor habeatur
feriis, quæ sanctorum aliorum honoris atque me-
moræ gratia celebrantur? Considera enim, si vi-
detur, atque perpende rem, cum uno aliquo su-
perioris ætatis sancto hujus vitam comparans.
Dilexit Deum Paulus. Id enim nimirum honorum
caput est: dilectionis, inquam, bonum: a qua
dilectione proficiscitur omnis fides et omnis spes,
et id quod per patientiam expectatur bonum, et
in omni bono stabilitas atque constantia, et in
omni spirituali dono commodum atque præstantia.
Sed scrutemur, quantus in Paulo dilectionis erga
Deum modus. Dices omnino, quod ex toto corde,
et ex tota anima, et ex tota mente sua diligeret
Deum. Hunc enim summum dilectionis adversus
Deum terminum dat lex. Ergo qui omne cor suum
et animam et mentem Deo dicavit, et ad nullam
rem aliam earum quæ per hanc vitam expetuntur,
affectus atque propensus est, in supremo dile-
ctionis gradu consistit. Enimvero si quis demon-
strare potest, quod præceptor (noster) in vita
ad rem aliquam earum quæ per hunc mundum
expetuntur, propensus et inclinatus esset, ut ad
divitiās et potentiam, aut vanæ gloriæ studium
(magis enim serviles in eo voluptates ne comme-
morare quidem æquum esse, consentaneum est),
quamcumque harum rerum expetisse deprehende-
tur, ea dicere re convenit imminui modum erga
Deum dilectionis, quod ejus affectio cupiditatis a

Deo ad res materiales traducta esset. Sin autem harum et ejusmodi rerum inimicus et hostis erat, quod prius quidem e vita sua omnem vitiosum et mollem circa has res affectum ejiceret, deinde communem quoque vitam; tum sermone doctrinæ; tum suo exemplo expurgaret: perspicuum fuerit, quod illum erga Deum dilectionis modum in sese habebat, quo amplius natura non capiebat. Qui enim ex toto corde, et ex tota anima atque mente Deum diligit, qui possit ad majorem dilectionis modum, qui locum non habeat, contendere atque eniti? Proinde si unum perfectæ charitatis atque dilectionis terminum esse didicimus, nempe eum, qui ex toto corde Deo dicatus et consecratus sit: ac diligebant Paulus et Basilus toto corde Deo dicati atque addicti: si quis ausit dicere, quod unus esset in ambobus dilectionis modus atque mensura, a veritate non aberrabit. Enimvero quod charitas atque dilectio major sit omnibus bonis, cum Apostolus dicit¹, tum sublimis Evangelii doctrina comprobatur atque confirmatur. Et Apostolus quidem prophetia atque scientia præstantiorem ac præferendam eam esse dicit, fide vero solidiorem firmioremque, et spe durabiliorem magisque sufficientem; et semper in eodem statu permanentem, sine qua quidquid pro bono expectatur, inutile sit²: Dominus autem, omnem legem et omnia mysteria prophetica ex hoc dono pendere dicens³, charitatem omnium bonorum primas tenere etiam ipse censet⁴. Si igitur in eo quod inter res præclaras et eximias eminet atque excellit, ac reliquas comprehendendi vim habet, Paulo non inferior est: nimirum etiam in aliis omnibus bonis, quorum charitas primas tenet, ac quæcumque ex hac pendent et existunt, omnino posteriores partes ferre et inferior esse non videbitur. Quemadmodum enim is qui humanæ naturæ particeps est, omnes humanæ naturæ proprietates habet: ita etiam is qui perfectam charitatem in sese confecit et assecutus est, omnes quæcumque una cum hac spectantur et comprehenduntur, bonorum formas cum primario principalique bono tenet. Sive enim fides est quæ servat, sive per spem servamur, sive per patientiam gratiam expectamus, charitas omnia credit, et omnia sperat, et omnia suffert, ut inquit Apostolus⁵. Atque reliqua omnia ne singulatum omnia enumerando tempus teramus, charitatis radicis germem et surculus existunt, quæcumque ratione virtutis expetuntur: adeo ut qui hanc habeat, nullo alio bono careat.

Hanc igitur cum magnus Basilus haberet, per D eam nullius boni expertus erat. Quod si omnia habebat, in nulla re prorsus inferior erat. Sed dicet aliquis prorsus, quod tertium cælum viderit ille, et raptus sit in paradysum, et audierit arcana verba, quæ homini non liceat proferre⁶. At nec ille quidem, quod constat, per carnem hanc ejusmodi gratiam accepit: non enim celat ambiguitatem, dum dicit: *Sive in corpore, nescio, sive extra corpus, ignoro; Deus novit*. Etiam de hoc audacter aliquis dicere possit, quod in corpore quidem nihil ejusmodi viderit, sed incorporea et ea quæ mente

A ζωὴν ἐκκαθαίρων τῇ τε διδακτικῇ λόγῳ καὶ τῇ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι· ὁπλὸν ἂν εἴη, ὅτι ἐκείνο τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης τὸ μέτρον εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, οὐ τὸ πλεον οὐκ ἐχώρει ἡ φύσις. Ὁ γὰρ ἐξ ὁλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας τὸν Θεὸν ἀγαπῶν, πῶς ἂν ὑπερτεθεῖη πρὸς τὸ πλεον τῆς ἀγάπης μέτρον, ὃ χώραν οὐκ ἔχει; Οὐκοῦν εἰ ἕνα τῆς τελείας ἀγάπης ὅρον ἐμάθομεν, τὸν ἐξ ὁλης καρδίας τῷ Θεῷ ἀνακείμενον, ἡγάπων δὲ Παῦλος καὶ Βασίλειος ἐν ὁλῇ καρδίᾳ τῷ Θεῷ ἀνακείμενοι, ἐν μέτρον εἶναι τῆς ἀγάπης ἐν ἀμφοτέροις εἰπεῖν τις τολμήσας, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ μὴν πάντων τῶν ἀγαθῶν μείζονα τὴν ἀγάπην ὃ τε Ἀπόστολος λέγει, καὶ ἐπιψήφίζει τὸ ὀψήλδον Εὐαγγέλιον. Ὁ μὲν οὖν Ἀπόστολος προφητείας αὐτὴν καὶ γνώσεως προτιμωτέραν λέγων, πίστειος δὲ παγιωτέραν, καὶ ἐλπίδος διαρκωτέραν, καὶ πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ διαμένουσαν, ἥς ἄνευ ἀνόνητον εἶναι πᾶν τὸ ἐπ' ἀγαθοῦ σπουδαζόμενον· ὃ δὲ Κύριος πάντα νόμον, καὶ πάντα τὰ μυστήρια τὰ προφητικά τοῦ τοιοῦτου ἐξάπτων χαρίσματος, πάντων πρωτεύειν τὴν ἀγάπην καὶ αὐτὸς ἀποφαίνεται. Εἰ οὖν ἐν τῷ ὑπερέχοντι καὶ περιλήπτῳ τῶν κατορθωμάτων οὐκ ἀπολείπεται τοῦ μεγάλου Παύλου ἄρα καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν, ὧν ἡ ἀγάπη καθηγείται, καὶ ὅσα ἐκ ταύτης ἐκφύεται, πάντως οὐκ ἕλαττον ἔχων ἀναφανήσεται. Ὡς περ γὰρ ὃ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετέχων, ἐν πᾶσιν ἐστὶ τοῖς τῆς φύσεως ἰδιώμασιν· οὕτως καὶ ὃ τὸ τέλειον τῆς ἀγάπης ἐν ἑαυτῷ κατορθώσας, πάντα ὅσα συνθεωρεῖται ταύτῃ τῶν ἀγαθῶν εἰδη, μετὰ τοῦ πρωτοτύπου τῶν κατορθωμάτων ἔχει. Ἐπεὶ γὰρ πίστις ἐστὶν ἡ σάξουσα, εἴτε διὰ τῆς ἐλπίδος σωζόμεθα, εἴτε δι' ὑπομονῆς τὴν χάριν ἀπεκδεχόμεθα, ἡ ἀγάπη πάντα πιστεύει, καὶ πάντα ἐλπίζει, καὶ πάντα ὑπομένει, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἑαυτὸν λέγοντες διατρέπωμεν, τῆς κατὰ τὴν ἀγάπην ῥίζης βλάστημα γίνεται, ὅσα τῷ τῆς ἀρετῆς λόγῳ σπουδάζονται· ὥστε τὸν ταύτην ἔχοντα, μηδενὸς ἐνδεῶς ἔχειν τῶν ἄλλων.

Ἐχὼν ὁ μέγας Βασίλειος, οὐδενὸς ἄρα τῶν ἀγαθῶν δι' αὐτῆς ἀπελείπετο. Εἰ δὲ πάντα εἶχεν, ἐν οὐδενὶ πάντως ἡλάττωτο. Ἀλλ' ἔρει τις πάντως, ὅτι τρίτον οὐρανὸν εἶδεν ἐκεῖνος, καὶ ἡρώπηγῃ εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἀρρήτα ῥήματα, ἃ οὐκ ἔβδν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖνος φανερώς διὰ τῆς σαρκὸς ταύτης τὴν τοιαύτην χάριν ἐδέξατο. Οὐ γὰρ ἐπικρύπτεται τὴν ἀμυρβολίαν λέγων· Ἐπεὶ ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν. Καὶ περὶ τούτου τολμήσας εἰποι τις ἂν, ὅτι ἐν σώματι τοιοῦτον μὲν οὐδὲν εἶδεν, τῇ δὲ ἀσωράτῃ καὶ νοητῇ θεωρίᾳ οὐκ ἐστὶν ὃ τι τοῦ-

¹ I Cor. xiii, 13. ² ibid. 1 sqq. ³ Matth. xxii, 40. ⁴ Matth. xxv, 35 sqq. ⁵ I Cor. xiii, 7. ⁶ II Cor. xii, 2 sqq.

των ἀφῆκεν ἀθέατον. Μάρτυς δὲ τούτων ὁ παρ' αὐ-
 τοῦ λόγος, ὃν τε ἐφ' αὐτοῦ διεξῆκε, καὶ ὃν κατέλειπε
 ἐν συγγράμμασιν. Ἐκεῖνος ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἐπὶ τὸ
 Ἰλλυρικὸν ἐν κύκλῳ περιελθὼν, πᾶσι τοῖς διὰ μέσου
 τὸν εὐαγγελιστὴν ἐκέρουε λόγον· καὶ ὁ τούτου λόγος
 καὶ τὸ κήρυγμα πᾶσαν μικροῦ δεῖν τὴν οἰκουμένην
 διέλαθεν, ἐπ' ἰσῆς τοῖς Παύλου λόγοις παρὰ πάντων
 καὶ αὐτὸ σπουδαζόμενον. Παρεῖσθαι δὲ τὰ λοιπὰ δι'
 ὧν ὁ βίος τούτου πρὸς τὸν ἐκείνου συμφέρεται, ὅσον
 ἐσταυρώθη τῷ κόσμῳ ἐκεῖνος, καὶ τοῦτ' ὁ κόσμος.
 Ἐνέκρωσε τὸ σῶμα ἐκεῖνος, ἐτελείωσε καὶ οὗτος ἐν
 ἀσθενείᾳ τὴν δύναμιν. Χριστὸς ἦν τὸ ζῆν ἀμφοτέροις,
 καὶ ὁμοίως ἐκατέρῳ κέρδος ὁ θάνατος, καὶ προτι-
 μοτέρα τοῦ πεπλανημένου βίου ἢ πρὸς τὸν δεσπότην
 ἀνάлуαις. Ἡ καὶ τὸν Ἰωάννην ἀντιπαραθεῖσαι τῷ
 διδασκάλῳ δοκεῖ; Ἀλλὰ τὸ μὲν προτεραιεῖν ἐκεῖνον,
 τῷ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν καὶ περισσότερον ἔχειν
 τοῦ προφήτου τῆς θείας φωνῆς μαρτυρούσης, μα-
 νίας ἂν εἴη καὶ ἀσεβείας ὅμα ἄλλον ἀντιπαραστα-
 γεῖν τῷ τοιοῦτ' βίῳ διὰ συγκρίσεως· ἀλλὰ τοῦ το-
 σοῦτου καὶ τοιούτου καὶ τὸ κατόπιν ἔλθειν, τῆς ἀνω-
 τάτω μακαριότητος τὴν ἀπόδειξιν ἔχει. Οὕτως δὲ
 τὸν λόγον κατανοήσωμεν· Οὐκ ἦν οὔτε ἐν μαλακοῖς
 ἱματίοις ὁ Ἰωάννης, οὔτε κάλαμος ἦν ἀνέμοις ἐν-
 σαλευόμενος. Ἠσπάζετο δὲ πρὸ τῶν οἰκουμένων τὴν
 ἔρημον, καὶ πάλιν τοῖς οἰκουμένοις ἐπαγαλλετο. Μή-
 τις ἄρα ἐπισκῆψαι τῷ λόγῳ, εἰ τοῦτο προσμαρτυρή-
 σαι καὶ τῷ διδασκάλῳ ἡμῶν ἢ ἀλήθεια, ὡς ἐν τούτοις
 αὐτὸν τοῦ μεγάλου Ἰωάννου μὴ ἀπολείπεσθαι; Τίς
 οὐκ οἶδεν ὅπως μαλακὴν τε καὶ τεθρυμμένην τοῦ
 βίου δαίταν πολεμίαν ἤγησαν, ἐν παντὶ τὸ καρτε-
 ρικὸν καὶ ἀνδρῶδες πρὸ τῶν ἡδέων θηρώμενος, ἡλὼν
 θαλπόμενος, κρύει παραβαλλόμενος, νηστειᾷς καὶ
 ἐγκρατείαις καταγυμνάζων τὸ σῶμα, τὰς πόλεις
 ὡς ἐν ἐρήμοις ἐνδιατρίβων (οὐδὲν εἰς ἀρετὴν ἐκ τῆς
 συντυχίας παραβλαπτόμενος), καὶ πόλεις τὰς ἐρη-
 μίας ἀπεργαζόμενος; Οὕτε γὰρ ἡ μετὰ τῶν πολλῶν
 διαγωγή τῆς ἀκριβοῦς τι καὶ ἀσφαλούς πολιτείας
 παρέρρεψεν· οὔτε, εἰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἐσχάτην
 ἐχώρησεν, γυμνωθῆναι τῶν ἐπ' ὀφελείᾳ συνόντων
 οὐκ ἔστιν· ὥστε καὶ ἐπὶ τούτου, καθ' ὁμοίτητα τοῦ
 Βαπτιστοῦ, πόλιν τὴν ἔρημον γενέσθαι στενοχωρου-
 μένην τοῖς ἐπιβρέουσιν. Τὸ δὲ μὴ κάλαμον αὐτὸν
 εἶναι δι' εὐκολίας πρὸς τὰς ἐναντίας ὑπολήψεις
 μετακλινόμενον, δεῖκνυσαι τὸ ἐν πᾶσι τοῖς παρὰ τὴν
 βίον κεκριμένοις αὐτῷ ἀμετάπτωτον. Ἦρσεν ἐξ ἀρ-
 χῆς ἡ ἀκτημοσύνη· πέτρα τις ἀσειστος ἡ χρίσις ἐγέ-
 νετο. Ἐπεθύμει διὰ καθαρότητος προσεγγίζειν τῷ
 Θεῷ· ὅρος ἦν ἡ ἐπιθυμία αὕτη, οὐ κάλαμος. Οὐδέ-
 ποτε γὰρ πρὸς τὰς ἀντιπολεις τῶν πειρασμῶν ὑπ-
 ἐκλίνετο. Τῆς δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης τὸ πάγιον
 μόνον ἦν τοῦ Ἀποστόλου διὰ τῶν ἰδίων λόγων ἐνδεί-
 ξασθαι, τῷ μῆτε τὴν ζωὴν, μῆτε τὸν θάνατον, μὴ
 ἐνεστώτα, μὴ μέλλοντα, μῆτε τινὰ χρίσιν ἑτέραν
 δύνασθαι αὐτοῦ τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν
 ἀγάπης παρῶσασθαι. Οὕτω καὶ ἐν πᾶσι τοῖς κατ'
 ἀρετὴν αὐτῷ κεκριμένοις, οὐδαμῶς καλαμώδης τις
 ἦν καὶ ἀδέσβαιον τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ διὰ πάντων ὁ
 βίος εἶχε τὸ ἐν τοῖς καλοῖς ἀμετάπτωτον. Παρῶν-

A peragitur, contemplatione nihil harum rerum sit,
 quod contemplari atque considerare pratermiserit.
 Testis harum rerum est ipsius oratio, tum ea,
 quam ipse proferebat, tum ea quam reliquit in
 scriptis. Ille ab Ierosolymis usque ad Illyricum in
 orbem circumiens omnibus in medio habitantibus
 Evangelicum sermonem predicavit, et hujus oratio
 atque predicatio omnem propemodum terrarum or-
 bem amplexa est, cum etiam ipsa aequae ac Pauli
 sermones ab omnibus probaretur et expeteretur.
 Omittantur reliqua, quibus hujus vita cum illius
 vita convenit atque concordat, videlicet mundo
 crucifixus est ille, et huic mundus. Corpus ille
 mortificavit, consummavit atque perfecit etiam hic
 vires per infirmitatem. Christus utrique vita erat:
 B et utrique similiter pro lucro mora, et ad Domi-
 num resolutio saltem vitam praeferebatur. An etiam
 Joannem cum magistro conferre atque comparare
 placet? At cum divina vox testatur, quod ille prin-
 cipatum teneat, propterea quod inter natos mul-
 lierum etiam amplius et excellentius quid habeat
 quam propheta, insaniam simul et impietatem fuerit
 alium ex adverso comparando opponere ejusmodi
 vitae. Sed tanti ac talis viri vel a tergo venisse, su-
 premae beatitudinis continet demonstrationem. At-
 que hoc modo rationem incundo, rem considere-
 mus atque perpendamus. Neque mollibus vestibus
 Joannes erat amictus, neque arundo erat, quae ven-
 tis agigaretur. Praeferebat item solitudinem locis
 cultis et habitatis, et contra in habitatis et cultis
 C locis versabatur. Num quis igitur refellet orationem,
 si veritas etiam hoc magistro nostro attestetur, ut
 in his magno Joanne non inferior sit? Quis enim
 ignorat, quemadmodum mollem et delicatam vitam
 cultum noxium et infestum judicaret, in omni re
 fortitudinem atque laborum et molestiarum tole-
 rantiam magis quam res jucundas sectans, ad solis
 aestum duratus, frigori se exponens, jejuniis et tem-
 perantia corpus exercendo subigens, in urbibus
 quasi in solitudinibus versans (quod hominum
 congressus illius virtutem nihil laederet) et ex so-
 litudinibus urbes efficiens. Neque enim idcirco,
 quod cum multitudine conversaretur, quidquam de
 exacto et cauto vitae instituto immutabat; neque
 si seorsum in solitudinem secessisset, nudari ac
 deseri poterat ab iis qui utilitatis gratia, consu-
 tudine atque convictu ejus utebantur, adeo ut
 etiam hujus tempore, quemadmodum in vita Ba-
 ptistae, ex solitudine urbs efficeretur, quae confluenta
 multitudine coarctaretur. Quod autem arundo non
 esset, quae facile ad contrarias opiniones impelle-
 retur, argumento est ea, quam habuit in omnibus
 rebus, quas per vitam cum judicio suscepisset et
 instituisset, constantia atque firmitudo. Placuerat
 ab initio nihil quidquam possidere, et pauperem
 esse: tanquam petra immota atque inconcussa
 stabile ac firmum id iudicium fuit. Concupiscebat
 per puritatem appropinquare Deo: mons erat ea
 cupiditas, non arundo. Nunquam enim ad tenta-

tionum spiritus adversos flectebatur. Porro dilectionis erga Deum (quæ in Basilio fuit) constantiam et firmitudinem solus Apostolus suis verbis exprimere et indicare posset, propterea quod neque vita, neque mors, neque præsentia, neque futura, neque alia aliqua creatura a dilectione Dei cor ejus dimovere atque deturbare posset¹⁰. Adeo etiam in omnibus, quæ cum virtute instituisset, ac sibi sectanda esse judicasset, nequaquam arundineus quidam, et animo mobili ac mente inconstanti erat: sed per omnia vita (ejus) in rebus præclaris constantiam in se habebat et stabilitatem. Libere et ingenue loquitur apud Herodem Joannes, item hic apud Valentem. Comparemus autem ad invicem horum virorum dignitates. Ille quidem partis cujusdam Palæstinæ decreto Romanorum permissum sibi principatum adeptus erat, hujus vero imperii terminus erat totus propemodum cursus solis a finibus Persidis ad Britannos usque pertinens et extremam Oceani oram. Ac linguæ quidem libertas adversus Herodem id agebat atque eo spectabat, ne contra leges ille peccaret in muliercula quadam, sed cupiditatem, utpote legibus vetitam, in se cõceret. At adversus Valentem præceptoris linguæ libertas quænam erat? Ut illasam, intactam et impollutam sineret esse fidem, cui si fieret injuria, totius orbis terrarum scelus atque piaculum existeret. Conferat igitur æquus rerum æstimator et principatum cum principatu, et linguæ libertatis hujus propositum cum illa comparet libertate. Nam illic quidem corpore Herodis scelus circumscribatur: hic vero violatio fidei ad totius humanæ naturæ injuriam redundabat. Ille ad mortem usque perseverat in libertate sermonis, et huic finis linguæ libertatis exsilium existit, cum imperator hanc penam in eum loco mortiferæ sententiæ statuisset. At enim Joannes post mortem vivere credebatur: Basilio item ab inimicis ipsis sententia exsilii rescinditur, cum propter minas nihilo remissior et segnior factus esset ad resistendum. An etiam audebimus ad sublimem Eliam sermone ascendere, et ostendere nostrum doctorem suæ vitæ instituto illius gratiæ assimilari? Enimvero ut in flammeo curru sedeat atque vehatur, et igneos equos moderetur, et ad eam potestatem, quæ superæ præsidet rerum naturæ, transmigret, nemo postulet ab humana natura (nam nec ille quidem intra terminos et limites naturæ manens illæsus in igni conservabatur, cum terreum hoc pondus divina vi ad eam levitatem, quæ in sublime ferretur, transformaret), neque (vero) quod suo verbo veluti clavi uteretur ejus facultatis, quæ de cælo suppedabatur, et aperiens quando vellet, et rursus claudens, cum id facere commodius esse videretur. Quinetiam, quod ad multum ille tempus inedia toleraret, uno cibo subcinericii illius hordeacei panis in pari habitudine vires suas ad quadraginta usque dies conservans, prætermittatur etiam hoc, utpote majus, quam humana capiat

σιάζεται πρὸς τὸν Ἡρώδη Ἰωάννης, καὶ οὗτος πρὸς Οὐάλεντα. Ἀντετάσωμεν δὲ πρὸς ἄλληλα τῶν ἀνδρῶν τούτων τὰ ἀξιώματα. Ὁ μὲν μέρους τινὸς τῆς Παλαιστίνης ψήφῳ Ῥωμαίων τὴν δυναστείαν κεκλήρωτο· τούτου δὲ τῆς ἀρχῆς ὅρος ἦν ὁλος μικροῦ δεῖν ὁ τοῦ ἡλίου δρόμος, ἐκ τῶν τῆς Περσίδος ὄρων, εἰς Βρεττανούς τε καὶ τὰ ἔσχατα τοῦ Ὀκεανοῦ παρατείνων. Καὶ τῆς μὲν πρὸς τὸν Ἡρώδη παρῆρσις ἦν ὁ σκοπὸς, μὴ παρανομεῖν κατὰ γυναῖκα τινὸς, ἀλλὰ κολάζειν ἐφ' αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν, ὡς ἀπειρημένην τῷ νόμῳ. Ἢ δὲ πρὸς Οὐάλεντα τοῦ διδασκάλου παρῆρσις τίς ἦν; Ἀσυλὸν τε καὶ ἀμείαντόν τὴν πίστιν ἔβη, ἥς ἡ παρανομία πάσης τῆς οἰκουμένης ἄγος ἐγίνετο. Ἀντιθέτω τοίνυν ὁ δίκαιος τῶν πραγμάτων ἐξεστασθῆς τὴν τε δυναστείαν τῇ δυναστείᾳ, καὶ τὸν σκοπὸν τῆς παρῆρσιος ταύτης πρὸς τὴν παρῆρσιον ἐκείνην. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐν τῷ σώματι τοῦ Ἡρώδου τὸ ἄγος περὶορίζετο· ἐνταῦθα δὲ πάσης ἦν ἀδικία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ παρανομία τῆς πίστεως. Ἐκεῖνος μέχρι θανάτου ἐμμένει τῇ παρῆρσι· καὶ τούτῳ πέρας τῆς παρῆρσιος ἐξορία γίνεται, τοῦτο τοῦ βασιλέως ἀντὶ τῆς ἐπιθανατίου ψήφου καταδικάσαντος. Ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης ἀποθανὼν ζῆν ἐπιστεύετο· καὶ Βασίλειον παρ' αὐτῶν τῶν ἔχθρῶν ἡ τῆς ἐξορίας ἀναλύεται ψήφος, οὐδὲν διὰ τῆς ἀπειλῆς μαλακισθέντι περὶ τὴν ἐνστασιν. Ἄρα τολμήσαιμεν καὶ ἐπὶ τὸν ὕψηλόν Ἠλίαν ἀναβῆναι τῷ λόγῳ, καὶ δεῖξαι τὸν καθ' ἡμᾶς διδασκαλὸν πρὸς τὴν ἐκείνου χάριν τῷ βίῳ· τῷ καθ' αὐτὸν ὁμοιοῦμενον; Ἀλλὰ τὴν μὲν ἐπὶ τοῦ φλογίνου ἄρματος διφερίαν, καὶ τὴν τῶν πυρίνων ἡνιόχῃσιν ἵππων, καὶ τὴν πρὸς τὸ ὑπερκεῖμενον τῆς ἀνω λήξεως μεταχώρησιν, μηδὲς ἀπαιτεῖται τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος ἐν τοῖς ὄροις μένων τῆς φύσεως, ἀπαθὴς ἐν τῷ πυρὶ διεσώζετο, πρὸς τὸ ἀνωφερὲς τε καὶ κοῦφον θεῖα δυνάμει μετασκευάζων τὸ ἐμβριθὲς τε καὶ γῆινον, μὴθ' ὅτι τὸν αὐτοῦ λόγον οἶόν τινα κλεῖν ἐποιεῖτο τῆς ἐξ οὐρανοῦ χορηγίας, ἀνείς τε ὅτε βούλοιο, καὶ ἀποκλείων πάλιν κατ' ἐξουσίαν, ὅτε τοῦτο πράττειν ἄμεινον ᾔετο. Ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς πολλὴν αὐτὸν διαρκεῖσαι χρόνον ἀπόσιτον, μὴ τροφῇ τοῦ ἐγκρυφίου ἐκείνου κλυρίτου ἐν ὁμοίῳ τὴν δύναμιν αὐτοῦ διασώζοντα μέχρις ἡμερῶν τεσσαράκοντα· παρεῖσθαι καὶ τοῦτο, ὡς μείζον ἢ κατὰ ἀνθρώπου.

Ἄπορος γὰρ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῶν ὑπὲρ φύσιν ἡ μίμησις. Σιγάσθω δὲ μετὰ τούτων ὁ τε βραχύς ἐκεῖνος τοῦ ἀλεύρου κέραμος, καὶ ὁ τοῦ ἐλαίου καμψάκης· διαρκῶν ἐκάτερος πρὸς τὴν χρεῖαν ἐν τῇ τῆς τροφῆς χορηγίᾳ, καὶ παντὶ τοῦ λιμοῦ τῷ χρόνῳ συμπαρατείνων τὴν χάριν, εἰς ἑτῆ τρία καὶ μῆνας ἔξ. Τὰ γὰρ τῆς ἀνωθεν ἐνεργείας θαύματα, ἰδιόζουσιν ἐπὶ τῶν ἔργων ἔχει τὴν δύναμιν. Καὶ οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἀνθρωπίνῃ φύσει τὰς τοιαύτας θαυματοποιίας λογίσαιτο.

¹⁰ Rom. viii, 38.

ram, imitatio humanæ naturæ impedita est. Silentio præteretur item cum his et exiguus ille fari-næ urceus, et vas, quo oleum continebatur: quorum utrumque tam hoc, quam ille, quod ad sup-peditationem attinet alimenti, ad necessitatem sufficiebat, per omne tempus famis beneficium simul prorogans et extendens ad annos tres et menses sex. Nam superæ operationis miracula peculiarem in operibus vim habent. Nec recte quis ejusmodi mirificas operationes assignaverit humanæ naturæ.

Τίνα οὖν ἐστὶν ὅσα τοῦ διδασκάλου ἡμῶν πρὸς τὰ Α ἐν τῷ προφῆτῃ θεωρούμενα τὴν κοινωνίαν ἔχει; Ζῆλος πίστεως, δυσμένεια κατὰ τῶν ἀθετούντων, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἐπιθυμία τοῦ ὄντος ἕως πρὸς οὐδὲν τῶν ὑλικῶν ἀπορρέουσα, ζωὴ διὰ πάντων ἐξητασμένη, βίος κατεσκληκώς, βλέμμα τῷ τόνῳ τῆς ψυχῆς συν-τεινόμενον, σεμνότης ἀνεπιτήδευτος ἡ συχία λόγου ἐνεργεστέρα, φρονεῖς περὶ τῶν ἐλπίζομένων, κατα-φρόνησις τῶν ὄρωμένων, ὁμοτιμία πρὸς πᾶν τὸ φαι-νόμενον, εἴτε τις τῶν ὑπερόγκων ἐν ἀξιώματι τύχοι, εἴτε τῶν ταπεινῶν τε καὶ ἀπερρίμμένων προφαίνοιτο. Ταῦτά ἐστι καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν οἷς μιμεῖται ὁ τοῦ διδασκάλου βίος τὰ τοῦ Ἥλιου θαύματα. Εἰ δέ τις προφέρει τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τὴν ἀστίαν, καὶ ἡμεῖς τοῦ διδασκάλου τὴν διὰ παντὸς τοῦ βίου ὀλιγο-στίαν ἀντιπροσώσομεν. Γειτνιάζει γάρ πως τῷ ἀστί-τῳ τὸ ὀλιγόσσιον, καὶ μάλιστα ὅταν τὸ μὲν ἐν ὀλίγῳ γένηται χρόνῳ, τὸ δὲ πρὸς πάντα διαρκέσῃ τὸν βίον. Ἄλλως τε κάκει μὲν ὁ ὀλιγότης ἐκεῖνος ἐγκρυφίας διεκράτει τοῦ προφῆτου τὸν τόνον, ἔχων τι πάντως ἐν ἑαυτῷ τοιοῦτον, ᾧ συνετηρεῖτο τοῦ προσνεγκα-μένου τὴν τροφήν ταύτην ἡ δύναμις. Τεκμήριον δὲ, ὅτι οὐχὶ τῶν ὁμοφύλων τις αὐτῷ σιτοποιήσας τὴν τροφήν παρεθήκατο, ἀλλ' ἀγγελικῆς παρασκευῆς ἐν-εφορήθη. Ὅθεν αὐτῷ πλήρης τε καὶ ἀδιάπνευστος ἦν ἡ διὰ τῆς τροφῆς ἐκεῖνης ἐγγινομένη τῷ σώματι δύναμις. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν καινοτομηθείσης τῆς συνηθείας, μέτρον τῆς τροφῆς ὁ λογισμὸς ἦν, τοσοῦ-τον παρέχων τῷ σώματι, οὐχ ὅσον ἡ φύσις ἐβούλετο, ἀλλ' ὅσον ὁ τῆς ἐγκρατείας ἐνεκελευέτο νόμος. Ἡ δὲ ἱερωσύνη τοῦ διδασκάλου, μιμεῖται τὰ τῆς ἱερωσύνης τοῦ προφῆτου αἰνίγματα, διὰ τοῦ τρισευεῖν ἐν τῷ λόγῳ τῆς πίστεως, τὸ οὐράνιον πῦρ πρὸς τὰς ἱερουρ-γίας ἐφέλκομένη. Πῦρ δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν καλεῖσθαι πολλὰ καὶ τῆς Γραφῆς ἐδιδά-χθημεν. Αὐτὸν δὲ γῆς ὁ διδάσκαλος οὔτε ἔλυσεν, οὔτε ἐπήγαγεν. Ἐκεῖ δὲ ὁ μέγας προφῆτης, πλήξας τῇ μάστιγι τῆς ἀνομβρίας τὴν γῆν, ὁ αὐτὸς καὶ ἐκ-τὸς τοῦ τραύματος γίνεται, ἐφάμιλλον τῇ ἀλγυδονί τῆς μάστιγος τὴν ἐκ τῆς θεραπείας ἀνεσιν αὐτοῖς χαρίζομενος. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ πρὸς τοῦτο τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἥλιου θαῦμα εἰπεῖν ὁ θεὸς βουλῆσει τῆς τοιαύ-της ποτὲ συμφορᾶς ἀπειληθείσης, καὶ ζηροῦ παντὸς τοῦ χειμερίου καιροῦ παραδραμόντος, καὶ μηδεμιᾶς καρπῶν ὑποφαεινομένης ἐλπίδος ὅτε προσπεσὼν τῷ Θεῷ ὁ διδάσκαλος, μέχρι τῆς ἀπειλῆς τὸν φόβον ἔστησεν, λιταῖς τὸ θεῖον λικισάμενος, καὶ λύσας διὰ προσευχῶν τὴν τῆς ἀνομβρίας κατάρθειαν. Ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ λιμοῦ παραμυθίας, ἣν ἐπὶ μὲν ἐνδείξαστο χήρας ὁ μέγας Ἥλιος, ἔχει τι καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος ἐπὶ τοῦ διδασκάλου ὁμοίωμα. Λιμοῦ γάρ ποτε χαλε-ποῦ καταπονούντος αὐτὴν τε τὴν πόλιν ἐν ἧ διαιω-μενος ἐτόγγανεν, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπέτελοῦσαν τῇ πόλει χώραν, τὰς αὐτοῦ κτήσεις ἀποδόμενος, καὶ

Quæ sunt igitur nostri præceptoris bona, quæ cum iis, quæ in propheta cernuntur, communionem et societatem habeant? Amor et studium vehemens erga fidem, odium adversus asperrantes et repro- bantes, dilectio erga Deum, studium et desiderium ejus, qui vere atque reipsa est, ad nullam rem ma- terialem effluens atque deflectens; vita per omnia exacta atque exquisita, victus aridus, acies oculo- rum et obtutus animæ vigori par, gravitas non affectata, silentium sermone efficacies, cura atque contemplatio rerum earum quæ sperantur, contem- ptus earum quæ videntur, cum quisquis oblatus esset, sive in excellenti dignitate forte constitutus, sive ex humilibus et abjectis esse appareret, eadem dignatione exciperet, et in eodem honore haberet. Hæc et ejusmodi sunt, in quibus præceptoris vita miracula Eliæ imitatur. Quod si quis profert qua- draginta dierum inedia, et nos per omnem vitam magistri in cibo parcimoniam contra in medium afferemus. Vicina enim quodammodo est inedia cibi exiguitas et parcimonia victus, ac maxime, cum illud quidem exiguo tempore factum sit, hoc vero per omnem vitam duraverit. Præterea etiam illic quidem hordeaceus ille subcinericius panis prophetæ vigorem et vires conservabat, eo quod prorsus aliquid ejusmodi in sese haberet, quo qui- cunque cibum hunc sumpsisset, vires ejus conser- varentur. Cujus rei argumentum est, quod non popularium aliquis ei panem confectum pro cibo apposuerat, sed ab angelis parato cibo satiatum est. Unde etiam plenæ atque integræ manebant, et non effluebant atque expirabant eæ, quæ per illum ci- bum corpori vires ingenerarentur. Hic vero cum nihil de consuetis innovaretur et immutaretur, ra- tio cibum moderabatur, tantum corpori præbens, non quantum natura vellet, sed quantum tempe- rantia lex juberet. Porro sacerdotium præceptoris prophetæ sacerdotii ænigmata imitatur, per hoc quod tres personas in ratione fidei tradit, cœlestem ignem ad sacrificia eliciens. Ignem autem sancti Spiritus virtutem vocari in multis Scripturæ locis didicimus. Uredinem vero atque siccitatem terræ magister neque sustulit, neque induxit. Illic autem magnus propheta cum imbrii penurie flagello terram verberasset, ipse quoque medicus vulneris existit, cruciatui flagelli par et æquipollens lar- giens eis curationis levamen atque mitigationem. Quod si etiam adversus hoc nostri Eliæ aliquid miraculum proferre oportet, cum divina voluntate ejusmodi calamitas aliquando cœli minis significata immineret (quippe totum tempus hibernum per siccitatem præterierat) et nulla spes frugum appa- reret, tunc magister Deo supplicans ultra minas terrorem progredi passus non est, cum precibus

divinum numen placasset, et per orationes mœrorem, qui propter imbrium penuriam (homines) invaserat, sustulisset. Quinetiam consolationis et levaminis in fame, quod in una vidua magnus præstitit Elias, habet etiam nostra ætas aliquam similitudinem in magistro. Nam cum fames aliquando gravis et sæva tam ipsam urbem, in qua habitabat, quam omnem ubique subditam regionem affligeret, venditis suis prædiis et possessionibus, atque pecuniis in alimenta conversis, cum etiam rarum esset, ut illi, qui valde sibi providissent et instructi essent, ea quæ ad mensam et victum pertinent, sibi

Quod si sublimis raptus est Elias, mirabile quidem est etiam hoc et majus miraculum, quam quis vel oratione explicare, vel ratione assequi possit. Verumtamen nec altera (quidem) species ad supera cursus repudianda atque contemnenda est: cum quis per spiritum virtutibus pro curru usus, per sublime vitæ institutum e terra (sursum) in cælum migrat. Quod utique magistrum assecutum ease, quicumque rerum ab eo gestarum æquus fuerit æstimator, non negabit. An etiam adversus Samuel oratione audendum est? Sane in aliis omnibus primas prophetæ partes concedentes, cum duobus quibusdam, quæ de illo dicuntur, etiam ea quæ ei: ea magistrum nostrum erant, convenire ostendimus. Divinitus data atque concessa utriusque nativitas erat. Ut enim illum mater, ita etiam hunc pater a Deo petitum procreavit. Cumque letali morbo quondam correptus esset etiam nunc in ætate juvenili, per visionem in somnis pater vidit Dominum, qui in Evangelio regulo illi filium donavit, sibi apparere, et illa dicere ad se, quæ ad illum Dominus dixerat, nempe, *Vade, filius tuus vivit*¹¹⁻¹². Cujus fidem et ipse imitatus, eundem quem ille fidei fructum percepit, benignitate Domini salute filii recepta.

Atque hoc quidem unum cum miraculis Samuelis comparamus. Alterum vero, quod forma sacrificii eadem ab ambobus instituta atque peracta est. Pacificas enim uterque Deo hostias obtulerunt, ut hostes profligarentur, et interirent sacrificantes, hic quidem pro eversione hæreseon, ille vero adversus alienigenas id agens. Porro magnus ille Moyses commune omnibus, qui ad virtutem spectant, propositum est exemplum. Nec deliquit si quis virtutem legislatoris tanquam scopum sibi proponat, ad quem vitæ suæ dirigat actiones. Proinde nemo prorsus invidet, si ostendatur, quod magister noster, in quibus posset, legislatorem in vita imitaretur. In quibus igitur (rebus) imitatio consistebat? Mulier quædam Ægyptios regens,

A εις τροφὰς διαμείβας τὰ χρήματα, ὅτε σπανιον ἦν· καὶ τοὺς σφόδρα παρεσκευασμένους τράπεζαν ἔαυτοῖς παραστήσασθαι, διήρκεσεν ἐκεῖνος ἐν παντί τῷ χρόνῳ τοῦ· λιμοῦ τρέφειν, τοὺς τε πανταχόθεν συρρέοντας, καὶ τὴν νεολέαν παντὸς τοῦ δήμου τῆς πόλεως, ὡς καὶ τοῖς τῶν Ἰουδαίων παισὶν ἐκ τοῦ ἴσου προτιθέναι τῆς φιλανθρωπίας ταύτης τὴν μετουσίαν. Διαφέρει δὲ πάντως οὐδὲν, ἢ διὰ καμψάκου τὴν θείαν ἐντολὴν, ἢ διὰ τινος ἄλλης ἀφορμῆς ἐκπληρῶσαι. Ἐγὰρ παραμυθία τῶν δεομένων οὐ ζητεῖ τὸ πόθεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ γινόμενον βλέπει.

conficere et suppeditare possent, ille per omne tempus famis, cum eos qui undique confluerent, tum juventutem totius urbanae plebis alere perseveravit, adeo ut etiam Judæorum liberos hujus benignitatis et liberalitatis ex æquo participes faceret. Nihil autem prorsus interest, utrum per vas olearium quis, an per aliquam aliam materiam et occasionem divinum mandatum exsequatur. Consolatio enim indigentium non querit unde (sumas), sed ad id, quod fit, spectat.

B Εἰ δὲ ἀνωφερὴς ὁ Ἥλιος ἐγένετο, θαυμαστὸν μὲν καὶ τοῦτο, καὶ ὑπὲρ λόγον τὸ θαῦμα. Πλὴν οὐκ ἀπόβλητον καὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς ἐπὶ τὸ ἀνω φορᾶς, ὅταν τις διὰ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀνοικίχεται, διὰ τοῦ Πνεύματος ἄρμα τὰς ἀρετὰς ποιησάμενος. Ὅπερ δὴ κατωρθώσθαι τῷ διδασκάλῳ πᾶς ὁ εὐγνωμόνως τὰ κατ' αὐτὸν ἐξετάζων συνθήσεται. Ἄρα χρὴ καὶ τοῦ Σαμουὴλ κατατολμῆσαι τῷ λόγῳ; Ἄλλ' ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι τῶν πρωτείων τῷ προφήτῃ παραχωρήσαντες, πρὸς δύο τινὰ τῶν περὶ αὐτοῦ λεγομένων, καὶ τὰ περὶ τὸν διδάσκαλον ἡμῶν οικειῶς ἔχοντα δείξομεν. Θεόδοτος ἀμφοτέρων ἡ γέννησις ἦν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἡ μήτηρ, οὕτω καὶ οὗτος ἐξ αἰτήσεως θείας ὁ πατὴρ ἐτεκνώσατο. Καὶ ἀρρώστια ποτὲ συσχεθέντος ἐπιθανατίῳ ἔτι ἐν τῷ νέῳ τῆς ἡλικίας, εἶδεν ὁ πατὴρ ἐπιφανέντα αὐτῷ κατὰ τὴν ἐνύπνιον ὅφιν τὸν Κύριον, τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν παῖδα τῷ βασιλικῷ χαρισάμενον, κάκεινα εἰπόντα πρὸς τοῦτον, ἃ πρὸς ἐκεῖνον εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ. Οὐ τὴν πίστιν καὶ αὐτὸς μιμησάμενος, τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῇ πίστει καρπὸν ἐκομίσαστο, τὴν τοῦ υἱοῦ σωτηρίαν ἐκ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου δεξάμενος.

Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τοῖς θαύμασι τοῦ Σαμουὴλ ἀνατίθεμεν. Ἐτερον δὲ, ὅτι τὸ εἶδος τῆς λειτουργίας τὸ αὐτὸ τοῖς δύο συνεσπουδασθή. Εἰρηνικὰς προσήγαγον ἀμφοτέρω τῷ Θεῷ τὰς θυσίας, ὑπὲρ τῆς τῶν πολεμίων ἀναίρεσεως λειτουργούντες, ὁ μὲν ἐπὶ τῇ καταλύσει τῶν αἱρέσεων, ὁ δὲ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων τοῦτο ποιῶν. Μωϋσῆς δὲ ὁ μέγας, κοινὸν πρόκειται πᾶσι τοῖς πρὸς ἀρετὴν ὁρῶσιν ὑπόδειγμα· καὶ οὐκ ἂν τις πλημμελοίη, τοῦ ἰδίου βίου σκοπὸν τὴν ἀρετὴν τοῦ νομοθέτου ποιούμενος. Οὐκοῦν ἀνεπίρρονον πάντως εἶη δεῖξαι τὸν διδάσκαλον ἡμῶν, ἐν οἷς οἷός τε ἦν, τὸν νομοθέτην ἐπὶ τοῦ βίου μιμούμενον. Ἐν τίσι τοῖσιν ἡ μίμησις ἦν; Ἀρχουσά τις τῶν Αἰγυπτίων, εἰσποιησαμένη τὸν Μωϋσέα παιδεύει τὴν ἐγγώριον παιδεύειν, οὐκ ἀποστάντα τοῦ μητρώου μαζοῦ, ἵνα

¹¹⁻¹² Joan. iv, 50.

ἔδει τὴν πρῶτην ἡλικίαν τῇ τοιαύτῃ τροφῇ τιθημένην
 αἰσθαι. Τοῦτο καὶ τῷ διδασκάλῳ μαρτυρεῖ ἡ ἀλήθεια.
 Ἀνατρεφόμενος γὰρ ὑπὸ τῆς ἑξω σοφίας, αἰ τοῦ
 μαζοῦ τῆς Ἐκκλησίας εἶχετο, τοῖς ἐντείνον διδά-
 γμασι τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ ἀδρυνόμενος. Ἠρῆσατο
 μετὰ ταῦτα ὁ Μωϋσῆς τῆς ψευδονύμου μητρὸς τὴν
 σεσοφισμένην συγγένειαν. Οὐδὲ οὗτος παρέμεινεν
 ἐπιπολὺ νομίζεσθαι τοῦτο ᾧ ἐπησχύνετο. Πᾶσαν γὰρ
 τὴν ἐκ τῶν ἑξωθεν λόγων δόξαν ἀποσεισάμενος, ὥσπερ
 τὴν βασιλείαν ἐκείνος, πρὸς τὸν ταπεινὸν ἀπυτομό-
 λησε βίον, καθάπερ καὶ τοὺς Ἑβραίους ὁ Μωϋσῆς
 προτιμότερους τῶν Αἰγυπτίων θησαυρῶν ἐποίησατο.
 Τῆς δὲ φύσεως ἐφ' ἑκάστου τὸ ἐαυτοῦ ἐνεργούσης
 (ἐκάστου γὰρ ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος),
 οὐδὲ οὗτος ἐκτός ἦν τῆς τοῦ Αἰγυπτίου λογισμοῦ μά-
 χης, ἣν ἐπὶ γὰρ τῷ καθαρεύοντι· ἀλλὰ συμμαχῶν τῷ
 βελτίονι, νεκρὸν ἐποίησε τὸν κακῶς τῷ Ἑβραῖῳ ἐπ-
 εγειρόμενον. Ἑβραῖος δὲ λογισμὸς, ὁ ἐκκαθααρμένος
 καὶ ἀμώλυτος. Ὁ γὰρ διὰ τοῦ νεκρῶσαι τὰ ἐπὶ τῆς
 γῆς μέλῃ τῇ ψυχῇ συμμαχῶν μιμεῖται τοῦ Μωϋσεως
 τὴν ἀριστείαν, ἣν κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου ἐνήργησεν.
 Παραδραμεῖν δὲ προσέκει τὰ πολλὰ τῆς ἱστορίας,
 ὡς ἂν μὴ πολλὸν ὄχλον ἐπάγοι τῇ ἀκοῇ, τὸ πάντα δι'
 ἀκριβείας θέλειν ἐκτίθεσθαι, ὅσα τε ἐπὶ Μωϋσεως ὁ
 λόγος κατέχει, καὶ ἐν οἷς ἐγένετο τοῦ διδασκάλου ἡ
 πρὸς τὸν νομοθέτην ὁμοίωσις. Κατέλιπε τὴν Αἴγυπτον
 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αἰγυπτίου ὁ Μωϋσῆς, καὶ πο-
 λὺν ἐν τῷ μέσῳ διήγεν χρόνον ἐφ' ἑαυτοῦ ἰδιάων.
 Κατέλιπε καὶ οὗτος τοὺς ἐν ἄσται θορύβους, καὶ τὰς
 ὀλικὰς ταύτας περιγῆσεις, καὶ ἦν ἐπὶ τῆς ἐσχατιᾶς·
 προσφιλοσοφῶν τῷ Θεῷ. Κατελάμβη τῷ φωτὶ διὰ
 τῆς βάρτου ἐκείνος. Ἐχομέν τι συγγενὲς τῆς ὀπτασίας
 ταύτης καὶ ἐπὶ τούτου εἰπὲν· ὅτι νυκτὸς εὐσης, γί-
 νεται αὐτῷ φωτὸς ἑλλαμψίς κατὰ τὸν οἶκον προσευ-
 χομένῳ· ἄλλον δὲ τι τὸ φῶς ἦν ἐκεῖνο, θεῖα δύναμις
 καταφανομένη τὸ ὄκνημα, ὅτ' οὐδέποτε πρᾶγματός
 ὀλικοῦ ἔξαπτόμενον. Σώζει τὸν λαὸν ὁ Μωϋσῆς ἐκ τοῦ
 τυράννου βυσάμενος. Μαρτυρεῖ τὰ ἱσα τοῦ καθ'
 ἡμῶν νομοθέτου ὁ λαὸς οὗτος, οὗ διὰ τῆς ἱερωσύνης
 πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ καθηγῆσατο.

illuminans, a nulla re materiali accensum. Servat
 nostro legislatore testatur hic populus, quem per

Καὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἑκάστον λέγειν, ὅσους διήγαγε
 καὶ οὗτος διὰ τοῦ ὕδατος, ὅσους διὰ τοῦ λόγου τὸν
 στόλον τοῦ πυρὸς ἐδιδούχησεν, ὅσους τῇ τοῦ Πνεύ-
 ματος νεφέλῃ διέσωσεν, ὅσους ἔθρεψε τῇ οὐρανίᾳ
 τροφῇ, ὅπως ἐμμεῖτο τὴν πέτραν ἣ ποτε τῷ ξύλῳ
 ἀνεστομώθη τὸ ὕδωρ, τοῦτέστιν, ἥ ποτε ὁ τοῦ σταυ-
 ροῦ τύπος τοῦ στόματος ἐθίγεν, ὅπως ἐπότιζε τοὺς
 διψῶντας τοῦ ὕδατος ἐκείνου, τῷ πλήθει τῆς ἐπιρ-
 ρύης τὰς ἀβύσσους μιμούμενος, οἷαν μαρτυροῖ σκη-
 νὴν, καὶ σωματικῶς μὲν ἐν τῷ προστείλῳ κατε-
 σκευάσατο, τοὺς πτωχοὺς τῷ σώματι, πτωχοὺς τῷ
 πνεύματι διὰ τῆς ἀγαθῆς διδασκαλίας εἶναι ποιήσας,
 ὥστε αὐτοῖς γενέσθαι μακαριστὴν τὴν πτωχείαν τῆς
 ἀληθινῆς βασιλείας προφενοῦσαν τὴν χάριν· Σκηνὴν
 δὲ ἀληθὴ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατοίκησιν τὴν ἐκάστου

A Moysen adoptatum domestica disciplina instituen-
 dum curat, a maternis uberibus, quandiu primam
 aetatem ejusmodi alimento nutriti conveniebat, non
 recedentem. Hoc item magistro veritas testatur.
 Cum educaretur enim ab externa sapientia, semper
 uberibus Ecclesiae adhaerebat, illius doctrinis animo
 crescens atque grandescens. Abnegavit atque re-
 pudiauit postea Moyses falso dictae matris fictam
 et commentitiam cognationem. Ne hic quidem diu
 permansit in eo statu, ut ejus studii nomine cele-
 braretur atque clareretur, cujus eum pudebat. Cum
 enim omnem ex litteris et disciplinis externis par-
 tam gloriam repudiasset, quemadmodum ille regnum,
 ad humile vitae se transtulit institutum: quemadmo-
 dum etiam Moyses Aegyptiis thesauris praelulit He-
 braeos. Porro cum natura in unoquoque suum officium
 faciat (uniuscujusque enim caro concupiscit adversus
 spiritum¹¹) ne hic quidem expers praellii erat, quo
 ratio pura ab Aegypto ratione petebatur, sed opem
 ferens meliori, mortuam faciebat eam, quae adver-
 sus Hebraeam haud recte insurgebat. Hebraea autem
 ratio, expurgata est et incontaminata. Nam qui per
 mortificationem membrorum terrenorum animae
 auxilium fert, excellentem fortitudinem atque vir-
 tutem Moysis quam adversus Aegyptium praestitit,
 imitatur. Praetereire autem magnam partem historiae
 convenit, ne si quis omnia plene atque exacte velit
 exponere, quae et de Moyse Scriptura continet¹²,
 et in quibus magistri fuit cum Moyse similitudo,
 magnam auditoribus afferat molestiam. Reliquit
 Aegyptum Moyses post necem Aegyptii, multoque
 interjecto tempore seorsum per se privatus degebat.
 Reliquit etiam hic urbanos tumultus, et materiales
 hos strepitus undique circumsonantes, et erat in
 solitudine divinae philosophiae addictus¹³. Lumen
 illi per rubum alluxit. Habemus aliquid huic visioni
 cognatum etiam in hoc, quod dicamus. Nam cum
 nox esset, accidit ei illustratio atque affulgentia
 luminis domi oranti: expers autem materiae quod-
 dam lumen erat illud, divina virtute domicilium
 populum Moyses a tyranno liberatum. Paria de
 sacerdotum duxit ad Dei promissionem.

Et quid opus est omnia singulatim exponere,
 D quam multos etiam hic per aquam traduxerit, quam
 multis per sermonem columnam ignis praetulerit?
 quam multos nube spiritus conservaverit, quam
 multos caelesti cibo aluerit? quomodo imitaretur
 petram, in qua quondam ligno aquae os et vena
 aperta est, hoc est, cujus quondam os crucis figura
 tetigit? quemadmodum sitientes aqua illa potaret,
 magnitudine abundantiae imitans abyssos, quale
 tabernaculum testimonii, et quidem corporaliter in
 suburbio fabricatus sit, pauperes corpore, pauperes
 spiritu ut essent, per bonam doctrinam efficiens,
 adeo ut eorum egestas ob beatitudinem memorabi-
 lis existeret, utpote veri regni donum gratiamque
 concilians! Tabernaculum autem verum, in quo

¹¹ Galat. v, 17. ¹² Exod. ii, 1 sqq. ¹³ Exod. iii, 1 sqq.

Deus inhabitaret, uniuscujusque animam sermone effliciebat, etiam columnas quasdam exstruens in eo: cogitationes et rationes dico columnas, quæ laboribus oppressam virtutem suffulciant atque sustentent, atque etiam pelves (conficiens) ad eluendum animæ pollutiones et inquinamenta, quibus aqua ex oculis emanante lituræ et maculæ abstergerentur. Quam multa candelabra in uniuscujusque anima imponebat, sermone illuminans occulta! Quales orationum acerras et ithubula effliciebat! quales exstruebat ex puro auro, et in quo fraus adhibita non esset, hoc est, ex vera et pura affectione, ubi grave vanæ gloriæ plumbum nequaquam eorum, quæ fierent, splendorem obscuraret! Quid opus est commemorare mysticam arcam, qualem unicuique fabricatus sit, tabulas testamenti divino digito inscriptas animæ imponens? Hæc autem dico illo respiciens, quod uniuscujusque cor arcam effliciebat, quæ spiritualia mysteria comprehendere posset, continens legem scriptam, quæ Spiritus operatione per opera describeretur: id enim per digitum Dei significatur: in qua arca etiam sacerdotii virga suo semper fructu efflorescebat per participationem sanctificationum germinans et repululans, et urna a manna nunquam vacua fiebat. Tunc enim animæ vas a cœlesti cibo vacuum sit, cum peccatum se insinuans influentiam mannæ prohibuerit. Manna autem panis cœlestis est. Quid opus est commemorare quod pacto sacerdotali stola cum ipse exquisite et caute se circumdaret, tum cæteros suo exemplo exornaret, semper ferens in pectore illum ornatum, cui nomen est et oraculum, et decretum, et veritas, quæ omnia relinquo diligentioribus et magis industriis, ut ea per tropicam et allegoricam significationem præceptori accommodent: per quæ cum ipse talis erat, tum cum aliis ornatum eum communicabat. Sæpenumero animadvertimus eum etiam intra caliginem versari, ubi Deus erat. Nam quod alii cernere atque contemplari non poterant, id illi doctrina spiritus qua in sacris institutus erat, comprehensibile effliciebat: adeo ut intra amplexum caliginis esse videretur, in qua sermo de Deo occultatur. Sæpenumero se opposuit Amalecitis pro scuto usns oratione. Quo manus tollente verus Jesus hostes devincebat. Multorum præstigiatorum et incantatorum Balaam illius simillium imposturas discussit atque irritas ninæ dæmonum doctrinæ obtemperantes erant, maledictionem convertentibus in benedictionem.

Cæterum hæc a nobis per transcursum et compendium dicuntur: quæ singulatim quicunque vitam Sancti non ignorat, accommodabit ad rerum gestarum veritatem, quam multi qui veneficiis et incantationibus adversus quosdam insidias intruxissent, inefficacem improbitatem habuerunt, cum non liceret eis per fidem præceptoris malum producere ad effectum. Sed relictis omnibus, quæ medio tempore acta sunt, de fine utriusque commemorabo. Reliquit quidem uterque sæculum,

A ψυχὴν ἐδουλοῦργει τῷ λόγῳ, καὶ στύλους τινας ἐν αὐτῇ κατασκευάζων· λογισμοὺς λέγω τοὺς στύλους τοὺς τὸ ἐπίπνον τῆς ἀρετῆς ὑπερείδοντας· καὶ λουτήρας ὡσαύτως πρὸς τὸ ἐκπλύνειν τῆς ψυχῆς τὰ μιάσματα, τῷ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ὕδατι τὸν μολυσμὸν ἀποκλύζοντας. Ὅσας λυχνίας ἐνετίθει τῇ ἐκάστου ψυχῇ, καταφωτίζων τῷ λόγῳ τὰ κρύφια! Οἷα τὰ τῶν προσευχῶν θυμιατήριά τε καὶ θυσιαστήρια κατασκευάσεν, ἐκ καθαροῦ καὶ ἀδόλου χρυσοῦ, τούτέστιν ἐξ ἀληθινῆς τε καὶ καθαρᾶς διαθέσεως, οὐ μὲν ὁ βαρὺς τῆς κενοδοξίης μόλυθος τὴν λαμπρότητα τῶν γινωμένων ἡμαύρων· τί δεῖ λέγειν τὴν μυστικὴν κιθῶν, οἷαν ἐκάστῳ ἐτεκτήνατο, τὰς πλάκας τῆς διαθήκης, τὰς τῷ θεῷ δακτύλῳ ἐγγεγραμμένας ἐντιθεὶς τῇ ψυχῇ; Λέγω δὲ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνο βλέπων, ὅτι τὴν ἐκάστου καρδίαν ἐποίει κιθῶν, περιεκτικὴν τῶν πνευματικῶν μυστηρίων, γραπτὴν ἔχουσαν τὸν νόμον διὰ τῶν ἔργων καταγραφόμενον τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος (οὕτω γὰρ ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ἐρμηνεύεται)· ἐν ἧ καὶ τῆς ἱερωσύνης ἡ ράβδος αἰὲ τὸν ἴδιον καρπὸν ἐξήνθει, διὰ τῆς μετουσίης τῶν ἁγιασμάτων ἀναβλαστάνουσα· καὶ ἡ στάμνος οὐκ ἔκενυτο τοῦ μάννα. Τότε γὰρ κενὸν γίνεται τῆς ψυχῆς τὸ ἀγρεῖον τῆς οὐρανίας τροφῆς, ὅταν ἁμαρτία παραμπεσοῦσα τὴν ἐμπύρρον τοῦ μάννα κωλύσῃ. Μάννα δὲ ἐστὶν ἄρτος οὐράνιος. Τί χρὴ λέγειν ὅπως δι' ἀκριθείας τὴν ἱερατικὴν στολὴν αὐτὸς τε περιτίθειτο, καὶ κατεκόσμηε τοὺς ἄλλους τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, αἰὲ φέρων τὸν ἐπὶ τοῦ στήθους κόσμον, ᾧ ὄνομα λογεῖόν τε καὶ δὴλωσις, καὶ ἀλήθεια; Ὅτι πάντα παρίημι τοῖς φιλοπονυτέροις κατὰ τὴν τροπικὴν σημασίαν ἐφαρμόζειν τῷ διδασκάλῳ· δι' ὧν αὐτὸς τε τοιοῦτος ἦν, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκοινωνεῖ τοῦ κόσμου. Πολλάκις ἔγνωμεν αὐτὸν καὶ ἐντὸς τοῦ γνόφου γενόμενον, οὗ ἦν ὁ Θεός. Τὸ γὰρ τοῖς ἄλλοις ἀθεώρητον, ἐκεῖνον ληπτὸν ἐποίει ἡ μυσταγωγία τοῦ Πνεύματος, ὥς δοκεῖν ἐντὸς τῆς περιοχῆς εἶναι τοῦ γνόφου, ᾧ ὁ περὶ τοῦ Θεοῦ λόγος ἐναποκρύπτεται. Πολλάκις ἀντέστησεν ἑαυτὸν τοῖς Ἀμαληκίταις, ὅπλῳ χρησάμενος τῇ προσευχῇ. Οὐ τὰς χεῖρας ἐπαίροντος, ὁ ἀθηνὸς Ἰησοῦς κατηγωνίζετο τῶν πολέμων. Πολλῶν κατὰ τὸν Βαλαάμ ἐκείνων γόητων τὰς μαγανείας διέλυσεν· οὐδ' οὐχὶ τοῦ ἀθηνικοῦ λόγου ἀκούοντες, ἀλλὰ τῇ ὁνῶδει διδασκαλίᾳ τῶν δαιμόνων πειθόμενοι, ἀνενέργητον εἶχον εἰς κακίαν τὸ στόμα, τῆς τοῦ διδασκάλου εὐχῆς εἰς εὐλογίαν τὴν κατὰραν μετατιθεῖσης.

D fecit: qui vero sermoni non obediens, sed asinefficax ad malitiam os habebant, magistri precibus

Ταῦτα δὲ παρ' ἡμῶν λέγεται δι' ἐπιδρομῆς τε καὶ συντομίας· ἐφαρμόσει δὲ τῇ ἀληθείᾳ τῶν γεγονότων τὰ καθ' ἑαυτὸν ὁ μὴ ἀγνώων τοῦ Ἀγίου τὸν βίον, ὅσοι διὰ φαρμακείας τε καὶ γοητείας ἐπιβουλὰς κατὰ τινων συσκευάσαντες, ἀπρακτὸν ἔσχον τὴν πονηρίαν, μὴ συγχωρηθέντες ὑπὸ τῆς τοῦ διδασκάλου κίττειας προαγαγεῖν τὸ κακὸν εἰς τελείωσιν. Ἀλλὰ πάντα τὰ διὰ μέσου καταλιπόντων, τοῦ τέλους ἀμφοτέρων ἐπιμνησθήσομαι· Ἀφῆκε μὲν τὸν βίον ἐκείνους· μνημόσυνον δὲ τῆς ἰδίας περὶ τὴν σάρκα σχέσεως, οὐ-

θετερος αὐτῶν τῷ βίῳ κατέλειπεν. Οὔτε γὰρ Μωϋ-
σέως τάφος εὐρίσκεται, οὔτε οὗτος περιουσία τινὶ
ὕληϊ ὑπεχώσθη· ἀλλ' ὅμοι τε παρήλαθ' ἐν βίῳ, καὶ
συμπαρήλαθεν αὐτῷ πάντα, δι' ὧν ὁ βίος τῶν ἀνθρώ-
πων ἔχει τὴν εὐστασίαν, ὡς μηδὲν εὐρεθῆναι τοῦ ἀν-
δρὸς ὕλινον μνημεῖον ἐκ τῆς τῶν ὑπολειφθέντων
περιουσίας καταχωννύον αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον
ὀψιλήφιν. Ὡς περ ἐπὶ τοῦ Μωσέως ἡ ἱστορία λέγουσα
τοῦτο, ὅτι οὐχ εὐρέθη αὐτοῦ τάφος ἕως τῆς σήμερον
ἡμέρας. Εἰ οὖν τοιοῦτος ἀπὸ τοῦ λόγου ἡμῖν ἀναδεί-
κεται ὁ Μέγας Βασιλεὺς, ὥστε μὴ πόρρω τῶν
ἀγίων εἶναι αὐτὸν διὰ τοῦ βίου πρὸς ἕκαστον τῶν
μεγάλων παρατιθέμενον, καλῶς ἡμῖν ἡ ἀκολουθία τῶν
ἐορτῶν ἐπὶ τούτῳ ἄγει νῦν τὴν ἐνεστώσαν παν-
ηγυριν. Ἀλλὰ μὴ διὰ τῶν κεχαρισμένων ἐκεῖνων
προσαγαγεῖν πρέπον ἂν εἴη τὴν μνήμην. Οὐκοῦν
σπεκτέον ὅπως διαθέντες τὴν ἐορτὴν, κεχαρισμένως
τῷ ἁγίῳ πανηγυρίζομεν. Ἀρὰ τις ἐπιζητήσει τὸν
ἐπιδεικτικὸν ἐπ' αὐτοῦ καὶ κομπήδων τῶν ἐγκωμίων
τρόπον; Πατρίδα καὶ γένος, καὶ τὴν ἐκ γονέων ἀνα-
τροφὴν καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα,
οἷς συνηξήθη τε καὶ συνηκάμασε, καὶ δι' ὧν τὸ
περιφανές τε καὶ περίδλεπτον ἔσχεν ἐν ἀνδράσι γε-
γονώς. Ἀλλὰ παρωθεῖται πᾶσαν τὴν κομπήδων ταύ-
την ὀψιγηρίαν τὸ μέγεθος τῶν περὶ αὐτὸν θεωρου-
μένων καλῶν, ὅτι πρὸς τούναντίον ἐκβαίνει τὸ σπου-
δαζόμενον, τῷ μὴ εἶναι δύναμιν ἐν λόγοις τοιαύτην,
ἥτις τοῦ μεγέθους τῶν θαυμάτων πρὸς ἀξίαν ἐφ-
άφεται. Ὡς ἂν οὖν μὴ τῇ μικροφύλῃ τοῦ λόγου συγ-
καθαιρεθῇ τὸ θαῦμα, καὶ τῆς ἐν ἑκάστῳ νῦν περὶ
αὐτοῦ δόξης γένοίτο τις διὰ τῶν ἐπαινέων ἐπιχειροῦν-
των ἐλάττωσις, κρεῖττον ἂν εἴη τῇ σιωπῇ μᾶλλον
αὔξειν ἐν ἑαυτοῖς τὸ θαῦμα, ἢ διὰ τοῦ λόγου κατα-
σμικρύνειν τὸν ἔπαινον. Τί γάρ ἂν τις τοιοῦτον εἰ-
πὼν, σεμνότερον αὐτὸν ἀπεργάσαιο; Ἀρὰ δέξαιτο
ἂν ἐκεῖνος τὴν διὰ σαρκὸς τε καὶ αἵματος λεγομένην
εὐγένειαν; Καὶ τίς οὐκ οἶδεν τοῦ μεγάλου τὴν περὶ
τὴν σάρκα διάθεσιν, ὡς ἐναντίως πρὸς αὐτὴν εἶχεν,
καθάπερ ἀνδράποδόν τι ὀραπειτικὸν αἰ τοῖς ἐκ τῶν
λογισμῶν δεσμοῖς περιβάλλων, καὶ διὰ τῆς ἀκροτά-
της κακοπαθείας τε καὶ ἐγκρατείας, μαστίζων τε καὶ
στρεβλῶν τὸν μαστιγίαν ἐκείνον δοῦλον τὸ σῶμα, οἷον
τις ἀπαραίτητος δεσπότης, οὐδεμίαν ἀνεσιν ἐνδοῖς
τῷ δεσμῳτῇ; Τὸν οὖν οὕτως ἔχοντα περὶ τὴν σάρκα,
διὰ τῆς σωματικῆς εὐεργεσίας ἀποσεμνύνειν, τῶν
ἀλογωτάτων ἂν εἴη. Πῶς γάρ ὑπὸ τούτου νῦν τιμη-
θῆσεται, ὅ παρὰ τὴν ζωὴν ἐπησχύνετο; Ὁμοίως δὲ
καὶ τῆς πατρίδος ἡ μνήμη, τῷ περὶ τοῦ γένους συν-
εκβάλλεται λόγῳ. Ὁ γὰρ παντὸς ὑπερβείς ἑαυτὸν
τοῦ κόσμου, καὶ οἷον στενοχωρούμενος ἐν πάσῃ τῇ
αἰσθητῇ τῶν στοιχείων φύσει, ὡς μὴ δὲ τὸν οὐρανὸν
φῆρειν ἑαυτοῦ ὑπερκαίμενον· ἀλλ' εἰς τὸ ἐπέκεινα
ἵεσθαι τῇ ψυχῇ, καὶ ὑπερκύπτοντα τὴν αἰσθητὴν τοῦ
κόσμου περιοχὴν αἰ τοῖς νοητοῖς ἐμβατεύειν, καὶ
συμμετεωροπορεῖν ταῖς θείαις δυνάμεσι, μηδὲν τῷ
σωματικῷ ἐφορκίῳ πρὸς τὴν τοῦ νοῦ πορείαν ἐμποδι-
ζόμενος· πότε ἂν δέξαιτο μέρει τινὶ τῆς γῆς ἑαυτὸν

A monumentum vero sui circa carnem habitus neu-
ter eorum sæculo reliquit. Neque enim Moysis
sepulcrum exstat, neque hic copia quadam materiali
humatus est; sed simul et vitam transiit, et omnia,
quibus hominum vita conservatur, una dilapsa sunt:
adeo ut nullum exstet materiale viri monumentum
ex copia relictarum facultatum exstructum, quo
existimatio ejus ad speciem augustiorem obruta
teneatur: quemadmodum historia de Moyse hoc
dicit, quod non inventum sit ejus sepulcrum usque
in hodiernum diem¹⁴. Si igitur talis oratione a
nobis demonstratus est esse Basilius Magnus, qui,
si cum unoquoque magnatum inter viros sanctos
vita ejus compareretur, non procul ab illis absuturus
sit, recte a nobis seriarum vicissitudine propter
hunc præsens nunc agitur conventus. Proinde con-
veniens et commodum fuerit memoriam viri per
res illi gratas concelebrare. Itaque dispiciendum
et considerandum est, qua ratione festum hunc
diem constituentes ita conventum agamus, ut san-
cto cordi est. An aliquis demonstrativum in eo
dicendi genus atque inflatum laudationum morem
requirit? Quæ patria fuerit, quo genere ortus, quo-
modo a parentibus educatus, quæ singulatum viæ
studia fuerint, quibuscum simul et creverit et
vigerit, et inter viros clarus, spectabilis et illu-
stris evaserit? At magnitudo bonorum quæ circa
eum spectantur, omne hoc inflatum et sublime ge-
nus dicendi repudiat et aversatur, quia negotium
in contrarium redigitur, eo quod non sit ejusmodi
vis in verbis, quæ miraculorum magnitudinem pro
dignitate assequatur. Ne igitur una cum orationis
exilitate miraculum deprimatur et extenuetur, ejus-
que quam nunc unusquisque de eo conceptam ha-
bet opinio, per eos qui laudare conati fuerint,
aliqua diminutio fiat: commodius fuerit silentio
potius in nobis augere miraculum, quam oratione
laudem imminuere atque extenuare. Qualis enim
oratione quis eum augustiorem effecerit? An ille
eam, quæ per carnem et sanguinem (contingere)
dicitur nobilitatem ac generis claritudinem appro-
baverit? Et quis ignorat magni illius erga carnem
affectionem, quam ei adversarius esset, tanquam
mancipio cuidam fugitivo semper vincula rationum
injiciens, ac per summam afflictionem atque conti-
nentiam flagellans et torquens verberonem illum
servum corpus, quasi quidam inexorabilis dominus
nullam victo relaxationem indulgens? Eum igitur,
qui ita affectus esset erga carnem, propter corpo-
rale beneficium celebrare et verbis extollere, res
absurdissima fuerit. Nam qui nunc ab ea re hono-
rabitur, ejus eum in vita pudebat? Atque similiter
una cum questione generis, patriæ quoque mentio
ejicitur et repudiatur. Qui enim se supra omnem
mundum posuerat, et quasi coarctabatur in omni
sensibili elementorum natura, adeo ut ne cælum
quidem supra se positum ferret, sed ad ulteriora

¹⁴ Deut. xxxiv, 6.

anima contenderet, et sensibilem mundi superans amplexum, semper in iis quæ cogitatione ac mente comprehenduntur, inambulare, et occupatus esset, atque una cum divinis virtutibus in sublimi versaretur, et nihil impedimenti corporalis onere ad mentis iter impediretur: quando susineat se a parte aliqua terræ cognominare, et per loci felicitatem atque commoditatem sibi laudes corrogare? Contumelia enim fuerit et verarum laudum immunitio, si virtute ad considerandum proposita, aqua, frondes, et flores, et glebæ atque hujusmodi res admirationi sint, cum alioqui quidquid liberæ voluntatis bonum non est, etiamsi quam maxime pulchrum, commodum et egregium sit, nullam famæ et nominis commendationem afferat illi, cui simul contigerit. Proinde silentio prætereatur patria ac genus, et quidquid ejusmodi est, ut fortuita concursione et casu quibusvis contingat. Illius autem merito quis in eo patriæ atque nobilitatis mentionem fecerit, quæ liberæ voluntatis arbitrio iis, qui eam expetiverint, contingit.

Quæ est igitur Basilii nobilitas et claritudo generis? quæ patria? Ac genus quidem illi familiaritas et necessitudo cum Deo: patria vero, virtus. Qui enim Deum recepit, ut inquit Evangelium¹⁷, potestatem habet, ut filius Dei fiat. Quid vero nobilius et generosius cognatione cum Deo quis requirat? Qui autem virtute præditus est, et hanc colit, et ex hac sibi reditus conficit, et quæstum facit, patriam suam prorsus efficit id in quo vivit. Sobrietas illi pro domicilio erat, sapientia loco prædii; iustitia autem et veritas et puritas, pro splendidis, magnificis atque visendis et conspicuis ædificiorum ornamentis: in quibus habitans magis his delectabatur ac sibi placebat, quam qui marmoreis et auratis ædibus gloriantur. Si quis eum ob talem patriam laudet, et ob ejusmodi genus oratione celebret atque honestet, cum vera dicet; tum ad res ei gratas, laudes accommodabit: terram autem, et sanguinem, et carnem, et divitias, et principatus, et his rebus conjunctum splendorem et gloriam, mundi amicis, qui volent, adesse prædicent atque testentur. Si igitur convenientes illi laudum celebrationes oratio nostra capere non potest: ejusmodi studia recusanda fuerint, et laudationum artes rejiciendæ. Quomodo igitur memoriam ejus agemus, aliquis fortasse dicet, si cum laudum celebrationibus id non fiet? qua ratione lex Scripturæ implebitur, quæ dicit¹⁸ memoriam iustorum cum laudum celebrationibus agi oportere, si per veras quidem laudes sermo accommodari non potest, communes autem sine contumelia commemorari laudes non possunt? Sed fortasse ratio aliqua non deerit, qua ille nostrarum laudum honoris et præmii non penitus expers relinquatur. Quæ igitur est ratio? Quis ignorat, quod

omnis oratio ab operibus disjuncta vana per se sit, et non subsistat? At natura operum in substantia atque veritate id quod dicitur, ostendit et representat.

Igitur oratione potior fuerit ea laus, quæ per opera præstetur et representetur. Hoc vero quid est? Ut per memoriam illius vita nostra melior

ἀπονομάζειν, καὶ διὰ τῆς τοῦ τόπου εὐφρίας αὐτῶν τοὺς ἐπαίνους συναρπάζεσθαι; Ὑβρις γὰρ ἂν εἴη καὶ τῶν ἀληθινῶν ἐπαίνων ἐλάττωσις, εἰ τῆς ἀρετῆς προκειμένης τῇ θεωρίᾳ, ὕδωρ, καὶ φύλλα, καὶ βῶλος, καὶ τὰ τοιαῦτα θαυμάζοιτο. Ἄλλως τε πᾶν ὃ μὴ προαιρέσεως γίνεται κτήμα, καὶ ὅτι μάλιστα καλὸν ἦ, οὐδεμίαν εὐφρημίαν ἐκείνῳ φέροι, ᾧ κατὰ τὸ αὐτὸ συνηνέχθη. Οὐκοῦν σιωπάσθω πατὴρ καὶ γένος, καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον, ὃ τῇ αὐτομάτῳ συντυχίᾳ τοῖς ἐπιτυχούσι συμφέρεται. Ἐκείνης δ' ἂν τις εἰκότως ἐπ' αὐτοῦ μνησθεῖ πατρίδος τε καὶ εὐγενείας, ἥ διὰ προαιρέσεως τοῖς ἐσπουδακόσι προσγίγεται.

Τίς οὖν ἡ Βασιλείου εὐγένεια; Καὶ τίς ἡ πατρίς; Γένος μὲν αὐτῷ ἡ πρὸς τὸ θεῖον οικειώσις· πατὴρ δέ, ἡ ἀρετῇ. Ὁ γὰρ τὸν θεὸν δεξάμενος, καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ἐξουσίαν ἔχει τέκνον θεοῦ γενέσθαι. Τί δέ τῆς πρὸς θεὸν συγγενείας εὐγενέστερον ἂν τις ἐπιζητήσῃεν; Ὁ δὲ ἐν τῇ ἀρετῇ ὢν, καὶ ταύτην γεωργῶν, καὶ ἐκ ταύτης προσδοκούμενος, πατρίδα πάντως αὐτοῦ ποιεῖται τοῦτο ᾧ ἐμυστοιεύει. Σωφροσύνη ἦν αὐτῷ τὸ ἐφέστιον, σοφία τὸ κτήμα· δικαιοσύνη δὲ καὶ ἀληθεία καὶ καθαρότης, τὰ λαμπρὰ καὶ περιβλεπτά τῶν οἰκοδομημάτων κάλλη· οἷς ἐνδαιτύμενος ἐπηγάλλετο πλεόν, ἢ ὅσον οἱ τοῖς μαρμαρίνοις τε καὶ χρυσοπάστοις οἰκοῖς ἐναβρυνόμενοι. Εἰ τις ἀπὸ τοιαύτης αὐτὸν ἐγκωμιάζοι πατρίδος, καὶ ἀπὸ τοιοῦτου σεμνύνει γένους, ἀληθὴς τε λέξει, καὶ ἀπὸ τῶν κεχαρισμένων αὐτῷ τοὺς ἐπαίνους ποιήσεται· γῆν δέ, καὶ αἷμα, καὶ σάρκα, καὶ πλοῦτον, καὶ δυναστείαν, καὶ τὰς ἐν τούτοις περιφανείας προσμαρτυρεῖταισαν οἱ βουλόμενοι τοῖς τοῦ κόσμου φίλοις. Εἰ οὖν ἀχώρητον τῇ ἡμετέρῃ λόγῳ τὸ ἀρμόδιον ἐκείνῳ ἐγκώμιον, παραιτητέον ἂν εἴη τὰς τοιαύτας σπουδὰς, καὶ παραγράφεσθαι τῶν ἐγκωμίων τὰς τέχνας. Πῶς οὖν τὴν ἐπ' αὐτῷ μνήμην ἀγάγωμεν, ἵως ἐρεῖ τις, εἰ μὴ μετ' ἐγκωμίων τοῦτο ποιήσομεν; Πῶς ὁ νόμος τῆς Γραφῆς πληρωθήσεται, ὃς φησι, τὴν μνήμην τῶν δικαίων μετ' ἐγκωμίων δὲ γενέσθαι, εἰ μὴ μετὰ τῶν ἀληθῶν ἐπαίνων τὸν λόγον προσάγειν ἐστὶν ἀμήχανον, τὸ δὲ διὰ τῶν κοινοτέρων ἐφύδριστον; Ἄλλ' ἐστὶν ἵως οὐκ ἀπορήσαι τινος ἐπίνους, ὥς μὴ πάντῃ τῶν ἡμετέρων αὐτὸν ἐπαίνων καταλειφθῆναι ἀγέραςτον. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἐπίνοια; Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι πᾶς λόγος τῶν ἔργων διελεγόμενος, μάταιος καὶ ἀνυπόστατος; Ἡ δὲ τῶν ἔργων φύσις ἐν ὑποστάσει καὶ ἀληθείᾳ τὸ λεγόμενον δείκνυσιν.

Οὐκοῦν προτιμότερος ἂν εἴη τοῦ λόγου ὁ διὰ τῶν ἔργων πληρούμενος ἱπαινος. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τί; Τὸ διὰ τῆς μνήμης ἐκείνου τὸν βίον ἡμῖν γενέσθαι τῆς συν-

¹⁷ Joan. 1, 12. ¹⁸ Eccl. xxxi, 11.

ηθείας βελτίονα. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ δακτυλίου σφεν-
δόνης, καλλίστης τινὸς ἐν γλυφίδι προφαινομένης μορ-
φῆς, ὁ ἐντυπωθεὶς τῇ σφραγίδι κηρὸς εἰς ἑαυτὸν τὸ
ἐγκείμενον τῇ γλυφίδι κάλλος μετήνεγκεν, ὅλον τὸν
χαρακτήρα τῆς σφραγίδος ἰδίοις τύποις ἀναμαζάμε-
νος· καὶ οὐκ ἂν τις οὕτω διὰ τοῦ λόγου τὴν εὐδιάθε-
τον τῆς γλυφῆς ὥραν εἰς ὑπογραφὴν ἀγάγοι, ὥς ἐπὶ
τοῦ κηροῦ δεικνύων μεμορφωμένον τὸ κάλλος· τὸν
αὐτὸν τρόπον, εἰ ὁ μὲν λόγῳ ψιλῷ τοῦ διδασκάλου τὴν
ἀρετὴν ἀποσεμνύνει, ἕτερος δὲ τὸν ἑαυτοῦ βίον καλ-
λωπίζει, διὰ τῆς πρὸς ἐκεῖνον μιμήσεως ἐνεργότερος
ἂν εἴη τοῦ ὀφηλοῦ λόγου, ὁ διὰ τοῦ βίου πληρούμενος
ἐπαινος. Οὕτως οὖν, ἀδελφοί, καὶ ἡμεῖς μιμησάμε-
νοι τῇ σωφροσύνῃ τὸν αἰσχρονα, οἷς ποιοῦμεν, κατ'
ἀξίαν τὴν ἀρετὴν ἐπαινεῖσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα
ὡσαύτως τὸ θαῦμα τοῦ σοφοῦ ἐν τῇ μετουσίᾳ τῆς
σοφίας πληρούσθω· ὁ τῆς ἀκτιμοσύνης ἐπαινος, ἐν
τῷ καὶ ἡμεῖς γενέσθαι τῆς ὀλικῆς περιουσίας ἀκτῆ-
μονας· ἡ ὑπεροφία τοῦ κόσμου τούτου μὴ λεγέσθω
μόνον, ὅτι ἐστὶ τις ἐπαινετὴ καὶ ἐπίδοξος· ἀλλὰ μάρ-
τυς τῆς ὑπεροφίας τῶν κατὰ τὸν κόσμον σπουδαζο-
μένων ὁ βίος ἔστω. Μὴ λέγε μόνον ὅτι τῷ Θεῷ ἐκεῖνος
ἀνέκειτο, ἀλλὰ ἀνάθεος καὶ σὺ σεαυτὸν τῷ Θεῷ· μὴ θ'
ὅτι μόνον ἦν αὐτῷ κτῆμα ἡ ἐλπιζομένη ἀνάπαυσις,
ἀλλὰ καὶ σὺ θησαυρίζων σεαυτῷ τοῦτον τὸν πλοῦτον
ὥσπερ ἐκεῖνος· ἔξεστι γάρ· μετέθηνεν ἐκεῖνος ἀπὸ
γῆς εἰς οὐρανὸν· πολίτευμα, μετάθεος καὶ σὺ. Τοῖς
ἀσύλοις τοῦ οὐρανοῦ θησαυροφυλακείας τὸν ἴδιον ἐν-
απέθετο πλοῦτον· μίμησαι διὰ τούτων καὶ σὺ τὸν δι-
δάσκαλον. Κατηρτισμένος γὰρ ἔσται μαθητὴς ὡς ὁ
διδάσκαλος αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐπιτηδεύ-
μασιν, ὁ ἱεραὶ μαθητεύσας, ἡ γεωμέτρῃ, ἡ ῥήτορι,
ἀναξιόπιστος ἐπαινέτης τῆς τοῦ διδασκάλου τέχνης
γενήσεται, εἰ τῷ μὲν λόγῳ θαυμάζοι τοῦ καθηγητοῦ
τὴν ἐπιστήμην, ἐφ' ἑαυτοῦ δὲ δεικνύει μὴδὲν τοῦ
θαύματος ἄξιον. Ἐπεὶ γὰρ τις πρὸς αὐτόν· Πῶς λέ-
γεις ἱεραὶν τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον, αὐτὸς ἀνιάτρευ-
τος ὢν; Ἡ πῶς μαθητὴν σεαυτὸν τῷ γεωμέτρῃ λέ-
γεις, ἀπειρώς τῆς γεωμετρίας ἔχων; Ἄλλ' εἴ τις ἐν
ἑαυτῷ δεικνύσι τὴν τέχνην ἢ ἐμαθήτευσεν, σεμνύνει
τῇ καθ' ἑαυτὸν ἐπιστήμῃ τὸν τῆς τέχνης καθηγησά-
μενον. Οὕτως καὶ ἡμεῖς οἱ Βασίλειον αὐχοῦντες δι-
δάσκαλον, τῷ βίῳ δείξωμεν τὴν μαθητείαν, ἐκεῖνο
γινόμενοι, ὅπερ αὐτὸν ὀνομαστόν τε καὶ μέγαν Θεῷ
καὶ ἀνθρώποις ἐποίησεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

quod ipsum clarum et magnum Deo atque hominibus fecit, per Christum Jesum Dominum no-
strum, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

quam esse solet, efficiatur. Quemadmodum enim
cum in pala annuli optima quædam insculpta
forma apparet, sigillo impressa cera insitum scul-
pturæ decorem in sese transfert, totam signaculi
effigiem suis expressam referens figuris; ac nemo
bene dispositum et artificiosum sculpturæ decorem
oratione ita descriptum exhibere possit, ut is qui
in cera effictam atque eformatam pulchritudinem
ostendit: eodem modo si alius quidem nuda ora-
tione celebret virtutem magistri, alius vero suam
ipsius vitam illius imitatione exornet, efficacior,
quam oratio sublimis, fuerit ea laus, quæ per vi-
tam repræsentetur. Sic igitur, fratres, etiam nos
sobrietate sobrium imitantes factis nostris, virtu-
tem pro dignitate laudemus, et itidem in cæteris
omnibus miraculum sapientis participatione sa-
pientiæ repræsentetur: laus paupertatis, per hoc,
ut etiam nos superfluarum facultatum materialium
expertes simus; contemptus mundi hujus non
modo dicatur quod sit laudabilis atque gloriosa
quædam res: sed earum rerum, quæ per mundum
probantur et expetuntur, contemptionis ac de-
spicientiæ testis sit vita. Ne dicas solum, quod
ille Deo dedicatus, et addictus esset, sed, tu
quoque, te ipsum Deo dedica atque addic, nec
quod solum ei bonum atque possessio esset, ea,
quæ speratur, requies: sed etiam ipse congrega
tibi has divitias, quemadmodum ille. Licet enim:
transtulit ille de terra vitæ institutum in cælum,
transfer item tu. In sacrosanctis et a furum
injuria tutis cœli ærariis suas divitias deposuit:
imitare per hæc etiam tu magistrum. Perfectus
enim erit discipulus, si sit sicut magister ejus.
Etenim in reliquis quoque vitæ studiis atque exer-
citiis qui medici discipulus fuit, aut geometræ, aut
rhetoris, indignus cui fides habeatur magistri artis
laudator erit, si oratione quidem scientiam præ-
ceptoris admiretur; in seipso vero nihil admira-
tione dignum ostendat. Dicit enim aliquis ad eum:
Qui dicis medicum tuum fuisse magistrum, cum
ipse medicinæ ignarus sis? Aut quomodo te disci-
pulum geometræ dicis, cum geometriæ imperitus
sis? Verum si quis in seipso specimen artis, quam
didicerit, edat, sua scientia artis præceptorem or-
nat atque honestat. Ita etiam nos, qui Basilio
magistro nos jactamus et gloriamur, vita discipli-
nam ostendamus: ad illud enitentes et evadentes,

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΣΙΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΗΜΩΝ ΕΦΡΑΙΜ.

EJUSDEM VITA ATQUE ENCOMIUM

SANCTI PATRIS NOSTRI EPHRÆM SYRI (a).

Cardo Vossio interprete.

Recondita in divinis Evangeliiis similitudo, me ad A
propositum dicendi argumentum serio cohortatur, linguamque silentii freno constrictam solvit, ac cogitationum semitas velut spatiosos quosdam campos exæquat atque adornat, currumque orationis ad iter aggrediendum promptum reddit et expeditum, dum clara voce hisce quodammodo exclamat verbis: *Neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt*¹. Quid vero ex iis intelligendum sit, subjungit dicens: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona*. Nunquid igitur reprehendendi merito erimus, si negligentes atque ignavi silentio involverimus illud, in quo celebrando magnos sumere animos ipse mandavit Dominus? Cum enim sancti hujus Patris vitam tanquam illustrem ac sole splendidiorem faciem orbi accenderit, exponendamque nobis proposuerit, non fert, ut illam silentio prætereuntes, sub modio occultemus: verum in sublimi potius Ecclesiæ vertice reponamus, ut cunctis eluceat qui in hac totius orbis terrarum versantur domo: et qui ex illa lumen acceperint, celestem Patrem glorificent, atque collaudent.

Quamobrem non sic paternum illius metuendum est vinculum, ut ipsius Domini mandatum spernatur: quin etiam ipsius laudationis initium inde capiendum fuit, tametsi in extremam orationis partem nos istud rejecerimus. Rem enim ipsam recte inspicienti, illud haud prorsus videatur vinculum, quod humanam gloriam aversantem vetet exornare laudibus: aut sane vinculum ad solvendum facile, obligatioque ejusmodi, quæ ad hoc ipsum potius præstandum impellat amantes. Nam ex quibus ille laudes se evitaturum arbitratus est, interdicti vin-

Κινεῖ με πρὸς τὴν παρούσαν ὑπόθεσιν ἡ ἐν τοῖς
θείοις Εὐαγγελλίοις παραβολή, ἡ τοῦ λύχνου μυσταγωγία, καὶ τὴν γλῶτταν κημῷ τῆς ἀφωνίας λύει δουλεύουσιν, καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν νοημάτων, ὡς ἱππηλάτους τρίβους προομαλίζει, καὶ τὸ τοῦ λόγου πολυειδέστατον ἄρμα ἐπὶ λεωφόρον τρέχειν ὁδὸν ἐτοιμάζεται, ὧδέ πη διαπρυσίως βοῶσα· Οὐ καίουσιν λύχνον, καὶ τιθέασιν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. Καὶ τὸ ἐκ τούτου ἐν βάθει νοούμενον ἐπάγει λέγουσα· Οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν. Οὐκ ἂν ὑπάτιον γοῦν ἐγκαλύπτεσθαι, καὶ δειλιῆν, ἐν οἷς αὐτὸς ὁ Δεσπότης θαρρῆν παρηγγύησεν; Ὅς οἰονεὶ φαῖδράν καὶ τῆς ἡλιακῆς λαμπροτέραν ἀνάψας λαμπάδα, τὴν τοῦ προκειμένου θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν εἰς διήγησιν πολιτείας, οὐχ ὑπὸ τὸν τῆς σιγῆς κατακρύπτεσθαι ταύτην βούλεται μόδιον, ἀλλ' ἄνω προκεῖσθαι ἐπ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κορυφῆς, ὥστε φαίνειν πᾶσι τοῖς ἐν τῇ κοσμικῇ περιστροφόμενοις οἰκίᾳ· ἐκ ταύτης τε τοὺς ὀρώντας δοξάζειν τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Οὐκ ἄρα τὸν πατρικὸν εὐλαβετήριον ἐκείνου δεσμὸν, ὅτι Δεσποτικὸς πατεῖται θεσμός· ἀνάγκη γὰρ ἐκείθεν τῶν ἐπαίνων λαβεῖν τὰς ἀρχάς, καὶ ἡ νῦν παράληψις τῇ θέσει κατόπιν τῶν ἐγκωμίων ἀφώρισται. Ἐπειδὴ περ τῷ καλῶς διακρίνειν εἰδότες τὰ πράγματα, οὐ δεσμὸς ἐκείνος ἀπλῶς, ἀπειργῶν ἐγκωμίοις καταστῆ-
φειν τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν ἀποστρεφόμενον· ἀλλὰ δεσμὸς ἀδεσμος, καὶ κατοχὴ ἀκάθεκτος, πρὸς τὸ ἐναντίον τοὺς ἑραστάς συνωθοῦσα. Δι' ὧν γὰρ ἐκεῖνος τοὺς ἡμετέρους ἐκφυγεῖν ἐπαίνους κατεστοχάσατο, δεσμῷ τὴν ἐγγείρησιν ἀποτείχισας, διὰ τούτων ἡμεῖς

¹ Mauth. v, 15, 16; Luc. viii, 16.

(1) Hanc orationem frustra aliqui ut dubiam habuerunt; cf. Assemani Proleg. in tom. I, opp. Græc. S. Ephræm.

τὰς ἀφορμὰς τῶν ἐγκωμίων λαμβάνομεν. Ἐκαστον μὲν οὖν αὐτοῦ πλεονέκτημα πρὸς ἀφορμὴν ἐπαίνου τελείου, μάλιστα δὲ τὸ μὴ χαίρειν ἐπαίνῳ. Ἐδούλετο γὰρ οὐ δοκεῖν, ἀλλ' εἶναι χρηστός. Δι' αὐτὸ τοιγαροῦν καὶ μόνον, κἂν μὴδὲν ἕτερον ἄξιον πέπραχεν ἐπαίνων, ἐγκωμιάζεσθαι δίκαιον, ὅτι τοσοῦτον χαίρειν εἶπε τοῖς ἐγκωμίοις, ὡς καὶ δεσμῷ σφραγίσαι τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιτίμησιν. Ἡμῖν δὲ τοῦτο πρῶτον ἀνοίγει τοῦ λόγου τὸ στάδιον, καὶ πληροφορεῖ μὴ βαίνειν ἀσκόπως, μὴδὲ κατὰ κρημνοῦ φέρεσθαι, ἀλλὰ βασιλικτὴν ὁδεύειν ὁδὸν, καλῶς ἀναλογιζομένοις, ὅτι περ εἰ μὴ ἄξιον ἐπαίνων ἑαυτὸν ὁ θαυμαστός τοῦ Θεοῦ συν-εώρα, οὐκ ἂν εὐφημεῖν αὐτὸν ἀπαίργε τοὺς θέλοντας. Οὐδεὶς γὰρ μὴ θαυμαζόμενος, ἐπὶ περιῶν, ἐπὶ μεγίστοις πλεονεκτήμασι παρεγγυᾷ τοῖς μετέπειτα, λήθης πτώματι τὴν ἑαυτοῦ μνήμην παραφανίζειν. Πρὸς δὲ τοῖς τοῖς καὶ τοῦτο εἰπεῖν· ὅτι καθάπερ Παῦλος ὁ ῥήτωρ τῆς χάριτος, ὁ νομοφύλακός τῆς Ἐκκλησίας, τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, οὐκ ἀπόλεσε τὸ καλεῖσθαι Ἀπόστολος, διὰ τὸ εἰπεῖν, *Οὐκ εἰμι ἄξιος καλεῖσθαι Ἀπόστολος*. μᾶλλον μὲν οὖν διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ μετριοφρονῆσαι, μεῖζον ἀπηνέγκατο κλέος. Οὕτω δὲ καὶ ὁ μέγας Πατὴρ ἡμῶν, ἀνάξιον ἑαυτὸν ἐπαίνων δι' εὐλάβειαν κρίνας, ἄξιος εὐρεθῆσεται κατὰ τὸ ἀκόλουθον.

tanto majorem consecutus est gloriam. Sicque magnus noster hic Pater, quoniam prudenter ac caute seipsum laudibus indignum censuit, ideo deinceps laudibus celebrari promeretur.

Ἐπεὶ οὖν ἡμέτερος τῆς Ἐκκλησίας νόμος, τοῦς τῆς ἀρετῆς ζηλωτὰς ἐκ τοῦ ταύτης τὰ εἶδη μετρέχεσθαι στεφανοῦν οἶδε· καὶ τοῦτων ὅσοι μάλιστα τῷ ταπεινῷ τοῦ φρονήματος μέτρῳ πνευματικῶς ἀνυψώθησαν, κατὰ τὸ τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις ὡδέ πως εἰρημένον· *Ὁ ταπεινὸς ἑαυτὸν ὑψώθησεται*. ἔξω παντελῶς ψόγου καὶ οὐκώματος καὶ αὐτῆς τυγχάνουσι κατακρίσεως, οἱ τοῦ παρόντος θεοφόρου Πατρὸς τὰς ἀρετὰς ἀναγράφοντες, καὶ οἷον εἰς στήλην ἐμπνουν καὶ ζῶσαν τὸν ἐκεῖνον βίον ἡμῖν ἀνεγείροντες. Καὶ τῶν ἐπαγγελθέντων ὁ σοφὸς ἀκροατὴς ἐπόψει τὸ ἀφευδὲς, κατόπιν τοῦ λόγου τὰς ποικίλας αὐτοῦ τῶν ἀρετῶν ἰδέας ἀναλεγόμενος, ὧν ἡμεῖς καθάπερ ἓνα τινὰ χρυσοκόλλητον στέφανον, πολυτίμοις καὶ διαφόροις περιηνητισμένον χρυσοῦργησαντες λίθοις, τῇ νύμφῃ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ δῶρον ποθεύμενον προσκομίσομεν· χαίρει γὰρ τοῖς τοιοῦτοις φιλοφρονεῖσθαι χαρίσμασιν, ὅτε μνήμη δικαίων ἀπαντήσῃ ἐτήσιος. Ἐφραῖμ δὲ νῦν εἰς εὐφημίαν περιήγαγε τρέχων ὁ χρόνος· καὶ πῶς οὐ περιχαρῶς τὸ τοῦτο μνημόσυνον ὑποδέξεται;

Ἐφραῖμ ἐκεῖνον, τὸν ἐν πᾶσι Χριστιανῶν περιφερόμενον στόμασιν. Ἐφραῖμ λέγω τὸν Σύρον· οὐ γὰρ τὸ γένος ἐπαισχύνομαι, οὐ τοῖς τρόποις ἐγκαλλωπίζομαι. Ἐφραῖμ, οὐ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ φέγγος τοῦ βίου καὶ τῆς θεωρίας ἐξέλαμψεν· ὁ πάση τῇ ὑφ' ἡλίου σχεδὸν γινωσκόμενος, παρὰ τοσοῦτοις τε ἀγνωστούμενος, παρ' ὅσοις ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ Βα-

culo nostros conatus subvertens atque impei-ens, ea nobis ipsa laudandi occasionem suppeditant. Cum enim singulæ præclaræ animi ipsius dotes uberem ad laudandum materiam exhibeant, tum illud cum primis, quod laudibus non afficiatur. Optabat quippe non videri, sed bonus potius esse. Ex quo quidem vel solo, licet aliud nihil laude dignum præstitisset, collaudari profecto mereretur: adeo enim laudibus se delectari aiebat, ut eo vinculo vituperationem ex illis manantem obstringere maluerit atque evitare. Istud vero primum nostræ orationi stadium aperit, et clare metam ostendit, ad quam dirigere cursum oporteat: ne temere progredientes feramur præcipientes, sed per viam incedentes regiam, consideremus admirandum illum Dei virum prohibitorum non fuisse ne laudaretur, nisi laudibus se dignum cognovisset. Nam nullus, nisi valde insignis atque suspiciendus, cum adhuc in vita maximis virtutibus præcellat, memoriam sui oblivione apud posteros deleteri jubeat. Et quemadmodum Paulus, prædicator gratiæ, auspex Ecclesiæ, os Christi, licet de se ipse dixerit: *Non sum dignus vocari apostolus*; non tamen ideo effecit, cur minus apostolus vocaretur: imo quanto ipse submissius de se sensit,

Cum ergo ea Ecclesiæ nostræ consuetudo sit atque institutum, ut virtutis cultores, propterea quod ejus partes amplexi sint, coronentur; atque illi potissimum, qui ob humilem de seipsis existimationem spiritu sublimes evaserint; cum ipsum dicat Evangelium: *Qui se humiliat, exaltabitur*: hæud panquam sane vituperandi, vel irridendi, aut reprehendendi sunt, qui sancti hujus Patris virtutes atque encomia describentes, ipsius nobis vitam tanquam spirantem, et animatam aliquam columnam erigunt. Quæ vero commemoravimus, nequaquam falsa esse prudens auditor cognoscet, si ubi peroratum fuerit, varia ipsius virtutum genera collegerit, ex quibus nos velut pretiosis ac diversis lapillis, auroque distinctam contextentes coronam, gratum atque optatum Christi Ecclesiæ donum offeremus. Gestit quippe illa ac gaudet ejusmodi se muneribus decorari, quandocunque solemnis memoria justî celebranda occurrit. Quapropter cum ita circulus ferat anni, ut hodie collaudandus ac celebrandus sit nobis sanctus Ephræm, fieri nequit, quin ingenti cum gaudio monumentum istud, pignusque amoris suscipiat, et amplectatur.

Ephræm igitur ille mihi celebrandus est, qui cunctis Christianis versatur in ore. Ephræm, inquam, Syrus: neque enim illius nos pudet generis, cujus illustramur moribus. Ephræm, cujus vitæ atque doctrinæ splendor universo terrarum illuxit orbi: nam in omni fere loco, qui illustratur a sole, cognoscitur; illisque tantummodo incognitus remanet,

qui magnum Ecclesie lumen S. Basilium ignorant; A Ephræm, notus ille revera Ecclesie Euphrates, cuius aquis irrigata Christianorum multitudo, centuplum fidei fructum producit. Ephræm, fertilis illa Dei vitis, quæ dulcium instar racemorum, doctrinæ fructus afferens, Ecclesie filios divina charitate nutriendos explensque, reficit atque oblectat. Ephræm, bonus et fidelis Ecclesie dispensator, qui virtutum rationes æqualiter conservis distribuens, Dei familiam prudentissime administrat. Cujus quidem genus atque nobilitatem tum ab ipso partam, tum a majoribus suscepit, parentumque gloriam, ac ortum, et educationem, et ætatis incrementum, et corporis formam, et conditionem, et artes, et reliqua quæ ab externis scriptoribus tanquam maximi momenti in laudibus recenseri solent, nos hic in medium proferre supervacuum arbitramur: cum neque sanctos homines ab ejusmodi laudare rebus statutum sit. Et quanquam ad hunc collaudandum, inde etiam abunde nobis argumenta suppetant, non aliis tamen vitis ac rationibus, quam quibus ipse vita et doctrina illustrem se reddidit, coronam orationis contexamus. Veræ quippe laudes in iis consistunt, quæ in nobis ipsis sunt posita; atque illis debentur præmia, quæ ex nostra proficiunt voluntate. Eorum autem rerum, quas commemoravimus et vituperationes sunt falsæ, et laudes ineptæ.

Quo enim pacto ex genere laudari volet, qui omnem mundi nobilitatem ac pompam despexit, et per optima opera, Dei filius fieri concupivit? Quomodo ob patriam se patiatur celebrari, qui totum mundum ad se pertinere non censuit, qui que materialem creaturam tanquam inimicam aversatus est, propter immortalem quæ in cælis reposita est, beatitudinem? Aut quomodo majorum parentumve celebritate delectetur, qui corporis affectionem, ipsamque animale carnis tuniculam, tanquam celerrimos ad virtutem cursus impediētem, prorsus pessumdedit? quo denique pacto, aut ex corporis incremento, aut educatione, aut ex artibus, aliive ejus generis vitæ studiis abjectis, se exornari sinat; qui jam inde a pueritia in sacrarum Scripturarum meditatione educatus, et excrecens, atque ex perennibus gratiæ fontibus bibens, ad mensuram ætatis Christi, ut cum Apostolo loquar, pervenire studuit? Cum ergo noverimus magnum hunc nostrum Patrem ridiculis iis laudibus, quibus homines sensui ac corpori dediti capiuntur, cumulari nolle; ex propriis eum laboribus saltem mediocriter celebrare conabimur: neque enim oratio eam habet naturam, ut supra vires intendatur. Quamobrem adnitemur, ut neque infantia præpediti, quæ de eo dicenda sunt, silentio involvamus; neque per semitam aliquam a Patrum institutis alienam incedentes, a via deflectamus regia: verum inter utramque transcurrentes, conveniens orationi nostræ temperamentum adhibeamus.

Cujusmodi autem sunt illa, quæ ad contextendam ejus laudationem nobis proposuimus atque subjecimus? Actio nempe et contemplatio, quas

σάσεις. Ἐφραίμ, ὁ νοητὸς ὄντως τῆς Ἐκκλησίας Εὐφράτης, ἐξ οὗ τὸ τῶν πιστῶν καταρδεύμενον πληρωμα εἰς ἑκατὸν ἀποδίδωσι τὸν σπόρον τῆς πίστεως. Ἐφραίμ, ἡ πολυφόρος τοῦ Θεοῦ ἀμπελος, ἡ δίκην βοτρώων γλυκερῶν καρπὸς ἀνθούσα διδασκαλίας, καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τρωφίμους τῷ κόρῳ τῆς θείας ἀγάπης εὐφραίνουσα. Ἐφραίμ, ὁ καλὸς καὶ πιστὸς οἰκονόμος τῆς χάριτος, ὁ τοὺς λόγους τῶν ἀρετῶν ἀναλόγως τοῖς ὁμοδόμοις σιτομετρῶν, καὶ τὴν δεσποτικὴν οἰκίαν οἰκονομούμενος ἀριστα. Οὐ τὸ γένος καὶ τὴν ἐνεγκαμένην καὶ προγόνων περιφάνειαν, καὶ γεννητῶρων εὐκλειαν, καὶ γέννησιν, καὶ ἀνατροφὴν, καὶ αὐξήσιν ἡλικίας, καὶ σωματικὴν ἐπιτηδεύτητα, καὶ τύχην, καὶ τέχνας, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐξω λογογράφων ἐραυζόμενα τοῖς ἑταίροις σεμνολογήματα, περιττὸν εἰς μέσον ἀγειν ὑποτοπήσαντες· ὅτι μὴ τοὺς θεοὺς ἀνδρας ἡμεῖς ἐκ τῶν τοιούτων ἐπαινεῖν παρελήφαμεν· κἀν ἐκ περισσεύσεως αὐτῷ κἀντεῦθεν ὑπάρχει τὸ ἀξιέπαινον, ἐξ ὧν αὐτὸς ἑαυτὸν περιφανῆ βίῳ τε καὶ λόγῳ κατεσκεύασεν, ἐκ τούτων καὶ ἡμεῖς αὐτῷ τὸν τοῦ λόγου στέφανον ἀναθήσωμεν. Τῶν ἐφ' ἡμῖν γὰρ οἱ ἑταῖροι, καὶ τῶν αὐτεξουσίῳ τὰ γέγρα. Τῶν ἀπρηριθμημένων δέ, καὶ φόγοι παράλογοι, καὶ εὐφημαὶ ἀνάμνηστοι.

Eorum autem rerum, quas commemoravimus

Πῶς γὰρ οὗτος ἀπὸ γένους ἐγκωμιάζεσθαι κατέδεξτο, ὁ πᾶσαν κοσμικὴν εὐγένειαν βδελυξάμενος, καὶ τέκνον Θεοῦ δι' ἀναλήψεως ἔργων ἀρίστων γενέσθαι κατασπασάμενος; Ἡ πῶς ἀπὸ πατρίδος σεμνυνέσθαι, ὁ πᾶσαν τὴν γῆν ἄλλοτριαν ἑαυτοῦ λογίζόμενος, καὶ ὡς ἐχθρὰν τὴν ὕλικὴν κτίσιν ἀποστρεφόμενος, διὰ τὴν ἐν οὐρανῷ ἀποκειμένην ἀίδιον μακαριότητα; Πῶς δὲ πάλιν ἐπὶ προγόνων ἢ γεννητῶρων ἡδυνθείη εὐκλείᾳ, ὁ σωματικὴν ἀπλῶς καταπατήσας προσπάθειαν, καὶ αὐτὸ τὸ ψυχικὸν χιτῶνιον, ἥτοι σαρκεῖον βαρούμενος, ὡς ἐμποδῖον αὐτῷ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ὁξυτάτους εὐρισκόμενον δρόμους; Πῶς δὲ ὧως ἐκ σωματικῆς αὐξήσεως καὶ ἀναστροφῆς, ἢ ἐπιτηδεύτητος, ἢ τέχνης, ἢ τινος ἄλλης καταπτύστου θελήσειεν ἐπαινεῖσθαι περὶ τὸν βίον ἀσχολίας, ὁ τραφεὶς μὲν ἐκ πρώτης ἡλικίας, καὶ αὐξηθεὶς ἐν τῇ τῶν θείων μελέτῃ Γραφῶν, ποτισθεὶς δὲ τοῖς τῆς χάριτος ἀεννάοις ὀρετοῖς, καὶ πρὸς μέτρον ἡλικίας, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, φθάσας Χριστοῦ; Εἰδότες οὖν ἡμεῖς ὡς οὐ χαίρει τοῖς τοιούτοις ὁ μέγας Πατὴρ ἡμῶν μεγαλύνεσθαι, οἷοιπερ οἱ σωματικοὶ, καταγέλαστοις ἐπαίνων, ἐκ τῶν οικειῶν αὐτῶν πόνων, κἀν γούν μετρίως πεπραθῶμεν ἀποσεμνῦναι· οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ὁ λόγος τοῖς ὑπὲρ δύναντιν ἐπεκτείνεσθαι. Ὡς ἂν οὖν μήτε τὸν ἡμέτερον πόθον ἢ ἀφρονίαν πεδῇσιν, μήτ' αὖ πάλιν ἐξήγη τριβὸν τῶν Πατέρων δευόντες, βασιλικῆς παρασφαλόμεν ὁδοῦ, τὰ παρεκτρέβια διαθέντες, τῷ μετρίῳ τὸν λόγον φιλοτεχνήσωμεν.

Τί δὲ τὰ τούτου, δι' ὧν ἐξυφάναι τὸν ἐπαινον ὑπεθέμεθα; Πρᾶξις καὶ θεωρία, αἷς ὁ κατὰ μέρος τῶν ἀρετῶν ἐταμὸς ἐπακολουθεῖ, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη,

εὐσεβεία εἰς Θεόν, μελέτη τῶν θείων Γραφῶν, ἀγνισμός ψυχῆς καὶ σώματος, δάκρυα διηνεκῆ, ἐρημικὴ διαβίωσις, ἢ ἐκ τόπου εἰς τόπον ἀναχώρησις, φυγὴ τῶν ἐπιβλαβῶν, διδασκαλίαι ἀένιας, προσευχὴ ἀκατάπαυστος, νηστεία καὶ ἀγρυπνία μέτρον οὐκ ἔχουσαι, χαμευνία καὶ σκληραγωγία λόγον ὑπερβαίνουσαι, ἀκτημοσύνη καὶ ταπεινώσεις εἰς ἄκρον ἐλάσσειν, ἐλεημοσύνη τῆς φύσεως αὐτῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἐξάρουσα, ζῆλος ἐνθεὸς τῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας λυτῶντων · καὶ, ἀπλῶς εἰπεῖν, πᾶν ὃ τι κατὰ Θεὸν οἶδε χαρκτηρίζειν ἄνθρωπον. Τοῖς τοιοῦτοις ἐπαίνους ὁ ἡμέτερος Πατὴρ ὠραῖζεται, καὶ γινώσκει τὰ λεγόμενα, καὶ τὰ οἰκτεῖ ἐπιστάται προτερήματα; καὶ στέργει τοὺς λόγους, ὡς ὠφέλειαν προσένους, οὐκ αὐτῷ, ἀλλ' ἡμῖν · ἐπεὶ καὶ ψιλὴ τοῦτου προσηγορία, ὑπόθεσις ἀρετῆς τοῖς σπουδαίοις καθίσταται. Οὐ γὰρ ἄλλοθεν δευδᾶγμαθα ταῦτα, ἢ ἐξ ὧν αὐτοὺς τὰ περὶ ἑαυτοῦ λόγοις κατέσπειρεν. Ἀφ' ὧν ἡμεῖς ὡς ἡ ἐπαινετὴ μέλισσα, ἐκ πολλῶν ἀνθέων συλλέξαντες τὰ χρῆσιμα, τὸ πνευματικὸν τοῦτο κηρίον κατεργασάμεθα. Καὶ οὐ χολανεῖ πάντως ἡμῖν διὰ τὴν ἐγγείρησιν, ὅτι μὴ ὀδῖεν ἐπὶ τὸν πονηρὸν δαίμονα, διὰ τὸ καὶ πρὸς αὐτῶν τῶν ἀγώνων τῷ τέλει πολλοὺς ὑποσκελίσαι, ἀπαξ καὶ εἰς τοὺς ἀκυμάντους τῶν ἀσωμάτων φθάσας λιμένας. Ἐξω τυγχάνει καὶ ζάλης καὶ κλύδωνος. Δεῦρο δὲ οὖν, καθ' ἓνα τῶν ἀπηριθμημένων μικρὸν ἐνδιατρίψαντες τῷ λόγῳ, οἷος γέγονεν ὁ θαυμαστός, καὶ εἰς ὅσον μέτρον πνευματικῆς ἐφθασεν ἀναβάσεις, τοὺς συνειλεγμένους καθυποδείξωμεν.

quem gradum spiritualis sanctimonie seipsum provexerit his qui convenerunt ostendamus.

Πίστειος μὲν γὰρ εἶχε λίαν ὀρθῶς, οὐ πόρρω ποὺ C νεύων τῆς εὐσεβείας · καθὼς ἐκ τε τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐκ τε τῆς περὶ αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παρεilhφμεν ὁδῆς · ἐξ Ἰσού γὰρ ἐμυστάτετο τὴν τοῦ Σαβελλίου παράλογον σύγχυσιν, καὶ τὴν Ἀρείου μανιδῶδη διαίρεσιν. Ἰστατο δὲ τῶν τῆς εὐσεβείας ὄρων ἐντός · διαίρων μὲν τῷ ἀριθμῷ, συνάπτων δὲ τῇ οὐσίᾳ τὴν μίαν καὶ ἀσύγχυτον καὶ παναγίαν Τριάδα · ὡς ἂν μήτε πενίαν θεότητος Ἰουδαϊκῶς ὀνειδίζοιτο, μήτε ὁμῇ Θεῶν Ἑλληνικῶς ἐκδραχεύοιτο · ἀ παθεῖν οἱ περὶ τὴν ἀκατάληπτον Τριάδα παροινήσαντες ἐξελέγονται. Ἀπολιναρίου δὲ τοσοῦτον τὸ ἄλογον ἀπεπέμπετο ὄγμα, ὡς πᾶσαν θέσθαι σπουδὴν ἐκ πάσης αὐτὸ Χριστιανικῆς ἐξεῶσαι ψυχῆς.

Absurdissimam porro Apollinarii opinionem sic detestabatur, ut omni conatu atque sollicitudine eandem ex quorumvis Christianorum animis evellere studeret.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν Ἀνομοίων διὰ πολλῶν ἀπο- D δεικτικῶν τε καὶ Γραφικῶν λόγων, τὰ ἀπύλωτα ἐνέφραξε στόματα, μεγίστην ἀσφάλειαν ἡμῖν τὰ αὐτοῦ θεοδιδασκὰ λιπὼν λόγια. Νοῦάτου δὲ εἰ βούλοιτό τις τοῦ θρασυτάτου ἡτήτημα κατιδεῖν, ἐν τῇ διὰ τῶν λόγων τῶν Ἐφραίμ πάλῃ τὸ τοῦ ἐναντίου πτώμα βλεπῶν, ἐν ᾗ τοσοῦτον εὐρήσει τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως τοῦ ἡμετέρου Διδασκάλου ἐν τῇ τοῦ λόγου παραστάσει, ὅσην ἀνδρὸς παγκρατιαστοῦ καὶ παιδὸς οὐκ εὐσθενούς δι' ἀπλότητα. Οὐ μόνον δὲ τὰς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἢ καὶ πρόσθεν ἀναφύσεις ὑπὸ τοῦ τῆς κακίας σπορέως ζιζανιώδεις αἰρέσεις, τῷ ὀρθῷ τῆς πίστεως ἐξήλεγε λόγῳ · ἀλλὰ καὶ τὰς εἰς ὑστερον

A virtutum examen consequitur, fides, spes, charitas, pietas erga Deum, sacrarum Scripturarum meditatio, animi et corporis puritas, lacrymarum assiduitas, vite solitudo, e loco in locum secessio, malorum fuga, doctrina perpetua, precatio continua, jejunium et vigiliæ immoderatæ, humi cubatio, et vitæ austeritas pene incredibilis, voluntaria paupertas cum humilitate singulari, misericordia humanam conditionem superans, zelus divinus in eos qui rabie adversus pietatem atque religionem inveharentur; cuncta denique, quibus ad Dei imaginem homo insignitur. Istis noster hic Pater decoratur laudibus; quæ commemoramus agnoscit, prerogativas has esse proprias, eum non latet; ac sermones hosce, ut nobis, non sibi utiles, non contemnit. Nam vel exigua de ipso enarratio, studiosis causa complectendæ existit virtutis. Atque ista non aliunde, sed ex iis, quæ in variis ipse suis disseminavit scriptis, didicimus. Ex quibus, inquam, sedulæ instar apīs, ex plurimis floribus utilia colligentes, favum hunc spiritualem confecimus. Nobis vero hæc ipse conantibus nequaquam subirasceatur, quando scelestum dæmonem, qui multos vel in extremo agone supplantare solet, non pertimescit amplius; jam enim ad tranquillum pervenit incorporeorum portum, ubi nullas omnino procelas reformidat atque tempestates. Age igitur, singulis eorum, quæ enumerata sunt, paululum immorantes, qualis eximius iste vir evaserit, et in

Ad fidem ergo quod attinet, nulla ex parte procul a pietate deflectens, admodum recte sentiebat: quod cum ejus ex scriptis, tum ex Ecclesiæ de ipso existimatione probe cognovimus; nam æque et falsam Sabellii confusionem, et insanam Arii divisionem abominabatur. Constitit autem in finibus pietatis atque religionis: sic quippe unam, non confusam, sacrosanctamque Trinitatem, et numero personarum dividebat, et unitate substantiæ conjungebat: ut neque divinitatis inopiam Judaice contumelia afficeret, neque deorum multitudine, more gentilium ac paganorum debaccharetur. Quod illis contingere deprehendimus, qui in incomprehensibilem Trinitatem petulanter contumeliosi sunt.

Quin et futes, effrenatasque Anomæorum linguas variis argumentis, Scripturæque testimoniis penitus repressit, summeque utilia ac divina nobis adversum eos monumenta reliquit. Si quis vero in S. Ephræm disputationum cum Novato, conflictu, cupiat audacissimi ejus contueri stragem, adversarii casum respiciat oportet. Ibi enim usque adeo superiores in ipso certaminis congressu nostri doctoris vires inveniet, ut hunc pancratiastem atque certatorem invictum, illum autem mollem ac tanquam puerum nondum ætate firmatum dixerit. Neque vero illas duntaxat, quæ vel tunc, vel antea zizaniorum hæreses ex malitiæ semine fuc-

rant exortæ, fidei rectitudine propulsavit : verum et eas quæ in futurum perniciose pullulare poterant prophetici oculis prævidens præcidit. Quotquot enim ab eo conscripta sunt volumina, demonstrationibus sunt plena. Nunquam ergo veritatis hic filius, ab ipsa deflexerit veritate : spem vero omnem in solo Deo defixam habuit, in quo qui suas spes constituunt, præmia referunt. Quapropter et illud Psalmi in cunctis suis factis dictisque usurpare solebat : *In ipso speravit cor meum, et adjutus sum*³. Quoniam sperantem in Dominum misericordia circumdabit⁴. Et fiducia in Dominum, monti Sion similem reddit : inque summam beatitudinem eum qui possidet, constituit, sicut ex ipsis addiscere licet prophetis, cum dicat David : *Beatus vir, cujus est nomen Domini spes ejus*⁵. Jeremias vero : *Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus*⁶. Et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit, cum venerit æstus⁷. Isaias autem : *Dominus rex noster, Dominus servator noster : ipse salvabit nos*⁸. Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo⁹. Quin et Paulus nos admonet, dicens : *Teneamus spei nostræ confessionem : fidelis enim est, qui repromissus*¹⁰.

Divina igitur hac, et reposita spe enutritus S. Ephræm, humana ac transitoria quæcunque spernens, sempiternam assidue gloriam concupiscebat. Amorem vero in Deum et proximum adeo servavit studiose, ut ex hoc decedens sæculo, hæc inter postrema referret : par enim est ipsa verba sancti illius Patris, tanquam omni demonstratione potiora in medium producere. Nullo modo in tota mea vita, inquit, adversus Dominum contumeliosus exstiti, nec sermo stultus e labiis meis egressus est. Neminem in omni vita mea maledictis oneravi ; nec cum ullo plane Christiano homine contentiosum me præbui. O felicem linguam, quæ confidenter ejusmodi vocem emisit, quæ solis potissimum angelis, propter vitam ab omni materia mutationeque remotam, congruit ! At nobis carni servientibus, haud ita convenit, nostræque naturæ vires magis exsuperat, quam ut facile exæquari factis queat.

Et ut plurimum labores, vitasque illorum explores, qui virtutibus clari fuerunt ; vix tamen ullum huic simile puræ sinceræque charitatis indicium reperias. Si enim inter cunctas virtutes maxime præcellit charitas, hanc ita noster hic excoluit Ephræm, ut nullus alius magis ex Patribus. Sed quoniam digna quisque propriis factis accepturus est præmia¹¹, ne Patres Patribus videamur conferre, ista aliis consideranda potius relinquemus. Neque etiam hæc ipsa comparationis causa a nobis sunt dicta, sed ut populo clare constet, nostrum hunc, aut verius universæ Ecclesiæ doctorem S. Ephræm, ad supremum gradum in spiritali virtutum scala pervenisse.

A καὶ ὡς ἀναβαλῆσαι μελλούσας προφητικῇ βλέματι κατιδὼν, προεξεθέρισεν. Καὶ τούτων πλήρης τῶν ἀποδείξεων πᾶσα τοῦτου συγγραφὴ τε καὶποίησις. Οὕτως οὐ πώποτε τῆς ἀληθείας ὁ τῆς ἀληθείας υἱὸς ἐξεφρόνησεν· ἐλπίς δὲ τούτῳ ἡ εἰς Θεὸν μόνῃ, ἐξ ὅτου ἂν ἀποκειμένων ἐλπίδων τοῖς ἀξίοις αἱ χάριτες. Τὸ γὰρ ψαλμικὸν διὰ βίου λόγῳ τε καὶ πράξει μελετῶν ἔφασκεν· Ἐπ' αὐτῷ ἠλκισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθηθήν. Διὰ τοιούτου ἐλπίστας αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον, ἔλεος αὐτὸν κυκλῶσει. Καὶ ἡ εἰς αὐτὸν πεποιθσις, ὄρει τοῦτον Σιών ἀπεικάξει· ἀλλὰ καὶ ὑψηλοτάτου μακαρισμοῦ ἐντὸς τὴν κεκτημένον καθίστησι, ὡς ἔστιν ἐξ αὐτῶν τῶν προφητῶν καταμαθεῖν, Δαβὶδ μὲν λέγοντος· Μακάριος ἄνθρωπος, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπίς αὐτοῦ. Ἱερεμίου δὲ· Εὐλογημένος ἄνθρωπος, ὅστις πέποιθεν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ· καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον εὐθνητῶν παρ' ὕδατα, καὶ ἐπὶ λιμὰς βαλεῖ ῥίζαν αὐτοῦ. Καὶ Ἡσαΐου· Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν, Κύριος Σωτὴρ ἡμῶν, αὐτὸς σώσει ἡμᾶς. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου Κύριος, πεποιθὼς ἔσονται ἐπ' αὐτῷ καὶ θαρσύνονται. Τοῦ μακαρίου δὲ Παύλου παραινοῦντος καὶ λέγοντος· Κατέχομεν τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἐλπίδος· πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγελίαμενος ἡμῖν.

C Ταύτῃ τῇ θείᾳ καὶ ἀποκειμένῃ ἐλπίδι εἰστρεφόμενος, τῶν κοσμικῶν ἀπάντων περιεφρόνει, καὶ τῆς αἰωνίου δόξης ἐκάστης ἱμείρετο. Ἀγάπῃν δὲ τὴν εἰς Θεὸν τε καὶ τὸν πλησίον οὕτως ἀκριβῶς ἐφυλάξατο, ὡς αὐτὸν εἰπεῖν οὕτως, τοῦ βίου ἀπαίροντα· καλὴν γὰρ αὐτὰ τὰ ῥήματα τοῦ θεοφόρου Πατρὸς εἰς μέσον ἀγαγεῖν, κρεῖττονα πάσης ἀποδείξεως τυγχάνοντα. Οὐδαμῶς, φησὶν, ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ μου ἐλοιδόρησα. Κύριον, καὶ λόγος ἄφρων οὐ παρήλαθε τῶν χειλέων μου. Ἐν πάσῃ τῇ ζωῇ μου καταπραΰμην οὐκ οὐδένα, καθ' ὅλου τε μετ' οὐδενὸς πιατοῦ ἐμαχησάμην. Ὡ μακαρία γλῶσσσα, ἥτις θαρσύνεσθαι τοιαύτην ἐβόησε φωνήν, ἡ μόνοις τοῖς ἀγγέλοις πρεπωδεστάτῃ τυγχάνει, διὰ τὸ ζῆλον καὶ ἀστασίαστον τῆς ζωῆς. Ἡμῖν δὲ τοῖς τῇ σαρκὶ δουλεύουσιν, ξένη καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν, καὶ χαλεπὸν κατορθωθῆναι.

D Καὶ πολλὰ μὲν κάμοις βίου ἀνερευνῶν τῶν ἐπ' ἀρεταῖς περιβοήτων, οὐδαμῶς δὲ τι τοιούτον εὖροις, οἷον ἐπὶ τῷ προκειμένῳ Πατρὶ, εἰς διήγησιν σημείων καθαρῶς καὶ ἀκλιδύτου ἀγάπης. Εἰ οὖν μέζων πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡ ἀγάπη· ταύτην δὲ ὡς οὐκ ἄλλος τις τῶν Πατέρων κατώρθωσεν Ἐφραίμ ὁ μακάριος· ἀπολήφεται δὲ ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τὸ ἐκ τούτων ἄλλους συμπεραίνειν παραχωρήσωμεν, ἵνα μὴ δόξωμεν παραβάλλειν Πατράσι Πατέρας. Οὐ γὰρ συγκρίσεως χάριν τὸ ῥῆθην παρελήφαμεν, ὡς ἂν δὲ μόνον ὑπ' ἑβὴν τοῖς πολλοῖς παραστήσωμεν, ὡς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀρχοῦ ἐφάσσε τῆς πνευματικῆς τῶν ἀρετῶν κλίμαχος ὁ ἡμέτερος, μάλλον δὲ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος Ἐφραίμ.

³ Psal. xxvii. 7.⁴ Psal. xxxi. 10.⁵ Psal. cxxiv. 1.⁶ Psal. xxxix. 3.⁷ Jer. xvii. 7; Psal. i. 3.⁸ Isa. xxxiii. 22.⁹ Isa. xii. 2.¹⁰ Hebr. x. 23.¹¹ Matth. xvi. 27. Rom. ii. 16.

Εὐσέβειαν δὲ ἐν τῇ τῆς ὄντως κτήσει σοφίας ἐμ-
πορευσάμενος (κατὰ τὸ ἐν Ἰωβ εἰρημένον· Ἰδοὺ ευ-
σέβειά ἐστι σοφία) δι' αὐτῆς, ὡς μικρὸν ἀνωθεν
ἐδηλώσαμεν, τῆς πίστεως αὐτοῦ τὸ καθαρὸν διαγρά-
φοντες, εἰς οὐρανὸν μὲν τρίτον, κατὰ Παῦλον, ἀνῆλ-
θεν, ἀθάνατον δὲ τὴν μνήμην καὶ διαρκῆ τὴν εὐ-
κλειαν παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ πεπλούτηκεν· ἡ μελέτη
δὲ τούτῳ τῶν θείων Γραφῶν ἐκ τῆς Δαβιδικῆς ἀνήψε
λαμπάδος, Ἐν τῇ μελέτῃ μου, φάσκοντος, ἐκκαυ-
θήσεται πῦρ. Ἐρως γὰρ αὐτὸν πολλῆς πνευματι-
κῆς θεωρίας, εἰς φλόγα μετέωρον τὸν πόθον ἀνήγειρε.
Πᾶσαν γὰρ Παλαιὰν τε καὶ Καινὴν ἐκμελετήσας
Γραφὴν, καὶ ὡς οὐκ ἄλλος τις τοῖς τοιοῦτοις θεωρή-
μασιν ἐμφοιλοχωρήσας, ὅλην ἀκριδῶς πρὸς λέξιν
ἠρμήνευσεν, ἀπὸ τε τῆς κοσμογενείας, καὶ μέχρι τῆς
τελευταίας τῆς χάριτος βίβλου, τὰ βάθη τῶν κεχυμέ-
νων εἰς τοῦμπανὲς ἀγαθῶν θεωρημάτων, λύχνῳ
κεχρημένος τῷ Πνεύματι.

Οὐ μόνον δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας καὶ θεοπνεύστου
σοφίας ὅλον τὸν πνευματικὸν κρατῆρα ἐκπέπαιχε,
καὶ τοῖς ἄλλοις μετέδωκεν· ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξω κοσμι-
κῆς, ὅση τε περὶ τὸ κατεγλωτισμένον καὶ ὀρθὸν τοῦ
λόγου, ὅση τε περὶ τὸ τῶν νοημάτων βάθος, ὅτι μάλιστα
ἐξασχέσας, ὅσον μὲν χρήσιμον προσελάβετο· ὅσον
δ' ἀνόνητον, ἀπεβάλετο, ζυγῷ δικαιοσύνης καὶ πρᾶ-
ξιν καὶ θεωρίαν ἐμπορευσάμενος. Ἀγνείαν δὲ κατ-
ώρθωσε ψυχῆς τε καὶ σώματος, ὅσην ἡ φύσις ἐχώ-
ρει· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν· χάριτος γὰρ τὸ
δῶρον. Οὕτε γὰρ τὴν ψυχὴν τῆς κατὰ τὸν ὀρθὸν
λόγον ἔξεως ἐνεδίδοι παρασπῆλαι, ἀλλ' ἦν ὡς ἀλη-
θῶς, ψυχῇ μὲν βασιλεύον, σώματι δὲ ἀγλαοφανῶς
ἐξαστράπτων. Καὶ μαρτυρεῖ τοῖς λεγομένοις ἡ τῆς
ἱστορουμένης πόρνης μεταβολῇ, ἣν πρὸς κακίας δέ-
λεαρ ὁ βροτοκτόνος χρησάμενος Βελίαρ εἰς ἀπάτην
τοῦ πεφωτισμένου ἀνδρὸς, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ ἐπι-
σθέντος, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν μοιχαλίδην κατ' αὐτοῦ
ἐκείνου τοῦ ὑπερβαλόντος παρατάξασθαι Πονηροῦ,
καὶ παρανέεσσι καὶ τροπαῖς, ταῖς τε τῶν θείων
λόγων ἐπαυδαῖς μεταβληθείσαν, καὶ πρὸς τὸ χρεῖστον
μεταπλάσθεισαν, σώφρονα μὲν ἀντὶ ἀκολάστου, σε-
μνὸν δὲ ἀντὶ ἀσέμνου, καὶ καθαρὰν ἀντὶ μεμολυσμέ-
νης ἀποδειχθῆναι.

Δάκρυον δὲ τὸ ἀένανον εἰπεῖν ἐκείνου βεῖθρον προ-
θυμηθέντι μοι, δακρύειν ὄντως ἐπέρχεται· ὅτι μὴ
δίχα ῥούτο, τὸ μὲν τῶν δακρύων αὐτοῦ πῆλαγος τῷ
λόγῳ τις διαπλέσσειεν. Ἰς γὰρ πᾶσαν ἀνθρώποις
σύμφυτον τὸ ἀναπνεῖν, καὶ δεῖ ἐνεργούμενον· οὕτως
Ἐφραίμ τὸ δακρυρροεῖν. Οὐ γὰρ ἡμέρα, οὐ νύξ, οὐ
μεσουκτίον, οὐχ ὥρα, οὐ στιγμής τὸ λεπτότατον,
ὅτε ξηρὸς ὁ τούτου ἀνύστακτος ὀφθαλμὸς καθωρᾶτο·
πῇ μὲν τὰ κοινῇ, πῇ δὲ τὰ ἰδίως ἀποκλαιόμενος, ὡς
ἔλεγεν, ἀτοπήματα· στεναγμοὺς δὲ τὰ τῶν ὁμμάτων
σοφῶς ἐποχτεύει βεῖθρα· μᾶλλον δὲ χεύμασιν ὀφθαλ-
μῶν τοὺς στεναγμοὺς ἐξεκαλεῖτο. Καὶ ἦν παράδοξος
ἀμφοτέρων ἡ πρόδος, τοῦ ἐτέρου αἰτία τοῦ ἐτέρου
φαινομένου· ἔτιχτον γὰρ ἐπ' αὐτῷ δάκρυα μὲν, στενα-

A Pietatem vero atque religionem in vera sapien-
tiæ possessione comparavit, secundum illud Job :
*Ecce cultus Dei est sapientia*¹². Per illam, ut paulo
ante, illius puritatem fidei describentes, ostendi-
mus, quomodo S. Paulus in tertium ascendit cœ-
lum¹³, æternamque sibi nominis gloriam in Eccle-
siam paravit. Sacrarum quoque Scripturarum huic
ex Davidica lucerna accensa est meditatio, secun-
dum istud : *In meditatione mea exardescet ignis*¹⁴.
Siquidem amor, cœlestis contemplationis igne ipsum
accendens, sublimium rerum ardorem excitabat.
Nam omnem et Antiquam et Novam Scripturam as-
siduo studio, ut quivis alius, studiose versavit, ac-
curateque ad verbum est interpretatus, et ab ipsa
procreatione mundi, usque ad postremum gratiæ
librum, quæ abditæ, quæque arcana ac recondita
erant, spiritus adjutus lumine, commentariis illu-
stravit.

Neque vero duntaxat hujus nostræ divinitus
concessæ sapientiæ latices hausit, aliisque imper-
titus est, sed etiam eas, quæ ad recte ornatæque
dicendi rationem, ac ad doctrinæ subtilitatem per-
tinent, artes atque disciplinas quatenus ducebant
utiles, rejectis vanis stultisque rebus, æquitatis
lance actionem contemplationemque ponderans,
exercuit. Animi porro corporisque munditia, pro
hominis natura, imo et supra conditionem quasi
humanam (cum sit gratiæ donum) excelluit. Revera
enim animo quidem imperabat, corpore autem re-
splendebat, perturbationemque dominam circumse-
rebat. Quod ex insidiis, quæ ei, sicut memoriæ est
proditum, ab impudica structæ sunt muliere, satis
confirmatur. Nam cum ea tanquam esca quadam
malitiæ, ad fallendum insignem ac rarum hunc vi-
rum homicida Belial usus esset : tantum abfuit, ut
quod sperarat, consequeretur, ut etiam adversus
ipsum insidiatorem, eam ipse decertantem in con-
flictu constituerit : siquidem cohortationibus, at-
que admonitionibus, divinarumque rationum quasi
incantationibus, ipsam conversam ad meliorem
frugem perduxit : et ex impudica pudicam, ex la-
sciva gravem, ex inquinata puram castamque red-
didit.

Jam vero diffuentes ac perpetuas ipsius lacry-
mas referre volenti, vere oboriuntur lacrymæ, cum
vix absque lacrymâ ejus lacrymarum pelagus li-
ceat transfretare : nam sicut cunctis hominibus
citra intermissionem spiritum ducere est proprium :
ita beato Ephræm assidue lacrymas profundere,
natura quodammodo videbatur insitum. Nulla
quippe dies, nulla nox, nulla diei noctisque pars,
nullumque brevissimi temporis monumentum fuit,
in quo non vigiles ipsius oculi lacrymis conspice-
rentur profusi : nunc enim communes, nunc pri-
vatas, ut aiebat, calamitates absurditatesque deplora-
bat : suspiriis porro oculorum flumina prudenter
inhibebat, aut potius oculorum fluminibus suspiria

¹² Job xii, 15; xxviii, 28.¹³ II Cor. xii, 2 sqq.¹⁴ Psal. xxxviii, 4.

excitabat. Eratque rei utriusque progressus admirabilis, licet aliquin utrumque alterius videretur causa. Profluebant quippe ipsi lacrymæ, multisque incognita erat causa. Cum enim tempus illas non auferret, sed mutua quadam vicissitudine, et lacrymæ suspiria, et suspiria lacrymas exciperent, alterutris causa latebat. Illud vero cognoscet, quisquis ipsius scripta evolverit. Neque enim tantummodo, ubi de poenitentia, de moribus, de rebus vitæ institutis agit, ipsum plangentem ac suspirantem inveniet; verum et in ipsis laudationibus, quas plerumque omnes multa aspergere solent hilaritate. Hic vero eundem se ubique præbuit, assidueque lugendi munus, ut divitias expetivit. Unde et nunc fere cunctos ipsius sermonum auditores ad veram amplectendam vitam revocat: tantam ipsius mista lacrymis vim continet oratio. Quis enim ita duro et adamantino est corde, qui ejus verba audiens, non mansuescit, morumque asperitate abjecta, suis ipsius peccatis ex animo non doleat? Quis adeo ferus est et immitis, qui salutarem ejus doctrinam auribus percipiens (tempus non deploret quod perperam transegit? Quis adeo immanis atque crudelis: qui simul ac verba ejus quovis melle dulciora gustaverit), non se mox mitem amabilemque omnino exhibeat? Quis abhorrens a lacrymis, ita se tradidit voluptatibus, quin vel modicis illius verbis auditis, retributionem illam, quam pro vita non lamentetur ac lugeat?

In rebus fieri nequeuntibus, illud passim usurpant proverbii: Lapidem coquere niteris. At istud fieri posse nos experimento edocui didicimus. Sanctus quippe hic senex, animos quos ob malam obstinatamque duritiem lapides dixeris, plane emolivit ac fregit, flexitque ut voluit. Quis enim ejus de humillitate orationem legens, non omnem mox de se existimationem, et stultam arrogantiam deponat, ac se omnium abjectissimum confiteatur? Quis ea, quæ de charitate conscripsit, lectitans, non sic accendatur, ut ad quodvis etiam subeundum periculum paratus sit? Quis illa evolvens, quibus virginitatem laudat, non se Deo castum corpore animoque offerre contendat? Quis audiens vel legens ejus sermones, quibus judicium extremum, sive secundum illum Christi adventum describit, non ita corde et animo afficiatur, quasi ad illud judicium jamjam sistendus esset? metuque repente sic exhorrescat, ac si adversus ipsum sententia judicis feratur? Nam ita futurum istud Dei omnium statuit præclarus ac sanctus hic vir, ut ad ut res ipsa agatur ac coram fiat.

Cum ergo in talibus de judicio cogitationibus beatus ipse semper occuparetur, mundum et quæcunque in eo sunt, effugit. Procul vero recessit fugiens, sicut scriptum reperitur, et mansit in solitudine, Deo et sibi ipsi vacans, indeque virtutum præmia referens. Recte enim jam noverat, eos qui solitariam amplectuntur vitam, ex turbulentis sæculi hujus perturbationibus atque procellis liberari,

A γμούς, στεναγμοὶ δὲ πάλιν δάκρυα· καὶ τὸ αἴτιον τοῖς πολλοῖς ἀγνοοῦμενον. Χρόνου γὰρ ταῦτα μὴ διαίρουστος, ἀλλ' ἀεὶ τῶν στεναγμῶν δάκρυα διαδεχομένων, εἴτα πάλιν τούτων στεναγμούς, καὶ κύκλου τινὸς γιγνομένου, δῆλος ἦν ἡ ἀρχή, καὶ θατέρου τὸ αἴτιον. Καὶ τοῦτο τις κατέφεται τοῖς αὐτοῦ προσομιλήσας συγγράμματιν. Οὐ μόνον γὰρ ἀποκλειόμενον αὐτὸν ἐν τοῖς περὶ μετανοίας καὶ ἡθους καὶ πολιτείας χρηστικῆς εὐρήσει λόγους, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πανηγυρικοῖς αὐτοῦ λόγοις, ἐνθα πολλὴν εὐώθασιν οἱ πλείστοι περιγράφειαν ἐν τοῖς λόγοις δεύκνυσθαι. Ὁ δὲ πανταχοῦ ταυτὸς ἦν, καὶ τῆς κατανύξεως διηγεκῶς ἐπλοῦται τὸ χάρισμα. Ἐνθεν καὶ νῦν σχεδὸν πάντας αὐτοῦ τοὺς τῶν λόγων ἀκροατὰς πρὸς τὴν ὁνωτικῶς ἀνακαλεῖται ζωὴν. Τσαύτην ἰσχύϊν δὲ τοῦτου κέκτηται θεόπνευστος λόγος δάκρυσι συγκεκραμένος. Ποῖος γὰρ ἀμειλικτος, ἢ τῇ καρδίᾳ λιθώδης, τῶν τούτου ῥημάτων ἐπακούσας, οὐ μαλαχθῆσεται, καὶ τὸ σκληρὸν τοῦ ἥθους ἀποβαλὼν, ταῖς ἑαυτοῦ κακίαις ἐπιστύνεται; Ποῖος ἄγριος τὸ ἥθος, ἢ θηριώδης τὸν τρόπον τὴν ψυχωφελῆ διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐνωτισθεὶς, οὐκ εὐθὺς χρηστὸς καὶ ἐπεικὴς, καὶ τοῖς τρόποις ἔσται φιλάγαθος; Ποῖος χαίρειν ἐμμελετῶν ταῖς τοῦ βίου ἡδυσθαιαῖς, καὶ τὸ δακρύειν ἀποστρεφόμενος, ὀλίγων ἀκούσας ἐκείνου ῥημάτων, οὐ θρηνησέ· καὶ κλαύσεται, καὶ εἰς ὑπόμνησιν ἐλθὼν τῶν βεβιωμένων μελλούσης ἀνταποδόσεως;

anteacta accepturi sumus, in memoriam reducens,

C Αἰθὼν ἐψηεῖς, ἢ τῶν ἔξω παροιμία ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων παρελθόντων. Ἡμῖν δὲ τοῦτο ἐναργῶς ἡ πείρα παρέστησε. Τὰς γὰρ ἀτέγκτους καὶ ἀνυπείκτους ψυχὰς, καὶ φυλάττεσθαι καὶ ὑπὴρκειν ὁ θεὸς οὗτος πρεσβύτης παρέπειθεν. Τίς ἐντυχὼν αὐτοῦ τῷ περὶ ταπεινοφροσύνης λόγῳ, οὐ πᾶσαν μὲν εὐθὺς οἴσιν ἐκμισήσει, ἀλλ' οὐδὲ παντὸς ταπεινότερον ἑαυτὸν ἐκκηρύξει; Τίς τοῖς περὶ ἀγάπης ἐπιβαλὼν, οὐκ ὑπὲρ ἀγάπης προκινδυνεύσει σπουδᾷ; Τίς τοῖς περὶ παρθενίας προσομιλήσας, οὐκ ἀγνὸν ἑαυτὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι Θεῷ ἀγωνίζεται παραστήσει; Τίς τοῖς περὶ κρίσεως, ἥτοι δευτέρας Χριστοῦ ἐλεύσεως ἐγκύψας, οὐ παρίστασθαι τῇ ἐκεῖθεν κριτηρίῳ νομίσει, καὶ σύντρομος γενόμενος, τὴν τελευταίαν ἡδὴ ἀπόφασιν κατ' αὐτοῦ ἐξενεχθήσεσθαι δοκῇσει;

D Οὕτως γὰρ παρέστησε τὸ μέλλον τοῦ Θεοῦ δικαστήριον ὁ ἀοίδιμος καὶ προφητικώτατος οὗτος ἀνὴρ, ὥς μηθὲν μὲν ἕτερον ὑπολείπεσθαι γνώσεως, μόνον δὲ τῷ ἔργῳ τούτῳ καὶ τῇ πείρᾳ καταμαθεῖν.

judicium accurate ac plene expressit, et ob oculos ejus cognitionem aliud nihil videatur deesse, nisi

Ταῖς τοιαύταις ἀεὶ περὶ κρίσεως ὁ μακάριος συνεχόμενος φαντασίαις, ἔρεψε μὲν τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ· ἐμάκρυνε δὲ φυγαδεύων, ἢ φησι τὰ λάγια, καὶ ἠὲ λίσσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑαυτῷ μόνῳ καὶ Θεῷ προσέχων, κἀκεῖθεν τῶν ἀρετῶν τὰς ἐπιδόσεις δεχόμενος. Ἦδει γὰρ ἀκριβῶς ὡς ἐρημικῇ διαβίῳσις τῶν κοσμικῶν μὲν ἐλευθεροῖ τὸν βουλόμενον θορύβων, τῇ ἡσυχίᾳ δὲ συνόμιλον τοῖς ἀγγέλοις ποιεῖ, καὶ ταῖς

περὶ Θεοῦ θεωρίας τὸν νοῦν ὅσον ἐστὶν ἐφικτὸν ἀν-
υφοί. Ἐκ τόπων δὲ τόπους ἀμείβειν, ὅτε κινουὶν αὐτὸν
Πνεῦμα πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πολλῶν φρονόμει, οὐκ
ἡπείθει, οὐδ' ἀντέτεινεν. Ἦν γὰρ κελεύσει θείας
πειθήνιος, εἰ καὶ τις ἄλλος. Ἐντεῦθεν τὴν ἐνεγκαμέ-
νην, ὡς ὁ Θεὸς ἐκείνος κελεύσας Ἀβραάμ, τὴν
Ἐδεσινῶν κατέλαβε πόλιν· δίκαιον γὰρ οὐκ ἦν ὑπὸ
γῆν μέχρι πολλοῦ τὸν ἥλιον κατακρύπτεσθαι. Δύο δὲ
χάριν αἰτιῶν, τοῦ τε τὰ ἐκείσε περιπτύξασθαι ἄγια,
καὶ πρό γε τούτου λογίῳ περιτυχεῖν, καὶ καρπὸν
γνώσεως ἢ λαβεῖν, ἢ μεταδοῦναι.

Hisce vero de causis eo concessit, ut loca ibi sancta
virum, ac cognitionis ipse fructum vel caperet, vel aliis praeberet.

Ἐν οἷς, ὡς ἰστέρηται, τῇ πόλει παραβαλὼν, τὴν
τε πόλιν ὑπερχόμενος, πόρνη τινὶ συναπτήνηκεν
ἀνθ' οὗ φιλόλογον ἐπηύχετο προστυχεῖν· ὡς δὲ τῆς
προσδοκίας ἕτερον ἦν τὸ φανέν, θλιβερόν αὐτῷ ἀπ-
έδωκε τὸ συναντήσαν. Διὸ καὶ προσατενίσας τῷ πορνι-
δίῳ, ὡς τῆς ἐλπίδος ψευθεὶς ἀπήγετο· ἡ δὲ τοῦτον
θεωμένη προσατενίζοντα ταύτη, καὶ αὐτὴ ἐπιμελῶς
αὐτὸν βλέπουσα κατεσκόπει. Τῇ δὲ ὁ σοφός· Λέγε
μοί, γύναι, τίνας χάριν μικρὸν ἀπατενίζεις μοι. Ἡ
δὲ, Ἀκολουθῶς ἐγὼ καὶ πρεπόντως· ἐκ σοῦ γὰρ λέ-
λημμαι τοῦ ἀνδρός, σὺ δὲ μὴ με κατασκόπει, τὴν γῆν
δὲ μᾶλλον, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Τοῦτο παρὰ προσδοκίαν ὁ
σοφὸς ἐπακούσας, μεγάλως μὲν ὠμολόγει ὠφελήθη-
ναι· τοῦ Θεοῦ δὲ τὴν ἀκατάληπτον ὑπερεδόξασε δύνα-
μιν, ὅς τε τῆς ἐλπίδος καὶ διὰ τῶν παρ' ἐλπίδα χα-
ρίζεται.

Δύσας τε ἐκείθεν ἐπὶ τὴν τῆς Καππαδοκίας Και-
σάρειαν, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ὁδηγηθείς,
τὸν μέγαν κατεῖδεν Βασίλειον, τὸ στόμα τῆς Ἐκκλη-
σίας, τὴν τῶν δογματῶν χρυσὴν ἀπόδον· ὃν θεασά-
μενος ὁ πρεσβύτερος, πολλαῖς καταγεραίρειν ἤρξατο
εὐφημίαις. Διορατικῶς γὰρ τῆς ψυχῆς ὁματι, περι-
στερὰν ἀγλαοφανῆ ἐφεζομένην πρὸς τὸν δεξιὸν τοῦ-
του ἔβλεπεν ὦμον, λόγους αὐτῷ διδασκαλίας χορηγοῦ-
σαν, χάριτον τοῦτους διαπορθμεύοντα τῷ λαῷ. Ὅς
ὑπὸ τῆς διδασκαλίας αὐτῷ σεπτῆς μνηθεὶς περι-
στερᾶς, τῆς τε ἐπιθυμίας ἥσθετο, καὶ Ἐφραίμ αὐτὸν
εἶναι τὸν Σύρον ἐπέγνωκε. Καὶ δὴ πνευματικῆς ἐπι-
καίρου ἀμφοῦ συναυλίας ἡξίωνται· οὕτως οὐκ ἐπι-
ζήμιος τῷ Ἐφραίμ ὁ σκυλὺς ἐχρημάτισεν.

Ἡ δὲ τοῦ βίου φυσικὴ ἀνεραϊγότης, τῶν ἐπιβλαβῶν
τὴν φυγὴν αὐτῷ παρεδείκνυε· τό τε τοῦ κρείττους
προσρατικόν, καὶ τὸ τοῦ χειρὸς φυλακτικόν ἐκδιδά-
σκουσα, ἐκείνους τε τῶν λογισμῶν προσέειπαι, τοὺς
ἐγκρίτους καὶ καθαρούς, καὶ πρὸς αἵρεσιν λυσιτελε-
στέρους καλοῦ, ὅσοι μάλιστα πρὸς τὴν τῆς διδασκαλίας
ἐμποδίζουσι χρεῖαν. Αἰψιλῶς γὰρ δέδοτο παρὰ Χρι-
στοῦ τῷ θεῷ πρεσβύτερῳ τὸ τοῦ λόγου τάλαντον, ὃ
καταβάλλειν ἐν ταῖς τῶν πολλῶν τῆς καρδίας τραπέ-
ζαις πρὸ πάντων αὐτῶ τῶν ἄλλων ἐπωρεῖλετο. Καὶ
τοῦτο μὲν αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ φαίνεται λέγων, ὅτι περ
ἄρτι τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὸ ἀπαλὸν ὑπερβάς, θεάε-
ται μυστικῶς πρὸς τῇ γλώσσῃ ὡς ἀνήλθεν αὐτοῦ λίαν
εὐκαρπὸς ἀμπέλος, αὐξήθεισα τοσοῦτον, ὅσον πλη-

A et ad quietis tranquillitatisque portum feliciter
pervenire, ubi consuetudine perfuantur angelo-
rum; mentibusque sublimes, quantum licet, rapi
ad contemplationem Dei. Quando porro Spiritus
illum commonefaciens, ad multorum aedificationem
sic disponebat, ut loca mutaret, non resistebat,
sed humiliter obsequebatur: erat enim jussis
mandatisque Dei, si quis alius, obtemperans. Unde
patriam, sicut magnus ille Abraham, relinquere
jussus¹⁵, Edessenorum urbem petiit: neque enim
conveniebat, ut sub terra diutius sol occuliaretur.

inviseret, tum ut sapientem aliquem conveniret

Ad eam igitur dum appulisset civitatem, et jam
portam introiret, loco sapientis viri, quem optarat,
B scortum sibi obvium habuit: in quod spectaculum
permolestum cum prae expectationem incidisset,
tanquam spe sua dejectus, oculos avertebat. At
contra, improba femina defixis in eam oculis in-
spiciebat. Cui Ephraem: O mulier, inquit, die mihi,
cur me usqueadeo intueris? At illa prompte: Quo-
niam, inquit, ex te viro ego sum: tu autem me ne
respicias quidem, sed in terram ex qua sumptus es,
oculos tuos retorques. Quam quidem inexpecta-
tam responsionem vehementer sibi profuisse, vir
sanctus ac prudens confitebatur: quapropter infinitam
Dei potentiam laudavit, qui interdum ea, quae
speramus, praefer spem nobis elargitur.

Inde Caesaream Cappadociae divino ductus spi-
ritu cum pelivisset, ipsum ibi os Ecclesiae, auream
C scilicet illam doctrinae lusciniā, Basilium vidit
atque cognovit: quem senex intuitus, multis fau-
stis cepit venerari vocibus. Siquidem perspicaci
mentis oculo, conspexit resurgentem columbam
humero ipsius insidentem dextero, verbaque sa-
pientiae subministrantem, atque ipsum ea populo
depromentem. Ex ea quidem ardua ac veneranda
columba instructus ille, sancti hujus Patris cogno-
verat peregrinationem, eumque esse Ephraem illum
Syrum. Peropportune igitur ambo mutua inter se
fruebantur consuetudine; ita ut laboriosa illa
peregrinatio ipsi Ephraem inutilis non existerit.

Naturalis porro vitae innocentia, malorum ipsi
ostendebat fugam: nam ex ea discebat et meliora
D prospicere et deteriora evitare, atque illas senten-
tias ac rationes eligere, quae purae essent, quaeque
ad excolendam honestatem conferrent, et docendi
usum nequaquam impedirent. Abundanter quippe
sancto seni consensum a Christo erat sermonis
talentum, quod cum ad mensas cordium plurimis
impertiretur, ei tamen cum primis profuit. Fertur
autem haec ipse de se dixisse: Sibi, cum primum
e tenera illa excederet aetate pueritiae, arcana ejus-
modi contigisse visa. Ipsi etenim juxta linguam,
admodum fructifera enasci videbatur visis, quae
quidem ita excrescebat, ut universum terrarum

¹⁵ Gen. xii, 1 sqq.

repleret orbem. Cuncta autem cœli volatilia ad-
ventabant, et de fructu ejus comedebant: ipsa au-
tem vitis, quanto plures volucres decerpentes fruc-
tus excipiebat, tanto amplius racemis abundabat.
Illud præterea quod ad ipsum pertineret, alius qui-
dam, homo perspicax, se conspexisse testatus est:
angelorum scilicet copiam descendantem e cœlo,
volumen intus ac foris conscriptum detinere ma-
nibus. Sic vero sanctam illam colloqui visam esse
aciem. Quis, putas, volumen istud in manus acci-
piet? Et hos quidem hunc, alios illum, alios vero
alium ex præstantioribus eo tempore hominibus
respondisse. Deinde autem post omnium subjecisse
probationem: «Isti quidem sancti, ac ministri Dei
sunt: sed hoc volumen in manus accipere ne-
queunt.» Cumque jam varios ex tunc viventibus
nominassent, neque quisquam ex iis placuisset,
demum communi omnium consensu in eam pariter
convenerunt sententiam, ut dicerent, a nullo alio
istud volumen in manus posse sumi, præterquam
ab Ephræm Syro. Tuncque cœlestes angelos idem
conspexisse fertur, Ephræm volumen tradere, no-
ctique surgens ad ecclesiam, visum illud conspi-
ciens, perrexisset, auditoque ipso Ephræm, qui
tunc insignem gratiaque plenam habebat oratio-
nem, quid visum illud designaret, cognovisset,
Deumque collaudasse, et tam præclarum dicendi
donum viro sancto datum admiratum fuisse. Tan-
tam enim sapientiæ abundantiam largitus illi Deus
fuerat, ut quantumvis ei perpetui quasi verborum
fontes suppelerent, rebus tamen explicandis pares
nequaquam essent. Illudque non tam linguæ tardi-
tate, quam cogitationis celeritate accidebat: lingua
enim cogitandi aliorum vim exæquabat, attamen
tardior erat quam ut ipsius sententias assequi pos-
set. Unde magnus senex, singulare quoddam a Deo
eloquendi donum efflagitabat, hisce verbis: Largire,
Domine, flumina gratiæ tuæ. Siquidem doctrinæ
profunditas, linguam ipsius absorbebat, ut sensa
animi efferre nequiret, cum muneris concionandi
instrumenta ad discrete dicendum opportuna defi-
cerent.

Conciones porro ipsius, aliud nihil nisi precatio
interpellabat: precationemque iterum conciones,
has lacrymæ, lacrymæ rursum preces excipiebant;
eratque sermo sermonis; aut, ut magis proprie
dicam, in sermone, assidue in divinarum rerum
contemplatione occupatus. Nam ipsum quidem
corpus ita confecerat, ut rationi quasi dominæ ob-
temperans, non magis, quam si emortuum esset,
voluptatis ullum sensum haberet. Cumque ad ea
quæ non decent, obeunda, inedia atque abstinentia
gravis domitum, immobile languesceret, illis tamen
quæ animarum conferunt saluti, perficiendis robore
præstabat. Quid? quod ne noctes quidem, somnio-
rum simulacris atque imaginibus sæpe decipien-
tes, ei virtutis ac pietatis cursum in ullo interrump-
pebant? nam quem aggredientes exceperant sob-
rium, eundem recedentes vigilantem relinque-

A ῥῶσαι τὴν γῆν, πᾶν δὲ πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμε-
νον ἐξ αὐτῆς ἐμπέμπασθαι τροφῆς. Αὐτὴν δὲ τὴν
ἀμπελον ἐν τῷ ἀποκείρεσθαι, καὶ πᾶν πτηνὸν δεξιού-
σθαι, μᾶλλον πλουτεῖν τῶν βοτρυῶν. Τοῦτο δὲ καὶ
ἄλλος περὶ αὐτοῦ τῶν πάντων διορατικῶν τότε προσ-
εμαρτύρησεν· ἰδεῖσθαι λέγων ἀγγέλων πληθύν, κατ-
ιοῦσαν ἐξ οὐρανοῦ, τόμον ἐπὶ χεῖρας βαστάζουσαν,
ἐξωθέν τε καὶ ἐσωθεν ἐγγεγραμμένον. Ἐλεγε δὲ ἡ
φανείσα θεία ἐκείνη πρὸς αὐτὴν παράταξις. Τίς
ἄρα ὀφείλει τόνδε τὸν τόμον ἐγχειρισθῆναι; Ἐξ ὧν
ἀποκριθέντες, οἱ μὲν τόνδε προέκριναν, οἱ δὲ τὸν. καὶ
ἄλλοι ἕτερον, οὗς ὁ χρόνος ἐκεῖνος εἶχε λογάδας· Εἶτα
μετὰ τὴν δοκιμὴν πάντας εἰπεῖν· «Ἀληθῶς ἅγιοι οὗτοι
καὶ δοῦλοι Θεοῦ· πληρὸν οὐ δύναται τόνδε τὸν τόμον
ἐγχειρισθῆναι.»

B «Ὡς δὲ πολλοὺς τῶν τότε ἁγίων ἐπι-
μνησθέντες, ἐν αὐτοῖς οὐκ εὐδόκησαν· τέλος, συμφω-
νήσαντες εἶπον. Οὐδὲς δύναται τοῦτον ἐγχειρισθῆναι
τὸν τόμον, εἰ μὴ Ἐφραίμ. Καὶ δὴ καὶ τοῦτο θεάσα-
σθαι ὁ βλέπων ἐκεῖνος λέγεται τοὺς θεοὺς ἀγγέλους
ἐπιβιδόντας τὸν τόμον τῷ Ἐφραίμ. Ἀναστάντα ἐν
νυχalitῇ εἰς Ἐκκλησίαν ἀφικέσθαι τὸν μυσταγωγῆ-
θέντα τὴν ὄρασιν, ἀκοῦσαι διδάσκοντος τοῦ Ἐφραίμ
ἐν λόγῳ θαψιλεῖ καὶ χάριτι ἡρτυμένῳ· τὴν δὲ ὄρα-
θεῖσαν ὁπτασίαν ἐκεῖνον ἐπικρίνοντα, δοξάσαι τε τὸν
θεόν, καὶ τὴν δοθεῖσαν τῷ ἁγίῳ ἐκπλαγῆναι πλουσίαν
τοῦ λόγου δωρεάν. Τοσοῦτον γὰρ τὸ περὶ αὐτῷ τῆς
σοφίας κεχάριστο, ὥς ἀενάους μὲν εἶναι τοὺς τῶν
λόγων ὁγετούς· βραδείς δὲ πρὸς τὴν τῶν νοημάτων
φανέρωσιν, οὐ τῇ τῆς γλώττης ναρκότητι, ἀλλὰ τῇ
τῶν ἐνθυμημάτων πυκνότητι· ὥστε τὴν γλῶσσαν ἴσον
μὲν δύνασθαι τῷ τάχει τῶν παρ' ἄλλοις ἐνθυμημά-
των, ἦντον δὲ τῶν οικείων θεωρημάτων. Διὸ καὶ αὐ-
τὸς περὶ αὐτοῦ ὁ μέγας πρεσβύτης θεὸν ἐξαίτουμέ-
νος, ἐπὶ τῇ ἀνοχῇ τῆς ἀκατασχέτου τῶν λογάδων δω-
ρεᾶς τοιαυτά λέγεται φάναι· Ἄνεξ, ὦ Δέσποτα, τὰ τῆς
χάριτός σου κύματα. Ὑπὸ γὰρ τὴν γλῶσσαν ἡ τῆς
διδασκαλίας ἄβυσσος παλαγίζουσα, φέρειν αὐτῷ τὰ
τῶν νοημάτων οὐκ ἐπέτρεπεν ἀλλεπάλληλα κύματα,
τῇ κατεσπουδασμένῃ λειτουργίᾳ τῶν πρὸς τὸ λέγειν
ὁργάνων οὐχ ὑποργούντων

Ἐπέκοπτεν δὲ τοὺς λόγους ἕτερον μὲν οὐδὲν, εὐχὴ
δὲ μόνῃ, καὶ ταύτην οἱ λόγοι, καὶ τούτους· τὰ δάκρυα,
καὶ ταῦτα πάλιν εὐχῇ. Καὶ ἦν ὁ λόγος τοῦ λόγου,
εἰπεῖν δὲ μᾶλλον οικειότερον· ἐν λόγῳ, ταῖς περὶ Θεοῦ
διὰ πάντων τούτων θεωρίαις συνεχῶς ἀσχολούμενος.
Τὸ γὰρ σῶμα νεκρώσας μετὰ τῶν ἡδονῶν, καὶ δοῦλον
δὲ ἐγκρατείας τῷ ἡγεμόνι κατεργασάμενος λογισμῷ,
ἀκίνητον μὲν εἶχε πρὸς τὰ μὴ δέοντα ἀσίστη προδα-
μασθῆναι, στερόν δὲ πρὸς τὰ λυσitteλῇ καὶ ψυχικῇ
σωτηρίαν πορίζοντα. Ἄλλ' οὐδὲ νύκτας αὐτῷ τὸν τῆς
ἀρετῆς δρόμον ἐνέκοπτον, ταῖς ἐξ ὕπνου φαντασίαις
αὐτὸν φανακίζουσαι. Νήφοντα γὰρ ἐξ ἡμερῶν δεχό-
μεναι, γρηγοροῦντα κατελίστανον παρατρέγουσαι,
τοῦτο πραγματευόμενον, ἵνα μὴ καταλάβῃ τοῦτον ἡ
χερὶ τοῦ ἀρχοντος τοῦ σκότους τοῦτου καθεδόντα.
Ὑπνοῦ δὲ μετελαμβάνετο τοσοῦτον, ὅσον πρὸς τὸ ζῆν
ικανόν· ὥπως μὴ τῆς ψυχικῆς παντελῶς ἀκολουθίας

ἀνατραπέσις, λύσιν βίαιον ὑπομείνῃ τὸ σαρκίον. Ἀνέτρεπε δὲ τοῦτον, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐξεδίωκε πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δὲ χαμευνία καὶ σκληραγωγία, καὶ ἡ παντοία τοῦ σώματος κάκωσις. Τοῦτοι γὰρ μάλιστα τὸ τοῦ ὕπνου πάθος ἐξορίζεσθαι πέφυκεν. Ἀκτῆμοσύνην δὲ τοσαύτην ἐκτῆσατο, ὅσην ἔχειν τοὺς θεοὺς ἀποστόλους ἀκούεις. Αἰδὸ καὶ εἰ τις τοῦτον ἀκτῆμονούτων ἀρχέτυπον καλέσει, οὐχ ἁμαρτήσῃ τοῦ δέοντος. Αὐτοῦ γὰρ ἐκείνου τὴν γλυκυτάτην καὶ μακαρίαν ἔχομεν φωνήν, ἥνπερ μέλλων ἀπαίρειν πρὸς τὰ οὐράνια, ἡμῖν ἀφῆκεν ἀκτῆμοσύνης διδασκαλον, ὥδε πως ἔχουσιν. Οὐχ ὑπῆρξε τῷ Ἐφραῖμ ποτε βαλάντιον, οὐ βάβδος, οὐ πήρα. Οὕτε μὴν ἀργύριον, οὕτε χρυσίον, ἀλλ' οὐδέ τινα κτῆσιν ἑτέραν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκτῆσάμην. Τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ Βασιλέως ἤκουσα ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις φῆσαντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, μηδὲν ἐπὶ τῆς γῆς κτῆσασθαι. Ὅθεν οὐδὲ ἐμπαθῶς ἔσχον πρὸς τι τοιοῦτον. Οὕτως οὖν δόξης τε καὶ χρημάτων ὀλιγωρος, παντὸς δὲ μᾶλλον τοῦ ἀμείνονος ἑραστής, τῷ Ἰσῷ κἀντεῦθεν τοῖς ἀποστόλοις ἀμιλλώμενος δρόμῳ.

scipulos audi in Evangelio : Nihil in terra possederitis. Quamobrem nulla me rerum ejusmodi cepit cupiditas. Gloriam igitur, et pecuniam contempnor cum esset, ac præstantiora amaret; ad ipsos apostolos in eo suo cursu quam proxime accedere nitebatur.

Τί δὲ περὶ ταπεινοφροσύνης αὐτῷ προσμαρτυρήσωμεν· ὅπου γε διαβρόχῃν ἅπας οὗτοῦ λόγος καὶ σύγγραμμα ταύτην ἔχει τὴν ἀρετὴν κηρυττομένην, καίπερ αὐτῷ διωκομένην ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος; Πότε γὰρ ὁ δάκρυα προσκαλούμενος δάκρυσι, σποδὸν τε ὡσεὶ ἄρτον ἐσθίων, τὸ τραχὺ τῆς διαίτης, καὶ ἀνήδονον, καὶ τὸ πόμα κινῶν μετὰ κλαυθμοῦ, ἢ φησι τὰ λόγια, πρὸς ἐπάρσεως ἢ οἰσέως λίθῳ τὸν ψυχικὸν πόδα προσκρούσειεν; Ἡ ὁ τὴν ἀνθρωπίνην ἅπασαν ἀποστρεφόμενος ὄψαν, καὶ περιῶν μὲν ἐστὶ κατὰ τὸν βίον, τινὸς ἐπαίνουτος, ἀσχάλων, καὶ ἄλλο τε ἄλλην ἀλλάττων χροῖαν, κούπτων τε εἰς γῆν, καὶ στάζων ἰδρώτι λεπτῷ, καὶ δεινῇ κρατούμενος ἀφωνίᾳ, ὥσπερ τῆς αἰσχύνης αὐτοῦ τὴν γλῶσσαν ἀργούσης;

Ἀπαίρων δὲ πρὸς τὴν μακαρίαν καὶ ἄληκτον ζωὴν, αὐτὸ τοῦτο πάλιν μετὰ σφοδρᾶς ἀπειργων ἐπιτιμήσεως, καὶ λέγων· Μὴ ἄσπετε ἄσμα ἐπὶ Ἐφραῖμ, μὴ ἐγκωμιάσητε, μὴ με πολυτελεῖ ἐνθάφῃτε ἱματισμῷ, μὴ ἰδίᾳ τῷ σώματι μου τάφον ἐργάσησθε· λόγον γὰρ ἔχω μετὰ Θεοῦ, αὐλισθῆναι με σὺν τοῖς ἔξνοις. Ἔξνος ἐγὼ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Ἐχεις τοιγαροῦν ἐκ περιουσίας καὶ ταύτης τῆς ἀρετῆς, καθὰ δὴ καὶ τῶν λοιπῶν, ἐναργῇ τὰ τεκμήρια. Τῆς ἐλεημοσύνης δὲ καὶ συμπαθείας οὐ ποιήτην μόνον, ἀλλὰ καὶ διδασκαλον τοῦτον ἐπιφημιεῖται ὁ τῆς ἀληθείας ὁρὸς καὶ νόμος. Τῇ γὰρ τελείᾳ ἀκτῆμοσύνῃ, τὸ παρέχειν τοῖς δεομένοις οὐκ ἔχων, ἐν τῷ τοῖς ἄλλοις διεγείρειν πρὸς ἑλεον πικναλῆς παραινέσει, τὴν ἐλεημοσύνην μετῆρχετο. Ἦν γὰρ ὡς ἀληθῶς ὁ τοῦτοῦ λόγος, καὶ δόξα τῆς ὕψους, κλείς θεογάλλετος, τοὺς τῶν πλουσίων θησαυροὺς διανοί-

A bant; illudque sedulo curantem, ne manus principis istius tenebrarum ipsum somno oppressum deprehenderet. Tantum vero temporis quieti tribuebat, quantum vitæ degendæ necessarium ducebat, ne naturali penitus sublata vicissitudine, caro violentam dissolutionem sustineret. Cum autem varia essent quæ ab oculis ejus somnum depellebant, tum illud imprimis, quod asperam ac duram vitam agens, multisque modis corpus suum affligens, humi etiam cubaret: nam hisce potissimum rationibus, somni affectio excuti solet. Paupertatem porro tantam servabat, quantam vel sanctis ipsis audis fuisse apostolis. Quapropter si quis cum paupertatem colentium exemplar appellarit, haudquaquam a veritate aberrarit. Dulcissimam sane

B prorsusque beatam illam nobis vocem, velut paupertatis magistratam, hinc in cælum emigraturus, reliquit, qua aiebat: Nec crumena, nec baculus, nec pera Ephraem unquam fuit¹⁶. Nunquam aurum, aut argentum, aut ullam rem aliam in terra possedi. Nam bonum regem ad suos dicentem di-

Quid vero animi ipsius submissionem commorem atque humilitatem; cum ea ipsa virtus passim in cunctis ejus sermonibus ac scriptis sese singulariter ab eo fuisse exultam quodammodo clamitet? Quando enim unquam ad arrogantiam, elationisque lapidem pes ejus offendit, qui lacrymas lacrymis provocabat, ac cinerem tanquam panem manducabat, et aspera atque inamœna vita ut sacra illa personant verba, peculum cum fletu miscebat¹⁷? Quique ab omni vana, atque mundana abhorrens gloria, cum in hac adhuc peregrinaretur vita, si a quoquam se laudari animadvertibat, ægro animo ferens, aliumque alias colore capiens, atque oculos in terram demittens, tenui ac subtili madebat sudore, altoque silentio tanquam verecundia linguam præpediente, corripiebatur.

Jam autem hinc ad beatam cœlestemque illam emigraturus vitam, gravi quodam interdicto illud ipsum vetans, dicebat: Nulla Ephraem cecineritis carmina, nullamque laudationem adhibueritis, ne me cum pretioso sepeliveritis vestimento, neve privatim corpori meo constitueritis tumulum: mihi enim cum Deo convenit, ut inter peregrinos commorem. Advena quippe sum ego, et peregrinus, sicut omnes patres mei¹⁸. Sicut ergo aliarum virtutum, ita hujus etiam eximia atque præclara habes indicia. Eorum enim quæ ad eleemosynam, et commiserationis affectum pertinent, hunc non effectorem duntaxat, sed et doctorem exstitisse, veritatis præscriptio, lexque ipsa confirmat. Nam cum ex perfecta, quam amplexus fuerat, paupertate, reliquum nihil haberet, quod egenis impertiretur; frequentibus tamen cohortationibus alios ad misericordiam

¹⁶ Matth. x, 9, 10; Luc. ix, 4. ¹⁷ Psal. ci, 10.

¹⁸ Psal. xxxviii, 15.

opera commovendo, eleemosynas erogabat. Erat A quippe ipsius oratio, licet vultus non conspiceretur, tanquam divinitus fabrefacta quaedam clavis, divitum thesauros recludens, et indigentibus necessaria suppeditans, aspectusque ejus angelicus sufficiens erat, qui per se absque ulla oratione in-tuentes etiam agrestes et inhumanos ad commise-rationem permoveret, tanta in eo conspiciebatur tum simplicitas, tum mansuetudo, tum probitas. Nullusque adeo reperiebatur impudens, qui non ipsum inspiciebat, rubore quodam perfunderetur atque verecundia, ac seipso melior non redderetur atque modestior.

Et quamvis ita multa in hoc viro perfecta existi-terint, ne quis ob id existimet absolutam ei rerum ecclesiasticarum defuisse cognitionem. Quid enim otii suppetere ipsi, diceret talis aliquis, ut ad tot virtutum studia divideretur? Sane quidem non le- viter rerum divinarum cognitione erat imbutus. Neque enim eatenus duntaxat illam attigit, ut di- cendo alios erudire posset; sed tam pietatis atque religionis instituta, quam ea, quae illis repugnant, omnino assecutus est: illa quidem ad instruendum populum, haec ad coarguendos haereticos. Bono quippe zelo in illas pietatis inimicas bestias fere- batur. Siquidem sermone quodam, qui fama etiam potiusquam scriptis ad nos devenit, unde ipsum veritatis studiosissimum existitisse, facile intelligi poterat; Apollinarium leviem, imo dementem atque insanum nuncupabat, qui res novas moliens, multa impia, Scripturaeque sacrae adversantia duobus comprehensa libris, e suo eructans ventre, admo- dum insulse ac temere proloqueretur. Illos vero C libros, cuidam quam in deliciis habuisse ferebatur, feminae asservandos commiserat. Quae cum magno innotuissent Ephraem, ipse ejusdem se opinionis esse confingens, feminam, quae libros istos profa- nos custodiebat, adiit; et de se, quis sit, et quam fausta et ex eremo afferat, patefecit, nonnullaque forte id genus alia adjiciens. Tandem rogat, ut prae- ceptoris sibi scripta publicae utilitatis causa exhi- beat, ut nobis scilicet, quos tunc haereticos voca- bat, repugnare commodius posset. Quibus capta verbis femina, eumque ex illis unum, qui Apolli- narii sustinerent partes, reputans libros praebuit, ees tamen sibi celeriter restitui deprecans. Caele- rum magnus hic Jacob, dementem supplantans Esau, ac flagitiosa illa primogenita rapiens, prudenter oppressit; nam piscis glutino omnes illinens, ita folium folio connexuit, ut cum pars una ab altera ob firmam conjunctionem plane sejungi nequirit, in unam quasi tabulam singuli libri apparerent red- acti. Sicque eos mulieri, a qua commodato acce- perat, reddidit: quae quidem artificii ejusmodi, ut mulier, ignara, cum formam eorumdem exteriorem titis inspicere neglexit.

Dies vero haud ita multi elapsi erant, cum ortho- doxis quibusdam deferret sanctus senex, ut Apolli- narium accirent, et cum eo sermones conferrent. In judicium itaque vocatus, impiis illis libris fre-

γων, και τοις μετρίοις τὰ δέοντα χρηγῶν· ἡ δὲ ἀγ- γελοῦθης θεωρία ἤρκει καὶ μόνῃ βλεπομένῃ πρὸς συμπάθειαν καὶ οἰκτιρμοῦς, καὶ τοὺς ἄγαν ἀμειλί- κτους κινήσαι, ἀπλότῃ, καὶ ἐπισκεῖα, καὶ πολλῇ κεκραμένη καλοκάγαθία. Καὶ τίς οὕτως ἦν ἀναίδεις προσηκείμενος, δὲ προσδίδας αὐτὸν, οὐκ ἡρῶν, καὶ πῶς αὐτὸς ἑαυτοῦ κοσμιώτερος ἐγεγόνει;

tum simplicitas, tum mansuetudo, tum probitas. Nullusque adeo reperiebatur impudens, qui non ipsum inspiciebat, rubore quodam perfunderetur atque modestior.

Τάχα τοίνυν τοσοῦτόν τις πλῆθος ἀκούσας κατε- θωμάτων, ὅδε: ὡς οὐκ ἐν βάθει τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐχώρησε δογμάτων ὁ θεὸς οὗτος ἀνὴρ. Ποίαν γὰρ εἶχε σχολὴν φαίνει ἂν, ὁ τοιοῦτος, τοσαύταις μερι- ζόμενος ἀρεταῖς; Τῷ δὲ οὐκ ἐπεπλάζε τῶν θεῶν δογμάτων ἡ γνῶσις. Οὐ γὰρ ὅσον εἰπεῖν καὶ παραι- νέσαι τοῖς ἄλλοις, ταύτην μετῆι· ἀλλ' ἄμφω καλῶς ἐπαιδεύθη, τὰ τε δόγματα τῆς Ἐκκλησίας αὐτὰ, τὰ τε τούτοις ἀντιλέγειν ἐπιχειροῦντα· τὰ μὲν, ὅσον ἐπιτη- δεύσει μαθῶν· τὰ δὲ πρὸς ἐλεγχον τῶν αἰρετικῶν. Ζήλος γὰρ αὐτὸν κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνῃ θη- ρῶν· ὅθεν καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφθασέ τις ἀγρᾶτος λόγος, τὸν πρὸς τῇ ἀληθείᾳ τούτου ζήλον ἡμῖν ἀποδεικνύς, ἔχων οὕτως, ὡς ὁ κουφόνους, μᾶλλον ἄνους καὶ ἀλο- γος Ἀπολινάριος, πολλὰ καινοτομήσας καὶ ἀπὸ κοι- λίας ἐρευνᾶμενος, ἔδιδον τῆς εὐσεβείας Γραφὴν ἐσχε- δίασεν, ἐν δυοῖ βιβλίοις ταύτην συντάξας. Ἐνεγεί- ρισε δὲ ταύτας πρὸς φυλακὴν καὶ τιμὴν, τῇ τὰς ἐκείνου ἡδονᾷ, ὡς ἐφημίσθη, θεραπευοῦση. Ὡς δὲ τῷ Με- γάλῳ τὰ τῆς συγγραφῆς ἐγνωρίσθη, τῆς ἐκείνου ὁδῆς σχῆμα πλασάμενος ὁ σοφὸς, προσέρχεται τῇ γυναικὶ τῇ τὰς βίβλους φυλακτοῦσῃ τὰς βεβήλους, ἀναγνωρι- ζόμενος, καὶ εὐλογίας αὐτῇ ὡς ἀπὸ τῆς ἐρήμου κο- μίζων, τάχα δὲ καὶ ἑτερά τινὰ τεχνάζομενος. Ὑστε- ρον οὖν ἱκετεύει δοθῆναι αὐτῷ χάριν ὠφελείας, ὡς εἴπῃ, τὰ τοῦ διδασκάλου συγγράμματα, ὡς ἂν τοῖς αἰρετικοῖς, ἡμᾶς οὕτω δῆθεν ἀποκαλῶν, ἀντιφέρεσθαι εὐπετὸς ἔχοι. Ἢ δὲ τὸν νοῦν οὐκ ἐμφω[τισ]θεῖσα, καὶ τῶν τῆς Ἀπολινάριου συμμορίας καὶ τούτων εἶναι φε- ναχιθεῖσα, τὰς βίβλους παρέσχετο, ταχινὴν ἀξιώσασα τὴν τούτων γενέσθαι ἀποστροφῆν. Ὁ δὲ μέγας οὗτος Ἰακώβ, τὸν βέβηλον περρίνας Ἡσαῦ, καὶ τὰ πονηρὰ πρωτότοκα τῶν τούτου νοημάτων λαβὼν, σοφῶς ὑπεξῆλθε· φύλλον γὰρ φύλλῳ προσπιτύξας, ἰχθύος τε D κόλλῃ τὸ πᾶν καταχρίσας, ὡς ἐν πυκτίον τὸ πᾶν τῆς βίβλου κατεργάσατο, θάτερον μέρος θάτερον διασπα- σθῆναι ὑπὸ τοῦ σφοδροῦ συνδέσμου μὴ συγχωρούμενον. Οὕτως ταῖς δυοῖς τεχνάζομενος βίβλοις, τῇ χρησάσῃ πάλιν ἀνταπέδωκεν· ἢ, ὅλα γυνή, καὶ τῶν σοφῶν ἄπειρος νοημάτων, τὴν πρόσθιν τούτων σόαν θεα- σαμένη, περὶ τοῦ βάθους οὐκ ἤχηρ· βολόγησεν.

salvam cerneret, quid intrinsecus esset, diligen-

Ἡμερῶν δὲ οὐ πᾶν συχνῶν διαλθουσῶν, τισὶ τῶν ὀρθοδόξων ὑποτίθηται ὁ θεὸς πρεσβύτερος, τὸν ἀσεβῇ καλέσαι· Ἀπολινάριον διαλεζόμενον. Ὁ δὲ τὴν πρόσ- κλησιν δεξάμενος, καὶ ταῖς ἀθέοις αὐτοῦ βίβλοις

¹⁹ Gen. xxv, 25; xxvii, 1 sqq.

βαρβάρων, εἰς τὴν κυρίαν ἀπήντησε, καὶ διαλέγεσθαι αὐτὸς ὡς γῆρα τραυθεῖς, ἀπνήγνατο· τὰς οἰκείας βίβλους προκομισθῆναι, καὶ δι' αὐτῶν ἀποκρίνασθαι καὶ ἀντιλέγειν ἡζίου. Ὡς οὖν οἱ τούτου συμμύσται τὰς βίβλους ἐκόμισαν, μεγάλως ἐπ' αὐταῖς βρενθυόμενοι· λαβὼν ἕκείνος ὁ πεπαλαιωμένος κακῶν ἡμερῶν τῆς ἀδικίας κριτής, τὴν μίαν βιβλίων ἀναπτύξαι ἐπεχειρεῖ. Ὡς δὲ οὐκ ἐνεδίδου τῇ κόλλῃ πιεσθεῖσα, περὶ τὸ μέσον ταύτης τὴν ὁρμὴν ἔποιετο· ἡ δὲ ὁμοίως ἦν ἀνεπτυγμένη. Ὡς γοῦν τῆς πρώτης ἡστόχησεν, ἐπὶ τὴν δευτέραν λοιπὸν ἐχώρησε, καὶ δὴ καὶ αὐτὴν ὅλην ἀδιαίρετον καὶ πάντως ἀνυπεκτικὸν κατιδὼν, τῇ μὲν αἰσχύνῃ τὸ πρόσωπον ἡλλαιώθη· τῇ ἀπορίᾳ δὲ, τὴν ψυχὴν ἐξεπλάγη, καὶ τοῦ συνεδρίου χωριθεὶς ὁ παραπλήξ ἀθυμία καὶ νόσῳ, καὶ τέλος θανάτῳ προσήγγισε, τὴν ὕδριν οὐκ ἐνεγκών.

consilii inops, et exanimatus, in morbum prolapsus tulit, ut parum admodum abfuerit, quin tum mortem obiret.

Τοιοῦτος ἦν καὶ πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας ζῆλον ὁ μέγας πατὴρ ἡμῶν καὶ διδάσκαλος Ἐφραίμ· ἐν ἄλλοις μὲν τὸ πρᾶον καὶ ἐπιεικὲς ἐνδεικνύμενος, ὅτε μὴ χρεια πολέμου· ἐν ἄλλοις δὲ τὸ στυφόν καὶ αὐστηρὸν, ὅτε μάλιστα περὶ τὴν πίστιν ὁ κίνδυνος, πάντα σοφῶς μετερχόμενος, καὶ ὡς ὁ καιρὸς εἶδετο. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῶν πολλῶν αὐτοῦ νηστειῶν καὶ δακρύων, καὶ ἀκαταπαύστων οὐκ ἑλαττον προσευχῶν· ὁ κατὰ θεὸν λέγω ζῆλος, μᾶλλον δὲ, καὶ ὑπὲρ ἑκείνα· ὅσον αὐτὰ μὲν εἰς μόνον τὸν δρᾶσαντα περι-
ορίζει τὴν ὄνησιν· ἑκείνο δὲ πρὸς κοινὴν διαβαίνει· ὠφέλειαν. Ἐπειδὴ τὸν καλὸν θηρευτὴν ὁ ἀληθὴς λόγος πρὸς τὰ μάχιστα ἱοικιμάζει θηρίᾳ, καὶ τὸν ἀγαθὸν κυβερνήτην πρὸς ἀντιπλέοντας τῷ πλοίῳ ἀνέμους, καὶ τὸν σοφὸν ἱατρὸν πρὸς τὰ δυσίατα πάθη, καὶ τὸν γενναῖον στρατιωτὴν πρὸς ἀντικειμένην βαρεῖαν παράταξιν, καὶ τὸν σπουδαῖον καὶ ζηλωτὴν εὐσεβείας, ἐν ἀκμῇ κινδύνων καὶ δυσκολίας, ὅπως ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐκσπάσῃ ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς. Οὐκ ἔστιν οὖν εἶδος εὐρεῖν ἀρετῶν παρὰ τισι πάλαι φιλοπονηθέν, τὸ μὴ καὶ ἐν τούτῳ κατορθωθέν. Εἰκάσαι δὲ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἔστι πηγὴν παντοῖς βρούσων νόμασιν, ὠφελείᾳ καὶ γλυκύτητι καὶ τέρψει καθωραϊσμένοις· ἡ λειμῶνα κυπρίζοντα ποικίλοις ἀρωματίζουσιν ἄνθεσιν· ἡ οὐρανὸν ἐπίγειον διαφόροις λαμπτήρσι πεποικιλμένον, ἡ παράδεισον· ὅσον ἀκούεις τὴν τῆς Ἑδμᾶ ἀπείρους ἐγκάρποις ἀγλαίζόμενον δένδροις· πλὴν μὴ βατὸν ὅρει πονηροτάτῳ, καὶ τῆς ἐξορίας προξένῳ· ἡ εἰ ἄλλο τι τῶν καλῶν καὶ τερπνῶν πολλοῖς καὶ διαφόροις ἀγαθοῖς ἡ φύσις τετέληκε· τοιαύτην εἶναι λογίζου τὴν τοῦ μεγάλου Ἐφραίμ μακαρίαν ψυχὴν, πολλαῖς ἀρετῶν ἰδέαις πάντοθεν κυκλουμένην. Μελέτην γὰρ ὁ θαυμάσιος διὰ βίου παντὸς θέμενος, τὴν ὁλικὴν κτήσασθαι ἀρετὴν, τὰ πάντα ἐπούδασε μόνος περιλαβεῖν προτερήματα.

jusvis generis virtutum chorum possideret, ac quibus ipse assequeretur.

Τοῦ γὰρ ἐν δικαίοις πρώτου Ἀβελ τὴν θεόλεκτον ὡς ἱερεὺς ἐκμιμησάμενος προσφορὰν, οὐκ ἐκ ποιμνίων θύματα, οὐδὲ στήλας Κυρίῳ προσήνεγκαν, ἀλλὰ θυσίαν ἀνάμακτον, τὴν λογικὴν λατρείαν. βίου καθα-

tus, ad statum diem venit, ac dicere quidem pro se, quod gravi jam premeretur senio, renuit; postulavitque ideo sibi proferri libros, ut ex illis respondere posset, atque contradicere. Cum ergo isius delatoris socii frementes in medium libros produxissent, inveteratus ille dierum malorum injustitiæ iudex, unum ex iis in manus sumens, aperire atque explicare nitebatur. Sed quod glutino unctus non cederet, ad partem ejus mediam aperiendam est aggressus; eamque ipsam eodem conglutinatum modo invenit. Quare sua illa ex priore libro frustratus spe, ad alterum se contulit, quem quidem totum ita firmiter connexum cernens, ut prorsus explicari nequiret, tanto rubore atque pudore suffusus est, animoque usque adeo perturbatus, ut ex eo consensu abiens, quasi mentis atque

illamque ignominie notam ita ægre ac moleste

Talis autem pietatis zelo exstitit magnus noster pater et doctor S. Ephraem, nam alias mansuetum se præbens ac mitem, cum nulla decertandi necessitas urgeret: alias acerbum ac gravem, cum fidei periculum immineret, cuncta prudenter pro temporis ratione moderabatur. Et ex hoc quidem erga Deum zelo, non minus quam ob multa jejunia, ac lacrymas, continuasque preces commendandus est: atque haud scio, an propterea etiam magis, quod ista in eo uno concluderentur, ille ad utilitatem quoque communem pertinebat. Quemadmodum enim verum insignis alienjus venatoris specimen exhibetur, cum bellicosas insequitur feras, bonique gubernatoris virtus se prodit in tempestate adversa, medici prudentis in gravioribus morbis, militis strenui in ipso pugnae discrimine: ita quoque pietatis ac religionis studiosum virum, magna ac difficilia pericula ostendunt, cum et se, et alios ex insidiis periculisque eximit. Nullum sane virtutis genus a veteribus excultum est, in quo hic etiam non excelluerit. Quare et animum ipsius, utilitate, dulcedine, jucunditate scatulentem, fonti quacun-
que aquarum abundantia fluenti similem dicere possumus, vel prato diversis fragrantibus floribus resplendenti, vel cælo variis stellarum luminibus distincto, vel paradiso, quem in Edem fuisse audis, innumerabili fructiferarum arborum copia decorato (ita tamen ut serpenti maligno, communisque exsilii auctori, nullus omnino in eum aditus detur): aut si quid aliud venustum, amœnumque multis variisque bonis cohonestavit natura; talem quoque beatum illum magni Ephraem animum, plurimis undique virtutum generibus exornatum puta. Nam semper vir ille admiratione dignus, in eam incubuit curam, ut perfectum absolutumque cuncti reliqui singulis antecelluerunt, ea cuncta solus

Siquidem ut sacerdos, eum qui inter justos primus recensetur, Abel imitatus, non ex ovium gregibus, neque ex adipe sacrificia Domino obtulit, verum absque sanguine, rationabile obsequium vitæ

puritate sacrificavit, ea duntaxat re Abel dissimilis, quod a nefario homicida ut ille peremptus non fuerit, sed inimici dæmonis evitans laqueos, superatis insidiis, ad vitam omni fine carentem, sicut ille, pervenerit. Enoch porro spem sic æmulatus est, ut non solum domini Dei sui nomen invocaverit, verum et alios, ut idem illud implorarent, edocuerit. Enoch autem ut similis redderetur, operam dedit, non quidem admirandam ejus e terra in paradysum translationem atque secessum, sed ex materis perturbatione in spiritum transitione, æmulando: Noe etiam similis existit, non quidem modicam in arca lignea generis conservationem, at suam potius animi incolumitatem procurans, ut vitæ procellas tutius subterfugiens, nullum virtutis naufragium pateretur. In plurimis quoque, Abrahæ B æmulator fuit; atque ut fidem, mansuetudinem, et amorem in Deum taceam, in eo notissimum, quod quemadmodum propriam terram atque cognationem ille, ita quoque hic noster Ephræm mundum effugit, et in suo corpore unigeniti sacrificium expressit, Deo seipsum consecrans, et membra quæ super terram sunt, mortificans. Isaac vero imitator exstitit, propter mortem quam prompto tranquilloque subire paratus erat animo, non tamen inferente patre. Quin et quotidie, instar Apostoli, corpore quidem fructum, quod attinet ad propositum, percipiebat, spiritu autem Deo, ob castum corporis velut in ariete sacrificium, vivebat. Jacob porro æmulator fuit, supplantando ipsum Esau, hoc est, hæresum parentem, ac primogenita, id est, recta Ecclesie decreta, accipiendo. In eo præterea, quod non scalam a terra ad cælum usque pertingentem, sed ob longam ignis columnam pulchriorem mysterii profunditatem indicantem conspexerit, quodque hic discipulis, quemadmodum ille filiis, ex hac emigraturus vita, benedictiones impartitus sit, quas qui pronus excipiebat, magni illius Jacob esse arbitrabatur. Verum ipsius Joseph similitudinem, vel maxime expressit vitæ integritate et corporis castitate: multo autem magis per hoc, quod sicut ille C triticum, ita hic verbum salutis communicavit.

In non paucis quoque Moysi simillimum sese præbuit: nam et ipse Pharaonem diabolum fugit, et commoratus est in solitudine, Deumque vidit, quatenus contemplatione videri potest; resque admirandas peregit, ac doctrina se ducem atque magistrum populo exhibuit, Ægyptiosque decepit, eorum divitias surripies, hæreticorum scilicet libros, de quibus ipse triumphavit. Salsum quoque ac potui minime conveniens infidelitatis mare divisit, populumque fidelem in magno numero trajecit. Pharaonis vero exercitum, impiam nimirum calumniatorum progeniem, prostravit atque oppressit. Et Amalec (si quem hæreticorum eo nomine appellare velis) in fugam vertit, ac profligavit. Legem bene Christianeque vivendi a Deo accepit, et nobis universis eam tradidit. Tabernaculi exemplar in monte contemplatus est: non Moysis, sed horrendi illius iudicii futuri. Sacer-

A ρότητι ἐλοχαυτομένην, τοσοῦτον ἐκείνη ἀμίληθαι, ὅσον μὴ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ φονέως ἀναιρεθῆναι, ἀλλὰ διαδράντα τὰς παγίδας τοῦ μισανθρώπου δαίμονος ἐκφυγεῖν, καὶ πρὸς ἀτελευτήτην, ὡς ἐκεῖνος, μεταστῆναι ζωὴν, τῆς ἐπιβουλῆς φανέντα ἀνώτερον. Τοῦ δὲ Ἐνὼχ τὴν ἐλπίδα ζηλώσας, οὐκ ἐπικέκληται μόνον τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις συνεπικαλεῖσθαι ἐδίδαξεν. Ἐνὼχ, οὐ τὴν ξένην ἐκ γῆς πρὸς τὸν παράδεισον μετέβαιναι ἐπετήδευσεν, ἀλλὰ τὴν ἐξ ὀλικῆς προσπάθειας ἐπὶ τὸ πνεῦμα μετέβαιναι. Νῶε, οὐ τὴν ἐν ξυλῇ γάρνακι μικρᾷ τοῦ γένους διάσωσιν, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν πάνταχόθεν ἀσφαλίσασθαι, ὥστε παρελθεῖν ἀβλαβῶς τὸ τοῦ βίου κλυδώνιον, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς μὴ ζημιωθῆναι ἀγώγιμα. Τοῦ Ἀβραάμ ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις γέγονε μιμητῆς, τῇ πίστει καὶ πραότητι, καὶ τῇ εἰς Θεὸν ἀγάπῃ, μάλιστα δὲ τῇ τοῦ κόσμου φυγῇ, ὡς τῆς οικείας γῆς καὶ τῆς συγγενείας ἐκεῖνος ἡμεῖς το φιλον, καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς θυσίαν εἰς τὴν τοῦ σώματος ἐκείνου προαιρετικὴν διὰ Θεὸν ἐκλαβέσθαι προσφορὰν, νεκρώσαντι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦ Ἰσαὰκ, ἐν τῷ ἔκουσίνῳ καὶ ἀταράχῳ θανάτῳ, πλὴν οὐχ ὑπὸ πατρὸς ἐκεῖνος. Οὗτος γὰρ ἱεουργῶν ἑαυτὸν ἐκάσσοι ἀποστολικῶς, σώματι μὲν ὠλοκαρπούτο, ὅσον εἰς πρόθεσιν, πνεύματι δὲ ἔζη, καὶ ζῇ τῷ Θεῷ διὰ τὴν ὡς ἐν κριτῷ τοῦ σώματος ἀγνὴν προσφορὰν. Τὸν Ἰακώβ, ἐν τῷ πτερνίσαι τὸν βέθηλον Ἡσαῦ, ἦτοι τὸν τῶν αἱρέσεων γεννήτορα, καὶ λαβεῖν τὰ πρωτότοκα, τὰ ὀρθὰ τῆς Ἐκκλησίας δόγματα, καὶ ἐν τῷ κατιδεῖν οὐ κλίμακα μὲν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἐστηρικμένην, στύλον δὲ πυρὸς οὐρανομήκη, γλαφυρώτερον πως μυστηρίου βάθος ἐμφαίνοντα. Ἐτι γε μὴν καὶ ἐν τῷ τοῖς μαθηταῖς ὡς τοῖς υἱοῖς ἐκεῖνος ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαίρειν τοῦ σώματος, διανεῖμαι τὰς εὐλογίας· αἷς τις φιλοπόνως ἐγκύψας, αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ μεγάλου Ἰακώβ ταῦτας εἶναι οἰηθήσεται. Τοῦ Ἰωσήφ, μάλιστα μὲν ἐν τῇ τοῦ σώματος ἀγνείᾳ καὶ καθαρότητι· πολὺ δὲ πλέον ἐν τῇ τοῦ λόγου μεταδόσει, ὡς ἐκεῖνος τοῦ σίτου.

Τοῦ Μωσέως ἡ ἐν πᾶσιν ἡ ἐν πλείστοις παρόμοιος· ἔφυγε γὰρ καὶ οὗτος τὸν γοητὸν Φαραὼν, καὶ ἐν ἐρήμῳ ἠύλισθη, καὶ Θεὸν εἶδεν, ὅσον ἐφικτὸν θεωρεῖν, καὶ θαύματα εἰργάσατο, καὶ λαοῦ καθηγῆσατο χρηματίσας διδάσκαλος· καὶ τοὺς Αἰγυπτίους κατεπορίσατο, τὸν πλοῦτον ἐκείνων ἀρπάξας, τὰς τῶν αἱρετικῶν βίβλους αἰχμαλωτίσας καὶ θριαμβεύσας, καὶ τὴν θάλασσαν διέβηκε, τὴν ἄλμυρὰν καὶ ἄπυτον ἀπιστίαν, καὶ τὸν λαὸν διεδίδασκε, τὸ ὀρθόδοξον σύστημα. Καὶ τοὺς Φαραωνίτας ἐπόντισε, τὰ τῶν αἱρετικῶν ἄθεα γεννήματα. Καὶ τὸν Ἀμαλὴν ἐτροπώσατο (ἐῖ τινα τῶν αἱρετικῶν τοῦτοῦ βούλει καλεῖσαι τῷ ὀνόματι)· τὸν νόμον ἐκ Θεοῦ τῆς ὀρθοδοξίας ἔλαβε, καὶ ἡμῖν πᾶσι μετέδωκε. Τῆς σχιτῆς ἐν τῷ ὄρει τὸν τύπον ἔθεασατο, οὐ τῆς ἐπὶ Μωσέως, ἀλλὰ τῆς μελλούσης φρικτῆς κρίσεως τε καὶ καταστάσεως. Τοῦ ἱερέως ἐτελείωσε, τὰ περὶ ἱερωσύνης νομοθετῶν. Ὑῶος ἐκ πέτρας ἐπήγαγε, τὰς λιθώδεις καρδίας στάζειν δάκρυα

παρασκευάσας. Ἄρτον ἐφώμισεν ὡς ἐκείνος οὐράνιον, τοὺς τῆς ἀγάπης λόγους πᾶσι προθεῖς, δι' οὗ μάλιστα στηρίζεται πᾶσα ψυχὴ, καὶ τῷ θείῳ καὶ μυστικῷ προσέρχεται ἄρτω θαρρόνῃ, τῷ ἐκ τῶν κόλπων τοῦ Πατρὸς εἰς σωτηρίαν ἡμῶν παραγενομένῳ. Ὁρτυγομήτραν ἔδωκεν, κάτωθεν ἡμῖν τοῖς πιστοῖς τῇ περὶ Θεοῦ μνήμῃ οὐρανοπορεῖν ἐκδιδάσκων, καὶ τὰ ἐκεῖ φαντάζεσθαι κάλλη. Καὶ ἁπλῶς οἷς ἂν βούλῃ θεωρίας λόγους τὰ τοῦ Πατρὸς τοῖς παλαιοῖς ἐξιστῶν σεμνολογήματα, οὐδ' ὅλως εὐρήσεις καυστεροῦντα.

Et hoc quidem modo atque ratione, si

Ἐπεὶ καὶ Ἰησοῦς ὁ Ναυίτης Ἰορδάνην ἐσχισε, τὰς ἀποκεκλιμμένας εἰς μετὰδοσιν τῶν πλουσίων χεῖρας, πρὸς εὐπολίαν διάρας, καὶ τῷ λαῷ τὴν γῆν, οὗ τῆς κάτω ἐπαγγελίας, ἀλλὰ τῆς οὐρανίου βασιλείας ἐκλήροδότησεν. Ὡς Σαμουὴλ ἐκ βρέφους ἀνέστη τῷ Θεῷ, καὶ φωνῆς θείας ἤκουσεν. Ὡς ὁ μέγας Ἠλίας, τοὺς τῆς αἰσχύνης παρεδειγμάτισεν ἱερεῖς, καὶ πῦρ νοητὸν ἐπὶ τῇ λογικῇ θυσίᾳ, οὐ μίαν, ἀλλὰ πολλάκις κατήγαγε· καὶ πυρίνῳ τῶν ἀρετῶν ἄρματι, οὐκ αἰθέριος, ἀλλ' οὐράνιος ἀρματηλάτης ἀνέχθη. Ὡς Ἐλισσαῖος, διπλὴν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν πεπλούτηκε· καὶ ὡς οἱ προφῆται θεοφανείας πολλάκις ἤξιώται. Τολμᾷ τοῦτον ὁ λόγος καὶ πρὸς τὸν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ἀνώτερον παραθεῖναι, τὸν μεσότην τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος. Ὡς πρόδρομος ἐν ἱερῇμ ἠύλισθη· καὶ ῥῆμα Θεοῦ γέγονεν καὶ πρὸς τοῦτον, καὶ μετανοίας κήρυξ ἐχημάτισε, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἐξομολογεῖσθαι τοὺς προσερχομένους ἐδίδαξεν. Ὡς Παῦλος τὸ τῆς ἐκλογῆς σκεῦος, παντοίους ὑπέμεινε πειρασμούς, καὶ τὰ τῆς μετανόιας καταβαλεῖν σπέρματα, ὡς ἐκείνος τῆς πίστεως, οὐ κατενάρχησεν. Καὶ τί δεῖ τοῖς κατὰ μέρος τοῦτον παραβάλλειν, ἐτι τῶν τούτου κατορθωμάτων πᾶσαν πληροῦντων τὴν οἰκουμένην; Φαινόμενον δὲ τῶν ἔργων, περιττόν ἐστι μακρολογία· τό τε τοῦ λόγου μήκος εἰς ἀδοξίαν τῶν ἀρετῶν περιτρέπεται, ὡς οὐχ ἱκανῶν οὐδῶν ἐαυτὰς ἀρχόντως δι' ἔργων μνηύσαι, ἀλλὰ τῆς ἐκ τῶν λόγων ἐπικουρίας δεομένων. Καλὸν δὲ οἶδόν τι τερπνότατον ἦδυσμα, προσθεῖναι τῷ λόγῳ καὶ τὸ περὶ τὴν ἐκείνου τελευταίην ἀδόμενον τερατούργημα.

quam suavissimum quoddam condimentum huic orationi adjungere, percelebrem nimirum, prodigioque similem ipsius ex hac mortali vita exitum.

Μέλλων γὰρ ὁ θεοφόρος οὗτος ἀνὴρ ἀπαίρειν πρὸς τὰ οὐράνια, τοῖς παροῦσι παρηγγυᾶτο, ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτοῖς ἐσθῆτι πολυτελεῖ τὸ τοῦτου σῶμα ἐνταφιάσαι. Εἰ δὲ καὶ τις φιλοπάτωρ ὢν τοιοῦτόν τι προνοήσκειν, ἢ παρητοίμασε, μηδαμῶς εἰς ἔργον τὴν βουλὴν ἀγαγεῖν, ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνὸ τὸ ὄρισθαι εἰς τὴν ἐκείνου ταφήν δοθῆναι πτωχοῖς. Εἰς τοῦν τῶν παρεστῶτων, καὶ οὗτος τῶν ἐπιφανῶν, ἐσθῆτα πολυτελεῖ προσετρεπίσας, κάκεινῃ συνθάπτειν τὸ τοῦ θείου πρεσβύτου σῶμα προβουλευθεὶς, ἀκούσας τῆς ἐπιτιμίας, ἤλγησε, καὶ δοῦναι πτωχοῖς τὸ προετοιμασθὲν ἱμάτιον ὑπερέθετο, ὅσον τίμημα δοῦναι μέλλον τοῖς δεομένοις κατὰ νοῦν ὁσιώτερον κρίνας. Ὅς αὐτίκα πληγῆς ὑπὸ δαίμονος πονηροῦ, τῆς ἀνηχοῦς ἐτρόπα τὰ μικρότατα

A dotes constituit, ac de sacrificio leges præceptaque tradidit. Aquam e petra eduxit, dum corda lapidea ad lacrymas fundendas commovit. Pane cœlesti, sicut ille, abunde populum pavit, charitatis nobis sermones proponens, quibus maxime corroborantur animi, et ad sumendum cum fiducia divinum ac sacrum hunc Panem, qui pro nostra salute huc e sinu Patris venit, accenduntur. Coturnices quoque fidelibus, ut ille, exhibuit, ostendens quonam pacto per Dei recordationem in cœlum sese tollant, ac quæ ibi sunt pulchra, contemplantur. Et hoc quidem modo atque ratione, si quæ Pater hic graviter ac strenue gessit, priscorum actionibus conferre lubuerit, illis nullatenus inferiorem comperies

Ipsæ namque, ut Jesus Nave, Jordanem quoque divisit, cum clausas divinum manus benignitate aperuit, ac populo terram, non quidem abjectæ hujus promissionis, verum cœlestis regni distribuit. A sua infantia, ut Samuel, consecratus est Deo, divinamque vocem, ut ille, audivit. Sicut Elias, sacerdotes turpitudinis coarguit, ignemque divinum orationis sacrificio, non semel, sed sæpius deduxit, igneoque virtutum curru, non in æthere, sed in ipsum cœlum sublatus est. Sicut Eliseus, duplicem spiritus gratiam consecutus est. Sicut propheta, divinæ visionis munere ac gratia donatus est. Quin et ipsa me movet ratio, ut eundem hunc vel cum illo, quo inter natos mulierum nullus perhibetur exstitisse major, comparare audeam: cum illo, inquam, qui inter legem et gratiam fuit medius. Siquidem hic, ut præcursor ille, cretum coluit, et ad eum quoque factum est verbum Dei, ac præconem agens poenitentiae docuit confiteri peccata accedentes ad se. Sicut Paulus autem vas electionis, varias tribulationes atque tentationes pertulit, poenitentiaque semina, ut ille fidei, sedulo sparsit. Sed quid necesse est, hunc cum sanctis sigillatim conferre, cum ejus recte factis totus terrarum orbis sit plenus? Prolixior autem oratio supervacanea sit, cum ipsa satis appareant opera, ipsaque verborum multitudo fidem infirmare videatur, quasi non satis ex ipsis rebus declarentur virtutes, sed sermonis adhuc auxilio indigeant. Quapropter operæ pretium fuerit, tan orationi adjungere, percelebrem nimirum, prodigioque similem ipsius ex hac mortali vita exitum.

D In cœlum ergo jam perrecturus sanctus hic vir, iis, qui tunc ibi aderant, mandabat, ne pretioso cum vestimento corpus suum sepelirent. Et si quis amantior patris tale quidpiam cogitasset, aut præparasset, id ne exsequeretur, sed consilio in melius commutato, hoc ipsum quod sepultura cohonestandæ decrevisset, pauperibus impertiretur. Cum igitur unus eorum qui aderant, præcipuæ nobilitatis vir, magni sane pretii vestimentum parasset, quo sancti senis corpus amictus sepulturae traderet, increpatione illius audita doluit, et melius esse animo reputans, si tantum stipis, quantum vestis constiterat, ejus loco indigentibus daret, paratum vestimentum pauperibus elargiri distulit. Quam-

obrem mox a maligno correptus dæmone, quod mandatis non paruisset, gravissimas pœnas dabat, seque ante lectulum, in quo vir sanctus decumbebat, ore ferventes agens spumas, dilaniabat. Ad quem vir Dei clementissimus calamitosum conversus: Quidnam, inquit, admisisti, o homo, ut in hoc periculum conjicereris? Ille vero senis mandato excitatus, licet ejus menti tenebras cacodæmon offudisset, secretum, quod apud se conceperat non obtemperandi jussis ipsius, consilium patefecit. Quem confidentem benignissimus vir commiseratus, manuum sanctarum impositione et precibus hominem protinus ab illa affectione liberavit, et pristinae sanitati restituit, eumque sic est allocutus: Perfice, homo, quæ dudum promisisti.

Quo quidem demonstrato miraculo, cum jam vitæ finis inmineret, eos, qui tunc aderant, multis piis commotionibus ad virtutis studium atque amorem cohortatus, ut postrema ejus declarant verba, ad tranquillum æterni regni portum feliciter emigravit, sanctaque ac Deo grata accessione, numerum beatorum, qui ab initio fuerant sæculi, cummulavit. Nam in cœlestibus anima ipsius consedit tabernaculis, ubi angelorum sunt ordines, ubi patriarcharum populi, ubi prophetarum chori, ubi apostolorum sedes, ubi martyrum gaudium, ubi piorum lætitia, ubi doctorum splendor, ubi celebres primogenitorum cœtus, ubi puræ exsultantium voces, ubi illa bona patent, quæ angeli prospicere optant. In sanctum illum locum felicissima beati clarique patris Ephræm anima pervenit. Arbitror vero cum in cœlum ipsa ascenderet, singulas quas in hac vita excoluerat virtutes præcessisse, ac res illas reconditas et speciosissimas, quæ mortalibus cerni nequeunt oculis, demonstrasse; omniumque excellentissimam charitatem sic ad eam accedentem dixisse: Intuere, dilecta anima, pulchritudinem, quam tibi comparavi, simulque delicias ostendisse. Moxque accurrentem humilitatem, ita eam compellasse: Aspice, anima Deo chara, cujusmodi ego tibi locum quietis exornavi. Tum cæteras omnes sigillatim recensuisse, demonstrasseque præmia, quæ jam inde, cum ab ipsa adhuc in corpore excolerentur atque exercerentur, in futurum comparabant. O decantanda, et imitatu dignissima emigratio! O mors, lacrymis non indigens! O separatio optatam societatem concilians! O transitus, cujus transeuntem minime pœnitet! O funus, omnis doloris atque molestiæ expers! Dum enim ipsius mores suspicimus, consolationem inde percipimus. Aliorum quippe hominum mors, illis qui relinquuntur, lacrymandi præbet causam: sanctorum autem lætitudinem nobis celebritemque conciliat: quare ista non dicenda mors, sed potius transitus, et ad vitam hinc meliorem emigratio.

Hæc sunt, quæ tibi, Patrum optime, mundique doctor clarissime, laudum præconia audax lingua, ut villa munuscula, offert: non ea quidem pro dignitate, neque ut indigenti tibi: quam enim asserre

δράγματα, ταυτὸν πρὸς τῆς κλίνης τοῦ οἴου σπαράττων, καὶ τὸν ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀναδράσων. Ὁ δὲ συμπαθέστατος τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος· λέγει τῷ πεπνυμένῳ· Ἐπειδὴ, ὦ ἄνθρωπε, τί σοι παράλογον πέπρακται, καὶ πρὸς τοῦτον τὸν κίνδυνον ἐβρίμην; Ὁ δὲ τῇ κελεύσει διαναστὰς, καίτερ ὑπὸ τοῦ δαίμονος τὸν νοῦν σκοτωθεὶς, τὴν κεκρυμμένον ἐξεῖπε λογισμὸν, καὶ τὴν παρακοὴν ἐφάνερωσεν. Ὅν ἐξομολογησάμενον ὁ συμπαθέστατος γέρων ὑγιὴ ἀποκατέστησεν, ἐπιθέσει ἀγίων χειρῶν καὶ εὐχῇ τοῦτον ἀπαλλάξας τοῦ πάθους· εἶτα καὶ προσειπὼν· Πλήρου σου τὴν ὑπόσχῃσιν, ἄνθρωπε, ἥν πάλαι προενηνόχας.

Τοιοῦτο τεράστιον πρὸς [τὰ] τῷ τέλει τοῦ βίου κατεργασάμενος, πολλαῖς τε παραινέσεσι τοὺς συνόντας πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς ζῆλον διαναστήσας, ὡς ὁ τελευταῖος αὐτοῦ λόγος δηλοῖ, εἰς τὸν ἀκύμαντον λιμένα τῆς αἰωνίου βασιλείας ἐξέπνευσε καὶ εὐαπόδεκτος. Πού δὲ τὴν ἐκείνου ψυχὴν ἀλλαχοῦ εἰκάζειν χρὴ καταλῦσαι, ἣ δὴλον ἐν σκηναῖς οὐρανοῖς, ὅπου τάξεις ἀγγέλων, ὅπου χορὴ πωρητῶν, ὅπου θρόνοι ἀποστόλων, ὅπου χαρὰ τῶν μαρτύρων, ὅπου ὅσιων εὐφροσύνη, ὅπου διδασκάλων λαμπρότης, ὅπου πρωτοτόκων πανηγύρις, καὶ ἡχος καθαρὸς τῶν ἐκείθεν ἑορταζόντων. Εἰς ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ, ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύβει, εἰς ἐκεῖνον τὸν ἱερὸν ἐφοίτησε χώρον ἡ τοῦ μακαρίου καὶ αἰδιμένου Πατρὸς ἡμῶν πολυμακάριστος καὶ ἁγία ψυχὴ. Ἦγοῦμαι δὲ τῇ πρὸς οὐρανὸν αὐτῆς ἀναβάσει ἡγεῖσθαι τὰς παρὰ τὸν βίον αὐτοῦ ἀρετάς, καὶ δεικνύειν αὐτῇ ἐκάστην τὰ ἄβρῃτα ἐκεῖνα καὶ ἀθάτα κάλλη, καὶ προσελθοῦσαν τάχα τὴν μέζονα πασῶν τῶν ἀρετῶν ἀγάπην, οὕτως εἰπεῖν· Ὁρα, φιλότατῃ ψυχῇ, οἶόν σοι προσέξνησα κάλλος· καὶ σὺν τῷ λόγῳ καθυποδείξει τὸ ἐντρυφήμα. Καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδραμοῦσαν φράσαι· Σκόπει, πεποθημένη Θεῷ ψυχῇ, οἶόν κάγω σοὶ τόπον ἀναπαύσεως ἡτοίμασα. Καὶ κατὰ μέρος τὰς πάσας εἰπεῖν τε καὶ καθυποδείξει, οἷας αὐτῇ τὰς ἀντιδόσεις πρότερον φιλοπονηθεῖσαι προσέξνησαν ὑστερον. Ὁ πολυμνήτου καὶ ζηλωτῆς ἀποδημίας! ὦ θανάτου δικρῶν μὴ δεομένου! ὦ χωρισμοῦ, τὴν ποθομένην προξενούντος συνάφειαν! ὦ μεταστάσεως οὐ παρεχούσης τῷ μεταστάντι μετάμελον! ὦ κηδεῖας οὐ κακτημένης μετάμελον! Ἐξ ὧν γὰρ τοὺς ἐκείνου τρόπους θαυμάζομεν, ἐκ τούτων τὴν παραμυθίαν λαμβάνομεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὁ θάνατος αἰτίος δικρῶν τοῖς περιλειπομένοις γνωρίζεται· ἐπὶ δὲ τῶν ἁγίων, εὐφροσύνης καὶ πανηγύρεως καθίσταται πρόξενος· ὅτι οὐ θάνατος ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ μετάστασις μᾶλλον καὶ πρὸς τὰ κρείττω μετάδασις.

Ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, τῶν Πατέρων ἄριστε, καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλε, τολημρὰ γλώσση, ὡς ὅρα παρ' ἁγίαν, προσάγεται τὰ ἐγκώμια· οὐχ ὡς χρῆζοντι (ποῖαν γὰρ εὐκλειαν χαρίζεται λόγος, ὁπίσω τῆς ἀξίας

τοῦ ἐπαινουμένου βαδίζων), πρὸς θνητὴν δὲ μάλλον τῶν ζώντων· οἱ μεγίστη τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τὰ βελτίω παράκλησις τε καὶ προτροπή, ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν εὐφημία. Ἐκίνησε δὲ πρὸς τούτους ἡμᾶς τοὺς λόγους καὶ τολμητίας εἰργάσατο, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα. Ἐὼ γὰρ ἐγὼ τὰ πολυειδῆ προτερήματα, καὶ τὸ τοῦ βίου καὶ λόγου κόσμῳ παντὶ διαλάλητον· τούτων δὲ πλέον ἢ θαυμαστὴ σου ἐπιστάσια, καὶ ἀπολύτρωσις ἡ εἰς τὸν σοὶ γεγεννημένον ὁμῶνυμον, τὸν καὶ πρὸς τούτους ἡμᾶς ἀποδύσασθαι τοὺς ἀγῶνας προτρεψάμενον, ὃς ὑπὸ βαρβάρων ἐκγόνην τοῦ Ἰσμαὴλ δορυάλωτος ἀπαχθεὶς, καὶ τῆς ἐνεγκαμένης οὐ μικρὸν χρόνον χωρισθεὶς, πρὸς τὰ οἰκία παλινωστῶν, καὶ τῆς ὁδοῦ τὴν λυσιτέλειαν ἀγνοῶν, τῆς σῆς ἐτυχῆ παραδόξου ἐπιστάσις, καὶ τὴν ὁδὸν ἐδιδάχθη τὴν πρὸς διάσωσιν μάλλον ἐπιτηδεῖαν, καὶ τοῦ σκοποῦ ὡς ἀληθῶς οὐ διήμαρτε. Ναὶ μὴν καὶ εἰς αὐτὸ καταντήσας τῶν κινδύνων τὸ ἄκρον, καὶ θάνατον ἐκδεχόμενος, ὑπὸ ἐπιχειρήσεως κατὰ τὴν ὁδὸν βαρβαρικῆς στενωθεὶς, ὡς μόνον τῆς σῆς ἐπεμνήσθη προσηγορίας, ἐπειπὼν· Ἄγιε Ἐφραίμ, βοήθει μοι. Καὶ τὴν πλάνην τῶν κινδύνων ἀβλαβῶς ὑπερέβη, καὶ τοῦ φόβου κατεργόνησε, καὶ σωτηρίας ὑπὲρ νοῦν τετύχηκε, καὶ τῇ πατρίδι παρ' ἑλπίδα ὑπὸ τῆς σῆς προνοίας φρουρούμενος ἀποδέδοται. Διὰ τοῦτο, εἰς τὰ προειρημένα προτείνει ἐκτακτικώτερον ἐτολήσαμεν, καὶ τῶν ἐπαίνων ἐφάψασθαι ἀκαθάρτοις ἐτολήσαμεν χειλεσιν. Καὶ εἰ μὲν παρὰ πολὺ τοῦ δέοντος ἦλθομεν ἐν τοῖς λόγοις, αἴτιον οὐ γεγενῆσθαι τῆς ἐπιτυχίας στηλογραφήσομεν, καὶ σοὶ τὴν χάριν ὁμολογήσομεν. Εἰ δὲ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας οἱ ἐπαινοὶ, καὶ οὕτως πάλιν αἰτιῶν οὐ τῆς ἀποτυχίας κατατασσόμεθα, καὶ τολμηρὸς πως ὁ λόγος. Εὐ γὰρ φεύγειν τοὺς ἐπαίνους βουλόμενος, καὶ ὡς ζῶν ἐν βίῳ, οὕτω καὶ μεταστὰς ταπεινοφρονεῖν ἀσπαζόμενος, παρεμποδίζεις τοὺς ἐγκωμιάζειν σε θέλοντας. Πλὴν καὶ τε τοῦτο, καὶ τε τὸ πρὸ αὐτῶν, ἡμεῖς τὸ χρέος, ὅσον εἰς δύναμιν, ἀφ' οὐσούμεθα, καὶ πιστεύομεν, ὡς οὐδ' ἀποστραφῆται ἡμᾶς τοὺς θερμούς φιλοπάτορας· ἀλλ' ὡς παίδων προσφιλῇ γονεῦσι δέξῃ ψελλίσματα. Εὐ δὲ τῷ θεῷ παριστάμενος θυσιαστηρίῳ, καὶ τῇ ζωαρχικῇ καὶ ὑπεραγίᾳ λειτουργῶν σὺν ἀγγέλοις Τριάδι, μέμνησο πάντων ἡμῶν, αἰτούμενος ἡμῖν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν, αἰωνίου τε βασιλείας ἀπόλαυσιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ θεῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A queat gloriam oratio, quæ laudati meritis plane superatur? Verum propter viventium potius utilitatem; nam bonorum atque præstantiorum virorum encomia, maximam plerisque consolationem et cohortationem ad meliora afferunt. Hanc vero laudandi provinciam alacrius suscepimus, cum variis aliis adducti rationibus, præter vitæ doctrinæque tuæ famam toto terrarum orbe celeberrimam; tum cura illa, quam in homine ejusdem nominis liberando adhibuisti. Ille siquidem nos ad subeundum hoc onus impulit, qui a posteris Ismael in bello captus, et longius a patria diu commoratus, cum jam ad eam redire desideraret, viamque commodam ignoraret, singulari ope tua aptam ad salutem rationem invenit, et quod diu concupiverat, adeptus est. Cum enim in maximum vitæ discrimen adductus esset (quod omnes viæ barbarorum interclusæ copiis tenerentur), te nomine duntaxat invocavit, dicens: Sancte Ephraem, succurre mihi. Sicque tuto periculorum laqueos evasit, ac mortis metum neglectus, inopinatumque consecutus salutem, patriæ tuo munitus præsidio præter spem est restitutus. Quare ad ista enarranda, audacius aggressi, laudes tuas impuris attingere labiis non sumus veriti. Qua quidem in re, si quid profece-
rimus, id tuo nos assecutos auxilio fatebimur, tibique acceptum feremus. Sin vero tua dignitate multo inferiores sint nostræ laudationes, te quoque (licet forte audacius hoc dictum videatur) in causa fuisse dicemus, qui et vivens, et defunctus, modestia humilitatisque studio, te collaudare cupientes impedis. Verumtamen, sive istud sit, sive illud, nos quantum tulerunt vires, pietatis officio satisfacimus: teque hoc ipsum minime nobis succensurum, neque tui amantissimos aversaturum; verum æquo benevoloque animo filiorum balbutientium laudes admissurum, confidimus. Tu autem divino jam assistens altari, vitæque principi, ac sanctissimæ una cum angelis sacrificans Trinitati, omnium nostrum memineris, veniamque nobis peccatorum impetra: ut sempiterna cœlestis regni beatitudine perfrui possimus. In Christo Jesu Domino nostro: cui gloria cum Patre principio carente, et sancto ac vivificante Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΜΕΛΕΤΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

EJUSDEM

ORATIO FUNEBRIS

IN MAGNUM MELETIUM EPISCOPUM ANTIOCHIAE.

Eodem Siphano interprete.

Auxit nobis numerum apostolorum novus apostolus, qui cooptatus est in ordinem apostolorum. Traxerunt enim sancti ad se moribus, consimilem; athletam, athletæ; coronatum, coronati; animo castum, corde puri; præconem sermonis, ministri sermonis. Verum, pater quidem noster apostolici contubernii, et ad Christum resolutionis nomine beatus habendus est: nos vero miserabiles. Orbitas enim præmatura non sinit, ut eo nomine beatos nos dicamus, quod tam bonum et commodum patrem nacti eramus. Illi melius erat per resolutionem esse cum Christo: at nobis acerbum et molestum paterno præsidio patrocinioque carere. Ecce enim tempus consilii est, et consilium dare solitus tacet. Bellum nos circumstat, bellum hæreticum; et qui ducem se præbeat, nobis non est. Laborat infirmitatibus commune corpus Ecclesiæ, et medicum non invenimus. Videte quo loco sint res nostræ: vellem, si quo modo fieri posset, confirmata mea debilitate una cum magnitudine calamitatis ascendere, et aliquam rumpere vocem, quæ incommodo responderet: quemadmodum isti viri egregii fecerunt, qui magna voce calamitatem amissi patris deploraverunt. Sed quid agam? qui cogam linguam ad inserviendum orationi tanquam gravi vinculo, calamitate impeditam? Quomodo aperiā os taciturnitate atque silentio captum? qua ratione vocem emittam ad calamitates et luctus ex consuetudine delabentem? quomodo animi oculis suspiciam, qui caligine calamitatis circumfusus sum? Quis mihi hac densa atque obscura tristitiæ nebula discussa, rursus ex serenitate clarum pacis radium exhibebit? unde vero radius etiam elucescet, cum stella nobis occiderit? O malam noctem obscuram, quæ ortum luminis non sperat! Quam contrariio modo a nobis hoc loco et nunc verba fiunt, et nuper facta sunt! Tunc tanquam in nuptiis tripudiabamus et choreas ducebamus: nunc miserabiliter lugentes ingemiscimus.

A Ηῤῥῆσεν ἡμῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων ὁ νέος ἀπόστολος, ὁ συγκαταψηφισθεὶς μετὰ τῶν ἀποστόλων. Ἐπλῡσαν γάρ οἱ ἅγιοι πρὸς ἑαυτοὺς τὸν ὁμότροπον, τὸν ἀθλητὴν τὸν στεφανίτην οἱ στεφανῖται, τὸν ἀγνὸν οἱ ἀθληταί, τῇ ψυχῇ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, τὸν κήρυκα τοῦ λόγου οἱ ὑπηρέται τοῦ λόγου. Ἀλλὰ μακαριστὸς μὲν ὁ Πατὴρ ἡμῶν, τῆς τε ἀποστολικῆς συσχηνίας, καὶ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἀναλύσεως· ἐλεεινοὶ δὲ ἡμεῖς. Οὐ γὰρ ἐξ μακαρίζειν ἡμᾶς τοῦ Πατρὸς τὴν εὐκληρίαν, ἡ ἀωρία τῆς ὀρφανίας. Ἐκεῖνω κρεῖττον ἦν τὸ εὖν Χριστῷ εἶναι διὰ τῆς ἀναλύσεως, ἀλλ' ἡμῖν χαλεπὸν τὸ διαευχθῆναι τῆς πατριτικῆς προστασίας. Ἰδοὺ γὰρ βουλῆς καιρὸς, καὶ ὁ συμβουλευόμενος σιγῇ. Πόλεμος ἡμᾶς περιετοχίσται, πόλεμος αἰρετικὸς· καὶ ὁ στρατηγῶν οὐκ ἔστι. Κάμνει ταῖς ἀρρώστιας τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὸν ἱατρὸν οὐχ εὐρίσκομεν. Ὅρατε ἐν ποταποῖς τὰ ἡμέτερα. Ἐβουλόμην εἰπῶς οἶόν τε ἦν τονώσας ἑμαυτοῦ τὴν ἀσθένειαν, συναναδῆναι τῷ ὄγκῳ τῆς συμφορᾶς, καὶ τινα ῥῆξαι φωνὴν κατ' ἀξίαν τοῦ πάθους· καθάπερ οἱ γενναῖοι πεποιήκασιν οὗτοι, μεγαλοφύωνος τὴν ἐπὶ τῷ Πατρὶ συμφορὰν ὀδυρόμενοι. Ἀλλὰ τί πάθω; Πῶς βιάσομαι γλῶσσαν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ λόγου, καθάπερ τινὶ πέδῃ βαρεῖα τῇ συμφορᾷ πεδηθεῖσαν; Πῶς ἀνοίξω στόμα τῇ ἀφασίᾳ κεκρατημένον; Πῶς πρόωμαι φωνὴν, εἰς πάθῃ καὶ θρήνους κατὰ συνηθείας καταλισθαίνουσαν; Πῶς ἀναβλέψω τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς, τῷ τῆς συμφορᾶς γνόφῳ κεκαλυμμένος; Τίς μοι διασχῶν τὴν βαθεῖαν ταύτην καὶ σκοτεινὴν τῆς λύπης νεφέλην, πάλιν ἐξ αἰθρίας λαμπρὰν ἀναδείξει τὴν τῆς εἰρήνης ἀκτίνα; Πόθεν δὲ καὶ ἀναλάμψει ἡ ἀκτίς, τοῦ φωστῆρος ἡμῖν καταδύναντος; Ὡς κακῆς σκοτομήνης, ἀνατολὴν φωστῆρος οὐκ ἐλπίζουσης! ὥς ἀπεναντίον ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι τόπῳ, νῦν τε καὶ πρῶην οἱ λόγοι γίνονται! Τότε γαμικῶς ἐγορευόμεν, νῦν ἐλεεινῶς ἐπὶ τῷ πένθει στενάζομεν. Τότε ἐπιθαλάμιον, νῦν ἐπιτάφιον ἄδομεν. Μέννησθε γὰρ ὅτε τὸν πνευματικὸν ὄμᾶς γάμον εἰσιτάσαμεν, τῷ καλῷ νυμφίῳ εἰσοκίζοντες τὴν παρθένον, καὶ

τὰ τῶν λόγων ἔδνα κατὰ δύναμιν ἡμῶν εἰσηνεγχα-
 μεθα, εὐφραίνοντες ἐν τῷ μέρει καὶ εὐφραίνόμενοι.
 Ἀλλὰ νῦν εἰς θρήνον ἡμῖν ἡ χαρὰ μεθρημόσθη, καὶ
 ἡ τῆς εὐφροσύνης περιβολή, σάκκος ἐγένετο. Ἡ τάχα
 σιωπῇ ἔδει τὸ πάθος, καὶ ἔνδον ἀποκλείειν τῇ σιωπῇ
 τὴν ἀλγηδύνα, ὡς ἂν μὴ διοχλοῖσθαι τοὺς υἱοὺς τοῦ
 νυμφῶνος, οὐκ ἔχοντες τὸ φαιδρὸν τοῦ γάμου ἔνδυμα,
 ἀλλὰ μελανειμονοῦντες τῷ λόγῳ; Ἐπειδὴ γὰρ ἀπ-
 ῆρθη ἀπ' ἡμῶν ὁ καλὸς νυμφίος, ἀθρόως τῷ πένθει
 κατεμελάνθημεν, καὶ οὐκ ἔστι συνήθως καταφαι-
 δρῶναι τὸν λόγον, τὴν κοσμοῦσαν ἡμᾶς στολὴν τοῦ
 ὁσθίου ἀποσυλῆσαντος. Πλήρεις ἀγαθῶν πρὸς ὑμᾶς
 ἀπηντήκαμεν· γυμνοὶ καὶ πένητες ἀπ' ὁμῶν ὑπο-
 στρέφομεν· ὁρθὴν εἰχομεν ὑπὲρ κεφαλῆς τὴν λαμ-
 πάδα, πλουσίῳ τῷ φωτὶ καταλάμπουσιν· ταύτην
 ἐσβεσμένην ἀνακομιζομεν, εἰς καπνὸν καὶ κόνιν δια-
 λυθέντος τοῦ φέγγους. Ἐσχομεν τὸν θησαυρὸν τὸν
 μέγαν ἐν ὀστράκινῳ σκεύει. Ἀλλ' ὁ μὲν θησαυρὸς
 ἀφανής· τὸ δὲ ὀστράκινον σκεῦος, κενὸν τοῦ πλού-
 του, τοῖς δεδοκῶσιν ἐπανασύζεται. Τί ἐροῦμεν οἱ ἀπο-
 στελλαντες; τί ἀποκρινοῦνται οἱ ἀπαίτουμένοι; Ὡ
 πονηροῦ ναυαγίου! Πῶς ἐν μέσῳ τῷ λιμένι τῆς ἐλπί-
 δος ἡμῶν ἐναυαγήσαμεν; Πῶς ἡ μυριοφόρος ὁλάς
 αὐτῷ τῷ πληρώματι καταδύσα, γυμνοὺς ἡμᾶς τοὺς
 ποτε πλουτοῦντας κατέλιπεν; Ποῦ τὸ λαμπρὸν ἱστίον
 ἐκείνῳ, τὸ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι διὰ παντὸς ἰθυόμενον;
 Ποῦ τὸ ἀσφαλὲς τῶν ψυχῶν ἡμῶν πηδάλιον, δι' οὗ
 τὰς τρικυμίας τὰς αἰρετικὰς ἀπαθῶς παρεπλέομεν;
 Ποῦ ἡ ἀμετάθετος τῆς γνώμης ἀγκυρά, ἥ μετὰ πά-
 σης ἀσφαλείας πεπονηκότες ἀνεπαυόμεθα; Ποῦ ὁ
 καλὸς κυβερνήτης, ὁ πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν διευθύνων
 τὸ σκάφος; Ἄρα μικρὰ τὰ συμβῶντα, καὶ μάτην
 παθαίνομαι; ἢ μάλλον οὐκ ἐφικνούμαι τοῦ πάθους,
 κἂν ὑπερφωνήσω τῷ λόγῳ; Χρήσατε ἡμῖν, ἀδελφοί,
 χρήσατε τὸ ἐκ συμπαιδείας δάκρυον. Καὶ γὰρ ὅτε
 ὑμεῖς εὐφραίνεσθε, ἡμεῖς τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν ἐκοι-
 νωνήσαμεν. Οὐκοῦν ἀπόδοτε ἡμῖν τὸ πονηρὸν τοῦτο
 ἀντάλλαγμα. *Χαίρειν μετὰ χαυρόντων*· τοῦτο ἡμεῖς
 ἐποιήσαμεν. *Κλαίειν μετὰ κλαυρότων*· τοῦτο ὑμεῖς
 ἀνταπόδοτε. Ἐδάκρυτέ ποτε ξένος λαὸς ἐπὶ τοῦ
 πατριάρχου Ἰακώβ, καὶ τὴν ἄλλοτριαν συμφορὰν
 ὥκειώσατο, ὅτε τὸν Πατέρα ἐξ Αἰγύπτου οἱ ἀπ' ἐκεί-
 νου μετακομίσαντες, πανδημεὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ συμφο-
 ρὰν ἐπὶ τῆς ἄλλοτρίας κατωλοφύραντο, ἡμεῖς τριά-
 κοντα καὶ τοσαύταις νυξὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ θρήνον συμ-
 παρτείνοντες· μιμήσασθε τοὺς ἀλλοφύλους, οἱ
 ἀδελφοὶ καὶ ὁμόφυλοι. Κοινὸν ἦν τότε τῶν ξένων καὶ
 τῶν ἐγχωρίων τὸ δάκρυον· κοινὸν ἔστω καὶ νῦν· ἐπεὶ
 καὶ τὸ πάθος κοινόν. Ὅρατε τοὺς πατριάρχας τού-
 του· πάντες οὗτοι τέχνα τοῦ ἡμετέρου εἰσὶν Ἰακώβ.
 Ἐξ ἐλευθέρων οἱ πάντες. Οὐδεὶς γένος οὐδὲ ὑπόβλη-
 τος. Οὐδὲ γὰρ ἦν θέμις ἐκεῖνῃ δουλικὴν συγγένειαν
 ἐπεισάγειν τῇ εὐγενείᾳ τῆς πίστεως. Οὐκοῦν καὶ
 ἡμέτερος ἐκεῖνος πατήρ, διότι τοῦ Πατρὸς ἦν τοῦ
 ἡμετέρου πατὴρ.

plulares estis, imitamini alienigenas et externos. Communes tunc erant peregrinorum indigenarum-
 que lacrymæ; communes sint etiam nunc, quoniam

A Tunc nuptiale, nunc sepulchrale carmen canimus. Meministis enim illius diei, cum in nuptiis spiritua-
 libus præclaro sponso virginem domum deducentes
 convivio vos excepinus, et verborum sponsalia mu-
 nera pro viribus nostris intulimus, gaudio afficientes
 invicem et gaudentes. Verum nunc in luctum nobis
 gaudium conversum est, ac lætitiæ amictus saccus
 evasit. An forsitan reticere calamitatem atque silen-
 tio inius concludere mœrorem oportebat, ne molestia
 filios thalami sponsalis afficiamus, cum non habea-
 mus lautum ac splendidi nuptiale indumentum,
 sed atrum ac pullum orationis habitum afferamus?
 Posteaquam enim præclarus sponsus a nobis dis-
 cessit, luctu repente atrati sumus, nec licet more
 solito festivum et jucundum inferre sermonem,
 B cum qua ornabamur stola, nos invidia spoliarit.
 Pleni bonorum ad vos accessimus; nudi ac paupe-
 res a vobis recedimus; erectam supra caput largo
 lumine resplendentem faciem habebamus, hanc
 extinctam in fumum et cinerem dissipato splendo-
 re reportamus. Habuimus magnum illum thesau-
 rum in vase testaceo. At thesaurus quidem iste
 absconditus est, et visum fugit: vas autem testa-
 ceum ab opibus vacuum, ab iis qui dederant, re-
 servatur. Quid dicemus qui emisimus? Quid re-
 spondebunt a quibus repetitur? O malum naufra-
 gium! Quomodo in medio portu spei nostræ nau-
 fragium fecimus? Quomodo innumeris mercibus
 onusta navis cum ipso onere demersa nos olim
 divites nudos destituit? Ubi splendidum illud ve-
 lum quod Spiritu sancto semper dirigebatur? ubi
 C tulum ac firmum animarum nostrarum gubernacu-
 lum, quo tempestates maximas hæreticas nullo
 accepto incommodum prætervehebamus? Ubi immo-
 bilis et firma sententiæ iudicijque anchora, cui
 cum summa securitate post labores acquiesceba-
 mus? Ubi bonus ille gubernator, qui ad superum
 scopulum navigium dirigebat? Utrum modica sunt
 ea, quæ acciderunt, ac nequicquam conqueror? aut
 potius calamitatem querendo non assequor, etiam-
 si supra modum dicendo vocem intendam? Com-
 modate nobis, fratres, commodate ex condolentia
 lacrymas profusas. Etenim quando vos lætabimini,
 nos lætitiæ vestræ socii eramus. Proinde reddite
 D nobis pravam istam officij vicissitudinem. Gauden-
 dum una cum gaudentibus: hoc nos fecimus.
 Flendum cum flentibus: hoc vos invicem reddite.
 Lacrymatus est olim externus populus quo tempore
 patriarcha Jacob diem suum obierat, et alienam
 calamitatem suam esse duxit, cum parentem ex
 Ægypto liberi transportantes, vulgo omnes nullo
 vel sexus vel ætatis habito discrimine, casum ejus
 in regione aliena deplorabant, dies triginta toti-
 demque noctes luctum ac lamentationem illius
 amissi nomine continuantes. Vos qui fratres et po-
 pulares estis, imitamini alienigenas et externos. Communes tunc erant peregrinorum indigenarum-
 que lacrymæ; communes sint etiam nunc, quoniam etiam calamitas communis est. Videte hosce pa-
 triarchas, omnes isti filii nostri Jacobi sunt. Ex libera procreati omnes. Nemo spurius et illegitimus,

nemo subtilitius. Neque enim illi fas erat ingenuitati fidei servilem inserere cognationem. Ergo etiam noster ille parens, propterea quod patris nostri pater erat.

Audistis paulo ante ex Ephraim et Manasse. A qualia, quamque multa de patre narrarent, adeo ut miracula oratio assequi non posset. Date mihi quoque ut de his rebus dicam. Etenim nullo periculo deinceps beatitudines exponere licet: nec invidiam metuo. Quoniam enim me malo maiore afflicti? Proinde cognoscite qui vir sit, generosus et nobilis ab ortu solis, inculpatus, justus, verax, pius et religiosus, abstinens ab omni malo facinore. Non enim utique invidebit magnus ille Job, si iis testimoniis, quæ de ipso feruntur, etiam imitator illius ornetur. Sed quæ omnes res præclaras intuetur invidia, etiam nostrum bonum acerbo oculo contuita est: ac quæ per orbem terrarum obambulat, etiam per nos ambulavit, latum vestigium afflictionis rebus secundis nostris influxum relinquens. Non boum et ovium greges disperdidit: nisi si quis utique secundum mysticum sensum gregem ad Ecclesiam traducat. Verum non in his nobis invidia damnum dedit, neque in asinis et camelis noxam commisit; neque ipso vulnere carnis sensus acerbo dolore affecit: sed nos capite privavit. Cum capite autem una adempta sunt honorata ac dignitate præstantia sensuum nostrorum instrumenta. Non amplius est oculus, qui cælestia contueatur; neque auris, quæ vocem divinam exaudiat: neque lingua illa purum veritatis donarium. Ubi dulcis illa oculorum serenitas? ubi jucundus ille ac lepidus in labiis risus? ubi comis illa et ad salutandum facilis dextera, quæ una cum oris benedictione digitos intentare solebat? Provehor autem, sicut in scena, ad calamitatem clara voce proclamandam: Misereor tui, sancta Ecclesia; te alloquor, o civitas Antiochi! Miseret me tui, repentinae ac subitæ hujus mutationis nomine. Ut ademptus est decor? ut detractus est ornatus? ut repente flos deflavit? plane gramen exaruit, et flos decidit. Quis oculus malus? quæ fascinatrix invidia mala in Ecclesiam illam debacchata atque grassata est? quæ quibus commutavit? Defecit fons. Exaruit amnis. Rursus in sanguinem aqua conversa est. O infelicem nuntium illum, quo calamitas Ecclesiæ indicabitur! Quis filiis dicet, quod parentibus orbati ac destituti sint? Quis renuntiabit sponsæ, quod vidua facta sit? O mala! Quid emiserunt? et quid recipiunt? Arcam præmiserunt, et recipiunt sarcophagum. Arca, fratres, homo ille Dei erat, arca continens in se divina mysteria: illic urna aurea plena mannae divinæ, plena cibi illius cælestis. In illa tabulæ testamenti, in tabulis cordis spiritu Dei viventis, non atramento inscriptæ. Neque enim illi puritati cordis caliginosus et ater intellectus inustus et impressus erat. In illa columnæ, bases et sustentamenta, capitella, thuribulum, candelabrum, propitiatorium, pelves, ad aditus obtensa vela atque aulæa; in illa, virga sacerdotii arcum in se habuisse audimus, omnia animo viri

Ἰχοῦσατε ἀρτίως τοῦ Ἐφραίμ καὶ τοῦ Μανασσῆ, ὅσα καὶ ὅσα περὶ τοῦ Πατρὸς διηγῆσαντο, ὡς ὑπερβαίνειν λόγον τὰ θαύματα. Δότε κάμωι περὶ τούτων εἰπεῖν. Καὶ γὰρ ἀκίνδυνον τὸ μακαρίζειν λοιπὸν οὔτε φοβοῦμαι τὸν φθόνον. Τί γάρ με χεῖρον ἐργάσεται; Οὐκοῦν γινώτε τίς ὁ ἀνὴρ· Εὐγενὴς τῶν ἀρ' ἡλίου ἀνατολῶν, ἀμειπτος, δίκαιος, ἀληθινὸς, θεοσβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Οὐ γὰρ δὴ ζηλοτυπῆσαι ὁ μέγας Ἰωβ, εἰ ταῖς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαις καὶ ὁ μιμητὴς ἐκεῖνου ἐγγαλλωπίζοιτο. Ἄλλ' ὁ τὰ καλὰ πάντα βλέπων φθόνος, εἶδε καὶ τὸ ἡμέτερον ἀγαθὸν πικρῶ τῷ ὀφθαλμῷ· καὶ ὁ ἐμπεριπατῶν τῇ οἰκουμένῃ, καὶ δι' ἡμῶν περιεπάτησεν, πλατὺ τὸ ἔγχεος τῆς θλίψεως ταῖς εὐπραγίαις ἡμῶν ἐναπερείσας. Οὐ βῶν καὶ προβάτων ἀγέλας διελυμνῆναι· πλὴν εἰ μὴ ἄρα τις κατὰ τὸ μουσικὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μεταλάβωι τὸ ποιμνιον. Πλὴν οὐκ ἐν τούτοις ἡμῖν παρὰ τοῦ φθόνου ἡ βλάβη· οὐδὲ ἐν θύοις καὶ καμήλοις τὴν ζημίαν εἰργάσατο· οὐδὲ τραύματι σαρκὸς τὰς αἰσθήσεις ἐδρίμυξεν· ἀλλ' ἡμᾶς τῆς κεφαλῆς ἀπεσύλησε. Τῇ δὲ κεφαλῇ συναπλήθευε τὰ τίμια ἡμῶν αἰσθητήρια. Οὐκ ἐστὶν ὀφθαλμὸς, ὁ τὰ οὐράνια βλέπων, οὐδὲ ἀκοή, τῆς θείας φωνῆς ἐπαλῶσα, οὐδὲ ἡ γλῶσσα ἐκείνη, τὸ ἀγνὸν ἀνάθημα τῆς ἀληθείας. Ποῦ ἡ γλυκεία τῶν ὀμμάτων γαλήνη; Ποῦ τὸ φαίδρυν ἐπὶ τοῦ χειλοῦς μεδίαιμα; Ποῦ ἡ εὐπροσέγγυρος δεξιὰ, τῇ τοῦ στόματος εὐλογίᾳ τοὺς δακτύλους συνεπιτελοῦσα; Προόχομαι δὲ ὡς ἐπὶ σκῆνης ἀναβοῆσαι τὴν συμφορὰν· Ἐλεῶ σε, ὦ Ἐκκλησία· πρὸς σὲ λέγω, τὴν Ἀντιόχου πόλιν. Ἐλεῶ σε τῆς ἀθρόας ταύτης μεταβολῆς. Πῶς ἀπεκοσμήθη τὸ κάλλος; Πῶς ἀπεσυλήθη ὁ κόσμος; Πῶς ἐξαίφνης ἀπερρύθη τὸ ἄνθος; Ὅπως ἐξηράνθη ὁ γόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν. Τίς ὀφθαλμὸς πονηρὸς, τίς βασκανία κακῇ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης ἐκώμασεν; Ὅσα ἀνθ' ὧν ἡλλάξατο! Ἐξέλειπεν ἡ πηγὴ, ἐξηράνθη ὁ ποταμός, Πάλιν εἰς αἷμα μετεποίηθη τὸ ὕδωρ. Ὡ δυστυχοῦς ἀγγελίας ἐκείνης, τῆς διαγγελούσης τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ πάθος! τίς ἐρεῖ τοῖς τέκνοις, ὅτι ἀπώφρανίσθησαν; Τίς ἀπαγγελεῖ τῇ νύμφῃ, ὅτι ἐχέφρευσεν; Ὡ τῶν κακῶν! Τί ἐξέπεμψαν, καὶ τί ὑποδέχονται; Κιθωτὸν προέπεμψαν, καὶ σπῆρον ὑποδέχονται. Κιθωτὸς ἦν, ἀδελφοί, ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, κιθωτὸς περιέχων ἐν αὐτῷ τὰ θεῖα μυστήρια· ἐκεῖ ἡ στάμνος ἡ χρυσὴ πλήρης τοῦ θείου μάννα, πλήρης τῆς οὐρανόθεν τροφῆς. Ἐν ἐκείνῃ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης, ἐν ταῖς πλαταῖς τῆς καρδίας ἐγγεγραμμένα πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐ μέλανι. Οὐδὲν γὰρ τῇ καθαρότητι τῆς καρδίας ζοφῶδες καὶ μέλαν ἐνέχευαυτο νόημα. Ἐν ἐκείνῃ οἱ στύλοι, αἱ βάσεις, αἱ κεφαλίδες, τὸ θυμιατήριον, ἡ λυχνία, τὸ ἱλαστήριον, οἱ λουτήρες, τὰ τῶν εἰσόδων καταπετάσματα· ἐν ἐκείνῃ ἡ βάδιος τῆς ἱερωσύνης, ἡ ἐν ταῖς χερσὶ ταῖς ἐκεῖνου βλαστήσασα. Καὶ εἰ τι ἄλλο τὴν κιθωτὸν ἔχειν ἀκούομεν, πάντα τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνδρὸς περιεληπτο.

quæ in manibus illius germinavit. Et si quid aliud continebantur.

Ἄλλ' ἀντ' ἐκείνων τί; Σιωπάτω ὁ λόφος. Σινδόνας καθαράς, καὶ τὰ ἐκ σητῶν ὑφάσματα· μύρων καὶ ἀρωμάτων βαφίαια, γυναικὸς φιλοτιμία κοσμίας τε καὶ εὐσχημονος. Εἰρήσεται γὰρ ὡς ἂν καὶ ταῦτα γένοιτο εἰς μαρτύριον αὐτῇ, ὃ περὶ τὸν ἱερέα ἐποίησεν, βαφιλῶς τὴν ἀλάστρον τοῦ μύρου τῆς τοῦ ἱερέως κεφαλῆς καταχέασα. Ἀλλὰ τὸ ἐν τούτοις διασωζόμενον, τί; ὅστέα νεκρά, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μεμελετηκότα τὴν νέκρωσιν· τὰ λυπηρὰ τῶν συμφορῶν ἡμῶν μνημόσυνα. Ὡς οἷα φωνὴ πάλιν ἐν Ῥαμὰ ἀκουσθήσεται! Ῥαχὴλ κλαίουσα οὐχὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, ἀλλὰ τὸν ἀνδρα, καὶ οὐ προσιεμένη παράκλησιν. Ἄφετε, οἱ παρακαλοῦντες, ἀφετε. Μὴ κατασχύσθε παρακαλέσαι. Βαρὺ πενθεῖται ἡ χήρα. Αἰσθήσθω τῆς ζημίας ἥς ἐξημῶνται. Καίτοι οὐκ ἀμελήτης ἐστὶ τοῦ χωρισμοῦ, ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ ἀθλητοῦ προεθισθεῖσα φέρειν τὴν μόνωσιν. Μέννησθε πάντως ὅπως ὕμιν ὁ πρὸ ἡμῶν λόγος τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀνδρὸς διηγῆσατο, ὅτι διὰ πάντων τιμῶν τὴν ἀγίαν Τριάδα, καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀγῶνων τὴν τιμὴν διεσώσατο, τρισὶ πειρασμῶν προσβολαῖς ἐναλλήλας. ἤκουσατε τὴν ἀκολουθίαν τῶν πόνων, οἷος ἐν πρώτοις, οἷος ἐν μέσοις, ἐν τελευταίοις οἷος ἦν. Περὶ τὴν κρίνω τὴν παράκλησιν τῶν εἰρημένων καλῶς. Ἀλλὰ τοσοῦτον εἶπεῖν ἰσως οὐκ ἀκαιρον. Ὅτε τὸ πρῶτον εἶδεν ἡ σώφρων Ἐκκλησία ἐκείνη τὸν ἀνδρα, εἶδεν πρόσωπον ἀληθὺς ἐν εἰκόνι Θεοῦ μεμορφωμένον· εἶδεν ἀγάπην πηγάζουσαν· εἶδεν χάριν περιεχυμένην τοῖς χεῖλεσι· ταπεινοφροσύνης τὸν ἀκρότατον ὄρον· μεθ' ὃν οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαι τὸ πλέον· κατὰ τὸν Δαβὶδ, τὴν πραότητα· κατὰ τὸν Σολομῶντα, τὴν σύνεσιν· κατὰ τὸν Μωσέα, τὴν ἀγαθότητα· κατὰ τὸν Σαμουὴλ, τὴν ἀκρίθειαν· κατὰ τὸν Ἰωσήφ, τὴν σωφροσύνην· κατὰ τὸν Δανιὴλ, τὴν σοφίαν· κατὰ τὸν μέγαν Ἠλῖαν, ἐν τῷ ζήλῳ τῆς πίστεως· κατὰ τὸν ὕψιλον Ἰωάννην, ἐν τῇ ἀφορίᾳ τοῦ σώματος· κατὰ τὸν Παῦλον, ἐν τῇ ἀνυπερθέτῳ ἀγάπῃ. Εἶδεν τοσοῦτον ἀγαθὸν συνδρομὴν περὶ μίαν ψυχὴν· ἐτρώθη τῷ μακαρίῳ ἔρωτι, ἐν τῇ ἀγνῇ καὶ ἀγαθῇ φιλοφροσύνῃ τὸν νυμφίον ἐαυτῆς ἀγαπήσασα. Ἀλλὰ πρὶν τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσαι, πρὶν ἀναπαῦσαι τὸν πόθον, ἐτι τῷ φίλτρῳ ζέουσα, κατελείφθη μόνη, τῶν πειρασμῶν τὸν ἀθλητὴν ἐπὶ τοὺς ἀγῶνας καλούντων. Καὶ ὁ μὲν ἐνέθλει τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἰδρώσιν· ἡ δὲ ὑπέμενεν ἐν σωφροσύνῃ τὸν γάμον φιλάττουσα. Χρόνος ἦν ἐν μέσῳ πολὺς, καὶ τις μοιχικῶς καταπεχειρεῖ τῆς ἀχράντου παστάδος. Ἄλλ' ἡ νύμφη οὐκ ἐμαίνετο, καὶ πάλιν ἐπάνοδος, καὶ πάλιν φυγὴ· καὶ ἐκ τρίτου ὡσαύτως, ἕως διασχῶν τὸν αἰρετικὸν ζόφον ὁ Κύριος, καὶ τὴν ἀκτίνα τῆς εἰρήνης ἐπιβαλὼν, ἔδωκεν ἀνάπαυσιν τινα τῶν μακρῶν πόνων ἐλπίζειν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν εἶδον ἀλλήλους, καὶ ἀνευεώθη τὰ τῆς σωφροσύνης, καὶ θυμηδαὶ πνευματικαί· καὶ πάλιν ἀνεφλέχθη ὁ πόθος· εὐθύς διακόπτει τὴν ἀπόλαυσιν ἡ ἐσχάτη αὐτῆς ἀποδημία.

motu, requietis aliquam a diuturnis laboribus spem fecit; sed posteaquam se mutuo rursus viderunt, et castus amor spiritualesque animi oblectationes renovatæ sunt, ac rursus desiderium accensum est, statim perceptionem voluptatis hæc ultima peregrinatio dirimit et interrumpit.

Sed pro illis quid? Sileat oratio. Sindones munda, et panni serici; unguentorum et aromatum largitas et abundantia, liberalitas mulieris et ornata et honestæ. Dicetur enim, ut etiam hæc ei testimonio sint, quæ erga sacerdotem fecit, cum alabastrum unguenti largiter in caput sacerdotis effudit. Sed quod in his servatur, quid? ossa mortua, quæ et ante mortem, mortalitatem meditata erant: molesta calamitatum nostrarum monumenta. O qualis vox rursus in Rama audietur! Rachel deflens non filios suos, sed virum suum, et non admittens consolationem. Omittite, o consolantes, omittite: nolite contendere ut consolenini. Graviter ferat, et lugeat vidua. Sentiat damnum quod fecit. Quamquam non imperita discessionis est, ut quæ jam antea in laboribus certaminibusque athletæ solitudinem ac destitutionem ferre assuefacta sit. Meministis omnino, quemadmodum vobis ante hanc nostram habita oratio labores atque certamina viri exposuit, quod cum per omnia sanctam Trinitatem honoraret, etiam in numero certaminum honorem conservaverit, ut qui in tribus tentationum incurSIONIBUS decertarit. Audivistis continuationem, contextum et seriem laborum, qualis in primis, qualis in mediis, qualis esset in postremis. Supervacuam judico repetitionem bene dictorum. Sed tantum dicere fortasse non intempestivum fuerit. Cum primum bene morata ac modesta illa Ecclesia virum vidit, faciem vidit ad imaginem Dei vere formatam; vidit dilectionem fontis modo scaturientem; vidit gratiam labiis circumfusam; animi demissionis summum gradum; post quem amplius quidquam cogitari non potest: vidit mansuetudinem atque clementiam, qualis in Davide fuit: qualis in Solomone, intelligentiam atque prudentiam; qualis in Moysæ, bonitatem; qualis in Samuele, perfectionem; qualis in Josepho, continentiam pudicitiamque; qualis in Daniele, sapientiam; quemadmodum magnus Elias, zelo fidei præditum; sicuti sublimis Joannes, integritate corporis ornatum; sicuti Paulus inexsuperabili præditum dilectione. Vidit tot bonorum circa unam animam concursus: amore beato vulnerata est, casto bonoque sponsum suum amore atque benevolentia prosequuta dilexit. Sed priusquam cupiditatem expleret, antequam desiderium recrearet atque sedaret, etiam nunc amoris vi fervens, tentationibus athletam ad certamina vocantibus, sola relicta est. Atque ille quidem in certaminibus pro pietate susceptis desudabat; hæc vero durabat in castitate matrimonium conservans. Jam multum temporis intercesserat, cum quidam adulterandi animo immaculatum lectum conjugalem aggreditur. Sed sponsa non poterat corrumpi, ac denuo reditus, et rursus exsilium: idque tertium accidit, donec hæretica caligine discussa Dominus, et radio pacis ad-

Venit ut vos tanquam sponsam ornaret, et nutrias instrueret, nec id frustra suscepit. Præclaro conjugio benedictionis coronas imposuit; imitatus est Dominum, ut in Cana Galilææ Dominus, ita etiam hic imitator Christi. Judaicas enim hydrias hæretica aqua repletas, virtute fidei immutata natura, vini integri et incorrupti plenas fecit. Sæpe dulci sua voce largiter affusa gratia, sobrium in vobis cratera statuit; sæpenumero vobis omnis generis rationalium ciborum epulum præbuit. Ille quidem benedicendo præibat, præclari autem isti discipuli sermonem minutatim exponentes turbis ministrabant. Ac nos lætamur, generis vestri gloriam propriam ducentes. Quam præclaræ hactenus narrationes, quam beatum et optandum esset in his desinere atque finire sermonem! Sed postea quid? *Vocate lamentatrices*, inquit Jeremias¹. Non enim aliter cor ardens ac præ dolore intumescens, leniri ac mitigari potest, nisi gemitibus et lacrymis sublevetur. Tunc discessionem spes reditus consolabatur: nunc extrema a nobis discessione avulsus est. Magnus hiatus inter eum et Ecclesiam in medio firmatus est. Ille quidem in sinu Abrahæ quiescit; at qui guttam aquæ, qua eorum, qui cruciantur, lingua refrigeretur, transportet, non est. Perit ille decor, silet vox, occlusa sunt labia, avolavit gratia. Ut rei præteritæ narratio, felicitas evasit. Molestum erat olim etiam Israelitico populo, quod Elias a terra ad Deum subvolaret. Sed discessum Elisens, magistri pallio pelliceo ornatus consolabatur. Nunc vero vulnus superat artem curandi: quoniam et Elias assumptus, et Elisens non est relictus. Audite ex Jeremia tristes ac flebiles quasdam voces, quibus ut desertam urbem Jerosolymitanorum deplorat, qui cum alia quædam cum commiseratione pronuntiat, tum hoc: *Vixit Sion*, inquit², *lugent*. Hæc tunc quidem dicta, nunc autem impleta sunt. Nam ubi fama calamitatis divulgata fuerit, tunc vix et plenæ lugentium erunt, et effundentur qui ab eo pascebantur, Ninivitarum in calamitate vocem imitantes: imo vero etiam gravius et acerbius quam illi dolentes. Nam illorum quidem lamentatio metum solvit; his vero nullum remedium malorum ab lamentationibus speratur. Novi quamdam etiam aliam Jeremiæ vocem, libris Psalmorum annumeratam, quam captivitatis Israeliticæ nomine edidit. Verba autem Scripturæ ita sese habent: *In salicibus suspendimus instrumenta nostra*³, silentio cum nosmetipsos, tum instrumenta condemnantes. Pro mea hanc usurpo cantilenam. Nam si videro hæreticam confusionem (Babylon autem *confusio* est), et si videro tentationes, quæ per confusionem fluunt: hæc illa esse aio Babylonia lumina, quibus assidentes flemus, quod non habeamus, qui per ea nos trajiciat. Quod si salices nominaveris, et in iis suspensa instrumenta, meum etiam hoc ænigma fuerit, vere namque salix est

A ἤλθε νυμφοστολιστὴν ὑμᾶς, καὶ οὐ διήμαρτε τοῦ σπουδάσματος· ἐπέθηκε τῇ καλῇ συζυγίᾳ τοὺς τῆς εὐλογίας στεφάνους· ἐμιμήσατο τὸν Δεσπότην· ὥς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας ὁ Κύριος, οὕτως καὶ ἐνταῦθα ὁ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ. Τὰς γὰρ Ἰουδαϊκὰς ὑδρίας τοῦ αἰρετικοῦ ὕδατος πεπληρωμένας, πλήρεις τοῦ ἀκηράτου οἴνου ἐποίησεν, ἐν τῇ δυνάμει τῆς πίστεως μεταποιήσας τὴν φύσιν. Ἐστῆσεν ἐν ὁμίᾳ πολλὰς κρατῆρας νηφάλιον, τῇ γλυκερίᾳ αὐτοῦ φωνῇ θαυσιλῶς οἰνοχοήσας τὴν χάριν· πολλὰς ὁμῖν προσέθηκε τὴν λογικὴν πανδοσίαν. Ὁ μὲν εὐλογῶν καθηγέτο· οἱ δὲ καλοὶ οὗτοι μαθηταί, διηκόνουν τοῖς ἔχλοις· μυσικοποιούντες τὸν λόγον. Καὶ ἡμεῖς εὐφρανόμεθα, τὴν τοῦ γένους ὁμῶν δόξαν, οἰκίαν ποιοῦμενοι. Ὡς καλὰ μέχρι τούτου τὰ διηγήματα· ὡς μακάριον ἦν τοῖς ἐναπολίξαι τὸν λόγον. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα τί; *Καλέσατε τὰς θρηνούσας*, ὁ Ἱερεμίας φησὶν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως φεγομένην καρδίαν καταπεφθῆναι, ὅπῃ τοῦ πάθους οἰδαίνουσαν, μὴ στεναγμοῖς καὶ δακρύοις κουφισομένην. Τότε παρεμβεῖτο τὸν χωρισμὸν ἡ τῆς ἐπανάδου ἐλπίς· νῦν δὲ τὸν ἐσχάτον ἡμῶν χωρισμὸν ἀπεσχίσθη. Χάσμα μέγα μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ μέσον ἐστήρικται· ὁ μὲν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ ἀναπαύεται· ὁ δὲ διαχορίζων τὴν σταγόνα τοῦ ὕδατος, ἵνα καταψύξη τῶν ὀδυνημένων τὴν γλῶσσαν, οὐκ ἔστιν. Οἴχεται τὸ κάλλος ἐκείνου, σιγῇ ἡ φωνή· μέμυκε τὰ χεῖλη, ἀπέπηγέ ἡ χάρις. Διήγημα γέγονεν ἡ εὐκλῆρια. Ἐλπίει ποτὲ καὶ τὸν Ἰσραηλῆτη λαὸν Ἠλίας C ἀπὸ γῆς πρὸς Θεὸν ἀνιπτάμενος. Ἀλλὰ παρεμβεῖτο τὸν χωρισμὸν Ἐλισσαῖος, τῇ μηλωτῇ τοῦ διδασκάλου κοσμούμενος. Νυνὶ δὲ τὸ τραῦμα ὑπερθεραπεῖαν ἔστιν· ὅτι καὶ Ἠλίας ἀνελήφθη, καὶ Ἐλισσαῖος οὐκ ὑπελείφθη. Ἠκούσατε τοῦ Ἱερεμίου φωνάς τινος σκυθρωπᾶς καὶ γοῦδης, ὡς ὡς ἐρημωθείσαν τὴν πόλιν Ἱερουσαλὺμ τὴν κατεθρήνησεν· ὡς ἄλλα τέ τινα περιπαθῶς διεξῆλθεν καὶ τοῦτό φησιν· Ὁδοὶ Σιών πενθοῦσιν. Ταῦτα τότε μεν εἰρηται, νῦν δὲ πεπληρωται. Ὅταν γὰρ περιαργελθῇ τοῦ πάθους ἡ φήμη, τότε πλήρεις ἔσονται αἱ ὁδοὶ τῶν πενθοῦντων, καὶ προγεθῆσονται οἱ ὑπ' αὐτῶν ποιμνιζόμενοι, τὴν τῶν Νινευιτῶν φωνὴν ἐπὶ τοῦ πάθους μιμούμενοι· μᾶλλον δὲ χυκαίνων ἀλγεινότερον ὀδυρόμενοι. Τοῖς μὲν γὰρ ὁ θρήνος τὸν φόβον ἔλυσεν· τοῖς δὲ λύσις οὐδεμία τὸν κακῶν ἀπὸ τῶν θρήνων ἐλπίζεται. Οἷδά τινα τοῦ Ἱερεμίου καὶ ἄλλων φωνῶν, ταῖς βίβλοις οὖσαν τῶν Ψαλμῶν ἐναρβύμιον, ἦν ἐπὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ Ἰσραὴλ ἐποίησατο. Φησὶ δὲ ὁ λόγος, ὅτι Ἐν ἱτέαις ἐκρεμάσαμεν ἑαυτῶν τὰ ὄργανα, σιωπῇ ἑαυτῶν τε καὶ τῶν ὀργάνων καταδικάσαντες. Ἐμὴν ποιοῦμαι τὴν φῶδὴν ταύτην. Ἐάν γὰρ ἴδω τὴν αἰρετικὴν σύγχυσιν (Βαβυλῶν δὲ ἔστιν ἡ σύγχυσις), καὶ ἐάν ἴδω τοὺς πειρασμοὺς τοὺς διὰ τῆς συγχύσεως ρέοντας· ταῦτα ἐκεῖνά φημι τὰ Βαβυλωνία ῥέματα, οἷς προσκαθήμενοι κλαίμεν, ὅτι τὸν διάγοντα ἡμᾶς διὰ τούτων οὐκ ἔχομεν. Κἂν τὰς ἱτέας εἴπῃς, καὶ τὰ ἐπὶ τούτων ὄργανα· ἐμὸν

¹ Jer. ix, 17. ² Thren. i, 4. ³ Psal. cxxxvi, 2 seqq.

καὶ τοῦτο τὸ αἰνίγμα. Ὅντως γὰρ ἐν ἱταίᾳ ὁ βίος. Δένδρον γὰρ ἀκαρπον ἡ ἱταία ἐστίν· ἡμῶν δὲ ἀπερ-
 ρύη τῆς ζωῆς ὁ γλυκὺς καρπός. Οὐκ οὖν ἱταία γε-
 γόναμεν ἀκαρποι, ἀργὰ καὶ ἀκίνητα τὰ τῆς ἀγάπης
 ὄργανα ἐπὶ τῶν ξύλων κρεμάσαντες. Ἐὰν ἐπιλάβω-
 μαί σου, φησὶν, Ἱερουσαλὴμ, ἐπιλησθήῃ ἡ δεξιὰ
 μου. Δότε μοι μικρὸν ὑπαλλάξαι τὸ γεγραμμένον,
 ὅτι οὐχ ἡμεῖς τῆς δεξιᾶς, ἀλλ' ἡ δεξιὰ ἡμῶν ἐπιλέ-
 λησται· καὶ ἡ γλῶσσα τῇ ἰδίῳ λάρυγγι κολληθεῖσα,
 τὰς τῆς φωνῆς διεξόδους ἀπέφραξεν, ἵνα μηκέτι
 ἡμεῖς τῆς γλυκείας ἐκείνης φωνῆς πάλιν ἀκούσω-
 μεν. Ἀλλ' ἀποψήσασθέ μοι τὰ δάκρυα· αἰσθάνομαι
 γὰρ πέρα τοῦ ὁδόντος ἐπὶ τῷ πάθει γυναικίζομενος.
 Οὐκ ἀφηρέθη ἀφ' ἡμῶν ὁ νυμφίος· μέσος ἡμῶν
 ἔστηκεν, καὶ ἡμεῖς μὴ βλέπωμεν. Ἐν τοῖς ἀδύτοις ὁ
 ἱερεὺς· εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ καταπετάσματος, ὅπου
 πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθε Χριστός· κατέλιπε
 τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα. Οὐκέτι ὑποδείγματι
 καὶ σκιᾷ λατρεῖσι τῶν ἐπουρανίων, ἀλλ' εἰς αὐτὴν βλέ-
 πει τὴν τῶν πραγμάτων εἰκόνα· οὐκέτι δι' ἐσόπτρου
 καὶ αἰνίγματος, ἀλλ' αὐτοπροσώπως ἐντυγχάνει τῷ
 Θεῷ· ἐντυγχάνει δὲ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τῶν τοῦ λαοῦ
 ἀγνοημάτων. Ἀπέθετο τοὺς δερματίνους χιτῶνας,
 οὐδὲ γὰρ ἐστὶ χρεῖα τοῖς ἐν παραδείσῳ διάγουσι, τῶν
 τοιούτων χιτῶνων. Ἀλλ' ἐνδύματα, ἃ τῇ καθαρότητι
 τοῦ βίου αὐτοῦ ἐξυφάνη, ἐπεκοσμήσατο. Τίμιος
 ἐναντίον Κυρίου τοῦ τοιούτου ὁ θάνατος. Μᾶλλον δὲ
 οὐχὶ θάνατος, ἀλλὰ ῥῆξις ἐστὶ μελῶν. Διέρρηξας
 γὰρ, φησὶ, τοὺς δεσμούς μου. Ἀπελύθη ὁ Συμεὼν,
 ῥηθευρῶθαι ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος. Ἡ παγὶς
 συνετρίβη· τὸ δὲ στρουθίον ἀπέπη. Κατέλιπε τὴν
 Αἴγυπτον, τὴν ὠλόδη βίον· ἐπέρασεν οὐχὶ τὴν Ἐρυ-
 θρὰν ταύτην, ἀλλὰ τὴν μέλαιναν ἐκείνην καὶ ζοφώδη
 τοῦ βίου θάλασσαν· εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγ-
 γελίας· ἐπὶ τοῦ ὄρους προσφιλοσφεῖ τῷ Θεῷ· ἐλύ-
 σατο τὸ ὑπόδημα τῆς ψυχῆς, ἵνα καθαροῦ τῇ βάσει
 τῆς διανοίας τῆς ἀγίας γῆς ἐπιδατεύσειεν, ἥ καθ-
 ορδαίη Θεός.

Ταύτην ἔχοντες, ἀδελφοί, τὴν παράκλησιν, ὑμεῖς
 οἱ τὰ ὁσὰ τοῦ Ἰωσήφ ἐπὶ τὴν χώραν τῆς εὐλογίας
 μετακομίζοντες, ἀκούσατε τοῦ Παύλου παρεγγυών-
 τος· Μὴ λυπεῖσθε ὥς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ
 ἔχοντες ἐλπίδα. Εἶπατε τῷ ἐκεῖ λαῷ, διηγῆσασθε
 τὰ καλὰ διηγήματα. Εἶπατε τὸ ἀπιστούμενον θαῦ-
 μα· πῶς εἰς θαλάσσης ὄψιν καταπυκνωθέντες ὁ μυ-
 ριάνθρωπος δῆμος, ἐν ἥσαν κατὰ τὸ συνεχὲς σῶμα
 οἱ πάντες, οἷον τι ὕδωρ περὶ τὴν τοῦ σκηνώματος
 πομπὴν πελαγίζοντες. Πῶς ὁ καλὸς Δαβὶδ πολυμερῶς
 καὶ πολυτρόπως εἰς μυρίας τάξεις ἑαυτὸν καταμε-
 ρίσας, ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ὁμογλώσσοις περὶ τὸ
 σκῆνος ἐχόρευσεν. Πῶς ἐκατέρωθεν οἱ τοῦ πυρὸς
 ποταμοὶ τῇ συνεχεῖ τῶν λαμπάδων ὀλκὸς ἀδιάσπα-
 στος ῥέοντες, ἕως οὗ δυνατόν ἦν ὀφθαλμῷ λαβεῖν,
 παρετεινόντο. Εἶπατε τοῦ λαοῦ παντὸς τὴν προθυ-
 μίαν, τῶν ἀποστόλων τὴν συσκήριαν. Πῶς τὰ σου-
 δάρια τῶν προσώπων αὐτοῦ, εἰς φυλακτήρια τῶν
 πιστῶν διετίλλετο. Προσκεισθὼ τῷ διηγήματι βασι-

A vita. Nam arbor sterilis salix est : a nobis autem
 dulcis vitæ fructus defluxit. Ergo salices infrugi-
 feræ facti sumus, ex quo otiosa atque immota in
 lignis suspendimus dilectionis instrumenta. Si ob-
 litus, inquit, fuero tui, Jerusalem, oblivioni tradi-
 tur dextera mea. Concedite mihi, ut scriptum pau-
 lulum invertam atque immutem, quod non nos
 dexterae, sed dextera nostri oblita est ; et lingua
 gutturi suo adhærescens meatus vocis obstruxit et
 obturavit, ut ne amplius nos dulcem illam vocem
 rursus audiamus. Verum absterge mihi lacrymas.
 Nam sentio me ultra quam deceat, calamitatem
 muliebriter deslere. Non ablatum est a nobis spon-
 sus, in medio nostrum stat, etiamsi nos non vide-
 amus. In adytis ac penetralibus sacerdos est, in in-
 terioribus veli, quo præcursor pro nobis ingressus
 est Christus, reliquit carnis tegumentum. Non
 amplius signo et umbræ cœlestium servit, sed in
 ipsam rerum imaginem intuetur ; non amplius
 per speculum atque per transennam et ænigma, sed
 ipse facie cum facie collata intercedit apud Deum.
 Intercedit autem pro nobis, et populi erratis. De-
 posuit tunicas pelliceas ; neque enim talibus tuni-
 cis opus habent, qui in paradiso degunt. Sed habet
 indumenta, quæ puritate vitæ suæ contextuit, iisque
 sese exornavit. Honorata ac pretiosa coram Domi-
 no talis (viri) mors est. Imo vero non mors, sed
 ruptura vinculorum est. *Dirupisti enim*, inquit,
vincula mea *. Dimissus est Simeon, liberatus est
 C vinculis corporis. Laqueus contritus est, et avicula
 avolavit. Reliquit Ægyptum, materiale et cras-
 sam vitæ rationem : transivit non Rubrum hoc, sed
 atrum illud et caliginosum vitæ mare ; ingressus
 est terram promissionis : in monte cum Deo phi-
 losophatur ; solvit animæ calceamentum, ut pura
 planta mentis terram sanctam *, ubi conspicitur
 Deus, conscenderet.

Hanc cum habeatis, fratres, consolationem, vos
 qui ossa Josephi transportatis ad terram bene-
 dictionis, audite Pauli verba præcipientis : *Ne*
contristemini sicut et ceteri, qui spem non habent *.
 Dicite populo illi ; exponite bonas narrationes.
 Dicite miraculum, cui fides derogetur : quomodo
 D in maris modum condensati innumerorum homi-
 num populus unum continuum corpus universi
 erant, tanquam aqua quædam circa tabernaculi
 pompam æstuant. Quomodo præclarus David
 multifariam multisque modis in innumeros ordi-
 nes sese distribuens, inter diversæ simul et ejus-
 dem linguae homines, et circa tabernaculum tripu-
 diabat. Quomodo utrinque (quasi) ignei amnes
 continentibus facibus, tractu continuo perpetuo-
 que fluentes, quoad oculi longissime prospicere
 possent, porrigebantur. Exponite studium populi
 totius, apostolorum contubernium. Quomodo su-
 daria faciei ejus ad præsidium atque custodiam

* Psal. cxiii, 17. * Exod. iii, 5. * I Thess. iv, 12.

fideliū discerpebantur. Adjiciantur narrationi A
etiam imperator mœrens ob calamitatem, et e so-
lio exsurgens : totaque civitas una cum pompa
sancti transiens : et consolamini vos invicem in
sermonibus istis. Recte Solomon tristitiam curat.
Jubet enim tristitia affectis vinum præberi : vobis
autem hoc ego dico vineæ operariis. Date igitur
vestrum vinum ægritudine animi affectis, non
quod ebrietatem inducat, aut menti insidietur,
corpusve corrumpat, sed quod lætificet cor, quod
nobis propheta indicabat dicens : *Vinum lætificat*
cor hominis. Meraciori misto et secundioribus ac
largioribus eos excipite sermonis calicibus, ut vo-
bis rursus in lætitiā luctus convertatur, per gra-
tiam unigeniti Dei Filii, per quem gloria Deo, et
Patri in sæcula sæculorum. Amen.

λεὺς σκυθρωπάζων ἐπὶ τῇ πάθει, καὶ θρόνου ἐξαν-
ιστάμενος· καὶ πόλις ὅλη τῇ πομπῇ τοῦ ἁγίου συμ-
μεταβαίνουσα· καὶ παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς
λόγοις τούτοις. Καλῶς Σολομὼν λατρεῖται τὴν λύπην.
Κελεύει γὰρ τοῖς ἐν λύπῃ οἶνον δίδναι, πρὸς ἡμᾶς
τοῦτο λέγων, τοὺς τοῦ ἀμπελῶνος ἐργάτας. Δότε οὖν
τὸν ὑμέτερον οἶνον τοῖς λυπουμένοις, οὐ τὸν τῆς
μέθης ἐργάτην, καὶ τῶν φρενῶν ἐπιβουλον, καὶ
ψορέα τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸν τὴν καρδίαν εὐφραι-
νοντα, ὃν ὁ Προφήτης ἡμῖν ἐπέδεικνυε λέγων· *Οἶνος*
εὐφραίνει καρδίαν ἀνθρώπου. Μειζοτέρῳ τῷ χρά-
ματι, καὶ ἀφθονωτέrais δεξιούσθε τοῦ πνευματικοῦ
λόγου ταῖς κύλιν, ὥστε ἡμῖν πάλιν εἰς εὐφροσύνην
καὶ ἀγαλλίαςιν περιστραφῆναι τὸ πένθος, χάριτι τοῦ
μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ, καὶ
B Πατρὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΠΟΥΛΧΕΡΙΑΝ ΛΟΓΟΣ

EJUSDEM ORATIO CONSOLATORIA

IN FUNERE PULCHERIÆ.

Eodem interprete.

Equidem haud scio quo pacto accomodem C
orationem. Nam et duplex video argumentum, et
utrinque triste et acerbum, ut utrumcunque oratio
sumpserit, haud facile lacrymas evitare possit.
Præsens temporis circuitus, quemadmodum id no-
bis heri a pastore nuntiabatur, acerbam rerum,
quæ vicinæ aliquando urbi per terræmotum acci-
derunt, memoriam continet : quæ quis absque la-
crymis commemorare possit? Magna autem hæc et
illustris, totique qui soli subjectus est, terrarum
orbi proposita, præclara urbs alium sustinuit ter-
ræmotum, atque haud parvum ornamentam amisit,
luminari, quod ad augendam imperatoriam felicitatem
in ea resplendebat, repente privata, atque id-
circo una cum lugentibus imperatoribus mœrens
ac condolescens. Quid autem dicatur, non ignora-
tis prorsus, qui conventum completis, cum et
hunc ipsum locum, in quo congregati sumus, et
mœrorem luctumque in eo videatis. Haud igitur scio,
ad utrum terræmotum orationem convertam, ad
eumne, qui nunc accidit, an qui olim? Sane haud
alienum est adversus id quod excellit incommodum
consistere, atque civitatis proprium dolorem miti-
gare, rationibusque quibusdam incommodum, quasi

Οὐκ οἶδα ὅπως τῷ λόγῳ χρῆσθαι. Διπλὴν τε γὰρ
ὁρῶ τὴν ὑπόθεσιν, καὶ σκυθρωπὴν καθ' ἑκάτερον, ὡς
μὴ ῥᾶδιον ἔξω θαρρύνων τὸν λόγον εἰλθεῖν, ὅτι οὖν ἐξ
ἀμφοτέρων ἐλόμενον. Ἡ παρούσα τοῦ χρόνου περι-
οδος, καθὼς ἡμῖν χθὲς τοῦτο παρὰ τοῦ ποιμένου ἡγ-
γελτο, σκυθρωπῶν πραγμάτων τῶν τῇ γείτονι πό-
λει ποτὲ διὰ τοῦ σεισμοῦ συμπεπτωκότων περιέχει
τὴν μνήμην. Ἄ τίς ἀδακρυτὶ διεξέλθοι; ἡ δὲ μεγάλη
καὶ περιφανὴς αὕτη καὶ τῆς ὑφ' ἡλίου πάσης προ-
τεταγμένη καλλίπολις ἄλλον σεισμόν ὑπέστη, καὶ οὐ
μικρὸν ἀπεσυλήθη κόσμον, τοῦ ἐν αὐτῇ λάμπαντος
φωστῆρος εἰς προσθήκην τῆς βασιλικῆς εὐκληρίας
ἀθρόως ἀφαιρεθεῖσα, καὶ διὰ τοῦτο τῇ κατηφείᾳ τῶν
βασίλειων συσχυθρωπάζουσα. Τὸ δὲ λεγόμενον, οὐκ
ἀγνοεῖτε πάντως, οἱ πληροῦντες τὸν σύλλογον, ὁρῶντες
D αὐτόν τε τὸν τόπον τοῦτον ἐν ᾧ συνειλεγμένα καὶ
τὴν ἐν τῷ τόπῳ κατήφειαν. Οὐκ οἶδα τοίνυν πρὸς
ποῖον σεισμόν τρέψω τὸν λόγον, πρὸς τὸν νῦν ἢ τὸν
πάλαι γεγόμενον; Ἡ καλῶς ἔχει πρὸς τὸ ὑπερβάλλον
τοῦ πάθους στήναι, καὶ καταπραυνεῖν τῆς πόλεως
τὴν ἰδίαν ἀλγυδὸνα λογισμοῖς τισι τὸ πάθος καταφαρ-
μάσσοντα. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες οἱ τοῦ κακοῦ συμ-
μετέχοντες τῷ συλλόγῳ πάρισιν· ἀλλὰ διὰ τῶν παρ-
όντων ἴσως καὶ εἰς τοὺς μὴ παρόντας ὁ λόγος δια-

δοθήσεται. Καὶ γὰρ καὶ τῶν λατρῶν ἐκεῖνοι σοφοί, οἱ πρὸς τὸ πλεονάζον τῶν ἀλγηδόνων διὰ τῆς τέχνης ἱστάμενοι, τῶν δὲ ἤττον ὀδυνηρῶν τὴν θεραπείαν ὑπερτιθέμενοι. Ὡς περ δὲ φασιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, εἰ δύο κατὰ ταῦτ' ἐνὶ σώματι πόνοι συμπέσσειεν, μόνου τοῦ ὑπερβάλλοντος τὴν αἰσθησιν γίνεσθαι, ἐν τῷ πλεονάζοντι τῆς ἐπικρατούσης ἀλγηδόνος ἐκκλεπτομένης τῆς ἤττονος· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βλέπω. Τὸ γὰρ νέον τε καὶ ἡμέτερον ἄλγημα, τῶν διὰ τῆς μνήμης ἀλγυνόντων ἡμᾶς· ἐστὶν ἐπικρατέστερον. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν τις ἐπὶ τοῖς συμπεδηκόσι πάθοι; Τίς οὕτως ἀπαθὴς τὴν ψυχὴν; Τίς οὕτως τὸν τρόπον σιδήρεος, ὥς ἀναλγητὶ τὸ συμβᾶν δέξασθαι; Ἐγνωτε πάντως τὴν ἡβαν ταύτην περιστερὰν τὴν ἐντρεφομένην τῇ βασιλικῇ καλῇ, τὴν ἄρτι μὲν περουμένην ἐν λαμπρῷ τῷ περῷ, ὑπερβᾶσαν δὲ τὴν ἡλικίαν ταῖς χάρισιν, ὅπως ἀφείσα τὴν καλιὰν οἴγεται· ὅπως ἔξω τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἀπέπη, ὅπως αὐτὴν ἀθρόως ὁ φθόνος τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀήρπασεν· εἴτε περιστερὰν χρὴ λέγειν ταύτην, εἴτε νεοθαλὲς ἄνθος, ὁ οὐπω μὲν ὅλον τῶν καλύκων ἐξέλαμψεν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαμπεν ἤδη, τὸ δὲ λάμψειν ἡλπίζετο· καὶ ὅμως ἐν τῷ μικρῷ τε καὶ ἀτελεῖ ὑπερέλαμπεν· ὅπως ἀθρόως ἐναπέσθη τῇ κάλυκι, καὶ πρὶν εἰς ἀκμὴν προσελθεῖν, καὶ ὅλον εὐωδίᾳ πετάσσει τὸ ἄνθος, αὐτὸ περὶ αὐτὸ κατεβύβη καὶ κόνις ἐγένετο, ὁ οὕτε δρεψάτο τις, οὕτε ἐστεφανώσατο· ἀλλὰ μάτην ἡ φύσις ἐπόνησεν· οὐ τὸ μὲν ἀγαθὸν ἐν ἐλπίσιν ἦν, ὁ δὲ φθόνος ξίφους δόικην πλάγιος ἐμπεσὼν τὴν ἐλπίδα διέκοψεν. Σεισμός τις ἦν ἀντικρυς, ἀδελφοί, τὸ γενόμενον· σεισμός, οὐδὲν τῶν χαλεπῶν συμπτωμάτων φιλανθρωπότερος. Οἱ γὰρ ἀψυχὸν οἰκοδομημάτων κάλλος διελυμήνατο· οὐδὲ εὐανθεῖς γραφάς, ἧ λίθων περικαλλὴ θεάματα εἰς γῆν κατέβαλεν· ἀλλ' αὐτῆς τῆς φύσεως τὸ οἰκοδόμημα λαμπρὸν τῷ κάλλει, ὑπεραττράπτον ταῖς χάρισιν, ἐθρόως προσπεσὼν ὁ σεισμός οὕτως διέλυσεν, neque coronis adaptavit, sed frustra natura laboravit : ubi bonum quidem erat in spe et expectatione, invidia vero gladii instar ex transverso irruens spem interrupit. Terræmotus quidam plane, fratres, erat id quod accidit, terræmotus acerbis casibus nibilo mitior. Non enim inanimum ædificiorum decus labefactavit : neque floridas picturas aut lapidum eximie pulchritudinis spectacula humi prostravit : sed ipsius naturæ ædificium pulchritudine splendidum, gratiarum ac virtutum fulgore excellens, repente impetu facto terræmotus hic dissolvit.

Εἶδον ἐγὼ καὶ τὸ ὑψηλὸν ἔρνος, τὸν ὑψίκομον φοῖνικα (τὸ βασιλικόν φημι κράτος) τὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀρεταῖς οἷον τισὶ κλάδοις πάσης ὑπερανεστῶτα τῆς οἰκουμένης καὶ πάντα διαλαμβάνοντα· εἶδον αὐτὸν τῶν μὲν ἄλλων κρατοῦντα, τῇ δὲ φύσει χαμπόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἀποβολὴν τοῦ ἀνθους ἐπικλινόμενον. Εἶδον καὶ τὴν εὐγενῆ κληματίδα τὴν περιελιγμένην τῷ φοίνικι, τὴν τὸ ἄνθος ἡμῖν τοῦτο ὠδινάσαν, ὅας ὑπέσταιτο δευτέρου πάλιν ὠδίναν ἐν ψυχῇ, οὐκ ἐν σώματι, ὅτε αὐτῆς οὗτος ὁ βλαστὸς ἀπετίλλετο· τίς ἀστενέατως τὸ πάθος παρέδραμεν; Τίς τὴν τοῦ βίου ζημίαν οὐκ ὠλοφύρατο; Τίς οὐκ ἐπαφῆκε τῷ πάθει δάκρυα; Τίς οὐ κατέμιξε τῇ κοινῇ συνωδίᾳ τοῦ θρήνου τὰς ἰδίας φωνάς; Εἶδον θέαμα πιστὸν, ὁ οὐκ ἂν εἰς πίστιν ἔλθοι τοῖς ἀκοῇ παραδεχομένοις τὰ θαύ-

A quodam adhibito medicamento lenire. Etsi enim non omnes, ad quos incommodum simul pertinet, concioni intersunt : attamen per eos qui adsunt, forsitan etiam in absentes oratio divulgabitur. Etenim etiam illi boni et commodi medici sunt, qui adversus excellentes et superantes dolores artem adhibendo consistunt, eorum, quæ minus doloris faciunt, malorum curationem differentes. Quemadmodum autem harum rerum periti aiunt, si duo simul uni corpori dolores acciderint, eum qui exsuperet ac dominetur solum sentiri, exsuperantia prævalentis cruciatus minorem dolorem quasi suffurante : idem etiam in re præsentī animadverto. Nam et novus nosterque proprius dolor, iis rebus, quarum memoria nobis acerba est, acrior, atque vehementior est. Nam qui possit aliquis ob ea quæ acciderunt, non affici? Quis animo adeo alienus ab affectibus est? Quis adeo moribus ferreus est, ut absque dolore quod accidit, excipiat? Nostis prorsum teneram hanc columbam, quæ in nido regio nutriebatur, quæ jam primum quidem nitidis peninis volucris evadebat, sed ætatem gratiis ac virtutibus superabat, ut relicto nido discesseret, ut ex oculis nostris avolaverit, ut eam invidia repente de manibus nostris rapuerit, sive columbam hanc dicere oportet, sive recens pullulantem florem, qui nondum quidem toto suo splendore ex gemmis ac vaginis emersisset, sed partim quidem jam enituisset, partim vero in lucem emersurus speraretur : nec eo minus in exigua atque imperfecta sui parte mirum in modum resplenderet : ut repente in gemma emarcuerit, ac priusquam ad suum vigorem pervenisset, ac summum incrementum nactus esset, totumque cum suavi odore decorem panderet ac diffunderet, ipse circa se defluerit et in pulverem redactus sit, quem neque quisquam decerpit.

D Vidi ego etiam sublime illud germen, alticommam palmam (imperatoriam dico potentiam) quæ imperatoris virtutibus veluti ramis quibusdam supra omnem eminent orbem terrarum, et omnia amplectitur ; vidi, inquam, eum ceteros quidem superantem atque vincentem, naturæ vero succumbentem, et ob amissum florem inclinari. Vidi item generosam illam vitem quam palma amplexa est, quæ florem hunc nobis pepererat, qualesnam iterum de integro quasi pariens dolores animo, non corpore sustinuit, cum hoc ab ea germen avelleretur? Quis absque lacrymis cladem præteriiit? Quis vitæ damnum non deploravit? Quis calamitatis non illationis suas voces non admiscuit? Vidi spectaculum

certum et exploratum, quod qui auditione ac fama miracula accipiunt, non credant. Vidi pelagus hominum, quod frequentia congregatorum, tanquam aqua quaedam in omnes partes sese oculis offerret: plenum erat templum, plenum templi vestibulum, adjuncta platea, angiporta, bivia, media, transversa, ampla tectorum spatia: quidquid videbatur, hominum plenum erat, quasi totus terrarum orbis propter cladem et infortunium illud in unum concurrisset. Spectaculum autem omnibus propositus erat sacer ille flos, qui in aurea lectica afferebatur. Ut omnium aspicientium vultus demissae ac mœsti erant! Ut lacrymis oculi oppleti, manus inter se collissæ, gemitus adhuc intimum cordis dolorem indicantes! Non mihi in illo tempore (forsitan ne cæteris quidem, qui tunc aderant) visum est aurum naturali suo decore niteretur, quinetiam lapidum fulgores, et aurei panni, et argenti splendores, et lumen ignis, quod et multum et copiosum ex transverso utrinque continentibus cereis lampadibus prætendebatur: omnia luctu simul nigrescebant, nihil omnium rerum communis mœstitiæ expers erat. Tunc etiam magnus David suos hymnos et laudem decantationes lamentationibus accommodavit, ac pro hilari choro sumpto invicem tristi ac lugubri cantilenis ad lamentationes invitavit. Atque omni per illum temporis articulum voluptate ab animis pulsa atque summotæ, solæ lacrymæ hominibus voluptati erant.

Quoniam igitur tantopere a perturbatione ratio violata est: haud importunum fuerit mentem fatigatam cum ratione adhibito consilio, quoad ejus fieri potest, reficere atque confirmare. Periculum enim haud parvum est, ne si in hoc Apostoli dicto audientes non fuerimus, una cum spe destitutis condemnemur. Ait enim, quemadmodum ex eo, qui dudum recitabat, audivimus, non oportere tristitia nos affici nomine dormientium¹. Eam enim perturbationem illorum duntaxat esse, qui spem non habeant. Sed dixerit, opinor, aliquis de grege pusillanimatorum, ea quæ fieri non possint, divinum Apostolum jubere, et suis præceptis superare naturam. Qui enim fieri potest, ut affectuum perturbationem superet is qui vivit in natura, neu vincatur ab animi dolore, ob tale spectaculum contracto, cum non suo tempore in senectute mors contigerit, sed in prima ætate morte pulchritudo quidem aboleatur, palpebris vero radius oculorum tegatur, genarum item rubor in pallorem transmutetur, os quoque silentio delineatur, ac flos in labiis apparere solitus nigrescat: idque non parentibus modo acerbum videatur, verumetiam cuivis incommodum intuenti? Quid igitur nos adversus hos? Non nostrum verbum, fratres, dicemus, sed dictum ex Evangelio nobis recitatum in medium afferemus. Audistis Dominum dicentem: *Sinite parvos pueros, et ne prohibeatis eos venire ad me.*

Α ματα. Εἶδον ἐξ ἀνθρώπων πῆλαγος τῇ πυκνότητι τῶν συνεστῶτων, οἷον τι ὕδωρ κατὰ πᾶν μέρος τοῖς ὀφθαλμοῖς προσφαιρόμενον, πλήρης ὁ ναοὺς· πλήρης τοῦ ναοῦ τὸ προαύλιον, ἡ ἐκδεχομένη πλατεῖα, τὰ ἀμφοδὰ, ἡ μέση, τὰ πλάγια, ἡ ἐπὶ τῶν δομάτων εὐρυχωρία· πᾶν τὸ ὁρώμενον ἀνθρώπων πλήρωμα ἦν, ὥσπερ πάσης τῆς οἰκουμένης εἰς ταῦτόν συνδραμούσης ἐπὶ τῷ πάθει. Θέαμα δὲ προέκειτο πᾶσι τὸ ἱερὸν ἄνθος ἐκείνο ἐπὶ κλίνης χρυσοῦς κομιζόμενον. Πῶς κατηφῆ πάντων ἦν τῶν προσορώντων τὰ πρόσωπα! Πῶς δεδακρυμένα τὰ ὄμματα! χεῖρες ἀλλήλαις συναρρασόμεναι! στεναγμοὶ πρὸς τοῦτοις τὴν ἐγκάρδιον ὀδύνην καταμηνύοντες! Οὐ μοι ἔδοξε κατὰ τὴν ὥραν ἐκεῖνην (τάχα δὲ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις τῶν τότε παρόντων) τὴν ἐκ φύσεως χάριν ὁ χρυσοῦς ἀποστῆλθαι, ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν λίθων αὐγαί, καὶ τὰ ἐκ χρυσοῦ ὑφάσματα, καὶ αἱ τοῦ ἀργύρου μαρμαρυγαί, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πυρὸς φῶς, πολὺ τε καὶ ἀφθονον κατὰ τὰ πλάγια ἐκατέρωθεν τῇ συνεχείᾳ τῶν ἐκ τοῦ κηροῦ λαμπάδων παρατεινόμενον· πάντα τῷ πένθει συνεμελαινέτο, καὶ πάντα μετέχευε τῆς κοινῆς κατηφείας. Τότε καὶ ὁ μέγας Δαυὶδ τὰς ἰδίας ὑμνῳδίας τοῖς θρήνοις ἐχρησεν, καὶ ἀντὶ παιδρῶν χοροστασίας μεταλαβὼν τὴν γοεράν τε καὶ πένθιμον, ἐξεκαλεῖτο τοὺς θρήνους τοῖς μέλεσιν. Πάσης δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἡδονῆς τῶν ψυχῶν ἀπελαθείσης, μόνον ἦν ἐν ἡδονῇ τοῖς ἀνθρώποις τὸ δάκρυον.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοσοῦτον ἡττήθη τοῦ πάθους ὁ λογισμὸς, καιρὸς ἂν εἴη τὸ κεκμηκὸς τῆς διανοίας διὰ τῆς τῶν λογισμῶν συμβουλῆς ὥς ἐστι δυνατόν ἀναβρῶννυσθαι. Κίνδυνος γὰρ οὐ μικρὸς, παρακούσαντας ἐν τούτῳ τῆς τοῦ Ἀποστόλου φωνῆς συγκατακριθῆναι τοῖς ἀνελπίστοις. Φησὶ γὰρ, καθὼς τοῦ ὑπαναγινώσκοντος ἀρτίως ἠκούσαμεν, μὴ δεῖν ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων λυπεῖσθαι. Μόνον γὰρ τοῦτο τῶν οὐκ ἐχόντων ἐλπίδα τοῦ πάθους εἶναι. Ἄλλ' εἴποι τις ἂν, οἶμαι, τῶν μικροψυχωτέρων, ἀδύνατον κελεῦειν τὸν θεὸν Ἀπόστολον, καὶ υπερβαίνειν τὴν φύσιν τοῖς ἐπιτάγμασι. Πῶς γὰρ ἐστι δυνατόν ὑπεραρθῆναι τοῦ πάθους τὸν ἐν τῇ φύσει ζῶντα, καὶ μὴ κρατηθῆναι τῇ λύπῃ ἐπὶ τοιοῦτον θεῆματι, ὅταν μὴ καθ' ὥραν ἐν γῆρᾳ συμπίσῃ ὁ θάνατος, ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ κατασβεσθῇ μὲν τῷ θανάτῳ ἡ ὥρα, καλυφθῇ δὲ τοῖς βλεφάροις ἡ τῶν ὀμμάτων ἀκτίς, μεταπέσῃ δὲ εἰς ὠχρότητα τῆς παρείας τὸ ἐρυθρῆμα, κρατηθῇ δὲ τῇ σιωπῇ τὸ στόμα, μελαινηται δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἄνθος, χαλεπὸν δὲ μὴ μόνον τοῖς γεννησαμένοις τοῦτο δοκῇ, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ πρὸς τὸ πάθος βλέποντι; Τί οὖν πρὸς τούτους ἡμεῖς; Οὐχ ἡμέτερον ἐροῦμεν, ἀδελφοί, λόγον, ἀλλὰ τὴν ἀναγνωσθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ῥῆσιν παραθησόμεθα. Ἡκούσατε γὰρ λέγοντος τοῦ Κυρίου· Ἄφετε τὰ παιδιά, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ εἰσελθεῖν πρὸς μέ· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Οὐκοῦν εἰ καὶ σοὺ ἀπεφοίτησε τὸ παιδίον,

¹ 1 Thess. iv, 12 sqq.

ἀλλὰ πρὸς τὸν Δεσπότην ἀπεδύραμεν· σοὶ τὸν ὀφθαλμὸν ἐκλείσεν, ἀλλὰ τῷ φωτὶ τῷ αἰωνίῳ διήνοιξεν· τῆς σῆς ἀπέστη τραπέζης, ἀλλὰ τῇ ἀγγελικῇ προσετέθη· ἔνθεν τὸ φῶς τὸν ἀνεσπάσθη, ἀλλὰ τῷ παραδείσῳ ἐνεφυτεύθη, ἐκ βασιλείας εἰς βασιλείαν μετέστη· ἐξεδύσατο τὸ τῆς πορφύρας ἄνθος, ἀλλὰ τῆς ἁγίας βασιλείας τὴν περιβολὴν ἐνεδύσατο. Εἰπω σοὶ τὴν ὕλην τοῦ θεοῦ ἐνδύματος· οὐ λίνον ἐστίν, οὐδὲ ἔριον, οὐδὲ τὰ ἐκ σπέρων νήματα. Ἀκουσον τοῦ Δαβὶδ, ὅθεν ἐξυφαίνεσθαι λέγει τῷ Θεῷ τὰ ἐνδύματα· *Ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Ὅρξ· οἷα ἀνὴρ ὢν ἠλλάξατο*· Λυπεῖ σε τὸ τοῦ σώματος κάλλος μηκέτι φαινόμενον, οὐ γὰρ ὁρᾷς αὐτῆς τὸ ἀληθινὸν τῆς ψυχῆς κάλλος, ὃ νῦν ἐν τῇ πανηγύρει τῶν οὐρανίων ἀγάλλεται. Ὡς καλὸς ἐκεῖνος ὁ ὀφθαλμὸς ὁ τὸν Θεὸν βλέπων! ὡς ἡδὺ τὸ στόμα ταῖς θεαῖς ὕμνων· *καλλωπιζόμενον*! *Ἐκ στόματος γὰρ, φησὶ, ῥηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον*. Ὡς καλὰ αἱ χεῖρες αἱ μηδέποτε τὸ κακὸν ἐνεργήσασαι! ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες, οἱ μὴ ἐπιθάντες κακίας, μηδὲ τῇ ὁδῷ τῶν ἁμαρτωλῶν τὸ γυγὸς ἑαυτῶν ἐπιστήσαντες! ὡς καλὴ πᾶσα τῆς ψυχῆς ἐκείνη ἡ ὄψις, οὐ λίθων αὐγαῖς κεκοσμημένη, ἀλλ' ἀπλότῃ καὶ ἀκακίᾳ ἐκλάμπουσα! Ἀλλὰ λυπεῖ σε τυχὸν τὸ μὴ εἰς γῆρας ἔλθειν. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, καλὸν ἐνορᾷς τῷ γῆρα; Ἀρα καλὸν τὸ κλιέσθαι τὰ ὅμματα, τὸ ρυσσοῦσθαι τὴν παρεῖαν, τὸ ἀπορρεῖν τοὺς ὀδόντας τοῦ στόματος, καὶ ψελλισμὸν ἐμποιεῖν τῇ γλώσσῃ, τὸ ὑποτρέμειν τῇ χειρὶ, καὶ εἰς γῆν κύπτειν, καὶ ὑποσκάζειν τῷ ποδὶ, καὶ χειραγωγοῖς ἐπερίδεσθαι, καὶ παρανοεῖν τῇ καρδίᾳ, καὶ παραφθέγεσθαι τῇ φωνῇ, οἷα τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ κατ' ἀνάγκην συμβαίνει πάθῃ; Καὶ ὑπὲρ τούτου ἀγανακτοῦμεν, ὅτι μὴ ἀφίκετο εἰς τὴν τῶν τοιοῦτων πείραν; Καὶ μὴν συγχαίρειν προσήκει ἐκείνοις, ὧν ἡ ζωὴ τὴν τῶν σκυθρωπῶν πείραν οὐ παρεδέξατο, καὶ οὔτε ἐνταῦθα τῶν λυπηρῶν ἤσθετο, οὔτε τι τῶν ἐκεῖ σκυθρωπῶν ἐπιγνώσεται. Ἡ γὰρ τοιαύτη ψυχὴ ἡ οὐκ ἔχουσα ἐφ' ὅτῃ εἰς κρίσιν ἔλθῃ, γένεαν οὐ φοβεῖται, κρίσιν οὐ δέδοικεν· ἄφοδος διαμένει καὶ ἀκατάπληκτος, οὐδενὸς πονηροῦ συνειδὸς τὸν τῆς κρίσεως φόβον ἐπ' ἀγοντος. Ἀλλ' ἔδει, φησὶν, αὐτὴν εἰς μέτρον ἡλικίας ἔλθειν, καὶ νυμφικῷ θαλάμῳ ἐμφαυερυνθῆναι. Ἀλλ' ἔρεϊ σοὶ πρὸς τοῦτο ὁ ἀληθινὸς νυμφίος, ὅτι κρείττων ἡ οὐρανία παστὰς, προτιμότερος ἐκεῖνος ὁ θάλαμος, ἐν ᾧ χρεῖας φόβος οὐκ ἐστίν. Τίνος οὖν, εἰπέ μοι, τῶν καλῶν ἀπεστέρηται τὸν σάρκινον τοῦτον ἐκδυσάμενόν θίον; Εἰπω σοὶ τὰ τοῦ βίου καλὰ· λύπαι καὶ ἡδοναί, θυμοὶ καὶ φόβοι, ἐλπίδες καὶ ἐπιθυμίαι· ταῦτά ἐστι καὶ τὰ τοιαῦτα οἷς κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν συμπεπλεγμένα.

bona· animi aegritudines et molestiae, voluptates, ejusmodi sunt, quibus in praesenti vita implicati

Τί οὖν κακὸν πέπονθεν ἡ τοσούτων ἀπαλλαγείσα τυράννων; Ἐκαστον γὰρ πάθος, ὅταν ἐπικρατῇ, τῆς ψυχῆς τυράννος ἡμῶν γίνεται, τοὺς λογισμοὺς δουλωσάμενον. Ἡ λυπεῖ ἡμᾶς, ὅτι μὴ κατεπονήθη διὰ

*A Talium enim est regnum caelorum*². Proinde etiamsi a te discessit puella, attamen ad Dominum recurrit, tibi oculum clausit, sed lumini aeterno aperuit; a tua mensa remota est, sed angelicae adhibita; hinc planta revulsa est, at in paradiso sata est; de regno ad regnum traducta est, purpureae florem exiit, at superi regni amictum induit. Dicam tibi materiam unde confectum est divinum indumentum: non linum est, neque lana, neque fila serica. Audi Davidem, unde Deo contexi indumenta dicat: *Confessionem et magnificentiam induisti*³, superinjiciens lumen quasi pallium. Vides quae quibus commutaverit? Angit te atque molestum est tibi, quod corporis decor non amplius apparet: non enim vides ejus veram animi pulchritudinem, quae nunc in conventu caelitus exultat atque letatur: quam speciosus ille oculus, qui Deum videt: quam suave os divinarum laudum decantatione exornetur: *Ex ore enim, inquit, infantium et lactentium perfecisti laudem*⁴. Quam pulchrae manus, quae nunquam malum operatae sunt! Quam decori pedes, qui ad nequitiam atque malitiam non accesserunt, neque in via peccatorum vestigium suum impreserunt! Quam speciosa tota animae illius facies, non lapidum fulgoribus ornata, sed simplicitate, integritate et innocentia resplendens! Sed forsitan angit te, quod ad senectutem non pervenit. Quid vero, dic mihi, pulchri cernis in senectute? An pulchrum prurire ac fricari oculos, corrugari genas, ex ore defluere dentes, et linguae balbutiem ingenerari, manibus subtremscere, ad terram incurvari, titubare atque subclaudicare pedibus, ducibus inniti, desipere corde ac delirare, voce absurda atque inepta pronuntiare? Qualia huic aetati necessario accidunt incommoda. Et ideo indignamur et stomachamur, quod ad ejusmodi malorum experientiam non pervenerit? Atqui gratulari convenit illis quorum vita rerum acerbarum ac tristium periculum non fecit, et cum hic nihil molestiae senserit, tum nihil acerbissimae illius experietur. Nam ejusmodi anima, cum nullum in se crimen habeat, cujus nomine in iudicium veniat, gehennam non metuit, iudicium non timet: intrepida atque imperterrita permanet, nulla prava conscientia iudicii terrorem incutiente. At oportebat, inquit, eam ad justum aetatis modum venisse, et in thalamo nuptiali exhilarari. Verum ad hoc tibi verus sponsus dicet, quod melior in caelo sit lectus genialis, antefereendus ille thalamus, ubi viduitatis metus non est. Quo igitur, quaeso te, bono privata est, cum hanc carnalem vitam exiit? Dicam tibi vitae irae, metus, spes, cupiditates et desideria: haec et atque connexi sumus.

Quid igitur mali accidit ei, quae a tot tyrannis liberata sit? Unusquisque enim affectus ac perturbatio, cum praevalet ac dominatur, rationibus sibi subjugatis, animi nostri tyrannus existit. An male

² Matth. xix, 14. ³ Psal. ciii, 1. ⁴ Psal. viii, 3.

nos habet, quod non doloribus pariendo confecta, quod non cura liberorum educandorum attrita est, quod non similes dolores excepit, atque propter illam parentes sustinuerunt? At ejusmodi res felicitatis nomine prædicandæ, non deplorandæ sunt. Nam in nullo versatum esse malo, melior res est, quam humana capere possit natura. Ita sapiens etiam ille Solomon in suis Scripturis mortuum superstite beatior esse ducit. Item magnus David vitam quæ in carne degitur, lamentatione et gemitu dignam esse ait. Itaque cum ambo splendidi atque magnifici, utpote regia potestate præditi, essent, omnium rerum, quæ per vitam suaves atque jucundæ habentur, ad arbitrium compotes atque participes nihil ad præsentium rerum usum et oblectationem inclinati sunt, sed cum arcuorum bonorum, quæ in incorporea vita proposita sunt, desiderio tenerentur, calamitatis et infortunii loco habebant, quæ in carne transigitur, vitam. Audiui Davidem in multis locis sacrorum Psalmorum, cum cuperet evadere ex ejusmodi necessitate, ubi alias quidem, *Desiderat*³, inquit, ac desiderando deficit anima mea in atria Domini; alias vero, *Educ animam meam ex custodia*⁴. Similiter autem Jeremias⁵ quoque maledictione et execratione dignum judicat diem illum, qui princeps ei fuisset ejusmodi vitæ. Ac multas ejusmodi priscorum sanctorum voces, quæ feruntur et existant in divina Scriptura, licet invenire, cum desiderio veræ vitæ ea, quæ in carne degitur, vita gravis eis esset et molesta. Ita etiam magnus ille quondam Abrahamus lubenter atque haud gravatim dilectum filium pro victima Deo offerebat, quod sciret atque haud dubitaret quin futurum esset, ut puer in meliorem et augustiorem formam transmutaretur. Ac quicumque historie cognitionem habetis, omnino non ignoratis, quæ de eo narrantur. Quid enim dicit Scriptura⁶? Quod cum juvenis quidem esset Abraham, a Deo facta sit ei promissio de futuro filio: cum autem summum incrementum ætatis ejus integritas et vigor præterisset, ac tempore jam emareuisset atque absumptus esset, cum natura seipsam augere et propagare desivisset, senectute non amplius libidini obtemperante, tunc præter humanam spem promissio deducitur ad exitum et effectum; et nascitur puer Isaac: ac tempore justo præterito, cum veluti germen quoddam in pulchritudinem et magnitudinem excrevisset, junculus erat oculis parentum, juvenilis ætatis decore nitens, tunc Abrahami animus quasi tormentis adhibitis probatur et exploratur, an plene atque exacte discerneret in reum natura quid præstaret, an non ad præsentem vitam spectaret? Et ait ad eum Deus: *Offer filium tuum pro victima in holocaustum*. Nostis omnino quicumque patres estis et liberos habetis, et amorem erga liberos a natura didicistis, ut verisimile

ᾠδίνων, ὅτι μὴ συνετριβή διὰ φροντίδων παιδο-
τροσίας· ὅτι μὴ τὰς ὁμοίας ἀλγηδόνας ἐδέξατο, ἃς ἐπ'
αὐτῆς οἱ γεγεννηκότες ὑπέμειναν· Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα
μακαρισμῶν, οὐκ ὁδυρμῶν ἐστὶν ἀξία. Τὸ γὰρ ἐν μτ-
δελὶ γενέσθαι κακῷ, κρείττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην
φύσιν ἐστίν. Οὕτως καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν ἐν τῇ ἰδίᾳ
Γραφῇ μακαρίζει πρὸ τοῦ περιόντος τὸν κατοικοῦμε-
νον. Καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἀξίαν
τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν εἶναι φησιν. Καίτοι γε ἀμφο-
τεροὶ λαμπροὶ κατὰ τὴν βασιλείαν ὑπάρχοντες, πάν-
των κατ' ἐξουσίαν τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδῶν μετέχον-
τες, οὐδὲν πρὸς τὴν παρούσαν ἀπόλαυσιν ἐπεκλήθη-
σαν· ἀλλὰ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν τῶν ἐν τῇ ἀσω-
μάτῳ ζωῇ προκειμένων τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοντες, συμ-
φορὰν ἐποιούοντο τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν. Ἦκουσα πολ-
B λαχὴ τοῦ Δαβὶδ ἐν ταῖς ἱεραῖς Ψαλμοῖς ἐξω γενέ-
σθαι τῆς τοιαύτης ἀνάγκης ἐπιθυμοῦντος, ἐν οἷς φη-
σιν· νῦν μὲν, ὅτι *Ἐπιποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ
μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου*· νῦν δὲ, ὅτι *Ἐξ-
άγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου*. Ὡσαύτως δὲ
καὶ ὁ Ἱερεμίας κατὰρας ἀξίαν κρίνει τὴν ἡμέραν
ἐκείνην τὴν ἀρξασαν αὐτῷ τῆς τοιαύτης ζωῆς. Καὶ
πολλὰς ἐστὶ τοιαύτας τῶν παλαιῶν ἁγίων φωνὰς ἐν
τῇ θείᾳ Γραφῇ φερομένας εὑρεῖν, οἱ δὲ ἐπιθυμίαν
τῆς ὄντως ζωῆς τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν ἐδαρύνοντο.
Οὕτως καὶ ὁ μέγας ποτὶ Ἀβραάμ προθύμως τῷ Θεῷ
διὰ θυσίας προτήγεν τὸν ἡγαπημένον υἱὸν, εἰδὼς ὅτι
πρὸς τὸ κρείττον τε καὶ θεϊότερον γενήσεται τῷ παιδὶ
ἢ μετὰ τας. Ὅσοι δὲ τῆς ἱστορίας ἐμπείρως ἔχετε,
C πάντως οὐκ ἀγνοεῖτε τὰ περὶ αὐτοῦ διηγήματα. Τί
γάρ φησιν ἡ Γραφή; Ὅτι νέμω μὲν ἐντι τῷ Ἀβραάμ
θεῶθεν περὶ τοῦ παιδὸς ἐπαγγελία γίνεται· παρελ-
λυθότι δὲ τὴν ἀκμὴν, καὶ ἤδη καταμαρανθέντι ὑπὸ
τοῦ χρόνου, ὅτε πάυεται ἡ φύσις αὐτῆς αἰζουσα,
οὐκέτι τοῦ γήρους ταῖς ὁρμαῖς ὑπακούοντος, τότε
παρὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἐλπίδας εἰς πέρας ἡ ὑπόσχεσις
ἀγεται· καὶ τίχεται παῖς ὁ Ἰσαάκ· καὶ συμμέτρου
διαγεγονότος, οἷόν τι ἔρνος ἀναδραμῶν εἰς
κάλλος καὶ μέγεθος, ἥδους ἦν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν
γονέων τῷ τῆς νεότητος κάλλει λαμπόμενος· τότε
προσάγεται τῷ Ἀβραάμ ἡ τῆς ψυχῆς δοκιμασία καὶ
βάσανος, εἰ ἀκριβῶς ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει διαγι-
γνώσκει τὸ κάλλιον, εἰ μὴ πρὸς τὴν παρούσαν βλέπει
ζωὴν· Καὶ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· *Ἀνέστηκε τὸν
D υἱόν σου διὰ θυσίας εἰς δολοκάρπωσιν*. Οἴδατε πάν-
τως ὅσοι πατέρες ἐστέ καὶ παῖδας ἔχετε, καὶ τὴν
πρὸς τὰ τέκνα στοργὴν παρὰ τῆς φύσεως ἐδιδάχθητε,
ὅπως εἰκὸς διατεθῆναι τὸν Ἀβραάμ, εἰ πρὸς τὴν
παρούσαν μόνην ἀφείρω ζωὴν, εἰ δούλος τῆς φύσεως
ἦν, εἰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὸ γλυκὺ τῆς ζωῆς ἐλογί-
ζετο. Τί δὲ περὶ ἐκείνου φημι, καταλιπὼν τὴν γυ-
ναῖκα τὸ ἀσθενέστερον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως;
Εἰ μὴ πεπαιδευτο κάκειν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τὰ θεϊό-
τερα, εἰ μὴ ἡπιστάτο τὴν κακρωμένην ζωὴν εἶναι
τῆς φαινομένης ἀμεινῶν; οὐκ ἂν ἐπέτρεπε τῷ ἀνδρὶ
τοιαῦτα κατὰ τοῦ παιδὸς ἐνεργῆσαι. Πάντως γὰρ τοῖς
μτρικοῖς συγκληθεῖσα σπλάγγως, περιεχύθη τῷ

³ Psal. LXXIII, 2. ⁴ Psal. CXLI, 8. ⁵ Jer. xv, 14 sqq. ⁶ Gen. XVIII, 1 sqq.

τέκνω, καὶ ταῖς ὠλέναις αὐτὸν ἐμπλεξαμένη, πρὸ αὐτοῦ τὴν καιρίαν ἐδέχετο. Ἀρ' οὐκ εἶπεν ἂν πρὸς τὸν Ἀβραάμ ταῦτα τὰ ῥήματα; Φείσαι τοῦ παιδός, ἄνερ, μὴ πονηρὸν γένῃ τοῦ βίου διήγημα, μὴ μῦθος τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ γενώμεθα, μὴ φθονήσης τῷ υἱῷ τῆς ζωῆς, μὴ στερήσης αὐτὸν τῆς γλυκείας ἀκτί-
νος· θάλαμος τέκνοις, οὐ τάφος παρὰ πατέρων σπου-
δάσεται· στέφανος γαμικός, οὐ ξίφος φονικόν· γαμή-
λιος λαμπάς, οὐ πῦρ ἐπιτάφιον. Ταῦτα ληστὰ καὶ
πολέμιοι, οὐ πατέρων χεῖρες ἐπὶ τῶν τέκνων ἐργά-
ζονται. Εἰ δὲ χρὴ πάντως γενέσθαι τὸ κακὸν, μὴ εἰδοὶ
Σάρβας ὀφθαλμοὺς νεκρούμενον τὸν Ἰσαάκ. Ἰδοὺ δι'
ἀμφοτέρων ὥσον τὸ ξίφος, ἀπ' ἐμοῦ τῆς δειλαίας
ἀρξάμενος· μία τοῖς δυσὶν ἀρμύσαι πληγῇ. Κοινὸν
ἐπ' ἀμφοτέρων γενέσθω τὸ χῶμα· μία στήλη τὴν
κοινὴν συμφορὰν τραφεῖται.

cubiculum filiis, non sepulcrum a patribus curari atque institui solet; corona nuptialis, non ensis
letalis; tæda conjugal, non ignis sepulcralis. Hæc latrones et hostes, non patrum manus in
filiis perpetrant. Quod si omnino malum perpetrari ac representari oportet: ne videat oculus Sarrae
Isaacum necari, en per utrumque adige gladium, a me misera initio facto, una ambobus plaga satis
erit, communis ambobus tumultus excitetur, unus

Ταῦτα πάντως ἂν καὶ τὰ τοιαῦτα διεξῆκει ἡ Σάρβα,
εἰ μὴ ἐκεῖνα τοῖς ὀφθαλμοῖς ὤλεσεν, ἅπερ ἡμῖν ἐστὶν
ἀθάτα. Ἦδει γὰρ ὅτι τὸ τέλος τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς
ἀρχῇ τοῦ θεοτιέρου βίου τοῖς μεταστᾶσι γίνεται· κα-
ταλείπει σκιάς, καταλαμβάνει ἀλήθειαν· ἀφίησιν
ἀπάτας καὶ πλάνας καὶ θορύβους, καὶ εὐρίσκει ἐκεῖνα
τὰ ἀγαθὰ, ἃ ὑπὲρ ὀφθαλμὸν τε καὶ ἀκοὴν καὶ καρ-
δίαν ἐστίν. Οὕτε ἔρωσ' αὐτὸν ἀνιάσει, οὕτε ἐπιθυμία
ρυπαρὰ παραστρέψει· οὐχ ὑπερφηανία χαυνώσει· οὐκ
ἄλλο τι πάθος τῶν λυπούντων τὴν ψυχὴν ἐνοχλήσει,
ἀλλὰ πάντα γίνεται αὐτῷ ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο προθύμως
δίδωσι τῷ Θεῷ τὸν παῖδα. Τί δὲ ὁ μέγας Ἰώβ; Ὅτε
αὐτῷ γυμνωθέντι πάντων τῶν περιόντων ἀνθρώ-
που, πρὶν ἐπὶ ταῖς προλαβούσαις πληγαῖς τὴν ψυχὴν ἀνα-
λέξασθαι, ἡ τελευταία κατεμνησθῇ πληγῇ, ὅπως
ἐδέξατο τὴν ἐπὶ τοῖς παισὶ συμφορὰν; Τρεῖς αὐτῷ
θυγατέρες ἦσαν, καὶ παῖδες ἑπτὰ· μακαριστὸς ἦν τῆς
εὐπαιδίας· τοσοῦτοι γὰρ ὄντες, εἰς ἦσαν οἱ πάντες τῇ
μετ' ἀλλήλων στοργῇ· οὐ δὴρημένοι; καθ' ἑαυτὸν
ἕκαστος βιοτεύοντες. Ἀλλὰ πάντες παρ' ἀλλήλοις φοι-
τῶντες, διὰ τῆς ἐγκυκλίου φιλοφροσύνης διετέλουν
εὐφραίνοντες ἀλλήλους ἐν τῷ μέρει καὶ εὐφραινόμε-
νοι· καὶ ὅτῃ καὶ τότε κατὰ περίοδον παρὰ τῷ πρε-
σβυτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἦν τὸ συμπόσιον· πλήρεις οἱ
κρατήρες, πλήρης τῶν ἐδωδιμῶν ἡ τράπεζα· ἐν χερ-
σὶν αἱ κύλικες· θεάματα, ὡς εἰκός, ἐπὶ τούτοις καὶ
ἀκροάματα, καὶ πᾶσαι θυμηδαὶ συμποτικαί· τρόπος
εἰς, φιλοφροσύνη, παῖγνια, μειδιήματα· πάντα ὅσα
εἰκὸς ἐν συνόδῳ νέων ἐφ' ἐστίας ἀδρύνεσθαι. Τί οὖν
ἐπὶ τούτοις; Ἐν ἀκμῇ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἡδίστων
ἐπισπεισθέντος αὐτοῖς τοῦ ὀρόφου, τάφος τῶν δέκα
παιδῶν τὸ συμπόσιον γίνεται. Καὶ τοῖς αἵμασι τῶν
νέων ὁ κρατὴρ καταμύγνεται, καὶ τὰ ἐδωδιμα τῷ ἐκ
τῶν σωματίων λῦθρῳ κατεμολύνετο. Τοιαύτης συμφο-
ρᾶς τῷ Ἰώβ ἀγγελθείσης (θέασαι μοι τῷ λόγῳ τὸν
ἀθλητὴν, οὐχ ἵνα θαυμάσης μόνον τὸν νικητὴν· μικρὸν
γὰρ τὸ ἐκ τοῦ θαύματος κέρδος· ἀλλ' ἵνα ζηλώσης ἐν
τοῖς ὁμοίοις τὸν ἄνδρα, καὶ σοι γένῃται παιδοτρίβης

PATROL. GR. XLVI.

A atque consentaneum sit Abrahamum affectum et
animatum futurum fuisse, si ad præsentem solam
vitam respiceret, si servus naturæ esset, si in
præsentī sæculo vitæ dulcedinem consistere exi-
stimaret. Sed quid de illo diro, omissa muliere
infirmiore parte humanæ naturæ? Nisi et illa a viro
divina didicisset; nisi scivisset occultam vitam ea,
quæ apparet, esse potiorem, non commissura fuisset,
ut vir ejusmodi quid adversus filium perpetraret.
Prorsus enim maternis commota visceribus filio
circumfusa fuisset, et ulnis eum amplexa pro ipso
letale vulnus accepisset. An non ad Abrahamum
ejusmodi verbis usura fuisset? Parce filio, mi vir,
ne prævæ in vita narrationis materia fias, ne fa-
bula insequenti tempori fiamus, ne filio vitam in-

B videas, ne privas eum dulci radio solari; nuptiale
titulus miserabilem utriusque casum prodant.

Hæc et ejusmodi Sarra prorsus dictura fuisset,
nisi illa oculis vidisset quæ nostrum visum efu-
giunt. Noverat enim quod finis vitæ carpalis ini-
tium augustioris vitæ instituti (hinc) translatis exi-
stiat; relinquit umbras, assequitur veritatem, di-
mittit fraudes et errores et tumultus, et invenit
illa bona, quæ sunt supra oculum, et auditum, et
cor: neque amor eum anget, neque sordida cupi-
ditas pervertet, atque depravabit, non superbia in-
flabit, non aliquis alius affectus animum angens mo-
lestus erit, sed omnia sit ei Deus. Idcirco libenter
C Deo filium dat. Quid item magnus Job? cum ei
repente quasi uno impetu adversæ fortunæ spoliato
omnibus rebus ac copiis, quibus abundaverat, prius-
quam a superioribus plagis et calamitatibus ani-
mum collegisset, ultima nuntiata clades est: quo
animo casum liberorum accepit? Tres ei filiæ erant,
filii septem, nomine felicitatis in liberis procrean-
dis; et ob egregiam indolem eorumdem dignus
erat qui prædicaretur ac beatus haberetur: nam
cum tot essent, mutuo inter se amore quasi unus
universi erant: non separatim ac divisim per se
singuli viventes, sed omnes se mutuo frequenter
inter se invisentes, quasi vicissitudinario quodam
et usitato officio atque comitate invitandi atque
D excipiendi perpetuo alter alterum modo delectabat,
modo invicem alter ab altero exhiberabatur, atque
adeo etiam tunc vicissitudinis officii orbe decurso
atque peracto, apud fratrem maximum natu con-
vivium erat: pleni crateres, plena mensa esculen-
torum, in manibus calices, spectacula, ut verisi-
mile est, ad hæc festivæ jucundæque narrationes,
et omnia animi oblectamenta convivii adhibe-
conueta: mos unus, una ratio, una voluntas,
mitas et hilaritas, ludicra, risus: omnia o-
que par est in conventu juvenum domi
luxum atque delicias agitari. Quid i-
cutum est? Cum his rebus jucundis

nos habet, quod non doloribus paricndi confecta, quod non cura liberorum educandorum attrita est, quod non similes dolores exceperit, atque propter illam parentes sustinuerunt? At ejusmodi res felicitatis nomine prædicandæ, non deplorandæ sunt. Nam in nullo versatum esse malo, melior res est, quam humana capere possit natura. Ita sapiens etiam ille Solomon in suis Scripturis mortuum superstitute beatiorum esse ducit. Item magnus David vitam quæ in carne degitur, lamentatione et gemitu dignam esse ait. Itaque cum ambo splendidi atque magnifici, utpote regia potestate præditi, essent, omnium rerum, quæ per vitam suaves atque jucundæ haberent, ad arbitrium compostes atque participes nihil ad præsentium rerum usum et oblectationem inclinati sunt, sed cum arcanorum bonorum, quæ in incorporea vita propo- sita sunt, desiderio tenerentur, calamitatis et in- fortunii loco habebant eam, quæ in carne transigitur, vitam. Audi Davidem in multis locis sacro- rum Psalmorum, cum cuperet evadere ex ejusmodi necessitate, ubi alias quidem, *Desiderat*⁵, inquit, ac desiderando deficit anima mea in atria Domini; alias vero, *Educ animam meam ex custodia*⁶. Si- milititer autem Jeremias⁷ quoque maledictione et ex- secratione dignum judicat diem illum, qui princeps ei fuisset ejusmodi vitæ. Ac multas ejusmodi pri- scorum sanctorum voces, quæ feruntur et exstant in divina Scriptura, licet invenire, cum desiderio veræ vitæ ea, quæ in carne degitur, vita gravis eis esset et molesta. Ita etiam magnus ille quon- dam Abrahamus lubenter atque haud gravatim di- lectum filium pro victima Deo offerebat, quod sci- ret atque haud dubitaret quin futurum esset, ut puer in meliorem et augustiorem formam trans- mutaretur. Ac quicunque historię cognitionem ha- betis, omnino non ignoratis, quæ de eo narrantur. Quid enim dicit Scriptura⁸? Quod cum juvenis quidam esset Abraham, a Deo facta sit ei promissio de futuro filio: cum autem summum incre- mentum ætatis ejus integritas et vigor præteritis- set, ac tempore jam emareuisset atque absumptus esset, cum natura seipsam augere et propagare desivisset, senectute non amplius libidini obtem- perante, tunc præter humanam spem promissio deducitur ad exitum et effectum; et nascitur puer Isaac: ac tempore justo præterito, cum veluti germen quoddam in pulchritudinem et magnitudi- nem excrevisset, jucundus erat oculis parentum, juvenilis ætatis decore nitens, tunc Abrahami animus quasi tormentis adhibitis probatur et ex- ploratur, an plene atque exacte discerneret in re- rum natura quid præstaret, an non ad præsentem vitam spectaret? Et ait ad eum Deus: *Offer filium tuum pro victima in holocaustum*. Nostis omnino quicumque patres estis et liberos habetis, et amo- rem erga liberos a natura didicistis, ut verisimile

A ὠδίνων, ὅτι μὴ συνεντρίβῃ διὰ φροντίδων παιδο- τροφίας· ὅτι μὴ τὰς ὁμοίας ἀλλυγθῶνας ἐδέξατο, ὥς ἐπ' αὐτῆς οἱ γεγεννηκότες ὑπέμειναν; Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα μακαρισμῶν, οὐκ ὀδυρμῶν ἐστὶν ἄξια. Τὸ γὰρ ἐν μη- δυνὶ γενέσθαι κακῷ, κρείττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐστίν. Οὕτως καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν ἐν τῇ ἰδίᾳ Γραφῇ μακαρίζει πρὸ τοῦ περιόντος τὸν κατοικοῦμε- νον. Καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἄξιαν τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν εἶναι φησιν. Καίτοι γε ἀμφο- τεροὶ λαμπροὶ κατὰ τὴν βασιλείαν ὑπάρχοντες, πάν- των κατ' ἐξουσίαν τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδυν-μέτεχον- τες, οὐδὲν πρὸς τὴν παρούσαν ἀπόλαυσιν ἐπεκλιθί- σαν· ἀλλὰ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν τῶν ἐν τῇ ἀσω- μάτῳ ζωῇ προκειμένων τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοντες, συμ- φορὰν ἐποιούνη τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν. Ἦκουσα πολ- λῇ τοῦ Δαβὶδ ἐν ταῖς ἱεραῖς Ψαλμοῖς ἐξω γενέ- σθαι τῆς τοιαύτης ἀνάγκης ἐπιθυμούμενος, ἐν οἷς φη- σιν· νῦν μὲν, ὅτι *Ἐκποθεὶ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου*· νῦν δὲ, ὅτι *Ἐξ- ἄγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου*. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἱερεμίας κατάρως ἄξιαν κρίνει τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν ἄρξασαν αὐτῷ τῆς τοιαύτης ζωῆς. Καὶ πολλὰς ἐστὶ τοιαύτας τῶν παλαιῶν ἁγίων φωνὰς ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ φερομένας εὐρεῖν, οἱ δὲ ἐπιθυμίαν τῆς ὄντως ζωῆς τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν ἐβαρύνοντο. Οὕτως καὶ ὁ μέγας ποτὶ Ἀβραάμ προθύμως τῷ Θεῷ διὰ θυσίας προσήγεν τὸν ἡραπημένον υἱόν, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ κρείττον τε καὶ θεώτερον γενήσεται τῷ παιδί ἡ μετάστασις. Ὅσοι δὲ τῆς ἱστορίας ἐμπείρους ἔχετε, πάντως οὐκ ἀγνοεῖτε τὰ περὶ αὐτοῦ διηγήματα. Τί γάρ φησιν ἡ Γραφή; Ὅτι νέμ μὲν ὄντι τῷ Ἀβραάμ θεοθεν περὶ τοῦ παιδὸς ἐπαγγελία γίνεσθαι· παρελη- λυθότι δὲ τὴν ἀκμήν, καὶ ἦδη καταμαρτανθέντι ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὅτε πάυεται ἡ φύσις αὐτοῦ· αὖθις αὖ, οὐκέτι τοῦ γήρως ταῖς ὁρμαῖς ὑπακούοντος, τότε παρὰ τὰς ἀνθρωπίνως ἐκπιδας εἰς πέρας ἡ ὑπόσχεσις ἄγεται· καὶ τίκτεται παῖς ὁ Ἰσαάκ· καὶ συμμέτρου διαγεγονότος χρόνου, οὗτον ὁ ἔρως ἀναδραμῶν εἰς κάλλος καὶ μέγεθος, ἡδὺς ἦν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν γονέων τῷ τῆς νεότητος κάλλει λαμπόμενος· τότε προσάγεται τῷ Ἀβραάμ ἡ τῆς ψυχῆς δοκιμασία καὶ βάσανος, εἰ ἀκριβῶς ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει διαγι- γνώσκει τὸ κάλλιον, εἰ μὴ πρὸς τὴν παρούσαν βλέπει ζωὴν· Καὶ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· *Ἀνέστης τὸν υἱόν σου διὰ θυσίας εἰς δολοκάρπωσιν*. Οἴδατε πάν- τως ὅσοι πατέρας ἐστέ καὶ παῖδας ἔχετε, καὶ τὴν πρὸς τὰ τέκνα στοργὴν παρὰ τῆς φύσεως ἐιδόχθητε, ὅπως εἰκὸς διατεθῆναι τὸν Ἀβραάμ, εἰ πρὸς τὴν παρούσαν μόνην ἀφείρα ζωὴν, εἰ δούλος τῆς φύσεως ἦν, εἰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὸ γλυκὺ τῆς ζωῆς ἐλογί- ζετο. Τί δὲ περὶ ἐκείνου φημί, καταλιπὼν τὴν γυ- ναῖκα τὸ ἀσθενέστερον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; Εἰ μὴ πεπαίδευτο κάκῃ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τὰ θεοῦ- τερα, εἰ μὴ ἡπίστατον τὴν κεκρυμμένην ζωὴν εἶναι τῆς φαινομένης ἀμεινον, οὐκ ἂν ἐπείρετ' αὐτὸν ἀνδρὶ τοιαῦτα κατὰ τοῦ παιδὸς ἐνεργῆσαι. Πάντως γὰρ τοῖς μετριοῦς συγχινθῆσαι σπλάγγνοις, περιεχῆθαι τῷ

⁵ Psal. LXXXIII, 2. ⁶ Psal. CXLI, 8. ⁷ Jer. xv, 14 sqq. ⁸ Gen. xviii, 1 sqq.

τέκνη, καὶ ταῖς ὤλναις αὐτὸν ἐμπλεξαμένη, πρὸ αὐτοῦ τὴν καίριαν ἐδέχετο. Ἄρ' οὐκ εἶπεν ἂν πρὸς τὸν Ἀβραάμ ταῦτα τὰ ῥήματα; Φέισαι τοῦ παιδὸς, ἄνερ, μὴ πονηρὸν γένῃ τοῦ βίου διήγημα, μὴ μῦθος τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ γενώμεθα, μὴ φθονήσῃς τῷ υἱῷ τῆς ζωῆς, μὴ στερήσῃς αὐτὸν τῆς γλυκείας ἀκτίνος· θάλαμος τέκνοις, οὐ τάφος πατέρων σπούδάζεται· στέφανος γαμικός, οὐ ξίφος φονικόν· γαμήλιος λαμπάς, οὐ πῦρ ἐπιτάφιον. Ταῦτα ληστὰ καὶ πολέμιοι, οὐ πατέρων χεῖρες ἐπὶ τῶν τέκνων ἐργάζονται. Εἰ δὲ χρὴ πάντως γενέσθαι τὸ κακὸν, μὴ εἶδοι Σάρρᾱς ὀφθαλμοὶ νεκρούμενον τὸν Ἰσαάκ. Ἰδοὺ δι' ἀμφοτέρων ὥσον τὸ ξίφος, ἀπ' ἐμοῦ τῆς δειλαίας ἀρξάμενος· μία τοῖς δυσὶν ἀρκέσει πληγὴ. Κοινὸν ἐστ' ἀμφοτέρων γενέσθω τὸ χῶμα· μία στήλη τὴν κοινὴν συμφορὰν τραγυδεῖτω.

cubiculum filiis, non sepulcrum a patribus curari letalis; tæda conjugalis, non ignis sepulchralis. Hæc latrones et hostes, non patrum manus in filiis perpetrari. Quod si omnino malum perpetrari ac representari oportet: ne videat oculus Sarra Isaacum necari, en per utrumque adige gladium, a me misera initio facto, una ambobus plaga salis erit, communis ambobus tumulus excitetur, unus

Ταῦτα πάντως ἂν καὶ ταῖς τοιαῦτα διεξῆι ἡ Σάρρᾱ, εἰ μὴ ἐκεῖνα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐβλεπεν, ἅπερ ἡμῖν ἐστὶν ἀθέατα. Ἦδει γὰρ ὅτι τὸ τέλος τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς ἀρχὴ τοῦ θειοτέρου βίου τοῖς μεταστᾶσι γίνεται· καταλείπει σκιάς, καταλαμβάνει ἀλήθειαν· ἀφήσιν ἀπάτας καὶ πλάνας καὶ θυρόδους, καὶ εὐρίσκει ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ, ἃ ὑπὲρ ὀφθαλμῶν τε καὶ ἀκοῆς καὶ καρδίας ἐστίν. Οὕτε ἔρωσ' αὐτὸν ἀνιάσει, οὕτε ἐπιθυμία ῥυπαρὰ παραστρέψει· οὐχ ὑπερηφάνια χαυνώσει· οὐχ ἄλλο τι πάθος τῶν λυπούντων τὴν ψυχὴν ἐνοχλήσει, ἀλλὰ πάντα γίνεται αὐτῇ ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο προθυμῶς διδῶσι τῷ Θεῷ τὸν παῖδα. Τί δὲ ὁ μέγας Ἰώδ; Ὅτε αὐτῷ γυμνωθέντι πάντων τῶν περιόντων ἀθρόως, πρὶν ἐπὶ ταῖς προλαβοῦσαις πληγαῖς τὴν ψυχὴν ἀναλίσθασθαι, ἡ τελευταία κατεμνηνύθη πληγὴ, ὅπως ἐδέξατο τὴν ἐπὶ τοῖς παισὶ συμφορὰν; Τρεῖς αὐτῷ θυγατέρες ἦσαν, καὶ παῖδες ἐπτά· μακαριστὸς ἦν τῆς εὐπαιδείας· τοσοῦτοι γὰρ ὄντες, εἰς ἦσαν οἱ πάντες τῇ μετ' ἀλλήλων στοργῇ· οὐ διηρημένως καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος βιοτεύοντες, ἀλλὰ πάντες παρ' ἀλλήλοις φοιτῶντες, διὰ τῆς ἐγκυκλίου φιλοφροσύνης διετίθοντο εὐφραίνοντες ἀλλήλους ἐν τῷ μέρει καὶ εὐφραινόμενοι· καὶ δῆτα καὶ τότε κατὰ περίοδον παρὰ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἦν τὸ συμπόσιον· πλήρεις οἱ κρατήρες, πλήρης τῶν ἐδωδίων ἡ τράπεζα· ἐν χειρὶ αἱ χύλικες· θεάματα, ὡς εἰκός, ἐπὶ τούτοις καὶ ἀκροάματα, καὶ πᾶσαι θυρηδαὶ συμποτικαί· τρόπος εἰς, φιλοφροσύνη, καίγνια, μευιδάματα· πάντα ὅσα εἰκός ἐν συνόδῳ νέων ἐφ' ἐστίας ἀβρύνεσθαι. Τί οὖν ἐπὶ τούτοις; Ἐν ἀκμῇ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἡδίστων ἐπισυεισθέντος αὐτοῖς τοῦ ὁρόφου, τάφος τῶν δέκα παιδῶν τὸ συμπόσιον γίνεται. Καὶ τοῖς αἵμασι τῶν νέων ὁ κρατὴρ καταμίγνυται, καὶ τὰ ἐδωδία τῷ ἐκ τῶν σωματίων λύθρῳ κατεμολύνετο. Τοιαύτης συμφορᾶς τῷ Ἰώδ ἀγγελθείσης (θέασαι μοι τῷ λόγῳ τὸν ἀθλητὴν, οὐχ ἵνα θαυμάσῃς μόνον τὸν νικητὴν· μικρὸν γὰρ τὸ ἐκ τοῦ θαύματος κέρδος· ἀλλ' ἵνα ζηλώσῃς ἐν τοῖς ὁμοίοις τὸν ἄνδρα, καὶ σοι γένηται παιδοτρέφης

PATROL. GR. XLVI.

atque consentaneum sit Abrahamum affectum et animalium futurum fuisse, si ad præsentem solam vitam respiceret, si servus naturæ esset, si in præsentī sæculo vitæ dulcedinem consistere existimaret. Sed quid de illo diro, omīssa muliere infirmiore parte humanæ naturæ? Nisi et illa a viro divina didicisset; nisi scivisset occultam vitam ea, quæ apparet, esse potiorem, non commissura fuisset, ut vir ejusmodi quid adversus filium perpetraret. Prorsus enim maternis commota visceribus filio circumfusa fuisset, et ulnis eum amplexa pro ipso letale vulnus accepisset. An non ad Abrahamum ejusmodi verbis usura fuisset? Parce filio, mi vir, ne pravæ in vita narrationis materia fias, ne fabula insequenti tempori fiamus, ne filio vitam in B videas, ne prives eum dulci radio solari; nuptiale atque institui solet; corona nuptialis, non ensis letalis; tæda conjugalis, non ignis sepulchralis. Hæc latrones et hostes, non patrum manus in filiis perpetrari. Quod si omnino malum perpetrari ac representari oportet: ne videat oculus Sarra Isaacum necari, a me misera initio facto, una ambobus plaga salis erit, communis ambobus tumulus excitetur, unus titulus miserabilem utriusque casum prodāt.

Hæc et ejusmodi Sarra prorsus dictura fuisset, nisi illa oculis vidisset quæ nostrum visum effugiant. Noverat enim quod finis vitæ carnalis initium augustioris vitæ instituti (hinc) translatis existat; relinquit umbras, assequitur veritatem, dimittit fraudes et errores et tumultus, et invenit illa bona, quæ sunt supra oculum, et auditum, et cor: neque amor eum anget, neque sordida cupiditas pervertet, atque depravabit, non superbia inflabit, sed omnis alius affectus animum angens molestus erit, sed omnia sūt ei Deus. Idcirco libenter Deo filium dat. Quid item magnus Job? cum ei repente quasi uno impetu adversæ fortunæ spoliato omnibus rebus ac copiis, quibus abundaverat, priusquam a superioribus plagis et calamitatibus animum collegisset, ultima nuntiata clades est: quo animo casum liberorum accepit? Tres ei filie erant, filii septem, nomine felicitatis in liberis procreandis; et ob egregiam indolem eorundem dignus erat qui prædicaretur ac beatus haberetur: nam cum tot essent, mutuo inter se amore quasi unus universi erant: non separatim ac divisim per se singuli viventes, sed omnes se mutuo frequenter inter se invisentes, quasi vicissitudinario quodam et usitato officio atque comitate invitandi atque excipiendi perpetuo alter alterum modo delectabat, modo invicem alter ab altero exhilarabat, atque adeo etiam tunc vicissitudinis officii orbe decurso atque peracto, apud fratrem maximum natu convivium erat: pleni crateres, plena mensa esculentorum, in manibus calices, spectacula, ut verisimile est, ad hæc festivæ jucundæque narrationes, et omnia animi oblectamenta convivis adhiberi consuevit: mos unus, una ratio, una voluntas: comitas et hilaritas, ludicra, risus: omnia quæcumque par est in conventu juvenum domi suæ per luxum atque delicias agitari. Quid igitur consecutum est? Cum his rebus jucundis jam maxime

fruerentur, nihilque ad hilaritatem jam amplius addi posset: tecto super eos collapsio, sepulcrum omnium decem liberorum convivium existit. Ac sanguine juvenum crater commiscebatur, et esculenta obtritiorum corporum cruore coinquinabantur. Ubi ejusmodi clades Jobo nuntiata est (considera, quæso, adhibita ratione athletam, non ut victorem duntaxat admireris: parum enim lucri existit ex admiratione, sed ut virum in similibus imiteris, et sit tibi athleta pro pædotriba, suo exemplo ad patientiam atque fortitudinem in tempore tentationum conflictus animum ungens, atque confirmandum), quid igitur vir ille fecit? An aliquid abjectum et vile, qualia degeneris et exigui animi homines committere solent, aut verbo dixit, aut habitu gestuque corporis designavit, vel genas unguibus lacerans, vel crines e capite evellens, vel pulverem inspergens, vel pectus manibus pulsans et tundens, vel humi corpus abiciens, vel lugubrium carminum decantatores sibi adhibens, vel nominatim mortuos illos implorans, memorizæque ingemiscens? Horum nihil est, sed nuntius quidam rerum adversarum casum liberorum narravit: ille vero simul atque audivit, statim de rerum natura philosophorum more disserebat: unde res existant docens, et a quo in naturam producantur, item quem par sit rebus universis præesse. *Dominus dedit, Dominus abstulit*: ex Deo, inquit, hominibus est ortus, item ad illum reditus: unde productus est, ad illud etiam redit, Deus igitur, qui dandi potestatem habet, idem etiam auferendi jus habet. Bonus cum sit, bene consulit: sapiens cum sit, quid utile sit, novit. *Sicut Domino visum est ac placuit* (placuit autem recte prorsus, quidquid placuit), ita etiam fecit. *Sit nomen Domini benedictum*.

Vides quanta celsitudo animi magnitudinis athletæ sit; tempestatem afflictionis transtulit ad studium rerum considerationis et contemplationis. Noverat enim exacte, quod vera vita per spem reposita atque recondita sit; præsens vero vita veluti semen futuræ sit. Longe autem præsentibus præstant ac potiora sunt ea quæ expectantur atque sperantur, quantum differt spica a grano, unde enascitur: præsens vita proportionem habet atque assimilatur ad granum; futura vero vita per pulchritudinem spicæ ostenditur ac designatur. *Opórtet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, item mortale hoc induere immortalitatem*⁹. Ad hæc respiciens Job gratulatur filiis ob felicitatem, ut qui citius vitæ vinculis exsoluti atque exempti essent. Cujus rei argumento est, quod cum promississet Deus duplicem omnium eorum quæ adempta essent restitutionem iri, in omnibus aliis duplicata restitutione, solum liberorum duplicationem non requisivit; sed decem soli pro totidem amissis dati sunt. Nam quoniam animæ hominum in perpetuum permanent, idcirco alterum tantum, quantum amiserat, recipit. Quod ad liberos attinet qui post nati sunt, cum prius natis una connumerantur, quasi omnes Deo vivant, ac temporaria mors vita defunctis nihil, quo minus sint, impedimento sit. Neque enim aliud quidquam est in hominibus mors, nisi vitio-

A ὁ ἀθλητής, τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι πρὸς ὑπομονὴν καὶ ἀνδρείαν τὴν ψυχὴν ἀλείφων ἐν καιρῷ τῆς τῶν πειρασμῶν συμπολοῦντος, τί οὖν ἐποίησεν ὁ ἀνὴρ; Ἄρα τι θυσιγενὲς καὶ μικρόψυχον, ἢ εἶπε τῷ ῥήματι ἢ διὰ σχήματος ἐνεδείξατο, ἢ παρειὼν ἀμύξας τοῖς θυσίν, ἢ ῥίχας τῆς κεφαλῆς ἀποτίλας, ἢ κόνιν καταπασάμενος, ἢ τὰ στήθη ταῖς χερσὶ μαστιγώσας, ἢ ἐπὶ γῆν ἑαυτὸν ῥίψας, ἢ θρηνησοὺς ἑαυτῷ περιστῆσας, ἢ ἀνακαλῶν τὰ τῶν κατοικοχόμενων ὀνόματα, καὶ ἐποιμώζων τῇ μνήμῃ; Οὐκ ἐστὶ τούτων οὐδέν· ἀλλ' ὁ μὲν τῶν κακῶν μηνυτὴς τὴν κατὰ τοὺς παῖδας συμφορὰν διηγῆσατο· ὁ δὲ ὁμοῦ τε ἤκουσεν, καὶ εὐθὺς περὶ τῆς τῶν θντων ἐφιλοσόφει φύσεως, πόθεν τὰ θντα λέγων, καὶ παρὰ τίνος εἰς γένεσιν ἄγεται, καὶ τίνα εἰκὸς τῶν θντων ἐπιστατεῖν. Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. Ἐκ Θεοῦ, φησὶ, τοῖς ἀνθρώποις ἡ γένεσις, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ ἀνάλυσις· ὅθεν παρήχται πρὸς ἐκεῖνο καὶ ἀναλύεται. Θεὸς οὖν ὁ τοῦ διδόναι τὴν ἔξουσίαν ἔχων, ὁ αὐτὸς ἔχει καὶ τοῦ ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἔξουσίαν. Ἀγαθὸς ὢν ἀγαθὰ βουλεύεται, σοφὸς ὢν τὸ συμφέρον ἐπίσταται. Ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν (ἔδοξε δὲ πάντως καλῶς), οὕτως καὶ ἐποίησεν. Εἴη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον.

natura philosophorum more disserebat: unde res quem par sit rebus universis præesse. *Dominus dedit, Dominus abstulit*: ex Deo, inquit, hominibus est ortus, item ad illum reditus: unde productus est, ad illud etiam redit, Deus igitur, qui dandi potestatem habet, idem etiam auferendi jus habet. Bonus cum sit, bene consulit: sapiens cum sit, quid utile sit, novit. *Sicut Domino visum est ac placuit* (placuit autem recte prorsus, quidquid placuit), ita etiam fecit. *Sit nomen Domini benedictum*.

C Ὅρξες πόσον τὸ ὕψος τῆς τοῦ ἀθλητοῦ μεγαλοφυίας, τὸν τῆς θλίψεως καιρὸν εἰς ἐπίταξιν τῆς περὶ τῶν θντων φιλοσοφίας μετέστησεν. Ἥδει γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ θντως ζωὴ δι' ἐλπίδος ἀπόκειται, ἢ δὲ παροῦσα ζωὴ οἰονεὶ σπέρμα τῆς μελλούσης ἐστὶ. Πολὺ δὲ διενήνοχε τῶν παρόντων τὰ προσδοκώμενα, ὅσον διαφέρει ὁ στάχυς τοῦ κόκκου ὅθεν ἐκφύεται. Ὁ νῦν βίος ἀναλογεῖ πρὸς τὸν κόκκον· ὁ δὲ προσδοκώμενος βίος, ἐν τῷ κάλλει τοῦ στάχυος δεικνύται. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθάνατον. Πρὸς ταῦτα βλέπων ὁ Ἰὼβ συγχαίρει τοῖς τέκνοις τῆς εὐκληρίας, ὡς θάπτον ἐκλυθείσης τῶν τοῦ βίου δεσμῶν τεκμηρίων δὲ, ὅτι τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ τὸ διπλάσιον ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων πάντων ὑποσχομένης, ἐν τοῖς

D ἄλλοις ἅπασι διπλασιασθείσης τῆς ἀντιδόσεως, μόνων τῶν τέκνων τὸν διπλασιασμὸν οὐκ ἐζήτησεν, ἀλλὰ δέκα μόνα ἀντὶ τῶν ἀφαιρεθέντων δέκα δέδοται. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ εἰς αἰὲ διαμένουσι, τούτου χάριν τῶν ἀπολλυμένων διπλασίαν δέχεται τὴν ἀντίδοσιν. Ἐπὶ δὲ τῶν τέκνων τὰ ἐπιγεγνημένα τοῖς προγεννηθεῖσι συναριθμεῖται, ὡς πάντων τῷ Θεῷ ζώντων, καὶ οὐδὲν τοῦ προσκαίρου θανάτου τοὺς κατοικοχόμενους πρὸς τὸ εἶναι κωλύοντος. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστὶν ἐπ' ἀνθρώπων ὁ θάνατος, εἰ μὴ κακίας καθάρσιον. Ἐπειδὴ γὰρ οἷόν τι σκευὸς ἀγαθῶν δεκτικὸν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις ἡμῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧων

⁹ Job. i. 21 sqq. ¹⁰ I Cor. xv. 53.

κατεσκευάσθη, τοῦ δὲ ἐχθροῦ τῶν ψυχῶν ἡμῶν δι' ἀπάτης ἡμῖν τὸ κακὸν παρεγγέαντος, τὸ ἀγαθὸν χωρὶν οὐκ ἔσχεον· τούτου ἕνεκεν, ὥς ἂν μὴ διαωνίζῃ ἡμῖν ἡ ἐμφυεῖσα κακία, προνοήσας κρείττονι θανάτῳ τὸ σκευὸς πρὸς καιρὸν διαλύεται, ἵνα τῆς κακίας ἐκρυσίσῃ ἀναπλασθῇ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἀμιγὲς κακίας τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀποκαταστή βίῳ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀναστοιχείωσις. Εἰ οὖν ἀμήχανόν ἐστιν ἀναστοιχειωθῆναι πρὸς τὸ κρείττον τὴν φύσιν χωρὶς ἀναστάσεως· θανάτου δὲ προηγησαμένου, ἀνάστασις γενέσθαι οὐ δύναται· ἀγαθὸν ἂν εἴη ὁ θάνατος, ἀρχὴ καὶ ὁδὸς τῆς πρὸς τὸ κρείττον μεταβολῆς ἡμῖν γινόμενος. Οὐκοῦν ἐκθάλλωμεν, ἀδελφοί, τὴν λύπην περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἣν μόνοι ὑπομένουσιν οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Ἐλπίς δὲ ἐστὶν ὁ Χριστός· ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ

κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

tractum, quem soli sustinent, qui spem non habent. Spes autem est Christus : cui gloria et imperium, honos et adoratio in sæcula. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΕΙΣ ΠΛΑΚΙΛΙΑΝ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΝ.

EJUSDEM ORATIO FUNEBRIS

DE PLACILLA IMPERATRICE.

Eodem interprete.

Ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος (ἐκ γὰρ τῶν ἀνεγνωσμένων ἀπὸ τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου προοιμιάζομαι), ἐν κατέστησεν ὁ Κύριος ἐπὶ τῆς οἰκίας ταύτης, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τοῖς οἰκονομουμένοις τὸ οἰομέτριον, καλῶς ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ καταδικάσας τὴν ἀφωνίαν τῷ λόγῳ, ὁ καλῶς τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς ἐπαισθόμενος, καὶ τιμῆσας τῇ ἡσυχίᾳ τὸ πένθος, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν τῷ παρόντι συλλόγῳ πάλιν ἐπανάγει τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸν λόγον, αὐτὸς ἀναλύων τὴν ἰδίαν κατὰ τοῦ λόγου ψῆφον· καίτοι γε σφόδρα θαυμάζων τῆς συνέσεως ἐν πολλοῖς τὸν διδάσκαλον, ἐν τούτῳ μάλιστα πλέον ὑπερεθαύμασα, ὥς καλῶς ἐν τῇ συμφορᾷ τὸν λόγον κατασιγάσαντα. Προσφύεθ γάρ μοι δοκεῖ καὶ κατάλληλον εἶναι τοῖς πενθοῦσι φάρμακον ἡ σιγὴ, τὸ διοιδοῦν τῆς ψυχῆς χρόνον καὶ κατηφείᾳ δι' ἡσυχίας ἐκπέπτουσα. Ὡς εἰ γέ τις ἔτι τὴν

Fidelis et prudens dispensator (nam ab iis quæ ex divino Evangelio recitata sunt¹, ordior), quem præfecit Dominus huic familiæ, ut det in tempore sibi commissis dimensa ac rata cibaria, cum antehac recte continentiam vocis orationi atque silentio indixisset : ut qui recte magnitudine cladis animadversa, luctum silentio honorare vellet : nescio quomodo in præsentī conventu denuo reducit Ecclesiæ sermonem, ipse suam adversus orationem sententiam rescindens : et quidem cum in multis rebus vehementer admiror prudentiam magistri, tum in hoc maxime supra modum admiratus sum, quod recenti clade orationi recte silentium indixerit. Aptum enim mihi et conveniens lugentibus remedium, silentium esse videtur, quippe dolore æstuantem et effervescentem ani-

¹ Matth. xxv, 20 sqq.

mum spatio temporis ac mœrore intercedente per quietem et taciturnitatem mitigat. Nam si quis calamitate etiam nunc animum incendente sermonem inferat, mœroris vulnus curatu difficilius fiet, mentione rerum acerbearum veluti spinis quibusdam laceratum recrudescens. Ac nisi temerarium nimis est, si ego quoque præceptorem in aliqua re corrigere coner, forsitan haud incommodum fuisset, usque adhuc silentium nostrum obtinere atque durare, ne ad calamitatem oratio demissa auribus molesta esset. Nondum enim tantum temporis intercessit, quo mens ad malum assuescere potuerit. Adhuc recens in animo clades est : ac forsitan etiam semper recens erit ætati (nostræ) dolor : adhuc turbatur cor nostrum : ac veluti mare quoddam turbine calamitatis commotum ab imo fundo evertitur, adhuc æstuant cogitationes ad mentionem malorum effervescentes. Cum igitur ejusmodi tempestate animus commotus sit, qui fieri potest ut recto cursu oratio procedat veluti procella quadam, affectu doloris jactata? Sed quoniam jubenti obtemperare oportet, nescio quo genere utar orationis. Non enim excogitare possum quibus conjecturis assequar mentem præceptoris. An forsitan etiam aliquid ægritudini indulgere vult, ac verbis ad affectus concitandos accommodatis concioni lacrymas commovere? Ac si ita sentit, recte, meo quidem judicio, etiam hoc facit : oportet enim prorsus sicut oblectari cupimus, et commodis rebus fruimur libenter, ita ad tristes et acerbos quoque casus nos accommodare. Id enim etiam consultit Ecclesiastes, *Tempus est*

inquit, *ridendi, tempus est item flendi*. Per hæc enim discimus, quod ad rem præsentem oporteat etiam animum accommodare. Prosperere res succedunt, tempestivum est lætari : reducta est alacritas animi ad demissionem; converti etiam convenit lætitiâ in lacrymas. Quemadmodum enim risus signum in animo lætentis alacritatis est : ita etiam dolor in corde delitescens per fletus et lamentationes significatur : ac vulnerum animi tanquam sanguis lacrymæ sunt. Id etiam Proverbium Salomonis ait : *Cordis lætantis vultus floret : animi vero tristitia affecti vultus mixtus ac demissus est*. Proinde prorsus necesse est cum affectione cordis una contrahi atque demitti orationem. Atque utinam inveniri possent ejusmodi aliqua verba, quibus magnus quondam Jeremias Israelitarum cladem descevit ! Illis enim præsentia magis digna sunt, quam si quid aliud ex antiquitate triste memoria tenetur. Res acerbæ atque atroces sunt, quæ narrantur de Job. At quid opus est cum hoc tanto incommodo unius domus numeratu faciles comparare ? Quin etiam si magna magisque communia mala commemoraveris, terræ motus, bella, inundationes, hiatus ; parva sunt etiam hæc, si cum præsentibus comparentur. Quare ? Quis non ad universum statim orbem terrarum clades belli pertinet : sed alia quidem pars ejus

ψυχῇ τοῦ πάθους ὑποθερμαίνοντος ανακινῶν τὸν λόγον, δυσαλθέστερον τὸ τῆς λύπης τραῦμα γενήσεται, τῇ μνήμῃ τῶν ἀλγεινῶν ὁδῶν τισιν ἀκάνθαις ἐπιξινώμενον. Εἰ δὲ μὴ λίαν ἐστὶ τολημῆρον κάμει τι τῶν τοῦ διδασκάλου προσδιορθώσασθαι, τάχα καλῶς ἔσται μέχρι τοῦ νῦν κατακρατεῖν ἡμῶν τὴν ἡσυχίαν, ὥς ἂν μὴ πρὸς τὸ πάθος ὁ λόγος καθελκυσθεῖς, τὴν ἀκοὴν ἀνιάσειεν. Οὐπω γὰρ τοσούτος ὁ ἐν τῷ μέσῳ χρόνος, ὥστε προσεθίσει τῷ καλῷ τὴν διάνοιαν. Ἐτι νέον ἐν τῇ ψυχῇ τὸ πάθος, τάχα δὲ καὶ αἰὲν νέον ἔσται τῷ βίῳ τὸ ἀλγῆμα· ἔτι παρασσεταί ἡμῶν ἡ καρδία, καὶ καθάπερ τις θάλασσα κυματομένη τῇ λαίλαπι τῆς συμφορᾶς ἐξ βυθῶν ἀναστρέφεται· ἔτι διοιδοῦσιν οἱ λογισμοί, πρὸς τὴν μνήμην τῶν κακῶν ἀναξέοντες. Ἀστατούσης οὖν τῇ τοιοῦτῃ κλύδωνι τῆς ψυχῆς, πῶς ἐστὶ προσαγεῖν ἐπ' εὐθείας τὸν λόγον, ὁδὸν τινα καταγιῆναι τῷ πάθει τῆς λύπης ἐγγευμαζόμενον ; Ἄλλ' ἐπειδὴ χρὴ καλεῖσθαι ἡμῶν οὐκ οἶδα ὅπως τῷ λόγῳ χρῆσθαι. Οὐ γὰρ εὐρίσκω τῆς διανοίας τοῦ διδασκάλου καταστοχάσασθαι. Ἡ τάχα βούλεται τι καὶ τῷ πάθει χαρίσασθαι, καὶ τοῖς ἐμπαθεστέροις τῶν λόγων ἀνακινήσαι τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ δάκρυον ; Καὶ εἰ ταῦτα διανοεῖται, ὀρθῶς, κατὰ γὰρ τὴν ἐμὴν κρίσιν, καὶ τοῦτο ποιεῖ· δεῖ γὰρ πάντως, ὥσπερ τὴν ἀπώλυσιν τῶν ἀγαθῶν προθυμούμεθα, οὕτω καὶ πρὸς τὰ λυπηρὰ τῶν συμπαπόντων οἰκτιρῶς ἔχειν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής συμβουλεύει. *Καὶρός, φησί, τοῦ γελάσαι, καὶ καιρός τοῦ κλαῦσαι.*

et commodis rebus fruimur libenter, ita ad tristes et acerbos quoque casus nos accommodare. Id enim etiam consultit Ecclesiastes, *Tempus est* inquit, *ridendi, tempus est item flendi*. Per hæc enim discimus, quod ad rem præsentem oporteat etiam animum accommodare. Prosperere res succedunt, tempestivum est lætari : reducta est alacritas animi ad demissionem; converti etiam convenit lætitiâ in lacrymas. Quemadmodum enim risus signum in animo lætentis alacritatis est : ita etiam dolor in corde delitescens per fletus et lamentationes significatur : ac vulnerum animi tanquam sanguis lacrymæ sunt. Id etiam Proverbium Salomonis ait : *Cordis lætantis vultus floret : animi vero tristitia affecti vultus mixtus ac demissus est*. Proinde prorsus necesse est cum affectione cordis una contrahi atque demitti orationem. Atque utinam inveniri possent ejusmodi aliqua verba, quibus magnus quondam Jeremias Israelitarum cladem descevit ! Illis enim præsentia magis digna sunt, quam si quid aliud ex antiquitate triste memoria tenetur. Res acerbæ atque atroces sunt, quæ narrantur de Job. At quid opus est cum hoc tanto incommodo unius domus numeratu faciles comparare ? Quin etiam si magna magisque communia mala commemoraveris, terræ motus, bella, inundationes, hiatus ; parva sunt etiam hæc, si cum præsentibus comparentur. Quare ? Quis non ad universum statim orbem terrarum clades belli pertinet : sed alia quidem pars ejus

Μανθάνομεν γὰρ διὰ τούτων, ὅτι δεῖ καταλλήλως τῷ ὑποκειμένῳ καὶ τὴν ψυχὴν διατίθεσθαι. Κατὰ ροῦν τὰ πράγματα φέρεται ; εὐκαιροῦν τὸ εὐφραίνεισθαι· μετέπεισε τὸ φαιδρὸν εἰς κατήφειαν ; μεταβάλλειν προσήκει καὶ τὴν εὐθυμίαν εἰς δάκρυον. Ὅσπερ γὰρ ὁ γέλως σημεῖον τῆς ἐνδον φαιδρότητος γίνεται, οὕτω καὶ ὁ ἐν τῇ καρδίᾳ πόνος ὑπὸ τῶν θρήνων διερμηνεύεται, καὶ γίνεται τῶν τῆς ψυχῆς τραυμάτων ὥσπερ αἷμα τὸ δάκρυον. Τοῦτο καὶ ἡ Παροιμία Σολομώντος φησιν, ὅτι *Καρδίας εὐφραινομένης, πρόσωπόν θάλλει· τῆς ψυχῆς δὲ ἐν λύπαις οὐσης, σκυθρωπάζει*. Οὐκοῦν ἀνάγκη πᾶσα τῇ διαθέσει τῆς καρδίας συσχυρωπάσαι τὸν λόγον. Καὶ εἴθε δυνατόν ἦν τοιοῦτους ἐξευρεῖν τινὰς λόγους, οἷους ὁ μέγας Ἱερεμίας τῇ συμφορᾷ ποτε τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπ' ἐθρήνησεν. Ἐκείνων γὰρ ἄβυσσος τὰ παρόντα μέλλον, ἡ εἰ τι τῶν ἀρχαίων ἐν σκυθρωποῖς μνημονεύεται. Χαλεπὰ τὰ τοῦ Ἰωβ διηγήματα. Ἄλλὰ τί χρὴ πρὸς τοῦτο κακὸν ἀντεξαγαγεῖν μίαν οἰκίαν εὐαριθμητὰ πάθος ; Κἂν τὰ μεγάλα καὶ κοινότερα τῶν κακῶν διεξέλθῃ, σεισμοὶ, καὶ πολέμοι, καὶ ἐπικλύσεις, καὶ χόσματα, μικρὰ καὶ ταῦτα, εἰ πρὸς τὰ παρόντα κρίνοιντο. Διὰ τί ; Ὅτι οὐ πάσης ἀδρόως τῆς οἰκουμένης ἡ κατὰ πόλεμον ἀπτεται συμφορὰ· ἀλλὰ τὸ μὲν τι πολεμεῖται αὐτῆς, τὸ δὲ εἰρηνεύεται μέρος. Τί πάλιν ; Ἡ σκηπτὸς ἐπέφλεξεν, ἡ τὸ ὕδωρ ἐπ-

ἐκλυσεν, ἢ κατεπόθη τῷ χάσματι. Τὸ δὲ παρὼν κακὸν ἅπσης ἀθρώως τῆς οἰκουμένης ἐστὶ πληγὴ. Οὐκ ἔστιν ἔθνος ἐν ᾧ πόλιν μίαν ἀπολοφύρασθαι· ἀλλ' ἀρμυρίζει τάχα τὴν τοῦ Ναβουχοδονόσορ προέσθεαι φωνήν, ἣν πρὸς τοὺς ὑποχείριλους παποίηται· Ὑμῖν λέγω, λαός, φυλαί, γλώσσαι. Μᾶλλον δὲ συγχωρήσατέ μοι, προσθεῖναι τι τῷ Ἀσσυρίῳ κηρύγματι, μεγαλοφωνώτερον ἀνακηρύξαι τὴν συμφορὰν καὶ εἰπεῖν, ὡς ἂν τις ἐπὶ σκηνῆς ἀναβοήσας εἴποι· Ὁ πόλεις καὶ ὅημοι, καὶ ἔθνη καὶ σύμπασα γῆ, καὶ τῆς θαλάσσης ὅσον τα πλώϊμον καὶ ὅσον οἰκούμενον· ὦ πάσης τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης ὅσον τῷ στήθερι τῆς βασιλείας εὐθύνεται, ὦ πάντες οἱ πανταχόθεν ἄνθρωποι, κοινῇ τῷ πάθει ἐπιστενάξατε, κοινῇ τοῦ θρόνου τὴν συνουσίαν στήσασθε, κοινῇ τὴν πάντων ζημίαν ἀπολοφύρασθε. Ἡ βούλεσθε, καθὼς ἂν οἴσθε τὸ ὦ, καὶ τὴν ζημίαν ὑμῖν διηγῆσθαι; Ἦνεγκαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκδόσα τοὺς ἰδίους θρόνους, καὶ τὰ συνήθη μέτρα νικήσασα, ἡ φύσις, μᾶλλον δὲ ὁ τῆς φύσεως Κύριος, ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἐν γυναικεῖ τῷ σώματι, ὑπὲρ πάντα σχεδὸν τὰ προλαβόντα τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα, ἐν ᾗ πᾶσα μὲν σώματος, πᾶσα δὲ ψυχῆς ἀρετὴ συνδραμούσα, θαῦμα ἄπιστον ἔδειξε τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, πόσων ἀγαθῶν συνδρομὴν μὲν ψυχῇ ἐν ἐνὶ ἐχώρῃσε σώματι; Καὶ ὡς ἂν μάλιστα καταφανὲς ἅπασι γένοιτο τῆς γενεᾶς τὸ εὐτύχημα, ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν θρόνον τῆς βασιλείας ἀνάγεται, ὅπως ἥλιον ἐκ τοῦ ὕψους ἀξιώματος πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ταῖς ἀκτίσι τῶν ἀρετῶν καταλάμψειν, καὶ τῷ κατὰ θεῖον φῆγον τῆς οἰκουμένης ἀπάτης προτεταγμένῳ εἰς βίου τε καὶ βασιλείας κοινωνίαν συναρμωσθεῖσα, μακαριστὸν ἐποιεῖ δι' αὐτῆς τὸ ὑπὲρ ὄντως, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή, βοηθὸς αὐτῷ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν γινομένη. Εἰ φιλανθρωπίας ἦν ὁ καιρὸς, ἢ συνέτρεχεν αὐτῷ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦτο, ἢ καὶ προέτρεχεν Ἰσας ἦν ὁ ζυγὸς ἐκατέρωθεν τῇ τῆς φιλανθρωπίας ῥοπῇ. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ τὰ τε πρότερον ἀριθμὸν νικῶντα, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος κηρύγματα, ἃ νῦν παρὰ τοῦ κήρυκτος τῆς ἀληθείας ἠκούσαμεν. Εἰ τὸ εὐσεβὲς ἐπιζητεῖς, κοινὸς ἦν ἀμφοτέρων ὁ πρὸς εὐσεβείαν δρόμος. Εἰ τὸ προνοητικὸν, εἰ τὸ δίκαιον, εἰ ἄλλο τι τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον σπουδαζομένων· πάντα ἐν ἀμύλλῃ ἦν ἀλλήλους νικᾶν ἐν ταῖς εὐποιαις φιλονεικοῦντων, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἡττώμενος. Ἰση τις ἀμφοτέρων ἡ ἐπ' ἀλλήλους χάρις, ἡ μὲν ἀρετῆς ἄθλον εἶχεν τὸν τῆς οἰκουμένης προτεταγμένον, ὁ δὲ μικρὰν ἤγειτο γῆς τε καὶ θαλάσσης τὴν ἐξουσίαν συγχρίσει τοῦ κατ' αὐτὴν εὐτυχήματος· Ἰσας ἀλλήλους ἀντιπαρεῖχον τὰς εὐφροσύνας, ἀλλήλους τε βλέποντες καὶ ὡς ἀλλήλων ὁρώμενοι· ὁ μὲν τοιοῦτος ὢν οἶός ἐστι (ποῶν γάρ τις κάλλος ὑπὲρ τὸ φαινόμενον δειξέειν; καὶ εἴη γε διαρκέσαι καὶ εἰς ἐκγόνων ζωὴν τὸ ὁρώμενον), τὴν δὲ, οἷα τις ἦν, οὐκ ἔστιν ὑποδεῖξαι τῷ λόγῳ· οὐ γὰρ περιλείπεται τι αὐτῆς δι' ἀκριβείας παρὰ τῆς τέχνης ὁμοίωμα· ἀλλ' ἢ καὶ τι γέγονεν ἐν γραφαῖς ἢ ἐν πλάσμασι, πάντα τῆς ἀληθείας ἐστὶν ἐνδεότερα.

pra eam, quae apparet, ostenderit? et quidem vel

^a Dan. iii, 4.

A bello infestatur, alia vero pars pace fruitur. Quid rursus? Aut fulmen aliquid concrepavit, aut aqua vis obruit, ab hiatu atque voragine aliubi absorptio facta est. Ac praesens malum universi prorsus orbis terrarum vulnus est: fieri non potest ut una gens, aut urbs una lamentetur, sed convenit forsitan Nabuchodonosoris edere vocem, qua subditos appellat: *Vobis dico, populi, tribus, linguae*. Imo vero permitte mihi ut adjiciam aliquid Assyrio praefatio, ut ampliori voce proclamem ac divulgem cladem ac dicam, ut aliquis in scena exclamans dixerit: O civitates et populi, et gentes et universa terra, et maris quidquid tum navibus pervium, tum (gentibus) habitatum est: o omnis nostri orbis quidquid imperii sceptro regitur, o qui ex omnibus partibus confluxistis homines, communiter calamitati ingemiscite, communiter lamentationis concentum institute, communiter omnium jacturam deplorate! An vultis ut, prout potero, etiam detrimentum vobis exponam? Tulit aetate nostra humana natura extra suos terminos egressa, consuetisque modis superatis, tulit natura, imo vero naturae Dominus humanam animam in femineo corpore supra omnia propemodum superiora virtutis exempla, in qua omnis tum corporis, tum animi virtutis concursu facto, miraculum incredibile vitae humanae exhibitum est, quot honorum concursus una anima in uno corpore continuit? Atque ut omnibus potissimum peraspicienda fiat aetatis nostrae felicitas, ad sublime solum regni evehitur, ut solis in modum virtutum radiis e sublimi dignitate universum orbem illustraret, atque ei, qui universo orbi terrarum divino arbitrio praepositus esset, ad vitae pariter et imperii societatem copulata, subditos per sese beatos efficeret, cum re vera, ut inquit Scriptura, auxiliatrix ei esset ad omne bonum. Si humanitatem res postulabat, aut concurrebat cum eo ad hoc bonum, aut etiam praecurrebat: par erat utrinque libra propensione humanitatis. Ac testimonio sunt orationi cum priora facta innumerabilia, tum praesentis temporis praefatio, quae nunc audivimus a praefate veritatis. Si pietatem requiris, communis erat utrisque cursus ad pietatem: si providentiam, si justitiam, si quid aliud ex iis quae virtutis nomine bonique consequendi causa expetuntur: omnia posita erant in certamine contentantium secum, uter ab altero benefactis et officiis vinceretur, nec alterum erat inferior. Aequalis quaedam ac par erat utrisque inter ipsos mutua gratia commoditasque, illa quidem praemium virtutis habebat orbi terrarum praepositum: hic vero parvi aestimabat terrae marisque arbitrium ac potestatem praeter ea felicitate, qua illam uacuis erat: pares invicem alter alteri oblationes praebant, dum et alter alterum videret, et alter ab altero conspiceretur: hic quidem talis, qualis est (qualem enim pulchritudinem quis supra nepotum usque vitam duraverit ea, quae vide-

tur, pulchritudo), illa vero qualis quædam esset, non potest demonstrari oratione: non enim exstat ejus aliquid simulacrum, quod per artem exacte elaboratum sit, sed si quod etiam depictum vel effictum est, omnia a veritate procul absunt.

Ejusmodi etiam usque adhuc sunt ea quæ narratur: quæ sequuntur qualia? Rursus clamare cogor. Ac mihi ignoscite propter incommodum clamando extra modum egredienti. O Thracia, fugiendum nomen! O infelix prædium, gens cladibus nobilitata! O prius quidem hostili igni barbarorum incursionis vastata, nunc vero caput ac summam communis calamitatis in te recipiens, illinc bonum abripitur, illic invidia adversus imperium grassata ac debacchata est, illic orbis terrarum naufragium factum est, illic tanquam turbine correpti ad scopulum impingentes in fundum tristitiæ atque mœroris demersi sumus! O malam illam peregrinationem, quæ reditum denegavit! O aquas amaras quarum fontes utinam non desiderasset! O prædium, in quo clades accidit, propter cladem ab obscura nocte cognomen sortitum! Audio enim, patria eorum lingua *Scotoumin*, a *tenebris* scilicet, locum illum cognominari; illic obtenebrata est lucerna, illic exstinctus est splendor, illic radii virtutum obscurati sunt, periit imperii ornamentum, justitiæ gubernaculum, humanitatis imago, imo vero ipsa principalis humanitatis forma; maritalis amoris figura atque exemplum ablatum est, castum continentiae atque sobrietatis et pudicitiae donarium, facilis aditu gravitas, non contemnenda facilitas et mansuetudo: alta animi humilitas atque modestia, pudor ingenuus, promiscua bonorum harmonia: periit fidei zelus et studium, Ecclesiae columna, altarium ornatus, pauperum divitiæ, multis subministrando sufficiens dextra, communis jactatorum et afflictorum portus. Lugeat virginitas, lamentetur viduitas, ploret orbilas, cognoscant quid habuerint, postquam habere desierunt. Imo vero quid attinet me in partes et ordines dividere lamentationem? Ingemiscat omnis ætas, profundum e medio corde gemitum edens: una lugeat etiam sacerdotium ipsum, quoniam invidia communem ornatum detrahit. Nunquid temerarium fuerit Prophetæ dictum illud proferre? *Quare repulisti, Deus, in finem? et concitatus est furor tuus adversus oves pascuæ tuæ?* Quorum peccatorum pœnas luimus? Qua de causa? Cujus rei nomine aliis super aliis cladibus affligimur et castigamur? An forsitan propterea quod abundat impietas variarum hæreseon, hæc adversum nos sententia obtinuit? Videte enim quibus in exiguo tempore malis confictati simus. Nondum a priore clade respiravimus, nondum lacrymas ab oculis abstersimus, rursus in tantam incidimus calamitatem. Tunc tenerum florem deploravimus, nunc ipsum ramum, unde flos germinavit et enatus est: tunc speratum decorem, nunc eum qui vixit: tunc bonum quod expectabatur, nunc id, cuius periculum fa-

^a Psal. LXXVI, 1.

A Τοιαῦτα καὶ μέχρι τοῦτου τὰ διηγήματα· τὰ δὲ ἐπὶ τοῦτοις οἷα; Πάλιν βοᾶν ἀναγκάζομαι. Καί μοι σύγγνωτε ὑπερβούντι τὸ πάθος. Ὁ Θράκη, τὸ φευκτὸν ὄνομα! Ὁ δυστυχὲς χωρίον, ἔθνος ἐκ συμφορῶν γνωρίζομενον! Ὁ πρότερον μὲν πολέμῳ πυρὶ ταῖς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομαῖς θηλωθεῖσα, νῦν δὲ τὸ κεφάλαιον τῆς κοινῆς συμφορᾶς ἐν ταυτῇ δεξαμένη· ἐκείθεν τὸ ἀγαθὸν ἀναρπάσσεται, ἐκεῖ ὁ φθόνος κατὰ τῆς βασιλείας ἐκώμασεν, ἐκεῖ γέγονεν τὸ τῆς οἰκουμένης ναυάγιον, ἐκεῖ καθάπερ ἐν κλύδωνι τῷ προβόλῳ προσπταίσαντες, τῷ τῆς λύπης θυμῷ καταβύθμεν! Ὁ πονηρὰς ἐκδημίας ἐκείνης, ἡ τὴν ὑποστροφὴν οὐκ ἀπέδωκεν! Ὁ πικρῶν ὁδῶν, ὧν τὰς πηγὰς ἐπεπόθησεν, ὡς οὐκ ὤφειλεν! Ὁ χωρίον, ἐν ᾧ τὸ πάθος ἐγένετο, διὰ τὸ πάθος τῇ σκοτομῇ ἐπώνυμον. B Ἀκούω γὰρ κατὰ τὴν πάτριον αὐτῶν γλῶσσαν *Σκοτούμιν* τὸν τόπον ἐπονομάζεσθαι· ἐκεῖ ἐσκοτίσθη ὁ λύχνος, ἐκεῖ κατεσβέσθη τὸ φέγγος, ἐκεῖ αἱ ἀκτῖνες τῶν ἀρετῶν ἡμαυρώθησαν, οἴχεται τῆς βασιλείας τὸ ἐγκαλλώπισμα, τὸ τῆς δικαιοσύνης πηδάλιον, ἡ τῆς φιλανθρωπίας εἰκὼν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ἀρχέτυπον· ἀφῆρθη τῆς φιλάνθρωπας ὁ τύπος, τὸ ἀγνὸν τῆς σωφροσύνης ἀνάθημα, ἡ εὐπρόσitos σεμνότης, ἡ ἀκαταφρόνητος ἡμερότης, ἡ ὕψηλὴ ταπεινοφροσύνη, ἡ παπαρῆσιασμένη αἰδώς, ἡ σύμμικτος τῶν ἀγαθῶν ἁρμονία· οἴχεται ὁ τῆς πίστεως ζήλος, ὁ τῆς Ἐκκλησίας στύλος, ὁ τῶν θυσιαστηρίων κόσμος, ὁ τῶν πενομένων πλοῦτος, ἡ πολυαρχὴς δεξιά, ὁ κοινὸς τῶν καταπονομένων λιμὴν. Πενθεῖτω ἡ παρθενία, θρηνηῖτω ἡ χηρεία, ὀδυρέσθω ἡ ὀρφανία, γνώτωσαν τί εἶχον ὅτε οὐκ ἔχουσιν. Mᾶλλον δὲ τί χρὴ με κατὰ μέρη καὶ τάξεις διαίρειν τὸν θρῆνον; Στεναζέτω πᾶσα ἡ γενεά, βύθιον ἐκ μέσης καρδίας τὸν στεναγμὸν ἀναπέμπουσ· συμπενοθεῖτω καὶ ἡ ἱερωσύνη αὐτῇ, τὸν κοινὸν κόσμον τοῦ φθόνου ἀποσυλίσαντος. Ἄρα μὴ τολμηρὸν τὸ τοῦ Προφήτου εἰπεῖν, τὸ, *Ἰνα τί ἀπώσω, ὁ Θεός, εἰς τέλος, καὶ διαγρίσῃ ὁ θυμός σου ἐπὶ πρόβατα ρομῆς σου;* Ποίων ἁμαρτημάτων τὰς δίχας ἐκτινύομεν; Ὑπὲρ τίνος ταῖς ἐπαλλήλοις τῶν συμφορῶν μαστιζόμεθα; Ἦ τάχα διὰ τὸ πλεονάσαι τὴν ἀσέβειαν τῶν ποικίλων αἰρέσεων, αὐτὴ καθ' ἡμῶν ἡ ψῆφος ἐκράτησεν; Ὅρατε γὰρ οἷος κακοῖς ἐν βραχεῖ συνηγέθημεν χρόνῳ. Οὐπω ἐπὶ τῇ προτέρᾳ πληγῇ ἀναπνεύσαντες, ὥπω τὸ δάκρυον τῶν ὀφθαλμῶν ἀποψήσαντες, πάλιν ἐν τοσαύτῃ γεγόμενα συμφορᾷ. Τότε τὸ νεοθαλὲς ἄθος ἀπωδράμεθα, νῦν αὐτὸ τὸ ἔρνος, ἀπ' οὗ τὸ ἄθος ἐβλάσθησεν· τότε τὴν ἐλπισθεῖσαν ὥραν, νῦν τὴν ἀκμάσαν· τότε τὸ προσδοκώμενον ἀγαθόν, νῦν τὸ ἐν πείρᾳ γενόμενον. Ἄρα μοι συγγνώσθε, ἀδελφοί, εἰ τι διὰ τὸ πάθος παρὰληρήσαμεν; Τάχα, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις τῷ ἡμετέρῳ κακῷ συνεστέναξεν. Ὑπομνήσω δὲ τῶν γεγονότων ὑμᾶς, καὶ οἶμαι τοὺς πολλοὺς τοῖς λεγομένοις συνθήσεσθαι· Ὅτε χρυσὸν καὶ πορφυρίδι κεκαλυμμένη ἐπὶ τὴν πόλιν ἡ βασιλεῖς

ἐχομίζετο (κλίνη δὲ ἦν ἡ κομίζουσα), καὶ πᾶσα ἀξία, καὶ ἡλικία πᾶσα προχεθεῖσα τοῦ ἄστεος, ἀπεστενω-
χῶρει διὰ τοῦ πλήθους τῶν ὑπαίθρων· πάντων ἐκ
ποδῶν, καὶ τῶν ὑπερεχόντων τοὺς ἀξιώμασιν, προ-
πομπεύοντων τοῦ πάθους· μέμνησθε πάντως ὅπως ὁ
ἥλιος ταῖς νεφέλαις τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ συνεκάλυψεν,
ὡς ἂν μὴ ἴδοι τάχα καθαρῶ τῷ φωτὶ μετὰ τοιοῦτου
σχήματος εἰσελαύνουσαν τὴν βασιλίδι τῇ πόλει, οὐκ
ἐπὶ ἄρματός, τινος, ἢ χρυσοδέτου ἀπήνης, κατὰ τὸν
βασιλείον κόσμον, τοῖς δορυφόροις ἀγαλλομένην, ἀλλ'
ἐν σορῶ κεκαλυμμένην, ἐπιχυρτομένην τὸ εἶδος
ἐκεῖνο τῷ σκυθρωπῷ προκαλύμματι· θέαμα δεινόν
τε καὶ ἐλαινόν, δακρύων ἀφορμὴ προκατειμένη τοῖς
ἐντυγχάνουσιν· ἦν ἅπας τῶν συνελεγεμένων, ὁ ἱππλὺς
τε καὶ ὁ ἐγγύριος, οὐκ εὐφημαίαις, ἀλλὰ θρήνοις
εἰσιούσαν ἐδέξατο. Τότε καὶ ὁ ἀθρ πενθικῶς ἐσκυ-
θώρπασεν, οἷον ἱμάτιόν τι πενθικὸν τὸν ζῶον περι-
βαλλόμενος. Ἀλλὰ καὶ αἱ νεφέλαι, καθὼς δυνατόν
αὐταῖς ἦν, ἐπεδάκρυον, ἀπαλὰς ψεκάδας ἀντὶ δα-
κρύων ἐπαμφεῖσαι τῷ πάθει.

lacrymarum materies proposita esset : quam omnia populus qui confluerat, tam peregrinus quam home-
sticus, non faustis acclamationibus, sed lamentationibus introeuntem excipiebat. Tunc etiam aer
lugubrem in modum tristis fuit, tanquam pallio quodam lugubri, caligine se induens atque circumdans.
Quin etiam nubes, prout ab ipsis fieri poterat, illacrymabantur, molles ac tenues pluviae guttaset rores
luctui lacrymarum loco superfundentes.

Ἡ ταῦτα μὲν ὄντως λήρὸς ἐστὶ, καὶ οὐδὲ λέγειν
ἄξιον· Εἰ γάρ τι καὶ γέγονεν ἐν τῇ κρίσει τοιοῦτον,
οἷον ἐπισημῆναι τὴν συμφορὰν, οὐ παρὰ τῆς κτι-
σεως γέγονε πάντως, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Δεσπότου τῆς
κτίσεως, τιμῶντος δι' ὃν ἐποίησε τῆς ὁσίας τὸν θάνα-
τον. Τίμιος γάρ, φησὶν, ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος
τὸν ὁσίαν αὐτοῦ. Εἶδον δὲ ἐγὼ τότε ἕτερον θέαμα
τῶν εἰρημένων παραδόξωτερον. Εἶδον διπλοῦν ὄμ-
βρον, τὸν μὲν ἐκ τοῦ αἵρος, τὸν δὲ ἐκ τῶν δακρύων
ἐπὶ τὴν γῆν καταβρέοντα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξ ὀφθαλμῶν
ὕδατος τοῦ ἐκ τῶν νεφῶν ἐνδεέστερος. Ἐν γὰρ τσα-
αύταις μυριάσιν τῶν συμπάρντων, οὐκ ἦν ὀφθαλμὸς
ὁ μὴ καταβρέχων τὴν γῆν ταῖς τῶν δακρύων στα-
γόσιν. Ἀλλ' οὐ καλῶς τάχα τῆς τοῦ διδασκάλου
γνώμης ἐστοχασάμεθα, πλέον ἢ ἔδει τοῖς σκυθρωποῖς
ἐμβαθύναντες. Ἵσως γὰρ βούλεται θεραπεῦσαι μᾶλ-
λον ἢ ἀνιδεῖναι τὴν ἀκοήν· ἡμεῖς δὲ τὸ ἐναντίον νῦν
πεποιήκαμεν. Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἰατρὸς τραυματίαν
λαβὼν, μὴ μόνον ἀμελοῖται τῆς θεραπείας, ἀλλὰ καὶ
βρωτικὸς τισι φαρμάκοις προσεπιτίθῃ τὸν ὀδυνώ-
μενον. Οὐκοῦν ἐπανηλτέον τὸν ἐλαιώδη λόγον τῇ
διοδούσῃ πληγῇ. Οἶδεν γὰρ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ ἰατρεία
τῇ στύφει τοῦ οἴνου καταμυγνύνει τὸ ἐλαιον. Ἐπικλι-
νωμεν οὖν ὑμῖν, παρὰ τῆς Γραφῆς λαβόντες τὸν τοῦ
ἐλαίου καμψάκην, ὡς ἐστὶ δυνατόν, τὸ σκυθρωπὸν
τῶν εἰρημένων εἰς παραμυθίαν παλινωδῆσαντες.
Ἀλλὰ μοι μηδεὶς ἀπιστεῖτω τῷ λεγομένῳ, καὶ πα-
ράδοξον ἢ· Ἔστιν, ἀδελφοί, τὸ ἀγαθόν, ὃ ζητούμεν,
ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀπολλεῖν. Μᾶλλον δὲ μικρότερον εἶπον
τῆς ἀληθείας. Οὐ μόνον γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ
καὶ ἐν ὑψηλοτέροις ἢ πρώτερον. Τὴν βασιλίδι ζητεῖς.
Ἐν τοῖς βασιλείοις τὴν διαγωγὴν ἔχει. Ἀλλ' ὀφθαλμῷ

atum est. An ignoscetis mihi, fratres, si quo
modo propter cladem ineptius sim et absurda lo-
quar? Forsitan, ut inquit Apostolus^a, etiam ipsa
creatura nostro incommodo ingemuit. Atque eo-
rum quæ acciderunt, vobis memoriam renovabo
ac plerosque opinor iis, quæ dicantur, assensuros
esse. Cum auro purpureaque veste velata impera-
trix in urbem portaretur (lectica autem erat, qua
portabatur), atque omni ordine, omni ætate ex
urbis profusa, quidquid soli aeri aperto expositum
esset, præ multitudine nimis angustum videretur,
atque omnes etiam dignitate excellentes pedibus
funus prosequerentur : meministis prorsus, ut sol
nebulis suos radios obtegeret, ne forsitan puro lu-
mine videret imperatricem cum ejusmodi habitu in
urbem invectam, non in curru quodam, aut rheda
auro revincta pro regio ornatu satellitibus stipan-
tibus lætam, sed in loculo tectam, formam illam
tristi velamento occultatam, spectaculum acerbum
pariter ac miserabile, quæ omnibus occurrentibus

An hæc quidem deliramenta ac nugæ revera
sunt, ac ne digna quidem, quæ dicantur? Nam
etiamsi ejusmodi quid accidit in creatura, quod
cladem indicaret et insignem efficeret, prorsus a
creatura factum non est ; sed a creaturæ Domino,
per ea quæ faciebat, sanctæ mortem honorante.
Honorata enim est, inquit ille, coram Domino mors
sanctorum ejus^b. Vidi autem ego tunc aliud spe-
ctaculum modo dictis magis inopinatum admirabi-
liusque : vidi duplicem imbrem, unum quidem
ex aere, alterum vero ex oculis lacrymantium ad
terram defluentem, ac non erat minor pluvia ocu-
lorum, quam is qui e nubibus profluebat. In tot
millibus enim qui simul aderant, nullus erat ocu-
lus qui terram lacrymarum guttis non irrigaret.
Verum haud recta fortasse conjectura ad mentem
præceptoris assequendam usi sumus, et ita a sen-
tentia ejus aberravimus, quippe rebus acerbis ac
tristibus diutius quam oportet immorati. Forsitan
enim curare potius, quam molestia aures afficere
vult, nos vero contrarium nunc fecimus. Veluti si
quis medicus acceptum saucium non modo curare
negligat, verum etiam exedentibus quibusdam et
consumendi vim habentibus medicamentis insuper
miserum doloribus affligat atque conficiat. Proinde
intumescenti vulneri effundenda est oratio, quæ
sicut oleum, leniendi mitigandique vim habeat. Solet
enim etiam evangelica medicina vini astrictivæ
naturæ oleum admiscere. Convertamus igitur vobis,
oleario a sacra Scriptura vase sumpto, quoad ejus
fieri potest, prioribus contraria in medium afferen-
tes, acerbitem atque mæstitiæ eorum quæ dicta

sunt, in consolationem. Sed nemo, quæso, fidem sermoni derogat, etiamsi præter opinionem accidat, a communi sententia discrepet, atque diversus sit. Salvum, fratres, est bonum, quod quærimus, salvum est, et non periit. Imo vero minus dixi, quam veritas habet. Non modo enim salvum bonum est, verum etiam est in sublimioribus, quam prius. Imperatricem quæris? In palatio domicilium habet. At oculo hoc cognoscere desideras. Non licet tibi supervacuum operam sumere in hoc, ut reginam spectes. Terribilis circum eam armigerorum custodia est: non horum, inquam, armigerorum, quibus ferrea sunt arma, sed eorum qui flammeo gladio armati sunt: quorum speciem visus hominum non sustinet, in quibus arcania regni est magnificentia, tunc videbis, cum et ipse e corpore eminens prospexeris: non enim aliter intra adyta atque penetralia regni pervenire licet, nisi carnis velo diducto.

An præstabilius putas per carnem vita frui? Proinde doceat te divinus Apostolus, qui arcanorum paradisi mysteriorum particeps fuit^a. Quid dicit de hac vita? forsitan ex communi hominum loquens persona? *Miser ego homo! quis me eripiet ex hoc corpore mortis obnoxio*^b? Quare hoc dicit? Quoniam resolvit, et esse cum Christo longe melius esse dicit^c. Quid item magnus ille David, qui tanto principatu florebat, qui omnia, quæ pertinent ad voluptatem fruendam, abunde habebat? Non angitur vita? non custodiam nominat hanc vitam? An non clamat ad Dominum: *Educ e custodia animam meam*^d? An non productione vitæ gravatur, et offenditur? *Heu mihi*, dicens, *quoniam iniquitatus meus prolongatus est*^e! An non noverant sancti discernere bonum a malo, et idcirco animæ præstabiliorem esse putabant exitum e corpore? Tu vero, quid boni, quæso, in vita vides? Considera quibus in rebus vita spectetur. Non profero tibi vocem prophetæ dicentis: *Omnis caro fenum*^f. Ornat enim ille et honestat magis ea similitudine miseriam naturæ: forsitan enim melius esset fenum eam esse potius quam id quod est. Quare? quia nullam a natura injeunditatem fenum habet; caro vero nostra tetri odoris est officina, quidquid acceperit corrumpendo inutile reddens. Quod vero supplicium est æque grave, atque omni tempore ministerio ventris obnoxium esse? Videte enim hunc perpetuum tributum exactorem, ventrem dico, quantam quotidie necessitatem afferat exactionis? Cui etiamsi aliquando amplius quam statutum et ordinatum sit, ante dependerimus, nihil de insequenti debito ante solvendo deduximus: quemadmodum animalia quæ in pistrino labore conficiuntur, teculis oculis vitæ molam circumimus, semper per similia obambulantes, et ad eadem revertentes. Dicam tibi hunc ambitum circularem: appetitus est, satietas, somnus, vigilia, evacuatio, repletio: semper ab illis hæc, et ab his illa, et rursus hæc, ac nunquam in orbem obambulare desinimus, donec extra molendinum evaserimus. Recte Salomon dolium perforatum, et domum alienam nominat hanc vitam. Vere enim aliena domus est, et non

γνώσκει τοῦτο ποθεῖ; Οὐκ ἔστι σοι βασιλεὺς θάνατος περιεργάζεσθαι. Φοδρά περὶ αὐτὴν ἡ τῶν δορυφόρων φρουρά· οὐ τούτων λέγω τῶν δορυφόρων, οἱ σίτηρος τὸ ὄπλον ἐστίν, ἀλλὰ τῶν τῇ ψυχῇ ῥομφαίᾳ καθωπλισμένων, ὧν τὸ εἶδος ἀνθρώπων ὄφεις οὐχ ὑποδέχεται. Ἐν οἷς ἀπορρήτοις τῆς βασιλείας ἡ οἰκησις, τότε ὄφει, ὅταν καὶ ἐν προκύψει τοῦ σώματος· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλως ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς βασιλείας γενέσθαι, μὴ διασχόντα τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα.

Ἡ κρεῖττον οἶσι τὸ διὰ σαρκὸς μετέχειν τοῦ βίου; Οὐκοῦν παιδεύσατέ με ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὁ τῶν ἀρρήτων τοῦ παραδείσου μετεσχηκὸς μυστηρίων. Τί λέγει περὶ τῆς ὁδοῦ ζωῆς, τάχα ἐκ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων φεγγόμενος; *Ταλαίπωρος ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος! Τίς με ῥύσεται ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Διὰ τί τοῦτο λέγει; Ὅτι τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῷ κρεῖττόν φησιν. Τί δὲ ὁ μέγας Δαβὶδ, ὁ τοσαύτη δύνασις κομῶν, ὁ πάντα πρὸς ἡδονὴν καὶ κατ' ἐξουσίαν εἰς ἀπόλαυσιν ἔχων; Οὐ στενωχουρεῖται τῷ βίῳ; Οὐ φυλακὴν ὀνομάζει τὴν ὁδὸν ζωῆς; Οὐ βοᾷ πρὸς τὸν Κύριον· Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου; Οὐ πρὸς τὴν παράστασιν τῆς ζωῆς δυσχεραίνει, Ὀἰμοί, λέγων, ὅτι ἡ κυρομία μου ἐμακρύνθη! Ἡ οὐκ ἤδεισαν διακρίναι οἱ ἄγιοι τὸ καλὸν ἐκ τοῦ χείρονος, καὶ διὰ τοῦτο προτιμότεραν ὄντων τῇ ψυχῇ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐξοδόν; Σὺ δὲ, τί καλὸν, εἰπέ μοι, παρὰ τὸν βίον ὄρε; Κατανόησον ἐν τίσιν ἡ ζωὴ θεωρεῖται. Οὐ λέγω σοι τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, ὅτι Πᾶσα σὰρξ χόρτος. Σεμνύνει γὰρ ἐκεῖνος μάλλον τῷ ὑποδείγματι τὴν τῆς φύσεως ἀθλιότητα. Τάχα γὰρ κρεῖττον ἦν χέρτον εἶναι μάλλον, ἢ ὅπερ ἐστὶ. Διὰ τί; Ὅτι οὐδεμίαν ὁ χόρτος ἐκ φύσεως ἀηδίαν ἔχει· ἡ δὲ σὰρξ ἡμῶν, ὁσμὴ ἐστὶν ἐργαστήριον, ἅπαν τὸ ληφθὲν εἰς διαφθοράν ἀχρεΐουσα. Τὸ δὲ πᾶν ἅπαντα χρόνον ὑποκείμενον τῇ τῆς γαστρὸς λειτουργίᾳ, πολὺς τιμωρίας οὐκ ἐστὶν ἀναιμώτερος; Ὅρᾳτε γὰρ τοῦτον τὸν διηνεκῆ φορολόγον, τὴν γαστέρα λέγω, ὅσην ἐπάγει καθ' ἡμέραν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπαιτήσεως; Ὡ καὶ ποτε πλέον τοῦ τεταγμένου προκαταβάλλωμεν, οὐδὲν τοῦ ἐφεξῆς χρέους προεξέτισαμεν· καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐν τῷ μύλῳ ταλαιπωρῶντων ζώων κεκαλυμμένοις τοῖς ὀφθαλμοῖς, τὴν τοῦ βίου μύλην περιεργόμεθα, ἀεὶ διὰ τῶν ὁμοίων περιχωρῶντες, καὶ ἐπὶ τὰ αὐτὰ ἀναστρέφοντες. Εἰπω σοι τὴν κυκλικὴν ταύτην περιόδον, ὄρεξις, πόσις, ὕπνος, ἐγρήγορις, κένωσις, πληρώσις. Ἀεὶ ἀπ' ἐκείνων ταῦτα, καὶ ἀπὸ τούτων ἐκεῖνα· καὶ πάλιν ταῦτα, καὶ οὐδέποτε κύκλῳ περιιόντων παύομεθα, ἕως ἂν ἐξῶ τοῦ μύλωνος γυνώμεθα. Καλῶς ὁ Σολομὼν πῖθον τετρημένον καὶ οἶκον ἀλλότριον ὀνομάζει τὸν ὁδὸν βίου. Ὅντως γὰρ ἀλλότριος οἶκος, καὶ οὐχ ἡμέτερος, ὅτι οὐκ ἐφ' ἡμῶν*

^a II Cor. xii, 2 sqq. ^b Rom. vii, 24. ^c Philipp. i, 25. ^d Psal. cxi, 8. ^e Psal. cxix, 5. ^f Isa. xl, 6.

ἐστὶν ἢ ὅτε βουλόμεθα, ἢ ἐφ' ὅσον ἐπιποθοῦμεν ἐν αὐτῷ εἶναι· ἀλλὰ καὶ εἰσαγόμεθα ὡς οὐκ οἶδμεν, καὶ ἐξοικιζόμεθα ὅτε οὐκ οἶδμεν. Τὸ δὲ τοῦ πύθου αἰνίγμα νοήσεις, ἐὰν εἰς τὸ ἀπλήρωτον τῶν ἐπιθυμιῶν ἀποβλέψῃς. Ὅρᾳς πῶς ἐπαντελοῦσιν ἑαυτοῖς οἱ ἄνθρωποι τὰς τιμὰς, τὰς δυναστείας, τὰς δόξας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα; ἀλλ' ὑποβρεῖ τὸ βαλλόμενον, καὶ οὐ παραμένει τῷ ἔχοντι· ἡ μὲν γὰρ περὶ τὴν δόξαν, καὶ τὴν δυναστείαν καὶ τὴν τιμὴν σπουδὴ πάντοτε ἐνεργεῖται· ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας πῖθος μένει ἀπλήρωτος. Τί δὲ ἡ φιλοχρηματία; οὐκ ἀληθῶς πῖθος τετρημένος ἐστὶν, ὅλῳ τῷ ἔσθμει βέων, ὃ κἄν πᾶσαν ἐπαντήσῃ τὴν θάλασσαν, πληρωθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει;

Τί οὖν λυπηρὸν, εἰ τῶν τοῦ βίου κακῶν ἡ μακαρία κεχωρισται, καὶ ὥσπερ τινὰ λήμην τὸν τοῦ σώματος ῥύπον ἀποβαλοῦσα, καθαρὰ τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν ἀήρατον ζωὴν μετανίσταται, ἐν ἣ ἀπάτη οὐ πολιτεύεται, διαβολὴ οὐ πιστεύεται, κολακεία χόραν οὐκ ἔχει, ψεῦδος οὐ καταμίννυται, ἡδονὴ τε καὶ λύπη, καὶ φόβος καὶ θάρος, καὶ πένια καὶ πλοῦτος, καὶ δουλεία καὶ κυριότης, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη τοῦ βίου ἀνωμαλία ὡς πορρωτάτω τῆς ζωῆς ἐκείνης ἐξώριστα; Ἀπίδρα ἐκείθεν, καθὼς φησὶν ὁ προφήτης, δδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. Ἀντὶ δὲ τούτων τί; Ἀπάθεια, μακαριότης, κακοῦ παντὸς ἀλλοτριώσις, ἀγγέλων ὁμιλία, τῶν ἀοράτων θεωρία, Θεοῦ μετουσία, εὐφροσύνη τέλος οὐκ ἔχουσα. Ἀρ οὖν λυπεῖσθαι προσήκει περὶ τῆς βασιλείας, μαθόντας ὅσα ἀνθ' οἷων ἡλλάξατο; Κατέλιπε βασιλείαν γῆνιν, ἀλλὰ τὴν οὐράνιον κατέλαθεν· ἀπέθετο τὸν ἐκ λίθων στέφανον, ἀλλὰ τὸν τῆς δόξης περιεθήκατο· ἀπεδύσατο τὴν πορφύριδα, ἀλλὰ Χριστὸν ἐνεδύσατο. Τοῦτό ἐστι τὸ βασιλικὸν ὄντως καὶ τίμιον ἔνδυμα. Τὴν ὡδε πορφύραν ἀκούω αἵματι κόχλου τινὸς θαλασσίας φοινίσσεσθαι· τὴν δὲ ἄνω πορφύραν, τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα λάμπειν ποιεῖ. Εἶδες ὅσον ἐν τῷ ἐνδύματι τὸ διάφορον. Βούλει πεισθῆναι ὅτι ἐν ἐκείνοις ἐστὶν; Ἀνάγνωθι τὸ Εὐαγγέλιον· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου (φησὶν ταῦτα πρὸς τοὺς δεξιούς ὁ κριτής), κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· τὴν παρὰ τίνος ἡτοιμασμένην; Ἦν ἑαυτοῖς, φησὶ, διὰ τῶν ἔργων προητοιμάσατε. Πῶς; Ἐκείνων, ἐδίψων, ἔσενος ἦμην, γυμνός, δασυρής, ἐν φυλακῇ. Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Εἰ οὖν ἡ περὶ ταῦτα σπουδὴ βασιλείας προέβη; γίνεται, ἀριθμήσατε, εἴπερ δυνατόν ἐστιν ἐξαριθμησάσθαι, πόσοι τοῖς ἐνδύμασι τοῖς παρ' αὐτῆς ἐσκεπάσθην! πόσοι τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ δεξιᾷ διατράφησαν! πόσοι τῶν κατακλείστων οὐκ ἐπισκέψεως μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελοῦς ἀφέσεως ἠξιώθησαν! Εἰ δὲ τὸ ἐπισκέψασθαι τὸν κατάκλειστον, προξενεῖ βασιλείαν· τὸ ἐλευθερώσαι τῆς τιμωρίας δηλαδὴ πλείονος τιμῆς ἄξιον, εἴπερ τι βασιλείας ἐστὶν ἀνώτερον. Ἀλλ' οὐ μέχρι τούτων ἐστὶν ἐκείνης ὁ ἔπαινος. Παρέργεται γὰρ καὶ τὰ προσ-

nostra, quoniam in nostra potestate non est, vel quando volumus, vel quandiu desideramus, in ea esse: quin etiam nescimus quemadmodum introducamur, neque novimus quando migrare jubeamur. Porro dolii ænigma atque involucrum intelleges, si ad inexplebiles et insatiabiles cupiditates respexeris. Vides, ut homines sibi semper affundant et aggerant honores, potentatus, glorias, et omnia ejusmodi? At quod immittitur, effluit, et non permanet in eo quo continetur; nam studium quidem gloriæ, potentatus et honoris semper exercetur et viget, sed cupiditatis dolium inexplebile manet. Quid item pecuniæ studium? An non vere dolium perforatum est, toto fundo perfluens? cui si vel totum mare affundas, ea natura est, ut expleri non possit.

Quid igitur molestum et acerbum est, si a vitæ malis beata ista segregata est, et veluti lema quadam, corporis sordibus abjectis, pura anima ad immortalem et incorruptam vitam transit? in qua fraus non exercetur: calumniæ non creditur: adulationis locus non habet; mendacium non immiscetur; voluptas item et ægritudo, metus et fiducia, paupertas et divitiæ, servitus et dominatio, omnisque talis vitæ inæqualitas quam longissime ab illa vita remota est. Aufugit illinc, ut inquit propheta¹¹, dolor et molestia, et gemitus. Pro his vero quid? Impatibilitas et malorum incommodorumque vacuitas, beatitudo, ab omni malo alienatio, angelorum consuetudo, invisibilium contemplatio, societas cum Deo, lætitia finem non habens. Nunquid igitur morerere convenit de regina edoctos quæ quibus commutaverit? Reliquit regnum terrestre, ac cœlestē assecuta est: deposuit coronam lapidibus ornatam, at gloriæ corona se circumdedit: exuit vestem purpuream, at Christum induit. Hoc est vere regium ac pretiosum indumentum. Hanc terrenam purpuram audio sanguine conchæ cujusdam marinæ rubescere. At supernæ purpuræ Christi sanguis splendorem et florem addit. Vidisti quanta sit in indumento differentia atque præstantia. Vis tibi fidem fieri quod illis rebus fruatur? Lege Evangelium: Venite, benedicti Patris mei, inquit (hæc ad dexteris Judæx), possidete paratum vobis regnum¹². Quod a quo paratum? Quod vobis ipsi, inquit, per opera præparavistis. Quomodo? Esuriebam, sitiebam, peregrinus eram, nudus, infirmus, in carcere. Quatenus fecistis uni de his minimis, mihi fecistis. Si igitur ejusmodi rerum studium regni conciliandi vim habet: numerate, si modo enumerari possunt, quot homines indumentis ab illa suppedantis cooperti sint; quot a magna illa dextra alimenta acceperint; quot in carcerem conclusi non modo ab ea visitati, verum etiam penitus dimissionem assecuti sint! Quod si visitare conclusum, regnum conciliat: liberare pœna nimirum majori præmio dignum est, si modo

¹¹ Isa. xxxiv, 10. ¹² Matth. xiv, 54 sqq.

aliquid regno præstantius et excellentius est. Verum non hic consistit illius laus. Nam etiam ultra mandata recte factis progreditur, quot propter illam resurrectionis gratiam in sese agnoverunt? qui legibus mortui, et capitis damnati, rursus per eam ad vitam revocati sunt? In oculis est dictorum testimonium. Vidisti juxta altare, qui salutem desperaverat, adolescentulum. Vidisti mulierculam ob damnationem fratris lamentantem. Audivisti ex eo, qui bona Ecclesiæ prædicabat, ut in memoriam reginæ tristis sententia mortifera in vitam resoluta sit. An etiam hæc sola? Animi vero demissionem ubi collocabimus? Quam Scriptura præfert omni præclaro atque cum virtute conjuncto facinori? Quæ cum tantum imperium una cum magno imperatore moderaretur, omni potentatu se submittentem, toti gentibus subditis et tributariis, cum terra pariter ac mare suis utraque copiis stiparent eam atque foverent: superbix adversum se aditum non dedit, semper ad seipsam, non ad bona sua externa respiciens, propterea beatitudinis hæres humilitate vera celsitudine quæsitæ.

Dicam etiam aliquod maritalis amoris indicium et argumentum. Oportebat omnino, soluto corporali conjugio, etiam pretiosa bona quibus abundabat, venire in divisionem. Quomodo igitur fecit distributionem? Cum tres essent liberi (hæc enim bonorum capita sunt) qui virilis sexus essent, apud patrem reliquit, qui regno ejus præsidio essent: ad suam vero partem solam filiam pertinere existimavit. Vides quanto candore atque æquitate animi pariter ac indulgentia sit usa, quæ in rebus pretiosis majorem partem viro concesserit? Cæterum quod maxime a nobis dici oportet, ubi adjecero, sermoni finem imponam. Simulacrorum odium commune est omnium qui fidei participes sunt: sed ejus præcipuum, quod Arianam infidelitatem similiter atque simulacrorum cultum abominabatur. Nam eos, qui in creatura numen divinum esse existimarent, nihilo minora colere atque venerari putabat, quam qui ex materia simulacra efficiunt: ac recte et pie ita judicabat. Nam qui creaturam adorat, etiamsi in nomine Christi id facit, simulacrorum cultor est, Christi nomen simulacro imponens. Idcirco, cum didicisset quod non sit Deus recens et novus, unam deitatem adorabat, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto glorificatur. In hac fide crevit, in hac vixit, apud hanc spiritum deposuit: ab hac oblata est sinui Patris fidei Abrahami juxta fontem paradisi: cujus humor et gutta ad infideles non manat: sub umbra ligni vitæ quod plantatum est juxta decursus aquarum, quibus rebus etiam nos digni habeamur, per Christum Jesum Dominum nostrum: cui gloria in sæcula. Amen.

Α τεταγμένα τοῖς κατορθώμασιν. Πόσοι δι' ἐκείνην τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν ἐπ' ἐαυτῶν ἐγνώρισαν, οἱ τοῖς νόμοις ἀποθανόντες, καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον δεξάμενοι, πάλιν δι' αὐτῆς εἰς τὴν ζωὴν ἀνεκλήθησαν! Ἐν ὀφθαλμοῖς, τῶν εἰρημένων ἡ μαρτυρία. Εἶδες παρὰ τὸ θυσιαστήριον ἀπογνόντα τὴν σωτηρίαν μειράκιον. Εἶδες γυναῖον ἐπὶ καταχρίσει ἀδελφοῦ ὀδυρόμενον, τοῦ τὰ ἀγαθὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύσσοντος, ὅπως τῇ μνήμῃ τῆς βασιλίδος ἡ σκυθρωπὴ τοῦ θανάτου ψῆφος εἰς ζωὴν ἀναλύεται. Ἄρα καὶ μόνον ταῦτα; τὴν δὲ ταπεινοφροσύνην ποῦ θέσομεν, ἣν προτιμωτέραν ἡ Γραφὴ ποιεῖται παντὸς τοῦ κατ' ἀρετὴν κατορθώματος; Ἥτις συνηιοχούσα τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ τὴν τοσαύτην ἀρχὴν, πάσης δυναστείας ὑποκυπτούσης, τοιούτων ἐθνῶν ὑποταλούντων, γῆς τε καὶ θαλάττης ἐκ τῶν οἰκείων ἑκατέρας δορυφορούσης, οὐκ ἔλωκε καθ' ἑαυτῆς τῷ τύφῳ ἀεὶ πρὸς ἑαυτὴν, οὐκ εἰς τὰ ἔξω ἑαυτῆς ἀποβλέπουσα· διὰ τοῦτο τοῦ μακαρισμοῦ γίνεται κληρονόμος, διὰ τῆς προσκαίρου ταπεινοφροσύνης τὸ ἀληθινὸν ὕψος ἐμπροσθαμένη.

Β
Εἰπω τι καὶ τῆς φιλανδρίας τεκμήριον. Ἐβει πάντως, διαλυομένης τῆς σωματικῆς συζυγίας, καὶ τὰ τίμια τῶν προσόντων αὐτῆς ἀγαθῶν ἔλθειν εἰς διαίρεσιν. Πῶς οὖν ἐποίησατο τὴν διανομήν; Τριῶν ὄντων τέκνων (ταῦτα γὰρ τῶν ἀγαθῶν τὰ κεφάλαια), τοὺς ἄρρενας τῷ πατρὶ προσκατέλιπε, ὥστε εἶναι αὐτοῦ τῆς βασιλείας ἐρείσματα· τῆς δὲ ἰδίας μερίδος μόνην τὴν θυγατέρα ἀποπεποιήται. Ὅρᾳς πῶς εὐγνώμων τε καὶ φιλόστοργος, ἐν τοῖς τιμίῳς τὸ πλεόν τῷ ἀνδρὶ συγχωρήσασα; Ἄλλ' ὁ μάλιστα παρ' ἡμῶν λέγεσθαι χρὴ, τοῦτο προσθεὶς καταπαύσω τὴν λόγον. Τὸ τῶν εἰδώλων μῖσος κοινὸν πάντων ἐστὶ τῶν μετεχόντων τῆς πίστεως· ἀλλ' ἐκείνης ἐξείρετον, τὸ τὴν Ἀρειανὴν ἀπιστίαν ὁμοίως τῇ εἰδωλολατρείᾳ βδελύττεσθαι. Τοὺς γὰρ ἐν τῇ κτίσει τὸ θεῖον εἶναι νομίζοντας, οὐδὲν ἑλάττωνα σέβειν ἥτο τῶν εἰδωλοποιούντων τὰς ὕλας, καλῶς καὶ εὐσεβῶς τοῦτο κρίνουσα. Ὁ γὰρ τὸ κτίσμα προσκυνῶν, καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ποιεῖ, εἰδωλολάτρης ἐστὶ, Χριστοῦ ὄνομα τῷ εἰδώλῳ θέμενος. Διὰ τοῦτο μαθοῦσα, ὅτι οὐκ ἐστὶ θεὸς πρόσφατος, μὴν προσεκύνει θεότητα, τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ δοξαζομένην. Ταύτῃ ἐνηυξήθη τῇ πίστει, ταύτῃ ἐνήχμασε, ταύτῃ τὸ πνεῦμα παρακατέθετο· ὑπὸ ταύτης προσήχθη τῷ κόλπῳ τοῦ πατρὸς τῆς πίστεως Ἀβραάμ παρὰ τὴν τοῦ παραδείσου πηγὴν (ἥς ἡ βρύς ἐπὶ τοὺς ἀπίστους οὐκ ἔρχεται), ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ πεφυτευμένου παρὰ τὰς διεσόδους τῶν ὁδῶν, ὧν καὶ ἡμεῖς ἀξιοθεήμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

C

D

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ.

EJUSDEM
DE VITA BEATI GREGORII

MIRACULORUM OPIFICIS.

Eodem interprete.

Ὁ μὲν σκοπὸς εἷς ἐστὶ τοῦ τε ἡμετέρου λόγου, καὶ τοῦ παρόντος ἡμῶν συλλόγου. Γρηγόριος γὰρ ὁ Μέγας, ὑμῖν τε τῆς συνόδου, καὶ μοι τῆς διαλέξεως ὑπόθεσις πρόκειται. Ἐγὼ δὲ τῆς αὐτῆς οἶμαι χρῆναι δυνάμει, ἔργῳ τε κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν, καὶ λόγῳ κατ' ἀξίαν τὰ καλὰ διηγήσασθαι. Ὅστε ταύτην ἐπικλητέον ἂν εἴη τὴν συμμαχίαν, δι' ἧς ἐν τῷ βίῳ τὴν ἀρετὴν ἐκεῖνος κατέρωθωσεν. Ἔστι δὲ αὕτη, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν λόγον, ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἡ καὶ πρὸς τὸν βίον καὶ πρὸς τὸν λόγον τοὺς περὶ ἑκάτερον τούτων ἐσπουδαχότας δι' αὐτῆς ἐνισχύουσα. Ἐπεὶ οὖν ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος καὶ περίδλεπτος βίος τῇ δυνάμει κατωρθώθη τοῦ Πνεύματος· εὐχῆς ἔργον ἐστὶ, τοσαύτην ἔλθειν ἐπὶ τὸν λόγον βοήθειαν, ὅση γέγονε παρὰ τὸν βίον ἐκεῖνον, ὥς μὴ κατόπιν εὐρεθῆναι τῆς ἀξίας τῶν κατορθωμάτων τὸν βίαιον, ἀλλὰ τοιοῦτον ἐπιδειχθῆναι τοῖς παροῦσι διὰ τῆς μνήμης τὸν ἄνδρα, ὅς ἦν τοῖς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον αὐτοῦ ἐκεῖνος ἐπὶ τῶν ἔργων ὁρώμενος. Εἰ μὲν οὖν ἀκερδῆς ἦν ἡ μνήμη τῶν κατ' ἀρετὴν προσχόντων, καὶ μηδεμίαν πρὸς τὸ καλὸν ἐγένετο συνεισφορά τοῖς ἀκούουσιν, περιττὸν ἴσως ἂν ἦν καὶ ἀνόητον ἐπὶ μηδενὶ χρησίμῳ προσάγειν εἰς εὐφημίαν τὸν λόγον, αὐτὸν τε διεξιόντα μάτην, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀργῶς ἀποκναίοντα· ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου χάρις, εἰ προσχόντως γένοιτο, κοινὸν ἐστὶ τῶν ἀκούοντων τὸ κέρδος, καθάπερ ὁ πυρὸς τοῖς ἐκ θαλάσσης προσπλέουσιν ἐφ' αὐτὸν εὐθύων τοὺς ἐν τῷ ῥόφῳ πλανωμένους κατὰ τὸ πέραος· ἴσως οἶμαι δεῖν πρὸς τοῦτο τῆς σπουδῆς ἐκατέρους, ὑμῖν τε πρὸς τὴν ἀκρόασιν, καὶ πρὸς τὸν λόγον ἑμοί. Ἀλλοι γὰρ, ὅτι πυρὸς δίκην διὰ τῆς μνήμης ἐκλάμψας ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ὁ κατ' ἀρετὴν αὐτοῦ βίος, ὁδὸς πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῷ τε διεξιόντι καὶ τοῖς ἀκούουσι γίνεται. Περύκαμεν γάρ πως οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἅπαν τὸ ἐπαινετὸν τε καὶ τίμιον οἰκείως ἐθέλειν ἔχειν, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς κτήσεως γίνεσθαι. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῶν λόγων τοσαύτη· ἑμοί δὲ πανταχόθεν ἀκίνδυνόν ἐστι κατατολμῶντι τῆς ὑποθέσεως, εἴτε συνεπαρθῇ τῷ μεγέθει τῶν πραγμάτων

A Et oratio quidem nostra, et praesens conventus ad unam eandemque rem spectat. Magnus enim ille Gregorius cum vobis conveniendi causa fuit, tum mihi sermocinandi materia atque argumentum propositum est. Ego vero eadem facultate opus esse puto, si et virtutem exsequi factis, et praeclaris facinoribus dicta exaequare velis. Itaque invocandum fuerit auxilium, quo ille in vita virtutem exsecutus est. Est autem illud, mea quidem opinione, gratia (sancti) Spiritus: quae ad vitam et ad orationem harum rerum utriusque studiosis per sese vires subministrat. Quoniam igitur praeclara illa, spectabilis et illustris vita virtute atque potentia Spiritus exacta perfecta est: precari et optare oportet, ut quanta ope ille per vitam usus est, tantum auxilii accedat orationi, quo amplitudine recte factorum, non inferior laus esse videatur: sed talis praesentibus commemoratione rerum ab eo gestarum vir esse demonstretur, qualis ille ipse factis suis ab illius aetatis hominibus conspiciebatur. Enimvero si mentio eorum, qui virtute excelluerunt, cum nullo lucro conjuncta esset, nullumque audientibus inde ad bonum afferretur adjumentum, supervacuum forsitan, ac nullum operae pretium esset, nulla proposita utilitate, et eandem rem frustra commemorando, et aures nequidquam obtundendo laudandi causa orationem in medium efferre; sed quoniam ejusmodi munus orationis, si recte et commode adhibeatur, commune audientium emolumentum erit, tanquam fax e mari adnavigantibus ad sese dirigens eos, qui in caligine per pelagus oberrant: pari studio utrisque et vobis auscultantibus, et mihi dicenti ad hanc rem opus esse puto. Perspicuum est enim, quod vita ejus per virtutem transacta veluti fax quoddam animis nostris per commemorationem affulgens, viam ad bonum tam commemoranti, quam audientibus patefacit. Natura enim id nobis hominibus quodammodo insitum est, ut quidquid laudabile

est, et in pretio habetur, ad id nosmet adjungere **A** et accommodare velimus, idque acquirere studeamus. Et argumentum quidem orationis tale est: mihi vero argumentum tractare conanti nullum ex utroqueque eventum periculum impendit: sive cum magnitudine rerum una assurgere sublimitate sua oratio valuerit, sive non. Parem enim, utrumcunque horum evenerit, laudem is qui celebratur, assequetur. Nam si assecuta quidem oratio miracula fuerit, rerum præclare gestarum commemoratione prorsus obstupesciet auditores; sin autem a tergo elicta oratio magnitudinem rerum minus assequi potuerit, etiam hac ratione gloria ejus, cujus laudes persequimur, clarescet. Præstantissima enim viri laus est, si ejus virtus maior esse demonstretur, quam laudantium facultas dicendo assequi potest.

Cæterum nemo ex iis qui divina sapientia instituti sunt, more externorum et a fide nostra alienorum, artificiosis laudativi generis dicendi apparatus laudari desideret eum, qui propter spiritualia bona celebratur. Non enim simili ratione nos atque cæteri de bono judicamus; neque easdem de rebus iisdem reperiat aliquis opiniones, tum apud eos qui mundano more vivunt, tum apud hos, qui mundum supergressi sunt. Illis enim magnæ quædam studioque dignæ atque expelendæ res esse videntur, divitiæ, genus, gloria, mundani potentatus, fabulæ, quibus suæ quisque patriæ conditores celebrat: item fugiendæ, sana quidem mente præditis, narrationes, tropæa, prælia, bellorum incommoda: nostro vero judicio una in pretio et in honore patria est, paradisos, prima generis humani sedes, una civitas, illa cælestis, quæ per viventes lapides construitur et coagmentatur, cujus artifex et conditor est Deus: unus splendor, una generis amplitudo, propinquitas cum Deo: quæ non casu fortuito ac temere cuiquam contingit, quemadmodum mundana generis claritudo, quæ sæpe etiam ad improbos et malos per hanc fortuitam vicissitudinem ac seriem temere manans deferitur, sed quæ non aliter atque liberæ voluntatis electione acquiri potest. *Quotquot enim receperunt eum*, inquit divina vox, *dedit eis potestatem ut filii Dei fiant*. Qua nobilitate, quid splendidius, quid honestius, quid augustius esse possit? Patria vero alijs quidem omnibus fabulæ atque commenta demonumque fraudes ac ludibria fabulosis narrationibus simul permista: nostra autem patria expositoribus et narratoribus opus non habet. Nam si quis cælum suspexerit, eaque quæ inibi sunt ornamenta, et omnem creaturam animi oculo consideraverit, quæcunque in his miracula comprehendere potuerit, has nostræ patriæ reperiet narrationes: imo vero non ipsius patriæ, sed coloniarum, quam a sublimiore vita rejecti et relegati mundum præsentem nimirum assecuti sumus. Quod si talis est colonia, existimare oportet, qualis sit ea urbs, unde colonia deducta est, quæ sit in ea pulchritudo, quæ sit in ea regia, quæ beatitas eorum quibus illa habitatio obvenit. Nam si ea, quæ in rebus creatis apparent ejusmodi sunt, ut nulla oratione explicari, nulla

Μηδεις δὲ τῶν τῇ θεῷ σοφίᾳ πεπαιδευμένων κατὰ **B** τὴν τῶν ἔξω συνήθειαν ταῖς τεχνικαῖς τῶν ἔγκωμιων ἐπιδόξους ἐπαινεῖσθαι ζητεῖται τὸν πνευματικῶς ἐπαινούμενον. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ὁμοίων ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἡ τοῦ καλοῦ κρίσις ἐστίν· οὕτε τὰς αὐτὰς περὶ τῶν αὐτῶν ὑπολήψεις εὐροί τις ἂν, τοῖς τε κατὰ τὸν κόσμον ζῶσιν, καὶ τοῖς ὑπερανέστηκόσι τοῦ κόσμου. Τοῖς μὲν γὰρ μέγα τι δοκεῖ καὶ σπουδῆς ἄξιον εἶναι πλοῦτος, καὶ γένος, καὶ δόξα, καὶ κοσμικαὶ δυναστεῖαι, καὶ μῦθοι τὰς πατρίδας οἰκίζοντες, καὶ τὰ φευκτὰ τοῖς γε νοῦν ἔχουσι διηγῆματα, τρόπαια, καὶ μάχαι, καὶ τὰ ἐκ πολέμων κακὰ· τῶν δὲ καθ' ἡμᾶς λόγῳ μία τετιμῆται πατρίς, ὁ παράδεισος, ἡ πρώτη τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐστία· μία πόλις, ἡ ἰουράνιος, ἡ διὰ τῶν ζώντων λίθων συννηχισμένη, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός· μία γένους σεμνότης, ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀγγιστεία· οὐ κατὰ τὸ αὐτόματόν τινι γινομένη, κατὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ εὐγένειαν, ἣ καὶ ἐπὶ τοῖς φαύλοις πολλάκις διὰ τῆς αὐτομάτου ταύτης ἀκολουθίας ῥέουσα φέρεται, ἀλλ' ἣν οὐκ ἐστὶν ἄλλως, ἢ ἐκ προαιρέσεως κτήσασθαι. Ὅσοι γὰρ ἐλάβον αὐτὸν, φησὶν ἡ θεῖα φωνή, *ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι*. Τῆς δὲ τοιαύτης εὐγενείας τίς ἂν σεμνότερον γένοιτο; Πάτρια δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι, μῦθοι καὶ πλάσματα, καὶ δαιμόνων ἀπάται συναναμειγμέναι τοῖς μυθικοῖς διηγήμασιν· τὰ δὲ ἡμέτερα πάτρια, τῶν διηγουμένων οὐκ ἐπιδέσται. Εἰς γὰρ τὸν οὐρανόν τις ἰδὼν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν τῶν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῶν κατανοήσας, δεσπερ ἂν ἐν τούτοις θαύματα καταλαβὼν ἐξισχύσῃ, ταῦτα τῆς ἡμετέρας πατρίδος εὐρήσει τὰ διηγῆματα· **D** μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτῆς τῆς πατρίδος, ἀλλὰ τῆς ἀποικίας, ἣν ἀπὸ τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς ἀποικισθέντες τὸν παρόντα κατελήφμεν κόσμον. Εἰ δὲ ἡ ἀποικία τοιαύτη, λογισσασθαι χρὴ τίς ἡ τῆς ἀποικίας μητρόπολις, τί τὸ ἐν ἐκείνῃ κάλλος, οἷα ἐν αὐτῇ τὰ βασίλεια, τίς ἡ μακαριότης τῶν ἐκεῖνῃ εὐληφόντων τὴν οἰκισιν. Εἰ γὰρ τὰ φαινόμενα κατὰ τὴν κτίσιν τοιαῦτα, ὥς ὑπὲρ ἐπαινον εἶναι· τί χρὴ τὸ ὑπὲρ τοῦτο λογισσασθαι, ὃ μῆτε ὀφθαλμῶν λαβεῖν δυνατόν ἐστι, μῆτε χωρῆσαι τῇ ἀκοῇ, μῆτε διανοεῖσθαι στοχάσασθαι; Διὰ ταύτης τῆς πνευματικῆς εὐφημίας τῶν ἔγκωμιαζομένων ἀποκρίνει τοὺς κάτω λήρους ὁ θεός τῶν ἔγκωμιων ἐπαινος, αἰσχροῦ εἶναι κρίνων τοὺς ἀπὸ τῶν τοιούτων ἔγνωσμένους διὰ τῶν κατὰ τὴν γῆν τιμῶν σεμνόνων

¹ Hebr. xi, 10. ² Joan. i, 12.

σθαι. Κοσμικὸς μὲν γὰρ τις ἀνὴρ πρὸς τὴν ὕλην εὐδαιμονίαν ἀποβλέπων, ἐκ τῶν τοιούτων τοῖς ἀνθρώποις ἐρανίζετο τὸν ἐπαινον, εἰ πατρὶς τι γέγονεν εὖφορος βοσκημάτων, εἰ γειννῶσα θάλασσα πλεονάζει δι' αὐτῆς τοῖς λαίμαργοις τὰς ὕλας, εἰ λίθων ἑπάλ-
ληλοι θέσεις τὰς κατασκευὰς καλλωπίζουσιν. Ὁ δὲ πρὸς τὸν ἀνὴρ βίον βλέπων, ὃς κάλλος μὲν ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης· πλοῦτος δὲ, ἡ ἀκτμοσύνη· πατρὶς δὲ, ἡ ἀρετὴ· πόλις δὲ, αὐτὰ τοῦ θεοῦ τὰ βασίλεια· θνείδος τὴν ἐν τοῖς γήϊνους φιλοτιμίαν ποιήσεται. Οὐκ οὐκ ἀποστάνας καὶ ἡμεῖς τῶν τοιούτων ἐπαί-
νων, οὔτε τὴν πατρίδα τοῖς ἐπαίνοις τοῦ Μεγάλου Γρηγορίου προσθήσομεν, οὔτε προγόνους εἰς συμμα-
χίαν τῶν ἐγκωμίων παραληφόμεθα, εἰδότες ὅτι οὐδεὶς ἀληθὴς ἐστὶν ἐπαινος, ὅς ἂν μὴ τῶν ἐπαινουμένων ἴδιος ᾖ. Ἰδίον δὲ φάμεν, ὃ διαμένει πάντως εἰς τὸ δι-
ηκεῖς ἀναφαίρετον.

Ἐπεὶ οὖν πάντων χωρίζομενοι, πλοῦτος, περιφανε-
λας, δόξης, τιμῆς, τρυφῆς, ἀπολαύσεως, συγγενῶν, φίλων, μόνης τῆς κατὰ κακίαν ἢ ἀρετὴν διαθέσεως, ἀχώριστοι μένομεν· μόνον κρίνομεν μαχαριστὸν τὸν ἐνάρτεον. Καὶ με μὴδεὶς οἰεσθῶ τῷ μὴδὲν ἔχειν
σεμνὸν περὶ τῆς πατρίδος, ἢ τῶν προγόνων τοῦ ἀν-
δρός διηγῆσθαι, ἐν σχήματι τοῦ δοκεῖν περιτορᾶν
τῶν τοιούτων ὑπεκκλέπτειν τὸ θνείδος. Τίς γὰρ οὐκ
οἶδε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ πόντου τὴν παρὰ πάντων
ἀνθρώπων κατ' ἐξαιρέτον ἀνατεθεῖσαν τῷ ἔθνει, δι'
τῆς τῶν ἐξ ἀρχῆς εἰληχότων τὸν χώρον ἢ ἀρετὴν μαρ-
τυρεῖται; Μόνος γὰρ ἐξ ἀπάσης γῆς τε καὶ θαλάσσης
οὗτος ὁ πόντος Εὐξείνους ὀνομάζεται, ἐπεὶ τὴν πρὸς
τοὺς ἐπιδημοῦντας τῶν ξένων φιλοπροσύνην μαρτυ-
ροῦντος αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος, ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τοιούτου
ὁ χώρος ἐστίν, ὡς μὴ μόνον τοῖς ἐγχωρίοις τε καὶ
αὐτόχθοσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπανταχθὲν εἰς αὐτὸν
φοιτῶσιν, τὰς πρὸς τὸ ζῆν παρασκευὰς ἀφθόνως χα-
ρίζεσθαι. Τοιαύτη γὰρ ἡ φύσις τῆς χώρας, ὡς πάν-
των τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων πάμφορος εἶναι,
καὶ μὴδὲ τῶν παρ' ἐτέροις ἀγαθῶν ἀμοιρεῖν, ὡς καὶ
τῆς θαλάσσης αὐτοῖς ἴδια τὰ πανταχόθεν ποιοῦσης.
Τοιούτου δὲ θνείδος τοῦ ἔθνους παντός, ὡς ὅπερ ἂν τις
αὐτοῦ μέρος ἐρ' αὐτοῦ κατασκεύηται, τῶν ἄλλων
προτερεῦσιν οἰεσθαι· οὐδὲν δὲ ἦν τῶν τῇ κοινῇ κρίσει
τοῦ ἔθνους, οἷόν τις κορυφὴ πάσης τῆς περιουσίας
τῶν ἄλλων, ἢ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου πόλις ἐστίν, ἣν
βασίλειος τις ἐπίσημος τῶν τὴν ἀρχὴν τοῖς Ῥωμαίοις
κρατυνομένων, Καίσαρ τὸ ὄνομα, ἔρωτι καὶ πόθῳ
τῆς χώρας ἀλούς, ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι Νεοκαισάρειαν
καλεῖσθαι τὴν πόλιν ἤβησεν. Ἄλλ' οὐδὲν ταῦτα
πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἡμέτερον, ὥστε διὰ τούτων
οἰεσθαι σεμνότερον ἀποδεικνύειν τὸν μέγαν ἐν ἀγίοις
ἐκείνῳ, εἰ καρποὶς βρῆθαι ἡ χώρα, εἰ ἡ πόλις κατα-
σκευαῖς κεκαλλωπισται, εἰ τῇ γείτονι θαλάττῃ τὰ
πανταχόθεν πρὸς τὸ δοκοῦν κατ' ἐξουσίαν εἰσάγεται.

A ratione comprehendi possint: quid de iis existi-
mandum est, quæ supra hæc sunt, quæ neque oculo
comprehendi possunt, neque auribus percipi,
neque mentis et intelligentiæ conjecturis, qualia
sint, judicari et existimari potest? Per hanc spi-
ritualem laudem, ab iis qui commendantur, divina
laudationum lex infernas has nugas atque delira-
menta secernit et excludit, turpe atque indecorum
esse judicans eos, qui propter ejusmodi bona
noti sunt, per eas res quæ in terra habentur in
pretio, celebrari atque honestari. Nam si quidem
aliquis est homo mundanus, qui materialem spectat
felicitatem, is ex hujusmodi rebus laudem homini-
bus corroget, si cui patria pecorum ferax contige-
rit, si mare vicinum gulæ deditis per sese abunde
res aptas ad vescendum suppeditat, si lapides alii
aliis superimpositi ædificia exornent. At qui su-
peram suspicit vitam, cui pulchritudo atque ornamentum animi puritas est; cui divitiæ, inopia; cui
patria, virtus; cui civitas, item ipsa regna Dei, in rebus terrenis magnificentiam et ostentationem sibi
probrio atque dedecori esse ducet. Quamobrem etiam nos omissis ejusmodi laudibus neque patriam lau-
dibus Magni Gregorii adjiciemus, neque majores in subsidium laudationum assumemus, scientes, quod
nulla vera sit laus quæ eorum, qui laudantur, propria non sit. Proprium autem dicimus, quod proprius
perpetuum ita permanet, ut adimi auferrive non possit.

Quoniam igitur cum omnia nobis eripiantur, di-
vitiæ, claritudo, gloria, honor, deliciae, atque lu-
xus, voluptas et oblectatio, cognati, amici, solus
ille habitus et affectus, quo vel cum vitio vel cum
virtute conjuncti sumus, ita nobis inhaeret, ut se-
parari et auferri non possit: solum beatum habend-
um esse judicamus eum, qui virtute præditus sit.
Ac nemo pulet me nihil amplum atque magnificum
de patria majoribusve viri posse commemorare,
sed sub specie atque prætextu contemtionis ejus-
modi rerum dedecus atque turpitudinem quasi sub-
ducere atque suffragari. Quis enim ignorat cognomen
Ponti, quod ab omnibus hominibus tanquam
præcipuum quiddam ac peculiare genti impositum
atque tributum est, per quod eorum, quibus locus
ab initio obvenit, virtus demonstratur. Solus enim
ex omni terra marique hic Pontus, εὐξείνους, id
est, hospitalis, hospitibus et peregrinis com-
modus et bonus nominatur, sive comitatem et
humanitatem ejus erga advenas et peregrinos
inibi versantes attestante vocabulo; sive idcirco,
quod locus ejusmodi est, ut non modo incolis et
indigenis, verum etiam illis, qui ex omnibus parti-
bus eo accedunt et confluent, ad vivendum subsi-
dia atque commeatus abunde suppeditet atque
subministret. Ejusmodi enim natura religionis est,
ut et omnium rerum, quæ ad vitam sustentandam
necessariæ sunt, summe fertilis, et peregrinorum
quidem honorum nullius expertis sit, cum mare ei
propria faciat ea, quæ ex omnibus regionibus illuc
importantur. Cum autem ejusmodi tota natio sit,
ut quæcumque quis ejus partem per sese solam
consideraverit, cæteris præstare eam existimaturus
sit: nihilo minus communi judicio gentis veluti
caput quoddam omnium aliarum finitimarum Ma-
gni Gregorii civitas est, quam urbem imperator

quidam insignis ex iis qui Romanis imperium confirmaverunt, Cæsar nomine, amore ac desiderio loci captus suo nomine Neocæsaream insignivit. Verum hæc nihil pertinent ad nostrum propositum et institutum, ut per hæc ampliorem et augustiorem existimemus nos demonstraturos esse magnum illum virum inter sanctos, si regio frugibus abundet, si urbs operibus et ædificiis ornata sit, si per mare vicinum ad arbitrium res undique magna copia importentur. At nec parentum quidem ejus, qui nativitalis ejus carnalis auctores fuerunt, in præsentī oratione faciam mentionem, divitias, magnificentias et splendores mundanos eorum exponens. Quid enim hæc conferunt ad laudem? sepulcra, statuae, inscriptiones et tituli, mortuæ et inanes narrationes ad eum, qui sese supra omnem mundum extulerat et exexerat, præsertim cum ne fieri quidem possit, ut in societatem laudis illi assumantur, quorum iste, quod ad animæ propinquitatem attinet, cognitionem respuit et aspernatur? Nam illi quidem per errorem simulacrorum vani et inepti fuerunt, hic autem ad veritatem oculis sublati superæ cognationi sese per fidem inservit, et quasi in adoptionem dedit.

Itaque quomodo quidem, quibusve parentibus natus sit, aut quam ab initio urbem incoluerit, ut quæ nihil faciant ad propositam narrationem, prætermitemus; initium autem laudis hinc sumemus, unde ille vitam cum virtute conjunctam exorsus est. Cum enim corpore admodum juvenili naturali cogitationis cura, parentibus vita defunctis, destitutus esset: quando plerisque ætate imperfecta mens quid sit bonum dijudicare nescit: protinus ab initio ostendit qualis in ætate perfecta futurus esset. Ac quemadmodum germina generosa, cum a primo incremento in directos ramos excrescunt, per præsentem pulchritudinem agricolis futurum decorem præmonstrant: eodem modo etiam ille, quando cæteris propter ignorantiam erroribus et obnoxius et lubricus est animus, ad res vanas et inutiles juventute facile plerumque prolapsus: tunc per primam vitæ instituti electionem ostendit in sese verum esse illud verbum Davidis dicentis: *Justus ut palma florebit*². Sola enim nimirum hæc arbor perfecta crassitudine cacuminis a terra surgit et excrescit, cumque proceritatis incrementum progrediatur, nullam in latitudinem a tempore accipit accessionem. Sic etiam ille a primo germine floruit, electione vitæ instituti protinus perfectus et eminentibus frondibus consurgens et excrescens. Omnibus enim omissis, quarum rerum studio juvenilis ætas tenetur, equitatione, venatione, cultu amceniore, indumentis, aleatione, deliciis, statim totus acquirendis virtutibus incumberebat, deinceps eligens ac persequens quicquid præsentī semper ætati suæ conveniens et accommodatum esset. Initium autem acquirendarum virtutum a studio sapientiæ fecit, atque hanc veluti pullus quidam conjunctus una sequebatur sobrietas: utrique autem continentia præsidio erat: animi vero humilitatem et moderationem una cum contemplatione pecuniarum assecutus est. Non enim aliunde fastus et su-

Ἄλλ' οὐδὲ τῶν προγόνων αὐτοῦ, τῶν προκαθηγασμένων τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως, μνήμην ἐπὶ τοῦ λόγου ποιήσομαι, πλούτον καὶ φιλοτιμίας καὶ τὰς κοσμικὰς περιφανείας αὐτῶν διηγούμενος. Τί γάρ ταῦτα συντελέσειε πρὸς ἔπαινον, τάφοι, καὶ στήλαι, καὶ ἐπιγράμματα, καὶ τὰ νεκρὰ διηγήματα πρὸς τὸν τοῦ κόσμου παντὸς αὐτὸν ὑπεράραντα; Ἄλλως δὲ οὔτε δυνατόν ἐστιν εἰς κοινωνίαν τῆς εὐφημίας ἐκείνους ἀγειν, ὧν τὴν συγγένειαν οὗτος τῆς κατὰ ψυχὴν ἀγχιστείας ἠρνήσατο; Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ πλάνῃ τῶν εἰδῶλων ἐματαιώθησαν· ὁ δὲ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀναβλέψας, τῇ ἀνῶ συγγένειᾳ διὰ τῆς πίστεως αὐτὸν εἰσεποίησεν.

Ἄλλ' ὅπως μὲν, ἡ ἀπὸ τίνων ἐγένετο, ἡ τίνα τὸ κατ' ἀρχὰς ἤκητος πόλιν, ὡς οὐδὲν ἡμῖν συντελοῦντα πρὸς τὴν προκειμένην σπουδὴν, παραλείπομεν· ἀρχὴν δὲ ταύτην τῆς εὐφημίας ληψόμεθα, ἣν ἐκεῖνος τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου πεποίηται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν κομιδῇ νέῳ τῷ σώματι τῆς φυσικῆς κηδεμονίας ἐρημος ἦν, τῶν γονέων τετελευτηκότων τὸν βίον, ὅτε ἀτελής ὅφ' ἡλικίας οὖσα τοῖς πολλοῖς ἡ διάνοια τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως ἀμαρτάνει, ἐδείξεν εὐθὺς παρὰ τὴν πρώτην, ὅλος ἐν τῷ τελείῳ τῆς ἡλικίας γενήσεται. Καὶ καθάπερ τὰ εὐγενῆ τῶν βλαστημάτων, ὅταν ἐκ πρώτης αὐξήσεως εἰς εὐθυγενεῖς ἀναδράμῃ τοὺς ὁρητάκους, προδείκνυσιν τοῖς γηπύνοις διὰ τῆς παρουσίας ὥρας τὸ εἰς ὕστερον κάλλος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκεῖνος, ὅτε τοῖς ἄλλοις ὅπ' ἀγνοίας περισφαλὴς ἐστὶν ἡ ψυχὴ, πρὸς τὰ μάταιά τε καὶ ἀνόνητα κατολισθαίνουσας προχείρως ὡς τὰ πολλὰ τῆς νεότητος· τότε διὰ τῆς πρώτης τοῦ βίου αἰρέσεως, ἐδείξεν ἐφ' αὐτοῦ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα, ὅτι *Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἐξασθήσει*. Μόνον γὰρ δὴ τοῦτο τῶν δένδρων τελείῳ τῷ πάχει τῆς κορυφῆς ἀπὸ τῆς γῆς ἀναφύεται· καὶ τῆς κατὰ τὸ μήκος ἐπιειδούσης αὐξήσεως, οὐδεμίαν ἐπὶ τὸ πλάτος προσθήκην ἀπὸ τοῦ χρόνου δέχεται. Οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς πρώτης ἠνθήσε βλάστης, εὐθὺς τῇ αἰρέσει τοῦ βίου τελείως ἀνασχέων καὶ ὑψίκομος. Πάντων γὰρ ἀποστάς, περὶ ἃ τὸ νέον τῆς ἡλικίας ἐπτόχεται, ἱππικῆς, κυνηγεσίῳ, κалωπισμάτων, ἐνδυμάτων, κυβείας, τρυφῆς· εὐθὺς ὅλος τῆς τῶν ἀρετῶν κτήσεως ἦν, τὸ πρόσφορον αἰὲ τῆς παρουσίας αὐτῷ ἡλικίας καθέξης προαιρούμενος. Γίνεται δὲ αὐτῷ πρώτη τῆς κτήσεως τῶν ἀρετῶν, ἡ περὶ τὴν σοφίαν σπουδὴ. Ταύτη δὲ συνέπετο καθάπερ τις πῦλος συνευγμένη ἡ σωφροσύνη· πρὸς ἀμφοτέρω δὲ σύμμαχος ἦν ἡ ἐγκράτεια· τὸ δὲ ἀτυφον αὐτῷ καὶ ἀόργητον, τῇ τῶν χρημάτων ὑπεροφίᾳ συγκατωφύλλαν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλη τύφου τε καὶ ὑπερηφανίας γένεσις, μὴ τῆς κλονεξίας αὐτῇ τὰ τοιαῦτα πάθῃ συνεισαγούσης. Καθάπερ δὲ τὸν πα-

² Psal. xci, 15.

τριάρχῃν Ἀβραὰμ ὁ λόγος κατέχει, τῆς Χαλδαϊκῆς φιλοσοφίας ἐν ἐπιστήμῃ γενόμενον, καὶ τὴν ἐναρμόνιον τε καὶ τεταγμένην τῶν ἀστρονυκτικῶν κατανοήσαντα θεοῖς καὶ κίνησιν, ὑποβάθρῳ χρῆσασθαι τῇ περὶ ταῦτα γνώσει πρὸς τὴν τοῦ ὑπερκειμένου ἀγαθοῦ θεωρίαν, λογισάμενον, ὡς εἰ τὰ τῇ αἰσθήσει ληπτὰ τοιαῦτα, τί ἂν εἴη τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν; καὶ οὕτως τοῦ ζητουμένου τυχεῖν, ὅσον ἐπιβάντα τῆς ἔξω σοφίας, καὶ γενόμενον δι' αὐτῆς ὑψηλότερον, ὥστε προσεγγίσει τρόπον τινὰ δι' αὐτῆς τοῖς ἀλήτοις· οὕτω καὶ ὁ Μέγας οὗτος, τῇ ἔξω φιλοσοφίᾳ δι' ἐπιμελείας καθομιλήσας, δι' ὧν ὁ Ἑλληνισμὸς τοῖς πολλοῖς βεβαιούται, διὰ τούτων ὠδηγήθη πρὸς τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατανόησιν, καὶ καταλιπὼν τὴν πεπλανημένην τῶν πατέρων θρησκείαν, ἐζήτει τὴν τῶν ὄντων ἀλήθειαν, ἐξ αὐτῶν τῶν πεπονημένων τοῖς ἔξωθεν διδασθεῖς τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων ἀσύστατον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν πρὸς διαφορὰς ὑπολήψεις ἐν ταῖς περὶ τοῦ Θεοῦ δοξαῖς σχιζομένην τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν βάρβαρον ὁμοίως σοφορίαν, καὶ τοὺς τῶν δογμάτων προσεστηκότας, οὐτε πρὸς ἀλλήλους συμβαίνοντας, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον κρατύνειν τῇ περιβολῇ τῶν λόγων φιλονεικοῦντας· τοὺτους μὲν ὥσπερ ἐν ἐμφυλίῳ πολέμῳ, ὑπ' ἀλλήλων ἀνατρεπομένους κατέλιπεν· καταλαμβάνει δὲ τὸν ἐστῶτα λόγον τῆς πίστεως, τὸν οὐδεμιᾷ λογικῇ ἐνὶ περιεργίᾳ καὶ τεχνικαῖς πλοκαῖς κρατυνόμενον, ἀλλὰ δι' ἀπλότητος ῥημάτων ὁμοτίμως πᾶσι καταγγελλόμενον· ὅς ἐν αὐτῷ τῷ ὑπὲρ τὴν πίστιν εἶναι, τὸ πιστὸν ἔχει. Εἰ γὰρ τοιοῦτον ἦν τὸ λεγόμενον, ὡς τῇ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν δυνάμει καταλαμβάνεσθαι, οὐδὲν ἂν τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας διήνεγκε (κάκειναι γὰρ, ὅπερ ἂν καταλαβεῖν ἐξισχύωσιν, καίτοι καὶ εἶναι δοξάζουσιν), ἐπεὶ δὲ ἀντιπατάς ἐστι λογισμοῖς ἀνθρωπίνους τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ἡ κατάληψις, τοῦτου χάριν ἡ πίστις ἀντὶ τῶν λογισμῶν γίνεται, τοῖς ὑπὲρ λόγον τε καὶ κατάληψιν ἑαυτὴν ἐπεκτείνουσα. Διὰ ταῦτα, καθὼς περὶ τοῦ Μωϋσέως ῥησὶν ἡ Γραφή, ὅτι ἐπαιδευθὴς πάση σοφίᾳ τῶν Αἰγυπτίων· οὕτως καὶ ὁ Μέγας οὗτος, διὰ πάσης ἐλθὼν τῆς τῶν Ἑλλήνων παιδείσεως, καὶ γνοὺς τῇ πείρᾳ τῶν παρ' αὐτοῦ δογμάτων τὸ ἀσθενὲς καὶ ἀσύστατον, μαθητῆς τοῦ Εὐαγγελίου καθίσταται· καὶ πρὶν ἀχθῆναι διὰ τῆς μυστικῆς τε καὶ ἀσωμάτου γεννήσεως, οὕτως κατάρθου τὸν βίον, ὡς μηδένα ῥύπον τῆς ἀμαρτίας ἐπὶ τὸ λουτρὸν εἰσενέγκασθαι. Οὕσης δὲ αὐτῷ τῆς διαγωγῆς ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Ἀλεξάνδρου πόλιν, εἰς ἣν καὶ ἡ πανταχόθεν συνέρρει νεότης τῶν περὶ φιλοσοφίαν τε καὶ ἱατρικὴν ἐσπουδακότων· χαλεπὸν τὴν τοῖς ὁμήλιξι θέαμα, νέος ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν τῇ σωφροσύνῃ κοσμούμενος. Ὁ γὰρ τοῦ καθαρεύοντος ἔπαινος, τῶν μολυνομένων ἐνείδος ἦν. Ὡς ἂν οὖν ἀπολογία τις εἴη τοῖς ἀκολάστοις, τὸ μὴ μόνους αὐτοὺς εἶναι δοκεῖν τοιοῦτους, ἐπὶ νοιά τις ἐξ ἐπιβολῆς παρ' αὐτῶν ἐπεσχευάσθαι, τοῦ μὴ μόνον τινὰ τῷ βίῳ τοῦ Μεγάλου προσεργέσθαι. Καὶ προβάλλεται παρ' αὐτῶν, εἰς διαβολὴν ἐκείνου, γύναιον ἑταιρικόν, ἐξ οἰκῆματος ἐπ'

A perbia existit, nisi avaritia, remque suam qualibet ratione augendi studium ejusmodi vitia una secum inducat. Quemadmodum autem fama tenet patriarcham Abrahamum Chaldaicæ philosophiæ scientia præditum, cum concinnum, aptum, ratum, constantem, certum, ordinatumque situm ac motum siderum animadvertisset, harum rerum cognitione tanquam scala atque adminiculo usum fuisse ad superi boni contemplationem, cum reputaret, quod si ea quæ sensu comprehenduntur, talia essent, quale esse posset id, quod sensum superat : atque ita assecutum esse id, quod quærebat, cum externam sapientiam quasi conscendisset, ac per eam sublimior evasisset, ut rebus incomprehensibilibus et captum effugientibus per illam quodammodo appropinquaret : ita etiam Magnus iste, cum in externæ sapientiæ studio diligenter versatus esset, per quas res plerique errores Græcorum gentiliumque stabiliunt atque confirmant, iis rebus quasi ducibus et indicibus usus est ad Christianæ religionis cognitionem, ac relicta falsa parentum ac majorum religione, rerum veritatem quærebat, ex illis ipsis quæ ab externis philosophis elaborata sunt, edoctus, quam non consistere possint, quamque parum sibi constant sententiæ atque opiniones Græcanicæ doctrinæ. Posteaquam enim animadvertit Græcorum simul ac barbarorum philosophiam in iis sentiis, quibus de numine divino quid sentiendum sit statuunt, in diversas scindi opiniones ; earumque sententiarum præsidēs, neque inter sese congruere atque concordare, et solerti exquisitaque verborum et argumentorum excogitatione suam unumquemque sententiam stabilire atque confirmare conari; hos quidem, tanquam domestico bello se invicem evertentes et conficientes reliquit. Consequitur autem et amplectitur consistentem stabilemque ac firmam fidei sermonem, qui non exquissita quadam atque redundanti verborum curiositate, et artificiosis nexibus argumentorum confirmatur, sed per simplicitatem verborum omnibus ex æquo annuntiatur : qui in hoc ipso, quod supra fidem est, vim fidei faciendæ habet ; nam si id, de quo sermo habetur, ejusmodi esset, ut humanarum vi rationum et argumentationum comprehendi posset, nihil a Græcanica sapientia differret (nam et illi quodecunque comprehendere valuerint, illud etiam esse censent), sed quoniam eam naturam, quæ in superis sedibus rebus præsidet universis, cogitationes et rationes humanæ assequi et comprehendere non possunt; idcirco fides in locum rationum succedit, ad ea, quæ superant rationem et comprehensionem, enitens. Propterea quemadmodum de Moyse dicit Scriptura *, quod eruditus esset omni sapientia Ægyptiorum : ita etiam magnus iste vir, cum omnem Græcorum eruditionem ac disciplinam perscrutatus esset, factoque periculo didicisset, quam infirmæ eorum opiniones atque

* Act. vii, 22.

sententiæ sint, quamque parum sibi consent, discipulus Evangelii sit : ac priusquam per mysticam et incorpoream nativitatem institutus esset, adeo recte atque præclare sese in vita gerebat, ut nullas peccati sordes ad lavacrum afferret. Cum autem degeret in Ægypto in magna Alexandri urbe, in quam ex omnibus partibus philosophiæ et medicinæ studiosa juvenus confluebat : molestum spectaculum æqualibus erat adolescens super ætatem sobrietate temperantiaque ornatus. Ejus enim vitæ puritatis et integritatis laus impurorum probrum ac dedecus erat. Ut igitur aliquam excusationem intemperantes ac libidinosi haberent si ipsi non soli tales esse videntur : insidias comminiscuntur, et vafrum quoddam consilium excogitant, ut aliquam notam et maculam magni illius viri vitæ inurerent. Ac producit ab eis quæ illum calumniaretur muliercula meretrix, quæ corpore quæstum faceret, infamia irrogata ex carcere dimissa : cumque ille pro consuetudine cum viris doctis atque doctis in habitu gravi et honesto de quadam questione philosophica disliceret, unaque se cum illis exerceret, muliercula accedit ineptis gestibus formam ostentans, et molliem luxumque præ se ferens, et per omnia quæ et dicebat et faciebat, sese consuescere cum eo simulans : tandem dicebat se mercedibus fraudatam esse, adjiciens etiam causas præ impudentia, pro quibus querebatur se mercedibus esse fraudatam. At cum illi, qui ejus vitæ puritatem et continentiam non ignorabant, indignarentur, et ita adversus mulierculam commoverentur, neque una perturbatus est cum iis, qui ipsius nomine stomachabantur, neque quidquam ejusmodi dixit, cum calumniis premeretur, quale pronuntiare par esset eum, qui graviter molesteque rem ferret, non testes vitæ advocavit, non jurejurando probrum ab se rejectit, non malitiam eorum, qui hæc adversus eum machinati erant, convicit, sed submissa atque sedata voce conversus ad quemdam familiarem, « Heus tu, » inquit, « numera ei pecuniam, ne diutius importunitate sua propositæ questionis tractatum conturbet. » Cum autem is, cui hoc injungebatur, a meretricula sciscitatus quantam pecuniam ab illo posceret, sine mora omnem adnumerasset : atque ab lascivis et protervis adversus sobrium et continentem insidiæ peractæ essent : et jam in manibus illius infamis lucrum esset, tunc divinitus et continentia adolescentis probatur, et calumnia æqualium patet. Simul enim atque manu pecuniam accepit, spiritu infelici atque maligno correpta fremituque immani atque ferali, diversæ a voce humana sono ingemiscens, collabitur prona in medio cœli congregatorum spectaculum horrendum atque terribile præsentibus repente facta, cum et capillus, quem suis manibus vellebat, dilaceratus atque disjectus, et oculi inversi essent, et os spumam emitteret. Ac non prius a daemonio suffocari desit, quam magnus ille Deum pro ea invocasset atque placasset.

Talia de adolescentia magni illius viri narratur, digna profecto insequentis ejus vitæ principia. Et quidem miraculum tantum est, ut, etiamsi nullum aliud præterea proferre licet, ob hoc solum a nemine eorum, qui virtute excelluerunt, secundas laudum partes debeat obtinere, dives, adolescens, peregre extra patriæ fines in populo urbe habitans : in qua propterea quod adolescens ad-arbitrium et libitum voluptatibus indulgent, vitæ puritas dedecori haberetur ab iis, qui

Α ἀτιμίᾳ κατεγνωσμένοι. Τοῦ δὲ, κατὰ τὸ σύνθετος, τοῖς λογᾶσι τῶν ἀνδρῶν ἐν σεμνῇ τῇ σχήματι περὶ τινος τῶν κατὰ φιλοσοφίαν διασκοπούμενου καὶ συνασκουμένου, πρόσκειται τὸ γυναικὸν ἀκκιζόμενον τε καὶ θροπτόμενον, καὶ διὰ πάντων τὸ εἶναι πρὸς αὐτὸν ἐν συνηθείᾳ, δι' ὃν ἐφθέγγετο τε καὶ ἐποίησε, σχηματίζόμενον· εἴτα εἰλεγε τῶν μισθωμάτων ἀποστραφῆσθαι, προστιθεῖσα καὶ τὰς ἀφορμὰς ὑπ' ἀναίδειας, ὑπὲρ ὧν ἠτιάτο τὴν τῶν μισθῶν ἀποστέρησιν. Τῶν δὲ συνεγνωκότων αὐτῷ τὸν καθαρὸν βίον, ἀγανακτοῦντων τε καὶ ὀργῇ κατὰ τοῦ γυναικοῦ συγκαίνουμένων, οὕτε συνεπαράχθη τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ χαλεπαίνουσιν, οὕτε τι τοιοῦτον εἶπεν συκοφαντούμενος, οἷον εἰκὸς τὸν ἀχθόμενον· οὐ μάρτυρας τοῦ βίου προσεκαλέαστο, οὐχ ὄντι τὸν μῦθον ἀπώσατο, οὐ τὴν κακίαν τῶν ταῦτα κατ' αὐτοῦ συσκευασαμένων διήλεγεν· ἀλλ' ἐν ἡρεμίᾳ τε καὶ καθεστῶσῃ φωνῇ πρὸς τινα τῶν συνήθων ἀποστραφείς, « Ὡ οὗτος, » εἶπεν, « διάλυσον αὐτῇ τὸ ἀργύριον, ὥς ἂν μὴ διὰ πλεῖον διοχλοῦσα, τὴν προκειμένην τοῦ λόγου σπουδὴν ἐπιπαράσσοι. » Ἐπεὶ δὲ μαθὼν παρὰ τῆς ἐταιρίδος ὅ τοῦτο προστεταγμένος, ὅσον ἦται παρ' αὐτοῦ τὸ ἀργύριον, ἐτόλμως ἔπεν ἀπηριθμήσατο, καὶ πέρας εἶχεν κατὰ τοῦ σώφρονος ἡ ἐπιβουλὴ τοῖς ἀκολάστοις, καὶ ἦν ἐν ταῖς χερσὶν ἤδη τῆς ἀτιμίας τὸ κέρδος· τότε δὲ γίνεται θεόθεν ἡ τε μαρτυρία τῆς σωφροσύνης τοῦ νέου, καὶ τῆς τῶν ἐμνηλικῶν συκοφαντίας ὁ ἐλεγχος. Ὅμοῦ γὰρ τῷ ὑποδέξασθαι τῇ χειρὶ τὸ ἀργύριον, πνεύματι δαιμονίῳ τρεβλωθείσα, καὶ βρυχηθῶν θηριώδει παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην φωνὴν ἀνοιμώδιστα, πίπτει πρηνὴς κατὰ τὸ μέσον τῶν συνελεγεμένων· θέαμα φρικτὸν τε καὶ φοβερὸν τοῖς παροῦσιν ἀθρόως γεγεννημένη, τῶν τριχῶν τε διεβρίμμένων, καὶ ταῖς ἰδίαις χερσὶ σπαρασσομένων, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀπεστραμμένων, καὶ τοῦ στόματος τὸν ἀφρὸν παραπτύοντος. Καὶ οὐ πρότερον ἀνῆκεν καταπνίγον αὐτὴν τὸ δαιμόνιον, πρὶν ἢ τὸν Μέγα ἐκείνον ἐπικαλέσασθαι τὸν Θεόν, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἡλωσθῆναι.

Δ Τοιαῦτα τῆς νεότητος τοῦ μεγάλου τὰ διηγήματα, ἀξία ὡς ἀληθῶς τῶν μετὰ ταῦτα βεβιωμένων αὐτοῦ καὶ προφητῶν. Καίτοι γε τὸ θαῦμα τοσοῦτον ἐστίν, ὡς εἰ καὶ μηδὲν ἦν ἔτερον ἐπὶ τούτοις εἰπεῖν, μηδενὸς αὐτὸν τῶν ἐπ' ἀρετῇ διανεγνωκότων, ἐκ τούτου μόνου τὰ δευτερεῖα τῶν ἐπαίνων ἔχειν· πλούσιος, νέος, ἐν ὑπερρίοις διάγων, ἐν πολυανδρῶσῃ πόλει τὴν διαγωγὴν ἔχων, ἐν ἣ διὰ τὸ κατ' ἐξουσίαν ταῖς ἡδοναῖς συζῆν τοὺς νέους, θνείδος ἦν ἡ καθαρότης τῶν σωφρονούντων τοῖς ἄφροσιν· οὐ μὲν τὸς πολυ-

πραγματούσης τὸν βίον, οὐ πατρὸς παιδαγωγούντος τὴν καθ' ἡμέραν ζωὴν· εἰς τοσοῦτον ἐπῆρεν αὐτοῦ δι' ἀπαθείας πρὸς ἀρετὴν, ὡς τὸν τοῦ παντὸς ἔφορον, μάρτυρα τῶν βεβιωμένων ποιήσασθαι, τὸν τῇ πονηρᾷ πληγῇ τὴν συκοφαντίαν τῆς γυναικὸς ἀπελῆξαντα. Καὶ τί ἂν τις ἐπινοήσῃ μεῖζον εἰς ἔγκωμιον ὑπόθεσιν; πῶς δ' ἂν τις κατ' ἀξίαν αὐτὸν θαυμάσιεν; Ὅς τῷ λόγῳ καταπαλαίσας τὴν φύσιν καὶ καθάπερ τι τῶν ὑποχειρίων ζώων ὑποζεύξας τῷ λογισμῷ τὴν νεότητα, καὶ πάντων τῶν φυσικῶν ἐπεχειρομένων παθημάτων κρείττων γενόμενος, καὶ τὸν πᾶσι τοῖς καλοῖς ἐπιτρυφόμενον φρόνον καθ' αὐτοῦ κινήσας, καὶ τούτου κρείττων ἐγένετο, μήτε πρὸς τὴν ἐπιβουλήν τῶν ἐταίρων αὐτὸν διαναστήσας πρὸς ἄμυναν, καὶ τὴν ὑπηρετησαμένην ἐκείνους πρὸς τὸν μῶμον εὐεργετήσας, τοῦ κατὰ τὸν δαίμονα πάθους διὰ προσευχῆς ἐξελόμενος. Τοιοῦτον ἔγκωμιν διὰ τῆς ἱστορίας τὸν Ἰωσήφ, ὃ προῦκειτο μὲν κατ' ἐξουσίαν ἢ περὶ τὴν γυναῖκα τοῦ δεσπότου παρανομία, αὐτῆς ἐκείνης ἐπιμαρτυρίας τῇ ὥρᾳ τοῦ νέου· καὶ μάρτυς τῶν τολμωμένων ἦν ἀνθρώπων οὐδεὶς· ἀλλὰ κακείνος πρὸς τὸν θεῖον ὀφθαλμὸν βλέπων, τὸ δόξαι κακὸς πρὸ τοῦ γενέσθαι προσέλετο, τὰ τῶν κακούργων ὑποστάς μᾶλλον, ἢ κακούργος γενόμενος. Ἄλλ' ἐστὶ τι τάχα τοῦτο, καὶ πλέον τῆς ἱστορίας καυχῆσθαι· οὐ γὰρ ἴσον ἐστὶν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ μιάσματος, τό τε τῆς μοιχείας ἄγος, καὶ τὸ δοκοῦν ἐν ἐλάττοις πληγὰς μελῆματι τὸν μῶμον ἔχειν. Ὁ τοίνυν ἐν τῷ κίνδυνός τις ἐκ τῶν νόμων οὐκ ἦν φοβερωτέραν μᾶλλον τῆς τιμωρίας αὐτὴν ἐξ ἁμαρτίας ἥδονην καθ' αὐτὴν εἶναι κρίνας, ἢ παρήλασε τὸν Ἰωσήφ τῇ μεγαλοφυίᾳ τοῦ θαύματος, ἢ πάντως οὐκ ἐν δευτέροις κριθήσεται. Ἀλλὰ τὸ μὲν προσέμουν τοῦ βίου, τοιοῦτον. Αὐτὸς δὲ ὁ βίος τίς; Ἐπειδὴ πᾶσαν παιδείαν τῆς ἐξω σοφίας ἐπιδραμὼν, ἐνέτυχε φιρμυλιανῷ τιτι τῶν εὐπατριδῶν Καππαδόκῃ, ὁμοιοτρόπῳ κατὰ τὸ ἥθος, ὡς ἔδειξεν ἐκείνους τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ, κόσμος τῆς Ἑκκλησίας τῶν Καισαρίων γενόμενος, καὶ τὸν τε σκοπὸν τοῦ φρονήματος καὶ ἰδίου βίου φανερόν τῷ φίλῳ ἐποίησεν, ὡς εἴη πρὸς τὸν θεὸν βλέπων, καὶ τὴν ἐκείνου σπουδὴν ἔγνω περὶ τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν συμβαίνουσαν, καταλιπὼν πᾶσαν τὴν περὶ τῆς ἐξω φιλοσοφίας σπουδὴν, προσφοιτᾷ μετ' ἐκείνου τῷ κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνου τῆς τῶν Χριστιανῶν φιλοσοφίας καθηγουμένῳ (Ὀριγῆνης δὲ οὗτος ἦν, ὃς πολλὰ ἐπὶ τοῖς συγγράμμασι λόγος), δεικνὺς καὶ διὰ τούτου, οὐ μόνον τὸ φιλομαθὲς καὶ φιλόπονον, ἀλλὰ καὶ τὸ κατεσταλμένον ἐν τῇ ῥῆδι καὶ μέτριον· τοσαύτης γὰρ σοφίας ἀνάγκης ὢν ἐτέρῳ χρήσασθαι διδασκάλῳ πρὸς τὰ θεῖα τῶν μαθημάτων, οὐκ ἀπέχλωσεν, καὶ διαγαγὼν παρὰ τῷ διδασκάλῳ χρόνον τοῖς μαθήμασι σύμμετρον, πολλῶν δυντῶν παρακαλούντων καὶ κατεχόντων αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, καὶ παρ' αὐτοῖς ἀξιούτων μένειν, πάντων προτιμωτέρῳ τὴν ἐνεργεῖσαν αὐτὸν ποιησάμενος, ἐπὶ τὴν πατρίδα πάλιν ἐπίνεισιν, τὸν παντοδαπὸν πλοῦτον τῆς σοφίας τε καὶ τῆς γνώσεως ἐπαχόμενος, ὃν καθάπερ τις ἐμ-

A sobrii sanaque mente præditi non essent, cum nec mater de vita curiose inquireret, nec pater vitam quotidianam moderaretur, in tantam sese a vitis et affectibus sejungendo, virtutem enisus est, ut præsidem rerum universarum, qui per gravem plagam calumniam mulieris detexit atque convicit, testem vitæ suæ faceret. Ecquod majus aliquis ad laudandum argumentum excogitare possit? qui possit hunc ipsum aliquis digne ac pro merito admirari, qui cum ratione naturam devicisset, ac veluti mansuetum quoddam animal, juventutem sub jugum rationis misisset, omnibusque affectibus naturalibus insurgentibus superior fuisset, et invidiam quæ omnes res eximias invadere solet, adversus se excitasset, etiam hac superior fuit, quippe neque ad ulciscendum insidias sodalium commotus, et eam, quæ illis in subornando probro operam navaverat, per orationem ab afflictione dæmonis liberatam beneficio prosecutus est? Tale per historiam cognovimus etiam Josephum fuisse, cui ad arbitrium quidem cum uxore domini scelus perpetrare promptum erat, cum illa ipsa decori adolescentis insano amore correpta esset: nec quisquam hominum eorum, quæ ausi fuissent, testis et arbiter futurus erat: sed etiam ille, cum se divinum oculum inspectorem eorum, quæ committerentur, habere intelligeret, malus esse videri, quam fieri præoptavit, maleficorum potius poenas atque incommoda subiens, quam maleficus evadens. Sed licet forsitan huic etiam aliquanto amplius, quam illa continet historia, gloriari; non enim æque magnum affert momentum ad aversionem piaculi, tum adulterii scelus, tum id quod in minori delicto vituperationem habere videtur. Itaque qui ubi periculum et metus a legibus non impendebat, ipsam voluptatem per peccatum conciliandam, per sese longe formidabiliorem quam poenam esse judicabat, aut præcessit et superavit Josephum amplitudine et magnificentia miraculi, aut prorsus non habebitur inter secundos. Ac principium quidem vitæ tale est. Ipsa vero vita quæ? Posteaquam omnibus disciplinis externæ sapientiæ percursum incidisset in Firmilianum quemdam patricium Cappadocem, similem moribus et ingenio, ut ille in sequenti vita ostendit, cum Cæsariensium Ecclesiæ ornamento fuit, et animi sui consilium ac vita propositum amico patefecisset, quod ad Deum videlicet spectaret; et illius studium circa idem desiderium convenire intellexisset, relicto omni studio externæ philosophiæ, accedit una cum illo ad eum, qui in eo tempore Christianorum philosophiæ princeps erat (is autem erat Origenes, cujus propter scripta, fama celebris est), etiam per hæc ostendens non modo studium discendi atque industriam, verum etiam sedatum ingenium et animi moderationem. Cum enim tanta sapientia plenus esset, alio in

* G. B. XXXIX, 7 sqq.

sacris disciplinis uti magistro non designatus est : Α πορος ἐν ταῖς ἔξω σπουδαῖς πᾶσι καθομιλῶν τοῖς εὐ-
 cumque apud magistrum justo tempore in disci-
 plinis perseverasset, multis detinentibus eum in solo peregrino, hortantibusque ac rogantibus, ut
 apud ipsos maneret, reliquis omnibus præferendam ratus eam terram, quæ ipsum tulisset et in
 lucem edidisset, in patriam denuo revertitur, varias sapientiæ atque scientiæ divitias, quas tan-
 quam mercator quidam cum omnibus claris atque probatis in studiis externæ doctrinæ viris con-

Ac profecto si quis vere justeque res æstimet,
 ne hoc quidem prorsus ad commendationem nomi-
 nis parum momenti habere videbitur, quod tantæ
 urbis communi consensu adhibitas preces aversa-
 tus est, nec omnium sapientium delectorumque in
 ea virorum, ut maneret operam dantium, studium,
 nec principum virorum inibi versantium et ut hoc
 ipsum fieret cupientium, egregiam voluntatem
 magni fecit, qui omnes id unum agebant, ut ma-
 gnus ille maneret apud eos, tanquam conditor vir-
 tutis et vitæ legumlator futurus; sed ille omnibus
 modis superbix materiam fugiens, quod haud igno-
 raret vitium superbix improbæ sceleratæque vitæ
 plerumque causam et occasionem præbere solere,
 veluti portum quemdam, quietam in patria vitam
 ingreditur. Cum autem universa natio eum intue-
 retur, omnibus expectantibus, ut, in publicis con-
 ventibus divulgata sua eruditione, aliquem fructum
 diuturnorum laborum caperet, ex his partem no-
 minis claritudinem atque celebritatem : haud igno-
 rans ille magnus, quibus rebus veram philosophiam
 a veris ac perfectis sui cultoribus publicari atque
 divulgari conveniat, ne quando animus ejus aliqua
 ambitione vulneraretur (laus enim auditorum ma-
 gnam vim habet, vigorem ac firmitudinem animi
 fastu quodam ac gloriæ studio inflandi atque sol-
 vendi), idcirco silentio utitur pro documento atque
 ostentatione suæ eruditionis, re ipsa, non verbis
 ostendens reconditum in animo thesaurum, cum-
 que sese a turbis forensibus, et ab urbana vita
 penitus sejunxisset, in solitudine quadam secum
 solus, ac per sese cum Deo versabatur, universi
 mundi rerumque mundanarum parvam curam ge-
 rens, non de regibus curiose inquirens, non magi-
 stratus excutens, non ex aliquo commemorante
 audiens, ut res quæque publica administraretur;
 sed ut animus virtute perfectus evaderet, sollicitus,
 ad hoc omni studio per totam vitam contendebat
 atque enitebatur : sæculoque omni ac rebus sæcu-
 laribus valedicens, alter hic nostris temporibus
 plane Moyses fuit, qui cum illius miraculis certaret.
 Exiverunt uterque ex turbulento strepitibusque et
 clamoribus circumsonanti hoc sæculo, Moyses et
 Gregorius, suo uterque tempore per se privatim
 vitam degentes, quoad revelatione et apparitione
 divina utrisque puræ vitæ lucrum manifestaretur :
 sed Moysen quidem una cum philosophia etiam
 uxor sequebatur; Gregorius autem conjugem sibi
 solam virtutem adjunxit. Cum igitur id, quod uter-
 que agebat, eodem pertinere (causa enim finalis,
 ad quam uterque a vulgo secedens spectabat, hæc
 videlicet erat, ut puro animi oculo liceret eis di-

Καίτοι γε τῷ δικαίως τὰ πράγματα κρίνονται οὐδὲ
 τοῦτο μικρὸν πάντως εἰς εὐφημίαν ὀφείκει, τὸ πολὺς
 τοσαύτην ἱκετηρίαν ἐκ κοινοῦ γενομένην ὑπεριδεῖν,
 καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ λογάδων τὴν ὑπὲρ τοῦ κατα-
 μέναι τὸν ἀνδρὰ σπουδὴν, τῶν τε ἐπιδημούντων
 αὐτοῖς ἀρχόντων τὴν εἰς αὐτὸ τοῦτο προθυμίαν παρα-
 δέξασθαι· οἷς πᾶσι σκοπὸς ἦν, μέναι παρ' αὐτοῖς
 τὸν μέγαν ἔκείνον, καθάπερ οἰκιστὴν ἀρετῆς, καὶ
 βίου νομοθέτην ἐσόμενον· ἀλλὰ φεύγων πανταχόθεν
 τὰς πρὸς τὸν τύπον ὕλας, εἰδὼς ἀρχηγὸν ὡς τὸ
 πολλὰ τοῦ κατὰ κακίαν βίου τὸ καθ' ὑπερφηανίαν
 πάθος γινόμενον, ὥσπερ τινὰ λιμένα, τὸν ἡσύχιον
 ἐπὶ τῆς πατρίδος μέτεται βίον. Παντὸς δὲ τοῦ ἔθνους
 πρὸς τὸν ἀνδρὰ βλέποντος, καὶ πάντων προσδεχομέ-
 νων δημοσιεύειν αὐτὸν ἐν κοινοῖς συλλόγοις τὴν παί-
 δευσιν, ὡς ἂν τινα καρπὸν σχοίη τῶν μακρῶν πόνων
 τὴν ἐπ' αὐτοῖς εὐδοκίμησιν· εἰδὼς ὁ μέγας ἔκείνος
 ὅθεν προσήκει τὴν ἀληθὴ φιλοσοφίαν παρὰ τῶν ἀκρι-
 βῶς μετιόντων δημοσιεύεσθαι, ὡς ἂν μήποτε φιλο-
 τιμία τι τὴν ψυχὴν τραυθεῖ (δινὸς γάρ ἐστι τῶν
 ἀκούοντων ὁ ἔπαινος, τύφῳ τινὶ καὶ φιλοδοξίᾳ τῆς
 ψυχῆς ὑποκαυνῶσαι τὸ σύντονον), τοῦτου χάριν ἐπι-
 δεῖξιν ποιεῖται τὴν σωτηρίαν, ἔργῳ δεικνὺς τὸν ἐγκρί-
 μενον θησαυρὸν, οὐχὶ ῥήματα, καὶ τῶν κατ' ἀγορὰν
 θεωρούντων, καὶ καθόλου τῆς ἐν ἅσται διαγωγῆς ἑαυτὸν
 χωρίσας, ἐν ἰσχυρίᾳ τινὶ ἑαυτῷ μόνῳ συνῆν, καὶ
 δι' ἑαυτοῦ τῷ Θεῷ, μικρὸν παντὸς τοῦ κόσμου καὶ
 τῶν ἐν αὐτῷ λόγον ποιούμενος, οὐ βασιλείας πολυ-
 πραγμονῶν, οὐκ ἀρχὰς ἐξετάξων, οὐ πῶς διοικεῖται
 τι τῶν κοινῶν διεξιόντος ἀκούων· ἀλλ' ὅπως ἂν ἡ
 ψυχὴ δι' ἀρετῆς τελειωθείη, τὴν φροντίδα ποιούμε-
 νος, πρὸς τοῦτο τῇ σπουδῇ συνέτεινε τὸν πάντα βίον,
 καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πράγματα χαίρειν ἑάσας, ἄλλος τις
 οὗτος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Μωϋσῆς ἀτεχνῶς
 πρὸς τὰ ἑκείνου θαύματα τὴν ἄμειλλαν ἔχων. Ἐξήλ-
 θον ἀμφοτέρω τοῦ παραχόδους τοῦτου καὶ περιηχη-
 μένου βίου, Μωϋσῆς καὶ Γρηγόριος, κατὰ τὸν ἴδιον
 ἑκάτερος χρόνον ἐφ' ἑαυτὸν ἰδιάσαντες, ἕως ἐμπα-
 νὲς ἀμφοτέρω ἐκ θεωφανείας ἐγένετο τοῦ καθαροῦ
 βίου τὸ κέρδος· ἀλλὰ Μωϋσεὶ μὲν κατὰ τῆς φιλοσο-
 φίας καὶ γαμετῆ συνεφέπειτο· Γρηγόριος δὲ σύνοικον
 ἑαυτῷ μόνῳ τὴν ἀρετὴν ἐποίησато. Τοῦ τοίνυν σκο-
 ποῦ τὸ ἴσον ἔχοντος ἐν ἀμφοτέροις (πέρας γάρ τῶν
 ἀμφοτέρων τῆς τῶν πολλῶν ἀναχωρήσεως ἦν, τῷ
 καθαρῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ κατανοῆσαι τὰ θεῖα μυ-
 στήρια), κρίνειν ἔξεστι τῷ πρὸς ἀρετὴν καλῶς
 βλέπειν ἐπισταμένῳ, ὅσοτερ τούτων μᾶλλον ὁ βίος
 δι' ἀπαθείας γέγονε, τῷ πρὸς τὴν νόμιμον καὶ συγ-
 κειρωμένην καταβάντι τῶν ἡδονῶν μετουσίαν, ἢ
 τῷ κατ' αὐτῆς ὑπερβαλόντι, καὶ μηδεμίαν δεδωκότι
 καθ' ἑαυτοῦ ἀπόδοσιν τῇ ὕλικῃ προσπαθείᾳ. Φαίδιμου
 δὲ κατὰ τὸν χρόνον ἑκείνον τῆς Ἀμασαίων Ἐκκλησίας

καθηγουμένου· ὃ θεόθεν ἐξ ἁγίου Πνεύματος προγνω-
στική τις δύναμις ἦν· καὶ πᾶσαν ποιουμένου σπου-
δὴν, ὅπως ὑποχείριον λαβὼν τὸν μέγαν Γρηγόριον,
εἰς Ἐκκλησίας ἀρχὴν ἀγάγοι, ὡς ἂν μὴ τοσοῦτον ἀγα-
θὸν ἀργὸν τε καὶ ἀνόνητον παραδράμοι τὸν βίον·
τῆς ὁρμῆς οὗτος τοῦ ἱερέως αἰσθόμενος, λανθάνειν
ἐμχανᾶτο, ἄλλο τε πρὸς ἄλλην ἐρημίαν μετανιστά-
μενος. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν καθιεὶς πείραν ὁ πολὺς ἐκεί-
νος Φαίδιμος, καὶ πάσῃ μηχανῇ τε καὶ ἐπινοίᾳ χρώ-
μενος, οὐχ οὐδὲς τε ἦν προσαγαγεῖν τῇ ἱερωσύνῃ τὸν
ἄνδρα, μύριός ἐμμαστὶ τοῦ μὴ ἀλῶναι ποτε τῇ χειρὶ
τοῦ ἱερέως προφυλασσόμενον, καὶ ἦν ἐφάμιλλος
σπουδῇ ἀμφοτέρους· τοῦ μὲν ἐλεῖν ἐπιθυμοῦντος,
τοῦ δὲ ἀποφυγεῖν τὸν διώκοντα (ὁ μὲν γὰρ ᾔδει τῷ
θεῷ προσάξειν ἱερὸν ἀνάθημα, ὃ δὲ ἰδοῦσθαι, μὴ τι
γένηται αὐτῷ πρὸς φιλοσοφίας ἐμπόδιον οἷόν τι
φορτίον ἢ τῆς ἱερωσύνης φροντίς ἐπαχθεῖσα τῷ βίῳ)
τούτου χάριν ὁρμῇ τίνι θειοτέρᾳ περὶ τὴν προαι-
μένην σπουδὴν ἐπαρθείς· ὁ Φαίδιμος, οὐδὲν προσχὼν
τῷ μεταξὺ διαστήματι, ὑπερ ἀπὸ τοῦ Γρηγορίου
διεργάτο (τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐκείνου ἀπχόντος),
ἀλλὰ πρὸς τὸν θεὸν ἀναβλέψας, καὶ εἰπὼν ὁμοίως
ἐαυτὸν τε κάκεινον ἐπὶ τῆς ὥρας ἐκείνης ὅπῃ τοῦ
θεοῦ καθορᾶσθαι, ἀντὶ χειρὸς ἐπάγει τῷ Γρηγορίῳ
τὸν λόγον, ἀφιερῶσας τῷ θεῷ τὸν σωματικῶς οὐ
παρόντα, καὶ ἀποκληρώσας αὐτῷ τὴν πόλιν ἐκείνην,
ἣν συνέθι μέγχι τῶν τότε χρόνων οὕτω τῇ πλάνῃ
τῶν εἰδῶλων κατέχεσθαι, ὥστε ἀπειρῶν ὄντων τῶν
οἰκούντων αὐτὴν τε τὴν πόλιν, καὶ τὴν περιέχον, μὴ
πλείους εὐρεθῆναι τῶν ἐπτακαίδεκα τοὺς παραδε-
δεγμένους τὸν λόγον τῆς πίστεως.

suspiciens, precatuque ut et ipse et ille pariter in
illa hora ab Deo respicerentur, loco manus imposi-

Uῶτω τοίνυν ὑπαλθὼν τὸν ζυγὸν κατ' ἀνάγκην,
πάντων μετὰ ταῦτα τῶν νομίμων ἐπ' αὐτῷ τελεσθέν-
των, καὶ βραχὺν χρόνον αἰτησάμενος παρὰ τοῦ τὴν
ἱερωσύνην ἐπικηρύξαντος, πρὸς κατανόησιν τῆς κατὰ
τὸ μυστήριον ἀκριθείας, οὐκέτι, καθὼς φησιν ὁ
Ἀπόστολος, σαρκὶ καὶ αἵματι προσανέχων ὥστε δεῖν,
ἀλλὰ θεόθεν ἤται γενέσθαι αὐτῷ τὴν τῶν κρυφίων
φανέρωσιν· καὶ οὐ πρότερον ἐπεθάρσισε τῷ τοῦ λό-
γου κηρύγματι, πρὶν διὰ τινος ἐμφανείας ἐκκαλυ-
φθῆναι αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν. Σκοποῦμένῳ γὰρ αὐτῷ
ποτε ἐννύχιον περὶ τοῦ λόγου τῆς πίστεως, καὶ παν-
τοίους ἀνακινῶντι λογισμοῖς (ἦσαν γὰρ δὴ καὶ τότε
τινὲς, οἱ τὴν εὐσεβῆ διδασκαλίαν παραχαράττοντες,
διὰ τῆς πιθανότητος τῶν ἐπιχειρημάτων, ἀμφίβολον
ποιούντες πολλάκις καὶ τοῖς συνετοῖς τὴν ἀλήθειαν·
ὑπὲρ ἧς τότε διαγρυπνοῦντι αὐτῷ καὶ φροντίζοντι
φαίνεται τις καθ' ὅσον ἐν ἀνθρώπινῳ τῷ σῶματι,
γηραλέος τὸ εἶδος, ἱεροπρεπὲς τῇ καταστολῇ τοῦ ἐν-
δόματος, πολλὴν ἐπιστημάτων τὴν ἀρετὴν τῇ παρὶ τὸ

A vina mysteria animadvertere atque considerare),
judicare licet virtutem recte spectare scienti, utrius
horum vita per vacuitatem humanorum affectuum
magis transacta sit: illiusne, qui ad legitimum at-
que concessum voluptatum usum descenderat, an
hujus qui et voluptatem superavit, et materiali
crassaeque affectioni nullum adversus se aditum
dedit. Cæterum cum Phædimus, cui divinitus a
Spiritu sancto præscia (futurorum) vis quædam
inerat, in illo tempore Amasensium Ecclesiæ an-
tistes esset, et omni studio laboraret, ut magnum
Gregorium in potestatem redactum, Ecclesiæ ad-
ministrationi præficeret, ne tantum bonum otiosum
et infrugiferum vitam transigeret: ut hic sacerdotem
id agitare atque conari sensit, cogitare cepit, qua
ratione latere posset, alias ad aliam solitudinem
transiens. Sed posteaquam nihil non intentatum
relinquens, ille vir magnus Phædimus, et omni
machinatione atque solertia utens non poterat vi-
rum ad sacerdotium adducere innumeris oculis
præcaventem, ne quando manu sacerdotis capere-
tur, et cum uterque inter sese studio certarent, illo
quidem capere, hoc vero persequentis manus effu-
gere cupiente (nam ille sciebat se sacrum Deo do-
narium oblaturum esse, hic autem verebatur, ne
quo modo sibi sacerdotii cura tanquam onus quod-
dam vitæ imposita, ad philosophiam impedimento
esset), ideoque impetu quodam divino Phædimus ad
propositum studium provectus, nihil curans inter-
jectum spatium, quo ab Gregorio dirimebatur
C (quippe ille aberat itinere tridui), sed ad Deum
in illa hora ab Deo respicerentur, loco manus imposi-

Sic igitur jugum subire coactus, omnibus post-
hæc, quæ fieri solent, solemnibus in eo peractis,
cum exiguum tempus ad mysterium exactius co-
gnoscendum ab eo, qui sacerdotium ipsi assigna-
verat, petiisset, non amplius, ut inquit Apostolus*,
carni et sanguini adhærendum esse et acquiescen-
dum putabat, sed a Deo sibi occulta manifestari
petebat; ac non prius prædicationem sermonis ag-
gredi sustinuit, quam per quamdam apparitionem
D ei veritas revelaretur. Cum enim per totam noctem
aliquando de ratione atque sermone fidei dispiceret
et specularetur, et varias animo cogitationes agi-
taret: erant enim mirum etiam tunc nonnulli, qui
piam et sinceram religionis doctrinam adulterarent,
ac per probabiles argumentationes sæpenu-
mero etiam doctis et prudentibus veritatem facerent am-
biguam: pro qua tunc ei pervigilem curis atque
solicitudine noctem agentem, quidam in figura hu-
mana, facie ac forma senili evidentem aperiret, or-

* Galat. 1, 16.

natu atque compositione indumenti augustum quemdam, sacrum ac divinum referens decorem, magnam gratia vultus atque dispositione figuræ præ se ferens virtutem. Hic vero visu perterritus, et surgere e lecto, et quis esset, cuiusve rei gratia venisset, sciscitari. Cum autem ille perturbationem mentis ejus submissa voce sedasset ac dixisset, se jussu divino apparuisse ei propter eas rationes, quæ apud ipsum controversæ et ambiguae essent, ut piæ fidei veritas revelaretur: et bono animo esse audito sermone, et cum quodam gaudio atque consternatione illum contueri; deinde cum ille directo manum protendisset, et quasi ostenderet ei per digitorum directam protensionem id quod ex transverso apparebat: hic et una cum directa manus protensione circumagere suum obtutum, et videre aliud spectrum adversum ei, quod prius apparuerat, in figura muliebri excellentius quiddam et augustius, quam pro humana conditione: rursus autem perterritus et facie aversa vultum demittere, ac perplexus et dubitabundus hæsitare de spectaculo, cum oculis apparitionem ferre non posset (etenim miraculum visionis nimirum in hoc potissimum erat, quod cum nox esset obscura, lumen una cum iis, qui apparuerant, ei affluerat, quasi aliqua lucida tæda accensa); cum igitur oculis ferre apparitionem non posset, eorum, qui sibi apparuerant, inter sese rationem ejus rei, de qua ambigebatur, exponentium sermocinationem audivit, per quam non solum accepit veram cognitionem fidei, verum etiam nominatim eos, qui apparuerant, cognovit, utroque eorum propria appellatione alterum alloquente. Audivisse enim dicitur ex ea, quæ in muliebri habitu visa erat, cum hortaretur evangelistam Joannem, ut adolescenti mysterium veræ pietatis aperiret ac declararet; atque illum dixisse, se paratum esse etiam in hoc matri Domini gratificari, quoniam hoc ei cordi esset: atque ita, exposito sermone, qui et rei quæsitæ conveniret, et admodum bene definitus et circumscriptus esset, rursus ex oculis discessisse, atque hunc extemplo divinam illam institutionem ac disciplinam litteris mandasse, et secundum illam postea in ecclesia sermonem prædicasse, ac posteris tanquam patrimonium quoddam et legatum, divinitus datam illam doctrinam reliquisse, per quam usque in præsentem diem instituitur illius civitatis plebs, quæ ab omni hæretica malitia intacta permansit. Porro mysticæ illius discipline verba hæc sunt:

Unus est Deus Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis et potentia, et figuræ æternæ, perfectus perfecti genitor: Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, Deus de Deo, figura et imago divinitatis, Verbum efficax, sapientia constitutionis rerum universarum comprehensiva, et potentia totius creaturæ effectrix, Filius verus veri Patris, visum effugiens visum effugientis, et corruptioni non obnoxius non obnoxii corruptioni, et morti non obnoxius morti non obnoxii, et æternus æterni. Unus Spiritus sanctus, ex Deo ortum et existentiam habens: qui per Filium apparuit, videlicet hominibus, imago

Ἀ πρῶτον χάριτι, καὶ τῇ καταστάσει τοῦ σχήματος. Τὸν δὲ καταπλαγέντα τῇ ὄψει, διαναστῆναι μὲν τῆς εὐνῆς καὶ ὅστις εἴη μαθεῖν ἰδεῖτο, καὶ ὑπὲρ τίνος ἦκοι. Ἐκείνου δὲ κατασταλλαντος αὐτοῦ τὴν ταραχὴν τῆς διανοίας ἐν ἡρεμαίᾳ φωνῇ, καὶ εἰπόντος θεῖον προστάγματι πεφνηνέαι αὐτῷ τῶν ἀμφισθητομένων παρ' αὐτοῦ χάριν, ὡς ἂν ἐκκαλυφθῇ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως ἡ ἀλήθεια· θαρσῆσαι τε πρὸς τὸν λόγον, καὶ βλέπειν πρὸς αὐτὸν μετὰ τινος χαρᾶς καὶ ἐκπλήξεως. Εἰτα ἐκείνου κατ' εὐθὺ τὴν χεῖρα προτεινάντος, καὶ ὅσον ὑποδεικνύντος αὐτῷ διὰ τῆς τῶν δακτύλων εὐθείας τὸ ἐκ πλαγίου φαινόμενον, συμπεριαγαγεῖν τοῦτον τῇ εὐθείᾳ τῆς χειρὸς τὸν ἴδιον βλέμμα, καὶ ἰδεῖν ἀντιπρόσωπον ἕτερον θέαμα τῷ ὁφθέντι, ἐν γυναικείῳ τῷ σχήματι, κρείττον ἢ κατὰ ἄνθρωπον· πάλιν δὲ καταπλαγέντα, συγκλιθεῖναι τε πρὸς αὐτὸν τῷ προσώπῳ, καὶ ἀμχανεῖν τῷ θεάματι, μὴ φέροντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν ἐμφάνειαν (καὶ γὰρ δὴ τὸ παράδοξον τῆς ὁπτασίας ἐν τούτῳ μάλιστα ἦν, ὅτι νυκτὸς ὡς βαθείας, φῶς τοῖς ὁφθεῖσιν αὐτῷ συνεξέλαμψεν, ὥσπερ τινὸς λαμπρᾶς ἐξαπτομένης λαμπάδος). Ἐπει οὖν οὐχ οὐδὲς τε ἦν φέρειν τοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν ἐμφάνειαν, ἤκουσε διὰ λόγου τινὸς τῶν ὁφθέντων αὐτῷ, πρὸς ἀλλήλους τὸν περὶ τοῦ ζητουμένου λόγον διεξιόντων· δι' ὧν οὐ μόνον ἐπειδεδύθη τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων τοὺς ἐπιφανέντας ἐγνώρισεν, ἐκατέρου αὐτῶν διὰ τῆς εἰκείας προσηγορίας ἀνακαλοῦντος τὸν ἕτερον. Ἀκουσαὶ γὰρ λέγεται παρὰ τῆς ἐν γυναικείῳ φανείσης τῷ σχήματι παρακαλοῦσης τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, φανερώσαι τῷ νέῳ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον· ἐκείνον δὲ εἰπεῖν, ἐτοίμως ἔχειν καὶ τοῦτο τῇ μητρὶ τοῦ Κυρίου χαρίσασθαι, ἐπειδὴ τοῦτο φίλον αὐτῇ· καὶ οὕτως εἰπόντα τὸν λόγον συμμετρὸν τε καὶ εὐπερίγραπτον, πάλιν μεταναστῆναι τῶν ὄψεων. Τὸν δὲ παραχρῆμα τὴν θέαν ἐκείνην μυσταγωγίαν γράμμασιν ἐνσημῆνασθαι, καὶ κατ' ἐκείνην μετὰ ταῦτα κηρύσσειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸν λόγον, καὶ τοῖς ἐφεξῆς, ὥσπερ τινὰ κληρὸν τὴν θεόδοτον ἐκείνην διδασκαλίαν καταλιπεῖν· δι' ἧς μυσταγωγεῖται μέχρι τοῦ νῦν ὁ ἐκείνης λαὸς, πάσης αἰρετικῆς κακίας διαμείνας ἀπειρατος. Τὰ δὲ τῆς μυσταγωγίας ῥήματα, ταῦτά ἐστιν·

Εἰς Θεὸς Πατὴρ λόγου ὡςτος, σοφίας ὡςτος, εὐσεβείας καὶ δυνάμεως, καὶ χαρακτῆρος διδίου, τέλειος, τελείου γεννήτωρ· Πατὴρ Υἱοῦ μονογενοῦς. Εἰς Κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τῆς θεότητος, λόγος ἐνεργὴς, σοφία τῆς τῶν ὅλων συντάξεως περιεπικτῆ, καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικῆ, Υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀέγατος ἀοράτου, καὶ ἀφθάρτος ἀφθάρτου, καὶ ἀθάνατος ἀθάνατου, καὶ διδίου διδίου. Καὶ ἐν Πνεῦμα ἁγίον, ἐκ Θεοῦ τὴν ἐπαρξιν ἔχον· καὶ δι' Υἱοῦ πεφνηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τελείου τελεία, ζωὴ

ζῶντων αἰτία, πηγὴ ἀγία, ἀγῶτης ἀγίασμοῦ χορηγός· ἐν ᾧ φανεροῦται Θεὸς ὁ Πατήρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσι· καὶ Θεὸς ὁ Υἱός, ὁ διὰ πάντων· Τριὰς τελεία, δόξη καὶ διδωμένη καὶ βασιλεία μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριουμένη.

Οὕτε οὖν κτιστὸν τι, ἡ δοῦλον ἐν τῇ Τριάδι, οὕτε ἐπείσεκτόν τι, ὡς πρότερον μὲν οὐκ ὑπάρχον, ὕστερον δὲ ἐπισελθόν. Οὕτε οὖν ἐνέλιπέ ποτε Υἱὸς Πατρὶ, οὕτε Υἱὸν Πνεῦμα· ἀλλ' ἀτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος ἡ αὐτῇ Τριάς ἐστίν. Ὅτε δὲ φίλον περὶ τούτου πεισθῆναι, ἀκουέτω τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ τὸν λόγον ἐκήρυττεν, παρ' οἷς αὐτὰ τὰ χαράγματα τῆς μακαρίας ἐκείνης χειρὸς εἰς ἐτι καὶ νῦν διασώζεται. Ταῦτ' οὐχὶ πρὸς τὰς θεοσεύκτους ἐκείνας πλάκας ἀμιλλᾶται τῇ μεγαλοφυίᾳ τῆς χάριτος; ἐκείνας δὲ λέγω τὰς πλάκας, ἐν αἷς ἡ τοῦ Θεοῦ βουλῆματος ἐνετυπώθη νομοθεσία. Ὡς γὰρ τὸν Μωϋσέα φησὶν ὁ λόγος, ἔξω τοῦ φαινομένου γενόμενον, καὶ ἐντὸς τῶν ἀοράτων ἁδύτων τῇ ψυχῇ καταστάντα (τούτο γὰρ ὁ γνῶφος αἰνιττεται), μαθεῖν τε τὰ θεῖα μυστήρια, καὶ δι' ἑαυτοῦ τῆς θεογνωσίας παντὸς τοῦ λαοῦ καθηγίσασθαι· τὴν αὐτὴν ἐστὶ καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου κατεῖδεν οἰκονομίαν· ὃ βρος μὲν ἦν, οὐκ αἰσθητὸν τι ἢ γινώσκον, ἀλλὰ τὸ ὕψος τῆς τῶν ἀληθινῶν δογματικῶν ἐπιθυμίας· γνῶφος δὲ τὸ τοῖς ἄλλοις ἀχώρητον θέαμα· δέλτος δὲ ἡ ψυχὴ· τὰ δὲ ἐν ταῖς πλαξὶ γράμματα, ἡ τοῦ ὁρβέντος φωνή· δι' ὧν ἀπάντων αὐτῷ τε καὶ τοῖς παρ' ἐκείνου μυσταγωγούμενοις ἐγένετο ἡ τῶν μυστηρίων φανέρωσις. Ἐπειδὴ τοίνυν παρρησίας τινὸς καὶ θάρρους διὰ τῆς ὕψεως ἐκείνης πλήρης ἐγένετο, καθάπερ τις ἀθλητὴς ἀρκοῦσαν πρὸς τοὺς ἄθλους ἐμπειρίαν τε καὶ δύναμιν ἐκ παιδοτρύβου κτισθάντων, θαρροῦν ἀποδίδεται πρὸς τὸ στάδιον, καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἀγωνίζεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκεῖνος, τῇ τε καθ' ἑαυτὸν μελέτῃ καὶ τῇ συμμαχίᾳ τῆς ἐπιφανείας αὐτῷ χάριτος, ἱκανὸς τὴν ψυχὴν ἀλειψάμενος, οὕτως ἀντιλαμβάνεται τῶν ἀγώνων. Οὐ γὰρ ἄλλο τι χρὴ καλεῖν, ἢ ἀγῶνας καὶ ἄθλους, πάντα τὴν καθ' ἱερωσύνην αὐτοῦ βίον, ἐν ᾧ πᾶσαν διὰ τῆς πίστεως τὴν τοῦ ἀντικειμένου κατηγωνίσαστο δύναμιν. Εὐθὺς γὰρ ἀπὸ τῆς ἐσχρατίας ἑαυτὸν ἀναστήσας, καὶ πρὸς τὴν πόλιν τὴν ὁρμὴν ἔχων, ἐν ἣ ἴδαι τῷ Θεῷ τὴν Ἐκκλησίαν συστήσασθαι· ἐπειδὴ ἔγνω πάντα τὸν χώρον τῇ τῶν δαιμόνων ἀπάτῃ κατακρατούμενον, καὶ τοῦ μὲν ἀληθινοῦ Θεοῦ ναὸν οὐδαμῷ κατεσκευασμένον, πεπληρωμένην δὲ πᾶσαν τὴν πόλιν καὶ τὴν περίουον βωμῶν τε ἱερῶν καὶ ἀφιδρυμάτων· παντὸς τοῦ ἔθνους ταύτην ἔχοντος τὴν σπουδὴν, ὅπως ἂν τὰ τεμένη τῶν εἰδώλων καὶ τὰ ἱερὰ καλλωπίζοντο, καὶ παραμένον τοῖς ἀνθρώποις ἡ εἰδωλομανία, πομπαῖς τε καὶ τελεταῖς καὶ τοῖς ἐπιβωμίαις μιάσμασι κρατυνομένη· καθάπερ τις στρατιώτης γενναῖος τῷ κρατοῦντι τῆς παρατάξεως συμπλακαίς, δι' ἐκείνου τὸ ὑποχέριον τρέπεται· οὕτως καὶ ὁ μέγας οὗτος ἀπ' αὐτῶν τῶν δαιμόνων τῆς ἀριστείας ἀρχεται. Τίς δὲ ὁ τρόπος; Διερχόμενος γὰρ τὴν ἀπὸ τῆς ἐσχρατίας ἐπὶ τὴν πόλιν ὁδόν, ἐσπέρας καταλαβούσης, καὶ ὁμβροῦ βιαιότερου συνέχοντος,

Filii perfecti perfecta, vita viventium causa, fons sanctus, sanctitas sanctificationis suppeditatrix: per quem manifestatur Deus Pater, qui est super omnia et in omnibus: et Deus Filius, qui per omnia permanet: Trinitas perfecta, quæ gloria atque æternitate et regno non dividitur neque abalienatur.

Ergo neque creatum quidquam aut servum in Trinitate (est), neque ascititium quidquam et adventitium, ut quod prius quidem non esset nec suppeteret, posterius autem introductum sit: neque vero deest unquam Filius in Patre: neque in Filio Spiritus: sed immutabilis et inalterabilis eadem semper Trinitas est. Quod si quis sibi fidem de hac re fieri cupit, audiat Ecclesiam, in qua sermonem prædicabat, apud quam illa ipsa verba a beata illa manu exarata adhuc etiam nunc conservantur. Annon hæc cum divinis illis tabulis magnitudine gratiæ certant? illas dico tabulas in quibus divinæ voluntatis constitutio inculpta et exarata est. Quemadmodum enim Moysen dicit Scriptura, cum extra id quod apparet, evasisset, et inter invisibilia adyta animo constitutus esset (hoc enim obscure per caliginem significatur), et didicisse divina mysteria, et per sese omni populo auctorem et institutorem Dei cognitionis fuisse: eandem licet etiam in hoc magno viro animadvertere dispositionem, cui loco montis quidem erat, non sub sensum cadens aliquis collis, sed altitudo desiderii verarum sententiarum et opinionum: caliginis autem vice, spectaculum, cujus spectandi alii capaces non sunt: tabularum vero loco, animus: loco litterarum in tabulis exaratum, ejus quæ ei apparuit vox, quibus omnibus et ipsi, et iis qui ab illo in sacris instituebantur, contigit manifestatio atque declaratio mysteriorum. Postquam igitur animi alacritate quadam, fiducia atque libertate per illam visionem repletus est, quemadmodum athleta quidam sufficientes apud pædotribam vires atque peritiam ad certamina adeptus, præsentī animo atque fiduciæ pleno in stadio se exiit et expedit, et cum adversariis decertat: eodem modo etiam ille cum, sicuti oleo corpus ungentes athletæ vires confirmare solent, tum sui exercitatione, tum auxilio gratiæ, quæ sibi apparuerat, animus satis confirmasset, ita demum ad certamina aggreditur. Neque enim aliter atque labores et certamina vocari oportet omne tempus vitæ, quod administrando sacerdotio transigit, in quo per fidem omnes adversarii copias fregit atque devicit. Nam cum relicta solitudine protinus urbem peteret, in qua oportebat eum Ecclesiam Deo constituere: ubi cognovit omnem regionem fraudi dæmonum obnoxiam esse, ac veri quidem Dei templum nusquam exstructum, urbem vero totam atque agrum vicinum aris, sacellis et statuis repletum esse, cum tota natio id sibi studio haberet, ut delubra simulacrorum atque sacella exornarentur, et homines in-insano simulacrorum cultu, qui pompis, cæremoniis atque immunditiis

ad aras fieri consuetis confirmaretur, permanerent : quomodo strenuus quidam miles cum duce copiarum, cujus robore potissimum ac virtute acies adversariorum stet, congressus, illo devicto, imperio ejus parentes in fugam vertit : eodem modo etiam magnus iste vir ab ipsis dæmonibus rem bene gerere orditur : sed qua ratione? Cum prætereuntem a solitudine ad urbem versus vesper oppressisset, et imber violentior urgeret, una cum comitibus templum quoddam intrat. Templum autem illud celebre erat : in quo qui colebantur dæmones manifesto se offerre et accedere ad antistites templi et ædituos solebant : quippe divinatione quædam ab eis exercebatur, et oraculum edebatur.

Cum se recepisset igitur cum comitibus in illud templum, dæmones quidem statim invocatione nominis Christi perterrefecit : figura autem crucis nidoribus inquinatum æra cum expiasset atque lustrasset, quod facere solitus erat, noctem totam orationibus et laudum decantationibus pervigilem transegit, adeo ut in domum orationis transformaretur ædes illa, quæ et altarium sordibus et immunditia conspurcata, et statuus odiosa atque abominabilis erat. Hoc itaque modo nocte ab eo transacta, circa diluculum rursus iter suum porro facere pergebat. Cum autem antistes mane consueto officio dæmones coleret, oblata ei dæmonia dixisse feruntur, non sibi patere posthac amplius aditum ad templum, propter eum, qui in eo diversatus esset : atque ille lustratoris piacularibusque sacrificiis et hostiis utens per hæc ad immigrandum rursus in templum dæmonia dicitur invitare conatus esse : ut autem nihil non tentantis studium irritum et inefficax erat, dæmonibus nullo modo, sicuti consueverant, ejus invocationi obtemperantibus : tunc ira atque indignatione furibundus cum sese proripuisse antistes, magnum illum virum assequitur, gravissimas et maxime terribiles quasque minas intentans, quod et ad magistratus eum delaturus, et manu adversus eum usus, et imperatori audaciam indicaturus esset, quod nimirum Christianus et diis inimicus templum ingredi ausus esset : cujus introitum aversata esset ea, quæ in sacris operaretur vis, nec amplius ut consuesset, in iis locis vaticinandi dæmonum efficacia versaretur. Cum autem ille effrenatam et imperitam antistitis excandescientiam animo excelsu sprevisset, et contra omnes minas veri Dei auxilium objiceret, ac diceret, quod tantum fiduciæ haberet in virtute atque potentia sui propugnatoris, ut pro arbitratu eos et abigere posset undecunque vellet, et introducere in quæcunque loca sibi videretur, earumque rerum, quæ diceret, demonstrationes se extemplo jam præbiturum esse polliceretur : obstupefactus antistes et admiratus magnitudinem potestatis, postulasse dicitur, ut ab his ipsis virtutem ostendendi initium faceret, et invitaret rursus et introduceret in templum dæmonia : quibus auditis magnus ille vir abscondisse exiguum quoddam frustum de codice dicitur, idque cum in eo vocem quamdam imperatricem adversus dæmones exarasset, antistiti dedisse : erant autem ipsa verba litterarum hæc : GREGORIUS SATANÆ, INTRA.

Atque hanc schedulam acceptam dicitur antistes imposuisse altari, deinde cum consuetos eis nidores

Α ἐντὸς ἱερῶν τινος γίνεται, μετὰ τῶν ἐπομένων αὐτῶν. Τὸ δὲ ἱερὸν ἔχεινον τῶν ἐπισήμων ἦν, ᾧ τις φανερὰ τῶν θεραπευομένων δαιμόνων ἐπιφοιτήσις τοῖς νεωκόροις ἐγένετο, μαντικῆς τινος χρησμοδίας παρ' αὐτῶν ἐνεργουμένης.

Υπελθὼν δὲ τὸ ἱερὸν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ, τὰ μὲν δαιμόνια παραχρῆμα τῇ ἐπικλήσει τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ κατεπτόησεν· τῷ δὲ τύπῳ τοῦ σταυροῦ τὸν μεμολυσμένον ταῖς κνίσσαις ἀέρα καθαγνίσας, δι- ἤγαγεν, κατὰ τὸ σὺνήθες αὐτῷ, τὴν νύκτα πᾶσαν ἐν προσευχαῖς τε καὶ ὕμνωδiais διαγρυπνήσας, ὥστε μετασκευασθῆναι εἰς προσευχῆς οἶκον, τὸν ἐδδελυγμένον τῷ τε ἐπιθωμίῳ λύθρῳ καὶ τοῖς ἀφιδρύμασιν. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον τῆς νυκτὸς αὐτῷ διανυσθείσας, εἰχeto πάλιν κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω πορείας. Τοῦ δὲ νεωκόρου κατὰ τὸν ὄρθρον τὴν συνήθη προσάγοντος θεραπείαν τοῖς δαίμοσιν, εἰπεῖν ἐπιφανέντα φασὶν αὐτῷ τὰ δαιμόνια, ἄδαντον αὐτοῖς τὸ ἱερὸν εἶναι, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ καταμεινάντα· τὸν δὲ καθαρσίοις τοῖς καὶ θυγαῖς χρώμενον ἐπιχειρεῖν διὰ τούτων πάλιν εἰσοικίσαι τῷ ναῷ τὰ δαιμόνια· ὡς δὲ πᾶσαν αὐτοῦ πείραν προσάγοντος, ἀπρακτος ἦν ἡ σπουδὴ, οὐδαμῶς κατὰ τὸ σὺνήθες ὑπακούοντων αὐτοῦ τῶν δαιμόνων τῇ ἐπικλήσει· τότε θυμῷ καὶ ὀργῇ διαναστάς καταλαμβάνει τὸν μέγαν ἐκεῖνον ὁ νεωκόρος, πάντα ἀπειλῶν τὰ δεινότερα, καὶ τοῖς ἀρχουσιν εἰσαγγέλλειν, καὶ χειρὶ κατ' αὐτοῦ κεχρησθαι, βασιλεῖ καταμηνύειν τὴν τόλμαν, ὅτι δὴ Χριστιανὸς ὢν καὶ θεοῖς ἔχθρος, ἐτόλμησεν ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων γενέσθαι· οὐ τὴν εἰσοδὸν ἀπεστράφθαι τὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐνεργούσαν δύναμιν, καὶ μηκέτι ἐπιχωριάσειν τοῖς τόποις κατὰ τὸ σὺνήθες τὴν μαντικὴν τῶν δαιμόνων ἐνέργειαν. Τοῦ δὲ τὸν προπετῇ καὶ ἀπαίδευτον τοῦ νεωκόρου θυμῷ ἐν ὑπερέχοντι φρονήματι καταβάλλοντος, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὴν συμμαχίαν πάσαις ἀντιπροβαλλομένου ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ λέγοντος τοσοῦτον πεποιθέναι τῇ δυνάμει τοῦ ὑπερμαχοῦντος αὐτοῦ, ὥστε κατ' ἐξουσίαν ἔχειν ἀπελαύνειν τε αὐτοὺς, ὅθεν ἂν βούληται, καὶ εἰσοικίσαι οἷς ἂν ἐθέλῃ τόποις, καὶ τὰς ἀποδείξεις ὧν ἔλεγεν ἤδη παρέξειν ὑπισχνουμένου, θαυμάσαντα τὸν νεωκόρον, καὶ καταπλαγέντα τὸ μέγεθος τῆς ἐξουσίας, ἀπ' αὐτῶν τούτων δείξει τὴν δύναμιν, προσκαλέσασθαι, καὶ πάλιν ἐντὸς ποιῆσαι τοῦ ἱεροῦ τὰ δαιμόνια. Ἀκούσαντα δὲ τοῦτο τὸν μέγαν, ἀπορρήξαι τι τοῦ βιβλίου τμήμα βραχὺ, καὶ δοῦναι τοῦτο τῷ νεωκόρῳ, προστακτικὴν τινα φωνὴν κατὰ τῶν δαιμόνων χαράξαντα· ἦν δὲ τὰ γράμματα ἐπ' αὐτῆς λέξεως ταῦτα· ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Τῷ ΣΑΤΑΝΑΙ, Εἰσελθὲ.

Λαβὼντα δὲ τὸν νεωκόρον ἀναθεῖναι τῷ βωμῷ τὸ βιβλίον, εἶτα προσάγοντα τὰς συνήθεις αὐτοῦς

κνίσσας και τὰ μιάσματα, πάλιν ἰδεῖν ἄπερ εἶωρα τὸ πρότερον, πρὶν ἐξοικισθῆναι τοῦ εἰδωλείου τοὺς δαίμονας. Τούτων δὲ γεγονότων, ἔνοιαν αὐτὸν λαβεῖν τοῦ, θεῖαν εἶναι τινα παρὰ τῷ Γρηγορίῳ τὴν δύναμιν, δι' ἧς ἐφάνη τῶν δαιμόνων ἐπικρατέστερος· καταλαβόντα δὲ κατὰ σπουδὴν πάλιν αὐτὸν, πρὶν ἐν τῇ πόλει γενέσθαι, μαθεῖν ἤξλωσε παρ' αὐτοῦ τὸ μυστήριον, καὶ τίς ὁ θεὸς ἐκεῖνος ὁ τὴν τῶν δαιμόνων φύσιν ὑποχειρίαν ἔχων. Εἰπόντος δὲ δι' ὀλίγων τοῦ μεγάλου τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, παθεῖν τι τὸν νεωκόρον οἷον εἰκὸς τὸν τῶν θεῶν ἀμύητον· καὶ μικρότερον οἰηθῆναι τῆς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεως, τὸ πεισθῆναι διὰ σαρκὸς πεφηνῆναι τοῖς ἀνθρώποις τὸ θεῖον· τοῦ δὲ μὴ λόγους εἰπόντος τὴν περὶ τούτου πίστιν κρατύνεσθαι, τοῖς δὲ τῶν γινομένων θαύμασι τὸ πιστὸν ἔχειν, ζητήσῃ· ἔτι παρ' αὐτοῦ θαῦμα τὸν νεωκόρον ἰδεῖν, ὡς εἴθ' οὕτως προσαχθῆναι διὰ τοῦ γινομένου πρὸς τὴν τῆς πίστεως συγκατάθεσιν. Ἐνθα δὴ τὸ πάντων ἀπιστότατον λέγεται τεποιηκῆναι τὸ μέγα θαῦμα τὸν μέγαν ἐκεῖνον. Ἐπιζητούντος γὰρ τοῦ νεωκόρου λίθον τινὰ τῶν εὐμεγεθῶν τῶν κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῷ προραϊνομένων, δίχα χειρὸς ἀνθρωπίνης κινήθῃναι, διὰ δὲ μόνης τῆς κατὰ τὴν πίστιν δυνάμεως, προστάγματι τοῦ Γρηγορίου πρὸς ἕτερον μετατεθῆναι χῶρον· μὴδὲν ἀναβαλλόμενον τὸν μέγαν ἐκεῖνον, εὐθὺς προστάξει καθάπερ ἐμφύχῳ τῷ λίθῳ μεταβῆναι πρὸς ἐκεῖνον τὸν τόπον, ὃν ὁ νεωκόρος ὑπέδειξεν. Τούτου δὲ γενομένου, παραχρῆμα πιστεῦσαι τῷ λόγῳ τὸν ἄνδρα· καὶ πάντα καταλιπόντα, γένος, οἰκίαν, γαμετήν, παιδας, φίλους, ἱερουσὴν, ἐστίαν, κτήματα, ἀντὶ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ ποιήσασθαι, τοῦ συνεῖναι τῷ μεγάλῳ, καὶ συμμετέχειν τῶν πόνων αὐτῷ καὶ τῆς θείας ἐκείνης φιλοσοφίας τε καὶ παιδείας. Σιγάτω πρὸς ταῦτα πᾶσα τεχνικὴ τῶν λογογράφων· περίνοια τὰς ἐπαυξήσεις τῶν θαυμάτων διὰ τίνος ῥητορείας ἐπὶ τὸ μέζον ἐξαίρουσα. Οὐ γὰρ τοιοῦτόν ἐστιν ἐν τοῖς εἰρημίοις τὸ θαῦμα, ὡς τῇ δυνάμει τοῦ λέγοντος ἔλαττον ἂν ἢ μέζον αὐτοῦ γενέσθαι. Τί γάρ τις εἰπὼν παρὰ τὰ εἰρημμένα, προσθήκην δώσει τῷ θαύματι; Πῶς δ' ἂν τις ἐλαττώσειε τοῖς ἀκούουσιν ἐπὶ τῷ γεγονότι τὴν ἐκπλήξιν; Λίθος ἀπίσθησι τῶν λίθων τοὺς δεδουλευμένους τοῖς λίθοις, λίθος κήρυξ τῆς θείας πίστεως, καὶ ὁδηγὸς τοῖς ἀπίστοις εἰς σωτηρίαν γίνεται, οὐ φωνῇ τινι καὶ λόγῳ τὴν θεῖαν δύναμιν ἀνακηρύσσων, ἀλλ' οἷς ἐποίει δεικνύς τὸν Θεὸν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου καταγγελλόμενον· ὃ πᾶσα κατὰ τὸ ὁμότιμον ὑποχείριος πείθεται κτίσις, οὐχ ὅσον αἰσθητικὸν μόνον καὶ ἐμπνοῦν, καὶ ἐμφύχον, ἀλλ' εἰ τι καὶ τούτων ἐστὶν ἐκτός, οὕτω δέχεται τὸ τοῦ θεράποντος ἐπιτάγμα, ὡς οὐχ ἀμοιροῦντα τῆς αἰσθήσεως. Ποῖα γὰρ ἀκοή τοῦ λίθου; Ποῖα τῆς τοῦ κελεύοντος ἐξουσίας αἰσθήσις; Τίς δύναμις ἐν αὐτῷ μεταδατικῇ; Ποῖα μελῶν τε καὶ ἄρθρων διασκευῇ; Ἀλλὰ πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λίθῳ ἢ τοῦ κελεύοντος δύναμις γίνεται, πρὸς ἣν ἰδὼν ὁ νεωκόρος ἐκεῖνος, εὐθὺς τὴν γινομένην ἐπὶ πλάνῃ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπάτην τῶν δαιμόνων ἐνόησέ τε καὶ ἐβδελύξατο, καὶ πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν μετετάξατο, διὰ τῶν παρὰ τοῦ δούλου γεγενή-

A et impiamenta obtulisset, vidisse, qua prius conspiciere soleret, antequam daemones ex delubro ejeti essent. Quibus rebus peractis, cum caepisset cogitare, quod divina quaedam virtus Gregorio adesset, per quam daemones validior visus esset. Cum autem rursus eum festinando consecutus esset, priusquam pervenisset in urbem, rogavit eum ut sibi mysterium ab ipso discere liceret, et quisnam esset ille Deus, qui naturam daemonum obnoxiam haberet. Cum autem magnus ille vir paucis mysterium pietatis exposnisset, accidisse quiddam dicitur antiistiti quale par erat accidere ei, qui in rebus divinis non esset initiatus: ac vilius esse putasse, quam de Deo existimari conveniret, credere quod numen divinum per carnem hominibus apparuisset; cumque ille contra dixisset, quod non verbis ac rationibus hujus rei fides confirmaretur, sed ex rebus mirabilibus, quae fierent, vim fidei faciendae mysterium haberet: antistes ab eo petiisse fertur, ut sibi liceret aliquod ab eo miraculum videre, ut re ipsa quae fieret, ad assensionem et approbationem fidei adduceretur. Ibi vero id, quod omnium maxime dictu incredibile est, magnum illud fecisse magnus ille dicitur miraculum. Cum enim postularet antistes, ut saxum quoddam ingens, quod oculis eorum subjectam prospiceretur, et non moveretur, absque manu humana moveretur, ac per solam fidei virtutem, jussu Gregorii ad alterum locum transferretur: nulla interjecta mora magnus ille statim imperasse dicitur saxo tanquam animato, ut transiret ad illum locum, quem designasset, quo facto, extemplo credidisse sermoni dicitur antistes, ac relictis omnibus, cognatione, familia, uxore, liberis, amicis, sacerdotio, sede, possessionibus, loco omnium bonorum, quibus abundaret, duxisset, si magni illius consuetudine frui, et laborum divinarumque illius philosophiae atque eruditionis una cum illo participi sibi esse liceret. Sileat ad haec omnis artificiosa scriptorum inventio, res amplas atque praeclaras arte quadam dicendi augendo, amplificando atque exaggerando in majus extollens. Non enim ejusmodi miraculum est in iis, quae commemorata sunt, quod vi ac facultate dicentis vel majus vel minus fieri possit, quam re ipsa est. Quid enim dictis aliquis adjiciens miraculum amplificabit et exaggerabit? qua ratione vero quis audientibus admirationem rei gestae minuerit? Saxum abstrahit a saxis eos, qui saxa et lapidibus municipati serviebant: lapis praeco divinae fidei et dux infidelibus ad salutem existit, non voce quadam atque sermone divinam potentiam celebrans atque divulgans, sed suo facto Deum, qui ab Gregorio annuntiaretur, ostendens: cui omnis ex aequo obnoxia creatura obtemperat, non solum quaecunque sensu praedita, spirat et animata est, verum etiam si qua extra has est, ita jussa famuli accipiunt, quasi sensus expertes non essent. Quis enim lapidis auditus? quis jubentis potestatis sensus? quae vero vis in eo

transeundi? quæ membrorum et artuum fabricatio?

Sed omnia hæc et ejusmodi lapidi præstat jubentis virtus atque potestas, quam spectans antistes ille, statim fraudem dæmonum, quæ ad seducendum humanam naturam adhiberetur, et animadvertit et abominatus est, et ad Deum verum traductus atque conversus est, quippe qui per ea, quæ a servo gesta erant, ineffabilem et inexplicabilem Domini potentiam esse conjecisset. Nam si tanta servi potentia (inquirebat), ut verbo moveat res immobiles, et imperio utatur adversus res sensu carentes, et hortetur res inanimatas: quantam copiam potentie Domino rerum universarum adesse cogitare atque conjicere par est, cujus voluntas veluti materia quædam fuit et fabricatio, et vis tum ipsius mundi, rerumque omnium, quæ in eo sunt, tum earum rerum, quæ supra res mundanas sunt! Hinc magnus ille rem bene gerere adversus dæmonas exorsus, ac veluti tropæum quoddam adversus devictos antisitem circumducens, cum et fama sui gentem ante perculisset et obstupefecisset, ita demum cum fiducia animoque alacri atque confirmato urbem invehebatur, non curribus et equis, et mulis, et multitudine comitum assectantium sese ostentans, sed virtutibus undique stipatus, omnibus autem urbis incolis populariter ac vulgo cum conjugibus et liberis velut ad novum quoddam spectaculum visendum obviam effusus, et omnibus videre cupientibus, quis esset ille Gregorius, qui homo licet esset, eos tamen, qui apud ipsos pro diis haberentur, tanquam rex quidam in potestate haberet, pro imperio ferens et agens quocunque vellet, et undecunque vellet, prout visum esset, dæmonas sicuti mancipia ejiciens, et eosdem rursus, si videretur, introducens: quique cultorem illorum adduceret tanquam jure ac potestate quadam sibi mancipatum habens, despicientem et honorem, quo ante præditus esset, et hujus consuetudinem cum omnibus, quæ habuisset, facultatibus et copiis commutantem.

Tali nimirum animo atque opinione omnibus eum ante urbem expectantibus, ubi ad eos pervenit, omnibus eum intentis oculis contuentibus, tanquam silvam quamdam inanimam homines prætergressus, ad neminem eorum, qui obviam venirent sese convertens, sed recta ad urbem vadens multo magis eos in stuporem et admirationem deduxit, famam superare intuentibus apprensens. Quod enim magnam urbem primum inveheretur, cum nihil ei tale consuetum antea fuisset, deinde cum stupore non admiraretur tantum propter se populum congregatum esse, sed veluti per solitudinem iter faciens seipsum duntaxat et viam spectaret, ad neminem eorum, qui circum se collecti essent, sese convertens: hoc nimirum supra miraculum, quod in saxo translato editum erat, hominibus esse videbatur. Idcirco cum admodum pauci essent, ut supra commemoratum est, qui ante administrationem ejus fidem suscepissent, quasi tota civitas honorem sacerdotio ejus haberet, ita in urbem ingrediebatur, prosequentium turba undique frequenti stipatus. Quoniam autem protinus ut attingit philosophiam omnibus rebus se veluti onere quodam levaverat, nec quidquam ei rerum ad hanc vitam necessariarum supererat, non

Α μένων, τὸ ἀπραστον τῆς τοῦ Δεσπότης δυνάμεως λογισάμενος. Εἰ γὰρ τοσαύτῃ τοῦ δούλου ἡ δύναμις, ὡς ῥήματι κινεῖν τὰ ἀκίνητα, καὶ προστάγματι κεχρησθαι κατὰ τῶν ἀναισθήτων, καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεσθαι· πόσῃ εὐχὸς ἔστι περιουσίαν δυνάμεως ἐν τῷ Δεσπότη τῷ παντὸς κατανοῆσαι, οὐ τὸ θέλημα, οἷόν τις ὕλη, καὶ κατασκευῆ, καὶ δύναμις αὐτοῦ τε τοῦ κόσμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πάντων, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦτον ὄντων, ἐγένετο! Ἐνταῦθεν ὁ μέγας ἐκεῖνος τῆς κατὰ τῶν δαιμόνων ἀριστείας ἀρξάμενος, καὶ οἷόν τι τρόπαιον κατὰ τῶν νικηθέντων τὸν νεωκόρον περιηγόμενος, προκαταπλήξας τε τῇ φήμῃ τὸ ἔθνος, οὕτως ἤδη μετὰ πεποιθησῶς τε καὶ παρβήσις εἰς τὴν πόλιν εἰσῆλθαι, οὐχ ἄρμασι καὶ ἵπποις, καὶ ἡμίονοις, καὶ τῷ πλήθει τῶν παρεπομένων ἐπικρατῶν, ἀλλὰ ταῖς ἀρεταῖς ἐν κύκλῳ δορυφορούμενος, πανδημῇ δὲ πάντων προχθέντων τῶν οἰκητόρων τοῦ ὄψεσθαι, ὡς ἐπὶ τινι καινοῦ θεάματος ἱστορίαν, καὶ πάντων ἰδεῖν προθυμουμένων, τίς ἐκεῖνός ἐστιν ὁ Γρηγόριος, ὃς ἄνθρωπος ὢν τῶν νομιζομένων παρ' αὐτοῖς εἶναι θεῶν, καθάπερ τις βασιλεὺς ἐξουσίαν ἔχει, προστάγματι φέρων καὶ ἀγων, ὅπουπερ ἂν ἐθέλοι τὰ δαιμόνια, καὶ ὅθεν ἂν βούληται, πρὸς τὸ δοκοῦν ἐξοικίζων τε καὶ ἐνοικίζων, ὥσπερ τὰ ἀνδράποδα, καὶ τὸν θεραπευτὴν ἐκεῖνον φέρει, καθάπερ ἐν ἐξουσίᾳ τινὶ δουλοσάμενος, ὑπεριδόντα μὲν τῆς τιμῆς ἐν ἣ τὸ πρότερον ἦν, τῶν δὲ προσόντων πάντων τὴν μετ' αὐτοῦ διαγωγὴν ἀλλαξάμενον.

Β τοιαύτῃ δὲ γνώμῃ πάντων προσδεχομένων αὐτὸν πρὸ τοῦ ὄψεσθαι, ἐπειδὴ κατ' αὐτοὺς ἐγένετο, πάντων εἰς ἐκεῖνον ἀτενῶς ἀποβλεπόντων, καθάπερ ὕλην ἀψυχὸν παριὼν τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς οὐδένα τῶν ἐντυγχάνοντων στρεφόμενος, καὶ κατ' εὐθείαν ἐπὶ τὴν πόλιν βαδίζων, πολλὸν μᾶλλον αὐτοὺς εἰς ἐκπληξιν ἤγαγεν, ὑπὲρ τὴν φήμην τοῖς ὀρώσι φαινόμενος. Τὸ γὰρ πρῶτως εἰσελαύνοντα πόλει μεγάλῃ, μηδεμιάς συνηθείας τοσαύτης προϋπάρχουσης αὐτῷ, ἔπειτα μὴ καταπληγῆναι δῆμον τοσοῦτον ἐπ' ἐκεῖνον συνελεγμένον, ἀλλ' οἷον δι' ἐρήμου βαδίζοντα, πρὸς ἑαυτὸν μόνον καὶ πρὸς τὴν ὁδὸν ἀποβλέπειν, πρὸς οὐδένα τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιστρεφόμενον ἡθροισμένων, τοῦτο ὑπὲρ τὴν ἐν τῷ λίθῳ θαυματουργοῦσαν τοῖς ἀνθρώποις ἐδόκει. Τοῦτου χάριν, ὀλιγοστῶν ὄντων, καθὼς ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται, τῶν πρὸ τῆς ἐπιστάσεως αὐτοῦ καταδεξιμένων τὴν πίστιν, ὡς πάσης τῆς πόλεως αὐτοῦ τὴν ἱερωσύνην τιμώσης, οὕτως εἰσῆτι στενοχωρούμενος ἀπανταγρόθεν τοὺς παραπομπουσιν. Ἐπεὶ δὲ πάντων ὁμοῦ εὐθὺς, ὅτε τῆς φιλοσοφίας ἤπτετο, καθάπερ τινὸς ἀχθοῦς ἑαυτὸν ἡγευθέρωσε, καίπερ ἦν αὐτῷ τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων οὐδὲν, οὐκ ἄγρὸς, οὐ τόπος, οὐκ οἰκία, ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτὸς ἑαυτῷ (μᾶλλον δὲ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πίστις, πατρὶς αὐτῷ ἦν, καὶ ἐστία, καὶ πλοῦτος)· ὡς οὖν τῆς μὲν πόλεως ἐντὸς ἦν, οἶκος δὲ

αὐτῷ πρὸς ἀνάπαυσιν οὐδαμῷ, οὐ τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ ἴδιος, θορυβουμένων τῶν περὶ αὐτὸν, καὶ ὅπως ἂν καταβῇ καὶ παρὰ τίνι τὴν σκέπην εὖροι διαπορούτων. Τί ταῦτα, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ διδάσκαλος, ὡς περ ἐξω τῆς τοῦ Θεοῦ σκέπης ὄντες, διαπορεῖτε, ὅπου χρὴ διαναπαύσαι τὰ σώματα; μικρὸς ὑμῖν οἶκος εἶναι ὁ Θεὸς δοκεῖ, εἴ περ ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν; Ἡ στενοχωρεῖσθε τῇ οὐρανίῳ σκέπῃ, καὶ ζητεῖτε παρὰ τοῦτο καταγώνιον ἄλλο; Εἰς οἶκος ὑμῖν ἔστω διὰ σπουδῆς ὁ ἐκάστου ἴδιος, ὁ διὰ τῶν ἀρετῶν ἐκδοχομένου, καὶ εἰς ὕψος ἀνατεινόμενος. Τοῦτο λυπεῖτω μόνον, μὴ τὸ τοιοῦτον ἡμῖν οἰκητήριον ἀπαράσκευον ᾗ· αἱ γὰρ τῶν γῆινων τοίχων περιβολαὶ τοῖς ἐν ἀρετῇ ὥσι κέρδους οὐ φέρουσι. Μᾶλλον δ' ἂν εὐδότης ὑπὸ τῶν ἐν κακίᾳ μολυνόμενων ἢ τῶν τοίχων χρεῖα σπουδάζεται· διότι προκαλῦμμα πολλῶν τῶν κρυπτῶν τῆς αἰσχύνῃς ὁ οἶκος γίνεταί. Οἱς δὲ δι' ἀρετῆς ὁ βίος ἐσπούδασταί, οὐκ ἔχουσιν οἱ τοῖχοι, ὅτι περικαλύψουσιν. Ταῦτα δὲ πρὸς τοὺς συνέντας διεξιόντος, ἐπιστάς τις τῶν ἐπισήμων ἀνὴρ, γένει καὶ πλοῦτι, καὶ τῇ λοιπῇ δυναστείᾳ τοῖς πρώτοις ἐναρίθμιος ὢν· Μουσώνιος ὄνομα τῷ ἀνδρὶ· ὡς εἶδεν πολλοὺς περὶ τὴν αὐτὴν σπουδὴν προθυμομένους, ὅπως ἂν τοῖς ἰδοῖς οἰκοῖς τὸν ἀνδρα δέξοντο, φθάτας τοὺς ἄλλους, ὑπαρπάξει τὴν χάριν, αὐτῷ παρακαλῶν ἐπιβουλεύειναι τὸν μέγαν, καὶ τιμῆσαι τῇ εἰσόδῳ τὸν οἶκον· ὡς ἂν σεμνότερός τε καὶ δοξίμος τῷ μετὰ ταῦτα γένοιτο βίῳ, τοῦ χρόνου καὶ τοῖς ἐφεξῆς τὴν μνήμην τῆς τοιαύτης τιμῆς παραπέμποντος.

C paratos, et id agentes, ut in suas ades virum reciperent, cum caeteros ansevertisset, gratiam praecepit rogans magnum illum virum, ut suo hospitio uteretur, et introitu domum honestaret, quo et in sequenti saeculo celebris et memorabilis ea evaderet, tempore etiam ad posterum memoriam ejusmodi honoris transmittente.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ συνδραμόντες περὶ τῶν ὁμοίων ἰκέτευον, δίκαιον εἶναι κρίνας δοῦναι τὴν χάριν τῷ προκατάρξαντι, τοὺς ἄλλους διὰ τῆς τῶν λόγων φιλοφροσύνης διασπασάμενός τε καὶ ἀντιμιμῆσας, παρὰ τῷ προκαθόντι κατὰγειται. Εἰ δὲ διηγηματικῇ τίς ἐστί καὶ ἀκατάσκευος τῶν περὶ αὐτοῦ λόγων ἡ ἱστορία, τὰς ἐκ περιβολῆς τινὸς ἐφευρισκομένας τοῖς πράγμασιν ἐπανεξήσεις ἐκουσίως τοῦ ἡμετέρου παραλιπόντος λόγου· γένοιτο ἂν καὶ αὐτῇ τοῖς ὁρθῶς τὰ πράγματα κρίνουσιν οὐ μικρὰ μαρτυρία, τοῦ μηδὲν δι' ἐπινοίας ἐπαύξασθαι τῷ μνημονευόμενῳ τὰ θαύματα, ἀλλ' ἀρχεῖν τὴν μνήμην τῶν κατ' αὐτὸν πραγμάτων πρὸς τελειότατον ἐπαινον· ὅσον τι κάλλος αὐτοφύεος ἐπὶ προσώπου, οὐδεμίᾳ περιεργίᾳ κομμοτικῆς τέχνης ἐπανθίζόμενον. Ὅντων δὲ τῶν προκατηχομένων τὸν λόγον ἐν ὀλίγῳ τῷ ἀριθμῷ, πρὶν παρελθεῖν τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν δυσμαῖς γενέσθαι τὸν ἥλιον, τοσοῦτοι παρὰ τὴν συντυχίαν προσέθεντο, ὥστε πρὸς σύστημα λαοῦ τὸ πλήθος τῶν πεπιστευκότων ἱκανῶς ἔχειν. Ὁρῶντες, καὶ πάλιν ἐπὶ θύραις ὁ δῆμος, αὐτοὶ τε καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες, καὶ τὸ γῆραιον τῆς ἡλικίας, καὶ οἷς τίσιν ἦν ἐκ δαιμόνων, ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς ἐμπειρίας, ἢ συμφορὰ περὶ τὸ αἶμα· καὶ ἐν μέσῳ ἐκείνῳ πρὸς τὴν ἐκάστου τῶν συνελεγεμένων χρεῖαν ἀρροδίως τῇ

A ager, non locus, non domus: sed omnia ipse sibi erat (immo vero virtus et fides ei patria erat et sedes et divitiæ), ut igitur urbem ingresso domus ad requiescendum ei nusquam vel Ecclesiae vel ipsius propria erat, comitibus ejus trepidantibus atque sollicitis quomodo diversaretur, et a quibus tecto reciperetur, anxii: Quid hæc, inquit magister ad eos, quasi extra protectionem Dei constituti, anxii atque solliciti inquiritis, ubi corpora reficere atque curare oporteat? an parva vobis domus Deus esse videtur, siquidem per eum vivimus et morimur et sumus? An arcum et angustum caeleste lectum vobis videtur, et præter hoc aliud diversorium quaeritis? una vobis domus studio curaque sit, ea videlicet, quæ cujusque propria est, quæ per virtutes edificatur et tollitur in altum. Hoc solum vobis curæ atque sollicitudini sit, ne ejusmodi vobis habitaculum non paratum nec instructum sit; nam terreni parietes iis, qui cum virtute vitam transigunt, circumdati nihil commodi afferunt. Quinimo par consentaneumque fuerit ab iis, qui vitiiis atque nequitia coinquantur, parietum usum studioso atque cum cura institui atque parari propterea quod domus occultarum plerumque turpitudinum velamentum existit. At quorum vita cum virtute transigitur, in his nihil est, quod parietes obtegan et obvelent. Atque hæc eo ad familiares dicente, assistens vir quidam insignis, qui genere, divitiis reliquisque opibus inter primos numeraretur (Musonius ei nomen erat), ut vidit multos idem officium deferre

C paratos, et id agentes, ut in suas ades virum reciperent, cum caeteros ansevertisset, gratiam praecepit rogans magnum illum virum, ut suo hospitio uteretur, et introitu domum honestaret, quo et in sequenti saeculo celebris et memorabilis ea evaderet, tempore etiam ad posterum memoriam ejusmodi honoris transmittente.

Cum autem multi etiam alii concurrerent, et eadem rogarent, æquum esse judicans gratificari ei, qui tempore prior in deferendo officio fuisset, cum caeteros benigne salutatos verbis honorificis iavem prosecutus dimisisset, ad priorem divertit. Quod si historia rerum ab eo gestarum nihil præter rerum narrationem continet et incondita est, quod sermo noster consulo prætermiserit eas, quæ solerti quadam excogitatione adhiberi rebus solent, amplificationes et exaggerationes: fuerit etiam hoc non levi apud eos qui recto judicio res æstimaunt, testimonio atque argumento, quod nullo modo de industria miracula viri cujus memoriam celebramus, exaggerantur, sed rerum ejus memoria sufficiat ad perfectissimam laudem: tanquam nativa quædam pulchritudo, quæ nullius lenocinii supervacua adhibita cura in facie efflorescit. Cum autem exiguo numero essent, qui sermonem ante audivissent, priusquam dies præterisset, et ea occidisset, adeo multi primo concursu accesserunt, ut ad constituendum populum multitudo eorum, qui crediderant, satis magna esset. Postridie ejus diei simul atque diluxisset, rursus hominum multitudo frequens cum uxoribus et liberis, item senilis ætas, et quibuscunque ex dæmonum infuria aliave

aliqua vi calamitas corporis acciderat, pro foribus A
priesto erant, et ille in medio eorum ad id quod
cuique eorum, qui convenerant, opus erat, sese
virtute Spiritus impertiens, prædicans, una dispu-
tans et examinans, admonens, docens, senans. Hac
enim utique re potissimum multos ad prædicationem
adducebat, quod ea quæ videbantur cum iis
quæ audiebantur congruebant et conveniebant,
atque per utraque divinæ virtutis in eo notæ atque
indicia relucebant. Nam aures quidem sermo,
oculos vero ea quæ circa infirmos edebantur mira-
cula stupore et admiratione captos tenebant. Si
quis lugeret, consolationem accipiebat: juvenis
et adolescens castigabatur et emendabatur mode-
stiamque disciebat; senex convenientibus ætati ser-
monibus curabatur. Servi, ut erga dominos fideles
essent: qui potestatem in alios haberent, ut erga
subditos humanitatem præstarent, admonebantur.
Pauper unas divitias esse virtutem docebatur,
quam omnibus abunde acquirere liceret: si quis
divitiis floreret, ita, ut par erat, admonebatur, cum
administrator ac dispensator, non dominus esse
facultatum doceretur. Mulieribus convenientia at-
que accommodata, pueris competentia atque utilia,
patribus ipsos decencia cum tribueret, et omnibus
omnia fieret, et omnium vicem præstaret, tantum
sibi auxilio Spiritus repente populum adjunxit, ut
ad templi fabricationem animum adjiceret, cum
omnes offerendo tam pecunias, quam operas suas,
studium ejus adjuvarent. Hoc est templum, quod
usque adhuc ostenditur: quod magnus ille vir
statim aggressus veluti fundamentum quoddam
atque crepidinem sui sacerdotii initio instituit at-
que mollitus est, divino quodam conatu et auxilio
supero opus absolvens, quemadmodum insequentis
temporis testimonio comprobatum est. Cum enim
terræ motus accidisset, atque omnes propemodum
funditus periissent, omnibus tam publicis, quam
privatis ædificiis collapsis, disiectis ac desolatis,
solum illud templum illæsum et inconcussum man-
sit, ut vel per hoc pateat, cum qua vi atque virtute

Verum hæc quidem multis temporibus post in-
tes timonium fidei magni istius viri a divina poten-
tia designata sunt. Tunc autem cum omnes tam
illius urbis incolæ, quam vicini apostolicis mira-
culis obstupefacti essent, et quidquid ab eo vel
diceretur vel fieret, divina virtute et agi et dici
credidissent, cum illius quidem ac tempora-
lium controversiarum aliud ullum iudicium sibi
magis ratum ac firmum, majorisve auctoritatis
esse putabant, sed omnis quæstio disceptatioque et
omnis intricatus et explicatu difficilis negotiorum
nexus illius consiliis et admonitionibus resolve-
batur et dirimebatur. Unde cum communiter uni-
versis, tum singulis illius beneficio tam æquitas
rectaque juris constitutio, quam pax erat: ma-
gnumque bonorum tum publice tum privatim in-
crementum, nulla malitia nullave fraude mutuam
concordiam imminuente. Forsitan autem non in-
tempestivum fuerit unum ejus decretum atque

δυνάμει τοῦ Πνεύματος μερίζομενος, κηρύσσων, συν-
εξετάζων, νοουθετῶν, διδάσκων, ἰώμενος. Τοῦτω γὰρ
δὴ μάλιστα προσήγετο τοὺς πολλοὺς τῷ κηρύγματι,
ὅτι συνέβαιεν ἡ ὄψις τῇ ἀκοῇ, καὶ δι' ἀμφοτέρων τῆς
θείας δυνάμεως ἐπέλαμπεν αὐτῷ τὰ γνωρίσματα.
Τὴν μὲν γὰρ ἀκοὴν ὁ λόγος, τὰς δὲ ὄψεις τὰ περὶ
τοὺς ἀσθενούντας ἐξέπληττε θαύματα. Ὁ πενήτων
παρεκαλεῖτο· ὁ νέος ἐσωφρονίζετο· ὁ γηραιὸς τοῖς
καθήκουσι λόγοις ἐθεραπεύετο. Δούλοι πρὸς δεσπό-
τας οἰκείως ἔχειν, οἱ κρατοῦντες τοῖς ὑποχείριοις
φιλανθρωπεύεσθαι, ὁ πενόμενος ἕνα πλοῦτον εἶναι
τὴν ἀρετὴν ἐδιδάσκετο, ἥτις πᾶσι πρόκειται κατ'
ἐξουσίαν ἡ κτῆσις, ὁ τῷ πλούτῳ κομῶν καταλλήλως
ἐνουθετεῖτο, οἰκονόμος εἶναι τῶν προσόντων, οὐ κύ-
ριος διδασκόμενος. Γυναῖξί τὰ πρόσφορα, παῖσι τὰ
σύμμετρα, πατράσι τὰ πρέποντα νέμων, καὶ πάντα
πᾶσι γενόμενος, τοσοῦτον ἑαυτῷ λαὸν ἀθρόως τῇ
συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος παρεστήσατο, ὥστε πρὸς
ναοῦ κατασκευὴν ὁρμῆσαι, πάντων χρήμασι τε καὶ
σώμασι πρὸς τὴν σπουδὴν ὑπουργοῦντων. Οὗτός ἐστιν
ὁ ναὸς, οὗ τὰς ἀρχὰς ἐκεῖνος τῆς κατασκευῆς κατε-
βάλετο· ἐπεκαλλώτισε δὲ τις τῶν μετ' ἐκεῖνον,
ἐκεῖνος ἀξίως· ὁ μέχρι τοῦ παρόντος δεικνύμενος, ὅν
ὁ μέγας ἐκεῖνος εὐθύς ἐπιστάς, οἶδεν τινα θεμελίον
καὶ κρηπίδα τῆς ἰδίας ἱερωσύνης τῷ περιφανεστάτῳ
τῆς πόλεως ἐναπέθετο, θεῖα τινὶ δυνάμει τελειώσας
τὸ ἔργον, ὡς τῷ μετὰ ταῦτα μαρτυρεῖται χρόνῳ.
Σεισμοῦ γὰρ ποτε βαρυτάτου τῇ πόλει ἐν τοῖς καθ'
ἡμᾶς χρόνοις γεγεννημένου, καὶ πάντων μικροῦ δειν'
ἄρδην ἀπολωλότων, τῶν τε δημοσίων καὶ τῶν ἰδιω-
κίων οἰκοδομημάτων ἀπάντων ἐρειπυθέντων καὶ ἐρη-
μωθέντων, μόνος ἔμεινεν ὁ ναὸς ἐκεῖνος ἀρραγῆς τε
καὶ ἀσειστός, ὡς καὶ διὰ τοῦτου φανερὸν εἶναι, καὶ
μεθ' ὅας δυνάμεως ὁ μέγας ἐκεῖνος τῶν κατ' αὐτὸν
πραγμάτων ἀντελαμβάνετο.

gravissimus aliquando civitati nostris temporibus
funditus periissent, omnibus tam publicis, quam
privatis ædificiis collapsis, disiectis ac desolatis,
solum illud templum illæsum et inconcussum man-
sit, ut vel per hoc pateat, cum qua vi atque virtute

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν πολλοῖς ὕστερον χρόνοις εἰς μαρ-
τυρίαν τῆς τοῦ μεγάλου πίστεως παρὰ τῆς θείας
ἀπεδείχθη δυνάμεως. Τότε δὲ τοῖς ἀποστολικοῖς θαύ-
μασι τῶν τε κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν περίοικον ἀπάν-
των ἐκτεπληγμένων, καὶ πᾶν τὸ παρ' αὐτοῦ λεγό-
μενόν τε καὶ γινόμενον, θεῖα δυνάμει πράττεσθαι
τε καὶ λέγεσθαι πεπιστευκότων, οὐδὲ τῶν βιωτικῶν
ἀμφισβητημάτων, ἄλλο τι δικαστήριον ὄντων εἶναι
αὐτοῖς κυριώτερον, ἀλλὰ πᾶσα κρίσις καὶ πᾶσα
δυσδιεξόδευτος πραγμάτων πλοχὴ ταῖς ἐκεῖνου συμ-
βουλαῖς διελύετο. Ὅθεν εὐνομία τε καὶ εἰρήνη κοινῇ
τε καὶ πᾶσι καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον διὰ τῆς ἐκεῖνου
χαρίτος ἦν, καὶ πολλῇ τῶν ἀγαθῶν ἡ ἐπίδοσις, ἰδίᾳ
τε καὶ κοινῇ, μηδεμιᾶς κακίας τὴν πρὸς ἀλλήλους
ὁμόνοιαν ἐπικοπτούσης. Οὐκ ἀκαιρὸν δ' ἂν ἴσως εἴη,
μᾶς αὐτοῦ κρίσεως μνήμην ποιήσασθαι· ὡς ἂν, κατὰ
τὴν παροιμίαν, ὅλον ἡμῖν γένηται καταφανὲς ἐκ τοῦ
κраспёδου τὸ ὕψασμα. Καὶ γὰρ ἡ θεῖα Γραφή, πολ-
λὰς τοῦ Σολομῶντος κρίσεις τοῖς ὑπηκόοις δικάσαν-

τος, ἡρέσθη διὰ μίᾳς πάσαν τοῦ ἀνδρὸς παραστῆσαι τὴν σύνοιαν. Ὅτε ταῖς δύο μητρῶσι δικάζων, ἐπειδὴ ἀνεξέλεγκτον ἦν τὸ ἀδίκημα, κατὰ τὸ ἴσον ἐκατέρας αὐτῶν, τὸ μὲν τεθνηκὸς παῖδιν οὐ προσαιμένης, τοῦ δὲ περιόντος ἀντεχομένης, ἔγνω δι' ἐπινοίας ἀνιχνεύσαι τὴν κεκρυμμένην ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀμάρτυρον ἦν τὸ ἀδίκημα, καὶ ἰσοστάσιος ἐφ' ἐκατέρων ἡ τε τοῦ ψεύδους καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ὑπόνοια, τὴν φύσιν εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀληθείας ἑαυτῷ παρεστήσατο, διὰ τῆς σεσοφισμένης ἀπειλῆς τὸν σκοπὸν τῆς διανοίας ἐπικυρψάμενος. Προστάξας γὰρ ὤθεν τοῦ τε περιόντος καὶ τοῦ τεθνηκὸς τὸ σῶμα κατὰ τὸ ἴσον ξίφει διατηθέντων ἀμφοτέραις προσνεμηθῆναι τὰ τῶν τέκνων ἡμέτομα, παρέδωκε τῇ φύσει τῆς ἀληθείας τὴν κρίσιν τοῦ πράγματος. Ὡς γὰρ ἡ μὲν ἀσμένως τὸ προστεταγμένον ἐδέξατο, καὶ τὸν δῆμιον ἡπαγειν· ἡ δὲ συγκινηθεῖσα τοῖς μητρώοις σπλάγχνοις, ἡτήσθαι διωμολόγει, φέισασθαι τοῦ τέκνου παρακαλοῦσα (χάριν γὰρ εἶχεν, εἰ ὁπωσούν τὸ νῆπιον σώζοιτο), τοῦτο κριτήριον τῆς ἀληθείας ὁ βασιλεὺς ποιησάμενος, τῇ κατὰ τὸ ἐκούσιον τὴν νικῶσαν ψῆφον χαρίζεται, λογισάμενος ὅτι ἡ ἀπειδοῦσα τῆς τοῦ τέκνου σφαγῆς κατηγορεῖται παρὰ τῆς φύσεως, καὶ ὥς οὐκ οὔσα μήτηρ ἐκείνου, οὐ κατεπίγει τὸν θάνατον. Τίνα τοίνυν καὶ ἡμεῖς κρίνιν τοῦ μεγάλου Γρηγορίου διηγησόμεθα; Δύο τινὲς ἀδελφοί, νέοι τὴν ἡλικίαν, ἀρτι τὸν πατρώον ἐν ἑαυτοῖς διελόμενοι κληρὸν, λίμνης ἀντεποιούντο μίᾳς, πάσαν ἔχουν φιλονεικούντες ἑκάτερος, καὶ οὐ παραδεχόμενος τὸν ἄλλον ὁ ἕτερος εἰς κοινωνίαν τῆς κτῆσεως. Γίνεται οὖν τῆς δίκης κύριος ὁ διδάσκαλος. Καὶ κατὰ τὸν τόπον γενόμενος, τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ νόμοις ἐκέχρητο πρὸς τὴν διαίταν, εἰς καταλλαγὰς ἄγων, καὶ συμβῆναι παρακαλῶν διὰ φιλίας τοὺς νέους, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης κέρδος προτιμώτερον τῶν ἐκ τῆς προδόδος ποιήσασθαι. Τὴν μὲν γὰρ εἰς ἀεὶ παραμένειν καὶ ζῶσι καὶ τελευταῖσιν· τῶν δὲ πρόσκαιρον μὲν τὴν ἀπόλαυσιν, αἰωνίαν δὲ τῇ ἐπὶ τὴν ἀδικίαν κατάχρισιν ἔχει, καὶ ὅσα εἰκὸς ἦν ἐκείνον λέγειν, καταστέλλοντα τὸ ἀτακτοῦν τῆς νεότητος.

dens, et ut amice inter se concordarent, et pacis lucrum pluris, quam id quod ex proventibus caperent, aestimarent, adolescentes adhortans. Nam pacem quidem in perpetuum et viventibus et mortuis permanere; redituum vero temporarium quidem esse usufructum, æternam vero ob injuriam condemnationem, et quæcunque par erat illum dicere reprimentem et cohibentem insolentiam et immoderatam cupiditatem juventutis.

Ἐπεὶ δὲ ἀπρακτος ἦν ἡ παράκλησις, καὶ ἡ νεότης ἐπλέγμαινεν, καὶ εἰς θυμὸν ἐξεκαίετο πλείονι τῇ ἐλπίδι τοῦ κέρδους περιοδεύουσα, καὶ στρατὸς ἐκατέρωθεν ἐκ τῶν ὑποχειρίων παρεσκευάζετο, πολυχειρία φονῶσα θυμῷ καὶ νεότητι στρατηγουμένη, καὶ ὠριστὴ τῆς συμπλοκῆς ὁ καιρὸς· μελλούσης δὲ κατὰ τὴν ὑπερταλίαν τῆς μάχης ἐξ ἐκατέρων συρρήγνυσθαι, παραμεινας ταῖς δχθαῖς τῆς λίμνης ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, καὶ διακατερῆσας ἐν ἀγρυπνίᾳ τὴν νύκτα, Μωσαϊκὴν τινα θαυματουργίαν ἐπὶ τοῦ ὕδατος ἔδειξεν· οὐ πληγὴν ῥάβδου πρὸς δύο τμήματα τὸν βυθὸν διασχίσας, ἀλλ' εὐχῇ πάσαν αὐτὴν ἀθρόως ἀπο-

A sententiam commemorare, ut, juxta proverbium, totus pannus ac tela a nobis ex fimbria cognoscatur. Etenim cum multas subditorum controversias Solomon decretis suis et sententiis interpositis diremisset, per unum dumtaxat ejus decretum satis habuit omnem viri prudentiam ostendere divina Scriptura. Cum inter duas matres jus dicens, quandoquidem injuria atque improbitas probari atque convinci non poterat, utraque earum pariter mortuum quidem infantem aversante, superstitem vero vindicante, solertia quadam ac vafro consilio, latentem veritatem statuit investigare. Quoniam enim testibus improbitas et nequitia carebat, ac par utrinque tam mendacii, quam veritatis suspicio erat: naturam sibi in testimonium veritatis adhibuit, per simulatas et fictas minas quid ageret et in animo haberet occultans. Cum enim quasi jussisset, ut tam superstitis, quam mortui gladio æqualiter dissectorum utrique darentur dimidiatæ filiorum partes, rei veritatis judicium naturæ permisit. Ut enim una quidem libenter id quod imperatum erat, accipiebat, et carnificem urgebat, altera vero maternis visceribus commota se victam esse concedebat, rogans ut filio parceretur (gratiam enim sese habituram esse aiebat, si quovis modo infans servaretur): hoc arbitrium veritatis rex esse reputans ei, quæ sponte sua succumberet et vinci se pateretur, sententiam victricem largitur, existimans quod ea, quæ non curaret filium trucidari, a natura argueretur, quod non esset mater ejus, cujus necem urgebat. Quam igitur nos contra magni Gregorii causæ cognitionem atque decretum narrabimus? Duo quidam fratres ætate juvenes, qui paternam hæreditatem nuper inter sese divisissent, lacum unum vindicabant, totum uterque habere contendentes: et neuter alterum in societatem possessionis admittebat. Permittitur igitur magistro litem dirimendi libera potestas. Qui cum ad locum (de quo controversia erat) venisset, suis ipsius legibus utebatur ad arbitrium, quod receperat, disceptandum, reconciliationem sua-

D Sed posteaquam adhortatio inefficax erat, et juvenis æstuabat et inflammabatur, ac spe lucri intumescens majori iracundia exardescibat, et exercitus utrinque ex subditis parabatur, et manus cædis avida furore atque juventute ducibus utens instruebatur, tempusque conflictus præstitutum erat: pridie ejus diei, quo prælium utrinque committendum fuerat, cum homo Dei ad ripas stagni permansisset, noctemque pervigilasset, miraculum quoddam Mosaicum edidit in aqua, non percussione virgæ in duas partes profundum diducens, sed omnem eum lacum in incultam et vastam

terram redigens continentem diluculo ostendit, et aridum et humoris expertem, adeo ut ne in concavis quidem locis aliquas reliquias aquae haberet, qui ante preces suas pelagi instar exundaret. Atque ille quidem divina vi hoc interposito decreto, rursus se domum recipiebat. Adolescentibus vero rebus ipsis edita sententia controversiam diremit. Cum enim non esset, cuius nomine bellum alter adversus alterum parabant, pax furorem excepit, ac rursus natura sese in fratribus ostendit. Atque etiam nunc videre licet divinae illius sententiae evidentialia signa. Nam undique circum illum locum, qui quondam lacus erat, vestigia quaedam aquae alluvionis et inundationis adbucentiam nunc exstant. Quidquid autem tunc submersum erat et in fundo aquae, totum redactum est in nemora, loca habitata, prata et arva. Hoc iudicium, quin primas teneat, ne clarum quidem illum ipsum Solomonem opinor controversiam esse facturum. Quid enim tantum ad virtutem habet momenti, conservasse unum infantem ad ubera duarum mulierum, quarum utraque se matrem esse contenderet, adhuc lactentem, cui ad salutem prorsus nihil interesset, utrum a matre, an ab altera sibi alimenta procurarentur: quantum duobus adolescentibus tribuisse salutem, qui nunc (primum) ad negotia saeculi progressi, in vigore juventutis circa ipsum aetatis florem, ira stimulante eos ad mutuum eadem, cum alter in alterius perniciem manus armassent, acerbum hominibus illius aetatis spectaculum paulo post edituri erant, in quibus periculum erat, ne vel ambo mutuis caedibus conficerentur, vel alter omnino se fraterna caede contaminaret; ut praetermittam eos qui una cum utroque horum pari furore in acie starent, quorum aliorum adversus alios conatus ad id unum spectabat, ut adversarios morte afficeret? Qui igitur jam decretam a mali illius praetoris concilio adversus eos mortiferam sententiam per preces rescidit, et naturam rursus secum reconciliavit, et caedis studium in pacificam laetitiam convertit: quanto magis is jure admiratione dignus nomine cognitionis et decreti videri debet, quam is, qui meretriculae fraudem deprehendit? Nam quod in aqua editum est miraculum, qua ratione repente in terram incultam ea quae navigabilis esset transmutata, lacus in campum depressum redactus sit: item quo pacto id quod sit, ut fructus producat, id tacere atque silentio oratione, quae se una cum dignitate et amplitudine rei quae narretur, erigere non possit.

Quid enim ejusmodi didicimus in iis miraculis, quae litteris mandata atque perscripta sunt, quod huic comparando par fieri possit? Inhibuit Jesus filius Nave cursum fluminis Jordanis, sed quandiu arca erat in aqua. Transgresso autem populo, atque arca traducta, reddidit rursus amni cursum consuetum. Aqua nudatur in sinu Rubro solum profundo subjectum, ad utrumque latus a spiritu mari submoto; sed miraculum tantisper durabat, dum exercitus, qui in profundo per aridam ibat,

A χερσώσας, ηπειρον εδειξεν τῷ ὄρει τὴν λίμνην, ζηράν τε καὶ ἀνιχμον, ὡς μὲν ἐν τοῖς καλοῖς ἔχειν τι τοῦ ὕδατος λείψανον, τὴν πρὸ τῆς εὐχῆς παλαγίζουσιν. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα τῇ θείᾳ δυνάμει δικάσας, πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀνεχώρει· τοῖς δὲ νέοις ἡ ἐκ τῶν ἔργων ἀπόφασις τὴν φιλονεικίαν διέλυσεν. Μὴ γὰρ ὄντος τοῦ ὑπὲρ οὗ τῶν κατ' ἀλλήλων ἐξήρτυον πόλεμον, εἰρήνῃ τὸν θυμὸν διεδέξατο, καὶ πάλιν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς ἡ φύσις ἐγνώρισε. Καὶ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν τῆς θείας ἐκείνης ἀποφάσεως ἐναργὴ τὰ σημεῖα. Κύκλῳ γὰρ τῆς ποτε λίμνης Ἰσχυριτινὰ τῆς τοῦ ὕδατος ἐπικύσεως εἰς ἐπὶ καὶ νῦν διασώζεται. Τὸ δ' ὅσον βύθιον ἦν τότε καὶ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ ὕδατος, ἅπαν μετεσχευάσθη εἰς ἄλσιν, καὶ οἰκησιν καὶ λειμῶνας, καὶ ἄροσιν. Ταύτης οἶμαι τῆς δίκης μὴδ' ἂν αὐτὸν ἐκείνον τὸν ὀνομαστὸν Σολομῶντα, τῶν πρωτείων ἀμφισθητῆσαι. Τί γὰρ τοσοῦτον εἰς ἀρετὴν, ἀποσώσαι τὸ τῶν μητρώων δύο μαζῶν βρέφος ἐνυπομάχιον, ὃ τὸ ἴσον ἦν πάντως εἰς σωτηρίαν, εἴτε παρὰ τῆς γεννησαμένης, εἴτε καὶ παρὰ τῆς ἐτέρας· αὐτῷ τὰ τῆς ἀνατροπῆς ἐκπουδάξεται, ἢ δύο νεανίας βραβεύσαι τὴν σωτηρίαν; οἱ νῦν ἐπὶ τὰ τοῦ βίου πράγματα παρελθόντες, ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος, κατ' αὐτὸ τῆς ἡλικίας τὸ ἄθος τοῦ θυμοῦ πρὸς τὸν κατ' ἀλλήλων φόνον αὐτοῖς παροιστρήσαντος, ἐμελλον θέαμα πικρὸν τοῖς τότε μετ' ὀλίγον ἐπιδειχθῆσθαι, κατ' ἀλλήλων τὰς χεῖρας ὀπλίσαντες, ἐφ' ὧν ἑλπίς ἦν, ἡ ἀμφοτέρους ὑπ' ἀλλήλων φθορῆσθαι, ἢ τὸν ἓνα γενέσθαι πάντως ἐν τῷ τῆς ἀδελφοκτονίας μίσματι; ἢ παρῶμαι τοὺς ἑκατέρους τούτων συμπαρατασσομένους ἐν τῷ ἴσῳ θυμῷ, οἷς εἰς ὄρος τῆς κατ' ἀλλήλων ὀριμῆς, ὁ τῶν ἀντιτεταγμένων θάνατος ἦν. Ὁ τοίνυν ᾗδ' κατ' αὐτῶν κυρωθεῖσαν ὑπὸ τῆς τοῦ πονηροῦ στρατηγίας τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον διὰ τῆς εὐχῆς ἀναλύσας, καὶ τὴν φύσιν πάλιν πρὸς αὐτὴν καταλλάξας, καὶ μεταβαλὼν εἰς εἰρηνικὰς εὐφροσύνας τὴν περὶ τοὺς φόνους σπουδὴν· πόσω μᾶλλον εὐχότως ἐπὶ τῇ κρίσει θαυμάζοιτο παρὰ τὸν τὴν κακουργίαν τῆς ἐταιρίδος φωράσαντα; Τὸ γὰρ ἐπὶ τῷ ὕδατι θαῦμα, πῶς ἀθρόως εἰς χέρσον μετεσχευάσθη τὸ πλώϊμον, καὶ πεδίον ἐγένετο, καὶ κοίλον ἡ λίμνη, καὶ πῶς ἡ ἀντὶ θαλάσσης οὖσα τῷ τόπῳ τὸ πρότερον, νῦν πρὸς καρπῶν ἀνεῖσι φορὰν, τοῦτο σιγᾶν οἶμαι καλῶς ἔχειν μᾶλλον, ἢ διεξιέναι τῷ λόγῳ, μὴ δυνάμεν κατ' ἀξίαν συνεπαρῆναι τῷ διηγήματι.

D pro mari illi loco prius esset, nunc eo redactum praeterire consultius esse puto, quam persequi rei quae narretur, erigere non possit.

Τί γὰρ τοιοῦτον ἐν τοῖς ἀναγράπτοις θαύμασι μαθηθῆκαμεν, ὡς δύνασθαι εἰς ἴσον ἰλεῖν τούτῳ διὰ συγκρίσεως; Ἐστῆσιν οὖν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τὸ τοῦ Ἰορδάνου ρεῖθρον· ἀλλ' ἔως ἡ κιβωτὸς ἦν ἐν τῷ ὕδατι. Περαιωθέντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς κιβωτοῦ διελευσῆς, ἀπείδωκε πάλιν τῷ ρεῖθρῳ τὸ σύνθημα. Γυμνοῦται τοῦ ὕδατος ἐν τῷ Ἐρυθραίῳ παλάγι τὸ τοῦ βυθοῦ ὑποκαίμενον, ἀποσθείσης ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τὰ κλάγια τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ ὁ χρόνος τοῦ θαύματος ἦν ἡ τοῦ στρατοῦ πάροδος, ἡ διὰ τοῦ ξηροῦ κατὰ τὸν

βυθὸν γενομένην. Μετὰ τοῦτο δὲ πάλιν μία τοῦ ὕδατος ἡ ἐπιφάνεια γίνεται· καὶ τὸ πρὸς ὀλίγον διαιρεθὲν συνεχλύσθη. Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἀπ᾽ ἑνὸς γεγένητο, ὡς μὴ ἀπιστεῖσθαι τῷ χρόνῳ τὸ θαῦμα, διὰ τῶν φαινομένων εἰς τὸ διηνεκὲς μαρτυρούμενον. Τὰ μὲν δὲ κατὰ τὴν λίμνην λεγόμενά τε καὶ δεικνύμενα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἐτερον δὲ μετὰ τοῦτο θαῦμα τοιοῦτον παρ' αὐτοῦ δεικνύται τε καὶ μνημονεύεται. Ποταμὸς τις παρ' αὐτοῖς διαβρεῖ τὸν χώρον, αὐτῷ τῷ ὀνόματι τὸ τραχὺ καὶ ἀνήμερον ἐπισημαίνων τοῦ βρύματος· Λύκος γάρ, διὰ τὸ βλαπτικὸν εἶναι, παρὰ τῶν προσοικούντων ἐπονομάζεται. Οὕτως πολὺς μὲν καὶ ἐκ τῶν πηγῶν καταφέρεται τῆς Ἀρμενίας, τῆς χώρας αὐτῇ διὰ τῶν ὑπερχειμένων ὄρων σαφιλὲς ἐπιχορηγούσης τὸ βεῖθρον. Κοίλος δὲ πανταχοῦ τῆς ὑπώρειας τῶν κρημνῶν ὑποβρέων πολὺ μᾶλλον ταῖς χειμερίαις χαράδραις ἀποτραχύνεται, πάσας εἰς αὐτὸν τὰς ἐκ τῶν ὄρων συρροὰς ὑπολαμβάνων. Ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τῆς χώρας, δι' ἧς διεξέρχεται, πολλάκις ταῖς ἐκατέρωθεν κρηπίσι στενωχωρούμενος, κατὰ τι μέρος ὑπερχεῖται τῆς ὁδοῦ, κατὰ τὸ πλάγιον, ἅπαν ἐπικλύζων τῷ βεῖθρῳ τὸ ὑπερχειόμενον· ὥστε συνεχεῖς κατὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῖς παροικοῦσι τῷ τόπῳ τοὺς κινδύνους ἐπάγειναι, ὧρὶ τῶν νυκτῶν ἢ καὶ μεθ' ἡμέραν πολλάκις τοῦ ποταμοῦ τοῖς ἀγροῖς ἐπεμβαίνοντες. Ὅθεν οὐ φοβὰ μόνον καὶ σπέρματα καὶ βοσκήματα τῇ τῶν ὁδῶν φορᾷ διεσθίρετο, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἦπτετο τῶν οἰκητόρων ὁ κίνδυνος, ἀπρόοπτος ἐν τῇ ἐπικλύσει τοῦ ὕδατος ἐν ταῖς οἰκίαις ναυαγούντων. Τῶν τοίνυν προκατορθωθέντων τῷ μεγάλῳ θαυμάτων εἰς ἅπαν διαπεφοιτηκότων τὸ ἔθνος, ἀναστάντες οἱ κατὰ τὸ μέρος· ἐκείνο τῷ ποταμῷ προσοικούντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες πανδημεῖ πάντες ἰκέται τοῦ μεγάλου γίνονται, δεόμενοι λύσιν αὐτοῖς τινα τῶν κακῶν ἐξ ἀνεπίστων πορίσασθαι. Ἄπαντα γὰρ ἐν αὐτῷ τὸν Θεὸν ἔλεγε δύνασθαι, ὅσα ταῖς ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις καὶ διανοαῖς ἐστὶν ἀμήχανα. Μηδὲν γὰρ τῶν εἰς βουλὴν τε καὶ δυνάμειν ἀνθρωπίνην ἔχόντων παρ' αὐτῶν ἐλλειφθῆναι, λίθοις καὶ χώμασι, καὶ εἴ τι ἄλλο πρὸς τὰ τοιαῦτα τῶν κακῶν εἰσθλὲν ἐπινοεῖσθαι, πάντα πεποιχόντων, καὶ ἀντισχεῖν πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μὴ δυνήθέντων φορὰν. Καὶ ὡς ἂν μάλιστα παρ' αὐτῶν ἐναχθεῖ πρὸς ἔλεον, αὐτόπτην ἤξιον γενέσθαι τῆς συμφορᾶς, καὶ μαθεῖν ὡς οὔτε δυνατῶς εἶχον μεταβεῖναι τὴν οἰκῆσιν, καὶ ὅτι πάντοτε αὐτοῖς ὁ θάνατος ἐπὶ τῇ ὁρμῇ καίεται τοῦ ὕδατος. Γεγόμενος τοίνυν κατὰ τὸν τόπον (οὐδεὶς γὰρ ἄκνος αὐτῷ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν διεκώλυεν)· οὔτε ὀχλήματος, οὔτε ἱππῶν, οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν διαγαγείναι αὐτὸν δυναμένων προσδεθείς, ἀλλὰ βακτηρίᾳ τινὶ στηριζόμενος, πᾶσαν διήνυσσε τὴν ὁδὸν, καὶ ἅμα προσφιλοσφύζων τοῖς τῆς ὁδοῦ κοινωνούσιν αὐτῷ περὶ τῆς ὑψηλοτέρας ἐλπίδος, ἐν οἷς αἰεὶ κατὰ τὸ προηγούμενον διατρέβων, τὰ ἄλλα πάρεργα τῆς προτιμωτέρας ἐποιεῖτο σπουδῆς· ὡς οὐκ ἐπεδείχθη παρὰ τε τῶν προκαθηγησαμένων ἢ τοῦ βεῖθρου παρατροπῇ, καὶ αὐτὸ τὸ φαινόμενον τὴν συμφορὰν διεμήνυσεν, εἰς βαθεῖαν χαράδρωθέντος τοῦ τόπου φαράγγα διὰ τῆς τῶν ὁδῶν ἐμπύσεως· ταῦτ' αὖ φησι πρὸς τοὺς

A traduceretur; postea vero rursus una aquae facies apparuit, atque ea quae ad exiguum tempus diducta fuerat, rursus contracta atque confusa est. Hic vero quod semel acciderat, sicuti factum erat, ita mansit, adeo ut ne fides quidem miraculo, quod sancti illius precum efficacia editum est, diuturnitate temporis abrogari possit: quippe signa apparentia rem gestam in perpetuum testantur. Atque ea quae de lacu quidem et dicuntur et ostenduntur, ita se habent. Alterum vero secundum hoc miraculum ejusmodi ab eo factum et ostenditur et memoratur. Amnis quidam per regionem illorum fluit, ipso nomine asperitatem et inclementiam fluminis praese ferens; Λύκος enim, id est, *lupus*, eo quod noxius esse soleat, ab accolis cognominatur. Hic copiosus quidem et vehemens etiam ex fontibus delabitur, Armenia per impendentes montes largum ei flumen suppeditante. Profundus autem ubique et alveo depresso rupium ac praecipitiorum praeruptorum saxorum radices subterfluens, multo magis voraginibus hibernis exasperatur, omnes ex montibus confluentes aquas in se recipiens. Sed in supina patentique ac plana regione, per quam excurrit, dum crepidinibus et molibus jactis utrinque frequenter coarctaretur, in parte quadam super ripas effundebatur, omne subjectum solum undis ex transverso involvens, adeo ut crebra nec opinantibus accolis loci pericula invaderentur, nocte saepe intempesta, aut etiam interdiu flumine agros invadente. Unde non plantae modo et segetes et pecora aquarum impetu peribant, verum etiam ad ipsos habitatores periculum perveniebat, quippe ex improviso aquis inundantibus veluti naufragio quodam in propriis aedibus opprimebantur. Cum igitur fama miraculorum ante a magno isto viro editorum per universam nationem increbuisse ac divulgata esset: qui illam partem fluminis accolebant, vulgo domo profecti universi viri simul cum uxoribus et liberis supplices magno illi viro fiunt, rogantes ut aliquod eis ex insperato malorum remedium quaereret et excogitaret. Omnia enim in eo Deum posse, quaecunque cogitationibus atque rationibus humanis confici et explicari non possent. Nihil enim ab sese eorum quae pertinent ad consilium et vires humanas praetermissum esse, saxorum molibus et aggeribus objiciendis, et si quid aliud adversus ejusmodi mala excogitari solet, omnia expertos esse, et adversus impetum mali resistere non potuisse. Ac quo maxime ad misericordiam ab iis adduceretur, rogabant, ut ipse inspector calamitatis esse vellet atque cognoscere, quod fieri non posset ut habitationem transferrent, quodque omni tempore mors eis ab impetu fluminis immineret. Cum igitur ad locum venisset (nulla enim ei pigritia atque desidia ad studium boni impedimento erat), neque vehiculo praeterea, nec equis, neque alia re quapiam, qua (commode) transvehii posset, usus esset, sed baculo quodam innitens, totum iter

confecit, simul etiam cum comitibus suis et sociis itineris de sublimi spe serios et philosophicos conferens sermones. In quibus se præcipue semper exercens, et in primis rationem eorum habens, cætera accessoria potioris studii non magnopere curanda esse existimabat. Ut igitur et ab iis qui etiam ante duces itineris fuerant, ostensus est locus, ubi flumen ruptis aggeribus a suo cursu deflexerat, et id ipsum quod apparebat, cladem declarabat: quippe eruptione atque impetu aquarum in profundam voraginem locus excavatus erat: his verbis usus est ad eos, qui convenerant: *Non est hominum, fratres, inquit, regere terminis atque distinguere motum aquarum: solius divinae potentiae id opus est, intra terminos concludere atque coercere cursum aquarum. Ita enim ait ad Deum Propheta: « Posuisti terminum quem non transibit ». Soli Domino creaturae Christo elementorum natura subdita atque obnoxia est, in quibuscunque locis collocata fuerit, in his in perpetuum permanens. Quoniam igitur Deus est qui terminos aquis constituit, solus ille sua potentia etiam huius fluminis insolentem et inordinatum cursum coercere et impedire possit.*

Dixit, ac tanquam afflatu divino animo consternatus, ac magna voce Christum, ut sibi ad propositum opus subsidio veniret, precatus, scipionem quem manu tenebat, in corrupto ripæ loco deligit. Cum autem circa illam partem terra madida, mollis ac laxa esset, et ponderi baculi simul et manui figentis cedens, facile subsedit ad imum. Deinde precatus, ut hoc veluti claustrum quoddam et impedimentum insolentis et inordinati cursus aquarum esset, retro domum reversus est, reipsa demonstrans, quod quidquid ab sese fieret, a divina potentia administraretur. Protinus enim haud multo tempore post baculus quidem, radicibus in ripa actis, arbor evasit. Flumini vero hæc planta pro termino fixa est, eaque ad hoc usque tempus incolis loci cum spectaculo est, tum narrationis et commemorationis argumentum præbet. Cum enim crebris imbribus atque torrentibus (amnis) ille Lycus inundans ex consuetudine et asper rapidusque undarum ac fluctuum se invicem collidentium strepitu terribilis fertur, tunc summis aquis imas arboris radices alluens, rursus intumescens in medium alveum contrahit undas, ac quasi metuens arbori appropinquare curvo flumine locum illum præterlabitur. Talis magni Gregorii virtus fuit, imo vero Dei, qui miracula per illum edebat. Nam perinde ac si mancipium quoddam esset elementorum natura, ad arbitrium iubentis immutari videbatur, ut et lacus in frugiferum agrum converteretur, et voragine eluviesque fluminis, scipione securitatem futuram accolis spondente, habitarentur. Nomen autem arbori usque ad hoc tempus est *scipio*: quod pro monumento Gregorii beneficii atque virtutis ab incolis loci in omni tempore servatur. Quid ex propheticis miraculis his rebus ex adverso comparando opponi vis? Dicam Jordanis sectionem, quam percussione pellis ovillæ ante ascensionem fecit Elias, et post illum Eliseus hæres et pellis et spiritus illius? At tempore

A συνελεγμένους. Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων, ἀδελφοί, τὸ διαλαμβάνειν ὁροὺς τῆν τοῦ ὕδατος κίνησιν· μόνης τῆς θείας δυνάμεως ἔργον τὸ τοιοῦτον ἔστιν, ἐντὸς ὧν κατακλείειν τῆν τῶν ὕδατων φορὰν. Οὕτως γὰρ φησι πρὸς τὸν θεὸν ὁ Προφήτης· ὅτι· « Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσεται. » Μόνῃ τῷ Δεσπότῃ τῆς κτίσεως Χριστῷ ἡ τῶν στοιχείων φύσις ἔστιν ὑποχείριος, ἐν ᾗ οἱ ἄν· ταχθῇ τόποις, εἰς τὸ διηγεῖσθαι παραμένοντα. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ θεὸς ἔστιν ὁ νομοθετῶν τοὺς ὁρους τοῖς ὕδασι, μόνος ἂν ἐκείνος τῇ ἰδίᾳ δυνάμει καὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου τὴν ἀταξίαν πεδίῃσιν.

distinguere motum aquarum: solius divinae potentiae id opus est, intra terminos concludere cursum aquarum. Ita enim ait ad Deum Propheta: « Posuisti terminum quem non transibit ». Soli Domino creaturae Christo elementorum natura subdita atque obnoxia est, in quibuscunque locis collocata fuerit, in his in perpetuum permanens. Quoniam igitur Deus est qui terminos aquis constituit, solus ille sua potentia etiam huius fluminis insolentem et inordinatum cursum coercere et impedire possit.

B Εἶπεν, καὶ ὡς ἐνθους ἐξ ἐπινοίας θειοτέρας γενόμενος, καὶ μεγάλη τῇ φωνῇ τὸν Χριστὸν αὐτῷ σύμμαχον πρὸς τὸ προκείμενον ἔλθειν ἐπευξάμενος, καταπήγνυσι τὴν βακτηρίαν, ἣν διὰ χειρὸς ἔφερεν, κατὰ τὸν διεφθορότατόν τῆς γῆς. Διάδροχος δὲ οὖσα κατ' ἐκεῖνο ἡ γῆ καὶ σμφώδης, ῥαδίως ὑπενόστησε κατὰ τὸ βάθος, τῷ τε βάρει τῆς βακτηρίας ἄμα καὶ τῇ χειρὶ τοῦ πηγνύοντος ὑπέκτισα. Εἶτα τοῦτο καθάπερ τι κλεῖθρον γενέσθαι καὶ κάλυμα τῆς τῶν ὕδατων ἀταξίας τῷ θεῷ ἐπευξάμενος, πάλιν ὑπέστρεφεν, ἔργῳ δείξας ὅτι πᾶν τὸ παρ' ἐκείνου γινόμενον ὑπὸ θείας ἐνέργειο δυνάμει. Εὐθὺς γὰρ οὐ μετὰ πολλὸν χρόνον ἡ μὲν βακτηρία, ταῖς δὲ χθααῖς ἐρρίχθητο, δένδρον ἐγένετο. Τῷ δὲ βεῖθρῳ τὸ φυτὸν ὅρος ἐπάγῃ, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῖς ἐπιχωρίοις θέαμα γίνεται τὸ φυτὸν καὶ διήγημα. C Ὅταν γὰρ ἐξ ἐπομβρίας τε καὶ χειμάρρων ὁ Λύκος ἐκείνος πλημμυρῶν κατὰ τὸ σύνθηες καὶ τραχυνόμενος φέρεται, φοβερὸς ἐπικαχλάων τῷ βέσματι, τότε περὶ τὸν πυθμένα τοῦ δένδρου κατὰ τὸ ἄκρον ἐπιφάσας τῷ ὕδατι, πάλιν ἐγκλωθεὶς κατὰ τὸ μέσον συστέλλει τὸ βεῖθρον, καὶ ὡς φοβούμενος ἐμπελάσαι τῷ δένδρῳ, κυρτῷ τῷ κύματι παραμειβεὶ τὸν χώρον. Τοιαύτη τοῦ μεγάλου Γρηγορίου ἡ δύναμις, μᾶλλον δὲ τοῦ θεοῦ τοῦ ἐνεργούντος ἐν ἐκείνῳ τὰ θαύματα. Καθάπερ γὰρ ὑποχείριος τις οὖσα τῶν στοιχείων ἡ φύσις ἐδείκνυτο πρὸς τὸ δοκοῦν ἀλλασσομένη τοῖς ἐπιτάγμασιν, ὥστε λίμνην μὲν εἰς πυρφόρον χώραν μεταθεῖναι, τὰς δὲ χαράδρας τοῦ ὕδατος οἰκίσθαι, τῆς βακτηρίας ψευωμένης τὸ ἀσφαλὲς τοῖς οἰκτορσιν. D Ὅνομα δὲ μέχρι τοῦ νῦν ἔστι τῷ δένδρῳ, ἡ βακτηρία, μνημόσυνον τῆς Γρηγορίου χάριτος καὶ δυνάμεως τοῖς ἐγχωρίοις ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ σωζόμενον. Τί βούλει τοῖς τῶν προφητικῶν θαυμάτων ἀντιπαρετεῖν διὰ συγκρίσεως; Εἰπω τὴν τοῦ Ἰορδάνου τομὴν, ἣν τῇ πληγῇ τῆς μελωτῆς ὁ Ἠλίας πρὸ τῆς ἀνάδοιο πεποίηται, καὶ μετ' αὐτὸν Ἐλισσαῖος ὁ κληρονόμος τῆς μελωτῆς καὶ τοῦ πνεύματος; Ἄλλ' ἐπὶ τούτων, μόνους τοῖς προφήταις ἐπὶ τοῦ καροῦ τῆς χρεῖας σχισθέντος τοῦ ὕδατος, διὰ τοῦ

βρύματος διαβατὸς ὁ Ἰορδάνης ἐγένετο, τοσούτον ἂν ἑαυτῷ τὸ βεῖθρον, ὅσον τοῖς ποσὶ παρασχέιν τῶν προφητῶν διὰ ξηροῦ τοῦ πυθμένος ἐνδιόδευσαι, τῷ δὲ ἐφεξῆς χρόνῳ καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἀνθρώπων τοιοῦτος ἦν, ὅσος καὶ πρόσθεν ἦν. Λύκος ἐκείνος ἅπας ἀπωσθείς τῆς ἀτάκτου φορᾶς, εἰς τὸ αἰὶ τὸ θαῦμα τοῦ Γρηγορίου ποιεῖ, παντὶ τῷ ἐφεξῆς χρόνῳ τοιοῦτος μένων, οἷον αὐτὸν ἢ τοῦ μεγάλου πίστεως ἐν τῷ καιρῷ τῆς θαυματουργίας ἐποίησεν. Ὁ σκοπὸς δὲ τῶν γινόμενων οὐχ ἡ τῶν ὁρώτων ἐκπληξίς ἦν, ἀλλ' ἡ τῶν προσοικούντων τῷ ποταμῷ σωτηρία. Ὡστε τοῦ θαύματος τὸ ἴσον ἔχοντος (ὕποχωρεῖ γὰρ καὶ τοῖς προφήταις καὶ τῷ μιμητῇ τῶν προφητῶν κατὰ τὸ ἴσον ἢ τοῦ ὕδατος πυθμένος), εἰ χρὴ μετὰ παρρησίας εἰπεῖν, πλεονεκτεῖ τῷ φιλανθρώπῳ τὸ παρὰ τοῦτο γινόμενον, δι' οὗ τῶν προσοικούντων ἡ σωτηρία κατεφαλισθῇ, τοῦ ὕδατος πεδωθέντος ἅπας κατ' ἐκεῖνο τοῦ βρύματος, καὶ ἀκινήτου πρὸς τὸ ἐφεξῆς διαμένοντος. Ἐπειδὴ, πανταχοῦ τῆς χώρας τῶν τοιούτων θαυμάτων διαροτῶντων, τῇ δυνάμει τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐνεργεῖσθαι πεπιστευμένων, καὶ πάντες μετέχουν ἐπεθύμουν ἐκείνης τῆς πίστεως τῆς ὑπὸ τῶν τοιούτων μαρτυρουμένης θαυμάτων, καὶ πανταχοῦ προῆει τὸ κήρυγμα, καὶ ἐνεργὸν ἦν τὸ μυστήριον καὶ ἡ σπουδὴ πρὸς τὸ αγαθὸν ἐπιτείνετο, τῆς ἱερωσύνης παρὰ πᾶσι καθισταμένης, ὥς ἂν διὰ πάντων ἡ πίστις πλεονάζῃ καὶ αὐξοίτο· γίνεται οὖν πρεσβεία πρὸς αὐτὸν ἐκ πόλεως τινος ἀστυγέιτος, ἔλθεῖν πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἱερωσύνης συστήσασθαι. Κώμωνα δὲ τῇ πόλει τούνομα, ἥ ἐπιξενωθῆναι τὸν μέγαν ἡξίου πανδημεί πάντας τὴν χάριν αἰτούμενοι.

Comana autem civitati esse vellet, vulgo omnes hanc veniam sibi dari

Γινόμενος τοίνυν παρ' αὐτοῖς καὶ συνδιαγαγὼν ἡμέρας τινὰς, καὶ μᾶλλον αὐτοῖς τὴν περὶ τὸ μυστήριον ἐπιθυμίαν ἐξάψας ὅς ἐποίει τε καὶ ἐφθέγγετο· ἐπειδὴ καιρὸς ἦν καὶ τὴν πρεσβείαν αὐτῶν εἰς πέρας ἔλθεῖν, καὶ ἀναδειχθῆναι τινὰ τῆς παρ' αὐτοῖς Ἐκκλησίας ἀρχιερέα· τότε τῶν μὲν ἐν τέλει πάντων αἱ γινώμαι τοὺς προέχον δοκοῦντας λόγῳ τε καὶ γένει, καὶ τῇ λοιπῇ περιφανείᾳ περιειργάζοντο. Ὦνον γάρ, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα περὶ τὸν μέγαν Γρηγόριον ἦν, μηδὲ τούτων δεῖν ἁμοῖρον εἶναι, τὸν ἐπὶ τὴν χάριν ταύτην ἐρχόμενον. Πολλαχῇ δὲ ταῖς ψήφοις μεριζομένων, καὶ ἄλλων ἄλλων προαιρουμένων, ἀνέμενεν ὁ μέγας θεὸς ἐν αὐτῷ γενέσθαι τινὰ πρὸς τὸ προκειμένον συμβούλῃν. Καὶ καθὼς ὁ Σαμουὴλ μνημονεύεται, μὴ καταπλαγῆναι κάλλος σωματικὸν καὶ μέγεθος ἐν τῇ τῆς βασιλείας κρίσει, ἀλλὰ ψυχὴν ἐπιζητεῖν βασιλικήν, καὶ ἐν καταφρονουμένῳ σώματι τύχῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον κακεῖνος, τὰς περὶ ἐκάστου τῶν ἐψηφισμένων σπουδὰς παραβλέπων, πρὸς ἐν ἀφ' ὧρα μόνον, εἴ τις καὶ πρὸ τῆς ἀνακηρύξεως, δι' ἐπιμελείας βίου καὶ ἀρετῆς, ἐν τῷ τρόπῳ τὴν ἱερωσύνην φέροι. Ὡς δὲ οἱ μὲν παρῆγον τοὺς ὑπεψηφισμένους μετ' ἐγκωμίων, ἔκαστος τὸν παρ' αὐτοῦ προβαλλόμενος, ὁ δὲ καὶ πρὸς τοὺς εὐτελεστέρους κατὰ τὸ τοῦ βίου σχῆμα βλέπειν ἐκαλεύετο (δυνατὸν γὰρ εἶναι καὶ ἐν ταῖς τοιούτοις

A horum prophetarum, cum usu poscente aqua scissa esset, accidit, ut ipsi soli prophetæ per flumen Jordanis transire possent, cum tandiu annis ille in sese flumen diduxisset, dum siccis pedibus per aridum alveum prophetæ transirent. Insequenti vero tempore reliquis quoque hominibus talis erat, qualis etiam ante transitum illorum: Lycus autem ille semel ab insolenti atque inordinato cursu repulsus, recens in perpetuum Gregorii miraculum facit, omni consecuto tempore talis manens, qualem eum magni illius fides, quo tempore miraculum edebatur, effecit. Nam propositum rei gerendæ non eo spectabat, ut qui viderent obstupescerent, sed ut accolæ fluminis servarebant. Itaque cum par sit miraculum (eodit enim ex æquo natura aquæ tam prophetis, quam imitatori prophetarum), si ingenue dicere (id quod res est) oportet: major in hujus, quam in illorum facto humanitas est, per quod salus accolis in tuto collocata est, cum aqua circa illam partem fluminis semel coercita atque repressa etiam in posterum permanserit immota. Posteaquam autem ejusmodi miraculorum, quæ virtute fidei in Christum fieri credebantur, fama in omnes partes regionis dimanante, omnes illius fidei, quæ talium miraculorum testimonio comprobaretur, participes esse cupiebant, et ubique prædicatio procedebat. mysterium (strenue) exercebatur, studium boni intendebatur: quippe apud omnes sacerdotum constituebatur, ut per omnia fides cresceret et augeretur: idcirco ex finitima quadam civitate mittitur ad eum legatio, ut veniret ad ipsos, et Ecclesiam, quæ esset apud eos, sacerdotote designato constitueret. Comana autem civitati nomen erat: cujus, ut hospes magnus iste vir petentes orabant.

Cum venisset ergo ad eos, et aliquot dies una conversatus tum dictis, tum factis suis magis eorum studium erga mysterium incendisset, cum jam tempus esset etiam id negotium, propter quod legati ad eum missi erant, ad exitum deducendi, ac designandi aliquem eorum Ecclesiæ primarium sacerdotem: tunc principum quidem et magistratum civitatis omnium sententiæ in hoc occupatæ erant, ut anxie atque curiose inquirent et sciscitarentur, qui eloquentia, qui genere, reliquoque D vitæ splendore cæteros præcedere videretur. Putabant enim, quoniam etiam his bonis magnus Gregorius cumulatus erat, nec earum quidem rerum oportere expertem esse, qui ad hoc munus diligeretur. Cum autem in multas partes suffragiis scinderentur, et alii alium præoptarent atque præferrent, exspectabat ille vir magnus divinitus aliquod sibi consilium ad propositum negotium suppeditari. Ac quemadmodum Samuel in eligendo rege fertur non pulchritudine nec magnitudine corporum motus esse, sed animum regum requisivisse, etiamsi in contempto forte corpore reperiretur: eodem modo etiam ille, studiis erga unumquemque eorum, qui destinabantur, neglectis, id unum duntaxat spectabat, an aliquis etiam ante declarationem indu

stria vitæ atque virtute in moribus sacerdotum gestaret. Cum autem illi quidem producerent eos de quibus suffragium ferretur, quem quisque promoveret ejus honorificam mentionem facientes, atque hic, ut etiam viliorum (quod ad vitæ speciem attinet) rationem haberent eos hortaretur (posse enim etiam in talibus reperiri aliquem, qui animi bonis super eos emineret, qui vitæ splendore præstarent): quidam ex iis, qui præerant suffragiis ferendis, eam magni illius sententiam pro contumelia atque derisione accepit, si, cum nullus eorum qui et eloquentia et dignitate et manifesto facultatum vitæ splendore cæteris prælati essent, ad sacerdotium admitteretur, ex opificibus sellulariis, quique labore manuum vitam tolerarent, ad ejusmodi munus aliqui magis apti et idonei existimarentur, et simul cavillans cum quadam irrisione ad eum, *Si hæc, inquit, jubes, ut hi quidem tales, qui ex omni civium numero electi sunt, prætereantur, atque ex quisquiliis et infima plebe assumamus aliquem ad administrationem sacerdotii, qui tali civitati præsit, tempus tibi deinceps fuerit carbonarium Alexandrum ad sacerdotium vocandi, atque ad hunc transitione facta, si videtur, suffragiis inter nos universi cives consentiemus.* Atque ille quidem hæc loquebatur, sententiæ ejus obrectans, ac per hoc simulatum et cavillatorium suffragium summam et exactam diligentiam in superioribus vituperans ac reprehendens. Sed magno illi per hæc dicta subito animum cogitatio, quod non sine numine divino Alexandri a deliberantibus inter cæteros mentio facta esset. *Et quis, inquit, est Alexander, cujus mentionem fecistis?* Deinde cum quidam ex iis, qui una intererant, cum risu memoratum in medium produxisset, pannis vilibus ac sordidis ne toto quidem corpore amictum, et simul apparentibus rebus, manibus pariter et facie, reliquoque corpore carbonibus infecto ac sordidato opificium et quæstum ostendentem: cæteris quidem risus materia erat talis in medio stans Alexander. At perspicacem illum oculum valde id spectaculum obstupesciebat: vir in extrema paupertate, ac neglecto corpore seipsum solum spectans, ac veluti sibi placens et gaudens eo habitu, qui habitus oculis imperitis ridiculus erat. Etenim ita se res habebat. Non urgente paupertate ad ejusmodi vitæ genus devenerat, sed philosophus quidam vir erat, quemadmodum insecuta vita indicavit, adeo ut etiam ad martyrium usque pervenerit, per ignem cursu confecto. Latere autem dedita opera volebat, altiori animo præditus, quam ut eam, quæ vulgo expetitur, felicitatem curaret, ac pro nihilo sæculum ducebat, eo quod et sublimis et veræ vitæ studio teneretur. Et ut maxime virtutem ad quam

εὐρεθῆναι τινα τῶν περιφανεστέρων τῷ βίῳ κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς ψυχῆς ὑψηλότερον, ὕδριν ᾤκηται τις τῶν προσετιθηκότων τῆς ψυχῆς καὶ χλευασμὸν τὴν τοιαύτην τοῦ μεγάλου κρίσιν, εἰ, τῷ λόγῳ καὶ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ φαινομένῃ τοῦ βίου μαρτυρίᾳ κακριμένων τῶν ἄλλων, μηδενὸς ἐπὶ τὴν ἱερωσύνην παραδεχθέντος, ἐκ τῶν βαναύσων πρὸς τοιαύτην χάριν νομίζοντό τινες ἀξιώτεροι· καὶ ἅμα κατειρωνευόμενος προσελθὼν πρὸς αὐτόν, *Εἰ ταῦτα καλεῖς, φησί, τούτους μὲν τοιούτους ὄντας περιορῶναι τοὺς πάσης ἐξελθόντας τῆς πόλεως, ἐκ δὲ τῶν σφραγιστῶν εἰς προστασίας τῆς ἱερωσύνης ἀναληθῆναι τινα, ὥρα σοι λοιπὸν τὸν ἀνθρώπου καλεῖν ἐπὶ τὴν ἱερωσύνην Ἀλέξανδρον· καὶ μεταβάτης ἐπὶ τούτων, εἰ δοκεῖ, συμφωνήσωμεν πρὸς ἀλλήλους ταῖς ψήφοις ἡ πόλις πάσα.* Ὁ μὲν οὖν ταῦτα ἐφθέγγετο τὴν γνώμην διαβάλλων αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰρωνικῆς ταύτης ψυχῆς τὴν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν ἀκρίθειαν καταμεμφόμενος. Τῷ δὲ μεγάλῳ γίνεται διὰ τῶν εἰρημένων ἐνθύμιον, μὴ ἀθεῖαι τὸν Ἀλέξανδρον ἐν μνήμῃ τῶν φημιζόμενων καὶ εἰρημένων γενέσθαι. Καί τις οὗτος, φησὶν, ὁ Ἀλέξανδρος, οὗ τὴν μνήμην πεποίηκε; Εἰτά τινος τῶν συμπάροντων ἐν γέλωτι παραγαγόντος εἰς μέσον τὸν μνημονευθέντα, ῥαχίους πιναροῖς ἡμφιεσμένον, οὐδὲ ὅλῳ τῷ σώματι, καὶ ἅμα δεικνύοντα τῷ φαινομένῳ τὴν ἐργασίαν χερσὶ τε καὶ προσώπῳ, καὶ τῷ λοιπῷ σώματι κατεβρυσπωμένον τῇ ἐργασίᾳ τῶν ἀνθρώπων, τοῖς μὲν λοιποῖς γέλωτος ἦν ὑπόθεσις, ἐν μέσοις τοιούτος ἐστὼς· ὁ Ἀλέξανδρος, τῷ δὲ διορατικῷ ἐκείνῳ ὀφθαλμῷ πολλὴν παρείχεν ἐκπλήξιν τὸ γινόμενόν τε καὶ ὁρώμενον· ἀνὴρ ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ, καὶ ἀπημελημένῳ τῷ σώματι πρὸς ἑαυτὸν βλέπων, καὶ οἷον ἐπαγαλλόμενος τούτῳ τῷ σχήματι, ὁ τοῖς ἀπαιδεύτοις ὀφθαλμοῖς ἦν ἐπιγέλαστον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει. Καὶ οὐκ ἀνάγκη πενίας ἐπὶ τὸν τοιοῦτον ἐληλῦθαι βίον, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφος τις ἦν ὁ ἀνὴρ, ὡς ὁ μετὰ ταῦτα βίος ἐγνώρισε, καὶ τῶν λοιπῶν ὑψηλότερος, ὡς καὶ μέχρι μαρτυρίου φθάσαι, διὰ πυρὸς τελειώσας τὸν δρόμον. Τὸ δὲ λανθάνειν ἐπεχειρήσεν, ἥ μάλλον ἐπετῆδευσεν, κρείττων ὑπάρχων τῆς ἐσπουδασμένης παρὰ τῶν πολλῶν εὐκλείας, καὶ αὐτὸς οὐδενὸς τὸν βίον ποιούμενος, τῆς ὑψηλότερας τε καὶ ἀληθοῦς ζωῆς τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων. Καὶ ὡς αὖ μάλιστα τὸν πρὸς ἀρετὴν σκοπὸν κατορθώσας, λανθάνειν ἐμμεχανάτο τοιοῦτος ὢν, τῷ ἀτιμωτέρῳ τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷον εἰδεχθεῖ προσωπεῖον ὑποκρυπτόμενος. Ἄλλως δὲ, καὶ ὑπερανθὼν τῇ νεότητι, σφαιρὸν ἦγειτο τῷ τῆς σφραγισμένης σκοπῷ, φανερόν ποιεῖν τὸ κάλλος τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὥσπερ ἐμπομπεῖται τῇ εὐκλείᾳ τῆς φύσεως· ἥδει γὰρ χαλεπὴν καταπυμάτων ἀφορμὴν τοῖς πολλοῖς τὸ τοιοῦτον γινόμενον.

aspirabat, assequeretur, operam dabat, ut talis turpi quadam persona sese occultans. Atque alioquin etiam, quod eximio flore juventutis præditus esset, periculosum esse ducebat ei, qui continentiam sibi sectandam proposuisset, corporis sui pulchritudinem patefacere, felicitate naturæ tantam in pompa sese ostentantem: noverat enim ejusmodi rem gravium offensionum ac delictorum occasionem plerisque præbere solere.

ὥς ἂν οὖν μήτε πάθοι τι τῶν ἀβουλήτων, μήτε Α
πάθους ὑπόθεσις ἀλλοτρίοις ὀφθαλμοῖς κατασταίη, διὰ τοῦτο καθάπερ τι προσωπεῖον εἰδεχθὲς τὴν ἀνθρακοποιῶν ἐκουσίως ἑαυτῷ περιτίθῃσι, δι' ἧς τὸ σῶμα τοῖς πόνοις πρὸς ἀρετὴν ἐγυμνάζεται, καὶ τὸ κάλλος τῷ ῥύπῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπεκαλύπτετο, καὶ ἅμα τὸ ἐκ τῶν πόνων αὐτῷ προστινόμενον εἰς ἐντολῶν ὑπηρεσίαν ὠκονόμητο. Ἐπειδὴ τοίνυν μεταστήσας αὐτὸν τοῦ συνεδρίου, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτὸν μετὰ ἀκριθείας ἐπύθετο, τὴν μὲν δίδωσι τοῖς περὶ αὐτὸν ἐντεταλμένοις ἃ πράττειν ἐχρῆν· αὐτὸς δὲ πάλιν καταλαβὼν τὸ συνέδριον, ἐκ τῶν ἐν χειρὶ τοὺς συνειλεγμένους ἐπαίδευε, τοὺς περὶ τῆς ἱερωσύνης αὐτοῖς λόγους παρατιθέμενος, καὶ διὰ τούτων τὸν κατ' ἀρετὴν ὑπογράφον βίον. Καὶ διήγεν ἐν τοῖς τοιούτοις λόγοις παρακατέχων τὸν σὺλλογον, ὥς ἐκκληρώσαν- B
τες οἱ ὑπηρετοῦντες αὐτῷ τὸ προστεταγμένον ἐπέστησαν, ἔχοντες μετ' ἑαυτῶν τὸν Ἀλέξανδρον, λουτρῷ τε τὴν ἐκ τῶν ἀσθῶλων ἀγέλιαν ἀποκλυσάμενον, καὶ τοῖς τοῦ μεγάλου ἱματίους ἐστολισμένον. Ταῦτα γὰρ ἦν αὐτοῖς ἐντεταλμένοις ποιῆσαι. Πάντων δὲ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἐπιστραφέντων, καὶ θαυμαστικῶς πρὸς τὸ φαινόμενον διακειμένων, Οὐδὲν καιρὸν πεπρό-
θευτε, φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ διδάσκαλος, ὀφθαλμοῖς ἀπατηθέντες, καὶ τῇ αἰσθησὶ μὲν τὴν κρίσιν τοῦ κάλλους ἐκτρέψαντες. Ὁρατερὸν γὰρ κριτήριον τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας ἡ αἰσθησις, τὴν πρὸς τὸ βάθος τῆς διανοίας εἰσοδὸν δι' ἑαυτῆς ἀποκλείουσα. Ἄμα δὲ καὶ αὐτῷ τῷ τῆς εὐσεβείας ἐχθρῷ δαίμονι τοῦτο ὅλον ἦν πάντως ἀγῆσαι C
τὸ τῆς ἐκλογῆς σκεῦος τῇ ἀγνοίᾳ συγκαλυπτόμενον, μηδὲ παρελθεῖν εἰς μέσσην ἀνδρα, τῆς ἐκείνου δυναστείας καθαιρέτην ἐδόμμενον. Ταῦτα εἰπὼν προσάγει τῷ θεῷ διὰ τῆς ἱερωσύνης τὸν ἀνδρα κατὰ τὸν νομοθετημένον τρόπον τελειώσας τῇ χάριτι. Πάντων δὲ πρὸς τὸν νέον ἱερέα ἀποδιδόντων, προτραπείς τινα πρὸς τὴν ἐκκλησίαν λόγον ποιήσασθαι, ἔδειξεν εὐθὺς ἐν προσιμίοις τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀλέξανδρος ἀφυστον ἐπ' αὐτῷ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τὴν κρίσιν. Ἦν γὰρ αὐτῷ πλήρης διανοίας ὁ λόγος, ἦν τὸν τῷ ἀνθρῷ κεκαλλωπισμένους τῆς λέξεως. Ὅθεν τις τῶν νέων ἀγέρωχος ἐκ τῆς Ἀτθίδος αὐτοῖς ἐπιχωριάζων, τὸ ἀκαλλὲς τῆς λέξεως ὑπεγέλασεν, ὅτι μὴ τῇ περιεργίᾳ τῇ Ἀττικῇ κεκαλλώπιστο· ὃν φασιν ἐκ θεοσιώρας βίβως σωφρονισθῆναι, ἰδόντα περισσεῶν D
ἀγέλην ἀμυγᾶναι τινὶ διαλάμπουσαν κάλλει, καὶ τινας ἀκηροῦναι λέγοντος, Ἀλέξανδρον τὰς περισσότερας εἶναι ταύτας, ἃς ἐν γέλωτι ἐκεῖνος ποιοίηται. Τί τούτων ἂν τις πρὸ τοῦ ἐτέρου θαυμάσει; τὸ μὴ δυσωπηθῆναι τὸν ἀνδρα τῶν ἀξιομάτων τὴν ψῆφον, καὶ μὴ συναρπασθῆναι πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν προεχόντων· ἢ μέλλον τὸ θαυμάσαι τὸν ἐγκαυχωμένον τοῖς ἀνδράσι πλοῦτον, ὃ παραχρῆμα παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ὀρθῆς κρίσεως μαρτυρία διὰ τῆς τοῦ ῥήτορος ἐπηκλυούθησεν βίβως; Ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ τούτων ἐκάτερον τοιούτων εἶναι δοκεῖ, ὥς πρὸς ἄλλα μὲν ἔχειν τὴν ἀμίλλαν· πάντων δὲ μικροῦ δεῖν τῶν ἐπὶ θαύματι μνημονευομένων πρωτεύειν. Τὸ τε γὰρ ἀντιθῆναι τῇ τῶν προεχόντων ὀρμῇ, τῆς

Ne igitur vel sibiipsi aliquid accideret imprudenti, quod factum doloisset, vel alienis oculis casus et offensionis materiam præberet, idcirco se carbonario opificio veluti persona quadam deformi consulto circumdat, quo tam corpus laboribus ad virtutem exerceretur, quam pulchritudo sordibus carbonum infecta obliqueretur, et simul pecunia, quam ex laboribus quærebat, ad mandatorum executionem dispensaretur. Posteaquam igitur eum ex concilio abduxit, ac de statu ejus atque conditione omnia diligenter scrutatus et sciscitatus est, illum quidem familiaribus suis tradidit, exsequi jussis quæ res postulabat: ipse vero in concilium reversus ex præsentī deliberatione sumpto argumento congregatos instituebat, de sacerdotii officio sermones eis proponens, ac per hos vitam cum virtute conjunctam præscribens. Perseverabat autem in ejusmodi sermonibus conventum detinens, quoad exsecuti mandata, qui operam ei navabant, supervenerunt, secum adducentes Alexandrum, qui et lavacro fuliginis injucunditatem absterserat, et magni istius vestibus indutus et ornatus erat. Hæc enim curare jussi erant. Omnibus autem in Alexandrum conversis, et ad novam eam speciem admiratione defixis, Nihil novi, inquit ad eos magister, accidit vobis, si oculis decepti estis, et sensui soli judicium pulchritudinis permisistis. Fallax enim et incertum rerum veritatis judicium sensus est, aditum per se ad profunditatem mentis et intelligentiæ præcludens. Simul autem etiam pietatis inimico dæmoni prorsus id studio erat, ut vos electionis ignorations contactum, otiosum et inutile esset, neu prodiret in medium vir, qui ipsius principatum eversurus esset. Hæc locutus, cum eum juxta consuetum morem ritusque solemnes ad hoc munus idoneum effecisset, per sacerdotium Deo virum dicat. Omnibus autem novum sacerdotem intuentibus, rogatus ut aliquam ad ecclesiam haberet orationem, statim in initio suæ administrationis Alexander ostendit, haud falsum in sese Gregorii judicium fuisse. Erat enim oratio ejus intelligentiæ sententiarumque plena, dicendi floribus minus exornata. Unde petulans quidam ex Attica adolescens apud illos agens incomptam dictionem derisit, quod non ea, quam Attici in dicendo adhiberent, exacta atque supervacanea cura exornata esset, quem aiunt divina quadam visione emendatum esse, cum columbarum gregem incredibili quadam pulchritudine nitentem conspiciatus esset, et quemdam audivisset, qui diceret, has esse columbas Alexandri, quas ille derisisset. Utrum horum magis aliquis admiretur? quod vir ille non motus est suffragio eorum, qui dignitate præstabant, neque simul ad testimonia optimatum ac principum virorum raptus est? an magis admirari convenit in carbonibus absconditis divitias, quas statim a Deo editum recti iudicii testimonium per visionem oratoris consecutum est? Nam mihi quidem horum utrumque in sese ejusmodi

esse videtur, ut inter se quidem paria sint, ac quasi de principatu certamen habere videantur, inter omnia autem ea, quæ nomine miraculi celebrantur, primas propemodum teneant. Nam quod optimatium studiis adversatus est, constantis, recti atque excelsi animi manifestissimum indicium erat: a quo omnia, quæ per mundum apparent, ex æquo despiciebantur, sive ad magnificentiam atque splendorem, sive etiam ad humilitatem et obscuritatem accedere viderentur: cumque soli virtuti primas tribueret, et vitiosam vitam solum rejiciendam esse judicaret, pro nihilo intuebatur omnia, quæcunque per hoc sæculum vel aliquo studio, vel contemplatione digna judicantur. Quod nimirum etiam tunc fecisse demonstratur. Cum enim daret operam, ut Deo gratum ac dignum inveniret, non divitias, non dignitatem, non hujus mundi splendores, quarum rerum nihil in recensione bonorum a divina Scriptura enumeratur, res idoneas putabat quas ad testimonium admitteret. Non igitur hoc solum est, quod et laude et admiratione dignum sit, quod respuit studia principum: verum etiam quod per ea, quæ consecuta sunt, seipse superavit. Nam qui ineptam ac minus idoneam sententiam duntaxat rejicit, neque adjicit id quod res poscit, malum quidem prohibet, bonum vero non conficit. At qui præterquam quod non consentit deteriori, etiam bonum invenit, per utraque bonum ad effectum producit: adeo ut utraque ratione beneficium magni Gregorii civitati contigerit, qui et id quod per ignorantiam ab iis delinquebatur, averterit, et bonum apud eos absconditum per sese patefecerit.

Cum autem omnia magno illi viro auxilio sancti Spiritus ex sententia successerint, non intempestivum fuerit, etiam accessorium opus itineris commemorare, quo per omnia gratia, quæ viro una aderat, ostendatur. Quoniam enim omnibus palam erat, quod hoc ante omnia sibi studio haberet, ut in omnibus rebus ad egentium consolationem præsto esset: duo quidam Hebræi, sive lucrum spectantes, sive vituperationem quamdam adversus virum, ut qui fraudi ac deceptioni opportunus esset, querentes ejus reditum observant. Atque horum unus quidem, qui mortuus esse videbatur, supino habitu extensus per transversam viam publicam projectus erat; alter vero jacentem scilicet deplorans, lamentantium voces imitabatur, ac prætereuntem magnum illum virum inclamabat dicens: Repente morte correptus hic miser nudus jacet, ei que deest apparatus ad sepulturam. Rogabat igitur magnum istum virum, ne negligeret in eo justa mortuorum, sed misertus aliquo modo paupertatis, præberet ex iis rebus quæ suppetere, quo extremus ornatus corpori injiceretur. Ille quidem hæc et talia dicens supplicabat; hic vero nihil cunctatus super jacentem injecta diploide, qua circumdatus erat, iter suum porro prosequebatur. Sed posteaquam digresso illo, soli erant a quibus ita delusus erat, mutata in risum simulata lamentatione impostor ille jacentem ut

A ἀτρέπτου καὶ ὀφελῆς διανοίας ἐναργέστατον ἐγίνετο γνῶρισμα· ὃ πάντα τὰ κατὰ τὸν κόσμον φαινόμενα ἐν τῷ ὁμοίῳ καθωρᾶτο, εἴτε πρὸς τὸ μείζον τε καὶ περιφανέστερον, εἴτε καὶ πρὸς τὸ ταπεινόν τε καὶ ἀφανὲς οἰκίως εἶχε· μόνῃ δὲ νέμουν τῇ ἀρετῇ τὴν προτίμησιν, καὶ μόνῃ τὴν ἐν κακίᾳ ζωὴν κρίνων ἀπόβλητον, ἀντ' οὐδενὸς ἑώρα τὰ πάντα, ὅσα κατὰ τὸν βίον ἢ σπουδῆς τινος, ἢ ἀτιμίας ἀξία κρίνεται. Ὅ δὲ καὶ τότε πεποικηκώς ἐπιδείκνυται. Ζητῶν γὰρ τὸν τῷ Θεῷ κεχαρισμένον καὶ ἀξιον εὐρεῖν, οὐκ ἀξιόπιστον εἰς μαρτυρίαν ᾤθη πλοῦτον παραλαβεῖν καὶ ἀξίωμα, καὶ τὰς κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον περιφάνειας, ὧν οὐδὲν ἐν τοῖς τῶν ἀγαθῶν καταλόγοις ὁ θεὸς ἀπρηριθμήσατο λόγος. Οὐ τοῦτο μόνον τοῖνυν ἐστὶν ἐπαῖνον τε καὶ θαύματος ἀξιον, τὸ μὴ προέσθαι τὰς τῶν δυναστευόντων σπουδὰς· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπερβάλλειν. Ὅ γὰρ μόνον τὴν ἀναξίαν ἀπωσάμενος ψῆφον, μὴ προσθεῖς δὲ τῇ χρεῖᾳ τὸ λείπον, τὸ μὲν κακὸν ἐκώλυσε, τὸ δὲ ἀγαθὸν οὐκ ἐποίησεν. Ὅ δὲ πρὸς τῷ μὴ συνθέσθαι τῷ χειρόνι καὶ τὸ καλὸν ἐξευρῶν, δι' ἀμφοτέρων ἐτελείωσε τὸ ἀγαθόν, οὔτε τῷ κακῷ συγχωρήσας τὴν πάρεδον, καὶ τὸ καλὸν προσαγαγὼν εἰς ἐνέργειαν· ὡς κατὰ ἀμφοτέρα γενέσθαι τὴν εὐεργεσίαν τοῦ μεγάλου Γρηγορίου ἐν τῇ πόλει, τὸ τε κατὰ ἀγνοίαν παρ' αὐτῶν πλημμελούμενον ἐπιστρέψαντος, καὶ τὸ κεκρυμμένον παρ' αὐτοῖς ἀγαθὸν δι' ἑαυτοῦ φανερώσαντος.

B perficit, dum neque malo aditum dat, et bonum ad effectum producit: adeo ut utraque ratione beneficium magni Gregorii civitati contigerit, qui et id quod per ignorantiam ab iis delinquebatur, averterit, et bonum apud eos absconditum per sese patefecerit.

C Πάντων δὲ κατὰ γνώμην τοῦ μεγάλου προκεχωρηκότων τῇ συμμαχίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ἀκαιρὸν ἂν εἶη, καὶ τὸ τῆς ὁδοῦ πάρεργον διηγήσασθαι, ὡς ἂν διὰ πάντων ἢ συμπαροῦσα τῷ ἀνδρὶ χάρις ἐπεδείκνυτο. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπασι πρόδηλον ἦν, ὅτι τοῦτο πρὸ πάντων τῷ ἀνδρὶ ἐσπούδαστο τὸ πάντα πρὸς τὴν τῶν δεομένων παραμυθίαν βλέπειν· εἴτε πρὸς κέρδος ὀρῶντες ἐκ τῶν Ἑβραίων ὄδο τινὲς, εἴτε τινὲ μῶμον κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐπινουῶντες, ὡς εὐκόλως πρὸς τὸ ἐξαπατάσθαι διακειμένου, παραφυλάσσουσιν αὐτοῦ τὴν ἐπάνοδον. Καὶ τοῦτων ὁ μὲν, τεθνάναι δόξας, ἐν ὑπνῷ τεταμένος τῷ σχήματι, κατὰ τὸ πλάγιον τῆς λεωφόρου προέκειτο· ὁ δὲ ἕτερος ἐπικωκύνων δῆθεν τῷ κειμένῳ τὰς τῶν θρηγούντων φωνὰς ὑπεκρίνατο, καὶ παρίοντα τὸν μέγαν ἐπεβοᾶτο, λέγων, ἀθρῶως D συσχεθέντα θανάτῳ τὸν δειλαῖον τοῦτον, γυμνὸν κεῖσθαι καὶ πρὸς ταφὴν ἀπαράσκευον. Ἐβέστο τοῖνυν τοῦ μεγάλου μὴ περιβεῖν ἐπ' αὐτῷ τὴν ὅσιν ψυχὴν, ἀλλ' οἰκτόν τινα τῆς πενίας λαβόντα παρασχεῖν ἐκ τῶν ἐόντων τὸν ἔσχατον κόσμον ἐπιβληθῆναι τῷ σώματι. Ὅ μὲν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων, ἐκέλευεν· ὁ δὲ μελλήσας οὐδὲν, τὴν περικειμένην αὐτῷ διπλοῖδα ἐπιβαλὼν τῷ κειμένῳ, τοῦ πρόσθεν τῆς ὁδοπορίας εἶχετο. Ἐπεὶ δὲ διαβάντος ἐκείνου, ἐφ' ἑαυτῶν ἦσαν οἱ ταῦτα κατ' αὐτοῦ παίζαντες, μεταβαλὼν ὁ ἀπατελὼν ἐκεῖνος τὸν ἐσχηματισμένον θρῆνον εἰς γέλωτα, διανίστασθαι τῷ κειμένῳ παρεκλεύετο, ὃς ἦδονῆς τῷ ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῖς προσηγομένῳ κέρδει ἐπι-

καυχῶν. Ὁ δὲ ἦν ἐν ὁμοίῳ τῷ σχήματι μηδὲν ἀκούων τῶν λεγομένων. Τοῦ δὲ γεγονοτέρῳ τῇ φωνῇ κεχρημένου, καὶ ἅμα τῷ ποδι διεγείροντος, οὐδὲν μάλ-
λον ὁ κείμενος, οὔτε τῆς φωνῆς ἐπῆκουεν, οὔτε τῆς
πληγῆς ἐπὶ θάνατο· ἀλλ' ἦν ὁμοίως ἐκτεταμένος τῷ
σχήματι. Νεκρὸς γὰρ ἦν ὁμοῦ τῇ ἐπιβολῇ τοῦ ἱμα-
τίου, κατὰ ἀληθειάν ἐν τῷ θανάτῳ γενόμενος, ὃν ἐπὶ
τῇ ἀπάτῃ τοῦ μεγάλου καθυπεκρίνετο· ὥστε μὴ
ψευσθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, ἀλλ' οὗ χάριν
ἐδόθη παρ' αὐτοῦ τὸ ἱμάτιον, ἐν τούτῳ τοῖς λαβοῦσι
γενέσθαι χρήσιμον. Εἰ δὲ οὐκυθρῶτον εἶναι δοκεῖ τὸ
τοιούτου ἔργον τῆς τοῦ μεγάλου πίστεως τε καὶ δυνά-
μεως, ἐκινέσθω μηδεὶς, πρὸς τὸν μέγαν Πέτρον ὁρῶν.
Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, οὐ δι' ὧν εὐηργέται μόνον τὴν προσ-
οῦσαν ἐπεδείκνυτο δύναμιν, τὸν ἐκ γεννητῆς χαλὸν
τρέγοντα τῷ λαῷ δεικνύων καὶ διαλλόμενον, ἢ τῇ
σκιᾷ τοῦ ἰδίου σώματος λατρεύων τῶν ἀρρώστων τῶν
τὰ πάθη, οἷς ἂν ἐπήγαγε κατὰ τὴν πάρεσόν τοῦ
ἀποστόλου διὰ πλαγίου τῷ σώματι προσβάλλον ὁ
ἥλιος· ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀνανίου πρὸς τὴν ἐνοικοῦσαν
τῷ ἀποστόλῳ δύναμιν καταφρονητικῶς διατεθέντος
καταδικάζει τὸν θάνατον· ὡς ἂν, οἶμαι, τῷ κατ' ἐκεῖ-
νον φόβῳ πᾶν τὸ καταφρονεῖν ἐν τῷ λαῷ σωφρονέ-
στερον γένηται· τῷ φοβερῷ ὑποδείγματι, πρὸς τὸ μὴ
τοῖς αὐτοῖς ἐγγενέσθαι παιδαγωγούμενον. Εἰκότως
τοῖνον ὁ μιμητὴς τοῦ Πέτρου διὰ πολλῶν τῶν κατὰ
τὰς εὐεργεσίας θαυμάτων δείξας τὸ τῆς δυνάμεως
μέγεθος, καὶ τὸν κατὰ τοῦ Πνεύματος χρῆσασθαι τῇ
ἀπάτῃ ἐπιχειρήσαντα ἀληθεύσαι περὶ αὐτοῦ παρ-
εσκεύασεν. Ἔδει γάρ, οἶμαι, τὸν καθαιρέτην τοῦ ψεύ-
δους, καὶ ἐν τῷ ἀπατεῶνι τὸ ψεῦδος μεταλλάττειν εἰς
ἀλήθειαν, ὡς ἂν ἅπασι διὰ τοῦτο γένοιτο ὁῦλον, ὅτι
καὶ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ μεγάλου λεγόμενον ἀληθὲς ἦν,
καὶ ὅπερ ἂν ὡς ἀληθὲς παρεδέξατο, ψεῦδος οὐκ ἦν.
Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον τῆς
τοῦ μεγάλου δυνάμεως, ὡς ἐνόμισαν, καταπαίξαντες,
παίδευμα τοῖς ἄλλοις ἐγένοντο, μὴ κατατολμῶν τῆς
ἀπάτης, ἐφ' ὧν ὁ Θεὸς γίνεται τῶν τολμηθέντων κατ-
ήγορος.

magni illius potentiam, ut rebentur, ludificati, fraudem, in quibus Deus eorum, quæ tentaveris, accusator existit.

Μετὰ ταῦτα δὲ σὺλλόγου τινὸς κατὰ τὸ ὑπαίθρον
ἐν τινι τῶν κατὰ τὴν χώραν τόπων γεγενημένου ποτὲ,
καὶ πάντων θαυμαστικῶς διακαιμένων πρὸς τὰ δι-
δάγματα, μετρίκιόν τι πρὸς τοὺς συνεστῶτας ἔδωκε,
μὴ παρ' αὐτοῦ ταῦτα τὸν διδάσκαλον λέγειν, ἀλλ' ἑτε-
ρον αὐτῷ παρεστῶτα διεξιέναι τοὺς λόγους. Προσ-
αχθέντος δὲ τοῦ παιδὸς μετὰ τὸ διαλυθῆναι τὸν σὺλλο-
γον, εἰπεῖν λέγεται πρὸς τοὺς παρόντας τὸν μέγαν,
μὴ καθαρεῦσιν ἐκ δαίμονος τὸ μετρίκιον· καὶ ἅμα
περιελάμενον ἑαυτοῦ τὸ ἐπὶ τὸν ὦμον ὀδόνιον, καὶ
παρὰ τὴν ἀσθμῆν τοῦ ἰδίου στόματος, οὕτως
ἐπιβρίβει τῷ νῆφ. Γενομένου δὲ τούτου, ταρασσέσθαι
ἤρξατο καὶ ἀναδοῦναι τὸ μετρίκιον, καὶ καταπίπτειν
καὶ διαβρίπτεισθαι, καὶ πάντα πάσχειν τὰ ἐκ δαιμό-
νων πάθη. Εἶτα ἐπιβαλόντος τοῦ ἁγίου τὴν χεῖρα,
καὶ τὴν ταραχὴν κατευνάσαντος, ἀποπτήναι μὲν αὐ-
τοῦ τὸ δαιμόνιον, τὸν δὲ πάλιν ἐν καταστάσει γενό-
μενον, μηκέτι λέγειν ὅρῳ ἐπὶ τοῦ ἁγίου τὸν συμφεγ-

A surgeret, hortabatur, præ gaudio ob lucrum fraude
quæsitum cachinnans. At alter erat in eodem
habitu, nihil exaudiens eorum quæ dicebantur.
Cum autem ille clariore voce uteretur, ac simul
pede trudens eum excitare niteretur, nihilo magis
qui jacebat vel vocem exaudiebat, vel ictum sen-
tiebat, sed in eodem habitu extensus erat. Mor-
tuus enim erat, cum, simul atque pallium super
eum injectum erat, vera morte, quam decipiendi
magni illius causa simulaverat, correptus expiras-
set, adeo ut homo ille divinus haud falsus sit,
sed cujus rei gratia pallium ab eo datum erat,
ad hanc rem ei qui accepisset, usui esset. Quod
si acerbum et atrox ejusmodi facinus magnæ illius
et fidei et potentie esse videtur, nemo quasi rem
novam miretur, sed ad magnum illum Petrum re-
spiciat. Nam et ille non benefaciendo duntaxat
virtutem, qua præditus erat, demonstrabat, cum et
eum, qui claudus natus erat, currentem atque
saltantem populo ostenderet, et sui corporis um-
bra ad quoscunque eam sol, transeunte apostolo,
ex transverso corpori incumbens adigeret, ægro-
tantium morbos sanaret: verum etiam Ananiam,
qui insitam apostolo virtutem contemnebat, morte
condemnat, ut illius, opinor, poena quisquis in
populo eodem contemptionis morbo laboraret, ad
saniorum opinionem revocaretur, cum exemplo
horrendo coereretur, ne et ipse committeret ut
iisdem poenis subiceretur. Merito igitur imitator
Petri, cum per multa benefica miracula magnitu-
dinem potentie ostendisset, etiam eum, qui ad-
versus Spiritum fraudem facere conatus esset,
veracem adversus seipsum effecit. Oportebat enim,
opinor, mendacii eversorem etiam deceptoris men-
dacium convertere in veritatem, ut omnibus per
hoc palam fieret, quod et quidquid a magno illo
tum diceretur, tum fieret, verum esset, et quod-
cunque pro vero accepisset, mendacium non es-
set. Ac Judæi quidem, quemadmodum dictum est,
documento cæteris fuerunt: non tentandam esse

Post hæc cum quidam conventus sub dio quon-
dam in loco regionis aliquando fuisset, atque om-
nes admiratione doctrinæ tenerentur, adolescentu-
lus quidam ad congregatos clamabat, non a seipso
magistrum ea dicere, sed alterum ei assistentem
verba proferre. Cum autem dimisso conventu puer
ad eum adductus esset, dixisse magnus iste fertur
ad eos, qui aderant, adolescentulum a dæmone
integrum non esse: ac simul detractum sibi lin-
teolum, quod in humeris gestabat, et oris sui
animæ admotum, ita injecisse juveni. Quo facto,
turbati cæpit et exclamare adolescentulus, et
humis prosterni et huc illuc jactari, et omnibus
affici incommodis, quæ a demonibus provenire
solent. Deinde cum sanctus ille manum injecisset,
et turbationem sedasset, dæmonium quidem ab eo
avolasse, ipse vero rursus ad priorem statum at-
que tranquillitatem redactus, non amplius dixisse

fertur, quod videret sancto assistentem qui una loqueretur. Etenim etiam hoc nimirum ad magna pertinet ejus miracula, quod nulla curiositate et exquisita quadam ratione miracula sanationum efficeret, sed et ad dæmones fugandos et ad corporis morbos profligandos sufficeret oris ejus anhelitus, qui per linteum laboranti cuique admovebatur. Cæterum omnia quidem edita ab eo miracula deinceps ordine persequi, proluxæ scripturæ res fuerit et sermonis qui præsens otium superaret: unius autem præterea alteriusve eorum quæ de eo feruntur miraculorum mentione atque commemoratione facta, his sermonem circumscribam. Nam cum jam in omnes partes divini verbi prædicatio divulgata esset, et omnes tam qui urbem habitarent, quam qui agrum vicinum incolebant, ad piam doctrinæ fidem traducti essent, altaribus atque delubris, quæque inibi inerant simulacris eversis, atque humana vitæ jam ab inquinamentis simulacrorum expurgata, impuro hostiarum nidore extincto: altarium spurcicia atque ex mactatione et immolatione animalium contractis inquinamentis abstersis, omnibus item in omni loco templa ad orandum sub nomine Christi studiose exstrootibus: furor quidam atque invidia invasit eum, qui tunc præerat imperio Romanorum, eo quod patrii quidem falsi cultus et religiones negligerentur, cresceret autem mysterium Christianorum, et in multitudine ubique terrarum propagaretur Ecclesia per eos, qui semper sermoni adjungerentur, in magnitudinem exerescent: et arbitratus fieri posse, ut sua sævitia divinæ potentia resisteret, et mysterii quidem prædicationem inibere, et constitutas Ecclesias everteret, traduceret autem rursus eos, qui sermoni adjuncti essent, ad simulacra: his de causis mittit ad rectores gentium edicta, quæ terribilium poenarum in eos statuendarum minas continebant, nisi omni genere tormentorum atque suppliciorum mulctassent eos, qui Christi nomen invocarent et adorarent, metuque ac tormentorum vi rursus eos ad patrium dæmonum cultum adduxissent. Ut autem hoc terribile atque impium edictum magistratibus exhibitum est: quippe in omnes imperii partes atque provincias pervenerant, qui ad hoc ipsum a tyrannica crudelitate destinati et ordinati erant: ac talis quidem genti illius loci præerat, qui ad pravum studium atque conatum nihil superioris potestatis indigeret, cum suapte ingenio atque natura sævus, et iis qui sermoni credidissent infensus esset: publice propositis edictis ab eo denuntiatur, quod vel fidem abjurare, vel omni genere suppliciorum ac morte puniri oporteret. Nullaque res alia vel publica vel privata tunc ab iis, qui publica negotia tractabant, gerebatur ac qui fidem amplecterentur.

Erant autem non in verborum duntaxat minis terrores, sed una cum his variis carnificinarum et tormentorum apparatus omnem afferebat concussio-

A γόμενον. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῶν μεγάλων ἐκείνου θαυμάτων ἐστὶ, τὸ μηδεμίᾳ τινι περιεργίᾳ τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις ἐπιτελεῖν θαύματα· ἀλλ' ἄρχειν πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων ἀπαλλαγὴν, καὶ πρὸς τὴν ἰασιν τῶν ἀρρώστημάτων τοῦ σώματος τὸ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἄσθμα διὰ τῆς ὀδόνος τῷ κάμνοντι προσ-
αγόμενον. Ἀλλὰ τὸ μὲν πᾶσιν ἐφεξῆς τοῖς παρ' ἐκείνου θαύμασιν ἐπεξίειναι, μακρὰς εἴη συγγραφῆς, καὶ λόγου τὴν παρούσαν σχολὴν ὑπερβαίνοντος· ἐνὸς δὲ ἡ δυοῖν ἐτι τῶν περὶ αὐτοῦ λεγομένων ἐπιμνησθεὶς, ἐν τοῦτοις περιγράψω τὸν λόγον. Πανταχοῦ γὰρ ᾗδὲ διαπεφοιτηκὸς τοῦ θεοῦ κηρύγματος, καὶ πάντων κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τὴν περιούκον, πρὸς τὴν εὐσεβίαν τοῦ δόγματος πίστιν μετατιθέντων, βρωμῶν τε καὶ ἱερῶν καὶ εἰδώλων ἐν αὐτοῖς ἀναστραμμένων, καθαρθεὶς δὲ ᾗδὲ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τῶν περὶ τὰ εἰδῶλα μασμάτων, καὶ τῆς μιαρὰς τῶν θυσιῶν κνίσσης ἀποσθεθείσης, καὶ τοῦ ἐπιθωμίου λύθρου καὶ τῶν ἐκ τῆς ζωοθυσίας μολυσμάτων ἀποκλυσθέντων· πάντων δὲ κατὰ τόπον πάντα εὐκτηρίους ἐπὶ τῷ ὄνματι τοῦ Χριστοῦ κατὰ σπουδὴν ναοὺς ἀνεγειρόντων, θυμὸς καὶ φθόνος εἰσέρχεται τῷ τηλικαύτῳ τῆς ἀρχῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπιστατοῦντι, ἐφ' οἷς ἡμελεῖτο μὲν αὐτοῦ τὰ πάτρια τῆς ἀπάτης σεβάσματα, ᾗδε τῶν Χριστιανῶν τὸ μυστήριον, καὶ εἰς πλῆθος ἐπεδίβου πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἡ Ἐκκλησία, διὰ τῶν ἀεὶ προστιθεμένων τῷ λόγῳ, πρὸς μέγεθος αὐξοῦσα· καὶ νομίσας δύνασθαι εἶναι τῇ θεῷ δυνάμει τὴν ἰδίαν ἀντιστῆσαι πικρίαν, καὶ ἐπιγεῖν μὲν τοῦ μυστηρίου τὸ κήρυγμα, καταλῦσαι δὲ τῶν Ἐκκλησιῶν τὰ συστήματα, μεταστῆσαι δὲ πάλιν ἐπὶ τὰ εἰδῶλα τοὺς προκχωρηκώτας τῷ λόγῳ· πέμπτει τοίνυν πρὸς τοὺς τῶν ἔθνων καθηγούμενους πρόσταγμα, φοβεράν κατ' αὐτῶν τὴν ἀπειλὴν τῆς τιμωρίας ὀρίζων, εἰ μὴ παντοίοις αἰχισμοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ προσκυνούντας διαλυθήσονται, καὶ προσαγάγοιεν πάλιν αὐτοὺς φόβῳ τε καὶ τῇ τῶν αἰχισμῶν ἀνάγκῃ τῇ πατρίᾳ τῶν δαιμόνων λατρεῖν. Ὡς δὲ περιηγγέλθη τοῖς ἀρχουσι τὸ φοβερὸν τοῦτο καὶ ἄθεον κήρυγμα, πανταχοῦ τῆς ἀρχῆς διαπεφοιτηκῶν τῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο παρὰ τῆς τυραννικῆς τεταγμένων ὁμότητος· καὶ τις ἐπεκράτει τοῦ κατὰ τὸν τόπον ἔθνους τοιοῦτος, ὥς μὴδὲν τῆς ὑπερκειμένης ἐξουσίας πρὸς τὴν πονηρὰν ἄρμην δεισθῆναι, οἰκοδομὴν ἔχων ἐκ φύσεως τὴν ὁμότητά τε καὶ πικρότητα, καὶ τὴν πρὸς τοὺς πεπιστευκώτας τῷ λόγῳ δυσμένειαν· καὶ γίνεται παρ' αὐτοῦ φοβερὸν ἐν δημοσίοις διατάγμασι, τὸ δεῖν ἐξδύσθαι τὴν πίστιν, ἢ τιμωρίας παντοδαπαῖς καὶ θανάτοις κολάζεσθαι. Καὶ οὐδὲν ἦν ἔτερον τηλικαύτα δημόσιον τε καὶ ἴδιον παρὰ τῶν τὰ κοινὰ διὰ χειρὸς ἐχόντων γινόμενον τε καὶ σπουδαζόμενον, πλὴν τοῦ πολιορκεῖν τε καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀντεχόμενους τῆς πίστεως.

curabatur, nisi ut oppugnarent atque punirent eos.

Ἦν δὲ οὐκ ἐν ταῖς τῶν λεγομένων ἀπειλαῖς μόνον τὰ φόβητρα, ἀλλὰ μετὰ τούτων ἡ ποικιλὴ τῶν κολαστηρίων κατασκευὴ πᾶσαν ἐπῆγε κατάπληξιν, καὶ

πρὸ τῆς πείρας ἐμποιοῦσα τοῖς ἀνθρώποις τὸν φόβον. **Α** νὴ τῆς καὶ πυρ, καὶ θηρία, καὶ βόθροι καὶ τὰ σπρωδωτικὰ τῶν μελῶν ὄργανα· καὶ σιδηραὶ κατὰ πυρὸς καθέδραι, καὶ ξύλα ὀρθία, οἷς ἐνταῖνόμενα τῶν ἐνισταμένων τὰ σώματα ταῖς τῶν φοβερῶν δυνάμεων προσβολαῖς κατεβαίνετο, καὶ ἄλλα μυρία πρὸς τὰ πολυειδεῖς βασάνους τῶν σωμάτων ἐξευρημένα παρ' αὐτοῖς ἐπενοεῖτο· καὶ σπουδῇ τοῖς τῶν ἐξουσιῶν τούτων ἐπιλημμένοις ἦν μία, τὸ μηδὲνα τοῦ ἐτέρου ἐν ὑπερβολῇ πικρίας ἐπιδειχθῆναι πραότερον. Καὶ οἱ μὲν εἰσῆγγελλον· οἱ δὲ ἐπεδείκνυν· οἱ δὲ ἡρεῦνουν τοὺς κεκρυμμένους. Ἄλλοι τοῖς φεύγουσιν ἐπετίθεντο· ἄλλοι δὲ πρὸς τὰς κτήσεις τῶν πιστῶν ὄρωντες, ὡς ἂν ἐγκρατεῖς γένοιτο τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τῷ προσήματι τῆς εὐσεβείας ἤλαυνον τοὺς ἀντεχομένους τῆς πίστεως. Σύγχευσις δὲ ἦν πᾶσα κατὰ τὸ ἔθνος καὶ ἀμυχανία πολλή, πάντων ἀλλήλοις δι' ὀποφίας ὄντων, οὐ παύσασθαι τῆς παρὰ τῶν τέκνων εὐνοίας ἐν τοῖς φοβεροῖς παραμενοῦσθαι, οὐ παισὶ τὸ πιστὸν τῆς πατρικῆς κηδεμονίας ἐγγυωμένης τῆς φύσεως. Ἐμερίζετο δὲ κατ' ἀλλήλων τὰ γένη πρὸς τὰς θρησκείας σχιζόμενα. Καὶ παῖς Ἑλληνίζων πιστῶν γόνεων προδότης ἐγένετο· καὶ κατὰ παιδὸς πεπιστευκός ἐν ἀπιστίᾳ μένων ὁ πατὴρ κατήγορος ἦν. Καὶ ἀδελφὸς ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐπολέμει τῇ φύσει, ὅσων κρίνων τὸν ὁμογενῆ τιμωρῆσθαι, εἰ τῆς εὐσεβείας ἀνέχοιτο. Ἐντεῦθεν πλῆρεις μὲν ἦσαν αἱ ἐρημίαι τῶν ἑλαυνομένων, κεναὶ δὲ τῶν οἰκητόρων αἱ οἰκίαι. Πολλὰ δὲ τῶν δημοσίων οἰκημάτων, ταῖς τῶν καθειργνομένων ἀπετέτακτο χρεῖαις. Οὐ γὰρ ἦν **Ε** ικανὰ τὰ δεσμοτήρια χωρεῖν ἐν ἑαυτοῖς τῶν διὰ τὴν πίστιν τιμωρουμένων τὸ πλῆθος. Ἀγοραὶ τε πᾶσαι καὶ σόλλογοι, κοινὸι τε καὶ ἰδιόζοντες, ἀντὶ τῆς συνήθους φαιδρότητος, τὰς τοιαύτας μετελάμβανον συμφορὰς, τῶν μὲν ἐφελομένων, τῶν δὲ ἀπαγομένων· ἄλλων ἐπὶ τοῖς γινόμενοις ἢ γελώντων ἢ διακρυόντων· οὐ νηπίων ἦν ἑλεος, οὐ τιμὴ πολιτῶν, οὐκ ἀρετῆς αἰδώς εἰσῆι τε τοῖς δυσμενέσιν· ἄλλ' ὡς ἐν αἰχμαλωσίᾳ, πᾶσα ἡλικία τοῖς πολέμοις τῆς πίστεως ἐκδοτος ἦν. Οὐδὲ ταῖς γυναῖξιν ἐδίδου ἡ φυσικὴ τοῦ γένους ἀσθένεια, τῶν τοιούτων ἀναγκῶν ἐκτὸς μένειν· ἄλλ' εἰς ἦν κατὰ πάντων ὁ τῆς ὀμότητος νόμος, ἴσῃ τῷ μέτρῳ τῆς τιμωρίας τῶν γινομένων ὑπάγων τὸν τῶν εἰδῶλων ἀλλοτριούμενον, μὴ διακρίνων τὴν φύσιν. Τότε οὖν ἰδὼν ὁ μέγας ἐκείνος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ὡς οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν μέχρι τοῦ θανάτου τῆς εὐσεβείας προαγωνίσασθαι, σύμβουλος γίνεται τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρὸν ὑποχωρῆσαι τῇ φοβερᾷ προσβολῇ, κρεῖττον εἶναι ἡγούμενος διὰ φυγῆς τὰς ψυχὰς αὐτῶν περισώσασθαι, ἢ ἐστώτας ἐπὶ τῆς τῶν ἀγώνων παρατάξεως, λιποτάκτους γενέσθαι τῆς πίστεως· καὶ ὡς ἂν μάλιστα πεισθεῖεν οἱ ἄνθρωποι, μηδὲνα κίνδυνον φέρειν τῇ ψυχῇ, τὸ τὴν πίστιν διὰ φυγῆς περισώσασθαι, τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, σύμβουλος τῆς ἀναχωρήσεως γίνεται· αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων ἀναχωρῆσας τῇ τῷ κινδύνου φορᾷ· ἅμα δὲ καὶ τοῦτο τοῖς κρατοῦσι διὰ σπουδῆς μάλιστα ἦν, τὸ δι' ἐκείνου καθάπερ στρατηγῷ χειρωθέντος, πᾶσαν διαλύσαι τῆς πίστεως τὴν παράταξιν, καὶ τούτου

nem, etiam ante periculum hominibus formidinem injiciens. Enses, ignis, bestiae, scrobes et foveae, item instrumenta, quibus membra constringerentur et torquerentur, tum ferreae sellae ignitae, tum ligna erecta, in quibus stantium corpora dum intenderentur, terribilium unguium violentis admotionibus lacerarentur, atque alia item innumera ad varia corporum tormenta exquisita ab iis excogitabantur: ac studium iis, qui eas potestates susceperant, unum erat, ne quisquam alteri secundum exsuperantia saevitiæ mitior videretur. Nam alii quidem deferebant, alii vero demonstrabant, nonnulli item celatos et occultatos scrutabantur, pars fugientibus instabant, nonnulli item possessionibus fidelium inhiantes. quo potirentur eorum, sub prae-textu pietatis vexabant et exagitabant eos, qui fidem amplecterentur. Ac summa erat in gente confusio magnaue trepidatio, omnibus inter se suspectis, non patribus filiorum benevolentia in discriminibus atque periculis permanente, non filiis fidem paternam curationem spondente natura. Sed familiae atque cognationes aliae ab aliis in religionum sectas diductae dissidebant. Ac filius Graecorum errores amplectens, fidelium parentum proditor, filii fidem amplexi pater in infidelitate manens accusator erat. Frater item eadem de causa naturam oppugnabat, fas esse iudicans a consanguineo poenas expetere, si pietatem amplecteretur. Hinc plenae quidem solitudines erant eorum, qui (suspecti accusative) profugissent: vacua vero atque deserta ab habitatoribus domicilia erant: multa item aedificia eorum qui vinculis coercerentur, publicis usibus destinata erant. Carceres enim capere in sese non poterant eorum multitudinem, qui propter fidem punirentur, omniaque fora atque conventus tam publici quam privati, pro consueti hilaritate atque laetitia ejusmodi invicem casus atque calamitates accipiebant, cum alii quidem arriperentur, alii vero abducerentur, ceteri ob ea, quae fierent, vel riderent vel lacrymarentur: non misericordia infantium, non honor canitiei, non virtutis verecundia in mentem veniebat infensis, sed tanquam in urbe capta omnis aetas hostibus fidei quasi dedititia atque obnoxia erat. Ne mulierum quidem naturali sexus infirmitati indulgebatur, ut ejusmodi periculis exemptae manerent, sed una adversus omnes crudelitatis erat lex, eodem poenae modo, nullo discrimine sexus habito, subijciens eum qui a simulacris esset alienus. Tunc magnus ille vir, animadversa atque considerata imbecillitate et fragilitate humanae naturae, quod plerique non possent usque ad mortem pro pietate decertare, auctor Ecclesiae fit, ut terribilem illum impetum atque incursum paulisper declinaret, satius esse ducens per fugam animas eorum servari, quam stantes in acie certaminum atque periculorum fidei fieri desertores: ac quo maxime hominibus persuaderetur, nullum animae periculum afferre, si vel per fugam quis fidem conservaret, suo

exemplo auctor secedendi sit, ipse ante alios secedendo periculi impetum devians : simul autem etiam hoc iis qui rerum potiebantur, maximo studio erat, ut illo tanquam duce capto omnem fidei aciem funderent ac dissiparent, atque idcirco inimici annitebantur, ut illum redigerent in potestatem.

At ille una cum eo quem ab initio ad fidem ex æditiō adduxerat, diaconi jam munere fungente, collem quemdam desertum occupaverat; persecutores autem indicio ejusdam edocti quo in loco lateret, magna multitudine vestigiis inhærentes : alii quidem radicibus collis circumsessis observabant, ne qua, si fugam tentasset, evadere possit; nonnulli vero, qui montem subierant, in omnibus partibus scrutantes, jam magno illi erant in conspectu recta ad eum subeuntes. Ille vero comitem hortatus, ut firma atque indubitata erga Deum fiducia consisteret, eique salutem committeret, similiter atque ipse faceret, manus ad orationem extendens, ac ne si prope quidem persecutores accessissent, metu fidem excussam projiceret, exemplum ejus rei, quam præcipiebat diacono seipsum præbebat, cum et immotis oculis, et passis manibus et habitu arduo atque erecto cœlum intueretur. Atque hi quidem hæc agebant; illi vero, qui ad eum evaserant, cum locum totum perlustrassent, et inibi omnia dumeta atque arbusta, omnia prominentia saxa, omnes cavernas voraginum cum summa diligentia perscrutati essent, rursus ad collis radices contendunt, ut metu perscrutantium ille in fugam versus in potestatem eorum veniret, qui infirmam partem collis circumsepiessent. Ut igitur neque ab his inventus est, neque apud illos erat, atque speculator ille locum ubi magnus ille consisteret, signis describebat, in quo loco scrutatores præter duas duntaxat arbores paululum inter se distantes neminem se vidisse affirmabant. Digressis tandem scrutatoribus cum substitisset index, atque in oratione et ipsum illum virum magnum et comitem ejus offendisset, atque in ope divina factum esse judicaret, ut illi persequentibus arbores esse viderentur, procumbit ei ad pedes, creditque sermoni, et qui paulo ante persecutor fuerat, unus ex profugis fiebat. Cum igitur multo tempore in solitudine manerent (invallescebat enim bellum adversus fidem, præside provincie graviter sæviente in eos, qui sermoni pietatis adhærent), atque omnes in fugam versi essent: posteaquam quod ad magnum illum virum attinet, desperaverant eum aliquando in potestatem persequentium venturum: tunc adversus reliquos rabiosam sævitiam suam vertentes, in omnibus partibus provincie percerutabantur omnes similiter tam mulieres et pueros, quam viros, quicunque nomen Christi venerantur, ac trahebant ad urbem, et carceres complebant, pietatem eis alterius ejuspiam loco maleficii crimini dantes, adeo ut in nullo alio publico negotio judicia tunc occupata essent, præterquam quod id solum magistratus agebat, ut omne genus suppliciorum variaque tormenta solerter excogitata adhiberent iis, qui fidem amplecterentur.

A χάριν ἔκτεινον ὑπὸ χεῖρα ποιήσασθαι τοῖς ἔχθροῖς δι-
εσπούδαστο.

Ὁ δὲ ἦν ἑρμῆν τινὰ καταλαβὼν λορῖαν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἐκ νεωκόρου κατ' ἀρχὰς προσαχθέντα τῇ πίστει, ἦδη τῇ χάριτι τῆς διακονίας ὑπηρετούμενον. Τῶν δὲ διωκόντων κατ' ἔχνος ἐπομένων ἐν πλῆθει πολλῶ, μὴνύσαντος αὐτοῖς τὸν τόπον τινὸς ἐν ᾧ κατεκρύπτετο· οἱ μὲν ἐν κύκλῳ τὴν ὑπὲρειαν τῆς λοφιδὸς διαλαβόντες ἐφύλαττον, ὅπως ἂν μηδ' αὐτῶ γένοιτο διαφυγεῖν, εἴπερ εἰς τοῦτο τραπεῖη· οἱ δὲ προσδάντες τῷ θρεῖ, κατὰ πᾶν μέρος διερευνόμενοι, ἦδη καταφανεῖς ἐγίνοντο τῷ μεγάλῳ, κατ' εὐθείαν πρὸς αὐτὸν ἀνατρέχοντες. Ἐκεῖνος δὲ διακελευσάμενος τῷ μετ' αὐτοῦ, στερεᾷ τε καὶ ἀδιστάκτῃ τῇ πεποιθήσει στήναι πρὸς τὸν θεόν, καὶ καταπιστεῖσαι τὴν σωτηρίαν αὐτῷ, τὰς χεῖρας εἰς προσευχὴν ἀνατείναντα, καὶ μὴδὲ εἰ πλησίον γένοιτο οἱ διώκοντες ἐκκρουσθῆναι τῷ φόβῳ τὴν πίστιν ὑπόδειγμα δὲ τῆς παραγγελίας ἑαυτὸν ἐποίει τῷ διακόνῳ, βλέπων τε πρὸς οὐρανὸν ἀμετατρέπτῳ ὁρμητι, καὶ τεταμέναις ταῖς χερσὶν ἐν ὀρθῇ τῷ σχήματι· καὶ οἱ μὲν ἐν τοῦτοις ἦσαν. Οἱ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀναδραμόντες, πανταχῇ τὸν τόπον περισκεψάμενοι, καὶ πᾶσαν ἐνστασιν θάμνου, καὶ πᾶσαν πέτρας προσβολὴν, καὶ πᾶσαν ἐκ χαράδρας κοιλότητα μετὰ πάσης ἀκριβείας διερευνησάμενοι, πάλιν τὴν ὑπὲρειαν καταλαμβάνουσιν, ὡς φόβῳ τῶν διερευνημένων εἰς φυγὴν τραπόντων τοὺς κάτω περιστοιχισμένους ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι. Ὡς οὖν οὕτε παρὰ τούτων εὐρέθη, καὶ παρ' ἐκεῖνοις οὐκ ἦν· ὁ δὲ τὸν τόπον τῆς τοῦ μεγάλου διαγωγῆς κατασκεψάμενος σημείοις ὑπέγραψεν, ἐν ᾧ διεβεβαιούντο οἱ ζητοῦντες μεδὲνα ἑωρακεῖναι, πλην εἰ μὴ δύο δένδρα μόνον μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων διεστηκότα. Ἀνακχωρηκότων δὲ τῶν ζητούντων, ὑπολειφθεὶς ὁ μνηστής, καὶ καταλαβὼν ἐν προσευχῇ αὐτὸν τε τὸν μέγαν καὶ τὸν σὺν αὐτῷ, καὶ γνοὺς τὴν θέαν φρουρὰν, δι' ἧς ἐκεῖνοι δένδρα τοῖς διώκουσιν ἐνομήσθησαν, προσπίπτει τε αὐτῷ, καὶ πιστεύει τῷ λόγῳ. Καὶ ὁ πρὸ βραχέος διώκτης, εἰς τῶν φευγόντων ἐγένετο. Μενόντων τοίνυν κατὰ τὴν ἑρμῆν χρόνον πολλὸν (ἐπεκράτει γὰρ ἡ κατὰ τῆς πίστεως πόλεμος, χαλεπῶς τοῦ καθηγούμενου κατὰ τῶν προστιθεμένων τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας λυσσώντος), καὶ πάντων πρὸς φυγὴν τετραμμένων· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν μέγαν αὐτοῖς ἀπ' ἐλπίδος ἦν, ὅς οὐκ ἂν ὑπὸ χεῖρά ποτε γενόμενον τοῖς διώκουσι· τότε κατὰ τῶν ὑπολοίπων τὴν λυσσώδη μανίαν ἑαυτῶν τρέφαντες, πανταχῇ κατὰ τὸ ἔθνος διηρευνόντο πάντας ὁμοίως ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας, ὅσοις τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ τὸ σεβάσμιον ἦν· καὶ εἰλον ἐπὶ τὴν πόλιν, καὶ τὰ δεσμωτήρια κατεπλήθουν, ἀντ' ἑλλῆς τινὸς ἀδικίας ἐγκλημα ποιοῦμενοι κατ' αὐτῶν τὴν εὐσέβειαν, ὡς μὴδὲν τότε τῶν κοινῶν προσασχολεῖσθαι τὰ δικαστήρια, ἢ τοῦτο μόνον διὰ σπουδῆς τοῖς κρατούσιν εἶναι, τὸ πάντας αἰκισμοὺς καὶ παντοίας στρεβλώσεις δι' ἐπινοίας ἐπάγειν κατὰ τῶν ἀντεγομένων τῆς πίστεως.

Ἐνθα δὴ καὶ μάλλον πᾶσι κατάδηλον γίνεται, τὸ μὴδὲν ἀθεῖν τὸν μέγαν ἐκεῖνον βουλευέσθαι. Φυλάξας γὰρ ἑαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς τῷ λαῷ, κοινῇ συμμαχίᾳ τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνιζομένοις ἅπασιν ἦν. Καθάπερ γὰρ περὶ τοῦ Μωϋσέως ἀκούομεν, ὅτι πόρρωθεν ἀφεστηκώς τῆς τῶν Ἀμαληκитῶν παρατάξεως, διὰ προσευχῆς ἐνετίθει τοῖς ὁμοφύλοις κατὰ τῶν ὑπεναντίων τὴν δύναμιν· κατὰ τὴν αὐτὸν τρόπον καὶ κεῖνος, οἷον ἐφορῶν τῷ ὀφθαλμῷ τῆς ψυχῆς τὰ γινόμενα, τὴν θείαν ἐπεκαλεῖτο συμμαχίαν ὑπὲρ τῶν ἐναθλούντων τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. Καὶ ποτε μετὰ τῶν συνόντων κατὰ τὸ σύνθημα τῷ Θεῷ προσευχόμενος, ἀθρόως ἀγώνος τε καὶ θορύβου καταπληθεὺς, ἐνδελος ἦν ἐν τοῖς παρούσιν οἷον ξενιζόμενος, καὶ ἐναγωνιῶν τῷ θέσφατι, καὶ τὴν ἀκοὴν ἐπέχων, καθάπερ ἤχου τινὸς πρὸς αὐτὸν διαβαίνοντος. Καὶ διαγνομένου διαστήματος οὐκ ὀλίγου, μείνας πάντα τὸν ἐν τῷ μέσῳ χρόνον, ἀκλινῆς καὶ ἀκίνητος, εἰδ' ὥσπερ τοῦ προκειμένου θεάματος εἰς ἀγαθὸν καταλήξαντος, πάλιν ἐπανήλθε τε πρὸς τὸ σύνθημα, καὶ ἀνευφύμησε τὸν Θεὸν ἐν λαμπροτάτῃ φωνῇ, τὸν ἐπινικίον τε καὶ εὐχαριστήριον ὕμνον ἐπιφθεγγάμενος, ὃν πολλαχῇ τῆς ψαλμωδίας τοῦ Δαβὶδ ἀκούομεν λέγοντος, τὸ ἔδωκεν ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θῆραν τοῖς ὀδοῦσιν αὐτῶν. Τῶν δὲ περὶ αὐτὸν θαυμασικῶς διατεθέντων, καὶ μαθεῖν ἀξιούντων, ὃ τί ποτε εἶη τὸ ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ γινόμενον θέαμα, εἰπεῖν λέγεται, μέγα πνεῦμα κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἐωρακέναι, καταπαλαισθέντος τοῦ διαβόλου ὑπὸ νεανίου τινὸς ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσι. Τῶν δὲ ἀγνοούντων ἔτι τὸ εἰρημένον, σαφέστερον αὐτοῖς διηγείται, ὅτι συμμαχίᾳ κρείττονι κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην νεανίας τις τῶν εὐπατριδῶν, τοῖς ἰδρωσὶ τῆς πίστεως ἐνηγωνίσαστο, προσαχθεὶς ὑπὸ τῶν δημίων τῷ ἄρχει. Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ ὄνομα, Τρωάδιον αὐτὸν ὀνομάσας· καὶ οὐ μετὰ πολλὰς βασάνους, αἷς γενναίως ἐνεκαρτέρησε, τὸν διὰ τῆς μαρτυρίας ἀνεδήσατο στέφανον. Ἐκπλαγείς δὲ πρὸς τὴν ἀκοὴν ὁ διάκονος, καὶ οὕτε ἀπιστεῖν τι· τῶν λεγομένων τολμῶν· καὶ ἅμα κρείττονος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι νομίσας, τὸ πόρρωθεν ὄντα τῆς πόλεως, μηδὲν ἀνθρώπου τὰ κατ' αὐτὸν διαγγεῖλαντος, ὡς ἐπιστάτωι τοῖς πράγμασι· λέγειν πρὸς τοὺς συνόντας περὶ τῶν ἐκεῖ γινομένων, ἰκέτης γίνεται τοῦ διδασκάλου ὀφθαλμοῖς ἐπιτραπηῆναι καὶ γνῶναι τὰ πεπραγμένα· καὶ μὴ κωλυθῆναι παρ' αὐτοῦ γενέσθαι μέχρι τῶν τόπων αὐτῶν, ἐν οἷς τὸ θαῦμα ἐγένετο. Τοῦ δὲ φοβερὸν εἶναι λέγοντος, τὸ ἐν μέσῳ τῶν φρονεούντων γενέσθαι, καὶ πολλάκις ἐξ ἐπηρείας τοῦ ἀντικειμένου τι τῶν ἀβουλήτων παθεῖν, ἐπιπαροεῖν. Ἐλεγεν ὁ διάκονος τῇ τῶν εὐχῶν αὐτοῦ συμμαχίᾳ, φθεγγάμενος ταύτην πρὸς αὐτὸν τὴν φωνήν· Σὺ με παράθου τῷ Θεῷ, καὶ οὐδεὶς μοι φόβος καὶ τῶν πολεμίων καθάψεται. Τοῦ δὲ καθάπερ συνέμπορον αὐτῷ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν διὰ τῆς εὐχῆς συνεκπέμφαντος, παπιδῶς τὴν ὁδὸν διήκει, πρὸς οὐδένα τῶν ἀπαντώντων ἐπιστρεφόμενος. Ἐσπέριος δὲ τῆς πόλεως ἐνθὺς γεγωνὺς, καὶ κοπῶδης ἐκ τῆς

Tunc vero etiam magis palam omnibus fit, quod nihil sine numine divino consilii magnus ille vir iniret. Nam cum per fugam se populo conservasset, commune omnibus pro fide decertantibus auxilium atque praesidium erat. Quemadmodum enim de Moyse audimus, quod cum procul abesset ab acie Amalecitarum, per orationem popularibus vires adversus hostes injiceret, eodem modo etiam ille quasi animi oculis intueretur ea quae fiebant, divinum auxilium pro iis, qui nomine fidei confessionis decertarent, invocabat, cumque aliquando una cum familiaribus, ut solebat, Deum precaretur, repente angore ac trepidatione repletus iis qui aderant quasi rem novam admirari et eo quod spectaret angi, et veluti sono quodam ad eum pertinente, aures admovere aperte videbatur, atque haud exiguo praeterito spatio cum toto hoc intercedente tempore erectus et immotus permanisset, deinde quasi propositum spectaculum bonum eventum habuisset, et ad statum pristinum rediit, et elata voce Deum laudavit, adjiciens eum sermonem, quo victoriam adepti uti ac Deo gratias agere soleant, quem in multis locis libri Psalmorum Davidem audimus pronuntiantem: *Benedictus Deus, qui non dedit nos in praedam dentibus eorum*. Familiaribus autem ejus admirantibus et scire volentibus, quodnam id tandem spectaculum fuisset, quod ante oculos ejus obversaretur, dixisse fertur, magnam se in illa hora vidisse ruinam, diabolo ab adolescente quodam in certaminibus pro pietate susceptis devicto. Atque illis adhuc non intelligentibus id quod dixisset, apertius vis exponit, quod auxilio divino in illa hora adolescens quidam nobilis in primis ab lictoribus ad praesidem adductus, in certamine pro fide suscepto desudasset. Adjecit autem etiam nomen, Troadium eum nominans, et quod post multa tormenta, quae fortiter toleravisset, martyrii corona redimitus esset. Obstupefactus autem et attonitus his auditis diaconus, cum neque fidem derogare iis, quae dicerentur, auderet, etsi simul excellentius quam humana natura caperet, esse judicaret, qui procul abesset ab urbe, cum nemo hominum eum de suis rebus certiore fecisset, hunc perinde ac si interfuisset, ad familiares loqui de rebus illis gestis, orat magistrum, ut permitteretur sibi oculis inspicere, quae acta essent, neu prohiberetur ab eo pervenire usque ad ea loca, in quibus miraculum editum erat: at illo periculosum esse dicente versari in medio virorum cadis avidorum, ac saepe ex incursu atque impetu adversarii posse accidere aliquid repente praeter voluntatem, de quo cogitatum non esset: diaconus se precum ejus auxilio confidere dixit, his verbis ad eum utens: *Tu me commenda Deo, et nullus ab hostibus terror me invadet*. Cumque ille praesidium divinum pro comite per preces una cum eo emisisset, fiduciae plenus iter faciebat ad neminem ob-

* Psal. cxviii, 6.

viam venientem sese convertens. Cum autem vesperi in urbem pervenisset, et de via fessus esset, defatigatum labore corpus lavacro curare necesse esse putabat. Dominabatur autem in illo loco dæmon quidam homicida, in balneo versari solitus: cujus perniciosa atque pestifera vis in tenebris adversus propinquantes exercebatur, et idcirco post solis occasum balneæ illæ non exercebantur, nemoque eo accedere id temporis solebat, ad quas stans diaconus præfectum loci rogabat, ut ostium aperiret, et aditum sibi præberet, neu invideret sibi quo minus corpus lavacro reficeret. Illo vero testante neminem, qui circa illam horam aquam ingredi ausus esset, suis pedibus reversum esse, sed post vesperum dæmonium omnes in potestate habere, ac multos jam imprudentes in insanabilia mala incurrisset, quos pro sperato levamine lamentationes et sepulture, et gemitus exceperunt: hæc et ejusmodi balneatore dicente, nihilo magis ille quidquam de cupiditate remittebat: sed instabat omni modo urgens eum, ut se intromitteret. At balneator in lucro ponens, si non una cum imperito hospite periclitaretur, cum clavem ei tradidisset, procul a lavacro discedit; posteaquam autem nudatus intus erat, multiplices quædam terrorum et concussionum materie a dæmonio instruebantur, spectra varia igni et fumo mistam naturam præ se ferentia, in forma hominum et ferarum oculis in eidentia, auribus insonantia, anhelitu appropinquantia, undique corpori se circumfundentia. At ille signum (crucis) ante sese objiciens, Christique nomen invocans, primum conclave illæsus transivit, ad interiorum autem partem medium progressus in molestiora incidit spectacula, in terribiliorem faciem transformato dæmonio; et simul terræ motu concuti conclave ei videbatur, adeo ut etiam solum infra ruptum flammam, quæ subitus esset, nudam conspiciendam præberet, scintillæque flammæ ab aquis emitterentur, ac rursus eisdem armis, signo (crucis scilicet) et nomine Christi, præsidioque precum magistri terrores earum rerum, quæ tum fiebant, discussit. Cumque jam aqua recreatus exire festinaret, rursus prohibebatur a dæmone, qui ostium occupaverat. Verum etiam hoc rursus impedimentum per eandem vim, sponte sua janua cedente, signo (crucis) discutiebatur. Posteaquam autem ei omnia ex sententia successerant, exclamasse dicitur ad eum humana voce dæmonium, ne sibi virtutem illam imputaret, per quam perniciem effugisset; vocem enim ejus, a quo custodiæ atque tisse, ut ab incommodis tutus esset.

Servatus igitur, quemadmodum diximus, admirationi loci præfectis fuit, eo quod nemo eorum, qui unquam id temporis aquam ingredi aussi essent, inter vivos postea conspectus esset. Cum autem et hos quæ sibi accidissent, docuisset, et martyrum in urbe facta ita accidisse cognovisset, quemadmodum magnus ille vir in solitudine degens ante exposuisset, propter eas res quas et vidisset

A ὁδοιπορίας γινόμενος, λουτρῶν θεραπεύσαι τὸν κόπον ἀναγκαῖον ᾤκηθη. Ἐπεκράτει δὲ κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον δαίμων τις ἀνθρωποκτόνος ἐπιχωριάζων τῷ λουτρῶ, οὗ ἡ φθοροποιὸς δύναμις ἐνεργὸς μετὰ σκότος κατὰ τῶν προσεγγιζόντων ἐγίνετο, καὶ τοῦτου χάριν ἄβατον τὸ λουτρὸν ἦν ἐκεῖνο μετὰ τὰς ἡλίου δυσμὰς καὶ ἀνεργήτων· ὃ παραστὰς ἡεῖον τὸν ἐπιτεταγμένον ἀνοῖξαι τὴν θύραν, δοῦναι τε τὴν εἰσόδον αὐτῷ καὶ μὴ φθονῆσαι τῆς ἐκ τοῦ λουτροῦ θεραπείας. Τοῦ δὲ μαρτυρουμένου μηδένα τῶν κατὰ τὴν ὥραν ἐκεῖνην κατατολμώντων τοῦ ὕδατος ἰδίοις ὑποστρέφειν ποσὶν, ἀλλὰ πάντων μετὰ τὴν ἐσπεράν κατακρατεῖν τὸ δαιμόνιον, καὶ πολλοὺς ὡς ἀγνοίας ἤδη παθεῖν τὰ ἀνήκεστα, οὗς ἀντὶ τῆς ἐλπίσθεσης ἀνέσεως θρήνοι καὶ οἰμωγαὶ διεδέξαντο· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διεξιόντος, οὐδὲν μᾶλλον ἐκεῖνος ὕφει τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλ' ἐνέκειτο παντὶ τρόπῳ καταναγκάζων αὐτὸν, εἰς τὰ ἐντὸς παραβέσθαι. Ὁ δὲ τὸ μὴ συγινδυνεύσαι τῇ ἀγνοίᾳ τοῦ ξένου, κέρδος ποιοῦμενος, τὴν κλεῖν ἐπ' αὐτῷ ποιησάμενος, πόρρω τοῦ λουτροῦ ἀπαλλάσσεται. Ἐπειδὴ δὲ γυμνωθεὶς ἐντὸς ἦν, πολύτροποι τινες φόβων καὶ καταπλήξεων ἀφορμαὶ παρὰ τοῦ δαιμονίου συγκεκαυάζοντο, φάσματα παντοδαπὰ πυρὶ καὶ κατὰ μὲν γμένην τὴν φύσιν ἐπιδεικνύμενα, ἐν ἀνθρώπων καὶ θηρίων μορφῇ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐμπέπτοντα, ταῖς ἀκοαῖς ἐνηχοῦντα, τῷ ἄσθματι προσεγγιζόντα, κύκλω περὶ τὸ σῶμα χεόμενα. Ὁ δὲ τὴν σφραγίδα ἑαυτοῦ προβαλλόμενος, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνακαλῶν ὄνομα, ἀπαθῆς τὸν πρῶτον διεξῆλθε τὸν οἶκον. Ἐπὶ δὲ τὸ ἐνδοτέρῳ χωρήσας, χαλεπωτέροις ἐνέτιχε τοῖς θεάμασιν, εἰς φοβερωτέραν μετασκευασθέντος τοῦ δαιμονίου τὴν ὁρὴν· καὶ ἅμα σείσμη κατακλονεῖσθαι τὸν οἶκον ᾤετο, καὶ τὸ ἔδαφος ὑποβήγγυνόμενον γυμνὴν ὑπεδεικνύειν τὴν κάτω φλόγα, σπινθηράς τε φλογώδεις ἀπὸ τῶν ὕδατων ἐκπέμπεσθαι, καὶ πάλιν αὐτῷ τὸ ἴσον ὄπλον ἢ σφραγίς, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, καὶ ἡ διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ διδασκάλου βοήθεια, τὰ φοβερά ἐν τῷ φαινομένῳ τε καὶ γινόμενῳ διέχευν. Ἀνεθεὶς δὲ ἤδη τῷ ὕδατι, καὶ πρὸς τὴν ἐξόδον σπεύδων, πάλιν ἐκωλύετο, τοῦ δαιμονίου τῆς θύρας ἀντειλημμένου. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν τὸ κώλυμα διὰ τῆς ἰσῆς δυνάμεως αὐτομάτως ἔλυετο, τῇ σφραγίδι τῆς θύρας ὑποχωρούσης. Ἐπεὶ δὲ κατὰ νῦν αὐτῷ προδεδωκῆται τὰ πάντα, ἐκδοῖσθαι λέγεται πρὸς αὐτὸν ἀνθρωπίνῃ φωνῇ τὸ δαιμόνιον, μὴ ἐπ' αὐτῷ τὴν δύναμιν ἐκεῖνην λογίσασθαι, δι' ἧς τὸν ἐλεθρον ἐφυγεν· ἡ γὰρ φωνὴ τοῦ παραθεμένου αὐτὸν τῷ φυλάσσοντι τὸ ἀπαθὲς ἐχαρίσατο.

præsidio divino commendatus esset, hoc ei præstis-

Διασωθεὶς τοίνυν κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, ἐκπληξιν παρεῖχε τοῖς ἐπιστατοῦσι τοῦ τόπου, οὐδενὸς τῶν πώποτε κατὰ τὴν ὥραν ἐκεῖνην κατατολμησάντων τοῦ ὕδατος ἐν τοῖς ζώσι φανέντος. Ἐπεὶ δὲ τοῖς τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγήσατο, καὶ τὰ κατὰ τὴν πόλιν τῶν μαρτύρων ἀνδραγαθήματα τοῦτον ἔγνω γεγενημένα τὸν τρόπον, ὃν ἐπὶ τῆς ἐρημίας ὁ μέγας διάγων προδιηγήσατο, προσθεὶς τοῖς περὶ αὐτοῦ διηγήματι

τε καὶ θαύμασι, δι' ὧν τε εἶδε, καὶ δι' ὧν ἤκουσε, A
καὶ δι' ὧν τῇ ἑαυτοῦ πείρᾳ τῆς τοῦ μεγάλου πίστεως
ἐδιδάχθη τὴν δύναμιν, ἥ προσμαρτύρησε τὸ δαιμό-
νιον, πάλιν ἀνατρέχει πρὸς τὸν διδάσκαλον· τοῖς τε
κατ' αὐτὸν, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα κοινὸν ἀφελὲς φυλα-
κτῆριον, τὸ διὰ τῶν ἱερῶν ἕκαστον ἑαυτὸν τῷ Θεῷ
παρὰ τίθεσθαι. Καὶ νῦν ἐστὶ μὲν κατὰ πᾶσαν τὴν
Ἐκκλησίαν, ἐξαιρέτως δὲ παρ' ἐκείνοις ἡ τοιαύτη
φωνή. τῆς τότε γεγενημένης τῷ ἀνδρὶ παρὰ τοῦ
Γρηγορίου βοηθείας μνημόσυνον. Τῆς δὲ τυραννίδος
ἐκείνης ἥδη κατὰ θεῖαν συμμαχίαν διαλυθείσης, καὶ
πάλιν εἰρήνης τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν διαδεξαμένης,
καθ' ἣν ἀνετος ἦν κατ' ἐξουσίαν προκειμένη πᾶσιν
ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ σπουδή, καταβάς πάλιν ἐπὶ τὴν πόλιν,
καὶ πᾶσαν περινοστήσας ἐν κύκλῳ τὴν χώραν, προσ-
θήκην ἐποιεῖτο τοῖς ἀπανταχοῦ λαοῖς τῆς περὶ τὸ
Θεῖον σπουδῆς, τὰς ὑπὲρ τῶν ἐνηθληκότων τῇ πίστει
πανηγυρεῖς νομοθετήσας. Καὶ διαλαβόντες ἄλλος ἄλ-
λαχὲ τῶν μαρτύρων τὰ σώματα, κατὰ τὴν ἐτήσιον
τοῦ ἐνιαυσιαίου κύκλου περίοδον συνιόντες, ἡγά-
λονται τῇ τιμῇ τῶν μαρτύρων πανηγυρίζοντες. Καὶ
γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας ἀπό-
δειξις ἦν, ὅτι πρὸς καινὸν βίον μεταβρῦθμίζων πᾶ-
σαν ἀθρώως τὴν κατ' αὐτὸν γενεάν, οἷόν τις ἡνίοχος
ἐπιστάς τῇ φύσει, καὶ τοῖς τῆς πίστεως καὶ θεο-
γνωσίας χαλινοῖς ἀσφαλῶς αὐτοὺς ὑποκεύρας, ἐνεδί-
δου τι μικρὸν τῷ ζυγῷ τῆς πίστεως δι' εὐφροσύνης
ὑποκρινεῖν τὸ ὑπῆκουον. Συνιδὼν γὰρ ὅτι ταῖς σω-
ματικαῖς θυμηδαῖς τῇ περὶ τὰ εἰδωλα πλάνη παρα-
μένει τὸ νηπιώδες τῶν πολλῶν καὶ ἀπαίδευτον· ὥς
ἀν τὸ προηγουμένον τέως ἐν αὐτοῖς μάστιγα κατορ-
θωθείη, τὸ πρὸς Θεὸν ἀντὶ τῶν ματαίων σεβασμάτων
βλέπειν, ἐπαρῆκεν αἰ τοῖς ταῖς τῶν ἁγίων μαρτύρων
ἐμφαιδρύνεσθαι μνήμαις, καὶ εὐπαθεῖν, καὶ ἀγάλλε-
σθαι, ὥς χρόνῳ ποτὲ κατὰ τὸ αὐτόματον πρὸς σεμνό-
τερόν τε καὶ ἀκριβέστερον μετατετιθεμένου τοῦ
βίου, καὶ πρὸς ἐκεῖνο καθηγουμένης τῆς πίστεως,
ὅπερ δὴ καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς ἥδη κατωρθώθη, πάσης
θυμηδίας ἀπὸ τῶν τοῦ σώματος ἡδέων πρὸς τὸ πνευ-
ματικὸν τῆς εὐφροσύνης εἶδος μετατεθείσης.

ad honestiorem et exactiorem vitae rationem transirent, praesertim cum etiam fides ad illam rem viam
praemonstraret : quae res nimirum iam etiam in plerisque successit atque confecta est, omni voluptate a
corporis oblectamentis ad spiritualem laetitiae formam traducta.

Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἐμπολιτευόμενος τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ, καὶ σπουδῇ ἔχων πρὸ τῆς ἐκ τοῦ βίου μετα-
στάσεως πάντας ἰδεῖν πρὸς τὴν σωτήριον πίστιν ἀπὸ
τῶν εἰδῶλων μεταθέντας· ἐπειδὴ προέγνω ἑαυτοῦ
τὴν μετάστασιν, σπουδῇ πᾶσάν τε τὴν περιοικίδα
διηρευνήσας, μαθεῖν θέλων εἰ τινες εἴεν οἱ περι-
λειφθέντες ἔξω τῆς πίστεως. Ἐπεὶ οὖν ἔγνω τοὺς
παραμεινηκότας τῇ ἀρχαίᾳ πλάνῃ μὴ πλείους εἶναι
τῶν ἑπτακαίδεκα, Ἐκκυρωτὸν μὲν καὶ τοῦτο, φησὶ
πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέψας, τὸ λιπεῖν τι τῶν τῶν σω-
μένων πληρωμάτων. Πλὴν ἀλλὰ μεγάλῃς εὐχαριστίας
ἄξιον, ὅτι τοσούτους καταλείπει τοὺς εἰδωλολάτρας
τῷ μετ' αὐτὸν ἐκδεχομένῳ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅσους αὐ-
τὸς Χριστιανούς ὑπεδέξατο. Ἐπευξάμενος δὲ τοῖς
τε πεπιστευκόσιν ἥδη τὴν εἰς τὸ τέλειον αὐξήσιν,
καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τοῖς ἀπίστοις, οὕτω τοῦ ἀνθρώ-

et audivisset, et per quas suo periculo atque expe-
rientia magni illius viri fidei vim, cui etiam demoni-
um insuper testimonium perhiberet, didicisset
(de miraculis ejus non amplius dubitans), iterum
redit ad magistrum, et suae aetatis hominibus et
posteris commune praesidium relinquens, ut per
sacerdotes quisque sese Deo commendat : atque
etiam nunc cum per omnem Ecclesiam, tum prae-
cipue apud illos ejusmodi vox pro monumento ha-
betur auxilii atque praesidii, quod tunc illi viro a
Gregorio praestitum est. Ceterum cum jam auxilio
divino tyrannis illa dissoluta esset, ac pax rursus
humanam vitam excepisset, per quam expeditum
erat ad arbitrium omnibus abunde propositum stu-
dium erga numen divinum, descendit rursus ad ur-
bem, et omni circa regione undique peragrata ac
perlustrata, additamentum et quasi corollarium
studii erga numen divinum insituebat apud omnes
ubique populos sanciens, ut nomine eorum, qui
pro fide decertassent, dies festi atque solemnes
conventus celebrarentur : cumque alius in alium
locum corpora martyrum diduxissent, per anniver-
sarium circuli ambitum congregati laetabantur, in
honorem martyrum serias agentes. Etiam etiam
hoc nimirum magnae sapientiae atque solertiae ejus
documentum est, quod cum omnes suae prorsus
aetatis ac gemis homines ad novum vitae institutum
transformaret, et tanquam auriga quidam naturae
praefectus fidei ac Dei agnitionis frenis eos firmiter
subjugaret, indulgebat, ut paululum quiddam
subditi sub jugo fidei laetitia exsultarent. Cum anim-
advertisset enim quod propter corporis voluptates
simplex et imperitum vulgus in errore simulacro-
rum cultus permaneret, quo maxime id, quod prae-
cipuum est, interim in iis assequeretur, nempe ut
vanis superstitionibus relictis ad Deum converte-
rentur, permisit eis, ut in memoriam sanctorum
martyrum sese exhilararent et oblectarent, atque
in laetiliam effunderentur : quod successu tempo-
ris aliquando futurum esset, ut sua sponte homines

Cum autem hoc modo se gereret, et munere suo
D fungeretur in Ecclesia administranda, et antequam
excederet vita, euperet omnes a simulacris ad sa-
lutarem fidem videre conversos, ubi suum obitum
praesensit, studiose diligenterque totam urbem
agrumque circa vicinum perscrutatur, scire volens
ecqui adhuc essent extra fidem relictis. Ut igitur
cognovit, non plures septemdecim esse, qui in an-
tiquo errore permansissent : Acerbum quidem etiam
hoc, inquit ad Deum suspiciens, desse aliquid
eorum plenitudini, qui serviantur. Verumtamen
magna gratiarum actione dignam rem esse aiebat,
quod totidem simulacrorum cultores relinqueret
ei, qui sibi successurus esset in Ecclesia, quot ipse
Christianos acceperat : precatus autem et iis, qui
jam credidissent, incrementum ad perfectionem,

et incredulis conversionem, ita (tandem) ex vita humana ad Deum migrat, obtestatus necessarios suos, ne pecularem sibi locum sepulture compararent. Nam si vivus nullius loci dominus vocari voluisset, sed in alienis tanquam inquilinus et peregrinus habitans vitam transegisset, ne post mortem quidem prorsus inquilinatum sibi dedecori fore putare: Sed insequenti, inquit, sæculo fama prodatur, quod Gregorius nec vivens quidem ab aliquo loco cognominatus sit, et post mortem alienorum locorum fuerit inquilinus, cum ab omni terrena possessione sese abstinnisset, adeo ut ne sepeliri quidem in proprio loco sustinuerit; solam enim illam possessionem pretiosam et expetendam putasse, quæ fraudis et avaritiæ vestigium in sese non admittit. Caterum quod universa repente natio a Græcanica vanitate ad agnitionem veritatis traducta est, admiretur quidem quicumque hoc scriptum leget; nemo vero fidem detrahat, sed ad dispositionem atque consilium respiciat, quo tanta mutatio facta est eorum, qui a mendacio ad veritatem traducti sunt. Nam quod in primis sacerdotii ejus temporibus accidit, quod ad reliqua miracula festinans oratio prætermisit, nunc repetitum atque resumplum exponam. Feriæ quædam publicæ et universales erant in urbe dæmoni cuidam domestico, patrio quodam ritu ac more solemniter celebrari consuetæ, ad quas una cum urbanis celebrandas universa propemodum gens ex tota ea regione confluebat: atque eorum qui concurrerant, theatrum plenum erat, et eorum, qui postremi affluerant, multitudo subselliis undique superfundebatur, atque omnibus ad spectacula atque acroasmata orchestram intueri cupientibus, plena erat scena tumultus et trepidationis, irritaque præstigiatoribus mirabiliumque spectaculorum artificibus ostentatio, tumultu sese mutuo constipantium non modo oblectationem musicæ impediende, sed ne circulatoribus quidem et præstigiatoribus suas artes ostendanti tempus concedente. Tum vero communis ab omni multitudine erumpit vox dæmonem, cui diem festum agebant, implorantium, et ab illo sibi laxitatem fieri petentium. Posteaquam autem omnibus simul loquentibus in altum vox tollebatur, ac totius civitatis veluti unius oris sermo esse videbatur, quo hæ preces dæmoni adhibebantur (erat autem precatio, ut ipsa verba ejus audiantur: *Jupiter, fac nobis locum*), audito sane magnus ille vir sono nominatim invocantium dæmonem, a quo laxitatem civitati fieri petebant, quodam ex adstantibus ad eos misso, laxitatem ait ipsis mox datum iri majorem, quam optarent.

Hæc autem ab eo voce tanquam tristi quadam sententia prolata; pestilentia frequentem illum ferias agentium et ludos celebrantium conventum excipit. Ac statim tripudiantium choris lamentatio miscebatur, adeo ut in luctus et calamitates eis voluptates converterentur, cum pro plausibus et cantu tibiarum aliæ super alias nænæ cantusque lugubres urbem passim invasissent. Cum enim semel morbus homines invasisset, opinione citius

πίνου βίου πρὸς τὸν Θεὸν μετανίσταται, ἐπιστήφας τοῖς ἐπιτηδείοις, μὴ κτήσασθαι τόπον αὐτῷ πρὸς ταφὴν ἰδιόζοντα. Εἰ γὰρ ζῶν, κύριος κληθῆναι τόπου τινὸς οὐκ ἐδέξατο, ἀλλὰ παροικῶν ἐν ἄλλοις τὸν βίον διήγαγεν, οὐδὲ μετὰ θάνατον τῇ παροικίᾳ πάντως ἐπισχυνοῦνθεται. Ἀλλ' ἔστω, φησί, τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ διήγημα, οὗ Γρηγόριος οὕτως ἔωρ ἐκωνομάσθη τόπῳ τινί, καὶ μετὰ θάνατον ἀλλοτρίων τάφῳ ἐγένετο πάροικος, πάσης τῆς ἐν τῇ γῇ κτήσεως αὐτὸν ἀποστήσας, ὥς μηδὲ ἐνταφῆναι ἰδίῳ καταβέβασθαι τόπῳ· μόνῃν γὰρ αὐτῷ κτήσιν τιμὰν εἶναι ἐκρίνεν ἐκείνην, ἣ πλοσιέξιας ἐπ' αὐτῆς ἰχθὺς οὐ δέχεται. Τὴν δὲ ἀθρόαν παντὸς τοῦ ἔθνους μεταστάσιν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ματαιότητος εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας θαυμάζετω ἕκαστος τῶν ἐντυγχανόντων τῷ λόγῳ, καὶ μηδεὶς ἀπιστεῖτω πρὸς τὴν οἰκονομίαν βλέπων, δι' ἧς γέγονεν ἡ τοσαύτη μεταβολὴ τῶν μετατιθεμένων ἀπὸ τοῦ ψεύδους πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ τῆς ἱερουσύνης γεγενημένον χρόνιος, ὅπερ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν θαυμάτων ἐπιγόμενος ὁ λόγος παραβραμ, νῦν ἐπαναλαβὼν διηγήσομαι. Ἐορτή τις ἦν πάνθημος ἐν τῇ πόλει, δαίμονι τινι τῶν ἐγχευρίων κατὰ τι πάτριον ἀγομένη. Πρὸς ταύτην ἅπαν σχεδὸν συνέβη: τὸ ἔθνος, τῆς χώρας πάσης συνεορταζούσης τῇ πόλει. Ἐπιπλήρωτο δὲ τῶν συνδραμηκότων τὸ θέατρον, καὶ ὑπερχειτο πανταχόθεν ὑπὲρ τὰς καθέδρας τῶν ἐπιβρύοντων τὸ πλῆθος, καὶ πάντων περὶ τὰ θεάματα τε καὶ ἀκροάματα πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἀποβλέπειν προθυμουμένων, θορύβου πλήρης ἦν ἡ σκηνή, καὶ ἄπρακτος ἔγινετο τοῖς θαυματοποιοῖς ἡ ἐπιδείξις, τῆς παραχῆς τῶν στενωγουρουμένων οὐ μόνον τὴν ἀπὸλαυσιν τῆς μουσικῆς ἐπισκοπούσης, ἀλλ' οὕτε τοῖς θαυματοποιοῖς ἐνδιδούσης καιρὸν τὰ αὐτῶν ἐπιδείκνυσθαι. Ἐνθα δὲ κοινὴ παρὰ παντὸς ἐκρήγγυται τοῦ δήμου φωνή, τὸν δαίμονα, ὃ τὴν εορτὴν ἤγον, ἀνακαλούντων, καὶ παρ' ἐκείνου τὴν εὐρυχωρίαν αὐτοῖς ἀξιούντων γενέσθαι. Ἐπειδὴ δὲ πάντων ἀλλήλοις συμφεγγόμενων, εἰς ὕψος ἤρετο ἡ φωνή, καὶ πάσης ἐδόκει τῆς πόλεως καθάπερ ἑνὸς τινος στόματος ὁ λόγος εἶναι, ὁ τὴν εὐχὴν ταύτην προσάγων τῷ δαίμονι (ἦν δὲ ἡ εὐχή, ὥς ἐπ' αὐτῆς ἀκούσαι τῆς λέξεως· Ζεῦ, ποίησον ἡμῖν τόπον)· ἀκούσας δὲ ὁ μέγας ἐκεῖνος τοῦ ἵχθου τῶν ὀνομαστὶ ἐπιθωμένων τὸν δαίμονα, παρ' οὗ τὴν εὐρυχωρίαν ἦτον γενέσθαι τῇ πόλει, φησὶ πρὸς αὐτοὺς, πέμψας τινὰ τῶν παρεστηκότων, δοθῆσεσθαι αὐτοῖς ὅσον οὐδέπω πλείονα τῆς εὐχῆς τὴν εὐρυχωρίαν.

Ταύτης δὲ παρ' αὐτοῦ τῆς φωνῆς οἷόν τινας σκυθρωπῆς ἀποφάσεις ἐξενεχθείσης, λοιμοὺς τὴν πόλιν ἡμῶν ἐκείνην ἱερομηνίαν ἐκδέχεται. Καὶ παραχρῆμα κατεμίγνυτο ταῖς χοροστασίαις ὁ θρήνος, ὥστε αὐτοῖς εἰς πένθη καὶ συμφορὰς μεταστραφῆναι τὰς θυμῆδας, ἀντὶ αὐλῶν καὶ κρότων τῆς ἐπιπλήλου θρηνοδίας διαλαβούσης τὴν πόλιν. Ἐνοκῆσαν γὰρ ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις τὸ πάθος, ὅττον ἢ κατ' ἐλπίδας διεξῆγε: πρὸς δίκην τοὺς οἰκούς ἐπιδοσόμενον, ὥς

πληροῦσθαι μὲν τῶν τῇ νόσῳ καταφθειρομένων τὰ ἱερὰ τῶν ἐλπίδι θεραπείας προσφευγόντων· γέμειν δὲ πηγὰς, καὶ χρονοὺς, καὶ φρέατα, τῶν ὑπὸ τῆς τοῦ νοσήματος ἀμχανίας διακαίονμένων ἐν τῇ δίψῃ (ἐφ' ὧν ἤτνοιε τὸ ὕδωρ τὸν ἐκ τοῦ πάθους καταστέσαι φλογμόν, ὁμοίως ἐχόντων καὶ μετὰ τὸ ὕδωρ, καὶ πρὸ τοῦ ὕδατος, τῶν ἀπαξ κατασθέντων τῷ πάθει)· πολλοὺς δὲ αὐτομολεῖν πρὸς τοὺς τάφους, καὶ μηκέτι τοὺς περιόντας ἐξαρχεῖν ταῖς τῶν κατοικομένων ταφαῖς. Γενέσθαι δὲ οὐκ ἀδόκητον τοῦ κακοῦ τὴν προσβολὴν τοῖς ἀνθρώποις· ἀλλὰ τινος φάσματος ἐπιγινόμενου τῇ μελλούσῃ καταφθειρεσθαι οἰκίᾳ, οὕτως ἐπακολουθεῖν τὴν φθοράν. Ἐπεὶ οὖν πᾶσι καταφανὴς ἐγένετο ἡ αἰτία τῆς νόσου, ὅτι τὸ ἐπικληθὲν παρ' αὐτῶν δαιμόνιον κακῶς ἐπλήρου τὴν εὐχὴν τῶν ματαίων, τὴν πονηρὰν ταύτην ἐκ τοῦ πάθους εὐρυχωρίαν ἐμποιοῦν τῇ πόλει· ἐνθα ἱκέται γίνονται τοῦ μεγάλου, εἴησαι δεόμενοι τοῦ κακοῦ τὴν φορὰν διὰ τοῦ παρ' αὐτοῦ γνωσσομένου τε καὶ κρυπτομένου θεοῦ, ὃν μόνον ὁμολόγουν ἀληθῶς εἶναι θεόν, καὶ κατὰ πάντων τὸ κράτος ἔχειν. Τοῦ γὰρ φάσματος ἐκείνου πρὸς τῆς ἐσομένης τῷ οἴκῳ διαφθορᾶς προφανομένου, καὶ παραχρῆμα τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ζωῆς ἐμποιοῦντος, εἰς ἐγένετο τοῖς κινδυνεύουσι σωτήριος τρόπος, τὸ ἐντὸς ἐκείνου γενέσθαι τοῦ οἴκου τὸν μέγαν Γρηγόριον, καὶ δι' εὐχῆς τὸ ἐνοσκήψαν τῷ οἴκῳ πάθος ἀπόσασθαι. Ταχείας δὲ διὰ τῶν τετυχηκότων ἐν πρώτοις τῆς τοιαύτης σωτηρίας ἐπὶ πάντας τῆς φήμης διαδραμούσης, πάντα ἀργὰ ἦν, ἢ πρότερον ὑπὸ ματαιότητος αὐτοῖς ἐσπουδάζετο, χρηστήριά τε καὶ καθάρσια, καὶ ἡ ἐν τοῖς εἰδώλοις διατριβή, πάντων πρὸς τὸν μέγαν ἱερεᾶ βλεπόντων, καὶ ἐκάστου πρὸς ἑαυτὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ παντός τοῦ γένους ἐφελκομένου. Μισθὸς δὲ ἦν αὐτῷ παρὰ τῶν σωζομένων ἡ τῶν ψυχῶν σωτηρία. Τῇ γὰρ τοιαύτῃ περὶ τῆς εὐσεβείας τοῦ ἱερέως φανερωμένης, οὐκέτι ἦν ἀναβολὴ πρὸς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ μυστηρίου, τοῖς διὰ τῶν ἔργων διδασκομένοις τὴν τῆς πίστεως δύναμιν. Οὕτως ἐγένετο τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοις ἰσχυροτέρα τῆς ὑγείας ἡ νόσος. Ὅσον γὰρ ἐν τῇ ὑγείᾳ πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν τοῖς λογισμοῖς ἀσθενούντες ἦσαν. τοσοῦτον τῇ σωματικῇ νόσῳ πρὸς τὴν πίστιν ἐβρώσθησαν. Καὶ οὕτω τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα πλάνης ἐλεγχθείσης, πάντες πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ μετετίθεντο, οἱ μὲν διὰ τῆς ἐπιγινόμενης νόσου χειραγωγηθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ καὶ προφυλαχτὴν τοῦ λοιμοῦ, τὴν πίστιν τὴν εἰς τὸν Χριστὸν προβαλλόμενοι. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα τῇ μνήμῃ μέχρι τοῦ δεῦρο διασωζόμενα τοῦ μεγάλου Γρηγορίου θαύματα, ἅπερ φειδόμενοι τῆς ἀπιστοῦσης ἀκοῆς, ὥς ἂν μὴ βλαβεῖν οἱ τὸ ἀληθὲς ἐν τῷ μεγέθει τῶν λεγομένων ψεῦδος οἰόμενοι, τοῖς γεγραμμένοις οὐ προσεθήκαμεν. Χριστῷ δὲ τῷ τοιαῦτα διὰ τῶν δοῦλων αὐτοῦ τερατοῦργούντι πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A propagabatur atque serpebat, ignis in modum domos depascens, adeo ut aedes quidem sacræ, quo spe sanationis atque remedii confugebant, iis, qui morbo peribant, repletæ: fontes vero, aquæ ductus, scaturiginesque ac putei eorum, quos atrocitate morbi sitis exurebat, referti essent (in quibus aqua morbi incendium restinguere non valebat, qui semel morbo correpti essent, perinde post aquam sumptam, atque antequam eam sumpsissent affectis), multi item ultro transirent ad sepulcra, eo quod superstites sepeliendis mortuis non amplius sufficerent, nec inopinato malum homines invaderet, sed quasi spectrum quoddam ad eas aedes quibus perniciis imminabat, accederet, ita certum exitum subsequeretur. Ut igitur causa morbi omnibus patefacta est, nempe quod dæmon ab ipsis invocatus male stultorum ac miserorum preces impleret, qui hanc quæ morbum consecuta esset, laxitatem in urbe efficeret, magno isti viro supplices fiunt orantes, ut per eum, quem ipse Deum agnosceret ac prædicaret, quem solum revera Deum esse, et in omnes imperium habere cõsisterent, mali impetum sisteret et inhiberet. Nam cum spectrum illud ante futuram præstem alicui domui appareret, ac protinus desperationem vitæ habitatoribus injiceret, una periclitantibus salutis ratio erat, si illas aedes magnus Gregorius ingrederetur, ac per preces morbum, qui domum invasisset, repelleret ac submoveret. Cum autem celeriter per eos, qui primi ea ratione servati erant, ad omnes fama permanasset, omnia, quæ prius vanitate atque stultitia adducti curabant, omitebantur, oracula, sacrificia piacularia, in delubris simulacrorum commoratio, omnibus magnum sacerdotem intuentibus, et unoquoque eam ad se totius familiæ suæ servandæ gratia alliciente. Mercedem autem ab iis, qui servabantur, salutem animarum consequabatur. Cum enim ejusmodi experimento pietas sacerdotis patetieret, non amplius differendum censebant, quin mysterium approbarent, qui per opera virtutem fidei cognoscebant. Adeo illis hominibus sanitate morbus validior erat. Qui enim in sanitate ad approbationem mysterii rationibus infirmi essent, corporali morbo ad fidem convalescunt. Atque ita simulacrorum cultus errore deprehenso, omnes ad nomen Christi traducebantur, pars urgente morbo ad veritatem quasi manuducti, pars etiam fidem in Christum quasi munimentum, quo tuti essent adversus pestem, objicientes. Sunt autem etiam alia magni Gregorii miracula, quæ memoria usque adhuc tenentur: ea nos incredulis auribus parcentes, ne offendantur qui propter multitudinem earum rerum quæ memorantur, veritatem mendacium esse putant, scriptis non adjecimus. Christo porro talia per servos suos miracula operanti, convenit gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΗΣ ΟΣΙΑΣ ΜΑΚΡΙΝΗΣ

ΑΔΕΛΦΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.

S. P. N. GREGORII
VITA S. MACRINÆ VIRGINIS

SORORIS BASILII MAGNI.

Interprete Francisco Zino Veronensi.

Hoc quidem voluminis genus ex inscriptione epistola videtur esse (1) : sed ejus longitudo modum epistolæ superat, et justam libri complectitur magnitudinem : me tamen rei, quam ut litteris consignare imperasti, defendit argumentum. Est enim majus et uberius, quam ut epistolæ terminis concludi possit. Omnino consuetudinis illius oblitus esse non debes, cum ad urbem Antiochi congressi sumus, quo tempore petebas Hierosolymam, ut monumenta Christi peregrinationis, dum in carne esset, inviseres, eorumque sermonum, quos variis de rebus inter nos contulimus. Neque enim congressus ille tacitus esse potuit, cum prudentia tua multiplicem colloquendi occasionem subjeceret.

Inter disputandum igitur, ut in ejusmodi congressionibus sit, in mentionem probæ ejusdam mulieris incidimus. Si tamen ex natura mulier a nobis appellanda est, quæ naturæ conditione præstantior fuit. Non autem ex alienis sermonibus narrationi fidem faciebat oratio, sed diligenter ea, quorum experientia magistra fuerat, persequeretur, et nihil fere alieno auditus testimonio confirmabat. Neque enim virgo, quæ de verba faciebamus, genere nobis erat peregrina, ut quæ admirabilia de illa dicenda erant, per alios nos cognoscere oporteret, sed eisdem orta parentibus : quippe quæ tanquam fructus primitiarum ex materno utero prima pullulaverat. Quoniam igitur bonorum historiam esse frugiferam censuisti, ne vitæ illius virginis, quæ ad humanæ virtutis fastigium per sapientiæ studium pervenit, exemplum posteros lateat, neve sine fructu transeat involutum, mihi faciendum existimavi, ut tibi parerem, et incomparsita simplicique oratione vitam ejus quam brevissime possem explicarem.

Macrinæ virginis nomen erat, sic a parentibus appellatæ, quod olim insignis quædam in nostra

Τὸ μὲν εἶδος τοῦ βιβλίου, ὅσον ἐν τῇ τῆς προγραφῆς τύπῳ, ἐπιστολὴ εἶναι δοκεῖ· τὸ δὲ πλῆθος ὑπὲρ τὸν ἐπιστολικὸν ὅρον ἐστίν, εἰς συγγραφικὴν μακρηγορίαν παρατεινόμενον· ἀλλ' ἀπολογεῖται ὑπὲρ ἡμῶν ἡ σύνθεσις, ἥς ἐνεκεν γράψαι παρεκελεύσθη, πλείων οὖσα, ἢ κατ' ἐπιστολῆς συμμετρίαν. Πάντως δὲ οὐκ ἀμνημονεῖς τῆς συντυχίας, ὅτε κατ' εὐχὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτῇ μέλλων, ἐφ' ᾧ τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Κυρίου διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας ἐν τοῖς τύποις ἰδεῖν, συνδραμόν σοι, κατὰ τὴν Ἀντιόχου πόλιν, καὶ παντοίων ἀνακινουμένων ἡμῖν λόγων· οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐν σιωπῇ τὴν συντυχίαν εἶναι· πολλὰς τῷ λόγῳ τὰς ἀφορμὰς τῆς σῆς συνέσεως ἐπιβαλλούσης.

Οἷα δὲ φιλεῖ πολλάκις ἐν τούτοις γίνεσθαι, εἰς μνήμην βίου τινὸς εὐδοκίμου προήλθε βέων ὁ λόγος· γυνὴ δὲ ἦν ἡ τοῦ διηγήματος ἀφορμὴ· εἴπερ γυνὴ οὐκ οὕτω εἰς πρέπον ἐστὶν ἐκ τῆς φύσεως αὐτὴν ὀνομάζειν, τὴν ἀνω γενομένην τῆς φύσεως. Τὸ δὲ διήγημα ἡμῖν οὐκ ἐξ ἀκοῆς ἐτέρων διηγημάτων τὸ πιστὸν εἶχεν· ἀλλ' ὣν ἡ πείρα διδάσκαλος ἦν, ταῦτα δι' ἀκριβείας ἐπεξῆρει ὁ λόγος, εἰς οὐδὲν ἀκοὴν ἀλλοτρίαν ἐπιμαρτύρουμένος. Οὐδὲ γὰρ ξένη τοῦ γένους ἡμῶν ἡ μνημονευθεῖσα παρθένος, ὡς ἀνάγκη εἶναι δι' ἐτέρων γινώσκειν τὰ κατ' ἐκείνην θαύματα, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν ἡμῖν γονέων, ὥσπερ τις ἀπαρχὴ καρπῶν, πρώτη τῆς μητρὸς νηδύος ἀναπλαστήσασα. Ἐπεὶ οὖν εὐδοκίμασας φέρειν τι κέρδος τὴν τῶν ἀγαθῶν ἱστορίαν· ὡς ἂν μὴ λάθοι τὸν κατὰ ταῦτα χρόνον ὁ τοιοῦτος βίος, μηδὲ ἀνοφελὴς παραδράμοι διὰ σιωπῆς συγκαλυφθεῖσα ἡ πρὸς τὸν ἀκρότατον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς ὅρον ἐαυτὴν διὰ φιλοσοφίας ἐπ' ἀράσας, καλῶς ἂν ἔχειν φήσῃ, σοὶ τε πισθῆναι, καὶ δι' ὀλίγων, ὡς ἂν οἴεσθε ὧ, τὰ κατ' αὐτὴν ἱστορήσας, ἐν ἀκατασκέπῃ τε καὶ ἀπλῶ διηγήματι.

Μακρίνα ἦν ὄνομα τῇ παρθένῳ· εὐδίκιμος δὲ τις πάλαι κατὰ τὸ γένος ἦν ἡ Μακρίνα, μήτηρ τοῦ πατρὸς

(1) Est epistola ejus ad Olympium monachum.

ἡμῶν γεγεννημένη, ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ὁμολογίαις τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ἐναθλήσασα, ἡ ἐπινομάσθη παρὰ τῶν γονέων ἡ καὶς. Ἄλλα τοῦτο μὲν ἦν ἐν φανερῷ τὸ ὄνομα, τὸ παρὰ τῶν γινωσκόντων ὀνομαζόμενον. Ἐτερον δὲ κατὰ τὸ λεληθὸς αὐτῇ ἐπεκέκλητο· ὁ πρὶν ἔλθειν διὰ τῶν ὠδίνων εἰς φῶς, ἐκ τινος ἐπιφανείας ἐπινομάσθη· ἦν γὰρ δὴ τοιαύτη κατ' ἀρετὴν καὶ ἡ μήτηρ, ὥς πανταχοῦ τῷ θεῷ βουλῆματι χειραγωγείσθαι· διαφερόντως δὲ τὴν καθαρὰν τε καὶ ἀηλίδωτον τοῦ βίου διαγωγὴν ἡσπασμένη, ὥς μηδὲ τὸν γάμον ἐκουσίως ἐλέσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὀρφανὴ μὲν ἐξ ἀμφοτέρων ἦν· ὑπερήνθει δὲ τῇ ὥρᾳ τοῦ σώματος· καὶ πολλοὺς ἡ φήμη τῆς εὐμορφίας πρὸς τὴν μνηστείαν συνήγειρε· κίνδυνος δὲ ἦν, εἰ μὴ κατὰ ἐκούσιον τινι συναρμωσθεῖν, παθεῖν τι τῶν ἀβουλήτων ἐξ ἐπηρείας, πρὸς ἀρπαγὰς παρεσκευασμένων τῶν ἐπιμεμηνῶτων τῷ κάλλει· διὰ τοῦτο ἐλομένη τὸν ἐπὶ σεμνότητι βίου γνωρίζομενόν τε καὶ μαρτυρούμενον, ὥστε φύλακα κτήσασθαι τῆς ἰδίας ζωῆς, εὐθὺς ἐν ταῖς πρώταις ὠδαῖς, ταύτης γίνεται μήτηρ· καὶ ἐπειδὴ παρῇ ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἔδει λυθῆναι τὴν ὠδὴν τῷ τόκῳ, εἰς ὕπνον τραπέια, φέρειν ἑδῶκε διὰ χειρὸς τὸ ὥς τι ὑπὸ τῶν σπλάγγχνων περιεχόμενον· καὶ τινα ἐν εἰδει καὶ σχήματι μεγαλοπρεπεστέρω, ἢ κατὰ ἀνθρώπων ἐπιφανέντα, προσειπεῖν τὴν βασταζομένην ἐκ τοῦ ὀνόματος Θέκλιν· Θέκλινς ἐκείνης, ἥς πολὺς ἐν ταῖς παρθένους ὁ λόγος. Ποιήσαντα δὲ τοῦτο καὶ μαρτυρούμενον εἰς τῆς, μεταστῆναι τῶν ὄψεων, καὶ δοῦναι τῇ ὠδῇ τὴν εὐκολίαν, ὥς ὁμοῦ τε τοῦ ὕπνου αὐτὴν διαστήναι, καὶ τὸ ἐνύπνιον ὑπαρῖδειν. Τὸ μὲν οὖν ὄνομα τὸ κεχυρμένον ἐκεῖνο ἦν. Δοκεῖ δέ μοι μὴ τοσοῦτον πρὸς τὴν ὀνομαστικὴν κλήσιν ἰζηγῶν τὴν γεναμένην ὁ ἐπιφανείας τοῦτο προσηγγέσθαι· ἀλλὰ τὸν βίον προειπεῖν τῆς νέας, καὶ τὴν τῆς προειρέσεως ὁμοιότητα διὰ τῆς ὁμωνυμίας ἐπιδείξασθαι.

Τρέφεται τοίνυν τὸ παιδίον· οὐσης μὲν αὐτῷ καὶ τιθῆνης ἰδίας, τὰ δὲ πολλὰ τῆς μητρὸς ἐν ταῖς χερσὶ ταῖς ἰδίαις τιθιγχομένης. Ὑπερβᾶσα δὲ τὴν τῶν νηπίων ἡλικίαν, εὐμαθὴς ἦν τῶν παιδικῶν μαθημάτων· καὶ πρὸς ὅπερ ἂν ἡ τῶν γονέων κρίσις ἦγε μάθημα, κατ' ἐκεῖνο ἡ φύσις τῆς νέας διέλαμπεν. Ἦν δὲ τῇ μητρὶ σπουδῇ, παιδεύσαι μὲν τὴν παῖδα· μὴ μὲν τοι τὴν ἐξωθεν ταύτην καὶ ἐγκύκλιον παιδεύειν, ἦν, ὥς τὰ πολλὰ, διὰ τῶν ποιημάτων αἱ πρώται τῶν παιδευομένων ἡλικίαι διδάσκονται. Ἀλογρὸν γὰρ ἦετο, καὶ παντάπασιν ἀπρεπὲς, ἢ τὰ τραγικὰ πάθη, ὅσα ἐκ γυναικῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῖς ποιηταῖς ἔδωκαν, ἢ τὰς κομψδικὰς ἀσχημοσύνας, ἀπαλὴν καὶ εὐπλαστον φύσιν διδάσκεισθαι, καταμολυνομένην τρόπον τινα τοῖς ἀσεμνοτέροις περὶ τῶν γυναικῶν διηγῆμασιν. Ἄλλ' ὅσα τῆς θεοκνεύτου Γραφῆς ἀληπτότερα ταῖς πρώταις ἡλικίαις δοκεῖ, ταῦτα ἦν τῇ παιδί τὰ μαθήματα, καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Σολομῶντος Σοφία· καὶ ταύτης πλέον, ὅσα πρὸς τὸν ἡθικὸν ἡμῶν ἔφερε βίον. Ἄλλὰ καὶ τῆς ψαλμῳδομένης Γραφῆς οὐδ' ὅτι οὐδὲν ἡγνῶει· καιροὺς ἰδίους ἕκαστον μέρος τῆς ψαλμῳδίας διεξιούσα· τῆς τε κοίτης διανισταμένη, καὶ τῶν σπουδαίων ἀπομένη τε καὶ ἀναπαυομένη, καὶ προσειμένη τροφῇν, καὶ ἀναχυρούσα

A familia Macrina fuerat, patris nostri videlicet mater, quæ tempore persecutionum pro Christi confessione pugnaverat. Hoc quidem vulgato nomine a familiaribus vocabatur: sed arcanum et reconditum alterum habebat nomen, quo per visum fuerat insignita priusquam in lucem a matre per dolores ederetur. Nam ipsa quoque mater ea virtute erat, ut consilio Dei sese in omnibus regeret, puramque et integram vivendi rationem in primis diligeret, adeo ut non sponte, sed invita quodammodo nupserit: etenim cum utroque parente orbata in ipso esset ætatis flore, fama quoque pulchritudinis multos, ut eam sibi uxorem cuperent, incitaret, et periculum esset nisi volens in matrimonio enipiam collocaretur, ne per vim adversi aliquid ei contingeret (nam ejus forma capti ad rapinam spectabant), ut saluti consuleret, vitæ gravitate spectatum commendatumque virum sibi elegit, primoque partu hujusce est facta mater. Verum cum pariendi tempus instaret, somno consopta, manu gestare sibi visa est id quod adhuc intra viscera continebat, et quendam humanam specie et forma angustiores intueri, qui Theclæ nomen filiolam appellavit, Theclæ, inquam, illius inter martyres celeberrimæ: id autem cum ter repetens testatum reliquisset, discessit. Ea vero statim somno soluta est, et partu facile levata, ut et somno simul excitata sit, et quod in quiete viderat, effectum inspexerit. Arcanum igitur nomen hoc illi fuit. Videtur autem mihi is, qui per quietem apparuerat, eam vocem pronuntiasse, non tam, ut quo nomine appellanda esset, indicaret, quam ut similitudine nominis idem ostenderet vivendi studium et institutum.

Educatur ergo puellula et quanquam propria illi nutrix aderat, tamen in manibus fere matris enutriebatur. Cum autem infantie ætatem esset egressa, docilem admodum naturam in perdiscendis puerilibus illis institutis præ se tulit; quidquid enim ei discendum parentes indicabant, in eo puellæ ingenium excellebat. Studebat autem mater ut filia erudiretur, sed non ista tamen externa disciplinarum serie, qua plerumque ex poetarum lectione primæ discuntium ætates imbuuntur: turpe enim et indecorum prorsus existimabat, vel tragicis seminarum perturbationibus, unde scribendi principia et argumenta poetæ sumpserunt, vel comædiarum fœditatibus, vel pudendis eorum, qui tot ærumnas ad liliu pertulerant, factis terneret et bene formatum animum infici, et minus gravibus de feminis narrationibus quodammodo coinquinari. Proinde quæ ex divino Spiritu dictata Scriptura primæ illi ætatis faciliora aptioraque videbantur, discenda proponebat, cum primis autem Sapientiam Salomonis, idque ex ea potissimum, quod ad vitam et mores maxime conducebat. Erat etiam Psalmorum haudquaquam ignara præfinitamque eorum partem statutis temporibus percurrebat. Nam sive sur-

geret e lectulo, sive ad studia accederet, sive discederet ab eis, sive cibum sumeret, sive a mensa recederet, sive cubitum se conferret, sive ad precandum exurgeret, semper ut bonam, seque nullo tempore deserentem comitem, Psalmorum habebat

Dum his et similibus institutis educatur, manumque tractanda lana excellenter exercet, ad duodecimum ætatis annum pervenit. Quo quidem tempore juventæ flos mirifice splendere cæpit, et quod admiratione dignum est, quamvis celaretur puellæ pulchritudo, latere tamen non potuit. Nec in patria quidquam æque admirabile videbatur, atque forma et venustas illius, ut ne pictorum quidem manus ejus decorem assequerentur, et quæ ars nihil non machinatur et effingit, maxima quæque audens et ipsorum etiam imagines elementorum imitatione exprimens, ea illius formæ felicitatem imitari non posset. Quamobrem magnum juvenum nuptias ejus ambientium examen parentes circumstabat. Pater autem, qui sanequam prudens et in rebus hostilis dijudicandis expertus erat, quemdam tum genere, tum moribus honestum probatumque adolescentem reliquis prætulit, eique si ad ætatem pervenisset, filiam despondit. Interim illæ magnam de se expectationem concitare, in judicislicis reos defendendo egregiam dicendi facultatem præ se ferre, atque ita patri puellæ tanquam gratum dare sponsalium munus. Quam tamen præclaram spem interruptit invidia eum vitæ in ipsa miseranda subripiens adolescentia.

ἐπιχόπτει τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας, ἀναρπάζας αὐτὸν ἐκ τῆς πατρὸς ἑλπίδος, ἀναρπάζας αὐτὸν Quæ autem a patre statuta fuissent, puella non ignorabat: nam adolescentis obitu cognovit consilium patris: itaque judicium illius connubium vocans, tanquam id quod pater decreverat effectum esset, in reliquum vitæ tempus apud se manere constituit, in sententiaque permansit constantius quam ab illa ætate postulabatur. Etenim cum sæpenumero parentum ad eam deferrentur sermones, propterea quod multi erant, qui fama pulchritudinis ejus adducti illam sibi cuperent uxorem adjungere, absurdum et iniquum esse dicebat, sibi non permitti ut illud conjugium coleret, quo semel a patre devincta esset, sed ad alterum cogi respicere; cum unum natura sit matrimonium, quemadmodum unus ortus et una mors. Eum vero, cui a parentibus fuisset desponsa, non esse mortuum contendebat, sed spe resurrectionis Deo vivere. Quapropter eum se non obisse, sed peregre profectum esse judicare, et nefas fore si peregrinanti sponso fidem non servaret. Ejusmodi rationibus repellens eos, qui sibi persuadere conabantur, decrevit in eo, quod sibi proposuerat, perstare ac ne momento quidem temporis a latere matris unquam discedere. Quamobrem ei sæpe dicebat mater, se reliquos liberos in utero tempore quodam præfinito gessisse, illam vero perpetuo in visceribus suis quodammodo circumferre. Filia tamen concubitus nec laborem matri nec damnum afferere

τραπέζης, καὶ ἐπὶ κοίτην ἰοῦσα, καὶ εἰς προσευχὰς διανισταμένη, πανταχοῦ τὴν Ὑαλμυρίαν εἶχεν, οἷόν τινα σύνθεον ἀγαθὴν μηδενὸς ἀπολιμπανομένην χρόνου.

cantilenam.

Τούτοις συναυξανόμενη καὶ τοῖς τοιούτοις ἐπιτηδεύμασι, καὶ τὴν χεῖρα πρὸς τὴν ἐργουργίαν διαφερόντως ἀσκήσασα, πρόεισιν εἰς δωδέκατον ἔτος· ἐν ᾧ μάλιστα τὸ τῆς νεότητος ἄνθος ἐκλάμπειν ἀρχεται. Ἐνθα δὴ καὶ θαυμάζειν ἄξιον, ὅπως οὐδὲ κεκρυμμένον τὸ κάλλος τῆς νέας ἐλάνθανεν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὴν πατρίδα πᾶσαν ἐκείνην τοιοῦτον θαῦμα ἔδωκε, οἷον ἐν συγκρίσει τοῦ κάλλους ἐκείνου καὶ τῆς εὐμορφίας εἶναι· ὥς μὴδὲ ζωγράφων χεῖρας ἐφικέσθαι δυναθῆναι τῆς ὥρας· ἀλλὰ τὴν πάντα μηχανωμένην τέχνην, καὶ τοῖς μεγίστοις ἐπιτολμῶσαν, ὥς καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων τὰς εἰκόνας διὰ τῆς μιμήσεως ἀνατυπῶσθαι, τὴν τῆς μορφῆς ἐκείνης εὐκλείριαν μὴ ἰσχύσαι δι' ἀκριβείας μιμήσασθαι. Τούτου χάριν πολλὸς ἐσμός τῶν μνηστευόντων τὸν γάμον αὐτῆς τοῖς γονεῦσι περιέχεται. Ὁ δὲ πατὴρ (ἦν γὰρ δὴ σώφρων καὶ κρίνειν τὸ καλὸν ἐπισκευεμένος) εὐδοκίμῳ τινα τῶν ἐκ γένους γινώριμον ἐπὶ σωφροσύνῃ, ἄρτι τῶν παιδευτρίων ἐπανήκοντα, τῶν λοιπῶν ἀποκρίνας, ἐκείνῳ κατεγγυᾶσθαι ἐγνώκει τὴν παιδα, εἴπερ εἰς ἡλικίαν ἔλθοι. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ μὲν ἐν ἐλπίσιν ἦν ταῖς χρηστοτέραις· καὶ καθάπερ τι τῶν κεχαρισμένων ἔδων, τὴν διὰ τῶν λόγων εὐδοκίμῳ προσῆγε τῷ πατρὶ τῆς νέας, ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ἀγῶσι τὴν τῶν λόγων ἐπιδεικνύμενος δύναμιν. Ὁ δὲ φθόνος

ἐκ τῆς ζωῆς ἐν ἐλευσινῇ τῇ νεότητι.

Οὐκ ἤγγονε δὲ τὰ τῷ πατρὶ δεδομένα ἡ κόρη. Ἄλλ' ἐπεὶ τὸ θανάτου τοῦ νεανίου τὸ κεκριμένον ἐπ' αὐτῇ διεκόπη· γάμον ὀνομάσασα τὴν τοῦ πατρὸς κρίσιν, ὥς γεγεννημένου τοῦ κεκριμένου, μένειν ἐφ' ἑαυτῆς τὸ λοιπὸν ἔζητο. Καὶ ἦν ἡ κρίσις τῆς ἡλικίας παγιωτέρα. Πολλὰκις γὰρ αὐτῇ τοὺς περὶ τῶν γάμων προσαγαγόντων λόγους τῶν γεννηγαμένων, διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς κατὰ φήμην τοῦ κάλλους μνηστεύειν ἐθέλοντας, ἄστοπον εἶναι εἶπε καὶ παράνομον, μὴ στέργειν τὸν ἀπᾶξ ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτῇ κυρωθέντα γάμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕτερον ἀναγκάζεσθαι βλέπειν· ἐνὸς ὄντος ἐν τῇ φύσει τοῦ γάμου, ὥς μία γένεσις, καὶ θάνατος εἷς· τὸν δὲ συναρμοσθέντα κατὰ τὴν τῶν γονέων κρίσιν μὴ τεθνάναι δισχυρίζετο, ἀλλὰ τὸν τῷ Θεῷ ζῶντα, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἐπόδημον κρίνειν, καὶ οὐ νεκρόν· ἄστοπον δὲ εἶναι τῷ ἐκδημῶντι νυμφίῳ μὴ φυλάσσειν τὴν πίστιν. Τοῖς τοιούτοις λόγοις ἀπαυθουμένη τοὺς παραπειθεῖν ἐπιχειροῦντας, ἐν ἔδοξίμασιν ἑαυτῇ τῆς ἀγαθῆς κρίσεως φυλακτήριον, τὸ μηδέποτε τῆς ἰδίας μητρὸς, μὴδὲ ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου διασευχῆναι· ὥς πολλάκις τὴν μητέρα πρὸς αὐτὴν εἶπεν, ὅτι τὰ λοιπὰ τῶν τέκνων τεταγμένῳ τινὶ χρόνῳ ἐκυοφόρησεν, ἐκείνην δὲ διαπαντὸς φέρει πάντοτε τρόπον τινὰ τοῖς σπλάγχχνος ἑαυτῆς περιέχουσα. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἐπίπονος, οὐδὲ ἀκερδὴς τῇ μητρὶ τῆς θυγατρὸς ἡ συνδιαγωγή. Ἀντὶ γὰρ πολλῶν αὐτῇ θεραπανίδων ἦν ἡ παρὰ τῆς θυγατρὸς θεραπεία· καὶ ἦν ἀντίδοσις τις

ἀγαθὴ παρ' ἀμφοτέρων ἀλλήλαις ἀντιπληρουμένη. Ἡ μὲν γάρ τὴν ψυχὴν τῆς νέας, ἥ δὲ τὸ σῶμα τῆς μητρὸς ἐθεράπευεν, ἐν τε τοῖς ἄλλοις πᾶσι τὴν ζητούμενην ὑπηρεσίαν ἀποπληροῦσα· καὶ ἐν τῷ ταῖς ἰδίαις χερσὶ πολλάκις τῇ μητρὶ παρασκευάζειν τὸν ἄρτον. Ὅπερ οὐ κατὰ τὸ προηγούμενον αὐτῇ διεσπουδάσθη. Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῖς μυστικαῖς ὑπηρεσίαις τὰς χεῖρας ἑαυτῆς ἔχρισε, πρέπειν ἡγησάμενη τῷ ἐπιτηδεύματι τοῦ βίου τὴν περὶ τοῦτο σπουδὴν, ἐκ τοῦ περιόντος τῇ μητρὶ παρεχομένη τὴν ἐκ τῶν οἰκείων πόνων τροφήν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτῇ συνδιωκόμεναι τὴν ἐπικειμένην φροντίδα. Τεσσάρων γὰρ υἱῶν ἦν μήτηρ, καὶ πάντεσσι θυγατέρων, καὶ τρισὶν ἀρχουσὶν ὑπέταται, διὰ τὸ ἐν τοσοῦτοις ἔθνεσιν αὐτῆς κατεσπάρθαι τὴν κτῆσιν.

Ποικίλως τοίνυν τῆς μητρὸς ταῖς φροντίσι διὰ τοῦτο μεριζομένης· ἥδη γὰρ ὁ πατὴρ ἐξεληλύθει τὸν βίον· ἐν πᾶσι τούτοις κοινωνὸς ἦν τῇ μητρὶ τῶν πόνων, συνδιαιρουμένη τὰς φροντίδας, καὶ τὸ βαρὺ τῶν ἀλγυδόνων ἐπικουφίζουσα· καὶ ὁμοῦ μὲν τῇ παιδαγωγίᾳ τῆς μητρὸς ἀμμοῖον διεφύλασεν ἑαυτῇ τὸν βίον ἐν μητρίοις ὀφθαλμοῖς διαπαντός εὐθυμένον τε καὶ μαρτυρούμενον· ὁμοῦ τε παρέσχε πρὸς τὸν ἴσον σκοπὸν, τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λέγω, μεγάλην τῇ μητρὶ διὰ τοῦ βίου ἑαυτῆς τὴν ὀφῆγησιν, κατ' ὀλίγον αὐτὴν πρὸς τὴν αὐλὸν τε καὶ τελειοτέραν ζωὴν ἐφελκομένη. Καὶ ἐπειδὴ τὰ κατὰ τὰς ἀδελφὰς πρὸς τὸ δοκοῦν ἐκάσθη μετ' εὐσημωσύνης ἡ μήτηρ ψυχομύησατο, ἐπάνεισιν ἐν τούτῳ τῶν παιδευτηρίων πολλῶ χρόνῳ προσακηθεὶς τοῖς λόγοις, ὁ πολὺς Βασίλειος, ὁ ἀδελφὸς τῆς προεξημενῆς. Λαβοῦσα τοίνυν αὐτὸν ὑπερφυῶς ἐπηρμένον τῷ περὶ τοὺς λόγους φρονήματι, καὶ πάντα περιφρονούντα τὰ ἀξιώματα, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἐν τῇ δυναστείᾳ λαμπροὺς ἐπηρμένον τῷ ὄγκῳ, τοσοῦτῳ τάχει κἀκείνων πρὸς τὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπὸν ἐπεσπάσατο, ὥστε ἀποσπάντα τῆς κοσμικῆς περιφανείας, καὶ ὑπεριδόντα τοῦ διὰ τὸν λόγον θαυμάζεσθαι, πρὸς τὸν ἐργατικὸν τουτοῖν καὶ αὐτόχειρα βίον αὐτομολῆσαι, διὰ τῆς τελείας ἀκτινωσύνης, ἀνεμπόδιστον ἑαυτῷ τὸν εἰς ἀρετὴν βίον παρασκευάζοντα. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκείνου βίος, καὶ τὰ ἐφεξῆς ἐπιτηδεύματα, δι' ὧν ὀνομαστός ἐν πάσῃ τῇ ὕψ' ἥλιον γεγνόμενος, ἀπέκρυψε τῇ δόξῃ πάντας τοὺς ἐν ἀρετῇ διαλάμπαντας, μακρὰς ἂν εἴη συγγραφῆς καὶ χρόνου πολλοῦ· ἐμοὶ δὲ πρὸς τὸ προκείμενον πάλιν ὁ λόγος τετράφθω. Ἐπειδὴ γὰρ πάσης ὕλιδεστέρας ζωῆς ὑπόθεσις ἦδη αὐτῆς περιέκοπτο, πείθει τὴν μητέρα καταλιπούσαν τὸν ἐν εἴδει βίον, καὶ τὴν κομπωδεστέραν διαγωγῇ, καὶ τὰς ἐκ τῶν ὑποχειρίων θεραπείας, αἷς προεβίθιστο κατὰ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον, ὁμοτίμον γενέσθαι τοῖς πολλοῖς τῷ φρονήματι, καὶ καταμῆσαι τὴν ἰδίαν ζωὴν τῇ μετὰ τῶν παρθένων διαγωγῇ, ὅσας εἶχε μεθ' ἑαυτῆς ἐκ δουλείων, καὶ ὑποχειρίων ἀδελφὰς, καὶ ὁμοτίμους ποιησάμενη· μᾶλλον δὲ μικρόν τι βούλομαι παρενθῆναι τῷ διηγήματι, καὶ μὴ παραδραμεῖν ἀνιστόρητον πρᾶγμα τοιοῦτον, δι' οὗ μᾶλλον τὸ ὕψιλλον τῆς παρθένου καταμηνύεται.

Ἦν τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν, ὁ δεύτερος μετὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, Ναυκράτιος ὄνομα, φύσεως εὐκληρὲς, καὶ σώματος κάλλει, καὶ βίῳ, καὶ τάχει, καὶ τῇ πρὸς πᾶν ἐπιτηδεύουσι διαφέρων τῶν ἄλλων.

bat. Quin etiam officiosa ejus sedulitas multarum ancillarum instar erat, et mutua quædam inter eas vigeat remuneratio. Siquidem altera custodiebat animum filię, altera corpori matris inserviebat, eique in reliquis officiis omnibus ministrabat, ut propriis etiam manibus matri panem præberet. Quæ tamen illi præcipua cura non erat: sed posteaquam sacris officiis satisfecerat, existimans id suo vitæ instituto convenire, ex labore suo matri victum subministrabat. Idque non ei solum cordi erat, sed etiam ut matrem curarum mole levaret. Mater enim quatuor filios et quinque filias habebat: tribus præterea principibus vertigal præstabatur, quoniam ejus possessio in tot gentibus disseminata erat.

Cum igitur mater variis curis distringeretur (pater enim jam naturæ concesserat), in omnibus laboribus matri se sociam præbebat, et sollicitudinem partem ipsa subiens eam gravi molestiarum onere levabat. Simul autem et matris disciplina vitam ab omni reprehensione integram servavit, cum in ejus oculis semper ageret ejusdemque testimonio probaretur, et se vicissim ei magnam ad parem philosophiæ scopum exemplo vitæ suæ ducentem præbuit, paulatim ipsam ad puriorem perfectionemque vitam trahens. Cum autem reliquæ sorores honeste collocatæ essent a matre, a publicis litterarum gymnasiis, in quibus diu versatus fuerat, revertitur magnus Basilii ipsius Macrinæ frater: quem illa scientia et eloquentia vehementer elatum existimans omnesque despicientem dignitates, et fastu superantem eos qui in magistratu essent, tanta celeritate ad idem sapientiæ studium incitavit, ut mundi posthabita claritate, despectaque eloquentiæ gloria, laboriosum hoc operosumque vivendi genus per paupertatem perfectam amplexus, expeditam sibi ad virtutem viam struxerit. Cæterum illius vita ac instituta quibus in omnibus orbis partibus, quæ illustrantur a sole, celebratus, gloria sua splendorem omnium virtute illustrium obscuravit, longam scriptionem et multum temporis desiderant. Quapropter illuc, unde digressa est, nostra revertatur oratio. Cum ipsa a se omnem turbulentioris vitæ materiam amputasset, persuasit matri, ut, relicta pristina vitæ consuetudine, elatioreque vivendi modo, quas arte subditas et ancillas ad usus proprios adhibuerat, secum ejusdem sortis atque ordinis esse vellet, atque una cum illis vitam cum virginibus traduceret. Sed narrationis filum volo parumper intermittere, ne rem, qua sublimitas virginis magis declaratur, silentio transeamus.

Ex quatuor fratribus is qui secundum Basilium natu maximus erat, Naucratus vocabatur, juvenis eximiis tum ingenii tum corporis dotibus præditus: nam et pulchritudine et robore et celeritate,

et habilitate quadam ad omnia peragenda reliquis præstabat. Qui cum vicesimum secundum ætatis annum confecisset, dicendoque publice tale studiorum suorum specimen dedisset, ut omne audientium theatrum ipsius admiratione commoveretur, divina quadam providentia magno mentis impetu ductus, spretis omnibus quæ in manibus habebat, ad solitariam et inopem vitam se contulit, nihil secum præter seipsum ferens. Secutus est eum e domesticis unus Chrysaphius nomine qui et illum diligebat, et eodem vitæ studio tenebatur. Nactus igitur secessum quemdam propter Iridem (est autem Iris fluvius qui per mediam Ponti provinciam labitur, ortus principium ab ipsa ducens Armenia, per regionemque nostram influit in Pontum Euxinum), apud hunc fluvium nactus adolescens locum quemdam densis nemoribus consitum, et collem dorso præcelsi montis superextenso reconditum, in eo procul ab urbanis tumultibus omnibusque tum militiæ tum iudiciorum perturbationibus et strepitu constitutus, vitam agebat, seque ab illis molestiis, quibus humana vita vexatur, liberans, senes quosdam simul viventes egestate et morbo laborantes curabat, studium et negotium illud putans a suo vivendi instituto non abhorre. Venando igitur (quoniam ad omne genus venaticæ industriæ solertissimus erat) victum senibus quæritabat, et bis laboribus pariter domabat adolescentiam: nec ob id alacri animo maternæ voluntati parere desinebat, si quid ab ea aliquando mandabatur, duplici studio recte vitam instituens, ut et labore fervorem ætatis exstingeret, et obsequendo matri recta via ad Deum per divina mandata contenderet.

Sic igitur philosophans, et vita sua matrem beatam reddens, quintum annum exegerat, cum et temperantia pectus instrueret et totis viribus matris obsequeretur voluntati, quando misere dolis, ut opinor, adversarii grave et tragicum vulnus inflicto est quod calamitate et mœrore totam familiam affecit. Repente enim adolescens vitæ subripitur, non morbo aliquo aut solita ulla ratione, immatura morte sublatu: sed cum ad venationem profectus esset, qua industria senio confectis illis victui suppeditabat necessaria, mortuus domum reportatur, una cum illo ipso socio et in omni vita conjunctissimo Chrysaphio. Procul autem aberat mater, trium dierum itinere ab ea remota calamitate. Quæ licet in omni genere virtutis perfecta esset, tamen cum tam acerbum nuntium a quodam accepisset, natura, ut par est, superante, collapsa exanimataque tantum non simul cum voce spiritum amisit. Ratio enim doloris magnitudine victa succubuit, ipsaque veluti generosus quidam athleta improvise vulnere afflicta jacuit.

καὶ ἔκειτο ὁμοῦ τῇ προσβολῇ τῆς πονηρᾶς ἀκοῆς, σπεισθεὶς πληγῇ.

Hic magnæ Macrinæ virtus apparuit, quæ non solum se invictam atque erectam servavit, verum

A Προελθὼν ὁστος εἰς δεῦτερον ἔτος καὶ εἰκοστὸν, καὶ δοὺς τῶν οἰκείων πόνων ἐπὶ δημοσίᾳ ἀκοῆς τὰς ἀποδείξεις, ὥστε ἅπαν ἐπ' αὐτῷ σεισθῆναι τῶν ἀκούοντων τὸ θέατρον, θεῖα τιנὴ προμηθεΐα τῶν ἐν χερσὶν ἀπάντων ὑπερίδων, πρὸς τὸν μονήρην καὶ ἀκτῆμονα βίον ἀπῆλθεν ἐν μεγάλῃ τινὴ τῆς διανοίας ὀρμῇ, οὐδὲν ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ πλὴν ἑαυτοῦ· εἴπατο δὲ τις αὐτῷ καὶ τῶν οἰκετῶν Χρυσάφιος τοῦνομα, τῷ τε πρὸς αὐτὸν ἔχειν ἔκεινον ἐπιτηδεύς, καὶ τῷ τὴν αὐτὴν προαίρεσιν περὶ τὸν βίον ἐνοστήσασθαι. Διῆγε τοίνυν καθ' ἑαυτὸν ἐσχατιὰν τινα καταλαβὼν, πρὸς τῷ Ἱρίδι· Ποταμὸς δὲ ὁ Ἱρίς ἐστὶ, μέσον διαρρέων τὸν Πόντον· ὃς ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀρμενίας τὰς ἀρχὰς ἔχων, διὰ τῶν ἡμετέρων τόπων, ἐπὶ τὸν Εὐξείνου Πόντον τὸ ρεῖθρον ἐκδίδωσι. Περὶ τοῦτον εὐρών τινα τόπον ὁ νεανίας ὕλη B βαθεῖα κομῶντα, καὶ λόφον τινα τῆς ὑπερτεταμένης τοῦ ὄρους ῥαχίς ἐγκαχυρμένον, ἐν αὐτῷ διῆγε, τῶν ἀστυκίων θεοῦδων καὶ τῶν ἀπὸ στρατείας τε καὶ τῶν ἐν δικαστηρίοις ῥητορικῆς ἀσχολημάτων πόρρω γενόμενος. Καὶ πάντων τῶν περὶ τὸν βίον περιηχούτων τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἑαυτὸν ἐλευθερώσας, τοὺς πρεσβύτας τινας πενία καὶ ἀβρῶστιά συζῶντας, ταῖς ἰδίαις χερσὶν ἰθεράπευε· πρόπειν δοκιμάσας τῷ ἰδίῳ βίῳ τὴν τοιαύτην ἀσχολίαν διὰ φροντίδος ἔχειν. Θηρεύων τοίνυν ἰχθύας ἤγρευεν ὁ γεννάδας· καὶ διὰ τὸ πρὸς πᾶν εἶδος θηρευτικῆς ἐπινοίας ἐπιτηδεύς ἔχειν, ἐπόριζε διὰ τῆς θήρας τοὺς στέργουσι τὴν τροφήν· καὶ τὴν νεότητα τοῖς τοιοῦτοις ἅμα κατεδάμαζε C πόνους· ἀλλὰ καὶ τοῖς μητρῷος θαλήμασιν, εἰ ποτέ τι παρ' αὐτῆς προσταχθεὶς, προθύμως ὑπηρετῶν, δι' ἀμφοτέρων κατῴρθου τὸν βίον· τοῖς τε πόνους κατακρατῶν τῆς νεότητος, τῇ τε περὶ τὴν μητέρα πνοῇ, διὰ τῶν θείων ἐντολῶν, πρὸς τὸν Θεὸν εὐδοούμενος.

Πέμπτον διῆγαγεν ἔτος τοῦτον τὸν τρόπον φιλοσοφῶν, καὶ μαχαρίστην ποῶν τὴν μητέρα τῇ ἰδίᾳ ζωῇ, οἷς τε κατεχοῦμαι διὰ σωφροσύνης τὴν οἰκίαν ζωὴν, οἷς τε παρείχετο πᾶσαν τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ τῷ θαλήματι τῆς γεννησαμένης. Εἶτα βαρὺ τι καὶ τραγικὸν πάθος ἐξ ἐπιβουλῆς, οἶμαι, τοῦ ἀντικειμένου τῇ μητρὶ συνγενέθῃ, ὃ παντὶ τῷ γένει πρὸς συμφορὰν τε καὶ πένθος ἐπήρκεσεν. Αἰφνιδίως γὰρ ἐκ τῆς ζωῆς ἀναρπάσσεται, οὐ νοσήματος προελπισθῆναι τὸ πάθος παρασχευάσαντος, οὐκ ἄλλου τοιοῦτου τινὸς τῶν συνήθων καὶ γνωρίμων ἐπαγαγόντος τῷ νέῳ τὸν θάνατον· ἀλλ' ἐπὶ θήραν ὀρμήσας, δι' ἧς παρείχετο τοῖς γηρωχομουμένοις τὰ ἐπιτηδεύα, νεκρὸς τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐπανάγεται, αὐτὸς τε ἔκεινος, καὶ ὁ κοινὸς αὐτῷ τοῦ βίου Χρυσάφιος. Πόρρω δὲ ἦν τῶν γινομένων ἡ μήτηρ, τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀφεστῶσα τῆς συμφορᾶς. Καί τις ἀφῆκετο παρ' αὐτὴν μηνύων τὸ πάθος· ἡ δὲ τελεῖα μὲν τοῖς κατ' ἀρετὴν ὅπασιν ἦν, πλὴν ἐκράτει ἀκχείνης κατὰ τὸ ἴσον ἡ φύσις. Ὁκλάσασα γὰρ τὴν ψυχὴν, ἄπνοος τε καὶ ἀρθογγος παραχρῆμα ἐγένετο, τοῦ λογισμοῦ τῷ πάθει παραχωρήσαντος, καθάπερ τις ἀθλητὴς γενναῖος, ἀπροσδοκῆται κατα-

Ἐν τούτῳ δὲ ἐφάνη τῆς μεγάλης Μακρινῆς ἡ ἀρετὴ· ὅπως τῷ πάθει τὸν λογισμὸν ἀντιστήσασα,

ἐαυτὴν τε ἀπαιτων διεφύλαξε, καὶ τῆς μητρικῆς ἀσθενείας ἔρσισμα γενομένη, πάλιν ἐκ τοῦ θυοῦ τῆς λύπης αὐτὴν ἀνενώσατο· τῷ καθ' ἐαυτὴν στεῖρῳ τε καὶ ἀνενδότηι, καὶ τὴν τῆς μητρὸς ψυχὴν πρὸς ἀνδρείαν παιδοτερίθησασα.

Οὐκοῦν οὐ παρέρρη πρὸς τὸ πάθος ἡ μήτηρ, οὐδὲ ἐπαθε δυσγενές τι καὶ γυναικῆσιν, ὥστε βοη-
σαι πρὸς τὸ κακὸν, ἢ περιβρέξασθαι τὸ ἱμάτιον, ἢ ἐπιχωκῦσαι τῷ πάθει, ἢ ταῖς γοεραῖς μελιδίαις ἀνα-
κινῆσαι τοὺς θρήνους. Ἀλλὰ ἡσυχὴ διεκατέρει τοὺς
λογισμοὺς, ταῖς τῆς φύσεως προσβολαῖς διωθουμένη,
λογισμοῖς τε τοῖς ἰδίοις καὶ τοῖς παρὰ τῆς θυγα-
τρὸς αὐτῇ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ θεραπείαν προσαγο-
μένοις. Τότε γὰρ δὴ μάλιστα ὕψηλὴ τε καὶ ἐπηρμένη
ἡ τῆς παρθένου ψυχὴ διεφάνη· ὅτι καὶ ἐν ἐκείνῃ μὲν
ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἐπασχεν· ἀδελφὸς γὰρ ἦν, καὶ ἀδελ-
φῶν ὁ κεχαρισμένος, ὁ τῷ τοιοῦτῳ τρόπῳ τοῦ θαν-
νάτου ἀναρπαθείς. Ὅμως ὕψηλότερα γενομένη τῆς
φύσεως, συνεπῆρε τοὺς ἰδίους λογισμοὺς τὴν μητέρα,
καὶ ὑπεράνω τοῦ πάθους ἔστησε· τῷ καθ' ἐαυτὴν
ὑποδείγματι, πρὸς ὑπομονὴν τε καὶ ἀνδρείαν παιδα-
γωγήσασα· ἄλλως δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῆς διὰ δι' ἀρετῆς
ὑφόμενος, οὐ παρείχε τῇ μητρὶ καὶ ἐν τῷ λείποντι δυσχεραίνειν μᾶλλον, ἢ τῷ ὁρῶμένῳ ἀγαθῷ
ἐπαγῆλλεσθαι.

Ἐπεὶ οὖν ἐπαύσατο τῇ μητρὶ, ἡ τε τῆς παιδοτρο-
φίας φροντίς καὶ ἡ τῆς παιδεύσεώς τε καὶ κατὰ-
στάσεως τῶν τέκνων μέριμνα, καὶ αἱ πλείους τῆς
ὠλιδεστέρας ζωῆς ἀφορμαί, εἰς τὰ τέκνα κατεμερί-
σθησαν· τότε, καθὼς προεῖρηται, γίνεται σύμβουλος
τῆς μητρὸς ἡ τῆς παρθένου ζωὴ πρὸς τὴν ἐμφυλό-
σοφον ταύτην καὶ αὐτὸν τοῦ βίου διαγωγὴν· καὶ
ἀποστήσασα τῶν ἐν συνθηαίᾳ πάντων, πρὸς τὸ ἴδιον
τῆς ταπεινοφροσύνης μέτρον μετήγαγεν· ὁμοτίμον
αὐτὴν γενέσθαι τῷ πληρώματι τῶν παρθένων παρα-
σκευάσασα, ὡς καὶ τραπέζης μιᾶς, καὶ κοίτης, καὶ
πάντων τῶν πρὸς τὴν ζωὴν κατὰ τὸ ἴσον συμμετέ-
χειν αὐταῖς, πάσης τῆς κατὰ τὴν ἀξίαν διαφορᾶς
ὑφαιρεθείσης αὐτῶν τῆς ζωῆς. Καὶ τοιοῦτῃ τις ἦν
ἡ τοῦ βίου τάξις, καὶ τοσοῦτον τὸ ὕψος τῆς φιλοσο-
φίας, καὶ ἡ σεμνὴ τῆς ζωῆς πολιτεία ἐν τῇ καθ'
ἡμέραν τε καὶ νύκτα διαγωγῇ, ὡς ὑπερβαίνειν τὴν
ἐκ τῶν λόγων ὑπογραφὴν. Καθάπερ γὰρ αἱ διὰ θαν-
νάτου τῶν σωμάτων ἐκλυθεῖσαι ψυχὰς, καὶ τῶν κατὰ
τὸν βίον τοῦτον μεριμνῶν συνεκλύονται, οὕτως κε-
χώριστο αὐτῶν ἡ ζωὴ, καὶ ἀπώριστο πάσης βιωτι-
κῆς ματαιότητος, καὶ πρὸς μίμησιν τῆς τῶν ἀγγέλων
ζωῆς ἐβρύθυμίζετο. Ἐν οἷς γὰρ οὐ θυμὸς, οὐ φθόνος,
οὐ μίσος, οὐχ ὑπεροφία, οὐχ ἄλλο τι τῶν τοιούτων
ἐνεωρετό· ἡ τε τῶν ματαίων ἐπιθυμία, τιμῆς τε καὶ
δόξης, καὶ τύφου, καὶ ὑπερηφανίας, καὶ πάντων
τῶν τοιούτων ἐκδεδημένων. Τρυφὴ δὲ ἦν ἡ ἐγκρά-
τεια, καὶ δόξα τὸ μὴ γινώσκεισθαι. Πλοῦτος δὲ ἦν ἡ
ἀκτιμωσύνη, καὶ τὸ πᾶσαν τὴν ὕλικήν περιουσίαν,
οἷόν τινα κόνιν τῶν σωμάτων, ἀποτινάζεσθαι. Ἔργον
δὲ τῶν κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην σπουδαζομένων οὐδὲν,
ὅτι μὴ πάρεργον. Μόνῃ δὲ ἡ τῶν θείων μελέτη, καὶ
τὸ τῆς προσευχῆς ἀδιάλειπτον, καὶ ἡ ἀπαυστος ὕμ-
νῳδία κατὰ τὸ ἴσον συμπαρατεινομένη τῷ χρόνῳ, διὰ
νυκτὸς καὶ ἡμέρας πάσης· ὥστε αὐταῖς, καὶ ἔργον

A etiam matris imbecillitatem fulsit atque sustinuit.
Nam animum ejus gravissimo casu dejectum exci-
tans et recreans, invicto robore suo ad fortitudi-
nem et tolerantiam instituit.

Sic igitur tandem mater dolori restitit, nec in-
dignum abt effeminatum quidpiam admisit, ut vel
vociferaretur, vel pallium scinderet, vel ejularet,
vel luctuosis clamoribus lamentationes intenderet.
Sed ratione sensim impetus naturæ depulit, tum
propriis, tum filix consilii ægritudinī medicinam
afferentibus. Tunc enim maxime virginis animus
excelsus et sublimis exstitit. Etenim quauvis in ea
vim suam natura exercebat (erat enim frater et
fratrum charissimus qui tam acerbo genere mortis
extinctus fuerat), tamen natura sublimior facta,
rationibus suis matrem sublevabat, exemploque
suo ad patientiam et virtutem erudiens persciebat
ut dolore superior existeret: quanquam et ejus
vita virtute semper excellens nullum sinebat esse
tempus, quo mater propter mortitiam potius an-
geretur, quam præsentī bono gauderet.

Cum igitur jam et nutriendorum liberorum cura
et educationis atque collocationis eorum esset sol-
licitudine liberata, et molestiæ domesticæ majore
ex parte inter ipsos filios divisa forent: auctor,
ut dictum est, matri virgo fuit, ut ad sapientiæ
studium et puram vivendi rationem sese conferret:
eamque a reliquis omnibus rebus et pristina con-
suetudine, ad propriam humilis abjectæque vitæ
moderationem adduxit, ut in ea virginum multi-
tudo eadem cum illis conditione viveret, unaque
mensa, simili lectulo, pari denique et æqua rerum
omnium quæ ad vitam pertinent, ratione uteretur,
omni ex ipsarum vitæ dignitatis differentia sublata.
Quamobrem talis erat vitæ ordo tantaque in sa-
pientiæ studio præstantia et tam gravis vivendi
disciplina, ut nulla describi possit orationis fa-
cultate: quales enim sunt animi, qui corporis vin-
culis soluti molestiisque liberati ex hoc vitæ car-
cere avolaverunt: talis erat earum vita, quippe
quæ ab omni rerum humanarum vanitate aliena
ad angelorum vitæ similitudinem proxime acce-
debat. Non ira, non invidia, non odium, non su-
spicio inter eas cernebatur: omnis honoris, gloriæ
et aliarum id genus inanium rerum cupiditas,
omnis fastus et superbia, et reliqua similia vitia
inde rejecta erant. Delicias suas in temperantia
collocabant: gloriam suam in eo putabant sitam
quod notæ essent nemini: divitias, quod nihil pos-
siderent, quodque terrenas omnes copias, tanquam
pulverem, a corporibus suis excussissent. Nullum
autem non inane studium esse ducebant, quod in
hac vita curanda colendaque poneretur. Sola illic
rerum divinarum vigeat cura, perpetuumque
precandi studium, et assidua psalmodiarum decan-
tatio, quæ nullo unquam tempore nec die hæ-

nocte intermittebatur : ut in ea re et opus ipsarum A
pariter et quies consisteret. Quenam igitur hu-
mana dicendi vis hanc vivendi rationem explicare
queat? Erat ipsarum vita inter humanam cœle-
stemque naturam interjecta, utriusque particeps,
utriusque finitima : etenim quatenus ab humanis
perturbationibus se vindicaret, hominis conditione
præstantior erat; quatenus autem in corpore cer-
nebatur, et hominis continebatur figura et sensuum
instrumentis utebatur, angelicæ et corporis experti
naturæ cedebat : ausit forsitan aliquis etiam non
inferiorem esse contendere. Quandoquidem cum
carne viventes, ad similitudinem vacantium cor-
pore potestatum, onere corporis non premebantur :
sed excelsa et sublimis erat earum vita, quippe
quæ alto erectoque animo cum cœlestibus illis
potestatibus versabantur. In hoc vivendi instituto
non parvo tempore vixerant, cum assiduis inven-
torum bonorum accessionibus, sapientiæ studium

augēntes ad maiorem animi munditiā appropin-
quarent.
Ad hunc autem tam præclarum scopum asse-
quendum magno erat adjumento frater quidam eod-
em ex utero editus, qui Petrus appellabatur, in
quo pariendi dolores finierat mater : hic enim ulti-
mus a parentibus susceptus est filius, qui simul et
natus et orbus fuit. Quo enim tempore ipse in lu-
cem edebatur, pater e vita decessit. Hunc, quæ
inter liberos erat natu maxima, qua de instituta
hæc est oratio, paulo post ejus ortum ab ubere
nutricis sublatum ipsa statim enutriit, excellenti-
que disciplina educavit, sacris institutis a puero
ipsum erudiens, adeo ut nihil otii concesserit, quo
posset studiis inanibus vacare; nam illi se et pa-
trem et magistrum et custodem, et matrem, et ad
optima quæque consularicem præbuit, talemque
reddidit ut antequam excederet e pueritia in tenero
illo ætatis flore ad excelsum philosophiæ gradum
ascenderit. Ea quidem erat ingenii bonitate, ut ad
omnia artium genera etiam cum manibus exercen-
tur perdiscenda natus esse videretur : quare nullo
duce perfectam eorum peritiam est assecutus quæ
cæteri multo tempore et labore discunt a præce-
ptoribus. Is ergo studiorum externorum occupa-
tiones aspernatus, et ingenium ad omnes bonas
disciplinas percipiendas aptum habens, semperque
respicens ad sororem, quam sibi tanquam totius
boni scopum proposuerat, eos ad virtutem pro-
gressus fecit, ut in reliqua vita magno Basilio vir-
tutis præstantia nihilo inferior fore judicaretur :
Tunc autem sorori et matri erat instar omnium,
et una cum illis ad angelicam illam vitam conten-
debat.

Cum autem gravi quodam tempore laboraretur
inopia et fame, multique fama beneficentiæ excitati
undique confluerent ad eum recessum, quem incol-
lebant; tantum industria sua pauperibus cibario-
rum subministravit, ut adventantium frequentia
locus ille, non solitudo videretur esse, sed civitas.

εἶναι τοῦτο, καὶ ἔργον, ἀνάπαυσιν. Τὴν τοίνυν τοιαύ-
την διαγωγὴν τίς ἂν ὑπ' ὅλιν ἀγάτοι λόγος ἀνθρώ-
πινος· Παρ' οἷς μεθόριος ἦν ἡ ζωὴ τῆς τε ἀνθρώ-
πινῆς καὶ τῆς ἀσωμάτου φύσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἐλευ-
θερωθῆναι τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων τὴν φύσιν
κρεῖττον ἢ κατὰ ἀνθρώπον ἦν· τὸ δὲ ἐν σώματι
φαίνεσθαι καὶ σχήματι περιελῆσθαι, καὶ τοῖς αἰσθη-
τικοῖς ὀργάνοις συζῆν, ἐν τούτῳ τῆς ἀγγελικῆς τε
καὶ ἀσωμάτου φύσεως τὸ ἐλαττον εἶχον. Τάχα δ' ἂν
τις τολμήσας εἰποι μὴδὲ καταδεστέραν τὴν παρὰ-
λαγὴν εἶναι· ὅτι σαρκὶ συζῶντες, καθ' ὁμοίτητα
τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων, οὐκ ἐβαροῦντο τῇ ἐφορκίᾳ
τοῦ σώματος· ἀλλ' ἀνωφερῆς τε καὶ μετέωρος ἦν
αὐτῶν ἡ ζωὴ, ταῖς οὐρανίαις συμμετεωροποροῦσα
δυνάμεσι· χρόνος ἦν τῆς τοιαύτης διαγωγῆς, οὐκ
ὀλίγος· καὶ συνηύετο τῇ χρόνῳ τὰ κατορθώματα,
καὶ πρὸς τὸ καθαρώτερον ταῖς τῶν ἐφευρισκομένων
ἀγαθῶν προσθήκαις τῆς φιλοσοφίας ἐπιδιδούσης.

Ἦν δὲ αὐτῇ, ὁ μάλιστα πρὸς τὸν μέγαν τοῦτον τοῦ
βίου σκοπὸν ὑπηρετῶν, ἀδελφὸς τις ὁμογάστριος,
Πέτρος ὀνομα αὐτῷ, ἐφ' ᾧ ἔληξαν τῆς μητρὸς ἡμῶν
αἱ ὠδίνες. Οὗτος γὰρ ἦν ὁ τελευταῖος τῶν ὠδίνων
βλαστὸς· ὃς ὁμοῦ τε υἱὸς, καὶ ὀρφανὸς ὀνομάσθη·
ἅμα γὰρ τῷ παρελθεῖν τοῦτον εἰς φῶς, καταλείπει
ὁ πατὴρ τὸν βίον. Ἄλλ' ἡ προσκυτάτη τῶν ἀδελφῶν,
περὶ ἧς ὁ λόγος, μικρὰ τῆς θηλῆς αὐτὸν παρὰ τὴν
πρώτην γένεσιν μετασχόντα, εὐθύς ἀποσπάσασα τῆς
C τιθηνουμένης, δι' ἑαυτῆς ἀνατρέφει τε καὶ ἐπὶ πᾶ-
σαν τὴν ὑψηλοτέραν ἡγάγε παιδεύει, τοῖς ἱεροῖς τῶν
μαθημάτων ἐκ νηπίων αὐτὸν ἐνασχέσασα, ὥς μὴ
δοῦναι τῇ ψυχῇ σχολὴν πρὸς τι τῶν ματαίων ἐπικλι-
θῆναι. Ἀλλὰ πάντα γενομένη τῷ νέῳ, πατὴρ, διδά-
σκαλος, παιδαγωγὸς, μήτηρ, ἀγαθοῦ παντὸς σύμ-
βουλος, τοιοῦτον αὐτὸν ἀπειργάσατο, ὥς πρὶν ἐξελ-
θεῖν τὴν ἡλικίαν τῶν παίδων ἐτι ἐν μερακίᾳ, τῇ
ἀταλότητι τῆς ἡλικίας ἀνθῶντα, πρὸς τὴν ὑψηλὴν
τῆς φιλοσοφίας σκοπὸν ἐπαρθῆναι. Καὶ τινι φύσεως
εὐκληρίᾳ πρὸς πᾶσαν τέχνην ἰδίαν τὴν διὰ χειρὸς
ἐνεργουμένην ἐπιτηδεύεις ἔχειν, ὥς μηδεὶς καθηγou-
μένου, διὰ πάσης ἀκριθείας ἐκάστου τὴν ἐπιστήμην
κατωρθώκεναι, ὧν χρόνῳ καὶ πόνῳ τοῖς πολλοῖς ἡ
μάθησις γίνεται. Οὗτος τοίνυν τῆς περὶ τοὺς ἔξωθεν
D τῶν λόγων ἀσχολίας ὑπεριδὼν, ἱκανὴν δὲ διδάσκαλον
παντὸς ἀγαθοῦ μαθήματος τὴν φύσιν ἔχων, αἰεὶ τε
πρὸς τὴν ἀδελφὴν βλέπων, καὶ σκοπὸν ἀγαθοῦ παν-
τὸς ἔδεικνεν ποιούμενος, εἰς τοσοῦτον ἐπέδωκεν ἀρε-
τῆς εἶδος, ὥς μηδὲν ἐλαττον τοῦ μεγάλου Βασιλείου
δοκεῖν ἔχειν ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν προτερήμασιν ἐν τῷ
μετὰ ταῦτα βίῳ. Τότε δὲ ἀντὶ πάντων ἦν τῇ ἀδελφῇ
καὶ τῇ μητρὶ, συνεργῶν αὐταῖς πρὸς τὴν ἀγγελικὴν
ἐκείνην ζωὴν.

Ὅς ποτε καὶ σιτολειψίας χαλεπῆς γεγεννημένης,
καὶ πολλῶν πανταχόθεν κατὰ φήμην τῆς εὐπορίας
πρὸς τὴν ἐσχατιάν, ἐν ἣ κατόικουν, ἐπιβρέοντων·
τοσοῦτον δι' ἐπικνοῶν τὰς τροφὰς ἐπλεόνασεν, ὥς τῷ
πλήθει τῶν ἐπιφρονούντων, πάλιν εἶναι τὴν ἐρημίαν
δοκεῖν· ἐν τούτῳ εἰς γῆρας λιπαρὸν προελθούσα ἡ

μήτηρ, πρὸς τὸν Θεὸν μετανίστατο, ἐν ταῖς ἀμφοτέ-
ρων τῶν τέκνων χειρὶ τὸν βίον ἑαυτῆς ἀναπαύσασα.
Ἦς ἄξιον τὴν τῆς εὐλογίας ἱστορῆσαι φωνήν, ἥ ἐπὶ
τῶν τέκνων ἐκρήσατο, τῶν τε μὴ παρόντων ἑκάστου
κατὰ τὸ πρὸς φίλον ἐπιμνησθεῖσα, ὡς μὴδὲ ἓνα γε-
νέσθαι τῆς εὐλογίας ἀπόκληρον, καὶ διαφερόντως
τοὺς παρόντας αὐτῇ τῷ Θεῷ διὰ προσευχῆς παρα-
θεμένη. Παρακαθημένων γὰρ αὐτῇ κατὰ τὸ πλάγιον
ἐφ' ἑκάτερα τῆς κλίνης τῶν δύο τούτων, ἑκατέρᾳ
χειρὶ ἐφαψαμένη τῶν τέκνων, ταῦτα πρὸς τὸν Θεὸν
εἶπεν ἐν τελευταίαις φωναῖς· «Σα, Κύριε, καὶ ἀπάρ-
χομαι, καὶ ἀποδεκτὸν τὸν καρπὸν τῶν ὠδίνων.
Ἀπαρχή μοι ἡ πρωτότοκος αὕτη, καὶ ἐπιδέκατος
οὗτος ἡ τελευταία ὠδὶς. Σοὶ δὲ ἀφιέρωται παρὰ τοῦ
νόμου ἐν ἡμέρᾳ, καὶ σά ἐστιν ἀναθήματα. Οὐκοῦν ἔλ-
θοι ὁ ἁγίασμός ἐπὶ τε τὴν ἀρχὴν μου ταύτην, καὶ
ἐπὶ τὸ ἐπιδέκατον τοῦτο·» δείξασα ταῖς ἐπιδεικτικαῖς
φωναῖς τὴν θυγατέρα καὶ τὴν παῖδα. Ἡ μὲν οὖν
τοῦ εὐλόγιον παυσαμένη, καὶ τοῦ ζῆν ἐπαύσατο, τοῖς
παισιν ἐπισκήψασα τὸ τῇ πατρὶά σορῶ καὶ τὸ ἐκεί-
νης ἐναποθέσθαι σῶμα. Οἱ δὲ πληρώσαντες τὸ δια-
τεταγμένον, ὕψλοτερον εἶχοντο τῆς φιλοσοφίας,
αἰετὸς πρὸς τὸν ἴδιον διαμιλλώμενοι βίον, καὶ τὰ
φθάσαντα τῶν κατορθωμάτων τοῖς ἐφεξῆς ἀπο-
κρύπτοντες.

Ἐν τούτῳ ὁ πολὺς ἐν ἀγίοις Βασίλειος τῆς μεγά-
λης Καισαρέων Ἐκκλησίας ἀνεδείχθη προστάτης· ὃς
ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἐν τῷ πρεσβυτερεῖν ἱερωσύνης
τὸν ἀδελφὸν ἄγει, ταῖς μυστικαῖς ἑαυτοῦ ἱερουρ-
γιαῖς ἀφιερῶσας. Καὶ ἐν τούτῳ πάλιν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ
σεμνότερόν τε καὶ ἀγώτερον προήει ὁ βίος, τῇ ἱερω-
σύνῃ τῆς φιλοσοφίας ἐπαυξηθείσης. Ὅκτω δὲ μετὰ
τοῦτο διαγενομένων ἐτῶν, τῷ ἐνάντη ἐνιαυτῷ, ὁ
κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὀνομαστός Βασίλειος, ἐξ
ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεὸν μετοικίζεται, κοινῇ πέν-
θους ἀφορμῇ τῇ πατρίδι καὶ τῇ οἰκουμένῃ γενόμε-
νος. Ἡ δὲ πόρρωθεν ἐκ φήμης ἀκούσασα τὴν συμ-
φορὰν, ἔπαθε μὲν τὴν ψυχὴν ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ζημίᾳ
(ὥς γὰρ οὐκ ἔμελλεν ἄπτεσθαι κάκεινῃς τὸ πάθος,
οὐ καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας ἐπῆσθοντο;·) καθάπερ
δὲ τὴν τοῦ χρυσοῦ φασὶ δοκιμασίαν ἐν διαφόροις γί-
νεσθαι χωνευτηρίοις, ὡς εἴ τι τὴν πρώτην διαφύγει
χωνεῖαν, ἐν τῇ δευτέρᾳ διακριθῆναι, καὶ πάλιν ἐν
τῇ τελευταίᾳ πάντα τὸν ἐμμεμιγμένον ῥύπον τῇ ὕλῃ
ἀποκαθαίρεσθαι· τὴν δὲ ἀκριβεστέραν εἶναι βάσανον
τοῦ δοκίμου χρυσοῦ, ἥ διὰ πάσης διεξελθὼν χωνείας
μηδὲνα ῥύπον ἀποποιήσῃ· τοιοῦτόν τι καὶ ἐπ'
ἐκείνης συνέβη· ταῖς διαφόροις τῶν λυπηρῶν προ-
βολαῖς τῆς ὑψηλῆς διανοίας βασανισθείσης, παντα-
χῶθεν ἀναδειχθῆναι τὸ τῆς ψυχῆς ἀκιδόηλυτόν τε
καὶ ἀταπεινωτόν. Πρώτερον μὲν ἐν τῇ τοῦ ἀδελφοῦ
τοῦ ἄλλου μεταστάσει· μετὰ ταῦτα δὲ ἐν τῷ χωρισμῷ
τῆς μητρός· ἐκ τρίτου δὲ, ὅτε τὸ κοινὸν τῆς γενεᾶς καλὸν, ὁ μέγας Βασίλειος, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐχω-
ρίζετο. Ἐμείνε τοίνυν, καθάπερ τις ἀθλητῆς ἀκαταγώνιστος, οὐδαμῷ τῇ προσβολῇ τῶν συμφορῶν ἀπο-
κλάσασα.

Ἐννατος ἦν μετὰ τὸ πάθος τοῦτο μῆν, ἡ μικρὸν
ὑπὲρ τοῦτο, καὶ σύνοδος· ἐπισκόπων κατὰ τὴν Ἀντιό-
χου πόλιν ἡθροίζετο, ἧς καὶ ἡμεῖς μετέσχομεν. Καὶ
ἐπειδὴ πάλιν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἑκαστος ἀπελύθημεν,

A Interim senex admodum mater in utriusque filii
manibus moriens, migravit ad Deum. Cujus quæ
benedictionis vox fuerit illius, qua erga liberos
usa est, commemorare non erit aliequum. Nam cum
de absentibus singulatim amanter mentionem fecit,
ut nullus esset expers benedictionis: cum præ-
cipue præsentibus ipsa precibus suis obtulit Deo.
Etenim cum ei ex utraque parte lectuli adversi
assiderent, altera manu utrumque tangens, hisce
verbis postremis Deum allocuta est: «Tibi, Do-
mine, et primitias et decumam dico fructuum uteri
mei. Primitiarum enim locum hæc mihi obtinet
primogenita, decumæ vero extremus hic decimus
filius. Tibi autem lege utraque debentur, et tua
sunt munera. In hanc igitur primogenitiam meam
et hunc decimum veniat sanctimonia, oratione
perspicua designans et filiam et filium. Ita et be-
nedictioni et vitæ finem statuit, cum prius man-
dasset filiis ut se in sepulcrum paternum inferrent:
id illi uti jussi fuerant cum præstitissent, in reli-
quum tempus ad sapientiæ fastigium, semper
cum anteacta vita pugnantes, et præterita bene-
facta posterioribus superare studentes contende-
bant.

Interea insignis inter sanctos Basilii, magnæ
Cæsareæ declaratus est antistes, et mysticis sacri-
ficiis suis fratrem consecrans, ad sacram presbyterii
dignitatem provexit. Atque hic rursus eis vitæ
cursus ad graviora sanctorumque dirigebatur, cum
sacerdotii dignitas sapientiæ conjuncta studio cu-
mularetur. Post autem annis octo transactis et
nono inchoato per totum orbem celeberrimus Ba-
silii ab hominibus ad Deum concessit, communem
patriæ et Ecclesiæ luctus occasionem præbens. Hanc
calamitatem cum ad Macrinam rumor detulisset,
animo illa quidem non potuit in tanto detrimento
non commoveri: (qui enim sororem non tangeret
dolor quo ipsi quoque inimici affliciebantur?) at-
amen ut aurum diversis aiunt fornacibus explorari,
ut si primam evaserit, in altera adjudicetur, et
rursus in extrema omnes ejus materiæ commistæ
sordes eluantur: exquisitum autem optimi auri
indiciu esse, si per omnes transiens nihil emittat
sordium: sic ei contigit, ut variis molestiarum
casibus explorata, præstantis illius animi probitate,
nihil unquam in ea sordidi, nihil adulterini repe-
riri. Ac primo quidem periculum factum fuerat
in obitu alterius fratris: deinde in matris funere,
tertio quando commune generis decus Basilii de-
cessit. Stetit igitur, tanquam invictus pugil, nullo
calamitatum impetu labefacta.

Erat post hanc jacturam nonus mensis, aut
paulo amplius, cum episcoporum concilium indictum
est Antiochiæ, cui nos item interfuimus. Sed post-
eaquam domum quisque suam discessimus, ante-

quam annus præteriret, mihi Gregorio cupiditas A incidit ut sororem inviserem. Magnum enim intercesserat temporis intervallum, quo mutuo inter nos conspectu non potueramus frui, prohibentibus tentationum molestiis quas ab hæresis principibus patria pulsus ubique sustinueram. Nam dimetienti mihi temporis spatium, quod interim fluxerat, dum ejusmodi perturbationibus congressus noster impeditur, octo plus minus annorum videbatur. Cum igitur jam multum itineris confecissem, nec amplius quam unius diei via restaret, visio mihi per quietem manifestum eorum quæ erant eventura iudicium ostendit. Videbar enim mihi gestare manibus martyrum reliquias, ex quibus splendor elucebat, qualis e levi speculo, si adverso soli opponatur, egreditur, quo quidem luminis fulgore oculi mei perstringebantur. Hoc autem visum mihi ter occurrit eadem nocte, nec plane, quid portenderet conjicere poteram; sollicitus itaque animo agitabam, observabamque ut ejus significationem exitu judicaret.

Cum jam ad secessum, in quo illam angelicam celestemque vitam degebat, appropinquarem, familiarium quemdam interrogavi primum de fratre, an adesset: quo respondente illum jam quarto die discessisse, cognoscens eum altera nobis via prodiasse obviam, tum etiam de magna illa percontatus sum: cumque ille respondisset, eam quodam morbo laborare, majore incensus studio, quod reliquum erat viæ festinanter arripui. Nam timore etiam quodam perterritus animus futurum præ-

sagiebat: sed cum ad locum accederem, conventus hominum (sama enim me jam adesse fratribus prænuntiaverat) ex locis in quibus habitabant ad nos confluit. Nam honoris gratia amicis obviam procedere consueverunt. At virginum chorus ad ecclesiam modeste nostrum adventum expectabat. Verum cum fecissemus et precandi et benedicendi finem, atque illa, inclinato prius capite benedictioni, honeste discedentes abiissent ad loca sua, nec una quidem earum apud nos relicta esset, facile id quod erat conjeci, non esse inter eas ipsarum ducem; et præcedente quodam atque ostium apperiente, sacram illam domum, in qua inerat illa magna ingressus sum; vehementer autem tunc ægrotabat, neque vero in lecto aut strato quopiam, sed humi quiescebat, subiecta sacco tabula, et altera caput ejus sustinente tabula, quæ pulvinaris loco insigui figura collum ejus subibat, et cervicem ipsius in se decore recipiebat.

Cum igitur vidisset me prope fores esse, sese in cubitum erigens, accurrere illa quidem non potuit (nam febri defecerant vires), sed tamen solo manibus affigens, seque quantum poterat ex humili lectulo promovens, honorem habuit, quem mihi ovians præstare non poterat: sed ego accurrens manibusque suscipiens humi dejectam excitavi, et

πρὶν τὸν ἐνιαυτὸν παραλθεῖν, ἐνθύμιον ἐμολ τῷ Γρηγορίῳ γίνεται πρὸς αὐτὴν διαβῆναι. Πολὺς γὰρ ἦν ὁ διὰ μέσου χρόνος, ἐν ᾧ τὰς ἐπισκέψεις αἱ τῶν πειρασμῶν περιστάσεις ἐκώλυσαν, ἃς ὑπέμενον πανταχοῦ τῆς πατρίδος ὑπὸ τῶν τῆς αἵρέσεως ἐπιστατούντων ἐξελαυνόμενος. Καὶ ἀριθμῶντί μοι τὸν διὰ μέσου χρόνον, ἐν ᾧ τὴν κατ' ὀφθαλμοῦς συντυχίαν οἱ πειρασμοὶ διεκώλυσαν, οὐκ ὀλίγον ἐφαίνεται τὸ διάστημα ὅκτὼ μικροῦ δεῖν παραμετρούμενον ἔτεσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ πολὺ τῆς ὁδοῦ διανύσας, μᾶς ἡμέρας ἀπέχον ὁδὸν, ὅστις τις ἡμῖν ἐξ ἐνυπνίου φανείσα, φοβεράς ἐποίησε τὰς ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος. Ἐδόκουν γὰρ λείψανα μαρτύρων διὰ χειρὸς φέρειν· εἶναι δὲ ἀπ' αὐτῶν αὐτὴν, οἷα ἐκ καθαροῦ τινοῦ γίνεται κατόπτρου, ὅταν πρὸς τὸν ἥλιον τεθεῖ ἀντιπρόσωπον, ὥστε μοι τὰς ὁδοὺς πρὸς τὴν μαρμαρυγὴν τῆς λαμπρόδος ἀμδύνεσθαι. Καὶ τῆς αὐτῆς μοι νυκτὸς εἰς τρις γενομένης τῆς τοιαύτης ὁψεως, συμβαλεῖν μὲν οὐκ εἶχον καθαρῶς τοῦ ἐνυπνίου τὸ αἶνιγμα· λύπην δὲ τινα τῇ ψυχῇ προσέωρων, καὶ ἐπετήρουν τῇ ἐκβάσει κρῖναι τὴν φαντασίαν.

Καὶ δὴ γενόμενος πλησίον τῆς ἐσχάτης, ἐν ᾗ διήγεν ἐκεῖνη τὴν ἀγγελικὴν τε καὶ ἐπὶ οὐρανίον κατορθοῦσα ζωὴν, ἡρόμην τῶν ἐπιτηδεύων τινα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ πρώτον, εἰ παρὼν εἴη· φήσαντος δὲ πρὸς ἡμᾶς, αὐτὸν ἐξωρμηκέναι, καὶ τετάρτην ἀγειν, συνελθὼν πρὸς τὴν, ὅτι δι' ἐτέρας ὁδοῦ γέγονεν αὐτῷ πρὸς ἡμᾶς· ἡ ὁρμή, τότε καὶ περὶ τῆς Μεγάλης ἐπὶ οὐρανὸν ἡμῶν· τοῦ δὲ φήσαντος, ἐν ἀβρώστει γεγενῆσθαι τινα, σπουδαιότερον εἰχόμεν, ἐν ἐπέξει τὸ λειτούμενον τῆς ὁδοῦ διανύων. Καὶ γὰρ με λύπη τις καὶ φόβος μηνυτῆς τοῦ μέλλοντος ὑποδραμῶν διετάρασσεν· ὥς δὲ καὶ κατ' αὐτὸν ἐγενόμην τὸν τόπον, καὶ προκατήγετο· ἵλε τῇ ἀδελφότητι τὴν παρουσίαν ἢ φήμην· τότε σύνταγμα τῶν ἀνδρῶν ἅπαν, ἐκ τοῦ ἀνδρῶνος πρὸς ἡμᾶς προσέχθη· σύνθετος γὰρ αὐτοῖς τιμῆν τῇ ὑπαντήσει τοὺς καταθυμίου. Ὁ δὲ ἐν γυναιξὶ τῆς παρθενίας χορὸς εὐκόσμως κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τὴν εἰσοδὸν ἡμῶν ἀνέμενεν. Ἐπεὶ δὲ τέλος εἶχεν ἡ εὐχὴ τε καὶ ἡ εὐλογία, καὶ αἱ μὲν μετὰ τὸ ὑποσχεῖν τῇ εὐλογίᾳ τὴν κεφαλὴν εὐσχημόνως ἀναποδίζουσαι πρὸς αὐτὰς ἀνεχώρουν, ὑπελείπετο δὲ ἐξ αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς οὐδεμία· εἰκάσας ὅπερ ἦν, μὴ ἐν ἐκείναις εἶναι τὴν καθηγουμένην, προηγησαμένην τινὸς ἐπὶ τὸν οἶκον, ἐν ᾧ ἦν [ἡ] Μεγάλη, καὶ τὴν θύραν διαπετάσαντος, ἐντὸς τῆς ἱερᾶς ἐκείνης ἐγενόμην μονή· ἡ δὲ σφοδρῶς ἦδη τῇ ἀβρώστει κατεῖχετο· ἀνεπαύετο δὲ οὐκ ἐπὶ χλίνης τινὸς ἢ στρωμνῆς, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἰδαίου, σανίδος ὑποτεταμένης τῷ σάκκῳ, καὶ τὴν κεφαλὴν ἐτέρας πάλιν σανίδος ὑπεριδούσης, ἥς ἡ ἐργασία γίνεσθαι, ἐν λοξῷ τῷ σχήματι τοὺς τένοντας ὑποαύχνα.

Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ἐγγὺς τῶν θυρῶν με γενόμενον, ὀρθώσασα αὐτὴν ἐπ' ἀγκῶνος, προσδραμεῖν οὐκ οἶα τ' ἦν, ἐν τῷ πυρετῷ ἦδη τῆς λοχύος ὑπολυθείσης· πῆξασα δὲ ἐπὶ τοῦ ἰδαίου τὰς χεῖρας, καὶ ἐφ' ὅσον οὐδὲν τὸ ἦν, ἔβω αὐτὴν τοῦ χαμευνίου προτεινῶσα, τὴν τῆς ὑπαντήσεως ἐπλήρουν τιμὴν· κατὰ προσδραμῶν, καὶ ταῖς χερσὶν ὑποβαλὼν χαμῶτι ἐβ

πρώτων κεκλιμένον, ἀνθρώπῳα τε αὐτὴν πάλιν, A καὶ ἀπέδωκα τῷ συνήθει τῆς κατακλίσεως σχήματι. Ἡ δὲ προτείναςα τῷ Θεῷ τὴν χεῖρα, « Καὶ ταύτην ἐπλήρωσάς μοι, » φησί, « τὴν χάριν, ὁ Θεός· καὶ οὐχ ὑστέρησάς με ἐκ τῆς ἐπιθυμίας μου· ὅτι ἐκίνησας τὸν σὸν οἰκέτην εἰς ἐπίσκεψιν τῆς παιδείας σου. » Καὶ ὡς ἂν μηδεμίαν ἐπαγάγοι τῇ ἐμῇ ψυχῇ δυσθυμίαν, τὸν στεναγμὸν κατεπράυνε, καὶ τὴν συνοχὴν τοῦ ἁσθματος κρύπτειν πως ἐδίδασκετο· διὰ πάντων τε πρὸς τὸ εὐθυμότερον μεθιρημόζετο, τῶν καταθυμίων λόγων αὐτῇ τε κατάρχουσα, καὶ ἡμῖν τὰς ἀφορμὰς, δι' ὧν ἡρώτα, παρασκευάζουσα, Τῆς δὲ περὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου μνήμης τῇ ἀκολουθείᾳ τοῦ λόγου παρεμπιπτούσης, ἐμοὶ μὲν ἐπὶ κλάξεν ἡ ψυχὴ, καὶ συνέπιπτεν ἐν κατηφείᾳ τὸ πρόσωπον· ἡ δὲ τοσοῦτον ἀπέσχε τῷ ἡμετέρῳ συνταπεινωθῆναι πάθει, ὥστε ἀφορμὴν ποιησαμένη ὑψηλότερας φιλοσοφίας τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου μνήμην, τοιοῦτους διεξῆλθε λόγους φυσιολογοῦσά τε τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τὴν θείαν οἰκονομίαν τὴν διὰ τῶν σκυθρωπῶν κεκρυμμένην τῷ λόγῳ διακαλύπτουσα· τὰ τε περὶ τῆς μελούσης ζωῆς, καθάπερ θεοφορομένη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διεξιούσα· ὥστε μοι τὴν ψυχὴν ἔξω μικροῦ δεῖν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι δοκεῖν συνεπαρθεῖσαν τοῖς λεγομένοις, καὶ ἐντὸς τῶν οὐρανίων ἀδύτων τῇ χειραγωγίᾳ τοῦ λόγου καθισταμένην.

Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἰωβ ἱστορίας ἀκούομεν, ὅτι πανταχόθεν τῇ σπηδόνι τῶν τραυμάτων ὅλη τῷ σώματι δι' ἰχώρων ὁ ἀνὴρ συντηκόμενος, οὐ πρὸς τὸ ἀλγύνον τὴν αἰσθησὶν τοῖς λογισμοῖς ἐπεκρίνετο, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ σώματι, τὸ ἀλγούν εἶχεν· ὁ δὲ πρὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν οὐκ ἡμιβλύνετο, οὐδὲ δέχοπτε τὸν λόγον τοῖς ὑψηλότεροις ἐμβατεύοντα· τοιοῦτόν τι καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑώρων ἐκείνης, τοῦ κυρτοῦ πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῆς καταφρύνοντος, καὶ πρὸς τὸν θάνατον συνελαύνοντος, καθάπερ δρόσῳ τινὶ τὸ σῶμα ἑαυτῆς ἀναψύχουσα, οὕτως ἀπαρτιδοῖστον εἶχεν ἐν τῇ περὶ τῶν ὑψηλῶν θεωρίᾳ τὸν νοῦν, οὐδὲν ὑπὸ τῆς τοσαύτης ἀβρώστιας παραβλαπτόμενον. Καὶ εἰ μὴ πρὸς ἄπειρον ἐξετεινετο μήκος ἡ συγγραφή, πάντα ἀν καθεστῆς διηγησάμην· ὅπως ἐπὶ ῥῆθι τῷ λόγῳ περὶ τε τῆς ψυχῆς ἡμῖν φιλοσοφεύσα, καὶ τῆς διὰ σαρκὸς ζωῆς τὴν αἰτίαν διεξιούσα· καὶ οὗτο χάριν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ὅπως θνητός· καὶ ὅθεν ὁ θάνατος· καὶ τίς ἡ ἀπὸ τούτου πρὸς τὴν ζωὴν πάλιν ἀνάλυσις. Ἐν οἷς ἄπασιν, ὥσπερ ἐμπνευσθεῖσα τῇ δυνάμει τοῦ ἁγίου Πνεύματος πάντα διεξήκει σαφῶς τε καὶ ἀκολουθῶς, ἐν εὐκολίᾳ πάσῃ τοῦ λόγου ῥέοντος καθάπερ ἐκ πηγῆς τινος, καὶ ἀπαρτιδοῖστος πρὸς τὸ πρᾶνές φερομένου τοῦ ὕδατος.

Ἐπεὶ δὲ συνεπεράσθη ὁ λόγος, « Ὡρα σοι, » φησὶν, « ἀδελφε, πολλῶν τῷ κόπῳ τῆς ὀδοπορίας πεπονηκότι, βραχύ τι διαναπαύσαι τὸ σῶμα. » Κάμοι· μεγάλη μὲν καὶ ἀληθὲς ἀνεσις ἦν τὸ προσορῆν τε αὐτὴν καὶ τῶν μεγάλων ἐπακροᾶσθαι λόγων· ἐπεὶ δὲ τοῦτο κεχαρισμένος ἦν καὶ φίλον αὐτῇ, ὡς ἂν διὰ πάντων πειθεσθῇ· τῇ διδασκάλῳ δοκοίην, ἐν τινι τῶν παρακειμένων κηπίων χαρίεσσάν τινα καταγυγὴν παρεσκευασμένην εὐρύων, ὑπὸ τὴν τῶν ἀναδενδράδων σκιὰν ἀνεπαύομην· ἀλλ' οὐκ ἦ δυνατόν τῶν εὐφραι-

sublati: « Gratiarum, » inquit, « tibi ago, Domine Deus, qui et hoc mihi largitus es, nec quod optabat animus meus ei denegasti: sed impulisti servum tuum, ut me tuam ancillam inviseret. » Ac ne quam animo molestiam aspergeret, gemitum mollebat, et celare difficultatem spirandi conabatur, seque ad hilaritatem omni ratione revocabat, jucundi sermonis et ipsa quaerens occasionem, et nobis interrogationibus suis materiam praebens. Sed cum series ipsa sermonis nos ad mentionem de Basilio perduxisset, mihi quidem commotus est animus, et praemœstitia vultus concepit, et ex oculis lacrymae defluebant. At illa tantum abfuit, ut eadem perturbatione nobiscum dejiceretur, ut ex Basilii memoria, sublimioris philosophiae materiam arripens, ea disputarit, rerum humanarum causas exquirens, et occultam in rebus adversis providentiam Dei dicendo aperiens, et quae pertinent ad vitam futuram tanquam divino spiritu afflata, percurrentes, ut animus meus dictis illius excitatus et ejus oratione in caelestibus aedibus constitutus extra naturam hominis positus esse videretur.

Ac quemadmodum Job, ut in ejus historia legitur, quamvis totum corpus, ulceribus undique putrescentibus, sanie contabesceret, sensum ad dolorem ratiocinando non demittebat: sed corpore quidem sentiebat dolorem, animo vero ad propriam actionem nihilo factus erat imbecillior; nec sermonem altioribus de rebus institutum interrompebat: sic in magna illa cernebam: etenim licet febris omne robur ipsius exsiccasset, et corpus ejus tanquam rore quodam frigefaciens ad mortem compelleret, mentem tamen expeditam, et tanquam morbo illasam, in rerum sublimium contemplatione detinebat. Quod nisi vereretur, ne in immensum oratio protraheretur, ordine cuncta persecutus essem: quomodo dicendo procvcta sit, ut et de hominis animo disputaret, rationemque vitae hujus in carne percurreret, et quem ad finem homo, et quomodo mortalis et qua de causa immortalis, et quae hinc ad alteram vitam resolutio. Quae quidem omnia tanquam vi spiritus rapti, sapienter distincteque declaravit, oratione ipsius facile tanquam aqua ex aliquo fonte defluente et sine ullo impedimento per pronum delata.

Facto autem dicendi fine: « Tempus est, » inquit, « frater, ut paulisper quiescas, et corpus cures, quippe qui de via longa fessus sis. » Ego autem quamvis in ejus aspectu et sermone, tam gravibus de rebus vehementer vereque conquiescerem, tamen quoniam sic ei gratum erat, ne non in omnibus magistræ parerem, in hortis proximis gratum quoddam diversorium nactus, sub arborum umbra quiescebam, sed nullam ex rebus jucundis poteram oblectationem percipere, cum animus

intus rerum tristitum expectatione premeretur. Nam eorum quæ per quietem aspexeram ænigina ex præsentibus explicari videbatur. Spectaculum enim propositum vere sancti martyris reliquias referebat, quæ peccato quidem mortuæ inhabitante Spiritus gratia splenderent. Et hæc cuidam eorum qui mecum erant exposui: cum autem demissiore animo tristitia expectarem, illa nescio quomodo cogitationes nostras conjiciens, misit qui lætiora denuntiaret, jubens nos bono esse animo et meliorem de se spem concipere: sensisse enim morbum in melius verti. Hæc autem non ad nos decipiendos dicebantur, sed ex vero, licet eo tempore nos id ignorarem: revera enim tanquam cursor aliquis adversario superato jamjam stadii metam attingens et ad præmium appropinquans, victoriæque coronam aspiciens, tanquam voti jam compos effectus sit, lætatur, sibi et amicis lætum victoriæ nuntium affert: sic illa quoque affecta meliora de se jubeat sperare: jam supernæ vocationis præmium spectans, ac tantum non illa Apostoli verba de se etiam dicens: « De reliquo reposita est mihi corona justitiæ quam reddet mihi justus Judex, » quandòquidem « bonum certamen certavi, et cursum consummavi, et fidem servavi. »

φθεγγομένη, ὅτι: « Ἀπόκειται μοι λοιπὸν ὁ τῆς Κριτῆς » ἐπειδὴ « τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγωνίσamai, καὶ τὸν δρόμον τετέλεκα καὶ τὴν πίστιν τητήρηκα. »

Ad bonorum igitur nuntium recreati surreximus ut iis præsentibus frueremur: erant autem hæc varia, et lætitiæ plenus apparatus. Nam hucusque studio magna illa descenderat: verum cum rursus in ejus conspectum venissemus, non permisit inaniter tempus consumere, sed a pueritia sua memoriam eorum repetens, quæ contigerant, tanquam de scripto omnia recensebat, neque illa prætermittens, quæ de parentum nostrorum vita recordabatur, quæque vel ante vel post ortum meum evenerant: narrationi autem is erat propositus finis ut Deo gratias ageret: ipsorum enim parentum vitam, non tam opibus claram et illustrem, quam divina bonigntate auctam cumulatamque demonstrabat, cum propter confessionem Christi patris genitores fuissent oppugnati atque vexati: avum autem matrem indignatio regia sustulisset, omniaque illius bona aliis dominis distribuisset: attamen adeo per fidem crevisse, ut eo tempore nullus eis clarior exstiterit. Rem autem familiarem, quamvis pro numero liberorum multiplici ratione fuisset divisa, tamen eum cumulum divina clementia suscepisse, ut parentum opes, singulorum liberorum sors superaverit: sibi autem ex æqua in fratres partitione, reliquum fecisse nihil, sed omnia manibus sacerdotis divino mandato dispensasse, et Deo suppeditante talem sibi fuisse vitam, ut neque tunc juxta præceptum, manibus desiderit laborare, neque ad hominem unquam resperxit, aut in cuiusquam beneficentia honeste vivendi spem collocaverit.

Α νόντων τὴν αἰσθησιν ἔχειν, τῆς ψυχῆς ἐνδοθεν τῶν σκυθρωπῶν ἐλπίδι συνεχομένης. Τῶν γὰρ ἐνυπνίων ἡ βῆσις ἐκκαλύπτει μοι διὰ τῶν φαινομένων ἐδόκει: τὸ ἀίνιγμα. Ἦν γὰρ ὡς ἀληθὲς τὸ προκειμένοι: θέαμα, μάρτυρος ἁγίου λείψανα, ἃ τῇ μὲν ἁμαρτίᾳ ἐνενέκρωτο, τῇ δὲ ἐνοικουσίᾳ τοῦ Πνεύματος χάριτι καταλάμπετο. Καὶ ταῦτα πρὸς τινα διεξῆειν τῶν προακηκοῶτων μου τὸ ἐνύπνιον· κατηφέστερον δὲ κατὰ τὸ εἶδος ἡμῶν ἐν τῇ προσοχίᾳ τῶν λυπηρῶν διακειμένων, οὐκ οἷδ' ὅπως στοχασαμένη τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας, ἀγγελίαν τινα τῶν εὐθυμοτέρων πρὸς ἡμᾶς διαπέμφασμένη, θάρρειν ἐνεκελεύετο, καὶ τὰς ἀμείνους ὑπὲρ αὐτῆς· ἔχειν ἐλπίδας· ἐπήσθετο γὰρ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπῆς. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἀπάτην ἐλέγετο, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ὁ λόγος.

ἦν, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸ παρὸν ἠγνοήσαμεν. Τῷ δυν· γὰρ καθάπερ τις δρομεὺς παραδραμὼν τὸν ἀντίπαλον, καὶ ἦδη πρὸς τῷ τέρματι τοῦ σταδίου γενόμενος, προσεγγίζων τῷ βραβεῖ, καὶ τὸν ἐπινίκιον στέφανον βλέπων, ὡς ἦδη τετυχηκὼς τῶν προκειμένων ἐπαγγέλλεται αὐτὸς ἑαυτῷ, καὶ τοῖς εὐνουστέροις τῶν θεσπῶν τὴν νίκην εὐαγγελίζεται· ἀπὸ τοιαυτῆς ἡμῖν διαθέσεως κακείνη τὰ χρηστότερα περὶ αὐτῆς ἐλπίζειν ἐδῆλ'· ἦδη πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως βλέπουσα, καὶ μονονουχί τὸ τοῦ Ἀποστόλου δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος.

Ἦμεῖς μὲν οὖν πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀγγελίαν εὐθυμοὶ καταστάντες, τῆς τῶν προκειμένων ἀπαύσεως ἤμεν. Ποικίλα δὲ ἦν ταῦτα, καὶ πάσης πεπληρωτο θυμῆος ἡ παρασκευὴ, οὕτω τῆς Μεγάλης καὶ μέχρι τούτων τῇ σπουδῇ κατιούσης. Ἐπεὶ δὲ πάλιν ἐν ὀφθαλμοῖς ἤμεν αὐτῆς, οὐ γὰρ εἶα τὴν εὐσχολὸν ὥρᾳ ἐφ' ἑαυτῶν διάγειν, ἀναλαβοῦσα τῶν ἐκ νεότητος αὐτῆς βεδωμένων τὴν μνήμην, καθάπερ ἐπὶ συγγραφῆς πάντα καθεξῆς διεξήρχετο· καὶ ὅσα τῆς τῶν πατέρων ζωῆς διὰ μνήμης εἶχε, καὶ τὰ πρὸ τῆς ἐμῆς γεννήσεως, καὶ τὸν μετὰ ταῦτα βίον· σκοπὸς δὲ αὐτῇ τοῦ διηγῆματος ἦν πρὸς τὸν θεὸν εὐχαριστία. Τῶν γὰρ γονέων ἀπεδείκνυ τὸν βίον, οὐ τοσοῦτον ἐκ περιουσίας λαμπρὸν τοῖς τότε καὶ περιβλεπτοῦν ὄντα, ὅσον ἐκ θείας φιλανθρωπίας ἐπαυξηθέντα, τῶν μὲν τοῦ πατρὸς γονέων διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν δεδημευμένων· τοῦ δὲ κατὰ

μητέρα προπάτορος ἐκ βασιλικῆς ἀγανακτήσεως ἀνηρημένου, καὶ πάντων τῶν προσόντων εἰς ἐτέρους μετακεχωρηκῶτων δεσπότας· καὶ ὅμως εἰς τοσοῦτον διὰ πίστεως τὴν ζωὴν αὐξηθῆναι, ὡς μὴ εἶναι τὸν ὑπὲρ αὐτοῦς ἐν τοῖς τότε χρόνοις ὀνομαζόμενον. Πάλιν δὲ τῆς περιουσίας αὐτῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων ἐννεαχὴ διατηθείσης, οὕτως ἐκάστῳ δι' εὐλογίας πληθυνθῆναι τὴν μοῖραν, ὡς ὑπὲρ τὴν τῶν γονέων εὐκληρίαν τὴν ἐκάστου τῶν τέκνων εἶναι ζωὴν· αὐτῆς δὲ ἐκείνης τῶν μὲν ἐπανομασθέντων αὐτῇ κατὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἰσομοιρίαν ὑπολειφθῆναι μηδὲν, ἀλλὰ πάντα ταῖς χερσὶ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν θεῖαν ἐντολὴν οἰκονομηθῆναι· τὸν δὲ βίον αὐτῆς

τοιούτων ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χορηγίας γενέσθαι, ὡς μηδέποτε λῆξαι τὰς χεῖρας εἰς ἐντολὴν ἐνεργούσας, μηδὲ πρὸς ἄνθρωπον ἀποδλέφαι ποτὲ· μηδὲ διὰ τινος ἀνθρωπίνης εὐεργεσίας γενέσθαι αὐτῇ τὰς πρὸς τὴν εὐσχήμονα διαγωγὴν ἀφορμὰς· ἀλλὰ μήτε τοὺς αἰτοῦντας ἀποστραφῆναι, μήτε τοὺς διδόντας ἐπιζητῆσαι, λεληθότως τοῦ Θεοῦ καθάπερ τινὰ σπέρματα τὰς βραχείας ἐκ τῶν ἔργων ἀφορμὰς εἰς πολὺχρον καρπὸν ταῖς εὐλογίαις ἐπαύξοντος. Ἐμοῦ δὲ τοὺς ἰδίους πόνους, ἐν οἷς ἤμην, διεξιόντος, πρότερον μὲν τοῦ βασιλέως Οὐάλεντος διὰ τὴν πίστιν ἐλαύνοντος, μετὰ δὲ ταῦτα τῆς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις συγχύσεως πρὸς ἄλλους ἡμᾶς καὶ καμátους ἐκκαλουμένης, ὅ οὐ παύσῃ, φησὶν ἡ Μεγάλη, ἀγνωμόνως ἐπὶ τοῖς θείοις ἀγαθοῖς διακείμενος; Οὐ θεραπεύσεις τῆς ψυχῆς τὸ ἀχάριστον; Οὐκ ἀντιπαρθῆσεις τοῖς τῶν πατέρων τὰ σά; Καίτοι γε κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἐν τούτῳ δὴ μάλιστα μεγαλαυχούμεν, ἐν τῷ εὖ γεγονέναι, καὶ ἀπὸ εὐγενῶν φῦναι δοκεῖν. Πόλεις, φησὶ, κατὰ τὴν παιδευσιν ἐν τοῖς τότε χρόνοις ὁ πατὴρ ἐνομιζέτο, ἀλλὰ μέχρι τῶν ἐγγυωρίων δικαστηρίων ἡ κατ' αὐτὸν ἴτατο δόξα. Μετὰ ταῦτα δὲ τῶν λοιπῶν διὰ τῆς σοφιστικῆς αὐτοῦ καθηγουμένου, οὐκ ἐξῆλθε τὸν Πόντον ἡ φήμη· ἀλλ' ἀγαπητὸν ἦν ἐκείνῳ τὸ ἐν τῇ πατρίδι περιδλεπτον. Σὺ δὲ, φησὶ, πόλεις, καὶ δήμους, καὶ ἔθνησιν ὀνομαστὸς εἶ· καὶ σὲ πρὸς συμμαχίαν τε καὶ διόρθωσιν Ἐκκλησίαι πέμπουσι, καὶ καλοῦσι· καὶ οὐχ ὁρᾷς τὴν χάριν; Οὐδὲ ἐπιγινώσκεις τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν τὴν αἰτίαν, ὅτι σε τῶν γονέων αἱ εὐχαὶ πρὸς τοῦτο παρασχεύη·

Ταῦτα διεξιούσα, ἐγὼ μὲν παρατείνεσθαι πλέον τὸ ἡμερήσιον ἐπὶδου μέρων, ὥς ἂν μὴ λήξαι καταγλυκαίνουσα ἡμῶν τὴν ἀκοήν· ἀλλ' ἡ φωνὴ τῶν ψαλλόντων πρὸς τὰς ἐπιλυχνίους εὐχαριστίας ἐξεκαλεῖτο, καὶ μὲν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐκπέμφασα, πάλιν ἡ Μεγάλη διὰ τῶν εὐχῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεχώρει. Καὶ ἡ μὲν νῦν ἐν τούτοις ἦν. Ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο, ἔμοι μὲν πρὸς τὸν ἐκ τῶν ὁρωμένων ἦν, ὅτι ὁ ἔσχατος αὐτῇ τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς ὅρος ἡ ἐνεστώσα ἡμέρα ἦν, πᾶσαν τὴν ἐγκειμένην τῇ φύσει δύναμιν τοῦ πυρροῦ δαπανήσαντος. Ἡ δὲ πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῆς διανοίας ἡμῶν βλέπουσα, παράγειν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατηφαστέρας ἐλπίδος ἐμμηχανάτο, πάλιν τοῖς καλοῖς ἐκείνοις λόγοις διαχέουσα τῆς ψυχῆς τὸ λυπούμενον ἐν λεπτῷ λοιπὸν καὶ συνεχομένῳ τῷ ἄσθματι. Ἐνθα δὲ, καὶ μάλιστα ποικίλως διατίθετό μοι πρὸς τὸ φαινόμενον ἡ ψυχὴ· τῆς μὲν φύσεως εἰς σκυθρωπότητα, κατὰ τὸ εἶδος, βαρουμένης, διὰ τὸ μηκέτι προσδοκᾶν τῆς τοιαύτης φωνῆς καὶ αὐθις ἀκούεσθαι, ἀλλ' ὅσον οὐδέπω τὸ κοινὸν καύχημα τῆς γενεᾶς ἐλπίζειν ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου μεταστῆσεσθαι· τῆς δὲ ψυχῆς, οἷον ἐνθουσιώσης ἐκ τῶν φαινόμενων, καὶ θνῶας ἐκθεθκέναι τὴν κοινὴν φύσιν ὑπονοούσης. Τὸ γὰρ μηδὲ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς οὖσαν παθεῖν τινα ξενικὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς μεταστάσεως, μηδὲ θειλιάσαι πρὸς τὸν χωρισμὸν τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὑψηλῇ τῇ διανοίᾳ τοῖς ἐξ ἀρχῆς αὐτῇ περὶ τοῦ τῆδε βίου κεκριμένοις μέχρι τῆς ἐσχάτης ἐμφυλοσοφεῖν ἀναπνοῆς, οὐκέτι μοι ἐδόκει τῶν ἀνθρωπίνων εἶναι· ἀλλ' οἷον ἀγγέλου τινὸς, οἰκονομικῶς ἀνθρωπίνην ὑπελ-

A Quinetiam ut nunquam petentes repulerit, sic dantes nunquam quævisse: cum Deus occulta quadam ratione parvos labores suos tanquam semina ad fructum multiplicem benignitate sua perduceret. Sed cum proprios ego labores, quos sustinueram, recenserem, primum cum a Valente imperatore propter fidem fuisset in exilium pulsus; deinde cum Ecclesiarum perturbatio nos ad certamina et sudores evocaret: «Non desines,» inquit illa, «divinorum beneficiorum immemor esse? ingrati animi vitium non cohibebis? non comparabis parentum rationibus tuas? Atqui si quantum pertinet ad hanc vitam ea re gloriamur, quod claro genere nati, et honestis orti parentibus sumus, pater quidem illis temporibus et juvenis eatenus floruit, ut inter cives et in iudiciis ejus gloria consisteret. Post autem eruditio quidem ipsius se longius extulit, fama tamen Pontum non est egressa. Satis enim illi fuit in patria clarum esse. Tu autem,» inquit, «civitatibus, populis, nationibus celebris es, te ad ferendum auxilium, te ad res constituendas Ecclesiæ et mittunt et vocant, et Dei munus non aspicias? nec talium bonorum causam agnoscis? Parentum enim preces te ad hoc fastigium tollunt, nihil aut perexiguum ad eam rem opis habentem domesticæ.»

B Hæc illa cum persequeretur, diem equidem pro-
C duci longius optabam, ne dulci sermone aures nostras desisteret oblectare: sed cantantium vox me ad gratias agendas vespertinas vocabat. Quamobrem cum me ad ecclesiam dimisisset, rursum magna illa precibus ad Deum accessit. Ac nox quidem ita transacta est. Cum autem diluxisset, mihi quidem ex iudiciis manifestum erat, diem illum ei ejus vitæ terminum fore, cum quidquid naturæ virium inerat, febris consumpsisset. Sed illa cogitationis nostræ respiciens imbecillitatem, præclaris illis sermonibus effundens, quod reliquum erat afflictæ animæ, in summa spirandi difficultate, nos a tristiore spe abducere conabatur. Tum vero animus meus præsentī spectaculo variis afficiebatur
D modis: nam et natura ipsa me, ut par est, ad mœstitiam impellebat, cum non sperarem amplius me talem vocem audire, sed quamprimum communem gloriam nostri generis ex humana vita migraturam putarem, et mens ex eis quæ videbat, erat tanquam numine afflata, eamque vere ex communi natura excessisse arbitrabatur. Etenim cum extremum vitæ spiritum duceret, in spe migrationis nihil novi sentire, nec timere in ipso vitæ exitu: sed animo excelso de hac vita judicantem, quoad animam ageret; philosophari, mihi non hominis amplius videbatur, sed cujusdam angeli, qui divina providentia formam subiisset humanam, nec ulla cognatione aut necessitudine cum hac vita mortali conjunctus esset, atque ita nihil indecorum admit-

tens, sine perturbatione in carne permaneret, ad proprias affectiones non attrahente. Itaque mihi videbatur divinum illum et purum sponsi cœlestis amorem, quem in animi arcanis absconditum aluerat, tunc iis qui aderant ostendere, et cordis affectionem indicare, ad eum quem desiderabat, festinans, ut corporis vinculis liberata, celeriter illum conveniret: vere enim ad virtutem cursum intendebat, cum nihil eorum quæ in hac vita jucunda sunt, oculos ejus ad se converteret
τοῦ σώματος. Τῷ ὄντι γὰρ, ὡς πρὸς ἀρετὴν ὁ δρόμος ἐστὶν τὸν ὀφθαλμὸν ἐπιστρέφοντος.

Jam maxima diei pars præterierat, et sol ad occasum appropinquabat; at illa mentis alacritatem non remittebat, sed quo magis ad exitum appropinquabat, eo clarius sponsi intus pueritiam majore festinatione ad amatum contendebat, non amplius nos præsentem, sed illum ipsum alloquens, quem defixis oculis complectebatur. Nam lectulus ejus ad orientem vergebat. Desinens igitur nobiscum loqui, precibus deinceps loquebatur cum Deo, manibus supplicans, et tenui voce ita submurmurans, ut quæ dicebantur, mediocriter a nobis exaudirentur. Talis autem erat precatio, ut dubium non esset, quin funderetur ad Deum, et ab illa Deus audiretur.

« Tu, » inquit, « Domine, mortis metum nobis abstersisti. Tu effecisti, ut hujusce vitæ finis, veræ nobis esset principium vitæ. Tu nostra corpora ad tempus somno tradis, rursumque somno suscitasti extrema tuba. Tu terram nostram, quam manibus formasti, tanquam depositum terræ committis, et quod ei dederas rursum repetis, quod in nobis mortale atque deforme est, immortalitate et gratia decorans. Tu nos ab execratione peccatoque liberasti, utrumque pro nobis effectus. Tu draconis capita collisisti, qui per voraginem contumaciæ fancibus hominem corripuerat. Tu portis tartari contractis et debilitato, qui mortis habebat imperium, dæmone nobis ad resurrectionem aditum patefecisti. Tu ad hostis perniciem et vitæ nostræ securitatem dedisti signum metuentibus te, notam sanctæ crucis, æternæ Deus, cui addicta sum ex utero matris, quem ex totis viribus dilexit animus meus, cui et carnem et animum ab adolescentia mea ad hoc usque consecravi tempus. Tu mihi adhibe angelum lucis, qui me ducat ad locum refrigerii, ubi quietis est aqua, in sinus sanctorum Patrum. Tu qui flammeum fregisti gladium, et paradiso reddidisti hominem, qui tecum cruci suffixus erat, et ad misericordiam confugerat tuam, memento etiam mei in regno tuo. Si quidem et ego crucifixa sum tecum conficiens timore tuo carnes meas, et ab iudiciis tuis metuens. Ne separet me chaos illud formidandum, ab electis tuis. Ne impediatur invidus iter meum, ne reperiantur ante oculos tuos peccata mea; si propter na-

* Psal. lxxiii. * Hebr. ii.

θόντος μορφῆν, ᾧ μηδεμίαν οὐσίαν πρὸς τὸν ἐν σαρκὶ βίον τῆς συγγενείας, ἢ οἰκειώσεως, οὐδὲν ἀπεικῶς ἐν ἀπαθείᾳ τὴν διάνοιαν μένειν· μὴ καθελκούσης τῆς σαρκὸς τὸν νοῦν πρὸς τὰ ἴδια πάθη. Διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ τὸν θεῖον ἐκεῖνον καὶ καθαρὸν ἔρωτα τοῦ ἀοράτου νυμφίου, ὃν ἐγκεχυμένον εἶχεν ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ἀποβόητοις τρεφόμενον, ἐκδηλον ποιεῖν τότε τοῖς παρούσι, καὶ δημοσιεύειν τὴν ἐν καρδίᾳ διάνοιαν· τὸ ἐπιγέσθαι πρὸς τὸν ποθοῦμενον, ὡς ἂν διὰ τάχους σὺν αὐτῷ γένοιτο τῶν δεσμῶν ἐκλυθεῖσα ἐγίνετο, οὐδεὶς ἄλλω τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων πρὸς

Καὶ τῆς μὲν ἡμέρας ἤδη παρυφίκει τὸ πλεόν, καὶ ὁ ἥλιος πρὸς δυσμὰς ἐπεκλίνετο. Τῇ δὲ οὐκ ἐνεδίδω ἢ προθυμία, ἀλλ' ὅσον τῇ ἐξόδῳ προσήγγιζεν, ὡς πλεόν θεωροῦσα τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος, ἐν σφοδρότερᾳ τῇ ἐπιλείᾳ πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἵετο· τοιαῦτα φθειγγόμενη, οὐκέτι πρὸς ἡμᾶς τοὺς παρόντας, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον, πρὸς ὃν ἀτενὲς ἀφώρα τοῖς ὕμνοις. Πρὸς γὰρ ἀνατολὴν τέτραπτο αὐτῇ τὸ χαρμεῦνιον· καὶ ἀποστὰς τοῦ πρὸς ἡμᾶς διαλέγεσθαι, δι' εὐχῆς ὠμίλει τὸ λοιπὸν τῷ θεῷ, χερσὶ τε ἱκετεύουσα, καὶ ὑποφθειγγόμενη λεπτῇ τῇ φωνῇ· ὥστε ἡμᾶς ἐπαλεῖν μετρίως τῶν λεγομένων· τοιαύτη δὲ ἦν ἡ εὐχή, ὡς μηδὲ ἀμφιβάλλειν, ὅτι καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἐγίνετο, καὶ παρ' ἐκείνης ἠκούετο.

« Σὺ, » φησὶν, « ἔλυσας ἡμῖν, Κύριε, τοῦ θανάτου τὸν φόβον. Σὺ ζωῆς ἀληθινῆς ἀρχὴν ἡμῖν ἐποίησας τὸ τέλος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς. Σὺ πρὸς καιρὸν διαναπαύεις ὑπὸν τὰ σώματα, καὶ πάλιν ἀνυπνίζεις ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. Σὺ δίδως παρακαταθήκην τῇ γῇ τὴν ἡμετέραν γῆν, ἣν ταῖς σαῖς χερσὶ θεμερίωσας· καὶ πάλιν ἀνακομιζῇ ὁ δίδωκας, ἀφρασίᾳ καὶ χάριτι μεταμορφώσας τὸ θνητὸν ἡμῶν καὶ ἀσχημον. Σὺ ἐρρύσα ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας καὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀμφοτέρω ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος. Σὺ συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, τοῦ διὰ τὸν χάσματος τῆς παρακοῆς τῷ λαίμῳ διαλαβόντος τὸν ἀνθρωπον. Σὺ ὠδοποίησας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, συντρίψας τὰς πύλας τοῦ ᾄδου, καὶ καταργήσας τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβολον. Σὺ ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημείωσιν τὸν τύπον τοῦ ἁγίου σου σταυροῦ εἰς καθάρεισιν τοῦ Ἀντικειμένου καὶ εἰς ἀσφάλειαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ᾧ ἐπεβρίβην ἐκ κοιλίας μητρός μου· ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου ἐξ ὅλης δυνάμεως, ᾧ ἀνέθηκα καὶ τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν ἀπὸ νεότητός μου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν. Σὺ μοι παρακατάστησον φωτεινὸν ἄγγελον· τὸν χειραγωγούντα με πρὸς τὸν τόπον τῆς ἀναψύξεως, ὅπου τὸ ὕδωρ τῆς ἀναπαύσεως, παρὰ τοὺς κόλπους τῶν ἁγίων Πατέρων· ὁ διακλύσας τὴν φλογίνην ῥωμαίαν, καὶ ἀποδοὺς τῷ παραδείσῳ τὸν ἀνθρωπον τὸν συσταυρωθέντα σοι, καὶ ὑποπνέοντα τοῖς οἰκτιρμοῖς σου· καί μου μνησθετὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ σου· ὅτι κατὰ σοὶ συνεσταυρώθην, καθηλώσασα ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου· καὶ ἀπὸ τῶν χρημάτων σου φορηθεῖσα. Μὴ διαχωρισάτω με τὸ χάσμα τὸ φοβερὸν ἀπὸ τῶν ἐκλεκτῶν σου. Μηδὲ

ἀντιστήτω ὁ βάσκανος τῇ ὀφῷ μου, μηδὲ εὐρεθείη ἡ κατανώπιον τῶν ὀφθαλμῶν σου ἡ ἁμαρτία μου, εἰ τι σπαλεῖσα διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως ἡμῶν, ἐν λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ διάνοιαν ἡμαρτον, ὃ ἔχων ἐπὶ τῆς ἐξουσίας ἀφιέναι ἁμαρτίας, ἄνεις μοι· ἵνα ἀναψύξω, καὶ εὐρεθῶ ἐνώπιόν σου ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματός μου, μὴ ἔχουσα σπῖλον ἐν τῇ μορφῇ τῆς ψυχῆς μου. Ἀλλ' ἄμωμος, καὶ ἀκηλίδωτος προσδεχθείη ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ σου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου. » Καὶ ταῦτα ἅμα λέγουσα, ἐπετίθει τὴν σφραγίδα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τῷ στόματι καὶ τῇ καρδίᾳ. Καὶ κατ' ὀλίγον, ἢ τε γλώσσα τῷ πυρετῷ καταφρυγείσα, οὐκέτι διήρθρου τὸν λόγον, καὶ ἡ φωνὴ ὑπεβίβου. Καὶ ἐν μόνῃ τῇ τῶν χειλέων διαστολῇ, αὐτὴν ἐγινώσχομεν.

Καὶ ἐν τοῖς τοῖς ἑσπέρας ἐπιλαβούσης, καὶ φωτὸς εἰσκοιμῶντος, ἀθρόον τὸν τῶν ὀμμάτων διαστείλασα κύκλον, καὶ πρὸς τὴν αὐγὴν ἀπιδούσα, ἐκδηλὸς μὲν ἦν φθέγγεσθαι τὴν ἐπιλύχνιον εὐχαριστίαν προθυμουμένη· τῆς δὲ φωνῆς ἐκλειπούσης, διὰ τῆς καρδίας καὶ τῆς τῶν χειρῶν κινήσεως ἐπλήρου τὴν πρόθεσιν, καὶ τὰ χεῖλι πρὸς τὴν ἐνδοθεν ὁρμὴν συνεικνέτο· ὡς δὲ ἐπλήρωσε τὴν εὐχαριστίαν, καὶ ἡ χεὶρ ἐπαχθεῖσα διὰ τῆς σφραγίδος τῷ προσώπῳ, τὸ πέρας τῆς εὐχῆς διεσήμενε, μέγα τι καὶ βύθιον ἀναπνεύσασα, τῇ προσευχῇ τὴν ζωὴν συγκατέληξεν. Ὡς δὲ ἦν τὸ λοιπὸν ἄπινος τε καὶ ἀκίνητος, μνησθεὶς τῶν ἐντολῶν, ἃς εὐθὺς παρὰ τὴν πρώτην συντυχίαν πεποίητο, εἰπούσα βούλεσθαι τὰς ἐμὰς τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς ἐπιβληθῆναι χεῖρας, καὶ δι' ἐμοῦ τὴν νενομισμένην θεραπείαν ἐπαχθῆναι τῷ σώματι, ἐπήγαγον τῷ ἁγίῳ προσώπῳ νεναρκυῖαν ἐκ τοῦ πάθους τὴν χεῖρα, ὅσον μὴ δόξει τῆς ἐντολῆς ἀμελεῖν· οὐδὲ γὰρ τῶν ἐπανορθούντων οἱ ὀφθαλμοὶ προσεδέοντο, καθάπερ ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν γίνεται ὕπνου, τοῖς βλεφάροις εὐκόσμητος διελημμένοι· τὰ τε χεῖλι προσφυῶς μεμυκῶτα, καὶ αἱ χεῖρες εὐπρεπῶς ἐπανακλιθεῖσαι τῷ στήθει, πᾶσα τε ἡ τοῦ σώματος θέσις αὐτομάτως κατὰ τὸ εὐσχημον ἄρμωσθεῖσα, οὐδὲν τῆς τῶν κοσμούντων χειρὸς ἐπεδέετο.

Ἐμοὶ δὲ διχόθεν ἐγίνετο πάρετος ἡ ψυχὴ· εἰς τὸ φαινόμενον ἔβλεπον, καὶ τὴν ἀκοὴν διὰ τῆς γοεῖς τῶν παρθένων οἰμωγῆς περιηχοῦμην. Τέως μὲν γὰρ ἐν ἡσυχίᾳ διεκαρτέρουν ἐκεῖναι, καὶ τῇ ψυχῇ τὴν ὀδύνην ἐγκατακλείουσαι, τὴν τῆς οἰμωγῆς ὁρμὴν τῷ πρὸς αὐτὴν φόβῳ κατέπνιγον, ὥσπερ δεδοικυῖαι καὶ σωπῶντος ἤδη τοῦ προσώπου τὴν ἐπιτίμησιν, μήτι παρὰ τὸ διαταγμένον αὐταῖς φωνῆς τινος παρ' αὐτῶν ἐκτραγείσῃ, λυπηθείη πρὸς τὸ γινόμενον ἢ διδάσκαλος. Ἐπεὶ δὲ οὐκέτι κατακρατεῖσθαι δι' ἡσυχίας τὸ πάθος ἡδύνατο, τοῦ πένθους ὁλονεὶ πυρὸς τινος ἐνδοθεν αὐτῶν· τὰς ψυχὰς διασπύχοντος, ἀθρόως πικρὸς τις καὶ ἀσχετος ἀναβήγγυσται ἥχος· ὥστε μοι μηκέτι μένειν ἐν τῷ καθεστῆκότι τὸν λογισμόν, ἀλλὰ καθάπερ χειμάρρου τινὸς ἐπικλύσαντος, ὑποβρύχιον παρενεχθῆναι τὸ πάθει, καὶ τῶν ἐν χερσὶν ἀμελήσαντα, ὅλον τῶν θρήνων εἶναι. Καὶ μοι δικαία πῶς ἐδόκει καὶ εὐλογος ἡ τοῦ πένθους ἀφορμὴ ταῖς παρθένοις εἶναι. Οὐ γὰρ συν-

turæ infirmitatem collapsa, aut verbo aut opere aut cogitatione peccavi, condona id mihi, tu qui habes in terra dimitendi peccata potestatem, ut refrigerer et in corporis spoliatione ante conspectum tuum inveniar, non habens maculam in forma animi mei. Sed sine reprehensione et labe suscipiatur animus meus in manibus tuis tanquam incensum in conspectu tuo. » Hæc dicens oculis et ori et cordi crucis signum apposuit. Lingua vero febri paulatim penitus exsiccata, verba amplius non exprimebat, et vox implicabatur. Quare sola labiorum dilatatione et manuum motu, eam precationi incumbere cognoscebamus.

Cum interim vesper advenisset, et lumen illatum esset, illa oculorum orbem explicans, et ad splendorem respiciens, ad vespertinam gratiarum actionem pronuntiandam promptum animum præ se ferebat : sed voce deficiente, corde, et manuum motione proposito satisfaciebat, et ad interiorem affectionem labra commovebat ; absoluta autem gratiarum actione, manum ad faciem signandam admovit, et voti finem adesse declaravit, et magnum quemdam ac profundum spiritum ducens, cum precatione simul et vitam terminavit. Cum igitur nec spiraret amplius et jaceret immobilis, ego memor eorum quæ in ipso primo congressu mihi mandaverat, dicens se velle, ut manus mea sibi oculos clauderet, et solitum ori suo præstaret officium, sancto vultui dolore languentem manum adhibui, ne mandatum ejus negligere viderer potius quam quod ejusmodi officium oculis ejus esset necessarium : quippe qui quemadmodum sit in somno naturali, palpebris decore connecti erant : et labra itidem clausa, manusque venuste pectori coherentes, totus denique corporis situs ea dignitate compositus, ut ornatum manu non indigeret

Meus autem animus dupliciter angebatur, tum ob ea quæ cernebam, tum ob luctuosas virginum voces, quibus aures meæ circumsonabant : hactenus enim illæ quiescentes se fortiter gesserant, animoque dolore inclusum continentes sietus impetum compresserant, observantes eam, verentesque, quamvis corpus ejus jam conticesceret, ne increparentur aut, si qua vox contra præscriptum erumperet, ne magistra ex ea re molestiam caperet. Ubi vero silentio dolor non potuit amplius coerceri, non aliter quam si victos earum animos quidam ignis exureret, statim in acerbum et incredibilem luctum proruperunt : adeo ut ratio mihi non consisteret amplius in proposito, sed tanquam alicujus obruta torrentis impetu cederet perturbationi sequæ totam lamentationibus daret. Equam autem ac justam mihi dolendi lugendique causam habere virgines videbantur; non enim se consuetudine aut gubernatione quapiam humana, aut aliis

ejusmodi rebus, quas in calamitatibus suis homines graviter ferunt, orbatas dolebant : sed tanquam ab ipsa in Deum spe et animorum salute sejunctæ essent, plorabant : hæc in lamentationibus suis conquererantur, dicentes, « Extinctum est lumen oculorum nostrorum ; erepta est lux, quæ animis nostris in itinere præcedebat ; disiectum est vitæ nostræ præsidium, sublatum specimen integritatis ; abscissum concordiae vinculum, contritum imbecillum firmamentum. Te duce nox erat nobis diei loco, vitæ tuæ splendore illustrata : jam vero vel dies in tenebras convertetur. » Gravius autem præter cæteras luctum intendebant, quæ matrem ipsam et nutricem appellabant : erant autem illæ quas penuriæ famisque tempore in alimentorum largitione projectas in viis sustulerat, alueratque, et ad castam atque incorruptam vivendi rationem informaverat.

Verum posteaquam animum tanquam ex profundo quodam angore collegi, in sacrum illud caput intendens aciem oculorum, quasi reprehensus ab ea propter inconditum illum tumultuantium strepitum, magna voce clamans : « Ad hanc, inquam, respicite, virgines, et præceptorum ejus recordamini, quibus ab ea ad omne decus et honestatem estis institutæ. Divinus ille animus unum nobis lacrymarum tempus præscripsit, id fieri jubens, cum vacaretis precationi : quod nunc etiam potestis efficere, lamentationis clamorem pia psalmodum decantatione commutantes. » Hæc quam maxime poteram clara voce dicebam, ut superarem strepitum conquerentium ; deinde cohortatus sum eas, ut in proximam domum secederent, relictis duntaxat aliquibus quarum opera libentius illa, dum viveret, utebatur.

In earum erat numero quædam femina nobilissima, divitiis et genere, et corporis forma atque aliis nominibus illustris in ipsa adolescentia constituta. Hæc viro cuidam honestissimo in matrimonio collocata fuerat, sed brevi tempore cum illo vixerat. Quare conjugio liberata, viduitatis suæ custodem ac magistram magnam Macrinam elegerat, et cum virginibus plurimum versabatur, ut ab eis rectam et ex virtute vivendi rationem ediceret. Vestiana illi erat nomen, pater Araxius vocabatur, unus e numero senatorum magni consilii : ad hanc ego, « Nunc quidem, inquam, invidiosum non erit, si defunctæ splendidiorem adjecerimus ornatum, et puram illam immaculatamque carnem clarioribus vestimentis induerimus. » At illa intelligere respondit oportere, quidnam illi sanctæ in hoc genere probatum foret : nihil enim a nobis geri fas esse contra voluntatem ipsius. Omnino autem quod Deo gratum acceptumque esset, idem ei jucundum futurum.

Erat quædam præfecta virginum choro in ministerii gradu nomine Lampadia, quæ ejus sententiam de funerum pompis se plane scire dicebat.

A ηθείας τινός τῆς κατὰ σάρκα κηδεμονίας τὴν στέρησιν ἀπωδύροντο, οὐδ' ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν ἐφ' ᾧ πρὸς τὰς συμφορὰς δυσανασχετοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· ἀλλ' ὡς τῆς κατὰ θεὸν ἐλπίδος αὐτῶν, καὶ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας ἀποσχισθεῖσαι, ταῦτα ἐβόων, καὶ ταῦτα ἐν τοῖς θρήνοις ἀπωλοφύροντο, « Ἐσθίεσθι, » λέγουσαι, « τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὁ λύχνος· ἀπῆρθη τὸ φῶς τῆς τῶν ψυχῶν ὁδηγίας· διελύθη τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ ἀσφάλεια· ἥρθη ἡ σφραγὶς τῆς ἀφθαρσίας· διεσπάσθη ὁ σύνδεσμος τῆς σωφροσύνης· συνετρίβη τὸ στήριγμα τῶν ἀτονούντων, ἀφῆρθη ἡ θεραπεια τῶν ἀσθενούντων· ἐπὶ σοῦ ἡμῖν καὶ ἡ νύξ ἀντί· ἡμέρας ἦν, ἐν καθαρᾷ ζωῇ φωκίζομένη· νῦν δὲ καὶ ἡ ἡμέρα πρὸς ζόφον μεταστραφῆσεται. » Καλεπώτερον δὲ παρὰ τὰς ἄλλας τὸ πένθος ἐξέκαιον αἱ μητέρα B αὐτῆν καὶ τροφὸν ἀνακαλοῦσαι. Ἦσαν δὲ αὗται, ὃς ἐν τῷ τῆς σιτοδείας καιρῷ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐρρίμμενας ἀνελομένη ἐτιθηνήσατό τε καὶ ἀνεθρέψατο, καὶ πρὸς τὸν καθαρὸν τε καὶ ἁθρορὸν βίον χειραγωγῆσεν.

Ἐπεὶ δὲ πῶς καθάπερ ἐκ θυοῦ τινος τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν ἀνελεξάμην, πρὸς τὴν ἁγίαν ἐκείνην κεφαλὴν ἀτενίσας, ὥσπερ ἐπιτιμηθεὶς ἐν τῇ ἀταξίᾳ τῶν ἐπιπορευουσύντων διὰ τοῦ θρήνου, « Πρὸς ταύτην βλέφατε, » εἰπον μεγάλη τῇ φωνῇ, πρὸς τὰς παρθένους βοήσας· « καὶ τῶν παρεγγεγμένων αὐτῆς ἀναμνήσθητε· δι' ὧν τὸ ἐν παντὶ τεταγμένον καὶ εὐσημον παρ' αὐτῆς ἐπαυδέθητε. Ἐνα καιρὸν τῶν δακρύων ἡμῖν ἡ θεία ψυχὴ αὐτῆς ἐνομοθέτησεν, ἐν τῷ τῆς προσευχῆς καιρῷ τοῦτο πράττειν παρεγγύησας· δ καὶ νῦν ποιεῖν ἔξεστι, τῆς τῶν θρήνων οἰμωγῆς εἰς C συμπαθῆ ψαλμῳδίαν μετατεθείσης. » Ταῦτ' εἰεγον μέλζονι τῇ φωνῇ, ὡς ἂν τὸν ἦχον τῶν θρήνων ὑπερηχάσαιμι. Εἶτα μεταστῆναι παρεκάλεσα μικρὸν ἐπὶ τὸν σύγγενον οἶκον, καταλειφθῆναι δὲ τινὰς ἐξ αὐτῶν, ὧν ἡδέως ἐν τῇ ζωῇ τὴν θεραπείαν προσέτετο.

Ἐν ταύταις ἦν γυνὴ τις τῶν εὐσημῶνων, πλούτη, καὶ γένει, καὶ τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ, καὶ τῇ λοιπῇ περιφανείᾳ περιδεδεπτος ἐν νεότητι γενομένη· καὶ συνοικισθεῖσα τινὶ τῶν ἐπὶ μέζονος ἄξιας, καὶ βραχὺν συνοικήσασα χρόνον, καὶ ἐν νέῳ τῷ σώματι τῆς συζυγίας διασχυθεῖσα, φύλακα, καὶ παιδαγωγὸν τῆς χηρείας τὴν μεγάλην Μακρίναν ποιησαμένη, συνῆν τὰ πολλὰ ταῖς παρθένοις, τὸν πρὸς ἀρετὴν βίον παρ' αὐτῶν ἐκδιδασκόμενη. Οὐδενίαν ὄνομα τῇ γυναικί, D ἥς ὁ πατήρ εἰς τὴν εἰς τὴν τῶν ὑπάτων συντελούντων βουλὴν· πρὸς ταύτην εἰπον, ἀνεπίφθονον εἶναι νῦν γοῦν τὸν φαιδρότερον ἐπιβαλεῖν κόσμον τῷ σώματι, καὶ λαμπραῖς ὁδοῖς κατακοσμησάμενη τὴν καθαρὰν ἐκείνην καὶ ἀκτλῶστον σάρκα. Ἡ δὲ μαθεῖν ἐφη χρῆναι, τί τῇ ἁγίᾳ περὶ τούτων καλῶς ἔχειν ἐδοκίμασθη· μὴ γὰρ εὐαγὲς εἶναι παρὰ τὸ κεχαρισμένον αὐτῇ τι παρ' ἡμῶν γενέσθαι πάντως. Πάντως δὲ ὁ τῷ Θεῷ φίλον τε καὶ εὐάρεστον, κάκεινῃ καταθῆμνον εἶναι.

Καὶ ἦν τις προτεταγμένη τοῦ χοροῦ τῶν παρθένων ἐν τῷ τῆς διακονίας βαθμῷ, Λαμπαδία ὄνομα αὐτῇ· ἡ ἀκριβῶς ἐφη γινώσκειν περὶ τῶν κατὰ τὴν ταφὴν

δεδογμένον ἐκείνη· ἐπεὶ δὲ ἡρόμην αὐτὴν περὶ τούτων (παρούσα γὰρ ἔτυχε τῇ βουλῇσει), ἔφη μετὰ δακρύων· « Τῇ ἀγίᾳ κόσμος, ὁ καθαρὸς βίος διεσπουδάσθη· τοῦτο καὶ τῆς ζωῆς ἐγκαλλώπισμα, καὶ τοῦ θανάτου ἐντάφιον ἐκείνης ἐστὶ· τὰ δ' ὅσα πρὸς καλλωπισμὸν σώματος βλέπει, οὔτε ἐν τῇ τῆς ζωῆς χρόνῳ προσήκατο, οὔτε εἰς τὴν παρούσαν χρῆσιν ἐταμιεύσατο· ὥστε οὐδὲ βουλομένοις ἡμῖν ἔσται τι πλέον, τῆς εἰς αὐτὸ τοῦτο παρασκευῆς οὐ παρούσης. — Καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ἀποκειμένοις εὐρεῖν, ἔφη, ἐγὼ, τὴν ἐπικοσμησαί τι δυναμένον τὴν ἐκφοράν; — Ποίους, εἶπεν, ἀποκειμένους; Ἐν χερσὶν ἔχεις πᾶν τὸ ἀπόθετον· ἰδοὺ τὸ ἱμάτιον, ἰδοὺ τῆς κεφαλῆς ἡ καλύπτρα, τὰ τετριμμένα τῶν ποδῶν ὑποδήματα· οὗτος ὁ πλοῦτος· αὐτὴ ἡ περιουσία. Οὐδὲν παρὰ τὸ φαινόμενον ἐν ἀποκρύφους ἀπόκειται, κιθωτοῖς τισιν ἢ B θαλάμοις ἡσφαλισμένον. Μίαν ἀποθήκην ἥδει τοῦ ἰδίου πλούτου, τὸν θησαυρὸν τὸν οὐράνιον· ἐκεῖ πάντα ἀποθεμένη, οὐδὲν ἐπὶ γῆς ὑπελείπετο. — Τί οὖν, ἔφη, πρὸς ταύτην ἐγὼ, εἰ τῶν ἐμοὶ πρὸς τὴν ταφὴν ἡτοιμασμένων προσάγοιμι, μήτε τῶν ἀβουλήτων αὐτῇ διὰ τοῦτο γενήσεται; » Οὐκ οἴεσθαι ἔφη, τοῦτο παρὰ γνώμην εἶναι αὐτῇ. « Προσέσθαι γὰρ ἂν αὐτὴν καὶ ζῶσαν τὴν τοιαύτην παρὰ σοῦ τιμὴν κατ' ἀμφοτέρα, διὰ τε τὴν ἱερωσύνην, τὴν ἀεὶ τιμίαν αὐτῇ, καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως· μὴδὲ γὰρ ἀλλότριον αὐτῆς τὸ τοῦ ἀδελφοῦ νομίσαι. Διὰ τοῦτο καὶ ταῖς σαῖς χερσὶ κοσμηθῆναι τὸ σῶμα διεκελεύσατο. »

Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐδόδοκτο, καὶ ἔδει περισταλῆναι ταῖς θόνοις τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα, διελόμενοι τὴν C σπουδὴν, ἄλλος ἄλλοι ταὶ περὶ αὐτὴν ἐπενοοῦμεν. Καὶ ἐγὼ μὲν τὴν ἐσθῆτα τὸν ἐμὸν τινι προσάγαλιν ἐνεκελευσάμην· ἡ δὲ μνημονευθεῖσα Οὐστιανὴ, τὴν ἁγίαν ἐκείνην κεφαλὴν ταῖς ἰδίαις χερσὶ κατακοσμοῦσα, ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐχένα τὴν χεῖρα ἤνεγκεν, « Ἰδοὺ, φησὶ, πρὸς ἐμὲ βλέψασα, οἷος περιδέραιος κόσμος τῆς ἁγίας ἐξήρηται. » Καὶ ἅμα τοῦτο λέγουσα, ἐκλύσασα τὸν δεσμὸν ἐκ τοῦ κατόπιν, προέτεινε τὴν χεῖρα, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν σιδηροῦ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, καὶ δακτυλίου τινος τῆς αὐτῆς ὕλης· ἅπερ ἀμφοτέρα λεπτῆς ὁρμίδας ἐξημμένα ἐπὶ τῆς καρδίας διαπαντός ἦν. Καὶ ἐγὼ εἶπον· « Κοινὸν γενέσθω τὸ κτήμα. Καὶ σὺ μὲν ἔχε τὸ τοῦ σταυροῦ φυλακτήριον· ἐμοὶ δὲ ἀρκέσει ἡ τοῦ δακτυλίου κληρονομία· καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς τούτου σφραγίδος ὁ σταυρὸς ἐκεχάρακτο. Ὡ ἐνατενίσασα, φησὶ πάλιν πρὸς ἐμὲ ἡ γυνὴ· « Οὐκ ἀποσκοποῦσα γέγονεν ἡ ἐκλογὴ τοῦδε τοῦ κτήματος. Κόλλος γὰρ κατὰ τὴν σφενδόνην ἐστὶν ὁ δακτύλιος, καὶ ἐν αὐτῇ ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς κατακέκρυπται· καὶ οὕτως ἀνωθεν ἡ σφραγὶς τῇ ἰδίᾳ τύπῳ μνηύει τὸ ὑποκείμενον. »

Ὡς δὲ καὶ περικαλυφθῆναι τῇ ἐσθῇτι τὸ καθαρὸν σῶμα καιρὸς ἦν, καί μοι τὴν διακονίαν ταύτην ἡ ἐντολὴ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀναγκαίαν ἐποίησεν· παρούσα τῷ ἔργῳ καὶ συνεφαπτομένη ἡ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμῖν κληρονομίας κοινωνήσασα, « Μὴ παραδράμης, φησὶν, ἀνιστόρητον τὸ μέγεθος τῶν ὑπὸ τῆς ἁγίας ταύτης κατορθωθέντων θαυμάτων. — Τί τοῦτο; » ἔφη ἐγὼ. Ἡ δὲ μέρος τι τοῦ στήθους παργυμνώσασα

A Hæc a me bis de rebus interrogata (forte enim intererat consultationi) cum lacrymis respondens : « Integre et pure vivendo, inquit, sancta sibi ornamentum paravit, quod et vitam ipsius decoraret et sepulturam : nam quod ad corporis ornamentum spectat, nec dum viveret acceperat, nec in hunc usum reservavit. Quare ne si velimus quidem, amplius licet, cum ad hanc rem non suppetat apparatus. — Nihilne, inquam, reconditum est, quo justa, et exsequiæ possint adornari? — Quid, inquit illa, reconditum narras? Quidquid reconditum est in manibus habes, ecce pallium, ecce capitis tegmen, et trita pedum calceamenta. Hæc sunt opes, hæc suppellex : nihil præter id quod cernis in arculis aut thalamis conditum latet : unam divitiarum suarum cellam noverat, thesaurum cœlestem : illie omnia collocavit, nihil reliquit in terra. » Tum ego, « Quid, inquam, si ad funus ornandum ex iis, quæ mihi parata sunt aliquid proferam, num inconsulte factum existimabit? » Id præter sententiam ejus futurum se non arbitrari respondit : « Nam etsi viveret, duabus de causis non repudiaret honorem tuum, vel propter sacerdotii dignitatem quam semper venerata est, vel propter naturæ necessitudinem; neque alienum duceret id quod a fratre esset : idcirco manibus etiam tuis corpus ut curaretur mandavit. »

Cum igitur ita visum esset, et sacrum illud corpus tegi vestibis oporteret, studium inter nos dividentes circa ipsam, alius aliud cogitabamus : et ego quidem jussi cuidam ex meis ut vestem afferret : illa vero, qua de mentionem fecimus, Vestiana propriis manibus ornans sanctum illud caput, cum ejus cervici manum submisisset, « Ecce, inquit ad me respiciens, quale e collo sanctæ monilis ornamentum pendet : » et hæc dicens solutis pone vinculis prætendit manu ferreum crucis signum, et anulum quemdam ex eadem materia ; quæ quidem utraque tenui redimiculo appensa semper cordi adhærebant. Et ego, « Communis, inquam, sit hæc possessio. At tu quidem habeas crucis insigne : mihi autem hæreditatis annuli satis erit, » siquidem in hujus etiam palæ D crux erat impressa. At cum mulier intuens rursus ad me, « In deligendo, inquit, non aberrasti, etenim excavatus est annulus sub ipsa pala, ibique de ligno vitæ particulam conditam habet, quod superadjacens pala simili nota significat. »

Cæterum cum tempus posceret ut castum corpus veste tegeretur, quod quidem officium ex magnæ mandato ad me pertinebat necessario, cumque præsens esset, ac simul contrectaret ea quæ mecum magnæ illius hæreditatis particeps fuerat, « Ne prætermiseris, inquit, intueri rei admirandæ ab hac sancta perfectæ magnitudinem. — Quidnam istud est? » inquam. At illa partem pec-

toris denudans, « Vides hoc, inquit, tenue et obsecurum sub collo signum? » (Videbatur autem puncto simile tenui acu confecto;) simulque lucernam propius admovit ad locum mihi demonstratum: « Quidnam, inquam, admirandum, si tenue signum in hac parte est? — Et hoc, inquit, divini auxilii in magnam Maerinam monumentum in ejus corpore relictum est. Etenim cum acerbè intumuisse olim hæc pars, et periculum esset ne tumor secandus esset, aut ne latius serpens malum fieret immedicabile, si ad loca cordis appropinquasset, rogavit sæpius et obsecravit mater, ut medici manum admitteret: eam namque artem a Deo pro salute hominum ostensam esse; illa vero cum aliquam corporis partem alienis oculis aperire morbo ipso gravius judicaret, ad vesperam, cum solitam matri propriis manibus navasset operam, in sacellum sanctissimum ingressa, totam noctem prostrata curationum Deo supplicavit, et quæ ex oculis defluebat, aquam cum terra commiscens, lacrymarum lulum, morbo medicamentum adhibuit. Matri autem exanimatæ, hortantique ut medico uteretur, sibi ad expellendum morbum satis esse respondit, si manu sua mater ipsa locum sancto signo muniret. Cum igitur mater in sinum ejus manum intulisset, ut eam partem signaret, signum quidem egit, morbus autem abiit. Sed hæc parva nota, loco horribilis tumoris apparuit, et ad finem usque permansit, ut esset, quemadmodum arbitror, divinæ opis indicium, quo ad agendas gratias Deo continenter moveretur. »

Posteaquam studio nostro finem imposuimus, et domesticis copiis corpus exornavimus, non decere dixit ministra illa corpus ad sponsæ similitudinem ornatum ante oculos virginum poni. « Sed est, inquit, mihi ex vestræ matris vestimentis nigrum pallium, quod recte, ut ego quidem sentio, poterit superinijci, ne externo et adventitio isto vestitus ornatu pulchritudo hæc sacra illustretur. » Quæ sententia cum valuisset et pallium adjectum esset, ipsa tamen in amictu pullo, divina ut arbitror potentia, et hanc corpori addente gratiam, ita splendebat, ut quemadmodum in quiete visum ostenderat, radii quidam plane ex ejus pulchritudine elucere viderentur.

Interim dum hæc agebamus et virginum cantu lamentationibus commisto resonabat locus, fama nescio quomodo undique diffusa, omnes finitimi ad funus confluerunt, adeo ut concurrentes vestibulum non caperet. Cum igitur nocturna pervigilio, ut in martyrum celebritate, canendis psalmis perfecta esset et crepusculum, confluentium vicinis e locis omnibus virorum et mulierum multitudo psalmodum decantationem fletibus interpellabat: ego autem quamvis propter calamitatem animo essem consternatus, tamen ex rebus præsentibus, quoad fieri potuit, operam dedi, ut nihil in tali

A « Ὁρᾶς, ἔφη, τὸ λεπτὸν τοῦτο καὶ ἀφανὲς ὑπὸ τὴν δερῆν σημειῖον; » Στίγμاتي προσέοικε διὰ λεπτῆς βαφίδος ἐγγενομένη· Καὶ ἅμα τὸν λύχνον ἐγγύτερον ἔποιε τοῦ δεικνυμένου μοι τόπου. « Τί οὖν, εἰπον, θαυμαστὸν, εἰ ἀφανεῖ τινι σημείῳ τὸ σῶμα κατὰ τοῦτο μέρος ἔστιται; — Καὶ τοῦτο, φησὶ, τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ βοηθείας μνημόσυνον τῷ σώματι ὑπολείπεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφύει ποτὲ τι κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πάθος ἀνιάρδον, καὶ κίνδυνος ἦν ἀνατμηθῆναι τὸν ὄγκον, ἢ πάντῃ καὶ πάντως εἰς ἀνήκεστον προσελθεῖν τὸ κακὸν, εἰ τοῖς κατὰ τὴν καρδίαν ζῳοποις πελάσσειεν· ἐδέετο μὲν ἡ Μήτηρ, φησὶ, πολλὰ καὶ ἱκέτευε παραδέξασθαι τοῦ λατροῦ τὴν ἐπιμέλειαν, ὡς καὶ ταύτης ἐκ Θεοῦ τῆς τέχνης ἐπὶ σωτηρίᾳ φησὶ τῶν ἀνθρώπων καταδειχθείσης. Ἡ δὲ τὸ γυμνώσασθαι τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς ἄλλοτρίοις, τοῦ πάθους χαλεπώτερον κρίνασα, ἐσπέρας καταλαβούσης, ἐπειδὴ τῇ Μητρὶ τὴν συνήθη διὰ τῶν χειρῶν ὑπηρεσίαν ἐπλήρωσεν, ἐντὸς γενομένη τοῦ θυσιαστηρίου, παννύχιον προσπίπτει τῷ Θεῷ τῶν ἰάσεων· καὶ τὸ ἀπορρέον τῶν ὀφθαλμῶν ὕδωρ πρὸς τὴν γῆν ἀναχέασα, τῷ ἐκ τῶν δακρύων πληρῷ, φαρμάκῳ πρὸς τὸ πάθος ἐχρήσατο· τῆς δὲ Μητρὸς ἀθύμους διακειμένης, καὶ πάλιν ἐνδύναι τῷ λατρῷ παρακαλοῦσης, ἀρκεῖν εἶλεγε, πρὸς θεραπείαν αὐτῇ τοῦ κακοῦ, εἰ τῇ ἰδίᾳ χειρὶ ἡ Μήτηρ ἐπιβαλεῖ τῷ τόπῳ τὴν ἁγίαν σφραγίδα. Ὡς δὲ ἐντὸς ἐποιήσατο τοῦ κόλπου τὴν χεῖρα ἡ Μήτηρ, ἐφ' ᾧ περισφραγίσαι τὸ μέρος, ἡ μὲν σφραγὶς ἐνήργει· τὸ δὲ πάθος οὐκ ἦν. « Ἀλλὰ τοῦτο, » φησὶ, « τὸ βραχὺ σημειῖον, καὶ τότε ἀντὶ τοῦ φρικτοῦ ὠράθη ἑλκους, καὶ μέχρι τέλους παρέμεινεν. Ὡς ἂν, οἶμαι, τῆς θείας ἐπισκέψεως μνημόσυνον εἴη πρὸς ἀφορμὴν καὶ ὑπόθεσιν τῆς διηγεουῦς πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαριστίας. »

Ἐπεὶ δὲ πέρα· εἶχεν ἡμῖν ἡ σπουδὴ, καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων περιεκοσμήθη τὸ σῶμα, πάλιν φησὶν ἡ διάκονος, μὴ πρέπειν νυμφικῶς ἐσταλμένην αὐτὴν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν παρθένων ὁρᾶσθαι. « Ἀλλ' ἔστι μοι, φησὶ, τῆς μητρὸς τῆς ὑμετέρας τῶν φαιῶν πεφυλαγμένον ἱμάτιον· ὃ ἄνωθεν ἐπιβλήθη καλῶς ἔχειν φημί· ὡς ἂν μὴ τῷ ἐπεισάκτωρ διὰ τῆς ἐσθῆτος κόσμῳ, τὸ ἱερὸν τοῦτο κάλλος λαμπρύνοιτο. » Ἐκφέρεται τὰ δεδογμένα· καὶ τὸ ἱμάτιον ἐπιβλήθη· ἡ δὲ ἔλαμπε καὶ ἐν τῷ φαιῷ, τῆς θείας, οἶμαι, δυνάμεως καὶ ταύτην προσθείσης τὴν χάριν τῷ σώματι· ὥστε κατὰ τὴν τοῦ ἐνυπνίου ὅψιν ἀκριβῶς αὐγὰς τινὰς ἐκ τοῦ κάλλους ἐκλάμπειν δοκεῖν.

Ὡς δὲ ἡμεῖς ἐν τούτοις ἦμεν, καὶ αἱ ψαλμοῦσαι τῶν παρθένων τοῖς ὁρῆοις καταμιχθεῖσαι περιήχουν τὸν τόπον, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν κύκλῳ πανταχόθεν ἀθρόως τῆς φωνῆς διαχυθείσης, πάντες οἱ περιουκούντες ἐπὶ τῷ τόπῳ συνέβρεον· ὡς μηχανὴ τὸ προαίτιον ἱκανὸν εἶναι χωρεῖν τοὺς συντρέχοντας. Τῆς οὖν παννυχίδος, περὶ αὐτὴν ἐν ὀμνυθείαις, καθάπερ ἐπὶ μαρτύρων πανηγύρεως, τελεσθείσης· ἐπειδὴ ὁρθρος ἐγένετο, τὸ μὲν πλῆθος τῶν ἐκ πάσης τῆς περιουκίδος συρρύντων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐπεθορύβει ταῖς οἰμωγαῖς τὴν ψαλμοῦσαν· ἐγὼ δὲ, καίτοι κακῶς τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς διακείμενος, ὁμῶς ἐκ τῶν

ἐνόντων ἐπένδουν, εἰ δυνατόν, μὴδὲν τῶν ἐπὶ τοιαύτῃ A
κηδείᾳ πρεπόντων παραλειφθῆναι. Ἀλλὰ διαστήσας
κατὰ γένος τὸν συβρέοντα λαὸν, καὶ τὸ ἐν γυναιξὶ
πλήθος τῶ τῶν παρθένων συγκαταμίξας χορῶ, τὸν
δὲ τῶν ἀνδρῶν ὄμιλον τῶ τῶν μοναζόντων τάγματι·
μίαν ἐξ ἑκατέρων εὐρυθμόν τε καὶ ἑναρμόνιον, καθά-
περ ἐν χοροστασίᾳ, τὴν ψαλμωδίαν γενέσθαι παρ-
εσκεύασα, διὰ τῆς κοινῆς πάντων συνεδίας εὐκόσμως
συγκεκραμένην· ὡς δὲ προφει κατ' ὀλίγον ἡ ἡμέρα,
καὶ ἐστενοχωρεῖτο πᾶς ὁ τῆς ἐσχατιᾶς τόπος τῶ πλή-
θει τῶν παραστάντων, ὁ τῶν τόπων ἐκείνων διὰ τῆς
ἐπισκοπῆς προσετώς ('Αράχιος ὄνομα αὐτῷ· παρὴν
γὰρ σὺν παντὶ τῷ τῆς ἱερωσύνης πληρώματι) παρ-
άγειν ἡρέμα περικάλει τὸ σκήνωμα· ὡς πολλοὺ τε
ὄντος τοῦ μεταξὺ διαστήματος, καὶ τοῦ πλήθους
πρὸς τὴν ὀξυτέραν κίνησιν ἐμποδῶν γεννησμένου· καὶ B
ἅμα ταῦτα λέγων προσεκαλεῖτο πάντας τοὺς τῆς ἱε-
ρωσύνης αὐτῷ συμμετέχοντας, ὡς ἂν δι' ἐκείνων
κομισθεῖν τὸ σῶμα.

Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐδέδοκτο, καὶ ἐν χερσὶν ἦν ἡ σπουδὴ·
ὕποδ' ἀς τὴν κλίνην ἐγὼ, κάκεινον ἐπὶ τὸ ἕτερον μέ-
ρος προσκαλεσάμενός· ἄλλων τε δύο τῶν ἐν τῷ κλήρῳ
τετιμημένων, τὸ ὀπίσθιον τῆς κλίνης μέρος ὑπολα-
θόντων, ἥσιν τοῦ πρόσω ἐχόμενος, βάδην, ὡς εἰκός,
καὶ κατ' ὀλίγον ἡμῖν γινόμενης τῆς κινήσεως. Τοῦ
γὰρ λαοῦ περὶ τὴν κλίνην πεπυκνωμένου, καὶ πάν-
των ἀπλήστως ἐχόντων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου θαύματος,
οὐκ ἦν ἐν εὐκολίᾳ τὴν πορεῖαν ἡμῖν διανύσθαι· προ-
ηγχετο δὲ καθ' ἑκάτερον μέρος διακόνων τε καὶ ὑπηρε-
των οὐκ ὀλίγον πλήθος, στοιχηθὲν τοῦ σκηνώματος
προπομπέων, τὰς ἐκ κηρῶ λαμπάδας ἔχοντες πάν-
τες· καὶ ἦν τις μουσικὴ πομπὴ τὸ γινόμενον, ὁμο-
φώνως τῆς ψαλμωδίας ἀπ' ἄκρων ἐπὶ ἐσχάτους, καθά-
περ ἐν τῇ τῶν τριῶν παιδῶν ὕμνῳδι, μελωδουμέ-
νης. Ἐπὶ δὲ ὄντων, ἡ ὁκτώ τῶν ἐν μέσῳ σταδίων
ἀπὸ τῆς ἐσχατιᾶς ἐπὶ τὸν τῶν ἁγίων Μαρτύρων οἶ-
κον, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῶν γονέων ἀπέκειτο σῶμα· διὰ
πάσης σχεδὸν τῆς ἡμέρας μόλις τὴν ὁδὸν διηλύσμεν.
Οὐ γὰρ εἶα τὸ πλήθος, τὸ τε συνερχόμενον καὶ τὸ
αἰεὶ προσγινόμενον, κατὰ γνώμην τὴν πρόοδον γενέ-
σθαι. Ἐπειδὴ οὖν ἐντὸς τοῦ οἴκου κατέστημεν, ἀπο-
θέμενοι τὴν κλίνην, τὰ πρῶτα εἰς προσευχὴν ἐτρε-
πόμεθα· ἡ δὲ εὐχὴ, θρήνων γίνεται ἀφορμὴ τῶ λαῷ.
Τῆς γὰρ ψαλμωδίας κατασιγαθείσης· ἐπειδὴ τὸ
ἱερὸν ἐκεῖνο πρόσωπον αἱ παρθένοι προσέβλεψαν·
καὶ ἡ σορὸς ἦδη τῶν γονέων ἀπεκαλύπτετο, ἐν ἧ κα-
ταθέσθαι δεδογμένον ἦν· μὴς τινος ἀτάκτως βοησά-
σης, ὅτι οὐκέτι μετὰ τὴν ὥραν ταύτην τὸ θεοειδὲς
τοῦτο προσβλέψομεν πρόσωπον· ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ
παρθένοι τὸ ἴσον μετ' αὐτῆς ἐξεδόσαν, σύγχυσις
ἀτακτος τὴν εὐτακτον ἐκείνην καὶ ἱεροπρεπὴ ψαλμ-
ωδίαν διέχεε, πάντων πρὸς τὴν τῶν παρθένων οἰ-
μωγὴν ἐπικλασθέντων. Μόγις δὲ ποτε ἡμῶν τὴν σιω-
πὴν διαμενόντων, καὶ τοῦ κήρυκος εὐχὴν ὑφηγουμέ-
νου, καὶ τὰς συνήθεις ἐκδοῶντος τῇ Ἐκκλησίᾳ φω-
νὰς, κατέστη πρὸς τὸ σκήμα τῆς εὐχῆς ὁ λαός.

A funere desideraretur: itaque confluentem popu-
lum in genera distribuens, mulierumque multitu-
dinem admiscens virginum choro, virorum autem
turbam ascribens monachorum cœtui, unum
quemdam ex utrisque studui aptum concinnumque,
tanquam in psalmos canentium congressu, e com-
muni omnium concentu apte conjunctum ordinem
instituere. Verum cum paulatim progrediretur
dies, et locus præ confluentium multitudine angus-
tus redderetur, qui ei regioni præfectus erat
episcopus, Araxius nomine (aderat enim cum uni-
versa multitudine sacerdotum), præcepit, ut sensim
præcederet tabernaculum. Nam et satis longum
viæ intervallum intercedebat, et multitudo aliό-
quin ob motum incitatiores impedimentum attύ-
lisset. Deinde omnes, quos in munere suo obeundo
ministros habebat et adjutores, ut sua præsentia
corous decorarent, cohortatus est.

Cum autem hæc ita constituta studiose gereren-
tur, ego feretrum subiens illum, advocavi, ut alte-
ram partem sustineret: posteriores vero feretri par-
tes subierunt alii duo de clero insignes viri: sensim
igitur procedebatur, cum et qui præbait pedeten-
tim incederent, et nos item gradatim sequeremur.
Etenim cum frequens populus feretrum circum-
staret, nec tam mirabili et sacro spectaculo posset
expleri, non erat facile nobis iter facere, ex utra-
que autem parte præcedebat non exiguus diacono-
rum ministrorumque numerus, qui omnes ordine
progredientes, accensos cereos manibus gestabant.
Quæ quidem pompa non carebat mysterio, cum a
principio ad finem usque decantatio psalmorum
eadem voce triplicique canentium ordine, sicut ille
trium puerorum cantus, absolveretur. Porro cum
inter secessum et sanctorum martyrum adem, in
qua parentum etiam corpora quiescebant, septem
octoque intercederent stadia, totam prope diem in
eo spatio conficiendo consumpsimus; congregien-
tium enim multitudo quæ assidue magis augebatur,
non sinebat nos ex sententia progredi. Sed ubi
intra fores templi constitimus, demum, deposito
feretro, nos ad precationem convertimus: quæ
quidem precatio populo luctus materiam præbuit.
D Silentio enim psalmis canendis imposito, cum sa-
cræ illam virginis faciem aspersissent, et paren-
tum jam esset patefactus tumulus, in quem illam
decreveramus inferre, unaque earum nos post eam
horam divinum illud caput non amplius spectatu-
ros perturbatius exclamante, et reliquis deinceps
virginibus eadem vociferatione subsequenter, in-
condita quadam confusio, recte constitutum et sa-
crum illum psalmorum cantum est consecuta: nam
virginum luctu fracti omnium animi commoveban-
tur. Itaque nobis nutu silentium imperantibus et
præcone præunte et solitas Ecclesiæ voces incla-
mante, vix tandem populus se ad precandum com-
posuit.

Cæterum convenienter facto precandi sine me A timor quidam invasit considerantem præceptum illud, quo prohibemur patris aut matris turpitudinem aperire * : « Et quomodo, inquam, hoc ego iudicium effugiam, si in parentum corporibus videro communem humanæ naturæ turpitudinem, cum verisimile sit ea collapsa dissolutaque ad turpem et inconditam pervenisse deformitatem. » Hæc autem mihi cogitanti formidinem auxit indignatio Noe †, cujus historia me quid facto opus esset admonuit.

Priusquam igitur corpora nostris oculis essent exposita, pura sindone operta sunt : nam cum operculum esset sublatum ex utraque parte summa, linteum injectum est : quo linteo contactis parentum corporibus, ego et regionis episcopus ille, cujus mentionem feci, corpus e feretro tollentes juxta matrem apposuimus, atque ita votum utriusque complevimus : uno enim consensu semper oraverant Deum, ut corporibus post mortem copularentur, ut quæ inter ipsas fuerat vitæ conjunctio, ne in ipsa quidem morte dissolveretur.

Cum autem justis legitime peractis recedendum esset, prostratus ad tumulum et pulverem osculatus, tristis et lacrymans discedebam, cogitans quanto bono vita esset orbata. Cum mihi in ipso itinere vir quidam illustris in re militari, qui in civitate Ponti, cui nomen Augustæ, dux exercitus erat, audita calamitæ, atque ægre ferens, cum C subditis humaniter obviam processit. Erat enim nobis et sanguinis et amicitia necessitudine conjunctus : hic mihi de ipsa miraculum narravit, quod unum adjungens historiam faciam scribendi finem. Etenim cum lacrymis modum adhibentes, colloqui cœpimus, ille ad me, « Audi, inquit, quale quantumque bonum migravit e vita, » atque ita sermonem exorsus est.

« Ἄκουε, φησὶ, πρὸς με λέγων ἐκεῖνος, ζωῆς. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν, οὕτως ἀρχεται τοῦ διηγῆματος.

« Magna mihi uxorque mee quondam cupiditas incidit videndi virtutis gymnasium. Sic enim, » inquit, « locum illum in quo beatus ille animus degebat, appellandum esse arbitror ; nobiscum autem erat filiola, cujus oculus ex pestilenti morbo calamitas occuparat, adeo ut obducta tunica circa pupillam, contractoque albore sœdum esset miserandumque spectaculum. Divinam igitur illam domum ingressi, ita separati sumus in eo sapientia vacantium loco, ut ego quidem diverterem, ubi habitabant viri, quibus præerat Petrus frater tuus, illa autem intus ubi erant virgines, cum sancta Macrina versaretur. Hic cum aliquantulum essemus commorati, tempus esse duximus ut discederemus. Jamque discessum adornabamus, cum utrinque nobis humana quædam vis illata est. Nam et frater tuus mihi jubebat, ut manerem et studio-

Καὶ ἐπειδὴ τὸ πρέπον ἡ εὐχὴ πέρας ἔλαβεν, φόβος μὲ τις τῆς θείας ἐντολῆς εἰσέρχεται, τῆς κωλυούσης πατρός ἢ μητρός ἀνακαλύπτειν ἀσχημοσύνην. « Καὶ πῶς, ἔφη ἐγὼ, ἔξω τοῦ τοιοῦτου γενέσσομαι κρίματος, ἐν τοῖς τῶν γονέων σώμασι βλέπων τὴν κοινὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀσχημοσύνην ; διαπεπτωκότων, ὡς εἰκός, καὶ διαλελυμένων, καὶ εἰς εἰδεχθῆ καὶ δυσάντητον ἀμορφίαν μεταβληθέντων ; » Ταῦτα δὲ μοι λογιζομένη, καὶ τῆς τοῦ Νῶε κατὰ τοῦ παιδὸς ἀγανακτήσεως ἐπιτεινούσης τὸν φόβον, συμβουλεύει τὸ πρακτέον ἡ ἱστορία τοῦ Νῶε.

Ἐπεκαλύφθη γὰρ σινδὼν καθαρᾶ, πρὶν ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν γενέσθαι τὰ σώματα τῇ τοῦ πώματος ἐπάρσει, καθ' ἑκάτερον ἄκρον τῆς σινδῶνος ἀντιστοιχούσης· καὶ οὕτως ὑποκρυφθέντων τῇ σινδῶνι τῶν σωμάτων ἀράμενοι τῆς κλίνης τὸ ἱερὸν ἔκεινο σῶμα, ἐγὼ τε καὶ ὁ μνημονευθεὶς τῶν τόπων ἐπίσκοπος, τῇ μητρὶ παρακατεκλίναμεν, κοινὴν ἀμφοτέραις πληροῦντες εὐχὴν. Τοῦτο γὰρ παρὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν συμφώνως ἀμφοτέραις τὸν Θεὸν ἤτοῦντο, ἀνακραθῆναι μετὰ τὸν θάνατον ἀλλήλαις τὰ σώματα, καὶ τὴν κατὰ τὸν βίον ἐν τῇ ζωῇ κοινωνίαν μηδὲ ἐν τῷ θανάτῳ διαζευχθῆναι.

Ἐπεὶ δὲ πάντα ἡμῖν τὰ ἐν τῇ κηδείᾳ νενομισμένα πεπλήρωτο, καὶ ἔδει πάλιν τῆς ἐπανάδου γενέσθαι, ἐπιπεσὼν τῷ τάφῳ, καὶ τὴν κόνιν ἀσπασάμενος, εἰχόμεν πάλιν τῆς ὁδοῦ κατηψῆς τε καὶ δεδακρυμένος, λογιζόμενος, ὅπου ἀγαθὸ διεζεύχθῃ ὁ βίος. Κατὰ δὲ τὴν ὁδὸν ἀνὴρ τις τῶν ἐν στρατείᾳ λαμπρῶν, στρατιωτικὴν ἡγεμονίαν ἔχων τῶν ἐν πόλιν τινὶ τῶν κατὰ τὸν Πόντον, ἢ Σεβαστόπολιν ὄνομα, μετὰ τῶν ὑπάρχων ἐνδιαιτώμενος, ἀπήντησέ τε φιλοφρόνως κατ' αὐτὴν γενομένη, καὶ τὴν συμφορὰν ἀκούσας, καὶ χαλεπῶς ἐνεγκὼν (ἦν γὰρ δὴ τῶν ἐκ γένους ἡμῶν οἰκείων τε καὶ ἐπιτηδείων), προσέθηκέ μοι τι διήγημα τοῦ κατ' αὐτὴν θαύματος, ὃ δὴ καὶ μόνον ἐγγράψας τῇ ἱστορίᾳ, καταπαύσω τὴν συγγραφὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπαυσάμεθα τῶν θαυμάτων, καὶ εἰς ὁμίαν κατ-
οῖον, καὶ ὅσον ἀγαθὸν τῆς ἀνθρωπίνης μετέστη

« Ἐγένετό τις ἡμῖν ἐπιθυμία ποτὲ τῇ γαμετῇ καὶ ἐμοὶ καταλαβεῖν, κατὰ σπουδὴν, τὸ τῆς ἀρετῆς φροντιστήριον. Οὕτω γὰρ οἶμαι χρῆναι, » φησὶ, « τὸν χῶρον ἐκεῖνον κατονομάζεσθαι, » ἐν ᾧ τὴν διαγωγὴν εἶχεν ἡ μακαρία ψυχὴ· συνῆν δὲ ἡμῖν καὶ τὸ θυγάτριον, ἐν ᾧ τις ἐκ λοιμώδους ἀρρώστιας συνέβη περὶ τὸν ὀφθαλμὸν συμφορὰ καὶ ἦν θέαμα εἰδεχθῆς, καὶ ἐλεεινὸν, παχυνθέντος τοῦ περὶ τὴν κόρην χιτῶνος, καὶ ἐκ τοῦ πάθους ὑπολευκαίνοντος. Ὡς δὲ ἐντὸς ἡμεν τῆς θείας ἐκείνης διαγωγῆς, διελόμενοι κατὰ γένος τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἐν τῷ τόπῳ φιλοσοφούντων, ἐγὼ τε καὶ ἡ ὁμάζυγος· ἐγὼ μὲν ἐν τῷ ἀνδρώμῳ ἤμην, ὧν καθηγέτο Πέτρος ὁ σὸς ἀδελφός· ἡ δὲ τοῦ παρθενῶνος ἐντὸς γενομένη τῇ Ἁγίᾳ συνῆν· συμμέτρου δὲ διαγενομένου ἐν τῷ μεταξὺ διαστήματος, καιρὸν εἶναι τοῦ ἀποχωρεῖν τῆς ἐσχατίας· πάλιν ἐκρίναμεν καὶ ἡδὴ πρὸς τοῦτε ἦν ἡμῶν ἡ ὁρμὴ, σύμφωνος δὲ

* Levit. xviii. † Gen. ix.

παρ' ἑκατέρων ἡ περὶ ἡμᾶς φιλοφροσύνη ἐγένετο. Ἄβιοι τε καὶ ὁ σὸς ἀδελφὸς μένειν ἐνεκελεύετο, καὶ μετασχεῖν τῆς φιλοσόφου τραπέζης· ἡ τε μαχαρία τὴν ἐμὴν γαμετὴν οὐ μείθει, ἀλλ' ἐν κόλποις ἔχουσα τὸ θυγάτριον, οὐ πρότερον ἔλεγεν ἀποδώσειν, πρὶν τράπεζαν αὐταῖς παραστήσασθαι, καὶ τῷ τῆς φιλοσοφίας δεξιώσασθαι πλοῦτι· φιλοῦσα δὲ, οἷα εἰκόσ, τὸ παιδίον, καὶ προσέγουσα τὸ στόμα τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἐπειδὴ εἶδε τὸ περὶ τὴν κόρην πάθος, Ἐάν μοι, φησί, δώτε τὴν χάριν, καὶ τῆς τραπέζης ἡμῖν κοινωνήσητε, ἀντιδῶσα μισθὸν ὅμῃν τῆς τοιαύτης τιμῆς οὐκ ἀνάξιον. Τίνα δὴ τοῦτον, εἰπούσης τῆς τοῦ παιδίου μητρὸς; Ἔστι μοι φάρμακον, ἡ Μεγάλη φησὶν, ὃ δυνατός ἔχει τὸ κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν λῆσασθαι πάθος. Ἐπὶ δὲ τοῦτοις, δηλώματός μοι παρὰ τῆς γυναικωνίτιδος ἤκοντος ὑπὸ τὴν ὑπόσχεσιν ἐκείνην καταμνησάντος, ἀμεινοί παρεμείναν· μικρὰ φροντίσαντες τῆς ἐπειγούσης ἡμᾶς πρὸς τὴν ὁδοπορίαν ἀνάγκης.

Ὡς δὲ τέλος εἶχεν ἡ εὐχία, καὶ πλήρης ἦν ἡμῖν ἡ εὐχή, τοῦ μὲν μεγάλου Πέτρου ταῖς οικίαις χερσὶν εὐωχοῦντος ἡμᾶς, καὶ παιδρύνοντος, τῆς δὲ ἁγίας Μακρίνης, διὰ πάσης εὐπρεποῦς θυμῆος τὴν ὁμόζυγον ἡμῖν ἀνείσης· οὕτω παιδρύνοντες καὶ γεγηθότες, τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐπαυσιμένην, διήγημα τῷ ἑτέρῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἑκάτερος ἐν τῇ ὁδοπορίᾳ ποιοῦμενοι· καὶ γὰρ μὲν διεξήκειν τὰ ἐκ τοῦ ἀνδρώους, ὅσα τε εἶδον, καὶ ὅσα ἤκουσα· ἐκείνη δὲ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐκδιηγούμενη, καθάπερ ἐφ' ἱστορίας, οὐδὲν ᾤετο δεῖν, οὐδὲ τῶν μικρῶν, παραλανθάνειν· ἀκολουθῶς δὲ πάντα καθάπερ ἐπὶ συζυγίᾳ τῆς συγγραφῆς διεξιούσα· ὥς κατὰ τὸ μέρος γέγονεν ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ἡ ὑπόσχεσις ἦν τῆς τοῦ ὀφθαλμοῦ θεραπείας, ἐκκόψασα τὴν διήγησιν, Τί ποῦτο, φησί, πεπόνθαμεν; Πῶς τῆς ὑποσχέσεως ἡμελήσαμεν, τὸ ἐπαγγελθὲν ἡμῖν ἐκεῖνο ἐν κολλυρίῳ φάρμακον; Κάμου συνδυσχεραίνοντος ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ, καὶ τίνα διὰ τάχους ἐδωραμὲν ἐπὶ τὸ φάρμακον ἐκχελευσάμενοι, βλέπει κατὰ τὸ συμβάν πρὸς τὴν μητέρα ἐν ταῖς χερσὶν ὃν τῆς τιθιγνόμενης τὸ νήπιον, καὶ ἡ μήτηρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ νηπίου ἐνατενίσασα, Παύου, φησί, δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ ἀμελείᾳ. Μεγάλῃ τοῦτο φωνῇ ὑπὸ χαρᾶς ἅμα καὶ ἐκπληξέως λέγουσα. Ἰδοὺ γὰρ οὐδὲν ἐλλέλειπται ἡμῖν τῶν ἐπαγγελμένων· ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν ἐκείνης φάρμακον, τὸ τῶν παθημάτων λατρικόν, ὅπερ ἔστιν ἡ ἐκ τῶν εὐχῶν θεραπεία, καὶ ἔδωκε, καὶ ἐνεργὸν ἦδη γέγονε, καὶ ὑπολείπεται τῆς κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν ἀρρώστιας οὐδοσιῶν, τῷ θεῷ ἐκείνῳ φαρμάκῳ κεκαθαρμένον. Καὶ ἅμα ταῦτα διεξιούσα, αὐτὴ τε τὸ παιδίον ἐνηγαλλίζετο, καὶ ταῖς ἑμαῖς ἐνετίθει χερσὶ. Καὶ γὰρ τότε τὰ ἀπιστούμενα κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον θαύματα, τῇ διανοίᾳ λαβὼν, Τί μέγα, εἶπον, διὰ χειρὸς Θεοῦ τυφλοῖς τὰς ὕψεις ἀποκαθίστασθαι· ὅποτε νῦν ἡ δούλη αὐτοῦ, τὰς ἰάσεις ἐκείνας κατορθοῦσα τῇ εἰς αὐτὸν πίστει, κατεργάσται πρᾶγμα οὐ πολὺ τῶν θαυμάτων ἐκείνων ἀπολειπόμενον; Ταῦτα λέγων μεταβῆναι τὴν φωνὴν ἐνεχόπετο, τῶν παρὰ τοῦ στρατιώτου, ταῦτα.

Ὅσα δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα παρὰ τῶν συνεζηχότων αὐτῇ, καὶ δι' ἀκριβεῖας τὰ κατ' αὐτὴν ἐπισταμένων ἠκούσαμεν, οὐκ ἀσφαλὲς εἶμαι προσθεῖναι τῷ διηγήματι. Οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ αὐτῶν

A sorum mensæ particeps fierem; et beata illa non dimittebat uxorem meam, sed filiolum in sinu gerens non prius illam se reddituram aiebat, quam mensam apparasset, et nos philosophiæ divitiis accepisset, puellulam autem osculans et admoventes os oculis ejus, ubi pupillam affectam vidit: Si hoc mihi, inquit, concesseritis ut apud nos esse velitis, gratiam vobis tali honore non indignam referam. Ecquam? inquit puellulæ mater. Est mihi, respondit magna, medicamentum ad curandum hunc oculum appositum. Quæ quidem promissio cum mihi a quodam ex virginum conclavi nuntiata esset, libenter mansimus, posthabita, quæ nos urgebat, proficiscendi necessitate.

B Cum igitur convivium, quod Petrus humanitate et gratia sua condiderat, haberet finem, uxoriq; nobis a sancta Macrina omni convenienti jucunditate recreata remissa esset, lætitia et gaudio pleni nos in viam [dedimus: et quæ utrique nostrum contigerant inter eundem narrabamus: ego quidem quæcunque in virorem conclavi vel videram vel audiveram, recensebam; et illa vicissim tantquam ex historia singula repetens, nihil omnino quantumvis parvum omittendum existimabat. Itaque cum non aliter, quam ex scripto tanquam in altera lance appendens, ordine cuncta percurreret, jamque ad eam pervenisset partem, quæ curationis oculi promissionem continebat, narrationem intermittens: Quidnam, inquit, egimus? Quomodo negleximus promissum ipsius? Collyrium, inquam, illud quod nobis promiserat? Cumque ego item negligentiam incusarem, juberemque ut celeriter aliquis ad illud exposcendum excurreret, infans interim quæ in manibus nutricis erat, matrem respicit: etiam mater ad ejus oculos aciem intendens: Negligentiæ, inquit, nostræ desinas succensere. Ecce tibi bona fide solutum quod illa promiserat: veram enim morborum medicinam quæ precibus sit, nobis exhibuit, cujus ea vis fuit ut ne vestigium quidem morbi in oculo relictum sit, adeo divino illo medicamento ille curatus est. Atque ita loquens filiolum suscipiens, mihi in manus tradidit. Tunc ego miracula quæ in Evangelio narrantur incredibilia cogitatione complectens: Quid mirum, inquam, e manu Dei cæcos vendendi potestatem accepisse, quando nunc ejus ancilla per fidem in ipsum præstat illas curationes? opus enim cernimus, haud multo miraculis illis inferius. Hæc ille mihi dum narrat, singultus vocem ejus interceptit, et subsequuta est copia lacrymarum. Atque hæc quidem a milite.

δακρύων ἐπιβρύοντων τῷ διηγήματι. Τὰ μὲν οὖν

Quæ autem ab illis qui simul cum ea vixerunt, quique omnem illius vitam plane perspectam et cognitam habebant acceperim, huic narrationi at-texenda non censeo: plerique enim pro eo quan-

tum ipsi possunt efficere, credunt ea quæ dicuntur, A quæ vero audientis superant vires, tanquam a veritate remota mendacii suspicionibus insectantur. Proinde mirandam illam in penuria et fame agriculturam prætermitto. Quomodo in pauperum usus projectum frumentum, nec dum distribuere, nec post, imminutum sit, sed eadem mensura numeroque permanserit: aliaque his longe magis admiranda, morborum curationes, expulsioniones demonum et veras futurorum prædictiones: quæ quidem omnia iis qui diligenter explorarunt, vera esse constat, licet fidem superare videantur, nec fieri potuisse judicentur ab iis, qui carni magis addicti sunt, qui nesciunt proportionem fidei munerum fieri distributionem: et parva quidem dari habentibus parvam fidem, magna autem illis qui ingenti fide præditi sunt. Quamobrem ne offendantur qui ad credendum divinis muneribus sunt imbecilliores, sublimiora illius miracula silentio prætermimus, satis esse existimantes, iis quæ dicta sunt ejus historiam conclusisse

μέτρα τὸ πιστὸν ἐν τοῖς λεγομένοις κρίνουσιν· τὸ δὲ ὑπερβαῖνον τὴν τοῦ ἀκούοντος δύναμιν, ὡς ἔξω τῆς ἀληθείας, ταῖς τοῦ ψεύδους ὑπονοαῖς ὀβριζοῦσι. Διὸ παρήμην τὴν ἀπιστον ἐκείνην ἐν τῷ λιμῷ γεωργίαν· πῶς ἐκβαλλόμενος ὁ πρὸς τὴν χρεῖαν σίτος, οὐδεμίαν αἰσθησὶν ἐπολεῖ τῆς ὑφαιρέσεως, ἐν τῷ ὁμοίῳ διαμένων ὄγκῳ, καὶ πρὶν διαδοῆναι ταῖς τῶν αἰτούντων χρεαῖς· καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ἄλλα τούτων παραδοξότερα· παθὼν λάσεις, καὶ δαιμονίωντων καθάρσεις, καὶ ἀψευδεῖς προρρήσεις τῶν ἐκδοσμένων· ἅπαντα τοῖς μὲν δι' ἀκριβείας ἐγνωκόσιν, ἀληθῆ εἶναι πιστεύεται, καὶ ὑπὲρ πίστιν ἢ· ἐπὶ δὲ τῶν σπικνωδωτέρων, ἔξω τοῦ ἐνδεχομένου νομίζεται, οἱ οὐκ ἴσασιν, ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, καὶ ἡ τῶν χαρισμάτων διανομή παραγίνεται· μικρὰ μὲν ὀλιγοπίστοις, B μεγάλη δὲ τοῖς πολλῇν ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς τὴν εὐρυχωρίαν τῆς πίστεως. Ὡς ἂν οὖν μὴ βλαβερὸν οἱ ἀπιστότεροι, ταῖς τοῦ Θεοῦ δωρεαῖς ἀπιστοῦντες· τούτου ἕνεκεν καθέξῃς ἱστορεῖν περὶ τῶν ὑψηλοτέρων θαυμάτων παρηγησάμην, ἀρκεῖν ἡγούμενος τοῖς εἰρημένους περιγράφει τὴν περὶ αὐτῆς ἱστορίαν.

II. — EPISTOLÆ.

EPISTOLA I.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄.

Contra Helladium. Scripta post Petrum Sebastenum anno 392 defunctum.

Gregorius Nyssenus, Flaviano (1).

Non optimo sunt, vir Dei, res nostræ loco. Nam mala progredientia in iis qui nos et injusto, et nullis de causis suscepto prosequuntur odio, non jam amplius iatra suspicionum et conjecturarum sese limites continent; sed libertate summa utuntur, quasi si præclari quid operis institueretur. Vos interim, qui hactenus immunes a tanto malo fuistis, ignavi scilicet estis in extinguenda flamma quæ viciniam vestram depascit, cum ii qui recte rebus suis consulunt, vicinorum incendium magno studio restinguunt et opem vicinis ferendo sic prospiciant sibi ut in eventis similibus aliorum opem non requirant. Et quid tandem illud est de quo loquor? Reliquit hanc vitam religio, aut fugit a nobis veritas: pacis antehac saltem nomen habuimus, quod hominum ora pervagaretur, nunc non illa tantum nusquam est, sed ne nomen quidem ipsius nobis superest. Ut autem clarius intelligas, quas res tam indigno feramus animo, paucis tibi tragœdiam explicabo. Erant nonnulli qui ad nos deferrent, reverendissimum virum Helladium hostili erga nos animo affectum, ad omnes commemorare me maximorum ipsi malorum auctorem

C *Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Φλαβιανῷ.*

Οὐκ ἐν καλοῖς, ὦ ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, τὰ ἡμέτερα. Προϊόντα γὰρ τὰ κακὰ, ἐν τοῖς τὸ ἀδικεῖν τε καὶ ἀπροφάσιτον καθ' ἡμῶν τιμῆσαι μίσος, οὐκέτι διὰ στοχασμῶν τινων ὑπονοεῖται· ἀλλ' ἐν παρρησίᾳ σπουδάζεται, καθάπερ τι τῶν ἀγαθῶν κατορθωμάτων. Ὑμεῖς δὲ, οἱ τέως ἔξω ὄντες τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, καταβρῆθιμυε τοῦ παῦσαι νεμομένην ἐν τῇ γειτονίᾳ τὴν φλόγα· ὥστε οὖν οἱ καλῶς περὶ τῶν ἰδίων βουλευόμενοι τὸν τῶν γειτόνων ἐμπρησμόν ἐν πολλῇ τῇ σπουδῇ καταστέλλουσι, δι' ὧν τοῖς πλησίον βοηθοῦσι, τὸ μὴ δεθῆναι τῆς ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις βοηθείας πραγματευόμενοι. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγω; Ἐπιλέλοιπε τὸν βίον ἡ ὁσιότης· πέφευγεν ἀφ' ἡμῶν ἡ ἀλήθεια· τῆς δὲ εἰρήνης πρότερον μὲν τὸ γοῦν ὄνομα εἰχομεν περὶ φερόμενον ἐν τοῖς στόμασι, νῦν δὲ οὐ μόνον ἐκείνη οὐκ ἐστίν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἡμῖν ὑπολείπεται. Ὡς δ' ἂν εἰδείης σαφέστερον ὑπὲρ ὧν σχετίζομεν, δι' ὧν σοι τὴν τραγῳδίαν ἐκθήσομαι· Ἦσαν τινες, οἱ τὸν αἰδεσιμώτατον Ἑλλάδιον δυσμενῶς πρὸς ἡμᾶς ἔχειν καταμηνύοντες, καὶ πρὸς πάντας διεξίεναι, ὡς τὸν μεγίστον αὐτῷ κακῶν αἴτιος ἦν ἐγώ. Οὐκ ἐπειθόμην τοῖς λεγομένοις, πρὸς ἑμαυτὸν καὶ τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλήθειαν βλέπων. Ὡς δὲ

(1) Joanne Lewenklaio interprete. — Ex ed. an. 1638, t. III, 645.

παρὰ πάντων ὁμοφώνως τὰ αὐτὰ πρὸς ἡμᾶς ἀπηγ-
γέλλετο, καὶ συνέβαινε ταῖς φήμαις τὰ πράγματα,
πρέπειν ψήθην μὴ περιιδεῖν ἀθεράπευτον τὴν ἀρρίζον
καὶ ἀφύευστον ταύτην δυσμένειαν. Διὸ καὶ πρὸς τὴν
σὴν ἐπιστελλας θεοσέβειαν, καὶ πολλοὺς ἄλλους τοὺς
δυναμένους συμβαλέσθαι τι πρὸς τὸ προκείμενον,
ἐπὶ τὴν σπουδὴν ταύτην παρώρμησα. Καὶ τέλος, τὴν
μνήμην τοῦ μακαριωτάτου Πέτρου παρὰ Σεβαστηνοῖς
πρώτως ἀγομένην ἐπιτελέσας, καὶ τὰς συνήθως παρ'
αὐτῶν ἐπιτελουμένας τῶν ἁγίων μαρτύρων μνήμας,
τὸν αὐτὸν χρόνον συνδιαγαγόντων ἐκίνη· ἐπὶ τὴν
ἐμαυτοῦ πάλιν Ἑκκλησίαν ὑπέστρεφον. Καὶ τινος
μηνύσαντος κατὰ τὴν ὁρενὴν αὐτὸν ἐνορίαν διάγειν
μαρτύρων ἐπιτελοῦντα μνήμας, τὰ μὲν πρῶτα τῆς
ὁδοῦ εἰχόμεν, εὐπρεπίστερον εἶναι κρίνων ἐπὶ τῆς
μητροπόλεως γενέσθαι τὴν συντυχίαν. Ὡς δέ τις
τῶν γνησίων κατὰ σπουδὴν μοι συντετύχηκε, καὶ
ἀρρώστειν αὐτὸν διεδοκίμαστο· καταλιπὼν ἐν τῷ
τόπῳ τὸ δόχημα, ἐν ᾧ παρὰ τῆς τοιαύτης κατελήφθην
φήμης, ἱππῷ τὸ μεταξὺ διήλθον διάστημα, κρημνῶ-
δες καὶ ὀλίγου ἀπώρευτον ταῖς τραχυτάταις ἀνόδοις.
Ἦν δὲ πεντεκαίδεκα σημεῖα, οἷς τὸ ἐν τῷ μέσῳ
διεμετρεῖτο διάστημα. Τούτων τὰ μὲν ἐκ ποδῶς, τὰ
δὲ διὰ τοῦ ἱπποῦ μέλις διελθὼν, ὁρῆριος, μέρει τινὶ
καὶ τῆς νυκτὸς συγχερσάμενος, κατὰ τὴν πρώτην τῆς
ἡμέρας ὥραν ἐφίσταμαι τοῖς Ἀνδομοκίνοις. Οὕτω
γὰρ ὀνομάζεται τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ἦν ἐκκλησιάζων
ἐκεῖνος μετὰ ἄλλων ἐπισκόπων δύο. Ἀποθανὼν δὲ κατ-
ιδόντες ἐξ αὐχένος τινὸς ὑπερχειμένου τῆς κόμης
τὴν ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τῆς ἐκκλησίας συνδρομήν, βάδην
τὸν μεταξὺ διήλθομεν τόπον, ἐκ ποδῶς τε προϊόντες
ἐγὼ καὶ ἡ μετ' ἐμοῦ συνοδία, καὶ τοὺς ἱπποὺς διὰ
χειρὸς ἐφελκόμενοι. Ὡστε φθάσαι ἡμῶν τὰ δύο γε-
νέσθαι, ἐκεῖνόν τε ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν
ὀπιστρέφει, καὶ ἡμᾶς πλησιάζει τῷ μαρτυρίῳ. Μη-
δεμῆς δὲ γενομένης ἀναβολῆς, ἐπέμψθη παρ' ἡμῶν
ὁ μηνύσων αὐτῷ τὴν παρουσίαν· καὶ μικροῦ διαγε-
γονότος διαστήματος, ὁ ὑπηρετούμενος αὐτῷ διάκονος
συνέτυχεν ἡμῖν, ὃν παρεκαλέσαμεν διὰ τάχους μη-
νῶσαι, ὥστε ἐπὶ πλείον αὐτῷ συνδιαγαγεῖν, ἐφ' ᾧ
τε καιρὸν εὐρεῖν, πρὸς τὸ μηδὲν περιφθῆναι τῶν ἐν
ἡμῖν ἀθεράπευτον. Μετὰ τοῦτο ἐγὼ μὲν ἐκαθήμην
κατὰ τὸ ὑπαίθρον, ἀναμένων τὸν εἰσκαλοῦντα, καὶ
προεχέμεν ἀκαιρον θέαμα τοῖς ἐπιδημοῦσι κατὰ
τὴν σύνοδον. Καὶ χρόνος διεγένετο οὐκ ὀλίγος, καὶ
νυσταγμὸς ἐπὶ τούτοις, καὶ ἀκηδία, καὶ ὁ ἐκ τῆς
ὁδοῦ κόπος ἐπιτείνων τὴν ἀκηδίαν, καὶ τὸ θάλλπος
ἰσχυρὸν, καὶ οἱ πρὸς ἡμᾶς ἀποδιδόντες, καὶ ἀλλή-
λοις διὰ τῶν δακτύλων ὑποδεικνύοντες. Καὶ ἅπαντα
τὰ τοιαῦτα οὕτω μοι βαρεῖα ἦν, ὥς ἀληθεύειν ἐπ'
ἐμοῦ τὸ τοῦ Προφήτου, ὅτι « Ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ
πνεῦμά μου. » Καὶ πρὸς μεσημέριαν ἤδη προελ-
θούσης τῆς ὥρας εἰσνήχθη, πολλὰ μεταμειληθεὶς
καὶ τῆς συντυχίας, ὥς ἐμαυτῷ τῆς ἀτιμίας ἐκείνης
παρασχὼν τὴν αἰτίαν.

igitur, aliaque huiusmodi omnia tam mihi erant gravia, ut in me Vatis illud verbum vere compe-
teret: « Obtortuit in me spiritus meus. » Instabat jam meridies, et me vehementer congressus huius
pœnitebat, ut qui mihi met talis ignominie auctor exstissem.

¹ Psal. CXLVII, 7.

A esse. Ego vero illis, quæ dicerentur, hdem non
habebam: ut qui et ipsarum rerum veritatem in-
tuerer. At cum ab omnibus eadem eodem velut ore
nobis renuntiarentur, cumque rumoribus ipse res
convenirent, decere me statuebam, ut ne hostilita-
tem hanc incuratam negligere, præsertim quæ
necdum radices firmas egisset. Itaque tuam ad
pietatem, multosque alios scriptis litteris, qui con-
ferre nobis aliquid ad hoc institutum possent, mo-
nui hanc ut in curam incumberetis. Tandem cum
memoriam beatissimi Petri, quæ tum primum
celebrari cœpta esset, apud Sebastenos peregissem,
itidemque reliquorum fidei testium, qui ut eodem
cum Petro vixerunt tempore, ita celebrari una cum
ipso consueverunt: converso itinere meam me ad
B Ecclesiam recipiebam. Hæc cum significasset nobis
quidam, degere Helladium in finitimis montibus,
martyrumque memoriam peragere: primo quidem
instituto in itinere pergebam, quod magis esse de-
coro consentaneum putarem, ut ipsa in metropoli
hominem convenirem. Verum ubi cognatorum quis-
piam data opera me accessisset, atque hominem
adversa valetudine laborare pro certo confirmasset:
relicto ibidem curru, ubi nuntium hunc acceperam,
equo reliquum itineris intervallum confeci, sane
præceps et quod ob ascensus asperrimos prope a
nobis peragrari non posset. Spatium ipsum, quod
nobis emetiendum erat, habebat milliaria ad quin-
decim. Hæc ubi partim pedibus partim equo vectus,
vix matutino tempore, atque etiam aliqua noctis
parte absolvissem, prima diei hora jam Andumocli-
nis eram. Nam hoc loco illi erat nomen, in quo
cum duobus aliis episcopis in hominum cœtu fre-
quenti concionabatur. Cumque procul e tumulto
quodam, qui vico immineret, concionis sub dio
concursum vidissem: gradatim deinceps pro-
gressi sumus pedites, tam ipse quam comites mei,
manuque nostros equos ductavimus. Quo factum,
ut eadem celeritate duo confierent, nimirum ut
ipse domum e concione rediret, ac nos martyrum
ad locum perveniremus. Neque mora ulla interpo-
sita missus a nobis est, qui adventum ei nostrum
indicaret: et paulo post minister ipsius in nos in-
cidit, quem rogavimus ut celeriter ad eum rem
D deferret, quo diutius apud ipsum versari possemus,
et opportunitatem aliquam invenire, ne nihil non
curatum relinqueretur. Secundum hæc sedebam
equidem sub dio, expectans aliquem, qui nos intro
vocaret: adeoque propositus eram omnibus ut
importunum spectaculum, quotquot eo convene-
rant. Non jam exiguum temporis spatium inter-
cesserat, et nictabant oculi, et consequebatur qui-
dam torpor et ex itinere fatigatio molestiam auge-
bat, itemque æstus vehemens, et homines nos
intuentes, nosque digitis inter se ostentantes: hæc

Cumque gravior hæc mihi accideret injuria, A quam si ab hostibus profecta fuisset, ipsa mihi cogitatio mea molestiam exhibebat, secum modo quodam pugnans, et sententiam suam mutans in consilio sinistro quod instituisset. Ubi vero vix tandem nobis sacrarium apertum esset, jamque ingressi fuissetus adyta; vulgus quidem hominum quominus introiret, aditu prohibebatur, meo mecum intrante ministro, qui manu corpus e labore fatigatum fulciret. Hinc cum hominem compellasset, et aliquantulum stetissem, expectans ut sedere juberet ut nihil horum accidit, conversus ad gradus quosdam procul inde dissitos, in eorum uno consideo, et nunquid amanter humaniterve dicturus esset nobis, vel saltem superciliis annuturus, opperior. Verum omnia contra spem nostram evenere. Nam silentium nocturnum erat, et tristitia quædam tragica, et stupor, et in universum nulla vox est prolata. Denique non exiguum temporis intervallum quasi nigra in nocte silenter exigebatur. Ad ea toto animo perculsus, quod ne vulgari quidem voce nos dignaretur, per illa hominum in usu frequentia verba, quibus vel obiter saltem excipere nosmet solemus, cujusmodi sunt, « Salvus advenisti: », vel, « Unde nobis ades? quæ de causa? quamobrem huc properasti? taciturnitatem illam mihi quasi quandam vitæ apud inferos imaginem proponebam. Quamquam hoc exemplum ne quidem usurpare debebam. Etenim apud inferos magna est æqualitas in conditione omnium, quippe ubi nihil eorum, quæ supra terram totam illam vitæ humanæ tragœdiam efficiunt, turbæ quidquam afferat. Nam gloria quemadmodum vates quidam loquitur, una cum hominibus non descendit: sed cujusvis hominis anima relictis iis, quæ in hac vita expetuntur a plerisque summo studio petulantia, inquam, et superbia, et fastu, simplex et omni absque apparatu ad inferos sese confert, ita ut nihil rerum in hac vita molestiarum quidquam istis negotiis exhibeat. Utut res sese habeat, mihi quidem certe illa, quæ tum accidebant, vel infernus, vel caliginosus carcer, vel alia quædam tristic officina pœnæ videbantur esse: præsertim cum mecum ipse perpenderem, quantis in bonis a patribus acceptis successores facti fuerimus, et quales posteris narrationes de nobis relicturi simus. Quid dicam de summa amoris affectione, qua sese mutuo patres nostri complectebantur? Nihil certe miri est, eos qui sint homines in natura, cujus per omnia par est dignitas, nolle potiori cæteris esse loco, sed existimare, mutuo nos debere nosmet humilitate superare. Enimvero maxime ad animum mihi accidebat, universæ creaturæ Dominum, unigenam illum Filium, qui est in sinibus Patris, qui exstitit initio rerum, qui exstitit in forma Dei, qui universa gestat verbo potentia suæ, hunc ergo non in hoc solum abjecisse se, quod per carnem quasi peregrinatus sit in humana natura: sed quod etiam proditorem Judam ore suo propius ad

Kal χαλεπώτερον τῆς παρὰ τῶν ἐχθρῶν μοι γενομένης ὕβρεως, ὁ ἐμός με λογισμὸς ἦν ἵα, μαχόμενος τρόπον τινὰ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ μεταγινώσκων ἐν ὕστεροβουλίᾳ ὑπὲρ ὧν προέθετο. Ὡς δ' οὖν μόλις ἡνοίγη ἡμῖν τὰ ἀνάκτορα, καὶ τῶν ἀδύτων ἐντὸς ἐγενόμεθα· οἱ μὲν πολλοὶ ἀπεκλείσθησαν τῆς εἰσόδου· ὁ δὲ ἐμὸς συνεσιῆθε διάκονος, ὃς τῇ χειρὶ τὸ σῶμα ὑπέριδε πεπονηχὸς ἐκ τοῦ κόπου. Ἐγὼ δὲ προσειπὼν αὐτῷ, καὶ ἐπ' ὀλίγον σταθεὶς, ὥστε μοι γενέσθαι προτροπὴν εἰς καθέδραν, ὡς οὐδὲν τούτων ἐγίνετο, ἐπὶ τίνος τῶν πόρρωθεν βάθρων διατραπεὶς ἀνεπαυσάμην, ἀναμένων εἰ ἄρα τι φεθέγξαιτο πρὸς ἡμᾶς εὐμένες, ἥ τι φιλόανθρωπον, ἥ ταῖς γούν ὀφρὺσι λοιπὸν ἐπινεύσειεν. Ἀλλ' ἀπ' ἐναντίων τῇ ἐλπίδι τὰ πάντα. Σιωπὴ γὰρ ἦν τὸ ἀπὸ τούτου νυκτερινή, καὶ κατ'ἡμέραν τραγική, καὶ θάμβος, καὶ ἐκπληξις, καὶ παντελὴς ἀφωνία, καὶ χρόνος οὐκ ἐν μικρῷ διαστήματι καθάπερ ἐν μελαίνῃ νυκτὶ δι' ἡσυχίας παρατεινόμενος. Ἐγὼ δὲ τούτοις ἐναποπληγείς τὴν διάνοιαν, διὰ τὸ μηδὲ τῆς κοινῆς αὐτὸν ἐβελῆσαι μεταδοῦναι φωνῆς, διὰ τῶν κατημαξευμένων τούτων τὴν συντυχίαν ἀφοσιούμενων· οἷον τὸ, « Εὖ ἦκεις, ἦ πόθεν ἦκεις; ἢ ὑπὲρ τίνος; ἢ τίς ἡ τῆς παρουσίας σπουδὴ; » τὴν ἡσυχίαν ἐκείνην τῆς ἐν ᾧδου διαγωγῆς ἐποιούμην εἰκόνα. Μᾶλλον δὲ καταγινώσκω τοῦ ὑποδείγματος. Ἐν ᾧδου γὰρ ἰσονομία πολλή, μηδενὸς τῶν ὑπὲρ γῆς τὴν περὶ τὸν βίον τραγωιδίαν ἐργαζομένων, ἐκείνην τὴν διαγωγὴν διοχλοῦντος. Οὐ γὰρ οὐγκатаβαίνει, καθά φησιν ὁ Προφῆτης, τοῖς ἀνθρώποις ἡ δόξα· ἀλλὰ καταλιποῦσα ἡ ἐκάστου ψυχῇ τὰ νῦν σπουδαζόμενα τοῖς πολλοῖς, ὕβριν λέγω καὶ ὑπερηφανίαν καὶ τύφον, ἀπλῇ καὶ ἀκατάσχετος ἐπιχωριάζει τοῖς κάτω, ὡς μηδὲν τῶν τῆδε μοχθηρῶν καὶ παρ' ἐκείνους εἶναι. Πλὴν ἀλλ' ἐμοὶ ᾧδης ἡ δεσπομῶτριον ἀφεγγές, ἡ ἄλλοι τα σκυθρωπὸν χολαστήριον ἐδόκει τὰ παρόντα εἶναι, λογιζομένων ὅτων ἀγαθῶν ἐγενόμεθα παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν διάδοχοι, καὶ οἷα διηγήματα τοῖς μετ' ἡμᾶς καταλείβομεν. Τί δὲ λέγω τῶν πατέρων τὴν ἀγαπητικὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν; Θάυμαστὸν γὰρ οὐδὲν, ἀνθρώπους ὄντας ἐν ὁμοίῳ τῇ φύσει, μηδὲν ἐθέλειν πλεόν ἀλλήλων ἔχειν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγεῖσθαι ἑαυτῶν ὑπερέχειν. Ἀλλ' ἐκεῖνο μάλιστα μου τῆς διανοίας καθήκτετο, ὅτι ὁ πάσης κτίσεως Δεσπότης, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπαρχων, ὁ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὐκ ἐν τούτῳ μόνον ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ἐν τῷ διὰ σαρκὸς ἐπιδημησαί τῃ ἀνθρωπίνῃ φύσει· ἀλλὰ καὶ τὸν προδότην ἑαυτοῦ Ἰούδαν τῷ ἰδίῳ στόματι, διὰ φιλήματος προσεγγίζοντα δέχεσθαι, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, τὸ μὴ φιληθῆναι παρ' αὐτοῦ, ὡς φιλόανθρωπος, ὁνειδίζειν. Ἐγὼ δὲ οὕτε ἀντὶ τοῦ λεπροῦ ἐλογίσθην· τῷ τίνι; Ὁ τίς; Τὴν διαφοράν εὐρεῖν οὐκ ἔχω, τῷ πόθεν καταβεβηκότε; Ὅπου κείμενος; Εἶγε τὰ τοῦ κόσμου βλέποι τις τούτου. Εἰ μὲν γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς ἐξετάζοι τις, τοσοῦτον ἴσως ἀνεπαχθές ἐστί λέγειν, ὅτι ὁμῶς ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλεύθερον.

Εἰ δὲ τὴν ἀληθῆ τις ἐπιζητοῖ τῆς ψυχῆς ἐλευθερίαν τε καὶ εὐγένειαν, ἐπίσης δούλοι τῆς ἁμαρτίας ἀμφότεροι, ἐπίσης τοῦ αἵροντος τὰς ἁμαρτίας δεόμεθα· ἄλλος ἐστὶν, ὁ τῷ ἰδίῳ αἵματι τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμᾶς λυτρωσάμενος, ὃς καὶ ἐξηγόρασεν ἡμᾶς, καὶ ὑπερῆφανίαν τινὰ κατὰ τῶν ἐξαγορασθέντων οὐκ ἐπαδείξατο, νεκροὺς εἰς ζωὴν ἀνακαλούμενος, ὁ πᾶσαν ἐξώμενος ἀρρώστιαν καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων.

estia cuiusquam potest, parem utriusque dignitatem esse, qua nobilitatem, qua ingenuitatem. At si veram quis animi tam ingenuitatem, quam nobilitatem inquirat, æquali ratione peccati sumus uterque servi: æquali ratione peccata tollentis indigemus; alius est, qui proprio sanguine nos de morte peccatisque persoluto pretio redemit; qui mercatus est nos, neque tamen ulla adversus emptos ab sese superbia usus est, qui mortuos in vitam revocavit: qui omnem et animorum et corporum debilitatem sanavit.

Ἐπεὶ οὖν ὁ καθ' ἡμῶν τύφος καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας ὄγκος μικροῦ δεῖν τῷ οὐρανῷ ὕψει στενοχωρούμενος ἦν, ὅλην δὲ τινὰ καὶ ἀφορμὴν πρὸς τὴν νόσον οὐδεμίαν ἔωρων, ὅθεν συγγνωστὴν γίνεται τὸ τοιοῦτον πάθος, ἐπὶ τῶν ἐκ περιττάσειός τινος ταύτην ἀναλαμβάνοντων τὴν νόσον, ὅταν ἡ γένος, ἡ παιδεία, ἡ ἀξιομάτων ὑπεροχὴ τὰ χαυνότερα ἦσθι διαφύσῃ· οὐκ εἶχον ὅπως ἑμαυτὸν ἀτρεμεῖν νοθεύσω, διουδοῦσας μοι πρὸς τὴν ἀλογίαν τῶν γινομένων ἐνδοθεν τῆς καρδίας, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς λογισμοὺς διαπτυσούσας. Ὅτε καὶ μάλιστα τὸν θεὸν ἡγάσθην Ἀπόστολον, οὕτως ἐναργῶς τὸν ἐμφύλιον ἐν ἡμῖν διαγράφοντα πόλεμον, λέγοντα εἶναι τινὰ ἐν τοῖς μέλεσι νόμον ἁμαρτίας, τὸν ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς, καὶ ποιοῦντα πολλάκις ἑαυτῷ τὸν νοῦν αἰχμάλωτον τε καὶ ὑποχείριον. Ταύτην ἑμαυτῷ βλέπων τῶν δύο λογισμῶν τὴν ἐξ ἐναντίου παράταξιν, τοῦ τε χαλεπαίνοντος πρὸς τὴν ἐκ τῆς ὑπερηφανίας ὕβριν, καὶ τοῦ τὸ διοιδοῦν καταστέλλοντος· ἐπειδὴ κατὰ Θεοῦ χάριν οὐκ ἐκράτησεν ἡ χεὶρ τὴν ὁπλή, τότε πρὸς αὐτὸν εἶπον ἐγώ· « Μὴ ἄρα τί σοι τῶν περὶ τὴν θεραπείαν τοῦ σώματος σπουδαζομένων εὐχαιρουσῶ μοι βλάπτεται, καὶ ὑπεξελθεῖν ἐστὶν ἐυχαίρων; » Τοῦ δὲ εἰπόντος μὴ γρηῃσιν τοῦ θεραπευθῆναι τὸ σῶμα, εἰπὼν τινὰς λόγους θεραπευτικούς πρὸς αὐτόν, ὡς οἶόν τε ἦν. Κάκεινον δι' ὀλίγων τὸ ἐπὶ πολλοῖς ἀδικήμασι τὴν καθ' ἡμῶν ἔχειν λύπην ἐνδείκνυμενον, ταῦτα πρὸς αὐτὸν ἀπεκρινάμην ἐγώ· « Ὅτι ἐν ἀνθρώποις πολλὴν ἔχει δύναμιν πρὸς ἀπάτην τὸ ψεῦδος· τὸ δὲ θεῶν κριτήριον τὸν ἐξ ἀπάτης παραλογισμὸν οὐ προσδέχεται. Ἐμοὶ δὲ τοσούτο πέποιθεν ἐν τοῖς πρὸς σὲ πράγμασιν ἡ συνέσιθις, ὡς εὐχεσθαι τῶν μὲν ἄλλων ἁμαρτιῶν γενέσθαι μοι τὴν συγχώρησιν· εἰ δὲ τι κατὰ σοῦ πέπρακται μοι, τοῦτο μεῖναι εἰς τὸ διηνεκὲς ἀσυγχώρητον. » Σχετικιάσας δὲ τῷ λόγῳ, οὐκέτι προστεθῆναι τὰς ἀποδείξεις τοῖς εἰρημένους ἰδέξατο. Ὡρα ἦν πλείων ἢ κατὰ τὴν ἔκτην· καὶ τὸ λουτρὸν εὐπρεπὲς, καὶ ἐν παρασκευῇ ἡ ἐστίασις, καὶ Σάββατον ἡ ἡμέρα, καὶ μαρτυρῶν τιμῇ. Καὶ πάλιν ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελίου πῶς μιμεῖται τὸν τοῦ Εὐαγγελίου Δεσπότην; ὁ μὲν μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίων καὶ

A ipsum sub osculi specie accedentem admiserit: quodque domum leprosi Simonis ingressus, eidem pro summa humanitate sua exprobrat, quo osculo non fuisset exceptus. Ego vero ne pro leproso quidem sum habitus. At qui vir, a quo? Nequeo certe quidquam discriminis invenire. Unde is descendere? Ubi abjectus ipse jacueram, si quidem mundana quis intueatur. Nam quæ carnis sunt, si quis exploret, fortasse tantum dici absque molestia

B Cum igitur insignis ille adversus nos fastus, et superbiæ magnitudo parum abesset quin cœlesti a sublimitate non eaperetur: cumque materiem nullam, nullam occasionem morbo huic præbentem, quibus ex rebus hæc animi perturbatio veniam mereri consuevit, quoties aliqui tenentur hoc morbo quadam ex circumstantia, nimirum ubi vel genus, vel institutio, vel dignitatum præstantia mores leviusculorum hominum inflat: nesciebam quo pacto meipsum erudirem, uti memet continebam; quod animus mihi ob insolentiam eorum quæ acciderent, interius intumesceret, et cogitationes omnes de tolerantia respueret. Atque hoc tempore vel maxime divinum illum Apostolum admiratus sum, qui tam illustri ratione bellum intra nos civile depinxerit, cum ait esse quamdam in membris nostris legem peccati, quasi copias suas obijcientem legi mentis, sæpiusque mentem sibi captivam reddentem, ac suam in potestatem redigentem. C Hujusmodi cum in me duarum cogitationum velut instructam utrinque ex adverso aciem cernebam, quarum altera graviter ferret illam a superbia profectam injuriam, altera id quod intumuerat pacaret: posteaquam Dei beneficio victoria non potiebatur id quod in pejus momento suo impellebat, tum demum sic cum compello: Num quid eorum, quæ ad corporis tui curam pertinent, propter adventum meum omittitur cum incommodo tuo, ut nos exire sit opportunum? Ad quæ cum dixisset, non esse sibi opus curatione corporis, subjeci verba quædam, quibus ægrum hominis animum pro virili curarem. Cumque paucis ille se nobis irasci propter multas injurias ostendisset, respondi ego: « Mendacium inter homines ad fraudem ac deceptionem vim habere permagnam; verum in Dei judicio non posse fraudis falsitatem locum habere. Meæ vero conscientiæ tanta est in his adversus te negotiis confidentia, ut exoptem aliorum quidem mihi delictorum veniam contingere, at si quid contra te commissi, hoc ut in perpetuum non condonatum maneat. » Hanc ille orationem cum graviter molesteque tulisset, non amplius

addi ad ea quæ dixissem probationes quasdam passus est. Sexta jam hora præterierat, et balneum eleganter instructum erat, et apparabatur epulum, et ipsa dies Sabbatum erat, et martyrum celebratio. Hæc rursus mihi vide, quo pacto discipulus Evangelii Dominum Evangelii imitetur. Nam hic quidem cum publicanis ac peccatoribus comedens, sic sese purgabat ad illos, qui hoc ei loco probri objicerent, ut diceret id se ex benigno quodam erga homines studio facere. At ille piaculi loco ducit et inquinamenti adhibere nos mensæ suæ post defatigationem illam ortam ex itinere : post tantum æstum, in quo assidentes ipsius ad ostium sub dio torrebamur : post tristem illam taciturnitatem, quam experti eramus, posteaquam in conspectum ejus veneramus. Nimirum nos rursus ad idem spatium emetiendum dimittit, ut per eandem viam nosmet affligeremus, corpore jam defecto et laboribus macerato. Quo factum, ut iix sub serum multas medio in itinere perpassi ærumnas comites nostros assequeremur. Nam et nubes quædam ex turbine subito in aere orta, copioso imbre ad ipsas usque medullas nostras penetrabat. Etenim tegumentis ob ingentem æstum instructi non eramus, ut adversus pluviam nosmet munire possemus. Verumenimvero per Dei gratiam quasi qui ex tempestate vel naufragio salvi evaserunt, ita et ipsi comites nostros magna cum lætitia sumus assecuti. Cumque per noctem quievissemus, vivi et incolumes una cum aliis ad nostra usque loca pervenimus, hoc præter alia consecuti sorte fortuna, quod eorum omnium quæ prius acciderunt, hæc adversus nos in hoc tempore exercita injuria memoriam renovavit. Adeoque necessitas ipsa nos cogit, ut in posterum et ipsi nostra causa consilii quidpiam capiamus, vel potius illius ipsius causa. Nam quod ejus institutum in illis, quæ accidere prius, impeditum non fuerit, id vero hominem tam immodicum ad fastum provexit. Quamobrem ut scipso reddatur melior, convenit forsā a nobis quoque nonnihil suscipi, ut se hominem esse discat, qui nullam adversus eidem addictos sententiæ, dignitateque pares, vel injuriæ vel ignominie potestatem habeat. Ecce enim, verum esse largiamur (dicam quidem sub conditione) designatum a me quiddam esse, quod esset ipsi ingratus molestumque : quodnam adversum nos ob ea quæ vel facta sunt, vel ex conjecturis collecta, judicium est institutum ? quæ rei probatio de illata injuria nos convicit ? Qui canones adversus nos producti ? Quænam legitime ab episcopo enuntiata verba sententiam contra nos latam approbavit ? Quod si quid ejusmodi maxime factum est, et quidem legitime : omnino tamen in aliquo saltem gradu erat periculum. At petulantiam adversus ingenuos homines, et ignominiam adversus dignitate pares, quinam quæso canones unquam comprobant ? Judicate justum judicium vos qui Deum respiciitis, quamobrem hanc nobis

A πίνων, ἀπελογεῖτο τοῖς ἐνεδίξουσιν, ὡς κατὰ φι-
ανθρωπῖαν τοῦτο ποιών. Ὁ δὲ ἄγος κρίνει καὶ
μῖασμα, τὴν ἐπὶ τραπέζης κοινωνίαν, μετὰ τὸν
κόπον ἔκεινον, ὃν ἐκ τῆς ὁδοπορίας ὑπέστημεν·
μετὰ τὸ θάλλος τὸ τοσούτον, ἐν ᾧ ὑπαίθριοι ταῖς
θύραις αὐτοῦ προσκαθεζόμενοι κατεφύργημεν· μετὰ
τὴν σκυθρωπὴν ἐκείνην κατ'φειαν, ἣν ἐν ὀφθαλμοῖς
αὐτοῦ γεγονότες ἀνέτλημεν· καὶ ἀποπέμπεται ἡμᾶς
πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ διάστημα, διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ,
ταλαιπωροῦντας ἐν ἐκλειοιπότη ἡδὴ καὶ καταπεπο-
νημένῳ τῷ σώματι· ὥστε μολὶς ἡμᾶς περὶ δειλὴν
ὁρίαν πολλὰ διὰ μέσου κακοπαθήσαντας καταλαβεῖν
τὴν συνοδίαν. Καὶ γὰρ τι καὶ νέφος ἐκ λαίλαπος κατὰ
τὸ ἄβροον ἐν τῷ ἄερί γενόμενον, αὐτῶν τῶν μυελῶν
ἡμᾶς λάβρω τῷ ὁμῶφι καθίκετο. Ἀπαράσκεινοι γὰρ
B ἦμεν διὰ τὸ ὑπερβάλλον θάλλος, ὡς πρὸς ὑετοῦ φυ-
λακίην. Πλὴν ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ χάριν, ὡς οἱ ἀπὸ κλύ-
δωνος ἢ ναυαγίου περισωθέντες, ἄσμενοι τὴν συ-
νοδίαν ἡμῶν καταλάβομεν· καὶ ἀναπαυσάμενοι τὴν
νύκτα μετὰ ἀλλήλων, ζῶντες μέχρι τῶν ἡμετέρων
δισσώθημεν τόπων· τοῦτο προσλαβόντες ἐκ τῆς
συντυχίας, ὅτι πάντων τῶν πρότερον γεγονότων, ἢ
ἐναγχος γενομένη καθ' ἡμῶν ὕβρις τὴν νύκτιν ἀν-
ενώσατο. Καὶ τοὶ ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν καὶ ὑπὲρ
ἡμῶν βουλευσάσθαι· μέλλον δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἔκειναι.
Τὸ γὰρ μὴ ἀνακοπῆναι τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν ἐν τοῖς
πρότερον γεγεννημένοις, εἰς ταύτην αὐτὸν ἤγαγε τοῦ
τύφου τὴν ἀμετρίαν. Οὐκοῦν ὡς ἂν χάκεινος ἑαυτοῦ
γένοιτο κρείττων, τάχα τι προσήκει καὶ παρ' ἡμῶν
γενέσθαι, ὡς ἂν μάθῃ ἀνθρώπος ὢν, καὶ οὐδεμίαν
C κατὰ τῶν ὁμοφρόνων τε καὶ ὁμοτίμων ὕβριώς τε
καὶ ἀτιμίας τὴν αὐθεντίαν ἔχων. Ἰδοὺ γὰρ ἀληθὲς
εἶναι δεδοσθω, (λέγω καθ' ὑπόθεσιν) γεγενῆσθαι παρ'
ἐμοῦ τι λυπηρὸν κατ' ἔκειναι· ποῖον συνίστη καθ'
ἡμῶν ἐπὶ τοῖς γινομένοις, ἢ ὑπονοουμένοις κριτή-
ριον; Τίς ἀπόδειξις τὴν ἀδικίαν ἀπέλεγε; Τίνες
κανόνες καθ' ἡμῶν ἀνεγνώσθησαν; Ποία ἐνομο-
ἐπισκόπου ἀπόφασις τὴν καθ' ἡμῶν κρίσιν ἐκύρωσεν;
Εἰ δέ τι καὶ ἐγεγονέι τούτων ἐνόμως, πάντως ἂν
περὶ τὸν βαβλὸν ὁ κίνδυνος ἦν. Ὑβριν δὲ κατὰ τῶν
ἐλευθέρων, καὶ ἀτιμίαν κατὰ τῶν ὁμοτίμων, ποῖοι
κανόνες ἐνομοθέτησαν; Κρίμα δίκαιον κρίνατε, οἱ
πρὸς Θεὸν ὀρώντες, ἐν τίνι συγγνωστέον ἡγείσθε τὴν
καθ' ἡμῶν ἀτιμίαν; Εἰ κατὰ τὴν ἱερωσύνην τὸ ἀξίωμα
D κρίνοιτο, ἴση παρὰ συνόδου καὶ μία γέγονεν ἀμφοτέ-
ρων ἡμῶν ἡ προνομία, μᾶλλον δὲ ἡ φρονίτις τῆς
τῶν κοινῶν διορθώσεως, ἐν τῷ τῶν ἴσων ἔχειν. Εἰ δὲ
τινες ἡμᾶς γυμνοῦς τοῦ κατὰ τὴν ἱερωσύνην ἀξιώμα-
τος ἐφ' ἑαυτοὺς βλέποιν, τί τοῦ ἐτέρου πλεῖον ἔχει
ὁ ἕτερος; γένος; παιδεύειν; ἐλευθερίαν πρὸς τοὺς
ἀρίστους τε καὶ εὐδοκίμους; γνῶσιν; Ταῦτα ἢ ἐν τῷ
ἴσῳ καὶ παρ' ἡμῶν ἔστιν εὐρεῖν, ἢ πάντως οὐκ ἐν
ἐλάσσονι. Ἀλλὰ πλοῦτον λέγει; Μὴ γένοιτο εἰς ἀν-
άγκην ἔλθειν, ταῦτα περὶ αὐτοῦ διηγῆσθαι ἢ τοσ-
οῦτον ἀρχαῖ μόνον εἰπεῖν, ὅσοι ἦν τὸ καταρχάς, καὶ
νῦν ὅσοι ἐγένετο, καὶ καταλείπειν ἄλλοις ἀναζητῆσαι
τῆς αὐξήσεως τοῦ πλοῦτου τὰς ἀφορμὰς, τοῦ μέχρι
τοῦ παρόντος καὶ καθ' ἑκάστην μικροῦ δεῖν ἡμέραν
διὰ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων αὐξανόμενον τε καὶ

τροφομενου. Τίς οὖν τῆς καθ' ἡμᾶς ὑβρεως ἡ ἐξουσία, εἰ μήτε γένους ὑπεροχή, μήτε ἀξιώματος περιφάνεια, μήτε δύναμις ὑπερβάλλουσα λόγῳ, μήτ' εὐεργεσία τις προϋπάρξασα; ὅποτε καὶ εἰ ταῦτα ἦν, καὶ οὕτως ἂν τὸ κατὰ τὴν ὑβριν ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων, ἀσύγνωστον. Μηδενὸς δὲ τούτων ὄντος, οὐκ οἶμαι καλῶς ἔχειν τὴν τοσαύτην τοῦ τύφου νόσον περιτεῖν ἀθεράπευτον. Θεραπεία δὲ ἐστὶ τὸ ἐπικλίνειν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ διαστεῖλαι τὸν διάκονον ὄγκον, μικρὸν διαπνευσθέντος τοῦ κατὰ τὸν τύφον φουσηματος. Ὅπως δ' ἂν γένοιτο τοῦτο, Θεῷ μελήσει.

Ut hæc de ipso commemoremus. Hæc modo dicere sufficiat, quantæ fuerint illæ initio, tantas etiam nobis nunc esse: præterea nos quibus occasionibus eas opes amplificaverimus, quas hactenus ei quidem prope quotidie præclaris conatibus augemus quasque alimus, aliis perquirendum relinquere. Quamnam igitur ille potestatem habet inferendæ nobis injuriæ, si nulla hæc generis est præstantia, neque dignitatis splendor, neque eximia dicendi vis, neque beneficentia prius erga me declarata? quandoquidem etiam si hæc essent, nihilominus condonari non debet exercita adversus homines ingenuos petulantia. Verum cum nihil horum sit, non arbitror recte nos facturos, si tantum fastus morbum incuratum negligamus. Neque verò alia potest esse curatio, quam si deprimatur superbia, et inanis ille fastus coerceatur, inflatione tam elata nonnihil exspirante. Ut autem id fiat, Deo permittimus, cui hanc rem curæ futuram non dubitamus.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β.

EPISTOLA II.

Reprehendit abusus tunc temporis in peregrinationibus ad loca sancta obvios.

Περὶ τῶν ἀπείρτων εἰς Ἱεροσόλυμα.

B

De iis qui adeunt Jerosolyma (1).

Ἐπειδὴ περ ἠρώτησας, ὦ φίλε, διὰ τοῦ γράμματός, πρέπειν ψήθην περὶ πάντων σοὶ καθεστῆς ἀποκρίνασθαι. Ἐγὼ τοὺς ἀπαξ ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ, καλῶς ἔχειν φημι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς· καὶ ὥστε οἱ τῷ κανόνι τὸ ὑποκείμενον ἀπυσθύνοντες, κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ κανόνος εὐθείαν τὰ σχολικά τὰ ἐν χερσὶν εἰς εὐθύτητα μεταβάλλουσιν· οὕτως προσήκειν ἡγοῦμαι οἷόν τινα κανόνα ὀρθὸν καὶ ἀδιάστροφον, τὴν εὐαγγελικὴν λέγουσιν δὴ πολιτείαν, τοῦτοις ἐπιβάλλοντας, κατ' ἐκείνην πρὸς τὸν Θεὸν ἀπυσθύνεσθαι. Ἐπεὶ τοίνυν εἰσὶ τινες τῶν τὸν μονήρην καὶ ἰδιόζοντα βίον ἐπανηρημένων, οἷς ἐν μέρει εὐσεβείας γενόμεναι τὸ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπους ἰδεῖν, ἐν οἷς τὰ σύμβολα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου ὁράται, καλῶς ἂν ἔχοι πρὸς τὸν κανόνα βλέπειν· καὶ εἰ ταῦτα βούλεται ἡ παρὰ τῶν ἐντολῶν χειραγωγία, ποιεῖν τὸ ἔργον, ὡς πρόσταγμα Κυρίου. Εἰ δὲ ἐξω ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Δεσπότου, οὐκ οἶδα τί ἐστὶ τὸ διαταταγμένον τι θέλειν ποιεῖν αὐτὸν ἑαυτοῦ τοῦ καλοῦ νόμον γινόμενον. Ὅπου προσκαλεῖται πρὸς τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Κύριος τοὺς εὐλογημένους, τὸ ἀπλθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς κατορθώμασιν οὐκ ἀπηρέθησεν ὅπου τὸν μακαρισμὸν διαγέλλει, τὴν τοιαύτην σπουδὴν οὐ περιελαβέν. Ὁ δὲ μήτε μακάριον ποιεῖ, μήτε πρὸς τὴν βασιλείαν εὐθετον, ἀντὶ τίνος σπουδάζεται, ὁ νοῦν ἔχων ἐπισκεψάσθω. Καὶ εἰ μὲν ἐπωφελὲς ἦν τὸ γινόμενον, οὐκ ἦν οὐδὲ οὕτως καλὸν παρὰ τῶν τελείων σπουδάζεσθαι.

C

Quia me rogasti, amice, per epistolam, mihi ordine de omnibus tibi respondendum existimavi. Equidem qui semel se altiori vivendi rationi dedicaverunt, cum eis præclare agi censeo, si perpetuo ad Evangelii voces inducantur, ac tanquam, qui regula quidquid propositum est dirigunt, ejus rectitudine, tortuosa quæ in manibus habent, ad rectitudinem adducunt: ita convenire arbitror, ut veluti quamdam regulam rectam et immutabilem, evangelicam dico politiam, his admoventes, juxta illam ad Deum dirigamur. Cum itaque sint aliqui ex iis qui solitariam et privatam vitam sibi delogerunt, qui in parte pietatis ponant Jerosolymitana loca vidisse, in quibus indicia Domini adventus per carnem conspiciuntur, præclare se res habebit, si ad regulam ipsam respiciamus, idque si velit præceptorum ductus, ut opus factamus quasi mandatum Domini: sin præter Domini præcepta id appareat introductum, haud scio quid sit, quod præcipiat velle quid aliquem facere, qui se sibi legem boni fecerit ipsum. Ubi ad regni celorum hæreditatem consequendam vocat Dominus benedictos, professionem in Jerosolyma inter recte facta, quæ eo dirigant, non enumeravit: ubi beatitudinem annuntiat, tale studium, talemque operam non est complexus. Quod autem neque beatum efficit, neque ad regnum conducibile est, quare in eo studium et operam poni oporteat, qui mentem habet, consideret. Atqui licet id opus

D

utilitatis quid haberet, ne sic quidem honeste a perfectis studio dignum videri deberet. Quoniam autem id factum diligenter examinatum, animo detrimentum conciliat, iis qui vitæ accurate degendæ incumbunt, longo studio indignum est: imo maxime cavendum, ut nihil ab eo lædatur is, qui secundum Deum vitam instituit agendam. Quid igitur est in his quod lædat? Sancta et gravis vitæ institutio eadem omnibus et viris et feminis proposita est. Peculiaris est vitæ philosophicæ honestas et castitas: quæ in vita sua eaque non mista ac seorsim acta consummatur, ita ut impermista sit, et minime confusa natura: neque feminis in consortium virorum, neque viris in mulierum ad tuenda castitatis et honestatis officia contendentibus. At vero itineris conficiendi necessitas nunquam non diligentem in his observandis indifferentiam adducit. Nam tantam viam femina, nisi qui eam conservet, habeat, percurrere nequit: tum quia propter naturalem imbecillitatem iumento imponenda est, illincque deponenda: tum quia in difficultatibus tuenda ac servanda. Quidquid autem supponere possimus, sive notum habet, qui ei præstet obsequium; sive mercenarium, qui famuletur, ex utraque parte quod fiet, reprehensionem non effugiet. Nam sive externo se committat, sive domestico acquiescens, continentię legem non conservat. Cum autem in locis illis Orientalibus diversoria et hospitia, urbesque in multis licentiam et ad malum indifferentiam habeant, qui fieri poterit, ut qui per sumum ambulet, non exasperetur oculis? Ubi inquinatur auris, inquinatur oculus, inquinatur et cor, per oculos et auditum nefanda excipiens, qui fieri poterit, ut non afficiatur, qui affecta loca transgreditur? Quid vero etiam plus est habiturus, qui loca illa adit, quasi vero etiamnum Dominus corporaliter in locis illis degat, atque a nobis abierit: aut veluti sanctus Spiritus apud Jerosolymitanos abundet, ad nos autem transire non possit? Atque si ex iis quæ conspiciuntur Dei præsentiam conjicere licet, potius in natione Cappadocum Deum moram trahere quis statuerit, quam in externis locis. Nam quæ sunt in iis altaria, per quæ Domini nomen celebratur? Nec sane quis totius fortasse orbis totidem enumeraret altaria. Deinde etiamsi in locis Jerosolymitanis plus divinæ gratiæ inesset, illic viventium peccatum non tam frequens et consuetum esset. Jam vero nullum est immunditiæ genus, quod apud eos non perpetretur: ac malitiæ, adulteria, furtia, idololatriæ, veneficia, invidiæ et cædes, ac tantum in primis malum illis tam frequens et assiduum est, ut nusquam tanta sit ad trucidandum promptitudo, quanta illis locis inhabitat, ubi belluino more in sanguinem contribulium mutuo incurrunt, frigidi lucri causa.

Ubi ergo hæc sunt, quo argumento intelligas, illis in locis amplio rem gratiam esse? Sed scio quid mihi multi adversus ea, quæ dicta sunt, objiciunt. Aiunt enim: quamobrem hæc contra te

Ἐπεὶ δὲ καταμνησθέντες δι' ἀκριβείας τὸ γινώμενον, καὶ ψυχικὴν προστρέβεται βλάβην τοῖς τὸν ἀκριβῆ βίον ἐνσησάμενοις, οὐκ ἐστὶ τῆς μακρᾶς σπουδῆς ἄξιον. ἀλλὰ τῆς μεγίστης φυλακῆς, ὡς μηδενὶ τῶν καταβλαπτόντων ὁ κατὰ θεὸν προηρημένος ζῆν περιπαίροιο. Τί οὖν ἐστὶν ἐν τοῦτοις τὸ βλάπτον; Ἡ σεμνὴ πολιτεία πᾶσι πρόκειται, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξίν, ἰδίον τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου, ἡ εὐσχημοσύνη· αὕτη δὲ ἐν τῷ ἀμίκτω καὶ ἰδιόζοντι βίῳ τῆς ζωῆς κατορθοῦται, ὡς ἀνεπίμικτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναικῶν ἐν ἀνδράσι, μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ παράτετηρημένα τῆς εὐσχημοσύνης ὁρμώντων. Ἄλλ' ἡ τῆς ὁδοπορίας ἀνάγκη αἰετὴν ἐν τοῦτοις ἀκριβείαν καὶ πρὸς ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἄγει· ἀμήχανον γὰρ γυναικὶ τοσαύτην ὁδὸν διαδραμεῖν, εἰ μὴ τὸν διασώζοντα ἔχοι, καὶ διὰ τὴν ψυχικὴν ἀσθένειαν ἀναγομένη ὑπὸ τὸ ὑποζύγιον, χἀκεῖθεν καταγομένη, καὶ ἐν ταῖς δυσχερεῖαις παρακρατούμενη. Ὅπερ δ' ἂν ὑποθώμεθα, εἴτε γνώριμον ἔχει τὸν τὴν θεραπείαν ἀποπληροῦντα, εἴτε μισθωτὸν τὸν τὴν διακονίαν παρεχόμενον, καὶ ἑκάτερον μέρος οὐ διαφεύγει τὴν μέμψιν τὸ γινώμενον· οὔτε γὰρ τῷ ξένῳ ἑαυτὴν προσαναπαύουσα, οὔτε τῷ ἰδίῳ, τὸν τῆς σωφροσύνης φυλάττει νόμον. Τῶν δὲ κατὰ τοὺς Ἀνατολικούς τόπους πανδογείων καὶ καταλυμάτων, καὶ πόλεων πολλὰ τὴν ἄδειαν καὶ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ἀδιαφορίαν ἔχόντων, πῶς ἔσται δυνατόν διὰ καπνοῦ παρίντα μὴ δριμυχθῆναι τὰς ψυχὰς; Ὅπου μολύνεται μὲν ἀκοή, μολύνεται δὲ ὀφθαλμὸς, μολύνεται δὲ καρδία, δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς δεχομένη τὰ ἄτοπα· πῶς ἔσται δυνατόν ἀπαθῶς παρελθεῖν τοὺς ἐμπαιθεῖς τόπους; Τί δὲ καὶ πλέον ἔξει ὁ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις γενόμενος, ὡς μέχρι τοῦ νῦν σωματικῶς τοῦ Κυρίου ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις διάγοντος, ἡμῶν δὲ ἀποφοιτῶντος; ἢ ὡς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρὰ τοῖς Ἱεροσολυμίταις πλεονάζοντος, πρὸς δὲ ἡμᾶς διαθεῖναι ἀδυνατοῦντος; Καὶ μὴν εἰ ἐστὶν ἐκ τῶν φαινομένων, Θεοῦ παρουσίαν τεκμηρίσθαι, μᾶλλον ἂν τις ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καππαδοκῶν τὸν Θεὸν διακρίσθαι νομίσαιεν, ἥπερ ἐν τοῖς ἔξω τόποις. Ὅσα γὰρ ἐστὶν ἐν τοῦτοις θυσιαστήρια, δι' ὧν τὸ νομα τοῦ Κυρίου δοξάζεται; οὐκ ἂν τις τοσάδε πάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης ἐξαρθημαίετο θυσιαστήρια. Ἐπειτα εἰ καὶ ἦν πλεονὴς ἡ χάρις ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τόποις, οὐκ ἂν ἐπεχωρίαζέ τοῖς ἐκεῖ ζῶσιν ἡ ἀμαρτία. Νῦν μὲν τοι οὐκ ἐστὶν ἀκαθαρσίας εἶδος, ὃ μὴ τολμάται παρ' αὐτοῖς. Καὶ πονηρίαι, καὶ μοιχεῖαι, καὶ κλοπαί, καὶ εἰδωλολατρεῖαι, καὶ φαρμακείαι, καὶ φθόνοι, καὶ φόνοι, καὶ μάλιστα γὰρ τὸ τοιοῦτον ἐπιχωρίαζέ κακὸν, ὥστε μηδαμῶς τοιαύτην ἐτοιμότητα εἶναι πρὸς τὸ φονεῖν, ὅσον ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, θηρίων δίχην τῷ αἵματι τῶν ὁμοφύλων ἐπιτρεχόντων ἀλλήλων, ψυχροῦ κέρδους χάριν.

Ὅπου τοῖνον ταῦτα γίνεται, ποίαν ἀπόδειξιν ἔχεις τοῦ πλεονα χάριν εἶναι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις; Ἄλλ' οἶδα τὸ ἀντιλεγόμενον τῶν πολλῶν πρὸς τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα. Λέγουσι γάρ· Διὰ τί ταῦτα καὶ ἐπὶ

σὲ αὐτὸν οὐκ ἐνομοθέτησας· Εἰ γὰρ μὴδὲν ἦν κέρδος ἂν κατὰ Θεὸν ἐκδημήσαντι, ἀντὶ τοῦ γενέσθαι ἐκεῖ, ὑπὲρ τίνος μάτην ὑπέστης τὴν τοσαύτην ὁδόν· Ἀκουσάτωσαν οὖν τῆς ὑπὲρ τούτων παρ' ἐμοῦ ἀπολογίας. Ἔμοι διὰ τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐν ᾗ ᾤζην ἐτάχθην παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῶν τὴν ζωὴν, ἐγένετο τῆς ἁγίας συνόδου διορθώσεως ἕνεκεν τῆς κατὰ τὴν Ἀραβίαν Ἐκκλησίας, μέχρι τῶν τόπων γενέσθαι. Καὶ ἐπειδὴ ὁμορὸς ἐστὶν ἡ Ἀραβία τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τόποις, ὑποσχόμενος καὶ συσχεφόμενος τοῖς προσεῖναι τοῖς τῶν ἁγίων Ἱεροσολυμιτῶν Ἐκκλησιῶν, διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν ἐν ταραχῇ τὰ πράγματα, καὶ χρῆζειν τοῦ μετατεύοντος. Ἐπειτα δὲ, καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως παρασχομένου τὴν εὐκολίαν τῆς ὁδοῦ διὰ δημοσίου ὀχήματος, οὐδεμία ἡμῖν ἀνάγκη ἐγένετο ταῦτα πάσχειν, ἀ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κατενοήσαμεν. Τὸ γὰρ ὄχημα ἡμῖν ἀντὶ Ἐκκλησίας καὶ μοναστηρίου ἦν, διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ συμπυκνόντων πάντων καὶ συννηστευόντων τῷ Κυρίῳ. Τὸ οὖν ἡμέτερον μηδένα σκανδαλίζετω· μάλλον δὲ πιθανὴ γενέσθω ἡ συμβουλίᾳ ἡμῶν, ὅτι περὶ ὧν τῷ ὀφθαλμῷ ὑπεβόλομεν, περὶ τούτων καὶ συμβουλευόμεν. Ἡμεῖς γὰρ τὸν ἐπιφανέντα Χριστὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινὸν ὡμολογήσαμεν καὶ πρὶν ἐπὶ τοῦ τόπου γενέσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα, οὔτε τῆς πίστεως ἐλαττουμένης, οὔτε μετὰ ταῦτα προσφυζέμενης. Καὶ τὴν διὰ τῆς Παρθένου ἐνανθρωπήσασιν καὶ πρὸ τῆς Βηθλεὲμ ἡπιωτάμεθα. Καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν καὶ πρὸ τοῦ μνήματος ἐπιστεύσαμεν· καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν καὶ δίχα τοῦ τῷ θρῶν τῶν Ἑλαιῶν ἰδεῖν, ἀληθῆς εἶναι ὡμολογήσαμεν. Τοσοῦτον δὲ μόνον ἐκ τῆς ὁδοπορίας ὠφελήθημεν, ὅσον ἐν συγκρίσει γινώσκειν, ὅτι τὰ ἡμέτερα τῶν ἔξω πολὺ ἀγιώτερά ἐστιν. Ὅθεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἐν οἷς ἐστέ τόποις, αἰνέσατε αὐτόν. Θεοῦ γὰρ προσεγγισμὸν τοπικὴ μετάστασις οὐ κατεργάζεται· ἀλλ' ὅπου περ ἂν ᾖς, πρὸς σὲ ἤξει ὁ Θεός, εἰάν γε τὸ τῆς ψυχῆς σου καταγώγιον τοιοῦτον εὐρεθῇ, ὥστε ἐνοικῆσαι τὸν Κύριον ἐν σοὶ καὶ ἐμπεριπατῆσαι. Εἰ δὲ πλήρη ἔχεις τὸν ἔσω ἄνθρωπον λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ᾖς, καὶ ἐπὶ τοῦ θρῶν τῶν Ἑλαιῶν, καὶ ὑπὸ τὸ μνῆμα τῆς ἀναστάσεως, τοσοῦτον ἀπέχεις τὸν Χριστὸν δέξασθαι ἐν ἑαυτῷ, ὅσον οἱ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ὡμολογήσαντες. Συμβούλευσον οὖν, ἀγαπητέ, τοῖς ἀδελφοῖς ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος πρὸς τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Παλαιστίνην. Εἰ δέ τις τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν προβάλοι τὴν παραγγεῖλασαν τοῖς μαθηταῖς, μὴ χωρίζεσθαι ἀπὸ Ἱεροσολύμων, νοησάτω τὸ εἰρημένον· ἐπειδὴ περ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις καὶ διανομὴ οὕτω ἐπεφοίτησε τοῖς ἀποστόλοις, προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ μένειν, ἕως ἂν ἐνδύσωνται δύναμιν ἐξ ὕψους. Εἰ μὲν δ' ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἐγένετο μέχρι τοῦ νῦν, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν εἰδῇ πυρὸς τῶν χαρισμάτων οἰκονομοῦντος ἕκαστον, εἶδει πάντας εἶναι ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ ἐν ᾧ ἡ διανομὴ τοῦ χαρίσματος ἐγένετο· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ οἱ ἐνταῦθα πιστεύ-

A etiam non decernis? Si enim nullum operæ pretium facit, qui secundum Deum illuc peregrinatus fuerit, quamohrem frustra tantam viæ molestiam sustinuisti? Audiant igitur, quo jure me in iis defendam. Mihi propter hanc vivendi rationem, in qua ut vivam, ab eo qui dispensat vitam nostram constitutus sum, necesse fuit pro sancto concilio habito emendandæ Arabicæ Ecclesiæ gratia, ad loca ista proficisci. Ac cum esset Arabia locis Jerosolymitanis contermina, pollicitus eram me una cum iis qui sanctis Jerosolymitanis præsunt Ecclesiis disceptaturum, quod rerum illis esset status perturbatus, ac quodam qui medius intercederet egerent. Præterea vero, ipso quoque piissimo imperatore viæ facilitatem concedente curru publico, nulla nobis necessitas fuit ea perpeti, quæ in aliis animadvertimus. Vehiculum enim nobis pro Ecclesia et monasterio erat, omnibus per totam viam simul psallentibus et jejnantibus Domino. Nostrum ergo exemplum neminem offendat: quin potius probabilius inde nostrum consilium fiat, quod de rebus iisdem quas nos aspeximus, consilium nostrum demus. Nos enim Christum qui apparuit, esse Deum verum confessi sumus, etiam antequam eo ivissemus: et item, fide neque imminuta, neque postea adaucta. Quodque homo per Virginem natus sit, antequam Bethleem intueremur, scivimus. Et a mortuis resurrectionem etiam ante monumentum visum credidimus: atque ascensionem in cælos, nondum conspecto monte Olivarum, veram fuisse confessi sumus. Emolumenti autem id tantulum ex itinervis concessione habuimus, quod ex collatione cognovimus, nostra externis longe sanctiora esse. Unde vos qui timetis Dominum, in quibus locis estis, eum laudate. Localis enim mutatio, ut Deus propior sit, non efficit; sed ubiubi fueris, ad te Deus veniet, siquidem animæ tuæ diversorium tale inveniat, ut in te Dominus inhabitet, inambuletque. Sin hominem interiorum perversis cogitationibus plenum habeas, etiamsi in Golgotha fueris, etiamsi in monte Olivarum, etiamsi sub monumento resurrectionis, tantum a Christi in animum tuum receptione abes, quantum qui ne ab initio quidem fidem professi sunt. Consule ergo, dilecte, fratribus, ut a corpore peregrinentur ad Dominum, non e Cappadocia in Palestinam. Quod si quis objiciat Domini vocem discipulis præcipientem, ne discederent ab Jerosolymis¹, intelligat quid dictum illud voluerit. Cum sancti Spiritus gratia et dispersio nondum venisset apostolis, jussit eis Dominus eodem in loco simul manere, donec induti essent virtute ex alto. At si, quod initio fiebat, ut Spiritus sanctus ignis specie dona singulis impertiret, hucusque fieret, omnes oporteret in eo loco esse ubi dona distribuerentur: sin Spiritus ubi vult spirat: ii quoque qui hic sunt, ac credunt, parti-

¹ Act. 1. 12.

cipes fiunt, juxta fidei analogiam, non juxta peregrinationem in Jerosolyma susceptam.

Ασαντες, μέτοχοι γίνονται τοῦ χαρίσματος, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὐ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐν Ἱερουσαλὺμοις.

EPISTOLA III.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ'.

Commoda et utilitates spirituales ex visitatione locorum sanctorum provenientes agnoscit multumque conquestus de dissidiis Ecclesiae Jerosolymitanæ, mysterium incarnationis Domini exponit monens ut firmiter adhæreant antiquæ fidei regula a Patribus per traditionem acceptæ.

Vere ornatiss. et religiosiss. sororibus, Eustathia et Ambrosia, necnon ornatissimæ et honestissimæ filia Basilissæ, Gregorius salutem in Domino (1).

Ταῖς κοσμοκράταις ἀληθῶς καὶ εὐλαβεστάταις ἀδελφαῖς, Εὐσταθίᾳ καὶ Ἀμβροσίᾳ, καὶ τῇ κοσμοκράτῃ καὶ σεμνοτάτῃ θυγατρὶ Βασιλίσσῃ Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Congressus bonorum, mihiq[ue] ex animo dilectorum, et illius ingentis humanitatis nobis a Domino præstitæ monumenta, quæ isthic ostenduntur, maximi gaudii et voluptatis argumento mihi fuerunt. Utroque enim modo fieri Deo quid esset experiebar, cum et Dei, qui vitam nobis dedit, symbola salutaria videbam, et in ejusmodi personas incideram, in quibus illa ipsa signa gratiæ Domini spiritualiter est contemplari, ut credere liceat esse revera in animo illius qui Deum in se habet, Bethlehem, Golgotha, Olivetum, Resurrectionem. Nam ubi in aliquo per bonam conscientiam Christus fuerit informatus, aut aliquis metu divino veluti clavis carnes suas confixerit, fueritque cum Christo cruci affixus, et grave saxum mundanæ fraudis fuerit amolitus, corporeoque monumento egressus, velut in nova vita ambulare instituerit: relictæ hac humili atque humi repente mortalium vita, sublimi desiderio in celestem rempublicam ascenderit, superna cogitans, ubi est Christus: nil pondere corporis gravatus, sed puriore vita factus a seipso levior, ut per sublimia sursum tendentem caro ipsius nubes instar comitari valeat: hic meo quidem judicio inter illas celebres famæ res censi debet, in quibus benignitatis Domini nostri erga humanum genus monumenta visuntur. Cum igitur et sensibus meis loca sancta intuerer: inuener vero hoc amplius etiam in vobis ejusmodi locorum expressa signa: tanto equidem repletus sum gaudio, ut illud enarrare nulla vis dicendi queat. Sed difficile est, ne dicam fieri omnino haud posse, ut homo natus bono aliquo fruatur, cui nihil mali sit admistum: propterea mihi quoque cum dulcibus gustarem, simul et illorum aliquid est mistum, quæ sensum amare afficiunt, ob quæ post suavem rerum letarum perceptionem, moestus ac tristis domum revertor: reputans apud me, verum esse quod Dominus dixit, mundum universum in malo cubare: ita ut pars nulla orbis terrarum nequioris illius portionis sit immunis. Nam si locus ipse qui sanctum vestigium veræ vitæ suscepit, purus a malis sentibus non est, quid de cæteris opinari debemus, qui sola auditione et prædica-

Β Ἡ μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ καταθυμιῶν συντυχία, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς μεγάλῃς τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας, τὰ ἐν τοῖς τόποις δεικνύμενα, τῆς μεγίστης ἐγένετό μοι χαρὰς τε καὶ εὐφροσύνης ὑπέθεσις. Ἀμφοτέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ Θεὸν ἐορτὴ, διὰ τε τοῦ ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιηθέντος ἡμᾶς Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ ψυχαῖς συντυχεῖν, ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται, ὥστε πιστεῦειν ὅτι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχοντος ἡ Βηθλεὲμ, ὁ Γολγοθὰς, ὁ Ἐλαιὼν, ἡ Ἀνάστασις. Ὅτε γὰρ διὰ τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ὁ Χριστὸς ἐμμορφωθῇ, καὶ καθελώσας τῷ θεῷ φόβῳ τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ συσταυρωθεὶς τῷ Χριστῷ, καὶ ἀποκυλίσας ἀπ' αὐτοῦ τὸν βαρὺν τῆς βιωτικῆς ἀπάτης λίθον, καὶ ἐξελθὼν τοῦ σωματικοῦ μνημείου, ὡς ἐν καινότητι ζωῆς περιεπάτησε, καὶ ὁ καταλιπὼν τὴν κοιλίαν καὶ χαμαὶ ἔληεν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀναβὰς δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν, καὶ τὰ ἄνω φρονῶν, οὐ ὁ Χριστὸς, καὶ μὴ βαρυνόμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐξελαφρύνας διὰ καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης δίκην συμμετεωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα: οὗτος, κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ἐκείνων ἐστὶ τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς τὰ ὑπομνήματα τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας ὁράται. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδον μὲν καὶ αἰσθητῶς τοὺς ἁγίους τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὕμῃν τῶν τοιούτων τόπων ἐναργεῖ τὰ σημεῖα, τοσαύτης ἐπληρώθη χαρὰς, ὥστε ὑπὲρ λόγον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰκεν ἀνθρώπων ὄντα δύσκολον εἶναι, ἵνα μὴ εἶπω ὅτι ἀδύνατον, ἀμύγες τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι: διὰ τοῦτο μοι τῇ γέσει τῶν γλυκεῶν συγκατεμίσθη τε καὶ τῶν πικραίνοντων τὴν αἴσθησιν: ἐφ' οἷς μετὰ τὴν ἀγαθὴν τῶν εὐφραίνοντων ἀπέλαυσιν, πάλιν ἐπὶ τὴν πατρίδα σκυθρωπάζων ἐπορευόμην, λογιζόμενος, ὅτι ἀληθὴς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος ὁ εἰπὼν ὅλον τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι: ὡς μηδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χειρόνος. Εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς ἔχων ὑποδείξάμενος τόπος τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων, οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία κατεσπάρη διὰ ψυχῆς ἀκοῆς καὶ κηρύγματος; ταῦτα δὲ

¹ I Joan. v, 19.

(1) Isaac. Casaubono interprete. — Ed. 1638, III, 655.

πρὸς ὃ τι βλέπων φημί, πάντως οὐδὲν χρή γυνώσκον· διὰ τῶν λόγων ἐκτίθεσθαι, αὐτῶν τῶν πραγμάτων πάσης φωνῆς γνωρίμου γεγυμνότερον διαδοῦναι τὰ λυπηρά. Μίαν ἔχθραν ἐνομοθέτησεν ἡμῖν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν νομοθέτης, τὴν πρὸς τὸν ὄντιν λέγω· πρὸς οὐδὲν ἄλλο τὴν τοῦ μισεῖν δύναμιν ἐνεργεῖσθαι προστάξας, εἰ μὴ πρὸς τὴν ἀποστρεφὴν τῆς κακίας. Ἐχθρὰν γὰρ θῆσώ, φησὶν, ἀνὰ μέσον σου, καὶ ἀνὰ μέσον ἐκείνου. Ἐπειδὴ ποικίλη τις καὶ πολυειδὴς ἐστὶν ἡ κακία, διὰ τοῦ ὅπως ὁ λόγος ταύτην αἰνίσσεται, τῇ πυκνῇ τῶν φολίδων θέσει τὸ πολύτροπον τῆς κακίας χαρακτηρίζων. Ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸν ὄντιν ἐνοπύδοι, διὰ τοῦ τὰ θελήματα τοῦ ἀντικειμένου ποιεῖν, ἐγεγόμεθα· τὸ δὲ μῖσος κατ' ἀλλήλων ἐτρέψαμεν· τάχα δὲ οὐδὲ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ τὴν ἐντολὴν δεδοκότες. Ὁ μὲν γὰρ φησιν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· τὸν τῆς φύσεως ἡμῶν πολέμιον μόνον ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι προστάξας· πάντα δὲ τὸν κοινωνοῦντα τῆς φύσεως, πλησίον ἐκάστου εἶναι εἰπών· ἡ δὲ βαρυχάρδιος ἡμῶν γενεὰ τοῦ πλησίον ἡμᾶς διαστήσασα, θάλλειν τὸν ὄντιν ἐποίησε, καὶ τοὺς τῶν φολίδων αὐτοῦ στίγμασιν ἐπιτρέπεσθαι. Ἐγὼ γὰρ τὸ μὲν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν ἐνομον εἶναι φημι, καὶ ἀρέσκειν τῷ Δεσπότη τῷ τοιοῦτον μῖσος· ἐχθροὺς δὲ λέγω τοὺς κατὰ πάντα τρόπον τὴν τοῦ Δεσπότητος δοῦσαν ἀπαρνούμενους, εἴτε τοὺς Ἰουδαίους, εἴτε τοὺς φανεροὺς εἰδωλολατρουντας, εἴτε τοὺς διὰ τὸν Ἀρεῖου δογματῶν εἰδωλοποιοῦντας τὴν κτίσιν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πλάσιν ἀναλαμβάνοντας. Εἰ δὲ Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εὐσεβῶς δοξάζοιτο, καὶ προσκυνοῖτο παρὰ τῶν πιστευόντων ἐν ἀσυγχύτῃ καὶ διακεκριμένῃ τῇ ἁγίᾳ Τριάδι μίαν εἶναι καὶ φύσιν, καὶ ὁῦσαν, καὶ βασιλείαν, καὶ δύναμιν, καὶ τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν· ἐνταῦθα ὁ πόλεμος τίνα εὐλογον αἰτίαν ἔχει; et vim, et piam cultum et supra omnia diffusam potestatem : hic, inquam, eoque belli probabilis causa esse oīeat?

Ὅτε περάται τὰ τῆς αἰρέσεως δόγματα, καὶ τὸ παρακινῆσαι εἶναι πρὸς τὰς ἐξουσίας, δι' ὧν ἐδόκει τὸ τῶν ἀντικειμένων δόγμα κρατύνεσθαι, καλῶς εἶχεν· ὥς ἐν μὴ καταδυναστεύοιτο ταῖς ἀνθρωπίναις δυναστείαις ὁ σὺ χήριος λόγος· νυνὶ δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἀκροῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἕως τοῦ ἀκροῦ αὐτοῦ ἰσως κηρυττομένης ἐν φανερῷ τῆς εὐσεβείας, ὁ τοὺς κηρύσσοντι τὴν εὐσέθειαν πολεμῶν, οὐκ ἐκείνοις μάχεται, ἀλλὰ τῷ παρ' αὐτῶν εὐσεβῶς κηρυττομένῳ. Τίς γὰρ εἶναι σκοπὸς ἄλλος ὀρεῖται τῷ τὸν θεῖον ἔχοντι ζῆλον, εἰ μὴ τὸ παντὶ τρόπῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καταγγέλλεσθαι; Ἐως γὰρ οὖν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας προσκυνῆται ὁ μονογενὴς Θεός, ἐκεῖνον εἶναι πεπιστευμένον ἐν πᾶσιν ὅτι ἐστὶν ὁ Πατὴρ· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοτίμῳ προσκυνῆσαι δοξάζηται, οἱ δὲ περισσὰ σοφίζόμενοι ποίαν τοῦ πολέμου εὐπρόσωπον ἔχουσιν ἀφορμὴν, σχίζοντες τὸν χιτῶνα τὸν ἁγίου, καὶ πρὸς Παῦλον, καὶ Κηφᾶν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καταμερίζοντες, καὶ τὸν προσεγγισμὸν τῶν τὸν Χριστὸν

atione boni illius communione sunt aspersi? Quo spectem cum hæc dico nihil quidquam attinet evidentioribus verbis explicare : cum res ipsæ altius ac clarius quam cujusquam vox vel maxime nota clament, quænam illa sint quæ molesta fuerint. Unum odium lege sua sanxit vitæ nostræ Legislator : odium, dico, cum serpente : neque ullam aliam ad rem exercere vim illam per quam odimus nos jussit, nisi ad aversandum malum. Odium, inquit, ponam inter te, atque inter ipsum², nempe quia varia et multiformis est vitiositas, serpentis appellatione eam hic sermo designat : per squamarum densum situm multiplices vitiorum modos ac formas velut indicio notarum exprimens. Nos vero dum adversarii voluntates exsequimur, foedus cum serpente colimus, odium vero mutuum in nos ipsos convertimus : ac fortasse ne in nos quidem, sed in eum qui mandatum illud dedit. Ait enim ille : Amabis proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum³, solum illum qui naturæ nostræ hostis est, habere pro inimico nos jussit : quemcumque vero, qui naturæ hujus sit particeps, proximum ejusque esse pronuntiavit : at nostra hæc maligna zelus ut abalienaremur a proximis, et serpentem foveremus, effecit, utque squamarum ejus puncturis gauderemus. Nam equidem Dei hostes odisse justum esse aio, idque odii genus Domino placere. Sed hostes Dei esse illos dico, qui omnibus modis Domini gloriam negant : sive illi sunt Judæi, sive manifesti idololatæ, sive de eorum numero, qui per Arii dogmata decreatura idolum fingunt, et errorem Judæorum suscipiunt. At si Pater, Filius, et Spiritus sanctus pie asseratur, et adoretur ab iis qui credunt in non confusa et distincta sancta Trinitate unam esse et naturam et gloriam et regnum potestatem : hic, inquam, eoque belli probabilis

Tunc sane cum late obtinebant hæretica dogmata, vel cum præsentī periculo opponere se potestati-bus, per quas stabiliri videbatur adversariorum dogma, bonum factum erat, ne ab humanis potentatibus salutaris doctrina vi opprimeretur : nunc, cum toto orbe terrarum atque ab uno cæli cardine ad alterum ex æquo palam prædicetur pietas, qui cum hominibus piam doctrinam prædicantibus bellum gerit, nequaquam ille quidem cum iis pugnat, sed cum eo qui pie ab iis prædicatur. Nam qui divino zelo feruntur, quid aliud spectare debent, nisi ut quoquo modo gloria Dei annuntiatur? At quādiu ex toto corde, anima et cogitatione Deus unigenitus adoratur, idque esse in omnibus creditur, quod Pater est; quādiu Spiritus quoque sanctus pari adoratione colitur, eequam salis speciosam belli causam habere homines curiose arguti queant, qui tunicam illam indivisam lace-rant, et Christi nomen in Pauli et Cephæ appella-tiones secant : et accedentes ad se eos qui Christum

² Gen. iii, 15. ³ Levit. xix, 18; Matth. v, 45.

cipes sunt, juxta fidei analogiam, non juxta peregrinationem in Jerosolyma susceptam.

Α πάντες, μέτοχοι γίνονται τοῦ χαρίσματος, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὐ κατὰ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐν Ἱερουσόλοις.

EPISTOLA III.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ΄.

Commoda et utilitates spirituales ex visitatione locorum sanctorum provenientes agnoscit multumque conquestus de dissidiis Ecclesiae Jerosolymitanæ, mysterium incarnationis Domini exponit monens ut firmiter adhaereant antiquæ fidei regulæ a Patribus per traditionem acceptæ.

Vere ornatiss. et religiosiss. sororibus, Eustathia et Ambrosia, necnon ornatissimæ et honestissimæ filiæ Basilissæ, Gregorius salutem in Domino (1).

Congressus bonorum, mihi quæ ex animo dilectorum, et illius ingentis humanitatis nobis a Domino præstitæ monumenta, quæ isthic ostenduntur, maximi gaudii et voluptatis argumento mihi fuerunt. Utroque enim modo feriari Deo quid esset experiebar, cum et Dei, qui vitam nobis dedit, symbola salutaria videbam, et in ejusmodi personas incideram, in quibus illa ipsa signa gratiæ Domini spiritualiter est contemplari, ut credere liceat esse revera in animo illius qui Deum in se habet, Bethlehem, Golgotha, Olivetum, Resurrectionem. Nam ubi in aliquo per bonam conscientiam Christus fuerit informatus, aut aliquis metu divino veluti clavis carnes suas confixerit, fueritque cum Christo cruci affixus, et grave saxum mundanæ fraudis fuerit amolitus, corporeoque monumento egressus, velut in nova vita ambulare instituerit: relicta hac humili atque humi repente mortaliū vita, sublimi desiderio in cœlestem rempublicam ascenderit, superna cogitans, ubi est Christus: nil pondere corporis gravatus, sed puriore vita factus a seipso levior, ut per sublimia sursum tendentem caro ipsius nubes instar comitari valeat: hic meo quidem iudicio inter illas celebris famæ res censi debet, in quibus benignitatis Domini nostri erga humanum genus monumenta visuntur. Cum igitur et sensibus meis loca sancta intuerer: inuenero vero hoc amplius etiam in vobis ejusmodi locorum expressa signa: tanto equidem repletum sum gaudio, ut illud enarrare nulla vis dicendi queat. Sed difficile est, ne dicam fieri omnino haud posse, ut homo natus bono aliquo fruatur, cui nihil mali sit admistum: propterea mihi quoque cum dulcia gustarem, simul et illorum aliquid esse mistum, quæ sensum amaro afficiunt, ob quæ post suavem rerum lætarum perceptionem, moestus ac tristis domum revertebar: reputans apud me, verum esse quod Dominus dixit, mundum universum in malo cubare¹: ita ut pars nulla orbis terrarum nequioris illius portionis sit immunis. Nam si locus ipse qui sanctum vestigium veræ vitæ suscepit, purus a malis sentibus non est, quid de cæteris opinari debemus, qui sola auditione et prædica-

Ταῖς κοσμιωτάταις ἀληθῶς καὶ εὐλαβεστάταις ἀδελφαῖς, Εὐσταθίᾳ καὶ Ἀμβροσίᾳ, καὶ τῇ κοσμιωτάτῃ καὶ σεμνοτάτῃ θυγατρὶ Βασιλίσσῃ Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Β Ἡ μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ καταδυμίων συντυχία, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν φιλάνθρωπίας, τὰ ἐν τοῖς τόποις δεικνύμενα, τῆς μεγίστης ἐγένετό μοι χαρὰς τε καὶ εὐφροσύνης ὑπόθεσις. Ἀμφοτέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ Θεὸν ἐφορτὴ, διὰ τε τοῦ ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ ψυχαῖς συντυχεῖν, ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται, ὥστε πιστεῦειν ὅτι ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχοντος ἡ Βηθλεὲμ, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ Ἑλαιὼν, ἡ Ἀνάστασις. Ὅτε γὰρ διὰ τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ὁ Χριστὸς ἐμμορφωθῇ, καὶ καθηλώσας τῷ θεῷ φέδω τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ συσταυρωθεὶς τῷ Χριστῷ, καὶ ἀποκυλίσας ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν βαρὺν τῆς βωτικῆς ἀπάτης λίθον, καὶ ἐξελθὼν τοῦ σωματικοῦ μνημείου, ὡς ἐν καινότητι ζωῆς περιπάτησε, καὶ ὁ καταλιπὼν τὴν κοίτην καὶ χαμαὶ ἐληλὼν τὸν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀναβὰς δὲ διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν, καὶ τὰ ἄνω φρονῶν, οὐ ὁ Χριστὸς, καὶ μὴ βαρυνόμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐξελαφρύνας διὰ καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης δίκην συμμετεωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα: οὗτος, κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ἐκεῖνων ἐστὶ τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς τὰ ὑπομνήματα τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν φιλάνθρωπίας ὁράται. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδον μὲν καὶ αἰσθητικῶς τοὺς ἁγίους τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὕμνῳ τῶν τοιούτων τόπων ἐναργεῖ τὰ σημεῖα, τοσαύτης ἐκπληρώθην χαρᾶς, ὥστε ὑπὲρ λόγον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰσικεν ἀνθρώπων ὄντα δύσκολον εἶναι, ἵνα μὴ εἴπω ὅτι ἀδύνατον, ἀμικρὸς τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι: διὰ τοῦτό μοι τῇ γέσσει τῶν γλυκεῶν συγκατεμίσθη τε καὶ τῶν πικραινόντων τὴν ἀσθησίαν· ἐφ' οἷς μετὰ τὴν ἀγαθὴν τῶν εὐφραινόντων ἀπόλαυσιν, πάλιν ἐπὶ τὴν πατρίδα σκυθρωπάζων ἐπορευόμην, λογίζομενος, ὅτι ἀληθὴς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος ὁ εἰπὼν ὅλον τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι· ὡς μὴδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χειρόνος. Εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς ἴχνος ὑποδείξας τόπος τῆς πονηρίας ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί χρὴ περὶ τῶν λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων, οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία κατεσπάρη διὰ ψιλῆς ἀκοῆς καὶ κηρύγματος; ταῦτα δὲ

¹ I Joan. v, 19.

(1) Isaac. Casaubono interprete. — Ed. 1638, III, 655.

πρὸς ὃ τι βλέπων φημί, πάντως οὐδὲν χρή γυνώτερον ἂν τῶν λόγων ἐκτίθεσθαι, αὐτῶν τῶν πραγμάτων πάσης φωνῆς γνωρίμου γεγωνότερον διαδοόντων τὰ λυπηρά. Μίαν ἐχθρὰν ἐνομοθέτησεν ἡμῖν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν νομοθέτης, τὴν πρὸς τὸν ὅριον λέγω· πρὸς οὐδὲν ἄλλο τὴν τοῦ μισεῖν δύναμιν ἐνεργεῖσθαι προστάξας, εἰ μὴ πρὸς τὴν ἀποστροφὴν τῆς κακίας. Ἐχθρὰν γὰρ θῆσώ, φησιν, ἀνὰ μέσον σου, καὶ ἀνὰ μέσον ἐκείνου. Ἐπειδὴ ποικίλη τις καὶ πολυειδὴς ἐστὶν ἡ κακία, διὰ τοῦ ὁφείως ὁ λόγος ταύτην αἰνιττεται, τῇ πυκνῇ τῶν φολίδων θέσει τὸ πολύτερον τῆς κακίας χαρακτηρίζων. Ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸν ὅριον ἐνοπύοι, διὰ τοῦ τὰ θελήματα τοῦ ἀντικειμένου ποιεῖν, ἐγεγόμεθα· τὸ δὲ μῖσος κατ' ἀλλήλων ἐτρέψαμεν· τάχα δὲ οὐδὲ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ τὴν ἐντολὴν δεωκότος. Ὁ μὲν γὰρ φησιν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· τὸν τῆς φύσεως ἡμῶν πολέμιον μόνον ἐχθρὸν ἡγείσθαι προστάξας· πάντα δὲ τὸν κοινωνοῦντα τῆς φύσεως, πλησίον ἐκάστου εἶναι εἰπών· ἡ δὲ βαρύκαρδιος ἡμῶν γενεὰ τὸν πλησίον ἡμᾶς διαστήσασα, θάλλειν τὸν ὅριον ἐποίησε, καὶ τοῖς τῶν φολίδων αὐτοῦ στίγμασιν ἐπιτέρπεσθαι. Ἐγὼ γὰρ τὸ μὲν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν ἐνομον εἶναι φημι, καὶ ἀρέσκειν τῷ Δεσπότῃ τὸ τοιοῦτον μῖσος· ἐχθροὺς δὲ λέγω τοὺς κατὰ πάντα τρόπον τὴν τοῦ Δεσπότου δόξαν ἀπαρνούμενους, εἴτε τοὺς Ἰουδαίους, εἴτε τοὺς φανερώς εἰδωλολατροῦντας, εἴτε τοὺς διὰ τῶν Ἀρεῶν δογμάτων εἰδωλοποιοῦντας τὴν κτίσιν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πλάνην ἀναλαμβάνοντας. Εἰ δὲ Πατὴρ, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιον Πνεῦμα εὐσεβῶς δοξάζοιτο, καὶ προσκυνῶιτο παρὰ τῶν πιστευόντων ἐν ἀσυγχύτῃ καὶ διακεκριμένῃ τῇ ἁγίᾳ Τριάδι μίαν εἶναι καὶ φύσιν, καὶ δόξαν, καὶ βασιλείαν, καὶ δύναμιν, καὶ τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν· ἐνταῦθα ὁ πόλεμος τίνα εὐλογον αἰτίαν ἔχει ; et vim, et pium cultum et supra omnia diffusam

atione boni illius communione sunt aspersi? Quo spectem cum hæc dico nihil quidquam attinet evidentioribus verbis explicare: cum res ipsæ altius ac clarius quam cujusquam vox vel maxime nota clament, quænam illa sint quæ molesta fuerint. Unum odium lege sua sanxit vitæ nostræ Legislator: odium, dico, cum serpente: neque ullam aliam ad rem exercere vim illam per quam odimus nos jussit, nisi ad aversandum malum. Odium, inquit, ponam inter te, atque inter ipsum², nempe quia varia et multiformis est vitiositas, serpentis appellatione eam hic sermo designat: per squamarum densum situm multiplices vitiorum modos ac formas velut indicio notarum exprimens. Nos vero dum adversarii voluntates essequimur, fœdus cum serpente colimus, odium vero mutuum in nos ipsos convertimus: ac fortasse ne in nos quidem, sed in eum qui mandatum illud dedit. Ait enim ille: Amabis proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum³, solum illum qui naturæ nostræ hostis est, habere pro inimico nos jussit: quemcumque vero, qui naturæ hujus sit particeps, proximum ejusque esse pronuntiavit: at nostra hæc maligna ætas ut abalienaremur a proximis, et serpentem foveremus, effecit. utque squamarum ejus puncturis gauderemus. Nam equidem Dei hostes odisse justum esse aio, idque odii genus Domino placere. Sed hostes Dei esse illos dico, qui omnibus modis Domini gloriam negant: sive illi sunt Judæi, sive manifesti idololatrar, sive de eorum numero, qui per Arii dogmata de creatura idolum fingunt, et errorem Judæorum suscipiunt. At si Pater, Filius, et Spiritus sanctus pie asseratur, et adoretur ab iis qui credunt in non confusa et distincta sancta Trinitate unam esse et naturam et gloriam et regnum potestatem: hic, inquam, eoque belli probabilis

Tunc sane cum late oblinebant hæretica dogmata, vel cum præsentī periculo opponere se potestati-bus, per quas stabiliri videbatur adversariorum dogma, bonum factum erat, ne ab humanis potentatibus salutaris doctrina vi opprimeretur: nunc, cum toto orbe terrarum atque ab uno cœli cardine ad alterum ex æquo palam prædicetur pietas, qui cum hominibus piam doctrinam prædicantibus bellum gerit, nequaquam ille quidem cum iis pugnat, sed cum eo qui pie ab iis prædicatur. Nam qui divino zelo feruntur, quid aliud spectare debent, nisi ut quoquo modo gloria Dei annuntietur? At quandiu ex toto corde, anima et cogitatione Deus unigenitus adoratur, idque esse in omnibus creditur, quod Pater est; quandiu Spiritus quoque sanctus pari adoratione colitur, eequam satis speciosam belli causam habere homines curiose arguti queant, qui tunicam illam indivisam lace-rant, et Christi nomen in Pauli et Cephæ appella-tiones secant: et accedentes ad se eos qui Christum

ἡ causa esse queat? Ὅτε ἐπεκράτει τὰ τῆς αἰρέσεως δόγματα, καὶ τὸ παραινυθύνεσθαι πρὸς τὰς ἐξουσίας, δι' ὧν ἐδόκει τὸ τῶν ἀντικειμένων δόγμα κρατεῖνεσθαι, καλῶς εἶχεν· ὥς ἂν μὴ καταδυναστεύοιτο ταῖς ἀνθρωπίναις δυναστείαις ὁ σωτήριος λόγος· νυνὶ δὲ κατὰ πάσαν τὴν οἰκουμένην ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἕως τοῦ ἄκρου αὐτοῦ ἰσως κηρυσσομένης ἐν φανερῷ τῆς εὐσεβείας, ὁ τοῖς κηρύσσουσιν τὴν εὐσέβειαν πολεμῶν, οὐκ ἐκείνοις μάχεται, ἀλλὰ τῷ παρ' αὐτῶν εὐσεβῶς κηρυσσομένῳ. Τίς γὰρ εἶναι σκοπὸς ἄλλος ὀφείλει τῷ τὸν θεῖον ἔχοντι ζῆλῳ, εἰ μὴ τὸ παντὶ τρόπῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καταγγελλεσθαι; Ἔως γὰρ οὖν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας προσκυνῆται ὁ μονογενὴς Θεός, ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένος ἐν πᾶσιν ὅπου ἐστιν ὁ Πατὴρ· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοτίμῳ προσκυνῆται δοξάζεται, οἱ τὰ περισσὰ σοφίζόμενοι ποίαν τοῦ πολέμου εὐπρόσωπον ἔχουσιν ἀφορμὴν, σκίζοντες τὸν χιτῶνα τὸν ἀβρόχικτον, καὶ πρὸς Παῦλον, καὶ Κηρῶν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καταμερίζοντες, καὶ τὸν προσεγγιστῆν τῶν τὸν Χριστὸν

² Gen. iii, 15. ³ Levit. xiv, 18; Matth. v, 45.

allorant, abominabiles pronuntiant : tantum non disertis verbis illud palam clamantes : *Procul a me ; Ne accedas ad me ; ego enim purus sum*. Detur sane illis plus cognitionis, quam prae ceteris se putant esse consecutos, eos habere. Quid ? ampliusne aliquid credent, quam Deum esse eum qui verus est Dei Filius ? Quippe veri Dei confessio omnes' pias et salutare nobis notiones in se complectitur : bonum esse, justum, potentem, immutabilem, invariabilem, semper eundem, qui neque in deterius, neque in melius verti queat : illud namque naturae ipsius repugnat : hoc non est in natura. Quid enim eo quod supra omnia est sublime sublimius ? Quid bono melius ? Itaque in omni perfectione boni consideratus, per omnes mutationis formas expers est variationis, neque certo tempore hanc sibi naturam esse demonstravit, sed semper eodem se modo habuit : et priusquam ut homo conversaretur in mundo, et dum in eo est, et postea ; neque ullam partem naturae suae immutabilis atque invariabilis in iis quae pro nobis effecit, ac quidquam accommodavit, quod a sua natura esset alienum. Quod enim natura neque corruptioni, neque mutationi est obnoxium, eodem modo semper se habet, neque cum humili natura variatur, quando ratione dispensationis in ea versatur, evenitque sicut in sole, qui radium suum caligini subiciens, lumen radii sui non obscurat, sed ipsius vi atque efficacia tenebras in lucem transmutat ; ad eundem modum quando verum lumen in tenebris nostris refulsit, nequaquam obscuratum ipsum est a tenebris, sed sua ipsius vi caliginem illustravit. Cum igitur in tenebris humanum genus versaretur, sicut scriptum est : *Non agnoverunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulantes*, is qui tenebrosam naturam illustravit, per universam compagem nostram deitatis radio transmissio (per animum dico et corpus) universum genus humanum proprio sibi lumine participavit, dum illud sibi copulavit atque conjunxit : effecitque ut illud esset quod est ipse : atque ut corrupta deitas non est, habitans in obnoxio corruptioni corpore : sic nec ullius mutationis variationem sustinuit, quando mutabilitatem animi nostri sanavit. Quippe et in arte medica qui corporibus medicinam facit, cum affectum corpus tangit, nequaquam ipse aegritudinem contrahit, sed aegrotum ad sanitatem perducit. Nemo tamen propterea, perperam acceptis Evangelii verbis, existimet, naturam nostram in Domino progressu quodam et consequentia paulatim esse immutatam et diviniorum effectam. Quod enim dicitur, *Progressum faciebat in statura, sapientia et gratia* ; ideo commemoratur a Scriptura, ut demonstraretur, vere in massa nostra Dominum fuisse generatum, ne quis locus eorum relinqueretur errori, quorum scitum est, pro vera Dei apparitione, speciem duntaxat quamdam esse genitam, quae figuram assumpserit humanæ

προσκυνούντων, βδελυκτὸν ἀποφαίνοντες· μονοῦ φανερῶς ἐκεῖνο βούντες τοῖς ῥήμασι, *Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ· Μὴ ἐγγίσης μοι*· ὅτι καθαρὸς εἰμι. Δεδόσθω δὲ καὶ πλὴν τῶ αὐτοῦ κατὰ τὴν γνώσιν, ἥνπερ αὐτοὶ οἴονται κατειληφέναι, προσεῖναι. Μὴ πλὴν τοῦ πιστεῦειν ἀληθινὸν εἶναι θεὸν τὸν τοῦ θεοῦ ἀληθινὸν Ὑῖον ἔχουσιν ; Τῇ γὰρ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ ὁμολογία πάντα συμπεριλαμβάνεται τὰ εὐσεβῆ καὶ σώζοντα ἡμᾶς νοήματα· ὅτι ἀγαθός, ὅτι δίκαιος, ὅτι δυνατός, ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος, καὶ αἰὶ ὁ αὐτός, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον, οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον τραπῆναι δυνάμενος· τὸ μὲν γὰρ οὐ πέφυκε, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· τί γὰρ ὑψίστου ὑψηλότερον ; Τί τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθότερον ; ὥστε ἐν πίστῃ τοῦ ἀγαθοῦ τελειώτῃ θεωρούμενος, κατὰ πᾶν εἶδος τροπῆς τὸ ἀναλλοίωτον ἔχει· οὐ κατὰ καιροῦς τινος τὸ τοιοῦτον ἐν ἑαυτῷ δεικνύς, ἀλλ' αἰὲ ὡσαύτως ἔχων, καὶ πρὸ τῆς κατὰ ἀνθρώπον οἰκονομίας, καὶ ἐν ἐκείνῃ, καὶ μετὰ τοῦτο. Οὐδὲν τῆς ἀτρεπτοῦ καὶ ἀναλλοιώτου φύσεως ἐν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργείαις πρὸς τὸ ἀπεμφαίνον μεθαρμολόμενος. Τὸ γὰρ φύσει ἐφθάρτον καὶ ἀναλλοίωτον, αἰὲ τοιοῦτόν ἐστιν, οὐ συναλλοιούμενον τῇ ταπεινῇ φύσει, ὅταν ἐν ἐκείνῃ κατ' οἰκονομίαν γένηται, κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα· ὅς ὑποβαλὼν τὴν ἀκτίνα τῷ ζέφῳ, τὸ φῶς τῆς ἀκτίνος οὐκ ἡμαύρωσεν· ἀλλὰ τὸ σκότος διὰ τῆς ἀκτίνος εἰς φῶς μετεποίησεν· οὕτως καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἡμῶν λάμψαν, οὐκ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ σκότους κατεσχιάσθη, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τὸν ζέφον ἐφώτισεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότῳ τὸ ἀνθρώπινον ἦν, καθὼς γέγραπται, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότῳ διαπορεύονται, ὁ ἐλλάμψας τῇ ἑσχατισμένῃ φύσει διὰ πάντος τοῦ συγκρίματος ἡμῶν τῆς θεότητος τὴν ἀκτίνα διαγαγὼν, διὰ ψυχῆς, λέγω, καὶ σώματος, ὅλον τὸ ἀνθρώπινον τῷ ἰδίῳ φωτὶ προσεκαίωσε, τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀνακράσει ὅπερ ἐστὶν αὐτός, κάκιστον ἀπεργασάμενος, καὶ ὡς οὐκ ἐφθάρη ἡ θεότης ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι γινομένην· οὕτως οὐτε εἰς τροπὴν ἡλίουσθη, τὸ τρεπτόν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἱσαμένη. Καὶ ἐπὶ τῆς ἱατρικῆς τέχνης ὁ θεραπεύων τὰ σώματα, ἐπειδὴν ἀψήγῃ τοῦ πεπονθότος, οὐκ αὐτὸς ἐμπαθὲς γίνεται, ἀλλὰ τὸ νοσοῦν ἐξιάσασθαι. Μηδεὶς δὲ διὰ τοῦτο τοῦ εὐαγγελίου μὴ δεινότητος ἐκλαμβάνων, ἡγείσθω, κατὰ προκοπὴν τινα καὶ ἀκολουθίαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὸ θεϊότερον μεταποιεῖσθαι τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ. Τὸ γὰρ *προκόπτειν ἡλικία, καὶ σοφία, καὶ χάριτι*, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῶς ἐν τῷ ἡμετέρῳ φυράματι γεγενῆσθαι τὸν Κύριον παρὰ τῆς Γραφῆς ἱστόρηται. Ὡς ἂν μὴ τίνα χώραν ἔχοι τὸ τῶν ἀντὶ τῆς ἀληθείας θεοφανείας δόχησιν τινα γεγενῆσθαι δογματίζοντων, ἐν σωματικῇ μορφῇ κατεσχηματισμένην. Διὰ τοῦτο ὅσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἴδια ἀνεπαίσχυντος καὶ περὶ αὐτὸν ἱστορεῖ ἡ Γραφή, τὴν βρώσιν, τὴν πόσιν, τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τροφήν, τὴν προκοπὴν τῆς σωματικῆς ἡλικίας, τὴν αὐξήσιν· πάντα δι' ὧν ἡ ἡμετέρα χαρακτηρίζεται φύσις, πλὴν τῆς καθ' ἀμαρτίαν ὁρμῆς. Ἡ γὰρ ἀμαρτία ἀπότευγμα φύσεως ἐστίν, οὐκ ἰδίωμα. Ὡς καὶ ἡ

⁴ Psal. LXXI, 5. ⁵ Luc. II, 52.

νόσος καὶ ἡ πῆρωσις, οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν συμπεφυκεν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν συμβαίνει· οὕτως καὶ ἡ κατὰ κακίαν ἐνέργεια καθάπερ τις πῆρωσις τοῦ ἐμπεφυκότος ἡμῖν ἀγαθοῦ νοεῖται· οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ ὕφεσται κατὰ λαμβανομένην, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ θεωρουμένη. Ὁ οὖν τὴν φύσιν ὑμῶν πρὸς τὴν θείαν δύναμιν μεταστοιχειώσας, ἀπῆρον αὐτὴν καὶ ἀνοσον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ ἀμαρτίας γινομένην τῇ προαιρέσει πῆρωσιν οὐ προσδεξάμενος. « Ἀμαρτίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησεν· οὐδ' εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ οὐ κατὰ τι χρονικὸν διάστημα περὶ αὐτὸν θεωροῦμεν, ἀλλ' εὐθύς ὁ ἐν Μαρίᾳ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὥκοδόμησεν ἡ Σοφία τὸν ἴδιον οἶκον· τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς φυράματος ἦν· ὁμοῦ δὲ τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῇ ἐπισκηνώσει τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως, ὅπερ τὸ ἐπισκηνῶσαν ἦν φύσις τῇ ἰδίᾳ, εὐθύς ἐκεῖνο ἐγένετο. Χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας τὸ ἑλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττους εὐλογεῖται.

quaquam eum intervallo temporis in ipso consideramus : sed extemplo cum conceptus est homo in Maria (in quo domum suam Sapientia extruxit), ad naturam quidem ipsius, quod attinet, e massa affectibus obnoxia prodiit : sed simul ac Spiritus sanctus supervenit, et virtus Altissimi Mariam in-umbravit, repente illud fuit quod erat propria sua natura qui inumbrabat : nam absque omni controversia, quod minus est ab eo quod majus est benedicatur.

Ἐπεὶ οὖν ἀπειρόν τι ἐστὶ καὶ ἀμέτρητον ἡ τῆς θεότητος δύναμις, βραχὺ δὲ καὶ οὐτιδανὸν τὸ ἀνθρώπινον· ἅμα τε ἐπῆλθε τὸ Πνεῦμα τῇ Παρθένῳ, καὶ ἡ τοῦ Ὑψίστου ἐπεσκέασε δύναμις, τὸ διὰ τῆς τοιαύτης ἀφορμῆς πηγνύμενον σκῆνωμα οὐδὲν τῆς ἀνθρωπίνης σαρκίως συνεπεσπάσατο, ἀλλ' ὥσπερ ἦν ἐν τῷ συστήματι, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, πλὴν ἀλλὰ καὶ πνεῦμα καὶ χάρις καὶ δύναμις ἦν, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς θείας δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν ἰδιότητος ἐκλαμπούσης. Καὶ ἐπειδὴ δύο πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ζωῆς, ὅθεν ἀρχόμεθα καὶ εἰς ὃ καταλήγομεν· ἀναγκαιῶς ὁ πᾶσαν ἡμῶν τὴν ζωὴν θεραπεύων διὰ τῶν δύο ἄκρων ἡμᾶς περιπτύσσειται, καὶ τῆς ἀρχῆς ἡμῶν καὶ τοῦ τέλους περιδρασσόμενος, ἵνα ἐξ ἀφοτέρων ὁψώτῃ τὸν κείμενον. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ τέλος μέρους καταλαμβάνομεν, τοῦτο καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυχῆς διασχυθῆναι κατ' οἰκονομίαν ἐποίησεν· ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης ἀπαξ ἀνακραθεῖσα τῷ ὑποκειμένῳ, οὕτε τοῦ σώματος, οὕτε τῆς ψυχῆς ἀνεσπάσθη· ἀλλὰ μετὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται ὁδοποιούσα διὰ τοῦ ληστοῦ τοῖς ἀνθρωπίνους τὴν εἰσοδόν· διὰ δὲ τοῦ σώματος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἀναιρούσα τὸν τὸ χρέος ἔχοντα τοῦ θανάτου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα Κύριος λέγεται, διὰ τὴν ἐγκατεμένην θεότητα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς λογιζόμεθα, ὅτι ὅλη τῇ φύσει ἡμῶν ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγκραθεῖσα, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν γίνεται, καθὼς εἶδος ἐν ψυχῇ γενέσθαι· καὶ τῷ σώματι καταμύγνυται, ὥς ἂν διὰ πάντων ὀλοταλῆς ἡ σωτηρία γένηται· φυλασσομένης τῇ θεότητι καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς θεοπραγοῦς τε καὶ ὑψηλῆς ἀπαθείας· οὕτε γὰρ ἡ ἀρχὴ κατὰ τὴν

formæ. Propterea non erubescit Scriptura omnia de eo narrare quæ sunt naturæ nostræ propria : esum, potum, somnum, lassitudinem, cibi sumptionem, progressum corporeæ staturæ, incrementum : omnia denique per quæ naturæ nostræ character exprimitur, excepta propensione ad peccatum. Peccatum enim, aberratio a natura est, non ejus proprietas. Sicut morbus, et membrorum debilitas, non coalescunt naturæ nostræ a principio ; sed contra naturam accidunt : sic et actio ex vitiositate manans, velut debilitas quædam boni naturæ nostræ ingeniti esse intelligitur : quæ non eo percipitur quod ipsum per se vitium subsistat, sed in absentia boni consideratur. Is igitur qui naturam nostram ad divinam virtutem transformavit, integram illam et a morbis immunem in se conservavit ; cum debilitatem voluntati ex peccato inhaerentem non suscepit. *Peccatum enim, inquit, non fecit : neque inventus est dolus in ore ejus*⁴. Id vero ne-

quædam eum intervallo temporis in ipso consideramus : sed extemplo cum conceptus est homo in Maria (in quo domum suam Sapientia extruxit), ad naturam quidem ipsius, quod attinet, e massa affectibus obnoxia prodiit : sed simul ac Spiritus sanctus supervenit, et virtus Altissimi Mariam in-umbravit, repente illud fuit quod erat propria sua natura qui inumbrabat : nam absque omni controversia, quod minus est ab eo quod majus est benedicatur.

Cum igitur infinitum aliquid et quod sub mensuram non cadat vis deitatis sit : contra parvum quid et pene nihil humana natura ; eodem momento et Spiritus sanctus Virgini supervenit, virtusque Altissimi eam inumbravit, et id quod ea ratione compactum est tabernaculum, humanæ corruptionis nihil attraxit, sed sicut erat in prima constitutione, etiam posteaquam factus erat homo, nihilominus tamen spiritus, et gratia, et virtus erat, in abundantia divinæ virtutis proprietate naturæ nostræ refulgente. Quoniam vero humanæ vitæ duo sunt extrema, unde ordimur, et in quod desinimus, necessario qui vitam nostram universam medetur, illa duo nostra extrema amplectitur, initium finemque nostrum apprehendens, ut jacentem utrinque hominem in sublime tollat. Quod igitur in ea parte quæ ad finem spectat deprehendimus, id ipsum etiam in principio evenisse statuimus. Nam sicut in morte ut corpus ab anima separaretur per dispensationem fecit : at deitas quæ divisionem nullam admittit, ubi semel ei subjecto cohesit, neque a corpore, neque ab anima unquam fuit divulsa : sed cum anima quidem in paradysum venit, per latronem viam muniens qua mortalibus pateret illuc aditus : per corpus vero, in medio terræ illum sustulit, penes quem erat mortis imperium : quam ob causam et corpus appellatione Domini afficimus, propter inhaerentem ei deitatem ; sic etiam de principio statuimus, Altissimi nempe virtutem superventu Spiritus sancti toti naturæ nostræ coaluisse : ut et animæ nostræ insit, quomodo ratio postulat ut insit in anima : et corpori quoque nostro commisceatur, quo perfecta sit modis omnibus salus

nostra : et deitati conservetur, tum in principio vitæ humanæ, tum in fine, Deo conveniens ac sublimis vacuitas affectuum : quippe nec principium ejus simile fuit principio nostro : neque finis finis nostro respondet, sed utrobique Deo propriam potentiam ostendit, quando neque principium voluptate fuit inquinatum, neque finis in corruptionem desit. Si igitur hæc voce alta prædicamus, et testificamur, Christum nempe, Dei virtutem esse, et Dei sapientiam, semper immutabilem, semper incorruptibilem : qui licet in mutabili et corruptibili versetur corpore, ipse tamen non inquinatur, sed quod erat inquinatum purificat : quæ nostra injuria est? Aut quam ob causam odio habemur? Aut quid sibi volunt nova hæc adversus nos erecta altaria? Num alium Jesum annuntiamus? Num alium designamus? Num alias Scripturas proferimus? Num Virginem sanctam et Deiparam ausus est quisquam nostrum Hominiparam dicere, quo modo illorum nonnullos eam irreverenter nominare audimus? Num trium resurrectionum fabulam probamus? Num mille annorum ingurgitationem pollicemur? Num Judaicam victimarum mactationem iterum restitutum iri docemus? Num ad terrestrem Jerusalem spes hominum inclinamus, et instaurandam illam esse illustrioris materiæ lapidibus fingimus? Quid horum nobis objici potest, cur fugiendi judicemur, et cur adversus nos altare quidam extruant, quasi ipsi sancta pollueremus? Propter ista cum excitata mihi bilis esset, et dolor cordi obortus, simul ac reversus pedem posui in metropoli, faciendum duxi, ut litteris ad vos scribendis acerbitem animi mei exaurirem. Vos vero, quo deducemini a Spiritu sancto, in eo manete : pone Dominum ingredientes, carni et sanguini non acquiescentes, neque occasionem gloriandi nonnullis præbentes, ut ne jacent se de vobis, neve propter vestram vitam, ambitio ipsorum capiat incrementum. Estote memores sanctorum Patrum, quibus commendatæ fuistis a beato patre vestro, et quorum in locum ipsi ut succederemus, per Dei factum est gratiam, quæ eo honore nos est dignata. Nolite quos Patres nostri posuerunt terminos mutare, neque aspernemini simplicioris prædicationis idiotismum, neque potiore putetis doctrinam, quæ per varias successiones mutavit; sed antiquæ fidei regulæ congruite, et Deus pacis vobiscum erit, et animo et corpore valentibus. Dominus vos servet incorruptas, sicut optamus.

A ἡμετέραν ἀρχήν, οὕτε τὸ τέλος κατὰ τὸ ἡμέτερον τέλος, ἀλλὰ ἐδείξε καὶ κατὰ τὴν θεϊκὴν ἐξουσίαν, μήτε τῆς ἀρχῆς ἐν ἡθονῇ μολυνθείσης, μήτε τοῦ τέλους εἰς φθορὰν καταλῆξαντος. Εἰ οὖν ταῦτα βοῶμεν καὶ διαμαρτυρούμεθα, ὅτι Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία, αἰεὶ ἀτρέπτος, αἰεὶ ἀφραστός, καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ καὶ φθαρτῷ γένηται, οὐκ αὐτὸς μολυνόμενος, ἀλλὰ τὸ μολυνθὲν καθαρίζων· τί ἀδικούμεν, καὶ ὑπὲρ τίνος μισούμεθα; Καὶ τί βούλεται ἡ τῶν καινῶν θυσιαστηρίων ἀντεξαγωγή; Μὴ ἄλλον Ἰησοῦν καταγγέλλομεν; Μὴ ἕτερον ὑποδεικνύομεν; Μὴ ἄλλαν Γραφὰς ἐκτιθέμεθα; Μὴ τὴν ἀγίαν Παρθένον τὴν Θεοτόκον ἐτόλμησέ τις ἡμῶν καὶ Ἀνθρωποτόκον εἰπεῖν· ὅπερ ἀκούομεν τινὰς ἐξ αὐτῶν ἀπειδῶς λέγειν; Μὴ τρεῖς ἀναστάσεις μυθοποιοῦμεν; Μὴ χιλίων ἐτῶν γαστριμαργίας ἐπαγγελλόμεθα; Μὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν πάλιν ἐπαναληφθήσεσθαι λέγομεν; Μὴ περὶ τὴν κάτω Ἱερουσαλὴμ τὰς ἐλπίδας τῶν ἀνθρώπων κλίνομεν, ἀνοικισμὸν αὐτῆς διὰ τῆς εὐφανεστείας τῶν λίθων ὕλης ἀναπλάσσοντες; Τί τοιοῦτον ἔχοντες ἐγκαλεῖσθαι φευκτοὶ ἐνομήσθημεν, καὶ ἄλλο παρὰ τινων ἀντεγείρεται ἡμῖν θυσιαστήριον, ὡς ἡμῶν βεβηλούμενων τὰ ἅγια; Ὑπὲρ τούτων ἐν φιλογμονίᾳ καὶ λύπῃ τὴν καρδίαν ἔχων, ὁμοῦ τῷ ἐπιθῆναι τῆς μητροπόλεως, ἀποκαίνωσαι τῆς ψυχῆς τὴν πικρίαν, διὰ τοῦ γράφαι πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν, προεθυμήθην. Ὑμεῖς δὲ ἐφ' ὅπερ ἂν ὑμᾶς χειραγωγῇ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἐκείνῳ εἴητε, ὅπισω τοῦ Θεοῦ πορευόμεναι, σαρκὶ δὲ καὶ αἵματι μὴ προσανέχουσαι, μηδὲ ἀφορμὴν παρασκευάζουσαι τοῖς καυχήματος, ἵνα μὴ ἐν ὑμῖν καυχῇσονται, διὰ τοῦ ὁμειτέρου βίου τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν ἐπαυξανομένης. Ἀναμνήσθητε τῶν ἁγίων Πατέρων, οἱς παρὰ τοῦ μακαρίου πατρὸς ὑμῶν ἐνεχειρίσθητε, ὧν καὶ ἡμεῖς κατὰ Θεοῦ χάριν τὴν διαδοχὴν ἔχειν κατηξιώθημεν. Καὶ μὴ μεταίρετε ὅρια, ἀλλ' ἐξενόητε οἱ Πατέρες ἡμῶν, μηδὲν ἀτιμάζετε τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦ ἀπλοστεροῦ κηρύγματος. Μηδὲ τοικαίως διαδοχαῖς τὸ πλεονεξίματε· ἀλλὰ στοιχεῖτε τῷ ἀρχαίῳ κανόνι τῆς πίστεως, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μετ' ὑμῶν ἐβρωμένον ψυχῇ καὶ σώματι. Ὁ Κύριος φυλάσσοι ὑμᾶς ἐν ἀφθαρσίᾳ, καθὼς εὐχόμεθα.

C mutare, neque aspernemini simplicioris prædicationis idiotismum, neque potiore putetis doctrinam, quæ per varias successiones mutavit; sed antiquæ fidei regulæ congruite, et Deus pacis vobiscum erit, et animo et corpore valentibus. Dominus vos servet incorruptas, sicut optamus.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Δ' (1).

EPISTOLA IV.

Scripta fuisse videtur hæc epistola ad Eusebium veterem S. Basilii sodalem, ad quem exstat ejusdem epistola II, in qua se communem cum ipso domum, focum, pædagogum, aliaque omnia habuisse testatur, par est enim et hunc Gregorii Nysseni sodalem amicumque fuisse. Fortasse ad hunc Eusebium scripta etiam est Gregorii Nazianzeni epistola 171, in qua de ejus nuptiis gratulatur.

Πρὸς Εὐσέβιον (2).

Ad Eusebium.

Ὅταν πλεονάζειν ἀρχῇται τὸ ἡμερήσιον μέτρον κατὰ τὴν χειμέριον ὥραν, τοῦ ἡλίου πρὸς τὸν ἄνω δρόμον ἀναποδίζοντος, τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς θεοφάνειαν, τοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιλάμπαντος τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ ἑορτάζομεν· νυνὶ δὲ μεσουρανήσαντος ἡδὴ τοῦ φωστῆρος κατὰ τὸν δρόμον, ὡς νύκτα τε, καὶ ἡμέραν πρὸς ἴσον ἀλλήλαις ἀντιμετρεῖσθαι διάστημα, ἡ ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν ἐπάνοδος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὑπόθεσις ἡμῖν γίνεται τῆς μεγάλης ταύτης καὶ καθολικῆς ἑορτῆς, ἣν σύμπασα κατὰ ταῦτόν (3) ἑορτάζει τῶν ἀνθρώπων ζωῇ, τῶν τὸ μυστήριον ἀναδεξαμένων τῆς ἀναστάσεως. Τί μοι βούλεται τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις; ἐπεὶ ὅτι συνήθης ἐστὶν ἐν ταῖς πανδήμοις ταύταις ἱερομηνίαις διὰ πάντων ἡμᾶς ἐπιδεικνυσθαι τὴν ἐγκειμένην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν διάθεσιν (5), καὶ ποῦ (6) τινὲς τοῖς ἰδίοις δώροις δωροποροῦντες εὐφροσύνην ἐπισημαίνουσι, καλῶς ἔχειν ἐνομίσαμεν, μὴ παραδραμεῖν σε τῶν ἡμετέρων δώρων ἀγέραςτον, ἀλλὰ σου τὴν ψυχὴν τὴν ὀψελῆν τε, καὶ μεγαλόφρονα, τοῖς πενιχροῖς ξενίοις ἐκ τῆς πτωχείας ἡμῶν δεξιῶσασθαι. Ξένιον δὲ ἡμέτερον τὸ διὰ τοῦ γράμματός σοι προσαγόμενον, αὐτὸ τὸ γράμμα ἐστίν, ἐν ᾧ λόγος μὲν τις περιηγηθισμένος ταῖς καλλιφώνοις τε, καὶ εὐσυνθέτοις τῶν λέξεων ἐστὶν οὐδεὶς, ὡς διὰ τοῦτο δῶρον τὴν ἐπιστολὴν τοῖς φιλόλογοις νομίζεσθαι, ἀλλ' ὁ μυστικὸς χρυσός, ὁ τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν ὁλον τινι ἀποδέσμιον ἐνελημμένον, γένοιτο ἂν σοι δῶρον, ἐξαπλωθεὶς, ὡς ὁλον τε, διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ τὴν κεχυρμένην λαμπρότητα προστείξας. Οὐκοῦν ἐπαναληπτέον ἡμῖν τὸ προοίμιον. Τί δὴποτε προσελθούσης μὲν πρὸς τὸ ἀκρόαται (7) τῆς νυκτὸς, ὅτε οὐκέτι προσθήκη νυκτερινῇ ἐπαύξεισιν δέχεται, τότε ἡμῖν διὰ σαρκὸς

A Cum superiores cæli partes cursu suo sol repetens, hiberno tempore, diurni spatii mensuram auget, veræ lucis per carnem humano generi affulgentis apparitionem festiva solemnitate celebramus; nunc vero medium cæli ita cursu suo jam tenente sole, ut noctem, diemque æquali invicem temporis intervallo dimetiatur, humanæ naturæ e morte ad vitam reditio argumentum nobis est magnæ hujus, atque universalis festivitatis, quam per totum orbem uno eodemque tempore celebrant, quotquot resurrectionis mysterium agnoscunt. Quorsum hoc epistolæ argumentum (4)? Quoniam mos est in universalibus hujusmodi festivitatis nostram erga alios voluntatem modis omnibus palam facere, ac nonnulli, missis etiam muneribus, B benevolentiam suam aliis testantur, nos quoque recte factum iri censuimus, te munerum nostrorum expertem esse non sinere, sed potius magnum et excelsum animum tuum exiguis paupertatis nostræ donis prosequi. Donum autem, quod cum his litteris offero, ipsæmet litteræ sunt, in quibus sane nulla est oratio verborum delectu, elegantique compositione nitescens, ut propterea apud eloquentiæ studiosos muneris loco epistola haberi possit; sed mysticum aurum, quod Christianorum fide, velut linteo quodam, involutum, muneris vicem subeat, dum hisce litteris, quantum fieri poterit, suis integumentis evolutum, edito fulgore splendet. Itaque resumendum nobis epistolæ præcæmium est. C Quid est, quod nocti ad longitudinis summum jam provectæ, nulla cum fieri potest accessio, tunc nobis in carne appareat, qui cuncta complectitur, et propria potestate rebus universis dominatur, qui

(1) *Ἐπιστολὴ δ.* Has Gregorii Nysseni epistolas quas e codice Vaticano edidit Zacagnius, contulit cum ms. Mediceo Joannes Baptista Caracciolus, variasque lectiones cum nonnullis observationibus adjecit, septem aliis ejusdem sancti Patris epistolis ex ipso Mediceo codice descriptis ac Florentiæ anno 1731, vulgatis, mox subjiciendis. Quas propterea lectiones cum V. C. animadversionibus hic subnotandas curavimus. Quindecim epistolas sequentes edidit et interpretatus est Laur. Zacagni. (Biblioth. Galland, VI, 604. Vide præfationem t. II, hujusce editionis præfixam).

(2) *Πρὸς Εὐσέβ.* Ms. Med. Εὐσέβιῳ

(3) *Κατὰ ταύτόν.* Id. cod. κατ' αὐτόν.

(4) Cujus moris in hac epistola mentio fit, exstant et alia hoc Nysseni ævo exempla. Sic Heliadum quemdam episcopum munus una cum epistola, in qua Paschatis mysterium explicabat, Nazianzeno misisse liquet ex ejus epistola 54, quæ responsiva est ad Heliadum. Sic idem Nazianzenus Theodoro Tyanensi, a quo epistolam de Paschatis

festivitate acceperat, Origenis Philocaliam una cum responsione ad ejus litteras pro munere mittit, ut patet ex ejus epistola 87. Sic idem Nyssenus Petro fratri in Paschatis festo librum de formatione hominis dono dedit, ut in epistola eidem libro præfixa dicitur. Factum et hoc fuisse in Natalis festivitate testis est S. Basilii in epist. 404, in qua Amphiloichium illius festi occasione munuscula quædam sibi misisse testatur.

(5) *Τῶν δ.* Ms. Medic. τιμᾶς, quemadmodum et Vat. adeoque non necessaria videtur correctio. Sensus enim hoc modo recte esse potest: *Et honoribus quasi propriis donis munerantes* (populi, cives, homines) *benevolentiam suam significant.* Neque novus est loquendi modus Nyssenianus, præsertim in epistolis quæ familiares locutiones continere solent, atque ideo quosdam orationis defectus intertum deferre. CARACC. pag. 94.

(6) Ita emendandum censui Vat. cod. in quo scribitur, καὶ ποῦ τιμᾶς τοῖς ἰδίοις δώροις.

(7) *Πρὸς τὸ ἀκρ.* Ms. Med. εἰς τὸ ἀκρ.

a nulla re, quæ sub intelligentiam cadat, capi potest, sed cuncta continet, et angustissimum jam corporis humani domicilium inhabitat; summa, scilicet, potestate ita ejus bonam voluntatem obsecundante, eamque, quocunque inclinet, æquo passu, umbræ instar, comitante, ut nec in rebus creandis voluntate infirmior deprehensa sit, neque rursus ubi ad nostræ sese naturæ humilitatem pro communi hominum salute demittere voluit, tanto muneri præstando impar fuerit; sed et suscepta infirmitate nostra, universi tamen gubernationem nunquam dimiserit? Quoniam igitur aliquid prorsus causæ est, cur utrumque festum temporibus illis celebretur; quare ea anni tempestate, qua longissimæ noctes sunt, carne apparet, cum vero dies noctibus æquantur, hominem propter peccatum in terram reversum, ad vitam rursus revocat? Hujus rei causam dum pro virili breviter expono, epistola hæc ut muneris loco sit, efficiam. Nam prorsus sagacitate tua jam intellexisti mysterium, quod in ea temporum diversitate latere opinamur, noctem nempe lucis incremento contrahi, et tenebras, sensim crescentē spatio diurno, breviores fieri? Nam nemo fortasse ignorat non modicam tenebras inter et peccatum similitudinem esse atque affinitatem; et sane malitia eo nomine in Scriptura appellatur. Tempus itaque ipsum, in quo redemptionis mysterium incipit, dispensationis, quam pro nostrarum animarum salute Deus instituit, quædam explicatio est. Oportuit enim, ut malitia jam in infinitum propagata, ab eo nos virtutum diem acciperemus, qui talem animis nostris lucem affundit, ut luminosa vita, novis prohibitis accessionibus adaucta, quam maxime amplificetur; mala vero vita, paulatim facta diminutione decrescens, in minimum contrahatur; nam bonitatis incrementum, malitiæ prorsus imminutio est. At vero, resurrectionis festum, eo adveniens tempore, quo noctes diebus æquantur, hoc nobis intelligendum innuit, virtutem scilicet non amplius adversus malitiam, æqualibus ac ipsa viribus pollentem, accipit marte pugnaturam; sed idololatriæ teuebris diei, hoc est, fidei incremento disjectis, luminosam prævalituram esse vitam. Et hujus quoque rei gratia luna decimum quartum cursus sui diem complente, solis radios adversa fronte excipiens, se ipsam omni lucis copia affluentem, nullaque sui parte caligantem ostendit. Occidenti enim soli succedens, non antea ipsa occidit, quam veris ejusdem solis fulgoribus proprios immisceat, ita ut una eademque lux, utroque tum diurni, tum nocturni cursus spatio continuata,

A επιφαίνεται ὁ τοῦ παντός περιδεδραγμένος, καὶ περικρατὼν ἐν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τὸ πᾶν, ὁ μήτε ὑπὸ πάντων τῶν νοητῶν χωρούμενος, ἀλλὰ τὸ πᾶν περιέχων, καὶ τῷ βραχυτάτῳ εἰσοικιζόμενος, οὕτω τῆς μεγάλης δυνάμεως τῷ ἀγαθῷ θελήματι συνδιεξιούσης, καὶ κατὰ ἴσον, ὅπουπερ ἂν ῥέψῃ τὸ θελήμα, σκιᾷ ἐαυτὴν δεικνυούσης, ὡς μήτε ἐν τῇ κτίσει τῶν ὄντων ἀτονωτέραν τῆς βουλῆσεως εὐρεθῆναι τὴν δύναμιν, μή τε ὀρμήσαντα τῷ ταπεινῷ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων συγκαταβῆναι, πρὸς τὸ αὐτὸ τοῦτο ἀδυνατῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ γενέσθαι, καὶ μὴ διαφεῖναι τὸ πᾶν ἀκυβέρνητον; Ἐπεὶ οὖν πάντως τις λόγος ἐπ' ἀμφοτέρων ἐστὶ τῶν καιρῶν, πῶς τότε μὲν διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται, τῇ δὲ ἰσημερίᾳ τὸν εἰς γῆν ἀναλυθέντα διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀνθρώπου, τῇ B ζωῇ πάλιν ἀποκαθίστησι; Ταῦτα διὰ βραχείων, ὡς ἂν οἷός τε ὦ, παραστήσας τῷ λόγῳ, ὥρων τὸ γράμμα ποιήσομαι. Ἢ πάντως προέλαβες ἀπὸ ἀγγυνοίας τὸ ὑποπετυδύμενον ἐν τούτοις μυστήριον, ὅτι ἐγκόπτεται τῆς νυκτὸς ἡ πρόοδος τῇ τοῦ φωτὸς προσθήκῃ, καὶ συστέλλεσθαι τὸ σκότος ἀρχεται, αὐξομένου ταῖς προσθήκαις τοῦ ἡμερινοῦ διαστήματος; τοῦτο γὰρ ἴσως καὶ τοῖς πολλοῖς (8) ἂν γένοιτο φανερόν, ὅτι συγγενὺς ἔχει πρὸς τὴν ἀμαρτίαν τὸ σκότος καὶ οὕτω τὸ κακὸν παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται. Οὐκοῦν ἐρμηνεία τίς ἐστὶ τῆς ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν οικονομίας ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ τὸ μυστήριον ἡμῶν ἀρχεται. Ἐδεῖ γὰρ πρὸς ἀπειρον ἤδη τῆς κακίας ἐκχυθείσης (9), τὴν διὰ τῶν ἀρετῶν ἡμῶν λαμβανομένην ἡμέραν παρὰ τοῦ τὸ τοιοῦτον φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέντος (10), C ὥστε τὸν μὲν φωτεινὸν βίον εἰς ὅτι μῆχιστον παρατείνεσθαι, ταῖς ἀγαθαῖς προσθήκαις αὐξανόμενον· τὴν δὲ ἐν τῇ κακίᾳ ζωὴν διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ὑφαιρέσεως εἰς ἐλάχιστον συσταλῆναι· ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐπαύξησης τοῦ κακοῦ μείωσις γίνεται. Ἢ δὲ ἰσημερία τὴν ἀναστάσιμον ἐορτὴν δεξαμένην, τοῦτο δι' εὐαγγελίου ἐρμηνεύει, ὅτι οὐκέτι πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀντικαταστήσεται, ἰσοπάλως τῷ ἀγαθῷ τῆς κακίας συμπλεκόμενης· ἀλλ' ὁ φωτεινὸς ἐπικρατήσῃ βίος, τοῦ ζόφου τῆς εἰδωλολατρίας ἐν τῷ πλεονασμῷ τῆς ἡμέρας διαπανομένου. Οὐ γὰρ, καὶ τοῦ σελήνατου δρόμου, τοῦ κατὰ τὴν ἑῴ ἡμέραν, ἀντιπρόσωπον δεικνυσιν αὐτὴν ταῖς τοῦ ἡλίου βολαῖς, πληθύνουσαν παντὶ τῷ πλούτῳ τῆς λαμπτηρόντος, καὶ μηδεμίαν τοῦ σκότους διαδοχὴν ἐν τῷ μέρει γενέσθαι παρασκευάζουσαν. Δυόμενον γὰρ διαδεξαμένην τὸν ἥλιον, οὐ πρότερον αὐτὴ καταδύεται, πρὶν ταῖς ἀληθιναῖς αὐγαῖς τοῦ ἡλίου τὰς ἰδίας συμμίζειν, ὥστε ἐν φῶς κατὰ τὸ συνεχὲς διαμεῖναι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ νυκτερινοῦ (11) τε, καὶ ἡμερινοῦ δρόμου, τῇ παρεμπιπτόσει τοῦ σκότους μηδαμῷ διαιρούμενον. Ταῦτα σοι, ὦ φίλη κεφαλῇ,

(8) Τοῦτο γὰρ — πολλοῖς. Id. cod. τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πολλοῖς ἴσως.

(9) Ἐδεῖ γὰρ — ἐντιθέντος. Corruptum locum putans Zacagnius ob orationis constructionem, addit ἐπιδοσιν δέχεσθαι. Sed nulla opus est immutatione. Verbum enim δεῖ, oportet, accusativum et dativum bene potest accipere. Ἐν δεῖ μόνον μοι, est in Euripide. Sic et apud Latinos. Plautus Tru-

cul. V. 4, 10. *Puero opus est cibum.* Ait igitur Nyssenus: Ἐδεῖ ἡμῶν τὴν διὰ τῶν ἀρετῶν λαμβανομένην ἡμέραν παρὰ τοῦ. — *Oportebat nobis diem (lucem) accipere virtutum ab eo.* — Perplexa aliquantulum oratio Zacagnium turbavit. CARLSC. p. 94 sqq.

(10) Ἐκχυθείσης. Cod. Med. ἐκχυθείσης.

(11) Νυκτερ. Id. cod. ἡμερινοῦ τε δρόμου καὶ νυκτερινοῦ.

τῇ πενιχρᾷ ἡμῶν χειρὶ τοῦ λόγου δωροφοροῦμεν. Καί σοι πᾶς ἔστω ὁ βλος ἑορτῇ, καὶ ἡμέρα μεγάλη, τοῦ νυκτερινοῦ ζόφου καθαρεύων ὅτι μάλιστα.

A nullo tenebrarum interventu dirimatur. Hanc tibi, carum caput, paupere nostra manu orationem promunere damus. Tibi autem tota vita unum sit festum, magnaue dies, nocturnarumque quam maxime tenebrarum expers.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ε΄.

EPISTOLA V.

Marcello Ancyrae episcopo jam ab aera Christianæ anno 336 in synodo Constantinopolitana deposito, Basilii, et Athanasius, qui deinceps Ecclesiam illam gubernarunt, eos omnes, qui Marcelli communionem amplectebantur, a fidelium consorcio excludi curarunt. Et hi quidem Ecclesia extorres ad illud usque tempus fuere, quo Valens Augustus adversus catholicos persecutionem excitavit; tunc enim cum quosdam Aegypti episcopos, apud Diocæsaream fidei causa exsules, convenissent anno circiter 375, ab eisdem in Ecclesiæ communionem, edita prius catholicæ fidei professione, recepti sunt, moxque eorundem communicatoris litteris freti, ut in catholicorum numero a cæteris Orientis episcopis haberentur, postularunt. Egredere id ferens S. Basilii Cæsariensis, aliique non pauci episcopi, eorundem confessorum factum improbarunt; sed postea, re melius perspecta, Marcellianos et ipsi in suam communionem admisere. Nyssenus quoque Basilii, aliorumque episcoporum exemplum secutus, non antea cum Marcellianis communicavit, quam ipsorum fidei professione, Orientalium episcoporum rogatu, accurate discussa, eosdem Ecclesiæ catholicæ consorcio dignos esse cognovit; cumque propterea neglectorum canonum, rejectæque Nicænæ fidei insinularetur, hanc epistolam in sui defensionem ad catholicos Sebastenæ urbis fides dedit.

Πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῇ ὀρθοδοξίᾳ κατὰ Σεβάστης.

B Ad Sebastenos, qui de recta ejus in fidei rebus opinione dubitabant.

Ἐγνώρισαν ἡμῖν τινες τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν περὶ τῆς κατασκευαζομένης καθ' ἡμῶν δυσφημίας παρὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην, καὶ καταλαλούντων λάθρα τῶν πλησίων αὐτοῦ, καὶ μὴ φοβουμένων τὸ φοβερόν, καὶ μέγα κριτήριον τοῦ ἐπαγγελαμένου καὶ ὑπὸ τῶν ἀργῶν ρημάτων ἀπαιτεῖσθαι τὸν λόγον ἐν τῇ προσδοκωμένῃ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐξετάσει, λέγοντες τὰ περιθρulloύμενα καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι ἡμεῖς ὑπεναντία φρονούμεν τοῖς κατὰ Νικαίαν ἐκθεμελίους τὴν ὀρθήν, καὶ ὑγιαίνουσιν πιστῶν, καὶ ὅτι τοὺς ἐν Ἀγκύρᾳ ἐπ' ὀνόματι Μαρκελλοῦ ποτὲ τὴν σύναξιν ἔχοντας, ἀκρίτως καὶ ἀνεξέταστος εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας παρεδεδέμεθα. Ἰν' οὖν μὴ κατακράτῃ τῆς ἀληθείας τὸ ψεύδος, δι' ἐτέρων γραμμάτων αὐτάρχει ἐποίησάμεθα τὴν ὑπὲρ τῶν ἐπενεχθέντων ἡμῖν ἐγκλημάτων ἀπολογίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου διεβεβαιωσάμεθα, μήτε τῆς πίστεως τῶν ἁγίων Πατρῶν ἐκθεθῆναι, μήτε περὶ τῶν προσθεμένων ἐκ τῆς Μαρκελλοῦ συνάξεως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνίαν, ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως τι πεποιημένα· ἀλλὰ τὴν κατὰ ἀνατολὴν ὀρθοδόξω, καὶ συλλειτουργῶν ἐπιτρεψάντων βουλευσασθαι τὰ περὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῖς γεγενημένοις συναινέσαντων, πάντα ἐπράξαμεν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐκείνην ἐγγράφων ἡμῶν ποιησάμενων, πάλιν τινὲς τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν, ἰδίως ἐκ τῆς ἡμετέρας φωνῆς ἐπεζητήσαν γενέσθαι τὴν τῆς πίστεως ἐκθεσιν, καθ' ἣν πεπληροφορήμεθα ταῖς θεοπνεύστοις ὡναῖς, καὶ τῇ παραδόσει τῶν Πατέρων ἀκολουθοῦντες, ἀναγκαῖον ἐλογισάμεθα καὶ περὶ τούτων βραχέα διαλεχθῆναι. Ἡμεῖς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐποίησατο, παραδίδους αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, θεμέλιον εἶναι, καὶ ρίζαν τῆς ὁρθῆς, καὶ ὑγιαίνουσας

Ab unanimis quibusdam fratribus certiores facti sumus de obtretationibus, quæ adversus nos ab iis conflatae sunt, qui pacem odio habent, et proximo suo occulte detrahunt, nil veriti tremendum magnumque illius tribunal, qui de otiosis quoque verbis in futura actionum nostrarum disquisitione se rationem exacturum fore denuntiavit, dum inquirunt, crimina de nobis ubique divulgata, hæc esse: nos contraria sentire Patribus, qui apud Nicæam rectam atque salutarem fidem exposuerunt, ac præterea in communionem catholicæ Ecclesiæ inexplorato, atque indiscriminatim illos suscepisse, qui aliquando apud Ancyram in Marcelli nomine ecclesiasticos cætus agebant. Ne igitur veritati mendacium præferatur, aliis litteris nosmet ipsos ab illatis criminibus satis purgavimus, et Dominum testati, validis rationibus confirmavimus, nec sanctorum Patrum fidem nos transgressos esse, nec in recipiendis Ecclesiæ communionem Marcellianis, inexplorato, ac sine debita deliberatione quidpiam fecisse; sed orthodoxis in Oriente fratribus, atque comministris, ut istorum hominum negotium tractaretur, hortantibus, et quod a nobis factum fuit comprobantibus, omnia peregissemus. Quoniam vero postquam apologiam illam scripto edidimus, (1) rursus quidam unanimi fratres postularunt, ut seorsim, ac disertis verbis fidei professionem ederemus, qua sacris nos Scripturis, ac Patrum traditioni penitus inherere persuasum omnibus foret, de his quoque breviter disserendum nobis esse putavimus. Nos itaque Christi doctrinam, quam discipulos suos docuit, cum pietatis mysterium eisdem traderet, fundamentum esse, et radicem rectæ, et salutaris fidei

(1) Apologia ista aut periiit, aut in aliquo Bibliothecarum angulo adhuc laet; sed et nulla ejus mentio ut apud antiquos scriptores.

confitemur, nec quidpiam sublimius, nec tutius A
certiusque ea traditione esse credimus. Domini
autem doctrina hæc est: *Euntes, inquit, docete
omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et
Filii, et Spiritus sancti*¹. Quoniam igitur sanctæ
Trinitatis dono, vivificæ virtutis compotes fiunt,
qui ex morte ad æternam vitam regenerantur, et
gratia ista per fidem digni facti sunt; ita quoque
imperfecta gratia est, si unum aliquod sanctæ
Trinitatis nomen, qualecunque illud sit, in salu-
tari baptismo prætermittatur. Nam neque in solo
Patre, et Filio, sine sancto Spiritu, mysterium
regenerationis adimpletur; neque si Filius silentio
prætereatur, in solo Patre, et Spiritu baptismus
habet, unde nobis perfectam vitam largiatur; nec
in Patre et Filio, prætermisso Spiritu, resurrec-
tionis nostræ gratia consummatur. Quapropter
omnem spem, atque fiduciam nostrarum animarum
salutis in tribus personis, quæ his nominibus nobis
innotescunt, habemus, et credimus in Patrem
Domini nostri Jesu Christi, qui est vitæ fons,
et in Filium Patris unigenitum, qui est vitæ auc-
tor, quemadmodum ait Apostolus², et in Spiritum
sanctum Dei, de quo Dominus ait, *Spiritus est,
qui vivificat*³. Quia vero nobis a morte redemptis,
immortalitatis gratia per fidem in Patrem, Filium,
et Spiritum sanctum, in sancto baptismo, quem-
admodum diximus, impertitur; hac ratione ad-
ducti, nil servile, nil creatum, nil Patris mæje-
state indignum sanctæ Trinitati connumerari cre-
dimus; quippe una tantum est vita nostra, quam
per fidem in sanctam Trinitatem consequimur, ex
Deo quidem universorum, veluti fonte, proman-
ans, per Filium vero procedens, et in Spiritu
sancto consummata. Hoc igitur certum atque ex-
ploratum habentes, baptizamur quidem, quem-
admodum nobis mandatum est; credimus autem,
quemadmodum baptizati sumus; sentimus autem,
quemadmodum credimus; ita ut sine ulla dis-
crepancia baptisma, et fides, et sententia nostra
in Patre, Filio, et Spiritu sancto consistat. Si
quis autem duos, vel tres deos, vel tres divinitates
dicit, anathema sit. Et si quis secundum Arii per-
versitatem ex non entibus Filium, vel Spiritum
sanctum factum fuisse dicit, anathema sit. Quo-
quot autem veritatis regulam secuti, tres con-
fitentur personas, easque in suis proprietatibus
pie ac religiose cognoscunt, et unam credunt esse
divinitatem, unam bonitatem, unum principatum,
unam potestatem, atque virtutem, nec monarchiæ
potentiam abrogant, nec ad asserendam deorum
multitudinem delabuntur, nec personas confun-
dunt, nec ex dissimilibus diversisque generis rebus
sanctam Trinitatem componunt, sed fidei dogma
in simplicitate suscipiunt, omnem salutis suæ
spem in Patre, Filio, et Spiritu sancto collocan-
tes, hi unum idemque nobiscum sentiunt, cum
quibus et nos partem in Domino habere precamur.

¹ Matth. xxviii, 19. ² Act. iiii, 45. ³ Joan. vi, 65.

πίστεως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὕτε ὑψηλότερον τῆς παρα-
δόσεως ἐκείνης, οὕτε ἀσφαλέστερον ἄλλο τι εἶναι πι-
στεύομεν. Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου διδασκαλία ἐστὶν αὕτη·
*Πορευθέντες, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη,
βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ
τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Ἐπειδὴ τοίνυν
ἡ ζωopoὶς δύναμις ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς
τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναγεννωμένων, διὰ τῆς ἁγίας
Τριάδος περιγίνεται τοῖς μετὰ πίστεως καταξιουμέ-
νοις τῆς χάριτος, καὶ ὁμοίως ἀτελῆς ἡ χάρις, ἐνός
τινος, οἷον δὴποτε, τῶν ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνομά-
των παραλειφθέντος ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι·
οὐ γὰρ χωρὶς Πνεύματος ἐν μόνῳ Υἱῷ, καὶ Πατρὶ τὸ
μυστήριον τελείται τῆς ἀναγεννήσεως· οὕτε Υἱοῦ
σωτηθέντος, ἐν Πατρὶ, καὶ Πνεύματι τὸ τέλειον
τῆς ζωῆς παραγίνεται βαπτίσματι· οὕτε ἐν Πατρὶ,
καὶ Υἱῷ, παρεθέντος τοῦ Πνεύματος, ἐκτελείται ἡ
τῆς ἀναστάσεως χάρις· διὰ τοῦτο πᾶσαν τὴν ἐλπίδα,
καὶ τὴν πεποθήσιν τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίας
ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἔχομεν, διὰ τῶν ὀνομάτων
τούτων γνωριζομένην· καὶ πιστεύομεν εἰς τε τὸν
Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡ
πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Πα-
τρὸς, ὅς ἐστιν ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, καθά φησιν ὁ Ἀπό-
στολος, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, περὶ
οὗ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι *τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωο-
ποιoῦν*. Καὶ ἐπειδὴ τοῖς λυτρωθεῖσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ
θανάτου, ἡ χάρις τῆς ἀφθαρσίας διὰ τῆς εἰς Πατέρα,
καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστεως, ἐν τῷ σωτηρίῳ
βαπτίσματι, καθὼς εἰρήκαμεν, παραγίνεται, ἐκ τού-
των ὀδηγούμενοι, οὐδὲν δοῦλον, οὐδὲ κτιστὸν, οὐδὲ
τῆς μεγαλειότητος τοῦ Πατρὸς ἀνάξιον τῇ ἀγίᾳ
Τριάδι συναριθμεῖσθαι πιστεύομεν. Ἐπειδὴ μία
ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡμῶν, ἡ διὰ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα
πίστεως παραγινόμενη· ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλῶν
πηγάζουσα, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ προτοῖσα, ἐν δὲ τῷ
ἁγίῳ Πνεύματι ἐνεργουμένη. Ταύτην οὖν ἔχοντες
τὴν πληροφορίαν βαπτιζόμεθα μὲν, ὡς προεάχθη-
μεν, πιστεύομεν δὲ, ὡς βαπτιζόμεθα, δοξάζομεν δὲ,
ὡς πιστεύομεν· ὥστε ὁμοφώνως τὸ βάπτισμα, καὶ
τὴν πίστιν, καὶ τὴν δόξαν, εἰς Πατέρα εἶναι, καὶ
Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Εἰ δὲ τις δύο, ἢ τρεῖς θεοὺς,
ἢ τρεῖς θεότητας λέγει, ἀνάθεμα ἐστω. Καὶ εἰ τις
κατὰ τὴν Ἀρείου διαστροφὴν ἐκ μὴ ὄντων λέγει τὸν
Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα ἅγιον γεγενῆσθαι, ἀνάθεμα ἐστω.
Ὅσοι δὲ τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας στοιχήσουσι, καὶ
τὰς τρεῖς ὁμολογούσιν ὑποστάσεις, εὐσεβῶς ἐν τοῖς
ἑαυτῶν ἰδιώμασι γνωριζόμενας, καὶ μίαν πιστεύου-
σιν εἶναι θεότητα, μίαν ἀγαθότητα, μίαν ἀρχὴν, καὶ
ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν· καὶ οὕτε τὸ τῆς μοναρχίας
ἀθετοῦσι κρᾶτος, οὕτε εἰς πολυθεῖαν ἐκπίπτουσιν,
οὕτε τὰς ὑποστάσεις συγχέουσιν, οὕτε ἐξ ἐτερογενῶν,
καὶ ἀνομοίων τὴν ἁγίαν Τριάδα συντίθενται· ἀλλ'
ἐν ἀπλότῃ δέχονται τὸ τῆς πίστεως δόγμα, πᾶσαν
τὴν ἐλπίδα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ,
καὶ ἁγίῳ Πνεύματι καταπιστεύοντες, οὕτοι κατὰ τὴν
ἡμετέραν κρίσιν, τὰ αὐτὰ φρονοῦσι, μεθ' ὧν καὶ
ἡμεῖς ἔχειν ἐν Κυρίῳ μέρος εὐχόμεθα.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ' (15).

EPISTOLA VI.

Hæc epistola, in qua Nysseni ad Ecclesiam sibi commissam reditus describitur, scripta fuisse videtur vel post Constantinopolitanam primam synodum, vel eo tempore, quo Nyssenus ab exilio reversus est. Quis enim crederet, redeuntem episcopum eo cum honore, cumque iis latitiis significationibus, quæ in hac Epistola describuntur, exceptum fuisse, nisi vel diuturno tempore procul ab Ecclesia exstitisset, vel post egregiam aliquam operam Ecclesie navatam, ad sedem suam reversus esset? Si prior conjectura placet, scripta est hæc Epistola anno 381 desinentie; sin vero posterior conjectura magis arriserit, dicendum est scriptam fuisse vel paulo ante Valentis obitum, vel statim ab ejus morte, quæ contigit die nona Augusti anno 378.

Διέσωσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, ὡς εἰχὸς ἦν, ὑπὸ τῶν A
σὼν προπεμφθέντας εὐχῶν, καὶ σοι τεκμήριον τῆς
εὐμενείας (14) σαφὲς διηγήσομαι· ὡς γὰρ ἦδη ἤλιος
ἦν ἀνὰ τὸ χωρίον, ὃ κατόπιν Ἐαρσού (15-16) κατε-
λίπομεν, ἀθρόον ἐγένετο νεφῶν συστροφή, καὶ εἰς
βαθὺν ζόφον (17) ἐξ αἰθρίας μετέπεσε. Ψυχρὰ δὲ τις
αὖρα τῶν νεφῶν διαπνέουσα, δροσώδης, καὶ ὑγρο-
τάτη τοῖς σώμασιν ἡμῶν προσπίπτουσα, ὅσον οὐδέ-
πω τὸν ὑετὸν ἠπειλεῖ, καὶ κατὰ τὸ εὐνώμιον βρον-
ταὶ συνεχεῖς ὑπερβήγγυντο, καὶ δασυραπαὶ ὀξεῖαι τε
καὶ ἐπάλληλοι τῶν βροντῶν προηγούντο, τὰ τε ὄρη
πάντα πρόσω τε καὶ ὀπίσω, καὶ καθ' ἑκάτερα τῶν
πλαγίων, καταρεφῇ τοῖς νέφεσιν ἦν. Καὶ ἦδη ὑπὲρ
κεφαλῆς ἡμῶν βραχεῖα νεφέλη (18), πνεύματι βιαίῳ
ὑποληφθεῖσα, τὸν ὑετὸν ὥδινα, καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ
Ἰσραηλιτικὸν θαῦμα, μέοσι πανταχόθεν τῶν ὁδῶν B
διειλημμένοι, ἄβροχοι τὴν μέχρις Οὐεστηνῆς (19)
ὁδὸν ἐπεράσαμεν· ἐν ἣ καταχθέντων ἡμῶν ἦδη, καὶ
γὰρ (20) ἡμιόνων ἀναπασάντων (21), τότε παρὰ τοῦ
θεοῦ ἐδόθη τῷ ἀέρι τοῦ δμβρον τοῦ σύνθημα. Τριῶν
δὲ ὥρων, ἣ καὶ τεσσάρων ἐκείσε διαγόντων ἡμῶν, καὶ
ικανῶς εἰχομεν τῆς ἀναπαύσεως, πάλιν διέσχευ ὁ
θεὸς τὸν δμβρον, καὶ τὸ δχημα εὐδρομώτερον ἐαυ-
τῷ (22) ἢ πρόσθεν ἦν, ἐν ὑγρῷ τε καὶ ἐπιπολαίῳ
τῷ πηλῷ τοῦ τροχοῦ δι' εὐκολίας ἐνολισθαίνοντος.
Ἔστι δὲ ὁδὸς ἀπ' ἐκείνου ἐπὶ τὴν πολίχνην ἡμῶν
πῦρσιν ἐπιποταμῶς, κατὰ ῥοὴν συγκατιούσα τῷ ὄρει, C
χωρὶς τε συνεχῆ περὶ τὰς ὁχθὰς τοῦ ποταμοῦ, παρ-
όδια τὰ πάντα, καὶ οὐ πολλῷ τῷ μέσῳ ἀπ' ἀλλήλων
διωρισμένα. Πᾶσα τοίνυν ἡ ὁδὸς ἐκ τῆς ἐπαλήθους
ταύτης οἰκήσεως, τῶν μὲν ὑπανώντων, τῶν δὲ
παραπομπόντων κατὰ τὸ συνεχὲς ἀνθρώπων ἐπεπλή-
ρωτα, πολὺ τῇ ἡδονῇ καταμειγνύντων τὸ δάκρυον. Ἦν
δὲ ψεκὰς ἀνεπαχθὴς τὸν ἀέρα ὑπονοτίζουσα· μικρὸν
δὲ πρὸ τῆς πολίχνης εἰς βιαίτερον δμβρον τὸ ὑπερ-
κείμενον ἐθλίβετο νέφος (23), ὥστε καθ' ἡσυχίαν
ἡμῖν γενέσθαι τὴν εἰσοδὸν, μηθενὸς προαισθημένου

Salvavit nos, ut par erat, Dominus, quos tuis
precibus prosequens, dimisisti, ejusque erga nos
benignitatis argumentum evidens tibi narrabo. Ubi
enim primum sol supra locum illum stetit, quem
pone Earsum reliquimus, coactis illico nubi-
bus, serenum cælum in profundas se tenebras
densamque caliginem induit: tum posita e nubi-
bus corpora perfans, frigida, roscidaque aura,
eademque humidissima, magnam vim imbris jam-
jam ruituram prenuntiare; ad lavam crebra erum-
pere tonitrua, quibus rapida et alternantia præ-
cedebant fulgura: quin etiam quotquot erant tam
hinc atque inde, quam a fronte et a tergo mon-
tes nubibus undequaque tegebantur; jamque nubes,
quæ nosiro impendebat capiti, postquam
acri vehementique vento abrepta, alio delata fuit,
hiemem peperit, ac nos, quod olim Israelitis
Dei miraculo contigit, quantumvis pluvia unde-
quaque circumdati, nullis tamen aquis aspersi,
Vestenam usque iter confecimus; ubi divertentibus
nobis et quietem capientibus mulis, tum a
Deo datum est aeri pluvie signum. At postquam
eo in loco trium quatuorve circiter horarum spatio
corpora abunde curavimus, Deus rursus pluviam
cohibet, et rheda velocius quam antea serebatur,
in molli scilicet luto minimeque alto facillime
currentibus rotis. Porro via, quæ inter locum il-
lum et civitatem nostram est, tota flumine al-
luitur, et in eandem partem in quam fuit annis,
ducitur. Ripæ quoque crebris distinctæ sunt oppi-
dulis, lisque apud vitam sitis nec inter se mul-
tum distantibus. Tota itaque, ob hanc nunquam in-
interruptam oppidorum seriem, hominibus partim
obviam venientibus, partim prosequentibus, iis-
que omnibus multis gaudio miscentibus lacrymas,
sine intermissione repleta erat. Aerem non admo-
dum molesta aquæ irroratio humectabat; parum

(15) Ἐπιτολή. Hæc epistola in codice Medic. inscribitur Ἀβλαβίω, Ablabio.

(14) Εὐμενείας. Ms. Med. εὐμενείας Θεοῦ.

(15-16) Ἐαρσού. Pro Ἐαρσού quod est in Vaticano ms. scribitur in Mediceo ταυτῶν ut obscuritas et difficultas omnis illico sublata fuerit. CARACC. pag. 92. — Qui hujus loci meminert, nullum reperi.

(17) Ζόφον. Ms. Med. ζόφον ὁ ἄηρ, pro quo cælum Zacagnius supplēvit. Mox in eodem cod. αὖρα δροσώδης τε scribitur. Id. ibid. pag. 98.

(18) Fortasse legendum βαρεῖα νεφέλη, gravis nubes. — Βραχεῖα νεφέλη. Hanc lectionem codicis Vat. exhibet quoque Medicus. Atque optime uterque: ut proinde inopportuna videatur Zacagnii

emendatio, βαρεῖα νεφέλη. Agitur enim a Gregorio, non de nube quavis, sed de ea quæ caput suum obtegit: ideo rectissime brevi seu parva, nominata. Id. pag. 95.

(19) Μέχρις Οὐεστηνῆς. Cod. Med. μέχρι Οὐεστηνῆς. — Nescio an apud alium quempiam scriptorem loci hujus mentio habeatur.

(20) Supervacanea hic videtur particula γάρ.

(21) Καὶ τὰς ἡμιόνων ἀναπασάντων. Id. cod. καὶ τοὺς ἡμιόνους ἀναπασάντων (ἡμῶν).

(22) Ἐαυτῷ. Med. ἐαυτοῦ.

(23) Ita emendandum censui Vaticanum codicem in quo scribitur ἐθλίβετο τὸ νέφος.

autem longe ab urbe, nubes quæ nostro capiti imminebat, in vehementiorem pluviâ resolvitur: quare licuit nobis quiete urbem ingredi, nemine adventum nostrum præsentiente. Verum ut porticum (24) ingressi fuimus, cum ob soli duritiem ac siccitatem currus sonitum ederet, nescio quo pacto ac unde, veluti ex quadam machina, repente circa nos ita confertius populus exstitit ut nulla nobis de rheda desiliendi copia esset; ac tandem a turba nos undique comprimente, vix ac ne vix quidem obtinere licuit ut nobis descendendi, mulisque transeundi tempus concederent; quare parum abfuit, quin amoris atque benevolentiae excessus nobis animi defectionem intulerit. Cæterum cum intra porticum longius progressi, haud procul ab ecclesiæ limine essemus, vidimus ignis rivum in ecclesiam influentem. Sacrarum enim virginum chorus, ardentes cera lampades in manibus gestantes, ad ecclesiæ limen, aliæ aliis ordine succedentes, processerant, facibus undequaque splendentes. Ingressus autem ecclesiam, et una cum populo gaudens, unaque lacrymans (utroque enim modo nos affici par erat, vel ex hoc quod in frequenti populo duos hosce animi motus intuebamur), statim atque precibus finem imposui, hanc Sanctitati tuæ epistolam festinanter conscripsi, ut possem, eo quod siti urgerer, post exaratam epi tolam corpori curando vacare.

EPISTOLA VII.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ' (29).

Tam hæc, quam sequens epistola scripta fortasse fuit Cynegio Nysseni amicissimo viro, ut patet ex ejusdem epistolis nona et decima; nam hunc Præfectorum prætorii in Oriente ab an. 384 usque ad an. 390 gessisse ex pluribus Theodosiani codicis legibus apparet. Vide accuratissimum Godefredum in Prosopographia et in notitia dignitatum ejusdem codicis.

Lex nobis est cum flentibus flere iubens, et cum gaudentibus gaudere; sed, ut res ferunt, hujus legis pars altera tantum apud nos viget: rari enim admodum sunt qui securo atque alacri sint animo, ut facile inveniri nequeant qui nos felicium lætarumque rerum participes faciant; eorum vero qui secus se habent, uberrima est copia. Hæc præfati sumus propter infelicem tragædiam, quam malus quidam dæmon adversus illos quorum integerima semper vita fuit, excitavit. Nobilis juvenis, Synesius nomine, ex cognatione nostra, in ipso ætatis flore et nondum fere vitam exorsus, in magnis periculis versatur ex quibus illum eripere solus Deus potest, ac post Deum tu, cui de morte

Α τῆς παρουσίας. Ὡς δὲ ἦδη τῆς στοᾶς ἐντὸς ἐγενό-
μεθα, ἐπειδὴ διὰ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους κατεκτύπει
τὸ ὄχημα, οὐκ οἶδα ὅθεν, ἢ ὅπως, ὡς ἐκ μηχανῆς
τινος, ἀθρόως ἀνεφάνη ὄχλος, κύκλῳ περὶ ἡμῶν πε-
πυκνωμένος (25), ὡς μὴ δὲ κατελθεῖν τοῦ ὀχήματος
εὐπορον εἶναι· οὐ γὰρ ἦν εὐρεῖν τόπον κενὸν ἀνθρώπων.
Μόγις δὲ (26) πείσαντες ἡμῖν τε δοῦναι καιρὸν πρὸς τὴν
κάθοδον, καὶ τοῖς ἡμιόνους ἐπιτρέψαι τὴν πάροδον,
παρὰ τῶν παραρρέοντων ἡμῖν κατὰ πᾶν μέρος συν-
θλιβόμενοι, ὥστε τὴν ὑπερβάλλουσαν φύσιν ὑμῶν,
μικροῦ δεῖν καὶ λειποθυμίας γενέσθαι αἰτίαν. Ὡς δὲ
πλησίον τοῦ ἐνδον ἐγενόμεθα ἐπὶ στώου (27), ὄρωμεν
ρύακα πυρὸς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσρέουσαν· ὁ γὰρ
τῶν παρθένων χορὸς, τὰς ἐκ κήρης (28) λαμπάδας
διὰ χειρὸς φέρουσαι, στοιχῆδον ἀλλήλαις κατὰ τὴν
Β εἰσόδον τῆς ἐκκλησίας προήεσαν, τοῖς πυρσοῖς διδίου
καταλαμπόμεναι. Ἐντὸς δὲ γενομένου, καὶ συν-
ηθείς τῷ λαῷ, καὶ συνδακρύσας (ταῦτα γὰρ ἦν
ἀμφοτέρω πάσχειν τῷ καὶ τῷ πλήθει βλέπειν τὰ δύο
πάθη), ὁμοῦ τε τῶν εὐγῶν ἐπαυσάμην, καὶ ταύτην
τῇ ὁσιότητι σου τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα ἐπιστεύ-
δων, ὡς οἶόν τε, τῷ τῇ διψῇ προσαναγκάζεσθαι,
προσασχοληθῆναι μετὰ τὸ γράμμα τῇ θεραπείᾳ τοῦ
σώματος.

Γ Νόμος ἐστὶν ἡμέτερος κλαίειν μετὰ κλαίωντων
νομοθετῶν, καὶ συγχαίρειν τοῖς χαίρουσιν· ἀλλὰ τοῦ-
των, ὡς εἶποι, τὸ ἕτερον ἐφ' ἡμῖν (30) τῆς νομοθε-
σίας ἐνεργόν ἐστι μόνον· πολλὴ γὰρ τῶν εὐθυμού-
νων ἡ σπάνις, ὡς μὴ ἔχειν εὐρεῖν βῆδους τίσι τῶν
ἀγαθῶν συμετάσχωμεν· τῶν δὲ ὡς ἕτερον πραττόν-
των, ἀφθονία πολλή. Ταῦτα προοιμιάζομαι διὰ τὴν
δυστυχὴ τραγῳδίαν, ἣν πονηρὸς τις δαίμων ἐν τοῖς
πάλαι (31) γνησίοις ἐδραματούργησε. Νέος τῶν εὐ-
πατρίδων, Συνέσιος (32) ὄνομα αὐτοῦ, οὐκ ἔξω τοῦ
ἐμοῦ γένους, ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, οὕτω σχεδὸν τοῦ
ζῆν ἀρξάμενος, ἐν μεγάλοις κινδύνοις ἐστίν, ὃν ἐξ-
ελεσθαι μόνος ὁ θεὸς ἰσχύον ἔχει, καὶ μετὰ τὸν θεὸν
σύ, ὁ τὴν περὶ θανάτου καὶ ζωῆς φήφον πεπιστευ-

(24) Nota morem construendi longas porticus, per quas iter ad majorem ecclesiam pateret, Romæ olim servatum, apud Nyssam quoque viguisse, licet eam Nyssenus parvam fuisse urbem in hac eadem epistola testetur.

(25) Περὶ ἡμῶν πεπυκνωμένος. Cod. Med. περὶ ἡμῶν πεπυκνωμένοι. Paulo autem pravam Vat. codicis lectionem Zacagnius recte emendavit, rescribens ἐθλίγεται νέφος· quæ est quidem Medicea scriptura. CARACC. pag. 95.

(26) Μόγις δέ. Id. cod. μόγις τε. Mox vero περιρρέοντων.

(27) Ἐπὶ στώου. Med. περὶ στώου. Et mox ρύακα — εἰσρέοντα.

(28) Ἐκ κήρης. Id. cod. ἐκ κηροῦ. Paulo post, ἐντὸς δὲ γενομένου.

(29) Ἐπιστ. In cod. Med. inscribitur Ἰερὴν ἡγεμόνι· estque V. Statim vero Νόμος τις.

(30) Ἐφ' ἡμῶν. Med. ἐφ' ἡμᾶς. Paulo post, ὡς ἐτέρως.

(31) Πάλαι. Med. πᾶν. Mox, Συνέσιος τοῦ νομα.

(32) Hujus Synesii, Nysseno consanguinitate conjuncti, nulla, quod sciam, apud alium quempiam scriptorem mentio habetur.

μένος. Δυστύχημα γέγονεν ἀκούσιον· τίς δ' ἂν ἐκὼν A
 δυστυχῆσει; Καὶ νῦν ἐγκλημα τὴν δυστυχίαν πε-
 ποιῆνται οἱ κατ' αὐτοῦ τὴν ἐπιθανάτιον ταύτην δι-
 κὴν συστήσαντες. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν ἰδίους γράμ-
 μασι καθυφεῖναι τῆς ὀργῆς δυσωπῆσαι πειράσσομαι·
 τὸ δὲ σὸν εὐμενὲς μετὰ τοῦ δικαίου καὶ μεθ' ἡμῶν
 γενέσθαι παρακαλῶ, ὅπως ἂν τὴν ἀβλιότητα τοῦ νέου
 ἢ σὴ φιλανθρωπία νικήσῃ, πᾶσαν μηχανὴν ἐξευ-
 ροῦσα, δι' ἧς ἔξω κινδύνων ἔσται ὁ νέος, τὸν πονη-
 ρὸν κατ' αὐτοῦ δαίμονα διὰ τῆς σῆς συμμαχίας νι-
 κήσας. Πάντα εἶπον ἐν κεφαλῇ, ἃ βούλομαι· τὸ δὲ
 καθ' ἕκαστον ὑποτιθεσθαι, ὅπως ἂν κατορθωθείη τὸ
 σπουδαζόμενον, οὔτε ἐμὸν ἂν εἴη τὸ λέγειν, οὔτε σὸν
 τὸ διδάσκεισθαι.

ac vita suffragium creditum est. Involuntarie infor-
 tunium accidit. Quis enim sponte sua infelix est? Et
 nunc infortunium istud crimini vertunt qui illum
 rei capitalis accusarunt. Sed eos quidem, ira depo-
 sita, mites pacatosque, missis ad singulos litteris,
 reddere conabor: at vero clementia tua, cum ju-
 stitia conjuncta, ne a nobis hac in re desideretur
 enixe rogo, ut scilicet benignitas tua adolescentis
 vincat calamitatem, nihil intentatum omittens, quo
 adolescens, ope tua improbo illo genio sibi adver-
 sante superato, extra discriminis aleam constitua-
 tur. Quæ animus erat dicere, paucis et succinctus
 sum; qua vero ratione rite recteque negotium
 perfici queat, nec meum est dicere, nec tuum
 doceri.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Η' (33).

EPISTOLA VIII.

Scripta ad Cynegium, ut videtur. Vide superioris epistolæ synopsis.

Ἐφ' ᾧ μάλιστα παρὰ τῶν σοφῶν ὁ βασιλεὺς τῶν B
 Μακεδόνων θαυμάζεται (θαυμάζεται γὰρ οὐ τοσοῦτον
 τοῖς Μηδικοῖς τρόποις (34), οὐδὲ τοῖς Ἰνδικοῖς τε
 καὶ περὶ τὸν ὠκεανὸν διηγήμασιν, ὅσον ἐπὶ τῷ εἰπεῖν
 τὸν θησαυρὸν· ἐν τοῖς φίλοις ἔχειν), τολμῶ καὶ αὐτὸς
 ἐν τῷ μέρει τοῦτω τοῖς ἐκείνου θαύμασιν ἐμαυτὸν
 ἀντεπᾶραι, καὶ μοι προσέχειν τὸν τοιοῦτον μέλλει (35)
 λόγον εἰπεῖν. Ὅτι δὲ πλουτῶ τῇ φιλίᾳ, καὶ ὑπερ-
 αἶρω τῷ τοιοῦτῳ κτήματι τάχα καὶ αὐτὸς ἐκείνους
 τὸν ἐπὶ τοῦτω μεγαλαυχούμενον. Τίς γὰρ ἐκεῖνος
 τοιοῦτος φίλος, οἷός ἐμοὶ σὺ, διὰ πάντων ἐν ἐκάστῳ
 τῆς ἀρετῆς εἶδει πρὸς ἑαυτὸν ἀμιλλώμενος; Πάντως
 γὰρ οὐκ ἂν τις ἐμολ, ταῦτα λέγοντι (36), κολακείαν
 ἐπικαλέσῃ, πρὸς τε τὴν ἡλικίαν τὴν ἐμὴν καὶ πρὸς
 τὸν σὸν βίον βλέπων· Ἐξωρὸς τε γὰρ ἦδη πρὸς κολα-
 κείαν ἢ πολιὰν, καὶ τὸ γῆρας εἰς θωπεῖαν ἀνεπιτή-
 δειον, σοὶ τε, καὶ εἰ ἐν ὥρᾳ τοῦ κολακεύειν εἴ ποτε,
 ὁ ἔπαινος πρὸς ὑπόληψιν κολακείας οὐ κατέπιπτε,
 τοῦ βίου πρὸ τῶν λόγων δεικνύντος τὸν ἔπαινον.
 Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῖς καλοῖς πλουτοῦντων ἴδιον τὸ εἰ-
 ἶναι κεκρῆσθαι, οἷς ἔχει (37)· ἀρίστη δὲ χρῆσις τῶν
 περιόντων, τὰ (38) κοινὰ προτιθέναι τοῖς φίλοις ἃ
 ἔχουσι· φίλος δὲ μοι πάντων μάλιστα διὰ πάσης
 γνησιότητος συνηρμωμένος, ὁ ποθεινότατος υἱὸς
 Ἀλέξανδρος παρακλήθῃ διέξαι αὐτῷ τὸν ἐμὸν θη-
 σαυρὸν· καὶ μὴ διέξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ θαψιλῶς
 παρασεῖν ἐμφορηθῆναι, τῷ προστιῆναι αὐτοῦ (39),
 ὑπὲρ ὧν ἔχει, τῆς σῆς προστασίας δεόμενος· λέξει
 δὲ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα. Οὕτω γὰρ εὐπρεπέστερον, ἢ
 τὰ καθ' ἕκαστον ἐμὲ διεξιέναι τῷ γράμματι,

Qua in re magnum illum Macedonum regem
 sapientes potissimum suspiciunt atque admiran-
 tur; apud eos quippe admirationi habetur, non
 tam ob victorias de Medis relatas, vel ob ea quæ
 de rebus ab ipso in India et circa Oceanum gestis
 narrantur, quam quod dixerit se in amicis the-
 saurum possidere: qua, inquam, in re maximam
 ille sui admirationem concitavit, ea utique et ipse,
 æque ac ille, efferri haud vereor, et non immerito
 affirmare possum effatum illud mihi etiam conve-
 nire; nam cum magna mihi sit amicorum copia,
 fortasse et illum de iis se magnifice jactantem,
 eorumdem numero atque præstantia longe ante-
 cello. Quis enim illi tam amicus, quam tu mihi
 es, qui in omni virtutum genere semper temet-
 ipsum superare contendis? Neque enim quis-
 C

piam me ista dicentem assentationis accusaverit,
 si ad ætatem meam et tuum vivendi institutum
 respiciat. Nam et canitiem non decet assentatio,
 nec senectus adulationi apta est; tibi autem im-
 perita laus quantumvis adulatio nostræ conveni-
 ret ætati, in nullam certe assentationis suspicio-
 nem incideret, cum vitæ tuæ ratio nil verbis egeat
 ut se omni laude dignam esse ostendat. At vero
 cum eorum qui divites acite prudenterque esse
 norunt, proprium sit seire illis uti bonis que
 possident; optimus autem divitiarum usus sit,
 amicos eorum quæ possidemus participes facere;
 mihi autem amicus sit eximia præ cæteris omnibus
 sinceritate conjunctus, dilectissimus filius Ale-
 xander: sine ut meum thesaurum ipsi ostendam,
 nec ostendam tantummodo, sed et efficiam ut eo

(33) Ἐπίστ. Inscripta perhibetur in ms. Med. Ἀντιοχ. αὐτῷ, εἰς τὴν VI.

(34) Fortasse legendum τροπαίοις, τροπαῖα. — Τροπαίος. Med. τροπαίοις, ut conjiciebat Zacagnius.

(35) Μέλλει. Id. cod. μάλλον. Et mox αὐτὸν ἐκεί-
 νον. Paucisque interjectis, ταῦτα λέγοντι, prout
 emendavit editor.

(36) Ita emendandum censui Vaticanum codicem,
 in quo legitur, ταῦτα λέγοντι.

(37) Οἷς ἔχει. Medic. οἷς ἔχουσι. Et paulo ante,
 καλῶς πλουτῶ.

(38) Τῶν περιόντων, τὰ. Ms. Med. τῶν παρόν-
 των, τὰ.

(39) Ἀὐτοῦ. Id. cod. αὐτῶν.

affatim potiat, dum illum tuo patrocinio indigentem iis in negotiis tueberis atque iuvabis, quorum causa ad te venit. Ipse autem per se cuncta indicabit; ita enim fieri potius decet, quam ut singula ad te hisce litteris perscribamus.

EPISTOLA IX.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ' (40).

Ex hujus epistolæ argumento discimus Gregorium Nyssenum, Basilii fratris et Gregorii Nazianzeni exemplum in eremum aliquando secessisse, cujus rei nescio an apud alium quempiam veterem scriptorem mentio habeatur. Cæterum ad quemnam hæc epistola scripta fuerit divinare non possumus.

Talē quidpiam admirandum præstigiatores artificiose in theatris edere aiunt, cum fabula ex historiis mutuata, vel narratione aliqua vetere in præstigiatarum materiem assumpta, rem totam, quasi vere tunc gereretur, actione ac gestu spectantium oculis subjiunt. Porro hoc pacto, quod sibi representandum proposuerunt, efficiunt: Varias enim formas atque personas induti, ac urbem quoque in orchestra ex velis efformantes, nudum illum locum tum demum viva gestarum rerum imitatione ita ad fabulæ argumentum accommodant, ut tam ipsi rerum quæ in illa historia continentur, imitatores, quam vela ipsa, urbs, videlicet, velis representata, miraculum spectatoribus fiant. At quare nobis instituta est hæc narratio? Quoniam mihi opus est urbem, quæ nusquam est, quasi revera esset, advenientibus ostendere, te etiam atque etiam rogo, ut specie tantum tenus te in extemporalem urbem nostræ civem ascisci patiaris (dabo quippe operam ut solitarius iste locus urbs esse videatur, quandoquidem tibi non multum itineris conficiendum est, gratia autem, quam præstabis, valde magna. Volumus quippe nosmet ipsos splendidiore hospitibus ostendere, vestra scilicet claritate, præ alio quopiam ornatu, decorati.

EPISTOLA X.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ι' (45).

Quinam hæc epistola scripta fuerit, penitus ignoro, cum ejus verba nullam ad id conficiendum opem suppeditent: videtur tamen eo tempore data fuisse, quo Nyssenus ab Ecclesia sua Valentis jussu exsulabat.

Quinam verno tempore flos tam gratus, quænam cantantium avium voces tam suaves, quænam tam placidæ atque lenes auræ, quibus tranquillatum mare mitescit, quænam tellus agricolis tam jucunda, sive viridi segete luxuriet, sive jam spicarum culminibus fluctuet, quam suave ac jucundum est ver illud spirituale quod, tuis pacem afferentibus radiis, per litterarum tuarum fulgorem, vitam nostram, morori subtractam, illustrem hilaremque reddit? Sic nobis fortasse congruit propheticum illud de præsentibus bonis usurpare: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes Dei, per probitatem tuam, lati-

Τοιοῦτόν τι θαυμά φασιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς θαυματοποιούντας τεχνάζεσθαι· Μῦθον ἐξ ἱστορίας, ἢ τινα τῶν ἀρχαίων διηγημάτων, ὑπόθεσιν τῆς θαυματοποιίας λαβόντες, ἔργῳ τοῖς θεαταῖς διηγούνται τὴν ἱστορίαν. Διηγούνται δὲ οὕτως τὰ κατὰλληλα τῶν ἱστορουμένων· Ὑποδύντες σχήματά τε καὶ πρόσωπα, καὶ πόλιν ἐκ παραπαισμάτων ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας δι' ὁμοιότητός τινος σχηματίζαντες, καὶ (41) τέως ψιλὸν τόπον τῇ ἐναργεῖ μίμησει τῶν πραγμάτων οἰκισάσαντες, θαῦμα τοῖς θεωμένοις γίνονται, αὐτοὶ τε οἱ μιμηταὶ τῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πραγμάτων, καὶ τὰ παραπαισμάτα, ἢ πόλις δὲ. Τί οὖν μοι τὸ διήγημα βούλεται; Ἐπειδὴ χρεῖα ἡμῖν τὴν μὴ οὖσαν πόλιν καὶ οὖσαν (42) δεῖξαι τοῖς συνοῦσι, παρακληθῆναι γένεσθαι τῆς πόλεως ἡμῶν οἰκιστῆς αὐτοσχέδιοις, αὐτῇ τῷ φανῆναι μόνον (πόλιν εἶναι δοκεῖν τὸν ἔρημον χώρον παρασκευάσω [43])· ὅτι σοὶ καὶ ἡ ὁδὸς οὐ πολλή, καὶ ἡ χάρις, ἣν δώσεις, σφόδρα πολλή. Βουλόμεθα γὰρ φαειρότερος (44) ἑαυτοὺς δεῖξαι τοῖς συνοῦσιν, ἀντ' ἄλλου τινὸς κόσμου, τῇ φαιδρότητι ὡμῶν καλλωπιζόμενοι.

Ποῖον τοιοῦτον ἄνθος ἐν ἑαρί; Τίνες τοιαῦτα μουσικῶν ὀρνίθων φωναί; Ποιᾶς λεπταῖς καὶ προσηνέσι ταῖς αἰραῖς καταγλυκαίνεται γαληνιώσα θάλασσα; Τίς ἀρουρα τοῖς γεηπόνους οὕτως ἡδεῖα, ἢ εὐθηνουμένη ληϊός, ἢ τοῖς καρποῖς ῥῆν τῶν ἀσταχῶν ὑποκυμαίνουσα, ὅσον τὸ πνευματικὸν ἑαρ, ἐκ τῆς εἰρηνικῆς σου ἀκτίνος, διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμασι λαμπηρόντος, τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐκ κατηφείας (ἐ)φαιδρύνον; Οὕτω γὰρ ἡμῖν τάχα τὸ προφητικὸν ἀρμόσει τοῖς παρούσιν ἀγαθοῖς ἐπιφθέγγεσθαι, ὅτι κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν, τῶν ἐν τῇ καρδίᾳ, αἱ τοῦ Θεοῦ παρακλησεις, διὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος, τὴν ψυχὴν ἡμῶν εὐφρανται, ἀκτίνων δίσκῳ

(40) Ἐπιστ. In cod. Med. inscribitur Σταγειρίω· estque VII.

(41) Καὶ οὖσαν. Id. cod. καὶ τὸν.

(42) Καὶ οὖσαν. Med. ὡς οὖσαν. Atque ita legisse videtur interpres.

(43) Παρασκ. Id. cod. παρασκευάσας· ἐπὶ δέ.

(44) Φαειρότερος. Cod. Med. σεμονότερος.

(45) Ἐπιστ. In Med. inscripta Ὀτρητῷ ἐπισκόπῳ Μελετιτῆν· estque XVIII.

τῇ πάχῃ κεκαυμένην (46) τὴν ζῶν ἡμῶν ἐπιβάλλουσαι. Ἰσὴ γάρ ἐστιν ἐν ἀμφοτέροις ἡ ἀκρότης, τῆς τε παχύτητος, λέγω, τῶν λυπηρῶν, καὶ τῆς γλυκύτητος τῶν σὺν ἀγαθῶν. Καὶ εἰ μόνον εὐαγγελισάμενος ἡμῖν τὴν παρουσίαν σου, τοσοῦτον ἐφαίδρυνας, ὥστε πάντα ἡμῖν ἐκ τῆς ἐσχάτης ἀλγῆδόνος εἰς φαίδραν μεταβληθῆναι κατὰστασιν· τί ποτε ἄρα ποιήσῃ, καὶ ὀφθεῖσθαι μόνον, ἢ τιμία καὶ ἀγαθὴ παρουσία σου; πόσῃ δὲ δώσει τῇ ψυχῇ (47) ἡμῶν παράκλησιν ἢ γλυκεῖάν σου φωνῇ ταῖς ἀκροαῖς ἐνγλήσασα; Ἀλλὰ γένοιτο ταῦτα διὰ τάχους κατὰ Θεοῦ συνεργίαν, τοῦ διδόντος ὀλιγοψύχοις ἀνεσιν καὶ τοῖς συντετριμμένοις ἀνάπαυσιν. Ἡμᾶς δὲ γίνωσκε, ἐὰν μὲν εἰς τὸ ἡμέτερον βλέψωμεν, περιαλγεῖν τοῖς παροῦσι, καὶ διαφοροῦντας μὴ παύσθαι· ἐὰν δὲ πρὸς τὴν σὴν ἀπιδώμεν τιμότητα, πολλὴν ὁμολογεῖν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Δεσπότη τοῦ χάριν, ὅτι ἔξεστιν ἡμῖν ἐκ γειτόνων ἀπολαύειν τῆς γλυκείας σου καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ ἐμπορεῖσθαι κατ' ἐξουσίαν μέχρι κόρου τῆς τοιαύτης τροφῆς, εἰ δὲ τις κόρος τῶν τοιούτων ἐστίν.

A *fecerunt animam meam*¹, dum solis radiorum instar, vitam nostram, pruina veluti adustam, foveat. Nam æque summa sunt malorum nostrorum magnitudo, et bonorum tuorum dulcedo. Quod si ex eo quod adventum tuum tantummodo annuntiaveris, usque adeo nos alacres lætosque fecisti ut omnia ex summo mœrore in hilaritatem conversa fuerint; quid non igitur præstabit vel solus tui aspectus, cum præsens aderis, vir integerrime, atque venerande? Quantum etiam solamen afferet dulcis vox tua, nostris auribus insonans? Sed ultimam id fiat quam citissime, Dei ope atque auxilio, qui pusillanimis doloris remissionem et mœrore confectis requiem largitur! Scias autem nos, si ad nostra quidem respiciamus, de præsentibus rebus vehementer dolere, neque eos qui nos vexant, unquam cessare; at vero si ad præstantiam tuam oculos convertamus, ultro fateri, multum nos Domini providentiæ debere, quod nobis fas sit egregia illa tua mente ejusque jucunditate e propinquo frui, et hujuscemodi cibo ad satietatem usque pro libitu expleri, si tamen talis rei ulla potest esse satietas.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΑ' (48).

EPISTOLA XI.

Scripta est hæc epistola ad eruditum juvenem quemdam Cappadocem, vel in Cappadocia degentem, Christianumne an ethnicum, definire non ausim, qui Nyssenum peregre agentem suis litteris patri commendaverat. Epistolæ autem argumentum desumptum est ex Homeri Odysseæ lib. xxiv, in cujus fine ait, Laërtem, cum videret Telemachum nepotem, ab Ulysse patre monitum, in aciem alacri animo descendisse adversus Ithacenses et Cephalenios, qui, procorum necem ulturi, paternam domum armis aggrediebantur. exclamasse:

Τίς γάρ μοι ἡμέρη ἦδε, θεοὶ φίλοι· ἡ μάλα χαίρω
Υἱὸς τ' υἱωρὸς τ' ἀρετῆς πέρι δῆριν ἔχουσι.

*Quæ mihi dies hæc, Dii dilecti? certe valde gaudeo:
Filiusque neposque virtutem circa, pugnam habenti.*

Αἰτῶν τι προσφύες καὶ οἰκεῖον (49) τῷ γράμματι C δοῦναι προοίμιον, ἀπὸ μὲν τῶν μοι συνήθων, λέγω δὴ τῶν γραφικῶν ἀναγνώσματων, οὐκ εἶχον ὅτι καὶ χρῆσθαι, οὐ τῷ μὴ εὐρίσκειν τὸ συμβαῖνον, ἀλλὰ τῷ περιττὸν κρίνειν πρὸς οὐκ εἰδότες (50) τοιαῦτα γράφειν. Ἡ γὰρ περὶ τοὺς ἔξω λόγους σπουδὴ, τοῦ μηδεμίαν τῶν θεῶν μαθημάτων ἐπιμέλειαν ἔχειν, ἀπόδειξις ἡμῖν γέγονεν. Οὐκοῦν ἐκεῖνα μὲν σιωπήσομαι, ἐκ δὲ τῶν σὺν πρὸς τὴν λογιότητά σου προοιμιάσομαι. Πειπνηταὶ τις (51) παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῆς ὑμετέρας παιδεύσεως πρεσβυτικῶς εὐφραίνόμενος, μετὰ τὴν χρονίαν αὐτοῦ (52) κακοπάθειαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχων τὸν ἐαυτοῦ παῖδα, καὶ τοῦ παιδὸς ἅμα τὸν παῖδα ὑπόθεσιν δόντος (53) τῆς εὐφροσύνης. Ἡ περὶ τῶν πρωτείων τῆς ἀρετῆς Ὀδυσσεὺς (54) πρὸς τὸν

Cum aptum aliquod atque conveniens exordium ex sacre Scripturæ lectione, pro consuetudine nostra, epistolæ præfigendum perquirerem, nulum, quo uterer, invenire potui; non quod nil congruum atque proposito nostro consentaneum occurreret, sed quod talia supervacaneum cense-rem nescientibus scribere. Studium enim quod profanis rebus impendis, argumento nobis est te nullam sacris doctrinis operam dare. Igitur illa quidem silentio prætermittam; ex tuis vero rebus meæ ad te virum eruditum et eloquentem epistolæ initium faciam. Fingitur non nemo ab eruditionis vestræ magistro post diuturnam malorum tolerantiam senum more exsultans, dum ante oculos una haberet filium et nepotem ex eodem filio,

¹ Psal. xciii, 19.

(46) Τῇ πάχῃ κεκ. Med. κεκαυμένην τῇ πάχῃ

(47) Τῇ ψυχῇ. Id. ταῖς ψυχαῖς.

(48) Ἐπιστολὴ ια'. Cod. Med. inscriptam refert Εὐπατριῶν σχολαστικῶν. Est autem num. VIII.

(49) Αἰτῶν — οἰκεῖον. Id. ζητῶν — οἶον.

(50) Εἰδότες. Id. εἰδὸτα. Mox, ἔξωθεν τῶν λόγων.

Et paulo post ἡμῖν ἐγένετο.

(51) Πειπνηταὶ τις. Id. πεπνηται Λαέρτης.

(52) Αὐτοῦ. Med. ἐκείνου. Et mox pro ὑπόθεσιν

δόντος, id. cod. ὑπόθεσις δὲ αὐτῷ τῆς εὐφροσύνης. Præclare: filius et nepos ob oculos ei objecti, latinitæ ipsi seni causa. CARACC. pag. 95.

(53) Vide an legendum sit, ἀμφοτέρου ὑπόθεσιν δόντος, ita ut adverbium ἅμα absolute positum, nulum casum regat.

(54) Ὀδυσ. Id. τῷ Ὀδυσσεὺ. Mox vero, εἰς τί οὖν ἡ μνήμη τῶν Κεφ. In quantum quidem memoria fert Cephaleniorum. Id. ibid.

qui exsultandi occasionem seni praeberat. Ulysses cum Telemacho de virtute certamen quod et Cephallenis memoratur, ad nostri sermonis scopum confert; quandoquidem excipientes me nunc tu et pater tuus, quemadmodum illi Laertem, honore et benevolentia erga nos, de principatu cum munificis quibusque ac generosis viris contendistis, hic quidem suum in modum, tu vero e Cappadocia per litteras singularibus plane erga me officiis certantes. Quid igitur ego senex? Felicissimam censeo eam diem, in qua talem video inter patrem filiumque contentionem. Ne itaque cesses justa boni et admirandi patris vota implere, et praeclaris factis paternam gloriam superare. Ego sane ambobus vobis gratiosum me iudicem praebebo, tibi quidem palmam de patre concedens, patri vero de te. Nos autem asperam, non tam lapidibus quam habitatorum moribus, Ithacam feremus, in qua multi proci et bonorum expetita ad nuptias mulieris occupatores, qui vel hoc ipso sponsam contumelia afficiunt, quod modestiae atque pudori nuptias minantur, Melantho, vel aliqua alia ejusdem generis muliere, ut arbitrator, digna perpetrantes; sed qui arcu valeat, nullus suppetit. Vides quam seniliter in his, quae nil nobis conveniunt, nugari sumus. Sed mihi ob canitiem venia ultro danda erit; proprium enim senectutis est, quemadmodum oculos gravedine infestare et membris omnibus torporem inducere, ita et garrulam atque verbosam esse. Tu autem volubili, fervido atque incitato sermone nos, ut juvenem decet, excipiens, me juventuti quodammodo reddes, pulchra atque decenti hac senes curandi ratione, longaevitatem nostram in meliorem statum restituens.

A Τηλέμαχον μάχη, εἰ καὶ τῇ μνήμῃ (55) τῶν Κεφαλίων, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου συμβάλλεται. Ὅτι με διαλαβόντες νοῦν (56), σὺ τε καὶ ὁ τὰ πάντα θαυμάσιος ὁ πατήρ ὁ σὸς, ὥσπερ τὸν Λαέρτην ἐκείνοι, φιλοτίμους ὅλους ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς τιμῇ τε καὶ φιλοφροσύνῃ περὶ τῶν πρωτείων διαγωνίζεσθε, ὁ μὲν οὕτως (57), σὺ δὲ ἀπὸ Καππαδοκίας τοῖς γράμμασι βάλλοντες. Τί οὖν ὁ γέρων ἐγώ; Μακαριστὸν τίθεμαι τὴν ἡμέραν, ἐν ἣ ἔβλεπον τοιαύτην παιδί πρὸς πατέρα τὴν ἄμειλλαν. Μὴ ποτε οὖν παύσαιο, χρηστοῦ καὶ θαυμαστοῦ πατρὸς εὐχὴν δικαίαν ἀποπληρῶν· καὶ τοῖς ἀγαθοῖς προτερήμασι τὴν πατρικὴν δόξαν ὑπερβαλλόμενος (58). Παρ' ἀμφοτέροις ὑμῖν ἔσομαι κεχαρισμένος κριτής· σοὶ μὲν τὰ πρωτεία πρὸς τὸν πατέρα νέμων, τῷ πατρὶ δὲ πρὸς σέ· ἡμεῖς δὲ ὁλομεν τὴν τραχείαν Ἰθάκην, οὐ λίθοις τοσούτον, ὅσον τοῖς ἤθεσι τῶν οἰκητόρων τραχυομένην, ἐν ἣ πολλοὶ μνηστῆρες, καὶ τῶν κτημάτων τῆς μνηστευομένης κρατῆρες (59), οἱ καὶ αὐτῷ τούτῳ τὴν νύμφην ὕβριζοντες, τῷ ἐπαπειλεῖν τὸν γάμον τῇ σωφροσύνῃ. Μελανθοῦς (60), οἶμαι, τινὸς, ἢ ἄλλης τοιαύτης ἀξίως πράττοντες. Οὐδαμῶς δὲ ὁ σωφρονίζων τῷ τότῳ (61). Ὅσον πρεσβυτικῶς ἐπὶ τὰ μὴδὲν προσήκοντα ἡμῖν παρεληρήσαμεν! Ἀλλὰ μοι πρόχειρος ἔστω διὰ τὴν πολιάν ἡ συγγνώμη· ἴδιον γὰρ αὐτῆς (62), ὥσπερ τὸ κορυβοῦσθαι τὰ ὄμματα, καὶ τὰ μέλη πάντα ὑπὸ τῆς τοῦ γήραος ἀπονοίας (63) βαρύνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἀδολεσχεῖν ἐν τῷ λόγῳ. Σὺ δὲ ἡμᾶς τοῖς τροχαλοῖς τε καὶ διεγγερμένοις τῶν λόγων νεανικῶς δεξιούμενος, ἀνανεώσῃ τὸ γῆρας, τῇ καλῇ καὶ πρεπούσῃ γηρωκομίᾳ ταύτῃ τὸ ἐκ μηκὸς (64) τῆς ἡλικίας ἐπανορθούμενος.

C

EPISTOLA XII.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΒ' (65).

Ex hujus epistolae contextu apparet eam scriptam fuisse ad Cappadocem virum in quodam Ponti loco degentem. Moris autem tunc erat amicos ad celebriores festivitates, praesertim Paschatis, una celebrandas invitare, ut patet ex Nazianzeni Epistolis 99, 100, et 102, ad Eulaliū, junctis Epistolae 230, ad Palladium.

Nec veris gratia repente ac tota simul emicare solet; sed verni temporis exordia sunt solis radii terrae duritiem blande emollientes, et flores di-

Οὐδὲ τοῦ ἔαρος ἡ χάρις διαλάμπειν κατὰ τὸ ἀθρόον πέφυκεν· ἀλλὰ προοίμια τῆς ὥρας γίνονται ἀκτῆς τε προσηγῶς τὸ πεπηγὸς τῆς γῆς ἐπιθάλλουσα, καὶ ἀν-

(55) Et hic fortasse legendum, ἡ καὶ ἐν τῇ μνήμῃ.

(56) *Novl.* Med. μέσον. Paulo post, φιλοτίμους πρὸς ἀλλήλους.

(57) *Οὕτως.* Id. cod. ἐκ τοῦ Πόντου. Et mox μακαριστὴν.

(58) *Υπερβ.* Id. ὑπερβαλλόμενος οὕτως.

(59) *Κρατῆρες.* Med. βρωτῆρες, *comestores*: vox ad sententiam aptissima. Mox autem σωφροσύνη. — Etsi incompertum mihi sit an vox κρατῆρες, pro occupatoribus, eo sensu a quopiam accepta sit, quo verbum κρατέω serpentum usurpat; tamen non video quoniam alio meliori sensu hoc in loco Latine reddi possit.

(60) Notum est eruditibus, hoc nomine appellatam fuisse eam Penelopis ancillam, quae Ulyssem, sub pauperis habitu latentem, adeo aversabatur, ut et

verbera ei minaretur, nisi e Penelopis domo discederet, ut videre est in Homeri *Odys.* lib. xviii, vers. 319, et lib. xix, vers. 65.

(61) Respicit Nysenus ad procorum necem, quam Ulysses jactis arcu sagittis, patravit. Vide Homeri *Odys.* lib. xxii.

(62) *Αὐτῆς.* Id. αὐτῇ. Mox vero clarius et optime ἀπονοίας pro ἀπονόιας. CARACC. p. 95.

(63) Aut hic mendum aliquod subest, aut, ἡ τοῦ γήραος ἀπόνοια, idem per circumlocationem est ac simplex, τὸ γῆρας, quod postremum in versione nostra secuti sumus.

(64) *Ἐκ μηκός.* Cod. Med. κεκμηκός, quod locum et sensum plane reficit: τὸ κεκμηκός τῆς ἡλικίας, laboriosam aetatem. CARACC. p. 93.

(65) *Ἐπιστ.* Inscriptur τῷ αὐτῷ, eidem, in ms. Medic. estque num. IX.

θος ἡμίφανως τῇ βώλῃ ὑποκρυπτόμενον, καὶ αὖραι τὴν γῆν ἐπιπνέουσαι, ὥς διὰ βάθους τὸ ἐκ τοῦ ἀέρος γίνιμον τε καὶ ζωόφυτον εἰς αὐτὴν διαδύεσθαι. Ἔστι καὶ νεοθαλὴ πᾶν θεάσασθαι, καὶ ὀρνίθων ἐπάνοδον, οὗς ὁ χειμὼν ἀπεξένωτε, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἃ σήμετι μᾶλλον ἐστὶ τοῦ ἔαρος, οὐκ αὐτὸ τὸ ἔαρ. Πλὴν ἄλλ' ἡδὴ καὶ ταῦτα, διότι καὶ τῶν ἡδίστων μηνύματα (66) γίνεται. Τί οὐν ὁ λόγος μοι βούλεται; Ἐπειδὴ πρόδρομος τῶν ἐν σοὶ θεσαυρῶν ἡ διὰ τῶν γραμμάτων σου φιλοφροσύνη πρὸς ἡμᾶς ἔλθουσα, καλῶ προοιμίῃ τὸ παρὰ σοῦ προσδοκώμενον ἡμῖν εὐαγγελίζεται· καὶ τὴν ἐν τοῦτοις χάριν δεχόμεθα, ὥς τι πρωτοφανὲς ἄνθος τοῦ ἔαρος, καὶ ὅλης ἀπολαῦσαι τῆς ὥρας ἐν σοὶ εὐχόμεθα (67) διὰ τάχους. Σφόδρα γάρ, εὖ ἴσθι, σφόδρα τῷ θυμῷ καὶ τῇ πικρίᾳ τῶν ἐπιχωρίων ἡθῶν πεπονήκαμεν· καὶ ὥσπερ τοῖς δωματίοις ἐκ τῶν ἐπιστρώντων ὕδατων ὑποτρέφεται κρύσταλλος (68) (χρήσομαι γὰρ ἐκ τῶν ἡμετέρων τῷ ὑποβεγγματι), οὕτω (69) καταβρέουσα νοτὶς, εἰ τῷ πεπηγότι ἐπιπολάσει, λιθοῦται περὶ τὸν κρύσταλλον, καὶ προσθήκη τοῦ ὄγκου γίνεται. Τοιοῦτόν τι βλέπω (70) τοῖς πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν τόπον ἐπιχωριαζόντων τὸ ἦθος, ὥς ἀεὶ τι προσεπινεύεται παρ' αὐτῶν εἰς πικρίαν καὶ ἐφευρίσκειται, καὶ τῷ προκατειργασμένῳ ἑτερον κακὸν ἐπιπηγνυται, κακείνῳ ἄλλο, καὶ πάλιν ἕτερον, καὶ τοῦτο συνεχῶς ὑπαντᾷ (71), καὶ οὐδεὶς αὐτῷ ὁρος τοῦ μίσους καὶ τῆς τῶν κακῶν ἐπαυξήσεως· ὥστε πολλῶν ὁμῖν εὐχῶν (72) εἶναι χρεῖαν, ἐπιπνεῦσαι διὰ τάχους τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ διαχέαι τὴν πικρίαν τοῦ μίσους, καὶ διαθρῦσαι τὸν ἐκ τῆς πονηρίας αὐτοῖς πηγνύμενον κρύσταλλον. Διὰ ταῦτα γλυκὺ τὸ ἔαρ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, ἑαυτοῦ ποθεινότερον γίνεται τοῖς ἀπὸ τοιούτων σε προσδεχομένοις χειμῶνων. Μὴ οὖν βραδυνέτω ἡ χάρις· ἄλλως τε καὶ τῆς ἀγίας ἡμῖν ἡμέρας πλησιαζούσης, εὐλογώτερον ἂν εἴη, τὴν ἐνεγκούσαν τοῖς ἰδοῖς μᾶλλον ἢ τὸν Πόντον τοῖς ἡμετέροις σεμνύνεσθαι. Ἐλθὲ οὖν, ὦ φίλη κεφαλὴ, φέρων ἡμῖν ἀγαθῶν πλῆθος, σαυτὸν· τοῦτο γὰρ ἔσται τῶν ἀγαθῶν τῶν ἡμετέρων τὸ πλήρωμα.

alienis, hoc est, nostris opibus decorari. Veni itaque, earum caput; ser nobis bonorum affluentiam, te scilicet ipsum: hoc enim bonorum nostrorum complementum erit.

(66) *Μηνύματα*. Ita quidem propter casus immutationem emendat Zacagnius. Sed in cod. Med. nullus error: est enim *μηνύματα*. CARACC. p. 95. — Ita emendandus fortasse Vaticanus codex, in quo scribitur, *μηνυμάτων*.

(67) *Εὐχόμε*. Cod. Med. διὰ τάχους εὐχόμεθα. Et mox, *κρυμῷ* pro *θυμῷ* quod præstat: convenientius est enim allegorie, qua utitur Nysseus. Paulo post idem cod. *ὑποβρέοντων*. Id. p. 93.

(68) Vox *κρύσταλλος* duplicem apud Græcos significationem habet; nam et pro glacie sumitur, atque etiam pro eo, quod Latini etiam vocant crystallum, usurpatur. Nos autem glaciem vertimus, cum nesciamus an apud ullum scriptorem

media sui parte glebis tecti, et auræ terram afflantes ut seminalem atque generativam aeris virtutem in ejus abdita insinuent. Licet et recens pululantem herbam intueri, et avium, quos hiems exulare jussit, reditum, et alia multa hujusmodi, quæ quamvis signa potius veris sint, quam ver ipsum, attamen et ipsa jucunda sunt, quoniam res longe jucundissimas portendunt. Quid igitur sibi vult sermo noster? Quoniam benevolentia tua, thesauri in te repositi prænuntia, per litteras ad nos veniens, pulchro initio bona quæ a te exspectamus, annuntiat; nos quidem insitam illis gratiam, veluti quemdam primo veris tempore apparentem florem, suscipimus, etiam atque etiam rogantes, ut pleno tuæ probitatis vere quam primum nos frui facias. Multum enim, ut probe nosti, multum molestiæ nobis attulit feritas et asperitas morum, qui apud hujus regionis incolæ vigent; et quemadmodum in domorum tectis ex influentibus aquis glacies accrescit (exemplo enim e nostra regione sumpto utar), et defluens novus aquæ humor, si super aquæ jam densatæ superficiem dilatetur, in glaciem et ipse durescit, ejusdemque massam adauget: simile quidpiam in nostrorum indigenarum moribus obtinere videtur, cum aliquid semper ad veterem asperitatem excogitent atque adinveniant, et malo jam perpetrato, alterum malum adjiciant, et isti aliud aliudque rursus, idque perpetuo accidit, et nullus odii et malorum incrementi terminus apparet; ita ut multis precibus nobis opus sit, ut, Spiritus sancti gratia quam cito nos afflante, odii amaritudo dissipetur et glacies ipsis ex malitia inherens conteratur. Propterea, etsi ver suapte natura jucundum sit, attamen se ipso desiderabilius illis evadit, qui talem hiemem perpassi, te præstolantur. Istud itaque beneficium atque gratia non differatur; nam et alioqui, sancta die jam appropinquante, convenientius utique erit, patriam propriis potius, quam Pontum

crystalli in Cappadocia nascentis mentio fiat, et alioqui de Cappadocia nivibus joculari Libanius in epistola 156 inter Basilii epistolas, idemque Basilii tum epistola sequenti, tum passim de Cappadocia hiemis acerbitate conqueritur.

(69) *Οὕτω*. Nil in rem sententiæ. Recte in Med. καὶ ἡ. Id. ibid.

(70) *Βλέπω*. Sensui nequit accommodari. At Med. βλέπω, quod est aptissimum. Mox vero ubi Vat. ὥς ἀεὶ, Med. ὥς omitit. Id. ibid.

(71) *Ἐκάρτα*. Med. γίνεται. Mox αὐτοῖς ὁρος præfert idem cod. quod est orationi magis consentaneum. Id. ibid.

(72) *Ἐμὴν εὐχῶν*. Cod. Med. εὐχῶν ἡμῖν.

EPISTOLA XIII.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ' (75).

Libanio sophistae hæc epistola inscribenda est, quem sancti Basilii magistrum exstitisse norunt eruditi. Hæc autem epistola cum sequenti tunc temporis a Nysseno scripta fuisse videtur, cum eloquentiæ artes, Nazianzeno teste in epistola 43, publice profitebatur.

Audivi medicum insolitam quamdam natura affectionem enarrantem. Ejus autem narratio talis erat : Distinebatur non nemo difficillimo quodam morbo, artemque incusabat, quod minus quam polliceretur, præstare posset ; nam quidquid ad ejus curationem adhibebatur, exspectato carebat effectu. Mox cum exoptatum quoddam nuntium præter spem ipsi allatum fuisset, artis vicem supplens casus, hominem morbo liberavit, sive anima gaudii atque voluptatis abundantia corporis quoque habitudinem ad sui ipsius affectionem conformaverit, sive alio quopiam modo id acciderit, nequeo dicere, cum mihi de talibus philosophandi otium desit, causamque hujus rei non adjecerit, qui narravit. Commodum autem, ut arbitror, narrationis hujus nunc memini ; cum enim minus valerem, quam in votis esset (causas autem adversitatum, quæ ex eo tempore quo apud vos fui, mihi usque nunc evenere, nil opus est exacte nunc recensere), de improvviso allata est mihi a te viro eruditissimo epistola, quam ubi accepi atque avidissime perlegi, statim quidem animum meum ita affecit, quasi ab hominibus cunctis de pulcherrimis rebus laudem consequeretur ; tanto in pretio apud me erat testimonium quod per epistolam nobis impertiebaris ; deinde vero corporis habitudo in melius statim conversa est : unde et ipse rem valde insolitam tibi refero, mesclilicet unam eandemque epistolam partim ægrotantem, partim vero optime valentem perlegisse. Et de his quidem hactenus. Quoniam vero Cynegius causa fuit cur mihi abs te gratia ista proveniret, tu, superabundanti illa tua ad benefaciendum facultate, non nos tantum beneficiis prosequi potes, sed et eos qui nos beneficiis complectuntur. Cynegius autem, ut diximus, beneficii nobis est auctor, qui occasio et causa fuit cur abs te litteras acciperemus, et propterea dignus qui etiam beneficiis afficiatur. Porro si quæris magistros, ex quibus nonnihil nos didicisse videmur, Paulum, Joannem, cæterosque apostolos et prophetas exstitisse reperies, nisi forte audacius videatur, ejus nobis artis scientiam sumere, in qua, quantum spectat ad res discipline vestræ, adeo excellis, ut ejus rei periti

ἤκουσά τινας λατρικοῦ (74), παράλογόν τι φύσεως πάθος (75) διηγούμενου. Τὸ δὲ διήγημα τοιοῦτό ἦν. Κατέλιχτό τις, φησί, ἀρρώστῃματί τινα τῶν δυστροπωτέρων, καὶ τὴν τέχνην διήλεγχεν, ἔλαττον τῆς ἐπαγγελίας ἰσχύουσαν· πᾶν γὰρ τὸ ἐπινοούμενον εἰς θεραπείαν, ἀπραχτόν ἦν. Εἰτά τινας ἀγγελίας τῶν καταθυμῶν παρ' ἐλπίδας αὐτῷ μηνυθείσης, ἀντὶ τῆς τέχνης ἢ συντυχία γίνεται, λύουσα τῷ ἀνθρώπῳ τὴν νόσον· εἰτε τῆς ψυχῆς τῷ περιόντι τῆς ἀνέσεως καὶ τῇ τοῦ σώματος ἔξιν ἐαυτῇ συνδιαθείσης, εἰτε καὶ ἄλλως, οὐχ ἔχω λέγειν· οὔτε γὰρ ἔμοι σχολὴ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν ὃ εἰπὼν οὐ προσέθηκην. Ἐπὶ καιροῦ δὲ νῦν ἐμνήσθην, ὥς οἶμαι, τοῦ διηγήματος· διακαίμενος γάρ, ὥς οὐκ ἂν ἐβούλεμην (τὰς δὲ αἰτίας οὐδὲν ὀρώμαι (76) ἀκριβῶς νῦν καταλέγειν τῶν ἀπ' οὗ γέγονα παρ' ὑμῖν καὶ μέχρι τοῦ νῦν συμπεπωκένων μοι λυπηρῶν), μηνύσαντος ἀθρόως μοί τινας περὶ τῶν γραμμάτων τῆς μονογενοῦς σου παιδείσεως, ἐπειδὴ τάχιστα τὴν ἐπιστολὴν ἔδεξάμην, καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἐπιδραμον, εὐθὺς μὲν τὴν ψυχὴν διέθετο (77), ὥς ἐπὶ καλλίστοις ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων ἀνακηρυσσόμενος τοσοῦτου τὴν σὴν μαρτυρίαν ἐτιμωσάμην, ἣν διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῖν κεχάρισται· ἔπειτα δὲ μοι καὶ ἡ τοῦ σώματος ἔξις εὐθὺς πρὸς τὸ κρεῖττον μετεποιεῖτο· καὶ σοι τὸ ἴσον παράδοξον καὶ αὐτὸς διήγημα διδώμι, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, τὰ μὲν ἀρρώστων, τὰ δὲ καθαρῶς ὑγιαίνων, ἐπιδραμον. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἐπεὶ δὲ μοι τῆς χάριτος ταύτης ὁ Κυνήγιος (78) ὑπόθεσις γέγονεν, οἷος εἰ τῷ περιόντι τῆς εἰς τὸ εὐεργετῆν ἐξουσίας, οὐχ ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐεργέτας ἡμῶν καλῶς ποιεῖν· εὐεργέτης δὲ ἡμῶν οὗτος, καθὼς εἴρηται, τῶν παρὰ σοῦ γραμμάτων ἀφορμὴ γενόμενος ἡμῖν καὶ ὑπόθεσις, καὶ διὰ τοῦτο εὖ παθεῖν ἄξιός. Διδασκάλους δὲ τοὺς ἡμετέρους, εἰ μὲν ὦν τι (79) δοκοῦμεν μαμαθηκέναι, ζητοῖς. Παῦλον εὐρήσεις καὶ Ἰωάννην, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους τε καὶ προφῆτας, εἴγε μὴ ταλμῆρδον ἡμῖν τὴν διδασκαλίαν οικειοῦσθαι τῶν τοιούτων διηγημάτων, οἷς (80) περὶ τῆς ὑμετέρας λέγοις σοφίας, ἣν κρίνεις ἐπιστήμονές φασι, ἀπὸ σοῦ πηγάζουσιν, ἐν μετοχῇ τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι (81) πᾶσιν, οἷς τινος καὶ μέτεστι λόγου. Ταῦτα γὰρ ἤκουσα πρὸς πάντας διηγού-

(75) Ἐπιστ. In Med. Αἰδανίῳ inscribitur : estque extra ordinem epistolarum post librum *De anima* : una cum epistolarum quas hic edimus (infra subiiciendas) prima Joanni inscripta. Caracc. pag. 101.

(74) Λατρικοῦ. Λατροῦ habet cod. Med. nam λατρικός non est medicus. Id. pag. 95.

(75) Φύσεως πάθος. Id. cod. πάθος φύσεως. Et mox, κατέλιχτο, φησίν.

(76) Δέομαι. Med. δέομαι νῦν ἀκριβῶς καταλ.

(77) Διέθετο. Id. cod. διετέθη.

(78) Ὁ Κυρ. Id. ὁ υἱὸς Κυνήγιος.

(79) Lego, εἰ μὲν ὦν τι. Nisi quis emendandum censuerit, εἰ μὲν ὦν τι.

(80) Τοιούτων διηγημάτων. οἷς. Id. cod., τοιούτων ἀνδρῶν· εἰ δὲ. Rectissime. Et mox, ἣν οἱ κρίνουν φασιν. — Locut., ni fallor corruptus. Vide tamen an articulus οἷς ad ἡμῖν referatur, ut sit, ejus nobis artis scientiam sumere, de quibus tuam sapientiam prædicas, quam ejus rei periti iudices, etc.

(81) Ἐν μετοχῇ τοῦ λοιποῦ γίνεσθαι. Med. ms. καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς γενέσθαι. Et paulo post, διεξιόντες, pro διηγούμενου.

μένου τοῦ σοῦ μὲν μαθητοῦ, πατρὸς δὲ ἐμοῦ, καὶ δι-
 δασκάλου τοῦ θαυμαστοῦ Βασιλείου. Ἰσθι με μηδὲν
 ἔχοντα λιπαρόν (82) ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων διηγή-
 μασιν, ἐπ' ὀλίγον τῷ ἀδελφῷ συγγεγονότα, καὶ τοσοῦ-
 τον παρὰ τῆς θείας γλώττης ἐκκαθαρόντα (83), ὅσον
 ἐπιγνῶναι μόνον τὴν [ἄγνοιαν (84)] τῶν ἀμυήτων
 τοῦ λόγου. Ἐπειτα μέντοιγε, καὶ τούτῳ (85), εἰποτε
 σχολὴν ἀγοίμι, κατὰ σπουδὴν πᾶσαν ἐνδιατρίβοντα,
 ἐραστὴν γενέσθαι τοῦ ὑμετέρου κάλλους, καὶ τυ-
 χεῖν (86) δὲ μηδέπω τοῦ ἔρωτος. Εἰ μὲν οὖν, ὥσπερ
 αὐτὸς ἐγὼ κρίνω τὰ καθ' ἡμᾶς, ἔστιν οὐδαμοῦ ὁ δι-
 δασκαλός (87) ἡμῶν. Εἰ δὲ τὴν σὴν ὑπόληψιν, ἣν ἐφ'
 ἡμῖν ἔσχες, μὴ ἀληθεύειν οὐ θέμις· ἀλλ' ἀληθεῖς
 τινες ἐν τῷ λόγῳ καὶ ὁμεῖς, καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπόδλητοι
 παρὰ σοίγε κριτῇ· ὅς τε τολμήσαι σοι τῶν τοιούτων
 τὴν αἰτίαν ἀναθεῖναι (88). Εἰ γὰρ Βασίλειος μὲν τοῦ
 ἡμετέρου προστάτης λόγου, ἐκείνῳ δὲ ὁ πλοῦτος ἐκ
 τῶν αἰνῶν ἦν θησαυρῶν· τὰ δὲ κακῆτμεθα, καὶ εἰ δι'
 ἐτέρων ὑπεδεξάμεθα. Εἰ δὲ ὀλίγα ταῦτα· ὀλίγον
 ἐν τοῖς ἀμφορεύσι τὸ ὕδωρ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Νεῖλου
 ὤμως.

feram. Nam si Basilius quidem nostræ qualiscunque in dicendo facultatis auctor est, ejus autem divitiæ e tuis thesauris depromptæ sunt, tuis utique bonis potimur, etsi per alios acceperimus; sin vero exigua hæc sunt, parum etiam aquæ etsi in amphoris sit, e Nilo tamen est.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΔ' (89).

EPISTOLA XIV.

Responsiva est hæc epistola ad alteram, fortasse Libanii, epistolam, ut ex rursus facta Cynegii mentione conjici potest.

Ἐορτὴν ἀγεῖν σύνηθες τοῖς Ῥωμαίοις περὶ τὴν
 χειμέριον ὥραν, τρόπον κατὰ τινὰ πάτριον (90), ὅτε
 τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν ἀναχώραν ἀναποδίζοντος, πλεονά-
 ζειν ἀρχεται τὸ ἡμερήσιον μέτρον. Ἰερὰ δὲ νενό-
 μισται τοῦ μηνὸς ἡ ἀρχὴ, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡμέρας
 τὸ πᾶν ἐπὶ οἰωνιζόμενοι, δεξιὰς τινας συντυχίας, καὶ
 εὐφροσύνας, καὶ πόρους ἐπιτηδεύουσι. Τί βουλόμενος
 ἐνέσθεν τοῦ γράμματος ἀρχομαι; Ὅτι καὶ αὐτὸς
 διήγαγον τὴν ἐορτὴν ταύτην, παραπλησίως ἐκείνους
 χρυσοφορήσας· ἦλθε γὰρ τότε καὶ εἰς τὰς ἐμὰς χεῖ-
 ρας χρυσός, οὗ τοι κατὰ τὸν πάνδημον τοῦτον χρυσὸν
 ὃν ἀγαπῶσιν οἱ ἀρχόντες καὶ δωροφοροῦσιν οἱ ἔχον-
 τες, τὸ βαρὺ καὶ αἰσχρὸν καὶ ἀψυχὸν κτῆμα· ἀλλ'
 ὁ παντὸς πλοῦτου τοιοῦτος νοῦν ἔχουσιν ὑψηλότερόν

C Festum agere more quodam patrio consuetum
 est Romanis, cum hiberno tempore sol superiores
 cæli partes repetens, diurni spatii incrementum
 inchoat. Sacrum autem esse putant mensis initium,
 et ex hac die omen totius anni capientes, felicibus
 eventis, prosperitatibus et honorum omnium af-
 fluentiis auspiciandis vacant. Quorsum hoc epistolæ
 exordium. Quoniam et ipse, æque ac illi, auri
 donum adeptus, festum hunc diem egi: nam ad
 meas quoque tunc manus pervenit aurum, non vul-
 gare illud quod reges in pretio habent, et dono
 dant qui eo abundant, rem nempe onerosam, vi-
 lem et inanimem, sed quod apud cordatos viros
 omnibus divitiis excellentius est, pulcherrima sane

(82) Ἐχοντα λιπαρόν. Commutat Zacagnius λυ-
 πρόν Vat. cum λιπαρόν, quod ei contrarium. Recte
 sane ob sententiæ rationem. Sed ms. Med. habet
 λαμπρόν. CARACC. p. 96. — Ita hic locus emendandus
 mihi videtur; nam in Vaticano codice λυπρόν, con-
 trario plane sensu scribitur.

(83) Ἐκκαθαρόντα. Codex Med. ἐκκαθαρόντα.
 Mox lacunulam Vat. Zacagnius implevit voce ἄγ-
 νοιαν. Sed præclarus Medicæ liber nullis lacunis
 turpatus, habet ζημίαν optimo sensu. Id. ibid.

(84) Vocem uncinis inclusam nos supplēvi-
 mus, cum in codice Vaticano lacuna sit.

(85) Ἐπειτα μέντοιγε, καὶ τούτῳ. Cod. Med.
 Ἐπειτα μέντοι τοῖς σοῖς. Longe ita satius: cum Vat.
 lectione his eamdem sententiam non sine tautologia
 posuisset Nyssenius; jam enim paulo ante dixerat
 cum Basilio se conversatum. Satius igitur erit ut
 deinceps dicat se fuisse cum hominibus ejus cui

scribit epistolam. Id. p. 93.

(86) Καὶ τυχ. Kai abest a Med. paulo post οὐ-
 δὲν habet id. codex, quod valet non, veluti nihil
 latinum; et longe præstat τῷ οὐδαμοῦ Vaticani:
 solum enim sibi non fuisse præceptores monere
 ipse vult. Id. pag. 94.

(87) Ὁ διδ. Med. ὁ δὲ διδ.

(88) Τοιούτων τὴν αἰτίαν ἀναθεῖναι. Id. cod.
 ἡμετέρων ἀναθεῖναι τὴν αἰτίαν· a quo etiam abest
 postrema vox ὤμως. — Ita hic legendum videtur,
 licet in Vaticano codice sit τοῦτου.

(89) Ἐπιστ. In ms. Med. hæc epistola inscribitur
 Λιβανίου σοφιστῇ· estque num. X.

(90) Περὶ τῆς — πάτριον. Ms. Med. περὶ τὴν
 χειμέριον τροπὴν κατὰ τὴν πάτριον. Egrege. Sensus
 optime constat· τροπὴ, vocabulum ad temporum
 conversiones scilicet pertinens. Et τροπὴ pro sol-
 stitio profecto accipitur, χειμερινῇ vel θερινῇ. Nil

res accipienti, ut Pindarus loquitur, tuas, inquam, litteras et magnas earumdem divitias. Contingit enim me illa die ad Cappadocum metropolim venientem cum necessario quodam et amico viro congreddi, qui mihi donum istud, epistolam nempe tuam, velut quoddam festivitatis symbolum, obtulit. Ego autem magna ex hoc eventu lætitia perfusus, lucri istius cunctis qui aderant copiam feci, omnesque ejus participes facti sunt, totum quantum erat singuli citra contentionem ullam adepti; neque tamen ego illius quidquam minus habui; litteræ enim tuæ manus cunctorum pervagantes, propriæ uniuscujusque divitiæ factæ sunt, dum alii pluries legendo memoriæ, alii tabulis earum verba commendant, et rursus ad meas redire manus, majus mihi gaudium afferentes, quam divitum oculis auri materies suppeditat. Quoniam igitur agricolis quoque, ut exemplo ex familiaribus rebus petito utar, multam ad secundos labores alacritatem confert laus ex transactis laboribus percepta; da nobis quoque veniam, ut tuas ad nos litteras, laudibus nostris refertas, veluti amicitiae semina jaciamus, et propterea scribamur ut te ad scribendum rursus provocemus. Cæterum hoc gratiæ et beneficii loco abs te peto in communem omnium utilitatem, ut de iis amplius non cogites quæ sub epistolæ finem subobscurè apud nos comminatus es. Neque enim arbitror rectum esse judicium, quo sermonum elegantiam damnas, et idcirco silentium per totam vitam tibi indicendum esse decernis, quia nonnulli male agunt, dum relicta Græcorum lingua ad barbaras transfugiunt, et mercenarii milites facti militare stipendium dicendi gloriæ præferunt. Quis enim recte amplius loquatur, si gravis hæc tua adversus eloquentiam comminatio rata, habeatur? Sed et non alienum erit e Scriptura nostra aliquid commemorare. Jubet enim lex nostra eos qui hominibus aliqua in re (prodesse) valent, non debere ad eorum qui beneficiis afficiendi sunt, animum respicere, ita ut qui bona quidem mente præditi sunt, beneficiorum nostrorum compotes fiant, ingratis vero omnis eadem consequendi

est, τὸ κάλλιστον ὄντως δεξιῶμα κατὰ Πίνδαρον (91), τὰ σά, φημί, γράμματα, καὶ ὁ πολὺς ἐν ἐκείνοις πλούτος. Οὕτω γὰρ συνέβη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην προσφοιτήσαντά (92) με τῇ μητροπόλει Καππαδόκιον, ἐντυχεῖν τινι τῶν ἐπιτηδείων, ὃς μοι τὸ δῶρον τοῦτο, τὴν ἐπιστολήν, οἶόν τι σύμβολον ἐορτῆς προτείναντο (93). Ἐγὼ δὲ περιχαρὴς τῇ συντυχίᾳ γενόμενος, κοινὸν προῦθηκα τοῖς παροῦσι τὸ κέρδος, καὶ πάντες μεταίχον, τὸ ὅλον ἕκαστος, οὐ φιλονικούντες (94), καὶ οὐκ ἡλαττούμην ἐγὼ· διεξιούσα γὰρ τὰς πάντων χειράς ἡ ἐπιστολή, ὅσιος ἐκάστου πλοῦτός ἐστι, τῶν μὲν τῇ μνήμῃ (95) διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως, τῶν δὲ δέλτοις ἐναπομαζαμένων τὰ ῥήματα, καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἐμαῖς ἦν χερεῖ, πλέον εὐφραίνουσα ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολυχρύσων ἡ ὕλη. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τοῖς γεωργαῖς (χρησσομαι γὰρ ἐκ τῶν οἰκείων τῷ ὑποδείγματι) πολλὴν δίδωσι πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν πόνων τὴν προθυμίαν, τὸ τῶν πονηθέντων ἀπόκροτον (96), σύγγνωθι καὶ ἡμῖν, ἅπερ αὐτὸς δέδωκας καταβαλλομένοις, καὶ διὰ τοῦτο γράφουσιν, ἵνα σε πάλιν πρὸς τὸ γράφειν ἐκκαλεσώμεθα. Αἰτούμαι δὲ χάριν ὑπὲρ τοῦ βίου κοινήν, ὅσα δι' αἰνίγματος ἡμῶν (97) τὰ τελευταῖα τῆς ἐπιστολῆς ὑπηπειλησας, μηκέτι διανοεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ καλῶς ἔχειν φημί κρίσεως [ἔτι] τινὲς ἀμαρτάνουσι πρὸς τὴν βάρβαρον γλῶσσαν ἀπὸ τῆς Ἑλληνίδος αὐτομολούντες, καὶ μισθοφόροι στρατιῶται γενόμενοι, καὶ τὸ στρατιωτικὸν σιτηρέσιον ἀντὶ τῆς ἐν τῷ λέγειν δόξης αἰρούμενοι, διὰ τοῦτό σε καταδικάζειν τῶν λόγων, καὶ ἀφωνίαν τοῦ βίου καταφρίζεσθαι· τίς γὰρ ὁ φθειγόμενος, εἰ σὺ τὴν βαρεῖαν ταύτην ἀπειλήν κατὰ τῶν λόγων κυρώσεις; Ἀλλὰ καλῶς ἔχει τάχα μνημονεῦσαι τινος τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας Γραφῆς. Κελεύει γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος τοὺς δυναμένους εὖ τι [ποιεῖν (98)] μὴ πρὸς τὰς γνώμας τῶν εὐεργετούμενων βλέπειν, ὥς φιλοτιμείσθαι μὲν τοῖς εὐαισθητοῖς, ἀποκλείειν δὲ τοῖς ἀχαρίστοις τὴν εὐποίαν· ἀλλὰ μιμνεῖσθαι τὸν τοῦ παντὸς οἰκονόμον, ὃς κοινήν προτιθεῖ τῶν ἐν τῇ κτίσει καλῶν τὴν μετουσίαν (99), ἀγαθοῖς τε καὶ μὴ τοιούτοις. Πρὸς ταῦτα βλέπων, ὃ θαυμάσιε, ὃς ἀεὶ τοιούτων τῷ βίῳ σαυτὸν, οἷον ὁ παρελθὼν ἔδειξε χρόνος. Οὐ γὰρ τὸν ἥλιον οἱ μὴ βλέποντες καλύουσιν

communis scriptoribus Græcis. Hoc autem tempus evidenter indicat epistola. Cum, ait, hiberno tempore sol superiores celi partes repetens, diurni spatii incrementum inchoat: et tum a Romanis festus dies ille peragebatur. Vaticanus a Mediceo solummodo differt in τρόπον pro τροπῇ· qua una voce restituta, nihil erat sive addendum sive mutandum. CARACC. p. 96. — Ita videtur hic legendum, licet in codice Vaticano sit, περὶ τὴν χειμέριον τρόπον κατὰ τὴν πάτριον. Nam idem Nyssenus in epistola i. ad Eusebium ait, κατὰ τὴν χειμέριον ὥραν, τοῦ ἡλίου πρὸς τὸν ἀνω δρόμον ἀναποδίζοντος. Vide Libanium in ἐκφράσει καλανδῶν, in tomo I ejusdem operum edit. Morellianæ pag. 178, qui hanc Nysseni epistolam non mediocriter illustrat.

(91) Verba ista in his quæ nobis supersunt Pindari operibus non reperio.

(92) Προσφοῖται. Med. ἐπιφοιτήσαντα.

(93) Προτείναντο. Id. cod. προτείνετο.

(94) Οὐ φιλ. Med. ἔχειν φιλονικούντες· quod est aptius assentationi quam habet epistola. CARACC.

pag. 94.

(95) Ἐστὶ — τῇ μνήμῃ. Med. ms. ἐγίνετο — τὴν μνήμην. Et mox ἐναπογραφομένον.

(96) Ἀπόκροτον. Hic mendum subesse visum fuit Zacagnio: et jure quidem. Sed ms. Mediceus illud tollit, exhibens ἀπόνασθαι. Vere enim colonis animos ad laborem præbet τὸ τῶν πονηθέντων ἀπόνασθαι, iis in quibus elaborarunt, frui. CARACC. pag. 96. — Nisi mendum hic sit, ἀπόκροτον, nil aliud esse videtur, quam laus, a χροτέω, plaudo.

(97) Ἡμῶν. Id. cod. Med. ἡμῖν. Et paulo post, εἰτινες ἀμαρ.

(98) Εὖ τι ποιεῖν. Recte supplevit Zacagnius injiciens ποιεῖν. Sic plane codex Med. CARACC. pag. 97. — Verbum, ποιεῖν, nos ex conjectura supplavimus; nam in Vaticano codice hic lacuna est.

(99) Μετουσίαν. Et hic rem acu tetigit editor. Ita namque Med. Id. ibid. — Ita emendandum censeo Vatic. cod. in quo male scribitur, μετάνοιαν.

ἰλιον εἶναι. Οὐκοῦν οὐδὲ τὴν ἀκτίνα τῶν σὼν λόγων ἀμαυροῦσθαι καλῶς ἔχει διὰ τοὺς μεμυκῶτας τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια. Τὸν δὲ Κυνήγιον εὐχομαι μὲν, ὥστε μάλιστα μὲν πόρρω τῆς κοινῆς εἶναι νόσου ἢ νῦν τοὺς νέους κατελιφε· προσέχειν δὲ κατὰ τὸ ἐκούσιον (1) τῇ περὶ τοὺς λόγους σπουδῇ. Εἰ δὲ ἄλλως ἔχει, δίκαιόν ἐστι καὶ μὴ βουλόμενον αὐτὸν ἐκδιάζεσθαι, ἐν ᾧ νῦν ὄντες (2) οἱ πρὸ τούτου τῶν λόγων ἀποστατήσαντες, ἔλεεινοί τινές εἰσιν ὑπ' αἰσχύνης καταδύομενοι.

abesse et eloquentiæ studiis ultro ac sponte incumbere valde opto. Quod si aliter sentiat, æquum est ut et nolentem cogamus, propterea quod miseri sint magnoque dedecore nunc afficiantur qui ante hoc tempus eloquentiæ studia deseruerunt.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕ' (3).

Ad quemnam hæc epistola scripta sit, divinare non possumus; quam autem occasione scripta fuerit, ex ejusdem lectione liquido apparet.

Καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων μικροῦ δεῖν, ὅσα ποιεῖ τοὺς κεκτημένους εὐδαίμονας, πένητες οἱ Καππάδοκες (4) ἡμεῖς, πλεόν δὲ πάντων πένητες τῶν γράφειν δυναμένων (5). Τοῦτό τοι καλὴς πολλῆς τοῦ λόγου βραδύτης αἴτιον. Πρὸ πλείονος γάρ μοι χρόνου πεπονημένης τῆς πρὸς τὴν αἵρεσιν ἀντιρρήσεως (6), ὁ μεταγράφων οὐκ ἦν, [τοσαύτη τῶν] γραφῶν (7) ἡ ἀπορία, βαθυμίας ἡμῖν, κατὰ τὸ εἶδος, ἢ τῆς περὶ τὸν λόγον ἀσθενείας προσε[νεγκοῦσα] (8) ὑπόνοιαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ νῦν γούν κατὰ Θεοῦ χάριν ὁ τε γράφων, καὶ ὁ δοκιμάζων τὰ γεγραμμένα [παρῆν, τοῦτον] (9) ἀπέσταλκα ὑμῖν, οὐ καθὼς φησὶν ὁ Ἰσοκράτης, δῶρον τὸν λόγον (10)· οὐδὲ γὰρ τοι[οῦτον εἶναι] λογίζομαι, ὥς ἀνελ κτήματος τῷ δεξομένῳ γενέσθαι· ἀλλ' ὥς ἀν γένοιτο ἡμῖν [τοὺς ἐν τῷ νυν] (11) σφριγῶντας τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος καταθαρσῆσαι τῆς πρὸς τοὺς ἐναντίους μάχης, ἐν τῇ τοῦ [ἀγῶνος περὶ] τὸ

EPISTOLA XV.

Cum rerum fere omnium quæ possessores suos felices faciunt, pauperes nos Cappadoces simus, præ cæteris tamen eorum penuria laboramus qui describendis libris operam navant; idque sane causa fuit cur tam sero te litteris alloquar. Nam cum ante multum temporis hæreseos confutationem elucubrassem, hominis qui illam transcriberet copia non erat; (tanta) librariorum penuria nobis est, quæ sane in eam opinionem nos haud immerito potest (adducere) ut socordes, vel ad scribendum infirmi atque imbecilles esse videamur. Quoniam vero nunc Dei munere nobis (adest) et qui describat et qui ab aliis descripta corrigat, misi vobis non muneris loco, quemadmodum Isocrates ait, tractatum istum: neque enim (talem esse) arbitror ut lucri vel possessionis alicujus loco haberi possit: sed ut nobis facile accadat vos (nunc) in

(1) *Ἐκούσιον*. Optima etiam hæc restitutio, quam refert ms. Med. — Et hic necessario emendandum censet Vaticanum codicem, in quo legitur ἀκούσιον.

(2) *Levi mutatione* hunc locum corrigendum esse putavimus, ἐφ' ᾧ νῦν ὄντες.

(3) *Ἐπιστ.* In ms. Med. hæc epistola inscribitur Ἰωάννη καὶ Μαξιμianῶ· estque XI.

(4) *Καππάδοκες*. Med. Καππαδοκαί.

(5) De hac librariorum apud Cappadoces penuria, clare etiam conqueritur S. Basilii in fine epist. 167, et subobscurè in epistola 341.

(6) Videtur loqui Nysenus non de Antirrhethico adversus Apollinarem, sed de alio ejus magno opere adversus Eunomium; prioris enim operis non admodum prolixi exemplar unum facile Nysenus conficere potuisset; posterius vero opus multis iisque longissimis libris constat. Scripta est itaque hæc epistola paulo post Constantinopolitanam I. generalem synodum; nam uno ante ejus synodi celebrationem anno libros illos edidisse Nysenum, scite probat Hermantius in *Vita S. Basilii* lib. viii, cap. 23.

(7) *Τοσαύτη τῶν γραφῶν*. Id. καὶ τῇ ὑπογραφῶν. In hac et sequentibus epistolis lacunæ multæ reperiuntur in codice Vaticano, non librarii culpa,

sed quia in alio codice, ex quo ante quingentos annos Vaticanus transcriptus fuit, nonnullæ erant paginæ, in una earum extrema parte vetustate consumptæ, quarum defectum accurate adeo antiquus Vaticanus codicis scriptor representavit, ut deficientium verborum numerum, relicto nunc majori, nunc minori spatio diligentissime designaverit. Nos autem, ne tot hiatus in earumdem epistolarum contextu conspicerentur, lacunas illas, habita ratione majoris minorisque intervalli, quod antiquus libarius reliquit, ex ingenio supplēvimus, et conjecturas nostras semicirculis inclusimus, ne eas pro Nyseni verbis quispiam acciperet.

(8) *Προσνεγκοῦσα*. Id. προσετρίψατο ἄν.

(9) *Παρῆν, τοῦτον*. Id. εὐρέθησαν. Paulo post, οὐδὲ γὰρ τι τοιοῦτον ἐν τούτῳ.

(10) Ita hunc locum emendavimus ex Isocratis *Oratione ad Demonicum*, in cujus exordio, quæ Nysenus laudat, habentur; nam in Vaticano codice corruptissime scribitur, εἶρον τὸν λόγον. Sic idem Nysenus in *Epist. prima ad Eusebium*, ὡς διὰ τοῦτο δῶρον τὴν ἐπιστολὴν τοῖς φιλολόγοις νομίζεσθαι.

(11) *Ἡμῖν τοὺς ἐν τῷ νυν*. Id. ὑμῶν προτροπῇ, ὥστε. Mox vero ἐν τῇ τοῦ γέροντος προθυμίᾳ. Et paulo post, καὶ τῆς ἀκοῆς τοῦ σοφιστοῦ ἀξίον.

ipso juventutis flore constitutos, excitata in (pu- A τῆς νεότητος εὐθαρσὺς ἀνεγείροντας. Εἰ δὲ φανεῖται τι τῶν ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς [σπουδῆς] δέξιον, δοκιμάσαντες μέρη τινὰ, τὰ πρὸ τῶν ἀγώνων μάλιστα, ὅσα τῆς [αὐτῆς] (12)] ἰδέας, ἀνεγέχατο, ἵσως δὲ τινα καὶ τῶν δογματικῶν, φανήσεται ὁμὴν οὐκ ἀχαρίστως [εἰρημένα]. Ἄπερ δ' ἂν γινώσκοιτε, ὁτιλονότι ὡς διδασκάλῳ καὶ διορθωτῇ ἀναγνώσεσθε.

et quotquot alia relationem ad (idem) materiae genus habent; nonnulla etiam ad ipsum dogma pertinentia vobis fortasse videbuntur haud inscite (dicta fuisse). Quaecunque autem talia esse deprehenderitis, ea sane tanquam magistro et correctori legetis.

EPISTOLA XVI.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ' (15).

Describit in hac epistola Nyssenus vel trigonalem, vel alium eidem plane similem, pilae ludum, ejusque verba non modicam lucem afferunt iis quae de eo ludi genere tradunt post Sipontinum in Martialem. Mercurialis De arte gymnastica lib. II, cap. 5; Rosinus Antiq. Roman. lib. V, cap. 1, et in eumdem Dempsterus pag. 334; Faber in Agonistico lib. I, tit. 6, et Vossius De quatuor artibus popularibus in Gymnastica § 65.

Quemadmodum pilae lusores facere solent, cum in trigonum distantes, pilam invicem excipiunt, et cum dexteritate remittunt: deludunt autem illum, qui in eorum medio prosilit, dum simulato vultu motu, et quodam manus gestu, dextrorsum vel sinistrorsum se pilam missuros esse ostentantes, ab ea, quo ipsum accurrere vident, (parte) pilae jactum avertunt et ejusdem spem arte fallunt: talia plerumque (a nobis) modo fiunt, qui serio bonaque fide agendi studio praetermisso, callide cum hominibus, veluti pila, ludimus, dum bona spe, quam (praetendimus), sidentium nobis animos sinistris factis decipimus. Litterae reconciliati animi indices, benevolentiae significationes, tesserae, dona, conjunctio animorum per litteras inita, haec omnia sunt simulati pilae jactus, dexteram versus partem praemonstrati; sed in eorum locum, quae inde expectamus, accusationes, insidiae, calumniae, maledicentiae, injuriae, et sententiarum, una tantum parte audita, rapinae succedunt. O vos ab omni spe felices, quos hujuscemodi hominum nequitiæ non vetant quominus fidenter audacterque de Deo loquamini! Verumtamen hortamur vos, ut non ad res nostras, sed ad eam, quam Dominus in Evangeliiis tradidit, doctrinam respiciatis; quid enim praesidii, ut suae melius res procedant, inœmore afflictus habere ab eo potest qui ipsum calamitatibus superat? Ait autem Scriptura: *Mihi*

Β Οὐδὲν τι ποιοῦσιν οἱ τῇ σφαίρᾳ παίζοντες, ὅταν τριγῶν διαστάντες ἀντιπέμπωσι ἀλλήλοις (14) ἐν εὐστοχίᾳ τὴν βολὴν (15), ἄλλος παρ' ἑλλοῦ διαδεχόμενοι. Διαπαίζουσι δὲ τὸν ἐν τῷ μέσῳ (16). . . . (17) Ἀναπήδωντα τῇ ἐσχηματισμένῃ τοῦ προσώπου ἑρμῇ, καὶ τῇ ποιᾷ τῆς χειρὸς ἐνδείξει [κατὰ τὸ] δεξιὸν ἢ εὐώνυμον τὴν βολὴν προδείξαντες, ἐφ' ὅπερ ἂν ἴωσιν αὐτὸν ὁρμῶντα [μέρος (18)] ἀποπεμπόμενοι, καὶ τὴν ἐπιβὰ δὲ ἀπάτης ἐφεύσκοντο· τοιαῦτα κατορθοῦνται καὶ νῦν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς [ἡμῖν], οἱ δὲ σπουδάζειν ἀπέντες, ἐν εὐφύᾳ τοὺς ἀνθρώπους σφαιρίζομεν. Ἀντὶ τῆς δεξιᾶς ἐπιβόας, ἣν [προτεινομεν (19)] τῇ σκαίῳ τῇ τῶν γινωμένων τὰς ψυχὰς τῶν ἐλπιζόντων ἡμῖν παρακρούμενοι. Γράμματα καταλλακτήρια, φιλοφροσύναι, σύμβολα, δῶρα, ἀγαπητικὴ διὰ γραμμάτων περιπλοκή. Ταῦτα ἐστὶ τῆς σφαίρας ἢ ἐνδείξεις, ἢ κατὰ τὸ δεξιὸν προδεικνυμένη. Ἄλλ' ἀντὶ τῆς ἐλπισθεῖσης διὰ τῆς εὐφροσύνης, κατηγορίαι, συσκευαί, διαβολαί, μέμψεις, ἐγκλήματα, μονομερῶν ἀποφάσεων ὑφαρπαγαί. Μακάριοι τῶν ἐλπίδων ὑμεῖς, οἱ διὰ τῶν τοιούτων τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν πραγματοῦμενοι. Ἀλλὰ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, μὴ πρὸς τὰ ἡμέτερα βλέπειν, ἀλλὰ πρὸς τὴν Δεσποτικὴν τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν· τίς γὰρ ἂν ἐτέρῳ τῶν ὁδυνῶν παραμυθία γένοιτο ἂν ἄλλος αὐτὸν (20) ταῖς ὁδύναϊς ὑπερβαλλόμενος, ὡς δ' ἂν τὴν ἰδίαν διέξοδον λάβῃ τὰ πράγματα; Ὡς φησι, Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. Σὺ δὲ μοι, ὦ ἄριστε,

(12) Ὅσα τῆς αὐτῆς. Id. ὅσα τῆς ἐπιλεκτῆς ἐστὶ. Et mox, ἀνεγέχατε. Paulo post, ἀγρ. ἡρμηνευμένα.

(13) Ἐπιστ. Hæc epistola in cod. Med. inscripta legitur Στρατηγῶν· estque ordine 12. Zacagnius vero ex Vat. mistim edidit cum præcedente, hoc pacto: ἐναγνώσεσθε (τῷ μὴ πράττοντι) οὐδὲν τι· ἴς legetis (qui non faciunt) quemadmodum. etc.

(14) Ἀλλήλους. Codex Med. ita supplet lacunam editi ex Vat.

(15-17) In his duabus lacunis, cum sine ullo supplemento sensus constet, supervacaneum videtur quidpiam addere; quod si istas quoque implere lubet, in priori fortasse legendum, ἀντιπέμπωσι

τῆς σφαίρας ἐν εὐστοχίᾳ τὴν βολὴν· in posteriori vero addendum videtur pronomen, αὐτῶν.

(16) Ἐν τῷ μέσῳ. Id. ἐν τῷ μ. πρὸς αὐτὴν.

(18) Ὅρι. μέρος. Id. ὁρί. κατὰ τὸ ἐναντίον. Mox vero, κατορθοῦνται — παρὰ. Et paulo post in eodem cod. videtur scriptum ἡμῶν pro ἡμῖν suppleto. — Vide an melius sit, ἐφ' ὅπερ ἂν ἴωσιν αὐτὸν ὁρμῶντα, ἐκείθεν ἀποπεμπόμενοι.

(19) Προτεινομεν. Id. προϊσχυμένα. Et paucis interjectis, ἀγαπητικαί — περιπλοκαί. — Vide an suppleendum hic, προδείκνυμεν, quo verbo in eadem epistola non semel utitur Nyssenus.

(20) Ita legendum esse videtur, licet in scripto codice sit αὐτῶν.

πράττειν σεαυτοῦ ἀέλιος, καὶ τῷ Θεῷ ἐλπίζειν, καὶ
μὴ ἐγκοιπεσθαι πρὸς τὸ καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς εἶναι,
δ. ἀ τὰ παρ' ἡμῶν ὑποδείγματα · ἐπιτρέπαι δὲ τῷ
Θεῷ τῷ δικαιοκρίτῃ (21) τὴν συμπερούσαν τε καὶ δι-
καίαν τῶν πραγμάτων ἀπόδωσιν, ταύτῃ τε ἄγειν,
ὅπηπερ ἂν ἡ θεία κατευθύνῃ τοφία. Πάντως οὐδὲ ὁ
Ἰωσήφ τῷ φθόνῳ τῶν ἀδελφῶν ἰδυσχέραине, διότι
τῶν ὁμογενῶν ἡ κακία ἔδδς αὐτῷ πρὸς τὴν βασιλείαν
ἐγένετο.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΖ' (22).

Elegantissimam hanc Nysseni epistolam scriptam fuisse ad Ecclesiam Nicomediensem, non modo quæ in ipsa sit Euphrasii episcopi mentio demonstrat, verum etiam clare colligitur ex aliis quibusdam ejusdem epistolæ locis, de quibus agimus in nostra ad hoc opus præfatione. Scripta autem fuit post primam generalem Constantinopolitanam synodum, cui Euphrasius interfuit, cum post ejus mortem multæ in Ecclesia illa turbæ iterum essent excitatæ, quas dum hac epistola componere studei Nyssenus, fortissimis rationibus evincit, in episcopi electione non tam mundanæ nobilitatis atque potentiæ, quam animi virtutum rationem habendam esse.

EPISTOLA XVII.

Ἦμας μὲν, ὁ Πατὴρ τῶν οὐκτειμῶν καὶ Θεὸς B
πάσης παρακλήσεως, ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ πρὸς τὸ
συμπερὸν οἰκονομῶν, διὰ τῆς ἰδίας ἐπισκοπῆσε γά-
ριτος, καὶ παρακαλέσειεν ἑαυτῷ, ποιῶν (23) ἐν ὅμῳ
τὸ εὐάρεστον, καὶ ἔλθοι ἐφ' ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου
Πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὅμῳ θεραπεύαν
μὲν πάσης θλίψεως καὶ δυσχερ[ε]ίας, [προκοπὴν δὲ]
πρὸς πᾶν ἀγαθόν, εἰς καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας,
καὶ οἰκοδομὴν τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, καὶ εἰς [ἐπαι-
νον] τῆς δόξης τοῦ ὁνόματος αὐτοῦ. Ἦμεῖς δὲ ταύτην
ὕπερ αὐτῶν τὴν ἀπολογία πρὸς τὴν ἀγάπην ὁμῶν
ποιοῦμενοι (24), οὐκ ἡμελήσαμεν πρὸς τὴν ἀπόδωσιν
τῆς καχρωστικῆς ἡμῖν ἐπιστάσεως, ἢ ἐν τῷ παρ-
ελθόντι χρόνῳ, [ἢ μετὰ (25)] τὴν γενομένην τοῦ μα-
καρίου Πατριχοῦ (26) μετάστασιν (27) · ἀλλ' ἐπὶ C
πολλὰ μὲν αἱ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιῶν (28) [τα-
ραχαὶ (29)], πολλὴ δὲ ἡ τοῦ σώματος σαθρότης, ὡς
εἶδος, προϊόντι τῷ χρόνῳ συνεπιδιδούσα, πολλὴ δὲ
καὶ ἡ τῆς ὑμετέρας ἀγαθότητος εἰς ἡμᾶς βλάβη,
ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε λόγος εἰς προτροπὴν ἐν γράμ-
ματι, [οὐδὲ σχέσις πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν (30)] Ἐκκλη-
σίαν, τοῦ μακαρίου Εὐφρασίου (31) τοῦ ἐπισκόπου
διὰ πάσης δούτητος ἑαυτῷ τε καὶ ὅμῳ, ὅσον σει-

Vos quidem Pater misericordiarum, et Deus totius
consolationis *, qui cuncta sapienter ad utilitatem
nostram moderatur, gratia sua gubernet, sibi que
conciliet, faciens in vobis beneplacitum suum; et
veniat super vos gratia Domini nostri Jesu Christi,
et ejus Spiritus sancti communicatio, ut fiat vobis
quidem afflictionum omnium atque tribulationum
solamen; (profectus vero) in omni virtute, ad
Ecclesiæ tranquillitatem et animarum vestrarum
ædificationem atque (laudem) gloriæ nominis ejus.
Nos autem excusationem hanc nostram apud chari-
tatem vestram instituentes dicimus, nec antea actis
temporibus, nec post beati Patricii obitum, in
suscipienda Ecclesiæ vestræ curatione, quemadmo-
dum muneris nostri ratio postulabat, negligentes
unquam fuisse; sed quoniam (turbæ) multæ sunt
in Ecclesiis nostræ curæ commissis, multa etiam
corporis nostri infirmitas, una cum ætate, ut par
est, quotidie crescens, multa denique vestra negle-
ctio nostri, quandoquidem nulla unquam ad nos
excitandos litterarum colloctione usi estis, (nec)
ullam cum Ecclesia nostra necessitudinem habui-
stis; cum alioqui beatus Euphrasius episcopus cha-
ritate, veluti catenis quibusdam, se ipsum et vos

* Rom. xii, 10. * II Cor. i, 3.

(21) Δικαιοκρίτης. Id. δικαίῳ κριτῇ.

(22) Ἐπιστ. Cod. Med. inscripam refert hanc epistolam τοῖς ἐν Νικομηδείᾳ πρεσβυτέροις · estque ordine XX.

(23) Ποῶν. Abest hæc vox a cod. Med. Paulo post, ubi προκοπὴν supplet editor, idem codex præfert εὐδοκίαν. Et mox προσθήκη pro ἔπαινον.

(24) Αὐτῶν — ποιοῦμενοι. Id. codex; ἑαυτῶν — ποιοῦμεν ὅτι.

(25) Ἦμῖν. — [ἢ μετὰ]. Med. ὅμῳ — ἢ καὶ νῦν κατὰ.

(26) Patricii bujus Nicomediensis episcopi nulla, quod sciam, mentio in antiquis monumentis habetur.

(27) Vox, μετάστασις, potest etiam significare translationem, et exsilium; sed utrumque sensum excludere videtur vox μακάριος, quæ mortuorum

epitheton plerumque esse solet.

(28) Vide, an supplendum potius sit, ἐφροντίζες, ut respexisse videatur Nyssenus ad curam illam componendarum per Ponticam diocesim turbate nimium Ecclesiæ rerum, quam sibi et Helladio Cæsariensi ac Otrejo Melitiniensi Constantinopolitana prima generalis Synodus commisit. Vide Baronium an. 581, tom. IV, pag. 445, et Hermantium in Vita S. Basilii lib. ix, cap. 50.

(29) Ταραχαί. Id. ἀσυχολία.

(30) Οὐδὲ — ὁμῶν. Id. ἡ θρησκευτικὴ — ἡμᾶς. Mox vero διὰ πάσης γενεότητος — τὴν βραχ. ἡμῶν.

(31) Euphrasius Nicomediensis episcopus Constantinopolitanæ primæ generali synodo subscripsit; hinc autem apparet post eandem synodum scriptam fuisse hanc epistolam.

eum humilitate nostra sanctissime conjunxerit. Sed quamvis debitum charitatis officium, nec a nobis, curam Ecclesiae vestrae impendendo, nec a vestra religiositate, ad id nos adhortando, expletum antea fuerit; tamen assumptis nunc demum in votorum nostrorum societatem precibus vestris, Deum oramus, ut nos quam celeriter fieri poterit, ad vos venire permittat, ut invicem consolemur, et, Deo viam rationemque monstrante, operam demus ut iis quae dudum evenere, malis occurramus, et in posterum securi esse possimus, ne amplius hac vestra discordia invicem divulsi, dum alius alio consilio sese ab Ecclesia separat, diabolo risus materiam praebeat, cujus voluntas atque opus est divinae voluntati contrarium, neminem salvum fieri et ad veritatis cognitionem pervenire. Quanto enim putatis, fratres, dolore nos angere, dum ex iis qui de rebus vestris nuntium afferunt, intelligimus nullam rerum apud vos mutationem de integro factam esse, sed eos qui semel a mutua charitate declinarunt, eodem semper impetu ferri? Et quemadmodum si aquae rivus frequenter marginem superet, et sinistrorsum delapsus, defluat, aegre fieri potest, ut ad pristinum cursum revocetur, subjacente, videlicet solo aquae impetu excavato, ni locus, unde aqua defluit, obstruatur; ita et eorum qui a fratrum communione discesserunt, animi affectio, semel a recta et sincera fide, praecententionis aestu, veluti distorto cursu, defleciens, profundam jamdudum consuetudine fossam egit aegreque ad pristinam charitatem benevolentiamque revertitur. Quapropter rectore aliquo sapiente atque eximio res vestrae opus habent, qui probe sciat in alveum quodammodo aberrantes reducere, ut inordinatus hujus fluenti decursus ad primæum ordinem iterum possit revocari, et rursus pietatis segetes vobis multiplicentur, perennibus concordiae aquis irrigatae. In hoc itaque negotio multum studii atque alacritatis unusquisque vestrum adhibere debet, ut talis episcopus sancti Spiritus gratia designetur, qui studiose, quae Dei sunt, solummodo (intueatur), et nunquam ad ea de quibus adeo in hac vita solliciti sumus, oculos adjiciat.

Propterea enim (antiqua) lex, arbitror, Levitas terrenae hereditatis exsortes esse jussit, ut ejus possessionis loco solum Deum (privatim ac precipue) haberent, eumque de terrenis rebus nihil (solliciti) apud se perpetuo custodirent. Quod si nonnulli apud vos, aut etiam unusquisque vestrum neutram in partem propendat, non ideo debet

Α παῖς τισι, τῇ ἀγάπῃ τὴν βραχύτητα ὑμῶν συνδήσαντος. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον τὸ τῆς ἀγάπης χρέος, ἢ παρ' ὑμῶν διὰ τῆς ἐπισκέψεως, ἢ παρὰ τῆς ὑμετέρας (32) εὐλαβείας διὰ τῆς προτροπῆς ἀπεπληρώθη, νῦν γοῦν εὐχόμεθα τῷ Θεῷ, σύμμαχον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν καὶ τὴν ὑμετέραν εὐχὴν πρὸς Θεὸν συμπαραλαβόντες, διὰ τάχους (33), ὥς ἐστι δυνατόν, ἐπιδημῆσαι τε ὑμῖν, καὶ συμπαρακληθῆναι, καὶ συσπουδάσαι, ὥς ἂν ὑψηγῇται ὁ Κύριος, ὥστε καὶ τῶν ἤδη γεγενημένων λυπηρῶν διόρθωσιν ἐξευρεῖν, καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀσφάλειαν· ὥστε μηκέτι ὑμᾶς (34) ἐν τῇ ἀσυμφωνίᾳ ταύτῃ διεσπασμένους, ἄλλω κατ' ἄλλην ὁρμῇν ἑαυτὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπαγόντος, γέλωτα προκείσθαι τῷ διαβόλῳ, ᾧ βούληται καὶ ἔργον ἐστὶν ἐξ ἐναντίου τῷ Θεῷ θελήματι, τὸ μηδὲνα σωθῆναι, μηδὲ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Πῶς γὰρ οἴεσθε ἡμᾶς, ἀδελφοί, θλίβεσθαι πρὸς τὴν ἀκοήν τῶν διαγγειλάντων ἡμῖν τὰ ὑμέτερα, ὅτι οὐδέμια γέγονε τῶν ἐφεστώτων ἐπιστροφῇ· ἀλλ' ἡ τῶν ἀπαξ ἀποκλινάντων προαίρεσις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς ἀεὶ φέρεται, καὶ ὥσπερ ἐκ τοῦ ὅχετος (35) ὕδωρ πολλάκις εἰς τὴν παρακειμένην ὁχθὴν ὑπερεκχεῖται, καὶ κατὰ τὸ πλάγιον διαδύεν, ἀπορρέει, μὴ ἀποσφαλέντος δὲ τοῦ ὑπαίτιου τόπου, δυσανάκλητον γίνεται, κοιλανθέντος τοῦ ὑποκειμένου, πρὸς τὴν τοῦ βεῖθρου φορὰν· οὕτως ἡ τῶν ἀποστάντων ὁρμὴ, ἀπαξ τῆς εὐθείας τε καὶ ὁρθῆς πίστεως ἐκ φιλονεικίας παραβρῦσας, ἐνεβάθυνεν ἤδη τῇ συνηθείᾳ, καὶ οὐκ εὐχερῶς ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἐπανέρχεται χάριν. Διὸ σοφοῦ C τινος καὶ μεγάλου χρῆζει τὰ καθ' ὑμᾶς ἐπιστάτου, καλῶς τὰ τοιαῦτα ὀχετεύειν (36) ἐπισταμένου, ὥστε δυνηθῆναι πάλιν τὴν ἀτακτον τοῦ βεῦματος τούτου περιτροπὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀνακαλέσασθαι, ὥς ἂν πάλιν ὑμῖν τὰ τῆς εὐσεβείας ἀδύνατοί τε λήττα, τῇ τῆς εἰρήνης ἐπιβροχῇ καταρδόμενα. Διὰ ταῦτα πολλῇ χρεωστέσθαι τῷ πράγματι παρὰ πάντων ὑμῶν σπουδῇ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ, πρὸς τὸ ἀναβεγθῆναι πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοιοῦτον, ὃς ὅλη τῷ ὀφθαλμῷ τὰ τοῦ Θεοῦ [βλέψῃ (37)] μόνα, πρὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῇ ζωῇ σπουδαζομένων μετewρίζων τὸ ὅμμα.

Διὰ τούτου γὰρ οἶμαι τὴν [παλαιὴν] νόμον ἀπόκληρον τῆς γῆνης κληρονομίας τὴν λευτὴν ποιεῖν, ὥς ἂν D μερίδα κτήσεως καθ' [ἐαυτὸν (38)] τὸν Θεὸν μόνον ἔχοι, καὶ τοῦτο περιέποι διὰ παντὸς ἐν ἑαυτῷ τὸ κτήμα, πρὸς οὐδὲν ὀλῶδες [ἀποδελῶτων (39)]· εἰ δὲ τινές εἰσιν, ἢ καὶ ἐσμεν ἀδιάφοροι, μηδεὶς πρὸς τοῦτο βλέπων ἐπὶ τῶν... πτίσθω (40). Οὐ γὰρ νόμος ἐστὶ

(32) Male in Vaticano codice, ἡμετέρας.

(33) Καὶ τὴν ὁμῆ. — διὰ τάχους. Med. καὶ τῇ ὑμετέραν πρὸς Θεὸν συμπαραλαβόντες διὰ τάχους εὐχῇ.

(34) Ὑμᾶς. Med. legit cum Vat. ἡμᾶς. Et mox, κατ' ἄλλω ὁρμῇ. — Lego ὑμᾶς, sensu ita postulante, licet in Vaticano codice sit ἡμᾶς.

(35) Fortasse legendum, εἰ τοῦ ὀχετος.

(36) Ὀχετεύειν. Med. ὀχετῇ.

(37) Βλέψῃ. Id. ὁφθαλμῷ· et paulo post λευτικόν

oro παλαιόν.

(38) Καθ' ἑαυτὸν. Id. καθὼς γέγραπται. Et mox τὸ κτήμα ἑαυτοῦ.

(39) Ἀποδελῶτων. Med. τῇ ψυχῇ καθελκόμενος.

(40) ... πτίσθω. Id. ἰδίω βλαπτέσθω. Mox vero, ἄλλοις pro καλῶς. Et paulo post, ὅπως ἂν πρὸς τὸ κρεῖττον γένοιτο ἡ τῆς ἐκκλησίας ἐπίδοσις τῶν διεσχ. — Fortasse hic legendum supplendumque est πρὸς τοῦτο βλέπων τῶν μὴ δέοντων ἀπίσθω· nisi quis malit, ἐπὶ τὰ μὴ δέοντα χαμπτέσθω, vel κυπτέσθω.

τοὺς ἀπλοὺς πρὸς τὸ μὴ τὰ δέοντα πράσσειν, τὸ παρ' ἑτέροις [καλῶς] γινώσκον· ἀλλ' ὅμως χρὴ τὰ ἑαυτῶν βλέπειν, ὅπως ἂν τὸ κρεῖττον γένοιτο ἢ [σπουδῇ (41)], τῶν διεσκορπισμένων πάλιν εἰς τὴν τοῦ ἐνὸς σώματος ἁρμονίαν ἐπανελθόντων, καὶ τῆς πνευματικῆς εἰρήνης [ὕπὸ τῶν (42)] εὐσεβῶς τὸν Θεὸν δοξαζόντων εὐθηνουμένης. Πρὸς τοῦτο καλῶς ἔχει (43), οἶμαι, σκοπεῖν τὰ καλὰ τῇ ἐκλογῇ, ὥς ἂν ὁ ἀναδεικνύμενος εἰς προστασίαν ἐπιτηδείως ἔχοι· γένος δὲ, καὶ πλοῦτον, καὶ κοσμικὴν περιφάνειαν (44)] ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς κατορθώμασιν ὁ ἀποστολικὸς οὐκ ἐνομοθέτησε λόγος· ἀλλ' εἰ [πᾶν τοῦτο] αὐτόματον ἔποιτο τοῖς προηγουμένοις, ὥς σκιδὴν κατὰ τὸ συμβᾶν ἀκολουθοῦσαν, οὐκ ἀποβάλλομεν, [ἀλλ' οὐδὲν (45)] ἤστον ἀγαπήσομεν, οὐκ ἀποβάλλομεν, καὶ χωρὶς τοῦ λόγου. Αἰνολος ἦν ὁ προφήτης [Ἄμώς], ἀλιεὺς ὁ Πέτρος, καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης ὁ τε τοῦτου ἀδελφὸς Ἀνδρέας, καὶ ὁ ὕψιλλος Ἰωάννης, σκηνοβάρφος ὁ Παῦλος, καὶ ὁ Ματθαῖος τελώνης, καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁμοίως ἄπαντες, [οὐχ ὅ] πατοὶ τινες, καὶ στρατηλάται, καὶ ὑπαρχοί, ἢ κατὰ βητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν περιβλεπτοί· ἀλλὰ πένητες, καὶ ἰδιῶται, καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἐπιτηδευμάτων ὁρμώμενοι· καὶ ὅμως εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ θόρυβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. Βλέπετε, φησὶ, τὴν κλῆσιν ὁμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μυστὰ τοῦ κόσμου ἐξέλεξετο ὁ Θεός. Ὡς τι μυστὴν καὶ νῦν ἐν τοῖς φαινόμενοις τὸν ἐφ' ὧν τῶν ἀνθρωπίνων νομιζέται, θανάσθεν ἐπὶ πενίας, ἢ ἄδοξον ἢ διὰ τὴν σωματικὴν δυσγένειαν. Ἀλλὰ τίς οἶδεν, εἰ μὴ τοῦτο τὸ κέρας τῆς χρίσεως παρὰ τῆς χάριτος ἐπικλίνεται, καὶ τῶν ὀψιγῶν τε καὶ ἐμφανειστέων μικρότερος ἢ; Τί λυσitelεστερον ἦν τῇ Ῥωμαίων πόλει τὸ καταρχάς; τῶν εὐπατριδῶν τινα καὶ ὑπερέγκων ἐκ τῆς ὑπάτης βουλῆς εἰς προστασίαν λαβεῖν, εἰ τὸν ἀλιέα Πέτρον, ὃ μὴδὲν ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τοῦτου πρὸς εὐδοξίαν ἐφ' ὧν (46); Τίς οἰκία, τίνες οἰκέται, πόσα κτήσις διὰ προσδόνων τρυφὴν χορηγοῦσα; Ἀλλ' ὁ ἕνός, καὶ ἄστεγος, καὶ ἀτράπεζος, τῶν τὰ πάντα ἐχόντων πλουσιώτερος ἦν, ὅτι διὰ τοῦ μὴδὲν ἔχειν, τὸν Θεὸν εἶχεν ὅλον. Οὕτω καὶ οἱ Μεσοποταμίται, βαρυπλοῦτους ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς σατραπείας, πάντων ἐδοκίμασαν τὸν Θωμᾶν εἰς ἐπιστάσιαν αὐτῶν προτιμότερον (47), καὶ Τίτον Κρήτες, καὶ Ἱεροσολυμίται Ἰάκωβον, καὶ ἡμεῖς οἱ Καππαδόκαι τὸν Ἐκκτόνταρχον (48), τὸν

¹ Psal. xviii, 5. ² I Cor. 1, 26.

(41) Vide an melius sit, ἢ πραγματεία.

(42) Ἰπὸ τῶν. Id. ἐν τῷ πλήθει τῶν.

(43) Καλῶς ἔχει. Id. καλῶς ἔχειν. Et mox, σκοπεῖν τὰ καλὰ τῇ ἐκκλησίᾳ βουλευμένοι, ὅπως ἂν.

(44) Κοσμ. περιφ. Id. κοσμικὴν περιφάνειαν ζητεῖν. Paulo post pro πᾶν τοῦτο id. cod. μέν τι τοῦτο κατὰ τὸ.

(45) Ἀλλ' οὐδέν. Id. εἰ δὲ μὴ οὐδέν. Et mox, χωρὶς τούτων.

(46) Fortasse legendum, ἐφ' ὧν· sed et dici posset Nyssenum ludere in voce, ἐφ' ὧν, quæ naviculam, seu cymbam proprie significat, quasi diceret, Petrum nil ex terrenis rebus possedisse, quibus,

A aliquis ad agenda ea quæ non decet, animum ad-jicere. Neque enim quod apud alios (recte) agitur, id simpliciorum animos ad res male gerendas debet inducere, sed oportet ea tantum quæ ad vos pertinent, attendere, ut (conatibus vestris) meliorem exitum sortientibus, id tandem consequamini, ut qui ab Ecclesia secesserunt, iterum ad ejus unitatem revertantur, et spiritualis pax (ab) his, qui pie Deum glorificant, instauretur. Præterea multum expedire arbitror, ut (in episcopi electione) quod justum, rectumque est, præ oculis habeatur; ut nempe idoneis ad eam dignitatem promoveatur; genus autem clarum, divitias, et mundanæ (nobilitatis splendorem) episcopi dotibus annumeranda esse nunquam apostolica sanctione statutum fuit; sed si (hæc omnia) ultro et non quæsitæ in episcopo reperiantur, ea utique, velut umbram casu et fortuito comitantem, non rejicimus; (at nihilo) minus quæ præstantiora hisce rebus sunt, animi scilicet dotes, majori in pretio habebimus, tametsi illis omnibus caruerint. Caprarius erat (Amos) propheta, piscator Petrus, eademque artem hujus frater Andreas et sublimis Joannes exercebat, scenosfactoriæ Paulus operam dabat, publicanus erat Matthæus, cæterique omnes discipuli similiter, (non) consules, non exercituum ductores erant, non præfecti pratorio, nec rhetorici et philosophici scientiis conspicui, sed pauperes idiotæ, et e villioribus artibus accersiti; et tamen in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Vide, ait Apostolus, vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus. Fortasse nunc etiam stultum quid humanis oculis ille videtur, qui propter paupertatem infirmus, vel propter corporis, non vero animi ignobilitatem obscurus apparet. Sed quis scit, an super ejusmodi hominem, tametsi sublimibus atque illustribus viris longe inferiorem, divina gratia unctionis cornu inclinet? Quidnam urbi Romæ antiquis temporibus magis conducebat, nobilemne aliquem atque fastu tumentem senatorii ordinis virum in Ecclesiæ præpositum accipere, an potius Petrum piscatorem, cui nil ad gloriam ex mundanis rebus suppetebat? Quæ domus, qui famuli, quæ possessiones preventibus suis rerum omnium affluentiam suppeditantes?

veluti quadam navicula, ad mundanæ nobilitatis gloriam adnavigaret.

(47) Thomam Apostolum Parthis Evangelium prædicasse antiqui scriptores uno ore testantur. Hoc amplius affirmare videtur Nyssenus, eundem primum Mesopotamiæ episcopum fuisse. Cæterum satrapas, et satrapias a Persis et finitimis gentibus vocatas fuisse provincias earumque rectores, notum est eruditiss.

(48) Ex hoc Nysseni loco discimus Longinum centurionem, qui lancea Christi latus in Cruce perfodit, primum Cæsareæ episcopum fuisse. Sane in Romano aliisque vetustis martyrologiis Longini

sed peregrinus homo, domo et victu carens, ditior illis erat, qui omnia possidebant, quia nihil possidendo, Deum totum obtinuit. Ita et Mesopotamiae incolae, tametsi inter ipsos ditissimi satrapiarum rectores essent, nihilominus Thomam cunctis digniorem esse censuerunt, quem sibi ipsis praeficerent. Ita et Titum cretenses, et Hierosolymae cives Jacobum in episcopum elegerunt, nosque Cappadoces Centurionem illum, qui passionis tempore divinitatem Domini fassus est, etsi multi tunc temporis apud nos essent illustres genere et nutritores equorum, quique primas in senatu partes obtinebant. Quin et per universam Ecclesiam (cernere est) viros, qui secundum Deum magni sunt, aliis munda nobilitate conspicuis praefatos.

Opportunum autem arbitror, ut in praesenti ad haec quoque respiciatis, si de antiqua Ecclesiae vestrae dignitate reparanda solliciti estis. Nil enim vobis nolum magis est quam vestrae gentis historiae, ex quibus apud vos ab antiquis temporibus, priusquam vicina vobis civitas effloresceret, regiam sedem exstitisse, nullamque aliam praeterquam urbem vestram principatum totius provinciae obtinuisse constat. Et nunc quidem aedificiorum pulchritudo atque magnificentia perit; sed urbis pars, quae ex civibus constat, utique, quod ad eorumdem tum multitudinem tum praestantiam attinet, pristinum adhuc splendorem retinet. Quapropter maxime decet nil humiliter illis quae vobis suppetunt, bonis (animo concipere), sed par atque dignum urbis vestrae nobilitate in praesenti negotio studium adhibere, ut talem inter cives vestros praepositum tandem invenire possitis, qui se non indignum vestra nobilitate praebet. Siquidem maxime ac prorsus (absurdum) navis quidem rectorem eum fieri, qui ejus gubernandae gnarus non sit; eum vero, qui ad Ecclesiae clavum sedet, artem ignorare qua secum navigantium animas in Dei portu salvas collocet. Quot (enim) propter rectorum imperitiam naufragia jam (fecerunt) Ecclesiae? Quis enumerare poterit quae (nostris oculis observantur) mala, nunquam profecto eventura, si Ecclesiae peritos aliquos gubernatores habuissent? Quin et fabrilis artis non rudibus, sed gnaris, ferrum ad fabricanda vasa tradimus; igitur et fidelium animae iis committendae sunt, qui eas probe sciant, divini Spiritus fervore sublata duritie,

ἐπὶ τοῦ πάθους τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου ὁμολογῶσαντα, πολλῶν ὄντων κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνων λαμπρῶν ἐν γένει καὶ ἱπποτρόφων καὶ τοῖς ἐν τῇ συγκλήτῃ πρωτεύουσιν (49) σεμνυνόμενων, καὶ κατὰ πᾶσαν δὲ Ἐκκλησίαν [ἰδεῖν ἐστὶ] τοὺς κατὰ θεὸν μεγάλους, τῆς κοσμικῆς περιφανείας προτιμηθέντας.

Jacobum in episcopum elegerunt, nosque Cappadoces Centurionem illum, qui passionis tempore divinitatem Domini fassus est, etsi multi tunc temporis apud nos essent illustres genere et nutritores equorum, quique primas in senatu partes obtinebant. Quin et per universam Ecclesiam (cernere est) viros, qui secundum Deum magni sunt, aliis munda nobilitate conspicuis praefatos.

Πρὸς ταῦτα βλέπειν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἶμαι δεῖν καὶ ὑμᾶς, εἰ γε μέλλοιτε πάλιν τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἐκκλησίας ὑμῶν ἀνακαλεῖσθαι ἀξίωμα. Οἴδατε γὰρ παντὸς μᾶλλον τὰ ὑμέτερα διηγήματα, ὅτι ἐξ ἀρχαίου πρὶν τὴν γείτονα (50) ὑμῶν ἐξανθῆσαι πόλιν, παρ' ὑμῖν ἦν τὰ βασίλεια (51), καὶ τὸ πρότερον ἐν πόλεσιν ὑπὲρ τὴν ὑμέτεραν οὐκ ἦν· καὶ νῦν (52) ὁ τῶν οἰκοδομημάτων (53) καλλωπισμὸς ἠφανίσθη, ἀλλ' ἡ ἐν τοῖς ἀνθρώποις πόλις, ἐν πλήθει τε καὶ δοκιμοτάτοις [τῶν πολιτῶν] πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐξισούται κάλλος. Οὐκοῦν πρέπον ἂν εἴη, μὴ ταπεινότερον τῶν προσόντων ὑμῖν ἀγαθῶν [φρονεῖν] (54), ἀλλὰ συνεπαίρειν τῇ περιφανείᾳ τῆς πόλεως, τὴν περὶ τὴν προκειμένων σπουδὴν, ὥς ἂν τοιοῦτον εὐρήτε ἐπὶ τοῦ λαοῦ καθηγούμενον, ὥς μὴ ἀνάξιον ὑμῖν ἐπιδειχθῆναι. Αἰσχρὸν γὰρ ἀδελφοί, καὶ παντάπασιν [ἀποπον, τὸν] (55) μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι, εἰ μὴ τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμης εἴη· τὸν δὲ ἐπὶ τῶν οἰκῶν τῆς Ἐκκλησίας καθήμενον, ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλεόντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμώσῃ. Πόσα [γὰρ γέγονε] δι' ἀπειρίας τῶν καθηγουμένων αὐτάνδρα τῶν Ἐκκλησιῶν ἡδὴ ναυάγια! Τίς ἂν ἐξαριθμησέται τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἂν συμβάντα, εἰ τις ἦν ποὺ ἐν τοῖς καθηγουμένοις κυβερνητικῇ ἐμπειρία; ἀλλὰ καὶ τὸν σίδηρον [οὐ τοῖς] ἀτέχνους, τοῖς δὲ ἐπιστήμοσι τῆς χαλκευτικῆς εἰς τὴν τῶν σκευῶν ἀπεργασίαν καταπιστεύομεν. Οὐκοῦν καὶ τὰς ψυχὰς τῶν καλῶς ἐπισταμένων τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζήσει καταμαλᾶσσειν, ἐγχειριστέον, ὃς διὰ τῆς τῶν λογικῶν ὀργάνων τυπώσεως, σκευὸς ἐκλογῆς τε καὶ εὐχρηστον (56) ἕκαστον ὁμῶν ἐπιτελέσει. Τοιαῦτα ποιῆσθαι τὴν πρόνοιαν ὁ θεὸς; Ἀπό-

hujus apud Caesaream Cappadociae passi, mentio habetur idibus Martii; sed ipsum Caesariensis urbis episcopum fuisse, nec martyrologia nec acta ejusdem Longini, ab Hesychio circa Christi annum 429, ut putant, conscripta et a Bollandi edita, testantur.

(49) Πρωτεύουσιν. Ms. Med. πρώτοις. Mox, κατὰ πᾶσας Ἐκκλησίας εὐροί τις ἂν. — Ita emendandum censui Vaticanum cod., in quo scribitur πρώτοις.

(50) Nicæam Bithyniae urbem intelligi, quae tunc temporis ad Metropoleos dignitatem jam evecta fuerat, cujus contentiones de primatu cum Nicomediensibus notissimae sunt viris eruditiss.

(51) Antiqui enim Bithyniae reges apud Nicomediam sedem fixerant; quin et Diocletianus Imperator Nicomediae sedem posuit, eamque aedificiorum multitudine ac magnificentia urbi Romae parem reddere conatus est. Vide Lactantium de Mortibus

persecutorum cap. 7.

(52) Καὶ νῦν, Med. νῦν εἰ καὶ. Paulo post, δοκιμότητι τῶν οἰκητόρων.

(53) Nicomedia siquidem terrae motu funditus subversa fuit, vicinis urbibus ex parte servatis, Datiano et Cereale coss. anno 368 aera Christianae, ut refert Ammianus Marcellinus lib. xvii, cap. 13, Idatius in Fastis, Socrates in Hist. eccl. lib. ii, cap. 39, et Hieronymus in Chronico. Vide Libanium in Monodia de ejusdem urbis subversione. Sed et reliquiam Nicomediam Juliano imperante terrae motu collapsam fuisse idem Ammianus Marcellinus lib. xxi, cap. 31, testatur.

(54) Φρονεῖν. Id. εἶναι τὸ φρόνημα. Mox vero εὐρήτε παρὰ τοῦ Θεοῦ.

(55) Τόρ. Id. τὸν — νεῦς.

(56) Εὐχρηστον. Med. εὐχρηστίας. Mox τοιαύτην π.

στολος ἐγκλεῖσται, διὰ τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς ἅπασιν νομοθετοῦν τοῖς ἀκούουσιν, ἐν οἷς φησι δεῖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπιληπτον εἶναι. Ἀρ' οὖν τοῦτου μόνου τῷ Ἀποστόλῳ μέλει, ὅπως ὁ τῆς ἱερωσύνης προεστηκώς, τοιοῦτος εἴη; Καὶ τί τοσούτον κέρδος, εἰ ἐν ἐνὶ τῷ ἀγαθῷ κατακλείοιτο; Ἄλλ' ὁἶδεν, ὅτε τῷ προσχόντι (57) συμμορφοῦται τὸ ὑποχείριον, καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ καθηγουμένου, τῶν ἐπομένων γίνε-
ται. Ὁ γὰρ ἐστὶν ὁ διδάσκαλος, τοῦτο καὶ τὸν μαθη-
τὴν ἀπεργάζεται· οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν τῇ χαλκευτικῇ τέχνῃ μαθητευόμενον, ὑφαντικῇ ἐκασχῆσαι, ἢ ἱστου-
ρεῖν διδασκόμενον, ῥήτορα, ἢ γεωμέτρην γενέσθαι·
ἀλλ' ὅπερ ἐν τῷ καθηγουμένῳ βλέπει ὁ μαθητής,
τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν μετατίθῃσι. Διὰ τοῦτο φησι·
Κατηργημένος ἔσται ὡς μαθητής, ὡς ὁ διδάσκα-
λος αὐτοῦ.

Τί οὖν, ἀδελφοί; ἄρα δυνατόν ταπεινώφρονα γενέ-
σθαι, καὶ κατεσταλμένον τῷ ᾄδει, καὶ μέτριον, καὶ
φιλοκαρδίας κρεῖττονα, καὶ τὰ θεῖα σφόν, καὶ πε-
παιδευμένον τὴν ἐν τοῖς τρόποις ἀρετὴν τε, καὶ ἐπι-
είκειαν, ταῦτα ἐν τῷ διδασκάλῳ μὴ βλέποντα; Ἄλλ'
οὐκ οἶδα πῶς οἷόν τε τὸν κοσμητικῶς μαθητευθέντα,
πνευματικῶν γενέσθαι. Πῶς γὰρ ἂν μὴ κατ' ἐκείνον
εἴεν οἱ πρὸς αὐτὸν ὁμοιοῦμενοι; Τί κέρδος ἐστὶ τοῖς
διφῶσι τῆς τοῦ ὕδατος μεταλουργίας, ὕδατος ἐν
αὐτῷ μὴ ὄντος; καὶ ἐν ποικίλοις σχήμασιν ἢ τῶν
κινῶν ἐπάλληλος θέσις ἐπὶ τοῦ ὕδατος ἀνέχει (58) τὸν
πέτατον, τί μᾶλλον ἂν ὁ διφῶν ἔλοιτο πρὸς τὴν ἑαυτοῦ
χρεῖαν; λίθους εὖ διακειμένους βλέπειν, ἢ κρουὸν
εὐρεῖν, καὶ ἀπὸ ξυλίνου σωλῆνος βέβη, μόνον διειδέ-
τε καὶ πότιστον τὸ νῆμα προχέοντα; Οὕτως, ἀδελφοί,
τοῖς πρὸς τὴν εὐσεβείαν βλέπουσιν, ἀμελητέον ἂν εἴη
τῆς ἐξω σκηνῆς, ἢ εἰ τις κομᾷ φίλους, καὶ καταλόγους
ἀξιομάτων ἀδρύνεται, καὶ πολλὰς ἐτησίας [προσέ-
δους λαμβάνων, καυχᾶται (59)], καὶ πρὸς τὸ γένος
ἑαυτοῦ (ἀφορῶν, μεγαλύνεται (60)), καὶ πανταχόθεν
τῷ τύφῳ περιαιτίζεται, τοιοῦτον ἔσθαι, ὡς ἐξ ῥῆν
ὕδατος, εἴπερ μὴ ἔχοι ἐν τῷ βίῳ τὰ προηγουμένα·
ἀναζητεῖν δὲ, καθὼς ἂν ᾗ δυνατόν, τῷ λύχνῳ τοῦ
Πνεύματος πρὸς τὴν ἐρευναν κεκρημένοι, Κήπος
κεκλεισμένος (61), καὶ πητὴ ἐσφραγισμένη, καθά-
φησιν ἡ Γραφή, ἵνα διὰ τῆς χειροτονίας.... τῷ κήπῳ
τρυφῆς (62), καὶ ἀναστομωθέντος τοῦ τῆς πηγῆς ὕδα-
τος, κοιλὴν γέννηται κτήμα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.
[Γένωιτο δὲ (63)], καὶ παράσχοι ὁ Κύριος εὐρεθῆναι
διὰ τῆς ἐν ὕμνῳ τοιοῦτον, ὅς ἐστι σκευὸς ἐκλογῆς,
σύλος [Ἐκκλησίας]. Πιστεύομεν δὲ τῷ Κυρίῳ, ἔσθ-
θαι ταῦτα, εἴπερ ὁμῶς βουληθεῖσθε διὰ τῆς ὁμολο-
γικῆς [χάριτος τὸ (64)] ἀγαθὸν συμφώνως ἰδεῖν,

A molles reddere, et qui rationum momentis, seu
malleorum ictibus, unumquemque nostrum in vas
electionis, et Domino non inuile valeat efformare.
Hujus rei nos rationem habere divinus jubet Apo-
stolus, dum in Epistola ad Timotheum de episco-
porum moribus legem, fidelibus cunctis obser-
vandam, sancivit, inquit, Oportere episcopum
irreprehensibilem esse*. Nunquid enim hoc tantum
curat Apostolus, ut qui sacerdotio fungitur, talis
sit? Ecquod magnum lucrum esset, si uno tantum
homine probitas contineretur? Sed plane novit
Apostolus, præpositorum moribus subditos con-
formari, et recta ducis facta, illorum etiam, qui
ipsum sequuntur, propria fieri. Etenim qualis est
magister, talem et discipulum efficit; nam qui
arti fabrilis operam navat, is textor fieri nequit,
sicut nec qui texere didicit, rhetor, vel geometra
potest evadere; sed quod in magistro observat
discipulus, id utique in se imitatione transferri;
propterea, inquit Scriptura, *Perfectus erit omnis
discipulus, quemadmodum magister ejus*."

Quid igitur, fratres? Nunquid humilis, modestus,
moderatus, lucro non addictus, divinarumque re-
rum peritus, et morum probitate, atque mansuetu-
dine præditus, fieri poterit, qui hæc in magistro
non conspexerit? Verum non video, quomodo qui
mundana tantum didicit, spiritualis evadere valeat.
Quomodo enim alicujus formam speciemque non
referant, qui ad eundem sese componunt? Quid
prodest sitiens aquam magnificentiæ, si aqua
vacuum sit? Quamvis enim multiformes columnæ
concinne dispositæ, fastigium sustollant in al-
tum, quid potius in usum suum sitiens eligeret,
lapidesne affabre dispositos intueri, vel fontem
invenire, quantumvis ex ligneo canali defluat,
solumque pellucidos, et potui gratos latices
profundat? Ita, fratres, iis qui pietatem præ
oculis habent, nulla ratio habenda esset ex-
terioris speciei, atque pompæ; et si quis ami-
corum numero effertur, et dignitatum copia
superbit, et multis (annis redditibus fruens, ex-
tollitur, et ad genus suum (respicens, gloria-
tur, et undequaque fastu intumescit, talem utique
hominem missum facere oportet, tanquam siccum
aquarium, nisi iis præditus sit moribus, qui primum
in recta vitæ institutione locum obtinent, et spiri-
tualis lucerna ad scrutandum adhibita, inquirendus,
quantum fieri potest, *Hortus conclusus, et fons ob-
signatus*", quemadmodum, inquit Scriptura, ut (re-
serato) per ordinationem voluptatis horto, et recluso

* 1 Tim. III, 2. 10 Luc. VI, 40. 11 Cant. IV, 12.

(57) Προσχόντι. Id. προέχοντι.

(58) Ἀρέχει. Med. ἀνέχῃ.

(59) Ἐτησίαις.—καυχ. Id. ἐτησίους ἀναριθμεῖται
προσόδους.

(60) Ἀφορῶν, μεγαλ. Id. βλέπων περιουχοῦται.

(61) Κεκρημένοι.—κεκλεισμένος. Med. κεκρη-
μένοι εἰ ποὺ τίς ἐστὶ κεκλεισμένος. Mox id. cod. post
χειροτονίας lacunam ita suppl., ἀνοχθεῖσθε ἡμῶν
ἐν. Et paulo post, καθόλου ἐκκλ.

(62) Videtur hic legendum supplendumque esse,
ἵνα διὰ τῆς χειροτονίας ἀνεργάμενον τοῦ κήπου τρυ-
φῆς, quam lectionem in versione Latina secutus
sum.

(63) Γένωιτο δέ. Id. ἢ ἐν ἐκείνῳ χάρις. Paulo
post, σύλος τε καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας πιστ.

(64) Χάριτος τό. Id. συμπνοίας πρὸς τὸ κοινόν.
Mox vero, Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀγαθόν.

aquæ fonte, in communem Ecclesiæ catholicæ utilitatem cedat. (Faxit autem), concedatque Deus, ut quam cito inter vos talis vir inveniatur, qui sit vas electionis, et columna (Ecclesiæ). Confidimus autem in Domino, fore ut hæc accidant, si (gratia), quæ pacem concordiamque fidelibus conciliat, adjuti, ad id quod bonum rectumque est, concorditer nostri voluntatem (et quod ipsi probatur), et placet, quodque perfectum est, præferentes; ita ut recte facta vestra talia sint, quibus et nos (gaudeamus et vos) exsultetis, et universorum Dominus glorificetur, quem decet gloria in sæcula.

EPISTOLA XVIII.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΗ' (66).

De hac epistola hoc unum tantum conjicere possum, scriptam nempe fuisse, quo tempore Nyssenius ab Ecclesia exsulabat; nam ea de re conqueritur, simulque miserum Ecclesiarum Asiæ statum describit.

Quam pulchra rerum pulchrarum similitudo est, cum expressam primigeniæ venustatis imaginem (servant)! Nam animæ tuæ revera pulchræ expressissimam imaginem vidi in suavissimis tuis litteris, (quas ut) alicubi Evangelium ait¹², ex abundantia cordis tui mellitas reddidisti; quamobrem te ipsum intueri, (tuaque) benevolentia, per comitatem illam, quæ in eisdem litteris elucebat, potiri arbitrabar, easque sæpenumero (in manus) sumens, assidueque percurrans, majore semper earum desiderio (affectus sum); nullaque id agendi satietas erat, quippe quæ, ut in rebus suapte natura pulchris atque egregiis usu evenit, voluptatem ex tuis litteris ortam (excipere, ac terminare nequitiam potest.) Nam nec solis continuus et liber aspectus ejus intuendi cupiditatem minuit, neque valetudinis prosperitas sui desiderium tollit; sic etiam nullam satietatem dari posse credimus ejus voluptatis, quæ ex probitate tua capitur, cujus excellentiam, atque præstantiam sæpe coram, nunc autem etiam per litteras clare cognovimus. Sed quemadmodum affici solent, qui ingentem ex aliqua re sitim contrahunt; ita et nos quo magis tuis bonis explemur, eo magis eorumdem quodammodo siti corripimur. Quod si nullam assentationem, nullamque falsam adulationem dictis hisce nostris inesse censueris, quod profecto facies, cum semper sis erga omnes, ac præsertim erga nos animo, si quisquam alius, liberali et humanitatis pleno, fidem mihi prorsus habebis, tibi diserte affirmanti, tuarum litterarum suavitatem meis oculis, medici cujusdam remedii instar, adhibitam, continuum lacrymarum mearum

Ἦς καλὰ τῶν καλῶν ἐστὶ τὰ ὁμοιώματα, ὅταν ἐναργῆ τοῦ πρωτοτύπου κάλλους τὸν χαρακτήρα διασώζονται (67)! Τῆς γὰρ ψυχῆς σου τῆς ὀντως καλῆς εἶδον ἐναργεστάτην εἰκόνα ἐν τῇ τῶν γραμμάτων γλυκύτητι, [ἄπερ, ὡς (68)] φησί σου τὸ Εὐαγγέλιον, ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας σου ἐμελίτωσας· καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν σε προσορῶν, καὶ [τό σου (69)] εὐφρον καρποῦσθαι διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμασι φιλοφροσύνης ἐνόμιζον, καὶ πολλάκις [εἰς χεῖρας] ἐπαναλαμβάνων τὰ γράμματα, καὶ συνεχῶς ἐπιὼν πρὸς μείζονα τῆς ἀπολαύσεως ἐπιθυμίαν [κατέστην (70)], καὶ κόρος τῶν γινομένων οὐκ ἦν. Ὅς, καὶ ὡς ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ φύσιν καλῶν καὶ τιμίων, τὴν ἡδονὴν δια[παύειν οὐ δύναται (71)]. Οὐτε γὰρ τοῦ προσορῶν τὸν ἥλιον ἡ συνεχῆς μετουσία τὴν δρεξίν ἡμβλυνεν, οὔτε τῆς ὑγείας ἡ διηνεκῆς ἀπόλαυσις τὴν ἐπιθυμίαν ἐσθῆσεν, οὔτε τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἣν κατὰ πρόσωπον (72) πολλάκις, καὶ νῦν διὰ τοῦ γράμματος ἔγνωμεν, δύναμιν (73) πεπεσμεθα μέχρι κόρου προελθεῖν ἀπλόαυσιν. Ἄλλ' οἷόν τι πάγουσιν οἱ ἐκ τινος περιστάσεως διψῶντες ἀτέλεστα, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὅσον ἐμποροῦμεθα τῶν σὺν ἀγαθῶν, τοσοῦτο μᾶλλον διψῶδεις γινόμεθα. Εἰ δὲ μὴ θωπεῖαν τινὰ καὶ ψευδῇ κολαχείαν τὸν ἡμέτερον λόγον ὑπολήψῃ (πάντως δὲ οὐκ ὑπολήψῃ (74), τὰ τε ἄλλα τοιοῦτος ὢν, ὅλος εἰ, καὶ περὶ ἡμᾶς διαφερόντως, εἰ καὶ τις ἄλλος, χρηστός τε καὶ γνήσιος), πάντως πιστεύσεις τοῖς λεγομένοις, ὅτι τὴν συνεχῇ τῶν θαυρῶν ἐπιβρόχῃ ἡ τῶν γραμμάτων χάρις, οἷόν τι φάρμακον ἰατρικόν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐγγενομένην, ἀνέστειλε, καὶ προσδοκῶμεν. τῇ τῶν ἁγίων εὐχῶν σου ἰατρείᾳ τὰς ἐλπίδας ἐαυτῶν ἐπερείδοντες, ὅτι τάχα καὶ καθόλου τὸ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάθος ἐξιασθήσεται· ἐπεὶ τὸ γε νῦν

¹² Matth. xii, 34.

(65) Χαίρομεν. Id. ἐχαυχησάμεθα.

(66) Ἐπιστ. In cod. Med. inscripta perhibetur Ὅτι τῇ ἐπιστολῇ Μελετινῆς, ἐστὶν XXI.

(67) Χαρ. διασώζονται. Id. χαρακτήρα καὶ ἐφ' ἐαυτῶν διασώζεται.

(68) Γλυκ. ἄπερ ὡς. Id. γλυκ. ὡς ἡμᾶς καθώς.

(69) Καὶ τό σου εὐφρον. Id. καὶ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς εὐφροσύνην. Et mox ὑπ' ἡδονῆς pro εἰς χεῖρας.

(70) Κατέστην. Id. ἐξεκαύδην· et mox non agnoscit ὡς.

(71) Διαπαύειν οὐ δύναται. Id. διαλυομένηται.

(72) Fortasse legendum, ἥς κατὰ πρόσωπον.

(73) Δύναμιν. Id. δυνατὸν εἶναι.

(74) Ita hoc in loco emendandum censui Vaticanae codicem, in quo scribitur, οὐκ ἄπαξ λήψῃ.

ἔχον, ἐν τοιοῦτοις ἐσμέν, ὡς φεῖσθαι τῆς ἀγαπώ-
σης ἡμᾶς ἀκοῆς, καὶ ἐπικρύπτεσθαι σιωπῇ τὴν ἀλή-
θειαν, ἵνα μὴ πρὸς κοινωνίαν τῶν ἡμετέρων κακίων
τοὺς γνησίως ἡμᾶς ἀγαπῶντας ἐφαλκυσώμεθα. Ὅταν
γὰρ ἐνθουσιώμεν, ὅτι τῶν φιλάτων ἀπολειφθέντες,
ἐν πολέμοις ἀναστρέφομεθα, καὶ ἃ μὲν καταλιπεῖν
ἐδιάσθημεν, τέκνα ἐστὶν, ἃ ταῖς πνευματικαῖς ἡμῶν
ὥδισι τῷ θεῷ γενῆσαι κατηξιώθημεν, [τῷ (75) τῆς
ἀγάπης] νόμῳ συνηρμοσμένα [ἡμῖν,] καὶ κακοπα-
θείαις ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ἐπὶ [τείνον-
τα (76)] πρὸς ἡμᾶς τὸ φιλόστοργον· καὶ ἐπὶ πρὸς
τούτοις οἶκος κεχαριτωμένος, ἀδελφοί, συγγενεῖς,
ἐταῖροι,] συνήθεις, φίλοι, ἐστίαι, τράπεζα, ταμεῖον,
στιβὰς, τὸ βάθρον, ὁ σάκκος, ἡ [συνουσία (77)], τὸ
ἱάκρυον, ἃ ὡς ἐστὶ γλυκεία, καὶ διὰ συνηθείας ὅσον
ἐράσματα, οὐδὲν δεῖ (78)... εἰδότες σε γράφαι. Τὰ δὲ
ἀντ' ἐκείνων, ἵνα μὴ τι ἐπαχθὲς λέγειν δεῶω, πάντα
[κατὰ σαυτὸν (79)] σκέπησον. Πρὸς τῷ τέλει τῆς
ἐμμαντοῦ ζωῆς ὢν, πάλιν τοῦ ζῆν ἄρχομαι [μανθάνειν
τε] ἀναγκάζομαι τὴν εὐδοκίμουσαν νῦν τῶν ἡθῶν
τοικίλιαν, ὀψιμαθὲς κακοτρόπος.... τῆς (80) πανουρ-
γίας γινόμενος, ὡς ἐρυθρίαν αἰετὶ τῇ ἀφύτῃ τοῦ πρᾶ-
γματος (81). Οἱ δὲ ἀντιτεταγμένοι τῇ διδασκαλίᾳ τῆς
σοφίας ταύτης, εἰσὶν ἱκανοὶ (82) καὶ φυλάξαι, ὁ ἔμα-
θον, καὶ ἐφευρεῖν, ὁ οὐκ ἔμαθον· [τοιγαροῦν] πῶλε-
μοῖσι, πόρρωθεν ἀκροβολίζοντες, ἐπὶ παρατάξει κα-
ταπυκνῶσι τὴν φάλαγγα, κατὰ τὸ [πρόσφορον αὐτοῖς]
προλογίζονται (83), ταῖς ὑπερβολαῖς προκατέχουσι,
τοὺς συμμάχους ἑαυτοῖς πανταχόθεν προσπεριβάλ-
λονται. Πολλοὶ δὲ παρ' αὐτοῖς, καὶ ἀκαταγώνιστος τῇ
δυναμείᾳ ὁμαρτεῖ ὁδός (84)], εἰς στρατηγίαν προ-
βέβλημένοι, ὥσπερ τις ἀγωνιστὴς περιδέξιος, διπλῇ
τῇ χειρὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ προμαχόμενος, πῇ μὲν
δασυολογῶν τοὺς ὑποχειρίους, πῇ δὲ βάλλων (85)
τοὺς προστιγχνάοντας. Εἰ δὲ καὶ τὴν εἴσω ἡμῶν δι-
αγωγὴν ἐξετάζοις, εὐρήσεις ἄλλα τοιαῦτα οἰκίδιον
πνιγρὸν, κρυμνὸν, καὶ ζόφον, καὶ στενωπορά, καὶ
πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις καλοῖς εὐθηνούμενον, βίον ὑπὸ
πάντων μωμοσκοπούμενον, φωνὴν, καὶ βλέμμα, καὶ
ἱματίου περιβολὴν, χειρὸς τε κίνησιν, καὶ ποδῶν
ποικίαν στάσιν, καὶ πάντα πολυπραγμονούμενα· καὶ
εἰ μὴ δαυὶ ἄσθμα διὰ πολλοῦ προχέμενον, καὶ εἰ μὴ
συνεχὲς διαδίδεται στεναγμὸς σὺν τῷ ἄσθματι, καὶ
εἰ μὴ διεκρίπτεται τῆς ζώνης ἡμῶν τὸ χιτῶνιον (86),
καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μὴ κεχεῖσθαι τῇ ζώνῃ, καὶ εἰ μὴ

(75) Τῷ τῆς ἀγάπης ... συνηρμοσμένα ἡμῖν. Id. ἡμῶν νόμῳ, συνηρμοσμένην κινῶναι. — Vide an hæc, et proxime sequens lacuna sic melius expleri possit, κατηξιώθημεν, ἃ καὶ ἡμῖν νόμῳ συνηρμοσμένα ἀγάπης, καὶ κακοπαθείαις ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ἐπιτείνει πρὸς ἡμᾶς τὸ φιλόστοργον.

(76) Ἐπιτείνονται. Id. ἐπιδεικνύμενη. Εἰ μοι, οἰκεῖται pro ἐταίροι.

(77) Συνουσία. Id. γυνία· ἡ προστυχὴ. Paulo post, δεῖσμεν πρὸς εἰδὸτα σε γράφαι.

(78) Locus iste ita supplendus esse videtur, ut legamus, οὐδὲν δεῖ ἡμᾶς λέγειν, εἰδότες σε γράφαι, vel potius, σοι γράφαι.

(79) Πάντα κατὰ σαυτὸν. Id. πάντα ὡς ἄλλως εἶχει. Mox μανθάνειν absque τε.

(80) Ὀψιμαθὲς κακοτρόπος τῆς. Id. ὀψιμαθὲς κακοτροπίας καὶ τοιαύτης. — Videtur hic locus

A profluvium repressisse, nosque præterea spem omnem nostram in tuarum precum medela collocantes, plane confidere, fore ut quam cito, hic animæ nostræ morbus penitus prodigetur, cum cæteris quod ad præsens tempus attinet, in eo statu res nostræ sitæ sint, ut amicorum auribus parcendum, et veritas silentio occultanda nobis sit, ne in maiorum nostrorum consortium eos, qui nos vere diligunt, pertrahamus; cum scilicet animo nostro perpēdimus, nos charissimis atque iucundissimis rebus destitutos, in bellis versari, et eos quos deserere coacti sumus, filios esse, quos per spirituales nostros dolores Deo parere dignati fuimus, quique (dilectionis vinculo nobiscum) conjuncti erant, et difficillimis persecutionum temporibus, quantumvis gravibus ærumnis vexati, suæ tamen erga nos benevolentię (majorem semper cumulum addiderunt); ac præterea domus unice dilecta, fratres (consanguinei, sodales), familiares, amici, focus, mensa, cella penaria, stragulus, scamnium, saccus (mutua colloquia), lacrymæ, quæ omnia quam dulcia sint, et quantum propter consuetudinem sui desiderium excitent (supervacaneum erit nos dicere), cum sciamus te id etiam in tuis ad nos litteris commemorare; quæ autem horum nobis loco succedere, ne quid molestum dicere videar, tute ipse considera. Ad extrema vitæ redactus, rursus quodammodo vivere incipio, (atque discere) cōgor probalam nunc omnibus morum versutiam, discipulus improbæ (huius) calliditatis sero factus, ita ut nunquam non rei turpitudinem erubescam. At adversarii hanc sapientiam edocui, et servare quod didicerunt, et quod nondum sciunt, facile adinvenire possunt: longe itaque jaculantes, acriter pugnant, phalangem inter præliandum addensant, ad (suam tantum utilitatem) præstantur, exaggerationibus audientium animos præoccupant, auxiliariis sociis undequaque stipantur. Insignis autem, idemque insuperabilis (dolos ipsos comitalur), in eorum exercitus ducem designatus, tanquam ambidexter quidam pugnator, prima in acie, utraque manu decertans, et hac quidem tributa ex sibi subditis colligens, illa vero obvios quosque vulnerans. Quod si ea, quæ ad privatæ vitæ nostræ rationem pertinent, quæras, alia hujusce-

ita restitui debere, ὀψιμαθὲς κακοτρόπος ταύτης τῆς πανουργίας γινόμενος.

(81) Videtur loqui Nysenus de Macedonianis; nam similia de eisdem habet Basilus in libro *De Spiritu sancto*, capite ultimo, ubi miserum Ecclesiarum orientis statum fuisse describit.

(82) Τῇ διδασκαλίᾳ ἱκανοί. Id. διδάτχαλοι τῆς σοφίας εἰσὶν ἱκανοὶ ταύτης. Paulo ante, ὡς καὶ ἐν.

(83) Τοιγαροῦν πρόσφορον αὐτοῖς προλογίζονται. Id. συστάδην ἀπαντὲς προλογίζονται.

(84) Ὁμαρτεῖ ὁδός. Id. ὁ μαρμῶν.

(85) Βάλλων. Id. ἄλλον. Et mox, ἐν ἴσῳ pro εἰσω.

(86) Ita emendandum censui Vaticanum codicem, in quo legitur, καὶ εἰ μὴ διεκρίπτεται τῆς ζωῆς ἡμῶν τὸ χιτῶνιον.

modi invenies; domunculam ita arctam, ut pene suffocet, et algore, tenebris, angustia, omnibusque aliis id genus bonis abundantem; vitam omnium censuris, et reprehensionibus obnoxiam, vocem, oculorum contuitum, vestitum, manus motum, et pedum posituram, qualis nempe sit, cæteraque omnia curiose nimis observata; et nisi gravem sæpius anbellum edas, eique perpetua adjungas suspiria, e zona tunica diffuas, vel et ipsum zonæ usum negligas, ac denique sinistrorsum pallium decidat, hæc, inquam, omnia ni fiant, belli adversus nos occasio oritur, et hisce de rebus singuli quique viri, populi, ipseque solitudines, et provinciarum fines ad pugnam adversus nos concitantur. Verum nec perpetuo felices prorsus, fortunatique, nec omnino miseri esse possumus, quandoquidem contrariis eventibus omnium, ut plurimum, vita temperatur. At si tua benevolentia nobis, Deo juvante, jugiter præsto sit, tantam malorum multitudinem, atque molem sustinebimus, ea spe freti, fore ut tandem aliquando tua probitate perpetuo nobis frui liceat. Hæc itaque nobis impertiri nunquam desinas, quibus et nobis non parum solatii asseres, et promissam in divinis mandatis mercedem, largiorem tibi comparabis (87).

EPISTOLA XIX (89).

Cujusdam Joannis antistitis (uti in fine epistolæ manifeste significatur) epistolæ respondens, de iis quæ Joannes sciscitabatur, conscribere aut quidquam inquirere tum posse se negat, osti inopiam excusans, acerbissimasque calamitates quibus premebatur: quas enumeratione prosequitur a quadam sorore exorsus; ad quam post diuturnum tempus intinendam cum longum ingressus esset iter, vix conspectam tertia die mortem occumbentem amisit, cui deinde justa fecit. Herum sacrarum Galatarum clades exponit; Iborumque legationes; ut eorum, mortuo antistite, curam gerat; et Sebastenorum, ut adversarum sectarum incursionibus obsistat. Iboræ antistitem designatum se declarat invitum; molisque in sacris eorum rebus seditonum turbas indicat. Babyloniorum dissensiones, moresque perditissimos enarrat. Tandem epistolam concludit Joanni pollicens obsecratum se ei et fidem liberaturum, si aut tempus habeat aut ad ipsum is adeat.

Epistola ad quemdam Joannem de quarundam rerum argumentis; ac de actione, et instituto vitæ cujusdam sororis sue Marcinæ.

Novi quosdam pictores inutilem illam ambitionem gratificari aspectu valde turpibus amicis; in eorum, ut sua imago pingatur, animo propensorum formam pictura immutando: contrarium quidem quid facientes, quam ipsi vellent: in quibus enim picturæ imitatione naturam propemodum corrigere volunt pulchre, multumque floridis coloribus; quod formæ injucundum est sub tabula occultantes effigiem ita permutant. Illis sic profecto non lucrum est ullum flava coma et profunda; incurvata in fronte, atque circumfulgens; et ille, qui in labiis flos, et qui super genas rubor; palpebrarumque orbis, et oculorum radius; atque nigrore illucentia supercilia; ac in superciliis frons coruscans; et si quid aliud tale formæ conficit opportunitatem. Etenim si a natura ea non habeat; cuicumque pictorum propositus is sit, ut pictura simuletur; nil prorsus utilitatis ex hujusmodi benevolentia consequetur. Eodem modo id evenire mihi videtur, si quis propter amicitiam ei quem adamat, laudum

περιῤῥέοι κατὰ τὸ πλεόντων ἡμῶν ἢ διπλοῦς, ταῦτα πάντα μὴ γινόμενα, πολέμου τοῦ (87) πρὸς ἡμᾶς ὑπόθεσις γίνεται, καὶ ἐπὶ τούτοις κατ' ἀνδρας, καὶ δῆμους, καὶ ἐσχάτως, πρὸς τὴν καθ' ὁμῶν μάχην συνίστανται. Ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶ διὰ πάντων πράττειν καλῶς, ἢ κακῶς· μέμικται γὰρ ὡς ἐπιπολὶ διὰ τῶν ἐναντίων πᾶσιν ὁ βλος· εἰ δὲ τὸ σὺν ἡμῖν κατὰ θεοῦ χάριν διηνεκῶς παρείη, ὑποίομεν τὴν τῶν ἀγδῶν θαψίλειαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ τῆς σῆς ἀγαθότητος διὰ παντὸς μετέχειν. Μὴ ποτε οὖν παύσαιτο τοιαῦτα χαρίζομενος, δι' ὧν καὶ ἡμᾶς ἀναπαύσεις, καὶ σωτὴρ τὸν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς μισθὸν πλείων παρασκευάσεις.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΘ'.

Ἐπιστολὴ πρὸς τινὰ Ἰωάννην περὶ τινῶν ὑποθέσεων· καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς, καὶ καταστάσεως τῆς τοιαύτης ἀδελφῆς αὐτοῦ Μαρκίνης.

Οἶδα τινὰς τῶν ζωγράφων φιλοτιμίαν ἀνύητον χαρίζεσθαι τοῖς εἰδεχθεστέροις τῶν φῶων, ἐν τῷ μεταγράφειν τὴν μορφήν εἰς εἰκόνα προθυμουμένων, ἐναντίον δὲ τι ποιοῦντων ἢ βούλονται· ἐν οἷς γὰρ διορθοῦνται ὅθεν τῇ μιμησει τὴν φύσιν τοῖς εὐανθεστέροις τῶν χρωμάτων τὸ τῆς μορφῆς ἀπὸ τοῦ πίνακος κρύπτοντες, τὸν χαρακτῆρα παραλλάττουσιν. Ὡς οὖν ἐπ' ἐκείνων κέρδος οὐκ ἐστὶν οὐδὲν κόμη ξανθὴ καὶ βαλεῖα, ἐπικυρτουμένη τῷ μετώπῳ καὶ περιστρεβύουσα, καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ χεῖλους ἄθος, καὶ τὸ ἐπὶ τῆς παρειᾶς ἐρύθημα, βλεφάρων τε κύκλος, καὶ ἀκτὴς ὀμμάτων, καὶ ὀφρύς ἐν τῷ μέλανι στρεβύουσαι, καὶ ἐπιλάμπον τῇ ὀφρὺ μετώπων· καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτο τὴν τῆς μορφῆς ὡρὰν συναπεργάζεται, (ἐὰν γὰρ μὴ παρὰ τῆς φύσεως ἔχῃ τοιαῦτα ὁ τῷ ζωγράφῳ προτεθεὶς εἰς τὴν μίμησιν, οὐδὲν ἀπώνατο τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας)· τὸν αὐτὸν τρόπον δοκεῖ μοι, εἰ τις ὑπὸ φιλίας ἐπαίμων ὑπερβολὰς τῷ ἀγαπημένῳ χαρίζοιτο, καὶ ἀναπλάσσει τῷ λόγῳ μὴ οἷός ἐστιν, ἀλλ' οἷον εἶναι προσχεῖ τὸν ἐν παντὶ τὸ τέλειον ἔχοντα,

(87) Πολέμου τοῦ. Id. πολεμούντων. Paulo post, καθ' ἡμᾶς.

(88) Hactenus ex editione et interpretatione Laurentii Zacagni.

(89) Sequentes epistolas septem Græce primus edidit et Latinas fecit J. B. Caraccioli. (Galland. Biblioth. VI, 624.)

τῷ μὲν λόγῳ τὸν ὀρθὸν βίον ἐτυπώσατο, τὸν δὲ φίλον οὐ μᾶλλον ἐσέμνυνε ταῖς τῶν ἐπαίνων ὑπερβολαῖς, ἣ διήλεγξεν ἀντιφθεγγόμενον διὰ τοῦ βίου τῷ λόγῳ, καὶ ἄλλον δεικνύμενον ἢ ὅσος νομίζεται. Τί οὖν ὁ λόγος μοι βούλεται; Εἶδον ἐν τοῖς γράμμασι τῆς ἀγάπης σου οἷον ἀνδριάντα τινα πρὸς τὸ ἀκρότατον ἀπηκριθωμένον, ᾧ ὄνομα ἦν ἐγώ· ἐμὲ γὰρ ἐδήλου τὸ γράμμα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ τῷ βίῳ ἐγὼ τῷ ἑαυτοῦ κατὰ πᾶσαν ἀκρίθειαν ἐνιδὼν, ἐγνων ἑμαυτὸν πάμπλου κεχωρισμένον τῆς διὰ τοῦ λόγου γραφῆς· οὐ μὲν ἀπεδείξαμην καὶ διὰ τούτων τὸ φιλάγαθον δειξάντα, δι' ὃν γὰρ τοιοῦτον εἶναι νομίσας, τοσοῦτον ἡγάπησας, ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν τῆς τῶν τρόπων σου πεποίθησιν δεξιότητος. Ὡς οὐδεμίαν ἀλλήν τοῦ ἀγαπᾶν ἀφορμὴν πλὴν τὴν ἀρετὴν, ἥς καὶ ἡμεῖν τι μετεῖναι νομίζων, ἐν τοῖς γνησιωτάτοις τῶν φίλων ἔσγες. Αὐτὸ καλῶς ἔχειν ᾤθηθ' δι' ἑμαυτοῦ μᾶλλον τὸ ἑαυτοῦ γινώσκειν, ἢ ταῖς ἐτέρων μαρτυραῖς παράγεσθαι· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀληθεῖς ὡσιν οἱ μάρτυρες. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος παρεγγυᾷ· ἐκ τῶν ἐπινώμονας γίνεσθαι, τοὺς μέλλοντας κατὰ τὸν ἔξωθεν λόγον ἑαυτοὺς γινώσκειν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, ὥς ἂν μὴ δοκοῖν αὐτῷ τῷ παραιτεῖσθαι τὸν ἐπαινον, τῶν ἐπαίνων κατεριονεύεσθαι. Ἐπεὶ δὲ διεκλεύσω λόγους τινας περὶ τῶν ἡμῖν ζητούμενων πονήσαντα ὠφελῆσαι τι τὸ κοινὸν διὰ τῆς τοιαύτης σπουδῆς· γινώσκει τοσοῦτον ἡμᾶς μετεσχηκέναι σχολῆς, ὅσον μικροῦ δεῖν ἐκείνος, περὶ οὗ φησὶ τις τὸν προφητῶν ὅτι συμπλαχεῖς λέοντι, καὶ μόγις διεκδύς τὸ χάσμα, καὶ τὴν τῶν ὀνύχων ἀκμὴν, καθ' ὃ μέρος φέτο φεύγειν, εἰσαθε κατὰ στόμα τῆς ἀρκτου γενόμενος. Εἶτα διαδράς σὺν ἀγῶνι πολλῷ καὶ τούτῳ τὸν κίνδυνον, καὶ πρὸς τὸν τοῖχον ἑαυτὸν ἀναπαύων, ἀνέδρα καὶ δῆγματι θρεῖς συνηνέχθη. Τοιαύτη τις γέγονε τῶν συμπεπαιστωμένων ἡμῖν ἀνιερῶν ἡ συνέχεια. Καὶ οὕτως ἐπ' ἀλλήλοις τῶν λυπηρῶν αἱ διαδοχαὶ αἰετὰς ὑπερβολαῖς τῶν ἐπιγενομένων, μικρὰ τὰ φθάσαντα δοκεῖν εἶναι παρασκευάζουσαι. Εἰ δὲ μὴ φορτικὸν ἔστι λυπρὴν τοῖς ἀγαπῶσι χάρισασθαι τοῖς σκυθρωποῖς διηγῆμασιν, ἐκδηλοῦμαι σοι δι' ὀλίγου τὴν κακὴν ἱστορίαν. Ἦν ἡμῖν ἀδελφῇ τοῦ βίου διδάσκαλος, ἡ μετὰ τὴν μητέρα μήτηρ, τοσαύτην ἔχουσα τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν, ὥστε πύργον ἡμῖν ισχύος εἶναι, καὶ ὅπλον εὐδοκίας, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, καὶ πόλιν περιοχῆς καὶ πᾶν ἀσφαλείας ὄνομα, διὰ τὴν προσοῦσαν ἐκ τοῦ βίου αὐτῇ πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν. Ὡς δὲ τοῦ Πόντου τὰ ἔσχατα, τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἑαυτὴν ἐροκίσασα. Χορὸς ἦν περὶ αὐτὴν παρθένων πολὺς. Ἄς αὐτὴ διὰ τῶν πνευματικῶν ὠδίνων γεννήσασα, καὶ εἰς τελειώσιν διὰ πάσης ἐπιμελείας προάγουσα, τὴν τῶν ἀγγέλων ἐμμελετο ζωὴν ἐν ἀνθρωπίνῳ τῷ σώματι. Οὐκ ἦν διακρίσις ἐν αὐτῇ νυκτὸς καὶ ἡμέρας· ἀλλὰ καὶ νύξ ἐνεργὸς ἐν τοῖς τοῦ φωτὸς ἔργοις ἐδεικνυτο, καὶ ἡμέρα τὴν νυκτερινὴν ἡσυχίαν τῷ ἀταράχῳ τῆς ζωῆς ὑπεκρίνετο. Φωνῆεν ἦν αὐτῇ διὰ παντὸς χρόνον τὸ ὀκνημα, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ταῖς φάλμυδαῖς περιηχοῦμενον. Εἶδες

A exsuperantias gratificetur, et ipsum sermone effingat, non qualis est, sed qualem esse decet eum, qui, quod omnino perfectum est, obtinet. Oratione quidem rectam illius vitam is figurat; amicum vero ea laudum superlacione non magis veneratione dignum reddet, quam redarguet orationi vita contradicentem; et alium sese ostendentem, quam qualis existimatur. Quid igitur sibi vult meus sermo? Vidi in litteris charitatis tuæ qualis status quædam summa diligentia erat ibi elaborata: cui nomen eram ego. Me etenim manifeste indicabat epistola. At deinde, uti in speculo, in meimet ipsius vita omni diligentia ego me inspiciens, cognovi me ipsum omnino ab eo scripto propter illum sermonem distare atque recedere; te vero perspicue sensi eum, qui vel propter hæc probitatis amorem et studium commonstrares: per quæ etenim me talem esse existimans tantum amasti; instituti tui solertiae declarationem fecisti evidentissimam; ut nullam aliam amore complectaris facultatem præter virtutem: cujus et nobis quidquam partis esse judicans, inter omnium maxime legitimis amicis nos habes. Bene ideo esse putavi ex memet ipso magis, quæ in me ipso sunt, dignoscere, quam aliorum testimoniis seduci, etsi in aliis omnibus veri ipsi sint testes: hoc enim et proverbialis sermo pronuntiat: Sui ipsius exploratores fiant illi, qui se ipsos noscere debent juxta eā, quæ ab externis sibi dicuntur. At vero hæc non ideo quidem narrata sint, ac si, cum laudem recusens, mihi videar a tuis laudibus per dissimulationem illusos. Quoniam autem cohortatus es, ut quædam de iis quæ a nobis quæsissem dicam ipse, qui hujusmodi opera ei studio publicum quidquam juvare elaboro: scito tanti otii expertes nos esse, quantam ferme ille, et haberet ille, de quo quidam prophetarum dixit¹³: quod cum leone complicatus, et ægre inde evadens, per quam partem putabat oris hiatum unguularumque cuspidem fugere, per eam inscius atque imprudens ursæ os prope fuit. Deinde et ex hoc periculo magno cum certamine dilapsus, atque secus murum se ipsum requiescens, cum insidiis et morsu serpentis collatus est. Talis quædam nobis facta est acerborum casuum continuatio: et ita mutæ tristium rerum, exsuperantia semper advenientium, successiones videntur post parva præcedentia esse paratæ. Si autem grave non est, molestiam eis qui adaman-
C
D
tur, in tetricis narrationibus gratificari; miseram historiam tibi paucis exponam. Soror erat nobis vitæ magistra; quæ post matrem nobis mater, tantum habebat ad Deum interiorem accessum, ut et turris nobis esset fortitudinis et bonæ voluntatis armatura, sicuti ait Scriptura¹⁴, et urbs munitionis, et omne tutelæ nomen; propter eum qui ipsi ex ejus vita aderat, accessum ad Deum. Incolebat autem Ponti extrema, cum ex hominum

¹³ Amos. v, 19. ¹⁴ Psal. lx, 5; v, 15; xxx, 25; cvii, 11.

convictu prorsus emigrasset. Chorus erat circum ipsam virginum multus. Quas ipsa spiritali partu genitas ad morum quoque perfectionem omni cura adducebat, angelorum vitam in humano corpore imitata. Nullum in ea discrimen erat noctis, et diei. Sed et nox lucis operibus operosa ostendebatur; et dies nocturnam quietem nullis vitæ turbis simulabat. Vocale habebat ipsa omni tempore domicilium, noctu interdiuque sacris cantibus circumsonans. Videres rem vel sub oculis incredibilem: carnem propria non querentem; ventrem, prout ex ejus demolitione suspicamus, a suis propriis appetitionibus vacantem; lacrymarum guttas ad potus mensuram exercitas; os omnino legem meditans; auditum divinis rebus vacantem; manum ad mandata jugiter mobilem. Et quam ratione quis sub aspectum rem adducere cedentem?

Postquam igitur a vobis ad Cappadoces primum constitui, quædam de ea auditio nos perturbavit. Necem adhuc dierum intermedia via erat. Et cum hanc omnem, quantum fieri potuit, festinatione perfecissem, ad Pontum adsum: et inspexi, et inspectus fui. At vero quemadmodum si quis per meridiem iter habens sole corpore circumseptus, ad quemdam fontem accurrens, prius quam aquam attingat, prius quam linguam refrigeret, confestim, ipsi exsiccatæ fonte, pulverem effectam aquam inveniat; ita et ipse, cum eam quam exoptabam, quæ matris loco mihi et magistræ et boni omnis erat, anno decimo cernerem, prius quam desiderium expleretur, tertia die illi parentavi, et inde divertii. Hujusmodi mihi fuerunt primi patriæ post reditum meum ex Antiochia ingressus. Deinde antequam hæc in me decoqueretur calamitas, accipie Ecclesiæ meæ Galatæ consuetum ipsis hæresum morbum compluribus in meæ Ecclesiæ locis latenter subserentes, certamen mihi præbuerunt non exiguum, ut omnino Dei ope ægre valuerim ex animi afflictione vita servari. Postea ad hæc alia. Ibora civitas est ad Ponti confines habitata, ad nos ex antiquo tempore, et ad salubrem fidem propensa. Cum vero ille qui ad ejus curam invigilabat, recens e vitæ excesserit, ab universo populo legationes ad nos mittebantur, ne ipsam despectam haberemus manibus adversariorum proditam dilacerandam. Hinc lacrymæ, casus, gemitus, preces. Omnia hæc ea sunt, per quæ nobis præsentium malorum facta est consecratio. Ubi autem circa Pontum eramus, et circa locum illuc pertinentem ipsorum Ecclesiæ curam susceperimus, Dei opera et auxilio simul adjuncto, statim ibi assequuntur nos similis generis legationes, a Se-

an πρᾶγμα καὶ ὀφθαλμοῖς ἀπιστοῦμενον, σάρκα μὴ ζητοῦσαν τὰ ἴδια γαστέρα, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως ὑποπεύομεν, πρὸς τὰς οἰκίας ὁρμὰς κατηργημένην· δακρύων λιβάδας πρὸς τὸ τῆς πόσεως μέτρον ἐξοσκνέμενας· στόμα μελετῶν διόλου τὸν νόμον· ἀκοὴν τοῖς θεοῖς σχολάζουσιν· χεῖρα πρὸς τὰς ἐντολὰς ἀεικίνητον. Καὶ πῶς ἂν τις ὅπ' ὅψιν ἀγάγοι πρᾶγμα ὑπερβαῖον τὴν διὰ τῶν λόγων γραφὴν;

Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέστην παρ' ὧν τοῖς Καππαδόκαις, εὐθύς τις ἡμᾶς ἀκοὴ περὶ αὐτῆς διατάραξε. Δέκα ἦν ἡμερῶν διὰ τοῦ μέσου ὁδός· καὶ ταύτην πάσαν διὰ τῆς ἐνδεχομένης ἐπιείκους διανύσας, γίνομαι κατὰ τὸν Πόντον· καὶ εἶδον, καὶ ὤφθην. Ἄλλ' ὥστερ εἰ τις διὰ μεσημβρίαν ὁδεύων καταφραγὲς τῇ ἡλίου τὸ σῶμα ἐπὶ τινα κρήνην ἀναδραμῶν, πρὶν ἐπιψαῦσαι τοῦ ὕδατος, πρὶν καταψύξει τὴν γλῶσσαν, ἀθρόως αὐτῷ τῆς πηγῆς ὑποξηρανθείσης, κόνιν εὗροι τὸ ὕδωρ γενόμενον· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ δεκάτῃ τὴν ἀντὶ μητρὸς μοι καὶ διδασκάλου καὶ παντὸς ἀγαθοῦ ποθουμένην ἰδὼν, πρὶν ἀποπληρῶσαι τὸν πόθον, ἡμέρᾳ τρίτῃ κηδεύσας ὑπέστρεφον. Ταῦτά μοι τῆς πατρὸς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου τὴν ἐξ Ἀντιοχείας τὰ εἰσιτήρια. Εἶτά μοι πρὶν καταπεσθῆναι τὴν συμφορὰν, οἱ πρό[σ]χωροι τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας Γαλάται, τὸ σύνθηδες αὐτοῖς περὶ τὰς αἰρέσεις ἀρρώστημα, πολλὰ καὶ τῆς ἐμῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ λεληθὸς ὑποστειραντες, ἀγῶνα παρέσχον οὐ μικρὸν, ὥστε πανταχοῦ διὰ Θεοῦ μόγις ἐξίσχυσα περιγενέσθαι τοῦ πάθους. Εἶτα ἐπὶ τούτοις ἄλλα· Ἰδῶρα πόλις ἐστὶ (90) τοῖς ὁρίοις τοῦ Πόντου κατὰ τοὺς ὁρίους, ἔχουσα πρὸς ἡμᾶς ἐξ ἀρχαίου καὶ πρὸς ὑγαίνουσαν πίστιν ἐπιβλήτως. Καὶ τοῦ ἐπισκοποῦντος αὐτὴν προσφάτως ὑπεξελθόντος τὸν βίον, πανδημεὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπρεσβεύσαντο, μὴ περιιδεῖν αὐτὴν ἐκδοτὸν ταῖς χερσὶ τῶν ἐναντίων σπαρασσμένην. Δάκρυα, προσπτώσεις, οἰμωγαί, ἰκετηρίαι, πάντα τὰ τοιαῦτα δι' ὧν ἐγένετο ἡμῖν ἡ τῶν παρόντων κακῶν ἀκολουθία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγενόμεθα κατὰ τὸν Πόντον, καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα τῆς παρ' αὐτοῖς Ἐκκλησίας ἐπιμελήθημεν (91) συνεργίᾳ Θεοῦ· εὐθύς ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ τόπου καταλαμβάνουσιν ὁμοότροποι πρεσβεταὶ παρὰ τοῦ πληθους τῶν Σεβαστηνῶν, φθάσαι τὴν τῶν αἰρετικῶν ἐπιδρομὴν ἀξιούντων. Τὰ δὲ ἐπὶ τούτοις σιωπῆς ἄξια, καὶ στεναγμῶν ἀλαλή-

(90) *Ἰδῶρα πόλις ἐστὶ*. Quæ sit hujusmodi civitas, satis Nyssenens definit. De ea apud geographiæ scriptores mentionem nullam propriam inspexi. Nisi si ea Iborea Hellenoponti civitas est, quæ a Constantino Porphyrogenn. *Them.* 2. memoratur: cujus urbis antistes Pantophylus subsignavit decretis concilii Constantinopolitani. i. Namque ipsa à Justiniano *Novell.* 28, et ab Hierocle Ibora nominatur. Et Hellenopontus, seu Helenopontus dicitur et Pontus: imo pars etiam Ponti putatur a nonnullis. Quare non obstat videtur, quo minus ea

sit; quod Gregorius in Ponti confinibus ponat.

(91) *Ἐπιμελήθημεν*. Juxta grammaticam legendum ἐπιμελήθημεν. Pariter superius, ubi est ἐπίστην, emendandum id est τῷ ἐπίστην, aut ἐπίστην, propter eandem rationem. Advertendum vero codice hunc non raro negligere augmenta hæc verborum. Ubi vero paucis retro vocibus adest καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα, substituendum in deficientis vocis vicem τὸ *locum*: et sæpe præpositio κατὰ defectus hujusmodi ita supplendos subire solet.

των, καὶ κατηφείας διηνεχούς, καὶ πένθους τὴν ἐκ τοῦ χρόνου λύσιν οὐκ ἀναμένοντος. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν κακῶν τῇ προσεθισμῷ ῥῶον οἱ ἄνθρωποι φέρουσι· τὰ δὲ ἐνταῦθα προΐοντι τῷ χρόνῳ ταῖς ἐφευρέσεσι (92) τῶν ἀηδεστέρων συναύξεσται. Ἀλλὰ γὰρ γίνονται μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων τῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο συγκεκλημένων, ὡς ψήφους ὑπὲρ χειροτονίας δεξάμενος, ἡ ψήφος δὲ ἤμην ἐγώ. Καὶ ἡγρόουν (93) ὁ δελταῖος τοῖς ἑμαυτοῦ πτεροῖς ἀλισκόμενος. Στάσεις ἐπὶ τούτοις, ἀνάγκαι, δάκρυα, προσπτώσεις, φυλακαὶ, τάγμα στρατιωτικόν, καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιτεταγμένος αὐτοῖς κόμης (94) καθ' ἡμῶν στρατηγῶν, καὶ τὴν τοῦ ἡγεμόνος δυναστείαν ἐφ' ἡμᾶς κινῶν, καὶ πᾶσαν ἀφορμὴν πρὸς τὴν τυραννίδα τὴν καθ' ἡμῶν συναγείρων. Ἔως ἐνεφῆκεν ἡμᾶς (95) τοῖς Βαβυλωνίοις κακοῖς· παρ' οὓς τοσαύτη τις γέγονεν ἡ περὶ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ παλαιῶν χρόνων διαφορὰ, ὥστε αὐτοῖς ἐνσκιρῶθῆναι τὴν νόσον, καὶ ἀδιάλυτον (96) εἶναι· καὶ μάχεσθαι πρὸς τοὺς θεραπεύειν ἐπιχειροῦντας τὸ πάθος. Βαθεῖς γὰρ ἄλλως ὄντες, καὶ τὴν γλῶσσαν πλέον ἢ βάρβαροι, δασεῖς τε τὴν φωνὴν καὶ θηριώδεις· τὴν δίαταν κατὰ τὰ δολερὰ τῶν θηρίων τῇ πρὸς τὸ κακὸν εὐμηχανίᾳ οὕτως ἐξήσκηνται, ὡς μηδὲν αὐτοῖς εἶναι τὸν Ἀρχιμήδην· μᾶλλον δὲ, Σίσυφον, ἢ Κερκύωνα, ἢ Σκείρωνα, ἢ εἰ τινὰς τοιούτους ἄλλους ἐν ταῖς ἱστορίαις ἀκούομεν. Τὸ μὲν γὰρ ψεύδος πάσης ἀληθείας ἐστὶν αὐτοῖς ἐτοιμότερον. Οὕτω δὲ ἐπιπαρσοῦσιν ὑπ' ἀναίσχυντίας τῷ ψεύδεσθαι, ὡς οὐδὲ τοῦ ἀληθεύειν οἱ περὶ τοῦτο σφοδροί. Καὶ τὸ ἐλεγχθῆναι παρ' αὐτοῖς ἐπὶ τοῖς μεγίστοις κακοῖς, ἀφορμὴ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐδοκίμησεως γίνεσθαι· ὕβρις τε καὶ θρασυτέα καὶ ἀναισθησία, καὶ τῆς τῶν λεγομένων δυσωδία πολιτισμὸς εἶναι, καὶ τῆς τοιαύτης φιλοκαλία νομιζέται. Ταῦτά σοι ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα, φεύγοντας τὴν ἀμετρίαν τῆς ἐπιστολῆς, ἐξεδέμμεθα, ὡς ἂν μὴ βῆθυμίαν ἡμῶν καταγινώσκεις τὸ λογογραφεῖν ἐπὶ τοῦ (97) νῦν ἀναβαλλομένοις. Ἀλλ' εἰ σοι πάντως

A bastenorum multitudine adeuntes, æquum esse censentium, ut hæreticorum incursionem anteverteremus. Sed quæ ad hæc consequuntur, silentio digna sunt, et ploratus inenarrabilibus, continentique mœrore et luctu, qui remissionem a tempore minime præstatur. Nam reliqua malorum assuetudine quidem facile homines ferunt; quæ autem hic sequuntur cum invasionibus acerbiorum rerum, præcedenti tempori aucta cumulantur. Etenim cum reliquis consisto antistitibus ad hoc ipsum negotium convocatis, uti qui suffragia de antistite designando susciperem, et suffragium inter nos latum ipse fueram, ac ignorans miser meimet ipsius captus sum alis. Seditiones posthæc, aversi durique casus, lacrymæ, terrores, custodiæ, acies militaris, et ipse constitutus eis comes sum, exercitum contra nos ipsos ducens; potestatemque ducis adversus ipsos nos movens, et omnem congregans opportunam materiam ad regnum contra nos excitandum. Interim ad Babylonensium clades adversa fortuna nos immisit: apud quos tanta quædam circa fidem ab ea, quæ erat hominum antiquorum temporum, facta est differentia, ut morbus prorsus in ipsis obdurnerit; sitque indissolubilis: adeo ut affectio prava adversus curationem aggredientes pugnet. Cum enim ingenio sint incassum profundi; lingua vero plus quam barbari; vocemque densam habentes et ferinam; vivendi rationem juxta serarum dolos astuta ad malum arte talem exercent, ut nihil præ ipsis Archimedes, plus dicam, Sisyphus sit, aut Cercyon, Scironque, aut si quos alios tales in historiis audimus. Mendacium autem omni magis veritate in promptu est ipsis; et tali impudentia in mentiendo confidunt, ut tantum in veritate non fidant loquenda qui in ea vehementer occupantur. Et apud ipsos in maximis improbitatibus redargui, occasio apud multos fit bonæ

(92) Ἐφευρέσεις. Græcum scriptum habet ἐφεύρεσιν, ἐφευρέσις τῶν κακῶν, adinventio malorum; τῶν ἐκκλησιαστικῶν, et sacrorum scriptorum vocabulum, quod valet incursio, invasio cladum, et male intelligeretur τὸ mala quæ inveniunt nos sacri libri, pro mala quæ reperiunt nos. Est enim mala, quæ invadunt nos: licet, nos invenire mala, esse possit, nos reperire mala. Vado, et venio eodem sensu accipi posse interdum quis nescit? Dico tamen, rarissimum esse invenio (ἐφευρίσκω, reperio) pro invado, Græce, et Latine, est ἐπέρχομαι (venio in), invado.

(93) Καὶ ἡγρόουν. Iborensis igitur antistes quoque fuit hic Gregorius. Quod nunc primum historicis ex hac Epistola innotescet; cum antea hoc nulli posteritatis memorie commendatum ab ipsis fuerit. Ex sacra vero historia jam satis noscitur antistites creari non raro aliorum antistitum suffragiis.

(94) Κόμης. Κόμης, apud Hesychium, et Suidam, est princeps, dux, præfectus. Meminit hujus vocabuli Eustathius, scribens hoc nomine dici a recentioribus auctoribus quem antiqui ναύαρχον dicebant. Meminit et illius Etymologicon. At libentissime ad sententiam H. Stephani pedibus eo, Græcos recentiores mutuatos esse illud ex Latinis. Nos ducem interpretati sumus juxta ejus propriam

significationem, et Hesychii, Suidæque expositionem, et juxta loci sententiam.

(95) Ἔως ἐνεφῆκεν ἡμᾶς. Deest casus rectus: et supplemento necessarie explendus erat in versione; aut codex judicandus hic mutilus, et hiatus. At vero vix possum adduci, ut ita scripsisse Nysenum credam. Quæ enim ista locutio est sine recto casu? Profecto ne Cappadoces quidem bubulci ita locuti forent; nedum tantus, et tam ἀρχαῖος, Libanii discipulus, et eloquentiæ ditissimus. Sed o utinam esset tam facile verum invenire, quam falsum arguere; imo tam facile harrolari! Usus supra est etiam voce πρόσπαισις: quæ non adest in priscis scriptoribus. Sed est πῶμα aut πῶσις. Quid tum? Nonne pro nibilo id habendum? Item etiam nondum perierat tum lingua: quare aliquam aliquantulum novam vocem sumere probe poterat. Licuit, semperque licebit: modo tamen, dices, licentia sumpta pudenter.

(96) Ἀδιάλυτον. Liber habet διάλυτον. At lege ἀδιάλυτον. Nescio an alterius veteris Græci sacri auctoris scripta miseriorem sortem subierint, quam D. Gregorii Nyseni, in quampluribus mendis perferendis.

(97) Τοῦ. Scribe τοῖς: quid sit hic illud τοῦ non in telligo.

existimationis; violentiaque; et audacia, et stultitia, et praeceptorum malus odor gerendae reipublicae facultas esse putatur, talisque quidam honestatis amor et studium. Haec tibi e multis pauca exposuimus, epistolae immoderationem evitare volentes: itaque ne pigritiam condemnes nostram in historia de iis conscribenda, quae modo rejecta dici differuntur. At vero si tibi plane in animo est nos in hisce occupari, te ipsum nobis aliquando, et maxime tempus ea in unum colligendi utendum praesta, si non te magis civitatis, quam dilectionis nostrae lotus dulcedine afficiat. Quod si te tenent, quae adversus nos valent, audio enim et universam Ecclesiam tuam illis eisdem detineri, satis bene nobiscum simul pugnabis, dissolutionem quamdam malorum fieri nobis a Deo deprecatus. Et cito, Deo dante, si unquam huiusmodi otium nanciscamur, inutiles publicae nequaquam apparebimus.

EPISTOLA XX.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Κ'.

Hortus quosdam, Vanotas dictos, arte et natura mire decoros, in Galatia positos echo polistioreque stylo describit. Halym fluvium, et nemus quoddam roboribus eleganter consitum ante illos invenisse se dicit; Reynque silvam, et venustate praecellentem vineam, racemis praecoci uva gravibus redundantem. De adibus, et sacello deinceps verba habet. Tum turres in hortorum introitu exstare, apparatusque convivia secus proceras platanos ante januam narrat; circaque aedes alios hortos jucundissimos, agri cultionis proposito terra obsequente. Posthac piscinam festivorum piscium vidisse se scribit, ad pueri cuiusdam manus tactum, ejus arbitrio, advenitium: dein porticum quamdam intrasse lacunae imminuentem; et porticum describit, piscesque lacuna ludibundos. Tandem obsonia et fructus nuntiat ad ipsos a domus curatoribus comportatos; sequae, cum dormitum accessisset, epistolam scripsisse.

Ad Adelphium scholasticum.

B

Πρὸς Ἀδελφίον σχολαστικόν.

Hanc tibi epistolam ex sacris Vanotis (si non injuria locum afficio indigenarum nomine appellatum) exaravi. Injuriam me loco inferre dixi, quandoquidem cognomine nihil ille concinni habet, et tanta loci gratia minime quidem Galaticae hac appellatione praese fertur: at oculorum hoc ministerium est, qui gratiam et decorem interpretantur. Quae enim a me multa, et apud multos jam fuerunt spectata, quae vero multa per orationum etiam descriptionem in historicis veterum enarrationibus cognita, ea omnia quantaque inspexi et quanta audiavi, praeter iis quae ibi sunt, venustis rebus iudicata nugas duco. Nihil prorsus locus ille Heliconum. Fabulae insulae Beatorum, parvaeque quaedam res campus, qui est in Sicyonii; atque altera quaedam poetica jactantia, quae de Peneo fluvio enarrata: quem dicunt divili fluente ultra ripas e late-

Ἐκ τῶν ἱερῶν Οὐρανῶν (εἴγε μὴ ἀδικῶ καλῶν ἐπιχωρίως τὸν τόπον) ταύτην σοι τὴν ἐπιστολὴν δι-
εχάραξα. Ἀδικεῖν δὲ φημι τὸν χώρον· ὅτι μὴδὲν ἔχει
γλαφυρὸν ἐπωνυμίαν. Καὶ ἡ τοσαύτη τοῦ τόπου χάρις,
οὐ συνεμφαίνεται τῇ Γαλατικῇ τούτῳ προσηρηματι-
ᾷ· ἀλλ' ὀφθαλμῶν ἐστὶ χρεῖα τῶν ἐρμηνεύοντων τὴν
χάριν. Πολλὰ γὰρ ἐγὼ, καὶ παρὰ πολλοῖς ἤδη τεθεα-
μένος, πολλὰ δὲ καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων ὑπογραφῆς
ἐν τοῖς διηγήμασι τῶν ἀρχαίων κατανοήσας, λήρον
ἡγεῖμαι τὰ πάντα ὅσα τε εἶδον, καὶ ὅσα ἤκουσα
συγκρίσει τῶν ἑβδ. καλῶν. Οὐδὲν ἐκείνος ὁ Ἑλικίων
μῦθος τῶν Μακάρων αἱ νῆσοι (99)· μικρὸν τι χρήμα
τὸ πέδον τὸ Σικυώνιον· κόμπος τις ἄλλος ποιητικὸς
τὰ κατὰ τὸν Πηνειὸν διηγήματα· ἐν φασὶ πλουσίην
τῇ βελτίῳ τὰς ἐκ πλαγίων ὁχθας ὑπερχεόμενον, τὰ
πολυμήνητα (1) Τέρπη τοῖς Θεταλοῖς ἀπεργάζεσθαι.
Τί γὰρ τοιοῦτόν ἐστιν παρ' ἐκάστη τῶν εἰρημένων,

(98) Ἀσρός. Metaphora allata a foto, herba dulcedine multa perfusa, et grata bobus; et quam comedentes deserere nunquam vellent: et quidem Ulyssis socii degustata redire ad navem respuebant, verberibus ad reditum tantum adacti. Hom. Oduss. ix. Hinc adagium, Lotum gustavit.

(99) Μακάρων αἱ νῆσοι. Apud Thucydidem adest quidem μακάρων νῆσος. Macaronnesos, insula Beatorum; ἀσρόπολις Thebarum in Boeotia. Herodotus quoque Mus. 3 testatur regionem Graeca lingua Μακάρων νῆσος nuncupatam. In qua posita urbs Oasis septem dierum itinere distans Thebis Aegyptiis. Sed Pomponius Mela ii, 7, Μακάρων νῆσους memorat, et designat; duas nominis causas praebens; quorum sola prima Nysseni sententiae congruit: et certo convenientior rei videtur ob nomen loci. Exira, ait ille, Hellespontum, earum (insularum) quae Asiaticis regionibus adjacent, claris-

sima sunt Tenedos, Sigaeis adversa littoribus; et (sic) quo dicuntur ordine, ad promontorium Tauri montis opposita; quas quondam dici putavere μακάρων; sive quod fortunatae admodum caeli, solique sint; sive quod eas suo, suorumque regno Macar occupaverat. His accedit Diodorus Siculus lib. v. Et sane multo plures olim sic vocabantur insulae; fortasse et illae quae modo Vocatae appellantur; et multae Oceani. Rursus Creta, Cyprus, Leuce; aliaeque in continente sita loca Insularum Felicium nomen, testimonio Hoffmanni, consecuta sunt. Omnes vero huiusmodi insulae, ob terrae opportunitatem magnam, et voluptarias delicias indicandas, ita esse appellatas necesse est, eaque ratione illas usurpat Nyssenius.

(1) Πολύμηνη. Idem ac πολύμητος· sed minus dicitur eo modo.

οἷον ἡμῖν ἡ Ὀδανώτα τοῖς οἰκεῖοις ἐπεδείξατο κάλλος; Ἐῖτε γάρ τις τὴν φυσικὴν ἐπιζητοῖ τῷ τόπῳ χάριν, ἀπροδότης ἐστὶ τῶν ἐκ τῆς τέχνης καλῶν· εἴτε τὰ ἐκ τῆς ἐπιτεχνήσεως προσγιγνόμενα βλέπει, τοιαῦτα καὶ τοιαῦτά ἐστιν, ὡς καὶ φύσεως δύνασθαι δυσκληρίαν νικῆσαι. Ἄ μὲν γάρ ἡ φύσις τῷ τόπῳ χαρίζεται, τῇ ἀκατασκεύῃ χάριτι τὴν γῆν ὠραίζουσα, τοιαῦτά ἐστι· Κάτωθεν ποταμὸς Ἄλυς ταῖς ὄχθαις καλλωπίζων τὸν τόπον· οἷόν τις ταινία χρυσῇ διὰ βαθείας ἀλουργίβος ὑποστίβει, διὰ τῆς ἰλύος ἐρυθραίων τὸ βεῖθρον. Ἐκ δὲ τοῦ ἀνωθεν μέρους ὄρος ἀμφιλαφές τε καὶ λάσιον, μακροῦ τῇ ῥαχίᾳ παρατείνεται, δρυσὶν ἀπανταχόθεν κατὰκομον, ἄξιον Ὀμήρου τινὸς ἐπιτυχεῖν ἐπαινεῖτο, μᾶλλον ἢ τὸ Νήριτον ἐκείνο τὸ Ἰθακήσιον· ὃ φησὶν ὁ ποιητὴς ἀριπρεπέες τε εἶναι καὶ εἰνσιφύλλων. Ἐπικατιοῦσα δὲ πρὸς τὸ πρηνές ἡ αὐτόματος ὕλη τοῖς ἀπὸ τῆς γεωργίας κατὰ τὴν ὑπώρειαν συνάπτεται. Εὐθύς γὰρ ἀμπαιοὶ διηπλωμένοι κατὰ τὰ πλάγιά τε καὶ ὑπτα καὶ κοῖλα τῆς ὑπώρειας, οἷον ἱμάτιόν τι χλοερὸν τῇ βαφῇ πάντα τὸν ὑποκείμενον χώρον ἀπολαμβάνουσι. Προστεθῆαι δὲ τῇ ὥρᾳ καὶ ὁ καιρὸς, θεοπέσιόν τι χρῆμα τῶν βοτρώων ὑποδεικνύς. Ὁ δὲ καὶ μᾶλλον εἰς ἐκπλήξιν ἦγεν· ὅτι, τῆς γείτονος χώρας ἐν διωφαί τὸν καρπὸν δεικνύσης, ἐνταῦθα κατατρυφῶν ἐξῆν τῶν βοτρώων· καὶ κατ' ἐξουσίαν ἐμπορεῖσθαι τῆς ὥρας. Εἴτα πρόβωθεν ἡμῖν οἷόν τις πυρὸς ἐκ φρυκτωρίας μεγάλης ἢ τῶν οἰκοδομημάτων χάρις ἐπέλαμπεν. Ἀριστερὰ μὲν εἰσιόντων ὁ εὐκτήριος (2) οἶκος τοῖς μάρτυσιν ἡτοιμασμένος· οὕτω μὲν τὸ τέλειον τῆς δομῆσεως ἔχων, ἀλλ' ἐτι τῷ ὀρόφῳ λειπόμενος, λάμπων δὲ ὅμως. Κατευθὺ δὲ ἦν τῆς ὁδοῦ τὰ τῆς οἰκῆσεως κάλλη, ἄλλο πρὸς ἄλλο τι τῶν κατὰ τρυφήν ἐπινυνημένων μεμερισμένα. Πύργων προβολαὶ καὶ συμποσίων παρασκευαὶ ἐν εὐρυχώροις τε καὶ ὑφορόροις στήλοις, πρὸ τῶν θυρῶν στεφανοῦντες τὴν εἰσοδὸν (3). Εἴτα περὶ τοὺς οἴκους οἱ Φαιακοὶ κῆποι· μᾶλλον δὲ, μὴ ὀβριζέσθαι τῇ πρὸς ἐκείνα συγχρίσει τὰ Ὀδανῶτων κάλλη. Οὐκ εἶδεν Ὀμηρος τὴν ἐνταῦθα μηλέαν τὴν ἀγλαόκαρπον (4), πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου ἄνθους χροῖαν τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς εὐχρόας ἐπανοῦσαν. Οὐκ εἶδε τὴν ὀγγνὴν λευκοτέραν τοῦ μεστέστου ἐλέφαντος.

plius: noninjuria cum Vanotorum pulchritudinibus agitor illarum comparatione. Non vidit Homerus

A ribus transfusum, valde memorata Tempe Thessalis efficere. Quid enim tale est apud singula ex dictis, qualem nobis Vanota venustatis speciem propriis bonis demonstravit? Si quis enim naturalem inquirat loci gratiam et elegantiam, nulla ratione prorsus artificiosæ pulchritudinis is est indigeans. Si vero quæ ex artis inventione proficiuntur intueri velint, talia tantaque sunt, ut vel ipsius naturæ miseram sortem possent vicisse. Sed quæ natura, imparato decore terram opportune pulchram reddens, loco gratiose concessit, sunt ejusmodi. Deorsum Halys fluvius, ripis venuste locum exornans; qui, haud aliter quam quædam aurea tænia per prolixam purpuream vestem collucet: limo profluentem rubicundo inscit colore. Ex superiori autem parte mons magnoque ambitu comprehensus, densusque longo dorso protenditur, undevis quercubus comatus, Homericum aliquem laudatorem assequi dignus. magis quam Neritum illud Ithacense, quod dicit Poeta decore præstans esse, et immane frondosum. Demissa vero ad proclive sponte silva cum iis quæ a terræ opere prodeunt, juxta montis latus colligatur. Et recta via vites et oblique, et sublime, et ex cava ipsius montis parte mutuo implicatæ, universum subjectum locum quasi tinctura viridem quamdam vestem interceptiunt: addebatque multum venustati vel ipsa temporis opportunitas, ingentes res racemorum ostendens. Quod autem magis etiam in stuporem agebat erat, quod, finitima terra acerbos adhuc fructus commonstrante, hic licebat uvis deliciari, et omni licentiâ speciosa illa venustate exsaturari. Ex longinquo deinde qualis quædam flamma ex magna emicans elevata face, ædificiorum gratia et pulchritudo nobis affulsit. Sinistra vero introeuntibus sacella cernebantur pro martyribus parata: non quidem structura perfecta, sed adhuctecto destituta, nihilominus illustria. Rectæque via elegantior ædium erant, alteræ post alteram quodammodo secundum quarumdam inventionum delicias dispartitæ: turrium eminentiæ, et convivorum apparatus, in præclisis platanorum ordinibus, spatioquelatis, ante januas ingressum coronantes. Dein circa ædes Phæacenses hortii, sed amplius

(2) *Εὐκτήριον*. Quidam mala Latinitate verterunt *Oratorium*; et vulgo ita profertur. Nobis libuit *Sacrarium* magis uti; quæ vox licet non consonet Græco vocabulo, cui magis congruere videtur *oratorium*; εὐκτήριον enim derivat ab εὐχῇ· omnino tamen convenit rei. *Oratorii* Latina vox vix æneæ ætatis usu recipi posset: tumque in nostræ sacræ doctrinæ rebus tolerabilior redderetur. Sed maxime adhibita fuit ferro, et luteo ævo. Potuisset et proferri *Lavarium* pro εὐκτήριῳ eadem ratione; sed non modo profana, verum etiam fallacis religionis ob-sistebat vox. *Προσευχή*, quæ est precatio, valere etiam potest idem ac εὐκτήριον· et ita locus, in quo Judæi cogeantur ad sacras preces, et obsecrationes, vocabatur. Quare, cum ipsi, et eorum omnia despectui haberentur, Juv. Sat. iii, dixit: *Ede ubi consistas, in qua te quæro proseucha, contemptus causa.*

(3) *Στεφανοῦντες τὴν εἰσοδόν*. *Στεφανοῦντες* habet codex: at legendum *στεφανοῦσαι*.

(4) *Ἀγλαόκαρπον*. Non modo Homerus citat, et ejus sententias usurpat in hac epistola et alibi Nyssenus; verum et profert verba quoque ipsa; quod hic effecit, τὴν μηλέαν nuncupans ἀγλαόκαρπον, uti eam appellavit Homerus *Odys.* lib. vii, vers. 115, et lib. xi, vers. 588. Qua de re in Homeri lectione exercitatio et versatius profecto est ille du-cendus. Actum plane agerem, si ostendendum susci-perem, in poetis et cæteris profanis scriptoribus operam et studium bene collocasse majores nostros sacrarum Litterarum magistros et veteres Patres; neque non assiduam, aut minime vehemens: secus memoriæ dicta tradidisse ii non potuissent tam facile, et sine cunctatione præsentia, ut scribenti prono alveo decurrerent.

eam quæ hic inclytorum fructuum malus erat, ad excellentiam optimi coloris supra proprii floris colorem elata. Non vidit silvestrem pirum expolito recens ebore candidiorem.

At quid quis narret Persicæ pomi variam multi-
plicemque speciem ex alteris comistam, atque
compositam? Sicuti enim hircocervos pingunt ac
hippocentauros aliaque ejusmodi ex longe dissitis
una mista, qui vel supra ipsam naturam sapiunt;
ita et ex hujusmodi pomo aliam ad amygdalum,
aliam ad nucem, ad doracinam persicum alteram
insertam cum secundum nomen, tum juxta gustum
ab arte violenter imperata effecit natura. Et ad hæc
omnia, multitudo quoque e singulis præter venu-
statem ostendebatur; verum et in plantatione dis-
positio, numerosaque illa pictura. Re vera etenim
pictoris magis, quam agricolæ miraculum appella-
res. Quo pacto autem desiderio eorum qui hæc ita
disposuerunt, natura facile fuerit obsecuta, non
puto fieri posse ut sermone ostendatur. Sub arbu-
stivas quidem vites semita et jucunda illa umbra
ex racemis præstita; novaque, e lateribus, ramis
rosarum, et palmitibus vitium, quæ mutuo implexæ
innexæque vice parietum etiam erant aditum ad
transversas partes struentium, muri effecta stru-
ctura. Sed illam ad curriculi hujus summum aquæ
piscinam, inque ipsa enutritos pisces quis valeat
pro dignitate oratione demonstrare? Inter hæc au-
tem omnia, liberali quadam benevolentia, qui do-
micilii curam agebant generositatem tuam sedulo
commemorarunt, demonstraruntque; singulatim,
quæ tua opera elaborata fuerunt, ostendentes; ac
si tibi ipsi per nos rem facerent gratam. At hic
quidam adolescentulus, quasi aliquis præstigiator,
spectaculum ostendit nobis non nimis naturæ sue-
tum. Quandoquidem ad fundum descendens pro li-
bera potestate quos ex animi sententia volebat,
sustollebat pisces; et illi ad piscatoris attactum
non tanquam ad peregrinam sedem adibant; velu-
ti quidam mansueti catuli, quos cieures manus
artis periti subjectosque sibi haberet. Posthac me
ad quasdam ædes deduxerunt propemodum ut re-
quieiturum. Ædes enim ostendebat nobis ingressus;
at cum intra januam fuimus, non domus exceptit
nos, verum porticus. Porticus autem sublime pen-

Τί δ' ἂν τις εἴποι τῆς περσικῆς ὀπώρας τὸ ποιή-
λον τε καὶ πολυειδές, καὶ ἐξ ἑτερογενῶν συμμεμιγμέ-
νον καὶ σύνθετον; Ὅσπερ γὰρ οἱ τοὺς τραγέλαφους
καὶ ἱπποκενταύρους καὶ τὰ τοιαῦτα μιγνύντες ἐκ
διαφόρων, καὶ τὴν φύσιν παρασφριζόμενοι γράφου-
σιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὀπώρας ταύτης· τὸ μὲν πρὸς
ἀμυγδαλὴν, τὸ δὲ πρὸς κάρυον, ἕτερον δὲ πρὸς τὸ
δοράκινον (5) κατὰ τε τὸ ὄνομα καὶ τὴν γεῦσιν με-
μιγμένον τυραννηθεῖσα παρὰ τῆς τέχνης, ἢ φύσεως
ἐπέλησε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις τὸ ἐφ' ἑκάστῳ πλῆθος
ὕπερ τὸ κάλλος ἐδείκνυτο. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῇ
φύσει διάθεσιν, καὶ τὴν εὐρυθμον ζωγραφίαν ἐκεί-
νην. Ἀγέθως γὰρ γραφίως μᾶλλον ἢ γεωπόνου τὸ
θαῦμα. Οὕτω τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ταῦτα διατιθέτων ἡ
φύσις εὐκλῶς ἐπηκολούθησεν, οὐκ οἶμαι δυνατόν εἶ-
ναι διὰ λόγων ἐνδείξασθαι. Τὴν δὲ ὑπὸ τὰς ἀναδεν-
δράδας ὁδὸν καὶ τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην ἐκ τῶν βοτρώων
σκιάν καὶ τὴν καινὴν ἐκ πλαγιῶν τετραποσίαν, ῥόδων
ὄσπρη; καὶ κληματαῖσι ἀμπελίων ἀλλήλαις συνδιαπλε-
κόμενον, καὶ ἀντὶ τοίχων διατεταχίζοντων τὴν ἐπὶ τὰ
πλάγια πάροδον· τὴν τε κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ τοιοῦτου
δρόμου (6) κολυμβήθραν τοῦ ὕδατος, καὶ τοὺς ἐν αὐ-
τῷ τρεφομένους ἰχθύας, τίς ἂν ἐνδείξαίτο πρὸς ἀξίαν
τῶν λόγων; Ἐν γὰρ τοῦτοις πᾶσι μετὰ τινος ἐλευθε-
ρίου φιλοφροσύνης, οἱ τὴν οἰκίαν ἐπιτροπεύοντες τῆς
εὐγενείας σου κατὰ σπουδὴν περιηγοῦντο, καὶ ὁπ-
εδείκνυσον, τὰ καθέκαστον τῶν σοι πεποιημένων ἐπι-
δεικνύμενοι, ὥς ἂν αὐτῷ σοι δι' ἡμῶν χαρίζομενοι.
Ἔνθα καὶ τις τῶν νεανίσκων, καθάπερ τις θαυματο-
ποιός, ἐπεδείξατο ἡμῖν θέαμα μὴ λίαν ἐπιχωριάζον
τῇ φύσει. Καταβὰς γὰρ ἐπὶ τὸ βάθος κατ' ἐκουσίαν
ἀνηρείτω τῶν ἰχθύων τοὺς κατὰ γνώμην· κάκεινοι
πρὸς τὴν ἐπαφὴν τοῦ ἀλλείως οὐκ ἐξενίζοντο, οἷόν τι-
νες χειροθῆεις σκύλακες τιθαστοὶ ὄντες τῇ χειρὶ τοῦ
τεχνίτου καὶ ὑποχείριοι. Εἰτά με παρήγον ἐπὶ τινα
οἶκον δῆθεν ὡς ἀναπαυσόμενον. Οἶκον γὰρ ἐνδείκνυτο
ἡμῖν ἡ εἰσόδος. Ἀλλ' ἐντὸς τῆς θύρας γενομένους
ἡμᾶς οὐχὶ οἶκος, ἀλλὰ στοὰ διεδέξατο. Ἡ δὲ στοὰ
μετέωρος ἦν, λίμνη βαθεῖα ἐκ πολλοῦ τοῦ ὕφους ἐπ-
ηρωρημένη (7). Προσεκλύζετο δὲ τῷ ὕδατι ἡ κρηπίς ἢ
τὴν στοὰν ἀνέχουσα τριγώνῳ τῷ σχήματι, οἷόν τι

(5) Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὸ δοράκινον. Δοράκινον Περ-
σικήν, arborem Persicam doracinam non inveni
apud quamplurima λεγικά Græce memoratam. Nova
igitur vox erit. Et quamquam Græci hac plantæ
specie nunquam fortasse caruerint, tamen aliis
vocalibus eam expresserint, necesse est. Persica
igitur duracina sunt, quæ dura sunt carne, Plin.
lib. v, cap. 12, sicuti uva duracine, quæ firma, et
dura sunt cortice, vel duris acinis; id. lib. xiv,
cap. 1. Augustus eas maxime appetebat; vesceba-
turque vel dum essedo veheretur. Verba enim ip-
sius in ejus Epistolis sunt: Dum lectica ex regia
domum redeo, panis unciam cum paucis acinis uvæ
duracinae comedi. Sueton. Aug. vit. cap. 76. Recte
vero ejus generis arborem duracinam appellavit
Gregorius; et optime dici id potest Græce ob du-
ritiem. Quoniam δοῦρον est lignum; unde ἐτυμο-
λογίαν habet durus Latine. Quare vide ne duracina
dicta sit, et non doracina, veluti est in codice, a

D Gregorio. Latine quidem duracinum, non doraci-
num dixerunt. Animadvertite autem in his enarran-
dis, arbores a Nysseño significari, non fructus: in
arboribus enim, non in illis, insitiones efficiuntur.

(6) Δρόμον. Calles igitur hortorum, pomariorum,
Italice viali, Græce curricula dicuntur; quæ Italice
corsi; item etiam corridoi: quales majores, et lon-
giores porticus, excelsæ etiam, interdum, in non-
nullis ædibus modo nuncupantur. Nam curriculum
est parvus currus; curriculum, locus, in quo cur-
ritur; vel ipsum currendi officium: teste Charis.
Sed incertum id est: maxime quia in pluribus ca-
sibus obliquis differentia apud auctores conspicit
nequit. Et advertite hic τοιούτος pro hic; nisi sit pro
τοιούτος, dignitatem loci exprimens; quod difficile
dicenti assentiret.

(7) Ἐπηρωρημένη. Legito ἐπηρωρημένη. Scripti
codices iota subscripta ut plurimum aspernantur,

προπύλαιον τῆς ἔνδον τρυφῆς. Κατ' εὐθείας γὰρ ἐπὶ τὰ ἐντὸς οἶκός τις τὴν τοῦ τριγώνου προβολὴν διεδέχτο, ὑψηλὸς τὸν ὄροφον, πανταχόθεν ταῖς τοῦ ἡλίου ἀκτῖσι περιλαμπόμενος, γραφαῖς ποικίλαις διηριθμένος. Ὥστε ἡμᾶς περὶ τὸν τόπον τοῦτον λήθην μικροῦ δεῖν τῶν προλαβόντων ποιήσασθαι. Ὁ οἶκος πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο· ἡ στοὰ πάλιν ἐπὶ λίμνῃ ἱδὼν τι θέαμα ἦν. Οἱ γὰρ βέλτιστοι ἰχθύες ὥσπερ ἐξεπιτῆδες τοὺς χειρσαίους ἡμᾶς διαπαίζοντες, ἐκ τῶν βυθῶν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἀνεγείχοντο, ὁδὸν τινες πτηνοὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀέρος κατασκιρτῶντες. Ἡμιρανεῖς (8) γὰρ γινόμενοι, καὶ διακυβιστῶντες τὸν ἀέρα, πάλιν εἰς τὸν βυθὸν κατεδύνοντο. Ἄλλοι δὲ κατ' ἀγέλας στοιχηδὸν ἀλλήλοις ἐπόμενοι, θέαμα τοῖς ἀήθεσιν ἦσαν. Ἦν δὲ ἰδεῖν ἐτέρωθεν ἄλλην ἰχθύων ἀγέλην (9) βοτρύδων περὶ τρύφος ἄρτου πεπυκνωμένους, καὶ ἄλλον ὑπ' ἄλλου παρωθυμένους, καὶ ἕτερον ἐφαλλόμενον, καὶ ἄλλον ὑποδύμενον. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπολεῖ λήθην ἐν κληματίσι, καὶ θαλάροις ὁ βότρυς ἡμῖν εἰσκομιζόμενος, καὶ ἡ ποικίλη τῆς ὀψώρας φιλοτιμία, καὶ ἡ τοῦ ἀρίστου παρασκευὴ, καὶ τὰ ποικίλα ὄψα καὶ καρυκεῖαι καὶ πέμματα, καὶ φιλοτιμία (10) καὶ κύλικες. Ἐπεὶ οὖν ἦδη κατὰ τὸν χρόνον πρὸς ὑπνον κατεφερόμην, παραστήσάμενος τὸν ὑπογράφοντα ταύτην, σοῦ τῇ λογιστῇ καθάπερ ἐνύπνιον τὴν ἐπιστολήν ἀπελήρησα. Εὐχομαι δὲ μὴ διὰ χάρτου καὶ μέλανος, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς ἑμαυτοῦ φωνῆς τε καὶ γλώττης τὰ παρὰ σοὶ καλὰ (11), σοὶ τε αὐτῷ καὶ τοῖς ἀγαπῶσι σε διὰ παντὸς διηγεῖσθαι.

eloquentiæ tuæ nugatus sum. Precor autem, ut meimet ipsis vocem et linguam, quæ apud te adeo pulchra sunt tam tui ipsius, quam tui amantium commodo, possim enarratione omnino recensere.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑ'.

Ablabium antistitem, cujus non nimis emendati mores, ut rectioris vitæ rationem sequatur ad moderatam frugem se recipiens, hortatur, moderatissima commotione, et scito artificio usus.

Ἀβλαβίῳ ἐπισκόπῳ.

Τέχνη τις ἐστὶ περισσεῶν θηρευτικῇ τοιαύτῃ· Ὅταν τῆς μῆδ' ἐγκρατεῖς γένωνται οἱ τὰ τοιαῦτα σπουδάζοντες, καὶ χειροφθὴ αὐτὴν καὶ ὁμότιμον ἀπεργάζωνται (12), τότε μύρω τὰς πτέρυγας αὐτῆς

(8) *Ἡμιρανεῖς*. Licet adsint composita multa nomina a φανῆς, τοῦ φανέος· quod ipsum tamen non est in priscis Græcis scriptoribus; attamen hoc ἡμιρανῆς in illis non invenitur. Idem dicendum de διακυβιστάω, et κατασκιρτάω, quæ in ipsis non sunt, recte quidem κυδιστάω, et σκιρτάω. At vero significationes non variant.

(9) Ἀγέλη enim est vocabulum multitudinis, et ἄλλον ὑπ' ἄλλου est fere hic loco adverbii· seu pro ἀλλήλους.

(10) *Φιλοτιμία*. Est profecto propinatio post cœnam benevolentia ergo; et invitatio ad potandum. φιλοτιμία προπίνειν Demosth.: quod latine, poculis pascere, φιλοτήσιος, res incitans. illecebra ad propinandum, φιλοτήσιος κρατήρ· et τὰ φιλοτήσια sunt τὰ συνουσιαστικά.

(11) Τὰ παρὰ σοὶ καλὰ. Hæc loquendi ratione indicare Nyssenus videtur hortos esse Adelphii; sed ex epistola ipsa et ejus sententiis, et ex modo quo illa scribitur, imo eo quia ejusmodi narratio longa domino loci non texeretur, credi id non pos-

dens erat, profundæ lacunæ e multa altitudine impendens, proluebaturque aqua, quæ circum porticum, crepida, triangulari figura consurgens; veluti quoddam vestibulum interiorum deliciarum. Recta enim ad interiores partes quædam ædes trianguli prominentiam suscipiebant; quæ excelsæ, solia spiculis circa tectum undecunque micabant, variis picturis efflorentes; ita ut circa hunc locum parum abfuerit, quin oblivionem præceptorum voluptatum nos faceremus. Domus ad se ipsam trahebat. Porticus rursus in suo stagno peculiare quoddam erat spectaculum. Optimi enim pisces studio in terra positos nos ludificantes, ex fundo ad superficiem enatabant, quasi quidam volucres, qui et illic in aere exsultarent; dimidia autem parte conspici facti, B perque æra in caput saltitantes, rursus gurgitis altum subibant. Alii autem gregatim ordine alios insequentes mira spectatio erant nobis talium insuetis. Cernere vero erat alibi aliam piscium gregem, racematim ad panis frustum condensatum; et alium, qui propulsabatur ab alio; alterum vero supra insilientem, illum autem succumbentem. Sed et horum oblivionem effecit in palmitibus, et qualis uva nobis importata, variaque autumnæ ambitio; prandiique apparatus, et diversi generis obsonia, et ciborum condimenta, et bellaria, et propinationes, et calices. Ubi igitur post saturitatem jam ad dormiendum delatus sum, me epistolæ hujus descriptorem præstiti, et quasi insomnium, epistolam non per chartam et atramentum, verum per ipsam

EPISTOLA XXI (13).

Ablabio Antistiti.

Ars quædam est aucupatoria columbarum, ejusmodi. Quando una columba potit sunt qui hujusmodi rebus student, ipsamque mansuetam et sibi collegam effecerunt; cum ipsam alis unguento per-

set. Dubia res quidem: argumenta satis non ad-sunt eam dignoscendi. Certum verumque est, Adelphii opera et studio multa in hortis facta: ut in epistola supra enuntiata est.

(12) *Καὶ ὁμότιμον ἀπεργάζωνται*. Elegantissima, et præcipue venusta Nysseni metaphora, ingenii plena; ac inter eximias Homericas locum digna tenere. Nysseni sensu vox adhibita ejusdem ministerii functionem notat: ὁμότιμος enim est æqualem honorem cum alio habens, honore, vel honoris conditione compar, æqualis: οἱ ὁμότιμοι (homotimi) sunt qui ab honoris æqualitate ita vocantur. Sic Philolph. apud Xenophont. dicti. Ita etiam a Plutarcho senatores. Hinc consequens est, ut ὁμότιμος sit quoque collega in munere obeundo. Atque hinc columba eisdem officiis fungens cum aucupe, dum aves ad se conscripto artificio pellicti, ei est ὁμότιμος, homotimos. Idcirco igitur ita a Nysseno subtilissime fuit nuncupata. Nazianz. in Orat. dixit etiam ὁμότιμα τὴν ἀσέβειαν.

(13) Iterum ex editione J. B. Caraccioli.

litam sinunt cum aliis, quæ foris sunt congregatæ. Quæ quidem unguenti odore harum gregem, quæ jam sui est juris, cicurem quoque efficit ei qui eam dimisit. Ad illas etenim quæ bonum spirant odorem, et reliquæ immigrant simul prosecutæ. Quid mihi volo inde præfatus? Quod nempe filium Basilium quondam..... divino unguento animæ alis delibutum ad colendam reverentiam tuam misi, ut et cum ipso in altum tu convoles, et nidum apprehendas, quem apud nos prædictus sibi compegit. Si hæc flant, et videre possim, dum vivo, nobilitatem tuam ad excelsiorem vitam transmutatam; debita a me gratiarum actio plenissime Deo poterit præstari.

EPISTOLA XXII.

Antistitibus.

"Dies tres erant, quæ prophetam in cete delinuerunt. Sed tamen Jonas tædio confectus fuit. Ego vero tantum tempus in his nil prorsus penitentibus Ninivitis, veluti in feræ visceribus teneor, et nondum potui ab his vastis faucibus evomi. Procees igitur fundite Deo, ut gratia conficiatur, ut veniat edictum quod ex hujusmodi pressibus nos eruat; et meum tabernaculum assequar ego, et in ipso requiescam.

EPISTOLA XXIII.

Quæ sine inscriptione.

"Parco multo sermoni, quoniam tuis laboribus parcere volo. Commonefacito quæ ad te ipsum spectant, et omnia bene habebunt in illustri posita. Celeritate opus est gratiæ conferendæ. Hactenus nostra adhortatio.

EPISTOLA XXIV.

Divinarum rerum fidei sermones libero animo, et recta mente excerptos aperta intelligentia non carentes præfatur. Rem Christianam ex duobus constare docuisse Christum, tradit: ex doctrina decretorum, et ex parte morali: humani autem generis hostem prima parte quæ præstantior, magis impetere nos, et periculosior et validior fiat aggressio. Tres subsistentias esse in divina Trinitate re ipsa non vocabulis solum distinctas, ostendit; unam vero naturam, earumque proprietates principes exponit. In natura Dei monet, quia non perceptibilis ipsa, nec dicto exponenda, nullam inesse separationem aut differentiam; bene tamen has, et ordinem adesse in personis sine confusione. Dictam fidem sacro lavacro consonam esse oportere edocet: existimationemque nostram de hujus fidei rebus cum fide ipsa dicti (unam ab altera distinguens), congruere bene posse et debere. Denique divinas proprietates enumerat, æquales prorsus singulis personarum eas demonstrans.

Heracliano hæretico.

Salubris fidei sermo apud eos, qui recto sensu a divino spiritu proditas voces in simplicitate suscipiunt, vim quidem habet; nullaque indiget orationis intelligentia, ut ejus veritas confirmetur, cum comprehensibilis se ipso sit, manifestusque ex prima ejus traditione; quam ex Domini voce,

(14) Ὑποχρίσαντες. Male interpretaretur quis hic ὑποχρίω, ungo sub aliquem locum; ut columbæ subter axillas unguento inungerentur. Recte mercede: allicerent tunc scilicet eæ volitantes ad se cæteras odore, si ne πτεροῦν quidem tum potuissent, aut etiam περὺν γίγιναι, volaturire; nedum

A ὑποχρίσαντες (14), ἐὼς συναγελασθῆναι ταῖς ἐξωθεν. Ἡ δὲ τοῦ μύρου τῇ εὐωδίᾳ τὴν αὐτόνομον ταύτην ἀγέλην τιθασδὸν ποιεῖται τῷ προσμένῳ. Πρὸς γὰρ τὰς εὐπνοὺς οὐσας καὶ αἱ λοιπαὶ συνερέπονται τε καὶ εἰσοικίζονται. Τί βουλόμενος ἐντεῦθεν προσιμιάζομαι; Ὅτι τὸν υἱὸν Βασιλεῖον τὸν ποτε διωγνῶ... τῷ θεῷ μύρῳ τὰς τῆς ψυχῆς πτέρυγας διαχρίσας ἐξέπεμψα πρὸς τὴν σὴν σεμνοπρέπειαν. Ὡστε καὶ σὲ αὐτῷ συναναπτῆναι, καὶ καταλαβεῖν τὴν καλεῖν, ἣν παρ' ἡμῶν ὁ προσηρημένος ἐπῆξατο. Εἰ ταῦτα γένοιτο, καὶ ἴδοιμι ἐπὶ τῆς ἐμῆς ζωῆς τὴν σὴν εὐγένειαν, πρὸς τὸν ὑψηλότερον βίον μετατεθεῖσαν, τὴν χρεωστούμενην παρ' ἐμοῦ τῷ θεῷ εὐχαριστίαν ἀποπληρῶσαι.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΒ΄.

Τοῖς ἐπισκόποις.

Τρεῖς ἦσαν ἡμέραι αἱ τὸν προφήτην ἐν τῷ κήτει κατέχουσαι. Ἄλλ' ὁμῶς ὁ Ἰωάννης ἠχηδίασεν. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον χρόνον ἔχω ἐν τοῖς ἀμετανοήτοις Νινευίταις, ἐν τοῖς ἀπλάγχχοις τοῦ θηρίου κρατούμενος· καὶ οὐπω ἐξεμηθῆναι τῆς ἀθανοῦς ταύτης φάρυγγος ἠδυνήθην. Εὐέασθε οὖν τῷ Κυρίῳ τελευθῆναι τὴν χάριν, ἵνα ἔλθῃ τὸ πρόσταγμα τὸ τῆς συνοχῆς ταύτης ρυόμενον, καὶ καταλάβῃ τὴν ἐμᾶντοῦ σκηνὴν, καὶ ὅπ' αὐτὴν ἀναπαύσεται.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΓ΄.

Ἀνεπίγραφος

Φεβδομαι πολλῶν λόγων, ἐπειδὴ φεβδομαι τῶν σὺν χαμάτων. Ὑπομνήσθητι τῶν σαυτοῦ, καὶ πάντα ἔξει τῷ παιδίμῳ καλῶς. Τάχους χρεῖα τῇ χάριτι. Μέχρι τούτου ἡμῶν ἡ παράκλησις.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΔ΄.

Βρακλειανῷ αἰρετικῷ.

Ὁ τῆς ὑμᾶν οὐσίας πίστεως λόγος τοῖς εὐγνωμόνως τὰς θεοπνευστοὺς φωνὰς παραδεχομένοις ἐν τῇ ἀπλότῃ τὴν ἰσχὺν ἔχει, καὶ οὐδεμιὰς λόγου περινοίας εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας προσδέεται· αὐτὸθεν ὧν ληπτὸς, καὶ σαφὴς ἐκ τῆς πρώτης παραδόσεως, ἣν ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς παραλάβομεν ἐν τῷ λουτρῷ

libere a loco volare: unguento enim alæ veluti visco corpori inhaerescerent. Tum etiam quia odor debilititer efflaret. ὑποχρίω est igitur inungo, ὑπὸ pro in; pro qua præpositione non raro, maxime in compositionibus, valet.

τῆς καλιγενεσίας τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον παρδόντος. Πορευθέντες γάρ, φησί, μαθητεύσατε πάντα ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν. Διαιρῶν γάρ εἰς δύο τὴν τῶν Χριστιανῶν πολιτείαν, εἰς τε τὸ ἡθικὸν μέρος, καὶ εἰς τὴν δογματικὴν ἀκριβείαν, τὸ μὲν σωτήριον δόγμα ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος παραδόσει κατησφαλισατο· τὸν δὲ βίον ἡμῶν διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ κατορθοῦσθαι κελεύει. Ἀλλὰ τὸ μὲν κατὰ τὰς ἐντολὰς μέρος, ὡς μικροτέραν φέρων τῇ ψυχῇ τὴν ζημίαν, ἡρείθη παρὰ τοῦ διαβόλου ἀπαρעהίρητον. Ἐπὶ δὲ κυριωτέρου καὶ μελζονος ἡ πάσα γέγονε τοῦ Ἀντικειμένου σπουδῆ τοῦ παρατραπῆναι τῶν πολλῶν τὰς ψυχὰς εἰς τὸ μὴ δὲ εἶναι διὰ τῶν ἐντολῶν κατορθωθῆναι κέρδος εἶναι τῆς μεγάλης καὶ πρώτης ἐλπίδος ἐν τῇ περὶ τὸ δόγμα πλάνῃ τοῖς ἀπατηθεῖσι μὴ συμπαρούσης. Διὰ τοῦτο συμβουλοῦμεν, τῆς ἀπλότητος τῶν πρώτων ῥημάτων τῆς πίστεως μὴ ἀποχωρεῖν τοὺς ἀντιποιοῦμένους τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας· ἀλλὰ παραδεχομένους ἐν τῇ ψυχῇ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, μὴ μιαν ὑπόστασιν πολυώνυμον εἶναι νομίζειν· οὕτε γὰρ δυνατόν· ἔστι τὸν Πατέρα ἐαυτοῦ Πατέρα λέγεσθαι, μὴ ἀληθῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ τὴν κλῆσιν ἐπαλήθευόντας· οὕτε τὸ Πνεῦμα ἐν τῶν ἐρημμένων εἶναι νομίζειν, ὥστε εἰς Πατὸς ἢ Υἱοῦ ἔννοιαν διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος προσσηγορίας ἐνάγεσθαι τὸν ἀκούοντα. Ἀλλ' ἰδίως, καὶ ἀποτεταγμένως ἐν ἐκάστῳ τῶν ὀνομάτων συνπακούεται ἡ ἐνημαινομένη ταῖς προσσηγορίαις ὑπόστασις. Καὶ τὸν Πατέρα ἀκούσαντες, τὴν τοῦ παντὸς αἰτίαν ἡκούσαμεν· τὸν δὲ Υἱὸν μαθόντας, τὴν ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀναλάμψασαν δόξαν εἰς τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν ἐδιδάχθημεν· τὸ δὲ Πνεῦμα γνόντας, τὴν τελειωτικὴν δύναμιν τῶν διὰ κρίσεως εἰς τὸ εἶναι παραβέβηκεν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐνοήσαμεν. Αἱ μὲν οὖν ὑποστάσεις κατὰ τὴν εἰρημένον τρόπον ἀουχῆτως ἀπ' ἀλλήλων διακεχωρισμέναι εἰσι· Πατὸς λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ δὲ οὐσία αὐτῶν, ἥτις ποτὲ αὕτη ἐστὶν (ἄρρατος γάρ ἐστι λόγῳ, καὶ νοήματι ἁπλῆτος), εἰς ἐτερότητα τινα φύσεως οὐ διαμερίζεται. Δύοι τὸ ἀκατάληκτον καὶ ἀπερινόητον καὶ λογισμοῖς ἀπερίερακτον ἴσον ἐστὶν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ Τριάδι πεπιστευμένων προσώπων. Ὁ γὰρ ἐρωτηθεὶς τί κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἐγνωμένως καὶ ἀληθῶς ὁμολογήσει τὸ ὑπὲρ γνῶσιν εἶναι τὸ ζητούμενον. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ οὐδὲν λόγῳ τὴν οὐσίαν καταληφθῆναι δυνατόν εἶναι συνθήσεται. Τὴν γὰρ γενεάν αὐτοῦ, φησί, τίς δηγήσεται; Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸ ἴσον τῆς κατὰ τὴν κατάληψιν ἀμχανίας· ὁ τοῦ Κυρίου λόγος ἐνδεδυκέναι λέγων, οὗ τῆς μὲν φωνῆς αὐτοῦ ἀκούεις, οὐκ οἶδας δὲ ποθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐδεμίαν ἐν τῷ ἀκατάληκτῳ τῶν τριῶν προσώπων διαφορὰν ἐγνωσμένον (οὗ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον ἀκατάληκτον, τὸ δὲ ἥττον· ἀλλ' εἰς ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁ τῆς

A cum salutis præbuit mysterium, accepimus in lavacro, in quo iterum generamur : *Exsentes, aut enim, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ; docentes servare omnia quæcunque vobis mandavi* ". Etenim in duo dividens Christianæ reipublicæ statum et in moralem partem, et in decretorum accuratam rationem, salutare quidem decretum in traditione baptismatis firmavit ; vitam autem nostram præceptorum suorum observatione dirigi præcepit. At tamen ab ea parte quæ est præceptorum, tanquam ab illa quæ animæ minus detrimenti inferre possit, abstinnit prorsus diabolus, nullo eam adortus conatu. Omne adversarii studium, multorum pervertendi animas, in principaliori meliorique parte præstitum est, ut ne id quidem, si quidquam præceptis recte geratur, sit lucrum, cum magna et prima spes non amplius in seductis errore circa decreta inesse possit. Consilium propterea præbeamus, ne a simplicitate primorum verborum fidei quidquam abscedant ii, qui pro sua agunt salute ; sed ut in anima quidem suscipientes Patrem et Filium et Spiritum sanctum, non unam hypostasim multorum nominum esse existant : neque enim fieri potest Patrem sui ipsius Patrem dici ; cum non vere Patri cognomentum, qui sit sui Filius, verum efficiat : neque ut existant, Spiritum unam rem esse ex prædictis, ita ut in Patris aut Filii cognitionem per Spiritus appellationem, qui audiat, inducatur. At vero proprie, ac stata certæ ratione in singulis nominum una simul inauditur significata in appellationibus hypostasis ; Patreque audito, omnium causam audivimus ; Filium autem discentes, ex prima causa refulgentem potestatem ad universi constitutionem edocti sumus ; Spiritu vero cognito, perfecticem facultatem eorum quæ per creationem a Patre per Filium in existentiam tradita sunt, intelleximus. Subsistentiæ igitur juxta dictum modum inconfuse invicem separatæ sunt, Patris, dico, et Filii, et sancti Spiritus. Essentia autem ipsorum quæcunque ipsa unquam sit (dicto enim dici nequit, intelligentiaque est incomprehensa), in diversitatem aliquam naturæ nullo pacto dispertitur. Quapropter quod incomprehensum est ac mente non perceptum, et quod ratiocinationibus circumpecti nequimus, æquale est in singulis personarum in Trinitate creditarum. Interrogatus enim, quid sit secundum essentiam Pater, recta sententia et vere fatebitur quæsitum esse, quod est supra notionem. Tantumdem is et de unigenito Filio non fieri posse, ut ulla ratione essentia comprehendatur, constituet. *Generationem enim ejus, aut, quis enarrabit* ? Perinde vero et de Spiritu sancto æqualitatem inopie secundum comprehensionem Domini sermo commonstrat, dicens, quod vocem ipsius audis ; unde autem venit et quo deducit,

non noscis¹⁷. Proinde igitur nullum discrimen in eo, quod est trium personarum incomprehensum, intelligimus. Non enim alterum quidem magis incomprehensum est, alterum vero minus; at una prorsus incomprehensae rei ratio in Trinitate. Propterea dicimus, eo quod percipi nequit, mentemque nullo pacto intelligi, nos manu deducente, nullam essentiae in sancta Trinitate adinvenire nos differentiam, praeter tamen ordinem personarum, et subsistentiarum confessionem. Nam certus quidam ordo in Evangelio proditus est, juxta quem ex Patre fides incipiens per intermedium Filium in Spiritum sanctum desinit. Differentia autem personarum ipso illo tradito ordine distantiarum appa-
rens, nullam prorsus confusionem efficit iis, qui sermonis insequi possunt significationes; suam propriam intelligentiam Patris appellatione patefaciente, Filiique rursus, et Spiritus sancti pro-

priam, secundum nullum prorsus modum significatarum rerum invicem confusorum.
Baptizamus igitur, veluti accepimus, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum; credimus autem, veluti baptizamur. Consonam enim esse addecet confessioni fidem. Sentimus vero uti credimus. Non enim naturam habet opinio cum fide pugnare. Sed in quae credimus, haec et sentimus. Quoniam igitur in Patrem et Filium et Spiritum sanctum fides est, insequuntur autem se mutuo fides, opinio, baptisma: propter hoc et opinio non secernitur, ea quae de Patre est, ea quae de Filio, et ea quae de Spiritu sancto. Haec vere existimatio, quam propriae naturae referimus, nil aliud est, praeter quam honorum quae in majestate sunt divinae naturae confessio. Non enim ex nostra facultate honorem apponimus inhonoratae naturae; at ea quae profecto adsunt proficientes, honorem elargimur. Quoniam igitur inest singulis in sancta Trinitate creditarum personarum incorruptibilitas, aeternitas, immortalitas, bonitas, potestas, sanctitas, sapientia, omnis intelligentia, magnificaque et excelsa, dum haec bona quae insunt, dicuntur: idcirco existimationis hujusmodi efficiamur ipsis praebitores. Et quoniam omnia quidem quae Patris sunt, habet Filius; omnia autem Filii bona in Spiritu inspiciuntur: nullam in sancta Trinitate, secundum celsitudinem existimationis, differentiam mutuo inter ipsam comperimus. Non enim secundum corpoream quamdam comparationem alterum quidem procerius est, alterum vero humilior. Quod enim cerni nequit omnisque expers est figurae, dimensionem non comprehenditur. Neque secundum potestatem aut bonitatem, quidquam differens comparate in sancta Trinitate comperitur, ut dicatur juxta plus et minus in ipsis esse varietatem. Qui enim potentius unum altero dicat, tacite fassus est id quod in potestate minus est, imbecillius infirmiusque esse potentiori. Hoc autem extremae est impietatis, indicium aliquod imbecillitatis, aut impotentiam, sive in parva, sive in majori re in unico genito Deo, et in Spiritu Dei, mente cogitare.

A ἀκαταληψίας λόγος, διὰ τοῦτο φημεν, αὐτῶ τῷ ἀλη-
πτῶ καὶ ἀκατανόητῳ χειραγωγούμενοι, μηδεμίαν
τῆς οὐσίας ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διαφορὰν ἐξευρί-
σκειν· ἐκτὸς τῆς τάξεως τῶν προσώπων, καὶ τῆς
τῶν ὑποστάσεων ὁμολογίας. Τάξις μὲν γάρ ἐστιν ἐν
τῷ Εὐαγγελίῳ παραδοθεῖσα, καθ' ἣν ἐκ Πατρὸς ἡ πί-
στις ἀρχομένη, διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον καταλήγει. Ἡ δὲ διαφορὰ τῶν προσώπων, αὐτῇ
τῇ τάξει τῆς τῶν ἀποστάσεων παραδόσεως φαινόμενη.
οὐδεμίαν σύγχυσιν ἐμποιεῖ τοῖς δυναμένοις ἐπακολου-
θεῖν ταῖς σημασίαις τοῦ λόγου, ἰδίαν ἐννοίαν τῆς τοῦ
Πατρὸς προσηγορίας ἐμφανιούσης, καὶ τοῦ Υἱοῦ κά-
λιν καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰδίαν· κατ' οὐδένα τρό-
πον τῶν σημαινομένων ἐν ἀλλήλοις συγχεομένων.

B πον τῶν σημαινομένων ἐν ἀλλήλοις συγχεομένων.

Βαπτίζομεθα τοίνυν, ὡς παρελάβομεν, εἰς Πατέρα
καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Πιστεύομεν δὲ ὡς βαπτι-
ζόμεθα· σύμφωνον γὰρ εἶναι προσήκει τῇ ὁμολογίᾳ
τὴν πίστιν. Δοξάζομεν δὲ ὡς πιστεύομεν. Οὐδὲ γὰρ
ἔχει φύσιν μάχεσθαι τῇ πίστει τὴν δόξαν. Ἄλλ' ἐκ
ἃ πιστεύομεν, ταῦτα καὶ δοξάζομεν. Ἐπειδὴ τοίνυν
εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἡ πίστις ἐστίν·
ἀκολουθεῖ δὲ ἀλλήλοις ἡ πίστις, ἡ δόξα, τὸ βάπτισμα·
διὰ τοῦτο καὶ ἡ δόξα οὐ διακρίνεται ἡ Πατὴρ καὶ
Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη δὲ ἡ δόξα, ἣν ἀνα-
πέμπομεν, τῇ ἰδίᾳ φύσει οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἀλλ' ἡ τῶν
προσόντων τῇ μεγαλειότητι τῆς θείας φύσεως ἀγαθῶν
ὁμολογία. Οὐ γὰρ ἐξ ἡμετέρας δυνάμεως τιμὴν προσ-
τίθεμεν τῇ ἀτιμῇ τῇ φύσει, ἀλλὰ τὰ προσόντα ὁμο-
λογήσαντες τὴν τιμὴν ἐξῆλθωμεν. Ἐπεὶ οὖν πρό-
σστιν ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι πιστευομένων
προσώπων ἀφθαρσία, αἰδιότης, ἀθανασία, ἀγαθότης,
δύναμις, ἀγιασμός, σοφία, πᾶν νόημα μεγαλοπρεπές
τε καὶ ὑψηλὸν ἐν τῷ λέγειν τὰ προσόντα ἀγαθὰ· τοῦτο
τῆς δόξης ποιούμεθα τὴν ἀπόδοσιν. Καὶ ἐπεὶ πάντα
μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ Υἱοῦ
ἀγαθὰ ἐνθεωρεῖται τῷ Πνεύματι· οὐδεμίαν εὐρίσκο-
μεν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι κατὰ τοῦ ὕψους τῆς δόξης πρὸς
ἑαυτὴν διαφορὰν. Οὐτε γὰρ κατὰ τινὰ σωματικὴν
σύγκρισιν, τὸ μὲν ὑψηλότερόν ἐστι, τὸ δὲ ταπεινότε-
ρον· τὸ γὰρ ἀόρατον, καὶ ἀσχημάτιστον μέτρω οὐ
καταλαμβάνεται. Οὐτε κατὰ δύναμιν ἢ ἀγαθότητα τὸ
D διαφορὸν συγκριτικῶς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος εὐρί-
σκεται, ὡς εἰπεῖν, παρὰ τὸ πλεοναίνειν καὶ ἐλαττον εἶναι
ἐν τοῦτοις παραλλαγῇ. Ὁ γὰρ ἰσχυρότερον τὸ ἐν
τοῦ ἐτέρου εἰπῶν, κατὰ τὸ σιωπώμενον ὠμολό-
γησε τὸ ἐλαττούμενον ἐν τῇ δυνάμει ἀσθενέστερον
εἶναι τοῦ δυνατωτέρου. Τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἀσε-
βείας ἐστίν· ἐμφανὲς τινα ἀσθενείας ἢ ἀδυναμίας
εἶτε ἐν ὀλίγῳ εἶτε ἐν πλείονι περὶ τὸν μονογενῆ
Θεόν, καὶ περὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐννοεῖν. Τέλειον
γὰρ ἐν δυνάμει καὶ ἀγαθότητι καὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ
πᾶσι τοῖς ὑψηλοῖς νοήμασι, καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ
Πνεῦμα ὁ τῆς ἀληθείας παραδίδωσι λόγος. Εἰ οὖν
παντὸς ἀγαθοῦ ἡ τελειότης ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ

¹⁷ Joan. iii, 8.

Τριάδι πιστευομένων προσώπων εὐσεβῶς ὁμολογεῖται, οὐκ ἔχει φύσιν τὸ αὐτὸ καὶ τέλειον, καὶ πάλιν διὰ συγκρίσεως ἀτελὲς ἐνομάζειν. Τὸ γὰρ ἑλαττον κατὰ τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως, ἥτοι τῆς ἀγαθότητος, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ ἀτελὲς εἶναι κατὰ τοῦτο δισχυρίζεσθαι. Εἰ οὖν τέλειος ὁ Υἱός, τέλειον καὶ τὸ Πνεῦμα, τελείου τέλειον, οὔτε ἀτελέστερον οὔτε τελειότερον ἐπινοεῖ ὁ λόγος· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τὸ ἀδιαφύκτον τῆς δόξης καταμανθάνομεν. Ζωοποιεῖ ὁ Πατήρ, καθὼς ἔφη τὸ Εὐαγγέλιον· ζωοποιεῖ καὶ ὁ Υἱός· ζωοποιεῖ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου μαρτυρίαν τοῦ εἰπόντος, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιούν. Προσῆκει οὖν δύναμιν ἐκ Πατρὸς ἀρχομένην, καὶ δι' Υἱοῦ προέουσιν, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τελειουμένην νοεῖν. Ἐμάθομεν γὰρ πάντα ἐκ Θεοῦ εἶναι καὶ πάντα διὰ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι (15). καὶ διὰ πάντων διήκειν τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν, πάντα ἐν πᾶσι καθὼς βούλεται ἐνεργεῖν, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος.

A Perfectum enim in potestate, et incorruptibilitate, et in omnibus præcelsis intelligentiis et Filium, et Spiritum, sermo veritatis prodit. Si igitur omnis boni perfectionem in singulis in sancta Trinitate creditarum personarum pie possidentur omnes, non habet naturam res eadem, ut et perfecta dicatur, et rursus comparate imperfecta nominetur. Nam minus juxta ad magnitudinem potestatis aut bonitatis, nihil aliud est, ac asseveranter esse affirmatum, juxta hoc esse imperfectum. Si igitur perfectus Filius, perfectus et Spiritus, perfecti perfectum, neque imperfectius, neque perfectius cogitat ratio. Sed et etiam ex potestatibus efficiendi indivisionem plane perdiscimus opinionis. Vivificat Pater, veluti ait Evangelium¹¹; vivificat et Filius; vivificat autem et Spiritus, juxta Domini testimonium dicentis, quod Spiritus est vivificans¹². Addeceat igitur potestatem ex Patre incipientem, et per Filium prodeuntem, ac in Spiritu

sancto tandem perfectam intelligere. Didicimus enim omnia ex Deo esse, et omnia per Unigenitum Patris pervadere potestatem, omnia in omnibus, prout vult, operantem, veluti dicit Apostolus¹³.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΕ΄.

EPISTOLA XXV.

Martyrii desiderium, Deo juvante, prospere cedere tradit, et Deum illi obsecundare. Amphilochem hortatur ut idoneos opifices ad se mittat pro opere cujusdam sacelli, quod moliebatur, sociundo. Operis idcirco ichnographiam et structuram universam accurate describit; dimensionesque omnes et intervalla fornicum, et ædificii strobilum seu testudinem, et muri circumducti crassitudinem. Deinceps significat opificum operas præstandas in poliendis lapidibus, marmoribus et columnis: et lignorum penuriam subjicit, qua adigi se ad adhibendam lapideam materiam: neque aliam figulinam materiam, quam testaceam sibi præsto esse: atque monet mercenarios homines benignos in mercede paciscenda, et parvum pretium operi facientes sibi opus esse, ob nummariam in qua erat, difficultatem. De introitus etiam, et januarum ædificatione ac delineatione; tum de peristyllo quadraginta columnarum quædam subnectit. Tandem si minutam omnium subduzerit rationem, pecunie inopiam excusat

Ἀμφιλοχίῳ.

Amphilochio.

Ἦδη μοι πεπεισμαι κατορθώσασθαι κατὰ Θεοῦ χάριν τὴν ἐπὶ τῷ μαρτυρίῳ (16) σπουδῇ. Θελήσειας! Πέρας τὸ σπουδαζόμενον ἔξει τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ, ἔργον ποιεῖσθαι δυνάμενον τὸν λόγον, ἢ ἂν εἴπη. Ἐπειδὴ, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθόν, καὶ ἐπιτελέσει· παρακλήθητι καὶ ἐν τούτῳ μιμητὴς γεγενέσθαι (17) τοῦ μεγάλου Παύλου, καὶ εἰς ἔργον ἡμῖν προγαγεῖν τὰς ἐλπίδας; καὶ τεχνίτας; ἡμῖν τοσοῦτους πέμψαι, ὥστε ἱκανοὺς πρὸς τὸ ἔργον εἶναι. Γένοιτο δ' ἂν ἐκ συλλογισμοῦ τῇ τελειότητι σου γνώριμον, εἰς ὅσον μέτρον ἅπαν τὸ ἔργον

C Jam persuasus sum per Dei gratiam recte cesserum martyrii studium. O utinam velles! finem expellitum illud habebit, Dei potentia, qui potest, ubi loquatur, sermonem efficere opus: quandoquidem, veluti dicit Apostolus, qui incipit opus bonum, illud etiam conficiet¹⁴. Excitare autem ut et in hac re quoque imitator fias magni Pauli; utque in opus nobis spes provehas: artificesque nobis tot mitte ut ad opus sint idonei. Fiat autem ex computatione perfectioni tue notum, quantam dimensionem universum opus computabitur. Cujus gratia stru-

¹¹ Joan. v, 21. ¹² Joan. vi, 63. ¹³ I Cor. xii, 6; Ephes. i, 11. ¹⁴ Philipp. i, 6.

(15) Καὶ ἐν τῷ συνεστάναι. Συνεστάναι, seu συνεσταλέναι vere esse deberet: et posset etiam esse συστήσαι aut συστήναι· sed hæc duo longius distant a codicis verbo. Occurrimus tamen aliquando, licet valde raro, τῷ συνεστάναι· quod erit κατὰ συγκρίτην, a τῷ συνεσταλέναι· sic συνεστάναι τὸ ζητήμα dicitur; id est questionem seu controversiam consistere, subsistere, cum in judicium potest ipsa deduci.

(16) Μαρτυρίῳ. Hanc vocem interpres pro martyrio stricte sumpto accepit, ut ex argumento quod epistolæ præposuit, compertum sit. Aliter tamen

suadere videtur contextus. Nimirum, mea quidem sententia, loquitur hic Nyssenensis de templo sive sacello construendo. Sub hac enim acceptione vocem μαρτύριον sumi haud infrequenter apud Græcos Ecclesiæ scriptores, nihil certius. Chrysostomus tom. I Ad pop. Antiochenum: Ὁ δὲ εἰς εἰς μαρτύριον ἀπεδήμησεν, ad martyrium peregrinatus est. Neque aliter Latini. Videsis Suicerum in Thea. eccl. v. Μαρτύριον iv, tom. II, pag. 319.

(17) Γεγενέσθαι. Fortasse γενέσθαι, nam τὸ γεγενέσθαι non adest.

cluram omnem orationis descriptione tibi manifestam facere conabor. Crux est sacelli figura; quatuor, uti oportet, ædibus ex omni parte repleta. At comprehendunt sese mutuo ædium nexus, quemadmodum in cruciformi figura ubique factum videmus. Cruci autem circulus octo angulis interceptus injicitur. Et circulum propter circumferentiam, octogonon nominavi figuram; ita ut bina octogoni latera mutuo contra per diametrum jacentia, per fornicum curvaturas circulum ipsis in quatuor partes adjacentibus ædibus in medio connectant. Alia vero quatuor octogoni latera inter quadratas ædes pertinentia, non ipsa quidem continenter in ædes produntur: verum in singulis ipsarum hemicyclium circumjacebit conchiformi figura sursum versus circa fornicis perimetrum desinens: ut et octo sint fornices omnes, per quos ipsæ mutuo quadratæ ædes, et hemicyclia ad medium habeant contiguitatem. Interiori parte vero laterum diagonalium quadratorum æquales numero astabunt columnæ, ornamentum et roboris gratia. Sustinebunt autem et ipsæ super se fornices, æque atque ii qui intus, constructos. Supra hos autem octo fornices proportionem superinstructis fenestris, octogona domus ad quatuor cubitos excrescet; ex ea vero exstabit turbo conoides, figuram habens involutionis tecti ex lato in acutum cuneum occlusæ. Distantiæ vero singularum

A συλλογισθήσεται· οὗ χάριν φανερόν σοι ποιῆσαι πειράσονται πᾶσαν τὴν κατασκευὴν διὰ τῆς τοῦ λόγου γραφῆς. Σταυρός ἐστὶ τοῦ εὐκτηρίου τὸ σχῆμα, τέσσαροι, ὡς εἰκός, οἰκοὶ ἀπανταχθὲν ἀναπληρούμενος. Ἀλλὰ καταλαμβάνουσιν ἀλλήλας αἱ συμβολαὶ τῶν οἰκῶν, ὥστερ ὁρῶμεν πανταχοῦ ἐν τῷ σταυροειδεὶ τύπῳ γενόμενον. Ἀλλ' ἐγκείται τῷ σταυρῷ κύκλος ὁκτὶ γωνίας διεκλιμμένος. Κύκλον δὲ διὰ τὸ περιφερὲς ὠνόμασα τὸ ὁκτάγωνον σχῆμα, ὥστε τὰς δύο τοῦ ὁκταγώνου πλευρὰς, τὰς ἐκ διαμέτρου ἀλλήλαις ἀντικειμένας, δι' ἀφίδων τοῖς τετραγῇ παρακειμένοις οἰκοῖς τὸν ἐν τῷ μέσῳ συνάπτειν κύκλον· αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες τοῦ ὁκταγώνου πλευραὶ, αἱ μεταξὺ τῶν τετραγώνων οἰκῶν διήκουσαι, οὐδὲ αὗται κατὰ τὸ συνεχὲς εἰς οἰκοὺς ἀποταθῆσονται· ἀλλ' ἐκαστῇ τοῦτων ἡμικύκλιον περικρίσεται κογχλοειδῶς (18) κατὰ τὸ ἄνω περὶ ἀφίδος ἀναπαυόμενον· ὥστε ὁκτὶ γενέσθαι ἀφίδας τὰς πάσας, δι' ὧν ἐκ παραλλήλου τὰ τετραγώνια πρὸς τὸ μέσον τὴν συνάφειαν ἔχει. Ἔσθθεν δὲ τῶν διαγωνίων πεισῶν ἰσάριθμοι παραστήσονται κίονες, εὐκοσμίας τε καὶ ἰσχύος χάριν. Ἀνέξουσιν δὲ καὶ οὗτοι ὑπὲρ ἐαυτῶν ἀφίδας ταῖς ἐνδοθεν δι' Ἰσοῦ συγκατασκευασμένας. Ἄνω δὲ τῶν ὁκτὶ τοῦτων ἀφίδων διὰ τὴν συμμετρίαν τῶν ὑπερκειμένων θυρίδων, ὁ ὁκτάγωνος οἶκος ἐπὶ τέσσαρας αὐξηθήσεται πῆχεις· τὸ δὲ ἄν' ἐκείνου στρόβιλος ἐστὶ κωνοειδὴς (19), τῆς εἰλήσεως τὸ σχῆμα τοῦ ὀρόφου ἐκ πλατέος εἰς ὀξύν σφῆνα κατα-

(18) Κογχλοειδῶς ἡμικύκλιον περικρίσεται. Τῷ κογχλοειδῶς vel κοχλοειδῶς, emendanda vox hæc est: diversa autem significant hæc duo vocabula, si de propria loquamur dictionis significatione. Etenim omnino diversa res est ὁ κόγχος, concha, quam ὁ κόχλος, cochlea. Sed Hesychio idem indicare posse visum fuit propter figuræ, oplnor, similitudinem nonnullam. Cochlea proprie est testa limacis, et πετονυμικῶς limax ipse. Concha vero est conchylium: sicuti purpura, murex, ostreum, κόγχος, κογχύλιον, πορφυρά, ὀστρεον, piscium genera sunt, qui scabram, asperam et ideo firmiorem testam habent. Utrumque autem animal tortili forma est et turbinata, gylis quibusdam inductum, etsi dissimiliter. Hinc cochlea est unum ex præcipuis instrumentis mechanicis virium momento aptum. Vitruvii, lib. vi; item instrumentum aquas hauriendi, quod barbare pompa a Græca voce accepta vocaretur. Non est autem idem atque illud, quod antliam nominant recenti invento excogitatum. Tandem et est ostii genus tortuosum, et oblique dextrum ita nuncupatum. Var. De R. R., lib. iii. Profecto diversitas verbi vel ex proverbio κόγχην διελεῖν evidenter cognoscitur; de quo sermo est apud eundem Hesychium et Suidam; concha enim unica testa voluminibus quibusdam circumvolutis constans, non tam facile in duas partes diffingitur, aut etiam discluditur; secus cochlea, quæ duabus veluti scutulis concluditur; quæ facili negotio dissimiliter. Sicut quoque ex illo κόγχης ἄξιον pro οὐδενὸς ἄξιον, εὐτελές. Sed non solum Hesychius eodem sensu utramque vocem sumendam censuit: verum et vulgo scriptores ceteri promiscue asi sunt, veluti ostendunt, quæ affert Stephanus. Uno verbo, cochlea est terrea concha, et concha cochlea marina, propter similitudinem formæ: animalis enim genus dubio et controversia procul est varium. Utraque vero ad vas in eum modum cavum, et scutulatum notandum accipitur. Hoc in loco igitur

C tur utrolibet modo legi posset, sed convenientiori ad rem ratione, totius ædificii τῇ κατασκευῇ, et forma spectata, prout Nyssenius describit, satius est deligere τὸ κογχλοειδῶς. Unius autem litteræ mutatio in Græco scripto utrovis modo est facienda. (19) Τὸ δὲ ἀπὸ ἐκείνου στρόβιλος ἐστὶ κωνοειδής. Στρόβιλος, idem ac στρόβος, est vortex. Quare procella venti vorticosa, seu vortex venti ita dicitur; qui etiam λαλαψ. Aristotel. De mundo: λαλαψ δὲ καὶ στρόβιλος, πνεῦμα ἐπιδύμενον κάτωθεν ἄνω. Est etiam turbo, quem conii figura ferrum in vertice præacutum habentem acuticia pueri a vertice cis ferrum involvunt, et in æra ita involutum manu retro acta ejaculantur; qui fune displicatus, ferri acie in puncto fixa jugiter persistente, quam citissime constanter æquo motu circumagitur. Trochum autem nunquam significare potest στρόβιλος, si suo proprio sensu trochus accipitur; qui non est, ut sit trochus turbo; sed rota, aut quodvis aliud instrumentum figura rotæ tornatum. Probat hæc evidenter ipsa figuræ ratio, quia στρόβιλος, aliquid esse debet κωνοειδές, formam nimirum generis conii; quæ in fastigium convolvatur a rotunditate in verticem excavata: οἱ τροχοὶ vero, et quæ τῷ τροχῷ similia sunt, rotunditate necessario prædita esse debent. Hallucinantur igitur οἱ λεγόντες γράφοι; (neque hoc errore immunitis est et ipse Stephanus) cum unum cum altero perperam commisceant. Ubi vero de denominationibus rerum a figuris acceptis agitur, difficillimum, et rarissimum est mutationes effici; aut κατὰ μετωνυμίαν quidquam dici; uti noverint docti. Ab horum autem forma στρόβιλος dicitur nux pinea, quæ et κώνος etiam vocatur; et nuclei ipsi nucis pineæ; imo et ipsa arbor pinus. Inde factum est tandem, ut vox ad architecturam etiam transmearet; notatque incurvum opus, et concameratum, sed conii, seu turbinis figuram præferens. Hoc sensu hic accipitur, et profertur a Nysseno; vertendusque est

αλειούσης. Διάστημα δὲ κάτω τὸ πλάτος (20) ἐκάστου τῶν τετραγώνων οἰκῶν ὅκτω πῆχεσιν ἔσται, ἡμιολίῳ δὲ πλεόνα εἰς τὸ μήκος, ὅσος δὲ ὅσον ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους ποῦλεται. Τοσοῦτον ἔσται καὶ ἐπὶ ἡμικυκλίων. Ὡσαύτως ὅλον μὲν εἰς ὁκτὼ πῆχεις τὸ μεταξὺ τῶν περὶ αὐτῶν διαμετρεῖται. Ὅσον δὲ ζῶσει ἡ τοῦ διαθήτου περιγραφή ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλευρᾶς πηγνυμένου τοῦ κέντρου, καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς διαβαίνοντος, τοσοῦτον πλάτος ἔξει. Τὸ δὲ ὕψος ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους καὶ ἐπὶ τούτων ποιήσει. Τὸ δὲ τοῦ τοίχου βάθος (21) ἐσωθεν τῶν κατὰ τὸ ἐντὸς μεμετρημένων διάστημα τῶν τριῶν ποδῶν, ὅλον περιδραμεῖται τὸ ἔργον. Ταῦτά σου τῆς ἀγαθότητος κατὰ σπουδῆς κατελήρασα τοῦτον ἔχων σκοπόν (22), ὥστε σε διὰ τε τοῦ βάθους τῶν τοίχων, καὶ διὰ τῶν μέρων διαστημάτων ἐπιγνῶναι δι' ἀκριβεῖς εἰς ὃ τι κεραλαῖον τὸ μέτρον ὁ τῶν ποδῶν ἀριθμός. Διότι περιδεδυξίς ἐστὶ σοι πάντων ἡ φρόνησις, ὅπου περ ἂν θέλῃς, ἐν ἐκείνῳ κατὰ Θεοῦ χάριν εὐδοκούμενη. Καὶ δυνατόν ἐσται σοι διὰ τῆς κατὰ λεπτόν συναριθμήσεως, ἐπιγνῶναι τὸ συναρροῖζόμενον ἐκ πέντων κεράλαιον, ὡς μήτε πλείονας, μήτε ἐνδόντας τῆς χρᾶς ἡμῖν τοὺς οἰκοδόμους ἐκπέμψαι. Τοῦτου δὲ μάλιστα παρακλήθητι πολλὴν ποιήσασθαι τὴν φροντίδα, ὡς εἶναι τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν ἀνυπόσχευον ἐλπίσιν ἐπισταμένους. Ἔμαθον γὰρ ὅτι τοιοῦτο γινόμενον μονιμώτερόν ἐστι τοῦ ἐπαναπαυομένου τοῖς ὑπερεῖδουσιν. Ἢ γὰρ τῶν ξύλων σπάνις εἰς ταύτην ἄγει ἡμᾶς τὴν ἐπίνοιαν, ὥστε λίθους ἐρέφαι τὸ οἰκοδόμημα ὅλον διὰ τὸ μὴ παρεῖναι τοῖς τόποις ἐρέφειον ὕλην. Πεισίσθω δὲ ἡ ἀφειδῆς σου ψυχὴ, ὅτι τῶν ἐνταῦθα τινες τριάκοντά μοι τεχνίτας συνέθετο εἰς τὸν χρῆσιν ἐπὶ τῷ τετραπεδικῷ ἔργῳ, δηλαδὴ καὶ τῆς γε τυπωμένης τροφῆς τῷ χρυσίῳ ἀκολουθώσης. Ἡμῖν δὲ ἡ τοιαύτη τῶν λίθων οὐ πάρεστιν, ἀλλ' ἐτρακινήν πλίνθος (23) ὕλη τοῦ οἰκοδομήματος ἔσται, καὶ οἱ περιτυχόντες λίθοι. ὡς μὴ εἶναι αὐτοῖς ἀνάγκην τρίβειν τὸν χρόνον ἐν τῷ τὰ μέτωπα τῶν λίθων ἐγγχεῖν ἐναρμονίως πρὸς ἀλληλα.

Ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν τέχνην κατὰ τὴν περὶ (24) τὸν μισθὸν εὐγνωμοσύνην, ἐπίσταμαι τοὺς αὐτὸθεν χρῆσ-

A quadratarum ædium octo cubitis deorsum latitudine erunt: sesquialteræ vero majores in longitudinem; altitudo autem, quantum postulat latitudinis proportio, fiet; tantumque erunt etiam pro semicirculis. Simili ratione quidem octo cubitorum mensura erit totius intermedii laterum quadratarum. Quantum autem dabit circumscriptio circini, in lateris medio fixi centro, et ad ipsius summum permeantis: tantum latitudo eorum habebit. Altitudinem autem in his etiam proportio latitudinis efficiet. Muri vero profunditas per intervallum trium pedum intus demensorum opus totum circum intrinsecus percurrat. Hæc bonitati tuæ studio denugatus sum, hunc habens scopum, ut tu et per murorum altitudinem, et per ea quæ intermedia sunt, intervalla sedulo agnosceres, cujus mensuræ summæ numerus sit pedum: quapropter rerum omnium cura tibi, ubi velis, Dei gratia recto modo cedit in negotio illo; et possibile tibi erit per minutam connumerationem agnoscere collectam ex rebus omnibus summam: ita ut neque majores neque minores, quam opus, nobis mittas ædificatores. In eo autem maxime exhortatum te esse velim, ut multa præstetur cura, ut sint quidam ex ipsis, qui opus etiam involutionum substructura carentiam sciant. Didici enim, hujusmodi opus solidius esse, quam illud quod in materiis suffolientibus requiescit. Lignorum vero penuria in hanc nos adduxit cogitationem ut saxis ædificium contegatur totum; propterea quod non adest his locis contignationis materia. Persuadeatur autem verax anima tua, quod hic quidam triginta mihi constituerunt artifices in aureum pro opere quadrato, et designato videlicet etiam victu aureum comitante. Nobis vero non alia talis lapidum figlina materies adest, præterquam testacea; hæc materia ædificii erit, lapidesque fortuiti; ut ipsis necessitas non sit tempus terendi in mutuo apte commiscendis lapidum frontibus.

At ego quoad artis peritiam et benignitatem circa mercedem, novi meliores esse nostro usu eos qui

juxta nuper dicta περὶ στροβίλου, turbo; qui eadem ratione ad res architectonicas designandas traducitur. Potuisset etiam sumi pro interpretatione nux pinea; sed elegantius et rotundius vox una id quidem præstabat. Στροβόλος vero idem valet, ac στροβός, seu στροβίλος, quæ omnia significare etiam possunt conchæ genus, seu cochleam, uti ex Hesychio noscimus, ob figuræ similitudinem. Scholiastes enim Nicandri ait vers. 393 *Alsepharmac.*: Τὸν στροβόλον ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι διστραχὺν τῶν κοχυλίων, οἷς καὶ ἐχρῶντο ἀντὶ χάλπιγγος. Et est illud Virgilii: dum personat æquora concha.

(20) Διάστημα δὲ κάτω τὸ πλάτος. Διαστῆ est in Græco codice. At vox Græca minime ea est. Erit igitur vox διαστήματα ἀπὸ τοῦ διάστημα supplenda, plurali numero; cum adsit infra ἡμιολίῳ δὲ πλεόνα εἰς τὸ μήκος. Et coniciendum, τὴν περιεχουμένην προσωδία nonnisi indicium esse a notario indutum, vocem illam per notam scriptam fuisse (codex enim hic noster emendatissimus; nam προπαροξύτονον est τὸ διάστημα).

(21) Τὸ δὲ τοῦ τοίχου βάθος. Βάθος profunditatem vertimus; est autem crassitudo muri. Non vero me latet longe Latinus dici profundum, quam profunditas: at id verum erit cum fundum dicitur; non quando altitudo dimensionis. Et vocabula artium religiose sunt servanda. Qua de re omnia retinimus in architectura descripti hujus εὐκτηρίου in hac epistola.

(22) Κατελήρασα τοῦτον ἔχων σκοπόν. Si ita habet codex (quam conditionem in quavis emendatione effectam monemus: sed ita semper fuisse non dubitandum; nam tum ἀκριβῆς, cum fide certissimus homo est Cocchius, qui dixit: nos autem omnia singillatim conferre nostris oculis non potuimus), emendandus locus est τῷ κατελήρασας ἔχων, vel κατελήρασα ἔχων.

(23) Πλίνθος. Πλίνθος laterem significat: sed et etiam omnem ædificiorum figlinam materiem: lateres, imbrices, tegulas, et alia hujusmodi.

(24) Κατὰ τὴν π. Fortasse καὶ κατὰ, seu κατὰ τε:

istinc sunt, illis qui hic huiusmodi agunt mercaturas. Opus vero poliendorum lapidum non solum est in columbis quæ octo sunt; quas oportet ipsos venuste in meliorem reddere formam; verum etiam spiras speciem altaris referentes illud postulat, et capitula ad Corinthiam figuram cælata. Ingressusque ex marmoribus erit decoro ornatu confectis. Superque ipsa fores superjacebunt, tales quasdam picturas affabre, uti mos est, facias ad venustatem secus suggrundii prominentiam habentes. Quorum quidem omnium materias manifestum est a nobis comparatum iri. Sed materię ars formam præbebit. Ad hæc in peristylō etiam columnæ non minores quadraginta erunt: istaque quoque plane pertinent ad opus lapidum poliendorum. Ergo si diligenter patefecit opus oratio, possibile fiat pietati tuæ, quod opus est, conspicienti, præstare nobis in omnibus circa artifices securitatem. Si vero a nobis cum artifice pacta constituenda sint, proponatur, si quidem est possibile, manifesta mensura operis diurni, ne cum is nil efficiendo præterierit tempus, postea, opus quod ostendat non habens, tanquam tot diebus nobis operatus, super ea repetat mercedem. Novi equidem multis nos quosdam visum iri minutam rationem sordide et præparce ineuntes, qui tam exquisita diligentia pactiones persequimur: attamen exhortatum te esse volo ad veniam dandam. Mamona enim ille, multis multoties a nobis male de se auditis, demum a nobis ipsis quam longissime emigravit, odio habens, reor, quæ semper adversus ipsum sunt blaterata; ac quodam impermeabili hiatu (paupertate dico) inter se ipsum et nos murum obstruxit, ut neque ille ad nos venire possit, neque nos ad illum pertransire. Quocirca plurimi facio opificum benignitatem, ut nobis ad propositum institutum facere satis ii possint, nil prorsus ab inopia (laudabili, precibusque expetendo malo) prohibiti. Sed in his quidem quidquam joci commistum est. *Tu autem, homo Dei*²², uti possibile et legitimum sit, ita cum hominibus paciscens, nuntia confidenter omnibus ipsis benevolentiam, quæ a nobis præstabitur, mercedumque plenam copiam. Trademus enim omnia nulla re

²² 1 Tim. iv, 1.

(25) *Μικρολόγοι*. Hoc in hoc loco valet μικρολόγος. Et quamvis huic significationi addatur etiam, ut ratio ineat de re contempta, pusilla; attamen cave, ut hic ita explices et intelligas vocem. Con-

A τους εἶναι τῶν ἐνταῦθα κατεμπορευομένων τῆς χρείας ἡμῶν. Τὸ δὲ τῶν λαοδῶν ἔργον οὐ μόνον ἐν τοῖς κίονσιν ἐστὶ τοῖς ὀκτώ οὐδ' ἑπτά αὐτοὺς τῷ καλλωπισμῷ βελτιῶσαι, ἀλλὰ βωμοειδεῖς σπείρας ἀπατεῖ τὸ ἔργον, καὶ κεφαλίδας διαγλύφους κατὰ τὸ Κορίνθιον εἶδος. Καὶ εἰσόδος ἐκ μαρμάρων τῶν καθήκοντι κόσμῳ κατεργασμένων. Καθυπεκρίμενα τούτων θυρίσματα τοιαύταις γραφαῖς τισι, καθὼς ἔθος ἐστίν, εἰς κάλλος κατὰ τὴν τοῦ γείσιου προβολὴν ἐξησκημέναις. Ὡν πάντων αἱ μὲν ὕλαι ὅλον ὅτι παρ' ἡμῶν πορισθῆσονται, τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ὕλῃ εἶδος ἡ τέχνη δώσει. Πρὸς τοῖς δὲ καὶ κατὰ τὸ περίστωον κίονες οὐχ ἡτέους ὄντες τῶν τεσσαράκοντα. Λαοεῖκόν ἔργον καὶ οὗτοι πάντως εἰσὶν. Εἰ τοίνυν ἐνέφηεν ὁ λόγος δι' ἀκριβείας τὸ ἔργον, δυνατόν ἂν γένοιτό σου τῇ σοφίᾳ κατεδούση B τὴν χρεῖαν, διὰ πάντων ἡμῶν παρασχεῖν τὸ ἐπὶ τοῖς τεχνίταις ἀμέριμον. Εἰ δὲ μέλλοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ τεχνίτης συνιθεῖσθαι, προκείσθω εἴπερ οἶόν τε φανερόν μέτρον τοῦ ἔργου τῇ ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ ἀπρακτος παρελθὼν τὸν χρόνον, μετὰ ταῦτα μὴ ἔχων ἐπιδείξει τὸ ἔργον, ὥς τοσαύταις ἡμέραις ἡμῶν ἐργασάμενος τὸν ὑπὲρ αὐτῶν μισθὸν ἀπαίτη. Οἶδα δὲ ὅτι μικρολόγοι (25) τινὲς τοῖς πολλοῖς δόξομεν, οὕτω περὶ τὰς συνθήκας διακრიβδύμενοι. Ἀλλὰ παρακλήθητι συγγνώμην ἔχειν. Ὁ γὰρ μαμωνᾶς ἐκεῖνος πολλὰ πολλὰ κίς παρ' ἡμῶν ἀκούσας κακῶς, τέλος ἀπέκχησεν αὐτὸν ἡμῶν ὡς πορρωτάτω μισήσας, οἶμαι, τὴν αἰ γινομένην κατ' αὐτοῦ φλυαρίαν. Καὶ τινι χάσματι ἀδιαβάτῳ, τῇ πενίᾳ λέγω, αὐτὸν ἡμῶν διατείχισεν, ὥς μήτε ἐκεῖνον πρὸς ἡμᾶς ἔλθειν, μήτε ἡμᾶς πρὸς C ἐκεῖνον διαπερᾶσαι. Τούτου χάριν περὶ πολλοῦ ποιῶμαι τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν τεχνιτῶν, ὥστε δυνηθῆναι πρὸς τὴν προκειμένην ἡμᾶς ἐξαρκέσαι σπουδὴν μὴ κωλυθέντας τῇ πενίᾳ, τῷ ἐπαινετῷ καὶ εὐκαταῷ κακῷ. Ἀλλὰ τοῖς μὲν τι καὶ παιδιδᾶς καταμέμικται. Σὺ δὲ μοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἂν δυνατόν καὶ νενομισμένον ἦ, οὕτω τοῖς ἀνθρώποις συνθέμενος θάρβῶν ἐπάγγελε πᾶσιν αὐτοῖς τὴν παρ' ἡμῶν εὐγνωμοσύνην, καὶ τὴν τῶν μισθῶν ἀποπλήρωσιν. Δώσομεν γὰρ ἀνελλιπῶς τὰ πάντα, τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν σῶν εὐχῶν καὶ ἡμῶν τὴν χεῖρα τῆς εὐλογίας ἀνολίγοντος.

deficientes; Deo, per tuas preces, benedictionis

stat enim per totam epistolam ædificium non solum vilem aut exiguum rem non fore, verum longe sumptuosissimum.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΓ΄.

EPISTOLA XXVI.

Ex editione Maurina operum S. Gregorii Nazianzeni, tom. II, p. 196. De hac epistola dominus Clemencetius hæc habet : Epistola ad Evagrium, quæ inter orationes S. Gregorii Nazianz. olim 45, non genuinus, sed supposititius est fetus. Fas sit dicere cum Petavio (1) : Ut enim germanam esse non putem, cogit tum styli dissimilitudo. tum pedestris illius ac plebeius sermo, minimeque Nazianzeni elegantiam et granditatem redolens. Tillemontius quoque hanc epistolam non esse Gregorii existimat, nec eloquentissimi styli oratoris redolere, imo ineptis rationibus vocibusque ipso indignis scelerare. Observat doctus Cotel. (2) epistolam ad Evagrium Theologo tribui in ms. Regio 1789 circa finem Quæstionum Anastasii. Verum et in editis ejusdem Anastasii Quæstionibus Basilio eadem adscribitur, multoque etiam probabilius in ms. itidem Regio 1472, itemque Casareo apud Lambecium 706. Gregorio Nysseno tribuitur, et tanquam illius laudatur ab Euthymio, Panopliæ prima parte, titulo secundo.

Πρὸς Εὐάγριον μοναχόν, περὶ Θεότητος (3).

Ad Evagrium monachum, de Divinitate.

Σφόδρα τε θαυμάζω καὶ λίαν ἐκπλήττομαι τῆς νηφαλιότητος, ὅπως τοιούτων θεωρημάτων καὶ τηλικούτων ζητήσεων (4) αἰτίος καθίστασαι, ταῖς ἀκριβέσις (5) ἐρωτήσεσιν, εἰς ἀνάγκην ἡμᾶς τοῦ λέγειν καὶ ἀγωνίαν ἀποδείξεως περισταῖς, ἐρωτήσεις ἀναγκαίας καὶ χρήσιμους ἡμῖν ἐπάγων. Πᾶσα δηλονότι λοιπὸν ἀνάγκη, κατόπιν τῶν ἐρωτήσεων ἡμᾶς ἐν-αργεῖς ποιεῖσθαι τὰς ἀποκρίσεις. Καὶ νῦν τοίνυν τὸ προσενηθὲν ἐρώτημα παρὰ σοῦ τοιούδε καὶ περὶ τοῦδε ἦν, ὥς τινα τρόπον ἂν εἴη Πάτρις τε καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἡ φύσις (ἦν ἂν τις ὁρθῶς οὐσίαν μᾶλλον ἢ φύσιν καλοῖη), πότερον ἀπλῆ τις ἢ σύνθετος; Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῆ, πῶς τὸν τρεῖς ἐπιδέξεται τῶν προειρημένων ἀριθμὸν; Τὸ γὰρ ἀπλοῦν, μονοειδὲς καὶ ἀνάρημον. Τὸ δὲ ἀριθμοῖς ὑποκίπτον, ἀνάγκη τέμνεσθαι, ἂν μὴ ἀριθμοῖς ὑποβάλλεται (6)· τὸ δὲ τεμνόμενον, ἐμπαθές· πάθος γὰρ ἡ τομὴ. Εἰ τοίνυν ἀπλῆ τοῦ Κρείττονος ἡ φύσις (7), περιττὴ τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις (8)· εἰ δὲ τῶν ὀνομάτων ἀληθὴς ἡ θέσις, καὶ δεῖ τοῖς ὀνόμασι παθεῖσθαι, τὸ μονοειδὲς (9) καὶ ἀπλοῦν εὐθὺς ἐκποδὼν οἴεται. Τίς οὖν ἂν εἴη τοῦ πράγματος ἡ φύσις; Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς ἐρασκαί. Ὡς τὰς ἀποδείξεις ὁ τῆς ἀληθείας ἀκριβῶς παραστήσει λόγος, οὐ πίστεως ἀναποδείκτου φαντασίαν ἀπορίᾳ τῆς ἀποδείξεως ἁλόγως προισχύμενος, οὐδὲ μύθων παλαιῶν μαρτυρίας τὸ σαθρὸν τῆς παποιθήσεως ἐαυτοῦ καλύπτειν περιώμενος, ἀλλὰ ζητήσεως ἀκριβοῦς κατανοήσει καὶ λογισμῶν ὁρθότητι τὴν τοῦ θεωρήματος πίστωσιν εἰς τοῦ μφανὲς προτιθέμενος.

theore studens, verum per accuratæ ac perfectæ inquisitionis perceptionem et rationum rectitudinem, theorematis hujus confirmationem in apertum proferens.

Ἄγε δὴ λοιπὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐντεῦθεν δια- C
σευέτω (10), καὶ πῶς δεῖ τὸ θεῖον ὑπολαμβάνειν φασκέτω, πότερον ἀπλοῦν, ἢ τριπλερές. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς καὶ λέγειν ἢ τῶν ὀνομάτων τριττὺς καὶ πιστεύειν βιάζεται, καὶ τούτοις ἀποχρησάμενοί (11)

Vehementer te suspicio, ac summo opere prudentiam tuam admiror, qui talibus speculationibus tantisque quæstionibus causam præbes, per accuratas interrogationes nobis dicendi necessitati ac probationis laborem imponens, dum necessarias atque utiles quæstiones in medium affers. Proinde nobis omnino sciendum est, ut quæstionum tuarum vestigiis hæreamus, easque claro et perspicuo responso explicemus. Quæstio igitur a te proposita erat hujusmodi : Quonam modo esse queat Patris et Filii et Spiritus sancti natura (quam tamen essentiam rectius, quam naturam, quispiam vocaverit), simplex an composita? Si enim simplex, quomodo ternarium eorum, quæ ante diximus, numerum recipiet? Nam quod simplex est, unius modi est, numerique expers : quod autem in numeros cadit, scindi necesse est, etiamsi numeris minime subijciatur. Quod porro scinditur, passioni utique obnoxium : sectio enim passio est. Quocirca si simplex Dei natura est, supervacanea fuerit nomenclatio ; sin autem vera est nominum positio, nominibusque ipsis parendum est, unius modi ratio ac simplicitas statim e medio tolletur. Quænam igitur hujus rei natura est? Hæc ad nos dicebas. Quorum demonstrationes veritatis doctrina exacte ostendet, non fidei, quæ demonstratione careat, inanem quamdam speciem propter argumentorum inopiam stultie prætendens, nec veterum fabularum testimoniis persuasionis suæ imbecillitatem occultare.

Age igitur, hinc disputationem auspicemur, et quomodo divinum numen accipi debeat, exponamus, simplexne an triplex. Sic enim nos et loqui et credere nominum ternio cogit, atque his abusi nonnulli homines infirma planeque rancida et ob-

(1) Petav. tom. I. Dogm. theol. c. 6, § 3, p. 137.

(2) Tom. III, Monument. Eccles. Græc. in not. p. 550.

(3) Περὶ Θεότητος. Colb. 3 addit μαθητὴν αὐτοῦ, discipulum suum.

(4) Τηλικούτων ζητήσεων. Apud Montac. et Morel. ζητήσεων deest.

(5) Ταῖς ἀκριβέσιν. Par. 1, ταῖς ἀσβεῖσιν, per impias.

(6) Ὑποβάλλεται. Reg. ὑποβάλλεται.

(7) Τοῦ Κρείττονος ἡ φύσις. Melioris, præstantioris, dignioris natura. Verum, inquit Bill., hoc in loco τοῦ Κρείττονος nomine divinitatem summum-

que numen significat, principemque et primariam essentiam, quemadmodum plerisque aliis locis hujus tractatus.

(8) Περιττὴ τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις. Supervacanea fuerit nomenclatio, Patris scilicet et Filii ac Spiritus sancti constitutio.

(9) Τὸ μονοειδές. Bill. : Uniformitas.

(10) Διασευέτω, inquit Combef., quasi pro ἐξαρχέτω, Budæo auctore pompaticè procedat.

(11) Τούτοις ἀποχρησάμενοι. Sabelliani videlicet, inquit Bill., qui ob hanc causam divinitatis contractionem invexerunt.

soleta dogmata construxerunt, essentiam simul cum nominum pronuntiatione divisionis passionem sustinere censentes. Verum eos sane, ut ipse ais, missos faciamus, fidei suae doctrinam imbecillo patrocínio fulcientes: nos autem ad veram agnitionis perceptionem animos nostros convertamus. Primum itaque, quid Deus sit, constituemus: atque ita deinde ad probationes certa methodo veniemus.

Simplex profecto est ac divisionis experta essentia, simplicitatem corporisque vacuitatem a natura habens. At fortasse divisionis nominum ratio mihi in contrarium occurrit et adversatur, per ternionis numerum summi numinis simplicitatem aufrens? Quid ergo? ut simplicitatem retineamus, Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem fugere nobis erit necesse? Avertat hoc Deus! simplicem enim Dei unionem nominum positio haudquaquam labefactabit. Quae enim animo et ratione intelliguntur, quamvis infinita nomina habeant, (quandoquidem in unaquaque natione quamplurimis nominibus appellantur), tamen extra omnem appellationem posita sunt: quoniam rerum earum, quae animo intelliguntur ac corpore vacant, nomen proprium nullum est. Quoniam enim modo proprio nomine vocari queant, quae ne in conspectum quidem nostrum cadunt, nec humanorum sensuum instrumentis ullo modo capi possunt? Atque ut exactam divini numinis intelligentiam assequamur, animam quae omnium earum rerum, quae intellectu percipiuntur, brevissima particula est, accipiamus.

Anima enim, tametsi nomine femineo appelletur, ab omni tamen feminea natura remota est, utpote quae, quantum ad essentiam, nec mas, nec femina sit. Consimili quoque ratione sermo, qui ab ea procreatur, masculum quidem nomen habet, ceterum ipse quoque, ut dicimus, ab omni tum masculo, tum femineo corpore remotus est. Quod si ea, quae inter res spirituales postremum locum tenent, nimirum anima et sermo, proprio nomine carent; quo tandem modo ea, quae inter res spirituales principatum obtinent, imo ultra spiritualia omnia sunt, propriis nominibus appellari dicemus? Sed et utilis est nominis usus ad spiritualium notio-

νες σαθρά καὶ παντάπασιν ἔωλα συνεστήσαντο δόγματα, τὴν οὐσίαν ὁμοῦ τῇ τῶν ὀνομάτων ἐπιγορίᾳ (12) πάθος διαιρέσεως ὑπομένειν δοξάζοντες. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν, ὡς αὐτὸς φησὶ, ἐατέον, σαθροῦ τῷ τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν συνηγοροῦντας δόγματι· περὶ δὲ τὴν ὀρθὴν τῆς ἐπιγνώσεως κατάληψιν, τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν ἐπιστρέφωμεν. Ὁ τοίνυν ἐστὶ Θεός, πρότερον ὑποστησόμεθα· καὶ εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις (13) ἀκριβῶς ἤσομεν.

Ἀπλὴ πάντως ἐστὶ καὶ ἀμέριστος οὐσία, τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσώματον ἐκ φύσεως ἐκτυχὸν (14). Ἄλλ' ἴσως ὁ τῆς (15) διαιρέσεως τῶν ὀνομάτων ἀντιπίπτει μοι (16) λόγος, τῷ τρεῖς ἀριθμῷ τὸ τοῦ Κρείττονος μονοειδὲς ἀφαιρούμενος. Ἀρ' οὖν διὰ τὸ μονοειδὲς ἐκφυγεῖν ἡμᾶς τὴν ὁμολογίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' ἀνάγκης; Μὴ γένοιτο! τὴν γὰρ ἀμερῇ τοῦ Κρείττονος ἔνωσιν οὐ καταβλάψει τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις. Τὰ γὰρ νοητὰ, καὶ μυριώνυμα μὲν (ἐπειδὴ παμπληθεῖς καὶ) ἕκαστον ἔθνος ὀνόμασι κέκληται), προσηγορίαι δὲ πάσης ἐκτός· ἐπειδὴ κύριον ὄνομα τῶν νοητῶν τε καὶ ἀσωμάτων οὐδέν. Πῶς γὰρ κυρίως ἐπικληθεῖ τὰ μὴδ' ἔψεν ἡμετέρας ὑποκρίπτοντα, μὴδ' ὧως ἀνθρωπίνους αἰσθητηρίους (17) ἀλῶναι δυνάμενα (18); λαμβανέσθω δὲ ἡμῖν τὸ βραχυτάτον τῶν νοητῶν μέρων ἡ ψυχὴ, πρὸς τοῦ Παντός ἀκριβῆ νόησιν (19).

Ψυχὴ μὲν γὰρ ὀνόματι θηλυκῇ προσαγορεύεται, πάσης δὲ θηλυδριώδους φύσεως ἀφέστηκεν, οὔτε ἄρρεν, οὔτε θῆλυ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσα. Καὶ λόγος δὲ ὁμοίως ὁ πρὸς αὐτῆς (20) ἀποκυισκόμενος, ἄρρενικὸν μὲν ἔχει τοῦνομα, πάσης δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς φαμεν, ἄρρενοθήλεος ἐκτός ἐστι σωματότητος. Εἰ δὲ τὰ τῶν νοητῶν ἔσχατα, ψυχὴ καὶ λόγος, κύριον οὐ κέχεται τοῦνομα, πῶς ἂν τὰ πρῶτα καὶ πάντων ἐπέκεινα τῶν νοητῶν νοητὰ κυρίως ὀνόμασιν ἐπικληθεῖσθαι φήσομεν; Ἄλλ' ἡ μὲν ὀνομασία χρησίμη (21), διὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰς ἐπίνοιαν ἡμᾶς ἀγούσα τῶν νοητῶν. Τινὲς δὲ ταῖς προσηγορίαις ὁμοῦ καὶ τὴν οὐσίαν παχυμερῶς συνδιαπισθεῖσθαι δοξάζοντες,

(12) Ἐπιγορία. Ita Montac. et Morel. In Edit. D ὑπηγορία.

(13) Ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις, etc. Montac. et Morel. Ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις. Bill. utramque lectionem complexus est; vertit enim: Ad responsiones demonstrationesque veniemus; at non reddit ἀκριβῶς. Combefisii interpretationem praetulimus.

(14) Ἀσώματον ἐκ φύσεως ἐκτυχόν. Bill. ad oram libri, inquit Morel., non ex ullo ms., sed e conjectura scripserat, et mox deleverat ἔχων, verum in scholiis eam astruit lectionem. Alii enim: Haec verba satis diu animum torserunt, tum propter constructionis vitium, tum propter sensus absurditatem. Neque enim τυγχάνω, cum assequi significat, accusandi casui iungitur, saltem apud oratores, multoque minus ἐκτυγχάνω, quod prorsus genitivum asciscit, et nimium absurdum, ne dicam impium fuerit dicere Deum a natura simplicitatem consequi. Quare pro ἐκτυχόν, lego ἔχων, id est, habens. Colb. tamen 6, 9 ac Morel. ἐκτυ-

χόν. At Colb. 3 et Combef. ἐκ φύσεως τυχόν, quae simplex ex natura et incorporea existat.

(15) Ἄλλ' ἴσως ὁ τῆς. Ita Colb. 3, 6, 9, et Combef. In Edit. ἄλλ' ἴσως καὶ ὁ τῆς, et etiam fortasse.

(16) Ἀντιπίπτει μοι. Colb. 3 ἀντιπίπτει σοι. Nec aliter legendum, ait Combef., tibi obstitit, in contrarium venit.

(17) Ἀνθρωπίνους αἰσθητηρίους. Combef.: Humanis sensibus.

(18) Δυνάμενα. Ita Reg. H. alique codd. In Edit. δυνάμεθα.

(19) Ἀκριβῆ νόησιν. Montac. et Morel. ἀκριβῇ κατανόησιν, exactam cognitionem.

(20) Ὁ πρὸς αὐτῆς. Ita Reg. H. et Colb. 9. At Colb. 5, 6, ὁ πρὸς αὐτῇ. In Edit. ὁ deest.

(21) Ἄλλ' ἡ μὲν ὀνομασία χρησίμη, etc. Vertit Bill.: Sed tamen propter necessitatem utilis est nominis usus, per quem ad spiritualium rerum notionem conceptionemque pervehimur.

ἀνάξια παντάπασι τῶν θεῶν ταῖς ἐαυτῶν ἐννοαίαις ἀναξάρτους.

Εἰδέναι δὲ ἀκόλουθον ἡμᾶς τοὺς τῆς ἀληθείας ἐπιγνώμονας, ὡς ἀδιαίρετός ἐστι καὶ μονοειδὴς ἡ θεία τε καὶ ἀμερὴς τοῦ Κρείττονος οὐσία· πρὸς δὲ τὸ χρησίμῳ τῆς ἡμετέρας τῶν ψυχῶν σωτηρίας, καὶ μερίζεσθαι ταῖς ὀνομασίαις δοκεῖ, καὶ διαίρεσιν ἀνάγκη ὑφίστασθαι (22), καθὼς ἔφαμεν. "Ὁν τρόπον γὰρ ἡ ψυχὴ νοητὴ τις ὑπάρχουσα, νοημάτων ἀπειρῶν ἀποκλύσκει πλῆθος, ὅμως οὐτε νοήματος διαίρεται πάθει, οὐτε τοῦ πλῆθους τῶν νοημάτων ψυχὴ διὰ τὰ φθάναντα πωγεῖται ποτὲ, πλουσιωτέρα δὲ μᾶλλον, ἢ πενιστέρα γίνεται· ὃν τρόπον δὲ καὶ ὁ προφορικὸς οὗτος καὶ κοινὸς ἅπασιν ἡμῖν λόγος, ἀδιαίρετος μὲν ἐστὶ τῆς προσεγεγραμμένης (23) ψυχῆς, καὶ ταῖς ψυχαῖς δὲ τῶν ἀκρωμένων οὐδὲν ἦτον ἐν ταύτῃ καθίσταται, κάκεινης μὴ χωρίζομενος (24) καὶ αὐτοῖς εὐρισκόμενος, ἔνυσιν δὲ μᾶλλον ἢ διαίρεσιν αὐτῶν τε καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐργαζόμενος· οὕτω μοι νοεῖ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς μὴ χωρισθέντα πᾶν ποτε, καὶ τούτου δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁμοίως ἐν τῷ νῦν τὴν ἐνθύμησιν.

"Ὡς γὰρ οὐκ ἐστὶ μεταξὺ νοῦ καὶ ἐνθυμήσεως καὶ ψυχῆς διαίρεσιν ἐπινοηθῆναι τινα ταὶ τομῇ· οὕτως οὐδὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ Πατρὸς, ἐν μέσῳ τομῇ ἢ διαίρεσιν ἐπινοηθῆναι ποτε· διότι τῶν νοητῶν, ὡς ἔφαμεν, καὶ θεῶν ἀδιαίρετος ἡ φύσις. "Ἡ καὶ ὃν τρόπον οὐκ οἶόν τε πάλιν ὁμοίως ἐν μέσῳ κύκλου (25) καὶ τῆς ἀκτίνος διαίρεσιν εὐρέσθαι, διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον ἅπλουν τε καὶ ἀμερὲς, ἀλλ' ἡ μὲν ἀκτὶς συνῆπται τῷ κύκλῳ, τοῦτο πάλιν δὲ ὁ κύκλος, οἷόν τις ὀφθαλμὸς, ποταμὸν ἐπιχειρῇ τῷ παντὶ τὰς ἀκτίνας, κατακλύσας ὥσπερ τινὰς φωτὸς ἡμῖν ἐργαζόμενος, καὶ πελαγίζων ἀθρόως τὴν διακόσμησιν (26)· οὕτω δὲ καὶ οἰοῖται τινες τοῦ Πατρὸς ἀκτίνες ἀπεστάλησαν ἐπ' ἡμᾶς, ὃ τε φεγγῶδες Ἰησοῦς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. "Ὡς περ γὰρ αἱ τοῦ φωτὸς ἀκτίνες ἀμέριστον ἔχουσιν κατὰ φύσιν τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν, οὕτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται, οὕτε ἀλλήλων ἀποτέμνονται, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ διδωμὸς τοῦ Πατρὸς ἀκτὶς, καὶ μέχρις ἡμῶν διακονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ τῷ Πατρὶ συνῆνται.

"Ὁν δὲ τρόπον κατὰ τινος ὁδοῦ πηγῆς νεκταριῶδες ἀφθόνως προϊεμένης ὕδωρ, συμβαίνει βεβῆκα τι παμπληθὲς, καὶ βεῖθρον ἀκατάσχετον, εἰς ποταμούς· οὗ τῷ βεβῆκατι τέμνεσθαι, μίαν ἐξ ἐνὸς ὀφθαλμοῦ

(22) Ἀνάγκη ὑφίστασθαι. Montac., Morel. et Combef. ἀνάγκη ὑφίστασθαι.

(23) Προσεγεγραμμένης. Collb. 3, 6, 9, προσεγεγραμμένης.

(24) Μὴ χωρίζομενος. Bill. non bene, inquit Combef., distinctus atque separatus, quasi hæc synonyma Gregorius habeat, aut vox id sonet: differunt hæc plurimum in accuratiore theologia.

A nem necessario nos provehens. Verum quidam essentiam simul cum nominibus crasse dividi atque distingui existimantes, indigna prorsus rebus divinis in animis suis sentiunt.

Sciendum est deinceps nobis, qui veritatem agnoscimus, quod divina et simplex Dei essentia individua uniusque modi est; cæterum ad salutis animarum nostrarum utilitatem, partitionem quoque propter appellationes subire videtur, divisionisque necessitati subijci, ut jam a nobis dictum est. Quemadmodum enim anima, quæ de eorum genere est, quæ intelligentia percipiuntur, quamvis infinitam cogitationum multitudinem pariat, tamen nec cogitationum passione dividitur, nec cogitationum penuria, propter ea quæ præcesserunt, unquam premittitur, quin ditior potius, quam pauperior efficitur: quemadmodum insuper vocalis hic sermo nobisque omnibus communis, etiamsi a parente anima minime dividatur, nihilominus tamen in audientium quoque animis simul est, nec ab ea sejunctus atque separatus, et in illis inventus, imo unionem potius quam divisionem eorum animarumque nostrarum efficiens: sic tu quoque cogites, Filium a Patre nunquam separatam esse, nec rursus ab hoc Spiritum sanctum, eodem modo quo cogitationem in mente.

Ut enim inter mentem et cogitationem et animam nulla divisio aut sectio excogitari potest: sic neque inter Spiritum sanctum et Salvatorem et Patrem ulla unquam sectio aut divisio intercessisse cogitanda est: quoniam spiritualium et divinorum, ut diximus, divisionis experta natura est. Aut etiam, quemadmodum inter orbem et radium, propter impassibilitatem corporisque vacuitatem et simplicitatem atque individuitatem, nulla divisio reperiri potest, verum ut radius orbi conjunctus est, ita rursus orbis, oculi cujusdam instar, universitati radios suos fluminis in morem infundit; lucis nobis velut inundationes quasdam efficiens, mundumque repente obruens: haud secus etiam Patris velut radii quidam ad nos demissi sunt, tum splendidus Jesus, tum Spiritus sanctus. Ut enim lucis radii, mutuam relationem natura individuam habentes, nec a luce disjunguntur, nec a se invicem discinduntur, lucisque beneficium ad nos usque trajiciunt: eodem modo Salvator quoque noster et Spiritus sanctus, geminus ille Patris radius, simul et ad nos usque veritatis lucem ministrant, et Patri uniti sunt.

Quemadmodum etiam ab uno aquarum fonte nectaream aquam summa copia egerente, fluxum quemdam permagnum, ac profluvium effrenato quodam impetu currens, ipso fluxu in duo flumina

(25) Ἐν μέσῳ κύκλου. Notant Montac. et Morel. pro κύκλου Savilium ex conjectura legisse ἡλίου.

(26) Πελαγίζων ἀθρόως τὴν διακόσμησιν. Hoc loco, ait Bill., διακόσμησις mundum hunc aspectabilem significat, quemadmodum apud Dionysium Areopagitam sæpe pro angelis accipitur. Verum Combef.: Digestamque rerum molem luce pelagi in morem repente obruens.

scindi contingit, quod ab uno quidem fontis oculo primum manaverat, verum, fluvii specie ita conformatis, duplici fluxu decurrit, nec tamen ex huiusmodi divisione incommodi quidquam et detrimenti, quantum ad essentiam, accipit (etenim fluminum situ ita profluvium dividitur, ut unam tamen atque eandem humoris qualitatem obtineat; quamvis enim uterque supradictorum fluviorum procul extra terminos ferri, longoque intervallo a fonte distare videatur, principium tamen ad fontis perpetuitatem cum parente sua conjunctum atque unitum habet): haud dissimili modo bonorum quoque omnium Deus, ille veritatis rector, et Salvatoris Pater, prima illa vitæ causa, et stirps immortalitatis, ille sempiternæ vitæ fons, biflua quædam et bifida Filii et Spiritus sancti intellectuali ad nos missa gratia, nec ipse essentiam suam quidquam læsit (nec enim ob illorum ad nos adventum imminutionem ullam subiit), et hi ad nos usque processerunt, nec tamen a Patre ullo modo spiritualium natura est.

Plurima, vir charissime, inveniri poterant, multoque plura, quam quæ attulimus, ad unionis Patris et Filii et Spiritus sancti perquam necessariæ luculentam demonstrationem, quo nimirum modo ea accipienda sit: sed quoniam et tibi et tui similibus facile est ex paucis plurima percipere, idcirco quæstionis hujus tractationi finem hic imponere æquum esse existimavi.

(27) *Ἡ τοῦ πνεύματος... χάρις.* Combef.: *Quæ mente intelligitur, spirituali.*

(28) *Προσεχώρησαν.* Legissee videtur Montacutius Bilibaldus προσχώρησαν, sed sine causa dictum ab illo est, inquit Morel. Sic enim vertit Bilibald.: Propter istorum ad nos usque accessum. Ita potius scribendum esset καὶ μέχρις ἡμῶν προσχώρησαν.

(29) *Ἀμερῆς... τῶν κρείττωνων φύσις.* Haud raro, ait Combef., Græcis τὸ Κρείττων, Deus: τὰ Κρείττων,

A τῆς πηγῆς τὴν ῥοὴν ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκός· διόρθωτος δὲ τῶν ποταμῶν σχηματισθέντων τοῖς εἶδεσι, βλαβὲν δὲ ὁμῶς οὐδὲν εἰς τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς διαιρέσεως (τῇ μὲν γὰρ τῶν ποταμῶν θέσει τὸ ρεῖθρον διήρηται, τὴν δὲ τοῦ χυμοῦ ποιότητα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κέκτηται· καὶ γὰρ ἀποτεριματίζεσθαι πόρρω που τῶν ποταμῶν ἕκαστος τῶν προειρημένων δοκῇ, καὶ τῆς πηγῆς ἀφ' ἐστάναι μακρὰν, τὴν γοῦν ἀρχὴν τῇ μετρίᾳ πρὸς τὸ διηνεκές τῆς πηγῆς συννηνωμένην ἔχει) παραπλησίως οὖν καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων Θεός, ὁ τῆς ἀληθείας πρῶτα- νις, καὶ τοῦ Σωτῆρος Πατὴρ, τὸ πρῶτον αἰτιον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας· φυτόν, ἡ τῆς αἰσιώλας πηγῆς, διό- ρυτόν τινα τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὴν νοητὴν εἰς ἡμᾶς ἀποστελλας χάριν (27), οὗτ' αὐτός τι πέπονθεν εἰς τὴν οὐσίαν βλαβεῖς (οὐ γὰρ μείωσιν ὁ- B ἔσθη τινὰ διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐκείνων ἀφιξίν), καὶ μέχρις ἡμῶν προσχώρησαν (28), καὶ τοῦ Πατρὸς οὐδὲν ἦν τὸν ἀχώριστον καθεστήκασιν. Ἀμερῆς γὰρ, ὡς ἔφαμεν ἐξ ἀρχῆς, ἡ τῶν κρείττωνων φύσις (29).

separantur. Individua enim, ut diximus ab initio,

Πλείστα μὲν οὖν, ὧ τιμωτάτε, δυνατόν ἦν εὐρεῖν καὶ πλείονα τῶν εἰρημένων, πρὸς ἀπόδειξιν ἐναργῆ τῆς ἀναγκασιότατης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύ- ματος ἐνώσεως (30), ὃν τρόπον ἔχειν αὐτὴν ὁπολαμ- βάνειν δεῖ· ἀλλ' ἐπειδὴ σοὶ τε καὶ τοῖς σοὶ παρα- πλησίοις ῥῆον ἐξ ὁλίγων τὰ πλείστα καταμανθάνειν, τοῦτου χάριν ἐναυθῶτα τὸν περὶ· τοῦτου στήσαι· τῷ θεωρήματος δίκαιον ᾤκηθην λόγον.

C plurali numero nusquam invenies. Perperam igitur Bill. τῶν κρείττωνων, summi numinis natura; ver- tendum potius τῶν κρείττωνων, id est, τῶν νοητῶν, spiritualium, ut revera dixit superius, mentium nempe et eorum quæ mente sola percipiuntur in- divisa natura.

(30) *Ἐνώσεως.* Sic legendum videtur. In Edit. ἐρωτήσεως, vertitque Bill.: *Quæstionis de Patre et Filio et Spiritu sancto perquam necessaria.*

FRAGMENTA EX OPERIBUS

S. GREGORII DEPERDITIS (1).

I.

Supplementum textus Orationis adversus fornicarios, ex Vaticano codice num. 445. quod in edita Appendice operum NYSSENI desideratur.

Apud ZACAGNIUM Collect. Monum. Eccl. Gr., pag. 352.

Perire sinit hunc Deus. Optabam a vobis ne D parumper quidem disjungi. Quid enim suavius pa- terna conversatione amatis filiis? Sed quoniam in- vitat ad agones plētatis ratio, necesse est ad sta- dia currere, assumptis Ecclesiæ precum adjutori- bus. Verumtamen hoc postulo a charitate vestra:

Φθεῖραι τοῦτον ὁ Θεός. Ἐβουλόμην ὑμῶν μὴδὲ πρὸς μικρὸν διαζεύγυσθαι. Τί γὰρ γλυκύτερον πατρὸς συνοσίας ἀγαπωμένων υἱῶν; Ἀλλ' ἐπειδὴ καλεῖ πρὸς ἀγῶνας τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος, δεῖ δραμεῖν πρὸς τὰ σκάμματα, τῆς Ἐκκλησίας εὐχῶν συνεργούς εἰ- ληφότας. Ἀλλ' ἐκεῖνο παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγά-

(1) Galland. *Bibl. Patr.*, VI, 708.

την· Φυλάττετε τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν, καὶ ἄν τινες ταραχὰς παρεμβάλλωσι, νικάτε μακροθυμίᾳ τὰς ταραχὰς· ἔσται γὰρ οὐκ εἰς μακρὰν τῶν θορύβων διόρθωσις. Μὴ ταραττέσθε φήμαις, μὴ φλυαρίαις παρακινεῖσθε, ἀλλ' εὐχὰς ἡμῖν συνοπόρους (2) πέμψατε, ἵνα ταῖς εὐχαῖς ὑμῶν δυναμώμενοι, εἰπωμεν ἐν παντὶ καιρῷ, παρὰ τῆς θείας βοηθοῦμενοι ἰσχύος· Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ· τῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

II.

Ex sermone in Orationem Dominicam.

Apud Mich. LEQUIEN. Dissertat I Damasc., § XLVII, pag. XXII.

Ὁ τε γὰρ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξηλθεν, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ ἄνευ αἰτίας εἶναι, μόνου τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ἐναρμοσθῆναι οὐ δύναται, οὕτω τὸ ἐμπάλιν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινὸν δὲ ὅτος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ μὴ ἀγεννήτως εἶναι, ὥς ἂν μὴ τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκείμενον θεωρηθεῖ, πάλιν ἔστιν ἄμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν, ὥς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθεῖ, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθεῖ. Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἱσθῆσιν αὐτῷ τὸ ἴδιωμα. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ Πνεῦμά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ Θεοῦ ὢν, οὐκ αἶτις καὶ Πνεύματος, οὕτε ἐστὶν, οὕτε λέγεται· οὐδὲ ἀναστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη.

III.

Ex sermone in illud : Hic est Filius meus dilectus.

Apud S. JOANNEM DAMASCENUM ex Sac. Parallel. tom. II, pag. 773.

Τί τὸ πιστεύειν ἀφάντες, τεχνολογοῦμεν τὴν πίστιν, καὶ πληροῦμεν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κοινῷ θυσιμενοῦς; Ἀγιστάμενος γὰρ ὁ διάβολος, ὁ κοινὸς τῆς ἀνθρωπότητος λυμεὼν, ὅτι γαλήνης ἐν ἡμῖν πολιτευομένης, τὰ τῆς εὐσεβείας ἀνθεῖ, τῆς πίστεως δὲ κρατούσης, εὐζωῖα κρατεῖ, φίλοι τε τοῦ δημιουργοῦ γινόμεθα, ἵνα μὴ ἐπὶ λῶμεν, ὅθεν ἐκεῖνος ἐξέπεσεν, ὁρᾶτε τί πεποίηκε, καὶ πῶς πανούργως τὸν καθ' ἡμᾶς ἐβραφώθηκε πόλεμον. Ὁ μηχανορράφος τῶν κακῶν, καὶ σοφὸς ἐν ἀπάταις, καὶ ποικίλος ἐν ἐπιβουλαῖς, καὶ πλούσιος ἐν τοῖς κακοῖς μηχανήμασι, παρασκευάζει τινὰς ἐν προσήματι τῆς εὐσεβείας στρατεύεσθαι κατὰ τῆς πίστεως, καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσι δι' αὐτῶν ἀκαιρον φιλονεικίαν, καὶ ψυχοφθόρον ἐνέβαλε πόλεμον, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὰ μέλη κατ' ἀλλήλων ἐστράτευσε. Στρέφωμεν τοίνυν κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς τοῦτο δὴ τὸ σοφόν, καὶ τὴν εὐφροσύνην αὐτοῦ

Tuemini ecclesiasticam disciplinam : tametsi turbæ quaedam oboriantur, vincite longanimitate hujusmodi turbas ; haud enim ita multo post quiescent tumultus hi. Ne terreamini rumoribus, neu vanis commoveamini garrilibus ; sed orationibus nos opportunis deducite, quo precibus vestris roborati, dicamus omni tempore divina adjuti virtute : *Omnia possum in eo, qui me confortat, Christo* : cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Nam et Filius exivit a Patre, ut ait Scriptura, et Spiritus ex Deo et Patre procedit. Sed quemadmodum sine principio esse, cum sit Patris solius, Filio et Spiritui sancto convenire non potest : sic contra a principio esse, quod est proprium Filii et Spiritus, in Patre considerari natura non patitur. Jam cum Filio et Spiritui sancto commune sit, ut non ingenito modo existant, ne qua in subjecto confusio spectetur : rursus incommunicabilem in eorum proprietatibus differentiam invenire possumus, ut et quod commune est servetur, et quod proprium est non confundatur. Etenim unigenitus Filius ex Patre in Scriptura sacra dicitur, et hactenus ejus proprietatem illius doctrina definit. At Spiritus sanctus et ex Patre dicitur, et ex Filio esse perhibetur. Si quis enim, ait, Spiritum Christi non habet, hic non est ipsius. Igitur Spiritus qui ex Deo est, etiam Dei Spiritus est. At Filius, cum ex Deo sit, non jam tamen Filius Spiritus aut est, aut dicitur : neque hæc relativa consecutio convertitur.

* Philipp. iv, 43. * Rom. viii, 9.

(2) Ex conjectura viri docti et interpretis legendum videtur συνοδοπόρους.

mus. Pacem quam ille odit, amplectamur. A contentionibus absterneamus, et a dogmatum vocibus expendendis. Nequaquam ultra magistrorum esse magistri velimus. Disceptationes oderimus, quibus auditores subvertantur. Ita credamus, uti patres nostri tradiderunt. Patribus nostris sapientiores non sumus, non doctoribus accuratiores. *In pacem nos vocavit Deus*¹, non in pugnam. Quemadmodum sumus vocati, sic mysticæ mensæ adhareamus in qua cœlestia participamus. Non committamus, ut penes idem mensa una fruamur, ac nobis invicem insidiamur : non hic communionis socii, ac foris insidiales.

μεταβάλλωμεν εἰς ὁδὸν, καὶ πένθος ἀπαρηγόρητον. Πενθήσωμεν (3) τὴν εἰρήνην, ἣν ἐκεῖνος μισεῖ. Καταλείψωμεν τὸ ζυγομαχεῖν, καὶ σταθμίζειν τὰς λέξεις τοῦ δόγματος. Πανώμεθα τοῦ θέλειν εἶναι τῶν διδασκάλων διδασκαλοὶ. Μισήσωμεν τὸ λογομαχεῖν ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων. Πιστεύσωμεν ὥς οἱ πατέρες ἡμῶν παραδίδωκαν. Οὐκ ἐσμὲν τῶν πατέρων σοφώτεροι· οὐκ ἐσμὲν τῶν διδασκάλων ἀκριβέστεροι. Ἐν εἰρήνῃ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεός, οὐκ ἐν μάχῃ. Ὡς ἐκλήθημεν, οὕτως προσμενῶμεν τῇ μυστικῇ τραπέζῃ, ἐν ᾗ τῶν οὐρανίων μεταλαμβάνοιμεν. Μὴ γινώμεθα κατὰ ταυτὸν ὁμοεπάμφοι, καὶ ἀλλήλων ἐπίβουλοι· μὴ ἐνταῦθα κοινωνικοὶ, καὶ ἔξω ἐπίβουλοι.

IV.

Ex sermone in Mariam et Joseph.

Apud LEQUIEN. ad Opp. S. JOAN. DAMASC. tom. I, pag. 258, not. 2.

Dominus primogenitus ex Virgine audit, non quia posteriorem quemdam generis ejusdem ascivit, sed quia sine ulla comparatione cum filiis hominum primogenitus est. Neque enim ex eo quod Apostolus de æterna Domini ex Patre generatione dicit, *Qui est primogenitus omnis creaturæ*², jam et ullum Domini fratrem una significavit. Nec rursus cum idem eum *primogenitum ex mortuis*³ nuncupavit, jam et Domini germanum qui consimili modo infernum calcaverit, innuit. Verum Dominus primogenitus ex Patre et ex Virgine et ex mortuis dicitur, ut undequaque singularis ejus excellentia cognoscatur : nam extra comparationem est Domini partus : ubi quippe virgo mater est, qua ratione explicari partus possit ?

Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου, οὐκ ὅτι δευτέρῳ τινι ὁμοιογενῇ προσεκαλέσατο, ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ἀσυγκρίτως ἐστὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ γὰρ διὰ τὸ εἰπεῖν ὁ Ἀπόστολος περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ Πατρὸς ἀνάρχου γεννήσεως, Ὅς ἐστὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἤδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου συνεγράφατο. Οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτός, πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἤδη καὶ ὁμογενὸν τοῦ Κυρίου παρεισήγαγε, παραπλησίως τὸν ἄδελφον πατήσαντα. Ἀλλὰ πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα διὰ πάντων γνωθῇ τὸ μοναδικὸν τῆς υἰότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος γὰρ ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ μήτηρ παρθένος, πῶς τόκος ἐρμηνευόμενος;

V.

Apud S. JOANNEM DAMASCENUM lib. contra Jacobitas,

Opp. tom. I, pag. 424.

Sancti Gregorii Nysseni, ex epistola ad Philippum

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (4) ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τῆς πρὸς Φίλιππον μονάζοντα ἐπιστολῆς.

Quæ sunt ejusdem substantiæ, hoc habent, ut sint idem : contra autem, quæ diversæ. Etsi enim ambo unione quæ exprimi non possit, unum sunt, non tamen natura, quia non confusæ. Christus itaque cum duæ naturæ sit in quibus vere cognoscatur, et singularem filiationis personam habet.

Τὰ μὲν ὁμοοῦσια ταυτοῦτητα κέντηται· τὰ δὲ ἑτεροοῦσια τὸ ἀνάγκη. Κἂν γὰρ ἀρρήτῳ ἐνώσει τὰ ἀμφοτέρω ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, διὰ τὸ ἀσύγχυτον. Ὁ τοίνυν Χριστὸς δύο ὑπάρχων φύσεις, ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀληθῶς γνωρίζομενος, μοναδικὸν ἔχει τῆς υἰότητος τὸ πρόσωπον.

VI.

Ἐκ τῆς βίβλου τῆς λεγομένης Θεογνωσίας.

Ex libro inscripto De cognitione Dei.

Apud EUTHYMIUM ZICABENUM, Panopl. Dogmat. part. I, tit. 1, pag. 1, edit. Venet. 1575.

Quod si ex simplicium elementorum, terræ, aquæ, aeris, ignis permistione, aut ex corpusculis individuis omnia quæ in mundo sunt, constant,

ut asserit Epicurus; quod genitum est non genito, quodque factum effectore, sine ulla dubitatione tanto præstantius atque præclarior deprehendetur, quan-

¹ I Cor. vii, 15. ² Coloss. i, 15. ³ ibid. 18.

(3) Περθ. Lego, ποθήσωμεν. LEQUIEN.

(4) Τοῦ ἁγ. Γρηγ. Idem fragmentum recitat Leontius contra Nestorianos et Eutychianos : illudque ex vetasto ms. codice Græco Venetæ bibliothecæ vul-

gavit V. C. Antonius Bongiovanni in *Supplem. concil. Lucensi*, tom. VI, pag. 449. Argumentum autem epistolæ in laudato codice ita effertur : Περὶ τῆς τῶν Ἀρειανῶν ἀντιθέσεως, ἥς ἡ ἀρχὴ Ἡ κακία γε-

to simplicibus elementis et corpusculis illis, quas A atomos dicunt, homo præcellit. Præterea quomodo quæ natura inter se contraria sunt, aut sine detrimento ad unius orbis perfectionem concurrerunt: aut sine consilio rationeque conveniente inter se et congruere potuerunt: aut homini rationem inse-
rere, qua ipsa carent omnino, quippe quæ animi ac sensus expertia sint? Quid? Nonne oportebat, cui naturæ suæ plurimum tribuissent, qualis est

Ibid. tit. 8, pag. 25 seqq.

Omnia quæ sequuntur capita, excepto quinto quod est Basilii magni, sumpta sunt ex libro qui inscribitur De cognitione Dei, cujus auctor esse fertur GREGORIUS NYSSÆ pontifex.

Lex et prophetæ, quorum plenitudo Christus B est, omnia quæ tum ad ipsum Christum, tum etiam ad sanctam pertinent Trinitatem, subtiliter perscripserunt. Sed divina factum est providentia, ut multa fusa sparsa disseminataque sint, et obscure posita; ne cum adhuc essent infantes Judæi, nec quæ sublimiora sunt possent percipere, ad indignas opiniones declinarent, et quod ab omni affectione remotissimum est, affectionibus obnoxium arbitra-
rentur. Etenim cum Deus in Horeb eos alloqui cœpisset, ejusmodi oratione suam imbecillitatem excusarunt, *Non pergemus, inquires, audire vo-*
cem Domini Dei nostri, nec ignem hunc magnum videbimus amplius, ne moriamur. Et dixit Dominus ad me (hæc sunt verba Mosis scribentis): *Bene omnia sunt locuti. Prophetam suscitabo eis de medio* C
fratrum suorum similem tibi, et ponam verba mea in ore ejus, et loquetur ad eos omnia quæ præce-
*pero illi*⁶. Hæc quidem ita se habent. Verborum autem hæc est sententia: Quoniam ipsi me ne-
queunt audire, *Prophetam suscitabo eis* (et quæ se-
quuntur), qui nuntiabit illis ea quæ, ut nunc qui-
dem res est, intelligere non possunt. Quæ nimi-
rum ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et ad divinam humanæ naturæ pertinent assumptionem, et alia quæ per Evangelium promulgata sunt. Illud enim, *similem tibi*, similitudinem in legibus
sanciendis potissimum indicat. At Jesus Nave ne-
que ad talia visa et oracula, ut Moses, admissus est, neque legislator, ut ille, fuit, neque tantam
inivit gratiam, quantam ille. Christus vero cum in
ferendis legibus illi similis fuerit; in reliquis, uti
Dominus, antecelluit. Quod autem filius Nave non
sit ille propheta quem Deus pollicitus est, ita col-
lige: Dixit Moses ad populum in Deuteronomio:
Prophetam e fratribus nostris suscitabit tibi Domi-
*nus Deus tuus*⁷. At filius Nave multo ante per ma-
nus Mosis a Deo fuerat declaratus, ut in Levitico
legimus. Alius ergo præter hunc erat suscitandus.
Judæi vero quæ in Deuteronomii fine post mortem

elephas, aut si quod animal elephante majus est, id minoribus animalibus ut ducem regemque præsta-
re? Nunc autem homo, elephante corporis magni-
tudine ac robore multis partibus inferior, imperat
illi propter rationem qua ab opifice suo plane di-
tatus est. Jam qui fieri potest, ut ex iis quæ casu
temereque feruntur, consistant ea quæ ordine con-
stitutata sunt?

habent: *Non surrexit propheta in Israele sicut*
*Moses, quem novit Dominus facie ad faciem*⁸. Con-
sentaneum quidem erat, ut cum Deus Mosis dixisset, se prophetam suscitaturum eis, tunc ipse Mo-
ses populo denuntiaret. At cum id in Horeb accepisset, postea in Deuteronomio ad populum refert
dedita opera expectans Jesu filii Nave declaratio-
nem, ne hunc esse prophetam illum similem sibi
suspicaretur. Posteaquam vero declaratus est Nave
filius, tum demum illud populo exponit. Et de
hoc quidem hactenus. Cum autem innumerabili-
lia prope loca sint in sacra Scriptura, quæ vel
ante denuntiant ea quæ ad Christum pertinent, vel
indignant illa quæ ad sanctam spectant Trinitatem,
nos omittimus multa, et ea præcipue quæ isti ma-
ligne detorquentes conantur aliter interpretari, ne
improbe contradicendi occasionem præbeamus.
*Omnes enim Israelitæ, ut inquit Ezechiel*⁹, *sunt*
contentiosi, et duri corde. Pauca tantum eaquæ adeo
perspicua, ut refutari nequeant, proponemus, quæ
vel persuadeant, vel eos pertinaces et obuinatos
atque dementes esse convincant.

Libri Genesios.

Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem
*et similitudinem nostram*¹⁰. Pater nimirum eos
alloquitur, qui ex ipsius sunt essentia, quos in
summa procreationis mundi dignitate socios habet.
Neque vero referenda sunt hæc ad Hebræi sermo-
nis proprietatem, qua numerus plura indicans pro
illo qui unum significat, usurpatur. Nam si hæc
loquendi consuetudine uti voverimus ubi non opor-
tet, confusione replebimus contradicentes.

Ex eodem libro.

Et dixit Deus: Ecce Adam factus est, sicut unus
*e nobis*¹¹; qui sumus nimirum in una divinitate
personarum. Hoc enim etsi cum ironia dictum
est, unam tamen duntaxat personam significare
non potest.

⁶ Deut. xviii, 16-18. ⁷ Ibid. 15. ⁸ Deut. xxxiv, 10. ⁹ Ezech. iiii, 17. ¹⁰ Gen. i, 26. ¹¹ Gen. iiii, 32.

νομένη ἐστὶ ψυχῆς. De Arianorum objectione, cujus
initium: *ANIMÆ VITIUM EST*. Ex quibus videas, quid
sentiendum de Lequienii censura, qui paulo post
ad l. c. Damasceni pag. 426, auctorem hujus epi-

stolæ Chalcedonensis synodi ætate recentiorem
existimat, adeoque immerito Gregorii Nysseni
nomen præferre.

Ex eodem libro.

Et dixit Deus: Venite, descendamus, et confundamus linguam eorum ¹². Illud enim, *Venite*, duos saltem significat. Et unus est, qui loquitur. Ex quo Trinitas perfecta declaratur. Quod autem eos qui ejusdem potestatis et essentiae sunt, alloquatur, *venite* inquit, et hoc *faciamus*, facile apparet. Quod si angelos ministros allocutum responderis, sive omnes, quod absurdum est, sive paucos dixeris, cum id nullo Scripturae testimonio fultum sit, ut falsum improbabimus.

Quomodo loquitur Deus? Eone modo quo loquimur nos? Impium sit ita sentire. Nam consilium divinum, et primus ille mentis intelligentis motus est sermo Dei, quem sic exponit et exprimit Scriptura, ut significet, Deum non modo procreare hominem voluisse, sed alicujus opera id voluisse præstare. Poterat enim ut ab initio fecit, sic omnia persequi. *In principio fecit Deus caelum et terram* ¹³. Deinde fecit lucem, postea firmamentum. Nunc autem Deum quasi præcipientem et colloquentem inducens eum quicum loquitur, tacite demonstrat, non quod nobis cognitionem invidet, sed ut nos illius arcani incendat cupiditate, ejus vestigia indicat, et semina quaedam subjicit. Etenim quæ labore paria sunt, cum lætitia percipimus diligenterque conservamus. Quæ vero facile comparamus, despicere et negligere consuevimus. Itaque via quadam et ordine nos ad Unigeniti intelligentiam ducit et allicit. Atqui sermonis, qui per vocem effertur, usus non erat necessarius naturæ illi corporis experti, cum posset cogitata sine verbis simul agenti communicare. Vox enim propter auditum, et auditus vocis est gratia. Ubi autem nec aer est, nec lingua, nec aures, nec obliquæ illæ aurium semitæ, sonos ad sensum qui in capite est perducentes, ibi verba non sunt necessaria, sed ex ipsis cordis, ut ita dicam, aut animi notionibus cogitationes patefunt. Quamobrem Scriptura sapienter et scite, ut diximus, hanc figuram usurpat, ut mentem nostram ad personam cum qua sermo instituitur, investigandam impellat.

Ex eodem libro.

Apparuit autem illi Deus ad quercum Mambre, sedente ipso in ostio tabernaculi sui in meridie. *Supiciens autem oculis suis vidit. Et ecce tres viri steterunt super eum, et videns cucurrit in occursum eis, et adoravit super terram, et dixit: Domine, si utique inveni gratiam coram te, ne transeas servum tuum* ¹⁴. Et paulo post ¹⁵: *Dixit autem ad eum: Ubi Sara uxor tua?* Ille autem respondens dixit: *Ecce in tabernaculo. Et ait: Revertens veniam ad te, et quæ sequuntur. Ecce scriptum est Deum apparuisse Abraham; tres autem fuisse qui apparuerunt. Et cum sint tres, sermo cum uno tantum instituitur, ut constet omnino, unam esse trium personarum*

A divinitatem. Quod si unum quidem esse dixeris Deum, angelos autem duos, quomodo potuerunt cum Domino considerare?

Ex eodem libro.

Dominus pluit super Sodomam et Gomorrhæ sulphur et ignem a Domino de caelo ¹⁶. Quæ quidem verba et duas indicant personas, et idem consilium, æqualemque declarant potestatem. Duas autem consequitur tertia, quoniam mutuo inter se vinculo ita conjunctæ sunt, ut separari non possint.

Deuteronomii.

Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Dominus unus est ¹⁷. Illud *Dominus*, et *Deus*, et, *Dominus* tres personas ostendit. Illud autem, *Unus est*, divinitatem et naturam unam.

Davidis, et Job, et Zachariæ, et Isaiæ.

In Deo laudabo verbum, in Domino laudabo sermonem: in Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo ¹⁸. Et rursum: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis tuæ* ¹⁹. Et rursum: *Vivit Dominus, et benedictus Deus, et exaltet Deus salutis meæ* ²⁰. Item: *In lumine tuo videbimus lumen* ²¹. Hoc est, in Filio tuo videbimus Spiritum sanctum: per ipsum enim multo clarius Patrem et Spiritum sanctum cognovimus. Multa præterea reperiemus, quibus sancta Trinitas indicatur. Hymnus etiam angelicus ille, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus* ²², ternæ sanctitatis celebratione tres personas demonstrat, semel autem Dominum nominans, unicam declarat divinitatem. Verum multo significantius David de Patre et Filio loquitur, ex persona Patris ad Filium, *Ex utero, inquit, genui te* ²³. Per uterum paternam decet essentiam et naturam intelligi. Quem autem poteris alium sine tempore genitum invenire? Ex persona autem Filii, *Dominus, inquit, dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te* ²⁴. Illud enim, *hodie genui te*, ortum ejus in tempore ex virgine significat. *Genui*, pro eo quod est, te gigni mihi placuit, vel procreavi. Huic autem personæ Filii congruit etiam illud Salomonis: *Dominus creavit me* ²⁵, et quæ sequuntur. Deinde subjicit: *Ante omnes colles generat me* ²⁶. Illud enim, *creavit me*, ortum illius in tempore humanum significat. At illud, *ante omnes colles*, alterum illum cælestem, et sine tempore, et ante sæcula declarat. Item David, *Verbo, inquit, Domini cæli firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum* ²⁷, Dominum appellat Patrem: Verbum autem Filium ipsius, quoniam ita se habet cum Patre, ut mente verbum et oratio, non solum propter ortum qui sine ulla fuit affectione, verum etiam propter conjunctionem cum Patre, et quia voluntatem ejus enuntiat. Spiritum vero vocat Spiritum sanctum. Item de Verbo et Filio: *Misit verbum suum, inquit, et sanavit eos* ²⁸.

¹² Gen. xi, 7. ¹³ Gen. i, 1. ¹⁴ Gen. xviii, 1-3.
¹⁵ Psal. lv, 11. ¹⁶ Psal. xlix, 14. ¹⁷ Psal. xvii, 47.
¹⁸ Psal. ii, 7. ¹⁹ Prov. viii, 22. ²⁰ ibid. 25.

²¹ ibid. 19, 10. ²² Gen. xix, 24. ²³ Deut. vi, 4.
²⁴ Psal. xxxv, 10. ²⁵ Isa. vi, 5. ²⁶ Psal. cix, 3.
²⁷ Psal. xxxii, 6. ²⁸ Psal. cvi, 20.

Pater nimirum misit Filium, et sanavit ignorantiae morbo laborantes. At de Spiritu sancto, *Mittes, inquit, spiritum tuum, et creabuntur*, nova utique creatione: *et renovabis faciem terrae*²², quæ consequitur in peccatis. Neque vero vocalibus instrumentis enuntiatur hoc Verbum in aera diffunditur atque dissolvitur. Sic enim alibi dicit: *In sæculum, Domine, Verbum tuum permanet in cælo*²³. Nec Spiritus ille spirandi instrumentis expellitur, aut spargitur et dissipatur. Hæc enim corporibus contingunt. Perspicuum igitur est, Verbum, et Spiritum in sua utrumque existere persona, et esse æternum, et creatorem. Præterea Job dicit: *Virum Deus, qui ita me judicavit, et Omnipotens qui amaram reddidit animam meam, et Spiritus Dei mihi in naribus circumit*²⁴. Et Zacharias (Aggæus) ex persona Dei et Patris: *Ego vobiscum, inquit, sum, et Verbum meum, et Spiritus meus*²⁵. Et Isaïas, *Nunc, inquit, Dominus misit me, et Spiritus ejus*.

Ex Genesi, et Isaia.

*Dixit Jacob ad duas uxores suas: Et dixit mihi angelus Dei in somnis: Vidi quaecumque fecit tibi Laban*²⁶, et quæ sequuntur. Deinde, *Ego, inquit, sum Deus, qui apparui tibi in loco Dei*. Si angelus erat unus e numero ministrantium potestatum, quomodo se ipsum appellat Deum? An utique Filius erat, qui Dei et Patris est angelus, hoc est, nuntius, ut mentis index est verbum et sermo? mentis enim et animi sensum indicat. Post humanam enim carnem assumptam nuntians nobis Patris nomen, *Nuntiavi, inquit, nomen tuum hominibus*²⁷. Et magni consilii Angelus vocatur ab Isaia, et magnus consiliarius, et *Deus fortis, et potens*²⁸. Quis porro consiliarius Dei, nisi qui ejusdem est essentiae, ejusdemque potestatis et dignitatis æqualis Filius? Consilium voluntasque Patris est hominum salus per evangelica mandata. Patris vero et Filii eadem voluntas significatur. Quod autem Filius hic et Deus carnem humanam induerit, ostendit idem Isaïas, *Puer, inquit, natus est nobis, et filius datus est nobis*²⁹. Propter nos enim natus est puer ille Filius, et nobiscum versatus est. Nam de illo qui vere Filius est, non autem de quolibet filio hæc prædixit propheta. Et opus hoc ut admirandum prædicat. Quid autem admirandum, eum qui simpliciter filius sit, puerum nasci? Quamobrem et clariora deinceps subiecit, ut divinitatem illius, et differentiam inter eum et reliquos qui simpliciter filii sunt, indicaret.

Baruch, et Isaia.

*Hic est Deus noster: et non æstimabitur alius adversus eum*³⁰. Deinde addit³¹: *Post hæc in terris risus est, et cum hominibus conversatus est*. Et Isaïas, *Ecce, inquit, Deus noster. Ipse veniet, et*

*A salvabit nos*³². Afferens autem signum adventus ejus in carne subjungit³³: *Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet, ut cervus, claudus, et diserta erit lingua balborum*. Quæ quidem omnia re ipsa perfecta humanam carnem ab illo assumptam indicio certissimo testantur. Idemque rursus ait: *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit eos*. Legatus enim est intercessor, qualis fuit Moses, et si quis alius post Mosem. Ac per legatos quidem atque angelos multi sæpenu-mero servati sunt, ut illi quos vel Moses vel Jesus Nave filius, et alii ejusmodi rexerunt et gubernarunt. Et qui fuerunt sub Ezechia³⁴, quo quidem tempore angelus una nocte centum octoginta quinque millia Assyriorum delevit. Hæc profecto Dei peregrinationem clarissime patefaciunt.

Isaia.

*Dabit Dominus ipsa vobis signum. Ecce virgo concipiet, et pariet filium*³⁵. Omnis enim quæ fetum in utero gerit, non est virgo. Hæc autem fetum in utero gerens erit virgo. Quod quidem ut admirabile testimonium atque indicium proponitur.

Ejusdem.

*Antequam sciat puer bonum aut malum*³⁶, dissuadet malitia eligere bonum. Cuiam puero hæc dices convenire? Solus Christus peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus³⁷; id est, neque re neque verbis peccavit. Aliorum autem omnium nullus, inquit, purus a macula³⁸.

Nichææ.

*Et tu Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda. Ex te enim mihi exhibit dux, qui regat populum meum Israel*³⁹. Verum ut ostenderet hunc non esse hominem nudum et solum, sed cum Deo conjunctum, adjecit: *Exitus ejus ab initio, a diebus sæculi*⁴⁰. Actiones, inquit, ejus ad divinitatem pertinentes, vel ortus ejus, ab initio, ex sæculi intervallo, hoc est, ab omni æternitate. Zorobabel autem Babylone natus est. Vides exquisitissime subductam rationem ad locum usque, in quo natus est Christus.

Daniel.

*Videbam in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et ad Antiquum dierum accessit, et ad ejus conspectum adductus est, et datus est illi honor et imperium et regnum; et omnes populi, tribus, linguæ serviunt illi. Potestas ejus potestas sempiterna quæ non pertransibit, et regnum illius non evertetur*⁴¹. Equus est hic quasi filius hominis, qui potestatem accipit absolutam in omnes ac sempiternam? Homo quidem omnino nullus, sed ipse Deus et homo Christus. De quo et

²² Psal. ciii, 30. ²³ Psal. cxviii, 89. ²⁴ Job xxvii, 2, 3. ²⁵ Agg. ii, 5, 6. ²⁶ Isa. xlviii, 16. ²⁷ Gen. xxxi, 11-13. ²⁸ Joan. xvii, 6. ²⁹ Isa. ix, 6. ³⁰ Ibid. ³¹ Baruch iii, 36. ³² Ibid. 38. ³³ Isa. xxxv, 4. ³⁴ Ibid. 5-6; Isa. lxi, 9 juxta LXX. ³⁵ IV Reg. xix; II Paral. xxxiii. ³⁶ Isa. vii, 14. ³⁷ Ibid. 16. ³⁸ I Pet. ii, 22. ³⁹ Prov. xx, 9. ⁴⁰ Mich. v, 2. ⁴¹ Ibid. ⁴² Dan. vii, 13, 14.

David Deum et Patrem sic alloquitur : *Deus, iudicium tuum Regi da, et iustitiam tuam filio Regis* ⁸⁰. Christus enim et uti Deus Rex est, et filius Regis. Et uti homo factus est Rex, et filius regis, nempe Davidis. Ex quo postea, *Data est, inquit, mihi omnis potestas in caelo et in terra* ⁸¹. Ad quem Pater, postquam, ut homo, potestatem accepit, *Sede, inquit, a dextris meis. Dixit enim, ut ait David, Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* ⁸². Quinam sunt hi duo Domini ipsius Davidis, nisi hos concesseris? At cum dixisset David : *Deus, iudicium tuum Regi da*, et quæ sequuntur, subiecit, quoniam *ante solem permanet nomen ejus* ⁸³, nomen illud utique quod illum Deum, aut Filium (Dei) esse demonstrat. Semper enim utrumque fuit. Equis igitur ejusmodi Rex, nisi hic? Cui servierunt omnes gentes, nisi Christo? Quem nisi Christum collaudarunt, beatumque prædicaverunt? Sin adhuc ipsum expectas, quoad præcurrat Elias, secundum Servatoris descensum expectas, cum aderit mundi finis. Nam cum duo sint Christi descensus, unus cum ad naturam humanam assumendam venit, alter cum veniet ad iudicandum orbem universum : prior jam fuit, cujus præcursor tanquam alter Elias Joannes exstitit; posterior erit, et Eliam tanquam alterum Joannem habebit præcursorem. Ambo enim sunt ejusdem Spiritus, et ejusdem gratiæ atque virtutis, quatenus Christum præcurrunt.

Unctus ille et Messias quem expectatis, est purus homo, an Deus et homo? Nam si purus homo est, non est ille quem prædixerunt prophetae, qui signa ei divinitatis adjunxerunt, ut ipsum a puris et meris hominibus separarent : vos autem a quibus aliis didicistis notas et signa illius, quem expectatis? Sin Deus est et homo, nonne animadveritis, vos aliam divinitatis personam confiteri? Neque enim dicetis hunc esse Patrem. Nam, *Puer, inquit, natus est nobis* ⁸⁴, Filius, non autem Pater. Jam Messias, et Christus, et unctus idem est. *Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando capite* ⁸⁵. Et Isaias vos alloquitur, Cæci, inquit, inspicite, et surdi, audite ⁸⁶. Ultrone cæci estis, an omnino sensibus caretis? Equando igitur nominum ambiguitates, aut verborum significationes, aut dictionum proprietates distinguetis, quibus veritas comprehenditur?

De Christi cruciatibus et morte.

David ex persona Christi, *Concilium, inquit, malignantium obsedit me. Foderunt manus meas, et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* ⁸⁷. Hæc cum illis quæ narrantur in Evangeliiis plane congruentia, cuinam alii, nisi

A Christo dices convenire? Eadem per Isaiam de se prædixit Christus : *Dorsum meum percutientibus præbui, genas vellentibus, et faciem ab ignominia conspuentium non averti* ⁸⁸. Et rursum David : *Dederunt, inquit, in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto* ⁸⁹. Quod si hæc intelliges de populo in captivitate constituto, cum constet eum, licet alia multa pertulerit, hujusmodi tamen non fuisse perpessum : sententia tua facile refelletur. Mortem ipsius prædixit Isaias, *ut oris, inquit, ad occisionem ductus est* ⁹⁰. Verum ut cognosceres eam nobis fuisse salutarem, rursus idem, *Livore, inquit, ejus sanati omnes sumus* ⁹¹. Ut intelligeres autem ob ejus mortem Judæorum genus ad exitium pervenisse, subiecit, *Et dabo impios pro ejus sepultura* ⁹². Quid enim Judæorum impietate flagitiosius, qui eum a quo tam multa beneficii acceperant, interfecerunt?

De Christi resurrectione.

Non relinques, inquit David, animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corrupti-nem ⁹³, nempe, corporis. Deinde, *Notos, inquit, fecisti mihi dies vitæ. Oseas multo clarius : Et sanabit nos post dies, in die tertia, et resurgemus, et vivemus in conspectu ejus* ⁹⁴. Hæc autem dicta sunt ex persona eorum qui dormierant, quorum corpora cum Christo surrexerunt tertio die quo surrexit ipse, et apparuerunt multis, ut Evangelium docet ⁹⁵. Quin etiam Josephus Hebræus in xviii libro *De antiquitate Judæorum* de Christo loquitur ad hunc modum : *Fuit eodem tempore Jesus, vir sapiens, si tamen eum appellare virum fas est. Erat enim mirabilium operum effector, et doctor hominum qui cum voluptate quæ vera sunt, amplectuntur. Ac multos quidem tum ex Judæis, tum ex aliis gentibus adjunxit sibi. Hic erat Christus. Quem nostræ gentis principibus accusantibus a Pilato damnatum cruci affixerunt Judæi. Nec tamen qui eum prius dilexerant, doctrinam ipsius promulgare destiterunt. Tertio namque post die se rursus viventem illis conspiciendum præbuit, cum et hæc et alia de ipso innumerabilia divini prophetæ prædixissent.*

De Ecclesia ex gentibus.

D *Lætare, solitudo, sitiens. Exsultet solitudo, et floreat quasi lilium. Et loca deserta Jordanis exsultabunt, et gloria Libani data est ei, et honor Carmeli* ⁹⁶. Hæc sensu quidem nec facta sunt unquam, neque fient. Quis enim solitudinem et loca deserta deligat ad habitandum, nisi forte Christianos monachos dixeris? Spiritu autem plane contigerunt. Nam gentium Ecclesia nullo ante fructus ferentium erat quædam veluti solitudo, in qua degabant vitiorum feræ. Hæc Dei cognitionem salutemque sitiens lætatur et exsultat et floret, fru-

⁸⁰ Psal. lxxi, 2. ⁸¹ Matth. xxviii, 18. ⁸² Psal. cix, 1. ⁸³ Psal. lxxi, 17. ⁸⁴ Isa. ix, 6. ⁸⁵ Psal. xciii, 8. ⁸⁶ Isa. xlii, 18. ⁸⁷ Psal. xxi, 17, 18. ⁸⁸ Isa. l, 6. ⁸⁹ Psal. lxxviii, 22. ⁹⁰ Isa. liii, 7. ⁹¹ ibid. 5. ⁹² ibid. 9. ⁹³ Psal. xv, 10, 11. ⁹⁴ Osee vi, 3. ⁹⁵ Matth. xxvii, 53. ⁹⁶ Isa. xxxv, 1, 2.

etiam pulchritudine et suavitate decorata. Data autem est illi gloria Libani, hoc est, antiqui populi quem et Carmelum vocat, cui gloria et honor est pietas, religio et amicitia Dei, et gloriæ legisque sublimitas, et divinorum munerum copia atque gratiarum abundantia. Et rursum: *Lætare, sterilis, quæ non paris, erumpe et clama, quæ non parturis, quoniam multi sunt filii magis desertæ, quam habentis virum*⁶⁷. Sterilis enim erat Ecclesia quam ostendimus, nec ullos ante serebat virtutum fructus. Post autem, pietatem et religionem amplexa, multorum facta est filiorum mater, Judæicamque synagogam cujus antea vir erat Deus, qui eam diligebat et providentia sua fovebat ac tuebatur, vel etiam lex, vicit fecunditate. Rursum ex persona Dei et Patris Filium et Deum alloquens sic ait Isaias: *Ecce dedi te in sœdus gentium, ut terram constituas, solitudinis suscipias hereditatem*⁶⁸, et quæ sequuntur. Quod etiam per Davidem Filio pollicitus est, *Et dabo, inquit, gentes hereditatem tuam*⁶⁹. Ac ipse quidem David Patrem ad hoc hortabatur, *Constituæ, inquit, Domine, legislatorem super eos*⁷⁰. At Isaias ex hujus legislatoris persona, *Lex, inquit, egredietur a me in lucem gentium, et in brachio meo gentes sperabunt*⁷¹. Quænam alia est lex, præter evangelicam, quæ gentes in ignorantie tenebris aberrantes illustravit? Nam lex quidem Mosaica multis jam annis antecesserat. Jam de novo Evangelii testamento rursum Isaias ante locutus est: *Ex Sion, inquit, exibit lex, et sermo Domini ex Jerusalem*⁷². Siquidem Dominus noster Jesus Christus nunc in monte Sion sedens et docens, nunc in civitate Jerusalem versans, legem et doctrinam evangelicam tradidit. Neque enim de Mosaica lege propheta nunc loquitur. Qui enim id fieri queat? cum ea non in Sion nec in Jerusalem, sed in monte Sina fuerit lata, multo antequam natus esset Isaias, quemadmodum evangelica multo post ipsum Isaiam tempore promulgata fuit? Quapropter apposite dixit, *Exibit*. Quoniam antiqua lex jam exierat. Hoc autem tempus

A Jeremias item pronuntiavit his verbis: *Ecce veniunt dies, dicit Dominus, et seriam vobiscum sœdus novum, non secundum illud sœdus quod ini cum patribus vestris, qua die manum eorum apprehendi ut educerem eos de terra Egypti; quoniam illi sœdus meum non observarunt, et ego neglexi eos*⁷³. Hæc et his similia obscure tradita sunt, ne deleantur libri. Nam qui Christum præsentem, et res admirabiles efficientem, et certissima divinitatis suæ afferentem indicia contuentes non susceperunt, sed egerunt in crucem, hi scilicet prophetiis pepercissent de ipso loquentibus, si eas nulla contactas umbra, sed apertas ac nudas accepissent.

B Jam vero nos Christi nomine appellatum iri prædixit Isaias. Vos, inquit, tollet evertetque Dominus. Illis autem qui servient mihi, novum nomen imponet, quod in universa terra celebrabitur⁷⁴. Idemque rursus, *Videbunt, inquit, gentes gloriam tuam, et omnes reges justitiam. Et vocabitur nomen novum, quod ipse Dominus pronuntiabit*⁷⁵. Hoc Oseas item prædixit, *Et erit, inquit, in novissimis temporibus nomen ejus illustre in universa terra. Et nomine illius multi populi appellabuntur. Et ibunt in viis ejus, et vivent in ipsis*⁷⁶.

Ejusdem.

C *Et in te precabuntur. Quoniam in te Dominus est. Et non est Deus præter te. Et non cognovimus*⁷⁷. Illud et *precabuntur in te*, præsignificat eos qui crediderunt in Christum. Illud autem, *Quoniam in te Deus est*, in carne assumpta præmonstrat divinitatem. At illud, *Tu enim es Deus, et non cognovimus*, excusationem indicat Judæorum in judicio futuro, quæ stulta atque inanis erit.

Si Christus impostor fuit, quomodo quæ prædixit, eventu comprobata sunt omnia? Utea quæ ad templi destructionem, quæ ad civitatem Jerusalem expugnandam evertendamque et ad interuersionem Judæorum, quæque ad discipulos suos, et ad res admirandas quas in nomine suo erant facturi, pertinentia prænuntiavit?

Idem tit. 9, pag. 30 seq.

Ex libro qui GREGORIO Nyssæ pontifici ascribitur, De cognitione Dei.

*Et tenebræ, inquit Moses, erant super abyssum*⁷⁸. Ex quo malitiose isti ratiocinantes dicunt tenebras fuisse, quarum effectrix causa sit malum principium. Beinde, *Et divisit Deus inter lucem et tenebras*⁷⁹. Si lux est, et tenebræ sunt, quas a luce sejunctas intelligis. Hæc tenebrosi isti, qui in luce cæcitiunt. Nos autem dicimus tenebras non esse naturam ullam, sed accidens, et nihil aliud nisi lucis absentiam. Etenim cum cælum initio involveretur eorum quæ circum erant objectu, tenebræ exstiterunt. Quod etiam nunc in iis quæ ob-

D struuntur, evenire consuevit. At hærum divisio est spatium illud, quod lucis absentia demittitur. Quæ quidem lucis absentia et privatio est habitus quodammodo et essentia tenebrarum. Principium autem malum non est. Nam si Deus est, non est malum, hoc est, Deus malus non est. Nam si Deus est, non est malus, cum bonitatis sit fons: si malus, non est Deus. Quomodo enim Deus malitia, aut peccatum esse potest? Quæ quidem, si Deus est, omnia pereunt et evertuntur.

⁶⁷ Isa. LIV, 1. ⁶⁸ Isa. LIX, 6. ⁶⁹ Psal. II, 8. ⁷⁰ Psal. IX, 21. ⁷¹ Isa. LI, 4, 5. ⁷² Isa. II, 3. ⁷³ Jerem. XXXI, 31, 32. ⁷⁴ Isa. LXV, 13, 16, sec. LXX. ⁷⁵ Isa. LXII, 2. ⁷⁶ Osee I, II, passim. ⁷⁷ Isa. XLV, 14, 15. ⁷⁸ Gen. I, 2. ⁷⁹ Ibid. 4.

Ex eodem.

Quenam pacto duo possunt esse principia, bonum unum, alterum malum? Bonum enim et malum contraria sunt, seque vicissim interimunt, et nequeunt simul consistere. Quare aut in parte universitatis alterum erit, et ab ea circumscribetur, aut sese contingent mutuoque corrumpent, aut inter illa medium aliquod intercedet, atque ita tria jam erunt principia. Præterea aut pace utentur, quod malum non potest: aut pugnabunt, quod bonum recusat. Nam illud quidem si utatur pace, non erit bonum. Quamobrem non sunt duo principia, præsertim inter se contraria et inimicissima, sed unum, idque bonum. Malum enim non est principium, sed privatio et amissio boni.

Ex eodem.

Si duo sunt dei, bonus quidem unus, alter autem malus: aliud habebunt principium. Binarius enim numerus non potest esse principium, cum ipse ab unitate principio proficiatur. Quod si principium non sunt, ne dei quidem erunt omnino. Quoniam igitur unitas est rerum omnium principium; unus utique et Deus est rerum auctor, et effector omnium.

Ex eodem.

Si bonum per se est, malum non est. Si malum per se est, non est bonum. Hæc est enim contrariorum medio carentium ratio atque conditio. Qualia sunt valetudo et ægritudo, vita et mors. Non igitur Deus malus.

Ex eodem.

Deus bonus essentia et natura bonitatem habet, malus bonitatis privationem ut habitum obtinebit. Quomodo autem Deus, qui eo tantum est, quod deficit, caret, non assequitur, et non est?

Ex eodem.

Si duo, aut tres pluresve essent dei, cum aliud alio modo et diversa ratione ageretur et moveretur, mundus jam pridem intercidisset. Nunc autem cum omnia ratione certa et stabili semper moveantur et disponantur, firma hæc atque perpetua rerum omnium concinnitas, et ordo, et moderatio, et conservatio unam eandemque clamant esse causam, unum auctorem, a quo et procreata sint omnia et regantur et conserventur.

Ex eodem.

Si malus et scelestus est hic mundus inferior, et vos nimirum mali scelestique, quippe qui pars sitis ipsius. Quod si natura estis improbi et mali, veritas non adest vobis. Veritas enim bonum plane est. Bonum est alienum a malo. Jam qui veritate carent, eorum doctrina falsa nullo solido innititur fundamento.

A

Ex eodem.

Si mundum hunc bonum esse confitemini, Deum autem et Patrem malum non hujusce mundi effectorem; erit utique mundus alter malus a deo illo confectus malo. Atqui mundus istiusmodi non est: ne Deus igitur quidem malus. Nam Deus principium est, effectrixque causa. Quare cum non existant quæ a principio effecta et condita sint, ne principium quidem est, nec Deus igitur malus.

Ex eodem.

Veteris, inquit, Testamenti Deus non ea est providentia et scientia quæ omnia complectatur. Interrogat enim Adam, *Ubi*, inquit, es ¹⁰? Et Cain, *Ubi est*, inquit, frater tuus ¹¹? Et Abraham, *Ubi est*, inquit, Sara uxor tua ¹²? Et alia multa ad eundem modum. His respondemus, ejusmodi interrogata non ab ignorantia, sed potius a cognitione proficisci. Nisi enim cognovisset et Adam et Cain peccasse, non eos continuo interrogasset. Cognovisse autem, ex iis quæ sequuntur perspicuum est. Sic enim alloquitur Adam prius quam ille se comedisce fateretur: *Ecquis indicavit tibi te nudum esse, nisi quod e ligno de quo solo præcepi tibi ne comederes, comedisti* ¹³? Cain vero, qui conabatur et ipse latitare, compellat his verbis: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me* ¹⁴. Hæc non ignorantis sunt, sed plane et perspicue cognoscentis, qui ea specie interrogationis vult iis qui peccaverant, persuadere ut resipiscant, cum se deprehensos animadvertant. Ea item verba: *Ubi est Sara uxor tua*? declarant eum non ignorare, Abraham uxorem habere, eamque vocari Saram. Qui autem hæc scit, is profecto non erat nescius, ubi esset Sara. Neque enim, cum Sara post ostium staret, risissetque clam audiens se matrem fore, dixisset, *Cur risit Sara* ¹⁵? risus etiam causam subjecit, secum ipsa inquit: *Verene pariam*? Hæc enim illius sunt, qui cor etiam atque animum novit. Interrogavit autem, *Ubi est Sara uxor tua*? eo consilio, ut Abraham cognoscens se ante cognoscere et omnia scire, sibi ut præstantiori vacaret, et omnibus quæ deinceps dicerentur fidem adhiberet. Atque etiam illud, quod de Sodoma et Gomorrha dictum est: *Descendam et videbo utrum re ipsa quæ clamor ipsorum indicat compleverint, an non, ut sciam* ¹⁶, quid aliud significat, nisi eo consilio Deum ita locutum esse, ut nos erudiret, ne unquam præcipientes irruamus ad irroganda supplicia, propterea quod aliquorum flagitia prospiciamus, sed exspectemus, ut re ipsa perfecta sint? Nam si non cognovisset, quomodo potuisset dicere: *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ venit ad me* ¹⁷? Terra, inquit, clamat, etiam ante res. Et ipsæ res vociferantur et clamant. Multæ sunt ejusmodi interrogationes non solum in Veteri, sed etiam in

¹⁰ Gen. iii, 9. ¹¹ Gen. iv, 9. ¹² Gen. xviii, 9. ¹³ Gen. iii, 11. ¹⁴ Gen. iv 10. ¹⁵ Gen. xviii, 15. ¹⁶ ibid. 21. ¹⁷ ibid. 20.

Novo Testamento, quæ tamen omnes mysterium A continent, et aliquid aliud agunt. Nam Dei proprium est cuncta cognoscere; et qui omnia non habet cognita, non est Deus.

Ex eodem.

Quomodo dicitis Antiqui Testamenti legislato- rem justum, Novi autem bonum, atque ideo unum ab alio diversum esse contenditis? Nam si quod justum est, bonum est; justus erit bonus om- nino. Neque enim contraria sunt justum et bo- num: sed justo repugnat injustum, et bono ma- lum adversatur. Præterea si malum injustum, bonum utique justum, et bonus omnino justus. Cum autem innumerabilia sint testimonia, quibus Veteris Testamenti Deus esse declaratur bonus, B ego unum duntaxat in medio afferam: *Dicat, in- quit, Israel, quoniam bonus* ²²; et qui deinceps sequuntur, duo versiculi. Unum item, quo Novi Testamenti Deus justus ostenditur. *Et judicium,*

inquit, *meum justum est* ²³. Quod autem unus atque idem sit Veteris ac Novi Testamenti Deus, prædixit Jeremias, *Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et constituam vobis Testamentum novum, non ut Testamentum illud quod cum patri- bus vestris constitui, quo die manum eorum apprehendi, ut educerem eos ex Egypto. Quia ipsi non manserunt in Testamento meo. Et ego neglexi il- los* ²⁴. Et ipse tum Antiqui, tum Novi Testamenti auctor Christus. *Non veni, inquit, ut legem solve- rem, sed ut eam implem* ²⁵. Hoc est, ut illam propter Hebræorum imperfectionem imperfectam, majore quadam et viris congruente philosophia perficerem et absolverem. Illa enim erat *pedago- gus* ²⁶, qui ad Evangelium suscipiendum institue- bat. Hæc autem est præceptor ipse, qui docet per- fectiora. Et illa quidem corpora informabat, hæc autem animos erudit. Vetus ergo est ministra novæ: ad novam enim ducit et viam ostendit et parat.

VII.

Ibid. tit. 11, pag. 7 sqq.

GREGORII Nyssæ pontificis ex Oratione contra Ablabium.

Cum et Patrem Deum (5), et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum esse fateamur, cur non dicimus tres deos, sed unum Deum? Primum, ut quod in promptu est respondeamus, ne multipli- cem deorum turbam a Græcis confictam introdu- camus. Deinde, si quid elegantius magisque re- conditum dicendum est, quoniam nomen hoc, C *Deus*, actionem significat: a verbo enim *θεω* deductum est, quod passim currat; vel a verbo *θεωω*, quod cernat omnia; vel a verbo *αθεω*, quod improbitatem exurat ac perdat. Quemad- modum igitur unaquæque persona talem actionem perfectam habet, sic nomen actionem illam signi- ficans obtinet, ut et sit et appelletur Deus. Rursus quemadmodum una atque incommutabilis in tri- bus est actio, sic etiam est una divinitas et unus Deus in tribus personis. At enim, inquit, Petrus et Paulus et Joannes tres personæ cum sint, di- cuntur etiam tres homines. Respondeo, primum nos et hic abuti hominis vocabulo, cum eo tres

homines appellamus: siquidem homo, et huma- nitas universum quiddam significant, quod sin- gularia complectatur. Deinde illud adjungo, no- men hoc rei naturam explicare; in Trinitate vero quæ creata non est, nullum inveniri nomen quod ejus naturam declaret. At cur, cum personas sin- gulas appellemus Deum, non etiam earum singu- las Divinitatem appellamus? Quoniam quemad- modum licet homo et humanitas pariter de universis dicantur, non tamen æque dicuntur de singulis: Socrates enim homo dici potest, humanitas autem nequaquam potest: sic etiam Deus et Divinitas habent. Deus enim agentem significat; Divinitas autem actionem. Trium vero personarum nulla est, quæ sit actio; sed agens potius est unaquæque il- larum. Dicimus tamen divinitatem Patris et divi- nitatem Filii et divinitatem sancti Spiritus, sicut humanitatem Socratis et essentiam et naturam, et si quid aliud est personis commune.

²² Psal. cxvii, 1. ²³ Joan. v, 30. ²⁴ Jer. xxxi, 31, 32. ²⁵ Matth. v, 7. ²⁶ Gal. iii, 24.

(5) *Cum et Patrem Deum, etc.* Observat Fabri- cius *Bibl. Gr.* tom. VIII, pag. 165, quæ hic recitat Euthymius, non exstare in oratione, *De eo quod*

non putandum sit tres deos dici oportere, ad Ab- labium, quæ occurrit tom. III, pag. 15 seqq. edit. Paris. 1638. (Hujuse. Patrol. t. XLV, circa init.)

DUBIA.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΝΗΠΙΑ ΤΑ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΑΝΑΙΡΕΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΠΡΩΤΟΥ.

S. P. N. GREGORII
ORATIO IN DIEM NATALEM CHRISTI

ET IN INFANTES QUI IN BETHLEEM OCCISI SUNT AB HERODE.

Francisco Zino interprete.

Buccinate, inquit David ¹, in Neomenia tuba, in
insigni die solemnitalis vestrae. Coelestis autem do-
ctrinae instituta omnino sunt instar legis apud eos
qui audiunt. Quamobrem, quoniam adest insignis
dies solemnitalis nostrae, nos item observemus le-
gem, et efficiamur sacrae celebritatis buccinatores.
Legalis autem tuba, ut declarat Apostolus, est ora-
tio. Incertum enim inquit ² tubae clangorem esse
non oportere, sed sonis distinctum, ut ea, quae
dicuntur, perspicua sint. Edamus igitur ei nos,
fratres, clarum aliquem sonum, qui non minus
exaudiat, quam si ederetur cornea tuba. Quan-
doquidem et lex in umbræ figuris ante depingens
veritatem, in tabernaculorum celebritate tubis ut
caneretur, mandavit ³. Et praesens celebritatis argu-
mentum, verae tabernaculi extructionis mysterium
est. In hac enim humanum ei tabernaculum figitur,
qui propter nos formam hominis induit, in hac ta-
bernacula nostra, quae morte corruerant, instauran-
tur ab eo, qui ab initio construxerat aedificium.
Nos etiam ea verba Psalmi cum vocali Davide plau-
dentes dicamus: *Benedictus, qui venit in nomine
Domini* ⁴. Quomodo autem venit? Non navigio, aut
curru aliquo, sed incorrupta virginitate in vitam
humanam trajecit. *Hic Deus noster, hic Dominus
illuxit nobis* ⁵, ut diem hanc solemnem constitue-
ret in condensis usque ad cornua altaris. Quod
autem mysterium, fratres, in iis, quae dicta sunt,
contineatur, nequiquam ignoramus: scimus enim
universas res procreatas esse veluti templum quod-
dam Domini, a quo procreatae sunt. Verum, quia su-
perinducto peccato obstructa erant ora illorum, qui
a malitia victi fuerant, exultationis vox oblicue-

Α *Σαλπίζετε ἐν Νεομηνίᾳ σάλπιγγι, φησὶν ὁ Δα-
βὶδ, ἐν εὐσημῇ ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. Τὰ δὲ τῆς θεο-
πνεύστου διδασκαλίας προτάγματα νόμος ἐστὶ πάν-
τως τοῖς ἀκούουσιν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ πάρεστιν ἡ εὐση-
μος ἡμέρα τῆς ἑορτῆς ἡμῶν, πληρώσωμεν καὶ ἡμεῖς
τὸν νόμον, σαλπικταὶ τῆς ἐρομηνίας γινόμενοι. Ἡ
δὲ νομικὴ σάλπιγξ, καθὼς κελεύει νοεῖν ὁ Ἀπόστολος,
ὁ λόγος ἐστὶ. Φησὶ γάρ, μὴ ἀδῆλον δεῖν γίνεσθαι τὸν
τῆς σάλπιγγος ἦχον, ἀλλὰ διεσταλμένον τοῖς φθόγ-
γοις πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων σαφήνειαν. Οὐκοῦν
ἠχῆσωμεν καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, λαμπράν τινα ἠχὴν
καὶ ἐξάκουστον, οὐδὲν τῆς καρατίνης ἀτιμωτέραν. Καὶ
γὰρ καὶ ὁ νόμος ἐν τοῖς τῆς σκιάς τύποις προδιαζω-
γραφῶν τὴν ἀλήθειαν, ἐν τῇ σκηνοπηγίᾳ τὸν ἐκ τῶν
σαλπίγγων ἦχον ἐνομοθέτησε. Καὶ ἡ παρούσα τῆς
Β *ἑορτῆς ὑπόθεσις τὸ τῆς ἀληθινῆς σκηνοπηγίας ἐστὶ
μυστήριον. Ἐν ταύτῃ γὰρ σκηνοπηγεῖται τὸ ἀνθρώ-
πινον σκῆνωμα τῷ δι' ἡμᾶς ἐνδυσσαμένῳ τὸν ἀνθρώ-
πον· ἐν ταύτῃ τὰ διαπεπρωκότα ἡμῶν ὑπὸ τοῦ θανά-
του σκηνώματα πάλιν συμπήγνυται ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς
τὸ οἰκητήριον ἡμῶν οἰκοδομήσαντος. Εἰπωμεν καὶ
ἡμεῖς τὸ τῆς ψαλμωδίας, τῷ μεγαλοφώνῳ Δαβὶδ συγ-
χορεύοντες, ὅτι Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό-
ματι Κυρίου. Πῶς ἐρχόμενος; Οὐ καθάπερ διὰ
πλοίου τινός, ἢ ὀχήματος, διὰ δὲ τῆς παρθενικῆς
ἀφθορίας ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον διαπεράσας. Οὗτος
ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὗτος ὁ Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν εἰς
τὸ συστήσασθαι τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐν τοῖς πυχά-
ζουσιν, ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. Πάντως
δὲ οὐκ ἀγνοοῦμεν, ἀδελφοί, τὸ ἐν τοῖς εἰρημένους μυ-
C *στήριον· ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ἐν τῷ τοῦ Δεσπότης τῆς
κτίσεως ἐστὶν ἀνάκτορον. Ἄλλ', ἐπειδὴ τῆς ἀμαρτίας,
ἐπεισελθοῦσης ἐφ' ἡμᾶς τῶν τῇ κακίᾳ κατεilahμένων***

¹ Psal. lxxx, 4. ² I Cor. xiv, 7 sqq. ³ Levit. xxiii, 24. ⁴ Psal. cxviii, 25. ⁵ ibid. 27.

τὰ στόματα, καὶ κατεσιγάσθῃ φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως, καὶ διεσπάσθῃ τῶν ἑορταζόντων ἡ συμφωνία, τῆς ἀνθρωπίνης κτίσεως οὐ συνεορταζούσης τῇ ὑπερκοσμίῳ φύσει, διὰ τοῦτον ἦλθεν αἱ τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σάλπιγγες, ἃς κερατίνας ὁ Νόμος φησὶ, διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν τὴν κατασκευὴν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ μονοκέρωτος. Αἱ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, σύντονον τὸν τῆς ἀληθείας ἤχησαν λόγον, ἵνα τῆς ἀκοῆς τῶν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐμπεφραγμένων διανοιχθεῖσης, μία γένηται σύμφωνος ἑορτῇ, διὰ τοῦ πυκαμοῦ τῆς σκηνοπηγίας τῆς κατὰ κτίσεως πρὸς τὰς ἐξεχούσας καὶ προεβλημένας περὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον δυνάμεις συνυπηχούσα. Τὰ γὰρ κέρατα τοῦ νοητοῦ θυσιαστηρίου αἱ προεβλημέναι τε καὶ ἐξεχούσαι τῆς νοερᾶς φύσεως δυνάμεις εἰσιν, Ἀρχαὶ τε καὶ Ἐξουσίαι, καὶ Θρόνοι, καὶ Κυριότητες· πρὸς ἃς τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἑορτῆς συναπτεται διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν σκηνοπηγίας ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τῇ ἀνακαινίσει τῶν σωμάτων πυκαζομένη. Τὸ γὰρ πυκαζεσθαι ἰσὺν ἐστὶ τῷ κοσμεῖσθαι ἢ περιβάλλεσθαι, καθὼς ἐρμηνεύουσιν οἱ ταῦτα γινώσκοντες. Δεῦτε τοίνυν πρὸς τὴν πνευματικὴν χορείαν τὰς ψυχὰς ἡμῶν διεγείραντες, ἔξαρχον καὶ καθηγέμονα καὶ χοροῦταιον τῆς χοροστασίας ἡμῶν, τὸν Δαβὶδ προστησώμεθα· καὶ εἰπωμεν μετ' ἐκείνου τὴν γλυκεῖαν φωνὴν ἐκείνην ἣν φθάσαντες ὁμωδῆσαμεν.

Καὶ πάλιν αὐτὴν ἀναλάβωμεν, ὅτι Ἀδελφὲ ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. Ἐν ἧ μειοῦσθαι τὸ σκότος ἀρχεται, καὶ τὰ τῆς νυκτὸς μέτρα τῶν πλεονάζοντι τῆς ἀκτίως συνοθεῖται πρὸς ἐκλείψιν. Οὐ συντυχικὴ τις, ἀδελφοί, γέγονε κατὰ τὸ αὐτόματον ἡ τοιαύτη περὶ τὴν ἑορτὴν οἰκονομία, τὸ νῦν ἐπιφανῆναι τῇ ἀνθρωπινῇ ζωῇ τὴν θείαν ζωὴν· ἀλλὰ τὸ μυστήριον διὰ τῶν φαινόμενων τοῖς διορατικωτέροις δηγείται ἡ κτίσις, μονονοῦχὴ φωνὴν ἀφείσα καὶ διδάσκουσα τὸν ἀκούειν δυνάμενον, τί βούλεται ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Δεσπότης ἡμέρα προσευξαμένη, καὶ νύξ κολοδουμένη. Ἐγὼ γὰρ μοι δοκῶ τοιαῦτά τινα διεξιούσης ἀκούειν τῆς κτίσεως, ὅτι ταῦτα βλέπων, ὃ ἀνθρώπων, νδεῖ τὸ διὰ τῶν φαινόμενων κρυπτόν σοι δηλούμενον. Ὅρξ ἐπὶ τὸ ἀκρότατον μῆκος προελθοῦσαν τὴν νύκτα, καὶ ἱσταμένην τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω φορᾶς, καὶ εἰς τὸ ἔμπαιεν ἀναλύουσαν; Νόησον ὅτι ἡ πονηρὰ τῆς ἁμαρτίας νύξ, ἐφ' ὅσον οἶόν τε ἦν αὐξηθεῖσα, καὶ διὰ τάσης κακῶν ἐπινοίας ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς πονηρίας μέγεθος φθάσασα, σήμερον ἀνεκόπη τῆς ἐπὶ πλεῖον νομῆς, καὶ τὰ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκλείψιν τε καὶ ἀφανισμόν συνελάνθεται. Ὅρξ τὴν τοῦ φωτὸς ἀκτίνα διαρκεστέραν, καὶ ὑψηλότερον τῆς συνθεῖας τὸν ἥλιον; Νδεῖ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς τὴν παρουσίαν, τὸν ταῖς εὐαγγελικαῖς ἀκτίσι παῖσαν τὴν οἰκουμένην καταφωτίζοντος. Τάχα δὲ καὶ τοῦ μὴ καταρχὰς ἐπιφανῆναι τὸν Κύριον, ἀλλ' ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων χαρίσασθαι τῇ ἀνθρωπινῇ ζωῇ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν, ταύτην ἂν τις τὴν αἰτίαν εὐλόγως ὑπονοήσειεν, ὅτι ὁ μέλλων ἐπὶ καθαίρεισαι τῆς κακίας τῷ ἀνθρωπίνῳ καταμύγνυσθαι βίω, ἀναγκάζω πασαν

rat, et dies festos celebrantium consensus distractus erat, cum humana natura cum beatarum mentium natura in celebrando non conveniret, idcirco venerunt prophetarum et apostolorum turbæ, quas Lex corneas vocat, quia ex vero unicorni confectæ sunt. Hæ Spiritu sancto inflatæ continuum veritatis sonum protulerunt, ut auribus eorum, qui propter peccatum obsurduerant, patefactis, per condensationem tabernaculi inferioris cum eximiis et præstantibus illis virtutibus, quæ ad altare supernum astant, concinentem, una solemnitas celebraretur. Divini enim illius altaris corqua sunt eximie et præstantes celestis naturæ Virtutes, et Principatus, et Potestates, et Throni, et Dominationes, quibuscum per tabernaculi excitationem in celebritate conjungitur humana natura, renovatione corporum condensata. Nam condensari, et ornari, et indui idem est, ut illi, qui hæc intelligunt, interpretantur. Agite igitur, ad spiritalem choream animos nostros excitemus, nobisque chori ducem, et principem, et coryphæum Davidem proponamus, et una cum illo dulcem illam emittamus vocem, quam ante cecinimus.

Sic igitur rursus repetamus. *Hæc est dies quam fecit Dominus: exsultemus, et lætemur in ea*¹⁰. In hac tenebræ incipiunt minui, et crescente splendore, noctis termini contrahuntur. Neque enim casu aut sponte sua contingunt hæc, fratres, in hac die solemni, qua humanæ vitæ splendet divina vita: sed per ea quæ cernuntur mentis aciem intendentibus, arcanum quoddam ostendit natura, ac tantum non vocem emittens docet eos, qui audire possunt, quid sibi velit, quod in adventu Domini dies augetur, et nox imminuitur. Mihi enim videor eam sic loquentem exaudire: Considera, homo, qui hæc aspicias, ex iis quæ videntur, ea tibi aperiri quæ recondita sunt. Vides noctem ad summam longitudinem pervenisse, et cum progredi ulterius nequeat, consistere, ac regredi? Cogita exitiosam peccati noctem, quæ malis omnibus artibus aucta ad summum malitiæ cumulum venerat, hodie recisam esse, ne longius serperet, atque illuc deinceps redigi, ut plane deficiat, ac deleatur. Vides uberiore lucis radios, et solem solito sublimiorem? Cogita veræ lucis præsentiam Evangelii radiis totum orbem terrarum illustrare. Quod autem humanæ vitæ non ab initio, sed ab extremis temporibus Dominus apparuerit, hanc merito fortasse causam quispiam existimabit, quod qui, malitiam ut tolleret, humanam vitam erat ingressurus, exspectavit necessario, ut omne ab inimico satum propagatumque peccatum germi-naret, ac tum demum, ut legitur in Evangelio, radici securim admovit¹¹. Nam et qui præstant mendi facultate, dum febris adhuc corpus exurit, et ex causis morbum efficientibus paulatim inten-

¹⁰ Psal. cxvii, 24. ¹¹ Matth. iii, 10.

naturæ non paret, qui naturæ Dominus est. Quomodo igitur natus est puer? dic. *Ecce, inquit virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel* ²⁵. Quod, si interpreteris, significat *Nobiscum Deus*. O rem admirandam! Virgo mater efficitur, et permanet virgo. Cernis novum naturæ ordinem. In aliis mulieribus quando aliqua est virgo, non est mater. Nam posteaquam est facta mater, virginitatem non habet. Hic autem utrumque nomen in idem concurrit. Eadem enim et mater et virgo est. Nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem solvit. Decebat enim, ut qui in vitam humanam introibat, ut homines integros incorruptosque servaret, ab incorrupta sibi deserviente integritate initium duceret. Nam hominum consuetudo expertem connubii incorruptam appellat. Hoc mihi ante magnus ille Moses per eam lucem, in qua sibi Deus apparuit, videtur cognovisse, qui, cum rubus arderet, nec tamen consumeretur, *Transiens enim, inquit, videbo visionem hanc magnam* ²⁶, non loci motum, ut arbitror, per transitum declarans, sed temporis transitum. Quod enim tunc per flammam et rubum significabatur, progrediente tempore, quod intercedebat, perspicue in mysterio virginis apertum fuit. Quemadmodum enim illic est rubus, et accendit ignem, et non comburitur; ita hic est virgo, quæ lucem parit, et non corrumpitur. Quod autem per rubum Virginis corpus, quod Deum peperit, intelligatur, ne te similitudinis pudeat. Nam omnis caro propter peccati susceptionem, et ob id ipsum tantum, quod est caro, peccatum est ²⁷. Peccatum autem in Scriptura vocatur spina. Ac ne a proposito longius evagemur, forte non erit intempestivum, si incorruptæ matris testem eum, qui inter templum et altare fuit occisus, proferamus. Hic est sacerdos Zacharias, non sacerdos solum, verum etiam propheta ²⁸. Ac prophetiæ quidem potestas in Evangelii libro declaratur, cum viam hominibus muniens divina gratia, ne Virginis partus incredibilis putaretur, minoribus miraculis fidelium assensum sic exercuit, ut femina sterilis, et vir jam ætate confectus filium susciperent. Hoc mirandi partus procemium fuit. Etenim sicut Elisabet, quæ sterilis ad senectutem perrenerat, non potestate naturæ fit mater, sed ei divino consilio filius nascitur, sic quod in virgineo partu non credendum videtur, si referatur ad Deum credibile est.

βει, οὐ δυνάμει φύσεως γίνεται μήτηρ, ἀγονος τὸν βίον καταγεγρατάσα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεῖον βούλημα τοῦ παιδὸς ἡ γέννησις ἀναφέρεται· οὕτω καὶ τῆς παρθενικῆς ὥδιος ἡ ἀπιστία, τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀναφορᾷ τὸ πιστὸν ἔχει.

Quoniam igitur ex virginitate proveniente præcedit is qui e sterili nascitur, qui ad vocem illius, quæ Dominum utero gerebat, antequam in lucem prodiret, in alvo matris exsilivit, simul ac natus est præcursor Verbi, prophetico spiritu Zachariæ

A Μάθε παρ' αὐτοῦ τοῦ Προφήτου πῶς ἐγεννήθη τὸ παιδίον, πῶς ἐδόθη υἱός. Ἄρα κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; Οὐ, φησὶν ὁ Προφήτης. Οὐ δουλεύει φύσεως νόμοις ὁ Δεσπότης τῆς φύσεως. Ἀλλὰ πῶς ἐγεννήθη τὸ παιδίον; εἰπέ· Ἰδοὺ, φησὶν, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήγεται καὶ τέσσεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ὁ τοῦ θαύματος! Ἡ παρθένος μήτηρ γίνεται, καὶ διαμένει παρθένος. Ὅρξεν τὴν καινοτομίαν τῆς φύσεως. Ἐπὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν ἕως παρθένος ἐστὶ, μήτηρ οὐκ ἐστίν. Ἐπεὶ δ' ἂν μήτηρ γέννηται, τὴν παρθενίαν οὐκ ἔχει. Ἐνταῦθα δὲ τὰ δύο συνέδραμε κατὰ ταῦτὸν τὰ ὀνόματα. Ἡ γὰρ αὐτὴ καὶ μήτηρ καὶ παρθένος ἐστὶ· καὶ οὕτε ἡ παρθενία τὸν τόκον ἐκάλυπεν, οὕτε ὁ τόκος τὴν παρθενίαν ἔλυσεν. Ἐπερπετὶ γὰρ τὸν ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τοῦ παντός ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ γενόμενον, ἀπὸ τῆς ὑπηρετούσης αὐτοῦ τῇ γεννήσει τῆς ἀφθαρσίας ἄρξασθαι. Τὴν γὰρ ἀπειρόγαμον, ἀφθονον οἶδεν ὀνομάζειν ἡ τῶν ἀνθρώπων συνήθεια. Τοῦτό μοι δοκεῖ προκατανενοηκέναι τῇ γεναμένη διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῷ ὑεφανείᾳ Μωϋσῆς· ἐκεῖνος ὁ μέγας, ὅτε ἐξήγγετο τῆς βάτου τὸ πῦρ, καὶ ἡ βάτος οὐκ ἐμαραίνετο· Διαβάς γὰρ, φησὶν, ὄνομαι τὸ μέγα δράμα τοῦτο· οὐ τοπικὴν, οἶμαι, ὁλῶν κίνησιν διὰ τῆς βάσεως, ἀλλὰ τὴν παροδικὴν τοῦ χρόνου διάβασιν· τὸ γὰρ τότε προδιατυπωθὲν ἐν τῇ φλογὶ καὶ τῇ βάτῳ, διαβάσας τοῦ μέσου χρόνου, σαφῶς ἐν τῷ κατὰ τὴν παρθενὸν μυστηρίῳ ἀπεκαλύφθη. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ C ἡ θάμνος, καὶ ἄπειτα τὸ πῦρ καὶ οὐ καίεται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ Παρθένος, καὶ τίεται τὸ φῶς, καὶ οὐ φθίρεται. Εἰ δὲ βάθος προδιατυποῖ τὸ θεοτόκον σῶμα τῆς Παρθένου, μὴ αἰσχυρῆς τῷ αἰνίγματι. Πᾶσα γὰρ σὰρξ διὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας παραδοχὴν, κατ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι σὰρξ ἐστὶ μόνον, ἀμαρτία ἐστίν· ἡ δὲ ἀμαρτία παρὰ τῆς Γραφῆς τῇ τῆς ἀκάνθης ἐπανωμίᾳ κατονομάζεται. Εἰ δὲ μὴ πόρρω τῶν προκειμένων ἀποφερόμεθα, τάχα καὶ τὸν μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου φονευθέντα Ζαχαρίαν οὐκ ἀκαιρον εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀφθέρου μητρὸς παραστήσασθαι. Ἰερεὺς οὗτος ὁ Ζαχαρίας ἦν· οὐχ ἱερεὺς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς προφητείας χάρισματι· ἡ δὲ τῆς προφητείας δύναμις ἀνάγκητος ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Εὐαγγελίου κηρύσσεται· ὅτε προδοποιοῦσα τοῖς ἀνθρώποις ἡ θεία χάρις, μὴ ἀπιστον τὸν ἐκ Παρθένου τόκον ἡγγήσασθαι, τοῖς ἐλάττοσι θαύμασι παραγυμνάζει τῶν ἀπίστων τὴν συγκατάθεσιν· τῇ στεῖρᾳ καὶ παρήλκι τίττειται παῖς. Τοῦτο προοίμιον τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν θαύματος γίνεται. Ὡς γὰρ ἡ Ἐλισάβητ, οὐ δυνάμει φύσεως γίνεται μήτηρ, ἀγονος τὸν βίον καταγεγρατάσα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ θεῖον βούλημα τοῦ παιδὸς ἡ γέννησις ἀναφέρεται· οὕτω καὶ τῆς παρθενικῆς ὥδιος ἡ ἀπιστία, τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀναφορᾷ τὸ πιστὸν ἔχει.

Ἐπειδὴ τοίνυν προλαμβάνει τὸν ἐκ παρθενίας ὁ ἀπὸ τῆς στεῖρας, ὁ πρὸς τὴν φωνὴν τῆς κβοφορούσης τὸν Κύριον πρὶν εἰς φῶς ἔλθειν ἐν τῇ μητρὶ τῇ νηδὺ σκιρτήσας, ἅμα τε παρήλθεν εἰς γένεσιν ὁ τοῦ λόγου πρόδρομος, τότε λυεταί τῷ Ζαχαρίᾳ διὰ τῆς προφη-

²⁵ Isa. vii, 14.²⁶ Exod. iii, 5.²⁷ II Reg. xxii, 6; Matth. xiii, 22.²⁸ Luc. i, 3 sqq.

τικῆς ἐπιπνύσας ἡ σιωπὴ. Καὶ ὅσα διεξέρχεται Ζαχαρίας, προφητεία τοῦ μέλλοντος ἦν. Οὗτος τοίνυν ὁ τῷ προφητικῷ πνεύματι πρὸς τὴν τῶν κρυπτῶν γνώσιν χειραγωγούμενος, τὸ τῆς παρθενίας μυστήριον ἐπὶ τοῦ ἀφάρτου τόκου κατανοήσας, οὐκ ἀπέκρινεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ταῖς παρθένους κατὰ τὸν νόμον ἀποκεκληρωμένου τόπου τὴν ἄγαμον μητέρα, διδάσκων τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι ὁ τῶν ὄντων δημιουργὸς καὶ βασιλεὺς πάσης κτίσεως, ὑποχείριον ἔχει μετὰ πάντων ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τῷ ἰδίῳ θελήματι πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτὴν ἄγων, οὐκ αὐτὸς ὑπὸ ταύτης δυναστεύμενος, ὥς ἐν τῇ δυνάμει αὐτὸς εἶναι, καὶ νῦν γέννησιν δημιουργῆσαι· ἥτις τὴν γενομένην μητέρα, τὸ παρθέnon εἶναι οὐκ ἀφαιρήσεται. Διὰ τοῦτο αὐτὴν οὐκ ἀπέκρινεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ χοροῦ τῶν παρθένων ἦν δὲ αὗτος ὁ τόπος τὸ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου διάστημα. Ἐπεὶ οὖν ἤκουον βασιλεῖα τῆς κτίσεως εἰς γέννησιν ἀνθρωπίνην οἰκονομικῶς προελθεῖν· φόβῳ τοῦ μὴ γενέσθαι βασιλεῖ ὑποχείριον, τὸν ταῦτα μαρτυροῦντα περὶ τοῦ τόκου, διαχειρίζονται πρὸς αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ τὸν ἱερέα ἱερουργήσαντα. Ἀλλὰ μακρὰν τῶν προκειμένων ἀπεπλανήθημεν, δεόν ἐπὶ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ Βηθλεὲμ τῷ λόγῳ ἀναδραμεῖν. Εἰ γὰρ ποιμένες ὄντες ἡμεῖς, καὶ τοῖς ἰδίους ἐπαρτυνοῦμεν ποιμνίοις, πρὸς ἡμᾶς πάντως ἐστὶν ἡ τῶν ἀγγέλων φωνή, ἡ εὐαγγελιζομένη τὴν χαρὰν τὴν μεγάλην ταύτην. Οὐκοῦν ἀναδεδέφωμεν εἰς τὴν οὐράνιον στρατιάν, ἰδωμεν τὴν τῶν ἀγγέλων χοροστασίαν, ἀκούσωμεν τῆς θέας αὐτῶν ὕμνους. Τίς ὁ ἦχος τῶν ἑορταζόντων; Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, βοῶσι. Διὰ τί δοξάζει ἡ τῶν ἀγγέλων φωνὴ τὴν ἐν τοῖς ὑψίστοις θεωρουμένην θεότητα; ὅτι, φησί, καὶ ἐπὶ τῆς εἰρήνης· περιχαρεῖς γεγόνασιν ἐπὶ τῷ φαινομένῳ οἱ ἄγγελοι· Ἐπὶ τῆς εἰρήνης. Ἡ πρότερον κατηραμένη, ἡ τῶν ἀκανθῶν καὶ τριβόλων γόνιμος, τὸ τοῦ πολέμου χωρίον, ἡ τῶν καταδίκων ἐξορία, αὕτη εἰρήνην δέδεκται. Ὁ τοῦ θαύματος! Ἀλήθεια ἐκ τῆς τῆς ἀνέτειλε, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυε. Τοιοῦτον ἔδωκεν ἡ τῶν ἀνθρώπων γῆ τὸν καρπὸν αὐτῆς. Καὶ ταῦτα γίνεται ὑπὲρ τῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας. Θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακρινύται φύσει, ἵνα συνεπαρθῇ τῷ ὕψει τοῦ Θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον. Ταῦτα ἀκούσαντες, διέλθωμεν εἰς τὴν Βηθλεὲμ, ἰδωμεν τὸ καινὸν θέαμα, πῶς ἐπαγγέλλεται ἡ παρθέnon τῷ τόκῳ, πῶς ἡ ἀπειράγαμος τιθνεῖται τὸ νήπιον. Ἰστορούντων ἀκούσωμεν.

Ἦκουσα τοίνυν ἀποκρύφου τινὸς ἱστορίας, τοιαῦτα παρατιθεμένης τὰ περὶ αὐτῆς διηγήματα. Ἐπίσημός τις ἦν ἐν τῇ κατὰ Νόμον ἀκριβεῖ πολιτείᾳ, καὶ γνώριμος ἐπὶ τοῖς καλλίστοις, ὁ τῆς Παρθένου πατήρ, ἀπαις δὲ κατεγῆρα τὸν βίον, ὅτι αὐτῷ πρὸς τεχνουργίαν οὐκ ἐπιτηδεύεις εἶχεν ἡ σὺνοικος. Ἦν δὲ τις ἐκ τοῦ Νόμου τιμὴ ταῖς μητέραςιν, ἥς οὐ μεταίχον αἱ ἄγονοι. Μιμεῖται τοίνυν καὶ αὕτη τὸ περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Σαμουὴλ διηγήματα. Καὶ ἐντὸς τοῦ Ἁγίου τῶν ἁγίων γενομένη, ἰκέτις γίνεται τοῦ Θεοῦ, μὴ ἔξω πεσεῖν τῆς ἐκ τῶν νόμων εὐλογίας, ἐξαμαρτοῦσα περὶ

A silentium solvitur. Quaecunque autem dissernit Zacharias propheta, ad futurum spectabant. Hic igitur divino numine ad occultorum cognitionem ductus, cum virginitatis mysterium in partu incorrupto non ignoraret, in sacro templo Virginem matrem a loco virginibus per legem assignato non semovit, Judaeosque docuit, naturam humanam una cum reliquis omnibus rerum omnium effectori et regi ita subjectam esse, ut arbitratu suo eam ipse regeret, non autem ab ea regeretur: itaque in manu ipsius esse, novam ortus rationem moliri, quae matrem esse virginem non impediret, quamobrem eam se a virginum loco non exclusisse, locus autem ille erat spatium quoddam inter templum et altare. Cum igitur audivissent Judaei, rerum omnium regem in vitam humanam divino ordine prodisse, metuentes ne regi subderentur, sacerdotem, qui haec de ipso partu testificabatur, ad ipsum altare sacrificantem interfecerunt²². Sed longe a proposito aberravimus, cum ad Bethleem, de qua in Evangelio, oratione recurrere nos oportet. Nam si vere pastores sumus, et propriis gregibus invigilamus, ad nos utique spectat angelorum vox, quae magnum hoc gaudium nuntiatur²³. Oculos igitur in caelestem exercitum intendamus, tripudium spectemus angelorum, divinum ipsorum cantum audiamus. Quinam plaudentium sonus? Gloria (clamant) in altissimis Deo²⁴. Cur divino numini, quod in altissimis cernitur, gloriam tribuunt? Quoniam, inquit, Et in terra pax²⁵. Ob hoc spectaculum gaudio perfusi sunt angeli: In terra pax. Quae prius detestabilis erat, quae spinis ac tribulis plena solitudo, quae damnatorum exilium, quae belli regio, haec pacem suscepit. O rem admirabilem! Veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit²⁶. Talem dedit hominum terra fructum suum. Et haec sunt pro bona in hominibus voluntate. Deus humanae naturae commiscetur, ut ad sublimitatem divinam hominem tollat. His auditis in Bethleem proficiscamur, novum spectaculum contemplemur. Quomodo partu suo virgo laetetur, quomodo quae nuptias non est experta lactet infantulum. Sed prius auscultemus, quid de ipsa memoriae proditum sit.

Πρότερον δὲ τίς αὕτη καὶ πόθεν τῶν τὰ περὶ αὐτῆς

D Audivi ergo quamdam historiam apocrypham tales de ea prodentem narrationes. Virginis pater fuit insignis quidam civis, observantia Legis et vitae probitate in primis nobilis, qui sine filiis ad senectutem pervenerat, cum minus idoneam ad gignendum uxorem haberet. Habebatur autem matribus ex Lege quidam honor, quae carebant semine, quae liberos nullos susceperant. Quapropter et haec imitata id, quod de matre Samuelis scriptum est²⁷, ad Sanctum sanctorum accedit, et supplicat Deo, ne legum benedictione privetur, quae nihil in Legem

²² Matth. xxiii, 25²³ Luc. ii, 10.²⁴ ibid. 14.²⁵ ibid.²⁶ Psal. lxxxiv. 12.²⁷ 1 Reg. i, 12 sqq.

peccasset. Quod si mater evaserit, se, quodcunque pepererit, ei dedicaturam. Quamobrem cum voti compos effecta filiam suscepisset, eam vocavit Mariam, ut ipso etiam nomine testaretur acceptum munus a Deo. Illam igitur, cum jam grandiuscula esset, nec ubere matris amplius indigeret, ducens ad templum Deo reddidit, et studiose promissum exsolvit. Sacerdotes autem, quandiu parvula fuit, ad Samuelis similitudinem in sanctis adibus educarunt, sed cum jam adolesceret, consulebant, quidnam agerent de sacro illo corpore, ne Deum offenderent. Etenim naturæ legi illam subicere, ut cuius in matrimonio collocata serviret, absurdissimum videbatur. Instar enim sacrilegii fuisset, si muneris Deo sacratum dominus homo fieret. Legibus enim erat constitutum, ut maritus dominaretur uxori. Ut autem intra templum una cum sacerdotibus mulier versaretur, et in sanctis conspiceretur, neque legibus permissum erat, neque gravitas et honestas id ferebat. Deliberantes igitur in hanc sententiam divinitus convenerunt, ut eam connubii nomine cuiusdam desponderent, qui tamen ad custodiam virginitatis ejus duntaxat esset idoneus. Ad hoc autem munus aptissimus inventus est Joseph, ex eadem cum Virgine tribu et familia, qua erat virgo. Sacerdotum ergo consilio Joseph puellam sponsam accipit. Quæ tamen conjunctio sponsalia non est egressa. Tunc ad Virginem missus est Gabriel, qui ei divinæ voluntatis arcanum aperiret. His autem faustissimis verbis usus est: *Ave, gratia plena, Dominus tecum* ²². Contraria hæc est oratio illis vocibus, quas prima mulier audivit. Tunc enim illa doloribus propter peccatum damnata est ²³. Nunc autem in hac per gaudium dolor expellitur. In illa molestiæ partum præcesserunt; huic partum lætitia prænuntiat: *Ne timeas*, inquit. Quoniam omnibus mulieribus timorem affert partus expectatio, dulcis partus promissione timor eximitur. *In æro*, inquit, *concipies, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Quid autem Maria? Audi pudicam Virginis vocem. Angelus partum nuntiat; at illa virginitati inhaeret, et integritatem angelicæ demonstrationi anteponendam judicat, nec angelo hunc non habet, nec a proposito recedit suo. Interdixi, inquit, mihi consuetudine viri. *Quomodo istud erit mihi, quoniam virum non cognosco?* Hæc Mariæ vox declarat, ea quæ ex historia incerti auctoris commemoravi, non esse penitus absurda. Si enim liberorum causa ducta fuisset a Joseph, quomodo parituram angelo prænuntianti, se rem novam et alienam audire præ se tulisset, cum ipsa quoque sese obstrinxisset naturæ lege, ut aliquando mater esset? Verum quia carnem Deo consecratam, tanquam sanctum aliquod oblatum munus oportebat intactam integramque præstare, Idcirco, licet, inquit, angelus sis, licet e caelo venias, licet id quod

τὸν Νόμον οὐδέν· γενέσθαι δὲ μητέρα, καὶ ἀφιερῶσα· τῷ Θεῷ τὸ τιχτόμενον. Δυναμωθείσα δὲ νεύματι θεῷ, πρὸς τὴν χάριν ἦν ἦλθεν, ἑλθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἐτέχθη τὸ παιδίον, ὠνόμασε μὲν αὐτὴν Μαρίαν, ὥς ἂν καὶ διὰ τῆς ἐπωνυμίας τὸ θεόδοτον διασημανθεῖ τῆς χάριτος. Ἀδρυνοθεῖσαν δὲ ἦδη τὴν κόρην, ὥς μηκέτι δεῖσθαι προσανέχειν τῇ θηλῇ, ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ, καὶ πληρῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν, καὶ προσάγειν τῷ ναῷ ἐσπουδάσθη. Τοὺς δὲ ἱερεῖς, τέως μὲν καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἁγίοις ἀνατρέφειν τὴν παιδα, αὐξηθείσης δὲ, βούλην ἄγειν ὅ τι ποιήσας τις τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο σῶμα, οὐκ ἂν εἰς τὸν Θεὸν ἐξαμάρτυρίεν. Τὸ μὲν γὰρ ὑποζεύξει τῷ νόμῳ τῆς φύσεως, καὶ καταδουλώσει αὐτὴν διὰ τοῦ γάμου τῷ ἀγομένῳ, τὴν ἀτοπωτάτων ἐτύγχανεν. Ἱεροσολίμα γὰρ ἀντικρὺς ἐνομίσθη, θεῷ ἀναθήματος ἀνθρώπων γενέσθαι Κύριον· ἐπειδὴ κυριεύειν ἐκ τῶν νόμων ὁ ἀνὴρ ἐτάχθη τῆς συνοικουσύης. Τὸ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ἐντοὺς τῶν ἀνακτόρων γυναῖκα συναναστρέφεσθαι, καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ὁρᾶσθαι, οὐτε νόμιμον ἦν, καὶ ἅμα τῷ πράγματι τὸ σεμνὸν οὐ προσῆν. Βουλευομένοις δὲ αὐτοῖς περὶ τοῦτων, θεῶν γίνεται συμβουλή, δοῦναι μὲν αὐτὴν ἀνδρὶ μνηστείας ὀνόματι· τοῦτον δὲ τοιοῦτον εἶναι, οἷον πρὸς φυλακὴν τῆς παρθενίας αὐτῆς ἐπιτηδείως ἔχειν. Εὐρέθη τοίνυν ὁ Ἰωσήφ, οἷον ἐπεζήτει ὁ λόγος, ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς τε καὶ πατριᾶς τῇ Παρθένῳ, καὶ μνηστεύεται κατὰ συμβουλήν τῶν ἱερῶν αὐτῇ τὴν παιδα. Ἡ δὲ συνάφεια μέχρι μνηστείας ἦν. Τότε μυσταγωγεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἡ Παρθένος. Τὰ δὲ ῥήματα τῆς μυσταγωγίας, εὐλογία ἦν. *Χαῖρε, φησὶ, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ*. Ἀπεναντίον τῇ πρώτῃ φωνῇ τῇ πρὸς γυναῖκα, νῦν γίνεται πρὸς τὴν παρθένον ὁ λόγος. Ἐκείνη λύπαις ἐν ταῖς ὥραις διὰ τὴν ἁμαρτίαν κατεδικάσθη· ἐπὶ δὲ ταύτης ἐκβάλλεται διὰ τῆς χάρις ἡ λύπη· ἐπ' ἐκείνης, αἱ λύπαις τῆς ὥδινος προηγῆσαντο· ἐνταῦθα δὲ χαρὰ τὴν ὥδιναι μαίνεται. *Μὴ φοβοῦ, φησὶν*. Ἐπειδὴ πάση γυναικὶ φόβον παρέχει ἡ τῆς ὥδινος προσδοκία· ἐκβάλλει τὸν φόβον ἡ τῆς γλυκείας ὥδινος ἐπαγγελία. *Ἐν ταστρί λήψῃ, φησὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν*. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τί οὖν ἡ Μαρία; Ἀκουσον καθαρᾶς παρθένου φωνῆς. Ὁ ἄγγελος τὸν τόκον εὐαγγελίζεται· κακίην τῇ παρθενίᾳ προσφύεται, προτιμωτέραν τῆς ἀγγελικῆς ἐμφανείας τὴν ἀφαρσίαν κρίνουσα, καὶ οὐτε τῷ ἀγγέλῳ ἀπιστεῖν ἔχει, οὔτε τῶν κεκριμένων ἐξέρχεται. Ἀπελρηται μοι, φησὶν, ἀνδρὸς ὁμιλία· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; Αὕτη τῆς Μαρίας ἡ φωνή, ἀπιδείξις τῶν κατὰ τὸ κρύφιον ἱστορουμένων ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπὶ γάμῳ παρεληπτο παρὰ τοῦ Ἰωσήφ, πῶς ἂν ἐξενίσθη τῷ τὸν τόκον αὐτῇ προμηνύοντι, πάντως ποτὲ καὶ αὕτη μήτηρ γενέσθαι προσδεχομένη κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως; Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀφιερωθείσαν τῷ Θεῷ σάρκα, οἷον τι τῶν ἁγίων ἀναθημάτων ἀνέπαρον εἶναι φυλάττεσθαι, διὰ τοῦτο, φησὶ, καὶ ἄγγελος ἦς, καὶ οὐρανὸν ἤχης, καὶ ὑπὲρ

²² Luc. 26 sqq. ²³ Gen. 11, 16.

ἀνθρώπων τὸ φαινόμενον ἤ· ἀλλὰ τὸ γινῶναι με
 ἄνδρα, τῶν ἀμνηστῶν ἐστίν. Πῶς ἔσονται μήτηρ
 χωρὶς ἀνδρός; Τὸν γὰρ Ἰωσήφ μνηστῆρα μὲν οἶδα,
 ἄνδρα δὲ οὐ γινώσκω. Τί οὖν ὁ νομοφύλαξ Γαβριήλ;
 Ὅταν παστάδα τῷ καθαρῷ καὶ ἀμιάντῳ παρίσταισι
 γάμῳ; Πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ,
 καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Ὁ μαχα-
 ρίας γαστρός ἐκείνης, ἡ δι' ὑπερβολὴν καθαρότητος
 τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ πρὸς αὐτὴν ἐπεσπάσατο. Ἐπὶ
 μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων, μόλις ἂν ψυχὴ καθαρὰ
 Πνεύματος ἁγίου παρουσίαν δεῖξαι· ἀνταῦθα δὲ,
 δοκεῖον τοῦ Πνεύματος ἡ σαφὴ γίνεται. Ἀλλὰ καὶ
 δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Τί τοῦτο σημαί-
 νει δι' ἀπορρήτων ὁ λόγος; Ὅτι Χριστὸς Θεοῦ δύνα-
 μιν καὶ Θεοῦ σοφίαν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τοῦ οὖν
 ὑψίστου Θεοῦ ἡ δύναμις, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, διὰ
 τῆς ἐπελεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμμορφοῦται
 τῇ παρθενίᾳ. Καθάπερ γὰρ ἡ τῶν σωμάτων οὐκ αὐτῇ
 τύπῳ τῶν προηγουμένων συσχηματίζεται, οὕτως ὁ
 χαρακτήρ καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος
 ἐν τῇ δυνάμει τοῦ τικτομένου διαφανήσεται, εἰκὼν
 καὶ σφραγὶς καὶ ἀποσκίασμα καὶ ἀπαύγασμα τοῦ
 δεικνύμενος.

Ἄλλ' ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ ἡμᾶς ἀναδραμεῖν τῷ λόγῳ
 προτρέπεται τὸ ἀγγελικὸν εὐαγγέλιον, καὶ κατιδεῖν
 τὰ ἐν τῷ σπηλαίῳ μυστήρια. Τί τοῦτο; Παιδίον ἐν
 σπαργάνοις διελθὲν, καὶ ἐπὶ φάτνης ἀναπαυό-
 μενον· καὶ ἡ μετὰ τόκον παρθένος, ἡ ἀφροδὸς μήτηρ
 περιέπει τὸ ἐκγονόν. Εἰπωμεν, οἱ ποιμένες ἡμεῖς,
 τὴν τοῦ Προφήτου φωνὴν, ὅτι *Καθάπερ ἠκούσαμεν*.
 οὕτως καὶ εἰδομεν ἐν πόλει τοῦ Κυρίου τῶν δυνά-
 μewn, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Οὐκ ἄρα συντυχ-
 κῶς ταῦτα κατὰ τὸ συμβᾶν καὶ γέγονεν, καὶ ἐπὶ τοῦ
 Χριστοῦ ἰσπύρηται, καὶ οὐδεὶς ἐπιστὶ τῇ ἱστορίᾳ
 λόγος; Τί βούλεται τῷ Δεσπότῃ ἡ ἐν σπηλαίῳ κατα-
 γωγῇ, ἡ ἐπὶ φάτνης ἀνάκλισις; τὸ ἐν τῷ καιρῷ τῆς
 τῶν φόρων ἀπογραφῆς καταμιχθῆναι τῷ βίῳ; Ἡ
 δὴτιον ἐστίν, ὅτι ὡς περ τῆς νομικῆς ἡμᾶς ἐξαιρεῖται
 κατάρας, αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα γενόμενος, καὶ
 τοὺς ἡμετέρους μὴλωπας εἰς αὐτὴν μετατίθησιν,
 ἵνα τῷ μὴλωπῇ αὐτοῦ ἡμεῖς λαθῶμεν· οὕτως καὶ ἐν
 φόρῳ γίνεται, ἵν' ἡμᾶς τῶν πονηρῶν δεσμῶν ἐλευθε-
 ρώσῃ, οἷς ὑπέκειτο τὸ ἀνθρώπινον, ὑπὸ τοῦ θανάτου
 φορολογούμενον; Τὸ δὲ σπηλαίον ἰδὼν ἐν ᾧ τίχεται
 ὁ Δεσπότης, τὸν ἀφεγγὴ καὶ ὑπόγειον τῶν ἀνθρώπων
 νόσον βίον, ἐν ᾧ γίνεται ὁ τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ
 θανάτου καθημένους ἐπιφαινόμενος· σπαργάνοις δὲ
 διασφίγγεται, ὁ τὰς σειρὰς τῶν ἡμετέρων ἀμαρτη-
 μάτων περιβαλλόμενος. Ἡ δὲ φάτνη τὸ τῶν ἀλόγων
 ἐστὶν ἐνδοιαίτημα, ἐν ᾧ γεννᾶται ὁ λόγος, ἵνα γνῶ
 βουὴς κτησάμενος, καὶ ὅνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου
 αὐτοῦ· βουὴς ὁ ὑπερευγόμενος τῷ Νόμῳ· ὅνος, τὸ ἀχθο-
 φόρον ζῶον, τὸ τῇ ἀμαρτίᾳ τῆς εἰδωλολατρίας πε-
 φορτισμένον. Ἄλλ' ἡ μὲν κατὰλληλος τῶν ἀλόγων τροφή
 καὶ ζωὴ χόρτος ἐστίν, ὅ ἐξανατέλλων γὰρ χόρτον τοῖς
 κτήνεσι, φησὶν ὁ Προφήτης. Τὸ δὲ λογικὸν ζῶον ἄρ-
 τιμ τρέφεται. Διὰ τοῦτο τοῖνον τῇ φάτνῃ, ἥτις ἐστὶ

ostenditur, naturam superet humanam, tamen me
 virum cognoscere nefas est. Quomodo sine viro
 mater ero? Joseph enim sponsus novi, sed virum
 non cognosco. Quid ad hæc auspex Gabriel? Quem
 thalamum statuit puro impollutoque connubio?
 Spiritus sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus
 Altissimi obumbrabit tibi. O beatum uterum illum,
 qui bonitatis ac puritatis præstantia ad se traxit
 animi bona! In reliquis enim omnibus vix animus
 purus Spiritus sancti præsentiam capit: hic autem
 caro fit spiritus receptaculum. Sed et virtus Altis-
 simi obumbrabit tibi. Quid significat arcanus hic
 sermo? Christus Dei virtus est et sapientia, ut ait
 Apostolus²⁷. Virtus igitur Altissimi, quæ Christus
 est, per adventum Spiritus sancti formatur in vir-
 gine. Quemadmodum enim umbra ad præceden-
 tium corporum figuram effingitur, sic forma et
 indicium divinitatis Dei in virtute ipsius qui pari-
 tur, ostenditur, et imago, et signum, et adumbra-
 tio, et splendor exemplaris per admirabilem rerum
 affectionem demonstrabitur.

πρωτοτύπου, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν θαυματοποιίας

Verum hortatur nos Evangelium, ut in Bethlehem
 oratione revertamur, et quæ in antro sint mysteria
 videamus. Quidnam est hoc? Puer pannis involutus
 et positus in præsepi, et Virgo post partum, incor-
 rupta mater complexitur filium. Emittamus illam
 Prophetæ vocem: *Sicut audivimus, sic vidimus in*
*civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri*²⁸.
 Num hæc, quæ audivimus de Christo, fortuna et
 casu contigerunt, et scripta sunt, an historiæ sub-
 est aliqua ratio? Quid sibi vult hæc Domini in an-
 tro sedes, hæc in præsepi reclinatio? Cur tempore
 descriptionis tributorum in vitam ingreditur? An
 perspicuum est, eum quemadmodum a legis ex-
 secratione nos eripit, factus ipse pro nobis exse-
 cratio²⁹, et livores nostros in se transfert, ut ejus
 livore nos curemur³⁰, sic etiam vectigalem fieri,
 ut nos a gravissimo vectigali, quod ab homine
 mors exigit liberaret? Quod autem speluncam vi-
 des, in qua paritur Dominus, cæcam hominum
 vitam, et sub terra demersam cogita; in qua nasci-
 tur ille, qui in tenebris ambulantiis, et in regione
 D umbræ mortis sedentibus³¹ se ostendit: pannis
 autem obvolvitur et fasciis constringitur, qui pec-
 catorum nostrorum catenas subit et vincula. Præ-
 sepe vero, in quo Verbum gignitur, bestiarum est
 domus, ut cognoscat bos possessorem suum, et
 asinus præsepe domini sui³². Per bovem intellige
 illum, qui Legis iugo subjectus est: per asinum
 autem, quod est animal ferendis oneribus natum,
 eum, qui simulacrorum cultus onustus est crimine.
 Cæterum commune rationis expertium animalium
 pabulum et vita fenum est, producens, inquit Pro-
 pheta³³, fenum jumentis. Quod autem ratione præ-
 dñum est animal, vescitur pane. Idecirco in præ-

²⁷ I Cor. i, 24. ²⁸ Psal. xlii. ²⁹ Galat. iii, 13. ³⁰ Isa. liii, 9. 1; Petr. ii, 22. ³¹ Isa. ix, 2. ³² Isa. i, 3. ³³ Psal. ciii, 14.

sepi, quod est animalium ratione vacantium sedes, A
e cœlo delapsus vitæ panis proponitur⁴⁴, ut et quæ
a ratione remota sunt animalia, rationis cibo nutriantur, atque ita ratione decorentur. Medium igitur in præsepi se inter bovem et asinum utriusque Dominus locat, ut medium parietem macerie solvens, duos condat in semetipso in unum novum hominem⁴⁵, ab altero grave Legis jugum eripiens, alterum simulacrorum cultus onere liberans. Sed oculos ad mirabilia cœlorum spectacula tollamus. Ecce enim non prophetæ solum et angeli gaudium hoc nobis denuntiant, verum etiam cœli rebus suis admirandis Evangelii gloriam prædicant. Ex Juda, ut ait Apostolus, propheta Christus ortus est⁴⁷. Sed ejus ortu non illuminatur Judæus. Peregrini et a testamentorum promissione benedictioneque B
Patrum alieni sunt Magi, qui cognitione populum Israelitam anteverunt, et cœlestem agnoscentes lucem, et in spelunca Regem non ignorantes. Hi munera afferunt, illi insidias struunt. Hi venerantur, illi persequuntur. Illi gaudent invento, quem exquirebant, illi nuntiatio ipsius ortu reformidant. Videntes enim, inquit, Magi stellam supra locum, ubi erat puer, gavisi sunt gaudio magno valde. Herodes autem audiens turbatus est, et omnis Jerosolyma cum illo⁴⁸. Hi et tanquam Deo thus offerunt, et auro dignitatem regiam colunt. Et prophetica quadam gratia per myrrham mortis dispositionem subsignificant. Illi vero cunctos infantes unum in locum coactos internecone tollendos censent. Quod C
eos mihi non solum crudelitatis, verum etiam

Quid igitur tum? Aut portendenti signo fidem habes ut vero, aut, quod rumore jactatur, vanum putas? Si talis est, qui cœlos sibi fecerit inservire, prorsus est supra manum tuam. Sin autem in potestate tua est, ut ille vel vivat, vel moriatur, eum frustra pertimescis. Qui enim id agit, ut imperio tuo subditus ipse sit, cur ei parantur insidie? Cur horrendum illud mandat transmittitur? Cur impia fertur sententia, ut miseri infantes trucidentur? Quid peccarunt? Quid morte, aut supplicio dignum admiserunt? Crimen unum duntaxat habent, quod nati sunt, et in lucem editi. Et propterea necesse fuit, ut civitas carnificibus compleretur, ut cogeretur matrum multitudo, et infantium populus, ut adessent etiam patres, et generis propinquitatem conjuncti ad sævum facinus congregarentur. Quis oratione calamitatem describat? Quis acerbiter enarrans oculis aspiciendam proponat? Mistam illam lamentationem, luctuosum questum puerorum, matrum, propinquorum, patrum ad minas

A τῶν ἀλόγων ἐστία, ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ἄρτος τῆς ζωῆς προτίθεται, ἵνα καὶ τὰ βλογα τῆς λογικῆς μεταλαβόντα τροφῆς, ἐν λόγῳ γένηται. Μεσιτεύει τοίνυν ἐπὶ τῆς ψάντης τῷ βοὶ καὶ τῷ ὄνῳ ὁ ἀμφοτέρων Κύριος, ἵνα τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καὶνὸν ἄνθρωπον, καὶ τούτου τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ Νόμου περιελών, κάκεινον τοῦ τῆς εἰδωλολατρίας ἀγχοῦς ἀποφορτίσας. Ἄλλ' ἀναβλέψωμεν εἰς τὰ οὐράνια θαύματα. Ἰδοὺ γὰρ οὐ προφηταὶ μόνον καὶ ἄγγελοι τὴν χαρὰν ταύτην ἡμῖν εὐαγγελίζονται, ἀλλὰ καὶ οἱ οὐρανοὶ διὰ τῶν οἰκείων θαυμάτων τὴν τοῦ Εὐαγγελίου δόξαν ἀνακηρύττουσιν. Ἐξ Ἰούδα ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἀνατεταλκε, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' οὐ κατανοήσεται ὁ Ἰουδαῖος ὑπὸ τοῦ ἀνατελιαντος. Ἔσονται τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας οἱ Μάγοι, καὶ τῆς τῶν Πατέρων εὐλογίας ἀλλότριοι· ἀλλὰ προφθάνουσι τῇ γνώσει Ἰσραηλίτην λαὸν, καὶ τὸν οὐράνιον φωστῆρα γνωρίσαντες, καὶ τὸν ἐν σπηλαίῳ Βασιλέα μὴ ἀγνοήσαντες. Ἐκεῖνοι ὀμωροφοροῦσιν, οὗτοι ἐπιβουλεύουσιν. Ἐκεῖνοι προσκυνοῦσιν, οὗτοι διώκουσιν. Ἐκεῖνοι εὐρόντες τὸν ζητούμενον, χαίρουσιν. Οὗτοι ἐπὶ τῇ γενήσῃ τοῦ μηνυθέντος ταραττόνται. Ἰδόντες γὰρ, φησὶν, οἱ Μάγοι τὸν ἀστὲρα ἐπὶ τοῦ τόπου οὗ ἦν τὸ παιδίον, ἐξήρψαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. Ἠρώδης δὲ ἀκούσας τὸν λόγον, ἐταράχθη, καὶ πάντα ἑρπετόσολυμα μετ' αὐτοῦ. Οἱ μὲν ὡς Θεῷ προσάγουσι λίθον; καὶ τὴν βασιλικὴν ἀξίαν τῷ χρυσῷ δεξιούνται. Τὴν δὲ κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίαν, προφητικῇ τινι χάριτι διὰ τῆς σμύρνης ἀποσημαίνουσιν· οἱ δὲ, πανωλεθρίαν τῆς νομοθεσίας πάσης καταδικάζουσιν. Ὁμοῖοι δοκεῖ, μὴ τῆς πικρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας αὐτῶν τὴν κατηγορίαν ἔχειν. Τί γὰρ βούλεται αὐτοῖς ἡ παιδοφονία; Καὶ ἐπὶ τίνι σκόπῳ τὸ τοιοῦτον ἄγος τοῖς μαιφόνους τετέλμηται; Ἐπειδὴ καὶνόν τι σημεῖον, φησὶν, τῶν κατ' οὐρανὸν θαυμάτων τὴν τοῦ Βασιλέως ἀνάδειξιν τοῖς Μάγοις ἐμήνυσεν.

Τί οὖν; ὡς ἀληθῆ πιστεύεις τῷ μηνύσαντι σημεῖον, ἢ μάταιον ὑπονοεῖς τὸ θρυλλούμενον; Εἰ μὲν γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος τοὺς οὐρανοὺς ἑαυτῷ συνδιατιθέναι, οὐχ ὑπὲρ τὴν σὴν χεῖρα πάντως ἐστίν. Εἰ δὲ ἐπὶ σοὶ τὸ ζῆν αὐτὸν ἢ τεθνάναι ποιεῖ, μάτην πεφόβηται, μὴ τῆς ἐλπίδος. Ὁ γὰρ οὕτω πράττων, ὥστε ὑποχείριος εἶναι τῇ σῇ ἐξουσίᾳ, ὑπὲρ τίνος ἐπιβουλεύεται; Διὰ τί τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καταπέμψεται κρίσιμα; Ἡ πονηρὰ κατὰ τῶν νηπίων ψήφος; ἀναιρεῖσθαι τὰ δεσλαία βρέφη; Τί δεικνύσιντα; Τίνα θανάτου καὶ κολάσεως αἰτίαν κατ' ἐκτῶν παρασχομένα; Ἐν ἐγκλήμα ἔχοντα μόνον, τὸ γεννηθῆναι καὶ εἰς φῶς ἔλθειν. Καὶ ὑπὲρ τούτου ἔδει καταπληρωθῆναι δὴμίον τὴν πόλιν, καὶ συναχθῆναι δῆμον μητέρων καὶ νηπίων, λαὸν συμπρόντων αὐτοῖς, καὶ τῶν γεννησαμένων, καὶ πάντων, ὡς εἰκός, ἐπὶ τὸ πάθος ἀθροισομένων τῶν κοινωνούντων τοῦ γένους. Τίς ἂν ὑπογράψαιεν τῷ λόγῳ τὰς συμφορὰς; Τίς ἂν ὑπ' ἑλπίδος ἀγάγοι διὰ τῶν διηγημάτων τὰ πάθος; Τὸν σύμμιχτον ἐκεῖνον ὄρθρον; τὴν γοερὰν συναθροίαν

⁴⁴ Joan. vi, 48 sqq. ⁴⁵ Ephes. ii, 14. ⁴⁷ Hebr. vii, 14. ⁴⁸ Matth. ii, 10.

παιδῶν, μητέρων, συγγενῶν, πατρῶν, πρὸς τὴν τῶν
 δημίων ἀπειλὴν ἐλεινῶς εἰσδιδόντων; Πῶς ἂν τις δια-
 γράψῃ γυμνῷ τῷ ἔξῃ παρυστώτῃ τῷ νηπιῷ τὸν
 δῆμιον, ἐμβλέποντα δριμύ τε καὶ φονικόν, καὶ φθα-
 γόμενον ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τῇ χειρὶ τὸ βρέφος πρὸς
 ἑαυτὸν ἔλκοντα, καὶ τῇ ἐτέρᾳ τὸ ἔξος ἀναισθημέ-
 νον· τὴν δὲ μητέρα ἐτέρωθεν πρὸς ἑαυτὴν ἀνέλκου-
 σάν τὸ παιδίον, καὶ τὸν ἴδιον αὐχένα τῇ τοῦ ἔξους
 ἀκμῇ προσυπέχουσιν, ὥς ἂν μὴ ῥῃ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ
 δεῖλαιον τέκνον βρέφος ταῖς χειρὶ τοῦ δημίου διαφθει-
 ρόμενον; Πῶς ἂν τις τὰ τῶν πατέρων δηγγήσαιο;
 Τὰς ἀνακλήσεις, τὰς οἰμωγὰς, τὰς τελευταίας τῶν
 τέκνων περιπλοκάς; καὶ πολλῶν ἅμα τούτων κατὰ
 ταυτὸν γίνουμένων; Τίς ἂν τὸ πολυειδὲς καὶ πολύ-
 τροπον τῆς συμφορᾶς τραγηθήσει, τὰς διπλὰς τῶν
 ἀρτιτόκων ὠδίνας; Τοὺς δριμύς καυτήρας τῆς φύ-
 σεως; Ὅπως τὸ ἄθλιον βρέφος ὁμοῦ τε τῷ μαζῷ
 προσφύετο, καὶ διὰ τῶν σπλάγγνων τὴν καίριαν
 ἐδέχετο; Ὅπως ἡ δευτέρα μήτηρ καὶ τὴν θηλὴν ἐπέχε
 αὐτῷ τοῦ νηπιῷ στόματι, καὶ τὸ αἷμα τοῦ τέκνου τοῖς
 κόλποις ἐδέχετο; Πολλὰς δὲ πού τῃ ῥύμῃ τῆς χειρὸς
 ὁ δῆμιος, μὲν τοῦ ἔξους ὁρμῇ, τὸ τέκνον τῇ μητρὶ
 συνιδήλασε, καὶ ἐν τοῦ αἵματος τὸ δεῖθρον ἐγένετο,
 ἔκ τε τῆς μητρὸς πληγῆς καὶ ἐκ τῆς καίριαν τοῦ
 τέκνου κατακτείνουσαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο πρόσ-
 καίται τῇ μιᾶς τοῦ Ἡρώδου φωνῇ, τὸ μὴ μόνον
 κατὰ τῶν ἀρτιγενῶν τὴν θανατηφόρον ἐξενοχθῆναι·
 ψῆφον, ἀλλ' εἰ τις καὶ εἰς δεύτερον προῆλθεν ἔτος
 καὶ τοῦτον ἀνάρπαστον γενέσθαι (γέγραπται γάρ, δι-
 ἀπο διστοῦς καὶ κατωτέρω). ἕτερον ἐν τούτοις, κατὰ
 τὸ εἶδος, πάθος ὁ λόγος βλάπτει. Ὅτι πολλάκις ὁ με-
 ταξὺ χρόνος, δύο τέκνων μητέρα τὴν αὐτὴν ἐποίησεν.
 Οἶον οὖν ἦν ἐπὶ τῶν τοιούτων πάλιν τὸ θέαμα, δύο
 δημίον περὶ μίαν ἀσχολουμένων μητέρα· τοῦ μὲν,
 τὸ παραθέον πρὸς ἑαυτὸν ἔλκοντος, τοῦ δὲ, τὸ ὑπο-
 μάξιον ἀνασπώντος τοῦ κόλπου; Τί πάσχειν εἶδος ἐπὶ
 τούτοις τὴν ἄθλιαν μητέρα; πρὸς δύο τέκνα σχιζο-
 μένης τῆς φύσεως, ἑκατέρω κατὰ τὸ ἴσον τοῖς μη-
 τρῶσι σπλάγγνοις τὸ πῦρ ἀναπλέγοντος, οὐκ ἔχουσιν
 ποῖον ἢ τίνι τῶν πονηρῶν ἀκολουθήσει δημίον; Τοῦ μὲν
 ἐντεῦθεν, τοῦ δὲ ἐτέρωθεν πρὸς τὴν σφαγὴν ἐφελκομέ-
 νων τὰ νήπια· προσδράμῃ ἐπὶ τῷ νεογενεῖ, ἀσπῆμον ἔτι
 καὶ ἀδριάρθρωτον τὸν ὀδύρην ἀφίεντι; Ἄλλ' ἀκροᾶται
 τοῦ ἄλλου ἥδη φθεγγομένου, καὶ φελλιζομένη τῇ
 φωνῇ μετὰ δακρύων τὴν μητέρα ἀνακαλοῦντος. Τί
 πάθῃ; Τίς ἂν γένηται; Τίνος τῇ φωνῇ ἀντιβοῇ; Τίνος
 τῇ οἰμωγῇ ἀντοδύρηται; Ποῖος ἀποθνήσκει
 θανάτῳ, ἵσως ἐφ' ἑκατέρω μαστιζομένη τοῖς κέντροις τῆς
 φύσεως;

Ἄλλ' ἀπαγάγωμεν τὴν ἀκοὴν τῶν ἐπὶ τοῖς παισὶ
 θρήνων, καὶ πρὸς τὰ εὐθυμότερα καὶ μέλλον τῇ
 ἑορτῇ πρέποντα τὴν διάνοιαν τρέψωμεν, καὶ ὑπερ-
 βώσα κατὰ τὴν προφητείαν ἡ Ῥαχὴλ τὴν σφαγὴν
 τῶν τέκνων ὀλοφύρηται. Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ ἑορτῆς,
 καθὼς φησὶν ὁ σοφὸς Σολομών, ἀμνηστία πρέπει
 κακῶν. Τίς δ' ἂν γένοιτο τῆς ἑορτῆς ἡμῖν ταύτης εὐ-
 σσημοτέρα, ἐν ᾗ τὴν πονηρὰν τοῦ διαβόλου σκοτομῆταιν
 διαχέας ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, δι' αὐτῆς τῆς ἡμε-
 τέρας φύσεως ἐπιλάμπει τῇ φύσει, ἐν ᾗ τὸ πεπτωκὲς

A carnificum miserabiliter exclamantium? Quis di-
 cendo possit exprimere carnificem gladio contra
 puerum irruentem, et torvo trucique vultu con-
 tuentem, verbisque crudelibus alloquentem, una
 quidem manu corripientem infantulum, altera vero
 gladium adigentem; matrem porro ex altera parte
 filium ad se trahentem, obicientemque cervicem
 suam acuto gladio, ne miserum filium carnifi-
 cis manu necatum propriis oculis intueretur?
 Quis explicet ea quæ patres agunt, revocationes,
 suspiria, postremos filiorum complexus, præ-
 sertim cum idem a multis fiat eodem tempore?
 Quis variam multiplicemque calamitatem, et con-
 duplicatos puerperarum dolores partus exponat,
 et acerrimas, quas admovebat natura, facies?
 B Quomodo puer infelix et uberi simul inhaereret,
 et per viscera letalem plagam acciperet? Quo-
 modo misera mater simul infantis ori subderet
 ubera, et sinu sanguinem ejus exciperet? Manus
 autem impetu sæpenumero carnifex uno gladii
 ictu filium et matrem consauciabat, et unus san-
 guinis rivus ex matris plaga et ex mortifero vul-
 nere filii mistus decurrebat. Jam vero, cum nefaria
 Herodis sententia non solum nuper geniti neca-
 rentur, sed etiam illi, qui alterum agebant annum,
 raperentur ad mortem **, (scriptum est enim eum
 jussisse, bimulos et minores interfici), videre
 erat matres non paucas, quæ eo temporis spatio
 duos filios enixe fuerant. Quodnam igitur rursus
 in his spectaculum cernebatur, cum duo carnifices
 C circa matrem unam essent occupati, unusque
 prope currentem filium ad se raperet, alter autem
 lactentem adhuc infantulum e gremio matris evel-
 leret? Quid tum faciat mater infelix, cum natura
 bifariam in filios divellatur, et utroque filio ma-
 ternis visceribus ex æquo facies admovente, ne-
 sciat utrum ex carnificibus prius sequatur, cum
 unus ex hac, alter ex illa parte pueros ad cædem
 trahat? procurratne ad nuper genitum, confusos
 indistinctosque gemitus emittentem? at inhibetur
 ab altero jam loquente, balbutientique lingua ma-
 trem inclamante. Quidnam agat? quo se vertat?
 Utrius voci sua respondeat? Utrius gemitum
 gemitu excipiat suo? Utrius defleat necem, cum
 D uterque naturæ stimulis æque miseram feriat?

Sed amoveamus aures ab hisce questibus, et ad
 lætiora festo magis convenientia cogitationem
 convertamus, licet Rachel, ut inquit pro-
 pheta **, clamans filiorum cædem deploret. In die
 enim festo, ut ait sapiens Salomon, malorum de-
 cet oblivisci. Quæ autem nobis celebrior dies hæc
 esse potest, in qua malas diaboli tenebras discuti-
 ens justitie sol per naturam nostram illucet
 mundo, in qua, qui cecidit, excitatur, qui hostis
 factus est, in gratiam recipitur, qui ejectus est

** Matth. ii, 16. ** Jerem. xxxi, 15; Matth. ii, 17.

revocatur, qui e vita excidit ad vitam redit, qui A
servitutem servivit, regni dignitatem assequitur,
qui mortis vinculis constrictus est, ad regionem
viventium revertitur? Nunc, ut Propheta testatur¹¹,
aëreæ mortis portæ confringuntur, ferrea comminu-
untur vincula, quibus antea genus hominum in
mortis custodia detinebatur. Nunc, ut cecinit Da-
vid¹², recluditur porta justitiæ. Nunc per totum or-
bem una voce festum celebrantium clamor exaudi-
tur. Per hominem mors, et per hominem salus.
Primus in peccatum lapsus est: jacentem secundus
suscitavit. A muliere mulier defensa est: prima
peccato aditus patefecit, hæc ut justitiæ pateret
aditus, ministra fuit. Illa serpentis consilium est
secuta, hæc serpentis interfectorem exhibuit, et
lucis auctorem in lucem edidit. Illa per lignum
induxit peccatum, hæc per lignum gratiam intulit.
Lignum autem crucis intelligo: ejus fructus est
semper vivens, et gustantibus vita sit immortalis.
Nemo autem hanc gratiarum actionem paschatis
tantum mysterio putet convenire. Sic enim cogi-
tet, pascha quidem divinæ dispositionis esse finem,
qui tamen finis consequi nequeat, nisi principium
antecedat. Quid igitur antiquius est? Ortus nimi-
rum mortis dispositione.

μόνην τὴν τοιαύτην εὐχαριστίαν πρέπειν ὑπονοεῖτω.
Πῶς δ' ἂν ἐγένετο τὸ πέρας, εἰ μὴ ἡ ἀρχὴ καθηγῆσθαι; Τί τίνος ἐστὶν ἀρχηγικώτερον; Ἡ γένησις
δηλαδὴ τῆς κατὰ τὸ πάθος οἰκονομίας.

Hujus igitur bona sunt pars bonorum ipsius
ortus. Quod si quis munera, quæ in Evangeliiis
commemorantur, enumeret, si recenseat miracula
curationum, in inopia et fame ciborum copiam,
mortuorum e monumentis excitationem, subitam
atque improvisam effectionem vini, expulsionem
dæmonum, varias affectiones ad valetudinem re-
vocatas, claudorum saltus, illitos luto cæcorum
oculos, divinam doctrinam, leges latas, arcanam
similitudinum significationem: hæc omnia hujusce
diei gratia comprehenduntur. Hæc enim bonorum,
quæ deinceps consecuta sunt, omnium initium
fuit. Quamobrem *exultemus, et lætemur in ea*.
Negligamus, ut hortatur Propheta¹³, exprobratio-
nem hominum, nec despectionem ipsorum sinamus
nos vinci, qui divinæ dispositionis et providentiæ
rationem irrident, quasi non decuerit Dominum
subire corporis naturam, nec in hominum vita
nascendo versari. Ignorant enim rei mysterium,
quo Dei sapientia nobis salutem afferre constituit.
Eramus sponte peccatis nostris venditi, et instar
eorum, qui argento veneunt, vitæ nostræ inimico
mancipati. Quid tibi a Domino optandum fuit?
nonne ut a calamitate liberareris? cur igitur cu-
riose in modum inquiris? benefactori bene merendi
rationem prescribis? non secus ac si quis bene-
merito succenseat medico, quod se non hac, sed
illa ratione curaverit. Quod si divini consilii ra-
tionem curiositate ductus exquiris, hoc tibi satis

ἀνεγίγμεται, τὸ ἐκπεπονημένον εἰς καταλλαγὰς
ἄγεται, τὸ ἀποκηρυχθὲν ἐπανόγεται, τὸ ἐκπεπωκὸς
τῆς ζωῆς εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέρχεται, τὸ τῇ αἰχμαλω-
σίᾳ δεδουλωμένον εἰς τὴν τῆς βασιλείας ἀξίαν ἐπ-
αναλαμβάνεται, τὸ τοῖς δεσμοῖς τοῦ θανάτου πεπε-
δημένον, ἀνετον πρὸς τὴν χώραν τῶν ζώντων ἐπανα-
τρέχει; Νῦν, κατὰ τὴν προφητείαν, αἱ χαλκαὶ τοῦ
θανάτου πύλαι συντρίβονται· οἱ σιδηροὶ συγχλύνονται
μοχλοῖ, οἱς πρότερον καθεργαζόμενοι ἦν τὸ τῶν ἀνθρώ-
πων γένος ἐν τῇ τοῦ θανάτου φρουρᾷ. Νῦν ἀνοίγεται,
καθὼς φησιν ὁ Δαβὶδ, ἡ πύλη τῆς δικαιοσύνης. Νῦν
ὁμόφρωνος κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὁ ἦχος τῶν
ἐορταζόντων ἀκούεται. Δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ
δι' ἀνθρώπου ἡ σωτηρία. Ὁ πρῶτος εἰς ἁμαρτίαν
ἔπεσεν· ὁ δευτέρος τὸν παπτωκότα ἀνέστησεν. Ἀπο-
λελόγηται ὑπὲρ τῆς γυναικὸς ἡ γυνή· ἡ πρώτη τῇ
ἁμαρτίᾳ τὴν εἰσοδὸν δέδωκεν, αὕτη δὲ τῇ εἰσόδῳ τῆς
δικαιοσύνης ὑπερήνευστο. Ἐκείνη τὸν θρεῖως τὴν
συμβουλήν ἐπεσπάσατο, αὕτη τὸν ἀναιρέτην τοῦ
θρεῖως παρεστήσατο, καὶ τοῦ φωτὸς τὸν γενέτην
ἀπεκύησεν. Ἐκείνη διὰ τοῦ ξύλου τὴν ἁμαρτίαν εἰς-
ἤγαγεν, αὕτη διὰ τοῦ ξύλου τὸ ἀγαθὸν ἀντεστήγαγε.
Ξύλον δὲ λέγω τὸν σταυρόν· ὁ δὲ τοῦ ξύλου τούτου
καρπὸς ἀειθαλής καὶ ἁμαρτάνεινος ζωὴ τοῖς γενομέ-
νοις γίνεσθαι. Καὶ μηδεὶς τῷ κατὰ τὸ Πάσχα μυστηρίῳ

λογιζέσθω, γὰρ οἱ Πάσχα πέρας τῆς οἰκονομίας ἐστὶ.

Οὐκοῦν καὶ τὰ τοῦ Πάσχα καλὰ, τῶν περὶ τὴν
γέννησιν εὐφημιῶν, μέρος ἐστὶ. Κἂν τὰς εὐεργεσίας
τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἱστορηθέντων τις καταλέγῃ,
καὶ διεξέρχεται τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις θαύματα, τὴν
ἐξ ἀπόρων τροφήν, τὴν τῶν τεθνηκότων ἐκ τῶν μνη-
μάτων ὑποτροφήν, τὴν αὐτοσχέδιον γεωργίαν τοῦ
οἴνου, τὴν τῶν δαιμονίων φυγὴν, τὴν τῶν τοικίλων
παθημάτων εἰς ὑγίαιαν μεταβολὴν, τὰ τῶν χυλῶν
ἄλματα, τοὺς ἐκ πηλοῦ ὀφθαλμοὺς, τὰς θείας διδα-
σκαλίας, τὰς νομοθεσίας, τὴν διὰ τῶν παραβολῶν
ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα μυσταγωγίαν. Πάντα ταῦτα τῆς
παρούσης ἡμέρας χάρις ἐστίν· αὕτη γὰρ ἤρξε τῶν
ἐφεξῆς ἀγαθῶν. Οὐκοῦν Ἀγαλλιάσμεθα, καὶ εὐ-
χαριστοῦμεν ἐν αὐτῇ· μὴ φοβούμενοι τὸν ὀνειδισμὸν
τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττώ-
μενοι, καθὼς καὶ ὁ προφήτης παρεγγυᾶται, οἱ κατα-
χλευάζουσι τῆς οἰκονομίας τὸν λόγον, ὡς οὐκ εὐπρε-
πὲς ὃν σώματος ὑπελθεῖν φύσιν, καὶ διὰ γεννήσεως
ἐαυτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καταμίξει τὸν Κύριον·
ἀγνοοῦντες, ὡς δοικε, τὸ περὶ τούτου μυστήριον, ὅπως
ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία τὴν σωτηρίαν ἡμῖν ὠκονομήσατο.
Ἐκουσίως ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν ἐπράθημεν, καὶ ἀρ-
γυρωνήτων δίκην τῷ ἔχθρῳ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατεδου-
λώθημεν. Τί σοι γενέσθαι παρὰ τοῦ Δεσπότης μάλι-
στα καταθύμιον ἦν; οὐ τὸ ἐξαίρεθῆναι τῆς συμφορᾶς;
Τί περιεργάζῃ τὸν τρόπον; τί νομοθετεῖς τῇ εὐερ-
γέτῃ, τῆς εὐεργεσίας μὴ ἀντιλαμβάνομενος; ὥσπερ
ἂν εἰ τις καὶ τὸν ἱατρὸν ἀπωθούμενος, καὶ μεμφό-
μενος τῆς εὐεργεσίας, οἷ μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐτέρως τὴν

¹¹ Psal. cvi, 14. ¹² Psal. cxviii, 19. ¹³ Psal. xliiii, 17.

θεραπείαν ἐνήργησεν. Εἰ δὲ τὸν ὄγκον τῆς οἰκονομίας ὑπὸ φιλοπραγμοσύνης ἐπιζητεῖς· ἀρκεῖ σοι τοσοῦτον μαθεῖν, ὅτι τὸ θεῖον οὐχ ἔν τι μόνον τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ πᾶν ὃ τί πέρ ἐστι κατ' ἐπίνοιαν ἀγαθόν, ἐκεῖνός ἐστι· δυνατόν, δίκαιον, ἀγαθόν, σοφόν· πάντα ὅσα τῆς θεοπροποῦς σημασίας ἐστὶν ὀνόματά τε καὶ νοήματα. Σκόπησον δὴ τοίνυν, εἰ μὴ πάντα περὶ τὸ γενόμενον ἡμῖν τὰ εἰρημένα συνέδραμεν· ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ δικαιοσύνη. Ὡς ἀγαθός, τὸν ἀποστάτην ἡγάπησεν· ὡς σοφός, τὴν ἐπίνοιαν τῆς ἐπ' ἀνόδου τῶν καταδεδουλωμένων ἐμνηχάσατο· ὡς δίκαιος, οὐ βιάζεται τὸν καταδουλωσάμενον, τὸν ὠνὴς δικαίως κτησάμενον· ἀλλ' ἐαυτὸν δέδωκεν ἀντὶ τῶν κεκρατημένων ἀντάλλαγμα, ἵνα καθάπερ τις ἐγγυητὴς εἰς ἐαυτὸν μεταθείς τὴν ὀφειλὴν, ἐλευθέρωσιν τῶν κρατούμενων τὸν κατεχόμενον. Ὡς δυνατός, οὐκ ἐνεκρατήθη τῷ ᾄδῃ, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν κρατηθῆναι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ἀσυχρόν τὸ εἰς γένεσιν ἀνθρωπίνην ἐλθεῖν, καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθημάτων ὑποστῆναι τὴν πείραν; Τὴν τῆς εὐεργεσίας ὑπερβολὴν λέγεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἄλλως οὐκ ἦν ἐξαιρεθῆναι τῶν τοσοῦτων κακῶν τὸ ἀνθρώπινον· ὑπέμεινεν ὁ πάσης ἀπαθείας Βασιλεὺς, τὴν ἰδίαν δόξαν τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἀνταλλάξασθαι. Καὶ ἡ μὲν καθαρότης ἐν τῷ ἡμετέρῳ γίνεται ῥύπῳ· ὁ δὲ ῥύπος τῆς καθαρότητος οὐ προσάπτεται, καθὼς ψησι τὸ εὐαγγέλιον· ὅτι τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐλαμψεν, ἡ δὲ σκοτία, αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἀφανίζεται γὰρ τῇ παρουσίᾳ τῆς ἀκτίως, ὁ ζόφος· οὐκ ἐναυμαυροῦται τῷ ζόφῳ ὁ ἥλιος. Τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνεται, καθὼς ψησιν ὁ Ἀπόστολος· οὐκ ἐνδοπανᾶται ἡ ζωὴ τῷ θανάτῳ. Τὸ κατεφθαρμένον τῷ ἀφθάρτῳ συνδιασώζεται. Ἡ φθορά, τῆς ἀφθαρσίας οὐ προσάπτεται. Διὰ ταῦτα κοινὴ πάσης γίνεται συνῆξις τῆς κτίσεως, ὁμόφωνον πάντων τὴν δοξολογίαν ἀναπαμπόντων τῷ Δεσπότη τῆς κτίσεως· πάσης γλώσσης ἐπουρανίων τε καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων βούσης, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a II Cor. v, 4.

A sit intelligere, non unum aliquod bonorum, sed quiddam boni cogitatione ac mente concipitur, illud esse divinum numen, potens, justum, bonum, sapiens, omnia denique nomina, et notiones, quibus natura divina declaratur. Considera igitur mihi, utrum in hoc beneficio, quo nos affecti, cernantur omnia, quæ dicendo percurri, bonitas, sapientia, justitia, potentia. Ut bonus desertiorem amavit, ut sapiens rationem invenit, qua servitute oppressum in libertatem vindicaret, ut justus in servitute continentem et emptionis jure possidentem non coegit, sed se ipsum pro illo, qui victus erat, tradidit, et tanquam vas et sponsor debitum ipse persolvit, ut eum, qui obstrictus erat, liberaret: ut potens non detentus est in inferno, nec ejus caro vidit corruptionem. Neque enim fieri poterat, ut vitæ auctor ac Dominus a corruptione teneretur. At turpe, inquit, fuit, eum in vitam humanam ingredi, et carnis molestias experiri. Imo vero hic apparet muneris amplitudo. Etenim cum aliter e tantis malis homo liberari non posset, beatitudinis Rex gloriam suam cum vita nostra commutavit. Ac puritas quidem ad nostras sordes sese demisit: sordes tamen ipsæ puritatem non attigerunt. Lux enim, ut in Evangelio legitur, in tenebris fulsit, tenebræ autem eam non comprehenderunt. Nam tenebræ præsentia splendoris evanescent; sol in tenebris non obscuratur. Quod mortale est, absorbetur a vita, quemadmodum scribit Apostolus ^a, non autem vita a morte consumitur. Quod corruptum fuit, cum incorrupto servatur. Corruptio autem ad incorruptionem non accedit. Idcirco communis rerum omnium procreatarum concentus exurgit, Dominum suum una voce collaudantium; sic omni lingua cælestium, terrestrium atque infernorum exclamante, Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris, laudandus in æternum. Amen.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ. ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΑΠΑΝΤΗΝ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ,

ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ ΣΥΜΕΩΝΑ.

EJUSDEM DE OCCURSU DOMINI,

DE DEIPARA VIRGINE ET DE JUSTO SIMEONE.

Laurentio Sifano Interprete.

Qui coelestium rerum sensu, sapientia atque intellectu sublimis est, ac terrenarum rerum despectu atque contemptu excelsus ille Paulus, illa divinitus rāpi solita mens, illa a Christo moveri consueta lingua, pulcherrimus ille velociter atque celeriter exarantis scribæ calamus, qui eleganter Ecclesiæ conscripsit placita atque decreta veritatis, in manu potentis a Deo confectum illud telum, qui in corde principis mundi tenebrarum letale ac mortiferum vulnus inflixit, fulgur illud quod ab Hierosolymis et circumjacentibus regionibus usque ad Illyricum, imo vero ad extremos usque terminos terræ luxit, illa divini tonitruī in myslica Evangelii rota, quæ per omnem orbem terræ volebatur, clarissima maximeque sonora vox: is (inquam) tanquam ex ipsis paradisi adytis ac penetralibus, ubi arcana illa verba auribus suis perceperat, loquens: imo vero tanquam ex ipso solio sublimi et excelso gloriæ, cui adsiit, præviam et honorificam præsentī sancto ac dominico diei festo, ad excipiendum regem gloriæ pompam parans, tanquam maxime mysticum senatum quemdam, ecclesiæ nempe populum, regium illud sacerdotium, quam fieri ac dici potest exactissimo et exquisitissimo ordine, ac quasi in quincuncem redacto parans et instruens, ac bene compositæ atque constitutæ vitæ rationis ordinem concinnum, aptum et convenientem præscribens, *Fratres*, inquit, *nolite effici pueri sensibus, sed malitia parvuli estote; animo vero ac mente perfecti estote*¹. Sic enim cum Deo undique perfecto ac sempiterno cui solemnem hodie cœtum atque conventum agimus atque celebramus, qui propter nos secundum carnem in ultimis temporibus infans fuit, ex quo omne donum atque perfectio existit, qui naturalem virtutis perfectionem etiam in humana sua conditione ac statu excellenter ac mirifice demonstravit, ejusdem una corporis participes atque

Α Ὁ τῇ φρονήσει τῶν οὐρανίων μετέωρος, ὁ τῇ καταφρονήσει τῶν ἐπιγείων μετάρσιος, Παῦλος ὁ θεόληπτος νοῦς, ὁ Χριστοκίνητος γλῶττα, ὁ τοῦ ὀξυγράφου γραμματέως ὠραϊότατος κάλαμος, ὁ καλλιγράφου τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς ἀληθείας τὰ δόγματα, τὸ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δυνατοῦ θεογάλκυντον βέλος, τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους καιρίαν ἐμπήξαν πληγὴν, ἡ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, μᾶλλον δὲ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς φάνασσα ἀστραπή, ἡ τῆς θείας βροντῆς ἐν τῷ μουσικῷ τροχῷ τοῦ ἑξαγγελίου, τῷ κατὰ πάσης κυλισθέντι τῆς οἰκουμένης, ἡ διειδεστέρα καὶ μεγαλόφρων φωνή· οὗτος ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ παραδείσου ἀδύτων φεγγόμενος, ἐνθα τῶν ἀρρήτων βημάτων αὐτήκοος γέγονε· μᾶλλον δὲ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ θρόνου τοῦ ὀψηλοῦ τε καὶ ἐπηρμένου τῆς δόξης ἐνθα παρίσταται· προπομπὴν ἐντιμον τῇ παροῳσῇ ἀγίᾳ καὶ Δεσποτικῇ ἐτοιμαζόμενος ἑορτῇ, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ βασιλέως τῆς δόξης· καθάπερ τινὰ μουσικωτάτην σύγκλητον, τὸν τῆς Ἐκκλησίας λαόν, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα στιχηδόν, ὡς ἂν τις εἴποι, παρασκευάζει τῆς εὐσχήμονος πολιτείας τὴν τάξιν, ρυθμίζει τε καὶ εὐαρμωστὴν διατάττομενός φησιν, Ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιέεσθε· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. Οὕτω γὰρ τῷ παντελεῖν καὶ αἰωνίῳ Θεῷ, ᾧ τὴν πανήγυριν ἄγομεν σήμερον, τῷ δι' ἡμᾶς κατὰ σάρκα ἐπ' ἐσχάτων νηπιέσαντι· ἐξ οὗ πᾶν δώρημα καὶ τελειωτικόν· τῷ τὴν κατὰ φύσιν ὑπερφυῶς τῆς ἀρετῆς τελειότητα καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ ἑαυτοῦ καταστάματι ἐπιδείξαντι εὐσωμοὶ τε καὶ συμμέτοχοι γεννησόμεθα, καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ καὶ δόξαν ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ συνελθούσα. Οὕτω γὰρ τὴν ἀρτιγενῆ αὐτοῦ σωματικῶς θεοφάνειαν ὁ προφητικὸς αἰνιττόμενος λόγος, τοῖς χαρακτηρησὶ τῆς θεοπρεποῦς αὐτοῦ ὑπογράφει τελειότητος. Διότι· πρὶν ἢ γινῶραι, φησί, τὸ παιδίον καλὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πορνολῶ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἀκρας καὶ

¹ I Cor. xiv, 20.

τελειωτάτης διακρίσεως τε καὶ ὅπως φρονήσεως Ἀ
γνώρισμα. Πρὸς οὐπὲρ ἡμᾶς ὁμοιότητα διασκευάζων
ὁ μέγας ἀπόστολος, τὸ προτεθεὶς αὐτοῦ θεόπνευστον
λόγιον ἔφησεν· ὡς ἐν τούτῳ τῆς κατ' εἰκόνα τε καὶ
ὁμοίωσιν θεοτευξίας ἐμφερῶς ἐν ἡμῖν γνωρίζομένης,
καὶ τῆς τοῦ πρωτοτύπου κάλλους ὑπεραγιότητος γι-
νωσχομένης.

Καθ' ὅσον γὰρ βασιλεῖ τῶν ὑπ' αὐτοῦ στρατευμάτων
προπεμπτήριον ἐτοιμαζομένων μεγαλαυχίαν, χρυσ-
ορόφους τε καὶ ἐξειλεγμένους εἶναι τοὺς πρὸς δορυφο-
ρίαν αὐτοῦ συνελεγμένους προσήκε, καὶ τῆς ἐκείνου
θείας τὸ ἐκτύπωμα εὐσημύτατα προβεβληθῆναι· οὕτως
ἡμᾶς ἀναγκαῖον μεταμορφουμένους τῇ ἀνακαινίσσει
τοῦ νοὸς ἡμῶν, καὶ τὴν παλαιὰν ἀνθρωπὸν ἀποθεμέ-
νους, καὶ τῆς θείας εἰκόνης τὴν ὁμοίωσιν, κατὰ τὸ
ἐφικτὸν ἀνθρώποις, ἐν ἑαυτοῖς περιφέροντας, οὕτως
ἐν ταῖς σωτηρίοις καὶ πνευματικαῖς ἀπαντῶν ἑορταῖς,
ἵνα ἔσωνται ἡμῖν, κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον, νη-
στεία ἡ τετάρτη, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, καὶ νηστεία
ἡ ἑβδόμη, καὶ νηστεία ἡ δεκάτη εἰς εὐφροσύνην καὶ
εἰς ἑορτὰς ἀγαθὰς. Τῆς νηστείας ἀναγωγικῶς θηλαδῇ
νοουμένης, ἐν τῇ τῆς ἀποχῆς τε καὶ ἐγκρατείας
παντὸς μολυσμοῦ, καὶ σαρκὸς τε καὶ πνεύματος τρόπων.
Διὰ γὰρ τετράδος τε καὶ πέμπτης, καὶ μὴ ἑβδόμης
τε καὶ δεκάτης πᾶσα σαρκικὴ τε καὶ τῇ εὐεξήπα-
τήτῳ τῶν αἰσθήσεων προσφυῆς, καὶ τῇ παρόντι βίῳ
συγκλειομένη σημαίνεται ἐμψασις. Τὴν γὰρ σωματι-
κωτέραν τε καὶ φιλόσαρκον διαγωγήν διὰ τῆς τετρά-
δος μανθάνομεν, ὡς ἐκ τεσσάρων στοιχείων τῶν σωμά-
των συγκεκραμένων· τὸ δὲ διὰ τῶν αἰσθήσεων εὐδαι-
σθον (ὡς πάντε καθεστῶσιν), τὸ τῆς πέμπτης ἔννομα
ὑπαινίσσεται. Ἡ ἑβδόμη δὲ, καὶ κατὰ τὸν Σολομῶντα
τὸν εἰς ἑαυτὸν ἐδοματικῶς ἀνακυκλοῦμενον τῆς κάτω
λήξεως αἰδὼνα ἐμφαίνειν ἐπίσταται. Ἡ γὰρ μὴν δεκάτη
τοῦ ἐντὸς ἀνθρώπου τὴν τῶν αἰσθήσεων καθαρσιν
πρὸς τὰ ἔξωθεν ἀνηγμένον ὑποδείκνυσιν· ὥστε τὸν
τοῦ νοῦ ὀφθαλμὸν ἀπλοῦν τε καὶ διευγῆ ὑπάρχειν,
ἵνα ὅλον τὸ σῶμα φωτεινὸν ἔσται, ὡς φησι τὸ ἅγιον
Εὐαγγέλιον· ἡ τε τῆς ψυχῆς ἀκοὴ τῆς θείας πληροῦ-
ται ἀγαλλιάσεως τε καὶ εὐφροσύνης, ἣν ἀκουτισθῆναι
καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας ἐπεύχεται· τὴν δὲ γευστικὴν αὐ-
τῆς δύναμιν ἐν τῇ τοῦ Κυρίου ἐγγεγυμνάσθαι χρη-
στότητι, ὡς ὁ ψάλλον ἐν προφήταις ἀναφέγγεται,
καὶ ἐν ἀντιλήψει τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐδοκίας, ἣν ὁ θεὸς
Παῦλος ἀπέπνευε, τὴν δαφραντικὴν ἐξὶν καθίστασθαι·
καὶ ταῖς ἐσὶν τῆς διακρίσεως χερσὶ ψηλαφῶν τὸν λό-
γον τῆς ζωῆς, ὡς ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς διηγόρευσεν.
Ἡ γὰρ ἐν τούτοις τῶν νοητῶν αἰσθήσεων γυμνασία,
ἐν τῇ τῶν ἐναντίων τούτοις ἀποχῇ τε καὶ ἀλλοτριώσει
τὴν ἐπαινουμένην παρὰ Θεοῦ νηστείαν ἀπεργάζεσθαι
πέφυκεν· οὕτω τε κατορθοῦν ἡμᾶς περιγίνεται τῇ

consortes evademus, et Ecclesiae conventus illi
honori erit, et gloriam ejus augebit. Sic enim nu-
per genitam ejus in corpore divinam apparitio-
nem oratio prophetica involutis ac tectis verbis
significans, signis et figuris augustæ ac divinæ
perfectionis ejus per hæc verba describit: nempe,

Priusquam nosset, inquit ², puellus bonum et
malum, non obtemperat improbitati, eligit bonum, quæ res summi perfectissimique judicii, discreti-
onis, ac veræ prudentiæ signum et indicium est. Ad cujus similitudinem nos instruens magnus Aposto-
lus, propositum divino instinctu edidit oraculum: quasi per hoc ea, quæ juxta similitudinem et ima-
ginem instituta est Dei fabricatio in nobis ex propinquo commode ac proprie indicetur, primitivæ
que pulchritudinis sanctitas excellens agnoscatur et animadvertatur.

Quemadmodum enim, cum regem qui sub eo sunt
exercitus magnifica pompa comitari atque produ-
cere parant, auro tectos atque delectos esse, et
formæ illius clarissime expressam imaginem præ
se ferre atque gestare convenit eos, qui ad satellitium
et custodiam corporis ejus collecti sunt, eodem
modo necesse est, ut nos renovatione mentis
et animi nostri nosmetipsos transformantes, et
veterem hominem deponentes, et quoad homines
id assequi possunt, divinæ imaginis similitudinem
in nobis circumferentes atque gestantes, ita tan-
dem in salutaribus et spiritualibus diebus festis
prodeamus et conveniamus, ut redigantur nobis,
juxta prophetæ orationem, jejunium quartum, je-
junium quintum, jejunium septimum et ³ jejunium
decimum in lætitiā et bonos dies festos. Ubi je-
junium sublimiore nimirum atque excelsiore ac
mystico sensu intelligendum est, versa atque trans-
lata significatione ad temperantiam et continen-
tiam ab omnibus tum carnis tum spiritus sordibus
et inquinamentis. Nam per quaternarium numerum,
itemque per septenarium et denarium omnis car-
nalis, eaque quæ sensibus deceptioni ac fraudi
obnoxii et opportunis familiaris et addicta est,
atque cum præsentī mundo concluditur, species
ac representatio significatur. Nam eam, quæ et
magis corporea et carnis amans est, vitæ trans-
actionem per quaternarium numerum accipimus,
quippe corporibus ex quatuor elementis contem-
poratis: at ea, quæ per sensus fit, ad lapsum faci-
litas atque proclivitas (quippe cum numero quin-
que sint) quinarīi nomine designatur. Septenarius
vero numerus etiam Solomoni inferæ naturæ ævum,
quod per septimanas in semetipsum revolvitur et
in orbem redit, significare solet. Denarius autem
numerus ab externis ad excelsiorem intellectum et
sententiam mysticam translatione facta, indicat
interni hominis sensuum expurgationem, ut oculo
mentis et animi simplice atque pellucido exsi-
stente, totum corpus lucidum sit, ut inquit san-
ctum Evangelium ⁴: animæ item aures divino gan-
dio atque lætitiā repleantur, quam ut aures sue
percipiant, etiam magnus ille David precatur:
gustandi autem vis et facultas ejus in Domini be-

¹ Isa. vii, 46, ² Zach. viii, 19. ³ Matth. vi, 22.

nigritate atque commoditate exerceatur, proclamat, et in perceptione Christi suavis odoris, quem divinus Paulus redolebat, odorandi et olfaciendi habitus constituitur; et internis discretionis et iudicii manibus contrectetur verbum vite, ut tonitruum filius dicat¹. Nam intellectualium atque spiritualium sensuum in his exercitatio per abstinentionem et alienationem iis contrariorum efficere solet jejunium, quod apud Deum laudatur, atque hac ratione prospere nobis succedit conatus, et contingit, ut malitia quidem infantes simus, prudentiæ vero, quæ cum Deo conjuncta est, perfectam cognitionem et habitum assequamur.

Hoc modo nos irrigans apostolicarum simul ac propheticarum doctrinarum de scaturiginibus spiritus confluentium sensuum et intellectuum majestas, et annem Dei mysticis aquis replens, cœlestem civitatem Dei, quæ ex supramundanis potestatibus conflatur, hujus amnis fluctuum impetu exhibere scit, ut psalmodiam clamantem audivimus². Etenim sanctus supernorum spirituum cœtus, hominum salute vehementer delectatur. Nam ita cœlestes spiritus communiter una cum terrenis dies festos concelebrare solent, terrestribus nimirum angelicam vitam amplectentibus. Cum enim Deus noster hic, quem ante demonstrando propheta manifestavit ac divulgavit, in terra visus, et una cum hominibus conversatus³ est, ac superam beatitudinem in terra plantari angeli viderunt, *Gloria in excelsis Deo* proclamabant, et in terram pacis bonum nuntium apportabant⁴ (quippe cum divina bona voluntas et affectio in hominibus acquiesceret), atque ita divini officii atque ministerii eximiam ac vere puram, integramque et singularem rationem laudantes et extollentes beati sanctorum angelorum cœtus, veræque sanctitatis in nobis signa cernentes; non aspernandos et repudiandos, (quemadmodum evangelicæ similitudinis sermo ex nuptiis divinis abstractum et ejectum facit eum, qui veste sordida amictus erat⁵, sed dignos iudicabunt, qui sempiternæ lætitiæ socii assumamur. Etenim quando circa primitivum et originale (ut sic dixerim) tempus præsentis diei festi instituti, is, qui forma divina præditus erat, et formam servi sumpserat, mediator et intercessor inter Deum et homines factus, legis præceptum exsequens quadraginta dies natus infans, sempiternum illud verbum una cum genitrice convenientem atque præscriptam hostiam portante ad templum pergebat, incorporeorum spirituum ordines servilem in modum cervicem flectentes, invisibiliter Deo convenientem pompam parabant, et ineffabilis sapientiæ pelagus venerabantur, et ejus, quæ primo intuitu obvia, vulgoque nota est, legalis litteræ constitutionis expletionem et executionem pro manifestatione mysterii, in Deo qui omnia creavit, absconditi expectabant: cujus nos mysterii memoriam hodie celebrantes, spiritualibus speculationibus, quemadmodum incorporeæ mentes et spiritus, nos oblectemus, et divinorum miraculorum majestatem predicatione atque laudatione celebrantes, socii illorum dignitatis efficiemur: non legali umbra

Οὕτως ἡμᾶς ἀρδουσα ἡ τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ προφητικῶν διδαγμάτων ἐκ τῶν χροινῶν τοῦ Πνεύματος συρρέουσα μεγαλύνουσα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ποταμὸν τῶν μυστικῶν ὕδατων πληρώσασα, τὴν ἐπουράνιον πόλιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ταῖς ὑπερκοσμοῖς συγκροτούμενην δυνάμεσι, τοῖς τοῦ ποταμοῦ τούτου ὀρμήμασι ἐφραίνειν ἐπιστάται, ὥς τῆς ψαλμωδίας βοῶσης ἡκούσαμεν. Καὶ γὰρ ἡ τῶν ἀνω πνευμάτων ἀγία ὁμήγυρις τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ λίαν ἐφίεται. Οὕτω γὰρ κοινῇ πανηγυρίζουσιν σὺν τοῖς ἐπιγείοις τὰ οὐράνια εἰσθεν, τὴν ἀγγελιοπρεπὴ πολιτείαν τῶν ἐπὶ γῆς ἀσπαζομένων. Ὅτε γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν οὗτος, ἐν προδεικτικῶς ὁ προφήτης διήγγειλεν, ἐπὶ τῆς γῆς ὥφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη, καὶ τὴν ἀνω μακαριότητα ἐπὶ γῆς φυτευομένην ἐθεάσαντο ἄγγελοι, ἄδξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, ἀνεφθέγγοντο, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην εὐηγγελίζοντο (θελας εὐδοκίας ἐν ἀνθρώποις γεγενημένης). οὕτω τε τῆς θαλάσσης λειτουργίας ἐξαίρετον καὶ ὅπως καθάρων τε καὶ μονότροπον αὐχοῦντες οἱ τῶν ἁγίων ἀγγέλων μακάριοι θιασοὶ, τῆς ἀληθοῦς ἀγιότητος ἐν ἡμῖν ὀρώντες τοὺς χαρακτήρας, οὐκ ἀποβλήτους ποιήσονται κοινωνοὺς τῆς ἀκηράτου εὐφροσύνης συμπαράληψεσθαι· καθάπερ τὸν ῥυπῶσθαι ἐστολισμένον ἐσθῆτι ἀπόκριτον τοῦ θείου γάμου ὁ τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς ἐποιήσατο λόγος. Καὶ γὰρ ὅτε κατὰ τὸν ἀρχέτυπον καιρὸν (ὡς ἂν τις εἴποι) τῆς παρούσης ἑορτῆς ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, καὶ μορφῇ δούλου ἐλόμενος, ὁ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γενόμενος, τὴν νομικὴν πληρῶν διαγόρευσιν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὑπάρχων βρέφος, ὁ ἀδίδιος Λόγος ἐπὶ τὸν ναὸν ἐχώρει σὺν τῇ τεκνοῦσῃ, καὶ τῇ καταλλήλῃ τῆς διατεταγμένης θυσίας διαγωγῇ, αἱ τῶν ἀσωμάτων ταξιαρχίαι δουλικῶς τὸν αὐχένα ὑποκλίνουσαι, ἐκ τοῦ ἀοράτου θεοπρεπὴ τὴν προπομπὴν ἡτοιμάζοντο, καὶ τὸ τῆς ἀρρήτου σοφίας ἐξεθείλαζον πέλαγος· καὶ τὴν παλαιῶν τῆς προχειροτέρας τοῦ νομικοῦ γράμματος διατάξεως, φανέρωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκαχυμένου ἐν τῷ Θεῷ τῷ τὰ πάντα κτίσαντι ἐξεδέχοντο· οὐ τινος ἡμεῖς τὴν ἀνάμνησιν ἑορτάζοντες σήμερον, πνευματικαῖς θεωρίαις κατὰ τοὺς ἀσωμάτους νόας τρυφῶμεν, καὶ τῶν θείων θαυμασίων τὸ μεγαλεῖον δοξάζοντες, κοινωνοὶ τῆς ἐκείνων ἀξίας ἐσόμεθα· οὐ τῇ νομικῇ σκιά τὸ ὅμμα τῆς ψυχῆς ἀμαυροῦμενοι, ἀλλὰ τὸ δὴ λεγόμενον τῷ σοφωτάτῳ Παύλῳ, ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζόμενοι. Τοῦ γὰρ Νόμου λέγοντος, πᾶν ἀρσενικὸν διανοήγον μήτραν ἀγιάζεσθαι, δεῖν δὲ τὴν ἀρσενικὴν γυναῖκα ἀρσενος παιδὸς γενομένην μητέρα, τεσσαράκοντα ἡμερῶν μετὰ τὸ τεκεῖν καθηραμένην διαστή-

¹ 1 Jo. n. 1, 4. ² Psal. xlv, 5. ³ Baruc. iii, 28.

⁴ Luc. ii 45 sqq. ⁵ Matth. xxii, 41 sqq.

ματι, οὕτω μετα τινος εὐκρινῶς διωρισμένης θυσίας ἐπὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πορεύεσθαι τέμνος· οἱ μὲν τὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τῇ καρδίᾳ αὐτῶν περιφέροντες, ταῖς αὐταῖς κατ' ἐνιαυτὸν θυσίαις, ἢ οὕτως εἶπω (αἱ οὐδέποτε δύνανται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι), νηπιοφρόνως τὴν τοιαύτην νομοθεσίαν νομιζέτωσαν πληροῦν. Ἡμεῖν δέ, οἷς ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἐπιστροφῇ τὸ τοιοῦτον περιήρηται κάλυμμα, ἀπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανερῶσθαι τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας πεπιστευμένοι μυστήριον, ἐπαξίως τοῦ θείου τῆς ἀληθείας φωτός, τῇ θαδουχίᾳ τοῦ Πνεύματος τὸ τῆς παρουσίας πανηγύρεως θεωρητέον μυστήριον, μικρὸν ἀνωθεν προσβαλοῦσι τῷ θεωρηματι, κακῶς γε μὴν εὐκαιρως προσημιναμένους· ὅτι κατὰ τὸ τῆς ἐξετάσεως ἀκλουθῶν τὸ πρωτόθεν τοῦ Νόμου θέσπισμα ἐπὶ μόνῳ τῷ σαρκωθέντι Θεῷ ὠρισμένως τε καὶ ἀνεπισυμβάτως ἐτέρῳ ὁρᾶται πληρούμενον. Μόνος γὰρ αὐτὸς ἀβήρτης συλληφθεὶς, καὶ ἀφράττως κυηθεὶς, μὴ προδιηνοιγμένην τῷ γάμῳ τῇ παρθενικῇ μήτραν ἀνέψεν, τὰ σήμαντρα τῆς παρθενίας ἀπαράτρωτα καὶ μετὰ τὴν παράδοξον πρόδον φυλαξάμενος, καὶ μόνος ἀβήρην πνευματικῶς εἶναι πεπιστευται, μηδὲν τῆς θηλυπρεποῦς ἁμαρτίας ἐπαγόμενος, ὅθεν καὶ ὄντως ἅγιος ἐπαξίως κέκληται· ὥσπερ καὶ Γαβριὴλ τὰ τοῦ ζωοποιοῦ τόκου τῇ Θεοτόκῃ φέρων εὐαγγέλια, οἶσιν τὴν περὶ τοῦτου προδιωρισμένην τε καὶ εἰς αὐτὸν μόνον ὁρῶσαν νομοθεσίαν ἐν ἀναμνήσει ποιούμενος· Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, εἰπε, κληθήσεται Ὡδὸς Θεοῦ· ὡς κυρίως τῆς τοῦ ἁγίου ἀρμοζούσης ἐπωνυμίας τῷ τὴν παρθένον μήτραν τῇ θεῇ διανοιῶντι θαυματουργίᾳ. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων πρωτοτόκων, ἅγια ταῦτα κληθῆσθαι, βεβαιωσιν· μόνος τῷ βάθει τοῦ Νόμου ἐγκύφασα ἡ εὐαγγελικὴ ἀκρίβεια, διηγόρευσεν, ὡς τῇ τοῦ Θεοῦ ἀφιέρωσει τὸ οὕτω καλεῖσθαι κληρωσάμενον· ἐπὶ δὲ τοῦ πρωτοτόκου πάσης κρίσεως, Ἄγιον τὸν γεννώμενον ὁ ἄγγελος εἶρηκεν, ὡς τοῦτο κυρίως ὑπάρχων, καὶ τὴν ὄντως ἁγιότητα ἐν τῇ ἀποκομπῇ τῆς κακίας, καὶ τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκλογῇ, ὅσα τῷ γεννηθῆναι, ὡς φησὶν ὁ προφήτης, ἐπιδειξάμενος.

illo tum prædestinata erat, tum ad eum solum spectabat, legis constitutionem. Quamobrem etiam, quod nascetur sanctum, inquit ¹¹, vocabitur Filius Dei: quippe proprie sancto cognomento ei conveniente, qui mirifica atque divina operatione vulvam aperuit virginalem. Atque de aliis quidem primogenitis animalibus diligenter et exquisitè profunditatè Legis inspiciens, diligens et accurata doctrina evangelica sancta hæc vocatum iri dixit, quippe ex eo quod Deo consecrarentur ac dedicarentur, hoc vocabulum sortita atque adepta; de illo vero qui omnis creaturæ primogenitus fuit ¹², sanctum eum qui nascetur, angelus dixit, ut qui proprie is esset qui vocaretur, et veram sanctitatem per rejectionem malitiæ et electionem bonitatis simul ac natus est, ut inquit propheta in sese declarasset.

Ἄλλ' ἐπανακτέον ἐπὶ τὴν θάλασσαν τῆς θεωρίας, ὡς ἡ θεία πρωτάσσει τῷ νομοθέτῃ φωνῇ, τοῦ Πνεύματος χάριτος, ὡς ἐν στήλῃ πυρὸς καὶ νεφέλης, τῇ τῶν Γραφῶν λαμπρότητι τοῦ ἐνθέου τῆς Ἐκκλησίας στρατοπέδου προηγουμένης, ἵνα τῇ ῥάβδῳ τῆς δυνάμεως τῇ ἀποστελλομένῃ ἐκ τῆς ἀνω Σιών, ὡς Ψάλλον φησὶν, δι' ἧς οἱ ἐχθροὶ κυριεύονται, τὸ τοῦ γράμμα-

A animi oculum obscurantes, sed, juxta dictum sapientissimi Pauli, detecta facie nimirum gloriari. Dei quasi in speculo contemplantes et inspicientes ¹⁰. Nam cum Lex dicat, omne masculinum, quod aperit vulvam sanctificari, oportere autem eam mulierem quæ recens edito partu masculæ prolis mater evaserit, spatio quadraginta a partu dierum purificatam, ita tandem cum certa atque statuta hostia accedere ad templum Dei ¹¹: illi quidem, qui velamentum in corde suo, dum legunt Vetus Testamentum, circumferunt, iisdem quotannis hostiis, ut ita dicam (quæ nunquam accedentes perfectos reddere possunt), existimare debent stulte et imperite se ejusmodi constitutionem exsequi atque implere. Nos autem, quibus, cum ad Deum converteremur, ejusmodi velamen ademptum est, qui semel in consummatione ævi ad rejectionem et reprobationem peccati per hostiam ejus manifestatum fuisse magnum pietatis mysterium credidimus, prout dignum est lumine veritatis, prælucente face spiritus, præsentis solemnis diei festi atque conventus mysterium considerare atque spectare oportet, paulo rem altius repetendo speculationem atque considerationem aggredientes: et tamen illud certe prius conjecturis et signis assequentes atque notantes, propositum Legis præceptum, prout, re quæsitæ atque disceptatæ efficitur atque consequitur, in solo Deo carnem induto distincte, diserte, destinate simul atque ita certo, ut nemini insuper alteri contingere potuerit, impleri videri. Solus enim ille ineffabiliter conceptus, et inexplicabiliter in utero gestatus, eam, quæ per nuptias prius aperta non fuerat, virginalem vulvam aperuit, etiam post novum et admirabilem progressum illæsa servans et inviolata signacula virginitalis, et solus masculus spiritualiter esse credidus est, quippe cum nullam contraxerit muliebris peccati contagionem, unde etiam vere sanctus, ut par est, vocatus est. Quemadmodum etiam Gabriel bonum vivisci partus Desiporæ nuntium apportans, quasi ad mentem et memoriam redigens eam, quæ de

Verum redeundum est ad mare speculationis, ut divina vox imperat legislatori, gratia Spiritus, ut in columna ignis et nubis, splendore Scripturarum divino numine afflatum exercitum Ecclesiæ præcedente, ut virga virtutis, quæ emittitur ex suprema Sione, ut Psalmographus inquit ¹³; per quam inimici in potestatem rediguntur, littæra pelagus

¹⁰ II Cor. III, 18. ¹¹ Levit. XII, 2 sqq. ¹² Luc. I, 35. ¹³ Coloss. I, 15. ¹⁴ Psal. CXL, 2.

ab hac et ab illa parte utrinque diducitum atque divisum per distinctum ac dilucidum intellectuum transitum transgressi, Ægyptium sensum gratiæ non credentium edugiamus, illis ipsis veritatis undis et fluctibus submersis; qui student nos Evangelii itinere ad spiritualem terram promissionis pergentes prohibere et impedire, voluntque nos ad ferreum luteræ fornacem (quæ res Ægyptus nominata est) id est luto fingendo lateribusque coquendis, id est corporalibus Legis observationibus servientes, manere. Dicebat igitur summæ rerum Deus Moysi in Ægypto, cum jam plagam illam et penam adversus Ægypti primogenita statuisset: Sanctifica mihi omne primogenitum primoque partu editum quod aperit omnem vulvam in filiis Israel ab homine usque ad pecus ¹⁵. Cujus divinæ constitutionis complicatam et involutam sententiam, tanquam explicans et exponens cum populum alloqueretur beatus Moyses, Et accidet, inquit, cum Dominus Deus tuus introduzerit te in terram Chananæorum, quemadmodum juravit tibi et patribus tuis dum dicebat: Et dabo tibi eam; segregabis omne quod aperiet vulvam, mascula (videlicet) Domino: et omne aperiens vulvam ex boum armentis, aut in pecoribus tuis, quæcunque tibi nata fuerint, masculina Domino dedicabis. Omne autem aperiens vulvam asina, ove commutabis: quod si non commutaveris, redimes illud, et omnem primogenitum filiorum tuorum redimes ¹⁶, id est, pro eo pretium dabis quo redimatur. Sic enim in libro Numerorum divinum oraculum exponit atque declarat, verba faciens ad eum, qui summum sacerdotium nactus erat: Et omne quod aperit vulvam de omni carne quæ offeruntur Domino ab homine usque ad pecus, tibi erit: præterquam quod pretio redimuntur primogeniti hominum, atque etiam redimi sines primogenita quadrupedum immundarum. Atque redemptio hæc est: A menstruo redimi patieris, pretii æstimatio est argenti quinque siclorum iuxta sictum sanctum. Verumtamen in primo natos vitulos et primogenitas oves et capras redimi non sines: sancta enim hæc et pura sunt, et sanguinem eorum altari adhibebis ¹⁷. Enimvero jam divina vox cum immundis quadrupedibus simul et conjunxit et una numeravit atque recensuit primogenitos Israelis: quippe qui eam, quæ revera puritas et sanctitas est, per eum, qui secundum Legem exercebatur, cultum non haberent, etiamsi sanctificari eos destinatione atque attributione legalis constitutionis moris erat. Nam similiter atque pro iis quæ in sacrificiis rejici ac reprobari solebant, redemptionis pretium pro primogenitis hominum lege divina apud eos sancitum erat: quippe cum is, qui apud Judæos erat minus ratione nixus status, indignus esset qui rationalem cultum offerret, et ad maxime mysticum Novi Testamenti altare pro spirituali holocausto adduceretur. Pretia vero redemptionis

ατος περάσαντες πέρατος, ἐνθα καὶ ἐνθα διηρημένον ἐν τῇ εὐκρινεῖ διαβάσει τῶν νοημάτων, τὸ Αἰγύπτιον τῶν ἀπειθουσέων τῇ χάριτι διαδράσωμεν φρόνημα. συγκλυθέντων αὐτῶν τῆς ἀληθείας τῷ βείθωρ· οἷς διὰ σπουδῆς ἐστίν, ἐμποδίζειν ἡμῖν τὴν ἐπὶ πνευματικὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Εὐαγγελίου δὸν, ἐθέλειν τε ἐν τῇ σιδηρᾷ καμίνῳ τοῦ γράμματος (ὅπερ ἡ Αἴγυπτος ὀνόμασται) προσμένειν ἡμᾶς, τῷ πληρῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ δουλεύοντας, τούτεστι ταῖς σωματικαῖς τοῦ Νόμου παρατηρήσεσιν. Ἐφη τοίνυν τῷ Μωϋσῇ ἐν Αἰγύπτῳ ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἦδη τὴν κατὰ τῶν πρωτοτόκων Αἰγύπτου διορισάμενος, πληγὴν· Ἀγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον πρωτογενὲς διανοῖγον κἄσαν μητρὰν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους· ἥς τις οὖς θείας νομοθεσίας τὸ συνεπτυγμένον ὥσπερ ἐξαπλώσας ὁ μακάριος Μωϋσῆς ἐν τῇ πρὸς τὸν λαὸν διαλέξει ἀποφαίνεται· Καὶ ἔσται ὡς ἂν εισαγῇ σε Κύριος ὁ θεός σου εἰς τὴν γῆν τῶν Χαναανίων, ἐν τρέπον ὡμοσέ σοι καὶ τοῖς πατράσι σου· Καὶ δώσω σοι αὐτὴν, ἀφοριεῖς πᾶν διανοῖγον μητρὰν, τὰ ἀφῆρικὰ τῷ Κυρίῳ· καὶ πᾶν διανοῖγον μητρὰν ἐκ τῶν βουκολίων, ἢ ἐν τοῖς κτήνεσί σου, ὅσα ἂν γένηται σοι, τὰ ἀφῆρικὰ τῷ Κυρίῳ· πᾶν δὲ διανοῖγον μητρὰν θνόν, ἀλλάξεις ἀποβάτῳ· ἐὰν δὲ μὴ ἀλλάξης, λυτρώσῃ αὐτὸ, καὶ πᾶν ἀποτόκοον τῶν υἱῶν σου λυτρώσῃ, τούτεστιν, λύτρα δώσεις ὑπὲρ αὐτοῦ. Οὕτω γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν ὁ θεὸς σαφηνίζει χρησμός, τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐπισημμένῳ διαλεγόμενος· Καὶ πᾶν διανοῖγον μητρὰν ἀπὸ πάσης σαρκὸς ἃ προσφέρουσι τῷ Κυρίῳ, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, σοὶ ἔσται· ἅλλ' ἢ λύτροις λυτρωθήσεται τὰ πρωτότοκα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν κτηνῶν τῶν ἀκαθάρτων λυτρώσῃ· Καὶ ἡ λύτρωσις αὐτοῦ· Ἀπὸ μηνιαίου λυτρώσῃ, ἢ συντέμνεις ἀργυρίου πέντε σίκλων, κατὰ τὸν σίκλον τὸν ἄγιον. Ἢ ἢ τὰ πρωτότοκα τῶν μόσχων, καὶ τὰ πρωτότοκα τῶν ἀποβάτων, καὶ τῶν αἰγῶν οὐ λυτρώσῃ· ἅττα γὰρ ἐστί· καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν προσέχεις πρὸς τὸ θυσιάζειν. Ἦδη μὲν οὖν τοῖς ἀκαθάρτοις τῶν κτηνῶν συμπαραίετο τε καὶ συγκατέλειπε τοῦ Ἰσραὴλ τὰ πρωτότοκα ἢ θείᾳ φωνῇ· ὡς τὸ ἐντωὶς κεκαθαμένον καὶ ἅγιον ἐν τῇ κατὰ Νόμον λατρείᾳ οὐκ ἔχοντα, εἰ καὶ ἀγιάζεσθαι αὐτὰ τῇ ἀποκληρώσει τῆς νομοθεσίας ἐνόμιζετο. Ὅμοιως γὰρ εἰς θυσίαν Θεοῦ ἀποβλήτοις, λύτρα δίδοσθαι ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων παρ' αὐτοῖς ἐτεθέσπιστο· ὡς τῆς παρὰ Ἰουδαίους ἀλογωτέρας καταστάσεως ἀναξίας ὑπαρχούσης τὴν λογικὴν ἀναφέρειν λατρείαν, καὶ τῷ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστικωτάτῳ εἰς πνευματικὴν ὁλοκάρπῳσιν προσάγεσθαι θυσιαστηρίῳ. Λύτρα δὲ, ὥσπερ ἐαυτῇ κατέλληλα εἰθισμένη προσάγειν τὰς κατὰ Νόμον δι' αἰμάτων θυσίας (ὡς ὁ προφήτης Ἦσαῖας, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μηδὲ ἐξητηκέναι παρὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν διορίζεται), ὡς πνευματικὴν δηλαδὴ τελείωσιν τοῦ σκοποῦ νομοθέτου ὁρῶντος. Τὰ δὲ εἰς θυσίαν προσάγμενα, ὧν τὸ αἷμα

¹⁵ Exod. xiii, 2. ¹⁶ ibid. 41-43. ¹⁷ Num. iii, 13; viii, 17.

προχέσθαι τῷ θυσιαστηρίῳ ἐν ἐνόμιστο, Ἅγια δὲ
εσταλμένοις ὀνόμασται· κἀν τούτῳ δηλαδὴ τῆς ἀλη-
θείας προδιαγραφομένης τῷ τύπῳ. Ὁ γὰρ θαντὸν
προσαγαγὼν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ θυσίαν, καὶ προσφο-
ρὰν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ
Χριστὸς, οὗτος μόνος κυρίως καὶ ἀληθῶς ἅγιος ἔστι
τε καὶ ὀνομάζεται.

spectante, quæ autem ad sacrificium offerebantur, quorum sanguinem ante altare profundi moris erat, sancta distincte nominata sunt: quippe cum etiam in hac nimirum figura veritas longe ante describa-
tur atque designetur. Nam qui seipsum obtulit Deo ac Patri victimam et oblationem in odorem
suavitatis, Dominus noster Jesus Christus¹¹, is solus proprie et vere sanctus est et est et nomi-
natur.

Ἄλλ' ἔτις ἐπεὶ δ' ἀπειθὴς Ἰουδαῖος, ὡς τῇ κατὰ
νόμον θυσίᾳ οὐ δυνάμενα προσάγεσθαι τῶν κατ' αὐ-
τὸν ἀκαθάρτων κτηνῶν τὰ πρωτότοκα, λύτροις ἀντι-
καταλλάσσεσθαι· εἰδὼς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων
πρωτοτόκων εἰς θυσίαν μὴ κατασπαρταζομένων (καὶ
γὰρ ἀπειθὴς τοῦτο γὰρ, καὶ θείας νομοθεσίας ἀλλό-
τριον), ταῦτα τῇ τῶν λύτρων ἀμελείᾳ καθιερούσθαι
εἰκός. Ἄλλ' ἐπισκεψάσθω, εἴγε μὴ τῷ ἐπιπροσθούντι
ταῖς τῆς ψυχῆς αὐτῶν θύεισι καλύμματα ἐμποδίζονται,
ὡς ἦδη ἐν ἐτέρᾳ νομοθεσίᾳ τοὺς Λευίτας ἐληφέναι
εἰς ἀφίερσιν ἀντὶ τῶν πρωτοτόκων, τὸ ἱερὸν ἐδίδαξε
Γράμμα, οὕτως φάσκον ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς ἐπὶ λέξεως·
Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσὴν λέγων· Ἐστὶ
ἐλάλησε τοὺς Λευίτας ἐκ μέσου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ,
ὥστε πάντες πρωτοτόκου διανοήσαντες μητρὰν
παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· λύτρα αὐτῶν ἔσονται,
καὶ ἔσονται μοι οἱ Λευῖται. Ἐμοὶ γὰρ πᾶν πρω-
τότοκον ἡγίασα ἐν Ἰσραὴλ, ἐν ᾗ ἡμέρα ἐπάταξα
πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. Ἔστω τὸ ἀκρι-
βὲς τῆς ἀμελείας διαγορεύον ὁ νόμος, ἔλατν Κύριος,
φησὶ, πρὸς Μωσὴν λέγων· Ἐπίσχεψαι πᾶν πρω-
τότοκον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπ-
άνω, καὶ λαβὲ τὸν ἀριθμὸν ἐξ ὀνόματος αὐτῶν.
Καὶ ἀψήγη τοὺς Λευίτας ἐμοὶ ἀντὶ πάντων τῶν
πρωτοτόκων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Ἔστω τῆς συναρι-
θμήσεως τῶν πρωτοτόκων πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν
Λευιτῶν ἐν πλεονασμῷ εὐρημένης, φησὶν· Ἐλάλησε
Κύριος τῷ Μωσὴν λέγων· Ἀβέε ταύτα τῶν πλεο-
ναζήντων παρὰ τοὺς Λευίτας ἀπὸ τῶν πρωτοτό-
κων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀψήγη πάντες σὺν τοῖς
κατὰ κεφαλὴν κατὰ τὸ διδραχμὸν τὸ ἅγιον. Ἐπερ-
ὦν κατὰ τὸ ἱερὸν Γράμμα οἱ Λευῖται λύτρα εἰσὶ τῶν
πρωτοτόκων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὥς καὶ ἡ τῆς συναρι-
θμήσεως ἀκρίβεια δηλοῖ, ὥστε τῶν πλεοναζόντων ἐν αὐ-
τοῖς στάθμῳ ὠρισμένον τῷ νόμῳ ἀντιθεσθῆναι· ποῖον
λόγῳ καδ' ἕκαστον τῶν πρωτοτόκων λύτρα δίδεσθαι ὁ
νόμος διηγόρευεν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀπροσδέκτων
εἰς θυσίαν κτηνῶν, ἢ καταλλάττεσθαι, ταῦτα, ἢ λύτρα
ὥπὲρ αὐτῶν δίδεσθαι ὁ νόμος φησὶν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀν-
θρωπίνων, καὶ λύτρα δίδεσθαι, καὶ ἦδη τὴν ἀναμειψί-
ν διὰ τῶν Λευιτῶν γενέσθαι· μανθάνομεν· ὅτι πρὸς ἀσύμ-
φωνον καὶ αὐτῷ νομικῷ γράμματι φάνεται, ὡς ἡ ἐν
τοῖς κτήνεσι νομοθεσία δηλοῖ, καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ὑφ-
ηγείται τοῦ πράγματος. Εἰ γὰρ μετὰ τὴν τῶν Λευι-
τῶν πρὸς λειτουργίαν Θεοῦ ἀντὶ τῶν πρωτοτόκων

A erant, veluti ipsi convehentia, ut quæ solita esset
offerre sacrificia quæ ex lege sunt per sanguinem
(quæ sacrificia Isaias propheta, tanquam ex per-
sona Dei loquens, ne requisivisse quidem de mani-
bus eorum affirmat¹²), quippe ad spirituales ni-
mirum perfectam et absolutam consecrationem et
initiationem mente atque intentione legislatoris

Sed forsitan dicet incredulus Judæus, cum non
B possent primogenita eorum quadrupedum, cum
more illorum immunda habebantur, pro legitima
victima offerri, pretio commutari ac redimi con-
suevisse: similiter etiam cum hominum primoge-
niti pro victimis non mactarentur (etenim id sane
absurdum et a sanctione divina alienum fuisset),
recte ac merito pretii compensatione redemptos eos
et consecratos fuisse. At nisi forte velamento, quod
animi oculis eorum officit, impeditur, consideret
jam in alia constitutione sacras litteras docuisse,
Levitatis sumptos esse qui loco primogenitorum
consecrarentur, sic in Numeris ad verbum dicen-
tes¹³: Et locutus est Dominus ad Moysen dicens:
Ecce sumpsi Levitas de medio filiorum Israel pro
omni primogenito aperiente vulvam a filiis Israel;
pro pretio illorum erant, et erant mei Levitas: mihi
enim omne primogenitum in Israel sanctificavi in
illo die, quo percussit omne primogenitum in terra
Ægypti. Deinde certam et exquisitam compensa-
tionis atque permutationis rationem quoque præ-
scribens et exprimens lex: Locutus est Dominus,
inquit, ad Moysen dicens: Impice atque considera
omnem primogenitum filiorum Israel, a mense uno
et supra, et nominatim inito numerum eorum, et
accipies Levitas mihi pro omnibus primogenitis filio-
rum Israel. Deinde computatione atque recensio-
ne facta, cum deprehensum esset numerum primogenito-
rum superare numerum Levitarum, Locutus est, in-
quit, Dominus Moysi dicens: Accipe pretia redemptio-
nis eorum, qui supra Levitarum numerum redundant
de primogenitis filiorum Israel, et accipies quinque
siclos in singula capita juxta didrachmum sanctum.
Si igitur Levitæ primogenitorum filiorum Israel
redemptionis pretia, prodi est in sacris litteris, sunt,
quemadmodum etiam exacta computatio declarat,
ita ut etiam a lege definitum atque statutum pon-
dus ac pretium pro iis, qui inter eos numero su-
perabant, daretur: qua ratione singulatim pro
unoquoque primogenito redemptionis dari pretium
lex præcepit? Nam de quadrupedibus quidem, quæ
ad sacrificium et victimam non idoneæ, nec di-
gnæ erant, quæ assumerentur, vel peributari eas, vel
pretium quo redimerentur pro iis dari lex jubet;
de hominibus autem et redemptionis pretium dari,

¹¹ Isa. i, 11 sqq. ¹² Ephes. v, 2. ¹³ Num. iii, 11 sqq.

atque etiam per Levitas compensationem fieri docemur, quod etiam cum ipsa littera legali non concordare nec conciliari posse: sed discrepare videtur, quemadmodum de quadrupedibus constitutio ostendit, et ipsa rei natura docet. Nam si etiam postquam Levitæ pro primogenitis ad cultum divinum segregati erant, pretia redemptionis pro illis dari præceptum est, perspicuum est Levitas non habuisse in se vim parem et dignam, quæ acciperetur pro redemptione et compensatione. Quod si ita est, multo magis indigna est ea, quæ per argentum fiebat, redemptio primogenitorum: quanto nimirum etiam natura rationis et sensus expertis vilior est, quam natura humana. Verumtamen quandoquidem, ut inquit propheta²⁰, oculos suos occluserunt, et quod hinc consequitur cernere non possunt: nunquid etiam audire poterunt ipsum sapientissimum Michæam exclamantem? Ego quidem non arbitror. Etenim etiam auribus suis graviter audiunt. Veniat tamen beatus hic propheta, magna voce hæc clamans, et spiritu prophetico præsignificans tam Judaicorum primogenitorum, quam corporearum hostiarum oblationis rejectionem ac reprobationem. Dicit enim: *Per quam rem comprehendam Dominum, apprehendam Deum meum altissimum? An comprehendam eum per vitulos anniculos? An admittet Dominus per mille arietes, aut per decem millia caprarum pinguium? An dabo primogenita mea impietatis, fructum ventris mei pro peccatis meis*²¹. Audiant qui cor crassum habent, quæ de re eos ante nos accusaverit propheta, ut primogenita impietatis ea, quæ secundum carnem primogenita Israelis erant, beatus Michæas nominaverit.

Qui igitur sancta hæc existimarunt, quæ prophetico verbo impietatis primogenita nominata sunt? Dicant nobis vere balbutientes lingue, quæ non possunt recte pronuntiare et eloqui veritatem, quomodo propheta per Spiritum sanctum loquens fructum impietatis ausus sit ea vocare? Qui fiat ut oratio, quæ de redemptione horum loquitur, æqualis et secum consentanea esse non videatur, quantum attinet ad eam, quæ se prima fronte atque inspectione offeri, litteræ sententiam, quanquam lex apud nos et sancta et spiritualis esse tum intelligitur, tum creditur? Videte Judaicorum curruum colligatos axes, quemadmodum Ægyptiorum olim vehicula in Rubris undis²². Verum loco virgæ immittatur in mare orationis veri legislatoris et regis gloriæ Christi virtus et auxilium, et deducat populum suum in viam rectam altioris sensus ac speculationis, ut eam in urbem domicilii scientiæ atque veritatis, et obruat adversarios inexpugnabilis et invicta gloria divina; cuius plena est universa terra, ut cognoscamus Dominum, ut inquit Scriptura, sicut aqua multa ad operiendum maria.

Jam nunc quidem carnem indutus Deus primogenitam diaboli sobolem sive peccatum et mortificavit et abolevit, et simul atque natus est in carne, condemnationem vitiositatis sibi confecit, et abolitione ejus abolitionem per sese præstitit ac represen-

A ἀποκλήρωσιν λύτρα διδοσθαι ἀντὶ αὐτῶν διηγόρευται, ὅλην ὡς τῶν Ἀευντῶν οὐκ ἔχοντων τὸ εἰς ἀντίλυτρον ἰσοστάσιον τε καὶ ἀξιώδεκτον. Εἰ δὲ τοῦτο, πολλῇ μᾶλλον ἀναξιώτερά ἢ διὰ τῆς τοῦ ἀργυρίου προσαγομένη λύτρῳσις, ὅσον πᾶσα ἡ ἀλογία καὶ ἀναίσθητος φύσις τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀτιμότερα καθέστηκεν. Πλὴν ἐπεὶ περ κατὰ τὸν προφήτην τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἀκλόουθον βλέπειν οὐ δύνανται· ἄρα δυνήσονται ἀκούειν καὶ αὐτοῦ σοφωτάτου διακεκραγότες Μιχαίου· Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ὡσὶν αὐτῶν βαρέως ἀκούουσιν· ὅμως ἰκέτω ὁ μακάριος οὗτος προφήτης μεγαλοφώνως ταῦτα βοῶν, καὶ τῷ προφητικῷ προαινεσιζόμενος πνεύματι τῇ τῶν Ἰουδαϊκῶν πρωτότοκῶν ἀποβολῇ, ὁμοίως τῇ τῶν σωματικῶν θυσιῶν προσαγωγῇ· φησὶ γάρ· Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον, ἀντιλήφωμαι Θεοῦ μου ὑψίστου; Εἰ καταλήφωμαι αὐτὸν ἐν μύσχοις ἐνιαυσιαίοις; Εἰ προσδέξεται Κύριος ἐν χιλιᾷσι κριῶν, ἢ ἐν μυριάσι χιμάρων πιδῶν; Εἰ δὴ πρωτότοκά μου ἀσεβείας, καρπὸν κοιλίας μου ὡς περ ἀμαρτιῶν μου; Ἀκούετέσαν οἱ τὴν καρδίαν πεχεῖαν ἔχοντες, ὅπερ αὐτῶν ὁ προφήτης περὶ ἡμῶν κατηγόρησεν, ὡς πρωτότοκα ἀσεβείας ὁ μακάριος Μιχαὴς τὰ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ πρωτότοκα ἐξωνόμασε.

C Πῶς οὖν ἅγια ταῦτα ὑπελήφασιν, ὅπερ προφητικῷ λόγῳ ἀσεβείας πρωτότοκα ὀνομάσθησαν; Λεγέτωσαν ἡμῖν αἱ ὄντως φελλίζουσαι γλῶσσαι, αἱ μὴ δυνάμεναι ὀρθολογεῖν τὴν ἀλήθειαν, πῶς ὁ προφήτης, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ φεγγόμενος, καρπὸν ἀσεβείας ταῦτα καλεῖν ἀπετόλμησε; Πῶς ὁ περὶ τῆς τούτων λυτρώσεως λόγος τὸ ὁμολῶν καὶ ἀκλόουθον ἑαυτῷ ἔχων οὐ φαίνεται, ὅσον κατὰ τὸ τοῦ γράμματος πρόχειρον; καίτοιγε τοῦ νόμου παρ' ἡμῖν ἅγιον τε καὶ πνευματικὸν εἶναι νοούμενον τε καὶ πιστευομένον. Ὅρατε τῶν Ἰουδαϊκῶν ἁρμάτων συνδεμένους ἄξοντας, καθάπερ πάλαι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς δίφρους ἐπὶ τῶν Ἐρυθραίων ναμάτων. Ἀλλ' ἐπαρείσθω ἀντὶ βάδδου τῇ θαλάσσῃ τοῦ λόγου ἡ τοῦ ἀληθοῦς νομοθέτου καὶ βασιλέως τῆς δόξης Χριστοῦ δύναμις καὶ βοήθεια, καὶ ὁδηγήσάτω τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς ἔδδον εὐθείαν ἀναγωγῆς τε καὶ θεωρίας, τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου γνώσεώς τε καὶ ἀληθείας, καὶ ἐπικαλυφάτω τοὺς ἐναντίους τῆς θείας δόξης τῇ ἀπροσμάχητον ἥσυχον παπλήρωται ἡ σύμπασα γῆ, τοῦ γυνῆναι τὸν Κύριον, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, ὡς ἴδωρ πολὺ καλύψαι θαλάσσεως.

Ἄρτι μὲν τὴν πρωτότοκον τοῦ διαβόλου γονὴν, ἔχουν τὴν ἀμαρτίαν ὁ σαρκώδης Θεὸς ἐνέκρωσέ τε καὶ ἐξηφάνισεν, ἅμα τῷ γεννηθῆναι κατὰ τὴν σάρκα, τὴν κατάρσιον ἑαυτοῦ τῆς κακίας ποιησάμενος, καὶ τὸν παντελῆ ταύτης ἀφανισμόν ἐν ἑαυτῷ

²⁰ Isa. vi, 10. ²¹ Mich. vi, 6, 7. ²² Exod. xiv, 25 sqq.

ἐργασάμενος, θρήνων τὰς ἐναντίας δυνάμεις ἐπλήρωσεν, καθάπερ σκεύη τινὰ παρ' αὐτῶν λαβὼν τοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν ἐλθόντας Μάγους, καὶ τῇ προσκυνήσει καὶ ἐπιγνώσει τῆς αὐτοῦ δεσποτείας εὐχρηστα σκεύη τῷ Δεσπότη γηγενήμενους εἰς συνεργίαν τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὅπως θεοτεύκετο σκηνῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἄρτι δὲ καθάπερ πηλοῦ καὶ πλινθείας πάλαι τὸν Ἰσραὴλ, οὕτως τοῦ γηίνου φρονήματος τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν αὐτῷ λυτρωσάμενος, φυγεῖν μὲν Αἴγυπτον τοῦτο πεποίηκε, τούτῃσι τὸ τοῦ θανάτου στυγερὸν καὶ ζοφώδες φρούριον. Ἀγιάζει δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ οὐ μόνον τὰ τῶν ἀνθρώπων πρωτότοκα, ἀλλ' ἥδη καὶ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον φύλον, διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀπαρχῆς τοῦ ἡμετέρου φωράματος, τούτῃσι τῆς ἐξ ἡμῶν ληφθείσης αὐτῷ σαρκὸς ἐψυχωμένης νοερῶς, ὅλον ὥσπερ ἀναζυμώσας εἰς ἁγιασμὸν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὸ σύγκριμα. Εἰ γὰρ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φῶμα, φησάμι ἀν νῦν εἰκότως καλῶ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ καθάπερ πάλαι τὴν Ιερατεῖαν λαχοῦσαν φυλὴν ἀντὶ τῆς τῶν πρωτοτόκων ἀπαρχῆς ὁ νομοθέτης λόγος τυπικῶς τῷ Θεῷ προσηγάγετο· οὕτως νῦν ἐν τῷ λαμπρῷ χαρακτῆρι τῆς ἀληθείας τὸν ἀρχιερεῖα καὶ Ἀπόστολον τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, τὸν θεῖόν τε καὶ ἄκακον καὶ ἀμίαντον, καὶ πάντως ἁμαρτωλοῦ χωρισμένον ῥύπτου τε καὶ φρονήματος, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ σωματικῶς προσενήνεχται γινώσκον ἐντὶ τῆς καθαγιασθείσης αὐτῷ διὰ πίστεως ἀνθρωπότητος· καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὥσπερ οὐδὲ ὑπερτεροῦσαν καὶ ὑπερπλεονάζουσαν παρὰ τὸν ἑαυτὸν δεδοκῶτα λύτρον ἀντὶ πολλῶν ὄλην ὀρώμεν τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ τὸν τῆς ἀγιότητος λόγον (καθάπερ ἐν τῇ σκιά τοῦ νόμου ἐν πλεονασμῷ παρὰ τοὺς Λευίτας τὰ πρωτότοκα εὐρηγεται), ἀλλὰ κατόπιν αὐτοῦ παμπληθὲς ἀπειλειμένην, καθόσον χωρὶς πάσης ἀντιλογίας τὸ εὐλογοῦμενον ἐλαττον τοῦ εὐλογοῦντος καθέστηκε. Καὶ τότε μὲν εἰς μόνον τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ἔθνος τὸ τῆς Λευιτικῆς Ιερωσύνης ἄξιωμα ἐχρημάτιζε, καὶ μόνον τῶν παρ' αὐτοῖς πρωτοτόκων λύτρα εἶναι οἱ Λευῖται μεμαρτύρηται· Χριστὸς δὲ ὁ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων αγαθῶν, ὡς ὁ πάνσοφος Παῦλος φησιν, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καθὼς τὸ θεῖον προσχρησμάτωσε λόγιον, τῇ μὲν μεταθέσει τῆς Ιερωσύνης τῷ ἐξ ἐτέρας αὐτὸν εἶναι φυλῆς (πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός) καὶ τὴν τοῦ νόμου μετέθεσιν ἀπειργάσατο, ἀπὸ τῆς κατὰ νόμον οὐκ ἐπὶ τὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μεταθέμενος ἡμᾶς Εὐαγγέλιον, καθάπερ ἀπὸ τῆς Λευιτικῆς ἐπὶ τὴν βασιλικὴν φυλὴν τὸ τῆς Ιερωσύνης ἄξιωμα· τῇ δὲ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀφομοίωσι οὐχ ὑπὲρ μόνου τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων τῶν ἐθνῶν λύτρον ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ προσηγάγετο, καὶ τῆς πάντων ἀνθρώπων ὁμολογίας ἀρχιερεὺς καθέστηκεν, ἐπεὶ καὶ ὁ Μελχισεδέκ ἐκ τῆς ἐθνικῆς μοίρας εἶναι γνωρίζεται, καὶ ἐκ τοῦ Ἀβραάμ γένους ἐδρίσκεται. Ἡ δὲ κατὰ νόμον τῶν πάντε διδραχμῶ-

Α τavit, ploratibus et lamentationibus copias adversarias opplevit, tanquam vasa aique instrumenta quædam ab iis ablatis Magis, qui ab orientalibus partibus venerunt²², et adoratione et agnitione Dominicæ potestatis ejus commoda et apta Domino instrumenta facti sunt, in subsidium et ad jumentum ædificationis Ecclesiæ, a Deo revera confecti tabernaculi, quod Dominus fixit et non homo²³: Jam nunc item tanquam a luto et lateritio opere olim Israellem, sic a terreno sensu humanum genus cum per sese liberasset et redemisset, ut Ægyptum quidem, id est, morlis horrendum et caliginosum castellum fugeret, effecit. Sanctificat autem Deo et Patri non solum hominum partus primogenitus, sed etiam omne genus humanum per eas, quas in sese sumpsit, nostræ massæ atque materiæ primitias, id est, per carnem, quæ intellectualiter, et ut mente sola percipi potest, animabatur, a nobis sumptam totam ad sanctificationem quasi refermentans humanæ naturæ massam atque concretionem. Nam merito dixerim ego quoque nunc, sicuti divinus ait Apostolus: Si primitiæ sanctæ sunt, etiam materia atque massa²⁴ inde confecta sancta fuerit. Ac quemadmodum olim oratio, quæ lex Ierebatur, typice, id est, per figuram, quæ futurum præsignificabatur, eam tribum, cui sacerdotii munus obvenerat, pro primogenitorum primitiis Deo obtulit: ita nunc per claram veritatis effigiem pontificem et apostolum nostræ confessionis sanctum illum et innocentem, qui ab inquinamenti malitiæ vacuus, qui omnium peccati tam sordium quam sensus atque cogitationis expers fuit, corporaliter pro ea, quæ per fidem ei sanctificata est, humana natura Deo ac Patri oblatum esse intelligimus, et eo magis quod ne numero quidem superare ac redundare præter eum qui seipsum dedit pro pretio, quo multi redimerentur, totam humanam naturam videmus, quod quidem atlineat ad rationem sanctitatis (quemadmodum in umbra legis Levitis numero plures primogeniti inventi sunt²⁵), sed longissimo spatio a tergo relictam, quatenus absque omni contradictione id, cui benedicunt, benedicente inferius est. Ac tunc quidem ad solam Israeliticam gentem Levitici sacerdotii dignitas referebatur, ac pro eorum primogenitorum duntaxat, qui apud Israelitas nascerentur, redemptionis pretio Levitas sumptos esse, Scripturæ testimonio de ipsis proditum est: Christus vero, qui futurorum bonorum pontifex advenit, ut sapientissimus Paulus inquit²⁷, et non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec, quemadmodum divinum præsignificavit oraculum, sacerdotii quidem translatione, eo quod ipse esset ex alia tribu (perspicuum est enim ex Juda ortum esse Dominum nostrum Jesum Christum), etiam legis translationem effecit, et ab legali umbra transtulit nos ad Evangelium regni

²² Matth. ii, 1 sqq. ²³ Hebr. viii, 2. ²⁴ Rom. i, 16. ²⁵ Num. iii, 16 sqq. ²⁷ Hebr. vii, 9, 11; vii, 14, 17.

celorum, quemadmodum ab Levitica tribu ad regiam tribum sacerdotil dignitatem traduxit: assimilatione vero quæ sit secundum ordinem Melchisedec, non pro solo Israele, sed pro omnibus gentibus pretium redemptionis sese Patri obtulit, et omnium hominum confessionis pontifex exstitit, quoniam Melchisedec quoque tam ex parte gentium extranearum, quam ex genere Abrahami esse ostenditur atque reperitur. Porro quæ ex lege fiebat æstimatio quinque didrachmorum pro unoquoque primogenito, per additas verborum ambages et involuera significare solet, oportere unumquemque nostrum omnes sensus Deo sanctificare, atque ea quæ per sensus sunt, purum et ab omni inhonestia voluptate alienum quasi quoddam redemptionis pretium sanctum atque legitimum offerre Creatori.

Hujus sacri diei festi nos hodie memoriam celebramus, hæc mysterii explicatio spiritualis præsentem sanctum atque solemnem conventum coegit, qua explicatione ex lege quidem, ut apparebat, Servator offerebatur, sed ut spiritu intelligitur et mente percipitur, primitias nostræ conspersions Patri offerens totam eam sacram reddebat, et ad divinam oblationem idoneam efficiebat. Hoc enim olim lex parturiebat, et ad hoc spectabat constitutio legis tum de primogenitis, tum de Levitarum compensatione, tum de didrachmorum æstimatione. Sic per mare Scripturarum divinarum gratia Spiritus nos transduxit. Sed videamus etiam adversariorum conclusionem atque demonstrationem. Ac jam quidem superius nobis tum de Levitis, tum de primogenitis tota constitutio legis patefacta est: sed quemadmodum magnus Moyses populum animo confirmans et adhortans, affirmabat illum Egyptios non amplius visurum esse¹¹: ita ego quoque nunc provehor, ut peculiari Dei populo bonum nuntium apporrem, fore ut non amplius umbratilis cultus corporea castra videamus. Ubi enim, postquam proditus est magnus ille Pontifex, Levitarum sacrificium est? Ubi, posteaquam mundus pretio redemptus et expiatus est, primogenitorum computatio atque æstimatio? Ubi reliquarum caeremoniarum legalium exacta illa præscriptio atque observatio? Non vides, quoad nox ignorantia res universas occupatas tenebat, stellarum in modum obscurum quemdam, modicum atque exilem splendorem præbuisse eum, qui ex legis præscripto cultus præstabatur; sed postquam iustitie sol exortus est, et oriens ex alto apparuit, et salutis dies illuxit, evanuit legalium constitutionum fax superante lumine gratiæ victa. Nonne prostratum et solo æquatum jacet, quemadmodum procures et currus, præclarum illud templum? Nonne omnis elatio atque superbia, omnes spiritus, quos nomine ejus pontifices sumpserant, conciderunt atque demissi sunt? An non omnis demersa atque confusa est eorum illa tam bene ordinata atque constituta legalis disciplina? Nonne funditus perit ea, quæ apud Judæos vigeat, institutarum consuetudinum diligens et accurata observatio? Ubi enim hostias pro nuper enixis mu-

των ὑπὲρ ἑκάστου τῶν πρωτοτόκων συντίμησις ἐμφαίνειν οἶδεν αἰνεματιώδως, ὡς χρὴ ἑκάστον ἡμῶν πᾶσαν αἰσθησίν ἀγιάζειν Θεῷ, καὶ τὰ ἐν τούτοις, καθάρων καὶ ἡθονῆς πάσης ἀτόπου ἀλλότριον προσάγειν τῷ κτίσαντι καθάπερ τι λύτρον εὐαγές τε καὶ ἔννομον.

Ταύτης ἡμεῖς σήμερον τῆς ἱερᾶς τελετῆς τὴν ἀνάμνησιν ἑορτάζομεν, αὐτὴ ἡμῖν ἡ πνευματικὴ τοῦ μυστηρίου ἀνάπτυξις τὴν παρούσαν συνεκρότησεν ἀγίαν πανήγυριν· καθ' ἣν νομικῶς μὲν προσήγατο ὁ Σωτὴρ κατὰ τὸ φαινόμενον, νοητῶς δὲ καὶ πνευματικῶς τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος τῷ Πατρὶ προσάγαγών, ὁλον αὐτὸ ἱερὸν ἀπεδείκνυε, καὶ πρὸς θεῖαν προσάγωγὴν ἐπιτῆδειον. Τοῦτο γὰρ πάλαι ὁ νόμος ὥδινε, καὶ πρὸς τοῦτο ἑώρα ἡ τε περὶ τῶν πρωτοτόκων νομοθεσία καὶ τῆς τῶν Λευιτῶν ἀντιδόσεως καὶ τῆς τῶν διδραχμάτων συντίμησης. Οὕτως ἡμᾶς διεδίδασκε διὰ τῆς θαλάττης τῶν ἁγίων Γραφῶν ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' εἰδωμεν καὶ τὴν τῶν ἐναντίων σύγκλεισιν τε καὶ ἀπόδειξιν. Ἥδη μὲν οὖν ἀνωτέρω κατὰδολος ἡμῖν ἡ περὶ τῶν Λευιτῶν τε καὶ πρωτοτόκων πᾶσα νομοθεσία γεγένηται, ἀλλὰ καθὼς ὁ μέγας Μωϋσῆς παραβαρύνων τὸν λαὸν μηκέτι ὑφέσθαι τοὺς Αἰγυπτίους διεδικαίωσατο· οὕτω κατὰ νῦν προάγομαι τὸν τοῦ Θεοῦ περιούσιον λαὸν εὐαγγελίζεσθαι, ὡς οὐκέτι τῆς σκιῶδους λατρείας τὸ σωματικὸν στρατόπεδον θεασόμεθα. Ποῦ γὰρ μετὰ τὴν φανέρωσιν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως ἡ τῶν Λευιτῶν ἱερουργία; Ποῦ μετὰ τὸ τοῦ κόσμου καθάρσιον λύτρον ἡ τῶν πρωτοτόκων συντίμησις; Ποῦ ἡ λοιπὴ τῆς νομικῆς τελετῆς ἀκρίβεια; Οὐχ ὁρᾷς ὅτι ἕως ὅτε ἡ νύξ τῆς ἀγνοίας κατεῖχε τὰ σύμπαντα, ἀστέρων δίκην ἀμυδρὰν τινα καὶ σύμμετρον αὐτὴν ἡ κατὰ νόμον παρεῖχε λατρεία· ὅτε δὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, καὶ ἡ ἐξ ὕψους ἀνατολὴ ἐπέφανε, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμέρα ἐπέλαμψεν, ἀφανὴς ἡ τῶν νομικῶν διατάξεων ὀφθαλμῶν ἐγένετο, τῷ ὑπερλάμποντι φωτὶ νικημένη τῆς χάριτος; Οὐχ ἡδάρηται, καθάπερ οἱ τριστάται καὶ τὰ ἄρματα, ὁ περιούσιος ἐκείνος ναὺς, καὶ πᾶσα ἡ τῶν ἀρχιερέων ἐπ' αὐτῷ μεγαλοφροσύνη καὶ ἱππάρεις; Οὐ πᾶσα κατακλύσθη αὐτῶν καὶ συνεχέθη ἡ νομικὴ εὐταξία; Οὐχ ἄρην ἀπόλωλε τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἔθων ἡ ἀκρίβεια; Ποῦ γὰρ τὰς θυσίας τὰς ὑπὲρ τῶν ἀρτιτόκων γυναικῶν προσάγοιεν, τοῦ ἐκλειγμένου τόπου διαπεπρωκότος, καὶ σαφὺς διορισθέντος, μὴ ἐξεῖναι ἐτέρωθεν πού παρ' αὐτῶν τὰς θυσίας προσάγεσθαι; Ποῦ ἡ ἱερατικὴ στολὴ τε καὶ ἀξία καὶ τὰ λοιπὰ ἅπαντα; Ἄλλ' ἵνα μὴ τὰ καθ' ἑκάστον διεξιόντες, καθάπερ νεκρῶν συνεχεῖ ἐπαψῇ τε καὶ θεωρεῖται τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς δευδιζόμεθα, ἐκείνους μὲν ἰδωμένους τεθηνηκότας παρὰ

¹¹ Exod. xiv, 15.

τῇ ὕδωρ τοῦ νομικοῦ γράμματος· ἡμεῖς δὲ τῷ φιλιαν-
θρώπῳ Θεῷ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄσωμεν, καὶ τῇ
ὄντως οὐρανίῳ τραπέζῃ τροφῇ, καὶ τῷ ἐκ τῆς ἀλη-
θινῆς πέτρας νέματι ποτισθέντες, ἐλάβωμεν ἐπὶ τὸ
ἔρος τοῦ Θεοῦ Χωρὴβ· ταυτέστι, τὴν ὀψήλην τοῦ
Εὐαγγελίου διδασκαλίαν, ἵνα τῇ γωνίᾳ τῶν θείων
σαλπείγων, τοῖς ῥήμασι τοῦ μακαρίου Λουκᾶ τὴν ἰσω-
ἀκοὴν προσβάλλωμεν, καθάπερ ἐξ ἀγίων ἀδύτων
βοῶντος τῆς μυσταγωγίας τοῦ Πνεύματος· Καὶ ἐτέ-
νετο ὡς ἐκλήθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ
αὐτῶν, ἀντήραρον οἱ γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν
παραστήσαι τῷ Κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ
Κυρίου, ὅτι Ἡὺρ ἄρσεν διανοίῃον μήτρας, ἄριον
τῷ Κυρίῳ κληθήσεται· καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν
κατὰ τὸ εἰρημέτρον ἐν νόμῳ Κυρίου, ἵεως πρυ-
γῶν, ἡ δύο νεοσσούς περισσεῶν. Καὶ ἰδοὺ ἦν
ἄνθρωπος ἐν Ἱερουσαλὴμ, ᾧ ὄνομα Συμεὼν, καὶ ὁ
ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχό-
μενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ Πνεῦμα
ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν, καὶ ἦν αὐτῷ κερηματομέ-
τρος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνα-
τον, πρὶν ἂν ἴδῃ τὸν Χριστὸν Κυρίου ἐν σαρκί,
καὶ ἦλθεν ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. Τί ἐστι,
Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ; Του-
τέστιν, ἀναμένων τὴν φανέρωσιν τῆς ἀληθείας, καὶ
τὴν πρὸς ταύτην τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ ἀπὸ τῆς νομι-
κῆς σκιᾶς μεταχώρησιν· ἐπὶ τῷ ἀπεθέντα τοῦ ὑπὸ
τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου εἶναι τῷ τῆς ἀληθείας στοι-
χειοῦσθαι διδασκαλίᾳ, καὶ τῇ κατ' αὐτὴν καταρτί-
ζεσθαι τελειώτῃ. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὡς ἐν
δυσπαθείᾳ ὄντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐν ἀιχμαλωσίᾳ
τινὶ κατεργασμένων, τὴν τούτων ἀνάκτησιν καὶ πρὸς τὸ
εὐθυμον καὶ ἄρχατον ἐπάνοδον ἐξεδέχετο· πάσης αὐ-
τοῖς τῆς παλαιᾶς συνθηκῆς εὐνομουμένης, καὶ τοῦ
ναοῦ ἐστῶτος, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θυσίων προσεγομέ-
νων, καὶ πάσης ἐτέρας ἰδιωτικῆς τῷ γένει αὐτῶν
ὑπαρχούσης πολιτείας πεφυλαγμένης.

aliqua delinerentur, illum horum recuperationem, et in pristinum locum et statum restitutionem, ac
reditum ad animi tranquillitatem atque laetitiam
ab iis recte et juxta legis praescripta observarentur, et templum staret, et consuetæ in eo hostiæ offer-
rentur, reliquusque privatus status gentis eorum incolumis servaretur.

Εἰ δὲ τὸ ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτοὺς εἶναι προβάλλεται,
καὶ τὸ καθιεστάναι τὸν Ἡρώδη βασιλεῖα τῆς Ἰου-
δαίας ἀλλόφυλον τὸ γένος ὑπάρχοντα· γνωσκίτεω ὁ
ταυτοῦτος, ὡς οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἡ κατὰ νόμον πολιτεία
παρεδιδότατο ἐκ τοῦ ὑπὸ ἀλλοεθνῶν τὸν Ἰσραὴλ
βασιλεύεσθαι, ὥστε τὴν περὶ τοῦτου παράκλησιν τὸν
δίκαιον πρεσβύτην ἐκδέχεσθαι. Καὶ γὰρ διαφόρως
συμβέβηκε, καθάπερ τινὰ στασιώδη υἱὸν ὑπὸ τοῦ
πατρὸς αὐστηρῶς τινὶ παιδαγωγῷ πρὸς σωφρονισμὸν
παραδοθῆναι, οὕτω τὸν Ἰσραὴλ πολλάκις ὑπὸ βασι-
λείαν γενέσθαι ἀλλόφυλον. Καὶ δηλοῖ ἡ ἐν Αἰγύπτῳ
τοῦ λαοῦ ἐπὶ πλείστον ὅσον διατρίβῃ, καὶ ὁ προφήτης
Ἰερεμίας ἐν τοῖς χρόνοις Σεδεκίου τοῦ βασιλέως ἐκ
θείου προτάγματος πρὸς αὐτόν τε καὶ τὸν ὅπ' αὐτοῦ
λαὸν διαλεγόμενος, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Ναβουχοδο-
νῶσορ γενέσθαι, καὶ προσχωρῆσαι τοῖς Χαλδαίοις.

Aliis offerre possint, cum ille delectus ad eam
rem locus dirutus atque collapsus sit, et aperte
dictum sit, non licere in aliquo alio loco hostias
ab iis offerri²⁹? Ubi sacerdotalis illa stola, et di-
gnitas, et omnia reliqua? Verum ne singulationi
omnia persequentes, sicuti mortuorum crebra as-
trectione atque inspectione animi oculo terrorem
ingereremus, illos quidem sinamus mortuos juxta
aquam litteræ legalis: nos autem benigno Deo vi-
ctoriæ carmen et hymnum canamus, et vere cœ-
lesti cibo nutriti, et ex vera petra profluentis aquæ
potu relecti, veniamus ad montem Dei Choreb, id
est, ad altam Evangelii doctrinam, ut voci divi-
narum tubarum, verbis nimirum beati Lucæ inter-
nas aures admoveamus, tanquam ex sacris adytis et
penetralibus sacræ doctrinæ spiritus clamantis³⁰:

Et factum est, cum impleti essent dies purificationis
eorum, adduxerunt parentes puellum Jesum, ut si-
stere et exhibere eum Domino, sicut scriptum
est in lege Domini: Omne masculinum aperiens
vulvam, sanctum Domino vocabitur, et ut darent
hostiam, prout dictum est in lege Domini, par turtu-
rum aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat
Jerosolymis cui nomen erat Simeon, et is homo ju-
stus et religiosus, exspectans consolationem Israelis,
et Spiritus sanctus erat in eo, et oraculum ei reddi-
derat Spiritus sanctus eum non visurum mortem
priusquam vidisset Christum Domini in carne, et
venit instinctu Spiritus in templum. Quid est id quod
dicit, Exspectans consolationem Israelis? Hoc est,

exspectans dum manifesta fieret veritas, et ab um-
bra legali ad eam populus Israeliticus transiret,
ut dimissus ab ea subjectione, qua elementis mundi
obnoxius erat, veritatis elementorum doctrina in-
stitueretur, ejusque perfectione concinnaretur.
Neque enim dicere quis potest, cum Judæi versa-
rentur in mœrore atque afflictione et in captivitate
exspectasse: quippe cum omnes illi antiqui ritus
et in pristinum locum et statum restitutionem, ac
exspectasse: quippe cum omnes illi antiqui ritus

Quod si quis proponit eos subditos fuisse Ro-
manis, et Herodem, qui genere alienigena esset,
regem Judææ constitutum fuisse, is cogitet idcirco
nihil legali statui nocitum et incommodatum
fuisse, quod populus Israeliticus ab diversæ gentis
rege gubernabatur, ut ejus rei justus ille senex
consolationem exspectaret. Etenim diversis modis
contigit ut, tanquam filius seditiosus et contumax
a patre aspero atque severo alicui pædagogus tra-
ditur in disciplinam coercendus et castigandus,
ita Israeliticus populus sæpe externo regno subju-
garetur. Quam rem indicat illius populi in Ægypto
quam diutissima commoratio, et propheta Jere-
mias temporibus Sedecie regis jussu divino cum
ad illum ipsum, tum ad populum, qui ejus imperio
subditus erat, verba faciens dixit fore ut sub

²⁹ Deut. xii, 6. ³⁰ Luc. ii, 22 sqq.

sceptrum Nabuchodonosoris redigerentur, et Chaldaeis dederentur²¹. Non solum autem hos, qui acerbioris vitae conditione digni fuerunt, alieno sceptro subjici non erat alienum: verumetiam justos nonnullos, quibus mundus dignus non erat, ut more Pauli loquar²², ut illorum pietas insignis vehementer eluceret, non imperantes, sed barbarorum et impiorum hominum imperio subjectos Dei lenitas effecit. Atque id vel Abraham demonstrat, qui in Aegypto fuit, cui (ibidem versanti) uxor a Pharaone adempta est²³, qui in terra sibi promissa tanquam inquilinus habitavit: itidemque hujus filius, et illius soboles, Isaacum dico et Jacobum, ac rursus illius castissimus et integerrimus filius Joseph, qui servus factus est, et ad carcerem condemnatus fuit²⁴. Quocirca sapiens Simeon non eam Israelis consolationem, quae ad bonam famam et existimationem magnamque gloriam atque splendorem pertineret, opperiebatur: sed reipsa veram, nempe iraductionem ad pulchritudinem veritatis. Nam cum oraculum ei redditum esset fore ut antequam e vita migraret, Christum Domini videret, spiritualiter expectabat ut simul populi quoque (Israelitici) consolatio existeret ac manifestaretur. Venit igitur hic instinctu Spiritus in templum, et dum inducerent parentes puellum Jesum, ut facerent juxta morem consuetum ex lege pro eo, ipse quoque accepit eum in ulnas suas, et laudavit Deum, ac dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei Salutare, quod parasti in conspectu omnium populorum, lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuae Israeliticae. O vere beate terque beate senex! Quam beatus ille tuus revera sacer in sacrum introitus, per quem ad vitae exitum currebas! Quam beati oculi tui animi simul et corporis! Hi quidem, quod visibilem apparitionem Dei perceperunt: illi vero, qui non id quod videtur solummodo intuiti sunt, sed ipso Spiritus lumine illustrati, etiam in corpore Deum verbum agnoverunt, qui divinum salutare viderunt, quod paratum erat ante faciem omnium populorum. Quam beatæ tuæ manus, quæ Verbum vitæ contrectaverunt! Quam beata tua lingua, quæ vivifici luminis revelati bonum nuntium divulgavit! Ac quid singulatim per unumquodque membrum laudem accommodare tibi festino, cum jam antea te totum laudabilem et beatum sanctoque Spiritu correptum evangelista docuerit? Sed veni, o beate Pater, ea, quæ in te resonat Spiritus suggestionem, et filios Ecclesiae alumnos doce tanquam in vasis testaceis, paucis tuis, verbis absconditum thesaurum: quandoquidem ad vos vestrique similes, qui canitie superi sensus et intellectus ornati, et revera presbύτεροι, id est, seniores estis, et Ecclesiae Patres appellamini, divinus sermo nos ducit ut salutare doctrinam discamus, Interroga patrem tuum, inquit, et annuntiabit tibi, seniores tuos, et dicent tibi²⁵.

A Οὐ μόνον δὲ τοὺτους ἀξίους καθεστῶτας πληκτικωτέρας διαγωγῆς, ἀλλοφύλων σκήπτρω ὑποτετάχθαι οὐκ ἦν ἀπεικός· ἀλλ' ἦδη καὶ τῶν δικαίων τινὰς, καὶ ὧν οὐκ ἦν ἀξίος ὁ κόσμος, κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, οὐκ ἄρχοντας, ἀλλ' ἄρχομένους ὑπὸ βαρβάρων καὶ ἀθέων ἀνδρῶν ἢ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία παρέβειξεν· ὥστε τὸ τῆς εὐσεβείας αὐτῶν δόκιμον ἰσχυρῶς διαφανήσεσθαι. Καὶ δείκνυσιν ὅ τε Ἀβραὰμ ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενος, καὶ τὴν γυναῖκα ὑπὸ τοῦ Φαραὼ ἀφαιρούμενος, καὶ ἐν παροικίᾳ τὴν ἐπηγγελμένην αὐτῷ γῆν οἰκῶν. Ὡσαύτως τε ὁ τοῦτου υἱός, καὶ ἐκείνου γόνος, τὸν Ἰσαὰκ φημι καὶ τὸν Ἰακώβ, αὐθις τε ὁ ἐκείνου σφρονέστατος παῖς Ἰωσήφ, δοῦλος γενόμενος, καὶ τὸ δεσποτήριον οἰκῆν καταδικαζόμενος. Οὐκοῦν οὐ τὴν εἰς κοσμηκὴν εὐδοξίαν τε καὶ μεγαλουργίαν παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ ὁ σοφὸς Συμεὼν ἐξεδέχετο· ἀλλὰ τὴν ὄντως ἀληθῆ, τὴν εἰς τὸ τῆς ἀληθείας κάλλος μετὰδесιν. Χρηματισθέντος γὰρ αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ βίου μεταλλαγῆς ἰδεῖν τὸν Χριστὸν Κυρίου συναναφανήσεσθαι, πνευματικῶς τὴν τοῦ λαοῦ παράκλησιν ἐξεδέχετο. Ἐλθὼν οὖν οὗτος ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον Ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι κατὰ τὸ εἰδισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν· Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριον, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. Ὡς μακάριε ἀληθῶς καὶ τρισμακάριε πρεσβύτερα! Ὡς μακάριος σου ἐκείνη ἡ ὄντως ἱερὰ εἰς τὸ ἱερὸν εἰσόδος, δι' ἧς πρὸς τὴν τοῦ βίου ἔξοδον ἐδραμες! Ὡς μακάριά σου τὰ ὀρμητὰ τῆς ψυχῆς ὁμοῦ καὶ σώματος! Τὰ μὲν τῆς ὁρατῆς θεοφανείας ἐν ἀντιλήψει γενόμενα· τὰ δὲ μὴ πρὸς τὸ ὁρώμενον ἀπὸδόντα μόνον, ἀλλ' αὐτῶ τῷ τοῦ Πνεύματος κατηχησμένα φωτὶ, καὶ τὸν ἐν τῷ σώματι Θεὸν Λόγον γνωρίσαντα, τὰ τὸ Θεὸν εἰδὸτα σωτήριον, τὸ κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν ἡτοίμασμένον. Ὡς μακάριαι σου αἱ χεῖρες αἱ τὸν Λόγον τῆς ζωῆς ψηλαφῆσασαι! Ὡς μακάριά σου ἡ γλῶττα ἡ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ζωτικῆς φωτὸς εὐαγγελισμένη! Καὶ τί ἂν σοι καθ' ἕναστων τῶν μελῶν ἰδικῶς ἀρμόζειν ἐπαίγομαι ἐπαῖνον, ἦδη σε ὅλον ἐπαίνειτόν καὶ μακάριον, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κάτοχον τοῦ εὐαγγελιστοῦ προδιδάξαντος; Ἀλλὰ δεῦρο, ὦ μακάριε Πάτερ, τῇ ἐν σοὶ ὑπηγήσει τοῦ Πνεύματος διδασκὼν ὡς τέχνα τῆς Ἐκκλησίας τὰ θρέμματα τὰ ἀποκεχυρμένον θησαυρὸν, καθάπερ ἐν ὀσπριαῖς σκεύεσι τοῖς ὀλίγοις σου ῥήμασιν· ἐπαίπερ πρὸς ὑμᾶς τε καὶ τοὺς καθ' ὑμᾶς τῇ πολιᾷ τῆς ἀνω φρονήσεως κεκοσμημένους καὶ πρεσβυτέρους ὄντως ὑπάρχοντας, καὶ τῆς Ἐκκλησίας Πατέρας χρηματίζοντας, ὁ θεὸς ἡμᾶς ὁδηγῇ λόγος μαθητευ[σ]ομένων τὰ σωτηριώδη διδάγματα, Ἐπερώτησον, λέγων, τὸν πατέρα σου· καὶ ἀναγγεῖλε σοὶ τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι.

²¹ Jer. xxxiv, 4 sqq. ²² Heb. xi, 38. ²³ Gen. xii, 20. ²⁴ Gen. xxxix, 20. ²⁵ Deut. xxxii, 7.

Ἡ τὴν ἐκείνου τοιγαροῦν γλώτταν κινήσασα τότε Ἀ πρὸς θεολογίαν τοῦ Πνεύματος δύναμις, καὶ ἡμῖν διδόντω λόγον νῦν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος. *Νῦν ἀπολύεις, φησί, τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ.* Ἐξότε γὰρ Χριστὸς ἐνηνθρώπησε, καὶ τὴν πολεμοποιὸν ἁμαρτίαν ἐξηφάνισεν, καὶ τῷ Πατρὶ ἡμᾶς κατήλλαξεν, ἐν εἰρήνῃ ἣ τῶν ἁγίων μετὰστασις γίνεται. Τοῦτο γὰρ προφητικῶς καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ προσενεικνύμενος εἶπεν· *Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσονται καὶ ὑπνώσω·* τὸ μὴ παρὼν, ἀλλὰ μέλλον κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν αἰνιττόμενος. Καὶ ὡς μονοτρόπως τῆς τοιαύτης ἐλπίδος (τῆς εἰρηναίας φημὶ ἐν Χριστῷ κοιμήσεως), τοῖς ἁγίοις εἰσοικισθείσης διὰ τοῦ Πνεύματος, φησὶν· *Ὅτι σὺ, Κύριε, καταμόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέκρινάς με.* Ὁ δὲ μακάριος πρεσβύτερος Συμεὼν, ἥδη παρόντα τὸν καιρὸν θεασάμενος, φησὶ, *Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ.* τὸ ἐνεστηχὸς τῆς θείας δεικνύων ἐπαγγελίας. *Ὅτι εἶδον, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ Σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν·* τούτεστι τὴν διὰ Χριστοῦ γενομένην παντὶ τῷ κόσμῳ σωτηρίαν, καὶ οὐ μόνῃ τῷ Ἰσραὴλ. Πῶς οὖν ἀνωτέρω μεμαρτύρηται τὴν τοῦ Ἰσραὴλ προσδέχεσθαι παράκλησιν, νῦν δὲ ὥφθη τὸ τοῦ Θεοῦ σωτήριον ἐν ὧτιον πάντων τῶν λαῶν ἀναφθιγγόμενος; Ἐπειδὴ τότε τὴν τοῦ Ἰσραὴλ εἶσεσθαι παράκλησιν ἔγνω τῷ Πνεύματι, ὅτε καὶ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἡτοίμασται τὸ σωτήριον. Ὅρα δὲ τὸ ἀκριβὲς τῆς θείας ἐμπνεύσεως. Φῶς γὰρ, φησὶν, εἰς ἀποκάλυψιν ἐθῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ· ὁμολογᾷ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ ἐν τῇ τοῦ Ἰσραὴλ ὑπαριθμῆσαι φθιγγόμενος. Ὅτε γὰρ, φησὶ, τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς προτάξας τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν, τελευταῖον κατὰ τὴν προφητείαν τὴν τοῦ παντὸς Ἰσραὴλ ἐταμειύσατο ἐπιστροφῇ· καὶ ὅτι ἥδη τὸ κατέλειμμα οἴσεται διὰ τῶν ἥδη ἐξ Ἰουδαίων προσδραμόντων τῇ χάριτι. Θεὰ δὲ μοι καὶ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν νοημάτων κυριόλεκτον. Φῶς γὰρ εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν ἐληγάς, τὴν τοῦ Θεοῦ σωτηρίου ἀποκάλυψιν νοεῖν ἡμῖν δίδωσιν, ὡς ἐν σκότῳ παντελεῖ καὶ τελεῖζ ζοφώσει μηδένα αὐγασμὸν θεογνωσίας ἔχοντα. Πρὸ γὰρ τῆς Χριστοῦ παρουσίας καθιερῶνται τὰ ἔθνη, καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἡσαίας τὸν ἐν σκότει λαὸν καθήμενον εὐαγγελιζόμενος, τὸ μέγα φῶς αὐτοῦς ἰδεῖν διηγόρευεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ μετρίως, ὅμως γοῦν τῷ τυτικῷ ἐφωτίζετο νόμῳ, φῶς μὲν ἐπ' ἐκείνῳ οὐκ εἰρηκεν· δόξαν δὲ αὐτὸν κληρώσασθαι προεφῆτευσεν, παλαιὰς ἱστορίας ἀναμνηνύσκων· ὅτι καθάπερ πάλαι ὁ θαυμάσιος Μωϋσῆς, τοῦ Θεοῦ συνόμιλος γεγωνὸς, δεδοξασμένον ἔσχε τὸ πρόσωπον· οὕτω καὶ αὐτοί, τῷ θεῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως διὰ πίστεως προσομιλήσαντες φωτὶ, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος καταλαμπθέντες δυνάμει, ἐν δόξῃ φανήσονται, τὸ παλαιὸν ἀποθέμενοι κάλυμμα, καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύ-

Igitur, quæ illius tunc linguam movit ad divinorum verborum pronuntiationem, potentia spiritus, etiam nobis nunc aperientibus os verba suggerat et subministret. *Nunc dimittis, inquit, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace.* Nam ex quo Christus homo factus est, et peccatum, quod bellum conflabat, sustulit atque delevit, ac Patri nos reconciliavit, sanctorum status mutatus in pace conquiescit. Hoc enim etiam magnus David prophetarum more præsignificans dicebat, *In pace in idipsum dormiam et somnum capiam*²⁶, non id quod aderat per verborum innuens involucra, sed quod circa adventum Christi futurum erat. Ac quasi singulariter ejusmodi spes (pacificæ, inquam, in Christo dormitionis atque quietis) sanctis per Spiritum ingenerata esset, *Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me*²⁷. At beatus senex Simeon jam præsentem illum temporis articulum videns, *Nunc dimittis, inquit, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace*, præsentem et instantem indicans promissionem divinam: *Quia viderunt, inquit, oculi mei Salutare tuum, quod parasti in conspectu omnium populorum*, id est, eam, quæ per Christum universo mundo et non soli Israel parata est, salutem. Qui igitur superius dictus est exspectare consolationem Israelis, nunc vero videtur coram omnibus populis salutare Dei prædicare? Quia nunc Israelæm consolatum iri Spiritu cognovit, cum etiam omnibus populis salutare præparatum fuisset. Vide autem accuratam diligentiam inspirationis divinæ. *Lumen enim, inquit, ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel*: consentanea atque convenientia magni Pauli verbis dicens, ubi post gentes numerat Israelæm. *Quando enim, inquit*²⁸, *plenitudo gentium intraverit, tunc etiam universus Israel salvus erit.* Quamobrem cum etiam ipse vocationem gentium præposuisset, in postremam prophetiæ partem conversionem universi Israelis rejecit: etsi jam reliquæ per eos, qui jam ex Judæis ad gratiam accesserunt, servatæ sunt. Considera item mihi sublimium sententiarum propriam ac distinctam elocutionem. Cum enim lumen ad revelationem gentium dixerit, divini salutaris revelationem nobis intelligendam præbet, quippe cum in densissimis tenebris et summa caligine nullum Dei cognitionis splendorem extraneæ gentes haberent. Nam ante adventum Christi gentes in tenebris versabantur, quemadmodum beatus Isaias quoque populo, qui in tenebris sedebat, bonum nuntium apportans, magnum lumen eos visuros dixit²⁹. Quoniam autem Israel etsi modice, tamen typica salutem et umbratili lege illuminabatur, de illo quidem loquens verbo luminis abstinuit, sed gloriam eum consecuturum esse vaticinatus est, veterem rem gestam in memoriam reducens, nempe quemadmodum admirabilis ille Moyses olim, quo tempore

²⁶ Psal. iv, 9. ²⁷ ibid. 10. ²⁸ Rom. xi, 25, 26. ²⁹ Isa. ix, 2.

cum Deo colloquebatur, splendidam faciem habuit et illuminatam³⁰: ita etiam illos ipsos cum divino, quod humanam naturam assumpsit, lumine per fidem congressos et virtute spiritus illuminatos, vetusque velamentum deponentes, et eadem imagine se de gloria in gloriam transformantes, quemadmodum quasi Spiritu Domini Apostolus ait³¹, gloria atque splendore præditos apparituros esse. Porro quod divinus Simeon dixit, in ruinam et resurrectionem multorum in Israel Dominum positum esse³², ostendit ipsa convenientia sententiarum cum iis, quæ prophetæ prodiderunt, unum et eundem Deum atque legislatorem tum in prophetis, tum in Novo Testamento locutum esse. Nam lapidem offendiculi et petram scandali in causa fore ut non confundantur qui in illum credant, propheticus sermo dixit³³. Igitur ruina quidem est iis, qui propter incredulitatem humilitate carnis illius offenduntur: resurrectio vero iis, qui firmitudinem divinæ dispositionis et administrationis agnoverint. Quin etiam, cum dixit fore ut ipsius Deiparæ animam gladius pertransiret³⁴, aperte prædicit eam, quæ fuit in cruce passionem. Nam cum ob ea, quæ ab illa nova atque inaudita conceptione usque ad tempus supplicii divinitus de eo tum dicta tum facta erant, unum quasi perpetuum et individuum corpus, sublimiorem videlicet ac majestati divinæ convenientiorem de eo Deiparæ haberet opinionem, quasi sectionem quamdam eam perpessam esse existimabimus per ignominiosam illam crucifixionem, et si resurrectionis miraculum sectionem plenam atque perfectam quasi cicatrice obducta sanavit. Sed nec solam quidem illam ejusmodi casui atque affectioni alligatum iri et obnoxiam fore cordibus cogitationes ambiguae, discordantes et ancipites manifestarentur; ne in diversitate de illo opinionum Virgo Dei genitrix aliquo modo perturbaretur. Quoniam autem Anna prophetissa præ senectute exile quiddam loquitur, quod etiam non admodum clare exaudiri potest, ac ne sublime quidem Evangelium ad verbum memorie prodidit ea quæ dixerit, primum quidem ab evangelista excusamur quoniam et unde ipsa fuerit, cujusve rei gratia et quando in templum supervenerit, deinde quoniam fuerit eorum, quæ dixerit, sententia, scrutemur.

Ait igitur beatus Lucas: *Erat Anna prophetissa, filia Phanuelis, de tribu Aser. Hæc ætate multum protracta erat, ac nixerat cum viro suo annos septem a virginitate sua: et hæc vidua erat annos nata circiter octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, jejuniis et deprecationibus Deum colens noctes atque dies, et hæc in ipsa hora atque articulo temporis superveniens coram confitebatur gratiasque Deo agebat, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in Jerusalem*³⁵. Quid sibi vult quod tam accuratam ac plenam de hac prophetissa narrationem evangelista instituit atque exponit, ut etiam patris ejus ac tribus, atque eorum rerum, quæ de nemine propemodum alio memorie prodita reperiuntur, mentionem faciat? Ac veram quidem hujus rei rationem ipse sanctorum Deus noverit,

Τὸ εἰρηκέναι δὲ τὸν θεόφρονα Συμεῶνα εἰς πῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ κείσθαι τὸν Κύριον, δείκνυσσι τῇ συμβάσει τῶν νοσημάτων πρὸς τὰ προφητικά διαγγέλματα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν τε καὶ νομοθέτην ἐν τε προφήταις καὶ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ λελαληκέναι. Τὸν γὰρ λίθον τοῦ προσκόμματος καὶ τοῦ σκανδάλου τὴν πέτραν αἰτίαν τοῦ μὴ κατασχυνθῆσθαι τοὺς ἐν αὐτὸν πιστεύοντας, ὁ προφητικὸς διεγέρσεως λόγος. Οὐκοῦν πῶσιν μὲν ἐστι τοῖς τῷ ταπεινῷ τῆς σαρκὸς ἐξ ἀπιστίας προσπαλοῦσιν ἀνάστασις δὲ, τοῖς τὸ στερεὸν τῆς θείας οἰκονομίας ἐπεγνωκόσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Θεοτόκου φύλης βομφαίαν διελαθῆναι λέγων, σαφῶς τὸ ἐν τῷ σταυρῷ προφητεύει πάθος. Τοῖς γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς παραδόξου συλλήψεως μέχρι τοῦ κατὰ τοῦ πάθους καιροῦ θεοπροπέως εἰς αὐτὸν εἰρημνέουσιν τε καὶ πεπραγμένους, ἐν ὧσπερ ἂν ἀδιάτηκτον σῶμα, ὀφηλοτέραν τε καὶ θεοκρετέστεραν περὶ αὐτοῦ ἐχούσης τῆς Θεοτόκου ὑπολήψιν, τομὴν ὥσπερ τινὰ πεπονθέναι αὐτὴν νομιούμεθα, ἐν τῷ ἀδελφῷ τῆς σταυρώσεως, εἰ καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως θαῦμα συνούλυσιν παντελῆ τῆς τομῆς ἀπειργάσατο. Ἀλλ' οὐδὲ μόνην αὐτὴν τῷ τοιοῦτῳ πάθει ἐνσχεῖσθαι σημαίνει, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοῖς ἀμφιβολίας τε καὶ διχονοίας ἀφανῆναι προλέγει· ὥς ἂν ἐν τῷ διαφῶρ τῶν περὶ αὐτοῦ ὑπολήψεων, μὴ τίνα κλόνον σχοίη ἡ Θεομήτωρ Παρθένος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ προφήτις Ἄννα ἐκ τοῦ γήρως ἀδρανὲς τι καὶ οὐ λίαν ἐξακουστὸν φθέγγεται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὑψηλὸν εὐαγγέλιον αὐτολεγεῖται τὰ ἐξ αὐτῆς λεχθέντα παρήγαγε· πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ εὐαγγελιστοῦ πυνθόμεθα, τίς τε καὶ πόθεν αὐτὴ καθέστηκε, καὶ ἐπὶ ποίοις καὶ πότε τῷ ἱερῷ ἐφέστηκεν, αὐθὺς τε τίμων ἔλεγε διάνοιαν ἐρευνήσωμεν.

significat, sed futurum etiam prædicit, ut ex multis cordibus cogitationes ambiguae, discordantes et ancipites manifestarentur; ne in diversitate de illo opinionum Virgo Dei genitrix aliquo modo perturbaretur. Quoniam autem Anna prophetissa præ senectute exile quiddam loquitur, quod etiam non admodum clare exaudiri potest, ac ne sublime quidem Evangelium ad verbum memorie prodidit ea quæ dixerit, primum quidem ab evangelista excusamur quoniam et unde ipsa fuerit, cujusve rei gratia et quando in templum supervenerit, deinde quoniam fuerit eorum, quæ dixerit, sententia, scrutemur.

Ἡτοὶ τολών ὁ μακάριος Λουκάς, ὡς Ἦν Ἄννα ἡ προφήτις θυγάτηρ Φανουὴλ ἐκ φυλῆς Ἀσέρ· αὐτὴ προδεσχηκῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς ζήσασα μετὰ ἀνδρὸς ἕτη ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς· καὶ αὐτὴ χήρα ὡς ἑτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων· ἢ οὐκ ἀπίσταντο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστειαῖς καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν· καὶ αὐτὴ, αὐτῇ τῇ ᾠρᾷ ἐκπαιτάσα, ἀνθωμολογεῖτο τῷ Θεῷ καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Τίς ὁ λόγος τοῦ τοιαύτην ἀκριβῆ τὴν περὶ τῆς προφητίδος ταύτης τὸν εὐαγγελιστὴν ποιήσασθαι τὴν ἀφήγησιν, ὥστε καὶ τὸν ταύτης πατέρα, καὶ τὴν φυλὴν ἐν ἐπιμνήσει ποιήσασθαι, καὶ ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ ἑτέρῳ σχεδὸν ἱστορημένον εὑρίσκειται; Τὸν μὲν περὶ τοῦτου ἀκριβῆ λόγον μόνος ἂν εἰδείη αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Θεός, καὶ οἱ τῇ αὐτοῦ ἐπιπνοίᾳ

³⁰ Exod. xxxiv, 29, 30. ³¹ II Cor. iii, 18. ³² Luc. ii, 34. ³³ Isa. xlix, 6; xxviii, 16; I Petr. ii, 6, 8. ³⁴ Luc. ii, 35. ³⁵ ibid. 36, 38.

Ἡνεύματι λαλεῖν κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον δεδογ-
 γμένοι μυστήρια· κατὰ δὲ τὸ ἡμῖν ἐπιτελεῖν, καὶ ἐτέ-
 ρας κατ' ἐκείνῳ καιρῷ ἐπὶ μακαρία ταύτῃ ὁμιλοῦ-
 μους ὑπάρχειν φαίμεν, καὶ τῶν αὐτῶν ἐκείνη ἔχειν
 ἱερῶν σπουδασιμάτων, τοῦ ἐν νηστείαις καὶ προσευ-
 χαῖς προσκαρτερεῖν. Πρὸς οὖν τὸ εὐκρινὲς εἶναι τὸ
 ταύτης πρόσωπον, ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐπιμνήσει
 καὶ τῆς φυλῆς τὸ ἴδιον προσεγράφητο· μεγάλοις
 δὲ αὐτὴν ἐγκωμίοις ἐστέφητο, καὶ πάντως τὸ παρὰ
 τοῖς ἀκούουσιν ἀξιώσιμον ἔχουσιν, οἷς καὶ περὶ τοῦ
 Κυρίου διελέγετο. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἰρηται, τὸ τοῦ
 λόγου διηχημένον καὶ μεγαλόφωνον ὁπὸ τοῦ γήρεως
 ἀφῆρηται, πλησίον αὐτῆς ὥσπερ τοῦ στόματος τὸ οὖς
 τῆς διανοίας ἐνθήμενοι διὰ τῆς παρουσίας ὑποθέσεως
 ἐρευνῇ, ἴδωμεν τί καὶ αὕτη διελέγετο τοῖς τὴν λύ-
 τρωσιν προσδεχομένοις ἐν Ἱερουσαλὴμ. Κατὰ γὰρ τὸ
 τῆς ἐννοίας ἀκλουθοῦν ἐκ τῶν προφητικῶν λόγων, τὴν
 περὶ τοῦ Κυρίου ἐπισκοπὴν διδάξιν· ἐπεὶ καὶ οὗτοι,
 πρὸς οὓς ταῦτα λαλεῖν αὐτὴν τὸ Εὐαγγέλιον ἐφησεν,
 πάντως ἐκ τῶν ἐν τοῖς προφήταις ἐκπεπονημένων θεῶν
 χρηστῶν προσδέχεσθαι λύτρωσιν μεμαθήκασιν. Πάν-
 τως αὐτῇ πρόχειρος εἰς ὑπογραφὴν τοῦ μυστηρίου ὁ
 τοῦ μεγάλου Ἰσραὴλ λόγος καθέστηκε· *Παυδίον ἐγεν-
 νήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ δόδω ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεν-
 νήθη ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ οὗ καλεῖται τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ μεγάλῃς βουλῆς Ἀγγελος. Καὶ μὴν, Φωτί-
 ζου, φωτίζου, Ἱερουσαλὴμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς,
 καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Καὶ Δαυὶδ
 ὁ μέγας παρήγετο· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήντη-
 σαν, δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφύλησαν· καὶ,
 Εἰδοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον
 τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Καὶ ἐνδεικτικῶς εἰς αὐτὸν· Πρὸ
 τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ἐνευλογη-
 θήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Πάντα
 τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν, καὶ δουλεύουσιν αὐτῷ
 καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ· καὶ οὗ Ἐγγήρισε Κύ-
 ριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Αὐθις
 τε ἡ τιμία καὶ ἀγγελόπεπρῆς τοῦ σοφοῦ Μαλαχίου
 φωνή· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστελῶ τὸν ἄγγελόν μου, καὶ
 ἐτοιμάσει ὁδὸν πρὸ προσώπου σου καὶ ἐξαίτης
 ἦξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριος, καὶ ὁ ἄγγελος
 τῆς διαθήκης, ὃν ὁμοῖς θέλετε.*

Καὶ ἄλλοις ἄλλοθεν προφητικῶν λογίων μυστικῶς
 ἀνθεσι τὸ θεολόγον καὶ μακάριον στέφος ἐπλέετο,
 ἀσθενεῖ μὲν ἐπὶ καὶ ὑποτρόμψῃ χειρὶ, ὡς δὴ προδε-
 στικαῖ ἐν ἡμέραις πολλαῖς. Οὐ γὰρ που ἐχωρεῖτο
 τότε τοῖς ἀκούουσιν ἢ τῶν ὀφελῶν περὶ τοῦ Κυρίου
 νοημάτων ἀφήγησις, ὅτε καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην τῶν
 σημείων ἐπίδειξιν καὶ τῶν ἐνθέων μυστηρίων ἀνακή-
 ρυσιν ὁ τῶν τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως θησαυρῶν
 ταμίης Χριστὸς τοῖς ἀπ' αὐτοῦ ἔλαβε μαθηταῖς· *Πολὺ
 ἡμῖν ἔχω λαλῆσαι, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν
 ἅρτι. Ὅμως εἰ καὶ ἀνδρῶς ἡ γηραλέα καὶ προφήτις
 τὸν περὶ τοῦ Κυρίου ἐποίησατο λόγον, ὡς τοῦ νόμου*

et qui ejus inspiratione et instinctu Spiritus ejus
 mysteria loqui, ut divinus inquit Apostolus⁴¹, edo-
 cti sunt: quatenus autem nos conjectura assequi
 potuimus, etiam alias in illo tempore dicimus
 ejusdem cum beata hac nominis fuisse, quæ etiam
 eisdem, quibus illa, sacris studiis, ut in jejuniis
 et orationibus assidue perseverarent, deditæ et
 addictæ essent. Ut igitur certa esset et ab aliis
 discerni facile posset hujus persona, patris ejus
 mentioni etiam propriam illius tribum ascripsit:
 ac magnis laudibus, quæ prorsus etiam apud audi-
 tores, iis quæ de Domino quoque dicebat, vim fi-
 dei faciendæ haberent, eam cumulat et ornat. Sed
 quoniam, ut dictum est, senectus orationi vocis
 claritudinem et resonantiam ademit, propius ejus
 quasi ori mentis aurem admoventes, per eam quæ
 præsentī inhaeret et insita est argumento, scruta-
 tionem, videamus quidnam etiam hæc diceret iis,
 qui Jerosolymis exspectabant redemptionem. Nam,
 prout consentaneum ac par est cogitare, ex scri-
 ptis prophetarum de Domino verba faciebat: quo-
 niam et illi, ad quos hæc eam loqui Evangelium
 dixit, prorsus ex divinis oraculis quæ exstant in
 prophetis, didicerant redemptionem exspectare.
 Prorsus ad describendum mysterium in promptu
 habuit magni Isaiæ verba: *Puer natus est nobis,*
*filius etiam datus est nobis, cujus imperium fuit su-
 per humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni*
*consilii Nuntius*⁴². Adde his: *Illuminare, illuminare,*
Jerusalem: venit enim lumen tuum: et gloria Do-
*mini super te exorta est*⁴³. Etiam magnus David
 producebatur: *Misericordia et veritas tibi obviam*
*venerunt, justitia et pax sese mutuo osculatae sunt*⁴⁴;
 et, *Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*⁴⁵.
 Ac indicative de eo: *Ante solem, inquit, permanet*
nomen ejus, ac benedicuntur in eo omnes tribus
terræ. Omnes gentes beatum eum dicunt, et ser-
*vient ei, et adorabunt eum*⁴⁶; et, *Notum fecit*
*Dominus salutare suum filiis Israel*⁴⁷. Præterea
 pretiosa et angelica sapientis Malachiae vox profe-
 rebatur: *Ecce ego mittam nuntium meum, et pa-*
rabit viam ante faciem tuam, et repente veniet in
templum suum Dominus, et nuntius testamenti quom-
*odum vos vultis*⁴⁸.

Atque aliis aliunde sumptis mysticis propheti-
 corum oraculorum floribus, coronam illam beatam,
 qua divinam naturam explicabat, debili quidem
 adhuc et tremebunda manu, utpote multum ætate
 provecta, nexuit et concinnavit. Tunc enim forte
 capere non poterant auditores sublimem de Do-
 mino sententiarum narrationem, quando etiam
 post tot signorum editionem, ac divinorum myste-
 riorum prædicationem sapientiae atque scientiae
 thesaurorum dispensator Christus suis discipulis
 dicebat: *Nulla habeo quæ vobis loquar, sed non*
*potestis nunc portare*⁴⁹. Sed etiam si obscure anus

⁴¹ 1 Cor. xiv, 2. ⁴² Isa. ix, 6. ⁴³ Isa. lx, 1. ⁴⁴ Psal. lxxxiv, 11. ⁴⁵ Psal. xcvi, 3. ⁴⁶ Psal. lxxi, 17, 11. ⁴⁷ Psal. xcvi, 2, 3. ⁴⁸ Malach. iii, 8. ⁴⁹ Joan. xvi, 12.

illa et prophetissa de Domino verba fecit, utpote legis sustinens personam, quæ inveterata senioque confecta, ac prope ad interitum redacta Novo Testamento cessit: verumtamen non inutilis intelligentibus auditoribus ejus sermocinatio fuit, quemadmodum nec ea, quæ a Lege per umbras et ænigmata verborumque involucria fiebat, magni mysterii præsignificatio. Venite igitur, vos quoque patres et fratres spirituales, qui dies festos celebrare et epulari didicistis in novitate spiritus et non per litteræ vetustatem, qui in azymis sinceritatis et veritatis pretiosum et vivificum Pascha victimæ Christi celebrare debetis: qui divina regeneratione sacri baptismatis veterem hominem, qui juxta concupiscentias fraudulentas corrumpebatur, deposuistis, et novum, qui renovatur ad agnitionem juxta imaginem Creatoris, induistis, *Venite exultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro*. Dicamus illud, *Quam terribilia opera tua, Domine, etsi in multitudine potentie tue inimici tui frustrati sunt, sponte sua ad divinum tuum lumen, quod mundo apparuit, oculos claudentes. Preoccupemus faciem ejus in confessione, et in psalmis jubilemus ei*. Offeramus semper Deo hostiam laudationis, hoc est, fructum labiorum confitentium nomini ejus, nec obliviscamur beneficii ejus atque communicationis: talibus enim victimis Deus delectatur atque placatur¹⁶, ut sordes peccati abluamus, et renovabitur sicut aquilæ juvenus nostra spiritualis: quemadmodum etiam beati senis Simeonis, ut nos quoque pacifice gaudique perfusi atque hilariter cum bona fiducia ac spe salutis ad exitum vitæ curramus, et non cum pudore et metu, et quodam modo nolentes et inviti ad exitum vitæ contendamus: quemadmodum qui male sibi conscii sunt, ægre ac moleste regis adventum ferunt. Imitemur beatæ Annæ in jejuniis atque orationibus continuum studium atque perpetuam diligentiam, ne muliere deteriores esse videamur, sub umbra Legis præsertim vivente, ubi talibus virtutibus clarorum hominum rara sunt exempla. Verum nos qui lumine gratiæ illustramur, qui vera et manifesta spe nitimur et adjuvamus, qui viribus Spiritus confirmamur, ne discendamus a sacris doctrinis, ex quibus salutis habitus animis innasci consuevit: quemadmodum illam quoque memoriæ proditum est a templo non discessisse, ne cogitationes nostras circumvagari et a timore Dei aberrare sinamus, sed ex ipso et per ipsum carnes nostras ac sensus nostros, quemadmodum optat ille Propheta¹⁷, configamus. Audiamus magnum Paulum docentem: *Conjuncti vos uni viro, ut virginem castam Christo exhiberem*¹⁸, et ne fœdera et pacta inita cum illo per consociationem et consuetudinem cum vitæ nostræ vitiatore, faciendo quæ ille voluerit, negligamus ac rescindamus: etiam in hoc imitantes prophetissæ

A ἔχουσα πρόσωπον, ὅπερ παλαιωθέν τε καὶ γηράσαν καὶ ἐγγὺς ἀφανισμοῦ γεγονὸς, τῇ Καινῇ Διαθήκῃ παρεχώρησεν· ἀλλ' οὐκ ἀσυντελής ἡ παρ' αὐτῆς διάλεξις τοῖς συνετοῖς ἀκροαταῖς γέγονεν, ὥσπερ οὐδὲ ἡ παρὰ τοῦ νόμου ἐν σκιαῖς καὶ αἰνίγμασι τοῦ μεγάλου μυστηρίου προαναφώνησις. Δεῦτε οὖν καὶ ὑμεῖς, Πατέρες καὶ ἀδελφοὶ πνευματικοί, οἱ ἐορτάζοντες διδασκόμενοι ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος, οἱ ἐν ἀζύμοις ἐλικρινεῖσθαι καὶ ἀληθείας τὸ τίμιον καὶ ζωοποιὸν Πάσχα τῆς θυσίας Χριστοῦ ἐορτάζειν ὀφείλοντες· οἱ τῇ θεῷ ἀναγεννησεί τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, τὸν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης φθειρόμενοι, καὶ τὸν νέον ἐνδυσάμενοι, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος·

B Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ σωτῇ ἡμῶν. Εἰπόμεν τὸ, Ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου, Κύριε! εἰ καὶ ἐν τῷ πλήθει τῆς δυνάμεώς σου οἱ ἐχθροὶ σου ἐφύσαντο, ἐκουσίως πρὸς τὸ φανερὸν τῷ κόσμῳ θεῶν σου φῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπομύσαντες. Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλέσωμεν αὐτῷ. Ἀνεγέγκωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντός τῷ Θεῷ, τούτεστι καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, τῆς τε εὐποίας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλαθώμεθα· τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός· ἵνα τὸν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας ἀπονιφώμεθα, καὶ ἀνακαινισθῇσεται ὡς ἄετος ἡ πνευματικὴ ἡμῶν νεότης· καθάπερ καὶ τοῦ μακαρίου προσδύτου Συμεῶνος, ἵνα καὶ ἡμεῖς εἰρηνικῶς τε καὶ περιχαρῶς ἐν ἀγαθῇ πεποιθήσει καὶ σωτηρίῳ ἐλπίδι πρὸς τὴν τοῦ βίου ἐξόδον δράμωμεν, καὶ μὴ μετ' αἰσχύνης καὶ δέους τὸν παρόντα βίον ὑπεξέλθωμεν, καὶ τρόπον τινὰ μὴ βουλόμενοι, καθάπερ οἱ πονηρὰ ἑαυτοῖς συνεγνωκότες, ἀπῆλθε καὶ κατεστυγμένην τοῦ βασιλείας τὴν ἐπιστάσιαν ἔχουσι. Μιμησώμεθα τῆς μακαρίας Ἀννης τὸ ἐν νηστειᾷς τε καὶ προσευχαῖς σύντονον καὶ ἀνένδοτον· μὴ γυναικὸς χεῖρους φανεῖν, καὶ ταῦτα ὑπὸ τὴν σκιάν πολιτευομένης τοῦ νόμου, ἐνθα τὸ ἐν τούτοις εὐδόκιμον σπάνιον. Ἄλλ' ἡμεῖς τῷ φωτὶ καταλαμπόμενοι τῆς χάριτος, καὶ τῷ τρανῷ τε καὶ ἐκτυπωτέρῳ τῆς ἐλπίδος βοηθοῦμενοι, καὶ τῷ κράτει τοῦ Πνεύματος δυναμούμενοι, μὴ χωρισθῶμεν τῶν ἱερῶν διδαγμάτων, ἐξ ὧν ἡ σωτηρία ἐστὶν ταῖς ψυχαῖς ἐντίκτασθαι εἰσθῆν· καθάπερ καὶ αἰνῆν ἀχόρι-

D στος εἶναι τοῦ ἱεροῦ μεμαρτύρηται, μὴ περιπλαζώμεθα τοὺς λογισμοὺς ἀπὸ τοῦ θεοῦ φόβου, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὰς σάρκας ἡμῶν καὶ τὰ νοήματα, κατὰ τὴν τοῦ προφῆτου εὐχὴν, καθελώσωμεν. Ἀκούσωμεν τοῦ μεγάλου Παύλου διδάσκοντος· Ἑρμοσύμην ὁμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγγὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ, καὶ μὴ τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας ἀθετήσωμεν διὰ τῆς πρὸς τὸν φόβου τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐπιμελείας ἐκ τοῦ ποιεῖν τὰ ἐκείνου θελήματα· καὶ τούτῳ μιμούμενοι τῆς προφῆτιδος τὸ σωφρόν τε καὶ μονόζυγον· ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόχειρον μὴ ἀπολειφθεῖτε τῆς μιμήσεως, ὅσοι μονογαμίας ἐλύθητε, καὶ εἰ δυνα-

¹⁶ Heb. xiii, 16. ¹⁷ Psal. cxviii, 120. ¹⁸ II Cor. xi, 2.

τὸν, πρὸς δεύτερον γάμον μὴ ἐλθῃτε. Οὕτω γὰρ μακαριώτερον ἔσσεσθαι Παῦλος ὑμᾶς περὶ τούτου διαβεβαιούται. Προσαγάγωμεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὸ ἀνωθυσιάζειν ὡς ζεύγος τρυγόνων τὴν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καθαρότητα· ἢ ὡς δύο νεοσσὸς περιστερῶν τὸ προνοεῖσθαι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων, ἵνα πάντα καὶ ἡμεῖς πνευματικῶς κατὰ τὸν θεῖον νόμον τελέσαντες, ἐν σοφίᾳ τε καὶ χάριτι προκόπτοντες, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ φθάνοντες, καὶ τὸν ἑσω ἄνθρωπον τελειούμενοι, καὶ Πνεύματος ἁγίου γινόμενοι ἐνδιαίτημα, ὑποστρέψωμεν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν τὴν ἀληθινὴν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ, ἐν ᾗ καταξωθεῖται τῆς μακαρίας καὶ διηνεκοῦς εὐφροσύνης τε καὶ βασιλείας ἀπολαύειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ δόξα καὶ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

gri efficiamur, qui beata atque perpetua lætitia simul et regno fruamur per Christum Jesum Dominum nostrum, cui gloria et imperium, cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

A castitatem et nuptias unicas et singulares; sed juxta sententiam verborum, quæ se prima acie offert, ne deseratis imitationem prophetissæ, quicunque a singularibus nuptiis soluti et liberati estis; ac si fieri potest, ad secundas nuptias ne transeatis. Nam ita melius vobiscum iri beatus Paulus, quod ad hoc attinet negotium, confirmat. Offeramus etiam nos ad superum altare tanquam par turturum, animi et corporis puritatem: aut tanquam duos pullos columbarum, provisionem bonarum aut honestarum rerum, non solum coram Domino, verum etiam coram hominibus, ut etiam nos omnibus, quæ lex divina præscribit, spiritualiter defuncti et sapientia ac gratia proficientes, et ad mensuram plenæ ætatis Christi pervenientes, B et interno homine perfecti, et Spiritus sancti domicilium evadentes, revertamur in patriam nostram veram, cœlestem Jerosolymam, in qua di-

VARIORUM NOTÆ.

IN LIBRUM

DE PERFECTA CHRISTIANI FORMA.

Prodiit in lucem hic liber Latinitate donatus a C Petro Francisco Zino, Veronensi canonico, Venetiis anno Christi 1570, et post decennium ibidem a Maximo Margunio episcopo Cytherensi, una cum altero tractatu ad Harmonium De nomine Christiano, et Epistola ad Letoium, quasi tum primum ederetur e Græco in Latinum conversus est apud Lorium de Loriis, an. 1585. Secuta demum est Græca editio Lugduno-Batava Raphelengii, an. 1593, ejus in pag. 179 legitur τὰ τῆς ἀπράστου μεγαλειότητος ἡμῶν, quorum loco scripsimus col. 254 D hujus editionis, et majestatis illius quæ explicari nequit, non ut Zinus ediderat, et beatitudinis illius, quod fortasse legisset τῆς ἀφ. μακαριότητος· Margunius quoque, tantum ineffabilis illius beatitudinis nobis ostendit: sed verior lectio videtur excusi codicis Græci, τῆς μεγαλειότητος, et paulo ante μεγαλωσύνης voce utitur. At paucis interjectis idem Margunius nobiscum vertit, ut ex historiis edocti fuimus, non ut Zinus, ut ex litterarum monumentis: innuit enim quod I Reg. x, 1, Sauli dictum est a Samuele: *Unxit te Dominus super hereditatem suam in principem*. Postremo adjecimus e Græco, sed ex vita testim. habeamus, quod neque in Zini, neque in Margunii editione reperitur.

Col. 255 C. *Materialium*. Addimus inanimatam, ut Græcus liber, ἀψυχον, et Margun., ἀνίμω, et paulo post, quod vero ad imitationem natura ipsa non capit: neque enim verterat Zinus illud πρὸς μίμησιν, hoc est, ad quorum imitationem minime potest natura nostra pertingere.

Col. 258 A. *In vituli*. Zinus, in *bestia capite*, quasi esset θηρίου, at Marg. in *vituli cap.* et *qualem Minotaurum fingunt*, sed illud γράφουσι fortasse aptius redderes utrobique, *fingunt*. Sic Israelitæ Exodi xxxii, 8, idololatæ facti sunt conflato vitulo. De Minotaurο Virgilius vi *Æneid.*:

... Mixtumque genus-prolesque biformis
Minotaurus inest.

Ibid. B. *Quam si hostis*. Immutavimus verba interpretis, quam si cum adversus hostilem aciem pugnandum sit, tu te ipse concidas. Postea Margunium comperimus scripsisse, nihil aliud est quam in inimici ordinem ipsum ad seipsum discindi. Sequentem quoque periodum eundem in sensum nobiscum restituit.

Col. 259 A. *Quem series*. Antea erat, *quem ipsa memoria suggerit*, quasi scriptum esset μνήσις vel μνήμη pro ἀπαριθμήσις. Margunius quoque sic vertit, *principium eorum quæ memoriter tenemus, ordo*. Citavit antea ex Apostolo, Christum esse Dei virtutem et sapientiam, I Cor. i, 24; singula nunc exenit.

Col. 262 A. *Si per eam pacem*. Hoc membrum adjectum est e Græco Lugdunensi, quod cum abesset ab utriusque interpretis textu, sententiam plane truncam et obscuram reddebat. Locus est Ephes. ii, 14 et 16.

Ibid. *In uno homine*. Addebat interpres, ad reconciliationem bonorum, non eos videlicet tantum, etc., quasi legisset καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς καταλλαγὰς ἀγαθῶν, ommissis intermediis. Margunium quo-

que mutilo codice usum esse constat ex his verbis : in unum novum hominem in reconciliationem adducens non modo eos.

Ibid. B. *Hæc enim pacis.* Zinus scripserat , *Dissidentium enim concordia pacis terminus est.* At hoc quidem est ab auctoris mente dissidere. Margunius vero, *pacis enim definitio, eorum quæ distant est consonantia* : alibi dicitur. ἀγαπητικὴ πρὸς τὸ ὁμόφυλον συνδιαίτασις, orat. VII De beatitudinib. Tale quid et de pace perturbationum Hieronymus in cap. v ad Galat. : Tunc pax Christi, hoc est hæreditas nostra nobiscum est, si tranquilla mens nullis passionibus perturbatur. Paulo post adjecimus, non verbis, sed vitæ nostræ actionibus, e Græco, quod additamentum et Margunius ut legitimum agnoscit : si opere, non autem verbis ipsam sanctificationem vim in vita confitemur. Ita Christus, Matth. v. 10, Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera estra.

Col. 366 A. Naturalem. Adjecimus hanc vocem ut τὸ συμπῶδες exprimeremus, quod non quamvis unionem sonat, licet aliud nihil dixerit Margun., splendore quidem conjunctionem ipsam ostendens : nisi malis hic scribere, naturæ conjunctionem. Sic Athanasius ex dictione τοῦ ἀναγύσματος, splendoris argumentatur orat. 4 Contra Arian. p. 299, Edit. Commelin. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος οὐ βουλόμενος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς ὅσων ἀπαύγασμα καὶ χαράκτηρα τὸν Κύριον κηρύττει . Siquidem Apostolus non voluntatis, sed ipsius paternæ substantiæ proprium splendorem et figuram Filium deprecatur, et orat. 2, Filium esse Patri coæternum hinc probat, pag. 144.

Ibid. B. *Declaret pulchritudinem.* Videtur scriptum offendisse interpretes, δὲ μὴ τὴν ὁρατότητα τοῦ Μοϋσεως ἐπαγγέλλεται. Græca verba excusi Lugd. Rat. hoc sonant, quod non pulchritudine Unigeniti delectatur : sed verior prior illa censebitur, si cum iis quæ sequuntur ista conferantur, et cum Margunii editione, informe enim deformese nullum est, quod Unigeniti pulchritudinem non pollicetur.

Col. 267 B. Atque in memorata. Male confundere videbatur interpretes quæ dicuntur hic de Verbo Dei, cum iis quæ de sacramento corporis Christi : Atque in hac quidem significatione omnibus, ut ejus participes sint, facultas datur : ipsa enim talis alimentis et potione communicatio fit accipientium cibis et potus. Deerat membrum illud in autographo interpretis ἀπὸ δὲ τῆς ἐτέρως ἐννοίας, non item in eo quo Venitiis est usus Margunius, quem postea correctioni nostræ vidimus suffragari.

Col. 274 C. Per Filium enim. Expressimus ad verbum Græcam editionem Raphaelengii : nam Zinus scripserat : *Hæc enim dum cernantur in membris, in capiti cognata esse, eique naturali necessitudine iustificantur coherere.* Nacti tamen postea Margunii versionem quæ sic habet : *Nam per hoc quod hæc in membris ostendantur, cohererentiam ipsa ad caput habere declarantur* : suspicamus eum legisse, atque corrigendum hic esse in Græcis, διὰ γὰρ τοῦ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τοῖς μέλεσι δεικνύσθαι τῷ συμπῶδες ἔχειν : dum enim hæc talia in membris ostenduntur, ea naturali conjunctione cum capite coherere comprobantur. Adjecimus verba Vulgatæ Lat. Ephes. iv, 16, quoniam Græci textus Apostoli verba Nyssenus usurpat.

Ibid. D. *Utpote quæ.* Horum loco ediderat interpretes, quarum improbitas ex prædictis verbis, quæ nihil pro illis faciunt, statuendi dogmatis occasionem accepit : deinde quæ nobis, etc. Abutebantur quidem hoc loco hæretici, et ex illo argumentabantur, non tamen hoc quasi fundamento errorem suum niti contendebant, ut constat ex Athanasio lib. iii Contra Arianos, p. 255 : Οἱ διωσθεῖς περιέρχονται λέγοντας, ὅτι πρωτόγονός ἐστι πάσης κτίσεως, ὁλονότι καὶ αὐτὸς εἰς ἐστὶ τῆς κτίσεως : Impii circumveniunt dicantque, Si primogenitus est omnis creaturæ, certum

est eum unum esse ex creaturis. Sed respondet eum vocatum primogenitum in multis fratribus, διὰ τὴν ὁμοίτητα τῆς σαρκός, ob similitudinem carnis, et διὰ τὴν τῆς σαρκὸς συγγένειαν, ob cognationem carnis nostræ : primogenitum vero ex mortuis, διὰ τὸ εἶς αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εἶναι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, eo quod per eum fiat resurrectio mortuorum. Non enim est Græce μετὰ αὐτοῦ, cum eo, ut videtur legisse Nannius interpres : nam et ita primogenitus dicitur filius unus, quia post illum alii nascuntur, et quoniam, ut ait Nyssenius, ἀπαρχὴ γενόμενος τῶν κεκοιμημένων, ἵνα ὁδοποιήσῃ σαρκὶ τὴν ἀνάστασιν. Margunius hic ab auctoris mente aberravit, aut vitioso libro usus est : ac si eorum malitia nullam ex prædictis defensionem, sed dogmatici traditionem habeat.

Col. 275 C. Quoniam igitur. Sonat hoc quidem τὸ παρελθὲν quod scripserat Zinus, nimirum progressi vel ingredi : *Vetus creatura ingressa est per peccatum, et inutilis reddita necessario perditionum subivit viam novæ vitæ creatura* : sed hic idem valet quod *preterire vel perire*, ut Matth. xxiv, 55, Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται : Cælum et terra transibunt : sunt enim hæc petita ex II Cor. v, 17, τὰ ἀρχαία παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. Assensitur nostræ emendationi Margunius : tantum in eo dissidet, quod legisse videtur τῆς καινῆς ζωῆς ἡ κτίσις, novæ vitæ creatura. Paulo post ubi de Ruben agit, per signum intellige τὸν χαρακτήρα, figuram, speciem oris ac vultus. Utitur etiam exemplo Ruben Athanasius loco citato.

Col. 278 D. Redemptio. Addidimus hanc vocem e Græco, et ex I ad Corinth. i, 30, καὶ ἀγίας, καὶ ἀπολύτρωσις. In sequenti periodo longe discesserat ab auctoris sententia Zinus : sed ne pereant si qua diversæ fortasse lectionis in ejus verbis lateant vestigia, proferuntur. Qui enim nobis ab resurrectionem adiutum patefecit, et ob id primitivæ dormientium factus est, ut nos omnes resurgeremus in ictu oculi, in novissima tuba, idem omnibus tam a se stantibus, quam morte mulctatis exhibuit. Non animadvertit phrasim esse Petri apostoli Act. ii, 24 : ὅσας τὰς ὥδνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ . Solutis doloribus mortis, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Margunius, qui vertit, initiatio dormientium, et in iis qui a morte dominabantur, dum a Vulgatæ verbis abstinet, digitum ad fontem lectionis non intendit.

Ibid. C. *Cum primogenito.* Legit fortasse Zinus, τὴν πρὸς τὸ πρωτόγονον ἀγγιστεῖαν, affinitatem cum exemplari. At primogenitus mortuorum hic intelligitur Christus, ut antea de Ruben dixit, τὴν πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, et τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγγιστεῖαν. Restituimus etiam sequentis periodi sensum perturbatum et imperfectum apud strumque interpretem ; nam et Margunius scripserat, cognationem ad exemplar denegat. Mediator vero Lei et hominum, qui per se Deo conjungit quodcunque conjunctione divina dignum fuerit, etc.

Ibid. D. *Per Mariam.* Emendavimus corruptam lectionem διὰ τῆς μαρτυρίας, et suffragatur Margunii codex, atque ipsa evangelica historia : dictum enim est hoc Magdalene Mariæ, Joan. xx, 17.

Col. 279 A. Inter Patrem et abdicatos. Fœdus hunc locum insederat error ex utriusque interpretis oscitantia, qui vel ex comparatione ipsius cum proxime sequenti poterat in viam reduci, et quantumvis corruptam lectionem corrigere. Zinus, inter Patrem et præcones suos : atqui non dixit μεταξὺ κηρύκων, sed μεταξὺ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν ἀποκηρύκτων. Margunius, inter Patrem suosque predicatores. Et tamen paulo post καὶ προσδέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους εἰς υἱοθεσίαν, uterque recte interpretatus est, eos qui abdicati rejectique fuerant, in adoptionem acciperet. Ἀποκηρύκτοι dicuntur filii qui ob delicta domo paternæ sunt eiecti. Clemens Ale

xandrin. lib. iii Strom., ἀποκηρύττους εἶναι τῆς παλαιᾶς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐγγράφους τοῖς πατρὶσιν παρὰ τοὺς ἀρχιερεῖς · ut a regno Dei abdicentur, non autem ut inscribantur, qui ad eos veniunt, offi-

cientes. Paulo post substituitur verba Vulgate Lat., ut facilius verba Davidis usurpari lector observet ex psalmo LVII, 4.

IN LIBRUM DE VIRGINITATE.

Prodiit in lucem hic liber a Petro Galesinio Latinitate donatus Romæ ann. Christi 1565, una cum ejusdem auctoris concionibus quinque de Oratione Dominica, et octo de Besta vita. Secuta est Græco-Latina editio Joan. Livineii Gandensis an. 1574 apud Plantinum Notis illustrata ex duorum mss. codicum fide, Vaticano uno, altero quem a Birenanno Coloniensi typographo habuerat, et fragmentum tantum continuit, a quo aberant quinque primæ capita, ut a manuscripto doctissimi professoris regii Federici Morelli, cujus auctoritate nunc Vaticani, nunc Brimmannici lectiones confirmabimus, et quæ in utraque desiderantur editione restitimus. In hac demum Notarum istarum recognitione, quæ omnibus Nysseni operibus Græce et Latine excusis adiungitur, Regii codicis auctoritate, quæ varias lectiones, quæ conjecturas et emendationes corroborabimus.

Col. 318 A. *Permulta enim.* Annotat in hunc locum doctissimus Livineius se nondum in B. Paulo hæc reperisse, nec, quid de eo censendum sit, certo posse dicere : me vero admonuit adverbium ἀπερίσπαστος, quo paulo post utitur auctor noster, alludere illum ad illud I Cor. vii, 35 : ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπορεῖσθαι τῷ Κυρίῳ ἀπερίσπαστος, quæ verba sic vertit Hieronymus lib. i Adversus Jovinianum : Sed ut ad id quod honestum est et intente facit servire Domino, absque ulla distractione vos adhorter. Certe in toto Indice Græco Novi Testamenti, quod Concordantias vocant, non reperitur vox ἀπερίσπαστος. Illud igitur ἀπερίσπαστος, quod vulgata Latina sine impedimento, Hieronymus sine distractione reddit, unde ἀπερίσπαστος distractionem videtur ad verbum interpretatus fuisse, ut Ecclesiaste i, 15 : Ὅτι ἀπερίσπαστος ποιεῖ τὸν ὁ Θεός, Quoniam distractionem natam dedit Deus, quod ut idem in Commentario notat, distentionem Latinus antiquus interpres vertit, eo quod in varias sollicitudines mens hominis distenta laetatur. Symmachus ἀσχολῶν, occupationem transtulit, ut et ipse Hieronymus ex Hebræo.

Ibid. *Ἀποκηρύττει.* Castigat hunc locum Livineius scribitur ἀποκηρύττειν ἐκείνο, atque interpretatur, nisi id prius amplifikes. Confirmat ejus emendationem Regius codex, in quo legitur, ἀποκηρύττειν ἐκείνο sic infra, χάριν ἀποκηρύττειν. Idem quoque suffragatur eidem corrigenti πρὸς τοὺς ἐκείνους, quod in Plantiniana editione scriptum fuit πρὸς τοὺς ἐκείνους.

Col. 319 B. *Religiosis. episcopi.* Quis sit hic antistes, inquit Livineius, auctor non tam evidentibus notis describitur, ut a nobis, qui tanto intervallo eum consequamur, certo agnosci possit. Fuit cum suspicarer Gregorium Thaumaturgum, cujus etiam laudem oratione prosecutus est, designari : sed admonuit me doctissimus Canterus Basilium Magnum potius indicari, quem constat et virginittatis fuisse studiosum, et de virginittate etiam scripsisse.

Ibid. C. *Ἀδρόα.* Concinnior et sanior lectio ms. Regii, αὐτὸς δὲ μὲν ἔχει τὸν πρῶτον. ἔκ. ἀπὸ τῆς συνοπαζομένης αὐτῇ προσηγορίας. Porro hujus capitis initium et pars bene magna, ex interpretatione potius Livineii est expressa, quam ex ea Galesinii, quæ cum Græco textu minus hic conveniebat.

Col. 322 B. *Ergo hæc laus.* Monueramus tollen-

dam esse notam interrogationis, quam neque Regius liber agnoscit, neque interpretatio Livineii. Enimvero ea demum laus est virginittatis, censere eam virtutem omni laude superiorem esse, et ita magis quam verbis castitatem suspicere.

Col. 324 A. *Δεικνύει.* Livineius ex conjectura emendabat δεικνύει, et interpretabatur, ostenderet solam castitatem eam esse, quæ Dei commendatum atque ingressum admittat : Regius codex hanc emendationem suo suffragio comprobavit. Hinc Sedulius, Domus pudici pectoris templum repente fit Dei. Ambrosius, epist. 25 : Quid loquor quanta sit virginittatis gloria, quæ meruit a Christo eligi, ut esset etiam corporale Dei templum, in qua corporaliter, ut legimus, habitavit plenitudo divinitatis?

Col. 326 A. *Ut quemadmodum.* Κατὰ τὸ γὰρ ποιεῖν, quemadmodum scriptum est, nimirum I Cor. ix, 10, debet in spe qui erat orare, et cap. ix, 9, Non alligabis os bovi trituranti, Gregorius dixit, πρὸς κτηνὸν, cum canis aut frons, ad verbum esset, qui ore canis impedito in area versatur, Livineius, velut bovi capistrato per arcam commanui. Hic enim videri potest dictum ἐπιστρέφου τὴν ἄλυσαν, ut apud Hesiodum in Theogonia γαλὼν ἐπιστρέφουσι, super terram versari. Paulo post Regius ms. scriptum habuit, τῆς ἐστῆναι παραπρόσθεν, ut legendum suspicatus est Livineius pro ἐκείνῳ, et attente felicitatis testes.

Ibid. D. *Ὁλὲς ὁρῶν ὅσπερ.* Emendatum est ut admonuerat Livineius, ita scriptum olim fuisse suspicans, sed impositum librarium similitudine litterarum r et v, quæ certe in antiqua libris maxima est, deceptum, τὸν ἄλλον scripsisse, quod alius emendare volens in τὸν ἄλλον mutavit. In libro Regio scriptum offendimus τὸν ἄλλον. Male Galesinius, quasi in utrinque mente versatur se ceteris præstare.

Col. 327 B. *Quam multi.* Livineius vertit, cui præ ceteris bene sit, et invidiam declinet, addidit similem ex Pindaro sententiam Pythior. od. 7 :

Τὸ δ' ἄγρομαι σφόδρ' ἀμειβόμενον τὰ καλὰ ἔργα.

Col. 330 D. *Insane in his.* Livineius annotat se de hoc loco admonitum, ut diligentius cogitaret, cum in margine manuscripti signum offendisset, quod alibi locis corruptis adscribi solet : inque pro τούτων minima mutatione legendum τούτοις, et interpretatur, Succedunt inutilis revocatio, inanis maximum plausus ; sed aptior est dictio qua usus est Galesinius : hic enim ἀνάληξις lamentationem significat.

Col. 334 D. *Rerum novarum.* Livineius, etiam prius quam adversi aliquid nuntiaret, et annotat ita hanc vocem usurpari apud Euripidem in Hecuba, ut scilicet νεώτερον rem aliquam adversam sonet : quibus adde apud Thucydidem lib. ii, εἰς οὐδὲν οὐδὲν ἐνεστέριον, verti, nihil in quæquam admittent, et a Zosimo lib. i Histor., pag. 653, dici quoddam πρόγραμμα Ῥωμαίοις νεώτερα μηχανήσασθαι, nova Romanis facessere negotia : unde et νεωτέρειον est τοῖς ἐν ταῖς ἐκείναις adversus, magistratum insurgere.

Col. 334 C. *Cum enim dissolvitur.* Locum hunc, ut admonet Livineius, Tertullian. lib. De patientia, cap. 9, recte sic interpretatus est, Cuius recipi jam,

et esse cum Domino. Nam ἀναλύειν, quod vetus interpres parum fideliter dissolvi reddidit, migrare est aut divertire. Hæc ille qui hoc loco vertit, *Ubi enim migravit, cum Christo est.* Fatietur tamen Beza notationem verbi hujus metaphoram complecti ab iis sumptam, qui curru vecti, cum ad destinatum locum pervenerint, καταλύειν dicuntur, quod equorum lora et vincula dissolvere consueverint. Itaque mavult ita Latine reddere Philipp. 1. 23 : τὴν ἐπιθυμίαν ἔγων ἀναλύσαι, desiderio tendens ad dimissionem. Alii ἀναλύσαι exponunt solvere eo modo, quo nautæ cum recedunt ex portu, solvere dicuntur. Chrysostomus in hunc locum, *Τὶ ἀλγεῖτε ἐπὶ τῷ θανάτῳ; πολλὰ κρείττον ἢν πάσαι ἀπελθεῖν.* Cur vobis mors maiorem affert? multo salius erat jampridem decessisse. Cum igitur mors ipsa sit dissolutio et separatio animæ a corpore, non male Vulgatæ auctor dissolvi hic interpretatus est. Apud Hieronymum Commentario in Psalmos eodem modo legitur in illud Psalmi cxix, *Hei mihi quia incolatus meus prolongatus est!* Cupio dissolvi et esse cum Christo, apud Ambrosium lib. *De Paradiso* cap. 9, et Hieronymum, Epist. 22.

Col. 335 C. *Ac huic mortuus.* Plantiniana editio, *τέθνηκεν ὁ καθήμενος παῖς*, Livineius interpretatus est, *Huic enim filius mortuus natus* : tum addit in notis : Vocem hanc apud ullum auctorem nondum memini legere, sed in Pollucis *Onomastico* lib. iii, cap. 24, ὁποκαθήμενος, inertem significat, quasi dicat residem et parum sedulum ; unde καθήμενον, natum reddo. Nos emendandum olim suspicabamur ἡγαπημένος, dilectus, ut apud LXX, Genes. xii, 2, *Δάδε τὸν υἱὸν σου τὸν ἀγαπῶν, ὃν ἡγάπησας.* Accipe filium tuum, quem dilexisti. Suidas exponit, ἀγαπῶν τὸν ἐδ ἡγαπημένον ἢ τὸ μονογενές. Jam vero inspecto Regio codice scriptum invenimus, *τέθνηκεν ὁ καταθύμιος παῖς, mortuus est filius ex animo dilectus*, eamque veram et genuinam esse lectionem frequens hujus dictionis usus et Gregorio familiaris evincit. Itaque alibi ἀναίρεται τὸ καταθύμιον et in Epist. ad Eustathiam, τὼν ἀγαθῶν καὶ καταθυμίων συντυχία. Τὸν δῶρον melius prodigum Livineius quam Galesinius, perditum vertit : eodem modo infra, *cumque vicissim nascantur*, locum ex Plantiniana editione expressimus.

Col. 341 D. *Ἀλλὰ καὶ τὴν.* Hic præfixit asteriscum Livineius, et annotavit adversativam hanc ἀλλὰ referendum videri ad illud supra, καὶ οὐδὲν προτιμότερον τοῦ ἐτέρου. At Galesinius meliore libro usus præmisit duo membra, quorum Græca in Plantiniana editione desiderabantur, et a Regio codice post supposita sunt, *διεξερχόμενος οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἡδέων θρυπτόμενος, οὐτε ὑπὸ τῶν ἀστυρῶν ταπεινούμενος*, ἀλλὰ κατὰ. Cum neque voluptatum blanditiis molliatur, neque rebus gravibus ac molestiis deprimitur : at vice versa infra col. 345 D. Livineii liber excusatus dicit quod ab interpretatione Galesinii aberat, nec qui Sodomit egressus iterum ad urbis excidium se convertit, in statuam salis non concrecere.

Col. 342 B. *Tenebris porro.* Quasi scriptum esset *κατωχία*, quia dixerat David, ἡ κατοχία μου ἐμαρκρύθη, Græcus liber excusum τὴν αἰτίαν τῆς κατωχίας, *Tenebris vero mæroris hujus causam tribuit* : jam enim Prophetam στενάζει, ingemuisse dixerat Nyssenius, nec aliud quid præ se ferret manuscripti.

Col. 344 A. *Διαθηκῶν.* Quidam Latini et Græci codices post διαθηκῶν interstingunt, ait Livineius : sed et aliter citat auctor, et repugnat Theophylactus. Hoc nimirum vult Livineius, locum hunc Apostoli ex Epist. ad Ephesios cap. ii, v. 12, sic efferrī a quibusdam, ut vocem διαθηκῶν distinguant a voce τῆς ἐπαγγελίας et conjungant cum sequentibus, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, quibus Nyssenius adversatur. Ex eadem Epistola cap. iv, 18, est illud, ἀπὸ τοῦ ὁμοιωμένου τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, sic enim exhibet scriptum hoc membrum Regius codex, et τοῖς μετὰ γαστέρα ζῶν non μετὰ γαστέρος. Simile illud apud Gregorium

Nazianz. orat. 16, pag. 250, *Εἰ μὴ κακοὶ νομιζόμεθα, καὶ δούλοι γαστέρος, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα.* Ne non mali existimemur, ac ventris, et eorum quæ sub ventre sunt, mancipia. Idem et apud Hieronymum Epist. 22, ad Eustochium, *Nulla illis nisi ventris cura est, et quæ ventri sunt proxima.* Item in Isa. c. xlv, *Et post ciborum abundantiam gulæque ac ventris ingluviem, ea quæ sub ventre sunt, querant, et lib. iii, in Epist. ad Galatas, Festinitate, gula, ventre, et his quæ infra ventrem sunt, delectatur.* Dixit infra ventrem, ut Nyssenius μετὰ τὴν γαστέρα post ventrem, aut sub ventre. Eusebius lib. vii Historiæ, cap. 20 : ἐν τοῖς οὐνεροπολεῖν ἐξοσθαὶ γαστέρος καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς. Somniasse futurum non in iis solum quæ ventri et partibus quæ ad venerem explendam pertinent, inseriunt.

Col. 346 A. *Amnis aliquis.* Ποταμὸς χειμῆρος, ut hibernus fluvius, vertit Livineius et annotat comparisonem hanc partim esse apud Homerum *Ἰλιάδ.* ε', quo loco Diomedem hiberno flumini comparat : *Θῆγε γὰρ ἀμπεδὸν ποταμῷ πλῆθοντι τοῖσι Χειμάρρῳ, ὅτ' ὥκα βῶν ἐκέδασσε τρυφῶν.*

*Haud aliter ruit in medios, quam turbidus amnis
In campo hibernum, et totas ruit agmine moles.*

Ibid. C. Nec quidquam. Vertit interpres quasi esset *ἐθῆξε*, non ut habent excusus et Regius ms., *ἐσθῆξε τῶν ἐν αὐτῷ, nec quidquam consistit rerum, quæ in ea ambiantur.* Id nimirum pluribus explicat deinceps et cuncta diffuere ostendit, nihilque in hoc sæculo perpetuo manere.

Col. 350 B. *Ut et aures.* Conveniebat interpretatio Galesinii cum lectione codicis Vaticani, cuius meminit in Notis Livineius quem sequitur et Regius hoc pacto, ἀπερὶήχων καὶ ἀμεταώριστον αὐτοῖς φυλαχθῆναι καὶ τὴν θύην καὶ τὴν γαῖαν ἀπλῆν τε καὶ. *Ut vel aures obstruas, neque in sublimi loco positas haberent, oculorumque obtutu et gustatu simplici essent.* Ἀμεταώριστον, compositas, reddit et Livineius : sed editam a Plantiniano prelo manuscripti libri tuerentur lectionem.

Ibid. D. Vestiumque. Galesinius verterat, *vestiumque asperitate quadam gravi meliores cum se ostendissent, a quibusvis qui sibi occurrerent, res necessarias ex tempore pelebant.* Dicitur nonnunquam σπινθήρης gravitas quedam, sed minime aspera : hic vero magnificentiam potius sonat, ut σπινθὴν dicitur, quod est magnificentum. Hoc ergo vult auctor, eos vestium magnificentiam nihili fecisse, nec illius ornatus cupiditati obnoxios fuisse.

Col. 354 A. *Cum voluptas.* Ad verbum aptius Livineius, conscribere, voluptate inezpugnabili patrono in medium adducta. Nec aliter legitur in duobus mss. nostris atque in excuso, nisi quod Regius habuit τὴν ἡβονην, ut et codex Vaticanus. Paulo post reposuimus ex Plantiniana editione, *res a Deo creatas detestantes*, non ut Galesin., *præcepta Dei detestantes.*

Ibid. B. Ad ejus voluntatem. Omisit vocem ἐξωγρημένοι interpres, nec animadvertit citari Paulum II ad Timotheum, ii, 26, *ἐξωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνων θέλημα : a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem.* Hic ergo scribe, *diaboli ab eo capti ad ejus voluntatem.*

Ibid. C. In contrariis. Livineius fidelius hoc expressit : non enim ἀντιτίμμενα dixit Nyssenius, sed παρὰ τιμμενα : virtus nimirum inter duo extrema posita est, quæ utrinque illi adjacent. Sic igitur ille, consistat digressum ad ea quæ utrinque hærent, vitium esse. Qui enim Hieronymus ad Demetriadem Epist. 5 : *Philosophorum quoque sententia est μεσότηας ἀρετῆς, ὑποβολὰς χαλκίας εἶναι, moderatas esse virtutes, excedentes modum atque mensuram inter vitia deputari, et lib. iii Adversus Pelagianos : præsertim cum vicina sint vitia virtutibus, et si paululum declinaveris aut errandum tibi sit, aut in præceptis cadendum.* Aristoteles *Ethic.* lib. ii, cap. 5, τῆς

μὲν κακίας ἢ ὑπερβολῇ, καὶ ἡ ἄλλω τῇ δὲ ἀρετῇ ἡ μεσότης. *Excessus et defectus vitii est, virtutis mediocritas.*

Col. 353 C. Διαχεῖσθαι. Verior est lectio vulgata et ms. Mor., quam altera Vaticani et Regii codicis διαχεῖσθαι. Ita dixit antea sub finem cap. 6, εἰς πολλὰ τῇ διανοίᾳ διαχόμενον· qui mentem in res multas effundat. Sane dici solent διασκορπίζειν, et dissipare bona sua prodigi, Lucæ xv, 13, καὶ ἐκεῖ διασκορπίσας τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως.

Col. 356 A. Δένδρον καλόν. Matthæi quidem cap. vii, 18, legitur : Οὐδὲ δένδρον σαρπὸν καρπὸς καλὸς ποιεῖν, neque arbor mala bonos fructus facere, et Lucæ vi, 43, καρπὸν καλόν. Quocirca notandum hoc loco Nyssenium interpretationem Vulgatæ Latine auctoris et Galesinii confirmare, qui σαρπὸν malum vertunt, rectius quam Livineius vitiosum, aut Beza putrem, prout antea annotavimus supra ad locum Ephes. iv, 29. Cæterum paulo post rectius edidit Galesinius, in matrimonium concivicia conficit, quam Livineius, matrimonii ignominia in eum qui procreet redudent, quasi ὁ προφάρεν sit Deus vel homo, qui procreet : cum proprie οὐδεὶς προφάρεν sit probra obicere, ut apud Homerum Ἰλιάδ., β', ait Thersite Ulysses :

Καὶ σφίρ οὐδεὶς δὲ τὸ προφάρεν, νόστον τὸ φολδο-
σοις.]

Et ipsis concivicia inferas, reditumque serves.

Col. 355 B. Ad unum. Adjecimus vocem unum, quæ ad continentiam indicandam pertinebat : unde etiam Apostolus ad Romanos ix, 10 : Sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Eodemque modo noster auctor cap. 9 (col. 357 C), ἐκ μιᾶς ὠδίνος ἀδελφούς, uno partu editos fratres dixit gemellos, quos perperam Galesinius germanos appellavit : possunt enim germani esse, qui non uno partu editi sint neque gemelli. Addit Livineius exemplum Zethi et Amphionis apud Horatium, et Genes. xiv, Esau et Jacob.

Col. 358 A. Melius. Ita potius maluimus cum Livineio, quam quod antea Galesinius, Validior utique fit, si longe se potius ab his rebus contineat, cum in certamen viribus suis majus descendat. Paulo post scripserat idem, in materiam profundi impingantur, sed solerter emendavit Livineius εἰς ἄνδρ' ὅσον, ex loco Psalmi lxxviii, 2, Infusus sum in limbo profundi, et rursus ex eodem scribendum, ne rerum quæ permixtæ sunt occasione, animi vitiiis adiutus patefuit.

Ibid. B. Nihil reipsa. Auctoris mentem neuter assecutus est interpres, sed doctissimus Jac. Billius ita locum hunc recensuit lib. i. Sacrarum observationum cap. 1 : Nyssenus de vi ac potentia consuetudinis loquens his verbis utitur : Οὐδὲν οὐτὼ τῇ φύσει φευκτόν ἐστιν ὡς ἐν συνθέτῳ γενόμενον μ. καὶ σ. &. Quæ verba ab hunc modum reddit Livineius, Nihil natura tam fugiendum est, quam quæ res in consuetudinem abierit, eam studio dignam atque amplectendam non videri. Ego autem lubentius ita transtulerim : Nihil natura tam turpe ac fugiendum est, quin si in consuetudinem abierit, præclarum et expetendum videatur. Hæc Billius ; at Galesinius scripserat : Sic fugiendum est tanquam assiduo usu comparatum quod non omni studio dignum expetendumque putet, huiusque sententiæ testis est, etc.

Col. 359 A. Peneque illarum. Non hoc vult Gregorius, illos affectionem vel vitiorum ardore fuisse arefactos, sed cupiditatem potius rerum coelestium in illis arefactam et extinctam esse. Metaphoram enim esse docet a fluviis sumptam Livineius, quibus alio derivatis necesse est priorem alveum exsiccari. Sic ergo interpretatur, aperuerunt. Itaque omnis eorum cupiditas a sublimi impetu repressa est atque exsiccata : quippe tota ad libidinem traducta. Regius codex melius ἐπὶ τὰ ἄνω φροῦδ', Cupiditas a coelestium rerum appetitione revocata est et exsic-

cata. Ex eadem Livineii editione sequentem periodum restituimus.

Col. 360 A. Καὶ κινδυνεύειν. Annotavit Livineius in Vaticano abesse καὶ, et post σπουδαζομένων, addi φροντίζοντες, id est, solliciti ne in periculum veniant. Regius autem codex rectius φροντίζοντας, ut antea dictum est καταφύγων κατιόντας. Paulo post illud correximus ὁ γὰρ ἀγαπὸς μεριμνᾷ, quod Galesinius ediderat, matrimonium enim ea quæ Dei sunt curat : nec animadvertenter usurpari verba Pauli ex I ad Cor. vii, 32 : Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt.

Col. 359 B. Ut vel in iis quæ diff. Secuti sumus Livineium, qui hæc retulit ad res non ad personas, ut Galesinius, ut vel iis quæ se maxime difficiles ostendunt, voluptatem. Ferri tamen potest hæc versio, ut homines fastidiosos intelligamus et morosos.

Ibid. D. Perinde est. Galesinius perperam, Quoniam res admirabiles orationis vi et imminuere et amplificare, hoc in earum rerum similitudine constitutum est, quæ sensu non percipiuntur : paulo post ab ortu intellige a prima nativitate sua. Recte sustulit mendum Livineius, quod etiam in ms. M. cubat, legens ἀνασθῆναι pro ἀνασθῆναι ἐχόντων, et illi emendationi Regius codex assipulatur.

Col. 362 A. Quæ sub aspectu. Reponendum esse monueram ex Livineio, quam consequi verbis non possit, id enim est ἀπράστον, non ὁράστον. Sic paulo post dixit τὴν τοῦ ἀπράστον φωτὸς ἡμῶν, ineffabilis luminis interpretationem.

Ibid. C. Οὐχὶ τῷ μῶσι. In Vaticano. est οὐχὶ τῷ μῶσι τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῆς διηγήσεως. Sensus est, cum mendacem esse non quidem certe ea ratione, quasi veritatem oderit, qui demum vero mendax est, sed quod dicendo consequi non possit pulchritudinis illius explicationem quam incipiet. Hæc Livineius, quibus addo Regium codicem cum Romano consentire.

Col. 365 A. Qui exteriores. In excuso erat ut et in ms. Mor. οἱ ἐπιπλεῖστερον. In Vaticano ἐπιπλεῖστερον, recte Livineius emendavit ut nobis scriptum exhibuit codex Regius ἐπιπλεῖστερον, et interpretatus est, ut edidimus. Galesinius verit quasi legisset, οἱ ἐπὶ πλῆστον, vel ἐν ταῖς πλῆστοι. Qui in civitatibus nullo animi iudicio res intuentur. Cæterum hoc caput nonum inchoabatur in eodem Regio cod. ut in edit. Plantinian. jam ab illis verbis, καὶ τοῖν τῆς ἀσθενείας ἐνέχεν, sub finem præcedentis. Rursus admonet Livineius in margine, fragmentum quoddam libri huius caput istud hoc modo incipere, οἱ ἐπιπλεῖστερον, omissis ὥστε τοῖν et μὲν, nec aliter ms. Mor.

Col. 366 B. Cum enim animus. Expansimus hanc Galesinii versionem, Cum enim animus ita se relaxat, atque omnia quæcunque occupavit, ea relinquit, quasi minora sint eo quod queritur, tum in illius magnificentia contemplatione se exerceat, quæ vel ad summos cælos fertur. Locus Davidis alas columbæ optantis est Psalmo liv, 7, in quem Commentarius apud Hieronymum : Columba simplex animal est, absque selle, et a militia sellis alienum. Augustinus tract. 6 in Joan. : Columba fel non habet, Simon habebat : ideo separatus erat a columba visceribus. Cyprianus lib. De unitate Eccles. : Simplex animal et lætum est, non selle amarum, non moribus sarum, non unguum laceratione violentum. Idem etiam Beda et Orus Apollo tradunt : sed eidem tamen fel tribuunt Aristoteles lib. ii Histor. animal. c. 15, et Plinius lib. x, cap. 48 : idque intestino junctum. Galenus etiam ridiculos eos dicit, qui id asserere audeant : tamen et ipse interim vesicam habere illam negat, qua fel continetur, lib. De atra bile, sub finem.

Ibid. D. Quos micantes. Legebatur antea διατρυπώτες, in Plantin., et ms. Mor. : sed emendandum esse vidit Livineius διατρυπώτας, quod Aristoteles lib. i Meteorolog., cap. 4, vocet τοὺς δοκῶντας ἀστράγας

lacturæ morientium, nisi conjugium patris ac matris præcessisset. Galesinius pro ἐπὶ πατρί, scriptum offendit ἐπὶ πατρὶ, aut omnium denique rerum calamitatem.

Ibid. C. Non matrum. Galesin., non matrum sollicitudines perturbationsque augentur. Alludit ad illud Gen. iii, 16, et Isa. xlv, 8: Ἀπ᾿ αὐτὸν ὁ θεὸς πᾶν ἔαυρον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Abstulit Deus omnem lacrymam ab omni facie; et ex ejusdem prophætæ vaticinio citatur deinde locus prout ab Apostolo effertur I Cor. xv, 54: Καταπόθῃ ὁ θάνατος εἰς νίκην. Absorpta est mors in victoria, non apud LXX, Isa. xlv, 8, Καταπίνῃ ὁ θάνατος λαγύνας. Devoravit mors prævalens, sed in Græco-Latina Livineii editione corrigendum est καταπόθῃ ἐν ἐκείνῳ ὁ θάνατος; et apud Galesinium pro revera mortalitas a vita absorpta est, scribendum, revera in illis a vita mors est absorpta.

Col. 382. A. Cumque vitæ. Hæc addidimus Galesinii versionis ex Plant. et duobus mss., et paulo post expunximus quæ Galesinius ediderat, quasi τελευτὰ παύσας dixisset Gregorius, non συντέλειαν τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς, sicut scriptum est Matth. xiii, 39, συντέλεια τοῦ αἰῶνος ἐστὶν· consummatio sæculi est, et ad Hebræos ix, 15, ἐπὶ συντέλειᾳ τοῦ αἰῶνος· in consummationem sæculi. Sic ergo dixit consummationem vite quæ secundum carnem: at Gales. perfectam, quantum in se est disciplinam ipse constituitur, expectet porro, in beatæque illa sit omnino spe fore ut faciem magni Dei aspiciat. Nec animadvertit rursus hic usurpari verba Apostoli ex Epist. ad Tit. ii, 13, et adventum gloriæ magni Dei.

Ibid. B. Ut alicui. In excuso legebatur, ὡς ἀντιπρὸς οὐδενί. Emendat Livineius, ὡς ἀντὶς οὐδεὶν, et suffragantur ei correctioni R. et M. mss., nec abludivit interpretationi Galesinii, non simplex est, ut aliquis forte putavit. Non longe ab hoc loco admonuit Livineius auctoris verba partim inutile, partim corrupte scripta esse, atque in interpretatione Vaticanum se exemplar secutum, quam subjectionem, ubi ope Regii codicis locum restituerimus: τῆς τῶν μαρτύρων κοινωνίας, καὶ εἰ δὲ ἐνός τινός μολυνθεῖν, μηκέτι τὸ ἀσπίλον ἔχειν ἐν ἐαυτῇ δυναμένη· communitas, et si uno aliquo contaminatur, non jam possit integritatem in se continere. Rursus in ms. M. lego ut in fragmento Livineii, λίθου δὲ τινός ἐμπροσθέν· ὁλον κύβηλον συνεκλήθη τῷ μέρει, non ut in Regio et Plantin. ὁλον ἐν κύβηλοι συνεκλήθη τῷ μερικῷ ὅλῳ συγκατατούμενον· ὁ μὲν γὰρ.

Col. 385. A. Ut apud Apostolum. Atquin apud Paulum I ad Cor. xii, 26, scriptum est, εἰς τὴν πάσῃ ἐν μέλος, ut in Græco Livineii; non ut Galesinius legisse videtur in μέρος, dum vertit: Verique; ut est apud Apostolum, e partibus totum compositum est: sine enim una pars patitur, totum simul dolet.

Ibid. B. Multi bellum. Annotat Livineius hoc membrum in Vaticano desiderari: non ita mss. nostri, sed ex verba suggerunt ex Psalmo lv, 3, apud LXX, in Bibliis Plantinianis et in multis Græcis codicibus, ut admonet Flamin. Nobiliss. Multi bellantes aduersum me ex altitudine; alii jungunt cum sequentibus, Ἀπὸ ὕψους ἡμέρα; ὁ φοβηθήσεται· Ab altitudine diei non timebo, ut apud Hieronymum epist. 125. Aquila ex Hebræo dixit, Ol πολὺ τοῖς πολεμοῦσιν ἐμῇ· Ὑψότες· Multi impugnant me, Altissime, nec aliter Hieronymus in Psalterio suo.

Col. 384. D. Ἀπεθόρεται. M. ἀρθόρεται, mendose; at in Vaticano teste Livineio ἐραθόρεται, sed obstat οὐδενί, neque enim Græci ἐραμαι cum dandi casu composuerunt. Videndum igitur sitne reponendum προεθόρεται· nihil rerum pulchrarum, quæ dolo malo obiciantur, prosequetur. Ita enim et paulo ante dixit auctor, εἰ δὲ τινι πρόσθορτο. Hæc ille: nos in Regio scriptum invenimus, ἀρεθόρεται,

ab ἀρεθόρεται, ut ἀρεστός, et ita Galesinii liber præ se ferebat, ex quo ille, se oblectaverit.

Col. 386. C. Cum non ratio. Galesin., Cum virtuti consentanea minime est ratio, sed vite curam aliqua animi dirigit affectu. Præceptum enim Domini, etc., cum illud nos doceat, ut soli Deo inhæreamus. Citat duo Scripturæ loca; quorum prior est. Psalm. xlviii, 9, posterior Psalm. LXXII, 28: quæ distinguenda ab utroque interprete, non confundenda fuerunt: non enim præceptum Domini ait adherere Deo bonum esse, verum ipsa Scriptura; et asciiscendum ex margine illud quod ex Vaticano addit Livineius, ἐπὶ ζωῆς, καθὼς ἔστιν ἡ Γραφή, cui astipulatur et Regius. Præceptum enim Domini lucidum vulde est, ut ait Scriptura, ut vel infantium.

Col. 387. B. Velut agnos. Non ut agni in lupos conversi aliquid habeant, quod in moribus serpentis positum sit, quemadmodum verterat Galesinius, cujus interpretationem usque ad finem capituli totam immutavimus Livineium secuti, qui et annotat misere depravatam esse hanc lectionem, in Vaticano ita scribi, τοῦτο δὲ ἐστὶν τὸ μὴ κατὰ τὴν ἀπόλητα δοκοῦν ἐπαγερτόν, etc., sed nec sic quidem plane integram esse: emendat igitur, τοῦτο δὲ ἐστὶν, μήτε τὸ κατὰ τὴν ἀπόλητα δοκοῦν ἐπαγερτόν, etc., quæ demum genuina est lectio. Reg. codex plane cum Vaticano consentit. Porro Lucas x, 3, discipulis ait Dominus, Ecce mitto vos sicut agnos inter lupos, et Matth. x, 16, Mitto vos sicut oves in medio luporum: estote ergo prudentes sicut serpentes.

Ibid. C. Omnes animi. Annotat Livineius in fragmento suo aliam se inscriptionem reperisse, quam et R. et M. mss. exhibent: ἐπὶ οὐδὲν ὄντησι τὸν μὴ διὰ πάντων τὴν ἀπαρτὴν ἀσχοῦντα; ἐν τῇ μόνον τῶν ἀγαθῶν καπορθόμηνον, id est, nihil prodesse bono ullo præclare perfungi, nisi in omnibus virtutem exerceas. Illa autem Vaticani; et quam edidimus, interseritur paulo post ad ea verba, ἄλλα καὶ πρὶν τοῦτο ἡμεῖς. Cæterum aberrarat a mente auctoris interpres paulo post scribens, Quid enim lucri est ex parte corporis armata, si a partibus nudis occasionem adversario ostendat? non enim τόξα πλῆρα, sed καὶ πλῆρα, nimiram κατὰ τὴν, hic Nyssenus intelligit.

Ibid. Quis fornosus. Expressus est hic locus a Livineio ex fragmento; nam in Vaticano sic erat, ἐκείνον δὲ τὸν εἰς εὐμορφίαν τῶν συντελούντων αὐτῷ ἐκ τινός συμφορᾶς εἰ περικέκοιται· quæ sane lectio, inquit, nostra est multo monstrosior; restituit igitur ex utriusque exemplaris comparatione hanc meo quidem iudicio germanam: ἐκείνο δὲ τὸν εἰς εὐμορφίαν τὴν συντελούντων αὐτῷ ἐκ τινός συμφορᾶς· τι περικέκοιται. Hæc ille: at nostri codices mss. editam lectionem tuentur, nisi quod Regius ἐκείνον legit, quo pacto et Galesinius scriptum offendit. Rursus ediderat ibidem, Turpitudine enim ac deformitas reliquiarum partium, venustatem ejus; qui firmo est corpore, corruptus. Atqui non dixit Gregorius τῶν λοιπῶν, sed καὶ τὸν τοῦ λοιποῦ.

Col. 390. A. Propositum studium. Restitimus hunc locum ex Livineio, qui et admonet illud de auro in naribus suis esse Proverb. ii, 22, et de margaritis Matth. vii, 6.

Ibid. C. At vero jam. Has duas periodos ex Livineio reposuimus: neque enim hic ceperat mentem auctoris Galesinius, qui et εὐαφρίαν κατὰ νόμισμα τοῦ λόγου verterat, non intelligi quod a nobis in pie fortasse dicitur, et ἀνάθημα, rem deestabilem, quod donarium hic potius sonat. At in sequenti periodo lacunam seditionis Plantinianæ sic explet Regius colex, ut et Vaticanus, inserto verbo ἐγρηγορήσας.

Col. 391. A. Illic vim. Sic malimus, quam cum Galesinio, cum eam illuc impellat, quo impelli laudabile est. Livineius, Vim molliens ubi præclarum sit vim moliri; et annotat alludere videri Gregorium ad illud Matth. c. xi, v. 12, Οὐ βιάσασθε τὸν ὀφθαλμὸν βιάσασθε, καὶ βιάσασθε ἀπ᾿ αὐτῶν αὐτῶν· βιά-

gnum colorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.

Ibid. D. In vano acceperit. Usi sumus Vulg. Lat. verbis, ut et retineretur Hebraismus, et ex quo Scripturæ loco sumpta hæc essent, appareret. Quamobrem satis nequeo mirari, qui factum sit, ut non solum Galesinius verterit, nisi quis frustra animam suam acceperit, sed et Livineius, qui Psalmi xxi versum esse 4 animadvertat, scripserit, qui animum ad res inanes non adhibeat. At poterit iam constare, quo pacto Nyssenus locum illum Davidis intelligat.

Col. 304 B. *Atque si ex ullis.* Vaticanus, inquit Livineius, ab hac fragmenti nostri lectione dis dis passum, quod aiunt, dissentit; nam pro his omnibus, et de xpi, etc., sic habet: οὗτω καὶ ἡ ἀλευτική τέχνη ποιεῖ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παραβολήν, τοὺς ἐδωδίστους καὶ χρηστοὺς τὸν ἰχθύον ἀπὸ τῶν πονηρῶν τε καὶ δηλητηρίων διαχωρίζουσα, ὥς ἂν μὴ τινος. Equidem tantæ diversitatis causam cogitando assequi non possum. Hæc ille: nos cum edita lectione convenire R. et M. deprehendimus. Cæterum hæc referenda sunt ad illud Joannis xiv, 6, *Ego sum via, et veritas, et vita.*

Col. 395 A. *Quasi nebule.* Κατὰ τὸν Ἡσαΐαν non significat, ut *Isaie contigit*, quod verterat Galesinius: verum ipsius auctoritate dictum ejus niti, et ex ejus prophetia deprimi. Isa. lx, 8, *Tives olivæ ὡς νεφέλαι πέτραι, καὶ ὥσπερ περισσεύει σὺν νεοτοῖς; Quinam isti nubes volant, et sicut columbæ cum pullis?* Neque dixit Nyssenus, peccatum vero græce, et quasi plumbi talentum deorsum fertur, sed illud super plumbi talentum sedere, ἐπὶ τάλαντον μολύβδου καθέζομένη, quod ipsum tamen advertat lector apud prophetam non legi Zachar. v, 7, verum hoc tantum, καὶ ἰδοὺ τάλαντον μολύβδου ἐξαρρόμενον, καὶ ἰδοὺ γυνὴ πλεῖστα ἐκάθιστο εἰς μέσον τοῦ μέτρου. Ecce talentum plumbi elevatum, et ecce mulier una sedebat in medio mensuræ. Cum ergo mulier dicatur sedere in medio amphoræ, miratur noster Ribera Origenem homil. 6, in Exodum scribere iniquitatem super talentum plumbi sedere apud Zachariam: idem etiam Hieronymum in ii Nahum esse illud, *Et Ninive quasi piscina aquarum. Iniquitas in Zacharia super talentum plumbi sedet, et Egyptii qui erant vœccatis graves, demersi sunt in mare ut plumbum*, et in xxiv Isa., xxi Ezech, in Ecclesiastæ ix, in Michæ vii, in Malach. iii, idem asserit: denique Nyssenus eodem modo lapsus est memoria, nisi quia malit hos Patres intellexisse, ut exponit etiam Vatablus, portatum fuisse talentum sive massam plumbeam in amphora vel mensura illa, ac proinde mulierem insidentem amphoræ, talento quoque insedissee.

Ibid. B. *Per quam crediderim.* Hoc membrum addidimus Galesinii interpretationi, quod ab ejus Græco manuscripto, ut a M. aberat, non item a Regio et Vaticano. Cæterum Ambrosius epist. 25, ubi de gloria virginitatis agit, hæc de Maria adjungit: *Quid de altera Moysi sorore Maria loquar, quæ feminei dux agminis pede transmisit pelagi freta?* Potest igitur Ambrosius ex doctis illis unus videri, quos ait Nyssenus Mariam fuisse cœlibem pronuntiasse; sic enim quæ sequuntur ex Livineio restitutum, non ut antea, licet multi, qui hæc animadvertierunt, cœlibem illam fuisse aperte ostenderint.

Col. 396 C. *Tὸν θεῶν ἐνδοξάζω.* Hic annotat Livineius aliquid desiderari, et si quid in re obscura ac prope desperata conjectandum est, addendum censere xpi vœces, ut Joann. viii, Christus Pharisæos alloquitur, *Ἦμεῖς κατὰ σάρκα xpi vœtes, et solus auctor noster cum ex omni sacra scripture, tum vero ex novo Fœdere, et præsertim D. Paulo libenter loca quædam, et tanquam flosculos excipere.* Sed nos ope codicum miss. locum restitutum, et lacunam explevimus: quibus et astipulari visus est liber, quo usus est Galesinius ver-

tens, quomodo nos qui carnis vinculis adstricti divinas benedictiones non exaudimus, in hac versari decet. In Regio præterea legebatur, τὸν θεῶν εὐλογίων, ἀλλὰ πνευματικῶς ἐξακούοντας non exaudimus, sed spiritualiter erga illam affectos esse decet. Nam interrogationis nota, ut addatur, efficit varia lectio utriusque codicis nostri, qui pro illis verbis Plantiniana editionis p. 146, ἐκ πολλοῦ περιόντος ἡμεῖς ταύτην τὴν σπουδὴν ἀσπασώμεθα, inserit post παρθενίας, χάρισμα πὺς ἡμεῖς προσέχει καὶ περὶ ταύτην ἔχειν τοὺς μὴ κατὰ σάρκα.

Col. 396 D. *A timore.* Vulgatæ Latine verba usurpaverat interpres: *Sic facti sumus a facie tua Domine: concepimus, et quasi parturivimus:* Isa. xxvi, 17; nos interpretationem Græci textus LXX substituitimus, quæ cum verbis Nysseni convenit, et ad eundem locum pertinent illa quæ sequuntur paulo post: *Cum enim spiritus salutis nascitur, v. 18, καὶ ὠδυνήσαμεν καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας σου: et parturivimus, et peperimus spiritum salutis tuæ.*

Col. 397 A. *Πάτωρ δέ.* Respicere mihi videtur ad illud Pauli II Cor. xiii, δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ: id est, *experimentum flagitatis loquentis in me Christi?* Christus enim veritas est. Πάτων autem ea ratione dixit, quæ et in Catecheticis ἀναγκαίων, pro πάντως et ἀναγκαίως. Hæc Livineius: nos in utroque miss. R. et M. scriptum ostendimus πάντως, ut mendosam esse alteram lectionem sit probabilis.

Col. 399 B. *Et a solis ortu.* Galesin., et a solis ortu illustres, ob clarissimam eorum facta jura reddunt. Secuti sumus Livineium, qui admonet hic alludi ad illud Matth. viii, 11, et Lucæ xiii, 29: *Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno colorum.* Quod vero paulo ante dixit, νέον ταύτην καὶ πάσης παλαιότητος χειρῶν, alludere putat ad illud Pauli Ephes. iv, 22: *Ἀποθεσθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἀναγεσθε δὲ τὸ πνεῦμα.* Deponite veterem hominem, et spiritu renovamini.

Ibid. Quæ vero harum. Livineius hic annotat ἔσ- von proprie eam datum significare, quæ a viro confertur. Jurisconsulti vocant donationem propter nuptias, inquit, et simpliciter interdum donationem: quam nos appellationem sumus secuti. Videtur autem ea voce propterea usus, quod sapientia, quæ femina est, homini sive animo ejus tanquam viro et marito despondeatur. Quamvis enim sapientiam hanc Christum esse sentiat: quia tamen a principio has hominem nuptias contraxisse cum sapientia docet, non judicat absurdum, si nos quoque mariti sapientiæ dicamur, sicuti e diverso Christus, cum animæ comparatur, sponsus ejus hoc eodem capite dicitur.

Col. 402 C. *Quamvis autem.* Hæc aberant ab editione Plantin. usque ad finem capituli, sed a miss. R. et M. suppediata sunt. Galesinius haud satis feliciter verterat, quoniam condimentum omne novit indulgentia, quæ vehementi appetitione id, quod ad cibi usum compertum est, suavitatis condit. Cicero lib. ii De finibus bonorum: *Socratem audio dicentem cibi condimentum esse famem, potioniis sitim.* Seneca, ep. 125: *Malum panem inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi elisiligneum fames reddet. Ideo non est ante edendum quam illa imperet.* Antiphanes apud Stobæum: *Ἀπαυθ' ὁ λιπὸς γλυκεία πλην αὐτοῦ ποιεῖ. Præter seipsam cætera edulcat fames.* Porro illud, κατὰ προηγούμενον, pejor expresserat propter ipsam necessitatem: nos principaliter diximus, quæ voce usus est Seneca, et interpres Clementis Alexand. viii. Strom.: *Τὰ ὀνόματα σύμβολα τῶν νοημάτων κατὰ τὸ προηγούμενον, κατὰ ἐπακολουθήματα δὲ καὶ τῶν ὀποκειμένων.* Nomina sunt signa eorum, quæ animo cogitantur principaliter, per consequentiam autem etiam subje-

Ibid. D. *Bardis obijciat.* Sic malim cum Livineio, quam ad bestias, cum Galesinio, siquidem homines minus obsequentes lumini rationis significat, et usurpat Apostoli verba Hebr. vi, 8, *cujus consumptio in combustionem.* Ceterum eandem de voluptate doctrinam haurire potuit ex libris Clementis Nyssenus, ut ex lib. ii *Pedag.* c. 1, οὕτως γὰρ ἔργον ἡμῶν ἡ τροφή, οὕτως σκοπεῖς ἡδονή· neque enim opus nostrum est nutritio, neque institutum scopus noster voluptas; et ii *Sivom.* : Καθόλου γὰρ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ τῆς ἡδονῆς πάθος, ἐπακολούθημα δὲ χρεῖαις τοῖς φυσικαῖς, πένειν, διψᾶν, πλῆγει, γάμψ. Non est omnino necessaria affectio voluptatis sed accessio quædam, et appendix visibus quibusdam naturalibus adjuncta, fami, siti, frigori, matrimonio.

Col. 404 A. Τὰς ἐξ ἐκτετέρων. In Plantiniana edit. legebatur τὰς ἐξ ἐτέρων, sed emendandum censet Livineius ἐκτετέρων· quod eas editiones libri manus. nonnunquam permittunt. Exempli causa, Basilii lib. i *Adversus Eunomium* hæc sunt verba : δι' εἰκότος ἡ γνώσις τοῦ ἀργυρίου γίνεται, συγκρινόντων ἡμῶν δηλονότι τὴν ἐν ἐκτετέρω ταυτέτη, ubi codex calamo descriptus, quo aliquando usi sumus, male habet ἐτέρω, aliqui infinitis locis emendantur. Hæc ille : at in hoc Nysseni loco uterque ms. R. et M. constanter habet ἐκτετέρων. Ex iisdem habes deprompta plurima ab illis verbis καὶ τινι λεπτοσφύγι τοιαύτη, etc., quæ in Plantiniana editione desiderabantur, licet ea Galesinius vertit, sed in eo mutanda fuerunt illa cum humore ardoreque cohererant : non enim ab arendo, sed ab ardendo ardor deducitur.

Ibid. D. *Ἐπιστρέφεις.* Vitiose Plantin. ἐπιστρέφει, et annotat Livineius, vox est corrupta : ego legendum censeo : nam melius non occurrit : ἐπιστρέφεις, neque scuticæ acrem castigat. Jacob. Billius lib. i *Observat. sacrat.*, cap. 1, hæc Livineii Notis addit : Recte quidem interpres mendum inesse si vult : sed quod pro ἐπιστρέφει, ἐπιστρέφεις reponit, non admodum mihi probatur, legendumque potius censerim ἐπιστρέφεις, id est, ἐπιστρέφεται, καταστρέφεται. Loquitur enim de auriga, qui pernicem equum scutica adurgere non solet. Confirmat doctissimi Billii conjecturam ms. M. qui scriptum habuit ἐπιστρέφεις pro ἐπιστρέφεις· et Galesinii versio, neque celerem verberibus incitat. Regius tamen legit ἐπιστρέφεις, eodem sensu.

Col. 406 A. Ne qui multum. Livineius edidit, μήτε οὐ ὀλίγον ἐλαττωσί· qua ratione in utroque nostro ms. legebatur : at ille vertebat, *Neque copiosius aliquid addet, neque exiguo detrahet.* Minus apte : nam alluditur ad illud Exodi xvi, 18, οὐκ ἐπλεόνασεν οὐδὲ τὸ πᾶν, καὶ δι' ἐλαττων, οὐκ ἡλαττώνησεν ἕκαστος· Non abundavit, qui multum (colligit ex manna, scilicet), et qui minus, non minus habuit. Apostolus vero idipsum citans II Corinthiorum viii, 15, scribit, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον οὐκ ἡλαττώνησας, atque ex utroque fortasse corrigendus est Nysseni textus cum in Latina interpretatione, tum in Græco, scribendumque μήτε οὐδὲ τὸ ὀλίγον ἐλαττώνησας· ut neque qui nullum abundet, neque qui modicum, minus habeat. Siquidem ἐλαττων est imminuere, non minus ferre, ut Ecclesiastici xxxix, 23, οὐκ ἔστιν ὃς ἐλαττώσει τὸ σωτήριον αὐτοῦ, non est qui minuat salutationem ejus, etc. xlii, 29, οὕτως προσετίθη, οὕτως ἡλαττώθη· neque auctus est, neque diminutus.

Ibid. C. *Et in presenti.* Ad verbum extulit Livineius, sed ea res, inquit Apostolus, proxime te est, et velut domesticum hoc munus. At in Epist. ad Romanos x, 8, et Deuteronom. xxx, 14, vertit auctor Vulgate. Ἐγγὺς σου τὸ ῥῆμα ἐστὶ τὸ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, et iuxta est sermo.

Ibid. *Insignis.* Addendum ex Plantin. et efficac, et motu præditus. Galesinius hæc ita converterat, pulchritudine insignis qui vivat, agat, et moreatur, qui

ex oratione, quæ loquitur, virginitate florebit. Nos quæ sequuntur Livineii verbis expressimus, qui litteras Scripturam appellat, et annotat intelligendum esse de eo quod Proverb. xv, 8, Μη ἀγχαλῆ-της αὐτῆν, καὶ ἀνδύεται σου· Ne dimittas eam, et prehendet te. In mss. R. et M. lego non τὸν μέλλοντα, sed τὸν μέλλοντα κατὰ τὸν ἐπὶ οὐρα, vel αἰρούμενα λέγον. Ita postea locutus est (col. 408 D), τῆς παρθενίας ἀντιλαμβάνονται, τοῦτο πρὸ πάντων αὐτοῖς ἐπιτηδεύ-τέον ἀνεῖν. Ego vero malletm arcescere genus hoc locutionis a Proverb. iii, 18, ἔξωλον ζωῆς ἐστὶ πᾶσι τοῖς ἀντεχομένοις αὐτῆς· lignum vitæ est omnibus apprehendentibus eam : cum de eo qui sapientiam Salomon, de eo qui virginitatem apprehendat verba faciat Gregorius.

Col. 408 A. Οὐ γὰρ ἐπαργές. Obscurus et inutilis in utroque textu erat locus, eodemque vitio laborabat Galesinii codex quo manuscriptus M. in quo sic effertur : Οὐ γὰρ ἐν ἀρχαῖς ἐστὶ τὸ ἐπιτηδεύμα τοῦτο, ἀνάγκη ἐαυτοῖς· Non enim in primitiis institutio hæc est, at necessitate quis res, an utiles sint, ad suum judicium deferat. In Plantiniana vero, οὐ γὰρ ἐπαργές ἐστὶ τὸ ἐπιτηδεύμα. Quorum verborum sensum, inquit Jac. Billius lib. i *Observationum*, c. 1, particula negativa οὐ, quam addendam censet interpres, prorsus corrumpit. Sic enim vertit : Nam ubi studium hoc illustre, et tanquam in medio positum non est, necesse sit judicium ejus quod expediat nobis permittere. Atqui contrarium omnino vult Gregorius, nempe in rebus arduis ducem ac præceptorem adhibendum esse. Ego sane hunc locum ita restitui posse puto, si pro τοῦτο, τότε legamus, ut sit sensus : Cum peraspiciamus est institutum illud, quod sequimur, tum vero eorum, quæ in rem futura sunt, judicium nobis permittere debemus. At cum rerum nobis ignotarum experientia periculo non caret, tum vero ducem ac præceptorem adhibere convenit. Hæc autem postrema verba vel in Græco desiderantur, vel certe eadem figura subauditur, qua post hæc Lucæ verba, et siquidem fecerit fructum, subauditur, relinques eam. Hæc doctiss. Billius : at ego nihil opus esse arbitror ad rescitiam istam confugere, si modo illud ἐν ἀρχαῖς, expurgamus e Regio codice, et ex Plantiniano substituiamus ἐπαργές, sic enim locum integrum exhibet : Οὐ γὰρ ἐπαργές ἐστὶ τὸ ἐπιτηδεύμα τοῦτο, ὥστε κατὰ ἀνάγκην ἐαυτοῖς ἐπιτρέψαι. Et huic emendationi versionem nostram aptavimus.

Ibid. B. *Ἔστι μὲν γὰρ.* Et hic locus partim inutilis, inquit Livineius, partim corruptus erat : sed unde restituerim indicabo. Reperi ergo in Antonii monachi Sententia ita citatum serm. 20 : Ἐπὶ πάν- τος, ὡς ἐπὶ πολλῷ, πράγματος ἐπισφαλῆς σύμβουλος ἡ νεότης, καὶ οὐκ ἂν τις εὖροι κατορθωθέντι βαδίσας τὼν σπουδῆς ἀξίον, ὃ μὴ καὶ πολλὰ συμπαρήλθῃ πρὸς κοινωνίαν τοῦ σχήματος. Sed in Abba Maximi capitibus ser. xii, paulo aliter : Ἐπὶ πάντος, ὡς ἐπὶ πολλῷ, πράγματος ἐπισφαλῆς σύμβουλος ἡ νεότης, καὶ οὐκ ἂν βαδίσας κατορθώσῃ τι τὼν σκ. ἀξ. Eleganter apud Homerum, *Ἰλιάδ.* γ', Menelaus, quod hunc locum nonnihil illustrat :

Ἀλλ' ὃ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἡρπίζονται.
Οὐδ' ὃ' ὁ γέρον μετήσιν, ἅμα πρόσσω καὶ ἐπίσσω
Λεῦσαι, ὅπως δ' ἄριστοι μετ' ἀμφοτέροισι γένηται.
Versus pulcherrimos sic verti :
Qualibet ac dubiis juvenum mens vertitur auris.
Callida quod præsens quodque ultra est, cana senectus
Prospicit, utrinque in medium et Jove consulit æquo.
Hæc Livineius. Conjecturam confirmant codices nostri R. et M. et κατορθωθέντι cum Antonio legunt.

Col. 410 A. Qui Dei via. Fidelius Livineius, qui sacram viam insidiis tenent, seu malis, qui Dei vias insidiis infestet. Illud erit, Væ soli quando cadit, etc., ad verbum erit, Væ uni, cum ceciderit : quia non habet qui arigat, quod est Ecclesiastæ xv, 10, Καὶ οὐαὶ αὐτῷ τῷ ἐνὶ, ὅταν πίση, καὶ μὴ ᾖ δι-

ταρος τοῦ ἐγχεῖν αὐτόν. Et vae ipsi uni, cum ceciderit, et non fuerit secundus, qui erigat eum. Nysseus Latinae Vulgatae suffragatur scribenti, quia cum ceciderit non habet sublevantem se. Paulo post scripsimus, suas vias spinis straverunt, non cum Galesinio, suis spinis vias pervertunt; non enim dixit στρέφαντες, sed, τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, (vel, ut nostri duo mss. ταυτῶν) στρέψαντες: alluditur enim ad illud Proverb. xv, 19, Ὅδοι ἀσπρῶν ἐστρωμέναι ἀνάνθας: vias pigrorum stratae spinis.

Ibid. B. Qui somniorum. Mendum erat in editione Plantin. p. 168, τὰς ἐκ τῶν θηρίων ἀπάτας: unde Livineius, Hinc somniores, qui in serarum ludibriis fidei plus, quam in Evangelii doctrina collocant: ac feliciter sane in mentem venit doctissimo Billio lib. 1, c. 1, observat, pro θηρίων substituere ὄνειρων, quod Theodoretus in Compendio haeret. Fab., lib. iv, de Messalianis agens dicat eos, ubi maximam diem partem precibus impendissent, totos deinde dare se somno consuevisse, ac tum demum a demone delusos revelationes quasdam asserere se vidisse, ac futura praedicere conari: et lib. iv, Histor., c. 10, Ὑπνῷ δὲ σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες, τὰς τῶν ὄνειρων φαντασίας προφητείας ἀποκαλοῦσι. Somno se deditentes, visa somniorum prophetias nominant. Confirmant ejusmodi correctionem unam cum codice Galesinii duo nostri calamo exarati. Sub finem capituli invehitur auctor non in monachos tantum, sed et in clericos, qui spiritualis alicujus fœderis specie, familiaritatem et contubernium feminarum non refugiebant, quas συνεισδάκτους, adoptivas sorores, et ἀγαπῆτας appellabant, et subintroductas, ut pluribus docuimus in Notis ad Chrysostomi librum πρὸς τοὺς συνεισάκτους ἔχοντας. Adversus eos, qui subintroductas habent. Postremo παρὰ τῶν ἔξωθεν verterat Galesinius, ab aliis vituperatur, Livineius, pessime apud externos audit: nos existimavimus usurpari genus locutionis simile illi ad Rom. ii, 24, Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται: ἐν τοῖς ἔθνεσι. Nomen enim Dei propter vos blasphematur inter gentes.

Ibid. C. Non praescribere. Admonueram negationem, quam editio Plantiniana et nostri duo mss. ingerunt, ab interpretatione Galesinii abesse, et facile illa nos carere posse, cum sequatur apud auctorem nostrum paulo infra, Ἐν οἷς πολλοὶ ταῖς ἡλικίαις νεάζοντες, ἐν τῷ καθαρῷ τῆς σωφροσύνης

ἐπολιθώσαν. Multi adolescentes in puritate continentiae consenserunt: itaque scribendum hic est, ἀνελθὲν νομοθετεῖν: hujus vitæ sibi modum praescribere. Sed iidem mss. ἐξαφθίσις legunt, ut emendandum censuit doctiss. Livineius, pro ἐξαφθίσις, qui et in Notis similem asserit Ennii locum ex 1 Ciceronis De officiis:

Homo qui erranti comiter monstrat viam, Quasi lumen de suo lumine accendat, facit. Nihilo minus ipsi lucet, cum illi accenderit.

Col. 411 A. Quodque utrinque. Hoc loco descendunt a Livineii textu atque interpretatione duo manuscripti et Galesinii editio, quorum variantes lectiones notare prolixum nimis ac laboriosum esset: id nobis satis fuerit, si monuerimus in Regio peculiariter legi, ἐστῶτα καὶ τὸ ἐκατέρωθεν, et τῇ περὶ τὰς θείας ἐντολάς προθυμίᾳ, exsequendi mandata divina. In cæteris convenit cum M. et Plantiniana editio, ἐν μέσῳ θανάτου καὶ ζωῆς ἐνδεικνύμενον, μήτε παντελῶς πρὸς τὸν θάνατον τετραμμένον, etc.

Ibid. D. Qui recte dixit. Ita quoque ms. reperit καλῶς post εἰπόντος, non simpliciter ut excusus et Regius καλῶς ἤκουσαν, sed qui probe audirent eum qui dicat, Temperantia vitale lignum est eam tenentibus, ut vertit Livineius, qui et admonet ad temperantiam sive castitatem a Nysseño accommodari quod Proverb. iii, 18, de sapientia dicitur. Rursus in eisdem mss. scriptum offendimus, quod Livineii conjecturam confirmat, ἐπὶ σχεδίας τινός, et πρὸς τινος, et πρὸς τὴν ἀποβλέποντες, non ut in Plantin. πρὸς θεὸν ἀποβλέπ. Quamobrem in Galesinii versione scribendum est, velut facies quasdam et sublimi quadam specula protendunt, et paulo post, idque propterea ignoras. καὶ διὰ τοῦτο ἀπογινώσκεις, atque idcirco animum despondes, quasi res fieri nequeat.

Col. 414 B. Quomodo qui vivit. Usus est interpres manuscripto, qui cum nostro M. consentit: Ἡὼς ἀκούσεται τοῦ ἐταυρωμένου; Quomodo qui ita vivit, et qui in peccato valet, audiet eum qui et crucifixus et peccato mortuus est? Sed Regius cum Plantin. πῶς ἀκούεις, vel ἀκούεις, ut deinde πῶς παθῇ, πῶς λεγασαίς, et admonet Livineius alludere Gregorium ad illud Apoc. i, 6, Ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ. Christus nos reges et sacerdotes Deo et Patri suo fecit.

IN ORAT. DE PAUPERIBUS AMAND.

Cum in lucem ederet a se Latinitate donatam hanc homiliam Petr. Franciscus Zinus Veronensis, Venetiis an. 1574, hunc titulum ille praesixit, De amandis et benignitate complectendis pauperibus; at in editione Graeca Augustana apud Mangerum an. 1527, et in codice ms. Theod. Canteri tantum dicebatur, Λόγος εἰς ῥητὸν τοῦ Εὐαγγελίου. Atque in hoc quidem conveniebat uterque liber, quemadmodum et in lectione loci illius, col. 475 A, ὥστε ἢ νῦν μὴ παρῆναι, at interpretatio Zini cum Graecis non consuebat, Quod si nunc adesse rebus, quas in se ipse cohibet et coercet, negemus, quomodo posterius unquam adfuturum exspectemus?

Col. 475 A. Beatus enim. Subiecerat Vulgatae Latinae verba interpres, Beatus vir qui semper est pavidus; at illa non e Graeco, sed ex Hebraeo Proverbia convertit; non B. Cypriani verbis sententiam expressimus qui locum hunc Prov. xxviii, 14, sic vertit in Testim. 30. Eodem modo sequentem locum exiulerat, Qui contemnit contemnatur, cum LXX dixerint Ὁ δὲ καταφρονῶν πρόγματος. Prov. xiii, 15.

Col. 478 A. Vides hominem. Immutavimus interpretationem, quod non id velit auctor hos pauperes suis gregibus quærere pabula, cum omnino gregibus careant, sed eos quasi gregales pecudes huc illicque cibos quærendum discurre. Zinus ediderat, Cernis homines vagos tanquam ex nomadum genere ad ea comparanda quae gregibus sibi que necessaria sint dissipatos. Simile illud, κατὰ πάντα δῶνται τοὺς τόπους καθάπερ τὰ ἀλογα.

Ibid. C. Convenientibus, συνοῦσι, non ut Zinus videtur legisse, ἀποῦσι, abeuntibus; nam illi δαυματοποιοὶ solent in circulis et triviis plebem altonitam suis illis mirificis gestibus motibusque corporis detinere. Paulo post, D, illud, ut canes, a neutro cod. Graeco agnoscitur et expungi potest.

Col. 482 D. Circa membrum. Omiserat hoc interpres, cum tamen περὶ τὸ μέρος duo mss. et excusus habeant et necessarium esse constet ex iis quae sequuntur, τῷ τῆς σαρκὸς μέρει. At in ms. Morelli pro τῆς ὁρασίας, quæ vox medicis est usitator quam librariorum, scriptum erat τῆς ὁρασίας οὐσίας, et πωλεῶν φθορὰν παθοῦσης, in August. et

Cant. πωλύωδη διαφθοράν.

Col. 485 A. Non igitur. Ms. Morel. οὐκ οὖν τὸ πάθος. Zinus vertit, Non igitur eam ob causam homines despiciamus, quod morbus detestabilis videatur. Editam lectionem Augustana et ms. Cant. tuentur.

Col. 487 A. Sed communis. Hæc vitiosa interpolatione fuerant a præcedentibus ita sejuncta, ut novam periodum inchoarent; similitudinem asseri:

Quando igitur ejusmodi contagiones grassantur, valeat excusatio, quod morbus ex eo laborantibus ad alios serpat. Sed in receptam lectionem consentiunt August. et mss. duo: tantum in Morel. erat, νόσος ἐκ τῶν προσκολλῶν.

Col. 489 B. Qualem Ms. Cant. et Augustana edidit, δεῖται τῷ θυσιάζοντι. at Mor., τῷ ναυσιάζοντι, quæ lectio reliquæ orationi magis convenit.

IN DECEM SYLLOGISMOS

CONTRA MANICHÆOS.

Col. 541 C. Increatum si sit malum. Hæc ita in Græco sunt interpungenda et supplenda lacuna, quæ sequebatur τὸ ἄρα in ms. El ἀγέννητον τὸ κακὸν, κατὰ φύσιν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἶναι. οὐδεὶς δὲ κατὰ φύσιν ἀνενεργῶν ἀμαρτάνει. τὸ ἄρα ἀγέννητον οὐκ ἀμαρτάνει. τὸ μὴ ἀμαρτάνων. Si malum increatum est, secundum naturam inest illi ut sit malum: at qui nemo secundum naturam agens p. In codice Bavario legebatur κατὰ φύσιν αὐτὸ ὑπάρχει, τὸ μὴ

ἀμαρτάνειν οὐκ ὁματίον. Similia docet de natura mali Augustinus lib. 11 de Genesi contra Manichæos, cap. 29: Nos dicimus nullum malum esse naturæ, sed omnes naturas bonas esse, et ipsum Deum summam esse naturam, ceteras ex ipso esse naturas, et omnes bonas in quantum sunt; et lib. 11, cap. 4, de moribus Manichæorum: Malum non secundum essentiam, sed secundum privationem rectissime dicitur.

IN ORAT. DE SUA ORDINATIONE.

Conservavit hanc orationem Nysseno tributam codex manuscriptus Egidii Davidis J. C. Parisiensis, quæ et in alio veteri libro Venetiis in bibliotheca reverendissimi episcopi Lullini asseruntur. Ejus exordium jucunda et eleganti allegoria a convivii sumpta miram præ se fert modestiam, cuiusmodi frequenter ulitur in illis et digressionibus Joannes Chrysostomus ut et ipsius Nysseni germanus Basilus.

Col. 546 D. Nuda sermonis. In manuscripto lacuna hic erat, quæ defectum epitheti subindicabat, ut videatur scripsisse auctor ἀνθρώπων τῇ ψυχῇ περιβολῇ τοῦ λόγου vel ἐπὶ τῇ περιβολῇ, vox enim περιβολῇ: quæ comprehensionem sonat hic mihi capturam sive τὴν ἀγρὰν significat, ut loquitur Lucas v. 9, μόνη τῇ ἀγρᾷ τῶν ἰχθύων ἡ συνέλαβον, in capta piscium, quam ceperant. Ita quoque retia apostolorum mystice exponit Ambrosius in v. Lucæ: Quæ sunt autem apostolorum quæ laxari jubentur retia, nisi verborum complexiones, et quasi quidam orationis sinus, et disputationum recessus, qui eos quos ceperint, non amittant.

Col. 547 A. Quod deficit. Græce erat, τὸ ἐκλείπον ἐκλείπει, et ita reliqua indicantis modo quæ paulo aliter efferuntur Zachariæ 11, 9. Τὸ ἀποδνησκόν ἀποδνησκέτω, καὶ τὸ ἐκλείπον ἐκλείπτω. Quod moritur moriatur, et quod deficit deficiat. Vulgata Latina; et quod succiditur succidatur. Hieronymus sic exponit, Omnia corpora ruant in solitudine, et veris in seditionem instar bestiarum mutuis lacerentur moribus: nullusque terram repromissionis introeat. Illud vero, quod aberravit, non revertitur, τὸ πηλινυμένον οὐκ ἐπιστρέφει, sumptum videtur ex cap. xxiv. 4. Ezechielis: καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρέφεται. Et quod errabat, non rediit, vel certe ex Jeremix viii, 4. Ἡ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει. Aut qui averit se, non revertitur. Metaphora

ducta est a pastoribus negligentibus, qui pecora abiciunt et produnt, neque a periculo mortis aut morbi liberant.

Col. 547 D. Quam trecentæ. Suffragatur Nilario in lib. Contra Constantium, qui trecentos decem et octo episcopos apud Nicæam convenisse testatur, ut et Epiphanius, hæres. 69, Rufinus lib. 1, c. 1, Theodoretus lib. 1, c. 7, Hist., qui et sequentii capite profert epistolam Eustathii Antiocheni ducentos tantum et septuaginta numerantis, sed qui postea subijciat nihil certi se scribere posse propter ingentem eorum multitudinem, nec illud se curioso investigasse. Socrates autem lib. 1, c. 5, citans Eusebium lib., De vita Constantini iii, cap. 9, ita scribit: Ἐπὶ δὲ τῆς παροῦσης χορείας ἐπισκόπων μὲν πλῆθος ἦν (leg. πλῆθος ἦν) τριακῶν ἀριθμὸν ὑπερβαίνοντα. Sed in hoc præsentii choro fuit episcoporum multitudo ad numerum trecentorum et amplius. Apud ipsum Eusebium tamen ita legitur, Πλῆθος ἦν πεντήχοντα καὶ διακοσίων ἀριθμὸν. sui multitudo ad numerum ducentorum quinquaginta et amplius. Postremo Sozomenus tradit eos fuisse numero circiter trecentos et viginti: ἦσαν ἐπίσκοποι ὑπερβαίνοντες εἰκοσι. lib. 1, cap. 16. In Actis synodi a Gelasio Cyziceno vulgatis trecenti et octodecim fuisse traduntur.

Col. 550 A. Joannem evangelistam. Auctorem libri Apocalypsis agnoscit apostolum Joannem et apocryphum eum appellat: sed Dionysius contra Alexandrinus licet divinum et canonicum librum asserat, tamen an Joannis sit apostoli, an aliorum Joannis, dubitat, refellens Calii ejusdem opinionem, qui Cerintho hæretico librum illum tribuebat, apud Eusebium lib. vii, cap. 2. Hieronymus vero epist. 129: Quod si Epistolam ad Hebræos Latinorum consuetudo non recipit inter Scripturas canonicas: nec Græcorum quidem Eccl. asie Apocalypsim Joan-

nīs eadem libertate suspiciunt, et tamen nos utraque suscipimus. Eundem librum suscipiunt et alii Patres, ut Justinus, in *Dialogo*; Tertullian., iv in *Marcionem*, Irenæus lib. v, cap. ult., et ceteri a nostris Ribera et Viegæ enumerati *Comment. in Apocalypsa*, inter quos Nyssenensis non recensetur.

Ibid. B. *Miracula ex operibus*. Ita supplendum censuimus, quod deerat in Græco ms. τὼν ἔργων θαύματα, καὶ τὸ, et paulo post, τὸ πείθειν πόνην.

Ibid. D. Quid ergo est quod ἀλλὰ τί πάθω, potest etiam verti, at enim quid faciam? vel quid igitur mihi fiet?

Col. 551 D. *Vaporem scilicet*. In cod. ms. legebam ἔγκατεσπαμένην τὴν πᾶσιν τῆς γῆς, sed emendandum est ἔγκατεσπαμένην τὴν βάσιν: vel certe ἔγκατεσπαμένην, *tractum, diffusum, atque compressum*; nam et ita Aristoteles aquam fluminum ac fontium gigni censuit intra terræ sinus ex aere et vaporibus in aquam solutis: ita ut aer vapores perenniter in

aquam commutentur et corpora illa et calorem illorum frigiditate loci expugnante densentur et crescant lib. i. *Meteor.* c. 13: Ἐπεὶ καὶ αἱ διὰ ψυχρότητα συνίσταται ὁ ἀπὸ τῶν ἀέρος εἰς ὕδωρ, καὶ τὸ ὑπὸ τῆς ἐν τῇ γῇ ψυχρότητος τὸ αὐτὸ δαί νομίζαν συμπάσκειν. Si aer ad vaporis naturam accedens ob frigus in aquam descendit supra terram, idem quoque ab ea qua in terra est frigiditate evenire ac fieri.

Col. 554 A. *Aperi os tuum*. Paulo aliter hæc scripta sunt Psalmo cxviii, 131: *Os meum aperi et attrahi spiritum*, itemque illud alterum ex Psalmo lxxx, 11: *Dilata os tuum, et implebo illud*, quod LXX dixerunt: Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Hieronymus ex Hebræo vertit, *Aperi os tuum, et implebo illud*, et in *Commentario* in i cap. Michææ de instinctu Spiritus sancti, et in exponendis Scripturis auxilio locum intelligit, vertens, *Aperi os tuum, et implebo*, eodemque modo Chrysostomus, in Psalmum cxviii.

IN ORAT. DE SANCTO BAPTISMATE.

Inscriptio hujus orationis in editione Augustana, an. 1587 et in ms. Can. fuit hæc, Λόγος εἰς τὸ ἄγιον βάπτισμα. *Oratio in sanctum baptismum*, in codice vero ms. doctissimi professoris regii Fed. Morelli, Et: τὴν ἡμέραν τὼν φωτῶν, ἐν ᾗ ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν. In diem Luminum, in quo baptizatus est Dominus noster. Diem Epiphaniarum dictum esse diem Luminum, ac φωτισθῆναι: idem valere, quod baptizari, docuit in Observationibus suis v. c. Jac. Billius lib. i, c. 20: inde oratio Gregorii Nazianz. Et: τὰ ἅγια Φῶτα.

Col. 579 B. In convivio. Antea legebatur, in votis, nec aliter Augustana edit. et Cant. ms. quam ἐν εὐχαρίᾳ: at doctissimi Morelli codex rectius ἐν εὐχαρίᾳ, in convivio: in his enim relaxatur animus, non in votis, neque in precibus, quam ob causam in homil. de Ascensione propria dicitur conviviorum hilaritas, ἐκπατὴς εὐφροσύνη. Clemens Alexandr. lib. ii. *Pædagog.* cap. 4, Christianos docet, πὺς γρηγορεῖ τὰς ἐνστάσεις ἀνίστασθαι, quomodo in convivio se relaxare et recreare oporteat.

Ibid. Igitur est Christus velut. Hæc substituiamus in locum illorum interpretis verborum, Natus igitur erat, quasi ante paucos dies, qui ante omnem naturam tam eam qua sensu percipitur, quam quæ mente cernitur, natus est. Non γὰρ vertimus spiritalem, vel intellectilem cum doctissimo Billio in simili Gregorii Nazianzeni loco de Nativitate, ubi hominem vocat προσκυνητὴν μικτὸν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης. mistum adorantem, Epoptam naturæ visibilis, intellectibilis Mysten: vocem enim Epoptæ Latinitati asseruit Tertullianus, et Tertulliano viri docti cap. adversus Valentinian. Cum Epoptas ante quinquennium insitulant, at opinionem suspensio cognitionis edificent. Et rursus paulo post, Ceterum tota in adytis divinitas, tot suspiria Epoptarum, totum signaculum linguæ.

Col. 582 C. *Corpori quod*. Immutaverat sensum interpres: nam et duo manuscripti consentiunt cum vulgato textu: at ille scriperat: Atque quæque quæ baptismati adhibetur, corpori quod baptismati benedictionem addit. Similis est sententia, Col. 584 B, Τὸ ὕδωρ ἀνακαταίρει τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀνοθένης γάρας εὐλογούσης αὐτό.

Col. 582 C. Sit et dicitur. Emendandum in Græco monueramus, prout suggerit ms. M., γίνεσθαι τε

καὶ λέγεσθαι, non ut Augustana editio et Cant. ms., λέγεσθαι τε καὶ γίνεσθαι: utrumque tamen favet Catholica de sacramento Eucharistiæ amplius quam quod Sifanus ediderat, corpus Christi dicitur et est: idem enim valet hic τὸ γίνεσθαι, quod in *Catechismo* μεταποιεῖσθαι, cap. 37, εὐθὺς πρὸς τὸ σῶμα διὰ τοῦ λόγου μεταποιούμενος. Porro addidimus ex tribus mss. οὕτως τὸ μυστικὸν ἔλαιον, ab interprete omissum, vel certe a typographo: sequebatur enim, cum sint res exigui pretii.

Col. 586 C. Et nostra mens. Adjecimus assensum præbens, et ex August. et duob. mss., quod ad sententiam complendam non absonum est, licet absit, a Cant. 5.

Col. 594 C. *Deum fortem*. Sifanus ediderat, ad Deum fontem viventem, at in August. et trib. mss. ισχυρὸς πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ισχυρὸν, τὸν ζῶντα, ut Psalmo xli. 3, ad Deum fortem, virum, quomodo et in vetustis codicibus Latine Vulgate legitur, et nuper Romæ correctum est: non enim potest ισχυρὸς fontem sonare, quantumvis ad situm sedandam sit fons commodus. Sunt qui putent dictionem istam ex Aquilæ editione in textum LXX irrepsisse, cum illi scripsissent tantum πρὸς τὸν Θεὸν ζῶντα: sed illi non videntur Hebræicam veritatem inspexisse, ex qua Pagninus ad verbum, *Sitit anima mea ad Deum, ad Deum virum*: nec commisisse alterutram vocem septuaginta probabile est, cum ita citent illos Nyssenensis hic, Basilii, Theodoretus, Damascenus, et Euthymius, et licet observavit Hieronymus vocem Hebræam, et ab Aquila verti *fortem* a LXX Deum, tamen hos quoque nonnunquam vertisse ισχυρὸν scimus ut Psalmo vii, 12. Ὁ Θεὸς κριτὴς δικαίος, καὶ ισχυρὸς. Deus iudex justus et fortis, et Isai. ix, 5, θαυμαστός, σύμβουλος, Θεὸς ισχυρὸς. Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis.

Col. 598 C. *Lancea baptismatis*. Emendavimus lectionem excusi et ms. Canteri τὴν αἰσπομάστιγιν, pro αἰσπομάστῃ, ut est in M.: sic enim scriptum est Num. xxv, 7, καὶ λαβὼν τὸν αἰσπομάστιγιν ἐν τῇ χειρὶ ἐστόλθεν: quod in editione Plantiniana Latine redditur, et accipiens pugionem in manu, intravit, ut in Vulgata Latina, et accepto pugione, ingressus est. In Vaticana Latina e Græco vox Græca retenta est, et copiens siromasten in manu. Tuentur interpretem Nysseni alii qui lanceam ea voce significari

contendunt, ut Budæus, qui jaciuli genus esse vult eo lib. III Reg. XVIII, 28 : Καὶ κατερέμνοντο ἐν μαχαίραις καὶ ἐν σιρομάσταις; ubi Vulgata : Et incidébant se cultris et lanceolis. Aquila etiam XXIII, Num., pro siromaste dicit λόγχην, contum. Symmachus ὄρου, lanceam. Hesychio est εἶδος λόγχης.

species lanceæ. IV Reg. II, 10; ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκατοντάρχοις τοὺς σιρομάστας : dedit sacerdos centurionibus hastas, ut est in Vulgata Latina, non pharetras ut in Bibliis Basiliensibus perperam vertitur. vol. Hebræa loci illius sæpius ὄρου, vel ζιβὺν exponitur hasta, vel lancea.

IN ORAT. DE RESURRECTIONE.

Col. 602 A. *Statim cælum.* Interpres videtur manuscripto codice usus, in quo esset ἐκ τοῦ πνεύματος; ἥνιν, quo pacto etiam in Cant. ms. legimus; at in M. vitiose ἐκ τοῦ πατρός : sed illud οὐρανὸν ἀδρόως τὴν Ἐκκλησίαν Zinus interpretabatur, statim Ecclesiam ut cælum exornant : sed emendationem nostram et Græcus textus suggerit, et confirmat similis apud Joan. Chrysost. homil. de Pentecoste : Οὐρανὸς γέγονεν σήμερον ἡ γῆ, οὐκ ἀστέρων ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν καταβάντων, ἀλλ' ἀποστάντων ὑπὲρ τοῦς οὐρανούς ἀναβάντων, ἐπιστῆθη ἡ γῆ ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος : Hodie nobis terra facta est cælum, non stellis de cælo in terram descendantibus, sed apostolis ad cælum ascendentibus, quia effusa est gratia Spiritus sancti; et homil. De adoratione sanctæ Crucis : Σήμερον ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἄλλος παράδεισος δείκνυται, τὸ πανάγιον ξύλον τοῦ τιμίου σταυροῦ ἐν μέσῳ προδίδω. Hodierno die Christi Ecclesia alter paradisi esse monstratur, quæ sanctum pretiosæ crucis lignum proponit.

Col. 604 A. *Πῶς σὺνελθεῖν.* Apud Isa. c. LXVI, 7, legitur tantum, πῶς ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὀδόνων ἐξήρπυσεν : at mss. Cant. et Mor. τῶν ὀδόνων αὐτῆς, doloris partus ejus. Ita quoque Vulgata Latin. ex Hebræo, antequam veniret partus ejus.

Col. 606 B. *Firmamentum.* Addidimus, quæ in Christo est; alludit enim ad illud Apostoli ad Coloss. II, 5, καὶ βλέπων ὁμῶν τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὁμῶν : et videns firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestra, cum aliqui Genes. I, 8, vocetur a Deo cælum τὸ στερέωμα, firmamentum. Sequentem locum, Ecquam terram restitimus, ut referatur ad id quod præcedit illud, dixit Dominus, quod Lucæ VII, 13, scriptum sit : Qui in corde bono et optimo audientes verbum retinent, et fructum afferunt in patientia. Tertius tangitur locus, Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem.

Ibid. In hac creatione. Legebatur antea, Solis lux est vitæ munditia, aer perspicua et præclara vivendi institutio; stelle virtutes : sed ordo postulabat ut a sole ad stellas, inde ad acrem et mare delaberetur.

Col. 605 A. *Ἐν ἀρχῇ ἔστιν αὐτῇ.* Subjiciebatur asteriscus, cum hæc ederemus, ut indicaretur hic deesse quædam, quæ nunc integriorem librum ex Regis Christianissimi nacta bibliotheca et alterum Theodori Canteri supplevimus. Ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀλλῃ παρὰ τὰς ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως γεγενημένας ἡμέρας, αἷς διαμετρεῖται ὁ χρόνος : ἄλλης κτίσεως ἔστιν αὐτῇ ἀρχὴ αὐτῇ : ἐν ταύτῃ γὰρ ποιεῖ, ὁ Θεός. — Interpres legisse videtur ἃ; διαμετρεῖται, non αἷς, quibus temporis cursum dimetitur.

Col. 606 B. *An non mundus.* Canteri ms. codex, Ἀπὸ σοὶ ὁ κόσμος γίνεται; An non mundi tibi sit hoc principium? at Regius, Ὅπως οἶον κόσμου : Vides qualis mundi tibi sit.

Ibid. C. *Mentem magnam.* Locus est Isaia x, 12, καὶ ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, et inducet super mentem magnam, super principem Assyriorum, in quem locum scribit S. Hieronymus : Secundum tropologiam cum Sama-

ria et Jerusalem Domini iram sustinuerint : tunc destruetur sensus magnus Assyrius, qui in tantum contra Dominum inflatus est superbiam, ut sapientia suæ existimaverit cuncta cessura; et paulo post, Quod autem de Assyrio dicitur, et ad hæreticorum superbiam, et ad diabolium referri potest; et Cyrillus lib. II in Isai., Ὡς γὰρ δὲ ἐπὶ καὶ διὰ τοῦ ἀρχοντος Ἀσσυρίων, καὶ διὰ τοῦ ἀρχοντος Βαβυλωνίων, καὶ διὰ τοῦ ἀρχοντος Μωάβ ἡ θεία Γραφὴ ἀναφέρει τὰ λεγόμενα ἐπὶ τὸν διάβολον. Νοῦν δὲ αὐτὸν ἐκάλεισε μέγαν, ἀντὶ τοῦ, ὑπεροχὴν ἔχοντα θεομύσητον. Sciendum est autem per principem Assyriorum, et per principem Babylonis, et per principem Moab, Scriptura sacra quæ dicuntur ad diabolium refert : mentem vero magnam ipsum vocavit, quod superbia Deo exosa sit inflatus.

Ibid. Quoniam igitur. Interpres ediderat, Quoniam igitur in corde tanquam princeps in regia sua mens creditur commorari. Tὸ ἡγεμονικὸν Latini apud Budæum, principatum animi, vertunt, Terullianus principale lib. De anima cap. 14, et cap. 15 : Jamque omnibus plures Christiani, qui apud Deum de utroque deducimur, et esse principale in anima et certo in corporis recessu consecratum, neque in capite concludi secundum Platonem, neque in vertice præsidere secundum Xenocratem, neque in cerebro curare secundum Hippocratem, nec in membranis, ut Sirato, et De resurrectione carnis, cap. 15 : Sed etsi in cerebro vel in medio superciliorum discrimine, vel ubi philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod Hegemonicon appellatur, caro erit animæ cogitatorium. Hieronymus, epist. 128 : Quaritur ubi sit animæ principale, Plato in cerebro, Christus monstrat in corde. Idem in cap. XXIII, Matth. Philo item Judæus in opus. De eo quod deterius potiori insidiatur, et Theodoretus lib. III de Providentia.

Col. 607 A. *Que cor istud.* Interp. quamnam iste draco in corde terræ : at hoc solum auctoris verba sonant, ut ipse Dei adversarius vocari intelligamus cor terræ, prout deinceps locutus est, tanta ἡ πονηρὰ καρδία κατὰ ταύτην ἐβουλεύσατο, et paulo post, ἐν τῇ μεγάλῃ καρδίᾳ ταύτῃ καρδία τῆς γῆς.

Col. 606 D. *Cæleste.* Ain tu cæleste, quod est in visceribus terræ? mendosa lectio; verior Henric. et Canter., ἐκείνου τοῦ πονηροῦ ἐνδίασμα, mentis illius male domicilium. Item, καθὼς ἡ προφητεία φησὶ. Locus est Isaia XLIV, 25, ἀποστρέψων πρόσωπον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν ματαιώσων : avertens prudentes retrorsum, et consilium eorum stultum faciens.

Col. 608 A. *Thy deopópor σάρκα.* Deiseram carnem aptius vertisset interpres, quam divinam carnem, ut legimus apud Basilium hujus fratrem in psalmo XLV, τὴν σάρκα λέγει τὴν θεοφόρον ἀγιασθεῖσαν : Carnem dicit deiseram sanctificatam, et homil. De Christi generatione, τὴν θεοφόρον ἐκείνην εὐσχησασθαι σάρκα, carnem illam Dei gestatricem constituere, in quem locum vide quæ annotavimus.

Ibid. D. *Mὴ δι' ἄρχας.* Corrige ex H. et C. Mὴ διὰ μακρὰς περιόδους τ. α. κατ' ὁρίσται; et ita exigit interpretatio Zini, ut legatur, et paulo post

ἀριθμῷ διαληφθῆναι τὸ πλῆθος, numero comprehendendi, ut apud Aristot. de Mundo, ἐπιφανεία διαλαβούσα τὸν σύμπαντα κόσμον.

Col. 609 B. Ἄνωθεν. Cant. ἄνωθεν καταβάτων, et paulo post, ἐν κακίᾳ νενοσθη. — Ibid. D. καὶ αἱ περὶ αὐτὸν ἀρχαὶ τε, legunt duo mss., et qui cum comitantur principatus, et potestates, non enim ἀρχόντες dixit, sed ἀρχαί, ut Rom. viii, 38, et Coloss. i, 16, et pro τῶν προκαθήμενῶν, in C. legitur τῷ προκαθήμενῳ, in Regio vero τῷ καθηγούμενῳ, una cum duce suo profigerentur. — Ibid., τοῦ ἀγαθοῦ κτίσις, et ita H.; sed Cant. κτήσις, boni possessio, vel acquisitio.

Col. 611 C. Consilio suo. Omisit τὴν ἐφοδὸν Zinnus, alter interpres, cuius verba proferit illustrissimus cardinalis Perronius in libro de Collatione Fontis eblaudi fol. 164, fidelius hunc locum vertit, sua dispositione et administratione præoccupat impetum violentum, ac sese oblationem ac victimarum offert pro nobis sacerdos simul et agnus Dei. Quando hoc accidit? Quando suum corpus ad comedendum et sanguinem suum familiaribus ad bibendum præbuit. Neuter tamen interpres integrum locum expressit, prout a Regio Henrico II et Canteri ms. exhibetur: nam et in excuso asteriscus nullum fuisse locum indicabat. Ὅτε βρωτὸν αὐτοῦ τὸ σῶμα, καὶ πότιμον τὸ αἷμα τοῖς συνοῦσιν ἐποίησεν· παντὶ γὰρ τοῦτο ὁπλὸν ἐστίν, οὐκ ἂν βρωθεῖται παρὰ ἀνθρώπων πρόβατον, εἰ μὴ τῆς βρώσεως ἡ σφαγὴ καθηγῆσθαι. Ὁ τοίνυν δούς τὸ σῶμα τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰς βρώσιν σαφῶς ἐνδείκνυται τῷ εἶδει τοῦ ἀμνοῦ τὴν θυσίαν ἐντελεῖ γαγενῆσθαι. Cum corpus suum discipulis ac familiaribus visendum et sanguinem bibendum præbuit. Cuius enim hoc perspicuum est, ab hominibus comedendum non posse, nisi antequam comedatur, mactatio præcedat. Qui ergo corpus discipulis suis in cibum tradidit, agni forma declarat sacrificium jam esse perfectum.

Ibid. D. Collibuerat. Κατὰ τὸ θαλητόν est editum pro eo quod est in H. et C. rectius fortasse κατὰ τὸ θαληθός, occultis. Paulo post emenda τὸν αὐτοῦ ἀμὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἡμῶν ἀμαρτίας.

Col. 615 A. Ἐχεῖς τὰς τρεῖς. Uterque ms. uberior, ἔχεις τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ τὰς τρεῖς νύκτας. Hinc subsecuta est vox, quæ sabbatum præcessit, et post illam sabbati dies. Σε quibus tres dies et noctes itidem tres conficiuntur. — Ibid. Πότε οὖν τοῦτο; Mss. πότε οὖν τοῦτο ἐγένετο; Quando ergo id contigit? et, κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου σαφήνειαν, secundum Evangelii declarationem. Non enim angelus, sed evangelista dixit ὅτι σαββάτων. — Ibid. B. Τοῦ μνημείου. H. et C. τὸν λίθον ἀπὸ τοῦ μνημείου, et τῆς ἀνατολῆς ὑποβαλεῖσθαι.

Col. 615 A. Sic erit et filius. Adjecimus hanc alteram partem comparationis ex Evangelio et ex utroque manuscripto. Paulo post ἐν ὑποθονίους ad verbum esset, in subterraneis: tamen ut vertit et auctor Latinæ Vulgatæ Philippiens. ii, 10, ἐπουρανίαν καὶ ἐπὶ γαίαν, καὶ ὑποθονίαν, celestium, terrestrium et infernorum.

Col. 615 C. Κατὰ τὴν πέμπτῃν. Duo mss. κατὰ τὴν πέμπτῃν ἐσπέρας, et μίαν καρματίζουσαν. — Ibid. Ἡ τοῖς συντεταγμένῳ. Mss. τοῦ αἰῶνος μὴ τοῖς τεταγμένοις τοῦ χρόνου μέτροις τὰ ἔργα· et rursum, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἔργων χρεὶαν καινοτομεῖσθαι· prout opus exigebant, ad opus usum. — Ibid. D. Ἐν τῷ χρόνῳ. Mss. ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τρεῖς, et καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ.

Col. 616 A. Emenda τοῦτο μὴν τοῖς εὐσεβέως, et βουλομένοις ὁμῖν. — Ibid. B. Ολορεῖ τὸ πᾶν. Mss. δύο ἐπισκιάσματα ὅλως ἐν τῷ σφραγισμένῳ ἐνδοθέν καταμροφωθέντος τοῦ πλάσματος, τότε ἀμφοτέροις, et αὐτὴν ἐκμύθεσθαι. — Ibid. C. Καὶ τὸ σῶμα. Deesse quædam indicatur, quæ suggeruntur ab H. et C., καὶ τὸ σῶμα ἀπτετα· δὲ ἀμφοτέρων φέγγει τὸ πάθος· ἀπὸ γὰρ, φησὶν, ἀπ' αὐτοῦ

λέπρα. — Ibid. D. Διεξιμένα τὰ θαύματα, et μοχλῶσις μὲν ἐστὶ μία.

Col. 617 A. Κατὰ αὐτόν. Mss. κατὰ ταῦτον ἐνεργεῖται· utrumque autem eodem tempore perficitur, divinitate per utrumque, etc. — Ibid. D. Περὶ τοῦ πάσχα. Mss. περὶ τοῦ πάσχα ὁμῶν, τοῖς Ἰουδαίοις νενομηθεῖσθαι παρὰ τοῦ Μωϋσέως τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτῃν τοῦ σελήναίου δρόμου περὶ ὁδόν. In lege de Paschate, celebrando sic a Mose quartumdecimum lunæ cursus circuitum præscriptum esse Judæis. Illud autem ἔξον τῶν πικρῶν, hērbis amaris vertit, quod nomen est nimis commune; πικρίδας enim Græci vocant lactucam agrestem; unde et Dioscorides lib. ii, cap. 166, τὴν ἀγρίαν θρίδακα πικράν τῇ γεύσει, lactucam agrestem ait esse gustui amaram. Gaza etiam apud Aristotelem Histor. animal. lib. ix, cap. 6, πικρίδα interpretatur lactucam agrestem. Plinius lib. xix, cap. 8, picroda vocat: at idem Gaza alibi apud Aristotelem et Theophrastum πικρίδα vertit amaraginem. Vaticana editio Exodi xii, sic esset hæc Græca Latine, καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται, et azyma super picrodes comedunt. — Ibid. D. Μὴ φοβεῖσθαι. Mss. μὴ φοβεῖσθε... μὴ ἤττασθε, et paulo post δι' ὀλίγων ἐπελευδοῦσθε.

Col. 620 A. Κατὰ τὸ προηγούμενον, et καθαρθεῖτε τῆς ἐμμεγέθους. — Ibid. B. Τῆς τοῦ ζυμοῦ βρώσεως καθαρῶς, τὸ δὲ αἶνγμα τοιοῦτόν ἐστι. Μοχ- que, κακίας μέλις ποιήσεται. — Ibid. D. Καὶ μικρόν τι πρὸς. — Ibid. Λαμπηδόρας. H. λαμπρὸν συμμίζει. C. συμπαρμίζει.

Col. 621 A. Τῷ ἡλίῳ· καὶ κατὰ διάμετρον τῷ ἡλίῳ φωτὶ καταλάμπει τὸ ὄν. καὶ π. πρὶν πάντα τοῦ κύκλου. — Ibid. B., συμβουλήν γενέσθαι. — Ibid., ὡς τῷ μὲν δοκεῖν. — Ibid. εἶναι τὸ παραφύλαγμα. — Ibid. C., οὐκ εἶπε τὰ καὶ τὰ πείσεται. — Ibid., προαγορεύον τὸ μέλλον, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαῖον. Sed quod necessario arcana quadam ratione debet enuncire, verbo docet, dum oportet. — Ibid., ἡμέρα ἐγερθῆναι. — Col. seq. A., καθαρῶς τὴν τὸν ὄντων ἀλήθειαν, et τέσσαραις προβολαῖς.

Col. 625 A. Per omnia. Hoc quoque deerat apud interpretem, cui similis locutio non longe abest (infra C): Ὡς εἰ, φησὶν, ὁ διὰ πάντων ἡμῶν. Tu es, inquit, qui per omnia commeas. Addidimus et duas periodos ab interprete ommissas ab illis verbis, quibus aperte mihi, etc. Paulo post scripserat interpres: In hac extrema parte manus est dextera tua, in illa sinistra: quasi legisset ἐν ἐκείνῳ ἀριστερά, non ἐν τῷ ἑτέρῳ ἡ δεξιὰ σου ὁδηγήσεται, quæ desumpta sunt ex illo versu 10 psalmi cxxxviii. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. Etenim illic manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua.

Col. 624 B. Τὸ ὑπερκόσμιον. Ita col. ead. D. ἡ μὲν γὰρ ὑπερκόσμιος λῆξις. — Ibid. B., ὡς αὐτομάτως. Aliter leguntur ista in H. et C., ὡς αὐτομάτῳ τῇ διανοίᾳ σου τῇ περὶ τῆς θείας δυνάμεως τὸ σχῆμα. — Ibid. C. Mss. ἐπὶ τὰ πέρας τῶν ὄντων ἔγχαρσις. Μοχque καὶ σύνδεσμός πάντων γινόμενος, καὶ πάντα. — Ibid. D., σταυροῦ. Corrigendum ex mss. τοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνησιν.

Col. 625 A. Οὐ παραδέχεται. Emenda, ex mss., οὐ παρέργεται, et paulo post, οὐ τὴν ὁδὸν ἐξάπτουσι, ex H.; nam ea verior lectio, quam Cantabrigiæ, ἐξαπλοῦσι, explicanti, et κεραλαὶ ἐκ τοῦ σχήματος ὀνομαζούσι, H. et C. — Ibid. Ὅτι ἐκείνῳ. Mss., οὐ ἐκείνός ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ πάντα, et ὅς τὴν αὐτοῦ. — Ibid. B., τοῖς διορατικῶς θεὸς σταυρὸς θεὸς λόγος τὴν παντοδυναμίαν· sed recepta i. cilio verior videtur, hoc sensu, ut apud perspicaciores Theologi munere crux fungeretur, dum omnipotentem illius vim, qui in ea sese ostendit, quique in omnibus est omnia, figura sua prædicaret. Interpres legisse videtur θεοφόρος, non θεολόγος. — Ibid. Ἀριθματίας duo mss., ut Matth. xxvii, 57. —

Ibid. Emenda καθάρην περιτρίψιν αὐτῷ, et ὁμοίως ποιῆν καὶ βουλεύεσθαι: idem nos quoque præstemus ei animo voleamus. — *Ibid.* D. Ὁραν ἀναθῶ. Mss., ὅταν ἀναθῶμαι, τότε σοι ἔξεστιν ἄπασθαι μου, τούτῳ μὴ τὴν σωματικὴν καὶ δουλικὴν μορφήν ἐν τῇ σεαυτοῦ πίστει ἀνατυπῶν, ἀλλὰ τὸν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς ὄντα, καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα, καὶ Θεὸν ὄντα Λόγον τοῦτον, προσκύνει, μὴ τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Ἀκούσωμεν τί ἡμεῖν. — *Et col. seq. A.* ὅς ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. — *Ibid.*, πᾶσαν τὴν φύσιν, ἧς, omnem naturam. *Ibid.* B., νόσον εἰς τί σοι ἡ πικρία τοῦ βίου μετασχιυάσεται.

Col. 632 A. Φασι δὲ τῇ πρώτῃ. Vitiosa interpunctio cum mendo efficit ut a Latinis Græca dissideant; Canteri codex emendator legit, οὐ εὐαγγελίσταί τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων φασι, ἄδον τῇ πρώτῃ. Porro ut ambiguitas omnis tolleretur, quæ lectorem perturbare posset, ὅτι σαββάτου verito sero sabbati, non vesperi sabbati, aut vesperi sabbatorum cum Sifano: siquidem paulo post sit Gregorius evangelistam non dixisse ἑσπέρια σαββάτου, ut vesperam diei sabbati posses intelligere, sed ὅτι σαββάτων, sero sabbatorum, ut sine hebdomadæ innueret quod exemplis confirmat de significatione vocis ὅτι, quæ quidem in suum Commentarium in Lucam transulisse videtur S. Ambrosius in cap. xxiv Lucæ: Denique Græcus sero dixit, hoc est ὅτι, Sero autem et horam in occasu diei, et cuiusque rei significat tarditatem; quomodo si dicas: Sero mihi suggestum est, id est tarde. Sero venit is, qui post præstitutum tempus advenit; et licet mane venerit: sero est tamen, ubi agendi tempus emensum est. *Et D.* Hieronymus epistola 150, quæst. 4: Mihi videtur evangelistam Matthæum, qui Evangelium Hebraico sermone conscripsit, non tam vesperè dixisse quam sero, cum qui interpretatus est, verbi ambiguitate deceptum non sero interpretatum esse, sed vespero: quamquam consuetudo humani sermonis teneat sero non vesperum significare, sed tarde. Solemus enim dicere, Sero venisti, id est tarde. Cæterum quod idem in eadem epistola, quæst. 3, tradit in quibusdam Græcis exemplaribus hoc capitulum Marci non reperiri, quod incipit, Surgens autem mane prima sabbati, cap. xvi,

vers. 2, confirmatur a Nysseno, infra, col. 644-45, neque enim totum illud caput Marci decimum sextum abesse vult, sed illud capitulum. Veteres enim κεφάλαια, capitula, vocabant particulas illas in quas Evangelia distribuerant, et quas in canones certos digesserant, quos præfixos habes Commentario S. Hieronymi in Matthæum, t. III ultima edit. Parisiensis.

Col. 638 A. Nam si lux. Notatus locus Proverb. xiii, 9.

Col. 643 C. Sero sabbatorum. Sifanus scripserat, vesperæ sabbatorum, illucescente in una sabbatorum conspectus. Atqui non dicit evangelista vesperem aut vesperam illuxisse, ut perperam vertit Erasmus Matth. xviii, 1, sed ὅτι σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, quæ ex sententia Gregorii superius explicata sic Latine reddi debent, ut edidimus. Illud enim ἐπιφωσκούσῃ jungendum est cum ἡμέρᾳ, quæ vox ἑλληνικῶς loquendo intellecta est. Sic apud Herodotum in Thalia, ἡμῆρα διαφωσκούσῃ cum primum illuxisset.

Col. 646 C. Atque illos quidem. Corrigendum in Græco excuso, et in utroque calamo exarato Cam. et Mor. καὶ τὰς μὲν, τὰς δὲ, prout exigit etiam altera interpretatio, quæ in margine erat addita, quam et secuti sumus, expuncta illa Sifani, atque illis quidem duos viros astitisse.

Col. 652 D. Hoc est sapientia. In editione Augustana pag. 214, legitur ἐν ἡμέρᾳ εὐπορούνης ἀμνηστίας κακῶν, et annotatur Ecclesiast. vii, v. 15, ubi tamen hoc tantum ostendimus. Ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθούνης (ἧς) ἐν ἀγαθῷ. In die bonitatis vite in bono: sed verisimiliter est speculasse locum Ecclesiastici ii, 26, Ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθῶν ἀμνηστία κακῶν. In die bonorum oblivio malorum, ut, quod sæpe accidit aliis quoque Patribus, οὐ κατὰ τὸ ὄρθον, ἀλλὰ κατὰ τὴν διάνοιαν scripturam citasse Gregorius videatur; paulo post (*col. seq. A.*) nunc a vita morx deletur; et quod sequitur membrum addidimus ex editione Augustana: recte quippe vita mortis, fini vitæ lignum opponitur. Rursus τὸ τὸν veritatem non potius præbet, sed irrigat, ut Gen. ii, 6, fons ille ἐπιὸ τὸν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, terræ faciem irrigabat.

IN ORAT. DE CHRISTI ASCENSIONE.

Col. 691-92, initio. Periodum perperam versam immutavimus. Ex quibus omnibus iudicat primum oportere, ut bene initiatius evadas ovis boni Pastoris, et ad divinæ doctrinæ pascua et fontes dueducaris, sepeliarisque cum illo per baptismum in mortem, quæ tamen non est mors. Κατήχησις non satis exprimitur voce initiationis, sed ab Ecclesia Latinitate donatum est verbum catechizandi, ut apud Augustinum lib. De catechizandis rudibus, et Vulgata ad Gal. vi. Ab eadem mente illud est Clementis Alexand. lib. i, cap. 6, *Pædag.*: Ἡ μὲν γὰρ κατήχησις εἰς πίστιν παρῶναι: πίστις δὲ ἅμα βαπτίσματι, ἅγῳ παιδεύεται Πνεύματι. Catechesis enim sive quæ per auditum suscipitur institutio ad fidem deducit: fides autem simul cum baptismo docetur a divino Spiritu; et iii Sarom.: καθάπερ καὶ τῷ διὰ τῆς ἀληθοῦς κατήχησις γεννηθῆναι κατὰ τὴν πίστιν: quemadmodum et illi qui per veram catechesin genuerit, merces est quedam a Deo proposita.

Col. 691 C. Fundavit, et effecit. Ambiguitas vocis διδοῦς abduxit interpretem a genuino sensu auctoris: scripsit enim, fundavit, et super flumina præ-

paravit eam, ut haberet aditum opportunum. Atqui διδοῦν hic appellat Gregorius, quam διέξοδον ὁδῶν Psalmorum auctor psal. i, 3, τὸ περιετρεμένον κατὰ τὰς διέξοδους ὁδῶν, secus decursus aquarum, et Philoni Judæo idem est διέξοδος quod διόδος. Basiliius homil. i in Hexæm., Κἀν γῆν κατὰ ἐαυτὴν εἶναι δῶμεν, καὶ ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτῇ ἀποσαλευθῆναι εἰπωμεν, μηδ' αὖ ἀναγερθῆναι τῆς εὐσεβοῦς διαβολῆς, ἀλλὰ πάντα θεοῦ συγκαταλεῖσθαι ὁλοκρῆν τὴν δύναμιν τοῦ χριστοῦ. Quin etiam sive per seipsam consistere, sive super aquas stabilitam dixerimus, non discernamus a pia sententia, sed simul omnia per ejus, qui condidit, contineri potestatem fateamur. Habes hic exemplum verbi ἀποσαλευθῆναι ea notione accepti, quæ in vulgatis Lexicis explicatur, quale Thezaurus lingue Græcæ auctor requirebat. Paulo post, si legisset non εὐλογία, sed εὐδαίμωνια: sed hic auctor ad verba psalmi xxiii, 5, Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari.

IN ORAT. DE S. STEPHANO.

Expressus est Græcus hujus orationis textus ex Augustana editione, an. 1587, apud Mich. Mangerum, quam multis annis præcessit Laur. Sifani Latina interpretatio. Ejus in margine annotatum ab illo fuerat in illum locum, col. 707 A, quid circa veritatis, τὸ παρὲν fuisse, in exemplari quo usus erat, in altero παρὲν, quæ lectio tolerari potest, inquit, et est facilius, ut sit sensus, omissa veritate, quæ est in Stephano, tollis ipsum Stephanum qui continet veritatem tanquam vas : sed hæc minus convenit similitudini quæ subicitur. Ego vero posteriorem lectionem retinendam censeo, quam et Augustana editio, et v. c. Theodori Canteri codex ms. et alter doctiss. Federici Morelli regii professoris exhibent, quæque magis cum præcedentibus convenit, ubi dicitur σκευὸς τῆς ἀληθείας Stephanus, præsertim cum τὸ παρὲν non habeat εὐστόν, vel alium quempiam casum sequentem. Sifanus scripserat, quid circa instrumentum veritatis malignitatem exerceat, atque omisso eo quod instat et urget, tollis id quod se præbet atque injuriæ opportunitatem est, quale quiddam canes faciunt. Huc referri posset ille apud Gabriam apologus asini, qui bajulans simulacrum argenteum, sui honoris gratia populos genu flexo adorare censebat, moxque ab agasone percussus audivit, Ἦκουσεν, οὐ θεὸς σὺ, τὸν θεὸν δ' ἄγεις. O stulte, non es tu Deus, sed fers Deum. Ut igitur ineptus esset, qui coleret jumentum gestans mysteria, non ipsa mysteria : sic et ille qui præconem aut gerulum veritatis oppugnat, non ipsam veritatem.

Col. 710 C. lin. 14. Sifanus scripserat, avertendis malis sacrificari solitus caper : quamobrem annotaveram pridem hunc caprum sacrificatum apud Judæos non fuisse, verum dimissum atque ideo τὸ ἀποποιῶν appellatum, quæ vox in Vaticana editione vertitur emissarius, et in Vulgata Latina ex Hebr. non aliter designatur. Substituit igitur vocem emissarius corrector typographicus, sed illa verba sacrificari solitus non sustulit. Usus est et emissarii voce B. Hieron. in cap. iii Sophoniæ Græcorum commentariis in Latinum sermonem convertens : Offert Aaron pro populo hircum emis-

sarium, atque viventem, et imprecatur ei cuncta peccata populi, traditque eum in manus hominis præparati, et mittit in eremum. Fefellit hoc interpretem nostrum, quod ἀποτίμειν sit Hesychio τὸ ἀποκαθάρσθαι, expiare, et ἀποποιῶναι δαίμονες malorum depulsores, defensoresque pestium et calamitatum apud profanos, qui et ἀλεξίταχοι, et ἀποτρόπαιοι, apud Pollucem : sed hic caper sic appellabatur, ὥστε ἀξιοποτιῶναι εἰς τὴν ἀποποιήν, καὶ ἀφῆσαι αὐτὸν εἰς ἔρημον, Ut emittat eum in emissionem, et dimittet eum in desertum. August. quæst. 55 vocem Græcam retinuit, et Theodor. quæst. 22 in Levit. monet Symmachum vertisse ὥστε ἀποτίμειν αὐτὸν εἰς τὴν ἀποποιήν. Aquilam vero τράγον ἀπολούμενον εἰς ἔρημον. Male igitur interpres Nyseni et Langus apud Iustinum in Dialogo, pag. 291; Commelin. ἀποποιῶν exponunt malorum depulsores, aut ærumnas avertentem, qui simpliciter est emissarius caper.

Col. 715 D. Qui capti sunt. Interp., qui obtusos oculos habent : atqui non lusciosos, sed plane cæcos intelligit. Paulo post in edid. Augustana varia lectio erat in marg. διεπλάσσειν, in textu vero διδάσσειν, diduxit.

Col. 717 A. Πῶς γὰρ ἔστιν. Delenda est conjunctio γὰρ quæ aberat etiam a ms. doctiss. Canteri, et ab altero Augustano, tum subjienda in fine periodi interrogationis nota : licet excusum fuerit in textu Mangeri ὁλόμειθα ποῖς οὐκ ἐνδέχεται μὴ ἐν τῷ φωτὶ γενέσθαι τὴν τοῦ φωτός θεωρίαν ποῖς γὰρ ἔστιν ἀπὸ τοῦ; Sed hæc lectio minus apte coheret cum superioribus.

Col. 719 D. Ut quidquid in hac. Annotarat interpres in margine, locum hunc corruptum videri in utroque manuscripto, quo utebatur, seque conjectura ductum ita vertisse : nos in aliis duobus Canteri et Morelli præter id quod Augustana editio præ se fert, nihil offendimus, in qua tamen illud ἐν τούτῳ videtur emendandum ἐν ταύτῃ ut cum εἰχόνι conveniat : principalem autem formam intellige τὸ ἀρχέτυπον, exemplar, unde imago exprimitur, aut quod imago representat.

IN ORAT. DE S. THEODORO MARTYRE.

Titulus huic orationi præfigebatur in codice ms. Regis Henrici II, insignibus ornato, Ἐρχόμενον εἰς τὸν ἕρπον μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Θεόδωρον τὸν Τύρωνα. Apud Surium tomo VI exstat, Martyrium sancti et gloriosi martyris Christi Theodori Tyronis ex Simeone Metaphraste : dictus autem est Tyro, quod militavit in Oriente sub præposito Brinca ex legione Marinaritarum, et hoc pacto distinguatur a Theodoro ductore militum, qui Licinio imperante capite truncatus est, et de quo agunt Græci 7. Februarii. Exhibet idem Surii tomos homiliam Nectarii in laudem hujus sancti martyris, et alteram Nyseni ipsius ex interpretatione Petri Francisci Zini Veronensis.

Col. 736 C. χωρητικὸς. Regius H. codex καὶ χωρητικὸς οὐρῶντες. Χωρητικὸς, idem est qui ἀγρότης sive ἀγροίκος, rusticus unde τὸ χωρητικὸν πλῆθος,

rusticana multitudo apud Plutarchum in Pericle, et χωρητικῶς, rusticorum more : quod autem apud Pollucem legitur χωρητικὸς, et χωρητικὸν cum η, mendose scriptum arbitratu auctor Thesauri Græcæ linguæ : rectius autem apud Suidam scriptum χωρητικός, neque enim causa est ulla cur hæc vox, η in secunda habeat syllaba potius quam χωρητικός. Est etiam in usu χωρηικός et χωρηικός apud Synesium in Epistolis, atque ita fortasse melius hic scriberetur καὶ χωρηικός. Et col. seq. B. absque dubio ex mss. emendandum est καὶ γωρῶσαντες τὸν τῆς εὐσεβείας καρπὸν. Est et varia lectio in Regio, καὶ ζηλώσατε τὸν οὕτω προτιμώμενον τῇ γνώμῃ, et imitamini consilium ac propositum ejus qui ita præ cæteris honoratur.

Col. 737 B. Emendandum ὅπως καλλίστη καὶ μεγ., et mox, C. τῆς φύσεως ὧν, Zinus vertit quamvis ex ea-

dem naturæ materis constat. ἢ καὶ ἀναγράφει Ms. H. εἰ καὶ ἀναγράφει περιτυχὼν ἐκ τοῦ παραδόξου, licet ex opinato, dum aperitur, in illud incurral: sed conjectis oculis in deformitatem earum rerum, quæ illis sunt, magna oppletus modestia et humanæ naturæ, etc., in H. erat ἐπιβαλὼν δὲ τῇ βίῃ.

Col. 740 A. Δῶρον. Ms. H., εἰς δῶρον ὁ χροῦς λαμβ. — Ibid. C., χαριτωθὲν οὕτως ἐστὶν ἐράσμιον καὶ ἡδὺ καὶ ἀναμφισβήτητον, et ita legit uterque interpres. — Ibid. C. Ἐκ τῶν γαιρωμένων. Sifanus ita, propter ea, quæ apparent; at ms. H., ἐκ τῶν ὀρωμένων, τοῖς ἀοράτοις. Zinus, Ex his ergo, quæ videmus, ea credimus, quæ non cernuntur.

Col. 741 B. Τοῦ δεσπότου. H. τοῦ βασιλέως, et paulo post, θεοῦ μὲν λέγων οὐκ οἶδα. — Ibid. B. Μέλος τὸ σῶμα. H. Μέλος τοῦ σώματος, χρωστικῶ τῷ πτίσαντι, per singula enim membra corporis patientiam debeo creatori. — Ibid. D. σὺ δὲ, ὡ νηπιώδῃ, et ὁμολογῶν θεῷ.

Col. 744 B. Οὐδ' ἐσπούδασε. H. οὐδ' ἐσπούδασε λαθεῖν, ἀλλ' ἐκδηλος ἦν. — Ibid. D. Emendandum ἐπαγγελίων καταπαύοντε. — Ibid. Καὶ τὴν περὶ-

ρη. H. καὶ τὴν πορφύραν τὴν σκοτεινὴν αὐτοῖς καὶ πενθήρη ἐκείθεν.

Col. 745 A. Κροπῶλαι. H., κροπῶλαι τινες μολυνόμενοι, καὶ τοῖς ταυτῶν ἐρυθραίνόμενοι αἵμασιν· μετὰ ταῦτα. Zinus sic expressit, et sanguinis tabbiantquam laniones quidam inquinantur. — Ibid. C. Ἐκμαζε H., ἔκμαζε μάλλον πρὸς. Zinus agnoscit hanc lectionem, in confessione religionisque magis ipse perstaret. — Ibid. Emenda, εὐδηρώμενον, et paulo post, D. ὁφθαλμοὶ αἰθέρι ἐνδίαται.

Col. 748 A. Emend. πολεῖται δὲ καὶ ἀδελφοὶ καὶ συγγεν. — Ibid. D. λυσσῶν. H. λυσσώδης καὶ.

Ibid. B. Μαρτύρων. Regius H. codex addebat Κάλεισον τὸν συνώνυμον καὶ ὑμνοτρόπῳ σοι Θεόδωρον, μετὰ πάντων Advocat eum qui eodem nomine iisdemque moribus ornatus vixit. Theodorum. Quibus verbis indicare videtur S. Theodorum ductorem militum, de quo initio notarum in hanc orationem diximus. — Ibid. C. θαυμαστὴ καὶ ὑπερλαμπρὴ ἐν τοῖς μάρτυσι θάλλον ἀποδεικνύει. Sifanus πολεῖται perperam vertit respublica Christianorum; melius Zinus, Christianorum vita, tanquam in frugifero solo præclaram et admirabilem ad finem usque segetem ferat.

IN ORAT. IN XL MARTYRES.

Col. 755 A. Quorum tantum. Discessimus a verbis interpretis, quorum non solum audimus voces ipsis omni sermone clarius exponantibus miracula, et secuti sumus codicis Morel. lectionem, λόγων παντὸς εὐτονώτερον διηγούμενον, corrigentes ex conjectura διηγούμενον: sed veriorē suppediavit alter ms. Canteri, παντὸς λόγων γεγωνότερον διηγούμενον τὰ θαύματα, miracula enarrantium. Hoc est, quemadmodum celos ait enarrare gloriam Dei David, et diem diei verbum eructare, sic et locus et dies, et sollemnis hæc martyrum memoria tantam non edita voce proclamant eorum miracula. Illud enim αὐτῶν, ex Hebraismo παρέλκει. Athanasius, Contra Arianos orat. III p. 201: πάντα ὁμολογούντα δ' ἐαυτῶν ὡς φάλλει Δαβὶδ· Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται ὁδὸν Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ζοροβάβελ ὁ σοφὸς λέγει· Πᾶσα ἡ γῆ ἀλβείαν καλεῖ. Omnia enim Creatori consentiunt, ut canit David, et Celi enarrant gloriam Dei, » quemadmodum et sapiens Zerobabel ait, » Omnis terra veritatem clamat, » aut ut Vulgata vertit, invocat.

Ibid. C. Et quoquo versus. Non ut antea et ubique ratam ac legitimam partem accipiunt. Decepit interpretem verbum καταμερίζοντα, quasi valeret idem hic quod μερῖβα δέχεσθαι cum potius hic intelligendum sit reliquias martyrum in diversa loca dividi, sic tamen ut qui unius vicesimi tantum martyris ossa recipit, reliquos etiam triginta novem recipiat, eademque ratione qui tricesimi; et, ut ait S. Basilii Nysseni frater, de his ipsis martyribus verba faciens: Οὐκ ἐνὶ τόπῳ ταυτοῖς καταχέουσιν, ἀλλὰ πολλοῖς ᾗδῃ ἐπιγενομένους χωρίοις, καὶ πολλὰς πατρίδας κατακομήσαντες· καὶ τὸ παράδοξον οὐ κατὰ ἓνα διαμερισθέντες τοῖς δεχομένοις ἐπιφοιτοῦσιν, ἀλλ' ἀναμειχθέντες ἀλλήλοις ἡνωμένως χορεύουσιν· Non uno loco se concluserunt, sed in multis hospitio recepti nullorum patrias ornaverunt; quodque permixtum est, non singulatim divisi, ad eos ventitant a quibus recipiunt, sed inter se commisti conjunctim choreas agunt. Idem S. Ioan. Chrysostomus scribit de reliquiis martyrum Ægyptiorum in varia loca dispersis tractatu in martyres Ægyptios: Οὐ κατέλειπον ἐν τῇ πόλει τὸ μέγα τοῦτο τοῦ Θεοῦ

δῶρον, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξέμεψαν τοὺς τῶν ἀγαθῶν θησαυροὺς· Nequaquam ingens hoc Dei munus civitate sua concluserunt, sed in omnes terræ partes bonorum thesauros emiserunt.

Ibid. D. Fides optima. Legisse videtur interpres, ut erat in Cant. ms. ἀριστίνδην οἱ πάντες, ex optimis universi electi, non ut erat in ms. Morel., πίστιν ἀρίστην· emendandum autem πίστις ἀρίστη, οἱ πάντες ἐξαιρεγμένοι.

Col. 759 A. Genibus flexis. Exprimendum fuisse corporis gestum ac statum censuimus ab interprete omissum: nam et hunc morem fuisse Christianorum militum, cum publice orarent, ut genus flecterent, constat ex Justinii Apologia II, ubi de impetrata simili pluvia Christianorum militum precibus agit: Ῥήσαντες γὰρ ταυτοῖς ἐπὶ τὴν γῆν οὐχ ὑπὲρ ἑμοῦ μόνον ἐκτεθήσαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ παρόντος στρατεύματος. Nam proficientes se in terram non pro me tantum, sed et pro exercitu, qui ibi aderat, universo precati sunt. Eusebius idem lib. V, c. 5, Ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολεμικοὺς παρατάξει· γόνυ θέντας ἐπὶ τὴν γῆν, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἡμῖν ἔθος, ἐπὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκεσίας τραπεύσθαι· In ipsa acie contra hostes instructa genibus humi positus, ut nobis, cum oramus, in more est, se ad preces Deo adhibendas convertisse dicuntur.

Col. 762 B. Lampadarum. Interpres, inter se coenitium et quasi consolatarum. Ezechielis I, 13, non aliter legitur, λαμπάδων συστραφόμενων ἀναμύσσον τῶν ζώων. Ubi vertit e Græco Hieron., lampadarum discurrentium in medio animalium; et in Commentar. : Quomodo igitur crebris micat ignibus æther, et in ictu oculi atque momento discurrunt fulgura, et revertuntur. Locus autem Sapientie xiii, 15, sic exhibetur a ms. Mor.: Ἐξ μεγέθους καλλονῆς χτισμάτων καὶ τὸ ἐν χρυπτῷ κάλλος, et ita vulgata Lat. A magnitudine enim speciei et creatura cognoscibiliter poterit Creator horum videri, et Vaticana editio Lat. e Græco: A magnitudine enim speciei: at in Complutensi et Plantiniana ex γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς χτισμάτων. Interpres Sifanus nactus erat codicem similem libro Canteri, in quo scriptum erat ἐξ μεγέθους καὶ καλλονῆς χτισμά-

των, ex magnitudine et pulchritudine creaturarum.

Ibid. C. O qui præclare. Admonueram in Morelli codice scriptum fuisse absque ulla exclamatione, οὐ καλὸς τοῖς σωματικαῖς, et οὐ καλὸς μετεψυχόντες, ac proinde interpretandum, visi sunt qui præclare, corporeis tropæis exercitati sunt, qui peritiam bellandi in aciem adv. diab. instr. transtulerunt; typographus autem lectionem codicis Canteriani expressit, quam interpres secutus ediderat. O præclare corporeis tropæis exercitati! a qui peritiam bellandi in aciem aduers. diabolum instr. transtulistis! Addidimus paulo post, neque arca galea ocreisque muniti, e Græco Morel. codicis, nam ab altero ms. aberat, sed emendandum est κνημῖσι, pro κνήμῃσι.

Col. 763 B. A sanctis angelis. Hæc quoque sunt adjecta e Græco Morel., quæ Canteri codex et interpres Sifanus non agnoscunt; sed conveniunt cum sequentibus: Quæ enim angelis in mundo hominum constatum est spectaculum, et cum verbis Apostoli I Cor. iv. 9. Spectaculum factissimum mundo est angelis. Angelos enim spectatores esse fautoresque nostrorum certaminum, et applausu victores prosequi sæpe sancti Patres declarant, ut Joan. Chrysostomus hom. 12 in I Corinth. : Τὰ δὲ ἡμῶν παλαίσματα τοιαῦτα ὧς καὶ τῆς ἀγγελικῆς, θεωρεῖται ἕξιναι· nostra autem lucta et certamina sunt ejusmodi, ut digna sint, quæ spectentur ab angelis, et tractatu Panegyrico in Susanam, 'Ο ἀγωνιστῆς τοῦ πνεύματος προσεῖχε τῇ πόλει, καὶ ὁ δῆμος ἀγγέλων ἐπικρυφὸς ἰδεῖν. Agonistha de celo luctum attendebat, et angelorum turba prona spectabat.

Col. 766 A. Ubi est mors. Ita quidem scriptum est I Cor. xv. 55, et in textu Nysseni apud codicem Morelli, Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, ἡδὴ, τὸ κέντρον; at in altero Canteri lectio est, quam typographus hic expressit et interpres Sifanus, Ubi stimulus tuus, o mors? ubi victoria tua, o inferne? Apud Osee prophetam, quem citat Paulus, ita se habet locus, Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου, ἡδὴ; Rursus contra vero in sequenti periodo lectionem exhibet excusus liber codicis Morelliani, cum nostra interpretatione; Canteri vero alter hanc prae se tulit: καρπὸς ξύλου, εἰ ἀβλύωτερον, εἰ εὐτελέστερον ξύλου; unde Sifanus verterat, fructus ligni (quid miserius, quid vilis ligno?) fructus coloris, etc.

Ibid. Et maturum. Confusa erant et perturbata hæc epitheta in interpretatione Sifani, quod esset oculis et gustu pulchrum et maturum: duo manuscripti conveniunt in lectionem quam expressimus: Genesis tamen iii. 6, dicitur lignum illud fuisse καλὸν εἰς ὄρασις, καὶ ἀραστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὄρατον τοῦ χαγαγοῦσαι· bonum ad escam, gratum oculis ad videndum, et speciosum ad intelligendum. Ambrosius lib. de Paradiso, cap. 15, vertit bonum ad manducandum; gratum oculis ad videndum, et speciosum ad intinendum. Cum autem ὄρατον jungat cum gustu, maturum potius aut tempestivum intellexisse videtur, aut delectabilem fructum Gregorius, quemadmodum Latine reddit Hieronymus ex

loco illo Genesis in commentario in Lament. Jeremie: Vidit quod bonum esset ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectusque delectabile.

Ibid. B. Unum illis. Sifanus ediderat, unum solum nempe Christus (cordi erat), omnia respicerunt, et incluserat duas illas voces virgulis, fortasse de suo additas, ut defectum verbi suppleret, quod abesset ab ejus apographo vox ἀγαθόν, quemadmodum et a codice Canteri, sed eam alter Morelli liber suggestit.

Ibid. D. Frigus quod vel ipsos. Hæc addita sunt ex ms. Morelli; nam ab altero Canteri aberant et ab interpretatione Sifani. Porro eadem opera tractant quæstionem philosophi, utrum animalis sint capilli, et ungues, in quibus acrem aliquando sensum doloris capimus, unde vitam iis messe contendunt quidam. Vide Commentarios Conimbricensium in I Aristot. De generat. et corruptione.

Col. 767 C. Perinde quasi tum publicis. Minus apta erat historiae veritati Sifani interpretatio, qui publicis tum balneis vacabat. Enimvero nimis frigidum fuisset hoc balneum, ut Romanis aiebat Jugurtha rex: sed ut alibi dicuntur tanquam floribus insidere prunis, et quasi in pratia versentur, in mediis tormentorum cruciatibus exsultare martyres: Ita hic non aliter ac si ad publicum thermarum balneum prosilirent, in lacum illum se dicuntur immergere. Sane a ms. Morel. aberat conjunctio ὥστε, non item a libro Canteri.

Col. 770 C. Si victor. Dum studet varietati dictionum interpres, vertit νικητής καὶ τροπαίου φέρος, signifier et tropæus; at signifier dicitur, qui vexilla fert, non qui victoriam reportat, et τροπαίου φέροι sunt qui et τροπαίου φέροι dicuntur, eratque unum ex epithetis sive titulis imperatorum Romanorum. Chrysostomus serm. 1. de Anna, pag. 957 edit. A. Stephani: Οἱ τὰς δεξιὰς γράφοντες τῷ βασιλεῖ οὐκ ἐντιθέσιν ἐν ὄνομα μόνον, ἀλλὰ τὸν τροπαίου φέρον, τὸν ἀδύνατον, τὸν αὐτοκράτορα, καὶ πολλὰ ἑτέρα προσθέντες. Qui libellos supplices offerendos regi scribunt, non unum inserunt nomen, sed Triumphatorem, Augustum, Imperatorem et alia multa cum istis addiderint. Apud Evagrium lib. ii. historiae. c. 9: Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Ἀέων Εὐσεβῆς Νικητῆς Τροπαίου φέρος Μέγιστος Ἀεισέβαστος. Imperator Cæsar Leo Pius Victor Triumphator Maximus semper Augustus. Justinus quæst. 99, ad Orthod.: εἰς ἀπάντησιν αὐτῶ ἐκ τοῦ πόλεμου τροπαίου φέρον ἐπανερχομένῳ. Loquitur de Jephthe, qui reportata victoria triumphans e bello revertebatur.

Col. 771 B. Domine, memento. Addebantur hæc in ms. Mor. quæ aberant ab altero Cant. et ab interprete, desumpta ex Lucæ xxiii. 42. Porro Genes. iii. 24, legimus, καὶ ἐταξε τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογὶν ῥομφαλὴν τὴν σφραγισμένην. Et collocavit Cherubim, et flammeam romphæam, quæ vertitur: sic enim essent illud epithetum vulgata Biblia e Græco et ex Hieronymo in i. Sophonie et epist. 155; at Ambrosius in Psal. cxviii. octon. 5, cum Vulgata Latina, versatilem.

IN ORAT. DE S. MELETIO.

Orationi huic funebri dabat hunc titulum Morelli codex, εἰς Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας ἐν Κωνσταντινουπόλει τελευτήσαντος. In Meletium episcopum Antiochie, qui Constantinopoli excessit e vita, testatur id Socrates lib. v. cap. 9, qui et hanc rationem in eadem urbe habitam scribit: Τότε δὲ

καὶ Μελέτιος ὁπῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος ἀββαστία περιπεσὼν ἐτελεύτησεν, ὅτε δὴ καὶ ἐπικηδεῖον ἐπ' αὐτῷ λόγον ὁ ἀδελφὸς Βασιλείου Γρηγόριος ἐπαξήλασεν. Eodem tempore Meletius episcopus Antiochie in morbum delapsus, decessit vita, quo quidem tempore Gregorius frater Basilii funebrem orationem in

ejus mortem recitavit; idem et Sozomenus lib. vii, c. 10 et Nicephorus lib. ii, c. 29.

Col. 855 B. *Neque auris.* Hoc membrum a nobis additum est ex utroque ms.; at in altero Canteri mendose paulo post scriptum fuit ἀναβόλαι τὴν συμποσίον · quemadmodum et in eo quo usus fuit interpres vertens, ad resuscitandum et redintegrandum calamitatem. Vera lectio Morel. est ἀναβόλαι τὴν συμ. Ibidem τῆς οὐρανίου τροφῆς scripsimus cum Mor., non τροφῆς cum Canter., ex quo Sifanus plena caelestium deliciarum. David idecirco panem angelorum manna vocat Psal. lxxvii, 24, et Sapientie Salomonis de eodem dicitur cap. xvi, 20: *Panem de celo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem.*

Col. 858 A. *Nolite contendere.* Interpres scriperat, ne prævaleatis et obtineatis, ut consolemini: nos veram interpretationem substitutimus loci illius Isaie apud LXX, cap. xlii, 4, μὴ κατισχύσητε (sic enim hic quoque legebatur in Canter., non κατισχύσηται ut in Mor.) παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου · quem ita vertit S. Hieronymus: *Nolite contendere, ut me consolemini super contritione filie generis mei.* Vulgata Lat.: *Nolite incumberē, ut consolemini me.* Illud vero de Rachele est Jerem. xlii, 15.

Ibid. B. *Faciem vidit.* Sifanus, *faciem* ad imaginem Dei, omisso verbo et adverbio, quod mendose expressum fuit in Morel, αἰτίως, piscatoris, unde suspicabamur antea corrigendum ἱερέως, sed veram lectionem suppeditavit Canter., ἀληθῶς ἐν εἰκόνι Θεοῦ, *faciem vidit vere ad imaginem Dei formatam.*

Col. 859 C. *Audite ex Jeremia.* Interpres ediderat *Audistis ex Jeremia*, lectionem exprimens Canteriani codicis ἤκουσατε · at nos monueramus in Morel. fuisse ἤκουσα, audiui Jeremia voces: at corrector typographicus tertiam lectionem substituit, quasi esset ἀκούσατε · restituendus tamen videtur locus ex Morel. ut magis conveniat cum sequentibus, Οὐδὲ τινα τοῦ ἱερῆου ἀλλήν.

Ibid. D. *vere namque.* Admonueram in Morel. scriptum fuisse ὅτως γὰρ ἔλεα, *vere namque salix est vita*; typographus autem lectionem expressit Canter, ἐν ἔλεα, ex qua Sifanus, *plane enim in salicibus vita consistit.* Alqui deinde dicit Gregorius nos salices factos, non inter salices degere: verior igitur lectio Morelliani codicis.

Col. 862 B. *Ruptura.* Sifanus, *ruptura membrorum est*, ex codice nimirum vertit, qui consentiebat cum Canteriano, sed Morel. rectius ῥήξις ἐστὶ δασυῶν, *vinculorum ruptura*; unde sequitur, *Dirupisti vincula mea.*

Ibid. C. *Reliquit.* In Morel. scriptum erat, τὴν Αἴγυπτον ἔκτισεν. Μωσῆς τὸν Ἰακώβ πλεονέκτησεν, *Reliquit Aegyptum Moyses, Moyses limosam vitam transiit, non rubrum.* Certe ut antea Simeonem appellavit Meletium, ita convenienter hoc loco Moysen illum potuit dicere.

Ibid. D. *Circa tabernaculum.* Omisit interpres, quod etiam in Canter. desiderabatur, non in Morel., καὶ ἐν γαστρὶ ἐπέποι, *et alitis labiis*; nempe ex Apostolo citantur hæc I Cor. xiv, 21, et Iacobi xviii, v. 11. Porro στήθος hic accipere potes pro corpore sive cadavere, sive certis reliquiis saneti Melitii defuncti; ut apud Platonem etiam in Acticho corpus humanum non solum apud Paulum II Cor. iii, στήθος appellatur.

Col. 863 A. *Vobis autem.* In ms. Mor. πρὸς ὑμᾶς δὲ τοῦτο λέγω τοῖς · at in Canter. rectius legitur πρὸς ὑμᾶς τοῦτο λέγων. Quamobrem restituenda est Sifani interpretatio, vinum præberi, ad vos qui vineæ operarii estis, hoc dicens, et in Græco emendandum ὑπερέπων. Locus est Proverb. xxxi, 6. Δότε μέθην τοῖς ἐν λύταις, καὶ ὄνον πίνεν τοῖς ἐν δόδοις. *Dato merum his qui sunt in maceribus, et vinum bibere his, qui sunt in doloribus.* Clausula porro sermonis in utroque ms. erat hæc, χάρις τοῦ Μονογενοῦς, etc., non ut apud Sifanum, *Per Christum Jesum Dominum nostrum.*

IN ORAT. DE PLACILLA

EJUSDEM NOTÆ.

Laudat hac oratione fanebri Placillam Augustam Theodosii senioris uxorem priorem, quæ morte extincta est circa annum Christi 385. Et codex ms. Mor. inscriptionem istam præfixam exhibet, Τοῦ αὐτοῦ Ἐπιτάφιος εἰς Πλακίαν τὴν βασίλισσαν · at ms. Cant. Εἰς Πλακίαν. Apud Theodoretum lib. v, c. 18, Socratem lib. v, c. 12, et Zosimum lib. iv, fit mentio Πλακίης τῆς αὐτῇ γηραιῆς · *Placilla, quæ cum eo prius fuerat matrimonio juncta.* Latini tamen auctores quibus potius quam Græcis assentiendum in asserendo vero nomine Occidentalis imperatricis, non Placillam, sed Flaccillam eam nominant, ut Ambrosius in Laudatione Theodosii, prout codices emendatiores testantur, quorum meminit illustriss. Cardinalis Baronius ad ann. Christi 385, n. 36, quod et Pauli Diaconi et veterum nonisimatam suffragio confirmat Claudianus De laude Serenæ, et Præstinus episcopus qui librum suum de fide ad Flaccillam imperatricem misit.

Cordis lætantis. Non Ecclesiastæ vii, ut annotant quidam, sed Proverb. xv, 13, reperitur hic locus, quem rectius vertit interpres quam Complutensis et Plantiniana editio, *Corde gaudente facies*

viret, in casu absoluto. Vaticana, *Cordis læti facies* floret, itaque Origenis interpres homil. 4 in Canticum, quod et confirmat auctoritate sua Gregorius hoc loco, cum addit τῆς δὲ ἐν λύταις σκυθρωπὸν ἐστὶ, *ejus vero quod est tristitia affectum, mæstus est.*

Col. 883 A. *O infelix pradium.* Consentiit cum interpretis codice Canter. ms., at Morellianus hoc tantum habuit, τὸ δορυγὲς ἔθνος · o infelix natio cladibus nihil, et quod sequitur διωδελία referendum est ad ὁράκην · quocirca minus convenienter intersereretur vox γαυλον quæ postea proferitur: Ὁ γαυλον ἐν ᾧ τὸ πάθος ἵκνετο δὲ τὸ πάθος τάχα τῇ σκοτομῇ ἐπώνυμον · O castellum in quo accidit, ab obscura nocte propter cladem nomen fortasse sortitum. Audio enim patria ipsorum lingua Scotum locum illum appellari. Scotοόλην enim Morel. codex habet, ejus hic lectionem protulimus, ut in excuso Canteri libr. expressit typographus. Scotusam inter civitates Thraciæ numerat Plinius lib. iv, c. 11; sed apud Græcos σκοτομήνη quam obscuram Lunam vertit Augustinus Psalmo x, 2, Suidæ est νύξ ἀσκήνος nos illantis et obscura, unde ad vocem Scotumes oppidi Thraciæ

των, ex magnitudine et pulchritudine creaturarum.

Ibid. C. O qui præclare. Admonueram in Morelli codice scriptum fuisse absque ulla exclamatione, *οὐ καλῶς τοὺς σωματικούς*, et *οὐ καλῶς μετενεχόντες*, ac proinde interpretandum, *visi sunt qui præclare, corporeis tropæis exercitati sunt, qui peritiam bellandi in aciem adv. diab. instr. transulerunt*; typographus autem lectionem codicis Canteriani expressit, quam interpres secutus ediderat. O præclare corporeis tropæis exercitati! a qui peritiam bellandi in aciem advers. diabolum instr. transulisti! Addidimus paulo post, neque areæ galea ocreisque muniti, e Græco Morel. codicis, nam ab altero ms. aberat, sed emendandum est *κνημίστι*, pro *κνημίστι*.

Col. 763 B. A sanctis angelis. Hæc quoque sunt adjecta e Græco Morel., quæ Canteri codex et interpres Sifanus non agnoscunt; sed conveniunt cum sequentibus: *Quales enim angelis in mundo hominum constatum est spectaculum*, et cum verbis Apostoli I Cor. iv. 9. *Spectaculum facitissimum mundo et angelis*. Angelos enim spectatores esse fautoresque nostrorum certaminum, et applausu victores prosequi sæpe sancti Patres declarant, ut Joan. Chrysostomus hom. 12 in I Corinth. : *Τὰ δὲ ἡμῶν καλαισμάτα τοιαῦτα ὡς καὶ τῆς ἀγγελικῆς θεωρίας ἔχοντα* : nostræ autem luctæ et certamina sunt ejusmodi, ut digna sint, quæ spectentur ab angelis, et tractatu Panegyrico in Susannam, *Ὁ ἀγωνοθέτης οὐρανὸν προσηύχετο τῇ πάλῃ καὶ ὁ δῆμιος ἀγγέλων ἐπικρυφῶς ἐθεώρε*. Agonotheia de cælo luctam attendebat, et angelorum turba prona spectabat.

Col. 766 A. Ubi est mors. Ita quidem scriptum est I Cor. xv. 55, et in textu Nysseni apud codicem Morelli, *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος; ποῦ σου, ἔθνη, τὸ κέντρον;* at in altero Canteri lectio est, quam typographus hic expressit et interpres Sifanus, *Ubi stimulus tuus, o mors? ubi victoria tua, o inferne?* Apud Osee prophetam, quem citat Paulus, ita se habet locus, *Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατα; ποῦ τὸ κέντρον σου, ἔθνη;* Rursus contra vero in sequenti periodo lectionem exhibet excusus liber codicis Morelliani, cum nostra interpretatione; Canteri vero alter hanc præ se tulit: *καρπὸς ἔθλων, τὶ ἀθλιώτερον, τὶ ἐπιτελεστέον ἔθλων;* unde Sifanus verterat, *fructus ligni (quid miseris, quid vilis ligno?) fructus coloris, etc.*

Ibid. Et maturum. Confusa erant et perturbata hæc epitheta in interpretatione Sifani, quod esset oculis et gustu pulchrum et maturum: duo manuscripti conveniunt in lectionem quam expressimus: Genesis tamen iii. 6, dicitur lignum illud fuisse *καλὸν εἰς ὄρασις, καὶ ἀρετὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἵδεῖν*, καὶ ὡραῖον τοῦ κατανοῆσαι: donum ad escam, gratum oculis ad videndum, et speciosum ad intelligendum. Ambrosius lib. de Paradiso, cap. 15, vertit bonum ad manducandum; gratum oculis ad videndum, et speciosum ad intueundum. Cum autem ὡραῖον jungat cum gustu, maturum potius aut tempestivum intellexisse videtur, aut delectabilem fructum Gregorius, quemadmodum Latine reddit Hieronymus ex

loco illo Genesis in commentario in Lament. Jeremie: *Vidit quid bonum esset ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile.*

Ibid. B. Unum illis. Sifanus ediderat, *unum solum nempe Christum (cordi erat), omnia respuerunt*, et incluserat duas illas voces virgulis, fortasse de suo additas. ut defectum verbi suppleret, quod abesset ab ejus apographo vox ἀγαθόν, quemadmodum et a codice Canteri, sed eam alter Morelli liber suggestit.

Ibid. D. Frigus quod vel ipsos. Hæc addita sunt ex ms. Morelli; nam ab altero Canteri aberant et ab interpretatione Sifani. Porro eadem opera tractant quæstionem philosophi, utrum animæ sint capilli, et ungues, in quibus acrem affigendo sensum doloris capimus, unde vitam iis inesse contendunt quidam. Vide Commentarios Conimbricensium in i Aristot. De generat. et corruptione.

Col. 767 C. Perinde quasi tum publicis. Minus apta erat historiæ veritati Sifani interpretatio, qui publicis tum balneis vocabat. Enimvero nimis frigidum fuisset hoc balneum, ut Romanis aiebat Jugurtha rex: sed ut alibi dicuntur tanquam floribus insidere prunis, et quasi in pratis versentur, in mediis tormentorum cruciatibus exsultare martyres: ita hic non aliter ac si ad publicum thermarum balneum prosilirent, in lacum illum se dicuntur immergere. Sane a ms. Morel. aberat conjunctio ὥστε, non item a libro Canteri.

Col. 770 C. Si victor. Dum studet varietati dictionum interpres, vertit νικητής καὶ τροπαιοφόρος, signifier et tropæus; at signifier dicitur, qui vexilla fert, non qui victoriam reportat, et τροπαιοφόροι sunt qui et τροπαιοῦχοι dicuntur, eratque unum ex epithetis sive titulis imperatorum Romanorum. Chrysostomus serm. 1 de Anna, pag. 957 edit. A. Stephani: *Οἱ δὲ δεήσεις γράφοντες τῷ βασιλεὶ οὐκ ἐντιθέσθαι ἐν ὄνομα μόνον, ἀλλὰ τὸν Τροπαιοῦχον, τὸν Αὐγουστον, τὸν Αὐτοκράτορα, καὶ πολλὰ ἑτέρα προσθέντες*. Qui libellos supplices offerendos regi scribunt, non unum inserunt nomen, sed Triumphatorem, Augustum, Imperatorem et alia multa cum istis addiderunt. Apud Evagrium lib. ii. historiæ. c. 9: *Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Λέων Εὐσεβῆς Νικητῆς Τροπαιοῦχος Μέγιστος Ἀεισέβαστος*. Imperator Cæsar Leo Pius Victor Triumphator Maximus semper Augustus. Justinus quæst. 99, ad Orthod.: *εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ ἐκ τοῦ πολέμου τροπαιοῦχῳ ἐπανερχομένῳ*. Loquitur de Jephthe, qui reportata victoria triumphans e bello revertebatur.

Col. 774 B. Domine, memento. Addebantur hæc in ms. Mor. quæ aberant ab altero Cant. et ab interprete, desumpta ex Lucæ xxiii. 42. Porro Genes. iii. 24, legitur, καὶ ἔταξε τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογὶν ῥομφαίαν τὴν σφραγισμένην. Et collocavit Cherubim, et flammeam romphæam, quæ vertitur: sic enim efferant illud epithetum vulgata Biblia e Græco et ex Hieronymo in i Soplionie et epist. 155; at Ambrosius in Psal. cxviii, octon. 5, cum Vulgata Latina, versatilem.

IN ORAT. DE S. MELETIO.

Orationi huic funebri dabat hunc titulum Morelli codex, *εἰς Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας ἐν Κωνσταντινουπόλει τελευτήσαντος*. In Meletium episcopum Antiochie, qui Constantinopoli excessit e vita, Testatur id Socrates lib. v, cap. 9, qui et hanc orationem in eadem urbe habitam scribit: Τότε δὲ

καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος ἀρρώστια περιπεσὼν ἐτελεύτησεν, ὅτε δὴ καὶ ἐπικηδεύον ἐπ' αὐτῷ λόγον ὁ ἀδελφὸς Βασιλείου Γρηγόριος ἐπεξῆλθεν. Eodem tempore Meletius episcopus Antiochie in morbum delapsus, decessit vita, qua quidem tempore Gregorius frater Basilii funebrem orationem in

ejus mortem recitavit; idem et Sozomenus lib. vii, c. 10 et Nicephorus lib. ii, c. 29.

Col. 855 B. *Neque auris*. Hoc membrum a nobis additum est ex utroque ms.; at in altero Canteri mendose paulo post scriptum fuit ἀναδιδῶσαι τὴν συμφωνίαν quemadmodum et in eo quo usus fuit interpres vertens, ad resuscitandum et redintegrandum calamitatem. Vera lectio Morel. est ἀναδοῦσαι τὴν συμ. Ibidem τῆς οὐρανόθεν τροφῆς scripsimus cum Mor., non τροφῆς cum Canter., ex quo Sifanus plena celestium deliciarum. David ideo panem angelorum manna vocat Psal. lxxvii, 24, et Sapientie Salomonis de eodem dicitur cap. xvi, 20: *Panem de celo prestitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem.*

Col. 858 A. *Nolite contendere*. Interpres scripserat, ne praevalentis et obtineatis, ut consolemini: nos veram interpretationem substituitus loci illius Isaie apud LXX, cap. xlii, 4, μὴ κατισχύσητε (sic enim hic quoque legebatur in Canter., non κατισχύεται ut in Mor.) παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ λαοῦ μου quem ita vertit S. Hieronymus: *Nolite contendere, ut me consolemini super contritione filiae generis mei.* Vulgata Lat.: *Nolite incumbere, ut consolemini me.* Illud vero de Rachele est Jeremi. xxxi, 15.

Ibid. B. *Faciem vidit*. Sifanus, faciem ad imaginem Dei, omisso verbo et adverbio, quod mendose expressum fuit in Morel, ἀλὲως, piscatoris, unde suspicabamur antea corrigendum ἱερέως, sed veram lectionem suppeditavit Canter., ἀληθῶς ἐν εἰκόνι Θεοῦ, faciem vidit vere ad imaginem Dei formatam.

Col. 859 C. *Audite ex Jeremia*. Interpres ediderat *Audistis ex Jeremia*, lectionem exprimens Canteriani codicis ἤκουσατε: at nos monueramus in Morel. fuisse ἤκουσα, *audivi Jeremia voces*: at corrector typographicus tertiam lectionem substituit, quasi esset ἀκούσατε: restituendus tamen videtur locus ex Morel. ut magis conveniat cum sequentibus, Οὐδὲ τινα τοῦ ἱερατοῦ ἀλλῃ.

Ibid. D. *vere namque*. Admonueram in Morel. scriptum fuisse ὅτως γὰρ ἱεῖα, *vere namque salix est vita*; typographus autem lectionem expressit Canter, ἐν ἱεταῖς, ex quo Sifanus, *plane enim in salicibus vita consistit*. Atqui deinde dicit Gregorius nos salices factos, non inter salices degere: verior igitur lectio Morelliani codicis.

Col. 862 B. *Ruptura*. Sifanus, *ruptura membrum est*, ex codice nimirum vertit, qui consentiebat cum Canteriano, sed Morel. rectius ῥήξις ἐστὶ ἐσθμῶν, vinculorum ruptura; unde sequitur, *Dirupisti vincula mea.*

Ibid. C. *Reliquit*. In Morel. scriptum erat, τὴν Αἴγυπτον δὲ Μωσῆς. Μωσῆς τὸν ἀνδρῆ Ἰσραὴλ ἐπέπαυεν, *Reliquit Aegyptum Moyses, Moyses limosam vitam transivit, non rubrum*. Certe ut antea Simeonem appellavit Meletium, ita convenienter hoc loco Moysen illum potuit dicere.

Ibid. D. *Circa tabernaculum*. Omisit interpres, quod etiam in Canter. desiderabatur, non in Morel., καὶ ἐν χειρῶν ἐπέροις, et aliis labiis; nempe ex Apostolo citantur hæc I Cor. xiv, 21, et Isaie xlviii, v. 11. Porro στήθος hic accipere potes pro corpore sive cadavere, sive certis reliquiis sancti Melitii defuncti; ut apud Platonem etiam in Aslocho corpus humanum non solum apud Paulum II Cor. iii, στήθος appellatur.

Col. 863 A. *Vobis autem*. In ms. Mor. πρὸς ὑμᾶς δὲ τοῦτο λέγω τοῖς: at in Canter. rectius legitur πρὸς ὑμᾶς τοῦτο λέγων. Quamobrem restituenda est Sifani interpretatio, vinum præberi, ad vos qui vineæ operarii estis, hoc dicens, et in Græco emendandum ὁπότερον. Locus est Proverb. xxxi, 6. Ἀδὲ μέθην τοῖς ἐν λύκαις, καὶ ὄνον πίνειν τοῖς ἐν ὄνοις. *Dato merum his qui sunt in maceribus, et vinum bibere his, qui sunt in doloribus.* Clausula portò sermonis in utroque ms. erat hæc, χάριτι τοῦ Μονογενοῦς, etc., non ut apud Sifanum, *Per Christum Jesum Dominum nostrum.*

IN ORAT. DE PLACILLA

EJUSDEM NOTÆ.

Laudat hac oratione funebri Placillam Augustam Theodosii senioris uxorem priorem, quæ morte extincta est circa annum Christi 385. Et codex nis. Mor. inscriptionem istam præfixam exhibet, Τοῦ αὐτοῦ Ἐπιτάφιος εἰς Μαξιάνην τὴν βασίλισσαν: at ms. Cant. Εἰς Μαξιλλάν. Apud Theodoretum lib. v, c. 18, Socratem lib. v, c. 12, et Zosimum lib. iv, fit mentio Μαξιλλῆς τῆς αὐτῆς γημαμένης: *Placilla, quæ cum eo prius fuerat matrimonio juncta*. Latini tamen auctores quibus potius quam Græcis assentiendum in asserendo vero nomine Occidentalis imperatricis, non Placillam, sed Flaccillam eam nominant, ut Ambrosius in Laudatione Theodosii, prout codices emendatiores testantur, quorum meminit illustriss. Cardinalis Baronius ad ann. Christi 385, n. 36, quod et Pauli Diaconi et veterum numismatum suffragio confirmat Claudianus De laude Serenæ, et Faustinus episcopus qui librum suum de fide ad Flaccillam imperatricem misit.

Cordis lætantis. Non Ecclesiastæ vii, ut annotant quidam, sed Proverb. xv, 13, reperitur hic locus, quem rectius vertit interpres quam Complutensis et Plantiniana editio, *Corde gaudente facies*

viret, in casu absoluto. Vaticana, *Cordis læti facies floret*, itaque Origenis interpres homil. 4 in Canticum, quod et confirmat auctoritate sua Gregorius hoc loco, cum addit τῆς δὲ ἐν λύκαις σκυδρονάζου, ejus vero quod est tristitie affectum, mortuus est.

Col. 885 A. *O infelix pradium*. Consentit cum interpretis codice Canter. ms., at Morellianus hoc tantum habuit, τὸ δορυχεῖς ἔθνος: *o infelix natio cladibus nihil*, et quod sequitur διωδίστα referendum est ad θάλασσαν: quocirca minus convenienter intersereretur vox χωρίον quæ postea profertur: *Ἡ χωρίον ἐν ᾧ τὸ πάθος ἐγένετο διὰ τὸ πάθος τάχα τῇ σκοτομήνῃ ἐκινῶντων*. *O castellum in quo accidit, ab obscura nocte propter cladem nomen fortasse sortitum*. Audio enim patria ipsorum lingua Scotum locum illum appellari. Scotomachon enim Morel. codex habet, ejus hic lectionem protulimus, ut in excuso Canteri libr. expressit typographus. Scotusam inter civitates Thracie numerat Plinius lib. iv, c. 11; sed apud Græcos σκοτομήνη quam obscuram Lunam vertit Augustinus Psalmo x, 2, Scide est νύξ ἀσκήνης ἡσθ' ἡμέρας et obscura, unde ad vocem Scotumes oppidi Thracie

alludit Nyssenus, vel ex eo quod σκοτούμενη obtenebratam, vel tenebris obductam sonet, ut Job xxx, 30, τὸ ὄμμα μου ἐσκότωσε μέγας, pellis mea magnopere obscurata est.

Col. 885 A. Ἐξ ποδῶν. ms. Mor. ἐκ παίδος, a pueris, sed vitiosa lectio censenda præ altera Cant, quæ e vestigio significat. Vertimus etiam ἐστενοχώρησι, nimis angustum videretur, non ut antea erat, a multitudine coarctaretur.

Τῇ στροφῇ. Deerat in Mor. τοῦ ὀφθῶ, quam vocem Cant. supplevit, et convenisse huic loco tum interpretis, tum Nicandri testimonium olim monuimus, qui amaris et acerbis medicamentis vim στυπτικὴν tribuit; quæ de causa vinum adhibetur vulneribus. Ambrosius in x Luca: *Fovet oleo, remissione peccati, sicut vino compungit denuntiatione iudicii.* Gregorius lib. x Moral., c. 8: *Ilinc est quod a Samaritano vinum adhibetur et oleum, ut per vinum mordeantur vulnera, per oleum foveantur.*

Col. 887 A. Arcana regni. Secuti sumus lectionem Morel. codicis, τῆς βασιλείας ἢ παρὰστασις: at interpres ediderat, in arcanis regni habitatio, cui favet Canteri apographum τῆς βασιλ. ἢ ὀφθῆσις: παρὰστασις hoc loco accipio ut I Machab. xv, 32: Καὶ εἶδε τὴν δόξαν Σίμωνος καὶ κυλικίων μετὰ χρυσωμάτων καὶ ἀργυριωμάτων καὶ παρὰστασις ἱερῶν. Et vidit gloriam Simonis, et abacum cum vasis aureis et argenteis, et apparatus copiosum. Nisi quis malit non apparatus, sed apparitionem intelligi et δορυφορίας, quoniam dixerat hic Gregorius δορυφορίων πληθὺς, armigerorum custodia, vel potius apparitionum, aut satellitum turba; nam et παρὰστάτης eum, qui lateri astat alicujus, et lateris stipitorem sonat.

Ibid. C. Fenum habet. Addidimus vocem feni plane necessariam: cum autem dicitur ὁσμῆς ἐργαστή-

ριον caro, tum ὁσμῆς valet idem quod alibi cum dicitur, ὁσμὴν ἔχει, graviter olet, sœtet, et Joan. ii, 36, ᾗδῃ ὀζει, jam sœtet. Paulo post rectius φορολόγον legimus in Cant. quam ut in Mor. φοροποκόν, corruptionis vel excrementorum opificem, sequitur enim ἀνάγκη τῆς ἀπατήσεως. Ita Basilius ho. i De jejunio: Πάντως ποτὶ καὶ οἱ φορολόγοι τοῖς ὑποχαρίτοις ἐλευθερίας μυχὸν ἐπιτρέπουσι. Prorsus etiam tributorum exactores sibi obnoxii paulisper concedunt libertatem.

Recte Salomon. Locus est Proverb. xxiii, 27, πῖθος γὰρ τετριμμένος ἐστὶν ἀλλότριος οἶκος, καὶ φρέαρ στενὸν ἀλλότριον: in Vaticana legitur ut hic τετριμμένος, perforatus, *Dolium fractum est aliena domus, et puteus angustus alienus.* Basilius quoque oratione i De jejunio sic alloquitur gulæ deditum hominem, Ἀπιστὸν ἐστὶ τὸ ταμνίον, εἰς τετριμμένον πῖθον ἀνελθεῖς. *Ista infida penus cella est: in pertusum dolium infundis: male quippe Erasmus ἀνελθεῖς verterat, hauris.* Antholog. Epigramm. lib. i, Φαῦλος ἀνὴρ πῖθος ἐστὶ τετριμμένος. *Vir malus est dolium pertusum.* Cæterum advertat lector Salomonem non dicere vitam nostram esse dolium pertusum, vel, ut est in vulgata Latina, meretricem esse foveam profundam, et alienam esse puteum angustum, unde Salonius Viennensis alienam meretricem dici docet, quod uxor non sit legitima. Addidimus membrum illud ex atroque ms., neque novimus quando migrare jubeamur.

Col. 890 B. Adulatio. Mor. ms. κατὰ χάριν, improbitas locum habet; denique sub finem homilie clausula in Mor. erat paulo longior, ᾗ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ προσκύνησις σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν· cui gloria et imperium et adoratio una cum Patre et Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

IN ORAT. IN DIEM NATALEM.

Col. 1127 B. Veri tabernaculi. Augustana editio, ann. 1587, et duo mss. Canteri et Morelli, τὸ τῆς ἀληθινῆς σκηνοπηγίας μυστήριον, non ut videtur legisse interpres, τὸ τῆς ἀληθινῆς σκηνῆς, veri tabernaculi mysterium, sequitur enim, ἐν ταύτῃ γὰρ σκηνοπηγεῖται τὸ ἀνθρώπινον σκῆνωμα.

Col. 1130 A. Per condensationem. Πυκασμός σκηνοπηγίας τῆς κατὰ χρίστος proprie sonat condensationem extructionis tabernaculi, creaturæ inferioris, non ut verterat Zinus, frequentiam tabernaculi inferioris. Psal. cxviii, 27, legimus apud LXX, Σωτήρα σου ἐποίησεν ἐν τοῖς πυκάζουσιν ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. Constituite diem sollemnem in condensis usque ad cornua altaris. Cum igitur antea verterit interpres Nysseni illud ἐν τοῖς πυκάζουσιν, in condensis, et postea τὸ πυκάζεσθαι ἴσον ἐστὶ τῷ κοσμεῖσθαι ἢ περιβάλλεσθαι: condensari, et ornari, et indui idem est: πυκασμὸν hic condensationem interpretari debuisse videtur: licet τὸ πυκάζειν valeat idem quod stipare, et apud Augustinum et vetus Psalterium vertatur, Constituite diem festum in confrequentationibus, quod lectum fuisset πυκασμασιν: nam aliqui πυκάζειν est Nysseno ornare, amicare, ut annotat scholastes in edd. Biblioth. Vaticane, πυκάζουσιν, σιμάζουσιν, καλύπτουσιν, κοσμοῦσιν, obumbrantibus, tegentibus, ornantibus, et cum Hesychio Seidas, πυκάζουσι, στεφανοῦσι, πυκάζεται, κοσμεῖται, σιμαζέται.

Col. 1131 B. Ut reparator. Consentiant August. et Canter. ut legant, οὐ μὴν οὐδὲ τότε τῷ διορθῶν, etc., ut excudimus; ad ms. Mor. εὐκαίρον ἐπὶ δὲ

Ἀλφειῶν λέγω κακῶν καταρ. Interpres ediderat fuit, ut hinc vita se Deus commiseret. Oportebat ut Israelitarum, etc.

Col. 1154 B. Confregit. Zinus scripserat, contigit. Quod autem hujus fere in humana vita relictum fuit, quodque quoad homines vitiorum motionibus. In duobus mss. et in excuso legebatur ut edidimus. Nam hic frustra fuit interpres cum locum Genes. iii, 16, annotavit cum Augustano typo-grapho: certe illic tantum scriptum est αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, quod in Complutens. et Plantiniana edit. Latine redditur: Ipse tuum conteret caput, et in Vaticana, αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν. Ipse servabit caput tuum: sed probabilissimum est allussisse Nyssenum ad illud Davidis prophete Psal. lxxiii, 14: Εὐ συνέλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. Tu confregisti caput draconis.

Col. 1155 B. Transiens. Non ut antea Zinus, Ascendam, inquit, et video visionem. Augustana et duo mss., διαβάς γὰρ, φησιν, ὅμοιαι τὸ μέγα, et κίνησιν διὰ τῆς βάσεως August.: at Canter. et Mor. διὰ τῆς διαβάσεως. Non dixit igitur ἀναβάς, sed διαβάς. Septuaginta vero Exodi iii, 3, Παράδὼν ὅμοιαι τὸ ὄραμα, ἐδὲ μέγα τοῦτο: quod Cyprianus interpretatur in Testimon., 19, Transiens video hoc grande visum. Ambrosius in Psal. cxviii, octon. 15: Transiens video hoc visum magnum. Idemque Hieronymus in Psal. xi. Vulgata ex Hebræo: Vadam, et video visionem hanc magnam.

Ibid. Quod Deum. Interpres videtur legisse τὸ Θεοδόχον σῶμα, corpus quod Deum suscepit; cui

lectioni favet quod sequitur, διὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας παραδοχὴν, propter peccati susceptionem: itemque illud antea notatum in *Catecheticum* librum (hujusce Patrologiæ t. XLV, init.), Ἐκ τοῦ ημετέρου σφάματος ἡ Θεοδόχος ἀρξέ τὴν, et Dionysius lib. 1 *De divinis nominibus*, cap. 3. Ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ ζωαρχικοῦ, καὶ Θεοδόχου σώματος συνελήλυθαμεν. Ad spectandum corpus illud, quod vitæ principium et ipsum Deum aliquando continuerat, conveneramus. Nonnus etiam Θεοδόχον appellat, quam Hesychius Θεοδόγμονα, τὴν τὸν Θεὸν δεδεγμένην, eam quæ Deum susceperat. Augustana tamen editio et duo mss. constanter legunt τὸ Θεοτόκον σῶμα: unde dicitur Virgo Dei genitrix, Θεοτόκος, in concilio Ephesino, pag. 504. edit. Romanæ. Anathematismo Cyrilli: Εἰ τις οὐχ ὁμολογῇ Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ διὰ τοῦτο Θεοτόκον τὴν ἀγίαν Παρθένον. Si quis non confitetur Emmanuelem vere Deum esse, et ob id sanctam Virginem Deiparam.

Col. 1158 D. Audivi ergo. Sic ad verbum e Græco textu, quem cum excuso teneantur duo calamo exarati codices; Zinus scripserat, ut ex historia quadam incerti auctoris accepi. Hac voce apocryphus B. Hieronymus est usus multis in locis, ut epist. 7: Caveat omnia apocrypha, et si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotantur. Alii arcanam et occultam historiam vertunt. Eandem tamen historiam de sterilibus Deiparæ Virginis parentibus, et de oblatione ejus in templo referunt Epiphanius hæresi 79, et alter Epiphanius, nisi idem forte sit, in orat. De laudib. B. Virginis, t. VII Biblioth. SS. Patrum, Nicephorus ex Evodio lib. 11, cap. 3, Histor. et Damascenus lib. IV *De fide orthod.* cap. 15. Alteram etiam de loco ejus in templo virginibus assignato, et de Zachariæ nece, quam ex apocryphorum somniis approbati ait Hieronymus, in xxiii Matthæi, tradunt et explicant Origenes in Matthæum, tract. 20, Basiliius homil. De humana Christi generat., Petrus Alexand. can. 3, et Cyrill. item Alexand. Adversus Anthropomorphitas.

Ibid. Ad Sanctum sanctorum. Restituimus hunc locum antea truncatum apud interpretem, qui hoc tantum habuit, ad Sanctum sanctorum accedit, et supplex Deum orat. Exscripsit eum, et in historiam suam transtulit Nicephorus Callist. lib. 1, cap. 7: Ipsa quoque sit supplex Deo, et in templo sedulo versatur, ne scilicet a benedictionibus legis excideret crans. Paulo post, illud δυναμώδεις δὲ νεύματι θεῷ πρὸς τὴν χάριν ἡν ἤτησεν, idem interpretes Nicephori melius expressit: Sed enim divino nutu ad eam, quam petierat, gratiam Anna confirmata, atque roborata, postquam puella ex maternis prodiit locis, Mariam eam statim nominavit. Ac legimus quidem I Reg. 1 de Anna Elcanæ uxore, cum sederet Heli sacerdos ante postes domus Domini, orasse illam, sed non ingressam in Sanctum sanctorum: neque convenit istud cum eo quod ait Epiphanius in homilia jam citata De laudibus B. Virginis Joachim precatum fuisse in monte, Annam uxorem ejus in horto suo, cum filiam a Deo impetrarunt. Qui potuit autem mulieri per-mitti ingressus in Sancta sanctorum, cum ægre admodum adduci possumus, ut historiam illam de B. Jacobo admittamus quam e Græco Eusebii Rufinus expressit lib. 11, cap. 23: Huic soli licebat introire in Sancta sanctorum: neque enim laneo utebatur indumento, sed tantum sindone. Solus ingrediebatur in templum. Atqui Græcæ tantum legitur, τοῦτο μόνον εἶπεν εἰς τὰ ἁγία εἰσελθεῖν, in sancta, non in sancta sanctorum, ut et Rufinus et Christophorus verterunt. Quod sane mirum non animadvertisse Jos. Scaligerum, cum tam severe in Eusebium, et in ejus interpretes animadverterit. Soli enim

summo sacerdoti semel in anno licebat ingredi in Sancta sanctorum, sive in secundum tabernaculum, Levit. xvi, 2, et Hebr. ix, 7; at in primum semper ingrediebantur sacerdotes sacrificiorum officia consummantibus: et hoc potuit peculiari quodam jure Jacobo permitti, licet ex Levitico genere, vel ex Aaronis familia non esset: quamobrem ait Eusebius illum solitum intrare εἰς ναόν, in templum. Nam quod alibi et apud Hieronymum in libro *De script. eccles.* et apud Epiphanium hæresi 29 legitur illum in ipsum sanctuarium intromissum, non minus incredibile videtur, quam si eum summum sacerdotem fuisse dicamus, ut ex verbis Epiphani colligi posset, cum ipsum sacerdotio functum asserat, et idcirco semel in anno in Sancta sanctorum ingressum. Cæterum quod hic ait de nominis Mariæ etymologia, τὸ Θεοτόκον τῆς χάριτος illud significasse, non convenit cum iis quæ Hieronymus tradit lib. *De nominib. Hebræic.*: Mariam plerique æstimant interpretari, illuminant me isti, vel illuminatrix, vel smyrna maris, sed mihi nequaquam videtur. Melius autem est, ut dicamus sonare eam stellam maris, sive amaram mare: sciendumque quod Maria sermone Syro domina nuncupatur. Negentiores ex Syro et Hebræo compositum nomen volunt sonare Dominam maris.

Col. 1139 B. Tribu ei familia. Non ut antea, tribu et patria, φυλῆς καὶ πατριᾶς. Hieronymus correctionem firmat lib. Adv. Helvidium: Porro cognatione fratres vocantur, qui sunt de una familia, id est πατριά, quod Latini paternitate interpretantur, cum ex una radice multa generis turba diffunditur.

Col. 1142 A. O beatum. Ms. Mor., Ὁ μακάριος σάρκος ἐκείνης, ἡ δὲ ὑπαρξὶς καθαρότητος τὰ τῆς φύλης. O beatam carnem, illam quæ puritatis præstantia: recepta lectio est August. et Cant. Nam et quæ sequuntur ei favent, in quibus de anima pura fit mentio, ut puritatem in utero vel carne intelligas notatam esse. Addidimus interpretationi vocem puritatis.

Col. 1146 D. Qui hostis. Legebatur antea, qui victus est in gratiam. Augustana editio, pag. 127, in textu habuit, τὸ ἐκπεπολεμῆμεν καταλάσσομαι: in margine autem τὸ ἐκπεπολεμῆμεν εἰς καταλάσας ἀγεται, qui hostis factus est in grat. accip., vel qui hostis redditus fuerat. Eamque lectionem ms. Cant. tuetur. Porro id discriminis est inter πολεμῶσθαι, et πολεμίσθαι, ut docet Budæus, pag. 171 Comment., quia πολεμῶμαι δὲ εἰς ἐχθρὰν προαχθεῖς, καὶ πολεμῶς τινι γενόμενος, qui hostili animo esse capis: at vero πολεμίσθαι: καὶ ὁ πῆλμυρ βιασθεὶς καὶ βλαβεὶς, qui bello vim passus est, et injuria affectus. Locum autem ex Salomone citatum paulo ante non possum alio referre, quam ad illud Ecclesiastici 11, 26: Ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθῶν ὀμνήσῃς κακῶν. In die bonorum oblivio malorum. Hieronymus in xlv Isaïæ vertit, In die bona oblivio malorum, quæ vulgatam lectionem Græcam fulcitur adversus eorum sententiam qui deesse putant hoc loco μὴ ἴσως, ne sit oblivio malorum.

Col. 1147 A. Hæc ut justitia. Zinus ediderat, hæc ut testamenti, quasi legisset διαθήκης, non ut est in August. et Canter., τῆς δικαιοσύνης, ut antea dixerat apertam fuisse portam justitiæ, quæ peccato solet opponi, non testamentum. Sic col. ead. Discripiamus a calamitate liberaberis, non ut Zinus, a servitute liberaberis, quod τῆς συμπορίας legatur, non δουλείας, et mox addidimus vocem benefactori, τῷ εὐεργετῇ, quam et excusus et duo mss. suggerebant. Postremo col. seq., A et B, non detentus est, et a corruptione tenetur; scribere maluimus, quam victus est, aut vinceretur, quod has locutiones ab apostolo Petro mutatas sit Act. 11, 24, Οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὅτι αὐτοῦ. Impossibile erant teneri eum ab illo.

IN EPISTOLAM DE EUNTIBUS HIERSOLYMMAM ⁽¹⁾

NOTÆ GRETSEI SOCIETATIS JESU

Super notas Petri Molinæi, ministri Calviniani.

PRÆFATIO.

Edidit non ita pridem Græco-Latinæ Petrus Molinæus Calvinianus minister, sub nomine Gregorii Nysseni episcopi, epistolam *Ἐπὶ τῶν ἀποβῶν εἰς Ἱερουσόλῃμ, De euntibus Hierosolyman*, cum nova versione, auditis notis, et gemino tractatu, altero, de Peregrinationibus, altero, de Altaribus: quasi epistola illa non jam pridem Græcæ et Latine vulgata fuerit, et quidem Parisiis anno 1551, apud Morellium, si non mentitur Illyricus, qui summam ejus transtulit in Catalogum testium veritatis, et integram in quartam Centuriam, forsitan priusquam Calvinianus iste Eurybates nasceretur: certe multis annis antequam cum barbara sua interpretatione in publicum prodiret. Neque aliam hujus epistolæ denuo foras extrudendæ, schollisque ineptis ac perversis contemnendæ causam habuit, quam odium in sacras peregrinationes, præsertim Hierosolymitanam, quam cum epistola hac dissuadere et improbare videatur, cupide a sectariis arripitur, et plenis buccis dilaudatur, ita ut Josephus Burdo, Molinæi in cœna Calviniana commensalis, vocet alicubi *Aureolam libellum*. Et forsitan hoc ob elogium inductus est Molinæus, ut hanc suam operam epistolam huic natalam inscriberet Burdoni; a quo mirificam gratiam ididisset, si eum his Catullianis affectus fuisset:

*Cui dono aureolam novum libellum,
Arida mollo pumice expolitam?
O Burdo, tibi; namque tu solebas
Meus esse aliquid putare nugas.*

Quem ridicule hortatur, ut reliquum vitæ theologicis arguendis tractandis impendat. Quod votum interpretabitur Burdo, si sapit, non amici, sed inimici. Si quis enim malum maximum Burdoni optat, is optet ut temerariam suam faciem in theologicam messem mittat. Bone Deus, quos ludos dabit theologis? Quæ ludibria ob inscitiam debet? Cum enim in critico et chronologico; et mathematico campo tam audax et præceps fuerit, ut passim et a criticis, et a chronologis, et a mathematicis vapulet; quid futurum censebimus, si illotis illis suis manibus cœlestia mysteria contractare tentet?

Adeo autem hæc epistola Calviniano palato arridet, ut eam in Gallicum quoque sermonem convertere voluerit nescio quis Robertus Stephanus ex celebris illius Roberti Stephani forsitan nepotibus, cum Molinæus (quid si *mulus mulum*?) vocat virum ingenio lerso, et veritatis amantem. Magis placuisset encoionum, si nominasset virum ingenio ab omni veritate absterio. Gallicam Stephani versionem appellat commodam sane ac elegantem, et quæ Jesuitas pupugerit. Quid si et hic, manus manum? Quid antidoti expectat Molinæus, nisi ut Stephanus vicissim versionem Latinam nominet commodam sane ac elegantem, una cum notationibus commodis sane ac elegantibus. Discedo Alceus puncto illius: ille meo? Quia, nisi Callimachus?

Et quinam illi Jesuitæ, quos Stephani versio tantopere pupugit? Ex multis nominat unum Ludovicum Richeomum. Is Stephano, mirum quantum insultat, inquit Molinæus, librumque conatur insimulatione falsi elidere, nosque exceptione rei pridem judicata submovere. Nec Stephani versionem, neque

Richeomi refutationem vidi. Non amoigo tamen Stephanum sui traducendi et irridendi iuberem suppeditasse materiam pro ea, qua sunt plerique omnes Calvini discipuli beniguitate; neque enim invidet nobis honestam illam voluptatem, quam ex eorum ineptiis percipimus. Nec ulla me tenet dubitatio, Stephanum a Richeomo probe esse depexum, ut forsitan tam cito in arenam non sit redditurus, memor ictum in priore congressu acceptorum.

Nam quod Molinæus ait, *Richeomum omnia arma suo ex Bellarmino sumpsisse*, id ut verum esset, quid causæ quam Richeomus agebat officeret? Unde tu, quæ in tuis Notationibus garris, mutuatus es, non enim dicam, *sublegisti*, nisi ex Illyrico, Centuriatoribus, Hospinianis, Danæo et aliis novatoribus qui ante te hanc epistolam sub nomine Gregorii Nysseni venditarunt, et ea tanquam validissimo telo, peregrinationes oppugnavant, insulse prorsus, ut postea liquebit.

Causa porro, quæ me impulit, ut Calviniani hujus nugas breviter examinandas et discutiendas susceperem, hæc est, quia argumentum de sacris peregrinationibus aliquo modo propius me tangit, quam alios nonnullos, cum quatuor libros de peregrinationibus duobus abhinc annis in lucem dederim, deque hac ipsa epistola libro primo, cap. 10, copiosissime disputaverim, et fere omnia, quæ hunc novus iste versor occinit, refutaverim.

Accedit, quod minister iste evangelii Lemanici et Calvinianæ cœnæ coactor, illustrissimo cardinali Bellarmino aliquoties dentes suos infligit: cum ergo Bellarmini defensionem profitear, eumque in opere De peregrinationibus a calumniis Danæi et Hospinianis asseruerim, non est hoc loco deserendus, cum ab isto nudius tertius exorto Calvinicola oppugnatur, de quo jure dicat Bellarminus, quod Achilles de Agamemnone:

Ἐπὶ δὲ τῷ ἄλλῳ, ἡνδραπόδατος ἐὼν, εἰς δὲ τὰ ἑλθέτω.

Neque mihi, licet admodum sii impudens, in faciem respicere ausit.

Volui autem hac occasione etiam percurrere notas alterius Calvinianæ, sed hoc longe doctioris; in epistolam ejusdem, ut aiunt, Nysseni, ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam, in qua itidem de peregrinatione Hierosolymitana disserit Nyssenius, si est Nyssenius; nam nuper prodit, neque antea quisquam unquam de hoc Nysseni monumento vel fando, vel vigilando, vel somniansi accepit. Et scholiastæ multa annotat, quæ nota egeant, etiam atra, ut videbimus. Nunc, quod bene vertat, rem ipsam aggrediamur.

CAPUT PRIMUM.

Examen notarum Molinæi

In epistolam de peregrinatione Hierosolymitana.

Calvinista sic exorditur: Bellarminus, *et qui pennas ei intulerit, Richeomus; hanc epistolam insimulant falsi, ut φευδεντράπων, et negant esse Gregorii. Μη ψεύδω, ait ille apud Homerum. No mentiaris, cum possis verum dicere.* Nam Bellarminus non negat absolute esse Nysseni; sed ait, *Fortis non esse Nysseni.* Nec ait, non existam Græcæ, sed forte non existare Græcæ, quia nullum Græcum

(1) Quæ inter Gregorii Epistolas invenitur ordine secunda, tomi hujusce col. 1010.

exemplar viderat. Cur tu præteris illud forte quod assertionem restringit ac limitat? Forte ideo hanc voculam præteristi, ut in ipso statim notarum vestibulo mentiendi materies tibi suppetere. Primo hic tuo mendacio, ne solitarium sit, mox adjungis socium: nempe *Bellarminum et Richeum hoc negare nullo alio argumento, quam quia sic censent*. An nullum argumentum est, quod non sit in Nysseni operibus, quod ignotus interpret, et quod forte etiam non invenitur Græce? An non hæc tria argumenta attulit et attigit Bellarminus? Si falsa censebas, cur non refutasti? Si Nysseni est, cur non est recepta inter ejus opera, toties Parisiis et alibi excusa? Ante aliquot annos prodierint ex variis Bibliothecis varia opuscula Nysseni; ea statim repperunt stationem in volumine operum Nysseni, non ita pridem Parisiis publicata. Qui sit, quod ab anno Domini 1551, quo hæc epistola Parisiis typis est impressa, nullo loco inter opera Nysseni donata fuerit?

Si dicas, *Editiones illas fuisse Pontificias et Pontificiorum, qui epistolam hanc exterminatam cupiant*, respondeo: Si hæc est legitima causa, propter quam non compareat in editionibus Catholicorum urbium, cur exsulat ab editione Basileensi anni 1562, undecim annis ab editione Morelliana publicata? Nam exulare, fidem mihi facit Epitome Bibliothecæ Gesnerianæ, quæ Catalogum textit omnium illius editionis operum et opusculorum, nec tamen inter illa hæc epistola usquam visitur. Quæ causa, cur neque hæretici typographi et bibliopole huic epistolæ locum inter opera Nysseni tribuerint; nam editam fuisse, ignorare non potuerunt; cum eodem anno 1562 excusa fuerit Basileæ in quarta Magdeburgensium Centuria.

Deinde non omnes Pontificii eam Nysseno abjudicant. Nam Morellium primum editorem fuisse Pontificium, nullus dubito. Sed et Aloysius Lippomanus Pontificius fuit, et tamen hanc epistolam tomo secundo *De Vita sanctorum*, sub nomine Nysseni, intexit, si tu vera scribis. Fuit etiam illustrissimus *Annalium* scriptor Baronius, Pontificius, et quidem quam maxime; tamen non disjunctur *Annali* quarto, hanc epistolam ex Nysseni officina fuisse profectam. Qui sit, quod non obstantibus horum iudiciis, hactenus epistola hæc locum inter ceteras Nysseni lucubrationes non invenit? An non hoc argumento est plurimum super hæc epistola sensum vero propiorem esse; et hinc accidisse, ut ad hunc usque diem a reliquis operibus sejuncta fuerit; quamvis pauci ex orthodoxorum numero, omnes vero ex sectariorum grege odio peregrinationem, eam Nysseno adjudicent.

Quod ad interpretem attinet, neque primus editor Morellius, neque Illyricus in Catalogo et in quarta Centuria, indicare potuit quodnam interpretis illius nomen esset, neque tu potes. Dices: Non esse admodum firmum argumentum, sumptum ex eo quod interpret sit ignotus. Multarum enim homiliarum S. Chrysostomi interpretes esse incertos, nec tamen ab interpretem incertitudinem dubitari de certitudine et germanitate homiliarum. Respondeo, ut hoc ita sit: attamen aliquid saltem argumenti ab interprete ignoto ducitur: præsertim cum fere de omnibus aliis Nysseni operibus liqueat, a quibus Latinitate donata fuerint. Et si quæ nova non ita pridem exierunt, quibus nullum interpretis nomen ascriptum, ut est libellus de *Fato*, oratio contra *Funeratores*, mihi tamen exploratum est, quis utrumque opusculum Latine verterit. Num tu nosti, quis sit auctor versionis Latinæ, quæ in quarta centuria Magdeburgica existit?

Tertium Bellarmini argumentum, quod hæc epistola forte etiam Græce non invenitur. Non affirmat simpliciter, non inveniri, sed ait: *forte*, quia Bellarminus editionem Morellianam non viderat: nec injuria suspicari quis posset, ipsam quoque Græ-

cam compositionem esse a recentiore fabro, cum vix in Bibliothecis reperitur. In Augustana certe et Bavarica, quæ pleraque Nysseni opera continent, non comparet: ut nec in aliarum Bibliothecarum indicibus, quos ad calcem sui Apparatus adjecit P. Possevinus: nam quod Calvinianus isie ait, eam reperiri Parisiis in Regia bibliotheca, nec ad finem, sed medio corpori insertam, id non ideo evincit eam esse Gregorii Nysseni: nam et in codice quodam Bavarico, in quo complura Nysseni insunt, exstat oratio seu homilia de Melchisedech, quam qui Nysseni esse pertendat, is dignus est qui hircos mulgeat, Molineo cribrum supponente. Nec indicat Molineus, utrum Regius ille codex tantummodo Nysseni orationes contineat; an hanc solam sub Nysseni nomine, an plures alias. Nec ipse vidit, sed ex alterius relatione id refert. Quis non miretur Molineo ignaviam, qui novam hujus epistolæ translationem, in eam scholia meditantem, non adierit bibliothecam Regiam, cum Parisiis degat, facillimo aditu, beneficio Casauboni bibliothecarii, quem hic magnifice deprædicat; fors et ob hanc causam, quod sit de grege Molinei. At epistola hæc in medio Codicis. Quid tum? An medio Codici nihil spurium inseri potest?

Urget Molineus etiam *stylum cum Gregorii stylo examussum concinentem*. Qua de causa? Quia videtur dissuadere peregrinationem Hierosolymitanam, et alia nonnulla: hæc nimirum tanti concentus, et tante convenientie ratio est ac origo. Si epistola hæc peregrinationes tam aperte comprobaret; ut nulla tergiversandi et eludendi occasio sectarilis relinquereetur, nam stylus esset hoc ipso dissimillimus Gregoriano; neque quidquam Gregorii oleret. Nunc totus est Gregorianus, quia videtur aliquid dicere, quod isti a Gregorio dictam scriptumque percipiunt. Aplus certe minister iste Calvinianus censor est styli Gregoriani: qui præter hanc epistolam Gregorio ascriptam, non multa Gregorii Græce legisse videtur, cum pauca Græce exstant, ipse autem manuscriptorum codicum tam diligens sit investigator, ut ne Regium quidem codicem pro hac sua epistola inspexerit, quo exploraret, num veteris an novæ manus scriptura esset; et num res se ita haberet, ut ex Bibliothecario intellexerat.

Urget insuper *doctrinæ similitudinem*. Ubi vero unquam quis in operibus prohibuit Nyssenens peregrinationes, ut tam audacter asserere possis in hac epistola, vestro sensu et intellectu accepta, inesse tantam doctrinæ similitudinem cum reliquis ejusdem Nysseni operibus? Tantum abest, ut in aliis suis monumentis doceat, illicitum esse Hierosolymam peregrinari, ut ne in ista quidem epistola hoc simpliciter affirmet, ut copiose ostensum in opere De peregrinationibus.

At Gregorius meminit etiam in epistola ad Olympium projectionis suæ in Arabiam, cujus et ista epistola mentionem facit. Quasi vero architectus hujus epistolæ non potuerit alienis plumis sese ornare, et quod de se scriperat Nyssenens, sibi tribuere. Num solus Nyssenens in Arabiam profectus est? Evangelium Nicodemi non tantum meminit, sed et describit passionem Christi. Num ideo non est pseudepigraphum? Neque Bellarminus vel alii obijciunt hanc epistolam non reperiri in vulgatis codicibus: sed aiunt, non exstare inter opera Nysseni unum in volumen congesta: nam si Nysseni est, cur non cum ceteris copulatur, post tot annos, post opera Nysseni toties simul excusa et recusa? Illud item mirum: non reperiri in manuscriptis codicibus Græcis illustrissimarum et instructissimarum Bibliothecarum: cum alia ejus opera non sint usque adeo in Bibliothecis infrequentia.

Sed ais: Ante typos inventos facile fuisse monachis manuscriptorum custodibus, quæ libuit erudere. Confers igitur hujus raritatis culpam in monachos, qui expunxerint. Parum considerate. Nam in codi-

libus antiquis, qui supersunt, nulla apparent huius erasionis seu expunctionis vestigia. Deinde perpetuo criminamini monachos ante Lutherum et Calvinum fuisse tam indoctos, ut ne Latinam quidem linguam intellexerint: tantum abest, ut Græcam. Hinc ad monachos potissimum refertur illud: *Græcum est, non legitur*. Si monachi Græca legere nequibant, quomodo hanc epistolam Græcam ex codicibus calamo exaratis eradere potuerunt, ut tu sis: neque enim præ ruditate, si non mentimini, scire valebant quodnam argumentum tractaret.

CAP. II.

Defenditur secunda Bellarmini et aliorum Catholicorum responsio.

At sit hæc epistola Nysseni. Quid inde? Non simpliciter damnat peregrinationes a quolibet susceptas, sed ab anachoretis tantum, et solitariam vitam agentibus viris vel mulieribus, quorum professio est abdi, oculi, frequentiam et concursum hominum declinare. Ad quæ Molinæus: *Nobis facile est has nebulas diffare*. Tam facile scilicet, quam facile vulpes pyrum comest. Videamus quam facili statu Calvinianus iste Æolus hoc responsum concutiat. Adversus hoc, inquit, tota epistola tam clara est, ut solis radio scripta videatur, præsertim si quis adhibeat Calvinianam ocularia; alioqui vix est, ut speret se hanc tantam lucem intuiturum.

Ait Molinæus: *Quæcunque enim argumenta afferat adversus peregrinationes, nemo nisi plane recors negabit ad populum etiam pertinere*. Itaque hoc statu seu diffatu diffat Molinæus Catholicorum responsionem. Quisquis velat suscipi peregrinationes ad Christi sepulchrum, seu cunabula, sine sacra Scripturæ præcepto, is certe asserit non esse populi eo peregrinari, nisi populum id facere iubeat sacra Scriptura. At id disertè affirmat Gregorius, imo et contendit nihil tale præcipi in sacra Scriptura: asserit igitur non debere populum eo peregrinari, nisi forte putans adversarii Gregorium existimavisse populo licere facere aliquid ad Dei cultum sine sacra Scripturæ mandato, ascetis vero et anachoretis id non licere.

At syllogismus iste totus est informis et fanaticus, ne dicam phantasticus: et plane ex more et ore Prædicantium effictus, qui suis in syllogismis vera falsis miscent, ut nisi quis diligenter animum advertat, fraudem vix deprehendere queat. Itaque maiore et minore concessa, negatur consequentia, quia forma non constat: nam in minore subsumendum erat: sed Gregorius velat suscipi peregrinationes ad Christi sepulchrum, seu cunabula, sine sacra Scripturæ præcepto, hoc est, eo quod in sacra Scriptura hoc non sit præceptum: ergo Gregorius asserit non esse populi eo peregrinari. At minor hoc modo formata, prout ex lege ratiocinandi formari debet, ab omni prorsus veritate abhorret: nam ut maxime Gregorius dicat, peregrinationem Hierosolymitanam non esse in Scripturis præceptam, non tamen dicit ideo esse illicitam: neque enim, ut in primo libro De sacris Peregrinationibus aiebam, ea laborabat stultitia, qua Novatores nostri, ut crederet omne illud esse illicitum, quod sacris Litteris non præceperetur.

Itaque si quis hunc in modum argumentationem instituat: *Omne illud, quod in Scriptura non præcipitur, est illicitum: peregrinatio Hierosolymitana in Scriptura non præcipitur; ergo est illicita: negatur maior*. Si hunc in modum: Gregorius Nyssenus dicit peregrinationem Hierosolymitanam in Scripturis non præcipi, ergo veluit illam non modo monachis, sed et ejusdemque alterius conditionis hominibus: negatur consequentia. Nam et ego lateor hanc peregrinationem in Scripturis non præcipi, delinque scilicet ac determinate; neque tamen ideo affirmo eam a nullo hominum genere licite suscipi. Et si Nyssenus peregrinationem Hieroso-

lymitanam pro illicita duxit, quod in Scriptura non præceperetur, qua conscientia ipsemet hanc peregrinationem obit? Nec alio fine dixit Nyssenus, peregrinationem Hierosolymitanam in Scripturis non præcipi, quam ut monachis et inonialibus nimium Hierosolymam abeundi desiderium eximeret, existimantibus se ad Christianam perfectionem non perventuros, nisi Hierosolymam vidissent. Horum cupiditatem ut minueret, vel potius penitus exstingueret, præter cætera argumenta, hoc etiam adhibuit: peregrinationem Hierosolymitanam in sacris Litteris non præcipi, ac proinde nil causæ esse, cur sibi aliquid Christianæ perfectionis defectum existiment, si Hierosolymam non adeant.

Si argumentum hac forma vestias: *Qui dicit peregrinationem Hierosolymitanam non præcipi in Scriptura, is simpliciter negat ab ullo hanc peregrinationem suscipi debere: sed Nyssenus dicit peregrinationem Hierosolymitanam non præcipi in Scriptura; ergo Nyssenus simpliciter negat hanc peregrinationem ab ullo suscipi debere*. Responden majori esse Calvinianam, hoc est, omnis veri expertem. Sed ascribamus ipsa epistola verba: *Ἐπεὶ τοίνυν εἰς τινες τῶν τὴν μονήρην καὶ ἰδιόζοντα βίον ἐπαγγηγμένων, οἷς ἐν μέρει εὐσεβείας νομίσταται τὸ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις τόποις ἰδεῖν, ἐν οἷς τὰ σύμβολα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδομίας τοῦ Κυρίου ὁράται, καλῶς ἀνέχοι πρὸς τὴν κατὰ νόμον βίαν. Καὶ εἰ ταῦτα βούλεται ἡ κατὰ τὴν ἐντολὴν χειραγωγία, ποιεῖν τὸ ἔργον, ὡς πρόσταγμα Κυρίου. Εἰ δὲ ἴξω ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ δεσπότου, οὐκ οἶδα τί ἐστὶ τὸ διαταγμένον τι θελεῖν ποιεῖν αὐτὸν αὐτοῦ τοῦ καλοῦ νόμου γινώσκοντος*.

Quæ verba sic vertit interpres, Centuria quarta Magdeburgica: Cum itaque sint, qui solitariam et vitam privatam sibi delegerint (Molinæus, cum itaque aliqui eorum, qui solitariam et in seducto vitam elegerunt: quid est, vita in seducto? Quam proclive utrique fuisset βίον μονήρην interpretari vitam monasticam, nisi isti vitam monasticam cane pejus et angue odissent) quibus vice pietatis habetur Hierosolymitanæ loca vidisse, in quibus indicia Domini adventus per carnem conspiciuntur, præclare se res habet, si ad regulam ipsam respiciamus, idque si velit præceptorum ductus (seu manu ductio) ut opus faciamus, quasi mandatum Dei, si præter (Molinæus, si extra) Domini præcepta id appareat introductum, haud scio, quid sit, quod præcipiat velle quid aliquid facere, qui se sibi legem boni, fecerit ipsum. Molinæus: haud scio, quid hoc sit rei aliquid non mandatum velle agere, atque ita ipsum sibi legem esse honesti. Ubi Molinæus audacter infercit negationem μή, τὸ μή διαταγμένον, quia hoc volunt, ut ait, antecedentia et consequentia. Hic iterum eorum desiderare diligentiam Molinæi. Cur non inspexit codicem Regium, num hanc negationem exhibeat? Cur non litterarum lumen et eruditionis penam Casaubonum rogavit, ut inspiceret, si tantum otii a Calviniana cæna coquenda sibi non suppetebat, ut Regiam bibliothecam adiret? Nec verum est antecedentia et consequentia hanc negationem flagitare: nam et sine illa sensus constat: ut vidit et reddidit interpres apud Centuriatores.

Sed esto, addatur negatio. Quid obtinebit Calvinista? Jure non, nisi hoc: Non esse existimandum illud necessario fieri debere, tanquam ad Christianam perfectionem simpliciter necessarium, quod divinis Litteris non præcipiatur: nam monachi, quos a peregrinatione Hierosolymitana dehortatur, putabant se Christianam perfectionem consequi non posse, nisi adorassent in locis, ubi steterant pedes Domini. Hunc errorem, ut illis eripiat, ait: se nescire quid hoc sit rei, aliquid non mandatum velle agere (videlicet tanquam necessario agendum) atque ita ipsum sibi legem esse honesti.

Secundus Molinæi status, quo Catholicorum rei-

sponsionem diffat. Addit Gregorius, Christum, et cum invitat ad regnum celorum, Matth. xxv. v. 34, et cum, qui sint beati, prædicant, Matth. v. v. 3, peregrinantium non meminisse. Adeone quisquam oris est duri, ut dicat Christum istis locis, de solis eremitis aut ascetis loqui? an potius voluit Gregorius hæc Christi verba ad omnes pios pertinere?

Ex hoc Molinei statu arbitror has extendi posse consequentias. Inter opera quæ percenset Christus invitans et introducens electos ad beatitudinem, non ponitur peregrinatio Hierosolymitana: ergo non licet Hierosolymam peregrinari. Dicas tu. Inter opera illa non enumeratur ductio uxoris, neque cœna Calviniana: ergo non licebit uxorem ducere, vel cœnam Calvinianam sumere. Ut placeat hæc consecutio Molineo? Quasi vero Christus eo loci omnia opera Christiano consentanea percensere voluerit, aut in extremo iudicio enumeraturus sit.

Inter beatitudines non numeratur peregrinatio Hierosolymitana: ergo est illicita. Perinde ac si dicas: Inter beatitudines non numeratur scriptio librorum, ergo non licet scribere libros. Catalogo beatitudinum non ascribitur rei familiaris administratio: ergo non licet rem familiarem administrare.

Advertere porro lectorem volo, me non dicere has consequentiarum ineptias colligi ex Nysseno, seu auctore hujus epistolæ, sed ex discursibus et delirationibus Molinei et aliorum Prædicantium, quas imperite ex epistola hac vel potius ex sua phantasia eliciunt. Nam auctor epistolæ nil aliud voluit, quam non esse dolendum si quis Hierosolymam nec viderit, nec visurus sit, quandoquidem neque inter opera, quæ Christus in iudicio extremo tanquam sibi præstita, percensuit, neque inter beatitudines peregrinatio Hierosolymitana ponitur: sed ex hoc non nisi ineptissime colliges, eam idcirco esse illicitam aut Deo ingratam; alioqui plurima, omnium confessione licita, Deoque grata, efficerentur illicita et Deo ingrata.

Nec inficiamur hæc etiam ad seculares, et alios, qui vitam monasticam et solitariam non sequuntur, accommodari posse (nam si seculares quempiam nimio mœrore confici viderem, quod Hierosolymam non adisset, quasi absque hac peregrinatione perfectionis Christianæ particeps futurus non esset, non injuria hujus epistolæ verbis eum solarer, et ab hac persuasionem liberare conarer), attamen Gregorius hæc verba non nisi de monachis, vitamque religiosam professis protulit, ut evidenter patet cum ex ipso epistolæ argumento, tum ex illis: ἐπὶ τοῖνυν εἰσὶ τινες τῶν τὸν μονήν καὶ ἰδιόζοντα ἐπιτηθεμένων, etc. Paulo post illos, ad quos scribit, vocat τελείους, καὶ τὸν ἀκριβὲ βίον ἐντηθεαμένους, κατὰ θεὸν προσηρημένους ἔχοντες, eorum institutum nominat βίον κατὰ φιλοσοφίαν, cujus propria ἡ εὐσχημοσύνη, quæ vivendi ratio sita sit ἐν τῷ ἀμικτῷ καὶ ἰδιόζοντι βίῳ τῆς ζωῆς, ὡς ἀνεπιμίχτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναικῶν ἐν ἀνδράσι, μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ παρατετηρημένα τῆς εὐσχημοσύνης ὁρμῶντων. Quæ omnia manifeste intelliguntur de monasticæ vitæ cultoribus et cultricibus; neque enim in vita communi viri a mulieribus, vel vice versa, mulieres a viris segregantur, ut auctor epistolæ in hoc vivendi instituto contingere ait.

Predicta verba sic reddidi interpretes apud Centuriatores: Sancta et gravis vitæ institutio eadem omnibus, et viris, et feminis proposita est. Peculiaris est vitæ philosophicæ honestas, et castitas: quæ, in vita sua non mista, ac seorsim acta consummatur, velut impermixta est, et minime confusa natura; neque feminis in consortio virorum, neque viris in mulierum, ad tuenda castitatis et honestatis officia continentibus.

Molinæus magis adhuc omnia in versione sua turbat, ne auctor epistolæ videatur loqui de monachis, sed promiscue de omnibus Christianis ex

Christianæ legis præscripto vitam instituentibus. Hinc extremam hujus periodi partem sic reddidit: Cum nec mulieres inter viros, nec viri inter mulieres ad tuenda honestatis officia contendant. Et tamen epistolæ sensus est iste: Vitam separatam et a consortio hominum sejonctam in eo consistere, ut neque viri cum mulieribus, neque hæc cum illis versentur, sed seorsim utrique degant, neque mulieres inter viros ad observationem honestatis, hoc est, ad vitæ monasticæ et solitariæ perfectionem, properent, tendant et enitentur, sed quilibet seorsim.

Subdit epistolæ auctor: Hoc in peregrinatione Hierosolymitana observari non posse, sed necessario viros cum feminis, et has cum illis, in itinere et hospitibus versari debere.

Quamvis autem tam vetus interpretes Centuria quarta, quam Molinæus, illud παρατετηρημένα interpretantur officia, hoc est, observationes, tamen cum παρατηρῶ non tantum idem sit quod simpliciter observare, sed etiam præter jus et fas observare, seu observationem debitam negligere: omnino hæc notio huic loco aptior censenda est. Ait enim: Neque viros inter mulieres, neque has inter viros ad violationem τῆς εὐσχημοσύνης ruere: nam τὸ παρατετηρημένον τῆς εὐσχημοσύνης, est violatio, seu, ut sic dicam, inobservatio τῆς εὐσχημοσύνης, sicut τὸ παρατετηρημένον τῆς σωφροσύνης est violatio et transgressio temperantiæ: maxime autem παρατηρεῖται, violatur, ἡ εὐσχημοσύνη, honestas et gravitas quam βίος μονήρης καὶ ἰδιόζων, καὶ τελείος, καὶ ἀκριβὲς efflagitat, si viri degant cum mulieribus, et hæc cum illis. Nec obstant huic significati sequentia: ἀλλὰ ἡ τῆς ὁδοπορίας ἀνάγκη αὐτὴν ἐν τοῖς ἀκριβεῖσι καὶ πρὸς ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἔχει. Nam ἀδιαφορία τῶν παρατετηρημένων appellatur hoc loco neglectus violati officii, quando aliquis τὴν παρατήρησιν violationem et transgressionem ejus, quod observandum erat, pro re indifferente ducit.

Hic iterum Molinei δαιτυπῶν jure accuses, qui non inspexit codicem Regium (in quo hæc epistola reperiri dicitur), ut de lectione hujus periodi certius constitueret; nam Molineo videtur aliquid deesse, vel particula καὶ superesse. Hinc vel hanc delendam, vel cum amico suo verbum ἀναίρει post vocem ἀνάγκη interjiciendum censet, ut sensus sit, Vitæ necessitas semper tollit accuratam horum observationem, etc. Codex manuscriptor fortassis vel hanc vel illam correctionem comprobasset. Interea dum solis conjecturis agitur, dico locum nulla emendatione egere. Nam hoc dicit: Vitæ necessitas accuratam horum observationem etiam ad indifferentiam violati officii adducere: hoc est, ut talem violationem pro re indifferente habeamus, si quidem illam, quam dixi, verbi παρατηρῶ notionem hic amplecti velimus.

Si eam quæ Molineo et veteri interpreti arridet, sequamur, nec sic quidem ulla correctione egebitur: nam sensus erit: Necessitas vel accuratam horum observationem etiam ad indifferentiam eorum quæ præcepta sunt, adducere, hoc est, ut mandata tradita pro re indifferente reputemus, quæ sine damno observentur, vel non observentur.

Vide autem Molinei se in scitiam seu malitiam, seu utramque. Ait, Nyssenium hæc scripsisse in gratiam quorundam anachoretarum, quos tamen a peregrinando dehortetur rationibus petitis ex officio Christiani, non instituto monachi. Dic, rogo, Calvinista, quando auctor hujus epistolæ inter cætera dicit, sectatori τῆς ὑψηλῆς πολιτείας καὶ βίου ἰδιόζοντος non esse suscipiendam hanc peregrinationem, quod viris necessario in via et hospitibus cum mulieribus, et his cum viris, sit versandum et agendum; estne hæc ratio a vita communi, et ex communi officio Christiani desumpta? Prohibetne communis vitæ ratio ut vir cum femina, aut fe-

mina cum viro habitet, versetur, agat, loquatur? Vetañe commune Christiani hominis officium huiusmodi conversationem et consortium? Fierine illo modo potest ut qui in civili hominum societate degit, non degat inter feminas? Estne contra commune Christiani hominis officium, ut in Republica vel familia viri cum feminis, et vice versa degant, vel simul iter faciant, vel in eodem diversorio conveniant, vel eidem mensæ accumbant?

Nullo igitur modo subsistit quod Calvinista comminiscitur, Gregorium dehortari monachos a peregrinatione, rationibus petitis ex communi officio Christiani, non ex instituto monachi; quia instituti monastici est, viros absque consortio mulierum, et mulieres absque viri conversatione vitam agere, et seorsim extra turbam Deo servire. Item, cum dissuadet moniali ne hanc peregrinationem subeat, quod necessario custode et famulo egeat, a quo in equum vel vehiculum sublevetur, vel inde deponatur; idque nec periculo, nec suspitione careat, sive talis sit peregrinus et mercede conductus, sive notus et familiaris, num a communi Christiani hominis officio argumentum ducit? An commune Christiani hominis officium interdicat ne mulier in itinere famuli ministerio utatur, et ab eo in currum vel equum sublevetur, vel deponatur? Si commune Christiani officium requirit ut viri seorsim degant a feminis, et vice versa, tum non tantum Iherosolymitana, et quaecunque pietatis causa suscepta peregrinatio illicita erit, sed et omnem aliam, quocunque fine institutam, nefas erit obire, et sic cessabunt omnes mercatorum et negotiatorum peregrinationes, quia fieri nequit ut, si peregrinentur viri, non cogantur versari cum feminis vel in itinere, vel in hospitibus; idemque respecta virorum contingit feminis, si quando vel rei familiaris ergo, vel alias ob causas, quæ in via humana crebro incident, peregrinationem suscipere compellantur. At hæc conjunctio seu conversatio repugnat communi hominis Christiani officio, si vera canit Molineus qui imperitissime contendit auctorem hujus epistolæ initio statim per ὁρῆλῃν πολιτεῖαν non intelligere vitam monasticam seu asceticam, sed generatim vitam Christianam ex Dei præcepto actam. Imperitissime, inquam, hoc contendit Calvinista. 1° Quia ipsemet fateatur hanc epistolam esse scriptam in gratiam quorundam anachoretarum: ergo per τοὺς ἀναθεσιζόμενους ἑαυτοὺς τῇ ὁρῆλῃ πολιτεῖᾳ intelligit monachos et anachoretas; quia intelligit illos, propter quos hanc epistolam auctor scripsit; sed scripsit hanc epistolam propter quosdam monachos et anachoretas, teste ipso Calvinista: ergo anachoretas et monachos intelligit per ἀναθεσιζόμενους ἑαυτοὺς τῇ ὁρῆλῃ πολιτεῖᾳ, et per ὁρῆλῃν πολιτεῖαν eorum professionem.

Secundo, quia quam initio vocat ὁρῆλῃν πολιτεῖαν, eandem nominat paulo post βίον μονήρη καὶ ἰδιόζωντα: at certum est βίον μονήρη ἰδιόζωντα non esse vitam communem Christianorum, sed monasticam et solitariam, ut patet ex ipsis vocabulis.

Tertio, quam initio nominat ὁρῆλῃν πολιτεῖαν, eam postea vocat βίον κατὰ φιλοσοφίαν, cujus hoc sit proprium, ut viri segregati sint a feminis, et femina a viris. At hæc non est vita communis Christiana; quia hæc nec conjugalem quidem viri et mulieris societatem excludit, tantum abest ut excludat civilem, quæ in mutuis colloquiis et officiis posita est. Et valde inepti Molineus cum nobis persuadere conatur, per philosophiam vel βίον κατὰ φιλοσοφίαν accipiendam hic esse vitam communem Christianorum, actam ex Dei mandato et timore, quia illam vocat auctor hujus epistolæ βίον κατὰ φιλοσοφίαν, cujus proprietas est εὐχρηστικότητα non qualiscunque, sed illa quæ κατορθούται ἐν τῷ ἀμύκτω καὶ ἰδιόζωντι βίῳ τῆς ζωῆς, hoc est, quæ consistit in sejuncta et solitaria vivendi ratione; et mox explicat in quo per ἀμύκτω et ἰδιόζων βίος sit

situs; nempe ὡς ἀνεπίμικτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναικῶν ἐν ἀνδράσι, μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ παρατετηρημένα τῆς εὐσχημοσύνης ὁρμῶντων. Num hæc est communis Christianorum philosophia, ut viri extra mulierum, et mulieres extra virorum societatem degant, et illi sine his, et hæc sine illis philosophentur, et Christianam vitam ducant? Quo cæcitatatis et absurditatis non progrediantur isti tenebriones odio monachorum et monasticæ professionis?

At Chrysostomus vocat communem Christianorum vitam, philosophiam, vel vitam secundum philosophiam. Ita est. Sed num per philosophiam, vel βίον κατὰ φιλοσοφίαν, semper hanc duntaxat communem, nunquam autem monasticam intelligit? Ne impudentia aut inscitia hoc affirmaverit. Nam ex tribus libris adversus vituperatores vite monasticæ contrarium evidentissime liquet, ut tacam plurimos alios ejusdem tractatus, in quibus philosophia nomine hanc excelsoiorem vivendi rationem complectitur. Vereor ne Molineus cum suis eo progrediat, ut dicat libros illos tres S. Chrysostomi adversus vituperatores vite monasticæ, fuisse conscriptos adversus communis vite Christianæ vituperatores. Et quæ est ista consequentia? Chrysostomus aliquando per philosophiam, seu vitam secundum philosophiam, intelligit communem Christianorum vitam; ergo et Nyssenus, seu quisquis est auctor hujus epistolæ, per βίον κατὰ φιλοσοφίαν, intelligit vitam communem Christianorum, non sublimiorem quampiam, quæ vulgo monastica nuncupatur. Egregia consequentia et Calviniana, hoc est, aquilina scilicet acie dignissima, præsertim cum auctor iste liquidissime et vestigio declaret quid per βίον κατὰ φιλοσοφίαν intelligat, ut jam sæpe vidimus.

Similis est hæc Molinei fatuitas: Gregorius in libro De nomine Christiani πᾶσι ἐπιτιθέμενα vocat ὁρῆλῃν τοῦ βίου πυργοπολίαν, et in libro De perfectione ait ὁρῆλῃν esse ὄνομα Christiani: ergo auctor hujus epistolæ in ipso statim vestibulo per ὁρῆλῃν πολιτεῖαν nil aliud intelligit quam communem Christianorum vitam. Ineptissime, ut paucis me expediam; ob causas supra dictas, quæ aperte non suadent, sed clamant et cogunt ut per πολιτεῖαν ὁρῆλῃν vitam monasticam accipiamus. Jam quod alibi etiam communis Christianæ vite professio vocatur ὁρῆλῃ, excelsa, sublimis, non offit nobis, quia vere est ὁρῆλῃ, excelsa et sublimis, comparata cum aliorum extra Christianismum vivendi institutis, vere etiam τελεῖος, perfectus, reddit. At in ipso Christianismo est alia vita, quæ cum supra communem vivendi rationem sese tollat, κατ' ἐξοχὴν, ὁρῆλῃς πολιτεῖας appellationem sibi vindicat: ut et philosophia, et vita secundum philosophiam instituitur.

Ejusdem farinae est hæc Molinei consecutio: Alibi vocat Nyssenus τελεῖος, perfectos, omnes Christianæ vite professores et sectatores: ergo et in hac epistola Nyssenus τελεῖος nominat quoscunque qui Christianam religionem profitentur, vel eidem ferventiori studio adherent, seu, ut loquitur Molineus, pietate præ cæteris præditi sunt. Nugatoris est hæc consecutio, non disputatoris. Nam τελεῖος hic vocari solos solitarie et monasticæ vite professores, liquidum est ex antecedentibus et consequentibus et ex toto epistolæ scopo: nam auctori huic synonyma sunt ὁρῆλῃ πολιτεῖα, βίος μονήρης καὶ ἰδιόζων, βίος κατὰ φιλοσοφίαν, ἀμύκτω, ἀσύγχυτος, βίος τελεῖος. At communis etiam Christianorum vita est perfecta. Non abnuo: sed in ipsa Christianorum vita continetur alia, quæ hoc perfectionis nomen peculiari ratione sibi deponit.

Quapropter frivola prorsus sunt hæc conclusiones Molinei: Gregorius Nyssenus in libro De perfectione Christiani hominis ea de perfectione disputat, quæ etiam in secularibus continetur; et illud D. Pauli I Cor. 11: « Sapientiam loquimur inter per-

sectos, » et illud Matth. v, « Estote perfecti, » etc., non tantum monachos, sed universim omnes Christianos concernit: ergo Nyssenus in hac epistola nomine τῶν τέλειων non intelligit monachos, et nomine τοῦ βίου τέλειον non accipit professionem monasticam. Arguit: quasi vero vox τέλειος ex generali illa sua latitudine, qua ad omnes Christianos extenditur, reduci et restringi non possit ad pauciores, qui vitam et perfectionem Christianam per media et instrumenta perfectiora sequuntur, in quorum numero monasticæ vitæ professores numerantur.

Porro generalem vocis τέλειος significationem in hac epistola restrictam esse ad eos qui vitam μὴνῃ καὶ λογισμῷ amplectuntur, docent singuli propemodum epistolæ apices, et illi propter quos primitus concepta et scripta fuit. Illud mendaciis deputa, quod ait Calvinista, in libro De perfectione hominis Christiani νε γὰρ quidem de monachis apparere: nam Olympius, cujus rogatu Nyssenus librum illum conscripsit, monachus fuit, ut habet ipsa libri inscriptio, et toto libro præcipue Olympium, hoc est monachum, instruit, et quicquid de perfectione Nyssenus disserit, hoc monachis per excellentiam competit.

Illud lepidum est, quod monet, in illis verbis, ἀντί τινος σπουδάζεται, ὁ νόν ἔχων ἐπισκεψάσθω, tollendam interrogationis notam post verbum σπουδάζεται. Quod verisimilitudinem apud nos inveniret, si assertionis suæ ex codice Regio fidem faceret. Nunc cum Codicem illum consulere neglexerit, solaque conjectura nitatur, et addita interrogationis notula sensus optime subsistat; cumque vetus interpres expresserit apud Centuriatores, non est quod suum somnium (conjectaneum dictum oportuit) se nobis speret approbaturum.

Nec minus festivum illud, sententiam hanc, εἰς γυνώριμον ἔχει τὴν τὴν διαπάσαν ἀναπληροῦντα, etc., dici de mulierculis, quas Nonnas seu Vestales vocant, esse impossibile, neque enim uti virorum ministerio familiari, nisi forte clanculum. Manifesta hæc est calumnia, non clancularis. Epistolam enim loqui de nonnis, seu monialibus, inde patet quod aliis feminis vitam communem degentibus crimini non datur, si in itinere habeant adjuutores et famulos, sive ii sint peregrini et mercede conducti, sive noti et familiares: nonnis autem hoc vitio vertatur, quod omni virorum consuetudine et convictu per ipsam professionem suam esse abdicaverint.

Quod ait Calvinista, nonnas seu moniales non habere γυνώριμον, ridiculum est. Annon fieri potest ut habeant fratres, cognatos, affines, ejusdem civitatis incolas, cum quibus olim vel sibi vel majoribus suis consuetudo intercesserit, quorum opera et ministerio in via utantur? An nullus superesse poterit γυνώριμος, nisi quem Calvinista suspiciatur? Apage cum his ex Calviniana bara sordibus!

CAP. III.

Refutantur reliqua Molinei nugamenta.

Ingeminat Molineus pericula, quæ auctor epistolæ peregrinantibus impendere dicit a diversoriis, cauponis, urbis morum pravitate infectis, quibus non contaminari perquam sit difficile: hæc pericula vitæ, non ad solos monachos et moniales, sed ad quoscunque ex populo pertinere; omnibus integritatem morum servandam esse, et vitandam malorum exemplorum contagionem: nec in plebe segniorem sexum plus habere roboris, aut minus adire discriminis quam mulierculas, quas nonnas et moniales vernacula superstitio indigitat.

Respondeo Nyssenum, seu quisquis est epistolæ hujus auctor, facere quod facere solent qui desiderium vehemens et æstuans alicui eripere volunt; omnia incommoda cum executione desiderii conjuncta amplificent et exaggerant, omnia conquirunt, quæ cupiditatem vel minuant vel penitus extinguant. Cum igitur animadverteret epistolæ

auctor monachos et moniales nimio desiderio Hierosolymam adeundi flagrare, itineris incommoda et pericula, ne quis propius ad picem accedendo, coinquinetur, enucleate exposuit, et ante oculos dilacide posuit, ut ii qui jam vitam μὴνῃ καὶ λογισμῷ et ab omni strepitu remotam amplexi fuerant, solitudine contenti in has turbas minime se conficerent; alioqui ignarus non fuit hic auctor fieri posse ut et viri et mulieres hæc pericula impolluto pede transeant ac superent, et vero plurimos etiam absque labe et macula inter has maculas versatos, neque a circumstante flamma tactos esse.

Nam si quis ad finem auctoris non respiciat, sed crassa cum Molineo aliisque hæreticis Minerva omnia spectet ac objectet, tum nec negotiorum quidem et negotiationum causa peregrinationes suscipere licebit, quia ubique infinitam vitiorum segetem cernere ac metere licet. Ubique propemodum pandochia, et diversoria, et urbes licentiam mali et promiscuam libertatem habent, ita ut periculum sit, ne transeunti per fumum oculi mordeantur ejus acrimonia, polluantur auditus, oculus et animus per oculos et animos sæda admittens. Num possibile est loca infecta sic transire, ut non afficiaris? Omnino possibile est, subsidio et præsidio divinæ gratiæ. Num propter hæc viarum pericula et improbitatem incolarum, per quorum flues transeundum est, intermittuntur peregrinationes mercimoniorum et negotiorum gratia institutæ? Si non intermittuntur peregrinationes profanæ, cur intermitterentur sacræ, et in his omnium sanctissima Hierosolymitana? Cur ergo ab his periculis petiit auctor epistolæ argumentum absterrendi a peregrinatione Hierosolymitana? Ideo, ut monachos et moniales in solitudine sponte electa, vitæque ab omni tumultu sejuncta, contineret; et a discursationibus cogeret, et quamvis sæcularibus, præsertim feminis, eadem pericula imminerent, quia tamen communem vitæ rationem sectantur, abstractamque ab aliorum consortio non sunt professi, nemo impedit quominus huic Oceano sese committant, dummodo, ut par est, caute agant et ambulent, et in medio ignis non æstuent. Quod fieri posse nemo negabit, qui novit peccatum non nisi voluntarie ac libere committi. Nam quod Molineus dicit, tot inter discrimina a muliere peregrinante vel invita leges temperantiæ violari, id tum credam, cum mihi demonstraverit ab invito peccatum admitti posse.

Pari ratione, quæ de sceleribus Hierosolymæ patrari solitis auctor narrat, et Calvinista objectat, id monachis et monialibus in solitaria vita cobibendis dictum est. Cæteros non magis absterrent ab Hierosolymitana peregrinatione sacræ, quam infinita illa scelerum colluvies absterreat hodiernos mercatores, etiam Calvinianos, quominus peregrinentur Constantinopolim, Tripolim, Damascus, Alexandriam, Cairum, et ad alia loca, quæ integro vitiorum diluvio inundantur. Nam ut quis inter bonos potest esse malus, ita et inter malos, bonus: cum hæc omnia a cujusvis arbitrio dependant.

Occinit et hoc Calvinista, quod auctor ait, in Hierosolymitanis locis non esse largiorem Dei gratiam, quam alibi, sed parciorem, nec ad Deum mutatione loci accedi; dandum potius operam, ut Deus in nobis inhabitet. Ad hanc objectionem jam respondi libro primo De peregrinationibus, nempe, hoc assertum a Nysseno, si tamen Nyssenus est, ut eriperet monachis et monialibus persuasionem illam, quæ imbuti existimabant, homines ex ipsa præsentia sacerorum locorum sanctificari, quacunque demum voluntate præditi essent. Hoc si ita esset, inquit auctor, non tot scelerati et flagitiosi in illis locis degerent. Alioqui inspectionem locorum, quæ Redemptor noster sanctissimæ vitæ suæ actionibus consecravit et deditavit, plurimum

momenti ad pietatis studium conierre, et cuivis, qui ferreis non rigeat præcordiis, ingentes stimulos ad vitæ emendationem, divinumque amorem sub pectore vertere, per se notum est, et testantur qui hoc ipsum experti, de quibus libro primo De peregrinationibus. Pulchre hæc ipsa de re pius ille et eruditus scriptor Ludolphus de Saxonia: *Ad terram sanctam, quam universæ Christi Ecclesiæ nocte dieque sociare non desinunt, quam bonus ille Jesus inhabitando, et verbo, vel doctrina illuminando, illuminatam suo sacratissimo sanguine consecravit, delectabile est aspirare: sed delectabilius eam oculis corporis intueri et mentis intellectu revolvere, quomodo in locis singulis in ea nostram salutem Dominus operatus sit. Quis enim enarrare sufficit, quod devoti discurrentes per loca singula, in spiritu vehementi osculantur terram, amplectuntur loca, in quibus dulcem Jesum vel stetisse, vel sedisse, vel aliquid egisse audierunt? Nunc tundunt pectus, nunc fletus, nunc gemitus, nunc suspiria emittentes, gestu corporis, et devotionis, quam foris ostendunt, et absque dubio intus habent, in lacrymas provocant, plerumque etiam Sarracenos. Quid dicam de patriarchis Jacob, Joseph et fratribus ejus? qui, quia vivi in terra esse non poterunt, elegerunt in ea mortui sepulturam. Quid plura? Tarditas ingemiscenda est Christianorum nostri temporis, qui tot exempla habentes, tardi sunt de manibus inimicorum eruere terram quam consecravit sanguine suo Jesus Christus.*

Movemur, nescio quomodo, inquit apud Ciceronem Atticus, locis ipsis, in quibus eorum quos diligimus, aut admiramur, adsunt vestigia. Si hoc verum de vestigiis quorumcumque quos diligimus et suspicimus, quanto verius erit de monumentis Christi Redemptoris nostri, quo nil debet esse prius, nil antiquius? *Ne quidem, inquit idem Atticus, illa ipsa nostra Athenæ non tam operibus magnificis exquisitisque antiquorum artibus delectant, quam recordatione summorum virorum, ubi quis habitare, ubi sedere, ubi disputare sit solitus, studioseque eorum sepulcra contempler. Si hoc Atticus faciebat Athenis, quanto rectius a Christiano fiet Hierosolymæ et in Palestina, quam præsentia sua Salvator noster veræque religionis antistes consecraverunt ac dedicaverunt?*

Guilielmus de Baldensel in suo Itinerario ad terram sanctam: *Et quis homo hunc locum videre poterit sine lacrymis, tremore cordis, alta consolatoria compassione mentis? ubi impassibilis patitur, vita moritur, et supersubstantialis communicativa bonitas pro nobis peccatoribus, cum impiis deputatur.*

Idem Guilielmus in eodem Hodæporico: *Conferi supra modum homini, loca hæc sanctissima videre: quia devotio excitatur, et videtur, quod vita Christi, ac apostolorum quodummodo oculis inspicitur corporis; et ex hoc in corde fundamentum fidei firmius stabilitur.*

Porro sola mutatione loci ad Deum non accedi, quis ignorat? ut et illud, dandum potius operam ut Deus in pectore nostro habitet. Hæc et alia id genus ab auctore hujus epistolæ solis monasticæ vitæ sectatoribus et sectatricibus esse dicta, fungus sit qui non confiteatur considerato epistolæ totius scopo et proposito: tametsi non negamus, talia etiam sæcularibus occipi posse; nam si sola hæc peregrinatione ad Deum accessuros et preventuros considerent, reliquorum, quæ ad bene beateque vivendum pertinent, securi, utique se ipsos fallerent, ut et tunc, si peregrinantur, nec tamen studerent Deum in pectoris sui habitaculum devocare.

Objicit Calvinista, *Si quæ Nyssenens scribit, ad solos monachos et nonnas spectant, ut volunt adversarii, ipsi se suis aculeis conficiunt, nam nostro arbo nulli magis peregrinantur.* De crebritate, fides sit penes Molineum. Multa Hodæporica Hierosolymitana legi, semper plures reperi sæculares quam mona-

chos vel monachas, et absolute plures viros, quam mulieres. Ad argumentum Molinei, nego nos nostris telis configi. Nam ut in opere De peregrinationibus dicebam, ne ipsis quidem monachis auctor hujus epistolæ simpliciter et universe peregrinationem Hierosolymitanam abrogasse censendus est; neque enim ignorabat Nyssenens, si est Nyssenens, innumerales monachos et sua ætate, et ante suam ætatem, maximo fructu in Palestinam loca sacra visitatum, adoratumque concessisse: quos omnes absit ut Nyssenens una damnationis nota percussisset! sed peritos imitatus est medicos: nam, ut isti, morbo nimium ad unum extremum tendente, enituntur ad alterum, donec tandem attingant medium ægrumque pristinae sanitati reddant: ita et Nyssenens, cum solitaria vitæ cultores, et cultrices, ad peregrinationem Hierosolymitanam nimium propendere videret, in contrarium deflexit, penitusque hujusmodi institutum dissuasit, ut hoc modo rem ad mediocritatem quamdam, ubique laudandam et commendandam reduceret: et ut ad mediocritatem adduceret, nequitiam et improbitatem earum regionum, per quas transcendendum erat, graphicè oculis subjecti.

Objicit Calvinista, *Nyssenens dicere projectionem Hierosolymitanam sibi nihil profuisse; fide inde nec aucta nec imminuta: si igitur tanto viro nihil utilitatis attulit, longe minus aliis emolumento fore.* Sed non videt Calvinista Nyssenens, si est Nyssenens, facere quod peritis medicis in more positum, qui, ut ægros eo efficacius a pertinaci quopiam proposito dimoveant, id quod petunt, ne sibi quidem quidquam profuisse affirmant, nullo mendacio, sed veri dissimulatione in bonum ægrotantis, et noxia quæquæ desiderantis. Idem consilium in hac dissimulatione Nyssenens fuit, si tamen, ut sæpe dixi, Nyssenens fuit. Quis enim abnuat virum tam sanctum et cœlesti lumine tam copiose collustratum, mirabiliter aspectu sanctissimorum locorum fuisse divini amoris facibus succensum, et luculentis fidei incrementis locupletatum?

Prædicat auctor epistolæ multitudinem altarium in Cappadocia. Obstrepit Calvinista altaris tunc usum fuisse Deo laudes offerre, et gratiarum actiones, non vero sacrificium *ἱερατικὸν ἐπιτελεῖν, aut Deo offerre λῦτρον pro redemptione animarum, ut hodie in missa canitur.* At repugnat his vox ipsa *θυσιαστήριον*, qua utitur auctor; quasi dicas, sacrificatorium. Nam *θυσιαστήριον* non est, nisi ubi *θυσία* seu sacrificium est; sunt enim relativa, et se mutuo tollunt ac ponunt.

Declamat Calvinianus minister in scelera quæ olim Hierosolymis grassabantur. Sed si sola Hierosolymitana urbs tulisset scorta, mimos, scurras, fors non injuria vitaretur, et ut vitanda diffamaretur. Nunc quando is est cujuscunque ex variarum gentium concursu frequentioris loci genius, ut vitia simul cum advenis immigrent, non est cur Hierosolyma sola in culpa hæreat, præsertim cum sanctissimi semper viri inibi vitam egerint, neque ulla vel convenarum, vel indigenarum improbitas sanctimoniam loci obliterare quiverit. Mirum istos vitia crepare, ut absterreant a sacris peregrinationibus; et non eadem intonare, ut abducant a peregrinationibus profanis. Nullus negotiatorum retardari se sinit ab impurissima illa hominum colluvie, quæ Tripoli, Alexandria, Caire, et alibi degit, quo minus, spe lucri, ad ea loca peregrinetur per tot terræ marisque discrimina: et isti vitia peregrinatoribus sacris objectabant; quibus, tanquam terribilimentis, eos a peregrinationibus removeant ac cohibeant, cum multo credibilis sit, eum inter sceleratos sancte et inculpate victurum, qui peregrinationem Dei et virtutis amore suscipit, quam eum qui peregrinatur propter quæstum. Et si propter nefariorum hominum piacula peregrinationes intermittendæ essent, omnīs fere civilis

societas periret, cum a tanta multitudine et varietate mortalium flagitia nequaquam abesse soleant. Scripsi vobis per epistolam, inquit S. Paulus, ne commiscamini fornicariis, non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus, alioqui debueratis de hoc mundo exisse. Idem et hic dicere licet. Si quis in neminem flagitiis inquinatum incidere velit, necesse erit ut aut penitus ex hoc mundo exeat, et in cælum migret, aut cum Paulis, Antoniis, et id genus aliis, in eremum se abdat.

Dices: Si propter vitia locorum vel incolarum non sunt omittendæ peregrinationes, cur auctor epistolæ hoc argumento usus est absterrendis monasticæ vitæ professoribus a peregrinatione Hierosolymitana? Respondeo id propterea factum ut eos, qui jam mundo penitus valedixerant, et ab omni hominum consortio se secreverant, eo efficacius a suo proposito averteret, neque enim æquum videbatur ut qui mundo jam nuntium remiserant, et vitam solitariam elegerant, rursus se in publicas turbas darent, præsertim hac opinione, quasi perfectionis Christianæ exsortes manere compellerentur, nisi Hierosolymam vidissent. Hanc enim potissimum persuasionem monachis istis Nyssenius eximere voluit: nam, ut supra dicebam, ne in monachis quidem simpliciter peregrinationem Hierosolymitanam damnavit; quod patet etiam exemplo Olympii monachi, ad quem scripsit commentarium *De perfectione Christiani hominis*, et epistolam *De vita S. Macrinæ sororis suæ*, qui cum Hierosolymam tendens, in Nyssenum Antiochiæ incidisset, haud eum a suscepto itinere debortatus est Nyssenius, sed postea pium hoc et laudabile institutum etiam publicis litterarum monumentis deprædicare voluit. Omnino consuetudinis illius oblitus esse non debes, inquit Nyssenius, alloquens Olympium, cum ad urbem Antiochi congressi sumus, quo tempore plebas Hierosolymam, ut monumenta Christi peregrinationis, dum in carne esset, intriseris, etc.

Mirari porro subit, quid Molineo in mentem venerit, ut illam synodum, cujus meminuit auctor epistolæ, et cujus missu in Arabiam abiit, potius cum Baronio Annali quarto veliti esse synodum Antiochenam, de qua Nyssenius in epistola ad Olympium de obitu Macrinæ sororis, quam cum suo Casaubono de synodo œcumenica Constantinopolitana et sub Theodosio Magno, quam sententiam multis ille confirmat, præfatione in Notas ad epistolam Nysseni tribus feminis Eustathiæ, Ambrosiæ et Basilissæ inscriptam, confutata Baronii opinione, suppresso tamen Baronii nomine, An censuit Molineus tamen illud litterarum (sic enim appellat) hic caligasse, minusque vidisse, quam illusterrimum Baronium? ut et in eo, quod εὐσεβίου βασιλέα, quem ita Nyssenius, vel auctor epistolæ nominat, Casaubonus veliti esse Theodosium Magnum, Molineus, Gratianum?

Notas suas concludit Molineus hoc admodum illiberali mendacio: *Observa, lector, Gregorium in recta de Christo fide totam religionem ponere, etc. At hodie primum pietatis argumentum est subesse Romano pontifici, et membrum esse Ecclesiæ Romanæ, etiamsi fidei dogmata, et quod caput est, religionis ac firmamentum penitus ignores. Facilem valde et perquam faventem Molineo eum lectorem esse oportet, apud quem hæc pseudologia et lædoria fidem invenit.*

Addit: *Mirum vero Gregorium, cum crearetur episcopus, non petiisse ab episcopo Romano diploma ἐκδοτικόν (vulgo vocant litteras investiture), nec se jurejurando ad ei obsequendum obstrinxisse. Unde compertum Calvinistæ Gregorium non petiisse et impetrasse ἐκδοτικόν a pontifice Romano? Certe, si immediate id non obtinuit, mediate obtinuit, per metropolitanum suum, qui nomine primi*

pastoris Nyssenium gregem Gregorio pascendum commisit. Hæc de Notis Molinei.

CORRECTIONES NOTARUM CASAUBONI

In Epistolam Gregorii ad Eustathiam, Ambrosiam, Basilissam (1).

Edita est hæc epistola primum Parisiis anno Christi 1606. Dein anno sequenti recusa in Germania Hanovæ, editore et interprete Isaaco Casaubono, viro docto, sed quod dolendum, in castris Calvinianis militanti. Adjecit ille idem, ut copiosas ita et eruditas notas; quarum tamen nonnullæ notationibus indigere visæ, ne noceant, et in errorem inducant. Attexam igitur notas ad notas, præsertim ad illas, quæ institutum peregrinandi vel tangere, vel vellicare videbantur. Non disquiram utrum hæc epistola sit Nysseni: sit ejus. Exordium sic habet:

Congressus bonorum, mihiq; ex animo dilectorum, et illius ingentis humanitatis nobis a Domino præstita monumenta, quæ isthic ostenduntur, maximi gaudii, et voluptatis argumento mihi fuerunt. Utrouque enim modo feriari Deo quid esset, experiebar: cum ei Dei, qui vitam nobis dedit, symbola salutaria videbam; et in ejusmodi personas incideram, in quibus illa signa gratiæ Domini spiritualiter esse contemplari: ut credere liceat, esse revera in animo illius, qui Deum in se habet, Bethlehem, Golgotham, Olivetum, Resurrectionem. Nam ubi in aliquo per bonam conscientiam Christus fuerit informatus, aut aliquis metu divino veluti clavus, carnes suas confixerit, fueritque cum Christo cruci affixus: gravis saxum mundanæ fraudis fuerit amolitus, corporeoque monumento egressus, velut in nova vita ambulare institueris: relicta humili atque humi repente mortaliū vita, sublimi desiderio in celestem Rempublicam ascenderit, superna cogitans, ubi est Christus, nil pondere corporis gravatus, sed puriore vita factus, a seipso levior, ut per sublimia sursum tendentem cævo ipsius, nubis instar, comitari valeat: hic meo quidem iudicio inter illas celebris famæ res censi debet, in quibus benignitatis Domini nostri erga humanum genus monumenta visuntur. Cum igitur et sensibus meis loca sancta intuerer; intuerer vero amplius etiam in vobis ejusmodi locorum expressa signa, tanto equidem repletus sum gaudio, ut illud enarrare nulla vis dicendi queat.

Hactenus pars epistolæ, Hierosolymam missæ; ibi enim tres istæ mulieres habitabant. Ad illa prima verba, Ἡ πὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ κατὰ φύσιν συντυχία, etc., congressus hominum bonorum, etc., notat scholiastes: Principio hujus epistola luculente explicat Gregorius quo fine veteres loca sancta, quæ Hierosolymis erant, et in vicinis Palæstinæ partibus adirent. Satis luculente explicat finem hujus peregrinationis, sic tamen, ut bona lectoris mente egeat. Nam si quis Molineus, aut alii ex schola Novatorum in hoc exordium inciderit, per illud ἰδεῖν τὰ σωτηρία σύμβολα τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ, nihil aliud intelliget, quam locorum illorum inspectionem seu contemplationem, qualis usitata est antiquariis, qui veterum monumenta lustrant, et quidem cum voluptate ac jucunditate, cum tamen Nyssenius per illud ἰδεῖν non accipiat qualecunque videre; sed sacrum, religiosum, plenum reverentia et pietatis; quodque reverentia et pietatem testetur externis actionibus, genuflexionibus, osculis, amplexibus, lacrymis, suspiriis, ardentibus votis, et id genus aliis gestibus, quos flamma interna divini amoris exprimere solet. Sic enim veteres videbant, adibant, obibant, et lustrabant, loca sancta, ut contra Molineum jam dictum, et fusius in opere de peregrinationibus: dilucidumque exemplar ridendi, et moris quo loca sancta a piis videbantur, et viscebantur, suppeditat nobis

(1) Quæ inter Epistolas legitur ordine tertia, supra col. 1015.

sanctus Hieronymus in *Epitaphio sanctæ Paulæ*.

Cum autem Nyssenens hoc loco testetur se ex aspectu monumentorum illorum incredibili voluptate perfructum fuisse, et vere diem festum lætunique sibi obligasse, cum Hierosolymis loca sancta obiret ac inviseret; manifestum sit, accommodate ad personas, de quibus tractabat, intelligendum esse illud in altera epistola, cum ait sibi unum itineris Hierosolymitani fuisse fructum, cognovisse ex collatione, δὲ τὰ ἡμέτερα τῶν ἔξω πολὺ ἀγιώτερα ἔσθαι, nostra externis longe esse sanctiora: nec ita præcise, et, ut sic loquar, crude intelligendum, quasi velit nihil penitus emolumenti ex inspectione monumentorum Hierosolymitanorum ad se rediisse, ut contendit Molineus, et alii sectarii. An enim exiguus vel contemnendus fructus est, μάλιστα γὰρ καὶ εὐφοροῦν, maxima lætitia et voluptas, qua se in illis locis perfructum scribit? Nec loquitur de lætitia vana et mundana, sed de cælesti et spiritali. Cur autem in illa altera epistola, si illius est, negaverit se alium cœpisse fructum, explicatum est supra contra Molineum: miosi nimirum et extenuatione uti voluit, ut ardentem monachorum peregrinandi cupidinem restringeret.

Addit scholiastes: *Solent Græci Patres, et has spontaneas angustias, et similia his alia inventa, μελέτας πρὸς ἀρετὴν γυμνασίας πρὸς θεοσέβειαν, cuiusmodi exercitationes, sive, ut sic dicam, irritamenta ad pietatem, Christianorum ferventem zelum multa in veteri Ecclesia excogitasse, constat.*

Nil video quod displiceat. Vera sunt quæ notas; testibus Nysseno, Nazianzeno, Basilio, et plerisque aliis qui suis in libris miras et varias μελέτας πρὸς ἀρετὴν καὶ γυμνασίας πρὸς θεοσέβειαν tradunt, et inculentis coloribus depingunt. Quid amplius?

Cæterum quid, quantumque inter Dei mandata sacris ejus voluminibus comprehensa, et has humane mentis inventiunculas intersit, vere et præclare docet hic idem Gregorius in aureola de iis, qui Hierosolyma ibant, epistola.

Non pugnabo. Sit epistola illa Nysseni. Nego quidquam ab illo in ea scribi, quod traditis a se alibi, et a priscis Patribus usu receptis μελέταις πρὸς ἀρετὴν καὶ γυμνασίας πρὸς θεοσέβειαν, vel in minimo adversetur, ut antea ostensum contra Molineum, et fusius in opere De peregrinationibus: neque exercitationes illæ veterum Patrum fuere humane inventiuncula; sed impulsu sancti Spiritus institutæ ac susceptæ, et ex sacræ Scripturæ fontibus deductæ. An, quam hic et alibi prædicat Nyssenens sanctorum locorum additionem et lustrationem in epistola *De civitatibus Hierosolymam*, pro humane mentis inventiuncula habet; exque eodem ore calidum et frigidum efflat; eodemque catamo pro se et in se scribit? Absit hæc antilogia et enantiologia a sanetissimo et doctissimo præsule Gregorio! Valde autem mirabile mihi accidit, si peregrinatio Hierosolymitana, et id genus aliæ ad pietatem exercitationes, erant humane mentis inventiuncula, quomodo id non fuerit animadversum ab illuminatissimis viris, pastoribus et doctoribus Ecclesiæ præcipuis, qui et ipsi huiusmodi, scilicet humane mentis inventiuncula, impense vacabant, et, ut ab aliis studioso vacaretur, toto studio efficere tentabant. Num Nyssenens statim a reversione sua ad suam ecclesiam, necdum seivit id, quod Hierosolymis fecerat, esse humane mentis inventiunculam, intellecturus hoc post aliquot annos, quando nimirum scribebat epistolam *De civitatibus Hierosolymam*; quam ait scholiastes diu post hanc fuisse exaratam? Quanta jactura non modo imperitæ multitudinis, sed et sanctimoniam et eruditione præstantissimorum hominum tam sero orbi illuxit! Evangelium Islebicum et Lannanicum, quod longe aliam ἐποπὴν κατὰ θεὸν facit cuilibet suis, quam Nyssenens

Hierosolymis ex inspectione τῶν γνωρισμάτων, καὶ σημείων, καὶ συμβόλων, καὶ ὁπομνημάτων τοῦ ζωοποιήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ obligerit.

Porro cum Nyssenens dicat, sibi δὴ λαβῆναι τὴν κατὰ θεὸν ἐποπὴν, festum diem sibi illuxisse ἐξ ἀμφοτέρων, hoc est, ex inspectione locorum sacrorum, et ex aspectu hominum, qui suo in corpore Christum crucifixum, et omnia salutis nostræ monumenta spiritualiter circumferebant et representabant, manifeste indicat se iis in locis ita versatum, ut laudes gratesque Deo debitas persolveret, pie ac reverenter singula lustraret, et cælestibus flammis incenderetur, et ad superna raperetur: ac proinde non instar curiosi antiquarii, sed ritu pii Deumque amantis hominis in iis locis sese gessisse. Nam diebus potissimum festis Deo laudes gratesque debitas dicere moris habemus.

Subjungit scholiastes: Vocat Nyssenens loca illa sancta σωτήρια σύμβολα, salutaria, seu salutifera signa, hoc est, τοῦ Σωτήρος, Salvatoris, non autem σωτηρίας ποιητικὰ, salutem efficiantia: apage! inquit scholiastes. At velis, nolis, σωτήρια sunt illa loca, hoc est, salutifera, tum quia aspectu sui corda ad pœnitentiam et salutare lacrymarum non raro commovent, si quis adhuc in peccatorum cœno hæreat; ut patet de Maria Egyptiaca; tum quia justos quoque et jam gratiam Dei adeptos ad præteritæ vitæ male transactæ, et ad omnium sive a se, sive ab aliis improbe commissorum sive committendorum acriorem et incensio rem detestationem excitant. An igitur id quod homines ad peccatorum fugam et execrationem, et ad singulare pietatis studium, Deique amorem ferventem, exsuscitat, non est σωτήριον, hoc est, τῆς σωτηρίας ποιητικόν? An id quod calorem affert, quodque inflammat, non est τῆς θερμότητος ποιητικόν, caloris productivum? Sive effective, sive objective, ut cum quis metu terrifici objecti calcescere incipit, ut fieri solet in angustiis. Qualis contumacia hic tergiversari, ubi nullus tergiversandi locus? Quis enim cum ratione abundat σωτήριον esse salutiferum seu salutare? Σωτήριον φάρμακον quid tandem est? Nonne salutiferum?

Non hoc diceret Gregorius, inquit scholiastes, qui ne adjuvari quidem salutem nostram, nedum parari istiusmodi exercitationibus solide probat in ea, cujus toties meminimus, epistola. At in hac epistola Nyssenens, si est Nysseni, hoc non affirmare simpliciter et absolute, sed ad personas, quibus nimiam peregrinandi cupiditatem eximere volebat, totam orationem conformasse, supra adversus Molineum, et in opere De peregrinationibus fuisse probatum est. Sufficit mihi quod in hac epistola monumenta illa Christi nominat σωτήρια σύμβολα, salutifera signa. Cur locum clarum hujus epistolæ obscurabo per obscurum epistolæ alterius? Cur non illi potius per hanc accendam faciem? Quanquam, ut sæpe dictum, non negat in illa prior epistola Nyssenens, si est Nyssenens, symbola et monumenta illa esse σωτήρια, sed orationem ad eos, quorum gratia epistolam illam exaraverat, accommodat. Nam quod scholiastes insuper sequentia subdit: qui (Nyssenens) etiam alibi docet τὴν τοπικὴν μετέσταςιν, et visitationes quorumcumque locorum, ne ad morum quidem emendationem ullum facere momentum: sciendum nuspiam hoc doceri a Nysseno; ne in epistola quidem illa quam isti semper in ore gerunt. Per se quidem loci mutatio ad vitæ emendationem non requiritur; nam ubique locorum potest quis, si velit, ad meliorem frugem se recipere, gratia divina intervenit et adiumento: per accidens tamen plurimum mutatio loci ad morum emendationem conducit, ut patet quotidiana experientia, et innumeris veterum exemplis: nec tam imperitus fuit Nyssenens, ut hoc inlicitaretur.

Falsissimum præterea est visitationes sacrarum

locorum nullum facere momentum ad vitam rectius instituendam. Quot enim innumeris flagitiis et sceleribus obstricti, inspectione locorum sanctorum vela retrorsum dederunt, et vitam in melius commutatur? quot antea laudabiliter divinis legibus convenienter victitantes, aditis et lustratis redemptionis nostræ monumentis ac symbolis, ita incensi sunt, ut vel mundo penitus valedicerent, vel multo ardentius, quam antea, pietati operam darent? A vero itidem alienissimum est, eundem fuisse sensum Hieronymi, eundem Augustini, eundem totius veteris Ecclesiæ, videlicet, visitationes locorum sanctorum ad morum emendationem nullum momentum conferre. Falsitatem hanc perspicue redarguit opus De peregrinationibus, præcipue liber primus; et epistola quam S. Hieronymus nomine Paulæ et Eustochii ad Marcellam scripsit.

Vide autem quid non moliat Calvinianus spiritus. Ne monumenta Christi cogatur fateri salutaria, seu salutifera, sic explicat σύμβολα σωτηρίας, id est, τοῦ Σωτήρος, monumenta Salvatoris, et illud Basilii Seleuciensis: ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἡ σωτηρίας γένεσις, hoc est, τοῦ Σωτήρος. Enne ipsam quidem nativitatem Christi appellari patitur salutiferam? Quæ hæc nova doctrina? Si nativitas Christi non fuit σωτηρίας, hoc est, salutifera, ergo nec passio Christi, nec resurrectio fuit σωτηρίας, salutifera; sed tantum τοῦ Σωτήρος, Salvatoris. Quis autem Christiano animo præditus hoc ferat? Quis non ut profanum, et impium, toto pectore respuat? Quis non, ut communi Christianorum sensui et conceptioni contrarium, aversetur et detestetur? At cum hæretici soli et unica fidei salutem ascribant, et per consequens, eam solum σωτηρίαν, hoc est salutiferam existiment, coguntur hoc vocabulum, sicubi in Patrum lucubrationibus, aliis rebus tributum invenitur, alio detorqueere. Jure an injuria, apud an inepte, parum morantur.

Quam vero subtilis observatio novi significatus, quem reperit scholiastes in verbo σωτηρία: non enim solum salutis nostræ summam significat, verum etiam singula Christi præcepta, quibus ad bene vivendum instituuntur, qui tendunt ad salutem. Hoc sensu commode accipi potest non infrequens apud Patres dictum: Multas salutis vias ab Jesu Christo esse patefacias. Quam recondita et ex intimis abditissimæ theologiæ thesauris deprompta notio? Quis hactenus scivit, omnia media tam ad salutem hujus vite, quæ in gratia Dei et justificatione consistit, quam ad salutem vite æternæ, quæ posita est in cœlesti gloria, appellari σωτηρίαν? Quis scivit media a fine non raro appellationem sortiri, etiam in profanis, ut sana medicina, sanus cibus, sanus aer, a sano, quod est in animali?

Singula, inquit, præcepta Christi nominantur σωτηρία, hoc est, salus. Esto, at non sola: sed et consilia, et quidquid præceptis Christi consentaneum est, ut religiøsæ vitæ status, omnia hæc salutis nomen ferunt, quia ad salutem ducunt. Nec sunt unius modi et generis, sed plane multiplices, ut proinde recte dixerit Basilii Seleuciensis sermone de Noe: Πόσας τὸ θεῖον προγράψας ἐπινοεῖ σωτηρίας, εἰ ποὺ τὸν σώζεσθαι βουλόμενον εὖρη. Quot salutis occasiones excogitat Deus, si quem forte, qui salvari velit, reperit. Ubi voce σωτηρίας intelligitur penitentia: inquit Scholiastes, quæ, et si causa vera non est salutis, et ipsa tamen et bona opera necessario cum salute coherent. An non odoraris hic foetorem Calvinisticum? An non animadvertis penitentiam nomine salutis privari, quod hæresis solum fidem salutis causam existimet? Si singula præcepta σωτηρίας nomine afficiuntur, cur non et præceptum de penitentia, seu ipsa penitentia? An non et ipsa ad salutem, et quidem certissimam et certissimo ducit? Cur venit Christus peccatores vocare ad penitentiam, si penitentia non est salutis causa? Cur Christus gravissima illa

de necessitate penitentiae verba protulit? Nisi penitentiam haberitis, omnes similiter peribitis? An non est salutis causa, sine qua nulla salus, sed præsentissimus et inevitabilis interitus? Cur sanctus Petrus Judæis penitentiam quasi primam ad salutem januam proposuit? Penitemini igitur et convertimini, ut deleantur peccata vestra. En per penitentiam et conversionem expunguntur peccata. An deletio et obliteratio peccatorum dici nequit σωτηρία, salus, hoc est, salutis effectus?

S. Chrysostomi est hæc sententia: Πολλὰς ἡμῶν ὁ θεὸς τοῦ σώζεσθαι διδωσὶν ὁδοὺς· μόνον μὴ ἀπελθῶμεν. Multas salutis rationes suppeditat nobis Deus. Tantum ne negligamus. — Sine causa quidam hoc et similibus dictis, quæ multa sunt apud illum Patrem, offenduntur, inquit scholiastes. Et quare offenduntur? quia unicam viam, rationem et causam salutis arbitrantur fidem. Hinc frontem contrahunt, quando in Chrysostomo et aliis legunt, multas esse salutis vias et rationes, cum illorum iudicio non sint plures, sed unica, nempe fides. Scholiastes emplastrum adhibet: nam si qua his inest durities (durum accidit istorum auribus, quidquid non crepat solum fidem), ex aliis ejusdem ἑρμηνευτικῶν doctoris locis est emollienda. Nil opus ulla Calviniana emollietione, aut molitudine. Sed ecce mollissimum locum quo scholiastes alios duriores emollit: Οὐκ ἀπὸ καθορθωμάτων, οὐδὲ πόνων, οὐδὲ ἀμοιβῆς, ἀλλ' ἀπὸ χάριτος μόνης γένος ἰδικαίως τὸ ἡμέτερον ὁ θεός. Non ex bonis operibus, neque ob labores, neque ex compensatione, verum ex gratia sola humanum genus justificavit Deus. Sed animadvertere debebat scholiastes, Chrysostomum ex Apostolo loqui de summa salutis generatim, quæ nobis parta per Christum, pro nobis incarnatum, crucifixum, mortuum, etc., et de reconciliatione cum Deo, ita ut Deus vellet, quantum in se est, gratiam et salutem nobis conferre. Hoc enim beneficium sine ullis operibus vel meritis nostris per solum Dei gratiam nobis collatum est; quod merito nominatur justificatio, quia justificationis nostræ gratia institutum fuerat.

Possunt etiam hic et similes loci sive S. Chrysostomi, sive aliorum Patrum intelligi de prima justificatione, quæ nobis non contingit ex operibus nostris, tanquam ex meritis, sed ex sola gratia Dei, tametsi non sine actibus fidei, spei, charitatis, penitentia, etc., ut dispositionibus ad divinam gratiam in animo recipiendam.

Ait scholiastes, Gregorii iudicio, sufficere si quis Bethlehem, Golgotham, montem Olivarum et locum Resurrectionis contempletur in hominibus probis et sanctis, prout ipse fecit Hierosolymis, ut testatur initio hujus epistolæ. At licet sufficiat, neque enim ideo sanctus, Deoque charus non eris, si loca Redemptionis nostræ non lustras, attamen hoc non dicit Gregorius, ut patet ex ejus verbis supra recitatis; sed tantum hoc: loca sancta Nativitatis, Crucifixionis, Ascensionis in cœlum, et Resurrectionis spirituali modo etiam in sanctis ad contemplationem nobis exhiberi: quod verum est. Nam quod Nyssenus horum duntaxat quatuor locorum meminit, quid refert? Alii, nominatim S. Hieronymus in Epitaphio S. Paulæ, plurium meminerunt. Inde suppleantur, quæ hic desunt. Nysseno satis fuit primaria a peregrinis adiri et lustrari solita, expressisse.

Iterum ingerit scholiastes, Gregorium velle, pietate insignes viros, non minus esse visendos, quam illa, quæ vocant loca sancta. Nec vult, nec dicit hoc Nyssenus, ut fatebitur quisque oculis sinceris Nysseni verba legerit.

Illud mihi placet, quod fatetur scholiastes, ὁμηγερέων apud Gregorium sexcentis locis esse austeriorem et sanctiorem vitam, uno verbo, asceticam seu monasticam: Latinis scriptoribus, sublimius propositum: contra inscitiam Molinæ, qui ὁμηγερέων

πολιτείας, intelligit vitam communem Christianorum, divinis legibus consentaneæ actam.

Nimis rigidus censor est scholiastes, cum Patribus diem dicit, quod aliquando funera charorum invidiæ, seu τῷ φθόνῳ ascribant. Nimis largus et benignus prætor, cum Bezam. virum maximum, et lucubrationes ejus in Novi Testamenti libros, nunquam satis laudatas appellat.

Illæ verba Nysseni: Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδον μὲν καὶ αἰσθητῶς τοὺς ἁγίους τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὕμνῳ τῶν τοιούτων τόπων ἐναργεῖ τὰ σημεῖα, τοσαύτης ἐπληρωθῆναι χάριτος, ὥστε ὑπὲρ λόγον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν, iterum manifestæ vanitatis redarguunt Molineum, quando ex epistola *De euntibus Hierosolymam* Nysseno ascripta, contendit, Nyssenium nihil emolumentum ex locis sanctis aditis ac illustratis accepisse, cum ipse hic contrarium evidenter de se testetur; ut proinde obscuriora illa epistolæ prædictæ (si est Nysseni) verba, ex subjecta materia per hæc clariora interpretari debeamus.

Ubi nolim scholiasten et interpretem sic reddidisse illa εἶδον δὲ καὶ ἐν ὕμνῳ, etc., intueri vero hoc amplius in vobis, etc. Quid sibi vult istud, amplius, quod in Græco textu non comparet, nisi melius et potius esse viros probos et sanctos, quam loca Hierosolymitana visere: quod scholia non semel discrete profuturum?

Sonore declamat scholiastes in vitia Hierosolymitanæ urbis ex epistola *De euntibus Hierosolymam*. Μὴ λογιζόμενος, ut ipsius Nysseni verbis utar, ὅτι ἀληθὴς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος ὁ εἰπὼν, ὅλον τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ καίσθαι, ὡς μηδὲν τῆς οἰκουμένης μέρο· ἀλευτέρον εἶναι τῇ μοίρας τοῦ χειρόνος. Et γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὁσιωῆς ἔγνω· ὑποδείκνυμενος τόπος τῆς πονηρίας ἀκάνθης οὐ καθαρῶς, ἐλ γὰρ περὶ τῶν λατικῶν ἐνοσιῶν τόπων οἷς ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία κατεσπάρη διὰ φιλῆς ἀκοῆς καὶ χρηρύματος; Non reputas rerum esse quod Dominus dixit (per Apostolum), univæram mundum in maligno positum esse, ita ut nulla pars orbis terrarum deterioris illius portionis sit experta. Nam si locus ipse, qui sanctum vestigium veræ vitæ suscepit, parus a malis sensibus non est, quid de cæteris opinari debemus, qui sola auditione et prædicatione boni illius communionem sunt aspersi?

Admodum se torquet scholiastes in eo explicando, quod Nyssenus ait, ad alia loca extra Palæstinam disseminatum esse bonum cælestis διὰ φιλῆς ἀκοῆς καὶ χρηρύματος, sola auditione et prædicatione: Hierosolymam autem et circumjacentia loca, etiam ex ipsa Salvatoris apostolorumque præsentia ac voce, impressisque ac relictis vestigiis, divinæ doctrinæ thesaurum accepisse. Videtur Gregorius hæc verba, inquit scholiastes, aliquem alium multo certiore, et nobiliorem modum percipiendæ doctrinæ Christianæ agnoscere, quam per auditum et prædicationem: quin, si maligne verba urgere velis, manifestissimæ calumniæ sit locus: quasi non faceret magni Gregorius evangelicæ doctrinæ prædicationem et auditum: nam solent Græci, cum aliqui aspernantur et elevari, hoc fere modo loqui, etc.

Respondeo, modum aliquem percipiendæ doctrinæ evangelicæ, per acciden, ratione nostri, esse certiore, nobiliorem et locupletiore, quam sit ille per nudam et solam auditionem et prædicationem: omni absurditate vacat, neque ulla injuria prædicationem verbi divini allicit. Quis enim abnuat, respectu nostri, certiore et nobiliorem esse prædicationem verbi ex auditione et prædicatione conjunctam cum oculari inspectione monumentorum, quæ Christus usq, factu, facto, passione et miraculis illustravit, quam si ab hæc inspectione sejungatur? Verissimum est enim illud poete: *Segnius irritant animos demissa per aures, quam quæ sunt oculis subjecta fidibus*. Sicut enim apostolis cum Christo versantibus et degentibus, et non modo prædicationem ejus audientibus, sed et

miracula videntibus certior, et nobilior per accidens, quoad ipsos, suppetebat fidei percipiendæ ratio, quam nobis, qui Christum nec vidimus, nec audivimus, nec miracula ejus coram intuiti sumus; sed sola auditione et prædicatione verbi in Christianam disciplinam nomina dedimus: ita et illis, qui simul et auditu prædicationis doctrinæ celestis, et inspectione monumentorum Christi nati, passi, a mortuis excitati, in cælum assumpti impelluntur et inducuntur ad fidem, certior per accidens, respectu ipsorum, suppetit doctrinæ celestis percipiendæ ratio, quam alii, sed potius præstantiam ejus auget et amplificat, superaddendo aliud quiddam, in quo respectu nostri, ad fidem amplectendam plurimum momenti positum est.

Quamquam posteris, qui, ut apostoli, et alii, Christum præsentem in terris non conspexerunt, hæc ipsa salutis nostræ symbola aliter non innoscunt, quam traditione majorum et auditione. Unde enim nobis notus Calvariae locus? inquit Damascenus. Unde sepulcrum vitæ? Nonne quia parentes fictos ea non scriptis, sed voce singulis ætatis docuerunt? Nam quod in Calvaria loco crucifixus sit Dominus, et in monumento sepultus, quod in petra Joseph exciderat, scriptum est: quod autem hæc, quæ nunc colimus, illa sint, sermone non scripto, sed per manus tradito accepimus.

Nec verum est quod scholiastes ait, si quis Nysseni verba urgere velit, manifestissimæ calumniæ locus fore: quasi non magni faceret evangelicæ doctrinæ prædicationem et auditum: nam vox φιλῆς non significat semper aspersionem et elevationem rei cum contemptu: sed rei propositionem cum exclusionem aliorum; ut si quis dicat: *Iste vel iste est φιλῆς ἀνθρώπων*, nil contemptum de illo enuntiat, sed tantum indicat eum præstantiore quapiam natura non esse præditum. Quo sensu negare solemus, Christum fuisse φιλῆν ἀνθρώπων. Sic qui dicit se, φιλῆν ἄρτον, solum et nudum panem comedisse, nil subiecte de pane sentit, sed alia duntaxat edulia excludit: nam et de præstantissimo pane, si solus manducetur, sine ullo alio edulio recte vocabulum φιλῆς affirmamus.

Ait scholiastes: *Geographus Arabs portas Hierosolymarum, sive Eliæ, quo nomine etiam ipse utitur, enumerans, longe aliter quam postea factum a Beniamino in Itinerario, unam commemorat, quam vocat πόλιν τῆς Μητρῶς, vel τοῦ Ἐλεφους*. Utrumque enim vox Hebraica etiam apud Arabes significat: hanc autem portam ait auctor perpetuo clausam manere, neque aperiri unquam, nisi die solemnitatibus Olivæ. Videtur his verbis significare, moris fuisse, ut die quadam adiretur solenni pompa templum in Oliveti montis vertice ædificatum a Christianis, qui essent Hierosolymis θαλλοὺς οὐλῶν gestantibus, ad similitudinem Judicæ βαλοπολάς.

Erras. Hoc significare vult auctor ille: die Palmarum (hunc enim intelligit per diem solemnitatibus Olivæ) Christianos ex monte Oliveti, ramos palmarum gestantes, instituere processionem in urbem, ad imitationem Christi et discipulorum ejus, idque per portam, hac die solummodo aperiri solitam, alioqui perpetuo clausam, quæ Auræ nomen habet: de qua sic scribit Breidenbachius in Hodæporico suo, seu potius in Iconismo urbis Hierosolymitanæ, quem Itinerario suo adiecit: *Porta Aurea, per quam Christus sedens in asino intravit in die Palmarum: quæ etiam Heraclio imperatori venienti, cum pompa imperiali occulsa primum miraculose, postea humilianti se aperta fuit. Et hodie clausa manet miraculose Saracenis: ita, quod nequaquam possunt eam reparare quolibet ingenio: quin id tentantes, subito moriantur. Unde nullum habent ejus*

usum ingrediendo, vel egrediendo. Hæc ille. Similia Adrichomius in Theatro suo.

Porro consuevisse, etiam Sarracenis in sancta urbe dominantibus, solemnem processionem in urbem a Patribus ordinis Minorum S. Francisci institui, docet Hodeporicum Baumgartnerianum, lib. II, c. 7: *Descendentes versus mare Mortuum Bethpage lustravimus: in quo loco guardianus de monte Sion* (sic enim nominatur qui religioso illi cœtui præest) *solet omni anno die Palmarum cum fratribus suis asellos ascendere, ac Hierosolimam intrare ob memoriam facti ibi a Christo patrati. Quanquam quod de asellis dicitur, ambigo, num sit ab auctore, an ab interprete Prædicante: forsan enim solus guardianus asino vehitur, cæteris eum comitantibus et subsequentibus, cum hymnis et canticis, ad ritum primæ illius ex monte Olivæ processionis. Porro per quam portam sub Sarracenis supplicantes festo Palmarum ingressi fuerint, non explicat Hodeporicum Baumgartnerianum. At sacrum hoc agmen per hanc portam in urbem fuisse introductum, quando geographus Arabs vivebat, et scribebat, mirandum non est, quandoquidem vixisse et scripsisse videtur Christianis cruce signatis rerum in Palæstina potentibus.*

Nunc docere nos aggreditur scholiastes, quo pacto in lectione sanctorum Patrum versari debeamus. *Judicio, inquit, opus est ad veram eorum mentem percipiendam. Itaque semper in memoria habendum, aliter Patres loqui cum δὲ αὐτοῖς, et serio aliquid tractant: aliter, cum obiter, et ut ipsi dicere solent, οἰκονομῶντες. Agnosco distinctionem etiam Calviniano genio adversus Bellarminum usurpata; scilicet, Patres non omnia serio, et docendi causa, sed multa dicis solummodo gratia scripserunt, et in his numerabimus quidquid Calviniano sto.nacho minus acceptum gratumque acciderit.*

Audiamus exemplum hujusmodi *œconomica scriptiōis seu locutionis, seu assertionis. Possem inquit scholiastes, multa ejus exempla, et quidem gravissima, afferre. Non dubito, quia certus mihi videor, te totos illos tres divi Chrysostomi adversus vituperatores vitæ monasticæ pulcherrimos divinosque libros, et comparisonem monachi et regis, et totam Theodoretī religiosam historiam, et quidquid hujus generis occurrit, pro scriptis et assertis non dogmaticis, sed œconomicis reputare, quæ non serio, sed obiter tantum, et ludi gratia, concepta et edita fuerint.*

Sed scholiastes supersedet procul exempla arcescere, quandoquidem longe illustrissimum præ manibus est in hac ipsa Nysseni epistola: Nam Gregorius *ad mulieres scribens, quæ Hierosolymis erant, ut vestigia viderentur humanæ Christi conversationis in terris, sic apud illas loquitur, quasi ad credendum doctrinæ Christianæ, atque adeo etiam ad bene vivendum ingens aliqua esset eorum prærogativa, qui oculis corporis loca illa viderent. Itaque auditio nuda, hic opponitur ei auditui, qui cum inspectione eorum locorum fuerit conjunctus. Ita est. Hoc vult, hoc sentit Nyssenius. Quid tu? Non simpliciter hæc ita dicuntur a Gregorio, neque δὲ αὐτοῖς, verum οἰκονομῶντες, dum proposito suo serrit. Propositum autem illi erat hanc epistolam scribenti, acriter Hierosolymitanos castigare propter ea vitia, quæ inter illos deprehenderat, et eam quam paulo ante malam spinam vocabat: quæ reprehensio, ut æquis auribus ab illis acciperetur, ita benigne cum illis hoc loco agit, ut aliquam eis super omnes Christianos prærogativam concedat.*

En Calvinianum genium, ut eludat quod suo palato ingrattissimum accidit, comminiscitur hoc non serio, sed οἰκονομῶντες duntaxat a Gregorio scriptum et pronuntiatum, ut æquioribus animis acciperetur reprehensio paulo post instituenda:

probatque hoc ex epistola *De euntibus Hierosolimam*, ubi simpliciter negare videtur, ullam esse locorum Hierosolymitanorum præ cæteris prærogativam, vel vim excitandæ pietatis inditam. Et hoc ait scholiastes, *διδάσκων a Nysseno traditum.* Verum si quis contendat, omnia, quæ in illa epistola a Nysseno (si Nysseni est) disputantur, non δὲ αὐτοῖς, sed οἰκονομῶντες, hoc est, accommodate ad non monasticæ vitæ professores, quos a peregrinatione Hierosolymitana debortabatur, scripta et dicta esse, quo se vertet scholiastes? Quo argumento evincet hæc potius in hac epistola esse *œconomica*, id est, obiter et ex occasione personarum scripta, quam illa in epistola de euntibus Hierosolimam, præsertim cum constet, tempore Nysseni, peregrinationem Hierosolymitanam a nemine orthodoxorum fuisse inprobatam, a quibus Nyssenium dissentire voluisse, quis sanus sibi persuadeat? Itaque quidquid illa in epistola scriptum, *œconomice*, hoc est, accommodate ad solitarie et monasticæ vitæ sectatores et sectatrices, cum quorum instituto tam longinquam peregrinationem minus belle concinere haud abs re existimabatur, præsertim cum peregrinationem illam urgerent, tanquam necessariam ad Christianam perfectionem. Sed quia Calvinianus spiritus prorsus nihil virtutis et efficacitatis ad excitandam fidem et pietatem in mentibus intuentium agnoscit, et ipsam peregrinationem Hierosolymitanam in postremis ducit, nisi forsitan politice instituatur, gratia pervestigandi et lustrandi antiquitates, situmque terrarum: hinc quod hio clare a Nysseno assertum, fumo impietatis suæ involvere, et conspectum clarissimæ veritatis nobis eripere properat.

Simile quid audet in D. Hieronymo: quem ait, *locutum οἰκονομῶντες, et obiter, non serio, quando peregrinationem Hierosolymitanam, et loca sancta laudat et commendat: δὲ αὐτοῖς, autem, quando hanc peregrinationem et sanctorum locorum visitationem dissuadere et reprehendere videtur.* Quo commento vix ullum vanius addidi. Vide lib. I De peregrinatione, præcipue cap. 11. S. Hieronymus epistolam ad Desiderium: *Certe si consortia nostra displicerint, adorasse ubi steterunt pedes Domini, vana videri est, et quasi recentia natiuitatis, et crucis, ac passionis vitasse vestigia.*

Vides, inquit scholiastes, partem fidelī appellari inspectionem locorum sanctorum, cum æqualis illi Gregorius noster eos non ferat, εἰς ἐν μέρει εὐσεβείας νενομισται: τὸ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις τόπος ἰδεῖν, diversitatis ratio est: quod Gregorius δὲ αὐτοῖς; Hieronymus οἰκονομῶντες illa scripserunt. Fabulæ Calvinisticæ. Scilicet D. Hieronymus non serio, et ex animo, sed dicis duntaxat causa, tot viros et feminas ad peregrinationem Hierosolymitanam et ad sanctorum locorum invasionem invitavit, et omnibus eloquentiæ suæ argumentis incitavit. Scilicet dicis tantummodo gratia ipse hanc peregrinationem non solum obiti, sed et stabilem sedem in Palæstina fixit, ut sanctorum locorum aspectu perpetim frueretur. Scilicet, Paulam, sanctissimam feminam, singula loca religiosissime circumvenit, venerantem, adorantem, S. Hieronymus dicis tantummodo gratia, nec serio et animatus, elegantissima lucubratione, qua vitam S. Paulæ comprehendit, prosecutus est. Omnia hæc obiter tantum vir ille sanctus fecit; non ut posteris exemplum daret, non ut nos similia facere doceret.

Nec concoquere potest scholiastes quod D. Hieronymus affirmat, partem pietatis esse, adorasse ubi steterunt pedes Domini: opponit epistolam ad Paulinum, de Institutione monachi, ubi, ut loquitur scholiastes, *illud suum, Pars fidel est, clare evertit his verbis: Quorsum, inquires, hæc tam longo repetita principio? Videlicet, nec quidquam fidei tue deesse putes, quia Hierosolyma non visitasti: nec nos*

idcirco meliores existimes, quod hujus loci habitaculo fruimur.

Sed meminisse oportebat scholiasten ea quæ in Epistola ad Paulinum monachum scribit S. Hieronymus multo magis dici debere scripta *ὁμοφυζῶς*, hoc est, accommodate ad personam, et ex instituto personæ, ad quam scribebat, scripta esse, quam alia, ubi ex professo de utilitatibus Hierosolymitanæ peregrinationis disserit. Magis enim convenire arbitrabatur D. Hieronymus, ut Paulinus suus in solitaria vita lateret, quam peregrinantium catervis admisceretur, forsân ad hoc inducens adjunctis quibusdam seu circumstantiis, ipsi Paulino propriis. Nec immerito dixit, *Nec quidquam fidei tuæ deesse putes, etiamsi Hierosolymam non videris*: quia fides potest esse integra et perfecta, Hierosolymis non visis; ut patet exemplis tot myriadum sanctissimorum hominum, qui fide ardentissima fuere præditi, nec tamen monumenta Christi nati et passi inspexerunt: et illi ipsi, qui peregrinantur Hierosolymam, libere cum auctore epistolæ de euntibus Hierosolymam profiteri possunt, se, etiam ante quam Bethlehæm viderent, credidisse, Christum ex Virgine natum, in Golgotha crucifixum, resurrexisse, et in cælum ascendisse. Interim tamen rectissime, et huic ipsi asserto convenientissime affirmat D. Hieronymus *partem fidei esse, adorasse ubi steterunt pedes Domini*. Pars fidei est, quia talis peregrinatio non nisi ex fide suscipitur et obitur. Pars fidei est, quia adoratio in locis sanctis, non nisi ex fide manat. Pars fidei est, quia inspectio et veneratio locorum sanctorum fidem acuit, intendit, incendit, et augeat: et accidentaliter mirifice perficit, quamvis quoad essentialia, fides etiam in eo, qui Hierosolymam non vidit, ita comparata esse queat, ut nihil ei desit, quoad ea nimirum, quæ sunt simpliciter necessaria.

At scholiastes, Axioma theologicum ἀναγερτόν esse, nullam creaturam adorari posse, sine abominabili idololatria. Assentior, si adoratio sumatur stricte pro cultu divino: et per se, absolute, sine habitudine ad aliud. Nego autem, si, ut patet etiam ex usu Scripturæ, accipiatur pro cultu quodam inferiore, licet religioso, vel etiam pro cultu divino sed analogice tantum, et cum habitudine ad prototypum alicui tributo. Sic enim adoramus humanam naturam Christi, ejusque reliquias, imagines, crucem, etc.

Ostendit scholiastes, quam bene sit affectus erga dialecticam et syllogisticam disputandi de theologicis rebus rationem. Quod Nyssenius et alii minus hunc disserendi modum probasse videntur, suas causas habuerunt, sicut et posterioris ævi theologi gravissimis causis inducti sunt, ut hoc pressum et adstrictum argumentandi genus amplecterentur, invisum omnibus hæreticis, sed vel ideo maxime urgendum et in conflictibus adhibendum. At de hoc copiose actum est in Responso ad theses Hunnianas, et in primo Antimonio, et in Antistrena Polycarpha.

Sophisticæ criminatione gravat scholiastes scholasticam dicendi et scribendi formam. Scilicet sophisticæ est, quidquid istos ita irretit, ut vel nunquam, vel non sine magno nisu se inde extricare queant.

Fidelibus et similiter credentibus sufficere ad salutem, quæ verbo Dei sunt expressa, non est orthodoxorum pronuntiatum, sed heterodoxorum delirium, præsertim si omnia creditu necessaria contineri velint in Scriptura proxime, immediate et formaliter; ut sane volunt, non remote tantum, mediate et implicite.

Nyssenium ex lectione librorum Origenis contraxisse aliquos nævos, calumnia est in scriptorem longe eruditissimum, a qua pridem vindicatus est opera S. Germani patriarchæ Constantinopolitani, apud Photium volum. 233, qui nominatim Catecheticam orationem, et disputationem de Anima cum Macrina sorore, et librum De perfectione vitæ Christianæ a macula Origenica asserere studuit.

Illud plenum solatii est pro Burdone. *Hoc exemplo* (hæreticorum Catholicos *χρῶντας* seu Temporarios appellantium) *admoniti pii viri hodie* (Burdo subburdones, seu Burdonis pulli subjugales) *et sincero Dei zelo flagrant*, quorum unicum est hoc votum, ut omni novitate sublata (omnia antiphrastice intelligas) vera antiquitas restitatur (Burdonica, non Christiana) et fiat unus grex, unum ovile (Burdonicum stabulum), cum se a nonnullis appellari Novatores vident (talem se vidit appellari Burdo a Serario; talem Drusius; hoc nimirum male habet scholiasten) *desinere mirari* τὸ ἀλλόκοτον *inanis ac ridiculæ* appellacionis, *et iustissimam suam indignationem commiseratione mutare debent*: ut fecit Burdo, qui ex commiseratione, infinita, eaque agasone potius quam litteratore decenti, convicia et maledicta in Serarium exspuit, quod ab illo Novator audisset.

Quod adhuc non obscure scholiastes accepit pro sepulcro, id non ægre ferendum, quia accepit hoc ab illo, quem *virum maximum* nominat. De quo Bellarminus lib. iv de Christo, cap. 10.

Qui porro fuerint illi, qui Hierosolymis communionem Nysseni fugiebant, de qua inhumanitate tam graviter conqueritur, non satis compertum est; quia non satis constat, quo anno et quo episcopo Hierosolymitano Nyssenius in Palestinam venerit. Ejectus est ex sede sua Cyrillus, cujus Catecheses exstant, anno Christi 359, ut ex Sozomeno docet Baronius. Abdicato Cyrillo, episcopatum cepisset Herennius, inquit Sozomenus, cui successit Heraclius, et autem deinceps Hilarius, nam hos eo tempore illam rexisse ecclesiam ad imperium usque Theodosii accepimus, cujus temporibus Cyrillus ad eam dignitatis sedem revertit, nimirum anno Christi 382, Theodosii imperatoris anno quarto. Si igitur Nysseni profectio Hierosolymitana contigit statim post concilium Antiochenum, celebratum anno 388, ut arbitratur Baronius, dicendum est, aliquem ex supra dictis tribus Cyrilli viventis successoribus, qui videntur fuisse Ariani, quandoquidem Cyrillus ab Ariani expulsus fuerat, tenuisse cathedram Hierosolymitanam, quem a communionem Nysseni abstinuisse, non mirum, quippe qui Ariani hæreses infensissimus hostis et oppugnator esset.

Si autem, ut aliis placet, Nyssenius Hierosolymam profectus est post synodum œcumenicam Constantinopolitanam, celebratam anno salutis 381, anno tertio imp. Theodosii, et Damasi papæ decimo quinto, tunc fieri potuit ut Cyrillo jam restituto venerit Hierosolymam Nyssenius, cum anno sequenti, hoc est 382, sedem receperit, ex decreto particularis ejusdem concilii Constantinopolitani, de quo Baronius, Annali quarto, anno Christi 382. Ipsum Cyrillum a Nysseni communionem abstinuisset, nemo, opinor, jure affirmaverit, quippe cui orthodoxa Nysseni mens et sententia minime potuerit esse ignota, cum simul fuerint in œcumenica synodo Constantinopolitana. Alios igitur ex clero id fecisse oportet, pravis opinionibus infectos: quales Hierosolymis vixisse nemo mirabitur, qui cogitat, ex omnibus nationibus eo infinitam turbam, etiam clericorum, confluere consuevisse.

INDEX ANALYTICUS

RERUM ET VERBORUM NOTABILIMUM

Quæ in S. Gregorii Nysseni operibus continentur.

Numerus Romanus totum, Arabicus columnam indicat.

Aaron Moysis frater, I, 307, A; quid mystice denotet, I, 539, D; sacerdotali honore decoratur, I, 522, C.
 Ablabius Christi miles, II, 113, A.
 Abnegatio animi quid, III, 298, C.
 Abolitio et solutio quid, et quomodo differant, II, 54, D.
 Abortus quid significet in Scriptura, I, 595, A. B.
 Abraham migratio allegorice interpretatur, II, 939, 942.
 Ejus fides et sacrificium, III, 596, 567 et seqq.
 Absalonis a facie fugere quid, I, 546, C.
 Abyssus in Scriptura quid, I, 83, A. Daemonum habitaculum, I, 473, A.
 Achilli errores, II, 1294, C. D.
 Acies instructæ quæ mystice, I, 1099, A. B.
 Actiones brutorum ubique constant, hominum non item, II, 211, D.
 Aculei, vitiorum impetus, I, 747, C.
 Adamus, Eva et illorum filii Trinitatem figurant, et quomodo, I, 1330, C. D.
 Adolescentulæ diligentes Sponsi pulchritudinem quæ, I, 785, D.
 Adoratio quid sit, II, 1331, B. C.
 Adulterium quale peccatum, II, 237, B.
 Idem quid et unde dicatur, I, 1150, C.
 Adventus Domini ex Scripturis, III, 199 et seqq.
 Edificare seipsum quid, I, 1318, C. D.
 Edificia lucida et edificia tenebrosa quæ, I, 707, A. B.
 Edificiorum delicie et opera supervacanea, I, 634, 635.
 Egyptii plage, I, 307, D; quid mystice significant, I, 330 et seqq.; Ægyptiorum exercitus undis maris Rubri absorptus, II, 311, A. B.
 Æqualitas apud inferos magna, III, 1003, C.
 Aer quid et qualis, I, 86 et seqq.; aer ater et tenebrosus Ægyptiis quid mystice, I, 330, A. B. C.
 Ætates variae hominis, III, 671, C. D.
 Æternum est quod non ad tempus dicitur, II, 479, B.
 Actius quis et qualis fuerit, II, 239, C; ejus vita, 263 et seqq.
 Ævum quid sit et quid significet, I, 731, D.
 Affectiones nec a principio, nec natura innatæ sunt homini, sed ex consilio sibi eveniunt, III, 370 et seqq.; quæ a frigore efficiuntur, sunt durabiliores, III, 778, B.
 Afflictio immoderata animi perfectionem impedit, III, 406, 407.
 Agabus quid, II, 963, C. D.
 Agar in deserto baptismum mystice figurabat, III, 587, C. D.
 Agnoscere quid et utrum de Filio sicut de Patre dicatur, II, 605 et seqq.; 918 et seqq.
 Ager quis, et quæ virtus et potestas agri, et an inter se differant, I, 854, D, 853.
 Agni sanguine postes uncti quid significant, I, 534, C; agni concedendi forma quid denotet, I, 335, B. C.
 Agricola noster quis, et cuius agricultura sumus, I, 703, D.
 Agricultura nihil aliud quam vitæ apparatus et subsidium, III, 14, B; agriculturæ effectus, I, 662, A. B.
 At in Deo quid, I, 1102, A.
 Alexander philosophus et martyr, summæ paupertatis cultor, III, 935, D.
 Alimentum animæ quod, II, 190, C.

Alleluia, inscriptio psalmi, quam notionem habeat, I, 511, D.
 Altare et thuribulum tabernaculi quid, I, 183, D.
 Amalthæ fabula, I, 974, D.
 Amentia signa, I, 646, D.
 Amicus verus et vera amicitia, I, 1043, B. C.
 Amor quid sit definitur, I, 731, B. Amandum quid, et quod tempus amandi, I, 731 et seqq. Amoris telum quid, et quis illud jaculetur, I, 831, A. Amoris aculeus, fides, *ibid.*
 Amphiloichium hortatur ut ad se mittat operarios ad sacellum conficiendum, III, 1091 et seqq.
 Ananie sacrilegium quid, III, 575, B.
 Angeli nomen ad utramque partem a Scriptura positum, quid, I, 342, A; angelorum custodia, I, 934, D.
 Anima quid, III, 30, C; animæ definitio Eusebiana, II, 203, D; Mosaica et Platonica, II, 206, A; de ejus origine sententiæ variae et errores, I, 1331, D et seqq.; anima quid, secundum varias philosophorum opiniones, II, 187; non est materia nec corpus, II, 190; non sanguis, II, 191, A. B.; non aer, C; quomodo corpori uniatur ignoramus, II, 43, A; an anima, an corpus doleat, II, 194; animæ separatio a corpore, mors, *ibid.* C. D.; animæ contentus ex sima, *ibid.* D. Anima cum corpore ut lyrica cum lyra, II, 195; non tamen est harmonia, *ibid.*; nec temperamentum, 198; immobilis movet, 202, C; non est numerus, 203, C; loco circumscribi non potest, 218, D. Anima proprie ei est ea et dicitur, quæ ratione nititur; cæteris appellatio tantum cum hac communis, I, 173, C. D., 178, A. B. Anima humana quomodo Trinitatis imaginem exprimat, I, 1335, C. D.; quomodo Dei regimen, 1343, A. B.; animæ humanæ tegmen, sublime Evangelium, I, 878, B; medicina ejus et curatio quæ, II, 33, D; anima quæ Deo conjungitur, non potest satiari ejus fructione, I, 777, D.; motibus cogitationis et intelligentiæ libere extenditur in universa natura; II, 42, C. Nemo ejus operationem novit, II, 947, D; oportet illam in perpetuum manere, III, 18 et seqq. Animæ appetitus et impetus per bona Scripturarum semina designati, III, 62, C. D. Anima baptismo non obsignata, a Domino non agnoscitur, III, 423, B. C.; animæ bellum, 491, B; quæ sit ejus mors, 615, B.; non est peccatum, sed capax peccati, II, 546, D. Anima mente carens, jumentum est cogitandi facultate destitutum, II, 1238, B.
 Animal per certa signa voluptatem indicat, I, 1250, A.
 Animalia ad hominis usum creata, I, 143, 145. Animalia non bibentia, II, 191, A. B.; pulmone carentia, *ibid.* C.
 Animi quomodo orituri foissent, si homines primi nulla se peccati labe polluisent, I, 187 et seqq. Animi ante corpora non existunt, I, 230 et seqq. Animorum discrimen, I, 146 et seqq. Animi facultas princeps qua parte contineri putanda sit, I, 153 et seqq. Animi et corporis motum discrimen, I, 175, A. B. Animo simul et corpori idem existendi principium, I, 234 et seqq. Animus per virtutes pascitur, I, 1095, A. B. Animi nidos questionum explanatio, in quo mens fassa quiescit, I, 63, A. Animi ad perfectionem tam impedit corporis obesitas quam afflictio immoderata, II, 51, A. C. Animus a corpore, ut amicus ab amasia, victus, II, 218, C. Animi integritatem ejusque ab omnibus affectibus vacuitatem, corporis munditiam anteire

oportet, III, 547 et seqq. Animo perfecto esse non potest qui multis rerum curis distinctetur, III, 551. Animus cruciatur et cogitur in particulis corporeis, III, 511, C, D. De animorum migrationibus doctrina fabulis consentanea evertitur, I, 234, A, B, C.

Anna prophetissa, III, 1075 et seqq.

Anni quatuor tempora, II, 954, D.

Anomœi Filium et Spiritum sanctum inter res creatas numerabant, II, 298 et seqq. Anomœorum doctrina refellitur, I, 139, B, C; 182. A. Anomœorum doctrina fructus zizaniorum ab Ario seminatum, II, 262, D.

Anomœus alter Epicurus, III, 539, C.

Antiquius vocabulum in rebus creatis quid, II, 558, B, C; et quid in Deo, 539 et seqq.

Aperire et claudere in Scriptura quid sit, I, 102, C.

Apis producta in exemplum virtutis studiosis, I, 938, D.

Apollinarii errores, II, 206, D.

Apollinaris errores, II, 1125 et seqq.

Apologia quæ iter instituenda, II, 270, D; illius finis, 267, D.

Apostoli, pauperes, idiotæ, III, 1062, B, C.

Appellationes non sunt essentiarum significatrices, sed proprietatum, II, 747 et seqq.

Aqua super qua ferebatur Spiritus Dei quæ, I, 82, B, C; aquæ, quæ super celos sunt, I, 90, B. Aquæ in sanguinem conversæ, I, 507, D; quid mystice, I, 546, A, B.

Aquæ sacramentum quid, I, 562, C; quis ejus effectus, I, 565, D. Aquæ post transitum quales esse debemus, *ibid.*

A. Aquæ omnis apta ad usum baptismatis, si invenierit fidem accipientis, et benedictionem sacerdotis sanctificantis, III, 422, D. Aqua in baptismo ad quid subservit, III, 582, A; purgat et illuminat hominem, 583, C, D.

Aquila qualis ventus et quid designat, I, 535, B; 988, A. Aquila potestas adversaria, I, 535, B.

Araxius episcopus S. Macrinæ ad funus præest, III, 994, A, B.

Arbitrium si non sit liberum, quæ sequantur absurda et incommoda, II, 78, C, D. Arbitrii liberi facultas res bona, I, 742, D. Arbitrium voluntatis, est honor divino æqualis, III, 525, B.

Arborea nos ducunt ad resurrectionis rationem, III, 670, D.

Arca fœderis alis cherubini contexta quid, I, 583, A, B.

Archias juvenis, quærens aquam baptismi in tempore quo aqua deficiebat, moritur, III, 425, D.

Arcula in qua Moyses aquis expositus quid mystice, I, 550, A.

Arena quid significet, I, 627, D.

Aristotelis ars fallax et versa Aetio impietatis occasio, II, 266, B.

Arius Dei inimicus, II, 262, D. Arii errores, II, 1282 et seqq.

Armenie qualitates, II, 778, A, B.

Aroma Deo sacrificium, I, 958, A. Aromata in Scripturis quæ, I, 782, B, C; 955, D.

Arrogantia tumor, I, 665, C.

Ars quæ sit, III, 39, A. Artium inventor quis, III, 465, B. Artium auctores primi, I, 1106, B, C.

Ascendere de altiori in altius quid, I, 378, D.

Aspensio Christi, III, 699 et seqq.

Ascensiones animæ quæ, I, 887 et seqq.

Ascensus tres animæ, vel profectus, I, 842, B.

Asinus in Scriptura ille qui simulacrorum cultus onustus est crimine, III, 1142, D.

Aspis surda quid denotet, I, 594, B.

Athanasius Galatarum episcopus, II, 259, C; ex Alexandria ejectus, 263, A.

Atria Domini sunt virtutes cum quibus habitat ratio, I, 723, A.

Auditus sensus quid et quomodo exerceatur, I, 151, C; quæ ab eo mala, I, 1186, C, D; auditus et sermo naturaliter inter se habent relationem, III, 979, A.

Augur maleficis nihil adversus eos qui presidio defenduntur, I, 419, D.

Auleorum tabernaculi mystica expositio, I, 586, C.

Auri cupiditas reprehenditur, I, 667, 670.

Aurifices periti quomodo purgant aurum, et quid nos docent, I, 831, A, B.

Aurora quid, I, 505, C.

Avaritia, crudelis domina, I, 565, C; omnium malorum radix, I, 674, C, D; simulacrorum cultus, I, 1122, C; idololatriæ species et quale peccatum, II, 251, Det seqq.; infidelitati aditum patefacit, III, 550, A.

Azymum quid, I, 565, B.

B

Babylonica proles quæ, II, 230, C.

Babyloniorum dissensiones et mores perdit, III, 1078, B, C.

Baculus mystice quid, I, 558, B.

Balaam augur, I, 526, A; 422, A.

Balach Medianitarum princeps, I, 526, A.

Baptisma ex Scripturis, III, 431, A; baptismatis imaginem præfiguravit ubique vetus Scriptura, III, 587, B;

baptismus per prophetas vaticinatus, III, 594, A, B, C. Baptismus gratiæ fluvius, III, 419, C; in nomine Trinitatis datur, III, 586, C, D; non valet, si unum aliquod sanctæ Trinitatis præmittatur, III, 1031, A, B; non est differendus propter proclivitatem ad vitium, III, 426, B, C;

cur qui baptizatur ter in aquam demittitur, III, 586, A, B, C. Baptismatis effectus mirabiles, III, 579, D; 595, C, D; in baptismo nomina dari solita, III, 418, B. Ad baptisterium concurrebat tempore terræ motus; famis et pestis, 419, A. Baptismus quidam differebant, satis habentes si non post mortem punirentur, III, 427, C. Baptisma Philippi minime operosum, 422, D. Baptizatis per aquam et lavacrum datur sanitas, 418, B. Baptizatum peccare minus malum est quam non baptizatum decedere, 433, A. Baptizatus recens similis est tyroni, 430, C.

Basilii (S.) Christi miles, II, 914, A; gentilium eruditionem tanquam donum Ecclesiæ obtulit, I, 539, C; illius scripta nullis, nisi divinis, cedunt, I, 67, C. Basilii omnium virtutum pulchritudine decoratus, III, 775, A; ejus nobilitas et patria, III, 815; ejus erga Deum dilectio, 805; os pietatis, II, 250, A; illius laudes, III, 787, D et seqq.; cum Moyse confertur, 790 et seqq.; 807 et seqq.; cum Elia, 794, 805; cum Paulo, 798, cum Joanne Baptista, 802; cum Samuele, 807; ejus mors, II, 250, D; illius fama ab Eunucho maledice lacerata, II, 250, B, C; 258 et seqq.; 279, A; a timiditatis et pavoris nota defenditur, II, 287 et seqq.; 295.

Battologia quid, I, 1127, B.

Beatitudo quid, I, 434, B, C; 1195, D. et seqq.; omnis boni caput et terminus, I, 531, C. Beatitudinis comparandæ rationes octo, I, 1194, 1195 et seqq.

Beatus vere quis habendus, I, 1198, A. Beatos solum habendos, virtute præditos, III, 898, B.

Bel, deus Babyloniorum, II, 682, C.

Bellum spirituale quid, I, 745 et seqq. Belli apparatus varii, *ibid.* Belli incommoda, I, 1282, C, D.

Benefactoribus solis gratiarum actionis retributio naturali ratione debetur, II, 899, D.

Beneficentia laus et fructus, III, 462, B, C; illius auctor primus et origo Deus, *ibid.*, D.

Benevolentia est causa cur Deus venerit ad nomines, II, 47, A, B. Benevolentia nostra in Deum quid, III, 451, A. Benevolentia Dei animæ pulchritudo, I, 1098, B, C.

Bethel montes quid significent, I, 863, A, B.

Bona quorum studio tenentur homines, qualia sunt, I, 750 et seqq. Bona cur Deus malis tribuat, I, 1151. Bona omnia ex Spiritu sancti fonte proficiunt, III, 354, A. Boni acquisito est contrarii fuga et interemptio, I, 450, A. Boni natura nihil aliud est quam Dei Filius, I, 551, C. Boni possessio ejus contemplatio, I, 625, C. Boni terminus, vitium, I, 874, D. Boni alimentum quod, I, 695, A. Boni et honesti vis quanta, III, 90, B, C. Boni divini participatio qualis est, et quid efficit, III, 106, B, C. Bonorum eorum quæ in vita altera expectamus fructio non erit in cibo et in potu, licet initio mundi homo rebus iisdem in paradiso vitam suam conservaverit, I, 195 et seqq. Bonum omne ipsa natura, quæ bonum est, non habet terminum, I, 299, D. Bonum et honestum per duo maxime judicantur, et quænam illa sunt, I, 698, C. Bonum semper firmum et stabile, I, 682, C; sapientiæ nomine complexum, *ibid.* Bonum quod ex æquo omnibus et omni tempore bonum est, nunquam expleri potest, I, 650, A, B. Bonum verum et perfectum Deus, extra quod vitium est, I, 726, A, B. Bonum non est vere bonum, quod non est ordine collocatum cum justitia, sapientia et potentia, II, 55, D. Bonum supra omne bonum, Unigenitus Deus, II, 470, D. Bonum vere quid et quid non, II, 499 et seqq.; non in tempore, sed in libero arbitrio consistit, 791, A.

Bonitas Dei quomodo se ostendat erga homines, II, 62 et seqq; bonitatis nomen Deo convenire, III, 862, B.

Bos in Scriptura, ille qui legis iugo subjectus est, III, 1142, D.

Botrus, opera hominis, I, 506, C; botrus Cyprî in vineis Engaddi quis, I, 827, C, D.

Brutorum animæ quales, II, 211, A; et quales eorum actiones, *ibid.*, C, D.

Buxæ tabulæ quæ, I, 1074, B.

C

Cadaver est, quod anima caret, II, 1254, B.

Cæcitas quid, II, 27, C.

- Cæcus qui multos habet oculos, I, 951, A.
 Cædes voluntaria quid, II, 250, D.; et quid involuntaria, et poenæ, 251, A, B.
 Cain cur condemnatus, I, 846, C, D.
 Calceos cur interdixit Dominus discipulis, I, 1086, D.
 Caligo in Scriptura quid significet, I, 578, A, B.
 Campos lactari et valles repleri quid, I, 550, B.
 Candelabrum tabernaculi quid mystice, I, 579, C.
 Canes quinam in Scriptura, I, 606, B, C.
 Canticum canticorum quid, et cur sic dictum, I, 774, C, D.
 Canticum quid sit, I, 491, B.; canticum harmonia secundum deducit vitium, I, 674, D.
 Cantus quot producit mala, I, 674, D; 675, A.
 Capillorum natura quæ, I, 1105, B.; capillorum pulchritudo et laus, I, 922, A, B.; et quid denotent, 923, A.
 Capra ornamenti capillorum similitudo, I, 1105, D; 1106, A.
 Capræ proprietates et quid significet, I, 847, A.
 Caput Ecclesiæ aurum purum, I, 1055, A, B. Caput pontificis diademate coronatum quid, I, 591, C, D.
 Carmelus mystice quid, III, 591, D.
 Carnis et spiritus proprie nullam habent societatem, nec possunt commisceri, II, 619, D. Carnis susceptio in dispensatione num dolus fuerit in Deo, II, 67, B, C.; raro homo vetus quid, I, 1005, D et seqq.
 Castigationes non ægre ferendæ, III, 507 et seqq.
 Catechismi quibus ornamenta pontificis connectuntur quid, I, 591, C.
 Catuli leonum quid denotent, I, 587, A.
 Cedri Libani, virtutes, I, 558, D.
 Cete immania ab homine capta, et quomodo, I, 266, C, D.
 Cham patrem irrisit, et quare, I, 629, C.
 Caritas Deus est, et quomodo vulnerat cor, I, 851, A, B, C. Charitatem in animâ ordinare quid, I, 847, A.
 Cherubin, angeli quinam, I, 583, C.
 Chorde in organo extensæ quid significet, I, 485, B.
 Christianismus divinæ naturæ imitatio, III, 245, C, D.
 Christianum qualem esse oporteat, III, 251 et seqq.
 Christianorum nomen vel professio quid sibi velit, III, 258 et seqq. Christianorum forma perfecta qualis, III, 255 et seqq. Christianorum vita moribus bonis instrui debet, III, 455, B, C.
 Christus Dei potentia et Dei sapientia, II, 478, B; 498, B; cur dicitur primogenitus ex mortuis; in multis fratribus; omnis creaturæ, II, 631, 655 et seqq. Christus est vita æterna, II, 854, B, C; lux vera, 895, C; non est infidelium caput, 911, B. Christus dictus ostium, panis, vita, vitis, pastor, lux, et quomodo, II, 1010, 1011. Christi generatio et mors extra affectionem, II, 46, D. Christi adventus ex Scriptura, III, 199 et seqq.; ex Virgine natus, 207 et seqq.; illius proditio et passio, 211 et seqq.; in morte ejus tenebræ, 211; resurrectio, 215; ascensio, 218; circumcisio, *ibid.* Christi nomen quid significet, III, 242, C; 251, B, C, D. Christus Dei virtus et sapientia, III, 259, C, D; 650, D; lux et sanctificatio, 262, C; pax, 262, A, B.; pascha pro nobis immolatus, 265, A, B.; petra, 267, D; imago Dei invisibilis, 270, C, D; primogenitus, 274, 275. Christus quare voluit baptizari a Joanne, III, 579, C; quomodo eodem tempore et apud inferos et in paradiso fuerit, 614, D; 615 et seqq. Christum nudum absque linteamentibus resurrexisse quid significat, III, 658, B. Christi subiectio, I, 1507, B, C; illius comparatio cum Moyse, I, 1155, D; 1158, A, B. Christus quomodo in nobis formatur, I, 545, B, C.
 Cincinni capitis qui, I, 1005, B.
 Cingulum pro modestia, I, 558, B.
 Cines et caninae muscæ quid mystice, I, 550, D.
 Cinnamonum quid in se, I, 971, D; quid in anima et quid in aere, 974, A, B, C.
 Circumcisio in muro et in petra, I, 878, C.
 Cithara et ejus concentus quid mystice, I, 602, B.
 Civitas a malis et pravis studiis et institutis habitata quid, I, 571, D.
 Claves nominum significationes, I, 1002, D; clavis regni quibus paretur, I, 1025, D.
 Clavus, continentia, I, 414, D.
 Clypeus fides, qui frangi non potest, I, 747, B, C.
 Coli quomodo enarrant gloriam Dei, I, 74, B, C; 579, A; II, 985 et seqq. Corium, cum sit omnis expertus mutationis, nunquam quiescit, I, 151, A.
 Cometerii descriptio, et quid nos doceat, I, 1205, D.
 Cogitatio est mentis motus et operatio, II, 1187, C.
 Cognitio unde procedit, et ejus effectus, I, 646, B; cognitio soli ipsius eorum quæ sunt in nobis bonorum con-
- stodiendorum tutissima ratio, I, 805, A, B. Cognitionem inter et judicationem discrimen, I, 198, C, D.
 Cognoscere seipsum qualiter quis potest, III, 510, B, C.
 Colli sponsæ cum torquibus similitudo quid significat, I, 815, B, C. Colli ornamentum verum, 818, B; collum sponsæ cur turri David comparatum, 931 et seqq.
 Color quid sit, I, 78, D.
 Columnarum ars æmulatoria, III, 1086, 1087.
 Columnæ tabernaculi quid, I, 579, B, et quid mystice, 583, A, B; columnæ animæ porticum sustentantes, quæ, 658, B, C; columnæ Ecclesiæ quæ, 1078, B. Columnæ inscriptio seu illud: *Ne corrumpas*, in psalmis, ad quid nos hortatur, 511, B, C.
 Comanorum civitas, III, 425, C.
 Commoda spiritualia ex visitatione sanctorum locorum provenientia, III, 1015 et seqq.
 Commotio ventris sponsæ quid significet, I, 1011, B.
 Commutabatur (*Pro his qui*), inscriptio psalmi, quid significet, I, 499, A.
 Complexus opportunitas quid nos docet, I, 718, B, C.
 Concentus animæ vis et natura, II, 195.
 Concinna in Scriptura quæ vocetur, I, 1111, D.
 Concupiscendi vis quid sit, III, 54, 55.
 Concupiscentia in anima, quid, II, 225, D; 226, A.
 Confessionis vox, cum psalmo præponitur, quid significet, I, 499, A.
 Consuetudo in omni re non facile commutari potest, III, 558, B, C.; consuetudinis vis, III, 488, D.
 Contemplatio duplex, II, 618, D.
 Continentiam exercere non debemus plusquam oportet, III, 402, 403.
 Cor omnino est conclave, I, 891, C; cordis humani facultates, I, 246, D, 247.
 Cordificare quid, I, 947, B.
 Corium, mortificatio carnis, I, 586, F.
 Corniaspina regio, II, 282, D.
 Corpora prius quam animi non sunt condita, I, 250 et seqq. Corporibus hominum in elementa universitatis sparsis fieri potest ut quod proprium unicuique est, ex illa communitate restituatur, I, 226, 227. Corporis et animi motuum discrimen, I, 175, A, B. Corporis humani structuræ contemplatio quædam altius ex ipsa medicina breviter repetita, I, 259 et seqq. Corporis nostri mutatio est affectio, II, 50, B. Corporis obesitas animi perfectionem impedit, II, 51, B, C; III, 406, 407. Corpus non est vitiatorum causa, sed voluntas, III, 527, B. Corpus an anima doleat, II, 191.
 Corpus celeste quid, II, 953, A, B.
 Cortinæ tabernaculi, I, 579, C; quid mystice, 582, C.
 Creatio naturæ nostræ duplex, et quæ, II, 655, D; 658, A. Creationis et providentiæ differentia, II, 205, B, C.
 Creatura rationalis in duplicem naturam divisa, I, 1166, B, C. Creaturæ proprium est servire, I, 1158, D. Creaturæ rationem solus novit Deus, II, 958, A. Creatura ex sua natura mutabilis, II, 538, A.
 Crescere in homine quid sit, I, 282, C, D.
 Crinium abscissio quid denotet, I, 565, C.
 Crucis mysterium sublatione serpentis in deserto figuratum, I, 414, 415. Crucis figura quid significet, II, 695, B, C; crucis figura qualiter a Davide describitur, III, 625, C, D; crucis signum malis opem fert et remedium, III, 418, B. Crucem cur Christus sibi delegit ad perficiendum passionis suæ miraculum, III, 632 et seqq.
 Crura Christi fundata in basibus aureis quæ, I, 1075, C, D, et seqq.
 Cupiditas ad delectationem via, I, 458, B. Cupiditas bellua terribilis, a qua procul habitandum, I, 425, A, B.
 Cupressus quid nos docet, I, 839, A.
 Curationis varium genus, II, 232, A.
 Cursus multis implicatus animo perfecto esse non potest, II, 551.
 Custodes civitatis qui, I, 1051, D et seqq.; et quid hæc est civitas, 1054, A.
 Cymbala in Scriptura quæ, et quid denotent, I, 485, C.
 Cysinensis episcopatus, 286, B.

D

- Dæmones auctores et ministri flagitiorum, III, 455, B; nihil edunt, *ibid.*; quare nobis invident, *ibid.*
 Dæmonium sigiæ crucis virtute victum, III, 951, B, C, D.
 Davidis adversus Goliath pugna, II, 910, 911.
 Debitorum remissio proprium Dei munus et officium, I, 1178, B.

Dedicationis domus David, inscriptio psalmi, quid nos docet, I, 510, B, C.

Defectum non posse numerari, quid significat, I, 639, D et seqq.

Deitas versionis experts et mutationis nescia, II, 470, D. Deitatis vocabulum quid significet, II, 119, D; 122; qualiter sancta Trinitati conveniat, 123. Deitatis significatione simul cum Patre Filius intelligitur, II, 475, D. Deitas Spiritus sancti asseritur, II, 530, B, C, D. Deitatis proprium nullo loco circumscribi, 605; deitas natura simplex, 918, B, C. Deitas Filii asseritur, III, 539, D et seqq.; idem Spiritus sancti, 574, 575.

Denarius numerus quid significet, III, 1154, C, D.

Dentium laus in quo posita, et quid denotet, I, 923, 926; dentes Ecclesiae quae, 926, D et seqq.

Descensus quid significat, I, 987, A.

Deus quid sit, III, 1105, A, B, C; Deus est simplex et figura vacat, I, 262, B, C; incorruptibilis et immortalis, 400, C; immutabilis, et quare, 499, A, B; passionum experts, 1131, D; Deus perfectus, non multiplex sed unus, II, 11, B, C, D; non ratione caret, 14, A, B; non malorum auctor, 51, D. Deus Spiritus est, II, 530, C. Deus quod est, ab omni concretionem purum est, II, 919, B. Deus non est vocabulum, neque in voce et sono esse habet, 959, C. Deus est, qui initium non habet, alioqui non esset Deus, II, 1295, C. Deus est omnium bonorum causa semper una et eadem, II, 1170, B. Deus quamvis causa in carne manifestatus, I, 638, A. Deus qui est impatiibilis, quomodo dicatur pati et affici, II, 50, B, C, D. Deus quomodo in omnibus, I, 1315, C, D. Deus quomodo invocatus adsit in iis quae sunt sanctificationibus, II, 86, A. Deus cadit sub numerum, nempe Trinitatis, et tamen est unus, III, 1102, 1105. Deus quid est, cuius similitudinem animus refert, III, 510, C, D. Dei voluntas quid sit, I, 70, A. Dei vera cognitio in quo consistit, 578, A. Dei sermo et ratio divina quid, III, 507, A. Dei variae virtutes, II, 45, D. Dei ad imaginem et similitudinem homo factus, I, 178 et seqq.; 262 et seqq.; 1527 et seqq. Deum videre quid, I, 403, D; 407, D. Deum videre, vita sempiterna est, I, 1263, D. Deum querendi tempus quod, I, 719, C, D. Deum esse potentem, justum, bonum, sapientem, et haec semel omnia credendum est, II, 57, D. Deum verum esse hoc, quod neque recens est, neque alienum, II, 498, D. Deorum pluralitas in Trinitate non dicenda, II, 115, D.

Diapsalma quid sit, et in quibus psalmis invenitur, I, 534 et seqq. Diapsalma psalmi tertii, I, 538, C; psalmi quarti, D; septimi, 539, B. Diapsalmatis canticum, 539, D; 543, A.

Dilectio unius odium efficit alterius, I, 718, D. Dilectio Dei, fortitudo eius qui diligit, 739, D. Dilectio bonorum caput, III, 798, C.

Dipsadis morsus qualem indit affectionem, I, 739, D.

Dissolutio, compositi corruptio, I, 400, B.

Divinitas quomodo cum humanitate contemperetur, ignoramus, II, 43, B. Divinitas nec ab anima nec a corpore Christi separata, II, 547, C. Divinitas ex sui natura simplex et a compositione prorsus aliena, II, 1127, B. Divinitatis infinitas non comprehenditur circumscriptione carnis, II, 42, C, D.

Divinum non potest existimari quod non semper est, II, 11, D.

Divitiae quoniam amplectendae, I, 719, A. Divitiarum duo genera, et quae sint, I, 1199, A. Divitiarum optimus usus quis, III, 1038, C.

Divitum fores pauperibus aperire debet ratio, III, 458, C, D. Divitum deliciae et luxuria, III, 466, 467.

Doctrinae idem modus non convenit omnibus, II, 10, A.

Dominus bonum et supra omne bonum est, I, 1294, D. Dominus ostium, et quomodo, II, 830, B, C. Dominum inter et servum aequalitas, I, 666, 667.

Domitianus a Gallo trucidatus, II, 263, A.

Drupis unde dicitur, I, 862, B.

E

Ebrietas malarum cupiditatum fomes, III, 426, D. Ebrietatis excessus, I, 639, B, C. Ebrietas mystice quid, I, 990, C, D.

Ecclesia navis; navigatio vita, I, 1015, A, B. Ecclesiae caput, aurum purum, I, 1053, A, B. Ecclesia gentium ex Scripturis, III, 225, C.

Ecclesiasticae nomen unde, et quis verus Ecclesiastes, I, 619, B, C; 635, B.

Egestas spiritus beata, I, 1207, A.

Eleemosynae commendatio, III, 459 et seqq.

Elementa ex quibus constituitur mundus, III, 586, A. Elementorum pulchritudo et motus, I, 579, A.

Elias religiosae vitae dux, I, 925, A, B. Elias qualem curam adhibuit ut vanitatem ab omnibus affectibus praeponeret corporis munditias, III, 550, B, C, D; ante adventum Domini secundum venturum est, 250, B. Eliae sacrificium baptismatis institutionem praefiguravit, III, 591, C, D. Eliae cibum quid mystice, II, 114, B.

Emissiones sponsae quae, I, 967, D, et seqq.

Ensis supra femur quid significat, I, 902, A, B.

Ephesi templum concrematum, II, 266, D.

Ephrem Syri vita et encomium, III, 819 et seqq.; adversus haereses abominatio, 826; illius amor erga Deum et proximum, 827; virtutes variae, 830, 831; ejus peregrinationes, 834; visiones, 835; conciones, 835, 836; artificium ejus adversus Apollinarium, 839; rerum ecclesiasticarum cognitio, *ibid.*; Abeli similis, 842; Moysi, 843; illius mors, 847.

Epicuri opinio de rerum naturalium existentia, III, 22, B, C. Epicureorum opinio de rerum naturalium administratione, III, 539, B.

Episcopus quid, II, 970, 1013, 1022, D.

Episcopus qualis esse debeat, III, 1066, 1067.

Equi cum equite disserentes quid, I, 811, B, C; equi emissarii, qui feminarum amoribus insanunt, I, 278, A; eorum elatio, superbiae et insolentiae vitium, I, 746, C, D.

Equitatus Pharaonis quid mystice designat, I, 811 et seqq.

Esse et non esse quid, I, 479, A.

Essentia simplex est et divisionis experts, III, 1105, A. Essentia in hominibus quid, II, 491, C. Essentia divina non curiose et sollicite perscrutanda, II, 945, A. Essentiae alia et alia differentiae ratio, II, 923, A.

Esuries quoniam beata, I, 1234, A, B, C.

Eucharistiae sacramentum, I, 986, 987, 990, 991.

Euxus quid, I, 1158, D.

Eudoxius Germaniciae episcopus, II, 287, D.

Eunomii liber vel opus qualiter confectum, II, 150, D; illius convicia in S. Basilium, 271, D; 279, A; ejus vita; 263 et seqq.; an apologum instituerit, 271, C. Eunomii doctrina, 298, A, B; illius circa *ingenerationem* et *generationem* errores, 915 et seqq.

Expositio unde dicta, I, 693, B.

Eustathius Armenius, II, 266, C.

Evagrius monachus, III, 1102.

Euxinus Pontus, II, 235, D.

Exactio usurae quid, III, 446, C.

Exempla sanctorum ad quid utilia, I, 433, D.

Exitus tabernaculi, inscriptio psalmi, quid denotet, I, 510, B.

Expetendum quid, III, 539 et seqq.

Explanatio psalmi sexti, I, 607 et seqq.

Exploratores in terram promissionis missi, quinam mystice, I, 411, C, D. Exploratorum copiarum animae quinam, I, 745, D.

Exsistendi principium idem tum animo, tum corpori, I, 254 et seqq.

Exstasis, inscriptio psalmi, quid significet, I, 510, D.

F

Facere et componere quid, et quomodo inter se differant, I, 79, D, et seqq. Facere et formare quid, I, 279, D. Facultas liberi arbitrii res bona, I, 742, D.

Fallaciae demonum variae, II, 110, C, D.

Fatum an sit Deus, II, 150, 151. Fatum non est anima praeditum, II, 154, C, D; non omnia potest, 153, 157; latum series immutabilis pro certa stellarum conjunctione; 151, 152; fatum navium, urbium et nationum, 166, 167.

Fenestrae et cancelli quid significent, I, 863, C, D; fenestrae sensus, I, 1186, C, D.

Ferculi Salomonis constructio quid significet, I, 911, 914.

Ferus qui pascitur in silva quis, I, 812, D.

Festum universale creationis quid, II, 222, B. Festum resurrectionis, eo adventiens tempore, quo noctes diebus aquantur, quid nos edocet, III, 1027, C, D; eodem tempore ab omnibus celebratur, 1026, A.

Ficuum grossi quinam, et quid denotent, I, 871, C, D.

Fides Christianorum per Christum, II, 466, A. Fidei nostrae caput quod, II, 526, D. Fidei effectus, II, 144, A.

Figura omnis, corporis terminus, I, 400, B. Figura crucis in mente nostra exprimitur, III, 623, B, C.

Filius Dei non creatur, ut haeretici putabant, et cur, II, 157, A, B. Filius Dei et Spiritus sanctus an inter res creatas vel increatas numerari debeant, II, 318, B. Filius Dei super omnes creaturas evectus credi debet, et non in creaturis queri, 333, 339 et seqq.; in quo Pa-

tri conjungitur, et in quo ab eo disjungitur, 335 et seqq. Filius est consors potestatis et honoris Patris, 335, B, C; non est imago neque sigillum omnipotentis, 339; neque sigillum Patris verborum et consiliorum, 542. Filius Dei homo factus assumpsit hominem animam et corpore constantem, et quare, 546, 547. Filius cum dicitur non esse, Patris etiam existentia negatur, 787, C; est, omnis boni plenitudo, 810, A. Filius quantitate definiri non potest neque circumscribi, 923, C. Filius Dei genitus et quomodo, II, 919 et seqq.; est Dei voluntas, 985, A; semper cum Patre existit genitus simul et absque initio, 1287, C. Filii hominis appellatione quid in Christo significatur, II, 542, D. Filii asseritur divinitas, III, 539, D et seqq. Filii dei, filii lucis qui, II, 606, C, D.

Filium coccineum fides, I, 927, D.

Finis vitæ ex virtutis præscripto institutæ beatitudo, I, 451, A. Finis morbi sanitas; finis somni evigilatio, I, 539, C, D; finis certaminum victoria, 547, B; 550, B, C; finis divinorum certaminum quis, 1291, C; finis spei quis, 1315, A. *Finem* (in), vox plurimis psalmis præfixa, cuius sensus, I, 491, A, B.

Firmamentum quid, I, 79, D; II, 1005, A; an sit corpus solidum ac durum, I, 79 et seqq. Firmamentum fides in Christum, I, 535, A.

Flavianus ad quem scripsit Gregorius contra Helladium, III, 999 et seqq.

Flendi tempus in vita præsentis, I, 707, C, D; et quid miseris magis defendendum, 710.

Flumina unde oriantur, I, 111, B.

Fluvius aromatum ex horto sponsæ, quid, I, 986, B. Fœnoris mala, I, 674, A, B.

Fons horti, doctrina virtutum, I, 663, A. Fons signatus anima, 965, D. Fontes duodecim deserti apostoli, 566, C.

Forma et species non eadem semper in eodem homine manent, III, 554, B.

Formicæ natura quænam, II, 827, B, C.

Fornicatio habet aliquid magis fugiendum quam cætera scelera, III, 491, B, C. Fornicatio tanquam lixa fert impedimenta, 494, A. Fornicationis quale peccatum, II, 227, C. Fornicator tanquam pannus, III, 494, B; illi accidunt mala plurima, *ibid.*, C.

Frater nomen ad utramque partem a Scriptura positum quid, I, 342, A.

Fructus dulcis in gutture sponsæ quid, I, 986, D. Fructus martyrii bonus, III, 770, C.

Funiculus in labro collocatus quid denotet, I, 1106, D.

Futurorum prædictio quo fundamento nitatur, II, 165, C, D.

G

Galatarum rerum sacrarum clades, III, 1075, C, D.

Genarum rubor quid denotet, I, 930, B.

Generantium varietas differentie, II, 594, B.

Generatio quid, II, 779 et seqq. Generatio duplex, II, 618, 619, 639; generatio in nobis triplex, et quæ, 635, C. Generatio Verbi, I, 1051, B et seqq. Generationem inter et creationem differentia, II, 635, 638. Generationem necessario sequitur mors, I, 702, A. Generationis modus quis secundum Eunomium, II, 590 et seqq.

Genitum omne ex aliquo subsistens ejusdem est naturæ cum eo ex quo genitum, II, 602, A.

Georgius Laodicensis, II, 259, C.

Georgius Tarbasthenites, II, 265, A.

Gloria absque splendore non est, II, 140, B. Glorie splendor caducus et fragilis, III, 499, D.

Gradus varii quos ascendit Moyses qui semper major fiebat, I, 1026, B, C.

Gratia est donum Dei, III, 450, D.

Greges caprarum de monte Galaad quinam, I, 922, 923.

Gregorii Nysseni visio, III, 786, A.

Gregorii Thaumaturgi vita, III, 894 et seqq.; ejus patria, 898, D; parentes, 899, B; adolescentia, *ibid.*, C, D; in magna Alexandri urbe degens, temperantia et sobrietate fulget, 905, A; a meretrice calumniatur, *ibid.*, B, C; cum Firmiliano init amicitiam, et cum eo sub Origene philosophiam discit, 906, C, D; in patria denuo revertitur, 907, A; in solitudinem secessit, *ibid.*, C, D; Phœdimus Amasensium antistes illum ad sacerdotium evehit invitum, 910, C, D; ejus visiones, 911 et seqq.; templum intrat deorum quos reddit mutos, 915; illorum antistitem ad fidem adducit, 918; prædicationes ejus et miracula, 919 et seqq.; duos fratres miraculose conciliat, 926; Lycum amnem coerces, 930, 931; Comapan civitatem adit, et Alexandrum carbonarium statuit sacerdotem, 934, 935; Hebræum mendacem morte afficit, 939 et seqq.; adolescentulum a demone liberat, 942, 943; persecutionem fugit, 947; redit ad urbem, 954; moritur, 955.

Gulae studium radix peccatorum et quomodo, I, 1186, D.

Gustus voluptas singulorum malorum mater, I, 1186, D.

Guttur sponsi quid, et quid denotet, I, 1083, B, C. Guttur Christi quod, I, 1083, C.

H

Hæreticorum opiniones lapides sunt quibus pravi obruuntur, I, 375, C.

Halys fluvius, III, 1082, A, B.

Harmonia rerum universitatis quid, II, 26, C, D et seqq.; III, 166, C, D.

Helladius episcopus, adversus quem scribit Gregorius, III, 999 et seqq.

Hepar capræ quid in Scriptura, I, 603, A.

Heraclius hæreticus confutator, III, 1087, D et seqq. Herodii nidus quid, I, 358, D.

Herodis sententia nefaria, III, 1146, B, C.

Hiems malum denotat in Scriptura, I, 870, B, C; hiemis effectus, III, 778, D.

Hinnulus cervorum, Christus I, 862, B, C; hinnuli gemelli capræ quid mystice, I, 935, C, D et seqq.

Historia apocrypha de Maria Virgine, III, 1138, D.

Hodie vox quid in Scripturis significet, I, 515, C; II, 1258, C; 1286, D.

Homo quid, I, 267, D. Homo cur ultimus omnium rerum conditus, I, 134, A; illius natura omni creato, quod cernimus, præstantior, 154, C; in omnibus imperatoriam quamdam auctoritatem ostendit, 135, B; illi regium decus in creatione tributum, 155, C; divini imperii imaginem exhibet in omnibus, 158, A. Cur nullis a natura tegumentis, nullisque armis instructus, 159, D et seqq. Hominis figura cur erecta, 145, B. Homo sic conditus ut instrumenta ad sermonem necessaria habeat, 150, B. Hominis natura tota consideratione nostra perspicui non potest, 154, D. Homo ad imaginem Dei factus, 155, B; 162, C; 178 et seqq.; 262 et seqq.; 666, B. Homo duplex, interior et exterior, 263, B. Hominis manus feræ, aves et omnia alia subiecta, 266 et seqq.; 666, A. Homo quoniam modo factus, 279, C, D; homo magna res et quomodo, 279, A; quomodo nullo pretio dignus, 279, B; cur superiora contuetur, 294, C, D. Homo parvus mundus, I, 459, C; III, 27, B. Hominis alimentum sapientia, cognitio et lætitia, I, 695, A, B. Homo quomodo speculo similis factus, 834, B, C; non malum est, sed boni simulacrum et incitamentum, 1151, B; in se Trinitatis mysterium exprimit, 1350, B, C. Hominis dignitas et elevatio, 1279, D. Homo ad fruendum bonis divinis ortus, II, 22, D. Hominis mors, Dei beneficium et cur, 54 et seqq. Homo affectione conficitur et consummatur, 46, A. Homo novus quis vere et proprie, 583, C; quomodo filius Dei efficitur, 610, B; seipsum ignorat et cætera omnia, 946, D; 947; ex corpore et anima intellectuali componitur, 1127, B. Homo nullus bonus est, 1298, A. Homo cur post universas res conditus, III, 59, B; unde et cuius rei gratia procreatus, 305 et seqq.; non est idem hodie qui fuit heri, 522, B. Homo vetus quomodo aboletur, 595, C. Homo mortuus jacens quid, III, 15, A, B. Homini omnia subiecta, 507, B, C. Homines quibus studiis utantur ut in vitam permaneant, III, 14, B. Homines voluptarii res futuras sciendi studio tenentur, II, 110, C. Hominum studium, puerorum ludus in arena, I, 627, D.

Honesti consideratio in qua quisque versari debeat, III, 563 et seqq.

Honor humanus erga divinum numen quid, et ejus modus, II, 535, C, D.

Hora in quas et quot partes dividatur, II, 133, B.

Hortus conclusus anima, I, 965, D. Hortus Sponsi Ecclesia, 986, A. Hortus mensa, non arbores, *ibid.*, C. Hortorum venustas et deliciae, 662, C, D. Horti quidam, Vanotæ dicti, describuntur, III, 1079 et seqq.

Hostis humane naturæ vis quænam, II, 171, A. Hostes nostri perturbationes et vitia, I, 1154, A.

Humeri quibus collum est adnatum, quid significant, I, 935, A.

Humilitas animi et demissio quid, I, 1199, D.

Hyacinthinus color in veste pontificis quid mystice, I, 587, C, D.

Hymnus quid, I, 442, A, B; 494, B; 498, B.

Hypostaseos et essentie differentia, II, 125 et seqq.

I

Ibora civitas, III, 783, C; 1075, C.

Ignis unde vim illuminandi habeat, I, 74, D; 75 et seqq. Ignis qui non exstinguitur quid, II, 106, A.

Ignorantia quid, et quid scientia, III, 175, B, C.

Ignoratio sui ipsius quantum malum, I, 806, C, D; 807.

Imaginis ratio quæ, I, 179, B; in imagine quomodo

sexus masculi et feminae discrimen, 182, C, D; ad imaginem Dei homo factus, 178 et seqq.
 Imber, varii tentationum insultus in Scriptura, I, 858.
 B. Imbres et pluvia unde et quomodo fiant, I, 94, 95.
 Immortalitas est vita, II, 479, C.
 Impatiabilitas principum et fundamentum vitae, II, 50, A.
 Inaures obedientiae, I, 595, C.
 Incarnatio divina quid, II, 1127 et seqq. Incarnationis mysterium propheticè commotus Salomon tradidit, II, 585, 584. Incarnationis Christi mysterium asseritur, III, 1019 et seqq.
 Incompositi et ingenui significatum in quo differt, II, 918, C, D.
 Incorruptibile quid proprie, II, 122, C.
 Incorruptibilitas quid significet, II, 1070.
 Incurruptio Deo maxime propria est, II, 1258, A.
 Incrementum duplex, animi et corporis, I, 282, C.
 Induere novam tunicam quid, I, 1006, A.
 Infantium, qui premature ex hac vita transferuntur, status quisnam, II, 162, 163 et seqq.
 Infelix sponte sua nemo est, III, 1038, A.
 Infernus quid et ubi, III, 67 et seqq.
 Infinitas effugit definitionem, II, 150, D.
 Infiniti notio et ratio quae, II, 558, D; 559, A.
 Infinitum nullo verborum conceptu comprehendi potest, II, 602, B.
 Ingressus sacerdotis in templo Deo preces oblaturi, I, 1147, D et seqq.
 Inimicitiae in duas significationes acceptae, I, 1523, D.
 Injuriarum de remissione, I, 1178, 1179 et seqq.
 Innascibilitas an sit substantia, II, 407, D et seqq.
 Innocentium trucidatio, III, 1145, D; 1146, A, B.
 Inobedientia voluntatis non corporis est peccatum, II, 516, B.
 Inscriptio in psalmis quot genera, I, 487 et seqq.
 Insuper quis vere censendus, I, 686, C, D.
 Insomniorum causae, I, 167, A.
 Insulae cur aliquando vocantur animae, I, 550, D.
 Integer omnino quisnam est, I, 703, A.
 Intellectus vox in hymnis quid, I, 445.
 Intervallum et spatium quid, I, 750, C, D.
 Intyba quae et quid significant, I, 1250, C.
 Inventor malorum afficere nos beneficio non potest, III, 547, B.
 Invidia et ejus effectus, I, 410, B, C. Invidiae et simulationis vitium quid, I, 1287, A, B; ejus causa et effectus, *ibid.*, C, D.
 Iota et apex crucis figura, I, 571, C; III, 625, D.
 Ira in anima quid, II, 226, A, B; irae ardor quid et unde existit, III, 51, 55; irae cum lumbriis corporis comparatio, I, 706, D; irae et animi perturbationis effectus, I, 1215, D et seqq.; ira describitur, 1253, D et seqq.
 Iracundia quid sit, III, 55, A.
 Isaías praefiguravit baptismum, III, 591, B.
 Iter trium dierum quid mystice, I, 566, A.

J

Jacob unde sic dictus, II, 1007, B.
 Jejunii et abstinentiae genus a corpore sejunctum, III, 454, C. Jejunium virtutis fundamentum, 455, C; nihil prodest nisi mens pura sit et munda, *ibid.* Jejunii causa, 458, A.
 Jerusalem, majestatis animae typus, I, 1098, C, D.
 Jesus, indumentum, I, 1006, A.
 Joannes Baptista, praecursor Domini, qualem curam adhibuit ut vacuitatem ab omnibus affectibus praepoheret corporis munditiam, III, 530, B, C, D; cum eo magnus Basilii comparatur, III, 802.
 Job spoliatus omnibus filios etiam amisit, III, 874, C, D; id omne patienter tulit, 875, A, B.
 Jonas Christi sepulchrum significabat, III, 605, B.
 Jordanus fluvius baptismi figura, III, 591, D.
 Josephi in Aegypto continentia praedicatur, III, 494, D; 495.
 Judaeorum incredulitas, III, 225 et seqq.
 Iudicii Dei recordatus terribilis, I, 611, B, C.
 Jumentum bonum ira, cupiditas, I, 478, C.
 Juramenti duplex operatio, I, 854, B; 1042, B, C.
 Jurandum est oratio per se confirmans veritatem, I, 854, A.
 Justitia quid, et quænam illa quæ ad omnes pertinet, I, 1254, 1255; justitia Dei quomodo se ostendat in homines, II, 58 et seqq.
 Juvenulae quæ in Scriptura, I, 1111, B, C.
 Juventutis et ætatis floridae vanitas, I, 1205, C, D.

L

Labor est infantia; labor, juvenus, I, 463, B.

Lacrymae sunt tanquam sanguis vulnerum animi, III, 879, C; lacrymarum causae quæ, I, 159 et seqq.
 Lætitia pro voluptate quæ, I, 647, A. Lætitia duplex, et quæ beata, 1231, B.
 Lampadaria virgo, S. Macrinae socia, III, 987, D.
 Lapides jacere et cogere quid, I, 711 et seqq.
 Lapis Christus, I, 567, A; 610, B.
 Lateres in terra ex luto facere quid, I, 512, 345.
 Laudatio quid sit, I, 494, B.
 Lams cantici ipsi David, inscriptio psalmi, quid denotet, I, 527, B.
 Lavacra domorum, I, 653, C. Lavacra animæ, 658, B.
 Lazari pauperis et divitis in inferno parabola elucidatur, III, 85 et seqq.
 Lazarus a mortuis suscitatus, I, 219, D.
 Lectus sponsi umbruosus, natura humana, I, 653, D. Lectus Salomonis nuptialis ab armatis circumdatus quis, I, 899, B, C.
 Legis mandata, I, 518, A. Legis amicus, amicus Dei, 594, D.
 Lex est vox divina, II, 534, D. Lex est spiritualis, I, 878, D.
 Lenitas quid et in qua re beata, I, 1211, C, D. Lenitas et clementia quid, III, 54, C.
 Leorum proprietates et quidnam designant, I, 591, C, D.
 Letoios (S.), Melitines episcopus, II, 221, B.
 Libanus duplex, unus electus, alter malus et rejiciendus, I, 1079, D et seqq. Libanus mons quid indicat in multis locis Scripturæ, 911, D. Libano forma sponsi comparata cur, 1079, C et seqq.
 Liberari a malo quid, et quis malus, I, 1191, C, D.
 Libertas dominum non habet, III, 105, A.
 Ligna quæ ad ignem struendum colliguntur quid nos docent, I, 715, C. Ligna Libani quæ, I, 911, D et seqq. Ligna silvæ non amici sed adversarii Sponsi, I, 842, C, D. Lignum in paradiso vetustum quod, I, 199 et seqq. Lignum vitæ et lignum mortis idem in paradiso, 1019, D et seqq. Lignum in aquam amarum immisissum quod, 366, B. Lignum crucis omnibus salutare, III, 585, B.
 Lilia quid significant, I, 1095, C, D. Liliis gratia duplex, et ejus significatio, 1066, C, D. Lilium convallium quid significet, 839, D. Pro liliis sive Floribus, inscriptio psalmi, quid denotet, 502, D.
 Lingua quid, et quomodo sermonem emittat, I, 650, C, D. Linguarum origo et usus varii, II, 995 et seqq.
 Localis mutatio non efficit ut Deus sit proprius, III, 1014, C.
 Locus apud Deum quid, I, 400, D; 406, A.
 Loquendi tempus quod, I, 727, B, C, D. Loquendi facultas unde, et quomodo exercetur, II, 978, A, B.
 Lucerna, quæ causa splendoris est, non ante splendorem est, sed contemporanea, II, 1287, D.
 Luctus quid et qua in re beatus, I, 1222, 1223; III, 535, D.
 Ludus piæ, III, 1055, B.
 Lugentibus remedium, silentium est, III, 879, C.
 Luna qualiter a sole lumen suum accipiat, et illius di minutio et incrementum unde, III, 51, C, D; 54, A, B.
 Lux unde et quomodo facta, I, 71, D; 74, A.
 Luraria crudelis et rabiosa domina, I, 565, C; semper avaritiam comitem habet, III, 527, D.
 Lycus amnis rapidus ab insolenti et inordinato cursu miraculose repulsus, III, 930, 931.

M

Macedonianorum errores, II, 1505 et seqq.
 Macrina virgo cur sic dicta, III, 959, 962, A; matris ejus virtus et visio, *ibid.*, B, quibus studiis applicuerit animum adhuc puella, 962, C, D; præstans illius forma et venustus, 963, A; desponsatur viro qui præmature moritur, *ibid.*, B; respuit plane conjugium, 965, C; D. Ejus pietas et observantia in matrem, 966, A, B. Basilium magnum ad studium perfectionis incitat, *ibid.*, C, persuadet matri ut petat monasterium, 966, D. Lectus ejus et pulvinar, 975, D; in moribundo ejus corpore mirabilis animi vis, 982; in ipso mortis agone quomodo se gesserit, 982, 983; precatio ejus in supremo spiritu constituta, 983, C, D; abijt a corpore ad concupitum diu Salvatorem, 986. Mortis ejus summe dolent sacre virginis, 986, 987; in ferreo annulo particulam ligni vitæ, id est crucis, apud se gestabat, 990, C, D; ejus summa paupertas et pudicitia, 990, 991; splendor corporis exanimati, 991, C, D. Oculum male affectum post mortem sanat, 995, 998.
 Maeleth (Pro), inscriptio psalmi, quid nos doceat, I, 507, A.
 Magi Christi adoratores, III, 1143, B.
 Magia et incantatio, res mala, II, 110, A.

Magistratus et omnium quæ illi adjecta sunt, vanitas, I 1206, B. C.

Malorum puniorum interpretatio, I, 970, C. D.

Malum pluribus nominibus a Scriptura designatur, I, 870, B. Malum corruptibile et creatum et non subsistens, ejusque pater diabolus, adversus Manicheorum hæresim, III, 1254, A. B. C. Malum malo nemo curat, III, 486, D. Malum docta plus valet arte, II, 754, D. Malum gravius minorum timorem expellit, III, 779, A. Mali natura insipientiæ nomine explicata, I, 682, C. Mali in mundum ingressi causa prima quæ, I, 559, A. B. C.; a malo liberari quid, et quis malus, I, 1191 et seqq.

Mane quid, I, 78, B.

Manes hæreticus, II, A. B.

Manichæismus, II, 406, C.

Manichæorum opiniones de anima, II, 207, B; illorum dogmata quæ, II, 50, D et seqq.; refelluntur, 51, B. C.

Manna velut ros ex caelo deluens, I, 311, D; quid mystice, 367, B.

Mansiones quid, I, 566, D; mansiones plurimæ apud Patrem, I, 1110, D.

Manus hominis sermonis causa facta, I, 143, C; 147, C. D. Manus Moysis in sinu commutata quid mystice, 531, D. Manus tortiles et aureæ quæ in Ecclesia, et quid significant, 1070, A. B. C. Manus Christi tortiles plenæ Tharsis, 1067, D et seqq.

Mare unum et continuum, et cur salsum, I, 99, C. D.

Maris Rubri transitus mystice, 565 et seqq.

Maria Aaronis soror in omnibus perfecte virtutem coluit, III, 595, A.

Maria mater Christi dicta mater Jacobi et Josæ, III, 647, A. B.

Marmor quid significet, I, 1078, B.

Martyrum stadium quid, I, 1294, C.

Materia in creatione quomodo facta, I, 70, C. D.

Materies et Deus quod non sunt cœterna, 211 et seqq.

Matrimonium non est inter res damnatas, III, 534 et seqq. Matrimonii contrahendi studium quid nos doceat, I, 950, D. Matrimonia incesta apud Persas, II, 170, A.

Maxillæ in corpore Christi quæ, et cur tanquam phylæ aromatiz, I, 1065 et seqq.

Mediatoris vox in Christo quid significet, II, 534, A. B.

Medicina qua de causa ab hominibus honorata, III, 14, B. Medicina generi morbi adhibenda, VI, 10, B. Medicinæ effectus, II, 198, C. Medicinæ inventor quis, III, 465, A.

Medicus verus animæ quis, I, 1162, D. Medicorum prædicationes, II, 155, A.

Mei et lac sub lingua sponse quid, I, 959, C. D.

Melech Saulis filia quid mystice, I, 604, C. D.

Meletius Antiochiæ episcopi cononum, III, 851 et seqq.

Memoria non est opus Deo, et quare, II, 1006, D.

Mendacium serpentis et Eunuhi, II, 285, C. D.

Mendacium Pauli, Josephi, Saræ et aliorum, II, 283, B. C.

Mens opus Dei, II, 971, B. Mens quid secundum ipsam essentiam, III, 59 et seqq. Mens humana non eadem res ac divina natura, sed illius imago, III, 42, C. D. Mens per sensum agit et quomodo, I, 131, B.; certa quadam in corporis parte non existit, 174, D. Mentis domicilium in capite, I, 133, D. Mentis, materiei et naturæ mutus inter se nexus, 162, 163; mentis cum natura cognatio, 158, D. Mentis facultas se per universum corpus diffundit, conueniente quadam ratione membris singulis conjuncta, 178, B. C. Mentis vis unicuique sensuum adest instrumento, III, 50, B.

Mensura in omnibus necessaria, I, 698, 699.

Mercenarii Dei qui, III, 547, D.

Meretrix, hæresis, III, 547, C.

Metempsychosis, III, 107 et seqq.

Migrationis animarum doctrina evertitur, I, 234, A. B. C.

Militis curatio miraculosa, III, 785, C. D.

Miseria quid et in quo consistit, I, 1198, A.

Misericordia pro potentia divina apud sanctos viros, I, 1220, B. Misericordia beata quoniam, et qui misericordes, 1231, C. D et seqq. Misericordia Deo virtus gratissima, III, 466, A.

Modum quo anima corpori unitur ignoramus, II, 43, A.

Mons arduus ac difficilis accessu theologia, I, 574, 575.

Montus a Gallo trucidatus, II, 263, A.

Morbis letalis peccatum, I, 1162, D. Morbus inveteratus artem superat, III, B.

Mors hominis dei beneficium, et cur, II, 54 et seqq.

Mors corporis quid, et ejus analogia cum morte animæ, 55, B. Mors, animæ separatio a corpore, 194, C. D. Mors corporis, sensuum extinctio, animæ vero mors, peccatum, II, 546, B. Mors non aliud est quam animæ a corpore dissolutio, 1154, D. Mors quam terribilis et formidabilis naturaliter, III, 15, A.; omnes omnibus modis illam vitare

satiagunt, 14, B. C. Mors certo tempore ætatis non desinitur, III, 418, D. Mors eorum non lugenda qui in fide obierunt, 498 et seqq.; ab omnibus vitiis nos pæne liberos reddit, 550, D. Mors res bona et quæ re, 878, B. Mortis sententia in Adamum lata quando firmata et rata fuit, II, 516, C. Mortis destructio est hominis a morte resurrectio, II, 1166, C. Mortis arma peccatum, III, 765, D.

Motus et status unum et idem, I, 406, C. Motus et quies in rerum natura temperata, 412, A. B. Motus et immobilitas quid, II, 935, A. B. C. Motuum corporis et animi discrimen, I, 174, A. B.

Moyseis vita, I, 598 et seqq.; ejus mystica interpretatio, 527 et seqq. Moyseis manuum elevatio in altum quid significat, 571, B. Moyseis unde sic dictus, II, 1007, A.; in cista expositus et salvatus, *ibid.* Moyseis manuum extensione crucem describebat, III, 602, D.

Mulier quoque ad imaginem Dei facta; illius virtutes, I, 275, B. C. Mulieres cur primæ resurrectionis testes, II, 891, A. B.; quare primæ resurrectionis nuntium acceperint, III, 551, D. Mulierum cupiditas in ornando corpore, I, 826, D.

Mulorum genus non ex se matuo nascitur, et quid significet, I, 562, D.

Mundus bonus et quare, II, 22, A.; non semper idem permanet, 650, C. Mundi originem aliquam qui fatetur, is et finem ejus fore aliquando non potest non concedere, I, 210, 211.

Munus a paupere Xerxi regi oblatum, III, 166, A. B.

Musica vera et originalis quæ, I, 442, C.

Musonius viri iustis et dives Gregorium Thaumaturgum hospitio excipit, III, 922, C.

Mutatio in quibus consistit, I, 467, A.; III, 15, B.

Myrrha ad corporum sepulturam apta, I, 893, C. P.; myrrha mortis symbolum, 1019, B. Myrrhæ fasciculus inter ubera quid, 826, D, 837.

N

Nardi odor quid mystice, I, 822, D.; ejus mystica expositio, 970. Nardus pistica pretiosa, 826, B.

Naim viduæ filius unicus a mortuis suscitatur, 218, 219.

Natalis Christi dies, III, 1127 et seqq.

Nativitatis Christi effectus, III, 1116, 1147.

Natura rerum quid sit, I, 107, A.; quomodo exstiterit ex opinione Epicuri, III, 22, B. C. Natura humana liberi arbitrii capax, I, 851, D. Naturæ humanæ defectio, et ejus causa, II, 25, C. Naturæ humanæ miseria, I, 462, A. B. Naturæ curatio vitæ concinnitas, 445, B. Natura divina non continetur tempore, sed ab illa tempus est, II, 566, B. Natura divina una est et continus secum et indivisa, II, 685, B.; nihil habet quo mensuretur et contineatur, 954, A. Natura divina virtutis fons, III, 105, A. Natura beata et æterna nullo circumdatur termino, I, 874, C. D.

Naucratius S. Macrinæ frater, insignis juvenis, vitam amplectitur solitariam, III, 966, 967; senes morbosos et inopes labore suo sustentat, *ibid.*, C.; immatura morte subripitur, *ibid.*

Nicomedia terræ motu eversa, II, 167, B. C.

Nihil, non est Deus, II, 683, B.

Nives cur in montium cacuminibus usque ad ætatem permaneant, I, 95, D.

Nomen Dei sanctum, I, 1131 et seqq.

Nomina quædam absolute, quædam relate usurpari solita, II, 427, A. Nomina ab Adamo brutis animantibus imposita, II, 1046, B. Hominum differentie, 1046, 1047.

Novum quid dicitur, II, 156, A. Novum nihil sub sole, I, 654, D.

Nubes et vapor quid et quomodo fiant, I, 98, C. D. Nubes Mosæica quid, I, 310, B. C., et quid etiam mystice, 550, B. Nubes Spiritus sancti gratia, I, 562, B. Nubes aliquando carnem denotat, I, 554, A.

Numen non est, quod loco circumscriptum intelligitur, II, 605, C.

Numerus quid, I, 86, C. Numerus est signum quo rerum quantitas innotescit, II, 511, B. C.

Nuptiarum difficultates et molestiæ, III, 326, 327; a nuptiis initium habent quæcumque in hac vita eveniunt absurda, 558 et seqq.

O

Obedientia Filii in Deum Patrem quæ, II, 527, 530.

Obesitas corporis animi perfectionem impedit, III, 406, 407.

Occursus Domini, III, 1151 et seqq.

Occultis Filii (pro), inscriptio psalmi, quid denotet, I, 503, A.

Octava (pro), psalmi inscriptio, quid designet, I, 503, D; 547, C. Octavæ mysterium, 607 et seqq. Octavæ my-

sternum apud Prophetam quid sit, 1201, B.
 Oculi sapientis cur in capite, I, 291, D. Oculi distorti quid, 394, D. Oculi columbae quid mystice, 834, 835, 919, C. Oculi Ecclesiae qui, 1058, B; et cur sicut columbae, *ibid.*, D. Oculorum custodias cur multae, I, 295, B. Oculorum pulchritudo quae, 834, D; 835. Oculorum praestantia inter caetera membra, 918, D. Ad oculos quae referenda sunt, 919. Oculos habere in capite quid, 682.
 Odium quid sit definitur, I, 754, B; et quid odio a natura habendum, 754 et seqq.
 Oleum exultationis quid denotet, II, 1250, D.
 Oliva ferax in domo Domini quid, I, 566, A.
 Oltiseris vicus, ubi, II, 239, A.
 Opera operum quae, I, 622, B.
 Operationes Trinitatis et animae, I, 1543, D; 1546, A.
 Operationes quomodo sequantur ex substantiis, et quidnam sint secundum suam propriam naturam, II, 514, B.
 C. Operationes eadem an eadem efficiant opera, 571 et seqq.
 Operator semper Deus, II, 1287, B; et semper operatrix ejus sapientia, *ibid.*
 Opilio inanis, honor, dignitas, generis claritas divitiarum, I, 465, A.
 Opportunitas temporis quid, I, 699, A.
 Opus substantiae an sit substantia, II, 515, A. B.
 Oratio et ratio in Deo, opus et factum, I, 74, A. B.
 Orationis laus et effectus, I, 1125, A. B. C. Orationis quid sit, 491, B.
 Ordo et series rerum ordine et serie dierum constat, II, 338, B.
 Organa prophetarum et apostolorum, I, 575, B.
 Origenes scripsit in Cantica, I, 763, B.
 Oris et linguae natura semper quasi domi habet peccandi facultatem, II, 278, D.
 Oppressor torques cur sic dictus, I, 817, C.
 Ornamentum quadratum quid, I, 591, C.
 Ortus et mors proprium naturae carnis, II, 46, A. Ortus Christi effectus boni, III, 1146, D; 1147.
 Os sponsi, fons scaturiens verba vitae aeternae, I, 778, D; 779, A.
 Oscitationis causa, I, 167, A. B.
 Osculum mysticum, I, 1002, B.
 Ossium in corporis humani structurae necessitas, I, 243, B. C.
 Ostium mentis quod et sponsus tangit et pulsat, I, 1002, C.
 Oti Sabbati praeceptum quid sibi vult, I, 714, B. C.

P

Pace nihil incurdus in hac terra, I, 1282, A. C; quid sit ipsa pax, 1583, B.
 Pacifici quinam et qua in re beati, I, 1283, A. B.
 Pacificus Salomon et cur sic dicitur, I, 791, A.
 Palmæ deserti septuaginta discipuli, I, 566, C. D.
 Palpebrae oculorum custodes, I, 295, C.
 Panis de caelo, verus cibus, I, 567, C. Panis laetitiae beneficentia, conditus melle praecepti, I, 990, B. Panis quotidiani petitio quid significet, I, 1170, A. B. Panis, quod precibus fertur auxilium, III, 543, B. Panes de lapidibus quinam conficiunt, I, 1258, 1259.
 Paracletus in Scriptura quid significet, I, 525, 526.
 Paracletus Verbi duplex significatio, II, 551, B.
 Paracleti nomen commune etiam Patris et Filii, II, 351, A.
 Paraceve quid, 570, B.
 Parentibus honor debitus, III, 751, A. B.
 Partus maturus et non abortivus quid, I, 702, D. Partus non est homo, sed homo per partum, II, 591, A.
 Pascha quando et qualiter celebrandum, III, 618, D; 619 et seqq.
 Paschalis dies inter Christianos quomodo celebratur, III, 638, 639.
 Pater qui vere est, semper pater est, II, 454, A. B.
 Pater futuri saeculi Christus, et quare, II, 586, A. B. Pater quinam possint dicere, I, 1142, A. B. Patris vox in principio orationis Dominice explanatur, I, 1159 et seqq.
 Patris et Filii una est potentia, II, 1154, C. Patres nobis ipsi ipsi sumus et quomodo, I, 705, A.
 Patria in se continet parentum dignitatem, III, 751, C.
 Patria Christianorum, caelum, III, 893, C.
 Patriarcharum nomina lapidibus insculpta quid significant, I, 591, A.
 Pauperes spiritu quinam sint, I, 1207, A. Pauperes amandi, III, 454 et seqq.; sunt janitores regni celorum, 459, C.
 Paupertas duplex, et quoniam beata, I, 1199, B. Paupertatis descriptio, III, 458, B. C; 478, A.
 Peccata, nihil, et quare, I, 439, D. Peccati causa quae

nam sit, II, 26 et seqq. Peccatum est alienatio a Deo, qui est vera et sola vita, II, 546, C. Peccatum post hominem, et post hominem miserandi actus et misericordiae nomen, II, 962, A. Peccatum spina, III, 1135, C.
 Pedes lavare quid, I, 1005, D et seqq. Pedes sacerdotis nudi, et quare, 1006, D.
 Pelles Salomonis quid, I, 791, A.
 Peplum Rebeckae et peplum animae, quid, I, 1030, B. C.
 Percussio virgae immortalitatem designat, 1051, A. B. Peregrinationum ad loca sancta abusus reprehenduntur, III, 1010 et seqq.
 Perfectio quibus terminis comprehenditur, I, 299, C.
 Persecutio quid et quae beatos efficiat, I, 1294, C. D et seqq.
 Perturbationes animi unde oriuntur, I, 191 et seqq.
 Petra tegminis juxta propugnaculum quae, I, 878, A. B. C.
 Petrus (S.), episcopus Sebastenus, II, 241, A.
 Petrus S. Macrinæ frater, ab ea sanctissime instituitur a teneris annis, III, 971, B; ingenii vis in eo quanta, *ibid.*, C; multos pauperes alit, *ibid.*, D.
 Pharetra sermonis anima, I, 547, A.
 Philippi ap. s. oli encomium, I, 1087, C.
 Philosophia in melodia modulationeque verborum sita, I, 459, C.
 Philosophorum errores varii, I, 538, B.
 Phrudinus Amasensium ecclesiae antistes, III, 910, A.
 Pictura tacens in pariete loquitur et maxime prodest, III, 759, A.
 Pietatis scopus, III, 287 et seqq.
 Pili ludus quis, III, 1055, B.
 Pili, mortis symbolum, I, 586, A; et continentiae, *ibid.*, D.
 Placidæ imperatricis mors, funus et oratio funebri, III, 878 et seqq.
 Plancius in Scriptura quid, I, 710, C.
 Plantandi tempus et evellendi quid, I, 705, 706.
 Pluviae et imbres unde et quomodo fiant, I, 94, 95.
 Poenitentia expurgat peccatum, I, 725, B.
 Pontus Euxinus, id est hospitalis, quid, et cur sic nominatus, III, 898, C. D.
 Potentia in Deo voluntas, II, 498, B.
 Praecipitatio in mare quid significat, I, 571, D.
 Praeparatio ad orationem quae, I, 1156, D et seqq.
 Praestigiosiores et vates consulere, quale peccatum, II, 226, 227.
 Presbyter quis vocari soleat, I, 650, D.
 Prodigia quid, III, 1171, D.
 Primogeniti ad unigenitum differentia, II, 499, C. D.
 Primogenitus Filius Dei qualiter dicitur, 502, 503. Primogenitorum Aegypti exterminatio quid mystice, I, 554 et seqq.
 Principium vel summa quid, I, 63, D. 70, 71. Principium universi Patris, II, 778, A. Principii voce quid significatur, II, 395, B.
 Prodigii filii parabola, I, 1145, C. D. et seqq.
 Proles masculina et femina mystice quid, I, 527, B. C. 539, C.
 Propitiatorum quid mystice, I, 583, C.
 Proserpina quid, I, 1158, D.
 Proverbiorum doctrina quid, I, 618, B. C.
 Providentia et universarum rerum moderatio una et eadem in Trinitate, II, 127, C. D.
 Proximus et cognatus qui, I, 1086, 1087.
 Prunus quis fuerit, II, 265, C.
 Psalmi cur omni hominum generi tam grati, I, 459, B.
 Psalmi qui inscriptione carent recensentur, 514, D et seqq.; et quare, 518, B. Psalmi in quibus diapsalma invenitur, 554 et seqq.; cur in psalmis ordo historiae non observetur, 542 et seqq. Psalmorum liber quot partes contineat, 450, B; quid prima sectio, 450, D; quid secunda, 451, A; quid tertia, 451, D; quid quarta, 453 et seqq.; quid quinta et postrema, 466 et seqq.; quis singularum unis, 482 et seqq. Psalmorum liber virtutis laudibus refertur, 447, C; studium virtutis tradit, 449, 447. Psalmorum inscriptiones variae, 487 et seqq. Psalmus quid 494, B.
 Psalmodia commista cum mente quid, I, 495, D; et quid cum solo spiritu perficitur, 498, A.
 Psalterium quid, I, 494, C.
 Pudor armatura potens ad effugienda peccata, I, 530, D.
 Pugnae apparatus varius quid nos docet, I, 745, C. D.
 Pulcheriae interitus et commendatio in funere, III, 863 et seqq.
 Pulchritudo corporis et membrorum Christi laudatur

et mystice explanatur, I, 1054, D et seqq. Pulchritudo quid, II, 198, D.
 Pulmo, cor et stomachus hominis, eorumque facultates, I, 246, C et seqq.
 Puritatis animæ sordes, voluptas, I, 1187, A.
 Purpura quinam sint, I, 914, C.
 Puteorum aquæ quomodo affluant, I, 110, D.
 Pythonissa quid, I, 107 et seqq.

Q

Quadraginta martyrum laudes, III, 750 et seqq.; 758 et seqq.; 774 et seqq.
 Quærere et perdere quid sit, I, 719 et seqq.
 Quaternarius numerus quid denotet, III, 1154, C. D.
 Quid est quod fuit, I, 651, 654.
 Quies est exitum animæ, II, 205, A. Quiete et motus non existentes oriuntur, et ortæ conservantur, I, 127, D.
 Quinquagesimus et septimus psalmus explanatur, I, 590 et seqq.

R

Racemus ex ligno dependens quid mystice, I, 411, D.
 Ranarum imunda multitudo mystice quid designet, I, 346, C et seqq.
 Ratio in anima quid, II, 223, D. Ratio non est obscura vox, sed mentis motus initium ac fundamentum, II, 1187, C. Ratio divina quid, III, 507, A.
 Recens quod est, non est æternum, II, 770, D. *Recens sub sole nihil*, quomodo intelligendum, I, 634, D.
 Rectitudo Christus, I, 786, D.
 Regeneratio duplex, et quæ, II, 635, D.
 Regnum ex dominatu in subjectos dignoscitur, II, 1322, B. Regnum Dei non cibus et potus, sed iustitia, impatiabilitas et beatitudo, I, 695, B. Regni Dei optatio quid sibi vult, I, 1135, B. C et seqq.
 Religionis cognitio, lux, I, 575, D.
 Reliquiæ martyrum honorandæ, III, 759, B. C.
 Rememorationem (*In*), inscriptio psalmi, quid designet, I, 510, D.
 Rerum naturalium ignorantia, II, 955 et seqq.
 Resurrectio quid, I, 634, C.; quodnam est ejus principium, II, 51, C. D.; qualiter fiet, III, 75 et seqq. Resurrectio ex mortuis ut necessarius rerum ordo omnino expectanda, I, 202, 205. Resurrectio cur post quædam temporum intervalla expectatur, si quidem res bona esse putanda est; et cur non jam olim ex citatum ex morte est hominum genus, I, 205 et seqq. Resurrectionem fore abhorrens a vero non videtur, 225 et seqq. Resurrectionem præcedere debet mors, 1018, 1019. Resurrectio corporum quæ a sæculo fuerunt, quomodo futura erit, III, 667 et seqq.; in momento oculi perficietur, 659, C. D. Resurrectio est naturæ nostræ in antiquum statum restitution et reparatio, III, 147, A.; 878, A. Resurrectio si nulla, vitæ finis mors est, III, 675, A. B. De resurrectione variae opiniones, III, 107, B. C. Resurrectionis Christi hora quæ, III, 614 et seqq.; quæ in ea acciderunt nullo modo inter se contrarii evangelistæ diversis modis memoriæ prodiderunt, 627 et seqq. Resurrectionis Christi effectus, II, 1259, A. B. C.
 Reticetur (quod) in sponsa quid, I, 1107, B. C.
 Rhamnus, spinæ species, quid significet, I, 595, C.
 Risus causæ quæ sint, I, 159, C. Risus amentiam et delirium denotat, 646, D. Risus signum alacritatis animi, III, 879, C.
 Ros, curatio, I, 1005, A.
 Rubus ardens Mosaicus, I, 506, C.; quid mystice, 551, C. D.

S

Sabbati institutio et celebratio, III, 222.
 Sabbatismum agere a malis operibus quid, I, 715, B.
 Sabellii errores, II, 835, C. D.; 1282 et seqq.; 1290 et seqq.
 Sacerdos vi verborum augustus et honorandus efficitur, III, 582, D. Sacerdotis vita nuce figurata, I, 418, C. Sacerdotes ab Eodem conviciis lacerati, II, 258, C. D.
 Sacrilegium quid et quale peccatum, II, 255, A. B.
 Sacrificia propitiatoria, I, 958, A. Sacrificia et holocausta ex Scripturis, III, 219, C. D.
 Sæcula duo, temporale et æternum, I, 1251, A. Sæculorum essentia quæ, II, 1066, C.
 Salomon verus quis, I, 766, D. Salomon typus veri Regis in multis, 907, A.
 Saltatio in Scriptura quid, I, 710, D.
 Samsonis facinus admirandum in occisione leonis, III, 610, B.

Samuel a pythonissa evocatus, II, 107 et seqq.
 Sancta sanctorum in tabernaculo quid mystice, I, 587, A.
 Sanctificatio ipsa Dominus, I, 1007, C.
 Sangæus mons in Bethania, II, 167, B.
 Sanguis unde purpureus exsistat, I, 250, C. Sanguinis aspersio quid in Scriptura, 598, A. B.
 Sanitas animæ quæ, I, 1162, D.
 Sapientia humana quæ, I, 682, A. Sapientia vera et ejus opera, *ibid*. Sapientia multoties animum non ingreditur, III, 555, D. Sapientia in partibus superis consistens qualiter a nobis animadverti et æstimari potest, III, 50, A. B. Sapientia Dei terminum non habet, II, 951, A. Sapientis actio duplex, I, 482, A. Sapientie proprium quid, II, 579, C.
 Sapientis solius caput præditum oculis, I, 682, D.
 illius memoria in æternum manet, 686, D.
 Sapphiri proprietates et significatio, I, 1074, C.
 Scientia quid, et quid ignorantia, III, 175, C. D.
 Scriptura cur divinitus inspirata dicatur, II, 745, D. Scripturæ sacræ litteram et dictionem perpetuo non esse sequendam, et quare, I, 755 et seqq.
 Scuta ex utrisque tegminibus dependentia quid, I, 591, A. B.
 Sebastenas de recta ejus in fidei rebus opinione certiores facit Gregorius, III, 1050, 1051.
 Sempternum quid dicitur, II, 156, B.
 Senarii numeri commendatio, I, 286, C.
 Senectutis incommoda, III, 870, C.
 Sensus varii quomodo exerceantur, I, 154, A. B. Sensus ut homo jucunde viveret, illi largiuntur, I, 242, A. Sensus fenestras per quas intrat mors, I, 1186, C. Sensus dominatus in mentem, I, 735, B. C. Sensus facultates propriæ, II, 982, A. Sensus auxilio universum mundum cognoscimus, III, 51, B.
 Septenarius numerus quid denotet, III, 1154, C. D.
 Septenarii numeri laus, I, 286, D et seqq.
 Septimana dierum temporis natura definita, I, 610, C. D.
 Septimus dies extremi iudicii indicium, I, 290, A.
 Sepulcrorum effossio, II, 234, D.
 Sermo Dei telum, quod est Christus, I, 546, D. Sermo est interpres eorum quæ mente concipimus, II, 418, C.
 Sermo Dei quid, III, 507, A. Sermones laboriosi quinam sint, I, 651, A. B.
 Serpens, diabolus, observans calcaneum gressus hominis, I, 638, B. Serpens, peccatum in Scriptura, I, 555, B.
 Serpentis ærei figura et effectus, I, 525, B.; 414, 415.
 Serpentes magorum Ægyptiorum mystice quid, I, 553, C.
 Serpentium vitæ nos ducit ad probationem resurrectionis, III, 691, A. B.
 Sessio et statio quid in Deo, III, 719, A. B. C.
 Sigillum operationis Dei quid, II, 539 et seqq.
 Signum Domini quid, III, 222, C. Signi crucis quantæ virtus, III, 961, B. C. D.
 Silentii lex quæ, I, 727, B.
 Silva, hominum vita silvestris, I, 842, D.
 Simeon senex, III, 1171, 1174. Simeonis voces quomodo sponsæ conveniant, I, 879, B.
 Similia ab agriculturalum institutione, I, 65, B.; a silicibus, 71, D.
 Similitudines auri cum notis argenti quæ, I, 819, C.
 Similitudo Filii cum Patre qualiter interpretanda, II, 554, 555.
 Simonis socrus curata a febris, I, 218, B.
 Simplicitas in Trinitate remissionem et intensionem non recipit, II, 522, B. Simplicitas in Deo quid, et quid ingeneratio, II, 919, 922.
 Sinus Filii Dei quid sit, I, 555, A. Sinus Abrahæ quid, I, 510, A.; III, 85, C. D.
 Sion quid sub enigmate significet, I, 718, C.
Sion nomen ad varias appellationes transfertur, II, 1050.
 Smaragdi sculptores, I, 1071, C.
 Sol, adversaria tentationis irruptio, I, 794, C. Sol etiam conviciis impetitus, nihil aliud est quam sol, II, 274, A.
 Solis cursus quomodo est et quid nos docet, I, 626, C. D.
 Somniorum nugæ imaginariæ, conjecturæ, I, 167 et seqq. Somnus mortis similitudo, I, 991, C.; et quid mystice, 993, A. B. Somnus excutiendus ab oculis mentis, 995, C.
 Somnus mortis germanus, III, 674, A. Somnus et vigilia mortis et vitæ complexus et conjunctio, 522, C. Somnus et vigilia mortis et resurrectionis imagines, 674, A. B.
 Somni causa et ejus necessitas, I, 166, A. B. C.
 Sordes hominis peccatum, I, 610, D.
 Speculatio qua Deum contemplamur quæ, I, 574, C.
 Spinæ peccata, I, 558, A.

Spiritus sancti regnum, I, 1158, D. Spiritus in Deo quid, II, 18, A. B. Spiritus sanctus non creatus, et cur, II, 141, A. B. Spiritus sanctus Filius non subicitur, ut vult Eunomius, 510, A. B. C. Spiritus sanctus in quo Patri conjunctus et in quo ab eo distinctus, 555, D. Spiritus sanctus non in creaturis queri, sed super omnes creaturas evectus credi debet, 558, 559 et seqq.; frater Domini appellari non potest, 559, D.; non est tintinnabulum aut dolium inane, 566, D. Spiritus quid et quid Verbum, III, 191, A. B. Spiritus sanctus ex Scripturis, 251, B. C. Spiritus sancti divinitas asseritur, 574, 575. Spiritui sancto filiorum Dei generatio qualiter attribuitur in Scriptura, II, 554, C. Spiritus sanctum Deum esse probatur ex Scriptura et Patribus, II, 1506 et seqq.

Splendor glorie Christus, III, 559, C. D.
Sponsa nigra et formosa qualiter intelligi debeat, I, 790, 791. Sponsa hortus conclusus, 962, C. D.; fons signatus, 967, C.; puteus aquae vivae, 978, B.

Sponsus cur pomum dicatur, I, 896, A.
Stellae cœli quomodo tertio die facie, I, 118 et seqq.
Stephanus lapidibus petitis gaudet, I, 1295, C. Stephanus (S.) protomartyris encomium, III, 702, 722 et seqq.; qualiter oculos apertos vidit, 714, C. D., 718, A. B.

Stoicorum opinio de Divinitate, III, 539, C.
Structura corporis breviter describitur, I, 259 et seqq.

Stultum ambulare in tenebris quid, I, 686, C.
Subjectio hominum ad Deum, II, 558, B. C. Subjectio, bonum, I, 1510, B. Subjectiois varia genera, 1506 et seqq.

Substantia an capax intensionis et remissionis, II, 506, B. C. Substantiæ nomen cui subjecto proprie competat, ibid.; substantiam Patris solam subsistere, patrociniū est Judæis impletis, 505, D. Substantiæ qualiter et quam impie ab Eunomio distinguantur, 519; qualiter ab eodem simplices nominantur, 525, C.

Superbia decessus ad inferiora, I, 415, D. Superbia primordiale malum et ejus vanitas, I, 1202, 1205.

Supercilium cujus utilitatis et adjumenti, I, 295, D.
Superhumeralia patriarcharum insculpta nominibus quid significant, I, 587, B.

Symmetria conveniens in tempore quid, I, 699, C.
Syriæ forma duplex, et quid mystice, I, 502, A. B. C.

T

Tabellæ cordis quæ, I, 1075, B.

Tabernaculi ædificatio et pulchritudo, I, 518, 519; 787, B. Tabernaculi altare et thuribulum quid, 585, D. Tabernaculum, Dei virtus et sapientia, 582, A.

Tabulæ legis in terram projectæ quid, I, 507, A.

Tacere quando est melius, I, 737, B. C.

Tactus sensus, et ab eo quæ mala, I, 1187, A. B.

Telum fornicationis ignitum, III, 491, D.

Temperantia, lux puræ conscientie, I, 995, D.

Templum Dei nos qualiter efficitur, II, 547, D.

Tempus omnium rerum communis mensura, I, 699, C.

Tempus pariendi et tempus moriendi quid, 702, 705. Temporis spatium in tres partes divisum, 1126, A. C. Temporis mensura unde, II, 1005, D., 1006, A.

Tenebræ quid et unde, I, 78, B.; II, 1006, B. C.

Tentationis primus insultus qualis, I, 745, D.

Terminus interminati infinitas, I, 459, A. Terminum sine facultatis unumquodque, 750, C.

Terra invisibilis et in composita quid, I, 78, D. et seqq.; nunquam a stabilitate sua dimoveri potest, 127, D. Terra in æternum stans quid nos doceat, 627, A. B. Terra, publicani et meretrices, 871, B. C. Terra Dei quid, 550, C.; et quid in se, II, 1005, C. D.

Tharsis vox quid denotat, I, 1071, A. B.

Thecla virgo, Pauli discipula, I, 1067, A.

Theodori martyris et sancti viri laudes, III, 733 et seqq.

Theophilus Alexandrinus episcopus, II, 1270 et seqq.

Thronus Dei super ventos qualiter debet intelligi, II, 545, B. Thronus quid in Scripturis denotet, 1250, D.

Thus Dei honori consecratum, et quare, I, 898, C. D.

Timor cum natura servituti conjunctus et jugatus, II, 850, A. Timor Dei justus omnia exsequat, III, 458, C.

Tintinnabula aurea bonorum operum splendor, I, 590, A.

Tituli inscriptio quid denotet in psalmis, I, 514, A.

Torcular officina vini quid, I, 506, B. Torcular conscientia, 506, C. Pro Torcularibus, inscriptio psalmi, quid significet, 506, B.; 550, B. C.

Tormenta martyribus inflicta describuntur, III, 915, 946.

Torum in malis sternere quid, I, 847, D.

Trabes domorum cedrina quid denotent, I, 858, B. C.

Tradio sufficit ad demonstrationem eorum quæ ab Ecclesia creduntur, II, 654, B. C.

Transformatio per baptismum quid, III, 593, C.

Trinitas probatur ex Scripturis, III, 191, 195 et seqq.

Trinitas immutabilis et inalterabilis eadem seu per eam, 914, A. Trinitas unus est Deus, 41, 115 et seqq. Trinitatis mysterium astruitur, I, 239, C. D.; III, 1031. Trinitatis mysterium in se exprimit homo, I, 1530, B. C.

Tristitia duplex, alia mala, alia bona, secundum Deum, I, 1315, D.

Tritici generatio resurrectionis rationem nos docet, III, 670, A.

Troadius martyr, III, 950, C.

Tuba, naturæ divinæ prædicatio, I, 575, A.; 579, A.

Tuba legalis, oratio, III, 1127, A.

Tunica pellicea a Deo protoplastis datæ quid denotent, II, 34, C. Tunica exuere quid significet, I, 1006, A.

Turris in qua optima spolia suspendit David, quid nobis denotet, I, 934, D., 955.

Turturis proprietas, I, 815, A. Turtur Joannes Baptista, 871, A.

U

Ubera, bona virtutis divinæ pro nobis, I, 779, B. Ubera meliora vino, qualiter intelligendum, 782, A. B.

Umbra alarum Dei quid, I, 586, C. D.

Uncini quid mystice, I, 590, D.

Unguentum effusum quid mystice, I, 782, C. D. Unguentis fulciri quid, 847, C.

Unigeniti ad primogenitum differentia quæ, II, 499, C. D. Unigenitus Christus et tamen primogenitus dicitur, et quare, 658, C. D. Unigenitum Deum credere, Christianæ pietatis caput et summa, 914, D.

Unitas sponsæ quæ, et ejus nexus, I, 4118, A. B.

Urne tabernaculi quinam mystice, I, 386, C.

Usuræ a Scriptura sacra prohibentur, III, 445, 446.

Usurarii vita segnia et insatiabilis, III, 458, A.

V

Valens imperator deceptus, II, 174, A.; Ecclesiam Dei vexabat, 287, C.

Vanitas et vanum quid, I, 619, D. Vanitas vanitatum quæ, 622, C. D.

Vates sancti quomodo nomine afflati, II, 745, D.

Vectes tabernaculi mystice quid, I, 585, A. B.

Venatio et varii illius modi, I, 267, A. R. C.

Venatores capientes vulpes quinam sint, I, 822, C. D.

Venter commotus in ipsum quid, I, 1011, B. C. Ventris vocabulum in corpore Domini quid denotet, 1074, C. D., 1075, A. B.

Ver et putationis tempus quid, I, 871, A. R.

Verborum et nominum usus post hominum productionem excogitatus est, II, 965, C. D.

Verbum quid et quid spiritus, III, 194, A. B. Verbum vitæ in mortuis efficitur, I, 655, C. Verbum Dei vivens consistit, simp/ex, potens, etc., II, 14, 15; ex Scripturis probatur, 19, B. Verbum Dei caro factum et variæ ejus denominationes, II, 457, B. C. Verbum quod in principio erat, non aliud quidquam præter Deum erat, sed et ipsum Deus erat, II, 626, B. C. Verbum primo carnem fecit, postea Verbum caro factum est, 658, B. Verbum paritur, non creatur, II, 1294, D. Verbi diversa et præclara facinora, I, 1546, A.

Verecundia quid a pudore differt, et ejus effectus, I, 651, A.

Vermis in quem manna convertebatur quid, I, 370, B.

Vermis qui non moritur quis, II, 106, A.

Verrucæ corporis et animæ quæ, II, 53, D.; et quomodo curantur, 58, A. B.

Vespera et crepusculum quid et unde, I, 78, C.

Vestiana femina nobilis, S. Macrina socia, III, 987, D.

Vestimentorum sponsores odor comparatus thuri, quare, I, 939, D.

Vestis talaris et effusa quid, I, 538, B. Vestes sacerdotis in templi penetralia intrantis, 519, A. B. Vestium mundities quid denotet, 574, B.

Via ad delectationem cupiditas, I, 458, B. Via Dominus, 470, D. Via qua ad honesti inventionem ducimur quæ, III, 566, 567.

Videre idem significat quod habere, I, 1266, B.

Vigilans rubore perfunditur, dormiens vero pallescit, et quare, I, 262, D.

Vinea paradisi, I, 798, C. Vinea quid mystice, 799, C. D. Vinea natura humana, 882, D.

Vini variæ affectiones, I, 659, 662.

Virga Moysis in serpentem versa, I, 506, D.; ejus my-

stica expositio, 535, C. Virgæ Moysis effectus mirabiles, III, 585, A. B. Virga Aaronis sola floruit, I, 525, D, et quid per hoc mystice designatum, *ibid.* Virga et baculus consolatorius quid, I, 1031, B. C. Virga directionis quid denotet, II, 1230, D.

Virginitas omni laude præstantior, III, 519 et seqq.; divinæ et incorporeæ naturæ proprium et perfectum, 522 et seqq. Virginitas exempta est a mortis dominio, III, 575, D; in omnibus studiis vera spectatur, 582 et seqq. Virginitas Mariæ incorrupta et integra in partu, II, 627, A; per rubum ardentem significata, III, 1155, B. C.

Virtus media inter duo vitia, I, 971, A. Virtus dividitur, non tamen minuitur, 1193, C. D. Virtus cui deest vel excedit conveniens mensura, non est virtus, 698, D. Virtus bonus odor Christi, 738, D. Virtus operationem præcedit, et pendet ex divina voluntate, II, 939, D. Virtus ab omnibus animi potestatibus spectari debet, III, 587, C. Virtus sola, etiam perfecta, nihil omnino prodest ei qui in omnibus virtutem non colit, 590, B. In virtutis officio qui aliqua ex parte peccat, ad bonum minime aptus est, 595, B; a virtute ut aliquid est remotum, ita in periculo versatur, 585, B. Virtutis amator quomodo possit vitæ honeste compos fieri, I, 435, B. C. Virtutis laus duplex, 950, B. C. Virtutis et vitii discrimen, II, 27, C. D.

Vis efficiens rerum termino circumscribente caret, II, 566, C.

Visus sensus quid, et quomodo exerceatur, I, 151, D. Vita in paradiso quæ fuerit, I, 198, C; 286, A. Vita humana semper mutationi supposita, 527, A. B. Vita humana araneorum tela, 462, D. Vita humana in confinio boni et mali posita, 1294, D. Vita humana, bulla secundum Epicurum, III, 22, B; ab initio simplex et uniformis, 82, B. Vita ista quam vivimus, cum boni vita non congruit, III, 503 et seqq. Vita præsens est via quæ nos ducit ad hoc quod speramus, 518, C. Vita propria et conveniens intellectuali naturæ quæ, 511, A. Vita præsens semen futuræ, 875, C. Vita perfecta in quo consistat, I, 299 et seqq. Vita corporis et vitæ animæ quæ, I, 625, A. B. C. Vita animæ, Deum videre est, III, 175, A. Vita supernæ naturæ charitas et dilectio, III, 95, D. Vita beata et immortalis quæ, 505, C. D; 506. Vita sacerdotis nuce figurata,

I, 418, C. Vitæ nostræ tres imprimis facultates tanquam administra, et quæ sint, I, 1212, C. D. Vitæ ratio accurata et perfecta qualiter acquiri potest, III, 440, C et seqq. Vitæ Christianæ perfectio in quo sita, 235 et seqq. Vita Christiani tria declarant, et quæ, 283, A. B.

Vitia non sunt anima, sed quædam animæ verrucæ, III, 83, B. C.

Vitiositas quomodo igne purgatorio assumitur, III, 99, A. B.

Vitis fertilis et spiritualis quæ, I, 639, D. Vitis florentis odor bene olens quid, 874, B. Vitis germen sive fructus vinum nominatur et quare, II, 599, B. C.

Voluntas in Deo quid sit, I, 70, A. Voluntas Dei hominum salus, I, 1163, A. Voluntatis liberum arbitrium est honor divino æqualis, III, 523, B.

Voluptas serpens, I, 1171, A. B. Voluptas animi et corporis differentia, 458, A. Voluptas omnis dolorem conjunctum habeat necesse est, III, 602, D. Voluptas pura quid, 535, D. Voluptatibus corporis servire nemo potest et temperantiam Deo gratam assequi, III, 598, C. A voluptatibus corporis omni genere se abdicare debet, qui accuratam et perfectam vivendi rationem tenere ipsituit, 599, D. Voluptatum servus per necessarios usus vitii aditum aperit, 527, C. D.

Vovere prius, dein orare oportet, I, 1159, A.

Vox unde et qualiter formatur, 150, C. D. Vox sponsi per prophetas quæ, 862, D. Vox Verbi vox virtutis, 946, Vox Domini non est essentia significativa, ut vult Eusebius, II, 739 et seqq. Vox non alibi nisi in aere fieri potest, II, 779, C.

Vulnera dilectionis bona, I, 1045, B. C.

Vulpes et vulpeculæ in Scriptura quæ, I, 882, C. D.

Z

Zachæus mutatione vitæ instituti publicanum occidit, III, 595, D.

Zacharias baptismum præfiguravit, III, 894, B. Zacharias sacerdos simul et propheta, 1135, C; 1158, A.

Ziphæi quinam et quos mystice denotent, I, 567, 570. Zodiacus quid, II, 954, C. D.

ORDO EDITIONIS NOVÆ

Cum editione Morelliana anni 1638 collatus.

Quæ stellula prænotantur, ea nunc primum inter Opera S. Gregorii Nysseni comparant.

EDITIONIS NOVÆ TOM. I.

* Notitia ex Bibliotheca Fabricii.	9
In Hexæmeron.	61
De hominis opificio.	123
In verba : « Faciamus hominem, » etc.	258
De vita Mosis.	298
In Psalmos.	434
In Ecclesiasten.	615
In Cantica canticorum.	755
De oratione Dominica.	1119
De beatitudinibus.	1194
In illud Apostoli : « Quando sibi subjecerit omnia, » etc.	1303
De eo quid sit, « Ad imaginem et similitudinem Dei. »	1327

EDITIONIS NOVÆ TOM. II.

* Andreæ Gallandii Monitum in S. Gregorii Nysseni scripta nonnulla quæ in duplici editione Operum S. Patris deerant.	1
Oratio catechetica magna.	9

EDITIONIS MORELLIANÆ

Tom. I.	pag.	1
—	—	44
—	—	138
—	—	166
—	—	256
—	—	373
—	—	468
—	—	712
—	—	762
Tom. II.	—	6
—	—	22
Tom. III.	—	43

De Ventriloqua.	110	Tom. II.	EDITIONIS MORELL.	pag.	35
Quod non sint tres dii, ad Ablabium.	115	Tom. III.		—	15
De fide, ad Simplicium.	135	—		—	38
Contra fatum.	145	Tom. II.		—	62
Adversus Græcos ex communibus notationibus.	175	—		—	82
De anima.	187	—		—	90
Epistola canonica ad Letoium Metilenes episcopum.	222	Tom. II.		—	114
Contra Eunomium libri XII.	243	—		—	265
* Adversus Apollinarium, ex Bibliotheca Gallandii.	1123				
Adversus eundem.	1269	—		—	47
* Adversus Arium et Sabellium, ex Ang. Maii <i>Bibliotheca Nova Patrum</i> .	1277				
* Adversus Pneumatomachos Macedonianos.	1301				

EDITIONIS NOVÆ TOM. III.

De anima et resurrectione.	9	Tom. III.		—	181
De infantibus qui præmature abripiuntur, ad Hierium.	161	—		—	317
* Testimonia adversus Judæos ex Veteri Testamento, ex Bibliotheca Gallandii.	193	Tom. II.		—	151
De sancta Trinitate, quod Spiritus sanctus sit Deus. (Legitur inter Epistolas S. Basilii Magni, ep. 189 ed. Maurin. et <i>Patrologiæ</i> hujusce tom. XXXII, ubi vide.)	235	Tom. III.		—	6
De differentia Essentiæ et Hypostaseos, ad Petrum fratrem.	235				
(Est Basilii Magni epistola 38. Vide ubi supra.)					
De anima, ad Tatianum.	235				
(Vide inter Opera S. Gregorii Thaumaturgi, hujusce <i>Patrologiæ</i> tom. X, col. 1139.)					
Quid nomen professiove Christianorum sibi velit, ad Harmonium.	237	—		—	267
De perfectione Christiana, ad Olympium monachum.	251	—		—	275
De proposito secundum Deum.	287	—		—	298
Adversus eos qui castigationes ægre ferunt.	307	—		—	311
De virginitate.	317	—		—	111
Adversus eos qui differunt Baptismum.	415	Tom. II.		—	124

Orationes et Epistolæ.

Oratio contra usurarios, ex editione clar. viri Lud. de Sinner.	433	—		—	144
De pauperibus amandis oratio I.	453	—		—	138
De pauperibus amandis oratio II.	471	—		—	255
Contra fornicarios.	489	—		129 et	260
Non esse dolendum ob eorum obitum qui in fide obdormierunt.	497	Tom. III.		—	617
Exhortatio ad pœnitentiam.	539	Tom. II.		—	165
(Est Asterii Amaseni, Vide tom. XL, col. 351.)					
In principium jejuniorum.	539	—		—	247
(Ad Asterium etiam pertinet. Vide ubi supra, col. 370.)					
In primos apostolos Petrum et Paulum.	539				
(Edidit Greiserus sub nomine Gregorii Nysseni, sed est Maximi Planudæ. Deest in edit. Morelli.)					
Contra Manichæos.	541	Tom. III.		—	189
Oratio in suam ordinationem.	543	Tom. II.		—	40
De deitate Filii et Spiritus sancti.	553	Tom. III.		—	464
In diem Luminum.	577	—		—	366

In Christi Resurrectionem orationes quinque.	599	Tom. III	EDITIONIS MORELL.	pag. 382
In Ascensionem Christi.	689	—	—	441
* De Spiritu sancto sive in Pentecosten, ex Bibliotheca Gallandii.	695	—	—	—
Laudatio S. Stephani protomartyris.	701	—	—	40
* Laudatio altera ejusdem, ex Bibliotheca Gallandii.	721	—	—	—
Encomium sancti martyris Theodori.	735	—	—	576
Laudatio sanctorum quadraginta martyrum.	749	—	—	490
Laudatio altera eorumdem.	773	—	—	504
Oratio funebris in Basilium fratrem.	787	—	—	479
Sermo de vita S. Ephræm Syri.	819	—	—	595
Oratio funebris in Meletium Antiochiæ episcopum.	851	—	—	580
Oratio consolatoria in funere Pulcheriæ.	863	—	—	514
Oratio funebris Placillæ imperatricis.	877	—	—	527
Oratio de vita S. Gregorii Thaumaturgi.	893	—	—	534
Oratio de vita sanctæ Macrinæ.	959	—	—	959
Epistola I, ad Flavianum.	999	—	—	645
Epistola II, De iis qui adeunt Hierosolymam.	1009	—	—	652
Epistola III, Ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam.	1015	—	—	655
* Epistolæ IV-XXVI, ex Bibliotheca Gallandii.	1026-1102	—	—	—
* Fragmenta ex libris S. Gregorii deperditis.	1107	—	—	—
Oratio in diem natalem Christi.	1127	—	—	339
De occursu Domini, de Deipara Virgine et de justo Simeonē.	1151	—	—	444

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Monitum in librum <i>De anima et resurrectione</i> .	9	XX. — De Baptismate.	251
DE ANIMA ET RESURRECTIONE.	11	XXI. — De Domini in Ægyptum descensu.	251
DE INFANTIBUS qui præmature abripuntur.	161	XXII. — De Spiritu sancto.	251
TESTIMONIA ADVERSUS JUDÆOS.	195	DE SANCTA TRINITATE, quod Spiritus sanctus sit Deus.	255
I. — (Deest titulus).	195	DE DIFFERENTIA ESSENTIÆ ET HYPOSTASEOS.	255
II. — De adventu Domini in carne.	199	DE ANIMA.	255
III. — De Nativitate Christi ex Virgine.	207	DE PROFESSIONE CHRISTIANA.	257
IV. — De miraculis quæ humana carne assumpta Dominus editurus erat.	210	DE PERFECTA CHRISTIANI FORMA.	251
V. — De proditione.	211	DE INSTITUTO CHRISTIANO.	287
VI. — De passione.	211	DE CASTIGATIONE.	507
VII. — De cruce, et tenebris quæ in morte Christi factæ sunt.	214	DE VIRGINITATE.	518
VIII. — De Christi Resurrectione.	215	CAP. I. — Omni laude præstantior Virginitas.	519
IX. — De Ascensione.	218	CAP. II. — Divinæ et incorporeæ naturæ proprium et perfectum Virginitatis officium.	523
X. — De Gloria Ecclesiæ.	218	CAP. III. — Commemoratio difficultatum ac molestiarum quæ e nuptiis existunt : qua in re demonstratur item is qui orationem hanc conscripsit, cœlebs non fuisse.	526
XI. — De Circumcisione.	218	CAP. IV. — Quæcunque in hac vita eveniunt absurda, initium ab nuptiis habent. Qualis item esse debeat is qui hujus se vitæ societate abduxerit.	538
XII. — De sacrificiis.	219	CAP. V. — Animi integritatem, ejusque ab omnibus affectibus vacuitatem, corporis munditiis anteire oportet.	547
XIII. — De Sabbati celebratione.	222		
XIV. — De Signi impressione.	222		
XV. — De Evangelio.	225		
XVI. — De incredulitate Judæorum et Ecclesiæ gentium.	225		
XVII. — Quod ante secundum Domini adventum venturus sit Elias.	250		
XVIII. — Quod vocandi Christiani.	250		
XIX. — Quod futurum erat ut turbaretur Herodes et qui cum ipso erant.	251		

Cap. VI. — Elias et Joannes diligentem harum curam adhibuerunt.	380
Cap. VII. — Qui multis rerum curis distinctur, fieri non potest ut hic animo sit perfectio.	351
Cap. VIII. — Nec matrimonium esse in rebus damnat.	354
Cap. IX. — In omni re non facile commutari potest consuetudo.	358
Cap. X. — Quid re vera expetendum.	359
Cap. XI. — Quemadmodum quis in consideratione vere honesti versari debeat.	363
Cap. XII. — Neque a principio, neque natura innatæ sunt homini affectiones, sed ex consilio ipsi eveniunt.	367
Cap. XIII. — Virginitatem exemptam esse mortis dominio.	375
Cap. XIV. — In omnibus studiis vera virginitas spectatur.	382
Cap. XV. — Ut aliquid est a virtute remotum, ita in periculo versatur.	383
Cap. XVI. — Ad bonum minime aptus est is qui aliqua ex parte in virtutis officio peccat.	386
Cap. XVII. — Omnes animi potestates virtutem spectare debent.	387
Cap. XVIII. — Sola virtus, etiam perfecta, nihil omnino prodest ei qui in omnibus virtutem non colit.	390
Cap. XIX. — Mentio Mariæ Aaronis sororis, quasi ejus quæ hujus perfecti officii rationem inierit.	393
Cap. XX. — Fieri non potest ut corporis voluptatibus simul quis serviat, et temperantiam quæ Deo grata sit assequatur.	398
Cap. XXI. — Qui accuratam hanc vivendi rationem tenere instituit, ab omni corporis voluptatum genere se abdicare debet.	399
Cap. XXII. — Continentiam exercere non debemus plus quam oportet.	402
Cap. XXIII. — Ad animi perfectionem tam impedit corporis obesitas, quam afflictio immoderata.	406
Cap. XXIV. — Qui accuratam hanc vitæ rationem assequi vult, a perfecto viro erudiatur necesse est.	410
DE BAPTISMO.	415
ORATIONES.	431
Contra Usurarios.	434
I de Pauperibus amandis.	454
II de Pauperibus amandis.	471
Contra Fornicarios.	490
De mortuis.	498
Adhortatoria ad Pœnitentiam.	539
In principium jejuniorum.	539
In apostolos Petrum et Paulum.	559
Contra Manichæos.	541
In suam ordinationem.	543
De Deitate Filii et Spiritus sancti.	544
In Baptismum Christi.	577
In Christi Resurrectionem (sunt quinque)	599
In Ascensionem Christi.	690
De Spiritu sancto.	693
In S. Stephanum protomartyrem.	702
In eundem.	722
De S. Theodoro martyre.	735

In quadraginta Martyres.	749
In eosdem.	774
In laudem fratris Basilii.	787
De Vita S. Patris Ephraem Syri.	819
De Meletio episcopo.	831
In funere Puicheriæ.	863
In funere Placiliæ imperatricis.	878
De Vita B. Gregorii Thaumaturgi.	893
De Vita S. Macrinæ.	939
EPISTOLÆ.	999
Epistola I.	999
Epistola II.	1009
Epistola III.	1013
Epistola IV.	1026
Epistola V.	1030
Epistola VI.	1034
Epistola VII.	1037
Epistola VIII.	1038
Epistola IX.	1039
Epistola X.	1059
Epistola XI.	1042
Epistola XII.	1043
Epistola XIII.	1047
Epistola XIV.	1050
Epistola XV.	1054
Epistola XVI.	1055
Epistola XVII.	1058
Epistola XVIII.	1067
Epistola XIX.	1071
Epistola XX.	1079
Epistola XXI.	1086
Epistola XXII.	1087
Epistola XXIII.	1087
Epistola XXIV.	1087
Epistola XXV.	1094
Epistola XXVI.	1102
FRAGMENTA.	1107
IN DIEM NATALEM.	1123
DE OCCURSU DOMINI, etc.	1131
VARIORUM NOTÆ.	1182
In lib. De perfecta Christiani forma.	1182
In lib. De Virginitate.	1186
In orat. de Pauperibus amandis.	1199
In decem syllog. contra Manichæos.	1202
In orat. De sua ordinatione.	1202
— De sancto Baptismate.	1205
— De Resurrectione.	1206
— De Christi Ascensione.	1210
— De S. Stephano.	1211
— De S. Theodoro martyre.	1211
— In xi Martyres.	1214
— De S. Meletio.	1215
— De Placilla.	1218
— In diem natalem.	1219
In Epist. (II) de euntibus Hierosolymam,	1223
In Epist. (III) ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam.	1238
Index analytici.	1250
Ordo novus cum vet. collatus.	1269

FINIS TOMI QUADRAGESIMI SEXTI.

